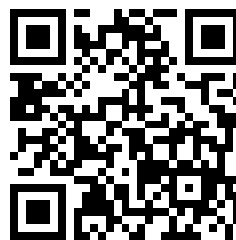

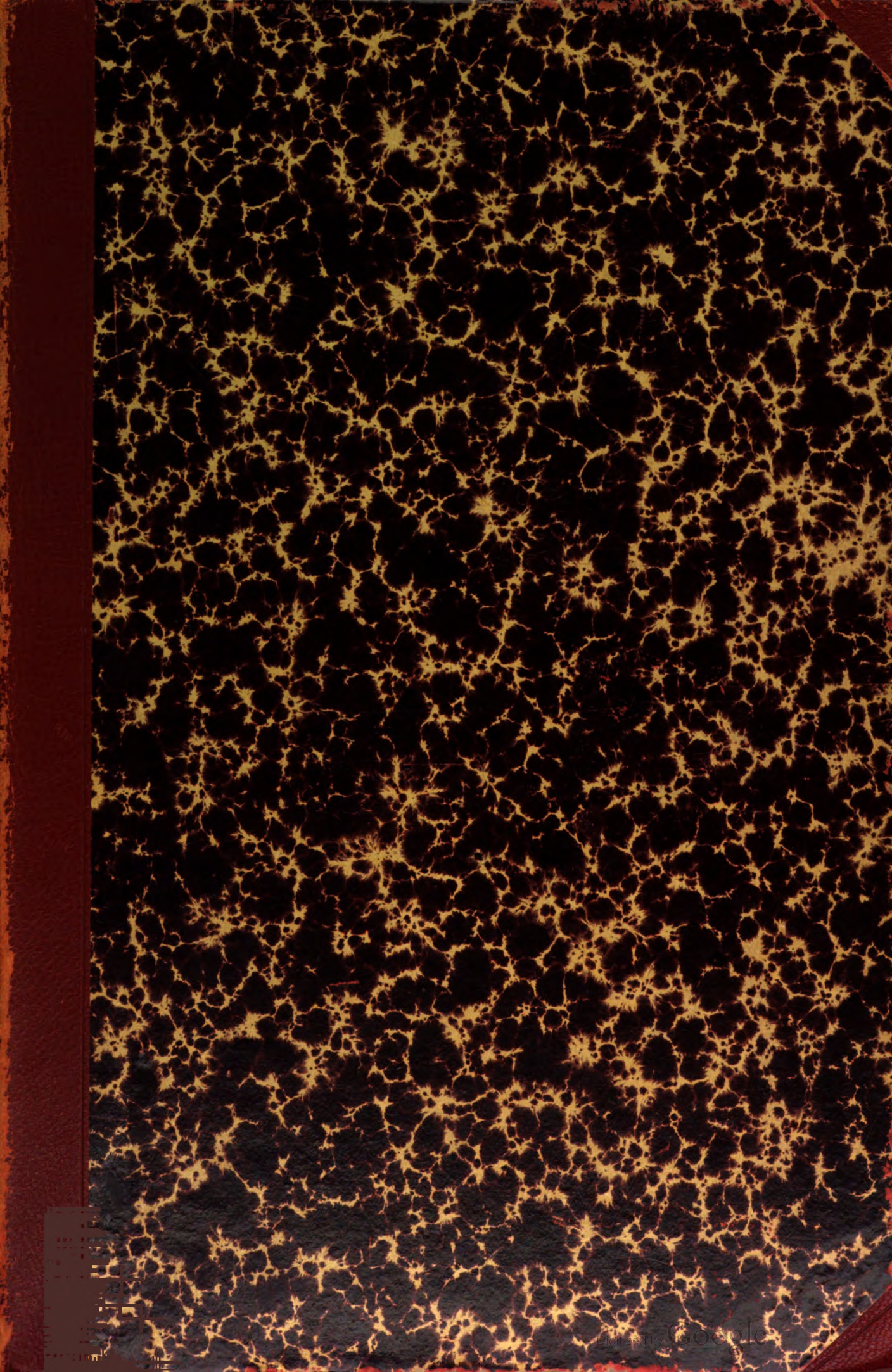
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google^{TM} books

<https://books.google.com>

4° S. gr. c.

78

$\frac{26h}{11}$
 $\frac{2}{2}$

Nb 10
(40)

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS, [Patrologia]

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS, FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

IUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM AUTEM UNUSQUISQUE
PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIIVM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPTIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ,
A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXANATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILIE
FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM, UNA CUM VERSIONE
LATINA, LATERALIS AMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM HANC
VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE
VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBI-
QUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE GRÆCAM SIVE LA-
TINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES
VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XL.

PATRES ÆGYPTII SÆCULI IV; ALII.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTRONGE.

1858

SÆCULUM IV.

SS. PATRUM

ÆGYPTIORUM

OPERA OMNIA.

PRÆCEDUNT

PHILONIS CARPASH, ASTERII AMASENI, NEMESII EMESENI, HIERONYMI GRÆCI

SCRIPTA QUÆ SUPERSUNT.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

VENIT 10 FRANCIS GALLICIS. .

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1858.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XL CONTINENTUR.

PHILO CARPASIUS EPISCOPUS.

Enarratio in Canticum canticorum 27

S. ASTERIUS AMASENUS EPISCOPUS.

Homiliae 163

NEMESIUS EPISCOPUS EMESENUM.

De natura hominis 503

HIERONYMUS THEOLOGUS GRÆCUS.

Dialogus de S. Trinitate inter Judæum et Christianum 847

PATRES ÆGYPTII SÆCULI IV.

(*Horum seriem vide in Ordine rerum ad calcem voluminis.*)

LECTORI

Incerti auctoris librum *Philosophumena* inscriptum in hoc tomo dare constitueramus; sed cum nondum ea ad manus sint quæ de scriptoris nomine et scopo dicenda erant, quamvis jam annus integer effluxerit ex quo præsens tomus interruptus manet, unde ingens in nostra collectione lacuna, ab eo nunc edendo supersedere cogimur. Alias tamen Deo dante comparebit, scilicet in Supplementis ad Patrologiam.

Ex typis MIGNÉ et Petit-Montrouge.

PHILONIS CARPASII EPISCOPI

ENARRATIO

IN CANTICUM CANTICORUM

Græcum textum adhuc ineditum, quamplurimis in locis depravatum, emendavit et nova interpretatione adjecta primus in lucem protulit V. C. Michael Angelus GIACOMELLUS, archiepiscopus Chalcedonensis, Romæ anno 1772.

(Ex Bibliotheca GALLANDII, tom. IX, in Append.)

PRÆFATIO.

De Philone, ejusque commentario in *Canticum canticorum*, et de duabus ejusdem commentarii Latinis versionibus, altera antiqua, recentiore Stephani Salutati altera; tum quid in ejus editione præstiterim, quædam existimo me præfari oportere, ne quid lectoribus hujus Philonis cognoscendi cupidus ipse videar defuisse.

I. Philo igitur, hujus in *Canticum canticorum*, quem modo in lucem profero, commentarii, ut in Græcis perhibetur codicibus, auctor, Ecclesiæ Carpasii in Cypro fuit episcopus. Id tradit Polybius Rhinocurorum episcopus in secunda parte *Vitæ sancti Epiphani*, cap. 49, his verbis: Ἦν δὲ τις κληρικὸς ἀπὸ ῥητόρων, τοῦνομα Φίλων, ἀνὴρ ὁσίου. Χρεῖα δὲ ἦν ἐπὶ τῆς πόλεως τοῦ Καρπασίου καθίσαι ἐπίσκοπον ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ἦν δὲ οὗτος διάκονος. Τοῦτον οὖν ἀπὸ ἀποκαλύψεως Θεοῦ χειροτονεῖ ἐπίσκοπον ὁ Ἐπιφάνιος ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Καρπασίου. *Erat autem quidam ex oratoribus clericus, Philo nomine, vir sanctus. Opus autem erat in civitate Carpasii in sede collocare episcopum; eratque is diaconus. Hunc autem ex Dei revelatione episcopum ordinat Epiphanius in sede civitatis et Ecclesiæ Carpasii.*

Verba illa, κληρικὸς ἀπὸ ῥητόρων, sic acceperunt Tillemontius (a) et Ceillerius (b), ut Philonem a foro, ubi causas oraverit, ad clerum se traduxisse existimaverint: et præpositioni illi ἀπὸ eandem ibi vim esse, quæ est in illis locutionibus ἀπὸ ὑπατείας, ἀπὸ ὑπνου, ἀπὸ σάλπιγγος, in quibus est præpositio temporis, et recte per præpositionem post Latine

vertitur; aut significare mutationem a pristino statu seu professione: ad quam mutationem significandam Latini præpositionem *ex* adhibent, ut in illo M. Tullii joco, *ex oratore arator*; adeoque illa verba vertenda fuisse *ex rhetore clericus*. Quod mihi non probatur. Si enim ejus *Vitæ* auctor significare voluisset Philonem de causidico esse clericum factum, scripsisset κληρικὸς ἀπὸ ῥήτορος, aut ἐκ ῥήτορος. Cæterum præpositio ἀπὸ interdum partitioni servit, præsertim quando cum genitivo pluralis numeri conjungitur. Thucydides habet (c): Καὶ ὅλγοι ἀπὸ πολλῶν ἐπ' οἴκου ἀπενόστησαν· et (d), ὅλγοι ἀπὸ πολλῶν ἐσώθησαν· et Arrianus (e): Ἀπὸ ἐξακισχιλίων ἐς ὀγδοήκοντα ἀπέθανον· ubi manifestus apparet usus ejus præpositionis in partitione. Sic apud Mattheum: Τίνα θέλετε ἀπὸ τῶν δύο ἀπολύσω ὑμῖν; *Quem vultis de duobus vobis dimittam?* Et apud Marcum: Ἦραν κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πλήρεις, καὶ ἀπὸ τῶν ἰχθύων· *Et susulerunt fragmentorum duodecim cophinos, et de piscibus.* Eadem præpositio ἀπὸ dicitur etiam de numero, et per præpositionem *ex* reddi solet; ut apud Lucam: Καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα· *Et ex ipsis eligens duodecim*; et apud Joannem: Ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων, ὧν ἐπιάσατε νῦν· *Afferite de piscibus quos prendidistis nunc*; et in Actis apostolorum: Ἐξάνεστησαν δὲ τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἵρέσεως τῶν Φαρισαίων· *Exsurrexerunt autem quidam de hæresi Phariseorum*; ubi observandum vocem αἵρεσις vim habere pluralis numeri. In his exemplis quæ attulimus, patet ἀπὸ status pristini mutationem non

¹ Matth. xxvii, 21. ² Marc. vi, 43. ³ Luc. vi, 45. ⁴ Joan. xxi, 10. ⁵ Act. xv, 5.

(a) *La Vie de S. Epiphane le qualifie un homme saint, qui d'avocat ayant été fait diacre, fut depuis ordonné évêque, etc.* Tom. X, p. 520.

(b) *Philon d'avocat fut fait diacre, etc.* Tom. VIII,

p. 480.

(c) Lib. vii, in fine.

(d) Lib. iii, cap. 42, in fine.

(e) *Exped. Alex.* lib. v, cap. 18.

denotare. Itaque sensum Polybii bene sunt assecuti tum qui eam Epiphaniū Vitam Latine vertit, tum Meursius (a), Ducangius (b), Caveus (c) et alii; qui illis verbis, κληρικὸς ἀπὸ ῥητόρων, significari existimant, Philonem clericum fuisse de numero rhetorum, eorum scilicet qui ex clero rhetores dicebantur.

De his rhetoribus ex clero testis est Codinus Cuiropalata (d), apud quem post tres Evangelii, Apostoli et Psalterii doctores, quorum primus quatuor evangelistas, secundus Epistolas D. Pauli, tertius Psalmos interpretabatur, ponitur n. 22: Ὁ ῥήτωρ εἰς τὸ ἐρμηνεύειν τὰς Γραφάς, *Rhetor ad Scripturas interpretandas*. Goarius eadem officia subijcit ex Regiis mss. (e), in quibus habetur, ὁ ῥήτωρ εἰς τὸ ῥητορεύειν, *rhetor ad orandum*. Et splendidam eam fuisse dignitatem Matthæus monachus indicat, cujus in opusculo *De officiis palatii et Ecclesiæ Constantinopoleos* legitur (f), Ὁρα τὸν λαμπρὸν ῥήτορα, *Respice illustrem rhetorem*. Et apud Nicetam Choniata (g) Michael quidam vocatur τὸν ῥητορικὸν θρόνον κοσμῶν, quæ verba cum jejune reddidisset Hieronymus Wolfius per unicam vocem *concionator*, ab Allatio (h) reprehensus est. Quamobrem anonymus a Goario editus (i) ait, φιλοσόφων ὑπατος, ῥητόρων πρῶτος, ad quæ verba Goarius (j) hæc adnotavit: *Summa imperatoris virtus est, ut eruditionis copiam inter loquendum diserte possit profundere: et jus unicuique debitum, ut facile agnosce-re, ita constanter reddere sit paratus. Si quid horum natura vel exercitium denegabat, ab aliis quorum eruditione, eloquentia, legum peritia ac justitiæ amore duceretur et sublevaretur, opem mutuari non erubescibat quondam in Oriente imperator: τῶν φιλοσόφων, divinarum humanarumque rerum cognitione instructus eruditionem; ῥητόρων πρῶτος dicendi facilitatem. . . . suggerebat*. Veniebat scilicet rhetoris nomine palatina etiam dignitas: cui similis illa ecclesiastica; quod indicant ea verba quæ, ut supra dictum est, attulit Goarius (k) e mss. Regiis, ὁ ῥήτωρ εἰς τὸ ῥητορεύειν. Nam Evangelii, vel Apostoli (hoc est Epistolarum D. Pauli), vel Psalterii doctores sacras Scripturas strictim exponebant: rhetor vero in iisdem uberius pertractandis, et ad populi captum explicandis dilatandisque versabatur. Quamobrem Allatius l. cit. adnotavit *rhetorem* nonnullos interpretari *concionatorem*; quod verum est:

atque ita vocem eam Latine reddit Fabrotus ad Nicetam (l): ῥήτωρ, qui *Scripturas instar oratoris ecclesiastici interpretabatur*; quæ sunt ipsa verba Meursii in *Glossario*. Gretserus (m) quoque ad Codinum: *Rhetoris officium est generatim Scripturas sacras interpretari; et videtur ille, quem nos concionatorem nominamus*. Sed Allatius (n) animadvertit *rhetorem* patuisse latius quam doctorem Evangelii; et rhetores qui præcepta aliis traderent, tanquam eloquentiæ professores ad id ferme munus vocari consuevisse. Non unum, sed plures in Ecclesia fuisse rhetores vel illa verba indicant plurali numero concepta de Philone nostro in *Epiphaniū Vita*; et ex eo maxime constat, quod unus ipsorum primas tene-ret, atque μάλιστα τῶν ῥητόρων, μέγας ῥήτωρ nuncuparetur, de quo Meursius (o), et Caveus (p), qui fuit de Philone nostro disputat; ac in quavis fere majori ecclesia fuisse docet aliquem, qui rhetoris munere fungeretur, atque ex ejus ecclesiæ reditibus aleretur; a quo etiam juniores clerici ad futuras sacri ordinis functiones promovendi, sacris litteris et disciplinis ecclesiasticis erudirentur.

Sed ut ad Philonem redeamus, tanta de eo fuit S. Epiphaniū opinio, ut Romam profecturus illi accersito (q) potestatem dederit administrandæ Ecclesiæ Constantiæ; et si opus fuisset, ordinandi clericos facultatem, ut narrat idem quem supra memoravimus, Rhinocurorum episcopus Polybius.

Novimus quidem, *Vita* illa S. Epiphaniū multas contineri fabulas, quo nomine ea valde displicuit Papebrochio (r) et Tillemontio (s), quem passim alii sequuntur. Dupinius nihili eam æstimat; sed ejus rationibus quibus illam omnino rejiciendam in omnibus putat, summorum virorum judicium opponimus. Nam primo non omnino eam aspernamdam Petavius censuit (t), qui: *Subjecta, inquit, a nobis est Epiphaniū Vita, Latine olim a Surio, Græce autem nunc vulgata primum, ac multis in locis recognita. Quæ quanquam in plerisque fabulæ est quam historiæ propior, ut jamdudum in Annalibus Baronius admonuit; erit tamen in lutulenta illa narratione fortasse quod tollere possis. Et alioqui multa continet quæ cum vera receptaque ab omnibus historia consentanea sunt*. Deinde eam veluti idoneum testem sibi advocare eorum quæ dicebant, non dubitarunt Possevinus in *Apparatu sacro*, Oudinus, Meursius, Dufresnius, Allatius, Lequien, Fabricius, Garetius.

edit. Reg. Paris. pag. 168.

(n) Præfat. ad *Excerpta Græcor. sophist.*

(o) In *Glossar.*

(p) Loco ubi supra.

(q) Μεταστέλλεται τὸν προεξηρμένον Φίλωνα τὸν ἐπίσκοπον, καὶ αὐτῷ ἀποδίδωσι τὴν αὐθεντίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντίας, quæ barbare incertus ejus *Vitæ* interpretes reddidit: *datque ei auctoritatem Ecclesiæ Constantiæ. Vita S. Epiph.*, cap. 49.

(r) Act. SS. ad diem xii Maii.

(s) Tom. X, pag. 487, edit. Paris. de S. Epiphaniū, et not. 1, pag. 803.

(t) Tom. II Oper. S. Epiphaniū, præfat. ad lectorem.

(a) In *Glossar.*

(b) In *Glossar.*

(c) *De scriptor. ecclesiast. incertæ ætat. in nova Historiæ ecclesiast. scriptor.* edit. Basileæ. p. 16.

(d) *De officiis eccles. Constantinopolitanæ*, cap. 1, quinario 4, pag. 3, edit. Paris.

(e) Ibid. pag. 7.

(f) Ibid. pag. 8.

(g) Lib. vii, pag. 137 Regiæ edit. Paris.

(h) Præfat. ad *Excerpta varia Græcor. sophist.*

(i) Apud Codinum, pag. 42.

(j) Ibid. pag. 44, num. 9.

(k) Ibid. p. 7.

(l) In *Glossar. ad Nicetam præfixo.*

(m) *Lib. . . . cap. 8 Observat. in Codin.*

Quin etiam ipse Tillemontius (a), ubi agit de hoc A ipso Philonis commentario, fidem ei vult adhiberi, cum Philonem dicit Carpasii episcopum.

Quæ vero ipsum Tillemontium fugerant de Carpasie episcopali sede monumenta, ea primus v. cl. Petrus Franciscus Fogginius (b) indicavit adversus Dupinium, qui Carpasie honorem illum ademerat. Ac de Philone episcopo Carpasio non dubitavit Allatius (c) S. Epiphanium loqui in *Epistola ad Joannem episcopum Hierosolymitanum*, quæ habetur inter Hieronymianas epistolas ab ipso Hieronymo in Latino conversa (d) : Nam multi, ait Epiphanius, *episcopi communionis nostræ et presbyteros in nostra ordinauerunt provincia, quos nos comprehendere non poteramus; et miserunt ad nos diaconos et hypodiaconos, quos suscepimus cum gratia: et ipse cohortatus sum beatæ memoriæ Philonem episcopum et sanctum Theoprepum, ut in ecclesiis Cypri quæ juxta se erant, ad meam autem paræciæ ecclesiam videbantur pertinere, eo quod grandis esset et late patens provincia, ordinarent presbyteros et Christi Ecclesiæ providerent.* Quamobrem Caveus (e) scribit de Philone : *Ad Cyprum delatus ab Epiphanio Carpathi, insulæ maris Mediterranei ab Asiatico littore non longe distantis, uti vulgo creditur, rectius vero mea quidem sententia, Carpasie urbis in Cypro non ignobilis, episcopus ob insignem pietatis famam ordinatus est anno 401. Quin etiam Epiphanius Romam discedens, Ecclesiæ suæ Constantiensis curam ei commisit, etc.* Fabricius itidem (f), Lequien (g), Garetius (h) et Allatius dissertatione quam supra dixi, de *Philonibus*, cum de Philone eadem tradant quæ Polybius, satis ostendunt, ea se pro veris habuisse, quæ de ipso Philone ejusque episcopatu in Vita S. Epiphanii narrantur. Hunc Philonem de quo nobis est sermo, suspicari quis possit eundem esse cum eo quem memorant magna Menæa Græcorum ad diem 24 Januarii, ubi hæc habentur : Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμη τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἑρμογένοῦς, καὶ Μηνᾶ, καὶ τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Φίλωνος, ἐπισκόπου γενομένου τοῦ Καλπασίου. Eadem die commemoratio sancti martyris Hermogenis, et Menæ, et sancti Patris nostri Philonis episcopi Calpasii. Quo loco Bollandus allato ad eundem diem 24 Januarii subdit (i) : *Certe illustrem confessorem Philonem episcopum Ægyptium in exsilium ejectum esse a Georgio Cappadoce S. Athanasius scribit in Apologia de fuga sua, et in Epistola ad solitariam vitam agentes, ubi ait Philonem retrusum esse Babylonem, sive in propinquam Babylonii solitudinem et ad obitum usque persecutionem passum; et paulo post : Ast ubi Cal-*

pasius episcopus? Κάλπαι urbs est, quæ et Κάλπεια, Κάλπη, portus in Bithynia apud Stephanum, qui inde Καλπεύς, Καλπίνος, Καλπιτανός, non Καλπάσιος, gentilitium aut possessivum deflectit. Καρπάσια urbs est Cypri Diodoro, Stephano, Ptolemæo memorata, Xenagoræ Κάρπαθος dicta, Demetrio Sallaminio Καρβάσια. An in altera harum urbium, an alibi episcopus fuerit non divinamus. Satis verecunde. Ego vero legendum in Menæis suspicor, ἐπισκόπου γενομένου τοῦ Καρπασίου, et de Philone Carpasio episcopo illic mentionem fieri; ea ratione, quod ex nominibus Κάλπαι, Κάλπεια, Κάλπη non bene derivetur Καλπάσιος.

II. Quod ad Philonis Carpasii attinet scripta, incertum, an ille sit cujus fragmenta quædam sub Philonis tantummodo, aut Philonis episcopi nomine in diversis Catenis Patrum Græcorum exhibentur (j). Caveus loco quem supra attuli, auctorem suspicatur esse *Historiæ ecclesiasticæ*, quem laudat Anastasius Sinaita initio *Demonstrationis historicæ de magna et angelica summi sacerdotis dignitate*, his verbis : Ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ Φίλωνος τοῦ φιλοσόφου εὐρὺν τι τοιοῦτον. In Ecclesiastica historia Philonis philosophi tale quid reperi. Ac ne cui mirum videatur ibi Philonem appellari philosophum, subdit : *Vox ista non monachos modo et arctioris vitæ cultores denotare cæpit, sed et omnes præsertim in clero constitutos, qui ad reconditorum litterarum studium animum appulerunt.* Sed hæc mera est Cavei, non tamen improbabilis conjectura.

Quod autem nihil dubitationis videtur habere posse, scripsit Philo Carpasii episcopus hunc qui modo in publicum prodit, commentarium in *Cantica canticorum*. Et Philonem illum cujus mentio est apud Polybium, commentarii hujus fuisse auctorem satis comprobare videntur, quotquot reperire licuit mss. codices, Mutinensis in bibliotheca serenissimi ducis Mutinæ membranaceus, scriptus decimo sæculo; et alius itidem membranaceus apud PP. Theatinos Neapoli in Domo S. Pauli, cujus duæ tertiæ partes scriptæ videntur sæculo undecimo, reliqua tertia sæculo decimo tertio; et qui est in bibliotheca Barberina bombycinus xiii sæculo exaratus; et duo recentes manuscripti, alter chartaceus apud illustrissimum Auximanum episcopum Pompeium, Compagnonum, et meus alter itidem chartaceus; qui duo postremini etsi recentes, non tamen ex iis quos priore loco nominavi, descripti esse videntur, quod colligitur ex variantibus lectionibus, quæ multis in locis occurrunt. Non tamen dissimulabo, meum ex Barberino codice videri esse descriptum.

(a) Et quelque fausse que soit cette Vie, nous avons quelque sujet de croire qu'elle ne ment pas en ce point, non plus que quand elle dit, que Sabin succéda à S. Epiphane : tom. X, not. 10, in S. Epiph. pag. 809.
(b) Comment. Epiph. in Cantica canticorum, in præfat. pag. 30.
(c) Diatriba de Philonibus adhuc inedita. — Editæ nuper in Bibliotheca Patrum card. Angeli Maii, tom. VI. EDIT. PATROL.

(d) In edit. Oper. S. Hieron. novissima Veronæ ann. 1734, curante Vallarsio, tom. I, col. 242, epist. 51, n. 2.

(e) *Histor. litter.* tom. I, pag. 375 edit. Basileens.

(f) Tom. IX *Biblioth. Gr.*, pag. 252.

(g) *Orient. Christ.* tom. II, pag. 1067.

(h) *Operum Cassiodori* tom. II, pag. 542.

(i) *Acta sanctorum*, Januarii tom. II, pag. 494.

(j) Vide Fabric., *Biblioth. Gr.* tom. IX, pag. 252.

Ille vero omnes clare hunc titulum præferunt : Φιλονος ἐπισκόπου τοῦ Καρπασίου συν Θεῷ ἐρμηνεῖα εἰς τὰ ἄσματα τῶν ἁσμάτων πρὸς Εὐστάθιον πρεσβύτερον καὶ Εὐσέβιον διάκονον · *Philonis episcopi Carpasii, Deo juvante, enarratio* in Canticum canticorum ad Eustathium presbyterum et Eusebium diaconum. Eandem fuisse epigraphem credi oportet in alio codice Græco, quem certe vidisse arbitror Lucam Holstenium. Nam in notis ad *Geographiam sacram* Caroli a S. Paulo (a), *Hujus*, inquit, (Carpasii) *episcopus Philo Καρπάσιος, cujus exstat commentarius Græcus* ms. in Cantica canticorum, quem vulgo male *Carpathium, quasi a Carpatho insula* appellant. Cum Holstenio consentit Allatius, qui in diatriba de *Philonibus*, Philoni Carpasio tribuit commentarium in Canticum canticorum : *Succincto*, inquit, *sed acutissima laudatissimaque commentaria scripsit* in Canticum canticorum ad Eustathium presbyterum et Eusebium diaconum. Nec aliam quam quæ in memoratis codicibus exhibetur, epigraphem habuisse videtur Græcus codex Emerici Bigotii. Cum enim Cassiodorus scripserit (b), *S. Epiphanius antistes Cyprius totum librum Græco sermone uno volumine complexus est. Hunc nos, ut alios, in Latinam linguam per amicum nostrum, virum disertissimum Epiphanium fecimus, Deo juvante, transferri*; Gareti-
 us ad hunc locum hanc notam apposuit : *Vel potius Philo ordinatus episcopus Carpasii in insula Cypro a S. Epiphanio Salaminia antistite, ut in ipsius sancti Vita legitur. Vidi hujusce commentarii textum Græcum in manibus v. cl. Emerici Bigotii cum translatione Latina, cujus hic meminit Cassiodorus. Cum Holstenio et Garetio concordant Fabricius et Lequien. Hic enim in Oriente Christiano (c) : Philonis, inquit, episcopi Carpasii exstat commentarius in Canticum canticorum, cujus Latina translatio circumfertur, a Græco codice admodum discrepans. Genuinum ejus exemplar cl. Rigotius in sua bibliotheca servabat, quod Græce Latineque a se propediem edendum Casimirus Oudin in suo ad Labbeanam Bibliothecam supplemento spem nobis fecerat. Fabricius vero (d) : Genuinum, inquit, Philonis commentarium Græco e codice Bigotiano editurum pridem in se recepit vir doctissimus Anselmus Bandurius monachus Benedictinus.*

Itaque cum præclara doctrina præstantes Gareti-
 us, Lequien, Fabricius, Bandurius et duo viri magni Allatius et Holstenius in hoc consentiant, Philonem Carpasium auctorem fuisse Græci commentarii in Canticum canticorum, et Græci codices quorum notitia ad nos pervenit, Philonis Carpasii præferant nomen; haud certe fecisse temere videatur, qui hunc quem publici juris facio, commentarium, cum iisdem Græcis codicibus collatum, eidem Philoni Carpasii episcopo tribuerit.

Verumtamen gravissimam difficultatem offert an-

Aliaque Græci hujus commentarii interpretatio. Illam v. cl. Petrus Franciscus Fogginius anno 1750 in lucem extulit e membranaceo Vaticanæ bibliothecæ codice, cujus ætatem existimat millenariam. Codex ille interpretis quidem non exhibet nomen; sed auctorem præfert S. Epiphanium. Hanc enim habet inscriptionem : *Expositio S. Epiphanii episcopi Cypri in Cantica canticorum. Hanc versionem Fogginius putat ab Epiphanio Scholastico esse compositam, et eandem illam esse censet interpretationem, quam Cassiodorus loco quem attulimus supra commemorat. Illius tituli veritatem agnovit Adrianus I papa in scripto De imaginibus ad Carolum regem (e) : In persona, inquit, Christi et Ecclesiæ diversa sanctorum Patrum opuscula in Cantica canticorum explanata sunt : et si quando intelligendum est, scire velint, S. Epiphanii episcopi Cypri proferimus expositionem, in qua inter multa diversa inquit : Ostende mihi faciem tuam, et auditam fac mihi vocem tuam; hoc est per legem et prophetas non mihi loquaris, sed temetipsum totum mihi ostende, et cætera quæ sequuntur. Hæc vero sunt ipsissima verba, quæ in editione Fogginiana leguntur pag. 39; iisque Græca respondent in hac editione nostra cum. 74. Nec vero codex ille Vaticanus est unicus; sed exstat in bibliotheca Regia Parisiensi inter miscellanea Bigotii idem Latinus commentarius, quem ex Vaticano codice quidam suspicantur esse descriptum. Sed falso. Nam in Bigotiano codice deest præfatio, quam Vaticanus codex integram habet. Æquum igitur est existimare plures Latinos fuisse olim similes codices, et fortasse adhuc alicubi delitescere; idque probe animadvertendum, ne quis ex eo quod unus tantummodo et singularis existimetur esse Vaticanus codex, illi parvam fidem habendam esse contendat. Cum igitur Latinum commentarium constet esse Græci Philoniani versionem; alterutrum pseudo-epigraphum esse oportet. Hanc difficultatem harum rerum intelligentibus expediendam relinquo. Certe Gareti-
 us qui apud Bigotium utrumque vidit, commentarium Græcum et Latinum, nolum audacter amputat et oblique Cassiodori testimonium videtur rejicere, lectoremque propemodum in eam adducere dubitationem, utrum Epiphanius antistes Cyprius commentarium conscripserit aliquem in Canticum canticorum.*

Quid si contendat aliquis memoria lapsus Cassiodorum, pro Philone Epiphanii æquali et amico, Epiphanium posuisse? Quid si codicem quem habuit Cassiodorus, ut majore pretio dignum faceret amanuensis, Epiphanii magnæ famæ nomen pro obscuriore Philonis nomine illi inscripsit? Et consuevisse quidem librariorum, ut vel peritiam vel diligentiam commendarent suam, qui codices vel nullum vel ignotum obscurumve præferrent auctorem, iis insignere alicujus celeberrimi scriptoris nomen præfigere,

(a) Lib. II, pag. 297.

(b) Lib. De institut. litterat., cap. 5.

(c) Tom. II, pag. 1067.

(d) Loco supra cit.

(e) Tom. IV Concil. Harduini, col. 783

notissimum est omnibus qui vel leviter hoc studiorum genus attigerint. Lapsus vero memoriæ in auctoribus nominandis complura afferri possunt exempla. Melchiori Cano (a), et Garnerio (b), suspicio fuit Gregorium Magnum (c) pro Sozomeno Theodoretum posuisse; de quo memoriæ lapsu Fabricius (d) non suspicatur, sed non dubium esse affirmat, Gregorium voluisse Theodoretum pro Sozomeno dicere. Quo in loco Fabricii plura alia reperias ejusmodi lapsus exempla. Et certe tam sæpe id accidit, ut de hujusmodi exemplis Hieronymus Tartarottus (e) librum sive dissertationem conficere potuerit. Præterea et illud aliquis urgere possit; quod nos ad explicationem Philonianam num. 222 adnotavimus, quo in loco locutio reperitur de Verbo, quam Epiphanius hæresi LXXVII, num. 29, videtur improbasse. Nec aliquis fortasse defuerit, qui respiciens ad Cassiodori *Chronicon* et *Tripartitam historiam*, judicium ejus desideret; cui propterea in aliis quoque rebus in quibus critica est opus, non tutum esse arbitretur omnino fidere.

Sed Epiphanius commentarii eruditissimus editor ad hanc renovendam difficultatem aliam ingreditur viam: Primum, commentarium aliquem in *Canticum canticorum* a Philone quopiam compositum facile concedit. Et sane Suidas in *Lexico*: Φίλων, αἰ, Καρπάθιος; ἔγραψεν ὑπόμνημα εἰς τὸ Ἅσμα τῶν φσμάτων. Philo Carpathius scripsit commentarium in *Canticum canticorum*. Præterea Cosmas Ægyptius, *Topographiæ Christianæ* lib. x (f), tria loca affert ex Philone Carpathio. Iluc accedit, quod in catena Græca Meursii Græcorum PP. in *Cantica canticorum*, et in catena Græca Vaticana Procopii Gazæi plura fragmenta ex Philone afferuntur; ut non satis mirari queam Jacobum le Long virum eruditione præstantem, ubi agit de commentario in *Cantica canticorum*, scripsisse (g): Philo Carpathii episcopus in Cypro auctor supposititius. Nam Eliam Dupinium qui idem senserat, non modo castigaverat Oudin (h) affirmans, eum sibi videri absurde falli, cum hujus tum scriptoris, tum commentarii meminerint et Cassiodorus et Suidas, quibus elevandis *Elia idoneus* (verba sunt ipsius Oudini) mihi esse non videtur. Sed etiam Dupinii ratiunculis abunde satisfecerat Tillemontius (i); ejusque sententiam ipse Fogginus (j) omnium maxime confutavit. Secundum, duos putat fuisse Philones, alterum Carpathium episcopum in Carpatho insula quæ est una ex Cycladibus; Carpasium alterum, Carpasie in insula Cypri episcopum. Et Carpasium quidem, cuius apud Polybium est mentio, auctorem esse commentarii in *Canticum canticorum*, statuit vanum esse

A commentum. Carpathium vero et commentarium in eum librum scripsisse, et plura ex Epiphanius commentario excerpta in suum commentarium, in epitomen redacta, inseruisse. Verum probandum fuerat primo exstare aliquem aut exstitisse sub nomine Philonis in *Cantica canticorum* ejusmodi commentarium, qui pleraque ipsi Philoni propria et ab ejus ingenio profecta contineret, et ab iis diversa quæ in Epiphanius commentario reperiuntur. Deinde ea afferre opus fuerat, quæ Philo ex Epiphanius excerpta in suum commentarium vel decurtata vel in compendium redacta transtulerit. Sed vir doctus neutrum præstare potuit.

B Imo vero si Græci commentarii copia illi fuisset, profecto Epiphanius commentarium perspexisset Latinam esse Philoniani Græci versionem; et in Græco eadem plane loca reperisset integra, quæ ille catenæ Meursii et Vaticanæ nimis confusus, existimavit Philonem facta breviora in commentarium suum compegisse.

C Primus enim locus est (k) qui legitur in Latino commentario p. 11, lin. 19, quem totidem verbis affert ex Philone Cosmas Ægyptius (l). Sed non recte ea est argumentatio conclusa: In Epiphanius commentario ea Philonis verba Latine reddita reperiuntur. Philo igitur ea ex Epiphanius desumpsit. Sed solum inde conficitur, eadem verba unius et ejusdem esse auctoris seu Philonis, seu Epiphanius; et verius Philonis, cujus commentarium in cæteris partibus in Epiphanius videmus Latine repræsentatum. Sed antequam ulterius progrediamur, admonendus est lector locum illum a Cosma Ægyptio alatum, aliaque multa eundem locum præcedentia et subsequencia, quæ in Epiphanius commentario leguntur pag. 7, 8, 9, 10, 11 et 12, a Græco Philonis quem hac editione nostra modo producimus, abesse; ea vero in Græcis quos habemus, exemplaribus ideo deesse existimaverim, quod duo fuerint Philoniani commentarii editiones antiquæ, quarum primam nostri codices Græci repræsentent; non secundam, qua utebatur Cosmas Ægyptius, ubi Philo alia quædam addiderit. Exemplum simile habes, lector, in oratione Demosthenis *Περὶ τοῦ στρατηγικοῦ*, in qua quædam a diversis scriptoribus citata frustra quæsieris; quod Ulpianus inde factum monet, quod scriptores illi aliam ejus orationis editionem habuerint. Sed ad collationem locorum ex Epiphanius et Philone quam instituit vir eruditissimus, redeamus.

Secundus locus est qui in Latino occurrit p. 25, lin. 12, cui ad latus apponit eundem locum partim ex catena Meursii (m), partim ex catena Vaticana

(a) *De locis theolog.*, lib. xi, cap. 6.

(b) *Auctar.* Theodoret. Dissertat. 2.

(c) Lib. vi, epist. 3.

(d) *Biblioth. Gr.*, tom. VI, pag. 122.

(e) *Exstat* tom. XXV, collect. Calogerianæ.

(f) *In Nova collect. PP. Græcor.* Montfauconii, tom. II, pag. 350.

(g) *Biblioth. sacr.*, tom. II.

(h) Tom. I *De scriptorib. ecclesiast.*, pag. 891.

(i) Loc. cit. not. 10.

(j) *Præfat. ad Epiph. Commentar.*, pag. 25.

(k) Vide has collationes in præfat. ad Epiphanius commentar., pag. 17 et seqq.

(l) Loco supra cit.

(m) Pag. 18 edit. Batavæ in-8°.

cod. 1441, pag. 210, in quo quædam sunt quæ non habet Latinus commentarius Epiphani: unde colligi posse videatur Philonem desumpsisse sententiam ab Epiphanio, et nonnullis immutatis in suum scriptum transtulisse. Sed si collatio fiat cum Græco commentario, nullam ibi deprehendas varietatem; et quæ verba afferuntur ex Latino, eadem quæ sunt in Græco, accurate rependunt. Quapropter comparatio non facienda fuerat cum catena. Notum est enim catenarum opifices auctorum verba non exscribere accurate, sed expositiones quasdam subinde aliis, quam quibus tribui debuerant, auctoribus vel interpolatas vel decurtatas ascribere; quod jam pridem monuit Fabricius (a). Et Allatius diatriba (b) de Nicetis catenam commemorans cujus est epigraphie: Συναγωγή ἐξηγήσεων εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν ἅγιον Εὐαγγέλιον ἐκ διαφόρων ἐρμηνευτῶν, παρὰ Νικητᾶ διακόνου τῆς τοῦ Θεοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐν βιβλίοις δ'. P. Ἐξ ἀρχῆς μὲν ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις διελέγετο, in ejus catena laudem subdit: *In qua sylloge illud singulare cernitur, quod cum in aliis catenis sententiæ Patrum verbis decurtatæ et compendio afferantur, hic ipsissimis verbis, uti jacent, textus, nullis suis partibus imminuti digeruntur; ut non frustra interpretationum, sed integræ ipsæ interpretationes, et tantum non orationes describantur.*

Tertius locus est in Latino Epiphani p. 32, in illud: *Introducite me in domum vineæ; hoc est ad corpus Domini; ac si diceret: Cooptate me ei per lacrum regenerationis.* His probe respondent Græca apud Philonem, num. 40: Εἰς τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα συγκαράσαστέ με, φησὶ, αὐτῷ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας. Hic locus cum loco Philoniano quem affert Cosmas Ægyptius, a Fogginio confertur. Locus Philonianus est in illud: *Introduxit me rex in cubiculum suum; ad quem sacri textus locum explicatio Epiphani p. 18, sic habet: Cubiculum regis est ubi omnes sunt thesauri reconditi: cælestis enim regis sine dubitatione cubiculum est; primum quidem, corpus quod ædificavit sibi; deinde cælorum regnum, quando dicit Salvator: « Beati qui persecutionem patiuntur, » etc.* Congruunt cum his Græca apud Philonem, num. 6: Ταμεῖον δὲ τοῦ βασιλέως, ὅπου πάντα ἀπόκειται τὰ θησαυρίσματα τοῦ δὲ ἐπουρανίου βασιλέως ταμεῖον ὄντων, ὅτι πρῶτον μὲν τὸ σῶμα, ὃ αὐτῷ ὑποδόμησεν οἶκον. Ἐπειτα δὲ καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία. Ὅταν οὖν λέγει ὁ Σωτὴρ: « Μακάριοι διδωγμένοι, » κ. τ. λ. Quod si contendas locum Epiphani qui habetur p. 32, cum Philoniano, num. 6, quem adducit Cosmas Ægyptius, ea loca inter se non cohære, minime mirandum. Virum doctum decepit falsa Montfauconii citatio, qui tom. II Collect. novæ PP. Græcor., pag. 329,

A lin. 40, a fin. ad illa verba, Εἰσήνεγκέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμεῖον αὐτοῦ, quæ sunt in 4 versu capitis I Canticorum, hanc apposuit in margine citationem, Cant. II, 4, quem citationis errorem cum non attendisset, putavit ea verba in Vulgata reddita esse: *Introduxit me in cellam vinariam, quæ revera sunt interpretatio versiculi 4 in Vulgata, cap. II.*

Quartus locus est in Epiphaniaco commentario pag. 80: *Iste est itaque Rex, de quo et David dixit: « Dominus regnavit, decorem induit. » Vincit autem ipse non sponsæ suæ necessitate, sed voluntate clementiæ, sicut dicebat apostolus: « Ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi. » In transcursibus autem dictum est, quia de cælo transcurrens, et mortuos resuscitans, rursus transcurrens in cælos abiit et ascendit super cherubim, et volavit. » Huic loco ad latus adjicit vir eruditissimum locum, quem laudat Cosmas Ægyptius ex Philone: Πατρέρχων γὰρ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ γῆς εἰς τὰ καθ' ἑδρῆν, καὶ κατώτερον ἔδου βυθὸν κατελθὼν, ἐκεῖθεν ἀνασπάσει τὸν τεθνεῶτα. Certe Græca non repræsentant omnia, quæ Latine reperiuntur in commentario Epiphani. Sed Cosmas Ægyptius decurtatum attulit locum ex Philone, quem ecce tibi integrum num. 203: Οὗτος γὰρ ὁ ἐπουράνιος βασιλεὺς, περὶ οὗ καὶ Δαβὶδ λέγει: « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν· ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ· οὗτος δέδεται ἐν παραδρομαῖς. » Πατρέρχων γὰρ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ γῆς, καὶ ἕως τοῦ ἔδου κατελθὼν, ἵνα ἐκεῖθεν ἀνασπάσει τὸν τεθνεῶτα, αὐτὸς δέδεται ἐν παραδρομαῖς, οὐκ ἀνάγκης δεσμοῖς, ἀλλ' ἐκουσίῳ φιλανθρωπίας χρηστέτητι, εἰπὼν τοῖς ἀποστόλοις: « Καὶ ἰδοὺ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Viden' ut Græca Latinis plene respondeant? et si quid variant, culpa est interpretis, qui quædam de suo addidit quæ sædum errorem continent, illa scilicet *non sponsæ suæ necessitate*: et pro loco Matthæi posuit locum ex psalmo XVII, 11. Ea enim erat licentia complurium interpretum qui sæculo VI Græca vertebant, et nullo ad textum respectu habito, nihil sibi non licere arbitrabantur.*

Quintus locus Epiphaniaco commentarii est p. 81: *Vere speciosa facta est et vere suavis, non divina virtus (neque enim augmentum recipit nec detrimentum divinitas); sed humilitas ejus vere speciosa facta est atque suavis pulchritudine divinitatis, cum sedisset in regno cælorum in dextera Patris.* Nihil horum desideres in Græcis apud Philonem num. 204: Ὁραῖωθι γὰρ ὄντως, καὶ ἡδύνθη (Cosmas Ægyptius legit ἰδρύνθη), οὐχ ἡ τῆς θεότητος δύναμις (οὔτε γὰρ προσθήκη, οὔτε μείωσις ἐπιδέχεται), ἀλλ' ἡ σὰρξ ἣν ἀνείληφε· καὶ ὁ τέλειος (τέλειος deest apud Cosmam Ægypt.) ἄνθρωπος ὃν ἐφόρεσεν, οὗτος ὠραῖωθι, τῇ τῆς θεότητος ὠραῖότητι συμμορφωθείς,

* Matth. V, 10. * Psal. xcii, 4. * Matth. xxviii, 20. * Psal. xvii, 11.

(a) Biblioth. Gr. tom. VII, pag. 729.

(b) Hanc diatribam de Nicetis Fabricius Biblioth. Gr. tom. VI pag. 419, falso queritur intercidisse. Eam etiam de Philonibus et aliis Al-

latii scriptis ineditis in publicum proditura speramus opera et studio docti viri mihi quæ amicissimi Raphaelis Vernazzæ, Græci in Vaticana bibliotheca scholiastæ.

καὶ ἡδύνθη (Cosmas Ægyptius ἡδύνθη), ἐν τῇ τῶν Ἀ
 οὐρανῶν καθέσθεις βασιλείᾳ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς
 (Cosm. Ægyptius τοῦ Θεοῦ). Iisdem verbis locum
 hunc Philonis refert Cosmas Ægyptius. In eo variat,
 quod in sacro textu legit, Τί ὠραιώθης, καὶ τί ἡδύν-
 θης; Cur speciosus factus es, et cur firmatus es? quam
 lectionem non alibi reperias. Quamobrem nihil ex
 collatione horum locorum ex Epiphania et Philone
 colligitur, quo possis statuere Philonem commen-
 tarium quidem composuisse ab Epiphania diver-
 sum; unde tamen multa decerperit, et in epito-
 men redacta in suum inseruerit.

Sextus locus ex Epiphania pag. 28, ejusque colla-
 tio cum Philone nihil tale iisdem probat. Nam si ad
 ejus latus ascribas non verba desumpta ex catena
 Meursii, ut fecit vir eruditissimus, sed integrum
 Philonis locum quem habes num. 26, Græca et La-
 tina in omnibus repereris consentire. Verba Phi-
 lonis sunt: Εὐθύς ὑπομνήσκει τὸ αἷμα καὶ τὸ
 ὕδωρ τὸ στάξαν ἐν τῷ πάθει ἐκ πλευρᾶς τοῦ Ἰησοῦ·
 « Ἀποδεσμός τῆς στάκτης ἀδελφιδός μου ἐμοί » ὅπερ
 ἐστίν· Ἐκ τοῦ στάξαντος ὕδατος, καὶ αἵματος, καὶ
 πνεύματος τοῦ ἐκ πλευρᾶς αὐτοῦ, αὐτὸς γέγονέ μοι
 νύμφος, κἀγὼ αὐτοῦ νύμφη· αἵματι μὲν τῷ ἐκ πλευ-
 ρᾶς αὐτοῦ καὶ ἀγοραζομένη αὐτῷ καὶ συναπτομένη, ὕδα-
 τι δὲ τῷ ἀπὸ σαρκῶν αὐτοῦ βαπτιζομένη αὐτῷ,
 πνεύματι δὲ τῷ ἀπὸ θεότητος αὐτοῦ συγκρινομένη
 αὐτῷ καὶ τελειούμενη. Quæ omnia Latine reddita
 cognosces in Epiphania: *Per guttam itaque com-
 memorat et sanguinem et aquam, quæ fluxerunt de
 latere Jesu. « Fasciculus, » inquit, « guttæ fratruelis
 mihi; » ac si diceret: Ex aqua vel sanguine quæ
 stillavit ex ejus latere, ipse mihi factus sponsus est,
 et ego ei sponsa; sanguine quidem ex ejus latere pro-
 fluente, quo ei redempta et coæquata sum; aqua vero
 carnis ejus, per quam ei baptizata sum atque clarifi-
 cata; spiritu vero, quo divinitati ejus copulata sum,
 et consummata dignoscor.*

Denique locum Epiphania p. 23, ad ea sacri tex-
 tus verba: Filii matris meæ pugnaverunt contra
 me, etc., et v. sequent., Posuerunt me custodem, etc.
 (quem locum hic, ut paulo longiorem piget tran-
 scribere), collatum cum catena Meursii pag. 16, de-
 curtatum quidem deprehendes, sed apud Philonem
 num. 13, Græca omni ex parte Latinis sine ulla
 diminutione respondentia omnia reperies.

Ex allatis igitur locis commentarius qui Epipha-
 nia tribuitur, unus idemque videtur esse cum com-
 mentario Philonis. Id autem eo videtur confirmari
 posse validius, quod ex ducentis undequinquaginta
 explanationibus in Epiphania commentario vi-
 ginti quatuor tantummodo a Philonianis sententia
 ipsa discrepant, quas in subjecta tabella exhibe-
 mus. In ea singulis numeris quibus illæ explicatio-
 nes notantur in Epiphania commentario, singulos
 numeros subjicimus adjectos explanationibus Philo-

nianis in lectoris commodum, qui has cum illis con-
 ferre velit.

Epiph. 115. 138. 147. 148. 156. 157. 163.
 Philo 118. 143. 151. 152. 160. 161. 170.

Epiph. 165. 166. 173. 179. 184.
 Philo 171. 172. 182. 188.

Epiph. 188. 206. 214. 218. 223. 228. 229.
 Philo 196. 216. 224. 228. 233. 237. 258.

Epiph. 230. 237. 238. 239. 240.
 Philo 239. 246. 247. 248. 249.

Cæteræ omnes nihil inter se discrepant sententia
 et verbis, perpaucis exceptis: quarum quædam
 concordant non verbis, sed sententia; quædam par-
 tim sententia, partim verbis; et in iis apud Epipha-
 niam aliquid vel detractum, vel aliquid additum
 esse deprehenditur. Quamobrem Epiphania com-
 mentarius jure censi potest Philoniani interpre-
 tatio, ac, ut ait Lequien, loco supr. citat., *Latina
 translatio, a Græco codice admodum discrepans.*

In ea autem quæstione, utrum Philo Carpathius
 episcopus, an Philo Carpathius commentarium scri-
 pserit in *Canticum canticorum*, fidenter sane doctus
 vir pronuntiat (a), ut dixi supra, vanum omnino
 esse commentum, Philonem scilicet cujus mentio
 est apud Polybium, illius commentarii fuisse aucto-
 rem. Et profecto veterum auctoritate niti posse vi-
 detur; cum, qui Carpathium doceat talem scripsisse
 commentarium, invenias ex veteribus neminem.
 Contra Cosmas Ægyptius illum clare Carpathium
 nominat; et Suidas, ut dictum est, diserte inquit,
 Φίλων Καρπάθιος ἔγραψεν ὑπόμνημα εἰς τὸ Ἄσμα
 τῶν ἁσμάτων. Et tamen nihil ea ratione commoti
 viri docti, magna, quod Græcos codices fortasse in-
 spexerint, fiducia Carpathium ejus commentarii scri-
 ptorem fuisse pronuntiarunt, Garetius, Lequien,
 Holstenius; ex quibus Holstenius diserte affirmat vulgo
 male appellari Carpathium. Allatus autem hanc vide-
 tur dirimere controversiam: Ille enim in citata de Phi-
 lonibus diatriba, allato epistolæ Epiphania ad Joan-
 nem Hierosolymitanum loco quem superius attuli-
 mus, ubi sanctus ille doctor mentionem facit Philonis
 episcopi, subdit: *Adverte, lector, Philonem hunc fuisse
 episcopum regionis quæ proxima erat parochiæ Epi-
 phania, scilicet in eadem insula Cypri in civitate Car-
 pathii: nec obstat cognomen Carpathii. Licet enim
 Carpathius a Carpatho prope Chium insulam a Cypro
 distante, si geographis credimus (a qua et natum
 adagium ὁ Καρπάθιος τὸν λαγῶν, et mare ipsum
 Carpathium cognominatum) videatur deductum;
 et a Carpasio Cypri, vel Καρπασία, vel Καρπασεία,
 vel Καρβασία, Carpaseotes, sive etiam cum Theo-
 pompo Carpasseus dicatur: tamen scias hoc Carpa-
 sium a nonnullis et præcipue Xenagora Carpathum
 appellatum, a quo sine dubio Carpathius fit. Step-
 hanus: Καρπάσια πόλις Κύπρου, ἣν Πυγμαλίων ἔκτι-*

σεν, ὡς Ἑλλάνικος ἐν *Κυπριακοῖς*. Διονύσιος δὲ διὰ Α' βιβλίου Καρπάσειαν αὐτὴν φησιν ἐν τρίτῳ Βασσαρικῶν.

Ἡδ' ὁπόσοι *Κιρύρειον ἰδ' αἰπεινὴν Καρπάσειαν*.

Ἔστι καὶ νῆσος *Καρπασία* κατὰ τὴν ἄκραν τὴν Σαρπηδονίαν. Ξεναγόρας δὲ *Κάρπαθον* αὐτὴν καλεῖ. Δημήτριος δὲ ὁ Σαλαμίνιος *Καρδασίαν* φησίν, ὅτι πρὸς τὸν καλούμενον ἄνεμον κεῖσθαι δοκεῖ. Hactenus Allatius, qui versum ex Dionysio allatum a Stephano sanum exhibet, ut est in editionibus quæ Berkeleyanam præcesserunt, in qua ipse Berkelius in textum admisit suam emendationem, qua versum illum depravavit. Edidit enim

Ἡδ' ὁπόσοι *Κιρύρειον ἢδ' αἰπεινὴν Καρπάσειαν*, et sic tertium et quintum claudicare facit pedem. Illa autem litterarum metathesis in voce *Καρπάσειαν* eadem est, quam Homerus adhibuit *Iliad.* B, vers. 676 :

Οἱ δ' ἄρα Νίσυρόν τε ἔλχον, Κράπαθόν τε Κασόν τε. Sed hoc ἐν παρῶν.

Cæterum in his duabus quæstionibus : 1° num commentarius Latinus e Vaticana bibliotheca prolatus vere sit Epiphani; 2° num Philo Carpathius quem Suidas tradit scripsisse in *Cantica canticorum*, idem sit qui Carpasius cujus nomen præferunt codices Græci; quæ sunt a me hactenus disputata, satis esse lectoribus arbitror, quo suam ferre sententiam possint, vel adhuc non liquere pronuntient.

III. De Philone ejusque commentario disserui. Nunc, quod initio proposui, de ejusdem interpretationibus dicendum est. Epiphani Latinum commentarium in adnotationibus quas ad Philonis textum adjeci, *veterem interpretationem* voco, et qui eam composuit, brevitatis tantummodo gratia, *veterem interpretem* appello. De quo interprete, si quidem sit Epiphanius Scholasticus quem Cassiodorus loco supra citato commemorat, illud mihi in mentem venit, quod de illo judicavit Huetius *De interpretatione* libro secundo : *Epiphanius, inquit, Scholasticus Socratem, Sozomenum et Theodoretum Latine exponens, nomen suum inter doctos traduxit. Græca siquidem vix assecutus est; et si quæ forte intellexit, ea ne a posteris intelligerentur, obscura, barbara et dissipata oratione perfecit. Quod ergo, dum in epitomen a Cassiodoro contrahitur, damnum, ut fit, passus est, aliarumque ipsius interpretationum quas bene multas recenset Cassiodorus, jacturam sine stomacho feramus.* Et certe Cassiodorus melius consuluisset scriptoribus Græcis quos in Latinum verti curavit, si semper Aniano usus esset interprete, cujus operam in vertendis quibusdam S. Chrysostomi homiliis merito idem Huetius summopere laudat. Cæterum Epiphanius Scholasticus in hac sua Philoniani commentarii interpretatione, multis

¹⁰ Rom. vi, 9.

(a) Prodiit Parisiis ex officina Wescheliana ann. 1537. Recusa deinde fuit in *Biblioth. PP.* curante de la Bigne edit. 1 in Appendic. Et in edit. 2 et

in locis contractiones exhibet explanationes, quam quæ sunt in Græco Philonis commentario; sæpe addit quæ sententiam ipsam Philonis vel obtundunt, vel evertunt, vel errore aliquo inficiunt. Exemplo sint illa pag. 14, lin. 17, *Non enim solvi velut ebrietas, ut obscuratus quis corruiat*, etc. Locus est in Græco Philonis commentario num. 11 : Οὐ γὰρ λύει με ὥσπερ ἡ μέθη τοῦτο πόμα, κ. τ. λ., quorum sententiam dolebis ab interprete enervatam pag. 17, ad illa verba : *Ideo adolescentulæ dilexerunt te*, explanationis Philonianæ sensum num. 4, non est assecutus. Sic pag. 22, lin. 13 : *Non enim erat sensibile quod dicebat, sed de isto erat sole*, etc., quæ quidem inter se pugnant. Confer cum his Græca Philonis num. 12, et pag. 23, lin. 15, *Ubi enim puritas est, illic increpatio quoque subsequitur*; quo quid absurdus? puritas enim nulli increpationi potest esse obnoxia. Vide etiam hominis inscitiam, qui pag. 89, vertens Græca, quæ sunt apud Philonem num. 203 : Αὐτὸς δέδεται ἐν παραδρομαῖς, οὐκ ἀνάγκης δεσμοῖς, ἀλλ' ἐκουσίῳ φιλανθρωπίας χρηστότητι, scribit : *Vinctus est autem ipse non sponsæ suæ necessitate, sed voluntate clementiæ.* Atqui Ecclesiæ sponsæ id maxime opus fuit, ut Christus pateretur. Et pag. 49, itidem addit quæ absunt a Græco textu, et apta sunt insinuando errori, Ecclesiam scilicet constare solis electis. Græca enim sunt num. 88 : Ἐπειδὴ γὰρ περὶ τῆς πληθύος εἶπε τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἐντὸς οὗτης τοῦ Μονογενοῦς, φησὶ, κ. τ. λ., quæ sic Latine reddita sunt : *Quia enim de multitudine dixit Ecclesiæ quæ constat in suis electis, istos intra Unigenitum esse demonstrat dicens*, etc. Eorum vero quæ apud Philonem leguntur num. 34 : Ἐπειδὴ γὰρ αἱ δοχοὶ τῶν φατνωμάτων εἰσὶν ἐσώτεραι, κ. τ. λ., versio plane insulsa, et omni sensu carens pag. 30 : *Quoniam igitur tigna trabibus componuntur atque celantur, pulchritudo vero domus trabibus indicatur*, etc. Nec sine stomacho legi potest locus ille pag. 36 in fin. de Christo : *Jam enim nec mortem pro nobis suscepit, cum semel passus sit, secundum quod sanctus dicit Apostolus : « Mors ei ultra non dominabitur »*, etc. Sed hæc ex plurimis quæ tum a veritate tum a recta interpretandi ratione longissime aberrant, cum iis non multis conjuncta quæ in adnotationibus attulimus, satis esse possunt indicio, quam abnormis, quam infida, quam horrida denique et incompta sit Latina illa Philoniani commentarii velus interpretatio.

IV. Jam vero de Stephano Salutato ejusque versione, si ea tamen appellanda sit versio, loquamur (a). Neque enim, ubi vult Philonem repræsentare, agit partes fidi interpretis, cujus est reddere verba ipsa, et eodem ordine, ubi id non impediatur utriusque sermonis Græci et Latini diversa indoles

3, tom. I. Et in *Biblioth. PP. Lugdunæ*, tom. V, pag. 661.

et discrepantia, sed se ut oratorem gerit. Quinimo cum in collatione pergerem Græci cum Latino commentario, videbam Salutatum brevitatis Philonianæ fortasse pertæsum, lineas usque audacius transilire; multa non de verbis solum, sed de sentiis demere; longe vero plurimas explanationes, quas frustra in Philone quæras, inserere, quo pleniore cum commentario ipse prodiret in publicum; eoque in suis additionibus esse, copiosior, quo ulterius in sua illa, si talem dicere fas est, interpretatione procederet. Illud tamen affirmare non dubitaverim, si non totum commentarium Philonis, maximam tamen ejus partem in suo illo commentario reperiri, sed tam multis quæ largissima adjecit manu oppressam, vix ut appareat. Possum Philonis, ut ita dicam, frustra, ubi ea Salutatus collocavit, indicare. Cæterum Salutatus lectores suos ludos facit, cum in sua *Epistola ad Nicolaum Bargilesium presbyterum Bononiensem* scribit: *Non unus mihi Philo, sed plures mihi videntur, qui hosce commentarios in Canticum canticorum confecerint. Nam quod Philonis nomine circumfertur, apud Græcos breve admodum est. Sed sunt qui velint ab Eustathio quoque et Eusebio (quorum rogatu Philo ipse commentarium hunc confecerat) interpretatum esse, unumque de tribus esse conjunctum.* At quamnam illi fidem habebimus, qui de duobus illis commentariis testem proferat neminem? nullum nominet codicem, ubi commentarium illum ex tribus conflatum repererit? cumque miscellaneum illum ex pluribus compactum, Græce scriptum esse existimari oporteat, quem Salutatus a se Latine versum profert in lucem; cur tam multa in ea versione occurrunt quæ nihil oleant Græcitatibus, sed primitiva ex Latino fonte deducta esse appareant? Præterea multa Philonis non exigua fragmenta male assuta suis additionibus exhibet Salutatus, multa ex D. Gregorio Magno etiam desumpta, quod jamdudum a pluribus est animadversum: ut ejus nequeam satis mirari rationem, qui Philonis genuina præfatione, eaque integra retenta, pluribusque itidem Philonianis explicationibus inter multo plura additamenta sua insertis, audaciter ejusmodi *ῥητῶν* Philonis nomine lectoribus suis propinare sit ausus. Illum suscepisse suspicor Philoniani commentarii versionem: cumque suæ interpolandi libidini ubique nimium se animadverteret indul-
sisse, et commentarium qui propter ejus brevitatem

tem a Suida nominatur ὑπόμνημα, in immanem magnitudinem excrevisse: ut aliquam scriptioni suæ conciliaret fidem, fabulam illam commentus est de duobus commentariis Eustathii et Eusebii cum Philoniano commistis et in unum conflatis.

De Græci commentarii ætate, sive illum Philo Carpasius, sive Carpathius conscripserit, dubitari non potest fuisse compositum ante Cosmam Ægyptium, qui, ut supra dictum est, ex Philone tria attulit loca in sua *Topographia Christiana*. Scripsisse autem Cosmam suum opus anno 535 probat Montfauconius (a). Qui Philoni Carpasio commentarium hunc tribuendum existimaverint, ii censeant oportet, scriptum esse vel desinente sæculo quarto, vel ineunte quinto. Et Oudinus idcirco de Philone Carpasio ejusque scripto in *Canticum canticorum* mentionem facit ad annum Christi quadringentesimum. Ejusdem commentarii quis usus esse possit ad confirmanda quædam catholicæ fidei dogmata, docet cl. Fogginius in præf. ad comment. Epiph. p. 40 et sequent., ubi multa docte et erudite disputat, quæ qui legerit, ea se legisse non pœnitebit.

V. Denique in hoc Græco Philonis commentario evulgando quid operæ ipse impenderim, paucis expediam. Codices duos Barberinum et Vallicellanum, quorum ille in fine, hic in principio et fine mutilus est, inspexi, et cum iis meum codicem quam diligentissime contuli. Hos enim tractare meo mihi licuit arbitratu: cæteros non item, Mutinensem, Theatinum, Auximanum; sed quibusdam in locis in quibus hærebam, ab amicis Græcarum litterarum peritis inspiciendos curavi. Hos autem omnes esse comperi nimis multis erroribus maculosos; quibus fortasse veterem ipsum interpretem, et Stephanum Salutatum suspicor non habuisse meliores. In adnotationibus, mei codicis, qui plurimis in locis est depravatus, errores, adhibitis quos dixi codicibus, emendavi; et ubi locum aliquem in omnibus codicibus corruptum deprehendi, conjectura illum restituere studui. Philonianas sacri textus lectiones cum Vaticanæ editionis lectionibus, aliisque variantibus a Lamberto Bosio in sua editione Veteris Testamenti Græci adductis, accurate contuli; et quid in quoque loco Philo a cæteris variet, in iisdem adnotationibus diligenter exposui. In Latina denique versione, quam e regione Græci textus apposui, magis mihi fidelitas curæ fuit, quam elegantia.

(a) Præfat. ad Cosm. Ægypt. cap. 1.

ΦΙΛΩΝΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΟΥ ΚΑΡΠΑΣΙΟΥ

ΣΥΝ ΘΕΩ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΑ ΑΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

Πρὸς Εὐστάθιον πρεσβύτερον καὶ Εὐσέβιον διάκονον.

PHILONIS EPISCOPI CARPASII,

DEO JUVANTE,

ENARRATIO IN CANTICUM CANTICORUM

Ad Eustathium presbyterum et Eusebium diaconum.

Quemadmodum equum sessor ad cursum pedibus A fodiens, etiam detrectantem, celerem reddit, ut recta ingrediatur via: sic exiguo sensu præditam mentem meam speciosis duorum punctam sanctorum virorum pedibus, quorum alter presbyter, diaconus alter, ad spiritualem viam enarrationis in *Cantica canticorum* stimulari videbam. Cum igitur intolerabiliter urgear, ut a sçgnitie, unde vix est exitus, emergam; utrumque vestrum oro, ut me subditis non modo stimulis ad hujus enarrationis cursum excitetis: sed precibus etiam ad rectum iter quasi freno mentem regalis meam, ut recta decursa via et inculpabili itinere defuncti, « verbum sanum et irreprehensibile » juxta Apostolum ¹¹

Ὡςπερ ἵππον εἰς ἐλασὶν ἐπιδάτης ποσὶν ὑπονύττων, καὶ μὴ βουλόμενον ὠκύποδα καθιστᾷ τὴν εὐσταθῆ ὁδὸν βαδίζειν (1)· οὕτω καὶ τὸν ἡμέτερον πενηχρόφρονα νοῦν ὠραίοις (2) ποσὶν ἐλαύνεσθαι νυττόμενον ἐώρων δυοῖν ἀνδρῶν, πρεσβυτέρου μὲν (3) ἐνός, θατέρου δὲ διακόνου, εἰς τὰ ἄσματα τῶν ᾠμάτων τὴν πνευματικὴν τῆς ἐρμηνείας πορείαν, ἐλαυνόμενος ἀνεκθάτοις (4) ἵστασθαι τοῖς δυνόις ἀστέκτως (5). Παρακαλῶ δὲ ἅμω τοὺς αὐτοὺς μὴ μόνον ὑπονύττειν καὶ διεγείρειν ἐπὶ τὸν τῆς ἐρμηνείας δρόμον, ἀλλὰ καὶ δι' εὐχῆς (6) πρὸς τὰ εὐθὴ τὸν νοῦν χαλινωγῶν, ἵνα τὴν εὐθειαν (7) δραμόντες, ἀμεμπτόν τε πορείαν βαδίσαντες, καὶ « λόγον ὑγιῆ καὶ ἀκατάγνωστον, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, θέμενοι, Κύ-

¹¹ Tit. II, 8.

(1) Codex Barb. τὴν εὐσταθῆ τε ὁδ. βαδ. ἐλαύνει. Sed vocis εὐσταθῆ τε deleta est vetustate prior syllaba, atque error est in accentu. Codex Auxim. τὴν εὐσταθῆ τε ὁδόν, nec habet ἐλαύνει. Lectio quæ in textu, eadem est quæ in cod. Theat.

(2) Ὠραίοις. Alludit ad illud D. Pauli, Rom. x, 15. In veteri versione quæ Romæ prodit typis impressa anno 1750, sive sit error operarum, sive ita habeat codex unde fuit exscripta, legitur « speciosius. » Legendum « speciosis. »

(3) Additum μὲν ex cod. Theat.

(4) Ἀνεκθ. Deleta erat in cod. Barb. Meus cod. habet ἀνεκθάτοις. Itaque legendum censeo ἀνεκθάτοις.

(5) Hanc vocem in cod. Barb. deletam, et in meo

vix indicatam primis litteris ἀστέ... restitui ex cod. Theatino. Cæterum locus est, opinor, paulo implicatior et fortasse depravatus. Steph. Salutatus verba non persequitur, ac propterea facile inde se extricat: vetus vero interpres vult quidem persequi verba, sed ejus versio ipso Græco textu est impeditior. Legere malim, et interpungere, πρὸς τὴν εἰς τὰ ἄσματα τῶν ᾠμάτων πνευματικὴν τῆς ἐρμηνείας πορείαν. Ἐλαυνόμενος οὖν ἀστέκτως ἀνεκθάτοις ἀνίστασθαι δυνόις, παρακαλῶ ἅμω, κ. τ. λ.

(6) Δι' εὐχῆς. Ex codd. Auxim. et Theat. Nam in Barb. litteræ omnes deletæ: meus cod. hic lacunam habet.

(7) Codex Barb. et meus habet εὐθ. . . integram vocem restitui ex cod. Theat.

ριον ἐπιβάτην ἔχοντες, εἰς τὴν τῶν μακαρίων καὶ ἀθάνατον (8) εἰσελεύσομεν πόλιν. Οὐ γὰρ ἐξ ἑαυτῶν ἔχοντές τι, ἀλλὰ τῷ διδόντι τὰς χάριτας ὁμολογοῦντες, εἰς τὸ προκείμενον ἴωμεν. Ἀφιερώσας (9) γάρ τις τῷ Θεῷ τὸ ἑαυτοῦ φρόνημα, καὶ τὴν ἐννοίαν ἀπαλλάξας τῶν γηίνων ἐνθυμημάτων, ὅλον τὸν νοῦν ἀναθεῖς τῷ Θεῷ (10), καὶ τῇ τῆς σωφροσύνης ἀρετῇ κεκοσμημένος τὴν ψυχὴν, καὶ στέφανον οὐράνιον δεξάμενος χαρίτων τῇ ἑαυτοῦ κορυφῇ, οὕτως ἐφαπτεσθῶ (11) τῆς ἀγίας τῶν πνευματικῶν Ἀσμάτων Γραφῆς. Καὶ αὕτη γὰρ ἡ ἐπιγραφή (12), τοῖς τῶν λογισμῶν ἔχουσιν εὐθὴ (13), ἀπαλλάττει μὲν εὐθὺ σαρκικῶν ἐννοιῶν τοὺς ταύτην ἀγίαν μετιόντας Γραφήν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς Ἀσματα προγέγραπται, ἢ λέγεται ἢ προσαγορεύεται (14), ἀλλὰ Ἀσματα ἁσμάτων· ἵνα ἀκούσας Ἀσματα ἁσμάτων ὑπομνησθῆς (15) τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων· οὐ μόνον γὰρ Ἀσματα ἁσμάτων ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ Ἅγια ἁγίων, καὶ Σάββατα σαββάτων. Ὡς περ οὖν Ἅγια τῶν ἁγίων μελίζονά τινα μυστηριώδη καὶ ἀπόκρυφον ἔχει τὴν τιμὴν, ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰσιόντος τοῦ ἀρχιερέως εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων· οὕτω καὶ τὰ Ἀσματα τῶν ἁσμάτων, πνευματικὴν καὶ βαθυτέραν τὴν τῶν τεθησαυρισμένων ἀγαθῶν νοημάτων εὗρεσιν ἔχει. Καὶ ὥς περ τὰ Σάββατα τῶν σαββάτων μελίζονα τῆς παρούσης ἀναπαύσεως ἔχει (16) τὴν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀνάπαυσιν (Σάββατα γὰρ σαββάτων τὰς μελλούσας ἐν τῷ ἐκείσῃ αἰῶνι ἀναπαύσεις, καὶ τὰς ἡτοιμασμένας τῆς ἀναπαύσεως ἐπαγγελίας τὴν ἀγίαν λέγειν πέπεισμαι Γραφήν. Ἐκεῖναι [17] γὰρ Σάββατα σαββάτων, αἱ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀναπαύσεις, καὶ εὐωχίαι τῶν ἐνταῦθα Σαββάτων, τουτέστι τῶν ἀμαρτημάτων ἀργίας. Οἱ γὰρ ἐνθάδε ἀπὸ ἀμαρτημάτων ἀργίσαντες (18), τὴν τελείαν ἀνάπαυσιν ἐν τῷ αἰῶνι εὐωγηθήσονται· ὥς περ οὖν τὰ Σάββατα ἐκεῖνα πολλῶ μελίζονα τούτων τῶν Σαββάτων, οὕτω καὶ τὰ Ἀσματα τῶν ἁσμάτων μελίζονά τινα καὶ πνευματικὴν ἔχει τὴν ἀγωγὴν παρὰ τὰ ἐν ταῖς ἄλλαις Γραφαῖς γεγραμμένα ἅσματα. Πολλὰ γὰρ ἅσματα ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς γέγραπται. Καὶ ὅς τὴν Μωσέως ὥδην, « Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ, » λέγουσαν· « ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται, » καὶ ἄλλα ὅσα (19) εὐρήσεις ἐν τῷ νόμῳ

A adhibentes, Domino sessore ac duce, in beatam immortalēque civitatem invehamur. Non enim ex nobismetipsis quidquam habentes, sed gratiam ei qui dat, referentes acceptam, ad propositum accedamus. Ut enim suum quisque animum Deo consecraverit, et mentem a terrenis cogitationibus liberarit, et temperantiæ virtute ornatum animum gerens, cœlestem suo capiti gratiarum coronam acceperit : ita sanctam spiritualium Canticorum Scripturam attingat. Quibus enim rectæ cogitationes sunt, eos, cum ad sanctam hanc Scripturam accesserint, ipsa inscriptio carnalibus statim cogitationibus liberat. Non enim simpliciter inscribitur, Cantica ; sed *Cantica canticorum* ; ut cum audias Cantica canticorum, tibi in memoriam veniant Sancta sanctorum. Non enim tantummodo Cantica canticorum habemus, sed etiam Sancta sanctorum, et Sabbata sabbatorum. Quemadmodum igitur Sancta sanctorum maiorem quamdam et mysticam absconditamque dignitatem habent ; cum semel tantum in anno ingrederetur pontifex in Sancta sanctorum : ita Cantica canticorum spiritualem et profundiorē reconditæ intelligentiæ inveniendum habent thesaurum. Et quemadmodum Sabbata sabbatorum maiorem quam quæ nunc quies est, futurorum quietem bonorum habent (futuram enim bonorum in illo sæculo quietem, et præparatas quietis promissiones mihi persuasum est nominari a sancta Scriptura Sabbata sabbatorum. Illic enim sunt Sabbata sabbatorum, nimirum futuri sæculi requies cœlestesque dapes, provenientes ex his Sabbatis quæ sunt apud nos, id est ex cessatione a peccatis. Qui enim in præsens a peccatis cessaverint, perfecta quiete in futuro sæculo perfruentur) : quemadmodum igitur illa Sabbata multo sunt his Sabbatis præstantiora ; ita Cantica canticorum maiorem quamdam et spiritualem habent iucunditatem præ canticis quæ in cæteris Scripturis scripta reperiuntur. Plura enim in sanctis Scripturis cantica scripta sunt. Vide canticum Moysis : « Canteamus Domino, » ait ¹² ; « gloriose enim glorificatus est ; » et cætera quæ in lege reperies cantica et odas.

¹² Exod. xvi, 1.

(8) Lege ἀθανάτων. Theat. ε.ς τὴν μακαρίαν καὶ ἀθάνατον εἰσελάσομεν. Quam lectionem in versione secutus sum.

(9) Locum hunc legere est in Expositionibus in *Canticum cant.* Græce editis a Meursio Lugd. Bat. ann. 1617, pag. 9, lin. 13 a fine.

(10) Ὁλον τὸν νοῦν ἀναθεῖς τῷ Θεῷ. Hæc absunt ab Expositionibus Meursianis, et delenda videntur, ut supervacaneum glossēma.

(11) Sic restitui ex cod. Theat., et sic postea reperi in Expositionibus a Meursio editis. Barb. habet ἐφάπτεσθαι· meus habet ἐφάπτηται.

(12) Sic Theat. At Barb. et meus περιγραφῇ.

(13) Lacunam mei cod. et Barb. ex Theat. implevi. Cæterum legendum videtur τοὺς τῶν λογισμῶν ἔχοντας τὰ εὐθῇ.

(14) Ἥ λέγεται, ἢ προσαγορεύεται. Hæc non agnoscit vetus interpretes, et delenda videntur ut

D glossemata

(15) Codd. Barb. et Auxim. habent ὑπομνησθείς Theat. habet ὑπομνησθῆς. Itaque emendavi ὑπομνησθῆς.

(16) Ἐχει, quæ vox deest in meo cod. et in Barber. supplēvi ex Theat.

(17) Legendum censeo ἐκεῖ. Vetis interpres ægisse videtur ἐκεῖ· ait enim : « Illic enim Sabbata sabbatorum futurique sæculi requies, et præsens cumulatō sabbatorum horum, quæ hic aguntur peccatorum segnitie, reperitur ; qui enim hic in peccata pigri sunt, futuro sæculo perfecta requie perfruentur. » Quæ referre hic voluimus ; idque subinde, ut res tulerit, faciemus, ut habeat lector, quid de tali interprete existimet.

(18) Lege ἀργήσαντες.

(19) Sic Theatinus. At meus, et Barber. habent ἕλλας ὅσας.

Vide Isaia canticum et odem ¹³ : « Cantabo dilecto canticum dilecti vineæ meæ. » Vide odem quam cecinit Anna ¹⁴ : « Confirmatum est, » ait, « cor meum in Domino. » Vide quæcunque sunt in Psalmis cantica : « Cantate Domino canticum novum ¹⁵, » et quæcunque alia in Scripturis reperiuntur cantica : sed maiore et excelsiore dignitate, quemadmodum Sancta sanctorum et Sabbata sabbatorum, prædita sunt Cantica canticorum. Jam vero mihi sacræ huius et profundæ inscriptionis Canticorum intelligentiam diligenter perquire. Cur non dixit : Cantica canticorum quæ condidit vel cecinit Salomon, sed : Cantica canticorum quæ sunt Salomonis? Cum enim Salomon interpretetur *pacificatus*, vel *pacificus*, propterea hæc Cantica canticorum omni pacificato et ab offendiculis fornicatricis cogitationis semoto parata sunt. Qui enim suam mentem a carnalibus affectionibus non liberaverit, huic nulla sunt Cantica canticorum, neque Sancta sanctorum, neque Sabbata sabbatorum. Qui vero submotis offendiculis omnibus, legitimam exspectans pacem, suam ipsius mentem et corpus ad temperantiæ virtutem converterit, illi sunt Cantica canticorum; qui nihil terrestre vel carnale cogitet, sed omnia quæ scripta sunt, spiritualiter accipiat, et vera pace fruatur : « Pax enim, » inquit Scriptura ¹⁶, « diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum. » Quemadmodum vero domi sunt vestibula et atria et porticus et triclinia et conclavia illustria; eorum vero omnium intimum cubiculum quod thalamus appellatur, ubi sponsa cum sponso requiescens, secreta profundæ intelligentiæ cum eo confert : ita in Canticis canticorum sancta sponsa Ecclesia profundos et mysticos fidei sermones cum suo sponso confert, et ait :

CAP. I.

I. VERS. 1. *Osculetur me ab osculis oris sui.*

Tanquam paranympsis, ut ita dicam, a cœlesti sponso missis ad charissimam sponsam, eique pulchritudinem sponsi narrantibus (sic enim ad eam inclamat Isaia ¹⁷ : « Iste speciosus in stola; » et rursus alius dicit ¹⁸ : « Speciosus forma præ filiis hominum; » atque iterum alter consilium dat, et dicit : « Amicus fidelis, protectio fortis ¹⁹ : amicus fidelis, pharmacum vitæ ²⁰ : fideli amico non est compensatio ²¹; » et David ita eam alloquitur :

¹³ Isa. v, 1. ¹⁴ I Reg. II, 1. ¹⁵ Psal. xcv, 97, et cXLIX, 1. ¹⁶ Psal. cxviii, 165. ¹⁷ Isa. LX, 1. ¹⁸ Psal. xLIV, 3. ¹⁹ Eccli. vi, 15. ²⁰ ibid. 16. ²¹ ibid. 15.

(20) Sic scribendum, non ut habent codices, ἥσεν.

(21) Barb., Auxim. et meus male ἀκρίβασε. Theat. ἀκρίβασαι δέ μοι. Mallem ἀκρίβωσαι.

(22) Theat. ὑπογραφῆς. Meus et Barber. ἀπογραφῆς.

(23) Sic emendavi. Meus et Barber. ποθείσας.

(24) Auxim. καὶ τῆς σωφροσύνης περιστρέφαι ἀρετῇ. Theat. habet περιστρέφει. Lego περιστρέφει,

ἄσματα καὶ ψόδας. Ἴδε καὶ τὸ Ἡσαίου ἄσμα καὶ ψόδην· « Ἄσω δὲ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπελώνι μου. » Ἴδε τὴν ψόδην ἣν ἤσεν (20) Ἄννα, « Ἐστερεώθη, » λέγουσα, « ἡ καρδία μου ἐν Κυρίῳ. » Ἴδε τὰ ἐν Ψαλμοῖς ἄσματα ὅσα ἐστίν· « Ἀσάτε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καὶ νόν· » καὶ ὅσα ἕτερα εὐρήσεις ἐν ταῖς Γραφαῖς ἄσματα· ἀλλὰ μέλζονι καὶ βαθυτέρῳ τιμῇ, ὥσπερ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ τὰ Σάβδατα τῶν σαβδάτων, ἐτιμήθη καὶ τὰ Ἄσματα τῶν ἁσμάτων. Ἀκρίβασαι (21) δὲ μοι τὸν νοῦν τῆς ιερᾶς ταύτης βαθυτέρας τῶν ἁσμάτων ἐπιγραφῆς (22). Πῶς οὐκ εἶπεν· Ἄσματα ἁσμάτων, ἃ ἐποίησε Σαλομών, ἢ εἶπε Σαλομών· ἀλλά· Ἄσματα ἁσμάτων, ἃ ἐστὶ τοῦ Σαλομών; Ἐπειδὴ γὰρ Σαλομών *εἰρηνευόμενος* ἐρμηνεύεται, ἢ *εἰρηνεύων*, διὰ τοῦτο ταῦτα τὰ Ἄσματα ἁσμάτων παντὶ τῷ εἰρηνευόμενῳ, καὶ σκανδάλων πορνικῆς ἐννοίας ἀπηλλαγμένῳ ἡτοίμασται. Ἐὰν γὰρ μὴ τις τὸ ἑαυτοῦ φρόνημα τῶν σαρκικῶν ἀπαλλάξῃ παθῶν, οὐκ ἐστὶν αὐτῷ τὰ Ἄσματα τῶν ἁσμάτων, οὔτε τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, οὔτε τὰ Σάβδατα τῶν σαβδάτων. Ἐὰν δέ τις παρωσάμενος πάντα τὰ σκάνδαλα καὶ τὴν ἐννομον ποθήσας (23) εἰρήνην, τὸ ἑαυτοῦ φρόνημα καὶ τὸ σῶμα τῇ τῆς σωφροσύνης περιστρέφῃ ἀρετῇ (24), αὐτῷ ἐστὶ τὰ Ἄσματα τῶν ἁσμάτων, οὐδὲν γήινον ἢ σαρκικὸν νοοῦντι, ἀλλὰ πάντα πνευματικῶς τὰ γεγραμμένα δεχομένῳ, καὶ ὄντως εἰρηνευόμενῳ· « Εἰρήνη γὰρ, » φησὶν, « τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον σου, καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτοῖς σκάνδαλον. » Ὅσπερ δὲ οἴκου εἰσὶ προπύλαια, καὶ πυλώνες, στοαὶ τε καὶ τρίκλινοι καὶ οἴκοι περιφανεῖς· τούτων δὲ πάντων ἐσώτατόν ἐστι ταμεῖον (25), ὃ προσαγορευόμενος κοιτῶν, ἐν ᾧ ἡ νύμφη μετὰ τοῦ νυμφίου ἀναπαυομένη, καὶ τὰ ἀπόκρυφα τῆς βαθείας αὐτῶν (26) γνώσεως προσλαλεῖ· οὕτω καὶ ἐν τοῖς Ἄσμασι τῶν ἁσμάτων ἡ ἁγία νύμφη Ἐκκλησία τὰ βαθέα καὶ μυστηριώδη τῆς πίστεως ῥήματα τῷ ἰδίῳ προσλαλεῖ νυμφίῳ, καὶ φησὶ·

ΚΕΦ. Α'.

Α'. Στ. α'. *Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ.*

Οἷα νυμφαγωγῶν, ὡς εἰπεῖν, παρὰ τοῦ ἐπουρανοῦ νυμφίου ἐπὶ τὴν τιμίαν νύμφην ἀπεσταλμένοι, καὶ τοῦ νυμφίου τὸ κάλλος αὐτῇ διηγούμενον (οὕτως μὲν Ἡσαίου βοῶντος αὐτῇ· « Οὗτος ὥραϊος ἐν στολῇ· » καὶ πάλιν ἄλλου λέγοντος· « Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων· » καὶ πάλιν ἑτέρου συμβουλευόντος, καὶ λέγοντος· « Φίλος πιστὸς, σκέπη κραταιά· φίλος πιστὸς, φάρμακον ζωῆς· φίλου πιστοῦ οὐκ ἐστὶν ἀντάλλαγμα· » καὶ τοῦ Δαβὶδ συν-

et sic legisse videtur vetus interpres, qui vertit, « suam animam simul et corpus castitatis virtute coronet. » Sic etiam habuisse putaverim in suo codice Salutatium; vertit enim : « Corpore castus et animo temperantiæque viribus vallatus erit. »

(25) Hesych. ταμεῖον, θάλαμος.

(26) Legendum puto αὐτῷ. Sic paulo post τῷ ἰδίῳ προσλαλεῖ νυμφίῳ.

ομιλούντος (27) αὐτῇ· « Ἀκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, A « Audi, filia : et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui : ei concupiscet rex pulchritudinem tuam, quia ipse est Dominus Deus tuus » : » et rursus Isaias legitimas honorans nuptias, dicit ei » : « Quemadmodum lætabitur sponsus in sponsa, sic lætabitur Dominus in te » : quasi igitur his aliisque ejusmodi sermonibus sponsa præbens aures clamat, et dicit : *Osculetur me ab osculis oris sui*. Tu igitur, quisquis Cantica canticorum audis, quando spirituale et ab omni carne purum osculum audis, noli mentem carnalibus lædere voluptatibus. Osculum enim spirituale carnali osculo multo est et sine comparatione præstantius, sicut dies noctem lumine superat. Quemadmodum enim corpus est animale, et corpus spirituale » : ita osculum est carnale, et osculum spirituale. Verum carnale terrestre est ; spirituale est cœleste. Amor igitur in hac terra promiscue est tum boni tum mali. Bonus enim est amor in nuptiis, improbus in fornicatione ; non enim omnes desiderio ad solas trahuntur uxores, quæ illis a Deo legitime sunt conjunctæ ; et iis quidem qui eo contenti sunt, id bonum est : ex bono enim nuptiæ. Verum multi furtivo concubitu cum alienis uxoribus commiscuntur, nefario percipii amore ; qui quidem in odium illis vertet, cum Dei iudicium occulta quæque perspicies advenerit, ut suum quo quisque dignus est, unicuique distribuatur. Sanctus autem supernarumque rerum amor ille est, qui infinitas continet dulcedines ; qui gaudiis nunquam deficientibus scatet ; interminabiles odorum spirat suavitates ; ineffabilem habet gloriam ; honores affert angelicis honoribus pares ; ipsum Dominum qui nos dilexit, tanquam in speculo nobis aspiciendum exhibet ; fiduciam ad Dominum præbet ; æquitatem justitiæ affert ; et in terra et in cœlis honorem et gloriam parit. Audisti inter osculum et osculum differentiam et discrimen ? Nosce quid inter utrumque intersit : seligito quod melius est : fuge quod lædit : tene quod salutem parit.

Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ· τοῦτέστιν, ὁ Υἱός. Ἄνω τῆς διανοίας τὸ ὄμμα· οὐ γὰρ σαρκικὸν τὸ λεγόμενον, ἀλλὰ πνευματικὸν τὸ προφητευόμενον. Οὐ βούλεται γὰρ (34) διὰ μόνου στόματος προφητῶν διδασθῆναι· ἀλλ' αὐτὸς, φησὶν, ἐγγισάτω καὶ διδασάτω με Υἱός. Μεγάλη γὰρ (35) D

κράτει τὸ σῶζον (33).

Osculetur me ab osculis oris sui : scilicet Filius. Sursum erige mentis oculum. Non enim carnale est id de quo est sermo ; sed spirituale, quod propheticè dicitur. Non enim solummodo per os prophetarum doceri vult ; sed ipse, inquit, accedat et me doceat Filius. Gravis enim, aiebat quondam Eccle-

²² Psal. XLIV, 10. ²³ Isa. LXII, 5. ²⁴ I Cor. xv, 44.

(27) Sic meus, et Barb. et Theat. In Vallicellan. συμβουλευόντος.

(28) Restitui σου, quæ vocula a meo cod. et Barb. abest.

(29) Vet. interpr. « evocata sponsa. » Sed ἡ καλουμένη νύμφη idem est ac simpliciter νύμφη. Vid. Comment. meum ad *Electr.* Sophocl., ad versum 232.

(30) Vallicell. φιλανθρωπία.

(31) Τοῖς δ' ἄρκουμ. τ. ἀγαθόν. Sic interpunctionem ex Vallic. et Theat. τοῦτω τῷ πόθῳ. Barberinus, et meus habent τοῦτο, et pravam interpunctionem habent hujus loci.

(32) Vetus interpret vertit : « Audistis quidem oculi et oculi differentiam atque iudicium. Cognosce discretionem. Elige quod melius est, » etc.

(33) Vetus versio quædam hic habet, quæ absunt ab omnibus Græcis codicibus.

(34) Restitui γὰρ ex aliis codd. Abest enim a Barb. et meo.

(35) Hæc in veteri versione reddita sunt perversissime : « Mater enim mea Ecclesia aliquando dicebat : Pusillis non salvabor ; magnum et perfectum medicum requiram, mero perfusa sum, tenebræ sunt lucernæ legis et prophetæ : ait enim : « Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis. »

sia, meus fuit morbus; tenuibus pharmacis non convalescam; magnum perfectumque medicum quæro: meræ mihi circumfusæ sunt tenebræ; lucerna, lex et prophetæ: «Lucerna» enim, ait Scriptura ³⁵, «pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis:» sed non poterunt me illuminare, nisi perfectum mihi supervenerit lumen. Illud, splendoris excessu, tenebrarum excessum dispellet, viamque video quæ me rursus in paradisum ducat. Transcendit legem, superat prophetas; et interea dum oscula excipit Ecclesia, Unigenitum orat. Os enim Dei, est Filius. Quamobrem cum Deus sit, Verbum appellatur: quoniam omnia quæcunque vult Pater, per Filium loquitur.

II. Quoniam bona ubera tua super vinum.

Duo ubera dicendum duo esse Testamenta, e quibus Ecclesiæ filii exsugunt mente, veluti lingua, verba veritatis, et in perfectam adolescent vitam atque ætatem. Hic potus vino præstantior est. Non enim e terra scatet, sed e cœlis descendit. «Exspectetur» enim, ait ³⁶, «ut pluvia eloquium meum, et descendant ut ros verba mea.» Hunc potum qui in cœlestibus scopum habent, mente veluti lingua ex Scripturis sugunt, et tanquam in ventrem, ita in cor per pœnitentiam dolorum sedatricem demittunt peccatorum remissionem. Quemadmodum enim duo ubera cordi adhærescunt, ita etiam duo Testamenta ex sancto Spiritu spiritualem nobis potum profundendo lætitiā afferunt super vinum: Non enim me dissolvit ut ebrietas, ait Ecclesia, huiusmodi potus, ita ut obortis mihi tenebris concidam: imo gaudio quodam me impinguat et fide confirmat, ne ad terram dejiciat, sed in neutram partem inclinans, recta erga Deum consistam. Quemadmodum Jeremias ait ³⁷: «Factus sum quasi vir contritus, et quasi homo captus a vino a facie Domini, et a facie decoris gloriæ ejus,» Dei eloquiorum gaudio supra modum percussus.

³⁵ Psal. cxviii, 105. ³⁶ Deut. xxxii, 2. ³⁷ Jer. xxiii, 9.

Salutatus ἄκρατον σκότος vertit, «intolerabiles tenebræ.» Minus bene derivasse videtur vocem ἄκρατον a κράτος.

(36) Vallicell, καταυγάσαι.

(37) Sic emendandus error codicum, qui habent τὸ σκότος.

(38) Male vet. interpres αὐτῷ jungit cum Μονογενεῖ· cum vertit barbare et sine sensu: «Et in ipso unigenito osculari.»

(39) Τοῦ ἀβέστ a codd. Barb. et meo. Reposui ex cod. Vallicell. Anastasius Antiochenus lib. i, qui est *De rectis dogmatibus*: Νοῦν δὲ φαμεν τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου, ἐν ᾧ Λόγος, μεθ' οὗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Πνεῦμα στόματος τοῦ Θεοῦ χρηματίζει. Στόμα γὰρ Πατρὸς ὁ Υἱός· «Mentem vero dicimus Patrem Verbi, in qua Verbum, cum quo Spiritus sanctus, Spiritus oris Dei appellatur. Os enim Patris est Filius.» Ex eod. lib.: Τοῦ δὲ στόματος τὸ ἰδίωμα λαβόντες ὡς παρὰδειγμα, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν θείων παρεστήσαμεν προσώπων διὰ τῆς τῶν μελῶν ἀναλογίας τε καὶ εἰκασίας. Ταύτη γὰρ καὶ Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, στόματος ὄντος τοῦ Μονογενοῦς, καὶ Πνεῦμα πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ ἀπο-

μου, ποτὲ ἔλεγεν ἡ Ἐκκλησία, γέγονεν ἡ νόσος· μικροῖς οὐκ ἰαθήσομαι· τὸν μέγαν ἰατρὸν καὶ τέλειον ἐπιζητῶ· ἄκρατον μοι περιέχεται τὸ σκότος· λύχνος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται· «Λύχνος» γὰρ, φησὶ, «τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου.» Ἄλλ' οὐκ ἰσχύουσιν διαυγάσαι (36) με, ἐὰν μὴ τὸ τέλειον παραγένηται μοι φῶς. Ἐκεῖνο τῇ ὑπερβολῇ τῆς λαμπρότητος τὴν ὑπερβολὴν ἀφανίζει τοῦ σκότους (37)· καὶ ὁδὸν ὄψομαι τὴν εἰς παράδεισόν με πάλιν ὁδηγοῦσαν. Ὑπερβαίνει νόμον, ὑπερβάλλει προφῆτας· καὶ ἐν αὐτῷ φιληθῆναι (38) εὐχεται ἡ Ἐκκλησία τῷ Μονογενεῖ. Στόμα γὰρ τοῦ (39) Θεοῦ ὁ Υἱός. Διὸ καὶ Θεὸς ὢν, Λόγος προσαγορεύεται. Ἐπειδὴ πάντα ὅσα βούλεται, διὰ τοῦ Υἱοῦ λαλεῖ ὁ Πατήρ (40).

B B'. Ὅτι ἀγαθὸι μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον.

Δύο μαστοὺς τὰς δύο Διαθήκας ῥητέον· ἀφ' ὧν καὶ θηλάζει τὰ τέκνα τῆς Ἐκκλησίας, ὥσπερ γλώττη, διανοία τοὺς λόγους τῆς ἀληθείας; καὶ εἰς τελείαν αὔξεται ζωὴν τε καὶ ηλικίαν. Τοῦτο τὸ πόμα (41) τυγχάνει ὑπὲρ οἶνον. Οὐ γὰρ ἀπὸ γῆς πηγάζεται, ἀλλ' ἐξ οὐρανῶν κατέρχεται. «Προσδοκάσθω» γὰρ, φησὶν, «ὡς ὑετὸς τὸ ἀπόφθεγμά μου, καὶ καταβῇτω ὡς δρόσος τὰ ῥήματά μου.» Τοῦτο τὸ πόμα (42) οἱ ἄνω τὸν σκοπὸν ἔχοντες ἐκ τῶν Γραφῶν θηλάουσιν ὥσπερ γλώττη τῇ διανοίᾳ, καὶ καταβάλλουσιν, ὥσπερ εἰς κοιλίαν, οὕτως εἰς καρδίαν τὰς παυσιλύτους διὰ (43) μετανοίας ἀφέσεις τῶν ἁμαρτημάτων. Ὡσπερ γὰρ οἱ δύο μαστοὶ ἄμφω τῇ καρδίᾳ κεκόλληται, οὕτω καὶ αἱ δύο Διαθήκαι ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ πνευματικὸν ἡμῖν πόμα βρύουσαι, εὐφραίνουσιν ὑπὲρ οἶνον. Οὐ γὰρ λύει (44) με ὥσπερ ἡ μέθη τοῦτο τὸ πόμα, φησὶν ἡ Ἐκκλησία, ἵνα σκωτωθεῖσα καταπέσω· ἀλλ' ἀγαλλιᾶματί με καταπίνει (45), καὶ στηρίζει τῇ πίστει πρὸς τὸ μὴ καταβρίπτεσθαι εἰς τὴν γῆν, ἀλλ' ἵστασθαι ἀκλινεῖ ὀρθότητι πρὸς Θεόν. Καθὼς Ἱερემίας λέγει· «Ἐγενήθην ὡσεὶ ἄνθρωπος συντετριμμένος, καὶ ὡσεὶ ἄνθρωπος συνεχόμενος ἀπὸ οἶνου, ἀπὸ προσώπου Κυρίου, καὶ

στελλόμενον, οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ· «Oris vero proprietate sumpta in exemplum, mutua divinarum personarum coherrentiam expressimus proportionem et similitudinem membrorum. Sic enim et Spiritus sanctus dicitur Spiritus oris illius, scilicet Dei, cum sit os Unigenitus; et rursus Spiritus ex ipso procedens, et missus non solum a Patre, sed etiam a Filio.» Locum habes sane luculentum, quo docemur Spiritum sanctum a Patre et Filio procedere. Et paulo post, διὰ τοῦ Υἱοῦ λαλεῖ ὁ Πατήρ.

(40) Post hæc in veteri versione typis impressa sequuntur multa quæ sex pag. complent. in 4. Ea frustra quæras in Græcis codd.

(41) Vetus interp. τοῦτο τὸ πόμα male vertit, «hoc poculum.»

(42) Salutatus, «dolorificas:» legisse videtur βαρυλύπους.

(43) Artic. οἱ est ex Vallicell.

(44) Vetus versio habet: «Non enim solvit velut ebrietas, ut obscundatus quis corruiat,» etc.

(45) Sic emendavi, cum cod. meus et Barberinus habeant καταπίνει.

ἀπὸ προσώπου εὐπρεπείας δόξης αὐτοῦ· » τὴν ὑπερβολὴν τῆς εὐφρασίας τῶν τοῦ Θεοῦ λογίων ἐκ-
πληττόμενος.

Γ'. Στ. β'. Καὶ ὁσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα.

Εἰς προτροπὴν, οἶμαι, τῆς Ἐκκλησίας τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοιαῦτα μελωδεῖ (46) τῷ Κυρίῳ· ἔν' ἡμεῖς τοιαύτης εὐωδίας αἰσθόμενοι, τὴν δυσωδίαν τῶν μυσαρῶν ἁμαρτημάτων ἀποπτύσωμεν· τὴν δὲ εὐωδίαν τῆς τοῦ Χριστοῦ δικαιοσύνης εἰς ἑαυτοὺς ἀντλήσωμεν. « Ὅσμὴ μύρων σου, » φησὶν, « ὑπὲρ πάντα ἀρώματα. » Τὸ μύρον, ἀδελφοί (47), ἐπὶ βασιλικῆς τε καὶ ἱερατικῆς ἀξίας τετάχθαι ἀπὸ τῶν ἁγίων ἡσθήμεθα Γραφῶν. Οὐκ ἄσχημον γὰρ ὑμῖν δοκῶ τοῖς πολυμαθέσιν, ὅτι οἱ ἐν ταῖς Γραφαῖς βασιλεῖς τῷ ἐλαίῳ τῆς χρίσεως βασιλεύειν καθίσταντο. Κάκεινο δὲ ὑμῖν φανερόν εἶναι βούλομαι, ὅτι καὶ οἱ τότε ἱερεῖς μύρῳ χριόμενοι, τὸ ἱερατεῦειν ἐλάβανον (48). Ἐπειδὴ τοίνυν κατὰ νόμον μύρῳ ἐχρίοντο βασιλεῖς τε (49) καὶ ἱερεῖς, λαμπρῶς ἦδη τὴν περιβολὴν τῆς βασιλείας (50) καὶ ἱερατείας τοῦ Μονογενοῦς ἐκτίθεται ἡ θεία Γραφή, « Ὅσμὴ μύρων σου, » λέγουσα, « ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα » ὡς εἰπεῖν· Ὅσμὴ τῆς σῆς βασιλείας καὶ ἀρχιερωσύνης ὑπὲρ πάσας τὰς βασιλείας καὶ ἀρχιερατείας· καθὼς ὁ Δανιὴλ φησὶν· « Ἀναστήσει ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν, ἣτις ὑπερέξει πάσας τὰς βασιλείας τῆς γῆς· » καὶ, « Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, » φησὶν. « Ὅσμὴ μύρων σου, » φησὶν, « ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα. » Τὸ μύρον, ἀδελφε, καθ' ὃν τόπον ὑπάρχει, ἐκεῖσε καὶ τὴν εὐωδίαν παρέχει. Χριστὸς δὲ τοίνυν ἐν οὐρανῷ καὶ γῇ καὶ θαλάττῃ πάντα περιέχων, τὴν δεσποτείαν (51) αὐτοῦ καὶ βασιλείαν πάντη (52) καὶ πανταχοῦ εὐωδιάζει. Λαμπρῶς δὲ καὶ ἐνταῦθα, καὶ σφόδρα περιφανῶς ἡ τῶν θείων καὶ ἀποκρύφων μυστηρίων ἐμπεφορημένη Γραφή, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου Βασιλέως ἀναδείκνυσσι, λέγουσα·

Δ'. Μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σου, διὰ τοῦτο νεάνιδες ἠγάπησάν σε, εἰλικυσάν σε ὅπισω σου.

Λέγουσα δὲ ἡ θεία Γραφή, « Μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σου, » Χριστὸν αὐτὸν ἐπονομάζει. Τὸ γὰρ μύρον ἐκκενούμενον δηλαδὴ εἰς χρίσιν (53) προχωρεῖ. Ὅθεν καὶ τὸ ἱερατικὸν μύρον λέγεται χρίσμα. Καὶ οἱ πρότερον βασιλεῖς τῷ μύρῳ χριόμενοι, βασιλεύειν καθίσταντο. Ὅταν οὖν λέγει, « Μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σου, » δύο ὑποσημαίνει τρόπους (54). Καθάπερ γὰρ (55) μύρον ἐκκενωθὲν οἶκον εὐωδιάζει· οὕτω τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ γῆς κατελθόντος, καὶ τῆς οὐρανίου δυνάμεως ἐπὶ τοὺς ἀποστό-

III. Vers. 2. *Et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.*

Ad cohortandam, ut opinor, Ecclesiam Spiritus sanctus talia canit Domino; ut nos ejusmodi suavis odore tacti, impurorum fetorem peccatorum aversemur, et jucundum justitiæ Christi odorem in nos hauriamus. « Odor, » inquit, « unguentorum tuorum super omnia aromata. » Unguentum, dilecti fratres, ad regiam et sacerdotalem dignitatem institutum esse a sacris Scripturis novimus; idque vobis doctissimis viris cognitum esse arbitror, quod in sacris Scripturis reges per oleum unctionis ad regnandum constituebantur. Illud etiam vos nescios esse nolo, quod sacerdotes quoque tum temporis oleo peruncti sacerdotium suscipiebant. Cum igitur in lege tum reges, tum sacerdotes unguento ungebantur, perspicue jam sacra Scriptura et regiam et sacerdotalem dignitatem in Unigenito exponit esse conjunctam. « Odor unguentorum tuorum, » inquit, « super omnia aromata: » quasi dicat: Odor regni et sacerdotii tui super omnia regna et sacerdotia; quemadmodum ait Daniel: « Suscitabit Deus cœli regnum quod superabit omnia regna terræ²²; » et: « Tu sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec²³. » — « Odor unguentorum tuorum, » inquit, « super omnia aromata. » Unguentum, frater, quo loco est, ibi suavem præbet odorem. Christum igitur in cœlo et in terra et in mari omnia completens, dominationem suam et regnum quoquoversum et ubique suavitatis odore complet. Luculenter jam et ibi, et admodum clare Scriptura divinorum et latentium plena mysteriorum, etiam magni Regis nomen indicat dicens:

IV. *Unguentum effusum nomen tuum, ideo adolescentulæ dilexerunt te, et traxerunt te post te.*

Dum dicit Scriptura divina, « Unguentum effusum nomen tuum, » ipsum Christum nominat. Unguentum enim effusum ad unctionem scilicet proficit. Unde et sacerdotale unguentum dicitur chrisma. Et veteres reges unguento peruncti reges constituebantur. Cum igitur dicit: « Unguentum effusum nomen tuum, » duos tropos indicat. Ut enim unguentum effusum domum suavi complet odore: sic postquam Dominus noster Jesus Christus in terram descendit, et cœlestis virtus super apostolos effusa

²² Dan. II, 44; VII, 23. ²³ Psal. CX, 4.

(46) Sic emendanda vox μελωδῇ, quam habent meus et Barb.

(47) Ἀδελφοί, reposui ad implendam lacunam mei cod. et Barber. ex veteri interprete, qui habet « Fratres charissimi. »

(48) Barb. ἐλάβανον, qui sæpe occurrit in eo cod. error duplicandi liquidas, ut in cod. Vat. edit. LXX, unde apparet quæ tum fuerit pronuntiatio.

(49) Abest a Barber. vox τε.

(50) Quæ interjacent inter duas voces βασιλείας et ἀρχιερατείας desunt in Barb. et in meo cod. Ea

ex Vallicellano desumpsi.

(51) Barber. δεσποτίαν.

(52) Παντί, quod habent omnes codd., mutavi in πάντη.

(53) Χρίσιν in Barber. et meo, mutavi in χρίσιν. Male vetus interpres, Christum eum, id est unctum, denominat: unguentum enim effusum significat ad unctionem proficere.

(54) Duos tropos, id est duos allegoricos sensus. Velus interp. vertit « duos modos. »

(55) Codd. habent καὶ θαν.

est, bono pietatis odore universus perfusus est mundus, quemadmodum unus ex iis Paulus : « Christi, inquit, bonus odor sumus in his qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt : aliis quidem odor mortis in mortem, his autem odor vitæ in vitam³⁰. » Idem odor suavitatis aliis quidem in mortem, aliis in vitam suaviter olet. Odor enim mortis iis erant apostoli, qui se persequabantur, affligebant, coniciebant in vincula; rursus vitæ odor credentibus, qui digni habiti sunt prædicationem suscipere, quique fidem justitiæ operibus confirmabant. « Unguentum effusum nomen tuum. » Eodem hoc textu propheticum etiam tropum significat beatæ Mariæ, quæ unguenti alabastro confracto Dominum nostrum Jesum Christum perunxit; et illud unguentum effusum celebre fuit, ut dixit Christus : « Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc Evangelium in universo mundo, dicetur et quod hæc fecit in ejus memoriam³¹. » Hos duos allegoricos sensus existimo sacram hanc Scripturam indicare cum dicit : « Unguentum effusum nomen tuum : ideo adolescentulæ dilexerunt te. » Quoniam enim, inquit, regnum tuum et incarnata præsentia instar unguenti effusi universum mundum bono odore perfudit, propterea adolescentulæ dilexerunt te; id est animæ justorum. Neque vero putes sacram Scripturam de mulieribus tantum adolescentulis loqui; sed etiam inter mulieres reperimus adolescentulas, non corpore, (neque enim quæstio est tantum de corpore : « Caro enim non prædest quidquam; spiritus autem vivificat³²), » sed fide adolescentulas. Vide adolescentulam illam, corpore quidem ægram, animæ vero fide validam hæmorrhoidissam, quæ cum retro tetigisset vestem Jesu, sanguinis fluxum inhibuit non corporis robore, sed fidei virtute³³. Non enim robore corporis, sed valido fidei spiritu infirmitatis morbo finem imposuit. Hæc adolescentula traxit ipsum retro tangens, ut in ea impleretur quod scriptum est : « Propterea adolescentulæ dilexerunt te, traxerunt te post te. » Et alia rursus adolescentula retro post Jesum clamabat Chananæa, Syro Phœnissa genere, adolescentula vero fide : et discipuli quidem dicebant : « Dimitte illam, quia clamat post nos³⁴. » Ipsa igitur retro Jesum traxit, cui ipse dixit : « Non decet tollere panem filiis, et projicere canibus³⁵. » Illa vero adolescentula adhuc fide, innovata tamen spi-

³⁰ II Cor. II, 15, 16. ³¹ Matth. xxvi, 13. ³² Joan.

26. (56) Præposit. ex abest a N. T. typis impresso. Eam tamen agnoscit vetus interpres, qui vertit : « aliis quidem odor de morte ad mortem, aliis autem odor de vita ad vitam. »

(57) Lego κατηξιωμένοις.

(58) Male Barberin. et meus σιμαίνει.

(59) Ὁνομα ἔσχερ locutio probæ notæ. Plato in *Hippiæ Maj.*, pag. 95, f., ἀφ' ὧν τὸ ὄνομα ἔσχε, « ex quibus gloriam adeptus est. » Hæc vero : χάκεινο τὸ μύρον ἐκx. ὄνομα ἔσχεν, ὡς ὁ Κύριος ἔλεγεν, absunt a veteri interpretatione, quæ tamen necessaria sunt. Si enim desint, quomodo cohæreant, quæ sequuntur? « Hos duos allegoricos sensus, » etc.

λους χυθείσης, ὅλος ὁ κόσμος τῇ εὐσεβείᾳ εὐωδίασθη· ὡς καὶ εἰς ἐξ αὐτῶν Παῦλος· « Χριστοῦ εὐωδία ἔσμεν ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις· οἷς μὲν ὁσμή ἐκ (56) θανάτου εἰς θάνατον· οἷς δὲ ὁσμή ἐκ ζωῆς εἰς ζωὴν. » Ἡ αὐτὴ ὁσμή τῆς εὐωδίας, οἷς μὲν εἰς θάνατον, οἷς δὲ εἰς ζωὴν εὐωδίαζει. Ὅσμη γὰρ θανάτου ἦσαν οἱ ἀπόστολοι τοῖς διώκουσι καὶ θλίβουσι καὶ δεσμεύουσιν· ὁσμή δὲ ζωῆς πάλιν τοῖς πιστεύουσιν, τοῖς τὸ κήρυγμα δέξασθαι καταξιωμένοις (57), τοῖς τὴν πίστιν ἐν ἔργοις δικαιοσύνης βεβαιοῦσιν. « Μύρον ἐκκενωθὲν ὀνομά σου. » Ἐν ταυτῷ δὲ προφητικῶν σημαίνει (58) τρόπον καὶ τῆς μακαρίας Μαρίας, ἥτις συντρίψασα τὸ ἀλάσαστρον τοῦ μύρου ἤλειψε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· χάκεινο τὸ μύρον ἐκκενωθὲν ὀνομα **B** ἔσχεν (59), ὡς ὁ Κύριος ἔλεγεν· « Ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὁ ἐποίησεν αὐτὴ εἰς μνημόσυνον αὐτῆς. » Τούτους τοὺς δύο τρόπους οἶμαι ὑποσημαίνειν τὴν θέαν ταύτην Γραφὴν, φάσκουσιν· « Μύρον ἐκκενωθὲν τὸ ὄνομά σου· διὰ τοῦτο νεάνιδες ἡγάπησάν σε. » Ἐπειδὴ γὰρ, φησι, ἡ σὴ βασιλεία καὶ ἔνσαρκος παρουσία μύρου δίκην ἐκκενωθέντος ὅλον εὐωδίασεν τὸν κόσμον, διὰ τοῦτο νεάνιδες ἡγάπησάν σε· ὅπερ ἐστίν, αἱ ψυχαὶ τῶν δικαίων. Μὴ γὰρ μοι νόμιζε μόνον νεάνιδας τὰς γυναῖκας λέγειν τὴν ἁγίαν Γραφὴν· ἀλλὰ καὶ ἐν γυναιξὶ μὲν νεάνιδας εὐρίσχομεν οὐ τῷ σώματι (οὐ γὰρ τὰ τοῦ σώματος μόνον ζητεῖται· « Ἡ σὰρξ γὰρ οὐδὲν ὠφελεῖ· τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν, ») ἀλλὰ πίστει νεάνιδας. **C** Βλέπε νεάνιδα ἐκείνην τὴν τῷ σώματι ἀσθενεστέραν, ψυχῆς δὲ πίστει ἰσχυροτέραν (60), τὴν αἰμορρόουσαν, ἥτις ἀψαμένη τῶν ἱματίων ὤπισθεν τοῦ Ἰησοῦ, τὴν αἱμάτων ἔστησε (61) ῥύσιν, οὐ σώματος ἰσχύϊ, ἀλλὰ πίστεως δυνάμει. Οὐ γὰρ νεανεισομένη τῷ σώματι, νεανικῶ δὲ τῷ τῆς πίστεως φρονήματι, πέρας ἐπέθηκε τῷ τῆς ἀσθενείας νοσήματι· αὐτὴ ἡ νεάνις εἴλκυσεν αὐτὸν, ὤπισθεν ἀψαμένη· ὡς καὶ εἰς αὐτὴν πληροῦσθαι τὸ γεγραμμένον· « Διὰ τοῦτο αἱ νεάνιδες ἡγάπησάν σε· εἴλκυσάν σε ὀπίσω σου. » Καὶ ἑτέρα δὲ πάλιν νεάνις ὤπισθεν ἔκραζεν τοῦ Ἰησοῦ, ἡ Χαναναία ἡ Συροφοινίσσα (62) τῷ γένει, νεάνις δὲ τῇ πίστει· καὶ οἱ μὲν μαθηταὶ ἔλεγον· « Ἀπόλυσον αὐτήν, ὅτι κράζει ὤπισθεν ἡμῶν. » Καὶ αὐτὴ **D** οὖν ὤπισθεν εἴλκυσε τὸν Ἰησοῦν· πρὸς ἣν αὐτὸς ἔφη· « Οὐκ ἔστι καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τοῖς τέκνοις, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις. » Ἡ δὲ νεάνις (63) τῷ πνεύ-

vi, 65. ³³ Matth. ix, 20. ³⁴ Matth. xv, 23. ³⁵ ibid.

(60) Barbar. et meus vocem nihili habent πιστειοχωρότεραν, quam emendavi in textu. — Codd. lectionem retinuerim, æquidem, legendo πίστει ὀχωρότεραν.

(61) Vetus versio habet, sanguinis fluxum repente dampnavit. Error manifestus. Legendum crediderim, sanavit.

(62) Barber. et meus Συροφοινίσσα.

(63) Locus, ut apparet, corruptus. Ego in versione scripsi ut Salutati : « Adolescentula adhuc fide, innovata tamen spiritu et fide. » Unde videtur habuisse in suo codice : Πίστει μὲν ἔτι νεάνις, ἀναγενομένη δὲ τῷ πνεύματι καὶ τῇ πίστει· est phrasis Paulina, Ephes. iv, 23.

ματι, καὶ νεανειομένη τῷ πνεύματι καὶ τῇ πίστει· « Ναί, » φησί, « Κύριε· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψυχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν. » Θεῶρει μοι νεανιότητα πίστεως, καὶ ταπεινοφροσύνης δύναμιν, ἥτις ἐλκυσεν εἰς τοῦπίσω τὸν Ἰησοῦν. Αὗται αἱ δύο νεάνιδες, ἡ αἰμορρόουσα καὶ ἡ Συροφοίνισσα· ἡ μὲν ἀκάθαρτος κατὰ τὸν νόμον, ἵνα καθαρισθῇ· ἡ δὲ ἀλλόφυλος, ἵνα τῆς ἀσθενείας ἰαθῇ τὸ χάμνον (64). Ἐλκυσαν οὖν ἀμφοτέραι (65) τὸν Ἰησοῦν ὀπίσω αὐται αἱ δύο νεάνιδες, τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἰκέτιδες τυγχάνουσαι (66), καὶ ἐκ πίστεως ἰσχυράς, αἱ ἀσθενούσαι τῷ σώματι, ἐπέτυχον παρὰ τῆς πηγῆς ἀντλήσαι τὰ ἰάματα, ὡς καὶ διὰ τὴν ἰσχυρὰν αὐτῶν πίστιν κυρίως καὶ εἰς αὐτὰς λέγεσθαι τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο ῥητόν· « Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι· » ἡ γὰρ τοῦ σώματος ἀσθένεια τὴν τῆς πίστεως δύναμιν ἔδειξεν. « Διὰ τοῦτο αἱ νεάνιδες ἠγάπησάν σε, » οὐ μόνον αἱ θεραπευθεῖσαι γυναῖκες τῷ τῆς πίστεως φρονήματι, ἀλλὰ καὶ σαφεῖς νεάνιδες, καὶ μεζόνες τῶν εἰρημένων, καὶ ἰσχυρότεραι τῶν θεραπευθεισῶν, αἱ ψυχὰς τῶν ἀγίων μαρτύρων, αἵτινες νεανικώτατα (67) κατὰ τοῦ πονηροῦ ἐπαποδιδόμεναι (68) τὰ ἑαυτῶν σώματα τοῖς καρτεροῖς τῆς ὑπομονῆς φρονήμασι δύναμιν ἀκαταμάχητον, καὶ ἰσχυρὴν ἀήτητον τὴν τῆς πίστεως θωρακισθεῖσαι, καὶ τῆς νίκης ἦραν βραβεῖα· νεανικώτατα τὴν πίστιν τηρήσασαι, καὶ τὸ τοῦ ἀγῶνος (69) στάδιον ὠκύτατα δραμοῦσαι, τὸ ἀποστολικὸν ἀναφωνοῦσιν ἐκεῖνο ῥητόν· « Τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Ε'. Στ. γ'. Εἰς ὁσμὴν μύρων σου δραμοῦμεν.

Μία ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία καὶ πληθυντικῶς λέγει· « Δραμοῦμεν· » οἱ γὰρ πολλοὶ « ἐν ἔσμεν ἐν Χριστῷ. » Βλέπε τρέχοντας ἀπαντας εἰς τὴν ὁσμὴν τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων. Ὅπου γὰρ λείψανα κεῖνται μαρτύρων, τότε σπεύδωμεν (70) ἐκεῖσε εἰς ὁσμὴν τοῦ Χριστοῦ τρέχομεν μύρων. Εἴτα (71) λοιπὸν χαίρουσα ἡ τῶν πιστῶν πληθὺς, ἡ Χριστοφόρος Ἐκκλησία, καὶ περὶ τὸν ἑαυτῆς ἀγαλλομένη νυμφίον, ἐν αὐτῷ τε ἐγκαυχωμένη, καὶ εὐχαριστοῦσα λέγει·

Γ'. Εἰσήνεγκέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμεῖον αὐτοῦ. Ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν σοί.

Ταμεῖον δὲ (72) βασιλέως, ὅπου πάντα ἀπόκειται

A ritu et fide, « Utique, » inquit, « Domine : nam et catelli comedunt de micis, quæ de mensa decidunt dominorum suorum ⁶⁴. » Vide fidei adolescentiam, et humilitatis virtutem, quæ retro traxit Jesum. Hæ duæ adolescentulæ, altera quæ fluxum sanguinis patiebatur, altera Syrophœnissa : illa quidem secundum legem immunda, ut mundaretur ; hæc vero alienigena, ut ex infirmitate filia sanaretur. Traxerunt igitur ambæ retro Jesum hæ duæ adolescentulæ, ipsius potestatem supplices deprecando ; et fidei virtute, quæ corpore infirmæ erant id consecutæ sunt, ut a fonte medicinam haurirent ; ut propter firmam earum fidem proprie in eas illud apostolicum dici possit : « Cum infirmor, tunc potens sum ⁶⁵ : » corporis enim infirmitas virtutem fidei ostendit. « Propterea adolescentulæ dilexerunt te, » non solum mulieres spiritu fidei sanatæ, sed etiam illustres adolescentulæ, quæque iis quas diximus, præstantiores sunt, et iis quæ sanatæ sunt, fortiores, sanctorum scilicet martyrum animæ, quæ fortissime adversus diabolum certamini se accingentes sua corpora tradiderunt, validoque patientiæ spiritu inexpugnabilem virtutem invictumque robur fidei veluti thoracem induitæ, victoriæ præmium reportarunt, strenue fidem servando, et certaminis stadio celerrime decurso apostolicum illud clamant ⁶⁶ : « Cursum consummavi, fidem servavi : in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, » et quæ deinceps.

C

V. VERS. 3. In odorem unguentorum tuorum curremus.

Una est Ecclesia, et pluraliter ait : « Curremus. » Plures enim « unum sumus in Christo ⁶⁷. » Vide omnes currentes in odorem mysteriorum Christi. Ubi enim reliquiæ jacent martyrum, tum festinantes illic in odorem currimus unguentorum Christi. Deinde læta deinceps fidelium multitudo, Ecclesia Christifera, et de suo sponso exsultans, deque eo gloriabunda, gratamque se præbens, ait :

VI. Introduxit me rex in promptuarium suum. Exultabimus, et lætabitur in te.

D Regis promptuarium est, ubi omnes conditi sunt

⁶⁴ Matth. xv, 27. ⁶⁵ II Cor. xii, 10. ⁶⁶ II Tim. iv, 7, 8. ⁶⁷ Galat. iii, 28.

(64) Ut ex infirmitatis ægritudine sanaretur : sed non illa, sed ejus filia morbo laborabat. Igitur pro τὸ χάμνον legendum τὸ τέκνον, quæ lectio in versione secutus sum. — Nihil equidem mutarim : ἰαθῇ τὸ χάμνον, « infirmitas curaretur, » id est, filia.

(65) Barber. et meus ἀμφοτέρω.

(66) Absurda in hoc loco et sensu carens interpretatio vetus : Τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἰκέτιδες τυγχάνουσαι, « virtutis ejus famulæ consistentes. »

(67) Sic emendavi. Codices habent νεανικώτατα.

(68) Vet. interp. quæ exuit diabolo. Male. Metaphora sumpta a luctatoribus qui nudi certabant. Ælian. V. II. lib. xii, cap. 1, πρὸς τὸν πότον ὡς πρὸς ἀντίπαλον ἀποδιδόμενοι, « ad potandum se accingentes, tanquam contra antagonistam. » Aristoph. Lysistrat., vers. 616, ἀλλ' ἐπαποδύμεθ' ἀνθρωποι

τουτοῦ τῷ πράγματι, « sed accingamus nosmet ad hoc negotium. » Suspicor autem deesse verbum, a quo regatur accusat. τὰ σώματα· et legendum puto τὰ σώματα παρέδωκαν. Velus interpres habet « tradiderunt. » Sic enim ait : « Quæ nimis adulta prudentia, exuit diabolo, sua corpora durabili prudentia et sustentationis virtute tradiderunt. » Ex hac incondita interpretatione nihil boni assumas, quam illud « tradiderunt. »

(69) Vetus interpretatio, « certaminis studium. » Legendum « stadium. »

(70) Lego σπεύδοντες.

(71) Hæc non satis fideliter reddunt vetus interpres, et Salutati.

(72) Legendum puto ταμεῖον μέν. Sic tamen habent, scilicet δέ, Barb. et Theat.

thesauri. Cœlestis regis promptuarium ostendit primo esse corpus, in quo ipse ædificavit sibi domum ⁴⁰: » deinde cœlorum regnum. Quando igitur Salvator dicit: « Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum ⁴¹: » merito et consequenter prædicta est ea vox: hi enim intraverunt in regnum cœlorum. Quoniam vero et ipsi persecutionem passi sunt propter justitiam, propterea et exsultant in illo, et lætantur dicentes: « Exsultabimus, et lætabimur in te. » Videntes æternarum nuptiarum lætitiā; videntes quæ præparata sunt ante mundi constitutionem, et narrantes promissiones dicunt:

VII. *Diligemus ubera tua super vinum.*

Id est: Diligemus duo Testamenta, per quæ nos docens Rex in promptuarium introduxit cœleste. Nam quod per duo Testamenta cœlorum regnum assecuti sumus, vide Vetus et Novum quemlibet alhortantia, ut pro justitia et nomine Christi paliamur, et per angustam et arctam vitæ viam ⁴² ambulemus. Et ex Veteri quidem Testamento audi Sapientiam, quæ dicit: « Usque ad mortem certa pro veritate ⁴³. » Simile quiddam in Novo, in Evangelii audi ipsum Dominum dicentem: « Nolite timere eos qui occidunt corpus, animæ vero nihil possunt facere ⁴⁴. » Audi autem et Vetus Testamentum dicens: « Audite verbum Domini, qui timetis verbum ejus; dicite, Fratres nostri, odio vos habentibus et abominantibus ⁴⁵. » Ex Evangelii vero ex ore ipsius Domini audi: « Diligite inimicos vestros ⁴⁶: » et rursus: « Benefacite his qui oderunt vos ⁴⁷. » In lege autem simile illud: « Si obviaveris jumentum inimici tui quod corrui sub onus suum, non prætereas, sed alleva illud ⁴⁸: » quod idem est ac illud: « Benefacite his qui oderunt vos. » Unus enim et idem est legislator, qui præcepta dat in utroque Testamento. Duo igitur ubera ipsius duo appellantur Testamenta, atque ex uno immortalis fontis spiritualis lactis affluentiam habentia. Propterea qui in cœlorum cubiculum ingressi sunt, dicunt: « Diligemus ubera tua super vinum. » Quid enim facit vinum? Vinum immodice haustum tenebras offundit: splendida vero Testamenta mentem confirmant, fidem stabiliunt, fundant ad regnum cœlorum.

VIII. *Rectitudo dilexit te.*

Omnia quidem divinarum Scripturarum eloquia

⁴⁰ Prov. ix, 1. ⁴¹ Matth. v, 10. ⁴² Matth. vii, 14. ⁴³ Eccli. iv, 28. ⁴⁴ Matth. x, 28. ⁴⁵ Isa. lxvi, 5. ⁴⁶ Matth. v, 44. ⁴⁷ ibid. ⁴⁸ Exod. xxiii, 5.

(73) Locum hunc ex Philone affert Cosmas Indicopleustes lib. x, p. 329 *Collect. novæ PP. Græcor.*, t. II.

(74) Vet. interp. legit δ, nec agnoscit οἶκον.

(75) Sacer textus Matthæi habet τοὺς μισοῦντας.

(76) Sic emendavi. Codices corrupte exhibent συναγερεῖς. Locus autem hic in Bibliis impressis ita legitur: Ἐάν δὲ ἴδῃς τὸ ὑποζύγιον τοῦ ἐχθροῦ πεπτωχὸς ὑπὸ τὸν γόμον αὐτοῦ, οὐ παρέλευσθαι αὐτὸ, ἀλλὰ συναγερεῖς αὐτὸ μετ' αὐτοῦ.

(77) Ante καλῶς videtur aliquid deesse. Vetus in-

τὰ θησαυρίσματα. Τοῦ δὲ (73) ἐπουρανίου βασιλεὺς ταμεῖον δῆλον ὅτι πρῶτον μὲν τὸ σῶμα, « ᾧ (74) ἑαυτῷ ὑποδόμησεν οἶκον. » Ἐπειτα δὲ καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία. Ὅταν οὖν λέγει ὁ Σωτὴρ· « Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, » εἰκότως καὶ ἀκολούθως προεῖρηται καὶ αὐτὴ ἡ φωνή· οὗτοι γὰρ εἰσῆλθον εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Ἐπειδὴ περ καὶ αὐτοὶ ἐδιώχθησαν ἕνεκεν δικαιοσύνης, διὸ καὶ ἀγαλλιώνται ἐν αὐτῷ, καὶ εὐφραίνονται λέγοντες· « Ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν σοί. » Βλέποντες τὴν τῶν αἰωνίων χαράν· βλέποντες τὰ ἡτοιμασμένα πρὸ καταβολῆς κόσμου, καὶ ἀπαγγέλλοντες τὰς ἐπαγγελίας, φασίν·

Z'. *Ἀγαπήσωμεν μαστούς σου ὑπὲρ οἶνον.*

Ὅπερ ἐστίν· Ἀγαπήσωμεν τὰς δύο Διαθήκας, δ' ὧν ἡμᾶς ὁ βασιλεὺς παιδαγωγῆσας, εἰς τὸ ταμεῖον εἰσῆγαγε τὸ ἐπουράνιον· ὅτι γὰρ διὰ τῶν δύο Διαθηκῶν ἐτύχομεν τῆς οὐρανίου βασιλείας, βλέπε καὶ τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην παρορμῶσαν τοὺς βουλομένους ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ πάσχειν, καὶ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν τῆς ζωῆς ὁδεύειν. Καὶ ἐκ μὲν τῆς Παλαιᾶς τὴν Σοφίαν ἄκουε λέγουσαν· « Ἔως θανάτου ἀγωνισαὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. » Τὸ ὅμοιον καὶ ἐν τῇ Καινῇ, ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις αὐτὸν τὸν Κύριον ἐνωτίζου λέγοντα· « Μὴ φοβηθῇτε ἀπὸ τῶν ἀποκτείνοντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ ἐχόντων τι ποιῆσαι. » Ἀκούε δὲ καὶ τῆς Παλαιᾶς λεγούσης· « Ἀκούσατε τὸν λόγον Κυρίου, οἱ τρέμοντες τὸ ῥῆμα αὐτοῦ· εἶπατε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς· Ἀδελφοὶ ἡμῶν. » Ἐν Εὐαγγελίοις δὲ ἐκ τοῦ Δεσποτικοῦ στόματος ἄκουε· « Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν· » καὶ πάλιν· « Καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν (75) ὑμᾶς. » ἐν δὲ τῷ νόμῳ τὸ ὅμοιον· « Ἐάν ἀπαντήσης τῷ ὑποζυγίῳ τοῦ ἐχθροῦ σου πεπτωκότι ὑπὸ τὸν γόμον αὐτοῦ, οὐ παρέλευσθαι, ἀλλὰ συνεγερεῖς (76) αὐτό. » — « Καλῶς (77) ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς· » εἰς γὰρ καὶ αὐτὸς νομοθέτης ἑκατέραις διετάττετο Διαθήκαις. Δύο τοίνυν μαστοὶ αὐτοῦ αἱ δύο κέκληνται Διαθήκαι· καὶ ἐκ μιᾶς τῆς ἀθανάτου τηγῆς τὴν ἐπιβρόχην τοῦ πνευματικοῦ γάλακτος ἔχουσαι. Διὸ λέγουσιν οἱ εἰς τὸ ταμεῖον τῶν οὐρανῶν εἰσεληλυθότες· « Ἀγαπήσωμεν μαστούς σου ὑπὲρ οἶνον. » Τί γὰρ ποιεῖ οἶνος; Οἶνος ἀμέτρως ποθεῖς σκοτίζει· αἱ δὲ φωταγωγοὶ Διαθήκαι στηρίζουσι τὸ φρόνημα, στερεοῦσι (78) πίστιν, θεμελιούσιν εἰς τὴν οὐρανῶν βασιλείαν.

H'. *Εὐθύτης ἡγάπησέ σε.*

Πάντες μὲν οἱ τῶν θείων Γραφῶν λόγοι, καὶ ταύ-

τερpres ait: « Quid est hic aliud nisi illud, Benefacite, » etc. At a cod. Theat. absunt hæc, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς. Sed post illa συνεγερεῖς αὐτό sequitur εἰ καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς νομοθέτης, quæ corrupta sunt pro, εἰς γὰρ καὶ αὐτὸς νομοθέτης. (Cæterum in versione ideo addidi: « Quod idem est ac illud: Benefacite, » etc., ut bene coherent ea quæ sequuntur: « Unus enim et idem est legislator, » etc.

(78) Ex Vallic. reposui στερεοῦσι. Barb. et meus στηρίζουσι.

της τῆς ἁγίας καὶ μυστηριώδους γραφῆς, εὐθὺ τὰ (79) ῥήματα· οὗτος δὲ ὁ περὶ τῆς εὐθύτητος καὶ μάλιστα, « εὐθύτης » γὰρ, φησιν, « ἡγάπησέ σε. » Ἐάν μὴ τινι γὰρ εὐθύτης ὑπάρχει, τὸν Μονογενῆ μὴ οὐκ ἀγαπήσῃ. « Βδέλυγμα γὰρ ἁμαρτωλῶ σοφία (80). » Εὐθύς δὲ καρδία ἀγαπᾷ τὴν σοφίαν. Εὐθύτης (81) δὲ ἐστὶ τὸ ἀπαλλάττεσθαι μὲν παντοίων κακῶν, συνήδεσθαι δὲ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἐν ἐκτενείᾳ (82) καρδίας ἐπιτελεῖν· ὡς φησιν ὁ Δαβὶδ· « Ἐν βουλῇ εὐθέων καὶ συναγωγῇ, μεγάλα τὰ ἔργα Κυρίου. »

Θ'. Στ. δ'. *Μέλαινά εἰμι καὶ καλή.*

Μέλαινα διὰ τὰς ἁμαρτίας· καλή διὰ τὴν μετάνοιαν. Οὐ σώματος (83) ἡ μελανία· οὐδὲ σαρκικὸν πᾶν ταύτης τῆς νύμφης τὸ κάλλος. Ἀλλὰ μέλαιναν ἑαυτὴν λέγει διὰ τὰς ἀνομίας, ἐπειδὴ ταύταις ἦν μεμελανωμένη. Ἐν τε τῇ εἰδωλοκρατείᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς τῆς ἀφροσύνης ἀπάταις.

Γ'. *Μέλαινά εἰμι καὶ καλή, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ.*

Θυγατέρας Ἱερουσαλήμ οἶμαι καλεῖν τὴν νύμφην τὰς προφητικὰς τῶν δικαίων ψυχάς. Ἐξομολογούμενη μὲν τὰ ἁμαρτήματα, φαιδρυνόμενη δὲ (84) ἐπὶ τῇ τοῦ νυμφίου φιλανθρωπείᾳ· ὅτι δίδωσιν (85) ἐπὶ ἁμαρτήμασι μετάνοιαν. Ἰδε ταύτην μέλαιναν οὖσαν ὡς ἀληθῶς, καὶ καλὴν, ἐναρχομένην ἀπὸ τοῦ Αἰθίοπος τοῦ εὐνοῦχου τὸ κήρυγμα δέχεσθαι τοῦ Μονογενοῦς διὰ Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου (86). Ὅθεν καὶ Δαβὶδ φησιν· « Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ. »

ΙΑ'. *Ὡς σκηνώματα Κηδάρ, ὡς δέρβρις Σαλομών.*

Κηδάρ (87) ἐρμηνεύεται *Ὀστρακίνη*. Ἐπειδὴ πανταχῇ οἱ Κηδάρται διεβλήθησαν (88), ὡς φησιν Ἱερემίας· « Διέλθετε εἰς νήσους Κεττιεῖμ, καὶ ἴδετε, καὶ εἰς Κηδάρ ἀποστείλατε, καὶ νοήσατε σφόδρα, εἰ γέγονε τοιαῦτα· ἐλὶ ἀλλάζονται ἔθνη θεοῦ αὐτῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἐκείνων εἰδωλομανῶν ἦν ἡ ἐξομολογούμενη, λέγει· « Ὡς σκηνώματα Κηδάρ, ὡς δέρβρις Σαλομών. » Λέγει καὶ τὸ ἐξ Ἰουδαίων (89) καὶ ἐξ ἐθνῶν, σκηνώμασι μὲν Κηδάρ τοὺς ἐξ ἐθνῶν αὐτῇ ἡκοντας ἀπεικάζουσα, τῇ δέρβρῃ δὲ τοῦ Σαλομών ὁμοίως τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων πιστοὺς, καὶ πάντας τοὺς σάκκω ἐξιλεομένους τὸ Θεῖον.

ΙΒ'. Στ. ε'. *Μὴ βλέψῃτέ με ὅτι ἐγὼ εἰμι μεμελανωμένη, ὅτι παρέβλεψέ με ὁ ἥλιος.*

Μὴ ἀπελπίσῃτέ με, φησὶ, διὰ τὰς τῶν ἁμαρτιῶν

⁸⁰ Eccli. i, 32. ⁸¹ Psal cx, 1, 2. ⁸² Act. viii, 50 sqq. ⁸³ Psal. lxxvii, 31. ⁸⁴ Jerem. ii, 10.

(79) Sic legendum. Barb. habet εὐθύτητα. Vall. et Theat. εὐθύ τὰ.

(80) Sacer textus habet θεοσέβεια.

(81) Pessimo vet. interpr. « æquus autem est, qui nialis omnibus privatur, condelectatur vero, » etc.

(82) Legn ἐντολή.

(83) Hæc vet. interpr. sic vertit : « Non est autem corporis fuscatio : neque carnalis hujus sponsæ iterum putetur pulchritudo. Sed fuscum eam dicit, » etc. Nihil ejusmodi interprete infelicius.

(84) Δὲ ex Vallicell.

(85) Salutatus, « quippe de peccatis acceperit penitentiam. » Vet. interpretes, « quoniam ei datur penitentia peccatorum. » Est Paulina locutio Il Ti-

atque hujus sanctæ et mysticæ Scripturæ verba sunt recta : hoc vero de æquitate rectissimum : « Rectitudo » enim, ait, « dilexit te. » Cui enim non est rectitudo, is Unigenitum non diligit : « Abominatio enim peccatorum sapientia ». Cor autem rectum diligit sapientiam. Rectitudo autem est ab omnigenis malis sese sejungere, delectari lege Dei et mandata ejus intento corde perficere. Ut ait David : « In consilio rectorum et congregatione, magna opera Domini ». »

IX. VERS. 4. *Nigra sum et formosa.*

Nigra propter peccata : formosa propter penitentiam. Non corporis nigror; neque rursus carnalis hujus sponsæ pulchritudo : sed nigram se esse dicit propter iniquitates; quoniam ex ipsis nigrorem contraxerat in idolorum cultu cæterisque dementiae suæ erroribus.

X. *Nigra sum et formosa, filiæ Hierusalem.*

Sponsam arbitror filias Hierusalem appellare propheticas justorum animas. Et peccata quidem confitetur; sponsi vero humanitate lætatur, quia concedit peccatorum penitentiam. Vide hanc fuscam revera et formosam, quæ initio ducto ab eunucho Æthiope prædicationem Unigeniti suscepit per Philippum apostolum. Unde etiam David ait : « Æthiopia præveniet manum ejus Deo ». »

XI. *Ut tabernacula Cedar, ut pelles Salomonis.*

Cedar interpretatur *Ostracine*. Quoniam ubique Cedaritæ male audiebant, ut ait Jeremias : « Transite ad insulas Chettiim, et videte : et in Cedar mittite, et considerate vehementer, si facta sunt talia; si mutaverint gentes deos suos ». Cum enim ea esset de insanis illis idolorum cultoribus, confitetur et dicit : « Ut tabernacula Cedar, ut pelles Salomonis. » Dicit se ipsam esse, et ex Judæis, et ex gentibus : tabernaculis quidem Cedar assimilans eos qui ad eam venerunt ex gentibus; pelli autem Salomonis similiter fideles, qui ab Judæis profecti sunt; et omnes sacco Deum placant.

XII. VERS. 5. *Ne videatis quod ego fusca sim, quoniam despexit me sol.*

Ne me, inquit, desperare faciat, propter peccata

moth. ii, 25, μήποτε δὴ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας.

(86) Philippus ille erat unus e septem diaconis quos Act. vi, 5, D. Lucas commemorat. Sed veteres solebant apostolicos viros appellare apostolos. Vide quæ veteris versionis editor eruditè ad hunc locum.

(87) De Cedar et Ostracine multa disserit ad hunc locum lectu plane digna idem vet. versionis editor.

(88) Vetus interpretes luculentius sensum auctoris exponit : « Ubique Cedarenses in Scriptura divina de idololatria culpantur, sicut ait et Jeremias. »

(89) Τὸ ἐξ Ἰουδαίων. Illud τὸ ἐστὶν αὐτὸ. Vallicelliano. Legereim lubens, τὸ μὲν ἐξ Ἰουδαίων, τὸ δὲ ἐξ ἐθνῶν, « partim ex Judæis, partim ex gentibus. »

torum meorum nigrorem, quod oblique me aspexerit Christus justitiæ sol. Si enim sensibile esset id de quo sermo est, et de sole spectabili loqueretur, non diceret, « Oblique me hic sol aspexit : » nam, qui in umbra alti educatique sunt, potius albescunt. Illa autem ante fidem in vesano idolorum cultu versata, et ab justitiæ sole transversim aspecta, fusca facta est, donec « speciosus forma præ filiis hominum »⁴⁴ veniens impressit in ea per baptismum pulchritudinem suam, quemadmodum ait David : « Signatum est in nobis lumen vultus tui, Domine »⁴⁵; » et rursus alibi : « Et erit splendor Domini Dei nostri super nos »⁴⁶. »

XIII. Filii matris meæ pugnaverunt in me.

Filios matris suæ arbitror dicere sapientes celestis regni filios, apostolos. Ut autem luculenter demonstraretur strenuam et pulchram pugnam parere pacem, zelumque afflare divinum, vide quid Paulus dicat : « Dixi Cephæ, » inquit, « coram omnibus : Si tu cum Judæus sis, gentiliter et non Judaice vivere instituisti propter Christum et ædificationem fidelium, cur gentes cogis judaizare »⁴⁷? » Hujusmodi pacificam pugnare pugnam in ea; propterea dicit : « Filii matris meæ pugnaverunt in me. »

XIV. Posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi.

Vinea pluribus locis in sacris Scripturis scripta reperitur. Breviter dicendum est evangelicum illud Domini de iis qui non dant fructus, iis qui (a patrefamilias) missi fuerunt : « Veniet dominus vineæ, et malos male perdet ipsos, et vineam locabit aliis agricolis qui reddent fructus tempore suo »⁴⁸. » Confirmat autem Dominus dictum, et subdit dicens ad eos : « Auferetur a vobis regnum Dei »⁴⁹. » Deinde loquitur de hac sponsa, quam novit in Canticis canticorum cum se ipso colloquium habere : « Et dabitur genti facienti fructus ejus »⁵⁰. » Hæc ab apostolis ponitur in hac fidei vinea custos fructus multos racemos habentis. « Posuerunt me custodem in vinea. » Deinde confessionem suam exponit Judæorum synagoga, ipsaque fatetur, se a Judæis ad sanctam venisse Ecclesiam, et ait : « Vineam meam non custodivi : » id est, quæ in lege antea præcepta fue-

Α μελανίας, ὅτι παρέδωκέ με Χριστῷ, ὁ τῆς δικαιοσύνης ὁ ἥλιος. Εἰ γὰρ αἰσθητὸν (90) ἦν τὸ λεγόμενον καὶ περὶ τούτου τοῦ ἡλίου ἦν τὸ λαλούμενον, οὐκ ἂν ἔλεγεν, ὅτι «Παρέδωκέ με ὁ ἥλιος οὗτος.» ἀλλὰ (91) μᾶλλον οἱ σκιᾶ τροφούμενοι (92) λευκαίνονται. Ἐκείνη δὲ ἐν ταῖς τῶν εἰδῶλων ἐξεταζομένη μανίαις πρὸ τῆς πίστεως, καὶ ὑπὸ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου παρεωραμένη ὑπῆρχε μεμελανωμένη· ἕως οὗ ὁ ὥραιος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων παραγενόμενος, τὸ ἑαυτοῦ κάλλος διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐναπετύπωσεν εἰς αὐτήν· καθὼς καὶ Δαβὶδ φάσκει· « Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε.» καὶ ἄλλα καὶ ἄλλα· « Καὶ ἔστω ἡ λαμπρότης Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς. »

II'. Υἱοὶ μητρὸς μου ἐμαχέσαντο ἐν ἐμοί.

Β Υἱοὺς μητρὸς αὐτῆς οἶμαι τοὺς σοφοὺς τῆς ἐποουρανίου βασιλείας υἱοὺς, τοὺς ἀποστόλους λέγειν. Ἵνα δὲ σαφέστατα δεῖξθῃ (93) ἀγαθὴν τε καὶ καλὴν μάχην καὶ εἰρήνης παρεκτικὴν, καὶ ζήλου ἐμπνέουσιν ἐν-θέου, βλέπει τί Παῦλος λέγει· « Ἐμπροσθεν πάντων εἶπον τῷ Κηφᾷ· Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, ζῇς προφητεῖαι (94) διὰ Χριστὸν καὶ τὴν οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν, πῶς τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν; » Τοιαύτην εἰρηνικὴν ἐμαχέσαντο μάχην ἐν αὐτῇ· διὸ λέγει· « Υἱοὶ μητρὸς μου ἐμαχέσαντο ἐν ἐμοί. »

ΙΔ'. Ἐθετό με φυλάκισσαν ἐν ἀμπελώσιν· τὸν ἀμπελῶνα (95) ἐμὸν οὐκ ἐφύλαξα.

Γ Ἀμπελῶν ἀναγέγραπται πολλαχῇ μὲν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς· ἐν ἐπιτομῇ δὲ λεκτέον τὸ εὐαγγελικὸν ἐκεῖνο Κυρίου (96) περὶ τῶν μὴ διδόντων τοὺς καρποὺς τοῖς ἀποσταλεῖσιν· « Ἐλεύσεται ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς· καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες δώσουσι τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. » Ὁ δὲ Κύριος βεβαίῳ τῷ ῥήματι, καὶ ἐπάγει λέγων πρὸς ἐκείνους· « Ἀρθῆσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. » Καὶ λέγει περὶ ταύτης, ἥς οἶδε νύμφης τῆς ἐν Ἀσμασιν αὐτῷ προσομιλοῦσης· « Καὶ δωθήσεται ἔθνη τῷ ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. » Αὕτη ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τίθεται φυλάκισσα ἐν ἀμπελῶνι· τούτῳ τῆς πίστεως πολυδότρου καρπῷ. « Ἐθετό με φυλάκισσαν ἐν ἀμπελῶνι. » Εἶτα ἐξομολογουμένη ἡ Ἰουδαίων συναγωγὴ, καὶ αὕτη ὁμολογεῖ ὡς ἐλθοῦσα ἀπὸ Ἰουδαίων εἰς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν, καὶ φησι· « Τὸν ἀμπελῶνα ἐμὸν οὐκ ἐφύλαξα· » ὅπερ ἐστὶ· Τὰ

⁴⁴ Psal. xlv, 3. ⁴⁵ Psal. iv, 7. ⁴⁶ Psal. lxxxix, 17. ⁴⁷ Galat. ii, 14. ⁴⁸ Matth. xxi, 41. ⁴⁹ ibid. 45. ⁵⁰ ibid.

(90) *Εἰ γὰρ αἰσθητὸν*. Hæc barbare sic vertit vel. interprets, ut ea non facile intelligas : « Non enim erat sensibile quod dicebat, sed de isto erat sole, quod loquebatur. Nam non diceret, « quia despexit me sol. » Non enim fuscantur quos despicit sol iste; sed magis, dum umbra pascuntur, candidiores fiunt. »

(91) Inde apparet Philonem illa sacri textus : *Ὅτι παρέδωκέ με ὁ ἥλιος*, sic intellexisse, ut interpretatur D. Ambrosius *Homilia de Isaac*, qui ut observavit Nobilius, vertit : « Quoniam non intuitus est me sol. »

(92) Omnes quos vidi, manuscripti habent *σκιᾶ τροφούμενοι*. Legendum fortasse *σκιατροφούμενοι*.

(93) Sic emendavi, cum Barb. et Vallic. haberent *λεχθῇ*, et itidem Theat.

(94) Sic legendum. Barb. *προαιρεῖται*. Vallicell. *προαιρεῖς*. Theat. *προαιρεῖσε*.

(95) Hæc verba addidi, quia ea explicata habes in fine hujus explanationis. Vetus interpr. ita ea separata ponit cum explanatione, ut versum seorsim ab aliis constituent.

(96) Sic legendum. Male Barb. et Vallic. *κυρίως*.

ἐν νόμῳ προτεταγμένα (97) οὐκ ἐτήρησα· ἵνα διὰ τῆς ἐξομολογήσεως ἐπιτύχη (98) τῆς τῶν ἀμαρτημάτων ἀφέσεως.

ΙΕ'. Στ. ζ'. Ἀπάγγελόν μοι, ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου, ποῦ ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάζεις ἐν μεσημβρίᾳ.

Ἐπειδὴ γὰρ προφητικῶς καὶ ἐν Δαβὶδ ἀποτυπώ-
ται καὶ ἐν αὐτῇ τὸ ῥῆμα· « Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ
ἰσχύς μου »· καὶ αὕτη δὲ κατηξιώθη προαγαπηθεῖσα
ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἀγαπησαὶ τὸν Κύριον, ὥς φησι
Παῦλος (99)· « Οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγάπησαμεν τὸν Θεόν,
ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυ-
τὸν ὑπὲρ ἡμῶν »· διὰ τοῦτο ἀγαπηθεῖσα ἀνταγαπᾶ
καὶ λέγει· « Ἀπάγγελόν μοι, ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ
μου, ποῦ ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάζεις ἐν μεσημβρίᾳ »·
τοῦτέστι· Κατὰ τὴν τοῦ πάθους ὥραν, ὅτε ἀπὸ ὥρας
ἑκτης ἕως ἐνάτης σκότος ἐγένετο, διὰ τοῦτο « ποῦ
ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάζεις ἐν μεσημβρίᾳ, » ἐν ᾗ καὶ
ἀκμή (1) τοῦ καύσωνος τῶν πειρασμῶν. Ποῦ κρυπτά-
ζεις, τοὺς σοὺς ἐάσας πειράζεσθαι;

ΙΓ'. Μήποτε γένωμαι ὡς περιβαλλομένη ἐπ' ἀγέλαις ἐταίρων σου.

Ὅπερ ἐστὶ· Μήποτε μετὰ τῶν αἰρέσεων γένωμαι
περιβαλλομένη. Διὰ τοῦτο ἀνταποκρίνεται αὐτῇ (2)
καὶ λέγει·

ΙΖ'. Στ. ζ'. Ἐὰν μὴ γνῶς σεαυτὴν, ἡ καλὴ ἐν
γυναιξίν.

Ὅπερ ἐστὶν· Ἐὰν μὴ γνῶς σεαυτὴν, οἷα ὑπῆρχες,
καὶ οἷα γέγονας. Καλὴν δὲ ἐν γυναιξὶ λέγει. Ἐν πά-
σαις γὰρ ταῖς αἰρέσεσι καὶ ταῖς συναγωγαῖς μόνῃ
καλῇ, οὐκ ἐξ ἑαυτῆς ἔχουσα τὸ κάλλος, ἀλλ' ἐκ τοῦ
ὡραίου κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἐν-
αποτυπώσας δὲ ἐν αὐτῇ τὸ ἴδιον κάλλος ὁ Μονογενὴς
διὰ τοῦ (3) λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας, χρησίμως
ἐγκαλεῖ αὐτῇ, καὶ λέγει· « Ἐὰν μὴ γνῶς (4) σεαυ-
τὴν, ἡ καλὴ ἐν γυναιξίν. »

ΙΗ'. Ἐξελθε (5) ἐν πτέρναις τῶν ποιμνίων, καὶ
ποιμαίνε τὰς ἐρίφους σου.

Ἐὰν μὴ γνῶς, φησὶ, ποῦ ἦς, καὶ ποῦ εἶ· ἔὰν μὴ
γνῶς τὸ κάλλος ὅπερ εἴληφας, « ἐξελθε ἐν πτέρναις
τῶν ποιμνίων. » Ἀπειλητικὸς ὁ λόγος, ἐπιτιμητικὸν
τὸ ῥῆμα. Ὅπου γὰρ ἀγνοία (6), ἐκεῖ καὶ ἐπιτιμία.
Ἐπειδὴ γὰρ προσέειπε· « Μήποτε γένωμαι ὡς περι-
βαλλομένη ἐπ' ἀγέλαις ἐταίρων σου »· ὅπερ ἐστὶ·
Μήποτε κατὰ τῶν αἰρέσεων ἀναμιγῶ· διὰ τοῦτο
ὡςπερ ἀπειλητικῶς ἐπιτιμᾷ αὐτῇ, καὶ λέγει· Ἐὰν
μὴ γνῶς σου τὸ κάλλος, ὅτι παρ' ἐμοῦ αὐτὸ κέκτη-
σαι, « ἐξελθε ἐν πτέρναις τῶν ποιμνίων, καὶ ποί-
μαίνε τὰς ἐρίφους σου »· τοῦτέστιν· Εἰ ἀναξίαν

rant, non servavi, ut per confessionem peccato-
rum remissionem consequatur.

XV. VERS. 6. Annuntia mihi quem dilexit animi
mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie.

Quoniam enim propheticè exprimitur, et in Da-
vid et in ipsa verbum illud : « Diligam te, Domine,
virtus mea »¹, ipsa vero prius dilecta, digna est
habita a Domino quæ Dominum diligeret, ut ait
Paulus : « Non quod nos dilexerimus Deum »²; sed
quia ipse dilexit nos, et tradidit se ipsum pro no-
bis »³; propterea dilecta vicissim amat et dicit :
« Nuntia mihi, quem dilexit anima mea, ubi
pascis, ubi cubas in meridie »; hoc est, Flora
passionis, quando ab hora sexta usque ad nonam
tenebræ factæ sunt : propterea « ubi pascis, ubi
cubas in meridie, » in qua maxime fervet æstus
tentationum. Ubi igitur delitescis, tentari sinens
tuos ?

XVI. Ne forte efficiar sicut adoperta super greges
sodalium tuorum.

Id est, Ne forte cum hæresibus efficiar adoperta.
Propterea vicissim ei (sponsæ) respondet et dicit :

XVII. VERS. 7. Nisi cognoveris te ipsam, pulchra
inter mulieres.

Id est, Nisi cognoveris te ipsam cujusmodi eras,
et cujusmodi facta sis. Pulchram vero inter mu-
lieres dicit. In omnibus enim hæresibus et syna-
gogis ipsa sola pulchra ; non ex se ipsa quidem
pulchritudinem habens, sed ex eo qui speciosus
est forma inter filios hominum »⁴. Cum vero im-
presserit in ipsa propriam Unigenitus pulchritudi-
nem per lavacrum regenerationis, utiliter eam in-
crepat et dicit : « Nisi cognoveris te ipsam, o pul-
chra inter mulieres. »

XVIII. Egredere in vestigiis gregum, et pascas
hædos tuos.

Nisi cognoveris, inquit, ubi eras, et ubi es :
nisi cognoveris pulchritudinem quam accepisti,
« egredere in vestigiis gregum. » Comminativus ser-
mo : objurgativum verbum. Ubi enim inscitia, ibi
et increpatio. Cum enim antea dixerit : « Ne forte
efficiar sicut adoperta super greges sodalium tuo-
rum »; hoc est, Ne forte cum hæresibus admi-
scear ; propterea tanquam minaciter increpat
eam, et dicit : Nisi cognoveris ipsam pulchri-
tudinem te a me habere, « egredere in vestigiis
gregum et pascas hædos tuos »; id est, Si te ipsam

¹ Psal. xvii, 1. ² I Joan. iv, 10. ³ Ephes. v, 2. ⁴ Psal. xlii, 3.

(97) Mallein προτεταγμένα.

(98) Ex Vallic.; nam Barb. et meus habent ἐπι-
τοίχει.

(99) Imo Joannes.

(1) Sic Vallicell.; sed Barber. habet ἀγμῇ· inde
conjicio totum hunc locum sic legendum, ἐν ᾗ καὶ
ἡ ἀκμή τοῦ καύσωνος τῶν πειρασμῶν. Ποῦ οὖν
κρυπτάζεις, τοὺς σοὺς ἐάσας πειράζεσθαι;

(2) Αὐτῇ, quæ vox deest in meo et Barber., casu
restitui ex Vallicell.

(3) Τοῦ ex Vallic.

(4) Barb. ἐπιγνώσ.

(5) Vatic. ἐξελθε σύ· et hanc lectionem videtur
habuisse vet. interpres, qui ait, « egredere tu. »

(6) Vetus interp. legisse videtur ἀγνεία, « puri-
tas. » Male.

indignam præstiteris mea gloria, pascere hædos, hoc A
est, peccatorum animas.

XIX. In tabernaculis pastorum.

In tabernaculis dicit regum Israel; aperte apostolica voce clamante: «Etenim illi non effugerunt super terram recusantes regnum Christi et Dei qui oracula edebat⁶⁶.»

XX. VERS. 8. Equitatus meo in curribus Pharaonis assimilavi te, proxima mea.

Equitatum, opinor, suum, justorum congregationem intelligit propter celerem justorum in pietatis stadio cursum. Ait enim «in curribus Pharaonis;» quia curribus intelligibilis Pharaonis olim juncta erat, ad cursum in equitatione idololatriæ ab ipso incitata. Talis, inquit, cum esses, «equitatus meo assimilavi te:» nulla ratione habitatorum in idolorum cultu et in omni dementia peccatorum, compendiaria gratia per lavacrum regenerationis nostro «te equitatus assimilavi;» justorum scilicet congregationi, celerem habenti cursum in stadio pietatis; quemadmodum etiam in Evangeliiis Dominus iis qui unam tantummodo operati fuerant horam, eandem mercedem dedit, quam iis qui pondus omne diei portaverant⁶⁷.

XXI. VERS. 9. Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ ut turturis.

Castitatis servans est hæc volucris, agrestis, gemebunda, uno marito contenta: quemadmodum ipsa sancta Ecclesia olim quidem agrestis erat, C
unum virum habens sponsum, qui eam his verbis alloquitur, quemadmodum etiam Apostolus ait: «Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo⁶⁸.»

XXII. Collum tuum sicut monile.

Mirum est intelligere, quam bene ipsa se tueatur coherencia sensuum spiritualium, qui hic exponuntur. Cum enim turturi propter feritatem gentiles assimilet, non tacitos prætermittit fideles ex Judæis

σεαυτὴν καθιστᾷς τῆς ἐμῆς δόξης, ποίμιναι τὰς ἐρί-
φους, τούτεστι τὰς τῶν ἀμαρτωλῶν ψυχὰς.

IX. Ἐπὶ σκηνώμασι τῶν ποιμένων.

Ἐπὶ σκηνώμασι λέγει τῶν τοῦ Ἰσραὴλ βασιλέων· ἀντιχρὶ τοῦ ἀποστολικοῦ ῥήματος βοῶντος· «Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἐξέφυγον ἐπὶ γῆς, παραιτησάμενοι τὴν βασιλείαν τοῦ χρηματίζοντος (7) Χριστοῦ καὶ Θεοῦ.»

K. Στ. η'. Τῇ ἵππῳ μου ἐν ἄρμασι Φαραὼ ὁμοίωσά σε, ἡ πλησίον μου.

Ἴππον (8), οἶμαι, ἑαυτοῦ, τὴν τῶν δικαίων συναγωγὴν λέγει, διὰ τὸν ὠκύποδα τῶν δικαίων ἐν σταδίῳ τῆς εὐσεβείας δρόμον. Τὸ γὰρ, «ἐν ἄρμασι τοῦ Φαραῶ,» λέγει (9), ὅτι ἐν ἄρμασι τοῦ νοητοῦ Φαραῶ (10) ἐξευγμένη ἦν ποτε (11), τῇ τῆς εἰδωλολατρείας ἐλασίᾳ ὑπ' αὐτοῦ ἐλαυνομένη. Τοιαύτην σε, «φησὶν, «οὐσαν τῇ ἵππῳ μου ὁμοίωσα (12),» μὴ λογιζάμενός σου τὰ ἀμαρτήματα τὰ τῆς εἰδωλολατρείας, μὴ τὰ (13) τῆς ἀνοίας πάσης, συντόμῳ χάριτι διὰ λουτροῦ τῆς (14) παλιγγενεσίας τῇ ἡμετέρᾳ «ὁμοίωσά σε ἵππῳ,» τῇ τῶν δικαίων (15) συναγωγῇ, τὸν δρόμον ὁξύν κατὰ (16) τὸ τῆς εὐσεβείας ἐχούση στάδιον (17). Ὡς περ καὶ ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος τοῖς τὴν μίαν ὥραν ἐργασαμένοις μόνον, τὸν ὅμοιον μισθὸν ἐχαρίσατο τοῖς ὅλον τὸ βάρος βασιτάσας τῆς ἡμέρας.

KA. Στ. θ'. Τί ὠραιοῦθουν αἱ σιαγόνες σου ὡς τρυγόνος;

Σωφροσύνης ἔφορον τὸ (18) ζῶον, ἀγρίον, μιμηλὸν (19), μόνανδρον· ὥς περ καὶ αὕτη ἡ ἀγία Ἐκκλησία πάλαι μὲν ἦν ἀγρία, μόνον δὲ ἄνδρα ἔχουσα νομφίον, δὲ καὶ ταῦτα αὕτῃ προσλαλεῖ, καθὼς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· «Ἡρμυσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐν ἀνδρὶ παρθένῳ ἀγνὴν παραστήσαι τῷ Χριστῷ.»

KB. Τράχηλός σου ὡς ὀρμίσκος (20).

Ἐκπλήττει ἡ γνώσις, πῶς ἡ ἀκολουθία τῶν λεγομένων πνευματικῶν νοημάτων ἑαυτὴν σώζει. Ἀπειχάτας γὰρ διὰ τὴν ἀγριότητα τρυγόνι (21) τὰ ἔθνη, οὐ σιωπᾷ καὶ τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων συναγομένους πει-

⁶⁶ Hebr. xii, 25. ⁶⁷ Matth. xx, 12. ⁶⁸ II Cor. xi, 2.

(7) Sacer textus D. Pauli sic est: «ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἐφυγον τὸν ἐπὶ τῆς γῆς παραιτησάμενοι χρηματίζοντα. Male vet. interpretes ἐπὶ τῆς γῆς χρηματίζοντα, «qui in terra prædicatus est.» Vulgata, «qui super terram loquebatur.»

(8) Mirum quantum monstrosa sit in hujus versiculi explicatione veteris interpretis versio.

(9) Barb. et Vall. Φαραῶ λέγειν.

(10) Barb. et Vall. Φαραῶ. Theat. totum hunc locum sic habet, τὸ γὰρ ἐν ἄρμασιν τοῦ νοητοῦ Φαραῶ ἐξευγμένην ποτέ.

(11) Ita emendavi. Omnes codices habent ἐξευγμένην ποτέ.

(12) Barb. ὁμοίωσά σε, quæ postrema particula abest a Vallic. eamque expunctam oportuit. Theat. ὁμοίωσας.

(13) Pro μὴ τὰ libenter legerem μήτε τὰ.

(14) Vocem τῆς revocavi ex Theat.

(15) Sic emendavimus. Barb. et Vallic. habent τῇ μητρὶ ὁμοίωσά σε εἰπὼν τῇ τῶν δικ., et sic etiam Theat.

(16) Uterque codex B. et V. habent καί, quod in κατὰ mutavimus, sic postulante sententia. Theat. etiam habet καί. Lego κατὰ τῆς εὐσεβ. στάδιον. Vocem στάδιον non modo vet. interpretes, sed etiam Salutatus, in suo quisque codice habuerunt. Et sic paulo ante dixerat ἐν σταδίῳ τῆς εὐσεβείας.

(17) Vet. interpretes, seu potius vetus, ut puto, librarius iterum eundem quem supra, errat errorem: «in studio pietatis.»

(18) Forte τοῦτο τό.

(19) Vet. interp.: «Hoc animal castitati devotum est, quod licet ferum sit, tamen in una conjunctione perdurat.» Salutatus qui locum hunc reddit, «castitatis animal, agreste, gemibile,» videtur pro μιμηλὸν legisse μινυρόν, quæ lectio mihi probatur; neque enim μιμηλός, «imitandi solertia præditus,» huic loco videtur convenire.

(20) Ita codex Alexandr. quem plerumque videtur auctor sequi. Edit. Vat. ὀρμίσκος.

(21) Sic emendavi, ut habet codex Vallic. Cæteri codd. τρυγόνος.

στούς. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, « Σιαγόνες σου, » ἐπάγει· « Τράχηλός σου ὡς ὀρμίσκος » ἵνα δεῖξῃ καὶ τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων πεπιστευκότας, τὸν ὀρμίσκον τοῦ Ἰούδα τὸν δοθέντα τῇ Θάμαρ ὑπομνήσας. « Πρόδηλον γάρ, ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Εἴτα τὴν γενεάν αὐτῆς διηγησάμενος (22), καὶ τὸν κόσμον ὅνπερ αὐτῇ χαρίζεται ὁ νυμφίος, ἐπάγουσιν οἱ ἀπόστολοι·

ΚΓ'. Στ. ι'. Ὁμοιώματα χρυσοῦ ποιήσωμέν σοι μετὰ στιγμάτων τοῦ ἀργυρίου.

Ὁμοιώματα χρυσοῦ οὐχ ἕτερα οἶμαι εἶναι, ἀλλ' ἢ τοὺς ἁγίους μάρτυρας· ἐπειδὴ περ διὰ πυρὸς δοκιμασθέντες, λαμπροτέραν ἐπεδείξαντο τὴν πίστιν. « Ὡς χρυσὸν » γάρ, φησὶν, « ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτούς, καὶ ὡς ὀλοκάρισμα θυσίας προσεδέξατο αὐτούς. » Ἰνα δὲ ἐκ τῆς ἀκολουθίας δειχθῇ, ὅτι περὶ μαρτύρων λέγει, βλέπε τί ἐπάγει· « Μετὰ στιγμάτων τοῦ ἀργυρίου. » Στίγματα γὰρ σαφῶς αἱ μάστιγες καὶ αἱ βάσανοι τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ πασχόντων· καθὼς μοι μαρτυρεῖ καὶ ὁ Παῦλος λέγων· « Ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαττάζω. » Ἐπάγει δὲ ὁ λόγος·

ΚΔ'. Στ. ια'. Ἔως οὗ ὁ βασιλεὺς ἐν ἀνακλίσει αὐτοῦ.

Ἰνα εἴπῃ· Ἔως τῆς παλιγγενεσίας διὰ τῆς τῶν γάμων εὐωχίας· ἕως τότε τὰ ὁμοιώματα ταῦτα τοῦ ἀργυρίου συνάγεται· τούτέστιν· Οἱ ὑπὲρ τῆς πίστεως πάσχοντες, οὐ μόνον ἐν καιρῷ διωγμῶν διὰ βεβάνων, ἀλλὰ καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης διὰ τοῦ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην (23) ὁδὸν τρέχειν, καὶ ταῖς (24) πράξεσι τοὺς μάρτυρας μιμεῖσθαι. Εἴτα ἀνταποκρίνεται ἡ νύμφη, καὶ λέγει πρὸς τὸν νυμφίον·

ΚΕ'. Νάρδος μου ἔδωκεν ὀσμὴν αὐτοῦ.

Ἐν τῷ γὰρ τὸν νυμφίον αὐτὸν εἰπεῖν περὶ τῶν μαρτύρων, ἀνταποκρίνεται εὐχαριστοῦσα αὐτῷ, καὶ λέγει· « Νάρδος μου ἔδωκεν ὀσμὴν αὐτοῦ »· τούτέστι (25)· Σὺ ταῦτα τὰ ἀγαθὰ ἀπήρξω. Διὰ γὰρ τῆς νάρδου, τοῦ (26) ἀλαδάστρου τοῦ μύρου, περὶ οὗ ὁ Κύριος λέγει· « Ἀφετε, καὶ μὴ κόπους παρέχετε τῇ γυναικί· καλὸν γὰρ ἔργον εἰργάσατο εἰς ἐμὲ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ὡς περ οὖν ἀντιφωνοῦσα τῇ εὐχαριστίᾳ λέγει ἡ νύμφη· Αὐτός μοι τὴν εὐωδίαν ἔδωκεν τῶν μαρτύρων. « Ἡ νάρδος » γάρ, « ἔδωκεν ὀσμὴν αὐτοῦ, » ὅπερ ἐστὶ· Τὸ σὸν μαρτύριον, καὶ ἡ σὴ εὐωδία προετρέψατο τοὺς μάρτυρας ὑπὲρ τοῦ παθεῖν· ἐπειδὴ περ καὶ σὺ ἐπαθες ὑπὲρ ἡμῶν. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀκολουθίας γινωσκέτω πᾶς τις τῶν λόγων τὴν ἁρμονίαν.

ΚΖ'. Στ. ιβ'. Ἀπόδυσμος τῆς στακτῆς ἀδελφιδός μου ἐμοί.

Εὐθὺς ὑπομιμνήσκει τὸ αἶμα καὶ τὸ ὕδωρ τὸ στά-

⁶⁸ Gen. xxxviii, 18. ⁶⁹ Hebr. vii, 14. ⁷⁰ Sap. iii, 6. ⁷¹ Galat. vi, 17. ⁷² Matth. xxvi, 10.

(22) Nominativus absolutus; neque idcirco hic locus sollicitandus.

(23) *Τεθλιμμένην*. Salutatus legisse videtur τε-τελειωμένην· verit enim « perfectam viam. »

(24) Ex Vallicell. restitui ταῖς. Barb. habet καὶ ταῦτα πράξεις.

A collectos. Postquam enim dixisset, « Genæ tuæ, » subdit: « Collum tuum sicut monile; » ut indicet etiam eos qui ex Judæis crediderunt: in memoriam revocans Judæ monile⁶⁸ quod Thamar datum fuit. « Manifestum enim est, quod ex Juda ortus est Dominus noster Jesus Christus, » secundum Apostolum⁶⁹. Deinde generationem ejus (sponsæ) cum enarraverit, et ornatum quem illi donat sponsus, subdunt apostoli:

XXIII. VERS. 10. Similitudines auri faciemus tibi cum stigmatibus argenti.

Similitudines auri non alias esse arbitror quam sanctos martyres; quandoquidem igne probati splendidiorem exhibuerunt fidem; ait enim Scriptura: « Tanquam aurum in fornace conflatos probavi eos, et sicut holocaustum sacrificii suscepit eos⁷⁰. » Ut autem ex iis quæ sequuntur demonstraretur sermonem esse de martyribus, vide quod subdit: « Cum stigmatibus argenti. » Stigmata enim manifesto sunt verbera et tormenta eorum qui pro Christo passi sunt: quemadmodum testatur Paulus dicens: « Ego enim stigmata Domini nostri Jesu Christi in corpore meo porto⁷¹. » Sequitur autem oratio dicens:

XXIV. VERS. 11. Quoad usque rex in recubitu suo.

Ut dicat: Usque ad regenerationem per convivium (coelestium) nuptiarum. Usque tunc hæc argenti similitudines congregantur: hoc est, Qui pro fide patiuntur non solum persecutionum tempore per tormenta, sed etiam pacis tempore per angustam et arctam viam currendo, et actionibus suis martyres imitando. Deinde vicissim sponsa respondet, et dicit sponso:

XXV. Nardus mea dedit odorem suum.

Dum ipse sponsus loquitur de martyribus, gratias illi agens sponsa respondet, et ait: « Nardus mea dedit odorem suum: » hoc est, Hæc bona tu delibasti; nam per nardum alabastrum unguenti commemorat, de quo Dominus dicit: « Sinite, nec molesti sitis mulieri; bonum enim opus operata est in me⁷²; » et quæ deinceps. Sponsa igitur veluti cum gratiarum actione respondens ait: Ipse mihi dedisti odorem martyrum. « Nardus » enim « dedit odorem suum; » hoc est, Tuum martyrium et odor tuus cohortatus est martyres, ut pro te paterentur, quandoquidem tu quoque pro nobis es passus. Ex iis vero quæ sequuntur, quisque intelligere poterit totius orationis connexionem.

XXVI. VERS. 12. Fasciculus guttæ fratruelis meus mihi.

Statim commemorat sanguinem et aquam, quæ

(25) *Τούτέστι*. Hic in meo, et Barb. incipit hujus versus explanatio, omissis superioribus quæ supplevi ex codice Vallicellano, eaque agnoscit vetus interpret.

(26) Lego τὸν ἀλάδαστρον λέγει τοῦ μύρου· περὶ οὗ ὁ Κύριος· Ἀφετε, κ. τ. λ.

in passione e latere Jesu manarunt. « Fasciculus guttæ fratruelis meus mihi : » hoc est, Ex aqua et sanguine et spiritu quæ ex ejus latere profluxerunt, ipse factus est meus sponsus, et ego ejus sponsa. Et sanguine quidem, qui ex ejus latere manavit, redempta et ipsi copulata sum; aqua vero quæ ex ejus carnibus manavit, ipsi baptizata; spiritu vero qui ex ejus divinitate proficiscitur, cum ipso coarmentata et perfecta.

XXVII. In medio uberum meorum commorabitur.

Hoc est, In medio duorum Testamentorum commorabitur testimonium horum sacramentorum; inter Vetus nimirum, quo dicitur in Isaia ⁷² : « Tanquam ovis ad occisionem ductus est; » et inter Novum, quod eunucho locum illum Isaie per Philip-pum interpretatur de Christo ⁷³.

XXVIII. Vers. 13. Botrus Cypri fratruelis meus mihi.

Botrum Cypri appellat, opinor, characterem humanum unigeniti Filii et Dei.

XXIX. In vineis Engaddi.

Gaddi interpretatur adeptio. Sicut enim botrus quando germinat, jucundus est intuitibus; sic qui credunt in Christum, initio fidei accepto, cum nondum maturum habeant fructum, botro germinanti assimilantur. Quod autem assecuti sunt hi qui ex gentibus in Christum crediderunt, testatur mihi Paulus apostolus dicens : « Electio consecuta est ⁷⁴; » id est, qui ex gentibus et Judæis electi sunt. Quia vero sponsus formatur in eis qui baptizantur, idcirco sponsa ipsum laudans dicit : « Botrus Cypri fratruelis meus in vineis, » id est, in ecclesiis; « Engaddi, » id est, in iis quæ consecutæ sunt magnum hoc donum. Deinde rursus vicissim illi laudes tribuens, et delectatus spirituali illa quam ei iuse dedit, pulchritudine, illi hæc ait :

XXX. Vers. 14. Ecce pulchra proxima mea, ecce pulchra.

Laudando duplicat ejus pulchritudinem; propterea

⁷² Isa. LIII, 7. ⁷³ Act. VIII, 52. ⁷⁴ Rom. XI, 7.

(27) Non « ex aqua vel sanguine, » ut vet. interpr., sed « ex aqua et sanguine. »

(28) Addidi καὶ πνεύματος ex cat. Meursii, p. 20. Et sane paulo post sequitur πνεύματι δέ. Cum autem vetera verba καὶ πνεύματος desint etiam in vetere interprete, suspicari quis possit illius catenæ auctorem codice quo usus est idem vetus interpret, codicibus etiam quos in emaculando meo codice adhibui, esse antiquiorem.

(29) Συναπτομένη. Vel. interpret « coequata, » quod est mendum codicis : scribendum « coaptata. » Bene hæc omnia reddit Salutatus, sed vocem ἀγοραζομένη vertit « comparata. » Puto melius « coempta. »

(30) Vel. interpr. « Spiritu vero, quod divinitati ejus copulata sum et consummata dignoscor. » Sane totam hanc explanationem in sua versione obscuravit. Bene hæc omnia vertit Salutatus.

(31) Vetus explanationis hujus versio, non plane intelligas quid sibi velit.

(32) Vetus interpret, vel librarius per indiligentiam scripsit « commemorabitur. »

ἔαν ἐν τῷ πάθει ἐκ πλευρᾶς τοῦ Ἰησοῦ. « Ἀπόδεσμος τῆς στακτῆς ἀδελφιδῆς μου ἐμοί. » ὅπερ ἐστίν. « Ἐκ τοῦ στάξαντος ὕδατος (27), καὶ αἵματος, καὶ πνεύματος (28) τοῦ ἐκ πλευρᾶς αὐτοῦ, αὐτὸς γέγονέ μοι νυμφίος, καὶ γὰρ αὐτοῦ νύμφη αἵματι μὲν τῷ ἐκ πλευρᾶς αὐτοῦ ἀγοραζομένη αὐτῷ καὶ συναπτομένη (29), ὕδατι δὲ τῷ ἀπὸ σαρκῶν αὐτοῦ βαπτιζομένη αὐτῷ, Πνεύματι (30) δὲ τῷ ἀπὸ θεότητος αὐτοῦ συγκρινομένη αὐτῷ καὶ τελειομένη. »

KZ'. Ἀνὰ μέσον τῶν μαστῶν μου αὐλισθήσεται.

"Ὅπερ (51) ἐστίν. Ἀνὰ μέσον τῶν δύο Διαθηκῶν ἡ περὶ τῶν μυστηρίων τούτων μαρτυρία αὐλίσεται (32) τῆς μὲν Παλαιᾶς ἐν Ἑσάτῃ λεγούσης. « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη. » τῆς δὲ Καινῆς διὰ Φιλίππου τοῦτο εἰς Χριστὸν τῷ εὐνοούχῳ ἐρμηνευούσης.

B

KH'. Στ. ιγ'. Βότρυς τῆς Κύπρου ἀδελφιδῆς μου ἐμοί.

Βότρυς Κύπρου τὸν ἀνθρώπινον, οἶμαι, χαρακτῆρα (33) τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Θεοῦ ὀνομάζει.

KΘ'. Ἐν ἀμπελώσιν Ἐγγαδδί.

Γαδδί ἐρμηνεύεται ἐπίτευγμα (34). Καθάπερ γὰρ ὁ βότρυς, ὅταν κυπρίζει, ἐπιτερπῆς γίνεται τοῖς ὁρώσιν. οὕτω καὶ (35) οἱ εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύοντες, ἀρχὴν τῆς πίστεως λαμβάνοντες, οὕτω δὲ πέπειρον τὸν καρπὸν ἔχοντες, τῷ κυπρίζοντι ἀπεικάζονται βότρυϊ. "Ὅτι δὲ ἐπιτυγχάνοντές εἰσιν οὗτοι οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύοντες εἰς Χριστὸν, μαρτυρεῖ μοι Παῦλος ὁ ἀπόστολος λέγων. « Ἡ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν. » ὅπερ ἐστίν, οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καὶ ἐξ Ἰουδαίων ἐκκληλεγμένοι. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ νυμφίος ἐν αὐτοῖς τοῖς βαπτιζομένοις μορφοῦται (36), διὰ τοῦτο ἡ νύμφη αὐτὸν ἐπαινοῦσα λέγει. « Βότρυς τῆς Κύπρου ἀδελφιδῆς ἐμοί ἐν ἀμπελώσιν, » (ἐν ταῖς ἐκκλησίαις) « Ἐγγαδδί. » ἐν ταῖς ἐπιτυχοῦσαις τῆς μεγάλης ταύτης δωρεᾶς. Εἴτα πάλιν ἀνταμειβόμενος αὐτῇ (37) τοὺς ἐπαινοὺς, καὶ ἐπιτερόμενος τῷ πνευματικῷ αὐτῆς, ὃ αὐτῇ αὐτὸς ἐχαρίσατο, κάλλει (38), ταῦτα αὐτῇ φάσκει (39).

Λ'. Στ. ιδ'. Ἰδοὺ ἡ καλὴ ἡ πλησίον μου, ἰδοὺ ἡ (40) καλὴ.

Διπλοῖ αὐτῆς τῷ ἐπαίνῳ τὸ κάλλος, διδὲ εἰπὼν (41).

(33) Bene Salutatus ἀνθρώπινον χαρακτῆρα vertit, seu potius exponit « humanitatem assumptam. » Nam, ut ait Nyssenus : « Ὁ τοῦ ἀνθρώπου χαρακτῆρ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν δείκνυσσι. » « Hominis figura humanam substantiam refert, » tom. II, pag. 47.

(34) Vallie. et Barb. ἐπίταγμα, quam lectionem habuit vetus interpret, qui vertit « præceptum. » Sed ἐπίτευγμα legendum esse probant illa, quæ leguntur inferius, ὅτι δὲ ἐπιτυγχάνοντές εἰσιν, ἐν ταῖς ἐπιτυχοῦσαις τῆς μεγάλης ταύτης δωρεᾶς.

(35) Καὶ abest a Barber. Τὸν abest a Vallie.

(36) Utilitur locutione D. Pauli ad Galat. IV, 19, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, « donec Christus formetur in vobis. »

(37) Sic legendum. Barber. et meus habent αὐτῆς.

(38) Ita Barb. Sed Vallie. habet ὁ αὐτὸς αὐτῇ ἐχαρίσατο κάλλος.

(39) Αὐτῇ φ. Vallie. ἀντιφάσκει.

(40) Hanc lect. habuit vet. interpret. Vaticana utrobique habet εἴ.

(41) Lego εἶπεν.

« Ἴδου ἡ καλὴ ἡ πλησιον μου, Ἴδου ἡ καλὴ· » ἵνα A
εἴπῃ αὐτὴν οὐ μόνον ἔσωθεν καλὴν, ἀλλὰ καὶ ἔξωθεν·
ἔσωθεν μὲν τοῖς νοήμασιν τῆς πίστεως τοῖς (42) ἀπὸ
καρδίας· ἔξωθεν δὲ τῇ τῶν ὀφθαλμῶν δικαιοσύνῃ,
καὶ τῇ τοῦ περιπάτου καταστάσει, καὶ πάσῃ τῇ εὐ-
ρύθμῳ τῶν τῆς σεμνότητος μελῶν πράξει. Ὅτι δὲ
ταῦτα οὕτως ἔχειν δοκεῖ, βλέπε τὸ ἐπαγόμενον. Τὴν
γὰρ σεμνότητα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς ἐπαινῶν καὶ τὸ
ἀκέραιον (43), ἐπιφέρει·

ΛΑ'. Ὁφθαλμοὶ σου περιστερᾶς (44).

Περисτερᾶς, οὐχ ἀπλῶς ταύτης αἰσθητικῆς (45),
ἀλλ' ἐκείνου τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ κατεληλυθό-
τος ἐν εἰδῇ περιστερᾶς ἐπ' αὐτόν. Τὸ ὀξυδερχὲς γὰρ
τῶν νοημάτων καὶ τῶν προφητικῶν φρονημάτων
ἐκείνῃ τῇ πνευματικῇ ἀπεικάζει περιστερᾶ. Εἴτα
πάλιν ἡ νόμῳ πρὸς τὸν νυμφίον·

ΑΒ'. Στ. ιε'. Ἴδου ὁ (46) καλὸς ἀδελφιδὸς μου,
καὶ γὰρ ὡραῖος. Προκλίνῃ (47) ἡμῶν σύσκιος.

Καὶ αὐτὴ πάλιν ἀνταποκρίνεται τὸ πολυπλάσιον
τοῦ νυμφίου κάλλος. Οὐ γὰρ μόνον εἶπε, « καλὸς, »
ἀλλὰ, « καὶ γὰρ ὡραῖος· » ὡραῖος (48) ἐν Εὐαγγελίῳ,
καλὸς ἐν προφήταις· καὶ γὰρ ὡραῖος ἐν ἀποστόλοις,
καλὸς ἐν τῇ τῶν προσκαίρων ἀγαθῶν ἐπικουρίᾳ (49)·
καὶ γὰρ ὡραῖος ἐν τῇ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπαγγελίᾳ.
« Προκλίνῃ ἡμῶν σύσκιος. » Ὅταν γὰρ πρὸς θάνατον
κλίνωμεν, τὸ λοιπὸν ἀπαλλασσόμενοι τοῦ παρόντος
κλίνοντες, λοιπὸν (50) σὺ ἡμῶν σκιά, κατὰ τὸν λέγοντα·
« Ἐν τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι· καὶ
ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἔλπιεις. » Πρὸς σὲ γὰρ
ἔχομεν τὴν καταφυγὴν· σὺ ἡμῶν σκιά καὶ σκέπη.
Σὲ γὰρ ἔχοντες καταφυγὴν, λέγομεν τὸ ἐν Δαβὶδ
εἰρημένον· « Ἐὰν γὰρ καὶ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιάς
θανάτου, οὐ φοβήσομαι (51) κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ
εἶ, Κύριε. »

ΑΓ'. Στ. ις'. Δοκοὶ οἴκου (52) ἡμῶν, κέδροι.

Βλέπε πρὸς τὴν εἰρημένον (53) ἀκολουθίαν· Ἴδου
ὁ καλὸς ἐν προφήταις· καὶ γὰρ ὡραῖος ἐν ἀποστόλοις.
Λέγει γὰρ· « Δοκοὶ οἴκου ἡμῶν, κέδροι· » ὅπερ
ἐστὶ· Δοκοὶ τῶν ἐκκλησιῶν, οἱ προφῆται. « Δί-
καιος γὰρ, » φησὶν, « ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει· ὥσει κέ-
δρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. »

ΑΔ'. Στ. ιζ'. Φατρώματα (54) ἡμῶν, κυπάρισσοι.

Ὅπερ ἐστὶν, οἱ ἀπόστολοι, κατὰ τὸν Ἠσαΐαν, ὃς

⁷⁵ Psal. xc, 4. ⁷⁶ Psal. xxii, 4. ⁷⁷ Psal. xci, 13.

(42) Τοῖς ex Vallic. Et reposui loco τῆς, ut habet D
meus et Barb.

(43) Sic: non ut codd. ἀκαίρεον.

(44) Iidem codd. περιστερᾶς. Vaticana cæteræ-
que editi. habent περιστερᾶ. Sed ex interpreta-
tione quæ sequitur, apparet Philonem legisse πε-
ριστερᾶς· idcirco eam lectionem retinui.

(45) Vet. interpr.: « Columbæ si quidem non sim-
pliciter sensibiles oculis dicit, sed Spiritus sancti. »
Legendum « sensibilis. »

(46) Sic legisse videtur vet. interpr. Vaticana pro
ὁ exhibet εἶ.

(47) Vatican. edit. πρὸς κλίνῃ. Complut. πρὸς
κλίνην. Notanda hæc Philonis lectio. Eam secuti
sunt Origenes et S. Ambrosius, ut ad h. l. Cantic.
notat Nobilius.

(48) Iterum, sic postulante sententia, ponenda
vox ὡραῖος, quam librarius omisit propter antece-
dentem eandem vocem.

dicit, « Ecce pulchra proxima mea, ecce pulchra: »
ut significet, eam non solum intrinsecus esse pul-
chram, sed etiam extrinsecus: intrinsecus quidem
fidei sensibus ex corde proficiscentibus: extrinsecus
vero oculorum innocentia et composito incessu,
omnique gravi concinnoque motu membrorum.
Quod autem hæc ita se habere intelligenda videan-
tur, vide quod sequitur: honestatem enim oculorum
ejus laudans et puritatem, subjungit:

XXXI. Oculi tui columbæ.

Columbæ, non simpliciter hujus sensibilis, sed
Xliius Spiritus sancti, qui descendit in columbæ for-
ma super ipsum. Acumen enim intelligentiæ et pro-
pheticorum sensuum spirituali illi columbæ assimi-
lat. Deinde rursus sponsa ad sponsum:

XXXII. VERS. 15. Ecce pulcher frater meus,
et speciosus. Cubile nostrum umbrosum.

Et ipsa vicissim respondendo laudat multiplicem
sponsi pulchritudinem. Non enim solum dixit
« pulcher, » sed « et speciosus. » Speciosus in Evan-
gelio, pulcher in prophetis. Et speciosus quidem in
apostolis; pulcher temporalibus bonis adjuvando,
et speciosus æterna bona promittendo. « Cubile no-
strum umbrosum: » cum enim ad mortem inclina-
mus, liberati deinceps a præsentī sæculo, jam tu
nostra umbra, secundum eum qui ait: « Scapulis
suis obumbrabit tibi, et sub pennis ejus sperabis ⁷⁸. »
Ad te enim perfugium habemus; tu nostra umbra
et tegumen: te enim habentes refugium, dicimus
illud David: « Nam etsi ambulavero in medio um-
bræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum
es, Domine ⁷⁹. »

XXXIII. VERS. 16. Tigna domus nostræ, cedri.

Vide connexionem cum iis quæ dicta sunt: ecce
pulcher in prophetis: sed et speciosus in aposto-
lis; ait enim: « Tigna domus nostræ, cedri: » hoc
est, tigna ecclesiarum, prophetæ. « Justus enim, »
ait Scriptura ⁸⁰, « ut palma florebit; sicut cedrus
quæ in Libano est, multiplicabitur. »

XXXIV. VERS. 17. Laquearia nostra, cupressi.

Id est, apostoli juxta Isaiam qui dicit: « Et pro

(49) Salutatus, qui vertit « in custodia, » legisse
videtur ἐποικουρίᾳ.

(50) Tu deinceps nostra umbra (verba sunt sponsæ
ad sponsum) secundum eum qui ait, etc. Non facile
intelligas quid sibi voluerit vetus interpres, qui ver-
tit: « Jam tum nostra umbra magis enascitur ex
intelligibili igne secundum prophetiam: Scapulis
suis obumbrabit, » etc.

(51) Vall. φοβήσομαι. Meus et Barb. φοβηθήσομαι.

(52) Vatic. δοκοὶ οἴκων ἡμῶν κέδροι· quam lecti.
habuit vet. interpr.: « Tigna domuum nostrarum. »

(53) Sic legendum. Male Barb., Vallic. et meus
εἰρημένην.

(54) Male interpres vertit, « trabes. » Incondita
autem et absurda hujus loci tota ejus versio, ut ad
eam intelligendam inanem operam sumas. Ait enim:
« Quoniam igitur tigna a trabibus interius compo-
nuntur atque celantur, pulchritudo vero domus tra-
bibus indicatur; propterea, » etc.

stœba sorget cupressus⁷⁸. » Quandoquidem enim ligna interius sunt, et laquearibus tigna occultantur; laquearia autem domum jucundam efficiunt; propterea primum propheta tignis assimilatur, deinde propter illustre ornamentum Ecclesiæ quod ab apostolis proficiscitur, ait : « Laquearia nostra, cupressi : » ut apostolicum illud præmonstretur, dicens : « Posuit Dominus in Ecclesia primum apostolos, secundo prophetas⁷⁹. » Præfulgent enim prophetis apostoli; quandoquidem propter eos appellata est pulchra Christi sponsa, quæ et insequendo ait : « Εκκλησίᾳ τῶν προφητῶν οἱ ἀπόστολοι· ἐπειδὴ περὶ αὐτῶν ἐκλήθη ἡ καλὴ τοῦ Χριστοῦ νύμφη· ἥτις καὶ ἀκολουθοῦσα λέγει·

CAP. II.

XXXV. VERS. 1. *Ego flos campi et lilium convallium.*

Tanquam blandiendo suo ipsius sponso in iisdem immoratur; convenienter ipsa se florem campi appellat, quia cum meditata sit prophetica vaticinia, audit ab Isaia, « Lætare, deserta sitiens : exsultet deserta : et floreat ut lilium : et efflorebit deserta antiqua⁸⁰. » Sed nunc non solum floribus suave olet, sed et justitiæ fructibus dulcedinem multiplicat. Cum igitur dicit : « Ego flos campi, » vaticinia edisserit; cum autem rursus dicit : « Et lilium convallium, » evangelicis salutiferisque et suavis diētis delectatur sui sponsi, quando discipulos suos hortatur, ut nihil solliciti sint, dicens : « Considerate lilia agri, quomodo adolescunt, quod neque laborant neque nent⁸¹. » Cum igitur se ipsam « lilium convallium » appellat, evangelica præcepta commemorat : cum vero dicit « flos campi, » prophetorum vaticiniorum characteres subindicat. Deinde ei respondet sponsus, dicens ad ea quæ locuta est :

XXXVI. VERS. 2. *Ut lilium in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum.*

Id vult, illam justam esse in medio inistorum, piam in medio impiorum versari in hoc mundo : cui dicit Apostolus : « Ut sitis filii Dei irreprehensibiles in medio generationis pravæ et perversæ⁸². » Deinde vicissim sponsa ad suum sponsum

XXXVII. VERS. 3. *Ut malum in lignis silvæ, sic fratruelis meus in medio filiorum.*

Malum in se ipso cibum et potum continet. Ut igitur significet mysticam lætitiā quam illi peperit

φησι· « Καὶ ἀντὶ τῆς στοίβης (55) ἀναθήσεται κυπρίσος. » Ἐπειδὴ γὰρ (56) αἱ δοκοὶ τῶν φατνωμάτων εἰσὶν ἐσώτραι, καὶ ὑπὸ τῶν φατνωμάτων αἱ δοκοὶ καλύπτονται· τερπνότης δὲ τοῦ οἴκου τὰ φατνώματα· διὰ τοῦτο πρῶτον τοὺς προφῆτας δοκοὺς ἀπεικάζει· ἔπειτα διὰ τὸν περιφανῆ κόσμον τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν ἀποστόλων αὐτῇ γεγεννημένον λέγει· « Φατνώματα ἡμῶν, κυπρίσσοι· » ἵνα τὸ ἀποστολικὸν ἐκείνο προμνησθῇ (57), τὸ λεγόμενον· « Ἐθετο Κύριος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφῆτας. » Προλαμβάνουσι γὰρ ἐν τῇ αὐτῶν ἐκλήθῃ ἡ καλὴ τοῦ Χριστοῦ νύμφη· ἥτις

B

ΚΕΦ. Β.

ΛΕ'. Στ. α'. Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, καὶ (58) κρίνον τῶν κοιλάδων.

Ὡς περ χαριεντιζομένη πρὸς τὸν ἑαυτῆς νυμφίον ἐν τοῖς αὐτοῖς διατρίβουσα (59), ἀκολουθῶς ἑαυτὴν ἄνθος λέγει τοῦ πεδίου, ὅτι τὰ προφητικὰ μελετῶσα, ἀκούει παρὰ Ἡσαίου· « Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα· ἀγαλλιάσθω ἡ ἔρημος, καὶ ἀνθεῖτω ὡς κρίνον· καὶ ἐξανθήσει ἔρημος ἡ παλαιά. » Ἀλλὰ νῦν οὐ μόνον τοῖς ἄνθεσιν εὐωδιάζει, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς δικαιοσύνης καρποῖς (60) τὴν γλυκύτητα πολυπλασιάζει. Ὅτε οὖν λέγει, « Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, » τὰ προφητικὰ διαλαμβάνει· ὅτε δὲ πάλιν, « Καὶ κρίνον τῶν κοιλάδων, » τοῖς εὐαγγελικοῖς ἐπιτέρεται σωτηριώδεσι καὶ εὐδόμοις ῥήμασι τοῦ ἰδίου νυμφίου, ὅτε τὸ ἀμέριμον τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς εὐτρεπίζει καὶ αὐτὸς, λέγων· « Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνει, ὅτι οὐ κοπιᾷ, οὔτε νήθει. » Ὅταν οὖν ἑαυτὴν, « κρίνον τῶν κοιλάδων, » λέγει, τῶν εὐαγγελικῶν δογματικῶν μνημονεύει· ὅταν δὲ, « ἄνθος τοῦ πεδίου, » τῶν προφητικῶν μνημμάτων τοὺς χαρακτῆρας ὑποσημαίνει. Εἴτα ἀποκρίνεται πρὸς αὐτὴν ὁ νυμφίος, λέγων πρὸς αὐτὴν·

ΛΓ'. Στ. β'. Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν, οὕτως ἡ πλῆσιον μου ἀναμέσσοι τῶν θυγατέρων.

Ἴνα αὐτὴν εἴπῃ δικαίαν ἀναμέσον ἀδίκων, εὐσεβῆ ἐν μέσῳ ἀσεβῶν, ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ἀναστρεφομένην, πρὸς ἣν φησι καὶ ὁ Ἀπόστολος· « Ἴνα γέννηθῃ τέκνα Θεοῦ ἀμώμητα ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιδῆς καὶ διεστραμμένης. » Εἴτα ἡ νύμφη πάλιν ποδὶς τὸν αὐτῆς νυμφίον·

ΔΖ'. Στ. γ'. Ὡς μῆλον (61) ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ἀδελφιδὸς μου ἀναμέσσοι τῶν υἱῶν.

Τὸ μῆλον ἐν τῷ αὐτῷ καὶ βρώσιν ἔχει καὶ πόσιν. Ἴνα γοῦν τὴν μουσικὴν εἴπῃ εὐφροσύνην, ἣν περ

⁷⁸ Isa. LV, 13. ⁷⁹ I Cor. XII, 28. ⁸⁰ Isa. XXXV, 1, 2. ⁸¹ Matth. VI, 28. ⁸² Philipp. II, 15.

(55) Vetus interpres vertit : « pro constipatione orietur cyparissus. » Locus est Isaia LV, 13, ad quem locum adnotavit Nobilius, « Stœba, hoc est, vilissimo stipite juxta D. Hieronymum. » Cæterum στοίβη herbarum frondes sunt, quibus tori et culcitæ arcuntur et stipantur.

(56) Γάρ ex cod. Vallie.

(57) Barb. et meus προμνησθέν.

(58) Vatic. non habet καὶ, neque est in variis lectionibus edit. Lamb. Bosii.

(59) Vallie. ἐνδιατρίβουσα

(60) Sic legendum : male Barb. et meus τοὺς καρπούς.

(61) Nescio cur vet. interpr. reddiderit : « Sicut arbor mali in medio silvæ. » Totā vero explicatio hæc in ea versione est implexa, et quædam etiam habet, quæ sensu carent, ut illa : « Arbor ergo mali est homo, Christi domus inter ligna silvæ, sic in medio Judæorum existens, sicut de ipsis dicit Isaias, » etc.

αὐτῇ δέδωκεν ὁ νυμφίος, λέγων· « Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα· » καὶ, « Λάβετε, πίνετε· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεςιν ἁμαρτιῶν· » διὰ τοῦτο, οἶμαι, « ὡς μῆλον, » λέγει. Τρεῖς γὰρ ἀγαθὰ τὸ μῆλον ἔχει· βρώσιν, δι' ἧς ὑποσημαίνει τὸ Χριστοῦ σῶμα· καὶ πίνσιν, δι' ἧς ὑποσημαίνει τὸ σωτήριον αἷμα· καὶ εὐωδίαν, ἣτις (62) χαρακτηρίζει τὴν πίστιν. Καὶ πάλιν μὲν ἀπεικάζει τὸν ἀνθρώπινον τοῦ Λόγου χαρακτήρα (63) ἐν ξύλοις ὄντα· προθεμένη αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ, οἶα μῆλον, εὐωδιάζοντα. Καὶ φησιν· « Ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ἀδελφιδός μου ἀναμέσον τῶν υἱῶν· » ὅπερ ἐστίν, ἀναμέσον τῶν Ἰουδαίων. Υἱοὺς γὰρ αὐτοὺς ἐν Ἡσαΐα καλεῖ, λέγων· « Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν. » Εἰτά φησιν·

ΑΗ'. Ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεθύμησα, καὶ ἐκάθισα.

Ἐπιθυμεῖ γὰρ καὶ τὸν νόμον τελεῖν ἡ Ἐκκλησία. Σκια γὰρ τοῦ Μονογενοῦς ὁ νόμος· καὶ τοῦτον ἐπιθυμεῖ πᾶσα εὐσεβῶν ψυχὴ, ταῖς διαταγαῖς αὐτοῦ ἐπιτερομένη ταῖς κωλυτικαῖς τῶν ἁμαρτημάτων· τὸ, « Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, » καὶ τὰς ἄλλας λοιπὰς ἐντολάς. Ἐν ταύταις ταῖς σκiais ἐπιθυμοῦσιν αἱ τῶν εὐσεβῶν ψυχὰι ταῖς τῶν ἁμαρτημάτων κωλυτικαῖς. Διὸ λέγει ἡ Ἐκκλησία· « Ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεθύμησα, καὶ ἐκάθισα. » — « Σκια γὰρ εἶχεν ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, » κατὰ τὸν θεϊότατον Ἀπόστολον· διὸ εὐθὺς λέγει·

ΛΘ'. Καὶ καρπὸς αὐτοῦ γλυκύς ἐν λάρυγγί μου.

Οἱ γὰρ ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ νόμου καθεδόμενοι, δὴλον, ὡς καὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ καρποῦ τὴν σωτηριώδη εὐωχίαν μεταλαμβάνουσι. Εἰτά λοιπὸν περὶ τοῦ νόμου εἰποῦσα, εἰς τε τὴν τελείωσιν ἤνπερ ἔλαθεν ἐκ τοῦ νόμου, εἰσελθεῖν θέλουσα, λέγει τοῖς ἀποστόλοις·

Μ'. Στ. δ'. Εἰσάγετέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴκου (64).

Εἰς τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα συγκεράσατέ με (65), φησι, αὐτῷ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας.

ΜΑ'. Τάξατε ἐπ' ἐμέ ἀγάπην.

Δότε μοι τὴν ἀγάπην τὴν τοῦ ἐπουρανίου (66) Πατρὸς, ἣν ὁ Μονογενὴς λέγει· « Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. »

ΜΒ'. Στ. ε'. Στηρίσατέ (67) με ἐν μύροις.

Ἐν πᾶσι τοῖς θείοις τοῦ Χριστοῦ λόγοις.

ΜΓ'. Στοιβάσατέ με ἐν μήλοις.

Θάψατέ με ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν δικαίων.

⁶² Matth. xxvi, 26. ⁶³ ibid. 27, 28. ⁶⁴ Isa. i, 2.

(62) Emendandum δι' ἧς, ut habent codex meus et Barb.

(63) Vide supra notam ad vers. xη'. xxviii.

(64) Vet. interpr. « in domum vineæ. » Fortasse secutus est lect. Symmachi εἰς τὸν οἶνον, « in celum vinariam, » eamque idem interpr. putavit appellari posse « domum vineæ. »

(65) Vet. interpres quid intelligat nescio, qui ver-

A sponsus dicens : « Accipite, manducate; hoc est corpus meum ⁶²; » et : « Accipite, bibite; hic est sanguis meus qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum ⁶³; » idcirco dicit, « sicut malum. » Tria enim bona malum continet : cibum, quo significat corpus Christi; potum, quo significat salutem sanguinem; et odoris suavitatem, per quam exprimit fidem. Et rursus malo comparat humanitatem Verbi assumptam, quæ est inter ligna, proponens ipsum in ligno crucis suaviter olentem, tanquam malum. Et ait : « Ut malum inter ligna silvæ, sic fratruelis meus in medio filiorum; » id est, in medio Judæorum. Ipsos enim filios appellat in Isaia dicens : « Filios genni et exaltavi; ipsi vero spreverunt me ⁶⁴. » Deinde dicit :

B XXXVIII. In umbra ipsius concupivi et consedi.

Desiderat enim etiam legem perficere Ecclesia. Umbra enim Unigeniti est lex; et hanc desiderat quævis piorum anima, ipsius delectata præceptis quæ peccata prohibent : « Non mœchaberis, non occides, non furtum facies, non falsum testimonium dices, honora patrem tuum et matrem ⁶⁵, » et cætera mandata. In his umbris quæ peccata vetant, animæ justorum concupiscunt. Propterea dicit Ecclesia : « In umbra ejus concupivi et consedi. » — « Umbra enim habebat lex futurorum honorum ⁶⁷, » juxta divinissimum Apostolum. Idcirco statim dicit :

C XXXIX. Et fructus ejus dulcis in faucibus meis.

Qui enim sub legis umbra consident, manifestum est eos etiam salutaris convivii in quo evangelici fructus apponuntur, esse participes. Deinde de lege loquens, et ad eam perfectionem venire volens quam accepit a lege, dicit apostolis :

XL. VERS. 4. Introduce me in domum vini.

In Domini scilicet corpus commiscete me, inquit, cum ipso per lavacrum regenerationis.

XLI. Ordinate in me charitatem.

Date mihi dilectionem Patris cœlestis, de qua Unigenitus loquitur : « Sic Deus dilexit mundum, ut Unigenitus suum unigenitum daret; ut omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam ⁶⁸. »

XLII. VERS. 5. Confirmate me in unguentis.

In omnibus Christi divinis eloquiis.

XLIII. Stipate me in malis.

Sepelite me in numero justorum.

⁶⁶ Exod. xx, 12-16. ⁶⁷ Hebr. x, 1. ⁶⁸ Joan. iii, 16.

tit : « Coaptate me ei per lavacrum, » etc. Salutatus bene vertit, « commiscete me. »

(66) Vet. interpr. « charitatem unigeniti Filii; » minus bene. Sane de Patris charitate in mundum loquitur Apostolus.

(67) Salutatus vertit : « Servate me : » qui propterea legisse videtur τηρήσατε.

XLIV. Quia vulnerata sum charitate.

Per sanctos scilicet martyres; per quos, cum Christum diligere, vulnerata sum, morte pro eo suscepta.

XLV. VERS. 6. *Læva ejus sub capite meo; et dextera illius amplexabitur me.*

Læva quidem præsentem vitam, ut arbitror, exprimit; dextera vero futuram et perpetuam sanctorum vitam. « Longitudo enim dierum, » ait Scriptura, « et anni vitæ in dextera ejus; in læva vero ejus divitiæ et gloria⁸⁸. » Ibi enim cælestis sapientia indeficientia bona tribuit Ecclesiæ, juxta Prophetam dicentem: « Dominus non privabit bonis eos qui ambulant in innocentia⁸⁹. » Et in futuro sæculo, sapientia longitudinem vitæ et longa sæcula dextera sua tenens, sanctorum promissionum gaudia præbet iis verbis, quæ juxta Evangelium sponsæ suæ a dextris dicit: « Venite, benedicti Patris mei; percipite regnum quod paratum est vobis a constitutione mundi⁹⁰. » Ita et dextera illius amplexabitur me; cum a dextris suis quasi ovem me constituet bonus Pastor, qui in paradisi pascuis commoratur.

XLVI. VERS. 7. *Adjuravi vos, filie Hierusalem, in virtutibus et viribus agri, si suscitetis et vigilare facietis charitatem, donec velit.*

Filias Hierusalem vocat animas sanctorum prophetarum et apostolorum. Illas adjurat per virtutes et vires agri (nimirum per divina miracula, quæ in mundo Unigeniti virtus edidit: « Ager enim est mundus, » ut ait Dominus⁹¹), ut excitent desiderium sponsi erga ipsam; modo pro ea preces adhibendo, modo, quæ ipsi placita sunt, in ea disponendo: propterea aperte subdit, « donec velit. »

XLVII. VERS. 8. *Vox fratruelis mei.*

U, quæ vox ejus voluerit, hoc est quæ jusserit, de iis certior facta, charitatem ejus consequatur: quemadmodum et ipse in Evangeliiis: « Qui diligit me, » inquit, « mandata mea servabit⁹². »

XLVIII. *Ecce ipse venit saliens unum montes, transiliens colles.*

Salit enim super montes, hoc est super prophetas: et rursus inde transilit super colles, id est apostolos; per generationem et generationem sapientia super animas sanctas ascendens amicos Dei efficit et prophetas. Quod vero montibus assimilentur prophetæ, et apostoli collibus, aperte habetur apud Isaiam prophetia⁹³: « Erit enim, » inquit,

⁸⁸ Prov. iii, 16. ⁸⁹ Psal. lxxxiii, 13. ⁹⁰ Matth. xiv, 34. ⁹¹ Matth. xiii, 38. ⁹² Joan. xiv, 15. ⁹³ Isa. ii, 2.

(68) Barber. et meus ἡγάπησας, male. Theat. ἡγάπησα. Scribendum ut edidi.

(69) Hoc est « per latus martyrum sauciata sum. »

(70) Vallie. αἰῶνα.

(71) Perturbatus videtur hic locus. Legendum putarem: Καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, μῆχος βίου. τοὺς μακροὺς αἰῶνας ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτῆς ἡ σοφία ἔχουσα, καὶ εὐφραντήρια τῶν ἁγίων ἐπαγγελμάτων

A MD'. *Οτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ.*

Διὰ τῶν ἁγίων μαρτύρων· δι' ὧν, ἀγαπήσασα (68) τὸν Χριστὸν, ἐτρώθη (69), τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ δεξαμένη θάνατον.

ME'. Στ. ζ'. *Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν μου· καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με.*

Εὐώνυμος μὲν παρόντα βίον ἀπεικάζει, ὡς οἶμαι· δεξιὰ δὲ τὸν μέλλοντα, τὸν ἀένναον βίον (70) τῶν εὐσεβῶν. « Μῆχος γὰρ βίου, » φησὶ, « καὶ ἐτη ζωῆς ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτῆς· ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ αὐτῆς πλοῦτος καὶ δόξα. » Ἐνθαδὲ γὰρ ἀνυστέρηται τὰ ἀγαθὰ ἡ ἐπουράνιος παρέχει σοφία τῇ Ἐκκλησίᾳ, κατὰ τὸν λέγοντα Προφήτην· « Κύριος οὐχ ὑστερήσει τὰ ἀγαθὰ τοὺς πορευομένους ἐν ἀκακίᾳ. » Καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι μῆχος βίου, τοὺς μακροὺς αἰῶνας· καὶ τὰ εὐφραντήρια τῶν ἁγίων ἐπαγγελμάτων ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτῆς ἡ σοφία ἔχουσα, παρέχει, ἐν οἷς (71) κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τῇ ἰδίᾳ νύμφῃ ἐκ δεξιῶν λέγει· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Ὅψτω « καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με· » ὅταν με στήσῃ ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ προδόντων δίκην ὁ καλὸς Ποιμὴν, εἰς τὰς τοῦ παραδείσου νομάς αὐλίζων.

MG'. Στ. ζ'. *Ὁρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἰερουσαλὴμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς (72) ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ· ἂν ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην, ἕως οὗ θελήσῃ.*

Θυγατέρες Ἰερουσαλὴμ, τὰς ψυχὰς τῶν ἁγίων λέγει προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων· ἐκείνας ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ ὀρκίζει (ἐν τοῖς θεοσημείοις, οἷς ἐποίησεν ἐν τῷ κόσμῳ ἡ τοῦ Μονογενοῦς δύναμις· « Ἀγρὸς γὰρ ὁ κόσμος, » ὡς φησιν ὁ Κύριος)· ἵνα ἐξεγείρωσι τὸν πόθον τοῦ νυμφίου πρὸς αὐτήν· ὅτε μὲν πρεσβείας εἰσφέροντες ὑπὲρ αὐτῆς, ὅτε δὲ καὶ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ πρὸς αὐτὴν διατιθέμενοι. Διὸ σαφῶς ἐπιλέγει· « Ἔως οὗ θελήσῃ. »

MZ'. Στ. η'. *Φωνὴ τοῦ (73) ἀδελφιδού μου*

Ἴνα, ἅπερ ἡ φωνὴ αὐτοῦ θέλει (τουτέστιν, ἅπερ προστάττει), ταῦτα μαθοῦσα, τῆς ἀγάπης αὐτοῦ ἐπιτύχῃ (74)· καθὼς καὶ αὐτὸς ἐν Εὐαγγελίοις λέγει· « Ὁ ἀγαπῶν με τὰς ἐντολάς μου φυλάξει. »

MH'. Ἰδοὺ οὗτος ἦκει πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη, διαλιδμενος ἐπὶ τοὺς βουνούς.

Πηδᾶ γὰρ ἐπὶ τὰ ὄρη, τουτέστιν ἐπὶ τοὺς προφήτας· καὶ πάλιν ἐκείθεν ἄλλεται ἐπὶ τοὺς βουνούς, ὅπερ ἐστὶν ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους. Κατὰ γενεὰν γὰρ καὶ γενεὰν ἡ σοφία εἰς ψυχὰς ὁσίας ἀναβαίνουσα, φίλους Θεοῦ καὶ προφήτας κατασκευάζει. Ὅτι γὰρ ὅρεσιν ἀπεικάζονται οἱ προφῆται, καὶ βουνοῖς οἱ ἀπόστολοι, σαφῶς ἐν Ἠσαΐᾳ κεῖται ἡ προφητεία. « Ἔσται

παρέχει, ἐν οἷς, κ. τ. λ. Hanc lectionem in versione secutus sum.

(72) Ita cod. Alexandrinus habet hunc articulum ταῖς, qui abest a Vatic. edit.

(73) Edit. Vat. non habet τοῦ.

(74) Sic emendavi. Meus codex et Barb. et Vallie. habent ἐπιτύχω.

γάρ, » φησιν, « ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ
 ὄρος Κυρίου, ἑτοιμον ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων (ὅπερ
 ἐστίν, ἐπὶ τὰ μέλη [75] τῶν προφητῶν), « καὶ ὑψωθή-
 σεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν » ὅπερ ἐστίν, ὑπεράνω
 τῶν ἀποστόλων. Καθάπερ γὰρ ἀνατέλ-
 λων ὁ ἥλιος, πρῶτον ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων καὶ
 βουνῶν τὰς φωτεινὰς ἐκτείνει στροφάλιγγας· οὕτω
 καὶ ὁ Χριστὸς, ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, ἀστράφει
 τὸ τῆς αὐτοῦ θεότητος φῶς ἡθέλησεν εἰς ὅλον τὸν
 κόσμον· πρῶτον καθάπερ ἐπὶ ὄρεσι καὶ βουνοῖς ἐν
 προφήταις καὶ ἀποστόλοις κατηύγαγε τὸ φῶς, δι' ὧν
 σίας.

ΜΘ. Στ. θ. Ὁμοίός ἐστιν ὁ ἀδελφιδὸς μου τῇ
 δоркэди, ἡ νεβρῶ τῶν ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθήλ.

Δορκὰς ὀξυδερχὴς ἐστὶ ζῶον· διὸ καὶ φερωνύμως
 κέκληται δορκὰς· καὶ νεβρὸς ἐλάφων· ἀνιρετικὸς
 γὰρ ἐστὶ τῶν ἰοδόλων θηρίων. Ὅρη δὲ Βαιθήλ τὰ
 ἐξοχώτατα τῶν δικαίων τάγματα ἐστίν· ἐπειδὴ περ
 Βαιθήλ οἶκος Θεοῦ ἐρμηνεύεται· οἶκοι δὲ Θεοῦ, ὅλην
 ὅτι οἱ δίκαιοι, διὰ τὸν εἰπόντα· « Ἐνοικήσω ἐν ὑμῖν
 καὶ ἐμπεριπατήσω » καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος· « Θεοῦ
 οἶκός ἐσμεν ἡμεῖς. » Ὁ οὖν ἀδελφιδὸς αὐτῆς, ὁ ταύ-
 της νυμφίος Χριστὸς, ὁμοιοῦται μὲν δόρκωνι διὰ τὸ
 ὀξυδερχῶς κατοπεύειν ἐπὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων καρ-
 δίας, καθὼς λέγει· « Ἐγὼ Κύριος ἐτάζων νεφροὺς
 καὶ δοκιμάζων καρδίας· εἴ τι (76) ποιήσει ἀνθρωπος
 ἐν χρυφαίοις, ἀγῶ οὐκ (77) ἐπόψομαι αὐτόν; » Διὸ
 ἀπεικάζει αὐτὸν ἡ νύμφη τῶν δόρκωνι, ἡ τῶ νεβρῶ
 ἡ τῶν ἐλάφων. Ἐπειδὴ τὰ εἰσπεμπόμενα τῆς κακίας
 ἐνθυμήματα ὑπὸ τοῦ πονηροῦ ταῖς τῶν δικαίων δια-
 νοαῖαις, ταῦτα ἐλάφου δίκην ἀνιμώμενος ὁ οὐράνιος
 Λόγος, τέμνει διὰ τοῦ ὀξυτάτου ξίφους, ὅπερ ἔδωκεν
 αὐτοῖς, τοῦ τῆς εὐσεβείας λογισμοῦ. Καλῶς οὖν
 ἀπεικάζεται νεβρῶ ἐλάφον ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθήλ· τουτέ-
 ἐστιν, ἐπὶ τὰ ἐξοχώτατα τῶν δικαίων τάγματα.

Ν. Ἰδοὺ αὐτός (78) ὀπίσω (79) τοῦ τοίχου ἡμῶν
 παρακύπτων διὰ τῶν θυρίδων.

Τοῖχον, ὃν τὴν νύμφην λέγει, τὸν νόμον φησὶ,
 καθάπερ καὶ Παῦλος (80) ὁ ἀπόστολος λέγει· « Καὶ τὸ
 μεστέτοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας· τὴν ἔχθραν ἐν τῇ
 σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγματι
 καταργήσας. » Παρακύπτων γὰρ ὀπίσω τοῦ νόμου
 ἦλθεν, καὶ διὰ τῶν θυρίδων, ὅπερ ἐστὶ διὰ τῶν προ-
 φητῶν. Πρῶτον γὰρ ἐν νόμῳ διὰ Μωϋσέως ἐκηρύχθη·
 ἔπειτα διὰ τῶν θυρίδων, ὡς εἰπεῖν, διὰ τῶν προφητῶν
 παρέκυψεν. Ἀλλὰ, « καὶ ἐκκύπτων διὰ τῶν δι-
 κτύων. »

ΝΑ. Παρακύπτων διὰ τῶν θυρίδων, καὶ ἐκκύ-
 πτων διὰ τῶν δικτύων.

Θαυμάσιος ὁ τῆς (81) ἀκολουθίας, καὶ μάλιστα

⁷⁷ Levit. xxvi, 12; II Cor. vi, 16. ⁷⁸ Hebr. iiii, 6.
 ii, 14.

(75) Vallic. τὰ τέλει, corrupte pro τέλη. Eam
 lectionem habuit vet. interpres, qui vertit « circa
 lumen prophetarum. » Barb. et meus μέλη, (quam
 lectionem Salutati agnoscit; ait enim « in canticis
 prophetarum. »

(76) Melius εἴ τις.

(77) In Vallic. deest οὐκ et nota interroga-
 tionis. Memoriter, adeoque minus accurate citat
 locum Jeremiæ, cujus verba sunt, εἰ χρυσή-

A « in ultimis diebus manifestus mons Domini paratus
 super vertices montium, » id est in canticis propheta-
 tarum, « et exaltabitur supra colles, » hoc est su-
 per apostolos. Et merito : quemadmodum enim sol
 oriens primum in montium et collium vertices lu-
 cidum extendit gyrum; ita Christus Sol iustitiæ vo-
 luit, ut divinitatis suæ lumen toto coruscaret
 mundo. Primum veluti super montes et colles in
 prophetis et apostolis lumen illuxit, per quos ex
 omni terrarum orbe ignorantiae dispulit tenebras.

ἐκ τῆς οἰκουμένης τὸ σκότος ἀπῆλασε τῆς ἀγνώ-

**B XLIX. Vers. 9. Similis est fratruius meus capream
 vel hinnulo cervorum super montes Bethel.**

Caprea acute cernens est animal : idcirco veri-
 tatem sui nominis ferens dorcas appellatur : et
 hinnulus cervorum : veneficas enim bestias inter-
 ficit. Montes autem Bethel summus justorum signi-
 ficant ordines; quandoquidem Bethel domus Dei
 interpretatur : domos enim Dei manifestum est esse
 justos : ait enim Scriptura : « Inhabitabo in vobis,
 et inambulabo »; et rursus Apostolus : « Dei
 domus sumus nos ». Ejus igitur fratruius, ejus-
 demque sponsus Christus assimilatur quidem ca-
 preæ, quod acutum in corda hominum cernat,
 quemadmodum ait : « Ego Dominus scrutans renes,
 et probans corda ». Ecquid homo fecerit in occulto,
 et ego non videro ? Ipsum propterea sponsa
 capreæ assimilatur vel hinnulo cervorum; immixtas
 enim iniquas cogitationes in animos justorum a
 diabolo, instar cervi cæleste Verbum extractas acu-
 tissimo concidit gladio, quem illis tradidit, nimi-
 rum cogitatione pietatis. Concinne igitur assimi-
 latur hinnulo cervorum in montibus Bethel, hoc est
 super summus justorum ordines.

**L. Ecce ipse post parietem nostrum, prospiciens
 per fenestras.**

Parietem puto sponsam appellare legem, quemad-
 modum Paulus ait : « Solveus medium macerie par-
 ietem : inimicitiam in carne sua, legem mandato-
 rum decretis evacuans ». Prospiciens enim venit
 post legem, et per fenestras, id est, per prophetas.
 Primum enim in lege per Moysem prædicatus est :
 deinde per fenestras, ut ita dicam, per prophetas
 prospexit. Sed « et prominens prospicit per retia. »

**LI. Prospiciens per fenestras, et prominens pro-
 spicit per retia.**

Admirabilis est ordinis, hujus præsertim, con-

⁷⁸ Jerem. xvii, 10. ⁷⁹ Jerem. xxiii, 24. ⁸⁰ Ephes.

σεταί τις ἐν χρυφαίοις, καὶ ἐγὼ οὐκ ὀψομαι αὐτόν;
 (78) Edit. Vat. οὗτος.

(79) Alex. cod. et ed. Compl. ἔστηκεν ὀπίσω,
 quam lectionem habuisse videtur vet. interpr., qui
 vertit, « ecce hic stetit post parietem. »

(80) Locus corruptus. Legendum τοῖχον οἶμαι
 τὴν νύμφην λέγειν τὸν νόμον· καθάπερ καὶ Παῦ-
 λος, x. τ. λ.

(81) Barb. et meus διὰ τῆς

cinnitas : primum post parietem ; deinde de pariete per fenestras ; postremo per retia. Et quoad parietem attinet, satis declaratum est, per illum intelligi legem. Quod autem prospicit per fenestras, dictum est id esse de prophetis. Quemadmodum enim si quis prospiciat per fenestras se rursus subducit ; sic per prophetica dogmata prospexit, cum per Isaiam prænuntiatus est, per Jeremiam prædicatus, revelatus per Danielelem, tanquam per fenestras prophetarum. Cum vero sermo est de retibus, non jam dicit « prospiciens, » sed « prominens inspicit. » Qui enim prospicit e fenestra modo se conspectum dat, modo se subducit ; qui vero prominens prospicit, se ipsum totum ostendit. Tanquam igitur per retia se totum manifestavit per sanctos apostolos. Etenim hoc ipso quod piscatoria nominat instrumenta, vocationem prædicat apostolorum, quibus ipse dicit : « Venite post me, faciam vos piscatores hominum : illi autem dimissis retibus secuti sunt eum ¹. » Quæ igitur sequuntur, manifeste quod diximus declarabunt ; ait enim :

LI. VERS. 10. *Respondet fratruelis meus, et dicit mihi : Surge, veni, proxima mea, pulchra mea, columba mea.*

Nam per hos ipsos sanctos apostolos vocatam a peccatorum lapsu eam erigit dicens : « Surge, veni, pulchra ; » et columbam simul eam vocat propter donum Spiritus sancti, et, propter eam quam illi præcipit, simplicitatem.

LII. VERS. 11. *Quoniam ecce hiems transiit.*

Hiemem igitur vocat salutarem passionem, cum tempestatem passi Judæi in gravissimum inciderunt exitium : vel etiam hiemem vocat idolorum cultum, quem ab ea removit. In utroque sensu hiems transiit. Neque enim amplius mortem expectat, qui semel pro nobis passus est Dominus, quemadmodum Apostolus ait : « Mors illi non ultra dominabitur ; quod enim mortuus est, mortuus est semel peccato ; quod autem vivit, vivit Deo ². » Quod autem hiems revera intelligenda sit passio, vide Petrum tempestate jactatum propter metum Judæorum. Sed hiems præterit ; nam post resurrectionem facta est tranquillitas per plenam certamque fidem divinitatis Unigeniti ; et ait :

¹ Marc. I, 17, 18. ² Rom. VI, 9, 10.

(82) * Ο γάρ παρακύπτων absunt a meo cod. et Vallic. quæ revocavi a cod. Barber. Ad hunc locum probe intelligendum constituenda est propria significatio verbi παρακύπτω. Aristoph. *Εἰρήνη* v. 981 : Καὶ γὰρ ἐκείναι προκλίναςαι τῆς αὐλείας παρακύπτουσι· κἂν τις προσέχη τὸν νοῦν αὐταῖς, ἀναχωροῦσι· καὶ τὴν ἄπλην παρακύπτουσι. Scholiast. προκλίναςαι, παρανοίξασαι. « Nam illæ semiadperts foribus prospectant, » vel « reclusis paululum foribus vix prospectant. » Est enim παρακύπτειν, « e fenestra strictim aspicere, » quæ est Cicer. locutio lib. I *De Orat.*, c. 55.

(85) Vallic. Cæteri codd. ἐπιδιδύνυει.

Α ταύτης, ῥυθμός. Πρῶτον ὀπίσω τοῦ τοίχου· ἔπειτα ἀπὸ τοῦ τοίχου διὰ τῶν θυρίδων· εἶτα διὰ τῶν δικτύων. Καὶ τὰ μὲν περὶ τοῦ τοίχου, ὅτι περὶ τοῦ νόμου λέγει, σαφῶς ἀποδεδείχται· ὅτι δὲ καὶ παρακύπτει διὰ τῶν θυρίδων, ὅπερ ἐστὶ διὰ τῶν προφητῶν, λέλεκται. Ὡς περὶ γὰρ, εἴ τις παρακύπτει, καὶ πάλιν ἐαυτὸν ὑφέλκει· οὕτω δὲ τῶν προφητικῶν δογμάτων παρέκλυτε, διὰ τοῦ Ἡσαίου προφητεύόμενος, διὰ τοῦ Ἱερεμίου κηρυττόμενος, διὰ τοῦ Δανιὴλ ἀποκαλυπτόμενος, ὥς περ διὰ θυρίδων, τῶν προφητῶν. Ἐπὶ τῶν δικτύων δὲ, οὐκέτι λέγει, « παρακύπτων, » ἀλλ', « ἐκκύπτων. » Ὁ γὰρ παρακύπτων (82) ποτὲ μὲν ἐαυτὸν ἀποδεικνύει (83), ποτὲ δὲ ὑποχωρεῖ· ὁ δὲ ἐκκύπτων ὅλον ἐαυτὸν ἐπιδίδωσι. Ὡς περ οὖν διὰ δικτύων, διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ὅλον ἐαυτὸν ἐνεφάνισε. Καὶ γὰρ δι' αὐτῆς τῆς ὀνομασίας τῶν ἁλειυτικῶν ὀργάνων τῶν τῶν ἀποστόλων προφητεύει κλησιν, οἷς εἶπεν αὐτός· « Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλείεις ἀνθρώπων· οἱ δὲ ἀφέντες τὰ δίκτυα ἤκολούθησαν αὐτῷ. » Ἡ τοίνυν ἀκολουθία τὸ λεχθὲν σαφές (84) ἀποδείξει· λέγει γάρ·

NB. Στ. v'. *Ἀποκρίνεται ἀδελφιδός μου, καὶ λέγει μοι· Ἀνάστα, ἐλθέ, ἡ πλησίον μου, καλὴ μου, περιστέρα μου.*

Δι' αὐτῶν γὰρ τούτων τῶν ἁγίων ἀποστόλων καλέσας αὐτὴν, ἀνίστησιν ἀπὸ τοῦ πτώματος τῶν ἁμαρτιγμάτων, λέγων· « Ἀνάστα, ἐλθέ, καλὴ· » ἅμα καὶ περιστέρα καλῶν, διὰ τε τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ δι' ἣν καλεῖται ἔχειν αὐτὴν ἀκεραῖα τέτα

NI'. *Ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρήλθεν.*

Χειμῶνα οὖν τὸ σωτήριον πάθος καλεῖ, ἐν ᾧ χειμασθέντες οἱ Ἰουδαῖοι χαλεπὴν ὑπέστησαν ἀπώλειαν· ἦτοι, ἣν ἀπῆλασεν ἀπ' αὐτῆς, εἰδωλολατρείαν. Καθ' ἑκάτερα δὲ ὁ χειμὼν παρήλθεν· οὔτε γὰρ ἔτι (85) θάνατον ἐκδέχεται (86), ἅπαξ ὑπὲρ ἡμῶν παθὼν ὁ Κύριος· ὡς καὶ ἅγιος Ἀπόστολος εἶπε· « Θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἔτι κυριεύει » (87)· ὁ γὰρ ἀπέθανεν, ἀπέθανεν ἐφ' ἅπαξ τῇ ἁμαρτίᾳ· ὁ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ Θεῷ. « Ὅτι δὲ (88) ὅντως χειμὼν τὸ πάθος, βλέπε χειμαζόμενον τὸν Πέτρον διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων· ἀλλὰ παρήλθεν οὗτος. Μετὰ γὰρ τὴν ἀνάστασιν εὐδία γέγονεν ἐν τῇ πληροφορίᾳ τῆς πίστεως τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος· καὶ ψησιν·

(84) Sic mss. omnes. Legendum tamen σαφῶς

(85) Ita Vallic. Cæteri ἔτι οὗτ'.

(86) Proprie θάνατον οὐκ ἐκδέχεται « mortem non expectat. » Vetus interpres habet, « nec mortem pro nobis suscepit. » Legendum « suscipit, » quod in impressa typis editione emendatum oportuit ; et illa ἅπαξ ὑπὲρ ἡμῶν non coniungenda cum θάνατον ἐκδέχεται, sed cum παθὼν. Ea versio errorem continet absurdissimum, « Christum nimirum pro nobis mortem non suscepisse. »

(87) Sacer textus habet κυριεύει. Sed vulgatus interpres legit κυριεύσει.

(88) Δέ est ex cod. Vallic. Abest a meo et Barb.

ΝΔ'. Ὁ ὑετός παρήλθεν (89), ἐπορεύθη ἑαυ- A LIV. Pluvia abiit, et recessit sibi.
τῷ.

Τοὺς πειρασμοὺς βροχαῖς παρεικάζει ὁ Κύριος, λέ-
γων περὶ τῶν τεθεμελιωμένων ἐν τῇ πέτρᾳ δι-
καίων· « Κατέβη ἡ βροχὴ, ἦλθον οἱ ποταμοί, ἐπνευ-
σαν ἡ ἀνεμοί, προσέκρουσαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ
οὐκ ἔπεσεν· ἐτεθεμελιώτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. »
Ἵνα οὖν εἴπῃ· Οἱ πειρασμοὶ (90) οἱ τοῦ πάθους παρ-
ῆλθον· « Ὁ χειμὼν, » φησί, « παρήλθεν, ὁ ὑετός
ἀπῆλθεν ἑαυτῷ. »

ΝΕ'. Στ. ιβ'. Τὰ ἀνθὰ ὡσθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν (91).
Ὅπερ ἐστὶν, ἡ τῆς τῶν ἁγίων ἀποστόλων πίστεως
εὐωδία.

ΝΓ'. Καιρὸς τῆς τομῆς ἐφθακεν.

Τοῦ τέμνεσθαι (92) τὰ κλήματα καὶ καθαίρεσθαι
ἀπὸ τῶν ἁμαρτημάτων· ἀτινά ἐστι τέκνα τὰ εἰς ἐμὲ
πιστεύοντα. Ἀλλὰ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον· « Καιρὸς
τῆς τομῆς ἐφθακε, » τοῦ νοητοῦ λέγω (93) θερισμοῦ,
τοῦ (94) θερίζειν τὰ ἔθνη αἰτοῦ δίκην ἀπὸ τῶν γηγενῶν
ἐπιθυμημάτων, καὶ συγκομίζειν εἰς τὰς ἀποθήκας
τῆς οὐρανοῦ βασιλείας.

ΝΖ'. Φωνὴ τρυγῆνος (95) ἠκούσθη ἐν τῇ γῇ
ἡμῶν.

Τὴν φωνὴν ταύτην οἶμαι τοῦ ἁγίου Παύλου. Τρυ-
γόνι γὰρ αὐτὸν παρεικάζει διὰ τὴν ἀγριότητα, ἣν
πάσαι μὲν κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἐποιεῖτο, διωγμοῖς
καὶ φυλακαῖς τοὺς εἰς τὸν Κύριον πιστεύοντας ἐλαύ-
νων. Ἀλλ', « Ἡ φωνὴ γέγονεν (96) ἐν τῇ γῇ ἡμῶν, »
ὑπερ ἐστὶν, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Γέγραπται γάρ· « Ἡ
θελητὴ ὑμεῖς ἐστε, » ἐπελάβετο γὰρ (97) τοῦ κηρύ-
γματος τῆς πίστεως, ἵνα τὸ γεγραμμένον εἰς αὐτὸν
πληρωθῇ, ὅτι « Στρουθίον εὗρεν ἑαυτῷ οἰκίαν, καὶ
τρυγῶν νοσσιᾷν ἑαυτῇ, οὗ θήσει τὰ νοσσία ἑαυ-
τῆς »· τοῦτέστι, τὰ δι' αὐτοῦ πιστεύοντα εἰς Χριστὸν
ἔθνη.

ΝΗ'. Στ. ιγ'. Ἡ συκὴ ἐξήνεγκεν δλύνθους αὐ-
τῆς.

Τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων (98) λέγει, τοὺς
ἁγίους ἐξηνενοχῶν ἀποστόλους, οἵτινες δλύνθων δι-
κην τοὺς τοῦ Κυρίου γλυκεροὺς (99) προβάλλοντα· (1)
λόγους· περὶ ὧν καὶ Ἱερεμίας ὁ θεοσπέσιος προφήτης·
« Σῦκα, » φησί, « τὰ χρηστά, χρηστὰ λίαν. » Πρόδρομοι
δὲ σύκων οἱ δλυνθοί, οὓς ἀποστόλους εἰρήκαμεν.
Ἐπειτα σῦκα, οἱ μετ' αὐτοὺς ἐν ταῖς ἀγlais ἐκκλη-
σίαις διδάσκαλοι, τὴν ἡδυτάτην ποσθαλλόμενοι γλυ-
κύτητα.

³ Matth. vii, 25. ⁴ Malach. iii, 12. ⁵ Psal. lxxxi, 4. ⁶ Jerem. xxiv, 3.

(89) Sic Barb. et Vallic. Vaticana editio habet
ἀπῆλθεν. Et ἀπῆλθεν mallem. Sic enim habet Philo
in fine explanationis hujus versus.

(90) Vetus interpres : « Ut ergo diceret, transie-
runt passiones, tentationes ait. » Scribendum,
« passionis tentationes. »

(91) Vatic. ed. non habet ἡμῶν.

(92) Vet. interpr. « Ut quasi palmites incidantur
et mundentur, » etc. Existimasse videtur subau-
diendum esse ἐνεκα. Repetenda est ex textu vox
καιρός, unde pendet τοῦ τέμνεσθαι.

(93) Inserui λέγω, quod est ex Vallicell.

(94) Barb. τό. Vallic. τῷ. Legendum τοῦ.

(95) Vat. edit. τῆς τρυγῆνος.

Tentationes pluviiis assimilat Dominus, cum lo-
quitur, de iis qui fundati sunt supra petram justor-
um : « Descendit pluvia, venerunt flumina, flave-
runt venti, et irruerunt in domum illam, et non cor-
ruit : fundata enim erat supra petram. » Ut ergo
diceret : Tentationes passionis præterierunt, ait :
« Hiems transiit, pluvia recessit sibi. »

LIV. VERS. 12. Flores visi sunt in terra nostra.

Id est, bonus odor fidei sanctorum apostolorum.

LVI. Tempus sectionis advenit.

Tempus scilicet putandi palmites, eosque a pec-
catis purgandi, scilicet filios qui credunt in me. Sed
et alio modo : « Tempus sectionis advenit, » spiri-
tualis scilicet messis : metendi nimirum instar fru-
menti gentes a terrenis cupiditatibus, easque con-
dendi in horreis regni cœlestis.

LVII. Vox turturis audita est in terra nostra.

Hanc vocem existimo esse D. Pauli. Turturi enim
illum assimilat propter feritatem quam olim contra
ecclesias exercebat, persecutionibus et carceribus
Christi fideles exagitans. Verum « vox ejus clamavit
in terra nostra, » hoc est in Ecclesia ; scriptum est
enim : « In Terra accepta estis vos » : apprehendit
enim prædicationem fidei, ut in eo illud impleatur :
« Passer invenit sibi domum, et turtur nidum sibi
ubi ponat pullos suos, » hoc est, gentes quæ oer
hunc (Paulum) credunt in Christum.

LVIII. VERS. 13. Ficus produxit grossos suos.

Judæorum dicit Synagogam, quæ sanctos aposto-
los extulit, qui grossorum instar dulcia Domini elo-
quia proferunt. De quibus et divinus vates Jere-
mias : « Ficus optimas, optimas nimis. » Ficorum
enim præcursores sunt grossi, quos esse apostolos
diximus. Deinde ficos, qui post eos in sanctis ec-
clesiis doctores, suavissimam dulcedinem profe-
runt.

(96) Legendum videtur γέγωνεν.

(97) Meus cod. et Vallic. et Barb. sic habent :
Ἡ θελῆ ὑμεῖς ἐστέ· ἀπελαύετε γάρ. Mutinensis
ἡ θελεῖ ὑμεῖς ἐστέ· ἐπελάβετο γὰρ τοῦ κηρύγματος
τῆς πίστεως. Vox γέγραπται ostendit locum hic
esse aliquem e sacra Scriptura depromptum. Cum
autem apud Malachiam legatur, iii, 12, διότι ἔσσεθε
ὑμεῖς γῇ θελητῇ, λέγει Κύριος, propterea emen-
danda hæc, ut edidi.

(98) Vet. interpres reddit tantum sententiam
Græci textus.

(99) Γλυκεροὺς λόγους. Vet. interpr. « diversa
eloquia. » Videtur codicem habuisse corruptum.

(1) Sic emendavi. Meus et Barb. προβάλλοντα.

LIX. *Vites nostræ florent, dederunt odorem.*

Consequenter itaque deinceps vitibus ecclesias, quæ per doctrinam bonum fidei proferunt odorem; ipsi vero germinationi odorem fidei assimilant.

LX. *Surge, veni, proxima mea.*

Sibi proximam vocat sponsam, propterea quod ipse de cœlis descendit, eamque per fidei conjunctionem implevit.

LXI. *Pulchra mea, columba mea.*

Pulchra propter pœnitentiam, columba propter simplicitatem.

LXII. *Vers. 14. Et veni, tu columba mea, in velamento petrae.*

Ipse sponsus est ejus velamen et petra. Et petra B quidem, quia super se ipsum statuit fidei fundamentum: velamen vero, propterea quod eam protegens ab omni liberat tentatione.

LXIII. *Juxta promurale.*

Promurale legem vocat. Muri enim sunt Evangelia juxta Isaia dictum: « Ponet murum et circummurale¹. » Murus vero et circummurale significat duplicem vim defendendi sanctos per divina eloquia, ne a mala bestia petantur insidiis. Ait igitur illam esse juxta promurale, scilicet disciplinæ legis quæ jubet: « Non mœchaberis², » et cætera. Deinde ipsa respondet, et ait:

LXIV. *Ostende mihi faciem tuam et auditam mihi fac vocem tuam.*

Id est non solum per legem et prophetas loquere mihi, sed totum mihi te ostende; quemadmodum Moyses ejusmodi captus desiderio, libere cum Domino loquebatur dicens: « Ostende mihi te ipsum, ut manifeste te videam³. » Verum tunc dixit Moysi: « Nullus qui faciem meam viderit, vivet⁴. » Sed cum sponsæ suæ vellet se conspicuum dare, veluti nubem induit corpus, et sub eo se abscondit, ut se ipse suæ sponsæ demonstraret per actus virtutis, per patientiam et innocentiam, formam illi tradens pie vivendi. Propterea illa auscultat dicens: « Ostende mihi faciem tuam, et auditam mihi fac vocem tuam. » Ostendit igitur illi faciem suam, cum in utero deiparæ Virginis gestatus est; et auditam illi D fecit vocem suam, cum docebat in monte Oliveti, et

¹ Isa. xxvi, 1. ² Exod. xx, 14. ³ Exod. xxxiii, 13. ⁴ ibid. 20.

(2) Vox ἡμῶν in nulla edit. apparet, nec eam agnoscit vetus interpres.

(3) Vet. interpr. legisse videtur κυπρίζουσαι, quæ est lectio edit. Complut.

(4) Vet. interpr. quædam addit, quæ non habent Gr. codd.

(5) Mutavi αὐτὴν in αὐτῷ.

(6) Δι' οὗ. Ab impressis omnibus codicibus bene hæc duæ voculæ absunt. Eas non agnoscit vetus interpr. et delendas existimo.

(7) Τείχος δὲ καὶ περιτείχος revocavi e codd. Barb. et Vallic.

(8) Τούτέστι restitui ex Barb. et Vallicell.

(9) Vetus interpr. non habuit in suo cod. vocem

Δ ΝΘ'. Αἱ ἀμπελοὶ ἡμῶν (2) κυπρίζουσιν (3), ἔδωκαν ὁσμὴν.

Ἀκολούθως οὖν λοιπὸν ἀμπέλοις τὰς ἐκκλησίας ἀπεικάζει, τὰς διὰ τῆς διδασκαλίας τὴν τῆς πίστεως προβαλλομένας εὐωδίαν. Κυπρισμῷ δὲ τῆς πίστεως ὁσμὴν (4).

Ε'. Ἀνάστα, ἔλθε, ἡ πλησιον μου.

Πλησιον αὐτῷ (5) τὴν νύμφην καλεῖ, διὰ τὸ αὐτὸν κατεκληυθῆναι ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ πεπληρωμέναι αὐτὴν τῇ τῆς πίστεως συναφείᾳ.

ΞΑ'. Καλὴ μου, περιστέρα μου.

Καλὴ διὰ τὴν μετάνοιαν, περιστέρα διὰ τὴν ἀκεραιότητα.

ΞΒ'. Στ. ιδ'. Καὶ ἔλθε, σὺ περιστέρα μου, δι' οὗ ἐν (6) σκέπη τῆς πέτρας.

Σκέπη δὲ καὶ πέτρα οὗτος αὐτῆς ὁ νομφίος· πέτρα μὲν, ἐπειδὴ ἐπ' αὐτὸ κρησεν τῆς πίστεως τὸ θεμέλιον· σκέπη δὲ, ἐπειδὴ αὐτὴν ἀπὸ παντὸς ῥύεται πειρασμοῦ.

ΞΓ'. Ἐχόμενα τοῦ προτειχίσματος.

Προτειχίσμα τὸν νόμον λέγει. Τείχη γάρ ἐστι τὰ εὐαγγέλια, κατὰ τὴν Ἡσαίου φωνήν· « Θῆσει τείχος καὶ περίτειχος. » Τείχος δὲ καὶ περίτειχος (7), διττῇ δυνάμει φυλάττουσα τοὺς ἑστίους διὰ τῶν θείων λογίων· ἵνα μὴ ἐκ τοῦ πονηροῦ θηρὸς ἐπιβουλεύωνται. Ἐχόμενα γοῦν καλεῖ αὐτὴν τοῦ προτειχίσματος, τούτέστι (8) τῆς τοῦ νόμου κατηχέσεως, λεγούσης· « Οὐ μοιχεύσεις, » καὶ τὰ ἐξῆς· εἴτα ἀποκρίνεται αὐτῇ, καὶ λέγει·

ΞΔ'. Δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου, καὶ ἀκούτισόν μοι τὴν φωνήν σου.

Ὅπερ ἐστὶ, μὴ μόνον (9) διὰ νόμου καὶ προφητῶν μοι λάλει, ἀλλ' ὅλον σαυτὴν ἐπιδείξόν μοι· ὡς καὶ Μωϋσῆς τοιούτῃ πόθῳ ληφθεὶς, τῷ Κυρίῳ παρῆρσιάζετο λέγων· « Δεῖξόν μοι σαυτὴν ἐμφανῶς, ἵνα σε ἴδω (10). » ἀλλὰ τότε λέγει τῷ Μωϋσεῖ· « Οὐδεὶς ἰδὼν μου τὸ πρόσωπον ζήσεται (11). » Ταύτη δὲ βουλόμενος ἐπιδείξει αὐτὴν, νεφέλης δίκην ἡμφιάσατο τὸ σῶμα, καὶ αὐτὸν ἐκρυφεν αὐτῷ, ἵνα τῇ ἰδίᾳ νύμφῃ δεῖξῃ αὐτὸν διὰ τὸν τρόπον τῆς ἀρετῆς, διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς ἀκαχίας, τὸν τύπον αὐτῇ παραδιδούς τοῦ τῆς εὐσεβείας πολιτεύματος. Διὸ ἐπακούει (12) αὐτῇ λέγουσα· « Δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου, καὶ ἀκούτισόν μοι τὴν φωνήν σου. » Ἐδειξεν οὖν αὐτῇ τὴν ὄψιν αὐτοῦ, κυηθεὶς διὰ τῆς Θεοτόκου (13) Μαρίας· καὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἠκούτισεν αὐτὴν, διδάσκων ἐν τῷ ὄρει τοῦ

μόνον. Vertit enim: « Hoc est, per legem et prophetas non mihi loquaris. » Atqui non repndiat sponsa, ut secum sponsus loquatur per ora prophetarum, sed ait: « Non solum per legem, sed totum te mihi ostende. »

(10) Edit. Vat. habet ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν γνωστῶς, ἵνα ἴδω σε.

(11) Edit. Vat.: Οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται.

(12) Sic emendandum. Meus et Barb. habent αὐτῇ.

(13) De B. Virgine notanda hæc vox: et digna quæ legantur ea quæ ad h. l. adnotavit doctus editor veteris interpretationis

Ἑλαιῶνος, καὶ τὰ εὐαγγελικὰ διατάγματα (14) αὐτοῦ εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτῇ πέμψας.

ΞΕ'. Ὅτι ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, καὶ ἡ ὄψις σου ὥραία.

Ὅντως ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἠδεῖα· « Δεῦτε, » λέγουσα, « πρὸς μὲ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » — « Φωνὴ σου ἠδεῖα, » τοῖς τυφλοῖς λέγουσα· « Κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γεννηθήτω ὑμῖν. » — « Φωνὴ σου ἠδεῖα, » λέγουσα πρὸς τὸν παραλυτικόν· « Ἐγείραι, ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὑπάγε εἰς τὸν οἶκόν σου. » — « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » — « θάρσει, » λέγουσα, « τέκνον· ἀφένται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου. » — « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » λέγουσα· « Θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· πορεύου (15) εἰς εἰρήνην. » — « Ἡ φωνὴ ἠδεῖα, » τῷ λεπρῷ λέγουσα· « Θέλω καθαρίσθαι· » καὶ εὐθὺς ἐκαθαρίσθη ἡ λέπρα (16). « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » ἐπιτιμῶσα τῷ ἀνέμῳ καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ ποιούσα γαλήνην. « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » τὸν Λάζαρον ἐκ νεκρῶν καλοῦσα· « Λάzarε, δεῦρο ἔξω. » — « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » — « Ὑπαγετε, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν, » καὶ τὰ ἑξῆς. « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » λέγουσα· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου. » — « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » πάντας ἐν πᾶσι σώζουσα. « Καὶ ἡ ὄψις σου (17) ὥραία, » καὶ ὅτε « μορφῇ δούλου ἔλαβες, » ἵνα ἡμᾶς ἐλευθερώσῃς ἐκ τῆς δουλείας τῶν ἁμαρτιῶν· ἡδεῖας θεότητος τὴν δόξαν ἐπιλάμψῃς.

ΞΓ'. Στ. ιε'. Πιάσατε ἡμῖν ἁλώπεκας μικροὺς C ἀφανίζοντας ἀμπελώνας.

Πιάσατε, φησὶ, τοὺς αἵρετικούς, οἵτινες ἁλωπέκων δίκην νυκτὸς ὑποδύοντες τοὺς μικροὺς ἀφανίζουσιν ἀμπελώνας· ὅπερ ἐστὶ, τοὺς ὑδατοπίστους (19), μήποτε μεγεθυνθέντες ἐν τῇ τελείᾳ, ἀμπέλου τὰ κλήματα καταβλάψουσιν, ἀλλ' ἔτι μικροὺς ὄντας κατὰ τὴν πίστιν καὶ ἀστηρίκτους. Τούτους γὰρ ἀφανίζουσιν οἱ αἵρεσιῶται, παρακλίνειν αὐτοὺς ποιοῦντες ἀπὸ τοῦ θεμελίου τῆς πίστεως. Διὰ τοῦτο πιάζεσθαι αὐτοὺς καλεῖται, καὶ ἀπελαύνεσθαι ἔξω τῶν ἀμπελῶνιν (20). Διὸ ἐπιλέγει·

ΞΖ'. Καὶ αἱ (21) ἀμπελοι ἡμῶν κυπρίσου-σιν (22).

Ὅπερ ἐστίν· Οἱ λαοὶ τῇ ἡμῶν πίστει εὐοδιᾶζουσιν.

ΞΗ'. Στ. ις'. Ἀδελφιδός μου ἐμοί, καγὼ αὐτῷ.

Αὐτὸς ἐμοί σοφίαν, καγὼ αὐτῷ καρδίαν. Αὐτός μοι σοφίαν ἐξ οὐρανῶν, καγὼ αὐτῷ ἐξ ἐθνῶν.

¹¹ Matth. xi, 28. ¹² Matth. ix, 29. ¹³ Marc. ii, 41. ¹⁴ Matth. ix, 2. ¹⁵ Marc. v, 34. ¹⁶ Marc. i, 41. ¹⁷ Marc. iv, 39. ¹⁸ Joan. xi, 45. ¹⁹ Matth. xxviii 49. ²⁰ Matth. xxv, 34. ²¹ Philipp. ii, 7. ²² Matth. xvi, 2.

(14) Vallie. διηγῆματα.

(15) Sacer codex habet ὑπάγε.

(16) Sacer textus habet, εὐθὺς ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέπρα, καὶ ἐκαθαρίσθη.

(17) Voculam σου revocavi e cod. Vallie.

(18) Cod. meus μεταμορφώθη, male. Lege ex Barb. μετεμορφώθη.

(19) Sic meus et Barber. Libentius legerem ὑδατοπίστους. Totum locum hunc ita interpungendum

PATROL. GR. XL.

LXV. Quoniam vox tua suavis, et facies tua speciosa.

Suavis revera vox ejus est, quæ dicit : « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos ¹¹. » — « Vox tua suavis, » quæ cæcis dixit : « Secundum fidem vestram fiat vobis ¹². » — « Vox tua suavis, » quæ dixit paralytico : « Surge, et tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam ¹³. » — « Vox tua suavis, » dicens : « Confide, illi; remittuntur tibi peccata tua ¹⁴. » — « Vox tua suavis, » quæ dicit : « Filia, fides tua te salvam fecit : vade in pace ¹⁵. » — « Vox tua suavis, » leproso dicens : « Volo Mundare ¹⁶, » et statim lepra mundata est. « Vox tua suavis, » quæ increpavit ventum et mare, et fecit tranquillitatem ¹⁷. « Vox tua suavis, » vocans a mortuis Lazarum : « Lazare, veni foras ¹⁸. » — « Vox tua suavis : » — « Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes eos servare ¹⁹, » et cætera. « Vox tua suavis, » dicens : « Venite, benedicti Patris mei ²⁰. » — « Vox tua suavis, » quæ omnes in omnibus salvat. « Et facies tua speciosa, » tum cum « formam servi accepisti ²¹, » ut nos e peccatorum servitute liberaret; tum quando transfiguratus es in monte ²², ut jucundissimæ divinitatis resplendere faceres gloriam. καὶ ὅτε μετεμορφώθης (18) ἐν τῷ δρει, ἵνα τῆς

LXVI. VERS. 15. Capite nobis vulpes pusillas exterminantes vineas.

Corripite, inquit, hæreticos, qui noctu vulpium modo subrepentes, pusillas exterminant vineas; id est, eos labefactant qui sunt fluxa fide, necdum perfecte adoleverunt, nec vineæ facti sunt palmites, sed adhuc pusilli sunt in fide et infirmi. Hos enim exterminant hæretici, ac faciunt ut illi a fidei declinent fundamento. Idcirco hos comprehendendi jubet, et vineis expelli. Propterea subdit :

LXVII. Et vineæ nostræ florent.

Id est, Populi nostri bonum fidei spargunt odorem.

LXVIII. VERS. 16. Fratruetis meus mihi, et ego illi.

Ille mihi sapientiam, et ego illi cor. Ille mihi sapientiam de cælo, et ego illi ex gentibus.

puto, et legehdum : Ὅπερ ἐστὶ, ὑδατοπίστους, μήπω μεγεθυνθέντας ἐν τῇ τελείᾳ, καὶ ἀμπέλου κλήματα καταβλάψουσιν· ἀλλ' ἔτι μικροὺς ὄντας, κ. τ. λ.

(20) Sic Vallie. At Barb. et meus τοῦ ἀμπελῶνος.

(21) At abest a Vallie. et Barb.

(22) Sic Vallie. et Barb. et cod. Alexandrinus. Editio Vatic. κυπαρίζουσαι

LXIX. Qui pascit inter lilia.

Id est, in piis justitiæ sermonibus.

LXX. VERS. 17. *Donec aspiret aies, et moveantur umbræ.*

Hoc est, dies iudicii, cum Pastor bonus dicet : « Venite, benedicti Patris mei, percipite paratum vobis regnum a constitutione mundi²² » ; et : « Donec aspiret dies, et moveantur umbræ. » Cum enim aspiraverit illa dies iudicii, tum movebuntur umbræ, hoc est sæculi huius occupationes et sollicitudines, quæ injustas actiones ingerunt.

LXXI. *Revertere, similis esto tu, fratrui meus, damulæ hinnuloque cervorum ad montes convallium.*

Revertere mihi, ait, a Judæorum Synagoga ad gentes; illi enim salutaris doctrinæ prædicationem non suscipiunt. Revertere ad gentes, similis factus capræ vel hinnulo cervorum celeri fidei cursu, ad omnes fines terræ currens speciosis pedibus apostolorum, de quibus Dominus dixit in Scriptura : « Quam speciosi pedes evangelizantium bona²³ ! » — « Ad montes convallium, » quæ sunt justorum animæ : et montes quidem, propterea quod supereminent virtute justitiæ; « convalles » vero, quia instar convallium prædicationem fidei suscipiunt et retinent.

CAP. III.

LXXII. VERS. 1. *In cubili meo in noctibus quæsi quem dilexit anima mea; quæsi eum, et non inveni eum; vocavi eum, et non audit me.*

Cum enim peccatis prægravati dormimus « in noctibus » (id est, in accleratis tenebrosisque voluptatibus nefariisque peccatis, Christianos scilicet nos esse existimamus), tunc « in noctibus » eum quærentes, diligimus scilicet. Ipse enim dicit : « Quærite Deum, et in inveniendū eum invocate; et postquam volis appropinquaverit, derelinquat impius vias suas, et vir iniquus cogitationes suas, et convertatur ad Dominum, et misericordiam consequetur²⁴. » Illud igitur si ad hunc modum quæsierimus, tunc nos exaudiet. Si vero, cum in peccatorum cubili sumus, et in noctibus a peccatis obscurati illum quærimus, non invenimus; neque, si sic eum invocemus, ille nos exaudit. Propterea : « Nunquid, inquit, non valet manus Domini salvos facere²⁵ ? nunquid non potest eripere ? Sed

A ΕΘ'. Ὁ ποιμὴν ἐν τοῖς κρίνοισιν.

Ὅπερ ἐστὶν, τοῖς εὐσεβέσι τῆς δικαιοσύνης λόγοις.

Ο. Στ. ιζ'. Ἔως οὗ διαπνεύσῃ ἡ ἡμέρα, καὶ κινήθωσιν αἱ σκιαί.

Τουτέστιν ἡ τῆς κρίσεως, ἐν ἧ ὁ καλὸς Ποιμὴν λέγει : « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Ἔως οὗ ἡ ἡμέρα διαπνεύσῃ, καὶ κινήθωσιν αἱ σκιαί. » Ὅταν γὰρ ἐκείνη ἡ ἡμέρα διαπνεύσῃ τῆς κρίσεως, τότε κινήθονται αἱ σκιαί, τουτέστιν, αἱ τοῦ αἰῶνος τούτου πραγματεῖαι καὶ φροντίδες, τὰς ἀδίκους ἀποβάλλουσι (23) πράξεις.

ΟΑ'. Ἀπόστρεψον (24), ὁμοιωθήτω σὺ, ἀδελφίδέ μου, τῷ δόρκῳ ἢ νεβρώ ἐλάφῳ ἐπὶ τὰ ὄρη κοιλωμάτων.

Ἀπόστρεψον ἐμοί, λέγει, ἀπὸ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς ἐπὶ τὰ ἔθνη· ἐπειδὴ περ ἐκείνοι οὐ παραδέχονται τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίου διδασκαλίας. Ἀπόστρεψον ἐπὶ τὰ ἔθνη, ὁμοιούμενος τῷ δόρκῳ ἢ νεβρῷ τῶν ἐλάφων τῇ δέσῃ καὶ τῷ τῆς πίστεως δόρμῳ, ἐπὶ πάντα τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης διατρέχων ἐν ὥραις ποσὶ τῶν ἀποστόλων, περὶ ὧν ὁ Κύριος εἶρηκεν ἐν τῇ Γραφῇ· « Ὡς ὥρατοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά. » — « Ἐπὶ τὰ ὄρη κοιλωμάτων, » αἱ τῶν δικαίων εἰσι ψυχαί· ὅρη μὲν διὰ τὸ ὑπερέχειν τῇ τῆς δικαιοσύνης ἀρετῇ· « κοιλώματα » δὲ διὰ τὸ κοιλωμάτων δίχην δέχεσθαι καὶ κατέχειν τὸ τῆς πίστεως κήρυγμα.

ΚΕΦ. Γ'.

ΟΒ'. Στ. α'. Ἐπὶ κοιτὴν μου ἐν νυκτὶ ἐζήτησα ὄν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐζήτησα αὐτόν, καὶ οὐχ εὑρόν αὐτόν· ἐκάλεσα αὐτόν, καὶ οὐχ ἤκουσέ μου.

Ὅταν γὰρ ταῖς ἀμαρτίαις βεβαρυμένοι καθυδόμεν ἐν νυκτὶ (ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς μισοῖς τῶν σκοτεινῶν ἡδονῶν καὶ ἀθεμίτων ἀμαρτημάτων ἀναστρέφομενοι, Χριστιανίζειν δὴθεν [23] νομίζομεν), τὸ τηνικαῦτα « ἐν νυκτὶ » ζητούμενοι δὴθεν ἀπάγωμεν (26). Αὐτὸς γὰρ εἶρηκε· « Ζητήσατε τὸν Θεόν (27), καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν (28) ἐπικαλέσασθε. Ἡνίκα δ' ἂν ἐγγίξῃ ἡμῖν, ἀπολείπεται ὁ ἀσεβὴς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ ἀνὴρ ἄνομος τὰς βουλὰς αὐτοῦ· καὶ ἐπιστραφῇ πρὸς Κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται. » Ἐὰν οὕτως ζητήσωμεν αὐτόν, τότε ἡμῶν ἐπακούσει· ἐὰν δὲ ἐπὶ κοιτῇ τῶν ἀμαρτημάτων ὄντες, καὶ ἐν νυκτὶ σκοτιζόμενοι ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν ζητοῦμεν αὐτόν, οὐχ εὐρίσκομεν· οὐδ', ἂν οὕτως καλοῦμεν αὐτόν, ἐπακούει. Αἰὶ λέγει· « Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σῶσαι; ἢ οὐκ ἰσχύει τοῦ ἐξελεῖσθαι; Ἀλλὰ τὰ ἀμαρτη-

²² Matth. xxv, 34. ²³ Rom. x, 15. ²⁴ Isa. lv, 6, 7. ²⁵ Isa. l, 2.

(23) Legendum puto ἐπιβάλλουσαι.

(24) Hunc vers. in meo et Barb. corruptissimum restitui ex edit. Vat.

(25) Δῆθεν. Particula cujus usus in ironia, ut in hoc loco. In catena Meursii pag. 32, lin. 4 : Οἱ γὰρ ἐν σκότῳ, φησὶ, καὶ κοίταις ἀμαρτωλῶν βιοτεύοντες,

καὶ δοκῶσι ζητεῖν Θεόν, οὐχ εὐρίσκουσιν αὐτόν.

(26) Legendum omnino ζητούμενοι δὴθεν, ὃν ἀπαγώμεν.

(27) Sic etiam cod. Alex. Editio Vatic. τὸν Κύριον.

(28) Edit. Vat. ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτόν.

ματα ὑμῶν διστωσιν ἀναμέσον (29) ὑμῶν καὶ αὐ-
τοῦ. » Διὰ τοῦτο, « ἐζήτησα αὐτόν, καὶ οὐχ εὑρον. »

ΟΓ'. Στ. β'. Ἀναστησομαι δὴ καὶ κυκλώσω ἐν
τῇ πόλει, ἐν ταῖς ἀγοραῖς καὶ ἐν ταῖς πλατείαις,
καὶ ζητήσω ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐζήτησα
αὐτόν, καὶ οὐχ εὑρον αὐτόν.

Οὐδὲ νῦν λέγει εὐρηκέναι αὐτόν· καὶ ἀναστησο-
μένη (30), ὡς εἰπεῖν, καὶ δι' εὐχῆς πρὸς αὐτόν πο-
ρευθεῖσα. Καὶ διὰ τί πάλιν οὐχ εὑρεν αὐτόν, τὴν
αἰτίαν ἐν αὐτοῖς μηνύει τοῖς γράμμασιν, « Ἀναστή-
σομαι, » λέγουσα, « καὶ κυκλώσω ἐν τῇ πόλει, ἐν
ταῖς ἀγοραῖς καὶ ἐν ταῖς πλατείαις· » ὅπερ ἐστίν, ἐν
ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, καὶ ἐν πλατείᾳ ἀπα-
γοῦσῃ εἰς τὴν ἀπώλειαν. Διό φησι μὴ εὐρηκέναι αὐ-
τόν. « Στενὴ γὰρ ἡ πύλη, καὶ τεθλιυμένη ἡ ὁδός,
ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. »

ΟΔ'. Στ. γ'. Εὐροσάν με οἱ τηροῦντες, οἱ κυ-
κλοῦντες ἐν τῇ πόλει· Μὴ ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ
μου, ἴδετε;

Τηροῦντας καὶ κυκλοῦντας ἐν τῇ πόλει τοὺς δι-
καίους λέγει, τοὺς τηροῦντας τὴν ἐντολήν· τοὺς κυ-
κλοῦντας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς ἀγίους προφῆτας
καὶ ἀποστόλους. Οἷον φέρε εἰπεῖν, ὅποταν ἀμαρτωλὸς
διαλέγοιτο πρὸς δίκαιον, καὶ λέγει αὐτῷ· Διὰ τί οὐκ
εἰσακούει μου ὁ Δεσπότης, καὶ (31) ὀρθρίζω εἰς τὴν
ἐκκλησίαν, καὶ πένητας ἐλεῶ (32); Κἂν τε μικρὸν
ἀγαθὸν ποιήσῃ, ἐκεῖνο βλέπει, καὶ τὸ πλῆθος τῶν
ἀμαρτημάτων οὐ προσποιεῖται βλέπειν. Διό φησιν
Ἥσαϊας· « Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σώ-
σαι; ἢ οὐκ ἰσχύει τοῦ ἐξελεῖσθαι; Ἀλλὰ τὰ ἀμαρτή-
ματα ὑμῶν διστωσιν ἀναμέσον ὑμῶν καὶ τοῦ Κυ-
ρίου. » Εἴτα ἐπιφέρει ἡ νύμφη καὶ λέγει·

ΟΕ'. Στ. δ'. Ὡς μικρὸν ὅτε παρήλθοι ἀπ' αὐ-
τῶν, ὥς οὐ εὑρον ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου.

Ὅποταν γὰρ ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων παρέλθωμεν,
τότε εὐρίσκομεν ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν, κατὰ
τὸν λέγοντα· « Ἐπίστρεφε, ἐπίστρεφε πρὸς Κύριον·
ἀπολείπει τὰς ἀμαρτίας, καὶ σφόδρα μίσσησον βδέ-
λυγμα· » καὶ πάλιν· « Ἡνίκα δ' ἂν ἐγγίξῃ ὑμῖν,
ἀπολείπετω ὁ ἀσεβὴς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. » Διὰ τοῦτο·
« Ὡς μικρὸν ὅτε παρήλθοι ἀπ' αὐτῶν, ὥς οὐ (33)
εὑρον ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου. »

ΟΖ'. Ἐκράτησα αὐτόν, καὶ οὐκ ἀφήσω (34)
αὐτόν.

Πῶς κρατεῖ αὐτόν ἡ τῶν πιστῶν ψυχὴ; Ἐν τῷ
τὰ ἐνδράστα αὐτῷ (35) ποιεῖν. Ἀρεσκόμενος γὰρ ὁ
νυμφίος καθάπερ νύμφη τῇ τῶν δικαίων ψυχῇ, ἀπὸ
τῶν ἔργων τῆς ἀρετῆς, οὐ χερσὶν, ἀλλὰ ἐλεημοσύνη,
καὶ σωφροσύνη, καὶ εὐχῇ κρατούμενος.

²⁷ Isa. LIX, 4. ²⁸ Matth. VII, 14. ²⁹ Isa. LII, 2.

(29) Vatic. edit. habet καὶ ἀναμέσον τοῦ Θεοῦ. Ma vero, ἢ οὐκ ἰσχύει τοῦ ἐξελεῖσθαι, absunt ab omnibus Bibl. editionibus.

(30) Legendum ἀναστησαμένη.

(31) Lego ei καί.

(32) Sic scribendum pro ἐλαίω, qui error est in codd.

A peccata vestra separant inter vos et ipsum ²⁷. » Propterea, « quæsiui eum, et non inveni. »

LXXIII. VERS. 2. Surgam nunc, et circuibō in civitate, in foris et in plateis; et quæram quem dilexit anima mea; quæsiui eum, et non inveni eum.

Ne nunc quidem ait se illum invenisse, etiamsi exsurrexerit, ut ita dicam, et per precationem ad ipsum profecta sit. Cur autem rursus eum non invenerit, causam ostendit in iisdem verbis: « Surgam, » ait, « et circuibō in civitate, in foris et in plateis; » id est, inter mundi negotia, et in platea quæ ducit ad perditionem. Propterea dicit, se eum non invenisse: « Angusta enim porta, et arcta via quæ ducit ad vitam ²⁸. »

B

LXXIV. VERS. 3. Invenērunt me qui custodiunt, qui circumeunt in civitate: Nunquid quem dilexit anima mea vidistis?

Custodes et circumeuntes in civitate justos vocat, qui mandata custodiunt, sanctos prophetas et apostolos in Ecclesia circumeuntes. Exempli gratia, cum peccator justum alloquitur, eique dicit: Quare non exaudit me Dominus, etsi summo mane ad ecclesiam me conféro, et pauperibus misericordiam adhibeo? Ac si tantillum boni fecerit, ad illud respicit, et se peccatorum multitudinem non videre simulat. Propterea Isaïas ait: « Nunquid non valet manus Domini salvare? nunquid non potest eripere? Sed peccata vestra separant inter vos et Dominum ²⁹. » Deinde subdit sponsa dicens

C

LXXV. VERS. 4. Quam modicum fuit cum transivi ab ipsis, quoad usque inveni quem dilexit anima mea.

Cum enim a peccatis nostris discesserimus, tunc invenimus quem dilexit anima nostra, juxta Scripturam: « Convertere, convertere ad Dominum, et relinque peccata, et valde odito execrationem ³⁰; » et rursus: « Postquam vobis appropinquaverit, derelinquat impius vias suas ³¹. » Propterea inquit: « Quam modicum fuit cum transivi ab ipsis, quoad usque inveni quem dilexit anima mea. »

LXXVI. Tenui eum, nec dimittam eum.

Quomodo eum tenet anima justorum? Faciende nimirum quæ illi sunt placita. Delectatus enim sponsus justorum anima veluti sponsa, virtutibus tenetur operibus, non manibus, sed eleemosyna, castitate et ratione.

D

³⁰ Eccli. XVII, 25, 26. ³¹ Isa. LV, 6, 7.

(33) Revocavi nas duas voces, quæ absunt a codd.

(34) Vatic. edit. ἀφῆκα. Lectio Philōnis in nullis apparet edit. apud Bos. proxime vero accedit ad lect. Schol. quam Nobilius affert ἀνήσω.

(35) Lectionem hanc desumpsit ex Vallie. cod.; Barb. et meus ἀρεστά αὐτοῦ

LXXVII. *Donec introduxi eum in domum matris A meæ, et in cubiculum ejus quæ concepit me.*

Domum matris suæ, opinor, vocat cor, domum scilicet sapientiæ ipsius Verbi: et cubiculum ejus quæ eam concepit, si quis esse hoc ipsum cor pronuntiaverit, optime dixerit. Et domum quidem ejus vocat, quia dictum est: « Inhabitabo in vobis, et inambulabo in vobis »³¹: » cubiculum vero, propterea quod in eo (corde) reposita sunt omnia bona, fides, spes, dilectio, pia cogitatio, castitas, fortitudo, continentia, patientia. Hæc vero non corporis, sed animæ sunt ornamenta.

LXXVIII. VERS. 5. *Adjuravi vos, filie Hierusalem, in virtutibus et in viribus agri; si suscitaveritis, et exsuscitaveritis charitatem, quoad usque velit.*

Patientiæ præco hic exclamat. Adjutrices enim ad orationem filias postulat cælestis Hierusalem; id est, justorum animas, ut suscitent et exsuscitent in se charitatem Unigeniti, donec velit. Meum, inquit, est sustinere et expectare, et æquo animo ferre cum patientia, donec velit. Deinde ait sponsus ad eam:

LXXIX. VERS. 6. *Quæ est ista quæ ascendit ex eremo, tanquam truncus fumi, incensus myrrham et thus ex omnibus pulveribus unguentarii?*

A deserto enim, hoc est, ab idololatria, Ecclesiam videt ascendere, tanquam virgulam fumi incensam (myrrham et thus passionis odorem arbitrator significare: myrrham quidem propter sepulchram; thus vero propter divinitatem), incensam ipsam videt ab omnibus pulveribus unguentarii; quasi dicat, ab omnibus divinis eloquiis sanctorum prophetarum. Ipsam autem vocat virgulam, quemadmodum etiam Hieremias de ipsa prophetat: « Et erunt, » inquit, « in eo propagines nemorosæ »³².

LXXX. VERS. 7. *Ecce lectus Salomonis.*

Assimilatur Salomonis lectus Ecclesiæ Filii Dei. Nam prius quam Ecclesiam acciperet, dicebat: « Filius hominis non habet ubi reclinet caput suum »³³. Postquam vero eam accepisset, facta est jam lectus Salomonis; pacifici nimirum qui omnia in cælo et in terra paravit.

LXXXI. VERS. 8. *Sexaginta potentes in circuitu ejus ex potentibus Israel; omnes tenentes gladium docti bellum.*

Sexaginta potentes in circuitu ejus arbitrator di-

³¹ Levit. xxvi, 12; II Cor. vi, 16. ³² Jerem. xvii, 8. ³³ Matth. viii, 20.

(36) 'Εν ὑμῖν ανεισ a Vallie. et Barb. Eam vocem agnovit vetus interpretes.

(37) Val. ἕως ἄν.

(38) Legendum puto ἀνακείραται.

(39) 'Εμοῦ φησι usque ad ἕως οὗ θελήσῃ non habet meus cod. neque Barb. Ea ex Vallie. huc revocanda duxi.

(40) Lego βλέπει.

(41) A Barb. absunt ἀπὸ πάντων κοριορτῶν μυρρεῖου· ἵνα εἴπῃ, quæ huc revocavi e cod. Vallie.

ΟΖ'. Ἔως οὗ εἰσῆγαγον αὐτὸν εἰς οἶκον μητρὸς μου, καὶ εἰς τὸ ταμεῖον τῆς συλλαβούσης με.

Οἶκον οἶμαι καλεῖν μητρὸς αὐτῆς τὴν καρδίαν, τῆς σοφίας αὐτοῦ τοῦ Λόγου· καὶ ταμεῖον τῆς συλλαβούσης ταύτην, αὐτὴν τὴν καρδίαν εἰ τις ἀποφαίνοιο, σαφέστατα λέγει· οἶκον μὲν αὐτῆς διὰ τὸ εἰρημένον· « Ἐνοικήσω ἐν ὑμῖν, καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν (36) »· καὶ ταμεῖον αὐτῆς διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀποκείσθαι πάντα τὰ ἀγαθὰ, πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην, λογισμὸν, σωφροσύνην, ἀρετὴν, ἐγκράτειαν, ὑπομονήν. Ταῦτα δὲ, οὐ σώματος, ἀλλὰ ψυχῆς ἐστὶ κόσμια.

ΟΗ'. Στ. ε'. Ὁρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ· ἂν ἐγείρῃτε καὶ ἐξεγείρῃτε τὴν ἀγάπην, ἕως οὗ (37) θελήσῃ.

Ὑπομονῆς ἐνταῦθα ἀναγράφεται (38) σημαντηρ. Συνεργούς γὰρ εἰς εὐχὴν τὰς θυγατέρας τῆς οὐρανόου αἰτεῖται Ἱερουσαλὴμ, ὅπερ ἐστὶ τὰς τῶν δικαίων ψυχὰς, ἵνα ἐγείρῃσι καὶ ἐξεγείρῃσι τὴν ἀγάπην τοῦ Μονογενοῦς πρὸς αὐτὴν, ἕως οὗ θελήσῃ. Ἐμοῦ, φησὶ (39), τὸ ὑπομένειν, καὶ ἐκδέχσθαι, καὶ μακροθυμεῖν τῇ ὑπομονῇ, ἕως οὗ θελήσῃ. Εἰτά φησιν ὁ νυμφίος πρὸς αὐτὴν·

ΟΘ'. Στ. ς'. Τίς αὕτη ἡ ἀναβαλνουσα ἀπὸ τῆς ἐρήμου, ὡς στελέχη καπνοῦ, τεθυμιαμένη σμύρναν καὶ λίβανον ἀπὸ πάντων κοριορτῶν μυρρεῖου;

Ἀπὸ τῆς ἐρήμου γὰρ βλέπων (40) ἀναβαλνουσάν, τούτέστιν ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας, τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμιαμένην (σμύρναν καὶ λίβανον τοῦ πάθους οἶμαι τὴν εὐδοκίαν ὑποσημαίνειν· σμύρναν μὲν, διὰ τὴν ταφήν· λίβανον δὲ, διὰ τὴν θεότητα), τεθυμιαμένην αὐτὴν βλέπει ἀπὸ πάντων κοριορτῶν μυρρεῖου· ἵνα εἴπῃ (41), ἀπὸ πάντων τῶν θείων λογίων τῶν ἁγίων προφητῶν. Στελέχην δὲ αὐτὴν καλεῖ, καθότι καὶ Ἱερεμίας περὶ αὐτὴν προφητεύει· « Ἔσται, » φησὶν, « ἐν αὐτῇ (42) στελέχη ἁλώσῃ. »

Π'. Στ. ζ'. Ἰδοὺ ἡ κλίνη τοῦ Σαλομών.

Ἀπεικάζεται ἡ κλίνη τοῦ Σαλομών τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Πρὶν γὰρ λάβῃ τὴν Ἐκκλησίαν, λέγειν· « Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνη· » ὅτε δὲ ταύτην ἔλαβεν, τὸ λοιπὸν κλίνη γίνε-
D ται τοῦ Σαλομών, τούτέστι τοῦ εἰρηνοποιοῦ, τοῦ εἰρηνεύσαντος τὰ τε ἐν οὐρανῷ, τὰ τε ἐπὶ τῆς γῆς.

ΠΑ'. Στ. η'. Ἐξήκοντα (43) δυνατοὶ κύκλω αὐτῆς ἀπὸ δυνατῶν Ἰσραὴλ· πάντες κατέχοντες ρομφαίαν, δεδιδαγμένοι εἰς (44) πόλεμον.

Ἐξήκοντα δυνατοὺς κύκλω αὐτῆς οἶμαι λέγειν ἀπὸ

(42) Edit. Vat. ἐπ' αὐτῷ. Alexandr. ἐν αὐτῷ. In versione posui interpretationem Vatic. editionis.

(43) Apud vet. interpr. hic versus cum duobus sequentibus unum versum conficit: ad cuius versus explananda priora verba, multa sunt quæ frustra quæras in Græcis codicibus. Duæ fortasse fuerunt hujus commentarii editiones, quarum in secunda quedam Philo addiderit.

(44) Illa præpos. εἰς non reperitur neque in edit. Vat., neque in variantibus apud L. Bosium.

δυνατῶν Ἰσραὴλ, τοὺς ἀποστόλους, τοὺς ἀπὸ τῶν προφητῶν ὀρωμένους, καὶ τὰς περὶ Χριστοῦ μαρτυρίας ἐκ τῶν προφητῶν συνιστῶντας (45)· τὸ δὲ, « ἐξήκοντα, » μὴ τὸν ἀριθμὸν σκόπει, ἀλλὰ τὸ ἐξεληλυθῆναι αὐτοὺς ἐκ τῆς περιτομῆς, καὶ τοῦ κατὰ γράμμα νόμου. « Πάντας ἢ αὐτοὺς » λέγει « κατέχοντας ῥομφαίαν »· ἔπειδὴ πάντες τὸν τοῦ Θεοῦ κατέχουσι νόμον καὶ λόγον. « Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον. » — « Δεδιδαγμένοι εἰς πόλεμον, » οὐ τὸν πρὸς ἀνθρώπους, ἀλλὰ « πρὸς τὰ πνεύματα (46) τῆς πονηρίας, » κατὰ τὸν λέγοντα προφήτην· « Ὁ πρᾶϋς ἔστω μαχητῆς. »

ΠΒ'. Ἀνὴρ ῥομφαία αὐτοῦ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ.

Ῥομφαίαν ἐπὶ τὸν μηρὸν τὸν νόμον λέγει, τὸν τῆς σωφροσύνης λογισμὸν, τὸν τέμνοντα τὰ τῆς σαρκὸς πάθη, καὶ τὰς γηίνας ἐπιθυμίας.

ΠΓ'. Ἀπὸ θάμβους ἐν νυξίν.

Ἐκθαμβουμένη γὰρ ἡ τῶν εὐσεβῶν διάνοια, πῶς οἷς μὴ (47) βούλεται παραπίπτει, κατὰ τὸν λέγοντα· « Ὁ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ. » Ἐν νυξὶ τέμνει (48) τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς, ἵνα σωφροσύνην θωρακισθεῖσα (49), τὴν ἀκαταίτητον (50) πρὸς Θεὸν εὐρη παρήσταν. Ἐν ταυτῇ (51) δὲ καὶ ἐτέραν ὁ λόγος αἰνίσσεται πραγματεῖαν. Λέγουσα γὰρ αὕτη ἡ θεία Γραφή· « Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα ἀπὸ τῆς ἐρήμου, ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμιαμένη; » τὴν Ἐκκλησίαν αἰνίσσεται ἀναβαίνουσαν ἀπὸ τῆς ἐρημωθείσης Ἱερουσαλήμ. Εἰ γὰρ μὴ ἐκείνη τὰς χεῖρας ἐπέβαλεν ἐπὶ τὸν Σωτῆρα, οὐκ ἂν αὕτη ἐπλούτει τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὡς φησιν Ἀπόστολος· « Εἰ ἡ ἁμαρτία αὐτῶν (52), πλοῦτος τοῦ νόμου, καὶ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, πλοῦτος ἐθνῶν· τίς ἡ πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; » Ὅτι δὲ ἐρημος ἔμεινεν ἐκείνη, μαρτυρεῖ μοι ὁ εὐσπλαγχνὸς Χριστὸς λέγων πρὸς αὐτοὺς· « Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὡμῶν ἐρημος. » Ἐκ ταύτης οὖν τῆς ἐρήμου (53) ἀναδείκνυται ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ σταυροῦ. Αἰδὲ λέγει πρὸς αὐτήν· « Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα ἀπὸ τῆς ἐρήμου, ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμιαμένη; » ἔπειδὴ διὰ τοῦ πάθους τὴν εὐωδίαν ἔπνευσεν, τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν δηλαδὴ. Καίτοι (54) τὸ θυμίαμα οὐ σιωπᾷ. « Σμύρναν, » φησὶ, « καὶ λίβανον ἀπὸ πάντων κονιορτῶν μυρεψοῦ. » σμύρναν διὰ τὸ πάθος, καὶ λίβανον διὰ τὴν θεότητα. « Ἰδοὺ ἡ κλίνη Σαλομών. » Κλίνην μοι νόει, τὸ μνημα τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ εἰρηνεύσαντος τὰ πάντα διὰ τοῦ ἰδίου πάθους

A cere, ex potentibus Israel, apostolos : qui ex prophetis prodierunt, et Christi testimonia ex prophetis collegerunt. Quod vero pertinet ad illud « sexaginta, » ne respicias ad numerum; sed intellige eos prodiisse ex circumcissione et ex lege secundum litteram. « Omnes, » ait, « tenentes gladium; » omnes enim Dei legem tenent et sermonem. « Vivus enim est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti »³⁵. — « Docti bellum, » non adversus homines, sed « adversus spiritus nequitiae »³⁶, « juxta prophetam dicentem : « Mansuetus sit pugnator »³⁷. »

LXXII. Vir gladius ejus super femur ejus.

B Gladium supra femur legem intelligit, et pudicas cogitationes quæ carnales affectus terrenasque cupiditates abscindunt.

LXXXIII. A povere in noctibus.

Mens enim piorum pavida est, ne in ea quæ non vult, incidat, juxta Apostolum, qui ait : « Quod nolo, illud facio »³⁸. In noctibus abscindit voluntates carnis, ut pudicitia tanquam thorace munita fiduciam ruboris expertem apud Deum consequatur. Hoc ipso etiam aliud quidpiam significat. Cum enim hæc divina Scriptura dicit : « Quæ est ista, quæ ascendit e deserto tanquam truncus fumi incensus? » Ecclesiam significat ascendentem e deserto Hierusalem. Si enim hæc non injecisset manus in Salvatorem, illa in ejus fide dives non fuisset, ut ait Apostolus : « Si autem peccatum eorum divitiarum mundi, et abjectio eorum divitiarum gentium; quæ assumptio, nisi vita ex mortuis »³⁹? Quod autem illa deserta remanserit, testis est mihi misericors Christus dicens illis : « Ecce relinquetur domus vestra deserta »⁴⁰. Ex hoc igitur deserto edita est Ecclesia per crucem. Propterea dicit ad ipsam : « Quæ est ista, quæ ascendit e deserto sicut truncus fumi incensus? » quia per passionem spiravit odorem, fidem scilicet in Christum. Neque incensum tacitum relinquit : « Myrrham, » ait, « et thus ex omnibus pulveribus unguentarii : » myrrham propter passionem, thus propter divinitatem. « Ecce lectus Salomonis. » Lectum intellige sepulcrum Jesu, qui omnia pacavit per suam passionem et resurrectionem. De quo lecto angeli dicunt : « Ecce locus ubi jacebat Dominus »⁴¹. — « Sexaginta potentes in

³⁵ Hebr. iv, 12. ³⁶ Ephes. vi, 12. ³⁷ Joel iii, 11. ³⁸ Rom. vii, 17. ³⁹ Rom. xi, 12, 15. ⁴⁰ Matth. xxiii, 38. ⁴¹ Matth. xxviii, 6.

(45) Ex Mutin. et Vallic. veram lectionem eliciui. Prave meus et Barb. τοὺς περὶ Χριστοῦ μάρτυρας ἐκ τῶν προφητικῶν συνιστῶντας.

(46) D. Paulus habet πνευματικᾶς.

(47) Lego μήπως.

(48) Sic emendavi. Barb. et Vall. τέμνει.

(49) Duplici errore Barb. et Vallic. et meus θωρακισθείς.

(50) Velus interpr. verit, « inexpugnabilem : » legisse videtur ἀκαταμάχητον.

(51) Vallic. ἐν ταυτῷ. Barb. ἐν τ' αὐτῷ. Uterque prave.

(52) Paulinus locus est : Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν. Et paulo post : Εἰ γὰρ ἀποβολὴ αὐτῶν καταλλαγὴ κόσμου, κ. τ. λ.

(53) Absurdissime vet. interpr. : « Ex hoc igitur deserta esse declaratur Ecclesia. » Sed Ecclesia nunquam deserta est, sicut erit. Sic interpres malus male vertendo, sententiam sæpe depravat; interdum etiam lectoribus exhibet immanes errores; quod illi accidit incertitia præsertim Latini sermonis. Etiam in hujus versus explanatione quædam habet ea versio, quæ absunt a Græcis codicibus.

(54) Sic emendavi. Barber. et Vallic. καὶ τ.

circuitu ejus ex potentibus Israel, » illos intellige, A qui missi fuerunt a Judæis, ut custodirent sepulcrum. « Omnes tenentes gladium, docti bellum. Vir gladius ejus super femur ejus a pavore in noctibus. » Hæc enim iis contingere qui servabant (sepulcrum); quando illis servantibus, « terræ motus factus est magnus: angelus enim Domini revolvit lapidem ⁴³. » Et ea nocte perterriti qui servabant (sepulcrum), « facti sunt velut mortui ⁴⁴. » Propterea dicit: « A pavore in noctibus. »

LXXXIV. VERS. 9. *Gestatorium sibi fecit rex Solomon ex lignis Libani.*

Gestatorium intellige ipsam carnem Unigeniti, in qua Deum abscondens, ut homo cum hominibus B conversabatur. Sed quemadmodum consules prodeuntes in gestatoria sella procedunt, et per eos res mundi stabiliantur qui senatus dignitatem præ se ferunt; sic eodem modo in carne Unigeniti ipsa sancta Ecclesia convocata ipsius sit gestatorium: nec vero res mundi stabiliens, sed ipsa in se ferens decreta regni cœlestis. Gestatorium igitur non solum est caro Jesu, sed et ipsa Ecclesia, « quæ est corpus ipsius ⁴⁵, » propterea quod digna facta est quæ ipsum gestaret Filium Dei, juxta Apostolum dicentem: « Glorificate, et portate Deum in membris vestris ⁴⁶. » Hoc igitur gestatorium, carnem scilicet Jesu, spiritualis Salomon sibi fecit: « Sapientia enim ædificavit sibi domum ⁴⁷. » Et unde hoc gestatorium? « Ex lignis Libani: » intelligens ex sanctis hominibus qui in ejus generatione enarrantur, Abraham, Isaac, Jacob et qui deinceps.

LXXXV. VERS. 10. *Columnas ejus fecit argentum.*

Columnas non alios intellexeris, quam sanctos apostolos; qui columnarum instar gestatorium hoc portant. Quod autem columnæ sint apostoli, præsto est Paulus dicens: « Jacob et Joannes, qui videntur esse columnæ ⁴⁸. » Argentum vero ipsos appellat, quoniam velut argentum splendebant ob fidem, ministrabant vero Ecclesiæ in spirituali convivio.

LXXXVI. *Et acclinatorium ejus aureum.*

Aureo acclinatorio martyres, opinor, assimilat. D Neque enim putes minoris esse apostolorum chorum quam martyrum. Etenim ipsi quoque apostoli martyrium passi sunt, fueruntque Christo acclinatorium; nam ante ipsorum martyria Unigenitus dixerat:

καὶ τῆς ἀναστάσεως· περὶ ἧς κλίνης οἱ ἄγγελοι λέγουσιν· « Ἰδοὺ ὁ τόπος, ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος. » — « Ἐξήκοντα δυνατοὶ κύκλῳ αὐτῆς ἀπὸ δυνατῶν Ἰσραὴλ, » ἐκείνους τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων βληθέντας φυλάττειν τὸν τάφον. « Πάντες κατέχοντες ῥομφαίαν, δεδιδαγμένοι πόλεμον. Ἀνὴρ ῥομφαία αὐτοῦ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ἀπὸ θάμβους ἐν νυξί. » Ταῦτα γὰρ συμβέβηκεν ἐκείνοις τοῖς τηροῦσιν, ὁπνίκα τηρούντων αὐτῶν, « σεισμὸς ἐγένετο μέγας. Ἀγγελὸς γὰρ Κυρίου ἀπεκύλισε τὸν λίθον. » Καὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ οἱ τηροῦντες ἐκθαμβηθέντες, « ἐγένοντο ὥστε νεκροί. » Διὸ φησιν· « Ἀπὸ θάμβους ἐν νυξί. »

ΠΔ'. Στ. θ'. *Φορεῖον ἑαυτῷ ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς Σαλομών ἀπὸ ξύλων τοῦ Λιβάνου.*

Φορεῖον νδὲ μοι καὶ αὐτὴν τὴν σάρκα τοῦ Μονογενοῦς, ἐν ἣ κατακρύψας τὸν Θεόν, ὡς ἄνθρωπος ἀνθρώποις ὥμιλει. Ἀλλὰ καὶ καθάπερ οἱ προσερχόμενοι ὑπατοὶ φορεῖν προέρχονται, καὶ δι' αὐτῶν τὰ κόσμου βεβαιοῦνται πράγματα, τῆς συγκλήτου τὸ ἀξίωμα φερόντων (55)· οὕτως ὁμοίως ἐν τῇ σαρκὶ τοῦ Μονογενοῦς ἡ συγκαλούμενη αὐτῇ ἀγία Ἐκκλησία, καὶ αὐτὴ αὐτοῦ γίνεται φορεῖον, οὐ τὰ τοῦ κόσμου βεβαιουμένη πράγματα, ἀλλὰ τῆς οὐρανόθεν βασιλείας ἐφ' ἑαυτῆς φέρουσα δόγματα. Φορεῖον οὖν (56) οὐ μόνον ἡ σὰρξ Ἰησοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία, « ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, » διὰ τὸ καταξιοῦσθαι αὐτὸν φορεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν λέγοντα· « Δοξάσατε ἄρα τὸν Θεὸν ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν (57). » Τοῦτο οὖν τὸ φορεῖον, τὴν σάρκα λέγων (58) τοῦ Ἰησοῦ, ὁ πνευματικὸς Σαλομὼν ἐποίησεν ἑαυτῷ· « Ἡ σοφία γὰρ ὠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον. » Καὶ πόθεν τὸ φορεῖον; « Ἀπὸ ξύλων τοῦ Λιβάνου. » ἵνα εἴπῃ, ἀπὸ τῶν γενεαλογουμένων ἁγίων ἀνδρῶν, Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ, Ἰακώβ, καὶ τῶν καθεξῆς.

ΠΕ'. Στ. ι'. *Στύλους αὐτοῦ ἐποίησεν ἀργυρίον (59).*

Στύλους μὴ ἄλλους νοήσης, ἀλλ' ἢ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, οἵτινες στύλων δίκην τὸ φορεῖον βαστάζουσι τοῦτο. Ὅτι δὲ στύλοι οἱ ἀπόστολοι, πᾶρεστι Παῦλος λέγων· « Ἰάκωβος καὶ (60) Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι. » Ἀργύριον δὲ αὐτοὺς λέγει, ἐπειδὴ περ ἀργυρίου δίκην λαμπροὶ μὲν ἦσαν τῇ πίστει· ὑπερέβαινε δὲ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῇ πνευματικῇ ἐστιάζει.

ΠΖ'. Καὶ (61) ἀνάκλιτον αὐτοῦ χρύσεον.

Χρυσῷ, οἶμαι, ἀνακλίτῃ τοὺς μάρτυρας ἀπεικάζει. Καὶ μὴ νομίσης ἐλάττωνα τὸν τῶν ἀποστόλων εἶναι χορὸν τοῦ τῶν μαρτύρων. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ ἐμαρτύρησαν οἱ ἀπόστολοι, καὶ γεγόνασιν ἀνάκλιτον τῷ Χριστῷ. Πρὸ γὰρ τῆς αὐτῶν μαρτυρίας ὁ Μονογενὴς

⁴³ Matth. xxviii 2. ⁴⁴ ibid. 4. ⁴⁵ Coloss. i, 24.

⁴⁶ I Cor. vi, 20. ⁴⁷ Prov. ix, 1. ⁴⁸ Galat. ii, 9.

(55) Sic fortasse legendum. Omnes codd. habent φερούσης.

(56) Οὐρ ex Vallic.

(57) Verba Apostoli sunt δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν. Cæterum in illa voce ἄρα fortasse delitescit ἄρατε, « portate, » quam vocem habet solum Novi Testamenti Vulgatus interpretes.

(58) Ex λέγων feci λέγω.

(59) Vallic. ἀργυρίους, quæ lectio proxime acce-

dit ad Complut. ἀργυρίου.

(60) Adnotavit veter. versionis editor, descriptoris incuria deesse hic nomen Cephas. Sed ab omnibus etiam quos quidem noverim, Græcis codicibus illud nomen abesse comperi.

(61) Abest καὶ a Vallic. et Barb. quam vocem reposui ex sacris Bibliis, cum præterea eam habea etiam vel. interpres.

ἔλεγεν· «Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει (62).» Πάλιν δὲ χρυσίον (63) ἀπεικάζονται διὰ τὸ τῆς πίστεως δόκιμον (64), καὶ διὰ τὸ διάπυρον τῶν πειρασμῶν. «Ὡς χρυσίον· γὰρ, φησὶν (65), «ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτοὺς, καὶ ὡς ὀλοκάρπωμα θυσίας προσεδέξατο αὐτούς.»

ΠΖ'. Ἐπίθασις αὐτοῦ πορφύρα (66).

Ἐπίθασιν (67) τοῦ φορέου, τὴν πολυάνθρωπον λέγει πληθύν τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας. Πορφύρα γάρ (68) αὐτὴν ἀπεικάζει εἰκότως, διὰ τὴν τοῦ ἁγίου λουτροῦ βαφὴν. Ὅσπερ γάρ ἡ πορφύρα ἐνδομά ἐστι βασιλικόν· οὕτω καὶ τὸ λουτρὸν τοῦ ἐπουρανίου Βασιλέως ἐπενδύει ἡμᾶς τὴν βασιλικὴν ἐσθήτα. Εἰ δὲ πορφύρα βασιλέως τοσαύτην ἐν τοῖς βασιλείοις περιέχει σπουδὴν, ἵνα μὴ σπιλωθῇ, καίπερ οὕσα φθορᾷ, καὶ ἐκ θαλαττίων κνωδάλων ἔχουσα τὴν βαφὴν· πόσω μᾶλλον αὕτῃ (69) ὀφείλει παρὰ τοῖς λαμβάνουσι φυλάττεσθαι τιμὴν, ἥτις ἐστὶ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας, ἡ οὐκ ἐκ κνωδάλων θαλαττίων, ἀλλ' ἐκ θαλάμων οὐρανίων, ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἔχουσα τὴν βαφὴν

ΠΗ'. Ἐντὸς αὐτοῦ λιθόστρωτον ἀγάπῃ (70).

Θαυμάσιόν μοι δοκεῖ καὶ ἐνταῦθα χαρακτῆρα φέρειν τοῦ χοροῦ (71) τῶν δικαίων ἢ Γραφῇ, τὸ κάλλος ἀναγορεύουσα. Ἐπειδὴ (72) γάρ περὶ τῆς πληθύος εἶπε τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἐντὸς οὐσῆς τοῦ Μονογενοῦς, φησί· «Ἐντὸς αὐτοῦ λιθόστρωτον ἀγάπῃ.» Λίθοις γάρ ἁγίοις τοὺς δικαίους ἀπεικάζει, κατὰ τὸν λέγοντα προφήτην· «Λίθοι ἅγιοι κυλίσονται ἐπὶ τῆς γῆς ἡμῶν (73),» διὰ τὸ χαμευεῖν καὶ γονυκλινεῖν (74)· οἵτινες τῇ ἀγάπῃ τὸν ἅπαντα πληροῦσι νόμον, ἐντὸς αὐτοῦ, καὶ ἀχώριστοι τῆς αὐτῶν (75) ἐντολῆς καὶ ἀγάπης γεγεννημένοι.

ΗΘ'. Ἀπὸ θυγατέρων Ἱερουσαλήμ

Τουτέστιν ἀπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων· αἵτινες (76) θυγατέρες, οὐ τῆς ἐπιγείου, ἀλλὰ τῆς ἐπουρανίου τυγχάνουσιν Ἱερουσαλήμ.

Ι'. Στ. ια'. Ἐξέλθατε καὶ ἴδετε, θυγατέρες (77) Σιών, ἐν τῷ βασιλεῖ Σαλομών, ἐν τῷ στεφάνῳ, ᾧ ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἐν ἡμέρᾳ (78) νυμφεύσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης (79) καρδίας αὐτοῦ.

⁶² Luc. ix, 58. ⁶³ Sap. iii, 6. ⁶⁴ Zach. ix, 46.

(62) Sacer textus habet κλίνῃ.

(63) Barb. et Vall. χρυσίον. Male.

(64) Vet. interpres, «propter fidei probitatem:» scribere debuerat «probatorem.»

(65) Philo igitur habuit pro libro canonico *Sapientiam Salomonis*, qui liber in Vulgata Latina appellatur *Sapientia*. Sic supra ad vers. 25 eundem locum ex *Sapientia* citavit adhibito verbo φησί. Cum verbo autem φησί notum est subintelligendam vocem Γραφή. Vide notam ad vers. 199.

(66) In sacris Bibl. Gr. πορφύρα. Lectio Philonis πορφύρα accedit ad Complut. πορφυράν.

(67) Ἐπίθασις Barb. et meus.

(68) Lego πορφύρα δέ.

(69) Melius αὕτῃ.

(70) Vat. edit. et cæteræ omnes habent ἀγάπῃ.

(71) Cod. Mutin. χώρου τῶν δικαίων ἢ Γραφῇ in meo, et Barb. legitur Χριστοῦ. Emendandum omnino consui χοροῦ.

A «Filius hominis non habet ubi reclinet caput⁶².» Rursus vero auro assimilantur per fidei probationem et tentationum ignem; ait enim Scriptura: «Tanquam aurum in fornace probavit illos, et veluti holocaustum hostiæ accepit illos⁶³.»

LXXXVII. *Ascensus ejus purpura.*

Ascensum gestatorii innumerabilem intelligit sanctæ Ecclesiæ multitudinem. Purpuræ vero ipsam merito assimilat propter sancti lavacri tincturam. Quemadmodum enim purpura vestis est regia: sic lavacrum cælestis Regis nos regia induit veste. Si vero purpuræ regis tanta in regis ædibus adhibetur diligentia, ne maculam contrahat, quamvis sit corruptibilis, et ex marinis animalibus trahat colorem: quanto magis hæc custodienda cum honore iis est qui illam acceperint, cum sit purpura lavacri regenerationis, non ex marinis animalibus, sed ex cælestibus thalamis et ex Christi sanguine habens tincturam?

LXXXVIII. *ntra ipsum lapidibus constrata caritas.*

Admirabilem etiam in hoc loco Scriptura mihi videtur exponere characterem chori justorum, ejus pulchritudinem declarans. Quandoquidem enim locuta est de multitudine Ecclesiæ quæ est intra Unigenitum, ait: «Intra ipsum lapidibus constrata charitas.» Lapidibus enim sanctis justos assimilat juxta prophetam dicentem: «Lapides sancti voluntur super terram ejus⁶⁴:» propterea quod ipsi humi cubant et gnavæ sicut, qui charitate omnem adimplent legem, et intra ipsum sunt, et ab ejus præceptis et charitate inseparabiles.

LXXXIX. *A filiabus Hierusalem.*

Hoc est a sanctis apostolis: quorum animæ filiæ sunt non terrestris, sed cælestis Hierusalem.

XC. VERS. 11. *Egredimini et videte, filiæ Sion, in rege Salomone, in corona qua coronavit eum mater ejus in die desponsationis ejus, et in die lætitiæ cordis sui.*

D (72) Vet. interp. hæc ita vertit: «Quia enim de multitudine dixit Ecclesiæ quæ constat in suis electis, istos intra Unigenitum esse demonstrat, dicens: Intra ipsum lapidibus strata charitas.» Sed ea caute legenda. Non enim ex solis electis constat Ecclesia, sed etiam admistos habet peccatores; qui sunt in ea ut paleæ in frumentis. Græca non habent: «quæ constat in suis electis.»

(73) Græca Biblia habent αὐτοῦ.

(74) Vallie. γονυκλιτεῖν. Barb. et meus γονυκατεῖν. Scribendum γονυκλιτεῖν.

(75) Αὐτῶν. Contextus legendum postulat αὐτοῦ· et sic reddit interpret.

(76) Αἱτινες. Malim equidem οἵτινες, «qui (scilicet apostoli) sunt» et cæt.

(77) Sic Alex. cod. et Compl. Lectio Vati. est: Θυγατέρες Σιών, ἐξέλθατε καὶ εἰδετε.

(78) Vallie. ἡμέραις.

(79) Gr. Bibl. habent εὐφροσύνης.

« Egredimini, » inquit, ex maledicto legis⁸¹, ab A
Judæorum infidelitate, et « intuenini in regem Salomon, » id est, in Dominum nostrum Jesum Christum, « in corona qua coronavit eum mater ejus, » quando spineam coronam Judæorum Synagoga super caput ejus imposuit. Eam autem matrem appellat carnis ejus, propterea quod ex Judæis ortus est secundum carnem. Dies vero desponsationis ejus, sunt tres dies passionis; tunc enim sanctam hanc desponsavit Ecclesiam. Tunc et quod est apud Oseam oraculum impletum est: « Et desponsabo te mihi in fide, et cognosces Dominum⁸². » Illud vero, « et in die lætitiæ cordis sui, » implebatur in illa die Paschæ in qua Jesus gaudens dixit discipulis suis: « Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum⁸³. »

CAP. IV.

XCI. VERS. 1. *Ecce pulchra es, proxima mea: ecce pulchra es: oculi tui columbæ, extra taciturnitatem tuam.*

Laudat hujus pulchritudinem sponsus ejus dicens: « Ecce pulchra es, » non semel, sed etiam iterum: pulchra enim non solum fide, sed etiam ipsis justitiæ actionibus. Illud autem, « Oculi tui columbæ, » laudant simplicitatem et innocentiam intellectualium animæ oculorum. Illud vero, « Præter taciturnitatem tuam, » aliam pulchritudinem definit, id est, taciturnitatem. Sæpe enim multi pii homines ore quidem taciti, sed corde vociferantes orationi suæ Deum obaudientem faciunt, quemadmodum tacenti beato Moysei dictum fuit: « Quid clamas ad me⁸⁴? » et sicut beata inter mulieres Anna tacite orans⁸⁵ magnum Samuelem orationis suæ fructum cepit.

XCM. *Capillamentum tuum ut greges caprarum, quæ ascenderunt ex Galaad.*

Capillamento mystica hæc Scriptura, ut opinor, assimilat populi multitudinem, juxta Apostolum dicentem: « Mulier si comam nutriat, gloria est illi⁸⁶. » Coma vero Ecclesiæ est multitudo populi: coma enim pro velamine ei data est. Coma igitur et velamen sponsæ Christi, est multitudo populorum juxta prophetam dicentem⁸⁷: « Omnibus his quasi ornamento vestieris, et circumdabis tibi eos sicut

« Εξέλθατε, λεγει, ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου κατάρτας, » ἀπὸ τῆς Ἰουδαίων ἀπειθείας, « καὶ ἴδετε ἐν τῷ βασιλεῖ Σαλομών, » ὅπερ ἐστὶν ἐν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, « ἐν τῷ στεφάνῳ ὃ ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ, » ὅτε τὸν ἀκάνθινον στέφανον ἐπέθηκεν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ ἡ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῇ. Μητέρα δὲ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ταύτην καλεῖ, ἐπειδὴ τὸ κατὰ σάρκα ἐξ Ἰουδαίων ἀνέτειλεν. Ἡμέραι δὲ νυμφεύσεως αὐτοῦ αἱ τρεῖς εἰσι τοῦ πάθους· τότε γὰρ τὴν ἁγίαν ταύτην Ἐκκλησίαν ἐνυμφεύσατο (80). Τότε καὶ τὸ ἐν Ὠτῇ τῷ προφήτῃ ἐτελείτο ῥῆμα· « Καὶ μνηστεύσομαι σε ἐμαυτῷ ἐν πίστει, καὶ ἐπιγνώσῃ τὸν Κύριον. » Τὸ δὲ, « καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφρασίας καρδίας αὐτοῦ, » ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα, ἐν ᾗ ὁ Ἰησοῦς εὐφρανόμενος φησὶ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς· B « Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν. »

ΚΕΦ. Δ'.

ΙΑ'. Στ. α'. Ἰδοὺ ἡ (81) καλὴ ἡ πλησίον μου· Ἰδοὺ ἡ καλὴ· ὀφθαλμοὶ σου περιστέραί, ἐκτὸς τῆς σιωπῆσεώς σου.

Ἐπαινεῖ ταύτης τὸ κάλλος ὁ ταύτης νυμφίος, οὐχ ἅπαξ εἰπὼν, « Ἰδοὺ ἡ καλὴ, » ἀλλὰ καὶ δευτερον. Καλὴ γὰρ, οὐ μόνον τῇ πίστει (82), ἀλλὰ καὶ αὐταῖς ταῖς πράξεσι τῆς δικαιοσύνης. Τὸ δὲ, « Ὀφθαλμοὶ σου περιστέραί, » τὸ ἀκέραιον (83) καὶ τὸ ἀκαχον τῶν νοερῶν τῆς ψυχῆς ὁμμάτων ἐπαινεῖ. « Ἐκτὸς τῆς σιωπῆσεώς σου, » ἐτέραν, τὴν σιωπὴν, ὀρίζειται καλλόνην. Πολλάκις (84) γὰρ πολλοὶ τῶν εὐσεβῶν, στόματι σιωπῶντες, βοῶντες δὲ τῇ καρδίᾳ, ὑπάρχον τῷ Θεῷ ποιοῦντες (85) τὴν εὐχὴν, ὡς τῷ μακαρίῳ Μωϋσῇ σιωπῶντι ἐρρήθη· « Τί βοᾷς πρὸς με; » καὶ ὡς ἡ μακαρία ἐν γυναιξιν Ἄννα (86) σιωπῇ εὐχομένη καρπὸν εὐχῆς λαβοῦσα τὸν μέγαν Σαμουὴλ.

ΙΒ'. *Τρίχωμά σου ὡς ἀγέλαι τῶν αἰγῶν (87), αἱ ἀπεκαλύφθησαν (88) ἀπὸ τοῦ Γαλαάδ*

Τρίχωματι τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἀπεικάζειν οἶμαι τὴν μυστικὴν ταύτην Γραφὴν, κατὰ τὸν λέγοντα Ἀπόστολον· « Γυνὴ ἐὰν κομᾷ, ὁδὸς αὐτῇ (89) ἐστὶ· κόμη δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται. Καὶ κόμη τοῖνον καὶ περιβόλαιον τῆς τοῦ Χριστοῦ νύμφης τὰ πλῆθη τῶν λαῶν, κατὰ τὸν λέγοντα προφήτην· « Πάντας αὐτοὺς D ἐνδύσει (90), καὶ περιθήσει αὐτοὺς ὡς κόσμον

⁸¹ Galat. iii, 13. ⁸² Ose. ii, 20. ⁸³ Luc. xxii, 15. ⁸⁴ Exod. xiv, 15. ⁸⁵ 1 Reg. i, 13. ⁸⁶ 1 Cor. xi, 15. ⁸⁷ Isa. xlix, 18.

(80) Ἐνυμφεύσατο revocavi ex Vall. et Barb., expulso ἐνυμφεύετο, ut habet meus.

(81) Utrobique in sacris Bibliis Gr. habetur εἴ, et sic legit vetus interpres.

(82) Forte vet. interpr. habuit in suo cod. πύ-
τητι, qui vertit « pinguedine. »

(83) Ita Vallie. Mendose meus et Barb. ἀκαίρεον.

(84) Pessime vet. interpres: « Frequenter enim multi piorum ore tacentes, corde obediēte orationem apud Deum probantur affundere. » Non reddit vocem βοῶντες, qua omīssa, non potest reddi vera Philonis sententia.

(85) Vallie. ποιοῦνται, et sic videtur legendum.

(86) Vallie. non habet Ἄννα.

(87) Reposui ex sacris libris αἰγῶν, ubi meus et Barb. αἰγῶν.

(88) Vetus interpres videtur legisse ἀπέδησαν, quæ lectio in nullis impressis Bibliis apparet. Vulgata Latina tamen habet, « ascenderunt, » quod est ἀπέδησαν. Cum vero iterum referat paulo inferius eadem verba, non tamen cum verbo ἀπεκαλύφθησαν, sed cum verbo ἀπέδησαν· idcirco ἀπέδησαν reponendum hic puto, unde librarius eam vocem eiecit, secutus vulgata lectionem ἀπεκαλύφθησαν. Eoque magis reponendum ἀπέδησαν, quod tota explanatio nitatur ea voce ἀπέδησαν.

(89) Mendose meus et Barber. αὐτῇ.

(90) Legend. ἐνδύσει, καὶ περιθήσεις. Locum autem hunc sic habes in Bibl. Gr.: πάντας αὐτοὺς ὡς κόσμον ἐνδύσει. Sed vet. interp. non videtur habuisse in suo cod. verba illa, ὡς κόσμον.

νόμφης (91). Τὸ δὲ, « ἀπέβησαν (92) ἀπὸ τοῦ Γαλαὰδ, » ἀπὸ τοῦ Γαλαὰδ ἐρμηνεύεται *κατοικία μαρτυρίας*· αὐταὶ δὲ ὄντως ἀπεκαλύφθησαν (93) ἀπὸ κατοικίας μαρτυρίας τῶν τε προφητῶν καὶ ἀποστόλων, μαρτυρούντων περὶ τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἔργῳ τὰς πράξεις τῆς μαρτυρίας ἐνδεικνυμένων. Αἰδὲν αὐτῇ οἶδεν διὰ τοῦ Δαβὶδ ψάλλειν· « Καὶ γὰρ τὰ μαρτύριά σου μελέτη μου ἐστὶ, καὶ αἱ συμβουλαὶ μου τὰ δικαιώματά σου. » — « Καὶ ἐλάλουν ἐν τοῖς μαρτυροῖς σου ἐναντίον βασιλέων, καὶ οὐκ ἤσυχνόμεν. »

ΛΓ'. Στ. β'. Ὁδόντες σου ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων, αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ, αἱ πᾶσαι διδυμεύουσαι, καὶ ἀτεκνούσα οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς.

Οὗτος ὁ στολχος συνέστησε τὰ προσηρημένα, Β « Ὁδόντες σου, » λέγων, « ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων, » τούτεστι « τῶν ἀπεκδυσαμένων τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσι (94) καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. » Εἰπὼν δὲ, « αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ, » δηλὸν ὡς τὰς βεβαπτισμένας λέγει ψυχὰς· τὰς ἀποκεκαρμένας μὲν γήϊνας πράξεις, λελαμπρυσμένας δὲ τῇ πίστει. « Αἱ πᾶσαι διδυμεύουσαι, καὶ ἀτεκνούσα οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς. » Κατέβησαν γὰρ μόναι εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ ἀνέβησαν σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. « Ἀτεκνούσα δὲ οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς· » τούτων γὰρ τὰ τέκνα οἱ δι' αὐτῶν πάλιν εἰς πίστιν σωτηρίας (95) ἐρχόμενοι. Αἰδὲν λέγει·

ΛΔ'. Στ. γ'. Ὡς σπαρτίον κόκκινον (96) χεῖλη σου.

Σπαρτίῳ κόκκινῳ ἀπεικάζει τὰ χεῖλη τῶν ὁμολογούντων τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· καὶ τούτων (97) βαπτιζομένων, δι' οὗ καὶ ἡ σωτηρία τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐδόθη. Ἐπειδὴ Ῥαὰβ ἡ πόρνη σημεῖον εἰς τὴν θυρίδα τὸ κόκκινον ἀπέδωκε (98) σπαρτίον, δι' οὗ τῷ οἴκῳ αὐτῆς σωτηρία γεγένηται. Οὕτως καὶ Ἐκκλησία διὰ τῶν ἰδίων τέκνων καθάπερ ἐπὶ θυρίδος τοῦ στόματος (99) τὸ κόκκινον ἔχει τοῦτο σπαρτίον· δι' οὗ τὴν περὶ τῆς Τριάδος ὁμολογίαν πεποιήται. ἵνα δὲ τὴν ὁμολογίαν σαφῶς συστήσῃ (1), ἡ ἀκολουθία μηνύει τὸ προλεχθέν. Φησὶ γάρ·

ΛΕ'. Καὶ ἡ λαλία σου ὥριμα· ὡς λέπυρον βούας μῆλόν σου.

Αἰτὰ τὸ ὁμόχροον τῷ τοῦ Χριστοῦ αἵματι.

ΛΣ'. Ἐκτός τῆς σιωπήσεώς σου.

⁹² Psal. cxviii 24. ⁹³ ibid. 46. ⁹⁴ Coloss. iii, 9. ⁹⁵ Jos. ii, 18. ⁹⁶ Luc. xix, 9.

(91) Sic legit vet. interpres. Sed Gr. Bibl. habent D νόμφη.

(92) Hinc etiam constat vet. interpr. legisse in sacro textu non ἀπεκαλύφθησαν, sed ἀπέβησαν.

(93) Vet. interpr. legit ἀπέβησαν, quem sequor in versione.

(94) Gr. textus Pauli habet σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ.

(95) Ex duobus substantivis nominibus, quorum unum regit alterum in patrio casu, interdum modo prius, modo posterius positum est adjectivi loco. Ite priori casu Euripid. *Hecuba*, v. 216 : Καὶ μὲν Ὀδυσσεὺς ἔρχεται σπουδῇ ποδός, « celeritate pedis, » id est, « celeri pede. » De posteriori sunt illa in Novo Testamento exempla, Ephes. ii, 2, υἱὸς ἀπει-

ornamentum sponsæ. » Quod au. em attinet ad illa verba, « ascenderunt de Galaad ; » Galaad interpretatur *habitatio testimonii* : ipsæ autem revera ascenderunt de habitatione testimonii, scilicet prophetarum et apostolorum, qui de Unigenito testimonium perhibuerunt, et reipsa præstiterunt actiones testimonio consentaneas. Propterea de ipso (testimonio) cum David novit psallere : « Testimonia tua meditatio mea est, et consilia mea justificationes tuæ⁹². » — « Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebar⁹³. »

XCIII. VERS. 2. *Dentes tui ut greges detonsarum quæ ascenderunt de lavacro ; quæ omnes geminantes, et sterilis non est in eis.*

Versus hic confirmat ea quæ dicta sunt : « Dentes tui, » ait, « ut greges detonsarum ; » hoc est, quæ « exuerunt veterem hominem cum actibus suis et concupiscentiis⁹⁴. » Cum autem dicit : « quæ ascenderunt de lavacro, » manifestum est intelligere animas baptizatas ; quæ detonsæ quidem sunt terrenis actibus, illustratæ vero per fidem. « Omnes geminantes, et infecunda non est in eis. » Solæ enim descenderunt in aquam, et ascenderunt cum Spiritu sancto. « Infecunda vero non est in eis ; » harum enim filii sunt, qui per ipsas rursus ad fidem salutarem venerunt. Propterea dicit :

XCIV. VERS. 3. *Ut restis coccinea labia tua.*

Resti coccineæ assimilat labia eorum qui sanguinem Christi confitentur, et eorum qui baptizantur in eo per quem salus generi humano est data. Et enim Rahab meretrix signum ad fenestram alligavit, coccineam restim⁹⁵ ; per quam ipsius domui salus facta est⁹⁶. Ita Ecclesia per suos filios, velut in fenestra oris, coccineam hanc habet restim, per quam Trinitatis confessionem fecit. Atque ut confessionem manifeste confirmet, quæ sequuntur declarant id quod supra dictum est. Ait enim :

XCV. *Et loquela tua speciosa : ut cortex mali punic, gena tua.*

Propter similem colorem cum Christi sanguine.

XCVI. *Præter taciturnitatem tuam.*

⁹² Jos. ii, 18. ⁹³ Luc. xix, 9.

θελας, « filii increduli ; » I Petr. i, 14, τέκνα ὑπακοῆς, « filii obedientes. » Et ex Testamento Veteri Σοφ. Σερ. xvii, 2, ἡμέρας ἀριθμοῦ, « dies numeratos : » et v, 10, ὄνομα ἁγιασμοῦ, « nomen sacrosanctum : » et xxxvi, 12, πόλιν ἁγιάσματος, « civitatem sanctam. » Itaque hoc loco εἰς πίστιν σωτηρίας vertendum, « ad fidem salutarem. »

(96) Hæc est lectio cod. Alex. Vaticana editio habet τὸ σπαρτίον τὸ κόκκινον.

(97) Sic Vallic. At Barb. τοῦτο. Legendaum τοῦτο, ut habet cod. Mutinen.

(98) Sic legendum ; Barber. et Vallicell. et meus male ἀπέδωκε.

(99) Τοῦ στόματος restitui ex cod. Vallicell.

(1) Vallic. ἐπιστήση.

Non tacere, sed confiteri oportet spem salutarem.

XCVII. VERS. 4. *Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata est in Thalpioth.*

Collum ejus definit humanum Verbi characterem. Ex David enim ortus est Dominus secundum carnem. Assimilatur vero turri. Turris enim instar, qui ad eam confugiunt, protegit a bellis diaboli. Et juxta David : « Turris fortitudinis a facie inimici »²². — « Quæ ædificata est in Thalpioth. » Thalpioth interpretatur *excelsus*. Revera enim in excelso ipsum (collum) ædificatum est, hoc est, in Verbo Dei, quod ante sæcula. « Verbum » enim, ait Scriptura²³, « caro factum est, et habitavit in nobis ; » et : « Sapientia ædificavit sibi domum »²⁴. Hæc domus in excelso ædificata est in Filio, secundum eum qui dicit : « Qui in altis habitat, et humilia respicit »²⁵. « Vin' tu omnem cognoscere altitudinem? Aspice non solum in Dei genitrice Maria ædificium Filii hominis, sed illud etiam quod ultra cælos est ; et throni in dextera positi cum stupore demirare altitudinem, quæ dicitur Thalpioth.

XCVIII. *Mille clypei pendent super eam.*

Omnes nimirum qui e Christo originem suam trahunt, et ex quibus ipse ducit originem. Cum vero audias mille, ne numerum tantum cogites, sed et numeri perfectionem.

XCIX. *Omnia jacula potentium.*

Jacula, ut arbitror, definit esse opera justificationum, quibus confossus inimicus prosternitur.

C. VERS. 5. *Duo ubera tua super vinum, ut duo hinnuli gemelli capreæ.*

Duo ubera, ut supra dictum est, sunt duo Testamenta. Ut duos hinnulos capreæ dicit. (quod animal acutissimum cernit), sic qui se in spirituali duorum Testamentorum meditatione exercent, acuti sunt ad intelligentiam. Gemelli vero hinnuli capreæ dicuntur, propterea quod dupliciter aspiciuntur sententiarum mysticæ enarrationes ; quæ et secundum litteram, suam habent utilitatem, et spiritualiter sacris initiatis lætificant.

CI. *Qui pascunt inter lilia donec aspiret dies et moveantur umbræ.*

Tales enim (initiati) pascuntur velut inter lilia, in divinis eloquiis, donec aspiret resurrectionis dies, et moveantur umbræ hujus vitæ.

CII. VERS. 6. *Ibo mihi ad montem myrrhæ et ad collem Libani.*

²² Psal. LX, 4. ²³ Joan. I, 14. ²⁴ Prov. IX, 1. ²⁵ Psal. CXII, 5, 6.

(2) Sic Complut. Editio Vaticana habet εις.

(3) Ita cod. Mutin. Cæteri tunc δὲ ψυχοδομημένος ἐν θαλπιῶθ ἐρμηνεύεται.

(4) Lego : καὶ τοῦ ἐν δεξιᾷ θρόνου καταπλάγῃ τοῦ ὕψους.

(5) Barb. εὐφραίνονται. Vallic. εὐφραίνουσα. Emendavi εὐφραίνουσαι.

(6) Non potest ferri hæc lectio. Lego λο-

γίσις· οὐ σιωπᾶσθαι δεῖ, ἀλλ' ὁμολογεῖσθαι τὴν σωτήριον ἐλπίδα.

ΛΖ'. Στ. δ. Ὡς πυργὸς Δαβὶδ τράχηλός σου, ὁ ψυχοδομημένος ἐν (2) θαλπιῶθ.

Τράχηλον αὐτῆς ὀρίζεται τὸν ἀνθρώπινον τοῦ λαοῦ χαρακτήρα. Ἐκ Δαβὶδ γὰρ ὁ Κύριος τὸ κατὰ σάρκα. Ἀπεικάζεται δὲ πύργῳ· ἐπειδὴ πύργου διέκην τοὺς ὑπ' αὐτὸν καταφεύγοντας σκέπει ἀπὸ τῶν τοῦ διαβόλου πολέμων. Καὶ κατὰ τὸν Δαβὶδ· « Πύργος ἰσχύος ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ. » Τὸ δὲ, « ψυχοδομημένος ἐν θαλπιῶθ, » θαλπιῶθ (5) ἐρμηνεύεται ὑψήλῳ. Ἐν ὑψηλῷ γὰρ ὄντως ψυχοδομῆται αὐτός· ὅπερ ἐστίν. ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ τῷ πρὸ αἰώνων. « Ὁ λόγος, » γὰρ, φησί, « σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, » καὶ, « Ἡ σοφία ψυχοδομήσεν αὐτῇ οἶκον. » Οὗτος ὁ οἶκος ἐν ὑψηλῷ ψυχοδομήθη ἐν τῷ Ἰῶθ, κατὰ τὸν λέγοντα· « Ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ ταπεινὰ ἐφορῶν. » Θέλεις δὲ γινῶναι τὸ ὕψος ὅλον; Ἴδε οὐ μόνον ἐν τῇ Θεοτόκῳ Μαρίας οἰκοδομῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπέκεινα τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸν ἐν δεξιᾷ θρόνον καταπλάγῃ τὸ ὕψος (4), ὅπερ λέγεται θαλπιῶθ.

ΛΗ'. Χίλιοι θυρεοὶ κρέμονται ἐπ' αὐτόν

Πάντες οἱ ἐξ αὐτοῦ γενεαλογούμενοι ἅγιοι, καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς γενεαλογεῖται. Χίλιους δὲ ἔσαν ἀκούσης, μὴ τὸν ἀριθμὸν νόμιμον, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ ἀριθμοῦ τελειότητα.

ΛΘ'. Πᾶσαι βολίδες τῶν δυνατῶν.

Βολίδας, οἶμαι, τὰς πράξεις τῶν δικαιοματιῶν ὀρίζεται, δι' ὧν κατατοξεύμενος ὁ ἐχθρὸς βολίζεται.

Π'. Στ. ε'. Δύο μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον, ὡς δύο νεβροὶ διδυμοὶ δορκάδος.

Ὡς προεῖρηται, μαστοὶ δύο, αἱ δύο Διαθήκαι. Ὡς δύο νεβροὺς διδύμους δορκάδος λέγει (τὸ ζῶον ὀξυδερκής), οὕτω καὶ οἱ τὴν πνευματικὴν τῶν δύο Διαθηκῶν μελέτην ἐξασκήσαντες ὀξυδερκεῖς εἰς τὰ νοήματα τυγχάνουσι. Διδυμοὶ δὲ νεβροὶ λέγονται δορκάδος, καθότι διδύμῳ καθορῶνται τῶν νοημάτων αἱ μυστικαὶ διηγήσεις, καὶ κατὰ γράμμα ἔχουσαι τὴν ὠφέλειαν, καὶ πνευματικῶς εὐφραίνουσαι (5) τοὺς μύστας

ΠΑ'. Οἰνεμομενοὶ ἐν κρίνοις, ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡ ἡμέρα, καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιαί.

Νέμονται γὰρ οἱ τοιοῦτοι καθάπερ ἐν κρίνοις τοῖς τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποις (6), ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡ τῆς ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιαί τοῦ βίου τούτου.

ΠΒ'. Στ. ζ'. Πορεύσομαι ἐμὲν τῷ πρὸς τὸ φρος τῆς συμύρης, καὶ πρὸς τὸν βουνὸν τοῦ Λιβάνου (7).

γίσις· et tale quiddam habuisse videtur in Græco suo codice vetus interpres ; qui tamen in hoc loco sequitur (ut sæpe deinceps facit) sententiam, non verba.

(7) Verti ut vel. interpres, « ad collem Libani, » ad ipsius Philonis mentem ; qui in explicatione hujus versus, non accipit Λιβάνου pro « thure, » sed pro « Libano. »

Ορος τῆς σμύρνης καλῶς λέγεται τὸ σῶμα τοῦ Ἀ Χριστοῦ· ὁρος μὲν, κατὰ τὸν λέγοντα· « Ἐτμήθη λίθος ἀνευ χειρῶν· καὶ ἐπάταξε τὴν εἰκόνα, καὶ ἐγενήθη εἰς ὁρός μέγα· » σμύρνης δὲ, καθότι τὴν σμύρναν ἐνέγκας Ἰωσήφ τοῦτο τὸ ὅρος ἐν αὐτῇ ἔθαψεν. Τὸ οὖν λεγόμενον, « Πορεύσομαι ἐπ' αὐτῷ (8) πρὸς τὸ ὅρος τῆς σμύρνης καὶ πρὸς τὸν βουνὸν τοῦ Λιβάνου, » ἐκουσιόδητα ὑποφαίνει· ὅπερ ἐστίν· Ἐκουσίως πρὸς τοῦτο τῆς σμύρνης τὸ ὅρος πορεύσομαι, οὐ μόνον συνταφῆναι αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ συναναστῆναι. Λιβάνου δὲ βουνὸς σαφῶς ἡ αὐτὴ Χριστοῦ σὰρξ ἀπεικάζεται, ἐπειδὴ μετὰ τὸ ἀναστῆναι, Λιβάνου δίκην ἐξεβλάστησαν (9) τὰ ζῶντα ξύλα, τοὺς δικαίους· οἷς καὶ ἀτενίζουσα ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου ἐπαινεῖ θαυμαστῶς νύμφην·

PI. Στ. ζ'. Ὁλη καλῇ, ἡ (10) πλῆσιον μου, καὶ B οὐκ ἔστιν ἐν σοὶ μῶμος (11).

Καλὴ γὰρ τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας, οὐκ ἔχουσα μῶμον τὸν ἐξ ἁμαρτίας.

PA. Στ. η'. Δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου, νύμφη, δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου, καλὴ (12).

Ἴνα δεῖξῃ καὶ τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων ἐρχομένους, καὶ τοὺς ἀπὸ ἐθνῶν. Ἀπὸ Λιβάνου δὲ λέγει, διὰ τὸ Λιβάνου δίκην ἀπὸ τοῦ λουτροῦ λευκοὺς ἀποτελεῖσθαι αὐτούς. Λιβανός δὲ (13) λευκασμὸς ἐρμηνεύεται.

PE. Ἐλεύση καὶ διελεύση ἀπ' ἀρχῆς (14) πίστεως.

Τὴν παρουσίαν αὐτῆς προφητεύων λέγει· « Ἐλεύση καὶ διελεύση· » ἐλεύση μὲν ἀπὸ ἐθνῶν, διελεύση δὲ ἀπὸ τοῦ νόμου (15). « Πάντες γάρ, » φησὶν, « εἰδήσουσί με ἀπὸ μικροῦ (16) ἕως μεγάλου αὐτῶν. »

PG. Ἀπ' ἀρχῆς πίστεως· ἀπὸ κεφαλῆς Σανιεὶρ (17) καὶ Ἀερμών (18).

Σανιεὶρ (19) ἐρμηνεύεται βάθος· Ἀερμών πνεῦμα, ἡ φωνὴ μετέωρος. Λέγων οὖν, « ἀπὸ κεφαλῆς Σανιεὶρ, » τοῦτον δεικνύει τὸν τρόπον, ὅτι ἀρχὴ τῆς πίστεως ἀπὸ τοῦ λαλήσαντος τῷ Μωϋσῇ ἐν τῇ βάτῳ, καὶ ποιήσαντος φωνὴν (20) μετέωρον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ἡνίκα ἐξέισαν ἐξ Αἰγύπτῳ (21). Συνάγει δὲ ταύτης τὴν γενεάν, οὐκ ἀπὸ ἐνὸς λαοῦ, οὔτε ἀπὸ ἐνὸς τόπου, ἀλλὰ ὁμαδὴν (22) εἰπών, τοὺς ἐκ διαφόρων ἔχοντας πρὸς αὐτὴν ἐθνῶν, λέγει·

PZ. Ἀπὸ μανδρῶν λεόντων, ἀπὸ ὀρέων παρδάλεων.

Ἴνα εἴπῃ, ἀπὸ πλατειῶν (23) βασιλέων, καὶ ἀπὸ D

⁶⁷ Dan. II, 34, 35. ⁶⁸ Jerem. xxxi, 34.

(8) Lege ἑμαυτῷ.

(9) Lego ἐξεβλάστησε.

(10) Et habent libri impressi. Aldina ed. habet ἡ. (11) Vallie. καὶ μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοὶ. Et sic in impressis Bibliis.

(12) Nulla edit. habet καλῇ, atque eam ne vetus quidem agnoscit interpretes.

(13) Vallie. γάρ, et sic videtur legendum.

(14) Vat. ἀπὸ ἀρχῆς. Alexandr. ἀπαρχῆς, quæ lectio est fere eadem, quam habent codd. Barb. et Vallie.

(15) Lego διὰ τοῦ νόμου.

(16) Vallie. ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν. Sed Philo frequenter utitur, ut etiam in hoc loco, lectione cod. Alexandr. Caput illud Jeremiæ in Vulgata Latina est caput xxxi.

Montem myrrhæ recte appellatur corpus Christi, mons quidem juxta illud : « Abscissus est lapis sine manibus, et percussit imaginem, et evasit in montem magnum ⁶⁷. » Myrrham vero dicit, quia Joseph allata myrrha montem hunc in ipsa sepelivit. Quod igitur dicit, « Ibo mihi ad montem myrrhæ et ad collem thuris, » spontaneitatem subindicat, id est, Sponte ad hunc myrrhæ montem vadam, non solum ut cum ipso sepeliar, sed etiam cum eodem resurgam. Colli vero thuris aperte caro Christi assimilatur, quoniam post resurrectionem instar Libani produxit ligna viva, scilicet justos; ad quos respiciens sermo qui sequitur, sponsam mirifice laudat :

III. VERS. 7. *Tota vulchra, proxima mea, et non est in te macula*

ulchra enim lavacro regenerationis, nullam habens ex peccatis maculam.

CIV. VERS. 8. *Veni de Libano, sponsa, veni de Libano.*

Ut ostendat, et qui a Judæis profecti sunt, et qui ex gentibus. De Libano vero dicit, propterea quod ipsis instar Libani candidi sunt per lavacrum. Libanus vero *candor* interpretatur.

CV. *Venies et transibis ab initio fidei.*

Adventum ejus prædicit dicens : « Venies et transibis. » Veniens quidem a gentilitate, transibis per legem. « Omnes enim, » inquit, « intelligent me a parvo usque ad magnum eorum ⁶⁸. »

CVI. *Ab initio fidei : a capite Sanir et Aermom.*

Sanir interpretatur *rubus* : Aermom *spiritus*, vel *vox sublimis*. Cum igitur dicat, « a capite Sanir, » hoc modo ostendit principium fidei esse ab eo qui locutus est ad Moysen in rubo, ediditque sublimem vocem filiis Israel, quando exierunt ex Ægyptio. Genus autem ejus non ex uno colligit populo, neque ex uno loco; sed cum summam dixerit, ex diversis gentibus esse qui ad eam veniant, ait :

CVII. *A cubilibus leonum, a montibus pardorum.*

Ut id significet : a palatiis regum, et a varietate

(17) Omnes libri habent Σανίρ.

(18) Hæc est lectio Alex., Aldina et Complut. Lectio Vat. edit. est Ἐρμών.

(19) Explanatio hujus versus sic legitur in cod. Vallie. : Τὴν ἀπαρχὴν τῆς πίστεως αὐτῆς λέγει. Ἀπὸ κεφαλῆς πίστεως Σανιεὶρ καὶ Ἀερμών· Ἀερμών πνεῦμα ἡ φωνὴ μετέωρον. Λέγων οὖν, Ἀπὸ φωνῆς Σανιεὶρ, τοῦτον δεικνύει τὸν τρόπον, ὅτι, κ. τ. λ.

(20) Φῶς μετέωρον habet Vallie., et sic videtur legisse vetus interpretes.

(21) Ἠνίκα ἐξέισαν ἐξ Αἰγύπτῳ. Hæc restituit ex cod. Vallie. quæ absunt a Barb. et meo.

(22) Lege ὁμαδόν.

(23) Barb. cod. πλατειῶν, male. Vallie. πλατειῶν. Sequor versionem vet. int. qui legit παλατιῶν.

peccatorum egressos. Deinde ubi eius generationem A narravit sic eam affatur :

CVIII. VERS. 9. *Cor abstulisti nobis, soror mea sponsa : cor abstulisti nobis in uno oculorum tuorum, in uno ornamento colli tui.*

Venit ejus sponsus, in unum ex oculis ejus intentus. Si quidem carnale esset quod dicitur, non dixisset in uno oculorum tuorum : sed quoniam duos oculos habemus in carne ; in corde vero unam, instar oculi, mentem ; respiciens ad fidem quæ animæ præsidet, piamque intuens mentem, quam oculum appellat, propterea dicit : « Cor abstulisti nobis in uno oculorum, in uno ornamento colli tui, » quod (sc. ornamentum) est, tanquam collam cingens, imposita illi castitas.

CIX. VERS. 10. *Quam speciosa facta sunt ubera tua a vino, et odor vestimentorum tuorum super omnia aromata !*

Speciosa enim facta sunt duo Testamenta a spiritali vino, hoc est sanguine Christi. « Et odor vestimentorum tuorum super omnia aromata ; » ut significet bonum odorem evangelicorum præceptorum super omnia legis mandata.

CX. VERS. 11. *Favum distillant labia tua, sponsa.*

Labia ejus sunt doctores, qui favorum instar, dulcia illi effundunt eloquia doctrinæ. « Favi enim mellis sermones boni ».

CXI. Mel et lac sub lingua tua.

Mel prædicatio pœnitentiæ : lac catechesis legis.

CXII. Et odor vestimentorum tuorum ut odor Libani.

Executio mandatorum, odor suavitatis est Christo.

CXIII. VERS. 12. *Hortus conclusus, soror mea sponsa.*

Conclusus diabolo ; apertus spiritali sponso, Filio Dei Domino nostro Jesu Christo.

CXIV. Hortus conclusus, fons signatus.

“ Prov. xvi, 24.

(24) Vix intelligas vet. interpretem, qui vertit : « Deinceps post generationis ejus collectionem hæc dicit. »

(25) Lego διηγῆται.

(26) Sic habet Compl. et Alex. codex. At edit. Vatic. τραχήλων, Akl. τραχήλῳ.

(27) Locus corruptus. Barb. ἀποβλέπων τῶν πιστῶν. Vallic. ἀποβλέπων τῆς πίστεως. Mutinen. ἀποβλέπων τῆς πίστεως, quibus duabus vocibus superducta est linea, et in margine ascriptum est τῶν πιστῶν. Vet. interpr. videtur habuisse codicem a quo abesset et τῆς πίστεως, et τῶν πιστῶν. Legendum fortasse εἰς τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς ἀποβλέπων τὴν πίστιν, καὶ τὸν εὐσεβῆ θεώμενον λογι-

σῶν, ὅνπερ ὀφθαλμὸν οἶδε καλεῖν, λέγει, ut sit τὴν πίστιν appositum : quam lectionem in versione secutus sum.

(28) Sic habet Vallicell. Cæteri codd. ἐντεθημένη. Sed locum depravatum ita restituo : ἐν μιᾷ ἐνθέματι τραχήλου σου· ὃ ἔστιν, ἐντεθειμένη αὐτῇ περιτραχήλιος σωφροσύνη.

(29) Sacer textus integer est : Τί ἐκαλλιώθησαν μαστοὶ σου, ἀδελφὴ μου νόμφη ; τί ἐκαλλιώθησαν μαστοὶ σου ἀπὸ οἴνου ; Ea prima verba omisit per indiligentiam librarius. Veterem interpretem in suo codice apparet ea habuisse.

(30) Vet. interp. vertit : « Hæc est actio mandatorum tuorum : odor suavitatis est Christus. »

PH. Στ. θ'. Ἐκαρδίωσας ἡμᾶς, ἀδελφὴ μου νόμφη· ἐκαρδίωσας ἡμᾶς ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου, ἐν μιᾷ ἐνθέματι τραχήλου (26) σου.

Ἐκλήλυθεν αὐτῆς ὁ νομφίος. ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν αὐτῆς προσέχων. Εἰ μὲν σαρκικὸν ἦν τὸ λεγόμενον, οὐκ ἂν ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν ἔλεγεν· ἀλλὰ ἐπειδὴ περ δύο ὀφθαλμοὶ εἶχον ἐπὶ σαρκὸς, ἐπὶ δὲ καρδίας ἕνα ὀφθαλμοῦ δίκην τὸν νοῦν· εἰς τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς ἀποβλεπόντων (27) πιστῶν, καὶ τὸν εὐσεβῆ θεώμενον λογισμὸν, ὅνπερ ὀφθαλμὸν οἶδε καλεῖν, λέγων· « Ἐκαρδίωσας ἡμᾶς ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου, ἐν μιᾷ ἐνθέματι τραχήλου σου, » τῇ ἐντεθειμένῃ (28) αὐτῇ περιτραχήλιος σωφροσύνη

PH. Στ. ι'. Τί ἐκαλλιώθησαν μαστοὶ σου ἀπὸ οἴνου (29), καὶ ὁσμὴ ἱματίων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα ;

Ἐκαλλιώθησαν γὰρ αἱ δύο Διαθήκαι καὶ ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ οἴνου· ὅπερ ἔστιν, ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. « Καὶ ὁσμὴ ἱματίων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα· » ἵνα εἴπῃ τὴν εὐωδίαν τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν ὑπὲρ πάντα τὰ τοῦ νόμου προστάγματα.

PI. Στ. ια'. Κηρίον ἀποστάζουσι χεῖλη σου, νόμφη.

Χεῖλη αὐτῆς οἱ διδάσκαλοι τυγχάνουσιν ἄνδρες, οἵτινες κηρίων δίκην τοὺς γλυκεῖς τῆς διδασκαλίας αὐτῇ προχέουσι λόγους. Κηρία γὰρ μέλιτος, λόγοι καλοί.

PIA'. Μέλι καὶ γάλα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν σου. Μέλι τὸ κήρυγμα τῆς μετανοίας, γάλα ἡ κατήχησις τοῦ νόμου.

PIB'. Καὶ ὁσμὴ ἱματίων σου, ὁσμὴ Λιβάνου.

Ἡ ποίησις τῶν ἐντολῶν, ὁσμὴ εὐωδίας τῷ Χριστῷ (30).

PIΓ'. Στ. ιβ'. Κῆπος κεκλεισμένος, ἀδελφὴ μου νόμφη.

Κεκλεισμένος τῷ διαβόλῳ· ἡνεωγμένος δὲ τῷ πνευματικῷ νομφίῳ, τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ.

PIΔ'. Κῆπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη.

Ἡ ποίησις τῶν ἐντολῶν, ὁσμὴ εὐωδίας τῷ Χριστῷ (30).

PIΕ'. Στ. ιγ'. Κῆπος κεκλεισμένος, ἀδελφὴ μου νόμφη.

Κεκλεισμένος τῷ διαβόλῳ· ἡνεωγμένος δὲ τῷ πνευματικῷ νομφίῳ, τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ.

PIΣΤ'. Κῆπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη.

Ἡ ποίησις τῶν ἐντολῶν, ὁσμὴ εὐωδίας τῷ Χριστῷ (30).

Τῇ τοῦ Χριστοῦ σφραγίδι, τῇ ὑπὸ τοῦ λουτροῦ τῆς Ἀπαλιγγενηςίας.

IE'. Στ. ιγ'. Ἀποστολαὶ σου, παράδεισος (51) βοῶν.

Οἱ ἀπόστολοι, ὡς ὁ παράδεισος τῆς τρυφῆς (32), τὴν τοῦ λουτροῦ πηγὴν ἔχοντες.

PIQ'. Μετὰ καρποῦ ἀκροδρῶν· Κύπροι μετὰ νάρδων· νάρδος καὶ κρίκος, κάλαμος καὶ κιννάμωμος (53) μετὰ πάντων ξύλων τοῦ Λιβάνου.

Ἵνα διὰ τῶν αἰσθητῶν τὴν νοητὴν τῶν ἁγίων προσταγμάτων καὶ διάφορον νοήσωμεν εὐωδίαν. Καρποὺς γὰρ ἀκροδρῶν τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης τῶν ἁγίων νοητέον εἶναι. Κύπροι μετὰ νάρδων, οἱ εὐωδιάζοντες τῆς εὐσεβείας λόγοι μετὰ νάρδου τῆς πίστεως. Νάρδος καὶ κρίκος, πίστις μετὰ πίστεως καὶ (34) ἀσκήσεως. Κρίκος γὰρ ἀπεικάζει τοὺς ἀσκητάς τοὺς τῇ πολιτεῖα νεκροῦντας τὸ σῶμα καὶ κροκοειδεῖς (35) ποιοῦντας· καλὰ μὲν δὲ καὶ κινναμώμῳ μετὰ πάντων ξύλων τοῦ Λιβάνου, τοῖς ἀκροτάτοις τῶν ἀρωμάτων, Παῦλον καὶ Πέτρον μετὰ πάντων τῶν πιστῶν ἀρμόζεται· Ἵνα πάντας τοὺς συνταφέντας Χριστῷ ἐν τῷ βαπτίσματι μίαν (36) εὐωδίαν εἴπῃ· θῶεν καὶ ἐν ἀκολουθίᾳ τὸν ἐνταφιασμὸν ὑποσημαίνει τοῦ Χριστοῦ.

PIZ'. Στ. ιδ'. Σμύρναν καὶ ἀλώην (37) μετὰ πάντων πρώτων μύρων.

Ἵνα εἴπῃ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τὸ ταφέν. Σμύρνη καὶ ἀλὼη ἀπὸ Ἰωσήφ εὐσχημονος βουλευτοῦ μετὰ πάντων πρώτων ἀρωμάτων, τοῦτέστι μετὰ πάντων τῶν προταφέντων (38) δικαίων.

PIH'. Στ. ιε'. Πηγὴ (39) κήπων, φρέαρ (40) ὕδατος ζῶντος καὶ βοιζοῦντος ἀπὸ τοῦ Λιβάνου.

Αὐτὸς γὰρ πηγὴ κήπων· καθότι καὶ ἐν Ἱερεμίᾳ ἐγκλητὸν Ἰουδαίους λέγει· « Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος. » — « Καὶ βοιζοῦντος ἀπὸ τοῦ Λιβάνου· » ἀπὸ γενεαλογιῶν πάντων τῶν δικαίων οἶά τις ἐροίσης ἐν πηγῇ (41).

PIΘ'. Ἐξεγέρθητι, βορῶν, καὶ ἔρχου, τότε, καὶ διάπνευσον κήπὸν μου, καὶ βρυσάτωσαν ἀρώματά μου (42).

Ἐκδιώκει τὸν ἀπὸ βορῶν, καθὼς εἶπεν ἐν τῷ προφήτῃ· « Καὶ τὸν ἀπὸ βορῶν, ἐκδιώξω ἀφ' ὑμῶν. » Καὶ προσκαλεῖται τὸν νότον, ὅπερ ἐστὶ τὴν τρυφερὰν τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὔραν, Ἵνα τὸν κήπον διαπνεύσῃ, τοῦτέστι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ βρύσῃ τὰ τῆς δικαιοσύνης ἀρώματα. Εἶτα ἡ Ἐκκλησία προσκαλεῖται τὴν κατάβασιν τοῦ Λόγου, καὶ λέγει·

⁷⁰ Coloss. II, 12 ⁷¹ Jerem. II, 13. ⁷² Joel II, 20.

(51) Aldina habet παράδεισοι, et eam lectionem habuisse videtur in suo codice Salutati.

(52) Lego ut Salutati oīōs παράδεισοι τῆς τρυφῆς.

(53) Edit. Vat. κιννάμωμον.

(34) Duas voces, πίστεως καὶ, delendas censeo, et legendum πίστις κατὰ ἀσκήσεως.

(35) Lego καὶ τὸ σῶμα κροκοειδές.

(36) Videtur deesse ἔχειν. Lego μίαν ἔχειν εὐωδίαν.

(37) Vat. σμύρνα, ἀλώθ. Aqu. σμύρνα καὶ ἀλώθ.

(38) Male vet. interpr. « qui primo sepulti sunt. »

(39) Hic versus ejusque explanatio, absunt a meo et Barb. Ea igitur hic revocavi ex Vallie

Christi signo, quod in lavacro regenerationis (imprimitur.)

CXV. Vers. 13. Emissiones tuæ, paradisi malorum punitorum.

Apostoli, qui veluti deliciarum horti, habent lavacri fontem.

CXVI. Cum fructu nucum : Cypri cum nardis : nardus et crocus, calamus et cinnamomum cum omnibus lignis Libani.

Ut per sensibilia intelligibilem et variam sanctorum mandatorum intelligamus odoris suavitatem. Fructus enim pomorum germina intelligenda sunt justitiæ sanctorum. Cypri cum nardis, sermones qui suavem pietatis odorem spirant cum nardo fidei. Nardus et crocus, fides cum asperitate vitæ. Croco enim assimilat ascetas, qui mortui sunt mundo, et corpus croco simile reddunt. Calamum vero et cinnamomo cum omnibus lignis Libani, quæ quidem sunt præcipua aromata, Paulum et Petrum cum omnibus fidelibus assimilant; ut omnes qui Christo sunt consepulti in baptismo ⁷⁰ unum dicat odorem habere : unde et in sequentibus Christi sepulturam subindicat.

CXVII. Vers 14. Myrrha et aloe cum omnibus primis unguentis.

Ut significet corpus Christi sepultum. Myrrha et aloe a Josepho spectabili senatore cum omnibus primis aromatibus; hoc est, cum omnibus justis qui antea sepulti fuerant.

CXVIII. Vers. 15. Fons hortorum, puteus aquæ vivæ, et cum strepitu fluentis e Libano.

Ipse enim fons hortorum; quatenus in Jeremia increpans Judæos dicit : « Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ ⁷¹. » — « Et cum strepitu fluentis e Libano; » id est, a generationibus justorum veluti quidam (42°).

CXIX. Exsurge, aquilo, et veni, auster, et aspira hortum meum, et fluant aromata mea.

Expellit eum qui est ab aquilone, quemadmodum dicit apud prophetam : « Qui est ab aquilone, expellam a vobis ⁷². » Et advocat austrum, id est, suavem sancti Spiritus auram, ut hortum perflet, hoc est Ecclesiam, et fluant justitiæ aromata. Deinde Ecclesia provocat descensum Verbi, et dicit :

(40) Alex. et Compl. πηγὴ κήπων, φρέαρ. Vatic. πηγὴ κήπου καὶ φρέαρ.

(41) Ἐροίσης ἐν πηγῇ. Ita codd. Vallie., Mutin., Theat., Auxim., Barb. et meus; qui omnes habent ἐροίσης sine ullo accentu. Locus corruptus. Vet. interp., in hoc tamen loco, ut et deinceps, paraphrastes magis quam interpretes ait : « Instar impetus aquæ descendit a generatione Judæorum. » Legit igitur οἶά τις βοίσης ὕδατος ἐκ γενεαλογιῶν τῶν Ἰουδαίων.

(42) Adjeci μου, tum quod ita habet edit. Vat., tum quia eam vocem agnoscit cod. Vallie.

(42°) Hic quædam omittit interpretatio Latina, utpote corruptio Græco textu. Ed. PATR.

CXX. *Descendat fraternus meus in hortum suum, A et comedat fructum pomorum suorum.*

Cujusmodi sit ille fructus, ipse sponsus interpretatur dicens: « Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui misit me⁷³. » Quando igitur ejus voluntatem qui misit se, facit erga servos suos; tunc latatur et poma carpit ex virtute justorum.

CAP. V.

CXXI. *Vers. 1. Introivi in hortum meum, soror mea sponsa. Vindemiavi myrrham meam cum aromatibus meis.*

Sepulturam cum prophetiis, quæ de ipso prophetaverunt.

CXXII. *Manducavi panem meum cum melle meo. B*

Comedi pascha cum humanitate.

CXXIII. *Bibi vinum meum cum lacte meo.*

Galicem cum innocentia.

CXXIV. *Comedite, et bibite, et inebriamini, fratres.*

Mysticum Paschæ convivium indicat, de quo dicit: « Accipite, comedite⁷⁴; » et: « Accipite, bibite⁷⁵. » Luculenter autem ea quæ sequuntur, id quod dictum est confirmant. Ait enim:

CXXV. *Vers. 2. Ego dormio,*

In cruce.

CXXVI. *Et cor meum vigilat.*

Divinitas quæ exspoliavit infernum.

CXXVII. *Vox fraterni mei pulsat ad ostium.*

Luculenter quæ sequuntur, comprobant quæ dicta sunt. Ait enim post resurrectionem: « Venit januis clausis⁷⁶. »

CXXVIII. *Aperi mihi, soror mea, proxima mea.*

Vocat Thomam et ejus incredulam animam,

⁷³ Joan. iv, 34. ⁷⁴ Matth. xxvi, 26. ⁷⁵ ibid. 27. ⁷⁶ I Cor. xi, 24 sqq. ⁷⁷ Joan. xx, 26.

(43) In Vallic. deest articulus δ, ut itidem deest in Vatic.

(44) Cod. Alex. εις κηπόν μου, et sic legit in suo cod. vet. interpr. « in hortum meum. »

(45) Mutinen. ποίων καρπών.

(46) Δέγων έστίν, cod. Vallic. et sic est integer textus S. Joannis.

(47) Vallic. όταν.

(48) Cod. Vatic. φάγετε, πλησίτοι, και πίετε, quam lectionem agnoscit velus interpres, manducate, proximi mei.

(49) Sic cod. Alex. Editio Vatic. habet η πλησίον μου, αδελφή μου. — Prolixior est Philo ad hunc versiculum in Catena Procopii Gazæ quam edidit card. Angelo Mai tom. IX. *Classic. auctor. : Φίλωνος.* Τῷ μεγάλῳ Μωϋσεϊ διὰ φωτὸς πρότερον ἐνεφανίσθη Θεὸς ἐπὶ βάτου· εἶτα διὰ νεφέλης αὐτῷ διαλέγεται· εἶτα ὑψηλότερος ἤδη γενόμενος, ἐν γνόφῳ Θεὸν βλέπει· δὲ διὰ τούτων μανθάνομεν, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἡ πρώτη ἀπὸ τῶν ψευδῶν καὶ πεπλανημένων περὶ Θεοῦ ὑπολήψεων ἀναχώρησις, ἡ ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς φῶς ἐστὶ μεταστάσις· ἡ δὲ προσχεωστέρα τῶν κρυπτῶν κατανόησις, ἡ διὰ τῶν φαινομένων χειραγωγούσα τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν ἀόρατον φύσιν, ὅσόν τις νεφέλη γίνεται, τὸ φαινόμενον μὲν ἅπαν ἐπισκιάζουσα, πρὸς δὲ τὸ κρύφιον βλέπειν τὴν ψυχὴν χειραγωγούσα· ἡ

PK'. Καταβήτω δ (43) ἀδελφιδός μου εἰς κηπὸν αὐτοῦ (44), καὶ φάγέτω καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ.

Ποῖον καρπὸν (45), αὐτὸς ἐρμηνεύει ὁ νυμφίος, « Ἐμὸν βρώμα, » λέγων (46), « ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. » Ὅτε (47) οὖν τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν εἰς τοὺς ἑαυτοῦ ποιεῖ δούλους, αὐτὸς εὐφραίνεται, τὰ ἀκρόδρυα τῆς τῶν δικαίων καρπολογούμενος ἀρετῆς.

ΚΕΦ. Ε'.

PKA'. Στ. α'. Εἰσῆλθον εἰς κηπὸν μου, ἀδελφὴ μου νύμφη. Ἐτῷρησα σὺμόρην μου μετὰ ἀρωμάτων μου

Τὴν ταφὴν μετὰ τῶν προφητειῶν τῶν προφητευουσῶν εἰς αὐτόν.

PKB'. Ἐφαγον ἄρτον μου μετὰ μέλιτός μου.

Ἐφαγον τὸ πάσχα μετὰ φιλανθρωπίας.

PKΓ'. Ἐπιὸν οἶνόν μου μετὰ γάλακτός μου.

Τὸ ποτήριον μετὰ ἀκακίας.

PKΔ'. Φάγετε, καὶ πίετε (48), καὶ μεθύσητε, ἀδελφοί.

Τὴν μυστικὴν τὴν ἐπὶ τοῦ Πάσχα ἐστίασιν, περὶ ἧς λέγει· « Λάβετε, φάγετε· » καὶ, « Λάβετε, πίετε. » Σαφῶς δὲ καὶ ἡ ἀκολουθία συνίστησι τὰ προειρημένα· φησὶ γάρ·

PKE'. Στ. β'. Ἐγὼ καθεύδω.

Ἐν τῷ σταυρῷ.

PKZ'. Καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ.

Ἡ θεότης σκυλεύσασα τὸν ἄδην.

PKZ'. Φωνὴ ἀδελφίδου μου κρούει ἐπὶ τὴν θύραν.

Σαφῶς ἡ ἀκολουθία συνίστησι τὰ προειρημένα. Φησὶ γάρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν· « Ἦλθε τῶν θυρῶν κεκλεισμένων. »

PKH'. Ἀνοιξόν μοι, ἀδελφὴ μου, ἡ πλησίον μου (49).

Καλεῖ τὸν Θωμᾶν καὶ τὴν δύσπιστον αὐτοῦ ψυχὴν·

δὲ διὰ τούτων ὁδεύουσα πρὸς τὰ ἄνω ψυχῇ, ὅσον ἐφικτόν ἐστι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καταλιπούσα ἐν τῶν τῶν ἀδύτων τῆς θεογονίας γίνεται· τῷ θεῷ γνόφῳ πανταχόθεν διαληφθεῖσα, ἐν ᾧ τοῦ φαινομένου τε καὶ καταλαμβανομένου παντός, ἔξω τοῦ καταλειφθέντος, μόνον ὑπολείπεται τῇ θεωρίᾳ τῆς ψυχῆς, τὸ ἀόρατον τε καὶ ἀκατάληπτον ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Θεός· Ἦν οὖν ποτε καὶ ἡ νύμφη μέλαινα τοῖς ἀφωτιστοῖς δόγμασιν, τῇ δὲ πηγῇ τοῦ φωτὸς διὰ τοῦ μυστικοῦ φιλήματος προσαγγεῖν τὸ στόμα ποθήσασα, καλὴ γίνεται, καὶ τὸ μέλαν τῆς ἀγνοίας ἀπέκλεισεν ὕδατι· εἶτα ὡς ἵππος ὁραμούσα, καὶ ὡς περιστέρα διπτάσα, πρότερον μὲν τῇ σκιᾷ τοῦ μήλου μετ' ἐπιθυμίας ὑπαναπαύεται, μῆλον ἀντὶ νεφέλης τὸ ἐπισκιάζον κατονομάζουσα· νῦν δὲ ἤδη ἀπὸ τῆς θείας νυχτὸς περιέχεται· καθ' ἣν ὁ νυμφίος παραγίνεται μὲν, οὐ φαίνεται δέ· ἀλλ' αἰσθῆσιν τινα τῆς παρουσίας δίδωσι τῇ ψυχῇ· ἄπτεται δὲ τῆς σωματικῆς τῶν ἐναρέτων διανοίας ὁ λόγος· αὕτη γάρ θύρα δι' ἧς εἰσικίχεται τὸ ζητούμενον· ἐκφεύγει δὲ τὴν ἐν ἀρχῇ κατανόησιν, τῷ ἀόρατῳ τῆς φύσεως κρυπτόμενος· ἔξω τοίνυν ἑστῶσα τῆς φύσεως ἡμῶν ἡ ἀλήθεια, διὰ τῆς ἐκ μέρους γνώσεως, καθὰ φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐν ὑπονοίαις τίσι καὶ αἰνίγμασι, θυροκρουεῖ τὴν διάνοιαν, Ἀνοιξόν λέγουσα· καὶ μετὰ τῆς προτροπῆς ὑποτιθεμένη τὸν τρόπον, ὅπως ἀνοι-

καὶ λέγει αὐτῇ· « Ἀνοιξόν μοι, ἡ πλησίον μου· » ἵνα ἀνοίξῃ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ τὴν ἰδίαν καρδίαν, καὶ χωρὶς τῆς ἀναστάσεως τὴν πληροφορίαν.

PKΘ'. *Περὶστερά μου, τελεία μου.*

Περὶστερά, διὰ τὴν ἀκακίαν· τελεία, διὰ τὴν τῆς πίστεως ὁμολογίαν· ὁπνίκα λέγει· « Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. »

PA'. *Ὅτι ἡ κεφαλὴ μου ἐπλήσθη δρόσου, καὶ οἱ βόστρυχοί μου ψεκᾶδων νυκτός.*

Ἵποσημαίνει ἐν τούτῳ τὴν περὶ τὸν ὄρθρον ἀνάστασιν, ἐν ᾧ καὶ δρόσος καταπέμπεται.

PAΔ'. Στ. γ'. *Ἐξεδυσάμην τὸν χιτῶνά μου· πῶς ἐνδύσομαι αὐτόν;*

Ὅτι ἐστὶν, Ἐξεδύσατο Ἀδὰμ τὴν ἐντολήν, παραπεισθεὶς ὅπῃ τοῦ ὄφεως. Διεξομολογουμένη ἡ νύμφη λέγει· « Νυκτὸς ἐξεδυσάμην τὸν χιτῶνά μου· πῶς ἐνδύσομαι αὐτόν; » ὅπερ ἐστὶ· Ὡς σκότει τῆς παρακοῆς ἐξεδυσάμην τὴν ἐντολήν, καὶ αὐτὸ ἐξεδυσάμην καὶ τὸ σῶμα. Περὶ γὰρ τῆς ἀναστάσεως ὑπάρχων ὁ λόγος, διεγείρει καὶ ἀνακινεῖ καὶ τὴν παρὰ τοῦ θανάτου αἰτίαν. Ἀναστὰς γὰρ ἐκ νεκρῶν ὁ Μονογενής, καὶ τὴν ἀνάστασιν πάντων προφητικῶς ἐν τῷ ἰδίῳ ἐνδεικνύμενος σώματι, καὶ αὐτὴν τὴν Ἐκκλησίαν ὥσπερ ἐκ νεκρῶν ἀνιστῶν καλεῖ, καὶ λέγει· « Ἀνοιξόν μοι, ἀδελφὴ μου, ἡ πλησίον μου. » Εἴτα ἀποδυρομένη ἀποκρίνεται καὶ λέγει· « Νυκτὸς ἐξεδυσάμην τὸν χιτῶνά μου, » ὅπερ ἐστὶ τὸ σῶμα.

PAΒ'. *Ἐριψάμην τοὺς πόδας μου, πῶς μολυνῶ αὐτούς;*

« Ὁ ἀποθανὼν, δεικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. » Εὐλαδῶς φοβοῦμαι πάλιν ἀναστῆναι καὶ ζῆν, μήπω πάλιν ταῖς αὐταῖς περιπέσω ἁμαρτίαις, « καὶ τοὺς πόδας μολυνῶ. » Ἐνταῦθα δὲ ἐστὶ καὶ πρὸς τὸν Θωμᾶν ὁ λόγος. Εἰ γὰρ πολυπλασιάζεται ἡ διήγησις διὰ τὴν ἀκουόντων ὠφέλειαν, ὅμως ὁ εἰρμὸς τῆς ἀκολουθίας εἰς τὸν Θωμᾶν τὰ λείψανα μὴνύει.

PAΓ'. *Ἀδελφιδός μου ἀπέστειλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀπῆς, καὶ κοιλία μου ἐταράχθη ἐπ' αὐτόν (50).*

Ὅπνίκα ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς τῷ Θωμᾷ· « Δεῦρο (51) βάλε τὴν χεῖρά σου εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ τοὺς δακτύλους σου εἰς τοὺς τύπους τῶν ἥλων. » Ὅτε δὲ ταῦτα γέγονε, καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως ἐπληροφό-

et eique dicit : « Aperi mihi, proxima mea ; » ut aperiat anima ipsius proprium cor, et excipiat plenam fidem resurrectionis.

CXXIX. *Columba mea, perfecta mea.*

Columba, propter innocentiam : perfecta, propter fidei confessionem, quando dicit : « Dominus meus et Deus meus ». »

CXXX. *Quia caput meum impletum est rore, et cincinni mei guttis noctis*

Subindicat in hoc resurrectionem circa diluculum, cum et ros delabatur.

CXXXI. *Vers. 3. Exui tunicam meam : quomodo induam illam?*

Hoc est, Exuit se Adam præcepto, a serpentis suasionem deceptus. Confitetur sponsa et ait : « Noctu exui tunicam meam : quomodo eam induam ? » Hoc est : In tenebris inobedientiae exui præceptum, et ipsum exui corpus. Quæ enim versatur oratio circa resurrectionem, excitat et movet causam mortis. Exsurgens enim a mortuis Unigenitus, et resurrectionem omnium prophetice in proprio corpore ostendens, ipsam Ecclesiam velut a mortuis resurgens vocat, et dicit : « Aperi mihi, soror mea, proxima mea. » Deinde ea lamentabunda respondet, et dicit : « Noctu exui tunicam meam, » hoc est corpus.

CXXXII. *Lavi pedes meos : quomodo inquinabo illos?*

« Qui mortuus est, iustificatus est a peccato ». « Timide metuo, ne rursus resurgam et vivam ; ne rursus in eadem peccata recidam, et pedes inquinem. » Hic autem sermo est etiam ad Thomam. Etsi enim multiplicatur expositio (sc. sæpius iteratur) ad utilitatem audientium, tamen nexus et coherentia ostendit, quæ restant etiam in Thomam convenire.

CXXXIII. *Fraternus meus emisit manum suam de prospectu (52), et venter meus conturbatus est super ipsum.*

Quando dixit Jesus Thomæ : « Mitte nunc manum tuam in latus meum, et digitos tuos in vestigium clavorum ». Quando vero hæc contigerunt, et Thomas de resurrectione fidem plenam concepit ; tunc

⁷⁷ Joan. xx, 29. ⁷⁸ Rom. vi, 7. ⁷⁹ Joan. xx, 27.

γῆναι προσήκει τὴν θύραν, ὅν τινος (κλειδῶς) ὀρέγουσα τὰ καλὰ ταῦτα ὀνόματα, δι' ὧν τὸ κεκλεισμένον ἀνοίγεται· κλειδὸς γάρ ἐστιν ἀντικρυς αἱ τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεις τὰ κρυπτὰ διανοίγουσαι· ἀδελφὴ καὶ πλησίον καὶ περὶστερά τελεία· εἰ γὰρ βούλει σὺ, φησὶν, ἀνοίγῃ τὴν θύραν, καὶ ἐπαρθῇ τῆς ψυχῆς σου τὰς πύλας ἵνα καὶ εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, χρὴ σε ἀδελφὴν μου γενέσθαι ἐν τῷ τὰ θελήματά μου ποιεῖν· χρὴ δὲ καὶ προσεγγίσει καὶ πλησίον γενέσθαι, καὶ ἐν τῇ φύσει τῆς περὶστερᾶς ἔχειν τὸ τέλειον· τοῦτο δὲ ἐστὶ, τὸ ἀνελλιπὴ καὶ πεπληρωμένην εἶναι πάσης κακίας [ita cod.] καὶ καθαρότητος· ταῦτα δὲ γενομένη ἐστὶ σοι κέρως ἐκ τοῦ εἰσδέξασθαι· ἡ ἐκ τῆς κεφαλῆς μου δρόσος, ἥς πληρὴς εἰμι. ἡ τις ἱσθίς ἐστὶ κατὰ τὸν Προφήτην· καὶ αἱ ψεκᾶδες τῆς νυκτός· ἐπεὶ μὴ δυνατόν τὸν ἐντός

τῶν ἀδύτων γινόμενον, ὁμοῦ τινὲ τῆς γνώσεως ἐντυχεῖν· ἀλλ' ἀγαπητὸν εἰς λεπταῖς τισι καὶ ἀμυδραῖς διανοίαις ἐπιψεκᾶζει τὴν γνώσιν αὐτῶν ἡ ἀλήθεια τῆς λογικῆς σταγόνος ἀπορρέουσης· βόστρυχους γὰρ αὐτοῦ τῆς κεφαλῆς ἀπεώρισθαι φημι προφήτας, ἀποστόλους, εὐαγγελιστάς· οὔτινες ὅσον ἐχώρουν, ἐκ τῶν σκοτεινῶν τε καὶ ἀποκρύφων καὶ ἀοράτων θησαυρῶν ἀρυόμενοι, ἡμῖν μὲν ποταμοὶ γίνονται πλήρεις ὑδάτων, ὡς δὲ πρὸς τὴν ὄντως ἀλήθειαν δροσώδεις εἰσι ψεκᾶδες.

EDIT. PATR.

(50) Vatic. cod. καὶ κοιλία μου ἐταράχθη ἐπ' αὐτόν. (51) Sacer textus habet, φέρε τὸν δακτύλον σου ὧδε, καὶ ἴδς τὰς χεῖράς μου· καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου.

(52) De prospectu. Mallem equidem, « de foramine. »

dixit, ventrem sibi conturbatum esse propter resurrectionis miraculum.

CXXXIV. VERS. 5. *Exsurrexi ego aperire fratri meo. Manus meæ stillaverunt myrrham : digiti mei myrrha pleni.*

Luculent et hic sermo potest esse de Thoma. Manibus enim tangens latus Jesu, ipsæ manus ejus stillaverunt myrrham, et digiti ejus myrrha pleni; propterea quod manus Thomæ redolebant myrrham cum Jesu consepultam; ut etiam in hoc testificatum sit revera passibile corpus, idem surrexisse: ideo dicit:

CXXXV. VERS. 6. *In manibus clausuræ; aperui ego fraterno meo.*

Sponsa enim per incredulitatem Thomæ, cum plenissimam hausisset fidem resurrectionis, « In manibus, » inquit, « clausuræ (hoc est, Thomæ, qui clausus fuerat antea in infidelitate, deinde plenam conceperat fidem) aperui ego fratri meo. » Infidelitas enim Thomæ omnibus resurrectionis fidem firmissimam demonstravit; non enim resurrectio fuit phantastica, sed corpus revera cruci affixum: idem reviviscens omnis carnis claram fecit resurrectionem.

CXXXVI. *Fraternus meus transiit.*

Ex inferno per mundum ad cælos.

CXXXVII. *Anima mea egressa est in sermone ejus.*

Quoniam sermone? Eo qui dixit: « Ne timeatis ab iis qui occidunt corpus, animæ vero non possunt quidquam facere⁶⁰; » et: « Qui perdidit animam suam propter me, in vitam æternam custodiet eam⁶¹. »

CXXXVIII. *Quæsi vi eum, et non inveni eum.*

Quærebat enim Ecclesia pacem tempore tentationis: sed non erat opportunum: oportebat enim qui revera fideles essent, in tentationibus sustinere et vincere. Propterea dicit:

CXXXIX. VERS. 6, 7. *Vocavi eum, et non obaudiit me. Invenierunt me custodes, qui circumeunt in civitate: percusserunt me, vulneraverunt me.*

Custodes intelligibiles et spirituales prophetas aperte intelligito, et apostolos qui invenerunt sanctam sponsam, eamque cum pulchro sponso junxerunt. Percussit vero ipsam, et vulneravit Paulus dicens: « Mortificate membra vestra, quæ super

A ρήθη ὁ Θωμᾶς, τότε λέγει, τὴν κοιλίαν τεθροεῖσθαι (55) διὰ τὴν παράδοξον ἀνάστασιν.

ΠΑΔ'. Στ. ε'. 'Ανέστην ἐγὼ τοῦ ἀνοῖξαι τῷ ἀδελφιδῷ μου. Χεῖρές μου (54) ἔσταξαν σμύρναν· δάκτυλοί μου σμύρνας πλήρεις (55)

Σαφῶς καὶ οὗτος τῷ Θωμᾷ δύναται εἶναι ὁ λόγος. Χερεὶ γὰρ ἀρξάμενος (56) τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἰησοῦ, αἱ αὐταὶ χεῖρες αὐτοῦ ἔσταξαν σμύρναν, καὶ οἱ δάκτυλοι αὐτοῦ σμύρνης πλήρεις, διὰ τὸ τὴν σμύρναν τὴν συνταφεῖσαν τῷ Ἰησοῦ πνεῖν τῷ χεῖρε τοῦ Θωμᾶ· ἵνα καὶ ἐν τούτῳ μαρτυρηθῇ, ὅτι ὄντως τὸ παθητικὸν σῶμα, τοῦτο καὶ ἀνέστη· διὸ λέγει·

ΠΑΕ'. Στ. ζ'. 'Επὶ θύρα (57) τοῦ κλειθροῦ· ἤνοιξα ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου.

Ἡ γὰρ νόμφη διὰ τῆς τοῦ Θωμᾶ ἀπιστίας πεπληροφορημένη τὴν τῆς ἀναστάσεως πίστιν, « Ἐπὶ θύραις » ποιεῖ « τοῦ κλειθροῦ »· τούτέστιν (58) τοῦ Θωμᾶ, τοῦ κεκλεισμένου πρότερον εἰς ἀπιστίαν· ἐπείτα δὲ πεπληροφορημένου τῇ πίστει· « Ἦνοιξα ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου. » Ἡ γὰρ τοῦ Θωμᾶ ἀπιστία πᾶσι τὴν τῆς ἀναστάσεως ἐδειξεν πληροφορίαν, ὅτι οὐ φαντασία ἡ ἀνάστασις, ἀλλ' ὄντως τὸ σταυρωθὲν σῶμα, τοῦτο ἀναστὰν τὴν πάσης σαρκὸς σαφῇ παρέστησεν ἀνάστασιν.

ΠΑΓ'. 'Αδελφιδὸς (59) παρῆλθεν ἐκ τοῦ ἔδου (60).

Διὰ τοῦ κόσμου εἰς οὐρανούς.

ΠΑΖ'. Ἡ (61) ψυχὴ μου ἐξηλθεν ἐν λόγῳ αὐτοῦ.

Ποίῳ λόγῳ; Εἰρηκότε· Μὴ φοβεῖσθαι (62) ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τῇ δὲ ψυχῇ μὴ ἐχόντων τι ποιῆσαι· καὶ, « Ὅς ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκα ἐμοῦ, εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν. »

ΠΑΗ'. 'Εζήτησα αὐτόν, καὶ οὐχ εὔρον αὐτόν.

'Εζῆτει γὰρ ἡ Ἐκκλησία εἰρήνῃ ἐν καιρῷ πειρασμοῦ, ἀλλ' οὐκ ἦν καιρὸς· ἔδει γὰρ τοὺς ὄντας (63) πιστοὺς ἐν πειρασμοῖς ὑπομεῖναι, καὶ νικῆσαι. Διὸ λέγει·

ΠΑΘ'. Στ. ζ', ζ'. 'Εκάλει αὐτόν, καὶ οὐκ ὑπήκουσέ μου. Εὔροσάν με οἱ φύλακες, οἱ κινκλοῦντες ἐν τῇ πόλει. Ἐπάταξάν με, ἐτραυμάτισάν με.

Φύλακας νοητοὺς καὶ πνευματικοὺς τοὺς προφῆτας νόει σαφῶς, καὶ τοὺς ἀποστόλους, οἵτινες εὐρόντες τὴν ἁγίαν νόμφην, τῷ καλῷ αὐτὴν νυμφίῳ προσάπτουσιν. Ἐπάταξε δὲ καὶ αὐτήν, καὶ ἐτραυμάτισεν αὐτὴν Παῦλος λέγων· « Νεκρώσατε τὰ μέλη ὑμῶν

⁶⁰ Luc. xii, 4. ⁶¹ Luc. ix 24.

(53) Scribe τεθροεῖσθαι.

(54) Impressi libri χεῖρές μου.

(55) Legendum vel σμύρναν πλήρη, ut Vatic. et reliqui codd., aut σμύρνης πλήρεις, ut habet edit. Complut., et legisse videtur vetus interpres.

(56) Legendum ἀψάμενος.

(57) Scribe χεῖρας, ut habet Vatic. et alii libri, et ut legit vetus interpres: notandum tamen schol. habere ἐπὶ θύρας.

(58) Lego πεπληροφορημένη τῇ τῆς ἀναστάσεως

πίστει, ἐπὶ χεῖρας, φησι, τοῦ κλειθροῦ· τούτέστιν κ. τ. λ.

(59) Libri omnes impressi ἀδελφός μου.

(60) Ἐκ τοῦ ἔδου. Hæc non sunt in sacro textu, sed sunt initium explanationis, scil. ἐκ τοῦ ἔδου διὰ τοῦ κόσμου εἰς οὐρανούς.

(61) Sic Alex. cum articulo, qui abest edit. Vatic.

(62) Lege φοβεῖσθε. Sacer textus habet φοβηθῆτε.

(63) Lego ὄντως. Et sic habuisse videtur in suo cod vel. interpres.

τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἐτραυματίσεν αὐτὴν Ἰωάννης λέγων· « Εἰ αὐτὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν τὰς ψυχὰς ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν θεῖναι. » Καὶ ποῦ τις προφήτης ἐν ταῖς Βασιλείαις τῷ παρεστηκότῃ λέγει· « Ἐν λόγῳ Κυρίου πάταξόν με. » Ὁ δὲ οὐκ ἠθέλησε· καὶ εἶπεν αὐτῷ· « Ἀνθ' ὧν οὐκ (64) ἤκουσας, ἐξελεύσεται λέων ἐκ τοῦ δρυμοῦ, καὶ καταφάγεταί σε. » Ἐπειδὴ γὰρ πνευματικὸν ἦν τὸ προτυπούμενον πάταγμα, οὐ πρὸς ἀναίρεσιν ψυχῆς, ἀλλὰ πρὸς τὸ ὑπὲρ Θεοῦ παθεῖν, τοῦτο οὕτως γεγένηται. Ἐάν οὖν προσέλθῃ σοὶ τις λέγων· Νουθέτησόν με· λέγει σοι, Πάταξόν με, ἵνα αὐτοῦ τὴν σάρκα διὰ τῆς νοουθεσίας νεκρώσῃς τοῦ ἀπέχσθαι αὐτὸν ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ λέγει ὁ προφήτης· « Τραυμάτισόν με, καὶ ἐτραυμάτισεν αὐτόν (65). Ἀξιοπιστότερα γὰρ τραύματα φιλοῦ, ἢ ἐκούσια φιλήματα ἐχθροῦ. » Τραυματοῦσι γὰρ καλὰ τραύματα οἱ ἅγιοι προφῆται τὴν νόμφην καὶ οἱ ἀπόστολοι. Ὅταν γὰρ ἴδῃς ἄνθρωπον σήμερον μὲν ἐν παλατίοις ἐξεταζόμενον τρυφερὸν, καὶ ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἡμφιεσμένον, εἰς ὕστερον δὲ διὰ τῆς τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων διδασκαλίας διαπωλῆσαντα τὰ πάντα, καὶ πτωχεύοντα, καὶ τὸν ἔξω ἄνθρωπον διαφθειρόμενον διὰ νηστείας καὶ χαμηνίας, δῆλονδ' ἐστὶν ἐτραυματίσθαι, ὡς οἱ ἅγιοι μάρτυρες, καὶ οἱ ἀπόστολοι, τὰ στίγματα βαστάζοντες τοῦ Ἰησοῦ διὰ τὰς εἰς αὐτὸν ὁμολογίας, τὸν μακάριον τοῦτον ἐτραυματίσθησαν τραυματισμόν.

PM'. Στ. ζ'. Τὸ (66) δὲ ἦσαν τὸ θέριστρον μου ἀπ' ἐμοῦ φύλακες τῶν τειχέων.

Θέριστρον λέγει τὸ λεγόμενον μαφόριον (67). Ὅταν γὰρ ἡ Ἐκκλησία ὑπὲρ τοῦ σωτηρίου κηρύγματος τὰ αὐτῆς τραυματωθῇ (68) τέκνα, παρρησιάζεται πρὸς τὴν ἑαυτῆς νυμφίον τὸ κάλυμμα αἵρουσα, καὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγουσα· « Ἀνακαλυμμένην προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρίζομεθα. » Οὗτοι οὖν οἱ φύλακες τὸ κάλυμμα τῆς ἀγνωσίας αὐτῆς ἀπεκάλυψαν, περὶ ὧν φυλάκων Ἡσαίας λέγει· « Καὶ ἐπὶ τῶν τειχέων σου, Ἱερουσαλὴμ, καθέστακα φύλακας, ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ ὅλην τὴν νύκτα, οἱ δὲ διὰ τέλους οὐ σωπῆσονται μνησχομένοι Κυρίου.

PMA'. Στ. η'. Ὁρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ· Ἐὰν εὗρητε τὸν ἀδελφιδὸν μου, εἰ ἀπαγγείλητε αὐτῷ; Ὅτι τετρωμένη ἀγάπης εἰμι ἐγώ (69).

Παρρησιάζεται ἐν τοῖς τέκνοις ἡ καλὴ μήτηρ ἡ ἀγία αὕτη Ἐκκλησία, ἐν τοῖς ἁγίοις μάρτυσιν, δι' ὧν ἐσταυρώθη (70), καὶ φησι τοῖς ἀποστόλοις καὶ

⁶⁶ Coloss. iii. 5. ⁶⁷ I Joan. iii. 16. ⁶⁸ III Reg. xx, 35. ⁶⁹ ibid. 36. ⁷⁰ Prov. xxvii, 6. ⁷¹ II Cor. iii, 18. ⁷² Isa. lxi, 6.

(64) In sacris Bibliis legitur : Ἀνθ' ὧν οὐκ ἤκουσας τῆς φωνῆς Κυρίου, καὶ ἰδοὺ σὺ ἀποτρέχεις ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ πατάξει σε λέων. Illud ἐλεύσεται λέων ἐκ τοῦ δρυμοῦ dictum est memoriter a Philone, neque enim est in sacris Bibliis; sed hærebat illi in memoria illud Amos iii, 4, ἐρεύξεται λέων ἐκ τοῦ δρυμοῦ.

(65) Sacer textus habet Πάταξόν με δὴ. Καὶ ἐπάταξεν αὐτόν ὁ ἄνθρωπος.

(66) Deest τὸ δέ. Vat. ed. nec in ulla alia edit. reperitur.

PATROL. GR. XL.

terram ⁶⁶. » Vulneravit eam Joannes dicens : « Si ipse animam suam posuit pro nobis, et nos debemus animas pro fratribus ponere ⁶⁷. » Et alicubi quidam propheta in libris Regum astanti dicit : « In verbo Domini percutite me. » Cumque ille noluisse, dixit ei : « Quia non audisti, exibit leo de silva, et devorabit te ⁶⁸. » Cum igitur spiritualis esset præfigurata percussio non ad vitam adimendam, sed ad mala pro Deo perpetienda, ita illud contigit. Si quis igitur ad te accedat dicens : Mone me : is dicit tibi, Percute me, ut ipsius carnem per monitionem mortifices, et ille abstineat ab omni peccato. Et rursus alibi dicit propheta : « Vulnera me, et vulneravit eum ⁶⁹. Fide enim digniora sunt vulnera amici, quam spontanea oscula inimici ⁷⁰. » Indigunt enim sponsæ salutaria vulnera prophetæ et apostoli. Cum enim videris hominem hodie quidem in palatiis degentem, diffluentem deliciis, mollibus vestibus indutum; postridie vero per prophetarum apostolorumque doctrinam, venditis omnibus, stipendium quærere, et exteriorum hominem per jejunia et humi cubationes enervare in dies, manifestum est hunc vulneratum esse, ut sancti martyres et apostoli, qui vulnera portantes Jesu per confessionem in ipsum, beata hac vulneratione vulnerati sunt.

CXL. VERS. 7. Tulerunt theristrum meum a me custodes murorum.

C Theristrum dicit, quod appellatur maphorium. Cum enim Ecclesia propter salutarem prædicationem in suis filiis vulnerata sit, libere loquitur ad suum sponsum sublato velo, dicens juxta Apostolum : « Revelata facie gloriam Domini speculamur ⁷¹. » Hi igitur custodes velum ignorantie illius revelarunt, de quibus custodibus ait Isaïas : « Et super muros tuos, Hierusalem, constitui custodes tota die et tota nocte, qui nunquam tacebunt recordantes Domini ⁷². »

CXLI. VERS. 8. Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus et viribus agri : Si inveneritis fraternalium meum, quid annuntiabitis ei ? Quoniam vulnerata charitatis ego sum.

Fiduciam habet in filiis suis egregia eademque sancta mater Ecclesia, videlicet in martyribus in quibus crucifixa est; et ait apostolis et prophetis :

(67) De maphorio vide Cl. Gorium *Thes. vet. diptych.* tom. I, cap. 3, pag. 13.

(68) Meus cod. τραυματίση. Male. Emendavi juxta Auximan. et Theat. τραυματωθῇ. Barb. iidem male τραυματωθῶσι.

(69) Sic cod. Alexandr. Vaticana edit. habet ἐγώ εἰμι.

(70) Melius ἐτρώθη, ut habet catena Vaticana, et ut habuit in suo cod. vet. interpres qui vertit, percussa est.

Annuntiate ei, quod ego amore transfixa sum. Deinde A illi respondent eidem, et dicunt :

CXLII. — VERS. 9. *Quid fraternus tuus a fraterno, pulchra in mulieribus?*

Pulchram ipsam inter mulieres vocant. Etenim pulchra ipsa inter tribus Israel : quoniam ille quidem fornicatæ sunt, relicto cælesti viro : ipsa vero cum ipso conjuncta, indissolubilem cum illo in omne ævum retinuit conjunctionem. « Quid fraternus tuus a fraterno? » Quasi dicat : Quid sponsus, qui processit in carne a generatione Israelitici populi?

CXLIII. *Quid fraternus tuus a fraterno, quia sic adjurasti nos?*

Jusjurandum sanctæ Ecclesiæ ad sanctos prophetas (est) desiderium in Deum intentus, et ignitus spiritualisque in eum amor. Deinde ipsis respondet, et ait :

CXLIV. VERS. 10. *Dilectus meus candidus et rubicundus.*

Candidus, quia peccati expers : Peccatum enim non fecit⁸⁹. Rubicundus autem propter Spiritum sanctum, et propter sanguinem pro ea effusum in salutem et resurrectionem nostram.

CXLV. *Electus ex decem millibus.*

Quod ait, « Electus ex decem millibus, » innuit partum Deiparæ non solum ex decem millibus hominum, sed etiam angelorum et archangelorum.

CXLVI. VERS. 11. *Caput ejus aurum Cæphas.*

Caput humanæ figuræ intelligit ; sanctos scilicet patriarchas et justos qui probati iustar auri per fidem splendidi facti sunt. Aurum vero Cæphas nominat, quod interpretatur *petra* propter soliditatem fidei ipsorum.

CXLVII. *Cincinnati ejus elatæ, nigri tanquam corvus.*

Cincinnati ejus, opinor, sanctos cives intelligit, et apostolos et omnes justos. Quoniam capiti assimulantur patriarchæ, propterea quod ab eis secundum carnem Christus processit. Bene itaque cincinnati assimilant apostolos, qui post eos venerunt. Elatas vero vocat cincinnati, propterea quod ipsi persecutionibus sunt exagitati. Illud vero, « nigri tanquam corvus, » in memoriam revocat eorum vitam in passionibus versatam. Et corvum nominans, vitam prædicat omnis sollicitudinis de victu expertem, quemadmodum in beato propheta Elia.

CXLVIII. VERS. 12. *Oculi ejus ut columbæ.*

Oculi Unigeniti, sacerdotales homines constituti⁹⁰ I Petr. II, 22.

(71) Vetus interpres longe aliam exhibet et diversam explanationem.

(72) In hunc versum desinit cod. Vallicellanus ; cætera desiderantur.

(73) Sic cod. Alex. Cæteri κεφαλα.

(74) Vet. interpr. *abjecti*; et infra in explanatione, « abjectos autem dicit. » Absurde utrobique. Legendum « abietes. » Sed melius retinisset Græcam vocem ἐλάται, propter verbum ἐλαύνεσθαι.

τοῖς προφήταις, Ἀπαγγέλιτε, ὅτι τετρωμένη ἀγάπης εἰμὶ ἐγώ. Εἶτα ἀνταποκρίνονται αὐτῇ ἐκεῖνοι, καὶ λέγουσι·

PMB'. Στ. θ'. *Τὶ ἀδελφιδός σου ἀπὸ ἀδελφιδού, ἢ καλὴ ἐν γυναιξί;*

Καλὴν αὐτὴν ἐν γυναιξὶ καλοῦσιν. Καὶ γὰρ καλὴ αὐτὴ ἐν ταῖς φυλαῖς τοῦ Ἰσραὴλ· ὅτι ἐκεῖναι μὲν ἐπόρνευσαν, καταλιποῦσαι τὸν ἐπουράνιον ἄνδρα· αὕτη δὲ συζευθεῖσα αὐτῷ, ἀδιάλυτον τὴν πρὸς αὐτὸν ἔσχεν εἰς αἰῶνας συνάφειαν. « Τὶ ἀδελφιδός σου ἀπὸ ἀδελφιδού; » Ἰνα εἴπῃ· Τὶ ὁ θυμῷος ὁ προῖων ἐν σαρκὶ ἀπὸ τῆς γενεαλογίας τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ;

PMΓ'. *Τὶ ἀδελφιδός σου ἀπὸ ἀδελφιδού, ὅτι οὕτως ὤρκισας ἡμᾶς;*

Ὁ δὲ ὅρκος (71) τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας ὁ πρὸς τοὺς ἁγίους προφήτας, ἡ ἐκτενὴς ἐπιπόθησις, ἡ πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ ἡ διάπυρος καὶ πνευματικὴ πρὸς αὐτὸν ἀγάπη. Εἶτα ἀποκρίνεται αὐτοῖς, καὶ λέγει·

PMA'. Στ. ι'. *Ἀδελφιδός μου λευκὸς καὶ πυρρόρος.*

Λευκὸς διὰ τὸ ἀναμάρτητον· Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησε· πυρρόρος δὲ διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ διὰ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ αὐτῆς ἐκχυθὲν εἰς σωτηρίαν καὶ ἀνάστασιν ἡμῶν.

PME'. *Ἐκλελογισμένος (72) ἀπὸ μυριάδων.*

Τὸ λέγειν, « Ἐκλελογισμένος ἀπὸ μυριάδων, » δείκνυσιν τὸν διὰ τῆς Θεοτόκου τοκετὸν ἀπὸ μυριάδων οὐ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων.

PMΖ'. Στ. ια'. *Ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ χρυσίον Καίφας (73).*

Κεφαλὴν τοῦ ἀνθρώπου χαρακτῆρα λέγει, τοὺς πατριάρχας καὶ τοὺς δικαίους· οἵτινες χρυσοῦ δίκην δοκιμασθέντες, λαμπροὶ ἀνεδείχθησαν τῇ πίστει. Χρυσίον δὲ Καίφας ὀνομάζει, ὅπερ ἐρμηνεύεται *πέτρα*, διὰ τὸ στερέμνιον αὐτῶν τῆς πίστεως.

PMZ'. *Βόστρυχοι αὐτοῦ ἐλάται (74), μέλανες ὡς κόραξ.*

Βοστρύχους αὐτοῦ, οἶμαι, τοὺς ἁγίους πολιτευτὰς λέγει, τοὺς τε ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς δικαίους. Ἐπειδὴ περ κεφαλῇ ἀπεικάζονται πατριάρχαι, διὰ τὸ ἐξ ἐκείνων κατὰ σάρκα τὸν Χριστὸν προσεληλυθέναι. Εἰκότως οὖν βοστρύχους τοὺς μετ' ἐκείνους ἀπεικάζει ἀποστόλους. Ἐλάτας δὲ λέγει τοὺς βοστρύχους, διὰ τὸ ἐν διωγμοῖς ἐλαύνεσθαι αὐτούς. Τὸ δὲ, « μέλανες ὡς κόραξ, » ὑπομιμνήσκει τὴν τῆς κακοπαθείας αὐτῶν πολιτείαν. Καὶ τὸν κόρακα ὀνομάζων, τὴν ἀμέριμον αὐτῶν τῆς τροφῆς ἀναγορεύει διαγωγὴν, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ μακαρίου προφήτου Ἠλία.

PMH'. *Ὄφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς περιστερὰ.*

Ὄφθαλμοὶ τοῦ Μονογενοῦς οἱ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις

« Est autem ἐλάτῃ germen novellum palmæ, seu involucrem instar calicis, seu vaginulæ fructuum palmæ florentium. Porro vagina hac se pandente, prorumpunt flosculi numerosi, modice densis et longis villis appensi, botri magni instar coacervati. Huic ergo elatæ, sic sua filamenta diffundenti et flosculos ostendenti, capillos comparas sponsi. » Menochius ad h. l.

τεταγμένοι ιερατικοὶ ἄνδρες, οἱ τὴν δωρεὰν τοῦ λου-
τροῦ ἐγχεχειρισμένοι. Ἡ γὰρ δύναμις τοῦ ἁγίου
Πνεύματος περιστερῶς ἀπεικάζεται, καθὼς ἔχομεν ἐν
Εὐαγγελίοις. Ἡ ἐπὶ ὀφθαλμοί, περὶ ὧν καὶ Ζαχα-
ρίας λέγειν μοι δοκεῖ· « Ἐπὶ οὗτοι ὀφθαλμοὶ Κυρίου
εἰσὶν, οἱ ἐπιδιδέοντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. »

PMΘ'. Ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων.

Ἀκολουθῶς τοὺτους λέγει εἶναι (75), ἵνα το πλή-
ρωμα τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας τῶν ὑδάτων
ἀγιάσῃ. Εἴτα ἐπιλέγει·

PN'. Λελουμένοι ἐν γάλακτι, καθήμεναι ἐπὶ
πληρώματα.

Ἐν τῇ τῆς ἀκακίας λευκότητι· ἐπὶ πληρώματι
τῶν Ἐκκλησιῶν, καθεζόμεναι ἐπὶ τὸ πλήρωμα τοῦ
νόμου, τὴν ἀγάπην· « Πλήρωμα γὰρ νόμου, ἡ ἀγάπη. »
Ἐπὶ ταύτην καθέζεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἐπὶ τὰ
τῶν Ἐκκλησιῶν πληρώματα.

PNA'. Στ. ιλ'. Σιαγόνες αὐτοῦ ὡς φιάλαι τοῦ
ὁσώματος, φύουσai μυρεψικά.

Τούτου γὰρ τὰς σιαγόνας φιάλας ἀρωμάτων εἰκό-
τως ἀπεικάζει ἡ θεία Γραφή, τὴν εὐωδίαν πνευσά-
σαις (76) τοῦ τῆς πίστεως ἀρώματος. « Φύουσai
μυρεψικά, » τὰ ἅγια Εὐαγγέλια ἀπὸ τῆς τῶν προφη-
τῶν σκευασίας, ἅπερ οἱ χρεοῖσιν (77) τὰς τῆς ψυ-
χῆς μυρίζονται ῥίνας, ἵνα τὴν δυσωδίαν ἀποβάλωσιν
τῶν σαρκικῶν ὀρέξεων καὶ μιαρῶν ἐπιθυμιῶν

PNB'. Χείλη αὐτοῦ κρίνα στάζοντα σμύρναν
πλήρη.

Κρίνοις γὰρ τῶν λόγων λευκότητα ἀπεικαστέον.
Οὗτοι γὰρ στάζουσι σμύρναν πλήρη τὴν τῶν ἁγίων
μαρτύρων ταφήν, λέγοντες· « Μακάριοι οἱ δεδιωμέ-
νοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία.

PNT'. Στ. ιδ'. Χεῖρες αὐτοῦ τορευταί, χρυσαῖ,
πεπληρωμέναι θαρσίς.

Σαφῶς ᾗδῃ καὶ φανερώς ἡ θεία καὶ πνευματικὴ
Γραφή καὶ τῶν κατὰ τὸν σταυρὸν ἤλων τοῦ Κυρίου
ἀναγορεύει τὴν θέσιν. Ὅπηνίκα ἐτάνυσε τὰς χεῖρας
ὁ Δεσπότης ἡμῶν Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τότε γε-
γόνασι τορευταί, τοῖς τύποις τῶν ἤλων τορευθεῖσαι·
χρυσαῖ δὲ, διὰ τὴν καθαρότητα, καὶ διὰ τὸ ἀναμάρ-
τητον. Τὸ δὲ, « πεπληρωμέναι θαρσίς, » περιφανῶς
ᾗδῃ τὸ πλήρωμα τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς προμη-
νύει. Θαρσίς γὰρ ἐρμηνεύεται ἐπιστροφή χαρᾶς.
Χριστοῦ γὰρ τανύσαντος ἐπὶ σταυροῦ τὰς χεῖρας,
ἐπέστρεψε πρὸς αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία μετὰ χαρᾶς,
λέγουσα· « Ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερυγῶν σου ἐλπιδίω »
καὶ πάλιν· « Ἐν σκέπῃ τῶν πτερυγῶν σου σκεπά-
σεις με »· καὶ, Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ.

PND'. Κοιλία αὐτοῦ, πυξίον ἐλεφάντινον ἐπὶ
λίθου σαρκεῖον.

Κοιλίαν, οἶμαι, τοῦ Λόγου τὸν τῶν ἁγίων λέγει χο-
ρὸν, καθαρὸν καθάπερ πυξίον ἐλεφάντινον, ῥύπον
μὴ δεχόμενον, ἐφ' οὗ πυξίου πνευματικοῦ (78) κοδί-

in Ecclesiis, quibus commissum est donum lavacri.
Virtus enim sancti Spiritus columbæ assimilatur,
ut habemus in Evangeliiis. Vel (significantur) septem
oculi, de quibus Zacharias loqui mihi videtur :
« Septem isti sunt oculi Domini, qui respiciunt su-
per omnem terram ⁹⁰. »

CXLIX. Super plenitudines aquarum.

Consequenter hos dicit esse [« super plenitudines
aquarum, »] ut sanctificet plenitudinem aquarum la-
vacri regenerationis. Deinde subdit :

CL. Lotæ in lacte, sedentes super plenitudines.

Innocentiæ candore. In plenitudine Ecclesiarum,
sedentes in plenitudine legis, scilicet in dilectione :
« Dilectio enim plenitudo legis ⁹¹. » Super hanc
sedet Spiritus sanctus, et super Ecclesiarum pleni-
tudines.

CLI. Vers. 13. Genæ ipsius ut phialæ aromatis,
germinantes unguenta.

Ejus genas phialis aromatum apte assimilat san-
cta Scriptura, quæ suavem olent odorem aromatis
fidei. « Germinantes unguenta, » sacra Evangelia ex
prophetarum apparatu, quibus qui inunguntur, na-
res animæ unguento oblinunt, ut carnalium cupidita-
tum et nefariæ concupiscentiæ fetorem arceant.

CLII. Labia ejus lilia stillantia myrrham plenam.

Liliis enim assimilandus sermonum candor. Ii
anim stillant myrrham plenam, sanctorum martyrum
sepulturam, dicentes : « Beati qui persecutionem
patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est
regnum ⁹². »

CLIII. Vers. 14. Manus ejus tornatiles, aureæ,
plenæ Tharsis.

Luculenter jam et aperte sacra et spiritualis Scri-
ptura clavorum in cruce Domini positionem enun-
tiat. Quando expandit manus Dominus noster Jesus
Christus in cruce, tunc factæ sunt tornatiles, im-
pressionibus clavorum tornatæ; aureæ vero propter
nitorem et innocentiam omnis peccati expertem.
« Plenæ Tharsis, » manifeste jam complementum con-
versionis gentium prophetice indicat. Tharsis enim
interpretatur conversio gaudii. Christo enim exten-
dente manus in cruce, Ecclesia se convertit ad ipsum
cum gaudio, dicens : « In umbra alarum tuarum
aperabo ⁹³; » et rursus : « In umbra alarum tuarum
proteges me ⁹⁴; » et : « Venite, exsultemus Do-
mino ⁹⁵. »

CLIV. Venter ejus pyxis eburnea super opidem
sapphirum.

Ventrem, opinor, Verbi appellat chorum sancto-
rum, purum velut pyxidem eburneam quæ sordes
non contrahit, super qua spirituales codicilli scri-

⁹⁰ Zach. iv, 10. ⁹¹ Rom. xiii, 10. ⁹² Matth. v, 10. ⁹³ Psal. lvi, 2. ⁹⁴ Psal. xvi, 10. ⁹⁵ Psal. xciv, 1.

(75) Suspisor hic deesse ἐπὶ πληρώματα ὑδά-
των.

(76) Sic emendavi. Barb. et meus πνεύσαι.

(77) Legendum χρίμενοι.

(78) Lege πνευματικοί.

buntur, non terreni principatus, sed regni cœlestis. *Ma verba*, « super lapidem sapphirum, » id puto significare, quod quemadmodum sapphirus, quidquid prope sibi est, ad se trahit: ita sanctorum chori eos deducunt secum ad regnum cœlorum qui accedunt ad eorum doctrinam.

CLV. VERS. 15. *Crura ejus columnæ marmoreæ.*

Crura totum corpus portant, quemadmodum apostoli veluti columnæ universam portant Ecclesiam. Marmoreæ vero appellantur propter firmitudinem, propter stabilitatem, propter puritatem. Hæc enim omnia sunt in apostolis propter fidei soliditatem.

CLVI. *Fundatæ super bases aureas.*

Id est, super Dei mandata.

CLVII. *Species ejus ut Libanus, electus ut cedri.* B

Ipsius Christi humanitatem assimilat veteribus justis.

CLVIII. VERS. 16. *Guttur ejus dulcedo, et totus desiderium.*

Æstimato melliflua verba dulcedinis gutturis ejus ex sacris Scripturis, saltem aliqua ex parte: neque enim omnia poteris. « Guttur ejus dulcedo, et totus desiderium. » — « Venite, » inquit, « qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos⁹⁶. » — Guttur ejus dulcedo. — « Confide, fili: dimituntur tibi peccata tua⁹⁷. » — « Guttur ejus dulcedo. » — « Surge » igitur, « et tolle grabatum tuum⁹⁸; » et quæcunque his similia. « Et totus, » inquit, « desiderium. » — « Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum⁹⁹. »

CLIX. *Hic frater meus, et hic proximus meus, filiæ Hierusalem.*

Fraternus propter parentum genealogiam: proximus, quia e cœlo delapsus accessit ad Ecclesiam amore impulsus erga homines.

CLX. *Quo abiit frater tuus, pulchra in mulieribus?*

Interrogant filiæ Hierusalem: « Quo abiit frater tuus, pulchra in mulieribus? » hoc est, Ecclesiam (interrogant) pulchra inter duodecim tribus.

CLXI. VERS. 17. *Quo respexit frater tuus? et quæremus eum tecum.*

« Quærite, » inquit Scriptura¹, « Dominum, omnes humiles terræ. » Quomodo Quærite? « Operamini iudicium, facite justitiam². » Sic a sponsa quæritur sponsus. Tamen interrogata respondet:

CAP. VI.

CLXII. VERS. 1. *Descendit in hortum suum frater meus.*

Domini descensum ad inferos puto significare;

⁹⁶ Matth. xi, 28. ⁹⁷ Matth. ix, 2. ⁹⁸ Joan. v, 8.

(79) Vet. interpr.: « Sic ergo et sanctorum chorus appropinquantes sibi per fidem et justitiam haurit ad cœlos. » Parum feliciter.

(80) Aldina sic, et ita legit vet. interpre. Cæteri impressi habent γλυκασμοί.

(81) Barber. et meus ἀπῆλθεν. Restitui ἀπέβλε-

κελλοι γράφονται, οὐκ ἐπιγείας ἀρχῆς, ἀλλ' ἐπουρανίου βασιλείας. Τὸ δὲ, « ἐπὶ λίθου σαπφείρου, » οἶμαι, ἐπειδὴ περὶ ὁ σάπφειρος, ᾧ πλησιάζει, τοῦτο πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπᾷ· οὕτως καὶ τῶν ἁγίων οἱ χοροὶ μεθ' ἑαυτῶν τοὺς πλησιάζοντας αὐτῶν τῇ διδασκαλίᾳ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν ἀνάγουσι (79) βασιλείαν.

PNE'. Στ. ιε'. Κνημαι αὐτοῦ, στύλοι μαρμάρينوι.

Αἱ κνημαι τὸ πᾶν βαστάζουσι τοῦ σώματος, καθάπερ καὶ οἱ ἀπόστολοι στύλων δίκην τὴν πᾶσαν βαστάζουσιν Ἐκκλησίαν. Μαρμάρινοι δὲ κέκληνται, διὰ τὴν στερεότητα, διὰ τὴν ἑδραιότητα, διὰ τὴν καθαρότητα. Ταῦτα γὰρ πάντα τοῖς ἁγίοις πρόσκειται ἀποστόλοις, διὰ τὸ στερέμνιον τῆς πίστεως.

PNΓ'. Τεθεμελιωμένοι ἐπὶ βάσεις χρυσᾶς.

Ὅπερ ἐστὶν, ἐπὶ τὰς τοῦ Θεοῦ ἐντολάς.

PNZ'. Εἶδος αὐτοῦ ὡς λίθανος, ἐκλεκτός ὡς κέδροι.

Τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ τοῖς πάλοι δικαίοις ὅμοιοι.

PNH'. Στ. ις'. Φάρυγξ αὐτοῦ γλυκασμός (80), καὶ ὁλος ἐπιθυμία.

Ἀναλογίζου δὲ τῆς γλυκύτητος τοῦ φάρυγγος αὐτοῦ τὰ μελισταγῆ ῥήματα ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, κἄν ἐκ μέρους· οὐ γὰρ ὅλα δυνήσει. « Φάρυγξ αὐτοῦ γλυκασμός, καὶ ὁλος ἐπιθυμία. » — « Δεῦτε, » λέγων, « οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » — « Φάρυγξ αὐτοῦ γλυκασμός. » — « Θάρσει, τέκνον, ἀφείωνται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου. » — « Φάρυγξ αὐτοῦ γλυκασμός. » — « Ἐγειρε » οὖν, « καὶ ἄρον τὸν κράββατον· » καὶ ὅσα τοῦτοις ὅμοια. « Καὶ ὁλος, » φησὶν, « ἐπιθυμία. » — « Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν. »

PNΘ'. Οὗτος ὁ ἀδελφιδός μου, καὶ οὗτος πλησίον μου, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ.

Ἀδελφιδός, διὰ τὴν τῶν πατέρων γενεαλογίαν· πλησίον δὲ, διότι ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς, ἐπλησίασεν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ φιλανθρωπίαν.

PE'. Πού ἀπῆλθεν ὁ ἀδελφίως σου, ἡ καλὴ ἐν γυναιξίν;

Ἐπερωτῶσιν αἱ θυγατέρες Ἱερουσαλήμ· « Πού ἀπῆλθεν ὁ ἀδελφιδός σου, ἡ καλὴ ἐν γυναιξί; » τοῦτο ἐστὶ, τὴν Ἐκκλησίαν ἐν ταῖς δώδεκα φυλαῖς.

PEA'. Στ. ιζ'. Πού ἀπέβλεψεν (81) ὁ ἀδελφιδός σου; καὶ ζητήσομεν αὐτὸν μετὰ σοῦ.

« Ζητήσατε, » φησὶ, « τὸν Κύριον, πάντες οἱ ταπεινοὶ τῆς γῆς. » Πῶς δὲ, Ζητήσατε (82); « Ἐργάζεσθε κρίμα, καὶ δικαιοσύνην ποιήσατε. » Οὕτως ἀπὸ τῆς νύμφης ὁ νυμφίος ζητεῖται. Ὅμως ἐπερωτωμένη, λέγει·

KEΦ. Γ'.

PEB'. Στ. α'. Καταβήτω ἀδελφιδός μου εἰς κῆπον αὐτοῦ (83).

Τὴν τοῦ Κυρίου εἰς τὸν ἄδην κάθοδον, οἶμαι, λέγει· Luc xii, 15. ¹ Sophon. ii, 3. ² Ezech. xlv, 9.

φεν, ut est in cod. Vallic. et in sacr. Bibliis impressis omnibus: et sic legit etiam vetus interpres.

(82) Male omnes codd. ζητήσεται.

(83) Vat. edit. habet Ἀδελφιδός μου κατέβη εἰς κῆπον· et hanc lectionem agnoscit vet. interpres.

γχι· ἡ γὰρ ἀκολουθία τοῦτο σημαίνει. Λέγει γαρ· **A** id enim ostenditur ex sequentibus. Ait enim : **ΠΕΓ'.** *Eis φιάλας τοῦ ἀρώματος.*

Οἱ πάλοι δίκαιοι, οἱ πρὸ τῆς παρουσίας πατριάρχαι, Ἀβραάμ, Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ, Νῶε καὶ Ἰώδ, καὶ Δανιήλ, Δαβὶδ καὶ Σαμουὴλ, Ἐλισσαῖος καὶ πάντες οἱ καθ' ἐξῆς. Οὗτοι πάντες φιάλαι τοῦ ἀρώματος· οἷτινες ἀρωμάτων δίκην πνέουσι τὰ δικαιώματα. Ὅτε γὰρ εἰς ἄδην κατελθὼν, εἰς τὸν παράδεισον εἰσῆλθε, μαρτυρεῖ μοι αὐτὸς Κύριος, λέγων τῷ ληστῇ· « Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. » Κῆπος (84) δηλονότι ὁ τοῦ Θεοῦ παράδεισος.

ΠΕΔ'. *Ποιμαίνειν ἐν κήποις, καὶ συλλέγειν κρίνα.*

Τὰς κατὰ τὸν τόπον Ἐκκλησίας. Εἰ μὴ γὰρ πρῶτον εἰς τὸν ἓνα κήπον κατέβη, καὶ τὰ τοῦ θανάτου συνέλασε κέντρα, οὐκ ἐποίμανεν ἐν κήποις, τουτέστιν ἐν ταῖς κατὰ τόπον Ἐκκλησίαις. Πρόσεχε δὲ τῇ ἀκριβεῖ τῶν λεγομένων. Εἰς μὲν τὸν ἓνα κήπον καταβαίνειν λέγεται· μετέπειτα δὲ οὐκέτι, Ποιμαίνειν ἐν κήπῳ, φησιν, ἀλλὰ, « Ποιμαίνειν ἐν κήποις, » ὅπερ ἔστιν ἐν ταῖς κατὰ τόπον Ἐκκλησίαις. « Συλλέγειν κρίνα, » τουτέστι τὰς τῶν ἁγίων γραφάς (85) διὰ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Εἴτα ἡ ἀκολουθία τὸδε τὸ λόγιον συνίστησι.

ΠΕΕ'. Στ. β'. *Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῶ μου, καὶ ὁ (86) ἀδελφιδός μου ἐμοί.*

Ἐγὼ αὐτῷ τοὺς ὕμνους, αὐτὸς ἐμοὶ τοὺς ἐπαίνους. Ὑμνεῖ γὰρ ἡ νύμφη· καὶ πάλιν ἐπαινεῖται. Ἐγὼ αὐτῷ τὰς πράξεις τῆς δικαιοσύνης, καὶ αὐτὸς ἐμοὶ τοὺς μισθοὺς τῶν κατορθωμάτων. « Ἰδοὺ γὰρ ὁ μισθὸς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον ἐναντίον αὐτοῦ (87)· ὡς ποιμὴν ποιμαίνει τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συναΐζει ἄρνας. »

ΠΕΖ'. *Ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνοις.*

Ὅπερ ἔστιν, ἐν τῇ λευκότητι τῶν ἁγίων προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων.

ΠΕΖ'. Στ. γ'. *Καλὴ, ἡ πλησίον μου (88), ὡς εὐδοκία (89), ἐκλεκτὴ (90) ὡς Ἱερουσαλήμ.*

« Ὑπόχρησας, Κύριε, τὴν γῆν σου. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. » Εὐδοκία δὲ ἔστιν ἐκουσιότης, καθὼς καὶ ἑτέρα λέγει Γραφή· « Ἐν ἐκουσιασμοῖς (91) εὐλογεῖτε τὸν Θεόν. » Λέγων οὖν « εὐδοκία, » τὸ ἐκούσιον αὐτῆς ἔδειξε, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν νυμφίον εὐδοκίαν. « Ὁραία ὡς

¹ Luc. xxiii, 43. ² Isa. xl, 10, 11. ³ Psal. lxxxiv, 1. ⁴ Luc. ii, 14. ⁵ II Esdr. ix, 5.

Nec alia lectio reperitur in cæteris editionibus et mss.

(84) Vet. interpr. male hæc reddit; ait enim: « Græce enim hortus *paradisus* appellatur. » Non illud dicit Philo, nec ad rem facit, quod hortus Græce *παράδεισος* appelletur; quanquam hæc vox Persica est, ut constat ex Xenoph. *Œcon.* cap. 4, n. 13, et pluribus aliis ll. in K. Π. et περὶ Ἀναβ. Id autem vult Philo, horti nomine hoc in loco intelligi Dei paradisum.

(85) Locus manifeste depravatus: forte legendum. τὰς τῶν ἁγίων πράξεις.

(86) Lectio cod. Alex. cum articulo δ.

(87) Locus Isaïæ sic se habet in sacris Bibliis: Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον ἐναντίον αὐτοῦ, « Ecce merces ejus cum eo, et opus in

Veteres just; patriarchæ qui præcesserunt Domini adventum, Abraham, Isaac et Jacob; Noe, et Job, et Daniel; David et Samuel; Elisæus et omnes qui deinceps fuerunt. Hi omnes sunt phialæ aromatis; qui aromatum instar spirant justificationes. Quod autem ad inferos cum descendisset, in paradisum sit ingressus, id mihi testatur ipse Dominus qui latroni, « Hodie, » inquit, « mecum eris in paradiso ». Hortus nimirum Dei paradisum significat.

CLXIV. *Pascere in hortis, et colligere lilia.*

Hoc est, Ecclesias diversis in locis fundatas. Nisi enim primum in unum hortum descendisset et mortis aculeos contrivisset, non pasceret in hortis, id est, in Ecclesiis per diversa loca dispersis. Adjicito etiam animum ad ea quæ accurate hic dicuntur. Dicitur enim in unum hortum descendisse. Deinde non amplius dicit, Pascere in horto, sed « Pascere in hortis, » id est, in diversis Ecclesiis. « Colligere lilia, » hoc est sanctorum scripturas per humanas actiones. Deinde quæ sequuntur hoc eloquium confirmant.

CLXV. VERS. 2. *Ego fraterno meo, et fraternus meus mihi.*

Ego illi hymnos, ille mihi laudes. Lauat enim sponsa, et vicissim laudatur. Ego illi actiones justitiæ, et ille mihi mercedem bonorum operum. « Ecce enim merces in faciem suam; et opus coram eo. Quemadmodum pastor pascit gregem suum, et brachio suo congregabit agnos ». »

CLXVI. Qui pascit in liliis.

Id est, in albedine sanctorum prophetarum et apostolorum.

CLXVII. VERS. 3. *Pulchra es, proxima mea, sicut beneplacitum, speciosa ut Hierusalem.*

« Benedixisti, Domine, terram tuam ». Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum ». Beneplacitum autem est, cum quis voluntarie quidpiam facit, quemadmodum et alia dicit Scriptura: « In voluntariis benedicite Deum ». Dicens igitur « beneplacitum, » voluntarium ipsius osten-

conpectu illius. » Vet. interpretes habuisse videtur in suo cod. εἰς πρόσωπον· vertit enim, « ante faciem ejus. »

(88) Vat. edit. Καλὴ εἰ ἡ πλ., et hanc lect. sequitur vet. interpretes.

(89) Vetus interpretes vertit, « tanquam complacens. » Videtur habuisse lectionem Symmachi, quæ est εὐδοκτητή.

(90) *Ἐκλεκτή.* Nulli libri habent hanc lectionem. Vatic. edit. exhibet ὥρατα, quam lectionem agnoscit vet. interpr. et ipse Philo in explanatione hujus versus.

(91) Locum hunc in sacris Bibliis reperire mihi non licuit. — Respicit forte Philo ad I Esdræ iii, 5.

dit et beneplacitum erga sponsum. « Speciosa ut Hierusalem, » ut cœlestis civitas. « Accessistis enim ad montem Sion, et cœlestem Hierusalem *. » Cum enim dicit speciosam ut Hierusalem, filios suos assimilat angelis qui in cœlis sunt, propter virginitatis pulchritudinem et obedientiæ obsequium.

CLXVIII. *Pavor ut ordinatæ.*

Pavor enim (sc. stupor) est fidelium animas videre ordinem servantes; ait enim Scriptura: « Crediderunt quicunque ordinati erant ad vitam æternam * ».

CLXIX. VERS. 4. *Averte oculos tuos e regione mei, quoniam ipsi excitaverunt me.*

Oculi tui, inquit, vias meas observent. In me intendant oculi interni cordis tui. « Quoniam ipsi excitaverunt me. » Exteriorum oculorum honestas, et interiorum (oculorum) intentio in me tua, desiderium tui iniecit in me.

CLXX. *Capillamentum tuum sicut greges caprarum, quæ revelatæ sunt e Galaad.*

Multitudo populi ante fidem assimilabatur gregi caprarum. Sed ait: « Quæ ascenderunt de Galaad, » hoc est de habitatione testimonii; propterea dentes statim nominat, ut crucis confessionem ostendat.

CLXXI. VERS. 5. *Dentes tui sicut greges detonsarum.*

Detonsos ipsos dicit, propterea quod exuerunt veterem hominem cum actibus suis et concupiscentiis ¹⁰ in lavacro regenerationis. Id luculenter ostendunt quæ sequuntur; ait enim:

CLXXII. *Quæ ascenderunt de lavacro, omnes gemellos habentes et infecunda non est in eis.*

Gemellos enim habent animæ, quæ per baptismum Spiritum sanctum acceperunt. « Et infecunda non est in eis. » Prolem enim habent bonam, nimirum justificationum fructus.

CLXXIII. *Sicut funiculus coccineus labia tua.*

Verba hæc significare videntur pœnitentiam, quam Rahab ostendit per coccineum funiculum ¹¹, quem in signum a fenestra suspendit, ut et superius diximus; confessionem etiam (significare videntur) fidei de sancta Trinitate; subdit enim:

CLXXIV. *Et loquela tua speciosa.*

Id est, confessio quæ orthodoxæ fidei rectitudinem prædicat.

CLXXV. VERS. 6. *Sicut cortex mali punici, genitua.*

Propter similitudinem coloris cum sanguine Christi.

CLXXVI. *Extra taciturnitatem tuam.*

Silentium enim illius alia definitur esse pulchri-

* Hebr. XII, 22. * Act. XIII, 48. ¹⁰ Coloss. III, 9.

(92) Legendum puto eis me sὸν τὸν πόθον, vel potius eis με σου τὸν πόθον.

(93) Sic videtur legisse vet. interp. Vatic. habet ἀνεψάνησαν, et Compl. ἀνέβησαν.

(94) Lege ἀπεικάζεται.

Ἱερουσαλήμ, ὡς ἡ ἐπουράνιος πόλις. « Προσεληλύθατε γάρ, » φησί, « Σιών δρει, » καὶ Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. Ὅταν γὰρ αὐτὴν ὠραίαν εἶπῃ ὡς Ἱερουσαλήμ, τὰ τέκνα αὐτῆς ἀφομοιοῖ τοῖς ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλοις, διὰ τε τὴν τῆς παρθενίας ὠραιότητα, καὶ διὰ τὴν τῆς ὑπακοῆς εὐπειθειαν.

PEH'. Θάμβος ὡς τεταγμένοι.

Θάμβος γάρ ἐστι τὰς εὐτακτοῦσας θεάσασθαι ψυχὰς τῶν πιστῶν. « Ἐπίστευσαν » γάρ, φησὶν, « ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. »

PEΘ'. Ἀπόστρεψον ὀφθαλμούς σου ἀπεναντίον μου, ὅτι αὐτοὶ ἐνεπτέρωσάν με.

Οἱ ὀφθαλμοὶ σου, φησὶν, ἐμὰς ὁδοὺς τηρεῖτωσαν. ἐμοὶ προσεχέτωσαν οἱ ἔνδον ὀφθαλμοὶ οἱ τῆς καρδίας. B « Ὅτι αὐτοὶ ἐνεπτέρωσάν με. » Ἡ τῶν ἔξω ὀφθαλμῶν σεμνότης, καὶ ὁ τῶν ἐνδον πρὸς ἐμὲ σκοπὸς σου, αὐτὸς εἰς μέσον τὸν πόθον (92) ἤγαγεν.

PO'. Τρίχωμά σου ὡς ἀγέλαι τῶν αἰγῶν, αἱ ἀνεκαλύφθησαν (93) ἀπὸ τοῦ Γαλααδ.

Τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ πρὸς μὲν τῆς πίστεως ἀπεικάζετο (94) τῇ ἀγέλῃ τῶν αἰγῶν. Ἀλλὰ φησὶν: « Αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ Γαλααδ, » ὅπερ ἐστὶν ἀπὸ τῆς κατοικίας τῆς μαρτυρίας. Διὸ καὶ τοὺς ὀδόντας εὐθὺς λέγει, ἵνα τὴν ὁμολογίαν σημαίνει τὴν ἐπὶ σταυροῦ.

POA'. Στ. ε'. Ὀδόντες σου ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων.

Κεκαρμένους δὲ αὐτοὺς λέγει διὰ τὸ ἀπεκδύσασθαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις ἐπὶ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας. Τοῦτο σαφῶς ἡ ἀκολουθία δείκνυσιν. λέγει γάρ:

POB'. Αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ, αἱ πᾶσαι διδυμεύουσαι, καὶ ἀτεκνοῦσα οὐκ ἐστὶν ἐν αὐταῖς.

Διδυμεύουσαι γὰρ αἱ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰληφῆναι διὰ τοῦ βαπτίσματος ψυχαί. « Καὶ ἀτεκνοῦσα οὐκ ἐστὶν ἐν αὐταῖς. » Γεννήματα γὰρ καλὰ τοὺς τῶν δικαιομάτων ἔχουσι καρπούς.

POΓ'. Ὡς σπαρτίον κόκκινον (95) χεῖλη σου.

Τὴν μετάνοιαν τὴν ἐπὶ τῆς Παλῆ διὰ τοῦ σπαρτίου τοῦ κοκκίνου, οὗ ἐκρέμασε σημείου ἀπὸ τῆς θυρίδος ἀπὸ σημείου (96) ἔοικεν ὁ λόγος, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν· καὶ τὴν ὁμολογίαν τὴν ἐπὶ τῆς Τριάδος πίστεως. Ἐπάγει δέ:

POΔ'. Καὶ ἡ λαλία σου ὠραία.

Ὅπερ ἐστὶν, ἡ ὁμολογία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ὠραιότητα (97) βῶσα.

POE'. Στ. ζ'. Ὡς λέπυρον τῆς βοῆς, μὴ λέν σου.

Διὰ τὸ ὁμολοχεῖν τῷ τοῦ Χριστοῦ αἵματι.

POZ'. Ἐκτὸς τῆς σιωπῆς σου.

Τὴν γὰρ σιωπὴν αὐτῆς, ἔργων (98) ὀρίζεται κάλ-
¹¹ Jos. II, 21.

(95) Vatic. edit. τὸ κόκκινον.

(96) Lego ἀποσημαίνει, ὡς ἔοικεν.

(97) Legendum puto ὀρθότητα.

(98) Legendum ἔτερον, ut habet cod. Auximanus.

λος· σωπώσης γὰρ αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἀπρεπῶν ῥημάτων, βοώσης δὲ αὐτῆς τὴν τοῦ Χριστοῦ ὁμολογίαν, καὶ τὰ αὐτῆς σύμβουλα ῥήματα τῶν τοῦ Κυρίου προσηγοριῶν.

POZ'. Στ. ζ'. 'Εξήκοντά εἰσι βασίλισσαι καὶ ὀγδοήκοντα παλλακαί.

'Εξήκοντα, οἶμαι, λέγει τὰς πρὸ τῆς περιτομῆς δικαίας ψυχὰς τῶν τε πατριάρχων, καὶ τῶν ἐξαρχήθεν. Διὸ καὶ βασιλίτσας αὐτὰς ὀνομάζει· ὀγδοήκοντα δὲ παλλακὰς, τὰς μετὰ τὴν περιτομὴν τῶν ἐπιχειρουμένων (99) προφητῶν ψυχὰς.

POH'. Ἀλλὰ (1) καὶ νεάνιδες, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός.

Πᾶσαι μὲν τῶν ἀπ' αἰῶνος δικαίων ψυχαί.

POΘ'. Στ. η'. Μία ἐστὶ περισσότερά μου, τελεία μου.

Μία ἐστὶν αὕτη ἡ ἀγία 'Εκκλησία, ἡ τὸ μὲν ἀκέραιον τῆς περισσότερᾶς ἔχουσα, τὴν δὲ τελείαν φρόνησιν τῆς οὐρανοῦ σοφίας λαγρῶσα.

PII'. Μία ἐστὶ τῇ μητρὶ αὐτῆς.

Τουτέστι τῇ ἐπουρανοῦ σοφίᾳ, τῇ ἀμέμπτῳ σαρκὶ τοῦ Χριστοῦ.

PIA'. 'Εκλεκτὴ ἐστὶ τῇ τεκούσῃ αὐτὴν

'Ὑν τῷ ἀναγεννᾶσθαι αὐτὴν διὰ τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας.

PIB'. Εἰδοσαν αὐτὴν θυγατέρες, καὶ μακαριοῦσιν αὐτὴν, βασίλισσαι καὶ (2) παλλακαὶ αἰνέσουσιν (3) αὐτήν.

« Πολλοὶ γὰρ προφῆται » καὶ δίκαιοι « ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκούσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. »

PIΓ'. Στ. θ. Τίς αὕτη ἀναβαλνύουσα (4) ὡσεὶ ὄρθρος,

« Ὅπερ ἐστὶν, ἀπὸ σκότους εἰς φῶς. Ὡς καὶ (5) 'Ἡσαΐα οἶδεν αὕτη λέγειν· « Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ θεός, διότι φῶς τὰ προσηγοριὰ σου ἐπὶ τῆς γῆς. »

PIΔ'. Καλὴ ὡς σελήνη, ἐκλεκτὴ ὡς ὁ ἥλιος.

Σελήνῃ αὐτὴν ἀπεικάζει, διὰ τὸ φθίνειν ἐν πειρασμοῖς, ἀνανεοῦσθαι δὲ τῇ νίκῃ. Σελήνῃ αὐτὴν ἀπεικάζει διὰ τὸ ἐκλείπειν ἐν θανάτῳ, ἀνανεοῦσθαι δὲ ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων. 'Εκλεκτὴ δὲ πάλιν ὡς ὁ ἥλιος, διὰ τὴν τῆς πίστεως λαμπρότητα, καὶ διὰ τὸ κάλλος τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, ὅπερ ἔχει παρ' αὐτοῦ λαβοῦσα.

PIE'. Θάμβος ὡς τεταγμέναι.

Τὸ μὲν θάμβος, οἶμαι, διὰ τῆς θεοσημείας τῶν ἀποστόλων, καὶ ἐκ τοῦ ἐκθαμβεῖσθαι τοὺς δῆμους, ὁρῶντας τὸν ἐν γενετῇ (6) χωλὸν ἀλλόμενον, καὶ πε-

tudo. Tacet enim ab indecoris verbis, alta voce Christi confessionem profitetur, et, quæ cum illa consentiunt, verba præceptorum Domini.

CLXXVII. VERS. 7. Sexaginta sunt reginæ, et octoginta concubinæ.

Sexaginta, opinor, vocat animas ante circumcisionem justas patriarcharum, et eorum qui fuerunt ab initio. Propterea eas vocat reginas. Octoginta vero concubinas vocat animas prophetarum obscuri nominis, qui fuerunt post circumcisionem.

CLXXVIII. Et adolescentulæ, quarum non est numerus.

Omnes quidem a sæculo animæ justorum.

CLXXIX. VERS. 8. Una est columba mea, perfecta mea.

Una est ipsa sancta Ecclesia, quæ simplicitatem quidem habet columbæ, perfectam vero prudentiam sortita est cælestis sapientiæ.

CLXXX. Una est matri suæ.

Hoc est, cælesti sapientiæ, inculpatæ carni Christi.

CLXXXI. Electa est ei quæ peperit ipsam.

Tum cum per lavacrum regenerationis renata est.

CLXXXII. Viderunt eam filiæ, et beatam prædicabunt eam, reginæ et concubinæ laudabunt eam.

« Multi » enim « prophetæ » et justī « desiderarunt videre quæ vos videtis, et non viderunt; et audire quæ auditis, et non audierunt ».

CLXXXIII. VERS. 9. Quæ est ista, quæ procedit sicut aurora?

Id est, e tenebris ad lucem, quemadmodum in Isaia ipsa dicit: « Ex nocte surgit diluculo spiritus meus ad te, Deus, quoniam lumen præcepta tua super terram ».

CLXXXIV. Pulchra ut luna, electa ut sol.

Lunæ eam assimilat, propterea quod deficit in tentationibus, renovatur autem in victoria. Lunæ eam assimilat, propterea quod deficit in morte, renovatur vero in resurrectione justorum. Electa vero ut sol, propter fidei splendorem, et propter pulchritudinem solis justitiæ, quam ab eo acceptam habet.

D CLXXXV. Pavor ut ordinatæ.

Pavor, opinor, propter signa divina apostolorum, et eo quod populi stupore perculsi sunt videntes claudum a nativitate exsiliensem et ambulantiem ».

¹² Matth. xiii, 17. ¹³ Isa. xxvi, 9. ¹⁴ Act. iii, 8, 9.

(99) Prophetas intelligit obscurioris nominis, quos Videntes appellat Scriptura. Eorum passim mentio sit in libris Regum. Hi non ita clari, ut in majores prophetæ, et xii minores, qui celebres prophetias ediderunt. Vel. int. verit, « qui non aperte prophetaverunt, » quasi legerit ἐπιχειρουμένως προφητεύσαντων.

(4) Ἀλλὰ non est in sacro textu, neque eam agnoscit vetus interpres. Hæc vox derivavit ex voce παλλακαί, in quam desinit proxime superior versiculus.

Legendum καὶ νεάνιδες sine ἀλλά.

(2) Sic Alex. cod. Vaticana editio habet καί τις.

(3) Vatic. edit. καὶ αἰνέσουσιν, quam voculam καί agnoscit vetus interpres.

(4) Ed. Vat. ἐκκύπτουσα. Schol. habent ἀναβαλνύουσα.

(5) Leg. vel 'Ἡσαΐας — αὐτήν, « quemadmodum et Isaia vidit eam dicere: » vel καὶ ἐν 'Ἡσαΐᾳ, « ut etiam in Isaia novit ipsa dicere. »

(6) Melius ἐκ γενετῆς.

et Dorcadem a mortuis excitatam ¹⁸, et umbram Petri infirmos sanantem ¹⁹. Hæc videntes stupebant, et « credebant quotquot ordinati erant ad vitam æternam ²⁰. »

CLXXXVI. Vers. 10. In hortum nucis descendi videre in genimine torrentis.

Hortum nucis, ut arbitror, dicit sacerdotes et scribas populi, descensum de cœlis Unigeniti prophetans. Hortus enim nucis bene appellavit Hierusalem et templum; quandoquidem virga Aaronis sacerdotii significationem habens floruit. Nux in genimine torrentis in tempore passionis; de quo, ut existimo, David dicit: « Torrentem pertransiit anima nostra ²¹, » innuens tentationes.

CLXXXVII. Videre an floruit vinea.

« Vineæ » enim, ait Scriptura, « boni palmitis Israel ²². Et misit filium suum paterfamilias, ut caperet fructum suum vineæ ²³. » Illi vero eiecerunt Dominum extra Hierusalem, et sustulerunt in crucem.

CLXXXVIII. Si floruerunt mala granata.

At ibi quidem non floruit vinea, sed tulit spinas. Coronam enim de spinis Unigenito plexerunt. Propterea in Isaia id vineæ exprobrat dicens: « Expectavi dum faceret uvam, et fecit spinas ²⁴. » — « Mala granata » vero « floruerunt, » id est, Ecclesiæ per diversa loca dissitæ: et ut mala granata sanguineum et vineum colorem habent aspectu, et intus fructum multis granis compositum: ita sanctæ Dei Ecclesiæ sanguine Christi perunctæ, merito malis granatis assimilantur; multitudinem enim sanctificati populi rubro colore tinctam in se continentes, cœlestis doni habent bonitatem.

CLXXXIX. Ibi dabo ubera mea tibi.

Vetus Testamentum, opinor, et Novum dicit se dare in Ecclesiis proprio sponso. Sponsa enim aliquando sponsi ubera, aliquando sua ipsius ubera vocat duo Testamenta. Cum enim laudat suum sponsum ait: « Bona ubera tua super vinum. » Nunc vero duo hæc Testamenta sua vocat ubera: « Ibi dabo ubera mea tibi. » Id est, in Ecclesia duo Testamenta perfecta et completa in operibus justitiæ meorum filiorum. Accipit enim ea (ubera) in mandatis, ut adimpleat legem et quæ in Evangeliiis præcipiuntur. Ea vero præbet rursus, cum implet quæ in iis statuuntur.

¹⁸ Act. ix, 40. ¹⁹ Act. v, 15. ²⁰ Act. xiii, 48. ²¹ Isa. v, 2.

(7) Sic cod. Alex. Editio Vatic. habet γεννή-
μασι.

(8) Hæc est lectio cod. Alex. et edit. Complutensis. Editio Vat. habet ἐξηγήσαν sine et.

(9) Sic emendandum, cum omnes codd. habeant οἶνον.

(10) Salutatis et vet. interpretes videntur legisse ἐπι-
κεχωσμέναι.

(11) Τὸ δὲ πολυάνθρωπον ἁγισμοῦ, hoc est τοῦ

Ἀριπατοῦντα· τὴν δὲ Δορκάδα ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένην, καὶ τὴν σκιάν Πέτρου τοὺς ἀσθενοῦντας ἰωμένην. Ταῦτα βλέποντες ἐθαμβοῦντο, καὶ ἐπίστευον ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. »

PHQ'. Στ. ι'. Εἰς κῆπον καρύας κατέβη· ἰδεῖν ἐν γεννήματι (7) τοῦ χειμάρρου.

Κῆπον καρύας, τοὺς ἱερεῖς οἶμαι λέγειν καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ, τὴν ἐξ οὐρανῶν κάθοδον τοῦ Μονογενοῦς προφητεύων. Κῆπον γὰρ καρύας καλῶς εἶπε τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸ ἱερόν· ἐπειδὴ περ ἡ Ἀρωνή-
της ῥάβδος, τὴν σημασίαν ἔχουσα τῆς ἱερωσύνης, ἐξ-
ἠνθήσε. Καρύα ἐν γεννήματι τοῦ χειμάρρου ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους· περὶ οὗ οἶμαι καὶ τὸν Δαβὶδ λέγειν· « Χεῖμαρρον διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν, » τοὺς πειρασμοὺς ἀνιπτόμενος.

B PHZ'. Ἰδεῖν εἰ ἠνθήσεν ἡ ἀμπελος.

« Ἀμπελος » γὰρ, φησὶν, εὐκκληματοῦσα Ἰσραὴλ. Καὶ ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὁ οἰκοδεσπότης λαβεῖν τὸν καρπὸν αὐτοῦ τῆς ἀμπέλου. » Οἱ δὲ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς Ἱερουσαλήμ τὸν Κύριον ἐσταύρωσαν.

PHH'. Εἰ ἠνθήσεν (8) αἱ ῥοαί.

Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν οὐκ ἠνθήσεν ἡ ἀμπελος, ἀλλὰ ἀκάνθας ἐκαρποφόρησεν. Στέφανον γὰρ ἐξ ἀκανθῶν τῷ Μονογενεῖ ἐπλεξαν. Αἰδὲ καὶ ἐν Ἡσαΐα μέμφεται τῷ ἀμπελῶνι τοῦτο λέγων· « Ἐμείνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. » — « Αἱ » δὲ « ῥοαὶ ἐξηγήσαν »· τουτέστιν αἱ κατὰ τόπον Ἐκκλησίαι. Καὶ καθάπερ αἱ ῥοαὶ αἰμοειδῆ καὶ οἶνωπὸν (9) ἔχουσι τὴν εἰδέαν, πολυκόκκινόν τε τὸν ἐντὸς ἔχουσι καρπὸν· οὕτως καὶ αἱ ἅγαι τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαι, τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ ἐπικεχρισμέναι (10), εὐλόγως ῥοαὶς ἀπεικάζονται. Τὸ δὲ πολυάνθρωπον ἁγισμοῦ (11) τοῦ λαοῦ ἔνδον ἔχουσαι οἶνωπὸν (12), τὴν χρηστότητα κέκτηνται τῆς οὐρανίου δωρεᾶς.

PHΘ'. Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστοὺς μου σοί (13).

Παλαιὰν οἶμαι ταύτην λέγειν καὶ Καινὴν Διαθήκην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις δοῦναι τῷ ἰδίῳ νυμφίῳ. Ὅτε μὲν γὰρ μαστοὺς τοῦ ἰδίου νυμφίου λέγει τὰς δύο Διαθήκας, ὅτε δὲ μαστοὺς ἑαυτῆς λέγει ταύτας ἡ νύμφη. Ἐπειδὴν γὰρ ἐπαινεῖ τὸν ἑαυτῆς νυμφίον, λέγει, ὅτι « Ἀγαθοὶ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον. » Νῦν δὲ ταύτας τὰς δύο Διαθήκας, ἰδίους φάσκουσα μαστοὺς, λέγει· « Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστοὺς μου σοί· » ὅπερ ἐστὶν, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰς δύο Διαθήκας τετελεσμένας καὶ πεπληρωμένας ἐν ἔργοις δικαιοσύνης πῶν ἰδίων τέκνων. Λαμβάνει γὰρ αὐτοὺς ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ ποιῆσαι τὸν νόμον, καὶ τὰ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις διατεταγμένα· διδῶσιν δὲ πάλιν, πληρώματα τὰ ἐν αὐτοῖς προτεταγμένα.

ἁγιασμένου λαοῦ. Modus loquendi est, de quo dixi supra ad cap. iv, 2.

(12) Error idem qui supra, in omnibus codd. οἶνω-
πὸν.

(13) Hactenus Philo sacrum textum integrum exhibuit. Sed in hoc loco illa omisit, οὐκ ἔγνω ἡ ψυχὴ μου, quæ inter hunc et sequentem versum interjecta sunt. Vetus itidem interpretes eadem præter-
iit.

Ρι'. Στ. ια'. Ἐθετό με ἄρματα Ἀμιναδάβ.

Ἀμιναδάβ ἐρμηνεύεται πατὴρ εὐδοκία. Ἐθετο τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ τετράκιπον τῶν εὐαγγελικῶν ἀρμάτων· ἵνα ἐν αὐτῷ ἐπιβάσῃ, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀσπάζεται πορεῖαν πυρίνῃ αἵματι καὶ αὐτὴ ὅπερ ἐστὶ, τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς οὐρανοὺς ἀναλαμβάνομένη.

Ρι'Α'. Στ. β'. Ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, Ὁδολλαμίτις (14).

Ὁδολλαμὴς ἐρμηνεύεται μαρτυροῦσα εἰς ὕδωρ. Βλέπε τὴν θαυμασίαν ἀκολουθίαν ταύτης τῆς ἁγίας νύμφης Χριστοῦ. Τίς γὰρ εἰς ὕδωρ μαρτυρεῖ, ἀλλ' ἢ αὐτὴ, ὅτε διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας τὴν τῆς Τριάδος μίαν ὁμολογεῖ θεότητα, καὶ ταύτην τὴν πίστιν εἰς ὕδωρ μαρτυροῦσα; Αἰπλὴν δὲ κελεύει τὴν ἐπιστροφὴν ποιήσασθαι, « Ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, » λέγων, ἵνα μὴ μόνον τῷ στόματι μαρτυρησῇ, ἀλλὰ καὶ τὰς πράξεις ἐναρέτους καὶ περπούσας τῇ ἐπιστροφῇ παράσχοι.

Ρι'Β'. Ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, καὶ ὀφόμεθα ἐν σοί.

Ἐπίστρεψε ἀπὸ κακίας εἰς ἀκακίαν, ἀπὸ πονηρίας εἰς ἀγνείαν, ἀπὸ ὀργῆς εἰς πραότητα, ἀπὸ θυμοῦ εἰς ἐπιεικειαν, ἀπὸ ὑπερηφάνειας εἰς ταπεινοφροσύνην, ἀπὸ μίσους εἰς ἐντελῆ (15) ἀγάπην. « Καὶ ὀφόμεθα ἐν σοί » Χριστὸν τὸν λέγοντα· « Ἐνοικήσω ἐν ὑμῖν, καὶ ἐμπεριπατήσω. »

Ρι'Γ'. Τί ὄψεσθε ἐν τῇ Ὁδολλαμίτιδι, ἡ ἐρχομένη ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν;

Μετά γάρ τὸ βάπτισμα « ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν, » ὅπερ ἐστὶν ὡς ἄγγελοι Θεοῦ, οἱ νεοφώτιστοι ἔρχονται. Ἀγγέλοις γὰρ ἀπαντήσας Ἰακώβ λέγει· « Παρεμβολὴ Θεοῦ αὐτῇ. »

ΚΕΦ. Ζ'.

Ρι'Δ'. Στ. α'. Τί ὠραιώθησαν διαδήματά σου (16) ἐν ὑποδήμασι, θύγατερ Ἀμιναδάβ;

Θαυμάζει τὰ ὑποδήματα τῆς θυγατρὸς τῆς τοῦ πατρὸς εὐδοκίας (17). Περὶ ὧν ὑποδημάτων καὶ Παῦλος μοι δοκεῖ ὁ θεϊκτάτος Ἀπόστολος λέγων· « Ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. » Θαυμάζει δὲ καὶ τῶν ἀποστόλων διαδήματα. « Ὡς ὠραίοι » γὰρ, φησὶ, « οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ! »

Ρι'Ε'. Ρυθμοὶ μηρῶν σου ὅμοιοι ὀρμίσκοις, ἐργῶ χειρῶν τεχνίτου (18).

Τὸ συνεσφιγμένον τῶν μηρῶν σου ἐπὶ τῇ τῆς σω-

²² II Cor. vi, 16; Levit. xxvi, 12. ²³ Gen. xxxii,

(14) Vetus interpres habet « Salamis. » Vatic. edit. Σουαμίτις.

(15) Mutin. cod. τελείαν.

(16) Hujus lectio versus nihil differt a lectione quæ est cod. Alex. qui tamen post ὑποδήμασι non habet σου. Edit. Vaticana neque habet τί, et habet ὑποδήμασί σου, et exhibet Ναδάβ, non Ἀμιναδάβ.

(17) Forte τῆς πατρὸς εὐδοκῆς, « bene acceptæ. » Vide supra ad cap. vi, 3. Hac voce usus est Symmachus ad illum versiculum.

(18) Hujus versus lectio quam exhibet Philo, eadem plane est quam habet Alex. cod. Vaticana edi-

A CXc. Vers. 11. Posuit me currus Aminadab.

Aminadab interpretatur patris beneplacitum. Posuit Ecclesiam in quadrijugi curru Evangeliorum, ut cum ipsum conscenderit, ipsam quoque iter ad cœlum amplectatur in curru igneo, id est Spiritu sancto in cœlos assumpta.

CXCI. Vers. 12. Convertere, convertere, Odollamitis.

Odollames interpretatur testificans in aqua. Vide sanctæ hujus sponsæ Christi miram in suis verbis cohærentiam. Quis enim testificatur in aqua, nisi illa, cum per lavacrum regenerationis unam Trinitatis consistet divinitatem, et hanc ipsam fidem in aqua confitendo? Duplicem vero jubet conversionem dicens: « Convertere, convertere; » ne ore tantum consistatur, sed actiones propter virtutem laudabiles et conversione dignas exhibeat.

CXCII. Convertere, convertere, et videbimus in te.

Convertere a malignitate ad innocentiam, a fornicatione ad castitatem, ab iracundia ad mansuetudinem, a furore ad æquitatem, a superbia ad humilitatem, ab odio ad perfectam dilectionem. « Et videbimus in te » Christum, qui sit: « Inhabitabo in vobis, et inambulabo ²⁴. »

CXCIII. Quid videbitis in Odollamitis, quæ venit ut chori castrorum?

Nam post baptismum « ut chori castrorum, » id est, ut angeli Dei veniunt nuper baptizati. Angelis enim occurrens Jacob dicit: « Castra Dei hæc ²⁵. »

CAP. VII.

CXCIV. Vers. 1. Quid speciosi facti sunt gressus tui in calceamentis, filia Aminadab?

Demiratur calceamenta filiæ, quæ patri complacuit. De quibus calceamentis Paulus mihi videtur divinisissimus Apostolus loqui: « Calceati pedes in præparatione Evangelii pacis ²⁶. » Demiratur vero etiam gressus apostolorum; ait enim: « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona ²⁷! »

CXCV. Moduli femorum tuorum similes torquibus, operi manuum artificis.

Ut femora cingantur castitatis zona, videtur mihi

²⁸ Ephes. vi, 15. ²⁹ Rom. x, 15.

tion non habet σου, et pro ἔργῳ χειρῶν τεχνίτου exhibet ἔργον τεχνίτου sine χειρῶν. — Fusi⁹ ad hunc versiculum Auctor noster in Catena Procopii Gazæi: Φίλωνος. Ρυθμοὺς μηρῶν λέγει τὴν εὐτακτον μὲν τῶν προκοπτόντων κίνησιν· ὅμοιοι δὲ εἰσιν ὀρμίσκοις, ἔργον χειρῶν τεχνίτου· οὐ γὰρ ἐπηρμένην φρονήματι συνῆν τοῖς προκόπτουσιν, ἀλλὰ ταπεινῶ καὶ συγκεκραμένῃ δίχην ὀρμίσκου· διὰ δὲ τὸ ἐπιστημόνως τοῦτο ποιεῖν, ἔργον χειρῶν τεχνίτου εἶναι λέγεται· καὶ τὸ διανοητικὸν δὲ, τὸ πάντοτε πεπληρωμένον νοημάτων τελείων κεκραμένων, πρὸς τὴν τῶν μαθητῶν ἐπιτηδεύοντα· πᾶσαν δὲ τετορευμένην ἔνοιαν αἰσχροῦ, ὀφθαλμὸς ἐστὶ τορευτῶς,

hoc loco sacra Scriptura præcipere, dicens : « Moduli femorum tuorum similes torquibus, operi manuum artificis. » Cineta enim Ecclesia sanctorum harmonia (seu modulo) castitatis assimilatur operi artificis, qui fabricatus est cælum et terram, et in utero matris formam hominis. Huic operi ipsius assimilatur venerandam castitatis virtutem.

CXCVI. VERS. 2. *Umbilicus tuus crater tornatilis, non deficiens misto.*

Umbilico, ut arbitror, sacrarium ipsius (sponsæ) purissimum et omnis peccati expers assimilatur. Cum enim dicit, « non deficiens misto, » intelligit non deficiens Christi sanguine. Bene autem illum (umbilicum) tornatilem vocat, quod erasos sacerdotes esse oportet et ab omni peccato purgatos.

CXCVII. VERS. 3. *Venter tuus acervus frumenti septus liliis.*

Ventrem ipsius intelligit populi multitudinem : apte enim multitudinem frumento assimilatur ; propterea quod etiam Dominus dixerit de ejus fructu : « Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet ; si autem mortuum fuerit, majorem fructum affert ²⁰. » Acervus igitur frumenti dicitur sancta Ecclesia, quando turba incondite coacta, singuli singulis coacervati per bonam concordiam, ordinatum et veluti turrim populum firmum exhibent, quemadmodum apes quæ bene sese invicem complexæ exhibent botros. At ipsa sancta Ecclesia tanquam manipulis

²⁰ Joan. xii, 242, 5.

οὐχ ὑστερούμενος κράμα · ἡ δὲ τῶν θείων βρωμάτων δεκτικὴ κοιλία μὲν τοῦ τροφίμου τὸ εὐανθὲς ἔχουσα, θημωνία σίτου πεφραγμένη ἐν κρίνοις λέγεται· τάχα δὲ καὶ ἡ ἀμέριμνος διάνοια, καὶ τὴν βασιλικὴν μορφὴν αἰτούσα, θημωνία ἐστὶ σίτου πεφραγμένη ἐν κρίνοις· ὁ δὲ τράχηλος, ὅτε μὲν ἐπὶ ταπεινοφροσύνης ἐπηγεῖτο, ὁρμισκὸς ἐλέγετο· ὅτε δὲ τοῖς πολεμίοις ἦν ἀπρόσιτος, πύργος Δαβὶδ· νῦν δὲ πύργος ἐλεφάντινος λεῖός τις ὢν, καὶ μηδὲ μίαν ἔχων ἀντιλήδην, καὶ πᾶσι πτηνοῖς καὶ ἔρπετοῖς ἀπροσπέλαστος, ἡλὶώ μόνῳ βασιλεὺς τοιούτων γὰρ τὸ εὐσεβεὲς φρόνημα, οὐ πάθει καμπτόμενον, οὐ δόγματι εἶκον αἰρετικοῖς, ἀλλὰ μόνῳ Χριστῷ ἀνακείμενον· καὶ τὸ θεωρητικὴν δὲ ἐκ πολλῆς μαθήσεως βελτιωθὲν, λίμναις εὐσεβῶν πλημμυρούσαις τὸ τῶν ἐναρέτων λογισμῶν ὕδωρ παραβάλλεται· Ἐσσεβῶν γὰρ ἐρμηνεύεται λογισμοὶ ἐν πύλαις θυγατρὸς πολιῶν· ὅσοι γὰρ προφῆται καὶ ἀπόστολοι, τοσούτων θυγάτηρ ἡ νύμφη· καὶ ὁ μυκτὴρ δ' αὐτοῦ ὡς πύργος τοῦ Αἰδάνου σκοπεύων πρόσωπον Δαμασκού, ἥτις ἐρμηνεύεται, αἷμα πίνομαι· ὁ οὖν καὶ τῇ πολιτείᾳ ὑψηλός, καὶ δόγματι ἐπιβεβηκὸς διεγρηγερμένος, καὶ προγινώσκων τὰς προσβολὰς τῶν παθῶν, καὶ τὰς ἐφόδους τῶν ἐναντίων δυνάμεων, καὶ τὴν δυσωδίαν αὐτῶν εὐκόλως ἀντιλαμβάνόμενος, μυκτὴρ ἐστὶ τῆς νύμφης· αὐτὸς σκοπεύων τὸ πρόσωπον Δαμασκού, καὶ τὴν προσβολὴν ὡς κεφαλὴν τοῦ ὄψεως φυλαττόμενος· τῷ Καρμῆλ γὰρ δὲ τὴν κεφαλὴν αὐτὸς ὡμοίωσεν, ἐπειδὴ κεφαλὴ ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστός· ὁ δὲ Κάρμηλος τῶν προφητῶν ἦν ἐνδιαίτημα τῶν περὶ τῆς κεφαλῆς μαρτυρούντων, καὶ τῷ πλοκίῳ τῶν λόγων τῶν βασιλικῶν, τὸν παραδραμεῖν ἐπειγόμενον δεσμώντων· ὅταν γὰρ τις χλευάζων τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ παρατρέχῃ τὸ δόγμα ὡς μωρὸν καὶ χλευῆς ἄξιον· εἰτα ὅ μὴ πέπονθεν ἔκαστον εὖρη μνήμῃται προφητικῶν μαρτυρούμενον, ὡς σπαρτίῳ δεσμούμενος, τῷ θείῳ λόγῳ παραμένει οὐκ

φροσύνης ζωῇ (19) ὑποτίθεσθαι μοι δοκεῖ ἐνταῦθα ἡ ἀγία (20) Γραφή, « Ρυθμοὶ μηρῶν σου, » λέγουσα, « ὅμοιοι ὁρμισκοῖς, ἔργῳ χειρῶν τεχνίτου. » Τῇ γὰρ ἁρμονίᾳ τῆς σωφροσύνης συνεσφιγμένη ἡ τῶν ἁγίων Ἐκκλησία (21), τῷ ἔργῳ τοῦ τεχνίτου ἀφομοιοῦται, ἀρχιτεκτονήσαντος οὐρανὸν τε καὶ γῆν, καὶ ἐν κοιλίᾳ μητρὸς ἀνθρώπου μορφὴν (22)· τῷ αὐτοῦ ἔργῳ ἀπεικάζει τὴν πάνσεμον τῆς σωφροσύνης ἀρετὴν.

Ριζ'. Στ. β'. Ὁμφαλὸς σου κρατὴρ τορευτὸς, μὴ ὑστερούμενος κράματος (23).

Ὁμφαλῷ, ὅμαι, τὸ ιερατεῖον αὐτῆς τὸ καθαρῶτατον, καὶ ἐκτὸς πάσης ἁμαρτίας ἀπεικάζει. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, « μὴ ὑστερούμενος κράματος, » ὅλον ὅτι μὴ ὑστερῶν τοῦ Χριστοῦ αἵματος. Τορευτὸν δὲ αὐτὸν εἶπε καλῶς, διὰ τὸ ἐξεσμένους καὶ ἀπὸ πάσης ἁμαρ-

τίας κεκαθαρμένους τοὺς ἱερεῖς εἶναι πρέπειν (24).

Ριζ'. Στ. γ'. Κοιλία σου θημωνία σίτου πεφραγμένη κρίνοις (25).

Κοιλίαν δὲ αὐτῆς, τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ λέγει. Καὶ γὰρ σίτω τοὺς πολλοὺς ἀπεικάζει πρεπόντως, διὰ τὸ καὶ (26) τὸν Κύριον εἰρηκέναι περὶ τοῦ ταύτης καρποῦ· « Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πλεῖονα (27) καρπὸν φέρει. » Θημωνία σίτου τοῖνον λέγεται ἡ ἀγία (28) Ἐκκλησία, ὅσταν ὀχληδὼν (29) συναχθεῖς ὁ λαὸς, εἰς ἐφ' ἐνὶ ἀθροίζόμενος, τῆς (30) καλῆς ὁμοιοῦσας πηγῆδον (31) τὸν δῆμον ἐνδείκνυται, οἷά τινες μελίτται καλῶς (32) συμπλεξάμεναι δι' ὁμοιοῦσας βότρυας. Καὶ αὕτη δὲ ἡ ἀγία Ἐκκλησία καθάπερ δράματα (33) τοῦ λαοῦ ῥοίζουσα τὰ σώματα θημωνίᾳ

ιδιῶτου τάξιν ἔχων, ἀλλὰ βασιλεὺς λαχοῦντος αἰώνιον βασιλείαν οὐρανῶν καὶ πόλεως ἀπορρήτου τῆς ἁγνῆς Ἱερουσαλὴμ· καὶ οἱ τοῦ Χριστοῦ δὲ λόγοι διδάσκοντες τὰ οὐράνια, καθάπερ πλοκῇ τῶν παρατρέχοντα δεσμεύουσιν.

(19) Sic miss. omnes. Lege ζώνη.

(20) Mutin. cod. θεία.

(21) Meus et Barb. male Ἐκκλησιῶν, restitui ex Mutin. Ἐκκλησία.

(22) Obscurum in hoc loco Philonis sensum sic suo more παραφράζων Salutatius illustrat : « Quique (summus artifex) vel in ventre matris formam veri hominis, quem seniel assumpsit et nunquam est exuturus, sua ipsius bonitate sapientiae formavit ; ob idque ejus operi universam cælestis sapientiae virtutem et castitatis integritatem comparat. »

(23) Sic Alex. Vaticana ed. habet, κράμα.

(24) Πρέπειν abest a Mutinen.

(25) Edit Vat. ἐν κρίνοις. Hic quoque omittit illa sacri textus, δύο μαστοὶ σου, ὡς δύο νεβροὶ διδύμοι δορχάδος, quæ ibidem omisit vetus interpret.

(26) Mutavi κατὰ in καί.

(27) Sacer textus habet πολύν.

(28) Restitui ἁγία ex cod. Mutin.

(29) Omnes codd. habent ὀχληδὼν.

(30) Forte διὰ τῆς.

(31) Lege πυργηδόν. Vox Homerica, quam scholiastes ad Iliad. M, vers. 43, exponit πύργου δίκην, ἐν τάξει. Et Odys. vers. 618, πυργηδὼν, πυκνῶς, ἀσφαλῶς, ἐν τάξει, δίκην πύργου.

(32) Sic emendandus codicum error, μελίττα καλῶν.

(33) Locus in omnibus codd. corruptus, qui habent δράματα τοῦ λαοῦ ῥοίζουσα τὰ σώματα θημ. Legendum καθάπερ δράματα τοῦ λαοῦ ἀθροίζουσα τὰ σώματα θημωνίᾳ σίτου ἀπεικάζεται. Salutatius

τίτω ἀπεικάζεται. « Περραγμένη ἐν κρίνοις, » ὅπερ A
ἐστὶ ἐν τοῖς εὐωδέσι τοῦ Θεοῦ λόγοις.

Ρι.Η'. Στ. δ. Τράχηλός σου (34) ὡς πύργος
ἐλεφάντινος.

Τράχηλος αὐτῆς, οἶμαι, λέγει τὸ καθαρῶτατον τῶν
διακόνων τάγμα· ἐπειδήπερ « κεφαλὴ τῆς Ἐκκλη-
σίας ὁ Χριστός. » Οὗτοι δὲ βαστάζουσι (35) τὸ σῶμα
τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ αἷμα, τὴν κεφαλὴν τῆς Ἐκκλη-
σίας. Ὅπερ οὖν ὁ τράχηλος αὐτῆς ἐστὶν ἐλεφάντι-
νος, μάλιστα ὁπότ' ἐν καθαρῷ τῷ συνεδότη ἀρύτως (36)
τὸ μυστήριον ἔχουσιν, ὡς καὶ ἅγιος εἶπεν Ἀπόστο-
λος· « Διακόνους ὡσαύτως σεμνοὺς, μὴ διλόγους,
μὴ οἶνῳ πολλῷ προσέχοντας, ἔχοντας τὸ μυστήριον
πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδήσει. » Ἐλεφάντινος γάρ
οὗτοι τράχηλος λέγονται, καθάπερ τὸ πυξίον ἐλεφάν-
τινον, ῥύπον μὴ παραδεχόμενον (37), ἀλλὰ καθαρό-
τητι βίου καὶ τρόπου (38) τοῖς ἁγίοις διακονοῦντες
μυστηρίοις.

Ρι.Θ'. Ὁφθαλμοί (39) σου λίμναι ἐν Ἑσεβὼν, ἐν
πύλαις θυγατρὸς πολλῶν.

Ὅπου γὰρ συνειδήσεως καθαρότης, ἐκεῖ καὶ λογι-
σμῶν εὐθύτης. Ἑσεβὼν (40) ἐρμηνεύεται καθαρότης
λογισμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς καρδίας τὸ δρατιχόν οἱ
ἐνδον τῆς ψυχῆς εἰσιν ὀφθαλμοί, οἱ κατοπτεύοντες οὐ
μόνον τὰ ὁρώμενα δι' ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ νοού-
μενα πόρρωθεν. Οὗτοι λιμνηδὸν πληθύνονται οἱ λο-
γισμοί, ἀναβρυόμενοι ἐκ τῆς τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐν-
νοίας, ὡς λίμναι λελεγμέναι διὰ τὸ πληθύνεσθαι καὶ
πλατύνεσθαι ἐν τοῖς τῶν ἁγίων Γραφῶν νοήμασι.
« Γνωστὴς γὰρ σοφοῦ, » φησὶν (41), « ὡς κατακλυσμός
πληθυνθήσεται. » — « Ἐν πύλαις δὲ θυγατρὸς πολ-
λῶν, » εἰρηται, ἐπειδήπερ θυγάτηρ πολλῶν ἡ Ἐκκλησία
ἐθνῶν, ἐκ πολλῶν συνηγμένη λαῶν, οὐ μόνον ἐκ τῶν
τῆς περιτομῆς δώδεκα φυλῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ παντὸς
ἔθνους συνηγμένη, ὡς καὶ Ἡσαίας λέγει· « Ἡξουσιν
ἰλλογενεῖς ποιμαίνοντες τὰ πρόβατά σου, καὶ ἄλλό-
φυλοι ἀροτῆρες καὶ ἀμπελοουργοί. »

Σ'. Μυκτὴρ σου ὡς πύργος Λιβάνου σκοπεύων
πρόσωπον Δαμασκού.

Μυκτὴρα αὐτῆς (42) τροπικῶς οἶμαι λελέχθαι τὸν
ἅγιον Παῦλον· ἐπειδήπερ τῶν δύο Διαθηκῶν τὰς
ἀναπνοὰς αὐτὸς παρέδωκε τῇ ἀγίᾳ Ἐκκλησίᾳ. Μυ-
κτὴρ δὲ τὴν ἀναπνοαίαν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ζωὴν ὀχετεύει·
ὡς καὶ αἱ δύο Διαθεῖσαι ταύτῃ διὰ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ

adunatis populi corporibus, acervo tritici assimi-
latur. « Septus liliis, » hoc est, suaveolentibus Dei
eloquiis.

CXCIII. VERS. 4. Collum tuum ut turris ebur-
nea.

Collum ejus arbitror dicere mundissimum diaco-
norum ordinem, quandoquidem « Ecclesiae caput
Christus »; » hi vero gestant corpus Christi et san-
guinem, id est, caput Ecclesiae. Sunt igitur velut
ejus collum elephantinum, praesertim quando in
pura conscientia mysterium habent, ut ait san-
ctus Apostolus: « Diaconos similiter pudicos, non
bilingues, non multo vino servientes, habentes my-
sterium fidei in pura conscientia ». » Hi enim ele-
phantinum collum appellantur, veluti pyxis elephan-
tina, sordes non recipiendo, sed vitae morumque
puritate sanctis mysteriis ministrando.

CXCIX. Oculi tui ut stagna in Esebon, in portis
filiae multorum.

Ubi enim conscientiae puritas, ibi cogitationum
rectitudo. Esebon interpretatur puritas cogitatio-
num. Quod enim in corde videndi vim habet, id
sunt interiores animae oculi, qui non solum con-
templantur quae cernuntur oculis, sed quae a longe
intelliguntur. Haec cogitationes in modum stagni im-
plentur, scaturientes ex isanctarum Scripturarum
meditatione. Tanquam stagna electa, propterea
quod implentur et dilatantur sacrarum Scriptura-
rum intelligentiis. « Scientia enim, » ait Scriptura,
« tanquam inundatio abundabit ». — « In portis, »
dicit, « filiae multorum; » quoniam filia multarum
nationum Ecclesia ex multis gentibus collecta, non
modo ex duodecim tribubus circumcisionis, sed ex
omni gente coacta, ut ait Isaias: « Venient alieni-
genae pascentes oves tuas, et aliarum gentium ara-
tores et vinitores ». »

CC. Nasus tuus sicut turris Libani, prospiciens
faciem Damasci.

Nasum ejus arbitror figurate appellare sanctum
Paulum: ipse enim dedit Ecclesiae duorum Testa-
mentorum spiramenta. Nasus binis spiramentis
tanquam rivulis vitam hominis derivat; sic duo
Testamenta per unum divinum Spiritum aeternam

¹¹ Ephes. v, 25. ¹² I Tim. iii, 8, 9. ¹³ Eccli. xxi, 16. ¹⁴ Isa. lxi, 5.

codicem et ipse habuit mendosum, qui legit δρά-
ματα: verit enim, c ita unum drama populi, vel
chorus ex multis variisque personis constituitur: »
nec reddit illa, θημωνία σίτου ἀπεικάζεται, quae
cum ejus interpretatione cohaerere non poterant.

(34) Sic etiam cod. Alex. sine articulo. Vatic.
edit. τράχηλος.

(35) Absurde vetus interpr. vertit, « ipsi vero
et corpus et sanguinem baptizant, » legit βαπτί-
ζουσι. Proclive illi erat mendum e suo codice tolle-
re, et ponere βαστάζουσι.

(36) Lege ἀρύτως.

(37) Lege παραδεχόμενοι.

(38) Sic Mut. Alii cold. τρόπον.

(39) Sic cod. Alex. sine articulo. Vatio. edit. οἱ
ὄφθ.

(40) Mutinen.: Ἑσεβὼν γὰρ ἐρμηνεύεται λογισμοί
οἱ κατοπτεύοντες οὐ μόνον τὰ ὁρώμενα δι' ὀφθαλ-
μῶν, ἀλλὰ, κ. τ. λ.

(41) Manifestum ex verbo φησὶν Philonem ut li-
brum canonicum habuissae Sapientiae Siracidis,
sive Ecclesiasticum: eodemque modo eundem
librum citat per verbum φησὶ infra ad vers.
CCXXXVI. Est autem subintelligenda vox Γραφή.
Eam vero habes diserte expressam infra ad vers.
CCXXX, ubi afferens locum ex Siracide ait: ὡς ἡ
Γραφή λέγει. Et ad vers. CCXLIX, utitur eadem
plane formula κατὰ τὸ γεγραμμένον, quam divinus
Paulus, citans locum ex Psalm., adhibet II Cor. iv,
13, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἐπίστευσα, κ. τ. λ.

(42) Mutin. αὐτοῦ.

illi vitam parant. Manifeste igitur dicit : « respiciens faciem Damasci. » Etenim Damascus vocatus est divinus Apostolus, quando acceptis litteris ut persequeretur Christi discipulos, illuc proficisceretur ²¹, cum cœlestis in itinere vox illum vocavit dicens : « Saule, Saule, quid me persequeris ²²? » Cum enim Damascus esset ingressus, firmitatem fidei adeptus est, quando « ab ejus oculis deciderunt tanquam squamæ ²³; » etenim æternam lucem consecutus est.

CCI. Vers. 5. *Caput tuum in te sicut Carmelus.*

Carmelus interpretatur agnitio circumcisionis, nam ab ipso capite, id est, Christo, (« Caput » enim « Ecclesiæ est Christus ²⁴ ») extunc agnitio profecta est spiritualis circumcisionis, de quo S. Paulus dicit : « Et circumcisio cordis in spiritu, non littera; cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo ²⁵. »

CCII. *Plexus capitis tui ut purpura.*

Plexum capitis tui arbitror dicere frequentissimam populi multitudinem. Quemadmodum enim capilli in multitudine innumera sunt ordinati, sic populorum est multitudo velut capilli sine numero. Plicatur vero illi ad ornatum Ecclesiæ, ut ait divinus Paulus : « Mulier si comam nutriat, gloria est illi; quoniam coma pro velamine data est ei ²⁶. » Etenim instar comæ, populorum multitudine Ecclesia induitur juxta eum qui dicit : « Omnibus iis indueris, et circumdabis tibi eos ut ornatum spon-sæ ²⁷. » Illud vero, « Plexus ut purpura, » propheticæ et præsentationis quadam divina dictum est. Quemadmodum enim purpura sanguine tingitur, sic etiam fidelium multitudo, sanguine Christi tincta, regia fuit illi vestis, de qua Jacob Judæ ex quo ortus est Christus, hæc dixit : « Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum ²⁸. » Stolum enim et amictum Christi esse sanctam Ecclesiam manifeste ostenditur.

CCIII. *Rex vinculus in transcuribus.*

Hic enim est cœlestis Rex, de quo David dicit : « Dominus regnavit; exsultet terra ²⁹. » Revera vinculus est in transcuribus. Currens enim de cœlo in terram, et descendens usque ad inferos ut inde extraheret mortuum; ipse vinculus est in transcuribus, non necessitatis vinculis, sed voluntariæ clementiæ benignitate, dicens apostolis : « Et ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi ³⁰. »

²¹ Act. ix, 2, 3. ²² ibid. 4. ²³ ibid. 18. ²⁴ Ephes. v, 23. ²⁵ Rom. ii, 29. ²⁶ I Cor. xi, 15. ²⁷ Isa. xlix, 18. ²⁸ Gen. xlix, 11. ²⁹ Psal. xcvi, 1. ³⁰ Matth. xxviii, 20.

(43) Editio Vat. καὶ πλόκιον.

(44) Vatic. editio habet: Πάντας αὐτοὺς ὡς κόσμον ἐνδύσει, καὶ περιθήσει αὐτοὺς ὡς κόσμον νύμφη. At Alexandr. codex habet: Πάντας αὐτοὺς ἐνδύσει, καὶ περιθήσει αὐτοὺς ὡς κόσμον νύμφης, quam lectionem sequitur vet. interpretes.

(45) Restituenda post τοιαύτε vox λέγει ex cod.

Ἡνεύματος τὴν αἰώνιον προεξένησαν ζωὴν. Σαφὺς δὲ εἶπεν, ὅτι « σκοπεῦον πρόσωπον Δαμασκού. » Καὶ γὰρ ἐν Δαμασκῷ κέκληται ὁ θεοῦτατος Ἀπόστολος, ὁπνίκα ἐπορεύετο, ἐπιστολὰς λαμβάνων τοῦ διώκειν τοὺς τοῦ Χριστοῦ μαθητὰς, ὁπνίκα ἡ οὐρά· νιος αὐτὸν κατὰ τὴν ὁδὸν ἐκάλει φωνὴ, λέγουσα· « Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις; » Εἰς Δαμασκὸν γὰρ εἰσελθὼν, τὸ βέβαιον ἐκαρπώσατο τῆς πίστεως, ὅτε « τῆς ὕψεως αὐτοῦ ἀπέπεσον ὡσεὶ λεπίδες » καὶ γὰρ τοῦ αἰωνίου φωτισμοῦ ἐτυχεν.

ΣΔ'. Στ. ε'. *Κεφαλὴ σου ἐπὶ σὲ ὡς Κάρμηλος.*

Κάρμηλος ἐρμηνεύεται ἐπίγνωσις περιτομῆς. Ἀπὸ γὰρ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς, τουτέστιν ἀπὸ Χριστοῦ (« Κεφαλὴ » γὰρ « τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστὸς »), ἐκ τότε ἡ ἐπίγνωσις γεγένηται τῆς πνευματικῆς περιτομῆς, περὶ ἧς ὁ ἅγιος Ἀπόστολος εἰρηκε· « Καὶ περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμμασιν, οὐ ἐπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. »

ΣΒ'. Πλόκιον (43) *κεφαλῆς σου ὡς πορφύρα.*

Πλόκιον τῆς κεφαλῆς τὸν πολυάνθρωπον τοῦ λαοῦ λέγειν οἶμαι δῆμον. Καθάπερ γὰρ αἱ τρίχες ἐν ἀναριθμήτῃ πλήθει τεταγμέναι τυγχάνουσιν, οὕτως καὶ τὰ τῶν λαῶν πλήθῃ τριχῶν δίκην ἀναριθμητὰ τυγχάνει. Πλέκεται δὲ ταῦτα εἰς κόσμον τῆς Ἐκκλησίας, ὡς φησιν ὁ ἅγιος Ἀπόστολος· « Γυνὴ ἐάν κομᾷ, ὅσα αὐτῇ ἐστίν· ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται αὐτῇ. » Καὶ γὰρ κόμης δίκην τὰ πλήθῃ τῶν λαῶν περιβάλλεται, κατὰ τὸν λέγοντα· « Πάντας αὐτοὺς ἐνδύσει (44), καὶ περιθήσει αὐτοῦ ὡς κόσμον νύμφης. » Τοῦτο δὲ τὸ, « Πλόκιον ὡς πορφύρα, » θειωδῶς εἴρηται, προφητικῶς τε καὶ προγνωστικῶς. Καθάπερ γὰρ ἡ πορφύρα ἐν αἵματι βάπτεται, οὕτως καὶ τῶν πιστῶν ἡ πληθὺς, ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ βεβαμμένη, βασιλικὴ γέγονεν αὐτῷ ἐσθῆς, περὶ ἧς Ἰακώβ τῷ Ἰούδᾳ, ἐξ οὗ ἀνέτειλεν ὁ Χριστὸς, τοιαύτε (45)· « Πλυνεῖ ἐν ὄνῃ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. » Στολὴ γὰρ καὶ περιβολὴ τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἁγία σαφῶς Ἐκκλησία δέδεικται.

ΣΓ'. Βασιλεὺς δεδεμένος (46) *ἐν παραδρομαῖς.*

Οὗτος γὰρ ὁ ἐπουράνιος βασιλεὺς, περὶ οὗ καὶ Δαβὶδ λέγει· « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν· ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. » Ὅντως δέδεταί ἐν παραδρομαῖς. Παρατρέχων γὰρ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ γῆς, καὶ ἕως εἰς τὰ τοῦ ᾄδου κατελθὼν, ἵνα ἐκεῖθεν ἀνασπάσῃ τὸν θεονεῦτα, αὐτὸς δέδεταί ἐν παραδρομαῖς, οὐκ ἀνάγκης δεσμοῖς, ἀλλ' ἐκουσίῳ φιλανθρωπίας χρηστότητι, εἰπὼν τοῖς ἀποστόλοις· « Καὶ ἰδοὺ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. »

Auximano.

(46) Salutatatus vertit « tremendus. » Erat igitur in ejus cod. δεδόμενος. Totum hunc locum affert Cosmas Indicopleustes ex Philone lib. x, pag. 330, tom. II, novæ Collect. PP. Græcor. editæ a Mont-fauconio.

ΣΔ'. Στ. ζ'. *Τὴ ὠραιώθης, καὶ τὴ ἡδύνθης* (47); A CCIV. Vers 6. *Quam speciosa facta es, et suavis!*

Ὁραιώθη γὰρ ὄντως καὶ ἡδύνθη, οὐχὶ τῆς θεότητος δύναμις (οὔτε γὰρ προσθήκη, οὔτε μείωσιν ἐπιδέχεται), ἀλλ' ἡ σὰρξ, ἣν ἀνείληφε· καὶ ὁ τέλειος ἄνθρωπος, ὃν ἐφόρησεν, οὗτος ὠραιώθη, τῇ τῆς θεότητος ὠραιότητι συμμορφωθείς· καὶ ἡδύνθη, ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν καθέσθεις βασιλείᾳ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς.

ΣΕ'. Στ. ζ'. *Ἡ ἀγάπη ἐν τρυφαίς σου· τοῦτο μέγεθός σου. Ὁμοιώθης τῷ φοίνικι* (48)· καὶ *μαστοί* (49) *σου, τοῖς βότρυσιν.*

Ἀγάπη γὰρ ὄντως ἐν τρυφαίς αὐτοῦ· τρυφαὶ δὲ οὐ ταύταις ταῖς τῆς σαρκὸς σπατάλαις (50), ἀλλ' ἡ (51) τῇ τῆς ἐλπίδος πεποιθήσει, ὡς φησι καὶ Δαβὶδ· «Κατατρύψουν τοῦ Κυρίου, καὶ δώσει σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου.» Τοῦτο τὸ μέγεθος ὠμοιώθη τῷ φοίνικι κατὰ ποικίλον τρόπον· τὸ μέγεθος τῆς Ἐκκλησίας, τοὔτεστιν ἡ τῶν δικαίων ἀθροίσις, ὠμοιώθη τῷ φοίνικι, κατὰ τὸν λέγοντα Προφήτην· «Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει.» Φοῖνιξ δὲ λευκοτάτην κέκτηται τὴν καρδίαν, ὡς καὶ ἡ τῶν δικαίων γνώμη λευκάζει, οὐ περὶ τὰ γήινα βοσκομένη, ἀλλὰ ἄνω περὶ τὰ ἐπουράνια ὑψὲς τὴν καρδίαν ἀνατεινομένη. Εἰ δὲ καὶ σκόλοπας ἔχει ὁ φοῖνιξ, καὶ τοῦτω ἀπεικάζεται δίκαιος. Σκόλοπες εἰσι τῷ φοίνικι, ὡς καὶ τῷ δικαίῳ οἱ πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἔλεγχοι. «Λόγοι γὰρ σοφῶν ὡς τὰ βούκεντρα, καὶ ὡς ἥλοι πεπυρωμένοι (52), οἱ παρὰ τῶν συνθεμάτων ἐδόθησαν ἐκ ποιμένος ἐνός (53).» Ἀπὸ συνθεμάτων γὰρ τῶν δύο Διαθηκῶν ἐκ ποιμένος ἐνός τοῦ Χριστοῦ, οὗτοι οἱ τῶν δικαίων ἔλεγχοι δίδονται. ἵνα πᾶς τις κεντούμενος κατανύτῃται τὴν καρδίαν, καὶ ἀπέχοιτο πάσης ἁμαρτίας.

ΣΖ'. *Καὶ οἱ μαστοί σου, τοῖς βότρυσιν.*

Καθάπερ οἱ τῶν φοινίκων βότρυες πληθύνουσι τῷ καρπῷ καὶ τῇ γλυκύτητι, οὕτως ταύτης οἱ δύο μαστοί, τοὔτεστιν αἱ δύο Διαθηकाί, τὰς γλυκειὰς κομῶσιν ἀρετὰς τοῖς ἐν αὐταῖς, γλυκύνεσθαι (54) βουλομένοις.

ΣΖ'. Στ. η'. *Εἶπα· Ἀναθήσομαι ἐν τῷ* (55) *φοίνικι, κρατήσω τῶν ὑψέων αὐτοῦ.*

Τέρεται ὁ ἐπουράνιος λόγος τῇ τοιαύτῃ τῶν δικαίων καθαρότητι τῆς ψυχῆς· Καὶ ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας (56), καὶ μορφήν δούλου λαβὼν, — «Ἀναθήσομαι,» λέγων, «ἐν τῷ φοίνικι, καὶ κρατήσω τῶν ὑψέων αὐτοῦ.» Ἐὰν γὰρ κρατήσῃ τὰ

Speciosa enim revera facta est et suavis, non divinitatis virtus; neque enim additionem neque diminutionem admittit; sed caro quam assumpsit; et perfectus homo quem gestavit (Verbum), ille speciosus factus est, divinitatis pulchritudine configuratus; et suavis factus est, sedens in regno coelorum ad dexteram Patris.

CCV. Vers. 7. *Charitas in deliciis tuis: hæc magnitudo tua similis facta est palmæ, et ubera tua botris.*

Charitas enim revera in deliciis ejus: deliciae vero non in bisce carnalibus lautitiis, sed in persuasionem spei, ut ait David: «Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui⁴¹.» Hæc magnitudo similis facta est palmæ juxta varium modum. Magnitudo Ecclesiæ, hoc est, justorum congregatio, similis facta est palmæ juxta Prophetam dicentem: «Justus ut palma florebit⁴².» Palma enim candidissimum-cor habet, quemadmodum etiam justorum animus candidus est; qui non pascitur ex terrestribus, sed supra ad cœlestes altitudines egr intendit. Si vero aculeos habet palma, etiam in hac re justus illi assimilatur. Sui sunt palmæ aculei, quemadmodum etiam justo suæ sunt increpationes in peccatores: «Sermones enim sapientum ut stimuli boum, et tanquam clavi igniti, qui per signa dati sunt ab uno pastore⁴³.» Per signa enim, nimirum per duo Testamenta, ab uno pastore Christo dantur hæ increpationes; ut omnis qui ab iis stimuletur, corde compungatur et a peccatis absterneat

CCVI. *Et ubera tua botris.*

Quemadmodum palmarum botri implentur fructu et dulcedine, sic duo hujus ubera, hoc est, duo Testamenta, dulces efferunt virtutes iis qui eorum dulcedine frui velint.

CCVII. Vers. 8. *Dixi: Ascendam in palmam, et tenebo altitudines ipsius.*

Delectatur cœleste Verbum tali justorum puritate animi. «Et exspolians principatus et potestates, et formam servi accipiens⁴⁴,» — «Ascendam,» inquit, «in palmam, et tenebo altitudines ejus.» Nam cum tenueris justorum altitudines, ab omni

⁴¹ Psal. xxxvi, 4. ⁴² Psal. xci, 13. ⁴³ Eccle. xii, 11. ⁴⁴ Coloss. ii, 15.

(47) Salutaturs videtur legisse ἡδυνήθης, qui vertit: «Quam speciosus factus es et potens.» Cæterum in edit. Vaticana diversa est hujus loci interpunctio, nempe, *Τὴ ὠραιώθης, καὶ τὴ ἡδύνθης ἀγάπη.*

(48) Sic Vaticana editio. Sed Philonem puto scripsisse τοῦτο μέγεθός σου ὠμοιώθη τῷ φοίνικι, quæ est lectio cod. Alexandrini, et quam plerumque sequi auctorem nostrum sæpe notavimus. Certe sic legisse videtur vet. interpres, qui vertit: «Magnitudo tua similis est palmæ.» Et ita legendum esse suadet ipsa hujus versiculi explanatio.

(49) Edit. Vat. οἱ μαστοί σου cum articulo.

(50) Male omnes codd. σπατάλαι.

(51) Ἀλλ' ἡ, ita omnes codd. Lego ἀλλὰ.

(52) Vat. πεφυτευμένοι. Cod. Alex. πεπυρωμένοι παρὰ τῶν συνθεμάτων. Vet. interp., «de notis unius pastoris.»

(53) Addidi ἐνός, quod habent sacrorum librorum exemplaria omnia mss. et impressa. Eam vocem legit etiam vet. interp. et habet codex Mutinen.

(54) Cod. Mutin. γλυκύνεσθαι. Legerem lubens γλυκαίνεσθαι.

(55) Ἐν τῷ. Ita cod. Alex. At Vat. edit. ἐπὶ τῷ.

(56) Pessime vetus interpres, «et exuens se principis et potestatisbus.»

casu securi manent, sustinentes ventorum impetus, hoc est, tentationes, et ab illo qui eos tenet, invulnerati servantur. Unde clare subdit :

CCVIII. *Et erunt ubera tua ut botri vineæ.*

Quemadmodum enim botri vinearum pressi et calcati laticem vini laticem effundunt ; sic iusti in tentationum angustiis et afflictionibus instar botrorum pressi, per ipsam sui victoriam Ecclesiæ spiritualem pariunt lætitiā.

CCIX. *Odor narium tuarum sicut mala.*

Odorem fidei puto dicere, juxta Apostolum qui dicit : « Christi bonus odor sumus in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt ; aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam ⁴⁵. » Propterea, « Et odor narium tuarum sicut mala. » Interdum enim Apostolum nasum appellat, aliquando narem Ecclesiæ : tamen in duplici appellatione utrumque forma est una, per duo foramina vivificantem sancti Spiritus vitam immittens. Ait vero : « sicut mala. » Mala enim in seipsis duo habent, cibum et potum ; ita bonus fidei odor mysticum habet cibum et potum corporis et sanguinis Christi.

CCX. VERS. 9. *Et fauces tuæ ut bonum vinum vadens fratri mei in directionem, sufficiens labiis meis et dentibus.*

Revera fauces Domini sunt ut bonum vinum. **Fauces enim Domini fauces sunt Ecclesiæ :** « Mens » enim, ait Scriptura, « verba discernit ⁴⁶ ; » fauces autem cibos gustant. Hos igitur spirituales cibos corporis et sanguinis Christi degustans Ecclesia, fauces habet « ut bonum vinum. » Nam vinum cum bibitur, dolores sedat, et cor in lætitiā vertit ; ita hoc vitæ poculum, datum in remissionem peccatorum, nostrum ex iis dolorem sedat, dicente Christo : « Accipite, bibite : hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum ⁴⁷. » Mirabiliter vero dicit : « vadens in directione fratri mei. » Rectis enim potus hic datur juxta Apostolum, qui ait : « Probet autem seipsum homo ; et sic de pane illo edat, et de calice bibat ⁴⁸. » is nimirum qui præditus est rectitudine, quæ in sacris mysteriis convenit. Manifestum est etiam quod

⁴⁵ II Cor. II, 16. ⁴⁶ Job XII, 11. ⁴⁷ Matth. XXVI, 26-28. ⁴⁸ I Cor. XI, 28.

(57) Emendandum ex Mutin. cod. ἐμβολήν.

(58) Vatic. edit. ἔσονται δὲ μαστοί σου.

(59) Sic habet uterque codex, Barb. et Mutin., tum etiam meus. Locus est corruptus. Salutat, et vel. interp. videntur legisse ποιούντα: πνευματικῶν· quos sequor.

(60) Val. edit. non habet ἀλλά, neque exhibent alii sive mss. sive impressi ; nec eam vocem agnoscit vel. interp.

(61) Ἐξ ἀβέσθ ἀν' ἱμῶν.

(62) Ἐξ ἱμῶν ἀν' ἱμῶν.

(63) Lego ζωοδοτήσαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς-

τῶν δικαίων ὑψηλῶς, ἀπὸ τοῦ μένουσιν, ἀνέμων ἐμβολοί (57) φέροντες, τοῦτέστι τοὺς πειρασμούς, καὶ ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος ἀθραυστοὶ διαμένοντες. Ὅθεν καὶ σαφῶς ἐπάγει·

ΣΗ'. Καὶ ἔσονται μαστοί σου (58) ὡς βότρυες τῆς ἀμπέλου.

Καθάπερ γὰρ οἱ βότρυες τῶν ἀμπέλων, ὑποπιεζόμενοι καὶ ἐκθλιβόμενοι, τὸ εὐφραντήριον ἐκδυστάνουσιν τοῦ οἴνου νῆμα· οὕτω καὶ οἱ δίκαιοι ἐν ταῖς τῶν πειρασμῶν συνοχαῖς τε καὶ θλιμμοῖς, βοτρώων δίκην ἐκπιεζόμενοι, δι' αὐτῆς αὐτῶν νίκης τὴν εὐφροσύνην τῇ Ἐκκλησίᾳ ποιοῦντες εὐωχεῖ (59).

ΣΘ'. Ἀλλὰ (60) καὶ ὁσμή ῥινῶν σου ὡς μῆλα.

Ὅσμήν τῆς πίστεως οἶμαι λέγειν, κατὰ τὸν λεγόντα Ἀπόστολον· Χριστοῦ εὐωδία ἔσμεν τοῖς σωζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις· οἷς μὲν ὁσμή ἐκ (61) θανάτου εἰς θάνατον· οἷς δὲ ὁσμή ἐκ (62) ζωῆς εἰς ζῆν. Διὰ τοῦτο, « Καὶ ὁσμή ῥινῶν σου ὡς μῆλα. » Ἐάν τε γὰρ μυκτηρᾶ τὸν Ἀπόστολον λέγει, ἔάν τε ῥίνα τῆς Ἐκκλησίας· ὅμως ἐκότερα ἐν δυσὶ προσηγορίαις, τὸ ἐν ἐστὶν εἶδος διὰ τῶν δύο ὁπῶν τὴν ζωοδοτήσαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ εἰσπείπων ζωὴν (63). « Ὡς μῆλα » δὲ αὐτὴ ἐλέγχεται. Τὰ γὰρ μῆλα ἐν ἑαυτοῖς δύο κέκτηνται, βρώσιν καὶ πόσιν· ὡς καὶ ἡ τῆς πίστεως εὐωδία τὴν μυστικὴν βρώσιν τε καὶ πόσιν κέκτηται τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ.

ΣΙ'. Στ. Θ'. Καὶ ὁ λάρυγξ σου ὡς οἶνος ἀγαθός (64) πορευόμενος τῷ ἀδελφιδῷ μου εἰς εὐθύτητα, ἱκανούμενος χεῖλεσί μου καὶ ὁδοῦσιν.

Ὅντως ὁ λάρυγξ τοῦ Κυρίου ὡς οἶνος ἀγαθός. Ὁ γὰρ τοῦ Κυρίου λάρυγξ, τῆς Ἐκκλησίας ἐστίν. « Νοῦς (65) μὲν γὰρ, φησὶ, ῥήματα διακρίνει· » λάρυγξ δὲ σίτα γεύεται. Τούτων οὖν τῶν πνευματικῶν σιτίων τοῦ τε σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ γευσασμένη ἡ Ἐκκλησία, τὸν λάρυγγα ἔχει· ὡς οἶνον ἀγαθόν. Οἶνος γὰρ πιγόμενος παύει λύπας, καὶ μεταβάλλει τὴν καρδίαν εἰς χαράν. Ὡς καὶ τὸ παυσίλυπον τοῦτο τῆς ζωῆς ὄνομα (66) εἰς ἀφῆσιν διδόμενον ἁμαρτημάτων, παύει ἡμῶν τὴν περὶ τούτων ἀχθιδόν, Χριστοῦ λέγοντος· « Λάβετε, πίετε· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἀφῆσιν ἁμαρτιῶν. » Θαυμασίως δὲ λέγει· « πορευόμενος ἐν εὐθύτητι τῷ ἀδελφιδῷ μου. » Εὐθέσι γὰρ τοῦτο δέδοται τὸ πῶμα, κατὰ τὸν λέγοντα Ἀπόστολον· « Δοκιμαζέτω δὲ αὐτὸν ἄνθρωπος, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πιέτω· » δηλαδὴ

πέμπων ζωὴν.

(64) Οἶνος ἀγαθός, sic cod. Alex. Sed Vat. οἶνος ὁ ἀγαθός.

(65) Sic cod. Alexandrinus, ejus lectionem sæpius sequitur Philo, ut alibi observavimus. Biblia typis edita habent οὗς. Et D. Chrysostomus, ut observat L. Bos in sua edit. τῶν Ο', ait : Τινὰ τῶν ἀντιγράφων ἀντὶ τοῦ οὗς, νοῦς ἔχουσι. Locum D. Chrysostomi non indicat Bos. Invenias in catena PP. Græcorum in Job edita a Patricio Junio Londini 1637, pag. 152.

(66) Lege πῶμα.

συνφέρουσιν (67) τοῖς μυστηρίοις εὐθύτητα κεκτη-
μένου. Σαφές δὲ καὶ τὸ, « ἱκανούμενον χεῖλεσι καὶ
ὀδοῦσιν » ἵνα τὸ βραχὺ δεῖξῃ, καὶ τὸ μόνον τὰ χεῖλη
βάψαι αὐτῷ καὶ τοὺς ὁδόντας, ὅτι ἐν βραχεὶ ἱκανὸν
πρὸς τὴν ἐντελεῖ σωτηρίαν τὸ διδόμενον.

ΣΙΑ'. Στ. ι'. Ἐγὼ ἐν (68) τῷ ἀδελφιδῷ μου,
καὶ ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφή αὐτοῦ.

« Ἐμοί, » φησί, « τὸ προσκολληῖσθαι τῷ Θεῷ ἀγα-
θόν ἐστι, τίθεσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου »
καὶ πάλιν « Ἐκολλήθη (69) ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω σου »
ἐμοῦ δὲ ἀντελάβετο ἡ δεξιὰ σου. — « Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ
μου, καὶ ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφή (70) αὐτοῦ. » Ὅπερ
ἐστίν· Ἐγὼ λατρεύσω νῦν τῷ Ἰῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ
ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφή αὐτοῦ· τούτέστιν, Ἐν τῇ δευτέρᾳ
πάλιν παρουσίᾳ, ὅταν ἐπιστρέφῃ ἐπ' ἐμὲ, ἐλευσεται
συνάγων με ἐκ τῶν τεσσάρων γωνιῶν τῆς γῆς διὰ
τῶν τοῦ φωτὸς ἀγγέλων.

ΣΙΒ'. Στ. ια'. Ἐλθέ, ἀδελφιδέ μου, ἐξέλθωμεν
εἰς ἀγρὸν, αὐλισθώμεν ἐν κώμαις, ὀρβρίσωμεν εἰς
ἀμπελώνας (71).

Συγχαλεῖται ἡ νύμφη τὸν νυμφίον ἀπ' ἐντεῦθεν
ἦδη, ἵνα σὺν αὐτῷ ἐξέλθῃ εἰς ἀγρὸν, τούτέστιν εἰς
τὸν κόσμον, ὡς φησιν ὁ Κύριος· « Ὁ ἀγρός ἐστίν ὁ
κόσμος. » Καὶ, « Αὐλισθῶμεν ἐν κώμαις. » Καὶ παν-
ταχοῦ παροικίαι (72) γεγέννηται, τῆς ἁγίας Ἐκκλη-
σίας πλατυνομένης ἀεὶ, κατὰ τὸν λέγοντα αὐτῇ προ-
φήτην· « Πλάτυνον (73) τὰ σχοινίσματά σου, καὶ τῶν
αὐλαῶν σου· πῆξον· μὴ φοβοῦ· καὶ τοὺς πασσά-
λους σου κατίσχουσιν· ἔτι εἰς τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτα-
σον. » Ὡς ταῦτα λέγεται τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅλον. Διὸ
λέγει· « Αὐλισθῶμεν ἐν κώμαις, ὀρβρίσωμεν εἰς
ἀμπελώνας » ὅπερ ἐστίν, εἰς τὰς κατὰ τόπον Ἐκ-
κλησίας. Τό τε γάρ, « Ὀρβρίσωμεν, » τοῦτον ἔχει τὸν
τρόπον· Ἀπὸ τοῦ νυκτερινοῦ σκότους τῆς ἀγνωσίας
εἰς τὸ φῶς τῆς πίστεως μὲ προάγαγε.

ΣΙΓ'. Στ. ιβ'. Ἰδῶμεν εἰ ἠνθήσεν ἡ ἀμπελος.

Ὅπερ ἐστίν, εἰ τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως τὴν εὐ-
ωδίαν ἐκ τῶν πιστευσάντων διέδωκεν.

ΣΙΔ'. Ἡνθήσεν ὁ κυπρισμός.

Τοὺς νεοφωτιστοὺς οἶμαι λέγειν, τοὺς διὰ λουτροῦ
παλιγγενεσίας λελευκανοισμένους.

ΣΙΕ'. Ἡνθήσαν αἱ ῥοαί.

Αἱ τούτων ψυχαί, αἵτινες ῥῶν δίκην τὸ ἐρυθρὸν
αἷμα ἐχρίσθησαν τοῦ Χριστοῦ. Καθάπερ γὰρ ἡ ῥοὰ
πολύκοκκός ἐστι, καὶ πολυθάλαμος, ἐξῶθεν δὲ τὸν
φλοιὸν ἐρυθροειδῆ κέκτηται· οὕτως ἡ Ἐκκλησία τὸν
πολυάνθρωπον δῆμον ἔχουσα ἐντός, καὶ τοῖς ἱματίοις

A ait : « sufficiens labiis et dentibus ; » ut breviter
ostendat, vel tantummodo ex eo labia tinxisse ad
dentes, illico quod datur satis esse ad perfectam
salutem.

CCXI. VERS. 10. *Ego fratri mei, et in me con-*
versio ejus.

« Mihi, » ait Scriptura, « adherere Deo bonum
est, ponere in Domino spem meam » ; et rursus :
« Adhæsit anima nostra post te ; me suscepit dex-
tera tua » . — « Ego fratri mei, et in me con-
versio ejus. » Id est : Ego serviam nunc Filio Dei, et
ad me conversio ejus ; hoc est : In secundo iterum
adventu, cum sese converterit ad me, veniet colli-
gens me ex quatuor angulis terræ per angelos
lucis.

CCXII. VERS. 11. *Veni, fratri mei, egrediam-*
ur in agrum : maneamus in vicis, de luce vigile-
mus ad vineas.

Sponsa jam inde vocat sponsum, ut cum ipso
egrediat in agrum, hoc est, in mundum, quem-
admodum ait Dominus : « Ager est mundus » . —
« Et maneamus in vicis. » Etenim ubique factæ
sunt habitationes sanctæ Ecclesiæ, quæ semper di-
latatur, juxta prophetam qui illi ait : « Dilata fu-
niculos tuos, et mansionem tuarum : fige : noli ti-
mere : et palos tuos conforta : adhuc ad dexteram
et ad sinistram extende » . » Isthæc dici Ecclesiæ mæ-
nifestum est. Idcirco ait : « Maneamus in vicis · vi-
gilemus diluculo ad vineas ; » id est, ad Ecclesias
quæ per loca sunt : illa enim vox, « Vigilemus, » hunc
tropologicum sensum habet ; nimirum, Producito
me a nocturnis ignorantie tenebris ad lucem fidei.

CCXIII. VERS. 12. *Videamus, num floruit vinea.*

Id est, num prædicatio fidei suavem ab iis qui
crediderunt, emisit odorem.

CCXIV. *Floruit propago.*

Recens illustratos dicere arbitror, qui per lava-
crum regenerationis facti sunt candidi

CCXV. *Floruerunt mala punica.*

Eorum animæ, quæ malorum instar punicorum
rubro Christi sanguine illitæ sunt. Ut enim malum
punicum multis est præditum granis et loculamen-
tis ; extrinsecus autem corticem rubrum habet : ita
Ecclesia quæ populosissimam hominum multitudinem

⁶⁶ Psal. LXXII, 28. ⁶⁷ Psal. LXXII, 9. ⁶⁸ Matth. XIII, 58. ⁶⁹ Isa. LIV, 2.

(67) Sic omnes codd. Lege συμπρέπουσαν.

(68) Ἐρ abest ab omnibus sacrorum Bibliorum
editionibus et mss. Abest etiam a cod. Mutin.

(69) Abest a meo cod. et Barb. hic e psalmo
locus, quem, cum exhibeat et vetus interpres, et
habeat codex Mutin., revocavi.

(70) Restitui ex Mutinensi ἐπιστροφή. Meus et
Barb. ἀποστροφή.

(71) Restitui ἀμπελώνας, ut Vatic. et libri omnes.
Hanc lectionem agnoscit vetus interpres, et ipsa
explanatio postulat, ubi dicit : Ὅπερ ἐστίν, εἰς τὰς

κατὰ τόπον Ἐκκλησίας.

(72) Sic legendum. Omnes codd. habent παροι-
μίαι.

(73) Locus Isaie in sacris Bibliis est : Πλάτυνον
τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου, καὶ τῶν αὐλαῶν σου·
πῆξον, μὴ φοβῆσθαι, μάκρυνον τὰ σχοινίσματά σου, καὶ
τοὺς πασσάλους σου κατίσχουσιν· ἔτι, κ. τ. λ. « Dilata
locum tabernaculi tui, et aulæ tuarum : fige :
ne parcas : protende funiculos tuos, et palos tuos
conforta, » etc.

intra se continet, et vestibus præceptorum circum-
tecta, se tuetur sanguine Christi. Propterea subdit :

CCXVI. *Ibi dabo ubera mea tibi.*

Talibus enim (id est, nuper baptizatis) mysterio-
rum profunditas ex spiritualibus uberibus, id est,
ex duobus Testamentis revelatur.

CCXVII. *Vers. 13. Mandragoræ dederunt odo-
rem.*

« Mandragorarum merces factus est Issachar ¹². »
— « Issachar » vero, ait Scriptura, « bonum concu-
pivit ¹³, » ut scriptum est in benedictionibus Ja-
cob. Qui igitur bonum desiderant Ecclesiæ filii, hi
dederunt odorem, hoc est suavem fidei odorem. Et
alio modo : « Mandragoræ dederunt odorem. »
Mandragorarum enim radices sub terra humana
forma præditæ, mortuorum figuram in se habent.
Mortui enim sentientes Christi adventum ad inferos,
resurrectionis odorem dederunt.

CCXVIII. *Et in ostiis nostris omnia poma.*

Ostia animæ et humani tabernaculi esse arbitror
aures, et ora, et oculos; per quæ ostia et quæ sunt
vitæ, et quæ mortis ingrediuntur, ut cujusque est
animus qui ea excipit. « In ostiis nostris omnia po-
ma : » in oculis nostris præcepta de pudore; in
auribus divinorum mandatorum præceptiones: in
ore hymnorum psalmorumque cantus, et Novi Te-
stamenti meditatio. Ea vero quæ dixi-
mus, jure ostia sacra Scriptura appellat. Omnia au-
tem membra veluti ostia nostra claudi oportet pec-
cato; oculus, qui palpebris a concupiscentia se
avertat; os, ne quid loquatur absurdum, juxta
Apostolum : « Omnis sermo impurus ne procedat
ex ore vestro ¹⁴. » Propterea precantis in modum
beatus David sese gerens ait : « Pone, Domine,
custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ circa
labia mea ¹⁵. »

CCXIX. *Nova et vetera, fratruius meus, servavi
tibi.*

Novum puto dicere Testamentum et Vetus, ex
quibus Ecclesia accepit justificationes et præcepta,
eque sponso suo servat. Et a lege quidem audit :
« Non mœchaberis ¹⁶; » a Novo Evangeliorum Te-
stamento audit rescindendam esse concupiscentiam :
et hæc faciens audit a lege : « Non pejerabis ¹⁷; »

¹² Gen. xxx, 18. ¹³ Gen. xlix, 14. ¹⁴ Ephes. iv, 29. ¹⁵ Psal. cxl, 3. ¹⁶ Exod. xx, 15. ¹⁷ Lev. xix, 12.

(74) Edit. Vatic. οἱ μανδραγόραι.

(75) Vetus interpres feminam facit Issachar, cum
vertit, *facta est*.

(76) Lego ὡς ἐν.

(77) Lege ἔχουσαι.

(78) Mutinen. ἔδωκαν.

(79) Vet. interpr. vertit : *januas nostras omnia
poma*; cui versioni nullam quæ respondeat, inve-
nio variantem lectionem.

(80) Lege θύρας.

(81) Mutin. ἀνθρώπινου σκήνους καὶ τὰ ὦτα.

τῶν ἐντολῶν περιεσφιγμένη, τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ
φυλάττεται. Διὸ καὶ ἐπάγει·

ΣΙΓ'. Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστοῦ, μου σοί.

Τοῖς γὰρ τοιοῦτοις καὶ τὰ βάθη τῶν μυστηρίων ἐκ
τῶν πνευματικῶν μαστῶν, τουτέστιν ἐκ τῶν δύο
Διαθηκῶν, ἀποκαλύπτεται.

ΣΙΖ'. Στ. ιγ'. Αἱ μανδραγόραι (74) ἔδωκαν ὄσμήν.

« Μανδραγορῶν μισθὸς γεγέννηται (75) ὁ Ἰσάχαρ. »
— « Ἰσάχαρ δέ, » φησὶν, « τὸ καλὸν ἐπεθύμησεν, » ἐν (76)
ταῖς εὐλογίαις Ἰακώβ γέγραπται. Οἱ γοῦν τὸ καλὸν
ἐπιθυμήσαντες τῆς Ἐκκλησίας υἱοί, οὗτοι ἐπέδωκαν
ὄσμήν, ὅπερ ἐστὶ τὴν τῆς πίστεως εὐωδίαν. Καὶ καθ'
ἕτερον τρόπον· « Αἱ μανδραγόραι ἔδωκαν ὄσμήν. »
Μανδραγορῶν γὰρ αἱ ρίζαι ὑπὸ τὴν γῆν ἀνθρωπό-
μορφον ἔχουσι (77) χαρακτῆρα, τὴν τῶν νεκρῶν εἰ-
κόνα ἐφ' ἑαυτῶν ἔχονται. Οἱ γὰρ νεκροὶ τῆς τοῦ
Χριστοῦ παρουσίας εἰς τὸν βῆθιν αἰσθόμενοι, τὴν τῆς
ἀναστάσεως δεδώκασιν (78) ὄσμήν.

ΣΙΗ'. Καὶ (79) ἐπὶ θύραις ἡμῶν πάντα τὰ ἀκρό-
δρνα.

Θύραις (80) οἶμαι τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ἀνθρωπεῖου (81)
σκήνους, τὰ ὦτα (82) καὶ τὰ στόματα καὶ τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς εἶναι· δι' ὧν θυρῶν τὰ τε τῆς ζωῆς εἰσελθάν,
καὶ τὰ τοῦ θανάτου, ἕκαστα κατὰ τὴν γνώμην τοῦ
δεξαμένου. « Ἐπὶ δὲ θύραις ἡμῶν πάντα ἀκρόδρνα· »
ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αἱ τῆς σεμνότητος ἐντολαί·
ἐπὶ τὰ ὦτα αἱ τῶν θεϊκῶν προσταγμάτων διατα-
γαί (83) ἐπὶ τὸ στόμα αἱ ὑμνωδίαὶ καὶ αἱ ψαλμω-
δίαὶ, καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ Παλαιᾶς ἡ μελέτη.
Θύρας δὲ τὰ προεξηρημένα εὐλόγως ἡ ἀγία Γραφή
κέκληκε. Τὰ δὲ ἕκαστα ἡμῶν, θυρῶν δίκην, τῇ ἀμαρ-
τίᾳ ἀποκλείεσθαι ὀφείλιν (84) τὰ μέλη· ὀφθαλμοὺς
μὲν τοῖς βλεφάροις ἀποστρεφόμενος ἀπὸ ἐπιθυμίας·
καὶ τὸ στόμα κατὰ τὸ μὴ φθέγγεσθαι τι ἄτοπον, κατὰ
τὸν λέγοντα Ἀπόστολον· « Πᾶς λόγος σαπρὸς μὴ
ἐκπορευέσθω ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν. » Διὸ καὶ εὐτι-
κῶς (85) φερόμενος ὁ μακάριος Δαβὶδ λέγει· « Θεοῦ,
Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου, καὶ θύραν περι-
οχῆς περὶ τὰ χεῖρά μου.

ΣΙΘ'. Νέα πρὸς παλαιὰ, ἀδελφιδέ μου, ἐτηρησά
σοι.

Τὴν Νέαν οἶμαι λέγειν Διαθήκην (86) καὶ τὴν Πα-
λαιάν, ἐξ ἧς (87) τὰ δικαιώματα καὶ προσταγμάτων
ἡ Ἐκκλησία λαβοῦσα, τῷ ἰδίῳ αὐτὰ τηρεῖν (88) νυμ-
φίῳ· ἀπὸ μὲν τοῦ νόμου ἀκούουσα τὸ, « Οὐ μοιχεύ-
σεις· » καὶ ἀπὸ τῆς Νέας ἐκ τῆς τῶν Εὐαγγελίων
Διαθήκης ἀκούουσα, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐκκόπτειν (89)·

(82) Mutin. δεχομένον.

(83) Vetus interpr. vertit *divinorum præceptorum
ordines*. Θεϊκῶν προστ. διαταγῶν reddi debuerat,
divinorum mandatorum præceptiones.

(84) Lege ὀφείλει.

(85) Sic omnes codices. Lege εὐτικῶς.

(86) Διαθήκην restitui ex cod. Mutin.

(87) Lego ἐξ ὧν.

(88) Legendum τηρεῖ.

(89) Alludit ad locum Matth. v. 30.

καὶ ταῦτα ποιουμένη ἀπὸ τοῦ νόμου ἀκούουσα τὸ, Α «Οὐκ ἐπιπορεύσεις·» καὶ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων ἀκούουσα τὸ, «Μὴ ὁμῶσαι ὅλως.» Καὶ ταῦτα πεφυλαγμένη τῷ ἀδελφιδῷ αὐτῆς, ταῦτα τηρεῖ, ὅπερ ἐστὶ τῷ ἰδίῳ νυμφίῳ, ἵνα διὰ τῆς ποιήσεως τῶν ἐντολῶν (90) τὸ ἔλαιον ἐν τοῖς ἰδοῖς ἀγγείλοις ἐν τῷδε ἀγοράζουσα τῷ βλέψῃ, τὴν λαμπάδα ἀψαμένη τὴν τῆς πίστεως, τῷ νυμφίῳ παραφαίνει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος περὶ τῶν τὰ νομικὰ καὶ εὐαγγελικὰ προστάγματα τοῦ Κυρίου, τὴν τε Παλαιὰν καὶ τὴν Νέαν Διαθήκην μελετώντων καὶ διηγουμένων ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, τὰδε λέγει· Διὰ τοῦτο πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὁμοίος ἐστὶν ἀνθρώπῳ προφέροντι ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά· καινὰ μὲν, τὰ ἐν Εὐαγγελίῳ προστάγματα· παλαιὰ δὲ τὰ ἐν νόμῳ διατάγματα.

ΚΕΦ. Η'.

B

CAP. VIII.

ΣΚ'. Στ. α'. Τίς δὴ σε, ἀδελφιδέ μου, θηλάζοντα μαστοὺς μητρὸς μου;

Μεγάλα καὶ θαυμαστά μυστήρια, τὰ ἐν τῇ ἀγίᾳ ταύτῃ ἀποκείμενα Γραφῇ· οὐ γὰρ εἶπε, «Θηλάζοντα (91) μαστοὺς μου, ἀλλὰ, «μητρὸς μου.» Πῶς γὰρ οἶόν τ' ἐστὶ, τὸ ἀδελφιδὸν αὐτῆς ἀνδρυνθέντα (92) λοιπὸν, καὶ τελειωθέντα, θηλάζειν πάλιν μαστοὺς μητρὸς; Τὸ γὰρ θηλάζειν (93), οὐ τῶν τελείων, ἀλλὰ τῶν βρεφῶν. Λέγει οὖν ἡ νύμφη πρὸς τὸν νυμφίον· «Τίς δὴ σε, ἀδελφιδέ μου, θηλάζοντα μαστοὺς μητρὸς μου;» Μητὴρ τῆς νύμφης ἡ σοφία, ἀδελφιδὸς δὲ ταύτης ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐν ᾧ ἐφόρεσεν ἀνθρώπῳ (94), ὃν καὶ παρούσα ἡ σοφία, τοῦτέστιν ὁ πρὸ αἰῶνος Λόγος, ἐν αὐτῷ συνεκέρσατο (95). Ὅταν οὖν εἰς τοὺς νεοφωτιστοὺς μορφωθείς (96) ὁ Χριστός, καὶ εἰς τὰ ἀρτιγενῆ βρέφη τῆς Ἐκκλησίας, δι' ἐκείνων αὐτὸς ὁ Χριστός θηλάζει τοὺς μαστοὺς, τοῦτέστι τὰς δύο Διαθήκας, ἀπ' ὧν τὸ μέλι καὶ τὸ γάλα βεῖ τοῖς ἀρτιγεννήτοις παιδίοις, τοῖς δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος ἀναγεννωμένοις, καὶ τὴν ἀκακίαν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς καὶ ἀπὸ τῆς Καινῆς θηλάζουσι· Ζαχαρίου μὲν λέγοντος· «Ἐκαστος τὴν κακίαν τοῦ πλησίον (97) μὴ λογιέσθω (98) ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν·» καὶ πάλιν Ἡσαίου βοῶντος· «Εἴπατε (99) τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, ἀδελφοὶ ἡμῶν, καὶ τοῖς βδελυσσομένοις.» Καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων θηλάζουσιν ἀπὸ τοῦ μαστοῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐκείνο τὸ τῆς ἀκακίας ῥήμα· «Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν· καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν καταδικαζόντων ὑμᾶς.» Ἀπὸ δὲ Παύλου τοῦ ἀποστόλου τὸ λεγόμενον· «Μηδὲν κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες, ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθόν.»

ΣΚΑ'. Εὐροῦσά σε ἔξω, φιλήσω σε, καὶ γε οὐκ ἐξουδενώσουσί με (1).

Ἔξω τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐσταύρωσαν τὸν Χριστόν·

⁹⁰ Matth. v, 34. ⁹¹ Matth. xxv, 1 sqq. ⁹² Matth. xiii, 52. ⁹³ Zach. viii, 17. ⁹⁴ Isa. lxvi, 5. ⁹⁵ Luc. vi, 27. ⁹⁶ Rom. xii, 17.

(90) Sic Mutinensis: at meus et Barb. τῆς ἐντολῆς.

(91) Barber. θηλάζειν. Mutin. θηλάζοντα.

(92) Ἀνδρυνθέντα. Ita Mutin. Ἀνδρινθέντα Barb. et meus; male uterque. Recta lectio est ἀνδρισθέντα, et melior fortasse ἀνδρωθέντα.

(93) Mutin. θηλάζειν πάλιν οὐ τῶν τελ.

(94) Leg. ἀνθρώπων.

(95) Ita Mutin. Meus et Barber. συνεκέρσατο.

(96) Lege μορφωθῇ. Paulina phrasis, ut alibi su-

PATROL. GR. XL.

et ab Evangeliiis: «Non jurare omnino⁹⁰.» Et hac custodiens fratri sui eadem servat, id est, suo sponso, ut per executionem mandatorum oleum vasis suis emens in hac vita, lampade fidei accensa sponso in conspectum veniat⁹¹. Propterea Dominus de iis qui legalia et evangelica praecepta Domini, et Vetus Novumque Testamentum meditantur et enarrant, dicit in Evangelio: «Ideo omnis scriba doctus in regno caelorum similis est homini, qui profert de thesauro suo nova et vetera⁹².» Nova quidem, quae sunt praecepta in Evangelio; vetera, quae sunt mandata in lege.

ἀνθρώπῳ προφέροντι ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ

CCXX. Vers. 1. Quis dabit te, fratri mei, sugentem ubera matris meae?

Magna et mirabilia mysteria, quae reposita sunt in hac sancta Scriptura; non enim dicit: «Sugentem ubera» mea, sed «matris meae.» Quomodo vero fieri potest ut fratri eius qui jam in virum tandem adoleverit, et ad perfectam venerit aetatem, rursus sugat ubera matris? Sugere enim non est adultorum, sed infantium. Ait igitur sponsa ad sponsum: «Quis det te, fratri meus, sugentem ubera matris meae?» Mater sponsae est Sapientia; fratri vero ejus Dominus noster Jesus Christus, in quo gestavit hominem, quem Sapientia ad nos delapsa, hoc est Verbum quod est ante saecula, cum seipso commiscuit. Cum igitur Christus in recens illuminatis formatus sit, et in nuper natis infantibus Ecclesiae; per illos ipse Christus sugit ubera, hoc est duo Testamenta, ex quibus mel et lac fluunt ipsis nuper genitis filiis, qui per aquam et Spiritum regenerati sunt, et innocentiam a Veteri et Novo Testamento sugunt; Zacharia dicente: «Unusquisque malitiam proximi non cogitet in cordibus vestris⁹³;» et rursus clamante Isaia: «Dicite, fratres nostri, iis qui oderunt vos et abominantur⁹⁴.» Et rursus ex Evangelio sugunt ab ubere Novi Testamenti illud innocentiae verbum: «Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos, et orate pro persequentibus vos⁹⁵.» Ex divo autem Paulo dictum illud: «Nulli malum pro malo red- dentes, sed semper bonum⁹⁶.»

CCXXI. Inveniens te foris osculabor te; et quidem non despicient me.

Extra Hierusalem crucifixerunt Christum: per

pra observavimus.

(97) Vatic. πλησίον αὐτοῦ.

(98) Vatic. λογίεσθε· et sic legendum. Vetus interpretes legit λογίεσθω, «reputet;» sed veritatem in ταῖς καρδίαις ὑμῶν, «in cordibus suis.»

(99) Perturbate affertur hic Isaiae locus, sic legendus: Εἴπατε, ἀδελφοὶ ἡμῶν, τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ βδελυσσομένοις.

(1) Sic cod. etiam Alex. Editio Vat. habet μοι.

crucem osculata est eum Ecclesia, videns ipsum pro se clavis cruci affixum, ut illa a peccato refigaretur. « Inveniens te foris osculabor te; et quidem non despicient me. » Inveniens enim illum extra cœlos, ut dixit Apostolus, « expoliantem principatus et potestates »; quique « formam servi accepit », per inenarrabile suum osculum osculata est illi Ecclesia, non carnali osculo (absit ut id cogitemus!), sed osculo spirituali, relictis terrestribus cogitationibus, et per spirituales amicitias cum ipso coagmentata. Illud vero, « Non despicient me, » spiritualis amicitie irreprehensibile dicit mysterium. Qui enim per carnalem cupiditatem malitiose osculantur, a sanctis contemnantur. Illa vero suum sponsum non carnaliter, sed spiritualiter osculans, non modo non contemnitur, sed maxime laudatur. Consequenter vero huic crucis mysterio hæc dicit :

CCXXII. Vers. 2. *Assumam te, et introducam te in domum matris meæ, et in ejus cubiculum quæ me concepit.*

Matrem hominis et carnis ipsius (hominis) manifestum est esse terram. « Et in ejus cubiculum quæ concepit » ipsum hominem, hoc est terræ, « iuxta illud quod dictum est : « Terra es, et in terram redibis ». » Hujus, inquam, cubiculum est mors. Quoniam veluti in cubiculo thesauri, ita in morte omnium justorum animæ detinentur. « Regnavit enim mors ab Adam usque ad Moysem, et in eos qui non peccaverunt ». Cum autem caro ipsam excepisset quam pro Ecclesia gestavit, introduxit eum, velut in domum, in mortem pro nobis, ubi erat cubiculum terræ quæ nos concepit; ubi, ut supra dictum est, tanquam in thesauro omnium sanctorum animæ concludebantur.

“ Coloss. II, 15. “ Philipp. II, 7. “ Gen. III, 19. “ Rom. V, 14.

(2) Ex cod. Mutin. προσηλωμένος, eruitur vera lectio προσηλωμένος.

(3) Sic emendavi. Codd. Barb. et Mutin., ἀφιλωθή.

(4) Lege ἀπεχδυσάμενον. Uterque codex, Barb. et Mut., tum etiam meus habent ἀπεχδύσαμεν.

(5) Barb. meus et Mutin. habent διάρρητον αὐτοῦ φιλανθρωπῶν. Scribe δι' ἄρρητον.

(6) Scribe κακοήθως φιλοῦντες.

(7) Καὶ nec in Vatic. edit. nec usquam alibi occurrit : eam tamen agnoscit vet. interpretes.

(8) Hanc vocem διδάξεις habent Barber. et meus, quam tamen nec agnoscit Vatic. edit. nec cod. Mutin. nec vet. interpretes. Est autem initium versus sequentis juxta Aldinum editionem.

(9) Ταύτης habet et meus cod. et Barb. Eam non agnoscit cod. Mutinensis, et delendam censeo.

(10) Αὐτόν. Hanc vocem quæ abest a meo codice et Barber. revocaui ex Mutinensi. Sed autem quo referas? Facile tamen est intelligere, quo ea vox referenda sit, si Paulinum locum afferas integrum. Igitur post ἀμαρτήσαντας sequitur ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραδόσεως Ἀδὰμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος, « qui est typus futuri, » scilicet Christi et rerum ab eo gerendarum. Igitur vox αὐτόν ad Christum est referenda. Salutatus fortasse existimans minus proprie dictum, « Caro assumpsit Verbum; » non quidem verba, sed sententiam reddens vertit : « Idem Jesus humana carne, eaque mortali vestitus

διὰ τοῦ σταυροῦ ἐφιλήσεν αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία, ὑπὲρ αὐτῆς βλέπουσα αὐτὸν τῷ σταυρῷ ἀνελωμένον (2). ἵνα ἐκείνη τῆς ἀμαρτίας ἀφηλωθῇ (3). « Εὐροῦσά σε ἔξω, φιλήσω σε, καὶ γε οὐκ ἐξουδενώσουσί με. » Εὐροῦσα γὰρ αὐτὸν ἔξω τῶν οὐρανῶν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, « ἀπέκδυσα (4) μὲν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, » καὶ « μορφήν δούλου λαβόντα, » διάρρητον (5) αὐτοῦ φιλῆμα ἐφιλήσεν αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία, οὐ φιλήματι σαρκικῷ, (ἀπαγε τὸ τοιοῦτο νοεῖν!) ἀλλὰ φιλήματι πνευματικῷ, καταλείψασα τὰ γήινα φρονήματα, καὶ τῇ τοῦ πνεύματος φιλίᾳ αὐτῷ συγκρινομένη. Τὸ δὲ, « Καὶ γε οὐκ ἐξουδενώσουσί με, » τῆς πνευματικῆς φιλίας τὸ ἀκατάγνωστον λέγει μυστήριον. Οἱ γὰρ κατὰ βρεξιν σαρκικῆς ἐπιθυμίας κακοήθως φιλοῦντος (6), ὑπὸ ἁγίων ἐξουδενούνται. Αὐτὴ δὲ τὸν αὐτῆς, οὐ σαρκικῶς, ἀλλὰ πνευματικῶς φιλοῦσα νυμφίον, οὐ μόνον οὐκ ἐξουδενεῖται, ἀλλὰ γε καὶ εὖ μάλα ἐπαίνεῖται. Ἀκολουθῶς δὲ τῷ τοῦ σταυροῦ μυστηρίῳ τοιάδε λέγει :

ΣΚΒ'. Στ. β'. *Παραλήψομαι σε, καὶ (7) εἰσάξω σε εἰς οἶκον μητρὸς μου, καὶ εἰς τὸ ταμεῖον τῆς συλλαβοῦσης με διδάξεις (8).*

Μήτηρ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ δῆλον ὡς ἡ γῆ. « Καὶ εἰς ταμεῖον τῆς συλλαβοῦσης ταύτης » (9) αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, τοὔτεστι τῆς γῆς, διὰ τὸ εἰρημένον. « Ἐγὼ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Ταύτης ταμεῖον ὁ θάνατος. ἐπειδὴ, καθάπερ ἐν ταμείῳ θησαυροί, οὕτως ἐν τῷ θανάτῳ πάντων τῶν δικαίων κατείχοντο αἱ ψυχαί. « Ἐβάσιλευσε γὰρ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἀμαρτήσαντας. » Παραλαβοῦσα οὖν αὐτὸν (10) ἡ σὰρξ, ἦν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἐφόρεσεν, εἰσήγαγεν αὐτὸν καθάπερ εἰς οἶκον, εἰς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον, ἐνθα καὶ τὸ ταμεῖον ἦν τῆς συλλαβοῦσης ἡμᾶς γῆς, ἐνθα, καθὼς προεῖρηται, καθάπερ ἐν θησαυρῷ, πάντων τῶν ἁγίων συνεκλείοντο αἱ ψυχαί.

... quam semel assumpsit, » etc. Vetus interpres qui vertit : « Ergo facta caro Verbum, » habuit fortasse in suo cod. ἡ σὰρξ Ἀλόγος ἐγένετο. Sed sive eam lectionem habuerit, sive hanc quam exhibent Græci codices quos vidi; certe oritur ex hoc loco haud contemnenda ratio existimandi, Commentarium hunc in *Canticum canticorum* non esse S. Epiphani, qui hæresi lxxvii, num. 29, ejusmodi locutiones diserte his verbis improbat : Τὸ δὲ, « Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » ἵνα μὴ τινες νομίσωσιν, ὅτι πρῶτος ἄνθρωπος ἦν, καὶ ἔλαβε Χριστὸς εἰς ἄνθρωπον, διὰ τοῦτο Λόγον πρῶτον ἔταξε τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον. Εἶτα τὴν σάρκα ὁμολόγησεν, ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Οὐ γὰρ εἶπεν, « Ἡ σὰρξ Ἀλόγος ἐγένετο, » ἵνα δείξῃ πρῶτον Λόγον ἀπ' οὐρανῶν ἐλθόντα, εἰς αὐτὸν ὑποστήσαντα τὴν σάρκα ἀπὸ τῆς μητρὸς τῆς ἁγίας Παρθένου. Illa vero, « Verbum caro factum est, » ideo ita concepta sunt, ne quis existimaret primum existitisse hominem, et Christum in hominem venisse. Propterea sanctum Evangelium primo loco posuit Verbum. Deinde de carne proficitur dicens : « Verbum caro factum est. » Non enim dixit : « Caro Verbum facta est, » ut ostenderet primum descendisse Verbum de cœlis, et ipsum sibi carnem formasse et sanctæ Virginis utero. Cæterum eam locutionem, « Caro facta Verbum, » catholicæ fidei non repugnare, imo cum ipsa convenire, eamque Patres adhibuisse, docet Petavius *De Incarnat.* lib. IV, cap. 9, num. 4 et 5.

ΣΚΓ'. Ποτιῶ (11) σε ἀπὸ οἴνου τοῦ μυρεψικοῦ. Α
 Αἰ' αὐτὴν γὰρ καὶ ἀπὸ οἴνου ἐπιεν· καὶ ταῦτα διὰ
 τῶν ἀποστόλων προέπειν τοῦ μυρεψικοῦ· ὅπερ ἐστὶ,
 τοῦ συγκεκραμένου τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὅνπερ καὶ
 προέπειν, ταῦτα λέγων· « Λάβετε, πίετε· τοῦτό ἐστι
 τὸ αἷμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. » Πῶς οὖν
 αὐτὴ πιούσα διὰ τῶν ἀποστόλων, πάλιν αὐτὸν ἐπαγ-
 γέλλεται ποτίζειν; εἰ μὴ, καθὼς προερίρηται, ὁπόταν
 μορφωθῇ εἰς τοὺς νεοφωτιστούς ὁ Χριστὸς, δι' αὐτῶν
 τῶν ἀναγεννωμένων ποτίζεται ἀπὸ τοῦ μυστηριώδους
 νάματος. Ποτίζεται « ἀπὸ τοῦ οἴνου τοῦ μυρεψικοῦ, »
 τούτέστιν, ἀπὸ τοῦ μυστηριώδους, οὗ ἐληφεν παρ'
 αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία.

ΣΚΔ'. Ἀπὸ νάματος ῥοῶν μου.

Ἰνα εἴπῃ, « Ἀπὸ νάματος, » τοῦ λαοῦ, ὃς λαὸς
 πολυάνθρωπός ἐστι, καθὼς καὶ πολύκοκκος ἡ ῥοά.

ΣΚΕ'. Στ. γ'. Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφα-
 λήν μου, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με.

Εὐώνυμος τοῦ νυμφίου οἷμαι εἶναι τὸν παρόντα
 αἰῶνα, δεξιὰν δὲ αὐτοῦ, τὸν μέλλοντα, κατὰ τὴν λέ-
 γουσαν Γραφήν· « Μῆκος γὰρ βίου καὶ ἔτη ζωῆς ἐν
 τῇ δεξιᾷ αὐτῆς· ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ αὐτῆς πλοῦτος
 καὶ δόξα. » Ἰνα οὖν εἴπῃ, « καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν τῷ
 μέλλοντι αἰῶνι ἀνυστέρηται τὰ παρ' αὐτοῦ. » Ὑπὸ
 τὴν κεφαλὴν μου· « ἐπειδὴ κεφαλὴ αὐτῆς ὁ Χριστὸς.
 Πάντα δὲ ὅσα λαμβάνει παρὰ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἐλεημο-
 σύνας κατακερματίζουσα, δῆλον ὅτι τῷ Χριστῷ προσ-
 φέρει· καὶ οὕτως εὐώνυμος αὐτοῦ γίνεται ὑπὸ τὴν
 αὐτῆς κεφαλὴν· ὅπερ ἐστίν, καὶ τὰ ἐνθάδε αὐτῆς
 χρήματα ὑπὸ τὴν Χριστοῦ ἐξουσίαν. Τὸ δὲ, « Καὶ ἡ
 δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με, » τὸν μέλλοντα λέγει
 αἰῶνα, ἐν ᾧ κεκλήσκει (12) ὁ καλὸς ποιμὴν, καθάπερ
 ἐπιλαμβανόμενος αὐτῶν λέγει· « Δεῦτε, οἱ εὐλογη-
 μένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμα-
 σμένην βασιλείαν ἀπὸ, » κ. τ. λ.

ΣΚΖ'. Στ. δ'. Ὁρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱε-
 ρουσαλὴμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ (13) ἐν ταῖς
 ἰσχύσῃσι ἀγροῦ· τί ἐγείρηται καὶ ἐξεγείρηται (14)
 τὴν ἀγάπην ὥς οὗ θελήσῃ;

Ἐνδελεχῶς ἔγκειται ἀξιοῦσα (15), καὶ μέθ' ὅρκου
 τὰς ψυχὰς τῶν ἁγίων πρεσβεῦσαι ὑπὲρ ἡμῶν τῶν
 ἀμαρτωλῶν· ἵνα τὴν ἀγάπην κυρώσῃ εἰς ἡμᾶς ὁ
 Χριστὸς, ὥς ἂν ἡμᾶς παραλάβῃ, ὡς Δαβὶδ λέγει·
 « Καὶ ἐν τῇ σκιᾷ τῶν περὺγων σου ἐλπῶ, ὥς οὐ
 παρέλθῃ ἡ ἀνομία. » Τότε γὰρ ἡμᾶς παρέρχεται ἡ
 ἀνομία, ὅταν κληθῇναι ὑπ' αὐτοῦ καταξιωθῶμεν,
 καθὼς καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος εἴρηκεν· « Ὁ γὰρ
 ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. »

ΣΚΖ'. Στ. ε'. Τίς αὐτὴ ἀναβαίνουσα λελευκα-
 θισμένη, ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφιδὸν
 αὐτῆς;

¹⁰ Matth. xxvi, 26-28. ¹¹ Prov. iii, 16. ¹² Ephes. v, 23. ¹³ Matth. xxv, 34. ¹⁴ Psal. lvi, 2.
¹⁵ Rom. vi, 7.

(11) Aldina editio habet διδάξει με, ποτιῶ σε.

(12) Sic omnes codi. Legendum puto κικλήσκει.

(13) Ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ. Has voces habet cod. Alex. quas non reperis in Vatic. edit.

(14) Τί ἐγείρ. Ita codex Alex.; at Vatic. ἐάν ἐγ. καὶ ἐάν ἐξεγ. Et superius quidem cap. iii, 5, præ-

CCXXIII. Potum dabo tibi e vino unguentario.

Per ipsam enim bibit de vino; præsertim per apostolos præbabit ex unguentario; id est, misto cum sancto Spiritu, quod et præbabit, dicens: « Accipite, bibite: hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur ¹⁰. » Quomodo igitur illa, cum per apostolos biberit, rursus promittit illud dare in potum? nisi, ut dictum est, cum formatus sit in nuper illuminatis Christus, per ipsos regeneratos ex mystico latice potat. « E vino unguentario » potat, id est, e mystico latice quem ab ipso accepit Ecclesia.

CCXXIV. De latice punicorum malorum meorum.

Quasi dicat « de latice, » id est, de populo; qui B populus e multis hominibus constat, ut e multis gravis malum punicum.

CCXXV. Vers. 3. Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.

Lævam sponsi puto esse præsens sæculum; dextera vero ipsius, futurum: juxta Scripturam, quæ dicit: « Longitudo enim ætatis et anni vitæ in dextera ipsius; in sinistra vero ipsius divitiæ et gloria ¹¹: » quasi dicat, et hic et in futuro sæculo inamissibilia quæ ab illo profisciscuntur. « Sub capite meo; » quandoquidem caput ipsius est Christus ¹². Omnia vero quæ a Deo accipit, in eleemosynas dispertiens, manifestum quod ea offert Christo; atque ita læva ejus est sub capite suo; id est, quas in hoc sæculo divitias habet, sunt sub potestate Christi. Illud vero, « Et dextera illius amplexabitur me, » intelligendum de futuro sæculo, in quo vocat justos bonus Pastor velut oves, et ad dexteram constituit; et veluti eos arripiens ait: « Venite, benedicti Patris mei, accipite regnum paratum ¹³, » etc.

CCXXVI. Vers. 4. Adjuravi vos, filie Hierusalem, in virtutibus et in viribus agri: ut quid suscitaveritis et exsuscitaveritis charitatem donec velit?

Incessanter instat rogans, etiam cum adjuratione, animas sanctorum, ut pro nobis peccatoribus intercedant, ut dilectionem erga nos Christus confirmet, donec nos accipiat, ut ait David: « Et in umbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas ¹⁴. » Tunc enim nos pertransit iniquitas, cum digni fuerimus facti, qui ab eo vocemur; quemadmodum dixit beatus Apostolus: « Qui mortuus est, justificatus est a peccato ¹⁵. »

CCXXVII. Vers. 5. Quæ est ista quæ ascendit dealbata, innixa super fratrualem suum?

fert uterque codex ἐάν. Hæc omisit in sua versione cl. interpres; quæ ita reddit Salutatus, « ut exsuscitetis et evigilare faciatis charitatem, donec velit. »

(15) Sic emendavi errorem codicum, qui habent ἐξεῦσα.

Vident eam sancti apostoli, et omnes justī ascendentem e baptismate, sancti Spiritus odore dealbatam; et stupore perculti ex ejus pulchritudine, dicunt: « Quæ est ista, quæ ascendit dealbata, innixa super fratrualem suam? » id est, habens firmamentum super ipsum Christum sponsum. Propterea dicit ei sponsus:

CCXXVIII. *Sub malo excitari te.*

Pomum in seipso duo simul habet, cibum et potum. Sub mystico pane et potu excitata ab eo est. Cum enim eam per baptismum dealbatam connubio sibi conjunxisset, consequenter oportebat etiam mysticum cibum et potum per unicam pomi speciem significari.

CCXXIX. *Ibi peperit te mater tua: ibi peperit te, quæ genuit te.*

Loquens enim de passione crucis, dolores crucis describit. « Ibi peperit te quæ genuit te. » Caro enim Jesu parturit in doloribus crucis et progenit Ecclesiam; aqua quidem quæ ejus latere manavit, regeneratam, et cum eo commistam et perfectam per Spiritum, qui est e divinitate. Ideo manifeste subdit:

CCXXX. Vers. 6. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum.*

Signaculum et signum crucis primum dicit super cor ipsius; deinde super brachium: ut illuminati a Christo, una cum eo crucifixi, quæ per brachium efficiunt, ea omnia innocentibus actionibus perficiant tanquam sub forma crucis, tenente ejus brachium Christo.

CCXXXI. *Quia fortis ut mors dilectio.*

Talem enim suadet erga Christum dilectionem, propter quam moriens, ut ait Scriptura: « Usque ad mortem decerta pro veritate ». Id sibi martyres cum persuasissent, illum qui pro nobis mortem suamque sanguinem dedit, morte et sanguinis effusione honorarunt.

CCXXXII. *Dura sicut infernus æmulatio.*

Ita enim induratum est cor Judæorum, dum Dominus esset in terra post resurrectionem suam, ut induratum infidelitate gerentes cor, suaderent militibus ut mentirentur dicentes: « Dicite: Nobis dormientibus, noctu venerunt discipuli ejus, et furati sunt eum ». Quoniam igitur dura æmulatio

¹⁶ Eccli. iv, 33. ¹⁷ Matth. xxviii, 13.

(16) In codicibus Barberino et Mutinensi post λελευκανθισμένη sequuntur hæc, τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εὐωδία· καὶ ἐκπληττόμενοι τὸ κάλλος αὐτῆς λέγουσι· Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα λελευκανθισμένη ἐπιστηρ, quæ per librarii indiligentiam frustra iterata censi oportere induci. Hinc conicere licet horum codicum alterutrum ex altero, aut utrumque ex uno eodemque codice fuisse exscriptos.

(17) Sic meus codex et Barb., sed Mutin. αὐτῇ.

(18) Ἀκολούθως ἔδει ὑποσημανθῆναι, hæc verba non sunt in cod. Mutinensi.

(19) Ita meus et Barber. et Mutinen. Lege tamen

Βλέπουσιν αὐτὴν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι καὶ πάντες δίκαιοι, ἀναβαίνουσαν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, λελευκανθισμένην τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εὐωδίᾳ· καὶ ἐκπληττόμενοι τὸ κάλλος αὐτῆς, λέγουσι· « Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα λελευκανθισμένη (16), ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφιδὸν αὐτῆς; » ὅπερ ἐστίν, τὸ στήριγμα ἐπ' αὐτὸν ἔχουσα τὸν Χριστὸν τὸν νομφίον· διὸ λέγει αὐτῇ ὁ νομφίος·

ΣΚΗ'. Ὑπὸ μῆλον ἐξήγειρά σε.

Τὸ μῆλον ἐν ἑαυτῷ τὰ δύο ὁμοῦ ἔχει, βρώμα καὶ πόμα. Ὑπὸ τὸν μυστικὸν ἄρτον καὶ πόμα ἐξηγέρθη αὐτῷ (17). Ἠρμωσμένος γὰρ αὐτὴν λελευκανθισμένην ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, ἀκολούθως (18) ἔδει ὑποσημανθῆναι καὶ τὴν μυστηριώδην (19) τροφήν τε καὶ πόσιν δι' ἐνὸς εἶδους τοῦ μήλου.

ΣΚΘ'. Ἐκεῖ ὠδίνῃσέ σε ἡ μήτηρ σου· ἐκεῖ ὠδίνῃσέ σε ἡ τεκοῦσά σε.

Περὶ τοῦ πάσχειν γὰρ τοῦ σταυροῦ λέγων, καὶ τὰς ὠδῖνας ὑπογράφει τοῦ σταυροῦ. « Ἐκεῖ ὠδίνῃσέ σε ἡ τεκοῦσά σε. » Ἡ γὰρ σὰρξ τοῦ Ἰησοῦ ὠδίνῃσεν ἐν ταῖς ὠδίσι τοῦ σταυροῦ, καὶ ἐξεγέννησε τὴν Ἐκκλησίαν· ὕδατι μὲν τῷ ἐκ πλευρᾶς αὐτοῦ ἀναγεννημένην, Πνεύματι δὲ τῷ ἀπὸ θεότητος αὐτοῦ συγκρονημένην αὐτῷ καὶ τελειουμένην. Διὸ σαφῶς ἐπιλέγει·

ΣΛ'. Στ. ζ'. Θέσμε ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὸν βραχίονά σου.

Τὴν σφραγίδα καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῆς πρῶτον λέγει· ἔπειτα καὶ ἐπὶ τὸν βραχίονα· ἵνα οἱ φωτισθέντες ἐν Χριστῷ συνεσταυρωμένοι, πάντα ὅσα διὰ βραχίονα ἐπιτελοῦσιν, ἀναμαρτήτοις πράξεσι ταῦτα τελῶσιν, ὡς ὑπὸ τοῦ εἶδους τοῦ σταυροῦ Χριστοῦ τοῦ βραχίονος αὐτῆς κρατούμενοι.

ΣΛΑ'. Ὅτι κραταιὰ ὡς θάνατος ἀγάπη.

Τοιαύτην γὰρ προτρέπει τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν ἀγάπην, δι' ἧς θανούσα, ὡς ἡ Γραφή λέγει· « Ἐως θανάτου ἀγωνίσαι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. » Τοῦτο πεπεισμένοι οἱ μάρτυρες, θανάτου καὶ ἐκχύσεως αἵματος, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ δόντα (20) ὑπὲρ ἡμῶν, ἐτίμησαν.

ΣΛΒ'. Σκληρὸς ὡς ἄδης κήλος.

Τοσοῦτον γὰρ ἐσκληρήνθη (21) ἡ καρδία Ἰουδαίων, ἐν τῇ γῇ (22) ὄντος τοῦ Κυρίου μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτόν, ἀπεσκληρημένην (23) ἔχοντες τὴν καρδίαν τῇ ἀπιστίᾳ, ψεύσασθαι παραπειθούσι τοὺς στρατιώτας, λέγοντες· « Εἴπατε· Ἡμῶν κοιμωμένων, νυκτὸς ἦλθον (24) οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἐκλεψαν αὐτόν. »

μυστηριώδη.

(20) Sic emendavi ex Mutin. cod. cum meus et Barb. habeat δόντες.

(21) Scribe ἐσκληρήνθη.

(22) Γῇ, necessariam vocem quæ abest a meo et Barb. revocavi ex Mutin.

(23) Ita omnes codd. Scribe ἀπεσκληρυμένην, et ante hanc vocem videtur deesse aliquid. Legendum arbitror, ὥστε ἀπεσκληρυμ. ἔχοντες τ. καρδ. τῇ ἀπιστ. ἀναψεύσασθαι παραπειθεῖν.

(24) Sic restitui hunc locum ex Mutin. Meus et Barber. non habent ἦλθον, nec καὶ αὐτὸ ἐκλεψαν.

Ἐπειδὴ τοίνυν σκληρῶ ζήλω ἕως τοσούτον ἐσκλη-
 ρύνησαν τῷ ψεύδει, ὥστε καὶ τὴν ἀνάστασιν Χριστοῦ
 πώλησαι, τῇ σηπεδόνι (25) τοῦ ζήλου κατατηχόμενοι,
 διὰ τοῦτο ταῦτα προεπιστάμενος ἔλεγεν διὰ Μωϋ-
 σέως· « Ἀνθ' ὧν κακῶς ἐζήλωσαν, καγὼ παραζη-
 λῶσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔσθαι, ἐπ' ἔσθαι ἀσυνέτῳ παρορ-
 γιῶ αὐτούς. » — « Ἡμεν δὲ ἀσύνετοι, » ὡς καὶ Ἀπό-
 στολος εἶρηκε, « δουλεύοντες ἡδοναῖς ποικίλαις. »
 Ἀλλὰ νῦν χάριτι Θεοῦ κληθέντων ἡμῶν εἰς ἀγιασμὸν,
 παραζηλοῦσιν ἐκεῖνοι βλέποντες ἑαυτοὺς ἀπερρίμ-
 μένους, ἡμῶν δὲ ἐν Χριστῷ σωζομένων.

ΣΑΓ'. Περιπτερα αὐτῆς, περιπτερα πυρός, φλό-
 γες (26) ἀνθρακες πυρός αὐτῆς.

Τὰ περιπτερα τῆς Ἐκκλησίας, τὸ πλῆθος τῶν πι-
 στῶν ἐκ πολλῶν παραγενόμενον φυλῶν τε καὶ ἐπαρ-
 χῶν (27), καθάπερ πτεροὶς ἐπτάμενον. Ἰπτάμενα
 γὰρ τὰ πλῆθη τότε ἦσαν ἐν Ἰερουσαλὴμ, ὅτε τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα ὠφθῇ αὐτοῖς διαμεριζόμενον καθάπερ γλῶσ-
 sai ὡσεὶ πυρός. Φλόγες οὖν καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ
 τότε ὠφθῆν (28) τοῖς ἁγίοις πῦρ. Καὶ προσφύτευσαν,
 καὶ ἐλάλουν ἐτέραις γλώσσαις. Καὶ πάλιν ἐν τῇ Πα-
 λαιᾷ Διαθήκῃ, ὀπηνίκα ἐν πυρὶ φλογὸς ὠφθῇ ὁ Θεὸς
 τῷ Μωϋσῇ. Τὰ περιπτερα οὖν αὐτῆς, ἡ Νέα καὶ
 Παλαιὰ Διαθήκη. Πορὸς φλόγες, ἐν αὐταῖς ταῖς
 τῆς πίστεως ἀρχαῖς ἡ τοῦ Μωϋσεως ὀπτασία ἐν πυρὶ
 τοῦ βάτου, καὶ οἱ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος πυρὶ προεμπερεῖς λογισμοὶς (29).

ΣΑΔ'. Στ. ζ'. Ὑδὼρ πολὺ οὐ δυνήσεται σθέσαι τὴν
 ἀγάπην, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύουσιν αὐτήν.

Οἱ τὴν κατὰ Θεὸν κεκτημένοι ἀγάπην, καὶ κατα-
 θῶσιν (30) ἐπ' αὐτοὺς οἱ πειρασμοὶ ὥσπερ βροχαὶ
 καὶ ποταμοὶ, ἀλλ' οὐ σθένυνται αὐτῶν ἡ ἀγάπη.
 Εἰπὼν γὰρ, « Τὰ περιπτερα αὐτῆς, πυρὸς φλόγες, »
 περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἔδειξεν, ὅτι τοῦτο τὸ πῦρ
 ἰδατι οὐ σθένυνται· ὅπερ ἐστίν, ἡ πρὸς τὸν Χριστὸν
 ἀγάπη πειρασμοῖς οὐ λύεται. « Πᾶς γὰρ ὁ ἀκούων
 μου τοὺς λόγους τούτους, » φησὶ, « καὶ ποιῶν αὐ-
 τοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ὠκοδόμησε
 τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ κατέβη ἡ
 βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ, καὶ ἔπνευσαν οἱ ἀνε-
 μοι, καὶ προσέκρουσαν (31) τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ
 ἐπεσε· τεθεμελιώτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. »

ΣΑΕ'. Ἐὰν δώσει (32) ἀνὴρ πάντα τὸν βίον
 αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐξουδενώσει ἐξουδενώσουσιν
 αὐτόν.

Αὕτη ἡ προφητεία περὶ τῶν ἀποτασσόμενων τῷ
 κόσμῳ, καὶ πάντα τὸν βίον αὐτῶν ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ
 ἀγάπῃ καταναλισκόντων (33), καὶ ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος

²⁵ Deut. xxxii, 21. ²⁶ Tit. iii, 3. ²⁷ Act. ii, 3.

(35) Mutinensis habet τῇ τηχεδόνῃ, ubi legendum
 τηχεδόνι.

(26) Absunt a cod. Mutin. ἀνθρακες πυρός αὐτῆς.
 Vatic. editio habet φλόγες αὐτῆς, sine ἀνθρακες πυ-
 ρός. Quid habuerit in suo cod. vetus interpres, ne-
 scio, qui vertit : « circumspēcta ejus, circumspēcta
 ignis flammæ ejus. » Nullam inter variantes ejus-
 modi lectionem reperi.

(27) Legendum ἐπαρχῶν.

(28) Sic omnes codd. Sed scribendum ὠφθῆν.

(29) Ita meus et Barber. At Mutinensis habet πρὸς

atione usque adeo indurati sunt mendacio, ut etiam
 Christi resurrectionem vendere voluerint, æmula-
 tionis tæbe labefacti, propterea hæc cum præscis-
 set, dixit per Moysen : « Pro eo quod male æmula-
 verunt, et ego provocabo eos ad zelum in non gente;
 in gente stulta irritabo. » — « Eramus vero insipientes,
 » ut ait Apostolus ²⁵, « servientes voluplatibus
 variis. » At nunc vocati cum simus gratia Dei in
 sanctificationem, illi æmulantur, seipsos videntes
 abjectos, dum nos interea salvi sumus in Christo.

CCXXXIII. *Alæ ejus alæ ignis, flammæ carbones
 ignis ejus.*

Alæ Ecclesiæ sunt multitudo fidelium, qui vene-
 runt ex multis tribubus et provinciis; quæ multi-
 tudo tanquam alis volat. Volabant enim turbæ tum
 temporis in Hierusalem, cum Spiritus sanctus ap-
 paruit illis dispersit veluti linguæ tanquam ignis ²⁶.
 Flammæ igitur etiam in Novo Testamento tum
 sanctis apparuerunt. Et prophetaverunt, et loque-
 bantur aliis linguis ²⁷. Et rursus in Veteri Testa-
 mento, cum in igne flammæ apparuit Deus Moysi ²⁸.
 Alæ igitur ipsius sunt Novum et Vetus Testamen-
 tum. Flammæ ignis, in ipsius fidei primordiis visio
 Moysi in igne rubi, et super apostolos sancti Spi-
 ritus particule igni similes.

CCXXXIV. Vers. 7. *Aqua multa non poterit ex-
 stinguere charitatem, nec flumina inundabunt eam.*

Qui Dei dilectionem habent, etiamsi in eos vio-
 lenter irruant tentationes tanquam imbres et flu-
 mina; tamen eorum charitas non exstinguitur. Cum
 enim dixerit, « Alæ ejus flammæ ignis, » de sancto
 Spiritu; ostendit hunc ignem aqua non exstingui,
 id est, dilectio erga Christum tentationibus non
 dissolvitur. « Quicumque enim, » inquit, « audit
 verba mea hæc et ea facit, assimilabitur viro pru-
 denti qui ædificavit domum suam super petram: et
 descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt
 venti, et excusserunt eam; et non cecidit: fun-
 data enim erat super petram ²⁹. »

CCXXXV. *Si dederit homo omnem victum suum
 in dilectione, contemptu contemnent eum.*

Hæc prophētia est de iis qui renuntiaverunt
 mundo, et omnem substantiam suam in Christi di-
 lectionem insumpserunt, et pro ejus nomine con-

²⁵ ibid. 4. ²⁶ Exod. iii, 2. ²⁷ Matth. vii, 24, 25.

ἐμπερεῖς μερισμοῦ· prava utraque lectio. Lege
 προσεμπερεῖς μερισμοί.

(30) Ita mendose omnes codd. Scribe καταδιᾶσω-
 σιν.

(31) Barber. προσέκρουσε. Meus προέκρουσε. E-
 mendaveram προσέκρουσαν. Mutin. habet προέκρου-
 σαν. Sacer textus habet προσέπεσον.

(32) Vatic. edit. ἐὰν διδῷ.

(33) Vocem hanc in Barber. deletam restitui ex
 Mutin. codice. In meo relictum est spatium, ea voce
 implendum.

templi sunt, ut ait sanctus Apostolus : « Tanquam A purgamenta mundi facti sumus ³⁴; » nec solum de ipsis, sed etiam de Domino nostro Jesu Christo, qui vitam suam omnem dedit pro charitate erga nos, « Exspolians principatus et potestates ³⁵, » et « propter nos egenus factus ³⁶, » et « formam servi accipiens ³⁷, » et despectus a pontificibus et scribis populi, et ab Herode contemptus : « Herodes enim illum contempsit, et ad Pilatum remisit ³⁸. »

CCXXXVI. Vers. 8. *Soror nostra parva, et astra non habet.*

Quando anima in Christum crediderit, et divinorum mandatorum accuratam non perceperit scientiam, et duorum Testamentorum cognitionem non habeat, de hac dici potest : « Soror nostra parva : » hoc est, nondum crevit fide, id est, duorum Testamentorum notitiam non accepit : tamen non propterea repudiatur, sed se perfici obsecrat. Si enim solummodo timorem Dei et fidem habeat anima, cognitione tamen sit inferior, non propterea reprobat. « Melior enim est, » ait Scriptura, « qui minuitur scientia cum timore, quam qui abundat astutia et legem transgreditur ³⁹. » — « Non enim audientes legis justi apud Deum, sed factores legis iustificabuntur ⁴⁰. » Dilectionem habeat anima, et soror vocatur Unigeniti, licet scientiæ non admodum sit perita : « Scientia enim inflat, charitas vero ædificat ⁴¹. »

CCXXXVII. *Quid faciemus sorori nostræ in die qua sermo fiet in ea?*

Hæ sunt, opinor, sanctorum magistrorum voces, et prophetarum et apostolorum ad eos qui prædicationem non acceperunt, ut ait Isaias : « Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est ⁴²? » Similiter et Jeremias : « Ad quem loquar, et contestabor, et exaudiet? Ecce incircumcisæ aures eorum, et non poterunt audire ⁴³. » Propterea « Quid faciemus sorori? » Fratres enim sunt infideles secundum carnis cognitionem.

CCXXXVIII. Vers. 9. *Si murus est, ædificemus super eam laminas argenteas.*

Ad hunc modum, ut arbitror : Si credit, et non est infidelis, non dura collo, non contumax ad audiendam sanctorum disciplinam, sed credens nobis

³⁴ I Cor. iv, 13. ³⁵ Coloss. ii, 15. ³⁶ II Cor. viii, 9. ³⁷ Philipp. ii, 7. ³⁸ Luc. xiii, 41. ³⁹ Eccli. xix, 21. ⁴⁰ Rom. ii, 13. ⁴¹ I Cor. viii, 1. ⁴² Isa. liii, 1. ⁴³ Jerem. vi, 10.

(34) In impressis Novi Testamenti legitur ὡς περιπατήματα.

(35) Ὅμως οὐ περί habet Mutin. Restituenda omnino est particula negativa οὐ, sic postulante sententia.

(36) Mutin. habet ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ὁμοιωθῆναι. Τελιωθῆναι censeo legi oportere, si credendum veteri interpreti, qui vertit : « sed etiam ipsam proficere deprecatur, ut possit esse perfecta. » Salutatus etiam tale quiddam in suo codice videtur habuisse.

(37) In edit. Vatic. hic locus sic legitur : Κρείττων ἡττώμενος ἐν συνέσει ἔμφοδος, ἢ περισσεύων ἐν

αὐτοῦ ἐξουθενουμένων, ὡς φησιν ὁ ἅγιος Ἀπόστολος : « Ὡς περ (34) εἰ καθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν » καὶ οὐ μόνον περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἴρηται, ὅς πάντα τὸν βίον αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης, « Ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, » καὶ « δι' ἡμᾶς πτωχεύσας, καὶ μορφὴν δούλου λαβὼν, » καὶ ἐξουθενούμενος ἀπὸ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων τοῦ λαοῦ, καὶ ὑπὸ Ἡρώδου ἐξουθενούμενος. « Ἐξουθενήσας γὰρ αὐτὸν ὁ Ἡρώδης ἀπέπεμψεν αὐτὸν πρὸς Πιλάτον. »

ΣΛΓ'. Στ. η'. *Ἀδελφὴ ἡμῶν μικρά, καὶ μαστούς οὐκ ἔχει.*

Ὅταν ἡ ψυχὴ εἰς Χριστὸν πιστεύσει, τῶν δὲ θείων ἐντολῶν τὴν ἀκριθεὶς σύνεσιν μὴ καταλαμβάνει, καὶ τῶν δύο Διαθηκῶν τὴν γνῶσιν μὴ ἔχει, περὶ ταύτης δύναται λέγεσθαι : « Ἀδελφὴ ἡμῶν μικρά : » τούτεστι, μὴπω αὖξηθεῖσα τῇ πίστει· ὅπερ ἐστὶ, τῶν δύο Διαθηκῶν τὴν γνῶσιν οὐκ εἴληφεν· ὅμως παρὰ (35) τοῦτο ἀποβάλλεται· ἀλλὰ καὶ αὕτῃ ὁμοιωθῆναι (36) εὐχεται. Μόνον γὰρ φόβον Θεοῦ καὶ πίστιν ἐὰν ἔχη ψυχὴ, γινώσκει δὲ ἐλαττοῦται, οὐ παρὰ τοῦτο ἀποδοκιμάζεται· « Κρείττων » (37) δὲ, φησὶν, « ἐλαττούμενος συνέσει ἔμφοδος, ἢ περισσεύων πανουργία καὶ παραβαίνων νόμιμον. » — « Οὐ γὰρ οἱ ἀκραταὶ τοῦ νόμου, δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ· ἀλλ' οἱ ποιηταὶ νόμου δικαιοθήσονται. » Ἀγάπην ἔχέτω ψυχὴ, καὶ ἀδελφὴ καλεῖται τοῦ Μονογενοῦς, καὶ (38) μὴ γνῶσιν πολῦπειρον ἔχει· « Ἡ γὰρ γνῶσις φυσιοῦ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. »

ΣΛΔ'. Τί ποιήσωμεν τῇ ἀδελφῇ ἡμῶν ἐν ἡμέρᾳ, ἣ ἐὰν λαληθῇ ἐν αὐτῇ (39);

Αὐταί, οἶμαι, ἀγίων διδασκάλων εἰσὶν αἱ (40) φωναί, προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων πρὸς τοὺς μὴ τὸ κήρυγμα δεχομένους, ὡς φησιν Ἡσαίας· « Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίον Κυρίου τίς ἀπεκαλύφθη; » Ὁμοίως καὶ Ἱερემίας· « Πρὸς τίνα λαλήσω καὶ μαρτύρωμαι; Ἰδοὺ ἀπερίτμητα (41) τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ οὐ δυνήσονται ἀκοῦειν. » Διὰ τοῦτο, « Τί ποιήσωμεν τῇ ἀδελφῇ; » Ἀδελφοὶ γὰρ οἱ ἀπιστοὶ κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς συγγένειάν εἰσιν· (42).

ΣΛΗ'. Στ. θ. *Εἰ τείχος ἐστίν, οἰκοδομήσωμεν ἐπ' αὐτὴν ἐπάλξεις ἀργυρεῖς.*

Τοῦτον, οἶμαι, τὸν τρόπον λέγει· Εἰ πιστὴ ἐστὶ, φησὶ, καὶ μὴ ἀπιστος· μὴ σκληρὰ εἰ τῷ τραχήλῳ, μὴ ἀνήκοος τῇ τῶν ἀγίων ἀγωγῇ· ἀλλ' ἡ πιστεύσα-

φρονήσει καὶ παραβαίνων νόμον.

(38) Lego καὶ.

(39) Barber., meus et Mutin. ἐναυτῷ. Sed Vatic. et libri omnes habent ἐν αὐτῇ, quam lectionem agnoscit etiam vetus interpres.

(40) Εἰσὶν αἱ. Duas voculas restitui ex Mutinens.

(41) In Bibliis impressis sacer textus, καὶ διαμαρτύρωμαι καὶ εἰσακούσεται; ἰδοὺ ἀπερίτμη.

(42) Κατὰ τὴν τῆς σαρκ. συγγέν. εἰσιν, ἡτε ex Mutinensi, quibus implevi lacunam mei codicis ex Barber.

σα ἡμῖν, καὶ σωθεῖσα (43) · καθάπερ εἰς τεῖχος ἐποικοδομοῦμεν (44) ἐπ' αὐτὴν ἐπάλλξεις ἀργυρᾶς · ὅπερ ἐστίν, οἶμαι, τοὺς ἐλέγχους τοὺς διορθωτικούς, τοὺς χρωσοῦ διχην πυρουμένους· «Τὰ λόγια» γὰρ «Κυρίου, λόγια ἀγνά· ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῇ γῇ, καὶ καθαρισμένον ἑπταπλασίως.»

ΣΑΘ'. ΕΙ (45) θύρα ἐστὶ, διαγράψωμεν ἐπ' αὐτὴν σανίδα κεδρίνην.

Ἐπειδὴ γὰρ, ὥσπερ ἡ θύρα στρέφεται ἐπὶ τοῦ στρόφιγγος, οὕτως ὁ ὀκνηρὸς ἐπὶ τὴν κλίνην· διὰ τοῦτο φησιν, οἶμαι· Εἰ ὀκνηρίαν πρὸς τὴν πίστιν τὰ ταύτης κατορθώματα ἔχουσι, διαγράψωμεν ἐπ' αὐτὴν, ὅπερ ἐστίν, ἐπὶ τὴν τοιαύτην τῶν βραδυπίστων σανίδα κεδρίνα, ἵνα εἴπῃ, τὴν τῶν πάλαι δικαίων καὶ πατριάρχων ἀσηπτον καὶ ἡδραιωμένην γνῶσιν, καὶ τὴν ἐκείνων ἐπὶ ταύτῃ ἐπιβάλλωμεν εὐχὴν, ἵνα τῇ ἐκείνων πρεσβείᾳ τὸ ἐλλείπον αὐτῇ ὑστέρημα (46) ἀνακληρωθεῖ τῆς πίστεως. Ὅτι δὲ κέδρω οἱ δίκαιοι ἀπεικάζονται, φησί· «Δίκαιος ὡς φοῖνις ἀνθήσει, ὡς ἡ κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται.» Σανὶς δὲ ἀπὸ κέδρου τοῦ παντός ἐστι μέρος, ὥσπερ καὶ ἡ τῶν δικαίων πρεσβεία μέρος ἐστὶ τῆς δικαιοσύνης. Εἴτα ἀκούσασα ἡ καλὴ καὶ εὐπιστος αὕτη νύμφη τὴν περὶ τούτων διαβολὴν, ἀναφωνεῖ ἐγκαλουμένη τῷ θαυτῆς νυμφίῳ, καὶ λέγει·

ΣΜ'. Στ. ι'. Ἐγὼ τεῖχος, καὶ οἱ μαστοὶ μου ὡς πύργοι.

Ἐγὼ, φησιν, ἡδραῖωμα τῆς πίστεως, καὶ οἱ μαστοὶ πύργοι. Ὅπερ ἐστίν, αἱ δύο Διαθήκαι ταῖς τῆς δικαιοσύνης πράξεσιν εἰς ὑψος πεπυργωμέναι.

ΣΜΑ'. Ἐγὼ ἡμην ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ (47) ὡς εὐρίσκουσα εἰρήνην.

Καὶ γὰρ εὗρεν εἰρήνην, τὸ χάρισμα παρ' αὐτοῦ λαβοῦσα τοῦ εἰπόντος· «Εἰρήνην τὴν (48) ἐμὴν δίδωμι, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν.» ὡς καὶ Σοφία λέγει περὶ τοῦ Πνεύματος· «Ἐγὼ γὰρ (49) ἡμην ᾗ προσέχαιρε· καθ' ἡμέραν εὐφραίνωμην δὲ ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ· ὅτε ἐποίει τὸν κόσμον, ἡμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα.»

ΣΜΒ'. Στ. ια'. Ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ Σαλομών ἐν Βεελλαμών (50).

Ἀμπελῶνα γεγενῆσθαι λέγει τὴν Ἐκκλησίαν τῷ Χριστῷ τῷ Πνεύματι Κυρίῳ Σαλομών (51), τῷ εἰρηνεύσαντι τὰ τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ γῆς.

ΣΜΓ'. Ἐδωκε τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ τοῖς τηροῦσιν.

Τοῖς τηροῦσι λέγει τὰς αὐτοῦ ἐντολάς, ὡς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἶπε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· «Ἀρθῇσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται ἔθνεσι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς.» ὅπερ ἐστὶ, τὸν ἀμ-

A et illuminata sit; tanquam super murum ædificabimus super eam propugnacula argentea; id est, ut arbitrator, reprehensiones quæ corrigendi vim habeant, et veluti aurum igne sint examinata: «Eloquia» enim «Domini, eloquia casta: argentum igne examinatum, probatum in terra, et purgatum septuplum⁵⁴.»

CCXXXIX. Si janua est, sculpamus super eam tabulam cedrinam.

Quoniam enim sicut porta super cardinem volvitur, sic piger super lectum, propterea, opinor, dicit: Si pigritiam ad fidem habeant ejus opera, sculpemus super eam, id est, super ejusmodi pigritiam eorum quæ tardæ sunt fidei, tabellas cedrinas, hoc est, veterum justorum et patriarcharum incorruptam et stabilem scientiam, et eorum orationem super eam imponemus, ut illorum intercessione, quod ei deest et defectus fidei impleatur. Quod vero justus cedro assimilentur, ait Scriptura: «Justus ut palma florebit; sicut cedrus quæ in Libano est, multiplicabitur⁵⁵.» Tabula vero ex cedro est pars totius, quemadmodum justorum intercessio pars est justitiæ. Deinde ipsa sponsa pulchra et fidelis hanc in his rebus calumniam audiens exclamat, cum tali apud suum sponsum criminatione urgeatur, et ait:

CCXL. Vers. 10. Ego murus, et ubera mea ut turres.

Ego, inquit, stabilitas fidei: et nhera, turres: id est, duo Testamenta ad opera justitiæ in altitudinem ædificata quasi turres.

CCXLI. Ego eram in oculis ejus, quasi inveniens pacem.

Etenim invenit pacem, cum acceperit gratiam ab eo qui dixit: «Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis⁵⁶.» quemadmodum Sapientia dicit de Spiritu: «Ego enim eram cui adgaudebat; quotidie autem jucundabar in facie ejus in omni tempore; quando faciebat mundum, eram apud eum disponens⁵⁷.»

CCXLII. Vers. 11. Vineam factam est Salomoni in Beellamon.

Vineam factam esse ait Ecclesiam Christo, spirituali Salomoni, qui pacificavit quæ sunt in cælo et in terra⁵⁸.

CCXLIII. Dedit vineam suam custodientibus.

Custodientibus scilicet mandata ejus dicit, ut etiam in Evangelio dixit Judæis: «Auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus⁵⁹.» id est, vineam locabit aliis iis videlicet qui ser-

⁵⁴ Psal. xi, 7. ⁵⁵ Psal. xc, 13. ⁵⁶ Joan. xiv, 17. ⁵⁷ Prov. viii, 30. ⁵⁸ Coloss. i, 20. ⁵⁹ Matth. xxi, 43.

(43) Lego φωτισθεῖσα.

(44) Lego ἐποικοδομήσωμεν.

(45) Vatic. edit. καὶ εἰ, quam lectionem habuit vetus interpres.

(46) Lego καὶ ὑστέρημα.

(47) Sic cod. Alex. Vaticana edit. αὐτῶν.

(48) Sacer textus habet, Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν,

εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν.

(49) Sacer textus habet: Καὶ ὡς ἰσχυρὰ ἐποίει, τὰ θεμέλια τῆς γῆς. ἡμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα. Ἐγὼ ἡμην, ᾗ προσέχαιρεν. Καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραίνωμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ.

(50) Vatic. edit. Βεελαμών.

(51) Lego τῷ πνευματικῷ Σαλομών.

vant et custodiunt mandatorum præcepta, de quibus A dictum est : « Dedit vineam custodientibus. »

CCXLIV. *Vir afferet in fructu ejus mille argenteos.*

Omnis enim magister sapiens et auditor intelligens in Ecclesia « feret in fructu ejus mille argenteos : » id est, implementum per millenarium numerum est omnium mandatorum Domini, eloquiorum ejus effectio. « Eloquia » enim « Domini casta, argentum igne examinatum, probatum in terra ¹, » ut supra dictum est.

CCXLV. Vers. 12. *Vinea mea mihi in conspectu meo. Mille Salomon et ducenti custodientibus fructum ejus.*

Dominicam arbitror vocem esse : « Vinea mea in conspectu meo, » propter ejus dilectionem et amorem erga homines : « Oculi » enim « Domini super timentes eum, et aures ejus ad precem eorum ². » Illud vero : « Mille Salomonis et ducenti custodientibus, » arbitror dicere judicium omne et rerum omnium perficiendarum potestatem datam esse Unigenito, juxta id quod scriptum est : « Pater neminem judicat, sed judicium omne dedit Filio ³. » — « Et ducenti custodientibus fructum ejus, » hoc est, duorum Testamentorum : duo enim centenarii sunt duo Testamenta; duo autem centenarii sunt ducenti, qui scilicet ex duobus Testamentis centies auctum fructum progerminantes, ita demum alios judicant juxta Apostolum : « Si in vobis judicabitur mundus, nescitis quod et angelos judicabimus, nedum sæcularia ⁴ ? »

CCXLVI. Vers. 13. *Sedens in hortis.*

Sedentem in hortis puto dicere eum qui episcopalem cathedram obtinuit, et multos hortos, id est, Ecclesias ei concreditas.

CCXLVII. *Sodales attendentes.*

Hujus cooperatores presbyteri, et qui simul ministerium acceperunt diaconi, « In conscientia pura mysterium Christi custodientes ⁵. » Nam disciplina per hos omnes Ecclesiæ tradita, quemadmodum hortus, irrigatur salutaribus præceptis. Propterea etiam dicit :

CCXLVIII. *Vocem tuam auditam fac mihi.*

Per hos enim Christus audire facit Ecclesiæ vocem suam.

CCXLIX. *Fuge, patruelis meus, et assimilare capreae aut hinnulo cervorum ad montes vallium.*

¹ Psal. xi, 7. ² Psal. xxxii, 18. ³ Joan. v, 22.

(52) Sic Compl. Editio Vaticana habet ἀργυρίου, quam lectionem habuit etiam vetus interpres.

(53) Inter ἐμοῦ et ὀφθαλμοί lacuna interjacet in meo cod. et Barb. Cod. Mutin. habet ἐνώπιον ἐμοῦ τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ φιλανίᾳ. Suspicio legendum φιλανθρωπία.

(54) Τῷ Ὑῖῳ. Sic emendavi ex cod. Mutin. Male meus et Barber. τῷ Σαλομών.

(55) Ita Mutin. Lege τὸν ἑκατονταχού. In Barber.

πελώνα ἐκδώσεται ἄλλοις, δηλαδὴ τοῖς τηροῦσι καὶ φυλάττουσι τὰ τῶν ἐντολῶν προστάγματα, περὶ ὧν εἴρηται : « Ἐδωκε τὸν ἀμπελῶνα τοῖς τηροῦσιν. »

ΣΜΔ'. Ἀτὴρ οἶσει ἐν καρπῷ αὐτοῦ χιλίους ἀργυρίους (52).

Πᾶς γάρ τις σοφὸς διδασκαλός, καὶ συνετὸς ἀκροατὴς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ « οἶσει ἐν καρπῷ αὐτοῦ χιλίους ἀργυρίους, » ὅπερ ἐστὶν, ἡ διὰ τῆς χιλιάδος πληρώσις πάντων τῶν ἐντολῶν Κυρίου καὶ τῶν λογίων αὐτοῦ ποιησις. « Τὰ λόγια » γὰρ « Κυρίου ἀγνὰ, ἀργύριοι πεπυρωμένοι, δοκίμοι ἐν τῇ γῇ, » ὡς προεῖρηται.

ΣΜΕ'. Στ. ιβ'. Ἀμπελῶν μου ἐμὸς ἐνώπιόν μου. Οἱ χίλιοι Σαλομών, καὶ οἱ διακόσιοι τοῖς τηροῦσιν τὸν καρπὸν αὐτοῦ.

Κυριακὴν οἶμαι τὴν φωνὴν εἶναι : « Ἀμπελῶν ἐμὸς ἐνώπιον ἐμοῦ, » τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ (53) : « Ὀφθαλμοί » γὰρ « Κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβούμενους αὐτὸν, καὶ ὅσα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν. » Τὸ δὲ, « Οἱ χίλιοι τοῦ Σαλομών, καὶ οἱ διακόσιοι τοῖς τηροῦσιν, » οἶμαι τὴν κρίσιν πᾶσαν λέγειν, καὶ τὴν τῶν ποιημάτων τελείωσιν τῷ Μονογενεῖ δεδῶσθαι, κατὰ τὸ γεγραμμένον : « Ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδέν, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Ὑῖῳ (54). » — « Καὶ οἱ διακόσιοι τοῖς τηροῦσιν τὸν καρπὸν αὐτοῦ, » τούτῃ ἐστι τῶν δύο Διαθηκῶν. Δύο γὰρ ἑκατοντάδες, αἱ δύο Διαθῆκαι, αἱ δὲ δύο ἑκατοντάδες εἰσι διακόσιοι, ἦγουν τῶν δύο Διαθηκῶν τῶν ἑκατονταχούς (55) ἐκβάστασαντες καρπὸν, οὕτω καὶ ἄλλους κρίνουσι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον : « Εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, οὐκ οἴδατε, ὅτι καὶ ἀγγέλους κρίνομεν, μή τιγε βιωτικά ; »

ΣΜΖ'. Στ. ιγ'. Ὁ καθήμενος ἐν κήποις.

Καθήμενος ἐν κήποις οἶμαι λέγειν τὴν ἐπισκόπου καθέδραν εὐληφῶτα : καὶ πολλοὺς κήπους, τούτεστι τὰς Ἐκκλησίας, πεπιστευμένον.

ΣΜΖ'. Ἐταῖροι προσέχοντες.

Οἱ τούτου συνεργοὶ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ τῆς λειτουργίας συναντιλαμβανόμενοι διάκονοι, « Ἐν καθάρᾳ συνειδήσει τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ φυλάττοντες. » Διὰ γὰρ πάντων ἡ διδασκαλία τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδεδομένη, καθάπερ κήπος, ἀρδεύεται σωτηρίοις διδάγμασι. Αὐτὸ καὶ λέγει :

ΣΜΗ'. Τῇ φωνῇ (56) σου ἀκούτισόν μου.

Διὰ γὰρ τούτων ἀκούτιζει τὴν φωνὴν αὐτοῦ τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Χριστός.

ΣΜΘ'. Φύγε, ἀδελφεῖδέ μου, καὶ ὁμοιώθητι τῇ δορκάδι, ἡ τῷ νεβρῷ τῶν ἐλάφων ἐπὶ ὄρη κοιλωμάτων (57).

⁴ I Cor. vi, 2, 3. ⁵ I Tim. iii, 9.

articulus vetustate deletus est : in meo qui videtur exscriptus ex Barber. librarius reliquit exiguum spatium. In utroque ἑκατονταχού.

(56) Edit. Vatic. τῇ φωνῇ, in qua editione versus hic et superior sic interpungitur, ἑταῖροι προσέχοντες τῇ φωνῇ σου, ἀκούτισόν με.

(57) Sic cod. Alexandr. Vtrum Philo in explanatio ne hujus versiculi recognoscit etiam lectionem ἀρωμάτων, quam habet Vaticana editio.

Τούτον (58) τὸν τελευταῖον λόγον οἶμαι πρὸς πάν-
τας πιστοὺς ὑπὸ τοῦ Κυρίου λελέχθαι καὶ ὑπὸ ταύτης
ἀγίας Ἐκκλησίας. Τὸ γοῦν, « Φύγε, ἀδελφιδέ μου,
καὶ ὁμοιωθήτι τῇ δορκάδι, ἣ τῷ νεβρῷ τῶν ἐλάφων
ἐπὶ ὄρη κοιλωμάτων, » τοῦτο οἶμαι λέγειν, ἵνα πᾶς
τις ἀκούων φεύγει μὲν τὴν ἁμαρτίαν, κατὰ τὸ γε-
γραμμένον· « Ὡς ἀπὸ προσώπου ὄψεως φεύγει ἁμαρ-
τίαν »· ὁμοιοῦσθαι δὲ κελεύει τῇ δορκάδι, ἵνα ὀξυδε-
ρκὲς τὸ τοῦ νοδὸς δῖμμα κεκτημένος πρὸς τὸ μὴ ὑπὸ
θηρευόντων παγιδευθῆναι δύνασθαι. Δορκὰς γὰρ ὀξυ-
δερκὲς καὶ ὀξεῖ τῷ δρόμῳ τὸ ζῶν ἐστίν. Ἴνα οὖν τῷ
ὀξυτάτῳ δρόμῳ τῆς ἁμαρτίας ἐκ φυγῆς, ὅταν (59)
σωτηρίαν διδαγμάτων ἀκροατῆς, καὶ ὀξυδερκεῖ τῷ
νῷ τας τοῦ θηρευτοῦ παγίδας βλέποι, καὶ ὑπερακον-
τίξοι τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐπὶ τὰ ὄρη τῶν ἀρυμάτων,
ἣ τῶν κοιλωμάτων, ὅπερ ἐστίν, ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῶν
δικαίων μεγέθη· ἵνα, εἰ μὲν παγίδα προτίθῃσιν διὰ
γυναικὸς σαρκικῆς ἐπιθυμίας ὁ πονηρὸς (60), ἐπὶ
τὰ ὑψηλὰ τις ἀνατείνῃ τὸν νοῦν τῆς σωφροσύνης τοῦ
Ἰωσήφ· εἰ δὲ κακίας ἐπαγείρῃ θυμὸν, ἐπὶ τὸ ὑψηλὸν
τῆς ἀκακίας ἀποβλέψοι τῆς τοῦ Δαβὶδ, ὃς τὸν κτείνειν
θέλοντα οὐκ ἡμίνατο Σαούλ. Ὅρη γὰρ κοιλωμάτων
κέκληνται οἱ ἅγιοι, ἵνα καὶ τὸ ὕψος τῆς δικαιοσύνης
αὐτῶν διὰ τῶν κοιλωμάτων κηρυχθῇ. Τὸ γὰρ κοίλω-
μα, ταπεινόν· τὸ δὲ ὄρος, ὑψηλόν. Τοῦτο γὰρ τοῖς
δικαίοις πρόσσεσιν· ἐν ὕψει δικαιοσύνης κεκτῆσθαι (61)
καὶ τὸ κοίλωμα τῆς ταπεινοφροσύνης. Τῷ δὲ Θεῷ
ἡμῶν δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

• Eccli. xxi, 2.

(58) Explanatio hujus postremi vers. desideratur C
in meo codice, et deest Barberino, cujus ultimum
folium communi innumeris codicibus infortunio in-
tercidit. Eam e ms. cod. Mutinensi exscribi cura-
vit, et ad me misit pro sua humanitate vir egregie
doctus Franciscus Antonius Zacharia.

(59) Totum hunc locum ita legendum arbitror,
ἵνα οὖν τῷ ὀξυτάτῳ δρόμῳ τῆς ἁμαρτίας ἐκφυγῇ,

A Postremo hæc verba arbitror a Christo dicta esse
ad omnes fideles, et ab hac sancta Ecclesia. Illud
igitur, « Fuge, fratrueis meus, et assimilare capreæ
aut hinnulo cervorum ad montes vallium, » ob eam
rationem puto dicere, ut qui audit, fugiat peccatum,
juxta quod scriptum est : « Tanquam a facie colu-
bri fuge peccatum ». Assimilari autem jubet ca-
preæ, ut acutum mentis oculum habeat, ne possit in
plures casses venatorum incidere. Caprea enim acu-
tum cernit, et celerrimum animal est. Ut igitur ve-
locissimo cursu a peccato aufugiat, assimilari jubet
capreæ ; cum salutarium præceptorum auditor et
acuto mentis visu venatoris cernit plagas, et velut
jaculum sursum attollit animum ad montes aroma-
tum vel vallium, id est, ad excelsas justorum alti-
tudines, ita ut si diabolus per carnalem feminæ con-
cupiscentiam laqueos illi proponat, ad altitudinem
castitatis Josephi mentem intendat : si vero ultio-
nis iram excitet, ad celsitudinem innocentie Davi-
dis respiciat, qui Saulem interficere eum cupientem
non ultus est. Montes enim vallium vocantur sancti,
ut altitudo justitiæ per montes non sileatur, et
eorum humilitas per valles prædicetur. Id enim
inest justis ; in altitudine justitiæ vallem humilita-
tis habere. Deo autem nostro gloria in sæcula sæ-
culorum. Amen.

ὁμοιοῦσθαι κελεύει τῇ δορκάδι, ὅταν, κ. τ. λ. quæ
postrema verba, ex superioribus hic iteranda, li-
brarius fortasse per oscitantiam omisit.

(60) Ὁ πονηρὸς, « diabolus. » In hoc sensu adhi-
betur in Novo Test. apud Matth. v, 37 ; xiii, 49,
58 ; Ephes. vi, 16 ; II Thess. iii, 3 ; I Joan. ii, 13,
14 ; iii, 12 ; v. 18

(61) Male omnes codd. κέκτησθε.

SANCTUS ASTERIUS

AMASENUS EPISCOPUS

NOTITIA HISTORICA ET LITTERARIA

(FABRIC., *Bibliotheca Græca*, ed. HARLES, t. IX, p. 513.)

Asterius, Amasæ, metropolis Ponti, episcopus, homilia in *servum centurionis*, cujus argumentum Photius nobis servavit, cod. cclxxi, p. 819, narrat, se in juventute a quodam Scythæ, servo, quem Antiochenus quidam civis emerat, edoctum liberalibus disciplinis. Homilia iii, in *avaros*, testatur, se vicinum ætati Juliani imp., qui A. C. 363 est obtruncatus. Et homilia in *festum Kalendarum* deplorat necem Rufini, qui apud Arcadium tantum valuit, Eutropique (a), quorum ille anno 395, hic 399, παρελθόντος ἐνιαυτοῦ, sive anno ante hanc homiliam habitam perierat (b). In episcopatu Amaseno successisse Eulalio (c) videtur, in exilium ejecto per Arianos; sed post mortem Valentis A. C. 378 restituto, cujus meminit Sozomenus vii, 2, atque successorem habuisse Palladium, qui A. C. 434 Ephesinæ synodo interfuit: ἐπεὶ βαθὺ γῆρας τοῦ βίου καταντῆσαι, ad extremam senectutem pervenisse, ex quadam ejus, quæ hodie non extat, homilia notavit Photius in *Amphilochiis*, quæst. 125.

Exstant ejus homiliæ (d):

1. Εἰς τὸν πλούσιον καὶ εἰς τὸν Λάζαρον. *De divite et Lazaro*, Luc. xvi, 19 seq. Incipit: Οὐ τοῖς ἀποφαινομένοις καὶ δογματικοῖς μόνον. Laudat tunc adhuc ineditam Philippus Rubenius, lib. ii, cap. 1, *Electorum*. Locum de Christo non pingendo, ex ea allatum in synodo septima, actione 6, tom. III Binii, p. 658, vindicat Nicephorus Constantinopolitanus, in *Antirrheticis*, et Theodorus Studita, lib. ii, epist. 36 *ad Naucreatum*, tom. V Opp. Sirmondi, pag. 438.

2. Εἰς τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας. *De œconomo iniquitatis*, Luc. xvi, 1 seq. Incipit: Πολλὰκις ὑμῖν εἶπον διαλεγόμενος.

3. Κατὰ πλεονεξίας. *Adversus avaritiam*. Incipit: Ἄνδρες Χριστιανοὶ καὶ κλήσεως. FABR. Exstat quoque in Joan. Patusæ *Encyclop. philol.*, vol. II, pag. 307. HARL.

4. Λόγος κατηγορικὸς τῆς ἑορτῆς τῶν καλανδῶν. Sermo adversus donationes, ineptias ac superstitiones, *Kalendis Januarii* illa ætate usitatas. Incipit: Δύο κατὰ ταυτὸν ἑορταί.

5. Εἰς τὸν ἀνθρώπου ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν. Num liceat dimittere homini uxorem suam quacunq̃ue ex causa, ad Matth. xix, 3.

Hasce quinque homilias, hactenus memoratas, primus Græce ex codice cardinalis Ascanii Columnæ cum versione Philippi Rubenii edidit Joannes Brantius, Antwerp. 1615, in-4, unde recusæ sunt utraque

(a) Confer. Sam. Petitum iii, 7, *Observat.*, pag. 338 seq., et Valesium, pag. 162, ad Sozomeni viii, 7.

(b) Atque Saxius in *Onom.* i, p. 470, ex Pagio in *Crit. Baron.*, A. C. 403, n. 14, pag. 432, tom. V, probat, Asterium, A. C. 400 recitasse *Orationem de Kalendis*. Add. de Asterio Hambergerum in: *Zu-verl. Nachr.*, tom. I, pag. 919 seq. et, quos hic jam laudat, Cavei *Hist. litt. scriptorum eccles.*, tom. I, pag. 572; L. Ell. du Pin, *Nouv. Bibl.*, tom. III, p. 77; R. Ceillier, *Hist. génér. des aut. eccl.*, tom. VIII, p. 487; *Magnam biblioth. eccl.*, h. v. HARL.

(c) Cotelierius, tom. II *Monument.*, p. 516; Tillemont., tom. X, p. 408 seq.

(d) De codd. in genere quædam notabo. Florent. in bibl. Laurent. cod. i, n. 45-49, plut. 7, sunt quinque priores, a Fabricio recensæ, Asterii Amas. homiliæ, et in cod. xx, n. 18, plut. 11, est *Encomium in Phocam*. V. Bandin. *Cat. codd. Gr. Laurent.*, I, pag. 498 et 514. — Aster. citatur ibid. p. 91, n. 24, in catena in *Psalmos*, et p. 435 in *Exposit. divinar. præceptorum*. — Vindobonæ in codd. Cæsar. xvi, n. 22, et xxxv, sunthomiliæ in *Phocam* et *SS. martyres*. V. Lambec. VIII, p. 517, ibique Kollar. de *Phoca*, et p. 794 sqq. — In cod. x Cæs. Asterius citatur in *Psalter*. V. Lambec., III, pag. 53 sqq.; sed in indice p. 574 fatetur, sibi haud liquere num Asterius Amas., an Cappadox sit intelligendus. Idem quoque dicendum videtur de simili catena in cod. xvii Venet. Marc. cat., p. 19; — et forsan quoque de cod. Coislin. lxxx in scholiis marg. ex SS. eccl. excerptis, ad Theodoretum commun. in *Psalmos*, v. Montfauc. *Bibl. Coisl.* p. 137; — de cod. Barocc. cliv, sec. cat. in l. priores *psalm.*; — de cod. Bodlei., n. mclxxxii. — In cod. Coislin. cvii, sunt homil. n. 7 et 8; — in cod. cxii Asterii loca in collectione rerum moral. ex opp. scriptor. eccl.; — in cod. cci s. in Nicetæ catena in *Evang. Lucæ*. V. Montfauc. l. c. pag. 182, 186 et 251, ac pag. 346, ex Photii *Amphilochiis* (v. Paulo post, § 41: s. cod. cclxx excerptam dedit Gr. et Lat. quæstionem cxxv quot Asterii fuerint, et quænam ipsorum opinio. Alios codd. suo quosque loco nominabimus. HARL.

lingua in *Auctario* Ducæano Paris. 1624, 4, tom. II, p. 563, et in *Bibliotheca Patrum* Paris. 1644 (1654), tomo XIII; sed ope codicum, quos a Sirmondo Ducæus acceperat, accuratius recensitæ. Tum Latine in *Bibliotheca Patrum* Colon. 1618, tom. IV, Rubenii versionem Combefisius ita interpolavit, ut novam veluti adornaverit. Gallice transtulit Franciscus Maucroix (a), Paris 1695, in-12, consilio Pauli Pelissonii, qui inter disertissimos Græcos Ecclesiæ doctores locum singularem Asteriotribuendum esse non dubitavit.

6. Εἰς τὸν προφήτην Δανιὴλ, καὶ εἰς τὴν Σωσάνναν. In *Danielem prophetam, et Susannam*. Incipit: 'Αὐτὸ τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις. Ex ms. regis Christianissimi. Fabr. — Exstat in bibl. Paris. publ. codd. mxcix et mdcxviii, n. 29. — Oxon. in cod. Barocc. cxcii. Harl.

7. Εἰς τὸν ἐκ κοιλίας τυφλόν. In *cæcum a nativitate*, Joan. ix. Incipit: 'Ἠκούσαμεν ἀρτίως τοῦ υἱοῦ τῆς βροντῆς. Ex codice Sirmondi et Segueriano. Legit Photius et loca ex hoc sermone profert in *Bibliotheca* cod. cclxxi, p. 820 edit. priuæ.

8. Εἰς τοὺς ἁγίους κορυφαίους ἀποστόλους, Πέτρον καὶ Παῦλον. In *sanctos principes apostolos, Petrum et Paulum*. Incipit: Πᾶσαι μὲν αἱ συνήθεις αὐταί. Ex venerandæ antiquitatis codice Segueriano recens allato ex celebri monasterio τῆς ἐγκλείστρας, Græciæ.

9. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἄγιον ιερομάρτυρα Φωκᾶν. In *S. martyrem Phocam*, Sinopensem, passum Romæ sub Trajano. Incipit: Καλὴ καὶ συμφέρουσα. Ex codice regis Galliæ et autographo Sirmondi. In quibusdam codicibus (ut Cæsareo apud Lambecium viii, p. 243) (b) incipit a verbis, p. 171, edit. Combefisianæ: Ἰερὸς μὲν καὶ θεσπέσιος ἄπας ὁ τῶν γενναίων μαρτύρων κατάλογος. Atque ita Latine, tanquam Simeone Metaphraste auctore, legitur apud Lipomannum, tom. VI, p. 274, et Surium ad 22 Sept. Duos Phocas martyres in hoc sermone ab Asterio confundi, notat Baronius ad *Martyrolog. Rom.* 14 Jul., quem vide etiam ad 5 Martii, ubi notat verba quædam (quæ pag. 178 edit. Combefisii leguntur), laudari in septima synodo.

10. Εἰς τοὺς ἁγίους μάρτυρας. *Encomium in sanctos martyres*. Incipit: Ἔστιν ὡς εἶπεν καὶ παρὰ τῶν. Ex codice card. Columnæ, describente Jac. Sirmondo [exstat in cod. Paris. bibl. publ. dclxxi]. Loca duo e ms. Cæsareo emendat Lambecius viii, p. 373 [s. p. 791 sqq. ed. Kollar. cod. xxxv, n. 4].

11. Εἰς μαρτύριον τῆς πανευφήμου μάρτυρος Εὐφημίας, ἑκφρασις. *Enarratio imaginis, qua exprimitur martyrium clarissimæ martyris Euphemie*, sub Diocletiano passæ. Incipit: Πρώην μὲν, ὧ ἄνδρες, Δημοσθένην ἔσχον ἐν χερσὶ τὸν δεινόν. Hanc ἑκφρασιν Asterii laudant Photius in *Bibliotheca* cod. cclxxi, p. 820, et in *Amphilochiis* quæst. 125, et Adrianus II, papa, lib. *De imaginibus*, proferitque integram septima synodus actione 4, tom. III Bini, pag. 544 seq. Laudat iterum p. 659, actione 6, et p. 700, actione 8. Combefisius vero ex codicibus duobus regis (c) castigavit, et nova versione donavit. Gallice cum primis quinque homiliis vertit Franciscus Maucroix, Paris. 1695 in-12.

Sex, quas proxime hactenus retuli, primus Græce et Latine edidit, Rubenianisque subjunxit, et universas notis illustravit Franciscus Combefisius, tom. I *Auctarii novi Bibliothecæ Patrum*, Paris. 1648 fol. Latine deinde ex Combefisii versione subjunxit Theophilus Raynaudus, operibus Latinorum scriptorum Leonis Magni, Maximi Taurinensis, Petri Chrysologi, Fulgentii, Valeriani Cemeliensis, et Amedei, Lausannensis episcopi, quæ sub titulo *Heptadis præsulum, Christiana sapientia et facundia clarissimorum*, Lugd. 1652 et Paris. 1661, fol. una hac, ut queritur in *Bibl. concionatoria* Combefisius, officii gratia, quod expunctum meum producentis nomen est. Nimirum Dominicani Combefisii nomen libenter supprimendum ratus est Jesuita Raynaudus, professus etiam Cyriacorum adversarius. In illa Combefisii *Bibliotheca concionatoria* pleræque etiam Asterii homiliæ ex Combefisii versione Latine exhibentur.

12. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἄγιον πρωτομάρτυρα Στέφανον. *Laudatio S. protomartyris Stephani*. Incipit: Ὡς ἱερὸς ἀληθῶς καὶ καλῶς. Ex Photii testimonio, cod. cclxxi, Asterio Amaseno vindicatur, et sub ejus nomine a Combefisio exhibetur Græce et Latine, tom. I *Auctarii novi*, pag. 283, licet codices quidam referant ad Proclum Constantinopolitanum, inter cujus homilias a Vincentio Riccardo edita est, ut in Proclo n. 17, 18, dixi. At fallitur Oudin, qui homiliam in *protomartyrem Stephanum*, quæ inter Nysseni opera tom. III, pag. 354, legitur, Asterii esse scribit, p. 59 *Supplementi de scriptoribus eccles.* Illa enim, licet similia quædam habeat, alia est, atque incipit: Ὡς καλὴ τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀκολουθία. Vide in Nysseno.

13. In *Psalmum IV*. Incipit: Ὡς περὶ ὁ τῇ ποικιλίᾳ. Prodiit e ms. Cæsareo Græce inter homilias Chrysostomi, tom. VII edit. Savilianæ, p. 431, sed auctoritate Catenæ in *Psalmos I* a Daniele Barbaro Latine editæ, Asterio vindicatur a Cotelerio, qui varias lectiones codicis Regii, tom. II *Monument.*, pag. 516 seq., publicavit.

(a) *Journal des Savants*, 1695, p. 629 edit. Amst.

(b) P. 517 sq. ed. Kollar. qui, ut et Lambec. de duobus Phocis quædam animadvertunt. Hæc autem Asterii laudatio grata fuisse videtur antiquioribus; utpote cum illa in pluribus occurrat codd., e. g. in bibl. Bodlei., n. ccxxvi et cclxxxv sec. cat. codd. Angliæ, etc., tom. I, et in tom. II, inter cod. Th. Gale, n. 5878; — in bibl. quondam regia Taurin. lxxvi, fol. 99, ubi etiam incipit: Ἰερὸς μὲν καὶ θεσπέσιος, etc., v. cat. codd. Gr. Taurin., p. 181; — Mediotani in bibl. Ambrosiana; — et in cod. Sfortiano, teste Montfaucon. bibl. mss. l. p. 495 et 700; — Paris. in octo codd. bibl. publ. add. paulo ante in notitia codd. et infra Harl.

(c) Exstat in tribus codd. Paris. bibl. publ. lb.

14. *In psalmum V. Homiliae quinque.* Prima incipit: Οἱ τὸ μακάριον τέλος τῆς ζωῆς. Secunda: Οὐχ οὕτως ἐωσφόρος ἀπαλοῖς σκιρτήμασι. Tertia: Ὅσπερ οἱ παρ' ἡμῖν λαμπρότεροι νυμφιοί. Quarta: Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. Ποῦτα ῥήματα. Quinta. in qua et de Josepho, dicta τῇ μεγάλῃ δευτέρᾳ, magna secunda feria, sive feria secunda Paschatis, incipit: Εὐφραίνεσθω καὶ νῦν ἡ κληρονόμος Ἐκκλησία. Has quinque homilias ex codice mss. regis Galliae Graece primus cum versione sua vulgavit Joan. Baptista Cotelerius tom. II *Monument. Ecclesiae Graecae*, Paris. 1688, in 4, p. 1-48.

15. *In psalmum VI.* Incipit: Στρατιώτου πλημμελήσαντος ἀπολογία. Edidit Graece et Latine idem Cotelerius p. 48-63.

16. *In psalmum VII.* Incipit: Ὅσπερ ὁ τῆς βασιλικῆς εἰκόνης θεατής. Edidit idem Cotelerius cum versione sua p. 63-81. Caeterum cum Asterius quoque, Scythopolitanus (nec Asterio Cappadociae dicam), Psalmos exposuerit, teste Hieronymo: incertum, num harum in Psalmos homiliarum, ex quibus catenae Graecorum Patrum in *Psalmos* subinde nonnulla jam sub Asterii, jam sub Didymi nomine citant, auctor sit Asterius Amasenus, an vero Asterius Scythopolita, vel Cappadox.

17. Προτρεπτικὸς εἰς τὴν μετάνοιαν. *Adhortatio ad poenitentiam.* Asterio (a) vindicatur ex Photii auctoritate cod. cclxxi, licet in quibusdam codicibus referatur ad Gregorium Nyssenum: inter cujus Opera prodiit tom. II edit. anni 1638, p. 163, et in appendice Graeco-Latina Operum Nysseni an. 1605, n. 67, cum versione Petri Francisci Zini. Incipit: Ἀνὴρ Φαρισαῖος, ὡς ἀρτίως ἠκούσαμεν.

18. Εἰς τὴν παρελθασιν τῶν νηστειῶν. *In ingressum jejuniorum.* Etiam hanc Asterio Photius cod. cclxxi vindicat, licet sub Nysseni nomine vulgari Jac. Gretserus, Ingolstadt. 1617, in-4. Atque inde in appendice operum Nysseni an. 1605, et in editione an. 1638, tom. II, p. 247, prodiit cum ejusdem Gretseri versione. Incipit: Σύνθετον ζῶον ὁ ἀνθρώπος.

Desiderantur sermones, quos legit, et ex quibus loca quaedam in gustum protulit Photius cod. cclxxi.

1. In illud Lucæ x, 30: *Homo quidam descendit ab Jerusalem in Jericho.*

2. In illud Lucæ xviii, 40: *Duo homines ascenderunt in templum ut orarent.*

3. *De Zachæo.* Luc. xix, 4

4. *De duobus filiis.* Luc. xv, 11.

5. *In servum centurionis.* Luc. vii.

6. *In Jairum et mulierem αἰμορροούσαν.* Matth. ix, 20: Quæ postrema homilia Asterii citatur etiam a Nicephoro Constantinopol. in *Antirrheticis* mss.

His adde, 7. *Encomium Basilei*, episcopi Amaseni, qui sub Licinio circa A. C. 320 passus est, 26 Apr. Typicum S. Sabæ ad illam diem (b): Τοῦ ἁγίου μάρτυρος Βασιλείως, ἐπισκόπου Ἀμασίας. Εἰς τὸν ὄρθρον ἀναγινώσκωμεν τὸ ἐγκώμιον Ἀστερίου ἐπισκόπου Ἀμασίας. Elogium Basilei (c) edidit quidem Henschenius Graece et Latine in *Actis Sanctorum*, ad 26 April. Sed id recentiore habet auctorem. Incipit: Οἱ τὸ ἐπίγειον κρᾶτος λαχόντες.

Photiana excerpta cum versione sua et notis Combesisius homiliis Asterii subjunxit, p. 211 seq.

Fragmenta quaedam occurrunt et Asterii in Catena Graecorum Patrum ad Lucam, quam Latine Balthasar Corderius vulgavit Antwerp. 1628, in-fol.

Homilia in tres Christi tentationes, quæ incipit: Ἥλιος μὲν ὑπὲρ γῆς παρακύψας, quam tom. VII Chrysostomi, p. 391, Savilius Graece edidit, atque Combesisius in *Bibl. concinatoria* Asterii esse suspicatus est. Marius Mercator docet, Nestorii esse, sub cujus nomine Graece cum versione sua exhibet J. Garnerius tom. I *Marii Mercatoris*, p. 83. Confer Tillemontium, tom. XV *Memor.*, p. 749.

(a) Combesisius *Auctar. noviss.*, p. 538: *Nysenus homilia de peccatrice, mihi potius Asterius, ut et alia quasi appendice Gregorio Nysseno ascriptæ.* Idem de homilia, Nysseno tributa, *Contra fornicarios* et altera Περὶ εὐπορίας sentit Tillemontius tom. X, p. 413.

(b) *Coteler. tom. II Monument.*, p. 515. Tillemont. tom. V *Memor. hist. eccles.* 515 et 787.

(c) Alia sunt *Basilei Amaseni Acta*, quæ sub Joannis, presbyteri Nicomediensis, nomine exstant etiam Latine apud Surium 26 Apr. Incipiunt: Ἐγένετο μετὰ τὸ πατάξαι Κύριον. Alia, quæ sine nomine citat Eustratius, Constantinopol. presbyter, in libro contra Psychopannychitas, c. 20, ad calcem Allatii de purgatorio, pag. 501: Λέγει τοίνυν ὁ τὴν διήγησιν τοῦ μαρτυρίου ποιησάμενος τοῦ ἁγίου Βασιλείως ἐπισκόπου Ἀμασίας καὶ μάρτυρος.

FR. COMBESISII PRÆFATIO IN ASTERIUM (a).

Auctores fuerunt illustrissimus archiepiscopus Tolosanus, R. P. Jacobus Sirmundus, D. Henricus Valesius, alique non pauci doctissimi viri ac amici, ut pari circiter futura accessione, necum ea quæ nova

(a) *Auctar. novi Bibl. Patr.* p. 1. Paris, 1648, in-fol.

Asterii suppeterent, verum etiam vetera, ac jam edita in unum collecta corpus ac recognita, juris publici facerem atque vulgarem: quo sibi deinceps tantus constaret Pater, non qualis ipse olim relictis monumentis habuisset, sed qualis fere post tot sæcula, non paucis injuria temporum amissis suarum lucubrationum, aut plane obscuris, nobis habet. Quis enim Photium, sermones Asterii relegentem ac deslorantem, legens; nostrisque, qua novis, qua antea editis, ei lecta componens, in quibus vix una aut altera homilia, decades ambæ convenient, non plura ejusmodi ipsius sive ἑορταστικὰ sive ἐξηγητικὰ excidissee pervideat? Lubens ergo, quo et residuis istis in posterum cautum sit, fruaturque Christiana respublica vel tantillis, magni adeo ac Christiani rhetoris theologique, exuviis, votis amicorum cessi, ac manum operi admovi; primumque ejus, in meo hoc sermonum ejusmodi ac homiliarum selectarum fasciculo, quo vix alius antiquior occurreret, locum volui. Philippi Rubenii editarum quinque orationum versio, tametsi elegans ac erudita, nonnullis tamen visa est minus expressa: quamobrem induli mihi, ut illo ejus uten, labore, ac eo me multis adjutum agnoscens, velut novam ex ea versionem mihi adornarem.

Porro præfandum aliquid de auctore videretur, ut certiora aliqua monumenta exstarent. R. P. Jacobus Sirmundus in calce sui codicis, hæc a Ducæo collega doctissimo edita, sua manu adnotarat. *Auctor harum quinque orationum Asterius Amasææ Ponti. Sic enim citatur in 11 synodo Nicæna actione 6, serm. in Lazarum et divitem. Vixit anno Christi 400, ut colligere est ex oratione De Kalendis. Ejusdem oratio seu ἑκφρασις in Euphemiam martyrem laudatur, et ex parte describitur in eadem synodo act. 4 et 6. Adrianus secundus lib. De imaginibus. Reprehensio cap. 14, in act. 4. Quod judices qui in præfata synodo fuerunt, insolenter et incongrue artem pictoriam extollere conati sunt, dicentes: Pia est ars pictoris, et non recte quidam eam insipienter detrahunt. Responsio: Beatum Asterium toto Oriente sanctum habent, et dum de gestis sanctæ Euphemie sermonem fecisset, laudavit ejus martyrium, sicut per ordinem viderat illud liquidius pictum. Quæ quidem satis, cum episcopatum tum titulum sanctitatis videantur Asterio nostro asserere; non forte tamen satis, uni ac eidem Asterio, ejus nomini inscripta omnia, ac Asterium Amasææ præferentia, vindicare. Sane S. Nicephorus Antirrhetico 2, cum respondet loco illi ex sermone in locum Evangelii Lucæ de Lazaro et divite, qui 6 illa act. 11 synodi Nicenæ objicitur: Μη γράφε τὸν Χριστὸν (ἀρκεῖ γὰρ αὐτῷ ἡ μία τῆς ἐνσωματώσεως ταπεινοφοροσύνη, ἣν αὐθαιρέτως δι' ἡμᾶς κατεδέξατο)· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς σου βαστάζων νοητῶς τὸν ἀσώματον Λόγον, περιφέρε. Noli pingere Christum: satis enim illi est una illa objectio assumpti corporis, quam sponte nostri causa suscepit: quin spiritali ratione Verbum incorporeum gestans animo, circumfer; postquam multis sanam Asterii mentem fusius relato ejus testimonio explicasset, Asterium postmodum Asterio opponens, hæret, omninoque incompertum habere significat, idemne Asterius auctor existat præfata orationis in Lazarum et divitem, ac orationis in hæmorrhousam: Ἐπομένως δὲ τούτοις, εἰσέχθω πάλιν Ἀστέριος. Εἰ μὲν παρὰ τὸν ἐν χερσὶν ἕτερος, ἡ ἀλήθεια εἰδὲται ἂν μόνη, ἡμεῖς δὲ οὐδὲν τούτουγε ἐνεκεν διοισόμεθα· εἰ δὲ ὁ αὐτὸς οὗτός ἐστιν, αὐτόθεν τοῖς οἰκείοις τοξεύμασι βαλλέσθωσαν, καὶ βολαῖς ὀξείαις τραυματίζέσθωσαν, καὶ τῶν ἐξευρημένων μηχανημάτων τὰς σφενδόνας δεχέσθωσαν, καὶ τ. ἔ. Iis consequenter, quæ dicta sunt, inducatur rursus Asterius. Ac quidem, num is alius sit, præter eum qui in manibus versatur, sola veritas noverit. Nos vero nihil hujus rei gratia contendemus. Quod si iste idem ipse est, inde suis ipsi jaculis feriantur, ac acutis missilibus sauciantur, adinventarumque machinarum factus excipiant. Eodem fere modo Antirrhet. 3, misso Roma excerpto a Leone Allatio, ac loco commodiori edendo. Quod ergo tantis superior Nicephorus ignotum habuit, ac tale existimavit, ut nemini scitu facile putaverit, haud ego me certius promiserim declaraturum: tametsi stylus ubique sui similis atque inprimis in descriptionibus, eundem ubique ipsum suadeat: quo et Photius indicio eundem agnoscit qui oculi ἑκφρασιν in Joannis Evangelium de cæco nato composuit, et qui illam in S. Euphemiam, insertam actis vii synodi. Utut sit, nihil toto hoc homiliarum corpore, quod non plurimam eloquentiam cum pari pietate exhibeat: quodque adeo non sanctum illum Amasenum Asterium, referat, ac φιλάρετον Asterium, quem Photius nominat: nonnulla etiam in eo reperiantur, in quibus palam εὐσεβεῖ, ut loquitur idem Photius, ac se is, Arianorum ac Anomæorum hostem præcipuum ostendit: ut quæ nova damus ex Encomio in principes apostolorum Petrum et Paulum. Asterius alter quem factionis Arianæ philosophum ponit Hieronymus, aitque scripsisse sub Constantio in Epistolam ad Romanos, in Evangelia et Psalmos, antiquior fuit; ac neque hic, admirabilis ille Asterius videtur, quem luculentissimo elogio Theodoretus in Philotheo, c. 2, describit; quidquid Photius contendat excerpto Roma misso: quem nec liquet fuisse episcopum: præter quem est Asterius alius ex Ariano orthodoxus episcopus ac confessor, clarus titulo sanctitatis ac Romani Martyrologii tabulis ascriptus Athanasii æqualis ac Eusebii Vercellensis, quem non liquet an monumenta aliqua reliquerit. Noster se Asterius Juliano supparem ostendit orat. adversus avaritiam, cum notat superstites plurimos, qui ab eo inducti fuissent ad fidem negandam.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΣΤΕΡΙΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΜΑΣΣΕΙΑΣ
ΟΜΙΛΙΑΙ.

S. P. N. ASTERII

AMASEÆ EPISCOPI,

HOMILIÆ.

I.

*Homilia in locum Evangelii secundum Lucam, de divite et Lazaro*¹ (1).

Deus ac Salvator noster; nedum quibus velat ac præcipit placitis, vitiorum odiū studiumque virtutum hominibus ingerit; sed et claris exemplis, certam instituendæ vitæ disciplinam tradit, factisque simul ac verbis, ad eam recte pieque agendam impellit. Sic et modo, qui sæpe jam, cum prophetarum, tum evangelistarum ore; quin et sua ipse voce, odio se habere superbas ac elatas opes, gratam autem humanitatem, ac paupertatem cum justitia conjunctam, ostendisset, ut boni consilium efficacius faciat, exemplis in rebus positis (1*) sermoni astruit fidem, divitemque ac pauperem narratione describit; ac illius quidem ambitiosas voluptates; hujus autem afflictam ærumnosamque vitam, cum utriusque exitu, nobis ob oculos ponit, ut ex aliorum instituto vitæque genere veritatem pensantes, de nostro ipsorum recte vereque judicare possimus.

Homo quidam erat dives, et induebatur purpura et bysso. Duobus Scriptura, iisque brevibus, verbis, luxuriantem ac inmodicam, male divitiis affluentium diffusionem ac luxuriam, notat ac traducit. Nam et purpuræ color valde pretiosus est, planeque supervacuis; et byssi item usus minime necessarius. His autem qui vitam sectantur inmoderatam

¹ Luc. xvi, 19 sqq.

(1) Malui jam edita, ac quo ordine edita essent, præmittere aliis, ut velut antiquus ordo homiliarum Asterio constaret, quod plane lectori commodo sit. Photius in sua Decade homiliarum Asterii non habuit istam. Tota moralis est, adversus luxum ac delicias instructa.

A

A'.

Ὁμιλία ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, εἰς τὸν πλούσιον καὶ εἰς τὸν Λάζαρον.

Οὐ τοῖς ἀποφατικοῖς καὶ δογματικοῖς μόνον θεσπίμασιν ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ Σωτὴρ παιδεύει τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε μισεῖν κακίαν καὶ ἀγαπᾶν ἀρετὴν· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐναργέσι τῶν ὑποδείγματων, σαφῆ παραδίδωσι τὰ τῆς ἀγαθῆς πολιτείας μαθήματα, ἔργοις ὁμοῦ καὶ λόγοις προσδιδάσκων ἡμᾶς τῇ καταλήψει τῆς ἀγαθῆς καὶ φιλοθέου ζωῆς. Οὕτω τοι καὶ νῦν πολλαχοῦ προειρηκῶς ἡμῖν, διὰ τε προφητικῶν καὶ εὐαγγελικῶν στομάτων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ οικείας φωνῆς, ἀποστρέφειν μὲν τὸν ὑπερήφανον καὶ ὑψαύχεναν πλούτον, ἀγαπᾶν δὲ γνῶμην φιλόανθρωπον, καὶ τὴν μετὰ δικαιοσύνης πενίαν, ἵνα τὴν τοῦ καλοῦ συμβουλίαν βεβαιωτέραν ἐργάσεται, τεκμηριοῖ τὸν λόγον πρακτικοῖς ὑποδείγμασι, καὶ γράφει τῇ διηγῆσει τὸν πλούσιον καὶ τὸν πένητα· καὶ τοῦ μὲν τὴν φιλότιμον ἀπόλαυσιν· τοῦ δὲ, τὴν τεθλιμμένην ζωὴν ὑποδείκνυσιν, καὶ τὸ τέλος ἀμφοτέρων τοῦ βίου εἰς ὃ τι κατέληξεν· ἵνα τοῖς ἀλλοτρίοις ἐπιτηδεύμασι σκεψάμενοι τὴν ἀλήθειαν, σώφρονες γενώμεθα τῶν ἰδίων βίων κριταί.

Ἀνθρώπος ἦν πλούσιος, καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον. Διὰ δύο συντόμων ὀνομάτων, ὁ λόγος σκώπτει καὶ κωμῶδει τὴν πλαδῶσαν καὶ ἀμετρον τῶν κακῶς πλουτούντων διάχυσιν. Τῆς μὲν γὰρ πορφύρας τὸ χρῶμα, πολυδάπανον καὶ περιεργον· τῆς δὲ βύσσου, οὐκ ἀναγκαῖα ἢ χρήσις. Τῶν δὲ τὴν εὐπολίτετον ζωὴν αἰρουμένων καὶ ἀπερίεργον, οἱ-

(1*) *Exemplis in rebus positis, πρακτικοῖς ὑποδείγμασι.* Post nimirum parabolica alia ac præceptiva, vera narratione ac reali exemplo sermonem confirmandum. Minus interpr. *efficacibus exemplis utitur.*

καὶ οὐκ ἔστιν ὁ φιλὸν τὸ τῇ χρεῖα τῶν ἀναγκαίων τὴν χρῆ-
σιν μετρεῖν· φεύγει δὲ τῆς ματαίου κενοδοξίας τὸν
συρφετὸν, καὶ τὴν πλάνον² διαγωγὴν, ὡς κακίας μη-
τέρα. Καὶ ἵνα σαφέστερον αὐτοῦ τοῦτου τοῦ λεγομέ-
νου τὴν δύναμιν καταμάθωμεν, ἡ τῶν ἐνδυμάτων
πρώτη διαγνωσθῇ τῶν χρῆσις, μέχρι πόσου καὶ τίνος
παρὰ τὴν ὁρίαν, ὅροις καὶ κανόσι περιλαμβανομένη
σώφροσι. Τί τοίνυν ὁ τοῦ δικαίου νόμος φησὶν· Πρό-
βατον ὁ Θεὸς ἐκτίσεν εὐχομον τὴν δορὰν, καὶ τοῖς
μαλλοῖς εὐθηνούμενον· τοῦτο λαβὼν, ἀπόχειρον, καὶ
θεὸς ὑφαντικῇ τέχνῃ τὴν ὕλην, χιτῶνα σαυτῷ καὶ ἱμά-
τιον κατασκεύασον, ὅπως ἂν διαφεύγῃς χειμῶνος τα-
λαιπυρίαν, καὶ τῆς ζεούσης ἀκτίνος βλάβην³. Εἰ δέ
σοι καὶ κουφοτέρας ἐσθῆτος χρεῖα κατὰ τὴν ὥραν
τοῦ θέρους, ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῦ λίνου τὴν χρῆσιν εἰς
πλατυτέραν ἀπολαύσιν· καὶ σοι ῥᾶστον ἐκείθεν κτή-
σασθαι σκέπην εὐσχήμονα, ἀμφιεννύσαν ὁμοῦ καὶ
ἀναψύχουσαν τῇ κουφότητι. Καὶ τούτων ἀπολαύων,
ὁμολογεῖ τῷ κτίστῃ τὴν χάριν, ὑπὲρ ὧν οὐκ ἐποίησεν
μόνον ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς τὸ ζῆν ἀσφαλείας
ἐφρόντισεν. Ἄν δὲ καταλιμπάνων τὸ πρόβατον καὶ τὸ
ἔριον, καὶ τὴν ἀναγκαίαν τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὅλων
παρασκευὴν, ταῖς ματαίαις ἐπινοαῖς, καὶ ταῖς ἐμ-
πλήκτοις ἐπιθυμίαις ἐκδικαιώμενος, τὴν βύσσον ἐπι-
ζητῇ, καὶ συνάγῃς τὰ τῶν Περσικῶν σκωλήκων
νήματα, ἱστὸν δὲ ἀράχνης ἀνεμαῖον ὑφαίνης· καὶ πρὸς
τὸν ἀνθόδαφον ἐρχόμενος, μισθοὺς τελεῖς δαψιλεῖς,
ἵνα τὸν κόχλον ἐκ θαλάσσης θηρεύσας, τῷ αἵματι τοῦ
ζώου χρῆσθαι τὸ ἐνδυμα, τοῦτο ὑπερμαζώντος ἐστὶν
ἀνθρώπου, παραχρῶμένου τῇ κτήσει, οὐκ ἔχοντος
ὅπου τὸ περιττεῖν ἐκχέῃ. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ τοιοῦτος
μαστιίζεται, παρὰ τοῦ Εὐαγγελίου κατηγορούμενος,
ὡς βλάξ καὶ θηλυδρίας· κόσμοις ἀθλίων κορασίων
καλλωπιζόμενος.

Ἄλλοι πάλιν κατὰ τὴν γνώμην τῆς ὁμοίας ματαιό-
τητος ἐρασταί· μᾶλλον δὲ, πρὸς τὸ πλεον τὴν κακίαν
ἀσκήσαντες, οὐδὲ μέχρι τῶν εἰρημένων ἔστησαν τῆς
μωρᾶς ἐπινοίας τοὺς ὅρους· ἀλλὰ τινα κενὴν ὑφαντι-
κὴν ἐξευρόντες καὶ περιέργον, ἥτις τῇ πλοκῇ τοῦ
στήμονος πρὸς τὴν κρόκην, τῆς γραφικῆς μιμεῖται
τὴν δύναμιν, καὶ πάντων ζώων τοῖς πέπλοις τὰς μορ-
φὰς ἐνοσημαίνεται, τὴν ἀνθὶν καὶ μυρλοῖς εἰδώλοις
πνευματικὴν φιλοτεχνουμένην ἐσθῆτα, ἑαυτοῖς τε καὶ
γυναῖξιν, καὶ παισὶν· παίζοντες λοιπὸν, οὐ σπουδάζον-
τες· κατὰ τῆς ἀμετρίας τοῦ πλούτου παραχρῶμενοι
τῷ βίῳ, οὐ χρώμενοι, ἀντινομοθετοῦντες τῷ Παύλῳ,
καὶ μαχόμενοι ταῖς θεοπνεύστοις φωναῖς, οὐ γράμ-
μασιν, ἀλλὰ πράγμασιν. Ἄ γὰρ ἐκεῖνος ἀπεκλήρυξε
λόγῳ, ταῦθ' οὗτοι κρατοῦσι καὶ κυροῦσι τοῖς ἔργοις.
Ὅταν οὖν ἐνδυσάμενοι φανῶσιν, ὡς τοῖχοι γεγραμ-
μένοι παρὰ τῶν συντυγχανόντων ὁρῶνται. Καὶ πού
καὶ τὰ παιδιά αὐτοὺς περιίστανται μειδιῶντα πρὸς
ἄλληλα, καὶ δακτυλοδεικνύοντα τὴν ἐν τοῖς ἱματίοις
γραφὴν· βαδίζουσι δὲ παρεπόμενα, οὐκ ἀναχωροῦντα

ac frugi, proprium ac familiare est, cum rerum
usum necessitate metiri, tum inanes vanæ gloriæ
quisquillas, vitæque mollioris delicias, tanquam vi-
tiorum parentem vitare. Enimvero, quo ejus quod
dicitur, vim clarius cognoscamus, primus vestimen-
torum usus inspiciendus est, quam late pateat, et
quos ei fines atque terminos, temperantia præscri-
pserit. Quid ergo justitiæ lex ait? Pecudem Deus
creavit pelle bene comata ac densis velleribus: his
detonsis et textori traditis, tunicam ac pallium per-
texi tibi cura, quo, cum hiberni frigoris molestiam,
tum serventis radii noxam effugias. Quod si levio-
re per æstivum tempus veste indigeas, ad uberiores
Deus commoditatem lini usum concessit, unde tibi
decorum in proclivi indumentum, quod simul et te-
gat, et levitate refrigeret. Et his cum perfueris.
Creatori gratiam habe, quod non modo nos crea-
vit, verum etiam tutelæ et præsidii vitæ prospexit.
Quod si ovibus ac lana relictis, necessarioque Crea-
toris omnium apparatu spreto, vanis cogitationibus,
vesanisque cupiditatibus in luxum effusus, et hys-
sum requiris, et Persicorum stamina vermium col-
ligis, unde evanida, ut ita dicam, aranearum tela con-
textatur: si præterea tinctorem ingenti mercede
conducis, ut mari cochleam venatus, ejus animal-
culi sanguine vestem inficiat; id vero hominis est
immodice lascivientis, quique rebus abutatur
suis (2), nec habeat, in quos usus superaffluentes di-
vitiis effundat. Eoque non immerito, talis ut mol-
lis ac effeminatus, cultumque ac ornamenta misce-
rarum puellarum mutuum, vituperante Evangelio,
vapulat.

Alii item similis amantes vanitatis; quin imo au-
cioribus modis vitium excolentes, ne hic quidem
stultæ solertiæ fines constituerunt: sed novo quo-
dam ac supervacaneo tectrix commentu, quod ar-
tem pictoriam, staminis ac subtegminis subtili com-
plexione imitans, omnium formas animalium in
vestibus exprimat, florida, ac sexcentis variegata
figuris vestimenta, tum sibi, tum uxoribus, ac libe-
ris, operose conficiunt; ludo deinceps agentes, non
serio aliquid facientes: qui divitiarum exsuperan-
tia, sæculo abutantur, non utantur⁴; ac Paulo
contraria sanciant; divinisque vocibus, sin scri-
ptis ac verbis, ac factis adversentur. Quæ enim
ille sermone proseripsit⁵, hæc ipsi mordicus reti-
nent ac operibus rata volunt. Cum itaque talibus ami-
cti in publicum prodeunt, tanquam depicti parietes
obvis quibusque cernuntur. Quin et pueri quando-
que circumstant, risuque mutuo pietas in vestimen-
tis figuras indice monstrant, ac pone sequentes,
ægre tandem recedunt, ac ab eis avelli patiuntur.

² Leg. πλάδον. ³ Sirm. Apog. βολήν. ⁴ I Cor. vii, 31. ⁵ I Tim. ii, 9, 10.

(2) *Rebus abutatur suis, παραχρῶμένου τῇ κτή-
σει.* Legit, interpr. κτίσει, cum reddat: *rebus crea-
tis abutatur.* Verum præstat τὸ κτήσει, ut sit: qui

censu ac bonis possessis abutatur, ma.e. nsumens,
non in suos ac proximi opportunos usus, ac in quos
Deus concessit.

Videre est illic leones, pantheras, ursos, tauros, canes, silvas, saxa, venantes viros, ac omnia denique circa quæ pictorum industria versatur naturæ æmula. Necesse videlicet erat, ut videtur, eorum nedum parietes ac domos picturis exornari, verum etiam tunicas, et pallia eis superinjecta.

Si qui autem cum viri, tum feminae ex iis, qui divitiis affluunt, religiosiores videntur, collecta ex historia evangelica argumenta, textoribus subministrant; ipsi inquam Christum nostrum cum discipulis omnibus; ac miracula, qua quodque ratione narratum habetur. Videbis nuptias Galilææ et hydrias; paralyticum, lectum in humeris gestantem; cæcum, oblito luto curatum; profluvio sanguinis laborantem feminam, sabbaticum prehendentem; peccatricem, ad pedes Jesu accedentem; Lazarum e sepulchro ad vitam redeuntem: dumque hæc faciunt, pie se facere, idque indumentum genus, quod Deo gratum sit, inducere arbitrantur. At me quidem si audiant, istis divenditis, vivas Dei imagines colant. Noli Christum pingere (3) (satis enim illi est, una illa incorporationis humilitas, quam sponæ nostri causa suscepit), quin spiritali ratione Verbum incorporeum gestans animo, circumfer. Ne in vestibulis paralyticum habe, sed infirmum decumbentem require. Ne mulierem sanguinis fluxu laborantem jugiter aspice; sed viduæ afflictæ miserere. Ne peccatricem ad Domini genua procumbentem diligentius contuere; sed tuorum memoria peccatorum contritus, uberes lacrymas emitte. Ne resurgentem ex mortuis Lazarum pingere; sed idoneam tuæ resurrectionis defensionem para. Noli cæcum in veste circumferre; sed viventem cæcum beneficiis solare. Noli copiosius reliquiarum pingere; sed esurientes pascere. Ne hydrias in vestibulis gesta, quas replevit (4) in Cana Galilææ; sed sitiienti potum præbe. Hactenus nobis splendida illa ac superba vestis divitis profuit: haud vero negligenda sunt sequentia. Luxi namque vestium, ac purpure et bysso, splendidi in singulos dies convivii delicias adjunxit. Paria siquidem ac ejusdem animi ambo hæc, inutilli inanique vestium ambitione lascivius ornari, ventrique ac gulæ mollius servire.

Voluptas itaque ac deliciae, virtutis studio repugnant: suntque res, animum addicentis molliuere ac diffusionis; immodicæque delectationis, ac illi-

(3) *Noli Christum pingere.* Locus hic paulo aliter citatur in VII synodo, act. 6, additis verbis quibus se satis Asterius explicat, ut non picturam absolute, sed nimis sumptuosum vestium picturatarum, qui in pauperes essent erogandi, vituperet: Μη γράφε τὸν Χριστὸν ἐν ἱματίοις, ἀλλὰ μάλλον τὴν τῶν ἀναλωμάτων τούτων δαπάνην πτωχοῖς προσπορίζου. Ἀρκεῖ γὰρ αὐτῷ ἡ μία τῆς ἐνσωματώσεως ταπεινότης. «Noli Christum in vestimentis pingere, sed potius horum sumptuosum pauperibus eroga. Sufficit ei una incorporationis humilitas.» S. tamen Nicephorus ita citat ut habetur hic, ac longa commentatione explicat.

μέχρι πολλοῦ. Ἐκεῖ λέοντες καὶ παρδάεις· ἄρκτοι, καὶ ταῦροι, καὶ κύνες· ὕλαι, καὶ πέτραι, καὶ ἄνδρες θηροκτόνοι, καὶ πᾶσα ἡ τῆς γραφικῆς ἐπιτηδεύσεις μιμουμένη τὴν φύσιν. Ἔδει γὰρ μὴ τοὺς τοίχους αὐτῶν μόνον, ὡς εἰκεν, καὶ τὰς οἰκίας κοσμεῖσθαι· ἀλλὰ καὶ τοὺς χιτῶνας, καὶ τὰ ἐν ἐκείνοις ἱμάτια.

Ὅσοι δὲ καὶ ὄνται τῶν πλουτούντων [ἐν ὑμῖν] εὐλαβέστεροι, ἀναλεξάμενοι τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν, τοῖς ὕφανταῖς παρέδωκαν· αὐτὸν λέγω τὸν Χριστὸν ἡμῶν μετὰ τῶν μαθητῶν ἀπάντων· καὶ τῶν θαυμασιῶν ἕκαστον, ὡς ἡ διήγησις ἔχει. Ὁψεί τὸν γάμον τῆς Γαλιλαίας, καὶ τὰς ὑδρίας· τὸν παραλυτικόν, τὴν κλίνην ἐπὶ τῶν ὤμων φέροντα· τὸν τυφλὸν τῷ πηλῷ θεραπευόμενον· τὴν αἱμορροοῦσαν τοῦ κρασπέδου λαμβανομένην· τὴν ἁμαρτωλὸν τοῖς ποσὶν τοῦ Ἰησοῦ προσπίπτουσαν· τὸν Λάζαρον ἐκ τοῦ τάφου πρὸς τὴν ζωὴν ὑποστρέφοντα. Καὶ ταῦτα ποιοῦντες, εὐσεβεῖν νομίζουσι, καὶ ἱμάτια κεχαρισμένα τῷ Θεῷ ἀμείνυνθαι. Ἐμὴν δὲ εἰ δέχονται συμβουλήν, ἐκείνα πωλῆσαντες, τὰς ζώσας εἰκόνας τοῦ Θεοῦ τιμησάτωσαν. Μη γράφε τὸν Χριστὸν (ἀρκεῖ γὰρ αὐτῷ ἡ μία τῆς ἐνσωματώσεως ταπεινοφροσύνη, ἣν αὐθαιρέτως δι' ἡμᾶς κατεδέξατο), ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς σου, βαστάζων νοητῶς τὸν ἀσώματον Λόγον περιφέρει. Μη τοῖς ἱματίοις ἔχε τὸν παραλυτικόν· ἀλλὰ τὸν κείμενον ἄρρωστον ἐπιζήτησον. Μη ἱστορεῖ συνεχῶς τὴν αἱμορροοῦσαν· ἀλλὰ χήραν θλιβομένην ἐλέησον. Μη τὴν ἁμαρτωλὸν γυναῖκα ἐπιμελῶς ὄρα γονυπετοῦσαν τὸ Κύριον· ἀλλ' ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ πλημμελήμασι συντριβόμενος, πυκνὸν ἔκχεον τὸ δάκρυον. Μη τὸν Λάζαρον ἐγειρόμενον ἐκ νεκρῶν σκιαγράφει· ἀλλὰ τῆς σῆς ἀναστάσεως ἀγαθὴν τὴν ἀπολογία ἐντρέπιζε. Μη τὸν τυφλὸν ἐπὶ τῆς ἐσθῆτος περιφέρει· ἀλλὰ τὸν ζῶντα, καὶ τῶν ὀψων ἀφρημένον ταῖς εὐποιαις παραμυθοῦ. Μη τοὺς κοφίνους ζωγράφει τῶν λειψάνων· ἀλλὰ τρέφε τοὺς πεινῶντας. Μη τὰς ὑδρίας ἐπὶ τῶν ἱματίων βάσταζε, ἀς ἐν Κανᾷ Γαλιλαίας ἐπλήρωσεν· ἀλλὰ πότιζε τὸν διψῶντα. Ἐπὶ ταῦτα ἡμᾶς ὠφέλησε τὸ ὑπερήφανον ἐνδυμα τοῦ πλουσίου· οὐ μὴν οὐδὲ τὰ ἐξῆς περιοπτέον. Προστέθηκε γὰρ τῇ πορφύρᾳ καὶ τῇ βύσσῳ, τὸ τρυφᾶν καθ' ἡμέραν λαμπρῶς· πάντως δὲ τῆς μὲν γνώμης ἀμφοτέρα, τὸ καὶ τῇ ἀχρήστῳ φιλοτιμίᾳ τῶν ἐσθημάτων ἐγκαλλωπίζεσθαι, καὶ τῇ

D γαστρὶ καὶ τῇ φάργγι δουλεύειν ἡδυπαθῶς.

Τρυφὴ τοίνυν ἐστὶν πρᾶγμα πολέμιον φιλαρέτου ζωῆς· βλακείας δὲ καὶ διαχύσεως δουλοῦσης· ἀπολαύσεως ἀμέτρου, καὶ ἀνδραποδώδους συνηθείας. Καὶ

(4) *Quas replevit.* Corrigit Duceus, ἐπλήρωσαν, repleverunt, eo quod apud Joannem sit, καὶ ἐγένισαν, et impleverunt, etc. Verum cum codices numero singulari constanter efferant, possitque in Christum referri, qui dicatur fecisse, quod ejus jussu a ministris factum est, usu receptissimo narrationis compendio, nihil ipse mutandum putavi. Accedit ipsum revera ac proxime Christum implevisse, non aqua, sed vino, quod ex aqua in eis fecit; cujus, non prioris impletionis sacramento, illis hydriis veneratio accessit.

λεγόμενον μὲν τὸ πρᾶγμα ἐν τι φαίνεται· ἐξεταζόμενον δὲ κατὰ μέρος καὶ κατηγορούμενον, ἐκ ποικίλης καὶ πλείονος καὶ πολυκεφάλου κακίας ἔχει τὴν σύστασιν. Τρυφή γὰρ οὐκ ἂν γένοιτο, μὴ πολλαῖς αὐξηθεῖσα ταῖς ὕλαις. Ὑλας δὲ πλούτου σωρεῦσαι ἀναμαρτήτως, ἀμήχανον· πλὴν εἰ μὴ τινι, κατὰ τὸ σπάνιον, ὡς τῷ Ἰωβ, συμβαίη, καὶ πλουτεῖν δαψιλῶς, καὶ ζῆν κατὰ τὸ δίκαιον ἀκριβῶς. Δεῖ τοίνυν τῷ τρυφῶντι, πρῶτον μὲν οἰκίας πολυτελοῦς, ψήφῳ καὶ λίθοις καὶ χρυσῷ κατὰ τὰς νύμφας κεκοσμημένης· πρὸς δὲ τὰς ἐξαλλαγὰς τῶν ὥρων τοῦ ἑνῆαυτοῦ ἐπιτηδεύειν ἐχούσης. Ζητεῖται γὰρ θερμὴ, ἀλεσινὴ μὲν ἢ τοῦ χειμῶνος, καὶ τετραμμένη πρὸς τὴν ἀκτίνα τῆς μεσημβρίας· ἀναπεπταμένη δὲ πρὸς τὴν ἄρκτον, θερρινή· ἵνα λεπταῖς ὁμοῦ καὶ ψυχραῖς ταῖς αὔραις ταῖς βορειναῖς καταπνέηται. Μετὰ ταύτην, χρεῖα πολυτελοῦς ἐσθῆτος τῆς μελλούσης ἀμφιέννυσθαι τὰ βάθρα, τὰς κλίνας, τὰς στιβάδας, τὰς θύρας. Πάντα γὰρ παρ' ἐκείνοις ἐπιμελῶς ἐνδύεται καὶ τὰ ἄψυχα, ἐλεεινῶς τῶν πενήτων ἐκδυομένων. Πρόσθετες ἐξῆς τοῖς τοῖς καὶ λόγισαι τὸν ἐν σκεύεσιν ἄργυρον, τὸν χρυσόν, τὴν πολυδάπανον ἀγορασίαν τῶν ἐκ Φάσιδος ὀρνίθων· οἶνου τοῦ Φοίνικος, ὃν αἱ ἀμπελιοὶ Τύρου πολὺν τοῖς πλουσίοις καὶ τίμιον ἀπορρέουσι· πᾶσαν τὴν ἄλλην τῆς ἀπολαύσεως παρασκευήν, ἣν αὐτῶν τῶν χρωμένων ἐστὶν ἐπιμελῶς ὀνομάσαι. Αὐξοῦσα γὰρ καθ' ἡμέραν ἐπὶ τὸ περιεργότερον ἢ τρυφή, ἥδη καὶ τῶν ἐξ Ἰνδικῆς ἀρωμάτων παρεργέει τοῖς ὄψοις· καὶ μᾶλλον τῶν λατρῶν οἱ μυροπῶλαι τοῖς μαγεύροις ὑπηρετοῦσιν. Ἐντεῦθεν ἐννόησον τὸ δορυφορικὸν τῆς τραπέζης πλῆθος, τραπέζοποιούς, οἰνοδόχους, ταμειάς, καὶ τοὺς τοῦτων ἀφηγουμένους μουσικούς· μουσικάς, ὀρχηστρίδας, αὐλητάς, γελωτοποιούς, κόλακας, παρασίτους, τὸν ἀκόλουθον τῆς ματαιότητος συρφετόν. Ταῦτα ἵνα κτηθῇ, πόσοι πένητες ἀδικοῦνται! πόσοι δὲ ὀρφανοὶ κονδυλίζονται! πόσοι δὲ χήραι διακρύουσιν! πόσοι σφοδρῶς σπαταττόμενοι σπεύδουσιν πρὸς ἀγρόνην! Ἡ δὲ τῶν τοιούτων ψυχῇ, ὥσπερ Ληθαίου τινὸς ὕδατος γευσάμενη, ἑαυτῆς ἀμνημονεῖ καθάπαξ, τίς ἐστιν, καὶ τίς ἐνὶ συνέλευσιν, καὶ ὅτι ποτὲ τῆς συζυγίας ταύτης λυθῆσεται, καὶ πάλιν ἀνακτισθέντι συνοικήσει τῷ σώματι. Ἐλθόντος δὲ καιροῦ τοῦ καθήκοντος, καὶ τοῦ ἀπαραίτητου προστάγματος τῆς πρὸς τὸ σῶμα κοινωνίας ἀποσπῶντος αὐτήν, ἀναλογισμὸς εἰσέρχεται τῶν βεβιωμένων, καὶ ἀνωφελὲς μετάνοια, κατόπιν γινομένη τῆς χρείας. Τότε γὰρ ὀνίνησι μεταμέλεια, ὅταν ὁ μεταβουλευόμενος ἐξουσίαν ἔχη τῆς διορθώσεως· ἀναιρεθείσης δὲ τῆς ἐνεργείας τοῦ κατορθοῦν, ἀχρεῖος ἢ λύπη, καὶ μάταιος ἢ μετάνωσις.

Πτωχὸς δὲ τις ἦν ὀνόματι Λάζαρος. Οὐ πένητα ἀπλῶς ὑπογράφει ὁ λόγος, τῆς δαπάνης καὶ τῆς χρείας τῶν ἀναγκαίων ἐστερημένον· ἀλλὰ τὰρ καὶ

(5) *Ac tessellulis*. Sic Chrysost. *Hom. in divitem et Lazarum*, tom. VI Ducæi, τὰ ἐψηφωμένα ἐδάφη, *tessellulis ac lapillis distincta pavimenta*. Ubi is eam vocem non male explicat, et ut ejusmodi tessellulis

PATROL. GR. XL.

beralis consuetudinis. Et quanquam res una ac simplex videatur, ut propius tamen inspicias ac sigillatim examines, e varia ac multiplici vitiorum colluvie conflata reperietur. Deliciari enim absque magnis facultatibus haud possis. Accumulare autem divitias citra peccatum, impossibile; nisi alicui (quod valde rarum) large simul divitem esse, seduloque justitiam colere, uti Job contingat. Ante omnia autem, ei cui laute delicateque vivere propositum, domo opus est cultius exstructa, ac tessellulis (5) lapillisque et auro sponsarum instar ornata: tum etiam ad mutationes temporum anni-que tempestates bene accommodata. Commendatur enim, hiberna quidem calida; aprica illa ac ad meridianum solem conversa; æstiva vero ad septentrionem exporrecta, quo tenues illæ ac frigida ab arcto spirantes auræ, eam perflare ac permeare commode valeant. Ad hæc siragula multipretii veste est opus, ad imas integendas sedes ac scamma, lectosque, ac thoros, et januas: omnia siquidem apud eos accurate vestiuntur, tametsi inanimata, cum interim pauperes miserabiliter vestimenta deficient. Adde vasa argentea atque aurea, expensas graves coemendis Phasianis avibus, vino-que Phœnicio, quod vites Tyriæ, quamvis carum affatim divitibus effluunt; omnemque adeo voluptatis atque deliciarum apparatus ab illis ipsis qui usurpant, accurate recensendum. Auctior enim in dies voluptas, ac curiose exquisitior, etiam Indica aromata cibis affundit; magisque jam coquis quam medicis, unguentarii impendio sunt. Quin et mensæ satellitium numerosum perpende: structores, pincernas, promos-condos, et qui his præeunt musicos, musicas, saltatriculas, tibicines, ridiculos, gnathones, parasitos, turbam vanitatis comitem atque pedisequam. Hæc ut comparentur, quot pauperes afficiendi injuria? quot pugnis cædendi orphanæ? quot lugendum viduis? quot denique misere dilanantes seipsos, ad restim ac laqueum decurrendum habuerint? Ejusmodi profecto hominum anima, quasi Lethææ quadam degustata aqua, sui prorsus obliviscitur; quæ et ipsa sit, ac cui conjuncta, utque copula hæc quandoque sit solvenda; ipsaque iterum, recreatum corpus ac redivivum domicilium habitura. Ubi autem statum tempus advenit, ac indeprecabili decreto, corporis ac animæ nexus dissolvendus erit, prioris vitæ recogitatio animum subibit, saraqque ac nihil profutura pœnitentia. Tunc enim demum pœnitentia prodest, cum mutans propositum, emendandi facultatem habet; sublata vero boni operis copia ac actione, inutilis dolor ac inanis pœnitudo est.

Erat autem quidam mendicus nomine Lazarus. Nedum Scriptura pauperem describit necessario usu rerum destitutum, ac penuria laborantem; ve-

ac calculis constat quod musivum opus vocant. Regius codex, quocum contuli, ita habet ut cum Savil. restituit Ducæus ex Casareis.

rum etiam gravi tentum ægritudine, corpore tabido diffuentique, sine lare ac domo, incultum ac horridum, atque ad januam divitis projectum. Ad summam, cum cura ac tragico fere cothurno pauperis miseriam enarrat, quo magis non miserantis duri- tiem notet atque traducat. Quem enim alterius fa- mes ac ægritudo commiseratione non tangit, fera sane est rationis expers, perperam humanam indus- tus formam, ac voluntate fallens naturam; adeoque feris ipsis atque belluis immanior est. Siquidem sues jugulata sue sensu quodam doloris afficiuntur, ac circum recens fuscum sanguinem triste murmur edunt. Boves, tauri cædem circumstant, miserabili dolorem mugitu designantes. Quin gruum quoque greges, cum una forte gregalium in casses incidit, captam circumvolitant, ac lamentabili quodam clangore complentes aerem, comitem suam ac gregalem requirunt. Nominem vero, animal ratione præditum ac mansuetum; Deique imitatione bonitatem doctum, leviter adeo proximorum acerbi casus gravesque calamitates afficient atque move- bunt!

Jacebat itaque ærumnosus ille ac gratus pauper in magnis doloribus, pedum usu privatus (aliocui enim pessimum illum atque superbum declinasset; aliumque, pro janua illa hospitum interfetrice ac pauperibus occlusa, locum delegisset): manibus quoque destitutus, ne palmam quidem ad emendi- candum valens protendere; sed et vocis ipsa or- gana obstructa habens, stridulumque ac asperum sonum pectore emittens; omnibus plane membris mutilis captusque, tetri morbi reliquie, infirmita- tis humanæ miserabile exemplum. Neque tamen miseriarum tantus numerus, elatæ cervicis homi- nem ad inspectionem inflexit. Præteribat hominem velut saxum, eo scelere sese obstringens, cui nul- lum omnino velum aut prætextus esset. Neque enim ad se purgandum, vulgaria illa ac speciosa adducere poterat: Non noram, Ignorabam, Latuit me mendi- cus quiritans; quippe qui pro foribus jacens, in- gredienti ac egredienti spectaculo esset, quo su- perbi hominis damnationem indeprecabilem redder- et. Vel saltem micæ de mensa deciduas cupiebat: at ne quidquam consecutus est, sed, cum ille satie- tate dirumperetur, fame ipse ac inopia tabescebat. Par itaque ac æquum videatur, Chananæam illam Phœnissam, hominum osori diviti magistrā adhi- beri, ea inculcantem quæ scripta sunt: *Etiam ca- telli*, pessime hominum ac superbe, *de micis edunt quæ cadunt de mensa dominorum suorum*⁶; tu au- tem fratrem tuum atque tribulem neque hoc mu- nere dignatus es? Sed canes quidem cura aleban- tur; ac seorsim quidem molossi, seorsim autem venatici, tecto pariter gaudebant ac strato; dili- genterque attributos peculiares ministros habebant: cum interim bumi neglecta jaceret atque calcaretur Dei imago, quam manu sua præstantissimus arti-

ἀρρώστῳ δδυνηρῷ συνεχόμενον, καὶ διεβρύχκῳ τὸ σῶμα, δοικον, ἀνεστιον, ἀθεράπευτον, τῇ πύλῃ τοῦ πλουσίου προσεβρίμμενον. Καὶ λίαν ἐπιμελῶς τῇ διηγῆσει τὰς συμφορὰς ἐπὶ τέλει ἐκτραγωδεῖ τοῦ πτωχοῦ, ἵνα τὴν τοῦ μὴ ἐλεοῦντος στηλιτεύσῃ σκληρότητα. Ὁ γὰρ πρὸς λιμὸν καὶ νόσον μῆδὲν πάσχων ἐλεεινὸν ἢ συμπαθὲς, θηρίον ἐστὶν ἄλογον, κακῶς εἰς ἀνθρώπου μορφωθὲν σχῆμα, ψευδόμενον τῇ προαίρεσει τὴν φύσιν· μάλλον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν θηρίων ἀσυμπαθέστερον· εἰ γε χοίρου μὲν σφαζο- μένου, ἔλκονται πρὸς τινα λυπηρὰν αἰσθησιν οἱ χοῖροι, καὶ τῷ νεορρότῳ αἵματι ἀνιὰρὰ ἐπιτρέφουσιν· περιίστανται δὲ τοῦ ταύρου τὸν φόνον οἱ βόες, ἐμ- παθεῖ μυκηθμῷ τὴν ἀλήγην σημαίνοντες. Ἀγέλαι δὲ γεράνων, μίς τῶν συννόμων περιπεσοῦσης θηρά- τριος, περιίπτανται τὴν κρατουμένην, καὶ τινος ὀδυρτικῆς κλαγγῆς τὸν ἀέρα πληροῦσιν, τὴν ὁμό- φυλον ζητοῦσαι καὶ σύννομον. Ἀνθρώπων δὲ, τὸ λο- γικὸν ζῶον καὶ ἡμερον, καὶ καθ' ὁμοιότητα Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα παιδευόμενον, μικρὸν οὕτω φροντίζειν τῶν συγγενῶν ἐν ταῖς δδυνηραῖς τῶν συμφορῶν περιστάσεσιν!

Ἐκεῖτο τοίνυν ὁ πολυῶδνος καὶ εὐχάριστος πένης, πόδας οὐκ ἔχων (ἡ γὰρ αὐτὸν ἀλάστορα καὶ ὑπερήφανον ἐφυγεν, ἕτερον τόπον ἐκλεξάμενος ἀντὶ τῆς ξενοκτονίου πύλης, τῆς κεκλεισμένης τοῖς πέ- νησιν), χεῖρῶν ἀφρημένος, καὶ οὐδὲ παλάμην ἔχων προτείνειν εἰς αἴτησιν, ἐμφορὰς αὐτὰ τὰ δργανα τῆς φωνῆς, καὶ τινα βραγχῶσαν καὶ τρα- χεῖαν τῶν στένων ἤχην περιέμενος, πᾶσιν ἀπλῶς ἡκρωτηριασμένος τοῖς μέλεσιν, νόσου πονηρᾶς λεί- ψανον, ἐλεεινὸν ὑπόδειγμα τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθε- νείας. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τοσούτος κατάλογος συμφο- Ͽῶν ἔκλινεν πρὸς ἐπίσκεψιν τὸν ὑψαύχενον· παρῆει δὲ ὡς λίθον τὸν ἀνθρώπον, ἀπροφάτιστον τὴν ἀμαρ- τίαν ἐπιτελῶν. Οὐ γὰρ εἶχεν ἐγκαλούμενος λέγειν ταῦτα τὰ κοινὰ καὶ εὐπρόσωπα· Οὐκ ἔγνω, Οὐκ ᾔδειν· Ἐλαθὲν με ποτιῶν ὀπτωχός· ὅς ἔκειτο πρὸ τῆς πύλης, εἰσιόντος καὶ ἐξιόντος θέαμα, ἵνα ἀπαραιτήτων ἐρ- γάσῃται τοῦ ὑπερηφάνου τὴν καταδίκην. Ἐπεθύμει καὶ τῶν ψυχίων τῆς τραπέζης, καὶ οὐδὲ τούτων ἐτύγχανεν· ἀλλ' ὁ μὲν τῇ πλησμῶνι διεβρήγγυτο· ὁ δὲ, ὑπὸ τῆς ἐνδείας ἐτήκετο. Καλὸν οὖν ἦν καὶ δίκαιον τὴν Χαναanaίαν ἐκείνην τὴν Φοίνισσαν διδά- σκαλον ἐπιστῆσαι τῷ μισανθρώπῳ πλουσίῳ, λέ- γουσιν ἐκεῖνα τὰ γεγραμμένα· ὅτι, Ὁ ἀλάστορ καὶ ὑπερήφανος, καὶ τὰ κυρία ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψυ- χίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν· σὺ δὲ τὸν ἀδελφόν σου, τὸν ὁμόφυ- λον, ταύτης τῆς δωρεᾶς οὐκ ἤξιώσας; Ἀλλ' οἱ μὲν κυνὲς ἐπιμελῶς ἐτρέφοντο, κατ' ἰδίαν οἱ φύλακες, χωρὶς οἱ θηρευταί· καὶ στέγης ἤξιοῦντο καὶ κλίνης, καὶ θεραπευτὰς εἶχον ἀποκεκληρωμένους κατὰ σπουδὴν· ἔρριπτο δὲ χαμαὶ ἡ τοῦ Θεοῦ εἰκὼν ἀμε- λουμένη καὶ πατουμένη, ἦν ἰδίᾳ χειρὶ ὁ τῶν ὧλων ἀριστοτέχνης καὶ δημιουργὸς διεπλάτατο· εἰ τῷ

⁶ Matth. xv, 27.

Μωϋσῆς ἀξιόπιστος τεκμηριώσας τῶν ἀνθρώπων Ἀ-
τὴν γένεσιν.

lex ac mundi auctor condidit⁷, ut cui Moyses idoneus ac fide dignus scriptor videatur conditi hominis.

Εἰ μὲν οὖν ἐτελεῦθ' ἕως τοῦτο τοῦ τοῦ Ἀλ-
ξάρου διήγημα, καὶ οὕτως εἶχε τῶν πραγμάτων ἡ
φύσις, ὡς τῇ ἀνωμαλίᾳ τοῦ βίου τοῦτο τοῦ ζῶν-
την περιγράφει, μεγάλας ἀν' ἀφ' ἑαυτοῦ σχετι-
ζόμενος φωνάζει· ἐφ' οἷς οἱ κτισθέντες ὁμοτίμως, οὕτως
ἀνίστανται μετὰ τῶν ὁμοφύλων διαγομίζονται· ἐπειδὴ δὲ
καλὰ τὰ λειπόμενα πρὸς ἀχρόστιον, ἐν τοῖς παρελ-
θούσι στενάζει, ὁ πένθος, ἐν τοῖς ἀκολουθοῦσι εὐθυ-
μίζονται, μαθὼν τοῦ συμπεπύχου σου τὴν μακαρίαν
ἀπάλαστιν. Εὐρύττει γὰρ δικαίον κριτοῦ ἀκριβὲς
δικαστήριον, ἐν ᾧ στενάζει ὁ ἡδοναποθήσα, καὶ τρυφᾷ
ὁ μοχλῆτας· ἐκάτερος δὲ κομίζεται τὰ πρὸς ἀξίαν
ἐπιχειρεῖ.

Ἐγένετο δὲ ἀποθαρῃν τὸν πτωχόν, καὶ ἀπε-
νεχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον
Ἀβραάμ. Ὁρᾷ τοὺς διακονιστὰς τοῦ δικαίου καὶ
πένητος, καὶ τοὺς ὑπηρέτας τῆς μεταστάσεως; Ἀγ-
γελοι γὰρ ἔδορυφόρου, γαλήνῃ τε καὶ πᾶσι εἰς
αὐτὸν βλέποντες, καὶ τῷ στήματι προηγουμένως τὴν
ἀναμένουσαν αὐτὸν θεραπείαν καὶ ἄνεσιν. Ἐνετέθη
δὲ κομισθεὶς τοῖς κόλποις τοῦ πατριάρχου· ὃ καὶ δια-
πορήσεως ἀφορμὴν παρέχει τοῖς ἡδῶς τὰ βάθη τῶν
Γραφῶν βασανιζούσιν. Εἰ γὰρ πᾶς τελειούων δίκαιος
πρὸς τὸν αὐτὸν κομιζέσθαι τόπον, πολὺς τις ἂν εἴη
καὶ ἐπ' ἀπειρον ἀνηπλωμένος ὁ κόλπος, εἴ γε μέλλοι
χωρητικὸς ἔσσεσθαι τοῦ πλήθους τῶν ὁσίων παντός.
Εἰ δὲ τοῦτο παντελῶς ἀμήχανον (κόλπος γὰρ κοι-
λανθεὶς ἄνδρα μὲν καὶ ἓνα δυσχερῶς, μόλις δὲ
δύο περιστέλλει βρῆξ), θεωρία τις ἡμᾶς ἐκδέχεται,
τῇ εἰκόνι τοῦ αἰσθητοῦ κόλπου, πρὸς νοητὴν τινα
πραγματείαν χειραγωγοῦσα. Τί γὰρ ἐστὶ τὸ λεγό-
μενον· Ὁ Ἀβραάμ, φησὶν, ἀποδέχεται τοὺς τὸν
εὐπολίτευστον ζήσαντας βίον; Εἰπὲ τοίνυν, ὦ Θε-
σπέσιε Λουκᾶ (ὡς πρὸς παρόντα γὰρ σε καὶ ὀρώ-
μενον διαλέξομαι), διὰ τί πολλῶν ὄντων δικαίων καὶ
πρεσβυτέρων τοῦ Ἀβραάμ, ταύτην τῶν μεθελικε-
στέρων τὴν τιμὴν ἀπεκλήρωσας, σιωπήσας τὸν
Ἐνώχ, τὸν Νῶε, καὶ εἰ τις ἄλλος κατὰ τὸν βίον
τούτοις ἀκόλουθος; Ἀλλὰ σου τάχα συνήμι, καὶ
οὐκ ἔξω βέλλει τοῦ σκοποῦ ἃ λογιζομαι. Ἐπειδὴ
γὰρ ὁ Ἀβραάμ θεράπων Χριστοῦ, καὶ διαφερόντως
οὗτος ἀνθρώπων τὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιφανείας
ἐδέξατο, καὶ τὸ τῆς Τριᾶδος μυστήριον ἱκανῶς ἡμῖν
ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ γέροντος τούτου διευτυπώθη, ἔνιχα
τοὺς τρεῖς ἀγγέλους ὡς ἄνδρας ὁδοιπόρους ἐξένιστε·
καὶ ἀπλῶς ἐκ πολλῶν μυστικῶν αἰνιγμάτων οικτίος
ἀνθρώπου οὗτος γεγέννηται τοῦ Θεοῦ, τοῦ χρόνιος
ὑπερὶ ἀμειψισμένου τὴν σάρκα, καὶ διὰ μέσου τοῦ
ἀνθρωπικοῦ τούτου παραπετάσματος ἐναργῶς ὁμι-
λήσαντος τοῖς ἀνθρώποις· διὰ τοῦτο, τὸν κόλπον αὐτοῦ
οἷον εὐδοίῳ τινα λιμένα καὶ ἀκλυστον ἀναπαυτήριον

Quod si hic loci historia Lazari haberet finem, sicque rerum natura ferret, ut tam diversa ac inæquali sorte, humanæ vitæ curriculum definiretur, alta sane ac exserta voce deplangerem, quod pari honore conditi, usque adeo inæqualibus modis cum tribulibus ageremus. Enimvero, cum ea quæ restant auditu præclara sint, qui, pauper, superioribus adgemuisti, bono deinceps esto animo, ejusdem tecum sortis pauperis condiscens beatitudinem. Comperies enim justi judicis exactum tribunal, sub quo voluptarius ille gemat ac ploret, mendicusque, bene ac pulchre habeat, ac condignum uterque præmium ferat.

Factum est autem ut moreretur mendicus et portaretur ab angelis in sinum Abrahamæ. Vides pauperis ac justi famulos, ejusque migrationis ministros? Quippe angeli satellitio cingebant, blande ac placide in eum intuentes, orisque habitu repositum ei linimen ac remissionem præludio monstrabant. Porro, deportatus ille, in sinu patriarchæ depositus est: quod quidem iis ansam quæstionis præbet, qui lubentes Scripturarum profunda scrutantur. Siquidem enim justorum quilibet vita excedens in eum defertur locum, per amplum sane ac immensis spatiis distentum sinum hunc oportet esse, ut in eo sanctorum omnis multitudo continenda sit. Cum id vero prorsus fieri nequeat (sinus enim quantumvis cavus et capax, vel unum ægre virum, infantes vix duos complectatur): mystica quædam intelligentia occurrit, sensilisque sinus imagine, ad sensus spiritualis medullam manu ducit. Quid enim hic dicitur? Nimirum suscipere Abraham eos qui bene ac recte vitam instituerunt. Age itaque, divine Luca (nam velut præsentem te ac ob oculos positum compellabo); quid causæ, ut multis justis ac Abrahamo antiquioribus, hunc potissimum honorem (6) sequioris ætatis homini assignaveris, præteriens Enoch, Noe, ac si qui eos paribus vitæ studiis secuti sunt? Enimvero, mentem jam tuam intelligere videor; nec abit, ut opinor, extra scopum ratiocinatio. Quod enim Abrahamus Christo impensius servierit, eique se ille, præ mortalibus aliis, divinis apparitionibus revelaverit, atque in illius senis tabernaculo Trinitatis mysterium abunde nobis adumbratum sit, cum tres angelos virorum peregrinorum specie, hospitio suscepit; quod denique ex mysticis multis ænigmatibus, idem ille, Dei, qui futuris postmodum temporibus carnem induturus esset, ac medio humanitatis velo palam cum hominibus esset versaturus, necessarius quodammodo ac familiaris effectus sit; idcirco ejus sinum, ceu

⁷ Gen. 11, 27.

(6) *Sequioris ætatis homini, τῶν μεθ' αὐτοῦ ὄντων ἀπελπίσας*. Sit forte τῶ μεθ' αὐτοῦ ὄντων. Quomodo nihil supplendum aut durum. Videtur interpres eam vocem contrario sensu reddidisse, ac

velut ævo superiorem significaret, quod satis adso-
num est. Alia est vis propositionis, cum de ætatum
alternatione dicitur, μεθελικίως; εἰ μεθελικιοῦ-
σθαι, singulis quibusque septenniis.

tranquillum quemdam portum, atque ab omni fluctuum agitatione quietum locum, dicit. In Christo enim, nostrum omnium salus est, ac spes expectatioque futuri sæculi, qui secundum humanam seriem ex carne Abrahami germinem prodiit: atque adeo existimo, viri senis honorem et decus in Salvatore referri, qui est iudex ac præmiator virtutis, justosque blanda illa ac demulcenti voce compellat, ac dicit: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum* ⁸.

Factum est autem ut pauper moreretur. Duo quædam circa pauperem notantur; nempe necessarii commeatus penuria, et modestia animi, ac humilis morum compositio. Ne ergo quisquis pauper est, ac pecuniæ indigus, pannisque obsitus, virtutis sibi vindicet laudem, aut egestatem satis habere ad salutem existimet. Non enim laudem habet qui necessitate est pauper: sed is demum in admiratione est, qui sponte ac animi decreto, modeste fert. Alioqui enim, utcumque (7) rerum penuria laborantibus, ut ii pravis moribus sint ac inemendabiles, coacta paupertas ad multa ac mala facinora, viaticum existit. Sane vero, si quando ad præsidis tribunal accessi, parietum perfossores omnes ac plagiatarios, grassatoresque, et fures, ac ipsos homicidas, inopes ac ignobiles, sine lare ac sedibus homines, vidi. Unde constat liquido beatum hic pauperem illum a Scriptura prædicari, qui e philosophia composito animo laborem ac ærumnam perfert, fortiterque ac constanter adversos tolerat casus, ac nihil vel sceleris vel flagitii molitur, ut carni per voluptatem atque delicias gratificetur. Quem ipsum apertius describit Dominus in prima beatitudine, cum ait: *Beati pauperes spiritu* ⁹. Neque igitur omnis pauper justus, sed is tantum, qui est Lazaro moribus similis; neque dives omnis reprobis, sed qui vitam ita instituit, ut ille Lazaro æqualis: ac qui reipsa, ac quibus eadem illi vivunt, ejusdem vitæ testes manifesti existunt. Quid enim admirabili Jobo opulentius? Neque tamen eum nimia illa rerum copia ac affluentia, aut a justitia alienum fecit; aut, ut breviter dicam, a virtute demovit. Contra vero, quid Iscariote pauperius? Neque tamen vel minimum ad salutem ei profuit egestas; verum cum undecim ac philosophis, ipsique

adeo Domino, qui sponte pauper nostri causa effectus est ¹⁰, contubernio junctus esset, animi pravitate in avaritiam abreptus iosam inde proditorem molitus est.

Operæ pretium autem erit, utriusque elationem defuncti prudenter examinare. Pauper enim cum ebullivisset, angelos ipsos stipantes habuit, ac obsequio foventes, qui ad locum quietis, bonæ spei plenum perducerent; *mortuus autem dives*, inquit,

εἶναι τῶν δικαίων φησίν. Ἐν Χριστῷ γὰρ πάντων ἡμῶν ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀπεχδοχὴ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τῷ ἐκ τῆς σαρκὸς τοῦ Ἀβραάμ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν βλαστήσαντι. Καὶ μοι δοκεῖ ἡ περὶ τὸν γέροντα τοῦτον τιμὴ εἰς τὸν Σωτῆρα τὴν ἀναφορὰν ἔχειν, τὸν κριτὴν ὄντα καὶ μισθοποδότην τῆς ἀρετῆς, καὶ τῇ θεραπευτικῇ φωνῇ προσκαλούμενον τοὺς δικαίους, καὶ λέγοντα· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου· κληρονομήσετε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν.

Ἐγένετο δὲ ἀποθάνειν τὸν πτωχόν. Διπλῆ τις ἐστὶν ἡ περὶ τὸν πτωχὸν σημασία· ἡ μὲν δηλοῦσα τῶν ἀναγκαίων τὴν ἔνδειαν· ἡ δὲ τὴν μετριοφροσύνην καὶ τοῦ ἡθους τὴν ταπεινότητα. Μὴ τοίνυν ὁ τῶν ὑλῶν ἀπόρων ἔχων, καὶ πενόμενος ἀργυρίου, ἡμφιεσμένος δὲ τὴν ἔλεεινήν ἐφεστρίδα, οἰκείουσθαι τῆς ἀρετῆς τὸν ἔπαινον, μηδὲ νομιζέτω ἀρχέσειν αὐτῷ τὴν ἔνδειαν πρὸς σωτηρίαν. Οὐ γὰρ ὁ κατ' ἀνάγκην πενόμενος ἐπαινείται· ἀλλ' ὁ τὴν γνώμην αὐθαιρέτως μετριάζων θαυμάζεται. Ἐπεὶ τοῖς ἀπορουμένοις ἀπλῶς, ἔχουσι δὲ τὸν τρόπον ἀδιαγωγῆτον ἢ ἀκατόρθωτον, ἐφόδιον γίνεται πολλῶν καὶ πονηρῶν τολμημάτων ἢ πρὸς ἀνάγκην ἀκτημοσύνη. Καὶ πάντας ἐγὼ τοὺς τοιχωρύχους καὶ ἀνδροποδιστάς, ἔτι μὴ λωποδύτας, καὶ κλέπτας, καὶ τοὺς ἀνδροφόνους αὐτοὺς, εἰ ποτε παρέβαλον ἀρχοντικῷ κριτηρίῳ, πένητας ἔθεασάμην, ἀγνώστους, ἀόικους, ἀνεστίλους. Ὡς ἐκ τούτου πρόδηλον εἶναι, ὅτι μακαρίζει νῦν ἡ Γραφὴ τὸν πτωχὸν ἐκείνον τὸν φιλοσόφῳ ψυχῇ τοὺς μόχθους βαστάζοντα· καρτεροῦντα δὲ γενναίως πρὸς τὰς περιστάσεις τοῦ βίου, καὶ οὐδὲν κακουργοῦντα πονηρὸν, ἵνα τῇ σαρκὶ χαρίσθαι τῆς τρυφῆς τὴν ἀπόλαυσιν. Ὅν καὶ σαφέστερον διαγράφει ἐν τῷ πρώτῳ τῶν μακαρισμῶν ὁ Κύριος, λέγων· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι. Οὕτε οὖν πᾶς πτωχὸς δίκαιος, ἀλλ' ἐκεῖνος ὅς ὁ Λάζαρος· οὕτε πᾶς πλούσιος ἀπεγνωσμένος, ἀλλ' ὁ μετὰ τοιαύτης ζῶν προαιρέσεως, οἷαν' εἶχεν ὁ τοῦ Λαζάρου σύγχρονος, καὶ τούτου οἱ διὰ τῆς πείρας τοῦ βίου μάρτυρες πρόδηλοι. Τί γὰρ τοῦ θεοῦ ἰὼδ πλουσιώτερον; Ἀλλ' ὅμως ἡ εἰς ἄγαν εὐπορίαν τὸν ἄνδρα, οὕτε τῆς δικαιοσύνης ἡλιοστρίωσεν, οὕτε, συλλήβδην εἰπεῖν, τῆς ἀρετῆς ἐξώρισεν. Τί τοῦ Ἰσκαριώτου πενέστερον; Οὐδὲν ἀπόνειμα τῆς ἐνδείας εἰς σωτηρίαν· ἀλλὰ τοῖς ἔνδεκα πένησι καὶ φιλοσόφοις συνδιαιτώμενος, καὶ αὐτῷ γε τῷ Κυρίῳ, τῷ δι' ἡμᾶς αὐθαιρέτως πτωχεύσαντι, κακίᾳ προαιρέσεως εἰς φιλαργυρίαν παρενεχθεὶς, ἐκείθεν καὶ τὴν προδοσίαν ἐραδιουργήσεν.

Ἀξίον δὲ καὶ τὴν ἐκφορὰν ἐκατέρου τῶν τεθνηκότων συνेतῶς δοκιμάσαι. Ὁ μὲν γὰρ πτωχὸς κοιμηθεὶς ἀγγέλους εἶχεν δορυφόρους καὶ θεραπευτάς, ἄγοντας αὐτὸν μετὰ καλῆς τῆς ἐλπίδος εἰς τὸν τόπον τῆς ἀναπαύσεως· ὁ δὲ πλούσιος ἀποθάνων, φησὶν, ἐτάφη.

⁸ Matth. xxv, 34. ⁹ Matth. v, 3. ¹⁰ II Cor. viii, 9.

(7) Alioqui enim utcumque, etc. Pro ἐπὶ, restituo ἐπεί. Qua levi mutatione constat clara littera, quam interpretis male obscurat, reducens verba illa ἐπεί

τοῖς ἀπορουμένοις ἀπλῶς, ad superiora; unaque illa voce rediens, in paupertate, quod valde jejuum ac angustum paupertate est.

Οὐδὲν γὰρ ὅσον αὐτῇ χρῆσασθαι τῇ λέξει τῇ γραφικῇ, ἵκανῶς διὰ μιᾶς λέξεως ἐρμηνεύουσα τὴν ἀτιμον τοῦ πλουσίου καταλύσιν. Ὁ γὰρ ἀμαρτωλὸς τελευτῶν, ὄντως θάπτεται, χθόνιος ὢν τὸ σῶμα, γήινος δὲ καὶ τὴν ψυχὴν· καὶ τὸ φυσικὸν ἐκείνης ἀξίωμα τῇ συμπαθείᾳ τῆς σαρκὸς πρὸς τὴν ὕλην καταγαγὼν, οὐδὲν χρηστὸν τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς καταλιμπάνων ὑπόμνημα, λήθῃ δὲ ἀτίμῳ καλυπτόμενος, καὶ τὸν τῶν βοσκημάτων θάνατον τελευτῶν. Τάφος μὲν γὰρ ἔχει τὸ σῶμα· ἄδης δὲ τὴν ψυχὴν· δύο σκοτεινὰ δεσμοθήρια, μεριζόμενα τοῦ πονηροῦ τὴν τιμωρίαν. Καὶ τίς οὐκ ἂν τῆς ἀβουλίας τὸν ἄθλιον καταμέμψαιτο; ἦνίκα μὲν ὑπὲρ γῆς ἦν γαυροῦντα, μεγαλαυχούμενον, πάντων ὑπερφρονούντα τῶν συζώντων καὶ ὁμοφύλων, καὶ μονονουχὶ μύρμηκας καὶ σκώληκας ἀποκαλοῦντα τοὺς ἐντυγχάνοντας, κενῷ δὲ φρονήματι τῆς ὀλιγοχρονίου δόξης διαβρόχην ἔχον· ἦνίκα δὲ ἀπεσπάρσθη τοῦ βίου, καὶ ὡς μαστιγούμενον· ἦνίκα δὲ ἀπεθνήσκει τῶν ἀλλοτρίων, ὢν ἐξ ἀνοίας ἐνόμιζεν εἶναι δεσπότης, εἰς ἀντίβροπον τῆς ὑπερηφάνειας καταφέρεται ταπεινότητι, καὶ γραδὸς θρηνοῦσης ὀδυρμούς προβαλλόμενος, μακρὰ καὶ ἀνόνητα τὸν πατριάρχην ἀποκαλεῖται, λέγων· [*Πάτερ Ἀβραάμ, ἐλέησόν με, καὶ πέμψον Λάζαρον, ἵνα βάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος, καὶ καταψύξῃ τὴν γλῶσσάν μου, ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογὶ τούτῃ.*] ζητῶν ἔλεον, ὃν οὐκ ἔδωκεν, ἦνίκα τοῦ εὐεργετεῖν πρόχειρον εἶχεν τὴν ἐξουσίαν· ἀξίῳ δὲ αὐτῷ βοηθὸν κατὰ τοῦ πρὸς ἀρκεῖσθαι τὸν Λάζαρον· εὐχόμενος ἀπομυζῆσαι τὸν λεπτοῦ τὸν δακτύλον, ὀλίγον νενοτισμένον ὕδατι. Τοιαῦται τῶν φιλοσωμάτων ἀβουλῆαι τοῦτο τῶν φιλοπλούτων καὶ φιληδόνων τὸ τέλος. Καὶ προσήκει τὸν συνετὸν καὶ προμηθεῖ τὸν μέλλοντος, οἷον φάρμακόν τι προφυλακτικὸν νοσήματος τὴν παραβολὴν ἡγησάμενον, φυγεῖν τῶν ὁμοίων κακῶν τὴν πείραν· τὸ συμπαθεῖς καὶ φιλάνθρωπον, ὡς αἰτίαν τῆς ζωῆς τῆς μελλούσης, ἀσκήσαντα. Δραματικῶς γὰρ ἡμεῖς ὁ λόγος τὴν νοουσίαν ἐπὶ προσώπων ὀρισμένων ἐξέθετο, ἵνα ἐμψύχωι καὶ δεικτικῶς παιδεύοντες τῆς ἀγαθῆς πολιτείας τὸν νόμον, μηδέποτε καταρρονησώμεν τῶν τῆς Γραφῆς παραγγελμάτων, ὡς ἄχρι λόγου μόνον φοβούτων, οὐ μὴν τὴν ἀπειλὴν προαγόντων εἰς τιμωρίαν. Οἶδα γὰρ, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ταῖς τοιαύταις ὑπονοίαις δολοφρονεῖν, ἀκώλυτον ἑαυτοῖς τοῦ ἀμαρτάνειν τὴν ἐξουσίαν χαρίζονται. Πᾶν δὲ τούναντίον παρὰ τῆς προκειμένης Γραφῆς διδασκόμεθα, ὡς οὐδὲ συγγνώμη τις τῆς ἐκεῖ χρίσεως ἐπελαφρύνει τὴν κόλασιν, οὐδὲ ἐλαττοῖ τὴν ὀρισμένην τιμωρίαν φιλάνθρωπια· εἰ γὰρ δεῖ ταῖς φωναῖς τοῦ πατριάρχου τεκμηριώσαι τὸν λόγον. Πολλὰ γὰρ ἱκετευθεὶς παρὰ τοῦ πλουσίου, καὶ μυρίων ἐλεεινῶν ἐπακούσας φωνῶν, οὔτε τοῖς ὀδυρμοῖς ἐπεκλάσθη, οὔτε τῆς ὀδύνης ἐξέλειτο τὸν πικρῶς μαστιζόμενον· αὐστηρῶς δὲ τῷ φρονήματι τὴν δικαίαν κρίσιν ἐκύρωσεν, εἰπὼν, ὅτι πρὸς ἀξίαν ἐκάστη διε-

sepultus est (8). Nihil enim perinde valeat ac concepta uti Scripturæ voce, qua una infamem divitis exitum abunde explicat. Moriens quippe peccator vere sepelitur, quoniam corpore et animo juxta terrestris est; ac naturalem hujus dignitatem, conjunctione ac sympathia carnis ad sordes sæcesque terrenas deorsum trahit, nullumque utile vitæ suæ monumentum relinquens, ac ignobili tectus oblivione, similem pecudibus mortem obit. Nam et corpus, sepulcrum; et animam, infernus habet: ac quasi tenebrosi duo carceres, pœnam scelesti ac ultionem partiuntur. Quis autem, rogo, miserum ac infelicem stultitiæ non incuset, qui quidem, in humanis agens, magna spiraret, sese efferret, omnes cum ipso versantes ac tribules suos despiciatui haberet; ac quosque convenientes tantum non formicas ac vermes appellaret, inani fastu, fluxæque ac fugacis opinione gloriæ dirumperetur: ubi autem ab hoc sæculo avulsus fuit, ac tanquam servus flagrio, aliena, quorum se per humanam dementia dominum credidisset, ablata amisit, ad parem suæ illi superbici delabatur humilitatem, anusque lugentis instar lamentans, longo ac inutili verborum ambitu patriarcham invocat, dicens: *Pater Abraham, miserere mei: et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma*, misericordiam querens, quam ipse minime impertivisset, cum ei benefaciendi facultas in promptu esset, petensque ac flagitans Lazarum advenire laturum suppetias adversus ignis vim ac flammaram; atque modico perfusum humore leprosi digitum, precans, allambere. Sic nimirum habet, hominum corporis amantiorum stultitia; sic eorum exitus, qui supra modum divitiarum ac voluptatum studiosi sunt. Quamobrem sapiens quisque ac futuri providus, cum morbo cavendo comparatum remedium parabolam reputans, misericordiæ ac humanitatis cultu, quibus obtineatur futura vita, similium malorum periculum vitare habuerit. Dramatice enim ac certis inductis personis Scriptura admonitionem exposuit, quo per vivas imagines certaquo demonstratione bene vivendi legem edocti, sacra monita ac præcepta nunquam aspernemur, tanquam solo terreant sermone, ac inanes intraminas consistant. Nec enim me latet, mortalium plures ejuscemodi cogitationibus delinitis, effrenem sibi licentiam peccandi indulgere. Verum alia nos omnia locus hic Scripturæ docet; nulla scilicet ejus judicii pœnam indulgentia levare, nulla decretum supplicium mitigari clementia; si modo patriarchæ vocibus certam fidem astrui volumus. Cum enim multis dives

(8) *Sepultus est*, ἐτάφη. Sic Græca etiamnum retinent, rejecto ad sequentia illo ἐν ᾧ, quod Latina jungunt participio *sepuluit*, estque idem Latinorum sensus, ac quem in una illa voce depre-

bendit Asterius, ut totus ipse sepultus deatur, ac absolute sepultus, corpore pariter ac animo, quo utroque terrenus exstitisset, ac dignus inferno.

virum obsecrasset, isque innumeras illius miserabiles voces audisset, nec lamentis ullis flecti potuit, nec vero a diris eum doloribus liberavit; sed severiori animo juste latam sententiam confirmavit, dicens, pro meritis cuique Deum distribuisse; ac tu quidem, ait, qui vitam agens, aliorum calamitatibus deliciabaris, poenam peccati in praesenti luis; huic autem, qui miseram ac acerbam, conculcantibus omnibus, in carne vitam egit, laetus hic ac jucundus vicissim status ac conditio cessit. Præterea, vastus, inquit, ac immensus hiatus mutuo commercio utrosque prohibet, atque eos qui plectuntur a bonis honore cumulatis dirimit, quo seorsim utrique agent, ac distincte suam quique qua bonorum, qua malorum sortem recipiant. Aliud nihilominus spiritali intellectu subjecta sensibus parabola designare videatur. Non enim profecto, fossam illic aut scrobem, qualis in castris arceodis hostibus fieri solet, ab angelis reipsa, ductam putaverimus, sed potius a Luca, dum dissidium sejunctionemque eorum adumbrare studet, qui per virtutem, quique secus vitam coluerunt, hanc hiatus similitudinem propositam esse atque imaginem. Cui nostro sensui, abunde astipulatur Isaias dicens: Nunquid non valet manus Domini salvos facere? vel gravavit aurem suam ut non audiat? Verum peccata vestra dividunt inter vos et Deum¹¹.

II.

Homilia in locum Evangelii secundum Lucam, de œconomo iniquitatis¹².

Memini sæpenumero inter fabulandum dixisse, ficta quadam falsoque invadente in mentes hominum cogitatione, tum multiplicari peccata, tum bona opera, quæ pro sui quisque instituti ratione exercere debet, retardari: illam nimirum, qua universa, si qua in vitæ usum habemus, nostro nos jure ac tanquam dominos possidere putamus. Ea persuasionem, magna pro illis contentione litigamus, pugnamus, digladiamur; ac ceu præcipua quadam ac seposita bona, ea maxime amamus ac æstimamus. Haud vero ita, quin longe secus se res habet. Nihil enim quidquam eorum quæ accepimus, nostrum est; at neque in hanc vitam ac sæculum, uti pleno jure domini ceu in propriam domum inducti sumus; sed quasi inquilini et advenæ, exsulesque abripimur quo nolumus, ac quo tempore non expectabamus: bonorumque nostrorum possessione, cum Domino visum fuerit (9), exuimur. Quocirca etiam, facile quid mutabile mortalis hæc vita; quique hodie clausus est ac illustris, cras miserabilis est ac agens ope: qui in præsentia opulentia est ac divitiarum copia

A κλήρωσεν ὁ Θεός· καὶ σοὶ μὲν ἐπὶ τοῦ βίου τρυφῶσάντι κατὰ τῶν ἀλλοτρίων συμφορῶν, δίκην τοῦ πλημμελήματος ἐπέτεθῃ, ἃ πάσχεις· τῷ δ' ἐκεῖ μοχθήσαντι, καὶ πατηθέντι, καὶ πικρῶς ἀνασχομένῳ τῆς ἐνσάρχου ζωῆς, γλυκεῖά τις καὶ εὐφραίνουσα ἡ ἐνθάδε ἀπενεμήθη κατὰστασις. Πρὸς δὲ τοῦτοις, καὶ χάσμα μέγα εἶναι φησιν τὸ κωλύον αὐτοὺς τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐπιμιξίαν, καὶ διεύρων τοὺς τιμωρουμένους ἀπὸ τῶν τιμωμένων, ἵνα εὐκρινῶς διάγῳσιν ἀπ' ἀλλήλων ἀμφοτέροι, ἀσύγχυτον ἔχοντες τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν τὴν ἀπόλαυσιν. Οἶμαι δὲ τὴν αἰσθὴν τὴν παραβολὴν νοητῆς εἶναι θεωρίας ἀνιγνίμα. Οὐ γὰρ δὴ τάφρον ὄντως ἐνοητῶμεν ἐκεῖ πρὸς τῶν ἀγγέλων διορυχθεῖσαν, οἷάπερ ἐν τοῖς στρατοπέδοις γίνεται τὰ τῶν πολεμίων μεταίχμια· ἀλλὰ τὸν χωρισμὸν ἡμῶν ὁ Λουκᾶς ὑπογράφων, ὃν ἀπ' ἀλλήλων εἰσὶ κεχωρισμένοι, οἷ τε κατ' ἀρετὴν, καὶ οἱ ἐτέρως ζήσαντες, ὑπέθετο τὴν εἰκόνα τοῦ χάσματος. Ἐπισφραγίζεται τὴν διάνοιαν ἡμῶν ταύτην καὶ Ἡσαΐας, οὕτω πως λέγων· Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σῶσαι, ἡ ἐδάρυνε τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ ἀκοῦσαι; Ἀλλὰ τὰ ἐμαρτήματα ἡμῶν διωστῶσιν ἀνὰ μέσον τοῦ Θεοῦ.

B

C

Ὁμιλία ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, εἰς τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας.

Πολλάκις ὑμῖν εἶπον διαλεγόμενος, ὅτι πεπλασμένη τις καὶ ψευδὴς ἔννοια τοῖς ἀνθρώποις ἐμπεσοῦσα, πληθύνει τὰ ἀμαρτήματα, καὶ ἐλαττοῖ τὰ ἀγαθὰ, ὥστε ἕκαστος ὑφείλομεν ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν πολιτείας ἀσκεῖν. Αὕτη δὲ ἐστὶν τὸ νομίζειν, ὅτι πάντα ὅσα ἔχομεν ἐν τῇ χρήσει τοῦ βίου, ὡς κύριοι κεκτημένα καὶ δεσπότες. Καὶ ταύτης ἕνεκεν τῆς ὑπολήψεως, σφοδρῶς ὑπὲρ αὐτῶν διαμαρχόμεθα, καὶ πολεμοῦμεν, καὶ δικαζόμεθα, καὶ εἰς ἄλλον αὐτῶν περιεχόμεθα, ὡς ἐξαίρετων κτημάτων. Ἡ δὲ ἀλήθεια οὐχ οὕτως ἔχει· ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐναντίως. Πάντα γὰρ ὧν ἀπελάβομεν, οὐχ ἡμέτερα· οὕτε μὴν ἡμεῖς, ὡς αὐθένται καὶ κύριοι, τῷ βίῳ τούτῳ, ὡς ἡμετέροι οἰκίᾳ, ἐνοικήσωμεν· ἀλλ' ὡς πάροικοι, καὶ ἐπὶ ἡμετέροις ἀνάσσει, ἀγόμεθα ὅπου οὐ θέλομεν, καὶ ἡνίκα οὐ προσεδοκῶμεν. Ἀφαιρούμεθα δὲ τῶν ὄντων, ὅταν δόξῃ τῷ Κυρίῳ, τῆς κτήσεως. Διὸ καὶ εὐμετάβολον χρῆμά ἐστιν τὸ τῆς ἐπικτήτου ταύτης ζωῆς· καὶ ὁ σήμερον ἐνδοξος, αὔριον ἐλαυνὸς, οἴκου καὶ βοθηρίας ἄξιος· ὁ νῦν εὐπορος καὶ εὐθιγνόμενος ταῖς ὕλαις τοῦ πλούτου, πένης μετὰ μικρὸν, οὐδὲ τὸν ἄρτον οἰκοῦν ἔχων, ὃν προσφέρῃται εἰς ζωὴν. Καὶ τούτῳ

¹¹ Isa. lxx, 1, 2. ¹² Luc. xvi, 1 sqq.

(9) *Cumque rerum Domino visum fuerit, τῷ Κυρίῳ τῆς κτήσεως.* Malo sic, quam ut mutavit Duceus ex Vatic. ac Sirm., τῷ Κυρίῳ τῆς κτίσεως, *Domino creaturæ.* Non enim de Deo est sermo, qua ratione est creator ac Deus absolute; sed de eodem sub peculiari ratione domini ac possessoris in parabola, ad quem omnes ut œconomi comparemur,

vitam ipsam ac omnia ab eo habentes, sic velut precario, ut cum voluerit repetat, atque ad usus ac administrationis rationem cogat: atque adeo nihil ad rem quem citat locus Judith. ix 17: Βασιλεῦ πάσης κτίσεώς σου, *Rex omnis creaturæ tuæ.* Sic paulo post repetit κύριον τῶν χρημάτων καὶ κτημάτων, ac tota passim homilia.

μάλιστα ὁ Θεὸς ἡμῶν, τῶν θνητῶν ὑπερέχει, τῷ αἰεὶ A
ὁ αὐτὸς εἶναι, καὶ ὡσαύτως ἔχειν, καὶ ἀναφαίρετον
κεκτηῖσθαι ζωὴν, καὶ δόξαν, καὶ δύναμιν.

Πόθεν οὖν εἰς ταύτην ἦλθον τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου,
ἢ τάχα γινώσκοντες τῶν τυγχάνει τοῖς νοῦν ἔχουσι καὶ
φιλολόγοις. Ὁ Λουκᾶς ἡμῖν παραβολὴν ἀναπλάσας
ὑπανέγνω ἀρτίως, ἐν ᾗ τὸν οἰκονόμον τῶν ἄλλο-
τρίων ὑπογράφει στενόμηνον καὶ θλιβόμενον, ἐπειδὴ
ὡς παθητῆς καὶ πολυδάπανος ἤκουσεν παρὰ τοῦ κυ-
ρίου τῶν χρημάτων καὶ τῶν κτημάτων, ὅτι Δὸς τὸν
λόγον τῆς διοικήσεως, καὶ μετὰστῆθι· οὐ γὰρ σε
τοῖς ἐμοῖς, ὡς ἰδοῖς, ἐντροφῶν ἀνέξομαι. Τοῦτο δὲ
ἐστίν, οὐ γενομένου πράγματος ἐξήγησις, ἀλλὰ πλά-
σις παραβολῆς, τοῖς ἐπασκιασμένοις τῶν λόγων ἡθι-
κὴν ἀρετὴν ἐκπαιδεύουσα. Γινώθι τοίνυν ἕκαστος, ὡς
ἀλλοτρίων εἰ διοικητῆς, καὶ ρίψας ἀπὸ τῆς ψυχῆς σου
τῆς αὐθεντίας τὴν ὑπερφανίαν, τὸ τοῦ ὑπευθύνου
καὶ οἰκονόμου ἀνάλαβε ταπεινὸν καὶ εὐλαβὲς, αἰετὸν
κύριόν σου ἀναμένων, καὶ μετὰ δειλίας συγγράφων
τῆς ἀπολογίας τὸ λογιόστιον. Πάραικος γὰρ εἶ, ὀλι-
γοχρονίου χρήσεως καὶ παροδικῆς λαβῶν συγχώρησιν.
Εἰ ἀμφιβάλλεις ἐπὶ τοῖς γινώρμοις, κατὰμαθε τὰ
γινόμενα, καὶ τῇ ἀψευδεῖ διδασκάλῳ, τῇ πεῖρᾳ, παι-
δεύῃται.

Κέκτησαι χωρίον, ἢ παρὰ πατέρων λαβὼν, ἢ ἀπὸ
τινὸς συναλλάγματος κύριος γεγονώς. Ἀναλόγισαι
οὖν τῇ μνήμῃ καὶ ἀπαριθμήσαι πάντας, εἰ δύνασαι, C
τοὺς πρὸ σοῦ κατεσχηκότας αὐτό· ἐπιδαλλε δὲ καὶ
τῷ μέλλοντι χρόνῳ τὸν νοῦν, καὶ πόσοι αὐτοῦ κυ-
ριεύσουσι μετὰ σὲ κατανόησον. Φράσον δέ μοι, τί-
νος ἡ δεσποτεία, καὶ τίσι κατ' ἐξαίρετον διαφέρουσα
τοῖς ἐσχηκόσι, τοῖς ἔχουσιν, ἢ τοῖς μέλλουσιν; Εἰ
γὰρ τις ἐκ μηχανῆς πάντας ἀθροίσαιεν, εὐρεθίσονται
πλείους τῶν βῶλων οἱ κεκτημένοι. Μᾶλλον δὲ, εἴπερ
ἀκριβῶς βούλει κατιδεῖν τίτι παρόμοιος ὁ βίος ἡμῶν,
μνημόνευσον εἴποτε ὥρᾳ θέρους ἰδοιπόρων, ἐθέσσω
δένδρον ἀμφιβαλὲς, ἐπὶ πολὺ τοῦ πλάτους καὶ τοῦ
μήκους διήκον, ἱκανὸν τῇ σκιᾷ οἰκίας πληρῶσαι
χρεῖαν. Τοῦτ' ἐτερφέει ὑπὸ ἡλίου, καὶ ἐφ' ὅσον ἐξῆν,
ἐκίστε κατέμεινες. Ἐπεὶ δὲ ἔδει πάλιν ἀπᾶραι, καὶ
σοῦ βουλομένου τὴν ἄφῃν, ἕτερος ὁδοπότης ἐπέστη.
Καὶ σὺ μὲν ἐφόρτους τὴν ἀποσκευὴν· ὁ δὲ τὴν ἰδίαν
κατέφερε, καὶ πάντα τὰ σὰ ἄθροον διεδίδετο, τὴν στιβά-
δα, τὸ πῦρ, τὴν τοῦ δένδρου σκιάν, τὸ παραῤῥέον ὕδωρ. D
Καὶ ὁ μὲν εἶχετο τῆς κατακλίσεως· σὺ δὲ, τοῦ πε-
ριπάτου. Ἐτέρωθεν κάκεινος, εἴτα ἀφῆκεν· καὶ τὸ ἐν

(10) *Prædium possides.* Lego ac corrigo, κέκτη-
σαι, pro καὶ κτῆσαι· quod minus cohereret, nec est
aliud quam antiquarii lapsus. Indicat Asterius occa-
sionem sumpsisse enarrandi huius loci ex lectione
evangelica, ut mos ille legendi Evangelii inter Mis-
sarum solemniam, non unius Hierosolymitanæ Eccle-
siæ proprius esset, ut assumit Vastalius in suo
Joanne Hierosolym., sed aliarum Ecclesiarum com-
munis, ut nullo inde argumento, alius abrogatos
sermones, eidem assertos faciat. Forsque non pauca
ejus ad idem argumenta nihil illo robustius habeant.
Paulo inferius τὸ, διχάζεται καὶ φέρεται, mutavi in

locuples, postmodum pauper effectus, ne panem
quidem ad vitæ commeatum domi habet. Hocque
maxime Deus nobis mortalibus præstat, quod semper
idem ac in eodem sit statu, vitamque et gloriam
ac potentiam inaufertibilem habeat.

Quo autem in sermonis hoc exordium venerim,
forte jam intelligentes ac litterati facile animad-
vertunt. Nimirum, lecta modo est composita a
Luca parabola, in qua ille, alienorum dispensa-
torem, tristem afflictumque describit, ubi tan-
quam prodigus ac dissipator, ex bonorum ac rerum
domino audisset, *Redda rationem dispensationis*
tuæ, ac quam cito discede: nec enim, rebus te
meis, perinde ac tuis, luxuriari sinam. Est autem
hæc, non veræ rei narratio, sed ficta parabola, B
quæ sermone quodam adumbrato, moralem nos
virtutem docet. Itaque noveris quisquis es, re-
rum tibi alienarum dispensationem esse delega-
tam, ejectaque prorsus ex animo potestatis he-
rilis superbia, dispensatoris rationibus obnoxii
humilitatem ac reverentiam sume, dominumque
semper exspectans, tabulas ac cōdices rationum
sollicite ac tremore conscribere. Inquilinus enim
es, atque ad breve tempus ac transitu usuram
concessam habes. Quod si rebus adeo perspi-
cuis hæres, ex re ipsa ac experientia disce,
quæ magistra nihil fallax est.

Prædium possides (10), ejus, vel ex inajorum
hæreditate, vel contractu aliquo, adeptus domi-
nium. Memoria igitur tecum repete, ac enumera,
si potes, quotquot id ipsum ante te possederunt: C
post deinde animo attendens futurum tempus, te-
cum reputa, quam multi post te ejus sint futuri
domini. Dic vero, sodes, ejusnam ejus dominiūm,
aut ad quos illud peculiari quadam ratione ac sin-
gulariter pertinet; ad eosne qui habuerunt, an
qui habent, vel qui deinceps sunt habituri? Nam
si quis omnes velut e machina congregaverit, pos-
sessores plures occurrent quam glebæ. Quin vero,
ut expressam lubeās hujus vitæ videre imaginem,
recordare, si forte accidit ut aliquando per æsti-
vum tempus iter agens viridem arborem conspi-
careris, patulam illam ac altam, lataque aptam
umbra, ut vel domus implemet vicem. Hujus tu de-
lectatus amœnitate subisti umbram, subque ea, D
quandiu licuit, commoratus es. Quia vero iterum
abire oportebat, destinatum cogitantem locum,
alius quispiam viator accessit: ac tu quidem sar-
cinam sustulisti (11); ille deposuit, tuæque om-

διχάζεται et φέρεται. Liqueat in ejusmodi facilis caco-
graphia. Τὴν ὑπεύθυνον dicit πλεονεξίαν, ad quam
animo profligandam hortatur auditores, non ut
quisque calculum damnatorum ferat adversus
suam animam, ut absone reddidit interpretis.

(11) *Sarcinam sustulisti, σὺ μὲν ἐφόρτοισ τὴν*
ἀποσκευὴν. Interpretis non reddit. Ducens putat
locum mendosum, aitque fortasse scribendum:
Καὶ σὺ μὲν ἐφόρτιζες. Ego nihil erratum puto, sed
usum Asterium voce minus communi, ἀμφὶ τamen
τῷ, φορτίω, ac ex eadem radice: ut pro eo maluer-
it φορτώω· quod utrumque sit onero, onus tollo.

nia statim exceperit; stratum, ignem, ramorum umbram, ac aquam præterfluentem; cœpitque ille recubare; tu, tuum prosequi iter. Delectatus est et ille, tumque reliquit lectum: eademque ipsa arbor una die, decem forte hospitum ad breve tempus diversorium fuit; ac quæ omnibus usu patuit, unius erat veri domini. Haud aliter, vitæ hujus facultates ac copiæ, cum multos delectent ac pascant, dominio tamen ad solum attinent Deum, qui immortalem ac corruptionis expertem possidet vitam. Vidisti quoque commune diversorium, quo plane contigit agentem iter divertere. Multa inde accepisti, cum nihil intulisses, lectum, mensam, pocula, discos, aliaque omnis generis vasa. Ubi autem necdum iis quantum satis videbatur, usus esses, supervenit alius anhelabundus ac pulverulentus, urgens te, atque exire compellens e diversorio, alienaque ceu propria repetens.

Talis omnino vita nostra, fratres, aut si quid B dictis transitorium magis ac caducum est. Quare cum aliquos audio dicentes: Prædium meum; et, Domus mea, haud satis mirari possum, quomodo quæ non sunt eorum, inani sibi syllaba vindicent, tribusque fallacibus litterulis aliena sinu astringant. Sicut enim histrionum personas nemo quidem peculiariter ac proprias habet, sed pro re ac argumento quisque sibi actor imponit; ita terram terrenasque facultates, quasi vestes alii ex aliis induunt ac mutant. Dic, quæso, num potentius aliquid regno? Atqui scrutare regias; conquire regales chlamydes; plurimas sane quæ multorum regum contexerint corpora, offendes: simili quoque ratione, coronas, fibulas, zoras (12); omnia nimirum hæreditatem instabilem; communem usum, ab iis, qui iter agunt, ad alios transeuntem, qui remanent. Quid autem ac quanti tota illa, quam præsidēs obtinent, scena? argenteum, inquam, vehiculum, ac aurea virga? Nonne semper hæc præses habet (13); nunquam tamen idem, sed quisque solum ad usuram exiguæ temporis? Sicut enim feretrum aut sandapila, alia subinde cadavera suscipit: sic magistratuum insignia, utentes identidem commutant. Unde et frequentes Apostolus in hanc fere sententiam nobis erudiendis inclamat voces: *Præterit enim figura hujus mundi*¹²; et illud: *Tanquam nihil habentes, et omnia possidentes*¹⁴; illud item: *Qui utuntur, tanquam non utantur*¹⁵. Hæc enim omnia ad unum scopum tendunt, quod velut in diem hic vivere expectare.

I Cor. vii, 31. ¹² II Cor. vi, 10. ¹³ I Cor. vii, 31. ¹⁴ Sirm. cod. ὑπάρχων, ac melius.

(12) *Fibulas, zonas*. Quod hic πόρπη Asterio, sequitur Græcia φίδαν appellat, quæ unum est ex ornamentis imperialibus, ut et alia hic relata. Existimo esse quod instar humeralis totum intextum lapillis togæ superinduunt. Verum plura noster Goss cum in *Euchologio*, tum in notis ad *Cedrenum*, ac præcipue in iis quæ meditatur in *Codinum*, ubi etiam de virga, ac seu arundine præfectorum ac reliquorum magistratuum, alia ac alia, pro cujusque magistratus ratione. Non male etiam Duceus. Bene item correxit interpretem in verbis Pauli, παράγει τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου: cum sic ille male reddidisset, *Representat enim faciem*, etc., pro, præ-

δένδρον ἐπὶ μίας ἡμέρας ἐγένετο τάχα δέκα ξένων ὀλιγοχρόνιον καταγώνιον· καὶ τὸ πάντων γενόμενον, ἐνὸς ἦν τοῦ θντος κυρίου. Οὕτως δὲ καὶ αἱ περιούσιαι τῆς ἐνταῦθα διαγωγῆς, τέρπουσι μὲν πολλοὺς καὶ τρέφουσι· τῆς δεσποτείας μόνῳ τῷ Θεῷ προσηκούσης, τῷ ἀφθαρτον καὶ ἀνώλεθρον ἔχοντι τὴν ζωὴν. Ἐθεάσω καὶ πανδοχεῖον, ἐρ' οὐ πάντως ὀδεύων κατέλυσας· ἔλαβες δὲ ἐκεῖθεν πολλὰ, βασιτάων μηδὲν, κλίνην, τράπεζαν, ἐκπώματα, πίνακα, ἄλλα σκεύη παντοδαπά. Οὐδέπω δὲ που πρὸς αὐτάρκειαν χρησαμένου, ἦκεν ἄλλος πνευστιῶν, κεκονιαμένος κατεπίγων σε καὶ ἐξείρων τοῦ πανδοχείου, καὶ ζητῶν τὰ ἄλλότρια ὡς ἐξαίρετα.

Τοιοῦτος ἡμῶν ὁ βίος, ἀδελφοί, καὶ εἰ τι τῶν λεγόντων προδικώτερον. Ἐγὼ δὲ θαυμάζω τοὺς λέγοντας· Τὸ χωρίον μου· καὶ, Ἡ οἰκία μου· ὅπως ματαίῳ συλλαβῇ ἐξοικειοῦνται τὰ μὴ προσήκοντα, καὶ τρισὶ στοιχείοις ἀπατηλοῖς ἐναγκαλιζονται τὰ ἄλλότρια. Ὡς γὰρ τὰ τῶν θαυματοποιῶν προσωπεῖα, ἔχει μὲν οὐδεὶς κατ' ἐξαίρετον, πάντες δὲ ἐπιτίθενται οἱ τῶν δραμάτων ὑποκριταί· οὕτω τὴν γῆν καὶ τὰς ἀπ' ἐκείνης ὕλας, ἄλλοι ἐξ ἄλλων ὡς ἱμάτια μετενδύονται. Μὴ τι βασιλείας, εἰπέ μοι, δυνατότερον; ἀλλ' ὅμως ἐρεῦνησον τὰ βασιλεία· ζητήσον χλαμύδας βασιλικὰς· εὐρήσεις δὲ ταύτας ἱκανὰς, αἱ πολλῶν βασιλέων ἐνέδυσαν σώματα. Ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς στεφάνους, καὶ τὰς πόρπας, καὶ τὰς ζώνας, πάντα κληρονομίαν ἄτατον, χρήσιν κοινήν ἀπὸ τῶν ὀδεύόντων εἰς τοὺς μένοντας ἀποβαίνουσιν. Τί δὲ τῶν ὑπαρχόντων ¹² ἀξίας ἡ σκηνή, τὸ ἀργυροῦν δχημα, ἡ καλαμὶς ἡ χρυσή; καὶ οὐκ ἀεὶ ταῦτα ἔχει τὸν ὑπαρχον, καὶ οὐδέποτε τὸν αὐτὸν, εἰ μὴ πρὸς ὀλίγον ἔκαστον; Ὡς γὰρ ἡ κλίνη τῆς ἐκφορᾶς ἄλλοτε ἄλλα δέχεται σώματα· οὕτω καὶ τῶν ἀρχῶν τὰ σύμβολα τοὺς χρωμένους ἀμείβει. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ Ἀπόστολος ἡμῖν ἐβόα πλείστας φωνὰς, ταύτης τῆς διανοίας παιδευτικὰς· Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου· καὶ τὸ, Ὡς μὴδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες· καὶ, Οἱ χρώμενοι, ὡς μὴ παραχρῶμενοι. Πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς ἓνα τείνει σκοπὸν, ὅτι προσήκεν ὡς ἐφημέρους ἡμᾶς διατῆν, ἀναμένον-

D τας τῆς ἐξόδου τὸ σύνθημα. δεβamus, semperque exitus signum ac tesseram

terit figura, etc., quæ est communis sanctorum expositio ejus loci. In altero loco, ὡς μὴ παραχρῶμενοι, sic Paulus videtur monere utendum mundo, ut sit usus absque abusu, ac castigatus, ac qualis acceptus sit. Sic Tertull. lib. *De cultu feminarum*, c. 9, *Sequatur Apostolum, qui nos uti monet mundo isto, quasi non utamur*.

(13) Nonne semper hæc præses habet? οὐκ ἀεὶ ταῦτα. Sic plane legendum affirmative ac cum nota interrog., non neganter, ut reddidit interpr. Vult enim ipsam quidem præfecturam esse velut perpetuam, ac ejus insignia, verum alios ex aliis continua mutatione suscipere ac capessere.

Καὶ ἵνα καταμάθῃς ἀκριδῶς, ὅτι νόμοις ὑπόκεισαι ἅπαντες καὶ κἀνὸς δεσποτικοῦ, καθ' οὓς σε προσήκεν ἀκριδῶς διορθοῦν· ἀπὸ σαυτοῦ πρῶτον κατανόησον, ὅτι καὶ τὸ σῶμά σου, καὶ ἡ ψυχὴ πανταχόθεν τοῖς τῆς ἀρετῆς ὑπόκειται παραγγέλμασιν, καὶ οὐδὲ σαυτοῦ κύριος εἶ· ἀλλὰ προσήκεν σε οἰκονομεῖν καὶ λόγον καὶ πράξιν, καὶ πᾶν τῆς ζωῆς σου κίνημα. Ἐλαβες σῶμα παρὰ τοῦ κτίσαντος, ἐκ πολλῶν μορίων συγκείμενον, καὶ πέντε αἰσθήσεσιν εἰς τὰς τῆς ζωῆς χρεῖας οἰκονομούμενον. Εἰσὶ δὲ οὐδὲ αὗται ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι· ἀλλ' ἐκάστη δούλη νόμων ἐστίν. Καὶ πρῶτος ἀκούει ὀφθαλμός· βλέπε φύσιν, καὶ θεώρει ἃ βλέπειν καλόν· ἥλιον, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην φωτίζοντα· σελήνην, τὸ σκυθρωπὸν καὶ ζοφώδες τῆς νυκτὸς καταυγάζουσαν· τοὺς ἄλλους ἀστέρας, οὐ πολὺ μὲν, οὐδὲ αὐταρχεῖς ἡμῖν τὸ παρ' ἐαυτῶν φῶς χορηγοῦντας· πλὴν τὸ κάλλος ὃ ἔλαχον, ἀποστίδοντας. Θεώρει γῆν, φωτοῖς παντοδαπέσι καὶ βοτάναις κομῶσαν θάλασσαν ἠπλωμένην, ὡς πεδῖον ὁμαλές, ὅταν εἰς καθαρὰν γαλήνην παγῇ. Εἰς ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατακέρησο τῷ ὁρᾶν· τὰς δὲ ἄλλας θέας, ἔσαι διὰ τῆς ὁφθαλμοῦ τὴν βλέσθην ἐπεισάγουσι τῇ ψυχῇ, φεύγει καὶ παράτρεχε, καὶ ἐπιτίθει σαυτῷ κάλυμμα, ἵνα μὴ βλέπῃ. Βέλτιον γὰρ σκοτίζεσθαι τὴν αἴσθησιν, ὅταν τῶν ἔργων τοῦ σκότους τὴν αἰτίαν παρέχει. Διὰ τοῦτο χθὲς ἔλεγεν ἡμῖν ὁ Κύριος διὰ Ματθαίου· Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἥδη ἔμολχευσε αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ· καὶ βέλτιον ἐκκόπτειν αὐτόν, ὅταν ἄτακτα βλέπῃ καὶ ἐπιζημία. Καὶ ἡ ἀκοή παραγγέλματα κωλυτικὰ πάσις [κακῆς] ἀκροάσεως. Χρὴ γὰρ αὐτήν, ὅταν μὲν ἀγαθῶν τινῶν ἀκούῃ, ἀναπεπταμένην εἶναι, καὶ δι' ἐαυτῆς τῇ ψυχῇ παραπέμπειν τῶν συμφερόντων λόγων τὴν αἴσθησιν.

Εἰ δέ τις κακίας ἐταῖρος, καὶ λοιμός, καὶ φθόρος πλησιάσας αὐτῇ, ἐπανταλεῖν μέλλει τῆς ἀμαρτίας τὸν βέρορον, δεῖ φεύγειν αὐτόν, ὡς ἰσθλὸν θηρίον. Σωφρονεῖτω καὶ ἡ γλῶσσα μετὰ τὸ στόματος· λαλεῖτω τὰ δίκαια· τῶν δὲ ἀπηγορευμένων ἀπεχέσθω, λοιδοριῶν, συκοφαντιῶν, κατηγορίας ἀδίκου, καταλαλιᾶς τῆς κατὰ τῶν ἀδελφῶν, βλασφημίας τῆς πρὸς Θεόν· φοβεργέσθω δὲ ὅσα εὐφημα, ὅσα εὐσεβῆ, ὅσα πράξεων ἀγαθῶν ἔχει τὴν συμβουλήν· καὶ λεγέτω πᾶς ἄνθρωπος τὰ τοῦ Ἱεροφάντου· Εἶπα· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν με ἐν γλώσσῃ μου· καὶ τὸ, Ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδόλοισαν· καὶ τὸ, Τὴν ἔκτασιν ἐν κυρίῳ, ὃ δυνατός ἀνομιλᾶν· Ὁλην τὴν ἡμέραν ἀδικίαν ἐλογίσαιτο ἡ γλῶσσά σου· ὥσπερ ξυρὸν ἠκοντμένον ἐποίησας δόλον. Γευέσθω τῶν ὠφελούντων τὸ στόμα. Σωφρονεῖτω καὶ ἡ ῥίς, μὴ τρυφῇ ἀεὶ ὀσφραϊνομένη, μήτε μύρων πολυτελῶν ἀτμούς εὐώδεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἀνέλκουσα. Τῶν

Quo autem plenius discas, legibus te ac regulis subjici Dominicis, ad quæ omnia sedulo dirigenda sint, teipsum in primis intueri et considera, ut et corpus et anima undequaque virtutis teneantur legibus, neque tui ipse dominus sis; sed cum sermo, tum actiones, atque adeo quicunque vitæ motus, certa tibi lege habendi sint. Accepisti corpus a Creatore, ex pluribus partibus compositum, et quinque sensibus ad usum commoditatemque vitæ instructum. At neque ipsi liberi sunt, ac sui juris, sed suis quisque legibus astringitur. Primus in eis audit oculus (14): Contuere naturam, ac ea contemplare, quæ bene ac honeste videri queant; solem, terrarum orbem collustrantem; lunam, tristem et obscuram noctis faciem illuminantem; stellas cælestras, exiguum, illas quidem neque nobis sufficiens, ex sese lumen præbentes; verum quod decus acceperunt ac speciem, ejarulantes. Aspicite terram plantis omnigenis herbisque comantem; ac mare, æquabilem in planitiem expansum, ubi pura tranquillitas stravit ac fixit. In his ac hujusmodi visum utere; reliqua vero spectacula quæ ex aspectu noxam animo inferunt, fuge ac prætercurre, tibi-que ipse, ut ne videas, velum obducito. Satius enim sensui tenebras inducere, quam operibus tenebrarum occasionem præbere. Idcirco nobis heri Dominus Matthæi ore dicebat: *Quicumque viderit mulierem ad concupiscendum, jam mæchatus est eam in corde suo*¹⁷: præstatque excindere ipsum, cum ad sæda ac noxia aspicit¹⁸. Sed et auris malum omnem auditum prohibentia (15) præcepta audit. Ad sanos enim bonosque sermones oportet apertam esse, ac in animum, suo ipsam organo velut tubo, conducibilium sermonum sensum transmittere.

At si quis vitiorum asseccla, pestilensque ac perniciosus propius accedat, peccati infusus cœnum, fugiendus ille atque vitandus, haud secus atque venenosus serpens. Os etiam ac lingua castigata sint, ut bona tantum et honesta promant; a sædis vero vetitisque abstineant; nempe a conviciis, a calumniis, iniqua criminatione, detractatione adversus fratres, ac blasphemia contra Deum, eorumque loco proferant, si qua bona, si qua pia, si qua bonarum actionum consilium habeant ac incentivum. Sacri Psaltæ quisque hæc usurpet: *Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea*¹⁹; et: *Linguis suis dolose agebant*²⁰; ac præterea: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate? Tota die injustitiam cogitavit lingua tua: sicut novacula acuta fecisti dolum*²¹. Gustet os quæ conducibilia sunt. Ac naribus quoque ac odoratu modus adhibeatur, ne voluptati deditæ nimium sint, unguentorumque

¹⁷ Matth. v, 28. ¹⁸ Matth. xviii, 8. ¹⁹ Psal. xxxvi, 8. ²⁰ Psal. v, 11. ²¹ Psal. li, 3, 4.

(14) *Audit oculus*, πρῶτος ἀκούει ὀφθαλμός. Quod auditus sensus sit disciplinæ, jure merito Asterius ipsi oculo ac sensibus reliquis Dominica præcepta, quæ audiant, id est, percipiant, proponit.

(15) *Malum omnem auditum prohibentia*. Addo vocem κακῆς, quam clausam repræsentō; forte

facta ex ea fuit vox πάσης· quæ nullo incommodo abesse potest. Alioquin vero non constaret sensus Asterio. Non enim divina lex omnino nobis obturatas vult aures, aut prohibet quidvis audire: cum potius sæpe provocet auditum; sitque auditio, sicut visio, pro rei auditæ aut visæ ratione, quid bonum aut malum.

pretiosorum fragantes huiusmodi consecretur. In tales enim Isaias quoque acriter invehitur²². Quia manus quoque meminisse mandatorum debet, ac cavere, ne promiscue qualiacunque contrectet. Pro tendatur ad eleemosynam, non ad rapinam; servet propria, non colligat atque comportet aliena; corpora ægra ac male affecta ad opem ferendam attingat, non vegeta ac semper libidinibus prurientia.

Jam constare existimo ut ne nostri quidem simus domini, sed œconomi tantum ac dispensatores. Quidquid enim legibus ac præceptis astringitur, servum plane ac obnoxium legislatori noscitur. Quod si igitur, ne ipsæ quidem corporis nostri partes ac membra, libera snique juris sunt, sed Domini voluntate ad functiones suas diriguntur, quid his dicemus, qui sibi persuadent, auri se, et argenti, ac agri, cæterarumque rerum, nullis obnoxiam rationibus obtinere possessionem? Nihil, o homo, inum est. Servus est; itaque omnia Domini sunt: *Servus enim non habet peculium liberum*. Quippe nudus in hanc lucem prodisti; quæcunque habes, ex Domini tui lege accepisti; sive paterna hæreditate, quod ita Deus constituerit (*Parentes enim, inquit, filii spolia dividunt*²³ [16]), sive ex matrimonio divitias consecutus es; hoc enim, et quæ pertinent ad illud a Deo instituta sunt: sive denique ex mercatura, aut agricultura, vel aliis

Jam itaque probatum est, accepisse te non tua; videamus deinceps quid præscriptum tibi sit, ac qualis eorum administratio esse debeat. Da cœnienti; tege nudum; cura male affectum; ne egeum, ac in triviis projectum neglexeris; noli de tepis sollicitus esse, quomodo ages in crastinum²⁴ (17). Et ita quidem si feceris, inquit, cohonestabere a legislatore; sin vero mandatum transgressus fueris, graviter puniere. Hec profecto non mihi videntur ejus esse, qui suus sibi dominus sit, ac cui libera suppetat quidvis agendi potestas: sed omnino contra, multitudo præceptorum hominem arguit valde imperio mancipatum, legibusque Domini subditum, a quo præscriptæ vitæ ratio quasi debitum aliquod exigatur. Nos vero, quomodo sic stulte amenterque vitam habemus, ut miseros inopesque despiciamus, ac miseris immori patiamur; largosque interim sumptus in rebus vanis ambitiose ponamus; alamus helluonum adulatorum turbam, ac parasitorum infelicitum agmina individuo comitatu trahamus; rursumque in gladiatores ac

γάρ τοιούτων καὶ ὁ Ἡσαίας σφοδρῶς ἐστὶν κατήγορος. Μεμνήσθω καὶ ἡ χεὶρ τῶν ἐντολῶν, ἵνα μὴ πάντων ἀκωλύτως ἀπτηται. Ἐκτεινέσθω πρὸς ἐλεημοσύνην, μὴ πρὸς ἀρπαγὴν· τηρεῖται τὰ ἴδια, μὴ συναγέτω τὰ ἀλλότρια· ἀπτεῖσθω σωμάτων νωθῶν καὶ κεκακωμένων δι' ἀγαθῆς ἐπισκέψεως, μὴ τῶν σφριγόντων καὶ ταῖς πορνείαις ἀεὶ σχολαζόντων.

Ἐδείξεν ἡμῖν ὁ λόγος, ὡς καὶ αὐτοὶ ἑαυτῶν οὐ δεσπόται ἐσμέν, ἀλλ' οἰκονόμοι. Πᾶν γὰρ τὸ νόμοις ὑποκείμενον καὶ προστάγμασι, δοῦλον τοῦ νομοθέτου ἐστὶν καὶ ὑπήκοον. Εἰ δὲ τὰ μέρη τοῦ σώματος ἡμῶν οὐκ ἐλεύθερα ἐξουσίας, ἀλλὰ δεσποτικῇ βουλήματι πρὸς τὰς ἐνεργείας κανονιζόμενα· τί ἂν εἴποι τις πρὸς τοὺς οἰομένους, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ γῆς, καὶ τῶν ἄλλων ἀνεύθυνον ἔχειν τὴν κτῆσιν; Οὐδὲν σὸν, ἄνθρωπε. Σὺ δοῦλος, καὶ τὰ σὰ τοῦ Κυρίου. Δοῦλος γὰρ ἐλεύθερον πεκούλιον οὐκ ἔχει. Γυμνὸς γὰρ ἤχθης εἰς τοῦτο τὸ φῶς· ἔλαβες ἃ ἔχεις κατὰ νόμον τοῦ Κυρίου σου, ἢ κληρονομήσας πατέρα, ἐπειδὴ οὕτως ὁ Θεὸς διετάξατο (*Γονεῖς γὰρ τέκνοις, φησὶ, μεριῦσι σκέλα*), ἢ ἀπὸ γάμου τὴν εὐπορίαν κτηράμενος (γάμος δὲ καὶ τὰ ἐπ' ἐκείνῳ παρὰ Θεοῦ διατέτακται), ἢ ἀπὸ ἐμπορίας, καὶ γεωργίας, καὶ τῶν ἄλλων προφάσεων, Θεοῦ πρὸς ἐκεῖνα συμπράξαντος.

acquirendi modis, faciente Deo ac adjuvante, dives

Ἰδοὺ τοίνυν, ἐδείχθη ὅτι ἔλαβες τὰ μὴ σά. Ἴδωμεν τοίνυν λοιπὸν, τί σοι ἐπετάχθη, καὶ ὅσα ἐπ' ἐκείνοις διοικήσεις. Δὸς τῷ πεινῶντι, ἐνδύσον τὸν γυμνόν, θεράπευσον τὸν κεκακωμένον, μὴ περιίδῃς τὸν ἄπορον, τὸν ἐρριμμένον ἐν τοῖς τρίβοις. Σὺ μὲν σου τοῦ μὴ μεριμνήσης, μηδὲ φροντίσης, πῶς διάξεις ἐπὶ τῆς ὑστεραίας. Κἂν ταῦτα, φησὶν, ἐργάσῃ, τιμηθῇ παρὰ τοῦ νομοθέτου· ἂν δὲ παρακούσης τῆς ἐντολῆς, κολασθῇ πικρῶς. Ταῦτα ἐγὼ οὐ βλέπω τοῦ αὐτεξουσίου, οὐδὲ τοῦ ζῶντος μετ' αὐθεντίας· ἀλλὰ τοῦναντίον, τὰ πολλὰ καὶ συνεχῆ προστάγματα ὑποδείκνυσί μοι ἄνθρωπον βασιλευμένον ἰσχυρῶς, καὶ νόμοις δεσποτικοῖς ὑπεύθυνον, καὶ τὴν κεκακωμένην πολιτείαν ἀπαιτούμενον ὡς χρέος. Ἡμεῖς δὲ, πῶς ἀλογίστευτον ἔχοντες τὸν βίον, τοὺς μὲν ἀθλίους καὶ πενομένους περιτριῶμεν ἐντελευτώντας ταῖς συμφοραῖς· καὶ δαπανώμεθα δὲ φιλοτίμως ταῖς ματαιότησιν, κολάκων πληθὺς ἀσύτων τρέφοντες, καὶ φρατρίας κακοδαίμωνων παρασείτων ἐπισυρρόμενοι· αὐθις θηριόμαχοις καὶ θηρίοις σκορπίζοντες τὸν πλοῦτον, καὶ ταῖς ἱπποτροφίαις οὐδενὸς τῶν ὄντων φειδόμενοι·

²² Isa. III, 28 sqq. ²³ Prov. XIX, 14. ²⁴ Matth. VI, 34.

(16) *Parentes filii spolia dividunt*. Prov. XIX, 14, quo Asterius respicit, est, ὄχρον καὶ ὑπαρξίν, *domum et substantiam*; voluit forte sic uno verbo auctor dicere; et quia passim in Scriptura mentio fit divisionis spoliiorum. Bene Ducatus interpretis hic lapsum correxerat.

(17) *Quomodo ages in crastinum, πῶς διάξεις ἐπὶ τῆς ὑστεραίας*. Plana est allusio ad locum ascriptum

margini, quo prohibetur ne simus de crastino solliciti, utque in eo simus victuri, ac res nostras comparaturi: non quod reddit interpret, *quemadmodum ad diem crastinum pervenies*. Sic passim Scripturæ loca minus animadvertit ac exprimit, quod ego in Patrum Græcorum interprete, maximi rem momenti existimo; cum in illis, scitoque eorum usu, plurima vis ac decor eorumdem sermonum constet.

καὶ πάλιν θαυματοποιεῖς, καὶ μέμοις, καὶ τοῖς ἐξῆς Ἀ
 ὡς θρόνοις δαπανῶντες τὴν εὐπορίαν. Καὶ πρᾶγμα
 πᾶσιν κοινόν, καὶ μανίας ἐγγύς. Ἐνθα μὲν γὰρ ἡ
 δαπάνη φέρει τὸ κέρδος ἀνὰριθμόν καὶ σωτηρίαν
 ἀθάνατον, συνέχονεν σφοδρῶς τὸ ἀργύριον, ὥς μὴδὲ
 οὐλοῦντος τῆς χειρὸς ἐκπασσείν· ὅπου δὲ ἀμαρ-
 τιῶν γίνεται τὸ ἀνάλωμα καὶ μυρίων κολάσεων αἴ-
 τιον, καὶ αὐτῆς γε τῆς διὰ πυρὸς τιμωρίας, αὐτοκέ-
 λευστοι ῥέομεν. Ἡ φιλοτιμία προλαμβάνει τὴν αἴτη-
 σιν· καὶ πάσας θύρας ἀνοίξαντες, ἀτίμεν τὸν πλού-
 τον πρὸς τοὺς ἔξω χωρεῖν. Τοῦτο δὲ τὸ φρόνημα οὐκ
 ἔστι δούλων ἀναμενόντων τὸν κύριον, ἀλλὰ νέων ἀσώ-
 των, κωμαστῶν, ἀκολάστων.

Εἰ δὲ θέλεις, ὁ ἀκρατής, ἰδεῖν οἰκονόμου φόβον, Β
 μετὰ τῆς σώφρονος εὐλαθείας διοικούντος τὰ πιστευ-
 θέντα, ἀνάπτυσον τὴν βίβλον τοῦ Δαβὶδ· ζήτησον ἐ-
 κείνους τοὺς λόγους ἐνθα φησὶν πρὸς τὸν Θεὸν ὁ ἀνὴρ,
 πολυπραγμονῶν τὸν ἰδίου τέλους τὴν προθεσίαν·
Γινώρισέν μοι, Κύριε, τὸ πέρας μου, καὶ τὸν
ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου τίς ἐστίν, ἵνα γνῶ τί
ὑστερῶ ἐγώ. Ὅρξῃ ὅπως ὡς ἐν εἰκόνι θεωρεῖται
 τῷ λόγῳ ἡ τοῦ εὐεχόμενου διάθεσις, ὅτι περιδεής ἐστι,
 καὶ προορᾷ τὸ μέλλον, καὶ ἀναμένει τὴν κρίσιν, καὶ
 τὴν προθεσίαν περιεργάζεται, ἵνα μὴ [τὸ] ἀπαρά-
 σκευον αὐτὸν καταλάβῃ τῆς ἐξόδου τὸ σύνθημα· καὶ
 ζητεῖ λογισάμενος κατιδεῖν, τί τὸ τῆς παροικίας
 ὑστερήμα, ἵνα σπεύσας ἀναπληρώσῃ, πρὶν ἔλθεῖν τὸν
 ἐξάγοντα. Ἀληθῶς γάρ ἐστιν εἰκὼν οἰκονόμου, ἐκά-
 στου ἡμῶν τελευτῇ, ἂν τὰ καθ' ἕκαστον ἀλλήλοις
 ἀντεξετάσωμεν, τί μὲν πάσχει ὁ ἀποθνήσκων, τί δὲ
 ὑπομένει ὁ τῆς οἰκονομίας ἐκβαλλόμενος.

Ὁμοίως γὰρ ὁ τελευτῶν ἄλλοις μεταπαραδίδωσι
 τὴν διοίκησιν, ὡς ὁ οἰκονόμος τὰς κλεῖδας· ἐκεῖνος
 ἐκβαλλόμενος ἀγροῦ οὗτος, τοῦ κόσμου παντός, ὡς
 ἐνὸς χωρίου. Περιπατῶν ἀναχωρεῖ οἰκονόμος τῶν
 ἰδίων πόρων, οἷον ἀμπέλων, κήπων, οἰκίων· τί οὖν
 δοκεῖ σοι καὶ ὁ τελευτῶν πᾶσχειν; Οὐκ ὀδύρεται τὰ
 κτήματα; οὐκ ἐλασινὸν περιβλέπει τὴν οἰκίαν, μετὰ
 τοσαύτην προσπάθειαν ἀπροαιρέτως αὐτῆς ἀποσπώ-
 μενος, πῶρρον θησαυρῶν, ταμείων; καὶ ὅταν ἀρ-
 κηται πρὸς τὸν κληρωθέντα τόπον, ἀκούων· Ἀπίδος
 τὸν λόγον τῆς οἰκονομίας σου· δεῖξον, ὅπως ἤκου-
 σαι τῶν ἐντολῶν, ὅπως διετέλης πρὸς τοὺς ὁμοδό-
 λους, ἡ χρηστὴ καὶ φίλανθρώπως, ἡ τοῦναντίον
 ἐπαχθῶς καὶ τυραννικῶς, παίων, κλονεῖς, ἀπο-
 στερνὸς τῆς ἐλεημοσύνης οἰτηρέσιον; Κἂν μὴν δυ-
 νηθῇ ἵλεως καταστῆται τὸν δεσπότην, ἀγαθὸν δούλον
 ἑαυτὸν δεῖξας, εὖ ἂν ἔχοι· εἰ δὲ τοῦναντίον, οὐκ ἔτι
 μάστιγες διὰ βάθρων, οὐδὲ μύλων σκοτεινός, καὶ
 πέδαι σιδηραῖ· ἀλλὰ πῦρ ἀσβεστον, καὶ σκότος αἰώ-

¹² Psal. xxxviii, 5.

(18) *Largitio ac liberalitas.* Lego ac corrigo, quod
 Duceus libenter ait lecturum, ἀντὶ τοῦ προσλαμ-
 βάνει, τὸ προσλαμβάνει. Palam enim explicat auctor
 quod in multis quotidie lugemus; qui ultro etiam,

A feras, alendosque equos, nulla impensarum ratione
 habita, opes dispergamus; denique in praestigiatore
 ac mimos aliosque perditissimos homines divi-
 tias consumamus, atque adeo stultum quid ac in-
 saniae prorsus affine faciamus? Ubi enim impensa
 lucrum inæstimabile ac aeternam affert salutem,
 compressa manu pecuniam cohibemus, ut ne pauci
 quidem oboli excidant; ubi autem de sumptibus
 istiusmodi agitur, quos et peccata comitantur, et
 poenae infinitae, ac vel ipsum ignis supplicium se-
 quitur, ultro opes effundimus. Largitio ac liberali-
 tas (18) petitionem occupat; totoque aperto ostio,
 divitias ad extraneos exire permittimus. Qui sane
 dominum, sed juvenum belluonum, comessatorum,

Quod si, auditor, videre desideras, quam sollicite
 timideque concredita sibi dispensator providus ad-
 ministret, Davidis mihi explica librum; eum locum
 quære, quo vir ille praestitutam exitus sui diem
 studioso inquirens, sic ad Deum satur: *Notum fac*
mihi, Domine, finem meum; et numerum dierum
*meorum quis est, ut sciam quid desit mihi*¹². Vides
 in his verbis tanquam in imagine precantis expres-
 sum animum et affectionem, ut sit timidus, ut fu-
 turum provideat, ut iudicium expectet, ac curiose
 inquirat praestitutum diem, ne eum abeundi si-
 gnum, imparatum offendant atque opprimat: utque
 recogitans perspicere quærat quid pro incolatu
 desit, ut diligentia ac studio quod est officii im-
 pleat, priusquam is, qui est abducturus, veniat.
 Vere namque nostrum cujusque exitus morsque,
 oeconomi ac dispensatoris speciem praefert, ut sigil-
 latim examinemus, ac quæque componamus; quid
 moriens patiat, quidve dispensationis abdicandus
 munere.

Perinde enim is qui moritur aliis administratio-
 nem tradit, atque oeconomus claves: hic agro ejici-
 tur; ille toto mundo tanquam uno quodam agro
 cedere cogitur. Oeconomus labores suos, puta, vine-
 as, hortos, domos, mæstus invitatusque relinquit;
 illum autem qui vita fungitur, quomodo putas affici?
 Nonne possessiones deplorat? Nonne miserabili
 aspectu domum circumquaque lustrat, a qua sic
 adamata invitus avellitur, atque a suppellectili the-
 saurisque procul ejicitur: ac ubi ex personabunt
 voces, cum pervenerit ad destinatum locum, *Redde*
rationem tuæ dispensationis; ostende quomodo præ-
 ceptis obtemperaveris, ut habueris erga conservos,
 num lenis benignusque ac clemens, an contra sævus
 et inhumanus, inque morem tyranni, pugnis ac ver-
 beribus in eos saviens, ac eleemosynae demenso
 fraudans? Ac quidem ut Dominum propitium potue-
 rit reddere, ac bonum se servum probare, bene id
 habuerit; sin minus, non illic ei paratæ virgæ ac

ac nihil rogati in meretrices, ludos, aliaque id ge-
 nus pecunias effundant, cum vix obolum in pau-
 peres ac pia alia opera erogare sustineant

flagra; non obscurum pistrinum; non compedes ferreæ; sed ignis inextinguibilis, sed tenebræ perpetuæ, nullaque lucis intercapedine distinctæ; sed stridor dentium, ipsius nobis Evangelii palam olim designatus testimonio²⁶. Quod si nunquam terrenis hisce bonis tanquam alienis exuere, age sane, frui mundo, totaque libertate sensuum omnium adminiculo voluptati indulge; sin autem hæc sunt consummanda, nec nisi pauco tempore eorum nobis constabit fruitio: timeamus, fratres, migrationis illum diem, exque Domini præscripto, incolatus nostri tempore vivamus. Ne pro ære alieno vincti abripiamur; sed liberi, securaque conscientia, vitæ rationum libellos nulli obnoxios reprehensioni seren-

Malus fuit hujus vitæ œconomus dives ille, cujus ager fructus uberes reddiderat: quippe qui in tanta illa frugum copia, nihil boni ac humanitatem habentis consilii inierit; sed hiante ventris desiderio, latisque ac immensis avaritiæ sinibus apertis, suo ipsius usui ac voluptati omnia addixerit, dicens: *Destruam horrea mea, et majora exstruam, et dicam animæ meæ: Habes multa bona reposita; requiesce, comede, bibe, epulare*²⁷. Dumque hæc loqueretur, astitit qui esset abducturus. Accessit conservus terribili specie, qui avulsum a villicatione raperet. Jam vero quid vita voluptaria juvat? Atque hæc quidem vivide ac graphice ad nostram scripta sunt admonitionem. Quanta vero vita hac horum experientia? Nonne hæc assidue rerum ipsa exhibitione talia clamat? dum eum quidem, qui meridie firmus est ac valens, ante hesperi ortum, mortuum ostendit; illumque qui vesperi sanus est ac incolumis, necdum explicato radio matutino exstinctum; alium denique inter epulas ac cibos vita privatum? Quis ita stolidus, ut non videat, aliis aliisque modis quotidie nos vitæ hujus dispensatione moveri? Enimvero bonus ac fidelis servus, reique probe administratæ conscientia fretus, ita animo comparatus est, uti olim Paulus. Ille enim cum nec Dominus urgeret, ad eum anhelabat, ac solvi cupiebat, ultroque deprecabatur villicationem, alicubi quidem ita dicens: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus*²⁸? Ac rursus: *Mihi autem bonum est dissolvi, et esse cum Christo*²⁹. Contra, qui plenus est terrenis cogitationibus, glebisque ac humo vere cognatus, ejusmodi lamentatur anxius de migratione, atque homo ille in parabola propositus: *Quid faciam, quia dominus meus aufert a me dispensationem? Fodere non valeo, mendicare erubescio; desidis simul atque voluptarii dolor hic ac querela. Abiturientis enim fletus ille ac ejulatus, hominem arguit fundo impensius addictum, quique carnis vitiosas voluptates deploret. Imbecillitas autem ac fuga laborum, vitæ per inertiam ac desidiam actæ nota est ac crimen. Nam si operi ac labori assuevisset, a fo-*

diendo nequaquam abhorreret.

Quod si allegorice de his quæ sub intellectum

νιον, οὐποτε φωτι καταυγασόμενον, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, ὃν σαφὺς ἡμῖν τὸ Εὐαγγέλιον προεδήλωσεν. Εἰ μὲν οὖν οὐδέποτε τῶν ἐνταῦθα, ὡς ἄλλοτριῶν, ἐκβάλλῃ, κατατρώψῃσιν τοῦ κόσμου, καὶ μετὰ πάσης αἰσθήσεως ἀκώλυτον ἄφες τὴν ἡδονήν. Εἰ δὲ συντελεσθήσεται ταῦτα, καὶ ἐπὶ μακρὸν³⁰ αὐτῶν ἀπολαύσομεν· φορηθῶμεν, ἀδελφοί, τὴν ἐνθὺνδε μετὰστασιν, καὶ ζήσωμεν ἐν τῷ καιρῷ τῆς παροικίας, ὡς ὁ Κύριος ἐνετείλατο· μὴ ἀπαχθῶμεν δεσμῶται μετὰ χρεῶν, ἀλλ' ὁδεύσωμεν ἐλεύθεροι, καὶ εὐπαρῶρσίαστον τὸ συνειδὸς ἐπαγόμενοι, ἀκατάγνωστα φέροντες τὰ τῆς τοῦ βίου πολιτείας βιβλία.

B Κακὸς ἦν οἰκονόμος τῆς ἐνθάδε ζωῆς ὁ πλουσιος ἐκεῖνος, οὗ ἡ χώρα ὑψόφωρσεν· ἐπειδὴ τῇ εὐθηνίᾳ τῶν καρπῶν, οὐδὲν ὁ ἄνθρωπος χρηστὸν ἐβουλεύσατο· ἀλλ' ἀνοίξας γαστρὸς ἐπιθυμίαν, καὶ τοὺς πλατεῖς καὶ ἀχωρήτους τῆς πλεονεξίας κόλπους, πάντα ἀπελήρου τῇ ἑαυτοῦ ἀπολαύσει, λέγων· *Καθελὼ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μελίζωας οἰκοδομήσω, καὶ ἐν ᾧ τῇ ψυχῇ μου· Ἐχεις πολλὰ ἀμυθὰ κείμενα· ἀναπαύου, φάγε, πλε, εὐφραίνου*· καὶ μεταξὺ λαλοῦντος, ὁ ἀπάγων ἐπέστη· ἦλθε φοβερὸς σύνδουλος, ἀνάσπαστον ἐκ τῆς οἰκονομίας ἀπάξων· καὶ τί τὸ ὄφελος τῆς φιληδόνου βουλή; Καὶ ταῦτα μὲν ἐμψύχως ἐγράφη εἰς νοουσίαν ἡμῶν. Ἡ δὲ πείρα τοῦ βίου ποταπή; Οὐ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ταῦτα δι' ἔργων βοᾷ, δεικνύσα ἡμῖν τὸν ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ ὑγιαίνοντα, πρὸ τῆς ἐπιτολῆς τοῦ ἐσπέρου νεκρόν· καὶ τὸν ἐβρώμενον ἐν τῇ ἐσπέρᾳ, τὴν ἀκτίνα τὴν ἐωθινήν οὐ καταλαμβάνοντα· καὶ ἄλλον μεταξὺ τοῦ ἐσθίειν, τοῦ ζῆν ἀπολήγοντα; Τίς δὲ οὕτως ἡλιθίος, ὡς μὴ συνορᾶν, ὅπως καθ' ἡμέραν ἄλλος ἄλλοτε τῆς ἐνθάδε οἰκονομίας ἀποκινούμεθα; Ἀλλ' ὁ μὲν ἀγαθὸς καὶ πιστὸς οἰκέτης καὶ πεποιθὺς τῇ ἑαυτοῦ διοικήσει, οὕτως ἔχει γνώμης, ὡς εἶχε Παῦλος. Ἐκεῖνος γάρ, τοῦ Κυρίου μὴ κατεπείγοντος, ἔσπευδε πρὸς αὐτὸν, καὶ τὴν ἀνάλυσιν ἐπέθει, καὶ παρητεῖτο ἐκὼν τὴν οἰκονομίαν, πῇ μὲν λέγων· *Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;* καὶ πάλιν· *Ἐμοὶ δὲ, καλὸν ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι*. Ὁ δὲ γήινος· τὸ φρόνημα, καὶ τῶν βῶλων ἀληθῶς συγγενὴς, τοιαῦτα ὀδύρεται ἀμχανῶν ἐπὶ τῇ μεταστάσει, οἷα οὗτος ὁ τῆς παραβολῆς ἄνθρωπος· *Τί ποιήσω, ἵτι ὁ κύριός μου ἀφαιρεῖται τὴν οἰκονομίαν ἀπ' ἐμοῦ; Σκάπτειν οὐκ ἰσχύω, ἀπαιτεῖν αἰσχύνομαι*. Ἀργοῦ καὶ φιληδόνου ἡ λύπη. Τὸ μὲν γὰρ ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει θορνεῖν, ἐλεγχὸς ἐστὶν τοῦ προστετηκέναι τῷ χωρίῳ, καὶ τὰς ἐμπαθεῖς τῆς σαρκὸς ἀπολαύσεις ὀδύρεσθαι· τὸ δὲ ἀδυνατεῖν πρὸς ἔργον, ἀργῷ βίῳ καὶ ἀναπεπτωκότος ἐστὶ κατηγόρημα. Εἰ γὰρ εἶχεν πρὸς φιλοπονίαν συνέθειαν, οὐκ ἂν ἐφοβεῖτο τοῦ σκάπτειν.

Εἰ δὲ ἀλληγορικῶς τὴν παραβολὴν ἐπὶ τὸ νοητὸν

²⁶ Matth. xiii, 42; xii, 15; xxiv, 51; xxv, 30. ²⁷ Luc. xii, 18, 19. ²⁸ Rom vii, 24. ²⁹ Phil. i, 23. ³⁰ Leg. οὐκ ἐπὶ μακρ.

ἐκλάβοιμεν, μετὰ τὴν ἐνθὲνδε μετὰστασιν, οὔτε τοῦ προσαιτεῖν καιρός. Καὶ διὰ τοῦτο μηδεὶς λεγέτω· *Σκάπτειν οὐκ ἰσχύω*. Κἂν γὰρ δύνηται, οὐδεὶς συγχωρεῖ. Ὁ βίος οὗτος ἔχει τῶν ἐντολῶν τὴν γεωργίαν· ὁ δὲ μέλλων, τὴν ἀπόλαυσιν. Ὡστε εἰ μὴδὲν ἐργάσῃ ἐνταῦθα, ἀπέμεινον αἱ ἀμπелоὶ, καὶ περιττῶς φροντίζεις περὶ τῆς σκαπάνης· οὔτε δὲ προσαιτῶν ὠφελήσεις τι σαυτὸν. Καὶ τοῦτου σαφὲς ἡμῖν ὑπόδειγμα παραδέδοται, τὸ τῶν μωρῶν παρθένων· αἰτίνες ἀπορίᾳ καταστᾶσαι τοῦ ἐλαίου, ἀναιδῶς ἤτησαν παρὰ τῶν φρονίμων· ὤνησαν δὲ οὐδὲν, ἀλλ' ἀπιστράφησαν ἀπρακτοί· δεικνύντος τοῦ λόγου, ὅτι ἀλλοτρίῳ ἐλαίῳ ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ νυμφίου οὐδεὶς κίχρηται· τοὔτέστιν, ἀλλοτρίῳ κατορθώματι εἰς ἰδίαν ἀπόλαυσιν. Ἐκαστος γὰρ τὴν ἰδίαν πολιτείαν ὡς ἱμάτιον περιδέδληται, εἴτε λαμπρὸν καὶ τίμιον, εἴτε φαῦλον καὶ τῆς πτωχικῆς ἐφεστρίδος ὅμοιον. Ἐκδύσασθαι δὲ αὐτὸ οὐκ ἔστιν, οὔτε ἀπαλλάξαι καὶ διαμερίσασθαι πρὸς ἕτερον, οὔτε ἐκ δάνους ἢ χρήσεως ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως καλλωπίσασθαι καὶ κοσμηθῆναι. Μένει δὲ ἕκαστος οἷος ἐπὶ τῆς ἀληθείας ἐστίν, εἴτε πένης ἀγαθῶν, εἴτε πλούσιος. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσούτον.

Τί δ' ἂν ἐποιμεν περὶ τῆς συγχωρήσεως τῶν χρεῶν, ἣν ἐπενόησεν ὁ οἰκονόμος τῆς ἀδικίας, παραμυθίαν ἑαυτῷ τῶν κακῶν πρὸς τοὺς ὁμοδούλους πραγματευσόμενος; Οὐ γὰρ ἐστὶν εὐκολον εἰς ἀλληγορίαν ἀκόλουθον μετασκευάσαι τῷ γεγραμμένῳ ³¹. Ὁ δὲ μοι πολλὰ σκοπησάμεν παρέστη, τοιοῦτο τυγχάνει· Πάντες ἀνθρωποὶ, ὅσοι τὴν μέλλουσιν ἑαυτοῖς ἀνεσιν πραγματευόμεθα, ἀλλότρια διδόντες, ἢ συγχωροῦντες, οἰκεῖον ποριζόμεθα κέρδος. Ἀλλότρια δὲ λέγω, τὰ τοῦ δεσπότου. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ἡμέτερον· ἀλλὰ πάντα τῆς ἐκείνου δεσποτείας κτήματα. Ὅτε ἂν οὖν τις αἰσθόμενος τῆς τελευτῆς καὶ τῆς ἐνθὲνδε μεταστάσεως, εὐποίαις κουφίσῃ τῶν ἀμαρτιῶν τὸ φορτίον, ἢ χρεωσταῖς συγχωρήσας ὀφλήματα, ἢ τοῖς πενομένοις χορηγήσας τὴν εὐπορίαν, τὰ τοῦ δεσπότου διδοὺς, φίλους κτάται πολλοὺς, τοὺς μέλλοντας αὐτῷ προσμαρτυρεῖν παρὰ τῷ Κριτῇ τὴν ἀγαθωσύνην, καὶ διὰ τῆς μαρτυρίας εὐτρεπίζειν ἀναψύξας καταγώγιον. Μάρτυρες δὲ λέγονται οἱ εὐπαθόντες παρὰ τῷ Κριτῇ, οὐ φωναῖς, ὡς ἀγνοοῦντα, διδάσκοντες, ἀλλ' ὡς τῆς περὶ αὐτοὺς πράξεως τῆς τιμωρίας τοὺς ἀμαρτήσαντας ἐξαιρουμένης. Ὅν γὰρ ^D τρέπον τὸ αἷμα τοῦ Ἀδελ ἐλέγετο βοᾶν πρὸς τὸν Θεόν, ὁμοίως καὶ τὸ ἀγαθὸν ἔργον λεχθήσεται· μαρτυρεῖν τῷ κατωρθώκῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Γ.

Ὁμιλία κατὰ πλεονεξίας.

Ἄνδρες Χριστιανοί, καὶ κλήσεως ἐπουρανίου

³¹ Leg. τὸ γεγραμμένον. ³² Matth xxv, 1 sqq.

(19) Occasione nundinarum, quæ in martyrūm solenniis crebro populū concursu jam tum fierent, nonnulla avaritiæ specie, exagilandam hoc loco Asterius suscepit avaritiam, in quam pridie quoque inductus esset: sed non exstat altera illa tractatio.

A cadunt, parabolam hanc interpretemur: ubi semel hinc migraverimus, neque operandi tempus est, neque mendicandi; eoque nemo dicat: *Fodere non valeo*. Utenim maxime valeas, nemo permiserit. Cultus et observatio mandatorum hujus propria vitæ est; fructio vero futuræ. Quare si hic nihil es operatus, remanserunt vites, ac incassum de fossione sollicitus es. At nec mendicando quidquam profeceris. Hujus nobis illustre exemplum traditum est, quinque illud fatuarum virginum ³²; quæ, cum oleum ipsis decisset, impudenter oleum a sapientibus petierunt, nec quidquam tamen sunt consecutæ, sed re infecta abierunt. Quo docemur, neminem alieno uti oleo in adventu sponsi, id est, alienis meritis, ad summum ipsius commodum ac fructum. Quam ^B quisque gessit vitæ rationem, ceu vestem induit, sive splendidam illam ac pretiosam, sive vilem ac paupertino sagulo similem: nec exuere eam fas est, aut alia commutare; nec omnino vel ex dono vel ex commodato judicii tempore ornatum mundumque asciscere. Manet quisque qualis revera est, sive bonorum egenus, sive dives et copiosus. Et hæc quidem hactenus.

Quid jam dicemus de condonatione ac remissione debitorum, quam iniquitatis œconomus commentus est, ut solatium aliquod et auxilium in malis apud conservos sibi compararet? Non enim sane proclive, quod ita scriptum est in allegoriam vero consonam convertere. Dicam tamen quod multa volventi in mentem venit. Omnes nos, quotquot futuram nobis requiem comparare studeamus, alienarum donationem ac concessionem rerum, lucrum ac quæstum proprium facimus. Appello autem aliena, quæ Domini sunt. Nihil enim omnino nostrum, sed omnia, illius sunt dominio mancipata bona. Cum quis igitur, moriturum fore persentiscens ac migraturum, peccatorum onus beneficentia levare studet, ac vel debitorum sibi nominum gratiam facit, vel egentibus largitur, ea donando quæ sunt Domini, plures sibi amicos conciliat, qui bonitatis ejus ac liberalitatis apud Judicem testes futuri sint, ac testimonio suo, refrigerii locum paraturi. Porro testes dicuntur beneficio affecti apud Judicem; non vocibus, ut tanquam ignarum doceant; sed quod in eos exhibita actio, auctiores suos a criminum pœna eximat: nam qua ratione sanguis Abel clamare ad Dominum dictus est ³³, eodem modo opera bona ei testimonium perhibere dicuntur, qui meruit ac præclara gessit, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

III.

Homilia adversus avaritiam (19).

Viri Christiani, vosque cælestis vocationis par-

³² Gen. iv, 10.

De illa populi effusione ad martyrūm extra urbes celebranda tropæa, ac in Martyriis, nonnullam Chrysostomus, ut cum de sancto Babyla, etc. Erant Martyria extra urbes, quod legibus Romanis non liceret condi in urbibus cadavera.

tipices ²⁴ effecti viri, plebs rusticana, ac quotquot A oppidis egressi, una consensione ad hoc festum concurreritis (omnes quippe vos uno complector vocis præconio): quisquene vestrum animo curam injecit, perspexitque ac intellexit qua de causa convenimus? ac quare martyres, cum ædium ornatu cultuque magnifico, tum annuis ejuscemodi cœtibus honestentur, ac quo potissimum proposito scopo majores nostri, ista quæ videmus instituerint, jureque perpetuo eum ritum ad posterum transmiserint? Nonne vel parum intendenti animum ac sapienti planum id atque perspicuum, pietatis zelo hæc talia nobis constituta esse, solemnesque conventus, communes quosdam animorum conflari ludos, ut martyrum cultu ac veneratione, quam illi pro pietate fortitudinem exhibuerunt, imitemur, utque doctoribus ea occasione congregatis aurem præbentes, profuturum aliquid, ac antea hactenusque ignoratum discamus; vel certi nimirum aliquid dogmatis; vel expositionem obscuri, ac ambigui loci Scripturæ; vel denique compositum sermonem moribus instituendis? Sed enim vos mihi videmini, omni virtutis studio, curaque animæ posthabita, toti circa mammonæ sordes, forumque rerum venalium versari; alii quidem ipsi contrahentes; alii alienis intenti inhiantesque, ac rerum venalium contentiores æstimatores sciscitantes, quo sua invicem vilescere faciant ac pretio minuant. Verum, agite; hoc mihi studium ad Ecclesiam transferte, relinquite avaritiam, illam circumforaneam, illam mæxada: aversamini tanquam turpem meretriculam, multitudini arridentem, alienis ornatam indumentis, ac coloribus pigmentarii fucatam. Contra, amate divinam illam ac probam pudicamque, decore amictam, vultuque gravi ac modesto. Sic enim ait Salomon in libro Proverbiorum: *Ne dimittas eam, teque illa mutuo complectetur: dilige eam, et custodiet te* ²⁵. Noli per contemptum præterire, nec quæ tibi in hac mensa proponimus, eo aspernanda putes, quod ea gratis consequi potes. Sed eo gratiora sint ac magis expetantur, quod non sedecimus institutorum more cum statera et trutina: lucrumque unum, auditoris ac discipuli salutem quæramus.

Lecta nobis est ex Actis apostolorum Pauli ad Festum ac Agrippam oratio ²⁶: Pauli, inquam, illius et fidelis apostoli et prudentis oratoris. Vidisti plane, auditor, siquidem animum advertisti, ut nec ille veritatem ex metu prodat; ac obsequium erga Agrippam sermonis libertate temperans, durum tribunal (20) commitiget, ac ad lenitatem inflectat: non aliter quam si belluas aliquas, orationis, ut ita dicam, contractatione incantares. Sed et Zacharias hodie prophetavit (21), magnorum nobis Unigeniti sacra-

μέτοχοι ἄνδρες· ὑμεῖς ὁ χωρικός δῆμος, καὶ πάντες, ὅσοι τῶν πόλεων ἐκφοιτήσαντες, πρὸς τὴν παροῦσαν συμφῶνως ἑορτὴν συνεδράμετε (γενικῶς γὰρ ὑμᾶς πάντας περιλαμβάνω κηρύγματι), ἄρα ἕκαστος ὑμῶν ἐνεβλάτετο τῇ διανοίᾳ φροντίδα, συνειδὼν δὲ καὶ κατενόησεν, ὑπὲρ τίνος ἡθροίσθημεν; ἀνθ' ὅτου δὲ τιμῶνται μάρτυρες οἰκῶν περιφανῶν κατασκευαῖς, καὶ τοῖς ἐνιαυσίοις τοῖς συλλόγοις, καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν βλέποντες οἱ πατέρες ἡμῶν ἐνομολήτησαν τὰ ὀρώμενα, καὶ ἰσχυρὸν ἀφῆκαν τὸν νόμον τοῖς μετέπειτα; Ἡ πρόδῳλον τῷ καὶ μικρὸν πυκνώσαντι τὴν διάνοιαν, ὡς ζήλω ἡμῖν εὐσεβείας ταῦτα διετυπώθη, καὶ κοινὰ παιδαγωγεία τῶν ψυχῶν αἱ πανηγύρεις συνάγονται, ἵνα μάρτυρας τιμῶντες, τῶν μαρτύρων ὑπὲρ εὐσεβείας καρτερὸν μιμησώμεθα· ἵνα τοῖς συναγομένοις παιδευταῖς ὑποθέντες τὸ οὖς, μάθωμέν τι χρηστὸν, ὃ πρὸ βραχείους οὐκ ἐγινώσκομεν, ἢ δόγματος ἀσφάλειαν, ἢ λύσιν ἀπορουμένης Γραφῆς, ἢ τίνα λόγον τὴν τῶν ἡθῶν ἐπανορθοῦντα κατὰστατιν; Ὑμεῖς δὲ μοι δοκεῖτε τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλειαν ἀφέντες, καὶ τῆς περὶ τὴν ψυχὴν σπουδῆς ἐκλαθόμενοι, ὅλην ἑαυτῶν μετατεθεικέναι τὴν μέριμναν πρὸς τὸν συρφετὸν τοῦ μαμμωνᾶ, καὶ τὴν ἀσχολίαν τῶν πρατηρίων· οἱ μὲν αὐτοὶ συναλλάττοντες, οἱ δὲ κατηνότες εἰς τὰ ἀλλότρια, καὶ τοὺς ἐπὶ τοῖς ὧνίοις φιλονεικοῦντας ἱστοροῦντες, ὅπως τὰ ἀλλήλων ἐπεσυνήκισιν. Ἀλλ' ἐμετάθετέ μοι τὸν πόθον ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν· καταλείψατε τὴν φιλαργυρίαν, τὴν ἀγόριον, τὴν μαινάδα. Ἀποστράφητε αὐτὴν ὡς ἄκοσμον ἑταιρίδα, προσγεῦσθαι τῷ πλήθει, ταῖς ἀλλοτρίαις ὕλαις καλλωπιζομένην, καὶ τοῖς ἄνθεσι τοῦ φαρμακοπώλου. Ἐράτρητε ταύτης τῆς θείας καὶ σώφρονος ἐσταλμένης κοσμίως, σεμνὴν καὶ ἀμετῶριστον βλέπουσας. Οὕτω γὰρ Σαλομὼν ἐν τῇ παροιμιακῇ βιβλίῳ φησὶν· *Μὴ ἐγκαταλείπῃς αὐτήν, καὶ ἀνθέξεται σου. Ἐράσθητι αὐτῆς, καὶ τηρήσει σε. Μὴ παρέλθῃς καταφρονήσας, μηδὲ τὰ παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῆς τραπέζης ταύτης προκείμενα, διὰ τοῦτο αὐτὰ νομίσης ἄτιμα, ἐπειδὴ προϊὰ σοι ἐξεστὶν τὴν κτήσιν περιποιήσασθαι· ἀλλὰ καὶ μάλλον ἐπιθύμησον, ὅτι οὐ καθήμεθα κάπηλοι, ζυγὸν ἢ τρυτάνην φέροντες· ἐν δὲ κέρδος ζητοῦμεν, τὴν τοῦ μαθητοῦ σωτηρίαν.*

Ἀνεγνώσθη ἡμῖν ἐκ τῶν Πράξεων Παύλου λόγος πρὸς Φῆστον καὶ Ἀγρίππαν, Παύλου τοῦ πιστοῦ ἀποστόλου, καὶ σοφοῦ δημηγόρου. Εἶδες πάντως, ὦ ἀκροατῆς, εἰ τὸν νοῦν ἐπέστησας, ὅπως καὶ τὴν ἀλήθειαν οὐ προδίδωσιν ἐκ δειλίας, καὶ τὴν πρὸς Ἀγρίππαν θεραπείαν τῇ παρρησίᾳ κεράσας, τὸ βραχὺ ²⁷ κριτήριον ἐκμαλάσσει πρὸς ἀγαθότητα, ὥσπερ Θερία τινὰ κατεπάρδων ταῖς τοῦ λόγου μεταχειρήσας. Προεφάρτευσεν καὶ σήμερον Ζαχαρίας, τῶν μεγάλων ἡμῖν μυστηρίων τοῦ Μονογενοῦς ὑπανοίγων τὴν οὐραν,

²⁴ Hebr. iii, 1. ²⁵ Prov. iv, 6. ²⁶ Act. xxv, 8 sqq.; xxvi, 2 sqq. ²⁷ Leg. τραχυ.

(20) *Durum tribunal, τραχὺ κριτήριον*. Sic legit interpres, cum reddit *duros animos*. Erat certe Festus Paulo durus iudex, qui volens gratiam præstare Judæis, eisdem Paulum traditurus erat, nisi ipse appellando Cæsarem, iniquum conatum aver-

tisset, ut Act. xxv.

(21) *Zacharias hodie prophetavit*. Ut Latini, sic et Græci præcipuis quibusque festivitatibus suas lectiones habent, ac ἀναγνώσματα ex Scriptura, juxta quod festi ratio videtur exigere, præcipue

διὰ τοῦ λίθου, τοῦ τὰς ἐπτά βολὰς τῶν ὀφθαλμῶν κε-
κτημένου, διὰ τῆς χρυσῆς λυχνίας, ἐφ' ἧς οἱ ἐπτά
λύχνοι καὶ τὰ δύο στελέχη τῶν ἐλαιῶν. Πολλοὶ αἱ
ἐξῆς Γραφαί, πλοῦσιον τὸν θησαυρὸν τῆς ὠφελείας
ἔχουσαι, αἷς ἐβούλεμην πάσαις ἐποθεῖν, καὶ δεῖξαι
ὑμῖν τὴν τῆς πνευματικῆς πανηγύρεως εὐθηνίαν.
Ἐπαίγει δὲ με πρὸς τὴν ἔκτισιν τοῦ χρέους ἡ τῆς
προτεραίας ὑπόσχεται. Ἀρξάμενοι γὰρ πολλὰς κατ-
ηγορίαις τῆς πλεονεξίας καθάπτεσθαι, ἐπειδὴ μὴ
ἐβουλήμεν αὐτῆς γυμνώσαι τὴν ματαίωτα, εἰς τὴν
παρουσαν ἡμέραν τὸν ἐλεγχον τῆς κατηγορίας ὑπερ-
εθέμεθα. Ἀκούσατε οὖν, καὶ γένεσθε εὐγνώμονες τῆς
ἀληθείας κριταί. Ἐπειδὴ μῆτε ἄλλους τιτίν, ἀλλὰ τῇ
ἐαυτῶν σωτηρίᾳ δικάζετε, καὶ πάσας τὰς κατακρι-
νούσας ψήφους ἐπὶ τὴν ὑπεύθυνον φέρετε ἕκαστος τῆς
ἰδίας ψυχῆς, ὥσπερ οἰκίας ἡ πόλεως αὐτὴν ἀπελά-
σαντες.

Πλεονεξία τοίνυν ἐστίν, οὐ μόνον τῷ ἀργυρίῳ σὺν
τοῖς ἄλλοις κτήμασιν ἐπιμαίνεσθαι, καὶ βούλεσθαι
τοῖς παροῦσι τὰ μὴ προσόντα συνάπτειν· ἀλλὰ, γενι-
κώτερον εἰπεῖν, τὸ ἐπὶ παντὸς πράγματος πλεόν
ἔχειν βούλεσθαι τοῦ ὀφειλομένου καὶ ἐπιβάλλοντος.
Καὶ δὴ τοῦτο τὸ πλημμέλημα πρῶτος ἔπαθεν ὁ διάβο-
λος, ἀρχάγγελος μὲν ὢν καὶ ἐπὶ τῆς καλλίστης ζωῆς
καὶ τάξεως τεταγμένος, τυραννίδα δὲ καὶ ἐπανάστα-
σιν κατὰ τῆς θεότητος ἐννοήσας ὁ ματαιόφρων· εἶτα
καταβλήθεις, καὶ εἰς τὸν περίγειον τοῦτον ἀέρα κα-
ταπεσών, κακὸς γείτον τῆς ἡμετέρας ζωῆς. Οὕτε
γούν κατέλαβεν, ὃ ἐδίωκεν, τὴν θεότητα· καὶ ἀπώλε-
σεν, ὃ ἐκέκτητο, τὸ ἀρχάγγελον· δούλος ἄπιστος,
ταῖς κατὰ μικρὸν τόλμαις εἰς λησθὴν ἐξεληθών· κίων
τοῦ παρ' Ἑλλήτιν μύθου, καὶ τοῦ κρέως στερηθείς,
καὶ τῆς σκιάς οὐ δραξάμενος, (πῶς γάρ;) ἀκαταλή-
πτου πράγματος.

Μετὰ τοῦτον ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἰς ἡδυπάθειαν
δελεασθείς, ἀπηγορεύμενη βρώσει τὴν ἀθανασίαν ἀπώ-
λεσεν· ὡς Ἡσαῦ ὕστερον διὰ φακὴν ³⁸ τὰ πρωτότο-
κα. Καὶ τὰς διαλέκτους δὲ ταύτας, καὶ τὰς πολλὰς
τῶν ἀνθρώπων φωνὰς, ἔρως τοῦ πλείονος εἰς τὸν
βίον εἰσήγαγεν. Οἱ γὰρ τῇ ἀνθρωπικῇ εὐθηνίᾳ ὑπερ-
μαζήσαντες, βατὸν δὲ ἐαυτοῖς ἔσεσθαι τὸν οὐρανὸν
προσδοκῆσαντες, καὶ πύργον γελοῖον ἐπὶ τὴν ἐκεί-
νου ματαιοποιούντες ἀνάβαιναι, οὗτοι τοὺς ὁμοφώνους
ἀνθρώπους, ἑτερογλώσσους ἐποίησαν· καὶ τὸ πλεόν,
οὗ εἶχον, ζητοῦντες, αὐτοὶ τε συνεχέθησαν, καὶ τῷ
γένει τῶν ἀνθρώπων κατέλιπον κάμνειν ἐν ἀκοαῖς
ἀσήμενων φωνῶν καὶ ἑρμηνειῶν ζητήσαι.

Τί δὲ ὁ Φαραὼ; Πόθεν ταῖς διαφοραῖς καὶ ποικί-
λαις περιέπεσε μάστιξιν; οὐ διὰ πλεονεξίαν, καὶ τὸ

³⁸ Val. et Sir. φακόν. ³⁹ Zach. III, 9. ⁴⁰ Zach. IV, 2. ⁴¹ Gen. III, 1 sqq. ⁴² Gen. XXV, 29 sqq.
⁴³ Gen. XI, 1 sqq. ⁴⁴ Exod. VIII-XIV

vero cum Dominicum aliquod festum agitur, ac
cujus sacramenta, vel figuræ præcesserint in veteri,
vel prophetiæ. Hoc ergo ordine lectus est Zacharias
in ea panegyri, in qua hæc Asterius oravit. Videantur
vero ista respicere festa Natalitia, tametsi res
obscura est.

(22) Propter lenticulam. Ducæus corrigit ex Va-
ticano et Sirin. ἀντὶ φακῆν, φακόν· quæ una vox,

A mentorum januam reserans, lapidis figura septem
habentis oculorum jactus obtutusque ³⁹, aureique can-
delabri cui lucernæ septem ⁴⁰ ac olivarum duo sti-
pites imposita essent. Multa deinceps decursa sunt
Scripturæ loca, abundantes utilitatis thesauros ha-
bentia, lubensque singula edisserens, spiritualium
vobis mundinarum ubertatem ostendissem. Verum
urgere ut debitum exsolvam hesternæ die facta pro-
missio. Cum enim multis cõpissimus avaritiam ac
alieni improbam cupiditatem exagitare, nec ejus
satis vanitatem ac stultitiam licuisset traducere, in
hanc diem vituperationem ejus rejecimus. Quam-
obrem audite, ac æqui veritatis aestimatores ac judi-
ces estote. Non enim de alienis, sed de vestra ipso-
rum salute disceptatis; ac damnatorios quosque
B calculos adversus ream, ab anima propria, tanquam
a domo vel urbe illam ejicientes, quisque mittitis.

Avaritia itaque, nedum est insana argenti alio-
rumque honorum cupiditate ferri, jamque habita
ac nostri facta juris, aliis non habitis velle cumu-
lare; verum etiam universalis loquendo, in re qua-
libet supra quam debeatur, aut sit congruum, cu-
piditati concedere. Ac quidem hoc primus peccati
morbo diabolus laboravit: quippe præclarissimam
archangeli dignitatem atque ordinem obtinens, tyran-
nidem ac rebellionem adversus deitatem molitus est
demens, moxque in aerem hunc terræ proximum de-
turbatus, malus nobis ac vitæ nostræ vicinus effe-
ctus est: atque adeo, nec divinitatem, quam capta-
bat, adeptus est, et honorem archangeli, quo fulge-
bat, amisit, servi instar infidi, qui temerariis ausis
in latronem paulatim evasit, ac canis illius in gen-
tilium fabulis, qui et carnem perdidit, nec umbram
apprehendit. Qui enim inanem rem ac nesciam com-
prehendi?

Post hunc primus homo vitiosa voluptate pellectus,
cibi vetiti præsumptione, immortalitatem amisit ⁴¹,
sicut postea Esau jus primogenituræ propter lenticu-
lam ⁴² (22). Sed et multitudinem hanc linguarum et
idionatum immoderata cupiditas in hanc vitam in-
venit. Qui enim felicitate nimia lascivientes, cum
pervium sibi cælum fore credidissent, ridendam ad
ejus ascensum turrim in cassum moliti sunt, ii
pro sermonis una consensione, diversi humanum ge-
D nus eloqui fecerunt; ampliusque aliquid concessis
habere quærentes, tum ipsi cohibiti sunt ac coer-
citi, tum humanæ genti molestiam ex vocum obscu-
rarum auditione, interpretandique laborem relique-
runt ⁴³.

Jam vero Pharaon, quare in tanta sicque varia
flagella incurrit ⁴⁴? Nonne avara ac plus habendi

duplicem illam LXX, ἑψήμα φακοῦ· lentem coctam,
seu, pulmentum ex lentibus, significat, non lentem
absolute, quod magis habet τὸ φακός. Sic passim
ἐκφράζει Asterius, elegantius reddens verba sacra,
aut paucis cultissime representans quod velit:
πάρεργα hic de vulmento, et pulmentario ab
eodem.

cupiditate, studioque dominandi peregrino populo, A qui ad ejus nihil imperium spectaret? Hinc factum est, ut, cum alienos non dimitteret, suos perdidit, qua strage primogenitorum, qua maris itinere persecutione abeuntis populi. Omitto enim fluentia sanguinea, ranarum infinitam sobolem, bruchi tetram luem, pustularum ac papularum foedam eruptionem, quadrupedum necem, ceteramque cladem ac pestem, qua Ægyptus, ob principis avaritiam improbamque alieni cupiditatem, damnata fuit. Alibi rursum, mala hoc scabie ac spissa lepra vindicatum didici. Et juxta mecum hic recordare, quisquis historiam amas, ac Elisei præclara facta libenter audis, quemadmodum Naaman ille Syrus, postquam in Jordane lavisset, a lepra fuerit liberatus⁴⁵: contraque ea correptus puer Giezi, avarus adolescens nec studiosus, qui spiritalem gratiam gratuitamque doctoris medelam pretio ventilarat. Quid Absalonem, mitissimi patris ferocem audacemque filium, ad parricidium adiecit⁴⁶? Nonne intempestiva successionis regiae, alienaque invadendi ac diripiendi cupiditas? Quid Judam e catalogo discipulorum expunxit, exque apostolo proditorem fecit? Nonne cum gazophylacii infida administratio, tum pretium infame, et denariorum aliquot propudiosum auctoramentum⁴⁷? Ananias denique et Sapphiræ tristis unde et tragicus in Actis apostolorum exitus⁴⁸? Nonne quia suarum se furto rerum, ac propriorum denariorum sacrilegio contaminassent? Deficiet me dies, si ministros et mancipia avaritiæ dinumerare pergam. Missa itaque veteri historia, quotidianam vitæ experientiam interrogemus, cujusmodi fera sit avaritia, ac quam ægre, quos semel prehenderit, elabi sinat; ut vegeta semper atque valida, nunquam debilitetur ac deficiat; sed cum iis, quos sibi subjecerit, consenescat atque perennet.

Libidinosus ac corporum amator tametsi longo insanienter tempore voluptatum ostro percitus, ubi tamen vel ipse seniles attingit annos, vel quam deperit, exoletam ac floris extincti videt, remissionem tandem finemque morbi invenit. Gulosus, et ipse a ventris voluptatibus recedit, sive quando jam eum satietas cepit, sive cum stomachus, ac partes illæ, quibus vis ac munus concoquendi incumbit, imbecilliores factæ, hiantem illam appetentiam sedarunt. Ambitiosus, ubi multis splendoribus magnifice gloriam habuit, spectari tandem velle, ac inanes flare glorias, desinit. Verum avaritiæ morbus, ejusmodi malum est, ut vix unquam eo liberari possis. Ac sicut perpetuo vivens atque frondens hedera adsitas irrepens arbores valide circumvolvitur adhæretque, ac ne ramis quidem fatiscenibus aut arefactis recedit, nisi quis flexus istos et anguineos quasi gyros, ferro secet: ita nec avari mentem, sive hic juvenis sit, sive senex, in libertatem facile vindicaris, nisi sobrio prudentique consilio velut machæra morbum discideris.

βούλεσθαι κύριος εἶναι ξένου λαοῦ καὶ μηδαμῶθεν τῇ ἐκείνου βασιλείᾳ προσήκοντος; Καὶ διὰ τοῦτο, τοὺς ἀλλοτρίους οὐκ ἄφεις, τοὺς ἰδίους ἀπώλεσεν· τοὺς μὲν ἐν πληγῇ τῶν πρωτοτόκων· τοὺς δὲ, ἐν τῇ διώξει τῇ κατὰ θάλασσαν. Ἀφίημι γὰρ ποταμούς εἰς αἶμα ῥύνοντας, καὶ βατράχων ἀπλεστον γένεσιν, καὶ βροῦχου λύμην, καὶ φλυκταινῶν ἐξάνθησιν, καὶ τῶν τετραπόδων τὸν θάνατον, καὶ πᾶσαν τὴν χάκωσιν ἦν Αἰγυπτos κατεδικάζθη διὰ τὴν πλεονεξίαν τοῦ ἀρχοντος. Ἀλλαχοῦ πάλιν τέλος τῆς ἀμαρτίας κατέμαθον, λέπραν ἀθρόον τῷ πλεονέκτῃ περιχυθεῖσαν. Καί μοι συνδιαμνημόνευσον, εἴ τις φιλοῖστωρ, καὶ τῶν κατορθωμάτων Ἑλισσαίου φίλῃκος, ὅπως μὲν ὁ Σύρος Νεαιμάν ἐκαθαρίσθη τῆς λέπρας, ἐν τῷ Ἰορδάνῃ λουσάμενος· ὅπως δὲ μετέλλθεν τὸ πάθος εἰς Γιεζεὶ τὸ παιδάριον, νεανίσκον πλεονέκτην καὶ ἀφιλόστονον, πνευματικὸν πωλῆσαντα χάρισμα, καὶ τὴν ἁμισθον ἱατρείαν τοῦ διδασκάλου. Πόθεν ὁ Ἀβεσσαλὼμ πατραλσίᾳ ἐγένετο, ὁ τοῦ πράου πατρὸς φλεγμάτων καὶ θρασὺς νεανίσκος; οὐ πρὸ καιροῦ ζητήσας τὴν κληρονομίαν τῆς βασιλείας, ἐπιτηδῆσας δὲ τοῖς ἀλλοτρίοις, ὡς ἄρπαξ; Τὸν Ἰούδαν δὲ πάλιν, τί τοῦ καταλόγου τῶν μαθητῶν ἐξέβαλεν, ἐποίησεν δὲ προδότην ἀντ' ἀποστόλου; οὐ τὸ γαζοφυλάκιον, πρῶτον ραδιουργούμενον, εἶτα ἡ κτήσις τῆς ἀτίμου τιμῆς; Ἀνανίαν καὶ Σάπφειραν διὰ τί τραγωδοῦσιν τῶν ἀποστόλων αἱ Πράξεις; οὐκ ἐπειδὴ τῶν ἰδίων ἐγένοντο κλέπται, καὶ τῶν οἰκείων ἀναθημάτων ἱερόσυλοι; Ἐπιελίψαι με τάχα καὶ ἡ ἡμέρα τοὺς τῆς πλεονεξίας ὑπῆρέτας ἀπαριθμούμενον. Ἀφέντες δὲ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν, τὴν πείραν ἐξετάσωμεν τὴν παρακολυθοῦσαν τῷ βίῳ· οἷον οἶδεν θηρίον τὴν πλεονεξίαν, καὶ ὡς ἂν λάβῃται δυσσπάλλακτον· ἀκμάζον ἀεὶ καὶ οὐ μαραινόμενον· συγγηράσκον δὲ τοῖς ἀλοῦσι, καὶ εἰς τέλος συνόν.

Ὁ λάγνος καὶ σωμάτων ἐραστής, κἂν ἐπὶ πολὺ ταῖς ἐπιθυμίαις λυσσῇ, ἢ αὐτὸς εἰς πρεσβυτικὴν ἡλικίαν ἐλθὼν, ἢ τὸ ποθοῦμενον ἐωρακῶς παλαιωθὲν, καὶ τὸ ἄνθος ἀποβαλὼν, στάσιν εὕρισκεται τῆς νόσου. Ὁ γαστρίμαργος ἀναχωρεῖ καὶ αὐτὸς τῆς φιληδονίας, ἢ τοῦ κύρου πληρώσαντος, ἢ τῶν πεπτινῶν μορίων ἀθνησάντων, καὶ παυσάντων τὴν ἐπιτεταμένην ὀρεξιν. Ὁ φιλόδοξος πολλὰς ἐγκομπάσας περιφανείας, τοῦ φανητικῆς ἀπολήγει. Ἡ δὲ τῆς πλεονεξίας νόσος, κακὸν ἐστὶ δυσσπάλλακτον. Καὶ ὡς περ ὁ κισσὸς οὗτος, τὸ εὐθαλὲς φωτὸν καὶ ἀειφυλλόν, ἐπὶ τὰ παραπεφυκότα τῶν δένδρων ἀνέρπων, ἰσχυρῶς περιελίττεται τοῖς ξύλοις, ὡς περ ἂν δράξῃται· καὶ οὔτε πεπονθῶτων, οὔτε ξηρανθέντων ἀναχωρεῖ, εἰ μὴ τις αὐτοῦ σιδήρῳ, καθάπερ δράκοντος, διατέμῃ τοὺς ἐλιγμούς. Οὕτως οὐδὲ τοιοῦτου ψυχὴν ἐλευθερώσαι βῆδον, εἴτε νεάζοντος τοῦ σώματος, εἴτε καὶ ὑπομαρνανθέντος, ἐὰν μὴ τις νηφαλέος λογισμὸς ἐπέλθῃ, ὡς μάχαιρα διακόψῃ τὴν νόσον.

⁴⁵ IV Reg. v, 14 sqq.; Luc. iv, 27. ⁴⁶ II Reg. xv, 1 sqq. ⁴⁷ Joan. xii, 6. ⁴⁸ Act. v, 1 sqq.

Τοῖς οἰκείοις ὁ πλεονέκτης ἐστὶν ἀγῶνης, οἰκέταις Ἀ
 βαρὺς, φίλοις ἀχρηστος, ξένοις δυσέντευκτος. γείτο-
 σιν ἀχληρὸς, γυναικὶ μοχθηρὸς σύνοικος, παῖδων
 φειδωλὸς καὶ μικρολόγος τροφεὺς, ἑαυτοῦ κακὸς ἐπι-
 στάτης, νύκτωρ φροντίζων, μεθ' ἡμέραν πεπυκνω-
 μένος, διαλεγόμενος ἑαυτῷ κατὰ τοὺς ἐξεστηχότας. ἢ
 παραφρόντας· πάντων εὐθηνούμενος, καὶ στένων ὡς
 ἐνδεής· τῶν παρόντων οὐκ ἀπολαύων, καὶ τὰ ἀπόντα
 ζητούν· τοῖς ἰδίοις οὐ κεχρημένος, ἐποφθαλμίων δὲ
 τοῖς ἄλλοις. Πολύαρνον τοῦ τοιοῦτου τὸ ποίμνιον,
 στενοῦν τοὺς σήκους, ἐφ' ὧν κατακλίσεται· καλύπτον
 πεδιάδας ἐν αἷς νέμεται. Κἂν εὐσαρκον ὄφθῃ τοῦ
 προσοίκου πρόβατον, ἀφελὲς τὴν ἰδίαν ἀγέλην, τῷ ἐνὶ
 καὶ ἄλλοιρῳ τῇ ἐπιθυμίᾳ προσκἀθεται. Τὸ αὐτὸ
 ἐπὶ τῶν βοῶν· ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἵππων οὐκ ἄλλως
 ἐπὶ τῆς γῆς. Πάντα στενοχωρεῖ τὴν οἰκίαν, καὶ οὐ-
 δὲν ἐν τῇ χρήσει. Οὐδὲ γὰρ ἀπολαυστικὸν οἶόν τε εἶ-
 ναι τὸν ἀπληστον· ἀλλ' ἐστὶν αὐτοῦ οἰκία τάφου πα-
 ραπλησία. Ἰδοὺ γὰρ οἱ τάφοι γέμουσι πολλάκις ἀρ-
 γύρου καὶ χρυσοῦ· ἀλλ' αἱ ὕλαι τοὺς χρωμένους οὐκ
 ἔχουσιν. Τὸ σῶμα οὐ τρέφεται· ψυχῆς οὐκ εὐρίσκεται
 κέρδος. Οὐκ εὐθνήει γὰρ ἐκ τῆς δεξιᾶς ἡ ἐλεημοσύ-
 νη. Τί δὲ τέλος τοῦ μόχθου, διδάξάτω μέ τις τῶν
 ταύτῃ προειληγμένων τῇ νόσῳ· οἶδα δὲ πολλοὺς ἐγὼ,
 γνωρίσας ἐπὶ τῆς πείρας, ὡς καὶ ἐν νότοις μᾶλλον
 τῆς ὑγείας ἀγαπῶσι τὰ χρήματα. Κἂν μὲν ὁ ἱατρός
 διὰ τινος ὕλης εὐώνου τὸν τῆς θεραπείας εἰσηγῆται
 τρόπον, οἶον διὰ σελίνου, ἢ θύμου, ἢ ἀνέθου, ὧν
 ἡ εὐπορία ἀδάπανος, εὐπειθῶς τῆς συμβουλῆς ὑπ-
 ακοῦοντας· ἂν δὲ τινος φαρμάκου γένηται μνημῆ
 τῶν οἷα τὰ ποικίλα καὶ πολυσύνθετα, καὶ ἐλθεῖν C
 πρὸς τὸν φαρμακοπώλην ἢ τὸ μυροπωλεῖον κελει-
 σῶσιν, θᾶπτον τὴν ψυχὴν ἀφίνοντας, ἢ λύοντας τὸ βα-
 λάντιον. Γήνοι γὰρ ὄντες τὸ φρόνημα, τὴν κτήσιν
 τῶν γηίνων ὑλῶν νομίζουσι τὴν ζωὴν.
 crumenam solvant. Quippe mente ac cogitationibus
 spiritum ducunt.

Τούτους λυποῦσιν ἄγαν καὶ αἱ κοιναὶ εὐπραγίαι·
 εὐφραίνουσι δὲ αἱ περιστάσεις. Εὐχονται καὶ φόρου
 ἀνυποῖστων φοιτᾶν ἐπιτάγματα, ἵνα τόκοις πλεονά-
 σωσι τὸ ἀργύριον. Ἐπιθυμοῦσι βλέπειν τοὺς παρὰ
 τῶν δανειστῶν ἀγχομένους, ἵνα κτήσωνται τὸν ἀγρὸν,
 ἢ τὸ σκεῦος, ἢ τὸ ζῶον, εὐώνας ἐκ τῆς ἀνάγκης ῥι-
 πτόμενον. Συνεχῶς δὲ καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναγί-
 πουσι κατὰ τοὺς φιλοσόφους τοὺς τὰ μετέωρα φρον-
 τίζοντας, οὐκ ἀστέρος ἐντολὴν ζητοῦντες, οὐδὲ τίς οἰ-
 κος ἕνα τῶν πλανητῶν ἔχει περισκοπούμενοι· ἀλλὰ
 τὴν τοῦ ἀέρος πολυπραγμονοῦντες κατάστασιν, εἰ τὰ
 προφανόμενα σημεῖα θυβρῶν ἐπιβρότην, ἢ αὐχμὸν
 ἐπαγγέλλεται. Κἂν ἰδῶσι τι τοῖς πολλοῖς δυσχερὲς
 προσδοκώμενον, εὐφραίνονται τῇ τῶν ἄλλων κακίᾳ.
 Πάντα συνάγουσιν ἐν τοῖς ταμείοις, ἀσφαλῶς
 κατασημαίνοντες, καὶ δις τοῖς κλειθροῖς κατασφαλι-
 ζονται, διαμετροῦντες ἀλήκτως ψηφίζουσιν. Ἀσχο-
 λούμενοι δὲ τοῦ πλεονέκτου περὶ τὴν τοιαύτην ἐλπί-
 δα, καὶ τέως ἕναρ πλουτοῦντος ἐν τῇ σκιαγραφίᾳ
 τῶν ἐννοιῶν, ἂν ἐπιγένῃται νέφος βαθύ, φοβεῖται
 ὡς κινδυνεύουσιν. Ἄν ψεκάδης τὴν γῆν ἐπιβραίνωσιν,
 ὑποδακρύνειν ἄρχεται· ἂν δὲ καὶ ὑπερὸς ἐπιγένῃται ἀρ-

PATROL. GR. XL.

Avarus propinquus est odiosus, famulis gravis,
 amicis inutilis, exteris difficilis ac vix affabilis,
 vicinis molestus, uxori importunus contubernalis,
 liberorum parcus atque sordidus educator, sui
 ipsius malus curator, interdiu noctuque sollicitus ac
 cogitabundus, secum ipse loquens ac disserens,
 eorum more, qui sensibus emoti in insaniam prolapsi
 sunt. Cum omnibus abundet, tanquam omnium ege-
 nus ingemiscit. Non fruitur presentibus; ea quæ ab-
 sunt, anxie quæritat; non utitur suis, alienis vero
 adjicit oculum. Multa confertum pecude gregem ha-
 bet, ut vix stabula capiant, canipique ac pascua
 tegantur. At si pinguem ac bene habitam ovem vi-
 cini aspexerit, misso proprio grege, in unam illam
 ac alienam cupiditate fertur. Atque ita quoque de
 B bobus, equis, agris. Omnium copia rerum aedes
 coangustat, nec est ullus usus. Nullum enim fructum
 voluptatis percipere potest, quisquis est insatiabilis:
 estque domus ejus conditorio ac sepulcro similis.
 Cum enim sepulcra haud raro plena sint auro at-
 que argento: qui tamen iis utatur, exsistit nemo.
 Avari corpus non alitur, anima nihil lucratur. Non
 enim eleemosyna ex ejus exuberat dextera. Doreat
 nos eorum aliquis, quos hic morbus pridem corri-
 puit, quisnam tanti hujus laboris ac ærumnæ sit fi-
 nis. Multos equidem ipse facto periculo novi, qui vel
 afflicta sanitate, ipsa salute pecuniam magis amant
 atque æstiment; nam si forte medicus remedium
 eis parabile ac parvi pretii præscribat, ex apio ruta,
 vel thymo, vel anethio, quæ passim obvia sunt et
 parvo comparantur, sine mora consilio obtempe-
 rant; si vero medicamentorum ejusmodi fiat men-
 tio, quæ varia, ac ex pluribus composita sunt, ju-
 beanturque vel pharmacopolam adire, vel ab un-
 guentaria petere, animam potius exhalent, quam
 terreni, terrenarum rerum possessionem vitam ac

Hos tales mirum in modum publica communisque
 felicitas molestia afficit; damna contra ac clades,
 delectatione et gaudio. Exoptant graves ac intole-
 rabiles indici pensitationes et tributa, quo usuris
 pecuniam augeant: aventique videre miseros a fe-
 neratoriibus oppressos, ut eorum agros, instrumenta,
 vel pecora ac jumenta, parvo per necessitatem ære
 projecta, acquirant. Continue vero, philosophorum
 instar circa meteora versantium, cælum suspiciunt,
 non ut sideris alicujus ortum; aut planetæ domum
 scrutentur, sed ut aeris constitutionem considerent;
 et an apparentia signa largiores imbres, aut sicci-
 tatem denuntient. Ac si pro spe sua multis malum
 imminere animadverterint, aliena infelicitate lætan-
 tur. Omnia undique summo studio in horrea conge-
 runt, obsignantque diligenter singula, ac duplici com-
 muniunt sera, nullaque intermissione dimetiuntur
 atque supputant. Inter hæc ac dum ea spe avarus
 titillatur, et quasi per somnium inanibus ac imagi-
 nariis opibus ditatur, si nubes aut nebula densior
 supervenerit, exterreitur, ac si ingens ipsi periculum
 immincat. Quod si minutula pluvia terram asper-

gat, sublacrymari incipit : si magna aquæ vis, ac siccitati tollendæ par ingruat, extremus eum luctus occupat. Omnia deinceps perlustrat, ac sollicitè quarit, haud secus ac periclitante filio, num remedium aliquod, modusque ac ratio, frumenta a labe verminumque injuria diutissime servandi. Ac si jam æstare animadvertit, ac calor vitio corripi, pro medicorum in eos instituto (23), qui pene exhausti sunt ac distabuerunt, expandit ea, inque minores distribuens cumulos, studet refrigerare. Assidet miser ac se discrucians; tegumenque ac tutamen a ut nocturnæ auræ liberius aspirare queant.

In his laboribus ac molestiis circumstans pauper, periclitantis aliquid frumenti rogat, nec ille tribuit: aut sane, id parce admodum ac semianimis, pro vehementiori suo ad illud affectu. Verum obsecro, qui tali præditus ingenio sis, ne perpetuo sic laborare ac discruciaris velis. Sane quidem vel is quoque avarus dignus est miseratione, qui non abhorret a deliciis; qui ventris voluptate aliisque definit vitam, eumque hominis finem credit. Multo magis ac immensum miserimus, qui illiberalis est atque sordidus; unusque ipse quæ sunt plurimum occupat, ac suum nihilominus genium defraudat, nullo exactæ adeo diligentiae fructu atque fine. Quis enim ignorat, propter seipsum, exceptis virtutibus, nihil fieri; sed ut aliud ex alio obtineatur, ac conficiamus? Nemo certe quisquam solius causa navigationis mari se committit; nemo propter ipsam agriculturem in labore ætatem agit; sed liquido constat, quod certo uterque consilio istas molestias subeat: alter nimirum uti fruges uberemque messem colligat; alter, ut nauticæ negotiationis divitias referat. Tu vero dic, sodes, quidnam spectes, ut sic colligas? quidve finis propositum sit, ut ita opes inutiles extruere studeas? Vel ipse, inquis, me aspectus delectat. Atqui ratione alia morbo tuo indulge; nam alienis etiam bonis sedare hoc desiderium potes. Si te capit ac exhilarat argenti fulgor, in argentificum officinis assidenti coruscantem argenti lucem contemplari licet; aut circa forum et loca rerum venalium, ubi disci, lances, aquales, ac omne genus prostant exposita vasa, animum oblectare. Liberum hoc ac gratuitum spectaculum. Sed et nummularios spectare licet, qui in mensis pecuniam assidue contrectant atque dinumerant. Imo vero rectis potius obtemperans monitis, pravum hunc appetitum exues, ac animum mutabis. Facilis enim correctio, cum avaritia non sit aliqua naturalis necessitas, sed impetus ac voluntaria quædam affectio, quam deponere haud iis sit difficile, qui reputent ac norint concludere quod utile sit.

Prospice animo in futurum tempus, quando non eris; quando paucilla terra exporrectum tuum corpus omni destitutum sensu habitura est; ac paucorum tabula palmorum, tuas conjectura reliquias. Ubi tunc opes, ac collecta cimelia? Quis

(23) *Pro medicorum in eos instituto, qui, etc.* Levi transpositione restitui quod textu luxatum erat atque confusum, cum antea legeretur, τοῖς διαφθορομένοις καταμερίζει· quippe alterum, medi-

κῶν τὸν αὐχμὸν ἐξιάσασθαι, πένθος τέλειον τὸ πρᾶγμα. Περινοστῇ λοιπὸν πᾶσι συσκοπούμενος περὶ τοῦ σίτου, ὡς υἱὸς κινδυνεύοντος, τίς ἱσας, τίς μηχανή, ἵνα πρὸς πολλὴν αὐταρκέσῃ χρόνον, ἵνα τῶν σιτῶν διαφύγῃ τὸ πάθος. Κἂν αἰσθηταὶ καύσωνος, ὡς οἱ ἱατροὶ τοὺς διαφθορομένους, διαπλώσας αὐτὸν, καταμερίζει καὶ καταψύχει, μοχθῶν προσκαθέζεται, σκέπην κατὰ τὴν μεσημβρίαν σοφίζεται, τὰς σκιὰς νυκτὸς ἀπογυμνοῖ, ἵνα ταῖς αὖραις ταῖς νυκτεριναῖς ὑποπνέται.

meridie excogitat; ac circa noctem rursus amovet,

Ταῦτα αὐτῷ τάλαιπωροῦντι ὁ πένθος περιίσταται, ζητῶν ἐκ τοῦ κινδυνεύοντος σίτου, καὶ οὐ δίδωσιν· ἡ δούς, φειδωλῶς χαρίζεται καὶ ἡμιθνητος, τοῦ σίτου σφόδρα περιεχόμενος. Μὴ τοίνυν ἀπέραντα μόχθει καὶ χαλέπα, ὁ τοιοῦτος, παρακαλῶ. Ἐλέου μὲν γὰρ θεῖος καὶ ὁ τρυφῶν πλεονέκτης, ὁ τῇ γαστρὶ καὶ ταῖς ἄλλαις ἡδοναῖς περιορίζων τὸν βίον, τοῦτο τέλος νομίζων τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ δὲ μικροπρεπὴς καὶ σμικρολόγος, οὐδὲ μέτρον ἔχει τῆς ἀθλιότητος, λαμβάνων τὰ τῶν πολλῶν, καὶ ἑαυτῷ μὴ δίδους, εἰς οὐδὲν δὲ καταλήγων τῆς σπουδῆς ἀποτέλεσμα. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὡς οὐδὲν τῶν γινομένων, πλὴν τῶν ἀρετῶν, αὐτὸ δι' ἑαυτὸ γίνεται, ἀλλ' ἕτερόν τι πράττομεν, ἐν ἄλλο κατορθώσωμεν; Ὡδεὶς πλέων, δι' αὐτὸ τὸ πλεῖν, θαλαττεύει· οὐδὲ γεωργῶν, δι' αὐτὸ τὸ γεωργεῖν, τοῖς πόνοις συζηῖ· ἀλλὰ πρόδηλον, ὡς τοῖς λυπηροῖς ἐγκαρτεροῦσιν ἀμφοτέρω, ὁ μὲν ἵνα τὴν ἐπικαρπλίαν τῆς γῆς, ὁ δὲ ἵνα τὸν πλοῦτον τῆς ναυτικῆς ἐμπορίας κομισθῇ. Σὺ δὲ, τί τὸ σὸν πέρας εἰπέ. Ἴνα συναγάγῃς; Καὶ ποῖον τοῦτο τέλος τὸ, ἀχρηστον ὕλην σωρεύσαντα, βλέπειν; Τέρπει με, φησί, καὶ ἡ θεά. Οὐκοῦν ἄλλως τὸ σαυτοῦ νόσημα μέτελθε. Ἐξεστὶν γὰρ καὶ τοῖς ἄλλοις χρήμασι προσαναπαύειν τὸν πόθον. Εἰ εὐφραίνει σε τὸ στιλπνὸν τοῦ ἀργυρίου, προσκαθήμενος τοῖς ἀργυροχόοις ἀπόβλεπε πρὸς τὴν πυκνὴν καὶ στιλβουσαν αὐγὴν· ἡ καὶ τὰ πρατήρια καταλαμβάνων, τέρπου τοῖς ποικίλοις σκεύεσιν, ὀξοφόροις τε καὶ προχόοις· προῖκα γὰρ σοὶ καὶ ἀκώλυτον ἡ θεά. Ὅρα καὶ τοὺς ἀργυρογνώμονας τοὺς ἐπὶ τῶν τραπεζῶν ψηλαφῶντας καὶ ἀριθμοῦντας συνεχῶς τὰ νομίσματα· μάλλον δὲ, παραινέσει πεισθεὶς ἀγαθῇ, μετάθου τῆς γνώμης. Εὐκόλος γὰρ ἡ διόρθωσις, ἐπειδὴ μὴ φύσεώς ἐστιν ἀνάγκη πλεονεξία, ὁρμὴ δὲ προαιρέσεως· ἦν μεταβαλεῖν τοῖς τὸ συμφέρον ἐπιλογιζομένοις οὐ χαλεπόν.

Ἵπέρκυψον τῷ λογισμῷ εἰς τὸν ἐξῆς χρόνον, ὅτε οὐκ ἔσῃ· ὅτε μικρὰ γῆ καθέξει σου διηλωμένον τὸ σῶμα ἀναισθητόν· πλᾶξ δὲ ὀλίγων σπιθαμῶν καλύψει τὸ λείψανον. Ποῦ τότε ὁ πλοῦτος καὶ τὰ συναχθέντα κειμήλια; Τίς ὁ τῶν καταλειφθέντων κλειρονό-

cos, alterum respicit avarum, qui idipsum proportionem in frumenta tabescentia præstet, atque illi in corpora immoderato calore contabescentia, ac quæ tota in sudores resolvantur, ac æstus exhausta.

μος; Οὐ γὰρ πάντως ἐκεῖνος ἔσται διάδοχος, ὃν σὺ προσδοκᾷς. Ἄν παῖδας καταλείπῃς, τυχὸν κουνουλίσθησονται, καὶ ὁμότροπός σου πλεονέκτης θηρυνοῦντας αὐτοὺς τῆς οἰκίας τῆς πατρικῆς ἀπελάσει. Κἂν ἄπαις ἐπὶ τινα τῶν φίλων παραπέμψῃς τὸν κληρον, μὴ πρόσεχέ σου τῇ διαθήκῃ, ὡς ἀκινήτῳ νόμῳ, ὡς πράγματι ἀναντιρρήτῳ καὶ ἰσχυρῷ. Ὀλίγη σπουδή ἄκυρον ποιεῖν τὴν γραφὴν. Ἦ οὐχ ὁρᾷς τοὺς συνεχῶς ἐν τοῖς δικαστηρίοις κατὰ τῶν διαθηκῶν ἀγωνιζομένους, ὅπως αὐτὰς ποικίλοις ἐγγειρήμασι παρακροῦνται, τοὺς τῶν νόμων τεχνίτας προῖττάμενοι συνηγόρους, τοὺς δεινοὺς ῥήτορας ἐπαγόμενοι βοηθοὺς, ψευδομάρτυρας τρέφοντες, δικαστήρια διαφθείροντες; Καὶ διὰ τοῦτο ἐξ ὧν ὁρᾷς ζῶν, περὶ τῶν μελλόντων τῶν μετὰ σὲ παιδεύου. Εἰ δίκαιον ἔχεις τὸν πλοῦτον, εἰς δέον χρῆσαι, ὡς ὁ μακάριος Ἰώβ· εἰ δὲ δίκαιον, ἀνάλυσον αὐτὸν ἐπὶ τοὺς βιασθέντας κυρίους, ὡς αἰχμάλωτον ἐκ πολέμου· ἢ αὐτὸν ὃν ἔλαβες, ἢ μετὰ προσθήκης, ὡς ὁ Ζαχαρίας. Εἰ μὴ ἔχῃς, μὴ κτήσῃ κακῶς. Σοὶ μὲν γὰρ ⁹⁹ ἀκολουθήσει πικρὸν ἐφ' ὅδιον ἡ ἁμαρτία, τὴν ἀναγκαίαν πορευομένην πορεύειν· ἡ δὲ ἀπόλαυσις τῶν κτηθέντων, οἷς οὐ γινώσκεις, καταλειφθήσεται. Καὶ τότε τὸν Δαβὶδ θαυμάσεις λέγοντα· *Θησαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τί τι συνάξει αὐτά.* Γνωρίσῃς δὲ καὶ τὸν πλοῦσιον τὸν ἀντίθετον τοῦ Λαζάρου, τὸν ἀρτίως ἡμῖν ἐκ τῶν Εὐαγγελίων ἀναγνωσθέντα, οὐ μῦθον συγκεῖμενον εἰς κατάπληξιν, ἀλλὰ τύπον ἀκριβῆ παραβολέντα τοῦ μελλόντος.

Evangelii lectum, neque fabulam ad terrorem typum.

Ἡ βύσσης ἐσάπη, ἡ βασιλεία μετῆλθεν εἰς ἕτερον, **C** αἱ τρυφαὶ κατηργήθησαν· ἡ ἀπ' ἐκείνων ἁμαρτία συνεξεδήμησεν, ὡς σκιά παραμένουσα βαδίζοντι σώματι. Καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὴν πολυτέλειαν τῶν συμποσίων, καὶ τὴν ἀδρόδιαιτον τράπεζαν, ὕδατος θανάδα ζητεῖ δακτύλου λεπροῦ ἀποστάζουσαν· καὶ καλεῖ τὸν πτωχὸν τῆς τιμωρίας θεραπευτὴν, τὸν οὐδὲ χειρὰς ἔχοντα τάχα, ἥνικα τῷ πυλῶνι προτερέπτετο· ἢ γὰρ ἂν τοὺς κύνας ἀπεσόδησεν, τοὺς ἐπιλειχομένους τὰ τραύματα. Ἐπιθυμεῖ δὲ συμμίζει τῷ Λαζάρῳ ἐκ τοῦ κατάντικρου βλεπομένῳ, καὶ μέσῳ διείργεται τῷ ὀρύγματι, ἢ τῷ χάσματι· οὐ βόθρου τινὸς ὄντος ὠρυγμένου, οὐδὲ τάφρου πεποιημένης, ὡς ἐπὶ τῶν στρατοπέδων ἔστιν ἰδεῖν τὸ τοῦ πολέμου μεταίχμιον· ἀλλὰ τὸ κώλυμα, οἶμαι, τῶν ἁμαρτημάτων ὁ λόγος ἐνδείκνυται, ὃ τῷ κατεγνωσμένῳ τῆς πρὸς τὸν δίκαιον παρόδου ἀπετείχεσεν. Καὶ μου τὴν ἐρμηνείαν Ἡσαίας ὁ προφήτης ἐπισφραγίζεται, πρὸς λαὸν ἄφρονα βαρέως ἀποτεινόμενος, καὶ λέγων· *Μὴ οὐκ ἰσχύει χεὶρ Κυρίου διασωῆσαι; ἢ ἐθάρυνεν τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ ἀκοῦσαι; Ἀλλ' αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν διιστῶσιν ἀνὰ μέσον ὑμῶν καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ Θεοῦ.* Εἰ δὲ ἁμαρτήματα ἀνθρώπους χωρίζουν οἶδεν Θεοῦ, οὐδὲν ἂν πλεονεξίας ἁμαρτωλιώτερον γένοιτο, ἢ καὶ παρὰ τῆς ἀψευδοῦς φωνῆς Παύλου, τοῦ τῆς ἀληθείας κήρυκος, εἰδωλολατρεία προσαγορεύεται, καὶ πίντων τῶν κακῶν ῥίζα καὶ μήτηρ.

⁹⁹ Ἰσ. εἰ μὴ γάρ. ¹⁰⁰ Psal. xxxviii, 7. ¹⁰¹ Isa. Lix, 4, 2. ¹⁰² Ephes. v, 5; 1 Tim. vi, 10.

A bonorum relictorum haeres? Nec enim is omnino, quem destinas, futurus est. Si liberi superstites sint, pugno forte ac verberibus cadentur, tuique similis avarus lugentes paterna domo expellet. Quod si orbus liberis ad aliquem amicorum transmittas hereditatem, non est cur testamenti tabulis magnopere confidas, tanquam certae et definitae legi, tanquam rei minime controversae, cuique nullo modo contradici queat. Modica opera scripturam ac tabulas irritas fac. Nonne eos vides qui assidue in foro super testamentis litigant, quo variis ea molitionibus ac artibus evertant eludantque, jurisperitos patronos adhibentes, oratores disertissimos auxilio asciscentes, falsos testes mercede conducentes, iudicum concessus corrumpentes? Quamobrem ex his quae te spectante ac vivo fiunt, de his facito conjecturam, quae post te futura sunt. Si sunt opes juste ac legitime partae, bene eis, exemplo beati Job, utere: si male et per nefas quaesitae, sine tanquam captivos a bello, ad dominos, a quibus illae injuria ablatae sint, redire; vel quales accepisti, vel etiam, uti Zacchaeus, cum fenore ac auctario. Si nullas habes, noli per malas artes acquirere. Alioqui enim, abeuntem ac necessarium ingredientem iter, triste peccati viaticum persequetur: bonisque ab te relictis alieni ignotique fruentur. Tum Davidem mirabere dicentem: *Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea* ¹⁰⁰. Tum et divitem illum noveris Lazaro oppositum, illum quidem modo nobis ex compositam, sed certum ac absolutum aevi futuri

Byssus computruit; regnum ad alium transivit; deliciae ac voluptates evanuerunt: peccatum autem ab illis profectum manet, abeuntemque oppido sequitur, haud secus ac umbra corpus: eoque positi conviviorum magnificentiam, post lautas opiparasque mensas, aquae guttam leprosi digito distillantem requirit, ac mendicum ad poenam mitigandam implorat, qui et forte manibus defectus fuit, cum ad januam projectus jaceret; alioqui enim canes lingentes ulcera abegisset. Desiderat autem congiungi Lazaro, quem ex adverso videt, fossa media vel hiatu divulsus. Quo quidem designat Scriptura, non vallum, aut aggerem, qualem in castris duci videas ad arcendum hostem, sed, puto, peccatorum obicem et sepimentum, quod damnato ac reprobo, D velut muri objectu, aditum transitumque ad justum interclusit. Huic vero explicationi subscribit Isaias, cum graviter insipientem populum increpans, ait: *Nunquid non valet manus Domini salvos facere? vel gravavit aurem suam ut non audiat? Verum peccata vestra dividunt inter vos et Deum* ¹⁰¹. Quod si peccatorum proprium est, ut a Deo homines separent, haud certe ullum avaritia sceleratius peccatum, quam et vera voce veritatis ille praeco, Paulus, idololatriam appellat, omniumque malorum radicem ac matrem ¹⁰².

Quid enim eos qui Christo quondam nomen derant, ac sacramentorum fuerant participes, ad cultum dæmonum pertraxit? Nonne plura possidendi cupiditas, ac alienas fortunas occupandi? Nimirum spe magistratum ac præfecturarum, regięque munificentię ac largitionis ab impiis facta, Dei cultum religionemque quasi vestem repentino mutant. Et hæc quidem anteriorum exempla temporum, nostri hujus sæculi memoria auditioque servavit ac docuit; sunt autem etiam recentia ac nostrę ætatis. Cum enim Augustus ille, repente deposita, quam diu per simulationem gestaverat, Christiani persona, totaque reducto sipario nudata scena, tum ipse dæmoniis impudenter sacrificavit, tum alios variis propositis præmiis ad scelus idem invitavit: quantus ab Ecclesia ad altaria factus est concursus? Quam multi per honorem escam et illecebras, una cum ea transgressionis hamum devorant? Qui nunc quidem stigmatici civitates oberrant, omnibus odio ac ludibrio, habiti tanquam Christi Domini propter paucillum argenti proditores; expuncti Christianorum albo, sicut Judas, apostolorum; a transgressoris appellatione noti, sicut a signis equi: qui se tantum trahi passi ad omnium peccatorum deterrimam provocationem (24), impuræ mox ac execrabilis impietatis doctorem secuti sunt.

Ita nimirum avaritia, juxta Apostolum, idololatRIA quoque efficitur, ac omnium radix malorum, innumera ex sese vitia progignens. Sicut enim ii qui aurum in sinu visceribusque terrę scrutantur, auream terram circa principem ac proprium generationis locum cumulatim repositam inveniri narrant, et aliquas inde velut venas in longum hinc inde produci, ac varie secari, sicut arborum a stipite late sese explicant ac diffundunt radices: ad eundem modum, multa hic video germina multosque surculos, una eademque radice avaritię conjunctos; ac sane haud inconveniens (25), quod sermo adversus avaritiam ab auro invenit exemplum atque imaginem. Hinc parricidam video genitoris capiti imminentem; nullaque venerandę canitię, vel paternę auctoritatis reverentia, ob longiorem senis vitam indignantem. Omnem enim copiam domi largiter suppetere videns, nec eorum quę visa afficiunt penes se dominium habens; cupiensque eorum ac deliciarum fieri dominus, paterna coangustatur dominatione ac potestate. Ac initio quidem silentium colit, alteque reconditum

²⁴ Leg. οὐκ ἀνοίκειον.

(24) *Deterrimam provocationem*, eis χαλεπωτάτην παταγήν. Velut conductum signum edito ex percussione sono: quod vocat Asterius bonorum ac honorum propositam spem, qua Julianus plurimum tentavit Christianos, ut ex Gregorii Theologi ac aliorum æqualium monumentis liquet. Suam auctor aperte ætatem significat, et ut ipsa Juliani ætate vixerit, eique fuerit superstes: obscuro tamen, multosne an paucos annos, sese ii excesserint. Indicat a Juliano, qui παραβάτης antononastice dictus est, factos ab eo desertores Christianę religionis, appellatos

ἰδοὺν γὰρ οἱ τῆς μερίδος ὄντες ποτὲ τῶν Χριστιανῶν, καὶ κοινωνοὶ τῶν μυστηρίων, πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων λατρείαν ἐλκυσθήσαν; οὐκ ἔρωτι τοῦ πολλὰ κτήσασθαι, καὶ κύριοι γενέσθαι τῶν ἀλλοτρίων; λαβόντες δὲ ὑποσχέσεις παρὰ τῶν ἀθίων καὶ ἀσεβῶν, ἡ ζωῆς ἀρχοντικῆς, ἡ περιουσίας τῆς ἐκ βασιλικῶν ταμειῶν, ὥσπερ ἱμάτιον ταχέως τὴν ὀρθοκρίαν μεταμφιέσαντο. Καὶ τὰ μὲν τῶν ἀνωτέρω χρόνων, τῆς ἡμετέρας ζωῆς μνήμη καὶ ἀκοή διεσώτατο καὶ ἐδίδαξεν. Ἔστιν δὲ ἃ καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς βίος τῇ περίρᾳ παρέδωκεν. Ὅτε γὰρ ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος, ὁ τὸ προσωπεῖον τοῦ Χριστιανοῦ ἀθρόον ἀποθέμενος, γυμνῶσας δὲ τὸ δῶμα τὸ καιρικόν, ὃ ἐν πολλῷ τῷ χρόνῳ καθυπεκρίνατο, αὐτὸς τε ἀναιδῶς ἐθυεν δαίμοσιν, καὶ τοῖς τοῦτο βουλομένοις ποιεῖν πολλὰ προσέθη τὰ γέγραφα, πόσοι τὴν Ἐκκλησίαν ἀφέντες, ἐπὶ τοὺς βωμῶν ἐδραμον; πόσοι δὲ, τὸ τῶν ἀξιωματῶν δόξαρ εἰσδεξάμενοι, μετ' ἐκείνων κατέπιον τὸ τῆς παραβάσεως ἀγκιστρον; Στιγματῖαι δὲ περινοστοῦσι κατὰ τὰς πόλεις, μισούμενοι· δακτυλοδεικτούμενοι προδοταὶ καὶ οὗτοι τοῦ Χριστοῦ δι' ὀλίγον ἀργύριον· ἐξόριστοι τοῦ καταλόγου τῶν Χριστιανῶν, ὡς Ἰουδαῖς τῶν ἀποστόλων· ἀπὸ τῆς προσσηγορίας τοῦ παραβάτου γνωριζόμενοι, ὡς ἀπὸ τῶν σημάντρων οἱ ἵπποι· ἐλκυσθέντες μόνον εἰς τὴν χαλεπωτάτην παταγήν πασῶν ἀμαρτιῶν, καὶ εὐθὺς ἀκολουθήσαντες τῷ τῆς βεβήλου καὶ μαρᾶς δυσσεβείας μυσταγωγῷ.

Ὅτω τοίνυν κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἡ πλεονεξία καὶ εἰδωλολατρεία γίνεται, καὶ ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἔστιν, ἀφ' ἑαυτῆς ἀμυθῆτους γεννῶσα κακίας. Ὡς γὰρ οἱ τὸν χρυσὸν ἐπὶ τῶν κόλπων τῆς γῆς ἀνιχνεύοντες, φασὶν τὴν χρυσίτην γῆν ἐπ' αὐτῆς μὲν τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς κυριωτάτης γενέσεως σωρηδὸν ἀποκεῖσθαι· ἐκεῖθεν δὲ ὥσπερ φλέβας τινὰς ἀπὸ τινος ἐνθεν καὶ ἐνθεν εἰς μακρὸν διήκειν, καὶ πολυσχιδῶς ἀποτείνεσθαι κατ' αὐτάς που τὰς ῥίζας τῶν δένδρων, τὰς ἐκ τοῦ πρέμνου διαπλουμένας· οὕτως κἀνταῦθα, πολλὰς βλέπων τὰς ἀποφύσεις, μὲν ῥίζα τῆς πλεονεξίας τὰς πάσας συνδεδεμένας εὐρίσκω. Καὶ μέντοι καὶ οὐκ ἂν οἰκείον ²⁵ εὖρεν ὁ λόγος πρὸς πλεονεξίαν ἐκ τοῦ χρυσοῦ τὸ ὑπόδειγμα. Ἐνταῦθεν ὁρῶ τὸν πατραλοῖαν τῆς κεφαλῆς τῆς γεννησάσης κατατολμῶντα· οὐκ αἰδοῦμενον δὲ οὔτε τὴν πολιάν, οὔτε τὸ πατρικὸν ἀξίωμα, ἀλλὰ τῇ ἐπὶ πλέον ζωῇ τοῦ γέροντος βαρούμενον. Πάντα γὰρ ὁρῶν ἐπὶ τῆς οἰκίας ἄφθονα, καὶ τὴν ἐξουσίαν τῶν βλεπομένων οὐκ ἔχων, ἐπιθυμῶν δὲ κύριος εἶναι αὐτῶν τε καὶ τῆς περιουσίας, στενοῦνται τῇ πατρικῇ αὐθεντείᾳ. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα σιωπᾷ, καὶ ἐν τῷ βάθει κατέχει τὴν νόσον·

Julianitas. Latini Julianum magis *Apostatam* vocant, quam transgressorem seu prævaricatorem, quod Græca vox παραβάτης sonat.

(25) *Haud sermo inconveniens*. Lego οὐκ ἀνοίκειον, quod et legit interpr., nec illud, οὐκ ἂν οἰκείον, aliud videatur quam scripturę vitium. Passim vero in antiquis quoque codicibus mala illa vocum, qua divisio qua contractio occurrit, ut sit opus iudicio, ad percipiendam mentem auctorum ac quid reipsa ii scripserint.

τῷ χρόνῳ δὲ τὴν ἐπιθυμίαν πλεονάσας, καὶ πληρω- A
θεὶς τὴν ψυχὴν, ἀθρόον ἐκρήγνυσιν τὴν κακίαν, ὡς
ἐπὶ τῶν σωλῆνων τὰ ὕδατα. Καὶ λοιπὸν ἐστὶν ἀφόρη-
τος τῷ πρεσβύτῃ, μονονουχὶ συνελαύνων αὐτὸν πρὸς
τοὺς τάφους ὑγιαίνοντα καὶ βαδίζοντα. Ἄν κούφως
ἀναβῇ τὸν ἵππον, ὑπερθαυμάζει· ἂν τροφῆς ἐρῶ-
μενέστερον μεταλάβῃ, γογγύζει· ἂν τοὺς οἰκέτας ἐω-
θινὸς διεγείρῃ πρὸς τὰς ὕπηρεσίας, τῇ ἐργηγόρῃ
καὶ τῇ δυνάμει τοῦ γέροντος ἄχθεται. Ἄν δὲ καὶ δω-
ρήσεται τι τῶν κειμηλίων, ἢ οἰκέτην ἀφῇ τῆς δου-
λείας, τότε δὴ τότε, καὶ λῆρος, καὶ παραπαίων, καὶ
τοὺς τῆς ζωῆς ὑπερβάς ἔρους, καὶ τῶν ἀλλοτρίων
σπαθητῆς, καὶ πᾶν βλάσφημον ἀκούων ἐμπαρ-
αινέται· διὰ τί μὴ ταχέως ἀπέθανεν, ἐγκαλού-
μενος.

Σὺς οὗτος, ὦ μιὰρὴ πλεονεξία, καρπός· παρὰ σοῦ
τὰ κέντρα λαμβάνων ὁ παῖς, πολέμιος γίνεται τοῦ
γεννήσαντος. Σὺ πληροῖς τὴν γῆν ληστῶν καὶ φονε-
τῶν, καταποντιστῶν δὲ θάλασσαν, τὰς πόλεις θορύ-
θων, τὰ δικαστήρια ψευδομαρτύρων, συκοφαντῶν,
προδοτῶν, συνηγόρων, δικαστῶν ἐκεῖ βεπόντων, ὅπου
δ' ἂν σὺ καθέλκῃς. Πλεονεξία, μήτηρ τῆς ἀνισό-
τητος, ἀνηλεῆς, μισάνθρωπος, ὁμοτάτη. Διὰ ταύ-
την ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος ἀνωμαλίας γέμει· καὶ οἱ
μὲν ἐκ τοῦ κόρου ναυτιῶσι τὴν περισσεῖαν τῶν κτη-
μάτων, ὅσον τροφὴν ἀπληστον ἀποδύζοντες· ἄλλοι
δὲ λιμῷ καὶ ἐνδείᾳ πιεζόμενοι κινδυνεύουσιν. Οἱ μὲν
ὑπ' ὀρόφοις χρυσοπάτοις κατὰκινεῖται, καὶ ὡς μι-
κρὰς πόλεις οἰκοῦσι τὰς οἰκίας, λουτροῖς καὶ οἰκοῖς
ποικίλοις, καὶ στοαῖς ἐπὶ μακρότατον διηκούσαις, C
καὶ παντοῖα πολυτελεῖα κεκοσμημένας· ἔτεροι δὲ δύο
δοκῶν σκέπην οὐκ ἔχουσιν· ἀλλ' ὅταν ἐν ὑπαίθρῳ
διαζῇν μὴ δύνωνται, ἢ πρὸς τὰς καμίνους καταφεύ-
γουσιν τῶν λουτρῶν, ἢ καὶ τοῖς βάλανεῦσι κακοξένοις
περιτυχόντες, παραπλησίως τοῖς χοίροις τὴν κόπρον
ὀρύττοντες, τὴν ἀναγκαίαν θέρμην ἑαυτοῖς μηχανῶν-
ται. Ἡ καὶ τὸ ὁμοῖον ζῶον, ὁ ἄνθρωπος, τοσαύτην
ἔχει τὴν διαφορὰν τῆς διαίτης πρὸς τὸ ὁμόφυλον·
οὐκ ἄλλου τινὸς τὴν ἀταξίαν ταύτην καὶ τὴν ἀνωμα-
λίαν, ἢ τῆς πλεονεξίας ἐπεισαγούσης. Ὁ μὲν γυ-
μνοῖς ἀσχημονεῖ μέλεσι· καὶ ὁ ἄλλος πρὸς τὸ τὴν
ἐσθῆτα δυσαρίθμητον ἔχειν, πορφυραῖς πλαξίν τοὺς
τοίχους ἐνδύει. Ὁ πέννης ἐπὶ ξυλλίνης τραπέζης ἄρτον
ἀπορεῖ διαθρῦσαι· καὶ ὁ τρυφῶν ἀργυρῇν τράπεζαν D
ἐλάσας εἰς πλάτος, τῷ στίλβοντι ψυχαγωγεῖται τῆς
βλῆς. Καὶ πίσω δικαιώτερον ἦν, τὸν μὲν ἐστιᾶσθαι
ἀρκοῦμενον τῇ ἄλλῃ τρυφῇ, τῆς τραπέζης δὲ τιμὴν
τῶν ἀπόρων εἶναι τρυφῆν¹¹· Ἄλλος γηραιὸς, καὶ βα-
δίζειν ἀδυνατῶν, ἢ διὰ τινὰ λύσθην χωλεύων, θvon οὐ
κέκτηται, ἀναγκαῖον τῆς χρείας δχημα· καὶ ἕτερος
διὰ πλῆθος τὰς ἀγέλας οὐ γνωρίζει τῶν ἵππων. Τῷ
μὲν ἔλαιον ἐνδεῖ πρὸς τὸ λύχνον ἀνάψαι· καὶ ἄλλος
μόναις ταῖς λυχναῖς πλουτεῖ. Ὁ μὲν ἐπὶ τοῦ ἐδά-
φους ἐρρίπτει· καὶ ὁ μάτην πλουτῶν, τῷ κόσμῳ τῆς
κλίνης περιστράπτεται, ἀργυρὰς σφαίρας ἐχούσης
καὶ ἀλύσεις ἀντὶ τῶν σχολίων. Ταῦτα τὰ τῆς ἀκροέστου

morbum retinet; dein vero aucta per tempus cupi-
ditate, ac animo jam tumente, repente malum pro-
rumpit, non aliter quam e fistulis ac canalibus
aquæ vis. Tum ille misero seni intolerabilis est,
vixque non valentem ac firmo gressu, ad sepulcrum
cogit ac effert. Si equum agileret conscendit, mirum
in modum miratur ac stupet; si largius, et ut bene
sanus, cibos sumit, fert ægre, secumque murmurat;
si famulos ad opera ac ministeria mane excitat,
vigilantiam bonamque valetudinem senis gemit ac
dolet. Quod si pignorum aliquid donaverit, aut ser-
vum manu miserit, tunc sane tunc, homo delirus ac
mentis emotæ audit, quique vitæ excesserit termi-
nos, ac alieni prodigus ac profusus: probrisque
omnibus ac maledictis proscinditur hoc male reus, B
quod non celerius vita functus sit.

Tui isti, scelerata avaritia, fructus. Tuis stimulis
provocatus filius, parenti efficitur hostis. Terram
repleas latronibus ac sicariis, mare piratis, urbes
turbis atque tumultibus, forum ac tribunalia falsis
testibus, calumniatoribus, proditoribus, advocatis,
judicibus eo propendentibus, quo tu pertraxeris.
Avaritia mater est inæqualitatis; inimisericors, in-
humana, summe crudelis. Per hanc mortalium vita
dispar omnino ac inæqualis est; ac alii quidem
superfluarum satietate opum velut nauseant, ac si
cibum quo se nimium ingurgitaverint, evomant; alii
fame ac penuria pressi, in extremo pene discrimine
versantur. Illi sub auratis tectis recumbunt, domos-
que incolunt ad instar minorum urbium, balneis, C
subdomibusque variis, ac porticibus inmensum
productis, omnis denique generis magnifico orna-
tas cultu; illi contra, ne duo quidem tigna quibus
teganur, habent; cumque sub dio perdurare ne-
queunt, vel ad caminos balnearum confugiant, vel,
si in balneatores inhospitales inciderint, haud ab-
simili ac suæ ratione, fodientes flum, necessarium
sibi calorem procurant. Ac vero, ut eadem honoris
prærogativa auctum animal, homo, diversa adeo
vitæ ratione, a contribuli agat homine; tantæque
illius perturbationis ac inæqualitatis, una auctrix ac
causa, avaritia est. Ab hac est, ut alius contra de-
corum pene nudus; alius præter innumeras ad
usum corporis vestes, parietes ipsos purpura velat.
D Pauper, ne panem quidem habet, quem in lignea
mensa frangat; cum mollis ac delicatus fulgore la-
tissimæ ex argento mensæ, quam opere ductili fi-
eri curavit, mentem et oculos pascat. At quanto
fuerat æquius, illo laute quidem ac opipare epu-
lante, cæterasque delicias ad satietatem usurpante,
mensæ pretium in delicias converti pauperum?
Alius ætate fessus, ac infirmo gressu, vel aliquo
claudus vitio, ne asinum quidem necessarium ve-
ctorem possidet; alius ipsos equorum greges ob
multitudinem ignorat. Huic oleum ad lychnum de-
est: ille ab ipsis luminibus ac candelabris dives
censeri potest. Hic in nudo solo projectus est; ille

¹¹ ἴσ. τροφῆν.

inanes divitias⁵⁵ jactitans, lecti fulgoribus undequaque coruscat, cujus sint argentæ sphæræ, exque eodem catenæ metallo vice funium. Tales nimirum inexplebilis avaritiæ effectus. Nisi enim ea inæqualitatem mundo invexisset, haudquaquam illæ essent eum exsuperantiæ, tum defectus ac inanitates, nec nobis vita ac lacrymabilis redderetur.

Hinc homines naturali mutua abjecta amicitia, ferrum acuunt, acies instruunt, ac summa cum immanitate tanquam bestię inter se committunt. Cætera deinceps quis enarraverit? Muri validi ac excelsi machinis conquassantur, urbes expugnantur, uxores abducuntur, liberi in servitutem rediguntur, agri vastantur ac desolantur, arboribus ipsis, tanquam hominibus illatæ reis injuriæ, haud temperatur; multi florente ætate jugulantur, rivique sanguinis a strage cadaverum miserabili fluunt atque volvuntur; facultates denique ac fortunæ eorum, qui victi fuerint, victoribus cedunt. Quid deinde? Viduarum lamenta, pupillorum fletus, cum parentes suos, tum amissam lugentium libertatem. Qui nadiustertius, multarum magnarumque divitiarum possessione pollebat, tum frustum panis dextera exporrecta mendicat. Qui plures servos textrinx addictos, adesque vestibus refertas habuerat, lacero detrimento tectus panniculo, servitum ipso servit, aquam necessariis usibus convehit, ab equili stercora abradit, fœdisque mancipatur ejusmodi ministeriis. Alia sexcenta mala sunt, quæ non licet summam oratione complecti. Horum autem omnium origo, causaque, ac radix, plus habendi cupiditas, ac iniquus bonorum alienorum amor. Hanc affectionem ut quis hominum exegerit animis, nihil erit quod velet quin in alta pace ac tranquille vivamus, omneque ab humana vita bellum, ac turbatio exsulet. Quapropter etiam Dominus hanc sedulo ægritudinem suis monitis curat, dum alias quidem affirmat, non posse nos Deo servire et munitione⁵⁶; alias autem, divitem illum miserum pronuntiat, qui in crustum moriturus, diurni temporis sibimet designabat delicias⁵⁷; ac cum denique eum docet perfectum, qui sua omnia pauperibus erogans⁵⁸, ultro ad inopem philosophiam, matrem illam virtutis ac contubernalem, transiit.

Verum hic mihi vel silentium consuetae eas voces audire videor, quibus plerumque doctoribus obstrepunt: Et quomodo, inquirunt, vitam sustentabimus, si nulla sit rei familiaris cura? Quomodo necessaria comparare valebimus? quomodo vel æs alienum dissolvetur, vel mutuum petenti dabitur, si tuo omnes obsecuti consilio, paupertatem amplexi fuerimus? Infidelis verbum hoc: insipientis vox, ac ejus qui nesciat, habere nos Dominum, Deum, vitæ gubernatorem ac dispensatorem, qui creatis abs se animantibus necessaria, cum alimenta suppeditet, tum tegumenta. Divina enim providentia fovet ac

A πλεονεξίας αποτελέσματα. Εἰ γὰρ μὴ εἰσῆγαγεν εἰς τὸν βίον τὴν ἀνισότητά, οὐκ ἂν αὐταὶ ἦσαν τῆς ἀνωμαλίας αἱ ἐξοχαὶ καὶ κοιλότητες, οὐδ' ἂν αἱ ποικιλαι συμφοραὶ ἀηδῇ καὶ πολὺδακρυον τὴν ζωὴν ἡμῶν ἀειργάζοντο.

variis adeo cladibus ac calamitatibus, injucunda

Ἐντεῦθεν τὴν φυσικὴν πρὸς ἀλλήλους φιλίαν ἀπέωλεσαν ἄνθρωποι, καὶ σίδηρον ἀκονῶσι, καὶ συγκροτοῦσι παρατάξεις, καὶ ὥσπερ τινὰ θηρία μετὰ πολλῆς τῆς ἀγριότητος ἀλλήλοις συνάπτουσι. Τὰ δὲ ἀκόλουθα τοῖς πῶς ἂν τις καὶ ἐξηγήσαιο; Τείχη καρτερὰ τοῖς μηχανήμασι κατασείεται, καὶ πόλεις ἀλίσκονται, καὶ γυναῖκες ἄγονται, καὶ παῖδες ἀνδραποδίζονται· τέμνεται γῆ καὶ κείρεται, καὶ τὰ δένδρα πολεμοῦνται ὡς ἀδικήσαντες ἄνθρωποι· φόνος δὲ τῶν ἐν ἀκμῇ πολλὸς, καὶ οἱ τοῦ αἵματος βύακες ἀποβρέουσι τῶν ἀθλῶν σωματίων· ὁ δὲ πλοῦτος τῶν ἡττηθέντων, ἀθλον τῶν κρατησάντων. Ἐπὶ τοῖς ὀδυρμοῖς χρείας, ὄρφανῶν δάκρυα, καὶ πατέρας ὁμοῦ καὶ τὴν ἐλευθερίαν θρηνοῦντων· ὁ δὲ πρῶτον κύριος πλούτου πολλοῦ, ἄρτου μεταίτελ' ἐμάχος, προτείνων τὴν δεξιάν· καὶ ὁ πολλοὺς ἔχων δούλους ὑφάντας, καὶ οἰκίας γεμούσας ἐσθῆτων, ῥάκια περικυβημένους δουλεύει, ὕδωρ πρὸς ἀνάγκην κομίζων, καὶ τοῦ ἱππῶνος ἀποξύνων τὴν κόπρον, καὶ ταῖς αἰσχροῖς ὑπηρεσίαις διακονούμενος· ἄλλα μυρία κακὰ, ἃ περιλαβεῖν ἀθρόως ἀδύνατον. Τοῦτων δὲ πάντων ἀρχὴ, καὶ αἰτία, καὶ ῥίζα, ἡ τοῦ πλείονος ἐπιθυμία, ἔρως ἄδικος τῶν ἀλλοτρίων κτημάτων. Εἰ δὲ τις τοῦτο τὸ πάθος τῶν ἀνθρώπων ἐξέκοιεν, οὐδὲν ἐκώλυεν εἰρήνην μὲν τῷ βίῳ βαθεῖαν ἐμπολιτεῦσθαι, πολέμους δὲ καὶ ταραχὰς ἐξ ἀνθρώπων φυγαδευθῆναι, ἐπανελθεῖν δὲ πάντας ἐπὶ τὴν κατὰ φύσιν στοργὴν καὶ φιλίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐπιμελῶς τοῖς παραγγέλμασι ταύτῃ ἐξίταται τὴν νόσον, ποτὲ μὲν ἀποφαινόμενος· Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεῦν, καὶ τῷ μαμωνᾷ· ποτὲ δὲ τὸν πλοῦσιον ἐκείνον ἀθλίον ἀποφαίνων, τὸν τῇ ἐξῆς τελευτᾶν μέλλοντα, καὶ τὴν μακροχρόνιον ἀπόλαυσιν τὴν τρυφῆς ἐαυτοῦ προτυποῦντα· καὶ ἀλλαχοῦ τὸν τέλειον ἐκείνον εἶναι διδάσκων, ὅς ἂν πάντων, ὧν ἔχει, τοῖς δεομένοις παραχωρήσας, πρὸς τὴν ἀκτήμονα φιλοσοφίαν αὐτομολήσει, τὴν μητέρα τῆς ἀρετῆς καὶ ὁμοσκευον.

D

Ἀλλὰ μοι δοκῶ καὶ σιωπῶντων ἀκούειν τῶν ἐν συνηθείας τὰ τοιαῦτα φεγγομένων πρὸς τοὺς διδάσκοντας· Καὶ πῶς πρὸς τὸν βίον διατελέσομεν, εἴ ἡ κτήσις τῶν χρημάτων ἀμεληθεῖ; πῶς δὲ ταῖς χρεῖαις ἐπαρκέσομεν; πῶς λυθῆσεται δάνεισμα; πῶς δὲ καὶ δοθήσεται δάνος τῷ ζητοῦντι, ἂν πάντες ὦμεν διὰ τὴν σὴν παραίνεσιν ἀποροί; Ἀπίστου τὸ ῥῆμα, ἀσύνητος ἡ φωνή, οὐκ εἰδότες, ὅτι Δεσπότην ἔχομεν τὸν Θεόν, οἰκονόμον τοῦ βίου, τῷ γενομένῳ ζῶντι παρ' ἐαυτοῦ χορηγοῦντα τὰ χρήσιμα, καὶ τοὺς ἀναγκαίους πορισμοὺς τῆς τροφῆς, καὶ τῶν σκεπασμάτων τὴν χρείαν. Ἡ γὰρ πρόνοια τοῦ Θεοῦ

⁵⁵ Luc. xvi, 13. ⁵⁶ Luc. xii, 20. ⁵⁷ Matth. xix, 21.

τῶν οἰκείων ποιημάτων ἐστὶν περιεκτική· καὶ τὸν Α πίστει πλουτοῦντα, πένιας οὐδεπώποτε κατέσχεν συμφορά. Ἐν δὲ τῶν θείων προκομίσας λόγων εἰς ἀπόδειξιν τοῦ προκειμένου, ἱκανὴν, ὡς οἶμαι, μαρτυρίαν παρέξω.

Ἐν τῇ τῶν Βασιλειῶν ἱστορίᾳ γυνὴ τις ἀναγράφεται χήρᾳ, βαρυνομένη λίαν τῇ συμφορᾷ τῆς μονώσεως. Ἐπολιόρχει δὲ αὐτὴν δανειστής φιλάργυρος καὶ μισάνθρωπος, ἐνέχυρον τοὺς υἱοὺς ἀφαιρούμενος, οὓς μόνους εἶχεν ἀντὶ πάντων ἡ μήτηρ. Ἐπεὶ δὲ εἰς ἀμηχανίαν αὐτῇ περιεστήκει τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐδεὶς ἠλέει τῶν ἐχόντων χρυσίον, ἦλθεν πρὸς τὴν ἔχοντα φιλανθρωπίαν καὶ πίστιν. Ἐλισσαῖος δὲ οὗτος ἦν ὁ προφήτης, ἀνὴρ ἀκτήμων τῶν γηίνων ὑλῶν, καὶ περισσευόμενος τῆς ἀσωμάτου περιουσίας· φιλόσοφος ἐξ ἀροτῆρων, δοικὸς, ἀνέστιος, μονοεῖμων· νειωτὴ μὲν κληρονομήσας, τὴν δὲ κληρονομίαν λαθὼν μελωτὴν εὖωνον, καὶ εὐλογίαν ἀόρατον, τοῦ πυρίνου ὄρματος ἐκπεσοῦσαν. Οὐ μὴν ἀπρακτον τὴν ἰκτέτην ἀπέπεμψεν, οὐδὲ ἀπέγνω τῆς βοηθείας, ἐπειδὴ μὴ παρῇν τὸ ζητούμενον· οὐδὲ εἶπεν ἀγεννῆ τινα καὶ ἀπίστα ῥήματα, ὡς εἰς τῶν πολλῶν. Καὶ πόθεν ἐμοὶ ἀργύριον, ὥστε διαλύσαι τὸ ὄφλημα; Ὡς περ δὲ ἄριστος ἰατρός, καὶ φαρμάκων μὴ παρόντων, ἐξ ἐπινοιῶν παραδόξων εὖρε τῇ νόσῳ τὴν ἰασιν, καὶ, *Τί σοι, φησὶν, ἐπὶ τῆς οἰκίας, ὦ γύναι;* Μνημόνευσον, εἴ τι καὶ ὀλίγον ἔνδον τυγχάνει. Οὐδεὶς γὰρ οὕτως πένης, ὡς καθάπαξ μηδενὸς κύριος εἶναι. Ὡς δὲ εἶπεν, ὅτι κεράμιόν ἐστιν, καὶ λείψανον ἐν αὐτῷ βραχὺ ἔλατον· Παρασκευάσόν μοι, εἶπεν, πλήθος ἄγγεων. Καὶ ἡ μὲν ὑπὸ τρέπισεν· ὁ δὲ δι' αὐτῆς ἐπλήρωσεν, καὶ τῷ δανειστῇ διελύθη τὸ ὄφλημα· ἡ δὲ γυνὴ ἀπῆλθεν, ἐξ ἀπόρων εὐροῦσα τὸν πόρον. Τὸ γὰρ ὀλίγιστον ἔλαιον, ὃ εἶναι παρ' αὐτῇ εἶπεν πρὸς τὸν προφήτην, ἐπήγαγεν ἐκ τοῦ παραδόξου, καὶ πάντας τοὺς εὐτρεπισθέντας ἀμφορίσκους ἐπλήρωσεν· ἔσθη δὲ τότε τῆς ῥύσεως, ὅτε ἄγγετον οὐκ ἔτι ἦν τὸ δεχόμενον· καὶ τῇ χρεῖᾳ συνεμετρήθη ἡ χάρις. Ἀληθῶς ἔλαιον ἔκεινο, ὃ φυτὸν οὐκ ἐκαρποφόρησεν, ἀλλ' οἱ τοῦ Θεοῦ οἰκτιρμοὶ ἐγεώργησαν. Ταύτην ὠνήσασθε τὴν ἐπιστήμην, εἰ δύνασθε, οἱ ἀπὸ ἡλίου ἀνίσχοντες, μέχρι καὶ δυσμέμου, βασιλεῖς, δυνάσται, πλούσιοι. Οἱ σοφοὶ τῆς ἐγκοσμίου σοφίας, κτήσασθε τοῦ ἀπὸ ἀροτῆρων προφήτου τὸ χάρισμα, ὃ ἀναφαίρετον τῷ λαθόντι συνῇ. Τὰ γὰρ τῆς ὑμετέρας σπουδῆς κτήματα μυρίους ἔχει παρακειμένους τῆς ἀπωλείας κινδύνους· ληστὰς τοιχωρυχοῦντας, τυράννους ἀρπάζοντας, καὶ συκοφάντας ἐπιβουλεύοντας· θάλασσαν καταποντίζουσαν, καὶ γῆν ὑπερβήγγυμην τοῖς χάσμασιν. Ἐστὼ τοίνυν ἑλπίς καὶ ταμειὸν ἀνθρώποις ἡ τοῦ Θεοῦ δεξιὰ, ἡ τὸν λαὸν Αἰγύπτου ἐξαγαγοῦσα, καὶ ἐν ἐρήμῳ χώρᾳ τὴν εὐθηνίαν τῶν ἀγαθῶν χορηγήσασα· ἡ τῷ Δανιὴλ ἀγαγοῦσα τὸν Ἀμδα-

tuctur sua opera; nec unquam in fide divitem oppressit paupertatis ærumna. Ubi autem exemplum unum ex Scriptura ad rei astruendam fidem protulero, satis, reor, testatam illam reddidero.

In Regnorum historia mulier quedam vidua descripta est, afflicta valde pro solitudine²⁶. Hanc avarus ac inhumanus urgebat fenerator, ipsas quoque pignoris loco ablaturus proles, quas præter nihil miseræ reliquum erat. Itaque cum in extremas esset redacta angustias, ac nemo quisquam ditiorum miseratione tangeretur, ad hominem adiit humanitate ac fide ornatum. Eliseus hic erat propheta, terrenis quidem bonis carens, incorporeis autem ac cælestibus copiose instructus; philosophus ab aratro, sine domo ac lare; veste una ac simplici utens; nuper quidem auctus hæreditate, ea tamen vilis duntaxat pretii melotæ, invisibilisque benedictionis igneo curru delapsæ²⁷. Haud enim vero supplicem, re infecta, remisit, nec de auxilio continuo desperavit, quod non esset in promptu quod quærebatur; nec verba quædam degeneris ac diffidentis animi protulit, ac qualia unus quispiam e vulgo: Unde vero mihi pecunia ut solvendo sim? Ut autem peritissimus medicus, tametsi medicamenta ad manum non erant, subtili invento, morbi remedium novum excogitavit; et: *Quid habes, inquit, mulier, in domo tua*²⁸? Dic, sodes, si quid tibi in ea reliquum est. Nec enim quisquam adeo pauper, ut nullius plane rei dominus sit. Ubi vero respondit, vas esse fictile cum oleo pauxillo: Fac, ait, multa mihi vasa pares. Et ipsa quidem paravit; ille autem ejus ministerio implevit: ac debitum quidem feneratori persolutum est; mulier vero ex deploratis rebus iter secundis inveniens, discessit: nam pauxillum illud olei, quod se penes esse prophetæ dixerat, in modum fontis inopinato scaturivit, omnesque quotquot illa paraverat amphoras, replevit; ac tum demum flere desiit, cum vasa defuissent ad recipiendum; Deique illud beneficium indigentia æquatium est. Vere oleum illud (26), quod non arbor ac olea produxit, sed Dei misericordia edidit! Hanc vobis, si licet, comparate scientiam, quicumque, quam late patet Oriens et Occidens, uspiam estis; reges, dynastæ, divites. Vos mundanæ sapientiæ consulti, prophetæ illud ab aratro donum acquirite, quod ab eo qui accepisset non poterat auferri, eique semper comes erat. Quæ enim bona comparare studeatis, innumerabilibus periculis exposita sunt; latronibus parietum perfussoribus; tyrannis raptoribus; sycophantis insidiatoribus; mari haurienti fluctibus; terræ hiatus dehiscenti. Spes ergo nostra ac penu, Dei sit dextera: quæ Judaicum po-

²⁶ IV Reg. iv, 1 sqq. ²⁷ IV Reg. ii, 14. ²⁸ IV Reg. iv, 2.

(26) Vere oleum illud. Allusio est ad vocem ἔλαιο, quod est misericordia, a qua τὸ ἔλαιον, quoddam velut paranomasia dictum sit: ut istud esset eximie ἔλαιον· quia a Dei ipsa misericordia velut manasset, non ab olea esset ortum. Ubique

Asterius divinum quid ac summe cultum præfert in descriptionibus suis. Interpres ita reddit, ut ne vestigium exprimat illius acuminis: ac ne sensus quidem in eo auctori constat ullus.

pulum ex Ægypto eduxit⁶⁰, atque in deserto afflictum bona ei suppediavit; quæ Danieli Habacuc stitit⁶¹, abjectumque, ac maternis abdicatum ulnis, Ismaelem servavit⁶²: quæ omnis ætatis hominibus (27) annonam subministravit, ac demum quinque hordeaceos panes instar messis immensæ⁶³, ut singuli millenorum hominum famem satiarint, singulosque præterea cophinos reliquiis adimplerint, adauxit. Deo autem nostro sit laus et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IV.

Sermo adversus Kalendarum festum (28).

Duo pariter, hesternus hodiernusque dies, festa conjungunt nihil inter se cognata ac congruentia; secusque omnino, diversa plane, atque contraria. Alterum enim externarum sordium est, multam mammonæ pecuniam colligens, sordidamque aliam ac illiberalem nundinationem convemens; alterum, sacræ ac veræ religionis, conjunctionem cum Deo, ac vitæ depurgatæ virtutem docens. Quia vero complures, inanis observantiæ delicias ac studia præhabentes, sacro in ecclesia conventui ac concioni non interfuere: age nunc, fatuam illam ac noxiam delectationem, phrenitidis instar inter risum ac jocum necantem, sermonis vi ex animis ejicere conemur. In quo Salomonis quidem dicendi modum et institutum opportune mihi videor posse me imitari: nam et ille monens juvenes, ut diligenter ab intemperantiæ sibi laqueis caveant, quo plus roboris ac nervorum orationi insit, intemperantiæ personam perditæ ac damnatæ vitæ mulieri tribuit; omnemque ejus improbitatem traducens, ac velut marmori insculpens, his qui ejus illecebris inescantur, dignam quam odio prosequantur, ostendit⁶⁴. Quare et ego festi hujus humani profanique, ob oculos vanitatem dicendo ponens, ejus studiosos ac amatores, ab erroneo hoc studio deterrere ac revocare conabor.

⁶⁰ Exod. xiv, etc. ⁶¹ Dan. xiv, 55. ⁶² Gen. xxi, 49. ⁶³ Joan. vi, 9. ⁶⁴ Prov. v, 6, 7

(27) *Omnis ætatis hominibus*, etc. Ipsum est quod Augustinus ad eum Joannis locum universalis Dei providentiæ miraculum extollit, majus illud quam illa panum multiplicatio, tametsi nemo miretur, quia consuetum. Male prorsus interpres ad Judæos restringit, cum ita reddit: *Quæ Judæis per singulas ætates opitulata fuit*. Ubi etiam non bene expressa vox ἐπαρκέσασαν, juxta quod loci ratio exigit. Fuerat in istis exercendus Ducæi calamus, ut voluisset audire omni parte recognitor accuratus.

(28) Festum hoc can. 62 Trullano aboletur, cum ita Patres sanciant: Τὰς οὕτω λεγομένας Καλάνδας, καὶ τὰ λεγόμενα Βοτὰ, καὶ τὰ καλούμενα Βρουμάλια, καὶ τὴν ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ Μαρτίου μηνὸς ἡμέρᾳ ἐπιτελουμένην πανήγυριν, καθάπαξ ἐκ τῆς τῶν πιστῶν πολιτείας περιαιρεθῆναι βουλόμεθα. *Kalendas quæ dicuntur, et quæ dicuntur Vota, et Brumalia quæ vocantur, et qui in primo Martii mensis die fit, conventum, ex fidelium universitate omnino tolli volumus*. Id sane merito, ut profana festivitas, multa adeo fœda ac aliena a ratione haberet, quanta Asterius exaggerat. Nihil certe Christiana dignum pietate; plena omnia furore, avaritia, aliisque malis habebat. Balsamo, cum ad eum can. dicit, malum hoc οὐκ ἀρχαῖοπαράδοτον, non antiquæ esse traditionis, sed indulgentia Theophylacti patriarchæ filii

κοῦμ. καὶ τὸν Ἰσμαὴλ σῶσασα, τῆς μητρικῆς ἀγκάλῃς ἀπορρίψεντα· καὶ τοῖς καθ' ἐκάστην γενεάν ἐπαρκέσασα· καὶ τελευταῖον πέντε κριθίνους ἄρτους, ὡς ἄπειρον γεωργίαν πληθύνασα, ἵνα ὁ εἶς ἄρτος χιλίων ἀνδρῶν πεινῶντων πληρώσῃ γαστέρα, καὶ πρὸς γε κόρινον τῶν λειψάνων. Τῷ δὲ Θεῷ ἡμῶν ἡ δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Δ'.

Λόγος κατηγορικὸς τῆς ἑορτῆς τῶν Καλανδῶν.

Δύο κατὰ ταυτὸν ἔορται συνδράμον ἐπὶ τῆς χριστῆς καὶ τῆς ἐνεστώσης ἡμέρας, οὐ σύμφωνοί τε καὶ ἀδελφοί, πᾶν δὲ τούναντιον ἐχθρῶς τε καὶ ἐναντίως ἔχουσαι πρὸς ἀλλήλας. Ἡ μὲν γὰρ ἐστὶν τοῦ ἐξωθεν συρφετοῦ, πολὺ συνάγουσα τοῦ μαμωνᾶ τὸ ἀργύριον, καὶ τὴν ἄλλην καπηλείαν ἐφελεχομένην, τὴν ἀγοραῖόν τε καὶ ἀνελεύθερον· ἡ δὲ τῆς ἀγίας καὶ ἀληθοῦς θρησκείας, οἰκείωσιν τὴν πρὸς Θεὸν, καὶ τοῦ κεκαθαρμένου βίου τὴν ἀρετὴν ἐκπαιδεύουσα. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ προτιμῶντες τὴν ἐκ τῆς ματαιότητος τρυφὴν καὶ ἀσχολίαν, ἀπελείφθησαν τοῦ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν συλλόγου, φέρε, τὴν μωρὰν καὶ βλάπτουσαν τέρψιν λόγῳ τῶν ψυχῶν ἀπελάσωμεν, ὥσπερ τινὰ φρενίτιν ἐν τῷ γελᾶν καὶ παίζειν τὸν θάνατον ἀγούσαν. Ἐν καιρῷ δ' ἂν τὸν Σολομῶντα ζηλώσαιμι τῆς τοῦ λόγου μεταχειρήσεως. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος συμβουλευῶν τοῖς νέοις ἀσφαλῶς ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν παγίδων τῆς ἀκολασίας τηρεῖν, ἵνα δραστήριον καὶ ἐνεργὴ ἑαυτοῦ νοθεσίαν ἐργάσθαι, προσωποποιεῖ τὴν ἀκολασίαν εἰς γυναῖκα κατεγνωσμένην· πᾶσαν δὲ τὴν κακίαν αὐτῆς στηλιτεύων, οὕτως μίσους ἀξίαν ἀποφαίνει τοῖς δελεαζομένοις. Διὸ καὶ τὴν ματαιότητα τῆς ἀνθρωπικῆς ἑορτῆς ὑποδείξας τῷ λόγῳ, πειράσσομαι τοὺς ἐραστὰς ἐκείνης ἀποστήσαι τῆς πεπλανημένης σπουδῆς.

Romani Lecapeni imperatoris invectum; non potest de prima accipi institutione, sed de aboliti institutione, cum ille nedom Asterio, sed et Trullano conventu multo junior sit. Fabulosa sunt, quæ tradit illic idem Balsamo, de tribus viris apud Romanos sapientiæ laude inclutis, quorum ii consilio ac prudentia liberati a fame, in eorum memoriam, exque eorum nomine, Kalendas, Idus ac Nonas, consecraverint. Nullam ego aliam rationem primo celebrantium animis insedis arbitror, præter insinuatam ab Asterio; nempe ut velut encenia incunctis anni celebrarent, sibi quoque mutuo fausta imprearentur, atque adeo xenis ac munusculis quibusdam vicissim se devincerent, iisque humanam ac civilem societatem foverent: quæ omnia bona erant, ut castigato usu constitissent: nec Hebræorum a Deo institutis Neomeniis admodum dissimilia, unde nec desunt pia monumenta Patrum in diem indictionis, qua novum annum antiquo ritu Græci ac fere Orientales auspicarentur mense Septembri: sive tunc abusu insolito perpetrarentur, quæ Asterius hic exagitat, sive potius Kalendis Januarii, aut etiam Martii, quas omnium celeberrimas gentilitio fere ritu in Oriente Trullani Patres speciatim damnant. De indictione ac Kalendis Ceramei interpretis ac illustratoris, ad ejus eo titulo hominiam.

ἑορτῆς τοίνυν πανδήμου οὗτος ὁ θεσμός καὶ ὁ νόμος· πρῶτον μὲν φανερόν σκοπὸν εἶναι πανηγύρεως· ἔπειτα κοινὴν εἶναι πάντων εὐφροσύνην, καὶ μὴ μέρος μὲν ἔδουσαι, τὸ δὲ λειπόμενον ἐν λύπῃ καὶ κατηφείᾳ διάγειν. Τοῦτο γὰρ πολέμου μάλλον ἢ ἑορτῆς ἔξαιρετον· ἐπειδὴ περ ἐπάναγκας τοὺς μὲν κρατήσαντας ἐμπομπεῦειν τῇ νίκῃ, τοὺς δ' ἡττηθέντας δακρύειν τὴν συμφορὰν. Ἐπειδὴ ὅ γε τούτων τῶν ἡμερῶν, πρῶτον μὲν τὸ ἐπὶ τίσι τελεῖται ἡ πανήγυρις, ἄδελον. Μῦθοι γὰρ λέγονται πολλοί, ἀλλήλων ἀνατρεπτικοί· ἀληθὲς δὲ οὐδὲν. Εἴτα, ὀλίγους μὲν εὐφραϊνομένους βλέπω· ἀνωμένους δὲ τοὺς πολλοὺς, καὶ εὐπρεπεῖ ἑτερότῃ τὴν λύπην ἐπισκιάζουσιν· πάντα δὲ θορύβου γέμοντα καὶ ταραχῆς, καὶ τὸ πλῆθος πρὸς ἑαυτῷ εἰκὴ ὠθιζόμενον.

Ἀνάμνησις ἐστὶν καὶ εὐφροσύνη ἐνιαυτοῦ. Ποία εὐφροσύνη, ἄνθρωπε; Πρῶτον, ὅταν ἐννοήσω ὅτι τῆς συντυχίας τὸ σχῆμα, οἷόν ἐστιν, καὶ ὅπως ὑποπτον, καὶ οὐ φιλικόν! Ἀδρανεῖ τῇ φωνῇ καὶ λεπτῇ ἢ προσγορία πρόεισι τῶν χειλέων· εἴτα ἀκολουθεῖ φιλημα, τοῦ λήμματος προοίμιον· καὶ φιλεῖται μὲν τὸ στόμα, ἀγαπᾶται δὲ τὸ νόμισμα· τὸ σχῆμα διαθέσεως, καὶ τὸ ἔργον πλεονεξίας. Ἐνθα δὲ καθαρὰ φίλια καὶ ἀδολος, ἀμισθοὶ καὶ ἀκερδεῖς εἰσιν αἱ φιλοφρονήσεις. Περιφέρεται γοῦν πολὺ πανταχοῦ, καὶ δίδεται τὸ χρυσίον· πρόφασις δὲ δικαία καὶ εὐπρεπὴς τοῦ λήμματος, οὔτε ἐστὶν, οὔτε λέγεται. Γάμος οὐκ ἐστὶν, ἵνα νυμφίου τις γαύρου καλέσῃ φιλοτιμίαν. Ἐλεημοσύνην οὐκ ἔχω καλεῖν τὴν δαπάνην· οὐδεὶς γὰρ πένης ἀφίεται συμφορᾷ. Συνάλλαγμα οὐκ ἂν τις καλέσειεν τὸ γινόμενον· οὐδὲν γὰρ διαμείδουσι πρὸς ἀλλήλους τὸ πλῆθος. Δωρεάν δὲ εἰπεῖν, οὐδὲ μέχρι ὅτου δίκαιον, ἐνθα συνέξουσιν ἀνάγκῃ τῇ δόσει. Τί τοίνυν, ἢ τὴν ἑορτὴν καλέσωμεν, ἢ τὰ ἐν ταύτῃ δαπανώμενα; Ἐγὼ μὲν οὐχ εὐρίσκω. Εἶπατε δὲ, οἱ περὶ αὐτὴν ἐσπουδαχότες· ὁδοὶ λόγον, ὡς ἡμεῖς, τῶν ἀληθινῶν καὶ κατὰ Θεὸν πανηγύρεων. Γενέθλιον ἑορτάζομεν, ἐπειδὴ τὰ ἐν σαρκὶ Θεοφάνια κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἔδειξεν ἡμῖν ὁ Θεός. Φῶτα πανήγυριν ἄγομεν, ἐπειδὴ τῇ τῶν ἁμαρτημάτων ἀφέσει, οἷον ἐκ σκοτεινοῦ τινος δεσμοτηρίου τοῦ προτέρου βίου, πρὸς τὸν φωτεινὸν καὶ ἀνεύθυνον ἀναγόμεθα. Καλλωπιζόμεθα πάλιν, καὶ χαίροντες ἐμπομπεῦμεν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Ἀναστάσεως· τὴν γὰρ ἀφθαρσίαν ἡμῖν, καὶ τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον δηλοῖ μετακόσμησιν. Οὕτως ταύτας ἑορτάζομεν, οὕτως τὰς ἐφεξῆς· καὶ παντὸς ἀνθρωπικοῦ πράγματος λόγος ἡγεῖται· οὐ δὲ αἰτία καὶ σκοπὸς ἀπείσιν, λῆρος τοῦτο καὶ φλῆναφος. A

summam, humano omni negotio præit ratio; ac si il vero meræ nugæ est ac ineptiæ. B

Ὁ τῆς ἀτοπίας! Πάντες κεχηγνότες περινοστοῦσι, τὰ παρ' ἀλλήλων ἐλπίζοντες. Οἱ δύντες λυποῦνται· οἱ λαθόντες οὐ κατέχουσι. Μεταβαίνει γὰρ εἰς ἀλλήλους τὸ λῆμμα· καὶ ὁ παρὰ τοῦ ὑπευθύνου δεξάμενος, δίδωσι τῷ μελίζοντι. Ἄστατον δὲ ἐστὶν τὸ τῆς ἡμέρας ταύτης χρυσίον, ὥσπερ ἢ τῶν παιζόντων σφαῖρα,

Hæc itaque publici festi lex est: primum, ut certus sit ac manifestus ejus scopus; tum, ut sit omnium communis lætitia, non ut aliqui in gaudio sint, cæteri in mœrore ac luctu. Id enim bello magis, quam festo congruit; in quod necesse est victores exsultare, seque ex victoria magnifice efferre; victos vero cladem suam ac calamitatem deplorare. Enimvero, quod ad istos dies spectat, obscurum est ac incertum, quæ ex causa celebritas instituta sit. Nam fabulæ, quæ multæ narrantur, sese invicem facile subvertunt, nec quidquam veri habent. Deinde, cum paucos admodum gaudii compotes, tum plures longe tristes animique ægros video, quanquam læta serenaque fronte dolorem tegunt atque obumbrant: omnia denique strepitu plena ac tumultu, turbamque mutuo se temere impellentem.

At est anniuentis læta quædam recordatio. Quam læta, quæso, hone vir? Primum ut congressus imaginem cogitaverimus, qualis illa rogo; utque plena suspicionis, ac minime amica! Salutatio tenui inclinataque voce labiis profertur; succeditque osculum muneris initium; ac suavium quidem pangitur; pecunia autem expetitur: obtentuque charitatis, avaritiæ litatur. Nam pura ac sincera amicitia, humanitatis officia non vendit; gratis præstat ac citra mercedem. Circumfertur itaque passim ac donatur auri magna copia; nullo tamen justo aliquo vel specioso donationis titulo ac prætextu. Nuptiæ non sunt, nec superbientis ambitionem sponsi vocare potes. Nec est idem quod eleemosynam sumptum illum appellemus, unde nullum pauperibus commodum aut levamentum; non etiam contractum, ubi mutuum non sit, aut ulla permutatio: donationem multo minus, cui necessitas adhæret. Quemadmodum igitur, cum festum, tum qui sunt in eo sumptus, indigitemus, equidem non reperio. Vos agendum indicate, qui colitis et celebratis; reddite rationem, uti nos earum reddimus feriarum, quæ veræ sunt, Deoque congrua institutæ religione. Natalem enim celebramus, quod per hoc tempus sese Deus in carne mortalibus ostenderit. Luminum festum agimus, quod peccatorum remissione donati, tanquam ex obscuro prioris vitæ ergastulo, ad lucidam ac a crimine liberam vitam subvehamur. Jam vero die Resurrectionis ornatiorum cultum assumimus, magnamque lætitiā præferimus: quod ea dies, immortalitate donandos, inque melius transmutandos, perspicue indicio sit. Hunc in modum festa hæc colimus; inque eundem deinceps cætera. Ad quid forte ejusmodi est, ut ratione careat ac fine, C

O rem ineptam et absurdam! Omnes aliena sperantes ac iis inhiantes, discurrunt atque vagantur; qui munus dederunt, dolent; qui acceperunt, sibi non retinent, aut servant. Transmittitur enim ad alios; et quod quis a cliente donum accepit, eo suum ipse patronum aliquem muneratur. Fluxum et D

¹⁰ Leg. ἐπὶ δέ. ¹¹ Ἰσ. ἐννοήσωμεν.

inconstans hujus lucis aurum est, et quasi sphaera lusoria ab alio statim ad alium transit. Novus hic munnerandi modus; novum cultus obsequiique genus, cum indeprecabili pensitationis sive tributii necessitate conjunctum. Nam major et dignitate praestans ipsa vultus sui reverentia movet; minor petit; atque omnes velut gradibus in potentiorum sinus exhauriuntur. Quodque in aquarum confluentibus accidit, ipsum hoc inpraesentiarum videas. Illic enim tenuis minorque rivus in alium majorem influit, hicque alio rursus grandiori ac magis exundanti absconditur: atque adeo minores multi rivi conjuncti vicini fluminis accessio sunt: quod et ipsum dein alterius mage majoris, atque ita deinceps, dum extremum lato profundoque mari misceatur. Festum hoc non festum, et mendaci prorsus nomine, plenum acerbitatis ac molestiae; grave prodeuntibus in publicum, grave se domi continentibus. Viles enim de plebe homines, circulares ac scenici praestigiatōres in turmas discreti, cuique domui clamoribus ac plausibus, velut fausta precantes, molestiam exhibent. Ac circa quæstorum quidem januas pertinacius hærent, donec tandem qui intus obsidetur, tædio ac molestia expugnatus, pecuniam projiciat, quam habet, et quam non habet. Vicissimque alii alias aliasque adeunt fores, nec ulla ante seram vesperam mali remissio fit: quin turma turmam excipit, clamor clamorem, jactura jacturam.

Egregium hoc festum, æris alieni causa ac senoris: paupertatis occasio, miseriarum initium. Si quis ob fortunarum tenuitatem fidem non habeat, quique mutuum det, inveniat neminem, trahitur ac vexatur, ut ille qui foro cedens, fiscum ac vectigalia regia deseruit: plorat, quasi bonorum proscriptione multetur: lamentatur, ac si in latronum manus inciderit; custoditur, verberatur. Si pauxillum aliquid in alimenta conjugis ac miserorum liberorum domi conditum sit, promittitur id et projicitur; ac sedet ille cum domo tota, per festum hoc præclarum esuriens ac omnium indigus. Nova pravæ consuetudinis lex, molestias et affanias celebrare, pauperiemque ac indigentiam festum appellare.

Dies hæc teneris ac simplicioribus pueris argenti cupiditatem ac avaritiæ studium instillat; docetque ab una ad aliam transire domum, ac novo munere poma argenteis compacta offerre. Pro quibus duplum ipsum redditur, indeque teneræ mentes ad nundinationes et quæstum illiberalem informari incipiunt. Sacros autem optimosque agricolas quantis dies malis afficit! Abstinere publico, vicisque et plateas urbis fugere coguntur, magis quam retia lepores: nam si qui inventiuntur, verberantur, contumeliose habentur; si qua in manibus sunt, amittunt; in pace, hostium more incessunt, subsannantur cum verbis, tum factis illuduntur; injuria omni adficiuntur optimi nostri prophetæ, malitiæ omnis expertes animantes, simplices Dei ima-

οἷως παρ' ἐμοῦ πεμπομένον πρὸς τὸν ἑτερόν. Καὶ καινὸς δωροδοκίας καὶ λειτουργίας τρόπος, ἀπαρτήτων ἔχων τῆς ἀνάγκης τὴν εἰσφοράν. Ὁ γὰρ μείζων καὶ ἐνδοξὸς δυσωπεῖ· ὁ ἐλάττων αἰτεῖ· καὶ πάντες βαθμοῖς ἐπὶ τοὺς κόλπους τῶν ὑπερεχόντων κινούνται. Καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς σύμβολας τῶν ὑδάτων γίνεται, τοῦτο νῦν ἔστιν ἰδεῖν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ λεπτοὺς ῥύαξ ἀπορρέουσας τοὺς ῥοῦς, τῷ μετ' αὐτὸν καὶ μείζονι μίγνυται· κάκεινος καλύπτεται πάλιν παρὰ τοῦ μάλλον πλημμυροῦντος· καὶ πολλὰ λεπτότερα ρεύματα ἀθροισθέντα, ποταμοῦ γείτονος προσθήκη γίνονται· οὗτος πάλιν ἐτέρου τοῦ μείζονος, καὶ ἄλλος ἄλλου, μέχρις ἂν ὁ τελευταῖος τῷ βάθει καὶ τῷ πλάτει τῆς θαλάσσης ἐγκαθορμίσῃ τὸ ὕδωρ. Ἑορτὴ αὕτη ψευδώνυμος, ἐπαχθείας γέμουσα· καὶ γὰρ ἡ πρόδος ἐπαχθῆς, καὶ ἡ ἔκδοσις μόνῃ οὐκ ἀνενόητος. Δημιῶν γὰρ ἀγύρται, καὶ οἱ τῆς ὀρχήστρας θαυματοποιοὶ, εἰς τάξεις καὶ συστήματα ἑαυτοὺς καταμερίσαντες, ἐκάστην οἰκίαν διοχοῦσιν· καὶ ὅθην μὲν εὐφρομοῦσι καὶ ἐπικροτοῦσιν, μένουσι δὲ πρὸς ταῖς πύλαις τῶν πρακτῆρων εὐτονώτερον, μέχρις ἂν ἀποκναισθεῖς ὁ ἔκδοσις πολιρχοῦμενος, προῆται τὸ ἀργύριον ὅπερ ἔχει, καὶ δὲ οὐ κέχρηται. Ἀμοιβὰς δὲ προσίοντες ταῖς θύραις, ἀλλήλους διαδέχονται, καὶ μέχρις δειλῆς ὀφείας ἀνεσις οὐκ ἔστιν τοῦ κακοῦ· ἀλλὰ φατρία φατρίαν καταλαμβάνει, καὶ βοή βοῆν, καὶ ζημία ζημίαν.

Αὕτη ἡ βελτίστη ἑορτὴ, καὶ δανεισμάτων αἰτία γίνεται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τούτων ἐντόκων· ἀφορμὴ πένιας, δυστυχισμάτων ἀρχή. Ἄν δέ τις διὰ τὸ τῆς ἀξίας ἀναξιώπιστον μὴδὲ τοῦ δανείζοντος εὐπορήσῃ, ἔλκεται, ὥς τοὺς φόρους τοὺς βασιλικούς ἐλλείπων, δακρύει ὥς ὁ δημευόμενος, ὀλοφύρεται ὥς ὁ λησταῖς περιπεσών, φρουρεῖται, μαστίζεται. Ἄν δέ τι μικρὸν ὑπάρχη κατὰ τὴν οἰκίαν εἰς διατροφὴν γαμετῆς καὶ παίδων ἀθλίων, τοῦτο προτεταί· κἀκεῖναι δὲ λιμῶντων παγγενεὶ ἐπὶ τῆς φαίδρας ἑορτῆς. Καινὸς κακῆς συνθηλας νόμος, ἀηδὶαν ἑορτάζεσθαι, καὶ ἀπορίαν ἀνθρώπων πανήγυριν λέγεσθαι.

Αὕτη ἡ ἡμέρα καὶ τοὺς μικροὺς παῖδας καὶ ἀφελῆς καὶ ἀπλοῖκους φιλαργύρους εἶναι διδάσκει, καὶ παρασκευάζει οἰκίαν ἀμείβειν ἐξ οἰκίας, καὶ δῶρα προσφέρειν καινὰ, ὅπως ἀργυρίῳ καθηλωμένας. Ἔστιν δὲ ἡ δόσις τοῦ διπλοῦ ἀντίδοσις, καὶ τὸ καπηλικὸν καὶ ἀνελεύθερον ἐντεῦθεν ἀρχεταῖ ἀπαλοῖς τοῖς φρονήμασιν ἐντυποῦσθαι τῶν νέων. Τοὺς δὲ ἱεροὺς καὶ βελτίστους γεωργούς, οἳα διατίθῃσιν αὕτη ἡ ἡμέρα! Φευκτὴν αὐτοῖς καὶ ἄδατον τὴν πόλιν ἐργάζεται· καὶ μᾶλλον αὐτὴν ἀποδιδράσκουσιν, ἢ οἱ λαγῶι τὰ δίκτυα. Οἱ γὰρ εὐρισκόμενοι μαστίζονται, παροινούνται, ἀπολλύουσιν τὰ ἐν χερσίν, ἐν εἰρήνῃ πολεμοῦνται, ἐπιχλευάζονται, κωμωδοῦνται λόγοις καὶ ἔργοις· πληροῦνται τῆς ὕβρεως οἱ βέλτιστοι ἡμῶν προφῆται, τὰ ἀπόνηρα ζῶσι, αἱ ἀπλοῖκαί τοῦ

Θού εἰκόνας, οἱ ἐν ἐλευθερίᾳ πιστοὶ δοῦλοι τῆς ἡμέ-
τέρας ζωῆς. Οὕτως μὲν οὖν οἱ ἐν τέλει, οὕτως πένη-
τες, οὕτως παῖδια, οὕτως ἄγριοι. Οἱ μὲν γὰρ μο-
χθοῦσιν, οἱ δὲ γογγύουσιν, οἱ δὲ μανθάνουσιν ἃ μὴ
εἰδέναι καλόν.

Σκεψώμεθα δὲ ὅπως καὶ οἱ ἑνοπλοὶ στρατιῶται
παρὰ ταύτης ὠφελοῦνται τῆς ἐορτῆς. Εἰς χρήματα
ζημιῶνται, καὶ ἐνδὸς ἐκπτώματος μισθὸν προσφέρου-
σιν τὸν ἐπισιτισμὸν τοῦ πολέμου. Εἰς τρόπους καὶ
ἡθῆ βλάπτονται. Μανθάνουσι γὰρ ἀνελευθερίαν, ἐπι-
τηδεύματα σκηνικῶν, ἐκλυσιν καὶ μαλακίαν ἡθῶν,
παιδιὰν κατὰ τῶν νόμων, καὶ τῆς ἀρχῆς, ἥς ἐτάχθη-
σαν φύλακες. Τὴν γὰρ μεγίστην ἀρχὴν κωμωδοῦσιν
καὶ διασύρουσιν, ἄρμα ὡς ἐπὶ σκηνῆς ἀναβαίνοντες,
καὶ δορυφόρους πεπλασμένους χειροτόνοῦντες, καὶ
δημοσίᾳ ποιοῦντες τὰ τῶν ἐξυρμένων πρὸς κόνδυ-
λον. Καὶ ταῦτ' ἐστὶν τῆς πομπῆς τὰ σεμνότερα. Τὰ
δὲ ἄλλα πῶς ἂν τις εἰποι; Μὴ καὶ ἐκκαλυψάμενος
γυναικίζεται ὁ ἀριστεὺς, ὁ τὸν θυμὸν λεοντώδης, ὁ
μετὰ τὴν ὀπλίῃν θαυματὸς ὀφθῆναι τοῖς οἰκείοις,
καὶ φοβερὸς τοῖς ἐναντίοις· καὶ τὸν χιτῶνα μέχρι
τῶν σφυρῶν ἀφίησι, καὶ τοῖς στέρνοις περιελίττει τὴν
ζώνην, καὶ ὑποδήματι κέχρηται γυναικεῖα, καὶ τὸν
κρόνυλον ἐπιτίθεται τῇ κεφαλῇ, ἥ γυναιξὶ νόμος·
καὶ φέρει τὴν ἡλακτὴν ἐρίου γέμουσαν, καὶ τῇ δεξιᾷ
νῆμα κατὰγει, τῇ ποτε φερούσῃ τὸ τρόπαιον· καὶ τὸν
τόνον τῆς ψυχῆς ἐναλλάττων, τὸ δέυτερον καὶ γυναι-
κίδες φέγγεται; Ταῦτα τῆς πανηγύρεως τὰ χρηστά·
ταῦτα τῆς πανδῆμου ἐορτῆς τὰ συμφέροντα σήμερον.

Καὶ οἱ τῆς κορυφῆς τῶν ἀξιομάτων ἀνθρωπικῶν
ἐπιβάντες, οἱ πολυθρύλλητοι ὑπατοὶ, τῇ ματαίῳ τη-
δαπνώσει τὸν πλοῦτον, σωρὸς χρημάτων σκορπί-
ζοντες, εἰς ἀκαρπλίαν δικαιοσύνης, καὶ καρπὸν ἀμαρ-
τίας· ὧν τοσοῦτον περιφανὴς ἡ ἀφροσύνη, ὅσον ὕψι-
λός ὁ θρόνος. Πολλοῖς γὰρ ἀνθρωπικοῖς ἐμβατεύσαν-
τες θρόνοις, καὶ τὰς μεγίστας τῆς βασιλείας ἀρχάς
διοικήσαντες, λαμβάνουσιν ἀφειδίᾳ ἀπὸ πάσης τὰ
πλεῖστα· οἱ μὲν πενήτων στρατιωτῶν τὸ σιτηρέσιον
σφετερισάμενοι, ἄλλοι τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἀλήθειαν
πολλάκις πωλῆσαντες, καὶ τῶν βασιλικῶν ταμειῶν
ἐτεροὶ ἀψατον ἐξαντλήσαντες πλοῦτον, καὶ τὰ παν-
ταχόθεν σπουδαίως ἀπορρίσαντες· φεισάμενοι δὲ οὐ-
δενδὸς λήμματος, οὐκ ἀπρεποῦς, οὐκ ἀδίκου· καὶ
θεὸν παροξύνοντες προκάθηνται νῦν, καὶ μετ' ὀλίγον
ἡνίοχοις μερίζοντες τὸν χρυσόν, καὶ αὐληταῖς καχο-
δαῖμοσι, καὶ μέμοις, καὶ ὀρχησταῖς, καὶ ἀνδρογύνοις,
καὶ γυναιξὶ πόρναις, ὧνιον παρεχούσαις τῷ δημίῳ τὸ
σῶμα· καὶ αὖθις θηριμάχοις μιαιφῶσι καὶ ἀνελπί-
στοις, καὶ αὐτοῖς τοῖς θηρίοις. Πρὸς δὲ τὸν γὰρ, ὡς καὶ
τὰ θηρία τρέφει· χρυσός· τοῖς μὲν τὰ κρέα, τοῖς δὲ
τὴν μάζαν ὠνούμενος. Ταῦτα δὲ πάντα προτείνεται

(29) *Quæ propria sint mimorum ac histrionum.*
Τῶν ἐξυρμένων πρὸς κόνδυλον· *Qui rasi sunt ad*
pugni ictum. Videtur eos indicare, qui in gratiam
aliorum abrisis pilis sese ictibus obijciunt, de
quibus etiam auctor homiliæ *Περὶ πολιτείας*, nu-
per a nobis nomine Chrysostomi editæ. Quod sta-
tim sequitur : μὴ καὶ ἐκκαλυψάμενος· interpret legi-
git, ἐκκαλυψάμενος· sed non ausim mutare : possit

gines, sibi in libertate vitæ nostræ servi ac famuli.
Sic igitur homines dignitate præstantes, sic paupe-
res, sic pueri, sic rustici : alii vexantur, alii mur-
muran, discunt alii quæ nescire præstaret.

Videamus jam quid merenti in armis militi hoc
festum prosit. Pecuniam amittunt, uniusque luxa-
tionis mercedem, militaria sua stipendia tribuunt.
Læduntur mores ac disciplina. Condiscunt enim
sordes, inhonestas scenicorum artes ac studia,
mollitiem ac morum dissolutionem, ludos denique le-
gibus adversantes, ac imperio, cujus sunt constituti
custodes. Velut enim in scena conscenso curru, ac
sictitiis creatis satellitibus, majestati illudunt ac
detrahunt, eaque palam ac publice agitant, quæ
B propria sint mimorum ac histrionum (29). Sed illa
tamen pompæ augustiora. Cætera quis enarret?
Nonne nudatus, in meretricum ac seminarum no-
rem vultum habitumque componit, ille strenuus, leo-
nini ille pectoris ac roboris, ille in armis, cum
suis aspectu mirabilis, tum formidabilis hostibus; ac
ad talos usque tunicam demittit, zonam pectori
circumvolvitur, calceamenta muliebria sumit, et more
seminarum, capiti crobylum ac plexura imponit;
quin etiam lana plenam colum gestat, ac dextera
fidum ducit, qua tropæum ante tulit; animique te-
norem immutans, in acutiorem ac muliebrem so-
num vocem extenuat? Hæ celebritatis hujus utili-
tates, hæ hodierni publico conventu festi, commo-
da ac fructus.

C Quin et consules, inclyti illi, ac ad humanarum
dignitatum fastigium evecti, inani profusione sparsis
nummorum cumulis, opes exhauriunt, nedum
nullo justitiæ fructu, verum etiam cum peccato :
quorum quam sublimis thronus, tam insignem dicas
dementia. Multos enim magistratus capessentes,
ac amplissimas imperii obtinentes præfecturas,
quam plurimas opes ex re qualibet exstruere stu-
dent : alii quidem pauperum militum stipendia in
suam rem vertentes ; alii jus verumque baud raro,
pretio addicentes ; alii thesauros gazamque regiam
immenso aere depeccantes, ac omnia undique stu-
dio coacervantes, nullo, vel infami, vel iniquo ne-
glecto lucro, divinumque exacerbantes numen,
nunc præsident, ac brevi post in aurigas, miseros-
D que tibicines, mimos, saltatores, spadones, vim
auri congestam distribuunt : nec non in muliercu-
larum propudia, vili cuique ac plebeio in rem tur-
pem venalia : rursumque in scelestissimos profligatissimosque gladiatores, ipsasque adeo belluas.
Liquet enim etiam iis alendis opus auro, sumptuque
in carnes aut mazam. Ea porro omnia, ea dun-

enim intelligi miles ejusmodi ἐκκαλύπτεσθαι, quia
chlamydem ac militaria alia ornamenta exuat : vel
etiam quia meretricia velut fronte ac impudenter,
feminam induendo, agat. Ac nec feminæ domi lani-
ficio intentæ os velant, quod Rubenius reddit eam
vocem, quas Asterius agentes milites cum primis
exagitat.

laxat ratione, promunt prodiguntque, ut ipsorum nomina contractibus ac diplomatis præscribantur. O stultitiam! o cæcitatem! Pollicetur Deus eorum, qui in pauperum cibos sua erogant, nomina libris vivis, immortalibus illis, ac nulli obnoxiiis corruptioni, inscriptum iri, quos neque linæ, neque tempus absumunt⁴⁷; tu autem, ne hos libros affectas? nullam tantorum promissorum rationem habes? non memoriæ divinæ, is quippe liber ille vivus est, inscribi infigique studes? Sed contra magni facis a tabulariis exarari; a mangonibus prædicari; a vilibus adulatoribus plausu excipi; nialus utilitatis arbiter, ineptus et imperitus rerum æstimator. Oblæsum pauperem munerare, non dissolutum musicum; viduæ impertire quæ scortis; secreta claustris silentia honeste colentem dona, præ prostibulo; inquire de sacra virgine quæ Deo psallat, sitque in ejus effusa laudes, odioque habepsaltiam inrerendum, quæ necdum conspecta oculis, modulata voce luxuriosos velut aucupio capiet; necessaria victui orphano præbe, pauperem libera alieno ære, visurusque es sempiternam gloriam. At tu oculos evacuas in turpem ludum, risumque indecorum ac inconditum; neque consideras quam multas pauperum largiaris lacrymas, per quas opes illæ rux conflatae sunt; quam multi in vincula coniecti fuerunt; quam multi verberati; quanti denique digito ad restim accesserunt, ut suppeteret, quod in scenicos hodie effunderes? Et quis, quæso, finis? Utique vanitas. Post omnia, exiguus tumulus; paucis obolis comparata vestis corpusculum oblegens: ac paulo post, necessarium temporis tenebris involvat. Ad hæc denique divinum iudicium, ac mala voluntatis indeprecabilis poena.

Ubinam consules et fasces? Eos enumera ac recogita, qui heri ac nudius tertius exstiter. Nonne hic quidem (30), ut facinorosus aliquis, per repentinam armate multitudinis seditionem, capite truncatus est, ostentatusque maiore post necem pompa, quam cum in curru sublimis pro magistratu ac honore gestiret? alter vero cum prætoris munere, eundem ipse adeptus honorem, in Ægypti atque Libyæ extremis finibus, in locis arenosis, et humoris omnis humanique cultus expertibus, damnationis supplicium fugiens, miserrime exstinctus est? Quid de eo dicemus, qui et ipse exconsul ac exprætor, in terra nunc Colchide agens, ejusce regionis barbarorum humanitati vitam ac spiritum debet? Illum autem expræfectum, invictum illum, ut putabatur, ac leonini pectoris, qualis vitæ catastrophe exceperit! Primum quidem filium suum vidit capite truncatum; tum et ipse capitali sententia

⁴⁷ Matth. vi, 20.

(30) Nonne hic quidem. Quadrare videntur hic indicata ab Asterio in Ruslinum, qui principatum ambiens, ab Arcadio oppressus est, Olybrio atque Probino consulibus, ut ponit Baronius, nempe Christi anno 395, cujus caput in hasta sublime pompa elatum est. Vide apud eundem plura. Ultimum ab Asterio indicatum, qui superiori anno ab homilia ista habita ex consule miserabiliter perierit, P. Sir-

ὑπὲρ μιᾶς σπουδῆς, ἵνα τὰ ὀνόματα αὐτῶν τῶν συναλλαγμάτων προγράφῃται. Ὡς τῆς ἀνοίας! Ὡς τῆς τυφλότητος! Θεὸς ἀπαγγέλλεται, τῶν πτωχοτρόφων τὰ ὀνόματα βίβλοις ζώσαις ἐγγράφειν, ταῖς ἀθανάτοις, ταῖς ἀδιαφθόροις, ἃς σῆς οὐκ ἀφανίζει, καὶ χρόνος οὐκ ἐξαλείφει· κακείνων τῶν γραμμάτων οὐκ ἐρᾷ. οὐδὲ λόγον τινὰ ποιῇ τῆς μακαρίας ἐπαγγελίας, οὐδὲ τῇ μνήμῃ τοῦ Θεοῦ ἐγγραφῆναι ζητεῖς; Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ βίβλος ἡ ζῶσα. Περὶ πολλοῦ δὲ ποιῇ παρὰ τῶν συμβολαιογράφων γράφεσθαι, καὶ παρὰ τῶν ὀνουμένων τὰ ἀνδράποδα λαλῆσθαι, καὶ κροτεῖσθαι παρὰ δημοτῶν κολάκων, κακῶς τῆς χρείας τῶν πραγμάτων κριτῆς, ἀνόητος δοκιμαστῆς τοῦ συμφέροντος. Ἀδὲ τῷ λελωδμένῳ πτωχῷ, καὶ μὴ τῷ λελωμένῳ μουσικῷ· χάρισαι πρὸ τῆς πόρονος τῇ χήρᾳ· πρὸ τῆς δημοσίας, τῇ σεμνῶς κατακεκλεισμένῃ. Περιεργασαὶ ποῦ παρθένος ἁγία Θεῷ ψάλλουσα, καὶ μίστησον ψάλτριαν ἀναιδῆ, πρὸ τῆς ὕψεως τῷ μέλει τοὺς ἀκολάστους θηρεύουσιν· ἐπάρκεσον ὄρφανῷ, λῦσον· δάνεισμα πένητος, καὶ ὄψει δόξαν διαωνίζουσαν. Κενοῖς πλήθος βαλαντίων ὑπὲρ παιδῶν ἀσχήμενος, καὶ ἀτάκτου γέλωτος, οὐκ εἰδὼς ὅσα πενήτων χαρίζῃ δάκρυα, ἐξ ὧν συνήχθη ἡ εὐπορία· πόσοι ἐδόθησαν, πόσοι ἐμαστιγώθησαν· πόσοι ἐγγὺς ἦλθον ἀγχόνος καὶ βρόχου, ἵνα σήμερον ὀρχοῦμενοι λάθωσιν. Καὶ τί τὸ τέλος; Μатаίότης. Μετὰ πάντα τάφος μικρός· ἐσθῆς ὀλίγων ὀδολῶν, τὸ σωματιον περιστέλλουσα· λήθη μετ' ὀλίγον, τὸ ἀναγκαῖον πάθος τοῦ χρόνου, πάντα τὰ σπουδασθέντα καλύπτουσα· κρίσις ἐπὶ τοῦτοις Θεοῦ, καὶ τῆς κακῆς προαιρέσεως κόλασις ἀπαραιτήτος.

malum, obliuio, quæ cuncta, circa quæ sudaveris,

Ποῦ οἱ ὑπατοὶ; Τοὺς χθὲς καὶ πρώην ἀρίστημον. Οὐχ ὁ μὲν, ὡς οἱ κακοῦργοι, τῆς κεφαλῆς ἀπετμήθη, πλήθους ὀπλιτευόντος ἀθρόα κινήσει περιπεσὺν· ἐπομπεύθη δὲ μετὰ θάνατον μᾶλλον, ἢ ὅτε φερόμενος ἐπὶ τοῦ δίφρου ἐγαυρία τοῦ ἀξιωματος; Ἄλλος δὲ μετὰ στρατηγίας, τῆς αὐτῆς ταύτης ἐπιτυχὼν τιμῆς, κακῶς ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς Αἰγύπτου καὶ τῆς Λιβύης ἀπώλετο, φεύγων τῆς καταδίκης τὴν τιμωρίαν, εἴτα ταῖς ψάμμοις ἐντελευτήσας, ἐπειδὴ πᾶσα ἦν ἡ χώρα, δι' ἧς ἀπεδίδρασκεν ἀνδρὸς καὶ ἀοίκητος; Τί δ' ἂν εἴπομεν πρὸς τὸν ἐκ στρατηγῶν καὶ ὑπάτων, ὁμοίως ἐπὶ τῆς Κολχίδος νῦν χώρας διάγοντα, καὶ τῇ τῶν ἐκεῖσε βαρβάρων φιλανθρωπίᾳ διασωζόμενον; Τὸν δὲ ἐξ ὑπάρχων ἐκείνου, τὸν, ὡς ᾤετο, ἀμαχὸν καὶ λεοντώδη τὴν γνώμην, οἷα τοῦ βίου καταστροφή διεδέξατο! Πρῶτον μὲν γὰρ ἐπειδὴ τὸν ἐαυτοῦ παῖδα ἀποτμηθέντα τῆς κεφαλῆς· εἴτα καὶ αὐτὸς τὴν ἐπὶ θανάτῳ ψῆφον ἐδέξατο, καὶ τῆς σχολοῦν προσαχθεῖ-

mundus intellexit Eutropium: ac vere nullus alius videatur intelligi posse commodius; cum is, et eunuchum, et potentia ac divitiis maximum significet, qualem nobis historiæ repræsentant Eutropium. Proinde vixerit iste Asterius Joanne Chrysostomo episcopo, nihil commune habens cum nominatis aliis Asteriis Constantii tempore.

σης ἥδη τῷ στόματι, φιλανθρωπία βασιλικὴ ἐκώλυσε
ἐνεργῆσαι τὸν δῆμιον. Ζήσας δὲ ὀλίγον ὀδύναις καὶ
συμφοραῖς ὁ πρεσβύτερος, καὶ τῇ αἰσθήσει τῶν κακῶν
ἐπιχρονίσας, ἐν ἀτιμίᾳ ἀπέλθεν τοῦ βίου, τοῦτο τῆς
μεγάλης ὑπατείας τὸ τέλος εὐράμενος. Ὁ δὲ, τοῦ
παρελθόντος ἐνιαυτοῦ πῶς ἐφρόντισεν μείζονα τῶν
γιγάντων, γυναῖξιν ὦν καὶ ἀνδράσιν ἀμφιστετήσι-
μος; Ῥάβδους κυρίων φεύγων, ῥάβδων ὑπατικῶν
ἐπεθύμησεν· ἐκτέφαστο γῆν, ὅσῃ οὐδὲ εἰπεῖν εὐκο-
λον· ἐτάφη δὲ ἐν τοσούτῃ, ὅσης ὁ ἐλεήσας μετέδω-
κεν. Ἀρα οὖν κατὰ τὸν σοφὸν Ἐκκλησιαστήν, οὐ
πάντα, ὅσα τοιαῦτα, *Μυταιώτης ματαιοτήτων*, καὶ
φάσματά ἐστιν τὰ ἀζώωματα ἀνυποστάτων ὀνείρων,
τέρψαντα πρὸς ὀλίγον, εἴτα παραδραμόντα, ἀνθή-
σαντα καὶ μαρυνθέντα; Ἡμεῖς τοίνυν ἕως τούτου
στῆσαντες τὸν λόγον, δόξαν ἀναπέμφωμεν τῷ Σω-
τῆρι.

E.

Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου εἰς τὸ, « *Εἰ
ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ
κατὰ πάσαν αἰτίαν.* »

Καλὴ συνωρίς τῶν δύο τούτων ἡμερῶν τοῖς Χρι-
στιανοῖς καὶ φιλοπόνοις τυγχάνει, τοῦ Σαββάτου καὶ
τῆς Κυριακῆς λέγω, ἣν καὶ ἑκάστην ἐβδομάδα ὁ
χρόνος ἀνακυκλῶν περιφέρει. Ὡς γὰρ μητέρες ἡ
τροφοὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὸν λαὸν ἀθροίζουσι, καὶ
τοὺς ἱερέας παιδεύτας προκαθίζουσιν· δημαγωγοῦσι
δὲ καὶ τοὺς μαθητάς καὶ τοὺς διδασκάλους εἰς τὴν
τῶν ψυχῶν ἐπιμέλειαν. Ἐμοὶ τοίνυν ἐτι τῆς χοιρῆς
ἡμέρας ὁ λόγος ἐνηγεῖ, καὶ ἐγκάθηται τῇ μνήμῃ τὰ
παραθέντα. Βλέπω τὸν σταυρὸν διὰ τῆς προφητείας
παρὰ Ἡσαίου πηγνύμενον, καὶ τὰ ἱμάτια τοῦ Κυ-
ρίου, ὡς τὰ τοῦ ληνοβάτου, κεχρωσμένα τῷ αἵματι·
καὶ τὸν Σωτῆρα τὸν μισθὸν πρόχειρον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς
φέροντα. Καὶ τὸν Σολομῶνα θεωρῶ τὰ ζυγὰ ἡμῶν
καὶ τοὺς σταθμοὺς ἀκριβοῦντα εἰς δύναμιν. Καὶ τοῦ
Εὐαγγελίου τὸν χρεωφειλέτην οἰκτεῖρω, μὴ μετα-
δύοντα τῷ ὁμοδόλῳ τῆς φιλανθρωπίας, ἥς παρὰ τοῦ
Δεσπότη μετέλαθεν· ἀλλ' ἐκ τῆς ἀβουλίας καὶ τῆς
σκληρότητος, τὴν ἰδίαν συμφορὰν ἀνανεωσάμενον.
Τούτοις γὰρ τοῖς κεφαλαίοις κατὰ τὴν παρελθούσαν
ἐκάμομεν, ὡς ἴστε πάντες, οἱ οὐκ ἐν παερίῳ τὴν
ἀκοάσιν θέμενοι.

Σήμερον δὲ πάλιν ἡμῖν πολλὰ μὲν, καὶ καλὰ πάντα,
ὅσα ἐπὶ τῆς τραπέζης τῇ· ὁρμώμεν, τὸ Πνεῦμα κατ-
έθετο. Ἐπέστηκα δὲ τὸν νοῦν τοῖς ἀδολέσχαις ὁμοῦ
καὶ παρισταῖς Φαρισαίοις· καὶ σφόδρα γε αὐτοὺς
τῆς μοχθηρίας τῶν τρόπων ἠλέησα, ἐφ' οἷς καὶ τὴν
πηγὴν τῆς σοφίας ταῖς ἐαυτῶν ἐρωτήσεσιν ἐπεχεί-
ρουν κατασφρίσθαι, καὶ τῆς ἐγχειρήσεως ἀπετύγ-

« *Eccle. i, 2.* » *Matth. xix, 3* sqq. » *Isa. lxiii, 3.* » *III Reg. iii, 24.* » *Matth. xviii, 28.*

(31) Tota moralis est, qua Asterius, excepto adul-
terio, alium omnem pretextum dimittendi uxores,
ac dandi libellum repudii, excludit: nihil explicans,
an sic dimissa aut dimittens, a prioris conjugii
vinculo, liberi existant: quod amplius declaratum
est ab Apostolo, excipiente solum mortem, ut non

A damnuatus est, laqueoque jam gulæ admoto, clemen-
tia principis manibus carnificis exemptus est, ut
quantulum ætati supererat, senex in dolore et cala-
mitate sensuque malorum exigens, ac plenus dede-
coris ac ignominia, tali magni consulatus exitu
vita decederet. Ille autem superiori anno, gigantea
prorsus facinora, atque etiam majora molitus, cujus
sexus in dubium vocabatur, quique heriles effugiens
virgas, consulares affectavit, ac tantum telluris pos-
sedidit, quantum nec facile nominare; qui nunc exi-
gua conditur humo, et quantulum ei non nemo mi-
seratione motus impertiit? Nonne igitur vere, juxta
sapientem illum Ecclesiastem, si qua talia, *Vanitas
vanitatum* ³¹? ac vel amplissimæ dignitates, inania
quædam visa et ostenta somniorum? quæ cum ad
B breve oblectarint tempus, postmodum diffugiant;
cumque aliquantum floruerint, subito marcescant?
Nos itaque dicendi hic finem facientes, tribuamus
Salvatori gloriam.

V.

*Homilia in locum Evangelii secundum Matthæum,
« An liceat homini dimittere uxorem suam (31) qua-
cunque ex causa ».*

Præclara Christianis ac studiosis duarum ha-
rumce dierum copula ac concursus, Sabbati, in-
quam, ac Dominicæ, quas tempus in orbem recur-
rens, hebdomadis singulis reducit. Nam quasi ma-
tres aut nutrices Ecclesiæ, cum populum congre-
gant, tum sacerdotes ad docendum consedere fa-
ciunt; atque adeo, discipulos pariter ac doctores ad
animorum pellicunt curam, ac blande impellunt.
Mhi quidem adhuc auribus insonat diei hesternæ
sermo, insidentque memoriæ prælecta tunc ac
consideratione discussa. Video crucem ab Isaia
prophetia fixam, ac Domini vestimenta, tanquam
calcantis in torculari, cruore tincta ³²; denique
Salvatorem, promptum dextera expeditumque præ-
mium præferentem. Animi oculis Salomonem aspe-
cto, æquam judicii librantem tutrinam ³³. Miseret
me debitoris evangelici, qui Domini in ipsum leni-
tatem ac clementiam conservo non adhibens ³⁴,
pro stultitia ac duritie sua, sibi ipse instauratæ ca-
lunitatis ac miseriæ auctor fuit. In his enim capi-
tibus die superiore proximo versabamur, ut notis
emnes, si qui non indiligenti auditu animam ad-
D vertistis.

Hodie etiam multa nobis, eaque præclara, in mensa
quam videtis, proposuit Spiritus. Adjeci autem ani-
mum ad garrulos istos Phariseos, ac tentatores;
plurimumque eorum misereor improbitatis, quod
ipsum sapientiæ fontem suis interrogatiunculis cir-
cumvenire aggressi sunt; quanquam Unigeniti dei-
tate eorum in contrarium semper quæstiones ver-

sit adultera mulier si fuerit cum alio viro; cui sanæ
doctrinæ etiam concilii generalis decreto tandem
sanctæ, audio Græciæ sæcres consensere. Indicat
Asterius fuisse viros sua ætate admodum faciles re-
pudiandis uxoribus, ac a se abdicandis; eumque
merito abusus pius ecclesiastes exagitat.

teute, conatibus et ausis suis exciderunt. De quibus A et Isaias in hæc verba prophetari videtur : *Avertens prudentes retrorsum, et consilium eorum stultum faciens, et statuens verba pueri sui* ⁷²; ac rursus David : *Linguis suis dolose agebant ; judica illos, Deus ; decidant a cogitationibus suis* ⁷³. Verumtamen gratias illis, licet adversariis, quod Sapientiam ad respondendum provocaverint, quo nostrum in usum, qui ejus servi sumus, hæc litteris ac memoriarum proderentur. Ecce enim matrimonium, id est, res humanæ vitæ maxima, velut ad normam hic dirigitur, ejusque vel contrahendi vel dissolvendi certæ leges traduntur. Quibus diligenter uterque cætus ac sexus attendat, quo tum feminæ, tum viri, quæ propria cujusque sint, condiscant.

An liceat homini dimittere uxorem suam quacunque ex causa. Ita quidem habet Judæorum problema. Ego autem aliunde moveri ad interrogationem video. Quia enim feminarum sexus ad fidem facilius est, ac propensior videbatur in magnifica Christi miracula, utque ejus crederet ac admitteret deitatem (sic namque etiam postremo cum homicidæ proposito ad supplicii locum Dominum traherent, mulieres multæ passionem lamentabantur, fletuque miserabili Salvatorem sequebantur ⁷⁴) : ut eidem apud ipsum offensam ac odium importarent, dolosam istam interrogationem, atque hæc verborum velut retia fabricati sunt. Verum ille dolum sibi instructum divinitatis virtute animadvertens, tum leniora benignioraque mundo sanciens, tum eorum eludens insidias, secundum mulieribus responsum dedit, tanquam inanes lupos ac expertes prædæ, incassum quæstioni intentos inhiantesque, Phariseos ablegans. Ipsa, inquit, creatio conjunctionis, non divortii scopum ostendit : primusque nuptiarum auspex ac conciliator ipse est rerum opifex, qui primos, quos unxerat, homines conjugali inter se vinculo copulans, necessarium posteris convivendi ac cohabitandi tradidit ordinem, quem ut Dei legem, sanctum ac inviolabilem habituri essent. Qui autem nexu tam arcto juncti sunt, jam non sunt duo, sed una caro : quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.

συναφθέντες, οὐκ ἔτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ σὰρξ μία· ὥστε, ὃ συνέσχευεν ὁ θεός, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω.

Sane quidem hæc Phariseis tunc dicta fuere : D verum nunc quoque, vos horum institores, audite, qui ceu vestes, subinde uxores mutatis ; qui thalamos tam sæpe ac facile atque nundinarum tabernulas struitis ; qui dotem ac bona ducitis, conjugesque ad quæstum ac negotiationem habetis : qui levi statim offensione, repudii libellum conscribitis ; qui in vivis hactenus agentes, viduas plures relinquitis. Hoc vero ratum ac omnino persuasum habete : exceptis morte ac adulterio, nulla ex causa matrimo-

χανον, τῆς τοῦ Μονογενοῦς Θεοῦ εἰς τοῦναντίον αὐτοῖς ἀεὶ περιτρεπούσης τὰ ἐρωτήματα. Περὶ ὧν, μοὶ δοκεῖ, καὶ Ἡσαΐας προφητεύων ἔλεγεν· Ἀποστρέφων φρονίμους εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τὴν βουλὴν αὐτῶν μωραίων, καὶ ἰστῶν ῥήματα παιδὸς αὐτοῦ· καὶ πάλιν Δαβὶδ· Ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδοκίμουν· κρίνον αὐτοὺς, ὁ θεός· ἀποπεσάτωσαν ἀπὸ τῶν διαβουλιῶν αὐτῶν. Πλὴν χάρις αὐτοῖς, καὶ πολεμίοις τυγχάνουσιν, ὅτι τὴν σοφίαν ἐκίνησαν πρὸς ἀπόκρισιν, ἵνα ἡμῖν τοῖς δούλοις ἀνάγραπτον καταλίπη τῶν συμφερόντων τὴν μάθησιν. Ἰδοὺ γὰρ ὁ γάμος κανονίζεται, πρᾶγμα τοῦ ἀνθρωπικοῦ βίου κεφάλαιον, καὶ τῆς συστάσεως αὐτοῦ, καὶ τῆς διαλύσεως ἀκριβεῖς νομοθετοῦνται οἱ ὅροι. Ὡν λίαν ἐσπουδασμένως ἀκουσάτω τὰ δύο τάγματα· ἵνα καὶ ἡ γυναικωνίτις παιδευθῇ τὰ ἴδια, καὶ ἡ ἀνδρονίτις ὠφεληθῇ τὰ ἐξαίρετα.

Εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν. Τοῦτο μὲν οὖν τῶν Ἑβραίων τὸ πρόβλημα. Ἐγὼ πρὸς τῶν ἄλλων τὸν σκοπὸν βλέπω τῆς ἐρωτήσεως. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ τῶν γυναικῶν γένος εὐκολώτερόν ἐστι πρὸς τὸ πείθεσθαι, καὶ μᾶλλον ἐπεκλίνετο πρὸς τε τὴν τῶν τεράτων μεγαλουργίαν, καὶ πρὸς τὴν συγκατάθεσιν καὶ πίστιν τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ (οὕτω τοι καὶ τελευταῖον τῶν ἀνδροφόνων τῶν τῇ γνώμῃ πρὸς τὸν σταυρὸν ἐλκόντων τὸν Κύριον, τὸ πλῆθος τῶν γυναικῶν, καὶ τὸ πάθος ἀπεθρήνει, καὶ ἀκολουθοῦν τῷ Σωτῆρι ἐλεινῶς ἀπεδάκρυεν)· ἵνα τινὰ προσκρουσθὲν καὶ δυσμένειαν αὐτῷ, πρὸς τὸ σύστημα τῶν γυναικῶν C μηχανήσωνται διὰ τῆς δολερᾶς ἐρωτήσεως, αὐτοὶ μὲν τὰ θήρατρα, ὡς ἐνόμιζον, καὶ τοὺς βρόχους τοὺς διὰ τῶν λόγων ἐπέψαντο· ὁ δὲ Κύριος τῇ δυνάμει τῆς θεότητος βλέπων τοῦ κατασκευαζομένου τὴν κακουργίαν, ὁμοῦ δὲ καὶ τὰ φιλόθροπα δογματίζων τῷ βίῳ, κάκεινους τὴν ἐνεδραν ματαίαν ἀπεργαζόμενος, συνηγοροῦσαν ταῖς γυναῖξιν προβάλλεται τὴν ἀπόκρισιν· λύκους κενούς ἀπυπέμφας τοὺς Φαρισαίους, διακενῆς τῷ ἐρωτήματι περιχίναντας. Αὕτη, φησὶ, ἡ κτίσις, συναφείας, καὶ οὐ διαλύσεως, ἐπιδείκνυται τὸν σκοπὸν· καὶ τοῦ γάμου πρώτος νυμφοστόλος ἐστὶν ὁ Δημιουργὸς, τοὺς πρωτοπλάστους ἀνθρώπους τῷ γαμικῷ συζεύξας δεσμῷ· δοὺς τοῖς γεννησομένοις εἰς ἔπειτα τὴν ἀκολουσίαν τῆς συνοικίσεως ἀπαραίτητον, ἣν τιμᾶν προσήκον ὡς νόμον Θεοῦ. Οἱ δὲ ἄλλήλοις ὥστε, ὃ συνέσχευεν ὁ θεός, ἄνθρωπος μὴ χωρι-

Ἐλέχθη μὲν ταῦτα τοῖς Φαρισαίοις τότε· ἀκούσατε δὲ νῦν, οἱ τοῦτων κάπηλοι, καὶ τὰς γυναῖκας, ὡς ἰμάτια, εὐκόλως μετενδυόμενοι· οἱ τὰς παστάδας πολλάκις καὶ βλάβως πηγύνοντες, ὡς πανηγύρεως ἐργαστήρια· οἱ τὰς εὐπορίας γαμοῦντες, καὶ τὰς γυναῖκας ἐμπορευόμενοι· οἱ μυχρὸν παροξυνόμενοι, καὶ εὐθὺς, τὸ βιβλίον τῆς διαιρέσεως γράφοντες· οἱ πολλὰς χήρας ἐν τῷ ᾧ ἔτι καταλιμπάνοντες. Πείσθητε, ὅτι γάμος θανάτῳ μόνῳ καὶ μοιχείᾳ διακόπτεται. Οὐ γὰρ, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἑταιρίδων, ὁλίγος ἡμερῶν ἀρι-

⁷² Isa. xlii, 25. ⁷³ Psal. v, 11. ⁷⁴ Luc. xxiii, 27.

θμός πειράζει τὴν συμβίωσιν, καὶ μόνην θηρεύει ἡδονὴν, οὕτως ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῶν νόμῳ καὶ θεσμῷ τελουμένων· ἀλλὰ πᾶν τοῦναντίον, ὡς ἀνθρώπων, μία τις ἔνωσις γίνεται καὶ σώματος καὶ ψυχῆς, ὡς καὶ τῷ ἥθους τῷ ἔθει συνανακρινέσθαι, καὶ τὴν σάρκα τῇ σαρκὶ τρόπον τινὰ συνδεέσθαι. Πῶς οὖν ἀπαθῶς διατέμνῃ; Πῶς εὐκόλως καὶ χωρὶς ἀλγυδόνος ἀναχωρεῖς, βίου κοινωνὸν λαβὼν, οὐκ ὀλίγων ἡμερῶν ὑπηρέτην, τὴν ἀδελφὴν καὶ γυναῖκα; Ἀδελφὴν μὲν κατὰ τὸν λόγον τῆς πλάσεως καὶ τῆς δημιουργίας (ἀφ' ἐνὸς γὰρ αἵτιός ¹⁶ τῆς γῆς καὶ τῆς αὐτῆς ὕλης ἐπέστητε)· γυναῖκα δὲ, διὰ τὴν ἔνωσιν τῆς συζυγίας, διὰ τὸν νόμον τοῦ γάμου. Ποῖον οὖν διαρρήξεις δεσμὸν, καὶ νόμῳ δεδεμένος καὶ φύσει; Πῶς δὲ ἀθετήσεις τὰς ὁμολογίας, αἱ ἐπὶ τῷ γάμῳ κατέθου; Καὶ ποίας οἶμαι με λέγειν; Ἀρα τῆς προικὸς τῆς συγγραφείσης ἐνταῦθα, ὅτε τῇ σαυτοῦ χειρὶ ἐπεσημήνω πῶ βίβλιω, ἐπισφραγίζόμενος τὰ τελούμενα; Ἰσχυρὰ μὲν γὰρ κάκεινα, καὶ ἱκανὴν τὴν ἀσφάλειαν ἔχοντα· πλὴν ἐγὼ πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ Ἀδὰμ ἑμαυτὸν ἀναφέρω· *Τοῦτο σὰρξ ἐκ τῶν σαρκῶν μου, καὶ ὁστοῦν ἐκ τῶν ὁστώ μου· αὕτη κληθήσεται μου γυνή*. Αὕτη ἡ φωνὴ οὐ μάτην ἀνάγραφτος σώζεται· ἀλλὰ κοινὴ ἐστὶν τῶν ἀνθρώπων ὁμολογία, δι' ἐνὸς προσώπου τοῦ πρώτου τοῦτω ¹⁷ κοινῷ πλήθει τῶν γυναικῶν ἐκτεθεῖσα, τῶν νόμῳ τοῖς ἀνδράσιν συναπτομένων. Καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ ἐξ ὧν ἄλλος εἶπεν, ἄλλος εὐθύνεται. Πάντα γὰρ ὅσα περὶ τῶν πρωτοπλάστων ἐν ἀρχαῖς συνέδη, ταῦτα τοῦ ἀκολουθοῦ γένους φύσις ἐγένετο.

Ἄν οὖν λαβοῦσα τὸ τῆς Κοσμοποιίας βιβλίον ἡ μάτην ἀφιερμένη γυνή, ἐλκύσῃ σε πρὸς τὸν δικαστὴν (δικαστὴν τὸν αὐτὸν καὶ μάρτυρα), τίλέξεις, εἰπέ; Πῶς ἐξαλείψεις τὴν σαυτοῦ φωνήν, ἣν ἐπὶ Θεοῦ ἐποίησω, ἥς συγγραφεὺς, ἀντὶ εὐάνου συμβολαιογράφου, Μωϋσῆς ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων ἐγένετο; Ἀπάτορα καὶ ἀμήτορα τὴν γυναῖκα ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ ἐξέδοτο· καὶ διὰ τοῦτο ὡς κηδεμὼν τὴν ὄρφανὴν ἠσφαλίσσατο· τοῖς τῆς μητρὸς δὲ νῦν δικαίωμασιν ἰσχυρῶς αἱ θυγατέρες κέχρηται κατὰ τῶν ἀγνωμόνων καὶ ἀπίστων ἀνδρῶν· ὥστε σοι πανταχόθεν ἡ καταφρόνησις τῆς γαμετῆς ἀδύνατος, καὶ ἀρχαίοις νόμοις τοῖς θείοις, καὶ νέοις ἀνθρωπικοῖς δεδμένῳ. Δυσωπεῖτω δέ σε καὶ τὸ χρησίμον τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν βίον. Μέλος ὑπάρχει, βοηθός ἐστιν· συνεργός εἰς διαγωγὴν τοῦ βίου, εἰς παίδων γένεσιν· νόστου ἐπίκουρος, θλίψεων παραμυθία, φύλαξ τῆς ἐστίας, θησαυρὸς τῶν κτημάτων· τὰ αὐτὰ λυπούμενη, τὰ αὐτὰ χαίρουσα· κοινὸν κεκτημένη τὸν πλοῦτον, εἰ παρείη· τὴν μοχθηρὴν οἰκονομοῦσα πενίαν, εὐμηχάνως καὶ καρτερώς ἀντέχουσα πρὸς τὰ παρ' ἐκείνης ὁδονηρὰ, ἐπιμόχθου παιδοτροφίας ἀνεχομένη διὰ τὴν πρὸς σὲ συνοίκησιν. Ἄν δέ που περίστασις καταλάβῃ πρᾶγματων, βαπτισθεὶς ἀρᾶνίζεσθαι· οἱ δὲ νομιζόμενοι φίλοι, τῷ καιρῷ τῆς εὐπραγίας τὴν φιλίαν μετροῦντες, ὑποχωροῦσιν ἐν τοῖς δεινοῖς· οἱ δοῦλοι καὶ τὸν δεσπότην ὁμοῦ καὶ τὰς συμφορὰς δραπετεύουσιν. Λεῖπεται λοιπὸν ἡ γυνή,

A nium dirimi. Non enim uti in meretriculis paucorum dierum numerus contubernium probat, ac solam venatur voluptatem, itidem in iis sese res habet, quæ rite et ex lege sunt : sed plane contra, o bone ! Una contrahitur corporis et animæ societas, ut et affectus affectibus commisceantur, et caro carni quodammodo colligetur. Qui ergo nihil affectus ac dolens divelleris ? Quomodo facile ac sine molestia ægrimoniamque recedis, qui vitæ sociam (non ancillam ad breve tempus), sororem atque uxorem acceperis ? Sororem quidem, ut creationem ac originem spectes ; ex uno enim elemento terræ, eademque materia conditi estis : uxorem vero, propter conjugii copulam, propter nuptiarum legem. Quale illud quantumque abrupturus es vinculum, cum legis ratione astrictus, tum naturæ ? Pacta nuptialia ac sponsiones quomodo rescindes ? Quæ vero putas ex me pacta audire ? An quibus scripta jam dote, et ipse manu propria subscripisti, ac sigillum apposuisti tuum ? Sunt equidem illa quoque valida ac firma satis : ego nihilominus ad Adami vocem provoco : *Hæc caro ex carnibus meis ; hoc os ex ossibus meis ; ipsa vocabitur uxor mea* ¹⁸. Ea vox non frustra scriptorum monumentis consignata manet, sed ut virorum communis, unius primi hujus ore, feminarum viris jungendarum universo sexui edita, exstet confessio. Ac ne mireris, unius ex verbis cæteros obligari. Quæcunque enim circa protoplastos illos initio acciderunt, in naturam posteris abierunt.

C Quare si mulier temere dimissa, sumpto Geneseos libro, ad judicem (judicem illum eundem ac testem) te pertraxerit, dic age, quid respondebis ? Qui tuam ipse vocem defugies ac obliterabis, quam sub Deo ipso locutus es, quinque non vilis aliquis scriba, sed Dei famulus Moyses in commentarios redegit ? Patris matrisque solatio destitutam mulierem Deus Adamo contradidit ; eaque ratione, uti bonus curator, puellæ tutelæ prospexit : sed et maternis nunc juribus ac causæ firmamentis adversus infidos improbosque maritos sese puellæ tuentur ; adeoque undequaque uxorem despiciatui habere prohiberis, qui et antiquis Dei que legibus, novisque ac humanis astrictus tenearis. Incutiant pudorem vel vitæ commoditates, quas uxor affert. Membrum est, adiutrix est, vitæ socia, ac communium genitrix liberorum, in morbis opitulatrix, in calamitate solamen, domus custos, ac honorum thesaurus. Communes illi tristitiæ, communia gaudia ; communes, si quæ sunt, possidet opes ; rem tenuem et angustam sedulo sustentat, maloque paupertatis, quantum potest, occurrit ac resistit ; laborem denique et molestiam educandis liberis ingentem tui causa contubernii subit. Quod si forte calamitas incidit, ille malis obrutus latet ; amici qui censebantur, amicitiam felicitate metientes, rebus adversis sese subducunt ; servi dominum pa-

¹⁶ Ἰσ. στοιχείου. ¹⁷ Leg. τοῦτου. ¹⁸ Gen. II, 23.

riter ac miseras fugiunt. Sola adhaeret uxor, aegre A partis membrum, et in malis serva ac ministra, maritique addicta obsequio, lacrymas abstergit; plagas ac vulnera, si quae illi imposita sint, curat; si ad carcerem ducitur, adhaeret comes; ac si quis ingressum liberum fecerit, libenter una cum eo concluditur: sin id prohibetur, sicut familiaris hero catellus, ad carceris januam assidet.

Novi ego mulierem, quae, attonsa coma, vestem virilem, eamque floridam, induit, ut ne virum fugientem latentemque deserere cogatur. Ita cum servitutem servire videatur, affectui vere servit: inque eo vitae genere multos exegit annos, locum ex loco mutans, ac solitudinem ex solitudine. Talem etiam patientissimi Jobi reperimus conjugem. Nam et illum universi deseruerunt, unaque cum opibus adulatores defluerunt, ac amici rebus secundis amicitiam aestimarunt. Quod si quando etiam adierunt, eorum praesentia contumeliae quam officio propior, augendae magis arumnae quam solatio fuit⁷⁹. Unde etiam qui malorum consolatores accesserant, toti in eum indignati sunt (32), ac queruli conclamantur. Sola autem haec paulo ante illustris ac clara, in sterquilinio marito assidebat, saniemque ac tabem abstergens, e plagis vermes extrahabat; vere illa quidem vitae socia, non felicitatis contubernalis; individuae cultrix amicitiae, non assentatrix affectatrixque voluptatum; unum denique de tanta fortuna, ac tota charissimorum ac cognatorum cohorte reliquum marito bonum. Quocirca ex nimio conjugis amore in blasphemiae scelus prolapsa est, ut nimirum, ne diutius ille confictaretur, ipsaque in continuis cum doloribus videret, blasphemiae verbum aliquod in Deum loqui, ac mortem accelerare, suaderet⁸⁰. Suae namque secunda viduitatis ac solitudinis, unum id cogitabat, quemadmodum e vita non vitali maritus exiret. Haec talia cum recente experientia, memoria vetus adversus eos affert, qui erga conjuges injurii sunt ac iniqui.

Quid porro hujus criminis reus in contrarium respondeat? Quam saltem speciosam levitatis suae defensionem proferet? Malum, ait, odiosumque mulieris ingenium, lingua temeraria ac praecipit; mores a domo rebusque domesticis alieni, nec ipsa D bona aut frugi rei familiaris administratrix. Sint haec ita sane, persuaderi adhuc mihi patior, dictaque accipio, sicut unus eorum iudicum qui parum exploratam aurem habent, ac facile accusatorum insectationibus transversi rapiuntur. Tu vero dic, obsecro: Cum eam iniuncto duceres, an nesciebas homini te conjungi? Hominem autem cum quis audit, non statim peccatum adhaerere ac consequi

⁷⁹ Job xvi, 2. ⁸⁰ Job ii, 9.

(32) Toti in eum indignati sunt, etc., πάντες πρὸς ἐκείνου ἀπεσχέτλιασαν. Liqueat ex toto libro Job; quo amici tanquam scelerum exsolventem poenas amicum exagitant specie consolandi. Scripserit forte Asterius πρὸς ἐκείνον· ut vicinae litterae facile

τοῦ νοσοῦντος μέρους τὸ μέλος, καὶ τῶν κακῶν δούλη· καὶ τῆς τοῦ ἀνδρὸς θεραπείας· τὸ δάκρυον ἀποψῶσα· τὴν πληγὴν, ἂν μαστιχῇ, θεραπεύουσα· ἀκολουθοῦσα πρὸς δεσμοκτήριον ἀγομένῃ· καὶ μὲν τις ἀφ᾽ ἧ συνεισελθεῖν, ἡδέως τῆς καθιέρξεως κοινωνεῖ· ἂν δὲ κωλυθῇ καὶ τοῦτο, ταῖς θύραις τοῦ δεσμοκτηρίου, ὡς κυνίδιον τῷ δεσπότη συνήθες, παραμένει.

Ἔγνων ἐγὼ γυναῖκα, καὶ τὴν κόμην κείρασαν, καὶ ἀνδρικὴν περιθεμένην ἐσθῆτα, καὶ ταύτην ἀνθεινήν, ἵνα ἀνδρὸς φεύγοντος καὶ κρυπτομένου μὴ χωρισθῇ. Δούλος δὲ εἶναι δοκοῦσα, ἀληθῶς δουλεύει τῷ πόθῳ· καὶ τοῦτον τὸν βίον ἐν πολλοῖς ἔτεσιν διετέλεσεν, τόπον ἐκ τόπου, καὶ ἐρημίαν ἐξ ἐρημίας ἀμείβουσα. Τοιαύτην δὲ καὶ τοῦ καρτερωτάτου Ἰὼβ εὐρίσκομεν B τὴν γυναῖκα. Κατέλιπον γὰρ κάκεινον οἱ πάντες, καὶ οἱ κόλακες τῷ πλοῦτι συναπεβρόντησαν· καὶ οἱ φίλοι τῷ καιρῷ τῆς εὐπραγίας τὴν φιλίαν ἐμέτρησαν. Εἰ δὲ που καὶ παρεγένοντο, δυνεὶδος ἦν ἡ παρουσία, καὶ οὐκ ἐπίσκεψις· ἐπιθήκη τῆς συμφορᾶς, οὐ παραμυθία. Διὸ δὴ καὶ οἱ παρακλήτορες κακῶν πάντες πρὸς ἐκείνου ἀπεσχέτλιασαν· μόνη δὲ ἡ ποτὲ περιφανὴς ἐπὶ τῆς κοπρίας τῷ ἀνδρὶ συνεκάθητο, ἀποξέουσα τὸν ἰχώρα, καὶ τοὺς σκιάλκοντας τῶν τραυμάτων ἐξέλεκουσα. Οὕτως τοῦ βίου κοινωνὸς, οὐ τῆς εὐπραγίας σύνοικος· ἀχώριστος φίλος, οὐ κόλαξ τῶν ἡδονῶν· πάσης εὐκλείας καὶ πάντων φιλάτων καὶ συγγενῶν μόνον ἀγαθὸν λείψονον. Διόπερ ἐκ τῆς ἀκρας καὶ καθ' ὑπερβολὴν φιλαδρίας, καὶ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν τῆς βλασφημίας ἐξέπεσεν, ἵνα μὴ μακρὰ C κολάζηται ὁ ἀνὴρ, μὴδὲ βλέπῃ αὐτὸν ἐν ταῖς ἀλγέτοις ὁδύναϊς, εἰπεῖν τι ῥῆμα βλάσφημον εἰς Θεὸν συμβουλεύουσα, καὶ ταχεῖαν τὴν τελευτὴν ὑπελθεῖν. Τὴν γὰρ ἰδίαν λοιπὸν συμφορὰν τὴν τῆς χηρείας οὐκ ἐλόγιζετο· ἐν δὲ μόνον ἐμερίμνα, ὅπως τὴν ἀβίωτον ζωὴν ὁ ἀνὴρ διαφύγοι. Ταῦτα μετὰ τῆς νέας πείρας καὶ ἡ μνήμη τῶν παλαιῶν παιδεύει τὸν τῶν γάμων ὄφρ' ὅτι στήν.

Τί δ' ἂν εἴποι πρὸς ταῦτα ὁ τῆς κατηγορίας ὑπεύθυνος; Ποίαν δὲ εὐπρόσωπον ἀπολογίαν τῆς ἐκ- τοῦ εὐκολίας προβάλλοιτο; Φαῦλον, φησὶν, καὶ μί- σους ἄξιον τὸ ἦθος τῆς γυναικὸς, καὶ ἡ γλῶσσα προ- πετής, καὶ ὁ τρόπος οὐκ οἰκουρὸς, καὶ ἀνοικονόμητος D ἡ διοίκησις. Ἔστω· διδῶσθω. Πείθομαι τέως, καὶ δέχομαι, ὡς οἱ μὴ σφόδρα τὴν ἀκοὴν ἀκριβεῖς δι- κασταί, εὐκόλως δὲ ταῖς καταδρομαῖς τῶν κατηγό- ρων παρασυρόμενοι. Σὺ δὲ εἰπέ· Τὴν ἀρχὴν ἀγόμε- νος οὐκ ἐγίνωσκας ὡς ἀνθρώπων συνάπτῃ; Ἀνθρώ- που δὲ τις ἀκούσας, οὐκ εὐθὺς ὅρῃ τὴν γοῦν ἀμαρτίαν ἀκολουθοῦσαν; Θεοῦ γὰρ μόνου τὸ ἀνεπίληπτον. Αὐ- τὸς δὲ ἄρα οὐκ ἀμαρτάνεις; Οὐ παρέχεις δὲ λύπας

permutantur. Minus dicit interpretes, coram eo lamentati sunt. Sic enim, ac ejus defendo calamita- tem probe consolati essent, juxta quod Paulus ait: *Flere cum fletibus* (Rom. xii, 15).

ἐκ τοῦ τρόπου τῇ γυναικί; Ἀδῶς δὲ εἰ πάσης πλημμελείας, καὶ τῇ συνοικήσει τὸν θεσμόν τηρεῖς ἀδιάρθορον; Ὡ πόσας σου τυχὸν παροινίας ἤνεγκεν ἡ γυνή! Πόσων δὲ προχείρων ὕβρεων καὶ λόγων ἀσεμικῶν ἤνέσχετο! Ὅσα δὲ σου ἑλαττώματα σιγᾶται, ἐπειδὴ οὐκ ἐδημοσίευσεν ἡ γυνή! Ἠνέσχετό σου καὶ μάτην ἀργιζομένου, καὶ τῷ θυμῷ ὑπερζέοντος· καὶ ἡ ἐλευθέρα καὶ ὁμότιμος ἐσιώπησεν ὡς δούλη τῶν ἐκ πωλητηρίου. Καὶ τὰ ἀναγκαῖα μὴ χορηγοῦντι πρὸς τὴν τοῦ βίου μεταγωγὴν διὰ πένταν, ἢ φειδωλίαν, οὐκ ὠνεῖδιεν λυπούμενη· οὐ μὴν οὐδὲ ἐκ συμποσίου ἐλθόντα ποτὲ καὶ οἶνωμένον καὶ ἐκφρονα ἀπέρριψε, τῆς μέθης μισήσασα· ἀλλὰ ὑπεδέξατο μετὰ συγγνώμης ἀνθρωπικῆς, καὶ ἐχειραγωγῆσέ σε τὸν καλῶντα, καὶ τὴν κεφαλὴν ἐθεράπευσεν, τοῖς αἵμοις περιδουμένην τοῦ οἴνου· ὠδήγησεν δὲ ἐπὶ τὴν κοίτην τὴν γαμικὴν, μόνῃ συμπαθοῦσα, τῶν αἰκετῶν γελώντων καὶ ἐπιχλευάζοντων τὴν ἐκ τῆς μέθης παραφορὰν. Σὺ δὲ τὰ ἀμφοδὰ περινοστεῖς, ἐπὶ ψυχραῖς αἰτίαις ἐκτραγωδῶν τὴν γυναῖκα, ἵνα σαυτῇ τὴν συγγνώμην παρασκευάσῃς τῆς προχείρου διαιρέσεως. Σκληρὰ τῶν τοιούτων ἀνδρῶν ἡ γυνή, θηριώδης καὶ ἀμελιχτος, ἐκ ὀρυδὸς ἢ πέτρας, κατὰ τὸ λεγόμενον, τὴν γέννησιν ἔχουσα. Πάντων γὰρ ὁμοῦ τὴν μνήμην ἐξαλείψαντες, ἀπαθῶς διατέμνονται. Τίς δὲ μέλος νοσήσαν ἀντὶ τοῦ θεραπεύειν ἐκκόπτει, καὶ ταῦτα οὐκ ἐπικινδύνου πάθους ἐνσκήψαντος, ἀλλὰ πολλὴν ἔχοντος καὶ ῥάδιαν τῆς ἰάσεως τὴν ἐλπίδα; Ἐπεγένετο φλύκταινα τῇ χειρὶ, ἐπιμελῶς αὐτὴν θεραπεύσωμεν· φλεγμονὴ τὸν πόδα διενόχλησεν, φάρμακῳ τὴν ἐξοίδησιν καταστέλλωμεν. Εἰ δὲ παρέντες τὴν τῶν ἱατρῶν ἐπίσκεψιν, περὶ τὴν τομὴν καὶ τὸν σίδηρον ἀσχοληθῆμεν, καθ' ἕκαστον τῶν λυπούντων, οὐδὲ μικρὸν τῆς ζωῆς διαγεγόμενοι χρόνον, πᾶσι τοῖς μέλεσιν ἑαυτοὺς ἀκροτηριάσωμεν. Ἄλλ' οὐχ οὕτως, ὦ ἄνδρες· ἔστω τις μνήμη καὶ τῶν κώλων· δυσωπείτωσαν ὑμεῖς αἱ θεραπείαι τῶν γυναικῶν. Ὅσον δ' ἂν παροξυνήτε, ἐνδὲς τόκου τὴν ὥδινα ἀντιθέντες ταῖς μέμφεσιν, εὐρήσετε νικωμένην τὴν τῶν λυπούντων περίστασιν.

memoriæ membrorum. Flectant vos ac injiciant pudorem obsequia ac ministeria uxorū. Quamvis ira succensueritis, partus unius dolores cum iis contendite, quæ reprehenditis, multisque hæc partibus vinci comperietis.

Ἀναφερέτω ὁ ἀναλογισμὸς εἰς μέσον καὶ τῆς εὐνοίας τὰ ἀγαθὰ· νόσον θεραπείας, συμφορῶν κοινωνίαν, δάκρυα τὰ ὑπὲρ ἀνδρὸς προσαχθέντα τισίν· τὸ καταλιπεῖν τοὺς γεννησαμένους, καὶ ἐστὶν γονικὴν, καὶ ἀκολουθεῖν τῷ ξένῳ· τὸ πωλῆσαι τι τῶν οἰκείων, ἵνα ὕβριν καὶ ὀχλήσιν τοῦ ἀνδρὸς ἐξωνήσῃ. Ταῦτα πάντα παιδαγωγείτω πρὸς τὴν διάθεσιν, καὶ γινέσθω σύνδεσμος τῆς στοργῆς, οἷον οἰκίαν τινὰ σιθροτέραν, τὴν εὐόλισθον ψυχὴν διεγείροντα καὶ συνέχοντα. Ἐλεος δὲ κρατεῖται, καὶ συνέθεια, καὶ μακρὸν χρόνον συμβίωσις μὴ πατεῖτω, ἥ τις καὶ τὰ

(33) *E robore aut quercu.* Homericum versum indicat *Iliad.* I, qui in proverbium abiit. Integrum profert Clemens Alexandrinus in *Admonit. ad Gentiles*, p. 18:

Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς ἔστι παλαιόχου, οὐδ' ἀπὸ πέτρης. *Annosa handquaquam genitus quercue petræ.*

PATROL. GR. XL.

A cogitat? Quippe Dei solius est, ut nulli culpræ ac reprehensioni obnoxius sit. Tu ipse ne quidquam peccas? Non moribus ac ingenio tuo molestiam uxori præbes? An omnis omnino purus et expers culpræ, matrimonii legem inviolabiliter servas? Quoties ipsa forte a temulento contumelia affecta est! Quam multas ac magnas injurias; quam indigna verba sustinuit! Quot et quanta tua vitia in obscuro sunt, quoniam uxor non in vulgus sparsit! Toleravit illa temere et sine causa irascentem atque debacchantem; et quamvis libera ac dignatione par, conticuit sicut ancilla de foro emptæ. Necessaria ad vitam et victum vel inopia, vel avaritia non suppeditanti, quanquam ægra animo, non maledixit: nec redeuntem a symposio, vino oneratum ac insanientem, ebrietatis odio non admisit aut reject; sed venia ac lenitate, quæ hominem deceat, se suscepit, et reprimentem ac verberantem demulsit; caputque ægrum ac meri vaporibus agitatū, sedulo curavit, ac demum in torum conjugalem duxit: sola nimirum tui miseria, cum famuli ob errorem mentis ac agitationem, herum dividerent atque subsannarent. At tu passim in compitis et plateis oberrans, frigidis de causis uxorem tragice turpiterque traducis, ut ad faciliorem cogitati repudii veniam ac excusationem, viam tibi ac aditum munias. Duri, immites ac belluini id genus homines, vereque geniti, quemadmodum ferunt, e robore vel saxo (33). Quippe qui omnibus oblivioni traditis, æquo animo nulloque doloris sensu segregentur. Quis autem ægrum sibi membrum, curationis vice abscindat; cum et nullum fere periculum, et medellæ magna spes ac pene explorata existat? Exorta est in manu pustula, eam diligenter curemus; inflammatio pedi infesta incruduit, pharmaco tumorem cohibeamus. Quod si prætermissa medicorum inspectione et cura, quoties aliquid doluerit, ad ferrum ac sectionem iverimus, exiguo sane tempore membris nos omnibus mutilaverimus. Verum non ita, o viri; concessum aliquid esto vel pudorem obsequia ac ministeria uxorū. Quamvis ira succensueritis, partus unius dolores cum iis contendite, quæ reprehenditis, multisque hæc parti-

D. Considerentur, inque medium proerantur benevolentiae dona, morborum curationes, casuum ac calamitatum societas, lacrymæ mariti causa nonnullis oblatae. Veniat in mentem, quod parentes suos, quod domum qua fuerat edita, extraneum secutura, reliquerit: quod forte aliquid rerum suarum, ut viri injuriam molestiamque redimeret, abalienaverit. Hæc omnia affectum concilient, amorisque vinculum neclant; ac lubricum animum, velut marcidam domum, contineant atque erigant. Viueat misericordia, nec consuetudo ac longi tem-

Theodoretus I. XII *De curatione Græcarum affectionum*: Ἰστε καὶ ὑμεῖς· οὐ γὰρ ἐκ δρυὸς, κατὰ τὸν ποιητικὸν λόγον, ἢ ἀπὸ πέτρης· *Ipsi non ignoratis: neque enim e quercu, ut poetæ verbis utur, aut saxo geniti proditiis.*

poris convictus conculcentur, quibus brutis ipsis auxiliantibus ægre separari accedit. Vidi certe bovem, quod aberrasset ab armento, solusque sibi relictus esset, miserabiliter mugientem; pecudem item in saltu balantem, montesque percurrentem, dum ad gregem rediisset, a quo inter pascendum recesserat. Sed et capra idem passa, quanquam in varios incidit greges, prætercurrit, nec ante cursum sistit, quam ubi suum, cui assuevisset, et gregem et caprarium reperit.

Ne nos ergo, qui ratione præditi sumus, duriores existamus brutis; neque minoris uxorem faciamus, quam viæ comitem aliqueum, aliumve ex causa levi et subita leviter nobis notum. Vides quemadmodum ii quos via publica junxit, idemque tectum ac diversorium, aut umbrosa per æstum meridianum arbor excepit, fortuitum occursum in occasionem amicitiae rapiant: et cum ad divortia viarum pervenerint, non sine ægrimonia divellantur; ac sublacrymantes, fixisque alter in alterum oculis consistent, ac symbola mutua largiantur: utque paululum progressi, sese rursus convertant, revocatisque fausta ac felicia apprecentur, ut denique brevis usura temporis tam arctam jungat amicitiam, ut ægre digredi, cogendique tantum non esse videantur? Tu vero comparem ac viæ sociam sic despicatui habes, ut vasculum amissum, aut vile vestimentum itineris usu factum inutile, catellumve Melitæum qui domo clanculum se subduxit? Ubi simulatus initio affectus? Ubi tori unius societas ac communio? Ubi legitimum vinculum; diuturnæ illa vis consuetudinis, quam et in naturam transire tum ferunt, tum demonstrat experientia? Facilius cuncta abruptisti, quam Sampson hostium funes¹¹.

Atqui vir probus et in affectu constans, demortuæ ipsam memoriam conjugis ægre deponit: quin sovet liberos ac amanter habet, tanquam commune depositum matris ac naturæ, spirantemque in eis defunctam sibi videtur conspiciere. Atque hic quidem liberorum, maternæ similitudinem vocis præfert; ille de forma ac lineamentis plurimum hausit; alius mores et ingenium parentis præsentat. Atque ita pater multas habens vivas lucidasque conjugis imagines, perpetui consortii connubiique speciem animo suo informat: atque adeo nullam deinceps voluptatis cogitationem admittit: nec qui hodie struxit defunctæ tumulum, paulo post thalamum adornat: aut a lacrymis ac gemitibus, ad nuptialem iterum choream festinat: nec vestem atram ac lugubrem, festa sponsalique stola permutat; non in calentem etiamnum a prioris matrimonio lectum, alteram inducit; autve liberis novercam, odiosum illud nomen, superinducit: sed iururum, non illam quidem a ratione profe-

Α ἄλογα ποιεῖ τῶν ζῶων ἀχωρίστως ἔχειν ἀλλήλων. Ἐμπαθῶς γὰρ εἶδον ἐγὼ βοῦν μυκώμενον, ἐπειδὴ τῶν συννόμων ἀποπλανηθεὶς ἐμονώθη· καὶ πρόσθεν ἐν νάπη βληχόμενον, καὶ διατρέχον τὰ ὄρη, μέχρι δὲ τῇ ἀγέλῃ συνάψῃ, ἧς ἐχωρίσθη νεμόμενον. Αἰεὶ δὲ ταυτὸ τοῦτο παθοῦσα, καὶ πολλὰς ἀγέλας αἰγῶν διατρέχουσα καταλάβῃ, οὐ πρότερον ἴσταται, πρὶν δὲ τὴν συνήθη εὐρη, καὶ τὸν αἰπόλον τὸν ἴδιον.

Μὴ ἀπαθέστεροι πρὸς φιλίαν εὐρεθώμεν τῶν ἀλόγων οἱ λογικοί· μὴδὲ ἀτιμωτέραν τὴν γαμετὴν κρίνωμεν συνοδοπόρου τινὸς, ἢ τοῦ διὰ μικρὰν πρόφασιν ἐν ὀλίγῳ προσφιλιωθέντος. Ὅρᾳς, ὥς καὶ ἐπὶ τῆς λεωφόρου ἀλλήλους συμμειζαντες ἄνθρωποι, δροφον δὲ καταγωγίῳ τὸν αὐτὸν ὑπελθόντες, ἢ δένδρον ἀμφιλαφές, ὥρα θέρους τὴν μεσημβρίαν ἀποσκιάζσαν, ἀφορμὴν διαθέσεως γνησίας τὴν συντυχίαν ποιοῦνται· καὶ ἐλθῶσιν ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν μερίζουσαν, ἀπαθῶς ἀλλήλων οὐκ ἀπαλλάττονται· ἀλλ' ἴστανται καὶ ὑποδακρύουσιν, βλέποντες ἀτενὲς εἰς ἀλλήλους, καὶ σύμβολα μνήμης ἑκατὸς δίδωσιν φέρειν· καὶ μικρὸν προδάντες, πάλιν μεταστρέφονται, καὶ ἀνακαλοῦσιν· ἐπεύχεται δὲ ἕτερος τῷ ἑτέρῳ τὰ αἶσια· καὶ ὀλίγος χρόνος οὕτως ὀξύτατην κίρνησι τὴν φιλίαν, ὥς δυσπαράλλακτον αὐτοῖς γίνεσθαι καὶ βεβιασμένην τὴν ἀναχώρησιν; Σὺ δὲ πρὸς τὴν τοῦ βίου κοινωνὸν οὕτως καταφρονητικῶς ἔχεις, ὥς πρὸς σκευὸς ἀποπεσοῦν, ἢ ἱμάτιον εὐτελὲς ἐν ὁδοπορίᾳ καταργηθῆν, ἢ κυνίδιον τῶν Μελιτεῶν¹² ὑποχωρήσαν οικίας; Καὶ ποῦ ἡ ἐν ἀρχαῖς πεπλασμένη διάθεσις; ποῦ ἡ ἐπὶ τῆς μιᾶς κοίτης ἀνάπαυσις, ἢ τοῦ νόμου σύνειρξις, ἢ τῆς πολλῆς καὶ μακρᾶς συνηθείας δύναμις, ἣν καὶ εἰς φύσιν μεταποιεῖσθαι, καὶ λόγος ἔχει, καὶ ἡ πείρα ὑπέδειξεν; πάντα διέκοψας εὐκολώτερον, ἢ ὁ Σαμφὼν τὰ τῶν ἀλλοφύλων καλῶδια.

Καίτοι ὄγε σώφρων καὶ τῆς διαθέσεως φύλαξ, οὐδὲ ἀναχωρησάσης τοῦ βίου τῆς γαμετῆς ῥαδίως ἐπιλανθάνεται· ἀλλὰ θάλπει τοὺς παῖδας, ὥς κοινὴν παρακαταθήκην τῆς μητέρος καὶ τῆς φύσεως, ἐν ἐκείνῳ δὲ καθορᾶν δοκεῖ τὴν ἀπελθούσαν. Ὁ μὲν γὰρ τῶν παίδων τῆς μητρικῆς φωνῆς ὁμοιότητα σώζει, ἄλλος τὸ πολὺ τοῦ χαρακτῆρος ἐφέλκεται, ἕτερος τὴν τοῦ ἡθους κατάστασιν ἐμορφώθῃ πρὸς τὴν τεκοῦσαν· καὶ οὕτως ὁ πατήρ, πολλὰς ἔχων τῆς γαμετῆς εἰκόνας ζώσας καὶ ἐναργεῖς, ἀθάνατον ὑποτυπύεται τὴν πρὸς ἐκείνην συνοικίαν· καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν φιλήδονον ἐννοεῖ· οὐ σήμερον χῶσας τὸν τάφον, μετ' ὀλίγον χρόνον παστάδας κατασκευάζει· οὐδὲ μετὰ τὸ δάκρυον καὶ τοὺς στεναγμούς ἐπὶ γαμικὴν πάλιν χορείαν ἐπείγεται· οὐδὲ τὴν μέλαιναν ἐσθῆτα καὶ πενθικὴν εἰς νυμφικὴν διαμείβει στολήν· οὐδὲ θερμῇ τῇ κοίτῃ τῆς ἀπελθούσης τὴν δευτέραν γαμετὴν ἐπιστάγει· οὐδὲ μητρικὰν δίδωσι τοῖς παισὶ, τὸ ἐπαχθὲς ὄνομα. Μιμεῖται δὲ τῶν τρυγόνων τὴν ἀλογον καὶ φυσικὴν σεμνότητα. Καὶ γὰρ ἐκείνην τὴν θρῆν

¹¹ Judic. xvi, 13 sqq. ¹² Μελιταῖον κυνίδιον. Arist., ix De nat. anim.

omni spe ac expectatione per istos pudicitiae praedones deturbatur. Quod si jam pater est qui flagitia haec patrat, cogitet atque consideret, quid animi sit patri sic deluso; si maritus, sibi ipsi illatam injuriam reputet. Nam ita demum bene praeclareque se res habent, cum ex alienis quisque judicat, qualem in ipsum alium esse velit. Si qui autem Romanis auscultantes legibus, permissam esse scortationem ac crimine vacare existimant, gravem sane errorem errant, ignorantque, leges divinas ab humanis nimium quantum distare doctrinis ac placitis. Audi Moysen divinae nuntium atque praekonem voluntatis, gravianae et amara adversus scortatores pronuntiantem⁸⁴. Audi Paulum dicentem: *Scortatores et adulteros judicabit Deus*⁸⁵. Alii isti nil quidquam ad salutem tibi proderunt in tempore retributionis; sed ipsi trepidantes ac aestuantes tabescent. Insipiens ac indoctus deprehenditur legum ille architectus Plato (35); quid vero humile, gravis illa orationis facultas ac robur, contra omnes legum laiores vim suam efficiens: cum ad poenam distrahi videbunt eos, quibus ipsi male scortandi licentiam indulserunt. Nam omnino qui non veluerunt, sibi primum aliena peccata adsciverunt; et gensio obnoxii crimini invenientur, cum ob ea quae perpetrarunt ipsi, tum quod aliis libidinosae ac impudicae vitae facultatem fecerint. Qui igitur cum uxoribus quam potest maxime castis ac honestis vivere in animo habent, ipsi suos mores ita componant, ut conjugibus institutioni ac disciplinae sint; haecque domesticis ad virtutem exemplis excitentur.

VI.

Asterii Amasae episcopi, sermo in Danielelem propheta et Susannam⁸⁶ (36).

Nunquam doni supereffluentia dives, Spiritus gratia, sua, quando, ac quibus velit, exhibere cessat. Tanquam enim fluvius aquis plenus salientibus in vitam⁸⁷, secus omnino ac visibilia haec ac terram irrigantia flumina, emissiones virtutis subministratas habet. Neque enim, uti quandoque

⁸⁴ Levit. xxiv, 11; Deut. xxii, 22. ⁸⁵ Hebr. xiii, 4. ⁸⁶ Dan. xiii, 45 sqq. ⁸⁷ Joan. iv, 14.

(35) *Legum ille architectus Plato, ὁ Πλάτων τῶν νόμων σοφιστής*. Notat Ducas in utroque ms. legi, ὁ πλατὺς τῶν νόμων unde, inquit, *suspiciari quis possit legendum, ὁ πλατὺς τὸν ὅμον σοφιστής, ille qui latos humeros habuit sophista*. Lectionem admodum probo, ac probatiorem ea quae est editis existimo: conjecturam non approbo; longe enim amplius e genio ac stylo Asterii, ut τὸ πλατὺς in sua reliquerit amplitudine, dictumque Platonem ἀπὸ τῆς πλατύτητος absolute indicaverit, quaecunque tandem illa esset, vel ἐρμηνείας, vel μετώπου, vel στέρνων, prout aliis ac aliis placuit; quam ut ad humerorum latitudinem jejune admodum ac παρέργως restrinxerit. Quid enim ad leges earumque vim, humerorum latitudo, ut hic ejus meminisse oportuerit? Multum vero orationis ubertas ac mira latitudo; quae ipsa gravitatem servare videatur, quod utrumque auctor in eo connectit, ac ex utroque laudatum, utroque ridiculum fore, nec se quidquam, aut suos in extremo iudicio adiuturum, ait. Laertius in ejus Vita: Ἐνίοι δὲ διὰ τὴν πλατύτητα τῆς ἐρμηνείας οὕτως ὀνομαζῆναι· ἢ ὅτι πλατὺς ἦν τὸ μέτωπον, ὡς φησὶν Νεάνθης. Sunt qui ob orationis ubertatem et miram latitudinem,

ἤλπισεν, ἀφηρέθη δὲ πάσης χρηστῆς προσδοκίας παρὰ τῶν τῆς σωφροσύνης ληστῶν. Εἰ πατήρ ἐστὶν ὁ ἀκόλαστος, γνωρίζεται πατὴρς πάθος ἀποτυγχάνοντος· εἰ ἀνὴρ, ἑαυτὸν ὑποτυπωσάσθω τὸν ἀδικούμενον. Καὶ γὰρ ἐπίπαν οὕτως ἔχει καλῶς, ἕκαστον τοῖς ἀλλοτρίοις δικάζων, ὡς ἂν ἄλλον ἑαυτῷ βούληται. Εἰ δέ τι καὶ τοῖς νόμοις Ῥωμαίων τινὲς προσέχοντες ἀνεύθυνον τὴν πορνείαν εἶναι νομίζουσι, δεινὴν πλανῶνται πλάνην, οὐκ εἰδότες, ὡς ἄλλως θεὸς νομοθετεῖ, καὶ ἐτέρως ἄνθρωποι δογματίζουσιν. Ἀκούσων Μωϋσέως, τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ καταγγέλλοντος, καὶ πικρὰς τὰς κατὰ πόρνων ἀποφάσεις ἐκφέροντός. Ἀκούσων Παύλου, λέγοντος· *Πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρίνει ὁ Θεός*. Οἱ δὲ ἄλλοι οὐκ ἀρκέσουσιν σοι πρὸς σωτηρίαν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀνταποδόσεως· ἀλλὰ τρέμοντες καὶ ἰδρῶντες ἐκτῆξονται. Ἀσφός σοι καὶ ἀπαίδευτος ὀφθήσεται ὁ Πλάτων, τῶν νόμων σοφιστής· ταπεινὸς δὲ, ὁ βαρὺς τόνος ἐκεῖνος καὶ κατὰ πάντων νομοθετῶν ἀνηρημένος τὸ κράτος, ὅταν βλέπωσιν τοὺς σωμαστὰς διελομένους, οἷς αὐτοὶ κακῶς ἐφῆκαν τὴν ἐξουσίαν. Πάντως δὲ οἱ τοὺς ἄλλους μὴ κωλύσαντες εἰς ἑαυτοὺς πρῶτον τὴν ἀμαρτίαν ἐπέστρεψαν, καὶ διπλῆς εὐρεθίσονται κατηγορίας ὑπαίτιοι, ἧς τε ἐπραξαν αὐτοὶ, καὶ ἧς τοὺς ἄλλους ἀκολασταίνειν ἀφῆκαν. Οἱ τοίνυν βουλευόμενοι κοσμίαις ὡς ἐνὶ μάλιστα γαμεταῖς συζῆν, αὐτοὶ τὸν ἴδιον τρόπον διδάσκαλον τῶν συνοίκων ποιησάτωσαν, ἢ ἔχουσιν ἀγαθὸν ἀφ' ἑστίας τὸν ζῆλον.

Γ.

C Asterion, επισκόπου Ἀμασειας, λόγος εἰς τὸν προφήτην Δανιήλ, καὶ εἰς τὴν Σωσάνναν.

Ἀεὶ τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, ὑπερχέμενον ἔχουσα τὸν πλοῦτον τῆς δωρεᾶς, οὐκ ἀργεῖ τὰ ἑαυτῆς, ὀπηνίκα, καὶ οἷς ἂν ἐθέλῃ ἐπιδείκνυσθαι. Οἷα γὰρ ποταμὸς πεπληρωμένος τῶν εἰς ζωὴν ἀλλομένων ὑδάτων, ἀπεναντίας τοῖς ὀρωμένοις τοῦτοις καὶ κατὰ γῆν, τὰς τῆς ἐνεργείας ἀφάσεις ἔχει χορηγομένης.

⁸⁴ Levit. xxiv, 11; Deut. xxii, 22. ⁸⁵ Hebr. xiii, 4. ⁸⁶ Dan. xiii, 45 sqq. ⁸⁷ Joan. iv, 14.

sic appellatum putent; sive, quod ampla fuerit fronte. Item cum vox σοφιστής sit quid confusus, debuit adjecto determinari; atque adeo scribendum fuit, τῶν νόμων σοφιστής, *legum architectus ac subtilis inventor*; nimirum legum reprobarum circa conjugia, quas auctor innuit; multisque graviter exagitat Chrysost., hom. 4 in Act., ubi Petri ac Platonis in *Ethico* comparisonem urget: cumque illud ad manum sit, non libet exscribere. Leges porro quas notat habentur in Platone, l. v *De republ.*

(36) Ut plura nobis Asterius eo caractere reliquisset exposita, quo hanc Danielis ac Susannae historiam exponit, haud admodum necessarias haberemus aliorum ἐκφράσεις, ac μεταφράσεις, cum unus ipse omnium loco eo in genere satis videretur, sic clare paucis omnia edisserit, illustratque. Affinis haec oratio relato ὑπομνήματι de S. Euphemia in vii synodo, quod ipsum ex Regio codice emendatius novum reddimus, prioribus versionibus, atque in primis Anastasiana, haud satis accuratis. Sic tersa omnia hoc Encomio, ut praestet attentius legere ac delectari, quam notas recensere. Parcam ergo operis, nec plura annotabo.

Οὐ γὰρ ἐπιλείπει τὸ βεῖθρον αὐτῆς, καθάπερ ἐκείνοις ἐνίοτε· οὐδ' ἀναβάσεις καὶ ὑποβάσεις, ὥσπερ αὐτοὶ, ἐπιδέχεται· οὐδὲ τὸ καὶ τὸ μέρος, κατὰ τοὺτους, περιλαμβάνει· ἀλλὰ καὶ πλήθει ἀεί, καὶ πᾶσιν ἀρκεῖ· καὶ εἰς τοὺς μετόχους ὑπερρέουσα τοῦ πληρώματος, οὐδὲν ἤττον μένει πεπληρωμένη, ἀλλὰ καὶ οὕτω τὴν χάριν ἔχουσα θαυσιλῆ, οὐδὲ πρὸς ἡλικίας οἶδε διαδίδοσθαι καὶ μερίζεσθαι. Οὐ γὰρ ὅγκω σωματῶν τὰ ἀμέτρητα οἶδε μετρεῖσθαι, ἀλλὰ ψυχῆς εὐγενείᾳ καὶ καθαρότητι συνέρχεσθαι καὶ ἐπιφαίνεσθαι. Καὶ διὰ τοῦτο νῦν μὲν συμπεριφέρεται ἀρτιγαλακτοτροφούμενῃ τῇ Σαμουὴλ, νῦν δὲ τὸν Δαβὶδ ἐκ τῶν ποιμνίων αὐτῶν προβάτων ἀναλαμβάνει· τῶν ἀδελφῶν, οἷς ἐδόκει παρεωρᾶσθαι διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς ἡλικίας, ἐκκρίνουσα. Ἄλλον ἐξ ἀροτῆρος τῇ χρίσματι τελειοί, καὶ μετ' ἐκείνους, τὸν νῦν κείμενον εἰς ὑπόθεσιν, μακάριον καὶ τῷ ὄντι σοφὸν Δανιὴλ, ἀπαλὸν ἔτι καὶ κομιδῇ νέον, ὁμοῦ καὶ πρεσβυτέρων κριτὴν, καὶ προφήτην καθίστησιν· ὃς εἰ καὶ τῆς βασιλείας ἐκείνης ἔργον ἐγεγόνει αἰχμαλωσίας,⁸⁷ καὶ τῆς ἐνεγκούσης εἶχε τὴν Βαβυλῶνα, καὶ ἐν ἀδόξοις ἐδόκει διὰ τῆς ὥρας τὸ ἀτελὲς, καὶ ἀπαρβήσιastos διὰ τὸ ἐναπειληθῆναι τοσοῦτος κακοῖς· ἀλλ' ἐκ τοῦ τὴν ἀρετὴν ἐπιφέρεισθαι, καὶ φιλοσοφίᾳ στοιχειωθῆναι τὴν πρώτην αὐξήσιν, καὶ καρτερός εἶναι τὴν γνώμην καὶ ἐμβριθῆς, ἐν αὐτῷ τῷ ἄνθει τῆς ἡλικίας, τῶν γηραιῶν ἐκείνων καὶ καθεστηκότων ἔλεγχος ἐδείκνυτο καὶ κριτῆς. Ἀλλὰ μικρὸν, εἰ δοκεῖ, πρὸς ἀρχὴν ἀναγαγόντες τὸν λόγον, ἴδωμεν ὅπως ὑψηλὸν καὶ μακάριον, τὸ φίλον ὑπάρχειν Θεῷ.

Τῆς πόλεως τῆς Ἱερουσαλὴμ κατὰκραν τῷ πολέμῳ παρὰ τῶν Ἀσσυρίων ληφθεῖσας, οἱ τε⁸⁸ λαοὶ τῶν Ἑβραίων ἐπὶ Βαβυλῶνα διήχθησαν. Εἶχε δὲ καὶ τὸν μακάριον Δανιὴλ τῶν δορυαλώτων μειρακίων τὸ πᾶθος, καὶ διήγετο ἐπὶ τῆς πολεμίας παῖς εὐκαταφρόνητος, κεκακωμένου δήμου μικρὸν καὶ πολλοσύνῃ ἐφώλιον, οὔτε παρὰ τοῖς ὁμοφύλοις ἀφορμὴν ἔχων τοῦ φαίνεσθαι, οὔτε παρὰ τοῖς ἔχθροις ἀξίολογον τοῦ πολέμου νομιζόμενος κέρδος· ἀφανὴς, ἀδοξος, διὰ τὴν ἡλικίαν, διὰ τὴν συμφορὰν· μόνῳ τῷ καλῶς βλέποντι καθορώμενος.

Θεὸς γὰρ μόνος ἐβλεπε τὴν καθαράν τοῦ νεανίσκου ψυχὴν, ὥσπερ τινὰ μαργαρίτην ἐν θαλαττοῖς ὁστράχοις ἐνδεδεμένον, ἢ χρυσὸν ἐν τοῖς κόλποις ἐνόντα τῆς γῆς· ὡς νύμφην εὐπρεπῆ, τοῖς παραπετάσμασι τῆς παστᾶδος καλυπτομένην. Ἐπειδὴ δὲ ἤλθεν ὁ καθήκων καιρὸς, καὶ ἔδει τὸν κρυπτόμενον φανῆναι, γινώριμον γενέσθαι τὸν ἀφανῆ, περίβλεπτον τὸν καταφρονούμενον, λάμψαι τὸν τῷ σκότῳ τῆς συμφορᾶς κεκρυμμένον, ὀλίγη τοῦ Πνεύματος ἐπιφοίτησις, καὶ πάντων ὁ ταπεινὸς ὑψηλότερος· σοφός, ὁ μὴ διαίρων τὸ στόμα· ἔλεγχος κρυπτομένων· κριτῆς δικαστῶν, ὁ ἀπαίδευτος· ἐπὶ θρόνῳ καθήμενος ὑψηλοῦ, ὁ μηδέπω μὴδὲ ὑπηρετῆς δικαστηρίων γενόμενος· σωφροσύνην συκοφαντουμένην ἐκδικῶν ὁ νέος, δῆμον πλανώμενον ἐπιστρέφων, ψῆφον πόλεως ὅλης κακῶς ἐνεχθεῖσαν ἀνακαλούμενος. Ἰκούσατε γὰρ ἀρτίως τοῦ

A illa, eam profluens aqua deficit, neque illorum more, incrementa vel decrementa admittit; necve pro eorum ratione, hanc ac illam partem allambit: quin etiam abundat semper, ac omnibus sufficit inque eos effluens qui plenitudinis sunt participes, nihilominus plena consistit; sed et ita uberem habens gratiam, pro etiam ætatum modo distribui ac dividi nescit. Neque enim quæ sunt immensa, pro corporum molis ratione mensurari possunt, sed animi ingenuitatis ac puritatis sociæ, pariter elucet ac produntur. Quocirca, nunc quidem cum Samuele nuper lactente versatur⁸⁹; nunc vero Davidem ab ipsis assumit gregibus ovium; ac fratribus præfert, quibus ille ceu immaturo ætate contemptus videbatur. Alium ab aratro assumens, B uæctione initiat⁹⁰; postque illos, nobis nunc in argumenti partem propositum, beatum ac plane sapientem Danielelem, tenerum adhuc, ac valde juvenem, seniorum iudicem, ac prophetam creat. Quanquam enim ille res erat gravis illius captivitatis, ac patriæ loco Babylonem habebat, videbaturque ab immatura ætate despectior, atque a tot malis fiducia carens: quod tamen virtute præditus esset, fuissetque prima statim adolescente ætate philosophia eruditus, ac animo fortis ac constanti polleret, in ipso ætatis flore, senuum illorum ac perfectorum, redargutio ac iudex effectus est. Ceterum modicum quid, si lubet, sermonem ad principium reducentes, videamus ut Deo amicam esse, sublimem ac beatum præstet.

C Capta penitus ac bello expugnata ab Assyriis civitate Jerusalem, Hebræorum per id tempus populi Babylonem translati sunt. Porro, inter juvenum captivorum turmas, beatus quoque Daniel unus fuit, agebatque in terra hostium contemptibilis puer, afflicti populi exigua quædam ac multesima appendix, qui neque haberet quo apud sui generis homines clarus esset, nec apud hostes iustum belli spoliū videretur; obscurus, inglorius ætatis ac calamitatis præiudicio; quem solus probe videns oculus ille perspiceret.

Solus quippe Deus purum adolescentis cernebat animum, margariti instar marinis ostreis implexum, aut sicut aurum in terræ sinu repositum; ut denique D ornata sponsam arcanioris thalami additam velo. Ubi autem opportunum appetit tempus, oportuitque ut qui delitescerebat in palam proferretur, ut obscurus ille notus evaderet, ut contemptus conspicuus fieret, ut denique qui in calamitatis tenebris absconditus fuerat claritatem acciperet; modico divini Spiritus afflatu atque illapsu, humilis ille universis sublimior evadit; sapiens, qui nec os aperire posset; occultorum redargutio, iudicium iudex, homo rudis; sublimi solio sedens, qui neque tribunalium unquam minister fuisset; juvenis castitatem calumnia appetitam ulciscens, convertens errantem populum, male latam civitatis universæ

⁸⁷ Ἰσ. xlviii. ⁸⁸ Ἰσ. οἱ τότε. ⁸⁹ 1 Reg. i, 15 sqq. ⁹⁰ 1 Reg. xvi, 11 sqq.

calculo sententiam revocans. Audistis enim recitam modo lectionem, omninoque rei miraculum suspensos animo tenet. Ego quoque iis omissis quæ libri alii habent, si qua nobis psalmi conjuncta voluptate utiliter modulati sunt; si qua Apostolus consilio suggestit; si qua Dominus pro potestate in Evangeliiis sanxit, huic potissimum narrationi animum adjeci. Video namque duplicem commendari juventutem, alteram quidem ferendo, alteram sustinendo sententiam: ac Daniele[m] quidem, pro lata vite sententia plausum habere ac aggratulationem; Susannam vero, pro victoria castitatis obtinere coronam. Venite itaque, qui pulchrorum ac virtutis amantes estis; antiquum illud memoria instauremus judicium. Veteri castitate, novam in presenti exseindamus incontinentiam, traducētes juvenilem senectutem, ac canam admirantes juventutem. O scelesti senes ac populi principes, innumeros ad emendationem necessarios habentes pædagogos, legitimo fœdere junctarum nuptiarum insidiatores, maligni castitatis aucupes, subtiles dolorum instructiores, calumniæ prompti inventores! Scortationem laborum tenus damnatis, et adornatis adulterium: aliorum medici, plenique ipsi morbo: sepulcra dealbata, intus immunditia plena, externa vero superficie ornata¹: sublimes, ac in iudicium sedibus præsidentes, tumque, cum scortari voluistis, inter arbustorum densa ac dumeta adrepentes. Risit cum videret prævaricationum doctor, ac malorum consiliarius, ut principes populi, ut viri proceres ac delecti, ceu sepulcrorum effossor[um] quidam ac latrones, impudico recreandi spectaculo, ventrem traheretis, vulpiumque more latitaretis inter dumeta; quæ nimirum e nemorosis ac umbrosis locis, domesticis insilientes avibus, in eas, dum incaute pascuntur insiliant. O similem illi malitiam, quam humanorum illa animorum lues, a principio in ænem usque molitur! In horto primum corruiit sublimis homo; nunc quoque in horto, viri senes a serpente acti, a prima illa ac principali gloria excidunt; quique iudices erant, præiudicio damnati fiunt, alieni a vita, ac operarii peccati. Cæterum hoc certamine, vicit quidem viros, victoriæ autem palmam concessit femina, nec primæ hominis levitatem illam, in Babylonis adolescentula invenit. Ac merito dicat aliquis, haudquaquam Babylonem confusionem propter Susannam esse, sed mandatorum Dei observationem ac castitatis custodiam, virili vitæ locum.

Hanc ego, ut intermedia tantum excipias tempora, cum casto Joseph virtutis similitudine compono. Sisto autem honestam feminam secus castum virum, Deo amicam secus filium Israel; unam amicus ac eandem pro castitate impono coronam, victorumque pedibus devictos substerno; Joseph quidem, impudicam Ægyptiam, servi liberi heram; Susannæ vero, infames senes. Castitatis eos insti-

A ἀναγνώσματος, καὶ τῷ θαύματι πάντως κατέχευε τὴν ψυχὴν. Καὶ γὰρ δὲ τὰ τῶν ἄλλων βιβλίων ἀφεῖς, ὅσα οἱ ψαλμοὶ ἡμῖν ἐπωφελῶς μεθ' ἡδονῆς ἐμελέωθησαν, ὅσα συνεβούλευσεν ὁ Ἀπόστολος, ὅσα δεσποτικῶς ἐνεμοθέτησεν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, ταύτῃ προσεκλήθην τῇ ἱστορίᾳ. Ἐπειδὴ δύο νεότητας βλέπω εὐδοκιμούσας, τὴν μὲν ἐν τῷ δικάζειν, τὴν δὲ ἐν τῷ κρίνεσθαι· καὶ τὸν μὲν Δανιὴλ ἐπὶ ταῖς ψήφοις κροτούμενον· Σωσάνναν δὲ ἐπὶ τῇ νίκῃ στεφανουμένην τῆς σωφροσύνης. Δεῦτε τοίνυν, εἰ δοκεῖ, οἱ τῶν καλῶν ἐρασταὶ καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀνανεωσώμεθα τὴν παλαιὰν κρίσιν τῇ μνήμῃ· ἀρχαία σωφροσύνη τὴν νεάζουσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀκολασίαν ἐκκώφωμεν, στηλιτεύσαντες γῆρας μεираκιῶδες, καὶ νεότητα πεπολωμένην θαυμάσαντες. Ὁ προσδύται μιᾶροὺ καὶ ἀρχόντες τοῦ λαοῦ, μυρίων παιδαγωγῶν εἰς ἐπανόρθωσιν χρῆζοντες, γάμων νόμῳ ζευχθέντων ἐπιβουλοὶ, σωφροσύνης ἐνεδρευταί, μηχανορράφοι δόλων, συκυφαντίας ταχεῖς εὐρεταί! Ὑμεῖς ἦτε οἱ τὴν πορνείαν τοῖς χεῖλεσι κρίνοντες, καὶ τὴν μοιχείαν κάζοντες· οἱ τῶν ἄλλων ἱατροὶ, καὶ τῆς νόσου γέμοντες· οἱ κεκονιασμένοι τάφοι, ἐνδον τῆς ἀκαθαρσίας πεπλησμένοι, καὶ τὴν ἐξουθεν ἐπιφάνειαν καλλωπίζοντες. Οἱ ὑψηλοὶ καὶ ἐπὶ τῶν θρόνων τῶν δικαστικῶν προκαθήμενοι, ὅτε δὲ ἀκολασταίνειν προεβλεθεῖ, τοῖς λασίοις τῶν φυτῶν καὶ τοῖς θάμνοις ἐνέρποντες. Ἐγέλᾳτο βλέπων ὁ μὲν τῶν παραβάσεων εἰσηγητῆς, καὶ τῶν κακῶν σύμβουλος, ὅπως οἱ ἐν κορυφῇ τοῦ λαοῦ, οἱ λογάδες καὶ ἐκκριτοὶ, ὡς τοιχωρύχοι τινεῖς ἦ λησται τῇ γῇ προσεσύρεσθε, ἵνα βλέψητε θεῶν ἀκόλαστον· καὶ τοῖς θάμνοις ἐνεκρύπτεσθε κατὰ τὰς ἀλώπεκας, ἀπὸ τῶν συμφύτων καὶ ἐπισχιῶν τόπων τὰς κατοικίδιους ἐνεδρεύουσιν ὄρνιθας, καὶ νεομμέναις ἀπροόπτως ἐπιπηδῶσιν. Ὁ τῆς ὁμοιοτρόπου κακίας, ἣν ὁ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ὀλοθρευτῆς ἀπαρχῆς εἰς τέλος ἐπιτηδεύει! Ἐν παραδείσῳ τὸ πρῶτον τοῦ ὑψηλοῦ ἀνθρώπου πτῶμα, ἐν παραδείσῳ καὶ νῦν οἱ γέροντες παρὰ τοῦ ὄψεως ἐνεργοῦμενοι, τῆς ἀρχικῆς δόξης ἐκπίπτουσι, γίνονται δὲ, ἀντὶ κριτῶν, καταδικασμένοι, τῆς ζωῆς ἀλλότριοι, καὶ τῆς ἀμαρτίας ἐργάται. Ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν ἀνδρῶν ἐκράτησε, τῆς δὲ γυναικὸς ἡττήθη, καὶ τὸ κοῦφον τῆς πρώτης ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας οὐχ εὔρε νεάνιδος. Καὶ καλῶς ἂν εἴποι τις, ὡς οὐκ ἔστι Βαβυλὼν σύγχυσις διὰ Σωσάνναν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ, φυλακὴ σωφροσύνης, πόλις ἀνδρικῆς γυναικὸς, τόπος ἐορτῆς ἐπινικίου.

D pectore mulieris civitatem; lætæ pro victoria festi-

Ταύτην ἐγὼ, τοὺς ἐν μέσῳ χρόνους ἀνελών, τῇ ὁμοιότητι τῆς ἀρετῆς, πρὸς τὸν κόσμον Ἰωσήφ ἀγα· Ἰσσημι δὲ τὴν εὐσχήμονα παρὰ τὸν σώφρονα, τὴν τῷ Θεῷ φίλην παρὰ τὸν παῖδα τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀμφοτέρους, τὸν ὑπὲρ τῆς σωφροσύνης ἐπιτίθημι στέφανον· ὑποβρίπτω δὲ τοῖς ποσὶ τῶν νικησάντων τοὺς ἡττημένους· τῷ μὲν Ἰωσήφ, τὴν ἀκόλαστον Αἰγυπτίαν, τὴν δέσποιναν τοῦ ἐλευθέρου δοῦ-

¹ Matth. xxiii, 27.

λου· Σωσάννη δὲ, τοὺς ἀτίμους γέροντας· Τίθῃμι Α
τούτους παιδαγωγούς σωφροσύνης· τὴν μὲν, τῆς
γυναικείας· τὸν δὲ, τῆς τῶν ἀνδρῶν νεότητος· λαμ-
πτῆρας τῆς οἰκουμένης, ἀνθὴ τῆς ἀναστάσεως, μοι-
χῶν κριτὰς, γάμων ἐνθέσιμων φύλακας· Τέως δὲ περὶ
μὴν ἀσχολήσωμεν τὴν ἱερὰν γυναῖκα τὸν λόγον·
νῦν γὰρ ὁ Ἰωσήφ ἐπεισὸδὸν ἔστι καὶ παρενθήκη
σωφροσύνης, ὁ σώφρων.

Ἐπειδὴ γὰρ οἱ γέροντες, ὡς ἐνόμιζον, εἶχον τὴν
θῆραν εἰσω δικτύων, εἰσεπλήρησαν δὲ ἐκ τῆς ἐνέδρας,
ὡς αὐτίκα ληφόμενοι, οὐχ εὗρον δειλὴν τὴν βελτίστην
ἐλαφον, ἀλλ' ἀνθισταμένην καὶ αὐτοῖς, καὶ τῷ δρᾶ-
κοντι τῷ τῶν γινόμενων αἰτίῳ (ὀφιοκτόνον δὲ ζῶον
ἡ ἐλαφος· καὶ καλῶς εὗρεν ὁ λόγος τὴν εἰκόνα τοῦ
ζώου)· παρεκάλεσαν, οὐκ ἤκούσθησαν· ἠπειλήσαν,
οὐ κατέπηξαν. Ἀμυχανοῦσι λοιπὸν οἱ δυσέρωτες, B
καὶ δύο τοῖς μεγίστοις συνέχονται, ἀποτυχία τῆς ἐπι-
θυμίας, καὶ φόβος τοῦ ἐλέγχου. Πάπτουσι δὲ συκο-
φαντίαν, μισραὶ κεφαλαί, καὶ λύσιν τοῦ κακοῦ ἄλλο
κακὸν ἐξευρίσκουσι, καὶ μοιχείας κάλυμμα σκευά-
ζονται φόβον. Ἀμαρτωλὸς γὰρ, ὅταν εἰς ἀρχὰς ἐμ-
πέτῃ πλημμελημάτων, ὥσπερ σχολίῳ τῇ ἀρχῇ, καὶ
τῆς ἀκολούθους ἀνομίας ἐφέλκεται. Καὶ γεννητικὰ
τυγχάνει τῶν καλῶν τὰ καλὰ· τῶν δὲ φαύλων, τὰ
δυστοῖα. Διὸ καὶ νῦν φόνος ὁ καρπὸς τῆς μοιχείας ὑπο-
βλαστάνει, καὶ συνέδριον κατὰ σπουδὴν κάθηται, ὡς
ἐπὶ μεγάλῳ τῆς γυναικὸς ἀδικήματι, καὶ δημαγω-
γεῖται πλῆθος, θέαν ἔχον τὴν κρινομένην. Κατήγοροι
δὲ καὶ δικάσταί οἱ αὐτοί· καὶ πολλὰ συκοφαντούσα
ἀξιοπίστος ἦν· καὶ νεότης συκοφαντούμενη ἐκ τῆς
κρατούσης ἐπινοίας κατεδικάζετο. Ἀἷμος δὲ ἀναβρί- C
πισθεις, καὶ παθὼν, ὃ δὴ πάσχειν ἀπὸ ὀρμῆς ἐμπλή-
κτου εἰσθε δῆμος, ἡγανάκτει πεπλανημένος, καὶ τῇ
ὀρμῇ τῶν γερόντων συνεξεφέρετο· γονεῖς τῆς κρινο-
μένης ἐθρήνουν· ἀνὴρ τὴν συμφορὰν ὠδύρετο· παῖ-
δες ὠλόλυζον ἐνθεν καὶ ἐνθεν, τῆς μητρὸς κινδυνευ-
ούσης ἀπληρημένοι· τὸ γένος τῇ αἰσχυρῇ κεκάλυπτο.
Οἱ δὲ καλοὶ δικάσταί, οἱ τῆς σωφροσύνης σύμμαχοι,
σεμνῶς κεκαλυμμένην ἱματίῳ (οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῆς
συγγύσεως τῶν κακῶν ἑαυτῆς ἐπελάθετο, ἐξιν τῆς
κοσμιότητος ἔχουσα,) γυμνοῦσθαι τῆς εὐπρεποῦς
σχέτης ἐκέλευσαν, ἵνα ἐν τῷ δικαστηρίῳ τὰ τῆς μοι-
χείας ἐνεργάσωνται, τῇ θῆρ τῆς κρινομένης τὴν
αἰσχρὰν ἐπιθυμίαν προσαναπαύσαντες· ἐπετίθεσαν
δὲ καὶ τὰς χεῖρας τῇ κεφαλῇ (ὃ δὴ σύμβολον τῆς D
κατακρίσεως ἦν). χραίνοντες σῶμα καθαρὸν, οἱ
ἀκόλαστοι, τῇ ἀφῇ, καὶ κατ' αὐτῆς ἐδημηγόρουν τὸ
ψεύδος, οἱ καλοὶ τῆς ἀληθείας προστάται.

Ὡς δὲ ὁ λαὸς ὑπῆχθη, καὶ ἡ ψῆφος ἠνέχθη, καὶ ἡ
τιμωρία πλησίον ἦν, ἀνέβλεψεν τότε ἡ συκοφαντου-
μένη πρὸς τὸν δικαστὴν τῶν κριτῶν· ἐφέσιμον τὴν
δίεχιν ἐξ ἀνθρώπων ἤγαγε πρὸς τὸν Θεόν· ἐπεκαλέ-
σατο τὸ ἀπαράλογιστον δικαστήριον, καὶ οὐκ ἐδρά-
δυνεν ἡ ἀλήθεια. Ἀνάστηθι μοι λοιπὸν, ὦ μακάριε
Δανιὴλ, καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ λόγου, ὡς διεγέρθης καὶ

Interiores constituo; hanc quidem, muliebris; illum
autem, virorum juventutis: orbis terrarum lumi-
naria, resurrectionis flores; aduherorum iudices,
legitimarum nuptiarum custodes. Interim vero, in
sacra duntaxat femina, nostra versetur oratio. Nunc
enim castus ille Joseph extra argumentum ac casti-
tatis parenthesis est.

Ubi enim senes, quod quidem arbitrabantur, in-
tra retia venationem tenentes, exque insidiis, cum
mox capturi, irruentes, nihil pulcherrimam cervam
pavidam invenerunt²², sed illis pariter ac fabulae au-
ctori draconi resistentem (porro ferunt cervam ani-
mal esse serpentibus noxium; pulchre vero invenit
sermo animalis imaginem): ubi, inquam, obse-
crant, nec fuerunt auditi; comminati sunt, nec per-
terruerunt; deinceps jam, malo caestros percussit homi-
nes, consilii inopes sunt, ac utrinque duobus maxi-
mis anguntur, quod sint fraudati desiderio, quod-
que sceleris argui possint. Sunt autem calumniam,
scelestia capita, ac mali solutionem aliud excogitant
malum, velamenque mœchiæ necem instruunt.
Peccator enim, postquam in prima delicta inciderit,
ceu fune, primo peccato, reliquas consequenter
iniquitates attrahit; ac vero bona bonis oriuntur,
malis autem procreantur similia. Quocirca nunc
quoque adulterii fructus cædes subgerminat, cito-
que ceu pro magno seminae scelere, concilium se-
det, ac multitudo iudicium spectatura, in concio-
nem vocatur. Porro, iidem ipsi accusatores ac
iudices erant; fidemque calumniam struens canities
habebat; juvenus autem calumniam patiens ab ob-
tinente opinione præiudicium ferebat. Ad hæc ex-
citatus populus, idque patiens, quod ab stolido im-
petu populus pati solet, errore indignabatur, se-
numque impetum una sequebatur. Res actæ feminae
parentes lamentabantur, lugubat maritus tristem
casum, filii hinc inde matri in periculo versanti
hærentes, lugubre quid vociferabantur; genus uni-
versum præ pudore abscondebatur. Præclari autem
illi iudices ac castitatis vindices, honeste pallio
obtectam (neque enim vel in malorum confusione
sui ipsa oblivisceretur, honestatis habitum habens,) honesto ejusmodi tegumento nudari iussere, quo
pro mœchiæ tribunali, mœchiam operantes, judi-
candæ mulieris aspectu turpem cupiditatem seda-
rent; sed et manus capiti imponentes (pro latae
symbolo damnationis), mundum illud corpus, impu-
dici homines contactu polluebant; ac contra eam,
belli veritatis præsides, falsum pro concione orabant.

Ubi porro, persuaso populo, jam sententia lata
esset, ac pœna instaret, tunc calumniam passa
mulier ad iudicium illum iudicem aspexit: causæ
remissionem ab hominibus in Deum transtulit. In-
vocavit tribunal illud quod falli nequit; nec veritas
quidquam tardavit. Tu mihi jam quoque, o beate
Daniel, qua tunc ratione a Spiritu excitatus es, in

²² Prov. v, 19.

sermone exsurge. Dic tu etiam : *Innocens ego a sanguine huius*, quomodo postea Pilatus adversus fures Hebræos²². Voca iterum ad iudicium populum, incipe litem male absolutam, reorum loco statue falsi nominis iudices, committetur præsidium ordo, videatque mulier viros senes, qua ipsa paulo ante ratione urbi spectaculo fuit. Tu captivus, cives judica; hospes, viros indigenas; juvenis, veteres. Commoda sacrum os Spiritui; non enim habes labia immunda, uti se Isaias despiciens, ait²³; neque uno de seraphim aut purgatorio carbone indiges. Prudenter separa falsos iudices, ut ne tuis quoque interrogationibus, uti mulieri in horto, consensione insiliant. Nam et illud prudenter intelligamus, quoter beatus puer verborum tenore sit orsus sermonem : *Inveterate dierum malorum : nunc venerunt peccata tua quæ faciebas prius, condemnans quidem insones, absolvens vero reos*. O miraculum, magnamque Spiritus libertatem! *Ubi enim Spiritus erat, illic libertas*²⁴. Videtis enim, ut neque in ipso exordio timeat; sed ut in ima ipsa conscientiæ intendens, ac animos senum peccatorum apothecas videns, testes quidem ac probationes non quærat; durius autem per contumeliam appellet, ut qui propheta, sententiam scriptam in pectore haberet. Ac quidem quod spectat ad ipsum, nec quidquam dixisset; sed nulla mora abduci jussisset; quia tamen suadendus erat insipiens populus, levesque iudices, qui ex actorum potius cænis, quam ex veritate sanxissent, etiam seorsim positis, interrogationis adhibet probationem, exque dissona responsione mendacium arguit : ac lata sententia, non carnificibus tradit reos, sed ultores angelos adversus eos accersit : ic nimirum, eoque cumulo sanctorum provexit dignitas, ut et virtutes invisibiles illis obsequio ac ministræ adsint.

Quænam vero deinceps facta sunt scelestis senibus? Mutato iudicio, cum veterum iniquitatum, tum recentis peccati pœnas morte daturi; tota vero Babylon gestarum rerum miraculum, ac rem sic novam in ore habens, Deum canticis celebrabant, qui latentium fabularum notitiam in publicum fecisset. Porro Helcias recepta filia, totus animo renovatus est; Joachim, festum victoriæ diem cecinit pro uxore; filii, veræ illius ac castæ pignora, vultibus blande ad risum compositis, circa matrem gestabant, debilisque ille luctus totus in lætitiâ cessit. Vos autem, Christi populus, piissima ac salubri audita narratione, ne negligenter auditam prætereatis : quin imo doctrinæ ac exercitationis vitæ argumentum, sermonem assumatis. Vos feminæ, amulamini Susannam, sic viris castitatem servate, uti suo illa servavit; maluitque pati ac adire pericula, quam mœchia Deum provocare, viro probum facere, domos ac

A τότε παρὰ τοῦ Πνεύματος· εἶπε καὶ σὺ, Ἀθώως εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος ταύτης, ὡς καὶ Πιλάτος ὕστερον κατὰ τῶν μαινόμενων Ἑβραίων. Ἀνάλυσον τὸν λαὸν ἐπὶ τὸ κριτήριον· ὁδὸς ἀρχὴν τῇ δίκῃ, κακῶς τελεσθείσῃ· στήσον κρινόμενους ψευδωνύμους κριτάς· ἐναλλαγῆτω τῶν προστατῶν ἡ τάξις, καὶ θεωρεῖτω ἡ γυνὴ τοὺς γέροντας, ὡς αὐτὴ πρὸ ὀλίγου θέαμα τῆς πόλεως ἦν. Κρίνον, ὁ αἰχμάλωτος, τοὺς πολίτας· ὁ ξένος, τοὺς ἐγγχωρίους· ὁ νέος, τοὺς παλαιούς. Χρῆσον ἅγιον στόμα τῷ Πνεύματι· οὐ γὰρ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχεις, ὡς Ἡσαίας αὐτὸν ἐξευτελίζων φησὶν· οὐδὲ ἐνὸς τῶν σεραφεῖμ, καὶ τοῦ καθαρσίου ἀνθρακος χρῆζεῖς. Χώρησον σοφῶς τοὺς ψευδωνύμους κριτάς, ἵνα μὴ καὶ ταῖς σαῖς ἐρωτήσεσι συμφώνως ἐπιτηδῇσῃς, ὡς ἐν τῷ παραδείσῳ τῇ B γυναικί. Οἷα γὰρ καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν λόγων τοῦ τρισμακαρίου παιδὸς, συνετῶς καταμάθωμεν· *Πεπαλαιώμενε ἡμερῶν κακῶν· νῦν ἤκασί σου αἱ ἀμαρτίαι*, ὥς ἐποίησας τὸ πρότερον, τοὺς μὲν ἀθώους κατακρίων, ἀπολύων δὲ τοὺς αἰτίους. Ὡ τοῦ θαύματος, καὶ τῆς μεγάλης ἐλευθερίας τοῦ Πνεύματος! Οὐ γὰρ τὸ πνεῦμα ἦν, ἐλευθερία. Ὁρᾶτε γὰρ, ὡς οὐδὲ ἐν προοιμοῖς ὑποστέλλεται· ἀλλ' εἰς τὸ βάθος τοῦ συνειδότος ἐνατενίσας, καὶ βλέπων τὰς ψυχὰς τῶν γερόντων ἀποθήκας ἀμαρτιῶν, μάρτυρας μὲν καὶ ἀποδείξεις οὐ ζητεῖ· ὑβρίζων δὲ ἐπαχθῶς προσκαλεῖται, ἐπειδὴ τὴν ἀπόφασιν ἔχει γεγραμμένην ἐπὶ τοῦ στήθους ὁ προφήτης. Καὶ ὅσον γε εἰς αὐτὸν ηἶκεν, οὐκ ἂν οὐδὲ εἶπέ τι, ἀλλ' ἀνυπερθέτως τῇ τιμωρίᾳ παρέπεμψεν· ἵνα δὲ πεῖσῃ λαὸν ἄφρονα, καὶ κριτάς κούφους τῇ πολιᾷ τῶν κατηγόρων, οὐ τῇ ἀληθείᾳ δικάσαντας, καὶ τὴν πείραν τῆς ἐρωτήσεως κενωρισμένοις προσάγει, καὶ τὸ ψεῦδος ἐκ τῆς διαφανούσης ἀποκρίσεως διελέγχει· καὶ τὴν κρίσιν ἐξενεγκῶν, οὐ δημίους δίδωσιν ὑπευθύνους, ἀλλ' ἀγγέλους κατ' αὐτῶν κολαστηρίους καλεῖ. Εἰς τοσούτον γὰρ ἠύξῃτο τὸ τῶν ἁγίων ἀξίωμα, ὡς δυνατόις ἀοράτους ἔχειν τὰς ὑπερπεποιθότας αὐτοῖς.

Τίνα τὰ ἐξῆς τοῖς μιαινοῖς γέρονσι; Προεστράπη ἡ κρίσις· ἀπῆλθον δὲ, καὶ τῶν παλαιῶν ἀνομοίων, καὶ τῆς νέας ἀμαρτίας, διδόντες διὰ θανάτου τὴν δίκην· Βαβυλῶν δὲ πᾶσα τὴν παράδοξον τῶν γενομένων διὰ στόματος εἶχον, καὶ ὕμνοις τὸν Θεὸν ἀνευφήμουν, τὸν τῶν λανθανόντων δραμάτων τὴν γινώσκιν δημοσεύσαντα. Καὶ Ἑλκίας ὑπὲρ τῆς παιδὸς ἀνενηώθη· D Ἰωακὴμ τὴν ἐπινίκιον ἤσεν ὑπὲρ τῆς γυναικὸς ἐορτὴν· παῖδες δὲ, γνησίας καὶ τῆς σώφρονος ἔχονα, μειδιῶσι προσώποις τὴν μητέρα περιεσκήπτων, καὶ τὸ πολὺδακρυ πένθος μετεσκευάσθη εἰς εὐφροσύνην. Ἴμεῖς δὲ, ὦ τοῦ Χριστοῦ λαός, εὐσεβεστάτης καὶ ψυχοφελούς ἱστορίας ἀκούσαντες, μὴ ἀδιαφόρως τὴν ἀκοὴν παραδράμητε· ἀλλὰ παιδεῖαν καὶ ἀσκησιν τοῦ ὑμετέρου βίου τὸν λόγον ποιήσαθε. Αἱ γυναῖκες, ζηλώσατε τὴν Σωτάναν· οὕτω φυλάξατε τοῖς ἀνδράσι τὴν σωφροσύνην, ὡς ἔδειξεν τῷ ἑαυτῆς· παθεῖν τε καὶ κινδυνεύειν καταδέξαθε μᾶλλον, ἢ μοιχεῖν Θεὸν παροργίζειν, ἄνδρα καταισχύειν, οἴκους καὶ ἐστίας

²² Matth. xxvii, 24. ²³ Isa. vi, 5. ²⁴ II Cor. iii, 17.

ἐξαφανίζεσθαι, παῖδας ἀμφιβόλους ἐργάζεσθαι. Οἱ πρεσβύται, τοὺς τοιοῦτους μισήσατε γέροντας· οἱ δυνάσται, φοβήθητε τῶν κριτῶν παρανόμων τὸ τέλος· οἱ νέοι, μιμήσασθε τὸν ἡλικιώτην τὸν νέον, ἵν' οὕτως ἐκάστης ἡλικίας εἰς τὸν τύπον τῶν καλῶν μορφωθείσης, τὸ πᾶν πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας ἅγιον καὶ εὐδόκιμον γένηται, ἐν Χριστῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν· ὃ πρέπει δόξα, κράτος, τιμὴ, σὺν τῷ συνανάρχῳ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Z.

Εἰς τὸν ἐκ κοιτίας τυφλόν.

ἤκουσαμεν ἀρτίως τοῦ υἱοῦ τῆς βροντῆς Ἰωάννου, μᾶλλον δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ τὸν ἀλιέα καὶ χειροτέχνην, συγγραφέα καὶ λογογράφον ἐργασαμένου θείων ὄντως καὶ ὑψηλῶν ὑποθέσεων. Ἐξηγήσαντο γὰρ ἡμῖν πολλὴν καὶ μακρὰν τοῦ Κυρίου δι᾿ ἡμῶν, δι' ἧς τὸν ἀπειθὴ λαὸν καὶ δυσήκοον, τὴν τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεογονώσαν ἐπαίδευε, τῆς μοναρχικῆς ἐννοίας τῶν Ἑβραίων ἀπάγων τοὺς λογισμοὺς, ἀνοίγων δὲ αὐτοῖς τὴν θύραν τῆς χάριτος ἐκ τῆς νομικῆς παραδόσεως, καὶ πρὸς τὴν Καινὴν Διαθήκην ἐκ τῆς Παλαιᾶς ἡρεμαίως ἄγων, ὡς τῆς ἐρήμου πρότερον ἐπὶ τὴν γῆν [τὴν] πλουσίαν καὶ εὐκαρπὺν. Ἄλλ' ὅμως δεικνύντος αὐτοῦ ποικίλως καὶ τὴν ἰδίαν ὑπαρξιν, ὡς προαιώνιος ὑπάρχει, καὶ ἀεὶ τῷ Πατρὶ συνεμμένη, καὶ διαβρόχῃν τοῖς κωφοῖς ἐμβοῶντος· Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι· οὕτε τοῦ λόγου μαθόντες τὴν δύναμιν, οὕτε διὰ τινος ἐπιστήμονος ἀντιβρόχσεως τὸ μὴ παραδεχθὲν διελέξαντες, ἐπὶ τοὺς λίθους ἀντὶ τῶν λόγων ἐχώρουν· καὶ πόρρωθεν τοῦ σταυροῦ τὰς φονικὰς χεῖρας πρὸς τὴν μαιφονίαν ἐγύμναζον. Ὁ δὲ κρίνας πανταχοῦ μακροθύμως ἔχειν πρὸς τὸν ὕβριστὴν δῆμον καὶ βλάσφημον, ἐξέκλινεν αὐτῶν τὴν ὀργὴν καὶ τὸν ὄρουσον· οὐ ταπεινῶς ἀποδιδράσκων, ἀλλὰ θεϊκῶς· ὅς ἐν μέσῳ τε εἰσέρχεται, καὶ ψηλαφώμενος οὐκ ἐβλέπετο, καὶ τοῖς φλεγμαίνουσι προστριβόμενος οὐχ ἐωῶτο· ἀλλ' εἰστέχασαν ἐν εὐοίᾳ, τῇ μὲν προσαιρέσει φρονούντες, καθότου δὲ τὴν ὀργὴν ἐκκληρώσουσιν⁶⁶ οὐχ εὐρίσκοντες· ὅμοιοι θηρευταῖς ἀπείροις, οἱ, ἐπειδὴν πρὸ καιροῦ τὴν θῆραν ἀποσοθήσουσιν⁶⁷, ὑποδραμούσης τῆς ἐλάφου λόχμην τινὰ, καὶ ἀφανῶς ἐξελθούσης, εἰκὴ πλανῶνται κατὰ τὴν νάπην, ἀχθος⁶⁸ περιέρρον τὰ δίχτυα φέροντες, καὶ μάτην τοὺς σκύλακας ἐφελκόμενοι.

Ἐγὼ δὲ, εἰ καὶ τὰ ἄλλα φαῦλος οἰκέτης, τοῦτο γοῦν οὐκ ἐξελαθόμην, ὅτι δοῦλός εἰμι, καὶ με προσ-

Α families perdere, dubias proles facere. Vos senes, senes qui tales sint odio habete; magistratos, iniquorum iudicium finem timete: juvenes, aequalem vobis juvenem imitamini, quo sic omni aetate in bonorum formata typum, Ecclesiae coetus omnis sanctus ac probatus efficiatur, in Christo Salvatore nostro; quem decet gloria, potestas, honor, cum Patre coaeterno, sanctissimoque ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

VII.

In cæcum a nativitate⁶⁹ (37).

Andivimus modo divina plane ac sublimia argumenta tonitruū filii Joannis, seu potius Spiritus sancti, qui eundem ex piscatore ac manuali artifice, scriptorem ac oratorem effecit. Quippe multam nobis ac prolixam enarrarunt Domini disputationem, qua is, ab Hebræorum cogitata monarchia animos adducens, contumacem ac incredulum populum divina Patris ac Filii scientia erudiret; portam eis gratiae a legali traditione aperiens, sensimque a Veteri ad Novum Testamentum, velut olim a deserto ad divitem illam ac frugibus uberem terram, ducens. Cæterum dum is varie prætternanti suam existentiam, ac Patri semper conjunctam probat, ac diserte cæcis inclaimat esse se ante Abraham⁷⁰; nihil illi sermonis perspecta virtute, nullaque scita contradictione quod dictum impræbabant coarguentes, verborum loco ad lapides confugiebant, ac diu ante cruce manus homicidas ad cædem exercebant. Cui vero ubique constitutum esset ut ad contumeliosum ac blasphemum populum longanimiter haberet, eorum declinavit iram atque temetipsum, non humili, sed divina quadam fugiens ratione: qui medius stans, ac cum palparetur, non cerneretur; versansque cum ira iumentibus, non videretur. Steterunt vero illi attoniti, animi quidem proposito in cædem intenti, haud tamen invenientes qua ratione iram explerent; nihil venatoribus imperitiis absimiles, qui præmaturius suscitata ac submota præda, suffugiente cervo in lucum aliquem, ac clanculum egresso, temere per saltum errant, molestum onus retia ferentes, frustra secum catulos trahentes.

Equidem vero, quoniam alioqui sum manus servus, id tamen necdum oblitus sum, esse me ser-

⁶⁶ Seguiet. ἐκκληρώσουσιν. ⁶⁷ Seguiet. ἀνασοθήσουσιν. ⁶⁸ Joan. ix, 1 sqq. ⁶⁹ Joan. viii, 58.

(37) Ex R. P. Jac. Sirmundi societ. Jesu autographo multis emendato ex Seguietiano codice. — Hunc sermonem, plane luculentum suggestit, viri cum doctissimi, tum humanissimi R. P. Jac. Sirmundi autographum; sic nunquam communi bono consilere desinit, quibus vel ipse edit, vel studio olim collecta, aliis edenda impertit; ea maxime communicatione τὸ θεῖον imitatus, ac dignus, cuius memoria futuris omnibus temporibus doctiorum animis clara vigeat ac clara. Accessit vero. ac plurimum

contulit Seguietianus codex bene antiquus, ad quem multis locis emendatus est alter ille Sirmundi codex ac autographum. Photius oculi totam descriptionem ex hoc tract. in suam transtulit myrobiblon, in qua aperte εὐσεβεῖν Asterium advertit, i. agere catholicum ac adversum Ariano dogmati: in quod, ac Eunomii dogma invelitur in Petri et Pauli apostolorum Encomio. Utinam alios eidem Photio relectos Asterii tractatus nancisci licuisset, quibus integritas, sua illi justior moles nostris his adjectis constaret.

vum, quique pro Domino adversus injuriosos habeam A
insurgere. Quamobrem etiam clamabo in Hebræos,
tanquam hodie præsentis, ac furore actos: Ergone,
scelestis, lapidibus beneficium appetitis? Quis enim
vos e petra potavit? Appetitis eum lapidibus, qui,
lapideis tabulis insculpta lege, vitam vestram for-
mavit? Appetitis, inquam, lapidem electum, pretio-
sum, quem Isaias prædixit? Appetitis spiritalem
lapidem, nulla hominis manu, e prærupta petra,
juxta quod docuit admirabilis Daniel¹, abscissum?
Appetitis lapidibus summum angularem lapidem²,
qui parietes duos Novi ac Veteris Testamenti com-
mittit? Tametsi enim non creditis, potens est Deus
de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ³; hoc est,
acceptabilem Christo populum, ex gentibus ac præ-
putio congregare: in quo etiam promissionem sus-
cepit Abrahæm, dicente ei Deo, fore in eo benedi-
cendas omnes gentes⁴. Arcana enim Deus scientia
futurum prævidens, omnes in posterum credituros
fidei duci ac principi in filiorum sortem attribuit.
Extunc enim contuebatur Hebræorum populi se-
ditionem, ac videbat lapides, falsique nominis
filios abdicatis accensebat. Cum autem sermone
veritatem annuntians, haudquaquam persuaderet
pietatem, tametsi aderat abscondobatur; ac ap-
parens non videbatur, quo tali miraculo admit-
tere cogeret, esse ipsum Christum, ac Deum pa-
rente Abraham seniore. Audite, ergo, inquit, o
vere cæci ac stulti: Quisnam iste, qui et versatur
vobiscum, nec tamen videtur, num forte ille est qui
ad Moysen loquens, minime conspiciebatur, ac ta-
men apparebat⁵? Nam tunc quoque videbatur ignis
ac rubus, ambo muta; nihilominusque audiebatur
vox, ac sermo erudiebat, certoque, quod futu-
rum erat prænuntiabatur: estque virorum pruden-
tium, ut personam ex rerum cognatione intelli-
gere.

Cum sic autem aliene a ratione ac stulte Hebræi
haberent, Dominus noster ac Salvator, velut sedu-
lus quidam ac sapiens medicus, non cedente morbo
ad primum experimentum, modum alium curatio-
nis aggreditur. Statuit vero ut mente cæcos cæco
curet, qui obviis inventus esset, non accidenti ali-
qua læsione cæcitatem passus, sed naturæ vitio, sic
nimirum ex utero in lucem productus.

Hominem porro conspiciatus, stetit, præstoque
ad curationem lauit: curationem utique humana
majore ratione et arte. Quippe ars medica ac ejus
ratio eorum morborum contemplationem tradit, qui
jam a natura perfectio animali ac in lucem edito
casu postmodum aliquo accidunt: congeniti autem
corpori vitii minime curationem promittit: at ne-
que universim morborum, si qui deinceps accide-
runt: cujus rei abunde testes sunt mutilati homi-

ηκειν ὑπὲρ τοῦ Δεσπότου κατὰ τῶν ὀφειστικῶν ἐξ-
ανίστασθαι. Διὸ καὶ κεκράζομαι πρὸς τοὺς Ἑβραίους
ὡς παρόντας σήμερον, καὶ παρὰ τῆς μανίας ἐνε-
ργουμένους· Βάλλετε, μισροί, λίθοις τὸν εὐεργέτην;
[τίς γὰρ ὑμᾶς ἐκ πέτρας ἐποίησε; βάλλετε τὸν πλαστὴν
λιθίναίς τὸν βίον ὑμῶν κανονίσαντα·] βάλλετε τὸν
ἐκλεκτὸν λίθον καὶ ἐντιμον, ὃν Ἡσαίας ὑμῖν προεφη-
τεύσε; βάλλετε τὸν νοητὸν λίθον τὸν τῆς ἀκροτόμου
πέτρας ἀπορράγεντα ἀνευ χειρὸς ἀνθρωπίνης; βάλλετε
λίθοις τὸν
θεσπέσιος Δανιὴλ ὑμᾶς ἐδίδασκε; βάλλετε λίθοις τὸν
ἀκρογωνιαῖον, τὸν τοὺς δύο τοίχους τῆς Καινῆς καὶ
τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης συνάγοντα; Κἂν γὰρ ὑμεῖς
μὴ πιστεύσητε, δυνατὸς ὁ Θεὸς ἐκ λίθων τούτων ἐγεί-
ραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ· τουτέστιν, ἀθροίσαι· ἢ Χριστῷ
λαὸν περιούσιον, τὸν ἐξ ἐθνῶν καὶ ἀκρόδυστον· ἐφ'
ᾧ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ὁ Ἀβραάμ ἐδέξατο, εἰπόντος
αὐτῷ τοῦ Θεοῦ, ὅτι Εὐλογισθήσονται ἐν σοὶ πάντα
τὰ ἔθνη. Τῇ γὰρ ἀπορρήτῃ γνώσει· βλέπων ὁ Θεὸς
τὸ μέλλον, τῷ ἀρχηγῷ τῆς πίστεως, πάντας τοὺς εἰς
ὕστερον πιστεύειν μέλλοντας, εἰς τάξιν ἀπεκλήρωσε
τέκνων. Ἐθεώρει γὰρ ἕκτοτε τῶν Ἑβραίων τὴν
στάσιν, καὶ τοὺς λίθους ἐβλέπε, καὶ τοὺς ψευδωνύ-
μους υἱοὺς ἐν τοῖς ἀποκηρύκτοις ἡρῶμαι. Ἐπειδὴ
δὲ, λόγῳ καταγγέλλων αὐτοῖς τὴν ἀλήθειαν, οὐκ ἐπει-
θεν εὐσεβεῖν, παρεστῶς ἀπεκρύβη, καὶ φαινόμενος
οὐκ ἐβλέπετο, ἵν' ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ· θαυμα-
τουργίας ἐλκύσῃ πρὸς συγκατάθεσιν τοῦ, ὅτι καὶ
Χριστὸς¹⁰ ἐτύγχανεν, καὶ Θεὸς Ἀβραάμ προσδύτε-
ρος. Ἀκούσατε οὖν, φησὶν, ὧ ἀληθῶς τυφλοὶ καὶ
ἀνόητοι· Τίς οὗτος, ὁ καὶ συμπάρων ὑμῖν καὶ μὴ
βλεπόμενος¹¹; ἢ τάχα ἐκεῖνος ὁ καὶ πρὸς Μωϋσῆν
λαλῶν, καὶ μὴ φαινόμενος¹²; Ἐώρατο γὰρ καὶ τότε
πῦρ καὶ βάτος, ἀμφοτέρωθεν ἀφ' ὧν· ἀλλ' ὅμως καὶ
φωνὴ ἤκούετο, καὶ λόγος ἐπαίδευε, καὶ ἀσφαλῶς τὸ
μέλλον προηγορεύετο. Καὶ χρὴ τοὺς νοῦν ἔχοντας
ἐκ τῆς συγγενείας τῶν πραγμάτων γνωρίζαι τὸ πρό-
σωπον.

Οὕτως δὲ ἀλόγως καὶ ἀνοήτως τῶν Ἑβραίων ἐχόν-
των, ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ, ὥσπερ τις πατὴρ
ἐπιμελής τε [ῥοῦ¹³] καὶ σφόδρως, πρὸς τὴν πρώτην
πείραν οὐκ ἐκδόντος τοῦ πάθους, ἄλλον τρόπον τῆς
θεραπείας μεταχειρίζεται. Τυφλῷ δὲ βούλεται θερα-
πεύσαι τυφλοὺς τὴν διάνοιαν, ὃς ἐκ τοῦ προστυχόντος
εὐρέθη, οὐ λώβῃ τινὶ συμβάσει παθῶν τὴν τυφλότητα,
ἀλλὰ πταίσματι φύσεως, οὕτως ἐκ γαστρὸς παραχθὲς
εἰς τὸν βίον.

Θεασάμενος δὲ τὸν ἀνθρώπον, ἔστη, καὶ πρὸς τὴν
θεραπείαν ἑτοιμος ἦν· θεραπείαν ἀνθρωπικῷ λό-
γῳ¹⁴ καὶ τέχνῃς κρείττονα. Ἰατρικὴ [μὲν¹⁵] γὰρ, καὶ
ὁ κατ' αὐτὴν λόγος, ἐκείνων¹⁶ τῶν νοσημάτων ἐπι-
βάλλει τὴν θεωρίαν, ὅσα τῆς φύσεως ἀπαρτισίας
τὸ ζῶον, καὶ προαγούσης εἰς φῶς, χρόνις ὕστερον
κατὰ τινὰς περιστάσεις ἐπισυμβαίνει· τῆς δὲ συν-
τεχθείσης τῇ σώματι λώβης, οὐκ ἐπαγγέλλεται θε-
ραπείαν. Οὐ μέντοι γε οὐδὲ τῶν παθῶν πάντων τῶν

¹ Isa. xlviii, 16. ² Dan. ii, 45. ³ I Pet. i, 6. ⁴ Matth. iii, 9. ⁵ Gen. xviii, 18. ⁶ Exod. iii, 4.
⁷ Ex Seg. ⁸ Seg. προγνώσει. ⁹ Phot. αὐτοῦ. ¹⁰ Phot.; Seg. Θεός. ¹¹ Seg. βλεπόμενος. ¹² Phot. καὶ
φαινόμενος. ¹³ Phot. ἀνθρωπίνης σοφίας. ¹⁴ Ex Seg. ¹⁵ Phot. ἐκείνους.
¹⁶ Phot. ἐκείνους.

εις ὑστερον συμβαινόντων. Καὶ τούτου μάρτυρες οἱ ἡκρωτηριασμένοι τῶν ἀνθρώπων, οἷς οὐδεὶς ἱατρὸς τὴν τῶν μελῶν στέρησιν ἐπηνώρωσε. Διόπερ καὶ οἱ μαθηταὶ τὸ πάθος καταλετήσαντες, καὶ βλέποντες ἄνθρωπον τῆς καλλίστης ἡδονῆς τοῦ φωτὸς οὐ γευσάμενον, τὴν αἰτίαν περιεργάζοντες τῆς κακώσεως, ἐπυνθάνοντο¹¹ παρὰ τοῦ Κυρίου, οὐ λίαν ἐπιστημόνως, εἴπερ ἐξ ἁμαρτίας οικείας, ἥ διὰ πλημμελήματα τῶν γονέων, τοιοῦτος εἰς τὸν βίον παρήχθη. Ἐκατέρωθεν δὲ ἡ ἐρώτησις ἔχει τὸ ἐπιλήψιμον· οὔτε γὰρ ἂν ὑπὲρ τῶν πατέρων [οὐδενὸς ὧν ἑνοχος¹²⁻¹³] κατεγνώσθη, ἄλλον ὑπὲρ ἄλλου τοῦ Θεοῦ μὴ κοιλάζοντος· οὔτε μὴν ἰδίῳ πλημμελήματων [ὁ μήπω προελθὼν εἰς τὸν βίον¹⁴], ἀπέτισε δίκας, εἴγε οὕτως μὲν τυφλὸς ἐγεννήθη. Οὐδεὶς γὰρ ἁμαρτωλὸς πρὸ γεννήσεως. Ἡ μὲν πέσις¹⁵ οὐ λίαν δόκιμος· ὅπως δὲ ἡ Ἀληθεῖα, ὁ Κύριος ἡμῶν, πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀπεκρίνατο, καταμάθωμεν. Τὸ γὰρ πάθος τοῦτο, φησὶν, ὦ μαθηταί, οὐχ ἁμαρτημάτων ἐστὶν ἀντίδοσις, ἀλλ' ἐτοιμασία μελλούσης οἰκονομίας, ὅπως ἂν [ὁ τέως¹⁶] κοινὸς νομιζόμενος ἄνθρωπος, ἐνεργήσῃ τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων· καὶ ὁ κτίστης τῶν ὅλων, μετὰ τὴν πρώτην ποίησιν, εὖρη καὶ νῦν τοῦ δημιουργεῖν ἀφορμὰς· ἐκ δὲ τῶν μερικῶν καὶ τὰ καθόλου πιστώσῃται· ὁ δὲ σκληρὸς λαὸς καὶ θυσαγωγὸς πεισθῇ προσκυνεῖν, ρήψας τοὺς λίθους. Φωτισθήτωσαν τοίνυν ὀφθαλμοὶ μὴ βλέποντες, ἵνα καταλάβωσιν τὰς ψυχὰς τῶν ἄσυνέτων ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος. Γενέσθω πρᾶγμα παρὰδοξόν, καὶ κτισθήτωσαν ὕψεις, ἵνα μάθωσιν οἱ στασιάζοντες, ὡς ὁ λεγόμενος υἱὸς τοῦ Ἰωσήφ, εἰ ἦν ἀληθῶς τέκτονος υἱός, δίφρον μὲν ἐδύνατο διαβράγεῖντα ἐπανορθοῦν, ἢ τὰ ἔϋλα συνάγειν τῆς ἀρμονίας ἀποξευχθέντα, ἢ τὴν κλασθεῖσαν ὑπερείδεν δοκὸν, [ἢ λεάινειν τὸ τραχὺ τῶν σανίδων, ἢ ποιεῖν ὅλον ἐκτεῖνα, ἢ χειροτέχνης πατὴρ κατὰ τὸν λόγον τοῦ ἐπιτηδεύματος διδάσκει πᾶν παιδα¹⁷] ἀνθρώπου δὲ μέρος, καὶ μέρος τὸ κάλλιστον τὸν ὀφθαλμὸν, τὸ μάλιστα παρὰ τῆς φύσεως φιλοπόνως δημιουργούμενον, οὐκ ἂν ἐποίησεν ἄλλος, εἰ μήγε ὁ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς κατὰ φύσεως ἔχων τὴν ἐξουσίαν.

Κἂν τις θελήσῃ προσεχῶς τοῖς ἀνθρωπικοῖς μέλεσιν ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, ἐν τούτῳ δὲ μάλιστα τῷ μορίῳ τοῦ σώματος, τὴν παντοδύναμον, καὶ ποικίλην τοῦ Θεοῦ σοφίαν κατόψεται, ἐν μικρᾷ μορίῳ καὶ μέλους περιγραφῇ τοσαύτην ἐπιδειξαμένου τὴν φιλοτιμίαν τῆς τέχνης. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῷ χάρις τις ἐπιτέχεται· καὶ ἔστιν ἀπαλώτατός τε καὶ ἁσπρὸς,

¹¹ Seg. περιεργάζοντο τ. κ. καὶ ἐπυνθάνοντο. ¹²⁻¹³ Ex Phot. ¹⁴ Ex Seg.

(38) Cum Deus non puniat alium pro alio. Ita videtur tradi Ezech. xviii, Filius non portabit iniquitatem patris, etc. Cui tamen contrarium videri possit illud Deut. v : Ego Dominus Deus tuus, Deus aemulator, reddens iniquitatem patrum super filios, in tertiam et quartam generationem : ac sane liquet, ita quandoque puniri filios, ac in filiis parentes ; in iis tamen quæ iisdem parentibus accepta referunt, uti distinguunt nostri theologi. Quocirca possit discipulorum interrogatio ea parte non omnino videri subsona, tametsi nonnihil imprudens ac temeraria : potius enim, cum nihil liqueret de parentum

nes, quibus nemo medicorum membrorum privationem sarcivit. Quamobrem etiam discipuli, morbum miserantes, videntesque hominem qui lucis jucundissimam voluptatem nequidem unquam gustasset, curiosius inquirentes ærumnæ causam, Dominum interrogabant, haud scite admodum, num ob propriam culpam, an propter parentum delictis, sic affecto corpore in lucem productus esset. Utrique autem percontatio reprehensionem habet : neque enim filius, nullius ipse reus, pro parentibus reprobatus esset : cum Deus non puniat alium pro alio (38) : neque vero suorum ille criminum poenas daret, qui necdum in vitam processisset, siquidem ita cæcus natus erat. Nemo siquidem necdum natus peccator est. Ipsa quidem interrogatio haud valde probata est. Videamus vero ut Veritas, Dominus noster, ita percontantibus responderit. Morbus iste, o discipuli, minime gentium, peccatorum retributio est, sed futuræ dispensationis præparatio, quo is, qui communis habetur homo, majora homine operetur : utque universorum auctor, post primam creationem, nunc quoque opificii argumenta inveniat, atque ex particularibus universis fidem astruat, ac denique durus populus intractabilisque adorare persuadeatur abjectis lapidibus. Illuminentur ergo oculi non videntes, uti iustitiæ sol animos insipientium illustret. Fiat res nova, ac creentur oculi, quo noverint seditiosi ut quem dicunt Josephi filium, si vere fabri filius esset, potuisset quidem contractum currum redcere, aut ligna a junctura disjuncta conserere, seu etiam fractam trabem fulcire, vel item asperos asseres complanare, aut omnino illa præstare quæ pater artifex pro artis ratione ac instituti filium doceat ; ut tamen partem hominis, eamque pulcherrimam, nempe oculum, sic maxime a natura elaboratum, nemo alius quam qui a principio in naturam potestatem habet, condere potuerit.

Sane, ut quis attente humanis membris animum adjicere velit, in hac maxime parte corporis, omnipotentem ac variam Dei sapientiam, tantam artis magnificentiam in tantillo membri ambitu exhibentis, perspexerit. Nam primo quidem affusam habet quamdam gratiam, estque tenerimus, ac carne vacans, ut ita dicam, in delicata substantia

noxa, naturæ id vitium in Dei providentiam redendum erat, qui vel parentes, vel ipsum cæcum, uti fere justos consuevit, eo exerceret ad patientiam. Ezechiel ad adultos loquitur, quos provocat, uti ipsi virtutem sectentur, suas ipsi salvaturi animas, quicquid patres peccaverint. Pro parte altera, ut jam tum Deus pro peccatis commissis punierit, errorem habet ; ac nec vacat item errorem ut punierit pro iis quæ postmodum ab eo committenda præviderit : alterum Origenianorum, alterum Pelagianorum postmodum error fuit, a quo utroque se Asterius alienissimum ostendit.

daritiem habens, inque molli contentionem quamdam, ac variis coloribus illustrius interfloret. Ejus itaque meditullium nigri delineationem habet, eamque non ejusdem per totum rationis, sed variis quibusdam circulis commissam; centro quidem ac meditullio nigriori; exteriori autem circumflexu paulatim in flavorem desinente tincturam. Eam foris munit albumi, splendidum illud ac pellucidum; haud tamen summe ac nulla temperatione candidum, sed vitrea quadam ac pellucida specie formatum. Rubeus color circa pupillam affusus est, ut albo ac nigro contemperet gratiam. Ad hæc autem sic in denso pellucidus est atque levis, ut et propius accedentium forinas exprimat, ac velut egregium speculum, eorum quibuscum sermonem miscemus, figuras repræsentet: quomobrem etiam ejus circuli summe medium centrum pupilla appellatum fuit, humanam semper exhibens speciem, ut quis e regione aspexerit. Ut enim nequit fieri ut quis aspectans in speculum non statim suam in materia figuram adumbret; sic neque ut quis adverso vultu alteri consistens, non suam formam oculo appingat. Sese ergo homines invicem aspicientes sibi mutuo specula efficiuntur.

Dignus itaque in creatis admiratione oculus. Is enim Deum quoque mihi exponit, qui totam accurate creaturam perdiscat, exque operatione artificem ostendat. Hic, ex iis quæ visibilia sunt, invisibilia animæ explicat. Per eum solis habeo notitiam, ac cæli ornatum novi, lustroque stellarum pulchritudinem, et terræ basim, ac maris naturam, diversa semina arborumque varietatem, ac colorum variam tincturam, tenebrarum tristem faciem, ac lucis splendorem, omnia denique si qua laudavit Deus conditor ²⁸. Atque adeo, nisi esset oculus, creatorum universitas sine teste senuisset, cum nullus Dei sapientiam ac virtutem, quæ in ea elucet, aspecturus esset.

Ob eam ergo mirabilem visus structuram, nunc quoque oculi ceu extemporanea molitione conditi sunt, quo abjectiores de Unigenito cogitationes ex carnis nobis humilitate accendentes, submoveamus: ex gestorum magnificentia angustam omnem abjectamque opinionem ab animo ejicientes; sciamusque beatum deitatis lumen ac pulchritudinem vas testium assumpsisse, quod nobis lucernæ instar splendorem subministret. Omnino autem ipse per se Dominus curat; nec solo sermone ad opus utilis, qui rerum ornatum universum præcepto produxisset ²⁹, qui duobus verbulis membris solum hominem curasset ³⁰; quin et ore, et manibus, omni que alia providentia cæcitatem curat, quo certam ex rebus fidem incredulis faciat. Sput in terram, exque sputo lutum facit. Nimirum idcirco ad curandum terram adhibens, quo ostendat, ex eodem se

ὡς ἂν εἴπῃ τις, ἐν τῷ τρυφερῷ τὸ στερεὸν ἔχων, καὶ ἐν τῷ μαλακῷ τὸ διατεταμένον· καὶ ποικίλαις διήμισται ταῖς χροαῖς. Τὸ γοῦν μέσον αὐτοῦ τὴν περιγραφὴν ἔχει τοῦ μέλανος· καὶ ταύτην, οὐ δι' ὅλου μονοειδῆ, ἀλλὰ ποικίλοις τισὶ κύκλοις συνδεδεμένην· τοῦ κέντρου μὲν αὐτοῦ καὶ μέσου τὸ βαθύτερον [καὶ μελάντερον ²⁸] ἔχοντος· τῆς δὲ ἐξωτερῶ περιφερείας πρὸς τὴν ξανθοτέραν κατὰ μέρος ἀποληγούσης βαφὴν. Ταύτης ἔξωθεν τὸ λευκὸν περιβέδληται, σιταπνὸν καὶ διαυγές, οὐκ ἀκρότατον ²⁹ ἔχον τὴν λευκότητα· ἀλλ' ἐν κρυσταλλοειδεῖ τινι καὶ διαυγαζούσῃ πεποιημένον τῇ μορφῇ. Τὸ ἐρυθρὸν κεῖται περὶ τὴν κρήνην ³⁰, ἵνα τῷ λευκῷ καὶ τῷ μέλανι κεράσῃ τὴν χάριν. Ἐπὶ τούτοις, οὕτως ἐστὶ διαυγής καὶ λείος ἐν τῇ πυκνότητι, ὥστε καὶ τὰς τῶν ἐγγιζόντων εἰδωλοποιεῖν μορφάς, καὶ οἶονεῖ κάτοπτρον ἀκριβές τῶν προσδιαλεγόμενων ἐντυπούσθαι τοὺς χαρακτῆρας, διδ[ό]ν[τες] καὶ τὸ μεσαίτατον αὐτοῦ κύκλου κέντρον, προστηγόμεναι κόρη, αἰετὴν τὴν μορφὴν τῷ καταντικρὺ βλέποντι δεικνύον ἀνθρωπικὴν. Ὡς γὰρ οὐκ ἐστὶ τὸν ὁρῶντα εἰς κάτοπτρον μὴ εὐθὺς ἐνίσκασθαι ³¹ τῇ ὕλῃ τὸν ἴδιον χαρακτῆρα· οὕτω τὸν ἀντιπρόσωπον ἐστῶτα τοῦ ἀνθρώπου, μὴ ἐγγράφει τῷ ὀφθαλμῷ τὴν οἰκείαν μορφὴν. Εἰς ἀλλήλους γοῦν ἄνθρωποι βλέποντες ἀλλήλων γίνονται κάτοπτρα.

Θαύματος τοίνυν ἄξιος ἐν τοῖς κτίσμασιν ὀφθαλμός. Οὗτος γάρ μοι καὶ Θεὸν ἐρμηνεύει, πᾶσαν ἀκριβῶς καταμανθάνων τὴν κτίσιν, καὶ τῆς ἐνεργείας ὑποδεικνύς τὸν τεχνίτην· οὗτος ἐκ τῶν ὁρατῶν ἐρμηνεύει [τῇ ψυχῇ ³²] τὰ ἀόρατα· διὰ τούτου ἔχω γνῶσιν ἡλίου, καὶ οὐρανοῦ κόσμον ἔμαθον, καὶ κάλλος ἀστέρων ἱστορήσα, καὶ γῆς ὑπόστασιν, καὶ φύσιν θαλάσσης· σπερμάτων διαφορὰν, καὶ φυτῶν ποικίλιν, καὶ χρωμάτων ποικίλιν βαφὴν· σκότους τε κατήφειαν, καὶ φωτὸς λαμπρότητα, καὶ πάντα ἀπλῶς ὅσα ὁ Θεὸς κτίσας ἐπήνεσεν. Ὡς, εἰ γε ὀφθαλμὸς μὴ ὑπῆρχεν, ἀμάρτυρος ἂν ἦ κτίσις ἐγήρασεν· οὐδενὸς καθ' ὁρῶντος τὴν ἑαυτῇ ³³ σωζομένην τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ δύναμιν.

Διὰ ταύτην τοίνυν τὴν θαυμαστὴν τὴν ὕψων κατασκευὴν ὀφθαλμοὶ καὶ νῦν ἐκτίσθησαν αὐτοσχέδιοι, ἵνα τὰς μικροπρεπεῖς ἐννοίας, τὰς ἐκ τῆς σαρκὸς ἐγγινομένας ἡμῖν, περὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἀποθώμεθα, τῇ μεγαλουργίᾳ τῶν γινομένων ἐκβάλλοντες τὴν ψυχῆς πᾶσαν ὑπόληψιν μικροπρεπῆ καὶ χαμαιζήλον ³⁴. γινώσκωμεν δὲ, ὅτι τὸ μακάριον φῶς καὶ κάλλος τῆς θεότητος ὁστράκινον σκεῦος ἐδέξατο, διακονοῦν ἡμῖν κατὰ τοὺς λύχνους τὴν λαμπρότητα. Αὐτουργεῖ δὲ διόλου τὴν θεραπείαν ὁ Κύριος, καὶ οὐ λόγῳ μόνῳ χρῆται πρὸς τὴν ἐνέργειαν ὁ προστάγματι τὴν πᾶσαν ὑποστησάμενος διακόσμησιν, ὁ δύο λόγοις βραχέσι τὸν παραλυτικὸν ³⁵ θεραπεύσας· ἀλλὰ καὶ στόματι, καὶ χερσὶ, καὶ ἄλλῃ πολλῇ προνοίᾳ θεραπεύει [νῦν ³⁶] τὴν τυφλότητα, ἵνα βεβαίαν διὰ τῶν πραγμάτων ἐμποιήσῃ τοῖς ἀπίστοις τὴν πίστιν. Πύει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, καὶ τῷ σάλῳ πηλὸν ἐργάζεται, τῇ μὲν γῇ

²⁸ Gen. i, 31. ²⁹ Psal. cxlvi, 5. ³⁰ Joan. v, 8. ³¹ Phot. ³² Leg. ἐνσχιᾶσαι ex Seg. ³³ Ex Phot. ὑπόλ. καὶ χαμαίς. ³⁴ Seg. παράλυτον. ³⁵ Ex Seg.

³⁶ Ex Seg. ³⁷ Phot. Seg. ἀκρατον. ³⁸ Leg. κόρην ³⁹ Ἐν αὐτῇ ex Phot. et Seg. ⁴⁰ Phot. ταπεινὴν

διὰ τοῦτο πρὸς τὴν θεραπείαν συγχρώμενος, ἵνα
δείξῃ, ὡς ἐξ ἐκείνου τοῦ χοῦ, ὅθεν ἐν ἀρχῇ ὁλόκληρον
ἐπλάσθη τὸ ζῶον, καὶ τὸ λοιπὸν ἀρτίως μέρος δη-
μιουργεῖται. Σιῶν δὲ τοῦτο ἀναλαμβάνει, καὶ συν-
έχει τὸν ἐσκεδασμένον καὶ ἀκόλλητον, ἵνα φανερώ-
σῃ ἡμῖν δείξῃ, ὅτι τῇ δυνάμει τοῦ στόματος αὐτοῦ ὁ
Λόγος τὰ πάντα κατέρωθε. Τῷ λόγῳ γὰρ [Κυ-
ρίου³⁷] οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πάντα ἡ δύναμις αὐ-
τῶν.

Τάχα δὲ καὶ διὰ τοῦτο πύων θεραπεύει, ἵνα κα-
τανύξῃ πρὸς φόβον τοὺς μικρὸν ὑπερον ὑβρίζειν
τοῖς ἐμπύσμασι μέλλοντας· καὶ ὅμως οὐκ ἐδυσώπησε
τῶν μαινομένων τὸ θράσος, ἀλλ' ἐνεπύσθη πολλὰ, ὁ
τοιαῦτα κατορθῶν διὰ τοῦ πύσματος. Τῆς πρώτης
ταύτης τάξεως τὴν δημιουργικὴν ὑποφαίνει δύναμιν
καὶ διὰ μὲν τοῦ προστάξει εἰς τὴν κολυμήθραν τοῦ
Σιλωὰμ νίψασθαι, τὴν δὲ ὕδατος σωτηρίαν ἡμῖν ἐν-
δείκνυται, ἣν πᾶσιν ὁ ἀπεσταλμένος Σιλωὰμ ἐχαρί-
σατο. Τότε γὰρ καλῶς³⁸ βλέπομεν, ὅτ' ἂν τῷ μυστι-
κῷ καταρθῶμεν ὕδατι· τότε φῶς ἡμᾶς περιλάμπει
τῆς χάριτος, ὅτ' ἂν ἡ δύναμις τοῦ βαπτίσματος τὴν
ρύπον τῶν ἁμαρτημάτων καὶ τὰς κηλίδας ἐκνίψῃ.
Καὶ πάντες ὅσοι τῇ ἐντολῇ τοῦ Σιλωὰμ ἀκολουθούμεθα,
τὸ πνευματικὸν ὁρῶμεν φῶς, ὃ φωτίζει πάντα ἄν-
θρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ὁ τοῦ θαύματος
καὶ τῆς μεγάλης ἐνεργείας! Ἀπῆλθεν ἐκ τῆς κο-
λυμήθρας ὁ πρὸ ὀλίγου τυφλὸς, κοσμηθεὶς τὸ πρόσ-
ωπον τῇ τῶν ὀφθαλμῶν προσθήκῃ, βλέπων ἀκριβῶς
πρὸς τὸν ἡλιακὴν ἀκτῖνα. Ἐξέπληττε τοὺς γείτονας
καὶ τοὺς γνωρίμους τὸ πρᾶγμα. Ἐθροῦθει οὖν³⁹ ὁ
καινὸς τῆς θεραπείας τρόπος· περιενόσκει τὴν πόλιν
ὁ ἄνθρωπος βλέπων, ἵνα βλέπηται παρὰ πάντων
ἔργον γενόμενον καινὸν καὶ παράδοξον ὑπὸ τοῦ
βρέφους ἐκείνου, τοῦ ἐν τῇ φάτνῃ τοῖς σπαργάνοις
ἀποιεῖν ἐποίει τῇ θεότητι.

Οὐκ οὖν, ὦ ἀνῶντοι καὶ παυχάρδιοι, ἐπιβάλλετε
τῷ λογισμῷ τοὺς ἐξ αἰῶνος ἀνθρώπους⁴¹. Ἀπὸ τοῦ
Ἀδάμ ἀρξάμενοι, τοὺς ἐξῆς πάντας διερευνήσατε,
ἐὰν εὕρητε τὸ νῦν γενόμενον καὶ ἐπ' ἄλλων πραχθέν·
ἐὰν ἔχοντα τὸν βίον τοιαύτης θεραπείας ὑπόδειγμα·
καὶ πάλιν, ἐπὶ διασυρμῷ⁴² τοῦ Κυρίου μου, τὸν τοῦ
τέκτονος προσέφερετε Παῖδα, οὗ τοὺς ἀδελφοὺς γνωρί-
ζετε, οὗ τὴν οἰκίαν ἴσατε. Ἀπαριθμεῖσθε πάντα τὰ
ταπεινά, φιλονεικήσατε, πολλὴν ὕμνων καταχέετε τὴν
ἀδοξίαν. Εἰ δὲ μηδὲν τοιοῦτον μήτε ἄνθρωπος ἔπραξε,
μήτε ὁ βίος ἔσχε διήγημα, καταγόντες ἑαυτῶν τῆς
ἀγνοίας, λοιπὸν πρὸς τὴν ἀλθίαν ἀναβλέψατε.
Νίψαθ' καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν Σιλωὰμ, ἵνα μὴ ἐναποθά-
νητε τῇ τυφλότητι.

Ἄλλ' οὐδὲν ὡς ἔοικεν ἐπ' ἐκείνων. Οὗ λόγος ἐπαί-
δευεν, οὗ πρᾶξις ἐδίδασκεν, οὐκ ἐνέργεια θαυμάτων
⁴³ ἐδυσώπει· πάντα δὲ τούναντίον διὰ τὴν ἐντυφον
ἀγνωμοσύνην μυρίοις τρόποις ἐπεχείρουν ἀφανίζειν
καὶ διασύρειν· περιτρώπετο δὲ αὐτοῖς πρὸς τούναν-
τίον ἡ κακουργία. Ὅσῳ γὰρ ἠπίστου ἐκείνοι καὶ

A luto, ex quo primitus totum animal formatum fuis-
set, nunc quoque reliquum membrum condere. Sa-
liva autem illud saret, ac dissipatum expersque
glutinis continet pulverem, quo nobis perspicue
ostendat omnia Verbum virtute oris sui peregrisse:
Nam, Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris
ejus omnis virtus eorum⁴⁴.

Fortē autem idcirco etiam spuendo curat, quo eos
ad metum compungat, qui brevi post exspuendo
injuriam facturi erant. Nec sic tamen furentium
inflexit audaciam; quin fuit multis oblitus sputis,
qui sputo rem ejusmodi gessisset. Primi ordinis
creatricem virtutem in eum modum ostendit. Ac
quidem jubendo lavari in piscina Siloe, futuram no-
bis salutem per aquam innuit, quam Missus Siloe
universis concessit. Tunc enim bene videmus, cum
aqua mystica mundati fuerimus. Tunc nos gratiæ
lumen circumfulget, cum baptismi virtus peccato-
rum sordes maculasque eluerit. Quotquot vero ju-
bente Siloe lavamur, spiritale videmus lumen, quod
illuminat omnem hominem venientem in mundum⁴⁵.
O miraculum, ac vim magnam! Discessit e piscina
qui paulo ante cæcus erat, ornata facie oculo-
rum auctario, solis probe radium videns. Vicinas
ac notos res tanta in stuporem vertebat. Turbabat
sane nova curationis ratio. Circuibat urbem homo
videns, quo novum ac mirabile factum opus omnes
viderent, a Jesu nato in Bethlehem; a pusillo illo
infante, pannis involuto in præsepio. Hæc enim Ju-
dæos morabantur, ut ne deitati crederent.

[Ἰησοῦ τοῦ⁴⁶] ἐν Βηθλεὲμ γεννηθέντος, τοῦ μικροῦ
ἐνεληθέντος. Ταῦτα γὰρ ἐστίν, ἀ τοὺς Ἰουδαίους

Ergo stulti ac tardi corde, considerate animo
quotquot a sæculo fuerunt homines: incipientes ab
Adam, omnes deinceps investigate, num quod modo
factum est, sub aliis quoque factum reperitis; num
sæculum curationis ejusmodi exemplo illustre oc-
curret; rursusque ad irrisionem Domini mei, pro-
ferte fabri Filium⁴⁷, cujus sciatis fratres, cujus
domum ac familiam noveritis. Studentes humilia
omnia percensere, multam vestram profundite in-
credulitatem. Quod si rem ejusmodi nec quisquam
patravit homo, neque ætas ulla tale quid narratum
audivit, vestram ipsi damnantes incertiam, ad veri-
tatem deinceps respicite. Vos quoque lavamini in
Siloe, ut ne in vestra moriamini cæcitate.

Enimvero nihil illi quod operæ pretium esset. Non
sermo erudiebat; non docebat actio, non miraculo-
rum virtus flectebat: contra autem per improbam
arrogantiam sexcentis modis obscurare omnia ac
irridere tentabant. Porro eis in contrarium versutis
cedebat. Quo enim magis erant increduli, aliisque

³⁷ Ex Seg. ³⁸ Phot. ὡς ἀλθῶς. ³⁹ Seg. τὸν βίον. ⁴⁰ Ex Seg. ⁴¹ Seg. τὸν λογισμὸν τοῖς ἐξ αἰ. ἀνθρώποις. ⁴² Seg. διασυρισμῷ. ⁴³ Seg. θαυμασίῳ. ⁴⁴ Psal. xxvii, 6. ⁴⁵ Joan. i, 9. ⁴⁶ Matth. xiii, 55

ac aliis interrogationibus rem demoliri studebant, eo amplius veritas confirmabatur : idemque eis, atque bestilis illis accidebat, quæ ab aliquo vulneratæ, necdumque tota cuspidē veniri infixā, quo in hominem irruant impetu, sibi ipsa totum adigunt ferrum.

Quod primum curiose quærent, hoc est : Sitne hic ipse cæcus, nec ejus loco alius proditus sit, cum se palam homo ipsum contestaretur, ac totam curationis seriem enarraret, ut et lutum oblitum sit cæcitatē remedium ; utque piscina lutum ablueret, visum præbuerit. Hæc vicini curiosius indagabant, discabantque : requirebant Pharisei, atque credebant.

Strues altera assumebatur ad convellendum quod factum esset, ut ostendere conarentur non esse Christum, qui curasset. Quia vero homo hospitalem clamabat, suæque confessione ac prædicatione, gratias rependebat, ac beneficium prodebat, obturatis auribus, ac animo perplexi, nec habentes quid agerent, ad morbi rursus inquisitionem recurrunt, diligenter scrutantur, sitne is cæcus a nativitate, hominisque parentes consulunt, ac singula accuratius exigunt, non ut rem gestam confirment, sed ut quovis modo labefaciendi miraculi ansam arripiant, falsique aliquid commenti moliantur, quo fidelem plebem a studio avertant. O excellentem malitiam ! Depugnare contra veritatem ; nec adorare omnium conditorem ; sed benefico detrahere : non admirari potentiam, sed conari gesta elevare. Credite vel parentibus, o Pharisei, sic datum esse cæcum hominem ; rursusque ad cæcum recurrite, secundoque, ac tertio, certo ab eo docendi malos conatus ac insidias. Ubi vero primus conatus non successerit, ad secundum procedite ; ubi nec secundus, ad tertium ; ubi nec tertius, deinceps ad quartum. Astutæ vulpis cursus versate : ac quidem omni vos parte ceu indagine cingunt veritatis retia ; nec fieri potest, ut a miraculo exitum inveniatis. Enimvero nullam omitte strophem aranæ texentes telam, varie quidem, imbecilli tamen conatu ac inutili, insidias struentes. τῆς ἀληθείας περιεστοίχισται· ἄρπυξ δὲ, ἡ ἀπὸ πλοκῆς, τῶν ἀράχνης ὑφαίνοντες, ποικίλως μὲν,

Morbus hic a patribus in vos est derivatus. Incredulorum parentum, increduli filii. Eodem illi modo habuerunt, quod spectat ad Ægypti miracula. Novis modis præterque expectationem ab hostibus salvabantur, ac salutis auctori increduli erant. Alebantur escis nobilioribus quam habeat naturæ usus⁴⁷, erantque famelicis ingratiore. Suscipiebant manna de cælo missum⁴⁸, aliorumque Ægypti ac cepium tetrum desiderabant odorem. Columna nubis interdiu obumbrabantur⁴⁹, ut ne solis radiorum æstus molestiam faceret : ignisque columna per noctem illustrabantur, novum aliud præter lunam eximiumque consecuti luminare : ac quasi nihil divinæ vir-

προσερωτώντες ἀνατρέπουν ἐσπούδαζον, τοσοῦτο πλέον ἐδεχαιοῦτο ἢ ἀλήθεια· καὶ ταυτὸ ἐπασχον τῶν θηρίων ἐκαίνοις, ἀ πληγέντα παρὰ τινος, καὶ μηδέπω πᾶσαν τὴν αἰχμὴν ἐν τῇ γαστρὶ δεξάμενα, τῇ πρὸς τὸν ἀνθρώπον ὁρμῇ καὶ φιλονεικίᾳ, ὅλον ἐφ' ἑαυτὰ συνωθεῖ τὸν σίδηρον.

Πρώτη πολυπραγμοσύνη· Εἰ οὗτος αὐτὸς ὁ τυφλός, καὶ μὴ ἕτερος ἀντ' ἐκείνου ἐδείχθη· τοῦτο σαφῶς τοῦ ἀνθρώπου διαμαρτυρομένου, καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς θεραπείας ἀπαγγέλλοντος⁵⁰, ὅτι καὶ πηλὸς κατεχρίσθη τὸ τῆς τυφλότητος φάρμακον, ὅτι καὶ κολυμβήθρα τὸν πηλὸν ἀπονίψασα, τὸ βλέπειν παρέσχεν. Ταῦτα περιεργάζοντο γείτονες, καὶ ἐμάνθανον· ἀνεζήτουν οἱ Φαρισαῖοι, ⁵¹ καὶ ἐπειθόντο.

Δευτέρα τέχνη εἰς ἀθέτησιν τοῦ γενομένου παραλαμβάνετο, τὸ πειρᾶσθαι δεικνύειν, ὡς οὐκ ἔστιν ὁ Χριστὸς ὁ ἐνεργήσας τὴν θεραπείαν. Ἐπειδὴ δὲ ἀνθρώπος τὸν Σωτῆρα ἐβόα, καὶ τῇ ὁμολογίᾳ, καὶ τῷ κηρύγματι ἀντεδίδου τὴν χάριν, καὶ τὴν εὐεργέτην ἐδημοσίευσεν· ἀποφραττόμενοι τὰ στόματα, καὶ διγυγώντες τὴν γνώμην, οὐκ ἔχοντες ὅ τι καὶ πράξωσιν, ἐπὶ τὴν τοῦ πάθους πάλιν ἀνατρέχουσι [ζητήσιν· καὶ εἰ ἐκ γενετῆς τυφλός, τοῦτο περιεργάζονται, καὶ τοὺς γονεῖς ἀναζητοῦσι τοῦ ἀνθρώπου⁵²], καὶ ἀκριβεῖς ἐξετασταὶ γίνονται τῶν καθ' ἑκαστον, οὐχ ἵνα βεβαιώσωσι τὸ πραχθὲν, ἀλλ' ἵνα ἀνατροπὴν ποθῶν τοῦ θαυμασίου λάβωσι, καὶ ψευδῇ τινα σκευωρίαν κατασκευάσαντες τὸ πιστεῦον πλῆθος τῆς ὁρμῆς ἀνατρέψωσιν. Ὡς κακίας ὑπερβολή! Μάχεσθαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ μὴ προσκυνεῖν τὸν πάντα⁵³ ποιοῦντα, ἀλλὰ διασύρειν τὸν εὐεργέτην· μὴ θαυμάζειν τὴν δύναμιν, ἀλλ' εὐτελίζειν πειρᾶσθαι τὰ πράγματα. Πείσθητε καὶ παρὰ τῶν γονέων, ὧ Φαρισαῖοι, ὅτι μετὰ τῆς τυφλότητος ἐτέχθη ὁ ἀνθρώπος· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν τυφλὸν ἀνατρέχετε, ἐκ δευτέρου, καὶ τρίτου, παρ' ἐκείνου πληροφορούμενοι τῶν κακῶν ἐπιχειρημάτων καὶ τῶν ἐπιβουλῶν. Ἄλλ' ὅτ' ἂν τῆς πρώτης ἐκπέσῃτε πείρας, ἐπὶ τὴν δευτέραν χωρεῖτε· ὅτ' ἂν τῆς δευτέρας, ἐπὶ τὴν τρίτην· ὅτ' ἂν τῆς τρίτης, ἐπὶ τὸν καθεξῆς. Ἀλώπεκος κακουργούσης ἀναστρέφεσθε δρόμους· καὶ πανταχοῦ μὲν ὑμεῖς τὰ δίκτυα θαυμασίου διεξόδος. Ὅμως δὲ πάσης οὐκ ἀμελεῖτε

Πατρικὸν ὁμῶν τὸ νόημα. Ἀπίστων πατέρων ὅμοιοι παῖδες. Τοιοῦτοι κακέينو τὸν τρόπον περὶ τὰ θαυμάσια τὰ κατ' Αἴγυπτον. Ἐκ πολέμων ἐσώζοντο καὶ παρ' ἐλπίδας, καὶ τῷ δίδοντι τὴν σωτηρίαν ἠπίστουν· ἐτρέφοντο τροφαῖς ὑπερβαίνουσιν τὴν φύσιν, καὶ τῶν λιμνωτῶντων ἦσαν πλέον ἀχάριστοι· μάννα ὑπεδέχοντο οὐρανόνθεν πεμπόμενον, καὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν σκορόδων τε καὶ κρομμύων τὴν δυσωδίαν ἐπόθουν· στύλῳ νεφέλης τὴν ἡμέραν ὑπεσκιάζοντο, ἵνα μὴ τῇ θερμῇ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος ταλαιπωρήσῃσι, καὶ στύλῳ πυρὸς ἐν νυκτὶ κατελάμποντο, ἄλλον φωστῆρα καὶνὸν παρὰ τὴν σελήνην λαβόντες ἐξείρετον, καὶ ὡς οὐδεμιᾶς ἐνεργείας θεϊκῆς

⁴⁷ Exod. xvi, 13. ⁴⁸ ibid. 21. ⁴⁹ Exod. xiii, 21. ⁵⁰ Seg. κεκραγός. ⁵¹ Ἰσ. καὶ οὐκ. ⁵² Ex Seg. ⁵³ Seg. ταῦτα.

ἀπολαύοντες, οὕτως καινοὺς καὶ μετεώρους ἐζήτουν θεοὺς εἰσπράττοντες, ἵνα μικρὸν ἐπὶ τοῦ ὄρους κατασχεθῶσι Μωϋσῆς ἐν τῇ δόσει τοῦ νόμου, τὴν ἐπαύδοον παρελκύσῃ. Ὑμεῖς ἀληθῶς κληρονόμοι τῆς ἐκείνων ἀγνωμοσύνης, καὶ τὸν νόμον οὐκ ἀγαπήσαντες, καὶ τὴν χάριν μισοῦντες, οὐ βάδδου καρυίνης ἐπιστάσις, ἀλλὰ σιδηρᾶς χρῆζοντες.

Ἄνθρωπον ὁρᾶτε, παρελθόντα μὲν εἰς φῶς, ἐν σκότειν δὲ μέχρι πόρῳ τῆς ἡλικίας διατελέσαντα ἀνερέγγον τὰς βῆσεις, ἀλλοτρίοις ὀφθαλμοῖς ὁδηγούμενον, καθήμεραν πρὸ τοῦ ἱεροῦ καθήμενον, δημοσιεύοντα τὴν συμφορὰν, ἵνα πολλοὺς εἰς ἔλεον ἐφελκύσῃται, τὴν πόλιν ἔχοντα τοῦ πάθους μάρτυρα, βλέποντα νῦν καὶ λαθόντα ταχέως, οὐ φαρμάκων ποικίλων συνθέσει, οὐδὲ σιδήρου τομαῖς, ἀλλὰ πτυέλῳ μόνῳ, καὶ τούτου διὰ σιέλου γενομένου, καὶ πῶς; οὐ τεθήπατε, οὐκ ἐκπλήττεσθε, οὐ καταβάλλοντες εἰς γῆν προσκυνεῖτε τὸν ἀπὸ γῆς ὀφθαλμοῦς κτίσαντα, καὶ σέβετε τὴν θεϊκὴν ἐνέργειαν; Οὐ φθόνῳ δὲ διαβόηγνυθε, καὶ ζηλοῦτε τὸν Θεὸν ὡς ἀντίτεχον, ὡς δημιουργοὶ δημιουργὸν, ὡς ὁμόφυλοι τὸν ὁμότιμον;

Καὶ πάλαι ἐσμέν⁵⁴ ἐντυγχάνοντες βίβλοις, ὅσαι ἐπὶ τῇ τοῦ λαοῦ οἰκονομία ἐγράφησαν, καὶ ὅσαι τὰς τῶν βασιλέων ἀρχάς, καὶ τὴν ἐπ' ἐκείνοις ἱστορίαν ἐκδιδάσκουσιν· εὐπειθῶς περὶ ἐκάστου τὰ λεγόμενα παραδέχεσθε· ὡς Μωϋσῆα μὲν μικροῦ δέοντος νομίζειν Θεὸν, καὶ Ἐλισσαῖον ὑπερβαυμάζειν, καὶ τὸν τούτου διδάσκαλον τὸν Θεοδότην ὑμνεῖν· καὶ πάντας τοὺς καθ' ἐκάστην γενεὰν ἁγίους, τοὺς ἐνεργηθέντας παρὰ Θεοῦ καὶ τὰ μεγάλα καὶ ἀόιδιμα καταπραξαμένους, ἰσαγγέλουσιν ἀνάγετε ταῖς τιμαῖς· οὐδὲν δὲ ζυγομαχεῖτε καὶ⁵⁵ τῶν ἀρχαίων, οὐδὲ ἀθετεῖτε τὴν τῶν πατέρων ἐξήγησιν, καὶ ταῦτα πεφυκότων ἀνθρώπων· μή λίσαν εὐκόλως ἀνάγεσθαι πρὸς τὴν πίστιν τῆς ἀκοῆς· ὃ δὲ ὀφθαλμοῖς ὑστέροις ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν εἶδετε, καὶ ἂ τοῖς δακτύλοις ἔξεστι ψηλαφῆσαι, καὶ ἀκριβῶς τῇ ἀκοῇ καταλαβεῖν, ταῦτα ἀπίστως καὶ ἀγνωμόνως ὁμοῦ κακουργεῖτε, καὶ προφητείας καταπατοῦντες, καὶ τὴν ἐκδοσιν τῶν προρρήσεων ἀνατρέποντες. Τὰ γὰρ νῦν ἐπὶ τῆς πείρας ὁρώμενα, καὶ πάλαι φθάσας Ἰσαΐας διὰ τῶν λόγων ἐδίδαξεν· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσι καὶ ἀνταποδώσει· αὐτὸς ἤξει, καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιγῆσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὧτα κωφῶν ἀκούσονται· τότε ἀλεῖται ὡς ἔλαφος ὁ χαλδός, καὶ τραπῇ ἔσται γλώσσα μογιλάλου⁵⁶. Ταῦτα οὐ Πέτρου καὶ Ἰωάννου τὰ ῥήματα, οὐδέ τινος τῶν νέων καὶ ὑπὸ πτωπῶν οἱ λόγοι, ἵνα κεχαρισμένην εὐφημίαν ὑπονόησαντες, ἀθετήσῃτε τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ τῆς ὁμειώσεως προφητείας οἱ λόγοι, εἰ τὸν Θυχοῦτην γνωρί-

latis efficacitatem persentirent, ita novos ac sublimiores dari quærebant deos⁵⁷, ubi parum quid Moyses accipienda lege in monte detentus, reditum protraxisset. Vere vos eorum hæredes improbitatis, qui neque legem dilexistis, ac gratiam odio habeatis. Qui non amygdalina virga⁵⁸, sed ferrea regi habeatis.

Videtis hominem transeuntem ad lucem; ubi tota longe anteriori ætate, inutilibus luminibus in tenebris egisset, alienos oculos duces sequens; quotidie sedens pro templi foribus, ærumnam publicanis quo plures ad miserendum pertraheret, cuius tota civitas ægritudinis testis esset, nunc autem videntem ac celeri curatum remedio: non variorum medicaminum compositione, aut ferri sectionibus, sed luto solo, eoque salivæ injectione confecto: qua vero ratione non admiratione delixi estis, non obstupuitis; non vosmet in terram abjicientes, eum adoratis qui oculos de terra creavit, divinamque virtutem colitis? Non autem livore disrumpimini, ac Deum tanquam artis socium æmulamini, tanquam opifices, rerum opificem, tanquam gentiles, æque vobis honoratum ac comparem?

Porro legentes Veteris Testamenti libros, si qui de Hebræorum populi regimine scripti sunt, quique regum principatus ac eorum docent historiam, facile quæ de singulis narrantur suscipitis, ut parum absit quin Moysen Deum existimetis; supraque modum admiramini Eliseum, ac ejus laudat Theobitem præceptorem; ac quotquot per singulas ætates divinitus afflati sancti exstiterunt, atque a Deo beneficia consecuti sunt, magnæque ac præclara patraverunt, æquales angelis augetis honoribus: nihilque quod spectat ad antiquos reluctamini; nec rejiciatis quæ a patribus narrata accepistis, tametsi ita natura comparati sint homines, ut non facile fidem adhibeant auditis: quod autem novissime oculis in oculis exhibitum vidistis, quæque digitis contrectare potestis, ac diligenti auditu percipere, hæc incredule simul ac improbe depravatis, prophetias proculcantes, ac eorum quæ fuerunt prædicta exitum evertentes. Quæ enim modo, periculo facto, conspecta sunt, prius olim Isaias verbis docuit: Ecce Deus noster judicium retribuit ac retribuet⁵⁹: ipse veniet, et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc saliet, sicut cervus, claudus, et aperta erit lingua mutorum. Sunt hæc non Petri ac Joannis verba, nec ullius recentiorum, aut suspectioris personæ sermones, ut suspicantes ad gratiam laudasse, respuatis veritatem, sed sermones sunt vestræ prophetiæ, si modo Theocitem nostis filium Amos (39), prophetam prophetæ

⁵⁴ Leg. ex Seg. παλαιᾶ; μέν. ⁵⁵ Leg. ἐπὶ, seu περὶ. ⁵⁶ μογιλάλων. ⁵⁷ Exod. xxxii, 1. ⁵⁸ Num. xvii, 8. ⁵⁹ Isai. xxvii, 4 seqq.

(39) *Thecitem filium Amos*, etc. Fecit nominis in Græco ac Latino æquivocatio, ut ita sentirent cum Asterius, tum aliquot alii: fuisse nimirum Isaiæ patrem prophetam Amos, unum de duodecim, qui est ille Asterii Thecites, sive Thecua oriundus.

quod Hieronymus oppidum, primo in Amos proœmio, sex millibus ait abesse a sancta Bethlehem, ad meridianam plagam, ultra quod nullus sit viculus, ne agrestes quidem casæ et furnorum similes, inquit, quas Afri appellant mapalia. In his fuerunt

natum; virum ex genere Israelitani, legalis institutio-
tionis caput. Sit Deo gloria, potestas, honor, nunc
et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

VIII.

In sanctos principes apostolos Petrum et Paulum (40).

Hi sane omnes, consueta ac legitima ratione exhibiti, sacri martyrum honores, festi dies sunt, ac præclare e pietate gestorum tituli perpetui. In iis, ubi Ecclesiarum præsules dicturi accesserint, ad rerum in orationis argumentum propositarum magnitudinem suas exigentes vires, ipso statim exordio ad veniam renique a se amoliendam confugiunt, sermonisque exilitate minui rerum magnificentiam asserunt. Ut vero illi, singulos quosque B martyres laudibus celebraturi, velut animum despondent, majusque aliquid quam pro sua facultate laudationem agnoscent, ac liquido suam ipsi fatentur imbecillitatem, quid igitur fiet, cui hodierna die martyrum præceptores celebri laude prosequendos propositum sit? Veros, inquam, illos, primosque discipulos Christi, Ecclesiarum Patres, solos probatos fidelesque Evangelii præcones; qui cum Deo miscere colloquia, suisque ipsi auribus divinam suscipere vocem digni habiti sint. Haud enim vero, quod sit sublimis sermo, ac arduus conatus, idcirco operæ pretium videatur ut iners vanumque silentium eligamus, ignavorum more ac maris rudium, qui ad maris ipsum aspectum abijciunt animum; ac neque principio sustinent navim conscendere, nec C vel experiendi causa, extrema ipsa littora modicum obnavigantes lustrare: quin ter beatis viris, quo-

σητα τὸν υἱὸν τοῦ Ἀμῶς, προφήτην προφήτου παῖδα, Ἰσραηλῆτην ἐκ γένους ἄνδρα, τῆς κατὰ τὸν νόμον ἀγωγῆς τὸ κεφάλαιον. Τῷ δὲ Θεῷ δοξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

H.

Ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἀγίους κορυφαίους ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον.

Πᾶσαι μὲν αἱ συνήθεις αὗται καὶ κατὰ νόμον τελοῦμεναι τῶν μαρτύρων τιμαὶ ἱερᾷ, πανηγύρεις εἰσι, καὶ τῶν κατὰ Θεὸν ἀνδραγαθήσαντων στήλαι διαω-νίζουσαι· ἐν αἷς οἱ πρόεδροι τῶν ἐκκλησιῶν, ὅταν πρὸς τὸ λέγειν ἀφίκωνται, τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις ἀντεξετάζοντες τῷ μεγέθει τῶν ὑποθέσεων, εὐθὺς ἐν προοιμίῳ πρὸς τὴν συγγνώμην καὶ τὴν παραίτησιν καταφεύγουσιν· καὶ φασιν ἐλαττοῦν τὴν τῶν πραγμάτων μεγαλοπρέπειαν τῇ τοῦ λόγου σμικρότητι. Εἰ δ' ἐκεῖνοι, τοὺς καθ' ἕκαστον τῶν μαρτύρων ἐγκωμιάζειν μέλλοντες, ἀπαγορεύουσι πρὸς τὸν ἔπαινον, καὶ λαμπρᾷ τῇ φωνῇ τὴν σφῶν αὐτῶν ὁμολογοῦσιν ἀσθένειαν· τίς ἂν γενόμην ἐγὼ σήμερον, ὁ τοὺς διδασκάλους τῶν μαρτύρων ἔχων προκειμένους εἰς εὐφημίαν, τοὺς γνησίους καὶ πρώτους μαθητὰς τοῦ Χριστοῦ, τοὺς Πατέρας τῶν ἐκκλησιῶν, τοὺς μόνους ἀξιοπίστους Εὐαγγελίου κήρυκας, τοὺς Θεῷ λαλήσαντας, καὶ τὴν παρὰ Θεοῦ φωνὴν δεξαμένους ταῖς ἀκοαῖς; Οὐ μὴν, ἐπειδὴ λίαν ὕψηλος ὁ λόγος, καὶ δυσέφικτος ἡ ἐγγείρησις, τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπρακτον σιωπῇ ἀγαπήσωμεν, ὥσπερ οἱ δειλοὶ καὶ ἀπειροβάλατται, οἱ πρὸς μόνην τὴν ὅσιν τῆς θαλάττης ἀπαγορεύοντες, καὶ οὕτε τὴν ἀρχὴν ἐπιδῆναι τῆς νεῶς ἀνεχόμενοι, οὕτε πείρας ἔνεκεν μικρὰ τοὺς αἰγιαλοὺς περιπλεῦσαι· αὐτοῖς δὲ τοῖς τρισμακαρίοις πιστεύσαντες τὴν ἐγγείρησιν, τοῖς ὑπὲρ ὧν συνεληλύθαμεν σήμερον,

Clemens l. i *Strom.*, pag. mihi 327. Epiphanius, seu quisquis auctor est libelli de vitis Prophetarum. Cedrenus, pag. 88. Aug. l. xviii *Civit.*, c. 27, nonnihil dubius est. At magnus Hieronymus ex Hebraicis fontibus alium statim deprehendit Isaia patrem, alium prophetam Amos, quibuscum ne nomen quidem commune esset; sic ille procemiis in utrumque prophetam, pro sua in sacris Scripturis exponendis eruditione maxima. Potest quisvis adire. Non placet Gaspar Sanctius prolegomenis in Amos, qui mutasse eum sententiam dicat, ac eundem existimasse utrumque Amos Isa. xxviii, nihil enim ibi Hieronymus de ea re, quem olim ac antequam scriberet in utrumque prophetam oportuisset tenere eam sententiam, ut citatis procemiis eam retractaturus esset. Est quidem illic apud eum, *Isaias filius Amos propheta*: sed palam mendum est, non Hieronymi, sed typographi, seu etiam describentis antiquarii: legendumque est, ut habent correctæ quæque exemplaria Bibliorum, *filius Amos, propheta*: sic et LXX, ὁ προφήτης· quo articulo recte exprimunt et emphaticum, quod habent Hebraica, potueruntque citati Græci per errorem accipere ut notam genitivi.

(40) Ex venerandæ antiquitatis Seguirianæ biblioth. cod., nuper allato ex celebri monasterio τῆς Ἐγκλειστῆρας Græciæ. — Videatur merito oratio hæc inter Asterianas palmam ferre, digna plane ut tandiu occultata, ac in Græcia latitans, in Occidente laudem, ubi apostolorum Petri et Pauli clarior gloria, lucem aspiceret: codex bene antiquus, nuper cl. Gallicæ cancellarii Petri Seguirii, iis maxime

inhiantis opibus, quibus Ecclesiam ditet, pia sollicitudine, in Galliam, quam præcipuis fulgoribus collustrat, illatus; proque humanitate, mihi modico, Asteriana aliaque Patrum cum exegetica tum exornativa, quodam velut spicilegio parturienti, communis factus; ut ex eo legerim alia ac exscripserim, alia mihi jam reposita contulerim ac emendaverim, in quibus altera ejusdem Asterii oratio in cæcum natum, cujus jam ex Romano codice vir humanissimus ac doctissimus R. P. Jac. Sirmundus, copiam fecerat. Plana sunt ac perspicua, suisque abunde fulgoribus clara, in utriusque D hic apostoli, ac maxime Petri laudem, quam vere, tam culte et ex arte ab Asterio digesta; vixque alius Petri primatum ac excellentiam supra apostolos reliquos, Christique vicariam dignitatem ac officium in fundanda regendaque Ecclesia, illustrius illo explicaverit. Quam ut uni Petro individue annexam addictamque voluerit Dominus, haud satis Ecclesiæ suæ consuluerit. Sit plane et modo, ut constet a Christo bene instituta monachia, grex unus, nedum sub uno archipastore Christo nobis in carne absente, sed et sub uno pastore ac ejus vicario capite, novo nobis ac jugi per successionem, Petro. Testatam omnino sanam suam de Deo fidem facit, qua Arium ac Eunomium hæreticos, ac eorum pravum dogma ex Petri confessione refellit; ac satis indicat, etiam Spiritum sanctum, Patri ac Filio, in unam Trinitatem accenseri, in quam, cum Petrus triplici negatione peccasset, triplici nihilominus amoris professione faciat satis. Tu ipse lector auctorem adi.

τὰ κατὰ δύνανμιν τῇ τῶν ἄλλων εὐφροσύνῃ παρασχέ-
σθαι πειραθῶμεν. Οὐδὰ γὰρ, ὅτι τοσοῦτον ζητηθήσε-
ται, οὐχ ὅσον ἐκείνοις ὀφείλεται, τοῖς μεγάλοις καὶ
θαυμασίοις, ἀλλ' ὅσον παρ' ἡμῖν εὐρεθῆναι τοῖς πέ-
νησιν. Ἐθουλόμην μὲν οὖν ἐκείνης τῆς χάριτος ὀλί-
γον μέρος ἐμοὶ χορηγήναι ⁶⁰ σήμερον, ἥς ἐκάτερός
τε τῶν ἁγίων τούτων μεταλαβὼν, ὁ μὲν ἐν Ἱεροσο-
λύμοις τοὺς ἀπειθοῦντας ἐδίδασκεν, ὁ δὲ τὸν Ἀρειον
πάγον ἐν Ἀθήναις καταλαβὼν, ἐκ τῆς ἀθέου πλάνης
τοὺς δεισιδαιμονοῦντας ἐπέστρεψεν, ὑποδεικνύς αὐ-
τοῖς τὸν Χριστὸν, καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας
καταγγελλας μυστήριον. Οὕτω γὰρ ἀνεδείξαμέν τι
τῶν προκειμένων ἐπιτελεῖν, καὶ μὴ πολὺ τοῦ μεγάλου
μεγέθους ἀπολιμπάνεσθαι.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ μεγάλαι τοῦ Πνεύματος δωρεαὶ τῶν
μεγάλων εἰσιν, καὶ ἀνάξιος ἐγὼ τοιαύταις πλουτίζε-
σθαι χάρισιν· προσθήσω τὴν πενίαν μετὰ τῆς προ-
θυμίας ὑμῖν, ὡς Ἐλισσαῖος μετὰ τῶν ἀλεύρων τὰ λά-
χανα, τῆς τοῦ προέχεσθαι πάντως τὸ καλὸν οὐκ
ἀμοιρήσων τιμῆς. Μηδὲ δὲ με οἰθηθεῖ τῶν ἀκουσο-
μένων ὁμῶν, εὐφροσύνην γενναίων ἀνδρῶν προσέλμε-
νον, τοῖς νόμοις ἀκολουθήσειν τῆς σοφίας τῆς ἐξωθεν.
Οὐ γὰρ τέχνη συγκειμένη κολακείαν ἀπεργαζόμεθα·
ἀλλὰ ψυχῶν φιλοθέων ἀρετὴν, μετὰ ἀληθείας ὑμῖν
παραστήσαι σπουδάζομεν. Αὐτὸ σιωπηθήσεται γένος,
καὶ πατέρων περιφάνεια οὐ διοχλήσει τὸν λόγον.
*Σὺρξ γὰρ καὶ αἵμα βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονο-
μήσουσιν.* Οὐδὲ ἀπὸ τῶν περιγελῶν καὶ ἐγκοσμίων
τούς οὐρανοῦ πολίτας τιμῆσομεν· ἀλλὰ πᾶν τούναν-
τιον, πατέρων ἀφανὲς βίος, καὶ τέχνη βάνασοι, καὶ
πενίας ὀνομαζόμενον δνειδος, ταῦτα τοῖς ἐπαίνοις
μνημονευθήσεται. Δόξα γὰρ Χριστιανῶν, κατὰ τὸ
Εὐαγγέλιον τὸ ἡμέτερον, ταπεινότης ἐστίν. Ἐγὼ δὲ
καὶ τῶν ἐξωθεν ἐγκωμίων συνορῶν δεινῶς καταμέμ-
φομαι· ὅτι σεμνύνειν βουλόμενοι οὓς ἂν ἔλυνται, ὡς
μηδὲν ἐξαίρετον εἰπεῖν ἔχοντες ἀγαθόν, μάτην τοῖς
τῶν τοῖς προσφεύγουσιν, καὶ διοχλοῦσι τοὺς κειμένους
εἰκῇ, καὶ τοὺς νεκροὺς ποιῶσι κόσμον τῶν ζώντων·
οἱ δὲ ὧν ἐπικαλοῦνται τοὺς τελευτήσαντας, ὁμολογοῦν-
τες οὐδὲν ἀγαθὸν τοῖς παρ' αὐτῶν ἐγκωμιαζόμενοις
προσεῖναι. Καὶ πρὸς τούτους, εἰ μὲν ὁμολογούμενον
ἦν, πάντως τοὺς ἐκ λαμπρῶν πατέρων κατὰγοντας,
καὶ αὐτοὺς ὑπάρχειν ἀγαθοῦς, καὶ ὥσπερ τινὰ φύσιν
τὴν ἀρετὴν διαδέχεσθαι, εὐχαίρον ἦν ἰσως μνεῖαν τι-
νὰ τῶν γονέων ποιεῖσθαι· ἐπειδὴ δὲ ψεύδεται τὰς τοῦ
γένους διαδοχὰς ἐπὶ πλέον ἢ τῶν ἐπιτηδευμάτων δια-
φορὰ (γίνεται γὰρ ἄσματος ὁ τοῦ φιλοσόφου, καὶ φι-
λόσοφος ὁ τοῦ φιληδόνου), μάταιος ὁ πόνος τῶν προ-
πάππων μεμνησθαι· δεῶν ἐπιδεικνύειν, εἴπερ ἔχει τις
ἀρετῆς κατορθώματα. Καὶ ταῦθ' ὅτι τοῦτον ἔχει τὸν
τρόπον, οὐκ ἔστιν ἄλλοθεν πολυπραγμονοῦντας μα-
θεῖν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς, πολύ-
τροπον ἐχούσης καὶ ποικίλην τὴν ὠφέλειαν.

A rum hodie celebrandorum gratia convenimus, cona-
tum concedentes quod nostræ erit facultatis alio-
rum lætitiæ præstare studeamus. Novi siquidem a
nobis exigendum, non quantum magnis illis ac ad-
mirandis merito debeatur; sed quantum pauperi-
bus nobis in promptu sit. Utinam vero modicum
quid ejus mihi gratiæ suppeditatum suppetaret, cu-
jus ambo hi sancti participes, alter quidem Hiero-
solyinis incredulos docuit; alter vero cum Athenis
in Areopagum venisset, superstitiosos ab impietatis
errore convertit, ostendens eis Christum, ac veræ
pietatis ac religionis annuntians sacramentum. Sic
enim liqueret, aliquid nos eorum præstare quæ sunt
proposita: nec procul admodum ab argumenti tanta
præstantia abesse.

B Quia vero præclara illa Spiritus dona magnorum
sunt, ipseque, ejusmodi gratiarum divitiis indi-
gnus exsisto, meam vobis alacri animo paupertatem,
velut Eliseus ⁶¹ cum pulmento olera, appono:
haudquaquam ea privandus laude, ut ne omnino
præteream quod bonum ac præclarum est. Ne quis
autem me vestrum, auditores, qui viros strenuos
laudandos susceperim, externæ putet ac profanæ
sapientiæ sectaturum leges. Non enim composita
arte assentamur atque blandimur; sed Dei aman-
tium ac religiosorum animorum virtutem vera nar-
ratione repræsentare studemus. Quamobrem ta-
cebitur genus, nec parentum illustris gloria, negotii
aliquid dicturo præbebit. Quippe, *caro et sanguis
regnum Dei non possidebunt* ⁶²; nec cœli cives a ter-
renis ac sæculi prærogativis honoraturi sumus; sed
plane secus, obscuram parentum vitam, artes me-
chanicas, paupertatis denique appellatum probrum,
hæc utique inter laudandum commemorabimus.
Nam juxta Evangelium nostrum, Christiani humi-
litate gloriam habent. Sane quidem externorum
encomia contuens, maxime vitupero, quod eos lau-
daturi quos sibi proposuerint in laudis argumentum,
tanquam nihil peculiare dicendum suppetat, ad ma-
jorum frustra sepulcra confugiant, ac defunctis in
cassum negotium facessant, mortuosque viventium
ornamento asciscant: quibus vita functos invo-
cant, nihil boni ac præclari apud eos exstare pro-
fidentes, quos laudibus celebrant. Præterea, ut qui-
dem certum esset, sic omnino comparatum esse, ut
qui claris majoribus procreati sunt, ipsi quoque
probi existerent, ac virtutem, ceu quamdam natu-
ram velut hæreditaria successione transmissam
susciperent; esset fortasse haud incongruum pa-
rentum meminisse: cum vero studiorum diversitas
plerumque generis successionem mentiat (philoso-
phi namque filius, luxuriosus ac ganeo evadit; ac
philosophus, voluptarii ac libidinosi filius), frustra
laboratur percensendis encomio proavis ac majori-
bus, cum sit ostendendum, quæ cujusque facinora ac res præclare gestæ sint. Quod hæc vero sic ha-
beant, haud aliunde diligenti pervestigatione noverimus, quam ex sacris ipsis Christianorum Scriptu-
ris, quorum multiplex variaque utilitas existit.

⁶⁰ Ἰσ. χορηγήθηναί. ⁶¹ IV Reg. iv, 38. ⁶² I Cor. xv, 50.

Scimus plane sacerdotem, senem illum magni Samuelis cum educatorem tum magistrum ⁶². Nihil tamen ipse, quanquam optimus erat, iuvit filios: idque, cum apud parentem ipsum educati essent, ac quotidie sacerdotii jura ac leges audirent. Rursum vero Timotheus impiis parentibus editus erat ⁶³: ille, inquam, apostolus, Paulique generosus catulus: haud ille tamen, ceu quamdam naturam, secutus est parentum memoriam; quin libera voluntate eorum odio impietatem habens, ad sacram pietatis legem transfugit, dulcisque fructus ex amara radice prodiit. Mulorum copula, ac ovium partus. Sic Absalom ⁶⁴, modesti ac sobrii patris furens juvenis, eoque temeritate ac audacia notus, quo pater probis ac ingenuis moribus; seu potius, ut quod ait magis e veritate dicamus, exsuperanti malitia paternam longe superans virtutem. Atque adeo ut quis contrariis ejusmodi filiorum ad parentes moribus animum adhibere velit, studiosos ac recti amantes innumeros malis prognatos offendet, malosque vicissim parentibus optimis satos. Idque admodum merito. Siquidem enim natura, non mores, vitium aut virtutem efficeret, non jam duo essent, sed alterum uniformiter prævaleret.

Dicatur ergo Petrus filius Jonæ ⁶⁵: cujusnam vero illius, nihil mea refert. Ego namque a filii actis, honesto parentem; atque ab imis incipiens, ad superiora transmitto laudem; lucernarum instar, quæ noctu a solo ac ima domo, tecta illuminant. Sane vero Isaias vaticinio ait ⁶⁶, posuisse Patrem, Filium lapidem angularem: nimirum significans, mundi totam concretionem, illo fundamento ac basi nixam esse. Quin et rursum Unigenitus, uti sacris Evangelii libris conscriptum est, Petrum, Ecclesiæ fundamentum dicit. *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* ⁶⁷. Primus enim revera hic, ceu grandis quidam ac durus lapis, in mundi hujus cava demissus est, sive in convallem plorationis, quemadmodum David ait ⁶⁸; ut Christianos omnes superædificatos portans, in sublime, nempe, ad spei nostræ domicilium, subvehat. *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus* ⁶⁹. Sed et simili quoque Salvator noster appellatione, primum suum discipulum honestandum duxit, nominans fidei petram. Per Petrum ergo, verum ac fidelem pietatis doctorem effectum, Ecclesiarum stabilis inflexaque firmitas consistit. Justi porro ædificatione radicati stamus, qui ab ortu solis ad usque occasum sumus Christiani. Plane, cum a tempore annuntiationis evangelicæ, multæ increverint tentationes, tyrannique nos innumerabiles, ac illis prior, diabolus, funditus destruere, atque a fundamentis evertere conati sint: decurrerunt flumina velut torrentes, inquit salubris ac sacra Scriptura ⁷⁰; vehementes diabolicorum spirituum venti irruerunt; copiosi ac

Ἰσμεν πάντως τὸν ἱερέα, τὸν πρεσβύτερον ἐκεῖνον, τὸν τοῦ μεγάλου Σαμουὴλ τροφέα τε καὶ διδάσκαλον· ἀλλ' οὐδὲν τοὺς υἱοὺς ὠφέλιγεν αὐτὸς ἀριστος ὢν· καὶ ταῦτα τραφέντας ὑπ' αὐτοῦ τῷ γεννησαμένῳ, τὴν καθ' ἡμέραν μαρθάνοντας τοὺς τῆς ἱερουσύνης θεσμούς. Ἐκ πατέρων πάλιν ἀπεθῶν ὁ Τιμόθεος, τὸν ἀπόστολον λέγω, τὸν γενναῖον τοῦ Παύλου σκύλακα· καὶ οὐ μὴν ἡκολούθησεν, ὥσπερ τινὶ φύσει τῶν γονέων τῇ μνήμῃ· λογικῶς δὲ μισήσας τὴν ἐκείνων δυσσεβείαν, πρὸς τὸν ἅγιον θεσμὸν τῆς εὐσεβείας ἀπηυτομόλησε. καὶ καρπὸς ἀνεσάνη γλυκὺς ἀπὸ ῥίζης πικρᾶς. Ἡμιόνων ἡ συνουσία, καὶ προβάτων τόκος. Οὕτως ὁ Ἀδελφῶν, πατρὸς ἐπιεικούς μεμνηνὸς νεανίσκος, καὶ τοσοῦτον ἐπὶ θρασυτέρῃ γνώριμος, ὅσον ὁ πατὴρ ἐν χρηστότητι· ἢ μᾶλλον, εἰ δεῖ τὰ λυγρότερον εἰπεῖν, πολλῷ τῷ μέτρῳ ὑπερβαλλόμενος τῇ κακίᾳ τὴν ἀρετὴν τοῦ γεννησαντος. Καὶ ὅλως, εἴ τις θελήσειε ταῖς τοιαύταις τῶν παίδων πρὸς τοὺς πατέρας ἐναντιότησιν ἐπιστῆται τὸν νοῦν, μυρίους εὐρήσει σπουδαίους ἀπὸ κακῶν, καὶ πονηρῶς ἐκ βελτίστων. Καὶ σφόδρα γε εἰκότως. Εἰ γὰρ φύσις, καὶ μὴ τρόπος, κακίαν ἢ ἀρετὴν εἰργάζετο, οὐκ ἂν ἦν τὰ δύο, ἀλλὰ μονομερῶς ἐπεκράτει τὸ ἕτερον.

Λεγέσθω τοίνυν Πέτρος υἱὸς Ἰωνᾶ· τίνας δὲ τοῦτου, οὐδὲν μοι διαφέρει. Ἐγὼ γὰρ ἐκ τῶν πράξεων τοῦ υἱοῦ, σεμνύνω τὸν γεννησάμενον· καὶ κάτωθεν ἀρξάμενος, ἐπὶ τὰ ἄνω παραπέμπω τὴν δόξαν, ὥσπερ οἱ λύχνοι οἱ νύκτωρ ἐκ τοῦ ἐδάφους τοὺς ὀρόφους φωτίζοντες. Ἡσαίας μὲν οὖν φησι προφητεύων, ὅτι λίθον ἀκρογωνιαίον ὁ Πατὴρ ἔθηκε τὸν Ἰῶν, ἐνδεκνύμενος, ὡς ἡ πᾶσα τοῦ κόσμου σύστασις ἐκεῖνον ἔχει τὴν ἑδραν καὶ τὴν κρηπίδα. Ὁ δὲ Μονογενὴς πάλιν, καθὼς ἐν Εὐαγγελίοις φησὶν, θεμέλιον τὸν Πέτρον ὀνομάζει τῆς Ἐκκλησίας· *Σὺ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μὲν τὴν Ἐκκλησίαν*. Πρῶτος γὰρ ἀληθῶς οὗτος, ὥσπερ τις λίθος μέγας καὶ καρτερὸς ἐνεβρίφη τῇ τοῦ κόσμου τούτου κοιλότητι, ἢ τῇ κοιλᾷ τοῦ κλαυθμῶνος, ὡς φησὶν ὁ Δαβὶδ· *ἵνα πάντα Χριστιανοὺς ἐποικοδομοῦμένους βαστάσας, ἀναγάγῃ πρὸς τὸ ὕψος, ὃ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν ἐστὶν οἰκητήριον. Θεμέλιον ἄλλο οὐδεὶς δύναται θεῖναι, παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός*. Τῇ ὁμοίᾳ δὲ κλήσει ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ τὸν πρῶτον αὐτοῦ μαθητὴν κατεχόσμησε, πέτρᾳ ὀνομάσας τῆς πίστεως. Διὰ Πέτρον τοίνυν, ἁπλωτον καὶ ἀκλινὲς τὸ τῶν Ἐκκλησιῶν ἑδρασμα σώζεται, γνήσιον καὶ πιστὸν γενόμενον τῆς εὐσεβείας μυσταγωγόν. Διὰ τὴν οἰκοδομὴν δὲ τοῦ δικαίου ἐστηκαμεν ἐβρίζωμενοι, οἱ ἀπὸ ἀνίσχοντος ἡλίου, μέχρι καὶ δυσμένου, Χριστιανοί. Πολλῶν δὲ πειρασμῶν κινηθέντων, ἀφ' οὗ κατηγγέλη τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ μυρίων τυράννων· καὶ πρὸ ἐκεῖνων, τοῦ διαβόλου καταστῆσαι θελήσαντος εἰς ἑδάφος, καὶ καθελεῖν ἡμᾶς αὐτοῖς κρηπιδήμασιν· ἐβρέυσαν μὲν οἱ ποταμοί, ὡς φησὶν ὁ σωτήριος λόγος, ὡς χεῖμαρροι, σφοδροὶ δὲ

⁶² I Reg. ii, 12 sqq. ⁶³ Act. xvi, 1. ⁶⁴ II Reg. xv, 1 sqq. ⁶⁵ Joan. i, 42. ⁶⁶ Isa. xxviii, 16. ⁶⁷ Matth. xvi, 18. ⁶⁸ Psal. lxxxi, 7. ⁶⁹ I Cor. iii, 11. ⁷⁰ Matth. vii, 27.

ἀνεμοὶ τῶν διαβολικῶν πνευμάτων προσέβαλον, λαύροι δὲ ὕετοί τῶν διωκόντων Χριστιανοὺς κατερβράγγισαν, καὶ οὐδὲν ἰσχυρότερον ὤφθη τοῦ κατὰ Θεὸν ὀχυρώματος· ἐπειδὴ ταῖς ἀγίαις παλάμαις τοῦ πρώτου τῶν ἀποστόλων κατεσκευάσθη τὸ τῆς πίστεως οἰκοδόμημα. Ταῦτα δὲ λέγων, ἔδει ⁷³ ἕνα λόγον τῆς εὐλογίας τοῦ πέτρᾱν τὸν εὐαγγελιστὴν ὀνομάσαντος. Ἰδῶμεν δὲ, εἰδοκεῖ, πῶς ψκοδόμεν Πέτρος· οὐ λίθοις καὶ πλίνθοις, οὐδὲ ταῖς ἄλλαις ὕλαις ταῖς γηραῖς· ἀλλὰ λόγοις καὶ πράξεσιν, αἷς θηρυγεῖτο παρὰ τοῦ Πνεύματος.

Τοῦ τοίνυν Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνελθόντος εἰς οὐρανοὺς, ἤνιχα τὴν νεφέλῃν εἶχε δχημα, τῶν ἀποστόλων βλεπόντων, οὗτος ὁ ἀνὴρ ἀντελάβετο τῆς τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίας· καὶ πρὸ πάντων τῶν κοινῶν τῆς ἐπισκοπῆς ἀνοίξας τὸ στόμα, τῶν λυσσώντων κατὰ τῆς εὐσεβείας κατεθάρσυνε δῆμων, καὶ δημηγόρο· ἀνεφάνη σοφός, ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν καὶ τοῦ Ἰσραὴλ· ἐθνῶν ἀκονώντων τοὺς ὀδόντας, καὶ θυμοῦ πληρουμένων, εἴ τις τὸν Ἰησοῦν ὀνομάσειε. Ὡστε τὸ εἰς τὸν Κύριον παρὰ τῆς προφητείας λεχθὲν, ἀρμύζειν πάνν καὶ Πέτρῳ, τὸ, *Περιεκύκλωσάν με κύνες πολλοί· ταῦροι πλοῖρες περιέσχον με*. Ἀλλ' ὁμως ζέων τῷ Πνεύματι, καὶ τὴν ἐντολὴν ἀνεπιλήστον σώζων, τὴν ἐποῦσαν αὐτῷ· *Βόσκει τὰ ἀρνία μου*· στάς εἰς δῆμον σύμμικτον ἐκ μυρίων ἐθνῶν, ἑβόα· *Ἀνδρες Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ ἅπαντες*. Καὶ ἵνα μὴ μακρολογῶμεν, πᾶσαν τὴν ῥῆσιν συνείροντες, ἀπομένηται τῶν λογίων τοῦ Ἰωῆλ, προφητεύων ⁷⁴ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπιφοίτησιν· ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸν Δαβὶδ μεταδίνει, καὶ τὸν πεντεκαιδέκατον ψαλμὸν παραθέμενος, βεβαιῶ τὴν ἀνάστασιν· καὶ τὸν πάντα λόγον συμπερανάμενος ἐν σοφίᾳ λόγων καὶ μαρτυρίᾳ νόμου, εὐθὺς τοὺς ἀκροατὰς ἐπηγάγετο, οὐ δέκα, οὐδὲ ἑκατὸν· οὐδὲ τρεῖς, ἢ πεντάκις τοσούτους· ἀλλὰ τρεῖς χιλιάδας ἀνδρῶν, Ἐκκλησίας πλήρωμα, δῆμον ὅλον ἱκανὸν καταπλήξαι τοὺς δυσμενεῖς, ὧν ἀπερβράγγισαν ἀθρόον.

⁷⁵ Ὁ πειθοῦς φάρμακον θερμὸν καὶ διάπυρον, ὀξέως τῶν ψυχῶν καθαψάμενον! ὦ σοφία θεολόγος, πᾶσαν σοφίαν ἀνθρωπίνην καλύψασα! Τί λέγετε, οἱ τὸν Δημοσθένην στεφανοῦντες κατὰ ῥητόρων, καὶ τὸν Σωκράτην ἀνυμνοῦντες ἐν φιλοσόφοις; Δημοσθένης μὲν γάρ, ὁ τὴν ῥητορικὴν μέγας καὶ πολυρύνλητος, τοσούτον ἀπέχετο τοῦ περὶ ὧν ἐβούλετο πείθειν, ὥστε καὶ ἐξωρίσθη τῆς πόλεως παρὰ τῶν ἀκροατῶν· Σωκράτης δὲ, τῶν πολλῶν πρὸς Ἀθηναίους λόγων, καὶ τῶν σοφῶν διαλέξεων, τέλος, τὸ κύνειον εὐρατο, παρὰ τοῦ χοροῦ τῶν μαθητῶν φονευθεῖς· τοσούτον αὐτὸν περιῆν τῆς τοῦ πείθειν δυνάμεως. Πέτρος δὲ ὁ ἀλιεύς, ὁ χειροτέχνης, ὁ ἀμαθής, ὁ πᾶν ὅπερ ἂν ἐθέλῃ τις φαυλίζων καλεῖν, ἐν μιᾷ λόγου προσβολῇ τρισχιλίους ἀνδρας θηρεύσας, βεβαίως μετέστησε· καὶ ταῦτα, δυσανασχετοῦντας καὶ στασιάζοντας, καὶ ὡς συγχωροῦντας αὐτῷ τὴν ἀρχὴν διαίρειν τὸ *στόμα*.

transulit; idque cum illi moleste ferrent ac tumultuarentur, ac ne os quidem diducere a principio sinerent.

⁷³ Leg. λέγειν ἔδει δι'. ⁷⁴ Leg. προφητεύοντος, et infra, D, τοσούτον αὐτῷ περιῆν. ⁷⁵ Psal. xxi, 13. ⁷⁶ Joan. xxi, 15. ⁷⁷ Act. ii, 41.

A immensi persequentium Christianos imbres impetu defluerunt, nec quidquam tamen divino potentius visum est munimine; quod nimirum fidei ædificatio sacris primi apostolorum manibus exstructa esset. Hæc porro dicenda habui, ob illum unum verbum benedictionis ejus, qui evangelistam ac sacrum præconem, petram nuncupavit. Videamus autem, si lubet, qua Petrus ratione ædificaverit; non lapidibus lateribusque, vel alia terrena materia, sed sermonibus ac actionibus, quas Spiritus exercebat instinctu.

Cum Deus itaque ac Salvator noster in cœlos ascendisset, quando apostolis spectantibus nubes ei vehiculum facta est, vir iste docendi partes Evangelii suscepit; atque sociis omnibus prior, pro episcopi ac præpositi munere os aperiens, audientis animi fortitudinem contra populos adversus pietatem furentes, ostendit; ac sapiens orator in medio gentium ac Israelis enituit; gentium, inquam, acuentium linguas, quæque ira, ut quis Jesum nominasset, implerentur. Ita sane ut quod a Propheta in Domini persona dictum est, Petro quoque admodum congrueret: *Circumdederunt me canes multi; tauri pingues obsederunt me* ⁷³; is tamen Spiritu servens, altaque memoria illud ad ipsum Domini mandatum retinens, quo fuit dictum: *Pasce agnos meos* ⁷⁴; stans in promiscua ex innumerabilibus gentibus multitudine, clamabat: *Viri Judei, et qui habitatis Hierusalem universi* ⁷⁵. Ac ne locum totum subnectentes longiores simus, in memoriam revocat Joelis oracula, prædicentis spiritu prophetico Spiritus adventum: tum transit ad Davidem, ac exponens psalmum quintum decimum, confirmat resurrectionem: sicque sermonem universum in verborum sapientia ac legis testimonia concludens, statim post se traxit auditores; non decem, aut centum; vel etiam ter autve quinquies tantos; quin imo, tria millia virorum; Ecclesiæ cœtum; integrum populum abunde habentem hostes percellere, a quibus repentina adeo mutatione abscissi essent. O suadæ fervida accensaque medicamina, animos intime ac penetrabiliter perstringentia! O divina sapientia, humanam omnem sapientiam obscurans! Quid ad hæc, qui Demostheni supra rhetores desertis lauream: quique Socratem laudatis inter philosophos? Tantum enim abest, ut magnus ille ac celebratissimus pro oratoria facultate, ea auditoribus persuaserit, quæ animo constituta essent, ut etiam ab iisdem urbe ac patrio solo deportatus sit; Socrates vero, plurium illorum ad Athenienses sermonum, ac sapientia refertarum disputationum finem, cicutam invenit, interficiente discipulorum choro, tanta nimirum pollebat vi suadæ. At Petrus, piscator ille, ille manuum arte victum quærens, ille imperitus, ac quidquid per contemptum velis appellare, uno sermonis jactu tria virorum millia venatus, firmiter

Postquam autem Christianorum ordo ac cœtus abunde satis auctus erat, cum ad sermonis doctrinam ac admonitiones, virtutis ac potentiae efficacia mirabile documentum praeberet, claudum sospitem, ac integris pedibus a templi vestibulo erigens; illum, inquam, claudum ex matris utero, quique naturæ vitio laborabat; confluentem ad templum universo populo, quem miraculi fama ad spectaculum provocaret; universisque intente in virum aspicentibus, cum miraculo stupefacti starent, obstructa sunt ora Christi hostium: fuitque deinceps crux, non probrum, sed victoriae tropæum: rursus ergo imperitus ille: ille mechanicus artifex, secundos aggreditur sermones in hæc verba ad eos loquens⁷⁶: *O viri, siquidem admiratione dignum, ac divinæ potentiae arbitramini quod est factum, ipsum adorate qui claudum curavit; Jesum quem cæcidistis, quemque demum iræ exsuperanti æstu, in ligno exaltastis. Ille ipse est, vivitque, ac sicut vobis sapius dictum est, a mortuis excitatus universorum dominator. Quamobrem nunc eorum quæ peccastis penitentiam agentes, « Accedite ad eum, et illuminamini⁷⁷, » quemadmodum vester ille parens David ait. Siquidem enim filii prophetarum estis ac discipuli Moysi, nolite majorum vestrorum gratiam spernere, iis animum adhibentes qui falsa loquuntur: sed prudenti iudicio quæ ab illis fuerunt prænuntiata considerantes, vestrae Salvatorem gentis, animis suscipite. Quippe ille est, quem et Moyses prophetam vobis suscitandum promissit⁷⁸. Hæc Petrus ac iis similia ad populum disserens, abiit tribus milliis aequalibus auctario referens. Ac quidem talis Petrus publica concione fidenter Evangelii doctrina exponenda loquens, alacer, impercussus, prudens suorum fiducia, ac adversariorum pavor.*

Quia vero non id tantum pietatis doctor optimus studio agebat, ut Dei populum numerosa multitudine auget, sed longe amplius, ut discipuli accurate pro traditarum legum ratione vitam instituerent: vidit vero Ananiam illum, suorum ipsum fructuum furem, novumque sacrilegum, malam peccati invectorum in Christianos consuetudinem, severe eum ab Ecclesia excidit⁷⁹; non velut crudelis animo ac homicida; sed spectato quod conducirer, ejusmodi peccatum curans medicina. Cum enim populus recens conversus atque conflatus, a gentilitio ac Judaico victus morumque neglectu, evangelicas nuper leges accepisset, merito plane existimavit, nedum verborum correptionem discipulis necessariam esse, verum etiam secundo metu aliquo indigere. Sic enim moribus comparatum est, ut qua ratione prima studia regulata fuerint, eadem ad finem usque inolenscente consuetudine perseverent: idcirco ubi peccatum arguit, mortem mox supplicio induxit; non usus gladio, autve carnificibus reum tradens: sed momento illo temporis, qua ratione

Ἐλθόντος δὲ εἰς ἐπίδοσιν καὶ προκοπὴν ἱκανὴν τοῦ τῶν Χριστιανῶν τάγματος, ἐπειδὴ πρὸς ταῖς λογικαῖς διδασκαλίαις καὶ παραινέσεσιν, καὶ τῆς πρακτικῆς δυνάμεως θαυμαστὴν παρείχετο τὴν πείραν, ἄρτιον ἀναστήσας τὸν χωλὸν ἐκ τῶν τοῦ ναοῦ προπυλαίων, χωλὸν ἔκεινον τὸν ἐκ κοιλίας μητρὸς, πταίσματι φύσεως παθόντα τὴν νόσον· ἀπαξ δὲ ὁ λαὸς ἐπὶ τὸ ἱερὸν συνεβρόνῃ, τῇ φήμῃ τῆς μεγαλουργίας δημαγωγηθεὶς πρὸς τὴν θεάν, καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα πάντες ἔβλεπον ἀτενῶς ἐκτεπληγμένοι τῷ θαύματι· ἀπεφράγη τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστοῦ τὰ στόματα, καὶ ὁ σταυρὸς λοιπὸν ἦν τρόπαιον νίκης, οὐκ θνείδος. Πάλιν ὁ ἀπαιδευτὸς, ὁ τῆς βαναύσου τέχνης ἐργάτης, δευτέρων ἄρχεται λόγων, φάσκων πρὸς αὐτοὺς, ὅτι Ὁ ἄνδρες, εἰ θαύματος ὑμῖν δέξιον, καὶ θεϊκῆς ἐνεργείας φαίνεται τὸ γινόμενον, προσκυνεῖτε τὸν θεραπευτὴν τοῦ χωλοῦ, Ἰησοῦν, ὃν ἐξήραπισατε καὶ τελευταῖον ὑπερξέσαντες τῷ θυμῷ, ἐπὶ τοῦ ξύλου ὑψώσατε. Οὗτός ἐστιν, καὶ ἡ καὶ καθὼς ὑμῖν ἐλέγχθη πολλῶν, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν βασιλεὺς τῶν πάντων. Ὡστε νῦν ὑμεῖς λαβόντες τῶν ἁμαρτηθέντων ὑμῖν μεταμέλειαν, « Προσέλθετε πρὸς αὐτόν, καὶ φωτισθήτε, » καθὼς ὁ πατὴρ ὑμῶν λέγει Δαβὶδ. Εἰ γὰρ υἱοὶ τῶν προφητῶν ἐστέ, καὶ μαθηταὶ τοῦ Μωϋσέως, καὶ ἀτιμάσσετε τῶν προφῶν ὑμῶν τὴν χάριν, ψευδοῦσιν προσέχοντες· ἀλλὰ συνετῶς τὰ παρ' ἐκείνων προκηρυχθέντα σκοπήσαντες, δεξασθε ταῖς ψυχαῖς τὸν Σωτῆρα τοῦ γένους ὑμῶν. Οὗτος γὰρ ἐστὶ ὃς καὶ Μωϋσῆς ἐπηγγέλατο προφήτην ὑμῖν ἀναστῆσεσθαι. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα πρὸς τὸν λαὸν διελθὼν, ἀπῆλθεν, ἄλλους τοσούτους τοῖς τρισχιλοῖς προσθείς. Τοιοῦτος μὲν οὖν ἐν τῷ δημοσίᾳ λαλεῖν θαρρόντως ὑπὲρ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου μυσταγωγίας πρόθυμος, ἀκατάπληκτος, συνετὸς, θάρσος τῶν ἰδίων, καὶ τῶν ἐναντίων δειλία. Ἐπειδὴ δὲ, οὐ τοῦτο μόνον ἦν περισπούδαστον τῷ καλλίστῳ διδασκάλῳ τῆς εὐσεβείας, τὸ πολυάνθρωπον τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν ἀπεργάζεσθαι, ἀλλὰ πολλῷ πλεονάζειν καὶ τῇ ἀκριβοῦς τοῦ μαθητῆς ἐν τοῖς δοθεῖσι νόμοις· εἶδεν δὲ τὴν Ἀνανίαν ἔκτεινον, τὸν τῶν ἰδίων καρπῶν κλέπτην καὶ παράδοξον ἱεροσύλον, μέλλοντα κακὴν ἐμποιεῖν τοῖς Χριστιανοῖς συνήθειαν ἁμαρτίας, ἀποτόμως αὐτὸν τῆς Ἐκκλησίας ἐξέκοψεν· οὐκ ὥμως ὦν καὶ φονικὸς τὴν γνώμην, ἀλλὰ κατὰ σκοπὸν ὠφελείας, οὕτως ἰατροῦτας τὴν ἁμαρτίαν. Ἐπειδὴ γὰρ νεοπροσῆλυτος ἦν καὶ νεοπαγὴς ὁ λαὸς, ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἰουδαϊκῆς ἀδιαφορίας ὑπόγονοι τοὺς εὐαγγελικοὺς δεξιόμενος νόμους, εἰκότως ἐνόμισεν, οὐ τῆς ἐκ λόγων νοουθεσίας μόνον χρῆσθαι τοὺς μαθητὰς, ἀλλὰ καὶ φόβου τινὸς εὐπράκτου (εἰώθαι γὰρ πως οἱ ἄνθρωποι, ὅπως ἂν ἐν ἀρχαῖς τῶν ἐπιτηδευμάτων κανονισθῶσιν, οὕτω μέχρι τέλους τηρεῖν τὴν συνήθειαν)· καὶ διὰ τοῦτο ἐλέγχας τὴν ἁμαρτίαν, εὐθὺς θάνατον τὴν τιμωρίαν ἐπήγαγεν· οὐ ξίφει χρησάμενος, οὐδὲ δημοῖς αὐτὸν παραδούς· ἀλλὰ τότε διαφερόντως τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν δεῖξας, ἐν τῷ τρόπῳ τῆς ἀναι-

⁷⁶ Act. iii, 12 sqq. ⁷⁷ Psal. xxxiii, 6. ⁷⁸ Deut. xviii, 15. ⁷⁹ Act. v, 1 eqq. ⁸⁰ γρ μή.

ρέτεις. Ενεκάλεσε γὰρ μόνον, καὶ ὁ ἐγκληθεὶς ἀπέφυγεν. Τοῦτο δὲ ἡλίκον ἐστίν, καὶ ὁσην τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνεποίησε τὴν εὐλάβειαν, οὐ χρῆζομεν μαθεῖν. Δύο γὰρ ἐν ἐνὶ κατωρθώθῃ, τὸ καὶ τὸν Σωτῆρα ἡμῶν πιστευθῆναι εἶναι Θεόν, καὶ τὸν παιδευτὴν τῶν ἐκείνων νόμων, παρεπομένους ἔχων ⁸¹ ἀγγέλους, πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ ἀποστόλου ἐνεργοῦντας ἐτοίμους. Ἐθέλησεν εὐεργετῆσαι τὸν χωλὸν, καὶ οὐκ ἐδράδυνεν ἡ χάρις· ἐβουλήθη κολάσαι τὸν ἱερόσυλον, καὶ παρ-
εγένετο ἡ τιμωρία.

Ταῦτα ἱκανὰ λιθίνας καταπλήξαι ψυχὰς καὶ πείσαι βεβαίως, ὥς οὐκ ἀπάτης ἦν τὰ ῥήματα τὰ παρὰ Πέτρου λεγόμενα· ἀλλὰ Θεὸς ἦν ἀληθῶς μετ' αὐτοῦ, καὶ ἅγιον ὑπῆρχε καὶ ἀληθές, τὸ μυστήριον δὲ κατήγγελλε. Καὶ τοῦτο δὲ προσέχειν ἀναγκαῖον, ὅτι τὸ μὲν ἐπὶ τιμωρίᾳ καὶ φόνῳ σημειώθη, ἀπαξ παρὰ τοῦ ἀποστόλου διὰ τὴν χρεῖαν γεγέννηται· ἵνα τοῖς κακῶς προαιρουμένοις, τῆς κολαστικῆς δυνάμεως παρὰ στήναι τὴν ἀπόδειξιν· τὰ δὲ τῶν εὐεργεσιῶν καὶ τῶν ἰάσεων, καθ' ἡμέραν καὶ συνεχῶς ἐπετέλει· καὶ τοσαύτης αὐτῷ περιτῇ τῆς τοῦ θεραπεύειν εὐκολίας καὶ χάριτος, ὥστε οὐδεὶς προσελθὼν τῶν ἀρρώστων· τῶν ἀνέλευεν ψευθεῖς τῆς ἐλπίδος, ἀλλ' ἄρτιος καὶ ὕγιης ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἀπῆει. Καὶ πᾶς τόπος τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐνθα Πέτρος ἐφαίνετο, τὸν Χριστὸν ἐλάλει· καὶ τὸ πλήθος εἶχεν ἀκολουθοῦντων ἀρρώστων, καὶ θέατρον καθ' ἡμέραν παράδοξον ἐκ δήμου συμμίκτου· τῶν μὲν συναγομένων, ἵνα τῶν ὀχλοῦντων κακῶν ἀπαλλαγῶσι, τῶν δὲ, ἵνα τοὺς θεραπευομένους θεάσωνται. Οὕτω τοι κάκεινο περὶ τοῦ ἀποστόλου τὸ θαυμαστὸν ἀναγέγραπται, ὃ ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἐλέχθη, ὅτι οἱ συγγενεῖς, καὶ οἱ τῶν ἀσθενούντων οἰκεῖοι, ἔφερον αὐτοὺς ἐπὶ κλινῶν θημοσίᾳ. ἵνα ἐρχομένου Πέτρου, καθ' ἡ σκιά ἐπισκιάσῃ τινὲς αὐτῶν. Τοῦτο μὲν οὖν μείζον καὶ τῶν δεσποτικῶν θαυμασιῶν· καὶ ὁ δοῦλος εὐφημεῖται ὑπὲρ τὸν Κύριον. Καὶ τάχα ἐν τούτῳ τῷ σημείῳ συμπληροῦται ἡ προφητεία, ἣν ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς μαθητάς ἐποίησατο· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν· Ὁ πιστεύσῃ εἰς ἐμέ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, κακεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει. Τοῦτο δὲ ἂν λέγω, οὐ τὸν δοῦλον τῷ Δεσπότη συμπαίω. Ἀπαγε! Μαινομένου τὸ νόημα· ἀλλ' ὅτι διὰ τῶν αὐτοῦ θεραπόντων ὁ Θεός, τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐνδείκνυμενος, οὐδένα τῶν μαθητῶν, ὥς Πέτρον, ταῖς ἰδίαις δωρεαῖς κατεπλούτησεν· ἀλλὰ καὶ πάντων αὐτὸν προῦθηκεν, ὑψώσας ταῖς ἀνωθεν δωρεαῖς· καὶ ὡς περ πρῶτος μαθητῆς, καὶ μείζων τῶν ἀδελφῶν ἐπὶ τῆς πείρας τῶν πραγμάτων ἐδείχθη τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Πρῶτος ἐκλήθη, καὶ ταχέως ὑπήκουσε· πρὸς τοῖς αἰγιαλοῖς εὐρεθεὶς ἐν τῷ παραχώδει τοῦ κόσμου χωρίῳ, ὁ τοῖς κύμασιν ἀεὶ τῆς ἀνθρωπικῆς ζάλης περιφορῶμενος, ἀδιάλειπτον ἔχει τὴν βοῶσαν περὶ τὰς ἡβόνας εὐχήν. Πρῶτος ἐν Χριστιανοῖς τῶν κοσμικῶν ὕλῃν κατεφρόνησε, καὶ τῶν ἐν ποσὶ πάντων ὑπεριδὼν, πρὸς τὰ νοητὰ καὶ ὑπερχόσμια μετετάξατο.

A sustulit, præclarum Christi potentiae specimen edens. Tantum enim objecit crimen, inque illud vocatus homo exspiravit. Hoc vero quantum sit, quantamque Ecclesiae reverentiam ac metum iniecerit, haud opus doceri habeamus. Dno quippe simul confecit, ut nimirum, cum Salvator Deus esse crederetur; tum ut ejus doctori legum adesse comites angelos, qui prompte ut apostolus voluisset, exsequerentur. Voluit claudo beneficium præstare, nihilque gratia tardavit; voluit punire sacrilegum, moxque poena præsto fuit.

Erant hæc abunde, ut vel lapideas mentes stupore afficerent, certamque omnino facerent fidem, nullam Petri verba habere deceptionem; sed vere Deum cum ipso esse, sanctumque ac veritate ful-
B tum, quod annuntiabat sacramentum, existere. Sed et hoc attendamus necessum sit; illud quidem puniendo ac necem inferendo, semel duntaxat ab apostolo usu suadente signum usurpatum esse, quo iis, qui mala essent voluntate, castigandi potestatis specimen exhiberet; beneficia autem ac sanitates, quotidie ac jugiter præstitisse: tantaque erat curandi ac gratiæ facilitas, ut nemo ægrotus accedens, spe sua frustratus abiret, sed integer ac sanus domum reverteretur. Quisquis vero Hierosolymis Petrum locus habebat, is Christum loquebatur; habebatque sequentem infirmorum multitudinem, ac mirabile diebus singulis promiscuæ plebis spectaculum; congregatis aliis quærendæ causa liberationis a malorum molestia; aliis vero, ut imper-
C tiendæ sanitatis spectatores essent. Sic namque etiam illud mirabile de apostolo conscriptum est, de quovis alio inauditum, ut nimirum, infirmorum cognati ac domestici, publice eos in lectis exponerent, ut veniente Petro umbra illius obumbraret quemquam illorum ⁸²: porro hoc majus erat Dominici miraculis, adeoque servus celebriori præ Domino fama habetur. Ac forte in signo isto completur, quam Salvator prophetiam ad discipulos est locutus: Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, et ipse faciet, et majora horum faciet ⁸³. Cum autem hoc dico, minime gentium servum cum Domino comparo. Apagesis furentis sensum; sed Deum, qui per famulos suos
D potentiae suæ specimen edat, nullum e discipulis suis perinde ac Petrum muneribus locupletasse pronuntio: quin supernis sublimem effectum donis, universis eum prætulisse. Uti vero discipulorum primatum tenet; major quoque inter fratres rerum experimento per Spiritus sancti virtutem ostensus est. Primus vocatus, cito obsecutus est, cum in littore, in mundi loco aspero inventus esset. Is namque humanæ eum tempestatis jugiter circumstrepentibus fluctibus, continuum circa littora precum clamorem ac vota habet. Primus inter Christianos sæculi res sprexit, despectisque omnibus quæ in pedibus ac mundana sunt, studium animum que ad spiritualia ac cœlestia traduxit.

⁸¹ Leg. ἔχοντα. ⁸² Act. v, 15. ⁸³ Joan. xiv, 12.

Θαυμαστός ὁ Μωϋσῆς, πέλαιος ἀνευ πλοίων περαιοῦν· ἀλλὰ γῆν ἐπέζευσεν, ἥ νόμος ἀνθρώποις, ἐνθεν τοῦ ὕδατος ἀναστέλλοντος πρὸς αὐτόν. Μέγας καὶ ὁ Ἰησοῦς ὁ τοῦτου διάδοχος, ὅτι τὸν Ἰορδάνην ἐπεραιοῦν, ὑπὲρ τὰς ὀχθὰς πλημμύροντα· ἀλλ' ὁμοίως τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, κάκεινος διασχὼν αὐτόν, καὶ ἀνακόψας τὸ ρεῖθρον, ἔδωκε τῷ περαιομένῳ λαῷ γυμνὴν τὴν ξηρὰν εἰς ἐπίθασιν. Οὐδεὶς δέ ποτε ἀνδρῶν κατὰ ὕδατος ἤρεισε πόδα. Οὐδὲ γὰρ ὁ νόμος τῆς φύσεως καταδέχεται, τὴν ὀργάν [Ι. ὕλην] ὕγρην καὶ ῥέουσαν, ἀντέχειν τῷ στερεῷ καὶ πιέζοντι. Δοκεῖ δέ μοι ὁ τῶν ὅλων Κύριος καὶ Δεσπότης, ὑπεραγασθεὶς τῇ νικαύτῃ τὴν ὑπερζέουσαν τοῦ ἀνδρὸς ἐπιθυμίαν, μεθ' ἧς ἐκέκραγε λέγων, *Κέλευσόν με ἔλθεῖν ἐπὶ τοῦ ὕδατος πρὸς σέ, μισθὸν αὐτῷ τῆς πολλῆς ἀγάπης καὶ πίστεως, ἐκείνην δοῦναι τὴν καινὴν καὶ παράδοξον χάριν, ἧς Πέτρος ἐφάνη δεκτικὸς μόνος, ἀπὸ τῶν ἐξ Ἀδάμ καὶ μέχρι τέλους ἀνθρώπων. Καὶ γὰρ ἀληθὴς καὶ ἐξαίρετος τοῦ Θεοῦ, ἡ τῆς τοιαύτης μεγαλοουργίας ἐπίδειξις, ὑπερέχουσα τὴν τῆς κτίσεως ταπεινότητα, καθὼς καὶ τῷ Δαβὶδ δοκεῖ τῷ βελτίστῳ τῶν προφητῶν. Κάκεινος γὰρ ἐν τινι τῶν ψαλμῶν ἀνυμνῶν τὸν Θεόν, καὶ τὴν ἀπατον αὐτοῦ καὶ ἀπερινόητον ἐξηγούμενος δύναμιν, ταῦτ' εἶπεν, ἃ συντίθως μελωδοῦντες γνωρίζετε· *Ἐν θαλάσῃ ἡ ὁδός σου, καὶ αἱ τρίβοί σου ἐν ὕδασι πολλοῖς, καὶ τὰ ἰχθυή σου οὐ γνωσθήσεται. Ὅ τοῖνον εἶχεν ὁ Δεσπότης ἐν τοῖς τῆς θεότητος ἐξαίρετοις γνωρίσμασι, τοῦτο κοινὸν ἐποίησας πρὸς τὸν δοῦλον, ἔξιν κρίνας τῆς τοσαύτης τιμῆς.**

Ζηλωτὸς μὲν οὖν καὶ μέγας Ἰωάννης, ἐπὶ τῶν τοῦ Κυρίου στέρνων ἀναπαυόμενος· μέγας καὶ Ἰάκωβος, ὡς υἱὸς ὀνομασθεὶς βροντῆς· λαμπρὸς ἐν ταῖς τιμαῖς καὶ Ὁ Φίλιππος, ὡς παρὰ τοῦ Πνεύματος ἀρπασθεὶς, ἠνίκα τὸν Αἰθίοπα πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Σωτῆρος ἐμυσταγωγῆσεν· ἀλλ' ὅμως οἱ πάντες ὑποχωρεῖ-
 εωσαν Πέτρῳ, καὶ δευτερεύειν ὁμολογεῖσθαι, ὅταν ἡ τῶν χαρισμάτων σύγκρισις δοκιμάσῃ τὸν προτιμότερον. Ἀναθεωρῶν δὲ πάντα τὰ καθ' ἕκαστον καὶ σκοπούμενος, εὐρίσκει τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐπὶ τῶν λογικῶν διαλέξεων, καὶ τῶν πρακτικῶν ἐνεργημάτων, ὁμοίως πανταχοῦ προπιπῶντα τῶν ἄλλων μαθητῶν καὶ προσεζαλλόμενον, καὶ κατόπιν ἀφιέντα τοὺς τὸ αὐτὸ τοῦ βίου στάδιον τρέχοντας.

Ἐρωτῶντος γὰρ ποτε τοῦ Κυρίου τοὺς δώδεκα, καὶ ἀπόπειραν ποιομένου, ὅπως ἔχουσι πληροφορίας καὶ γνώμης περὶ τῆς εἰς αὐτὸν ὑπολήψεως, καὶ κελεύουσιν⁸⁶ σαφῶς εἰπεῖν, τίνα λέγουσιν αὐτὸν εἶναι· τῶν ἄλλων ἀπάντων σιωπῆσαι βουλομένων, καὶ βραδυνόντων, καὶ δεικνύντων, ὡς διὰ τινος ἐπισκέψεως, τὴν ἀπόκρισιν· ἀνοίξας τὸ στόμα ταχέως ὁ τὸν ζωπυρρον ἐπὶ τῆς ψυχῆς φέρων τῆς πίστεως ἄνθρωπος, ὃ καὶ Ἰσαΐας πρότερον ἐκαθάρθη τὰ χεῖλη, τὴν μακαρίαν ἐκείνην καὶ σαφὴ ἀληθῶς ῥῆσιν καθωμολόγησε· *Σὺ εἰ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Τίνα ἂν τις πρὸς ἄξιαν τῶν λό-*

A Mirabilis quidem Moyses nullo navigio trajiciens mare⁸⁷ : is tamen terra gradiebatur uti hominibus comparatum est, cum aquæ hinc inde ad se recessissent. Magnus item Jesus ille ejus successor, quod Jordanem supra etiam ripas exundantem transmissit⁸⁸ : verum is quoque, perinde ac mare Rubrum, seipsum dividens, inhibensque fluentum, terram nudam transmittenti populo, quam incederent, præbuit. Nullus vero unquam virorum gressum in aqua fixit. Nec enim hoc lex naturæ habet, ut humida fluidaque substantia corpori solido ac prementi resistat. Putem vero, universorum herum ac Dominum, supra modum tunc præservens, accensumque viri desiderium admiratum, ex ejus impetu exclamavit dicens, *Jube me venire ad te super aquam*⁸⁹, tantæ illius dilectionis ac fidei merito, novam illam ac mirabilem gratiam concessisse, cujus Petrus solus visus est capax, omni retro hominum successionem ab Adamo ad usque novissimum. Vera siquidem ac peculiaris Dei, miraculi ejuscemodi exhibitio, creatæ abjectionem naturæ immensum superans, quemadmodum etiam prophetarum optimo Davidi visum est. Nam et ille in quodam psalmo Deum laudans, ejusque, sermone omni ac cogitatu majorem potentiam enarrans, ista dixit, quæ pro more modulantes scitis : *In mari via tua, et semitæ tuæ in aquis multis, et vestigia tua non cognoscentur*⁹⁰. Quod itaque Dominus in deitatis rationibus propriis habuit, hoc cum servo, tali dignans honore, commune fecit.

C Beatus quidem magnus Joannes, qui supra pectus Domini requievit⁹¹; magnus quoque Jacobus, quippe qui tonitruvi filius appellatus sit⁹²; præclarus item honestantibus ipsum honoribus Philippus, ut qui raptus fuerit a Spiritu, cum Æthiopem Salvatoris notitiam docuit⁹³; omnes nihilominus Petro cedant, seque fateantur secundos, si modo gratiarum comparatio honoris prælationem probaverit. Universa sane sigillatim contemplans atque considerans, virum hunc deprehendo cum in sermonum disputationibus, tum in operum patratione, ubique similiter reliquo discipulorum choro præsistentem ac præsultantem, idemque vitæ stadium currentes pone relinquentem.

D Percontante enim quandoque Domino ex duodecim, ac periculo probante, ut illi de ipso opinionis, inque ea certitudinis atque animi haberent; jubenteque ut clare edicerent, quem eum dicerent; cum omnes reliqui vellent tacere ac cunctarentur, palamque præferrent parturire animis aliqua meditatione quid responsuri essent, statim aperiens os, qui vivum accensumque fidei carbonem animo ferebat, quo et prius Isaïæ labia mundata fuissent, beatam illam ac plane perspicuam præclare edidit confessionem : *Tu es Christus Filius Dei vivi*⁹⁴. Quænam quis pro horum dignitate verborum, ido-

⁸⁶ Ισ. κελεύοντος. ⁸⁷ Exod. xiv, 21. ⁸⁸ Jos. iii, 16. ⁸⁹ Matth. xiv, 28. ⁹⁰ Psal. lxxvi, 20. ⁹¹ Joan. xiii, 23. ⁹² Matth. iii, 17. ⁹³ Act. viii, 39. ⁹⁴ Matth. xvi, 16.

neus maximi apostolorum interpres effectus, demirari possit? Videte enim primum ut sit sermo nihil superfluous ac brevis, paucarum dictionum exclamatione, rerum innumerabilium magnarumque virtutem exponens. Omnis quippe hic talis optimus sermo, cuius est decens locutio, nec redundans sensu exili ac modico; contra vero, qui verborum brevi contextu multa significet, ad instar grani sinapis; quod quidem, ut manibus teneas spectesque, minimum est, ut autem ori ac linguæ admoveas, gustesque, animal totum a pedibus ad caput ad suum trahit calorem. *Tu es Christus Filius Dei vivi*. Unus hic sermo ad Dei ac Salvatoris nostri agnitionem conforens, duo hæc intelligentia respicit ac sensu habet: unum quidem quod ad primam spectat deitatis generationem, nempe Verbum quod in principio semper est, et est apud Patrem, ac Deus est, uti nos magnus Joannes ille theologus docuit, cuius spongia quædam Unigeniti ac Dominico pectori adjacens, ac inde occultæ sapientiæ cognitionem trahens, alterum vero quod ad carnis œconomiam, quam bonus Deus assumpsit, nostræ se imbecillitati inclinaus. Operæ pretium ergo sit responsionem contemplari, ut brevi sermone ac paucis verbis, omnium accurate intellectum paucis declaraverit, atque ab inferioribus ducto exordio ad sublimia quoque sigillatim animum subvexerit.

Tu es Christus. Isto œconomiam declarat, ac Dei in carne apparitionem edisserit. Nec enim Christus nomen est præterni, sed ungentorum gratiæ indicatio. Quamobrem etiam Dominus noster cum id omnino suscepit, ut homo fieret, aliaque omnia spectantia ad carnem, una quoque suscipit ut appelleretur Christus, tanquam inmetus in regem, non oleo cornu, uti Samuel Davidque, ac deinceps alii homines; sed Spiritus operatione, per quam etiam Dominicus (41) ille homo (sic enim multi libenter Jesum appellant) mirabili quadam, novaque ac insolita ratione in Virginis utero conceptus fuit. Jesum porro confessus nostri causa factum hominem, haudquaquam illic sermonem terminavit: quin imo spiritali scala Jacob in cælum conscendens, Deique Verbum, quod erat in principio, contemplatus, propriam illi veramque dignitatem adjungit, Dei vivi Filium appellans. Accurate vero hic, ac non alius: isque ipse rectam nihilque perversi habentem fidei confessus regulam, cunctisque nobis inviolabili lege tradens pietatis sermonem, haud indonatus abiit, ac sine præmio: quin potius ab eo beatus nuncupatus qui eximie beatus est, fidei petra appellatur, fundamentumque ac basis Dei Ecclesiæ. Accipit vero per promissionem claves regni, ejusque portarum efficitur dominus, ut aperiat quibus voluerit, claudat vero quibus jure claudendæ sint; plane vero pollutis ac profanis, ac eam negantibus confessionem,

γων τούτων θαυμάσειεν, ἀξιόπιστος γενόμενος ἐρμηνεύς τοῦ μεγίστου τῶν ἀποστόλων; Ὁρᾷτε γὰρ πρῶτον, ὅπως ἀπείριτος ὁ λόγος καὶ σύντομος, ἐκφωνήσῃ βραχεὶ μυρίων πραγμάτων καὶ μεγάλων δυνάμιν ἐκτιθέμενος. Πᾶς γὰρ λόγος οὗτος ἀριστος, οὐπερ ἀνέχει, καὶ μὴ περιβρέθῃ ἡ φράσις ἐπ' ὀλίγῳ πενιχρῶ τῷ νοήματι· τούναντιον δὲ, πλήθος πραγμάτων ἐν βραχυλογίᾳ σημαίνει, κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ κόκκου τοῦ νάπτους· ὃς μικρότατος μὲν ἔστιν, ἐν τῷ κρατεῖσθαι καὶ βλέπεσθαι· εἰ δὲ προσαγάγῃς αὐτὸν τῇ αἰσθήσει τοῦ στόματος, ὅλον τὸ ζῶον ἐκ ποδῶν εἰς κεφαλὴν, πρὸς τὴν οἰκίαν εἴλκε θερμότητα. Σὺ εἰ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Ἄπαξ λόγος ὁ συντελὼν πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, πρὸς δύο ταῦτα καὶ θεωρεῖται καὶ στρέφεται· ἐν μὲν, ὁ τῆς ἀρχηγόνου θεότητος· ἥτις ἔστιν ὁ ἐν ἀρχῇ Λόγος ὧν αἰεὶ, καὶ πρὸς τὸν Πατέρα ὧν, καὶ Θεὸς ὧν, καθὼς ἡμᾶς ὁ μέγας θεολόγος Ἰωάννης ἐμυσταγωγῆσεν, οἷον σπογγία τις τῷ στήθει τοῦ Μονογενοῦς παρακείμενος, κάκειθεν ἐλκύσας τῆς κεκρυμμένης σοφίας τὴν γνῶσιν· ἕτερον δὲ, τὸ τῆς οἰκονομίας, ἣν ἀγαθὸς ὁ Θεὸς πρὸς συγκατάθεσιν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν κατεδέξατο. Ἄξιον τοίνυν θεωρησαί τὴν ἀπόκρισιν, ὅπως ἐν βραχυλογίᾳ καὶ ὀλιγορημοσύνῃ, πάντων ἀκριβῶς ἐν ὀλίγῳ τὴν διάνοιαν παρεδήλωσεν, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν κάτω, καὶ πρὸς τὰ ὑψηλὰ κατὰ μέρος ἀναγαγὼν τὴν διάνοιαν.

Σὺ εἰ ὁ Χριστὸς. Τοῦτο τῆς οἰκονομίας δῆλωσις, καὶ τῆς ἐνοάρκου θεοφανείας ἐξήγησις. Ὁ γὰρ [Χριστὸς] οὐκ ἔστιν ὄνομα τοῦ προαιωνίου, ἀλλὰ τῆς τῶν χρημένων χάριτος μήνυμα. Διὸ καὶ Κύριος ἡμῶν καταδεξάμενος ὅλως τὸ ἀνθρώπος γενέσθαι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα στρέφεται περὶ τὴν σάρκα, συγκαταδέχεται καὶ καλεῖται ⁹⁸ χρισθεὶς εἰς βασιλείαν, οὐ τῷ ἐλαίῳ τῷ κέρατος, ὡς Σαμουὴλ, καὶ Δαβὶδ, καὶ οἱ καθ' ἑξῆς ἄνθρωποι, ἀλλὰ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἦν καὶ ὁ Κυριακὸς ἄνθρωπος (οὕτω γὰρ τοῖς πολλοῖς φίλον προσαγορεύειν τὸν Ἰησοῦν) θαυμαστῶς ἐκυήθη καὶ παραδόξως ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου. Ὁμολογῆσας δὲ τὸν Ἰησοῦν τὸν ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενον ἄνθρωπον, οὐκ ἔστησε μέχρι τούτου λόγον· ἀλλὰ διὰ τῆς κλίμακος τοῦ Ἰακώβ τῆς νοσητῆς πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναβᾶς, καὶ γενόμενος ἐν θεωρίᾳ τοῦ ἐν ἀρχῇ Θεοῦ Λόγου, προστίθησιν αὐτῷ τὸ ἐξαίρετόν καὶ ἀληθινὸν ἄξιωμα, Ἰδὼν τοῦ Θεοῦ προσαγορεύσας τοῦ ζῶντος. Ἀκριβῶς δὲ οὗτος καὶ οὐχ ἕτερος· αὐτὸς τε ὁμολογῆσας τὸν εὐθὺ τὸν διάστροφον ⁹⁹ κανόνα τῆς πίστεως, καὶ πᾶσιν ἡμῖν παραδοὺς τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον, ἀπαράβατον νόμον, οὐκ ἄμισθος ἀπῆλθε, οὐδὲ ἀγέραςτος· μακάριος δὲ ὀνομασθεὶς παρὰ τοῦ ὄντος μακαρίου, πέτρα καλεῖται τῆς πίστεως, καὶ θεμέλιος, καὶ ὑποβάθρα τῆς κατὰ Θεὸν Ἐκκλησίας. Λαμβάνει δὲ διὰ τῆς ὑποσχέσεως τῆς βασιλείας τῆς κλεις, καὶ κύριος γίνεται τῶν ἐκείνης πυλῶν, ὥστε αὐτὰς ἀπανοίγειν

⁹⁸ Leg. καλεῖσθαι. ⁹⁹ Leg. ἀδιάστροφον.

(41) Cautè hominem Dominicum appellat, uti etiam Greg., orat. 31.

οἷς ἂν ἐθέλοι, καὶ κλείειν οἷς ἂν δίκαιον ἦν, πάντως ἅς τῆς βεβήλοις, καὶ ἀνιέροις, καὶ τοῖς ἀρνούμενοις τὴν ὁμολογίαν ἐκείνην, δι' ἣν αὐτὸς, ὡς ἀκριδὴς τῶν Ἐκκλησιῶν * ἀγαθὴν φύλαξ, ἐπιστάτειν ταῖς εἰσοδοῖς τῆς βασιλείας ἐτάχθη. Ὡ τοῦ ζῆφου καὶ ἀγλύος, ἡ πολλὴ κέχυται πρὸ τῶν ἀνθρωπικῶν ὀφθαλμῶν, δι' ἣν οὐ βλέπουσιν οἱ αἰρετικοὶ τῶν Πατέρων τὰ ἔχρη, οὐδὲ βαδίζειν ἐκείνην, ἣν ἔτριψαν τῶν ἀποστόλων οἱ πόδες! Ἰδοὺ γὰρ Πέτρος ὁ κατ' ἐκλογὴν γνήσιος τοῦ Χριστοῦ μαθητῆς, ὁ πανταχοῦ τὴν πρώτην ψῆφον καὶ τῶν τιμῶν καὶ τῶν κατορθωμάτων δεξάμενος, ὁ μέγας ἐκεῖνος ὁ πᾶν, οὗ τὸ κλέος πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσεν, κελυσεθεὶς εἰπεῖν, ὅπως δοξάζει περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, οὐκ ἀπὸ μακρᾶς τινοῦς ἤρξατο περινοίας, οὐδὲ κύκλον συλλογισμῶν καὶ πραγμάτων περιβαλλόμενος, ἀπεκρίνατο πρὸς τὴν πεῦσιν, ὥσπερ δὴ νῦν ποιεῖν εἰώθασι οἱ δεινοὶ σοφισταὶ καὶ τεχνολόγοι τῆς πίστεως· ἀλλ' ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ, σύντομον ἐξέθετο τὴν ἀλήθειαν· οὐ τὸν ἀγέννητον διαστείλας τῷ γεννητῷ, οὐ τὰ περὶ ὁμοίου καὶ ἀνομοίου λεπτολογίᾳς ἐμπλήκτως, οὐδὲ τὸν ὑπὲρ πάντα οὐσίων πολυπραγμονήσας διαφορᾶν, οὐδὲ τὴν ἀμέτρητον θεότητα μετρήσας συλλογισμοῖς, οἷα δὴ τὰ Ἀρείου παίγνια, καὶ τὰ Εὐνομίου παρεγγειρήματα. Ζηλώσωμεν τοίνυν, ὦ Χριστιανοὶ (ὧν πίστις, οὐ πολυλογία τὸ γνῶρισμα), τὸν ἀλιέα, τὸν ἀπεριέργον, τὸν ἐκ Βηθσαϊδᾶς γένοντα*, τὸ πρῶτον θήρευμα τοῦ Χριστοῦ. Μελετήσωμεν λέγειν· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· τὰ δὲ πλείονα τούτων ἀφίεναι τοῖς λογομάχοις, ὧν ἕρις τὸ ἔργον, καὶ τὸ τέλος ἀπώλεια.

* Ἄρα οὖν μὲν ἄχρι τῶν λεγόντων ἱσταται τοῦ ἀποστόλου τὰ θαύματα; ἢ πᾶν τοῦναντίον, οὐδὲ ἤρχθαι δοκοῦμεν, εἰ τις τοῖς εἰρημένοις παραμετροῖη τὰ λείποντα. Ἄλλ' ἐγὼ τὰ πολλὰ τῇ ὑμετέρᾳ γνώσει καταλιπὼν (ἴστε γὰρ τὸν Πέτρον καὶ τὰ ἐκεῖνον, καὶ μηδεὶς ἐπαινεῖν τὸν ἄνδρα προέληται), μικρὰ περὶ τῆς ἀναπαύσεως αὐτοῦ εἰπεῖν βούλομαι, καὶ ὅπως ἐκ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανὸν μετόκησεν, ἵν' ἐκεῖ τοῦ λέγειν πύσωμαι, ἐνθα κάκεινος τὸν βίον. Ὁ μὲν οὖν Σωτὴρ ἡμῶν ἡνίκα ἐμελλεν ἀγιάζειν τῷ αὐθαιρέτῳ θανάτῳ**, ὥσπερ τινὰ παραθύχην ἐξαίρετον, τὴν καθόλου καὶ οἰκουμένην Ἐκκλησίαν τούτῳ τῷ ἀνδρὶ παρατίθεται, τρίτον αὐτοῦ πωδόμενος τὸ, Φιλεῖς με; Ὡς δὲ ταῖς ἐρωτήσεσι μάλα προθύμως ἱσαρίθμους τὰς ὁμολογίας προέθετο, ἔλαβεν τὸν κόσμον εἰς ἐπιμέλειαν, ὡς μίαν ἀγέλην εἰς ποιμῆν, ἀκούσας· Βόσκει τὰ ἀρνία μου· καὶ σχεδὸν ἀπ' αὐτοῦ τὸν πιστότατον μαθητὴν ἔδωκεν ὁ Κύριος τοῖς προσελύτοις πατέρα, καὶ νομέα, καὶ παιδευτήν. Ταύτης τοίνυν ἀκούσας τῆς φωνῆς, οὐκ ἐν βραθυμίᾳ τὸν βίον ἐξῆσεν, οὐδὲ ἠγάπησε τὴν ἐξωκινδύνων ζωὴν· ἀλλὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην περινοσῶν, τὸν Χριστὸν τοῖς τυφλώτεροις ἀπεκάλυπεν, τοὺς μὲν πλανωμένους ὁδηγῶν, τοὺς δὲ γευσάμενους τῆς εὐσεβείας** τοῖς ἐχθροῖς μαχόμενος,

A
cujus ergo ipse, tanquam sedulus gnavusque honorum Ecclesiae custos, regni ostiis praefectus fuit. O nebulam ac caliginem illam plurimam humanis offusam oculis, qua prohibentur haeretici Patrum videre vestigia; ac quam apostolorum pedes viam triverunt, incedere! Ecce namque eximia quadam ratione sincerus ille Christi discipulus Petrus; ille, inquam, primum ubique, tum quod ad honores spectat, tum quod ad merita ferens suffragium, ille admodum magnus, cujus decus universum implevit terrarum orbem, jussus edicere ut de Deo ac Salvatore sentiat, non a longi ejusdam commentii vafritie crepit, nec syllogismorum rerumque circulo vallatus percontanti respondit, uti nunc solemne habent graves illi rhetores, inque verbis positae, fidei artifices, sed corde simplici, succinctam veritatem exposuit; haudquaquam ingentum contra genitum distinguens: de iis, quae ad simile ac dissimile spectant, nequidquam emota mente frivola disputans: nec vero substantiarum, quae omnia superant, distinctionem curiosius indagans; nec demum immensam deitatem syllogismis metiens, qualia habent Arii ludicra, Eunomii prava conamina. Aemulemur itaque, o Christiani (quorum fides, nota est ac insigne, non verborum effluentia), piscatorem illum, illum simplicem, illum Bethsaida ortum, primam illam Christi venationem. Studeamus dicere: *Tu es Christus Filius Dei vivi*; his autem plura, pugnae verborum studentibus dimittere; quorum opus, contentio; finis autem, interitus.

C
Ergone hactenus, inque dictis finem habent apostoli miracula? quin plane secus, ne quidem videmur incepisse, ut quis cum dictis, quae reliqua sunt, comparet. Ego nihilominus pleraque vestrae scientiae permittens (scitis enim Petrum, ac res Petri, tametsi nemo virum laudare in animum induxerit), pauca quaedam volo dicere de ejus requie, utque e terra in caelum migraverit, ut illic faciam dicendi finem, ubi ille vitae finem accepit. Cum ergo Salvator, sponte assumpta morte humanum genus sanctificaturus esset, cum peculiare quoddam depositum ac peculium, universalem ac orbe toto diffusam viro huic commendat Ecclesiam, ubi tertio interrogasset, illud, *Amas me*? Cumque is, multa alacritate singulis interrogationibus totidem professiones adjecisset, mundi curam accepit; velut unum gregem, unus pastor; quibus auditur: *Pasce agnos meos**; fereque sui loco dedit Dominus fidelissimum discipulum, in patrem, pastoremque ac magistrum, iis, qui essent accessuri ad fidem. Cum itaque eam vocem audisset, haudquaquam segnitie vitam traducendam duxit; nec dilexit vivere extra periculorum aleam: quin universum circumquaque lustrans terrarum orbem, caris Christum revelabat; iis dux effectus qui exerrabant, eos provocans qui pietatem

* Ier. τῶν τῶν vel ἐκκλησιαστικῶν. ** Ier. τὸν ἀνθρώπον, vel quid simile. ** Suppl. Ier. προσέπων, vel quid simile. * Joan. xxi, 15-17. * ibid. 15.

gustassent, hostes impugnans, consolans domesticos, persecutiones sustinens, carcerum molestiam ferens, multis modis Evangelii causa pericula adiens.

Processu deinde temporis, urbem regiam petens, inde ad regnum excurrit. Nero enim in iram provocatus, uti olim Herodes in Palæstina, cum Christum regem magi annuntiarent; aliis quidem spretis suppliciorum generibus, lata sententia ter beatum apostolum affligi cruci decernit, ut nedum Petrus mare gradiens Dominum imitaretur, verum etiam in ligno suspensus. Tanquam nihilominus humilis sapiensque, vel in ipso certaminis tempore ac lucta cum mortis pavore, perspectum habens quid Dominum inter ac servum interesset, unum quid beneficii loco ab hostibus rogavit, ne scilicet eadem cum Domino figura affligerent ligno, sed verso ad terram capite crucifigerent. Haud quippe par esse, ut vel in morte, æquales servi Dominique partes essent. Dixit, ac voti compos effectus est, crucisque medio ad eum abiit, qui crucifixus, resurrexit: ipse quidem martyrii corona donatus; nobis autem harumce festivitatum gaudia relinquens.

Hæc nos quoque tibi, o charum ac sacrum caput, pro nostra virili facultate multarum gratulatoria virtutum gestorumque reddenda habuimus. Tempus vero est, ut ad pugilem alterum sermonem convertamus, ad tuæ, inquam, virtutis socium illum Tarsensem: eum, inquam, qui diverso quidem supplicii genere, verum uno eodemque pietatis fine, una tecum ad Christum profectus est.

Paulus ille admirabilis, canora illa Evangelii tuba, prius quidem acerbus Christianorum hostis, postremum vero fortissimus Ecclesiæ patronus, apostolis quidem recentior gratiæ partu editus, ac posterior tempore Christi discipulis accensus, idem nihilominus probata virtute, ut ne quid amplius dicam, ac duodecim illorum canos pudore affliciam, Moysis æqualis, æmulator servens, ut quis alius, legis propugnaculum, Veteris Testamenti turris firma ac inconcussa; donec mutavit animum, grande eorum periculum qui Christum loquerentur; nostrosque ubique terrebat ac in fugam agebat; vere juxta prædictionem Jacob, *Benjamin lupus rapax*¹, optimos quosque Novi Testamenti discernoens ac dispergens greges.

Quia vero etiam sancti Stephani fabulam luserat, adhucque cruore fœdatis manibus Damascus pergebat, persecutionemque persecutioni, ac cædes cædibus nectere, totumque radicatus Christianismum, primum hactenus florentem ortum, evellere satagebat; rem Deus probe vidit, nimirum fore, ut acris hostis ac validus, generosi pectoris ac fortis animi efficeretur amicus: subitoque circumfulgens lumine, percellit, ac ad humilitatem convertit, incusso quidem timore a cursu colibens; flamman-

Α τους οικείους παρακαλῶν, διωγμῶν ἀνεχόμενος, φέρων ἀχθὴδὸνα δεσμωτηρίων, πολυτρόπως τοῦ Εὐαγγελίου προκινδυνεύων.

Χρόνου δὲ προϊόντος, τὴν βασιλείουσαν πόλιν τῶν ἀνθρώπων λαβὼν, ἐκείθεν ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἀνέδραμεν. Ἀναρρίπισθεις γὰρ ὁ Νέρων εἰς ὄργην, ὥς ποτε κατὰ τὴν Παλαιστίνην Ἡρώδης, ἡνίκα βασιλεὺς τὸν Χριστὸν οἱ μάγοι διήγγελλον, ὑπερβαίνει μὲν τοὺς ἄλλους τῶν κολάσεων τρόπους, ψηφίζει δὲ τὸν τρισμακάριον προσηλωθῆναι σταυρῷ, ἵνα μὴ μόνον πεζεύων θάλασσαν Πέτρος τὸν Δεσπότην μιμεῖται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ξύλῳ κρεμάμενος. Ὅμως, ὡς εὐλαθὲς καὶ σοφὸς κἀν τῷ καιρῷ τῆς ἀγωνίας, εἰδὼς, τίς διαφορὰ Κυρίου πρὸς δοῦλον, μίαν ἤτησε παρὰ τῶν ἐχθρῶν χάριν, μήτι γε ἐν ὁμοίῳ τῷ σχήματι τῷ ξύλῳ προσ-
B αγαγεῖν, ἀλλὰ τὴν κεφαλὴν τῷ προσγείῳ μέρει τοῦ σταυροῦ προσηλώσαντας. Οὐ γὰρ ἄξιον, οὐδὲ ἐν πάθει τῶν Ἰσων τὸν δοῦλον τῷ Δεσπότηι τυχεῖν. Εἴπεν, καὶ ἔτυχεν ὧν ἐβούλετο, καὶ διὰ τοῦ σταυροῦ πρὸς τὸν σταυρωθέντα καὶ ἀναστάντα ἀπῆλθεν, αὐτὸς μὲν τὸν τοῦ μαρτυρίου ἀναδητάρμενος στέφανον, ἡμῖν δὲ τούτων τῶν ἑορτῶν καταλιπὼν τὰς αἰτίας.

Ταῦτά σοι καὶ ἡμεῖς κατὰ δύναμιν, ὦ φίλη καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, τῶν πολλῶν κατορθωμάτων ἀπεδώκαμεν χαριστήρια· ὥρα δὲ λοιπὸν, ἐπ' ἄλλον ἀγωνιστὴν τρέψαι τὸν λόγον, τὸν κοινὸν ἡ τῆς σὴς ἀρετῆς, τὸν Ταρσέα, τὸν διαφόρῳ μὲν τρόπῳ τῆς τιμωρίας, ἐνὶ δὲ σκοπῷ τῆς εὐσεβείας μετὰ σοῦ πρὸς Χριστὸν ἀναλύσαντα.
C

Παῦλος ὁ θεσπέσιος, ἡ μεγαλόφωνος τοῦ Εὐαγγελίου σάλπιγξ, ὁ πρότερον μὲν πικρὸς δυσμενὴς Χριστιανῶν, ἰσχυρότατος δὲ τελευταῖον τῆς Ἐκκλησίας συνήγορος, νεώτερος μὲν ἐπετέχθη τοῖς ἀποστόλοις παρὰ τῆς χάριτος· καὶ τῷ χρόνῳ δεύτερος ἦν τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, Ἰσὸς δὲ κατὰ τὸ δόκιμον τῆς ἀρετῆς, ἵνα μὴδὲν εἴπω πλέον, τὴν πολιὰν ἐρυθρίασας τῶν δώδεκα, ζηλωτῆς δὲ θερμὸς τοῦ Μωϋσέως, εἴπερ τις ἕτερος, τείχος τοῦ νόμου, πύργος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καρτερός καὶ ἀσειστός· καὶ μέχρις οὗ τὴν γνώμην ἀμετάβλητον εἶχεν, μέγας ὑπῆρχε κίνδυνος τῶν τὸν Χριστὸν λαλούντων, καὶ πανταχοῦ διεπτόει τοὺς ἡμετέρους καὶ ἐφυγάδευσεν· ὅντως, κατὰ τὴν πρόβησιν τοῦ Ἰακώβ, *Βεριαμὴν λύκος ἄρπαξ*, σπαράσσων τῆς Νέας Διαθήκης τοὺς ἀμείνους, καὶ σκορπίζων τὰ ποίμνια.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ δρᾶμα τὸ κατὰ τὸν ἅγιον Στέφανον ἐξεργάσατο, καὶ τὰς χεῖρας ἔχων ἔτι μεμολυσμένας τῷ αἵματι, τὴν ἐπὶ Δαμασκὸν ἔτρεχε, διωγμῷ διωγμὸν καὶ φόνους φόνους συνάψαι βουλόμενος, καὶ ἀνασπάσαι τὸν Χριστιανισμὸν πρόβριζον, ἄρτι τὴν πρώτην ἀνθοῦντα φυτὴν· εἶδεν καλῶς ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ πεποίηκεν, ὅτι ὁ ἰσχυρὸς ἐχθρὸς γένητ' ἂν καὶ φίλος γενναῖος· καὶ περιλάμπας αὐτὸν αἰφνίδιον τῷ φωτί, καταπλήττει καὶ μεταβάλλει πρὸς ταπεινότητά, στήσας μὲν τοῦ δρόμου διὰ τὸν φόβον, τοὺς δὲ τὸ πυ-

¹ Gen. XLIX, 27. ² Leg. κοινῶν. Leg. ἐφυγάδευσε.

ρῶδες καὶ θυμοειδὲς βλέποντας ὀφθαλμοὺς σωφρονί-
σας τῷ σκότῳ. Τιμωρεῖται δὲ αὐτὸν, οὐ μετὰ σιωπῆς,
ἀλλὰ καὶ λόγον τῷ ἔργῳ προσέθηκεν, εἰπὼν ἐκεῖνῳ
τὸ γεγραμμένον· *Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις;*
Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν· οὐχ ὡς αὐ-
τὸς χρήζων τῆς διαλέξεως (τί γὰρ ἔδει λόγων, τῶν
πραγμάτων ἀκούοντων), ἀλλ' ἵνα πρόφασιν ἐνδῷ τοῦ
ἑρωτῆσαι καὶ μαθεῖν, ὅτι ὁ νομιζόμενος θεθνάει καὶ
κεῖσθαι Χριστὸς, ζῇ, καὶ ἐξ οὐρανῶν ἐπιφαίνεται.
Οὐδὲν δὲ οἶον αὐτὰ τὰ ῥήματα παραθέσθαι, τὰ τοῦ
Ἑβραίου λύκου τὴν θήραν ἡμῖν ἐξηγούμενα.

Ὁ δὲ *Σαῦλος* ἐτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόρου.
Υπογράφει μοι ὁ λόγος ἄνδρα θυμῷ ῥηγνύμενον ἐκ
τῆς προλαβούσης μαιφονίας, ἐτι πνευστιῶντα μετὰ
τὰς τῶν λίθων βολὰς, ὑφαιμον καὶ ἄγριον βλέποντα,
οἶον ἐπ' ἀναγκῆς τὸν φονέα, σῶζοντα τὰ ἐν ἀρχῇ, τῆς
τοῦ πατριάρχου προφητείας τὰ σύμβολα. Ἐκεῖνος
γὰρ, ἐπειδὴ τελευτᾷν ἔμελλεν, πάντοθεν τοὺς αὐτοῦ
παῖδας περιστήσας τῇ κλίνῃ, Πνεύματι προηγόρευ-
σεν. Οὕτω γοῦν τὸν Ἰούδαν εὐλογῶν, ἐκεῖνῳ μὲν
διελέγετο, ἀλληγορικῶς δὲ ὕμνησε τὸν ἀπ' ἐκεῖνου
Χριστόν. Ἐξῆς δὲ τοῖς πᾶσι προμαντευσάμενος τὰ
εἰς ὕστερον, τελευταῖον ἦλθεν ἐπὶ τὸν Βενιαμῖν, ὡς
καὶ τῷ χρόνῳ νεώτερον· ὁ γὰρ μὲν πρὸς τὸν υἱὸν
ἐφθέγγετο, τῷ ὄντι δὲ τὸν Παῦλον ἐστήμαινεν, ἐκ τῆς
φυλῆς, ὡς ἔγνωμεν, τῆς ἐκεῖνου κατὰγοντα. *Βενια-
μὴν λύκος ἄρπαξ, τῷ πρωτῷ ἔδεται, καὶ εἰς ἐσπέ-
ραν διαδώσει τροφήν.* Τί ἐστι τὸ λεγόμενον, ἐρευ-
νησώμεθα· ἢ τοῦτο πάντως, ὅτι τὰ πρῶτα φαγῶν
(τούτέστι, διώξας, φονεύσας, ἐκχέας αἵματα, σκορ-
πίσας ὡς ἀγέλην τὴν Ἐκκλησίαν), τελευταῖον ἐγένετο
νομεὺς καὶ ποιμὴν ἀγαθός, ἀποθέμενος τὸν διώκτην,
καὶ ἐνδυσάμενος τὸν ἀπόστολον· πᾶσι δὲ ὡς τροφήν
διανέμων τὸν νόμον, καὶ τὴν ἀγίαν ἡμῖν ταύτην
ἰδρυσάμενος τράπεζαν. Ἡ γὰρ τοῦ Κυρίου δύναμις
τοιαύτη, ἀφοπλίζουσα τοῦ θυμοῦ καὶ τῶν δυσσεβῶν
νοημάτων τοὺς στασιάζοντας, προσαγομένη δὲ εὐμη-
χάνως, καὶ τιθασειούσα, καὶ πρόσβατα ἡμέρα ἀντὶ
θηρίων δακνόντων ἐργαζομένη. Ἐπὶ τούτοις, τί φη-
σιν ἡ Γραφή; ὅτι *Προσελθὼν τῷ ἀρχιερεῖ, ἡτή-
σατο παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς εἰς Δαμασκὸν πρὸς
τίς συναγωγάς, ὅπως τοὺς Χριστιανοὺς ἀγάγῃ
ἐν Ἱερουσαλὴμ.*

Ἡ μάχη καὶ διαφορὰ ἐπιστολῶν, τῶν τότε παρὰ
Παύλου ζητουμένων, καὶ τῶν ἄς τὸν Χριστὸν καταγγέ-
λων ὕστερον ἔγραψεν! Αἱ μὲν ἐδέσμου Χριστιανούς,
αἱ δὲ τὰς ἀλύσεις τὰς ὑπὲρ Χριστοῦ περιέθηκαν τῷ
διώκτη πολλὰς, καὶ βαρείας, καὶ χαλσπὰς ἐνεγκεῖν·
κάκει μὲν ἐγέγραπτο· Παῦλος Ἑβραῖος, τοῦ νόμου
προστάτης, ἐχθρὸς τοῦ σταυροῦ, τοῦ Εὐαγγελίου πο-
λέμιος· ἐν δὲ ταῖς μεταγενεστέραις Ἐπιστολαῖς·
*Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ποῖος; Πρόσχος· τοῦ
ἐσταυρωμένου.* Ὁ τοῦ θαύματος! Ὁ πρὸ ὀλίγου θνη-
τός, νῦν γέγονε καύχημα· καὶ τὸ ἐξουθενούμενον,
ὡς δόξα σήμερον μνημονεύεται. Οὐδεὶς γὰρ δοξολό-
γος καὶ γαυριῶν βασιλεὺς οὕτως ἐνεπόμεπευσεν τῇ
περιφανείᾳ τῆς ἀρχῆς, ὡς Παῦλος τῷ σταυρῷ καὶ

A vero ac iram spirantes oculos, offusis tenebris ca-
stigans. Punit autem non silentio, verum etiam facto
sermonem adjunxit, dicens illi quod scriptum est :
*Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi
contra stimulum calcitrare* : non tanquam opus
haberet conferre sermonem. Quid enim verbis opus
cum res sufficerent? verum ut quærendi occasionem
præberet atque discendi, ipsum, qui mortuus ac
humo conditus putabatur, Christum vivere, atque e
cœlis apparere. Verum præstat ipsa, quibus lupi
Hebræi captura enarratur, verba proponere.

Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis *.
Delineat sermo, virum, ira se a præcedenti cæde
rumpentem; ægre adhuc post jactus lapidum ducen-
tem spiritum, sævo ac truci aspectu hominem,
B qualem eum oportebat, qui prima prophetiæ pa-
triarchæ symbola retineret. Ille enim morti propin-
quus, cum filios lecto undique circumstare jussis-
set, Spiritu prophetavit. Sic itaque benedicens Ju-
dam, illum quidem alloquebatur, verum, ut allego-
riam spectes, Christum laudabat, qui ex eo foret.
Tum vero reliquis omnibus vaticinatus futura, po-
stremo ad Benjamin, tanquam ætate juniorem ven-
nit, ac sane filium quidem alloquebatur; revera
autem designabat Paulum, quem novimus ex ejus
tribu descendantem. *Benjamin lupus rapax, mane
comedit et ad vespem distribuet escas* *. Exquiramus
quid illud utique velit, *mane comedens*, hoc est,
persecutor, qui in cædes intentus erat; fundebat san-
guinem, velut gregem Ecclesiam Christi disperge-
bat : bonus demum factus est pastor, abjectoque
C quod erat persecutoris, apostolum induit; universis
vero tanquam escas legem distribuit, atque hanc
nobis sacram mensam posuit. Talis quippe ac tanta
existit Dei virtus, ut ira impiisque cogitatibus ceu
armis seditiosos nudet, facileque adducat atque ci-
curet, ac mansuetas oves, pro bestiis morsu luden-
tibus, reddat. Quid ad hæc Scriptura? *Accedens, in-
quit, ad principem sacerdotum, petiit ab eo epistolas
in Damascus ad synagogas, ut Christianos duceret
in Hierusalem.*

O pugna atque discrimen, earum, quas tunc Pau-
lus epistolas requirebat, earumque, quas postea
Christum annuntians, scripsit! Illæ quidem vincie-
bant Christianos; hæc autem, multas, gravesque,
atque molestas catenas Christi causa ferendas, per-
secutori injecerunt; atque in illis scriptum erat,
Paulus Hebræus legis defensor, inimicus crucis,
Evangelii hostis; in posterioribus autem Epistolis :
Paulus servus Jesu Christi *. Cujusnam? rogo. Utique,
crucifixi. O miraculum! Quod paulo ante probrum
fuit, nunc facta est gloriatio; quodque spernebatur,
gloriæ hodie titulo memoratur. Nullus enim gloriæ
avidus ac superbus rex, imperii adeo se splendori-
bus jactavit ac extulit, atque Paulus cruce et cla-

* Act. ix, 4. * *ibid.* 1 sqq. * Gen. xlix, 27. * Rom. i, 1.

vis : qui se omnibus vinctum scriberet * : magisque A sibi ipse ferro placeret, quam puellæ mundo aureo.

Et subito circumfulsit eum lux de cælo. Quidni ei apparet in forma hominis, uti Stephano de cælo apparuit, sed in ignis specie atque luminis? Nimirum, Stephano quidem, tanquam qui perfectus esset, probeque Incarnationis mysterium nosset, nec damni aliquid ex humana vilitate accepturus esset, recte se ea forma ostendit, qua in cælum ascendisset : Paulo autem, ut qui ideo Jesum nollet Deum appellare, quod in corpore ad nos advenisset, haudquaquam apparet homo, ut ne infideli offensionem augeat, sed potius in fulguris specie ac ignis, quo a lege et Moyse eam pertrahat. Nam et illic idem ipse Deus Moysei apparens, in igne loquebatur, ac cum legem daret in monte Sina, igni colustrans Hebræum, tabulas ei in manus dabat. Itaque perfundit lumine, ut rerum tunc ac modo gestarum similitudini adiciens animum; sese velut ex quadam oblivione excitans, ejusdem potentiae divinas apparitiones agnoscat. Mittit autem fulgorem de cælo, ut ne jam Paulus animo versans Bethlehem ac Galilæam, filium Davidis ac hominem appellet Christum, ac si qua alia nomina sunt ad æconomiam spectantia; palam vero doceatur, cum Deus in cælis esset, inde ad nos venisse, unde etiam nunc apparet.

Tunc clare addit : *Ego sum Jesus.* Nomen utique ejus, qua se nobis inclinavit, dejectionis, ut fidem astruat Incarnationis, ad quam scandalizabantur Judæi. Ego ille sum, quem cædebatis colaphis, quem flagellabatis, quem ducebatis ac trahebatis : modo quidem ad Caiphiam, postea vero ad Pilatum; quem assidue fabri filium vocabatis; quem mortuis accensebatis, magno risu eos excipientes ac explodentes, qui prædicarent resurrectionem. Ille modo cum loquar, non appareo; cum adsim, non videor : animum illuminans, oculis of-fundo tenebras. Crede ergo etiam Stephano me apparuisse ¹⁰, quando is id vobis dicens minime credebatur. *Durum ergo tibi est contra stimulum calcitrare.* Stimulum dicit, clavos crucis. Quemadmodum enim qui acuto ferro impingit, nihil quidem lædit ferrum, (qui enim, cum sit durum ac resistat?) se autem ipse vulnerat : sic etiam qui contendit cum Deo, ultro sibi interitum provocat. Jam ergo, stude sapias ac emenderis, visuque, a mirabili illo fulgore, amisso, nunc cum primis intellige, idcirco induisse me corpus, ac hominem factum esse, ut ne omnes, nudæ velo deitatis consuescentes, cæci fiant.

His ita gestis dictisque, en tibi Paulus manu ducebatur, miserabile spectaculum : quin imo jucundum, meritoque lætitia afficiens animum. Vinctus est lupus, castigatus raptor, ferox mansuefactus; lene incedebat velox ille cursor; discipulus addu-

τοῖς ἡλίοις, γραφῶν ἑαυτὸν πᾶσι δεσμώτην, καὶ πλέον τῷ σιδήρῳ καλλυνόμενος, ἢ αἱ κόραι τῷ κοσμοῦντι χρυσῷ.

Ἐξαίφνης τε περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Διὰ τί οὐ φαίνεται αὐτῷ ἐν μορφῇ ἀνθρώπου, ὥσπερ καὶ Στεφάνῳ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐν εἶδει πυρός, ἢ φωτός; Ὅτι Στεφάνῳ μὲν, ὡς τελείῳ καὶ εἰδῶτι τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως μυστήριον, καὶ μηδὲν βλαπτομένῳ ἐκ τῆς εὐελείας τῆς καθ' ἡμᾶς, καλῶς οὕτως ἑαυτὸν ἐπεδείκνυ, ὥσπερ οὖν καὶ ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν οὐρανόν. Παῦλῳ δὲ, ὡς διὰ τοῦτο μὴ καταδεχομένῳ Θεὸν ὀνομάζειν τὸν Ἰησοῦν, ἐπειδὴ ἐν σώματι παρεγένετο πρὸς ἡμᾶς, οὐ φαίνεται ἀνθρώπος, ἵνα μὴ βεβαιώσῃ ἀπίστῳ τὸ πρόσκομμα. ἀλλὰ μᾶλλον ἐν ἰδέᾳ ἀστραπῆς καὶ πυρός, ἵν' ἐκ τοῦ νόμου καὶ Μωϋσέως αὐτὸν ἐφελκύσῃται. Κάκει γὰρ ὁ αὐτὸς οὗτος Θεός, τῷ Μωϋσεὶ ἐμφανίζων, ἐν πυρὶ ἐλάλει· καὶ τὸν νόμον διδούς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ, πυρὶ καταλάμπων τὸν Ἑβραῖον, ἐνεχείριζε τὰς πλάκας αὐτῷ. Περιουγάζει τοίνυν αὐτὸν, ἵνα τὸν νοῦν ἐπιθαλῶν τῶν τότε γενομένων τῇ ὁμοίότητι καὶ νῦν, καὶ ὥσπερ ἐκ λήθης τινὸς ἑαυτὸν ἀφυπνίσας, γνωρίσῃ τῆς μίαις δυνάμεως ὄντα τὰ θεοφάνια· ἀποστέλλει δὲ ἐξ οὐρανοῦ τὴν αὐγὴν, ἵνα μηκέτι περὶ τὴν Βηθλέεμ καὶ τὴν Γαλιλαίαν στρεφόμενος τῇ διανοίᾳ ὁ Παῦλος, υἱὸν τοῦ Δαυὶδ ὀνομάξῃ τὸν Χριστὸν καὶ ἀνθρώπον, καὶ πάντα τὰ ἄλλα, τὰ τῆς οἰκονομίας ὀνόματα· διδαχθῇ δὲ σαφῶς, ὅτι Θεὸς ὢν ἀνώθεν, ἀφίκετο πρὸς ἡμᾶς, ὅθεν καὶ νῦν ἐπιφαίνεται.

Εἶτα προστίθῃσι σαφῶς· *Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς·* τὸ τῆς συγκαταβάσεως ὄνομα· ἵνα βεβαιώσῃ τὴν τῆς σαρκώσεως πίστιν, πρὸς ἣν Ἰουδαῖοι ἐσκανδαλίζοντο. Ἐγὼ εἰμι ἐκεῖνος, ὃν ἐρραπίζετε, ὃν ἐρραγελλοῦτε, ὃν ἐλκετε καὶ ἐφέρετε, νῦν μὲν πρὸς Καϊάφαν, ὕστερον δὲ πρὸς Πιλάτον· ὃν ἀπεκαλεῖτε συνεχῶς υἱὸν τοῦ τέκτονος, ὃν ἐν τοῖς νεκροῖς ἠριθμεῖτε, γελῶντες μέγала πρὸς τοὺς κηρύττοντας τὴν ἀνάστασιν. Ἐκεῖνος νῦν λαλῶν, οὐ φαίνομαι· παρὼν, οὐχ ὀρῶμαι· φωτίζων ψυχὴν, ὀφθαλμοῖς ἐπάγων ¹⁰ τυφλότητα. Πίστευσον οὖν, ὅτι καὶ Στεφάνῳ ἐφαίνομην, ὅτε τοῦτο λέγων πρὸς ὑμᾶς ἠπιστεῖτο. *Σκληρόν οὖν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν.* Κέντρα λέγει, τοῦ σταυροῦ τοὺς ἵλους. Ὡς γὰρ ὁ σιδήρεω τεθηγγμένῳ ἐνρηγνύμενος, οὐκ ἐκείνον διαφθείρει, (πῶς γὰρ τὸν σκληρόν;) ἑαυτὸν δὲ τιτρώσκει· οὕτω καὶ ὁ πρὸς Θεὸν φιλονεικῶν, αὐθαίρετον ἐπισπᾶται τὸν βλεθρον. Σωφρόνησον οὖν τοῦ λοιποῦ, καὶ τὴν ὕψιν ἀπολέσας διὰ τῆς θαυμαστῆς λαμπρόδος, νῦν μάλιστα νόησον, ὅτι διὰ τοῦτο ἐνεδυσάμην σῶμα, καὶ ἐγενόμην ἀνθρώπος, ἵνα μὴ πάντες τυφλωθῶσιν, οἱ γυμνῇ παραπετάσματος προσομιλοῦντες θεότητι.

Ταῦτα· καὶ χειραγωγούμενος ὁ Παῦλος ἀπήγετο ἐλεεινὸν θέαμα, μᾶλλον δὲ χάριεν καὶ θυμηδίας ἀξίον. Ἐδόθη ὁ λύκος, ἐσωφρονίσθη ὁ ἄρπαξ. ἡμερώθη ὁ ἄγριος, ἐβάδιζε πρῶτος ὁ τρέχων· ἀπήγετο μαθητὴς τῶν μαθητῶν τύραννος· ἤγετο πιεῖν τοῦ ἄλλου τὸ

* Philem. 9. ¹⁰ Act. vii, 55. ¹⁰ ἴσ. ἐπάγω.

αἷμα ὁ τοῦ αἵματι Στεφάνου μεμολυσμένος τὰς χεῖρας. Ἐπὶ τρεῖς δὲ ἡμέρας διετέλεσεν ἐν τυφλότητι ζῶν. Καὶ μάλα εἰκότως. Ὁ γὰρ εἰς τὴν Τριάδα διαμαρτῶν, δικαίως ἰσάριθμον κατεδικάσθη τὴν τιμωρίαν.

Οὕτω μὲν οὖν ὁ θεσπέσιος ἐμυσταγωγῆθη πρὸς τὴν εὐσέβειαν. Ἐπειδὴ δὲ τῆς ἀληθείας ἐγεύσατο, καὶ διὰ τῆς πείρας ἔμαθεν, ὅτι ζῇ ὁ Χριστὸς, καὶ ἔστιν, καὶ βασιλεῦει τῶν ὅλων, οὔτε δὲ ἐφθάρη παρὰ τοῦ θανάτου, οὔτε ἐκλάπη παρὰ τῶν μαθητῶν· ταχέως ἐκ τοῦ νόμου μεταταξάμενος πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, πᾶσι κατήγγελλε Θεὸν τὸν Χριστὸν, ὃν χθὲς καὶ πρῶτον ἐλοιδορεῖ ταῖς βλασφημίαις, καὶ τοιοῦτος ἦν σύμμαχος, οἷος καὶ πολέμιος· ἰσχυρὸς γὰρ ἀμφοτέρω. Ἀθρόον δὲ καὶ ἀδοκῆτως εἰσελθὼν εἰς τὰς συναγωγὰς Δαμασκού, τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἐδημηγόρει τοὺς λόγους, οὐ νόμου κρατύνων, ἀλλ' ἀπ' ἐκείνου τὸν Χριστὸν συγκροτῶν, καὶ συγκρίνων τοῖς γινομένοις πράγμασι τὰς προσαγορεύσεις τῶν μαθητῶν, καὶ διὰ νόμου νόμον ἐκβάλλων. Ὡς περ οὖν καὶ περὶ ἑαυτοῦ φησιν, ἐπιστέλλων Ῥωμαίοις· Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμον, νόμῳ ἀπέθανον· τοῦτέστιν, Ἀπὸ τῶν Μωσαϊκῶν γραμμάτων ὁδηγηθεὶς, ἐπέγνων τὴν τοῦ Εὐαγγελίου εὐσέβειαν. Ἐκπληξίς οὖν εἶχε τὴν Δαμασκὸν, καὶ πάντες πρὸς ἑαυτοὺς ἐξεθελαῖον· Δεῦτε, θεᾶσθε τὸν Ταρσέα Ἑβραῖον, τὸν τοῦ πατρῷου νόμου ζέοντα μαθητὴν, σφοδρὸν τοῦ Ἰησοῦ συνήγορον, καὶ Θεὸν αὐτὸν ἀνακαλοῦντα, καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων γραμμάτων ἀποδεικνύντα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ κατ' ἐπαγγελίαν Σωτὴρ. Δεὸς οὖν μὴ πᾶσαν μεταπίσθη τὴν πόλιν, μὴ καὶ ὅλον τὸν δῆμον ἐπάγρηται καὶ ἀποστήσῃ τοῦ νόμου. Καὶ γὰρ ἐστὶ τῆς Γραφῆς ἀσκητὴς, καὶ τὸν νοῦν ὀξύς, καὶ γοργὸς τὸν λόγον, καὶ τὸν τρόπον εὐμήχανος, καὶ πολὺ κακτημένος τὸ ἀξιώπιστον· ἀφ' ὧν ἀκριβῶς εἰδὼς τὰ ἡμέτερα, οὐκ ἀγνοίᾳ δοκεῖ πλανᾶσθαι, ἀλλὰ δοκιμασίᾳ καὶ κρίσει τὸ ἀληθὲς εὐρηκέναι. Εἰς ταύτην τὴν ἀμνηχανίαν ἐνέβαλε πόλιν μεγάλην, δῆμον πολυάνθρωπον, πρῶτον τοῦ γεναίου προσηλύτου κήρυγμα· καὶ πλέον τότε Δαμασκὸς ἐταράττετο, ἢ πρῶτον οἱ ἐν Ἱερουσολύμοις Χριστιανοί, ἡνίκα Στέφανον Παῦλος ἐλίθαζεν. Ὡς γὰρ οἱ θαυμαστοὶ τῶν ἀριστέρων ὅπου δ' ἂν μετατάξωνται, ἐκεῖ τὴν νίκην μετάγουσιν, οὕτως ὁ θεσπέσιος ἀνὴρ ἐκείνους πάντως ἐποίησε μεγάλους, οἷς τὴν ἑαυτοῦ παρ- εἶχε ῥοπήν.

Οὕτω τοίνυν καταγγελλας ἐν τῇ Φοινίκῃ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς ἀποστολῆς ἐκεῖ καταβαλόμενος, ἐνθα καὶ αὐτὸς ἐφωτίσθη τῇ γνώσει, ἦλθεν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ξένον τοῖς ἐκεῖ καὶ καλὸν θέαμα. Οἱ μὲν γὰρ προπρόμψαντες αὐτὸν, καὶ δόντες τὰ ἐν μέσῳ συμβάντα, θεασάμενοι πρῶτον, ἡδύναν τε εἶδον, καὶ ἀπῆλθον τὴν θῆραν, πλήθος Χριστιανῶν δεσμιωτῶν ἐλπίσαντες ὀφείσθαι, καὶ τῶν πολλῶν ὑποσχέσεων ζητοῦντες τὸ ἔργον. Ἐπεὶ δὲ λόγου προβαίνοντος εὗρον Παῦλον τὸν Σαῦλον, συν-

A cebatur, discipulorum tyrannus; ducebatur alterius bibitum sanguinem, qui Stephani sanguine manus polluisset. Mansit autem ad tres dies cæcus. Plane merito : qui enim in Trinitatem peccasset, trium jure dierum debuit poena plecti.

Hunc sane modum admirabilis ille ad pietatem eruditus est. Ubi autem veritatem gustasset, didicissetque experientia Christum vivere, esseque ac universorum dominari; nec a morte fuisse corruptum; autem discipulos eum furatos esse, statim a lege ad Evangelium transmigrans, universis Christum, quem nuper blasphemans convitiis impetebat, Deum annuntiabat : eratque, qualis fuisset hostis, talis socius ac auxiliator. Utroque nimirum potens atque robustior. Continuo autem ac inopinato ingressus in synagogas Damasci, legis libros ac prophetarum pro concione exponebat, non quidem ut legem confirmaret, sed ut a lege Christum prædicaret, comparans cum iis quæ gererentur, discipulorum sermones, ac denique per legem, legem excludens, uti ipse de seipso ait ad Romanos scribens : *Ego enim per legem, legi mortuus sum*¹¹, hoc est, scriptorum per Moysen ductu, evangelicam agnovi pietatem. Stupor ergo Damascum tenebat, universisque portento simile ac divinum quid apud se celebrabant : Venite, videte Hebræum illum Tarsensem, ferventem illum paternæ legis discipulum, acrem Jesu patronum, eumque Deum prædicantem : atque e Scripturis nostris, Salvatorem ipsum, qui promissus est, probantem. Itaque periculum est, ne in contrariam sententiam alliciat abducat civitatem, ne et populum universum alliciat, atque a lege avertat. Quippe in Scripturis versatus est, estque subtili ingenio, acri sermone, moribus facilis, plurimumque ad fidem momentum habens : quod nimirum res nostras apprimere sciens non ignorantia decipi videatur, sed probatione ac judicio invenisse, quod rei esset, ac veritatem; in tantam utique anxietatem ac angustias, magnam conjecit civitatem : populum numerosum, prima strenui proselytæ prædicatio, majorque tunc Damascum habebat turbatio, quam nuper Hierosolymis constitutos Christianos, cum Paulus Stephanum lapidaret. Quemadmodum enim viri fortitudine præcipui ac mirabiles, cui se addixerint ordinari, una illi victoriam addicunt; sic et vir divinus, magnos omnino eos præstabat, quibus suum momentum contulisset, ac auxilium præstaret.

Sic itaque prædicato in Phœnicia Evangelio, primisque illic apostolatus jactis seminibus, ubi et ipse scientiæ lumen accepisset, Hierusalem petiit, novum pulchrumque in ea constitutis urbe spectaculum. Qui enim præmiserant, ac vincula, quibus Christianos alligaret, portanda dederant, cum nescirent, quæ media accidissent, primo aspectu, jucunde viderunt, prædamque exigentes, victam Christianorum multitudinem se visui sperabant, remque multarum illarum pollicitationum requirebant. Verum

¹¹ Gal. II, 19.

ubi processu sermonis, Saulum, Paulum invenerunt, qui una cum appellatione animum mutasset, Christianique effectum servum, ac apostolis aliis ferventiorum discipulum, primum quidem jocum ac irrisionem arbitrati sunt quæ dicerentur : at ubi probantes mentem, invenissent sermoni congruentem, unum sibi hoc consilii reliquum putaverunt, ut adolescentem perderent, tanquam fieri non posset, ut vivente Paulo atque loquente, Hebræorum religio sospes foret. Idque palam totum retro tempus probavit.

Cum enim multi hactenus, tametsi Christiani erant, haud possent pure ex Evangelii norma vivere, sed haberent in utramque partem, ac quandoque etiam uterentur circumcisione, ut aliqua parte quæ Judæis grata essent præstantes, eisque indulgentes, eorum delinirent iram. Solus hic imperculsa mente, nihil remissum ac non accuratum docuit; sed clara voce atque diserte a principio sermonem prædicavit. Eoque provexit libertatis sensus, ut cum aliquando Galatæ, cum propria ipsi levitate, tum magistrorum negligentia, ad legis observantiam reversi essent, mirabili ad eos scripta epistola, qua in novitate Christianæ vitæ pietatem sectari ac religionem colere doceret; cum ipso apostolorum principio horum occasione congressus sit : ac ubique Petrum reprehendebat, cumque eo velitabatur, ceu eo, qui veterum usu, ac eorum quæ abolita essent, novam Christianorum turbaret institutionem, nihil reveritus senis canos, autve apostolatus prærogativam, ubi creari periculum veritati vidisset : quin Galatis quidem acerrime restitit; Petrum vero crebro arguit, quam licebat maxime, libertatem decore ac modestia temperans. Ac ubique quidem prædicando ac suadendo operam ponebat : quod si vero quando etiam in perditis moribus pravosque homines incidens, grave aliquid passus esset, vel conjectus in carcerem, vel verberibus affectus, vel appetitus lapidibus, haudquaquam suam illam alacritatem ob malum casum amisit : quin modicum cedens, rursus hostes adibat; versansque sermones suos, felixque modis invenientibus quibus adoriretur, ac se facile admodum incidentibus aptum comparans, prorsus abibat, vel omnibus, vel pluribus in suam sententiam pertractis. Sæpe enim cum acerbissimis plagis acceptis inventus esset ¹², inque urbis illius suburbiis ejectus, quam eruebat ad pietatem, quin et pro mortuo præma-

αμείψαντα τῇ κλήσει τὴν γνώμην, καὶ τοῦ Χριστοῦ δοῦλον, καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων μαθητὴν θερμότερον· τὰ μὲν πρῶτα, παιδιὰν καὶ χλευὴν ἤγοῦντο τὰ λεγόμενα· ἐπεὶ δὲ δοκιμάσαντες εὗρον ὁμολογοῦσαν τῇ φωνῇ τὴν γνώμην, ἐν ἐδουλεύσαντο μόνον, ὅπως ὁ νεανίσκος ἀπόλοιτο· ὥς οὐκ ἐνὸν εἶναι τὴν Ἑβραίων θρησκείαν καὶ χρηματίζειν, ζώντος Παύλου καὶ φθειγγομένου. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἔδειξε σύμ-
πας ὁ ὕστερον χρόνος.

¹³ Ἐτι γὰρ τῶν πολλῶν, εἰ καὶ ὑπῆρχον Χριστιανοί, οὐκ ἀρκούντων καθαρῶς ζῆν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλ' ἀμφοτερίζοντων, καὶ που καὶ τῇ περιτομῇ προσχωμένων, ἵν' ἐκ μέρους κεχαρισμένα τοῖς Ἑβραίοις ποιούντες, τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐκμειλίζωνται· μόνος οὗτος ἀκαταπλήκτω φρονήματι, οὐδὲν ὑφειμένον ἐδίδαξεν· ἀλλὰ καθαρᾷ τῇ φωνῇ ἀνωθεν τὸν λόγον ἐκῆρυσεν, καὶ εἰς τοσοῦτόν γε προὔβη τοῦ ἐλευθερίου φρονήματος, ὥστε ποτὲ μὲν Γαλατῶν, οἰκείᾳ κουφότητι καὶ ὀλιγωρίᾳ τῶν διδασκόντων, εἰς τὴν κατὰ νόμον παλινοδρομούντων ζωὴν, τὴν θαυμαστὴν αὐτοῖς γράφων ἐπιστολὴν (δι' ἧς ἐν καινότητι τῆς κατὰ Χριστὸν πολιτείας εὐσεβεῖν αὐτοὺς καὶ θρησκειεῖν ἐδίδαξε, μηκέτι προσχόντας τοῖς γράμμασιν τοῖς ἀπὸ τῶν λιθίνων πλακῶν), συνεπλάκη διὰ τῶν λεγομένων αὐτῷ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων, καὶ πανταχοῦ καθαπτόμενος διετέλεσε καὶ ἀψιμαχῶν πρὸς τὸν Πέτρον, ὡς τὴν νέαν ἐπιθολοῦντα πολιτείαν, τῇ προσχρήσει τῶν παλαιῶν καὶ πεπαυμένων δογμάτων· καὶ οὐδὲ τὴν πολιὰν ἠδέσθη τοῦ γέροντος, οὔτε τὰ τῆς ἀποστολῆς πρεσβεία, ὅτε εἶδε κινδυνεύουσαν τὴν ἀληθειαν. Ἀλλὰ τῶν μὲν Γαλατῶν κατεξανέστη σφοδρῶς, τῶν ¹⁴ δὲ πολλάκις ἐπληξεν, ὡς ἐνῆν, τὴν παρῥησίαν εὐπρεπεῖα κεράσας. Καὶ πανταχοῦ μὲν διετέλει λέγων καὶ πείθων· εἰ δὲ που καὶ πονηροῖς ἦβασιν ἐντυχὼν ἐπαθὲν τι δεινὸν, ἢ δεσμωτήριον οἰκήσας, ἢ μάστιγας λαβὼν, ἢ λίθοις βληθεὶς, οὐ κατέλυσεν τὴν προθυμίαν [διὰ] τὴν γενομένην ἀποτυχίαν· ἀλλὰ μικρὸν διαλείπων, πάλιν ἤγγιζε τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοὺς αὐτῶν ἀναστρέφων λόγους, καὶ τοὺς τρόπους τῶν ἐπιχειρήσεων ἐξευρίσκων, εὐμηχάνως δὲ λίαν πρὸς τὰς ἐμπιπτούσας χρείας μεθαρμολύμενος, πάντως ἀπῆει πείσας, ἢ πάντας, ἢ τοὺς πολλούς. Πολλάκις γὰρ εὐρεθεὶς μετὰ πληγὰς ἀνηκέστους, καὶ ῥίφεις ἐν προαστείαις τῆς πόλεως ἐκείνης, ἣν ἐμυσταγωγῇ πρὸς τὴν εὐσέβειαν, νομισθεὶς δὲ καὶ τεθνάναι διὰ τὸ μέγεθος τῶν δεινῶν, τῇ ὕστεραίᾳ τὴν ἀγορὰν καταλαβὼν, καὶ τὴν δεξιὰν προτείνας, πάλιν ἐδίδασκεν τοὺς ἐγγὺς ἀγαγόντας θανάτου· οὕτως οὐδὲν αὐτῷ τοῦ σώματος ἐμελλεν· πρὸς δὲ τὸν σκοπὸν βλέπων τῆς ἀνὰ κλήσεως, καρτερὸς ἡγωνίζετο, χώραν ἐκ χώρας ἀμείβων, πόλιν ἐκ πόλεως, τοῖς κατὰ γῆν πόνοις ἐναθλῶν, πρὸς τοὺς κινδύνους τοὺς ἐκ θαλάττης παραταττόμενος, πρὸς δῆμους φρεμένοντας· ῥητορεύων σαφῶς, δικασταῖς ὀργιζομένοις ἀπολογούμενος· Ἑβραίους, ἐνάγων εἰς τὴν ἐπι-

¹² Act. xvi, 22 seqq. ¹³ Leg. τὸν.

γνωσιν τοῦ Χριστοῦ, διὰ τῶν παρ' αὐτοῖς τιμωμένων γραμμάτων· Ἕλληνας τοῖς ἐξωθεν δυσωπῶν λόγοις, καὶ τοῖς ἀγράφοις νόμοις τῆς φύσεως· Χριστιανούς βεβαιῶν· προστηλῦτους οἰκοδομῶν, καὶ τρέφων τοῖς προσφόροις διδάγμασιν, ὡς φυτουργοὶ τὰ νεαρὰ τῶν φυτῶν, τῇ συμμέτρῳ καὶ πεφεισμένη τῶν ὁδῶν ἐπιβρόῃ. Ὁ δὲ μάλιστα δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἐν λόγοις ἰσχὺν, καταμάθωμεν.

Ἀθῆναι, πόλις ἐστὶν προκαθημένη τῆς Ἀχαΐας, ἐστὶ λόγων, ὡς προείπον αὐτὴν οἱ εὐφημοῦντες, σοφῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ἐν λόγοις ζῶντων παλαιῶν ἐργαστήριον. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Παῦλος τὸ Ἰλλυρικὸν ἅπαν διαδραμῶν, καὶ πανταχοῦ ῥίψας τοὺς σπινθῆρας τῆς πίστεως, οὗς τὸ Πνεῦμα παραλαβὼν ἀνεῳρίπιζε καὶ ἀσβέστους ἐτήρει, ἤλθε κατὰ τὴν χρεῖαν τῆς περιόδου καὶ πρὸς τοὺς σοφοὺς Ἀθηναίους. Πρῶγμα ἦν πολλῆς μερίμνης ἄξιον, πῶς ἂν ὁ σκηνοβόρος τοὺς περὶ Θεοῦ λόγους ἐκείνοις δημηγορήσειεν, τοῖς ἀξιούσι κατὰ παιδείαν πάντων ἅμα βασιλεύειν ἀνθρώπων. Ὁ δὲ μεγέθει φύσεως, καὶ πλουτῇ τῆς ἀνωθεν δωρεᾶς ἐπαιρόμενος, οὐχ ἓνα τῶν υποστέγων δόμων κατέλαβεν, οὐδὲ ἕφ' ἑνὸς ἐργαστηρίου καθίσας, διάλεξιν ἐποιήσατο, ὡς εἰώθεσαν καὶ οἱ πρῶτοι τῶν παρ' αὐτοῖς φιλοσόφων συνεῖναι τοῖς πλησιάζουσιν· ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἄρειον πάγον ἀναδραμῶν, ἐνθα ἦν βουλὴ σκληρὰ καὶ ἐπίφοβος, ταῖς φονικαῖς δίκαις δικάζουσα· εὐρὼν δὲ πλήθος ἐκεῖ συνειλεγμένον πολὺ, στάς ἐδημηγόρει ὑπὲρ τοὺς ἐθᾶδας ῥήτορας, τοὺς καθ' ἡμέραν παρ' αὐτοῖς ἀγωνιζομένους. Λαβὼν δὲ τὴν ἀρχὴν ἐξ ἐπιγράμματος, ὅπερ ἦν ἐγκεκολλημένον βωμῷ, κάκειθεν αὐτοῖς εὐαφῶρμωσεν τὸν ἀγνωστον καταγγέλλας Θεόν, καὶ σύμπαντα τὸν λόγον συμπαρανάμενος, τοσοῦτον ἀπέσχε τοῦ ὡς ἰδιώτης τῆς ἐξωθεν σοφίας διαμαρτεῖν τι περὶ τοὺς λόγους, ὥστε τὸν κορυφαῖον τῶν Ἀρεοπαγιτῶν τὸν Διονύσιον, ἅμα μὲν τῇ γυναικὶ πείσας μετέστησε, καὶ τοῦ Χριστοῦ εἰργάσατο δοῦλον, ἐξ ἑνὸς βωμοῦ, καὶ μικροῦ ἐπιγράμματος, πολλῶν ἀποστήσας βωμῶν.

Κατελθὼν δὲ νικητῆς ἐκεῖθεν, ἐνθα μάλιστα ἰσχυεὶ ὁ πολεμικὸς τῶν Ἑλλήνων δαίμων, ἐκεῖθεν δὲ μεταβάς πρὸς τὴν γείτονα πόλιν τὴν Κόρινθον, οὖσαν τῆς Ἀχαΐας μητρόπολιν, καὶ λαλήσας ἐν ταῖς συναγωγαῖς τὸ σωτήριο διδάγμα, ὥρμητο ἄγων προσήλυτον, οὐχ ἓνα τῶν πολλῶν, οὐδὲ τῶν ἐπιτυχόντων, ἀλλὰ αὐτὸν τὸν ἀρχισυνάγωγον, μετὰ τοῦ παντὸς πλήθους τῆς οἰκίας· καὶ νικήσας ἀπὸ κορυφῆς τὸν νόμον, καὶ μεγαλύνας τὸν σταυρὸν, ὡς ὑψηλὸν τρώπαιον, οὕτω κάκεινην ἀφῆκε τὴν πόλιν, τῷ Χριστῷ ὑποκύψασαν. Τοῦ δὲ χρόνου προϊόντος, καὶ τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας προσκόπτοντος, ὥσπερ τις στρατηγὸς διέτελλει· προσκτώμενος τῇ βασιλεῖ καθ' ἡμέραν πόλεις, κώμας, ἀγροὺς, ὑποκόπτων τὰ νεῦρα τοῦ πρότερον κρατοῦντος τυράννου.

Μετήλθεν οὖν ἐκ Κορίνθου πρὸς τὴν τῶν Πισιδῶν ὥραν, εἰτα τὴν Λυκαονίαν καὶ τὰς τῆς Φρυγίας πό-

A cos externis ac profanis doctrinis inflectens, ac naturæ legibus non scriptis, confirmandis Christianos, proselytas et qui fidei accessissent ædificans, ac congruis doctrinis alens, uti satores novellas plantas, moderato ac castigato aquarum influxu fovens ac recreant. Quod vero ejus maxime vim dicendi ostendit, id vero perdiscamus.

Athenæ, urbs est Achaïæ primaria, doctrinarum sedes, uti olim laudatorum ore meruit celebrari, virorum sapientum, ac litterarum colentium studia, antiqua officina. Quia ergo Paulus totum Illyricum percurrrens, ac ubique spargens scintillas fidei, quas auspex Spiritus excitabat ¹⁴, vivasque semper servabat, necessario circumit ad sapientes quoque

B Athenienses venerat: res erat multa digna sollicitudine: qua vero ratione corarius homo, pro concione de Deo apud eos oraturus esset, qui universo simul humano generi, ut eruditionem spectes, dominari vellent? Ille nihilominus animi ac genti magnitudine, supernique doni fretus divitiis, non unam aliquam petiit subtegulaneam domum, autve in quadam officina sedens, disputare cœpit, quomodo etiam primi ac præcipui apud eos philosophi, cum iis, qui propiores adibant, consuescere solebant; sed ad ipsum Areopagum excurrrens, ubi severus quidam ac formidabilis senatus, capitales causas judicans, sedebat, inventaque illic collecta copiosa multitudine stans, publica concione consuetos oratores vincebat, quorum apud eos eloquentiæ certamina quotidie erant. Ducto autem exordio ab inscriptione, quæ altari insculpta erat, ejusque occasione ignotum eis Deum opportune annuntians, ac demum tota absoluta oratione, tantum abest ut idiota ille ac rudis, quod ad externam sapientiam spectat, aliquid dicendo peccaverit, ut etiam senatus ejusmodi principem Dionysium, una cum uxore dictis acquiescentem converterit, ac Christi servum effecerit, ab uno altari ac parva quadam inscriptione, a multorum religione altarium avertens.

Inde vero victor rediens, ubi maxime fortis erat bellicus gentilium dæmon, ac inde ad vicinam urbem Corinthum transiens, Achaïæ metropolim, loquensque in synagogis doctrinam salutarem, abiit D adjuncto fidei, non uno aliquo e multis, seu vulgi homine, verum principe ipso Synagogæ cum tota domo ¹⁵, atque a vertice legis victor, crucequo sublimi, instar tropæi magnifice elata, sic quoque illam reliquit civitatem Christo se inclinantem. Temporis autem processu, ac pietatis sermone promotente, velut dux quidam effectus est, regi in dies, urbes, oppida, agros acquirrens; nervos ac robur prius dominantis tyranni succedens.

Tum vero Corintho transiit Pisidiam, deinque Lycaoniam ac Phrygiæ urbes petens, ac inde invi-

¹⁴ Act. xvii, 16 seqq. ¹⁵ Act. xviii, 8.

sens Asiam, postmodumque Macedoniam, communis erat orbis terrarum doctor : coram quidem positos sermone juvans, absentes vero convertens per Epistolas. Solus ille est, cujus nunquam genua cum semper iter ageret sunt lassata ; ac nec lingua torpuit, nulla requie ad hostes ac amicos Evangelii mysteria enarrans. Ac quidem talis Paulus quod spectat ad doctrinam ; quod autem ad reliquam vitæ philosophiam, qualis rogo ? qui semper jugiterque doctrinæ assiduus, ac Evangelio serviens, ne panem quidem ab aliquo gratis referebat ; quin interdiu quidem adversus sexcentos hostes certamen habebat, noctu vero, scalpellum, pellesque, ac artis versabat opus, ut annonam inde ac vite comestum pararet, ut nihil se gravem præberet apostolum, ut prædicatorem absque sumptu, qui ad B usque panem hospitibus parceret.

Hunc nos sermonem, sacerdotes, audiamus, qui nedum participes sumus altaribus, verum etiam ab illis divites sumus, ac in deliciis agimus ; sacrasque facultates, nostram ipsorum possessionem facimus ; quique, Christi causa subjectis, tanquam servis graviter imperamus, haud plane sacerdotium, dominatio est ; quin potius, ut quis intelligat, servitas, sed modestæ ac castigatæ dispensationis ministratio. Nonne potestatem habebat divinus Paulus, ut ex sacris manducaret biberetque ¹⁶ ; ac modicum quid stipendii laborum, ad corporis, quod quotidie cædebatur, fomentum ac curam, acciperet ? Nequaquam tamen usus est potestate, ut nihil in terra accipiens, omnia in cælis reponeret. Quapropter etiam, cum adhuc carni corruptibili alligatus esset, majoribus quam pro humana ratione donis auctus est, atque ut bonorum futurorum, honorumque ævo illo repositorum arrham pignusque converteretur, assumitur usque ad tertium cælum ¹⁷ : visionesque nostram mortalium sortem exsuperantes videt, ac verba arcana audit, ut ait ipse, quamquam id modestæ agens, ac necessitate compulsus, cavensque ubique gloriarī, exque præcellentibus donis suis sese efferre. Ut tamen eorum sensus comprimat, componatque ad modestiam, qui pro exiguis donis inflantur, pauca ex suis velut coactus operit : nec id aliter quam assumpta illa persona, atque

Sane quidem Elias ille Thesbites, eo quod in D specie ignei currus in altum subvectus sit, ubique decantatur, ac multam sæculo admirationem reliquit. Quousque autem pervenerit, sermo nullus exposuit. Fors enim etiam modicum a terra elatus a virtute agente ipsum, illi loco redditus est, quo erat domicilium habiturus. At Pauli translatio longe illustrior fuit atque celebrior, adjuncto etiam medio ad quod usque sublatus fuit : nam cum septem celebrentur cæli, parum abest ut ne medium assecutus sit. Jam mihi Hebræi sensum deprimant, magnum quid de Moyse gloriantes, quod solus us-

Α λεις καταλαβὼν, κάκειθεν τὴν Ἀσίαν ἐπισκεψάμενος, εἶτα τὴν Μακεδονίαν, κοινὸς ἦν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, τοὺς μὲν ὀρωμένους ἀπὸ γλώττης ὤφελων, τοὺς δὲ ἀπόντας διὰ τῶν ἐπιστολῶν ἐπιστρέφων· μόνου δὲ ἐκείνου, οὗ γόνυ ἔκαμνεν ὀδεύον ἀεὶ, οὗ γλώττα ἐνάρκα, πρὸς ἐχθροὺς καὶ φίλους ἀνελλίπως διεξιούσα τοῦ Εὐαγγελίου μυστήρια. Ἀλλὰ τὴν μὲν διδασκαλίαν τοιοῦτος· τὴν δὲ ἄλλην τοῦ βίου φιλοσοφίαν, οἷος ἀνθρώπος ; Ἀεὶ καὶ συνεχῶς τῷ λόγῳ προσκαρτερῶν, καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ δουλεύων, οὐδὲ ἄρτου δωρεὰν παρὰ τινος ἐκομίζετο· ἀλλ' ἡμέρα μὲν εἶχε τὸν ἀγῶνα τὸν πρὸς μυρίους ἐχθροὺς, νύξ δὲ τὴν σμύλην, καὶ τὰ σκύτη, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς τέχνης ἐργασίαν· ἔν' ἐκεῖθεν ἔχῃ τὸν ἐπισιτισμὸν, φαίνεται δὲ πᾶσιν ἀνεπαχθὴς ἀπόστολος, δάπανος κήρυξ, καὶ μέχρις ἄρτου τῶν ξενιζόντων φειδόμενος.

Τοῦτον τὸν λόγον, ἱερεῖς, ἀκούσωμεν, οἱ μὴ συμμεριζόμενοι τοῖς θυσιαστηρίοις μόνον, ἀλλὰ καὶ πλουτοῦντες ἀπ' ἐκείνων καὶ τρυφῶντες, καὶ τὴν ἱερὰν περιουσίαν ἴδιον κτήμα ποιούμενοι, καὶ τοῖς ὑπηκόοις διὰ τὸν Χριστὸν οἷα δούλοις φορτικῶς ἐπιτάττοντες. Οὐκ ἔστιν ἱεροσύνη δεσποτεία, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ συνιέντι δουλεία· οὐκ ἀρχοντικῆς αὐθαδεῖας ἀξίωμα, ἀλλ' εὐλαβοῦς οἰκονομίας διακονία. Μὴ οὐκ ἔσχεν ἐξουσίαν ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἐσθλεῖν καὶ πίνειν ἀπὸ τῶν ἱερῶν, καὶ μικρὸν γοῦν λαμβάνειν τῶν μυρίων πόνων γέρας, εἰς θεραπείαν τυπτομένου τοῦ σώματος καθ' ἡμέραν ; Ἀλλ' οὐκ ἐχρήσατο τῇ ἐξουσίᾳ, ἵνα μηδὲν ἐπὶ γῆς λαθῶν, πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀποθήσῃ. Διὸ καὶ τῶν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἡξιώθη, ἔτι τῇ φθαρτῇ συνδεδεμένος σαρκί. Καὶ ἵνα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐκεῖ τιμῶν ἀρραβῶνα θεάσῃτε, ἀναλαμβάνεται μὲν ἄχρι τρίτου οὐρανοῦ, βλέπει δὲ ὀπτασίας ὑπερβαίνουσας τὸν ἐνθάδε κόσμον, ἀκούει δὲ ῥημάτων ἀρρήτων, ὡς αὐτὸς φησὶν, καὶ ταῦτα μετριάζων, καὶ ἐξ ἀνάγκης, ἀποδιδράσκων πανταχοῦ τὸ μεγαλαυχέσθαι καὶ ἐμπομπεῦειν τοῖς ἰδοῖσι πλεονεκτήμασιν. Ἴνα δὲ φρονήματα καταστείλῃ τῶν ἐπὶ μικροῖς φουσωμένων χαρίσματος, ἐξ ἀνάγκης ὀλίγα τῶν οἰκείων παραγυμνοῖ, καὶ ταῦτα ἐτέρῳ προσώπῳ περιθεῖς, καὶ πόρρω τῆς περὶ αὐτὸν ὑπονοίας ἀπαγαγών.

Ἡλίας μὲν οὖν ὁ Θεσβίτης, ἐπειδὴ ἐν ἰδέῃ ἄρματος πυρίνου εἰς τὸ ὕψος ἀνήχθη, ᾄδεται πανταχοῦ, καὶ πολὺ τοῦ θαύματος τῷ βίῳ κατέλειπε· μέχρι δὲ πόσου ἐφθασεν, οὐδεὶς ἠρμήνευσε λόγος. Τυχὸν γὰρ καὶ ὀλίγον τῆς γῆς ἐπαρθεὶς παρὰ τῆς ἀγούσης δυνάμεως, ἀπεδόθη τῷ τόπῳ, ὃν ἔλαχεν κατοικεῖν. Παύλου δὲ ἡ μετὰθεσις, ἐπὶ πλεόν ἐγένετο λαμπροτέρα καὶ εὐκλεής, προσκαίμενον καὶ τοῦ μέτρου, ἐφ' ὅσον ἀνήχθη. Ἐπεὶ γὰρ οὐρανῶν ᾄδομένων, μικροῦ δέοντος ἀρίκετο τοῦ ἡμίσεος. Καὶ μοι λοιπὸν Ἑβραῖοι καταβαλέτωσαν τοῦ φρονήματος, ἐπὶ τῷ Μωϋσῇ μέγα φρονούντες, ὅτι μόνος ἕως τῆς κορυφῆς ἐφθασε

¹⁶ . Cor. ix, 4.

τοῦ Σινᾶ, καὶ ἐντὸς ἐγένετο τοῦ γνόφου καὶ τῶν νεφῶν. Παῦλος μὲν δ' ἐμὸς, ἀντὶ μὲν ὕρους, πρὸς οὐρανὸν ἀνέβη· ἀντὶ δὲ νεφέλης, ἐπέκεινα τοῦ ὑπὲρ νεφούς ἀέρος ἤλασεν. Καὶ μάλα εἰκότως. Ἐδεῖ γὰρ τὸν κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπον, τοσοῦτον νικῆσαι Μωϋσέα, ὅσον τὸ Εὐαγγέλιον ὑπερβαίνει τὸν νόμον.

Ἐν δὲ ταῖς θεοφανείαις καὶ τοῖς παρὰ Θεοῦ λαλομένοις, καὶ ὅπως δεδεμένος ἐλύετο, καὶ αὐτῶν ἐπερβύωννυτο, ὕπαρ καὶ ὄναρ αὐτῷ τοῦ Θεοῦ χρηματίζοντας, τί δεῖ καὶ λέγειν, ὅποτε οὐδὲ αὐτὸς τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἀπέκρυψεν, ἀλλὰ πᾶσιν ὁμοῦ σαφῶς ἀπεκάλυψεν, εἰπὼν· *Εἰ δοκιμῇ ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ*; Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι τῶν, εἴτε προφητῶν, εἴτε ἀποστόλων ἐμπροθέσμους εἶχον καὶ χρονικὰς τὰς ἀνωθεν ἐνεργείας· καὶ ποτὲ μὲν αὐτοῖς συνῆν τὸ Θεῖον, ποτὲ δὲ καὶ οὐ παρήν. Ὁ δὲ θεσπέσιος οὗτος, ὡς περ ἅπαξ ναὸς ὢν ἐξαίρετος τοῦ Θεοῦ ἀποκληρωθεὶς αὐτῷ πρὸς ἐνοίκησιν, οὕτως ἀεὶ τὸν Χριστὸν εἶχε, καὶ βουλῆς εὔρετην, καὶ λόγων διδάσκαλον, καὶ συνεργὸν τῶν πραγμάτων. Καὶ Ἰωάννης μὲν ὁ τοῦ Ζεβεδαίου μέγας ἔδοξεν, ὅτι παρὰ τοὺς ἄλλους μαθητὰς θαρβῶν τῷ Κυρίῳ, ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτοῦ ἀνεπαύετο· καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα παρὰ πᾶσιν ἐστὶν ἀοίδιμος. Οὗτος δὲ, πῶς οὐκ ἂν καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον νομισθεῖν δικαίως, ὅς γε, οὐ τὸν ἐν σώματι Ἰησοῦν, ἀλλὰ τὸν γυμνὸν τῆς σαρκὸς Λόγον καθ' ἡμέραν ἀνέπαυεν, σκεῦος εὐχρηστον καὶ καθαρὸν ἑαυτὸν τῷ Δημιουργῷ καταστήσας; Ἐχων δὲ πολλὰ καὶ παντοδαπὰ λέγειν, ὅσα ὁ θεσπέσιος οὗτος πάντα τὸν λόγον παιδεύων εἶπε καὶ ἔπραξεν, ἐπὶ γῆς καὶ θαλάσσης, ἐν δικαστηρίοις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν δῆμοις, ἐν ἀγορεύσει, ἐν αὐλαῖς βασιλέων, ἐκὼν ὑπερβαίνω πρὸς τὸ πλῆθος. Οὕτε γὰρ συγγραφὴν προϋθέμην πονῆσαι τῶν ἐκείνῳ κατωρθωμένων, ἵνα λείπη μὴδὲν, ἀλλ' εὐφημίαν ἀνεργάσασθαι, καὶ ταύτην, ἐφ' ὅσον ἡ ἐμὴ δύναμις ἐξικνεῖται. Ἐνὸς δὲ μόνου τοῦ τελευταίου μνησθεὶς, καταπαύσω τὸν λόγον.

elucubrem, ita ut nihil desit, sed ut contexam laudationem; eamque, pro virili tantum mea facultate. Quocirca ubi unum duntaxat postremum suggessero, faciam dicendi finem.

Ἐπειδὴ γὰρ πᾶσαν ἐκπεριελθὼν τὴν οἰκουμένην, καὶ θεὸς ἐπὶ τῆς λυχνίας τὸν λόγον, μέγαν ἀνῆψε τῆς εὐαγγελικῆς γνώσεως τὸν πύρρον, ἀφίκετο πρὸς Ῥωμαίους, ὡς βασιλεύουσιν πόλιν, ἵνα τοὺς κρατοῦντας τῶν πάντων ἀνθρώπων μυσταγωγῆσας καὶ πείσας, καὶ κτησάμενος μαθητὰς, ἐκ τοῦ περιόντος τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις προσομιλοῖ. Εὐρὼν δὲ καὶ τὸν Πέτρον ἔχει, τῆς αὐτῆς ἐργάτης, σπουδῆς, καὶ ἱερὰν τινα καὶ ἔθνηον ξυνωρίδα ζευζάμενος, ἐν συναγωγαῖς τοὺς ὑπὸ νόμον ἐπαίδευσεν, ἐν ἀγοραῖς τοὺς ἐθνικοὺς προσεκτίτο· καὶ ποιχίλος ἦν τῶν ἀγαθῶν διδάσκαλος, Θεοῦ γυνῶσιν ἐμφανίζων τὴν καθαρὰν καὶ ἀκίβδηλον, ἡθικῆς ἀρετῆς κανόνα θεομοθετῶν ἀκριβεῖς, ἀπεικάζων πέρβω τῶν ἀνθρώπων χορείας καὶ μέθην, καὶ πᾶσαν τὴν ἀκόλαστον ἡδυπάθειαν, ἥ μάλιστα καὶ τὸ πλῆθος ἄπην, καὶ ὁ τότε βασιλεὺς ἐνείχετο. Καθ-
ήφατο γὰρ σφοδρῶς τοῦ Νέωνος ἡ τῆς ἀρίστης καὶ

A que ad verticem Sina pervenerit, intraque caliginem ac nubes penetrarunt. Meus sane Paulus, montis quidem loco, ad caelum ascendit: loco autem nebulae, supra aerem nubibus celsiorem evasit. Ac plane merito. Decebat enim Christi hominem tantum Moysen superare, quanto Evangelium praece-
lit legem.

In divinis autem apparitionibus, Deique ad eum sermonibus, utque vincitus solveretur, ac tristis defectoque animo corroboraretur, respondente Deo cum in vigilia, tum in somnis, quid enimvero etiam opus dicere, cum nec ille ipse gratiam illam suam silentio presserit, sed simul omnibus liquido revelaverit, dicens: *An experimentum quaeritis ejus qui loquitur in me Christus* ¹³? Alii quidem cum prophetæ, tum apostoli, certis quibusdam temporibus ac momentis definitas habebant supernas operationes, ac modo illis divinum aderat Numen, modo etiam aberat. Hic autem vir admirabilis, tanquam semel Dei peculiare templum ipsi ad inhabitandum delectum destinatumque, sic semper habebat Christum, cum consilii inventorem, tum sermonum magistrum, tum denique operum adiutorem. Ac quidem Joannes Zebedæi filius magnus visus est, quod majori præ discipulis aliis ad Dominum fiducia, supra ejus pectus recubuerit ¹⁴: quomobrem maxime apud omnes clarus habetur atque celebris. Hic autem, qui non jure humana major conditione habeatur, qui nimirum non Jesum in corpore, sed nudum carne Verbum quotidie reficeret, vas se utile ac mundum præstans Conditori? Cæterum cum plura ac omnis generis varia mihi dicenda forent, quæcunque nimirum vir hic divinus mundum universum docens, dixit fecitque, terra pariter ac mari; in judiciis ac tribunalibus, in foris, in populis, in concionibus, in regum aulis, sponte prætereo præ illorum tanta multitudine. Nec enim constitutum habeo, ut rerum ab eo præclare gestarum commentarium

Postquam enim universum circumquaque lustrans orbem, ac sermonem super candelabrum ponens, ingentem evangelicæ cognitionis ascientiæ accendisset ignem, Romam, regiam urbem petit, ut universorum dominos docens, ac in sententiam cogens, inque discipulos obtinens, ex abundanti hominibus reliquis congregaretur. Cum autem illic quoque reperisset Petrum, in idem studio incumbentem opus, sacramque quamdam ac divinam bigam copulans, eos qui erant sub lege, in synagogis docebat, gentiles in foris lucrabatur, ac varius quidam bonorum doctor erat, puram Dei sinceramque scientiam declarans, moralis virtutis accuratas regulas sanciens, choreas ac ebrietatem, omnemque luxuriam ac turpem voluptatem, cui maxime, cum plebs universa, tum is qui rerum potiebatur, dediti erant, ab humana procul consuetudine depellens. Graviter quippe

¹³ II Cor. xiii, 5. ¹⁴ Joan. xiii, 25.

Neronem perstrinxit optimæ castæque illa conversationis insinuatio, majori a labefactata voluptate affectum dolore, quam si imperio ipso pulsus esset. Etenim erat ut alius quis subtilis voluptatum inventor atque artifex, deliciis captus, ac tibiæ ac cantu recreans: ignavus molliorque ac effeminatus; scortorum præses, non rex virorum. Qua enim ratione aliorum dominaretur, qui ne sibi quidem imperare sciret? Id unum curabat ac sollicitus agebat, ut pietatis ac castitatis doctorem ex urbe excinderet. Ac vero Herodis æmulatus animum, apostolos in carcerem tradit, uti ille Joannem, habensque alterius instar Herodiadis, impudicam ac veneri mancipatam voluntatem, Petri ac Pauli quærentem caput, martyrio ambos coronavit; alterum quidem affligens ligno, Pauli vero cervicem absciudens, nolisque ac universo mundo, festam lucem atque conventum, ac tantæ argumentum solemnitatis, sanctorum passionem relinquens.

Hæc nobis, ter vos beati, annua lex recurrens attulit, vos quidem ubique ceu orbis communes athenas prædicans: vestroque honore, hominum mentes ad meliora componens. Virtutis quippe honor plurimum provocat æmulationem: in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria ac imperium in sæcula. Amen.

IX.

In sanctum martyrem Phocam (42).

Pulchra est ac utilis honesta colentibus sanctorum memoria. Nedum enim eos, qui virtutis ac pie-

(42) Ex Reg. cod. emend. ex P. Sirm. autographo. — Duos Phocas, ambos et martyres, et Sinope oriundos, alterum hortulanum, ejus festum apud Latinos agatur in Nonas Martias, alterum ex piscatore episcopum, ejus pridie Idus Julias; ac qui ambo apud Græcos 22 Septembris colantur, pluribus tradit Baronius in not. ad Martyrol. Rom. 14 Julii. Sicque plane diversis diebus apud Latinos consignati habentur, ac distinguunt Græci 22 illa Septembris, peculiariter celebrantes Phocæ episcopi ac martyris festum, in ejus honorem officium totum compositum est, simulque memoriam agentes Phocæ alterius ex hortulano martyris, quorum amborum res in Synaxario seorsim complectuntur; ac pleraque hic ab Asterio ascripta Phocæ hortulano miracula, tribuunt illi episcopo, quem ideo θαυματουργόν vocant, non Phocam hortulanum, ut plane necesse sit fuisse Asterium nominis æquivocatione deceptum, ac ei accidisse, quod Gregorio accidit in Cypriano, eundem facienti Cyprianum magum et Cyprianum episcopum, quos vetera ac fidelissima monumenta diversos esse testantur. Utque ita a viris tantis, nec adeo dissitis, ista peccata sint in sanctorum historia, quid mirum plura deinceps simili errore in aliis, ac ab aliis remotioribus peccari? Qui ascripsit titulum Regio cod. ex quo peculiare exordium, illudque plane ornatum, edimus, appellando *τερομάτορα*, videri episcopum Phocam indicavit. Potuit Phocas hortulanus Asterii ætate ita clarescere, ac celebri adeo memoria in Ponto habere, ut episcopum Phocam apud plures Asiaticos, ipsumque adeo Asterium, offuscavit: quod in aliis accidisse scimus, ut in S. P. N. Dominico, ejusque cognomine Dominico a Silo eo antiquiori, in quibusdam locis Hispaniæ. Quod ait Baronius, passum esse Phocam hortulanum Antiochiæ, non Sinope; putatue

Α σώφρονος πολιτείας εισαγωγή· καὶ πλέον ἀλγίστας τῆς ἡδονῆς καταλυόμενος, ἢ εἰ τις βασιλείας αὐτῆς ἐξεβάλλετο. Καὶ γὰρ ἦν, εἴπερ τις ἄλλος, σοφιστῆς ἡδονῶν, τρυφῶν καὶ καταυλούμενος, βλάξ καὶ θηλυδρίας, πορνῶν ἐπιστάτης, οὐ βασιλεὺς ἀνδρῶν. Πῶς γὰρ ἂν ἐτέρων ἐκράτησεν ὁ ἀρχὴν αὐτοῦ μὴ μαθὼν; Μίαν ἔθετο φροντίδα, ὅπως ἂν ἐκκόψαι ἐκ τῆς πόλεως τὸν τῆς εὐσεβείας καὶ σωφροσύνης διδάσκαλον. Καὶ ζηλώσας τὸν Ἡρώδην τῆς γνώμης, ἀπάγει τοὺς ἀποστόλους εἰς δεσμωτήριον, ὡς τὸν Ἰωάννην ἐκείνος, ἔχων δὲ καθ' ὁμοιότητα ἄλλην Ἡρωδιάδα, τὴν ἀκόλαστον καὶ φιλήδονον γνώμην, τὴν ζητοῦσαν Πέτρον καὶ Παύλον τὴν κεφαλὴν, ἀμφοτέρους ἀνέδρασε τῷ στεφάνῳ τοῦ μαρτυρίου, τὸν μὲν τῷ ξύλῳ προσηλώσας, τοῦ δὲ Παύλου τὴν κεφαλὴν ἐκτεμών, ἡμῖν καὶ τῷ κόσμῳ καταλιπὼν τὸ τῶν ἁγίων πάθος, πανήγυριν, καὶ τοσαύτης ἐορτῆς ἀφορμὴν.

Ταῦτα ἡμῖν, ὦ τρισμαχάριοι, ἤνεγκεν ὁ ἐτήσιος νόμος, ὅμᾳς μὲν ἀνακηρύττων πανταχοῦ ὡς κοινούς τῆς οἰκουμένης ἀθλητάς, βελτιῶν δὲ τὰς τῶν ἀνθρώπων γνώμας διὰ τῆς ὁμετέρας τιμῆς. Ἀρετὴ γὰρ τιμωμένη, πολλοὺς ἐγείρει πρὸς ζῆλον· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Θ.

Ἐγκώμιον εἰς ἄγιον *τερομάτορα* Φωκᾶν.

Καλὴ καὶ συμφέρουσα τοῖς ἀσχομένοις τὰ σπουδαιᾶ, τῶν ἁγίων ἡ μνήμη. Οὐ γὰρ λόγῳ παιδεύει

accepisse ex Rom. Martyrologio in Nonas Martii, nullo modo in Phocam hortulanum, ac quem Asterius celebrat, aut etiam Martii colunt 22 Septembris. Ac plane alius sit Syrus ille martyr Phocas Romani Martyrologii ac Greg. Turonensis, c. 99, a duobus Ponticis ac Asiaticis, quos tantum Græcia, ut peculiariter suos, ac in diocesi Constantinopolitana passos, sibi colendos acceperit. Excepto enim nomine, nihil Phocæ illi cum duplici Pontico ac Sinopensi, maxime cum hortulano nostro, commune invenias, nec locum, nec modum passionis, nec vitæ institutum, nec miracula. Verba Martyrologii sunt, ac Gregorii citati, cap. illo 99 *De gloria martyrum: Antiochiæ Natalis S. Phocæ martyris, qui post multas, quas pro nomine Redemptoris passus est injurias, qualiter de antiquo illo serpente triumphaverit, hodie quoque populis eo miraculo declaratur, quod si quispiam a serpente morsus fuerit, ut januam basilicæ martyris credens attigerit, confestim evacuata virtute veneni sanatur*. Nihil horum vel Asterius, vel alius quisquam, excepto Baronio divinate, ac Surio ex illo exscribente, in alterutrum Phocam Ponticum dicit, cumque plura miracula referant, quomodo eos tanta illa virtus pellendi venena, sola latuit. quam unam in Syro Phoca Gregorius, ac Martyrologium Roman. ita prædicavit? Mihi ergo alius est Phocas ille a Ponticis, nec si quid Asterius confudit, in eo putandus est confudisse, sed in suis Sinopensibus. Episcopi reliquias tradit Ado in *Chronico* an. 101, Viennam fuisse translatas, ac in SS. Apostolorum basilica collocatas: non tamen narrat quo id tempore gestum sit, sed tantum refert passum illustri martyrio temporibus Trajani. Quod de arte ejus gubernatoria seu nautica ante episcopatum habent ipsius acta Latina apud Petrum, et alios, sit forte allicium, ex multis illa nautarum in

μόνον τοὺς ἐπιθυμοῦντας ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας, ἀλλὰ καὶ τὰς πράξεις τῶν βεβιωκότων ὁρθῶς ἐναργεῖς διδασκάλους προτίθησι. Αἰδὲ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν, τὰς τῶν ἀρίστων κατορθωμάτων ὑποθήκας διδούς, φησὶν· "Ὁς δ' ἂν πευίῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται· καὶ ἀλλαχοῦ· Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὥπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἡ γὰρ λογικὴ παιδείσις, τῆς πρακτικῆς ἐνεργείας ἥττων καὶ ἀσθενεστέρη διδάσκαλος· καὶ οἷον τῆς ἀκοῆς τὴν ὕψιν ἀκριβεστέραν εἶναι φαμεν, τοσοῦτον διωμολόγηται τοῦ λόγου τὴν πράξιν κρατεῖν. Οὕτω τὰς ἐπιστήμας μανθάνομεν· οὕτω τὰς τέχνας ἐκπαιδεύομεθα, λόγῳ πρότερον πρὸς τὴν μάθησιν ἐναγόμενοι, εἴτα χειρὶ καὶ πείρᾳ τὴν ἀμυδράν¹⁰ κρατύνοντες. Καὶ πολλὰ μὲν ὁ γεωμέτρης περὶ τὴν βίβλον καμῶν, καὶ πληρωθεὶς παρὰ τοῦ διδασκάλου τὴν ἀκοήν, οὐκ ἄλλως καταλήφεται τῶν ποικίλων σχημάτων τὴν δύναμιν, ἢ μὴ καταμάθῃ τὰ κέντρα, καὶ τὰς γραμμὰς, καὶ τοὺς κύκλους ἐπὶ τοῦ πίνακος. Οὐ μέντοι οὐδὲ τὸν ἀστρονομίας ἐπιθυμήσαντα, ὁ λόγος μόνον παιδεύει τὸ σπουδαζόμενον, ἢ μὴ τὴν σφαίραν αὐτῇ περιδινῆσας ἐπιστημόνους ὁ παιδευτὴς, τοῖς ὀφθαλμοῖς παραδῶν τοῦ πόλου τὴν κίνησιν. Καὶ ὁ ἱατρὸς δὲ, πολλὰ τῷ Ἱπποκράτει καμῶν καὶ τοῖς ἄλλοις καθηγηταῖς, ἀνεπιστήμων ἐστὶ θεραπευτῆς, πρὶν ἢ πρὸς τοὺς πολλοὺς βαδίσας ἀρρώστους, παρ' αὐτῶν μάθῃ τῶν νοσοῦντων τὸ θεραπεύειν. Οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς οἱ μαθηταὶ τῶν μαρτύρων, τὰς πράξεις τῶν καρτερῶν ἀνδρῶν, πρὸ τῆς ὁμολογίας διδασκάλους ποιούμενοι, μανθάνομεν ἄχρι τῶν ἐσχάτων κινδύνων φυλάττειν εὐσέβειαν, αὐτὰς τὰς ἱερὰς θήκας αὐτῶν καθάπερ στήλας προσβλέποντες, γράμμασι κεχαραγμέναις, καὶ δηλοῦσαι ἀκριβῶς τοῦ μαρτυρίου τὴν ἀγωνίαν.

"Ὅσπερ δὲ οἱ πλησιάζοντες τῇ δρυὶ τῇ Μαμβρῇ, ἣ τῷ σπηλαίῳ τῷ ὠνητῷ, ὅπερ Ἐφραῖμ¹¹ ὁ Χετταῖος εἰς ταφὴν τῆς Σάρρας ἀπέδοτο, ἐνθα δὲ καὶ αὐτὸς σὺν τοῖς παισὶν ὁ πατριάρχης ἀποκείται, εὐθὺς μετὰ τῆς θείας τῶν τόπων, ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀνανεοῦνται τὴν φαντασίαν, καὶ βλέπουσι τῇ διανοίᾳ τὸν πιστὸν πατριάρχην, τὴν ἀπαρχὴν τῆς εὐσεβείας, ἣν ἐν ἐκείνῳ περιτομήν· λογίζονται δὲ καὶ τοὺς τῆς ἐκεί-

¹⁰ Leg. ἀμυδράν. ¹¹ Leg. Ἐφρών. ¹² Matth. v, 19. ¹³ ibid. 16. ¹⁴ Gen. xviii, 1 sqq. ¹⁵ Gen. xxi, 2 sqq.

ipsam devotione, creberrimis in eos miraculis aucta; quæ refert Asterius in suum Phocam, ac hortulanum, nec vel si Phocas episcopus reipsa gubernator fuit, liquet in eum potius referenda, quam in cognominem Phocam hortulanum. Scimus devotissimos nautas Nicolao Myrensi, Petro Gonzales, alias Telmo, nostri Prædicatorum ordinis, ac similibus vere θαλασσοδουματουργοῖς, ac præsentissimis in maris periculis tutelaribus, quibus nihil unquam cum nautica commune intercessit, nisi spiritalem velimus ac animorum. Græci etiam episcopo Phocæ tribuunt miracula erga nautas exhiberi solita in ejus festi officio, quibus junioribus, ac plura interdum in ecclesiasticis suis libris contra historicam fidem peccantibus, haud lubens majorem adhibuerim fidem, quam Asterio, tribuenti Phocæ hortulano. Putem simplices nautas haud ita distinxisse, ac Phocam martyrem Sinopensem, ex fama mira-

tatis desiderio tenentur, sermone erudit, verum etiam eorum qui recte vixerunt actiones, locupletes magistros producit. Idcirco etiam Dominus noster egregiorum operum documenta tradens: *Qui autem fecerit, inquit, et docuerit, hic magnus vocabitur*¹²; et alibi: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est*¹³. Doctrina enim quæ sermone consistit, inferior imbecilliorque reali operis exhibitione, magistra exsistit; ac quanto visum auditu certiorum dicimus, tanto liquet actionem sermone potiorum esse. In hunc modum scientias addiscimus, in hunc modum edocemur artes, ut nimirum prius sermone ad disciplinam provehamur, tumque manu ac experientia, obscuram eam firmemus. Ac geometra quidem, multa in libro posita opera, ac aures sermone magistri plenas habens, haud aliter variarum figurarum vim percepturus sit, quam ubi puncta ac lineas, circulosque in tabella didicerit. At neque astronomiæ desiderium habentem, nudus sermo disciplinam docuerit; ac nisi erudiens, scienti arte globum coram versans, ipsis oculis polimotum exhibuerit. Medicus denique, tametsi laboris plurimum in Hippocrate, ac reliquis medicæ artis doctoribus posuit, rudis est artis curandi, donec plures infirmos invisens, ab ægrotis ipsis sanandi modum didicerit. Sic nos quoque, discipuli martyrum, fortium virorum actiones, magistrorum loco nobis ante confessionis agonem statuentes, ad extrema usque pericula, pietatem servare edocemur: qui nimirum sacros eorum loculos ac sepulcra, velut columnas litteris insculptas, ac martyrii certamen accurate prodentes, asoectemus.

Quemadmodum autem qui accedunt ad quercum Mambre¹⁴, vel ad coemptam specum, quam Ephron Chettæus vendidit in Saræ sepulturam¹⁵, quo loco ipse cum filiis patriarcha jacet, statim cum locorum aspectu, animis imaginem renovant, ac mente conuantur fidelem patriarcham; primitias illas religionis; primam in eo circumcisionem; sed et eos, qui ab illa radice germinarunt, surculos cogitant; nempe

Dolorum ejus, uti solet, maris discriminibus invocare cœpisse, aucta deinde ex miraculis eorum religione, sive Deus iis, Phocam episcopum, sive hortulanum, clarissimos ambos martyres, ejusdemque civitatis velut patronos, voluerit honorare: ac forte idem Sinope, atque Cæsareæ, vicina civitate acciderit, ut sicut illic post Eupsychium seniorelem celebrem martyrem, alter celeberrimus Eupsychius ultima persecutione, ac sub Juliano martyrio defunctus, enituit; sic quoque Sinope, post antiquum Phocam episcopum, Phocas alter martyrium fecerit, quem Deus, tametsi laicum simplicem ac hortulanum, pro vitæ ac passionis merito, tantis illis miraculis illustravit, quanta ei Asterius ascribit: quæ postea juniores Græci Phocæ episcopo ascribere maluerint; celebriori veteribus hortulano, ut indicant ista Asterii.

Isaac, Jacob; ac cum virorum recordatione, totius A eorum historiae spectatores sunt: sic et ego hodie, ter beati Phocæ venerabile delubrum adiens, ex loci specie, omnium simul quæ de illo gesta narrantur, memoria repleor. Video professione hortulanum, animo simplicem, hospitalem, maritimæ regionis eximium decus, in mediterraneam beneficium, sanctum illum sanctorum; ac iis, qui Christi causa consecuti sunt gloriam, gloria potiori auctum.

(43) Sacer quidem est ac divinus universus generosorum ac fortium martyrum catalogus, passione, debitam pro passione referens gratiam, ac sanguine, pro sanguine debitam omnium Salvatori solvens remunerationem. Verum in his ipsis, non una est omnium gloria, nec una mensura cunctis æqualia B attributa sunt præmia: quin primum et secundum, ne sanctorum quidem effugit catalogus. Hujus autem rei, ut arbitror, causa est, quod sit iudex accuratus, nec quidquam in partem alteram inflecti queat. Intuetur enim et suppliciorum magnitudinem, et tolerantiam constantiam; examinansque certamina, pro meritum ratione athletis distribuit præmia. Neque vero mirandum est, ita a Deo honorari justitiam cum ne in humanis quidem imperatores ac agonotheætæ, viros fortes, aut pugiles, æqualiter universos habeant; sed cuique, pro rei præclare gestæ modo, dona congrua decernant.

Hæc autem disserui, quo virum, qui hodierni conventus nobis præbuit causam, sociis, ac pugilibus, qui eosdem desudarunt agones, illustriorem ostendam; nam alii quidem, neque omnes apud omnes sunt noti, neque hominum sermone virtutem celebratam habent: Phocam autem nemo est qui ignoret: sed quomodo solis radius universorum oculis explicatus est: ita etiam hujus martyris fama omnium aures circumsonuit; atque ut paucis dicam, quotquot Dominum Christum noverunt, iidem quoque ejus noverunt fidelem servum. Verum enimvero relictis, si videtur, quæ ille cum aliis encomia habet communia, eximias martyris laudes, martyrum amantibus vobis recensebo.

Tulit itaque sanctum hunc virum, magnum, inquam, illud Christianorum commodum, vicina Sinope, antiqua civitas ac nota, fortium virorum ac philosophorum ferax. Ne quis enim mihi in præsentiarum diversam religionem reputet; sed id tantum, num omnino studiosorum virorum nutrix fuerit ac parens. Vt autem studium ei erat horticultura, quem ibi ante portam civitatis in Isthmi ostio possidens, diligenter colebat, ut sibi ac indigentibus esset vitæ solatium. Sed et hospitibus, prompto ac alacri animo, parvam ac pauperem domum apertam volebat. Cum autem habitaret in via publica, quæ suppetebant, adventantibus communia promebat; ac Lot ovidam medius, non Sodomitarum sed Sino-

νου βίξης ἀποβλαστήσαντας, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακώβ, καὶ μετὰ τῆς μνήμης τῶν ἀνδρῶν, ὅλης τῆς ἐπ' αὐτοὺς ἱστορίας γίνονται θεαταί· οὕτω καὶ γὰρ σήμερον, τὸν τίμιον σηκὸν τοῦ τρισμακαρίου Φωκᾶ καταλαβὼν, ἐκ τοῦ τόπου πληροῦμαι τῆς μνήμης πάντων ὁμοῦ τῶν ἐπ' αὐτῷ λεγομένων διηγημάτων· βλέπω τὸν κηπουρὸν τὸ ἐπιτήδευμα, τὸν ἀπλαστον τὴν ψυχὴν, τὸν φιλόξενον, τὸν τῆς παραλίας ἐξαίρετον, τὸν τῆς μεσογείου εὐεργέτην, τῶν ἁγίων τὸν ἅγιον, καὶ τῶν δεδοξατμένων διὰ Χριστὸν ἐνδοξότερον.

Ἰερὸς μὲν γὰρ καὶ θεσπέσιος ἅπας ὁ τῶν γενναίων μαρτύρων κατάλογος, πάθει τὴν ὑπὲρ πάθους ἀποδοῦς χάριν, αἵματι δὲ τὴν ὑπὲρ αἵματος τῷ Σωτῆρι τῶν ὅλων ἀμοιβὴν ἐκπληρώσας. Πλὴν ἐν αὐτοῖς τούτοις, οὐ μία τῶν πάντων ἡ δόξα, οὐδὲ πρὸς ἓν μέτρον ἴσα τὰ γέρα τοῖς ὅλοις ἀποκεκλήρωται· ἀλλὰ τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον, οὐδὲ ὁ τῶν ἁγίων ἐκφεύγει κατάλογος. Αἴτιον δὲ οἶμαι τούτου, τὸ λίαν ἀπηκριβωμένον τοῦ κριτοῦ καὶ ἀπόρροχλινον. Ἐφορᾷ γὰρ καὶ τιμωριῶν μεγέθη, καὶ καρτερίας ἐνστάσεις, καὶ βασανίζων τὰ ἀγωνίσματα, τὰς πρὸς ἀξίαν ἀμοιβὰς διανέμει τοῖς ἀθληταῖς. Καὶ παράδοξον οὐδαμῶς, εἰ παρὰ Θεοῦ οὕτω τιμᾶται τὸ δίκαιον, ὅποτε καὶ παρ' ἡμῖν στρατηγοὶ καὶ ἀγωνοθέται οὐκ ἴσοι γίνονται τοῖς ἀριστεύουσιν, ἢ τοῖς ἀγωνισταῖς· ἀλλὰ δὴ ἐκάστῳ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κατορθώματος, τὰς δωρεὰς ἀναλογούσας ἐπιψηφίζουσι.

Ταῦτα δὲ διήλθον, ἵνα δείξω, ὡς ὁ σήμερον ἡμῖν παρασχὼν τοῦ συλλόγου τὴν ἀφορμὴν, τῶν ἐταίρων καὶ συναγωνιστῶν ἐστὶ περιφανέστερος. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι, οὐ πάντες παρὰ πᾶσι γνωρίζονται, οὐδὲ βεβημένην ἔχουσι τὴν ἀνδραγαθίαν· Φωκᾶν¹⁶ οὐκ ἐστὶν ὅς ἀγνοεῖ· ἀλλ' ὥσπερ ἀκτὺς ἡ τοῦ ἡλίου πᾶσιν ὀφθαλμοῖς ἐφῆπλωται, οὕτω καὶ ἡ τοῦ μάρτυρος τούτου φήμη πᾶσαν ἀκοὴν περιήχησε· καὶ ἵνα συνελὼν εἴπω, ὅσοι τὸν Δεσπότην ἐγνώρισαν Χριστὸν, οὗτοι καὶ τὸν πιστὸν δοῦλον ἐγνώρισαν· μᾶλλον δὲ, εἰ δοκεῖ, τῶν κοινῶν πρὸς τοὺς ἄλλους ἐγκωμίων ἀφέμενος, τὰ ἐξαίρετα τοῦ μάρτυρος διηγήματα ὑμῖν τοῖς φιλομάρτυροι διηγήσομαι.

Ἦνεγκε τοίνυν τὸν ἅγιον ἄνδρα τούτον, τὸ μέγα Χριστιανῶν ὄφελος, ἡ γείτων Σινώπη, πόλις ἀρχαία καὶ γνώριμος, εὐπορος καρτερῶν¹⁷ καὶ φιλοσόφων ἀνδρῶν. Μὴ γὰρ μοί τις λογιζέσθω νῦν τὸ τῆς ὀρησκείας διάφορον, ἀλλ' εἰ σπουδαῖον ὅλως ἀνδρῶν τροφὸς καὶ μήτηρ ἐδείχθη. Ἐπιτήδευμα δὲ αὐτῷ τοῦ βίου, κήπου γεωργία καὶ ἐπιμέλεια, ὅνπερ αὐτοῦ που πρὸ τῆς πύλης τοῦ ἄστεως ἐπὶ τοῦ στόματος τοῦ Ἰσθμοῦ κεκτημένος, ἤσκει φιλοπόνως, ἑαυτῷ καὶ τοῖς δεομένοις παραμυθίαν τοῦ βίου. Ἦνοιγε δὲ καὶ τοῖς ξένοις μάλα προθύμως τὴν μικρὰν καὶ πενομένην ἐστίν. Ἐποικῶν δὲ τῇ λεωφόρῳ, κοινὰ τοῖς ἐπιδημοῦσι προετίθει τὰ ὄντα· καὶ μέτος¹⁸ ἦν Λὼτ, οὗ Σοδομιτῶν, ἀλλὰ Σινωπέων. Τοῦ δὲ χρόνου προελθόντος, τὴν ἐν-

¹⁶ Deest negat. in Sirm. codice. ¹⁷ Sirm. γενναίων. ¹⁸ Sirm. νεός.

(45) Desunt omnia superiora in autographo R. P. Sirmundi, et apud Surium.

τολὴν εὖρεν οὐκ ἄμισθον· ἀπὸ γὰρ φιλοξενίας ἐκέ-
δανε τοῦ ζωοποιοῦ θανάτου τὴν πρόφασιν· ὅθεν δὲ
καὶ ὅπως, μικρὸν ἀναλαβόντος ἀκούσατε.

Τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας ἡμῶν καταγγελομένου, καὶ
τοῦ θεοσπείου κηρύγματος πρὸς πᾶσαν ἀκοὴν ἐξε-
λθόντος, γνωρίζοντος δὲ Χριστὴν καὶ τὰ ἐκείνου μυ-
στήρια, ἐφύλαξαν ἔθνη, κατὰ τὸν Ψαλμῶδην, καὶ
οἱ βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες συνήγοντο ἐπὶ τὸ αὐτό·
καὶ οἱ τῆς πλάνης λαοὶ ὠργίζοντο, τοῦ Ἰησοῦ βασι-
λεύοντος. Ἐζητεῖτο δὲ πᾶς Χριστιανός, ὡς κακοῦρ-
γος, καὶ ὁ ἐγγὺς ἐκολάζετο, καὶ ὁ μακρὰν ἀνιχνεύετο.
Διὸ Φωκᾶν, οὔτε ἡ εὐτέλεια τοῦ ἐπιτηδεύματος, καὶ
ὁ κηπουρὸς ἐκρυψεν· ἀλλὰ καὶ οὗτος, ὡς γνήσιος
μάλιστα τοῦ Χριστοῦ μύστης, ἐμνηύθη. Καὶ δὴ καὶ
ἦλθον ἐπ' αὐτὸν οἱ τοῦ δυστήνου τοῦδε βίου καὶ
βέροντος κελευθέντες ἀπαγαγεῖν αὐτὸν ἀκριτον, ἀν-
απολόγητον. Καὶ γὰρ ἦν τὸ ἐγκλημα τοιοῦτον, ὃ λαμ-
πρᾷ τῇ φωνῇ ὁ γεννάδας καθωμολόγει· καὶ μηδενὸς
ἔρωτωντος, ἔργοις ²⁰ ἐδείκνυε· πυνθανομένου δὲ, πε-
ριχαρῶς ἐξεβόα.

Ἐλθόντες γοῦν οἱ τῆς ἐκείνου τιμωρίας δῆμιοι,
καὶ τῆς ἡμετέρας ἐορτῆς αἵτιοι, παρ' αὐτῷ τῷ ζη-
τουμένῳ κατέλυσαν, οὔτε γινώσκοντες, οὔτε μὴν γι-
νωσκόμενοι. Ἐν ἀπορόρῃτῳ δὲ τέως εἶχον τῆς ἐπιδη-
μίας τὴν πρόφασιν, ἵνα πρότερον ἐκδιδαχθέντες παρὰ
τῶν ἐξω τῆς πόλεως, τίς ὁ Φωκᾶς, καὶ ὅποι διαγών,
ἀλλότριον ἐπιστάντας συλλάβουσιν, ὡς οἱ Ἑβραῖοι ²⁰ ποτε
ἐν τῷ κήπῳ μετὰ Ἰουδα τὸν Κύριον. Ἐλελήθεισαν δὲ
εἰσὶν οἰκτύων τὴν θήραν ἔχοντες, οἱ κύνες τὸν ἀρνειόν,
οἱ λύκοι τὸν ἀμνόν, τὴν περιστερὰν οἱ ἀρπακτικοὶ καὶ
γαμψώνυχες· καθὼς δὲ ὁ προφήτης Ἡσαΐας φησὶ·
Συνανεπαύετο ταῖς παρδόλυσιν ὁ ἔριφος, καὶ τοῖς λύ-
κοις ὁ ἀρνειὸς ²¹ συνεβόσκετο, καὶ οἱ λέοντες ἅμα τῷ
μόσχῳ καὶ νῆν εἶχον τὴν διαίταν. Ἐπειδὴ δὲ, οἷα φι-
λεῖ γίνεσθαι, τράπεζα καὶ συνήθεια τὸ θαρρῆν ἀλ-
λήλοις παρέσχον, διεπυνθάνετο παρ' αὐτῶν ὁ μάρτυς,
τίνες εἶεν, καὶ τίνος χάριν τὴν αὐτοῦ πόλιν κατέλα-
θον. Οἱ δὲ τὴν πρόθυμον δεξιῶσιν καὶ φιλοξενίαν τοῦ
ἀνδρὸς αἰδεσθέντες, μηδενὶ περὶ τὸ λεχθισμένον ἐξ-
ειπεῖν παραγγείλαντες, ἐγνώρισαν αὐτῶν τὸ ἀπόρρη-
τον, καὶ τὸ τῆς ἐπιβουλῆς ἐξαγορεύουσι δρᾶμα, ὅτι
Φωκᾶν ἐπὶ τιμωρίᾳ ζητοῦσι λαβεῖν· ὅθεν πρὸς τῇ
φιλοξενίᾳ, καὶ ταύτην ἡξίουσαν τὴν εὐεργεσίαν προσθεῖ-
ναι, συγκαμῖν αὐτοῖς εἰς τὴν θήραν τοῦ ζητουμένου.

Ἦκουσεν ὁ τοῦ Κυρίου θεράπων, καὶ ἀτρέπτῳ τῇ
ψυχῇ τὸν λόγον δεξάμενος, οὐ ταπεινὸν τι καὶ ἀγε-
νὲς ἐπαθεν, ἣ ἐφθέγγετο· οὐδὲ ἀποδειλιάσας τὸν
κίνδυνον, φυγεῖν ἐβουλεύσατο· καὶ ταῦτα, πολλὴν
ἔχων καὶ ἄμετον ἀποδιδράσκειν τὴν ἐξουσίαν· ὅτι

A pensium erat. Porro temporis processu, haud va-
cuum mercede mandatum invenit. Vivificæ enim
mortis occasio, ex hospitalitate lucro accessit. Unde
vero, ac quonam modo, paulo altius repetentem
audite.

Cum Christianæ pietatis sermone annuntiato,
divina prædicatio ad omnem aurem exiret, Chri-
stumque ac ejus mysteria nota redderet, fremuerunt
gentes, ut ait Psalmista, regesque ac principes in
unum convenerunt ²²; ac Christo regnante, errantes
populi irascebantur. Quærebatur autem quilibet
Christianus, tanquam maleficus: ac qui prope erat,
puniabatur; qui vero procul erat, investigabatur.
Quamobrem Phocam quoque, ne quidem vile stu-
dium, hortulanique conditio celavit; sed is quoque,
B ut verus Christi discipulus, denuntiatus est. Ac
sane ad eum venerunt, qui nulla judicii forma, nulla
defensione, a misera hac fluxaque vita jussi erant
abducere. Nam erat tale crimen (44), quod vir stre-
nuus clara voce confiteretur; nulloque interrogante,
operibus proderet; interrogante autem aliquo, im-
pensius gaudens clamore efferebat

Venientes ergo illius lictores supplicii, nostrique
festi auctores, apud eum ipsum, qui quærebatur,
diversati sunt, ut neque ii cognoscerent, neque ab
illo cognoscerentur. Interim vero adventus causam
celabant, ut cum prius accepissent, ex iis qui habi-
tabant extra civitatem, quisnam esset Phocas, et
ubi degeret, repente invadentes, ut quondam Judæi
C Juda duce Dominum in horto, comprehenderent.
Ignorabant autem se prædam habere inter retia; canes,
ovem; lupos, agnum; rapaces aves ac uncungues,
columbam. Ut autem Isaias propheta ait ²³: Hædus
cum pardo accubabat, agnusque cum lupis pasceba-
tur, ac leones simul cum vitulo commune convi-
vium inibant. Cum autem, uti moris est, mensæ so-
cietas ac consuetudo fiduciam invicem generassent,
rogavit ex eis martyr, quinam essent, ac qua de
causa ad ejus venissent civitatem. Illi vero alacrem
viri susceptionem ac hospitalitatem reveriti, cum
præcepissent, ne quod auditurus erat cuiquam enun-
tiaret, ei arcanum aperiunt, ac insidiarum exponunt
fabulam, ut nimirum quærant capere puniendum
Phocam. Quocirca hospitalitatis cumulo, hoc quoque
beneficio ab eo affici rogabant, ut captando quem
quærebant, una ipse operam conferret suam.

Audivit Dei servus, immotoque animo auditum
sermonem suscipiens, nihil abjectum, ac quod pu-
sillum animum indicaret, passus aut locutus est;
neque periculo exterritus spectavit fugam; idque,
ejus ineundæ magnam ac liberam habens faculta-

²⁰ Sirm. Θεοσέβεια ἔγκλημα, ὃ λαμπρᾷ τῇ φωνῇ ὁ δρασσας καθωμ., καὶ μηδενὸς μὲν ἔρωτωντος, τοῖς ἔργοις.

²¹ Sirm. Ἰουδαῖοι. ²² Sirm. ἀμνός. ²³ Psal. II, 1 sqq. ²⁴ Isai. XI, 6; LXX, 25.

(44) Nam erat tale crimen, καὶ γὰρ ἦν τὸ ἐγκλη-
μα τοιοῦτον. Paulo aliter Romanus codex ac Sir-
mundi: Καὶ γὰρ ἦν Θεοσέβεια ἔγκλημα, ὃ λαμπρᾷ τῇ
φωνῇ ὁ δρασσας καθωμολόγει· Religio crimen erat,
quod auctor clara voce confitebatur, eadem est omnino

sententia; haud item quam Surii interpres expri-
mit, quæ nec ipsa satis commoda est: Crimen erat
pietas, quod clara voce confitebatur, cum qui omnia
fecit. Sic alia passim occurrunt minus accurata, in
quibus tamen nolim esse morosior.

tem, cum li necdum scirent, eum esse quem quæ-
rerent : contra vero omnino fecit ; se fortiter ge-
rere, non fugere statuens. Eorum itaque præcibus
annuit, et, Ego, inquit, in præsentī negotio vobis
adjutor ero ; novi enim virum, et facile quesitum
inveniam. Nec erunt longiores moræ, sed die cra-
stina vobis eum ostendam. Vos tantum in hoc meo
paupere diversorio requiescite. Ubi sic eis certo
promississet, duabus se rebus dispertit ; nempe exci-
piendis tota humanitate occisoribus, ac parando
sepulcro. Cum autem parasset fossam, et quæ ad
sepulturam erant necessaria, ad eos postridie acce-
dens : Diligentor, inquit, vobis quæsi Phocam,
estque jam parata præda, ac si lubet, comprehen-
datur. Illis autem præ gaudio quærentibus, ubinam
vir ille esset : Non procul, inquit, sed vobiscum est ;
nam et ego ille ipse sum. Rem itaque exsequimini,
longique itineris ac laboris scopum implete. Obstu-
perunt animis homines, eoque audito, dirigerunt,
salem ac mensam reveriti, munificumque in pauper-
tate convivam. Ad hæc vero, animos ut se interfi-
cerent exhortatione addebat ; jubebatque ne quid-
quam dubitarent ; dicens, ne fore quidem illorum
manus cædem, sed eorum facinus, qui præcepis-
sent. Dixit, persuasit, passus est, ac capite trunca-
tus, grata Deo hostia oblatus est.

Ab eo tempore hactenusque, columnam eum ac
sustentaculum (45) divinarum per orbem Ecclesia-
rum, o viri, habemus ; estque ille martyr claris-
simus, habens ipse primas partes inter optimos. Is
omnes conferto agmine ad suum trahit domicilium,
suntque plenæ viæ publicæ iis qui ex unaquaque
regione ad locum orationis contendunt. Atque est
quidam magnificum illud templum, cui obligit, ut
sacrosanctum haberet martyris corpus, eorum qui
affliguntur, relaxatio ; eorum qui morbis laborant,
officina medica : eorum qui esuriunt, mensa ; abun-
dantius enim nunc alit Phocas defunctus, quam
prius Joseph in Ægypto vivus. Nam ille quidem fru-
mentum permutabat pecunia ; hic autem, gratis lar-
gitur egentibus. Sic mendicorum ac erronum turbæ
ad Sinopes isthmum, ceu ad commune aliquod pe-
narium accurrunt. Sed illic quidem sic. Si autem
etiam alibi paucarum reliquiarum impertitione (46),

⁴⁴ Leg. στόλον.

(45) *Columnam ac sustentaculum*, etc. Sic etiam
Sirmundus margini ascripserat, leg. στόλον : ut
non præcedentia referat, quod reddit Lipomani in-
terpres, retinens vocem στόλος, sed sequentia, quod
plane tota exigit ratio contextus.

(46) *Paucarum reliquiarum impertitione*, διὰ μι-
κρῶν λειψάνων. Sunt hæc pulcherrima, ac veterum
in sacras reliquias religionis præclara argumenta,
cum sic celebriorum martyrum ac sanctorum exu-
viis, ex una Ecclesia ditarent plurimas, nec quid-
quam prioris auferrent autve minuerent divitias ;
quam hactenus in nostris vigentem subit gratulari,
idque maxime recenti admodum ac hesterno rei
ejusmodi, eoque domestico, post alia haud ita

μήτε δηλὸς ἦν ἔτι αὐτὸς ὢν, ὁ παρ' ἐκείνων ἐπιζη-
τούμενος· ἀλλὰ πᾶν τοῦναντίον ἐποίει, ἀνδρίζεσθαι
μᾶλλον, καὶ οὐχὶ φεύγειν προφηρημένος. Ἀμέλει· πρὸς
τὴν ἀξίωσιν ἐπινεύει· Κάγω, φησὶν, ὑμῖν εἰς τὸ προ-
κείμενον συλλήψομαι. Γινώσκω γὰρ τὸν ἄνδρα, καὶ
ῥαδίως ἀναζητήσας εὐρήσω· οὐκ εἰς μακρὰν δὲ τοῦ-
τον, ἀλλὰ εἰς τὴν ἐπιούσαν καὶ αὐτοῖς ὑμῖν ἐπιδείξω·
μόνον ὑμεῖς ἐπὶ τῆς πενιγρᾶς ταύτης καταγωγῆς
ἀναπαύσασθε. Οὕτω βεβαίαν αὐτοῖς ἐγγυητάμενος
τὴν ὑπόσχεσιν, πράγμασιν ἑαυτὸν καταμερίζει· δισί,
τῇ τε δεξιῶσει τῶν ἑαυτοῦ φονέων, καὶ τῇ ἐτοιμασίᾳ
τοῦ τάφου. Εὐτρεπίσας δὲ τὸ τε θρυγμα καὶ τὰ περὶ
ταφὴν ἀναγκαῖα, προσελθὼν αὐτοῖς τῇ ὑστεραίᾳ,
Ἐπιμελῶς ὑμῖν, ἔφη, τὸν Φωκᾶν ἀνεζητήσα, καὶ
ἔτοιμον ᾤδῃ τὸ θήραμα· καὶ εἰ δοκεῖ, συλλήψομαι.

Τῶν δὲ εἰπόντων ἐκ περιχαρείας· Καὶ ποῦ ὁ ἀνὴρ ;
Οὐ πόρρω, φησὶν, ἀλλὰ μεθ' ὑμῶν· αὐτὸς δὲ ὑμῖν
οὗτος ἐγώ· καὶ χρήσαθε τῷ πράγματι, καὶ πλη-
ρώσατε τὸν τῆς ὁδοπορίας καὶ τοῦ πόνου σκοπὸν.
Ἐπλάγησαν τὰς ψυχὰς οἱ ἄνθρωποι, καὶ πρὸς τὴν
ἀκοὴν ἀπεπάγησαν, τοὺς ἅλας καὶ τὴν τράπεζαν αἰ-
δεσθέντες, καὶ τὸν ἐν πενίᾳ φιλότιμον ἐστίατορα. Ὁ
δὲ καὶ ἔτι παρεκάλει πρὸς τὴν τόλμαν τῆς ἀναιρέ-
σεως, καὶ μὴδὲ πρὸς ὀλίγοις διστάζειν ἐπεκελεύετο,
λέγων, ὡς οὗτ' ἐκείνων χειρὸς ὁ φόνος, ἀλλὰ τῶν
προσταξάντων ἢ ἐπιχειρήσις. Εἶπεν, ἔπεισεν, ἔπαθε,
καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς, ἱερεῖον τῷ Θεῷ κεχα-
ρισμένον προσέχθη.

Στόλος ⁴⁴ καὶ ἔρεσμα τῶν θείων τῆς οἰκουμένης
Ἐκκλησιῶν, ἐξ ἐκείνου μέχρι τοῦ νῦν τοῦτον ἔχομεν.
Ἄνθρωποι· καὶ μαρτύρων ἐστὶν οὗτος περιφανέστα-
τος, ἐν τοῖς ἀρίστοις ἔχων αὐτὸς τὸ πρωτεῖον. Οὗτος
ἐφέλκεται πανδημεὶ πάντας πρὸς τὸ ἑαυτοῦ καταγώ-
γιον, καὶ πλήρεις αἱ λεωφόροι τῶν ἀφ' ἐκάστης
χώρας πρὸς τὸν τόπον ἐπειγομένων τῆς προσευχῆς.
Ἔστι μὲν οὖν ὁ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνος ναὸς, ὃς καὶ
τὸ ἱερὸν ἔχειν τοῦ μάρτυρος ἐκληρώθη σῶμα, θλιβο-
μένων ἄνεσις, κακουμένων ἱατρεῖον, λιμωτόντων
τρέφεα. Δαψιλέστερον γὰρ τρέφει Φωκᾶς νῦν τε-
λευτήσας, ἥπερ ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Ἰωσήφ τὸ πρότερον.
Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἀργυρίου τὸν σίτον διένειμε· οὗτος
δὲ προῖκα τοῖς δεομένοις χαρίζεται. Οὕτω πτωχῶν
καὶ ἀλητευσάντων φύλα προστρέχει τῷ τῆς Σινώπης
ισθμῷ, καθάπερ τινὶ κοινῷ ταμείῳ. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν
οὕτως. Εἰ δὲ που καὶ ἀλλαχοῦ διὰ μικρῶν λειψάνων,
οἷον ἀποικίαν τινὰ μητροπόλεως ὁ μάρτυς ἑαυτῷ

vetera, occurrente exemplo : nimirum, illationis
reliquiarum S. Raymundi de Penniafort confessoris
nostri Ordinis Prædicatorum, in nostram hanc
S. Mariæ Annuntiatae Parisiensis sacram ædem, sub
præsentia, ac recognoscente illustrissimo ac reve-
rendissimo episcopo Massiliensi, committente illu-
strissimo ac reverendissimo Parisiensi archiepi-
scopo, turbaque innumera utriusque sexus fidelium
ovante, ac, quod ait noster Asterius, factum locum
nostrum a novo tanto hospite, καταγωγίον ἑρτα-
ζόντων, *epulantium diversorium*, agnoscente : iisque
cum primis, qui ereptas e mortis faucibus proles,
præsentissimo ejus patrocini, haustique pulvisculi,
perenni miraculo e sancti sepulcro nascentis, reme-

κατεστήσατο, θαυμαστός καὶ οὗτος ὁ τόπος, καὶ πᾶσι Ἀ Χριστιανοῖς περιπούδαστος· ὥσπερ δὲ οὗτος ὁ παρ' ἡμῖν χώρος, καταγώγων ἑορταζόντων ἐστί. *Τίμιος γὰρ ἐναντίον τοῦ Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αἱ τοῦ· καὶ πολλαχοῦ μερισθέντα τὰ λείψανα, ἐδόκληρον πανταχοῦ τῷ τρισμακαρίῳ σώζει τὴν εἰσημίαν.*

Οὕτω γοῦν καὶ κατὰ τὴν βασιλεύσαν πόλιν, τὴν κορυφὴν Ἰταλίας, καὶ βασιλίδα τοῦ κόσμου, ἔστι τῷ μάρτυρι δορυφορία πάνδημος καὶ τιμὴ, οἴκός τε περιφανής, ἡσυχήμενος εἰς κάλλος. Οὐχ ἤττον δὲ Ῥωμαῖοι τὸν Φωκᾶν θεραπεύουσιν, ἢ Πέτρον καὶ Παῦλον. Διὸ καὶ, ὡς λόγος διδάσκει, τὴν κεφαλὴν τοῦ μάρτυρος ἐσπουδαμένως ἐκτῆσαντο, ἀνέστρωνον τῆς μιᾶς Β Ἡρωδιᾶδος ἐλόμενοι γινώμενοι. Ἡ μὲν γὰρ, αἵματος δ' ἐψώστα, δικαίου κεφαλὴν τιμίαν εἰς ὕδριν ἐζήτησεν· ἡ δὲ, τιμῆς χάριν καὶ ὠφελείας τῆς ἑαυτῶν, μάρτυρικὴν ἀξίως κεφαλὴν περιποιήσαντο.

Ναῦται δὲ καὶ πλωτῆρες οἱ πανταχοῦ, οὐχ οἱ τὸν Εὐξείνιον διαπλέοντες Πόντον, ἀλλὰ καὶ οἱ τὸν Ἀδρίαν τέμνοντες, καὶ ὑπὲρ Αἰγαίου φερόμενοι, καὶ ὅσοι τὸν Ὀκεανὸν πλέουσι τὸν Ἑσπέριον, καὶ τοῖς Ἑφοῖς κώλοις ἐνθαλαττεύουσι, τὰ συνήθη κλεύσματα, οἷς τοῦ πλοῦ τὸν πόνον προσαναπαύουσιν, εἰς καὶ τὴν τοῦ μάρτυρος μετέβαλον εὐφρομένην· καὶ διὰ γλώσσης ἐστὶν ὅλος ὁ Φωκᾶς αὐτοῖς ὑπάρχόμενος· ἐπεὶ καὶ ἐναργῆ παρέχει τῆς βοήθειας τὰ σύμβολα. Πολλὰ μὲν γὰρ ὤφθη, νῦν μὲν νύκτωρ προσογκουμένου ²² χειμῶνος διεγείρων τὸν κυβερνήτην, τῷ πηδάλῳ

²² Sirm. ac Rom. Col. προσδοκωμένου. ²³ Psal. cxv, 15.

dio, qua præsentes, bene sanas offerebant, qua offerentes, oblatasque, et audiebant, et videbant. Tanti hujus muneris rei tenemur, piæ invictissimi æque ac religiosissimi comitis d' Harcour, Catalauniae pro-regis ac vindicis, devotissimæque conjugis sollicitudini, nec non omnium Barcinonensis inclytæ civitatis, quorum interesse poterat, ordinum, humanitatis, inque rem Gallicam, studio propensiori. Erant S. Hyacinthi reliquis, Annæ Austriacæ clementissimæ ac piissimæ reginæ nunc feliciter regni habenas moderantis supplicatione, e Polonia ante paucos admodum annos eidem nostræ Prædicatorum Ecclesiæ concessis, reginæque magnificentiæ sacello venerationem habentibus, fraternæ Raymundi e Catalaunia ac Barcinone adiungendæ reliquiæ, simili e regione sacello, ut fidelium pietas faveat, interimque humiliori, parem cultum habituræ; quo duplici eo sidere, angustius, quam ut piorum devotioni sufficiat, possitque volentes, maxime præcipuis festis, ambitu continere, augustius in humilitate venerabile, templum effulgeat, fidelesque populos, quibus debita charitatis, pro Prædicatorii Ordinis munere, semper aliquid exhibere studeamus, in Dei laudem attrahat magis ac provocet. Nihil sane in istis facitari videas, quod non auctor in suo Phoca antiquissimæ pietatis ostendat; in qua ut Galli nostri a principio primi esse studuerunt, sic confertiores universis aliis Christianis gentibus sacras ejusmodi gazas, sibi hactenus reposerunt, ac donec Calvinianus furor, non paucas ac in celebres locis pluribus insigni sacrilegio dissipavit, in Martinos, Bonadventuras, Franciscos, pluresque alios, ac sacra eorum pignora, brute admodum, et ut ne Turcus, ne Scythia quidem, debacchans.

(47) Non minus Romani Phocam colunt, etc. Mi-

veluti coloniam aliquam ex metropoli deductam, sibi martyr constituit, est is quoque locus admirabilis, ac universis Christianis desideratissimus: quomodo utique, noster hic locus effectus est epulantium domus. *Pretiosa enim in conspectu Domini mors sanctorum ejus* ²⁴: multisque locis divinæ reliquiæ integram ubique ter beato viro nominis servant claritatem.

Sic etiam in regia civitate, Italiæ principe, ac mundi totius regina, universi populi concursu honoratur martyr ac celebratur, habetque insigni pulchritudine exstructam ædem. Non minus autem Romani Phocam colunt (47), quam Petrum et Paulum. Quamobrem ut ferunt, caput martyris summo studio compararunt, contrariam sceleratæ Herodiadi assummentes sententiam. Nam illa quidem sanguinem sitiens, justī caput venerandum poposcit ad contumeliam: illi autem honoris causa, suæque ipsorum utilitatis, digne sibi martyris caput vindicarunt.

Nautæ autem, ac qui sunt vectores, non solum quæ transmittunt Pontum Euxinum, verum etiam qui serant mare Adriaticum, ac qui feruntur super Ægeum, qui item Occidentalem navigant Oceanum, quique maris Orientalis sulcant sinus, consueta celeusmata, quibus navigationis labores recreant, in novam martyris laudationem verterunt, totusque eis in ore est Phocæ decantatus: quippe qui præsentis auxilii perspicua argumenta præbeat. Nam sæpe visus est, nunc quidem noctu, maris procella inturgescere (48), excitans gubernatorem ad cla-

C rum, Phocæ celebrem adeo Romæ memoriam Asterii tempore, sic abiisse in obscurum, ut vix ulla videatur exstare. Haud certe licuit invenire, templi hujus reliquias ac nomen, inter novæ Romæ sacra monumenta, quæ edita exstant, ut nec ubi sacrum illud caput Phocæ in Urbe asservetur.

(48) *Maris procella inturgescere, προσογκουμένου χειμῶνος*. Major longe emphasis, quam ejus quod Sirmundi ac Romanus codex habet, *προσδοκωμένου*. Surii interpretes, cum *expectaretur*: potius enim, inexpectata ac improvisa tempestate, proque ea securo, ac dormitante ad clavum, navarcho. Retenta illa voce, videretur reddendum: *ingruente*, seu, *proxime instante tempestate*. Hæc in nautas miracula, pluribus Græci tropariis ascribunt Phocæ episcopo, e quibus libet quædam exscribere. Ad Vesperas, trop. 3: Ταῖς τῶν θαυμάτων ἀκτίσι πᾶσαν φωτίζει τὴν γῆν· τοῖς ἐν θαλάσῃ, Πάτερ, βοήθεις καθ' ἑκάστην· νοσήματα δώχεις, παύεις ψυχὴς καὶ σαρκὸς ἀρρώστηματα, παρὰ Κυρίου τὴν χάριν, μάρτυς Φωκᾶς, εἰληφώς, παμμακάριστε· *Orbem universum miraculorum radiis illustras, quotidie, Pater, auxiliaris, versantibus in mari, fugas morbos, animæ ac carnis infirmitates tollis, accepta a Domino gratia, martyr Phoca ter beatissime*. Post cathisma: Ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος ἐν σοὶ σκηνώσασα, πηγὴν σε ἀνέδειξε πολλῶν χαρίτων, Φωκᾶ, πλουσίως ἀναβλύζουσαν· ὅθεν καὶ τοῖς πλωτήρι τοῖς βοήθεις καθ' ἑκάστην, πίστει ἐπιζητοῦσι τὴν βοήθειαν, Πάτερ· σὺν τοῖς, καὶ ἡμῖν ἱλασμὸν νέμοις, θεόσοφς· *In te habitans Spiritus gratia uberem te multarum gratiarum fontem, o Phoca, fecit: quare etiam, Pater, quotidie auxiliaris vectoribus, tuam fide exquirentibus opem: cum quibus, etiam nobis, divina pollens sapientia, propitiationem tribuas*. Ol. 3: Κορυμμε-

implacabilibus inimicis, lucrum aliquod vel maximum capere : ac cum reliqua vitæ experientia probat, tum quæ modo sunt celebrata. Nisi enim diabolus Christianos persecutus esset, ac adversus Ecclesiam bellum suscepisset, nullos haberemus martyres : iis autem non exstantibus, mœsta ac nihil hilaris festaque vita nobis ageretur. Quid enim solemnibus hisce conventibus comparari queat ? Quidve adeo venerabile ac præclarum, quam ut urbem totam mœnibus effundi videas, atque ad sacrum locum procedere, pura illic sincerissimæ pietatis mysteria celebraturam ? Porro vera pietas est, ut eos veneratione ac honoribus prosequamur, qui forti pro Domino animo tormenta passi sunt, ac adversum mortis supremum discrimen decertaverunt ; quorum principes sunt, ac duces, qui nos hodie in concionem vocarunt ; viri nimirum, præclaræ mortis titulo immortales ; vitæ contemptu, perpetuo viventes ; quique regnum sanguine commutarint, ac carnis insidias in beneficium vertierint. Sic plane, cum bona voluntas aurigæ instar præderit homini ; sibi que ejus appetitus omnes ac agitationes subjugaverit, ac velut habenas, animi cogitatus attente sobrieque pertenderit, exstimulando ignaviam, ac nimiam incitationem cohibendo, conjunctus existat.

Itaque habemus martyres, qui nedum vitæ probe instituendæ magistri sint, sed qui etiam peccati accusatores. Quia autem martyr ratione accuset, ac vocet in crimen, ita accipe : Cum ille per constantiam flammæ ignis victor exstiterit, quidni tu luxuriam castitate domas ? Cum martyr nullam divitiarum ac pecuniarum, quas dimittebat, rationem habuerit, quidni tu justitiæ causa paucos nummos contemnis ? Cum martyr noluerit genus ac familiam prælatum Deo, sed ab uxore, liberis, charissimus abjunctus sit ; quidni tu impensiores castigas assectum : quinimo, propter aliqua tibi forte necessitudinem conjunctas personas, justitiam conculcas, nec Dei timorem reputas ? Cum martyr Numinis causa ipsum exuerit corpus, quidni tu vel modicam tunicam, qua nudum tegas, contemnis ? Hæc sibi ex adverso composita, nostram arguunt morum pravitatem. Vel ergo sanctos, ut magistros, revereamur ; vel ut accusatores timeamus ; iisque ipsi consentaneam exhibeamus vivendi rationem, quos honore prosequimur : atque in eum etiam modum Deo obediamus, in quem illi obtemperaverunt mandatis, ac promissa firmiter speraverunt.

Spes namque spiritualium bonorum, proba admodum fortitudinis ac tolerantiae existit doctrix ; quæ nimirum, velut idoneum pignus, certa que arrhabo animis insidens, periculum omne impercussos jubet aspicere, ac reipsa ferre strenue. Atque id, consentanea maxime ratione. Sic enim fere hominibus natura comparatum est, ut iis laboribus, qui-

καὶ ἀδιαλλάκτων ἐχθρῶν ὠφελῆσθαι τὰ μέγιστα· καὶ τοῦτο δείκνυσιν, ἥ τε ἄλλη τοῦ βίου πείρα, καὶ τὰ ἀρετίως τελούμενα. Εἰ μὴ γὰρ ἐδίωξεν Χριστιανοὺς ὁ διάβολος, καὶ τὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἥρατο πόλεμον, οὐκ ἂν εἶχομεν μάρτυρας· μαρτύρων δὲ μὴ ὄντων, σκυθρωπὲς ἡμῶν ὁ βίος ἐγίνετο καὶ ἀνεόρτος. Τί γὰρ ἀντάξιον τούτων τῶν πανηγύρεων ; τί δὲ οὕτως σεμνὸν καὶ πάγκαλον, ὥς τὸ πόλιν ὅλην ἰδεῖν, παγγενῇ ἐκφοιτῶσαν τοῦ ἁγίου, ἱερὸν δὲ τόπον καταλαμβάνουσαν, εὐσεβείας ἀληθεστάτης τελεῖν καθάρᾳ μυστήρια ; Εὐσεβεία δὲ ἀληθὴς, τὸ προσκυνεῖν τε καὶ τιμᾶν τοὺς δι' ἐκεῖνον πάθῃ καρτερώς ἐνεγκόντας, καὶ παρατεταγμένους πρὸς τὸν ἐσχατον τοῦ θανάτου κίνδυνον· ὧν κορυφαῖοι καὶ προστάται τυγχάνουσιν οἱ σήμερον ἡμᾶς δημαγωγῆσαντες· ἄνδρες διὰ καλὸν θάνατον, θάνατοι· διὰ τὸ καταφρονῆσαι ζωῆς, ζῶντες ἀεὶ τοῦ αἵματος τὴν βασιλείαν ἀλλάξαντες, καὶ τὴν ἐπιβουλήν σάρκα εὐεργέτην τῆς ψυχῆς ἀποφύγοντες. Οὕτως προαίρεσις ἀγαθὴ, ὅταν ἡνιόχου δίκην ἐφροσῶσα ἡ τῷ ἀνθρώπῳ ὑποζεύξη δὲ αὐτὴ τὰς ὁρμὰς πάτας καὶ τὰ κινήματα, καὶ προσεχόντως ὡς ἡνίας διατείνῃ τοὺς λογισμοὺς, ἀργίαν νύττουσα, καὶ δούλητα ἀμετρον ἀναστέλλουσα· οὐχ οἶόν τε ἄτακτον ἢ ἐπικίνδυνον γενέσθαι τοῦ βίου τὸν δρόμον.

nequit fieri ut vitæ cursus incompositus, ac periculo

Ἐχομεν τοίνυν τοὺς μάρτυρας, οὐ διδασκάλους μόνον ἀγαθῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ κατηγοροὺς τῆς ἀμαρτίας. Πῶς δ' ἂν γένοιτο μάρτυς κατηγοροῦς, ἄκουσον· Εἰ ἐκεῖνος ἐνίκησε φλόγα πυρὸς τῇ καρτερίᾳ, σὺ πῶς πορνείαν οὐ δαμάσεις τῇ σωφροσύνῃ ; Εἰ ὁ μάρτυς οὐκ ἐλέησε πλοῦτον ἐν ἡφίει καὶ χρήματα, διὰ τί σὺ ὀλίγου οὐ καταφρονεῖς ἀργυρίου ὑπὲρ δικαιοσύνης ; Εἰ ὁ μάρτυς γένος Θεοῦ οὐ προετίμησεν, ἀλλ' ἀπεξεύχθη γυναικὸς, παίδων, φιλάτων· πῶς σὺ οὐ κολάζεις τὴν προσπάθειαν, διὰ δὲ πρόσωπα, τυχὸν σχέσιν πρὸς σὲ οἰκειότητος ἔχοντα, ὑπερπηδᾷ τὸ δίκαιον, καὶ τοῦ Θεοῦ τὸν φόβον παραλογίζεται ; Εἰ ὁ μάρτυς τὸ σῶμα διὰ Θεὸν ἐξεδύσατο, πῶς αὐτὸς ἐνὸς οὐ καταφρονεῖς χιτωνίσκου εἰς σκέπην γυμνοῦ ; Ταῦτα ἀλλήλοις ἀντεξεταζόμενα τὴν ἡμετέραν δυστροπίαν ἐλέγχει. Ἡ τοίνυν ὡς διδασκάλους τοὺς ἁγίους αἰδεσθῶμεν, ἢ ὡς κατηγοροὺς φοβηθῶμεν· δείξωμεν δὲ τὸν ἑαυτῶν βίον τοῖς τιμωμένοις ἀκούουσι· πεισθῶμεν δὲ καὶ ἡμεῖς οὕτως Θεῷ, ὡς οἱ ἅγιοι ταῖς ἐντολαῖς ἐπειθάρχησαν, καὶ τὰς ἐπαγγελίας βεβαίως ἥλπισαν.

Ἀγαθὴ γὰρ σφόδρα διδασκαλὸς ἀνδρείας καὶ καρτερίας ἡ τῶν ἀγαθῶν τῶν νοητῶν ἐλπίς· ἥτις ὡς ἐνέχυρον ἀξιοπίστον καὶ ἀρραβὼν ἀσφαλῆς ἐγκειμένη τοῖς λογισμοῖς, πάντα κελεύεται κίνδυνον ὀρᾶν ἀκαταπλήκτως, καὶ φέρειν ἐν τῇ πείρᾳ γενναίως· καὶ τοῦτο ἀκολούθως συμβαίνει. Φύσει γάρ πως ἐλάττωμεν ἄνθρωποι μαλακίσσῃσθαι ἂν καὶ χαυνούσθαι

dat Vossius hanc hom. in not. ad II S. Ephraem in *Martyres*, in ipsa repertam bibliotheca Columnensi,

ex qua sibi Pater Sirmundus exscripserat, quibus primus annis Romæ agebat.

πρὸς τοὺς ἀγεράστους τῶν πόνων· ἐβρώμενος δὲ τὸνναντίον ἐκείνων ἀντιλαμβάνεσθαι, ὧν ἄθλα καὶ τιμὰι τέλος εἰσίν. Διὸ πάντες μάρτυρες τῷ εὐαγγελικῷ γράμματι προσέχοντες τὸν νοῦν, ἐν ᾧ προτρέπων τοὺς ἱεροὺς ἀθλητὰς καὶ φιλοθέους ὁ Κύριος λέγει· Ἐὰν τις ὁμολογήσῃ με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου. Ὑπὲρ ταύτης τῆς ὁμολογίας ἤνεγκαν ἀτρέπτοις τοῖς λογισμοῖς σιδήρον τεθηγμένον, καὶ πυρκαϊᾶς ἐπέδρσαν, καὶ θηρίων στόμασιν ἐκδοτον τὸ σῶμα παρέσχον, καὶ τοὺς νῶτας ἕκαστος ὑπέθηκαν μάστιγι, καὶ ταῖς ἀκμαῖς τῶν ὀνύχων τὰς πλευρὰς ἐταράχθησαν²⁷, δεσμῶν τῶν διὰ σιδήρου ἠνέσχοντο, καὶ δεσμοτηρίων ἤνεγκαν σκοτεινὰ καταγῶγια· ἐπέσθθησαν δὲ λιμῷ, καὶ διψῇ· κατεξηράνθησαν· παρέθθησαν δὲ ἡ²⁸ λίθους τὰ πρόσωπα τοῖς βαπίζουσιν· ἤκουσαν τῶν ὕβρων ὡς κωφοί· ἐσιώπησαν πρὸς τοὺς ὀνειδίζοντας καὶ λοιδορουμένους ὡς ἄλαλοι· δῆμοις καὶ θεάτροις ἐνεπομπεύθησαν· περιήχθησαν ἀγορᾷ καὶ ἀμφοδίοις ἐν ὀλογύμοις τοῖς σώμασιν· οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, τὸ σχετιώτατον. Ἄλλοι πυρὶ κατεφλέχθησαν· ἕτεροι διὰ χειμῶνος ἐπάγησαν· ποικίλοις τρόποις τὰς ἀριστείας ἡμῖν κατεμερίσαντο, ἵνα πεσόντες νικῆσωσιν.

Διὰ τοῦτο τὰ εὐσεβῆ σώματα σεμνῶς περιστελλαντες, τὰ σκεύη τῆς ἐκλογῆς, τὰ τῶν μακαρίων ψυχῶν ὄργανα, τὰς οἰκίας τῶν φιλοσόφων ἐνοίκων, ὡς κειμήλια πολυτίμητα τῷ παντὶ βίῳ φυλάσσομεν, φρουροῦμεν δὲ αὐτοὺς ὡς ἡμετέροις πλεονεκτήμασιν, καὶ τοῖς μάρτυσιν ἡ Ἐκκλησία τετελειχίσται ὡς πόλις ἐπὶ λίταις γενναίοις, καὶ πάνδημοι πανηγύρεις ἀθροίζονται, καὶ τῆς θυμηδείας τῶν ἑορτῶν ἀπολαύομεν. Οἱ δὲ ταῖς ἀνθρωπικαῖς περιστάσεσιν ἢ συμφοραῖς πιεζόμενοι, ὡς ἐπὶ τι χρησφύγετον τὰς ἀναπαύσεις τῶν τρισμακαρίων σπεύδουσιν. Πρεσβευτὰς αὐτοῦ, τῶν εὐχῶν καὶ αἰτημάτων, διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς παρρησίας, ποιοῦμεν. Ἐντεῦθεν πενίαι λύονται, καὶ ἰατρεύονται νόσοι, καὶ ἀρχόντων ἀπειλαὶ κοιμίζονται· πασῶν δὲ τῶν ταραχῶν καὶ χειμῶνων τοῦ βίου λιμένες εἰσὶν εὐδοίαι, οἱ ἱεροὶ τῶν μαρτύρων σχοί.

Οὕτως πατήρ, ἡ μήτηρ ἀραμένη τὸν ἀβρώστον παῖδα, καὶ περιστελλασα ταῖς ἀγκάλαις, παρατρέχει μὲν ἱατρεία καὶ ἱατροὺς, ἐπὶ δὲ ἄτεχνον καταφεύγει βοήθειαν· καὶ πρὸς ἓνα τῶν μαρτύρων ἐλθοῦσα, δι' ἐκείνου τῷ Δεσπότη προσάγει τὴν αἰτήσιν, τοιαύταις κεχρημένη πρὸς τὸν μεσίτην φωναῖς· « Παθὼν διὰ Χριστὸν, πρέσβευσον ὑπὲρ πάθους καὶ νόσου. Ἐχων παρρησίαν, χρησὼν λόγον τοῖς ὁμοδόλοις. Εἰ καὶ τὸν ἡμέτερον βίον ἀπέλιπες, ἀλλὰ γοῦν οἶδας τὰ πάθη τῆς ἀνθρωπότητος· παρεκάλεσας καὶ σὺ ποτε μάρτυρας· πρὶν γενέσθαι μάρτυς. Τότε ζητῶν ἐλάμβανες, νῦν ἔχων χάρισαι. Εἰς τὸ γέρας τὸ σὸν, αἰτήσον τὸ κέρδος ἡμῖν. Ἰαθεῖμην τῷ σῶ μάλωπι, ὡς τῷ τοῦ Χριστοῦ ὁ κόσμος. » Ἄλλος ἐπὶ γάμον σπεύδων, προοίμιον ποιεῖται τῶν θαλάμων τὴν ἐν μαρτυρίᾳ

A bus nihil præmii propositum sit, molles ac resoluti efficiamur; eosque vicissim vegeti ac alacres adeamus, qui præmia ac honores finem habent. Quamohrem universi martyres, evangelicæ illi Scripturæ animum adhibentes, qua Dominus sacros pugiles ac Dei amantes hortatur, dicens: *Si quis confitebitur me coram hominibus, confitebor eum coram Patre meo*²⁹, pro ea confessione, immotis animis acutum ferrum tolerarunt, ac rogos conscenderunt, corpusque ferarum faucibus vorandum præbuerunt, ac quique dorsa virgis subjecerunt, lateraque ungularum aculeis laniati fuerunt; ferrea vincula pertulerunt, tenebricososque carceres domicilium habuerunt; famis necessitate oppressi sunt, ac siti extabuerunt; instar lapidum, facies cadentibus exposuerunt; injurias, ut surdi audierunt; velut muti, ad eos qui probris ac sannis exciperent, siluerunt; mediis populis ac theatri ignominia producti sunt; toto nudato corpore per forum ac plateas fuerunt circumducti; nec viri tantum, sed etiam feminæ, quod miseriam omnem vincere videatur. Alii igne fuerunt combusti, alii hiemis gelu obriguerunt, variis inodis præclara nobis facinora partiti sunt, quo cadentes, ac morte, victores efficereunt.

Ideirco pia corpora decenti ornatu componentes, benedictionis vasa illa, beatorum animorum organa, philosophorum hospitum domos, ceu pretiosissima pignora in omne sæculum conservamus, iisque, tanquam præcipuis donis nostris munimur, ac Ecclesia, martyrum satellitio, haud secus atque civitas armatorum manu, protegitur, cogunturque celebres populi totius conventus, ac solemnitatum jucunditatem percipimus, ac iis recreamur. Qui humanæ vitæ adversis casibus ac calamitatibus vexantur, velut ad asylum quoddam ac perfugium, ad ter beatorum requiem ac solatia, festine accedunt. Precum illos ac orationum intercessores adhibemus, propter excellentem, qua pøllent, fiduciam. Iis præsidii levantur paupertatis incommoda, curantur morbi, ac principum minæ sedantur, omniumque sæculi turbinum ac tempestatum tranquillæ portus, sacra martyrum delubra existunt.

In hunc modum pater, seu parens altera, infirmam prolem tollens, atque in ulnas suscipiens complectensque, medicas quidem officinas, ac medicos transeurrit, ad auxilium vero artis expers confugit, atque ad unum aliquem martyrum adiens, per eum Domino orationem offert, verbis ejusmodi compellans eum, quem mediatorem asciscit: « Qui propter Christum es passus, intercede pro passione morboque. Qui fiducia polles, conservis commoda sermonem. Tametsi desiisti in humanis esse, at nosti quæ sint passionēs ac morbi humani generis. Tu quoque quondam martyres obsecrasti, priusquam ipse martyr existeres. Accepisti tunc quæreres; modo cum habeas, largire. Tui præmii cumulo postula, quod nostro cedat commodo. Tuo sanemur livore,

²⁷ Lea. ἐσπαράχθ. ²⁸ ἔσ. ὡς. ²⁹ Matth. x, 32.

vum dormitantem : aliquando autem rursus tendens rudentes, ac veli curam gerens, eque prora brevia prospiciens. Quocirca nautis lege constitutum est, ut Phocam convivam habeant. Quia vero nequit fieri, ut qui nunc incorporeus existit, conviva ac mensæ particeps fiat, videte quomodo pia cogitatio, quod factu impossibile videbatur, facile reddiderit. Quotidie enim, æquam unam, pro comedentium ratione, partem martyri attribuunt. Eam autem unus aliquis e convivis emens, deponit pecuniam; idem aliter sequenti die, ac tertia, alius : sorsque illa

ἐπινυστάζοντα· ἄλλοτε δὲ πάλιν τοὺς κάλως διατείνων, καὶ τῆς δόξης ἐπιμελούμενος, καὶ ἀπὸ τῆς πρώρας προοπτεύων τὰ βράχῃ. "Οὐεν καὶ νόμος ἐγένετο ναύταις, Φωκᾶν ἔχειν συνεστιάτορα. Καὶ ἐπειδὴ τὸν νῦν ἀσώματον, σύσσειτον εἶναι καὶ κοινωνὸν τραπέζης, ἀμήχανον· μάθετε πῶς ἄρα φιλευσεδῆς λογισμὸς ἐσοφίσατο τὸ ἀδύνατον. Καθ' ἑκάστην γὰρ τὴν ἡμέραν τὴν τῶν ὧν μερίδα πρὸς ἰσομοιρίαν τῶν ἐσθιόντων ἀποκληροῦσι τῷ μάρτυρι. Ταύτην δὲ τις τῶν δαιτυμόνων ἐξωνοῦμενος, τὸ ἀργύριον κατατίθεται, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ ἄλλος, καὶ ἄλλοτε ἕτερος· καὶ

νὴν τὴν θάλασσαν τῆς ἀπάτης, πολυθεῖας λαίλαπι, θείᾳ κυβερνήσει, ἔνδοξε, παρέδραμεν, λιμὴν γαληνότατος πᾶσι γεγυνώς θαλαττεύουσι· *Idololatriæ procella tumens erroris mare, divinæ gubernatione, inclyte, prætercucurristi : universis mari jactatis, portus effectus tranquillissimus.* Sic ubique Græcorum canon de spiritali Phocæ gubernatione, ne minimum indicata, quam Acta Latina, minus forte solide, corporalem iribuunt. Ode 5 : Θάλασσαν ἀθεῖας ἐξήρανας, πάνσοφε, πηγὴν ζωῆς ἀναβλύζων διδασκῶν ὁσίων· νῦν δὲ θαυμάτων ἐπομβρίαις ἀποπλύνεις παθῶν πάντα βόρβρον· *Siccato, vir sapientissime, impietatis salo, vitalem sacrorum dogmatum scaturiendo fontem, nunc miraculorum imbribus, omne morborum eluis cœnum.* In Exapostillario : Ἱεραρχὸν ἀκρότης, καὶ ἀθλοφύρων τὸ κλέος, Φωκᾶ, καὶ μέγας προστάτης τοῖς θαλαττεύουσι πέλων, περίσωζε ἐκ κινδύνων τοὺς εὐφημοῦντάς σε, μάχαρ· *Præsulum summilas, ac victorum decus, Phoca, magnusque mari jactatis defensor, te laudantes, vir beate, salva.* Ac quandiu in his agimus, haud abs re videatur, utriusque hic Phocæ repræsentare synaxaria, ac historiam, iis breviter in Menologio Græcorum comprehensam, 22 Septemb. : Τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Φωκᾶ τοῦ θαυματουργοῦ. Οὗτος υἱὸς ἐγένετο Παμφίλου καὶ Μαρίας κατὰ τὸν τόπον Σινώπης. Εὐθύς δὲ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τῇ ἁγίᾳ Πνεύματος χάριτι θαύματα ἐπετέλει παράδοξα, καὶ παρέτεινε θαυματουργῶν μέχρις ἐσχάτης ἀναπνοῆς. "Οὐεν καὶ τὸ συνηθισμένον αὐτῷ ἐμυῖθον τέλος τοῦ μαρτυρίου, περισσεύει τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ καθεσθίσεως, καὶ στέφανον περιθείσης, καὶ ἀνθρωπίνως φλογεζαμένης, καὶ εἰπούσης· Ποτήριον κεκέρασται, καὶ δεῖ σε αὐτὸ πίνειν· ὃ καὶ κατηξιώθη πίνειν ἐπὶ Τραϊανῷ βασιλεῶς, ζῆφει, πρὶ τελειωθείς. Πολλὰ δὲ καὶ μετὰ τὴν αὐτοῦ πρὸς Κύριον ἐκδημίαν γεγόνασιν θαύματα παρ' αὐτοῦ· *Sancti pontificis martyris Phocæ miraculorum patratoris. Fuit hic filius Pamphili et Mariæ in regione Sinopis. Statim vero ab infantia, sancti Spiritus adjutus gratia, miracula cœpit edere, ediditque usque ad supremum spiritum. Unde etiam qui sibi eventurus erat, didicit martyrii finem, apparente columba super ejus caput, ac coronam imponente, humanaque alloquente voce : Poculum temperatum est : illud te oportet bibere. Meruisti revera bibere, imperante Trajano, pro gladio, igni consummatus. Multa vero, post ejus quoque ad Dominum migrationem, facta sunt ab ipso miracula.* Male Surii interpret, ut hoc unum relexam, gladio, et igni consummatus : tanquam utroque consummatus, quod nec Græca volunt, nec facile possit intelligi, ac Actis omnibus adversatur; ex quibus liquet, solo igni, post tormenta varia, quorum victor exstitisset, consummatum fuisse : sic ipsa ab eo relata ex Petro, quibus ait consentire Vincentium, lib. x, c. 62, etc. Græcis item canon od. 7 : Ἐδοκίμασθης ὡς ἐν χωνεῖα, μάρτυς, χροσὸς, μέσον ἐμβληθεὶς ἀσέβηστον φλογεϊδούς, καὶ μηδὲν φλογιζόμενος. Εὐλογημένος εἶ, ὁ Θεὸς μου, κραυγάζων, καὶ Κύριος. Ὁ θεὸς πόθος προσαναφλέγων τὴν καρδίαν σου, θείῳ δροσισμῷ, ἔνδοξε, συντηρεῖ ἐν πνεύματι δαπανώμενον· τῆς

ἀθεῖας δὲ, ἱεραρχᾶ, τὴν ὕλην συγκαίοντα· *Probatu fuisti, o martyr, velut aurum in conflatorio, in mediam calcem vivam ardentem injectus, ac nullo modo combustus : clamansque, Benedicius es Deus meus ac Dominus. Divinus amor, cor tuum abunde urens, divino rore, vir inclyte, in igne conservat consumptum : ac una tecum, o pontifex, impietatis conamentem materiam : qua duplici strophe, duo illa canunt in sancti martyris actis notata, ut in camino primum perseverarit illæsus, tumque in thernis accensis exhalaret animam, tametsi nihil ambusto corpore. Alia strophe insinuant suavem odorem, quem ab igne ac camino illæsus exspiravit : Τὸν σοφὸν ἱεράρχην τιμῶμεν, ὡς ποιμένα πιστῶν καὶ διδάσκαλον· ὅτι ἐν τῷ λειμῶνι τῆς ἀολήσεως ἐξηλύθησε· ῥόδον ἱερῶτατον, καὶ ἡμᾶς τοὺς πιστοὺς κατεμύρισε βολαῖς θαυμάτων τε καὶ πράξεσιν ἐναρέτοις· Sapientem pontificem honore prosequamur, tanquam fidelem pastorem ac magistrum : quod in certaminis prato, sacratissimæ rosæ flos eruperit, nosque fideles, cum miraculorum radiis, tum studiosis actionibus, ceu unguento perfuderit. Haecenus, quod spectat ad Phocam episcopum Sinopensem. Hortulani, quem hic Asterius laudat, sic perstringunt historiam : Μνήμη τοῦ ἁγίου Φωκᾶ τοῦ κηπουροῦ. Οὗτος ἐκ πώλεως ἐγεγόνει Σινώπης, ἀρχαίας καὶ γνωρίμου κατὰ τὸν τόπον· ἐπιτίθευμα δὲ ἦν αὐτῷ στηπλὸν [leg. κήπιον], περὶ ὃ ἡγοράζετο· καὶ ἐργαζόμενος, κοινὰ προσετίθει τὰ θνητά. Ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς ψυχῆς φιλοκαλίαν περὶ πλείονος εἶχε. Διὰ τοῦτο οὐ διέλαθεν· ἀλλὰ καὶ οὗτος ὡς δοῦλος γνήσιος Χριστοῦ ἐμνηύθη τῷ τότε κρατοῦντι. Ἐλθόντες δὲ οἱ ἐγνωρίζοντες αὐτῷ αὐτῷ ζητούμενῳ κατέβυσαν. Οὗς δεξιωσάμενος καὶ ἀναπαύσας ἐπυνθάνετο, τίνες τε ἦσαν, καὶ τὴν αὐτοῦ πόλιν τίνος χάριν κατέβησαν. Οἱ δὲ γνωρίζοντες αὐτῷ τὸ ἀπόρρητον, καὶ ὅτι Φωκᾶν ἐπὶ τιμωρίᾳ ζητοῦσι λαβεῖν. Ἦκουσεν ὁ τοῦ Κυρίου θεράπων, καὶ τὴν ἐτοιμασίαν τοῦ τάφου εὐτρεπίσας, ἐφανερώσων ἐαυτὸν τοῖς ζητοῦσιν. Οἱ δὲ ἐπλάγχθησαν τὰς ψυχάς. Ὁ δὲ καὶ ἔτι παρεκάλει αὐτοὺς πρὸς τὴν τόλμαν τῆς παραινέσεως· καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτιμήθει, ἱερὸν τῷ Θεῷ κεχαριστήριον προσήχθη· *Memoria sancti Phocæ hortulani. Erat hic natus ex urbe Sinope, antiqua ac nobili in ea provincia : ejus studium erat horti cultura, cui vacabat; exercensque, quæ suppetebant apponebat communia. Sed ei animi cultum pluris faciebat. Propterea non diu latuit; sed ut verus Christi servus delatus est imperatori. Cum igitur venissent satellites, apud eum ipsum quem quærebant, diversati sunt. A quibus ille, cum benigne acceptos refecisset, quærebat quinam essent, ac qua de causa in eam urbem venissent. Illi porro arcanum declarant, ut scilicet Phocam ad supplicium quærant. Audivit Domini famulus, præparatisque opportunis ad sepulturam, seipsum quærentibus manifestum fecit. Obstupuerunt illi animis. Is vero ulterius rogabat, ut quod jussi erant audacter præstarent. Itaque capite obtinectus, gratum Deo sacrificium oblatum est : quæ sepe sumpta sunt ex Asterio, nihilque cum Phoca Syro, uti dixi, commune habent.**

οὗτος ὁ κληρὸς τῆς ἀγραφασίας περιῶν ἅπαντας, δίδωσι καθυμέραν τῆς μερίδος τὸν ὠνητήν. Ἐπειδὴν δὲ ὅρμος αὐτοῦς ὑποδέχεται, καὶ εἰς γῆν ἀφίκωνται, μερίζεται τὸ ἀργύριον τοῖς πεινώσι· τοῦτο ἡ μερίς τοῦ Φωκά, πενήτων εὐεργεσία.

Τεθῆσιν τοῦτον καὶ βασιλεῖς τὸν καρτερικώτατον καὶ φιλόθεον, καὶ φιλοτίμοις κειμηλίοις κατακοσμοῦσι τοῦ περιβλέπτου πένητος τὸν ναόν. Φιλονεικοῦσι δὲ οἱ ἐπιγινόμενοι τοὺς πρεσβυτέρους ὑπερβαλέσθαι. Καὶ οὕτω θαυμαστὸν, εἰ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἄνδρες φιλευσεβεῖς, θεσμοῖς καὶ νόμοις σύντροφοι, οὕτως εὐλαδῶς ἔχουσι περὶ τὸν θεράποντα τοῦ Χριστοῦ, ὅποτε καὶ εἰς βαρβάρους ἐβῇ τὸ θαῦμα· καὶ πάντες οἱ ἀγριώτατοι Σκύθαι, ὅσοι δὴ τὴν ἀντιπέρασ τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἡπειρον νέμονται, Μαυώτιδος λίμνης, καὶ ποταμοῦ Τανάιδος πρόδοικοι, ὅσοι τε τὸν Βόσπορον οἰκοῦσι, καὶ ἄχρι Φάσιδος ποταμοῦ παρατείνονται, πάντες οὗτοι δορυφοροῦσι τῷ κηπουρῷ· τοῖς δὲ πᾶσιν ἔουσι καὶ ἐπιτηδεύμασι διεστώτες ἡμῶν, εἰς τοῦτο μόνον ὁμογνώμονες γίνονται, τὴν ἀγριότητα τῶν τρόπων ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἐξημερούμενοι. Εἷς γοῦν ἄρχων καὶ βασιλεῖς ἐκείθεν τὸν στέφανον τῆς κεφαλῆς ἀποθέμενος, χρυσῷ καὶ ἀνθεσι λίθων περιλαμπόμενον, καὶ τὸν θώρακα τὸν πολεμικὸν ἀποδύς, ὕλας ἔχοντα πλούτου (ἀλαζονική γάρ καὶ θρυπτομένη τῶν βαρβάρων ἡ πανοπλία)· ἐπεμψεν ἀμφοτέρω ἀναθήματα, διὰ τοῦ μάρτυρος τῷ θεῷ καὶ δυνάμει καὶ ἀξιώματος καθιερώσας τὰς ἀφορμάς. Πρόδηλον γάρ, ὡς ὁ μὲν στέφανος τῆς βασιλείας ἦν χαριστήριον· ὁ δὲ θώραξ, τῆς κατὰ πολέμους ἰσχύος.

Τὰς δὲ συνεχῶς ἐπὶ τοῦτοις συμβαινούσας εὐεργεσίας διὰ τῶν ἐν ὀνειράσιν ὤψεων, καὶ διὰ τῶν θεραπειῶν, ὧν οἱ κάμνοντες ἀπολαύουσι, πῶς ἂν τις καὶ διηγῆσαιτο, ἀδυνάτου καθεστῶτος ταῖς κατέχαστον ἐνεργείαις ἐπαφίνει τὸν λόγον; Ἡμεῖς τοίνυν ἐνταῦθα λήξαντες, δόξαν τῷ Σωτῆρι προσοίσωμεν, οὗ δοῦλοι πιστοὶ τοσαύτης ἡξιώθησαν χάριτος, ὥστε πρὸς πᾶσαν χρεῖαν καὶ περιστάσιν, κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς δωρεάν, τοὺς ὁμοδόλους εὐεργετῇ· καὶ ταῦτα μετὰ τὴν ἐνθόνδε ἀφίξιν, καὶ τὸν τοῦ σώματος χωρισμόν· ὧν ἡ μνήμη μετὰ τοῦ ἔργου καθ' ἡμέραν διατρέχει πόλεις καὶ κώμας, πανταχοῦ τὸν εὐεργέτην κηρύσσουσα Κύριον· ᾧ πρέπει πᾶσα [δόξα, καὶ] τιμὴ, καὶ κράτος, καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

I.

Ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἀγίους μάρτυρας.

Ἔστιν, ὡς εἰκεν, καὶ παρὰ τῶν σφόδρα δυσμενῶν

A emptionis universos obiens, partis emptorem quotidie suggerit. Postquam autem eos portus exceperit, distribuit famelicis collecta pecunia : idque pars Phocæ est, pauperum beneficentia.

Eum quoque reges admirantur, qui fortissimus religiosusque exstiterit, suspiciendique pauperis ædem sacram, præclaris ac magnificis exornant donariis. Contendunt, qui juniores accedunt, superare veteres. Nec jam mlrum, ut Romani imperii homines pii, quorum vita regitur moribus atque legibus, usque adeo Christi famulum venerentur, cum ad usque barbaros pervenerit admiratio; ferissimique omnes Scythæ, quotquot, inquam, habitant continentem ex adverso Pontis Euxini; accolæ lacus Mæotidis, ac fluvii Tanaidis, ac quicunque incolunt Bosphorum, et ad Phasidem usque fluvium extenduntur; omnes, inquam, hi, obsequium olitori præstent : cumque moribus omnibus ac studiis a nobis differant, hæc una re sola nobis consentiunt, ut eorum feritas morum a veritate mansuescat. Unus certe illinc princeps rexque, coronam capitis deponens, auro ac gemmarum floribus magnifice splendentem, exuensque pretiosæ materiæ bellicam loricam (quippe superba est ac luxuriosa barbarorum armatura), utraque misit donaria, Deo per martyrem potentiæ ac dignitatis consecrans argumenta. Clarum enim est, misisse coronam, ut pro regno gratias ageret : loricam vero, ut pro virtute bellica.

Quæ autem propter hæc continue eveniunt beneficia per visiones in somnis, ac curationes, quas ægroti consequuntur, quo quis modo narraverit, cum sermo ad singula accedere non possit? Nos ergo hic desinentes, Salvatori gloriam offeremus, cujus servi fideles tantam gratiam sunt consecuti, ut in omni necessitate ac casu, pro concessa eis dono conservis suis benefaciant : idque postquam ab humanis excesserint, fuerintque separati a corpore. Quorum memoria efficax, quotidie pervadens civitates ac vicos, ubique benefactorem Dominum prædicat : quem decet omnis gloria, honor, et potestas, ac magnificentia, nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

X.

Encomium in sanctos martyres (49).

Licet, ut videtur, etiam a vehementer infensis et

(49) Ex biblioth. cardinal. Columnæ, n. 12, exscribente ac communicante R. P. Jac. Sirmundo. — Opportune tandem detectam, ac humanissime a doctissimo perinde, ac humanissimo viro R. P. Jacobo Sirmundo communem factam, cum vix non prælum Asterii reliqua excudisset, quo tandem loco maxime desiderabam, ac post Phocæ martyris encomium, ponere licuit. Titulus quidem communis est; velut dicta sit in martyres absolute, quorum Græci post Pentecostem diem celebrem habent, uti

fere nos in capite Kalendarum Novembrium, festum Omnium Sanctorum : re tamen vera dicta est, in certos quosdam martyres, ac velut urbis tutelares, in qua tunc Asterius egeret : quos ille præcipuos inter martyres indicat, cum eorum κορυφαίους καὶ προστάτας, ipso statim exordio vocat. Forte exciderunt nomina propria illorum martyrum, in quorum hæc Natalitiis Asterius oraverat; vel etiam mota sunt ab eo, qui tractatum sibi reposuit ac suæ Ecclesiæ, pro die festo omnium martyrum. Commem-

implacabilibus inimicis, lucrum aliquod vel maximum capere : ac cum reliqua vitæ experientia probat, tum quæ modo sunt celebrata. Nisi enim diabolus Christianos persecutus esset, ac adversus Ecclesiam bellum suscepisset, nullos haberemus martyres : iis autem non exstantibus, mœsta ac nihil hilaris festaque vita nobis ageretur. Quid enim sollemnibus hisce conventibus comparari queat ? Quidve adeo venerabile ac præclarum, quam ut urbem totam mœnibus effundi videas, atque ad sacrum locum procedere, pura illic sincerissimæ pietatis mysteria celebraturam ? Porro vera pietas est, ut eos veneratione ac honoribus prosequamur, qui forti pro Domino animo tormenta passi sunt, ac adversum mortis supremum discrimen decertaverunt ; quorum principes sunt, ac duces, qui nos hodie in concionem vocarunt ; viri nimirum, præclara mortis titulo immortales ; vitæ contemptu, perpetuo viventes ; quique regnum sanguine commutarint, ac carnis insidias in beneficium vertirint. Sic plane, cum bona voluntas aurigæ instar præderit homini ; sibi que ejus appetitus omnes ac agitationes subjugaverit, ac velut habenas, animi cogitatus attente sobrieque pertenderit, exstimulando ignaviam, ac nimiam incitationem cohibendo, conjunctus existat.

Itaque habemus martyres, qui nedom vitæ probe instituendæ magistri sint, sed qui etiam peccati accusatores. Quæ autem martyr ratione accuset, ac vocet in crimen, ita accipe : Cum ille per constantiam flammæ ignis victor exstiterit, quidni tu luxuriam castitate domas ? Cum martyr nullam divitiarum ac pecuniarum, quas dimittebat, rationem habuerit, quidni tu justitiæ causa paucos nummos contemnis ? Cum martyr noluerit genus ac familiam prælatum Deo, sed ab uxore, liberis, charissimus abjunctus sit ; quidni tu impensiores castigas affectum : quinimo, propter aliqua tibi forte necessitudine conjunctas personas, justitiam conculcas, nec Dei timorem reputas ? Cum martyr Numinis causa ipsum exuerit corpus, quidni tu vel modicam tunicam, qua nudum tegas, contemnis ? Hæc sibi ex adverso composita, nostram arguunt morum pravitatem. Vel ergo sanctos, ut magistros, revereamur ; vel ut accusatores timeamus ; iisque ipsi consentaneam exhibeamus vivendi rationem, quos honore prosequimur : atque in eum etiam modum Deo obediamus, in quem illi obtemperaverunt mandatis, ac promissa firmiter speraverunt.

Spes namque spiritualium bonorum, proba admodum fortitudinis ac tolerantiae existit doctrinæ ; quæ nimirum, velut idoneum pignus, certa que arrhabo animis insidens, periculum omne impercussos jubet aspicere, ac reipsa ferre strenue. Atque id, consentanea maxime ratione. Sic enim fere hominibus natura comparatum est, ut iis laboribus, qui-

καὶ ἀδιαλλάκτων ἐχθρῶν ὠφεληθῆναι τὰ μέγιστα· καὶ τοῦτο δείκνυσιν, ἥ τε ἄλλη τοῦ βίου πείρα, καὶ τὰ ἀρτίως τελούμενα. Εἰ μὴ γὰρ ἐδίωξεν Χριστιανούς ὁ διάβολος, καὶ τὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἥρατο πόλεμον, οὐκ ἂν εἶχομεν μάρτυρας· μαρτύρων δὲ μὴ ὄντων, σκυθρωπὴς ἡμῶν ὁ βίος ἐγίνετο καὶ ἀνέορτος. Τί γὰρ ἀντάξιον τούτων τῶν πανηγύρεων ; τί δὲ οὕτως σεμνὸν καὶ πάγκαλον, ὥς τὸ πόλιν ὅλην ἰδεῖν, παγγενῇ ἐκφοιτῶσαν τοῦ ἁγίου, ἱερὴν δὲ τόπον καταλαμβάνουσαν, εὐσεβείας ἀληθεστάτης τελεῖν καθάρᾳ μυστήρια ; Εὐσεβεία δὲ ἀληθής, τὸ προσκυνεῖν τε καὶ τιμᾶν τοὺς δι' ἐκείνον πάθῃ καρτερώς ἐνεγκόντας, καὶ παρατεταγμένους πρὸς τὸν ἐσχατον τοῦ θανάτου κίνδυνον· ὧν κορυφαῖοι καὶ προστάται τυγχάνουσιν οἱ σήμερον ἡμῶς δημαγωγήσαντες· ἄνδρες διὰ καλὸν θάνατον, ἀθάνατοι· διὰ τὸ καταφρονῆσαι ζωῆς, ζῶντες ἀεὶ· τοῦ αἵματος τὴν βασιλείαν ἀλλάξαντες, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν σάρκα εὐεργέτην τῆς ψυχῆς ἀποφύαντες. Οὕτως προαίρεσις ἀγαθὴ, ὅταν ἡνίχου δίκην ἐφροσῶσα ἡ τῷ ἀνθρώπῳ ὑποξέουσα δὲ αὐτῇ τὰς ὁρμὰς πάτας καὶ τὰ κινήματα, καὶ προσεχόντως ὡς ἡνίας διατείνῃ τοὺς λογισμοὺς, ἀργίαν νύττουσα, καὶ δξύτητα ἁμετρον ἀναστέλλουσα· οὐχ οἷον τε ἄτακτον ἢ ἐπικίνδυνον γενέσθαι τοῦ βίου τὸν ὁρμόν.

nequit fieri ut vitæ cursus incompositus, ac periculo

Ἐχομεν τοίνυν τοὺς μάρτυρας, οὐ διδασκάλους μόνον ἀγαθῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ κατηγοροὺς τῆς ἁμαρτίας. Πῶς δ' ἂν γένοιτο μάρτυς κατηγορὸς, ἄκουσον· Εἰ ἐκεῖνος ἐνίκησε φλόγα πυρὸς τῇ καρτερίᾳ, σὺ πῶς πορνείαν οὐ δαμάξεις τῇ σωφροσύνῃ ; Εἰ ὁ μάρτυς οὐκ ἐλέησε πλοῦτον ὃν ἠφίει καὶ χρήματα, διὰ τί σὺ ὀλίγου οὐ καταφρονεῖς ἀργυρίου ὑπὲρ δικαιοσύνης ; Εἰ ὁ μάρτυς γένος Θεοῦ οὐ προετίμησεν, ἀλλ' ἀπεξέχθη γυναικὸς, παιδῶν, φιλάτων· πῶς σὺ οὐ κολάζεις τὴν προσπάθειαν, διὰ δὲ πρόσωπα, τυχὸν σχέσιν πρὸς σὲ οἰκειότητος ἔχοντα, ὑπερπηδῇς τὸ δίκαιον, καὶ τοῦ Θεοῦ τὸν φόβον παραλογίζῃ ; Εἰ ὁ μάρτυς τὸ σῶμα διὰ Θεὸν ἐξεδύσατο, πῶς αὐτὸς ἐνὸς οὐ καταφρονεῖς χιτῶνίσκου εἰς σκέπην γυμνοῦ ; Ταῦτα ἀλλήλοις ἀντεξεταζόμενα τὴν ἡμετέραν δυστροπίαν ἐλέγχει. Ἡ τοίνυν ὡς διδασκάλους τοὺς ἁγίους αἰδεσθῶμεν, ἢ ὡς κατηγοροὺς φοβηθῶμεν· δείξωμεν δὲ τὸν ἐαυτῶν βίον τοῖς τιμωμένοις ἀκούουθον· πεισθῶμεν δὲ καὶ ἡμεῖς οὕτως Θεῷ, ὡς οἱ ἅγιοι ταῖς ἐντολαῖς ἐπειθάρχησαν, καὶ τὰς ἐπαγγελίας βεβαίως ἥλπισαν.

Ἀγαθὴ γὰρ σφόδρα διδασκαλὸς ἀνδρείας καὶ καρτερίας ἡ τῶν ἀγαθῶν τῶν νοητῶν ἐλπίς· ἥτις ὡς ἐνέχυρον ἀξιόπιστον καὶ ἀρραβῶν ἀσφαλὲς ἐγκειμένη τοῖς λογισμοῖς, πάντα κελεύεται κίνδυνον ὁρᾶν ἀκαταπλήκτως, καὶ φέρειν ἐν τῇ πείρᾳ γενναίως· καὶ τοῦτο ἀκολούθως συμβαίνει. Φύσει γάρ πως ἐλάττω μιν ἄνθρωποι μαλακίξασθαι ἂν καὶ χαυνῶσθαι

dat Vossius hanc hom. in not. ad II S. Ephræm in *Martyres*, in ipsa repertam bibliotheca Columnensi,

ex qua sibi Pater Sirmondus exscripserat, quibus primus annis Romæ agebat.

πρὸς τοὺς ἀγεράστους τῶν πόνων· ἐβρώμενως δὲ τοὺναντίον ἐκείνων ἀντιλαμβάνεσθαι, τῶν ἅθλα καὶ τιμὰς τέλος εἶσιν. Διὸ πάντες μάρτυρες τῷ εὐαγγελικῷ γράμματι προσέχοντες τὸν νοῦν, ἐν ᾧ προτρέπων τοὺς ἱεροὺς ἀθλητὰς καὶ φιλοθέους ὁ Κύριος λέγει· Ἐάν τις ὁμολογήσῃ με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου. Ὑπὲρ ταύτης τῆς ὁμολογίας ἤνεγκαν ἀτρέπτοις τοῖς λογισμοῖς σιδήρον τετρηγμένον, καὶ πυρκαϊᾶς ἐπέβησαν, καὶ θηρίων στόμασιν ἐκδοτον τὸ σῶμα παρέσχον, καὶ τοὺς νώτας ἕκαστος ὑπέβηκεν μάστιγι, καὶ ταῖς ἀκμαῖς τῶν δυνάων τὰς πλευρὰς ἐταράχθησαν³⁷, δεσμῶν τῶν διὰ σιδήρου ἠνέσχοντο, καὶ δεσμοτηρίων ἤνεγκαν σκοτεινὰ καταγῶγια· ἐπέβηθησαν δὲ λιμῶ, καὶ δίψει· κατεξηράνθησαν· παρέβησαν δὲ ἡ³⁸ λίθους τὰ πρόσωπα τοῖς βαπίζουσιν· ἤκουσαν τῶν ὕδρεων ὡς κωφοί· ἐσιώπησαν πρὸς τοὺς ὀνειδίζοντας καὶ λοιδορούμενους ὡς ἄλαλοι· δῆμοις καὶ θεάτροις ἐνεπομπεύθησαν· περιττήθησαν ἀγορᾶ καὶ ἀμφοδοῖς ἐν ὀλογύμοις τοῖς σώμασιν· οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, τὸ σχετικώτατον. Ἄλλοι πυρὶ κατεφλέχθησαν· ἕτεροι διὰ χειμῶνος ἐπάγησαν· ποικίλοις τρόποις τὰς ἀριστείας ἡμῖν κατεμερίσαντο, ἵνα πεσόντες νικήσωσιν.

Διὰ τοῦτο τὰ εὐσεβῆ σώματα σεμνῶς περιστελλαντες, τὰ σκεύη τῆς ἐκλογῆς, τὰ τῶν μακαρίων ψυχῶν ὄργανα, τὰς οἰκίας τῶν φιλοσόφων ἐνοίκων, ὡς κειμήλια πολυτίμητα τῷ παντὶ βίῳ φυλάσσομεν, φρουροῦμεν δὲ αὐτοῖς ὡς ἡμετέροις πλεονεκτήματιν, καὶ τοῖς μάρτυσιν ἡ Ἐκκλησία τετελείχεται ὡς πόλις ἐπιλείται γενναίοις, καὶ πάνδημοι πανηγύρεις ἀθροίζονται, καὶ τῆς θυμηδείας τῶν ἑορτῶν ἀπολαύομεν. Οἱ δὲ ταῖς ἀνθρωπικαῖς περιστάσεσιν ἢ συμφοραῖς πιεζόμενοι, ὡς ἐπὶ τι χρησφύγετον τὰς ἀναπαύσεις τῶν τρισμακαρίων σπεύδουσιν. Πρὸς αὐτοὺς τῶν εὐχῶν καὶ αἰτημάτων, διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς παρρησίας, ποιοῦμεν. Ἐντεῦθεν πεγναὶ λύονται, καὶ ἱατρεύονται νόσοι, καὶ ἀρχόντων ἀπειλαὶ κοιμίζονται· πασῶν δὲ τῶν ταραχῶν καὶ χειμῶνων τοῦ βίου λιμένες εἰσιν εὐδοίαι, οἱ ἱεροὶ τῶν μαρτύρων σπηλαί.

Οὕτως πατήρ, ἡ μήτηρ ἀραμένη τὸν ἀβρώστον παῖδα, καὶ περιστελλασα ταῖς ἀγκάλαις, παρatreχεί μεν ἱατρεῖα καὶ ἱατροὺς, ἐπὶ δὲ ἀτεχνον καταφεύγει βοήθειαν· καὶ πρὸς ἕνα τῶν μαρτύρων ἐλθοῦσα, δι' ἐκείνου τῷ Δεσπότη προσάγει τὴν αἴτησιν, τοιαύταις κεχρημένη πρὸς τὸν μεσίτην φωναῖς· « Παθὼν διὰ Χριστὸν, πρέσβευσον ὑπὲρ πάθους καὶ νόσου. Ἐχων παρρησίαν, χρῆσον λόγον τοῖς ὁμοδόμοις. Εἰ καὶ τὸν ἡμέτερον βίον ἀπέλειπες, ἀλλὰ γοῦν οἶδας τὰ πάθη τῆς ἀνθρωπότητος· παρεκάλεσας καὶ σύ ποτε μάρτυρας πρὶν γενέσθαι μάρτυς. Τότε ζητῶν ἐλάμβανες, νῦν ἔχων χάρισαι. Εἰς τὸ γέρας τὸ σὸν, αἴτησον τὸ κέρδος ἡμῖν. Ἰαθεῖμεν τῷ σπῷ μῶλωπι, ὡς τῷ τοῦ Χριστοῦ ὁ κόσμος. » Ἄλλος ἐπὶ γάμον σπεύδων, προοίμιον ποιεῖται τῶν θαλάμων τὴν ἐν μαρτυρίῳ

A bus nihil præmii propositum sit, molles ac resoluti efficiamur; eosque vicissim vegeti ac alacres adeamus, qui præmia ac honores finem habent. Quamohrem universi martyres, evangelicæ illi Scripturæ animum adhibentes, qua Dominus sacros pugiles ac Dei amantes hortatur, dicens: *Si quis confitebitur me coram hominibus, confitebor eum coram Patre meo*³⁹, pro ea confessione, immotis animis acutum ferrum tolerarunt, ac rogos conscenderunt, corpusque ferarum faucibus vorandum præbuerunt, ac quique dorsa virgis subjecerunt, lateraque ungularum aculeis laniati fuerunt; ferrea vincula pertulerunt, tenebricososque carceres domicilium habuerunt; famis necessitate oppressi sunt, ac siti extabuerunt; instar lapidum, facies cædentibus exposuerunt; injurias, ut surdi audierunt; velut muti, ad eos qui probris ac sannis exciperent, siluerunt; mediis populis ac theatris ignominia producti sunt; toto nudato corpore per forum ac plateas fuerunt circumducti; nec viri tantum, sed etiam feminæ, quod miseriam omnem vincere videatur. Alii igne fuerunt combusti, alii hiemis gelu obrigherunt, variis modis præclara nobis facinora partiti sunt, quo cadentes, ac morte, victores efficerentur.

Idcirco pia corpora decenti ornatu componentes, benedictionis vasa illa, beatorum animorum organa, philosophorum hospitum domos, ceu pretiosissima pignora in omne sæculum conservamus, iisque, tanquam præcipuis donis nostris munimur, ac Ecclesia, martyrum satellitio, haud secus atque civitas armatorum manu, protegitur, cogunturque celebres populi totius conventus, ac solemnitatum jucunditatem percipimus, ac iis recreamur. Qui humanæ vitæ adversis casibus ac calamitatibus vexantur, velut ad asylum quoddam ac perfugium, ad ter beatorum requiem ac solatia, festine accedunt. Precum illos ac orationum intercessores adhibemus, propter excellentem, qua pøllent, fiduciam. Iis præsidii levantur paupertatis incommoda, curantur morbi, ac principum minæ sedantur, omniumque sæculi turbinum ac tempestatum tranquillius portus, sacra martyrum delubra existunt.

In hunc modum pater, seu parens altera, infirmam prolem tollens, atque in ulnas suscipiens compectensque, medicas quidem officinas, ac medicos transeurrit, ad auxilium vero artis expers confugit, atque ad unum aliquem martyrum adiens, per eum Domino orationem offert, verbis ejusmodi compellans eum, quem mediatorem asciscit: « Qui propter Christum es passus, intercede pro passione morboque. Qui fiducia polles, conservis commoda sermonem. Tametsi desiisti in humanis esse, at nosti quæ sint passionēs ac morbi humani generis. Tu quoque quoniam martyres obsecrasti, priusquam ipse martyr exsisteres. Accepisti tunc quæreres; modo cum habeas, largire. Tui præmii cumulo postula, quod nostro cedat incommodo. Tuo sanemur livore,

³⁷ Lex. ἐταράχθ. ³⁸ ἡ. ὡς. ³⁹ Matth. x, 32.

uti mundus livore Christi. Alius ad nuptias pergens, thalami exordium facit, quas in martyriis preces fundit. Quis item in procinctu navigationis, non prius navis rudentes solvit, quam maris Dominum per martyres invocaverit; mendicorum porro populi, ac pauperum turmæ, martyrum requiem ac refectionem lares communes habent. Ubique autem terrarum ac maris decantantur martyres. Id plane congrue atque merito: non enim communi ratione gesserunt justitiam, sed ipso corpore bajularunt crucem; non disperserunt pecunias, sed sanguinem effuderunt; non miserati sunt pauperem, sed nec sui ipsorum sunt miserti; non inviserunt afflictum in carcere, sed ipsi catenas portaverunt. Quamobrem eam gloriam ac honorem consecuti sunt, quæ æquis modis patientiæ ejusmodi ac malis responderet.

In hunc itaque modum martyres: at ubi eorum tyranni ac occisores, qui alta sapiebant, ac superba comminabantur; qui super excelsos thronos sederunt, nec suum principem agnoverunt? Rugierunt leonum instar: pardis velocius cucurrerunt, ursis ferocius discerperunt, velut lupi sanguinem effuderunt, tanquam vulpes dolum fecerunt. Ii vero tales jacent ipsis mortuis abominabiliores. Vitam suam oblivione obtexerunt, infernum habent sepulcrum, titulumque impietatem, ac memoriam infamiam; incassum eos poenitet, frustra gemunt. Eos autem, quos illi dehonestarunt, sempiterna exceperit memoria, ac laus senii expers. Quandiu enim rerum gestarum narrationem atque honores, ætate juniores a senioribus suscipiunt, avusque nepoti, sive etiam pater filio, eorum tradunt cultum, immortalē laudem efficiunt: ac ceu inviolabilem quandam hereditatem, hæc sæculo celebritates per successiones conservatas transmittunt: quin rem quoque multis hereditate chariorem. Nam hereditatis bona, vel fur abstulerit, vel hostis acceperit spoliū locū, vel rerum adversus casus evacuaverit: virorum autem sanctorum memoriæ festam lucem, nullus exciderit annus, quandiu anni erunt, ac curret tempus, cælumque habebit solem, ac terra pascet suas animantes, mareque item proprias: quinimo, ut verius dicam, his quoque cessantibus elementis, tametsi putent aliqui, nunquam tamen martyrum ac justorum gloria exstinguetur, nec cum creato mundo visibili morientur, quæ eorum celebris memoriæ sunt; quin et majori tunc decore humana natura.

Licet autem incredulis, ac iis qui de futura spe nostra ambigunt, ex iis quæ ævo hoc aguntur, certa bonæ nostræ expectationis accipere pignora. Ecce enim per universum orbem impletus est Christi athletarum circulus, nec est locus ullus, quo non eorum memoria habeatur; annique tempora omnia, terræ donis ac frugibus potiora pugilum gesta, celebraturis ac festa agentibus conferunt. Quocirca ut aliquis sedulus esset martyrum amans, atque

εὐχὴν· καὶ τις εἰς πλοῦν ἐπιεγόμενος, οὐ πρότερον τῆς νεὸς λύει τὰ πείσματα, πρὶν ἂν τὸν τῆς θαλάσσης Δεσπότην διὰ τῶν μαρτύρων ἐπικαλέσεται· πτωχῶν δὲ φυλαὶ καὶ πενήτων ἔσμοι κοινὴν ἐστίαν κέκτηνται τῇ τῶν μαρτύρων ἀνάπαυσιν· ἄδονται δὲ πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης οἱ μάρτυρες. Εἰκότως, καὶ πρὸς ἁγίαν. Οὐ γὰρ, ὡς πολλοὶ, τὴν δικαιοσύνην κατῴρωσαν· αὐτῷ δὲ τῷ σώματι τὸν σταυρὸν ἐδάστασαν· οὐ χρήματα ἐσχόρπισαν, ἀλλ' αἷμα ἐδέχον· οὐ πένητα οἰκτεῖραν, ἀλλ' ἑαυτοὺς οὐκ ἠλέησαν· οὐκ ἐν δεισμοτηρίῳ τὸν κεκακωμένον ἐπεσκέψαντο, ἀλλ' αὐτοὶ τὰς ἀλύσεις ἐφόρεσαν. Διὰ τοῦτο τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς κακώσεως ἀντὶδρόπον τὴν δόξιν καὶ τὴν τιμὴν ἐκαρπώσαντο.

B

Οἱ μὲν οὖν μάρτυρες οὕτω· οἱ δὲ τούτων τύραννοι καὶ φονεῖς τοῦ, οἱ τὰ ὑψηλὰ φρονήσαντες, καὶ τὰ ὑπερήφανα ἀπειλήσαντες, οἱ ἐπὶ θρόνων μετεώρων καθήμενοι, καὶ τὸν ἑαυτῶν ἄρχοντα μὴ γνωρίζαντες; Ἐβρυχέσαντο ὑπὲρ τοὺς λέοντας, ἔδραμον ὑπὲρ τὰς παρδάλεις, ἐσπάραντο ὑπὲρ τὰς ἄρκτους, ἐξέχεαν αἷματα κατὰ τοὺς λύκους, ἐκακούργησαν ὡς αἱ ἀλώπεκες. Κεῖνται τῶν ὄντων νεκρῶν μυσαρῶτεροι, λήθη ἐκάλυψαν τὴν ζωὴν αὐτῶν· ἔχουσι δὲ τάφον τὸν ἄδην, καὶ στήλην τὴν ἀσέβειαν, καὶ μνήμην τὴν ἀτιμίαν· μετανοοῦσιν ἀνόνητα, στένουσιν ἀπρακτα. Τοὺς δὲ παρὰ τούτων αἰκισθέντας διεδέξατο μνήμη ἀληθοῦς, ἀγῆρως ἑπαινος. Τὰ γὰρ διηγήματα καὶ τὰς τιμὰς οἱ μεθελικέστεροι παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ὑποδεχόμενοι, καὶ πάππος ἐγγόνῳ, ἢ πατὴρ παιδί παραδιδόντες τὴν εἰς αὐτοὺς θεραπείαν, ἀθάνατον ποιοῦσι τὸν ἑπαινον· καὶ ὥσπερ τινὰ κληρονομίαν ἄστυον τὰς ἐορτὰς ταύτας ἐν διαδοχαῖς σώζει ὁ βίος, ἢ μᾶλλον καὶ κληρονομίας τιμιώτατον ἡ χρῆμα. Κληρονομίας μὲν γὰρ τὰ καλὰ, ἢ ληστῆς ἀφελιστο, ἢ πολέμιος λάφυρον ἔλαβεν, ἢ περίστασις πραγμάτων ἐκένωσεν· ἀγίων δὲ ἀνδρῶν ἐορτὴν οὐδεὶς ἐκκόψει ἐνιαυτὸς, μέχρις ἂν ὦσιν ἐνιαυτοὶ, καὶ χρόνος τρέχει, οὐρανὸς ἔχη τὸν ἥλιον, καὶ γῆ βόσκει τὰ ἔρβια ζῶα, καὶ θάλασσα τὰ ἐξάεργα. Τὸ δὲ ἀληθὲς εἰπεῖν, καὶ τῶν στοιχείων πυσσαμένων τούτων, καὶ τισι δοκεῖ, μαρτύρων καὶ δικαίων οὐ σεσησῆσται δόξα, οὐδὲ συναποθνήσκει τῇ δημιουργίᾳ τὰ κατ' ἐκείνους· ἀλλὰ τότε καὶ μέλλον ἀνθρώπουσιν, πρὸς τὴν ἀφάρτον ζωὴν μετακοσμηθείσης τῆς ἀνθρωπότητος.

D

Flarebunt, transmutata in vitam incorruptam humana natura.

Ἐξεστὶν δὲ τοῖς ἀπίστοις, καὶ περὶ τῆς μελλούσης ἐλπίδος ἡμῶν ἀμφιβάλλουσιν, ἀπὸ τῶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ πραττομένων, τῆς ἀγαθῆς προσδοκίας ἡμῶν λαβεῖν βέβαια τὰ ἐνέχυρα. Ἰδοὺ γὰρ πεπληρωται παρὰ τῆς οἰκουμένης κύκλος τῶν ἀθλητῶν τοῦ Χριστοῦ, καὶ πᾶς τόπος ἔχει τῶν ἀγίων τὴν μνήμην· πάντες δὲ καιροὶ κρείττονα τῶν ἀπὸ γῆς ὄρων καὶ βλαστημάτων, τὰ τῶν ἀγωνιστῶν τοῖς ἐορτάζουσιν χαρίζονται διηγήματα. Ὡς εἰ τις ἦν σπουδαῖος τῶν

⁶⁰ ἴσ. τιμιώτερον.

μαρτύρων φίλος, ἔθετο δὲ φροντίδα τοῖς τῶν ὅλων πανηγυρίζειν πάθεσιν, οὐκ ἂν ἡμέραν παρήλθεν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἀνέορτον. Πᾶσαι γὰρ ἔχουσι κρείττονα τοῦ ἡλιακοῦ κύκλου κόσμον, πᾶ τῶν γενναίων ἀνδραγαθήματα. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τοῖς καλοῖς ἀντιτεταγμένος, σφοδρὸν πρὸς τὸ μυστήριον Χριστιανῶν ἐπηρίσατο, πάντας δὲ πάσων τῇ κόνει, τοῖς ἰδίῃς φρονήμασι χωνύειν ἐσπούδαζεν. καὶ μάτην ἐνασχολεῖν τοῖς ἐπιτηδεύμασι τοῦ πηλοῦ· ἀρίστων ἀνδρῶν πλῆθος· ὁ Θεὸς ἀλείψας τοῖς παραγγέλμασι, καὶ παιδοτριβήσας πρὸς καρτερίαν καὶ δύναμιν, ἀντέστησεν τῷ ἀναιδεῖ καὶ ἐπιβούλῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Οὗτοι δὲ καὶ νῦν ἡγωνίσαντο, καὶ οὐ τὸν συνήθη ἀγῶνα. Οὐ γὰρ τυπτοντες ἢ ῥηγνύντες ἐκράτησαν· ἀλλὰ πάσχοντες ἵρυσσεν καὶ σφαζόμενοι.

Καὶ ποῖον, ἔρεῖς, ὁ ἀκρατὴς, κράτος πολέμου; τίς δὲ εὐδοκίμησις αὕτη. τὸ σπρεβλωθῆναι καὶ μαστιγῇθῆναι, καὶ πρὸς γε διὰ πυρὸς, ἢ ξίφους, ἢ κακώσεως δεσμητηρίων καταλῦσαι τὸν βίον; Ἀλλὰ μάθε, ὡς οἱ ὑπὲρ εὐσεβείας πόλεμοι, ἀπεναντίου κατορθοῦνται τῶν ἄλλων. Οἱ μὲν γὰρ ἐν τῷ φονεῦσαι τὴν ἀριστείαν ἔχουσι· οἱ δὲ, διὰ τοῦ παθεῖν καὶ πεσεῖν ἐνεργοῦνται τὴν νίκην. Παρρησία δὲ δικαίων ἐκτελεῖ τὰς ὑπὲρ τοῦ κόσμου πρεσβείας· καὶ ἔλαθεν ὁ ἐχθρὸς τοῖς ἐναντίοις περιπεσὼν, ἢ ἐβούλετο. Ὅσους γὰρ ἔσφαξεν μαρτυρήσαντας, τοσούτους ἀνθρώπων βοηθοὺς παρεσκεύασεν. Καὶ ἐπὶ πάσης δὲ πράξεως τοῦτο πάσων εὐρίσκειται· ὅθεν ἐμποδίζεῖν οἴεται τὴν εὐσεβείαν, κατασκευάζει τῆς εὐσεβείας τὴν αὐξησιν. Τῷ γὰρ μωρῷ καὶ ἄφρονι, εἰς τοῦναντίον ὁ σφδρὸς Θεὸς περιστήσῃ τὰ βουλευματα. Καὶ τοῦτο τοῖς πράγμασιν ἐκάστου καιροῦ παρακολουθῶντες εὐρίσκομεν, τὴν ἐκθεσιν τοῦ Μωϋσέως, τὴν πράσιν τοῦ Ἰωσήφ. Εὐθύς ἐν ἀρχῇ τὸν δεῦτερον ἀνθρώπον τὸν Ἀβελ ἐφόνευσεν, ἵνα τῶν εὐσεβῶν ἐκχύσῃ τὸ σπέρμα, καὶ τοῦμπάλιν ἐγένετο. Ἐκτοτε γὰρ ἀνδροφόνῳ μισοῦνται σφοδρῶς, ἐξ οὗ Κάιν παρὰ τοῦ Θεοῦ κατηρῶν. Τὸ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἐνήργησεν εἰς Ἰουδαίους ὁ Σατανᾶς, ἵνα σταυρώσωσιν αὐτόν. Τὸ αὐτὸ δὴ καὶ ἐπὶ τοῖς μάρτυσι πέπονθεν, ὡς καταφρονοῦσι πολλοὶ ὑποδαίς ἀνείας⁴¹, ἐξευτελίζοντες αὐτῶν τὸ ἀξίωμα. Οὐκ ἀνθρωπὸς ἐστίν; οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ τὸ σῶμα; οὐκ ἐν ὀλίγοις λειψάνοις, καὶ τοῦτοις ἐγκλωσμένοις, αὐτῶν ἡ μνήμη; Μάλιστα δὴ ταῦτα Ἕλληνας καὶ Εὐνομιανοὶ φασιν· εἰπόμεν δὲ πρὸς ἀμφοτέρους.

Ἡμεῖς μάρτυρας οὐ προσκυνούμεν, ἀλλὰ τιμῶμεν, ὡς γνησίους προσκυνητὰς Θεοῦ· οὐ σέβομεν ἀνθρώπους, θαυμάζομεν δὲ τοὺς ἐν καιρῷ πειρασμῶν καλῶς σεβασθέντας Θεῷ. Ἐν θήκαις φιλοκάλοις ἀποτιθέμεθα, καὶ οἴκους τῆς ἀναπαύσεως ἐγείρομεν, ταῖς κατασκευαῖς μεγαλοπρεπεῖς, ἵνα ζηλώσωμεν ὡς τῶν καλῶς τελευτησάντων τιμὰς· οὐκ ἄμισθον δὲ τὴν εἰς αὐτοὺς σπουδὴν ἐπιδεικνύμεθα, ἀλλὰ τῆς προστασίας αὐτῶν τῆς πρὸς Θεὸν ἀπολαύμεν

omnium passionibus, festi vellet celebritate litare, ne diem quidem in anno non festum præteriret. Universi etenim solari ipso globo illustriorem mundum, præclara strenuorum virorum facinora habent. Quia enim is, qui bonis adversatur, vi maxima Christianorum moliebatur pessundare mysterium, universosque furfuribus aspergens, sensis suis ac affectibus obruere nitebatur, ac casso labore, luti operibus occupare; strenuorum Deus virorum copiam monitis instruens, atque ad tolerandum ac virtutis edendum specimen, erudiens informansque, impudenti illi, ac insidiis humanum appetenti genus, objecit. Hi vero novum desudarunt, ac nihil consuetum certamen. Nec enim cædendo ac acies perfringendo victores exstiterunt, sed patiendo atque B occisi strenue habuerunt.

Qualis vero, inquires, auditor, belli victoria? Quodnam autem genus illud facinoris, ut tormentis quis ac verberibus subjiçatur; ad hæc autem, ut igni, vel gladio, aut carceris maceratione finiat vitam? Verum noveris, quæ bella suscipimus pietatis ergo, secus geri atque alia. Nam alia quidem bella, in cælibus ac strage hostium, fortitudinis specimen habent; hæc autem certantium passione ac morte victoriam pariunt. Porro sancti, præ ea qua polleant fiducia, mundi intercessores existunt, nesciensque hostis, in eorum quæ habebat proposita, contraria incidit. Quot enim martyrio perfunctos occidit, tot hominum adjuutores fecit. Videasque, in omnibus quæ designavit, hoc ipsum passum esse. Unde putat pietati se impedimentum allaturum; inde augmentum pietati acciscit. Dei namque sapientia, stulto illi ac insano consilia in contrarium vertit, idque ita, cujusque temporis res gestas recolentes, habere invenimus; puta, Moysis expositionem, venditionem Josephi. Statim in principio secundum hominem Abelem occidit, quo piorum excinderet semen; secus autem evenit. Ab eo enim tempore, quo Deus maledixit Cain, gravi homicidæ odio habentur. Sic in Christo, quem Satanas cruci affigendum in Judæorum animos immisit. Hoc utique ipsum illi in martyribus accidit, quorum plures subterraneas memorias spernunt, eorum elevantes ac vili pendentes dignitatem. Nonne, inquirunt, ille homo est? nonne corpus absumptum est? nonne eorum memoria in pauculis reliquiis, iisque sepultis posita est? Hæc plane gentiles objiciunt, ac Eunomiani; nos vero ad utrosque dicamus.

Nos minime gentium adoramus martyres, sed tanquam veris Dei adoratoribus habemus honorem. Non colimus homines; sed eos admiramur, qui tempore persecutionum in Dei præclare cultum absumpti sunt. In loculis ac sepulcris pulchre elaboratis deponimus, structurisque magnificas eorum requietionis excitamus domos, ut eorum qui præclare vita functi sunt, honores æmulemur. Nec vero mercede vacuum in eos exhibemus studium, sed

⁴¹ ὑποδαίς, μνείας.

eorum apud Deum patrociniū fruimur. Quia enim non valent nostræ preces Deum inflectere, ac impetrare necessitatis tempore, ac molesta calamitate: quippe cum nostra oratio non obsecratio sit, sed delictorum commemoratio, idcirco ad conservos confugimus Domino charissimos, ut pro quibus egregie ac ex virtute egerunt, nostris illi delictis medeantur. Quodnam ergo istud crimen, ut martyribus honorem habentes, ipsi quoque placere Deo studeamus? quod, inquam, crimen, ut ad patronos confugiamus? Sed et tua deinceps exquiramus, num qui accusas, ipse sis ab omni mundus crimine. Qua id vero ratione, cum sexcentos mortuos homines, non honore prosequaris, sed ut deos adores?

Nonne tu Cererem ac Proserpinam, pro tua amentia, deorum honore auxisti, duoque muliebria templa exstruxisti, ac honoras victimis feminas, varique omni cultus genere adoras? Nonne tuæ religionis velut caput ac summa, mysteria sunt in Æleusiniā, ac populus Atticæ, Hellasque universa, celebrandæ causa vanitatis pariter concurrunt? Nonne illic obscurus ille descensus, ac honesta illa sacerdotis ac vatis, cum femina sacerdote colloquia, solius cum sola? Nonne extinguuntur faces, plurimusque ac innumerabilis populus, suam ipsorum salutem arbitrantur, quæ sic in tenebris ab ambohus sunt? Necne tu Dionysium Thebanum ut deum adoras (etenim patriam dico, quo hominem novetis: nempe vinitorum virum, ac vino deditum, ebriosum comessatorem, qui populum turpiter lascivientem agmine traheret, ea facientem quæ luxuriosos ganeones notent, pocula vero miscentem cum Sileno sene, ac cum Satyris in tripudia effusis), epulis ac mero indulgentem: virum denique, vini ac crapulæ mundo fabulam? Nonne tu Herculi exsistenti viro, tanquam deus esset, victimas offers, robusto homini, potensque ac forte adepto corpus; adorasque quod sæpius strenue egerit, ac ferarum edomitor fuerit? Quid vero rursus Æsculapio illum, magnam orbis partem in ferula ac ferrea pixide vagatum, nonne colis ac admiraris? Nec sane, hoc te facere, inficias ieris. Quippe orbe toto exstantia templa, Æsculapio, inquam, Herculi ac Dionysio sacra, tuæ illius vanitatis argumenta exsistunt, sicque ego quidem a crimine liber ac absolutus abibo (non enim adoro martyres, nec deos reputo); te vero liquet teneri criminibus, idque cum eorum alios reos agas, in eorum morem, qui, mala agente conscientia, priores ipsi innoxios in crimen vocant. Quippe probatum est, homines te adorare, non deos. Pauca hac e multis adversus gentilem.

Novæ autem factionis Judæi, quid mirum ut martyres inhonoretis, qui Christum spernitis vestrisque ipsorum sermonibus ab æqualitate paterna separatis, quique loca, quibus requieverint sacra corpora, velut profana ac immunda caveatis? Enimvero, qui non cogitatis quod operæ pretium est timete Christiani appellationem, qui cum gentilibus martyres odio habeatis. An nescitis Chri-

Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀρκεῖ ἡ ἡμετέρα εὐχὴ δυσωπῆσαι θεὸν ἐν καιρῷ ἀνάγκης καὶ συμφορᾶς (ἡ γὰρ δέησις ἡμῶν οὐ παράκλησις ἐστίν, ἀλλὰ ἁμαρτημάτων ὑπὸ μνήσης), διὰ τοῦτο τοῖς ἀγαπωμένοις παρὰ τοῦ δεσπότης ὁμοδοῦλοις προσφεύγομεν, ἵνα ἐκεῖνοι ἐν τοῖς ἰδίοις κατορθώμασι τὰ ἡμέτερα θεραπεύσωσι πληρμελήματα. Ποῖον οὖν ἐγκλήμα, ὅτι τιμῶντες μάρτυρας καὶ αὐτοὶ σπουδάζομεν ἀρέσκειν θεῷ; τίς κατηγορία προστάταις προσεύγειν; Ἐξετάσωμεν λοιπὸν καὶ τὰ σὰ, εἰ τοῦ ἐγκλήματος ὁ κατήγορος καθαρεύεις. Καὶ πῶς, ὅς γε μυρίους τῶν θεσνέωντων ἀνθρώπων οὐ τιμᾷς, ἀλλ' ὡς θεοὺς προσκυνεῖς;

Οὐ σὺ Διμήτηριν καὶ Κόρην ὑπὸ τῆς ἀνόλας σαυτοῦ ἐθέωσας· ἐδείκνω δὲ δύο γυναῖκες ναοὺς, καὶ θυσίας ταύτας τιμᾷς, καὶ παντοίαις προσκυνεῖς θεραπείαις; Οὐ κεφαλαιὸς τῆς σῆς θρησκείας τὰ ἐν Ἐλευσίνι μυστήρια, καὶ δῆμος Ἀττικῆς, καὶ ἡ Ἑλλὰς πᾶσα συναίρει, ἵνα τελέσῃ ματαιότης; Οὐκ ἐκεῖ τὸ καταβάσιον τῇ σκοτεινῇ, καὶ αἱ σεμναὶ τοῦ ἱεροφάντου πρὸς τὴν ἱέρειαν συντυχίαι, μῶνους πρὸς μόνην; Οὐχ αἱ λαμπράδες σβέννυνται, καὶ ὁ πολὺς καὶ ἀναρίθμητος δῆμος τὴν σωτηρίαν αὐτῶν εἶναι νομίζουσι τὰ ἐν τῷ σκότῳ παρὰ τῶν δύο πραττόμενα; Οὐ σὺ ὁ τὸν Θηβαῖον Διόνυσον ὡς θεὸν προσκυνῶν (λέγου γὰρ τὴν πατρίδα, ἵνα γνωρίσῃς τὸν ἀνθρώπον), ἀνδρα γεωργὸν ἀμπέλων, καὶ φιλήλον, κωμαστὴν πάροι-
νον, δῆμον ἐπισυρόμενον ἀσχημονοῦντα τῇ μέθῃ, ἐκεῖνα ποιοῦντα, ἃ τοὺς ἀσώτους στηλιτεύει ἀκολασταίνοντας, μεθύοντα δὲ μετὰ τοῦ γέροντος τοῦ Σιληνοῦ, καὶ τοῖς φιλοσκυρτηταῖς Σατύροις συνδιδιώμενον, καὶ ἱστορίαν μέθης ὄντα τῷ βίῳ; Οὐ σὺ ὁ τῷ ἀνδρὶ Ἡρακλεῖ, ὡς θεῷ, τὰς θυσίας προσάγων, ἀνθρώπῳ ῥωμαλαίῳ, σῶμα λαχόντι δυνατόν καὶ ἀνδρεῖον, καὶ σέβεις ἐκεῖνον, ἐπειδὴ ἐν πολλοῖς ἡρίστεισεν, καὶ θηρίων περιεγένετο; Τί δὲ πάλιν τὸν Ἀσκληπιὸν τὸν ἐν τῷ νάρθηκι πολλὰ καὶ τῇ σιδηροθήκῃ περινοστήσαντα, οὐ σέβεις καὶ τέλητας; Καὶ οὐκ ἂν ἀρνηθεῖς, ὡς οὐ τοῦτο ποιεῖς. Οἱ γὰρ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ναοὶ, τὰ Ἀσκληπιεῖα λέγω, καὶ τὰ Ἡράκλεια, καὶ τὰ Διονύσια ἑλεγχοὶ ἐστᾶσιν τῆς σῆς ματαιότητος· καὶ οὕτως ἐγὼ μὲν ἀδῶως ἀπελεύσομαι τοῦ ἐγκλήματος (οὐ γὰρ προσκυνῶ μάρτυρας, οὐδὲ νομίζω θεοὺς)· σὺ δὲ πέφηνας ἐνεχόμενος τοῖς ἐγκλήμασιν, καὶ ταῦτα κατηγορῶν ἐτέρων· ὥσπερ οἱ διὰ κακὸν συνεῖδὸς προκατηγοροῦντες τῶν ἀνευθύνων. Ἀνθρώπους γὰρ, ● θεοὺς προσκυνῶν ἀποδείδειξαι. Ταῦτα πρὸς τὸν ἐθνικὸν ἐκ πολλῶν ὀλίγα.

adorare, non deos. Pauca hac e multis adversus gentilem. Οἱ δὲ τῆς νέας στάσεως Ἰουδαῖοι, τί θαυμαστὸν εἰ μάρτυρας ἀτιμάζετε, Χριστὸν ἀθετοῦντες, καὶ τῆς ὁμοιότητος τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἐν τοῖς ἰδίοις λόγοις χωρίζοντες, φυλαττόμενοι δὲ τοὺς τόπους, ὡς βεβήλους, ἐν οἷς σώματα ἅγια ἀναπέπαιται; Ἀλλ' οἱ μὴ εἰς ἔννοιαν ἔλθετε τοῦ γινόμενου, φοβήθητε Χριστιανοὶ λεγόμενοι, μετὰ δὲ Ἑλλήνων μειοῦντες μάρτυρας. Οὐκ ἔστε, ὡς ἀρχιμάρτυς Χριστὸς, πρῶτος

παύων, καὶ τοῖς δούλοις τὸν ζῆλον ἀφείς· Εἶτα μετ' ἐκείνων Στέφανος, ὁ φερωνύμως τῆς κατὰ Θεὸν εὐδοξίας ἀγωνιστής· πάντες οἱ ἐξῆς μαθηταὶ καὶ ἀποστολοὶ. Καὶ ἐπίσκειψαι, διὰ μιᾶς ὕβρεως ὄσους ἀτιμάξεις· Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν, Ἰάκωβον τὸν λεγόμενον ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, Πέτρον, Παῦλον, Θωμᾶν (τούτους ὡς προστάτας ὀνομάζω τῶν μαρτύρων)· ἔπειτα τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν ἀποθανόντων ὑπὲρ τῆς ζωῆς. Μὴ μικρόν σοι τοῦτοις προσκρούειν; μὴ ὀλίγος τῆς ἐχθρᾶς ὁ κίνδυνος; Τούτων ἕκαστος τὸν διάβολον μετὰ τῆς φαρτρίας τῶν δαιμόνων ἐνίκησεν, ἀγγέλοις δὲ ἐνεγράφη, καὶ τηρεῖται ὡς εὐδόκιμος ἀθλητῆς τῇ ἀναβρόσει τῆς ἀναστάσεως· παραστήσεται δὲ τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, ἀνοίγων ἐν παύρῃσι τὸ στόμα, ἐπυσφραϊνόμενος τῇ θείᾳ τῶν ἀγγέλων, τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ μακαρίζων ταύτην, τῶν ματιῶν, τῶν δεσμῶν, τῶν στρεβλώσεων, τῆς ἐπικερδοῦς τελευτῆς· ὅτι τῆς ἀτελευτήτου ζωῆς αὐτῷ γεγένηται πρόξενος.

Ἄλλ' ὅταν τούτων ἀκούσης, οἶδα ἃ φρονεῖς, καὶ λέγεις· Δεκτικὸς καὶ τῶν ὁμοίων. Ἄν ζήσω κατ' ἀρετὴν, οὐ χείρων, οὐδ' ἀτιμότερος τῶν νῦν θαυματομένων ἔσομαι. Μάλιστα μὲν οὖν, ἀλαζόνος ταῦτα τὰ ῥήματα, δικαιούντος ἑαυτὸν κατὰ τὸν μέγαλαυχον Φαρισαῖον, καὶ πάσης ταπεινότητος ξένα. Πρόδηλον δὲ, ὡς ὁ μὴ πρότερον ταπεινωθεὶς, εἰς ὕψος οὐκ ἀναβαίνει· ἀπόφασις γάρ ἐστι Δεσποτική. Ἰνα δὲ τίς σοι ἐνεχυρίξῃ, ὅτι γενήσῃ τοιοῦτος, οὐ θέλεις, εἰπέ μοι, αἰδεσθῆναι τοὺς τὴν ὁδὸν σοι τῆς εὐσεβείας τέμνοντας, τοὺς ὁδηγοὺς τῶν καλῶν, τοὺς διδασκάλους τῆς ἀρετῆς, τοὺς παιδεύσαντάς σε καρτερίαν καὶ θανάτου καταφρόνησιν; Παρὰ τῶν μαθητῶν τοῦ βίου τούτου εὐγνωμοσύνην διδάχθητι, ὅτι ὅμοιοι γινόμενοι τῶν διδασκόντων, καὶ οὐδὲν τῆς τέχνης ἐλλείποντες, ὅμως τῶν διδασκόντων φιλοῦσι τὰ στήθη, αἰδοῦνται, εὐφημοῦσι, τῶν πρωτείων παραχωροῦσι, θεραπεύουσιν ὡς πατέρας. Πολλὰ καὶ τελευτήσαντες ἅγιοι δύνανται, καὶ ἀπελθόντες τοῦ βίου εὐεργετοῦσιν ἀνθρώπους· καὶ μάρτυς τῶν λεγομένων ὁ Ἐλισσαῖος, πάλαι μὲν ἀπελθὼν τοῦ βίου καὶ κοιμηθεὶς, ἀθάνατον δὲ καὶ ἀχώριστον τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν λαθὼν, τῷ χώματι παρεδρεύουσιν καὶ τοῖς ἀψύχοις ὁπότεοις. Οἶδας γὰρ, ὁ φιλόπνοος τῶν Γραφῶν μαθητῆς, ὅτι νεκρὸς τις παρὰ τῶν οἰκείων εἰς τὴν ἐκφορὰν κομιζόμενος, ληστῶν ἀθρόον ἢ πολεμίων καταλαβόντων, οἷα φιλεῖ συμβαίνειν ἐν συνοχῇ καὶ θορύβῳ, ἐπιβρίθῃς τῷ τάφῳ τοῦ τρισμακαρίου προφήτου, ἀθρόον ἐψυχήθη, καὶ πρὸς τοὺς ζῶντας ἀνέλυσεν. Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς τὸ γενόμενον; Μὴ αἰσθησιν εἶχε τῶν πραττομένων ὁ δίκαιος; μὴ εὐχὴν ἀνέπεμψεν, ὡς ὑπὲρ τοῦ παιδαρίου τῆς Σαμαρίτιδος⁴¹; Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ὀΐδωσιν ἡμῖν ἐννοεῖν ἢ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια. Ἰκεῖτο γὰρ πρὸ πολλῶν τῶν χρόνων ὁ δίκαιος, ἀναλυθέντος τοῦ σώματος πρὸς τὸν συγγενῆ χόυν καὶ τὴν ὁμόφυλον κόνιν. Πρόδηλον δὲ καθεστῆκεν, ὡς δοξάζων ὁ Θεὸς αἰὲ καὶ μετὰ τέλος τοὺς ἰδίους ἀνθρώπους,

Astum principem esse martyrum, qui primus passus sit, ac servis æmulationem dimiserit? Post eum Stephanus pro nominis ille ratione, Deo consentaneæ ac religiosæ claritatis pugil. Tum discipuli omnes ac apostoli. Vide autem una injuria quam multos probro afficias, Joannem Baptistam, Jacobum illum Domini fratrem appellatum, Petrum, Paulum, Thomam (hos nomino tanquam martyrum duces); ad hæc, immensam eorum multitudinem, qui vitæ causa morte defuncti sunt. Parumne tibi ut hos offendas? Levene periculum ut eorum hostis habearis? Horum quilibet diabolus vicit, una cum dæmonum malo sodalitia, fuitque ascriptus angelorum collegio, ac tanquam probatus pugil publico præconio celebrandus in resurrectione servatur. Astabit enim et ipse, Deo ac Salvatore nostro apparente, osque aperiet in fiducia, angelorum lætus spectaculo, Dei se gloria beatum prædicans a verberibus, vinculis, tormentis, morte utili: quod ea immortalis ei vita accesserit.

Verum scio quid hæc audiens sentias, ac dicas: Sum et ipse talium capax. Modo vivam e virtutis ratione, nihil deterior aut minori honore futurus sum, ab iis quos nunc admiramur. Plane vero: sunt hæc animi arrogantis verba, ejus qui seipsam justificat more jactabundi illius Pharisei⁴², atque ab omni humilitatis sensu aliena. Palam vero liquet, nisi quis prius se ipse humiliaverit, non provehendum ad id quod est altum ac sublime: Dominica namque sententia est. Quin ut aliquis talem te futurum certo spondeat, ergone nolis, obsecro te, iis habere reverentiam, qui tibi pietatis viam initiaverunt? qui honorum fuerunt duces? qui virtutis doctores? qui ad tolerantiam, ac mortis contemptum erudierunt? Disce a sæculi hujus ac mundi discipulis, probos ac gratos mores, ut cum magistris similes evadant, nec eis quidquam de artis peritia desit, magistrorum tamen osculentur pectora, revereantur, laudibus celebrent, eis concedant primas, colant ut patres. Multa sancti valent, tametsi vita functi, cumque inigrarint a sæculo, beneficiis tamen impertiunt homines: ac quidem Eliseus fidem abunde dictis astruit: qui nimirum, cum diu ante a sæculo migrasset, ac mortis somnum accepisset, immortalem tamen ac indivisam Dei gratiam acceperit, tumulto assidentem, ac mortuis ossibus hærentem. Nosti, quisquis existis studiosus Scripturarum discipulus, ut cum mortuus aliquis necessariorum cura funere efferretur, supervenientibus repente latrunculis sive hostibus, uti facile in angustiis ejusmodi ac turbatione accidit inter beati prophetæ sepulcrum projectus, confestim receperit animam, atque ad vitam redierit⁴³. Quid ergo dicturi sumus pro eo quod fuit gestum? ergone sensum habuit vir justus eorum quæ gererentur? precesne emisit, velut pro filio Sunamitidis⁴⁴? Verum nihil ejusmodi, rerum nobis

⁴¹ Vocal Scriptura Σαμαριτιν. ⁴² Luc. xviii, 11 sqq. ⁴³ IV Reg. xiii, 21. ⁴⁴ IV Reg. iv, 33.

veritas cogitandum ingerit. Nam vir justus a multis jam annis tumulo jacebat, corpusque in cognatum pulverem, ac sui generis cineres, fuerat resolutum. Liquet autem, Deum, qui addictos ipsi homines, post etiam mortem semper clarificet, mirabilia hæc ac sepulcra eorum, ac loca quibus quiescunt, operari miracula, quo posterī perpetua serie pignus habentes præclaræ conversationis, vitæ cursum consumment. Eodem modo Elias hujusce præceptor prophetae, post equos flammeos ac igneum currum, in alia agens vita; ac ab humanis ad locum migrans, quem est consecutus, amplissimum suæ virtutis melotem reliquit symbolum. Tametsi quanti illa pretii videbatur? Nihil quippe aliud erat quam pellis mortua, usu jam ac vetustate inutilis. Hanc nihilominus ipse reformidabat Jordanis, mediaque scindebatur aqua, ac discretā stabat, qua olim ratione sub Jesu, qui futuri figura fuit. Aderat autem, cum etiam abesset Thesbitis ille, ac philosophi indumentum, discipulum demulcebat, præstante Dei clementia, ut is tuto flumen transiret, sanctorumque indumentis honorem habente, tanquam animata essent. Atque ut perspicue palam esset, miraculum illud in flumine, non percutientis merito patratum esse, sed ejus honoris causa, qui excessisset, ac fuisset assumptus, Eliseo aquam percutiente, fluebat illa nihilominus more solito, cum nihil ei novi accidisset. At ubi ille frustrato comatu clamasset: *Ubi est Deus Eliæ*⁴⁴? clamansque iterum aquas attigisset, mox flumen diviso fluente, nudam aridam ostendit, prophetaque pedes ad ripam alteram pervenit.

Joseph autem, non tam peculiari affectu patrem defunctum amans, quam gentis patriarcham, ac generis caput honorans, ejus ex Ægypto reliquias celebri adeo cultu reduxit⁴⁵, ut Moyses cum mundi creati ac historia reliqua, hanc quoque narrationem mundo tradendam, ac litterarum monumentis consignandam putaverit. Rursum vero Pharaō, ipsa vigilia, ut ita quis dicat, sublatum ab oculis ab Israele proficiscente, Josephum amisit⁴⁶. Porro ubique corpus comes populo aderat, multaque cura ceu quid bonum ac præstans ducebatur, atque ut tuta sexcentorum trium millium ac quingentorum multitudinis virorum⁴⁷, a malis defensio ac iuitio; eaque reverentia avi urnam prosequabantur, qua sacram arcam portantem Dei legem. Quocirca etiam David quodam loco Deum obsecrans propitium fore populo ac placabilem, innumerabilibusque supplicationibus obtestans, ut juges mutuoque succedaneas calamitatum plagas sistens, fausta rursum providentia Hierusalem gubernaret, ac qua olim gubernata esset, ita ait: *Qui regis Israel, intende: qui deducis velut ovem Joseph*⁴⁸. Deum enim flectere nititur, charissimorum ac amicorum nomina in medium adducens, solerterque admodum supplicationem obit, impiæ scelera multitudinis, sanctorum Patrum appellationibus velut celans ac obtegens.

περὶ τὰς θήκας αὐτῶν καὶ τὰς ἀναπαύσεις θαυματουργεῖ τὰ παρόδοι· ἵνα οἱ ζῶντες αἰεὶ καὶ μεθελικέστεροι, ἐνέχυρον ἔχοντες τῆς ἀρίστης πολιτείας, ἐξανύωσι βίον. Ὡσαύτως καὶ Ἠλίας ὁ τοῦ προσφύτου τούτου καθηγεμὼν, μετὰ τοὺς φλογώδεις ἵππους καὶ τὸ πύρινον ἄρμα ἐν ἄλλῃ βιωτεύων ζωῇ, καὶ ἀπὸ λθόντων ἐξ ἀνθρώπων εἰς τὸν χῶρον ὃν ἔλαχεν, ἱκανὸν τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως σύμβολον ἀφῆκεν τὴν μηλοτήν. Καίτοι πόσου τινὸς ἀξία ὑπῆρχεν ἐκείνη; οὐ γὰρ ἦν ἄλλο τι, ἢ δέρμα νεκρὸν καὶ φαῦλον ἐκ παλαιότητος. Ὅμως δὲ καὶ ὁ Ἰορδάνης αὐτὴν ὑπεστέλλετο, καὶ δόξα τὸ ὕδωρ ἐτέμνετο, καὶ διακεκρυμένον εἰστῆκει, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ τὸ παλαιὸν, ὃς ἦν τύπος τοῦ μέλλοντος. Παρῇν δὲ καὶ ἀπὼν ὁ Θεοσίτης, καὶ τὸ ἐνδύμα τοῦ φιλοσόφου ἐδεξιόματο τὸν μαθητὴν, ἀσφαλῆ τοῦ ποταμοῦ χαρίζομένης τὴν περαιῶσιν τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν ἁγίων τιμώσης, ὡς ἐμψυχα. Καὶ ἵνα δευχθῇ καθαρῶς, ὅτι τὸ περὶ τὸν ποταμὸν θαυματουργήμα, οὐ διὰ τὴν αἰτίαν ἐγένετο τοῦ πληττοντος τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ διὰ τὴν τιμὴν τοῦ οἰχομένου καὶ ἀναληφθέντος· πατάξαντος τὸ ὕδωρ τοῦ Ἐλισσαίου, ἔρρει τὸ ὕδωρ συνήθως, οὐδὲν πεπονηθὲς καινόν. Ἐπειδὴ δὲ ἀποτυχὼν ἐπεδόκησεν, *Ποῦ δὴ ἐστὶν ὁ Θεὸς Ἠλίου*, καὶ βοήσας, ἐκ δευτέρου καθίκετο, εὐθύς ὁ ποταμὸς διασχὼν τὸ ρεῖθρον, γυμνὴν ἔδειξε τὴν ξηρὰν, καὶ πεζεύσας ὁ προφήτης εἰς τὸ πέραν ἀφίκετο.

Ὁ δὲ Ἰωσήφ τὸν Ἰακώβ τελευτήσαντα, συχὺ ὡς πατέρα τοσοῦτον ἰδιαζόντως ἀγαπῶν..... τοῦ ἔθνους πατριάρχην τιμῶν, μετὰ τῆς πολυθρῶλλήτου θεραπείας ἐκείνης ἀπήγαγεν ἐξ Αἰγύπτου τὸ λείψανον, ὥστε τὸν Μωϋσέα μετὰ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως καὶ τῆς λοιπῆς ἱστορίας, ἀνάγραφτον δοῦναι καὶ τοῦτο τῷ βίῳ διήγημα. Ἰωσήφ δὲ πάλιν ὑπάρ παρὰ τοῦ Ἰσραὴλ ὁδεύοντος ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐκλάπη ὁ Φαραὼ πανταχοῦ δὲ συμπάρῃν τῷ λαῷ τὸ σῶμα, καὶ ἤγετο μετ' ἐπιμελείας, ὡς ἀγαθόν τι καὶ ἀλεξίκακον φυλακτήριον ἀσφαλὲς τῶν ἐξήκοντα μυριάδων. Καὶ τοσαύτην εἶχον τὴν αἰδῶ περὶ τὴν λάρνακα τοῦ προπάτορος, ὅσῃν περὶ τὴν ἁγίαν κιθάρην, ἢ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον ἐθάσταζεν. Διὸ καὶ Δαβὶδ παρακαλῶν πού τὸν Θεόν, Πλειον εἶναι καὶ εὐμενῇ τῷ λαῷ, καὶ μυρίαις αὐτὸν ταῖς ἱκεσίαις ἐκλιπαρῶν, ἵνα τὴν συνεχῇ καὶ ἐπάλληλον τῶν συμφορῶν στήσας πληγὴν, πάλιν ἐν ἀγαθῇ προδοίᾳ διακῇ τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς τὸ πρότερον, οὕτω φησί· *Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες· ὁ ὁδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ*. Δυσωπεῖ γὰρ τὸν Θεόν τοῖς τῶν ἀγαπητῶν καὶ φίλων ὀνόμασιν, καὶ λίαν εὐμηγάνως τὴν ἱκετηρίαν μεταχειρίζεται, τοῦ δυσσεβήσαντος πλήθους τὰς ἀμαρτίας οἷον ἐγκρύπτων καὶ σκέπων ταῖς τῶν ἁγίων Πατέρων προσηγορίαις.

⁴⁴ IV Reg. II, 11. ⁴⁵ Gen. XLIX, 29. ⁴⁶ Exod. XIII, 19. ⁴⁷ Num. I, 46. ⁴⁸ Psal. LXXIX, 2.

Τούτον ἡμῖν ὑπαγορεύει τὸν νοῦν καὶ ὁ περὶ τὰ Ἀ Σόδομα σωζόμενος λόγος. Ἀβραάμ γὰρ Σοδομίτας παραιτούμενος, ἦν ἵκα δυσμεναίων αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετὰ προῤῥήσεως ἐπήγαγεν τὴν κόλασιν, τῇ φειδοῖ τῶν δικαίων ἡξίου σωθῆναι τὸν σύμπαντα δῆμον. Ἀρξάμενος γὰρ ἀπὸ τῶν πενήκοντα, εἰς τοὺς δέκα κατέληξεν· καὶ πρὸς τὴν ἑκείαν εὐθέως ἐνευσεν ὁ Θεός, ὥσπερ ἐπὶ τινος ζυγοῦ καὶ πλαστιγγων ταῖς μυριάσι τῶν ἀμαρτωλῶν, τὸ τῶν δέκα δικαίων ἀντιστήσας. Ἵνα δὲ ἐπὶ πλέον ἐνδείξηται πᾶσιν ἡμῖν, ὅτι καὶ εἰς δικαίος τίς πρᾶγμα καὶ Θεῷ φίλον, ἐπειδὴ ὁ μὲν δέκατος ἐξέλιπεν ἀριθμῶς, καὶ εὐρέθη ταύτης τῆς ὀλιγότητος τῶν ὁσίων τῶν ἀμαρτωλῶν ὁ δῆμος πενόμενος, ἐχρῆν δὲ τοὺς παρνομήσαντας δοῦναι θρασύτητος δίκην, σφοδρῶς ἐλαύνεται τῶν καταδικασθέντων τόπων ὁ Λῶτ, καὶ σῴζεται παγγενεῖ, εἰς τὸ γέρας τῆς δικαιοσύνης καὶ τοὺς οἰκίους ἅπαντας παρὰ τοῦ Θεοῦ προσλαβών.

Μέγα οὖν κτήμα δικαίος· πρῶτον ὄφελος ἑαυτοῦ, ἔπειτα τοῖς τοῦ γένους ἐξῆς θησαυρὸς διαρκῆς· ἀγνοούμενος τῇ θείᾳ, καὶ ἀεὶ συμπαρὼν, καὶ παιδεύων τοὺς ἄλλους πράγμασι· πάλαι κείμενος, καὶ ζῶν ταῖς εὐδοκίμησεν. Ἀγαθὴ τῶν παίδων κληρονομία, καὶ αἰσλος· ἦν χρόνος οὐ δαπανᾷ, καὶ ληστής οὐκ ἀφαιρεῖται. Ἀσώματος γὰρ ἐστὶ καὶ ἄδολος, ἀσωμάτως ἐμπολιτευομένη ψυχαῖς. Ὁρᾷ, ὡς καὶ οἱ ἔνδοξοι καὶ αἰοῖμοι Ἰσραηλῖται, πάντων ἀφηρημένοι, καὶ αὐτῆς τῆς γῆς ἐκπεσόντες τῆς πατρικῆς, τῆς σεμνῆς προσηγορίας οὐκ ἀφηρέθησαν, οὐδὲ ἐγυμνώθησαν τοῦ καλεῖσθαι ἀπὸ τοῦ φιλοθέου προπάτορος· ἀλλὰ καὶ βαρ- θάρους δουλεύοντες, διὰ τὴν δικαιοσύνην τῶν πατέρων ἡλευθερώθησαν· καὶ ἐν ἐρήμῳ διαζῶντες, διὰ τὴν εὐδοκίμησιν τῶν γεννησάντων ἐτρέφθησαν· καὶ ἀμαρτάνοντες συνεχῶς, καὶ βλασφημοῦντες πολλάκις, καὶ ἄξιοι νομισθέντες τῆς ὀλοθρευούσης κολάσεως, διὰ τὴν Ἀβραάμ φειδοῦς ἡξιώθησαν, καὶ διὰ τὸν Ἰσραὴλ ἔτυχον συγγνώμης, θρασυκάριοι παῖδες εἰς τὰ γέρα τῶν πατέρων σωζόμενοι.

Καὶ οἰδᾷς γε, ὁ φιλομαθής, ὡς ἐν πρώτοις ὁ Θεός, ἦν ἵκα ἐκ τῆς ποιμαντικῆς ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν τῶν λαῶν ἐκάλει τὸν Μωϋσῆν, εὐθύς ταῦτα πρὸς τὸν δοῦλόν φησιν· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός τοῦ πατρός σου, ὁ Θεός Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεός Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεός Ἰακώβ. Καὶ μικρὸν πρόσωτοῦ λόγου γενόμενος, ταῦτα προστίθισιν· Συνάγαγε τὴν γερουσίαν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Κύριος Θεός τῶν πατέρων ὑμῶν ὥπταί μοι, ὁ Θεός Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεός Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεός Ἰακώβ. Καὶ οὕτως ἐν προοιμίῳ ὁ Θεός τῷ ὀνόματι τῶν δικαίων πατέρων, ὅσον σημαντῶν τινὶ τοὺς ἀπογόνους σφραγίζεται· καλὸν εἰδῶς καὶ συμφέρον τὸ ἀπ' ἐκείνων γνωρίζεσθαι. Χρόνου δὲ προελθόντος, ἐπειδὴ εἰς ὕβριν τοῦ εὐεργέτου ὥρμησεν ὁ λαός, καὶ καταφρόνησιν τοῦ Σωτῆρος, προσέκαψαν δὲ τῇ ἐιδωλοποιήσει τοῦ μόσχου, καὶ προσεκύνουν κορινθίου ἀψυχον, τὴν ἐμψυχον καὶ λογικὴν φρόνησιν

Eundem quoque nobis sensum suggerit, qui de Sodomis exstat sermo. Abraham namque pro Sodomitis deprecans, quo Deus tempore illis infensus, quam prædixisset intulit pœnam, justorum illic contemplatione populum universum salvum fieri rogabat. Incipiens enim a quinquaginta, in decem desiit, Deo statim annuente supplicanti, velut statera quadam ac bilanci libra innumerabili peccatorum turbæ, justorum denarium contra penderet. Atque ut amplius declararetur, vel unum justum rem esse pretiosam ac Deo charam, cum dena quidem multitudo desiderata esset, tantusque ille peccatorum populus, ne paucos quidem ejusmodi justos habere deprehensus fuisset : essent vero scelesti audaciæ daturi pœnas, Lot unus violenter trahitur a locis maledicto addictis, ac cum tota familia salvus efficitur, acceptis a Deo in justitiæ præmium universis domesticis.

Magna ergo res, vir justus ; qui se ipse primum juvet ; tum universæ deinceps genti existat amplissimus thesaurus, aspectu quidem ignotus, quique nihilominus semper adsit, ac alios ipsis erudiat rebus : olim mortuus, rerumque præclare gestarum celebritate vivus. Filiorum bona hæreditas, ac inviolabilis ; quam non absumat tempus, nec fur auferre possit : quippe quæ incorporea ac nulli concreta materiæ sit, in incorporeis vicens animabus. Vides ut et gloriosi inclytique Israëlita, quamquam omnibus spoliati, ipsoque amisso solo patrio, haud tamen claram illam a Dei amante avo ac patriarcha appellationem amiserint ? quin etiam barbaris mancipati, justitiæ patrum merito, libertatem adepti sunt ; atque in deserto agentes, ob parentum clara facinora, cibis donati : cumque continere peccarent, ac sæpius in blasphemias ora solverent, essentque digni iudicati qui exterminio punirentur, Abrahæ tamen causa indulgentiam meruerunt, ac propter Israellem consecuti sunt veniam, duro corde filii, parentum merito salute donati.

Scis vero, quisquis studiosus es ac discendi cupidus, ut in primis cum Deus Moysen a gregibus ovium ad populorum vocaret præfecturam, hæc dicat statim ad servum suum : *Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* ²² ; ac paulo ulterius producto sermone ista addat : *Congrega seniores filiorum Israel, et dices ad eos : Dominus Deus patrum vestrorum mihi apparuit ; Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* ²³. Sicque Deus, ipso statim initio, patrum justorum nomine velut nota quadam nepotes insignit, qui bonum sciat ac utile, ut ab illis ac eorum specimine cognoscantur. Verum processu temporis, cum populus in injuriam prorupisset, ejus, qui beneficio affecisset, ac Salvatoris contemptum, vitulique fabrica ac adoratione offendisset, ac adorassent inanime cranium animæ omnis ac rationis sensum

²² Exod. III, 6. ²³ ibid. 16.

amittentes, cum nihil hic Moysi suppeteret, quo A Dominum discipulis placaret, ærumnosus tandem pædagogus ad patrum memoriam confugit, iisque sibi adjunctis, supplicationem promittit. Sic enim ait: *Esto placabilis super nequitia populi: recordare Abraham, Isaac et Jacob servorum tuorum, quibus jurasti per temetipsum, multiplicaturum te semen eorum sicut stellas cæli* ⁵⁴. Erat grandis ira, furor indeprecabilis: ubi tamen sapiens ac industrius supplex, patrum personas adhibuisset, ac senum multas intercessionem ex memoria Deo objecisset, flammæ instar pœnam exstinxit, patrum oleo insanientium filiorum vulnera curans.

Relicto Moysis libro, ad libros Regum transi. Etenim illic quoque filium videbis indulgentiam consecutum, eo quod proles est patris Dei amantis ac pii. Is porro celebratissimus ille Salomon est. Cum enim ille processu temporis, nedum passionibus dominaretur, sed et illis servus effectus, ac vitæ neglectu incontinentissimus luxuria evadens, paternam quoque pietatem ac religionem mutasset, legis offensiones, idola fabricans, ait ad eum Deus: *Scindens scindam regnum tuum, et dabo illud servo tuo: verumtamen in diebus tuis non faciam hæc, propter David patrem tuum: de manu filii tui accipiam illud* ⁵⁵. Hæc nos historia docet; sed et P-almorum canticum eodem sensu hæc habet: *Junior fui; etenim senui; et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem* ⁵⁶.

At, ut videtur, ubi semel anima contra veritatem audere præsumperit, atque eo statu habet, ut vitæ loco, novum aliquid moliri vesane existimet, nihil est, quod ad rectam ac ex ordine compositam viam convertat: quin frenum mordens, ceu pullus quidam tractatu difficilis, in barathrum proruit; sessore animo ac mente, vehementiori in nequitiam agitatione superato: quod utique hos quoque Eunuomianos facilitate videas: sic enim lubentius appellantur, quam Christi homines; qui Deum blasphemant, Dei homines probro afficiant, magisque loca aversentur, quibus sancti requiescunt, quam sobrii homines altaria, profanaque ac polluta dæmonum sacris loca. Porro par erat, ut qui ejusmodi dementia student, quique temeritatem in omnes virtutis loco habent, vel saltem dæmonum revererentur voces, clara palam voce contestantium virtutem martyrum; ac quemque illorum velut præsentem, æque eos ab obsessis hominibus abigentem atque fugantem, ex nomine compellantium. Sive autem quis ea velit adversus immundos spiritus præstare pietatis athletarum exercitus, sive angelos, qui ad eorum, qui requie donati sunt, honorem sacris eorum delubris assideant, nihil interest. Nam quidquid dicatur, ad eorum gloriam est, qui Christi causa morte sunt defuncti. Porro

⁵⁴ Exod. xxxii, 12, 13. ⁵⁵ III Reg. xi, 11, 12. ⁵⁶ Psal. xxvii, 25. ⁵⁷ Lege ixctwv. ⁵⁸ Ισ. λειπ.

ἀπολέσαντες: οὐκ ἔχων ὁ Μωϋσῆς τηνικαῦτα ὅπως ὑπὲρ τῶν μαθητῶν ἐξιλεώσεται τὸν Δεσπότην, ὁ παιδαγωγὸς ὁ πολύμοχος, καταφεύγει πρὸς τὴν μνήμην τῶν πατέρων, καὶ μετ' ἐκείνων τὴν ἰκετηρίαν προβάλλεται· φησὶν δὲ οὕτως· *Ἰλεως γενεῶ ἐπὶ τῇ κακίᾳ τοῦ λαοῦ, μνησθεὶς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ τῶν σου οἰκετῶν* ⁵⁷, *ὡς ὁμοίας κατὰ σεαυτῶν, πληθύναι τὸ σπέρμα αὐτῶν ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ*. Μεγάλη ἡ ὀργή, καὶ ὁ θυμὸς ἀπαράιτητος· ἀλλ' ὁ σοφὸς καὶ εὐμήχανος ἱκέτης, τὰ προσωπεῖα περιθέμενος τῶν ἁγίων, καὶ τὰς πολλὰς τῶν γερόντων διὰ τῆς μνήμης τῷ Θεῷ ἀπορρήψας ⁵⁸.... ἔσβεσεν ὡς φλόγα τὴν τιμωρίαν· πατρικῶ ἐλαίῳ τῶν μανέντων υἱῶν θεραπεύσας τὰ τραύματα.

Καταλιπὼν τὴν Μωσαϊκὴν βίβλον, ἐπὶ τὰς βίβλους τῶν Βασιλέων μετέβη. *Ὅψαι γὰρ κάκει παῖδα φει-
δοὺς ἀξιούμενον, διότι γέννημα ἦν φιλοθέου πατρὸς. Σολομὼν δὲ ἐστὶν οὗτος ὁ πολυθύλλητος· ὃς ἐπειδὴ προέβλεπεν τοῦ χρόνου οὐκ ἦν τῶν παθῶν αὐτοκράτορ, δοῦλος δὲ μᾶλλον, καὶ ἀκρατέστερος συμπεραστής διὰ τὴν ἀπροσεξίαν τοῦ βίου, μετέβαλεν καὶ τὴν πατρίαν εὐθέθειαν, εἰδὼλα μορφώσας τὰ τοῦ νόμου προσκόμματα· φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· Διαφύγῃ σου διαφύξω τὴν βασιλείαν σου, καὶ δώσω αὐτὴν τῷ δούλῳ σου· πλὴν ἐν ταῖς ἡμέραις σου οὐ ποιήσω ταῦτα διὰ Δαβὶδ τὸν πατέρα σου· ἐκ χειρὸς τοῦ υἱοῦ σου λήψεται αὐτήν*. Ταῦτα ἡμῶς ἡ ἱστορία παιδεύει· διδάσκει δὲ καὶ ὥδῃ τῶν Ὑαλμῶν τὰ ὅμοια Νεώτερος ἡμῶν· καὶ γὰρ ἐρή-
ρασα· καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλειμμένον,
οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄνθρωπος.

Ἄλλ', ἢ ἔοικεν, ἐπειδὴν ἀπᾶς ψυχῇ τῆς ἀληθείας καταθρασύνεται, καὶ τοῦ καινοτομεῖν ἐκπλήκτως ἀντὶ τοῦ ζῆν ἐν τάξει προβέβληται, οὐδὲν αὐτὴν ἐπιστρέφειν ἱκανὸν εἰς τὴν εὐθείαν καὶ τεταγμένην ὁδὸν· ἐνδοκοῦσα δὲ τὸν χαλινόν, ὥσπερ τις πῶλος δυσήνιος φέρεται πρὸς τὸ βάραθρον, νικῶσα τὸν ἀναβάτην νοῦν τῇ πρὸς τὴν κακίαν ὁρμῇ· ὥσπερ δὴ καὶ τοὺς Εὐνομιανούς τούτους ἔστιν ἰδεῖν. Οὕτως γὰρ φιλοῦσι, καλεῖσθαι μᾶλλον, ἢ τῷ Χριστοῦ ἀνθρωποι, ὅτεν βασιφημοῦντες, τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ ἀτιμάζοντες, μᾶλλον δὲ ἐντροπέμενοι τὰς τῶν ἁγίων ἀναπαύσεις, ἢ οἱ σωφρονοῦντες τοὺς βωμούς, καὶ τοὺς βεβήλους καὶ τοὺς μεμιασμένους τῶν τόπων. Ἐχορὴν δὲ τοὺς τῆς ἀπονοίας ἐκείνους ἀσκητὰς, καὶ τὸ κατὰ πάντων θράσος ἀρετὴν νομίζοντας, τὰς γούν τῶν δαιμόνων αἰδεσθῆναι φωνὰς, κραζόντων καὶ βοώντων λαμπρῶς τῶν μαρτύρων τὴν δύναμιν, καὶ ὀνόμασι καλούντων ἕκαστον, ὡς παρεστῶτα, καὶ ἀπελαύνοντα, καὶ φυγαδεύοντα τῶν τυραννομένων ἀνθρώπων. Εἴτε δὲ τὰ συστήματα τῶν ἀθλητῶν τῆς εὐσεβείας ἐθέλοι τις ἐνεργεῖν κατὰ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων, εἴτε ἀγγέλους εἰς τιμὴν τῶν ἀναπεπαιγμένων παρεδρεύοντας τοῖς ἁγίοις σηκοῖς, οὐδὲν διαφέρει· ὁπότερον γὰρ ἂν λέγεται, ὅδεα τῶν ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἐστὶ παθόντων. Πρόδηλον δὲ φαίνονται καθ' ἡμέραν αἱ τῶν μαρτύρων εὐεργεσίαι, ἅλλαι τε ἅλλαι

καὶ διαφέροντες (49'), αὐτῶν σατανικῶν ἐνεργημάτων ἐλευθεροῦσι τοὺς παραφόρους. Οἱ γὰρ ὑλακτοῦντες, καὶ τοῖς ἀδηγήτοις τῆς μανίας ποτὲ κακοῖς ἐνεχόμενοι, νῦν σωφρονούντες ὀρῶνται, καὶ τῆς πρεσβείας τῶν ἁγίων τὴν παρῴρισαν παρ' αὐτῶν βλέπομεν τῶν πραγμάτων μαρτυρουμένην. Καὶ ὡς περ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δυνάμεως ἀναμφίβολα δειγμάτων ἐν μέσῳ τῶν Ἑβραίων περιενόστων, οἱ τε τῆς λέπρας ἀποξέσθοντες, καὶ οἱ τὰς ὕψεις λαθόντες τυφλοὶ, καὶ εἰ τις παραλυτικὸς τὰς τῶν μελῶν ἀρμονίας δυναμωθείς ἀκωλύτως ἐβάδιζεν· οὕτως καὶ νῦν οἱ τὸν σταυρὸν ὑπὲρ τοῦ σταυρωθέντος βαστάσαντες, τῆς παρὰ τοῦ Δεσπότης χάριτος ἐναργεῖς τὰς ἀποδείξεις παρέχονται, ποικίλως καὶ διαφόρως τοὺς πόνους τῶν ὁμοδούλων ἰώμενοι. Καὶ Παῦλος μὲν, καὶ Πέτρος, ὁ μὲν διώξας τὸ τοῦ Πύθωνος δαιμόνιον, ὁ δὲ τὸν χολὴν ἀναστήσας τῶν τοῦ ναοῦ προπηλαίων, ἐκ πρακτικῶν δυνάμεων Ἑβραίους καὶ Ἕλληνας πρὸς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἐπέστρεψαν· αἰρετικῶν δὲ πονηρὸν σύνταγμα, τῶν νῦν κακῶς διοχλοῦντων τὴν ἡμετέραν ζωὴν, οὐδὲ τῇ μεγαλουργίᾳ τῶν θαυμάτων αἰδεῖται τοὺς μάρτυρας· πολυάνδρια δὲ καὶ τάφους τὰς κοσμήσεις αὐτῶν ὀνομάζουσι, καὶ τὰς εἰσόδους αὐτὰς ὡς μιάσματι προστριβομένας μυσάττονται, οὐδὲ ἐκείνου τοῦ θεσπέσιου λογίου τοῦ παρὰ παντὸς ἁδομένου στόματος μνημονεύοντες, ὅτι· *Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ*. Εὐδόμεθα τοίνυν Θεῷ, παρακλησάμεν δὲ μάρτυρας, τὸν κοινὸν δυσωπῆσαι Δεσπότην, ἵνα δοῇ πνεῦμα κατανύξεως τοῖς παρὰ τῆς αἰρετικῆς πλάνης ἐνεργουμένοις, λυθίσας δὲ τῆς διχονολίας, ὡς περ μεστοίχου τινὸς ἢ φραγμοῦ, εἰς ἀδελφικὴν οἱ πάντες συνέλθωμεν ἑνωσιν· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πρέπει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

IA'.

Εἰς μαρτύριον τῆς πανευφήμου μάρτυρος Εὐφημίας ἐκφρασίς.

Πρώτην μὲν, ὡ ἄνδρες, Δημοσθένην ἔχων ἐν χειρὶ τὸν δεινόν, καὶ Δημοσθένους ἐκείνα, ἐνθα δὴ τὸν Ἀισχίνην πικροῖς βάλλει τοῖς ἐνθυμημασιν· ἐγγρονίσας δὲ τῷ λόγῳ, καὶ πυκνωθεὶς τὴν διάνοιαν, ἀνέσεως ἐδεόμην καὶ περιπάτου, ὥστε μοι λυθῆναι μικρὸν τῆς ψυχῆς τὸ πονοῦμενον. Προελθὼν δὲ τοῦ δωματίου, καὶ ὀλίγα τοῖς γνωρίμοις συμβαδίσας ἐπ' ἄγο-

** Act. xvi, 16 sqq. ** Act. iii, 2 sqq. ** Psal. cxv, 15.

49') Masculinum pro feminino. EDIT. PATROL.

(50) Ex duplici Reg. collata cum editis in vii synodo, act. 4, versio nova. — Pulcherrima plane ac plana descriptio seu enarratio: in quam S. Nicephorus, *Antirrhetico* 2, in haec verba praefatur, ubi Basilii ac utriusque Gregorii illustres locos pro imaginibus praemisisset: Τούτοις ἐπέσθω Ἀστέριος ὁ τῆς Ἀμασέων γενοῦς πρόεδρος, θαυμαστῶς ὅπως μουσουργῶν ἐκείνην [τὴν] ἐκφρασίαν, ὅσα λειριόε πανιεύς [i. g. λειριόεσαν ἱεῖς, II. γ], ὡς ἂν τις εἴποι ποιητικῶς· καὶ τεθέσθω πάλιν τὴν ἱερὰν ἐκείνην γραφὴν τῆς πανευφήμου μάρτυρος, καὶ τὴν τέχνην θαυμάζετω τὴν τῶν ζωγράφων, καὶ εἰς μέγα αἶρειν πειράσθω, καὶ τοὺς λόγους παρατάξάτω τῇ τέχνῃ, ὡς εὐ φαυλότερα μουσικῶν τὰ ψάσματα· καὶ καταρχέτω τοῦ λόγου, ὡδὲ πρὸ ἔχοντος· *Mos sequatur Asie-*

palam quotidie elucet, alia aliaque, ac diversa martyrum beneficia, quibus male a Satana vexati liberentur. Qui enim nuper more canum latrabant, ac quondam inexplicabilibus tenebantur furoris noxis, nunc sobrii ac sani videntur, ipsisque rebus martyrum intercessionis fiduciam atque vim testatam universis aspectantibus faciunt. Sicut autem Salvatoris nostri potentiae indubitata argumenta in medio Hebraeorum populo obambulabant, tum quos lepra mundasset, tum caeci quibus sanasset oculos, tum si quis paralyticus obfirmata membrorum compage, nullo impedimento ambulabat: sic et modo, qui crucem crucifixi Salvatoris causa portaverunt, ejus quam a Domino receperunt gratiae perspicua documenta praebent, variis ac diversis modis conservorum morbos curantes. Ac quidem Paulus Petrusque; ille quidem cum eiecisset spiritum Pytho-nem; hic autem, claudum illum in templi vestibulo jacentem erexisset, ejusmodi miraculorum potentia, Hebraeos gentilesque ad obediendum Evangelio converterunt: at malum haereticorum agmen, qui nostrum hoc saeculum male turbant, ne a rerum quidem ac miraculorum praestantia martyres reveretur: vocant vero eorum caemeteria, nuda ac profana voce πολυάνδρια, ac sepulcra communia: ipsaque vestibula tanquam polluta infectaque execrantur; nec ineminerunt divini illius oraculi ore omnium celebrati: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus*. Itaque precemur Deum; sed et martyres obsecremus, ut a communi Domino impetrent, dari spiritum compunctionis iis qui haeretico errore aguntur, et ut soluta omni dubitatione, tanquam medio pariete ac maceria, fraterna omnes unitate conveniamus, in Christo Jesu Domino nostro, quem decet gloria in saecula. Amen.

XI.

Enarratio in martyrium praeclearissimae martyris Euphemiae (50).

Nuper, o viri, Demosthenem, egregium illum oratorem, praemanibus habebam, eamque Demosthenis orationem, qua ille Aeschinem acerbis enthymematibus impetit. Diu autem prolata lectione peneque obruta mente, aliqua remissione ac ambulatione, quo fessus animus nonnihil labore levaretur, egebam. Egressus autem domo, postquam in

rius ille Amaseae quondam civitatis episcopus, mirabili quodam lenocinio ephrasin illam modulans; suavem cantum emittens, ut quis ita poetice loquatur; ac rursum sacram illam picturam celebratissimae martyris contempletur, ac miretur pictorum artem, coneturque immensum efferre, ac adversus artem verba instruat; num oratorum cedunt pigmenta: atque hunc modum habentem sermonem ordiatur. Longe plane sunt Latina, quae exstant semel et iterum t. V et VI Conciliorum, ab ea sermonis venustate, quam sic Nicephorus in ea Asterii lucubratiuncula suscipit; praesertim vero rudius ab Anastasio reddita. Conatus sum Latinus reddere ac expressius, ut tamen Asterii suavis modulatio omnem conatum superet.

foro aliquantulum cum notis ambulassem, illinc me in Dei templum otio oraturus recepi. Cum vero hoc quoque consecutus, unam quamdam ex porticibus transirem, vidi in ea picturam quamdam, cujus me species omnino cepit. Dixisses Euphranoris artificium esse, aut eorum alicujus, qui olim plurimum dignitatis picturae conciliarunt (51), non aliter pingentes, quam si vivas in tabulis formas exhiberent. Adesdum vero, si voles: quippe etiam nunc per tempus enarrare licet: egoque picturam exponam. Neque enim nos musarum alumni peiores pictoribus colores habemus.

Sacra quaedam femina, intemerata virgo, suam Deo castitatem dicavit: Euphemiam appellavit. Cum autem quandoque tyrannus piros homines ac christianos persequeretur, illa admodum alacris vitae aleam sponte adiit. Cives autem, ejusque socii religionis, pro qua ea mortem obiit, ceu fortitudinis ac sanctitatis gloria insignem admirationi habentes, haud procul templo (52) sepulcrum aedificantes ac posito loculo, honores ei publicos adhibent, annuum ejus certaminis diem, communem ac totius populi conventu laetam facientes celebritatem. Sacri quidem sacramentorum Dei interpretes, jugi sermone memoriam honorant, populosque convenientes, ut illa patientiae certamen consummaverit, omni studio informant; sed et pictor pietati et ipse studens, artis opera, historiam totam in sindone, quam licuit viva expressione designans, ibidem juxta sepulcrum sacram artis hoc praeclarum opus:

Sedet iudex throno sublimis, acerbo ac truci vultu contuens virginem. Ars quippe in inanimi quoque materia irascitur, cum lubet. Porro adsumt magistratus satellites, ac milites non pauci: acquidem commentarienses tabulas ferunt ac stulos; quorum alter manum e cera educens, intense aspicit in astantem iudicio virginem, totam deflectens faciem, tanquam jubeat loqui clarius, ut ne difficile audiens, mendosa scribat, ac digna reprehensione. Astat autem virgo pulla veste, ac pallio philosophiam professa; ut quidem putavit pictor, ipso quoque vultu lepida; ut autem ipse existimo, egregie ornato virtutibus animo. Ducunt autem ad praesidem duo milites; alter quidem ante trahens; alter vero a tergo urgens. Porro virginis habitus pudore ac constantia mistus enitet. Inclinat quidem, ac cernua oculos demittit tanquam virorum erube-

⁵¹ S. Niceph. εἶχεν. ⁵² S. Niceph. ἀκήρατον Θεῷ. quod et S. Niceph. habet.

(51) Qui olim plurimum dignitatis picturae conciliarunt, οἱ τὴν γραφικὴν ἔργον εἰς μέγα. Sic etiam alter interp. Male autem Anastasius, legens Ἦσαν, qui sculptibilem Junonem, etc., nihil certe barbarum magis ac ineptum. Quid enim hic ad Junonem? Quidve sculptibilis Juno in magnitudinem erecta, etc. Quam esset e re Christiana, ut purissima Graece vetera concilia, fierent et Latine?

(52) Haud procul templo, πλησίον τοῦ ἱεροῦ. Videtur Anastasius legisse ἱερατεῖον: cum ita reddidit: Juxta sacrarium theca constructa. Fuit forte

ῥᾶς, ἐκεῖθεν εἰς τὸ τοῦ Θεοῦ τέμενος ἀφικόμεν ἑυζόμενος ἐν σχολῇ. Ὡς δὲ καὶ τούτου τυχὼν, ἕνα δὴ τῶν ὑποστέγων δρόμων ἐδάδιζον, εἶδον ἐκεῖ γραφὴν τινα, καὶ με κατὰ κράτος εἶδον ἢ θέα. Εὐφράντορος ἂν εἴπες εἶναι τὸ φιλοτέχνημα, ἢ τινος ἐκείνων τῶν παλαιῶν, οἱ τὴν γραφικὴν ἔργον εἰς μέγα, ἐμψύχους ὀλίγου δέοντος ἐργασάμενοι πίνακας. Δεῦρο δ', εἰ βούλει (καὶ γὰρ σχολὴ νῦν διηγῆματος), φράσω σοι τὴν γραφὴν. Οὐδὲ γὰρ φασυλότερα πάντως τῶν ζωγράφων [παῖδες] οἱ μουσῶν παῖδες ἔχομεν φάρμακα.

Γυνὴ τις ἱερὰ, παρθένος ἀκήρατος, Θεῷ τὴν σωφροσύνην καθερώσασα. Εὐφημίαν καλοῦσιν αὐτήν. Τυράννου δὲ ποτε τοὺς εὐσεβοῦντας ἐλαύνοντος, μάλα προθύμως τὸν ἐπὶ θανάτῳ εἴλετο κίνδυνον. Οἱ δὲ δὴ πολῖται καὶ κοινῶν τοῦς θρησκείας, ὑπὲρ ἧς ἐτελεύτησεν, ὡς ἀνδρείαν ἑμοὶ καὶ ἱερὰν τὴν παρθένου θαυμάσαντες, πλησίον τοῦ ἱεροῦ τὴν θήκην δειμάμενοι, καταθέμενοι τε τὴν λάρνακα, τιμὰς τελοῦσιν αὐτῇ, τὴν ἐτήσιον ἑορτήν, καὶ τὴν καὶ πάνδημον ποιοῦντες πανηγύριν. Οἱ μὲν οὖν τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων ἱεροφάνται καὶ λόγῳ τιμῶσι τὴν μνήμην αὐτῆς, καὶ ὅπως ἐξετέλεσε τὸν τῆς καρτερίας ἀγῶνα, ἐπιμελῶς τοὺς συνιόντας λαοὺς ἐκδιδάσκουσιν. Ὁ δὲ δὴ ζωγράφος εὐσεβῶν καὶ αὐτὸς, διὰ τῆς τέχνης κατὰ δύναμιν, πᾶσαν τὴν ἱστορίαν ἐν σινδόνι χαράξας, αὐτοῦ που περὶ τὴν θήκην ἱερὸν ἀνέθηκε θέαμα. Ἔχει δὲ ὡς τὸ φιλοτέχνημα.

ad spectaculum appendit tabellam. Sic autem habet

Ἵψηλός ἐπὶ θρόνου καθίσταται δικαστῆς, πικρὸν καὶ δυσμενὲς βλέπων εἰς τὴν παρθένον (ὀργίζεται γὰρ, ὅτι ἂν ἐθέλῃ, κἂν ταῖς ἀψύχοις ὕλαις ἢ τέχνῃ). Δορυφόροι δὲ τῆς ἀρχῆς καὶ στρατιῶται πολλοί· οἱ μὲν, τῶν ὑπομνημάτων ὑπογραφείσας δέλτους φέροντες καὶ γραφίδας· ὧν ὁ ἄλλος ἀναρτήσας ἀπὸ τοῦ κηροῦ τὴν χεῖρα, βλέπει πρὸς τὴν κρινομένην σφοδρῶς, ὅλον ἐκκλίνας τὸ πρόσωπον, ὥσπερ κελεύόμενος αὐτῇ γεγωνότερον λαλεῖν, ἵνα μὴ κάμνων περὶ τὴν ἀκοήν, ἐσφαλμένα γράφῃ καὶ ἐπιλήψιμα. Ἔστηκε δὲ ἡ παρθένος ἐν φαῖν χιτῶνι, καὶ ἱματίῳ τὴν φιλοσοφίαν σημαίνουσα· ὡς μὲν ἔδοξε τῷ γραφεῖ, καὶ τὴν ὅψιν ἀστεία· ὡς δὲ ἑμοὶ δοκεῖ, τὴν ψυχὴν κεκαλωπισμένη ταῖς ἀρεταῖς. Ἄγουσι δὲ αὐτὴν πρὸς τὸν ἀρχόντα δύο στρατιῶται, ὁ μὲν ἔλκων ἐπὶ τὸ πρόσω, ὁ δὲ κατόπιν ἐπείγων. Κεκραμένον τῆς παρθένου τὸ ἦθος αἰδοῖ καὶ στερέρότεται. Ναύει μὲν γὰρ εἰς γῆν,

⁵³ Sic quoque vetus interpretes; praestat κοινήν,

sepulcrum hoc ἐν τῷ προνάῳ, ac narthece Allatiano, vel etiam extra omnino ecclesiam, quod Graeca sonant, haud tamen longe ab illa, velut in peculiari sacello, ac martyrio, quod vocant. Alter interpr. omittit. Quod thecam Anastasius, ac vocem Graecam retineat, nec Latina ulla explicet, suo more facit, quo βαρβαρίζειν, ac Latine Graecari reddendis Graecis amat, uti maxime in Theophane patet. Nobis est conditorium: sepulcrum amplum, lapide structum, in quo ἡ κλίνη locatur.

ὡς περ ἐρυθρίωσα τὰς ὄψεις τῶν ἀρρένων· ἔστηκε δὲ ἀκατάπληκτος, οὐδὲν πάσχουσα πρὸς τὸν ἀγῶνα δειλόν· ὡς ἔγωγε τοὺς ἄλλους τέως ἐπήνουν ζωγράφους, ὅτ' ἂν ἐθεασάμην τῆς γυναικὸς ἐκείνης τῆς Κολχίδος τὸ δράμα, ὅπως μέλλουσα τοῖς τέχνοις ἐπιφέρειν τὸ ξίφος, ἔλεω καὶ θυμῷ μερίζει τὸ πρόσωπον, καὶ θάτερος μὲν τῶν ὀφθαλμῶν τὴν ὀργὴν ἐμφανίζει, θάτερος δὲ τὴν μητέρα μηνύει, φειδομένην καὶ φρίττουσαν· νῦν δὲ τὸ θαῦμα, ἅπ' ἐκείνης τῆς ἐννοίας πρὸς ταύτην μετατέθεικα τὴν γραφὴν. Καὶ σφόδρα γε ἀγαμαὶ τοῦ τεχνίτου, ὅτι μᾶλλον ἐμῖzen τῶν χρωμάτων, τὸ ἦθος, αἰδῶ τε ὁμοῦ καὶ ἀνδρείαν κεράσας, πάθη κατὰ φύσιν μαχόμενα.

Προβαινούσης δὲ εἰς τὸ πρόσω τῆς μιμήσεως, δῆμιοί τινες ἐν χιτωνίσκοις γυμνοί, ἥδη εἶχοντο ὅτ' οὐ ἔργου· καὶ ὁ μὲν δραξάμενος τῆς κεφαλῆς, καὶ ἀνακλινὰς εἰς τὸ κατόπιν, παρεῖχε τῷ ἐτέρῳ εὐτρεπὲς εἰς τιμωρίαν τῆς παρθένου τὸ πρόσωπον· ὁ δὲ παρastas ἐξέκοπτε τῶν ὀδόντων. Σφύρα δὲ καὶ τέρετρον φαίνεται τῆς τιμωρίας τὰ ὄργανα. Δακρύω δὲ τὸ ἐντεῦθεν, καὶ μοι τὸ πάθος ἐπικόπτεται τὸν λόγον. Τὰς γὰρ τοῦ αἵματος σταγόνas οὕτως ἐναργῶς ἐπέχρωσεν ὁ γραφεὺς⁵⁷, ὥστε εἰποῖς ἂν προχεῖσθαι τῶν χειλέων ἀληθῶς, καὶ θρηνήσας ἀπέλθοις. Δεσμωτήριον μετὰ ταῦτα, καὶ πάλιν ἡ παρθένος σεμνὴ ἐν τοῖς παῖσι ἱματίοις κάθεται μόνη, ἐκτείνουσα τῷ χεῖρε πρὸς οὐρανόν, καὶ καλοῦσα Θεὸν ἐπίκουρον τῶν δεινῶν. Εὐχομένη δὲ ταύτη⁵⁸ φαίνεται ὑπὲρ κεφαλῆς τὸ σημεῖον, ὃ δὴ Χριστιανοῖς προσκυνεῖσθαι⁵⁹ τε πέφυκε καὶ ἐπιγράφεσθαι, σύμβολον, οἶμαι, τοῦ πάθους, ὅπερ αὐτὴν ἐξεδέχeto. Εὐθύς γοῦν καὶ μετ' ὀλίγον, πῦρ ἀλλαχοῦ σφοδρὸν ὁ ζωγράφος ἀνῆλθεν, ἐρυθρῷ χρώματι, ἐνθεν καὶ ἐνθεν ἐπιλαμφθῆναι, σωματοποιήσας τὴν φλόγα. Ἰσטיῇ δὲ μέσσην αὐτὴν, τὰς μὲν χεῖρας πρὸς οὐρανὸν διαπλώσασαν, ἀχθηδόνα δ' οὐδεμίαν ἐπιφέρουσαν τῷ προσώπῳ· ἀλλὰ τὸν ἀντικεῖνον γεγυθυῖαν, ὅτι πρὸς τὴν ἀσώματον καὶ μακαρίαν ἐξεδήμει ζωὴν. Μέχρι τούτου καὶ ὁ ζωγράφος ἔστησε τὴν χεῖρα, χάγῳ τὸν λόγον. Ὡρα δὲ σοὶ καὶ αὐτὴν, εἰ βούλει, τελέσαι τὴν γραφὴν⁶⁰, ἵνα κατιδῇς ἀκριβῶς, εἰ μὴ πολὺ κατόπιν τῆς ἐξηγήσεως ἡλόμεν.

IB.

Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἄγιον πρωτομάρτυρα Στέφανον.

Ὡς ἱερὸς ἀληθῶς καὶ καλὸς τῶν εὐφραυνόντων ἡμᾶς πραγμάτων ὁ κύκλος! Ἐορτὴ γὰρ τὴν διαδέχε-

⁵⁷ S. Niceph. δεινόν. ⁵⁸ Edita et S. Niceph. ἤρχοντο. ⁵⁹ Edit. ζωγράφος. ⁶⁰ S. Niceph. εὐχομένης δὲ αὐτῆς. ⁶¹ S. Niceph. νόμος Χριστ. προσκυνεῖν τε καί. ⁶² Reg. αὐτῇ πελάσαι τῇ γραφῇ.

(53) Ipsam, si velis, picturam absolvas, αὐτὴν τελέσαι τὴν γραφὴν. Reg. codex, αὐτῇ πελάσαι τῇ γραφῇ, ut adeas picturam, visurus nunc sermonem superet. Legit Tarasius τελέσαι τὴν γραφὴν· cum iis verbis, ait fieri facultatem pingendi martyrum certamina. Verum potius hic γραφὴν dicit, quæ est in verbis; significat enim, se rem minus assecutum, nec totum, quod tabella exhibebat, sermone expressisse, ut bene advertit Joannes presbyter vicarius apostolicarum sedium Orientis, cum infert: Ὡστε μεζῶν ἢ εἰκῶν τοῦ λόγου. Καὶ τοῦτο Θεοῦ προνοία γέγονε διὰ τοὺς ἰδιώτας ἀνθρώπους. Itaque major est imago, quam oratio: atque

scens obtutus; stat vero imperterrita, nihil in certamine timidum patiens. Quamobrem cum alios hactenus pictores, Colchicæ illius mulieris fabulam contutus, laudarem, ut gladium illis adactura, misericordia ac ira divideret faciem; ac alter quidem oculus iram ostenderet, alter matrem parcentem ac facinus horrentem, designaret: nunc plane ab ea cogitatione, ad hanc picturam, admirationem converti: mirumque in modum opificem admiror, ut accuratius mores quam colores miscens, pudorem simul ac fortitudinem, affectiones utique per naturam contrarias, præclare temperarit.

Uterius autem procedente imitatione, carnifices quidam in levibus nudî tunicis, operi jam insistebant; ac alter quidem apprehendens caput, ac retro inflectens, alteri os virginis præbebat expeditum ad poenam; alter autem astans, dentes excutiebat. Porro supplicii organa, malleus videntur, et terebra. Cæterum resolvor deinceps in lacrymas, in hique affectio intercidit sermonem. Sic enim perspicue guttas sanguinis appinxit penicillus, ut vere dicas a labiis fluere, ac lamentans discedas. Iterum carcer, iterum casta virgo in pullis vestibus sedens sola, manus ambas extendit in cælum, Deumque in malis adiutorem invocat. Porro oranti illi apparet, super ejus caput, signum illud quod Christiani adorare ac appingere solemne habent, putoque appetentis passionis symbolum. Mox ergo ac post modicum, ignem validum loco alio accendit pictor, hinc inde rutilanti rubrica condensans flammam. Statuit vero virginem mediam, expansis quidem manibus in cælum, nullam tamen vultu præferentem tristitiam, sed magis gaudentem, uti ad incorpoream ac beatam commigrantem vitam. Hactenus cum pictor manum tenuit, tum ego sermonem ac linguam. Cæterum tempus tibi est, ut et ipsam, si velis, picturam absolvas (53); quo plene perspicias, num longe impares enarrandæ fuerimus.

XII.

Laudatio sancti protomartyris Stephani.

Quam vere sacer, præclarusque, rerum nos exhibentium circulus! Festus namque dies festum

hoc Dei providentia factum est, propter idiotas homines, præsentius res exhibente pictura, quam sermo exhibeat, ac motus animi efficacius provocante. Pulchrum illud Theodori episcopi Catanæ in nostrum Asterium: Ὁ μακάριος καὶ θεοφόρος δόξαζλος Ἀστέριος, ὡς ἀσθὴρ φαεινὸς, πάντων ἡμῶν τὰς καρδίας κατηύγαγεν· Beatus ac deifer doctor Asterius, sicut stella clarissima, omnium nostrum corda illustravit; ejusque pietati argumento est, quæ, ex martyris illa pictura, affectum se indicat compunctione, uti et Gregor. Nyssenus in illa Isaac paterna manu immolandi.

diem excipit, solemnis celebritas solemnem occupat celebritatem. Porro vocamur ab aliis ad alia vota; Dominique natalem diem servi honor continui premit. Porro autem, sive quis in illius natiuitatem coniecerit oculos, qui heri carne editus est, cum Deitatis ratione exsistat semper, sive etiam in martyrium illud, quod generosi pectoris famulus hodie pertulit, multa quidem, diuersaque inueniet, omnia tamen eo tantum spectantia, ut et nos pietatem discamus. Heri sane, recurrente per anni circulum consueta, ac quot annis agi solita, festiuitate, Salvatorem mundi natum esse didicimus; ac carnis expertem, carne amictum esse, incorporeumque, induisse corpus: tum etiam nostri causa suscepisse passionem, atque in ligno exaltatum esse; nulla alia de causa, quam ut nostræ salutis consulere. Hodie vero strenuum pugilem cernimus pro illo lapidibus obrutum, ut sanguine, debitas pro sanguine grates rependeret.

Stephanus itaque, læti huius conventus coactor, ipse nos ad præsentis huius lætitiæ convocavit commercia, allexitque; ipse civitatem, in unam velut concionem, universam congregavit, ac compulsi: vir primitiæ martyrum, laborum pro Christo institutor ac doctor, bonæ trepido confessionis, ac prima initia. Ante Stephanum quippe, nemo pro Evangelio sanguinem fuderat. Quemadmodum autem fratricida ille Cain, ut me Moyses docet historia⁷¹, fraternam perpetravit eadem: fraternæ enim a natura amicitiae loco, contentionem diramque æmulationem assumens, primus homicidio terram sædavit: ita etiam ter beatus Stephanus, piis pro religione certaminibus fuso primus sanguine, terram sanctificavit. Vir quidem apostolis tempore posterior, at præclaris facinoribus prior (54). Nec mecum velim indigneris, Petre, molestie habeas, Iacobe, vel ægre feras, Ioannes, si nedum parem vestro virtutis studio virum statuam, verum etiam majus aliquid ei tribuere videar: imo gaude, lætoque ac hilari vultu excipite. Quippe patres estis, quos nullus invidiæ livor exstimulet, quique magis præclaris filiorum facinoribus adgaudeatis, ac quibus volupe sit a filiis virtute præiri. Etenim si quid boni, præclarique gestum est a Stephano, illud ipsum continuo vestrum est, qui illum instituistis, ac sacris initiatis disciplinis. Commendata namque athletarum probitas, in celebrem palæstritarum gloriam cedit. Quocirca a vobis paululum veniam precatus, libere, quæ mihi argumentum præbet, piis viri æterni Christi causa certaminibus, patrocinio effabor.

Discipulis aliis antiquior es, sancte Petre, omniumque primus, Jesum Christum annuntiasti. Verum cum adhuc evangelicum ipse sermonem prædicares, exque alia in aliam urbem proficisceris, provin-

ται ἑορτὴν, καὶ πανήγυρις κατάλαμβάνει πανήγυριν· καλούμεθα δὲ ἀπὸ εὐχῆς εἰς εὐχὴν, καὶ τοῦ Κυρίου τὰ Θεοφάνεια κατάλαμβάνει· ἡ τοῦ δούλου τιμὴ. Κἀν τε δὲ πρὸς τὴν γέννησίν τις ἀπειδὴ τοῦ Χθὲς τεχθέντος διὰ σαρκὸς, καὶ αἰὲν ὄντος κατὰ τὴν θεότητα· κἀν τε πρὸς τὸ ἐκείνου μαρτύριον, ὅπερ σήμερον ὁ γενναῖος ὑπέστη θεράπων· πολλὰ μὲν εὐρήσει καὶ ποιήσια τὰ πράγματα, ἕνα δὲ σκοπὸν, ἵνα ἡμεῖς διδασχῶμεν τὴν εὐσέβειαν. Χθὲς μὲν οὖν ἐμάθομεν διὰ τῆς ἐγκυκλίου καὶ συνήθους ἑορτῆς, ὅτι ἐγεννήθη ὁ τοῦ κόσμου Σωτὴρ, καὶ ὁ ἄσαρκος τὴν ἡμφιάσατο σάρκα, καὶ ὁ ἀσώματος ἐνεδύσατο σῶμα· εἰτα ὅτι καὶ ὑπὲρ ἡμῶν κατεδέξατο πάθη, καὶ ὑψώθη ἐπὶ τοῦ βύλου, οὐχ ὑπὲρ ἄλλου τινὸς, ἢ ὑπὲρ ἡμετέρας προνομίας. Σήμερον δὲ βλέπομεν τὸν γενναῖον ἀγωνιστὴν ὑπὲρ ἐκείνου καταλιθούμενον, ἵνα αἵματι ἀποτίσῃ τὴν ὑπὲρ αἵματος χάριν.

Στέφανος οὖν, ὁ τῆς πανηγύρεως ταύτης συναγωγεὺς, ὁ καλέσας ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ὀρωμένην εὐφροσύνην, ὁ δημαγωγῆσας ὡς μίαν τὴν πόλιν, ἀνὴρ ἀπαρχὴ τῶν μαρτύρων, διδάσκαλος τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ πόνων, κρηπίς τῆς καλῆς ὁμολογίας. Πρὸ γὰρ Στεφάνου οὐδεὶς ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου ἐξέχεεν αἷμα. Ἀλλ' ὥσπερ Κἀν ἐκεῖνος ὁ ἀδελφοκτόνος (καθὼς με διδάσκει ἡ τοῦ Μωϋσέως ἱστορία) τὴν ἀδελφοκτονίαν εἰργάσατο (ἀναλαβὼν γὰρ ἀντὶ τῆς ψευτικῆς φιλας ἐρίδα, πρῶτος φόνῳ τὴν γῆν ἐκαίνισεν)· οὕτως καὶ Στέφανος ὁ τριτομάχριος πρῶτος τῷ οἰκείῳ αἵματι τὴν γῆν διὰ τῶν εὐσεβῶν ἀγωνισμάτων ἠγίασεν, ἀνὴρ τοῖς χρόνοις τῶν ἀποστόλων δεύτερος, τοῖς δὲ ἀνδραγαθίαισι πρῶτος. Καὶ μοι μὴ ἀγανακτήσης, Πέτρε· μὴ ἄχθεσθῃς, Ἰάκωβε· μὴ δυσχεράνης, Ἰωάννη, εἰ μὴ μόνον συγκρίνω τῇ⁷² ὑμετέρᾳ φιλοσοφίᾳ τὸν ἄνδρα, ἀλλ' εἴ τι καὶ πλέον αὐτῷ νέμειν ἐθέλω· μᾶλλον γάνυσσε, καὶ ἡδέως ἀφ' ὅνοι γάρ ἐστε πατέρες, καὶ τοῖς καθ' ὁρθώμασι τῶν υἱῶν ἐπαγγάλλεσθε, καὶ ἡδέως νικάσθε παρὰ τῶν παίδων εἰς ἀρετὴν. Εἰ γάρ τι καλὸν καὶ μέγα παρὰ τοῦ Στεφάνου, τοῦτο πάντως ὑμέτερον, παιδευτῶν ἐκείνου, καὶ μυσταγωγῶν. Ἡ γὰρ τῶν ἀλλήλων εὐδοκίμησις δόξα γίνεται τοῦ παιδοτρέφου. Διὸ, μικρὸν ὑμᾶς παραιτησάμενος, ἐρῶ μετὰ παύρησας ἃ μοι δίδωσιν ἡ ὑπίβησις εἰς συνηγορίαν τοῦ

κατὰ Χριστὸν ἀριτεῖας.

Πρεσβύτερος εἰ τῶν μαθητῶν, ἅγιε Πέτρε, καὶ πρὸ πάντων τὴν Ἰησοῦν Χριστὸν κατήγγειλας. Ἔτι δὲ σοῦ τὸν λόγον τὸν εὐαγγελικὸν κηρύττοντος, καὶ πόλιν ἐκ πόλεως μετιόντος, καὶ χώραν ἐκ χώρας ἀμεί-

⁷¹ Gen. iv, 8 sqq. ⁷² S. Andr. Cod. ἀμεινον κρίνοντι τῇ... καὶ πλέον αὐτῷ.

(54) *Præclaris facinoribus prior*, τοῖς δὲ ἀνδραγαθίαισι πρῶτος. Videtur ipsis apostolis prælatum velle Stephanum: verum sequentia non aliud probant, quam nonnulla illa prærogativa illis præcellere, quod præverit in martyrii palma, primusque evangelicam doctrinam sanguine sanxerit. Nec illa

verba, τολμηρὸν γὰρ ἐπιπλεῖστον περὶ πρωτείας ἀμιλλᾶσθαι πατράσι, aliud sunt, quam modeste excusantis, ut ne in aliis magno Petro conferre præsumat, vel eo maiorem Stephanum omnino asserat. Id certe incautum ac temerarium.

δυντος, καὶ πονοῦντος τὸ κήρυγμα, οὗτος εἰσελθὼν εἰς τὸ στάδιον, καὶ ἀρπάσας τῶν ἀγωνισμάτων τὸν στέφανον, μετελθὼν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐδοξάσθη· ἔτι τοῦ περὶ γῆν στρεφομένου· καὶ τὸ μεῖζον, αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καλοῦντος· αὐτὸν διὰ τῆς θαυμαστῆς ὁπτασίας. Οὕτως μὲν καὶ ὁ Πέτρος· καὶ ἀρχεῖ τὰ εἰρημένα. Τολμηρὸν γὰρ ἐπιπλεῖστον περὶ πρωτείων ἀμιλλᾶσθαι πατράσιν. Ἰδωμεν δὲ καὶ τὰ σά. Ἰάκωβε ἀδελφε τοῦ Ἰωάννου. Εὐαγγελιστὴς εἶ τοῦ Χριστοῦ, θήραμα δεύτερον μετὰ Πέτρον. Καὶ τίς οὐκ ἂν ἀγασθείη σου τῆς πίστεως; Μόνον γὰρ ἐκλήθης, καὶ μηδὲν μελλήσας ὑπήκουσας. Κατέλιπες μετὰ τῆς πορθημίδος καὶ τὸν πατέρα τὸν Ζεβεδαῖον ἡκολούθησας δὲ καὶ τῷ Χριστῷ ὡς γνήσιος μαθητής. Ἐπαθες ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας προθύμως, ὁμολογῶ· μαχαίρα γάρ σε Ἡρώδης ὁ τύραννος διεχρήσατο· ἀλλὰ μετὰ Στέφανον πολλοὺς ὑστερον χρόνους. Καὶ τί τοὺς κατέκαστον ὀνομάζω, ὅποτε κατὰ πάντων ὁμοῦ τῶν ἀγίων, τὸ τοῦ μαρτυρίου βραβεῖον ἀνέλειτο, πρῶτος τὸν διάβολον παραταξάμενος, καὶ πρῶτος νικήσας, μιμητάμενος τὸν Δαβὶδ, εἰ καὶ δι' ἀντιστρέφου τοῦ πράγματος; Λίθοις ὁ Δαβὶδ τὸν Γολιάθ ἐνίκησε, λίθοις καὶ Στέφανος τὸν διάβολον· ἀλλ' ὁ μὲν, οἷς ἔβαλεν· ὁ δὲ, οἷς ἐδόλφη. Ἡμεῖς δὲ, ὁ Χριστοῦ λαός, ὡς ἡ στρατιὰ τότε τοῦ Ἰσραὴλ, κρᾶζωμεν καὶ εὐφημοῦμεν τὰ ἐπινίκια, ὡς παρόντα βλέποντες, ὡς ἐστώτα θαυμάζοντες.

olim Israelis exercitus sustollamus vocem, faustisque ei acclamationibus pro victoria canamus, velut praesentem intueremur, ac coram stantem admiraremur.

Καλὸς μὲν γὰρ ἅπας ὁ τῆς εὐσεβείας ὑπερμαχών, καὶ δεύτερος, καὶ τρίτος τοῖς προαβλήσασιν ἐπιγένηται· οὐ μὴν τοιούτου θαύματος ἄξιος, ὡς περὶ ὁ πρῶτος. Ὁ μὲν δεύτερος, ζήλῳ τοῦ προλαβόντος ἐναχθεὶς πρὸς τὴν μίμησιν, οὕτως εἶτα ἐλύσθη πρὸς σπουδὴν· ὁ δὲ μηδὲν καθηγεμόνι χρησάμενος, εὐρετὴς δὲ γεγωνὺς τοῦ καλοῦ, εἰκότως τὴν τοῦ πρωτεύοντος δέχεται ψήφον. Μεγάλη οὖν ἡ τοῦ ἀνδρὸς προθυμία· διὸ μεγάλη καὶ ἡ τιμὴ· ἀθάνατος δὲ ἡ μνήμη, ἣν οὕτε λήθη ἐκάλυψεν, οὕτε χρόνος ἡμαρῶνται· ἀλλὰ γενεὰ ἐκ γενεᾶς διαδεχομένη τὰ διηγήματα. Ταύτην ἀπαράκατως τὴν ἐορτὴν ἐπιτελοῦμεν ἱερεῖς, λαοί, παῖδες, ἄνδρες, γυναῖκες. Σκοπητέον δὲ καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτὴν, ἵνα ἐν χαρῇ τῶν πραγμάτων γενόμενοι, μᾶλλον δὲ τὸν ἄνδρα θαυμάσωμεν.

prius accurate discutiamus historiam, ut ad usque rei cutem ducti, majori virum admiratione prosecquamur.

Πρῶτος ἦν τῶν κατὰ Χριστὸν διακόνων ὁ Στέφανος, ἡγιασμένος τῇ χάριτι, σκευὸς πεπληρωμένον τοῦ Πνεύματος, καὶ ἡμέραν βεβαιῶν τοὺς οἰκέλους, καὶ τοὺς πλανωμένους πρὸς τὴν εὐθείαν ὑποστρέφων ὁδόν. Ἐπειδὴ δὲ σφοδρότερον εἶχετο τῆς διδασκαλίας, μᾶλλον παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους, τοὺς ἐχθροὺς ἐλύπει· καὶ πρὸ ἐκείνων, τὸν πρῶτον δυσμενῆ τὸν διάβολον. Πυρώδεις γὰρ ἔκεινος τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐφίστησι, καὶ ἄγριον βλέποντας, τοῖς μᾶλλον τῇ εὐ-

ciamque ac regionem ex regione ac provincia mutares, instaresque verbo, ingressus hic stadium, certaminumque rapiens coronam, te interim in terra versante, cælum capessens, gloriam adeptus est : quodque majus videatur, cum ipsum Pater ac Filius visione illa admirabili vocarent. Sic ipse Petrus, deque eo dicta sufficiant. Summæ namque impudentiæ est, contentiosius de primatu cum patribus certare, honorisque prærogativam eis invadere. Videamus autem et tua, Jacobe Joannis frater ⁷³. Christi existis præco, alterum a Petro aucupium. Quis vero non tuam admiretur fidem? Solum enim vocatus, nulla statim mora obtemperasti. Una cum navicula, etiam Zebedæum patrem reliquisti, Christum sequens, uti verus germanusque discipulus. Alacri animo fateor, pro religione passus occubuisti : quippe quem Herodes tyrannus occiderit gladio ⁷⁴ : verum multis id annis a Stephani neco. At quid sigillatim quosque refero, quando universis etiam sanctis simul præripuit palmam; primus aciem adversus diabolum instruens, atque de illo victoriam referens, Davidem imitatus, quamvis rei ordine inverso. Vicit David Goliath lapidibus ⁷⁵, vicit et Stephanus iis quoque diabolum ⁷⁶. Ille nihilominus, quibus percussit; hic autem, quibus percussus est. Nos autem Christi populus, ut

Præclara sane laude dignus censeatur quivis religionis propugnator, quamvis secundus, tertiusve, certaminis aleam subeat; non tamen ea admiratione, eaque laude, qua primus. Secundus enim, prioris æmulatione ad imitandum adactus; tum inde ita percitus, ad certamen appulit animum; alter vero nullo prævio usus duce, ipseque existens boni inventor, jure merito principem locum tenet. Magna itaque viri hujus alacritas; magnusque etiam ideirco et honos, immortalisque memoria, quam neque oblivio ulla obscuravit, neque tempus obliteravit : quin imo alia aliaque per successionem generatio, præclara merita enarrando suscepit. Ideirco diem hunc festum jure perpetuo, sacerdotes, populi, pueri, viri ac mulieres, celebramus. Verum ipsam

Erat Stephanus Christi diaconorum primus sanctificatus gratia, vas Spiritu sancto plenum, quotidie domesticos confirmandus, errantesque ad rectam viam reducens. Cum autem acris doctrinæ insistere, majori hostes, præ apostolis aliis molestia affecit : præque iisdem, diabolum, qui primus hostis existit. Is namque igneos ac truces, iis cum primis adhibet oculos, qui pietati sese addixerunt (55). In eum ergo, stipatum quoddam excivit

⁷³ Matth. iv, 21. ⁷⁴ Act. xii, 1, 2. ⁷⁵ I Reg. xvii, 49 sqq. ⁷⁶ Act. vii, 58, 59.

(55) Qui pietati sese addixerunt, τῇ εὐσεβείᾳ συνισταμένοις· piis, ac qui student virtuti. Riccardus, totum hic ab Asterio in diabolum dictum, qui sic

habeat ad pios homines, ac qualis erat Stephanus, ut nimirum flammeos, ac truces in eos inmittat oculos, in ipsum Stephanum perperam assumit.

agmen, nempe Alexandrinorum genus, ad omnem A longe expeditum seditionem. Plane enim audistis, ut ejus urbis cives, acri audaciæ fervore, eo proclives ruant, efferveantque, quo eorum temere ferat animus. Ut autem adversum se turbam confluentem vidit, in arcto positus, quid tunc ageret, ambigebat; solertem tamen artem excogitavit, dulcem nimirum ac blandum sermonem. Nihil enim præsentaneum magis ad iræ sedandos motus, quam blanda concinnaque admonitio. Mihi, quæso, inquit, odii causam dicite, ac cujus ergo intentatis manus, palamque velut dilaniaturi videmini (56). Illis autem respondentibus, eo nimirum quod patrias everteret leges, ac novorum dogmatum doctor exsisteret: stans in medio vir beatus, simplex ac extemporaneus orator: nec enim ea promebat, quæ artis methodo didicisset, sed quæ Spiritus afflatu suggererat:

Viri, inquit, *fratres, et patres, audite*. Prudens exordium, optimum concionis ad populum ira exæstuantem, principium. Lenia namque, blandaque verba, non secus ac melle quodam referta, aut molli conspersa oleo, ardentes illos ferinos impetus comprimebant. Subinde Abraham alte in memoriam revocat, ut a priscis temporibus ordiens, ac in longum protrahens sermonem, magno illo interjectæ digressionis intervallo, citatum illum effusumque furorem clanculum sensimque absumeret. Absoluto autem longo illo orationis ambitu, ostendit Moysen etiam Christum prænuntiasse, quo solerter summa ipsa legislatoris auctoritate, quasi obrepando, fidei verbum occulte insinualet. Scite autem ea omnia proloquutus est, quæ ad auditorum profectum conferebant. At ubi vidit obfirmatam malitiam, ac præfractam, pugnacemque animum pervicacem, ac durum, tunc tandem summa animi libertate præditus, ac spe omni præsentis vitæ destitutus, artificium omne quod blande animos demulcere, conciliareque posset, omittens, nullis verborum ambagibus, aperte vocavit eos *dura cervice, incircumcisis cordibus*, legis oppugnatores, qui sancto Spiritui resisterent; aliisque ejusmodi compellavit nominibus. Illico autem, haud secus ac Dominium, *circumdederunt eum canes multi; et tauri pingues*, ut in Psalmis canitur ⁷⁷, *obsederunt* justum. Porro ille solus stabat, populo in cædem hiante, ac homicida undequaque vallatus; ac ne unus quidem per id tempus propior aderat: non amicus, non familiaris, non cognatus. ac levamen est, ut quos ex notis e propinquo videant assistentes.

Ubi autem magni illius certaminis altissimus ille positor ac vindex, necessarium Stephano adiutorem animadvertit: quanquam enim strenuissimus erat, humanis tamen agebatur affectibus: ei statim apparet, atque in cælum intendenti, Filium a dextris

⁷⁷ Psal. xxi, 13. ⁷⁸ Leg. σπαράζοντες.

(56) *Velut dilaniaturi videmini*. Lego, σπαράζοντες, levi mutatione pro, παράζοντες, qua tamen non leviter sanatur textus. Sic enim planus manet, cum alioqui difficile sit explicare, quid illud

σεδείξ συνισταμένοις. Ἦγειρεν οὖν αὐτῷ σύστημα, τὸ τῶν Ἀλεξανδρέων γένος εἰς πᾶσαν οὐδύρροπον στάσιν. Πάντως δὲ ἀκηκόατε τοὺς ἀνδρας τῆς πόλεως, ὅπως θερμοὶ τε ὥσι καὶ ζέοντες ἐπὶ πᾶν ὅπερ ἂν προχείρως ὀρήσῃσιν. Ὡς δὲ τὸ πλῆθος ἐθεάσατο τῶν ἐπ' αὐτὸν συρρέοντων, ἐν ἀπόρῳ μὲν εἶχε τίθεσθαι τὸ παρόν· ὁμως δὲ τέχνην εὗρεν εὐμήχανον, λόγον ἐμμελῆ καὶ πρᾶον. Οὐδὲν γὰρ φάρμακον τοιούτου εἰς θεραπείαν θυμοῦ, καὶ κινήσεως, οἷον παραίνεσις προσηγῆς καὶ εὐάρμοστος. Καὶ εἰπατέ μοι, φησὶ, τὴν αἰτίαν τοῦ μίσους, ἀνθ' οὗτου δὲ τὰς χεῖρας ἐπανατείνεσθε, καὶ πρόδῃτο ἔσπε ὡς παράζοντες ⁷⁸. Εἰπόντων δὲ, ὅτι Ἐπειδὴ καταλύει τοὺς πατρύους νόμους, καὶ ξένων εἰς δογμάτων εἰσηγητῆς· στάς εἰς μέσον ὁ μακάριος, ἀτεχνος καὶ αὐτοσχέδιος ῥήτωρ (οὐ γὰρ ἔλεγεν ἄπερ ἐκ τέχνης ἔμαθεν, ἀλλ' ἄπερ ἐνεπνεῖτο ὑπὸ τοῦ Πνεύματος).

Ἄνδρες, φησὶν, ἀδελφοί, καὶ πατέρες, ἀκούσατε. Σοφὸν τὸ προοίμιον, ἀρίστη πρὸς δῆμον θερμαινόμενον ἡ τῆς δημηγορίας ἀρχή. Τὰ γὰρ μειλίχια καὶ προσηγῆ τῶν ῥημάτων, οἷον μέλιτός τινος μετέχοντα, ἥ ἐλαφὶ ἀπαλῇ παραπλήσια, τὴν φλεγμονὴν τῶν θυρίων κατέστειλεν. Ἐπειτα ἀνέεισι τῇ μνήμῃ πρὸς τὸν Ἀβραάμ, ἵνα καὶ παλαιῶν ἀρξάμενος χρόνων, καὶ μακρὸν ἀποτεινῶν λόγον, ἐν πολλῷ τῷ μέσῳ λάθῃ δαπανήσας τὸν θυμὸν ἐκλυόμενον. Καὶ τὴν πολλὴν ἐκείνην ῥῆσιν ἐξεργασάμενος, δείκνυσιν, ὅτι καὶ Μωϋσῆς προεφῆτευσεν τὸν Χριστόν· ἵνα διὰ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ νομοθέτου εὐφυῶς, ὥσπερ κλέπτων, παρεισαγάγῃ τὸν τῆς πίστεως λόγον. Πάντα δὲ εἰρηκεν ἐπιστημόνως, ὅσα πρὸς ὠφέλειαν συνετέλει τῶν ἀκούοντων. Ἐπεὶ δὲ τὴν κακίαν εἶδεν ἀνέδδοτον, καὶ τὴν γνώμην ἀμάλθιακτον· τότε λοιπὸν, παρῳήσιας πλησθεὶς, καὶ ἀπαγορεύσας πρὸς τὴν ἐνθάδε ζωὴν, πᾶσαν δὲ καταλιπὼν τέχνην τὴν κολακεύουσαν, ἀπαρακαλύπτως αὐτοὺς προσηγόρευσε σκληροτραχήλους, τῇ καρδίᾳ ἀπεριτμήτους, τῷ νόμῳ μαχομένους, πολεμοῦντας τῷ Πνεύματι, καὶ τινὰ ἄττα. Καὶ ἐντεῦθεν περιέστησα αὐτόν, ὡς δεσπότην, κύνας πολλοί· καὶ ταῦροι πλοῖνες, κατὰ τὴν ψαλμωδίαν, περιέσχον τὸν δίκαιον. Εἰστήκει δὲ μόνος πανταχόθεν τῷ δῆμῳ τῶν φονευτῶν κεκυκλωμένος. Οὐδαὶς δὲ ἦν κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐγγύς, οὐ φίλος, οὐκ οἰκεῖος, οὐ συγγενής. Φέρει πῶς γὰρ παραμυθίαν τοῖς κινδυνεύουσι τὸ βλέπειν ἐκ τοῦ σύνεγγυς παρόντος τινὰς τῶν γνωρίμων.

Quædam enim hæc in periculo constitutis consolatio,

Ὁ δὲ τοῦ μεγάλου ἀγωνίσματος ὑψηλὸς ἀγωνοθέτης, καταμαθὼν, ὡς χρεια τῷ ἀνδρὶ παραστάτου (εἰ γὰρ καὶ σφόδρα γενναῖος ἦν, πάντως ἐπαθε τὰ ἀνθρώπινα), ἀθρόον αὐτῷ φαίνεται· καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀτενίσαντι, δείκνυσιν καὶ τὸν Ἰῶν ἐστῶτα ἐκ

παράζοντες hoc loco velit. Nam quod reddit Ricardus, *pene mente captos vos designatis*, minus congruit, nec aliud est, quam male diviniantis.

δεξίων ἐν τῷ τῆς ἀνθρωπότησεως σχήματι. Ὡς τῆς A
 φιλανθρωπίας! Ὡς τῆς ἀγαθοσύνης! Ἐπεφάνη τῷ
 ἀθλητῇ ὑπὲρ οὗ ἡγωνίζετο· καὶ μονονουχὶ ἀφῆκε
 τοιαύτην φωνὴν πρὸς αὐτὸν ὁ τῶν ὅλων Θεός· Μη-
 δὲν ἀγεννὲς πάθης, ὦ Στέφανε. Οὐδένα ἔχεις
 ἀνθρώπων σύμμαχον· οὐδεὶς σοι παρέστηκε τῶν
 φίλων ἐν καιρῷ τῶν δεινῶν· ἀλλ' ἐγὼ μετὰ τοῦ
 Ἀγαπητοῦ ἐποπτεύω τὰ δρώμενα. Ἐτοίμη ἡ
 ἀνάπαυσις, ἀναπεπταμέναι τοῦ παραδείσου αἱ
 πόλεις. Μικρὸν καρτερίσας, κατάλιπε βίον τὸν
 πρόσκαιρον, καὶ σπεύσον πρὸς ζωὴν τὴν αἰδίαν,
 καὶ ἀτέλεστον. Ἐτι τυγχάνων ἐν τῇ σαρκὶ βλέ-
 πεις Θεόν, πρῶγμα πάσης ἐγκοσμίου φύσεως μεί-
 ζον. Ἐμυσταγωγῆθης παρὰ τῶν πρεσβυτέρων
 ἀποστόλων, οἱ δὲ Πατὴρ ἔχει Υἱὸν γνήσιον ἀγα-
 πτόν. Ἴδού ἐγὼ μὲν σοι ἑαυτὸν ἐμφανίζω, ὥς
 δύνασαι φέρειν. Παρέστηκε δέ μοι καὶ ὁ Υἱὸς
 ἐκ δεξίων, ἵνα τῇ σχέσει τοῦ τόπου γρῶς τὴν
 τιμὴν. Ἐσκανδαλίζε τότε τοὺς πολλοὺς, εἰ Θεὸς
 ἐν γῇ σάρκα περιεβάλετο· ἀλλ' ὅρα νῦν αὐτὸν ἐν
 τῷ ὕψει μου, οὐράνιον, καὶ ὑπερουράνιον
 φέροντα τοῦ ἀνθρώπου μορφήν, εἰς βεβαίωσιν
 τῆς τελεσθείσης οἰκονομίας. Ὑπὲρ τούτου κατα-
 λιπούμενος, μὴ ὀχλάσης, μὴ ἀτονήσης. Βλέπων
 δὲ τὸν ἀγωνοθέτην, μὴ φοβηθῇς τὸν ἀγῶνα.
 Ἄφες τὸ σῶμα, καταφρονῶν ὡς δεσμὸν γῆινον,
 ὡς οἶκον σαθρόν, ὡς σκεῦος κεραμῆως εὐφθαρτον.
 Ἀνάδραμε πρὸς τὴν ἐνθάδε λῆξιν ἐλευθερίας·
 ἔτοιμος γάρ σοι τῆς ἀνδραγαθίας ὁ στέφανος.
 Μετάσπῃ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐκ τῆς γῆς. Ἄφες
 τὸ σῶμα τοῖς μωιφόντοις, ὡς βρῶμα κυσὶ. Κατά-
 λιπε λυσσῶντα δῆμον, καὶ ἐλλέε πρὸς χορὸν ἀγ-
 γέλων.

Μετά ταύτης τῆς γνώμης ὁ Θεὸς ἐπεφάνη τῷ
 καρτερῷ, ἵνα μὴ τι πάθῃ δειλὸν, καὶ τὴν πολλὴν
 ἐκλύσῃ προθυμίαν τῷ μεγέθει τοῦ φόβου. Διδόντες
 ἄγγελον αὐτῷ ἐπεμψε βοηθόν, ὡς τοῖς ἀποστόλοις ἐν
 τῷ δεσμοτηρίῳ οὔτε τινὰ δύναμιν λειτουργικὴν, καὶ
 ὁμόδουλον· ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτὸν ἐνεφάνισεν. Ἀπαρχὴ
 γὰρ ἐγένετο τότε τοῦ μαρτυρίου, καὶ ἔδει τὸ πρῶτον
 ἔργον τελεωθῆναι· ἵνα οἱ ἐξῆς ἐποικοδομούμενοι
 μάρτυρες, ἰσχυρὰν λάβουσι τοῦ ζήλου τὴν ὑποβάθραν,
 καὶ μὴ δειλίας γένωνται μιμηταί· ὅπερ δὴ καὶ ἐπὶ
 τῶν κοινῶν πολέμων. Εἰς γὰρ στρατιωτὴς πρόμα-
 χος, ὁ τοῦ ἔργου παρασχὼν τὸ ἐνδόσιμον· νικήσας
 μὲν καὶ ἀνδριζόμενος, πάντας τοὺς ἰδίους ἀπέβρω-
 σε, καὶ τοὺς ὑπεναντίους κατέπληξεν· ἀσθενὲς δὲ τι
 παθὼν, εὐθὺς κατακλᾷ, καὶ δειλίας πληροὶ τὰς τῶν
 ὁμοφύλων ψυχὰς, καὶ φυγῆς γίνεται σύνθημα. Διὰ
 ταῦτα μὲν ὁ Θεὸς οὐρανόθεν ἐφάνη.
 adversariorum vero consternat, ac dejicit; sin autem imbellis ignavusque, parum quid succubuerit,
 illico contribulium suorum frangit animos, eosque segnes prorsus ac ignavos reddit; fugæque efficitur
 les-era. Hac plane de causa Deus e cælo apparuit.

Ὁ δὲ τῆς μεγάλης ὀπτασίας ἀξιώθεις, οἷας οὐκ ἄλ-
 λος, οὐ κατέσχε σιωπῇ, ἅπερ ἴδεν· ἀλλ' εὐθὺς ἐξ-
 εβόησεν· Ἴδού θεωρῶ τοὺς οὐρανούς ἀνεφωγμέ-
 νους, καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξίων

stantem in humana forma ostendit. O ingentem be-
 nignitatem! O miram bonitatem! Pugili se conspi-
 cuum præbuit is pro quo ille certabat, talemque
 propemodum universorum Deus ad eum vocem
 demisit: Eia Stephane, ne quid patiaris degeneris ani-
 mi. Quamquam enim nullum hominem habes, qui
 auxilietur, nullusque amicus tibi præsto sit ærumnarum
 tempore, ego nihilominus una cum Dilecto, ea
 quæ sunt observo. Præsto requies est; patent rese-
 ratæ paradisi portæ. Parumper sustinens, tempora-
 neam istam vitam desere; ac ad æternam, immortale-
 mque contende. Adhuc degens in carne Deum vides;
 quod plane mundanæ omnis naturæ superet vires. Sa-
 crum istud mysterii accepisti a senioribus apostolis,
 Patrem, verum habere Filium dilectum, nunc autem
 tibi eum ostendo, quantum per mortalis conditionem
 ferre potes. Astat autem etiam mihi Filius a dextris,
 ut ex ipso situ, in quo sit honore cognoscas. Multis
 olim scandalo fuit, ut Deus carne indutus versaretur
 in terris; nunc autem, sublimem mecum conspiciare,
 cælestem ac cælis aliozem, gestantem hominis for-
 mam, ut perfectam, completamque carnis dispensa-
 tionem probet. Eam ob rem lapidibus appetitus, ne
 succumbas, neve fatigeris, aut languescas. Qui cernas
 certaminis præsidem, ne certamen pertimescas. Di-
 mitte corpus, ipsum despicias ut terrestre vinculum,
 ut ruinosam ac collabentem domum, ut vas figuli,
 quod facile confringitur. Accurre liber ad supernam
 hanc hæreditatis sortem. Præsto namque tibi est præ-
 clari hujus strenuæ facinoris corona. A terra in
 cælum commigra. Sine corpus homicidis, haud secus
 ac escam canibus. Furemque ravidamque multitudine
 desere, atque angelorum choris accede.

Hoc sane proposito, forti Deus constantique viro
 apparuit, ne is timore percussus, succumberet,
 neve magnanimus impendentis mali granditate vic-
 tius, animo consternaretur. Quocirca neque auxi-
 liarium ei angelum misit, ut postea apostolis in
 carcere; neque aliquam ex administris ac con-
 servis virtutibus, sed ipse semetipsum palam exhibuit.
 Tunc siquidem primitiæ agebantur martyrii,
 eratque operæ pretium ut primum opus quam maxi-
 me absolutum foret: quo futuris deinceps temporibus
 superexstruendi martyres firmam æmulandi
 crepidinem basimque acciperent, nec ignaviæ ac
 timiditatis imitatores evaderent, uti sane in com-
 munitibus bellis, ac quæ humano geruntur usu, acci-
 dit. Unus enim quis antesignanus miles dato signo
 opusaggreditur: utque si is viriliter agens victor eva-
 serit, suorum omnium erigit animos, firmatque;

At Stephanus, magna ea visionē dignatus, qua
 nec alius quisquam, non suppressit silentio ea quæ
 viderat, sed statim exclamans, ait: Ecce video cæ-
 los apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei.

⁷⁹ Act. v, 19; xii, 6 seq.

Rebatur enim statim ac visionem enuntiasset, se incredulos ad assensum pellecturum. At illi, dicta tanquam iræ, majorisque furoris irritamenta excipientes, ac quasi ad verba blasphemix aures obstruentes, se protinus ad cædem accinxerunt. Extrahentes vero extra civitatem Christiferum hominem, qui patientiam gestaret uti Dominus crucem, malum malo curant; necisque nece depellunt crimen, ac cruci lapides addunt. Cum autem ter beatum virum in quadam terræ planitie statuissent, procerum, inquam, illud corpus, excelsum que martyrum tropæum; eumque undique in orbem conclusissent sanguinarius ille ac iracundus populus; ac eam imitati, quam in bellis ἀγηνίαν, ac pugnx impressionem vocant, lapidibus appetunt summangularis illius lapidis diaconum: ac quæque quidem Hebræorum manus necem operabatur; ipse vero martyr jaculantium scopus erat, in medio stans, velut sagittarii signum.

Ubi porro corpus omni parte contusum collisumque, ac sanguine cruentatum, jam fatiscebat, ut ne rectum in pedes staret (57); concutiebaturque deciduum, ac casum minabatur, haud secus ac procera platanus, quam fabri plures accidunt: nihil tamen, plurium more, turpi ipse casu prostratus est. Neque enim toto humi corpore pronus distentus est, neque decidit in latus, neque se resupinus inflexit; sed decoro precantis habitu ponens genua, e vita excessit; urgens oratione, instansque quam citissime animam a carne separari, atque ad eum, quem contuebatur, clamans: *Domine Jesu Christe, suscipe spiritum meum*. Festinus namque ad unam velut coloniam ire properabat, ut e peregrino ad patrium solum, ad illustrem præclaramque civitatem e terra deserta, æstuque arida, ac horribili squalore obsita contendeat. Obsecrationi autem etiam orationem pro persecutoribus addidit. Quamquam enim inviti, gratiam præstabant; lapidibusque obruentes, salutis auctores erant; ac perimentes, vitam conciliabant: atque a luto separantes, ad regnum transmittabant.

Hanc quoque ergo orationis dictionem contempleremur, in quem nimirum collimet scopum: *Domine, ne statuas illis hoc peccatum*. Non orat, ut quidam perperam ratiocinantes autumant, peccatum inimicorum inultum ac impunitum iri, nullique rationi ac pœnæ obnoxium. Plane enim id esset repugnare divinæ constitutioni, justique judicium ac legem emendare, quæ homicidis meritis pœnas præscribit. Sed quid ait? *Domine, ne statuas illis hoc peccatum*: hoc est, Timorem compunctionis eis incute; in eorum, quæ nunc temerario ausu perpetrarunt, pœnitentiam compelle; ne, quæso, in circuncisione permittas mortem obire; ad tui agnitionem, pœni-

ἑστῶτα τοῦ Θεοῦ. Ἐνόμιζε γὰρ ἅμα τοῦ εξαγορεύσαι τὴν ὀπτασίαν, τοὺς ἀπίστους ἔλκυσαι εἰς συγκατάθεσιν. Οἱ δὲ, τὸ λεχθὲν πλείονος ὀργῆς καὶ πανίας ἀφορμὴν ποιησάμενοι, ἐπιφραζάμενοι τε τὰς ἀκοάς πρὸς τὸν λόγον, ὡς βλάσφημον, εἶχοντο παραχρῆμα τοῦ φόνου. Ἐλκυσάσαντες δὲ ἔξω τῆς πόλεως τὸν Χριστοφόρον ἄνθρωπον, βαστάζοντα τὴν ὑπομνήν, ὡς ὁ Κύριος τὸν σταυρὸν, κακῶς τὸ κακὸν ἰώνται, καὶ φόνῳ ὑπὲρ τοῦ φόνου ἀπολογοῦνται, καὶ τῷ σταυρῷ τοὺς λίθους συνάπτουσι. Στήσαντες δὲ τὸν τρισμαχάριον ἐπὶ τινος ἱσοπέδου χωρίου, τὸ μακρὸν ἔκεινο σῶμα, καὶ ὑψηλὸν τῶν μαρτύρων τρόπαιον· καὶ κύκλῳ περιτόχοντες αὐτὸν ὁ τῶν αἱμάτων καὶ τῆς ὀργῆς δῆμος, καὶ τὴν καλουμένην ἐν τοῖς πολέμοις μιμησάμενοι ἀγηνίαν⁷⁹, ἔβαλον λίθους τὸν τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου διάκονον· καὶ πᾶσα χεὶρ Ἑβραϊκῇ τὸν φόνον ἐνέργει· σκοπὸς δὲ ἦν τῶν ἀφιέντων ὁ μάρτυς, ἑστὼς κατὰ μέσον ὡς σημεῖον τοῦ ζήτου.

Ὡς δὲ πάντοθεν τὸ σῶμα περιθραυσθὲν, καὶ λελοῦμένον τῷ αἵματι, ὠκλαῖε λαίπῳ πρὸς τὴν ὀλέθριον⁸⁰ στάσιν· κατεσείετο δὲ καὶ ἠπειλεῖ τὴν πτώσιν, ὥσπερ τις ὑψηλὴ πλάτανος, παρὰ πολλῶν κατεργασθεῖσα τεκτόνων· οὐ δὲ τὴν πτώσιν ἔπαθε κατὰ τοὺς πολλοὺς ἀπρεπῶς. Οὐ γὰρ πρηνὴς ἔξετάθη, οὐδὲ ἐπὶ πλάγιον κατηνέχθη, οὐδὲ εἰς τὸ ὑπτιον ἀνεκλίθη σχῆμα· ἀλλὰ θεὸς τὰ γόνυα ἐν τῷ εὐπρεπεῖ τοῦ εὐχομένου σχήματι, κατέλυσεν, ἐπιταχύνων τῇ ψυχῇ διὰ τῆς προσευχῆς τὸν τῆς σαρκὸς χωρισμὸν, καὶ κράζων πρὸς τὸν ὀρώμενον Κύριον· *Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, δέξαι τὸ πνεῖμά μου*. Ἔσπευσε γὰρ ὡς ἐπὶ τινα μετοικίαν· ὡς ἐξ ἀλλοδαπῆς ἐπὶ πατρίδα· ὡς εἰς πλὴν λαμπρὴν ἀπὸ γῆς ἐρήμου καὶ αὐχμηρᾶς. Προτετίθει δὲ τῇ δεξιᾷ καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν λιθαζόντων εὐχὴν (58). Εὐεργέτου γὰρ ἄκοντες, καὶ λιθαζόντες ἑωσῶν, καὶ φονεύοντες ἐξωποιοῦν· καὶ τοῦ πηλοῦ χωρίζοντες τῇ βασιλείᾳ παρέπεμπον.

Θεωρήσωμεν οὖν καὶ τὸ ῥῆμα τῆς προσευχῆς, πρὸς οἷον φέρει σκοπὸν, τὸ, *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην*. Οὐ γὰρ, ὡς οἶονταί τινες, κακῶς λογιζόμενοι, ἀτιμώρητον καὶ ἀνεύθυνον εὐχεται γενέσθαι τῶν ἐχθρῶν τὸ ἁμάρτημα. Τοῦτο γὰρ ἦν φανερώς τῇ τοῦ Θεοῦ διατυπώσει ἀνδρίστασθαι, καὶ τὴν τοῦ δικαίου κρίσιν καὶ νομοθεσίαν ἐκπανορθοῦν, τὴν τοῖς ἀνδράπονοις τὰ πρὸς ἀξίαν ἀποκληρώσασθαι. Ἀλλὰ τί φησι; *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην*· τουτέστι· Ἄδς φόβον κατανύξας· ἀγαγε πρὸς μεταμέλειαν τῶν τετολημμένων· μὴ συγχωρήσης ἐναποθανεῖν τῇ περιτομῇ· ἔλκυσον διὰ μετανοίας πρὸς τὴν σὴν ἐπίγνωσιν.

⁷⁹ Ἰσ. ἀγηνίαν. Riccard. putat ἀγηνόριαν. ⁸⁰ ἁ.λ. ὀρόιον, quod et lego.

(57) *Ut ne rectus in pedes staret, πρὸς τὴν ὀλέθριον στάσιν*. Eam S. Andr. codicis lectionem probō: quidquid Riccardus carpat, tanquam vox ὠκλαῖε repugnet. Imo plane congruit; nihilque τὸ ὀλέθριον, quod legit, commodum est. Nihil enim ipsum

stare peculiaris exitiabile habet, ut eo epitheto Asterius notare debuerit. Sed S. martyr eo corporis habitu deinceps durare non poterat, defecto a lapidum contusione corpuseculo.

(58) Hæc etiam Photius ac sequentia deflorat.

ἀναφον ἐν ταῖς καρδίαις τὴν φλόγα τοῦ Πνεύματος. Ἄν γὰρ οὕτως βελτιωθῶσι, πρόδηλον δὲ ὡς τότε οὐ στήσης τὴν ἁμαρτίαν· ἀλλὰ τὸ λουτρὸν τῆς χάριτος, καὶ τὸ ὄν, καὶ τὸ ἐμὸν αἷμα νιψόμενοι, ἐλευθεροὶ τῶν ἐγκλημάτων γενήσονται. Ταῦτα ἐγένετο, καὶ ἐτελέσθη τὸ δρᾶμα. Καὶ στρατιαὶ μὲν τῶν ἀγγέλων εὐφραίνοντο, τὸν ἀγῶνα θαυμάζουσαι, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς δορυφορίας τὸν Στέφανον εἰς τὸν ἴδιον ἀνάγουσαι κλῆρον· ὁ δὲ διάβολος ἀπεστράφη κενός, ἡπορημένος δεινῶς· ἀλλ' ἵνα τι καὶ σωματικώτερον εἴπω περὶ τοῦ ἐναερίου πνεύματος, λόγον προφητικῶν μιμησάμενος, ὡς πρόσκαιμα χύτρας φέρων τὸ πρόσωπον, καὶ τοῦναντίον ἢ προσεδόκα κατορθώσας, καὶ δι' ὧν ἐνόμιζεν Χριστιανούς ἐλαττοῦν, δι' ἐκεῖνων πληθύνας τὸν τῶν μαρτύρων κατάλογον.

suam res prospere cessisset in melius; tum quod iisdem artibus, quibus se Christianos minuturum putabat, martyrum numerum adauxisset.

Τί δὲ καὶ πρὸς Παῦλον τὸν ἱερὸν; εἰς γὰρ ἦν καὶ οὗτος τῶν φονευτῶν, ἀληθὴς *Beniamin λύκος ἀρπαξ*. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς μὴ ἐλίδαζεν, ἀλλ' ἐτήρει τὴν τῶν λιθαζόντων ἐσθῆτα, καὶ ὑπηρετεῖ δημῷ δήμου. Πλὴν ὁφομαί σε μετὰ μικρὸν τὸν σφριγῶντα νῦν, καὶ θυμὸν ἄγριον πνέοντα, ὥσπερ τινὰ γραῦν ἀσθενῆ χειρ-αγωγούμενον, ὅταν μέλλεις ἀγεσθαι πρὸς τὸν Ἀνανίαν, τῆς ἀληθείας γευσάμενος. Ἰδὺ δὲ σφόδρα γέλασομαι, ὅταν ἀκούσω σου τὰς ὑπὲρ Εὐαγγελίου θλίψεις ἐξηγησαμένου, καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων κινδύνων λέγοντος· *Ἀπαξ ἐλιθάσθην*. Χρὴ γὰρ σε διὰ λίθων ὑπὲρ τῶν λίθων ἀπολογήσασθαι, καὶ τῇ ταυτέμπασις λῦσαι τῆς ἁμαρτίας τὸ ἐγκλημα.

Ἄξιον δὲ μὴδὲ τὴν ὁπτασίαν καταλιπεῖν τοῦ Στεφάνου ἀνεξέταστον. Ἄελ γὰρ ὁ τῶν ὅλων Θεός, τοῦ ἐξῆς προμηθεύμενος, τῶν μελλόντων ἐπιγίνεσθαι τῶν ἀνθρωπίνων ἁμαρτημάτων προφυλακτικῶς προκατασκευάζει τὴν ὁρασίαν· ὃ δὴ ἐνταῦθα πεποίηκεν. Εἰ γὰρ πρὸς τὸ χρησίμῳ τοῦ ἀγωνιστοῦ μόνον ἐτελείτο τὰ θεοφάνεια, ἦρκει καὶ φωνὴν γενέσθαι ἐξ οὐρανῶν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος πρότερον, ἢ χρόνους ὕστερον ἐπὶ τῆς μεταμορφώσεως, ἢ καὶ ὡς ἐπὶ Παύλου τούτου, ἦν ἵκα τὴν ἐπὶ Δαμασκὸν ἐπορεύετο ἰδόν.

Νυνὶ δὲ, διὰ τε οὖν ἄλλα, καὶ διὰ τὸ μέλλειν τὸ ἐκ Αἰθύης κακὸν πὺν Σαβέλλιον ταῖς Ἐκκλησίαις ἐπιφύεσθαι τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν κακόδοξον τῶν ὑποστάσεων σύγχυσιν εἰς τὸν βίον εἰσάγειν· τούτου χάριν ὁ Θεὸς ὥσπερ προανακόπτειν τὸ μέλλον, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν εἰς ὕστερον προαφαιεζόμενος, δείκνυσι μὲν ἑαυτὸν τῷ Στεφάνῳ ἐν ἰδίᾳ τινὶ καὶ αὐτοτελεῖ δόξῃ, δείκνυσι δὲ καὶ τὸν Ἰῶν ἐν ἀπηρτισμένῳ προσώπῳ, Ἰσθησι δὲ αὐτὸν ἐκ δεξιῶν ἑαυτοῦ, ἵνα τῇ διευκρινήσει τῶν προσώπων ἐρμηνεύσῃ τὰς ὑποστάσεις.

Καὶ τυχὸν ἐρεῖ τις· Τὰ μὲν περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὕτω σοι πεφλοσώφηται· τοῦ δὲ τοῦ Πνεύματος τὸ ἄγιον; Εἰ γὰρ τῆς κατὰ τὴν πίστιν ἀσφαλείας ἐνε-

tentia redeuntes trahere, sancti Spiritus flammam in eorum pectoribus accende. Si enim ita se emendaverint, atque ad meliorem se frugem receperint, utique sane tunc non statues illis peccatum, sed gratiæ lavacro tuo, meoque sanguine abluti, a criminibus immunes liberique erunt. Hactenus peractum est drama, ac lusa fabula. Ac angelorum quidem exercitus agonem demirantes, Stephanumque ingenti stipatum satellitio in hæreditatis suæ partem evehentes, impensius gaudebant; diabolus vero inanis, graviterque defectus, ac consilii inops accessit. Atque, ut quidpiam corporeum magis crassumque de aereo spiritu illo proferam, propheticum loquendi modum imitatus, atrato vultu, quasi *adustio ollæ* ⁸⁰, deflexit iter: tum quia præter spem

Verum quid de Paulo item sacro dicam? Nam et ille unus erat occisorum, verus *Benjamin lupus rapax* ⁸¹. Quanquam enim ipse non impetebat lapidibus, at servabat tamen lapidantium vestes, ac carnificis populi ministrum agebat. Eamvero posthac brevi, nunc tumentem te, efferamque iram ac furorem spirantem visurus sum, qui velut languescens anus ac imbecilla, ad manus traharis ⁸²; cum veritatis gustu facto ad Ananiam duceris. Porro dulci admodum risu diffundar, cum temetipso denarrante, tuas Evangelii causa afflictationes audiam: utque inter cætera hæc discrimina referas, *Semel lapidatus sum* ⁸³. Par namque est, ut lapidibus mediis lapidum ipse depellas crimen, unaque ac eadem passione peccatum eluas.

Operæ pretium autem æquumque videatur, ut neque Stephani visionem inexploratam relinquamus. Semper sane universorum Deus, futura, quæ vitam exinde insequuntur humanam, prospiciens errata, quo prudenter eis occurrat, medelam longe ante apparat, idque nunc effecit. Nam si ad pugilis duntaxat utilitatem divina apparitio facta esset, satis utique etiam vox et cælis facta habuisset, ut in baptismo primum ⁸⁴, vel ut deinde in Transfiguratione ⁸⁵, vel ut etiam in jam memorato Paulo, cum Damascum iter faceret ⁸⁶.

At qui nunc, tum vel maxime quia futurum profecto erat, ut ex Africa profectum malum, Sabellius, inquam, Dei Ecclesias invaderet, perversamque opinionem de personarum confusione in mundum induceret: hæc de causa Deus futura præcavens, ac posterorum præmuniens animas, se quidem ipse Stephano ostendit in sua plane, eaque perfectissima gloria; Filium vero etiam demonstrat, in persona numeris omnibus absoluta; ipsumque ad dexteram suam statuit, ut clara personarum distinctione subsistentias explicaret.

Verum dicet fortasse quispiam: Recte quidem hæc de Patre et Filio a te philosophata sunt. At ubi est Spiritus sanctus? Si enim ad plenam fidei

⁸⁰ Nah. ii, 10; Joel ii, 6.

⁸¹ Gen. xlix, 27.

⁸² Act. ix, 8.

⁸³ II Cor. xi, 23.

⁸⁴ Matth. iii, 17.

⁸⁵ Matth. xvi, 5.

⁸⁶ Act. ix, 4 seq.

confirmationem Pater e cœlo cum Filio apparuit, A opus etiam videbatur, cum eis etiam sanctum Spiritum adesse, ut exercita quædam reipsa mysteriorum cognitio, visione ipsa hominibus innotesceret. Necesse itaque est ad istam objectionem, nostram sententiam in medium proferre. Oportere nimirum, o nimium sapiens, eum qui recitata aliqua, acri et exacto iudicio expendit, et rimatur, tum rectæ mentis esse, tum memoria firmum, ut ita cuncta pariter, quæ scripta sunt, comprehendere valeat. Si enim Spiritus sancti præsentiam quæris, recole quæ paulo superius dicta sunt, antequam de lapidibus ageretur et nece, et invenies ante ipsam visionem Spiritum sanctum loquentem, et Stephano astantem, athletamque præparantem ac componentem : clare namque in principio narrationis hanc primam nobis protulit vocem : *Stephanus plenus gratia, et veritate, ac fortitudine faciebat prodigia, et signa magna in populo. Surrexerunt autem quidam de Synagoga, quæ appellabatur Libertinorum, et Cyrenensium, et Alexandrinorum, et eorum, qui erant a Cilicia, et Asia, disputantes cum Stephano : et non poterant resistere sapientiæ et Spiritui, qui loquebatur*⁵⁷. Vides itaque sacram Scripturam distincte ac dilucide Spiritus sancti nobis proposuisse personam? Quamvis autem Spiritum sanctum prius descripserit, deinde vero Patrem ac Filium, nihil fidei officit ordinis inversio. Is enim sacræ Scripturæ mos est. Aliquando enim solum Filium nominare assolet, aliquando vero Spiritum sanctum cum Filio; alias vero a Patre initium sumere, ac in Spiritum sanctum desinere : et versa vice, initio facto a Spiritu sancto, per Filium sermonem ad Patrem ducere. Hancque dicendi proprietatem, omnium maxime apud Paulum absque ullo discrimine liceat observatam videre. Officium porro nostrum, quod Stephano debebamus explevimus, non ex merito quidem, si rei magnitudo spectetur; at si dicendi facultas, abunde. Deo nostro gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

XIII.

Adhortatio ad penitentiam (59).

Homo Phariseus, ut ex Evangelio Lucæ jam accepimus⁵⁸, Dominum ad convivium invitat, domumque ducit, et mensam communem apponit. Dominus autem invitatus non gravatur accedere, nec invitante respuit, quamvis ille nec discipulus sit, nec in se credat, sed legis scripto devinctus inhæreat, nec ad veritatis cognitionem oculos unquam aperuerit, et in prophetarum promissionibus graviter hallucinetur. Cur autem nobis Lucas scripsit hoc caput? An ea nimirum de causa, ut ea cognoscamus, quæ Christus egit, dum in corpore versaretur; et ex historię cognitione utilitate documentoque referta hæc scripta nos ad vitam recte constantissime instituendam erudiant? Sic ego quidem

⁵⁷ Act. vi, 8 sqq. ⁵⁸ Luc. vii, 36 sqq.

(58*) Forte legendum τελεσθῆ. EDIT. PATROL.

(59) Huc usque inter Opera Gregorii Nysseni, ed. 1653, tom. II, p. 165. Id.

κεν, οὐρανόθεν ὁ Πατήρ μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἐπεφαίνετο, ἐχρῆν συμπαρεῖναι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα πρακτικὴ τις μυσταγωγία τις ἀνθρώποις ἐτελέσθῃ (58*) διὰ τῆς ὀπτασίας. Εἰπεῖν τοίνυν ἀναγκαῖον πρὸς τὸν ταύτην ἡμῖν ἀνθυποφέροντα τὴν διάνοιαν, ὅτι, Ὡ σοφώτατε, χρὴ τὸν τῶν ἀναγνωσμάτων βασανιστὴν, ὁρθῶν τε ὁμοῦ τὴν διάνοιαν ἔχειν καὶ τὸ μνημονικὸν ἐβρωμένον, ἵν' οὕτω δυνηθῇ πάντων ὁμοῦ περιδράσασθαι τῶν γεγραμμένων. Εἰ γὰρ καὶ ζητεῖς τὴν τοῦ Πνεύματος παρουσίαν, μικρὸν ἀνωτέρω τῶν λίθων καὶ τῆς μαιφονίας γενοῦ, καὶ εὐρήσεις πρὸς τῆς ὀπτασίας τὸ Πνεῦμα λαλούμενον, καὶ συμπάρῶν Στεφάνῳ, καὶ προκαταρτίζον τὸν ἀθλητὴν. Εὐθέως γὰρ ἐν ἀρχῇ τοῦ διηγῆματος, ταύτην ἡμῖν προανεφώνησε τὴν φωνήν· *Στέφανος πλήρης χάριτος, καὶ ἀληθείας, καὶ δυνάμεως, ἐπολεῖ σημεῖα καὶ τέρετα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ. Ἀνέστησαν δὲ τινες ἐκ τῆς συναγωγῆς τῆς λεγομένης Λιβερτίνων, καὶ Κυρηναίων, καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ τῶν ἀπὸ Κιλικίας, καὶ Ἀσίας, συζητούντες τῷ Στεφάνῳ· καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ Πνεύματι, ᾧ ἐλάλει.* Ἰδοὺ τοίνυν, καὶ τὸ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν πρόσωπον εὐκρινῶς ὁ λόγος ὑπέστησεν. Εἰ δὲ τοῦτο πρότερον γέγραπται, τελευταῖον δὲ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, οὐδὲν ἢ τῆς τάξεως ἀπαλλαγὴ τῇ πίστει λυμαίνεται. Σύνηθες γὰρ τοῦτο ποιεῖν τῇ Γραφῇ· καὶ ποτὲ μὲν ὀνομάζειν τὸν Υἱὸν μόνον· ποτὲ δὲ τὸ Πνεῦμα σὺν τῷ Υἱῷ· καὶ ἄλλοτε δὲ ἄρχεσθαι μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, καταλήγειν δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα· καὶ τὸ ἀνάπαλιν, τῆς ἀρχῆς ἐκ τοῦ Πνεύματος γενομένης, διὰ τοῦ Υἱοῦ τῷ λόγῳ ἐπὶ τὸν Πατέρα ὀδεύειν· καὶ τοῦτο τὸ τῆς συνθείας ἰδίωμα μάλιστα παρὰ τῷ μεγάλῳ Παύλῳ ἀπαρφυλάκτως συντηρεῖσθαι γινόμενον ἔστιν ἰδεῖν. Πεπλήρωται δὲ παρ' ἡμῖν καὶ τὸ Στεφάνῳ τὸ χρέος· εἰ μὲν πρὸς τὸ μέγεθος βλέπωμεν, οὐχ ἱκανῶς· εἰ δὲ πρὸς τοῦ λέγοντος δύναμιν, ἀτάρκως· ὅτι τῷ Θεῷ ἡμῶν ἡ δόξα, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

II*.

Προτρεπτικὸς περὶ μετανοίας.

Ἀνὴρ Φαρισαῖος, ὡς ἀρτίως ἠκούσαμεν τοῦ Λουκᾶ λέγοντος, προτρέπει τὸν Κύριον εἰς ἐστίαςιν, καὶ ὑπὸ ῥάβδῳ ἄγει, καὶ κοινὴν παρατίθεται τράπεζαν. Ὁ δὲ οὔτε τὴν κλῆσιν ἀπαναίναται, οὔτε φεύγει τὸν ἀνθρωπον, μήτε μαθητὴν ὄντα, μήτε πιστεύσαντα, τῷ γράμματι δὲ προσδεδεμένον τοῦ νόμου· καὶ οὐδέπω πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίξαντα, χαλεπῶς δὲ πρὸς τὰς ἐπαγγελίας ἀμβλυωποῦντα τῶν προφητῶν. Τί οὖν ἡμῖν τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἀνέγραψεν ὁ Λουκᾶς; Πότερον, ἵνα τὴν γνῶσιν ἔχωμεν ὡς ὁ Ἰησοῦς κατειργάσατο πολιτευόμενος ἐν τῷ σώματι, καὶ γνῶσιν ἱστορίας ἐπωφελοῦς παραλάβωμεν; ἢ νοῦ τινος ἐπαυφελοῦς καὶ παιδευτικοῦ γέμει τὰ γράμματα, τὸν ἡμέτερον βίον

πρὸς τὸ ὀρθὸν καὶ ἀδιάστροφον κανονίζοντα; Οὕτως δὲ ἔχειν ἐγωγε ἡγοῦμαι, καὶ ὑμᾶς προσήκον πειθεσθαι. Πολλοὶ γάρ εἰσι τῶν ἑαυτοὺς δικαιοῦντων φίλοι αὐτοὶ καὶ αὐτάρεσκοι, ἐν ὑπολήψει διὰ κενοῦ φρονήματος ὠγκωμένοι, ἀμαρτωλοὺς καλοῦντες τοὺς ἐγγίζοντας, καὶ πρὶν ἔλθειν τὸ ἀληθινὸν κριτήριον, ἑαυτοὺς, ὡς ἀρνας ἀπὸ τῶν ἐρίφων, χωρίζοντες, καὶ πρὸς τὴν θύραν τῆς βασιλείας βλέποντες ὡς ἀναπεπταμένην αὐτοῖς· οὐ στέγγεις, οὐκ ἐδεσμάτων ἱξιοῦντες τοῖς πολλοῖς κοινωνεῖν· βδελυσσόμενοι δὲ πάντας τοὺς μὴ τὴν ἀκραν, ἀλλὰ τὴν μέσσην ἐπὶ τοῦ βίου πορευομένους ὁδόν.

Ὁ τοίνυν Λουκάς, ὁ πλεόν τῶν ψυχῶν ἢ τῶν σωμάτων ἱατρός, ἔγραψε τὸ ἐν χειρὶ διήγημα· οὐ λόγον ἀπλῶς, ἀλλὰ φάρμακον τῶν νοσοῦντων αὐθάδειαν, αὐτὸν ἡμῶν τὸν θεὸν καὶ Σωτῆρα δεικνύς, τὸν ἀσυγκρίτως καθαρὸν καὶ μόνον δίκαιον, συγγνωμονικῶς ἴλαν τοῖς κατεγνωσμένοις συναναστρέφόμενον, καὶ τοῖς οὐδέπω κεκαθαρμένοις συνδιαιτῶμενον· οὐχ ἵνα τι προσλάβῃ τῆς ἐκείνων κακίας, ἀλλ' ἵνα μεταδῇ τῆς οἰκείας δικαιοσύνης, κατὰ τὴν ἡλιακὴν ταύτην τὴν φαινομένην ἐνέργειαν (ὅσον ἀπὸ τοῦ κτισματος παραστήσῃ τοῦ κτίστου τὴν πρόνοιαν). Ἰσμεν μὲν γάρ, ὅτι καὶ ὁ ἥλιος οὐ τὰς ἡπλωμένας μόνον ἐπιλάμπει χώρας, ἀλλὰ καὶ ὅσαι κοιλότεραι καὶ τῆς ἀντρώδους ἔλαχον θέσεως. Πασσόμεθα τοίνυν, εἴ τινες οὕτως φρονοῦμεν, ὡς ὁ λόγος φησὶν· μιμησώμεθα δὲ τοῦ δεσπότου τοῦ ὕψους, καὶ φιλήνθρωνον, τοῖς ταπεινοῖς διὰ τοῦτο συγκαταβαίνοντες· οὐχ ἵνα αὐτοῖς κειμένοις συνταπεινωθῶμεν, ἀλλ' ἵνα κακέινους ὑψώσωμεν· οἷον κολυμβηταὶ τινες ἐξυδροῖ τοὺς παγομένους πρὸς τὸν ζωτικὸν ἀέρα τοῦτον ἀνέλκοντες.

Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἀρίστην νόησιν τὸ εὐαγγελικὸν γράμμα χειραγωγεῖ, φέρε πρὸς τὸν ἐμπεσόντα σκοπὸν ἑαυτοὺς ἀποτείνωμεν. Θαυμάζω σφόδρα τοὺς τὴν ἐμπαθεῖν ταύτην καὶ φιλήδονον περιχειμένους σάρκα, ἡττωμένους δὲ καθήμεραν ὕπνου καὶ γαστροῦ· οὐ μὴν οὐδὲ τῶν ἄλλων ἐρεθισμῶν ἀπείρους ἔχοντας, τῶν ὅσοι γινώριμοι πᾶσιν ἡμῖν τοῖς τῆς μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνοῦσι φύσεως, ὅπως εἰσὶ σκληροὶ δικασταὶ τῶν ἀμαρτανόντων, καὶ ἑαυτῶν συγγνώμονες· ἀσθενεῖς ἀγωνισταί, καὶ ἀπαράτητοι νομοθέται· ὡς καὶ τῆς τοῦ θεοῦ φιланθρωπίας ἀναιρεῖν τὴν ἐλπίδα, καὶ ἀποφράττειν, ὡς νομίζουσι, τὴν ἀφθονον τοῦ ἐλέους πηγὴν, καὶ μετὰ πολλῆς δὲ τῆς αὐθεντίας ἀποκλείειν τοῖς πλανηθεῖσιν τῆς βασιλείας τὴν εἴσοδον. Ταῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἢ καὶ νομικὸν (60) ἀπόγνωσιν ἐμποιεῖν ψυχαῖς ἱατρῶν ζητούσαις. Ὁ γὰρ τῆς θεραπείας ἀπελπίσας, δοῦλος γίνεται καθ' ἀπαξ τῆς νόσου· καὶ πρό γε πάσης τῆς τῶν ἡμετέρων Γραφῶν ἐπαγγελίας ἀλλότριος· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ τῷ συνεντῶς ἐξετάζοντι τοιοῦτον, ὃ μὴ χάρις δωρεῖται, καὶ θεραπεύει συγγνώμη. Καὶ τίς οὕτως ὑπόκωφος καὶ ἀνήκοος τῶν λόγων τοῦ Ἰωβ, διαβρόχην

A existimo, vosque idem sentire par est. Plerique enim eorum, qui seipsi judicant, sibi assentantur, se diligunt, sibi placent, inanique opinione tumidi atque inflati, eos, qui ad se accedunt, peccatores appellant et antequam veri iudicii tempus veniat, se tanquam agnos ab hædis separant, cœlique fores sibi apertas intuentes, nec domum cum reliqua multitudine, nec cibum dignantur habere communem, atque omnes, qui non per summam, sed per mediam vitæ semitam incedunt, detestantur.

B Lucas igitur, animorum magis, quam corporum medicus, præsentem hanc nobis non tam narrationem, quam plane appositam ægrotantibus fastu medicinam exhibuit, ostendens, ipsum Deum Servatorem nostrum, qui sine comparatione purus atque integer est, solusque justus, clementer admodum, benigneque cum perditis atque damnatis versari, et cum his, qui nondum puri mundique sunt, vivere, non ut eorum maculas accipiat, sed ut illis justitiam suam impertiat: instar hujusce solis, quem cernimus, qui (licet enim ex re procreata procreatoris providentiam intelligere) non planas solum regiones illustrat, sed illas etiam, quæ sunt antris cavernisque tortuosæ. Deponamus igitur arrogantiam, si qui tales sumus, qualis est is, qui hac oratione descriptus est, imitemurque Domini misericordiam et humanitatem, humiles et afflictos ita complectentes, non ut cum illis jacentibus consternamur, sed ut eos potius excitemus, et tanquam egregii quidam urinatores in aquis demersos, ac moribundos, ad vitalem hunc aerem extrahamus.

Quoniam autem pulcherrimum, summeque nobis utile signum proponunt hæc Evangelii scripta, age illuc mentis aciem intendamus. Vehementer admiror, quo modo isti, qui natura perturbationibus obnoxia, voluptatumque studiosa circumdati sunt, quique tum dormiendi, tum edendi, et cæteris ventri necessariis usibus quotidie parent, atque iisdem cupiditatibus incitari se sentiunt, quas nos, qui una eademque cum illis natura præditi sumus, experimur, iniquiores se, ac duriores in eos, qui D peccant, iudices præbeant, sibi pugnatores infirmi tam facile indulgeant, in alios autem arbitri esse velint inexorabiles, adeo ut Dei benignitatis spem auferant, uberemque misericordiæ fontem obstruant, ut ipsi putant, multaue auctoritate regni aditum errantibus patefaciant [occludant]. Quod cum nihil aliud sit, quam animis curationem querentibus desperationem objicere: cui enim curationis adempta spes est, is plane morbi servus efficitur, tum ab omni alienus est Scripturarum nostrarum promissione: in quibus, si diligenter explores, nihil tam grave reperitur, quod non ei

gratia condonet, et misericordia curet atque ex-
piet. Quis autem adeo surdus, qui verba Job non
exaudiverit, clara voce sic omnes alloquentis :
*Nemo mundus a sorde, ne infans quidem, cujus est
unius diei vita super terram* ⁹⁹? Quamquam quis est
tam frugi, quis tam modeste se gerit, qui si modo
sapit, cum rationem totius vitæ suæ redditurus sit,
idque in Dei iudicio constitutus, supervacaneum

putet, alteri ignoscere, et misericordiam impertiri?
- Quod si ad summum iustitiæ probitatisque fasti-
gium pervenissent, adeo ut, quemadmodum scrip-
tum est ¹⁰⁰, super scorpiones atque serpentes
calcarent, pronuntiatique essent victores, et de
peccato triumphum reportassent, non tamen de-
berent aliorum omnium vitam ad fortitudinis suæ
regulam dirigere et explorare, sed virtutem pro-
priam acceptam referentes ei, cujus beneficio et
munere adjuti, vitam sapienter instituentes, Adver-
sarii tentationibus non succubuissent, imbecilliori-
bus afflictisque fraternæ benignitatis dexteram por-
rigere, eosque a peccati luto et iniquationibus
eripere atque excitare. Hoc enim pacto duplicem
laudem assecuti, tum propriæ fortitudinis, tum
fraternæ humanitatis, misericordiæ præmia reci-
perent. Nunc autem, cum homines sint ex eorum
numero, qui humi repunt, vitamque degant non
angelorum et cœlestium illarum mentium, quæ cor-
pore carent, vitæ similem, sed talem, quæ in iudi-
cium vocari atque redargui possit, severos et acer-
bos se iudices præbent, contractoque supercilio
sententiam ferunt, et damnant, ut eorum superbia
arrogantiaque commotus cogar eos Evangelii verbis
compellare : qui cum trabes propriis in oculis ex-
sistentes non cernant, ex aliorum oculis velint festu-
cas ejicere ¹⁰¹ : cumque gravissima onera cœle-
stium humeris imponant, severi iudices incedunt,
et cum imbecilles ipsi onus suum ferre non possint,
Christi tribunal præoccupant, et iudicis sententiam
præripiunt. Servi contumaces, qui conservis immi-
tes se atque inexorabiles præbent.

Si Deum cupitis æmulari, quod ad ejus imagi-
nem facti sitis, exemplum ipsius imitamini. Vos,
qui Christiani estis, qui nomine ipso humanitatem
profitemini, imitamini Christi charitatem. Benigni-
tatis ejus divitias considerate, qui cum per homi-
nem ad homines venturus esset, præmisit Joannem
pœnitentiæ præconem et duce, et ante Joannem
prophetas omnes, qui docerent homines, ut resi-
piscerent, ut redirent in viam, et ad meliorem fru-
gem sese converterent. Mox ipse veniens ore pro-
prio clamabat ex persona sua : *Venite ad me, om-
nes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam
vos* ¹⁰². Quomodo autem vocem suam audientes
excepit? facilem eis peccatorum veniam largitus
est, celeriter ipsos et momento temporis ab iis, a
quibus angebantur, liberavit : Verbum sanctos red-
didit, Spiritus confirmavit, vetus homo in aqua
sepultus est, novus generatus, gratia floruit. Quid

⁹⁹ Job xiv, 4 sec. LXX. ¹⁰⁰ Luc. x, 19. ¹⁰¹ Matth. vii, 5, 1. ¹⁰² Matth. xi, 28.

(60') Οὐδεις — αὐτοῦ. Locus memoriter citatus. Verba ἡμέρα οὐδ' ἂν μία levi inversione sic collo-
canda : οὐδ' ἂν μία ἡμέρα. EDIT. PATROL.

πρὸς πάντας ἐκθούοντος δι, Οὐδεις καθαρὸς ἀπὸ
ρύπου, ἡμέρα οὐδ' ἂν μία ἢ ζωὴ αὐτοῦ (60') ; Τίς δ'
ἂν σωφρονῶν τοσοῦτον φρονήσῃεν, ὡς ὑποκείμενος
εὐθύναις, καὶ ταύτας ἐν δικαστηρίῳ Θεοῦ, περιττὸν
οἰεσθαι συγγνώμην, καὶ ἀχρεῖον τὸν ἔλεον;

Εἰ δὲ καὶ πρὸς τὸ ἀκρότατον δικαιοσύνης καὶ
ἀκριθείας ἦσαν ἐλληλακότες, πατήσαντες δὲ ἀλθῶς,
κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων,
νικηταὶ δὲ καὶ στεφανίται κατὰ τῆς ἀμαρτίας ἀν-
ηγχορεύθησαν· οὐδ' οὕτως ἐχρῆν πρὸς τὴν οἰκίαν ἀν-
δρείαν καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων κανονίζειν τὸν βίον·
ἀλλὰ τῆς μὲν ἰδίας εὐδοκίμησεως τῷ δεδοκῶτι Θεῷ
τὴν χάριν ὁμολογεῖν, ὅτι καὶ φύσιν ἡγεμονικῶς
ἠνιόχησαν, καὶ πειρασμῶν σατανικῶν οὐκ ἐγένοντο
χείρους· τοῖς δὲ ἀσθενήσασιν ὀρέγειν φιλανθρωπίας
δεξιάν, καὶ ἀνεγείρειν ἐκ τοῦ πληοῦ, καὶ καλεῖσθαι
ἐκ τῶν μαλυσμάτων. Διπλοῦν γὰρ ἂν οὕτως τὸν
ἐπαινον ἤραντο, τῆς τε ἰδίας ἀνδραγαθίας ὁμοῦ καὶ
τῆς φιλαδέλφου καὶ χρηστῆς συμπαθείας τὰ γέγρα-
μμένα λαμβάνοντες. (Νυνὶ δὲ ἀνθρωποὶ τε ὄντες τῶν χαμαὶ
ἐρχομένων, καὶ ζῶντες βίον οὐ τὸν ἀγγελικὸν ἐγγὺς
τῶν ἀσωμάτων, ἀλλὰ τοιοῦτον, οἷον ἂν τις καὶ ὑπ'
εὐθύναις ἀγάγοι καὶ σκώψειεν· δικάζουσιν αὐστηρῶς,
καὶ μετὰ πολλῆς τῆς αὐθεντίας τὴν κατακρίνουσαν
φέρουσι ψῆφον· ὡς ἐμὲ πολλάκις ὑπὸ τοῦ τύφου καὶ
τῆς ἀλαζονείας ἀποπνιγόμενον εἰπεῖν ἐπ' αὐτοῖς τὰς
εὐαγγελικὰς ῥήσεις, ὅτι τὰς δοκοῦς ἐν τοῖς ἰδίοις
ὀφθαλμοῖς μὴ βλέποντες, τῶν ἀλλοτρίων ὄψεων ἀπο-
φυσᾶτε τὰ κάρφη· καὶ τὰ βαρύτατα φορτία τοῖς
ἄλλοις δεσμεύοντες, περινοστεῖτε βαρεῖς κριταὶ καὶ
ἀσθενεῖς ἀχθοφόροι, τὸ βῆμα τοῦ Χριστοῦ προλαμ-
βάνοντες, καὶ τοῦ κριτοῦ τὴν ἀπόφασιν προαρπά-
ζοντες· δοῦλοι καταφρονῶνται, καὶ ἀπαραίτητοι τῶν
ὁμοδούλων κριταί.

Εἰ ζηλοῦτε Θεὸν, ὡς κατ' εἰκόνα κτισθέντες, μι-
μήσασθε ὑμῶν τὸν ἀρχέτυπον· ὦ Χριστιανοί, τὸ
φιλάνθρωπον ὄνομα, ζηλώσατε τοῦ Χριστοῦ τὴν
ἀγάπην· ἀποβλέψατε πρὸς τὸν πλοῦτον τῆς ἐκείνου
φιλανθρωπίας. Μέλλων γὰρ ἀνθρώποις ἐπιφανεσθαι
δι' ἀνθρώπου, προκαθῆκε μὲν τὸν Ἰωάννην, μετα-
νοίας κήρυκα, μεταμελείας εἰσηγητὴν, καὶ πάντας
πρὸ Ἰωάννου προφήτας ἐπιστροφῆς διδασκάλους.
Εἶτα καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον ἐπιφανεῖς, οἰκεία φωνῇ
βοᾷ αὐτοπροσώπως· Δεῦτε πρὸς μέ, πάντες οἱ κο-
πιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ὡς ἀναπαύσω
ὑμᾶς. Τοὺς δὲ τῇ κλήσει πεισθέντας πῶς ὑποδέξατο;
Ἀπονον ἔδωκεν τῶν ἀμαρτημάτων τὴν ἀφεσιν, ἀκα-
ριάν καὶ σύντομον τὴν τῶν λυπούντων ἀπαλλαγὴν·
Λόγος ἡγίασεν, Πνεῦμα ἐσφοράγισεν· ὁ παλαιὸς ἀν-
θρώπος ἐνετάφη, ὁ νέος ἐτέχθη, ἀνηθήσας τῇ χάριτι.
Τί τὰ ἐξῆς; Ὁ ἀνθρώπος οἰκείος, ἀντ' ἀλλοτρίου,
οὗτος ἀντὶ ξένου, μύστης ἐκ βεβήλου, ἅγιος ἐξ ἀσε-

δοῦς. Ὁ τοίνυν ταῖς οὕτως μεγαλοπρεπέσι καὶ ἀνυπερβλήτοις δωρεαῖς πλουτισθεὶς, ἀμαρτῶν εἰς τὸν φιλότιμον καὶ ἀγαθὸν εὐεργέτην, παρὰ μὲν ὑμῖν τοῖς δυσκόλοις καὶ ἀμαλάρτοις δικασταῖς εὐθὺς μήτε λόγου μεταλαβὼν, πάντως ἂν ἐπὶ τὸν βλεθρον ἤθοι, καὶ τῆς ἐνθάδε ζωῆς ἀποκοπέις, καὶ τὴν ἐκεῖ χολαζόμενος. Ἐπεὶ δὲ ἄλλος ἐστὶν ὁ τῆς ψήφου Κύριος, ὁ ποιῶν τὸ ἔλεος εἰς χιλιάδας καὶ μυριάδας, καὶ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ἀναμένων δὲ τὴν ἐπιστροφὴν· οὐδὲν οὕτως οἱ τὴν πρῶτην χάριν ὑβρίζαντες ἐτιμωρήθησαν· ἀλλὰ πάλιν δευτερος ἔλεος καὶ ἀκολουθεῖ τῷ προτέρῳ, καὶ ἀμνηστεία συγγνώμη συνάπτεται, καὶ δάκρυον στάξαν ἰσχυόμεναι τῷ λουτρῷ, καὶ στεναγμὸς ἐπίμοχθος ἐπανάγει τὴν χάριν πρὸς ὀλίγον ἀναχωρήσασαν. Εἰ ἀπιστεῖς τῷ λόγῳ, Πέτρον ἐρώτησον, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἀρχιερέως καθήμενον, καὶ λέξει σοι, ὅπως τὸ παράπτωμα τῆς ἀρνήσεως πικρῶς ὀδυρόμενος ἐκαθάρθη· καὶ οὐκ ἀνέλυσεν εἰς τὸν Σίμωνα, ἀλλὰ Πέτρος διέμεινεν ὁ ἀπόστολος.

Ἐγὼ δὲ νομίζω, ὅτι καὶ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, εἰ μὴ ταχέως αὐτοῦ ἐγένετο δῆμιος, ἀσύγνωστον κρίνας τὴν ἀμαρτίαν, προσπεσὼν δὲ τὸν ἔλεον ἤτησεν, οὐκ ἂν τῶν οἰκτιρμῶν τῶν πάσης ὑπερχομένων τῆς οἰκουμένης ἡστόχησεν. Τεκμήριον δὲ τοῦ λόγου πάντες Ἑβραῖοι οἱ μετὰ τὸν σταυρὸν πιστεύσαντες, καὶ τῷ λουτρῷ τὰς ψυχὰς ὁμοῦ καὶ τὰς χεῖρας νιψάμενοι. Εἰ δὲ οἱ σταυρώσαντες ἡλεήθησαν, πῶς οὐκ ἂν ὁ προδοὺς τῆς ἀμνηστείας ἀπῆλυσεν; Ἐδέσμευε ποτὲ καὶ Παῦλος Χριστιανούς, ἀλλὰ βασιτάσας ὑστερον ἀλύσεις ὑπὲρ Χριστοῦ, ἐκ τῆς ταυτοπαθείας ἔλυσε τὰ ἐγκλήματα· ἤμαρτε λιθάων Στέφανον καὶ συνευδοκῶν τοῖς φονεύουσιν, ἀλλὰ λιθοσθεὶς ἐξῆλειψε τὸ πληγμῆμα. Ἐτελῶνουν ποτὲ Ματθαῖος καὶ Ζαχαρίας, ἀλλὰ τῇ καταφρονήσει τῶν χρημάτων τὴν τελωνεῖαν πατήσαντες, ὁ μὲν τῇ οἰκίᾳ τὸν Ἰησοῦν ἐδέξατο, καὶ τῇ ψυχῇ πλέων· ὁ δὲ θαυμαστῶν πράξεων εὐαγγελιστῆς καὶ συγγραφεὺς ἀπεδείχθη. Ὁ τελωνῆς, ὁ μετὰ τοῦ Φαρισαίου ἀναγκαῖον εἰς μνήμην, ἡ γυνὴ ἡ τὴν δραχμὴν ἀπολέσασα καὶ εὐροῦσα.

Ἐξ ἀρχῆς δὲ εἰς τέλος εἴ τις τοὺς ἀνθρώπους τοῦ βίου παντὸς ἐν τοῖς καθεξῆς χρόνοις λογίσαιτο, τοὺς πολλοὺς εὐρήσει πρότερον μὲν ἐνσχευέντας ἁμαρτήμασιν, εἴτα τῇ πρὸς τὸ κρεῖττον ῥοπῇ μεταθεμένου τῆς γνώμης. Θεοῦ γὰρ οἰκεῖον καὶ μόνον ἐξαίρετον πλημμελείας χωρὶς πάντα κατορθοῦν. Ἀνθρωπος δὲ ὑπὸ γένεσιν καὶ φθορᾷ ἡγμένος, καὶ τοσοῦτων ὑπάρχων δεκτικὸς παθῶν, οὐποτ' ἂν ἀκατηγόρητος δειχθεῖ περιχοπέσεως συγγνώμης. Ἀπόβλεψον πρὸς τὸν Δαβὶδ τὸν βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ, ἐν κατ' ἐκλογὴν ἐχειροτόνησεν ὁ Θεός, ἐπαίνους δὲ τοῖς τῆς μαρτυρίας ἐκόσμησε, λέγων· *Ἡὲρον ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσοῦ.*

⁹³ Ezech. xviii, 25. ⁹⁴ Matth. xxvi, 75. ⁹⁵ Matth. ix, 9. ⁹⁶ Luc. xix, 2. ⁹⁷ Luc. xv, 8. ⁹⁸ II Reg. xiii, 14; Act. xiii, 22.

deinde consecutum est? qui inimicus fuerat, amicus evasit; qui alienus, filius: qui profanus, sacer ac pius. Is ergo, qui tam magnificis et incredibilibus affectus muneribus, benignum ac liberalem largitorem ingratus offendit, a nobis quidem doctoribus severisque iudicibus statim indicta causa ad cruciatum raperetur, praesentique privatus vita in altera supplicium inveniret. Verum quoniam alius iudicii Dominus, qui in infinita millia millium misericordiam tribuit, nec vult mortem peccatoris, sed exspectat, ut respiscat⁹³; eo fit, ut ne illi quidem, qui priorem gratiam contumeliosius abjecerunt, merito afficiantur supplicio: sed a posteriore misericordia prior excipitur, et oblivio cum venia coniungatur, ut lacrymarum effusio lavacri vim habeat, gemitusque reducat gratiam, quæ paulisper recesserat. Si orationi nostræ fidem non habes, Petrum in ædibus principis sacerdotum interroga, et dicet tibi, quomodo abnegationis peccatum amare lugens expiaverit⁹⁴, nec in Simonem mutatus sit, sed Petrus permanserit apostolus.

Ego autem et Judam Iscariotam existimo, nisi sui ipsius carnifex esse properasset, facinus suum gravius putans, quam ut sibi posset ignosci, sed supplex veniam petisset, ejus misericordiæ, quæ per orbem erat diffusa, non fuisse expertem futurum: cui quidem rei testimonio sunt Judæi illi, qui cum Christum cruci suffixissent, credentes, baptismo mentes simul et manus abluerunt. Quod si illi, qui Christum in crucem egerant, misericordiam sunt consecuti, et ipse profecto, qui illum prodiderat, veniam impetrasset. Et Paulus aliquando Christianos vinxit, sed idem ipse postea pro Christo catenas gestavit, eodemque cruciatus genere crimen dissolvit; peccavit, cum Stephanum lapidibus peteret, et ejus intersectoribus assentiret, post autem ipse quoque lapidibus cæsus peccatum abolevit. Matthæus⁹⁵ et Zacchæus⁹⁶ olim fuerunt publicani, sed mox mensa publicanorum contempta, alter eorum domo atque animo suo Jesum suscepit, alter rerum admirabilium promulgator et scriptor effectus est. Oportet ut publicanum pariter et Pharisæum memoria teneamus, et mulierem illam, quæ drachmam amissam invenit⁹⁷.

Si quis homines, qui sæculis omnibus ad hoc usque tempus exstiterunt, universo animo complectatur, fuisse multos animadvertet, qui cum se prius flagitiis inquinassent, ad frugem bonam deinde redierunt. Illud enim Dei solius proprium est, ut ab omni peccato remotus omnia recte gerat. Homo autem, qui ortum atque interitum subit, quique tam multis perturbationibus est obnoxius, nunquam effugere poterit, quin accusetur et condemnetur, si veniæ spes auferatur. Considera mihi Davidem ipsum Israelis regem, quem Deus sibi singularem elegerat, testimonioque suo collaudarat, *Inveni, inquit, virum secundum cor meum David Filium Jesse*⁹⁸. Hic post pra-

clarum illud divinæ laudis præconium, mulieris pulchritudine captus, quibus se peccatis obstrinxerit, omnes scimus. Attamen idem a propheta reprehensus admissum scelus agnovit, et penitentiam modum posteris scriptum reliquit. Quamobrem dolorem ejus in libro Psalmorum tanquam in speculo videmus expressum, ubi nunc luctu, et squalore corpus excruciat: nunc sibi noctes ad lugendum præscribit, quod quidem tempus communi laborantium quieti datum est; nunc lacrymas e palpebris suis tanquam e fontibus profundens, lectulum irrigat, et quinquagesimum psalmum nobis elaborat, in quo Deum penitentia placandi exemplum effingitur. Neque vero luctus ipsius inanis fuit. Sed graves ejus gemitus misericordiam invenerunt, ut et imperii dignitate, et amicitia Dei libere frueretur. Rex item ille Ninivitarum multitudo peccatorum ad exitum contendebat, una cum populis, quibus imperabat. Et is, qui peccata ipsorum redarguebat, diem supplicio præsnitam denuntiabat appropinquare. Cumque prudenter illi semet affligentes calamitatem effugissent⁹⁹, dolebat propheta quod mala, quæ prædixerat, non evenissent, Deique commiserationem iniquo animo ferebat. At ille, qui ubique tum verbis, tum factis indicat, quanta homines benevolentia complectatur, fecit, ut cucurbita nasceretur, quæ caput ejus ab injuria solis defenderet; sub umbra autem ipsius eo dormiente statim exaruit. Qui cum expectatus rem ægre ferret, reprehenditur, quod, cum ipse virgultum exaruisse indigne-
tur, nolit Deum propinquo tantæ civitatis interitum commoveri¹⁰⁰?

Vos igitur, qui duri estis atque inimici, ejus qui nos procreavit, benignitatem et clementiam imitami. Nolite vos in conservos vestros præbere judices acerbos et graves, donec veniat ille qui arcana cordium patefaciet, et potestate sua cuique convenientem statum tribuet in vita quam exspectamus. Nolite tristiores in alios ac severiores sententias terre, ne iisdem vos sententiis condemnemini, et propriis verbis tanquam dentibus acutissimis configamini. A quo quidem crimine videntur mihi ea Evangelii verba nos deterrere: *Nolite judicare, ut ne judicemini*¹⁰¹. Quibus sane verbis non aufertur nobis facultas humane benigneque judicandi, sed interdicitur, ne gravius et asperius judicando condemnemus. Leviora igitur fac aliorum pondera, ne in eadem damnationis trutina actiones tuæ depri-
mantur, quando vita nostra tanquam in lance Dei judicio examinabitur. Tu, qui corpore indutus es, et in carne vivis, cave, ne medicæ artis curationem abijcias et asperneris; nam licet commoda fruaris valetudine, non tamen semper ita liber ab omni futurus es morbo, ut opera medici nunquam indigeas. Animum habes ad res terrenas caducasque propensum, quandiu oblitus sui impletur corporis

A Οὗτος μετὰ τὴν λαμπρὰν μαρτυρίαν, οὗτος; ἐπειδὴ τῷ πάθει τῆς σωμεραστίας ἐάλω, καὶ περιέπεσεν ἐκείνοις οἷς γινώσκωμεν ἅπαντες, ἦλθεν δὲ μετὰ τὸν ἑλεγχον τοῦ προφήτου εἰς ἀναλογισμὸν τοῦ κακοῦ, ἀνάγραπτον ἀφῆκεν τοῖς εἰς ὕστερον ἐσομένοις τῆς μετανοίας τὸν μόχθον· καὶ θεωροῦμεν, ὡς ἐν εἰκόνι, τῷ ψαλτηρίῳ, τὸν μόχθον· νῦν μὲν ἐκτρηχόμενον τῇ λύπῃ τὸ σῶμα· αὐθις δὲ τὴν νύκτα καιρὸν θρήνων ποιούμενον, τὴν κοῖτην τῶν πόνων ἀνάπαισιν· καὶ τῇ κλίνῃ τὸ δάκρυον ἐπιρρέοντα ὡς ἐκ πηγῶν τῶν βλεφάρων, καὶ πάλιν ἡμῖν τὸν πεντηκοστὸν ψαλμὸν ἐκπονήσαντα, τύπον τὸν ἱλασκόμενον Θεόν. Οὐ μὲν ὁ θρήνος αὐτῷ μάτην ἐξεπονήθη· ἀλλ' οἱ βαρεῖς στεναγμοὶ τὸν ἔλεον ἐφειλκύσαντο· ἀπέλαβε δὲ καὶ τῆς βασιλικῆς αὐθεντίας τὴν ἐξουσίαν, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἱκεσίας τὴν παρόρησιαν. Ὁμοίως κάκεινος ὁ τῆς Νινευθῆ βασιλεύειν λαχὼν, τῷ μὲν πλήθει τῶν ἀμαρτιῶν συνηλαύνετο πρὸς τὸν θάνατον, ὁμοῦ τοῖς ἀρχομένοις λαοῖς, καὶ ὁ τῆς ἀμαρτίας ἑλεγχος ἐγγίξειν μετ' ὀλίγον τὴν προθεσμίαν τῆς τιμωρίας ἐκήρυττεν. Ἐπειδὴ δὲ συνετῶς ἑαυτοὺς κακώσαντες, ἔφυγον τὴν πείραν τῆς συμφορᾶς, ἐλυπήθη μὲν ὅτι μὴ ἦλθευσεν ὁ τῶν κακῶν προφήτης, καὶ πρὸς τὸν ἔλεον τοῦ Θεοῦ χαλεπῶς ἡγροικίσαστο. Ὁ δὲ πανταχοῦ καὶ διὰ λόγων καὶ πράξεων γνωρίζων ἡμῖν, ὅσῃν ἔχει τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εὐμένειαν, φύει μὲν τὴν κολοκυνθὴν ὑπὲρ κεφαλῆς, τῷ προφήτῃ σκέπη τῆς λυπούσης ἀκτίως, ὑποκαθεύδοντος δὲ τῇ σκιᾷ ἀθρόον ἀποξηράνας αὐτήν. Εἶτα ὡς δυσκόλως εἶχεν ἀφυπνίσας πρὸς τὸ συμβᾶν, ὀνειδίζει καὶ μέμφεται. Εἰ μὲν οὕτως ἐμπαθῶς ἐπιστυγνάζοι τῷ μαρνανθέντι λαῷ, ὁ δὲ Θεὸς οὐκ ἂν ἐπεκλάσθη τηλικαύτῃ ἐγγὺς ἔλθουσῃ κινδύνου;

Μάθετε οὖν, οἱ σκληροὶ καὶ δυσμελικοὶ, τὴν τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς χρηστότητα, καὶ μὴ γίνεσθε τῶν ὁμοδούλων πικροὶ καὶ βαρεῖς δικασταί, ἄχρις ἂν ἀφίκηται ὁ τὰ κρυπτὰ τῶν καρδιῶν ἀποκαλύπτων, καὶ κατ' ἐξουσίαν δεσποτικὴν ἐκάστῳ τῆς προσδοκωμένης ζωῆς ἀποκληρῶν τὴν κατάστασιν. Μὴ σκυθρωπὰς ἐκφέρετε τὰς ἀποφάσεις· ἵνα μὴ ταῖς ὁμοίαις ὑποβληθῆτε, καὶ τῶν οἰκείων στομάτων τοῖς λόγοις ὡς ὁδοῦσιν ὀξυτάτοις περιπαρῆτε. Δοκεῖ γάρ μοι καὶ ἡ εὐαγγελικὴ πρόβρῃσις τούτου προφυλακτικὴ τυγχάνειν τοῦ πλημμελήματος, λέγουσα· *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε*. Οὐ γὰρ τὴν κρίσιν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην ἐκβάλλει· κρίσιν δὲ ὀνομάζει τὴν τραχυτέραν κατάκρισιν. Ποίησον οὖν, εἰ δοκεῖ, κυῶ-
φον τὸ σταθμίον, εἰ πῶς βούλει μὴ πρὸς τὴν κατακρί-
νουσάν πλάστιγγα καὶ τὰς σὰς πράξεις καθέλκυσθῆ-
ναι, ὅταν ὁ βίος ἡμῶν, ὡς ἐν ζυγῷ, τῇ κρίσει τοῦ Θεοῦ ταλαντεύηται. Σῶμα περικεῖμενος καὶ διαζῶν ἐν σαρκί, μήποτε ἀπελάσης τοῦ βίου τὴν ἀπὸ λατρι-
κῆς θεραπείαν. Κἂν γὰρ ἐπὶ πλείστον ὅσον εὐεξί τε καὶ ὑγείᾳ σὺζήσης, ἀλλ' οὐχ οὕτως διατελέσεις ἀνο-
σος, ὡς ἐν χρεῖᾳ μὴ γενέσθαι τῆς ἐπιμελείας τοῦ θεραπεύοντος. Καὶ ψυχὴν ἔχων κατακλινομένην πρὸς τὰ γήινα, ἤνίκα ἂν ἑαυτῆς ἐπιλαθομένη, τῶν προ-

⁹⁹ Jon. iii, 1 sqq. ¹⁰⁰ Jon. iv, 1 sqq. ¹⁰¹ Matth. vii, 1.

ἐπαθειῶν ἐμπλησθῇ τοῦ σώματος, μὴ ἀναίρει τὸν ἔλεον, ἵνα μὴ ἀμοιρήσης συγγνώμης, ὅταν αὐτῆς ἐπιδῇς καταστῆς. Ἱερεὺς τίς ἐστι, καὶ ἡγεμονεύειν ἐλάχεν τοῦ λαοῦ· συμπαθὼν ὁράτω τῶν ὑπηκόων τὰ πτώματα, εἰδὼς, ὅτι καὶ ἡ τάξις τοῦ βίου διαφορὰν ἔχη πρὸς τοὺς πολλοὺς, ἀλλὰ τῇ ψύσει τῶν ποιμαινομένων οὐδὲν διενένοχεν· κοινωνῶν δὲ αὐτῆς, ἴσως ποτὲ κοινωνήσῃ καὶ πλημμελήματος.

Ταῦτα καὶ Μωϋσῆς ἰδὼν (ἄνθρωπος γὰρ ἦν, καὶ τὴν φύσιν ἐγνώριζεν), τὸν μόσχον ὑπὲρ τοῦ ἱερέως ἱερουργεῖσθαι διέταξεν, ἡμαρτηκότος πάντως καὶ καθαρσίῳ δεομένου, καὶ πλειόνων. Ὅπερ δὲ ἦν τότε ὁ ἔνσαρκος μόσχος, τοῦτο νῦν ἐστὶν ἡ ἀσώματος μεταμέλεια, καὶ ἡ ἀναίμακτος δέσσις· ἥς ὑψηλολογούμενοι καὶ μεγαλαυχῶντες, τὴν εὐεργεσίαν μὴ λύσωμεν, εἰδότες, ὅτι καὶ Ἀαρὼν ὁ δοκιμώτατος ἱερεὺς τῷ λαῷ ζητοῦντι Θεοὺς συναπήχθη, καὶ μετὰ τῆς ἀδελφῆς τῆς Μαρίας ἑάλω τῷ γογγυσμῷ· καὶ εἰ μὴ ὁ γογγυσθεὶς ἰκέτευσεν, οὐκ ἂν τὴν τιμωρίαν διέφευγεν. Ἄλλος ἐστίν, οὐχ ἱερεὺς, ἀλλὰ εἰς τῶν πολλῶν, φοβείσθω βαρὺν ἐπιτιθέναί τι ζυγόν. Εἰ γὰρ ὁ καθαίρειν τὸν λαὸν προβληθεὶς χρῆζει καθαρσίῳ ἐνίοτε, τί ἂν πάθοι ὁ μὴδὲ τῆς χειροτονίας ἔχων τὴν δύναμιν;

Μιμησώμεθα τὴν ποιμαντικὴν τοῦ Θεοῦ· ἐγκύψωμεν τοῖς Εὐαγγελίοις, καὶ ὥσπερ ἐν ἐσόπτρῳ τὴν ἰδέαν καταμάθωμεν τῆς ἐπιμελείας τε καὶ χρηστότητος. Βλέπω γὰρ ἐκεῖ ἐν παραβολαῖς καὶ τοῖς ἐπεσκιασμένοις τῶν λόγων ἄνδρα ποιμένα ἑκατὸν προβάτων· ὃς ἐνὸς θρέμματος ἀποσχισθέντος τῆς ἀγέλης καὶ πλανωμένου, οὐ τοῖς ἐν τάξει καὶ ἀπλανῶς νεμομένοις παρέμεινεν· ἀλλ' ὁρμήσας ἐπὶ τὴν ζήτησιν, πολλὰς μὲν διώδευσε κοιλότητάς τε καὶ φάραγγας, μεγάλων δὲ καὶ ὑψηλῶν ὑπερνήχθη σκοπέλων, καὶ ταῖς ἐρημίαις καρτερῶς ἐνεμόχησε, μέχρις ἂν ἦεν. Εὐρὺν δὲ οὐκ ἐπληξεν, οὐ μὴν οὐδὲ ἤλασεν σφοδρῶς ἐπείγων πρὸς τὴν ἀγέλην· ἀλλ' ἐπιθεὶς τῷ αὐχένι καὶ κομίσας μετὰ φειδοῦς, τοῖς συννόμοις ἀπεκατέστησεν, χαίρων ἐπ' ἐκείνῳ πλέον, ἢ τῷ πλῆθει τῶν ἄλλων. Νοήσωμεν τοίνυν τὸ πρᾶγμα τὸ τοῖς αἰνίγμασιν ἐγκρυπτόμενον· τὸ γὰρ πρόβατον οὐκ ὄντως πρόβατον· καὶ ὁ ποιμὴν δὲ πάντως ἄλλο τι, οὐ μὴν ὁ τῶν ἀλόγων νομεύς· ἀλλ' ἐστὶν ὑποδείγματα ταῦτα τῶν ἱερέων παιδευτικά· ἵνα τῶν ἀνθρώπων μήτε προχείρως ἀτελείῳμεν, μήτε καταρβαθυμῶμεν νινδυνεύοντων. Ζητῶμεν δὲ τὸν ἐμπαθῆ, καὶ ἐπανάγωμεν εἰς τάξιν, καὶ χαίρωμεν τοῖς στρέφουσιν, καὶ τῷ πληρώματι τῶν ὁρθῶς βιούντων ἀναμινύωμεν.

camus in viam, eorumque lætemur reditu, atque ipsos cum bene pieque viventium multitudine con-

jungamus. Ἐπὶ τοσούτον δὲ τὸν ἱερέα προσῆκεν ἀντὶ τῆς ἀποτομίας τὴν φιλανθρωπίαν ἀσκεῖν, ὥστε καὶ ὁ Θεοῦ ἐκκόπτειν κελεύῃ τινα, ὡς φυτὸν ἀχρηστον, αὐτὸν ὡς φυτοκόμον αἰτεῖν δεῖ τὴν φειδῶ καὶ ὑπέρβειν. Τοῦτον γὰρ ἡμῖν παρίσται τὸν νοῦν

A affectionibus. Proinde noli misericordiam denegare, ne veniam ipse non invenias, quando ipsam desiderabis. Sacerdos est aliquis, populique regendi munus sortitus est: privatorum casus commiseretur, meminertique se, quamvis dignitate præstet iis, quos gubernat ac regit, naturam tamen eandem habere, ideoque posse aliquando fortasse in eosdem errores incidere.

Quæ cum Moyses non ignoraret (quippe et homo erat et hominis naturam perspectam et cognitam habebat), constituit, ut pro sacerdote vitulus immolaretur, peccante nimirum et ipso expiationibus pluribus indigente. Quod autem tunc erat in carne vitulus, idem nunc est incorporea poenitentia, incruentaque deprecatio: qua quidem cavendum est, ne elati, gloriantesque humanitatem, et beneficentiam repudiemus, cum sciamus Aaron sacerdotem illum probatissimum, populo deus flagitanti indulxisse, et temere admodum murmure captum esse. Quod si is, qui murmuraverat, non supplicasset, supplicium non evasisset. Alius autem est, non sacerdos, sed unus e populo, caveat ne gravius judicando jugum subeat. Nam si is qui ad expiandum populum delectus est, indiget ipse expiatione, quid fiet illi, qui ejusmodi munus non sustinet?

Imitemur eam pasceendi rationem, qua Dominus usus est; Evangelia contemplemur; ibique tanquam in speculo, diligentiae et benignitatis exemplum intuentes, eas perdiscamus. Illic enim in parabolis adumbratisque sermonibus video centum ovium hominem pastorem*, qui cum illarum una a grege discessisset, et errabunda vagaretur, non mansit cum illis, quæ servantes ordinem pascebantur; sed ad eam requirendam profectus, multas valles salustusque superavit, magnos atque arduos montes transcendit, in solitudinibus peragrans multo cum labore tandiu pervestigavit, donec errantem invenit. Inventam autem non verberavit, nec urgendo vehementius ad gregem compulit, sed humeris suis impositam, et leniter tractatam ad gregem gestavit, majorem ex una illa inventa, quam ex reliquarum multitudine, lætitiā percipiens. Rem obscuritate similitudinis obvolutam, atque reconditam consideremus. Ovis hæc non ovem omnino, nec pastor ille plane pastorem, sed aliud quiddam significat. His exemplis sacræ res continentur. Nos enim commo-

D plane pastorem, sed aliud quiddam significat. His exemplis sacræ res continentur. Nos enim commo-

Tam alienus autem a credendi acerbitate sacerdos esse debet, tanquam promptus et paratus ad excolendam humanitatem, ut, etiamsi Dominus aliquem, uti plantam inutilem, excindere jubeat, ipse tanquam insitor debeat supplicare, ut ignoscat pa-

* Luc. xv, 4 sqq.

rumper et sententiam differat. Sic enim monet oratio illa de sicca, quam uti sterilem cum Dominus vellet concidere, orat agricola, ut illi paulisper parcat, ut moram aliquam interponat : aliquid enim bonæ spei in diligentia sua reliquum esse. Noli igitur esse tam facilis ad amputandum, et excindendum, tu, qui Dominum, ne id faciat, debes obsecrare, neque tam celeriter desperandum existima. Diligentiam adhibeto, reprehensionibus circumfodito, cohortationibus foveto, tanquam simo; documentorum, quasi aquarum copia irrigato; præceptis, ut vallo communito. Tuum esto, placare iudicis animum. Demus operam, ut eodem nomine, quo Dominus, appellemur : is enim dicitur consolator, dum hominum generi Patrem propitium reddit. Quo quidem nomine vocatur etiam ille veritatis Spiritus, pro suo erga nos studio atque benevolentia. Hæc autem deprecationis et consolationis munera, pro peccatoribus suscipiuntur omnino, non pro iis qui sunt innocentes et nullis criminibus obnoxii. Mosis curam, sacerdos, et sollicitudinem imitare. Imitare illius erga populum animi affectionem : qui Deum obsecrans, ne populo qui peccaverat irasceretur, cum rem longius duci, nec sibi id, quod petebat, concedi animadverteret, supplicabat, ut sibi saltem liceret, ante decedere, ne eorum, quos paverat et gubernarat, interitum spectaret. Sed operæ pretium est, ut verba ipsius in medium afferamus. Obsecro, inquit, peccavit populus peccatum magnum, feceruntque sibi deos aureos. Et nunc si dimittitis eis peccatum hoc, dimitte : *Si minus, dele me de libro, quem scripsisti*¹. Cernis, quomodo propriæ salutem multitudinis anteponit, cui nisi impetrat impunitatem, flagitat ut ipse deleatur? Nunc autem qui acerbiores se peccatoribus præstant, eos ad se accedentes propellunt, supplices prostratosque fugiunt, a lacrymantibus oculos remouent, et se totos avertunt.

Cur igitur mihi Lucas, imo vero Spiritus sanctus descripsit filium prodigum², qui primum discessu suo ignominia patrem affecit, deinde voluptatibus ebrietatique deditus, et seminarum amoribus captus, paternas omnes divitias dilapidavit atque exhaustit? Post autem multo, cum satis jam in miseria versatus esset, adeo ut subulcus effectus mercenarius, eodem, quo porci, vesceretur cibo : tandem aliquando resipiscens cum ad patriam domum revertisset, non avertit se pater, nec reversum exclusit filium. Quin etiam occurrit obviam appropinquanti, et complexus eum, atque inhærens collo, misericordia commotus lacrymas fudit, et pro misero rursus beatum reddidit, ingenuo illum induens vestimento, et in manu ejus annulum imponens, ac diem festum agens, magnificumque et splendidum convivium celebrans. Hæc nobis similitudo proposita est, ut resipiscentibus Ecclesiam tanquam domum paternam aperiamus, eosque humaniter et benigne suscipiamus, ne cum porcis, id est, cum

της ἀκαρπυίας συκῆς ὁ λόγος· ἦν ἐκτέμνειν θέλοντος τοῦ Κυρίου διὰ τὴν ἀκαρπλίαν, ὁ γεωργὸς ἵκετεύει, καὶ ἀναβολὴν αἰτεῖ καὶ ὑπέρβειν, ἐλπίδας αὐτῷ χρηστὰς ὑποτείνων διὰ τῆς οἰκίας ἐπιμελείας. Μὴ τοίνυν κόπτε προχείρως, ὁ τὴν τομὴν παρὰ τοῦ Κυρίου ἐπαγομένην κωλύειν ὀφείλων, μηδὲ καταγίνωσκε ταχέως τὴν ἀχρηστείαν· ἀλλ' ἐκπύνει τὴν ἐπιμελείαν. Σκάπτε τοῖς ἐλέγχοις· θάλπε ὡς κόπρην ταῖς παρακλήσεσιν· πρότις τῇ ἐπιβρόλῃ τῶν μαθημάτων· περίφρασε τοῖς προφυλακτικοῖς τῶν παραγγελμάτων ὡς χαρὰ κώματι. Σὸν ἐστὶ τὸ παραιτεῖσθαι, τοῦ κριτοῦ τὸ δικάζειν· ἐκεῖνο κληθῆναι σπουδάζωμεν, ὃ λέγεται καὶ ὁ Κύριος· Παράκλητος γὰρ ὀνομάζεται ὑπὲρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, τὸν Πατέρα ἐξιλεούμενος· ὁμοίως καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν σπουδὴν ἔλαβεν ὄνομα. Παράκλητος γὰρ καὶ ἐκεῖνο λέγεται· πρεσβεία δὲ καὶ παράκλησις ὑπὲρ τῶν ἡμαρτηκότων πάντως σπουδάζεται, οὐ μὴν τῶν ἀνευθύνων καὶ ἀνεγκλήτων. Ζήλωσον, ὁ ἱερεὺς, τὸ κηδεμονικὸν τοῦ Μωσέως· μίμησαι τὴν ἐκεῖνου περὶ τοὺς ἀρχομένους διάθεσιν· ὃς παρακαλῶν τὸν Θεόν, ἵνα μὴ δυσμενῇ τῷ λαῷ πλημμελήσαντι, ἐπειδὴ μικρὸν ἦσθετο παρελκομένης χάριτος, τοῦτο γοῦν ἱκέτευεν, προαπελθεῖν τοῦ λαοῦ, μὴ θεάσθαι τῶν ποιμαινομένων τὸν θλεθρον. Οὐδὲν δὲ ὅλον αὐτῆς ἀπομνημονεύσαι τῆς λέξεως· Δέομαι, ἡμάρτηκαὶ ὁ λαὸς ἀμαρτίαν μεγάλην, καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς θεοὺς χρυσοῦς. Καὶ νῦν εἰ μὲν ἀφῆς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ἄφες· Εἰ δὲ μὴ, ἐξάλειψόν με ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἔγραψας· Ὁρᾷς ὅπως τὴν τοῦ πλῆθους σωτηρίαν τῆς οἰκίας προτίθηται, καὶ ἐξαλειφθῆναι ζητεῖ, εἰ μὴ κατορθοῖ τῷ κοινῷ τὴν συγγνώμην; Οἱ δὲ νῦν πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας πικραίνόμενοι, προσιδόντας ἐλαύνουσιν· ὑποπίπτοντας, παρατρέχουσι· δακρυόντων, οὐκ ἐπικλῶσι τὸ πρόσωπον.

Τί οὖν ὁ Λουκάς, μᾶλλον δὲ τὸ Πνεῦμα ἅγιον, ἀνέγραψέ μοι τὸν υἱὸν τὸν ἄσωτον· ὃς καθύβρισε μὲν τῇ ἀναχωρήσει πρώτῃ τὴν γεννησάμενον, εἴτα πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ μέλας ἐκδαχχευθεὶς, καὶ φιλογύνης γενόμενος, πάντα τὸν πατρικὸν πλοῦτον ἐκένωσεν; Ἐπειδὴ δὲ χρόνοις ὕστερον ἱκανῶς ἐνταλαίπωρῆσας τοῖς μόχοις, ὡς καὶ συβώτης γενέσθαι μισθωτὴς, καὶ τῆς αὐτῆς μετασχεῖν τοῖς χοίροις τροφῆς, ἐπανῆλθε πρὸς τὴν πατρικὴν ἐστίαν σωφρονισθεὶς, οὐκ ἀπεστράφη ὁ πατήρ, οὐδὲ ἐπέθηκεν αὐτῷ τὰς θύρας ἐπανελθόντι· ἀλλὰ πᾶν τούναντίον, προσέδραμεν ἐγίζοντι, καὶ ἐπεκλήθη τῷ τραχήλῳ, καὶ δάκρυον ἐπέσταξε συμπαθῶς τῷ αὐχένι, ἐποίησεν δὲ πάλιν ἀντὶ ἀθλήου μακαριστὸν, ἐλευθερίῳ ἀμφιέσας ἐσθῆτι, καὶ δακτύλιον τῇ χειρὶ περιθεὶς, καὶ ἑορτὴν ἄγων τὴν ἡμέραν, καὶ εὐτρεπίσας εὐωχίαν λαμπράν. Ταῦτα δὲ πάντα λόγος ἐστὶ παραβολικὸς, ὑπανοίγων ὡς πατρικὴν ἐστίαν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ δεχόμενος φιλοφρόνως, ἵνα μὴ ὡς ἡμεῖς τοῖς χοίροις, τοῖς δαίμοσιν, γένωνται δὲ πάλιν ἐξ ἁλλοτρίων υἱοὶ· ἵνα

¹ Luc. xiii, 6 sqq. ² Exod. xxxii, 32 sqq. ³ Luc. xv, 11 sqq.

τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ συζῶσιν ὡς γνώμη πατρὸς. καὶ τοῖς ἁγίοις ἀνδράσιν, ὡς ἀδελφοῖς. Σὺ δὲ μὴ ζήλου τὴν γνώμην τοῦ πρεσβυτέρου, μηδὲ καταγόγγυζε τῆς τοῦ πατρὸς φιλανθρωπίας, ὅτι καὶ τὸν ἄσωτον καὶ ὑβριστὴν εἰσῳκίσαστο. Θαύμαζε μᾶλλον τὴν ἀγαθότητα, καὶ μίμου τοῦ Θεοῦ τὴν εὐμένειαν, καὶ τοῦδε ἐκ τῆς πλάνης ὑποστρέφοντας ἐναγκαλίζου καὶ περιπτύσσου· οὕτως γὰρ ἔση τυφλῶν ὁδηγός, καὶ πλάωμένων διδάσκαλος.

Πρὸς μὲν οὖν τοὺς τραχυτέρους τὴν γνώμην, καὶ τὴν ἀποτομίαν πρὸ τῆς συμπαθείας ἀσχοῦντας, ἱκανῶς ἡμῖν εἴρηται, καὶ οὐδὲν δεῖ μακροτέρων· ἄκουε δὲ λοιπὸν καὶ ὁ τῆς ἐπιστροφῆς δεόμενος, ὅπως σε προσῇκεν ἐπιστυγνάζειν τοῖς ἁμαρτήμασιν, καὶ τὰ παραπτώματα τῆς καρδίας ἀποθρηνεῖν· μᾶλλον δὲ, εἰ δοκεῖ, σκόπησον τὴν ἁμαρτωλὴν γυναῖκα τὴν παρὰ τοῦ Λουκᾶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναγνωσθεῖσαν ἡμῖν. Κἀκεῖνης τὸ ταπεινὸν καὶ εὐσύνετον ζήλωσον, καὶ λάβε κανόνας μετανοίας ἡκριδωμένης. Ἐλθοῦσα γὰρ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Φαρισαίου, οὔτε τὸ πληθὺς τῶν ἐστρωμένων ἡρύθρισεν, οὔτε τὸν καιρὸν τῆς εὐωχίας ὡς ἄκαιρον εἰς ἐξομολόγησιν ἐφευγεν· ἀλλὰ τῇ λύπῃ συνεχόμενη, καὶ σφοδρὸν ἔχουσα τῶν πλημμελημάτων τὸ πένθος, οὐδὲ τὸ βραχυτάτον ἤρπυε τὸν τῶν ἁμαρτιῶν λατρὸν. Οὐ μὴν οὐδὲ εἰς τὸ πρόσωπον κατ' ὄψιν ἐρχομένη ἰκέτευεν· ἀλλὰ τὸ ἀνάξιον ἑαυτῆς καὶ ἀπαρβήσαστον διὰ τοῦ σχήματος ἐρμηνεύουσα, τὴν κατὰ νύκτου χώραν καταλαβοῦσα, καὶ οὐδὲ ἐστῶσα ἀπλῶς, ἀλλὰ κατόπιν τῶν ποδῶν λαβομένη, λύσασα δὲ τὰς κόμας, καὶ τοῖς πράγμασι δημοσιεύουσα τὴν πενθοῦσαν ψυχὴν, καὶ τοῖς ποσὶν τοῦ Ἰησοῦ τὸ δάκρυον ἐπιρρέουσα, μετὰ πολλῆς τῆς συμπαθείας ἦγει τὸν Ἰησοῦ· καὶ τοσοῦτον προγεσμένη, ὥστε καὶ βρέχειν τοὺς πόδας, καὶ τῇ κόμῃ πάλιν ἐκμάττουσα τὴν ὑγρότητα, πᾶσαν εὐλάβειαν ταπεινὴν ἐπεδείκνυτο. Ἵνα δὲ συνελὼν εἴπω, πάσαις ταῖς αἰσθήσεσι καὶ τοῖς μέλεσι ταῖς ἁμαρτηκόσιν ἡ γυνὴ τὴν μετάνοιαν ἐξεπόνει· ἡ δὲ δημοσία καὶ εἰς τὸ ἐμφανὲς οὕτως ὀδυρομένη τὰς ἁμαρτίας, τίνα κατ' ἰδίαν ἐπὶ σχολῆς ἔπραττεν, ἐξεστὶν τεκμηράμενον συνορᾶν. Ἡμῶν δὲ ἡ μὲν ὑπόσχεσις, μετάνοιαν ἐπαγγέλλεται· ἡ δὲ πράξις, οὐδὲν ἐπίπονον δείκνυσιν· ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἔχομεν τοῦ βίου κατάστασιν, ἣν καὶ πρὸ τῆς ἁμαρτίας εἴχομεν. Φαιδρότης γὰρ ὁμοία καὶ ἐσθῆς ἡ αὐτὴ, καὶ τραπέζης ἀπόλαυσις θαψιλῆς, καὶ ὕπνος μακρὸς καὶ λελυμένος εἰς κόρον· ἀσχολίαι δὲ καὶ φροντίδες ἐπάλληλοι, λήθην ἐμποιοῦσαι τῇ ψυχῇ τῆς οἰκείας ἐπιμελείας· μόνον δὲ τὸ δόγμα τῆς μετανοίας ἐπιγραφόμεθα ἀκαθάρτον τε καὶ ἀνενέργητον· τῶν μὲν μυστηρίων ἑαυτοὺς χωρίζοντες καὶ τῆς κοινωνίας τῶν ἀπορρήτων ἁγιασμάτων, οὐδεμίαν δὲ σπουδὴν τῆς ἐπιστροφῆς τῆς πρὸς αὐτὰ ποιούμενοι, ἀλλ' ὡς εὐώνου καταφρονούντες τῆς ἀπολαύσεως. Ἐννόησον, ἀνθρώπε, πηλίκων ἀξιούμενος ἐχωρίσθης τῆς μετουσίας ἐκείνων. Εἰ βασιλικῆς σὺ τραπέζης μετέχων ἦς, εἰτα προσκρούσας τῆς τιμῆς ἀπερρίψης, πόσων ἂν ἐξωνήσῃ χρημάτων τὸ πάλιν γενέσθαι φίλος καὶ ὁμο-

A *dæmonibus vitam degant, sed ex alienis rursum ad filiorum numerum ascripti, ex Dei præscripto tanquam ex patris sententia vivant, et sanctorum hominum, ut fratrum consuetudine perfruantur. Noli fratris majoris natu sententiam sequi, nec ob patris humanitatem indignari, quod nequissimum filium, qui familiæ dedecori fuit, suscepit. Dei benignitatem potius et clementiam admirans, eos, qui relictis erroribus ad frugem bonam redeunt, amplectere amanterque fove. Sic enim eris cæcorum dux, et viam errantibus demonstrabis.*

Satis multa ad eos, qui severiore sunt animo; quique acerbiter potius, quam lenitate et misericordiam exercent. Nunc mihi vos, quibus in viam redeundum est, ac resipiscendum, attendite. Si vultis discere quo modo peccatis dolere et erroribus vestris ingemiscere debeatis, mulierem nobis a Luca in præsentia descriptam considerate. Illius demissionem animi atque prudentiam æmulamini; absolutumque in ea nobis exemplum poenitentiae constituite, quæ Pharisei domum ingressa nec conviviarum multitudinem erubuit, nec convivii tempus importunum existimavit, quo minus ad confessionem confugeret; sed dolore affecta, et peccata, quæ commiserat, vehementer detestata, ne momentum quidem temporis sibi interponendum existimavit, quo minus statim ad peccatorum medicum accederet. Nec tamen in conspectum ejus adveniens supplicabat, sed ex habitu se indignam putans, quæ ipsum alloqueretur, a tergo locum occupavit, nec plane stans; sed retro prostratis pedes illius complexa est, solutisque comis reipsa mœrentis animi affectionem ostendebat, et Jesu pedes lacrymis rigans, multo cum dolore misericordiam postulabat. Tantam enim effudit vim lacrymarum, ut pedes ejus ablueret, eosdemque rursus capillis abstergeret, atque ita omnem animi afflicti demissionem declararet. Etenim, ut breviter omnia complectar, sensibus et membris omnibus, quibus peccaverat mulier, poenitentiam egit. Quantum autem postea per otium peccata fuerit detestata, quæ publice aperteque ea tantopere luxu, conjicientibus licet intelligere. Nos autem verbis quidem poenitentiam pollicemur, factis vero nihil studii laborisque præstamus, sed eadem vivendi consuetudine utimur, qua prius, quam peccata confitendo detestaremur, utebamur. Eadem in vultu hilaritas, idem in corporis cultu victuque splendor. Somno ad satietatem usque indulgemus, negotiis et occupationibus animo sedulitatis oblivionem injicimus; poenitentiae nomen inane duntaxat, et nullis expressum factis retinemus. A mysteriis quidem arcanorumque communione sacramentorum culpa nostra decidimus et separamur, nec tamen studium ac diligentiam adhibemus, ut ad ea fruenda revertamur, sed ut vilia, et quæ parvo pretio redimi possint, contemnimus. Considera, homo, quæ dignitate jam ornatus fueris, nunc autem careas. Si regiae mensæ particeps ab eo honore ob erime-

aliquod excidisses quantam pecuniæ vim impenderes, A ut in regis gratiam redires, ut honorem pristinum redimeres? Quorum autem fores supplex, hæsitans, dolens frequentares? Vitam profecto ipsam tibi acerbam duceres, squalore, et luctu, et vultus demissione dolorem animi præ te ferres: omnem denique, ut aiunt, moveres lapidem, ut ab ea te calamitate liberares. Nunc autem qui sejunctus est ab amicitia Dei, et vere sublimem illam dignitatem amisit, quem laborem impendit, quod studium adhibet, quid eximium gerit, quo demissum atque humilem, et afflictum animum ostendat suum? Non est consentaneum, ut qui se ægrotare constitetur, eadem victus ratione utatur, qua utuntur illi, qui prospera sunt valetudine. Alius enim ægrotantis, alius valentis est vivendi modus.

Nonne vides quanta sit inter ægrotantem valen- B temque differentia sensu percepta? Ille pro arbitratu suo vivit, quocunque vult proficiscitur, et omni officio et munere libere fungitur: hic autem in angusto jacet cubiculo, procul ab omnium consuetudine omnibusque negotiis remotus. Agriculturam omittit, licet illius antea esset studiosissimus. Cumulandæ pecuniæ curam abjicit, quamvis ad rem uti mercator jam esset attentior. Qui convivis olim magnificis et sybariticis delectabatur, aqua nunc et panis frustulo vescitur, non liberis oblectatur, non uxoris utitur consuetudine; illi die noctique res est cum medicis, quos magnis præmiis accersit, ut eorum opera convalescat. Hæc, qui corporis morbo laborat. Tu vero cujus animus æger est, cur non ad medicum animorum properas? cur non ei constiundo morbum ostendis tuum? Quid pateris, ut depascatur, ut superet, ut inflammetur? Tandem aliquando resipisce, ac te ipsum nosce; Deum offendisti, procreatorem tuum irritasti, eum, qui et præsentis vitæ potestatem habet, et futuræ Dominus ac judex est. Deliciis indulgens in morbum delapsus es? eum inedia et jejuniis cura. Animus laborat incontinentia? adhibeatur temperantiæ medicamentum. Multiplici ac nimia pecuniæ cupiditate in febrem animi incidisti? liberalitate et eleemosyna depellatur. Hæc enim est nimium expletæ mentis curatio. Læsit te rerum alienarum direptio? quæ rapta sunt, ad proprios dominos revertantur. Mendacium te proxime duxit ad interitum (*Perdes enim, inquit, omnes qui loquuntur mendacium*); veritatis studio periculum evitetur. Jurisjurandi violatio sublimem Zachariæ filii securim sustulit per aera volitantem ac cædem minitantem? induantur omnia arina pœnitentiæ, ut securis acies, et ictus propulsetur. Impiis hæreticorum opinionibus aliquis infectus est? rectis Ecclesiæ decretis seipsum expiet, superstitionemque depōnat. Quid enim aliud est pœnitentia, nisi dissolutio et eversio præteritorum, quæ vel re, vel cogitatione sunt admissa?

Qui vero cognita pœnitentiæ utilitate adhuc in flagitiorum et impietatis cæno volutatur, similis est illi servo, qui dominum sibi iratum sciens, in ejus

τράπεζος; Τίνων δὲ θύρας οὐκ ἂν διώχλησας ἐκτεύων, ἀπορούμενος, στένων, ἀβίωτων νομίζων τὸν βίον, τῇ τήξει καὶ σχέσει τοῦ προσώπου τῆς ἐν τῷ βάθει λύπης τὴν ὁδὸν ἐμφαίνων· πάντα λίθον, τὸ τοῦ λόγου, κινῶν, μέχρις οὗ σαυτῷ τὴν συμφορὰν ἐπηνώρθωσας; Ὁ δὲ τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειώσεως χωρισθεὶς, καὶ τῆς θνῶτος ὑψηλῆς τιμῆς ἐκπεσὼν, τί μέγα καὶ ἀξιόλογον ποιήσας ψυχῆς κτεκαωμένης ἐνδείξεται ταπεινότητα; Οὐκ ἔστιν ἀκόλουθον νοσεῖν λέγοντα τὴν αὐτὴν ζωὴν μετιέναι τοῖς ὑγιαίνουσιν. Ἄλλη γὰρ διαίτα τοῦ ἀρρώστου, καὶ ἕτερος βίος τοῦ ὑγιαίνοντος.

Ὁρᾷς ὅση ἐστὶν ἡ τοῦ ὑγιαίνοντος μεταβολή, τῆς τοῦ ἀσθενούντος μεταβολῆς, τῆς κατὰ τὴν ἑξὶν αἰσθόμενος; Ἐν ὁματίῳ μικρῷ κατὰκειται, πάσης συνθήκους ἀναχωρήσας φροντίδος· ἀμελεῖ γεωργίας καὶ σφόδρα γεωργικὸς ὑπάρχων· ἀφήσει πλούτου μέριμναν, ὁ χρηματιστὴς καὶ φιλέμπορος. Ὑδαὶ καὶ ψαμῶ διατρέφεται, εἰ καὶ πρότερον τρυφῆς γέμουσαν καὶ Συβαριτικὴν παρτίθετο τράπεζαν· παισὶν οὐκ ἐπευφραίνεται τὰ συνήθη, γαμετῆς χωριθεὶς· τοῖς ἱατροῖς σύνεστιν νύκτιον τε καὶ μεθ' ἡμέραν, καὶ πολλοῖς μισθοῖς πρὸς ἀγαπήτην κέρδος σπεύδει τὴν ὑγίαν. Ταῦτα ὁ τοῦ σώματος ἀρρώστος. Ὁ δὲ τὴν ψυχὴν κακῶς διακείμενος τὸν ἀσώματον περινοστήσας, τῷ ἱατρῷ καὶ προσπονητῷ ὁμολογῶν καὶ δεικνὺς τὴν ἀσθένειαν, καταλιμπάνεις νέμεσθαι καὶ σφακελίζειν τὸ πάθος, ἵνα πρὸς τὸν ὅλον ὄγκον διαχέθῃ; Ἀλλὰ σωφρόνησον, γινώθι σαυτὸν. Θεὸν ἐλύπησας· τὴν δημιουργὸν σου παροργίσας, τὸν καὶ τῆς παρούσης ζωῆς τὴν ἐξουσίαν ἔχοντα, καὶ τῆς μελλούσης κύριον καὶ κριτὴν. Ἀπὸ τρυφῆς ἐκακώθης; νηστεία θεράπευσον τὴν ἀπόλαυσιν. Ἀκολασία τὴν ψυχὴν ἐβλάψεν; σωφροσύνη γενέσθω τῆς ἀρρώστιας φάρμακον. Πλεονεξία πολυύλος τὸν νοητὸν εἰργάσατο πυρετόν; ἐλεημοσύνη κενωσάτω τὴν πλησμονήν. Καθάρσιον γὰρ τῶν πεπληρωμένων μετὰδοσις. Ἐβλάψεν ἡμᾶς ἀρπαγὴ τῶν ἀλλοτρίων; ἐπανελθέτω πρὸς τὸν ἴδιον δεσπότην τὸ ἀρπαγμα. Ψεῦδος ἡμᾶς ἐγγὺς τῆς ἀπωλείας ἤγαγεν (Ἀπολεῖς γὰρ, ψησί, πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος); ἀλήθεια μελετηθεῖσα στησάτω τὸν κίνδυνον. Ὁρκος παραβαθεὶς ἀγει πετόμενον τὸ διαέριον τοῦ Ζαχαρίου δρέπανον τὴν τομὴν ἀπειλοῦν; ἐνδυσάμεθα πᾶσαν τὴν πανοπλίαν τῆς μετανόας, ἵνα τὴν ἀκμὴν ἀποκρουσάμεθα τοῦ δρεπάνου. Αἰρετικοῖς δόγμασιν ἀσεβῶς τις ἐδόυλευσεν; ὀρθῆς δόξης φρονήματι τὴν δεισιδαιμονίαν φυγαδευσάτω. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ μετάνοια· λύσις καὶ ἀφανισμὸς τῶν πρῶν ἢ κατὰ πρᾶξιν ἐνεργουμένων, ἢ κατὰ διὰθεσιν νοουμένων.

Ὁ δὲ γνωρίζων τὸ τῆς μετανόας ὠφέλιμον, ἀεὶ δὲ περὶ τὸν βόρβορον τῆς ἀνομίας στρεφόμενος, δοῦλε τυγχάνει παραπλήσιος, γνωρίζοντι τὴν ὁρτὴν τοῦ

¹ Psal. v, 7.   ² Luc. iii, 9 sqq.

δεσπότου, ἐν ὧσιν δὲ αὐτοῦ τὸ κακὸν ἐργαζομένῳ, καὶ τὴν ἁμαρτίαν τριπλασιάζοντι. Εὐαίσθητος γενοῦ πρὸς τὴν περιέχουσάν σε νόσον. Σύντριψον αὐτὸν ὅσον δύνασαι· ζήτησον καὶ ἀδελφῶν ὁμοψύχων πένθος βοηθοῦν σοι πρὸς τὴν ἐλευθερίαν· δεῖξόν μοι πικρὸν σου καὶ δαψιλὲς τὸ δάκρυον, ἵνα μίξω καὶ τὸ ἐμὸν· λάβε καὶ τὸν ἱερέα κοινωνὸν τῆς θλίψεως, ὡς πατέρα. Τίς γὰρ οὕτως Πιτὴρ ψευδώνυμος, ἢ τὴν ψυχὴν ἀδαμάντινος, ὡς μὴ συνοδύρεσθαι τοῖς τέκνοις λυπούμενοις, ἢ πάλιν συνευφραίνεσθαι χαίρουσιν; Ἱερεὺς υἱοῦ τοῦ κατὰ θρησκείαν οὕτως ὀδύρεται ἁμαρτίαν, ὡς Ἰακώβ τοῦ Ἰωσήφ τὸν ἡμαγμένον χιτῶνα· ὡς Δαβὶδ τοῦ Ἀβεσσαλώμ τὸν ἐλεθρον, ὡς ὁ Ἐλὴ τὸν Ὀφνὶ καὶ Φινεὲς πεσόντας ἐπὶ τῆς παρατάξεως, ὡς Μωϋσῆς τὸν λαὸν τὸν ἄθεον μοσχοποιῶσαν καينوτομήσαντα. Πρὸ τῶν σωματικῶν πατέρων, ὁ ἀβρόησον τῷ κατὰ θεὸν σε γεννήσαντι· δεῖξον αὐτῷ ἀνευρυδιάστως τὰ κεκρυμμένα· γύμνωσον τὰ τῆς ψυχῆς ἀπόρρητα, ὡς ἱατρῷ πάθος δεικνύων κεκαλυμμένον· αὐτὸς ἐπιμελήσεται καὶ τῆς εὐσχημοσύνης καὶ τῆς θεραπείας· πλέον ἢ αἰδώς τῶν γονέων ἄπτεται τῶν πεπονηθέντων αὐτῶν. Ἡ γὰρ ἐκείνων δόξα τῶν γεννησαμένων ἐστίν, καὶ ἡ αἰσχύνῃ ὁμοίως. Ἀδελφός, ἀδελφοί, τῆς ζωῆς ἡ προθεσμία. Φθάσωμεν τῇ ἐπιμελείᾳ τὴν ἔξοδον. Ἀποπον γὰρ τοὺς μὲν τῆς σαρκὸς λελογισμένως ποιουμένους τὴν πρόνοιαν, καθαίρειν ἑαυτοὺς τῶν ὧν πρὸ τῆς ἐπιτολῆς τοῦ λεγομένου κυνός· ἵνα μὴ διασαπὲν ἐκ τῆς ἁγαν θερμότητος τὸ ὑγρὸν, νοσοποιοῦν σῆψιν ἐργάσῃται· τοὺς δὲ κατὰ διάνοιαν ἐπιμελείας χρῆζοντας μὴ προφθάνειν τοῦ θανάτου τὴν ἀσθλίαν καὶ τοῦ κολαστηρίου πυρὸς τὴν ζέσιν, τοῦ ἀλήκτως φλέγοντος, καὶ μηδέποτε ψυχομένου. Τὴν δραχμὴν εἶχες τὴν εὐαγγελικὴν, καὶ καλῶς ἐπλούτεις τῷ χρήματι· εἶτα διὰ ῥθυμίαν ἀπώλεσας. Ἄψον τὸν ἐκ τῆς μετανοίας λύχον· κατὰλυσον ἐπιμελῶς· ζήτησον τὸ κειμήλιον τοῖς γηλίνους ἐγκρυπτόμενον πάθει. Εὐρήκως ἀνελού καὶ ὥσων· ἵνα σοι συγχαρῶμεν οἱ γείτονες χαρὰν τὴν ἐν Χριστῷ. Ὡς πρέπει δόξα νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ut nos vicini gratulemur, et eo gaudio afficiamur, quod est in Christo, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ΙΑ'.

Λόγος εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν νηστειῶν.

Σύνθετον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ σώματος τοῦ φαινομένου, καὶ τῆς λογικῆς καὶ ἀσωμάτου ψυχῆς λαχὼν εἶναι ὅπερ ἐστίν. Τῶν δὲ δύο τούτων τῶν προῤῥηθέντων οὐχ ὁμότιμος ἡ φύσις καὶ ἡ ἀξία· ἀλλὰ τὸ μὲν ὄργανον ἐδημιουργήθη, πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῆς κρατούσης κινούμενον· ἡ δὲ ἡγεμονεύειν ἐτάχθη καὶ βασιλεύειν, ὡς κρείττων τοῦ χείρονος. Λαβούσα δὲ αὕτη τὸ διακριτικὸν ἀπὸ τοῦ νοῦ, καὶ τοῦ λόγου, καὶ τῶν καλῶν, καὶ τῶν τοιούτων τὴν διαφοράν ἐξευρούσα, γνωρίζει μὲν τὸν θεὸν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν τῶν τε ἐν ποσὶ τούτων καὶ τῇ αἰσθήσει καταληπτῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν ἀοράτων,

A conspectu scelerate se gerit, peccatumque duplicat. Explora celeriter et diligenter animadvertite morbum, quo affectus es. Suscipe ex eo dolorem, quantum maximum potes; afflige te, fratresque benevolos atque unanimes adhibe, qui simul doleant augmentoque sint, ut libereris. Ostende mihi anaras atque uberes lacrymas tuas, ut meas ego quoque commisceam. Afflictionis participem et socium sume sacerdotem, ut patrem. Quis enim tam falso nominatur Pater, aut tam duro atque adamantino animo præditus est, qui non filiis morientibus doleat, et gaudentibus lætetur? Sacerdos ita tristatur ob peccatum illius, quem propter religionem habet loco filii, ut Jacob visa tunica Joseph sanguine conspersa querebatur⁹, ut David luxit Absalonis interitum¹⁰, ut Heli Ophnini et Phineem, qui in acie ceciderant¹¹, ut Moses impium populum qui rerum novarum studiosus vitulum sibi conflaverat¹². Quamobrem major tibi in eo fiducia sit, qui te in Deo genuit, quam in illis, a quibus corpore procreatus es. Audaciter ostende illi quæ sunt recondita. Animi arcana tanquam occulta vulnera medico retege. Ipse et honoris, et valetudinis tuæ rationem habebit. Filiorum dedecore magis moventur parentes, quam ipsi filii. Nam ut filiorum gloria ad parentes pertinet, sic etiam dedecus et turpitudine. Incertus est, fratres, terminus vitæ, discessum e vita diligentia prævertamus. Absurdum enim est, cum illi, qui corporis valetudinis rationem habent, seipsos expurgent ante caniculæ exortum, ne, quod humidum in illis est, vehementi ipsius ardore corrumpatur, et morbos pariat; eos, qui animi curam gerunt, incertum mortis diem non antevertere, et ardorem excruciantis illius ignis, qui æternum comburit, et nullum unquam refrigerium admittit. Drachmam evangelicam, quam acceperas, et qua dives effectus fueras, ignavia tua perdidisti, poenitentia lucernam accende¹³. Inclina te diligenter. Illam gazam in terrenis affectionibus defossam conquire, inventam tolle atque conserva, quod est in Christo, cui gloria in sæcula sæculo-

D

XIV.

Oratio in principium jejuniorum (61).

Compositum animal est homo, ex corpore aspestabili, et ex anima rationali et incorporea habens totum quod est. Cæterum duorum, quæ jam recensuimus, non est æqualis honoris natura, neque dignitas: sed corpus quidem conditum est tanquam instrumentum, ad imperium dominantis animæ moveri solitum. At anima eo destinata est, ut imperet velut præstantior deteriori. Qua discernendi facultate a mente et ratione accepta, et honesti ac contrarii differentia reperta, cognoscit Deum esse creatorem et conditorem tam eorum, quæ ante oculos et pedes versantur, sensu-

⁹ Gen. xxxvii, 35 seqq. ¹⁰ II Reg. xix, 4. ¹¹ I Reg. iv, 18. ¹² Exod. xxxii, 29 seqq. ¹³ Luc. xv, 8, 9.

(61) Inter Opera Gregorii Nysseni, ed. 1658 tom. II, pag. 247. Edit.

que comprehenduntur, quam inaspectabilium, quæ mens corporis expers cogitatione informat et inuenitur. Porro iustitiam et virtutem ceu Deo grata exercens, sacram institutionem appetit, ejusque legibus et monitis obsecundans, quam longissime seipsam a carnalibus desideriis abducit; Deo autem et quantum fieri potest summo illi bono assimilari studet. Ipsa etiam sacra philosophia circa eam, quam temperantiam seu continentiam appellant, plurimum et primario occupata est: cum enim mens hic absque ulla perturbatione versetur, neque ullam admisionem sordium, quæ vel a ventre, vel aliunde proveniunt, patiatur, libere suæ operationi, et rerum cœlestium sibi cognatarum contemplationi vacat.

Igitur quotquot philosophiæ alumni, et rerum sublimium amatores ac discipuli sermonis estis, diligite tempus præsens, et sanctam Quadragesimam cum gaudio suscipite, velut temperantiæ magistratram, virtutis matrem, nutricem florum Dei, incomposite viventium informatricem, tranquillitatem animarum, constantiam seu bonam habitudinem vitæ, pacemque inviolatam et imperturbatam. Hujus enim severitas et gravitas pravas cupiditates sopit, iram et commotiones extinguit, omnemque procellam, quæ ex nimio cibo ebullit, refrigerat et coercescit. Et quemadmodum ætatis tempore, quando nimius solis ardor terræ incumbit, aquilo lenibus auris omnia recreans, impedit, ne suffocentur; ita et jejunium inflammationem ex superfluo cibo potuque ortam a corporibus dispellit.

Et hæc quidem beneficia jejunium in animam confert, cujus non minora sunt in corpus merita. Extenuat enim materiæ crassitiem, molem corpoream destruit, venasque ex abundantia sanguinis rumpendas relaxat, et spatii aliquid angustias concedit, ne illis contingat, quod canalibus, quibus si plus aquæ infundatur, quam capiant, confringuntur, quia violentum illum impulsus nequaquam ferre possunt, caput pacatam et tranquillam constitutionem habet, neque subsilientibus arteriis, neque cerebro per ascendentes vapores obscurato: stomacho jam sua libertas per continentiam constat. Tunc enim a coacta servitute liberatur, ne ut lebes bulliat, concoctionibus laborans. Oculi pure et sine ullis tenebris vident, sublata omni caligine, quam satietas oculis offundere consuevit; pedum quoque stabilis est actio, et manuum sine turbatione operatio. Respiratio ordinata et ad mediocritatem redacta, quippe quæ intus turbulento spiritu non urgeatur. Sermo jejunantis est perspicuus et distinctus, mens jucunda: et tunc vere ad similitudinem divinam accedit, quando quasi in incorporea carne absque ulla tristitia et tumultu actiones suas perficit. Somnus jucundus est, et insomniorum spectrorumque expers, et ut multis prætermisissis, dicam, jejunium est pax communis animæ et corporis, vita sine perturbatione, constans agendi et conversandi ratio, vita quæ Deum lætificat, inimicum autem

ὅσα νοῦς ἀσώματος φαντασιούμενος βλέπει. Ἀσχοῦσα δὲ δικαιοσύνην καὶ ἀρετὴν, ὡς Θεῷ φίλη, ἐφίεται φιλοσοφίας, καὶ τοῖς ἐκείνης νόμοις καὶ παραγγέλμασι πειθόμενη, ἀπάγει μὲν ἑαυτὴν ὅτι πλεῖστον τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμημάτων, ἐγγίζει δὲ Θεῷ καὶ δυνάμεις οικειοῦσθαι τῷ ἀγαθῷ πραγματεύεται. Αὐτῆς δὲ τῆς ἱερᾶς φιλοσοφίας περὶ τὴν λεγομένην ἐγκράτειαν τὸ πλεῖστον καὶ κυριώτερον στρέφεται· ἐνταῦθα γὰρ ὁ νοῦς ἀθλόωτος μένων, καὶ οὐδεμίαν ἐπιμιξίαν τῶν ἀπὸ γαστρὸς ἢ τῶν ἄλλων ῥυπασματῶν δεχόμενος, ἀνεμπόδιστον ἔχει τὴν ἐνέργειαν, καὶ τὴν περὶ τῶν οὐρανίων καὶ συγγενῶν ἑαυτῷ θεωρίαν.

Οὐκοῦν ὅσοι τῆς φιλοσοφίας τρόφιμοι, καὶ τῶν ὑψηλῶν ἔραστοι καὶ μαθηταὶ τοῦ λόγου, ἀγαπήσατε τὸν ἐνεστῶτα καιρὸν, καὶ τὴν ἁγίαν Τεσσαρακοστὴν χαίροντες ὑποδέξασθε, ὡς σωφροσύνης διδάσκαλον, καὶ ἀρετῆς μητέρα, καὶ τροφὸν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ παιδαγωγὸν τῶν ἀτάκτων, καὶ γαλήνην ψυχῶν, καὶ εὐστάθειαν βίου, καὶ εἰρήνην ἐσπονδον, καὶ ἀτάραχον. Ταύτης γὰρ τὸ αὐστηρὸν καὶ σεμνὸν πάθος κοιμίζει, ὀργὰς καὶ θυμοὺς ἀποσβέννυσι, πάντα κλύδωνα τὸν ἐκ πολυφαγίας ἀναζέοντα καταψύχει καὶ καταστέλλει. Καὶ ὅπερ ἐπὶ τοῦ θέρους, ὅταν ἡλίου τὸ φλογῶδες καταλάμπῃ τῇ γῇ, ὁ βορρᾶς τοὺς θαλπομένους εὐεργετῇ, πρᾶξιαις αὖραις ἀπελαύνων τὸ πνίγος· τοῦτο καὶ ἡ νηστεία χαρίζεται, τὴν ἐκ τῆς γαστριμαστορίας πύουσι τῶν σωματίων ἀποδιώκουσα.

Τοσαῦτα δὲ ψυχὴν εὐεργετοῦσα, οὐχ ἥττον ὠφελεῖ καὶ τὸ σῶμα. Λεπτύνει γὰρ καὶ τῶν ὑλῶν τὰς παχύτητας, καὶ τὸν ὀγκον ἀποσκευάζει τοῦ σώματος, καὶ τὰς φλέβας τῷ πλήθει ῥηγνυμένας τοῦ αἵματος ἀνίησι, καὶ δίδωσιν ὀλίγον χώρημα τῇ στενότητι, ἵνα μὴ πάθωσι τὸ τῶν σωλήνων πάθος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ὅταν αὐτοῖς πολὺ τι καὶ ἄμετρον ὑπὲρ τὴν χώραν ἐποχετεύσῃ τὸ ὕδωρ, ἐκρήννυνται, τὸν ἐκ τῆς βίας εἰσθλούμενον ὀγκον μὴ στέγοντες. Κεφαλὴ δὲ πρᾶξιαν ἔχει καὶ γαληνίωσαν κατάστασιν, οὔτε τῶν ἀρτηριῶν παλλομένων, οὔτε τοῦ ἐγκεφάλου διὰ τῆς ἀναδόσεως τῶν ἀτμῶν ζοφουμένου. Στομάχου δὲ ἐλευθερία, ἐγκράτεια. Τότε γὰρ ἀφίεται τῆς ἡναγκασμένης δουλείας, καὶ τοῦ ζέειν ὡς λέβης, κάμνων ταῖς πέψεσιν. Ὁφθαλμοὶ καθαρὸν καὶ ἀνεπισκόπητον βλέπουσι, πάσης ἀχλύος ἀφαιρουμένης, ἣν ὁ κόρος καταχεῖν εἴωθε τῶν ὀμμάτων· καὶ τῶν ποδῶν ἐδραία, ἀκλόνητος δὲ τῶν χειρῶν ἡ ἐνέργεια. Ἀσθμα τεταγμένον καὶ μέτριον, παρ' οὐδενὸς τῶν ὀχλούντων πνευμάτων ἐνδοθεν ἐπιεγόμενον. Λόγος τοῦ νηστευτοῦ σαφὴς καὶ διηρθρωμένος, νοῦς καθαρὸς, καὶ τότε ἀληθῶς τὸ θεοειδὲς ἔχων, ὅταν ὡς ἐν ἀσωμάτῳ τῇ σαρκὶ ἄλυτον καὶ ἀθορύβητον ἐπιτελεῖ τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν. Ὑπνοὶ ἄλυτοι καὶ ἀφαντασiasτοι· καὶ ἵνα τὰ πολλὰ παραδραμῶν εἴπω, νηστεία ἐστὶν εἰρήνη κοινὴ ψυχῆς καὶ σώματος, ἀτάραχος ζωῆς, εὐσταθὲς πολιτείας, βίος θεὸν εὐφραίνων, καὶ λυπῶν τὸν ἐχθρόν. Ὡς περὶ γὰρ ὁ πολέμιος, ὅταν ἴδῃ τὸν ἐναντίον ἔχον

γορον καὶ νηφάλιον, ὀπλιζόμενον ἐπιμελῶς, καὶ τὴν ἀνδρίαν ἀσχοῦντα, ἤτταν οἰκεῖαν ἡγεῖται τὴν φιλόπουνον ἐκείνου παρασκευήν· οὕτω καὶ ὁ τῆς ἡμέτερας σωτηρίας ἐπίβουλος, πᾶσαν ἡμῶν τὴν κατ' ἀρετὴν ἀκοίθειαν ὡς ἰδίαν μισεῖ συμφορὰν.

Καὶ διὰ τοῦτο γίνωσκε, ἄνθρωπε, τῆς μὲν τοῦ νηστευτοῦ οἰκίας, ἀγγέλους εἶναι φύλακας, καὶ φρουροὺς παρέδρους. Τοῦ δὲ ταῖς ἀπολαύσεσι κατὰ τῆς Τεσσαρακοστῆς κωμάζοντος, δαίμονας, οἰκεῖους κνίσσης φίλους, καὶ ἐραστάς αἱμάτων, παρέδρους μέθης. Καὶ γὰρ καὶ τῶν πνευμάτων, εἴτε τῶν ἁγίων, εἴτε τῶν ἀκαθάρτων ἕκαστον προσχωρεῖ τοῖς οἰκεῖοις καὶ φίλοις, ὥσπερ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ὀρνίθων ἔστιν ἰδεῖν. Περιστέρα μὲν γὰρ περὶ τοὺς καθαροὺς τῶν τόπων φιλοχωρεῖ, καὶ περὶ τὰς ἀρούρας στρέφεται, ἑαυτῇ καὶ τοῖς τέκνοις σπερμολογοῦσα· καὶ ἡ τρυγῶν ἡδέως τοῖς πετάλοις τῶν δένδρων ἐγκάθηται, ἡδὺ τι καὶ λεπτὸν ὑποτρύζουσα. Ὁ δὲ γαστρίμαργος κόραξ, τοῖς κρεσπωλεῖσι προσκάθηται, βαρὺ τι καὶ ἀηδὲς τῶν κρεανομούντων καταβοῶν. Ὡστε, τὴν ἐγκράτειαν ἀγαπήσωμεν, ἵνα παρ' ἀγγέλων ἀγαπηθῶμεν· μισήσωμεν δὲ τὴν τρυφήν τὴν ἀκόλαστον, ἵνα μὴ μετ' ἐκείνης τὴν πρὸς δαίμονας ἐνεκθάλωμεν κοινωνίαν. Οὐδεὶς τρυφῶν ἐγένετο σπουδαῖος· οὐδὲ εὐωχίαις σχολάζων, ἀρετῆς μαθητής· οὐδὲ φιλήδονος ἅγιος, οὐδὲ σαρκικῶς ζῶν, κοινωνιῶς βασιλεὺς.

Ἐλθέ τῇ μνήμῃ πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ γένους ἡμῶν, καὶ τὴν πείραν εὐρήσεις ὧν μεμφόμεθα μάρτυρα. Οὐκ ἂν γὰρ ἡμῖν ἐτέθη νόμος νηστείας, εἰ μὴ παρ' ἐδάθῃ τῆς πρώτης ἐγκρατείας ὁ νόμος· οὐκ ἂν ὀνομάσθῃ γαστήρ ἐπίβουλος, εἰ μὴ πρόφασις ἡδονῆς τὴν ἁμαρτίαν εἰσήγαγεν. οὐκ ἦν ἀρότρου χρεῖα, καὶ βοῶν ἀροτῆρων, καὶ τεμνομένης αὐλακος, οὐδὲ μὴν σπερμάτων, καὶ ὕδατος ἄρδοντος, καὶ περιόδου καιρῶν, καὶ χειμῶνος πυκνοῦντος, καὶ θερόντος, καὶ πάσης ταύτης τῆς ἐγκυκλίου ταραχῆς, εἰ μὴ διὰ πρόχειρον προπάτορος ἀπολαύσειν ταύτην, κατεψηφίσθημεν τὴν τῶν πόνων περιώδον· ἀλλ' ἐμέλλομεν ἑτέραν τινὰ παρὰ τὴν ὀρμμένην διάγειν τοῦ βίου κατάστασιν, ἧς πάλιν ἐλπίζομεν ἐπιτυχεῖν, ὅταν τὴν ἐμπαθεῖ ζῶην διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀποσκευασώμεθα. Αὕτη γὰρ ἡ εὐεργεσία τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς συγκαταβάσεως, ἵνα πρὸς τὴν παλαιὰν ἀποκαταστήμεν ἀξίαν· ἧς φιλανθρώπως μεταλαβόντες, εὐαισθητῶς τὴν χάριν οὐκ ἐφυλάξαμεν. Νηστεία τῆς μελλούσης ζωῆς εἰκὼν· τῆς ἀφθάρτου διαγωγῆς μίμημα. Ἐκεῖ οὐκ εἰσὶ πότοι, οὐδὲ ἀπολαύσεις.

Ἔασον τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ὁδῶ καὶ ἐξῆς τοὺς μετ' ἐκείνου ἀπαριθμησάι. Τί τὸν δίκαιον Νῶε ἀσημονεῖν ἐποίησεν, ἐν ἀναισθησίᾳ γυμνωθέντα τῶν μελῶν, ἀ σκέπεσθαι νόμος, καὶ τὸν προπετὴ Χάμ ἐπι-

maerore afficit. Quemadmodum enim hostis, quando adversarium suum videt esse vigilantem, sobrium, accurate armatum, strenue et fortiter sese gerentem, hanc curam et diligentiam pro sua clade interpretatur; sic et salutis nostræ insidiator omnem virtutis exercitationem, tanquam propriam calamitatem detestatur.

Quapropter noveris, o homo, ejus, qui jejunit, domus custodes esse angelos, et velut continuos stipitatores. Ejus autem domum, qui in Quadragesima deliciis sese tradit, stipitatores esse dæmones, proprios nidoris amicos, et sanguinis amatores, et ebrietatis assessores. Etenim spiritibus quoque sive sanctis, sive impuris hic mos est, ut familiaribus, sibi que charis sese adjungant, prout etiam in avibus cernere licet. Nam columba circa loca munda versatur, et agros obit, ut sibi et pullis aliqua semina colligat. Turtur itidem arboribus suaviter insidet dulce quiddam et arguunt submodulans. At vero vorax corvus circa macella degit, odiosum quiddam et injucundum adversus eos, qui carnes vendunt, crocicans. Itaque temperantiam amemus, ut ab angelis amemur; odio habeamus lascivam voluptatem, ne simul cum illa ad societatem dæmonum pertrahamur. Nullus deliciis deditus evasit unquam sedulus et studiosus, neque conviviis vacans, virtutis discipulus, neque voluptatis amator, sanctus, neque qui secundum carnem viveret, factus est unquam regni cœlestis particeps.

Regredere memoria ad incunabula generis humani, discesque experientiam ea testari quæ reprehendimus. Neque enim lex jejunii nobis data esset, nisi lex primæ temperantiæ et abstinentiæ violata fuisset. Nec venter insidiatoris nomen tulisset, nisi prætextu voluptatis peccatum induxisset. Nec opus fuisset aratro, nec bobus aratoribus, neque proscissis sulcis, neque seminibus, neque aqua ad irrigandum, neque periodo temporum, ut hieme, quæ astringit et condensat, et æstate quæ solvit: imo ab omni ista circulari miseria liberi fuisset, nisi ob primi parentis nostri præproperam voluptatem ad hanc laborum periodum condemnati fuisset; sed aliam quamdam vitæ rationem ab ista præsentem multum diversam acturi eramus, quam nos recuperaturos speramus, quando vitam hanc pravis affectionibus obnoxiam per resurrectionem exuerimus. Hoc enim beneficium est Dei ad nos descensionis, ut in antiquam dignitatem restituamur, cujus cum benigne participes facti essemus, gratiam circumspicte non custodivimus. Jejunium vitæ futuræ imago est. Incorrupti status imitatio. Ibi non sunt computationes, neque comessationes.

At relinque primum hominem, perge ulterius; et posteros ejus enumera. Quid justo Noe ignominiam conciliavit, cum nudatus esset iis membris, quæ natura tegi jubet? Quid temerarium Cham

¹¹ Gen. iii, 1 sqq. ¹² Gen. ix, 21 sqq.

induxit, ut patrem irrideret? ita ut ex uno delicto A duo mala exstiterint: una enim ebrietas patrem debito tegumento, et filium libertate privavit.

Cæterum quando iterum oculos meos reflecto ad Heli sacerdotem ¹⁶, et in rebus ab ipso gestis mentem occupo, integram catenam calamitatum ex se mutuo nexarum invenio; quæ ab uno principio, nempe a ventre et satietate originem duxerunt. Nam filii Heli patris sui sacerdotum pro occasione libidinis et luxus arripientes, sacrificia profanabant, et prius ventri suo, quam Deo de hostiis primitias offerebant. Secuta est fornicatio, soror deliciarum. Sed his omnibus supervenit iudicium divinum, quod severam valde et inexorabilem sententiam induxit; nam propter illos gens hostilis contra Hierosolymam pugnabat. Et ut tristibus narrationibus compendium faciamus, lascivi illi juvenes in acie ceciderunt, patria simul cum reis periclitata est, arca Dei capta et ab hostibus abducta: et senio confectus sacerdos nuntiis infaustis immortalis. Tantum malorum ob gulæ voluptatem civitati inventum est.

Omnes igitur jejunemus. At sacerdotum familiares jejuniū pro domestico et quasi ejusdem laris magistro temperantiæ habere, et ejusdem præcepta audire debent; absurdum enim nummulariorum filios argenti probandi peritiam tenere, et fabrorum familiares circa ignem et incudem versari; eos vero qui cum sacerdotibus degunt, sive sint cognati, sive alio modo in familiam cooptati, exerrare a scopo, ad quem familiæ ductor et Domiaus suam vitam conformare debet.

Ob ventris cupidinem ingenti damno affectus est Esau senior filius Isaaci ¹⁷. Cum enim ex professo venator esset, et semel post multam defatigationem domum reversus erga propositam escam fame et desiderio intolerabili afficeretur, primogenita sua pro lenticula fratri suo vendidit. Ex quo etiam evenit, ut postea eidem benedictionem paternam præriperet ¹⁸: et sic paulatim a virtute et a Deo abalienatus, patriarchalem gloriam amisit. Et ab Israelis familiaritate separatus, ipse et barbarus et alienigena factus, tam numerosum ex se populum procreavit.

Hic ipse morbus etiam Veteris Testamenti populum ad transgressionem divinarum legum induxit. Cum enim Moyses in lege accipienda et ferenda occupatus esset, isti abruptis omnibus repagulis ad luxum et choreas conversi sunt ¹⁹: quos diabolus ita vacillantes, et honestam vitæ rationem conculcantes sensim ad impietatem induxit. Hinc vituli fabricatio, diabolicus cultus, Aaron piaculi consors, legis corruptio, tabularum contritio, et Moysis secundus in montem ascensus, et omnia hæc, quæ sacra historia tam flebiliter lamentatur, ex immo-dico cibo principium et causam sumpserunt.

γελᾶσαι τῇ μέθῃ τοῦ πατρὸς παρσχεύασεν, ἵνα γένηται δύο κακὰ δι' ἑνὸς πλημμελήματος; Μία γὰρ μέθη καὶ τὸν πατέρα τῆς εὐπρεποῦς σκέπης, καὶ τὸν υἱὸν τῆς ἐλευθερίας, ἐγύμνωσεν.

Ὅταν δὲ πάλιν πρὸς τοὺς παῖδας ἀπὶ τοῦ ἱερῆως καὶ πρὸς ἐκείνην τὴν ἱστορίαν ἀσχολήσω τὸν νοῦν, ὁρμαθὴν εὐρίσκω συμφορῶν, ἀλλήλαις συνδεμένων ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, τῆς διὰ γαστέρα, καὶ κόρον. Κάκεινοι γὰρ τὴν τοῦ πατρὸς ἱερωσύνην, ἀφορμὴν θέμενοι ἡδοναθείας καὶ ἀπολαύσεως τὰς θυσίας ἐδεβήλουν καὶ τῇ γαστρὶ πρὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ἱερῶν ἀπήρχοντο. Ἠκολούθει δὲ καὶ ἡ πορνεία, ἀδελφῇ τῆς τρυφῆς ἀμαρτία, καὶ τούτοις πᾶσιν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ κρίσις, αὐστηρὰν καὶ ἀπότομον τὴν δίκην ἐπαγούσα. Ἔθνος γὰρ πολέμιον δι' ἐκείνους κατὰ τῶν ἱεροσολύμων ἐστράτευσεν. Καὶ ἵνα πλῆθος σκυθρωπῶν διηγημάτων συντέμω, οἱ μὲν ἀκόλαστοι νεανίσκοι, ἐπὶ τῆς παρατάξεως ἔπεσον, καὶ ἡ πατρὶς ταῖς ἀμαρτοῦσι συνεκινδύνευσεν, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ κιβωτὸς αἰχμάλωτος παρὰ τῶν πολεμίων ἀπήχθη, καὶ ὁ γέρον ὁ ἱερεὺς ταῖς ἀγγελίαις τῶν κακῶν ἐπαπέθανεν, καὶ τοσοῦτος ἐσμὶς κακῶν διὰ φάρυγγος ἡδονῆν ἐπήνεχθη τῇ πόλει.

Πάντες οὖν νηστεύσωμεν· οἱ δὲ τῶν ἱερῶν οἰκεῖοι, καὶ μᾶλλον, ὡς σύνοικον ἔχοντες διδάσκαλον τῆς ἐγκρατείας, καὶ ἀπ' ἐστίας, τὰ φιλόσοφα παραγγέλματα. Ἀποπον γὰρ τοὺς μὲν παῖδας τῶν τραπεζιτῶν, ἀργυρογνώμονας εἶναι, καὶ τοὺς οἰκεῖους τῶν χαλκῶν περὶ τὸ πῦρ στρέφειν καὶ τὸν ἀκρονα· τοὺς δὲ τῶν ἱερῶν ἐγγὺς εἴτε συγγενεῖς, εἴτε ἄλλως οἰκεῖους ἀφηνιάζειν τοῦ σκοποῦ, ὃς ἤν' ἔλαχεν ὁ τῆς ἐστίας ἡγεμὼν καὶ δεσπότης.

Ἐβλάβη διὰ γαστέρα μέγιστα καὶ ὁ παῖς τοῦ Ἰσαὰκ ὁ πρεσβύτερος. Ἐπειδὴ γὰρ θηρευτῆς ὑπάρχων τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ ποτε μετὰ δρόμον πολλὸν ἐπὶ τὴν οἰκίαν ὑποστρέψας ἀσκέτῃ πείνῃ τῷ προφανέντι βρώματι περιέχειν, ἀπέδοτο μὲν τῷ ἀδελφῷ φακοῦ τὰ πρωτοτόκια· ἐκείθεν τε λοιπὸν καὶ τὴν πατρικὴν εὐλογίαν ἐκλάπη· καὶ οὕτως κατὰ μικρὸν ἀλλοτριωθείς ἀρετῆς καὶ Θεοῦ, τὴν πατριαρχικὴν δόξαν ἀπώλεσε· καὶ τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὴν οἰκείωσιν χωρισθείς, αὐτός τε βάρβαρος ἐγένετο καὶ ἀλλόφυλος, καὶ τοιοῦτον ἐξ αὐτοῦ λαὸν ἀπεγέννησεν.

Αὕτη ἡ νόσος, καὶ τὴν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης λαὸν εἰς παράθασιν τῶν θείων καὶ ἱερῶν νόμων, ἐξήγαγεν. Ἐπειδὴ γὰρ Μωϋσέως τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ νόμου σχολάζοντος, ἐκδιαιτηθέντες οἱ ἄνθρωποι, πρὸς τρυφήν καὶ χορείας ἐτράπησαν, κατὰ μέρος αὐτοὺς ὀλισθαίνοντας καὶ πατοῦντας τὴν εὐνομίαν τοῦ βίου, πρὸς ἀσέβειαν ὁ διάβολος ἐφειλύσατο. Κάκειθεν λοιπὸν μοσχοποιήσεις, ἐπιτήδευσις δαιμονῶσα, καὶ Ἀαρὼν κοινωνῶν τοῦ μιάσματος, καὶ τοῦ νόμου διαφθορά, καὶ τῶν πλακῶν συντριμμὸς, καὶ Μωϋσέως δευτέρως δρόμος ἐπὶ τὸ ὄρος, καὶ πάντα ταῦτα, ὅσα ἡ ἱστορία σχετλιάζουσα ὁλοφύρεται, ἀπὸ βρώσεως ἀμέτρον τὴν ἀρχὴν ἔσχε καὶ τὴν αἰτίαν.

¹⁶ 1 Reg. iv, 1 sqq. ¹⁷ Gen. xxv, 30 sqq. ¹⁸ Gen. xxvii, 19 sqq. ¹⁹ Exod. xxxii, 22, sqq.

Θέλω δὲ ὑμῖν καὶ ἄλλο παραθέσθαι διήγημα, δευ-
τερον μὲν τοῦ προλεχθέντος τοῖς χρόνοις, ἰσοδυνα-
μοῦν δὲ κατὰ τὴν πρᾶξιν. Ὁ Σαουλ ὁ βασιλεὺς παρ-
ετάρτετο, καὶ διὰ πολλῆς φροντίδος ἦγε τὸν πόλεμον·
ἀπηγόρευσε δὲ τῷ λαῷ τροφῆς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ
μεταλαβεῖν, ὅρκῳ τὴν κρίσιν ἐπισφραγίσας, καὶ
θάνατος ἦν ἡ ζημία τῷ παρακούσαντι. Πάσης δὲ
τῆς στρατιᾶς εὐπειθῶς δεξιμένης τὸ πρόσταγμα,
μόνος ὁ τοῦ βασιλείως παῖς Ἰωνάθαν σμήναι περιτυ-
χῶν, καὶ τοῦ μέλιτος ἡττηθείς, ἐμπήξας τοῖς κληρί-
σι τὸ σκῆπτρον, τοῦ γλυκασματος ἀπεγεύσατο. Ἦλθε
δὲ ἐγγὺς τοῦ κινδύνου, εἰ μὴ τὸ πλῆθος ἅπαν κοινῇ
πρὸς τὴν ὁρμὴν τοῦ πατρὸς καὶ βασιλέως ἀντέσχεν,
ἀπαγαγεῖν τὴν ἀπειλὴν εἰς ἔργον ὀρίσαντος.

Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένους μυρία τοιαῦτα ἐξεστὶν ἀπὸ
τῶν Γραφῶν συλλεξάμενον, σαφῶς κατιδεῖν, ὡς ἀγα-
θὸν ἡ ἐγκράτεια, καὶ τούναντίον, χαλεπὸν ἡ ἀκόλουτος
τῶν πότων καὶ τῶν ὕψων ἀπόλαυσις. Νηστεία τῶν
ἀγίων σύντροφος· νηστεία πάσης ἀγαθῆς πράξεως
ἀρχηγός. Καὶ ὥσπερ οἱ τεχνῖται χωρὶς ὀργάνων οὐκ
ἐνεργοῦσι τὰς τέχνας· οὕτω καὶ οἱ σπουδαῖοι καὶ ἐν
πνευματικαῖς χάρισι βοηθέντες, ἀνευ ἐγκρατείας
οὐ ποτὲ τι τῶν θαυμάτων καὶ τεραστίων εἰργάσαντο.
Νηστεύων Ἐλισαῖος ἤγειρε νεκρὸν καὶ ἐψύχωσε·
νηστεύων Μωσῆς εἶδε Θεόν· νηστεύων Δανιὴλ, τῆς
γοητείας καὶ πλάνης τῶν Ἀσσυρίων ἐκράτησε· νη-
στεύων καὶ ὁ Κύριος τοῦ διαβόλου τῶν πειρασμῶν
ἠνέσχετο· νηστεύοντες καὶ οἱ ἀπόστολοι, τὰς ὑπὲρ
τῶν σπουδαίων πραγμάτων δεήσεις ἐτέλουν· νηστεία
Νινευῖται τὴν ἀπειλὴν ἐνίκησαν τοῦ θανάτου· καὶ ὡς
ἐπίπαν εἰπεῖν, αὕτη πρὸς Θεὸν παράκλητος· αἰδοῦς
δέξια, καὶ πρέσβυς ἀξιόπιστος, ταχέως δυνάμενος
ὑπὲρ ὧν προσαγάγῃ τῷ Θεῷ τὴν ἱκετηρίαν. Διὸ πᾶς
ἀνὴρ εὐσεβής, καὶ ὅστις φιλόθεος μᾶλλον ἢ καὶ φι-
λήδονος, χαίρων μοι καὶ εὐθυμούμενος· πρόσελθε
ταῖς ἡμέραις τῆς ἐγκρατείας. Οὐδεὶς γὰρ σκυθρωπά-
ζων ἐν ἀρχῇ τῶν ἀγώνων, γενναῖος ἀγωνιστής. Μὴ
γίνου στυγνός, ὡς βρέφος, ἐπὶ τὸ διδασκαλεῖον ἔλκο-
μένον· μὴ καταγόγγυζε τῆς τῶν ἡμερῶν καθαρό-
τητος· μὴ ζητεῖ τῆς ἐβδομάδος τὸ τέλος, ὡς μετὰ
χειμῶνα πικρὸν, παρουσίαν ἔαρος· μὴ ἐπιθύμει τοῦ
Σαββάτου διὰ μέθην, ὡς Ἰουδαῖος· μὴ ἀριθμεῖ τὰς
ἡμέρας τῆς Τεσσαρακοστῆς, ὡς ἀργὸς μισθωτὸς
ἀναμένων τῆς ἐμπίσθου προθεσμίας τὸ τέλος· μὴ
λυποῦ, ὅτι σου ἀπὸ πρώτης ὥρας ἡ οἰκία οὐ καπνί-
ζεται, οὐδὲ ὁ μάγειρος ἔστικε πρὸς τὸ πῦρ.

Χάρισαί τι καὶ τῇ ψυχῇ, μὴ πάντα τῷ σώματι.
Τὴν μὲν ἡ ἀποχὴ τῶν σιτιῶν τρέφει· τὸ δὲ ἡ ἐμφό-
ρησις. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ δύο ἀλλήλοις συνέζευκται,
καὶ τὰ πολλὰ κεχωρισμένα κατὰ τὴν φύσιν, τῇ τοῦ
Δημιουργοῦ συνεδέθη προνοία καὶ τέχνῃ, βουλευσά-
μεθα ὅπως ἂν ἀμφοτέρω διαγένοιτο, τῶν καταλλήλων
ἕκαστον χρειῶν μὴ στερούμενον. Ἐκ τῶν δύο συν-
έστηκες, ἀνθρώπε, καὶ σιωπῇ τέως, ὅτι πολλὴ προ-
τιμότερον ἡ ψυχὴ, καὶ προσήκεν ἐκείνῃ νέμειν τῆς
εὐνοίας τὸ πλεόν. Δίκασον δὲ ἀμφοτέροις, ὡς λογικὸς

A Libet vero et aliud quiddam commemorare, tem-
pore quidem posterius sed quod ad rem attinet,
plane æquivalens. Saul rex in castris erat, et multa
solicitudine bellum administrabat. Interdixit au-
tem populo, ne quis illo die cibum sumeret²¹; sen-
tentiam suam jurejurando obsignans, decreto mor-
tis supplicio si quis non obtemperasset. Cum au-
tem totus exercitus mandatum debito obsequio ac-
cepisset, solus Jonathas, filius regis, in alveare
incidens, mellisque dulcedine victus, favo sceptrum
inligens, dulcedinem illam gustavit. Proximus au-
tem periculo fuit, nisi totus populus communi con-
sensu retardasset impetum patris, qui intentatas
minas ad rem conferre volebat.

B Præter hæc, sexcenta alia ex Scripturis colligere
licet, unde dilucide elucescat, quanti facienda sit
temperantia, et e contrario, quam grave malum sit
intemperanter se cibo potuque ingurgitare. Jeju-
nium sanctorum collactanea est; jejunium omnis
boni operis initium. Et quemadmodum opifices sine
instrumentis non agunt, quæ artis suæ sunt; ita
seduli et in spiritualibus gratis celebrati, nihil mi-
raculorum unquam sine temperantia perpetrarunt.
Jejunans Eliseus mortuum excitavit et revixit; je-
junans Moyses Deum vidit. Jejunans Daniel, incan-
tationes et errores Assyriorum domuit. Jejunans
etiam Dominus diaboli impressionem compescuit.
Apostoli quoque res serias precesque non sine jeju-
nio perliciebant. Ninivitarum comminationem mortis
jejunio effugerunt; et ut breviter omnia complectar,
jejunium est dignum ejus tanquam legati ratio ha-
beat, et quorum ratione ad Deum legatione fun-
gitur, exaudiatur. Quocirca quisquis est pius Deum-
que colens et magis quam voluptates amans, ille
alacriter his diebus abstinentiæ ad me accedat,
nullus enim, qui initio certaminum vultuosus et
tristis est, generosus athleta est. Ne efficiaris
mæstus, tanquam puerulus, qui violenter ad ludum
litterarium trahitur; ne murmures adversus ho-
rum dierum puritatem; ne quæras finem hebdoma-
dæ, sicut post inclementem hiemem adventus veris
expetitur; ne desideres Sabbatum ob ebrietatem,
tanquam Judæus; ne numeres Quadragesimæ dies
velut ignavus mercenarius, expectans donec elaba-
tur ejus, de quo conventum est, tempus; ne angaris,
si a prima hora domus non perfundatur fumo, ne-
que coquus stet ad ignem.

C Da etiam aliquid animæ, non omnia corpori. Il-
lam nutrit abstinencia ab alimentis, corpus autem
repletio seu ingestio. Sed cum duo hæc jam mutuo
sint copulata, quamvis natura multum dissidentia,
Conditoris tamen providentia et arte connexa,
dispicere oportet, quomodo utrique horum satisfiat,
ita ut neutrum debito subsidio privetur. Ex duabus
rebus coagmentatus es, o homo. Mitto dicere, ani-
mam multo præstantiorem esse, ac proinde plus
benevolentia ei deberi. Jus dic utrisque, tanquam

²¹ 1 Reg. xiv, 24 seq.

rationis particeps et æquus iudex. Exspecta paulisper, et ego, si lubet, pro anima tanquam pro muliere fidei, eorum, in quibus se injuria affici merito conqueritur, defensionem institutam. Anima igitur sacra est, et a corporis concretionem libera, immortalis et interitus nescia. Neque cum terra et terrestribus, sed cum Deo cognitionem habet. Cum vero pura sit, puris delectatur, et cum origo ejus materia careat, fugit quoque res materiæ immersas. Cæterum postquam a Deo statutum est, ut vasculum ex terra formatum informet atque administret, ipsa, ut obsequens famula, luto assidet, et excubias agit, donec mandatum accipiat, quod separationem impetret. Huic igitur, quæ corpus vivifiat, prodest a cibis abstinentia, terreno autem instrumento alimenti perceptio necessaria est. Non plura quærit tanquam excellentior. Largire mihi hoc tempus anni, da sex menses ei, quod gubernatur, reliquos gubernatrici. Justa petitio; neque quisquam adeo corporis amans et in alteram partem vergens iudex erit, qui dicitis non suffragetur.

Ego vero etiam hyperbole usus et æquali partitione non contentus, imbecillitati corporis condescendam. Habeat igitur corpus decem menses et paulo plus. Concedat mihi Quadragesimam et quidem solidam, ut paulisper ex cœno liberer, luto per temperantiam refrigerato. Hæc, o Christiani, justa postulata sunt, sive homo, sive Deus judicet. Et tu, qui iudex es, in tempore enim advenisti, astipulare animæ contra corpus disceptanti. Igitur, o Christiane, voluptatum illecebras, ceu juvenile quiddam, trucida. Vir es, ne sapias quæ puerorum sunt, qui nisi mel accipiant, lacrymantur; nisi carnem et vinum præbueris, concidentes palpitant, velut animam exhalaturi. Et quanto magis plorant, eo majore tædio omnes afficiunt. Erubesco, quando intueor voracium mœstitudinem, et quomodo intuitu abstinentiæ ejulent; oscitant perpetuo; paululum decumbunt; exsurgunt, et rursus dormire coguntur; diem sine sensu transigere student; gravantur, sole tardius ad occasum tendente; dies solito longiores appellantur; insuper stomachi dolores tingunt, spirituum intensionem, gravedinem capitis et bonæ constitutionis eversionem. Atqui hæc satiæ, non jejunii indicia sunt. Fastidiose ad æveram mensam accedunt, murmurant contra olei Convicia jaciunt in legumina, quasi frustra creata fuerint; nam voluptatum amatores etiam philosophantur contra edulia, quæ temperantia apponit.

Uno anhelitu aquam extrahunt, quasi esset amara a medicis præbita potio. Multi etiam vinum ingeniose imitantur, snamque cupiditatem facilitis quibusdam potionibus consolantur. Alii etiam in oleribus delicias quæruunt, sicutque miri cupediarum structores et artifices. Quod valde fatuum stultumque arbitror; nam jejunium voluntariæ et liberæ mentis argumentum est, non servilis quædam sinisteritas, quia quod faciendum est, non facit ut de-

A καὶ εὐγνώμων. Ἀνάσχει δὲ μικρόν, καὶ εἰ βουλῆ-
θῆς, ἐγὼ τὸν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς λόγον ποιήσομαι, ὡς
γυναικὶ πιστευσάσῃ συνηγορίαν, ἐφ' οἷς ἀδικεῖσθαι
λέγει καὶ καθυβρίζεισθαι. Αὕτη τοίνυν ἐστὶν ἱερὰ
καὶ ἀσώματος, ἀθάνατος καὶ ἀνώλεθρος οὐ πρὸς γῆν,
καὶ τὰ τῆδε, ἀλλὰ πρὸς Θεὸν ἔχουσα τὴν συγγένειαν.
Καθαρὰ δὲ οὕσα χαίρει τοῖς καθαροῖς, καὶ αὐλὸν
ἔχουσα τὴν γένεσιν, φεύγει τὰς ὕλας. Πλὴν ἐπειδὴ
προσετάχθη τὸ ἐκ γῆς μορφωθὲν σκεῦος οἰκονομεῖν,
ὡς εὐπειθὲς τοῦ δεσπότου δουλῇ τῷ πληρῷ προσ-
εδρεύει καὶ τῆς φυλακῆς ἔχεται, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ
προνοίας, μέχρις ἂν ἔλθῃ πρόσταγμα τὸν χωρισμὸν
ἐπιτρέπον. Ταύτην μὲν οὖν τὴν τὸ σῶμα ζωοποιοῦ-
σαν ὀνίνησιν ἡ ἀποχὴ τῶν βρωμάτων, τῷ γήινῳ δὲ
ὀργάνῳ ἡ τῶν σιτίων ἀπόλαυσις, ἀναγκαῖα. Οὐδὲν
B ζητεῖ πλέον, ὡς κρεῖττων. Μέρισόν μοι, φησὶ, τοῦ
ἐνιαυτοῦ τὸν χρόνον, ὅς τοὺς ἑξ μῆνας τῷ κυβερνω-
μένῳ, καὶ τοὺς λειπομένους τῷ κυβερνήτῃ. Δικαία ἡ
αἴτησις· καὶ οὐδεὶς οὕτω φιλοσώματος ἑτεροβόρητος
δικαστὴς, ὡς μὴ τοῖς λεγομένοις ἐπιψηφίσαι.

Ἐγὼ δὲ καὶ ὑπερβολὴν ποιήσομαι, οὐκ ἀντέχομαι
τῆς ἰσομοιρίας. Συγκαταβαίνω τῇ ἀσθενείᾳ τοῦ σώ-
ματος. Ἀφίημι τοὺς δέκα μῆνας τῷ σώματι, καὶ
μικρόν τι. Προσχαρισάσθω Τεσσαρακοστὴν ἀνύθρι-
στον, ἵνα μικρὸν ἀπαλλαγῶ τοῦ βορβόρου, τοῦ πηλοῦ
τῇ ἐγκρατείᾳ φυγέντος. Ταῦτα, ὦ Χριστιανοί, δικαία
τε καὶ ἀναντιρρόητα, καὶ Θεὸς δικάζῃ, καὶ ἀνθρω-
πος. Καὶ σὺ δέ μοι, ὁ δικαστὴς, ἐπιψήφισον (ἐν
καιρῷ γὰρ παρεγένου) ἀμφισθητούσῃ τῇ ψυχῇ
C πρὸς τὸ σῶμα. Ἄνελε τοίνυν μοι, ὁ Χριστιανὸς, τὴν
ἡδυνάθειαν, ὡς μεираκιδῶδη. Ἄνθρωπός εἰ, μὴ φρόνεις
τὰ τῶν νηπίων. Ἐκεῖνα ἂν μὴ λάβῃ μέλιτος, θρηνεῖ·
ἂν μὴ τοῦ κρέους ὀρέξῃς ἢ τοῦ οἴνου, πίπτοντα ἀπο-
σπαίρει, ἀποκναίει δὲ πάντας ἐπὶ πλεῖστον ὅσον
κλαυθυμυρίζόμενα. Ἐρυθρίῳ πρὸς τὴν κατῆφειαν τῶν
γαστριμάργων, ὅπως σπενδοῦσι πρὸς τὴν ἀσιτίαν. Χασ-
μῶνται συνεχῶς, κατακλίνονται μικρόν· διανίσταν-
ται, πάλιν καθεύδουσιν ἡναγκασμένοι. Ἐν ἀναισθησίᾳ
σπονδάζουσι τὰς ἡμέρας διατελεῖν, ἀχθονται τῷ ἡλίῳ
πρὸς τὴν δύσιν βραδύνοντι. Μακροτέρας τὰς ἡμέρας
τῆς συνηθείας προσαγορεύουσι. Πλάσσονται δὲ λοι-
πὸν στομάχων ἀλγυδόνες, καὶ πνευμάτων ἐντάσεις,
καὶ βάρη τῆς κεφαλῆς, καὶ ἀνατροπὴν τῆς ἑξέως,
D Καίτοιγε ταῦτα, τῆς πλησμονῆς εἰσιν, οὐ τῆς νη-
στείας γνωρίσματα. Ἀνδρῶς ἐπὶ τὴν σεμνὴν ἔρχονται
τράπεζαν, καταγογγύζουσι τῶν λαχάνων, λοιδοροῦσι
τὰ ὀσπρία ὡς μάτην ἐπισταχθέντα τῇ κτίσει· γί-
νονται γὰρ καὶ φυσιολόγοι οἱ φιλήδονοι κατὰ τῶν
ἔψων τῆς ἐγκρατείας.

Ἄπνευστι τὸ ὕδωρ ἔλκουσιν, ὡς ἀνδρῶς φάρμακον
παράλατρων λαβόντες πιεῖν. Οἱ πολλοὶ δὲ καὶ τὸν οἶνον
σοφίζονται, νόθοις κατασκευαῖς τὴν φιληδονίαν παρ-
μυθούμενοι. Καὶ ἄλλοι τοιγαροῦν τὴν χρεῖαν λαχάνους
ἐπιτηδεύουσι, καὶ ποικίλοι γίνονται τῆς ἀπολαύσεως
σοφισταί. Τοῦτο λίαν εὐθὲς καὶ ἀνόητον. Ἐγκράτεια
αὐτεξουσίᾳ καὶ ἐλευθερίῳ φρονήματος ἐστὶ γνωρίσμα,
οὐ δουλότροπος σκατορία ζητοῦσα τὸ προκείμενον οὐ
καθὼς προσήκεν ἐξεργάσασθαι, ἀλλὰ δουλοπρεπῶς

σκαυῶσαι. Μισθὸν ἀπαιτεῖς ἐφ' οἷς ζῆς κατὰ νόμον τῆς ἀρετῆς. Μισθὸς δὲ καὶ ἐπίχειρα τοῖς ἀδόλοις ἐργάταις, οὗ τοῖς κακούργοις ἐπήγγελλται.

Μὴ νόθευε τὴν νηστείαν, ἵνα μὴ πάθῃς τὰ τῶν κατήλων. Εἰ γὰρ ἐκεῖνοι τῷ αἵνῳ ὕδωρ παραμιγνύντες κολάζονται, σὺ τῷ αὐστηρῷ τῆς νηστείας τὰς σεσοφισμένας ἀπολαύσεις εἰσάγων, πῶς ἀτιμώρητος παρελεύσῃ; Μὴ μοι πρόφερε τὰς πεπλασμένας ἀσθενείας. Μὴ καταψεύδου τῆς Τεσσαρακοστῆς, ὡς νοσοποιῶ· τούναντιον γὰρ ὑγείας ἐστὶ ποιητικῇ. Μὴ προφασίζου προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις, σὺν ἀνθρώποις ἐργαζομένοις φιληδονίαν. Διὰ συνήθειάν σοι κακὴν, πολέμιος νομίζεται ἡ ἐγκράτεια· οὐ μὴν φυσικῶς ἐστὶν ἐπαχθῆς. Τεκμήριον δὲ τοῦ λόγου, πάντες βάρβαροι ὅσοι οὔτε ἀμπέλους φυτεύουσιν, οὔτε πίνουσιν οἶνον· ἀλλὰ τὸ αὐτόματον ἐπισπῶνται καὶ ἀγεώργητον πόμα τὸ ὕδωρ, καὶ γνωρίζονται γενναῖοι καὶ ἀριστοὶ ἐν πολέμοις, καὶ κρατοῦσι τῶν πολυόνων, ὡς εἰκός, μεθυόντων οἱ νήφοντες. Σώματα δὲ αὐτοῖς κοῦφα καὶ μοχθηρά, καὶ ταχεῖς μὲν ἀναβῆναι ἵππων οἱ τοιοῦτοι, εὐφρεῖς δὲ τολμηταί, καὶ πρὸς τοξείαν εὐστοχοί. Ἀσφαλεῖς δὲ μετὰ τοῦ θάρρους, καὶ γνώμην ἐν ἀπόροις εὐρεῖν ἱκανοί. Μὴ οὖν κατηγορεῖ τοῦ ὕδατος, ὡς νοσώδους, ὡς ἐξητήλους καὶ ἀσθενεῖς τοὺς χρωμένους ἐνεργαζομένου· ἐλέγχει γὰρ σου τὴν συκοφαντίαν ἢ πείρα.

Τί λέγω περὶ τοῦ οἴνου; Σκύθαι οἱ νομάδες, ὅσοι προσκοῦσι τὸν Βόσπορον, καὶ ὅσοι τῷ Ῥήνῳ ποταμῷ προσκάθηται, ἄοικοι μὲν εἰσι καὶ ἀνέστοι. Σκηνηταὶ δὲ βιοῦσιν ἐκ πέλων καὶ κωδίων καὶ τῶν προστυχόντων προκαλυμμάτων ἑαυτοῖς τὴν σκέπην πηγνύμενοι. Διδὸ καὶ ἄρτον οὐ προσφέρονται, καὶ ἄρτρον οὐκ ἴσασι· οὐδὲ γῆν ἀνατέμνουσι· πῶς γὰρ οἱ τοῦ σίτου καὶ τῶν ἐκ γῆς σπερμάτων μὴ μεμαθηχότες τὴν γεωργίαν; Ὅμως χωρὶς ἄρτου καὶ οἴνου διαζῶντες, εἰσὶν ἀνδρείοι, καὶ ὅλοι ἐθνέσι πρὸς πόλεμον ἀξιόμαχοι, τῶν τε πολλῶν κρατοῦντες· καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἐβλάψεν ἄρτος καὶ οἶνος ἀπών· ἀλλ' ἡ πατρῷος συνήθεια, φύσις τοῖς ἀνθρώποις ἐγένετο.

Διὰ τί δὲ τοῦτον ὁ λόγος ἀπεμνημόνευσεν; Ἵνα μάθωμεν, ὡς ἀγωγή καὶ ἀσκήσις πρὸς ἐκεῖνο τυποῖ τὸν ἄνθρωπον, πρὸς ὅπερ ἂν βουληθῶμεν καὶ μελετήσωμεν. Ἐθίσον σαυτὸν πρὸς ἐγκράτειαν, καὶ τῷ χρόνῳ γενήσεται ἀνεπαχθὴς σύννοκος. Ἄν δὲ τούναντιον, τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὰς εὐωχίας ἔχῃς συντρόφους καὶ φίλους, οὐδέποτε νηστείαν ἀγαπήσεις· ἀλλὰ σοι φανεῖται βαρεῖα, ὡς ξένη καὶ ἀσυνήθης. Βίος ἐγκρατῆς μελλούσης καὶ ἀφάρτου ζωῆς ἐστὶν εἰκὼν. Ὡς γὰρ τότε, τὴν ἐμπαθὴ σάρκα ταύτην ἀποδυσάμενοι ἐλεύθεροι διάζομεν, οὐδεμίαν ἔχοντες ἀνάγκην γαστρὶ λειτουργεῖν, καὶ τοῖς ἄλλοις δουλεύειν πάθει· οὕτως καὶ νῦν ἂν τὴν πολλὴν ἀνάγκην, καὶ ὕλην αὐτῶν ἀποβάλλωμεν, ἐγγὺς τῆς προσδοκωμένης ἀφθαρσίας ἐσόμεθα. Καὶ συντόμως εἰπεῖν, φύγωμεν τὴν

A cet, sed ex servili quadam coactione. Pelis mercedem, eo quod ex virtute vitam instituas. At merces et manupretium genuinis et sinceris operariis, non dolosis et malignis promittitur.

Noli adulterare Quadragesimam, ne tibi idem quod cauponibus eveniat. Si enim illi cum vino aquam affundunt, puniuntur, quomodo tu, qui austeritati jejunii adulterinas quasdam illecebras superinducis, poenam effugies? Ne mihi commentitias imbecillitates proferas. Ne mentiaris inesse Quadragesimam, velut morborum effectricem; nam e contrario, sanitatis effectrix est. Ne excuses excusationes in peccatis cum hominibus operantibus iniquitatem, et voluptatis studium sectantibus¹¹. Ob malam consuetudinem videtur tibi temperantia adversa. Atqui ne physice quidem adversa est. Testatur hoc tot barbari, qui neque vites plantant, neque vinum bibunt, sed aquam, quæ sponte sua et absque ulla cultura nascitur, pro potu habent. Et tamen generosi sunt, et in præliis strenui, vinique potores domant, quippe sobrii ebrios. Corpora habent agilia et laboris patientia, Et tales quidem celeres sunt, si equus sit ascendendus, ingeniosæ vero et audaces et ad tela jacienda sagaces; securi quoque cum sua confidentia, in rebus dubiis facile quid facto sit opus, inveniunt. Ne igitur vituperes aquam, ut morborum causam, et quasi bibentes evanidos et languidos efficiat: calumniam enim tuam experientia refellit.

C Quid dicam de vino? Scythæ nomades, qui habitant ad Bosphorum, et qui ad Rhenum, siue domo et lare degunt. Scenitæ vivunt ex pilis oviumque velleribus, et seipsos obvio-quovis tegumento operiunt; neque pane sustentantur, nec aratrum norunt, neque terram proscindunt: quomodo enim hi, quibus frumenti et aliorum ex terra seminum usus nullus est, et qui agriculturam non didicerunt? Vitam absque pane et vino agitanes, nihilominus viriles sunt, et ad bellum integris gentibus inferendum expediti, multosque sibi subjugant; nec quidquam detrimenti illis panis et vini absentia parit. Sed patria consuetudo his hominibus in naturam abiit.

D Cujus rei gratia horum memini? Ut discamus, educationem et exercitationem formare hominem ad illud quod volumus, et in quo nos exercemus. Assuefac te ad temperantiam, et cum tempore sine molestia tecum commorabitur. E contrario, si voluptates et comessionationes ames, nunquam jejunium diliges; sed temperantia apparebit tibi gravis, tanquam peregrina et insueta. Vita temperans futuræ et corruptionis nesciæ vitæ simulacrum est: quemadmodum enim tunc corruptibili carne exuta, liberi vivemus, nulla necessitate astricti, ut ventri et aliis affectionibus serviamus, ita et nunc si ex necessaria ista servitute, et ex materiæ concretionem nos nonnihil expediverimus, prope ad expectatam incorruptionem accedemus: et, ut compendio omnia

¹¹ Psal. CXL, 4.

complectar, fugiamus pro viribus luxum et voluptatum illectamenta. Fieri enim non potest, ut idem sit et voluptatum et Dei amator; nam qui corpus amat, ille necessario quoque pecuniam amabit. At qui pecuniam amat, is injustus est; at qui in laqueos injustitiæ incidit, is facile etiam decreta pietatis transgreditur, et sapientum leges conculcabit, facile etiam in illicita labetur, inde sibi materiam ad suavitates corrogans et colligans; omniaque injustitiæ spolia voluptati tanquam dominæ suæ donans.

Ne fugeris labores et difficultates, quæ in temperantia insunt. Sed spem oppone præsentī labori, et leniter abstinentiam ab alimentis feres. Ingere tibi hæc vel alia pietatis monita: Amarum est jejunium, sed dulcis paradisos. Molesta est sitis, sed prope est fons, ex quo qui biberit, non sitiet in æternum²². Importunum est corpus, sed validior est incorporea anima. Emortuæ sunt vires, sed prope est resurrectio. Dic ventri, cum instat et urget, illud Domini verbum: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei*²³; non est fames, sed exigua dilatio; non est pœna, quæ vitari nequeat, sed libera abstinentia; non servilis necessitas, sed libere suscepta actio. Precare, et vires suppeditabuntur. Invocato, et in promptu erit adjutor.

Recole memoria veterem historiam²⁴, et intelliges quomodo qui pietatis causa corpus castigant, delicate viventibus et merum sine modo exhaurentibus, neque viribus sint inferiores, neque aspectu deteriores, quasi amissa venustate deflouerint: nam Assyriorum rex, qui omnia carni largiebatur, quique ad voluptariam vitam, velut ad præsepe, uno verbo omnes voluptatis administros, eximie corpore decoros et aspectu amabiles esse voluit, ut non solum os et gustus, sed et oculus intuitu pulchritudinis oblectaretur. Tunc tres pueri de captivitate Israel in catalogum ministrorum regiorum ascripti, ab escis regiæ mensæ, tanquam admistione idolothytorum pollutis, abstinentes, solis leguminibus vescebantur. Oportebat autem vinum quoque fugere propter libationem, et omnem carnem, propter prædictam causam. Cum vero a præfecto cogerebantur, ut comederent ea quæ apponebantur ne forte per abstinentiam vultus venustatem perderent; et ipse ob non bene curatos adolescentem in periculum capitis incideret: Sine, aiebant, et permite; non apparebimus regi forma deteriore, quam illi qui in deliciis vivunt, neque vultus nostri elegantiam suam amittent. Neque te crucies, quasi regi ministros deformes adducturus sis: nam ille, qui nos condidit et formavit, gratiam dabit, et experientia discas nostræ pulchritudinis et venustatis, quæ procuratur, temperantiam esse conciliatricem. Quod et factum est: nam adolescentes isti decore et

φιληδονίαν εἰς δύναμιν· ἀμήχανον γὰρ τὸν αὐτὸν εἶναι φιληδόνον καὶ φιλόθεον. Ὁ γὰρ φιλοσώματος ἐξ ἀνάγκης ἔσται καὶ φιλοχρήματος, ὁ δὲ φιλοχρήματος, ἄδικος· ὁ δὲ τῆς ἀδικίας εἰσω πεσὼν, ὑπερβήσεται ῥᾶδίως θεσμούς εὐσεβείας, καὶ πατήσῃ νόμους σοφῶν· ἐγχειρήσῃ δὲ τοῖς ἀπηγορευμένοις εὐκόλως, ἔκειθεν ἑαυτῷ τὰς ὕλας ἀθροίζων τῆς ἀπολαύσεως, καὶ πάντα τὰ λάφυρα τῆς ἀδικίας τῇ ἡδονῇ δωροφωῶν, ὡς δεσποίνῃ.

Μὴ φύγῃς τὴν μοχθηρίαν τῆς ἐγκρατείας· ἀλλὰ τὰς ἐλπίδας ἀντίθες τῷ παρόντι πόνῳ, καὶ κούφως παρελεύσῃ τὴν τῆς μεταλήψεως ἀποχὴν· εἰπέ πρὸς ἑαυτὸν ῥήματα εὐσεβείας· Πικρὰ ἡ νηστεία, ἀλλ' ἡδὺς ὁ παράδεισος· ἐπαχθὺς ἡ δίψα, ἀλλ' ἐγγὺς ἡ πηγὴ, ἐξ ἧς ὁ πίνων οὐ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἄτοπον τὸ σῶμα, ἀλλ' ἰσχυροτέρα ψυχὴ, ἡ ἀσώματος. Νεκρὰ ἡ δύναμις, ἀλλ' ἐγγὺς ἡ ἀνάστασις. Εἰπέ πρὸς τὴν ἐπείγουσαν γαστέρα καὶ σὺ τοῦ Κυρίου τὸ ῥῆμα· Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι Θεοῦ. Οὐ λιμός ἐστιν, ἀλλὰ μικρὰ παρολκὴ· οὐκ ἀπαράλτῃτος τιμωρία, ἀλλ' αὐθαίρετος ἀποχὴ· οὐ δουλοπρεπὴς ἀνάγκη, ἀλλ' ἐλευθέρῃ φιλοσοφία. Εὐξάι, καὶ ἰσχύσεις· ἐπικάλεσαι, καὶ ἔτοιμος παραστήσεται σοι βοηθός.

Ἀνάλαβε τῇ μνήμῃ παλαιὰν ἱστορίαν, καὶ μαθήσῃ ὅπως οἱ δι' εὐσεβείαν σωμα πείζοντες, τῶν τρυφῶντων, καὶ πολὺν ἐγχεομένων τὸν ἄκρατον, οὔτε εἰς δύναμιν εἰσιν ἀσθενέστεροι, οὔτε μὴν εἰς τὸ φανῆναι σκυθρωπότεροι, ἢ ἀπνηθηκότες τὴν χάριν· ὁ γὰρ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων ἐκεῖνος ὁ πάντα τῇ σαρκὶ ζῶν, καὶ τῷ τρυφῶντι βίβῳ ὡς φάτῃ προσδεδεμένος, ἐπειδὴ τοὺς οἰνοχόους αὐτῷ καὶ τραπεζοποιούς, καὶ πάντας ἀπλῶς τοὺς ὑπηρέτας τῆς ἀπολαύσεως, ἐκέλευσε κατ' ἐκλογὴν εὐφρεῖς εἶναι τὸ σῶμα, καὶ ὀρθῇναι χαρίεντας, ἵνα μὴ μόνον τὸ στόμα καὶ ἡ γεῦσις, ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν κατὰ τῶν ὁρμυμένων τρυφῶν. Τότε δὴ καὶ οἱ τρεῖς νεανίσκοι ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Ἰσραὴλ τῷ καταλόγῳ τῶν ὑπηρέτῶν ἐγκριθέντες, ἀπεχόμενοι δὲ τῶν ὀφῶν τῆς βασιλικῆς τραπέζης, ὡς τῇ ἐπιμιξίᾳ τῶν εἰδωλοθύτων μεμιασμένης, σπέρματα εἰσιτοῦντο μόνον. Ἦν δὲ καὶ οἶνος φευκτὸς διὰ τὴν σπονδὴν καὶ πᾶν κρέας, διὰ τὴν προῤῥήθειαν αἰτίας. Ὡς δὲ παρὰ τοῦ ἐφεστῶτος ἡναγκάζοντο μετέχειν τῶν προσφερομένων αὐτοῖς, ἵνα μήποτε εἰς δυσμορφίαν αὐτῶν ἐκ τῆς ἐγκρατείας τὸ κάλλος μεταβληθῇ, ἐγκλημα δὲ ἐκείνου καὶ τιμωρία γένηται τὸ τὼν νεανίσκων εἰδεχθῆς τε καὶ ἀθεράπευτον· Ἐα, φησὶ, καὶ συγχώρησον, οὐ φανησόμεθα τῷ βασιλεὶ τῶν τρυφῶντων ἀτιμότεροι, οὐδὲ τὰ πρόσωπα ἡμῶν ἀπανθήσει. Οὐδὲ ἀγωνιάσῃς, ὡς δυσμόρφους αὐτῷ ὑπηρέτας προσάγων. Ὁ γὰρ τεχνίτης τῆς διαπλάσεως ἡμῶν δώσει τὴν χάριν, καὶ μαθήσῃ παρὰ τῆς πείρας, ὅτι τοῦ ἡμετέρου κάλλους, καὶ τῆς σπου-

²² Joan. iv, 13. ²³ Matth. iv, 4. ²⁴ Dan. i, 5 seq.

δαζομένης εὐμορφίας, ἡ νηστεία κομμώτρια. Ὁ δὲ ἅπας γέγονε. Καὶ γὰρ ὑπερήνθουν οἱ νεανίσκοι, καὶ πάντας τοὺς κρεοφάγους παρηυδοκίμησαν.

Τί δὲ ὁ Σαμψών; Εὐθύς, ἀπὸ γάλακτος, οὐκ ἐδάχθη νηστεύειν; οὕτως τοῦ πνεύματος τῇ μητρὶ χροματίζαντος, ὡς προσήκε τὸ παιδίον ἀγευστον εἶναι καὶ πάσης διαφυλάττειν τρυφῆς. Καὶ τίς ἰσχυρὸς κατ' ἐκείνον; τίς δὲ ἀριστεύς; οὕτως ὀνομαστός; Μόνος ἀξιόμαχος ἦν, πρὸς πάντας παράταξιν πολέμιον καὶ πλῆθος ἀναριθμητόν, κατ' ἐξουσίαν ἐτρέπετο· ὅς γέ ποτε ξίφους ἡ δόρατος ἀπορήσας, σιαγὼνα δὲ ἀνελόμενος ὄνου, χιλιούς ἀνδρας πολεμιστὰς κατέστρωσε, μόνῳ τῷ ὁστέῳ διαχρησάμενος.

Οὕτως τοίνυν καὶ σὺ ἔλπιζε, καὶ ἰσχύσεις· προθυμοῦ, καὶ δυναμωθήσῃ· ὁδὸς τὴν ἀκοὴν τῇ μαθήσει τῶν κεκρυμμένων, καὶ ἀμνημονήσεις τρυφῆς. Ὡς ὁ δὲ δῆμος τῷ Ἰησοῦ ἐπόμενος, λόγῳ καὶ ἔργῳ παιδεύοντι, αἰδεσθῶμεν, οἱ ἀκρατεῖς καὶ φιλήδονοι, Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους νηστεύοντας, μάτην μὲν καὶ ὑπὲρ οὐδενὸς τοῦ τέλους· εἰκὴ γὰρ ἐκείνοι ζημιούνται ὃ μὴ ἐσθίουσι· πλὴν ὡς ζηλωτὸν καὶ πρέπον τοῖς σπουδαίοις μετιόντας τὸ πρόσταγμα. Χριστιανοὶς πρέπει πολιτείας ἀκρίβεια, καὶ φιλοσοφίας σεμνότης. οἷς πάρεστι καθαρὸς καὶ ἀληθὴς τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος. Οἱ δὲ τοῦτου χωρὶς, τὴν ἡθικὴν ποιοῦντες ἀσκησιν, ὁμοίᾳ μοι δοκοῦντες ἐργάζεσθαι, τῶν ἀνεν θεμελίου οἰκίας κατασκευαζόντων, ἡ ναὺν πηγυμένων, μὴ καταβληθείσης τῆς τροπιδός. Τοιοῦτοι δὲ Ἑβραῖοι δυσμαθεῖς.

Καί μοι σφοδρὸς ὁ γέλως ἐμπίπτει, ὅταν αὐτοὺς θεάσωμαι ἀνυποδέτους, ἐν λευκοῖς τριβῶσι περινοστούντας τὰ ἀμφοδᾶ· δυνεὶδος Μωϋσέως, αἰσχύνῃ τῶν προφητῶν, γεννήματα τοῦ Ἀβραάμ ἀμβλωθρίδια· δούλους τῆς ἀφροσύνης, τοὺς τῆς ἐλευθερίας υἱούς· ἀμαθεῖς καὶ ἀνόμους· τοὺς δὴθεν μαθητὰς τοῦ νόμου, ἀπολέσαντας τῆς ἐκβάσεως τὴν ἐλπίδα, ἐπειδὴ τοὺς τυπούς τοῦ μέλλοντος συνετῶς οὐκ ἐδέξαντο. Μωϋσῆς γὰρ πᾶν ὃ ἐπαρτε, τῶν εἰς ὑστερον ἐσομένων εἰδῶλα προετύπου· καὶ τὴν σκηνοπηγίαν καὶ τὴν ὑπόμνησιν τῶν σαλπγγων, ὁμοίως τὴν περιτομὴν, τὰ ἄζυμα, τὰς πικρίδας. Πάντα ἦν ἐκεῖνα τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας μηνύματα, εἰκόνες προχαραχθεῖσαι τοῖς ἐκ προσαγωγῆς μυσταγωγούμενοις πρὸς τὴν τελείωσιν.

Ἐγὼ μὲν γὰρ ὁ Χριστιανὸς, καὶ τοῦ σταυρωθέντος δούλος, νηστεύω καλῶς, εἴτε πρὸς τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως ἑμαυτὸν ἐκκαθαίρων, εἴτε ἐπιστυγνάζων ὡς φιλοδέσποτος δούλος τοῖς τοῦ Κυρίου μου πάθεσι. Σὺ δὲ ὁ τῶν φονέων υἱὸς καὶ τῶν τὸν ἀμὸν σφαζάντων ἀπόγονος, καὶ τὴν κληρονομίαν τοῦ ἐκχεθέντος αἵματος· ἐκ τῶν πατέρων δεζόμενος, τῶν οὕτως ἑαυτοῖς καὶ τοῖς τέκνοις ἐπευξάμενων, ὑπὲρ τίνος νηστεύεις; εἰπέ. Εἰ μὲν ὡς μετανοῶν ἐφ' οἷς ἡμαρτεάς, ὑπερασπάζομαι σε τῆς γνώμης, καὶ καταλιπὼν

A pulchritudine vultus omnes alios, etiam carnivoros, longe exsuperarunt.

Quid vero Samson ?? An non statim ab ubere doctus est jejunare? Angelus enim matri praecepit, ut infantem a vino et ab omni voluptate procul haberet et educaret. At quis isto fortior? Quis adeo celebratus hostium triumphator? Solus cum universa acie hostili congrredi, et in innumeras copias impetum potenter facere ausus; qui aliquando ense et hasta destitutus, arrepta mandibula asini mille viros stravit, solo hoc osse usus.

Ita igitur tu quoque bona spe esto: et vires tibi addentur. Alacer promptusque rem aggredere, et corroboraberis. Da aures tuas disciplinis occultorum, et oblivisceris cibi, sicuti populus secutus Jesum, qui verbo et opere docebat. Reverentur intemperantes et voluptatibus dediti Græcos, hoc est, gentiles et Judæos, qui jejunant, frustra quidem et sine emolumento; nam temere se inedia multant et macerant; nihilominus tamen jejunium, ut rem seriis et gravibus hominibus dignam et æmulandam, suscipiunt. Christianos decet instituti sui accurata observatio, et sacræ institutionis gravitas, quippe quibus vera et pura pietatis colendæ ratio suppetat. Qui sine hac in morali quasi exercitatione elaborant, similes mihi videntur illis, qui domum sine fundamento ædificant, aut illis, qui navem construunt, omissa carina. Tales sunt indociles C Hebraei.

Nec risum tenere valeo, quando aspicio excaecatos, et candidis palliis indutos circuire compita; probrum Moysis, et dedecus prophetarum, et eos, qui erant genimina Abrahæ, nunc abortivis annumerari; servosque insipientiæ factos illos, qui erant filii libertatis, indoctos et exleges, qui olim erant discipuli legis; qui spem liberationis et evasionis amiserunt, postquam figuras futurorum stulte repudiaverunt: Moyses enim, in omnibus quæ agebat, futurorum imagines præformabat; sive jejuniis intuearis, sive scenopegiam seu tabernaculorum exstructionem, sive commemorationem tubarum, sive circumcisionem, azyma et lactucas agrestes. Omnia hæc Christianæ religionis argumenta erant, et imagines illis prædelineatæ, qui ad perfectionem initiabantur.

Ego quidem Christianus et Crucifixi servus gravior in jejuniis me exerceo, sive ut ad spem resurrectionis me ipsum expurgem, sive ut Domini amans servus cruciatibus Domini mei compatiar. Tu vero, o homicidarum proles, et eorum qui Agnum inactarunt pronepos, qui hæreditatem effusi sanguinis a patribus accepisti, qui eam filiis suis imprecari sunt, cujus causa jejunas? Si pœnitentia ductus ob ea quæ patrasti, vehementer laudo voluntatem tuam: relicta igitur malignantium synagoga

²² Judic. xiii, 5 sqq.

festina ad priorum Ecclesiam. Veni ad sanguinem Agni, et aspergere : inde enim tibi expiatio eveniet, unde peccatum contraxisti. Si vero nunc quoque antiquis alligatus es, quid sibi vult abstinentia a cibis? An Niloticos crocodilos imitaris, quos aiunt, capitibus hominum, quos devorarunt, illacrymari, et fletu prosequi caedem : non quod ulla poenitudine tangantur, (quomodo enim poenitentiae sensu afficerentur animalia rationis expertia et aquatica?) sed deplorat caput, eo quod cum carne careat, ineptum sit ad cibum? Simile quid et circa jejunium apparet. Choreae et saltationes ad abstinentiam mediatrices, adversari in speciem videntur; nam abstinentia est contractioris vitae et decentiae magistra, chorea autem mentis per multas immoderatas voluptates diffusae index est.

Memineris Mosatici illius dicti : Decima septimi mensis oportet jejunare²⁵. Significat enim septimus mensis septimum diem, et decima dies decimam horam, qua Christus in cruce emisit spiritum. Cui libet etiam rei suae sunt sub sensum cadentes notae, ex quibus inaspectabilis affectio et dispositio animae cognoscitur. Tu vero cur, quae misceri nequeunt, miscere, et in idem quae separata sunt redigere tentas? Habent et alias sollemnitates, quarum aliam vocant Scenopegiam, seu festum Tabernaculorum; aliam Tubarum recordationem seu commemorationem; nec intelligunt miseri, se Christiana festa obire, quia exstructio tabernaculorum est expressa figura Ecclesiae, quam Deus Verbum excitavit. Eam ob causam foliis ornant tabernaculum, et prosce-nium sive vestibulum frondibus et fructibus condecorant, ut significetur, novam hanc et fructiferam Ecclesiam legi successisse, et quasi succrevisse; Tubarum vero festum incendit animos, ut quilibet homo sollicitus se ad resurrectionem praepararet; nam, Paulo teste²⁷: *Tuba canet, et mortui resurgent*. Idem docet Salvator in Evangelio : *Mittet angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis a summis caelorum usque ad terminos eorum*²⁸.

Haec et similia cum Hebraeis a nobis obijciuntur, hac defensione adversus nos utuntur; se haec festa celebrare, in memoriam miraculorum, et in gratiarum actionem pro beneficiis acceptis ad montem Sinai, et quando, dum lex ferretur, tuba insonuit. Nec animadvertunt stulti, etiam in legislatione tubam ad aliquid aliud significandum adhibitam esse. Nam cum qui legem pro regula vitae recte ac decore componendae accipit, timere debeat poenam ex transgressione : ideo Deus praecepta vitae in tabulis lapideis exarata hominibus edens, statim vocem tubae apposuit²⁹, ut esset symbolum resurrectionis ex mortuis, ut mandatorum discipuli per resurrectionem subsequenti judicio in mentem revo-

την συναγωγὴν τῶν πονηρευομένων, στεῦσον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν εὐσεβῶν. Ἐλθὲ πρὸς τὸ αἷμα τοῦ ἁμνοῦ καὶ ῥαντίσθητι. Ἐκεῖθεν γάρ σοι ὑπάρξει καὶ ἡ κάθαρσις, ὅθεν συνεστήσω τὴν ἁμαρτίαν. Εἰ δὲ ἔτι καὶ νῦν τοῖς αὐτοῖς προσδέδεται, τί σοι βούλεται ἡ ἀποχὴ τῶν στίλων; Ἡ τοὺς Νειλώφους κροκοδείλους μιμῇ, οὓς φασὶ ταῖς κεφαλαῖς ἐπιθρηνεῖν τῶν ἀνθρώπων ὧν ἔφαγον, καὶ δακρύειν τὸν φόνον, οὐ μετανοίαν τοῦ γενομένου λαμβάνοντας (πῶς γὰρ τὰ ἄλογα θηρία καὶ ἐνύδρα;); ἀλλὰ τὸ ἀσάρχον τῆς κεφαλῆς ὀδυρομένους, ὡς εἰς βρῶσιν οὐκ ἐπιτῆδειον; Οἶον δὲ καὶ τὸ περὶ τὴν νηστείαν σχῆμα. Χορεύει καὶ ὀρχήσεις, τῆς αἰτείας τὰ μέσα καὶ ἐπισιόδια, πρᾶγμα τῷ σχήματι τῷ φαινομένῳ μαχόμενον· νηστεία γὰρ πυκνώσεως καὶ κοσμίας καταστολῆς νοεῖται παιδαγωγός, χορεία δὲ ἐρμηνεύει τὸ διακεχυμένον ταῖς ἀκράτοις καὶ πολλαῖς εὐπαθείαις.

Μνημόνευσον γὰρ ἐν ταῦθα ῥητοῦ τοῦ Μωσαϊκοῦ τοῦ λέγοντος, τῇ δεκάτῃ τοῦ ἑβδόμου μηνὸς χρῆναι νηστεύειν. Ἀπλοῖ γὰρ ὁ ἑβδόμος μὴν τὴν ἑβδόμην ἡμέραν· ἡ δὲ δεκάτῃ ἡμέρᾳ, τὴν δεκάτην ὥραν, ἐν ἧ ὁ Κύριος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀφῆκε τὸ πνεῦμα. Καὶ ἐκείτῃ πράγματι· ἐξαίρετά ἐστι καὶ τὰ σχήματα ἐκ τῆς αἰσθητικῆς ἐπιφανείας τὴν ἄωρον τῆς ψυχῆς δηλοῦντα διάθεσιν. Σὺ δὲ τί μιγνύεις τὰ ἄμικτα, καὶ φύρεις ἐν ταυτῷ τὰ κεχωρισμένα; Εἰσὶν αὐτοῖς καὶ ἄλλαι πανηγύρεις. Τὴν μὲν Σκηνοπηγίαν καλοῦσι· τὴν δὲ ἀκούω Σαλπύγγων ὑπόμνησιν. Αελήθασι δὲ Χριστιανῶν μυστήρια ἐορτάζοντες, ἐπειδὴ τῆς μὲν σκηνῆς ἡ δημιουργία ἐμπρακτός ἐστι προφητεία τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, ἣν ὁ Λόγος ἡμῶν συνεστήσατο. Διὰ τοῦτο, καὶ φύλλοις κοσμοῦσι τὴν σκηνὴν, καὶ ὀπώρας καλλωπίζουσι τὰ προσκήνια, εἰς τύπον τοῦ τὴν νέαν Ἐκκλησίαν τὴν εὐκαρπὸν ὑποδυστάσκειν τῷ νόμῳ. Ἡ δὲ τῶν Σαλπύγγων ἐορτὴ, διεγείρει τὰς ψυχὰς πρὸς ἐτοιμασίαν τῆς ἀναστάσεως, καθὼς Παῦλος φησὶ· *Σαλπύσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται*. Διδάσκει δὲ αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίοις λέγων· *Ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος καὶ φωνῆς μεγάλης, καὶ ἐπισυνάξει τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν, ἕως ἄκρων αὐτῶν*.

Τούτων δὲ τῶν λόγων ἀκούοντες, τάχα τοιαύτη χρῆσονται πρὸς ἡμᾶς ἀντιρρῆσει· ὅτι τῶν ἀρχαίων μεμνημένοι θαυμάτων, τῶν τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν χάριστηρια ταῦτα προσάγουσιν ὑπὲρ τοῦ θροῦν Σινᾶ, καὶ τῆς σάλπιγγος τῆς ἡχησάσης ἐν τῇ δόσει τοῦ νόμου. Οὐκ ἴσασι δὲ οἱ ματαιόφρονες, ὅτι καὶ τότε ἡ σάλπιγξ τυπικῶς παρελήφθη διδομένον τοῦ νόμου. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ νόμον λαμβάνων εἰς κανόνα βίου καὶ εὐτακτον πολιτείαν, ὀφείλει δεδοικέναι τὴν ἐκ τῆς παρακοῆς τιμωρίαν· διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς τὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν παραγγέλματα ἐγγράφα τοῖς ἀνθρώποις ἐκπέμπων, εὐθὺς προσέθηκε καὶ τὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγος, σύμβολον τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ἵνα οἱ μαθηταὶ τῶν προσταγμάτων, διὰ τῆς ἀναστάσεως τὴν κρίσιν

²⁵ Levit. xvi, 29. ²⁷ I Cor. xy, 52. ²⁸ Matth. xxiv, 31. ²⁹ Exod. xiv, 49

προβλέποντες, φυλάξωσιν ἀπαράβατα τῆς θείας νομοθεσίας τὰ δόγματα. Οὐκοῦν καὶ νηστεία, καὶ σκηνοπηγία, καὶ σάλπιγγες, τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας μυστήρια, πάλαι μὲν παραδηλούμενα, καιρῷ δὲ τῷ καθήκοντι λαμβάνοντα τὴν ἔκδασιν, ὅτε τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐτελέσθη τὰ ἐν σαρκὶ θεοφάνια· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IE.

Εἰς τὸν ε ψαλμὸν λόγος Α'.

Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε, σῦντες τῆς κρανυγῆς μου, καὶ τὰ ἐξῆς.

Οἱ τὸ μακάριον τέλος τῆς ζωῆς ἐκδεχόμενοι, καὶ κληρονόμοι τοῦ Θεοῦ γενέσθαι βουλόμενοι, τὰ τῆς κληρονομίας δίκαια, ὡς ἐν διαθήκῃ, τῇ προκειμένῃ ψαλμῷ, δεῦτε, κοινῶς ἐρευνήσωμεν. Εἰς τὸ τέλος γὰρ ὑπὲρ τῆς κληρονομίης ἐπιγέγραπται ὁ προκειμένος ἡμῖν ψαλμός. Καὶ τίς αὕτη; ἡ Ἐκκλησία. Καὶ διὰ τί οὐκ εἶπεν· Ὑπὲρ τῆς κληρονομίης; Ὅτι αὐτὴ κληρονομεῖ. Καὶ πολλὰ ὡς βασιλίσσα κληρονομεῖ, τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν, πατριάρχας, προφῆτας, Χριστὸν, οὐρανόν (62). Τὸ δὲ, ὑπὲρ αὐτῆς, εἰπεῖν, ἡ συνηγόρου ἐστίν, ἡ προσευχομένη. Ὡς γὰρ ἐν τοῖς γραμματέσι, καὶ τοῖς προκίβοις, καὶ ταῖς διαθήκαις, δὴν μὲν γράφεται πᾶσα ἡ διήγησις, εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ συγγράμματος, αὐτὸς ὑπογράφει ὁ κύριος τοῦ πράγματος, καὶ οὐδὲν ὀψελος ὅλῳ τῷ χάρτι καὶ τῷ γραμματέϊ, ἐὰν μὴ ὁ κύριος τοῦ πράγματος εἰς τὸ τέλος ὑπογράψῃ· οὕτως ἐπειδὴ καθάπερ διὰ συμβολαιογράφου τῶν προφητῶν προεγράφετο ἡ τοῦ Χριστοῦ διαθήκη (καὶ μάρτυς αὐτὸς εἰπὼν· Ἀδθε τόμος χάριτος (63)), καὶ πολλὰς τῇ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίαις (64), ὡς κληρονόμῳ, τὰς δωρεὰς ὁ Χριστὸς προέγραψεν· εἰς τὸ τέλος τοῦ θανάτου τὴν διαθήκην

⁶² Isa. viii, 1. ⁶³ Psal. lxxxviii, 4.

(62) Οὐρανόν. Non inutiliter forsitan propter nonnullos tardioris ingenii adnotabo, oranum Latine dici, ab antiquo interprete Opusculorum Eusebii, quæ utinam Græce habereimus, p. 201: Cum enim suam accenderit lucernam, cum eum scilicet oramus fuderit solem, etc. De harmonia agitur; de qua mox, Et sciunt (perperam editio eiciunt) irrationabilia per istiusmodi harmoniam adducta, quis (hoc est quis, quibus) debeat (Græcismus pro debeant) gustare, et quæ debeat vitare, et cum quibus conversari. Et p. præced.: Sed et communes harmoniæ et partibus divisæ, sicut brevi silura majora cuidam, aliæ siluri canore consentiens. Corruptissime, non tamen inemendabiliter: quandoquidem corrigi potest, imo debet, sicut brevi, silura majori cuidam alii siluri, canore consentient.

(63) Ἀδθε τόμος χάριτος. Isa. viii, 1. Ita quoque codex Alexandrinus, nec non Colbertinus. Item S. Eriphanus hæresi xxx, num. 50, et Chrysostomus ad eum locum.

(64) Τῇ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησία. Turpi errore in Epistolis Nih lib. i, epist. 93, λέπε μοι τοὺς ἐξ Ἑβραίων πιστεύοντας. Legi enim debere τοὺς ἐξ ἔθνων, tum sensus indicat, tum quod sequitur, τὸν ἐξ ἔθνων. Contra in Euchologio Goari p. 344, tollendum est ἔθνος, ut reponatur πᾶν ἔθνος Ἑβραίων quia mox ibidem legitur, πᾶσι τοῖς Ἑβραίοις ἔθνος. Paremque ad modum corrigo locum Philonis Judæi libro De somniis, p. 1109: Εἰσι δὲ οὗτοι μὲν τῆς μαλακωτέρας καὶ τρυφεράς διαίτης, τὸν πλεῖον χρόνον ἐν γυναικωνίτιδι καὶ τοῖς γυναικωνίτιδις ἐκ-

A calo, legem a Deo acceptam inviolate custodiant. Igitur et jejunium, et scenopegia et tubæ religionis nostræ mysteria sunt, jam olim quidem præmonstrata, tempore autem suo reipsa comprobata, quando Redemptor noster in carne apparuit, cui gloria et potentia in sæcula sæculorum. Amen.

XV.

In psalmum v oratio I (65).

Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum, et quæ sequuntur.

Qui beatum vitæ finem exspectatis, et hæredes Dei fieri cupitis, venite, hæreditatis jura, velut in testamento, in præsentī psalmo, una investigemus. Inscriptionem enim habet qui nobis propositus est psalmus i, In finem, pro ea quæ hæreditatem consequitur. Et quænam ea est? Ecclesia. Et quare non dixit, pro herede? Quia semper hæreditatem adit. Ac plura, tanquam regina, accipit in hæreditatem, animas fidelium, patriarchas, prophetas, Christum, cælum. Pro ipsa autem dicere, vel patroni est, vel precantis. Nam sicut in publicis libellis, et dotalibus, et testamentis, superius quidem scribitur tota narratio, in fine autem scripturæ, ipse dominus rei subscribit, nec quidquam valet tota charta totusque libellus, nisi in fine subscriperit rei dominus; ita quia per prophetas vel notarios præscribatur Christi testamentum, testis ipse est, dum ait: Sume totum chartæ⁶⁵, et multa munera Christus præscripsit Ecclesiæ ex gentibus collectæ, tanquam hæredi, ad finem in morte firmavit testamentum. Et quia testamentum dictavit, dicit: Testamentum disposui electis meis⁶⁶.

τεθλυσμένοις ἔθνεσιν (imo ἔθεσι) ἀπ' αὐτῶν σπαργάνων ἀνατραφέντες. Sunt vero isti quidem mollioris ac delicatæ vivendi rationis, maximam temporis partem in gynæceo, gynæceique effeminatioribus, ab ipsis incunabulis innutriti. Item Collectanea S. Cyrilli et aliorum interpretum, p. 4, ubi ἔθνων pro ἔθων, t. ult. Cyrilli Alexandrini Operum.

(65) Orationes in Psalmos datus e ms. Regio 2402, ubi multæ cum homiliæ tum interpretationes in Psalmos, Chrysostomi nomen gerunt, quamvis præter Chrysostomianas, aliæ sint Theodoriti, aliæ Asterii, aliæ Hesychii, aliæ aliorum forsque Patrum. Asterio istas tribuimus, auctoritate utriusque catenæ, alterius in quinquaginta psalmos, alterius in totum Psalterium. Accessit et styli doctrinæque convenientia. Et quidem catena in l psalmos p. 50, 51, nec non catena Ghisleriana, non pauca proferunt sub nomine Didymi quæ Asterii sunt. Verum aut error est in attributione, catenis familiaris, aut Asterius ex Didymo sumpsit. Denique hæc in psalmum quintum primam homiliam præcedebat in nostro codice alia in psalmum quartum, εἰς ψαλμὸν δ', quæ exstat apud Chrysostomum Savillii t. VII, n. 63, p. 431 cum hoc titulo minus apto, εἰς τὸ, Ἐν ὁλῷ ἐπλάτυνας μοι. Esique Asterii, non patet ex illis catenæ auctor in l psalmos p. 35, 37 collatis cum editione Savilliana p. 431, lin. 49, etc., p. 431, 432, unde in compendium redacta fuere. Edita ad scripta exegi, atque hæc observari digna mihi visa sunt. COTELERIUS, Monumenta Ecclesie Græcæ, t. II, p. 1.

Ac per Osee quidem dixit ei : *Et sponsabo te mihi in sempiternum*³¹. Quando? Cum Paulus : *Despondi vos uni viro virginem castam*³². Per Zachariam vero : *Gaude vehementer, filia Sion; ecce venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus*³³. *Et confugient gentes multæ ad Dominum*. Quando? *In finem*. Per Isaiam autem : *Divitias gentium maris*³⁴. Quando? *In finem*. Ac per Ezechielem : *Omnia electa Libani dedi ei*³⁵. Quando? *In finem*. Hæ omnes conscriptæ donationes, irritæ manserunt, quousque ipse Dominus in finem subscripsit, et confirmavit promissiones.

Quocirca ut Christus adveniret in mundum, ipseque per Evangelium subscriberet et complementum imponeret promissionibus quæ per prophetas hæreditæ factæ fuerant, orabant prophete : *In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur*. Non enim veni solvere legem aut prophetas, sed adimplere³⁶. Plenitudo legis Christus in justitiam. Multi sane accepta epistola, ante principium, in finem subscriptionis oculos mittunt. In finem subscriptio pro quo? *Pro ea quæ hæreditatem consequitur*. Unde, quoniam debebat in fine subscribere, quando passurus fuit, calamus dextra accipit³⁷, signum subscriptionis; et purpuram induit, ut ostendat hærediti, regem esse, non privatum, qui subscribit : ac titulus loco chartæ in cruce propositus est; atque cum latrone, Ecclesiæ quæ latrocinata fuerat loquitur tanquam hæredi. Vis tibi, o Ecclesia, subscriptionem recitem? *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso*³⁸; hodie enim morior, et in pascua hæreditatis ingredieris. Quemadmodum crucem, quæ ignominie erat, in gloriam convertit : *Venit hora ut glorificetur Filius hominis*³⁹ : sic reliqua calamo scripsit, remissionem et sententiam : *In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur, psalmus David*. Prophetia operis quod peractum fuit in morte Christi, quando moriens Christus in scutum et coronam nobis reliquit crucem. Quocirca dixit in fine psalmi xiii, *Domine, ut scuto bonæ voluntatis coronasti nos*, signum crucis in fronte largitus. Crux

ἔθεβαίωσεν. Καὶ ὅτι διαθήκην ὑπηγόρευσεν λέγει· Διαθήκην διεθέμην (66) τοῖς ἐκλεκτοῖς μου. Καὶ διὰ μὲν τοῦ Ὡσῆ ἐλεγεν αὐτῇ· Καὶ μνηστεύσομαι σε ἐμᾶντῳ εἰς τὸν αἰῶνα. Πότε; Ὅτε Παῦλος· Ἡρμοσάμην ὑμᾶς ἐν ἄνδρι παρθένον ἀγνήν. Διὰ δὲ τοῦ Ζαχαρίου· Χαῖρε σφόδρα, οὐγατερ Σιών· ἰδοὺ ἐρχομαι, καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος, καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ Κύριον. Πότε; Εἰς τὸ τέλος. Διὰ δὲ τοῦ Ἡσαίου· Πλοῦτον ἔθρῳν θαλάσσης. Πότε; Εἰς τὸ τέλος. Καὶ διὰ τοῦ Ἰερεμίου· Πάντα τὰ ἐκλεκτὰ τοῦ Λιβάνου δέδωκα αὐτῇ. Πότε; Εἰς τὸ τέλος. Αὐταὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Δεσπότης εἰς τὸ τέλος ὑπέγραψεν, καὶ ἔθε-

Διὰ τοῦτο, ἵνα ὁ Χριστὸς παραγένηται εἰς κόσμον, καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ὑπογράψῃ καὶ πληρώσῃ τὰς διὰ τῶν προφητῶν ἐπαγγελίας τῇ κληρονομίᾳ, Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομίης, οἱ προφηταὶ προσεσυχόμενοι. Οὐκ ἤλθον γὰρ καταλῦσαι τὸν νόμον, ἢ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι. Πλήρωμα νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην. Καὶ ἐπιστολὴν πολλοὶ πρὸ τῆς ἀρχῆς εἰς τὸ τέλος τῆς ὑπογραφῆς κατανοοῦσιν. Ἡ εἰς τὸ τέλος ὑπογραφή ὑπὲρ τίνος; Ὑπὲρ τῆς κληρονομίης. Ὅθεν, ἐπειδὴ ἔδει εἰς τὸ τέλος ὑπογράψαι, ὅτε ἤμελλεν πάσχειν, κάλαμον ἐν τῇ δεξιᾷ λαμβάνει, σύμβολον τοῦ ὑπογράψαι· καὶ πορφύραν ἐνεδύσατο (67), ἵνα δείξῃ τῇ κληρονομίᾳ, ὅτι βασιλεὺς ἐστίν, καὶ οὐκ ἰδιώτης, ὁ ὑπογράφων· καὶ ὁ τέλος ἀντὶ τοῦ χάριτος ἐπὶ τῷ σταυρῷ προστίθετο· καὶ μετὰ τοῦ ληστού, τῇ λεηστευμένη λέγει ὡς κληρονομίᾳ· Θέλεις σοι, ὦ Ἐκκλησία, τὴν ὑπογραφὴν παραναγιγνώσκω; Ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. Σήμερον γὰρ ἀποθνήσκει καὶ εἰς νομὰς εἰσέρχῃ τῆς κληρονομίας. Ὡς περ τὸν σταυρὸν αἰσχύνῃν ὄντα ὁδὸν ἔδειξεν· Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· οὕτως τὰ λοιπὰ τῷ καλᾷ ἔγραφεν ἄφεσιν καὶ ἀπόψασιν. Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομίης ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. Προφητεία πράξεως τῆς ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ Χριστοῦ, ὅτε ἀποθανὼν ὁ Χριστὸς, ὅπλον ἡμῶν καὶ στέφανον κατέλειπεν τὸν σταυρὸν. Διὸ ἐλεγεν εἰς τὸ τέλος τοῦ ψαλμοῦ· Κύριε, ὡς ὅπλῳ εὐδοκίας ἐστεφάνωσας· ἡμῶς· τὴν σφραγιδα τοῦ

³¹ Osee. ii, 19. ³² II Cor. xi, 2. ³³ Zach. x, 11. ³⁴ Matth. xxvii, 29. ³⁵ Luc. xiiii, 43. ³⁶ Joan. xii, 25.

(66) Διαθήκην διεθέμην. Psalm. lxxxviii, 4. Cujus psalmi versum 59 citans Agobardus adversus Fredeqium, cap. 18, ita scribit : *Eman quoque ait : Tu vero repulisti*, etc., scilicet in titulo psalmi non Ethan legebat, sed Eman, quod habetur psal. lxxxvii, 1, quemadmodum et Origenes Αἰμᾶν loco Αἰθάμ, Num. xxxiii, 6, πρὸς τοὺς αὐτοὺς αὐτὸς ad Joan. i, 28, editionis Huellianæ i. ii, p. 132 : *Ἐν ταῖς ἀπάρεσι τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς εὗραμεν, ὅτι ἀπῆραν ἐκ Σαγγὸν, καὶ παρενέβαλον εἰς Βουθάν. Τὸ δὲ Ἑβραϊκὸν ἀντὶ Βουθάν Αἰμᾶν λέγει· Ad hæc in profectionibus filiorum Israel in Numerorum libro invenimus, quod profecti sunt ex Sochoth, et castra fixerunt in Buthan : cum Hebraicum pro Buthan, Eman habeat. Nisi si quis emendare velit in Agobardo Ethan, ut clarissimus Huettius in Origene Αἰθάμ correxit. Verba Euthymii sunt in psalmum*

lxxxvii : *Quædam exemplaria non Eman habent, sed Etham* (Alexandrinum psal. lxxxvii, Αἰθάμ; psal. lxxxviii, Αἰθάν). Verum placet ut in præsentī psalmo legamus Eman, et in sequenti Ethan. Græce cod. Reg. 1798 : *Τινὰ μὲν οὖν τῶν ἀντιγράφων, Αἰμᾶν γράφουσιν· ἄμεινον δὲ ἐν τῷ παρόντι μὲν, Αἰμᾶν γράφειν, ἐν δὲ τῷ μετὰ τούτῳ, Αἰθάμ. 1016 : Τινὰ μὲν οὖν τῶν ἀντιγράφων, Αἰμᾶν γράφουσιν· τινὰ δὲ, Αἰθάμ· ἄμεινον, etc.* Videri potest Photii epistola 241, cum Theodorito, quest. 17 in III Regum, et Procopio, ad eundem locum III Reg. iv, 31, qui Procopius per Theodoritum est castigandus.

(67) Πορφύραν ἐνεδύσατο. Apud Josephum Antiquit. Judææ. lib. xvii, cap. 10, ubi de exsequiis Herodis, *ἑμπύστετο πορφυρίστον ὁ νεκρός*. Sed f. legendum πορφυρίστιν, ut habetur lib. xviii, cap. 8, p. 633.

σταυροῦ εἰς τὸ μέτωπον διδούς. Ὅπλον γὰρ καὶ στέφανος ὁ σταυρός· ὅπλον διὰ τοὺς πολεμοῦντας· στέφανος διὰ τοὺς νικῶντας· ὅπλον διὰ τοὺς ὡς στρατιώτας συγκακοπαθοῦντας· στέφανος διὰ τοὺς συμβασιλεύοντας. Ἐπειδὴ οὖν καλὴ ἡ κληρονομία· οὐρανῶν γὰρ ἦν βασιλεία· καλὴ δὲ καὶ ἡ κληρονομία· ἡ ἐξ ἐθνῶν γὰρ ἦν Ἐκκλησία· Ὁλὴ καλὴ, ἡ πλεισίον μου, καὶ μῶμος (68) οὐκ ἔστιν ἐν σοί· διὰ τοῦτο λέγει· Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισται, Κύριε.

Ἄλλ' ὁ Ἰουδαῖος (69) τὸν ὑπὲρ τῆς κληρονομίης οἰκείουται ψαλμὸν, λέγων· Ἐμὸς ἔθετο ὁ Θεὸς διαθήκας. Μὴ γὰρ ὁ διαθήμενος δοῦλος τῆς ἑαυτοῦ ἐστὶν διαθήκης; Ἐὰν ἀχαριστήσῃ τις ἐν τοῖς ἑαυτοῦ κληρονόμοις, ἀλλάσσει τὴν ἑαυτοῦ διαθήκην, καὶ τοὺς κληρονόμους ἀκυροῖ. Καὶ οἱ ἀχαριστῶν Ἰουδαῖοις (70) ἤλλαξεν τὴν πρώτην διαθήκην, καὶ ἄλλην καινὴν ἔγραψεν, λέγει διὰ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου· Ἰδοὺ διατίθεμαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ διαθήκην καιρὴν· ἀλλ' οὐ πάντες εἰ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ· οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐξελεύσονται αὐτῶν ἐξ Αἰγύπτου. Καὶ ἐπάγει· Ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν τῇ διαθήκῃ μου· καὶ γὰρ ἡμέλησα αὐτῶν, λέγει Κύριος. Εἰ ἐν τοῖς ἡμελημένοις εἶ, οὐκ εἶ κληρονόμος. Εἴδωμεν οὖν τίνα λέγει ὁ διατίθεμενος περὶ τοῦ κληρονόμου· Βούλομαι καὶ κελεύω (71) τόνδε τὸν εὐαρεστήσαντά μοι

A enim scutum est et corona : scutum, propter impugnantes; corona, ob vincentes : scutum, propter eos qui tanquam milites una vexantur; corona, ob illos qui simul regnant. Quia igitur pulchra est hæreditas, nempe regnum cælorum, etiam pulchra quæ hæreditatem consequitur, scilicet Ecclesia ex gentibus. *Tota pulchra es, proxima mea, et macula non est in te*⁶⁸. Ideo ait : *Verba mea auribus percipe, Domine*

Sed Judæus psalmum pro ea quæ hæreditatem consequitur sibi vindicat, dicens Mihi Deus posuit testamenta. Anne qui testatur, servus est sui testamenti? Si quis ex hæredibus suis ingratus exstiterit, mutat testamentum suum, ac hæredes abrogat. Quod autem, dum Judæos ingratos sentit, mutaverit primum testamentum, aliudque novum scripserit, docet per Jeremiam prophetam : *Ecce dispono domui Israel testamentum novum; sed non omnes qui ex Israel sunt, ii sunt Israëlita*⁶⁹ : *non juxta testamentum quod disposui patribus eorum, cum egressi sunt ex Aegypto*⁷⁰. Et subiungit : *Quia ipsi non manserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus*⁷¹. Si inter neglectos es, non es hæres. Videamus ergo quænam loquatur testator de hærede. Volo et jubeo huncce qui mihi in omnibus acceptus fuit, hæredem meum esse, quamvis extra-

⁶⁸ Cant. iv, 7. ⁶⁹ Rom. ix, 6. ⁷⁰ Jerem. xxxi, 31; Hebr. viii, 8. ⁷¹ ibidd. 32, 9.

(68) Μῶμος. Hinc μωμοσκόποι a quibusdam appellati, qui curam gerunt ἵνα ἄμωμα καὶ ἀσινὴ προσάγῃται τῷ θωμῷ τὰ ἱερῆα. Atque eo ex loco Philonis libro *De agricultura*, p. 206, ut et ex aliis plurimis variorum auctorum, emendandus venit Cyrillus Alexandrinus homilia Paschali 4, ubi contra Judæum disserens, interrogat eum, Ζητῆσαι ὅποι προσήκει τῶν ἱερῶν τοὺς βωμοσκόπους, ἱεραικῶν φημι καταλόγων ἐσμούς, καὶ λευτικὰ συστήματα; legendum quippe est μωμοσκόπους, atque sic vertendum : *Ubinam querere oportet victimarum inspectores atque exploratores; sacerdotalium, inquam, catalogorum examina, Levitarumque collegia?* Idem Cyrillus commentario in *Malachiam*, num. 9, μωμοσκοπεῖν τοῦ νόμου τὰ ἱερῆα προστάττοντος, καὶ ἀπόδιδτον μὲν ποιεῖσθαι τὰ ἔμπυρα, καθιεροῦν δὲ τὰ ἄμωμα. Quibus consimilia sæpe. Expresse in Clemente Alexandrino, *Strom.* iv, p. 521 : Ἦσαν δὲ καὶ ταῖς τῶν θυσιῶν προσαγγαῖς παρὰ τῷ νόμῳ, οἱ τῶν ἱερῶν μωμοσκόποι· Erant autem in sacrificiorum quoque oblationibus, penes legem, qui hostiarum vitia considerabant.

(69) Ἄλλ' ὁ Ἰουδαῖος. Locum hunc tanquam Didymi invenies relatum in catena Ghislerii ad Jeremie verba cap. xxxi, vers. 31, 32 : Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, φησὶ Κύριος, καὶ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινὴν· οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγὼν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, καὶ ἐγὼ ἐμέλησα αὐτῶν, φησὶ Κύριος. Apud Paulum, Hebr. viii, 8, 9 : Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινὴν· οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγὼν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, καὶ γὰρ ἡμέλησα αὐτῶν, λέγει Κύριος. Tertullianus lib. iv

C *Adversus Marcionem*, cap. 1 : *Ecce veniunt dies, dicit Dominus, et perficiam domui Jacob et domui Juda testamentum novum; non secundum testamentum, quod disposui patribus eorum in die qua arripui dispositionem eorum, ad educendos eos de terra Aegypti. Ubi illud, dispositionem, quod esset Græce διαθέσεως, quia longius abit a χειρὸς, videri possit erratum memoriae.*

(70) Ἰουδαῖοις. Me monitore nequaquam indigebit quicumque attente legerit verba S. Cyrilli ad Joan. xv, 26, 27 : Μαρτυροῦντος δὲ τοῦ Πνεύματος, συνεπιμαρτυρήσετε, φησὶ, καὶ ὑμεῖς αὐτοί. Γεγόνاته γὰρ αὐτόπται καὶ θεωροὶ τῶν παρὰ τοῖς ἰδίοις τετελεσμένων, ἀεὶ συνόντες, ὡς μαθηταί, ut intelligat, ἰδίοις factum esse ex Ἰουδαῖοις, propter abbreviatam scripturam; adeoque in hanc sententiam verti debere : *Testimonium autem perhibente Spiritu, vos ipsi quoque, inquit, Christus, perhibebitis. Oculati enim testes fuistis et spectatores eorum quæ apud Judæos peracta sunt, qui mecum semper fuistis, utpote discipuli.*

(71) Βούλομαι καὶ κελεύω. Et p. 14, 15. In Gregorii Nazianzeni testamento : Ἐτι δὲ ἐξαίρετως Γρηγόριον τὸν διάκονον καὶ κληρονόμον μου, γνησίως ὑπηρετήσαντά μοι, βούλομαι καταστῆναι ἰδίῳ δεσποτεῖας δικαίῳ χρυσίνους τὸν ἀριθμὸν πεντήκοντα· *Per preceptionem item Gregorium diaconum et hæredem meum, qui mihi fideliter ministravit, privato jure domini habere volo aureos numero quinquaginta.* Et quibusdam interjectis : Τὴν γὰρ κυριότητα μου θυγατέρα Ἀλυπτανὴν (τῶν γὰρ ἄλλων, Εὐγενίης τε καὶ Νόννης, ὀλίγος λόγος, ὧν καὶ ὁ βίος ἐπιλήψιμος ἐστὶ) βούλομαι· *Alypianam filiam meam dulcissimam (cæterarum enim, Eugeniæ et Nonnæ, exigua ratio ducenda est, ut quarum vita reprehensione non vacat), volo, etc.* Infra : Εὐαγγέλιῳ τῷ διακόνῳ πολλὰ μοι συγκαθόντι καὶ συνεκχρόνισαντι, διὰ πλείονων τε τὴν εὐνοίαν παραστήσαντι, χάριν ὁμολογῶ καὶ ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων, καὶ

neus sit. Si vero filios habet qui eum in indignationem conjecerint, scripto quidem culpas quas iis assignat exponit, exhæredat autem eos. Afferatur, Judæe, testamentum. Tu illud accepisti, non velut testamentum tuum, sed velut depositum. Nunquam enim hæres testamentum accipit, vivente testatore. Nam si acceperit, suspectum reddit testamentum, et contradicitur ab exhæredibus. Quoniam igitur tu velut chartophylax seu tabularius accepisti testamentum, profer illud, videamus quid de vobis dicat coram testibus testamenti conditor. *Audi, cælum, et auribus percipe, terra; quia Dominus locutus est: Filios genui et exaltavi; ipsi autem spreverunt me*⁴⁴.

Ac ne arbitreris hæc de alio dici, subiecit: *Cognovit bos possessorem, et asinus præsepe domini sui; Israel autem me non cognovit; et populus me non intellexit*⁴⁵. Esne tu hæres? De gentibus autem, quas gratiarum actiones scribit? *Populus quem non cognovi, servivit mihi; in auditu auris obedivit mihi*⁴⁶. De vobis dicit: *Propter vos nomen meum blasphematur in gentibus*⁴⁷. At de gentibus: *Quia ab ortu solis usque ad occasum, clarificatum est nomen meum in gentibus*⁴⁸. De populo autem et synagoga dicit: *Ejice ancillam, et filium ejus. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ*⁴⁹. Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam⁵⁰. Et quare dimisisti hæreditatem tuam? Quia *facta est hæreditas mea mihi, quasi leo in silva*⁵¹. Quid enim fecit?

⁴⁴ Isa. i, 2. ⁴⁵ ibid. 3. ⁴⁶ Psal. xvii, 45. ⁴⁷ Isa. lii, 5; Rom. ii, 24. ⁴⁸ Malach. i, 11. ⁴⁹ Gen. xxi, 10; Gal. iv, 30. ⁵⁰ Jer. xii, 7. ⁵¹ ibid. 8.

τοῖς μείζοσι μὲν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἀμείψεται· ἵνα δὲ μὴδὲ τὰ μικρὰ τῆς φιλίας σύμβολα παρ' ἡμῶν ἐλλείπῃ, βούλομαι αὐτῷ δοθῆναι. Εἰ: Ἐλαφίῳ τῷ νοταρίῳ εὐτρόπιῳ ὄντι καὶ καλῶς ἡμᾶς ἀναπαύσαντι· ὃν ὑπηρετήσατο χρόνον, βούλομαι δοθῆναι. *Evagrio diacono, qui multorum mecum laborum et curarum princeps, in multis suam mihi benevolentiam commendavit, gratiam habeo coram Deo et coram hominibus; et majora quidem ipsi Deus retribuet: ne vero parva etiam amoris symbola prætermittamus, volo ei dari*. Εἰ: Ἐλαφίῳ νοταρίῳ, qui et bene moratus est, et quo tempore fuit in obsequio, belle nos refocillavit, dari volo, etc. Tomo V Spicilegii Acheriani Perpetuus Turonensis episcopus in testamento suo: *Tibi Agiloni comiti ob egregia tua in Ecclesiam meam et pauperes filios meos merita, et ut pergas eorum defensionem robuste suscipere sicut cæpisti, equum meum parabilem, et mulum quem elegeris, do, lego. Memor esto mei, fili dilectissime, Amen*. Sed quis finis in testimoniorum comparationibus? Neque nos ita solemus notas scribere.

(72) Ἐπὶ τῶν μαρτύρων. Quia scilicet testamentum debet habere testes, inquit Chrysostomus initio Orationis 16 in *Epist. ad Hebræos*; eosque quinque vel septem, ex eodem sancto doctore in psal. 13: *Ὁ πέντε ἢ ἑπτὰ μαρτυρίας ἐν διαθήκαις ἀνατρέψαι θέλων, [διὰ] συγκατάθεσιν ἀποδοκιμάζεται, ὅταν δικάζῃ ἡ ἀλήθεια*. Qui quinque vel septem testimonia vult in testamentis evertire, per consensum reprobat et rejicitur, quando judicat veritas. Congruenter codici Theodosiano. Qua de re consulendi utriusque juris consulti, tam veteres quam recentiores.

(73) Δι' ὑμᾶς. Adde hunc locum ad ea quæ notavimus in *Constitut. apostol.*

Α ἐν πᾶσιν, κληρονόμον μου εἶναι, καὶ ξένος εἶη. Εἰ δὲ υἱοὺς ἔχει λυπήσαντας, ἐγγράφως μὲν τὰς κατ' αὐτῶν αἰτίας ἐκτίθεται, ποιεῖ δὲ αὐτοὺς ἀποκληρονόμους. Ἐνεχθῆτω, ὡς Ἰουδαῖε, ἡ διαθήκη. Σὺ ταύτην ἔλαβες οὐχ ὡς σὴν διαθήκην, ἀλλ' ὡς παραθήκην· οὐδέποτε γὰρ κληρονόμος διαθήκην λαμβάνει ζώντος τοῦ διαθεμένου. Ἐν γὰρ λάβῃ, ὑποπτον ποιεῖ τὴν διαθήκην, καὶ ἀντιλέγεται ὑπὸ τῶν ἀποκληρονόμων. Ἐπεὶ οὖν σὺ ὡς χαρτοφύλαξ ἔλαβες τὴν διαθήκην, προένεγκε ταύτην, εἰδωμεν τί λέγει περὶ ὑμῶν ἐπὶ τῶν μαρτύρων (72) ὁ διαθεμενος. Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐρωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν· Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὑψῶσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν.

Καὶ ἵνα μὴ περὶ ἄλλου νομίσης ταῦτα λέγεσθαι, Β ἐπάγει· Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄρες τὴν φάτρην τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνων, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνῆκεν. Μὴ σὺ δὲ κληρονόμος; Περὶ δὲ τῶν ἐθνῶν, οἷας εὐχαριστίας γράφει; Λαὸς ὃν οὐκ ἔγνων, ἐδούλευσέν μοι, εἰς ἀκοὴν ὧτιον ὑπῆκουσέν μοι. Περὶ ὑμῶν λέγει· Δι' ὑμᾶς (73) τὸ δρομά μου βλασφημεῖται τοῖς ἔθνεσιν. Περὶ δὲ τῶν ἐθνῶν· Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου ἕως δυσμῶν, τὸ δρομά μου δεδύξεται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Περὶ δὲ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς συναγωγῆς λέγει· Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Οὐ γὰρ μὴ κληρονομίῃ δὲ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρης. Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου (74). Καὶ

(74) Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου. Jer. xii, 7. Ex sensu Basilii Seleuciensis, orat. 38: Ἐγκατέλειπον τὴν γῆν μου, ἀφῆκαν τὴν κληρονομίαν μου. *Dereliquerunt terram meam, dimiserunt hæreditatem meam*. In plurali, ait Dausqueius, et post eum Ghislerius. Sed neuter vidit legi debere ἀφῆκα, et ἐγκατέλειπον esse sumendum in prima persona singularis numeri. Cæterum mihi hic liceat obiter corrigere duo loca, alterum Cyrilli Alexandrini, Leonis imperatoris alterum: Οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ait primus ad Joan. xiv, 28, τῆς τῶν ἁγίων ψυχῆς περιπέλλει τὴν λύπην· ἥδει γὰρ ἥδει, Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινός, φορτικωτάτην αὐτοῖς ἐσεσθαι τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ, καίτοι συνόντος αἰὶ διὰ τοῦ Πνεύματος. Ex interprete: Sic etiam Dominus noster Jesus Christus, ex animo sanctorum dolorem evellit. Norat enim, utpote cum verus Deus sit, gravissimum fore, quod eorum oculis fugeret, licet cum eis perpetuo futurus esset per Spiritum. Restitue ἀπόλειψιν διὰ τὴν δοκοῦσαν ἀπόλειψιν, ibidem non multo post. Verba autem Leonis Augusti in sanctæ crucis exaltationem apud Gresetum sunt hæc: Ἀρ' οὖν, ὡς τῆς κακίας εὐρετὰ, εἰς λαλήσεις εἰς τὸ ὕψος ὑπεροχῆς, καὶ μεγαλορρήμονησις ἐκτενεῖν τὰς χεῖρας, καὶ πᾶσαν ἐξαρεῖν ὡς ὡς καταλελειμμένα τὴν οἰκουμένην; quid ergo? An, o omnis improbitatis repertor et artifex, adhuc in altum loqueris sublimia, et magnifice gloriaberis, quasi manus tuas sis extensus, totamque terrarum orbem, velut ova detractis putaminibus, in altum rapturus? Non dubitabit quin scribendum sit ὡς καταλελειμμένα, qui legerit textum Isaïæ cap. x, vers. 14: Τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοστίαν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὡς ἀρό· Orbem terræ totum apprehendam manu quasi

διὰ τὴν ἀφ᾽ ἧς τὴν κληρονομίαν σου; Ἐπειδὴ ἐγένετο ἡ κληρονομία μου ἐμοὶ ὡς λέων ἐν δρυμῷ. Τί γὰρ ἐποίησεν; Ἐδωκεν ἐπ' ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτῆς. Τί λέγουσα; Ἄρον, ἀρον (75), σταύρωσον αὐτόν. Περὶ δὲ τῶν ἐθνῶν Ἐδωκεν κληρονομίαν τοῖς φοβουμένοις τὸ δυνάμει σου. Διὰ τοῦτο τὸ βέδλιον Ἰσραὺ λαβὼν ἀνέγνω ὡς διαθήκην. Αὐτὸς γὰρ ἔλαβεν τόμον, καὶ ἀναγνῶς ὑπέγραψεν. Σήμερον ἡ γραφὴ αὕτη πεπλήρωται. Εἰπέ γὰρ, ὦ Ἰουδαίε, μὴ εἰς τὴν ἀρχὴν ὑπὲρ τῆς κληρονομώσεως, οὐχὶ δὲ, εἰς τὸ τέλος; Εἶδωμεν· σὺ εἰς τὸ τέλος ἐκληρονόμησας; Οὐχὶ ἀπεβλήθης τῆς πόλεως (76); οὐκ ἀπώλεσας τὸν ναόν; οὐ διεσπάρξας πανταχῇ; οὐ Ῥωμαίοις δουλεύεις; οὐχὶ ἀπ' οὗ κατὰ τοῦ κληρονόμου τὰς χεῖρας ἤπλωσας, ἀπεβλήθης τῆς κληρονομίας; Σὺ ἐν τῇ ἀρχῇ ἐκληρονόμησας τὴν ἀλλοτρίαν· τῷ πατάξαντι βασιλεῖς κραταιούς, καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν, κληρονομίαν Ἰσραὺλ τῷ δούλῳ αὐτοῦ. Τὰ ἔθνη εἰς τὸ τέλος ἐκληρονόμησαν οὐρανῶν βασιλείαν. Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονόμησατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς (77) κόσμου. Σὺ θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἤκουσας· Θύγατερ Βαβυλῶνος ἡ ταλαίπωρος. Καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀντὶ τοῦ θυγάτρως τοῦ Θεοῦ ἐγένετο· Ἀκουσον, θύγατερ (78), καὶ ἴδε, κλῖνον τὸ οὖς σου.

Τὰ ῥήματά μοι ἐνώτισαι, Κύριε. — Τὰ ῥήματά μου· τὰ καθαρὰ καὶ ἀδόλωτα, τὰ ἀδόλα καὶ ἀληθῆ καὶ ἄγια, τὰ βλασφημίας ἀγέυστα καὶ βαττολογίας ἀμέτοχα, τὰ τῆς σῆς φιλανθρωπίας ἄξια. Τὰ ῥήματά μου· τὰ ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, τὰ πάσης γλώττης ἀγγέλων ἁνώτερα, τὰ πάσης πρεσβείας ἁγίων ἰσχυρώτερα, τὰ πάσης προσευχῆς δικαίων τιμιώτερα, τὰ ἡλίου λαμπρότερα, τὰ θυμιάματος προσηνέστερα τὰ μέλιτος τοῖς πιστοῖς γλυκύτερα. Τὰ ῥήματά μοι ἐνώτισαι, Κύριε. Καὶ διὰ τί μὴ εἶπεν, τὸν λόγον μου, ἀλλὰ, τὰ ῥήματά μου; Ὅτι ὁ μὲν λόγος πολλὰ ὑπ' ἐαυτὸν περιλαμβάνει ῥήματα, τὰ δὲ ῥήματα μέρη

⁷⁵ Jer. xii, 8. ⁷⁶ Joan. xix, 15. ⁷⁷ Psal. lx, 6, 21, 22. ⁷⁸ Matth. xxv, 34. ⁷⁹ Psal. cxxvii, 8. ⁸⁰ Psal. xlv, 11.

nidum, et quasi ova derelicta tollam. Nicetas in Andronico Compagno lib. i, num. 9: Οἱ πᾶσαν τὴν Ῥωμαίων κομπάζοντες καταλήψεσθαι ὡς ἔρημον νοσιστὴν, καὶ συλλαβεῖν ὡς ἐγκαταλειμμένα ὠά.

(75) Ἄρον. Act. xxi, 36, αἶρε αὐτόν, et xvi, 22, αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον. Vide Chrysostomum hom. 46 in Acta. Αἶρε τοῦ ζῆν τὸν τοῦτο πεποιηκότα. Act. iv Synodi vii, ubi de S. Symeone. Notique sunt clamores adversus Christianos, αἶρε τοὺς ἀθέτους. Demum, ut id quoque non omittam propter quod notam confeci, in Actis Theclæ per Metaphrastem, p. 260, loco, ἔρρε, legi jubent αἶρε duo codices Regii. 389, 1709.

(76) Οὐχὶ ἀπεβλήθης τῆς πόλεως; Nili epist. 56, lib. i: Εἰ μὴ διὰ τὸν Χριστοκτονίαν ἡρῆσινται πᾶσα Ἰουδαία ὑπὸ Ῥωμαίων, καὶ ἀλλόθριοι Ἑβραῖοι (insere χώραν vel γῆν) κατασθλοῦσιν, καὶ καρπίζονται ταύτην, ἐξέσθω ὁ προφήτης πρὸ χιλίων τοῦτο ἀνακτῆρας ἐτῶν. Si non propter Christi necem desolata est universa Judæa a Romanis, et Hebræorum regionem (vel terram) exteri comedunt, illiusque fructus devorant, abjiciatur tanquam mendax propheta, qui ante mille annos illud prædixerat (Isa. i, 7).

(77) Καταβολῆς. Importune hoc nomen apud Cyrillum Alexandrinum occupat locum vocis καταβολῆς multis in locis. Commentario in Michæam, num.

A Dedit super me vocem suam⁷⁵. Quid locuta? Tolle, tolle, crucifige eum⁷⁶. De gentibus vero: Deditis hæreditatem timentibus nomen tuum⁷⁷. Quapropter libro Isaie accepto legit velut testamentum. Ipse enim accepit vinum⁷⁸, et cum legisset, suscripsit: Hodie impleta est scriptura hæc⁷⁹. Dicit enim, Judæe, num In principium pro ea quæ hæreditatem consequitur; non vero, In finem? Conspectamus, an tu in finem hæreditatem consecutus sis? Nonne ejectus es a civitate? Nonne amisisti templum? Nonne dispersus es ubique? Nonne Romanis servis? Nonne ex quo adversus hæredem extendisti manus, expulsus es ab hæreditate? Tu principio alienam terram in hæreditatem adeptus es: Ei qui percussit reges fortes, et dedit terram eorum hæreditatem, hæreditatem Israel servo suo⁸⁰. Gentes in finem hæreditatem consecutæ sunt regnum cælorum. Venite, benedicti Patris mei, in hæreditatem, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi⁸¹. Tu filia Babylonis audisti: Filia Babylonis misera⁸². Et illa gentium, pro te filia Dei facta est. Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam⁸³.

Verba mea auribus percipe, Domine. — Verba mea, pura et limpida, sincera, vera, et sancta, blasphemiarum expertia, battologia seu loquacitate immunia, humanitate tua digna. Verba mea, quæ omnem superant humanam cogitationem, quæ omnem angelorum linguam infra se habent, quæ omni sanctorum intercessionem fortiora sunt, omni justorum prece pretiosiora, sole clariora, incenso suaviora, melle fidelibus dulciora. Verba mea auribus percipe, Domine. Cur non dixit, sermonem meum, sed, verba mea? Quia sermo quidem multa verba sub se comprehendit, verba autem partes sunt sermonis, quem-

54: Οὐ μετρίαν δὲ τάχα καὶ αὐτὴν ποιήσῃ τῆς ἰερωργίας τὴν καταβολήν; in Habacuc. n. 5: Καὶ ἀλογώτατος (malim εὐλογώτατος) ἐνοῦσης Θεὸς γαλήνότητος ἐποίησας τὴν καταβολήν. Homilia Paschali 11, paulo post initium, οὐ μετρίαν ἂν εἰκότως ἐποιήσαμεθα τὴν καταβολήν. Assuetus enim Cyrillianæ lectioni non dubitabit rescribere ubique καταβολήν. In Aggæum n. 4, οὐ μετρίαν ποιοῦμενοι τὴν καταβολήν. Ad Nahum n. 28, οὕτως αἰσχρά, καὶ τὴν ἐσχάτην λαχόντα καταβολήν. Atque ita passim. Vide in Joannem p. 461, ibique interpretem, et adde locum homiliæ 18 Paschalis, p. 241. Prætermitto vitium forte typographicum in Allatii libro De consensione Ecclesiarum, c. 587.

(78) Ἀκουσον, θύγατερ. In enarratione hujus loci Chrysippum Hierosolymitanum sæda occupat menda, tom. II Bibl. Patrum, p. 426, 427: Ἀκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε. Ἀκουσον οὕτως ἐπιμελῶς, ἵνα καὶ τοῖς τῆς γνώσεως ὀφθαλμοῖς θεωρήσῃς τὰ πράγματα. Ἀκουσον καὶ ἐμοῦ ταῦτα προσεκκλῦπτοντος, καὶ τοῦ Γαβριὴλ τὰ αὐτὰ σοι μὲνῃσιν μέλλοντος. Quam ut tollas, scribes meo periculo, προσεκκλῦπτοντος, ac vertes: Audi, filia, et vide. Adeo diligenter audi, ut ipsis etiam cognitionis oculis res intuearis. Audi et me hæc antea revelantem, et Gabrielem eadem tibi nuntiatum.

admodum membra corporis; et sermo est multorum verborum ⁶⁰ congeries quædam et conspectus; verba vero guttæ sunt et portiones gustusque sermonis: adeo ut quemadmodum multæ guttæ efficiunt imbrem, nec tamen imber guttæ comparatur: sic multa verba sermonem componunt, sermo autem in nomina et verba secatur; et verba quidem attribuantur sermoni, non tamen sermo verbis. Itaque propheta quoniam hortatur Deum, ut annuat ad particulare verborum suorum examen, omnemque dictionem suam diligenter recognoscat, et secundum recognita concedat quæ petuntur, non dixit: *Sermonem meum auribus percipe*, sed: *Verba mea auribus percipe, Domine*. Hoc est, Singulas dictiones orationis meæ sedulo lege ac recognosce. Ne uno conspectu in chartam intendas. Non enim unicam deprecationem complectitur mea oratio. Sed quia unaquæque dictio propriam habet rogationem (dives enim ac potens est quem rogo), *Verba mea auribus percipe, Domine*.

Ac sicuti nos quando libellum supplicem iudici explicatum offerimus, si in charta plura contineantur capita, sic rogamus eum: Id laboris suscipe, domine, totum libellum ad verbum legito, multa sunt quæ petuntur, ne scriptum velut unam narrationem reputes: pari modo Propheta, qui Deum obsecrat ut consentiat in particularem petitionum suarum examinationem, ait: *Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum*. O Dei benignitatem! *Intellige, pro*, Animadvertite. *Intelligite jam, insipientes in populo, et, stulti, aliquando sapite*⁶¹. Atqui nos cum sapientem virum alloquimur, non audemus dicere: Animadvertite quæ dico; ne ille tanquam negligens aut tardæ mentis homo reputetur. Deo autem qui etiam antea cogitationes novit, propheta dixit: *Intellige, animadvertite*. Sed quemadmodum dicens: *Auribus percipe*, sciebat Deo nequaquam esse aures sensibiles, sic dicendo ad Deum: *Intellige*, non tanquam ad eum qui edoceret ac ignoraret loquebatur, sed tanquam ad eum qui inenarrabiliter et cogitatione citius cognoscit postulata, antequam quis petat. Aut etiam quia iustus Deo cogitatione loquebatur, eratque ei clamor contenta oratio, et loquebatur non loquens, clamabatque sine voce; hominum autem nullus percipit ineffabilem animæ clamorem, sed solus Deus; ideo dixit ad eum qui solus eos qui non loquuntur au-

A ἔστιν λόγος, ὡς μέλη σώματος· καὶ ὁ μὲν λόγος πολλῶν ῥημάτων, σωρεῖα τίς ἐστιν καὶ σύνοψις, τὰ δὲ ῥήματα ψεκάδες· εἰσὶν τοῦ λόγου καὶ γεύματα· καὶ ὥσπερ πολλὰ μὲν ψεκάδες ὑετὸν ἀπαρτίζουσιν, οὐκ ἔτι δὲ ὁ ὑετὸς ψεκάδι παρεικάζεται· οὕτως τὰ πολλὰ μὲν ῥήματα τὸν λόγον συντηροῦσιν, ὁ δὲ λόγος εἰς ὀνόματα καὶ ῥήματα τέμνεται· καὶ τὰ μὲν ῥήματα καὶ λόγοι λέγονται, οὐ μὴν μὲν ῥήματα λόγοι, ὁ οὖν προφήτης εἰς τὴν κατὰ μέρος τῶν αὐτοῦ λόγων ἐξέτασιν παρακαλῶν ἐπινεύσαι τὸν Θεόν, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ λέξιν ἀκριβῶς ἀναγνῶναι, καὶ πρὸς τὰ ἀναγινωσκόμενα δοῦναι τὰ αἰτούμενα, οὐκ εἶπεν, Τὸν λόγον μου ἐνώτισαι, ἀλλὰ, *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε*· ἀντὶ τοῦ, Ἐκάστην λέξιν (79) τῆς προσευχῆς μου ἀκριβῶς ἀνάγνωθι. Μὴ προσχῆς ὑψ' ἐν τὸν χάριτην. Οὐ γὰρ μίαν δέξιν περιέχει μου ἡ δέσις. Ἐπειδὴ δὲ ἐκάστη λέξις ἰδίαν ἔχει παράκλησιν (πλούσιος γὰρ καὶ δυνατὸς ὁ παρακαλούμενος), *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε*.

Καὶ ὥσπερ ἡμεῖς ἐντυχίαν τῷ δικαστῇ ἀναπτύξαντες (80), ἐὰν ἐν τῷ χάρτῃ πολλὰ ἐμφέρεται τὰ κεφάλαια, παρακαλοῦμεν αὐτόν· *Κἀμοῦ, δέσποτα, πρὸς λέξιν τὸν χάριτην ἀνάγνωθι, πολλὰ ἐστὶν τὰ ζητούμενα, μὴ ὡς ἐν διήγημα νομίσῃς τὸ σύγγραμμα*· οὕτως ὁ προφήτης εἰς τὴν κατὰ μέρος τῶν ζητούμενων αὐτῷ ἐξέτασιν ἐπινεύσαι τὸν Θεὸν παρακαλῶν, φησὶν· *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε, σύνες τῆς κραυγῆς μου*. Ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοanthropίας (81)! Τὸ, *Σύνες*, ἀντὶ τοῦ, Νόησον. *Σύνετε* δὲ, ἄφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ, *μωροί, ποτὲ ἐρορήσατε*. Καὶ ἡμεῖς μὲν σοφῶ ἀνδρὶ λαλοῦντες, οὐ τολμῶμεν εἰπεῖν, Νόησον ἃ λέγω, ἵνα μὴ ὡς ὀλίγωρος ἢ βραδύνουσι νομισθῇ. Θεῷ δὲ τῷ καὶ πρὸ τούτου τὰς ἐνθυμήσεις εἰδοῖσι ὁ προφήτης ἔλεγεν, *Σύνες*, νόησον. Ἄλλ' ὥσπερ τὸ, *Ἐνώτισαι*, εἰπὼν, οὐ πάντως ὧτα αἰσθητὰ τὸν Θεὸν ἔχειν ἤδει· οὕτως καὶ τὸ εἰπεῖν τῷ Θεῷ, *Σύνες*, οὐχ ὡς ἀναδιδασκομένη καὶ ἀγνοοῦντι ἐλάλει, ἀλλ' ὡς ἀπορρήτως καὶ ὀξύτερον διανοίας εἰδοῖσι τὰ αἰτήματα πρὸ τοῦ αἰτῆσαι. Ἡ καὶ ἐπειδὴ κατὰ διάνοιαν ὁ δικαίος τῷ Θεῷ ἐλάλει, καὶ ἦν αὐτῷ κραυγὴ ἡ σύντονος προσευχή, καὶ ἐλάλει μὴ λαλῶν, καὶ ἔκραζεν ἄνευ φωνῆς· οὐδεὶς δὲ ἀνθρώπων νοεῖ ψυχῆς κραυγὴν ἀνεκλάλητον, εἰ μὴ Θεὸς μόνος· διὰ τοῦτο τῷ μόνῳ ἀκούοντι τῶν μὴ λαλούντων ἔλεγεν· *Σύνες τῆς κραυγῆς μου*. — *Σὺ γάρ, φησὶν, μόνος ἐπίστασαι τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων*, ἔλε-

⁶¹ Psal. xciii, 8.

(79) *Λέξεις*. Vocem λέξεως retinebit qui volet in Chrysostomo, orat. *De pœnitentia et compunctione*, t. I edit. Paris., ann. 1609, p. 680; et t. VI Saviliano seu Græco, p. 774, l. xx, ubi de Rahab. Ego autem emendabo δέξεως. Locum non subjungo, quia iis notæ istæ scribuntur, qui libros habent, eosque legere et relegere non pigrantur.

(80) *Ἐντυχίαν τῷ δικαστῇ*. Circa vocem ἐντυχίας non pauca viri docti. Iis nos de more suppressis, proferemus ex adversariis nostris emendationem. Ea erit in Athanasio, homil. in *Parasceven*, cum latronem bonum ita compellat, ὦ ἀγῆτ᾽, τὸν

προγονικὸν κλῆρον ἀπολόμενον διὰ μιᾶς εὐτυχίας ἀνακτησάμενε. Volo enim reponi ἐντυχίας. Id est: *O latro qui avitam hereditatem amissam unica petitione recuperasti*. Porro iudices eleganter a Græcis appellantur κύριοι τῆς ψήφου. In Collectione Romana, parte I, p. 15, 16: *Judicii domini, examinationis dominus*. Quod ideo observavi, quia apud Pailonem, libro *De Decalogo*, p. 764, portentose scriptum invenies τοὺς κατηγόρους τῆς ψήφου

(81) Ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοanthropίας! Plinius catena in I. psalmos: *O ingentem prophetiæ loquendi libertatem! o miram Dei benignitatem!*

γεν ὁ Σαλομών. *Σύνες, ἀντὶ τοῦ, Θέλησον τὰ κατ' ἐμὲ* A dit : *Intellige clamorem meum : Tu enim, inquit, solus nosti corda hominum, dixit Salomon* 62. *Intellige, id est, Velis mea cognoscere.*

Τοῦτο γὰρ ἐπάγει, τὸ εἰπεῖν· *Πρόσχεῖς τῇ φωνῇ τῆς δεησεώς μου.* Καὶ μὴν φωνῇ οὐ προσέχεται. Ἀλλὰ καὶ ἡ φωνή, ὅτ' ἂν μὲν ἀγράφως προφέρηται, τότε ἀκοῆς ἤρῃ· ὅτ' ἂν δὲ ἡ φωνὴ ἐν χάρτῃ γραφῇ, καὶ τῷ βασιλεῖ προσνεχθῇ, τότε ὡς διὰ τῶν γραμμάτων λαλοῦσα, ὀφθαλμῶν χρειαν ἔχει. Πολλάκις γὰρ μὴ λαλῶν ἀναγινώσκει ὁ ἄρχων, καὶ ὁρᾷ τὸν χάρτην ὡς ἱκέτην, καὶ τὰς ἐγγράφους φωνὰς ὡς ἐλεεινὰς ἱκεσίας, καὶ τοὺς λόγους οὓς εἶχεν διὰ τοῦ πυλῶνος τῆς ἀκοῆς εἰσαγαγεῖν τῇ διανοίᾳ, τούτους ὡς διὰ τιμιωτέρων θυμῶν τῶν ὁμμάτων εἰσάγει. *Πρόσχεῖς τῇ φωνῇ τῆς δεησεώς μου.* Ὡς ὁρᾷς ἀκούεις, καὶ ὡς ἀκούεις βλέπεις (82)· ἀνόργανον γὰρ καὶ ἀμερές καὶ ἀπλοῦν τὸ θεῖον. Καὶ ἐπειδὴ δεησεως ἐμνήσθη· δέησιν δὲ ἐγγραφον οὐδεὶς ἀρχόντων ἐπιδέχεται, ἀλλὰ βασιλεὺς μόνον· διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἱκετευομένου ὁμολογεῖ. Ὁ βασιλεὺς μου. Βασιλεύεις γὰρ καὶ τοῦ συνηγόρου καὶ τῆς συνηγορουμένης. Βασιλέα δὲ καλέσας, ἵνα μὴ νομισθῇ ἀνθρώπων ἐπιβοᾶσθαι, τὸ κράτος καὶ τὴν ὑπαρξιν ὁμολογεῖ τοῦ βασιλέως. Προλαμβάνει τὸν Θωμᾶν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἀληθείας. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖνος εἶπεν· Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου· καὶ οὐκ ἤρκεσθη μόνῳ τῷ εἰπεῖν, Ὁ Κύριός μου, ἐπειδὴ καὶ ἀνθρώπος τῆς προσηγόριας ταύτης ἡξιώθη· οὕτως γὰρ περὶ τοῦ Ἀβραάμ ἔλεγεν ἡ Σάρρα· Ὁ δὲ κύριός μου πρεσβύτερος· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἰακώβ ἔλεγεν τῷ βεθῆλ· Ἡσαῦ· Ὁ κύριός μου γινώσκει, ὅτι τὰ παιδία ἀπαλώτερα· οὐδεὶς δὲ τῶν ἁγίων εἶπεν· Ὁ Θεός ὁ ἄνω μου. Ἐπεὶ οὖν τὸ, Ὁ κύριός μου, καὶ ἀνθρώποις ἐλέχθη, οὐ μόνον ἁγίοις, ἀλλὰ καὶ βεθῆλοις, οὐδεὶς δὲ τῶν ἀνθρώπων παρά τινος τῶν ἁγίων ἤκουσεν, Ὁ Θεός· ἵνα δείξῃ ὁ Θωμᾶς, ὅτι τὸν Χριστὸν οὐχ ὡς ἀνθρώπον ἐκυριολόγει, ἀλλ' ὡς Θεὸν ὁμολογεῖ, οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Ὁ Κύριός μου, ἀλλὰ, Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου· ὡς ἀγοράσας με τῷ ἰδίῳ αἵματι, παραθέντα τῇ ἀμαρτίᾳ. Ὁ Θεός μου· ὡς ἄφεςιν ἀμαρτιῶν μοι χαρισάμενος· οὐδεὶς γὰρ δύναται ἀφιέναι ἀμαρτίας, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου· ἀντὶ τοῦ, Ὁ δεσπότης μου καὶ ὁ δημιουργός (83) μου. Τὸ γὰρ δεσπόζειν, πολλῶν ἐστίν· τὸ δὲ δημιουργεῖν, μόνου Θεοῦ.

Τοῦτο τοίνυν πρὸ τοῦ Θωμᾶ ὁμολόγησεν καὶ ὁ προφήτης. Βασιλέα γὰρ τὸν παρακαλούμενον εἰπὼν,

Hoc quippe subiungit, ac dicit : 3. *Intende voci orationis meae.* Attamen voci non intenditur. Sed vox, quando absque scripto profertur, tunc aure indiget; sin autem vox in charta scripta sit, atque regi offeratur, tunc quæ velut per litteras loquatur, oculis opus habet. Sæpe enim sine loquela legit magistratus, et respicit ad chartam tanquam ad supplicem, ad scriptas voces tanquam ad miserabiles supplicationes; et sermones quos per januam auris introducturus fuerat ad mentem, hos tanquam per nobiliores fores, nempe oculos, inducit. *Intende voci orationis meae.* Sicut vides, audis; et sicut audis, cernis; nam Deus organis et partibus caret, simplexque est. Et quia orationis seu precum mentionem fecit, scriptas vero preces nemo magistratum recipiat, sed solus imperator ac rex; ideo et ejus cui supplicat confitetur dignitatem. *Rex meus.* Regnas enim super deprecatorem et super eam pro qua deprecor. Cum autem vocarit regem, ne putetur hominis auxilium implorare, confitetur regis potentiam et substantiam. Prævenit Thomam in confessione veritatis. Nam sicut ille dixit : *Dominus meus et Deus meus* 63, neque contentus fuit dicere duntaxat, *Dominus meus*, quandoquidem homo quoque hac appellatione dignus habitus est; sic quippe de Abrahamo locuta est Sara : *Dominus autem meus senex est* 64; parique modo Jacob dixit profano Esau : *Dominus meus scit quod parvuli sunt teneriores* 65; nullus vero sanctorum dixit, Deus cælestis meus; quia, inquam, illud, *Dominus meus*, etiam hominibus dictum fuit, non modo sanctis, sed et profanis, nullus autem homo a quocumque sanctorum audit, *Deus*; ut ostenderet Thomas, quod Christum non velut hominem appellaret Dominum, sed Deum esse confiteretur, non dixit simpliciter : *Dominus meus*, sed, *Dominus meus et Deus meus*; tanquam qui redemisti me tuo sanguine, venundatum peccato. *Deus meus*, tanquam qui mihi largitus sis remissionem peccatorum. Nemo enim potest dimittere peccata, nisi solus Deus 66. *Dominus meus et Deus meus*, quasi, Herus meus, et creator meus. Nam herum esse, ad multos pertinet; creare autem, solius est Dei.

Hoc ergo ante Thomam professus est propheta. Cum enim eum quem rogabat nuncupasset regem,

62 III Reg. viii, 39. 63 Joan. xx, 28. 64 Gen. xviii, 12. 65 Gen. xxxiii, 15. 66 Marc. ii, 7.

(82) Ὡς ὁρᾷς ἀκούεις, καὶ ὡς ἀκούεις βλέπεις. Quia Deus est totus oculus, et totus auditus, totus audit, et totus videt, juxta Irenæum lib. i, cap. 6; et lib. ii, cap. 16; Clementem Alexandrinum, Stromateo 7, p. 721; Hilarium in psalmum cxxix, compluresque alios : cum quibus et junges Hippolytum De Susanna, Auctarii novissimi Combesiani p. 55, postquam hoc modo emaculaveris : Ἐκδικὸς ὁ Θεός περὶ πάντων γίνεται, αὐτὸς ὢν ὅλος ὀφθαλμός, λαμβάνει δὲ τοῦτον τῶν ἐν κόσμῳ πρακτομένων οὐδέν· *Vindex est Deus de omnibus; cum*

ipse sit totus oculus, nihilque illum lateat eorum quæ in mundo fiunt. Perperam quippe editum fuit, ὢν ὁ λόγος ὀφθαλμός. Apud Laertium in *Xenophane* : Ὅλος ὁρᾷν, καὶ ὅλος ἀκούειν· *Totus est sensus, totus visus, totus auditus.* Plinius lib. ii, cap. 7, *De Deo.*

(83) Δημιουργός. Apud Cyrillum Alexandrinum Julianus Apostata, p. 184 : Τὸ τῶν φιλοσόφων γένος, τὸ τῶν στρατηγῶν, τὸ τῶν δημιουργῶν, τὸ τῶν νομοθετῶν. Sed malum δημηγούρων.

ne videretur homini obsequi, sed ut crederetur Deo supplicare, ideo ait : *Rex Deus et Deus meus*. Non regnat in me peccatum. *Rex meus*. Deum non habeo ventrem, sed tuam dignitatem. *Et Deus meus*. Porro non nunc tantum, neque ad paucum tempus, neque in sola necessitate, verum semper et citra calamitatem, ad te accedam. 4. *Quoniam ad te orabo, Domine*. Non dixit, Coram te orabo; sed, *Ad te*, ut propinquitatem ad Deum ostenderet. *Mane exaudies vocem meam*. Quid ais, propheta? Meridie enim non exaudit? Et qua ratione alio in loco dixisti : *Vespere et mane et meridie narrabo et annuntiabo, et exaudiet vocem meam*⁶⁷. Quando, inquit, pro me, aut pro eis qui mecum sunt, preces offero, tunc omni hora Deo supplico. *Benedicam enim Dominum in omni tempore*⁶⁸. Quia vero nunc pro Ecclesia gentium, quæ hæreditatem consequitur, precator intercedo; tunc autem in hæreditatem inducetur, cum Patris hæres mane resurrexerit, eamque cohæredem declaraverit; propter hoc petens promissionem quæ de matutino Ecclesiæ facta fuit, dico : *Mane exaudies vocem meam*. Quando et Maria in figura Ecclesiæ, ad sepulcrum tanquam ad thalamum mane profecta, sponsum quærebat. *Mane etiam licet accipere de celeri et promptissimo Dei auxilio. Persequamur enim ut cognoscamus Dominum; quasi diluculum paratum invenimus eum; et venit nobis quasi pluvia matutina et serotina terre*⁶⁹. Quia ipsi gloria et imperium, nunc et semper et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

XVI

In eundem quintum psalmum oratio secunda.

Non ita lucifer teneris salibus in cælo decurrens, mundo fauste annuntiat noctem præterire, advenire autem diem instar sponsæ, et solem tanquam sponsum e thalamo ortus progredi; quam intelligibilis lucifer, Spiritus sanctus, Ecclesiæ sponsæ ac hæredi bonum nuntium affert, quod sæculum tanquam nox transit; *Præterit enim figura hujus mundi*⁷⁰; dies

⁶⁷ Psal. lrv, 48. ⁶⁸ Psal. xxxiii, 2. ⁶⁹ Ose. vi, 3.

(84) *Μεσημβρίας γὰρ οὐκ εἰσακούει*; Additur in catena Aurea : *Vespere quoque, et in nocte non annuit?*

(85) *Καιρῷ*. Veniam mereri me arbitror, si qualibet data occasione loca sanctorum Patrum emanentem. Ea quippe potissimum de causa hasce notulas composui. Itaque moneo in istis Cyrilli ad Amos, n. 49 : *Εἰς τοῦτο δὲ ἤδη φασὶν ὁ θεὸς τε καὶ πονηρίας κατεβίβασαν τὸν καιρὸν, ὡς καὶ αὐτοῖς ἄμεινον ὁρᾶσθαι τοῖς σοφοῖς, καὶ τοῖς συνιέναι δυναμένοις οἰκονομίαν πραγμάτων, τὸ μὴτε ἐλέγχειν ἔτι, μὴτε μὴν ἐπανορθοῦν τοὺς δυσσεβεῖν ἐλομένους· vocem καιρὸν positam ἀχαίρως, expungendam esse, ac substituendum χάρον. Ita bonus sensus exsurget. Eo autem jam perversitatis et improbitatis demiserunt stuporem sumum, ut et ipsis sapientibus, et negotiorum dispensationem intelligere valentibus, consultius videretur, neque reprehendere posthac, neque corrigere impietatem sectari volentes. Consimilem ad modum epistola Zonaræ 10, quæ pro-*

να μὴ νομισθῇ ἀνθρώπων θραπείν, ἀλλὰ πιστευθῇ θεὸν ἱκετεύειν, διὰ τοῦτο φησιν· *Ὁ βασιλεὺς μου καὶ ὁ θεός μου*. Οὐ βασιλεύομαι ὑπὸ ἀμαρτίας. *Ὁ βασιλεὺς μου*. Θεὸν οὐκ ἔχω τὴν κοιλίαν, ἀλλὰ τὴν σὴν ἀξίαν. Καὶ ὁ θεός μου. Οὐ νῦν δὲ, οὐδὲ πρὸς ἕλκον, οὐδὲ ἐν ἀνάγκῃ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ καὶ χωρὶς ἀνάγκης σοι προσελεύσομαι. *Ὅτι πρὸς σὲ προσεύξομαι, Κύριε*. Οὐκ εἶπεν, *Ἐνώπιόν σου προσεύξομαι*· ἀλλὰ, *Πρὸς σὲ*· ἵνα τὴν πρὸς θεὸν ἐγγύτητα δείξῃ. *Τῷ πρώτῃ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου*. Τί λέγεις, προφήτα; Μεσημβρίας γὰρ οὐκ εἰσακούει (84); Καὶ πῶς ἐν ἄλλοις ἔλεγες· *Ἐσπέρας καὶ πρώτῃ καὶ μεσημβρίας, διηγήσομαι καὶ ἀπαγγεῖλῶ, καὶ εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου*; *Ἄλλ' ὅτ' ἂν, φησιν, τὰς ὑπὲρ ἑμαυτοῦ ἢ ὑπὲρ τῶν συνόντων πρεσβείας προσφῶ*, τότε κατὰ πᾶσαν ὥραν τὸν θεὸν ἱκετεύω. *Εὐλόγησάτω γὰρ Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ* (85). Ἐπειδὴ δὲ νῦν ὑπὲρ τῆς κληρονομώσεως τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας πρεσβεύω· τότε δὲ εἰσάγεται εἰς τὴν κληρονομίαν, ὅτ' ἂν ὁ τοῦ Πατρὸς κληρονόμος τῷ πρώτῳ ἀναστῇ, καὶ συγχληρονόμον αὐτὴν ἀναδείξῃ· διὰ τοῦτο τὴν ἐν τῷ πρώτῳ τῇ Ἐκκλησίᾳ αἰτούμενος ἐπαγγελίαν, λέγω· *Τῷ πρώτῃ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου*. Ὅτε καὶ ἡ Μαρία, εἰς τόπον τῆς Ἐκκλησίας ὁρθίσασα, ὡς ἐπὶ θάλαμον τὴν τάφον, ἐπίστηται τὸν νυμφῶν. *Τῷ πρώτῃ δὲ, καὶ τὴν ταχείαν τοῦ θεοῦ καὶ ἐτοιμοτάτης ἀντίληψιν ἔστιν λαβεῖν. Διώξωμεν γὰρ τοῦ γινῶναι τὸν Κύριον· ὡς ὁρθρον ἐτοιμον εὐρήσομεν αὐτόν· καὶ ἔξει ἡμῖν ὡς ὑετὸς πρώτος καὶ ὀψίμος τῇ γῇ*. Ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, C νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΙΓ'

Εἰς τὸν αὐτὸν δ' ψαλμὸν λόγος β'

Οὐχ οὕτως ἑωσφόρος ἀπαλοῖς σκιρτήμασιν ἐν οὐρανῷ τρέχων εὐαγγελίζεται κόσμῳ, ὅτι ἡ νύξ παρέρχεται, ἡ δὲ ἡμέρα ὡς νύμφη παραγίνεται, καὶ ὁ ἥλιος ὡς νυμφίος ἐκ τοῦ παστοῦ τῆς ἀνατολῆς προέρχεται, ὡς ὁ νοητὸς ἑωσφόρος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῇ Ἐκκλησίᾳ νύμφῃ καὶ κληρονόμῳ εὐαγγελίζεται, ὅτι ὡς νύξ ὁ βίος παρέρχεται· *Παράγει γὰρ τὸ σχῆ-*

⁷⁰ I Cor. vii, 31.

feritur a Bonaventura Vulcanio in notis ad librum ejusdem Cyrilli Alexandrini *adversus anthropomorphitas*, ubi legitur eis καιρὸν scribi debet eis κενόν. Ὅσοι, ὡς ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης φησὶ, βίον ἀσκητικώτατον ἔχον, εἰ καὶ λανθάνοντως περὶ τὴν πίστιν ἀπεπλανήθησαν, ψυχῆς τε τοσούτου ἦσαν εὐπειθοῦς καὶ εὐγνώμονος, ὡς ἰδόντες καὶ ἀκούσαντες ἐτόίμως πιστεῦσαι, ἐκείνοι, πίστευσε, οὐκ ἀπώλοντο, καὶ τὸ τῶν καμάτων ἀπειρον εἰς καιρὸν ἀποθῆναι ἔγχετο· *Quotquot enim, ut Joannes Damascenus ait, vitam laboriosissimam in exercitio pietatis duxerunt, etiamsi imprudenter circa fidem aberraverunt, quique animo erant adeo obediente et grato, ut si vidissent atque audissent, prompti paratque ad credendum fuissent, illi, crede, non perierunt, nec immensus illorum labores in vanum abire permisit*.

Οὐ γὰρ ἠνέσχετο ὁ συμπαθὴς τῇ φύσει, Εἰς κενὸν τούτων τοὺς κόπους γεγενησθαι. Versus sunt Damasceni oratione *De defunctis*.

μα τοῦ κόσμου τούτου· ἡ δὲ ἡμέρα τῆς κληρονομίας τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν παραγίνεται, καὶ ὁ συμφύσιος Χριστὸς μετὰ τῆς κληρονομίας ἔρχεται. "Ὅθεν, Ὑπὲρ τῆς κληρονομίης, ἐπέγραψεν τὸν ψαλμὸν. Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομίης. Καὶ μάρτυς Ἡσαΐας· Ἰδοὺ Κύριος (86) ἐν ἰσχύϊ ἔρχεται· Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον ἐκάστου ἐναντίον αὐτοῦ. "Ὅτι δὲ ἡ κληρονομία μισθὸς εἴρηται, λέγει τοῖς υἱοῖς τῆς Ἐκκλησίας ὁ Δαβὶδ· Ἰδοὺ ἡ κληρονομία Κυρίου, υἱοὶ· ἀντὶ τοῦ, Ὡς υἱοὶ καὶ τέκνους λέγω· Ὁ μισθὸς τοῦ καρποῦ τῆς γαστροῦ. Τοῖς γὰρ καμουσιν κληρονόμοις καὶ υἱοῖς, ἡ κληρονομία μισθός· τοῖς δὲ μὴ καμουσιν, ἡ κληρονομία δωρεά. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τέλος τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, τῆς ἐκεῖ κληρονομίας καὶ διαγωγῆς γίνεται ἡ ἀρχή· ἵνα ἡ κληρονόμος παραλάβῃ τὰς νομὰς τὰς οὐρανίους μονάς διὰ τοῦτο, Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομίης, ὑπέγραψεν¹¹ τὸν ψαλμὸν. Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομίης. Ἰνα ἐν εὐσεβείᾳ καὶ καλῇ πολιτείᾳ τὸν βίον ἡ ψυχὴ τελέσασα, τῆς κληρονομίας ἐν ἀπολαύσει γένηται. Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομίης. Καὶ τίς ἡ κληρονομία; Ἡ Ἐκκλησία, καὶ πᾶσα θεοφιλὴς ψυχὴ, ἡ ὡς νύμφη καὶ παρθένος ἀρμολογούμενη τῷ Χριστῷ. Ἡρμοσμένην γὰρ ὡμὰς ἐνὶ ἀνδρὶ, παρθένον ἀγγέλον παραστήσαι τῷ Χριστῷ. Καὶ τίς ἡ κληρονομία; Ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία. Ὁ Χριστὸς λέγει· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. Καὶ διὰ τί ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία κληρονομία λέγεται; Ἰνα οἱ ταύτης ἀπολαύσαι θέλοντες γνήσιοι υἱοὶ καὶ φίλοι τοῦ Θεοῦ γένωνται. Οὐδεὶς γὰρ τοὺς ἔχθρους καὶ ἀλλοτρίους, κληρονόμους ἐνιστᾷ. "Ὅθεν καὶ ἕκαστος τῶν διατιθεμένων ἐγγράφως τῷ κληρονόμῳ εὐχαριστεῖ. Ὁ δεῖνα, φησὶν, ἔστω μου κληρονόμος, ὁ ἀεὶ γνησίος μοι ὑπηρέτης, ὁ ἐν πᾶσιν με ἀναπαύσας, ὁ πάντοτέ μοι εὐαρεστήσας. Εἰ δὲ ἄνθρωπος τὸν ἐνάρετον υἱὸν ἡ φίλον, κληρονόμον καθιστᾷ, πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεὸς ὡς δίκαιος δικαστής. Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἐν τῇ ἑαυτοῦ διαθήκῃ ποιῶν· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. Εἴτα ἡ εὐχαριστία· Ἐπείνασα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· καὶ τὰ ἐξῆς· Ἐφ' ὅσον ἐποθήσατε ἐνὶ τούτῳ, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Ὡς κληρονόμοι ἐθρέψατε· τῆς κληρονομίας ἀπολαύσατε.

Καὶ τίνες οἱ κληρονόμοι; Ἀνάγνωθι τὴν διαθήκην τοῦ Χριστοῦ, καὶ εὕρισκεῖς τὰ πρόσωπα τῶν κληρονόμων, ἵνα μάθῃς εἰ τὸ σὸν πρόσωπον ἐμφέρεται ἐν τῇ διαθήκῃ. Καὶ τίς ἡ τοῦ Χριστοῦ διαθήκη; Τὸ Εὐαγγέλιον. Καὶ ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ὁ Χριστὸς διαθήκην λέγει· Καθὼς διέθετό μοι ὁ Πατὴρ διαθήκην κατὰ δυνάμειν ὑμῖν· ἵνα ὡς κληρονόμοι διαπαν-

A vero hæreditatis sempiternorum bonorum advenit, venitque cum hæreditate sponsus Christus. Quocirca, *Pro ea quæ hæreditatem consequitur*, psalmum inscripsit. 4. *In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur*. Et testis Isaias : *Ecce Dominus in virtute venit; ecce merces ejus cum eo, et opus uniuscujusque in conspectu illius*¹². Quod autem hæreditas merces appellata sit, dicit David filiis Ecclesiæ; *Ecce hæreditas Domini, filii*¹³; pro, *Tanquam filiis ac liberis dico: Merces fructus ventris*. Nam hæredibus et filiis qui laboraverunt, hæreditas merces est; iis vero qui non laboraverunt, hæreditas est donum. Et quoniam finis vitæ præsentis, futuræ hæreditatis et conditionis sit principium; ut quæ hæres est accipiat possessionem, mansiones cœlestes; idcirco, *In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur*, psalmo titulum dedit. *In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur*. Ut anima post vitam in pietate et bona conversatione transactam, hæreditate fruatur. *In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur*. Et quænam est quæ hæreditatem consequitur? Ecclesia, omnisque anima pia, quæ velut sponsa et virgo adjuncta est Christo. *Despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo*¹⁴. Et quænam hæreditas? Regnum cœlorum. Ait Christus : *Venite, benedicti Patris mei, in hæreditatem possidete paratum vobis regnum*¹⁵. Et quare regnum cœlorum dicitur hæreditas? Ut qui eo frui cupiunt, genuini filii et amici Dei fiant. Nemo enim inimicos et alienos, instituit hæredes. Unde quilibet eorum qui testamentum condunt, in scriptura hæredi gratias agit. Ille, inquit, meus sit hæres, qui mihi semper sincere ministravit, qui in omnibus recreavit me, qui assidue mihi acquievit. Quod si homo virtute præditum filium aut amicum, constituit hæredem : multo magis Deus, tanquam justus iudex. Hoc quoque Christus fecit in suo testamento. *Venite, benedicti Patris mei, hæreditate possidete paratum vobis regnum*. Deinde gratiarum actio : *Esurivi enim, et dedistis mihi manducare*¹⁶; ac reliqua. *Quandiu fecistis uni de his, mihi fecistis*¹⁷. Tanquam hæredes nutritis : hæreditate fruimini.

D Et quinam hæredes? Lege testamentum Christi, et invenes hæredum personas, ut dicas an tua quoque persona in testamento contineatur. At quodnam Christi testamentum? Evangelium. Etenim Christus Evangelium appellat testamentum. *Sicut Pater disposuit mihi testamentum, et ego dispono vobis*¹⁸, ut tanquam hæredes semper edatis et biba-

¹¹ f. ἐπέγραψεν. ¹² Isa. xl. 10. ¹³ Psal. cxxvi. 3. ¹⁴ II Cor. xi. 2. ¹⁵ Matth. xxv. 34. ¹⁶ ibid. 35. ¹⁷ ibid. 40. ¹⁸ Luc. xii. 29, 30.

(86) Ἰδοὺ Κύριος. Videsis quæ notavi ad epistolam Clementis; et præter hunc locum, adjice ex nova lectione mea : Ἰδοὺ γὰρ Κύριος, καὶ ὁ μισθὸς ἐν χεὶρὶ αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἐκάστῳ, ὡς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐστὶ. Origenes in *Exhortatione ad martirium*, Ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Joannes Jejunator *De penitentia, continentia et virginitate*, Opusum

Chrysost. t. I, p. 920 : Ἀποκρίνεται Ἡσαΐας· Εἰ αὐτός ἐστιν, ἔρχεται, καὶ μετὰ ἰσχύος πολλῆς ἔρχεται Κύριος, Κύριος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίον αὐτοῦ μετὰ κυρίας. Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐναντίον αὐτοῦ. Sermo *De turture seu Ecclesia*, tom. VI Chrysost.

tis super mensam meam. Et quod velut testamentum scriptus sit psalmus de ea quæ hæreditatem adit, legito eum diligenter, atque in eo reperies qualis esse debeat anima hæres. Atque iterum. Ecce ego dispono testamentum novum domui Israel; non juxta testamentum quod disposui patribus vestris ⁷⁹. Christus cum disposuit vetus testamentum, mortuus non est, et Judæus hæreditatem non est adeptus. In dispositione novi mortuus est, et Ecclesia hæreditatem est consecuta. Si audieris, frater, illum qui obiit, in tui gratiam testatum esse, ac te instituisse hæredem, statim curris, tumultum cum gaudio conjungis, et agitationem misces cum hilaritate, atque diligenter inquiris, publicos libelliones interrogas, pecunias insumis, emis tabulas, exempla testamenti petis, ut corruptibiles pecunias hæreditate accipias.

Ilic vero ubi Christus moriens te hæredem instituit, ubi sunt divitiæ quæ furto auferri nequeunt, ubi hæreditas cœlestis, et testamentum non obnoxium damno, psalmus videlicet; quanto magis debes instar testamenti in charta pura, describere eum in anima, ut cognoscas utrum ad te spectet hæreditas, necne! Non enim absolute relicta est hæreditas, sed sub certa conditione. Audi prophetam qui velut tabellio recitat illam Deo in proposito psalmo, ac dicit de exhæredibus: 5. *Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es. 6. Non habitabit juxta te malignus; neque permanebunt injusti ante oculos tuos. 7. Odisti omnes qui operantur iniquitatem; perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Judæos ut odio dignos fecisti exhæredes; Domini interfectores, quoniam falsos testes emerunt contra te. Ecce descripsisti exhæredes; profer quoniam hæreditate poliantur. Quinam? Hæreditatis symmystæ. Et quinam hi? Omnes discipuli, qui in Deum sperant. 12. *Et lætabuntur omnes qui sperant in te; in æternum exultabunt, et habitabis in eis.* Quia enim in te sunt omnes thesauri scientiæ et sapientiæ ⁸⁰, in illis autem habitas, exultabunt omnino, velut qui in te hæreditate possideant magnos thesauros. *In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur.* Et quinam hæredes? Mites. Dicit in testamento suo Christus: *Beati mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram* ⁸¹. Si mites hæredes sunt, ab hæreditate alieni, qui ad iram et indignationem proni sunt ac percussores. *Pro ea quæ hæreditatem consequitur.* Quæ anima hæres? Quæ pauperes aluit, ac per pauperes Christum. Ipse ait: *Venite, benedicti Patris mei, in hæreditate possidete paratum vobis regnum.* Quid enim tibi fecimus, hæredes? *Esurivi, et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere; atque reliqua. Quandiu fecistis uni de his minimis, mihi*

⁷⁹ Jerem. xxxi, 31, 32. ⁸⁰ Col. ii, 3. ⁸¹ Matth. v, 4.

(87) *Οι πασις.* Quia, ut ait Cyrillus ad Joann. vii, 35, δεῖ θορόθου παντός καὶ τῶν ἐξ ὁργῆς ἀτιθάσων κινήματων ἐξῆο καίσθαι τὸν φιλόθεον νοῦν, καὶ ὡς περ τινὰ κυμάτων ἀργίαν (malum ἀργίαν) ἐπαισφορὴν παραιτεῖσθαι φιλεῖν τὰ ἐκ μικροψυχίας συμβαινόντα, νηγέμοις δὲ ὡς περ εὐδοκίαις ἐψήρεσθαι τοῖς

τὸς ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου. Καὶ ἐπειδὴ ὡς διαθήκη ἐγράφη ὁ ἐπὶ τῆς κληρονομίης ψαλμὸς, ἀνάγνωθι αὐτὸν ἀκριβῶς, καὶ ἐν αὐτῷ εὐρίσκεις οἷα εἶναι ὀφείλει ἡ κληρονομία ψυχῆ. Καὶ πάλιν· Ἰδοὺ ἐγὼ διατίθεμαι διαθήκην καινὴν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ· οὐ κατὰ τὴν διαθήκην τὴν δι-
εθέρην τοῖς πατρίσιν ὑμῶν. Τὴν παλαιὰν διαθήκην ὁ Χριστὸς διαθέμενος οὐκ ἀπέθανεν, καὶ ὁ Ἰουδαῖος οὐκ ἐκληρονόμησεν. Τὴν καινὴν διαθέμενος ἀπέθανεν, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐκληρονόμησεν. Ἐάν γὰρ ἀκούσης, ἀδελφε, ὅτι ὁ δεῖνα ὁ ἀποθανὼν εἰς σὲ διέθετο, καὶ σε κληρονόμον ἐνεστήσατο, εὐθέως τρέχεις, θόρυβον χαρᾶς κεράσας, καὶ ζάλην γαλήνης μίξας, καὶ περιεργάζῃ ἀκριβῶς, καὶ τοὺς δημοσίους χαρτοφύλακας ἐπερωτᾷς, καὶ χρήματα δαπανᾷς, καὶ ἀγοράσεις γράμματα, καὶ ἀντίγραφα τῆς διαθήκης αἰτεῖς, ἵνα χρήματα κληρονομήσης φθαρτά.

Ἐνταῦθα δὲ, ὅπου Χριστὸς ὁ ἀποθανὼν κληρονόμον σε ἐνεστήσατο, ὅπου πλοῦτος ἀλήστευτος, καὶ κληρονομία οὐράνιος, καὶ διαθήκη ἀσκήματος, ὁ ψαλμὸς, πόσω μᾶλλον ὀφείλεις, ὡς διαθήκην ἐν χάριτι καθαρῷ, μεταγράφαι αὐτὸν ἐν τῇ ψυχῇ, ἵνα εἶδῃς εἰ σοι ἀρμόζει ἡ κληρονομία, ἢ οὐ! Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἡ κληρονομία καταλείπεται, ἀλλ' ἐπὶ αἰρέσει φανερᾷ. Ἀκούσον καὶ τοῦ προφήτου ὡς συμβολαιογράφου παραναγινώσκοντος αὐτὴν τῷ Θεῷ ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ, καὶ λέγοντος περὶ τῶν ἀποκληρονόμων· "Ὅτι οὐχὶ Θεὸς θέλων ἀνομίαν σὺ εἶ. Οὐ παροικίησει σοι ποτηρεύμενος, οὐδὲ διαμενοῦσιν παρῶντες κατέναντι τῶν ἐφθαλμῶν σου. Ἐπίστροφας πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν, ἀπολείπεις πάντως τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος. Τοὺς Ἰουδαίους ὡς μισθοὺς ἀποκληρονόμους ἐποίησας, τοὺς Κυριοκτόνους· ὅτι μάρτυρας ψευδεῖς κατὰ σοῦ ἤγόρασαν. Ἰδοὺ οὗτος ἀποκληρονόμος εἶπας· εἰπέ τίνες οἱ τῆς κληρονομίας ἀπολαύσαντες. Τίνες; Οἱ τῆς κληρονομίας συμμύσται. Καὶ τίνες οὗτοι; Μαθηταὶ πάντες, οἱ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐλπίζοντες. Καὶ εὐφρανθήσονται πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ σοὶ· εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται, καὶ κατασκηνώσεις ἐν αὐτοῖς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν σοὶ εἰσιν πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς γνώσεως καὶ τῆς σοφίας, ἐν αὐτοῖς δὲ κατασκηνοῖς, ἀγαλλιώνται διόλου, ὡς ἐν σοὶ κληρονομοῦντες τοὺς μεγάλους θησαυροὺς. Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομίης. Καὶ τίνες οἱ κληρονόμοι; Οἱ πραεῖς (87). Λέγει ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ ὁ Χριστὸς· Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Εἰ πραεῖς κληρονόμοι, οἱ ὀργίλοι ἔξοι τῆς κληρονομίας, καὶ οἱ θυμικοί καὶ πλῆκται. Ὑπὲρ τῆς κληρονομίης. Καὶ τίς ἡ κληρονομία ψυχῆ; Ἢ πάντας θρέψασα, καὶ διὰ τῶν πενήτων τὸν Χριστόν. Αὐτὸς λέγει· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. Τί γὰρ

ἐκ πραΰτητος λογισμοῖς. Decet animam Dei amantem positum esse extra tumultum omnem, motusque iræ immittes; ac veluti fluctuum ferocem quemdam impetum ea rejicere quæ præ mentis angustia contingunt, atque mansuetis cogitationibus, cum tranquilla serenitate delectari.

σοι ἐποίησαμεν οἱ κληρονόμοι· Ἐπειράσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποίησάτέ με· καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Ὡς κληρονόμοι με ἐθρέψατε· τῆς κληρονομίας ἀπολαύσατε. Ὑπὲρ τῆς κληρονομουσύνης. Τίς ἡ κληρονομία ψυχῆ; Ἡ δραμοῦσα τὴν ὁδὸν τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ, ἡ λέγουσα· Ἰδὼν ἐντολῶν σου ἔδραμον· ἐκληρονόμησα τὰ μυστήριά σου. — Ὑπὲρ τῆς κληρονομουσύνης. Τίς ἡ κληρονομουσα; Ἡ Ἐκκλησία, ἡ διωκομένη, καὶ συμπάσχουσα τῷ Χριστῷ. Κληρονόμοι τοῦ Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. Πῶς; Εἴπερ συμπάσχουμεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. — Ὑπὲρ τῆς κληρονομουσύνης. Τίς ἡ κληρονομία ψυχῆ; Ἡ τὰ ἐπιποθήσασα.

Ὁ Χριστὸς λέγει· Πᾶς ὅστις ἀφήκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφούς, καὶ τὰ ἐξῆς, ἐκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. Εἰπέ καὶ οὗτος ἀποκληρονόμους. Παῦλος λέγει· Ὅτι πᾶς πόρνος, ἢ ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ. Καὶ πότε ἡ κληρονομία; Εἰς τὸ τέλος. Ἰνα ἕως τέλους εὐχαριστήσωμεν τῷ Θεῷ τῷ κληροδότῃ· ἵνα μὴ ἀρξάμενοι εὐαρεστεῖν, λιποτακτήσαντες ἀποβληθῶμεν. Ὁ γὰρ ὑπεμείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. — Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. Πᾶσα πρᾶξις ἀγαθὴ παντὶ τῷ ἱκανῷ τῇ χειρὶ (88). Ὁ γὰρ ἐνυπνέμενος (89) ἐν τῇ μὲν ἔργον ἀγαθόν, ἐπιτελεῖσαι ἄγχις ἡμέρας Χριστοῦ Ἰησοῦ. Οὐκ ἐθέλασθε, ὅπως πολλοὶ διὰ κληρονομίαν χρημάτων, γέροντας πλουσίους ζητοῦσιν, καὶ ἀδυνάτους ὄντας νοσοκομοῦσιν, καὶ ἀνέχονται τῶν τοῦ γήρους ἐλαττωμάτων, βηχὸς καὶ τριτμοῦ θώρακος, καὶ κορύζης, καὶ ποδάλγίας, καὶ βοῆς ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ, καὶ νεότητα γῆρει προσδαπανῶσιν, καὶ πρὸ τῶν (90) χρημάτων πολλάκις γίνονται κληρονόμοι; Καὶ μετὰ ταῦτα πάντα, ἀδελφὸς ἡ ἐλπίς τῶν προσδοκηθέντων.

Ἡ γὰρ ὁ νέος προλαβὼν ἀπέθανεν, ἢ ὁ γέρον μετανόησας εἰς ἄλλον διέθετο, ἢ γάρτης τυραννίδα

A fecistis. Tanquam hæredes nutriistis me: hæreditate frui mini. Pro ea quæ hæreditatem consequitur. Quænam hæres anima? Quæ currit in via mandatorum Christi, quæ dicit: Viam mandatorum tuorum cucurri: hæreditate acquisivi testimonia tua ⁸¹. — Pro ea quæ hæreditatem consequitur. Quæ est illa? Ecclesia, quæ persecutione vexatur, quæ cum Christo patitur. Hæredes Dei, cohæredes autem Christi ⁸². Quo modo? Si tamen compatimur, ut et conglorificemur ⁸³. — Pro ea quæ hæreditatem consequitur. Quæ hæres anima? Quæ ad mundum pertinentia una cum mundo abiecit, atque cœlestium desiderio tenetur.

τοῦ κόσμου τῷ κόσμῳ ποσορίψασα, καὶ τὰ οὐράνια

B Verba Christi sunt: Omnis qui reliquerit domum vel frutres, et quæ sequuntur, centuplum accipiet, et vitam æternam pro hæreditate possidebit ⁸⁴. Recita quoque exhæredes. Dicit Paulus: Quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei ⁸⁵. Et quando hæreditas? In finem. Ut ad finem usque gratias agamus Deo, qui hæreditatis dator est: ne cum cœperimus placere, postea desertores facti, abjiciamur. Qui enim perseveraverit usque in finem, hic salvus erit ⁸⁷. — Psalmus Davidi. Omnis bona actio, omni idoneo manu. Nam qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu ⁸⁸. Nonne vidistis, quemadmodum multi ob opum hæreditatem, senes divites quærunt, eorumque in morbi infirmitate curam gerunt, patiuntur senectutis incommoda, tussim, stridorem stomachi, gravedinem, podagram, elamorem, nocte ac die; juventutem in toleranda senectute consumunt; et horum prius sæpenumero sunt hæredes, quam bonorum; atque post hæc omnia, incerta spes est eorum quæ exspectata fuere.

Aut enim juvenis ante senem obiit, aut senex mutata voluntate alium hæredem reliquit, aut ty-

⁸¹ Psal. cxviii, 32. 411. ⁸² Rom. viii, 17. ⁸³ ibid. ⁸⁴ Matth. xix, 29. ⁸⁵ Ephes. v, 5. ⁸⁷ Matth. x, 22. ⁸⁸ Philipp. i, 6.

(88) Τῷ ἱκανῷ τῇ χειρὶ et p. 54. Ex significatione nominis David, ὅς ἐρμηνεύεται ἱκανὸς χειρὶ, ait Origenes ad Matth. v, 9, in Philocalia; quem sequuntur Eusebius in Canticum canticorum, p. 41; Olympiodorus ad caput i Ecclesiastis; Elias Cretensis in orationem i Gregorii Nazianzeni, col. 182. Δυνατὸς χειρὶ vertitur ab Eusebio Demonstrationis evangelicæ, lib. vii, p. 558; ἱκανὸς χειρὶ καὶ ἰσχυρὸς ὁράσθαι in Commentariis trium Patrum Græcorum ad Cant. cant. Biblothecæ Patrum t. II. p. 722; ἐξουδένωσις apud Maximum questione 55 et 65 in Scripturam, t. I, p. 147, 279, qui et in ultimo loco et p. 290 profert etymologiam ἰσχυρὸς ὁράσθαι. Auctor Operis imperfecti in Matthæum, ad vers. 6, cap. 1: David interpretatur sufficiens manu, vel dilectus. Hieronymus De nominibus Hebraicis, Proœmio in librum xvii, Commentar. Esaie, ad Is. lxvi, 19, 20, in Psalm. xvi, xvii, xxxiii, l, lxi et sæpe: fortis manu, sive desiderabilis. In Galli sermone Barthianæ editionis, p. 48, David, juxta nomen suum, manu fortis. Unde tum lux verbis Cassiani collatione 24, cap. 8: Ille manu fortis puer, bellicosissimo illi gi-

D ganti in certamine comparatus. Necnon Dorothei Monembasiensis in Synopsi historiarum, ὁ κύριος Δαβὶδ ἦτον ἄνθρωπος ὠμὸς, ἀνάνορος, ἀνέξις τοῦ νόμου, Dominus David erat homo crudelis, imbellis, indignus nomine suo. Quamquam potuit Dorotheus alludere duntaxat ad Davidis regis prophetæ mansuetudinem et fortitudinem, non vero ad nomen etiam. Tum emendatio forsitan apud Cyrillum in Collectaneis, t. VI, p. 54, Δαβὶδ ἐρμηνεύεται ἐξουδένωσις, καὶ ἱκανὸς ὁράσθαι. Nam ὁράσθαι malit quispiam, propter hunc locum, p. 68, Δαβὶδ ἐρμηνεύεται μὲν ἐξουδένωσις, ἐρμηνεύεται δὲ καὶ ἱκανὸς χειρὶ.

(89) Ἐνυπνέμενος. In Jonam Cyrillus, num. 20, στέλλεται ὁ προφήτης, καὶ προθυμίας ἀμάχοις διεξωσμένος ἐξέρχεται τῶν πρακτέων. Legendum puto ἐξέρχεται. Mittitur propheta, et invicta succincius alacritate, incipit mandata exsequi.

(90) Καὶ πρὸ τῶν. Videtur aliquid deesse. Porro ista in hæredipetas, ut et alia nonnulla Asteriana, conferre operæ pretium fuerit cum Chrysostomia- nis interpretationibus.

rannidem spirans charta evertit testamentum. Hic vero ubi est hæreditas firma et immutabilis, ubi testator Christus, testamentum Evangelium, testes apostoli; ubi cælum cum bonis suis, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum⁹⁹; quanto magis debemus contendere ut hæreditatem adipiscamur. Pro ea quæ hæreditatem consequitur. Chorus prophetarum pro ea disceplat, dicens: 2. Verba mea auribus percipe, Domine. Qui supra rebellavit, infra sponsæ tuæ adversarius factus est: sicut Scriptura testatur, Adversarius vester diabolus, tanquam leo circuit, quærens quem devoret¹⁰⁰. Sed quoniam adversarius ille multos exhæredes fecit ab initio, pro ipsa quæ hæreditatem consequitur interpello te. Verba mea auribus percipe, Domine. Hæres Noë erat Cham, utpote filius; sed cum effecisset ut irrideret nuditatem patris, nudum ab hæreditate paterna reddidit, et libertate exutum induit servitute, eique benedictionem convertit in maledictum. Maledictus Chanaan puer; famulus erit fratribus suis¹⁰¹.

Itaque cum idem nunc quoque velit denudari sponsam tuam; ut te instar Noë nudum in passione intuita, rideat te; quo eam exhæredes, dicasque: Discedite a me, maledicti. Nudus eram, et non operuistis me¹⁰². Ut igitur adversarius ejus diabolus ignominia afficiatur, inveniaturque sponsa intra hæreditatem, doce illam, Domine Christe, non deridere nuditatem tuam; sed discat mundum tua nuditate esse indutum: quia sicut dives cum esses, propter nos egenus factus es, ut nos divites essemus¹⁰³; ita qui cælum et terram vestis, nudus factus es, quo mundum vestires. Verba mea auribus percipe, Domine. Ismaelem cum Ægyptia matre exhæredem ludibrium omnibus fecit. Videns enim Sara filium Agar Ægyptiæ ludentem cum Isaaco filio suo,

πνέων τὴν διαθήκην ἀνέτρεψεν. Ἐνταῦθα δὲ, ὅπου ἡ κληρονομία βεβαία καὶ ἀμετάθετος, ὅπου διατιθέμενος ὁ Χριστὸς, καὶ διαθήκη τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ μάρτυρες οἱ ἀπόστολοι· ὅπου οὐρανὸς καὶ τὰ ἐν αὐτῷ καλὰ, Ἄφραλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὅσα ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· πόσῳ μᾶλλον ὀφειλομένον σπουδάζειν κληρονομεῖν; Ὑπὲρ τῆς κληρονομίης. Καὶ ὁ χορὸς τῶν προφητῶν ὑπὲρ αὐτῆς διχάζεται, λέγων· Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισται, Κύριε. Ὁ ἄνω ἀνάρτης, κάτω ἀντίδικος τῆς νύμφης σου (91) γέγονεν· ὡς γέγραπται· Ὁ ἀντίδικος ὁμῶν διάβολος, ὡς λέων περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπῇ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀντίδικος οὗτος πολλοὺς ἀποκληρονόμους ἐξαρχῆς ἐποίησεν. Ὑπὲρ αὐτῆς τῆς κληρονομίης ἐντυγχάνω σοι. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισται, Κύριε. Κληρονόμος τοῦ Νῶε ἦν ὁ Χάμ, ὡς Υἱός· ἀλλὰ ποιήσας αὐτὸν γελάσαι τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς, γυμνὸν τῆς κληρονομίας τοῦ πατρὸς ἐποίησεν, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐκδύσας, δουλείαν ἐνέδυσεν, καὶ τὴν εὐλογίαν αὐτῷ εἰς κατάραν ἔτρεψεν. Ἐπικατάρατος Χαναάν παῖς· οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ (92).

Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτὸς καὶ νῦν τὴν νύμφην σου γυμνωθῆναι βούλεται· ἵνα γυμνὸν σε ὡς τὸν Νῶε ὀρώσῃ ἐν τῷ πᾶθει, γελάσῃ σε· ἵνα ἀποκληρονόμον αὐτὸν ποιήσῃ, λέγων· Ὑπάγετε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ καταρριμένοι. Γυμνὸς ἤμην, καὶ οὐ περιεβάλετέ με. Ἴνα οὖν ὁ ἀντίδικος αὐτῆς διάβολος αἰσχυνοῖται, καὶ ἡ νύμφη ἐντὸς τῆς κληρονομίας εὐρεθῇ, δίδαξον αὐτήν, Δέσποτα Χριστέ, μὴ γελάσαι τὴν γύμνωσίν σου· ἀλλ' ἵνα μάθῃ, ὅτι ἡ σὴ γύμνωσις τὸν κόσμον ἐνέδυσεν· ὅτι ὥσπερ πλούσιος ὢν, δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσας, ἵνα ἡμεῖς πλουτήσωμεν· οὕτως ὁ οὐρανὸν καὶ γῆν ἐνδύόμενος, ἐγυμνώθη ἵνα κόσμον ἐνδύσῃ. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισται, Κύριε. Τὸν Ἰσραὴλ μετὰ τῆς Ἀλγυπτίας μητρὸς ἀποκληρονόμον παντὶ διαπαλγνιον ἐποίησεν. Ἰδοῦσα γὰρ Σάρρα τὸν υἱὸν Ἀγαρ τῆς Αἰ-

⁹⁹ I Cor. II, 9. ¹⁰⁰ I Petr. v, 8. ¹⁰¹ Genes. ix, 25.

(91) Ἀντίδικος. Adversarius, diabolus. Vere nos beavit vir de litteris optime meritis Baluzius noster, edito ante hoc biennium aureo opusculo quod Lactantius de persecutione et persecutoribus scripsit. Sed dolendum est tot mendas remansisse, ut fere sit in primis editionibus, præsertim cum ex uno ms. quantumvis optimæ notæ prodeunt. Certe ab ipso limine depravatum est. Ita inchoat lacteus Pater, Audivit Dominus orationes tuas, Donate charissime, quas in conspectu ejus per omnes horas tota die fundis, cæterorumque fratrum nostrorum qui gloriosa confessione sempiternam sibi coronam pro fidei suæ meritis quæsierunt. Ecce additur his omnibus adversarius: et restituta per orbem tranquillitate, prostigata nuper Ecclesia rursum exsurgit. Quis enim non videt, additur hic non convenire? Proponent alii conjecturas suas, mea est, Ecce alteritur his omnibus adversarius, aperto sensu, et scita antithesi ex alteritur et exsurgit.

(92) Ἐπικατάρατος Χαναάν παῖς· οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Minima mutatione emaculo Philonis Judæi locum lib. III Legis allegoriarum, p. 1098, Ἐπειδὴν ἡ ψυχὴ τραπέζισα μόνον ἐννοηθῇ τι τῶν ἀτόπων, καὶ μὴ ἐπεξέληται ὥστε αὐτὸ ἐργῶν τελεῖσθαι, ἐν τῷ τῆς ψυχῆς χωρίῳ καὶ οἰκῶν γέγονε τὸ

¹⁰² Matth. xxv, 41, 43. ¹⁰³ II Cor. viii, 9.

ἀμάρτημα. Ἐὰν δὲ πρὸς τὸ μύθηρόν τι λογίσασθαι καὶ ἐπαγύσθαι ὥστε ἐργάσασθαι, κέχυται καὶ εἰς τὰ ἐκτὸς τὸ ἀδίκημα. Παρὰ καὶ τῷ Χαναάν καταρᾶται, ὅτι τὴν τῆς ψυχῆς τροπὴν ἔξω ἀπήγγειλε· τούτεστι, καὶ εἰς τὰ ἐκτὸς ἔτεινε καὶ ἐπεξεργάσατο, προσθεὶς τῷ κακῷ βουλήματι κακὸν τὸ διὰ τῶν ἐργῶν ἀποτέλεσμα, legendo ἐτανύσθαι, spretisque aliis conjecturis. Cum anima mutata, tantum cogitaverit quid absurdi, et non supergressa fuerit, ut id opere perficiat, in ipso animæ loco et domicilio fuit peccatum. Si autem ad nefarium quid cogitandum extendatur, adeo ut ad effectum perducatur, effusa est et in externa iniquitas. Quocirca Chanaan maledictus, quia animæ mutationem foras retulit: hoc est, et in externa extendit, et ad effectum perduxit, adjiciens pravæ voluntati malam per opera consummationem. Idem Philo in voce etiam οἰκέτης depravatus est, in fine libri Quod omnis probus, liber, p. 888, ὡς γὰρ ἐπιστήμονας οὐ ποιεῖ τὸ κήρυγμα, οὕτως οὐδὲ ἐλευθέρους ἐπεὶ μακάριον ἦν ἀλλὰ μόνον οἰκέτας. Etenim sensus postulatur, ἀλλὰ μόνον μὴ οἰκέτας. In Zachariæ quoque Disputatione a Tarino post Origenis Philocaliam edita, p. 550, contextus petit οἰκέτην et ἰκέτην rejicit.

γυναικας καὶ ἄλλα μετὰ Ἰσαὰκ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, ἔλεον τῷ Ἀβραάμ· Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Οὐ γὰρ μὴ κληρονομίῃ σου δὲς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἰσαὰκ. Ἐπεὶ οὖν καὶ νῦν ἡ ἀποκληρονομία τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ καταπαλεῖ τῆς Ἐκκλησίας, ἐκείνην ἐκβαλε, καὶ ταύτην εἰσάγαγε. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. Διὰ πορνείας βεβηλώσας τὸν Ἡσαῦ, ἀπολέσται τὴν κληρονομίαν τῶν πρωτοτοκίων παρεσκεύασεν, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ δοῦλον τὸν υἱὸν ἐποίησεν, καὶ δευτέρον πέρους, ἢ βέβηλος, ὡς Ἡσαῦ.

ἵνα μὴ οὖν πορνεία σώματος καὶ λιχνεία λόγων αἰρετικῶν, τὰ τέκνα τῆς νύμφης τὸν Ἡσαῦ μιμήσονται (95), Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. Τὸν Ναβουθὲ (94) διὰ τὴν κληρονομίαν τοῦ ἀμπελῶνος φονεῦσθαι ἐποίησεν· ἀλλὰ καὶ ἐκράξεν ὁ Ναβουθὲ πρὸς τὸν Ἀχαάβ· Οὐ δώσω κληρονομίαν πατέρων μου σοι. Βλέπετε γὰρ τὸν Ναβουθὲ ὑπὲρ τῆς κληρονομίας φονεῦμενον, ἵνα εἰδῇς τὸν Χριστὸν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας σταυρούμενον. Καὶ ἑαυτὸν, φησὶν, παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς· ἵνα παραστήσῃ αὐτῷ ἐνδοξον τὴν Ἐκκλησίαν. Ὑπὲρ ἧς οὖν ἑαυτὸν παρέδωκε, ἀέσποτα, ὑπὲρ ταύτης δέξιν προσφέρω σοι. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. Ὅθεν καὶ ὁ Ἀπόστολος μιμητὴς Χριστοῦ, ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας κακοπαθὼν, καὶ λέγων· Μέχρι τῆς ἁρτί ὥρας καὶ πεινώμεν, καὶ διψώμεν, καὶ τὰ ἐξῆς· ὡς ἐρωτηθεῖς, Καὶ ὑπὲρ τίνος τὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κακὰ ὑπομένεις, Παῦλε; ἀποκρίνεται· Ὑπὲρ τῆς κληρονομίης. Καὶ ὅτι πάντα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ὁμογενῶν ἐπάσχεν, μάρτυς αὐτοῦ, λέγων· Ἡὐχόμεν αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμι εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου. — Ὑπὲρ τῆς κληρονομίης. Ῥήματα δὲ τοῦ προφήτου τίνα; Οὐ τὰ διὰ λόγων ἀπαγγελλόμενα, ἀλλὰ τὰ διὰ κατορθωμάτων γνωρίζόμενα. Σύνες τῆς κραυγῆς μου. Κραυγὴ δὲ τοῦ δικαίου, οὐχ ἡ πληκτικὴ τοῦ ἀέρος φωνή, ἀλλ' ἡ οὐρανόφων τῆς ψυχῆς διαγωγὴ.

Πρόσχεος τῇ φωνῇ τῆς θεήσεώς μου. Φωνὴν δὲ λέγει, οὐ τὸν σαλπικγοφανῆ ἦχον (95), ἀλλὰ τὸν βαρύτατον τῆς καρδίας στεναγμόν. Οὕτω γὰρ γέγραπται· Καὶ κατεστέραξαν υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἐργῶν καὶ εἰσήκουσαν τῆς φωνῆς αὐτῶν ὁ Θεός.

94 Genes. xxi, 9, 10; Gal. iv, 31. 95 Hebr. xii, 16. 96 III Reg. xxi, 3. 97 Ephes. v, 25, 27. 98 I Cor. iv, 14. 99 Rom. ix, 3. 100 Exod. ii, 23, 24.

(93) Μιμήσονται. Permira est, imo perridicula D Creyghthoni hæsitiatio, ad Syropulum suum, sect. 3, cap. 19. Εἰ τοῦς ἐπὶ σκηνῆς ἐμμουμένους ἐν ἀγορᾷ, quoniam facillima correctio, ἐμμούμην ἐν ἀγορᾷ, vel ἐμμούμην τοὺς ἐν ἀγορᾷ.

(94) Ναβουθέ. In Theodorito, epist. 125, Ναβουθέ, vitio typographico, pro Ναβουθέ, ut apud Proclum, Ambrosium, alios. Frequentius tamen scribitur Ναβουθαί, Nabuthai. Unde Josepho, lib. viii, cap. 7 et 10, Ναβουθος et Ναβουθαίος. Quanquam Suidas exscribens Josephum, Ναβουθᾶς habet. Et apud Luciferum Nabuthus. Ναβῶθ etiam, quemadmodum Vulgata Naboth, profert Olympiodorus in Ecclesiastem, initio capitis vii. Nabothæ sanguinem, cap. 6 lib. De pudicitia Tertull. Corrige in Chronographia Syncelli, p. 190, τὸν Ναβουθῶ θάνατον. Cæterum ad ea quæ olim ad Homilias Chrysostomi adnotabam de voce Ἰσραηλίου perperam dicta de Naboth, loco Ἰσραηλίου, vel Ἰσραηλίου, addi debet locus

A dixit Abrahæ: Ejice ancillam et filium ejus. Non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac. Quoniam ergo nunc etiam exhæres Judæorum Synagoga illud Ecclesiam, illam ejice, atque hanc introduc. Verba mea auribus percipe, Domine. Per fornicationem profanatum Esau hæreditate primogenituræ privavit, filiumque effecit servum fratris, ac Esau Chanaamum secundum designavit. Ne quis, inquit, sit fornicator aut profanus, ut Esau.

Ναβουθὲ τὸν Ἡσαῦ ἐχειροτόνησεν. Μὴ τις, φησὶν, ἢ

Ne igitur fornicatione corporis et ingluvie hæreticorum sermonum, imitentur Esau, sponsæ filii, Verba mea auribus percipe, Domine. Nabothum propter vineæ hæreditatem interfici procuravit: sed clamavit Naboth ad Achaabum: Non dabo tibi hæreditatem patrum meorum. Aspice Nabothum pro hæreditate occisum, ut cognoscas Christum pro Ecclesia crucifixum. Et semetipsum, inquit, tradidit pro ea, ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam. Pro qua ergo teipsum tradidisti, Domine, pro ea orationem offero tibi. Verba mea auribus percipe, Domine. Unde et Apostolus imitator Christi, dum pro Ecclesia vexatur, ac dicit, Usque in hanc horam et esurimus et sitimus, et cætera; tanquam interrogaretur: Cujus gratia talia tantaque mala sustines, Paule? respondet, Pro ea quæ hæreditatem consequitur. Et quod omnia pro salute congenerum suorum pateretur, ipsemet testis est, cum ait: Optabam ego ipse anathema esse pro fratribus meis. — Pro ea quæ hæreditatem consequitur. Quænam autem sunt verba prophetæ? Non quæ sermone proferruntur, sed quæ præclaris operibus agnoscuntur. Intellige clamorem meum. Clamor justis, non est vox quæ aerem percutit, sed animæ cælestia sapiens institutio.

3. Intende voci orationis meæ. Vocem dicit, non sonum clangori tubæ similem, sed gravissimum cordis gemitum. Sic enim scriptum est: Muerunt filii Israel ab operibus: et exaudivit vocem eorum. Atque erat vox gemitus, homin-

Nili, De monastica exercitatione, cap. 15, seu Paralelorum Damasceni, lib. ii, cap. 47, f. 68, cum duobus Luciferi, lib. i pro S. Athanasio, p. 36 et 37. Josephus, Antiqu. Jud. lib. viii, cap. 7, Ναβουθος δὲ τις ἀπὸ πόλεως Ἀζάρης. In Suida Ἰσραήλ pro Ἀζάρου, ex Josepho ibidem, μέγιστος τῆς Ἰσραήλ Ἀζάρου πόλεως, et ex antiquo Josephi interprete, qui vertit, Quidam igitur Naboth, de Azari civitate.

95) Ἡχορ. Ineptissime in Cæsario, quæstione iii, Adversus astrologos: Εὐμετάδοτον γὰρ κριὸς, οὐχ ἐπειδὴ τοιοῦτου ἡχοῦ ποιητικὸν ἐκείνο τὸ μέρος τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐπεὶ τοιαύτης ἐλαχὺ τὸ πρόβατον φύσεως παρὰ τοῦ κτισάντος, cum ἦθους veram lectionem docere debuisset interpretem, tam sensus, tum ἦθους quod mox sequitur: Animal enim ad impartien dum facile aries est: non quod ea pars cæli effectrix sit hujusce moris, sed quod ovis a creatore talem accepit naturam.

quidem occulta, Deo autem manifesta. *Intellige clamorem meum*. Quid loqueris, propheta? Deo præceptum imponis? Sapientiae thesaurus est, et intelligentiae ubertas, juxta illud Scripturæ: *Apud eum sapientia et intelligentia*¹: tuque ei dicis, *Intellige*, animadvertite? Atqui si eximio homini dixeris, Animadvertite, irascitur ille, quod tanquam imperito locutus fueris, nec percipienti; Deo autem dicis, *Intellige*? Verum non imperat Domino: absit! neque mortalis immortalem ad intelligendum urget, nec quæ ebriorum sunt homo sobrius effutit; sed quod ait, hoc est: Multi eorum qui judices adeunt ut de magnis necessariisque capitibus interpellent, nesciunt ea de quibus agitur explicare, neque valent, quod cupiunt, evidenter ac perspicue declarare; deinde quia judex ad negotium intelligendum solertior est quam interpellator, novitque quale debeat reddere responsum: qui supplex est, orat ut non respiciat ad indigna verba, sed juxta prudentiam suam atque ex re proferat sententiam. Sic etiam propheta, quandoquidem homo Deo loquebatur, atque in stupore constitutus, instar gubernatoris in pelago, jactabatur, obsecrat Deum, *Intellige clamorem meum*; hoc est, Noli respicere ad indignitatem verborum, neque ad sermonis inopiam, sed legito in mente mea: quod deest in verbis, supple in edictis. Illud ergo, *Intellige*, positum est pro, Cerne cor meum, lege quas in animæ imo gero justificationes, quas verbis enarrare non possum.

Intende voci orationis meæ. Tanquam sol mihi exorere, ac statim calamitatum frigus a me expuleris. Nam si sensibilis sol, cælestis oculus, quando in hieme exoritur, glaciem solvit, et solis aspectum non fert, sed dissolvitur; quanto magis tu, Domine, tanquam sol justitiæ mihi exortus, instar pruine ac frigoris resolves tentationes! Sicut autem cum dicit Deo, *Intende*, non rogat eum ut aspiciat eum, sed ut prout Deum decet; ita vocem suam dicere loquelam in anima sono carentem, cujus solus creator est Deus. *Ipse enim novit abscondita cordis*². Deinde ut ostendat magnam et immensam neri dignitatem, quod Dominum cum vocaverit, non tanquam unum de multis, sed velut universorum herum et creatorem, subjicit, *Rex meus et Deus meus* — *Rex meus*: quia me militem cum delegeris, nomine tuo consignasti. *Deus meus*: quod cum antea non essem, in rerum naturam adduxisti. *Rex meus*: quoniam me, qui sub tyrannide peccati positus eram, velut captivum liberasti. *Deus meus*: quia naturam mutasti, et corruptibilem meum limum dum gestas, incorruptibilem effecisti. *Rex meus*:

¹ Job xii, 13. ² Psal. xliii, 22.

(96) Ὀργίζεται. Judæus Philo, *De somniis*, p. 1127, ubi de Josephi somnio ad Gen. xxxvii, τίνα ἔξει λόγον τὸ ὀργίζεσθαι καὶ ἐπιτιμᾶν τῷ τῇ καὶ ὑπνον φαντασίαν ἰδόντι; *Quoniam habebit rationem ira et objurcatione uti adversus eum qui visionem in somno*

Καὶ ἦν ἡ φωνὴ τοῦ στεναγμοῦ ἀνθρώποις μὲν ἀδελος, Θεῷ δὲ κατὰδελος. *Σύνες τῆς κραυγῆς μου*. Τί λέγεις, προφήτα; Παρακαλεῖ Θεῷ; Σοφίας ἐστὶ θησαυρὸς καὶ συνέσεως πλοῦτος, ὡς γέγραπται· *Παρ' αὐτῷ σοφία καὶ σύνοιαι*· καὶ αὐτῷ λέγεις, *Σύνες*, νόησον; Καὶ ἀνθρώπῳ μὲν ἐλλογίμῳ ἐὰν εἴπῃς, Νόησον, ὀργίζεται (96), ὅτι ὡς ἀπαιδεύτῳ, καὶ μὴ παρακολουθοῦντι ἐλάλησας· καὶ τῷ Θεῷ λέγεις· *Σύνες*; Ἄλλ' οὐκ ἐπιτάσσει τῷ Δεσπότη· μὴ γένοιτο! Οὐδὲ ὁ θνητὸς τὸν ἀθάνατον ἐφιστᾷ εἰς σύνοιαν, οὐδὲ τὰ τῶν μεθυόντων ὁ νήφων παραλαλεῖ· ἀλλ' ὁ λέγει, τοῦτ' ἐστίν· Πολλοὶ τῶν προσερχομένων τοῖς δικασταῖς περὶ μεγάλων καὶ ἀναγκαίων κεφαλαίων ἐντυγχάνοντες, οὐκ ἴσασιν ἀπαγγεῖλαι τὰ τῆς ὑποθέσεως, οὐδὲ σαφῆ καὶ εὐσύννοτον τὴν ἑαυτῶν γνώμην παραστήσαι δύνανται· εἴτα ἐπειδὴ ὁ δικαστὴς πρὸς τὸ νοῆσαι τὸ πρᾶγμα γοργότερός ἐστιν τοῦ ἐντυγχάνοντος; καὶ οἶδεν ποῖαν ὀφείλῃ δοῦναι ἀπόκρισιν· παρακαλεῖ ὁ ἰκέτης μὴ ἀπιθεῖν πρὸς τὰ ἀνάξια ῥήματα, ἀλλὰ πρὸς τὴν αὐτοῦ φρόνησιν καὶ τὴν ὑπόθεσιν δοῦναι τὴν ἀπόφασιν. Οὕτως καὶ ὁ προφήτης, ἐπειδὴ ἀνθρώπος ὢν Θεῷ διελέγετο, καὶ ἐν ἐκστάσει γεόμενος, ὡς κυβερνήτης ἐν πελάγει ἐχειμάζετο, παρακαλεῖ τὸν Θεόν· *Σύνες τῆς κραυγῆς μου*· ἀντὶ τοῦ, Μὴ πρὸς τὴν τῶν ῥημάτων ἀπίδης ἀναξιοσύνην, μηδὲ πρὸς τὴν τῶν λόγων πτωχείαν, ἀλλὰ ἀνάγνωθί μου τὴν διάνοιν· τὸ λεῖπον ἐν τοῖς ῥήμασιν, ἀναπλήρωσον ἐν ταῖς ἀποφάσεσιν. Τὸ οὖν, *Σύνες*, ἀντὶ τοῦ, Ἰδοὶ τὴν ἐμὴν καρδίαν, ἀνάγνωθί μου τὰ ἐν τῷ βῆθει τῆς ψυχῆς δικαιώματα, ἅπερ διὰ ῥημάτων ἐξεῖπεν οὐ δύναμαι.

Πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου. Ὡς ἡλὸς μοι ἀνάτειλον, καὶ εὐθέως μοι τὸν χειμῶνα τῶν συμφορῶν ἔλυσας. Εἰ γὰρ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος, ὁ οὐράνιος ὀφθαλμὸς, ἀνατείλας ἐν χειμῶνι (97), τὸν παγετὸν ἔλυσεν, καὶ βλέμμα τοῦ ἡλίου ἡ χιών μὴ φέρουσα λύεται· πόσω μᾶλλον αὐτὸς, Δέσποτα, ὡς ἥλιος δικαιοσύνης ἀνατείλας μοι, ὡς πάχνην καὶ χειμῶνα ἐκλύεις τοὺς πειρασμούς! Ὡς περὶ δὲ λέγων τῷ Θεῷ, *Πρόσχες*, οὐκ αἰσθητῶς αὐτὸν παρακαλεῖ ἐπιδελῆσαι, ἀλλὰ θεοπρεπῶς· οὕτως φωνὴν αὐτοῦ λέγει, τὴν ἀφθογγὸν ἐν τῇ ψυχῇ λαλιάν, ἥς μόνος ἀκρατὴς ὁ Θεός. Αὐτὸς γὰρ γινώσκει τὰ κρύβια τῆς καρδίας. Εἴτα ἵνα δείξῃ τὸ μέγα καὶ ὑπερμέγεθος τοῦ Δεσπότη τοῦ ἀξιώμα· ὅτι Κύριον αὐτὸν ἐκάλεσεν, οὐχ ὡς ἓνα τῶν πολλῶν, ἀλλ' ὡς τῶν ὅλων Δεσπότην καὶ Δημιουργόν, ἐπάγει· Ὁ βασιλεὺς μου καὶ ὁ Θεός μου. — Ὁ βασιλεὺς μου· ὅτι με στρατολογήσας, τῷ ὀνόματί σου ἐσφράγισας. Ὁ Θεός μου· ὅτι μὴ ὄντα με πρότερον, εἰς τὸ εἶναι ἔγαγες. Ὁ βασιλεὺς μου· ὅτι τυραννηθέντα με τῇ ἀμαρτίᾳ, ὡς αἰχμάλωτον ἡλευθέρωσας. Ὁ Θεός μου· ὅτι τὴν φύσιν μετέβαλες, καὶ τὸν ψοφρτὸν πηλὸν μου φορέσας, ἀφθαρτον

viderit? Ediderunt, ὀργίζεσθαι, nullo sensu.

(97) Ἐν χειμῶνι. *Brumale circum* vocat Rhabanus, cap. 41, lib. *De computo*. Ita enim ibi legendum, et in brumalem, non prumalem et inprumalem.

ἐποίησας. Ὁ βασιλεὺς μου ὅτι ὡς βασιλεὺς πορ-
φύραν με, τὴν χάριν ἐνέδυσας. Ὁ Θεός μου ὅτι μοι
τοὺς οὐρανοὺς ὡς Θεὸς ἔκτισας, καὶ τῶν ἐπουρα-
νίων σου ἀγαθὸν μέτοχον ἐποίησας. Καὶ σοι πρέπει ἡ
δύναμις καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ πνεύ-
ματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

12.

Εἰς τὸν αὐτὸν εἴ ψαλμὸν, ἄλλως. Λόγος γ'.

Ὡς περ οἱ παρ' ἡμῖν λαμπρότεροι νομφοί, μετὰ
τὸν θάλαμον καὶ τὴν κοίτην ἀναστάντες, ταῖς νόμφαις
ὑποδεικνύουσιν τὸν πλοῦτον καὶ τὴν κληρονομίαν τὴν
πατρῴαν· οὕτως ὁ Χριστὸς ὁ μονογενὴς νομφίος, καὶ
τοῦ Πατρὸς κληρονόμος, μετὰ τὸν θάνατον καὶ τὸν
τάφον ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, τῇ αὐτοῦ νόμφῃ τῇ Ἐκ-
κλησίᾳ ἔδειξεν τὸν πλοῦτον καὶ τὴν κληρονομίαν, B
τοῦτο ἐστὶν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὴν βασιλείαν. Ἐπεὶ οὖν
εἰς τὸ τέλος, τελευτήσαντος τοῦ νομφίου, κληρονο-
μεῖ ἡ νόμφη· διὰ τοῦτο, Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς
κληρονομουμένης, ὁ Δαβὶδ ἐπέγραψεν τὴν ψαλμωδίαν.
Ὅτε γὰρ τὸ τέλος καὶ ὁ ἐν σαρκὶ θάνατος τοῦ Χρι-
στοῦ ἐτελέσθη, τότε εἰς τὰς νομὰς τῆς κληρονομίας
ἡ νόμφη ἐκλήθη αὕτη. Διὰ τί, φησὶν, ἑσταυρώθη (98)
ἡ παρεδόθη ὁ Χριστός; Ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν,
οὐδὲ ὀόλος ἠρέθη ἐν τῷ στέματι αὐτοῦ. — Ὑπὲρ
τῆς κληρονομουμένης. — Καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς
ἠγάπησεν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ παρέδωκεν ἑαυ-
τὸν ὑπὲρ αὐτῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀντίζηλος αὐτῆς ἡ
Συναγωγὴ φρίσκει διὰ τὴν κληρονομίαν, βίβλον ἀπο-
στασίου λαβοῦσα, ὡς κληρονόμος ἐδικάζετο (99) τῇ
Ἐκκλησίᾳ· ἦλθεν ὁ προφήτης ὡς δικολόγος· ἀναγι-
νώσκει τὸ κατὰ τῆς Συναγωγῆς ἀποστάσιον. Εὗρεν
τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Θεοῦ περιέχουσαν· Καὶ αὕτη οὐ
γυνὴ μου, κἀγὼ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς· καὶ, Ἐδῶκα
αὐτῇ βίβλον ἀποστασίου εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς·
Ἀναγινώσκει καὶ τὸ προικῶν τῆς Ἐκκλησίας· εὗρεν
τὸν νομφίον καὶ τὴν νόμφην· Ὁ ἔχω τὴν νόμφην
νομφίος ἐστίν. Ἐπεὶ οὖν, ὡς αὐτοῦ ἀποθανόντος
τοῦ νομφίου, ἐδικάζετο ἡ Συναγωγὴ τῇ Ἐκκλησίᾳ
περὶ τῆς κληρονομίας, ἀνέστη Χριστὸς ὁ τοῦ Πατρὸς
κληρονόμος· καὶ ὑπὲρ τῆς κληρονομουμένης νόμφης
δέησις αὐτῇ εὐθέως προσητέγη. Εἰς τὸ τέλος γὰρ,
φησὶν, ὑπὲρ τῆς κληρονομουμένης, τῷ κληρονόμῳ.
Τίς ἡ κληρονομουμένη; Ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία. Λέγει
Παῦλος εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα.
— Κληρονόμοι Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χρι-
στοῦ. Τίς ἡ κληρονομία; Ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία.
Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονο-

A quod tanquam rex me purpura, gratia videlicet,
induisti. *Deus meus* : quoniam mihi cœlos tanquam
Deus aperuisti, meque fecisti bonorum tuorum cœ-
lestium participem. Atque te decet gloria et impe-
rium, una cum sancto et vivifico tuo Spiritu, nunc
et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

XVII.

In eundem quintum psalmum, aliter. Oratio tertia.

Quemadmodum inter nos sponsi illustriores, e tha-
lamo et cubili cum surrexerint, sponsis suis osten-
dunt divitias et paternam hæreditatem : sic unige-
nitus sponsus Christus, atque Patris hæres, post
mortem et sepulturam exsurgens a mortuis, sponsæ
sux Ecclesiæ ostendit divitias et hæreditatem, hoc
est, Evangelium ac regnum. Quia ergo in finem
mortuo sponso, hæreditatem capit sponsa : idcirco,
In finem, pro ea quæ hæreditatem consequitur, David
psalmo titulum fecit. Ubi enim finis et Christi mors
per carnem facta advenit, tunc in bona hæreditatis
ipsa vocata est sponsa. Quam ob rem, inquit, cru-
cifixus aut traditus fuit Christus? *Peccatum non
fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* *. — *Pro ea quæ
hæreditatem consequitur.* — *Sicut et Christus dilexit
Ecclesiam, et semetipsum tradidit pro ea* *. Verum
quoniam pro hæreditate contendebat æmula illius
Synagoga, quæ libellum repudii acceperat, et veluti
hæres litigabat contra Ecclesiam, venit propheta
tanquam causidicus, recitat repudium Synagoga.
Invenit suscriptionem Dei quæ hæc continet : *Ego
hæc non uxor mea, et ego non vir ejus* *; et : *Dedi
ei libellum repudii in manibus illius* *. Recitat etiam
dotale Ecclesiæ; nactus est sponsum et sponsam :
Qui habet sponsam, sponsus est *. Quia igitur ut
post mortem ipsius sponsi, litem movebat Ecclesiæ
Synagoga ob hæreditatem, resurrexit Christus hæ-
res Patris, et pro sponsa quæ hæreditatem conse-
quitur, ipsi statim oblatae sunt preces. Ait enim :
In finem, pro ea quæ hæreditatem consequitur, hæ-
redi. Quænam est quæ hæreditatem consequitur
Ecclesia ex gentibus. Dicit Paulus *gentes esse co-
redes et concorporales* *. — *Hæredes Dei, cohæredes
autem Christi* *. Quænam est hæreditas? Regnum
cœlorum. *Venite, benedicti Patris mei, possidete
paratum vobis regnum* *. Quænam est abdicata?
Synagoga et populus ejus. *Eficite ancillam et filium
ejus. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio
Atheræ* *. Judæus instar chartophylacis seu charta-

* I Petr. II, 22.

* Ephes. V, 25.

* Ose. II, 2.

* Jerem. III, 8.

* Joan. III, 29.

* Ephes. III, 6.

* Rom. VIII, 17.

* Matth. XXV, 34.

* Galat. IV, 30.

(98) Ἐσταυρώθη. Crucifixione Theodoritus
orat. De charitate, I. IV, p. 689, exprimit phrasi, τῷ
ἐκρίβω προσηλωθῆναι. Cujus priorem vocem cum non
caperent imperiti exscriptores, inepte lectioni libro-
rum editorum, τῷ ἰδίῳ, locum dedere, si non est
mendum operarum, ut videtur. Apud Chrysostomum
Savili, I. VII, p. 295, ὑπόμενον τὸ ἐλιγοχρόνιον τῆς
πενίας ἱστρίων vel ἱούριον, emendandum suspicor,
ἱστρίων, aut ἱστρίων. Sed et insigniter depravatus est
versus Joannis Euchaitensis, p. 70, σταυροῦσι τε
τρὶς ἄνδρες ὁμῶς Ἀνδρέαν, cum genuina lectio sit,

σταυροῦσι Πατρεῖς ἄνδρες ὁμῶς Ἀνδρέαν. *Cruci-
gant viri Patrenses crudeliter Andream apostolum.*

(99) Ἐδικάζετο. Eloquentem, ut omnia, Chryso-
stomus homil. 5 De pœnitentia, disserens pro elee-
mosyna ex Proverb. XIX, 17, ὁ χρεώστης αἰδεῖται
τὸν δανείσαντα, ὁ χρεὼτης οὐ δυνάμειται τὸν δικάζο-
μενον. Enimvero sententiæ elegantia obscurabitur,
si δανειζόμενον librorum vulgatorum remaneat, ut
facile attentus lector deprehendet. *Debitor veneratur
fenerantem, judex non suspicit eum qui judica-
tur.*

rum custodis servavit testamenta, et Christianus A
tanquam filius hæreditatem adeptus est. Illi litteram
obsignatam tradidit lex, et mihi quæ inscripta sunt,
gratia largita est.

τὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας. Ὁ Ἰουδαῖος ὡς χαρτοφύλαξ τὰς διαθήκας ἐφύλαξεν, καὶ ὁ Χριστιανὸς ὡς υἱὸς ἐκλήρονόμησεν. Ἐκείνῳ ἐσφραγισμένον τὸ γράμμα ὁ νόμος ἔδωκεν, καὶ ἔμοι τὰ ἐγγεγραμμένα ἡ χάρις δωρήται.

Quandoquidem igitur sponsus Christus, quia in uxorem olim habebat Synagogam Judæorum, illam hæredem instituit, eamque introduxit in possessiones hæreditatis, hoc testatur propheta, hisce verbis; *Ei qui percussit reges magnos, et occidit reges fortes, et dedit terram eorum hæreditatem Israel populo suo* ¹².

Sed misera, acceptis a sponso hæreditatis bonis, adulterum concertantem subsecuta est, et quæ sponsi erant obtulit dæmoni. Ipse sponsus Christus per Osee dicit: *Et ego dedi ei frumentum et vinum et oleum; et argentum et aurum multiplicavi ei: hæc autem argentea et aurea feci Baal* ¹³. Quia ergo quæ mariti erant adultero tribuit, et amatorem secuta, interfecit virum; et velut in figura Barabbam vindicans, sponsum cruci affixit; existimavit autem Synagoga se post mortem Christi hæredem fore, utpote quæ sciret se bona possidere; at ignoraret quod sponsus in morte Novum scripsit Testamentum, in quo Ecclesiam gentium instituit hæredem; atque subscripsit Testamento, dicens Judæis: *Auferetur a vobis hæreditas, et dabitur genti facienti mandata ejus* ¹⁴.

Ut igitur mortuus est sponsus, et hæreditatem abdicata Synagoga occupavit, surgentem illum a mortuis, chorus prophetarum pro Ecclesia gentium interpellat. *In finem, pro ea quæ hæreditatem consequitur*. Quæ sponsum interemit, putavit se interempti hæredem fore: verum quæ non interemit, sed credidit, scripta fuit hæres. Hæredem Patris occidere voluit, ac hæreditatem adire, quæ legebat sententiam in Achabum prolatam, de Nabothi vinea; *Occidisti, et hæreditate possedisti* ¹⁵. Ille occidit et hæreditatem accepit; sed tu occidisti, ac hæreditatem non es indepta; occidisti, et amisisti hæredi-

¹² Psal. cxxxv, 17, 18, 21, 22. ¹³ Ose. ii, 8. ¹⁴ Matth. xxi, 43. ¹⁵ I. Reg. xxi, 19. ¹⁶ I. Reg. xxi, 19.

(1) Ἰουδαίων συναγωγὴν. Ad verba Leontii presbyteri CP. homilia in Μεσοσητενηκοστήν. Καλὸς ὁ Σαλομὼν ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν βδελυρὰν προσηγόρευσε. Διατί; Ὡς ἀλλοτρῶν αἱμάτων ἐκχύστριαν· Bene jam olim Salomon, Judæorum Synagoga abominabilem appellavit. Quorsum vero? Quia haustrix sit alienorum sanguinum, ait doctissimus Combelsius, Salomonis locum non occurrere, nisi forte alludatur ad Proverbiorum caput primum. Mihi autem videtur, cum loco Proverb. i, 10, etc., conjungendum hic esse versiculum 15, cap. xvii: Ὃς δίκαιον κρίνει τὸν ἀδίκον, ἀδίκον δὲ δίκαιον, ἀκάθαρτος καὶ βδελυκτὸς παρὰ Θεῷ. Qui justum judicat eum qui injustus est, injustum autem eum qui justus, immundus est et abo-

μῆσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. Τίς ἡ ἀποκληρονόμος; Ἡ Συναγωγὴ καὶ ὁ λαὸς αὐτῆς. Ἐκβάλετε τὴν παιδίσκην, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Οὐ γὰρ μὴ κληρονομίῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τῆς διαθήκας ἐφύλαξεν, καὶ ὁ Χριστιανὸς ὡς υἱὸς ἐκλήρονόμησεν. Ἐπειδὴ οὖν ὁ νυμφίος Χριστὸς, γυναῖκα ἔχων ποτὲ τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν (1), ταύτην κληρονόμον ἐνεστήσατο, καὶ εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς νομὰς τῆς κληρονομίας, μάρτυς ὁ προφήτης, εἰπὼν· Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους, καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιοὺς, καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν τὴν κληρονομίαν Ἰσραὴλ τῷ λαῷ αὐτοῦ.

Ἀλλὰ ἡ τάλαινα λαβοῦσα παρὰ τοῦ νυμφίου τὰς νομὰς τῆς κληρονομίας, τῷ μοιχῷ ἐρίζοντι ἐπηκολούθει, καὶ τὰ τοῦ νυμφίου τῷ δαίμονι προσέφερεν. Αὐτὸς ὁ νυμφίος Χριστὸς διὰ Ὡσῆ λέγει· Καὶ ἐγὼ δέδωκα αὐτῇ τὸν σίτον, καὶ τὸν ὄλνον, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ ἀργύριον καὶ χρυσόν (2) ἐπλήθυνα αὐτῇ· αὕτη δὲ ἀργυρὰ καὶ χρυσὰ ἐποίησεν τῇ Βαβυλῶνι. Ἐπεὶ οὖν τὰ τοῦ ἀνδρὸς τῷ μοιχῷ προσετίθη, καὶ τῷ ἑραστῇ ἀκολουθοῦσα, ἐφόνευσεν τὸν ἀνδρα· καὶ ὡς ἐν εἰκόνι τὸν Βαραββᾶν ἐκδικοῦσα, ἐσταύρωσεν τὸν νυμφίον· ἐνόμισεν δὲ ἡ Συναγωγὴ, ὅτι τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντος αὕτη κληρονόμος ἔσται· ὡς ᾄδει τὰς νομὰς κρατοῦσα, καὶ οὐκ ᾄδει, ὅτι ὁ νυμφίος ἀποθνήσκων νέαν διαθήκην ἔγραψεν, ἐν ᾗ κληρονόμον ἐνεστήσατο τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, καὶ ὑπέγραψεν τὴν Διαθήκην, εἰπὼν Ἰουδαίοις· Ἀρθῆσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ κληρονομία, καὶ δοθήσεται ἔθνεσι ποιοῦντι προσταγμάτα αὐτοῦ.

Ὡς οὖν ἀπέθανεν ὁ νυμφίος, καὶ τὴν κληρονομίαν ἡ ἀποκληρονόμος Συναγωγὴ κατέχευεν, ἀναστάντι αὐτῷ ἐκ νεκρῶν ὁ χορὸς τῶν προφητῶν ὑπὲρ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας ἐντυγχάνει. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομίᾱς. Ἡ φονεύσασα τὸν νυμφίον, κληρονομῆσαι ἐνόμισεν τὸν φονευθέντα· ἀλλ' ἡ μὴ φονεύσασα, ἀλλὰ πιστεύσασα, κληρονόμος ἐγράφη. Τὸν τοῦ Πατρὸς κληρονόμον ἠθέλησεν φονεῦσαι, καὶ κληρονομῆσαι ἡ ἀναγινώσκουσα τὴν κατὰ τοῦ Ναβουθὲ ¹⁷ ἀπόφασιν, ἐπὶ τῷ Ναβουθὲ ἀμπελώνι· Ἐφόνευσας, καὶ ἐκκληρονόμησας. Ἐκεῖνος ἐφόνευσεν καὶ ἐκκληρονόμησεν· ἀλλὰ σὺ ἐφόνευσας, καὶ οὖν

minibilis apud Deum. Ex Vulgata: Qui justificat impium, et qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum.

(2) Καὶ χρυσόν. Ose. ii, 8. Ita quoque codex Barberinus, Origenes ad Cant. i, 11. Ambrosius De paradiso, cap. 3. Hieronymus in Ezechielem, lib. i, 4, 7 et Theodoritus. Ab aliis tamen omittitur, ut a Cyrillo, necnon ipso Hieronymo, lib. v in Ezechielem. Quod superest, per occasionem hujus textus, verba Theodoriti ad ejusdem prophetæ, cap. x, 1, aperte mendosa ex conjectura restituiam, τοῖς ἐμοῖς, φησὶν, ὑπερμαχίσαντες ἀγαθοῖς, στήλας τοῖς εἰδώλοις ἀνέστησαν, scribendo ὑπερμαχίσαντες. Meis, inquit, bonis luxuriantes, titulos et simulacra erezerunt.

ἐκληρονόμησας· ἐφόνευσας, καὶ τὴν κληρονομίαν ἀπώλεσας· ἐφόνευσας τὴν ζωὴν, καὶ τὴν ζωὴν ἀπώλεσας· ἐφόνευσας, καὶ ἡδεις δὴ ἐφόνευσας· ἐπὶ γὰρ αὐτὸν ὅτε εἶπας· *Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτόν*. Καὶ εἰ αὐτὸς ὁ κληρονόμος, ὡς πονηρὸς Ἰουδαῖς, τὴν νομὴν τῷ κληρονόμῳ παραδῶς, τὴν δεσποτείαν ἀποκατάστησον τῷ δεσπότη· ἐντυχίαν αὐτῷ προσένεγκε, ἵνα σὺ τὰς λύπας παραχωρήσῃ. *Δύο προσετέλεσαν αὐτῷ χρεώφειλάται· ὁ εἰς ὠφείλεον δηνάρια πεντακόσια, καὶ ὁ ἑτερος πεντήκοντα· μὴ ἐχόντων δὲ ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο*, ὡς κεφαλαιὸς ἀπόδοσιν τὴν ὀρθὴν προαίρεσιν λογισάμενος. Καὶ σὺ πολλοὺς ἔτεσιν κατέσχες τὰ τοῦ κληρονόμου ὑπάρχοντα, καὶ οὐδὲν αὐτῷ προσήνεγκας. Ἀπέστειλεν δούλους ζητούντας, οὐκ ἀπαιτοῦντας, τοὺς καρπούς· ὡς φίλοι ἐζήτησαν, ὡς ἐχθροὶ ἐφονεύθησαν. Αὐτὸς ἦλθεν ὁ κληρονόμος, οὐκ ὀργιζόμενος, ἀλλ' ἀγαθυνόμενος· οὐ τοὺς φονευθέντας ἐκδικῶν, ἀλλὰ τοὺς φονεύσαντας σωθῆναι παρακαλῶν· οὐχ ὡς κριτὴς ἐκδικῶν, ἀλλ' ὡς ἱερεὺς νοουθετῶν. Αὐτὸς εἶπεν· *Οὐκ ἤλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον*. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ αὐτὸν τὸν κληρονόμον ἀπέκτεινας (3), καὶ τὴν κληρονομίαν εἰς τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησίαν μετέγαγεν.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομουμένης. Καὶ διὰ τί, Εἰς τὸ τέλος; Ἐπειδὴ πᾶσα ἡ κληρονομία μετὰ τὸ τέλος καὶ τὴν τελευτὴν τοῦ διατιθεμένου εἰς τοὺς κληρονόμους περιέρχεται. Λέγει ὁ Ἀπόστολος· *Διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία· ἐπεὶ μήποτε ἴσχυει, ὁ διατιθέμενος ὅτε ζῇ*. Ἐπεὶ οὖν διέθετο τῇ Ἑκκλησίᾳ ὁ Χριστὸς καὶ διαθήκην αὐτῇ ἔγραψεν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ κληρονομίαν αὐτῇ τὴν βασιλείαν ἐπηγγείλατο, καὶ ἐτελεύτησεν, καὶ ἐτάφη· καὶ ἡ διαθήκη ἐβεβαιώθη. *Τῆς κληρονομουμένης*. Τί εἶπεν· *Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ*; Εὐθυμίας καὶ χαρᾶς λόγος τῷ Δαβὶδ, ἐπὶ τῇ κληρονομίᾳ τῆς Ἑκκλησίας. *Εὐθυμεῖ τις; ψαλλέτω*. Πολλὰ προσεφάρτευσεν ὑπὲρ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησίας· καὶ ἰδὼν τὸ πέρας, ἐχάρη. *Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας*. *Εἰδον πάντα τὰ ἔθνη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν*. *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη*. *Ἐδοκασ κληρονομίαν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομα σου· τοῖς ἐθνικοῖς*. Ἡ καὶ, Εἰς τὸ τέλος *ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ*. Ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ Χριστοῦ μνημονεύων, ἐν Ψαλμοῖς προλαβὼν ὁ Δαβὶδ, τὸν ἐπιτάφιον αὐτῷ ψαλμὸν εἶναι εἶπεν. Εἰς τὸ τέλος *ψαλμὸς*. Οὕτως καὶ ἡ πόρνη (4) εἰς τὸν ἐντα-

lalem; occidisti vitam, et vitam perdidisti, occidisti, ac noveras quem interfecisti; agnovisti quippe illum quando dixisti: *Hic est hæres, venite, occidamus eum*¹⁸. Et ille si hæres est, o male Judæe, possessionem trade hæredi, dominium restitue domino, preces illi offer, ut tibi venia concedatur pro molestiis. Duo ei oblati sunt debitores: unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta: non habentibus autem unde redderent, donavit utrisque¹⁹, dum velut redditionem summæ reputat bonam voluntatem. Tu vero multis annis obtinuisti hæredis bona, et nihil ei obtulisti. Misit servos ut requirerent²⁰, non exigerent fructus: velut amici quæsierunt, velut hostes interfecti sunt. Ipse venit hæres, non irascens, sed benigne agens; non occisos ulciscens, sed occisores ad salutem exhortans; non tanquam iudex ultior, sed tanquam sacerdos monitor. Ipse dixit: *Non veni ut judicem mundum, sed ut salvificem mundum*²¹. Sed quia ipsum quoque hæredem occidisti, et hæreditatem obire credidisti, discere surrexisse hæredem, atque hæreditatem transulisse ad Ecclesiam quæ ex gentibus constat.

καὶ κληρονομεῖν ἐνόμισας, μάθε, ὅτι ἀνέστη ὁ κληρονόμος, *In finem, pro ea quæ hæreditatem consequitur*. Et cur *In finem*? Quia omnis hæreditas post finem et mortem illius qui testamentum fecit, pervenit ad hæredes. Dicit Apostolus: *Testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est*²². Quoniam ergo Christus testatus est Ecclesiæ, eique scripsit testamentum, Evangelium videlicet, atque eidem pro hæreditate regnum promisit, et mortuus est, ac sepultus, ea propter testamentum confirmatum est. *Quæ hæreditatem consequitur*. Cur dixit: *Psalmus Davidi*? Hilaritatis et gaudii sermo Davidi, de hæreditate Ecclesiæ. *Æquo hilarique animo est aliquis? psallat*²³. Multa prophetavit pro Ecclesia gentium, et cernens eventum, gavisus est. *Omnes gentes, plaudite manibus*²⁴. *Viderunt omnes gentes salutare Dei nostri*²⁵. *Laudate Dominum, omnes gentes*²⁶. *Indidisti hæreditatem timentibus nomen tuum*²⁷: gentilibus. Aut, *In finem psalmus Davidi*. In Christi morte. Quia enim non est in morte qui memor sit Christi²⁸, in Psalmis præveniens David, funebrem ei esse psalmum dixit. *In finem Psalmus*. Pari modo meretrix in sepulturam prævenit ungere corpus Chri-

¹⁸ Matth. xxi, 38. ¹⁹ Luc. vii, 41, 42. ²⁰ Matth. xxi, 34 seq. ²¹ Joan. xii, 47. ²² Hebr. ix, 17. ²³ Jac. v, 13. ²⁴ Psal. xlvii, 2. ²⁵ Psal. xcvi, 3. ²⁶ Psal. cxvi, 1. ²⁷ Psal. lx, 6. ²⁸ Psal. vi, 6.

(3) *Ἀπέκτεινας*. Menda insedit codices Macarii homil. 45, sub finem, ἡ παιδίον ἀγνοοῦν ἐκτείνῃ τὴν χεῖρα αὐτοῦ πρὸς ὄφιν, καὶ βρωθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἀποκαυθῇ. Lege ad fidem duorum codicum Regiorum ἀποκτανθῇ.

(4) *Πόρνη*. Quæsit ex me vir doctissimus juxta atque amicissimus, quid sentirem de voce apodix, lib. i *De gestis Conwoionis*, etc., cap. 10, in Actis SS. Benedictinorum sæc. iv, p. 2: *Una apodix, id est meretrix*. Respondi ampliandum esse, cogitatum me. Postea cum diu multumque considerassem, hæc venerunt in mentem, quæ possint utcum-

que satisfacere; *una apodia* vel *podia*, ab apodiare et podiare. *Una potix* seu *potia*. *Une pute* Gallice. Plura dicere vetat pudor: sientique, opinor, plerisque ista satis clara. Sed veritas forte petenda erit ex aliquo idiotismo linguæ Britonum. De cætero circa mulierem hæc quæ corpus Christi unxit, jocularis error est in Eusebii Opusculis, p. 417: *Toto mundo pradicabitur nomen meum, et illius mulieris lusus in memoriam erit*. Scilicet legebat interpres παῖγμα pro πρᾶγμα, nisi malis usus ex χρῆμα. Chrysostomo ascripta homilia in *Pharisæum et meretricem*, t. VII, Græcæ edit., p. 363, Χριστὸς μετέδωκε

sti²⁹. Sic David quia non pervenit ad finem Christi, funebrem psalmum præcinit. Is enim Dominicidarum Judæorum calumniam, et falsum testimonium adversus Christum demonstrat inferius 10. *Quoniam non est in ore eorum veritas; cor eorum vanum est. Pecuniam distribuerunt, ut calumniarentur resurrectionem. Cor eorum vanum est. Sepulcrum obsignarunt, ac in mortuis liberum nequaquam tenuerunt. Sigillum obtinent, et non habent thesaurum. Cor eorum vanum est. Sepulcrum patens est guttur eorum.* Quare, David, sepulcrum vocasti guttur eorum qui Dominum interfecerunt? Respondet: Interroga filium meum Salomonem. *Fili, ne te seducant viri impii, neque velis. Si advocaverint, dicentes: Veni nobiscum, particeps esto sanguinis, occidamus virum justum; deglutiamus autem eum, sicut infernus viventem*³⁰. Quia igitur tanquam infernus viventem, vitæ auctorem deglutierunt, *Sepulcrum patens est guttur eorum.*

Itaque quoniam psalmus iste funebris est, *pro ea quæ hereditatem consequitur, in finem* et mortem Christi scriptus fuit. Unde etiam resurrectionem ipsius tanquam Dei Verbi significavit, dicens: 4. *Quoniam ad te orabo, Domine, mane exaudies vocem meam. Mane astabo tibi, et videbis me.*—*Quoniam ad te orabo.* Deus enim es, qui a mortuis resurgis, et ad te per noctem clamabat chorus prophetarum: *Surge, Deus, judica terram*³¹. Si homo sepultus est, quomodo Deus surrexit? Sepulcrum Deum constituere nescit. Sepulcrum damnum inferre potest, incrementum dare non potest. Angeli et milites sepulcro assistebant; et erat privatus qui sepultus fuerat? Milites custodiebant sepulcrum; rex enim erat, qui erat sepultus. Sicut privati sepulcro non assident angeli. *Mane exaudies vocem meam.* Quia mane resurgens dices beatis mulieribus: *Avete*³². Vos avete; nam custodia turbata est. Vos gaudete; qui enim servant sepulcrum, depositum non habent, ideoque plorant. Igitur quandoquidem *Pro ea quæ hereditatem consequitur psalmus*, continet et passionem et sepulcrum, et matutinum resurrectionis, eam ob rem, *In finem*. 2. *Verba mea auribus percipe, Domine.* Qui portas omnia verbo virtutis tuæ³³. *Verba mea auribus percipe, Domine.* Cujus verbum gladius: *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei*³⁴. Vide, frater, qua ratione dicas Deo, *Verba mea auribus percipe, Domine.* Ac deinde: *Intellige clamorem meum*. 3. *Intende voci orationis meæ.* Primo enim verba tua scrutatur Dominus, quæ in universum loqueris, num turpiloquii, aut blasphemiarum, aut perjurii verba sint; num maledictionis, ac detractionis, atque calumniæ; num sint verba demersionis, quæ per calumniam demergere

φασμὸν προέλαβεν μυρίσαι Χριστοῦ τὸ σῶμα. Οὕτως μὴ φθάνων τὸ τέλος Χριστοῦ ὁ Δαβὶδ, τὸν ἐπιτάφιον προβάλλει ψαλμὸν. Οὗτος γὰρ τῶν Κυριοκτόνων Ἰουδαίων συκοφαντίαν, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ ψευδομαρτυρίαν δηλοῖ ὑποκατάβας· "Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἀλήθεια, ἡ καρδία αὐτῶν ματαια. Ἀργύρια ἔσπειραν, ἵνα τὴν ἀνάστασιν συκοφαντήσωσιν. Ἡ καρδία αὐτῶν ματαια. Τὸν τάφον ἐσφράγισαν, καὶ τὸν ἐν νεκροῖς ἐλευθερον οὐκ ἐκράτησαν. Τὴν σφαγίδα κατέχουσιν, καὶ τὸν θησαυρὸν οὐκ ἔχουσιν. Ἡ καρδία αὐτῶν ματαια. Τάφος ἀνεωγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν. Διὰ τί, ὦ Δαβὶδ, τάφον εἶπας τὸν λάρυγγα τῶν Κυριοκτόνων; Ἀποκρίνεται· Ἐπερώτησον τὸν ἐμὸν υἱὸν Σαλομῶντα. Υἱέ, μὴ σε πλανήσωσιν ἄνδρες ἀσεβεῖς, μηδὲ βουληθῆς. Ἐὰν παρακαλέσωσιν λέγοντες· Ἐλθέ μετ' ἡμῶν, κοινώησον αἵματος, ἀποκτείνωμεν ἄνδρα δίκαιον· καταπίνωμεν δὲ αὐτὸν ὥσπερ ἄθως ζῶντα. Ἐπειδὴ οὖν ὡς ἄθως ζῶντα τὸν ζωποιδὸν κατέπιον, Τάφος ἀνεωγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν.

Ἐπεὶ οὖν ὁ ἐπιτάφιός ὥστος ψαλμός, ὑπὲρ τῆς κληρονομώσης, εἰς τὸ τέλος καὶ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ ἐγράφη. Ὅθεν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ὡς Θεοῦ Λόγου ἐσήμανεν, εἰπὼν· "Ὅτι πρὸς σέ προσεύξομαι, Κύριε· τῷ πρωτῷ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου. Τῷ πρωτῷ παραστήσομαι σοι, καὶ ἐπέψῃ με. — "Ὅτι πρὸς σέ προσεύξομαι. Θεὸς γὰρ εἰ ὁ ἐκ νεκρῶν ἀνιστάμενος· καὶ πρὸς σέ διὰ τῆς νυκτὸς ἐδόξα ὁ χορὸς τῶν προφητῶν· Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν. Εἰ ἄνθρωπος ἐτάφη, πῶς Θεὸς ἀνέστη; Τάφος Θεὸν χειροτονεῖν οὐκ ἔμαθεν· τάφος ζημιῶσαι δύναται, προσθεῖναι οὐ δύναται. Ἄγγελοι καὶ στρατιῶται τῷ τάφῳ παρέμενον, καὶ ἰδιώτης ὁ ταρεῖς; Στρατιώτῃ ἐτήρουν τὸν τάφον· βασιλεὺς γὰρ ὁ ταρεῖς. Ὅσπερ ἰδιώτου τάφον στρατιώται οὐ τηροῦσιν, οὕτως ἀνθρώπου φιλοῦ τάφῳ ἄγγελοι οὐ παρακίθηνται. Τῷ πρωτῷ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου. "Ὅτι πρωτῷ ἀναστὰς ἐρεῖς ταῖς μακαρίαις γυναῖξιν· Χαίρετε. Ὑμεῖς χαίρετε· ἡ γὰρ κουστωδία τετάρικται. Ὑμεῖς χαίρετε· οἱ γὰρ τὸν τάφον τηροῦντες, τὴν ἐνθόκην μὴ ἔχοντες ὀλοφύρονται. Ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ πάθος καὶ τὸν τάφον καὶ τὴν πρωτὴν τῆς ἀναστάσεως περιέχει ὁ Ὑπὲρ τῆς κληρονομώσης ψαλμός· διὰ τοῦτο Εἰς τὸ τέλος.— *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε.* Ὁ φέρων τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεώς σου. *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε.* Οὐ τὸ ῥῆμα μάχαιρα· *Καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος*³⁵· ὃ ἔστιν ῥῆμα Θεοῦ. Βλέπε, πῶς λέγεις, ἀδελφε, τῷ Θεῷ· *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε.* Καὶ εἶπα· *Σύνεστὴ κρυσταλλῇ μου.*—*Πρόσχευε τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου.* Πρῶτον γὰρ τὰ ῥήματά σου ἐρευνᾷ ὁ Κύριος, ὅπερ διόλου λαλεῖς, εἰ μὴ αἰσχρολογίας, ἢ ἐπιπορίας εἰσὶν ῥήματα· εἰ μὴ λοιδορίας, καὶ καταλαλιάς, καὶ συκοφαντίας εἰσὶν ῥήματα· εἰ μὴ εἰσιν καταποντισμοῦ ῥήματα, τῇ συκοφαντίᾳ καταποντί-

²⁹ Marc. xiv, 8. ³⁰ Prov. i, 10-12. ³¹ Psal. lxxxix, 8. ³² Matth. xxviii, 9. ³³ Hebr. i, 3. ³⁴ Ephes. vi, 17.

τῇ περικεχυμένῃ βλέμματος καὶ φλόγματος ἡμέρου καὶ προσγόνους, καὶ πρὸς τὴν κατακεχυμένην καὶ

δουμένην μικρὸν ἑαυτὸν ἐπικλῖνας, εἰς, κατακεχυμένην quis abluet?

ζειν δυνάμενα τὸν συκοφαντούμενον. Ἠγάπησας ῥήματα καταποτισμοῦ, γλῶσσαν δόλιαν (5). Εἰ μὴ εἰσιν ἀνομίας ῥήματα. Τὰ ῥήματά μου. Τούτῃ ἐστιν, τοῦ σκόματος αὐτοῦ ἀνομία. Εἰ γὰρ ῥήματος ἀργοῦ λόγον ἀπατιτούμεθα· καθὼς λέγει· Πᾶρ ῥήμα ἀργόν, ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσουσιν λόγον· πόσω μᾶλλον ὅτ' ἂν ῥήματα κακοποιὰ προσφέρῃς, ἐπὶ βλάβῃ καὶ ἀπωλείᾳ τῆς ἐαυτοῦ ψυχῆς ταῦτα γίνονται; Εἴτα τὴν κραυγὴν σου δοκιμάζει ὁ Θεός· εἰ μὴ ἀδίκως τινὸς κατέκραξας, εἰ μὴ θυμὸν ἀδίκον τῇ κραυγῇ ἐσάλπισας, εἰ μὴ ἐπὶ τῷ καταπληξαι τὸν ἀθῶον ὡς ὀργίλος ἔκραξας, εἰ μὴ ὡς οἱ λιθάζοντες Στέφανον ἔκραξας. Κράξαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ, συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ ὤρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ' αὐτόν. Καὶ ἡ κραυγὴ δχημα τοῦ φόνου ἐγένετο.

Πρώτον οὖν τὰ ῥήματά σου δοκιμάζει ὁ Θεός. Ἐκ γὰρ τῶν λόγων δικαιωθήσῃ. Καὶ δοκιμάζει, οὐχ ἵνα τότε μάθῃ, ἀλλ' ἵνα τότε δικάσῃ. Εἴτα τὴν κραυγὴν σου ἐρευνᾷ, καὶ οὕτως τὴν δέησίν σου ὑπογράφει ὁ Θεός. Ἐπεὶ οὖν τὰ ῥήματα ζυγοστατεῖ ὁ Θεός, παρκαλῶ μὴ τὸ κάλλος τῆς ἐορτῆς λοιδορίαις ἢ αἰσχρολογίαις ὑβρίσωμεν· ἀλλ' ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ψδαῖς πνευματικαῖς αὐτὴν εὐωδιάσωμεν· μὴ εἰς καπηλεία τρέχοντες, ἀλλ' εἰς ἐκκλησίαν σπεύδοντες (6)· μὴ μέθη βαπτιζόμενοι, ἀλλὰ τῇ αὐταρχίᾳ ὡραϊζόμενοι· μὴ σχιρῶντες ὡς Ἰουδαῖοι (7), ἀλλὰ δοξολογούντες ὡς οἱ ἀπόστολοι· μὴ ἐν ταῖς ἀγοραῖς παίζοντες, ἀλλ' ἐν ταῖς οἰκίαις ψάλλοντες. Οὐδεὶς ὀρχούμενος εἰσέρχεται εἰς τὰ βασίλεια (8), οὐδεὶς μεθύων βασιλεῖ παρίσταται. Εἰ δὲ ἐπὶ γῆς τοσαύτη ἀσφάλεια, πολλῶ μᾶλλον ἀσφαλεστέρα ἡ ἐπουράνιος κατάστασις, καὶ ἡ ἐκεῖ βασιλεία· ἥς βασιλείας καταξιοθετήμεν

²⁵ Psal. LI, 6. ²⁶ Matth. XII, 36. ²⁷ Act. VII, 56.

(5) Ῥήματα καταποτισμοῦ, γλῶσσαν δόλιαν. Ps. LI, 6, πάντα τὰ ῥήματα καταποτισμοῦ, γλῶσσαν δόλιαν. Al. γλώσση δολία, apud Euthymium, et in fine Invektivæ prioris Isanci catholici adversus Armenios, i. H. Auctarii Combefisiani, aut γλώσσης δολίας, ex epist. 43 Theophylacti, et metaphrasi Apollinarius.

(6) Εἰς ἐκκλησίαν σπεύδοντες. De concursu ad sancta loca notabilis hic proferetur locus B. Cyrilli in Isaiam, lib. III, tom. IV, p. 482, utpote insigni navo deformatus, ut ad pristinum nitorem reduceretur. Πενθεῖν γὰρ ἀκόλουθον· κλαίειν δὲ καὶ κατατρυγεῖν τοὺς ἐν ἀκμαῖς ὄντας κακῶν, καὶ σωτηρίας ἐλπίδα ποιεῖσθαι Θεόν· αὐτῷ τε προσκαθῆσθαι, καὶ θαυμάζειν ἐν ἁγίοις τόποις· ἐνθα μάλιστα πρεπωδέστερον τὰς πρὸς αὐτὸν ἐκτελείας ποιοῦτ' ἂν τις. Hoc est interpreti, *Lugere enim consentaneum est, et plorare, et affligi eos, qui in summo discrimine, malorumque cuspidē versantur, Deumque spem salutis facere; ipsi assidere et adherere, ipsum admirari in sanctis locis; ubi possit quis ad eum preces decentissime fundere.* Lego ego, θαμίζειν, frequenter audire loca sancta. Eodem errato inveni Alexandrinus Cyrillus, lib. X contra Julianum, p. 358, Οὐκ οὖν ὠφελίστησαν πονηροῦς, καὶ πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων ἀπαλλαττέωσαν μυροπώλια δὲ καὶ τὸ θαυμάζειν ἐν αὐτοῖς· καὶ μοιχεύας ἀλούς τις γραφὴ στεφανούσθω ῥόδοις. Juxta interpretem, *Ergo prosint improbis, eoque a malis moribus vindicent officinæ unguentariæ, et frequenter versans in illis etiam adulterii reus aliquis coronetur rosis.* Qui videtur scriptum inve-

A valeant cum cui calumnia inuritur. *Dilexisti verba submersionis, linguam dolosam* ²⁵. Num sint iniquitatis verba. *Verba mea.* Hoc est oris ipsius iniquitas. Nam si verbi otiosi ratio a nobis repetitur, quemadmodum dicit: *Omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem* ²⁶: quanto magis cum verba noxia protuleris, hæc sunt in detrimentum et perditionem animæ tuæ! Deinde clamorem tuum probat Deus: num inique adversus aliquem clamaveris, num injustam iram clamore buccinaveris, num ad innocentem percellendum clamaveris tanquam iracundus, num eo clamaveris modo quo illi qui Stephanum lapidabant, *Clamantes autem voce magna, continuerunt aures suas, et impetum fecerunt unanimiter in eum* ²⁷. Et clamor ve-

B hiculum homicidii exsistit. Primo igitur verba tua probat Deus. *Ex verbis enim justificaberis* ²⁸. Et probat, non ut tunc discat, sed ut tunc judicet. Postea clamorem tuum perscrutatur, atque ita precationi tuæ assentitur Deus. Cum ergo Deus verba libret, admoneo ne pulchritudinem festi per convicia et turpiloquia inquinemus: sed illud psalmis, hymnis, canticisque spiritualibus red-damus fragrans; non currendo ad tabernas, sed ad ecclesiam festinando; non ebrietate demersi, sed sobrietate ornati; non tripuliantes et lascivientes instar Judæorum, sed gloriificantes apostolorum more; non in plateis ludamus, at psallamus in domibus. Nemo saltans in regiam ingreditur, nemo ebrius regi assistit. Quod si in terra talis adhibetur cautio, multo cautior est cœlestis status, et regnum quod illic consistit: quo regno omnes digni habeamur, gaudentes ac læti, gratia et benignitate Do-

²⁸ Matth. XII, 37.

nisse, καὶ ὁ θαμίζων ἐν αὐτοῖς, pro vera lectione, καὶ τὸ θαμίζειν ἐν αὐτοῖς, et frequenter versari in illis, ut Oecolampadius veterat.

(7) Μὴ σχιρῶντες ὡς Ἰουδαῖοι. Accedat ad cumulum iis quæ ad apostolicorum Opera adnotabam iste locus, cum aliis duobus Gregorii Nysseni *In principium jejunii*, tom. II, p. 252, 258, uno Joannis Climaci Gradu XIV, initio, et uno S. Ephreim. *Orat. De cruce*, apud Gretserum.

(8) Οὐδεὶς ὀρχούμενος εἰσέρχεται εἰς τὰ βασίλεια. Ex innumeris Patrum testimoniis in saltationem, saltatores, et saltatrices, unum asseram Georgii Pisidæ *De vanitate vitæ*, vers. 172, etc., quia medela indiget.

Ἡ γὰρ παρ' ἄλλοις ὀνομασμένη τύχη, Ἐκὼν τις ἐστὶν ἀρεπῶς ὀρχηστρίδος, Ἐρ τοῖς ἐκείνης ἀντικλωμένης στρόφοις, Χειροτονούσης τοῦ βίου τὰ πλάσματα Σκιαῖς ἀμυδραῖς, οὐχ ὑπὸντων πραγμάτων.

Quis enim dubitaverit sanam scripturam χειρονομώσης esse? cum apud Philonem in fine libri *De vita contemplativa*, ἐπιχειρονομούντες et ἐποχοῦμενοι jungantur, et *Legatione ad Caium*, p. 1041, χειρονόμουν, ἀνωρχοῦντο, scribatque Julius Pollux, Ἡρόδοτος δὲ εἶρηκεν ἐπὶ Ἰπποκλείδου τοῦ Ἀθηναίου, τοῖς ποσὶν (in Herodoto VI, 129, τοῖσι σκέλεσι) ἐχειρονόμησεν, et Hesychio χειρονόμος sit ὀρχηστής, uti plura non dicantur in re clara. Juvenalis Satyra 6:

Chironomon Lelem molli saltante Bathyllo.

mini nostri Jesu Christi; cui gloria et imperium, A nunc et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

XVIII.

In eundem quintum psalmum, alio modo. Oratio quarta.

2. *Verba mea auribus percipe, Domine.* Qualia verba, Propheta? Deus enim novit ea, etiam antequam de illis cogitaveris. Nos ergo doce, qualia verba Deo ad placationem protuleris, ut nos quoque iisdem utamur. Qualia verba? Audi quæ in proposito psalmo habentur, quæ Deo dicens, tum meipsum moderor, tum illum flecto, tum auditores admonéo. Dixi infra: 5. *Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es.* Et quare sic dixisti? Quia *iniquitatem odio habui et abominatus sum*³⁹. Non enim simpliciter verba pronuntiavit, ut plerique; sed prius ea re ipsa exhibuit; sicque confidenter dixit Deo: *Verba mea auribus percipe, Domine.* Dixi: 6. *Non habitabit juxta te malignus.* Cur? Quia bonus visione Domini apparui. Ideo et declinante a me malo non cognoscebam⁴⁰. Dixi: *Non permanent injusti ante oculos tuos.* Et quam ob rem hoc dicere ausus es? Quoniam *iniquos odio habui, at legem tuam dilexi*⁴¹. Qui autem injuste agentes odit, nunquam sane cooperabitur injustitiis. Dixi: 7. *Odisti omnes qui operantur iniquitatem.* Quid ergo, ipse non inique egisti? Sed post peractam iniquitatem deprecatus sum: *Amplius lava me ab iniquitate mea*⁴². Dixi: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Cæterum qui noverat perire mendacem, non maculavit mendacio linguam suam, nec mentiendo fecit eam iter perditionis. Dixi: *Virum sanguinum et dolosum abominatur Dominus.* Atque dolosam, virum sanguinum appellavit. Qua de causa? Quoniam dolosus tot interficit, quot dolo decipit. Nam dolosus, dum aliud apparet et aliud exsistit, mentitur ore. *Os autem quod mentitur, occidit animam*⁴³.

Quia igitur hujusmodi verba loquebatur, quæ idonea erant et ipsum efficere justum, et Deum placare, et audientes erudire, eapropter dixit: *Verba mea auribus percipe, Domine; intellige clamorem meum.* Quid enim, turba et tumultus erat circa Deum, et indignit Prophetae clamore? Nam qui hic accedunt ad præsides, quia sciunt hinc quidem circumstrepere eos qui in plateis sunt, aliunde vero liciores tumultuari, ante clamare præcones, ipsum præsidem excelso duci vehiculo, ac in multa divisa mentem habere; et propter hæc omnia qui supplex est, cogitur adire cum clamore. Quod si nihil tale circa Deum est, qua ratione Propheta clamans eloquebatur? Verum qui alibi dixit: *Ipse enim novit abscondita cordis*⁴⁴; et: *Imperfectum meum viderunt oculi tui*⁴⁵: noverat non egere Deum

ἅπαντες χαίροντες καὶ εὐφρανόμενοι· χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IH'.

Eis τὸν αὐτὸν ε' ψαλμὸν, ἄλλως. Λόγος δ'.

B'. *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε.* Ποῖα ῥήματα, προφήτα; Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς οἶδεν αὐτὰ καὶ πρὶν αὐτὰ ἐνθυμηθῆς. Ἡμεῖς οὖν διδάξον, ποῖα ῥήματα πρὸς δυσωπήσιν τῷ Θεῷ προσήνεγκας, ἵνα καὶ ἡμεῖς τοῖς αὐτοῖς χρῆσώμεθα. Ποῖα ῥήματα; Ἀκούσον τὰ ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ, ἅπερ λέγων τῷ Θεῷ, καὶ ἑμαυτὸν σωφρονίζω, καὶ αὐτὸν δυσωπῶ, καὶ τοὺς ἀκούοντας νοουθετῶ. Εἶπον ὑποκαταβάς· *Ὅτι οὐχὶ Θεὸς θέλω ἀρομίαν σὺ εἰ.* Καὶ διὰ τί οὕτως εἶπας; Ἐπειδὴ ἀρομίαν ἐμίσησά καὶ ἐβδελύξαμην. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὰ ῥήματα ἔλεγεν, ὥς οἱ πολλοί· ἀλλὰ πρῶτον αὐτὰ ἐδειξεν πράγματι· καὶ οὕτως θαρρῶν εἶπεν τῷ Θεῷ· *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε.* Εἶπον· *Ὅτι παροικήσει σοι ποτηρευόμενος.* Διὰ τί; Ἐπειδὴ ἀγαθὸς τῇ ὁράσει Κυρίου πέφνη· δι' ἧ καὶ ἐκκλίνοντος ἀπ' ἐμοῦ τοῦ πονηροῦ, οὐκ ἐγίνωσκον. Εἶπον· *Ὅτι διαμενοῦσιν παράνομοι κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου.* Καὶ διὰ τί τοῦτο εἶπεν ἐθαύρῃσας; Ἐπειδὴ παρανόμους ἐμίσησα, τὸν δὲ νόμον σου ἠγάπησα. Ὁ δὲ παρανομούντας μισῶν οὐκ ἂν παρανομίαις συνεργήσῃ ποτέ. Εἶπον· *Ἐμίσησας πᾶν τὰς τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀρομίαν.* Τί οὖν, αὐτὸς οὐκ ἠνόμησας; Ἀλλ' ἀνομήσας ἐδείχθη· *Ἐπιπλεῖον πλὴν ὅν με ἀπὸ τῆς ἀρομίας μου.* Εἶπον· Ἀπολεῖς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος. Ὁ δὲ εἰδὼς, ὅτι ὁ ψευδόμενος ἀπόλλυται, οὐκ ἂν τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ τῷ ψεύδει ἐσπίλωσεν, οὐδὲ ἂν ἀπωλείας ὀδὸν ταύτην ἐποίησεν ψευδόμενος. Εἶπεν· *Ἄνδρα αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσσει Κύριος.* Καὶ τὸν δόλιον ἄνδρα αἱμάτων ἐκάλεσεν. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ὁ δόλιος τοσοῦτους φονεύει, ὅσους δολιεύεται. Ὁ γὰρ δόλιος, ἄλλο φαίνόμενος καὶ ἄλλο γινόμενος, τῷ στόματι ψεύδεται. *Στόμα δὲ καταψευδόμενον ἀναιρεῖ ψυχὴν.*

Ἐπεὶ οὖν τοιαῦτα ἐλάλει ῥήματα, ἅπερ ἦν ἱκανὰ καὶ αὐτὸν δικαιοῦσαι, καὶ Θεὸν δυσωπήσαι, καὶ τοὺς ἀκούοντας παιδεύσαι, διὰ τοῦτο εἶπεν· *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε· σὺν ἐς τῆς κραυγῆς μου.* Τί γὰρ ἄρα, ἔχλος καὶ θόρυβος ἦν περὶ τὸν Θεόν, καὶ ἐξηρῆσεν τῆς τοῦ προφήτου κραυγῆς; Οἱ γὰρ ὡς τοῖς ἀρχουσιν προσερχόμενοι, ἔπειδὴ οἶδασιν, ὅτι ἔθεν μὲν οἱ ἐν ταῖς ἀγοραῖς περιτρυφῶσιν, ἐτέρωθεν δὲ οἱ βαβδούχοι θορυβοῦσιν, ἐμπροσθεν οἱ κήρυκες κράζουσιν, αὐτὸς ὁ ἄρχων ἐπὶ ὀψήλοῦ ὀχήματος καὶ περὶ πολλὰ ἔχει τὴν διάνοιαν· καὶ διὰ ταῦτα πάντα ὁ ἰκέτης ἀναγκάζεται μετὰ κραυγῆς ποιῆσθαι τὴν πρόσ-
οδον. Εἰ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον περὶ τὸν Θεόν, πῶς αὐτῷ ὁ προφήτης κράζων διελέγετο; Ἀλλ' ὅ ἐν ἄλλοις εἰπών· *Αὐτὸς γὰρ γινώσκει τὰ κρύβια τῆς καρδίας· καὶ, τὸ ἀκατέργαστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου·*

³⁹ Psal. cxviii, 163. ⁴⁰ Psal. c, 4. ⁴¹ Psal. cxviii, 113. ⁴² Psal. l, 4. ⁴³ Sap. i, 11. ⁴⁴ Psal. cxlvi, 22. ⁴⁵ Psal. cxxxviii, 16.

ἦδει, ὅτι κραυγῆς αἰσθητῆς ὁ Θεὸς οὐκ ἐχρῆζεν. Α Κραυγὴ δὲ δικαίου, ἡ παρῆρσις ἡ πρὸς Θεόν· κραυγὴ δικαίου, πᾶν ἔργον ἐπαινετόν· ὅπερ αὐτῷ κράζουσιν οἱ τοῦτο θαυμάζοντες. Ἐπεὶ οὖν ὁ προφήτης πᾶσαν πρᾶξιν ἀγαθὴν ἐφόρει ὡς μίαν ἀρετὴν, ταύτην ἐμφανίζων Θεῷ τῷ προσιδόντι, ἔλεγεν· *Σύνες τῆς κραυγῆς μου*. Ἐπειδὴ ἦδει πολλὰς καὶ διαφόρους κραυγὰς δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν, ἵνα τὴν αὐτοῦ κραυγὴν ὡς δικαίου καὶ φίλου καὶ τέκνου οἰκειώσεται, καὶ ἐν ταῖς πολλαῖς κραυγαῖς τὴν τοῦ ἰδίου ἐπιγνῶ. Εἰ δὲ ἐν ταῖς μυριοῦσι ἀγέλαις ἕκαστον ζῶον τὴν κραυγὴν τοῦ ἰδίου γεννήματος ἐπιγινώσκει· καὶ χιλίων μόσχων βοώντων ἕκαστη βοὺς οἶδεν τὴν βῆν τῷ ἰδίου νεογνοῦ· καὶ μυρίων ἀρνίων (9) βληχομένων, πρὸς τὴν ἕκαστου φωνὴν ἡ μήτηρ τρέχει, καὶ οὐκ ἀποσφάλλεται· πολλῷ μᾶλλον κραζόντων μυρίων ἀμαρτωλῶν, οἶδεν ὁ Θεὸς τὴν τοῦ δικαίου κραυγὴν, καὶ ταύτην ἐπιγινώσκει ὡς καθαρὰν ἰδίου τέκνου βοήν. *Σύνες τῆς κραυγῆς μου*. Τὸν μαργαρίτην (10) τὸν ἀληθινὸν καὶ τὸ νόμισμα, ἄλλως ὁρᾷ ὁ ἄπειρος, καὶ ἄλλως συνορᾷ ὁ ἐπιστήμων πραγματευτής· καὶ δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν βήματα καὶ φωνὰς, ἄλλως δέχεται ὁ κόσμος, καὶ ἄλλως δοκιμάζει ἡ τοῦ Θεοῦ ἀκοή. Οὐκ ἐθέστω τινὰ ἐν πλατεῖα κράζοντα; καὶ ἀδικεῖ, καὶ κράζει, καὶ τοὺς πολλοὺς ἀπατᾷ, καὶ ὁ ἀδικούμενος σιωπᾷ, καὶ ὡς ἀδικὸς νομίζεται. Ἴνα οὖν μὴ τοιοῦτος ὁ Δαβὶδ νομισθῇ, δοκιμαστὴν τῆς κραυγῆς αὐτοῦ τὸν Θεὸν ἐκάλεσεν. *Σύνες τῆς κραυγῆς μου*.

Γ'. *Πρόσχεε τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου*. Καὶ τίς ἡ δέησις τοῦ δικαίου, καὶ τίς ἡ ταύτης φωνή; Τί ἐστὶν δέησις; Δέησις ἐστὶν ἡ ἐνδεΐα καὶ τὸ λείμμα οὗ ἕκαστος ἀπορεῖ. Δέειν γὰρ τὸ λείπειν ἐστίν. Ὅθεν καὶ ἐνδεόμενον ἐκείνον λέγομεν, τὸν λειπόμενον τῆς ἀναγκῆς τροφῆς. Ἴνα τοίνυν δείξῃ ὁ προφήτης αὐτοῦ τὴν βαθυτάτην πτωχείαν καὶ πένιν τοῦ πνεύματος· *Μυῆταιροι γὰρ οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι*. τοιοῦτος δὲ ὢν ἐν ἄλλοις ἔλεγεν, ὅτι *Πτωχός καὶ πέντης εἰμι ἐγώ· ὁ Θεός, βοήθησέν μοι*. τὴν καλὴν ταύτην πτωχείαν, καὶ πένιν, καὶ ἐνδεΐαν, ὡς ἀρετὴν βοῶσαν προβαλλόμενος, ἔλεγεν· *Πρόσχεε τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου*. Ἀντὶ τοῦ, οὕτως πτωχός εἰμι καὶ ταπεινός τῷ πνεύματι (11), ὅτι αὕτη μου ἡ ἐνδεΐα καὶ ἡ πένια, ὡς χάρις δεήσεως τῶν κατορθωμάτων διὰ γραμμάτων βοᾷ. Χάρτη ἔοικεν καθαρῷ ἡ ταπεινοφροσύνη, καὶ εὐλάβεια· γράμματα δὲ εἰσιν αἱ ἀρεταὶ καὶ τὰ κατορθώματα. Ὡς οὖν τῷ βασιλεῖ ἡ δέησις καὶ τὰ τῆς δεήσεως γράμματα, ἀνευ

⁴⁶ Matth. v 3. ⁴⁷ Psal. LIX, 6.

(9) *Ἀρνίων*. Nihil est verius lectione cod. Reg. 339, 1682. Macarii homil. 47, n. 7. καὶ μήτε δαστούν ἀπὸ τοῦ ἀρνίου συντρέψαι, non autem κυρίου. Exod. xii, 46; Num. ix, 12.

(10) *Τὴν μαργαρίτην*. Vereor menda ut careant ista Gregorii Thaumaturgi Orat. i in *Annuntiationem B. Mariæ*: Ὁ μαργαρίτης ἐκ τῶν δύο φύσεων, ἐξ ἀσπεράτης καὶ ὕδατος, ἐκ τῶν ἀδύλων σημείων τῆς θαλάσσης προέρχεται, suspicorque legendum, *ταμείων*. *Margarita ex duabus naturis, ex fulgure nimirum et aqua, e maris occultis conditoriis prodit*. Res pervulgata est.

A clamore sensibili. At justī clamor est fiducia erga Deum, clamor justī est omne opus laudabile; quod ei clamant qui illud mirantur. Cum ergo Propheta omnem bonam actionem gestaret velut unam virtutem, hanc Deo prævīsori manifestans dixit: *Intellige clamorem meum*. Quandoquidem sciebat multos variosque clamores cum justorum tum peccatorum esse; ut clamorem suum tanquam justī et amici et filii adscisceret, et inter multos clamores clamorem hominis sui agnosceret. Si vero in gregibus maximis ac refertissimis unumquodque animal clamorem sobolis suæ agnoscit; et licet mille vituli clament, unazquæque tamen vacca cognoscit vociferationem proprii fetus; et mille agni dum balant, ad ejusque vocem occurrit mater, nec fallitur. B multo magis, inter clamantes mille peccatores, novit Deus justī clamorem, eumque agnoscit, ut puram sui filii vociferationem. *Intellige clamorem meum*. Veram margaritam, verum nummum aliter videt imperitus, aliter conspicatur doctus negotiator: et justorum peccatorumque verba ac voces aliter accipit mundas, aliter probat Dei auditus. Nonne vidisti quempiam in platea clamantem? et injuriam facit, et clamat, multosque decipit; qui vero injuria afficitur, tacet, atque pro iniquo habetur. Ne ergo talis esse existimetur David, comprobatores clamoris sui Deum vocavit. *Intellige clamorem meum*.

3. *Intende voci precationis meæ*. Et quænam precatio justī, quænam ejus precationis vox? Quid est precatio? Precatio, δέησις, est indigentia, et defectus rei qua quisque destituitur. Nam δέειν significat deesse. Quocirca ἐνδεόμενον, hoc est indiguum, vocamus eum cui deest necessarius cibus. Ut igitur ostendat Propheta extremam suam paupertatem et inopiam spiritus: *Beati enim pauperes spiritu*⁴⁶; hujusmodi autem cum esset, alio in loco aiebat: *Ego egenus sum et pauper; Deus, adjuva me*⁴⁷: præclaram hanc inopiam, paupertatem ac egestatem, instar clamantis virtutis prætendens, *Intende*, inquit, *voci precationis meæ*. Quasi diceret: Adeo pauper sum et humilis spiritu, ut hæc mea indigentia et paupertas, velut charta precationis bonorum operum, per litteras clamet. Chartæ puræ D similis est humilitas et religio; litteræ autem sunt virtutes et præclara facinora. Itaque sicut imperatori preces et precum scripta sine charta non offe-

(11) *Πτωχός εἰμι καὶ ταπεινός τῷ πνεύματι*. Digna sunt quæ hic legantur et emendentur verba Cyrilli in *Sophoniam*, n. 34: *Εἴτα πῶς ἐνδεκάσειε τις εἰπερ ἐστὶ πτωχός τῷ πνεύματι, καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὁ εὐφύης (non εὐφάης) καὶ εὐήνιος καὶ πολὺ βλέπων εἰς εὐπέθειαν, ὃν καὶ ἐποπτέας ἀξιοί; Deinde quo modo quis dubitaverit, num sit pauper spiritu et humilis corde, ut scriptum est, qui est bonæ indolis, et modestus, et ad obedientiam propensus, super quem et respicere dignatur Deus?*

runtur, ita coram Deo cunctae virtutes simul absque humilitate non comparent. Testisque est Phariseus cum publicano. Phariseus jactabat habere se praeclara opera: *Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri hominum, raptores, injusti, adulteri. Jejunio bis in Sabbato; decimas de bonorum meorum*⁴². Pulchra verba, sed pietas nusquam. Pulchra, opera recta, sed nusquam humilitas. Publicanus pectus percutiebat, et tanquam peccator procedit, atque humilitatem declaravit: unde velut adversarium vicit, superbum Phariseum. *Descendit enim hic justificatus*⁴³. — *Rex meus*. Quare David regem suum Deum appellavit? Ut ostenderet, quod licet hominibus imperaret, at Deo tanquam miles serviebat; licet in congenere dominaretur, at caelestem Regem habebat Dominum; quamvis regiam dignitatem gereret, at subditus non erat regno peccati. *Rex meus*. Mihi quippe superindumentum est regalis dignitas. Etenim me prius hominem fecisti, sique regnum imposuisti. Tibi vero connaturalis, columna et coexistens est regia potestas. *Rex meus*.

Et quia homines super homines regnant, quod eximium est subjunxit: *Et Deus meus*. Qui tanquam Deus creasti me; qui tanquam rex mei curam geris. Quare autem dixi: *Et Deus meus*? 4. *Quoniam ad te orabo, Domine*. Oratio enim non homini, non magistratui, non rectori, non praesidi, non regi, sed soli Deo offertur. Idcirco non tantum te regem meum, sed et Deum confessus sum. Cur? *Quoniam ad te orabo, Domine*. Et attente ad cohaerentiam. Quia dixit: *Intende voci precessionis meae*: ob precessionem regem vocavit. *Rex meus*. Quia orare proposuit, Deum confessus est. *Et Deus meus*. Ut regi precessionem, ut Deo orationem obtulit. *Mane exaudies vocem meam*. Prophetæ dixerunt de haerede Ecclesia: *Adjuvabit eam Deus mane diluculo*⁴⁴: unigenitus Deus, diluculo a mortuis exsurgens. Illud matutinum auxilium ego quoque invoco. *Mane exaudies vocem meam*. 5. *Mane astabo tibi*. Ut intuitus te tanquam e thalamo e sepulcro sponsum resurgentem, quo exhiberes tibi gloriosam Ecclesiam⁴⁵, dicam cum angelis acclamemque: *Astitit regina a dextris tuis*⁴⁶. Ut ergo hoc spectem, *mane astabo tibi, et videbis me*, aut, *videbo*. Utrumque enim positum habetur. Si quidem, *videbis*; hoc est, conspexisti pascentem, videbis regnantem; conspexisti psallentem, videbis prophetantem; conspexisti dum caederem leonem et ursam, videbis cum percutiam Goliathum et alienigenas; conspexisti quando in

χάρτου οὐ προσφέρονται· εὐτως τῷ Θεῷ αἱ ἀρεταὶ πᾶσαι ὁμοῦ, ἀνευ ταπεινοφροσύνης οὐκ ἐμφανίζονται. Καὶ μάρτυς ὁ Φαρισαῖος καὶ ὁ τελώνης. Ὁ Φαρισαῖος ἔλεγεν ἔχειν κατορθώματα· Ὁ Θεὸς, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι οὐκ εἰμι ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπυγες, ἄδικοι, μοιχοί. Νηστεύω δις τοῦ Σαββάτου, ἀποδεκατῶ μου τὰ ὑπάρχοντα. Καλὰ τὰ ῥήματα, ἀλλ' εὐλάβεια οὐδαμοῦ· καλὰ τὰ κατορθώματα, ἀλλὰ ταπεινοφροσύνη οὐδαμοῦ. Ὁ τελώνης τὸ στήθος ἐτυπτεν, καὶ ὡς ἁμαρτωλὸς προσέπιπτεν, καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην ἐνεφάνισεν· καὶ ὡς ἀντίδικον τὸν ὑπερήφανον Φαρισαῖον ἐνίκησεν. Κατέβη γὰρ οὗτος δεδικαιωμένος (12). — Ὁ βασιλεὺς μου. Διὰ τί ὁ Δαβὶδ βασιλέα αὐτοῦ τὸν Θεὸν ἐκάλει; Ὡς δὲ εἴρη, ὅτι καὶ ἀνθρώπων ἐδασίλευεν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ὡς στρατιώτης ἐδοῦλεν· καὶ τῶν ὁμογενῶν ἐκυρίευσεν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ βασιλείως τοῦ ἄνω ἐκυριεύετο· καὶ τὴ βασιλικὴν ἐφόρει ἀξίωμα, ἀλλ' ὑπὸ ἁμαρτίας οὐκ ἐδασίλευετο. Ὁ βασιλεὺς μου. Ἐμοὶ μὲν γὰρ ἐπένδυμα τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Πρῶτον μὲν γὰρ ἀνθρωπὸν με ἐποίησας, καὶ οὕτως τὴν βασιλείαν ἐπέσκησας. Σὺ δὲ συγγενὲς καὶ σύντροφον καὶ συνυπάρχον τὸ βασιλεῖον. Ὁ βασιλεὺς μου.

Καὶ ἐπειδὴ ἄνθρωποι ἀνθρώπων βασιλεύουσιν, τὸ ἐξαίρετον ἐπήγαγεν· Καὶ ὁ Θεός μου. Ὁ ὡς Θεὸς δημιουργήσας με, καὶ ὡς βασιλεὺς πρόνοιάν μου ποιούμενος. Διὰ τί δὲ εἶπον Καὶ ὁ Θεός μου; — Ὅτι πρὸς σὲ προσεύξομαι, Κύριε. Προσευχὴ γὰρ οὐκ ἀνθρώπων, οὐ στρατηγῶν (13), οὐχ ἡγεμόνων, οὐκ ἄρχοντι, οὐ βασιλεῖ, ἢ μόνῳ τῷ Θεῷ προσφέρεται. Δι' οὐ μόνον σε βασιλέα μου, ἀλλὰ καὶ Θεὸν ὡμολόγησα. Διὰ τί; Ὅτι πρὸς σὲ προσεύξομαι, Κύριε. Καὶ πρόσχες τῇ ἁρμονίᾳ. Ἐπειδὴ εἶπεν· Πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου, διὰ τὴν δέησιν βασιλέα εἶπεν. Ὁ βασιλεὺς μου. Ἐπειδὴ προσεύξασθαι προέθετο, Θεὸν ὡμολόγησεν. Καὶ ὁ Θεός μου. Ὡς βασιλεὺς τὴν δέησιν, ὡς Θεὸς τὴν προσευχὴν προσήνεγκεν. Τῷ πρῶτῳ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου. Προφῆται εἶπον περὶ τῆς κληρονόμου Ἐκκλησίας· Βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεός, τὸ πρὸς πρῶτῳ πρῶτ' ὁ μονογενὴς Θεός, ὁρῶν ἐκ νεκρῶν ἀνίσταμενος. Ἐκείνην τὴν πρῶτην βοήθειαν καὶ ἐπέυχομαι. Τῷ πρῶτῳ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου. Τῷ πρῶτῳ παραστήσομαι σοι. Ὡς θεασάμενός σε ὡς ἀπὸ θαλάμου τοῦ τάφου νυμφίον ἀνίσταμενον, ἵνα παραστήσῃς ἑαυτῷ ἐνδοξὴν τὴν Ἐκκλησίαν, εἰπω μετὰ ἀγγέλων εὐφημῶν· Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου. Ὡς οὖν τοῦτο ἴδω, Τῷ πρῶτῳ παραστήσομαι σοι, καὶ ἐπόψῃ με, ἢ ἐπόψομαι (14). Τὰ γὰρ δύο κεῖται. Ἐάν μὲν, Ἐπόψῃ, ἀντὶ τοῦ, Εἶδες ποιμνίζοντα, ἐπόψῃ βασιλεύοντα· εἶδες ψάλλοντα, ἐπόψῃ

⁴² Luc. xviii, 11, 12. ⁴³ ibid. 14. ⁴⁴ Psal. xlv, 6. ⁴⁵ Ephes. v, 27. ⁴⁶ Psal. xlv, 10. ⁴⁷ I. σοί.

(12) Δεδικαιωμένος. Idem S. doctor, innumeris in locis corruptus, corrigendus venit *Dialogo 2 De Trinitate*, tom. V, p. 454, εἰ δικαῖωθη Σόδομα ἐκ σοῦ. Emendandum quippe, ἐδικαῖωθη. Ezech. xvi, 51.

(13) Στρατηγῶν. Aliorum scriinia non compilo. Moneo duntaxat, in illo versu Frigegodi *De vita S. Wilfridi*,

Archistrategos solio prospectat ab alto,

scribendum videri *Archistrategos*. Philo *De specialibus legibus* p. 788, Ἐν ᾧ στεί βουλευτήρια, καὶ δικαστήρια, στρατηγῶν, ἀγορᾶνόντων, ἀστυνόμων, ἄλλων ἀρχόντων ὁμίλοι μεγάλοι.

(14) Ἐπόψομαι. Ut Cypriano *De oratione Dominica*, sub finem, et *Testimon.* lib. ii, n. 29: *Contemplabor te*. Ab Arnobio, *videbo*. Adi ad catenam.

προφητεύοντα· εἶδες τὸν λέοντα καὶ τὴν ἄρκον τυπτοντα, ἐπόψῃ τὸν Γολιάθ καὶ τοὺς ἀλλοφύλους πατάσσοντα· εἶδες ἐν τῷ νῦν αἰῶνι μετὰ προφητῶν σε δοξάζοντα, ἐπόψῃ ἐν τῷ μέλλοντι μετὰ ἀγγέλων ψάλλοντα, ὅτε καὶ ἐν αὐτοῖς ἀγγέλων ψαλῶ σοι. Ἐὰν δὲ, Ἐπόψομαι· Ἰδὼν, φησὶν, τὰ πρόσκαιρα θλιβερά, ὅσας ἐδεῖξάς μοι θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰς· ἐπόψομαι τὰ αἰώνια ἀγαθὰ. Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου. Εἶδον προφῆτας, ἐπόψομαι εὐαγγελιστάς· εἶδον ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνοντα, ἐπόψομαι ἀναβαίνοντα· περὶ τῆς καταβάσεως εἶπον· Καταβήσεται ὡς ὕετος ἐκ τοῦ πόκου· περὶ τῆς ἀναβάσεως· Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

18'.

Εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ε' ψαλμοῦ, λόγος ε', ἐν ᾧ καὶ εἰς τὸν Ἰωσήφ. Ἐλέχθη τῇ μεγάλῃ δευτέρᾳ.

Εὐφραινέσθω καὶ νῦν ἡ κληρονομία Ἐκκλησία· ὁ γὰρ ταύτης νυμφίος Χριστὸς παθὼν ἀνέστη. Ἐπένθησεν ἐπὶ τῷ παθόντι, εὐφραινέσθω ἐπὶ τῷ ἀναστάντι. Εὐφραινέσθω ἡ κληρονομία· ἡσχύνθη γὰρ ἡ ἀποκληρονομία, ὅτι ἀπέκτεινεν τὸν κληρονομόν, καὶ ἀπώλεσεν τὴν κληρονομίαν. Ἀνέστη ὁ νυμφίος, καὶ ἡτχύνθη ὁ τῆς νύμφης ἀντίδικος Ἰουδαῖος. Καὶ διὰ τί ἡσχύνθη ὁ Ἰουδαῖος; Ὅτι τὴν ἀνάστασιν Χριστοῦ ἐσυκοφαντήσεν, εἰπὼν· Οἱ μαθηταὶ τὸν Κύριον ἐκλεψάν. Εἰς τὸν τάφον ἐκλεψάν, πῶς ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ νεκροῦ τὸν χωλὸν οὐ ἀπόστολοι ἐγειραν; Νεκρὸς χωλὸν οὐκ ἐγείρει, νεκρὸς πόδας οὐ χαρίζεται, νεκρὸς περιπατεῖν οὐ διδάσκει· οὐκ οἶδεν αὐτὸς, ἄλλον οὐ διδάσκει· Ἀνέστη ὁ νυμφίος, καὶ, ὡς δικαστὴ συνήγοροι, οἱ ἅγιοι προφηταὶ καὶ ἀπόστολοι ὑπὲρ τῆς κληρονομουμένης Ἐκκλησίας αὐτῷ προσέρχονται. Εὐφραίνου, ὦ Ἐκκλησία νύμφη· ἡ γὰρ τοῦ νυμφίου ἀνάστασις ἀνέστησέν σε χαμαὶ κειμένην καὶ πατουμένην. Οὐκ ἔτι βωμολογίαν τὰ σὰ τέκνα μερίζονται, ἀλλὰ ναὶ Χριστοῦ τοῦ νεοφωτιστοῦ ἐναγκαλίζονται. Οὐκέτι εἰδωλεῖα τυραννοῦσιν, ἀλλὰ θυσιαστήρια Χριστοῦ βασιλεύουσιν. Οὐκ ἔτι αὐλοὶ τῇ χρυσῇ εἰκόνι προσκυνεῖν ἀναγκάζουσιν, ἀλλὰ ψαλμοὶ τῷ Θεῷ προσκυνεῖν διδάσκουσιν. Οὐκ ἔτι πόδες πόρνης ὀρχοῦνται (15) Ἰωάννου (16) θάνατον, ἀλλὰ πόδες Ἐκκλησίας πατοῦσιν τὸν θάνατον.

¹⁵ Psal. cxxxvii, 4. ¹⁶ Psal. xxvi, 13. ¹⁷ Psal. lxxi, 6. ¹⁸ Psal. xlvii, 6. ¹⁹ Matth. xxviii, 13. ²⁰ Act. iii, 6. ²¹ Dan. iii, 5.

(15) Οὐκ ἔτι πόδες πόρνης ὀρχοῦνται Ἰωάννου θάνατον. Emendabo hic et explicabo quæ deplorata visa sunt docto notatori, in sermone Chrysostomi habito antequam iret in exsilium, ubi comparatio instituitur inter Jezabellem, Herodiamque, et Eudoxiam. Ἡ ὁμοτιμία τοῦ ὀνόματος τῆς ἑλδῆς ἐπισταμένη τὴν ὀρχήσιν, ἐν τῷ ἀρίστῳ τῷ ἀτελεῖ ὀρχησαμένη. Εἰ infra, πάλιν ἐκεῖνης τὸ σπέρμα ὁ σπόρος ὁ ἀκανθώδης ἐπιζητεῖ καὶ σπεύδει. Ἀλλ' Ἡρώδης Ἰωάννου τὴν κεφαλὴν ζητοῦσα πάλιν ὀρχησιν, οὐ ἦν τοῖς ποσὶ παίζωμεν, ἀλλὰ τὴν τῆς Μαρίας ἐπερειδομένην. Itaque in prioribus verbis allusio fit ad nomen Jezabelis, quod ex Hieronymo significat fluxum sanguinis, fluentem sanguine, fluxum vanum. Quæ saltationis perita erat comparis nomini viperæ illius, in prandio non absoluto et defecto saltitans. Posteriora autem constituo sic, ἐπιζητεῖ, καὶ σπεύδει ἄλλῃ Ἡρώδης, Ἰωάννου τὴν κεφαλὴν ζητοῦσα, πάλιν ὀρχησιν, ἣν οὐ τοῖς ποσὶ παίζωμεν. Rursus illius semen, spinosa sementis, anquir; et iterum Herodias altera, quærens Joannis caput, properat ad saltationem, quam pedibus non ludamus, sed potius Mariæ illam stabilem. Exod. xv, 20. Stabilitas fluxui opponitur.

A presenti sæculo glorificavi te cum prophetis, videbis ubi in futuro sæculo psallam cum angelis, tunc cum et in conspectu angelorum psallam tibi ¹⁵. Si vero, videbo: Spectavi, inquit, temporales molestias, quotquot mihi ostendisti vexationes, multas sane et ualas, videbo bona sempiterna. Credo videre bona Domini ¹⁶. Asperi prophetas, videbo evangelistas; asperi descendentem de cælo, videbo ascendentem; de descensu dixi: Descendet sicut pluvia in vellus ¹⁷; de ascensu: Ascendit Deus in jubilo, Dominus in voce tubæ ¹⁸. Ipsi gloria et potestas, nunc et in interminata sæcula sæculorum. Amen.

σάλπιγρος. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ εἰς

B

XIX.

In psalmi quinti interpretationem, oratio quinta: in qua et de Josepho. Dicta est magna secunda seria.

Lætetur etiam nunc hæres ecclesia; illius enim sponsus Christus post passionem resurrexit. Luxit super patiente, lætetur super resurgente. Gaudeat hæres; dedecore enim confusa est exhæres, quia occidit hæredem, et hæreditatem amisit. Surrexit sponsus, et confusus est sponsa: adversarius Judæus. Et quare confusus est Judæus? Quoniam resurrectionem Christi calumniatus est, dum ait ¹⁵: Discipuli Domini furati sunt. Si de sepulcro furati sunt, quo modo in nomine mortui claudum erexerunt apostoli ¹⁶? Mortuus claudum non facit surgere; mortuus pedes non largitur; mortuus non docet ambulare: quod ipse nescit, non docet alium. Surrexit sponsus, et instar advocatorum ad judicem, sancti prophetæ et apostoli pro hæreditate ieiunante Ecclesia ad eum accedunt. Lætare, ὦ Ecclesia sponsa. Nam resurrectione sponsi te exsurgere fecit, quæ homini jacebas et conculcabaris. Non amplius dæmonum aræ liberos tuos disperitiuntur, sed templa Christi recens baptizatos complectuntur. Non amplius idolia tyrannidem exercent, sed regnant Christi altaria. Non amplius tibi auream imaginem cogunt adorare ¹⁷; sed Psalmi Deum adorare docent. Non amplius pedes meretricis saltant mortem Joannis, sed Ecclesiæ pedes mortem calcant. Conseruunt apo-

lin ὀρχησιν, ἣν οὐ τοῖς ποσὶ παίζωμεν. Rursus illius semen, spinosa sementis, anquir; et iterum Herodias altera, quærens Joannis caput, properat ad saltationem, quam pedibus non ludamus, sed potius Mariæ illam stabilem. Exod. xv, 20. Stabilitas fluxui opponitur.

(16) Ἰωάννου. Joannis Baptistæ. Ridicula est nota interpretis S. Cyrilli ad Dialog. 3 De S. Trinitate, l. V, p. 496, in verbis Joannis Baptistæ Matth. iii, 12; Luc. iii, 17. Locus hic non Joannis, sed Matthæi aut Lucæ. De Joanne auctor Orationis in illud, Sufficit tibi gratia mea, etc., quisquis ille fuerit, in operibus Chrysostomi, καταφρονῶν παίδων, κατεξανιστάμενος τῶν ὀρωμένων, i. πάντων. Incertus auctor in Laudatione ipsius l. I, Auctarii Combefisiani c. 1392 A. εἶπες ἂν αὐτὸν ἰδὼν, ὅλον ἐν εἶναι ψυχῇ, οὐδὲν ἢ ὅ τι βραχὺ τοῦ ὁδοῦ ἐπατόμενον, et in margine, l. c. πατόμενον. Id est interpreti, Dixisset vi-

masæ, et vignerunt gentiflexiones; desierunt tragœdiæ, et psalmodiæ floruerunt. Non ascendit fumus e sacrificiorum ustione, sed orationum incensum. *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*⁶¹. Non vim habent pœdum immolationes; immolatus enim est Agnus qui tollit peccatum mundi⁶².

O miraculum! Infernus deglutivit Dominum Christum, et non concoxit. Leo devoravit agnum, et in stomacho continere non potuit. Mors absorpsit vitam, et nauseans vomuit etiam eos quos prius voraverat. Gigas morientem Christum portare non valuit; mortuus, formidabilis exstitit giganti, cum vivente luctatus est, et a mortuo victus cecidit. Si a vivente victus esset diabolus, habuisset prætexere: Cum Deo luctari non valui; at cum vivente luctatus est, et morienti succubuit, omnemque amisit excusationem. Unum granum seminatum fuit, ac totus mundus nutritus est. Tanquam homo jugulatus est, atque velut Deus vitam recepit, nec non vitam dedit orbi terrarum. Velut ostreum conculcatum est, et velut margarita exornavit Ecclesiam. Sicut ovis mactatus est, et sicut pastor baculo, cruce, expulit dæmonum gregem. Ut lucerna super pandelabrum cruce extinctus est, atque ut sol exortus est e sepulcro. Videre erat spectaculum duplex: Christo crucifixo, dies tenebris obducebatur; eoque resurgente, nox illuminabatur in morem diei. Quare dies obducebatur tenebris? Quia de illo scriptum est: *Posuit tenebras latibulum suum*⁶³. Cur autem nox instar diei illustrabatur? Quoniam ei dixit Propheta: *Quia tenebræ non obscurabuntur tibi, et nox sicut dies illuminabitur*⁶⁴. O nox clarior! o nox sole splendidior! o nox nive candidior! o nox facibus lucidior! o nox paradiso delectabilior! o nox a tenebris libera! o nox quæ somnium pellis! o nox quæ vigilare cum angelis docēs! o nox terribilis dæmonibus! o nox desiderium animi! o nox prænuba Ecclesiæ! o nox recens baptismo illuminatorum mater! o nox in qua dormitans diabolus nudatus est! o nox in qua hæres in hæreditatem introduxit hæredem, *In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur*.

⁶¹ Psal. cxi. 2. ⁶² Joan. i, 29. ⁶³ Psal. xvii, 12.

deno, totum ipsum unum quid esse, nempe animam, levi tantum pulvere aspersam. Mihi ardebat epagόμενον, cum hac versione, quique nihil aut exiguum quid pulveris seu corporis secum traheret.

(17) Πατοῦσιν τὸν θάνατον. Sententia 56 Hyperbæchii, ni fallor, erat, κόσμον ὁ πατήσας μοναχὸς Χριστῶ συνόμιλος γίνεται· κόσμου δὲ πράγμασιν ἐμπλεγεμένος μοναχὸς οὐκ ἀρέσκει τῷ στρατολογήσαντι Χριστῶ, quauquam editum fuit a doctissimo Combefisio in Auctario ultimo, κόσμον ἀπατήσας μοναχὸς, minus commode.

(18) Τὸν ἀμύρον. Permirum mihi videtur, remanere potuisse vocem nihili in Asterio nostro. Encomio in principes apostolorum Petrum et Paulum, apud Combefisium: Ὅντως κατὰ τὴν πρόβησιν τοῦ Ἰακώβ, Βενιαμὴν λύκος ἀρπαξ, σπαράσσων τῆς Νέας Διαθῆκης τοὺς ἀμείνους, καὶ σκορπίζων τὰ πόσινια.

των (17). Ἐπαύσαντο αἱ ἀποστασίαι, καὶ ἤκμασαν αἱ γονυκλισίαι· ἤργησαν αἱ τραγωδίαι, καὶ ἡνθήσαν αἱ ψαλμοί. Οὐκ ἀναδαίνει καπνὸς ἀπὸ κνίσσης, ἀλλὰ τῶν προσευχῶν τὸ θυμίαμα. Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου. Οὐκ ἐνεργοῦσιν ἀλόγων σφαγαί· ἐσφάγη γὰρ ὁ ἀμνὸς ὁ ἀφρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

Ὡ τοῦ θαύματος! Ὁ ἄδης κατέπιεν τὸν Δεσπότην Χριστὸν, καὶ οὐκ ἔπεψεν. Ὁ λέων κατέπιεν τὸν ἀμνὸν (18), καὶ ἀπεστομαχίσθη (19). Ὁ θάνατος κατέπιεν τὴν ζωὴν, καὶ ναυτίαςας ἔμεσεν καὶ τοὺς προκαταποθέντας (20). Ὁ γίγας τὸν ἀποθινόντα Χριστὸν βαστάσαι οὐκ ἴσχυεν· ὁ νεκρὸς φοβερὸς τῷ γίγαντι γέγονεν· ζῶντι ἐπάλαισεν, καὶ ὑπὸ νεκροῦ νικηθεὶς ἔπεσεν. Εἰ ὑπὸ ζῶντος ἐνικήθη ὁ διάβολος, εἶπεν προφασίζεσθαι, ὅτι θεῶ παλαίειν οὐκ ἴσχυσα· ἀλλὰ ζῶντι ἐπάλαισεν, καὶ ἀποθανόντι ὑπέπεσεν, καὶ πᾶσαν πρόφασιν ἀπώλεσεν. Εἰς κόκκος ἐσπάρη, καὶ ὅλος ὁ κόσμος ἐτράφη. Ὡς ἀνθρωπος ἐσφάγη, καὶ ὡς Θεὸς ἐζωοποιήθη, καὶ ἐζωοποίησεν τὴν οἰκουμένην. Ὡς δστροεν ἐπατήθη, καὶ ὡς μαργαρίτης ἐκόσμησεν τὴν Ἐκκλησίαν. Ὡς πρόβατον ἐθύθη, καὶ ὡς ποιμὴν ῥάβδῳ τῷ σταυρῷ ἐδίωξεν τὴν τῶν δαιμόνων ἀγέλην. Ὡς λύχνος ἐπὶ λυχνίαν τῷ σταυρῷ ἐσθέσθη, καὶ ὡς ἥλιος ἀνέτειλεν ἐκ τοῦ τάφου. Ἦν ἰδεῖν θέαμα διπλοῦν· σταυρουμένου Χριστοῦ, ἡ ἡμέρα ἐσκοτίζετο, καὶ ἀνισταμένου αὐτοῦ, ἡ νύξ ὡς ἡμέρα ἐφωτίζετο. Διὰ τί ἡ ἡμέρα ἐσκοτίζετο; Ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ γέγραπται· Ἐθετο σκότος ἀποκρυφῆν αὐτοῦ. Διὰ τί δὲ νύξ ὡς ἡμέρα ἐφωτίζετο; Ὅτι αὐτῷ ὁ προφήτης ἔλεγεν· Ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται ἀπὸ σοῦ, καὶ νύξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται. Ὡς νύξ ἡμέρας λαμπροτέρα! Ὡς νύξ ἡλίου λαμπροτέρα! Ὡς νύξ χιόνος λευκοτέρα! Ὡς νύξ λαμπάδων διαυγεστέρα! Ὡς νύξ πικραδεῖσου τερπνοτέρα! Ὡς νύξ σκύτους ἀπηλλαγμένη! Ὡς νύξ ἡ τὸν ὕπνον διώκουσα! Ὡς νύξ ἡ ἀγγρυνεῖν μετὰ ἀγγέλων διδάσκουσα! Ὡς νύξ φοβερά τοῖς δαίμοσιν! Ὡς νύξ ἐνιαυτοῦ ἐπιθυμία! Ὡς νύξ νυμφαγωγὸς τῆς Ἐκκλησίας! Ὡς νύξ ἡ τῶν νεφωτιστῶν μήτηρ! Ὡς νύξ ἐν ἡνυστάσας ὁ διάβολος γεγύμνωται! Ὡς νύξ ἐν ἣ ὁ κληρονόμος εἰς τὴν κληρονομίαν τὴν κληρονόμον εἰσῆγαγεν! Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομουμένης.

⁶⁴ Psal. cxxxviii. 12.

D quando nemini non statim occurrere debeat vera scriptio, ἀμνός. Vere juxta prædicationem Jacobi, Benjamin lupus rapax, discernens Novi Testamenti agnos, ac dispergens greges.

(19) Ἀπεστομαχίσθη. Verbum insolens, quale στομαχίζουμι, ii. 21, Encomio in translationem S. Gregorii Nazianzeni, ad ix Maii, sed ex conjectura duntaxat et emendatione parum probabili, cum magis ad sensum, et minus recedendo ab Ecgrapho, προκατομένους legi queat.

(20) Προκαταποθέντας. Propter textum Apostoli I Cor. xv, 54, κατεπόθη ὁ θάνατος, malum in oratione Euchologii Goariani p. 624 legere καταποθέντος, quam καταπατηθέντος. Τοῦ θανάτου καταπατηθέντος, καὶ τοῦ κέντρου αὐτοῦ, τῆς ἁμαρτίας, ἐξασπασθέντος.

Ἐπειδὴ γὰρ ἡ συναγωγὴ τῷ Χριστῷ, ὡς ἡ Αἴγυ-
πτος τῷ Ἰωσήφ ἐπεβούλευσεν, καὶ ὡς ἀρχιμαγείρω
τῶ νόμῳ συνευγενμένη, τῷ ταῖς θυσίαις αὐτὴν καπνί-
ζοντι (ἀρχιμάγειρος ὁ Ἰουδαϊκὸς νόμος, ὡς ταῖς
κνίσσαις χαίρων [21])· συνάπτεσθαι παρὰ τὸν νόμον
τοῦ Εὐαγγελίου τῷ Χριστῷ ἤθελεν, καὶ ἀποκλείσαι
τῇ παρθένῳ Ἀσσηνῇ, τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐβούλετο, ἵνα
τὸν πλοῦτον καὶ τὸ κάλλος τοῦ νομφίου ληστεύσασα,
τὴν νόμφην ποιήσῃ ἀποκληρονόμον διὰ ταῦτα, ὅτε
ἀπὸ τοῦ τάφου ἐξῆλθεν ὁ Χριστὸς, ὡς ἀπὸ τῆς φυλα-
κῆς ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἐπὶ τὸ βασιλικὸν αὐτοῦ ἄρμα ἐπὶ
τῶν χειρῶν ἐκάθισεν. Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριο-
πλάσιον, χίλλιαδες εὐθινοῦντων (22)· τότε αὐτῷ οἱ
ἄγιοι ὑπὲρ τῆς κληρονομουμένης προστῆχοντο. Καὶ μὴ
σε ξενίζέτω ὅτι τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἰωσήφ
ἔφερεν. Αὐτὰ γὰρ σε διδάξει τὰ πράγματα. Ὑπὲρ
τοῦ Ἰωσήφ γέγραπται· Ἰακώβ δὲ ἡγάπη τὸν Ἰω-
σήφ παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ. Περὶ τοῦ
Χριστοῦ· Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα
δεδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Τῷ Ἰωσήφ ἐποίησεν
ὁ πατὴρ χιτῶνα ποικίλον. Καὶ ὁ Χριστὸς· Ἀγαλλιδ-
σεται ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσεν γὰρ
με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύ-
νης (23) περιέθηκεν μοι, ὡς ῥύμην μίτραν (24).
Περὶ τοῦ Ἰωσήφ γέγραπται· Καὶ ἦν Ἰωσήφ καλὸς
τῷ εἶδει, καὶ ὡραίος τῇ ὄψει σφόδρα. — Καὶ

Quia enim synagoga Christo, ut Ægyptia Jose-
pho insidiata est, ac velut coquorum principi legi
conjuncta, sacrificiis eam fumiganti (princeps co-
quorum Judaica lex, utpote nidoribus gaudens),
cum Christo contra Evangelii legem voluit copulari,
et excludere virginem Assenetham voluit, Eccle-
siam, ut opes et pulchritudinem sponsi latrocinata,
sponsam faceret exheredem; propterea cum e se-
pulcro exivit Christus, tanquam e carcere Jose-
phus, et in regium suam currum supra cherubinos
sedit: Currus Dei decem millibus multiplex, millia
abundantium⁶⁵: tunc eum sancti pro ea quæ hæ-
reditatem consequitur orant. Nec tibi mirum vi-
deatur, quod Joseph imaginem Christi tulit. Te
quippe docebunt ipsæ res. De Josepho scriptum est:
Jacob autem diligebat Josephum præ omnibus filiis
suis⁶⁶; de Christo: Pater diligit Filium, et omnia
dedit in manu ejus⁶⁷. Josepho fecit pater tunicam
variam. Et Christus: Exsultabit anima mea in Do-
mino: induit enim me vestimento salutis, et tunicam
letitiæ circumposuit mihi, sicut sponso mitram⁶⁸.
De Josepho scriptum est: Et erat Joseph pulcher
specie, et decorus aspectu valde⁶⁹; et Propheta de
Christo ait: Speciosus forma præ filiis hominum⁷⁰.
Detulerunt vituperationem malam in Josephum fra-
tres; et Judæi vituperantes Dominum dicebant:

⁶⁵ Psal. LXVIII, 18. ⁶⁶ Gen. XXXVII, 3. ⁶⁷ Joan. III, 35. ⁶⁸ Isa. LXI, 10. ⁶⁹ Gen. XXXIX, 6. ⁷⁰ Psal. XLIV, 3.

(21) Ἀρχιμάγειρος ὁ Ἰουδαϊκὸς νόμος, ὡς ταῖς
κνίσσαις χαίρων. Glossæma resipit.

(22) Εὐθινοῦντων. Dixi alias. Macarius homil.
12, init. ἀμπελος εὐθύνουσα. Cod. Reg. 339, 1682,
εὐθύνουσα, rectius. Cæsarius quest. 186, τοὺς ἰσα-
κυροὺς θρεπτικούς τοῖς πέλας γενομένους, καὶ ἀρε-
τὴν εὐθύνσαντας, εἰς ἀποθήκην συγχομίζει κατὰ λ-
ηλον. Corr. εὐθύνσαντας. Idemque facies in Bi-
bliotheca Photii cod. 278, paulo post medium. Nili
opusculis p. 95. Symmetris Allatii lib. II, p. 197, et
in ejusdem Notis ad Georgium Acropolitam p. 201.
Inferius Vita Euthymii cap. 130, μόνην εὐθύνουμέ-
νην ἄγαν καὶ ἀνθούσαν. Apud Chrysostomum Savil.
t. VI, p. 913, ἐν τῇ ταύτῃ ἀγορᾷ πάντα εὐθύνά.

(23) Εὐφροσύνης. Hujus vocis, præter Grego-
rium Nyssenum et Maximum, Philo libro De somniis
p. 1132, etymologiam proferi, τὸ φρονεῖν εὖ, τὸ εὐ-
φροσύνης ἔτυμον μέγα καὶ λαμπρόν. Ita namque
corrigendum vulgatum ἔτοιμον, quod originem sum-
psit ex solemnī permutatione οὐ et υ, quam in eodem
Judæo Platone reperies, si contuleris p. 1161, cum
p. 948. Ad hæc Philo paulo ante verba relata, in
eadem pag. iterum sic emendatur, εὐσκόπως ἐξ-
ομοιοῦσιν εὐφροσύνη. Neque tu ambiges, postquam
locum consuleris, legerisque hunc versum Theodo-
rī. Studite eis τοὺς ἐπιτηρητάς. in observatores,
nondum editum:

Ὅρατε καὶ τηρεῖτε πάντας εὐσκόπως.

Nos properanter notulas scribimus. Porro memora-
tam mutationem sæpe notavimus. In Josepho Ant. lib.
V, cap. 1, p. 135, σὺ pro σοί, et vice versa σοί pro σὺ
in Philone De migratione Abrahami p. 400; apud
Gretserum De cruce c. 1729, et t. VII Chrysostomi
edit. Eton. p. 401. In Notis Allatianis ad Acropoli-
tam p. 201, εὐ et σοί loco σὺ. Esth. I, 5, et VII, 7,
8, ex editione Origenica Usseriana, συμφορτου et
συμφορτον in locum συμφορτου et συμφοτον. Glossæ
Græco-Latinæ cod. S. Germani, χαλκίζ. venter, quod
est κοιλία. Maximus t. II, p. 606, τοχωρόχος est

τοχωρόχος. Quæst. 118, Cæsarii, αἰμορρόζας, αἰ-
μορρόζας. Quæst. 119, ἀποφωτῶσαν, ἀποφωτῶσαν
(ut cap. 14, lib. II Gregorii Nysseni in Psalmos p.
349, ἀπεφύτῃσαν, ex sensu et ms. Reg. 1605, ἀπε-
φύτῃσας). Quæst. 182, ἀφλουον εἰ περιφλύσας. ἀφλουον
εἰ περιφλύσας. Et in Hesychio Hierosolymitano ho-
mil. 2, De Deipara potius legerim ἐξ ἐπιφύτῃσεως
Υἱοῦ, quam ἐπιφύτῃσεως. Denique in epistolis
Nili lib. II, epist. 140, p. 185, ἀφλουον est ἀφλουον.
Epist. 33, lib. III, p. 318, scilicet, ut est magna
confusio in epistolis Niliis, epistola illa 33 com-
plectitur epistolas libri II, 157, 158, 159, 279, 317,
140, 259, 108, 109, 110, 111 et 135. Sicut epist.
117, lib. I finis est epist. 140 ejusdem libri; epi-
stolæ 59, 60, 61 libri tertii faciunt epistolam 7, lib.
IV. Item epistola 249, lib. III continetur in præce-
denti 106. Et illa 250 continet 114, uti alia 271 se-
quentem 320. Atque ad ea quæ tum ab aliis tum a
me alibi fuere observata circa prædictas epistolas,

addi hæc possunt, necnon sequentia; epistolam
334 editionis Possinianæ esse caput 71 tractatus
Nili De monastica exercitatione; epistolam vero 66,
lib. I edit. Allatianæ sumptam videri ex cap. 44 et
45 ejusdem tractatus, atque 332, lib. III ex cap. 55.
Item lib. I, epistolam 2 esse Basilii ad Is. V, 1,
unde corrigi debet in loco insigniter depravato;
epistolam 166, habere sententiam Chrysostomi ini-
tio homiliæ De baptismo Christi; ducentessimam
vigesimam nonam acceptam fuisse ex ejusdem Pa-
tris sermone in illud Apostoli, De dormientibus, etc.
ante medium, libri II, 261 ex oratione in Petrum et
Eliam; 312 ex homilia 3 De Davide c. Saule post
medium; demum in epist. 56, lib. IV conspicit finem
capitis 21 Operis Gregorii Nysseni De virginitate.

(24) Ὡς ῥύμην μίτραν. Restitue vel ῥύμην, ex
Tertulliano IV in Marcionem II, Exsultet anima
mea in Domino: induit enim me indumentum salu-
taris, et tunicam jucunditatis velut sponso: circum-
posuit mihi mitram velut sponsæ, vel potius νομζίζω,
ex aliis.

Nos ex fornicatione non sumus nati ¹¹; subintellige, A sicut tu, puellæ inuuptæ filius. Joseph missus est ad fratres, instar visitantis medici, et inventus est insidiis appetitus quasi hostis: et Christus missus est tanquam pastor misericors, ac visus est latronis more crucifixus.

φούς ὡς λατρός ἐπισκεπτόμενος, καὶ ἡρέθη ὡς ὡς ποιμὴν σπλαγχνιζόμενος, καὶ ὥφθη ὡς ληστής

Joseph venditus est viginti aureis, et Christus triginta argenteis. Josephum unus e duodecim fratribus vendidit Ismaelitis, qui dixit: *Venite, vendamus eum Ismaelitis* ¹²; et Christum unus duodecim discipulorum Israelitis vendidit. Illic Judas consensit, hic Judas vendidit. Joseph in cisterna, et Christus in sepulcro. Josephum in carcerem misit Ægyptiæ calumniæ; et Christum victum Pilato tradidit Synagogæ falsum testimonium. Ille duobus eunuchis astitit, præposito pincernarum et principi pistorum; et Christus cum duobus latronibus crucifixus est, uno a dextris, altero a sinistris. Josephus duorum eunuchorum alterum in regiam misit, et Christus unum latronum duorum in regnum introduxit. *Hodie mecum eris in paradiso* ¹³. Joseph ab Ægyptia apprehensus, dimisit illi vestimenta, et egressus est; Christus a morte prehensus, exiit, et linteamina quæ gestabat, reliquit in sepulcro. Ægyptia habuit vestimenta, nec Josephum tenuit; habuit sepulcrum linteamina, nec retinuit Dominum, quia non poterat hic ab illo detineri.

τὸν Ἰωσήφ οὐ κατέσχεν· εἶχεν ὁ τάφος ὀθόνια, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐκράτησεν, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ.

Quocirca hortor, ut quotquot de Josepho audivimus, castitatis ipsius simus imitatores. Joseph a fratribus venditus est, et a Deo liberatus: atque tu, recens baptizate, fuisti aliquando venumdatus peccato, et gratia Christi liberatus es, *libertate qua*

ὠραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς ἀνθρώπων, ὁ προφήτης ἔφη τοῦ Χριστοῦ. Κατήνεγκαν ψόγον (25) πωλητὴν τῷ Ἰωσήφ οἱ ἀδελφοί· καὶ Ἰουδαῖοι (26) ψέγοντες τὸν Κύριον ἔλεγον· Ἠμεῖς ἐκ πορνείας οὐκ ἐγεννήθημεν· ἀντὶ τοῦ, ὡς σὺ ὁ τῆς ἀνυμφεύτου κόρης (27) υἱός. Ὁ Ἰωσήφ ἀπεστάλη πρὸς τοὺς ἀδελφούς ἐχθρὸς ἐπιβουλεύμενος· καὶ ὁ Χριστὸς ἀπεστάλη σταυρούμενος.

Ὁ Ἰωσήφ ἐπράθη εἰκοσι χρυσῶν, καὶ ὁ Χριστὸς τριάκοντα ἀργυρίων. Τὸν Ἰωσήφ ὁ εἰς τῶν δώδεκα ἀδελφῶν τοῖς Ἰσραηλῆταις ἐπώλησεν, ὁ εἰπὼν· Δεῦτε ἀποδώμεθα αὐτὸν τοῖς Ἰσραηλῆταις· καὶ τὸν Χριστὸν εἰς τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῖς Ἰσραηλῆταις πέπρακεν. Ἐκεῖ Ἰούδας συνερῶνει, καὶ ὧδε Ἰούδας ἐπώλει. Ὁ Ἰωσήφ ἐν τῷ λάκκῳ, καὶ ὁ Χριστὸς ἐν τῷ τάφῳ. Τὸν Ἰωσήφ εἰς δεσμοτήριον ἔβαλεν ἡ τῆς Αἰγυπτίας συκοφαντία· καὶ τὸν Χριστὸν δέσμιον τῷ Πιλάτῳ παρέδωκεν ἡ τῆς συναγωγῆς ψευδομαρτυρία. Ἐκεῖνος δύο εὐνοούχοις, τῷ ἀρχιαινοχόῳ καὶ τῷ ἀρχισιτοποιῷ παρέστη· καὶ ὁ Χριστὸς δύο λησταῖς συνεσταυρώθη, τῷ ἐκ δεξιῶν, καὶ τῷ ἐξ εὐωνύμων. Ὁ Ἰωσήφ τῶν δύο εὐνοούχων τὸν ἕνα εἰς τὰ βασίλεια παρέπεμψε· καὶ ὁ Χριστὸς τῶν δύο ληστῶν τὸν ἕνα εἰς τὴν βασιλείαν εἰσέγαγεν. Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. Ὁ Ἰωσήφ ὑπὸ τῆς Αἰγυπτίας κρατούμενος ἀφῆκεν αὐτῇ τὰ ἱμάτια, καὶ ἐξῆλθεν· ὁ Χριστὸς ὑπὸ τοῦ θανάτου κρατούμενος ἐξῆλθεν, καὶ τὰ ὀθόνια ἃ ἐφόρει, ἐν τῷ τάφῳ ἀφῆκεν. Εἶχεν ἡ Αἰγυπτία τὰ ἱμάτια, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐκράτησεν, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν

Διὸ παρακαλῶ, ὅσοι τοῦ Ἰωσήφ ἀκροῦσται, γενώμεθα τῆς σωφροσύνης (28) αὐτοῦ μιμηταί. Ἰωσήφ ὑπὸ ἀδελφῶν ἐπράθη, καὶ ὑπὸ Θεοῦ ἡλευθερώθη· καὶ σὺ, ὦ νεοφώτιστε, ἦρθ' ἄγε πρὸς τῇ ἀμαρτίᾳ πρᾶξεις, καὶ χάριτι Χριστοῦ ἡλευθερώθῃς, τῇ ἐλευθερίᾳ ἣ ὁ Χρι-

¹¹ Joan. viii, 41. ¹² Gen. xxxvii, 27. ¹³ Luc. xxiii, 43.

(25) *Ψόγον*. Nullum est dubium, quin locus Philonis *De Abrahamo* p. 374 E ita sit concipiendus, τοὺς φιλαπεχθήμοσι καὶ πάντα διαβάλλουσιν, οἱ ψόγον πρὸ ἐπαίνου τιμᾶν ἐθίζονται. Constructione enim caret quod editum est, οἷς ψόγοι.

(26) *Καὶ Ἰουδαῖοι*. Judæos Christum habuisse pro spurio colligebant antiqui ex Joannis cap. viii, vers. 49, *Ubi est pater tuus?* vers. 41, *Nos ex fornicatione non sumus nati; unum Patrem habemus Deum*. Ut discere est ex Origenis, Cyrilli, Theophylacti, Euthymii commentariis, catena in Joannem, Isidoro Pelusiota lib. i, epist. 48. Idque confirmat Tertullianus libro *De spectaculis* extremo, ac post eum Hieronymus epist. 4, necnon Titus Bostrensis ad Luc. xi, 48, et Cyrillus Alex. plurimis in locis. Sed et fabulæ de Panthera milite ethnico, patre Christi ex adulterio, leges apud Origenem lib. i *contra Celsum*, et apud Rabanum seu Amalunem libro *contra Judæos* cap. 40, qui *Pandera* minus bene appellat. Denique de Pantheræ in genealogia Domini confer inter se loca Epiphaniæ heresi lxxviii, n. 7, Damasceni *Orthodoxæ fidei* lib. iv, cap. 15, et Andreæ Cretensis orat. In circumcisionem Domini. Hæc strictum: quamquam animus meminisse horret.

(27) *Κόρης*. Legō epist. 20, lib. i Petri Damiani, Si a corynetis suis matrona potens negligit arcere petulcū, quid mirum si in eam quoque ille postmodum

vesaniæ suæ porrigat appetitum? expositumque a sensu corynetis famulabus. Et potuit quidem cardinalis a κόρη per geminam diminutionem formare corinetam. Forte tamen tunc temporis puellis matronarum, nomen indebatur ab integumento capitis quod vocamus *cornette*, estque instar κορύνης, clavæ simile. Aliam conjecturam invenies in Glossario ad scriptores mediæ et infimæ Latinitatis. Proinde dabitur electioni locus.

(28) *Σωφροσύνης*. Hic quoque obiter præstantissimum scriptorem adjuvabimus Philonem, dignum meliori cum editione tum interpretatione, lib. iii *Legis allegoriarum*, n. 1101: Πῶς οὖν γίνεται ἑστῆς τοῦ πάθους; Ὅταν ἕτερος ὄψῃ κατασκευασθῇ, τῷ τῆς Εὐχῆς ἐναντίας, ὁ σωφροσύνης λόγος· ἥδονή γάρ ἐναντίον σωφροσύνης ποικίλῃ πάθει, ποικίλῃ ἀρετῇ καὶ ἀμυνομένη πολεμῇ τὴν ἥδονην· τὸν κατὰ σωφροσύνην οὖν ὄψιν κελεύει ὁ Θεὸς Μωσὶ κατασκευάσθαι. Restituendum censeo: ἥδονή γάρ ἐναντίον σωφροσύνης ποικίλῃ πάθει, ποικίλῃ ἀρετῇ, καὶ ἀμυνομένη πολεμῇ τὴν ἥδονην. Quæ sunt Latine: Quo modo igitur fit medela affectus? Cum aliter serpens constitutus est, Evæ serpenti contrarius, nimirum temperantia ratio. Voluptati enim contraria est temperantia, vario affectui varia virtus, et ulciscens inimicum voluptatem. Eum igitur qui secundum temperantiam est serpens, jubet Deus Moscm construere.

στός ἡμᾶς ἡλευθέρωσεν. Ἰωσήφ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἦν πλανώμενος, καὶ ὑπὸ Θεοῦ εἰς βασιλέα ὁδηγούμενος· ἀλλ' ὁ ὁδηγῶν ὥσπερ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ, καὶ σε πλανώμενον εὗρεν ὡς πρόβατον, καὶ ὡς ποιμὴν ἐδάστασεν, καὶ εἰς τὰ ἄνω βασιλεία ὠρόν σε τῷ Πατρὶ προσήνεγκεν. Μίμησαι τὸν σώφρονα. Μαγεῖρω ὁ Ἰωσήφ ἐπιπράσκετο, καὶ ὡς καπνὸν τὴν Αἰγυπτίαν ἀπεστρέφετο. Ὁ σώφρων ὑπὸ τοῦ καπνοῦ τὴν κόρην ἐδριμύσσετο, καὶ ἡ πόρνη ὑπὸ τοῦ πάθους τὸν νοῦν ἐκαπνίζετο. Χιτῶνα ἐκράτησεν, ἀλλὰ σωφροσύνην οὐκ ἐσύλησεν· τοῖς ἱματίοις ἐπάλαυνεν, καὶ τὸν ἀθλητὴν οὐκ ἐσύλησεν· λυσσῶσα τὰ ἱμάτια ἔδακεν, ἀλλὰ τὸν νέον λυσσώδην οὐκ ἐποίησεν. Πρόσεχε· "Ὅτ' ἂν κύων λυσσῆσας περισχίσῃ τινὰ, ἐκεῖνος ταχέως ἀποδύεται, καὶ ῥίπτει τὰ ἐνδύματα, ἵνα μὴ δι' αὐτῶν ὁ ἰὸς ὀδεύων σπέρμα θανάτου τῷ φοροῦντι γενήσεται. Οὕτως ὁ Ἰωσήφ τῇ Αἰγυπτίᾳ λυσσῶσιν καὶ τῶν ἱματίων ἀφαιμένην προσέβριψεν τὰ ἱμάτια, καὶ τὸν θανάσιμον ἰὸν (29) τῆς μοιχείας ἔφυγεν. Εἰ δὲ ἐκεῖνον δουλεύοντα ἡ ἰδία δέσποινα τῇ ἀμαρτίᾳ οὐκ ἐδούλωσεν, μηδὲ σὲ δουλώσῃ πόρνη, ὧ νεοφώτιστε, μήτε δούλη σοι τῷ ἐλευθέρῳ παράκοιτος γένηται πόρνη. Παλλακὴ γάρ ἐστιν κατοικίδιος δούλη, καταδουλοῦσα τὸν ἐλευθέρον. Ὡς τῆς ἐναντιότητος! Τὸν Ἰωσήφ δουλεύοντα ἡ δέσποινα τῇ ἀμαρτίᾳ οὐκ ἐδούλωσεν· καὶ δέσποτης ἐλευθερος δοῦλος τῆς δούλης διὰ πάθος γίνεται.

Ἀλλὰ μέλλει τῷ τοιοῦτῳ ὁ Ἰωσήφ δικάζεσθαι ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως· Ἐγὼ, λέγων, ἐπὶ ξένης πεπραμένος, οὐκ ἐπράθην τῇ ἀμαρτίᾳ. οὐδὲ ξένον ἑμαυτὸν τοῦ Θεοῦ ἐποίησα, καὶ ταῦτα νόμον μὴ λαβὼν, προφῆτας μὴ μαθὼν, Εὐαγγέλια μὴ ἀναγνοὺς, ὅμως πρὸ τῶν γραμμάτων ἐκείνων βιβλίον σωφροσύνης ἑαυτὸν τῷ βίῳ ἐκαλλιγράφησα· σὺ δὲ, ὧ νεοφώτιστε, μετὰ νόμον, μετὰ προφῆτας, μετὰ Εὐαγγέλια, μετὰ διδασκαλίαν καὶ κατήχησιν, μετὰ τὸ ἀθλητικὸν ἀλειμμα (50), μετὰ τὸ νομικὸν λούσμα (31), μετὰ τὸ πνευματικὸν χρίσμα, μετὰ τὸ λαμπρὸν ἔνδυμα, δοῦλος δούλης γέγονας, τῷ πάθει δουλούμενος. Φύγε τὴν δουλείαν ἀμαρτίας, καὶ λάβε τὴν κληρονομίαν τῆς υἱοθεσίας. Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομώσεως. Δούλον οἱ νόμοι Ῥωμαίων κληρονόμον οὐ παραδέ-

¹⁴ Gal. iv, 31. ¹⁵ Psal. LXXIX, 2.

(29) *Θανάσιμον ἰὸν*. Τοῦ διαδόλου τὸν ἀνδροκτόνον ἰὸν, scripserat Cyrillus Alex. in Joannem p. 738. Inepte ediderunt, ἰὸν. Ut in Eriphaniani *Anacleti* cap. 6, ἰὸν reperies loco ἀέι δν. Exstat et Origeniani *Dialogi adversus hæreticos* sect. ult. locus non minus obscurus quam difficilis, in quo legunt alii aut ὁ ἰὸς, aut ὁ ἰὸν, aut οἰωνός, ego ὡν. Ὅταν ἡ ψυχὴ μὴ δέξηται τὰ αὐτῆς ὀρεκτά, μῦσει τὸ σῶμα, καθάπερ ὡν ὑγραίνόμενα πηλῇ. Cum anima non receperit ea quæ sibi appetit, corpus comprimit, sicut ovum humida densaverit.

(30) *Ἀλειμμα*. Liceat mihi removere ridiculam lectionem ab *Euchologio* Goari p. 590, in canone funereo pro mulieribus defunctis, ὁ θεσπέσιος Ἰακώβ, τὸν λίθον μυστικῶς ἀμείψας ἀνήγειρε στήλην, subrogando certo certiorum, ἀλείψας. Quis enim non videt respici ad loca Genes. xxviii, 18; xxi, 13, sensumque esse: *Divinus Jacob lapidem unxi et in titulum erexit?*

A *Christus liberavit nos*¹⁴. Joseph in deserto vagabatur, et a Deo ut rex fieret deducebatur; sed qui Josephum deduxit velut ovem¹⁵, te quoque errantem invenit tanquam ovem, ut pastor portavit, atque in cœlestem regiam te Patri donum obtulit. Imitare iudicem. Coquo Josephus vendebatur, et veluti fumum aversabatur Ægyptiam. Castus a fumo acriter affectam pupillam sentiebat; et meretrix ex vitioso affectu mentem fumo plenam gerebat. Tunicam tenuit, at temperantiam non ademit: cum vestimentis luctata est, et pugilem non spoliavit; præ rabie momordit vestimenta, sed juveni rabiem non communicavit. Attende: Quando rabiosus canis discidit aliquem, statim ille exiit se, et projicit indumenta, ne per illa venenum gliscens induto fiat mortis semen. Sic Josephus Ægyptiæ rabidæ quæque vestimenta tangeret, vestimenta projecit, atque letale adulterii venenum effugit. Quod si illum servum domina propria sub servitute peccati non redegit, neque te servum faciat meretrix, o recens illuminate, nec ancilla tibi libero concubina sit meretrix. Pellex enim est domestica ancilla, quæ liberum servituti tradit. O oppositio-nem! Josephum servum domina peccato non subjugavit; et liber dominus efficitur ancillæ servus propter animi nobilitatem.

Verum cum huiusmodi viro contendet Josephus in die iudicii, ac dicit: Ego in extera regione venditus, peccato venumdatus non sum, nec me extraneum a Deo feci; idque cum non accepiissem legem, prophetas non didicissem, non legissem Evangelia; ante tamen illa scripta, temperantiæ librum me ipsum vitæ eleganter scripsi: tu vero, nuper baptizate, post legem, post prophetas, post Evangelia, post doctrinam et catechesim, [post athleticam unctionem, post sponsale lavacrum, post spirituale chrisma,] post splendidum indumentum, servus servæ factus es, animi perturbatione in servitute redactus. Fuge servitute peccati, et accipe hereditatem adoptionis. In finem pro ea quæ hereditatem consequitur. Servum leges Romanorum in hæ-

D (31) *Λούσμα*. Liceat quoque conjecturam meam proponere de loco Severi epist. 2 ad *Claudiam sororem, Miscellaneorum* v, cl. Stephani Baluzii lib. 1, p. 549. *Cœlestis abluatur nitro doctrinæ, et lamentis spiritualibus emundetur*. Suspicio itaque scripsisse Severum: *Cœlestis abluatur nitro doctrinæ, et lamentis spiritualibus emundetur*. Fundus autem meæ conjecturæ, textus est Jeremiæ cap. ii, vers. 22, Si laveris te nitro: ad quem allusionem fieri arbitror. Postea reperi sic in Appendice codicis regularum p. 17: *Cœlestis abluatur nitro doctrinæ, et lamentis spiritualibus emundetur*, ex Athanasii *Exhortatione ad sponsam Christi*. In Hieronymo autem t. IX, epist. 14, p. 55: *Cœlestis abluatur nitro doctrinæ, et lavamentis spiritualibus emundetur*; ex *Laudæ virginitalis* ad Mauriti filiam. Absunt enim ea, ut et alia non pauca, a concilio Aquisgranensi anni 816, lib. ii, cap. 6, cujus titulus, *S. Athanasii ad sponsus Christi*.

redemi non admittunt, et servum peccati leges Dei ab hæreditate ejiciunt. Habes januam legis, fuge falsam portam iniquitatis. Qui non ingreditur per ostium, sed aiiunde intrat, fur est et latro ⁷⁶: fur, ut qui latenter fornicetur; latro, ut qui alienum suffodiat matrimonium. Qui vero intrat per januam legitimi matrimonii, pastor est ovium, pater est verorum liberorum: et in terra quidem hac inferiori hæredes habet, supra vero hæres constituitur in regno cælorum: quod utinam nos omnes consequamur, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

XX.

In psalmum sextum homilia.

Militis qui deliquit excusatio sit placatio regis irati, et famuli qui peccavit supplicatio succensum ira dominum delinit. Quia igitur David per peccatum, et ut miles regem ad iram provocaverat Deum, et ut servus dominum excandescere fecerat; eapropter postulans et supplex tanquam famulus dominum Deum deprecabatur: 2. *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me.* Ira concitatus es adversus me peccantem, reconciliare cum poenitente; iratus es contra errantem, propitius esto revertenti. Tuum juramentum, Domine, tibi ad placationem adduco. Dixisti: *Per memetipsum juravi, quod non volo mortem peccatoris, sicut converti et vivere ipsum* ⁷⁷. Precor, quod dixisti, fac. Quoniam certe post erratum conversus sum, et post peccatum egi poenitentiam, non autem velut Cain impudenter me gessi. Ille interrogatus: *Ubi Abel frater tuus?* respondit: *Nescio* ⁷⁸. Ego dixi: *Quoniam iniquitatem meam ego cognosco* ⁷⁹. *Domine, ne in furore tuo arguas me.* Ut misericordiam ubi consecutus fuero, aliis quoque poenitentiae via efficiar: ut doceam iniquos vias tuas, et impii ad te convertantur ⁸⁰.

Quare autem et *Pro octava* inscriptus est psalmus? 4. *In finem enim in carminibus psalmus David pro octava.* Octavam novit quidem Vetus Testamentum, circumcisionem; Novum vero, resurrectionem a mortuis, in qua circumciditur mors. Praecedens psalmus inscriptus est: *Pro ea quæ hæreditatem consequitur*, sive Ecclesia sive anima. Et de hæredibus quidem dixit: 12. *Latibuntur omnes qui sperant in te; in æternum exsultabunt.* De ex-hæredibus autem: 6. *Non habitabit juxta te malignus.* Ubi didicit David, quod, 7. *Virum sanguinum et dolum abominatur Dominus*, ipse autem dolo Uriam interemerat; et quod omnis fornicator, aut immundus, non habet hæreditatem in regno Chri-

stianorum: καὶ τὸν δοῦλον ὄντα τῇ ἀμαρτίᾳ οἱ τοῦ Θεοῦ νόμοι τῆς κληρονομίας ἐκβάλλουσιν. Ἐχεις τὴν θύραν τοῦ νόμου, φύγε τὴν παράθυρον τῆς ἀνομίας. Ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ἀλλὰ ἐμβαίνων ἀλλαχόθεν, κλέπτης ἐστὶν καὶ ληστής· κλέπτης, ὡς λαμβάνων ἐν τῇ πορνείᾳ· ληστής, ὡς διορύττειν ἀλλότριον γάμον. Ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας τοῦ νομίμου γάμου, ποιμὴν ἐστὶ τῶν προβάτων, πατήρ ἐστὶν τῶν γνησίων τέκνων· κάτω μὲν κληρονομούμενος, ἄνω δὲ κληρονόμος γινόμενος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

K'.

B

Εἰς τὸν 5' ψαλμὸν ὁμιλία.

Στρατιώτου πλημμελήσαντος ἀπολογία τοῦ λυπηθέντος βασιλέως γίνεται θεραπεία, καὶ ἡ τοῦ ἀμαρτήσαντος οἰκέτου πρόσπτωσις, τῷ θυμωθέντι δεσπότη παράκλησις. Ἐπεὶ οὖν ἀμαρτήσας ὁ Δαβὶδ, καὶ ὡς στρατιώτης βασιλεῖα παρώργισεν τὸν Θεόν, καὶ ὡς δοῦλος δεσπότην θυμωθῆναι ἐποίησεν· διὰ ταῦτα ἀξιῶν καὶ ἱκετεύων, ὡς οἰκέτης δεσπότην τὸν Θεὸν παρεκάλει· Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ἔργῃ σου παιδεύσης με. Ἐθυμώθης μοι ἀμαρτήσαντι, διαλλάγηθι μετανοήσαντι· ὠργίσθης πλανηθέντι, ἱλάσθητι ἐπιστρέψαντι. Τὸν σὸν ὄρκον, Δέσποτα, πρὸς δυσώπειον προσφέρω σοι. Εἶπας· *Κατ' ἐμᾶντοῦ ὄμοσα, ὅτι οὐ θοῦλωμαι τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ* (32), ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν. Παρακαλῶ, ὁ εἶπας ποίησον. Ἐπεὶ οὖν πλανηθεὶς ἀπέστρεψα, καὶ ἀμαρτήσας μετενόησα, ἀλλ' οὐχ ὡς Κάϊν (33) ἀπηναιχύνθησα. Ἐκεῖνος ἐρωτηθεὶς, *Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου;* εἶπεν· *Οὐ γινώσκω.* Ἐγὼ εἶπον· *Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω.* Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με. Ἵνα φιλανθρωπίας τυχὼν καὶ ἄλλοις ὁδὸς μετανοίας γένωμαι· Ἵνα διδάξω ἀνόμους τὰς ὁδοὺς σου, καὶ ἀσεβεῖς ἐπὶ σὲ ἐπιστρέψουσιν.

Διὰ τί δὲ καὶ Ὑπέρ τῆς ὀρθότης ἐπεγράφη ὁ ψαλμός; Εἰς τὸ τέλος γὰρ ἐν ὕμνοις ψαλμός τῷ Δαβὶδ ὑπὲρ τῆς ὀρθότης. Ὁ γδοῦν οἶδεν ἡ μὲν Παλαιὰ Διαθήκη τὴν περιτομήν· ἡ δὲ Καινὴ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ἐν ᾗ ὁ θάνατος περιτέμνεται. Ὁ πρὸ τούτου, Ὑπέρ τῆς κληρονομώσεως ἐπεγράφη, Ἐκκλησίας ἡ ψυχῆς. Καὶ περὶ μὲν τῶν κληρονόμων ἔλεγεν· *Εὐφρανθήσονται πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ σοι· εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται.* Περὶ δὲ τῶν ἀποκληρονόμων· *Οὐ πυροικίσει σοι πορνευόμενος.* Ὡς ἔμαθεν ὁ Δαβὶδ, ὅτι Ἀνδρᾶ αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσσει Κύριος· αὐτὸς δὲ δόλῳ τὸν Οὐρίαν ἀνέκλειν, καὶ ὅτι πᾶς πόρνος ἢ ἀκάθαρτος οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ

⁷⁶ Joan. x, 1. ⁷⁷ Ezech. xxxiii, 11. ⁷⁸ Gen. iv, 9. ⁷⁹ Psal. l, 5. ⁸⁰ ibid. 15.

(32) Ἀμαρτωλοῦ. Ita multi. Cæterum David citans verba Ezechielis, species est prochronismi, quales interdum Asterio aliisque Patribus per incogitantiam exciderunt.

(33) Κάϊν. De Caino cum elegantia Basilius Se-

leuciensis orat. 4 ante finem, Ἐμψυχος νόμος τοῖς ὀρθοῖς φαινόμενος, ἔμπρους στήλη τὴν ἀνομίαν ἐκτρέπουσα. Insulse in libris editis, τὴν ὁμοίαν. Insuper deleri volo nomen Κάϊν p. 547 Chrysost. Savil. t. Vil, quod e superiori linea repentum cernitur.

Θεοῦ, ἵνα μὴ ἀποκληρονόμος διὰ τὸ ἄγος (54) γένηται, ἔδν ὑπὲρ τῆς ὀγδόης καὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ψάλλον παρεκάλει. Ἐπειδὴ μοιχεία με καὶ φόνος τῆς κληρονομίας ἐκβάλλουσιν, Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με. Μὴ ὀργισθῇς μοι διὰ τὸν Οὐρίαν, μὴ θυμωθῇς μοι διὰ τὴν Βηρσαβέε. Καὶ διὰ τὴν ἐν τῇ ὀγδῶν ἡ περιτομή; Ἐπειδὴ τὰς πρώτας ἑπτὰ ἡμέρας τὸ βρέφος ἐφόρει τὰ σπάργανα, τῇ δὲ ἑβδόμῃ ⁵⁵ λυόμενον τὴν περιτομὴν ἐλάμβανεν, σημεῖον σφραγίδος, τῆς Ἀβραὰμ πίστεως· ἵνα καὶ ἡμεῖς καὶ τὴν ἑβδομάδα τοῦ βίου ἐφορέσαμεν, τὰ τῶν κακιῶν σπάργανα, σειραῖς τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων σφιγγόμενοι, εἰς τὸ τέλος τῆς ζωῆς ταῦτα διαρρήξωμεν, καὶ ὡς ἐν ὀγδῶν τῇ ἀναστάσει τὸν θάνατον περιτεμνόμενοι, τὸν ἰσάγγελον βίον ἀσπασώμεθα. Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὐ **B** γαμοῦσιν. Δι' οὗ καὶ περιτομή εἰς τὰ γεννητικὰ ἐδίδοτο. Ἴνα καὶ οἱ Χριστιανοὶ μετὰ ταῦτα μάθωσιν, τὰ τιτλούμενα βρέφη (55) μετὰ τῆς μήτρας σπάργανα, καὶ πρὸ αὐτῶν τῶν αἰσθητῶν σπαργάνων, σφραγίζεῖν αὐτὰ τῷ βαπτίσματι, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ· περὶ ἧς λέγει ὁ Παῦλος· Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε *περιτομῇ ἀχειροποιήτῃ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ.*

Εἰ οὖν ἡ τοῦ Ἰουδαίου περιτομή πρώτος καὶ ταχεύς, καὶ εὐθύς μετὰ τὰ σπάργανα τῷ βρέφει ἐδίδοτο· πολλῷ μᾶλλον ἡ τοῦ Χριστοῦ περιτομή ἡ διὰ τοῦ βαπτίσματος, ὀφείλει ταχυνώτερα τῷ βρέφει πρὸς ἀσφάλειαν δίδοσθαι· τοῦτο μὲν, ἵνα τὸν Χριστὸν ἐνδυτάμενον ὡς θώρακα, μὴ φοβηθῇ τοὺς πολεμίους δαίμονας· τοῦτο δὲ, ἵνα μὴ προδοθῇ εἰς αἵρεσιν (37), **C** καὶ αἰχμάλωτον γένηται. Νόει δὲ λέγω. Οἴδατε τὰ γινόμενα. Τοῦτο δὲ, ἵνα καὶ τελευτήσῃ, μὴ ἐξέλθῃ ἀσφράγιστον. Καὶ ὅτι διὰ πατέρα ἢ μητέρα ἑτερόδοξον, τὸ βρέφος ἐβαπτίσθη καὶ οὐκ ἐβαπτίσθη, ἀλλὰ κατεβαπτίσθη εἰς αἵρεσιν· οὕτω τὸν βίον ἐπλευσεν, καὶ ἦδη ἐναυάγησεν. Πρὸ τοῦ αἰσθητοῦ ἱματίου, τὸ βασιλικὸν Χριστοῦ ἱμάτιον τὸ βρέφος ἐνδύσων, ἵνα καυχῆσθῃ, ὅτι παιδίον σου ὡς βασιλεὺς εἰς πορφύραν

sti et Dei ⁵⁶; ne ob sceus exheredaretur, psalmum pro octava et mortuorum resurrectione canens, orabat. Quandoquidem adulterium et homicidium me ab hereditate dejiciunt, Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Ne succenseas mihi propter Uriam, ne ira incendaris contra me ob Bersabeen. Et cur in octava circumcisio? Quia per primos septem dies infans gestabat fascias, octavo autem iis solutus circumcisionem accipiebat, indicium sigilli, fidei Abraham: quo etiam nos, licet hebdomadam vitæ gestaverimus, nempe vitulorum fascias, funibus propriorum peccatorum constricti ⁵⁷, in fine vitæ eas dirumpamus, et velut in octava in resurrectione, mortem circumcisi, æqualem angelis vitam amplectamur. Siquidem in resurrectione nuptiæ non sunt ⁵⁸. Unde circumcisio in genitalibus data est. Quo Christiani quoque postea discerent, infantes natos, post vulvæ fascias, et ante ipsas sensibiles cunas, consignare baptismo, in circumcissione Christi; de qua dicit Paulus: *In quo et circumcisi estis circumcissione non manufacta, consepulti ei in baptismo, in circumcissione Christi* ⁵⁹.

Si ergo Judæi circumcisio velox et cita, statimque post cunabula infanti tradebatur, multo magis Christi circumcisio, quæ per baptismum peragitur, debet celerius infanti dari ad securitatem; partim ut Christum instar lorice indutus, non vereatur inimicos dæmones, paratim ne tradatur in hæresim, ac fiat captivus. Intellige quæ dico. Nostis quæ fieri solent. Partim ut si moriatur, non emigret absque signaculo. Et quia propter patrem aut matrem aliter quam Ecclesia sentientem, infans demersus est, non baptismo tinctus, sed in hæreseos aquis suffocatus: nondum vitæ navigationem instituit, et jam naufragium fecit. Ante sensibilem amictum, regia Christi veste infantem indue, quo glories puerum tuum instar regis in purpura genitum esse. In lege

⁵⁴ I. ὀγδῶν. ⁵⁵ Ephes. v, 5. ⁵⁶ Prov. v, 22. ⁵⁷ Matth. xii, 50. ⁵⁸ Coloss. ii, 11, 12.

(54) Ἄγος. Sic Cæsarius Responsione ad Interrogationem 151, τὸ ἄγος τῆς μοιχείας dixerat. Sed corruptioribus placuit τὸ ἄλγος.

(55) Τὰ βρέφη. Me adnotet vocabulum elegantium verborum Cyrilli Alexandrini lib. vii contra Julianum p. 243, 244, sed depravatorum, ἀναμειστούντων τὸν βίον ἀθλίων τε καὶ ὀδυνητῶν διηγημάτων, καὶ μυθαρτίων ἀκαλλεστάτων, ἃ καὶ τιτθαί φαίνον ἂν ἴσως, τὰ δυσπνούντα τῶν βρεφῶν εὐ μάλα κατακληῖν σπουδαίους. Non enim vereor rescribere δυσπνούντα, cum idoneum habeam auctorem Platonem, qui lib. vii *De leg.* dixit τὰ δυσπνούντα τῶν παιδίων, et ad quem procul dubio respexit Cyrillus. *Impleant vitam miseris putidisque narrationibus, et lædissimis fabellis, quas et nutrices forsitan dixerint, cum infantulos suos ægre obdormiscentes maxime conantur demulcere.*

(56) *Συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι.* Col. ii, 12. In dilationem baptismi Chrysostomus homil. 4 ad Acta apostolorum, ante finem, πότε δὲ τὰ ῥήματα ἐκείνα πρὸς τὸν Χριστὸν ἔρεῖς, συνταφόμενος αὐτῷ, μέλλων ἀποπηδᾶν; *Quando vero futurum est,*

ut illa verba dicas Christo, consepultus cum illo, cum jam sis mox abiturus? Atqui vereor ne scribendum sit, συνταφόμενος. Ex eodem aureo ore alibi sæpe, hom. 21 ad populum Antiochenum, in fine, τοῦτο φηλέξαι τὸ ῥήμα πρότερον· Ἀποτάσσομαί σοι, Σταυρᾶ, καὶ τῇ πομπῇ σου, καὶ τῇ λατρείᾳ σου, καὶ συντάσσομαί σοι, Χριστέ. *Encomio in Julianum martyrem, ἀναμνήσθητι τῶν ῥημάτων ἐκείνων καὶ τῆς συνθήκης. Catechesi ad illuminandos, gemino loco, ὅταν μῆτε τοὺς παρόντας ἐπιγινώσκῃ, μῆτε φωνῆς ἀκούῃ, μῆτε ἀποκρίνασθαι δύνῃται τὰ ῥήματα ἐκείνα, δι' ὧν τὴν μακαρίαν συνθήκην πρὸς τὸν κοινὸν ἡμῶν πάντων καταθῆσεται δεσπότης.* Hom. 2 in II ad Corinthios, 1 ad Ephesios, et 6 ad Colossenses.

(57) *Alpectur.* Hanc vocem redde Cæsario quest. 440, in Bibliotheca Patrum t. I, p. 658: Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων. Καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἑλθροῦ· ἥτις ὑπόκειται πᾶσα αἵρεσις, non vero, αἵρεσις. *Idem redde Origeni homil. 16 in Jeremiam, ante finem, etiam ex interpretatione Hieronymi.*

qui octavo die non circumcidebatur, maledictus erat; in gratia qui non est baptizatus, a regno coelorum extraneus est atque alienus. Qui enim dixit in lege: *Maledictus omnis masculus qui non circumcidetur octavo die, exterminabitur anima illa de populo*⁸⁶; idem cum iuramento pronuntiavit in gratia: *Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest videre regnum Dei*⁸⁷. — *In finem pro octava. In finem quare? Quia initio dixit: Domine, ne in furore tuo arguas me: quasi quidam dicerent: Exauditusne est? ubinam possumus invenire quod post preces exauditus fuerit? respondet: In finem. Lege finem psalmi, et reperiēs dicentem: 9. Discedite a me, omnes qui operamini iniquitatem; quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei; intendit deprecationi meae. Quando? In finem. ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, ὅτι εἰσήκουσεν Κύριος σε μου. Πότε; Εἰς τὸ τέλος.*

In finem pro octava. Cur autem octavo die Dominus resurrexit? Quoniam prima hominum ogdoas, tempore Noë, post antiqui orbis interitum, novum mundum in nostro genere suscitavit. Postquam enim mundus ex fornicatione febre mortuus est per peccatum, et sepultus fuit in aquis diluvii, tunc octonarius hominum qui in arca servatus fuerat, per liberorum susceptionem mundum suscitavit. Et quod liberorum procreatio nomine resurrectionis donetur, audi verba matris Evæ, quando peperit Sethum: *Suscitavit enim mihi Deus semen aliud pro Abele quem occidit Cain*⁸⁸. Et lex: Si quis, inquit, sine liberis mortuus fuerit, accipiet frater ejus uxorem, et suscitabit semen fratri suo⁸⁹: et erat resuscitatio extincti ac mortui generis renovatio. Quia igitur prima generis resurrectio post diluvium per octo homines facta est, idcirco et primus Dominus resurrectionem mortuorum in octava inchoat; quando velut in arca in sepulcro tanquam Noe mansit, et impietatis diluvio finem imposuit, tradiditque baptismum regenerationis; ut conssepulsi ejus baptismo, consortes resurrectionis ipsius efficiamur. Itaque quoniam octava clare in lege prævulgavit resurrectionem mortuorum, ac retributionem ad singulorum opera; capropter David qui cum uxore Uriæ peccaverat, pro octava, et pro resurrectione in suam remissionem, orabat ac dicebat: *Domine, ne in furore tuo arguas me; neque in ira tua corripas me.* Hic resipisco et confiteor, Domine: 6. *Quoniam non est in morte qui memor sit tui; in inferno autem quis confitebitur tibi? — In finem pro octava in carmine psalmus David.* Et recte pro octava precabatur, octavus Jessæ filius, et pater Christi qui in octava resurrexit. *In finem: tum hujus vitæ, tum mundi compressionis. Primitiæ Christus; deinde ii qui sunt Christi, in adventu ejus*⁹⁰.

⁸⁶ Gen. xvii, 14. ⁸⁷ Joan. iii, 5. ⁸⁸ Gen. iv, 25.

(58) *Εἰς πορφύραν γενένηται.* In purpuris nati, porphyrogénētoi, nemini non noti sunt.

(59) *Ὅτε ἔτεκεν τὸν Σήθ.* Itaque in Cyrillo lib. iii contra Nestorium p. 67: Ὅποιόν ἐστι τὸ παλαιόν

γεγέννηται (58). Ὁ μὴ περιτεμνόμενος ἐν τῷ νόμῳ ὀκταήμερος, ἐπικατάρατος ἦν· ὁ μὴ βαπτισόμενος ἐν τῇ χάριτι, τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ξένος καὶ ἀλλότριος. Ὁ γὰρ εἰπὼν ἐν τῷ νόμῳ· Ἐπικατάρατος πᾶς ἄρσεν ὃς οὐ περιτεμήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ λαοῦ· ὁ αὐτὸς εἶπεν μετὰ ὅρκου ἐν τῇ χάριτι· Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. — Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ὀγδόης. Εἰς τὸ τέλος, διὰ τί; Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀρχὴν εἶπεν· Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με· ὡς τινων λεγόντων, Ἄρα εἰσηκούσθῃ; πῶς δύναμθα εὐρεῖν, ὅτι προσευξάμενος εἰσηκούσθῃ; ἀποκρίνεται· Εἰς τὸ τέλος. Ἀνάγνωθι τὸ τέλος τοῦ ψαλμοῦ, καὶ Β εὐρήσεις λέγοντα· Ἀπόστρεψε ἀπ' ἐμοῦ, πάντες οἱ τῆς φωνῆς τοῦ κλαυθμοῦ μου, προσέτεχεν τῇ δεξιᾷ μου.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ὀγδόης. Διὰ τί δὲ ἐν τῇ ὀγδῇ ἡμέρᾳ ἀνέστη ὁ Κύριος; Ἐπειδὴ πρώτη ὀγδοὰς ἀνθρώπων, ἐπὶ τοῦ Νῶε, μετὰ τὸν τοῦ παλαιοῦ κόσμου θάνατον, νέον κόσμον εἰς γένος ἀνέστησεν. Ὅτε γὰρ ὁ κόσμος πυρέζας τῇ πορνείᾳ, ἀπέθανεν τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ ἐτάφη ἐν τοῖς τοῦ κατακλυσμοῦ ὕδατιν, τότε ὀγδοὰς ἀνθρώπων ἐν τῇ κιωτῇ φυλαχθεῖσα, διὰ τῆς τεκνογονίας τὸν κόσμον ἀνέστησεν. Καὶ ὅτι ἡ τεκνογονία ἀνάστασις λέγεται, ἀκούσον τῆς μητρὸς τῆς Εὐᾶς λεγούσης, ὅτε ἔτεκεν τὸν Σήθ (59)· Ἐξανέστησεν γὰρ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον, ἀντὶ Ἀβελ ὃν ἀπέκτεινεν Κάιν. Καὶ ὁ νόμος· Ἐὰν τις, φησὶν, ἀποθῇ ἄτεκρος, λήψεται ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα, καὶ ἐξαναστήσῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ· καὶ ἦν ἡ ἐξανάστασις σπέρματος καὶ ἀποθνήσκοντος γένους ἀνανέωσις. Ἐπεὶ οὖν πρώτη ἀνάστασις τοῦ γένους μετὰ τὸν κατακλυσμὸν διὰ ὀγδοάδος ἀνθρώπων ἐγένετο, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος πρῶτος τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ἐν τῇ ὀγδῇ ἄρχεται· ὅτε καθάπερ ἐν κιωτῇ τῷ τάφῳ ὡς ὁ Νῶε ἔμεινεν, καὶ τὸν κατακλυσμὸν τῆς ἀσεβείας ἔπαυσεν, καὶ τὸ βάπτισμα τῆς παλιγγενεσίας ἐπέδωκεν· ἵνα συνταξέντες αὐτοῦ τῷ βαπτισμῷ, κοινωνοὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γένωμεθα. Ἐπεὶ οὖν ἡ ὀγδῇ προσάλλιζεν ἐν νόμῳ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ τὴν τῶν ἐκάστου ἔργων ἀνταπόδοσιν· διὰ ταῦτα ἁμαρτήσας εἰς τὴν τοῦ Οὐρίου ὁ Δαβὶδ, ὑπὲρ τῆς ὀγδόης καὶ τῆς ἐν ἀνέσει αὐτοῦ ἀναστάσεως παρακαλῶν ἔλεγεν· Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. Ὡδὲ μετανοῶ καὶ ἐξομολογοῦμαι, Δέσποτα· Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου· ἐν δὲ τῷ ᾧ τις ἐξομολογήσεται σοι; — Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ὀγδόης ἐν ὑμνοῖς ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. Καὶ καλῶς ὑπὲρ τῆς ὀγδόης προσήρχετο, ὁ ὀγδοὸς τοῦ Ἰησοῦ υἱός, καὶ πατὴρ τοῦ ἀναστάντος ἐν τῇ ὀγδῇ Χριστοῦ. Εἰς τὸ τέλος· καὶ τῆς τούτου

⁸⁹ Deut. xxv, 5. ⁹⁰ I Cor. xv, 25.

τῆς ἀρχαίας ἐκείνης γυναῖκος, φημι δὲ τῆς Εὐᾶς, τεκούσης τὸν Σήθ· Ἐκτεσάμην ἀνθρώπων διὰ τοῦ Θεοῦ, vel Seth pro Cain irrepit, vel erratum memorie est, ex Genes. iv, 1 castigandum.

ζωῆς, καὶ τῆς τοῦ κόσμου συστολῆς. Ἀπαρχὴ ὁ Χριστός· ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ὀδῆος· καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν δόξῃ ἀναστάσεως, καὶ ὑπὲρ τῶν ἡμαρτηκότων καὶ μετανοησάντων ἐγέρσεως. Ἐν ὕμνοις. Ἵνα οἱ θρῆνοι τοῖς ἁμαρτήσασιν καὶ μετανοήσασιν εἰς ὕμνους μετέλθωσιν. Ὡς περ γὰρ αἱ τῶν ἁμαρτωλῶν ἑορταὶ εἰς πένθος, καὶ αἱ ψαλμοὶ εἰς θρῆνον μεταβάλλονται· καθὼς ἔλεγεν ὁ Θεός· *Μεταστρέψω τὰς ἑορτὰς ὑμῶν εἰς πένθος, καὶ τὰς ψαλμοὺς ὑμῶν εἰς θρῆνον*· οὕτως πάλιν οἱ τῶν μετανοησάντων θρῆνοι εἰς ὕμνους μεταβάλλονται. Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις ἡαῖμὸς τῷ Δαβὶδ. Πρᾶξις ἀγαθῇ, καὶ καρπὸς μετανοίας, καὶ τῷ προφῆτῃ, καὶ παντὶ τῷ ἱκανῷ τῇ χειρὶ. *Ποιήσατε γὰρ καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας*. Ἵνα ἕκαστος μετανοήσας, καὶ καρποφορήσας Θεῷ καὶ τοῖς πένθσιν, λέγῃ· Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με. Εἰπὲν, ὁ Δαβὶδ· καὶ ὅλως τὸν ἔλεγχον καὶ παιδείαν παραιτῇ· Ὡς φαίνεται, φεύγεις τὸν μακαρισμὸν. Ὅτι γὰρ ὁ ἔλεγχος τοῦ Θεοῦ μακαρισμοῦ πρόξενος, γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰωβ· *Μακάριος ἄνθρωπος ὃν ἡλεγήσῃ ὁ Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς*. Ὅτι δὲ καὶ τὸ παιδεύεσθαι ὑπὸ Κυρίου μακάριον, αὐτὸς εἶπας· *Μακάριος ἄνθρωπος ὃν ἂν παιδεύσης, Κύριε* (40). Οὐ τὸν ἔλεγχον φεύγω, ἀλλὰ τὸν μετὰ θυμοῦ ἔλεγχον· οὐδὲ τὸ παιδεύεσθαι ἀποστρέφομαι, ἀλλὰ τὸ μετὰ ὀργῆς παιδεύεσθαι δέδοικα. Οἶδα, ὅτι Ὁν ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει. Ἄρον τοῦ ἐλέγχου τὸν θυμὸν, καὶ τῆς παιδείας τὴν ὀργήν· καὶ ἔλεγε ὡς φίλον, καὶ παίδευε ὡς υἱόν.

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με. Ἐάν ὁ θυμὸς ὡς δικάστης ἐλέγξῃ με, εὐθέως ἡ ὀργὴ ὡς δεξιὰ χεὶρ καὶ γέλιων τοῦ θυμοῦ παιδεύει με. Ὡς περ γὰρ ἐν δικαστηρίῳ ὁ ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ ἐλεγχόμενος ὑπὸ τῆς τάξεως μαστίγεται· οὕτως ἐν τῇ θεῇ δίκῃ (41), ὁ ὑπὸ τοῦ

A *In finem pro octava, tam pro sua resurrectione in gloria, quam pro peccatorum poenitentium erectione. In canticis seu hymnis. Ut lamentationes iis qui deliquerunt ac egerunt poenitentiam vertantur in hymnos. Quemadmodum enim peccatorum festa in luctum, et cantica in lamentationem mutantur, sicut dixit Deus: Convertam festivitates vestras in luctum, et cantica vestra in lamentationem* ¹: sic vice versa poenitentium lamenta commutantur in hymnos. *In finem in hymnis psalmus Davidi.* Actio bona, fructusque poenitentiae, et prophetae, et omni manu idoneo. *Facite enim fructus dignos poenitentiae* ². Quo unusquisque poenitentiam agens et fructus offerens Deo ac pauperibus, dicat: *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.* Dicit, David: *Prorsusne redargutionem et correctionem deprecaris? Quantum apparet, beatitudinem refugis. Quod enim Dei reprehensio conciliet beatitudinem, scriptum est in libro Jobi: Beatus homo quem arguit Dominus in terra* ³. Quod etiam corripitur a Domino beatum sit, ipse dixisti: *Beatus homo quem erudieris, Domine* ⁴. Non argutionem fugio, sed argutionem cum furore; neque corripitur recuso, sed cum ira corripitur metuo. Novi quod *Quem diligit Dominus, corripit* ⁵. Tolle ex argutione furem, ac ex correptione iram, atque argue tanquam amicum, et corripe velut filium.

C *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.* Si furor ut iudex arguerit me, illico ira ut dextra manus et vicina furoris corripit me. Quemadmodum enim in tribunali, qui a iudice arguitur, a lictoribus flagellatur: sic in divino iudicio, qui a furore arguitur, ab ira corripitur. Et

¹ Amos viii, 10. ² Matth. iii, 8. ³ Job v, 17.

⁴ Psal. xciii, 12. ⁵ Prov. iii, 12; Hebr. xii, 6.

(40) Ἐλεγχον. Ridendus an pudendus magis error p. 372 *Chronici Alexandrini*, ἡρπᾶγγ' ἐξεῖδεν, καὶ ἦλθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ, καλεῖται τὰ ἐν τῷ ναῷ γενόμενα κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν εἰς ἔλεγχον τῶν ἀπειθεύοντων τῷ Θεῷ. Pro εἰς ἔλεγχον, ut recte in editionibus Eriphanii et Dorothei. De Ezechiele eodem Chrysostomus *De providentia*, lib. ii, cap. 5. Καὶ οὕτως ἡλέγητο, καὶ πεισὼν ἐβόα. Ex interprete, ἤγγετο. Nec praeteribulo verba, quae Savilius capere non potuit, potuit depravare. Epistola Honorii ad Arcadium, in *Vita Chrysostomi* per anonymum, n. 115: Εἰς σου τῇ ποιητῇ γυναικί, καὶ τοῖς ποιητοτέροις τοῦ ἀγαθοῦ ποιημένος ἔχθροισι, μισοῦσιν αὐτὸν, ὡς ἐν πύλαις ἐλέγχοντα, καὶ λόγους αὐτοῦ τοὺς ὁσίους, διὰ τὸ ἀνοσιῶς ζῆν αἰρεῖσθαι, βδελυσσομένους. Hoc est, obsequens tuae improbiae uxori, et nequioribus boni pastoris inimicis, odio eum, velut in portis arguentem, habentibus, sanctosque illius sermones ideo abominantibus, quia vivere nefarie volunt. Respicitur ad textum Scripturae Am. v: Ἐμίσησαν ἐν πύλαις ἐλέγχοντα, καὶ λόγον ὅσον ἐβδελύσαντο.

(41) Θεῇ δίκῃ. Commentario in *Zachariam* Cyrillus Alexandrinus n. 104, *De ira et vindicta Dei adversus Judaeos*: Ἀπόδειξις δὲ τοῦτο τῆς εἰς λῆξιν ὀργῆς, καὶ νικημάτων τῶν ἀνωτάτων, καὶ ἰσοπαλῇ τὴν νίκην

(f. δίκην) ἐπάγοντος τοῖς εἰς αὐτὸν πεπαρηνηχέσιν. Quae demonstratio est irae extremae, et victoriae caelestis, et parvam poenam inferentis iis qui adversus ipsum debacchati sunt. Frustra quoque sunt viri docti, cum per vim ejicere nituntur id vocis e sede quam aptissime obtinet; ex istis nimirum *Vitae Basilii junioris* n. 11, Martii. 26: Θαρόρησας, παραλαβὼν τοὺς ἰδίους, ἐπὶ τὴν βασιλεῦσαν ὤρμησεν· ἥς ἐπιβὰς, ἡλίῳ ἥδῃ λάμψαντος, δόξῃ ἀπείρῳ παρὰ τῶν συνεπομένων κλειζόμενος, ἀπῆγε πρὸς τὰ βασίλεια, οὐ καλοῦ σημείου προδειγνύοντος ἐν τῇ εἰσόδῳ αὐτοῦ, τὴν μέλλουσαν γενέσθαι σφαγὴν προμηνύοντος. Ὁ γάρ τοι λαμπρότατος ἥλιος ὡς δίκην κογχύλην αἵματος ἐναπέσταξεν ἐπὶ τὴν γῆν. Quae sic explicio: Constantinus Ducas fidentior redditus, et suos secum assumens ad urbem regiam tendit, quam cum ingressus esset, orto jam sole, et immensa laude celebratus ab assectantibus, abiit in palatium, infelici omine praesentens ad ejus ingressum, quod futuram eadem praesignabat. Sol enim tunc fulgentissimus, velut justam vindictam, purpuram sanguinis distillavit in terram. Quin etiam locum fere insanabilem reperies in *Chronico* Hippolyti Thebani, t. III Henrici Canisii: Καὶ προσεχτέον τῷ λόγῳ, ὅτι ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ ἐν ἑπτὰ αἰῶσι τὸν κόσμον ἐθεμελίωσε.

sicut fumus arguens oculi infirmitatem, acriter ad lacrymas usque pungit eum, sitque acrimonia oculo tormentum: ita cum incensus fuerit furor iræ divinæ, redargutione fumum excitat, et flagellat ira. Porro furor et ira Dei non sunt Dei affectus, sed Dei justum iudicium et vindicta. *Thesaurizas enim tibi in die iræ* ⁹⁶. Non Deus tibi thesaurizat, sed tibi *thesaurizas*. Effare, David; Deo præcipis? Legibus vero ac editis sententiam præscribis? Frenas autem terminos linguæ Creatoris? Respondet: Non loquor per imperium, sed misericordia ejus fruendi cupidine. 3. *Miserere, Domine, quoniam infirmus sum*. O pietatem! Rex flagellati servi voces profert. Quia oravit non argui in furore, neque corripri in ira, ubi ab eo tanquam debitore et obnoxio repetebatur depositum, ac senus animæ et corporis, quod non habebat unde salvam redderet sortem, deprecabatur: *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum*. Infirmitatem enim nunc vocat non in valetudinem corporis, sed voluntariam imbecillitatem fidei. Quod autem sit infirmitas fidei, docet Apostolus: *Infirmum autem in fide assumite* ⁹⁷; et alibi, de Abrahamo: *Et non infirmatus est in fide; nec consideravit corpus suum mortuum* ⁹⁸, ad seram prolis susceptionem.

περὶ τοῦ Ἀβραάμ· Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, πρὸς παιδογονίαν ὄνιμον.

Igitur quoniam cupiditate velut febre inflammatus David, operatione ægrolavit, quia post eam febrem sudavit lacrymas: sudor enim ipsi febricitanti lacrymæ fuerunt; et sudore lacrymarum lectum, tanquam ægrotus lecto decumbens, rigavit: 7. *Lavabo per singulas noctes lectum meum, in lacrymis meis stratum meum rigabo*: tunc cum repeterentur ab eo deposita animæ et corporis, infirmitatem cogitationum ut misericordiam consequeretur prætendebat, dicens: *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum*. In tuto reponere, o amice, depositum debitumque animæ et corporis. Conare reddere quæ accepisti. Aut meliora redde quam acceperis, aut saltem qualia accepisti. Aurum et argentum, animam corpusque sumpisti in depositum. Si enim tu dum feneras aurum, exspectas capere cum usuris et adjectione sortem: quod si absque usuris sors ad

θυμοῦ ἐλεγχόμενος, ὑπὸ τῆς ὀργῆς παιδεύεται. Καὶ ὥσπερ ὁ καπνὸς ἐλέγχας τὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀσθενείαν, ποιεῖ αὐτὸν τῷ δακρύῳ δριμύτεσθαι, καὶ γίνεται τῷ ὀφθαλμῷ ἡ δριμύτης βάσανος· οὕτως δὲ ἂν ἐκκαυθῇ ὁ θυμὸς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, καπνίζει τῷ ἐλέγχῳ, καὶ μαστίζει τῇ ὀργῇ. Θυμὸς δὲ καὶ ὀργὴ Θεοῦ οὐκ ἔστιν πάθη Θεοῦ, ἀλλὰ δικαῖα κρίσις καὶ ἄμυνα τοῦ Θεοῦ. *Θησαυρίζεις γὰρ σεαυτῷ ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς*. Οὐχ ὁ Θεὸς σοι θησαυρίζει, ἀλλ' ἐαυτῷ θησαυρίζει. Εἰπέ, ὦ Δαβὶδ· παρακαλεῦθι Θεῷ; νόμοις δὲ καὶ διατάγμασιν ἀπόφασιν δὲ ⁹⁹ καταφιγίττεισαι; χαλινῶς δὲ ὄρους γλώσσης Δημιουργοῦ; Ἀποκρίνεται· Οὐ λέγω διαταττόμενος (42), ἀλλὰ τοῦ ἐλέους αὐτοῦ ἀπολαῦσαι βουλόμενος. *Ἐλέησον, Κύριε, ὅτι ἀσθενὴς εἰμι*. Ὡς τῆς εὐλαδίας! Ὁ βασιλεὺς μαστιζομένου δούλου φωνὰς προβάλλεται. Ἐπειδὴ παρεκάλεσεν μὴ ἐλεγχθῆναι ¹, μὴ δὲ παιδευθῆναι τῇ ὀργῇ, ἀπαιτούμενος ὡς χρεώστης καὶ ὑπεύθυνος τὴν παρακαταθήκην, καὶ τὸ δάνειον τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ μὴ ἔχων ἀποδοῦναι σῶα τὰ κεφάλαια, παρεκάλει· *Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενὴς εἰμι*. Ἀσθενείαν γὰρ νῦν λέγει, οὐ τὴν ἀρρώστιαν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν ἀνθαίρετον ἀτονίαν τῆς πίστεως. Ὅτι δὲ ἐστὶν ἀσθένεια πίστεως, λέγει ὁ Ἀπόστολος· *Τὸν δὲ ἀσθενοῦντι τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε*. Καὶ ἄλλως, οὐ κατενόησεν τὸ ἐαυτοῦ σῶμα νεκροῦμενον,

Ἐπεὶ οὖν πυρέξας ὁ Δαβὶδ τῇ ἐπιθυμίᾳ, τῇ πράξει ἐνόσησεν, ὅτι μετὰ τὸν πυρετὸν ἰδρῶσεν τὰ δάκρυα· ἰδρῶς γὰρ αὐτῷ πυρέξαντι τὰ δάκρυα γέγονεν· καὶ τῷ ἰδρῶτι τῶν δακρύων τὴν κλίνην, ὡς ἐγκλίνιος ἔβρεξεν· *Λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου, ἐν δάκρυσί μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω*· τότε ἀπαιτούμενος τὰς παραθήκας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, τὴν ἀσθενείαν τῶν λογισμῶν πρὸς τὸ ἐλεθθῆναι προσβάλλετο, εἰπὼν· *Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενὴς εἰμι*. Ἀσφαλίξου, ὦ φίλε, τὴν παραθήκην καὶ τὸ χρέος τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Σπούδασον ἀποδοῦναι ἃ ἔλαβες. Ἡ χρεώσιον ἀπόδος ἃ ἔλαβες, ἢ καὶ ὅσα ἔλαβες. Χρυσὸν καὶ ἄργυρον, τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα παραθήκην ἔλαβες. Εἰ γὰρ σὺ χρυσίον δανείζων, προσδοχῆς μετὰ τόκων καὶ πλεονασμῶν λαβεῖν τὰ κεφάλαια· εἰ δὲ ἀνευ τόκων ἐνεχθῇ σοι τὰ κεφάλαια, ἀγανακτεῖς, ὀργίζῃ, δυσχε-

⁹⁶ Rom. II, 5. ⁹⁷ Rom. XIV, 1. ⁹⁸ Rom. IV, 19.

⁹⁹ F. vacat δέ. ¹ F. add. τῷ θυμῷ.

Ἐν ἑπτὰ ἡμέραις τὴν χτίσιν εἰργάσατο. Ὅτι τὸν Κάιν ἑπτὰ ἐκδικούμενα παραλαῦσαι πεποίηκεν. Καὶ τὸν Λάμεχ οὗ τὴν ἀρχὴν ἔδωκεν. Τὸν Ἐνὼχ ἑβδομον δὲ μεταθήκεν, ὡς θεάρεστον. Τὸν Ἀβραάμ καὶ ἀπὸ χτίσεως κόσμου πατέρα πολλῶν ἐθνῶν ἔδειξεν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος οὗ ἀριθμεῖται ἀπὸ Ἀδάμ. Καὶ ἡ πεντηκοντὰς τοῦ ἰσδοκίμου, ὃ ἐρμηνεύεται ἄρεσις, διὰ τοῦτο ἐτιμήθη. Καὶ ἡ ἱερατικὴ λειτουργία διὰ τοῦ ζ' μηνὸς γέγονεν. Ἡ γὰρ πεντηκοντὰς ὑφειλουμένη, α' ἡμέρα ἐργάζεται. Tentabam, τὸν Λάμεχ οὗ τὴν δίκην δεδωκέναι. Εἰ τὸν Ἀβραάμ κα' ἀπὸ χτίσεως κόσμου. Εἰ ὑφειλουμένη πρώτη ἡμέρα. Quod ultimum comma forte glossema est, forte transpositum fuit. Vertebamque: *Et attendendum est sermoni, quoniam Deus sapientia sua in septem sæculis mundum fundavit; septem diebus crea-*

tionem operatus est; Cainum ad septem exsolvendas vindictas adegit, et Lamechum ad septuagies septies pœnas luendas; Henochum qui septimus erat translatus, ut Deo placenter; Abrahamum a creatione mundi vicesimum primum, multarum gentium patrem declaravit. Sed et ipse Dominus, septuagesimus septimus ab Adamo numeratur. Etiam quinquagesima jubilei, hoc est si interpretis demissionis, idcirco honorata fuit; et sacerdotale ministerium septimo mense factum est. Nam quinquagesima efficitur, subductus primus dies. Denique epist. 30 Theophylacti malo ἀποδράναι τὴν δίκην, quam δόξην.

(42) *Διαταττόμερος*. In Josepho lib. XV Antiquit., cap. 14, p. 543: Τοὺς μὲν διδάξας οἰκοδόμους, ἐτέρους δὲ τέκτονας, ἰ. διδάξας.

ραίνεις· εἰ δὲ καὶ μειωθῇς τὰ κεφάλαια, εἰς δικαστήρια καὶ στρεβλωτήρια (42) ἐμβάλλεις τὸν ὑπεύθυνον· τί ποιήσει ὁ Θεὸς ὁ δανειστής τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος; Ἐὰν μὲν αὐτῷ μετὰ τόκων καὶ πλεονασμῶν προσενέγκῃς τὰ δύο τάλαντα, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, λέγων· Κύριε, δύο τάλαντά μοι παρέδωκας, τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν· ἴδε ἄλλα δύο τάλαντα ἐκέρδησα (44), ἄλλον ἄνθρωπον σώσας ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος.

Ἐὰν δὲ αὐτὸ μόνον αὐτῷ προσενέγκῃς τὸ κεφάλαιον, λέγων· Ἴδε ἔχεις τὸ σόν· ἀγανακτεῖ καὶ ὀργίζεται. Εἰ δὲ μήτε αὐτὸ ἐκεῖνο σῶον προσενέγκῃς ὃ ἔλαβες, τότε παραδίδωσιν σε τοῖς βασανισταῖς, ἕως οὗ ἀποδῶς πᾶν τὸ ὀφειλόμενον. Ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μετανοῶν, καὶ λέγων· Κύριε, μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ ἀποδώσω σοι· τότε τὴν ἐξομολόγησίν σου καὶ τὴν μετάνοιαν ὡς καταβολὴν τοῦ κεφαλαίου λογίζεται. Εἰ γὰρ ὁ τῶν μυρίων τάλάντων χρεωφειλέτης τὴν μακροθυμίαν τοῦ Θεοῦ ἐπικαλεσάμενος, τὸ χειρόγραφον ἄκυρον ἐποίησεν· καὶ εἰ ὁ μυρίων ψυχῶν λόγον ἀπαίτουμένος, ὡς ἀρχιερεὺς ἢ διδάσκαλος, τῇ ἱκεσίᾳ τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ ἐκέρδησεν, καὶ σπλαγγισθεὶς ὁ Κύριος αὐτοῦ, ἀφῆκεν αὐτῷ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον· πολλῷ μᾶλλον ἕκαστος ἡμῶν ἐκδυσωπῇ· σὺν Θεῷ μετανοῶν ἐφ' οἷς ἡμαρτεν, καὶ προσευχόμενος, καὶ ἐξομολογούμενος, καὶ λέγων· Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενής εἰμι. Ἀσθενῶ καὶ ἀτονῶ (45) πρὸς τὴν τοῦ χρέους ἀπόδοσιν· Ἐλέησόν με, Κύριε· καὶ τοῖς βασανισταῖς ἀγγέλοις μὴ παραδῶς με· ἀλλὰ κρύψον τὸν δανειστήν, καὶ δεῦρον τὸν ἱατρὸν· καὶ τῷ σὺ ἔλεος ἀνάλαβέ με τὴν ἀσθενήσαντα.

Ἰασαί με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστέα μου. Τὸν διὰ τὴν ἁμαρτίαν παιδεύσαντα καὶ μαστίξαντα αὐτὸν διὰ τὴν μετάνοιαν καὶ ἱατρὸν αὐτῷ γενέσθαι παρεκάλεσεν. Καὶ ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐπαίδευσεν, μάρτυς αὐτὸς ἐν τῷ ψαλμῷ εἰπὼν· Παιδεύων ἐπαίδευσέν με ὁ Κύριος, καὶ τῷ θανάτῳ οὐ παρέδωκέν με. Καὶ διὰ τί παιδεύει τὸν ἄνθρωπον διὰ νόσου ὁ Θεός; Διὰ παρακοὴν καὶ ἁμαρτήματα. Οὐδεὶς γὰρ ἐν ἀνθρώποις ἀναμάρτητος· δι' ὃ καὶ οὐδεὶς ἄνοσος. Ὅτι δὲ Θεός ἐστιν ὁ ἐκάστην τῶν ἀνθρώπων διὰ παρ-

* Matth. xxv, 22 seqq. * Psal. cxvii, 18.

(43) *Στρεβλωτήρια*. Locum ascribemus Philonis lib. *De specialibus legibus*, p. 802 : Οὐ πρότερον ἀνῆκεν, ἢ βασάνοις καὶ στρέβλαις τὰ σώματα κατατείνων, ἀποκτείναναι κεκαιουργημένας ἰδέας θανάτου, ut adponeamus legendum esse omnino, κατατείνων, quemadmodum Demosthenes dixit, κατατεινόμενος ὑπὸ τῆς βασάνου. Neque enim Philonianæ elegantia est, κατατείνων, ἀποκτείναναι. Fac itaque sic veritas : Non prius abstulit, quam quæstionibus et tormentis corpora dissendens, noviter excogitatis mortis generibus interficeret.

(44) *Ἄλλα δύο τάλαντα ἐκέρδησα*. Invenies hæc apud Valerianum Cemeliensem Homil. 11, p. 128. Nam ita in hoc loco evangelista dicit ad eum qui lucrum quadruplicatæ pecunie reverse de peregre domino porciavit : Euge serve bone, etc. Emendabis vero mecum et leges, duplicatæ, ex ipso Scripturæ textu.

(45) *Ἀτονῶ*. Hic duplex tollam mendum ex uno loco elegantis scriptoris Nili abbatis *Tractatu ad Magnam*, cap. 57 : Μηδὲν ἀτελὲς ἔργον παρὴρησιαν δι-

te deferatur, indignaris, irasceres, ægre fers : at si etiam sors tibi imminuta fuerit, ad tribunalia et quæstionis tormenta reum immittis : quid faciet Deus fenerator animæ et corporis? Si ei quidem cum usuris et redundantia obtuleris duo talenta, animæ atque corporis, dicens : Domine, duo talenta tradidisti mihi, animam et corpus ; ecce alia duo talenta lucratus sum : dum alium hominem salvum facio ex anima et corpore.

Si vero ipsam solam sortem ei obtuleris, dicendo : Ecce habes quod tuum est ; indignatur atque irascitur. Sin autem neque illud ipsum quod accepisti, obtuleris integrum, tunc tradit te tortoribus, quoadusque reddideris universum debitum. Si proci dens adoraveris, pœnitentiam egeris, ac dixeris : Domine, patientiam habe in me, et reddam tibi ; tunc confessionem tuam et pœnitentiam tanquam sortis pensionem reputabit. Nam si decem millium talentorum debitor, patientia Dei invocata, chirographum irritum fecit ; et si decem millium animarum rationem reddere jussus, tanquam pontifex vel doctor, supplicatione misericordiam Dei lucratus est, et misericordia tactus Dominus ejus, dimisit ei omne debitum ; multo magis unusquisque nostrum inflectet Deum quoties pœnitentiam egerit de peccatis suis, oraverit, confessus fuerit, dixerit : Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum. Infirmus sum ac invalidus ad reddendum debitum. Miserere mei, Domine, nec tortoribus angelis tradas me : sed occulta feneratorum, et ostende medicum, nec non misericordia tua assume me infirmum.

Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea. Eum qui propter peccatum corripuerat ipsum ac flagellaverat, per pœnitentiam fieri quoque ei medicum rogavit. Et quod Deus ipsum corripuerit, testis ipsemet, cum in psalmo ait : Castigans castigavi me Dominus, et mortis non tradidit me. Quare autem castigat Deus hominem per morbum? Propter inobedientiam et peccata. Nemo enim inter homines absque peccato vivit : quocirca etiam nemo sine morbo. Quod vero Deus sit qui hominum cui-

δωσι τῷ ἐργασαμένῳ, ἐρυθριᾷ δὲ παρασκευάζει ὡς ἀπονήσαντι ὧν ἐπετίθευσε πρὸς τὴν πέρας ἐλθεῖν. Καί τινα μὲν τῶν τεχνητῶν ἔργων ὅρον ἔχει, καὶ πέρας, πρὸς δὲ ὁ σκοπὸς τῶν ἀρχομένων ὁρᾷ, καὶ κατορθοῦται τούτων ἕκαστον ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ, ἐν ὕλαις ἐνεργούμενον, καὶ τὸ τέλος ἔχον ἐσθὺς, καὶ περιμένον τὸν περικόπτοντα. Ἢ δὲ ἀρετὴ μακρὸν ἔχει τὸ μῆκος, etc., et restituiam, primo quidem, ἀπονήσαντι, deinde vero προκόπτοντα (quamvis idem mendum in *Sententiis*, n. 118, p. 571), sensu ita exigente, qui est : Nullum opus imperfectum præbet fiduciam ei qui operatus est ; imo efficit ut erubescat, quasi non valuerit ad finem eorum peringere quæ suscepit. Et nonnulla quidem artificum opera terminum habent, atque finem, ad quem collineat aggre dientium scopus, et perficitur unumquodque ipsorum non multo tempore, in materiis effectum finemque habens stabilem, quique hominem proficientem exspectet. Virtus autem longum habet intervallum. In Theodorito ad I Corinth. xiv, 28, ἀτονώτατον leges, ἀτοπώτατον corriges.

que ob inobedientiam, cum deliquerit, immittit morbos, ipse per Moysen Israelitico populo dixit : Si auditu audieris vocem Domini Dei tui, et custodieris mandata ejus, omnem morbum, quem intuli Aegyptiis, non inducam super te. Ego enim sum Dominus sanans te ⁴. Dicendo autem : Si auditu audieris, non inducam tibi morbum; demonstravit, Deum morbos immittit propter inobedientiam et delicta. Etenim Aegyptii, quandoquidem Deo non obtemperarunt, et Israelitas non emisissent, idcirco aegrotaverunt correpti.

Et David, quando auditis mandatis : Non mœchaberis, non occides ⁵, contempsit, ideo per correptionem factus est infirmus. Putruerunt enim, inquit ⁶, et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. Quia ergo ab hominibus castigatum homo sanare potest; a Deo autem correptum, non homo, non angelus, sed solus Deus sanat et curat : Si enim peccaverit vir in virum, et orabunt pro eo ad Dominum ⁷; si iudex mortis sententiam tulcrit, rex rescindit sententiam; si rex pronuntiaverit, nullus abrogare potest : David Dominum qui verberaverat, fieri ipsi medicum hortatur. Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea. Ossa appellat non corporis, sed validas cogitationum vires, quæ ut fluctus conturbatæ fuerant, spiritu fornicationis agitatæ. Quemadmodum enim in mari initium ac velut meditatio naufragiorum est fluctuum turbatio; sic in anima principium adulterii, fornicationis, peccati, est cogitationis animi turbatio cœnosa. Primo namque anima turpibus desideriis tanquam cœno inficitur, sicque incurrit in fornicationis naufragium. Hinc spectat affectuum delicias, illinc minas Dei. Sed sicut nautæ ac gubernatores, cum viderint ab adversis ventis mare incipere turbari, confestim sine dilatione ad portus appellant, vitantque periculum; extra autem si permanserint periclitantur : ita ipse tu quotiescunque cogitationibus turbaris per voluptatis ventos, illico ad portum Ecclesiæ curre. Illic audies de temperantia et castitate ex Scripturis et doctoribus, quod fornicatores et adulteros judicabit Deus ⁸; quod honorabile connubium; quod non nuptis et viduis dicit Apostolus : Bonum est illis si sic permanserint sicut et ego ⁹; quod Adducentur regi virgines ¹⁰; quod sunt eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum cœlorum ¹¹. Et ante fornicationem, cupiditatem Deo consilium ac dicio : Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum : infirmitate naturæ circumdatus. Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea : animæ cogitationes, quæ ad libidinem et peccata captivum me ducunt : Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi ¹². Cæterum quod non loquatur de ossibus corporis, ea ostendunt quæ sequuntur. Subjungit enim : Et anima mea turbata est valde.

ἐπάγει γάρ· Καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφόδρα.

ακοὴν, ἀμαρτήσαντι ἐπάγων τὰς νόσους, αὐτὸς διὰ Μωϋσέως ἔλεγεν τῷ Ἰσραὴλ· Ἐὰν ἀκοῇ ἀκούσης τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, καὶ φυλάξης τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, αὐσὰν νόσον, ἢ ἐπιήγαγον τοῖς Αἰγυπτίοις, οὐκ ἐπάξω ἐπὶ σέ. Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ ἰωμένός σε. Εἰπὼν δὲ, Ἐὰν ἀκοῇ ἀκούσης, οὐ μὴ νόσον ἐπάξω σοι· ἔδειξεν, ὅτι τὰς νόσους ἐπάγει ὁ Θεὸς διὰ παρακοὴν καὶ ἀμαρτήματα. Καὶ γὰρ οἱ Αἰγύπτιοι, ἐπειδὴ τοῦ Θεοῦ παρήκουον, καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἀπέστειλλον, διὰ τοῦτο ἐνόσουν παιδεύόμενοι.

Καὶ ὁ Δαβὶδ, ἐπειδὴ ἀκούσας, Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, παρήκουσεν, διὰ τοῦτο παιδεύθει· ἡσθένησεν. Προσώξεσθαι γὰρ καὶ ἐσάπησαν οἱ μύλωνές μου, φησὶν, ἀπὸ προσώπου τῆς ἀρροσύνης μου. Ἐπεὶ οὖν τὸν παρὰ ἀνθρώπων παιδευθέντα ὁ Θεὸς ¹³ ἰάσασθαι δύναται· τὸν δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ παιδευθέντα, οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ἄγγελος, ἀλλὰ μόνος ὁ Θεός· ἴσται· καὶ ἰοθεραπεύει· Ἐὰν γὰρ ἀμάρτη ἀνὴρ εἰς ἁπλοῦς, καὶ προσεύχεται περὶ αὐτοῦ πρὸς Κύριον· ἐν ἔργῳ ἀπόφασιν δὴ εἰς θάνατον, ἀνατρέπει βασιλεὺς τὴν ἀπόφασιν· ἐὰν ὁ βασιλεὺς ἀποφῇνηται, οὐδεὶς ἀνατρέψαι δύναται· ὁ Δαβὶδ τὸν μαστίζαντα Δεσπότην ἱατρὸν γενέσθαι αὐτῷ παρακαλεῖ. Ἰάσθαι με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστέα μου. Ὅσα δὲ λέγει, οὐ τὰ τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὰς ἰσχυράς δυνάμεις τῶν λογισμῶν, αἵτινες ὡς κύματα ἐταράχθησαν, πνεύματι πορνείας κλυδωνιζόμεναι. Ὡς περὶ γὰρ ἐν θαλάσσῃ ἀρχὴ καὶ μελέτη τῶν ναυαγίων ἐ τῶν κυμάτων τάραχος· οὕτως ἐν τῇ ψυχῇ ἀρχὴ μοιχείας, καὶ πορνείας, καὶ ἀμαρτίας, ὁ τοῦ λογισμοῦ τῆς διανοίας βορβορώδης τάραχος. Πρῶτον γὰρ ἡ ψυχὴ βορβοροῦται ταῖς αἰσχυραῖς ἐπιθυμίαις, καὶ οὕτως ἐμπίπτει εἰς τὸ τῆς πορνείας ναυάγιον. Ἐνθεν ὁρᾷ τὰ ἡδέα τῶν παθῶν, ἐκείθεν τὰς ἀπειλὰς τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ· ὥς περ οἱ ναῦται καὶ οἱ κυβερνήται, ὅ· ἂν εἰδωσιν ὑπὸ ἐναντίων ἀνέμων ἀρχομένην ταράττεσθαι θάλασσαν, ταχέως καὶ ἀνυπερθέτως ἐπὶ τοὺς λιμένας μεταίρουσιν καὶ τὸν κίνδυνον ἐκφεύγουσιν, ἔξω δὲ ἀπομείναντες κινδυνεύουσιν· οὕτως αὐτὸς τῶν λογισμῶν ὑπὸ τῶν ἀνέμων τῆς φιληδονίας ταρραττόμενος, ταχέως ἐπὶ τὸν λιμένα τῆς Ἐκκλησίας δράμει. Ἀκούεις περὶ σωφροσύνης καὶ ἀγνείας ἀπὸ τῶν Γραφῶν καὶ τῶν διδασκάλων, ὅτι Πέτροις καὶ μοιχοῖς κρινεῖ ὁ Θεός· ὅτι τίμιος ὁ γάμος· ὅτι λέγει τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις ὁ Ἀπόστολος· Καλὸν αὐτοῖς ἐστὶν εἶναι μείνωσιν ὡς κἀγώ· ὅτι Ἀπερῃχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι· ὅτι Εἰσὶν εὐνούχοι οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Καὶ περὶ τῆς πορνείας, τὰ τῆς ἐπιθυμίας τῷ Θεῷ ἐξαγορεύσας εἰπέ· Ἐλήψον με, Κύριε, ὅτι ἀσθενής εἰμι· ἀσθενείαν φύσει περιεχόμενος. Ἰάσθαι με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστέα μου· τὰ τῆς ψυχῆς ἐνθῦμα, εἰς ἀτέλειαν καὶ ἀμαρτίας με αἰχμαλωτίζοντα· Ὅτι ἐνθῦμον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι. Ὅτι δὲ περὶ τῶν ὀστέων οὐ λέγει τοῦ σώματος, ὅλοι τὰ

⁴ Exod. xv, 26. ⁵ Exod. xx, 14, 15.] ⁶ Psal. xxxvii, 6. ⁷ I Reg. ii, 25. ⁸ Hebr. xiii, 4. ⁹ I Cor. vii, 8 ¹⁰ Psal. xlii, 15. ¹¹ Matth. xix, 12. ¹² Psal. lxxv, 11. ¹³ I. ἄνθρωπος.

ἵνα τοίνυν δείξῃ, ὅτι οὐ περὶ τῶν αἰσθητῶν ὁστέων, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐνθυμῶν ἔλεγεν, παραλείπων τὴν σάρκα, ψυχῆς ἐμνημόνευσεν. Καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφόδρα. Οὕτως ἐν ἄλλοις ἔλεγεν· Πάντα τὰ ὁστὰ μου ἐροῦσιν· Κύριε, Κύριε, τίς ὁμοίός σοι; Καὶ οὐ πάντως περὶ τῶν ὁστέων τοῦ σώματος ἔλεγεν. Οὐδὲ γὰρ στόμα καὶ χεῖλη τὰ ὁστὰ ἔχουσιν. Καὶ πάντως· Σὺ δὲ ὁστέων, καρδία αἰσθητικῇ. Καὶ οὐ πάντως ὑπὸ σπητιῶν τὰ ὁστὰ ἐσθίονται· ἀλλ' ὅτι ὑπὸ λογισμῶν ὀξύτατων ἐν θλίψεσιν κατεσθίονται αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Ἐπεὶ οὖν εἰς αἰσθησιν ὧν ἡμαρτεν ἦλθεν ὁ Δαβὶδ, καὶ τὰς ἐκ τῆς συνειδήσεως βασάνους ὑπέμεινεν, καὶ ὡς ὑπὸ δημίων αὐστηρῶν τῶν λογισμῶν ἐμαστιζέτο· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἄπτεται ψυχῆς, ὡς συνειδήσεως, λάθρα βασανίζουσα τὰς ἐν τῇ ψυχῇ βασάνους· λαθῆναι παρακαλεῖ. Ἰασαί με, Κύριε, ἵτι ἐταράχθη σφόδρα τὰ ὁστὰ μου. Ἀλλ' οὐ μόνον ἕως λογισμῶν καὶ ἐνθυμήσεων ἐσθίοντα ὁ τάραχος· ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ταραχάζει καὶ πράξει ἐβύβισεν. Καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφόδρα. — Ἡ ψυχὴ μου, ἡ ἀποθήκη τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ· ἡ ψυχὴ μου, ἡ τῶν ψαλμῶν πηγὴ ὅπου εἰρήνην ἐθαλασμεύετο, ἐκεῖ ὁ πόλεμος τῆς ἁμαρτίας κατ' ἐμοῦ ὀρχήσατο. Καὶ σὺ, Κύριε, ἕως πότε; Οὐκ ἐβράδυνα πρὸς μετάνοιαν· μὴ βραδύνης πρὸς τὴν ἐμὴν πρόνοιαν. Εἶπας· Ἐὰν ἀποστραφῇς στενάζης, τότε σωθήσῃ. Ἐπεὶ οὖν ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου· — Ἔως πότε; Καὶ οὐ μόνον στενάζω, ἀλλὰ καὶ κλαῖω καὶ δακρύω, καὶ δάκρυσι τὴν κλίτην ἐπιολογῶ. Αὐθιῶν καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίτην μου, ἐν δάκρυσίν μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω. — Ἔως πότε; Τὸ δὲ, Ἔως πότε; οὐκ ἔλεγεν ἀποδυσπετῶν, ἀλλὰ τὸ πέρας τῶν πειρασμῶν, καὶ τὸ τέλος τῶν θλίψεων μαθεῖν ἐκδεχόμενος. Οὐδὲ γὰρ περὶ τοῦ ἀφελθῆναι αὐτῷ τὴν ἁμαρτίαν, τὸ, Ἔως πότε; ἔλεγεν. Ὁ γὰρ ἀκούσας, Καὶ Κύριος ἀφῆκεν (46) τὴν ἁμαρτίαν σου, οὐκ ἂν ἀπιστῶν εἶπεν· Ἔως πότε; Καὶ ὁ εἰρηκώς, Εἶπα· Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου, οὐκ ἂν τὸ, Ἔως πότε; περὶ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν ἔλεγεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν μὲν τῶν ἁμαρτιῶν ἀφῆσιν ἔλαβεν, ἐπὶ πολλοὺς δὲ χρόνους θλίψεσιν καὶ πειρασμοῖς ἐπάλαιεν· καὶ χειρουργηθεὶς τὴν σηπιδόνα τῆς ἁμαρτίας, καυτήρας πειρασμῶν, καὶ φάρμακα δριμύτα θλίψεων ἐπὶ πολὺ ἔλαβεν· περὶ τῆς τῶν δριμυτάτων φαρμάκων ἀφαιρέσεως παρακαλεῖ τὸν ἱατρὸν. Καὶ σὺ, Κύριε, ἕως πότε; Ὁ μαθητὴς σου Νάθαν ταχέως ἐχειροῦργησεν, εἰπών· Καὶ Κύριος ἀφείλεν τὸ ἁμάρτημά σου. Ἐπεὶ οὖν κελεύεις οὐκ ἐβράδυνεν, καὶ αὐτὸς πρὸς τὰ δριμύτατα τῶν θλίψεων μὴ χρόνιζε. Καὶ σὺ, Κύριε, ἕως πότε; Ἔως πότε ὁ Ἀδυσσώμ πολεμεῖ; Ἔως πότε ὁ ἐξ ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ; Ἔως

Ut ergo ostenderet, non de ossibus sensibilibus, sed de cogitationibus disseruisse se, relictā carne, animæ mentionem fecit. Et anima mea turbata est valde. Pari modo alibi dixit: Omnia ossa mea dicent: Domine, Domine, quis similis tibi¹⁴? Nec omnino ossa corporis designavit. Ossa enim carent ore et labiis. Et iterum: Tinea ossium, cor sensitivum¹⁵. Neque prorsus a lineis ossa eduntur; sed quia per acerrimas cogitationes in afflictionibus absumentur animæ vires. Cum igitur in sensum delictorum suorum venisset David, et conscientie tormenta sensisset, a que a cogitationibus velut duris carnificibus vapulasset: nihil quippe sic tangit animam, ut conscientia, quæ clam rimetur animæ tormenta: sanari postulat. Sana me, Domine, quoniam valde conturbata sunt ossa mea. Sed non tantum usque ad consilia et cogitationes insiluit conturbatio; verum ipsam quoque animam actione concussam demersit. Et anima mea turbata est valde. — Anima mea, repositorium mysteriorum Dei: anima mea, Psalmorum fons. Ubi pax velut in thalamo continebatur, ibi bellum peccati contra me insultavit. Et tu, Domine, usquequo? Non tardavi ad pœnitentiam; ne tardes ad mei providentiam. Dixisti: Si conversus ingemueris, tunc salvus eris¹⁶. Itaque, quia laboravi in gemitu meo: — Usquequo? Nec solum gemo, verum etiam fleo et lacrymor, ac per lacrymas lectum maculis oppleo. Lavabo per singulas noctes lectum meum, in lacrymis meis stratum meum rigabo. — Usquequo? Illud Usquequo? non protulit, quod impatienter ferret, sed quia expectabat ut terminum tentationum disceret, finemque vexationum. Non enim ut ipsi dimitteretur peccatum, dixit, Usquequo? Nam qui audierat: Et Dominus remisit peccatum tuum¹⁷, non diffidenter dixisset, Usquequo? Quique pronuntiaverat: Dixi: Confitebor adversum me iniquitatem meam Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei¹⁸, nequaquam, Usquequo? de remissione peccatorum protulisset. Sed quia acceperat quidem remissionem peccatorum; multo autem tempore cum tribulationibus et tentationibus luctabatur; et in ulcere peccati chirurgi manum senserat, cauteriaque tentationum, et acria pharmaca vexationum receperat diu; pro asperimorum remediorum ablatione deprecatur medicum. Et tu, Domine, usquequo? Discipulus tuus Nathan celeriter chirurgicas manus adhibuit, dicens: Et Dominus abstulit peccatum tuum. Quando igitur ille non distulit, tu pariter ad mordaciora tribulationum ne moreris. Et tu, Domine, usquequo? Usquequo Absalom bellum gerit? Usquequo qui ex me, contra me? Usquequo ab Achitophel non ulcisceris? Usquequo exercitus mihi subjecti

¹⁴ Psal. xxxiv, 10. ¹⁵ Prov. xiv, 30. ¹⁶ Isa. xxx, 15. ¹⁷ II Reg. xii, 13. ¹⁸ Psal. lxxxi, 5.

(46) Ἀφῆκεν. Et paulo post, ἀφείλεν. Variæ enim sunt huius verbi lectiones in isto Scripturæ testimonio II Reg. xii, 13, παρεδίδασκε, ἀφῆκε, ἀφείλε, ἀφείλετο, necnon παρήγαγε, in Catena ad psal. l.

cum tyranno adversus me armantur? *Convertere, Domine, eripe animam meam: saluum me fac propter misericordiam tuam.* Quia ipsum decet gloria, honor, imperium, nunc et per infinita sæcula sæculorum. Amen.

XXI.

In psalmum VII.

Domine Deus meus, in te speravi, saluum me fac.

Quemadmodum qui regis imaginis spectator est, non despicit speciem, nec inscriptionem, sed et picturam et titulum aspectu amplectitur: sic qui superscriptionem psalmi legit, quærere debet inscriptionem, eumque qui scripsit, necnon eum qui scriptus est. Quare autem inscriptio? Oculis enim est interpretationis, historię demonstratio. Quenam igitur apposita psalmi inscriptio? 1. *Psalmus David, quem cantavit Domino pro verbis Chusi filii Jemini.* Vidisti mihi, frater, columnam inscriptionem, et præconium scripturam, et scriptorem Davidem, atque ducem exercitus scriptum fortissimum Chusi? Et cur sermo meminit illius? Ille beati Davidis sociorum princeps exstitit. Audite enim quot et quanta possit amicitia in necessitate. Siquidem amicitia Chusi erga Davidem tyrannidem destruxit; amicitia tyrannum evertit; amicitia tyrannide pressum amicum ulta est; amicitia regno fortior fuit. Quod enim regnum Davidi non fecit, hoc peregit Chusi amicitia¹⁹. Princeps autem sociorum dicebatur uno ex duobus modis, vel quia societati ducum Davidis præerat, tanquam princeps ducum, vel quia jam olim et ab initio ei socius amicusque exstiterat. Nam cum sciret David, quod amico fideli nihil est pretiosius; et sicut duo oculi uno ad objecta videnda præstantiores sunt, ita et duæ animæ concordēs, quæ duæ dicuntur, sed una esse videntur, ad mutuū consiliū flunt. baculus: idcirco non sibi soli consiliū capere commisit, sed amicis quoque cum ipso permisit consulare. Non gustavit amicitiam, eamque expulit; nec animum sincerum iustar fraudulenti aversatus est; neque tanquam emptor pecunia carens vestem in foro, induit amicum, exiitque statim; neque velut veterem tunicam, veterem amicum deposuit. Siquidem vetus indumentum corrumpitur; vetus autem amicus quo magis vetustescit, eo acceptior esse debet. Quemadmodum enim ve-

¹⁹ II Reg. xvi, 16 sqq.

(47) Ὁφθαλμός γάρ τῆς ἐρμηνείας, ἡ τῆς ιστορίας ἀπόδειξις. Nimirum propter claritatem: de qua cum legeris epist. 182, lib. i Nili monachi, εἰρηχάς μοι ἄγαν πολυπραγμονεῖν τὰ ἀναγεγραμμένα ιστορικῶς, εὐσύννοπτα γάρ ταῦτα, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν νόησιν τῶν γεγραμμένων λίχνως διαθρεῖν λέγεις, καὶ εἰς λέξεις νοητὰς βούλεσθαι ἡδέως τὴν Γραφὴν ἐκλαμδάνειν inemento, vel addere μὴ post μοί, vel ex μοί facere μὴ.

(48) Φίλου πιστοῦ. Inter varia amicorum epitheta, frequens est illud apud Latinos, quo singulares dicuntur. Id usurpaverat dubio procul Julius Cæsar in decreto pro Hyrcano. Sed Josephus, vel si quis

πότε ἀπὸ τοῦ Ἀχιτόφελ οὐκ ἐκδικεῖς; Ἔως πότε τὰ ὑπ' ἐμὲ στρατόπεδα μετὰ τοῦ τυράννου κατ' ἐμοῦ ὀπλίζονται; Ἐπίστρεψον, Κύριε, ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου· σῶσόν με ἐνεκεν τοῦ ἐλλέους σου. Ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα, τιμὴ, κράτος, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

KA'.

Εἰς τὸν 7 ψαλμόν.

Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἠλπίσα, σῶσόν με.

Ὅσπερ ὁ τῆς βασιλικῆς εἰκόνος θεατὴς οὐ παρορᾷ τὰ πρόσωπα, οὐδὲ τὰ ἐπιγράμματα, ἀλλὰ καὶ τὴν γραφὴν καὶ τὴν ἐπιγραφὴν βλέμματι ἀσπάσεται: οὕτως ὁ ἐπιγραφὴν ψαλμοῦ ἀναγκισίων ζῆτεῖν ὀφείλει τὴν ἐπιγραφὴν, καὶ τὸν γράψαντα, καὶ τὸν γράφομενον. Καὶ διὰ τί τὸ ἐπίγραμμα; Ὁφθαλμοὶ γάρ τῆς ἐρμηνείας, ἡ τῆς ιστορίας ἀπόδειξις (47). Τίς οὖν ἡ προκειμένη τοῦ ψαλμοῦ ἐπιγραφὴ; Ψαλμός τῷ Δαβίδ, ὃν ᾤσεν τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσι υἱοῦ Ἰεμεελ. Εἰδὲς μοι, ἀδελφε, στήλην τὴν ἐπιγραφὴν, καὶ ἐγκώμιον τὴν γραφὴν, καὶ γραφέα τὸν Δαβίδ, καὶ στρατηγὸν γραφέντα τὸν ἀριστέα Χουσί; Καὶ διὰ τί ὁ λόγος αὐτοῦ μέμνηται; Οὗτος τοῦ μακαρίου Δαβίδ ἀρχιεταῖρος ἐγένετο. Ἀκούσατε γάρ οἱα καὶ ὅσα φίλια ἐν ἀνάγκῃ δύναται. Φίλια γάρ ἡ τοῦ Χουσι πρὸς τὸν Δαβίδ τυραννίδα ἔλυσεν: φίλια τύραννον κατέστρεψεν: φίλια τὸν τυραννόμενον φίλον ἐξεδίκησεν: φίλια βασιλείας ἰσχυρωτέρα γέγονεν. Ὁ γὰρ ἡ βασιλεία τῷ Δαβίδ οὐκ ἐποίησεν, τοῦτο φίλια τοῦ Χουσι ἐποίησεν. Ἀρχιεταῖρος δὲ ἐλέγετο κατὰ ἓνα τῶν δύο τρόπων, ἢ ὅτι τῆς ἐταιρίας τῶν στρατηγῶν Δαβίδ ἤρχεν ὡς ἀρχιστράτηγος, ἢ ὅτι ἄνωθεν αὐτῷ καὶ ἐξαρχῆς ἐταῖρος καὶ φίλος ἐγένετο. Εἰδὼς γὰρ ὁ Δαβίδ, ὅτι φίλου πιστοῦ (48) οὐδὲν τιμιώτερον, καὶ ὥσπερ οἱ δύο ὀφθαλμοὶ τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸ ὁρᾶν τὰ ὑποκείμενα ἀναγκαιότεροι, οὕτως καὶ δύο ψυχὰς ὁμόπιστοι, δύο λεγόμεναι, καὶ μία φαινόμεναι, πρὸς συμβουλίας ἀλλήλων βακτηρία γίνονται: διὰ τοῦτο οὐχ ἑαυτῷ μόνῳ τοῦ βουλευέσθαι ἐπίστευεν, ἀλλὰ καὶ φίλοις τὸ συμβουλευεῖν αὐτῷ ἐπέτρεπεν. Οὐ γευσάμενος τῆς φίλιας, καὶ ταύτην ἀποπτύσας, οὐδὲ τὴν ἄδολον ψυχὴν ὡς δολίαν ἀποστρεφόμενος, οὐδὲ ὡς ἀνάργυρος ἀγοραστὴς τὸ ἐν ἀγορᾷ ἱμάτιον ἐνδυσάμενος τὸν φίλον, καὶ εὐθὺς ἐκδυσάμενος, οὐδὲ ὡς παλαῖον χιτῶνα τὸν παλαῖον φίλον ἀπαμφιασάμενος. Τὸ μὲν γὰρ ἱμάτιον παλαιούμενον διαφθείρεται, ὁ δὲ παλαιὸς φίλος ὅσῳ παλαιουῖται, τοσούτῳ πλέον ὀφείλει εἶναι δοκιμώτερος. Ὡς γὰρ ὁ παλαιός

alius interpres Græcus Decreti apud eum lib. xiv Antiq. Judaic. cap. 17, p. 486, cum vocem Latinam nimis intelligeret, κατ' ἀνδρα veritit. Εἶναι τε αὐτὸν καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ συμμάχους ἡμῖν ἐτι τε καὶ ἐν τοῖς κατ' ἄνδρα φίλοις ἀριθμεῖσθαι. Esseque ipsum et filios ejus nobis socios, prætereaque in singularibus amicis recenseri. Ex antiquo Josephi interprete, inter viros amicissimos esse censendos. Bene ad sensum, quamquam errore Græci, ni fallor, nequaquam percepto. Ad hoc observavi οὐκ ἀφίλου depravatam fuisse in οὐχὶ φίλου 51 epistola Theophylacti.

οἶνος οὐ ταχὺ ἀλλοιοῦται, οὔτε τρέπεται, ὁ δὲ νέος ἄνθρωπος ἀμφίβολος γέινω· οὕτως ὁ παλαιὸς φίλος ὡς οἶνος προπάλαιος εὐφραίνει τὸν ἔχοντα. Καὶ τοῦτου μάρτυς ἡ θεία Γραφή· *Οἶνος νέος, φίλος νέος· ἐὰν δὲ καλαιωθῇ, μετ' εὐφροσύνης αὐτὸν πίσεις.* Ὡς περ δὲ ὁ πυρέττων καὶ φρενητιῶν τὸν παλαιὸν οἶνον ὡς πολέμιον ἀποστρέφεται, ὁ δὲ ὑγιαίνων καὶ ἐρρωμένος τὴν καρδίαν εὐφραίνεται· καὶ οἶνος γὰρ *εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου*. οὕτως ὁ νοσῶν τὴν φρένα, καὶ τῇ κακίᾳ πυρέττων, τὸν ἀρχαῖον φίλον φεύγει ὡς πολέμιον· ὁ δὲ ὑγιαίνων τὴν συνειδήσιν ὡς δευτέρους γονεάς· καὶ ἀδελφούς τοὺς φίλους λογίζεσθαι.

Ὅθεν τὸν Χουσί φίλον καὶ ἀρχιεταῖρον ἄνωθεν καὶ ἐξαρχῆς εἶχεν, τοῦτο λέγων· Εἰ ὁ μέγας Μωϋσῆς ἀνθρώπος τοῦ Θεοῦ καὶ θεὸς Φαραῶ, τὴν ξένον καὶ ἴδιον τὸν Ἰσθὼρ σύμβουλον ἔσχε· τὸν ξένον, διὰ τὴν θρησκείαν, καὶ ἴδιον, διὰ τὴν συγγένειαν· καὶ οὐχ ὑπερηφάνησεν, οὐδὲ εἶπεν· Ἐγὼ οὐ χρῆζω τῆς τοῦτου γνώμης· ὁ Θεὸς μοι ἐλάλησεν, ἐπαίδευσθην πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων, καὶ πῶς τοῦτον γνωμοδότην λήψομαι; Ἄλλ' οὐδὲν τοῦτων εἶπεν, ἐπέσθη δὲ τῷ καλῶς συμβουλευόντι, εἰδὼς, ὅτι *συμβουλίας ἀκούει σοφός*. Καὶ ὥς περ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἱματίων προκειμένων, ὁ χρυσίον μὴ ἔχων, δοκιμάζει μόνον τὰ ἐνδύματα, καὶ σκυλεῖ ταῦτα, ἐνδύμενος καὶ ἀποδυόμενος, καὶ ὅλα φορεῖ, καὶ οὐδὲ ἐν παρ' ἑαυτῷ κρατεῖ· οὕτως ὁ λεγόμενος φίλος, μὴ ἔχων χρυσὸν δόκιμον τὴν συνειδήσιν, ὡς ἐν ἀγορᾷ τῷ βίῳ πάντας ἐνδύεται καὶ ἀποδύεται, πάντας ἀλλάσσει, καὶ οὐδὲ ἓνα φορεῖ. Ἄλλ' οὐκ ἦσαν τοιοῦτοι φίλοι ὁ Χουσί καὶ ὁ Δαβὶδ, οὐδὲ τὸ πικρὸν τοῦ δόλου ποτήριον ἀλλήλοις προέπινον, οὐδὲ τὴν μάχαιραν τοῦ φθόνου καθ' ἑαυτῶν ὤξυναν· αὐτοὶ δὲ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς κεράσαντες, καὶ τὰς δύο ψυχὰς μίαν τῇ διαθέσει δεξάντες, ὥς περ τῆς εὐμερίας, οὕτω καὶ τῆς ταλαιπωρίας κοινωνοὶ ἐγίνοντο. Μίαν γὰρ περὶ τὸν βίον θάλασσαν, καὶ εἰς τὸ αὐτὸ σκάφος τῆς συνειδήσεως πλέοντες, καὶ τὴν εὐπλοῖαν καὶ τὸν χειμῶνα ὡσαύτως ὑπέμενον.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὃν ᾤσεν τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσί υἱοῦ Ἰεμερέ. Καὶ διὰ τί φθὴν τῷ Κυρίῳ ὁ Δαβὶδ ὑπὲρ τοῦ Χουσί ἀνέπεμψεν, δι' ὧν ἴδωμεν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀβεσαλὼμ κατ' αὐτοῦ ἐτυράννησεν. Φιλήμασι γὰρ καὶ περιπλοκαῖς σαγηνεύων ἕκαστον (49), τῆς τοῦ πατρὸς φιλίας τοὺς φίλους ἀπέσπασεν, οὕτω καὶ τῆς ἐξουσίας, καὶ τὸ φίλημα ἄγκιστρον, καὶ δέλεαρ τὴν χολακείαν, καὶ δίκτυα πλάνης τὰς περιπλοκάς. Ἐπεὶ οὖν πάντας οὕτως ἓνα καθ' ἓνα τοὺς φίλους τοῦ Δαβὶδ ἀπεσύλησεν ὁ Ἀβεσαλὼμ, ὁπλίζει λατὴν αὐτοὺς κατὰ τοῦ πατρὸς, συκοφαντίας αὐτῷ καὶ διαβολὰς ῥάπτων. Ἐκαστος γὰρ ὡς υἱὸς τοῦ Δαβὶδ, καὶ ὡς μᾶλλον τὰ κατ' αὐτὸν εἰδοῖ, ἐπίστευεν συκοφαντοῦντι. Ἐπεὶ οὖν μετὰ πάν-

lus vinum non facile ateratur, neque vertitur, vinum vero novum est anceps vicinus : ita vetus amicus tanquam vinum vetustum lætificat eum qui habet. Cujus rei Scriptura testis est : *Vinum novum, amicus novus ; si autem inveteraverit, cum suavitute bibes illud* ²⁰. Porro sicut qui febre laborat, estque phreneticus, vinum vetus ut sibi adversum vitat ; qui autem sanus validusque est, per illud corde delectatur ; etenim *vinum lætificat cor hominis* ²¹ : sic æger mente, et malitiæ febre detentus, antiquum amicum fugit velut hostem ; conscientia vero sanus instar secundorum parentum et fratrum amicos ducit.

Unde David Chusi amicum et principem sociorum olim et ab initio habuit, hoc secum locutus : Si magnus Moses, homo Dei ac deus Pharaonis, extraneum et proprium Jothorem habuit consiliarium, extraneum ob religionem, proprium ob amicitiam ; nec superbo se gessit, neque dixit : Ego non indigeo ejus consilio ; Deus mecum locutus est, edoctus sum omnem sapientiam Ægyptiorum ; et quo modo hunc consilii datorem assumam ? Nihil istorum dixit, sed obsecutus est recte consulenti, gnarus quod *consilia audit sapiens* ²². Et sicut in foro, ubi vestes expositæ sunt, qui pecuniam non habet, probat solum indumenta, eaque deponit, induit se atque exuit, et omnia gestat, nullum tamen retinet apud se : sic qui dicitur amicus, nec habet probam pecuniam conscientiam, velut in foro, in vita omnes induit ac exuit, omnes mutat, neminemque gestat. Verum non ejusmodi erant amici Chusi et David, neque amarum doli calicem sibi invicem propinaverant, neque invidiæ gladium acue- rant contra se ; sed ipsi dum in semetipsis attemperant se, duasque animas per affectum unam ostendunt, ut prosperitatis, sic et infelicitatis socii erant. Unum enim emetientes vitæ mare, ac in eadem navi conscientiæ navigantes, cum prosperam navigationem, tum tempestatem pariter sustinebant.

Psalmus David, quem cantavit Domino pro verbis Chusi filii Jemini. Et quare canticum Domino emisit David pro Chusi, paucis videamus. Filius ejus Absalom adversus eum tyrannidem arripuit ²³. Osculis enim et amplexibus singulos irretitos, a patris amicitia amicos retraxit, fraudem instar visci ferens, osculum instar hami, blanditias vice escæ, amplexus velut reia erroris. Postquam igitur Absalom sic omnes Davidis amicos unum post alium abripuisset, jam armat eos contra patrem, cui calumnias et criminationes consuit. Unusquisque enim ut filio Davidis, utque qui magis mores illius cognosceret, credebatur calumnianti. Ubi ergo cum cæteris Achitophelem quoque consiliarium

²⁰ Eccli. ix, 15. ²¹ Psal. ciii, 15. ²² Prov. xii, 15. ²³ II Reg. xv, 2 sqq.

(49) *Σαγηνεύων ἕκαστον*. Σαγηνεύειν πρὸς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, dixit Cyrillus Alex. *Dialogo 3 de sancta Trinitate*, q. 497. Et non autem σαλινεύειν

αὐτὸ σαλεύειν. Ut *Dialogo 4 p. 528* σαγηνευμένον εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Υἱοῦ.

Davidis Absalom persuasum abduxit, virum in consiliis callidissimum, quique cuncta bellorum instrumenta et machinamenta in lingua gestabat; beatus David Chusi principem sociorum verbis armavit, atque sic misit adversus Achitophel, ut aquilam in perdicem. Perdix quippe est tyrannus, ut qui aliena abstrahat, rursusque solus relinquatur. Testis Jeremias, dum dicit: *Clamavi perdix, congregavi quæ non peperit*¹⁴. Misit consiliarium contra insidiatorem, velut leonem in onagrum: *Venatio leonis, onagri in eremo*¹⁵; ei dixit: Non opus est exercitu, non pugna et prælio; dissipa mihi consilium Achitophelis, et cessabunt insidiæ. Arcus est Achitophel, et sagitta Absalom; arcus nervum præcide, et sagitta inutilis manet. Proficiscere ad Absalomum, velut a me fugias, et confugas ad illum; male de me loquere apud eum, et maledictis erga me tuis fove animæ ejus febrem. Cum tibi ut amico confiderit, tunc persuade illi ne Achitopheli credat. Dissipa mihi eum, sejunge miserum discipulum a magistro malo; et sicut nosti, dedoce, seu potius illa doce quæ docet Deus. Quæ illic dissestunt, mihi indica, in eamque rem parvula puella internuntia utere. Sacerdotes fiant adolescentulæ auditores. Descendant utrique ad fontem aquæ, velut ad aquatum, et in auribus sicut in hydiis secreta mihi infundant. Cuncta faciamus, admirande Chusi, quo Absalom non pereat, quo ego non amittam filium, quo nec ille sine patre sit, nec ego sine filio, quo in sapientia aucuperis pullum meum, cui vana gloria alas dedit, quem juvenus edocuit contra me lascivire.

Ἰεζούσεις τὸν νεοττόν μου, ὃν ἡ κενοδοξία ἐπέτρωσεν, ὃν ἡ νεότης σκιρτᾶν κατ' ἐμοῦ ἐδίδαξεν.

Postquam David hæc amico suo Chusi dixit, ille vero tanquam alter ipse sermonem exsecutus est; et abiit ad Absalomum ut transfuga, et fugavit inordinatos ipsius contra patrem motus: quia verbis Chusi imprudentem Absalomum vicit; David pro verbis Chusi gratias agit Deo. *Psalmus David, quem cantavit Domino pro verbis Chusi filii Jemini*. Hoc est: Sermo actionis David, quem velut triumphale canticum Deo consecravit.

Cur autem idem Chusi dicebatur filius Jemini, et

¹⁴ Jerem. xvii, 11. ¹⁵ Eccli. xiii, 23.

(50) *Ἐρημος*. Hinc proverbialis locutio, κατὰ τὸν πέρδικα τυμνοί, Athanasio usurpata *Epist. ad solitariam vitam agentes*, p. 830, et ab interprete non intellecta. Philastrius initio Operis sui: *Perdix cum infecunditatem patitur, sæpius aliorum furtim fetus incubans, quasi suos jam fovet ac vindicat filios, usque ad tempus aliquod. Cumque eis jam tempus ætatis discernens accreverit, tunc amissis (leg. omisis) falsis parentibus, jura parentum sensu proprio recordantes, palamque oculis intuentes, sequi eos amplius demorantur*. Reliqua petes præcipue ex cūtena et interpretibus in *Jeremiam*, Bocharto in *Hierozoico*, et notis doctorum hominum, Allatii ad *Eustathium*, Combessii ad *Hippolytum*, Huetii ad *Origenem*.

(51) *Νευροκόπησον*. Verbo νευροκοπεῖν, νευρο-

τὸν ὁ Ἀβεσαλώμ καὶ τὸν Ἀχιτόφελ τὸν σύμβουλον τοῦ Δαβὶδ πείσας ἀπεσύλησεν, ἄνδρα δεινώτατον ἐν γνώμας, καὶ ὅλας τὰς ἐν πολέμοις πανοπλίας καὶ μηχανὰς; ἐπὶ γλώσσης φέροντα, ὁ μακάριος τὸν ἀρχιταῖρον τὸν Χουσί λόγοις ὀπλίσας κατὰ τοῦ Ἀχιτόφελ ἀπέστειλεν, ὡς κατὰ πέρδικος αἰτόν. Πέρδιξ γὰρ ὁ τύραννος, ὡς τὰ ἀλλότρια παρασπώμενος, καὶ πάλιν ἔρημος (50) καταλειπόμενος. Μάρτυς Ἱερεμίας εἰπὼν· Ἐφώρῃσεν πέρδιξ, συνήγαγεν δ' οὐκ ἔτεκεν. Τὸν σύμβουλον πρὸς τὸν ἐπίβουλον ἐπεμψεν, ὡς κατὰ ὀνάγρου λέοντα· *Κυνήγια λέοντος, ὀνάγροι ἐν ἐρήμῳ* εἰπὼν αὐτῷ· Οὐ χρεῖα πανοπλίας, οὐ χρεῖα μάχης καὶ πολέμου, διασκέδασόν μοι τὴν βουλήν Ἀχιτόφελ, καὶ πέπαυται ἡ ἐπιβουλή. Τόξον ἐστὶν Ἀχιτόφελ, καὶ βέλος ὁ Ἀβεσαλώμ· νευροκόπησον (51) τὸ τόξον, καὶ μένει τὸ βέλος ἀργόν. Ἀπελθε πρὸς τὸν Ἀβεσαλώμ, ὡς ἀπ' ἐμοῦ φεύγων, κακείνῳ προσφυγὼν, λοιδορήσόν με ἐπ' αὐτοῦ, ταῖς κατ' ἐμοῦ λοιδορίαις ἐπαντλῶν αὐτοῦ τὸν πυρετὸν τῆς ψυχῆς. Ὅτι ἂν σοι ὡς φίλῳ θαρρήσῃ, τότε πείσῃσιν αὐτὸν μὴ πείθεσθαι τῷ Ἀχιτόφελ. Διασκέδασόν μοι αὐτὸν, ἀπόστησον τὸν κακοῦ διδασκάλου τὸν ἀθλιὸν μαθητήν· καὶ ὡς οἶδας, μεταδίδασον, μᾶλλον δὲ ἐκεῖνα δίδασον, ὥστε διδάσκει Θεός. Τὰ ἐκεῖ λαλούμενα ἐμοὶ καταμήνυε, παιδισκαριῶ μικρῷ μεσίτη χρησάμενος. Ἱερεῖς (52) γινέσθωσαν τῆς παιδισκῆς ἀχροαταί. Ἐπὶ πηγὴν ὕδατος καταβαινέτωσαν ἄμφω, ὡς δῆθεν ὕδρευόμενοι, καὶ ὡς ἐν ὕδρῃ ταῖς ἀκοαῖς ἀντλήτωσάν μοι τὰ μυστήρια. Πάντα ποιήσωμεν, ὧ θρυμάτιε Χουσί, πῶς ὁ Ἀβεσαλώμ μὴ ἀπολείται, πῶς ἐγὼ μὴ ζημιωθῶ τὸν υἱόν, πῶς μήτε ἐκεῖνος ἀπάτωρ, μήτε ἐγὼ ἄτεκνος, πῶς ἐν σοφίᾳ

Ἐπειδὴ ταῦτα ὁ Δαβὶδ τῷ Χουσί τῷ φίλῳ εἶπεν, ὁ δὲ ὡς ἄλλος αὐτὸς τῷ λόγῳ διηκονήσατο, καὶ ἀπῆλθεν πρὸς τὸν Ἀβεσαλώμ, ὡς φυγὰς, καὶ ἐφυγάδευεν αὐτοῦ τὰς ἀτάκτους κατὰ τοῦ πατρὸς ὁρμάς· ἐπειδὴ λόγοις ὁ Χουσί τὸν ἀλόγιστον Ἀβεσαλώμ ἐνίκησεν· ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσί ὁ Δαβὶδ τῷ Θεῷ εὐχαριστεῖ. *Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὃν ᾤσεν τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσί υἱοῦ Ἰεμενελ*. Ἀντὶ τοῦ, λόγος πράξεως τῷ Δαβὶδ, ὃν ὡς ἐπινίκιον ᾠδὴν τῷ Θεῷ ἀνέθηκεν.

Διὰ τὴν δὲ αὐτὸς Χουσί υἱὸς Ἰεμενελ, καὶ υἱὸς Ἀρχι

κοπεῖσθαι, in memoriam revocor alterius non multum absimilis, sed recentioris fabricæ, quod leviter depravatum, viris doctissimis facessivit negotium, num. 16, Passionis Basilii presbyteri ad xxii Martii, quo loco habetur in ms. ἔλαβεν ἕνα ἀπὸ τῶν ἡνοτομηθέντων λώρων τοῦ σώματος. A me vero corrigitur ἡνοτομηθέντων. Ad hunc sensum, *Accepit unum e corporis sui loris, quæ cum fibris resecta fuerant*. Ἰνας fibras esse ac nervos neminem fugit.

(52) Ἱερεῖς. Vox ἱερέων reducenda est in textum B. Cyrilli, unde exsulavit, pulsa per affinem, ἱερώων, ad Joan. xx, 22, in fine pag. 1095, ubi de hisce veteris legis sacerdotibus. Locum indicasse sufficiale.

ἰλέγετο· Ἰεμενὶ μὲν υἱὸς, ὡς ἀπὸ τοῦ δήμου Ἰεμενὶ, ὅθεν ἦσαν ὁ Σαοὺλ καὶ ὁ Σεμεὶ, καὶ ὁ τὴν ἀγγελίαν καταμηνύσας τοῦ Σαοὺλ· υἱὸς δὲ Ἀραχί, ὡς ἀπὸ τοῦ πατρὸς. Ἡ καὶ ἐπειδὴ Ἰεμενὶ ἐρμηνεύεται δεξιὰ, δεξιὰ δὲ χεὶρ ἐν τῇ ἀνάγκῃ τῷ Δαβὶδ ἐγένετο. Υἱὸς δεξιᾶς οὕτως ὁ Βενιαμὴν ἀπὸ τοῦ συμβάντος υἱὸς ὀδύνης ἐλέγετο (53). Ἐμαθεὶς τῆς εἰκόνης τοῦ ψαλμοῦ τὸ ἐπίγραμμα· Ὡς λοιπὸν καὶ τὸ γράμμα τοῦ ψαλμοῦ. Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἡλπίσα, σῶσόν με. Κἂν γὰρ ὁ Χουσί μεσίτης τοῦ δράματος γέγονεν, κἂν τῇ πανοπλίᾳ τῶν λόγων τὸν τύραννον ἐδόξεν, ἀλλ' αὐτὸς ἔδωκας αὐτῷ λόγον ἐν ἀνοίξει στόματος, αὐτὸς τὸ θάρσος ἐνέδυσας, αὐτὸς τὰς βουλὰς τοῦ Ἀχιτόφελ διεσκέδασας, αὐτὸς τὸν Ἀβεσαλώμ τοῖς λόγοις τοῦ φίλου συνέδησας, αὐτὸς αὐτῷ τὸ δένδρον δικαστὴν καὶ δῆμιον ἐχειροτόνησας. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἀνθρώπων τὴν ἐμαυτοῦ σωτηρίαν, ἀλλὰ σοὶ ἐπίστευσα· Ἐπικατάρατος γὰρ ἀνθρώπων, ὁ τὴν ἐλπίδα ἔχων ἐπ' ἀνθρώπων· — Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἡλπίσα. Ὡς περ γὰρ τοξότου βέλος πέμφαντος, καὶ πολέμιον καταβαλόντος, οὐδεὶς τὸ βέλος ἐπαινεῖ, ἀλλὰ τὸν τοξότην ἐπαινεῖ τὴν τοῦ βέλους ὁδηγόν· οὕτως ὁ Δαβὶδ οὐ τῷ μεσίτῃ τοῦ δράματος τῷ Χουσί, ἀλλὰ τῷ Θεῷ εὐχαριστεῖ. Οὕτως καὶ ὁ εἰς τὰ ἐπικινδύνα πελάγη εὐπλοήσας καὶ τὴν ποθουμένην πόλιν ἀλύτως καταλαβὼν, οὐ τοῖς ἀνέμοις προσκυνεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ εὐχαριστεῖ, τῷ ἔξαργόντι ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτῶν.

Ἐπεὶ οὖν ὅτε Χουσί τῷ Ἀβεσαλώμ διελέγετο, τότε ταῦτα ὁ Δαβὶδ τῷ Θεῷ προσήχητο, καὶ ἅπερ πρὸ τῆς νίκης ἐφάλλεν, ταῦτα μετὰ τὴν νίκην, ἐπινίκιον ᾠδὴν τῷ νικοποῦν ἀνέθηκεν· διὰ τοῦτο, *Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὃν ᾤσεν τῷ Κυρίῳ*. Εἰ *ψαλμὸς*, πῶς, *ὃν ᾤσεν*; Εἰ γὰρ *ψαλμὸς*, πάντως ἐχρῆν εἰπεῖν, *ὃν ἐφάλλεν*· εἰ δὲ *ᾠδὴ*, τότε, *ὃν ᾤσεν*, ἤρμοζεν. Ἀλλ' οὐδὲν ἀμφίβολον, ἡ ἐναντίον ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ. Τοῦ γὰρ Πατρὸς εἰσὶν ὅροι, τοῦ Θεοῦ Λόγου δὲ νόμοι, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγοι. Ὅτε ἐπεμψεν ὁ Δαβὶδ τὸν Χουσί πρὸς τὸν Ἀβεσαλώμ, ὑπὲρ τῶν λόγων αὐτοῦ προσήχητο, φάλλον καὶ λέγων· Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἡλπίσα, σῶσόν με. Ὅτε ἐφάλλεν, καὶ φάλλον ἐνίκησεν, ὡς τὸν δαίμονά ποτε, οὕτως

A filius Arachi? Jemini quidem filius, ut a populo Jemini, unde erant Saul, et Semei, quique nuntium attulit de Saule¹⁶; filius vero Arachi, tanquam a patre. Vel etiam quia Jemini dextram significat, exstitit autem Davidi dextera manus in necessitate. Sic Benjamin filius dextræ ex eo quod accidit filius doloris vocatus est¹⁷. Didicisti imaginis psalmi inscriptionem: vide jam et scripturam psalmi. 2. Domine Deus meus, in te speravi; saluum me fac. Quamvis enim Chusi mediator dramatis exstiterit, quamvis sermonum armis tyrannum vinceret; sed tu dedisti ei sermonem in apertione oris¹⁸, tu induisti audacia, tu consilia Achitophelis dissipasti, tu Absalomum verbis amici alligasti, tu ei arborem in judicem et carnificem ordinasti. Quia ergo non homini salutem B meam, sed tibi commisi: Maledictus enim homo, qui spem habet in homine¹⁹; — Domine Deus meus, in te speravi. Quemadmodum enim cum sagittarius emisit sagittam, et hostem dejecerit, nepio sagittam laudat, sed sagittarium celebrat sagittæ directorem: sic David non Chusi mediatori dramatis, sed Deo gratias agit. Pari modo qui feliciter periculosa æquora emensus est, urbemque desideratam sine molestia auigit, non ventos adorat, sed Deo grates habet, qui educit ventos de thesauris suis²⁰.

Quia igitur quando Chusi cum Absalomo colloquebatur, tunc ista David orabat ad Dominum, et quæ ante victoriam psallebat, eandem post victoriam, triumphale canticum largitori victoriæ dedicavit; ideo, *Psalmus David, quem cantavit Domino*. Si *psalmus*, qua ratione, *quem cantavit*? Si enim psalmus, omnino debuit dicere, *quem psallebat*: si vero canticum, tunc *quem cantavit* aptam erat. Verum nihil ambiguum aut contrarium in sacra Scriptura. Nam sunt Patris definitiones, Dei Verbi leges, sancti Spiritus verba. Quando David misit Chusi ad Absalom, pro verbis ejus precabatur, psallens ac dicens: Domine Deus meus, in te speravi; saluum me fac. Post psalmodiam, cum psallendo vicisset,

¹⁶ II Reg. 1, 2. ¹⁷ Gen. xxxv, 18. ¹⁸ Ephes. 4, 19. ¹⁹ Jerem. xvii, 5. ²⁰ Psal. cxxxiv, 7.

(53) Υἱὸς δεξιᾶς ὁ Βενιαμὴν ἀπὸ τοῦ συμβάντος υἱὸς ὀδύνης ἐλέγετο. Id est, Benoni. Ὁ μὲν πατὴρ Βενιαμὴν, ἡ δὲ μήτηρ υἱὸν ὀδύνης προσαγορεύει, φυσικῶτατα. Μεταληφθεὶς γὰρ ὁ Βενιαμὴν, ἔστιν υἱὸς ἡμερῶν. Quem locum Philonis Judæi libro *De mutatione nominum* p. 1059, ideo produxi, ut ex eo emendarem alium ejusdem auctoris lib. *De somniis* p. 1113. Λέγεται γὰρ ἐρμηνεύεσθαι Βενιαμὴν, υἱὸς ἡμῶν εἶναι, in quo abbreviata vox ἡμερῶν procul dubio fraudi fuit imperito exscriptor, qui saltem attendere debuerat ad ἡμέρας, quod sequitur. Sed Philonianam interpretationem vocis Benjamin arguit Hieronymus in *Quæstionibus seu traditionibus Hebraicis in Genesim*, et ad *Zachariam* caput xiv. Porro textus Scripturæ apud LXX, Gen. xxxv, 18, ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, υἱὸς ὀδύνης μου· ὁ δὲ πατὴρ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Βενιαμὴν, in errore multos non intellectus induxit. Putaverunt enim Benjamin significare *filium doloris mei*. Ita Josephus, quod mireris, lib. 1 *Antiq.* cap.

D penult. Βενιαμὴν ἐκάλεσε, διὰ τὴν ἐπ' αὐτῷ γενομένην ὀδύνην τῇ μητρὶ. In commentario Andreæ Cæsariensis, ad *Apocal.* vii, 8, Βενιαμὴν, υἱὸς ὀδύνης, ἡ υἱὸς ἡμέρας, ἡ υἱὸς δεξιᾶς. *Quæstio in Scripturam* 56 Maximi (quam confer cum *Collectaneis* Cyrilli et aliorum p. 75). Βενιαμὴν πένθος ἡ στεναγμὸς μητρὸς, ἡ μέτρον μητρὸς, ἡ υἱὸς δεξιᾶς, ἡ οἰκοδομὴ λαοῦ, κατὰ τὴν ἀκριβῆ τῆς παρ' Ἑβραίοις φωνῆς ἐρμηνεύεται δύναμιν. Ubi vide eruditissimum Combefisium. Denique hæc lego apud Cyrillum, *Glaphyrorum in Genesim* lib. iv, sub finem, p. 258. Ὁ Βενιαμὴν, τούτ' ἐστιν ὁ υἱὸς ὀδύνης· atque per ea concludo in eodem libro, sex paginis antea, p. 132, ubi Græce habetur: τέτοκε δὲ καὶ Παχὴλ τὸν Ἰωσήφ, ὁ ἐστὶ προσθήκη Θεοῦ· καὶ μετ' αὐτὸν ἐν τέλει τὸν Βενιαμὴν, ὁ ἐστὶ υἱὸς ὀδύνης, rescribendum videri Βενιαμὴν, præsertim cum hanc vocem inibi retinuerit interpres. Clare in Vulgata: *Vocavit nomen filii sui Benoni, id est filius doloris mei: pater vero appellavit eum Benjamin, id est filius dextræ*.

ut dæmonem aliquando, sic rursus Absalomum; A tunc recordatus de potentia psalmi, eundem illum psalmum adepta victoria triumphale canticum emisit. Itaque quia ante bellum eum ut psalmum protulit, post bellum vero cantavit: *Psalmus quem cantavit*. Atque ego non laudo instrumentum, sed te artificem; non suspicio citharam, sed peritum musicum. Licet Chusi sermonibus ac verbis tanquam armis præditus victoriam reportaverit, at novi quod Dominus est qui dat verba evangelizantibus virtute multa ²¹. Quapropter, Domine Deus meus, in te speravi; saluum me fac. — In te speraverant patres nostri, et salvi facti sunt ²². In te cum sperasset generis auctor Abraham, a sex regibus barbaris servatus est; quatuor Chaldeis, quinto Ægyptio Pharaone, sexto Gerareno Abimelecho, quando Deus Saram ab iis ut columbam ab accipitribus eruit. In te spe conjecta Isaac, in sacrificium oblatum, non sacrificatus mansit, et sacrificatus est nequaquam sacrificatus; obedientia sacrificatus fuit, non sacrificatus est plaga. Quoniam in te speravit Jacob, a fratre Esau occisus non est, nec alium Cainum fratrem invenit; verum illum qui cum quadringentis viris eum adortus fuerat, quasi ab iisdem ipsis fugatum devicit. In te sperans Joseph, in servum servi venditus, servus peccati non fuit, peccato non serviit; propter quod et in universam Ægyptum dominatus est. Qui in te speravit Moses, Ægyptium exercitum aquis percussit, atque in curribus insequentem fluctibus superavit. Dixit enim patribus qui in Deum speraverant: *State, et videte salutem, quæ est a Domino, quam faciet vobis hodie* ²³. Illi in te speraverunt, et servati sunt: ego quoque in te speravi, Domine Deus meus; saluum me fac. Illic Pharaon, hic Saul; illic Amalec, hic Absalom; illic Ægyptii, hic alienigenæ; illic in deserto Moses et populus, etiam hic in deserto ego ac populus: *Quam multipliciter tibi caro mea, in terra deserta et in via* ²⁴.

Domine Deus meus, in te speravi; saluum me fac. Et a quibus servari cupis? A quibus? Ex omnibus persequentibus me, et libera me. An vero ab omnibus inimicis liberatus est? Sane liberatus est. Quis testis? Inscripção psalmi decimi septimi: *In finem puero Domini Davidi, qua die redemit eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus* ²⁵. — *Saluum me fac ex omni-*

αὐθις τὸν Ἀβεσαλώμ· τότε ἀναμιμνησόμενος τῆς δυνάμεως τοῦ ψαλμοῦ, αὐτὸν ἐκείνων τὸν ψαλμὸν μετὰ τὴν νίκην ἐπινέκλειον ᾠδὴν ἀνέπεμψεν. Ἐπεὶ οὖν πρὸ τοῦ πολέμου αὐτὸν ἐψάλλον, μετὰ δὲ τὸν πόλεμον ἤσεν, *Ψαλμός ὃν ἤσεν*. Καὶ γὰρ οὐκ ἐπαινώ τὸ ἐργαλεῖον, ἀλλὰ σὲ τὸν τεχνίτην· οὐ θαυμάζω τὴν κιθάραν, ἀλλὰ τὸν ἐπιστήμονα μουσικόν. Εἰ καὶ ὁ Χουσί λόγους καὶ ῥήματα ὡς ὄπλα ἔχων ἐνίκησεν· ἀλλ' οἶδα, ὅτι Κύριός ἐστιν ὁ διδοὺς ῥήματα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ (54). Δι' ὃ, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἠλπισα, σῶσόν με. — Ἐπὶ σοὶ ἠλπισαν οἱ πατέρες ἡμῶν, καὶ ἐσώθησαν. Ἐπὶ σοὶ ἐλπισας ὁ προπάτωρ Ἀβραάμ, ἀπὸ ἐξ βαρβάρων βασιλέων σέσωσται· τεσσάρων μὲν τῶν Χαλδαίων (55), πέμπτου δὲ τοῦ Αἰγυπτίου Φαραῶ, καὶ ἔκτου τοῦ Γεραρηνοῦ Ἀδιμέλεχ, ὅτε τὴν Σάρραν ἀπ' αὐτῶν Θεὸς ὡς ἀπὸ ἱεράκων περιστερὰν ἀπέσπασεν. Ἐπὶ σοὶ ἐλπισας ὁ Ἰσαάκ, εἰς θυσιὰν προσφερόμενος (56), ἄθυτος διέμενεν, καὶ ἐθύθη μὴ θυόμενος· ἐθύθη τῇ ὑποταγῇ, οὐκ ἐθύθη τῇ πληγῇ. Ἐπὶ σοὶ ἐλπισας ὁ Ἰακώβ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Ἡσαὺ οὐκ ἐφονεύετο, οὐδὲ ἄλλον Κάιν τὸν ἀδελφὸν εὗρεν· ἀλλὰ τὸν μετὰ τετρακοσίων ἀνδρῶν αὐτῷ ἐπερχόμενον, ὡς ὑπ' αὐτῷ, ἐκείνων φυγαδεύμενον ἐνίκησεν. Ἐπὶ σοὶ ἐλπισας ὁ Ἰωσήφ, εἰς δοῦλον δοῦλου πραθεὶς, δοῦλος ἁμαρτίας οὐκ ἐγένετο, τῇ ἁμαρτίᾳ οὐκ ἐδοῦλευσεν, δι' ὃ καὶ τῆς Αἰγύπτου πάσης ἐκυρίευσεν. Ἐπὶ σοὶ ἐλπισας Μωσῆς τὸν Αἰγύπτιον στρατὸν ὑδασιν ἐμάστιξεν, καὶ διώκοντα ἐν ἄρμασιν ἐνίκησεν κύμασιν. Ἐλεγεν γάρ τοις πατράσιν ἐπὶ τῷ Θεῷ ἐλπίσασιν· *Στήτε, καὶ ὁρᾶτε τὴν σωτηρίαν τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου, ἣν ποιήσει ὑμῖν σήμερον*. Ἐκεῖνοι ἐπὶ σοὶ ἠλπισαν, καὶ ἐσώθησαν· καὶ γὰρ ἐπὶ σοὶ ἠλπισα, Κύριε ὁ Θεός μου, σῶσόν με. Ἐκεῖ ὁ Φαραῶ, ἐνταῦθα ὁ Σαούλ· ἐκεῖ ὁ Ἀμαλὴκ, ὧδε ὁ Ἀβεσαλώμ· ἐκεῖ οἱ Αἰγύπτιοι, ὧδε οἱ ἀλλόφυλοι· ἐκεῖ ἐν ἐρήμῳ ὁ Μωσῆς καὶ ὁ λαός, καὶ ὧδε ἐν ἐρήμῳ ἐγὼ καὶ ὁ λαός. Ποσαπλῶς σοὶ ἡ σὰρξ μου, ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἐδάτῳ.

Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἠλπισα, σῶσόν με. Καὶ ἐκ τίνων σωθῆναι ποθεῖς; Ἐκ τίνων; Ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με, καὶ ῥύσαι με. Καὶ ἄρα ἐρύσθη ἐκ πάντων τῶν ἐχθρῶν; Ναὶ ἐρύσθη. Τίς τοῦτου μάργος; Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἐπτακαίδεκάτου ψαλμοῦ· *Εἰς τὸ τέλος τῷ παιδὶ Κυρίου τῷ Δαβὶδ, ἡ ἡμέρα ἐλυτρώσατο αὐτὸν Κύριος ἐκ χειρὸς*

²¹ Psal. LXXII, 12. ²² Psal. XXI, 5, 6. ²³ Exod. XIV, 13. ²⁴ Psal. LXII, 2. ²⁵ Psal. XVII, 1.

(54) *Δυνάμει πολλῇ*. Nonnulli δυνάμεις πολλὰς, δύναμιν πολλήν, videntur habuisse in codicibus suis. Unde Cassiodorus, et auctor commentar. in *Marcum* t. VI operum S. Hieronymi, et in *Psalterio* quinquaginta: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtutes multas*. In Hieronymo autem Erasmianæ editionis in fine commentarii ad *Aggæum*, et Prologo lib. II in *Zachariam*, virtutem multam legas. Alibi tamen apud eundem magnum doctorem, virtute multa scriptum invenitur. *Dedit verbum mulieribus Dominus, ut evangelizarent virtutem multam*. Arnobius. Ab Haymone vero exponitur utraque lectio, virtute multa, et virtutem multam. Denique notari etiam meretur Hilarii scriptura; virtutibus multis, δυνά-

μεσι πολλαῖς.
(55) *Τεσσάρων τῶν Χαλδαίων*. Gen. XIV. Non satis accurate Philo Judæus libro *Quod deterius potiori insidiari solet*, p. 159, et libro *De temulentia*, p. 255, refert ab Abrahamo novem reges fuisse devictos: explicari tamen ita potest, ut in devictis quatuor, quinque quos quatuor illi fuderant subintelligantur. Sane exactius narrat in opere *De Abrahamo*, p. 381, 382.

(56) *Εἰς θυσιὰν προσφερόμενος*. Si ea de re lægeris Oratioem 7 Basilii Selenciensis, poteris corrigere χάριν τοῦ θύματος, expuncto vitioso θαύματος. Sicque reperi cod. Reg. 142.

πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. — Σῶσόν με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με, καὶ ῥύσαι με. — Σῶσόν με, ἄρτι διωκόμενον· ῥύσαι με, μηκέτι ὑπ' αὐτῶν πολεμούμενον. Καὶ σὺ, ὦ προσφιλέστατε, λέγε δὲ τῷ Θεῷ προσευχόμενος· Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἡλπίσα, σῶσόν με· ἵνα σε ἐκ πάντων τῶν διωκόντων ῥύσῃται. Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἡλπίσα, σῶσόν με. Καὶ τίνες οἱ διώκοντες; Αἰσθητῶς μὲν αἰρετικοὶ καὶ πάντες οἱ πονηροὶ καὶ βάσκανοι ἄνθρωποι· νοητῶς δὲ διώκουσιν ἡ πορνεία καὶ ἡ μοιχεία, καὶ ἡ ἀμαρτία, καὶ ἡ ἀσέβεια. Εἰ μὴ ἐδίωκεν ἡ μοιχεία, καὶ ὁ Θεὸς τὸν διωκόμενον ἐκ τῆς ἐρήτου, οὐκ ἂν ὁ Παροιμιαστής ἔλεγεν· *Εἰπὼν τὴν σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι, ἵνα σε ῥύσῃται ἀπὸ γυναικὸς ἀλλοτρίας καὶ πορνῆας*. ῥύεται γάρ τις τὸν διωκόμενον. Εἰ μὴ ἐδίωκεν ἡ ἀδικία, οὐκ ἂν ὁ Προφήτης ἔλεγεν· *Ἀπὸ ἀνδρὸς ἀδίκου ῥύσαι με*. Εἰ μὴ ἐδίωκεν ὁ φόνος, οὐκ ἂν εἶπεν· *Ῥύσαι με ἐξ αἱμάτων, ὁ Θεὸς ὁ Θεός τῆς σωτηρίας μου*. Σῶσόν με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με, καὶ ῥύσαι με. Εἰ μὴ ἐδίωκεν ἡ ἀμαρτία, οὐκ ἂν ἡ Γραφή ὡς μητρὶ ἐνουθέτη· *Τέκνον, ὡς ἀπὸ προσώπου ὄψεως φύγε ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας*. Εἰ μὴ ἐδίωκεν αἱ ἀνομίαι, καὶ καταλάμβανον τὸν ἀργῶς πρὸς ἀρετὰς τρέχοντα, οὐκ ἂν ὁ Δαβὶδ ἔλεγεν, *ὅτι Κατέλαβόν με αἱ ἀνομίαι μου, καὶ οὐκ ἠδυνήθην τοῦ βλέπειν*. Θέλεις καλῶς φεύγων μὴ καταληφθῆναι ὑπὸ τῶν κακῶν; Λέγει σοὶ ἡ Γραφή· *Μὴ ποίεις κακὰ, καὶ οὐ μὴ σε καταλάβῃ κακὰ*. Ἐπειδὴ γάρ ἐστιν πνεῦμα πορνείας, καὶ πνεῦμα μοιχείας· πνεῦμα πορνείας, περὶ οὗ Ὡση λέγει· *Πνεύματι πορνείας ἐπλανήθησαν*· πνεῦμα μοιχείας· *Καὶ ἐμοίχευσεν τὸν Ἰσθὺν καὶ τὸ ξύλον*, διὰ τὰ ἐν αὐτοῖς ὀρχούμενα πνεύματα· καὶ πνεῦμα φιλαργυρίας, τὸ λέγον· *Ταῦτα πάντα σοὶ δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι*. Ἐκαστον τῶν πονηρῶν πνευμάτων ἀεὶ ἐπιτηροῦσιν τὴν ἐκάστου ὁδόν· καὶ ὅποιαν εἰς ὁδὸν ἀμαρτίας νεύσεις, τὸ πνεῦμα τῆς ἀμαρτίας ἐκεῖνός σε διώκει καὶ συντρέχει τῷ ἀμαρτάνοντι. Ὁ Ἰούδας ἐπὶ φιλαργυρίαν ὤδυσεν, καὶ ὁ διάβολος αὐτῷ διὰ φιλαργυρίας τὴν προδοσίαν ἐνέβαλεν· *Τοῦ διαβόλου ἡδημέβεδικότος*· εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσκαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῷ. Ὡς γὰρ ἐὰν περὶ φιλοσοφίαν ἀσχοληθῇς, ὁ φιλόσοφος συμπράττει σοι, καὶ ἐὰν περὶ ποιητικὴν ὁ ποιητής, καὶ ἐὰν περὶ τεκτονικὴν ὁ τέκτων· οὕτως ἐὰν περὶ πορνείαν νεύσῃς, τὸ πνεῦμα τῆς πορνείας συντρέχει σοι· ἐὰν περὶ ζηλοτυπίαν, τὸ πνεῦμα τῆς ζηλοτυπίας ἀνάπτει σε. *Ἐὰν, φησὶν, γένηται γυνὴ ζηλοτυπουμένη, καὶ ἔλθῃ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς πνεῦμα ζηλώσεως*. Ἐὰν δὲ περὶ φιλοσοφίαν οὐράνιον (57) ἀνανεύσῃς, τὸ πνεῦμα τῆς σοφίας σοὶ ἐπαναπαύεται· ἐὰν περὶ σύνεσιν, τὸ πνεῦμα τῆς συνέσεως. *Καὶ ἐπαναπαύσεται, φησὶν, ἐπ' αὐτὸν*

bus persequentibus me, et libera me. — Salvum me fac, quem modo insectantur; libera me, qui nondum ab illis debellatus sum. Et tu, o charissime, dicito semper Deo in precibus: Domine Deus meus, in te speravi; salvum me fac: quo te ab omnibus persequentibus liberet. Domine Deus meus, in te speravi, salvum me fac. Quinam persequuntur? Sensibiliter quidem hæretici, omnesque mali ac invidi homines; intelligibiliter vero persequuntur fornicatio, adulterium, peccatum, impietas. Nisi persequeretur mæchia, et Deus persecutione vexatum ex ea eriperet, Proverbiorum auctor non scripsisset: Dic sapientiam tuam sororem esse, ut te eripiat a muliere aliena et mala ³⁷: eripit enim quis eum qui persecutionem patitur. Nisi persequeretur iniquitas, non dixisset Propheta: *A viro iniquo eripe me* ³⁸. Si non persequeretur cædes, non pronuntiasset: *Libera me de sanguinibus, Deus Deus salutis meæ* ³⁹. *Salvum me fac ex omnibus persequentibus me, et libera me*. Nisi persecutionem concitaret peccatum, nunquam Scriptura velut mater admonuisset: *Fili, quasi a facie colubri fuge a peccato* ⁴⁰. Nisi insequerentur hominem iniquitates et comprehenderent eum qui segniter ad virtutes pergit, non hæc protulisset David: *Comprehenderunt me iniquitates meæ, et non potui ut viderem* ⁴¹. Visne præclare fugiendo non comprehendi a malis? Docet te Scriptura: *Noli facere mala; et non te apprehendent mala* ⁴². Quandoquidem enim est spiritus fornicationis, et spiritus mæchiæ: spiritus fornicationis, de quo Osee ait: *Spiritu fornicationis seducti sunt* ⁴³; spiritus mæchiæ: *Et mæchata est lapidem et lignum* ⁴⁴; propter spiritus qui in illis insultant: et spiritus avaritiæ, qui dicit: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me* ⁴⁵: singuli malorum spirituum semper ejusque hominis viam observant: et ad qualemcunque peccati viam vergas, spiritus ille peccati te persequitur, concurratque peccanti. Judas ad avaritiam tetendit, et diabolus ei per avaritiam immisit proditionem: *Cum diabolus jam immisisset in cor Judæ Simonis Iscariotæ, ut traderet eum* ⁴⁶. Sicut enim si occuperis circa philosophiam, philosophus adjuvat te; si circa poetikam, poeta; si circa architectonicen, architectus: ita si propendens in fornicationem, spiritus fornicationis concurrat tibi; si in zelotypiam, spiritus zelotypiæ incendit te. Si, inquit, *mulier per zelotypiam suspecta fuerit impudiciæ, ac venerit viro ejus spiritus zelotypiæ* ⁴⁷. Quod si ad cœlestem philosophiam suspexeris, spiritus sapientiæ requiescit super te; si ad intellectum, spiritus intellectus. *Et requiescet, inquit, super eum spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis; spiritus*

³⁷ Forte ἐμβεδλικότος. ³⁸ Prov. vii, 4. ³⁹ Psal. cxxix, 2. ⁴⁰ Psal. l, 16. ⁴¹ Eccl. xxi, 2. ⁴² Psal. xxxix, 13. ⁴³ Eccl. vii, 4. ⁴⁴ Ose. iv, 12. ⁴⁵ Jerem. iii, 9. ⁴⁶ Matth. iv, 9. ⁴⁷ Joan. xiii, 2. ⁴⁸ Num. v, 14.

(51) Φιλοσοφίαν οὐράνιον. Nomen φιλοσοφίας et philosophiæ, de pietate et religione usurpant tam sacri, quam profani scriptores, ut a doctis viris sæpe fuit observatum; et philosophiarum seu

sectarum Judaicarum mentio fit per Josephum; apud quem ad finem cap. 2, lib. xviii *Antiquit. φιλosophῶν* male editum comparet.

timoris Dei replebit eum ⁴⁹. — *Nequando rapiat ut leo animam meam*. Observa, quod a pluribus personis in unam transiit. Cum enim dixisset: *Ex omnibus persequentibus me libera me*; non intulit: *Nequando rapiant ut leones animam meam*; sed, ut leo. πὼν γὰρ. *Ex πάντων τῶν διωκόντων με ῥύσασθαι* με, οὐκ εἶπεν, *Μήποτε ἀρπάσωσιν ὡς λέοντες τὴν ψυχὴν μου*, ἀλλ' ὡς λέων.

Et quare a multis personis in unam personam redegit malitiam? Quemadmodum in bellis multitudo barbarorum armatur, cumeti autem unius autum, regis aut tyranni, sequuntur, et sine illo multitudo aciem nescit: pari modo quia Davidem juxta sensum quidem impugnabant milites et Absalom, juxta intellectum vero dæmones et diabolus; quoniam hostium multitudo sine duce nihil est, leonem vocans, hinc Absalomum, illinc diabolum, precatur: *Nequando rapiat ut leo animam meam*.

Quod autem leonem appellavit Absalomum et diabolum, declarat in psalmo nono, his verbis: *Insidiatur in absconditis, quasi leo in spelunca sua* ⁵⁰, nempe diabolus in subditis sibi hominibus delitescens; necnon Absalom in illis qui cum eo defecerant latere se putans: *Insidiatur ut rapiat pauperem; rapere pauperem dum attrahit eum*. Si de fera leone loqueretur, quandoriam leo pauperem ac divitem discernere potest? Nonne in hunc et illum æqualiter insidit? Per leonem igitur diabolum significavit, cum dixit: *Nequando rapiat ut leo animam meam*. Et cur leo diabolus? Non propter regiam dignitatem, sed propter tyrannicam vim; leo, non ob fortitudinem, sed ob rapacitatem. Leo os habet fetidum et graveolentissimum: talis est diabolus, quia blasphemias eructat, et eorum multitudine fetet. Leo dormit apertis oculis; dæmones et diabolus, pietatem et moderationem etsi simulent, apertos oculos habent ad malitiam, sicut scriptum est: *Non enim somnum capiunt, donec malefecerint* ⁵¹. Ut ergo ostenderet, non de sensibili leone disseruisse se, sed de intelligibili, non dixit: *Nequando rapiat leo animam meam*; sed, *Nequando rapiat ut leo animam meam*. Porro fera leo animam rapere nequit. Quodque leonem pabulum corpora sint, non animæ, testatur Daniel, cum de septem leonibus ait: *Et erant in lacu septem leones; et dabantur eis quotidie duo corpora et duæ oves* ⁵²; corpora et oves, non autem hominum animæ. *Nequando rapiat ut leo animam meam*. Et quo modo rapit leo? Dum non

πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλήs καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας πνεῦμα φόβου Θεοῦ ἐμπλήσει αὐτόν. — *Μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου*. Ἐπιτήρει, ὅτι ἀπὸ τῶν πολλῶν προσώπων εἰς ἓν μεταβέβηκεν. Εἰπὼν γὰρ, *Εκ πάντων τῶν διωκόντων με ῥύσασθαι* με, οὐκ εἶπεν, *Μήποτε ἀρπάσωσιν ὡς λέοντες τὴν ψυχὴν μου*, ἀλλ' ὡς λέων.

Καὶ διὰ τί ἐκ πολλῶν προσώπων εἰς ἓν πρόσωπον τὴν κακίαν περιέστησεν; Ὅτι ἐν τοῖς πολέμοις πλῆθος βαρβάρων ὁπλίζεται, οἱ πάντες δὲ τοῦ ἑνὸς νεύματι, τοῦ ῥηγὸς (58), ἢ τοῦ τυράννου ἔπονται, καθ' ἑαυτοὺς ἐκείνου τὸ πλῆθος οὐκ οἶδα παρατάξιν· οὕτως ἐπειδὴ τὸν Δαβὶδ κατ' αἰσθησιν μὲν ἐπιδέχοντο οἱ στρατιῶται καὶ ὁ Ἀβσαλὼμ, κατὰ νοῦν δὲ οἱ δαίμονες καὶ ὁ διάβολος· ἐπειδὴ τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν καθ' ἑαυτοὺς τοῦ ἡγεμόνος οὐδὲν ἐστίν, λέοντα καλῶν, ἐνθεν τὸν Ἀβσαλὼμ, κακείθεν τὸν διάβολον, παρακαλεῖ· *Μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου*.

Καὶ ὅτι λέοντα τὸν Ἀβσαλὼμ καὶ τὸν διάβολον ἔλεγεν, δηλοῖ ἐν τῷ ἐνάτῳ ψαλμῷ, εἰπὼν· *Ἐρεδρεύει ἐν ἀποκρύφῳ, ὡς λέων ἐν τῇ μάνδρᾳ αὐτοῦ*· ὁ μὲν διάβολος ἐν τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ ἀνθρώποις κρυπτόμενος· ὁ δὲ Ἀβσαλὼμ ἐν τοῖς συναπασσασίταισιν αὐτῷ λαμβάνειν οἰόμενος· *Ἐρεδρεύει τοῦ ἀρπάσαι πτωχόν, ἀρπάσαι πτωχόν ἐν τῷ ἐλκύνει αὐτόν*. Καὶ εἰ περὶ τοῦ θηρίου τοῦ λέοντος ἔλεγεν, καὶ τότε ὁ λέων πτωχὸν καὶ πένητα ⁵³ διακρίνεται δύναται; Οὐχὶ δὲ τοῦτο κακείνου ἐπίσης ἐφάλλεται; Λέοντα οὖν τὸν διάβολον ἐδήλωσεν, εἰπὼν· *Μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου*. Καὶ διὰ τί λέων ὁ διάβολος; Οὐ διὰ τὸ βασιλικόν, ἀλλὰ διὰ τὸ τυραννικόν· λέων οὐ διὰ τὸ ἰσχυρόν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀρπακτικόν. Ἀφ' ὧν στόμα ἔχει βρομῶδες καὶ δυσωδέστατον· τοιοῦτος ὁ διάβολος, βλασφημίας ἐρευγόμενος, καὶ τῇ πολυθετῇ βρομῶν. Ὁ λέων καθεύδων ἡνεωγμένους ἔχει τοὺς ὀφθαλμούς· καὶ οἱ δαίμονες καὶ ὁ διάβολος, εὐλάδουσι καὶ ἐπισκίαν ὑποκρινόμενοι, ἡνεωγμένους τοὺς ὀφθαλμούς πρὸς κακίαν ἔχουσιν· ὡς γέγραπται· *Οὐ γὰρ μὴ ὑπνώσουσιν, ὥς οὐ κακοποιήσωσιν*. Ἦνα οὖν δείξῃ, ὅτι οὐ περὶ αἰσθητοῦ λέοντος, ἀλλὰ περὶ τοῦ νοητοῦ ἔλεγεν, οὐκ εἶπεν· *Μήποτε ἀρπάσῃ ὁ λέων τὴν ψυχὴν μου*· ἀλλὰ, *Μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου*. Λέων δὲ τὸ θηρίον ψυχὴν ἀρπάζειν οὐκ οἶδεν. Καὶ ὅτι λέοντων σώματ' εἰσιν καὶ οὐ ψυχὰς ἢ τροφή, μάρτυς ὁ Δανιὴλ, περὶ τῶν ἐπὶ λέοντων εἰπὼν· *Καὶ ἦσαν ἐν τῷ λάκκῳ ἐπὶ λέοντες, καὶ ἐδίδδοτο αὐτοῖς καὶ ἑκάστην ἡμέραν δύο σώματα καὶ δύο πρό-*

⁴⁹ Isa. xi, 2. ⁵⁰ Psal. ix, 9. ⁵¹ Prov. iv, 16. ⁵² D. n. xiv, 31. ⁵³ An πλούσιον?

(58) ῥηγός. Eodem tempore, ῥηγός τῶν Γότθων meminit S. Chrysostomus epist. 14, et ῥηγῶν τῶν Οὐννων, ac μόρας Γοτθικῆς ῥηγός, Olympiodorus apud Photium: quin etiam Hanniballianum ῥηγῶνα appellatum invenies in Chronico Alexandrino. Cæterum præter voces vulgatas, ῥήξ, ῥηγός, ῥίγας, ῥήγενα, ῥήγινα, ῥήγισσα, ῥηγάτον, etiam ῥηγίγας, id est regius, legitur Symmictorum Allatii lib. i, p. 21 et ῥηγνάτον, regnum in Conciliis Labbei t. XI, p. 1, c. 106, et ῥηγία, regia, Chron. Alex. p. 664,

778. Nec dispari ratione vocem ἡμετέρου ponit et exponit Joannes Cinnamus Historiarum lib. v, cap. 10, loco ad hunc modum resituendo: Τοῦ τῆς βασιλείας οὐδὲν προσέχον ἐπιδατεύουσιν ὑφους, vel τὸ ἐν ὑφους, ἡμετέρου vel ἡμετέρου ἑαυτοῖς περιτιθέντες κράτος. Βούλεται δὲ τοῦτο τὸ ἀκρότατον ἐρμηνεύειν. Maximi principatus nihil ad ipsos pertinentem celsitudinem invadunt, imperij dominium sibi tribuentes: quod summum significat fastigium. Loquitur de imperio occidentali.

ἐατα· σώματα καὶ πρόβατα, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων ψυχαί. *Μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου.* Καὶ πῶς ἀρπάξει ὁ λέων; *Μὴ ὄντος λυτρομένου μηδὲ σώζοντος.* Εἰ γὰρ τοῦ Δαβὶδ ποιμαίνοντος, ὅτ' ἂν ἦλθεν λέων ἢ ἄρκος, καὶ ἐλάμβανεν πρόβατον ἐκ τῆς ἀγέλης, ὁ Δαβὶδ ἐξήρχετο κατόπισθεν, ὡς κατὰ τυράννων στρατηγός, καὶ τὸν θῆρα ἐτυπτεν, καὶ τὸ πρόβατον ὡς αἰγμάλωτον ἀποσπάσας ἔσωζεν· πόσω μᾶλλον Θεοῦ καὶ σώζοντος, ὁ λέων ὁ διάβολος ἀρπάζειν οὐ δύναται; *Μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου.* Φύλαττέ με ὡς ποιμῆν, καὶ οἱ ὀδόντες ἀργούσιν τοῦ λέοντος.

Ἐπειδὴ ταῦτα εἶπεν, καὶ προσηύξατο ρυσθῆναι τοῦ λέοντος τοῦ Ἀβεσαλώμ, καὶ εἰσηκούσθῃ προσευζάμενος, ἐπάγει, καὶ εἰς ἀπολογίαν τρέπεται· *Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο.* Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ἀβεσαλώμ ὡς λέων ἐν τῷ δρυμῷ τὸν πατέρα ἐδίωκεν, ὡς λέων ἀπὸ τῆς κόμης κρατηθεὶς ἐκρέματο, καὶ ἡ κόμη τοῦ δένδρου ἀπὸ τῆς κόμης ἐκράτει τὸν λέοντα, καὶ ὡς ἔριφος ἐν μακέλλῳ ὁ λέων ἐκρέματο, καὶ ὀφονάτορες ἀνάγυροι κέρακες καὶ ἀετοὶ παρεγίνοντο· καὶ ἄξιόν ἐπιτάφιον αὐτῷ Σαλομών ὁ ἀδελφός αὐτοῦ ὑπέβαλλεν, λέγων· *Ὁφθαλμοὶ καταγαλῶντα πατρός, ἐκκόψαισαν αὐτὸν κέρακες ἐκ τῶν φαράγγων, καὶ καταφάγοιεν αὐτὸν νεοσσὸι ἀετῶν.* Ἐπεὶ οὖν οἱ νεοσσὸι τὸν νεοσσὸν τοῦ Δαβὶδ κατεσθίεν ἐσπευδόν, προλαβὼν δὲ ὁ στρατηγός Ἰωάβ ὡς ἱεστῆς καλὰ μὴ τῷ δόρατι τὸν νέον ἐθήρασεν, καὶ πληγελὺς ἐν τῷ ἀέρι ἐπετέρυσσέτο, καὶ τὸν θάνατον φυγεῖν οὐκ ἠδύνατο, καὶ σπαίρων τὸν ἀέρα ἐλάκτιζεν, ἐπειδὴ τὸν πατέρα ἐλάκτιζεν· ὡς οὖν πολλοὶ τὸν θάνατον τοῦ Ἀβεσαλώμ τῷ Δαβὶδ ἐπιγράφοντες, καὶ αἰτιώμενοι ἔλεγον· Ποῦ ἡ πραότης τοῦ Δαβὶδ; ποῦ ἡ προφῆτου εὐλάβεια; ἰδίου τέκνου νεότης σκιρτώσαν οὐκ ἤνεγκεν, ἀλλὰ φονευθῆναι αὐτὸν ἀνήλεως ἐκέλευσεν· ἐπειδὴ τὸ ψεῦδος καὶ ἡ συκοφαντία ἐπλάτυνετο, μάρτυρα τῆς ἀθωότητος ὁ Δαβὶδ τὸν Θεὸν ἐκάλεσεν.

Πάντες, Δέσποτα, λέγουσιν, ὅτι ἐγὼ τὸν Ἀβεσαλώμ ἐφόνευσα. *Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο·* εἰ τὴν δεξιάν τῇ σφαγῇ τοῦ παιδὸς ἐμόλυνα· *εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χειρὶ μου.* Εἰ ἐν γράμμασιν αὐτῶν ὡς τὸν Οὐρίαν ἐφόνευσα· εἰ δακτύλοις ἐμοῖς τὸν κατ' ἐκείνου ἐσχιογράφησα θάνατον. Ἡ καὶ οὕτως· ἐπειδὴ ρυσθῆναι ὁ πατὴρ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ προσηύχετο, καὶ ὁ γεωργὸς τὸ φυτὸν ὡς ἀκανθὰν ἐφυγεν, καὶ ὁ ποιμὴν τὸν ἄρνα ὡς λέοντα ἀπεδίδρασκεν, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν ἔλεγεν· Ὁ υἱὸς ἐμὲ τὸν πατέρα πολεμεῖ. *Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο.* Εἰ τὸν τεκνόντα ἐλύπησα· εἰ μὴ ὡς δοῦλος δεσπότη ἐδούλευσα· εἰ τὸν ἐκείνου θάνατον ἐμὴν ἐλευθερίαν ἐνόμισα. *Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο.* Ὁ ὑπομένω εἰ ἐπράξα. *Εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χειρὶ μου.* Εἰ ἐπέσεια τὰς χεῖρας, τὴν σύντροπον πέναν ὀνειδίζων τῷ πατρὶ· εἰ μὴ τὰς ἀπὸ τῶν καμάτων προσόδους προσέφερον· εἰ μὴ ὡς δευτέραν προσφορὰν τῷ πατρὶ τὴν εἰσφορὰν ἐφερον. *Εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν*

est qui redimat, neque qui saluum faciat. Nam si, quando pastor erat David, quoties venisset leo aut ursus, et cepisset ovem de grege, David egrediebatur post eum, ut adversus tyrannos dux exercitus, et feram percutiebat, ovemque tanquam captivum abstraheret et servabat²²: quanto magis, dum Deus redimit et servat, leo diabolus rapere non potest? *Nequando rapiat ut leo animam meam.* Custodi me tanquam pastor, et leonis dentes inefficaces erunt.

Postquam hæc protulit, oravitque erui a leone Absalomo, et in oratione exauditus est, subjungit, atque ad defensionem convertit se: 4. *Domine Deus meus, si feci istud.* Nam quia Absalom, ut leo in sylva patrem persequabatur; ut leo a coma retentus pendebat, et arboris coma leonem ex coma tenebat, ac velut hædus in mæzello pendebat leo, atque opsonatores sine pretio corvi et aquilæ adveniebant; dignumque epitaphium ei succinit frater ejus Salomon, per hæc verba: *Oculum qui irridet patrem, effodiant eum corvi de convallibus, et comedant eum pulli aquilarum*²³. Quia ergo pulli pullum Davidis vorare festinabant, præveniens autem Joab dux exercitus velut auceps arundine, hasta juvenem venatus est, percussusque in aere alas concutiebat, nec mortem vitare poterat, et palpitabat æremque calcitrabat, quod patrem calcitrasset: ut ergo multi mortem Absalomi Davidi assignabant, accusabant eum, ac dicebant: Ubi mansuetudo Davidis? ubi prophetæ pietas? proprii filii lascivientem juventutem non tulit, sed interimmi eum immisericorditer jussit: quandoquidem mendacium et calumnia crescebat, testem innocentie David vocavit Deum.

Cuncti, Domine, dicunt a me Absalomum fuisse occisum. *Domine Deus meus, si feci istud: si dextram cæde filii maculavi: si est iniquitas in manibus meis.* Si per litteras eum, velut Uriam, interfeci; si digitis meis mortem adversus ipsum delineavi. Aut etiam sic: quoniam pater a filio eripi precabatur, et agricola plantam velut spinam fugiebat, pastorque agnum tanquam leonem vitabat, suspiciens in cælum dixit: Filius me patrem hostiliter petit. *Domine Deus meus, si feci istud.* Si genitorem molestia affeci; si tanquam servus domino non servi vi; si mortem illius libertatem meam arbitratus sum. *Domine Deus meus, si feci istud.* Quod patior si egi. *Si est iniquitas in manibus meis.* Si concussi manus, ut contubernalem paupertatem exprobrarem patri; si ex laboribus proventus non detuli; si non velut secundam oblationem patri attuli pensionem. *Si est iniquitas in manibus meis.* Si manus ad ultionem et plagas ad-

²² 1 Reg. xvii, 34, 35. ²³ Prov. xxx, 17.

versus hostes commovi. 5. Si reddidi retribuentibus mihi mala. Saulem sub manum cum accepissem in spelunca, et gladium præ manibus haberem, iram calcavi pedibus. Dixit etiam beatus Joseph, dum de adulterio accusaretur, et adulteram oratoris atque accusatoris munere fungentem videret: *Domine Deus meus, si feci istud*: si alienum lectum fœdavi. Accusatrix mea marito dixit: *Intravit ad me puer ille Hebræus*, usque ad illa verba, *et fugit, et exiit foras* ⁵⁵. — *Domine Deus, si feci istud*. Affermat, quod eam manibus apprehensam ad facinus traxerim. *Si est iniquitas in manibus meis*: si illud perpetravi quod mihi objecit: si manibus tetigi manum ejus, et in amoris solatium tactum reputavi: si non velut fumum præpositi coquorum vultum ipsius fugi.

Postea quia Ægypto dum imperat, fratres suos non redegit in servitutem, neque eos qui ipsum ad serviendum vendiderant servos effecit, ait: *Si reddidi retribuentibus mihi mala*. Unde quando fratres dixerunt ⁵⁶: *Ne forte memor sit injuriæ Joseph erga nos ob omnia mala quæ ostendimus ei*; ait illis: *Ne timeatis*: Dei enim sum ego. Vos cogitastis de me in mala: Deus vero cogitavit de me in bona. — *Si reddidi retribuentibus mihi mala*. Idem pronuntiavit beata Susanna, quæ Josephi castitatem sectata est, quæque juvenilem senum petulantiam patefecit. Cum enim canities adversus juventutem armaretur, et lupi contra agnam mortem eructarent, dicerentque: *Cum deambulemus in pomario soli, ingressa est hæc cum duabus puellis, et clausit ostia pomarii, et dimisit puellas. Et ingressus est ad eam adolescens, qui erat absconditus, et concubuit cum ea. Porro nos e-currimus ad eos: et videntes eos simul, illum quidem non quivimus comprehendere, quia apertis oculis exsiliit. Hanc autem cum apprehendissemus, interrogavimus quisnam esset adolescens; et non dixit nobis. Hujus rei testes sumus* ⁵⁷. Statim Susanna: *Domine Deus meus, si feci istud*. Si veritatem profert canities, ac juvenus fallit. Et quod

Α χερσίν μου. Εἰ τὰς χεῖρας εἰς ἑμυναν καὶ πληγὰς τὰς κατ' ἐχθρῶν ἐσάλευσα. *Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσιν μοι κακὰ*. Τὸν Σαοὺλ ὑπὸ τὴν χεῖρα λαβὼν ἐν τῷ σπηλαίῳ, τὸ ξίφος ἔχων ἐν χερσίν, τὸν θυμὸν ἐπάτουν τοῖς ποσίν. Ἔλεγεν καὶ ὁ μακάριος Ἰωσήφ, ἐπὶ μοιχείᾳ κατηγορούμενος, καὶ τὴν μοιχαλίδα ῥήτορα καὶ κατηγοροῦν ὁρῶν· Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο· εἰ κοίτην ἄλλοτρίαν ἐμίαναι· Κατηγοροῦσά μου τῷ ἀνδρὶ ἔλεγεν· Εἰσῆλθεν πρὸς μέ ὁ παῖς ὁ Ἑβραῖος ἔως, καὶ ἔφυγεν, καὶ ἐξῆλθεν ἔξω. — Κύριε ὁ Θεός, εἰ ἐποίησα τοῦτο. Λέγει, ὅτι χερσίν αὐτῆς κρατήσας πρὸς τὴν πρᾶξιν ἐλκυσα. *Εἰ ἐστὶν ἀδικία ἐν χερσίν μου*· εἰ ἐκεῖνο ἐπραξα ὁ μου κατηγορήσεν· εἰ χερσίν ἠψάμην τῆς χειρὸς αὐτῆς, παραμύθιον πάθους τὴν ἀφῆν λογιζόμενος· εἰ B μὴ ὡς τὸν καπνὸν τοῦ ἀρχιμαγείρου τὴν ὄψιν αὐτῆς ἐφυγον.

Εἶτα ἐπειδὴ τῆς Αἰγύπτου κυριεύσας τοὺς ἀδελφούς οὐκ ἐδούλωσεν, οὐδὲ τοὺς εἰς δουλείαν αὐτὸν πωλίσαντας εἰς δουλείαν ἤγαγεν, λέγει· *Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσιν μοι κακὰ*. Ὅθεν δετεῖπον οἱ ἀδελφοί· Μήποτε μηνσιμακίῃ ἡμῖν Ἰωσήφ περὶ πάντων τῶν κακῶν ὧν ἐνεδειξάμεθα αὐτῷ· λέγει αὐτοῖς· Μὴ φοβεῖσθε· τοῦ γὰρ Θεοῦ εἰμι ἐγώ. Ὑμεῖς ἐδουλεύσασθε περὶ ἐμοῦ εἰς κακὰ· ὁ δὲ Θεός ἐβουλεύσατο περὶ ἐμοῦ εἰς ἀγαθὰ. — *Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσιν μοι κακὰ*. Τοῦτο ἔλεγεν καὶ ἡ μακαρία Σωσάννα ἡ τοῦ Ἰωσήφ τὴν σωφροσύνην φορέσασα, καὶ τὰ νεωτερικὰ σκιρτήματα (59) τῶν γερόντων ἀπογομνῶσασα. Ὅτε γὰρ πολὺ κατὰ τῆς νεότητος ὠπλίζετο, καὶ οἱ λύκοι κατὰ τῆς ἀνάδος θανάτου ἠρεῦγοντο, λέγοντες· Περιπατοῦντων ἡμῶν ἐν τῷ παραδείσῳ μόνων, εἰσῆλθεν αὐτὴ μετὰ δύο παιδισκῶν, καὶ ἀπέκλεισεν τὰς θύρας τοῦ παραδείσου, καὶ ἀπέστειλεν τὰ κοράσια. Καὶ εἰσῆλθεν πρὸς αὐτὴν νεανίσκος, δς ἦν κεκρυμμένος, καὶ ἀνέπεσεν μετ' αὐτῆς. Ὑμεῖς δὲ ἐδράμομεν ἐπ' αὐτούς· καὶ ἰδόντες αὐτοὺς ὁμοῦ, ἐκείνον μὲν οὐκ ἠδυνήθημεν κρατῆσαι, διὰ τὸ ἀνολίζαντα αὐτὸν· τὰς θύρας καὶ ἐκπεπηδηκέναι. Ταύτης δὲ ἐπιλαβόμενοι, ἐπηρωτῶμεν τίς ἦν ὁ νεανίσκος, καὶ οὐκ εἶπεν ἡμῖν. Ταῦτα

⁵⁵ Gen. xxxix, 17, 18. ⁵⁶ Gen. l, 15, 19, 20. ⁵⁷ Dan. xiii, 36-40.

(59) *Νεωτερικὰ σκιρτήματα*. Nilo, βλαχεύματα τῆς νέας ἡλικίας, epist. 140, lib. i, loco pulcherrimo, at quem fœdus error insedit. Μὴ λεπτῷ τὸν τέως ἐνδείξομαι τὰ βλαχεύματα τῆς νέας ἡλικίας, εἰθ' ὕστερον ἐπ' ἐσχάτων τοῦ γήρως τὰ τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς δικαιοσύνης ἀναβλαστήσω ἀνθῆ. Hoc est, si Allatium interpretem audiamus: An non lepra obsito similem dixerim eum, qui prius ætatis juvenilis deliciis perfrui sibi proponit, postmodum in extrema senectute, continentia, fortitudinis et justitiæ flores promere. Verum ista versio nec Græco respondet, nec bonum exhibet sensum. Ego vero indubitata, ut puto, conjectura, lego, μὴ λέγε· Πρῶτον τέως ἐνδείξομαι. Ne dicas: Prius interim ostentabo juvenilis ætatis mollia stolidaque facinora; postmodum vero in extrema senectute, continentia, fortitudinis et justitiæ flores producam. De juvenule Philo in opere cui titulus, Quis rerum cōtinuarum hæres sit, p. 522. Ἠλικία καὶ ἦν τὸ τε σῶμα ἡβάσκει, καὶ ἡ ψυχὴ

D πεφύσσηται. *Ætas, in qua et corpus viget, et anima iurgescit*. Hodie in vulgatis libris depravate, ἡ βάσις. Hinc Susannæ senes ob juvenilem lasciviam inducuntur ab eodem Nilo ad Agathium monachum sect. 11, cap. 1, p. 170. Πρὸς αἰσχρὸν ἀνηθήσαντες λύσαν, ad turpem repubescentes rabiem. Ita quippe omnino corrigi debet ἀναθήσαντες. Atque ii loci mihi aurem vellunt, ut emendem et compleam Gesta Aldrici Cenomanensis lib. iii Miscellan. Baluzian. p. 2. Ipse quoque adhuc teneræ ætatis erat atque pube tenus. Tunc primo is... se incipiebat. Ipse quoque adhuc teneræ ætatis erat; atque pubetanus vel pubetenus, aut pubertanus, vel pubertenus, tunc primo is esse incipiebat. In Glossis et Martiano Capella, pubeta, pubeda, pubida, pubertus, pubertia. Hinc pubertanus, pubertenus, pubetanus, pubetenus. Glossæ Grotianæ, pubeda, Juvenis sine pube, explico de pube perfecta, non inchoante.

μαρτυροῦμεν. Εὐθὺς ἡ Σουσάννα· Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο. Εἰ ἀληθεύει πολὺ, καὶ νεότης ἀφάλλεται. Καὶ ὅτι ἀληθὴς ὁ λόγος, ἀκουσεν· Ἀρεβόησεν, φησὶν, ἡ Σουσάννα, καὶ ἀναστενάξασα εἶπεν· Ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ τῶν κρυπτῶν γνῶστης, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως, σὺ ἐπίστασαι, ὅτι ψευδὴ μου καταμαρτυροῦσιν· καὶ ἰδοὺ ἀποθήσκω μὴ ποιήσασα μηδέν. — Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο. Ἐπεὶ οὖν ἡ συκοφαντία τὴν τυραννίδα ἐνδέδυνται, καὶ ἀναπτεροῖ πολλάκις τὰς τῶν πολλῶν ἀκοάς, ἐὰν συκοφαντηθῇς, ἐπειδὴ μόνος πείσαι πάντας οὐκ ἰσχυεῖς, ἀφες πάντας, καὶ δράμε πρὸς τὸν μόνον, καὶ μάρτυρα αὐτὸν τῆς σῆς ἀθωότητος καλῶν, εὐρήσεις βοηθοῦντά σοι, ὡς τῇ Σουσάννῃ καὶ τῷ Ἰωσήφ. Ὡς πρέπει δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

¹⁵ Dan. xiii, 42, 43.

APPENDIX AD ASTERIUM.

ΕΚ ΤΩΝ ΑΜΦΙΛΟΧΕΙΩΝ ΦΩΤΙΟΥ

ΠΟΣΟΙ ΑΣΤΕΡΙΟΙ ΓΕΓΟΝΑΣΙ, ΚΑΙ ΤΙΣ Η ΔΟΞΑ ΑΥΤΩΝ.

EX PHOTII AMPHILOCHIANIS

Quot Asterii fuerint, ac quam illi opinionem habuerint.

Συνήκματαν μὲν Ἀστέριοι δύο, ὃ τε τῆς Ἀρείου Β λύσεως ὑπακτιστής, καὶ ὁ τῶν εὐσεβῶν δογμάτων τρώφιμος. ὃς καὶ τῷ μεγάλῳ μὲν Ἰουλιανῷ φοιτῶν, τοῖς μοναδικοῖς ἐγυμνάσθῃ παλαίσμασιν, ἐπὶ τὸ μειράκιον διεξιὼν· ὕστερον δὲ καὶ μονῆς ἀσκητικῆς καθηγῆσατο· οὗ καὶ μαθητὴς μετὰ καὶ ἄλλων πολλῶν ἐπιστήμων ἀνδρῶν ἐχρημάτισεν ὁ πολυθρύλλητος Ἀκάκιος ὁ Βερρόσιος· ὃ δὲ τῆς Ἀρειανικῆς αἵρέσεως ἐραστής, σοφιστικὴν μὲν ἐκ νέων μετήρχετο τέχνην, καὶ τῇ τῶν Ἑλλήνων ἀνετίθραπτο πλάνῃ· ὅψε δὲ τὸν Χριστιανισμὸν ὑποκρινάμενος, εἰς τὴν τῶν Ἀρειανῶν ἀπέκλινε μοῖραν· καὶ ὁ μὲν δίκην ἔδωκεν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς ἀκολάστου γλώσσης, ἔργον γεγωνὸς τῆς Ἰουλιανοῦ τοῦ θαυμασίου προσευχῆς· ὃ δὲ, τὸν ὅσιν εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ δικαίαν τιμωρίαν διανέστησεν· ἕτερος οὖν τὸ θρέμμα τῆς ὀρθοδοξίας, καὶ ἕτερος ὁ τῆς πλάνης κήρυξ. Ἀλλ' οὐδ' ὁ τὴν ἐκφρασιν τῆς μάρτυρος Εὐφημίας ἀναταξάμενος κοινόν τι φέρει πρὸς τὸν τῆς δυσσεβείας ὑπέρμαχον· πρῶτον μὲν ἐξ ὧν θᾶπτον ὁ δυσσεβὴς ἀπέτισε τὴν δίκην· ὃ γὰρ τῆς εἰρημένης εἰκόνης λογογραφῆσας τὴν ἐκφρασιν, ὡς ἐν τῇ αὐτοῦ τῶν λόγων διαλαμβάνει, εἰς βαθὺ γῆρας

Pariter quidem floruerunt Asterii duo : is nimium qui Arianorum furoris fautor ac defensor fuit ; ac qui piorum dogmatum exstilit alumnus : qui et magni Juliani discipulus, a puerili ætate in monasticæ vitæ palestra sese exercuit : postea vero etiam religiosorum monasterio præfuit : cujus et discipulis, præter plures alios conspicuos viros, celebratissimus ille Acacius Berrhœæ fuit. Porro Arianæ ille hæresis admirator, a puero ac adolescentia in gentilium errore educatus, sophisticam coluit ; demumque simulato Christianismo, in Arianorum partem deflexit : atque is quidem Antiochiæ pietas dedit petulantia lingue, admirabilis Juliani precibus extinctus ; alter vero, virum sanctum ad justam vindictam provocavit. Alius ergo est orthodoxæ fidei alumnus, aliusque erroris præco. At neque is, qui Euphemie martyris enarrationem composuit, commune aliquid habet cum impietatis vindice : primum quidem, quod impius ille citius poenas exsolverit : nam qui præfatæ imaginis enarrationem sermone prosecutus est, ut ipse in quibusdam orationum suarum locis disserit, ad decrepi-

tam senectutem pervenit. Item, alter quidem Arianorum furore plenus erat : hic vero in suis tractatibus, quæ sunt fidei orthodoxæ docet ac tradit ; non autem quod Dei Filius ac Verbum ex nihilo sit, uti insanus ille blasphemusque Asterius : quin potius semper esse, ac semper Patri coexistere, Deum tradens, asserit. Tertio, Asterius ille hæreticus non urbis Amaseæ, sed alterius ejusdam haud longe Antiochia episcopatum impietatis mercede a sociis hæreticis accepit : unde etiam accersitus Antiochiam impietatis subsidio a suæ sectæ hominibus, admirabilis Juliani precibus, uti sumus præfati, miserabili exitu vitam finivit. Præterea, alter quidem gregem docet, inque virtutibus studiose laborat, ac religiosæ totius conversationis ac vitæ domicilium proditur : quorum nihil deprehendas in altero.

Α τοῦ βίου κατήντησεν· δεύτερον, ὁ μὲν τῆς Ἀρειανικῆς λύσεως ἐπεπλήρωτο· οὗτος δὲ, ἐν ταῖς οἰκείοις λόγοις τὰ τῶν ὀρθοδόξων δογματίζει, οὐκ ἐκ μὴ ὄντων τὸν ὕδον καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ μεμνηνὸς δυσφημῶν Ἀστέριος, ἀεὶ δὲ ὄντα θεολογῶν, καὶ ἀεὶ συνόντα τῷ Πατρὶ· τρίτον, ὁ μὲν αἰρετικὸς Ἀστέριος, οὐ τῆς Ἀμασειᾶς, ἀλλ' ἄλλης τινὸς πόλεως πλησιαζούσης τῇ Ἀντιόχῳ, μισθὸν τῆς ἀσεβείας παρὰ τῶν συναυρεσιωτῶν τὴν ἐπισκοπὴν εἰληφεν· ἐξ ἧς καὶ μετὰ κλητὸς ἐν Ἀντιοχείᾳ παρὰ τῶν ὁμοφρόνων γεγωνὸς ἐπὶ συμμαχίᾳ τοῦ δυσσεβήματος, ταῖς τοῦ θαυμασίου Ἰουλιανοῦ προσευχαῖς, ὡς προείρηται, τὸν βίον ἀθλίως κατέστρεψεν· ἐπὶ τούτοις, ὁ μὲν διδάσκει τὸ ποίμνιον, καὶ φιλοπονεῖται περὶ τῶν ἀρετῶν, ἀπάσης δὲ δεῖκνυται θεαρέστου πολιτείας κατὰ γῶγον· ὁ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιγινώσκειται.

CIRCA ANNUM DOMINI CD.

NEMESIUS

EPISCOPUS EMESENUS

NOTITIA HISTORICA

(Ex *Bibliotheca Patrum* Gallandii, t. VII, Proleg. p. xi.)

I. Emesæ, quæ et Emisa, in Phœnicia secunda episcopus fuisse traditur Nemesius ; eique in episcoporum Emesenorum serie ordinanda quintum locum recte tribuisse videtur cf. Lequienius (a) : medium scilicet inter Paulum I, qui in Seleuciensi concilio Georgio Alexandrino, Acacio Cæsariensi aliisque Arianicæ factionis præsulibus adhærens, formulæ ipsorum fidei subscripsit ; et Cyriacum, qui, ut refert Palladius (b), Joannis Chrysostomi causæ patrocinium strenue suscepit. De Nemesii quidem episcopali sede Emesena, et de tempore quo floruerit dubitant nonnulli : quin et Caveus eo processit ut confidenter asseruerit (c), de Nemesio incerta esse omnia, cum de eo plane sileant veteres. At id immerito sane pronuntiatum. Nullum enim dubitandi locum relinquunt primum omnium complures mss. codices, qui sive integrum auctoris nostri opus

C *De natura hominis*, sive aliquas ex eo eclogas exhibeant, non solum Nemesii nomen, sed eum etiam fuisse episcopum, et Emesæ quidem sedisse, palam produnt : ut ex uno atque altero indice *Bibliothecæ bibliothecarum manuscriptorum* Montfauconianæ satis compertum habemus. Accedit præterea veterum scriptorum ecclesiasticorum auctoritas, Maximi confessoris et Anastasii Sinaitæ, necnon Mosis Barcephæ ; quorum illi sæculo vii, hic autem ix desinente clarnisse perhibentur. Et Maximus quidem in *Opusculis theologicis et polemics* duo loca profert Nemesiana, quæ sic inscribit (d) : Τοῦ ἁγίου Νεμεσίου ἐπισκόπου Ἐμέσης, *Sancti Nemesii episcopi Emeseni*. Neque aliter Anastasius Sinaita, qui ex Nemesii opere duo item excerpta bene longa in medium adducens (e), alterum *De providentia* (f), alterum *De natura hominis* (g) ; ea se descripsisse pro-

(a) Lequien. *Or. Christ.*, tom. II, pag. 839.

(b) Pallad. *Dial. de Vit. Chrysost.*, pag. 194.

(c) Cav. *Hist. litt.*, tom. I, pag. 276.

(d) Maxim. *Opp.* tom. II, pag. 153 edit. Combef. Paris. 1674.

(e) Anast. Sin., Quæst. xviii et xxiv. *Opp. Grets.*, tom. XIV, part. II, pag. 270, 294.

(f) Nemes. *De nat. hom.*, cap. 44.

(g) Id. *ibid.*, cap. 1.

fiatur ex *Nemesio episcopo Emeseno*, Νεμεσίου ἐπισκόπου Ἐμέσης. Moses vero Bar-Cepha nonnulla ex eodem opere verba recitans, *Nemesium philosophum Christianum* nominat (a), operis potius argumentum scilicet, quam auctoris dignitatem respiciens. Præsulis demum nostri meminit, eadem inscriptione usus qua Maximus et Anastasius, scriptor anonymus apud Montfauconium (b) adhuc ineditus, in Eclogis ordine alphabetico digestis, quæ a *Parallelis* Damascenicis differunt. Ex quibus ergo intelligas, rectene an secus, de auctore nostro Caveus aliique censuerint.

II. Verum ut ea denuo magis confirmetur quæ superius obiter post Lequienium attigimus, de tempore quo in cathedra Emesena sederit Nemesius; observare primum juverit cum editore Oxoniensi, antistitem nostrum ea tempestate vixisse, qua Ecclesiæ pacem turbabant Apollinarius, Eunomius atque Origenistæ. Et de Apollinario quidem verba faciens Nemesius sub operis initium (c), ipsum deinceps studiose refellit (d). Alibi autem contra Eunomium palam disputat (e); quem nimirum a præcipuis quarti sæculi Ecclesiæ scriptoribus, Basilio præsertim et utroque Gregorio, fuisse impugnatum nemo nescit. Origenistarum autem insomnia de animarum descensu ac transmigratiōe tæcite primum, postmodum vero apertissime respuit (f). Quod si Nemesius dum creationis opus secundum Scripturaram eloquio enarrare satagit, animarum præexistentiam doceat (g), eum demum securius fuisse locutum, ut phrasi Augustiniana utar, existimaverim equidem; cum præsertim et eo vastiores Patres ita quoque fuerint locuti, Pierius Alexandrinus (h), Methodius (i) aliique. Aliter enim procul dubio censuisset noster auctor, ac προῦπαρξῶς dogma Origenianum impugnasset, si perspectum habuisset hujusmodi magni Leonis effatum (j): *Catholica fides, inquit, constanter prædicat atque veraciter, quod animæ hominum, priusquam inspirantur corporibus, non fuere, nec ab alio incorporantur nisi ab opifice Deo, qui et ipsarum est creator et corporum*. Advertendum præterea scripsisse Nemesium ante Nestorii atque Eutychetis tempora, ut pluribus arguit editor Oxoniensis: quin et ante Pelagium, cum in proluxa de libero arbitrio disputatione (k) Pelagianismi mentionem prorsus

A omittat. Ad hæc nullum memorat auctorem, qui post quadringentesimum a Christo annum inclauerit. Omnia demum in auctore nostro si penitus introspiciantur, non suadere solum, sed etiam persuadere videntur, sæculo iv desinente ipsam floruisse.

III. Neque tamen propterea cum Lequienio affirmare ausim, Nemesium nostrum *Basilio et Gregorio Nazianzeno amicitia conjunctissimum fuisse, cui nempe, inquit, Philocaliam suam nuncuparunt* (l). Aliud nimirum agebat v. c. dum hæc scriberet. Neque enim Nemesio Emeseno, sed Theodoro Tyanensi episcopo a Basilio et Gregorio fuisse inscriptam, vel potius ad hunc simpliciter missam *Philocaliam* Origenianam, ex eodem Nazianzeno intelligimus (m). Sub idem tempus enim vero fuit Nemesius quidam Gregorii Nazianzeni familiaris, Cappadociæ præfectus atque a Christo alienus, ad quem exstant quatuor ejusdem Nazianzeni epistolæ (n), et carmen satis prolixum (o) quo ab idololatriæ vanitate ipsum avocare studet: quem tamen ab Emeseno distinguendum esse Fabricius (p) aliique contendunt. Atqui haud longe a vero abesse patat Tillemontius (q), si quis Nemesium Nazianzeni amicum qui Cappadociæ præfectum agebat, libri *De natura hominis* auctorem existimet. Quam sane sententiam ita luculenter exponit editor Oxoniensis (r): « *Bitilius*, inquit, « et alii nonnulli minime verisimile putant, Cappadociæ præfectum, hominem sæculi curis addictum et a Christiana pietate alienum, aut episcopum fieri, aut librum istiusmodi qualis hic noster est qui præ manibus habetur, scripsisse. Quod autem ad præfecturam attinet et nomen Christo nondum datum, facile erit reponere; rem eam non adeo incredibilem videri iis qui noverint, quales eo ipso in sæculo fuerunt Ambrosius, Nectarius et Synesius, cum ad sedes suas promoverentur. Nec certe Nemesius noster sacris infulis indignus prorsus habebitur, qui a Theologo Gregorio, philosophiæ, probitatis, justitiæ, amicitiae demum nomine, non modo laudari, sed cum veneratione quadam suspici atque coli meruerat: quem etiam utcumque olim charissimum, magis etiamnum charum futurum ejusque animo penitus ceu columna ærea inscribendum spondet (s), ἐπιστῆθ' ἂν γένη, Θεοῦ καὶ σαφῶς ἡμέτερος: scilicet, cum pietati Christianæ se totum

(a) Moses B., *De parad.*, pag. 55 edit. Antwerp. 1569.

(b) Montfaucon. *Bibl. Coisl.*, pag. 412.

(c) Nemes. *De nat. hom.*, cap. 1.

(d) Id. ibid., cap. 2.

(e) Id. ibid., cap. 3.

(f) Id. ibid., cap. 2, 3.

(g) Id. ibid., cap. 2.

(h) Pier. Alex. apud Phot. *Bibl. cod. cxix*, pag. 289.

(i) Method. *Conviv. virg. orat. ii*, § 5. [T. XVIII nostræ *Bibl. PP.*]

(j) Leo I, epist. xv, ad Turrib., cap. 10, Opp.

tom. I, pag. 703 edit. Baller.

(k) Nemes., cap. 39, 40, 44.

(l) Lequien. *Or. Christ.*, tom. II, pag. 840.

(m) Greg. Naz. epist. LXXXVII [nunc cxv].

(n) Id. epist. 79, 183, 184, 185 [nunc cxciv, cxcviii, cc, cci].

(o) Id. carm. LXI [nunc vii, lib. II, sect. 2, p. 1071].

(p) Fabric. *Bibl. Gr.* tom. VII, pag. 549. [Ed. Harles IX, 304.]

(q) Tillem. *Mém. eccl.*, tom. IX, pag. 541, 607.

(r) Oxon. Præfat. ad Nemes. pag. v.

(s) Greg. Naz. epist. CLXXXIV [nunc cc].

tradiderit. Quod in carminibus denuo vaticinatur, A et ceu entheo quodam furore percitus, poema suum his claudit (a) :

. . . . . Νεμέσιος ὁβριμόθυμος
Καππαδοχίῃσι τάλαντα Δίκης ἰδεῖα τανύσσας,
Οὐ χρυσὸν δολέοντα καὶ ἀργυρον, οὐδὲ μὲν ἱπποὺς
Εὐγενέτας, πτερόεντας, ἀοίδιμον εὖχος ἔχοντας,
Ὡχέτ' ἄγων· πλοῦτος γὰρ ἀνούτατος, ἀντὶ δὲ πάν-
των,

Μάργαρον αἰγλήεντα μέγαν ληΐσσατο Χριστόν.

*En virtute gravis meritisque Nemeseus alius,
Æqua Dices qui Cappadocum modo pondera librat,
Atque idem justo trutinæ se examine pensat.
Non auri vis, non argenti sacra fames hunc
Solicitalit opum majorum; sed nec honores,
Præstantesque aliis genere et levitate caballos
Vesano appetiit fastu atque cupidine inani.
At pro divitiis et gazis deliciisque
Omnibus, hic buccam radiantem, numen Iesu.*

Hæc ille. Atque horum virorum doctorum judicio haud equidem repugnaverim; dummodo tamen admittant, Nemesium olim Cappadociæ præfectum, ab ethnica superstitione ad Christi fidem conversum, Emesenæ Ecclesiæ regimen deinceps suscepisse: his enim insignibus ornatum fuisse auctorem nostrum, cum ex pluribus vetustis codicibus mss., tum ex antiquis ecclesiasticis scriptoribus superius relatis comprobavimus.

IV. His positis, jure optimo recensendus videtur Nemesius noster inter præcipuos sæculi iv Ecclesiæ doctores, qui religionem Christianam summo studio defendendam suscepere. In suo enim libro *De natura hominis*, ut ex capitulo elencho in primis col-

(a) Id. carm. LXI [nunc VII, p. 1071].

rum errores solide probat atque confirmat; fati necessitatem acriter oppugnat; voluntatis libertatem strenue vindicat; Dei providentiam luculenter astruit ac tuetur; divinæque sapientiæ, bonitati atque potentiae præclara passim testimonia perhibet. «Ipsius denique scripti character,» ut cum viro erudito loquar (b), «nobilissimorum ingeniorum feracissimum illud sæculum sapit; ubi ethnicismus jam exspiraturus ultimos suos conatus explicans, sub Hieroclis, Plotini, Jamblicii, Porphyrii et reliquorum qui ab Eunapio memorantur, præstidiis philosophiam Christianismo opposuit: ut ex altera parte eadem tempestate auspiciis non minoribus, ab Athanasio, Basilio, Ephremo Syro, Nysseno, Nazianzeno, Epiphanio, idem Christianismus philoso-

B phiæ etiam suppetiis defendebatur. Ad hæc si lectionis varietas, verborum delectus, rationum pondus, judicii tenor, methodi ordo, disputandi acumen, argumenti demum dignitas tractatum aliquem lectoribus suis conciliare poterit; utique hic fuerit longe commendatissimus. » Hæc aliaque plura vir eruditus. Atque hinc proinde accidisse arbitror, ut celebres aliquot prisci ævi scriptores, Julianus Pomerius, Joannes Damascenus, Elias Cretensis, Meletius monachus, Joannes Grammaticus, operis Nemesiani præstantia permoti, dissimulato licet auctoris nomine, non modo periodos plurimas, sed solidas etiam paginas suis scriptis intexuerint: ut hic interim præteream, unam et alteram ejusdem operis C laciniam inter Nysseni litterarum monumenta im- merito etiamnum reperi.

(b) Oxon. Præfat. ad Nemes., pag. VII.

NEMESIUS EMESENUS

DE NATURA HOMINIS.

POST EDITIONEM ANTVERPIENSEM ET OXONIENSEM, ADHIBITIS TRIBUS CODD. AUGUSTANIS, DUOBUS DRESDENSIBUS, TOTIDEMQUE MONACHIENSIBUS, NEC NON DUABUS VETUSTIS VERSIONIBUS LATINIS, CONONIS ET VALLÆ, DENUO MULTO QUAM ANTEA EMENDATIUS EDIDIT ET ANIMADVERSIONES ADJECIT CHRISTIANUS FRIDERICUS MATTHÆI, PROFESSOR VITEMBERGENSIS ET COLLEGG. IMPERIALI. ROSSICORUM ASSESSOR.

(Halsæ Magdeburgicæ, apud Joan. Jac. Gebauer, MDCCCII.)

PRÆFATIO.

LECTORIBUS DOCTIS ET BENEVOLIS S. P. D. CHR. FR. MATTHÆI.

Quæ de Nemesio post duos superiores editores dicta sunt a Fabricio (a), Bruckero (b), Hallero (c) et

(a) *Bibl. Gr.* vol. VII, pag. 549 sqq.

(b) *Hist. crit. philosoph.* t. III, p. 530.

(c) *Bibl. anatom.* t. I, p. 113, 114. Tiguri 1774, 4.

Schroeckhio (a), summis viris, ea hic, ut nota, præmittenda judicavi. Solum hoc noto, me trius codicibus Augustanis, duobus Dresdensibus, totidemque Monachiensibus, ac præterea duobus priscis Cononis et Vallæ Latinis versionibus instructum ad hanc editionem accessisse. His autem copiis, de quibus paulo inferius dixi latius, ita usus sum, ut *textum*, quem vocant, Græcum, ab Ellebodio ex duobus valde vitiosis codicibus editum, adeoque multis in locis corruptum, ab editore Oxoniensi vero vix quinque correctum, quantum fieri posset, emendatiorem ederem. Eo ergo spectat animadversionum mearum pars maxima. Ut autem lectores scirent, quid in perpetua oratione mutaverim et correxerim, eam ob causam ubique ante animadversiones meas notavi lectiones Ellebodii a meis discrepantes. De singulis vocabulis ac formis dicendi non, nisi ubi necesse fuit, monui; nam dicendi genus Nemesii, in tanta etiam rerum et sententiarum subtilitate et difficultate, ad intelligendum valde est apertum atque expeditum. Priscorum enim sapientum quilibet ingeniosissimus et doctissimus tum demum arbitrabatur licere sibi nomen suum profiteri inter philosophos, si quæ ipse subtiliter et acute animadvertisset aut excogitasset, oratione posset exponere eleganti, culta et perspicua. Quodsi tamen acciderit, ut adolescentulorum aliquis in Græcis hæreat aut dubitet, eo in loco autem nihil a me monitum sit, Ellebodii interpretatione Latina pro commentario uti poterit. Eam igitur vel hanc ob causam immutatam servavi, nisi ubi ad *textum* Græcum, a me auctoritate codicum correctum, conformanda atque immutanda fuit. Scriptores veteres ab Nemesio laudatos sæpius ac diligentius in animadversionibus notassem, nisi ita eos laudasset, ut sententias potius, quam verba, retulerit. Inde etiam accidit, ut nec editor Oxoniensis accurate et definite loca ista indicare potuerit. Joannem Damascenum, qui multa ex Nemesio hausit, satis curiose videor notassem. Gregorium Nyssenum etiam, inter cujus opera caput secundum et tertium legitur, diligenter comparavi. Anastasium Sinaitam ex bibliotheca Noesseltii, *summi viri*, accepit et in usum meum duas quæstiones examinavit Gregorius Gottlieb Wernsdorffius, *vir eruditissimus*, qui nunc Halæ commoratur. Sed Juliano Pomerio, Elia Cretensi, Meletio Monacho et Joanne Philopono, qui in nonnullis locis adhiberi potuissent, hic Vitembergæ, ut credibile est, prorsus carui. Verumtamen nec Lipsiensis bibliotheca academica opem mihi ferre potuit. Viros doctos ergo, qui copiosioribus bibliothecis instructi mihi bene cupiunt et de hac editione mea palam iudicium laturi sunt, humanissime rogo, ut saltem Joannis Philoponi Commentarium in tres libros Aristotelis *De anima* consulant propter locum Ammonii pag. 41, edit. Oxon. Locus iste fortasse reperitur in editione Veneta folio o, pag. 13, aut folio q, pag. 3. Hoc unum præterea addo, quod tamen nemo ita dictum putet, ut aut mihi aliquid ambitiosius arrogarem, aut Nemesio tenere gratificarer. Legi philosophorum Græcorum multas de his ipsis rebus tam veras, quam mirabiles sententias, item scriptores ecclesiasticos Græcos bene multos, in his Basilium M., Gregorium Nyssenum, Chrysostomum, Theodoretum, atque Origenem etiam, qui singulatim eadem argumenta ornatè copioseque exposuerunt. Sed ista junctim omnia, multorum antiquiorum refutatis erroribus, uno hoc libello brevius, accuratius et subtilius a Nemesio explicata sunt. Quæ vero ea sunt? Scilicet ea, quæ homini, ut homini, scitu sunt maxime necessaria, quæque ad recte, tranquille, constanter, sapienter beateque vivendum permultum valent. Neque enim dubito quin is qui hunc libellum attentius legerit ac penitus intellexerit, multum se ad Christianam sapientiam, virtutem, pietatemque profecisse profiteatur. Quod quidem commodum ut ad lectores omnes redundet, ex animo opto. Scribebam Vitembergæ d. 6 Mart. 1801.

(a) *Christliche Kirchengeschichte*. Theil 7, Seite 447-451.

EXPLICATIO SIGLARUM

Et notitia editionum, codicum, versionum ac reliquorum operum, quæ in hac editione adhibita sunt.

Ant. Editio Antverpiensis anni 1563, 8. Hanc curavit Nicasius Ellebodius, Casletanus, vir doctissimus, qui primus Græca edidit ex duobus codicibus ac novam versionem Latinam adjecit. De utroque codice ita habet in præfatione: Μόλις ποτὲ δύσιν ἐνετύχονεν ἀντιγράφοις, καὶ τούτοις ἀνηκέστως διεφθαρμένοις καὶ μυρίων ἀμαρτημάτων γέμουσιν. Οἷς ἐπιμελέστερον ἐπιβαλόντες, καὶ τῶν ἐν ἑκατέροις ἀμαρτημάτων ἐκ τῶν παρ' ἑκατέροις ἑρῶς ἔχειν δεκόντων καταστοχασάμενοι, καὶ τῶν ἐνόντων ἐπιδιορθώσαντες, ὑγιεστέραν παρὰ πολλὴν τῆς προτέρας τὴν πραγματείαν παρεσκευάσαμεν. Ex his duobus ergo valde corruptis codicibus, ut ipse profitetur, orationem Græcam primus edidit ac pro viribus suis constituit. Discrepantes lectiones autem, certe notabiliore, margini editionis adjecit. Novam autem versionem Latinam addidit, quod versio Georgii Vallæ (a) minus ei probabatur. De ea enim ita censet in præfatione: 'Ο πρῶν τὸ βιβλίον τοῦτο εἰς τὴν Ῥωμαίων διάλεκτον μετενεγκεῖν ἔγχειρῆσας Γεώργιος ὁ Βάλλης, οὐ μᾶλλον ἡρμήνευσεν ἢ συνέχεε καὶ κατήσχυε τὸν φιλόσοφον, καθ' ἑκάστην σχεδὸν περιόδον τῆς τοῦ Νεμεσίου διανοίας ἀποπίπτων, καὶ τοῖς κατημαζευμένοις τούτοις τῶν λέξεων σχήμασιν ὑπ' ἀμαθείας γελοῖως ἀπαλλάττων. Hujus editionis exempla vidi duplicis generis, quæ hoc solo inter se differunt, quod pagina 181 exempla, ut videtur, prius expressa, post finem orationis Græcæ solum paginarum custodem, ut vocant, habent, nimirum hunc M 3. In exemplis autem aliquantulum post expressis, omisso isto custode, continuo post vocabulum τέλος notati sunt errores typothetæ, quos in hac editione tacite correxi.

Variantes lectiones utriusque codicis hic infra inter reliquas notavi addita nota Ant.

Ab hac editione prorsus non differunt repetitæ

A editiones in Auctario Ducæno *Bibliothecæ Patrum* Paris, 1624, t. II, p. 466 sqq. et in *Bibliothecæ Patrum* Morelliana, Paris, 1644, t. XII, p. 708 sqq.

Ox. Editio Oxoniensis e theatro Sheldoniæ 1671, 8. Hujus editor, quem Fabricius putat fuisse Joannem Fellum, episcopum Oxoniensem, expressit editionem Ellebodii, paucissimis in textu, modo tacite, modo codicum auctoritate mutatis. Qui contulerit hanc editionem a pagina 82, et Ellebodii a p. 50, is inveniet, paginas utriusque editionis ab hoc loco ad finem convenire etiam in numero vocabulorum. Variantes lectiones editionis Antverpiensis prorsus neglexit, quod non debebat fieri. Ipse duos codices Oxonienses attribuit, quos tamen octies (b) solum, quasi obiter, laudavit. Versionem Latinam Ellebodii pluribus in locis ac plerumque temere mutavit, nec ea de re lectores admonuit. Præterea in fine animadversiones nonnullas adjecit, in quibus fere notavit auctores a Nemesio laudatos. Singularia omnia hujus editionis suis locis indicavi in notis.

D. 1. Codex Dresdensis bibliothecæ Electoralis 1. Hunc ego bis examinavi ad editionem Antverpiensem et Oxoniensem. Est membranaceus sæc. XII, ut arbitror. Habet folia in-4° 81, seu, quaterniones decem et unum folium. Sed quaternio tertius temere insutus est post decimum. In secundo etiam dissuta sunt folia. In hoc a manu recentiori scriptum est: *Ex bibliotheca Loescheriana Clodius comparavit; ab alia manu: Nemesii episcopi Tractatus de anima. Liber bonæ notæ ac annorum.* Item in charta separatim adjecta legitur: *Ex bibliotheca Seideliana Berol. redemit V. E. Loescherus D. constat 8 thaleris 18 grossis.* Ex his ergo constat, hunc codicem primo emptum esse ex bibliotheca Seidelii Berolinensis a Valentino Ernesto Loescher, superintendente quondam Dresdensi, deinde ex bibliotheca Lee-

(a) Ante Vallam hunc libellum Latine interpretatus fuerat Richardus Burgundio, Pisanus, qui anno 1194 obiit, et Joannes Cono Norimbergenses. Vide Fabric. *Bibl. Gr.* vol. VII, p. 550, et p. 647; vol. VIII, p. 164, et ea quæ infra monui. Utramque versionem Ellebodius videtur ignorasse. Burgundionis versio, ut arbitror, nunquam formis typographicis

fuit expressa Burgundionem autem (Græca verbum verbo reddidisse atque omnia barbaris vocabulis obscurasse ac sœdasse, auctor est Cono in præfatione ad suam versionem Latinam

(b) Eam ob causam se excusat in præfatione pagina penultima: *Is certe erat auctor noster, etc.*

schieri a Clodio, bibliothecario quondam Dresdensi, in bibliothecam Electoralem. Marginibus codicis interdum ascripta sunt scholia, sed minoris pretii. Interdum etiam notantur variae lectiones. Habet etiam correctiones a manu recentiori, nonnunquam valde ineptas. In nonnullis partibus adesus est putredine. Tamen vel sic hic codex inter optimos numerandus est.

D. 2. Codex Dresdensis Electoralis 2. Hic est chartaceus sæc. xv. Habet tantum quinque folia in-8°. Continet capita a 35 ad 38, in quibus de fato exponitur. Satis diligenter scriptus est. Usus utriusque codicis Dresdensis contigit mihi beneficio Adelungii, viri illustris atque eruditissimi.

A. 1. Illustris Augustanæ reipublicæ 1, in-folio. Is scriptus est in charta bombycina sæc., ut videtur, xiv aut xv. Hunc Reiserus in *Catalogo bibliothecæ Augustanæ* notavit pag. 75, num. 5. Codex est optimæ notæ. Deficit tamen in fine capitis 41.

A. 2. Codex Augustanus 2, ap. Reiserum, p. 54, n. 13. Membranaceus in-8°, sæc. xi aut xii. In hoc tamen folia in principio sunt chartacea xvii; item x, in fine capitis 35, uti in variis lectionibus notavi. Hæc scripta sunt sæc., ut videtur, xvi. Scriba fuit diligens, et Augustanum codicem 1, a quo fere non dissentit, diligenter expressit. In iis quæ scripta sunt a manu prima in membranis, sæpe peccatum est contra orthographiam. Tamen in hoc leguntur capita ultima, quæ desunt in Augustano 1. Quinimo post finem capitis 44, legitur etiam aliud cum indice hoc: 'Ερ τινι τὸ ἡγεμονικὸν ἴδρυνται. Incipit: Σιγᾶτω πᾶσα στοχαστικὴ ματαιολογία. Sed hoc sine ullo dubio auctorem habet Gregorium Nyssenum. Etsi autem hic codex nunc eundem indicem habeat, quem Augustanus 1, tamen colligi possit hunc libellum in hoc codice offra tributam esse Gregorio Nysseno. Etenim post istud caput, quo auctor est hic codex, continuo a prima manu legitur libellus Gregorii Nysseni cum indice: Τοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου Νύσσης, Περὶ ψυχῆς (a). Incipit: Ἐπειδὴ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου πρὸς τὸν Θεὸν μετέστη ὁ πολὺς ἐν ἀγίοις Βασιλεὺς. Accedit, quod tertia manus isti ultimo capiti, de quo dixi, ascripsit: Τὸ παρὸν κεφάλαιον ἔβ' ἔστι τοῦ αὐτοῦ Νύσσης ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὧδε μὲν οὐκ ἐγράφη τελείως, ἀλλ' ἐλλείπει μέρος.

Hos duos codices Augustanos, quos mihi liberalissime commodavit Hieronymus Andreas Mertens, vir celeberrimus et doctissimus, ipse comparavi mense Maio anni 1796, cum essem Augustæ Vindelicorum. In eo tamen negotio multum adjutus sum opera Joannis Gottlob May, viri eruditissimi ac mihi amicissimi.

A. 3. Augustanus 3, secundum Reiserum pag. 88, num. 65. Hic codex propemodum me latuisset.

(a. Vide tom. III, p. 181, edit. Paris. 1638.

(b) Postremo horum quoque variae lectiones ne-

PATROL. GR. XL.

A Reisero enim sic notatus erat: *Adamantionis capita philosophica*. Cum ergo scirem, hunc Nemesii libellum Adamantio etiam in nonnullis codicibus tribui, ut in altero Oxoniensi, continuo ea de re consului Mayo meum, qui sine ulla mora huius quoque codicis varias lectiones, a se diligentissime notatas, ad me transmisit. Constat iste codex, ut ex Mayo didici, foliis lxx, quorum quælibet pagina habet versus 24. Forma est, ut vulgo vocant, 4 min., aut 8 maj. Scriptus videtur sæc. xiv aut xv in chartis. Indicem habet: Ἀδαμάντιος λόγος κεφαλαϊώδης. In principio et ante singula capita habet indices capitum, quos suis locis repellit. Deficit in verbis ὑπὸ τινος, καὶ μηδὲνα. Vide edit. Antverp. pag. 161, med. Primum caput inscribitur: Περὶ φύσεως ἀνθρώπου, qui est index totius libri in aliis codd. Codex est bonæ notæ. Interdum convenit notabiliter cum M. 1, interdum cum D. 1. Huiusmodi codicem ad manus etiam habuit editor Oxoniensis, unde nonnulla tacite emendavit.

Præterea, cum anno 1796 Monachii versarer, vidi etiam in bibliotheca Electorali duos codices Nemesii (b), quos tamen, aliis negotiis impeditus, comparare non potui. Alter (c) est num. 29, chartaceus in-folio sæc. xvi. Continet a folio 108 ad 159: Νεμεσίου ἐπισκόπου Ἐμέσης Περὶ φύσεως ἀνθρώπου. Desinit capite 32, Περὶ τοῦ ἐκθυσίου, in verbis, ἐθῶν τὰ τοιαῦτα κατορθοῦται. Ejusdem nonnulla a capite 53 ad caput 37 verba ἐπιδέουσιν ἀπαράδατον, leguntur a folio 170 ad 175. Alter etiam chartaceus est in-folio sæc. xvi, num. 100. Continet Nemesii capita de fato, etc., a capite 35 ad finem libri, a folio 152 ad 170. Deinceps legitur etiam Nemesii nomine liber *De contemnenda morte*, quem novissime Demetrii Cydonii nomine edidit Kvinoel, vir eruditissimus, Lipsiæ 1786, 8. Equidem vero nullo modo mihi persuadere possum, ut credam, hunc quoque libellum esse Nemesii. Etenim et φράσις et συνθήκη et διάνοια sunt dissimilimæ. Sententiarum vero diversitas maxime intelligitur ex duobus argumentis, quæ uterque tractavit: alterum est, de immortalitate animi; alterum, de virtutibus et facultatibus, quibus homines cætera antecellunt animalia.

Con. notat versionem Latinam Joannis Cononis, quam hortante Beato Rheuano primum edidit Argenter. 1512, fol. Ego usus sum Gregorii Nysseni editione Latina Basil. 1562, ubi hic libellus legitur a pag. 471 ad 550. De indicibus et divisione totius operis, uti apud Cononem notantur, monui infra suis locis in notis. Cono nullum integrum exemplum Græcum habuit, sed tantum quedam capita et fragmenta ex bibliotheca cænobii fratrum ord. d. v. Dominici Basileensi. Ergo versionem Burgundionis, quam haud dubie scriptam habuit, in multis pro arbitrio suo mutavit, adhibita tamen in nonnullis

notæ sunt, ut hic inferius monui.

(c) Hunc in notis appellavi M. 1, alterum M. 2

locis Græca oratione Basilii M. in *Hexaemero*, Eliæ A Cretensis et Jo. Damasceni. Idem notat multa ex hoc libro hausisse Thomam Aquinatem et Albertum Magnum. Cononis versionem a principio ad finem cum Græco comparavi et notatu digna in variis lectionibus indicavi. Multis in locis mihi pro codice fuit, etsi haud pauca inepte reddiderit.

Vall. notat versionem Latinam Georgii Vallæ, Placentini, quæ prodiit Lugduni apud Seb. Gryphum 1533, 4. A principio hujus libri legitur Gaudentii Merulæ epistola, scripta Mediolani viii Kal. Maii 1538, qua hunc libellum dedicavit D. Jacobo Philippo Saccho. In ea traditur, hunc Nemesium inventum esse in bibliotheca Georgii Merulæ. Vallæ ipse de sua versione ne verbum quidem addidit, nisi in indice libri: *Georgio Valla, Placentino, interprete*. Quot igitur ac quibus codicibus usus fuerit, prorsus latet. Vallam alium codicem ad manus habuisse, quam Cononem, vel ex divisione librorum et capitum apparet. Fuit autem codex Vallæ nostro A. 1 simillimus, qui est sane præstans. Hunc ipsum tamen nullo modo, certe non solum, potuit exprimere, quod codex A. 1 deficit in fine capitis 41. Etsi vero Ellebodus, Conone et Vallæ interpretes sine ulla comparatione excellentior, hanc Vallæ versionem merito reprehenderit, tamen mihi contigit, ut plura loca ex ea in Græco emendare poterim.

N. notat Gregorium Nyssenum, inter cujus opera caput 2 et 3 legitur. Vide edit. Paris. 1638, fol. C tom. II, p. 90 seqq.

Joan. notat Joannis Damasceni totum primum editionis Lequien. Damascenus enim in libris *De fide orthodoxa* multa ad verbum expressit ex Nemesio. Tamen omnia ita disjecta sunt, ut difficulter inveniantur.

Cum jam totum opus absolvissem, Pater Ignatius Hardt, electoralis Monachiensis bibliothecæ præfectus, vir summe reverendus atque eruditissimus, utriusque codicis Monachiensis varias lectiones diligentissime ac doctissime a se notatas, ad me transmisit, quas suis locis singulas animadversionibus meis inserui. Merito igitur summi illius viri tantum humanitatis, doctrinæ et erga me benevolentiae beneficium cum grati animi significatione hic palam prædicandum censi.

Postremo etiam Franciscus Carolus Alter, philosophiæ doctor et litterarum Græcarum professor, vir celeberrimus atque eruditissimus die xviii Jul. 1800, Vindobona de codd. Vindobonensibus Nemesii ita ad me scripsit: *Die k. k. Hofbibliothek besitzt diese Handschriften von Nemesius De natura hominis. I, cod. Theolog. Græc. lxxviii enthält 41 Capitel, von 1563. II, cod. Theolog. Græc. cxcix enthält einige Fragmente, aus dem 16 sæculo. III, cod. Philolog. Græc. xxxiv. enthält 38 Capitel aus dem 16 Jahrhundert. IV, cod. Philolog. Græc. clxxxi enthält einige Fragmente, aus dem 17 Jahrh. Da Herr Bolla und ich mit Holmesschen Arbeiten zu sehr überladen sind, so wußte ich wirklich Niemanden, der sich der Collation unterziehen könnte. Vielleicht verdienen es auch diese junge Handschriften nicht.*

PRÆFATIO EDITIONIS ANTVERPIENSIS.

Νικόσιος Ἑλλησδόδιος Κασσιτάνος τῷ περιγεγεστάτῳ καὶ αἰδεσιμωτάτῳ Καρδινάλει Ἀντωνίῳ Περβενόττῳ χαίρειν.

Τὸ Περὶ φύσεως ἀνθρώπου τοῦ Νεμεσίου βιβλίον προσιδόμεν σοι προσφωνῆσαι, κράτιστε Ἀντώνιε Καρδινάλι, οὐ τοσοῦτον εἰς τὴν τοῦ γένους σου λαμπρότητα καὶ τὴν δόξαν ἀποβλέψας, ἣν ἔχεις ἐπὶ φρονήσει καὶ πολιτικῇ δεινότητι, πλείστον τε καὶ μεγίστων ἀξιοματίων μετασχών, καὶ τῶν πρώτων μὲν παρὰ Κάρλῳ τῷ αὐτοκράτορι, νυνὶ δὲ παρὰ βασιλεῖ Φιλίππῳ τῷ ἐκείνου υἱῷ μέγα δυνάμενων ἐν τοῖς πρώτοις συνεξεταζόμενος, ὅσον ὑπὸ τῆς ἄλλης σου παιδείας καὶ τῆς περὶ τοὺς λόγους ἐμπειρίας εἰς τοῦτο προαχθεὶς· πρόπουσαν ταύτην ὑπόθεσιν τῇ φύσει σου πορίσασθαι νομίσας, εἰ τοῖς ἐπιτηδεύμασί σου κατάλληλον ἔξεις τὴν ἀπὸ τῶν ἀναγνωσμάτων ὠφέλειαν. Οὐδὲν γάρ, οἶμαι, χρησίμουν, οὐτε περισπούδαστον οὕτω τοῖς ἀνθρώποις, ὥς ἡ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης

φύσεως θεωρία τε καὶ κατάληψις, δι' ἧς ἕκαστος ὅς τινι φύσιν ἐστὶ καταμαθὼν, οἰκείως ἀνθρώπῳ καὶ πρεπόντως κοσμήσει τὴν ἑαυτοῦ διάνοιαν. Τῶν μὲν οὖν εἰς ταύτην ἑαυτοῦς καθέντων τὴν πραγματείαν, οὐδενὸς ἔχοντων τῶν ἀρχαίων ὁ τι καὶ λόγος· ἄξιον ὑπόμνημα, πλὴν Ἱπποκράτους. Οὗτος δὲ τῶν μὲν περὶ ψυχῆς λόγων οὐ πάντοι φαίνεται φροντίσας, περὶ δὲ τοῦ σώματος, ὅσπερ ἦν αὐτῷ τῆς περὶ τὴν λατρικὴν θεωρίας σκοπὸς, τὰ πλείστα πραγματεύεται. Νεμέσιος δὲ οὕτως, τὴν αὐτὴν Ἱπποκράτει ποιησάμενος ὑπόθεσιν, τῶν τε περὶ τοῦ σώματος ἀπτεται λόγων, ὅσον ἀπόρηι τῇ ὑποθέσει, καὶ τὴν κυριώτατον τῶν ἐν ἀνθρώπῳ προχειρισάμενος, τὴν ψυχὴν, καὶ ταύτην πολλαχῶς εἰς τὰ μέρη διελθὼν, καὶ τούτων ἐκάστοις ἀκριβῶς ἐπεξελθὼν, καὶ, ὡς ἐν ἡμῶν, μάλιστα ἐπεξεργασάμενος, τελεωτέρον τε ἅμα καὶ ἀληθέστερον τὸν ἀληθινὸν ὑπέγραψεν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ τῶν πρακτικῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων ἡ βούλησις

τὸ κυριώτατον, περὶ ἧς οἱ κλεινοὶ τῶν φιλοσόφων A
πολλὰς κατεβάλλοντο πραγματείας, ἀνωθεν τὸν περὶ
τοῦ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου, προαιρέσεώς τε καὶ τοῦ
βουλευέσθαι λόγον ἀναλαβὼν, περὶ ὧν δ' τε Ἀριστο-
τέλης ἐν τῇ τρίτῃ τῶν *Ἠθικῶν*, καὶ ὁ Δαμασκηνὸς
Ἰωάννης ἐν τῇ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐκδόσει, σχε-
δὸν τοῖς αὐτοῖς ῥήμασι διαλέγονται, ἐπὶ τὸ θρυλλού-
μενον μέτεσι ζήτημα, τὸ περὶ εἰμαρμένης καὶ τοῦ
ἐφ' ἡμῖν. Καὶ ταῦτα φιλαλήθως τε καὶ ἀκριδῶς ἐξ-
ετάσας καὶ διασκεψάμενος, τέλος ἀριστον ἐπέθηκε τῇ
πραγματείᾳ, εἰς τὸν περὶ Προνοίας λόγον καταλή-
ξας, καὶ νοῦν ἔφορον καὶ πρῶτανιν ταῖς κατὰ τὸν
βίον πράξεις ἐπιστήσας, καὶ, συνελόντι φάναι,
ἅπαντα τῆς ἐκείθεν ἀναρτήσας κηδεμονίας τε καὶ
διακομῆσεως. Τοιοῦτος μὲν ὁ Νεμέσιος, οὐχ ἦν ττον
τῆς τε μεθόδου τῶν θεωρημάτων καὶ τάξεως B
αὐτῶν καὶ εὐκρινείας, ἣ τῆς πολυμαθίας ἀξίως
θαυμάζεσθαι. Φαίνεται γὰρ ὀλίγῃ μεταγενέστε-
ρος γεγονώς τῶν περὶ Εὐνόμιον καὶ Ἀπολινάριον
τὸν Σύρον καὶ Βασίλειον καὶ Γρηγόριον τοὺς Καπ-
παδόκας, ὅτε καὶ παντοδαπῶν ἦν εὐπορία συγγραμ-
μάτων, αἶ τε κατὰ φιλοσοφίαν αἰρέσεις ἔτι παρ'
Ἑλλήσιν ἐσώζοντο. Ὅν οὐδεμιᾶ φαίνεται προτέχων,
οὔτε ταῖς ἐτέρων πιθανολογίαις ἀγόμενος, πανταχοῦ
δὲ τὴν ἀλήθειαν προτιμῶν, ἐπ' ἀδείας περὶ αἱ φι-
λοσοφεῖν, τὰ μὲν ἐλέγχων; ὅπη παρείκοι, τοῖς δ'
ἐφιστάνων, τὰ δ' ἐγκρίνων τῶν δογμάτων. Γεγονώς
τε τὴν θρησκίαν Χριστιανὸς, καὶ ταῦτα Ἑμέσης
(ἔστι δὲ ἡ Ἑμεσα πόλις Φοινίκης) ἐπίσκοπος, πολλα-
χοῦ τοῦ συγγράμματος περὶ τῶν ἀρεσκόντων Χριστια-
νοῖς πρὸς τοὺς φιλοσόφους ἀγωνίζεται, ἀποδεικτικῶς
πάνυ καὶ φιλοσόφως τὴν καθ' ἡμᾶς συνιστῶν θεο-
λογίαν, οἷον ἐκεῖνο τὸ περὶ τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον
ἐνώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὸ περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, τὸ περὶ
Προνοίας. Ἐν οἷς ἅπασιν ὁρθῶς φαίνεται θεολογῶν

καὶ τῶν ἀκριβεστέρων ἐχόμενος δογμάτων. Πλὴν ὅσοι
εἰς τὴν τῶν ψυχῶν προὔπαρξιν ἦκει, δηλὸς ἐστὶ τῇ
Πλάτωνος καὶ Πυθαγόρου δόξαν εἰσάγων, οἷόν τ'
καὶ Ὀριγένης ἐπεπόνθει, καὶ τινες ἄλλοι τῶν κατ'
ἐκεῖνο καιροῦ Χριστιανῶν, ἄλλως τε τῶν περὶ φιλο-
σοφίαν διατριβόντων, οὕτω τότε τῆς αἰρέσεως ταύ-
της κοινῇ δόγματι τῆς Ἐκκλησίας κατεψηφισμένης·
«Ἐξ ὧν καὶ δείκνυται ὁ φιλόσοφος οὗτος πρὸ τῶν
τοῦ Ἰουστινιανοῦ χρόνων βεβιωκώς, εἶχε ἐπὶ τούτῳ
πρῶτον τοῦ βασιλέως αἰ τοῦ Ὀριγένους θέσεις κατ-
εψηφίσθησαν, ἐπὶ τούτῳ εἰς τὸ Βυζάντιον τῆς
πέμπτης οἰκουμένης συναχθείσης συνόδου.» Ἐδοξε
δὲ μοι τὸ βιβλίον εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων διάλεκτον
μεταφράσαι, τῶν φιλομαθῶν χάριν διπλῇ ποιησα-
μένη τὴν ἐκδοσιν, καὶ μὴδὲ τὴν Ἑλληνικὴν ὑπ'
ἀρχαιότητος διαπεσεῖν κινδυνεύουσαν περιδεῖν· ἐμὴ
γάρ ποτε δυσὶν ἐνεπύχομεν ἀντιγράφοις, καὶ τού-
τοις ἀνηκέστως διεφθαρμένοις καὶ μυρίων ἁμαρτη-
μάτων γέμουσιν· οἷς ἐπιμελέστερον ἐπιβαλόντες,
καὶ τῶν ἐν ἑκατέροις ἁμαρτημάτων ἐκ τῶν παρ'
ἑκατέροις ὁρθῶς ἔχειν δοκούντων καταστοχασάμενοι,
κάκ τῶν ἐνόντων ἐπιδιορθώσαντες, ὕγιεστέρην παρὸ
πολὺ τῆς προτέρας τὴν πραγματείαν παρεσκευάσα-
μεν. Ὁ μὲντοι πρῶτον τὸ βιβλίον εἰς τὴν Ῥωμαίων
διάλεκτον μετενεγκεῖν ἐγχειρήσας, Γεώργιος ὁ Βάλ-
λης, οὐ μᾶλλον ἡρμήνευσεν ἢ συνέχεε καὶ κατήσχυε
τὸν φιλόσοφον, καθ' ἐκάστην σχεδὸν περίοδον τῆς
τοῦ Νεμεσίου διανοίας ἀποκρίπτων, κἀν τοῖς κατημα-
ξευμένοις τουτοῖσι τῶν λέξεων σχήμασιν ὑπ' ἁμα-
θειας γελοῖως ἀπαλλάττων. Ἡ μὲν οὖν ἡμετέρῃ
σπουδῇ τε καὶ προαίρεσις αὕτη σοι, λαμπρότατε
Καρδινάλι. Σὺ δὲ ταύτης ἡμᾶς ἀποδεξάμενος, δίκαιος
ἂν εἴης τῶν μὲν κατωρθωμένων ἐπαινεῖν, τῶν δὲ
παρειμένων συγγνώμην ἔχειν. Ἐρῶμαι. Ἐκ Πατα-
βίου, ἀφ' ἧς, Μεταγειτνιώως μηνὸς τρίτῃ φθίνοντος.

Nicasius Ellebodus lectori.

Quæ me ratio ad Nemesii editionem adhortata
sit, Lector optime, pluribus mihi verbis exponen-
dum esse non arbitror. Nam si quis est, qui veteres
scriptores et bibliothecarum latebris evocari et in
aspectum luceinque proferri nolit; aut non magnum
iudicio suo fructum eorum laudi tribuendum existi-
met, quorum industriæ curriculum in hoc genere
studiorum elaboret, huic, a iudicio et omnino ab
humanitate derelicto, studere probare se nemo de-
bet. Sin producere veterum eruditorum libros, et
ad omnium, qui litteris ducuntur, cognitionem pro-
pagare rectum inprimis et reipublicæ fructuosum
omnes iudicant, scilicet verbosius commemorandum
mihi non est, cur cum rem suscepim, in qua ver-
sari præclarum esse, et hominum vitæ vehementer
utile, inter omnes constat. Quamquam ego quidem
cum omnium doctorum monumenta, quorum dun-
taxat ætas ab nostra memoria longius absuerit,
emi et illustrari volo; tum vero eorum maxime,
qui de philosophia et quidem Græcis litteris aliquid

prodidere. Nam neque præstantius esse quidquam
philosophia potest, quippe cuius et præceptis omnis
vita ad honestatem laudemque conformatur; et re-
gulis omnium artium et scientiarum rationes nitun-
tur; ei sermo Græcus (fieri potest, ut fallar, dicam
tamen quod sentio) ejusmodi est, ut hoc uno ei,
quam probitalis magistratam et omnium artium re-
gulam diximus, philosophia se mortalibus explicari,
ad omnemque posteritatem transmitti velit; cæte-
rarum gentium linguis tractari nolit, vehementer-
que recuset. Hoc in genere cum viderem esse Ne-
mesium, qui Græce de præcipua ac necessaria phi-
losophiæ parte, et quæ proprie ad nos pertineat,
hoc est, de natura hominis, apte, dilucide, erudite,
et, in quo plus est positum, quam in cæteris omni-
bus, pie disserat, dedi operam, ut et Græcum exem-
plar prodiret in publicum, quod sexcentis locis,
etsi in tam parvo opere credibile vix est, mirabi-
liter mendis inquinatum duorum vetustorum codi-
cum ope expurgavimus: et Latina quoque inter-

pretatio, quo omnium intelligentiæ serviremus, ad- A quam probari tibi cupio, nescire te nolui. De cæ-
 jungeretur. Hæc pauca de consilio meo et opera, teris, cum leges, pro arbitrio tuo existimalis. Vale.

C. Plantinus lectori s.

Non inutilem studiosis viris, neque ingratam rem facturus mihi videbar, si, quia Nemesium nunc primum in lucem producinus, paucula de ipso Nemesio adderem; non ut illum laudem, nam bona merx, ut dicitur, præcone non eget: quid autem hoc commentario in simili argumento exstat accuratius? sed, ut quis ille tandem fuerit, verbo indicem. Philosophum igitur fuisse et episcopum, liber ejusque index testantur: et ex epistola hæc Nazianzeni (a), quam hic etiam adjiciendam putavi,

facile intelligitur, quantæ fuerit auctoritatis ac nominis philosophus. Ex eadem perspicuum est, eum floruisse imperatore Gratiano ac Theodosio, quo tempore Maximus etiam philosophus, Libanius, Basilii, multique alii præstantissimi viri vivebant. Meminit ipse Origenis et Apollinarii quos adolescens vidisse fortasse potuit. De loco *ἐπιστολῆς* nihil comperi. Nunc ad epistolam. Vale.

(a) Epistola Gregorii est 79, quæ incipit: *Εἰς τοὺς θεοφίλους ἀγαπητοὺς*. Ea vero ita comparata est, ut eodem

jure ad quemvis alium Nemesium scripta videri possit. Consulto ergo eam prætermisimus.

PRÆFATIO EDITORIS OXONIENSIS (a)

Auctorem hic damus veterem, eruditum, pium, qui in Lyceo pariter et Ecclesia dictaturam exercebat; naturæ juxta et pietatis antistes, in philosophiæ mysteriis epopta, fidei episcopus. Sed nescio quo fato, humanæ animæ ritu, quam felicissime enarrat, reliqua cuncta dum intelligit et perscrutatur, latet ipse, nec satis dignoscitur. Dissimulato ejus per quem plurimum profecerunt nomine, celebres aliquot prisci ævi scriptores, Julianus Pomerius (b), Joan. Damascenus, Elias Cretensis, Meletius, Eretrius (c), non modo periodos plurimas, sed solidas paginas schedasque voluminibus suis inseruere. Quin leviora hæc fuerint; per plura sæcula opus integrum titulo tenus immutatum, et philosophiæ elogio auctum, Gregorio accessit; et inter præsulibus Nysseni scripta passim evulgabatur: quod ita factum, ut Gregorius deinceps apud plerosque non Nyssenus ultra, sed Emesenus audiret; quasi ista cognominis permutatione cum nostro decideretur, et de plagii injuria satisfaceret. Ita enim Gregorium appellatum esse, constat non modo e Trithemii lib. *De imagine et conditione hominis*; Honorii lib. *De ecclesiasticis scriptoribus*; Vincentio in *Spec. hist.* lib. xiv, c. 28; Bostono Buriensi in suo *Catal.*; Leunclavii *Pandectis Hist. Turcic.*, sed etiam nonnullis Hieronymi codicibus typis impressis, et plerisque mss. Revera tractatum edidit M. Basilii frater Nyssenus, *De officio hominis*, qui cum idem videretur cum hoc nostro, qui *De natura hominis* inscribitur, promptissimo lapsu, præ-

B sertim apud librarios, qui id semper agunt, ut nominibus celebratissimis merces suas commendunt, Nemesius illico in Gregorium transiit, et Nyssenus in Emesenum permutabatur.

Ut verbo dicam, quanquam vix quisquam est, cujus effata plures subinde citant et mutantur, videre nondum contigit ex veteribus aliquem, præter Anastasium Nicænum in *Quæst. in S. Script.*, et Mosen Bar-Cepham in libro *De paradiso*, qui ipsum nominatim laudaverit. Superiori quidem sæculo, cum Græcæ litteræ pulsa barbarie Europæ postliminio redderentur, Vallæ et Ellebodii indicis, et mss. plurimorum suffragio, apposis etiam criticorum calculis, diu oppressus Nemesius in integrum restituebatur. Quin et card. Bellarminus *De script. eccles.* ad annum 300, etc., observatione tertia in Gregorium ait: *libros octo De philosophia non videri esse S. Gregorii Nysseni, rationem addens, satis futilem illam quidem, scil. Quod in lib. secundo docet animam non creari in corpore, sed ante corpus fuisse creatam; qui est error Origenis.* Quasi vero non sub eadem invidia laboraret Nyssenus, cujus scripta ab Origenistis interpolata fuisse auctor est Nicephorus; imo adeo penitus Nysseno calumniæ labe ista adhæsit, ut Germano patriarchæ necesse esset librum integrum conscribere, ut ipsum ea de re excusaret; quod videre est tum alibi, tum in Photii *Myriobiblo*. At vero si libri octo *De philosophia* non sunt Gregorii, hanc saltem ob causam, quod docet animam non creari in corpore,

(a) Fabricius in *Bibliotheca Gr.* vol. VII, pag. 551, arbitratur, hunc fuisse Joannem Fellum, qui postea creatus est episcopus Oxoniensis.

(b) Juliani Pomerii libros habeo in *Bibliotheca Patrum*. Meletium beneficio Dangeri accepi ex bibliotheca Guelpherlytana. Ex neutro quidquam profeci. De quo autem libro Eliæ Cretensis hic di-

catur expiscari non potui, etsi plura Eliæ scripta, quæ in codicibus Mosquensibus reperiuntur, tractaverim.

(c) Eretrius nomen est gentile, non proprium viri. Puto ergo corrigendum esse: Meletius intro-sophista, qui librum *De homine* scripsit. Vid. Fabr. *Bibl. Gr.* vol. VIII, p. 405.

mirari satis non possum, quid in mentem venerit A nuperis omnibus Nysseni editoribus, ut integrum secundum caput, quod operis Nemessii non contemnendam partem efficit, et illum ipsum de animarum præexistentia errorem in se habet, postquam totum opus Gregorio iustissimo iudicio dudum ereptum Emeseno nostro addictum fuisset, etiamnum tanquam Gregorii genuinum setum inter opera ejus evulgarent. Quin et pariter mirari subit, quare tractatum prædictum caput continentem a Burgundione Lutine editum, nec non Cononis, Rhenani, Valla, Ellebodii curis elucubratum, denuo Fredericus Morellus interpretaretur, nulla laboris tam supervacui ratione reddita.

In editione Ellebodii, ut et Bignæi etiam, in *Biblioth. Patr.* vol. XII, hic noster Nemeseus Gregorii Nazianzeni familiaris et Cappadociæ præfectus fuisse dicitur; in cujus sententiæ firmamentum epistola 79 a Nazianzeno ad eundem scripta in medium producit. Debuissent quidem pari omnino jure tres aliæ epistolæ, nimirum 183, 184, 185, nec non et carmen satis prolixum, ad eundem scripta, in testimonium citari. Billius quidem, ut et alii nonnulli, minime verisimile putant, Cappadociæ præfectum, hominem sæculi curis addictum et a Christiana pietate alienum, aut episcopum fieri, aut librum istiusmodi, qualis hic noster est, qui præ manibus habetur, scripsisse. Quod autem ad præfecturam attinet, et nomen Christo nondum datum, facile erit reponere: rem eam non adeo incredibilem videri iis qui noverint, quales eo ipso in sæculo fuerunt Ambrosius, Nectarius et Synesius, cum ad sedes suas promoverentur. Nec certe Nemeseus noster sacris infulus indignus prorsus habebitur, qui a Theologo Gregorio philosophiæ, prohibitis, justitiæ, amicitiae demum nomine, non modo laudari, sed cum veneratione quadam suspici atque coli meruerat; quem etiam utcumque olim charissimum, magis etiamnum charum futurum, ejusque animo penitus ceu columna ærea inscribendum spondet, ἐπειδὴ ἂν γένῃ Θεοῦ καὶ σαφῶς ἡμέτερος: scil. pietati Christianæ se totum tradiderit; quod in carminibus denuo vaticinatur, et ceu entheo quodam furore percitus, poema suum claudit:

Νεμέσιος ὀβριμόθυμος
Καππαδόχῃσι τάλαντα δίχῃσι λῆϊα τανύσσας,
Ὅν χρυσὸν δολέοντα καὶ ἀργυρον, οὐδὲ μὲν ἵππους
Εὐγενέτας, πτερόεντας, αἰοῖδιμον εὐχὸς ἔχοντας,
"Ὅχετ' ἄγων· πλοῦτος γὰρ ἀνοῦτατος· ἀντὶ δὲ πάντων
Μάρμαρον αἰγλήεντα μέγαν ληίσαιο Χριστόν.

Iis addere licebit, plurima esse indicia eaque non contemnenda, quæ scriptorem hunc Nazianzeni sæculo addixerint: nimirum primo in loco totus fere est in controversiis, quæ ea tempestate in Ecclesia versabantur, Origenistarum intelligo, Apollinariorum et Eunomianorum hæresibus refellendis Secundo auctores solum citat, qui ante quadragesimum annum a Christo inclaruere. Demum scripti ipsius character nobilissimorum inge-

niorum feracissimum illud sæculum sapit, ubi ethnicismus jam exspiraturus ultimos suos conatus videtur edidisse, et sub Hieroclis, Plotini, Jamblichii, Porphyrii et reliquorum, qui ab Eunapio memorantur, præsidiis, philosophiam Christianismo opposuit, ut ex altera parte eadem tempestate auspiciis non minoribus, ab Athanasio, Basilio, Ephremio Syro, Nysseno, Nazianzeno, Epiphania idem Christianismus philosophiæ etiam suppetiis defendebatur. Sed in re tam lubrica certi aliquid statuere, nimis esset audaciæ; præsertim quando nihil prohibet, plures fuisse Nemeseos, eosque philosophos et Christianos circa Nazianzeni tempora. Certe in Isidori Pelusiote scriptis Nemessii etiam quoddam mentionem occurrere, et quinque epistolas nominis isti dicatas reperiri, satis constat; scil. Νεμεσίῳ, lib. II, epist. 134, lib. IV, epist. 33, et lib. V, epist. 36; Νεμεσίῳ Πατριάρχῃ, lib. I, epist. 44, et demum Νεμεσίῳ Μακρυτανῷ, lib. IV, epist. 81. Quæ quidem utrum unum aliquem, an diversos designent, an ad auctorem nostrum ullatenus spectent, aliorum sit iudicium. Mihi quidem, ut, quæ sentiam, libere eloquar, verisimillimum prorsus videtur, Nemeseum hunc nostrum vixisse demum appetente quarto sæculo, scil. ante aut Nestorii, aut Eutychetis tempora, hoc est, antequam Paulus Emesi sedisset, eum intelligo, qui adversus Nestorium re strenue gestas eo nomine a Cyrillo Alexandrino cumulatissime laudari meruit, et ab historicis ecclesiasticis passim celebrari. Hujus rei indicium non leve statuo, quod cum cap. 3, *Περὶ ἐνώσεως ψυχῆς καὶ σώματος* verba facturo, de hypostatica unionem deitatis cum humanitate in persona Servatoris nostri mentio incidisset, contra Eunomium aperte disputat his verbis: Καθαρῶς ἀσώματος φύσις χωρεῖ μὲν ἀκωλύτως διὰ πάντων, δι' αὐτῆς δὲ οὐδὲν, ὥστε τῷ μὲν χωρεῖν διὰ πάντων ἡνωθῆναι, τῷ δὲ μηδὲν δι' αὐτῆς, μένειν ἄμικτον καὶ ἀσύγχυτον: quæ quidem, si ea tempestate Nestorius aut Eutyches dogmata sua evulgassent, multo opportunius adversus ipsos fuissent intentata; quippe qui altioris longe subsellii hæresiarchæ, et Eunomium multis parasan- gis antegressi, totum fere Christianum orbem, orientem præsertim, turbavere. Et quidem pauculis istis, quæ laudavi, verbis, utriusque istius nefariæ hæreseos jugulum ipsum manifeste petiit. Cum enim Nestorii venenum in hoc poni assererat Ephesine synodus, quod naturam humanam divinæ ἐνωθῆναι κατὰ σχέσιν dixerit, ait Nemeseus, reali intimoque nexu conjungi, τῷ μὲν χωρεῖν διὰ πάντων ἡνωθῆναι. Quinimo quando e contra Eutyches Domini nostri naturas omnino confunderet, ipsissimis Nemessii verbis synodus Chalcedonensis decernit, quod sit ἄμικτος καὶ ἀσύγχυτος: quod pariter dicendum de omnia penitus in longa de libero arbitrio disputatione Pelagianismi mentione. Quanquam enim in Occidente potissimum grassata est illa pestis, reliquas tamen orbis Christiani regiones utique allaverat; siquidem anno Christi 415, syno-

das in Pelagii et Cælestii causa Diospoli Palæstinæ A celebrabatur : maturius etiam Hierosolymis, si Orosio fides in libello *De arbitrii libertate* ita testanti.

Quin et mantissæ loco addere licebit, siquidem post quartum sæculum προὐπάγγελος dogma male in Ecclesia audire cepit, et tandem Justiniani ævo a synodo Constantinopolitana prorsus damnabatur, fieri non potest, ut ita secure de illo philosopharetur Nemesius, si quidquam ea ex parte, illa tempestate, qua is scripserat, fuisset definitum.

Sed de auctore nostro hactenus ; de scripto ipso nonnulla supersunt dicenda. Et quidem si lectionis varietas, verborum delectus, rationum pondus, iudicii tenor, methodi ordo, disputandi acumen, argumenti demum dignitas, et (quod ad gratiam in-eundam non levis est momenti) summa cum rebus nostris necessitudo, tractatum aliquem lectoribus suis conciliare poterit ; utique hic fuerit longe commendatissimus.

Unicum vel adhuc omisi, hoc tamen sæculo minime prætereundum : si in philosophia naturali, medicina et anatome inventa nova ad palatum faciant, nec hæc ex parte destituimur. Habemus hic præsto, et jure merito pro nostris vindicamus ea, propter quæ pridiani aliquot in re litteraria heroes cristas erigunt, et æternitatem nominibus suis spondent postulantque. Doctissimus Sylvius, in disputationibus medicis non ita pridem editis, cum adversariis quibusdam satis acriter contendit, utri ex iis hypotheseos cujusdam laus et decus, de usu hñis in corporibus animantium, debeatur. Ut pax deinceps inter eos componi possit, sciant, velim, rem totam ab auctore nostro, ante mille et tertium fere annos, non propositam modo, sed et accurate enarratam, capite nimirum 28, p. 225. Si hæc autem leviora videantur, quid demum dicemus, si ratio circulationis sanguinis, in quo uno invento sæculum hoc tantopere se effert, Nemesio dudum sit agnita, verbisque satis signantibus adumbrata ? Consulat lector cap. 24, p. 209, et dijudicet, num temere hæc dicantur. A pluribus recensendis supersedeo ; hoc tantum nunc agimus, quod propolæ faciunt, qui Attalicas vestes et Milesia peristromata venalia proponunt : tapetis alicujus oras flambriamque ostendimus, non volumina omnia ob-jiciamus et explicamus.

Audacter dixerim, quisquis hypomnema hoc non prorsus negligenter evoluerit, eum plurima reperturum, eaque non levis momenti, quæ apud neotericos magistros, quibus solemne habetur scribere semper, nunquam legere, omnino nova videbuntur.

Quod ad editionem ipsam attinet, breviter profiteor, me id egisse, ut librum egregium, paucis admodum cognitum, et aut situ tenebrisque obsitum, aut saltem in *Patrum Bibliotheca* sub arcta custodia habitum, et servilem in morem catenatum, libertate donarem, et studiosæ juventutis familiari convictui commendatum redderem. Quinimo luxatum eum, sæpiusque mutilum, duorum mss. ope, nec non auctorum collatione, quos aut ipse passim laudat, aut qui ipsum compilarunt, subinde restituerem ; recensita aliquando, ubi res id maxime postulabat, et per otium licuit, Latina versione, adjectis etiam quibusdam annotationibus ; quæ omnia quanti sint pretii, nostrum non fuerit pronuntiare.

B *Is certe erat auctor noster, qui editoris diligentissimi curas exigeret : non quales meæ fuerant, aliorum arbitriis perpetuo obnoxia, et proinde intercisæ semper, et desultoria.*

At æqui bonique consulat amicus lector, et inter legendum sæpius meminerit, suam hic ubique rem agi ; scilicet hic loci exhiberi, non Cartesianum automaton, fictilem testam, ligneamve machinam, quæ sæculi hujus Promethæi et fabriles Dædali finxere ; sed vivam Dei viventis imaginem, numinis omnipotentis ectypum ; quæ mundi architectum condere, virumque Christianum describere, non dedeceret. Alii ad speculum se contemplantur, palpebras intingant, dentes instaurent, faciem medicentur, capillitium, duplici nomine alienum, vellent torqueantque ; tu interim, bonæ mentis Candidate, ad politissimum hoc χάρτοτρον teipsum exigas, corporis opes, animæ prærogativas, naturæ universæ dotem, in tabulas atque census referas : pudeatque divinum animal, summi numinis, mundi universi, quodque illis proximum, sui ipsius contemplationi natum, ad brutorum studia et delectamenta descendere. Quin dignam natalibus sumas superbiam ; divitiis, honoribus, voluptatibus, corporisque illecebris quibuscunque insuper habitis, veritatem et virtutem ambias unice et consecreris. Tantum te in scientia profecisse credas, quantum in moribus fueris emendatior ; eo usque doctum, in quantum bonum ; ita philosophum, ut Christianum. Parentes quidem nostri præpostera gula, priusquam vitæ arborem delibassent, scientiæ fructus devorantes, mortem sibi posterisque suis arcessivere ; nos vice versa scientiarum surculos vitæ arbori inserentes, non innocuas modo, sed et salutare dapes, imo æternitatem ipsam epulabimur.

JO. ALBERTUS FABRICIUS DE NEMESIO.

(Ex Bibl. Græcæ vol. VII, pag. 549 seqq.)

Nemesius (a) Emesenus in Phœnicia episcopus non confundendus cum Nemesio, qui antea a Christo alienus Cappadociæ præfectum egit, ad quem Gregorii Nazianzeni epistolæ 79, 183, 184, 185 et carmen LXI, tom. II, pag. 140, ubi eum tanquam legum peritum celebrat, atque, ut desinat idola colere, hortatur: tamen sub idem tempus (b), antequam adhuc Pelagii, Nestorii et Eutychis hæreses Ecclesiam turbarent, scripsisse videtur librum, qui exstat, certe insignem et præclarum *De natura hominis, Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*. Nemesio cum episcopo Emeseno tribuunt codices plures mss., Anastasius item Nicænus *Quæstionibus in S. Scripturam*, et Moses Barcephla, cap. 20 libri *De paradiso*. Multa ex illo ad verbum, licet haud nominato, Julianus Pomerius, Joan. Damascenus, Elias Cretensis, Meletius monachus, Adamantius sive Adamantion in *Δόγῳ κεφαλαῖωδε* ms. et Joan. grammaticus ad Aristot. *De anima*. Turrianus in scholiis ad Joan. Cyparissiotæ decad. v, cap. 3, citat Nemesium Adamantium lib. II *De homine*. Et sub Adamantii Nemesii nomine exstat ms. in bibl. Bodleiana cod. 82, Barocc. Gregorio Nysseno a nonnullis ascribi contigit, quod Nyssenus etiam librum hujus argumenti composuisset. Hinc vicissim Gregorius pro Nysseno quibusdam Emesenus. Feruntur etiam inter Nysseni scripta in editionibus antiquis libri octo *De philosophia*, quos post Burgundionem Pisanum (c), qui a. C. 1194 obiit, Latine interpretatus est Basileæ a. 1512 Beato Rhenano hortante Joannes Cono Norimbergensis. Neque hi octo libri tantummodo idem cum Nemesii scripto opus sunt, sed etiam λόγοι sive libelli duo *De anima*, quos cum Frederici Morelli versione exhibent Græco-Latinæ Nysseni editiones, nihil sunt aliud, quam cap. 2 et 3 libri Nemesiani. Quam peritus physices et anatomes fuerit Nemesius, satis hoc libro prodit, quo de usu bilis (d),

de splene, renibus, glandulis, et de admiranda sanguinis periodo ac (e) circuitu, ea etiam tradit, in quibus veluti eximiis inventis placuerunt sibi recentium temporum ingenia.

Editiones Nemesii.

Latine, Georgio Valla interprete apud Seb. Gryphum 1558, 4. Ellebodio judice Valla οὐ μᾶλλον ἡρμήνευσεν ἢ συνέχεεν καὶ κατῆσχυνε τὸν φιλόσοφον, καὶ ἑκάστην σχεδὸν περίοδον τῆς τοῦ Νεμεσίου διανοίας ἀποτίπτων.

Ex Nicasis Ellebodii Casletani meliore versione sæpius prodit in *Bibliothecis Patrum*, ut in novissima Lugdunensi tom. VIII, pag. 619.

Græce primus edidit e duobus mss. et ad calcem voluminis Latinam versionem suam adjunxit Nicasis Ellebodius, Antverp. apud Christoph. Plantinum 1565, 8.

Inde Græce et Latine prodit in *Auctario Ducæano Bibliothecæ Patrum* Paris. 1624, tom. II, pag. 466, et in *Bibliotheca Patrum* Morelliana, a. 1654, tom. XII, pag. 748.

Denique cum eadem Ellebodii versione, ad duos mss. castigatus et docta præfatione notisque auctior nitide recusus est Oxonii e theatro Scheldoniano 1671, 8, curante, ni fallor, Joan. Fello, Oxoniensi deinde episcopo. Confer Martini Kempii *Bibl. theologicam Anglor.* pag. 514. In notis illis Nemesius subinde defenditur ut pag. 42, adversus Pelagianismi, et pag. 20 Origeniani de animarum προὔπ-ἄρξει erroris criminationem. Joan. Launoius *De varia Aristotelis fortuna*, pag. 24: *Videtur Nemesius Origenianæ de animarum ortu sententiæ nonnulli favere. Quidquid id est, nævus in candidissimo pectore non multum deformitatis importat.*

Ex Nemesii Emeseni episcopi sermone *De providentia* vide quæ affert Anastasius Sinaita quæst. 18.

(a) Alii Nemesii duo vel tres, ad quos Isidori Pelusiotæ epistolæ. Nemesii etiam legum periti mentio apud Æneam Gazæum epistola 20. Fuit et Nemesius presbyter Alexandrinus, qui depositioni Arii subscripsit. Nemesius Ægyptius martyr, quem memorant Martyrologia 19 Nov. In Eusebii codicibus vi, 41, *Hist.*, pag. 240, est Nemesion.

(b) Confer eruditam præfationem editioni Nemesii Oxoniensi præmissam. Pamelium, qui ad Tertull., *De anima*, cap. 5, Nysseno hunc librum tribuere mavult, quo inclinare etiam videtur Mich. le Quien ad *Damascenum*, tom. I, pag. 196, refellit Theophilus Raynaudus erotematibus *De bonis et malis libris*, pag. 120. Vide et Hieron. Mercurialem iv, 4, Var. lect., Rob. Coci Censuram vet. scriptorum,

pag. 150, Casp. Barthium ad *Claudian.*, pag. 859, et ad *Zach. Mytilenæum*, pag. 257, 270.

(c) De hoc Burgundione, qui Chrysostomi etiam nonnulla et Damascenum *De fide orthodoxa* Latine vertit, dixi infra pag. 647.

(d) Cap. 28, ἡ δὲ ξανθὴ χολή, etc. Adde, si placet, quæ ibi sequuntur.

(e) Cap. 24. Confer clariss. Almelooveenii inventa novantiqua § 28: unde patet minus æquum fuisse, ingeniosum licet, illum antiquæ ætatis detractorem, quo judice, antequam Guil. Harvei oriretur ingenium,

on ignorait jusqu'aux routes certaines
Du Mæandre vivant qui coule dans les veines.

NEMESIOY ⁽¹⁾, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΕΜΕΣΗΣ, ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ.

NEMESII, EPISCOPI EMESE, DE NATURA HOMINIS.

CAP. I.

Hominem ex animo intelligente, et corpore, rectissime constructum esse, atque ita quidem recte, ut aliter fieri et coherere non possit, multi iique boni viri existimarunt. Sed cum hoc habeat controversiam, quod intelligens animus dicatur, utrum intelligendi vis, ad animum, velut dispar quædam natura, ad disparem naturam accedens, intelligentem eum efficiat, an intelligentiam a seipso atque suapte natura habeat, atque, ut corporis oculus, ita hæc ejus pulcherrima pars sit: aliqui, in quibus est Plotinus, aliud esse animum, aliud intelligentiam statuantes, ex tribus hominem constare volunt, corpore, animo, intelligentia. Quos etiam Apolinarius seculus est, Laodiceæ episcopus; nam hoc opinionis suæ jacto fundamento, reliqua suo dogmati convenienter astruxit. Nonnulli non separarunt ab animo intelligentiam, sed in ea principatum esse

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(1) Νεμεσίου περί φύσεως ἀνθρώπου. Editio Ant. Νεμεσίου ἐπισκόπου Ἐμέσης περί φύσεως ἀνθρώπου. Ox. Ἀδαμαντίωνος τοῦ καὶ Νεμεσίου, ἐπισκόπου Ἐμέσης. Et: λόγος κεφαλαϊώδης, Cod. unius Ox. Νεμεσίου ἐπισκόπου Ἐμέσης περί φύσεως ἀνθρώπου λόγος κεφαλαϊώδης, A. 1. De codice A. 2 et 3 vide notitiam codicum. Νεμεσίου ἐπισκόπου περί φύσεως ἀνθρώπου λόγος κεφαλαϊώδης, D. 1. Νεμεσίου Ἐμέσης περί εἰμαρμένης, (Nam hic habet sola capita de fato.) D. 2. D. Gregorii Nysseni episcopi philosophiæ libri octo, Joanne Connone Norimontano interprete. Liber primus de homine. Cap. 1. De homine, ex quibus sit compositus, tum de ordine et communione ad cæteras creaturas, Con. Nemesii philosophi clarissimi *De natura hominis* liber. Cap. 1. De anima et corpore, Vall. Nomen urbis est Ἐμεσα et Ἐμεσα. Inde Ἐμισαῖος et Ἐμεσηνός. Vide Steph. de urbibus in Ἐμεσα. Occurrit etiam Ἐμισσα. Sic est in epistola Libanii 766, in codice Mosquensi, ad quem locum vide Wolfium pag. 363.

(2) Κατεσκευάσθαι. Κατεσκευασμένον, M. 1, D. 1, A. 2, 3. *Definitum*, Vall. Etsi ita intelligi possit εἶναι, tamen lectio vulgata præferenda propter proximos infinitivos, qui particula καὶ junguntur. Hæc, καὶ οὕτως καλῶς, D. 1. Sed huiusmodi postea neglecti. In pluribus autem aliis codd. reperi οὕτως ante consonam.

(3) Ἐνεδέχετο ἄλλως. Ἐνεδέχετο καλῶς ἄλλως. Sed ἐνεδ. ex correctione prima, ut videtur, manus.

A

1-Θ ΚΕΦ. Α.

Τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς νοεράς καὶ σώματος ἀριστα κατεσκευάσθαι (2) καὶ οὕτω καλῶς, ὥς οὐκ ἐνεδέχετο ἄλλως (3) γενέσθαι καὶ συνεστάναι (4), πολλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ἀνδράσιν ἔδοξε. Τοῦ δὲ νοερὰν (5) λέγεσθαι τὴν ψυχὴν ἀμφιβολίαν ἔχοντος, πότερον (6) προσελθὼν ὁ νοῦς τῇ ψυχῇ, ὥς ἄλλος ἄλλη (7), νοερὰν αὐτὴν ἐποίησεν, ἢ τὸ νοερὸν ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ψυχὴ καὶ φύσει κέκτηται, καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτῆς τὸ κάλλιστον μέρος, ὥς ὀφθαλμὸς ἐν σώματι (8). Τινὲς μὲν, ὧν ἐστὶ καὶ Πλωτῖνος, ἄλλην εἶναι τὴν ψυχὴν καὶ ἄλλον τὸν νοῦν δογματίζαντες, ἐκ τριῶν τὸν ἄνθρωπον συνεστάναι (9) βούλονται, σώματος, καὶ ψυχῆς, καὶ νοῦ. Οἷς ἠκολούθησε καὶ Ἀπολλινάριος (10) ὁ τῆς Λαοδικείας γενόμενος ἐπίσκοπος. Τοῦτον γὰρ πηξάμενος (11) τὸν θεμέλιον τῆς ἰδίας δόξης (12), καὶ τὰ λοιπὰ προσωκοδόμησε κατὰ τὸ οἰκεῖον δόγμα. Τινὲς δὲ οὐ διέστειλαν (13) ἀπὸ τῆς ψυ-

B

Antea, credo, fuerat ἐνεδέχετο, D. 1. Ἐνδέχεται ἄλλως, M. 1. Οὐκ ἐνεδέχετο (sic). A. 3. Additum καλῶς mihi non displicet. Sic infra pag. 65, καὶ ὥς οὐκ ἂν ἄλλως ἐνδέχοιτο καλῶς, et pag. 163, ὥς οὐκ οἶόν τε ἄλλως καλῶς ἔχειν, pag. 166, ὥς ἂν μόνως καλῶς ἔχοι.

(4) Καὶ συνεστάναι. Ἡ συνεστάναι, A. 1, 2. Καὶ συνεστάναι, D. 1. Malim ἦ. Est enim aliquid discriminis inter γενέσθαι et συνεστάναι.

(5) Ἐδοξε. Τοῦ δὲ νοεράν. Ἐδοξεν. Ἐκ τοῦ δὲ νοεράν, D. 1.

(6) Ἐχοντος, πότερον. Ἐσχον, πότερον, D. 1. Προσελθὼν, subiens, Vall.

(7) Ὡς ἄλλος ἄλλη. Ὡς ἄλλῃ ἄλλῃ, A. 2. Paulo post ἦ, ante ψυχῇ, abest, M. 1.

(8) Ὁφθαλμὸς ἐν σώματι. Ἐν abest, A. 2. Paulo post δογματίζονται, loco δογματίζαντες, M. 1. Idem mox post τριῶν addit δέ.

(9) Συνεστάναι. Συνεστάναι, uti paulo ante. Idem.

(10) Ἀπολλινάριος. Ἀπολινάριος, D. 1, A. 1, 2. Atque ita alibi etiam in optimis codd. reperi. Mox. Λαοδικείας, A. 2.

(11) Τοῦτον γὰρ πηξάμενος. Πρώτερον γὰρ πηξ., A. 1.

(12) Τῆς οἰκείας δόξης. Τῆς ἰδίας δόξης, D. 1, A. 2, M. 1. Idem utrumque valet. Sed ita bis est οἰκεῖος.

(13) Διέστειλαν. Διεστειλάντο, A. 1, 2. Nemesius p. 21, ἵνα καὶ ἀπὸ τούτων διαστείλωσι τὸν ἄνθρω-

χῆς τὸν νοῦν· ἀλλὰ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἡγεμονικὸν εἶναι τὸ νοερὸν ἡγοῦνται. Ἀριστοτέλης δὲ τὸν μὲν δυνάμει νοῦν συγκατασκευάσθαι (14) τῷ ἀνθρώπῳ, τὸν δὲ ἐνεργεῖα οὐραθεν ἡμῖν ἐπεισιέναι δοξάζει, οὐκ εἰς τὸ εἶναι καὶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου συντελοῦντα, ἀλλ' εἰς προκοπὴν τῆς τῶν φυσικῶν γνώσεως καὶ θεωρίας συμβαλλόμενον. 10 Κομιδῇ γοῦν ὀλίγους τῶν ἀνθρώπων, καὶ μόνους τοὺς φιλοσοφῶσαντας, τὸν ἐνεργεῖν νοῦν ἔχειν διαβεβαιοῦται (15). Πλάτων δὲ οὐ δοκεῖ λέγειν (16) τὸν ἀνθρώπον εἶναι τὸ συναμφοτέρον, ψυχὴν καὶ σῶμα, ἀλλὰ ψυχὴν σώματι τοιῷδε χρωμένῃ, ἀξιοπρεπέστερον (17) φανταζόμενος τὰ κατὰ τὸν ἀνθρώπον (18), καὶ αὐτόθεν ἡμᾶς ἐπιστρέφον ἐπὶ τὴν τῆς ψυχῆς (19) μόνης θεϊότητά (20) καὶ ἐπιμέλειαν, ἵνα τὴν ψυχὴν αὐτοῦς εἶναι (21) πιστεύοντες, τὰ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ μόνα διώκωμεν (22), τὰς ἀρετάς καὶ τὴν εὐσέδειαν, καὶ μὴ τὰς τοῦ σώματος ἐπιθυμίας ἀγαπήσωμεν (23), ὥς οὐκ οὐσας ἀνθρώπου, ἢ ἀνθρώπος (24), ἀλλὰ ζῶου καὶ ζῶον ὁ ἀνθρώπος.

Καὶ ἄλλως δὲ (25) κυριωτέρα τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ πᾶσιν ἀνθρώποις εἶναι καθωμολόγηται. Ὑπὸ ταύτης γάρ (26), ὥς ὄργανον, κινεῖται τὸ σῶμα. Δηλοῖ δὲ ὁ θάνατος (27). Χωρισθείσης γάρ τῆς ψυχῆς, ἀκίνητον μένει τὸ σῶμα παντελῶς καὶ ἀνενέργητον, ὥς, τεχνίτου χωρισθέντος, ἀκίνητα μένει τὰ ὄργανα. Γινώσκοντες δὲ, ὅτι καὶ τοῖς ἀψύχοις (28) κοινωνεῖ, καὶ τῆς τῶν ἀλόγων ζώων μετέχει ζωῆς (29), καὶ τῆς τῶν λογικῶν μετελήψε νοήσεως. Κοινωνεῖ γάρ (30) τοῖς μὲν ἀψύχοις κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀπὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων κρᾶσιν (31)· τοῖς δὲ φυτοῖς κατὰ τε ταῦτα καὶ τὴν θρεπτικὴν καὶ σπερματικὴν (32) δύναμιν· τοῖς δὲ ἀλόγοις καὶ ἐν τούτοις μὲν, ἐξ ἐπιμέτρου δὲ κατὰ τε (33) τὴν 11 καθ' ὁρμὴν κίνησιν καὶ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

πον· p. 49, διαστέλλουσι τὴν ἐκάστου φύσιν. Philo p. 100, C, πραγμάτων διαφορὰς διαστέλλειν.

(14) Συγκατασκευάσθαι. Συγκατασκευάσθαι, D. 1. Συγκατασκευάσθαι, A. 2. Paulo post τῶν φυσικῶν reddidit *naturarum* Con.

(15) Διαβεβαιοῦται. Διαβεβαιοῦνται, D. 4, A. 1. *Confirmetur*, Vall.

(16) Οὐ λέγει. Οὐ δοκεῖ λέγειν, D. 1, A. 1, 2. *Visus est dicere*, Vall.

(17) Τὸ ἀξιοπρεπέστερον. Τὸ abest, D. 1, A. 1, 2. Ἀξιοπρεπέστερον τὰ κατὰ τὸν ἀνθρώπον, in marg. Anl. *Præstantiora*, Vall. Vide mox.

(18) Τὸν κατὰ τὸν ἀνθρώπον. Τὰ κατὰ τὸν ἀνθρ., D. 1, A. 1, 2, 3.

(19) Πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς. Ἐπὶ τὴν τῆς ψυχῆς. D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1. Mox, μόνῃ, A. 2.

(20) Θεϊότης. Non videtur esse huius loci. Coniicio, οἰκειότης, quod συνάφεια videtur postulare. Con. reddidit, *curam et sollicitudinem*. Forte ergo θεωρεῖται legit. *Solus animæ divinitatem*, Vall. M. 1, exhibet θεϊοτάτην ἐπιμέλειαν.

(21) Ἐαυτοῦς εἶναι. Syllaba ους ex correct., D. 1.

(22) Μόνα διώκωμεν. Μόνα καταδιώκωμεν, M. 1; μόνα μεταδιώκωμεν, A. 1, 2. Post μόνα ab alio insertum τα. Haud dubie voluit μετα, D. 1. Μεταδιώκωμεν probandum videtur, etsi alterum idem exprimat.

(23) Ἀγαπήσωμεν. Ἀναπελίσσωμεν, M. 1.

(24) Ἀνθρώπου, ἢ ἀνθρώπος. Ἀνθρώπου ἢ (id

A animæ opinantur. Aristoteles vero eam quidem intelligentiam, quæ potestate est, una cum homine fabricatam putat; sed eam, quæ actu est, extrinsecus se insinuare nobis, neque ad essentiam hominis, sed ad progressionem cognitionis et contemplationis rerum naturalium conferre. Nam paucos admodum homines, et eos solos, qui se philosophiæ dediderunt, intelligentiam actu habere confirmat. At Plato, quod in homine præstantissimum est, intuens, eoque nos ad unius animi divinitatem eorumque convertens, non, quod ex corpore et animo junctum est, sed animum ipsum, tali corpore utentem, hominem esse dicit: scilicet, ut animum nos esse credentes, spreitis et contemptis cupiditatibus corporis, utpote quæ hominis non sint, quæ B homo est, sed primario loco animalis, secundario hominis (quoniam et animal homo est), sola animi bona, virtutes, et pietatem persequimur.

μὲν προηγουμένως, ἀνθρώπου δὲ ἐπομένως, ἐπειδὴ

Neque tamen certe inter omnes non constat, animi corpore potiore esse, cum ab hoc corpus, velut instrumentum, moveatur. Declarat hoc perspicue mors, siquidem, anima sejuncta, omnis motus et muneris expers corpus manet, non aliter atque, artifices remoto, nullo motu cieri possunt instrumenta. Jam vero illud nemo est qui ignoret, hominem et cum inanimis convenire, et bestiarum vitæ esse participem, et cum ratione præditorum mente quadantenus conjungi. Nam cum inanimitas quidem convenit in corpore, et quatuor elementorum temperatione; cum stirpibus, et in his ipsis, et in altrice et procreatrice anima; cum rationis expertibus non solum in his omnibus, sed etiam in

C est ἢ, nam iota subscriptum omittit) ἀνθρώπος, D 1. Ἀνθρώπου ἢ ἀνθρώπων, A. 1, 2, 3. Hæc pessime corrupta et turbata apud Con. *Utpote quæ hominibus aut hominem constituentia non sunt*, Vall. Mox δὲ abest, A. 3.

(25) Καὶ ἄλλως δέ. Καὶ ἄλλω δε, vitiose, D. 1. Mox vitiose καθωμολογεῖται, M. 1.

(26) Ὑπὸ ταύτης γάρ. Ἀπὸ, loco ὑπὸ, D. 1, M. 1. Non male. Ita enim evidentius initium motus notatur.

(27) Δηλοῖ δὲ ὁ θάνατος. In marg. ab alia manu adhibitum, D. 1. Mox μένει Vall. reddidit *jacet*, et altero loco *jacent*.

(28) Καὶ τοῖς ἀψύχοις. V. Joan. p. 179, D.

(29) Ἀλόγων μετέχει ζωῆς. Ἀλόγων ζώων μετέχει ζωῆς, D. 1, A. 1, 2, 3. *Animalibus habet etiam Con. Animantibus*, Vall. Paulo ante post κοινωνεῖ videtur excidisse, καὶ τοῖς φυτοῖς. Mox enim separatim notat ἀψυχα et φυτά.

(30) Κοινωνεῖ γάρ. Κοινωνεῖ μὲν γάρ. Sed μέν punctis notatum, A. 2.

(31) Στοιχείων κρᾶσιν. Sic, sed ex correct. κρᾶσιν, D. 1.

(32) Καὶ σπερματικὴν. Καὶ τὴν σπερματικὴν, A. 1, 2. Θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν καὶ σπερματικὴν ἡγοῦν γεννητικὴν δύναμιν, Joan. p. 180.

(33) Ἐπιμέτρου δὲ κατὰ τε. Ἐπιμέτρου δὲ κατὰ τε, D. 1; γε, loco τε, M. 1; ἐξ ἐπιμέτρου, id est, πολὺ πλεόν, μάλλον. Post ἐπιμέτρου δὲ pergit Joan. p. 180, ita: κατὰ τὴν ὁρεξίν, ἡγοῦν θυμῷ

motu interiore, in appetitu, in ira, denique in sentiendi spirandique facultate; hæc enim omnia communia sunt hominum et rationis expertum, etsi non omnia omnium. Mente porro et ratione cum corporis expertibus et intelligentibus naturis conjungitur, cum ratiocinetur et intelligat et judicet omnia, et cum cæteras virtutes sequatur, tum pietatem, in qua virtutum omnium summa est, amplectetur. Quapropter velut in confinio est sensum moventis, et quæ mente comprehenditur, naturæ, quod (ut jam explicatum est) corpore et corporis facultatibus ad cætera animalia et inanimata, ratione ad corpore vacantes substantias accedat. Nam hujus pulcherrimæ fabricæ opifex et sator videtur sensim disparens invicem naturas aptasse, ut unum essent omnia et inter se cognatione quadam tenerentur.

Ex quo maxime unum esse, qui universitatem rerum procreaverit, ostenditur. Non enim solum junxit singulatim individua, sed etiam omnia, quæ ubique sunt, apte inter se composuit. Sicut enim in unoquoque animali, quæ sensu carent, os, adipem, pilos et alia ejusdem generis, cum iis quæ sensum habent, nervis, carnibus et similibus conjunxit, et ex his utrisque animal conflavit, neque conflavit solum, sed etiam unum effecit: sic in reliquis rebus, cujuscunque sint speciei, fecit, easque naturæ cum similitudine, tum discrepantia, pedetentim procedente, inter se construxit, ut neque multum, quæ prorsus sunt inanimata, a stirpibus, quæ nutrientem habent animam, dissideant; neque rursus hæc a bestiis et reliquis animantibus, quæ anima sentiente instructa sunt; neque porro bestię ab intelligentibus naturis plane dejungantur, nullaque cum eis societate et insito naturalique vinculo colliguntur. Lapis enim a lapide differt vi quadam, sed magnes lapis a natura et vi cæterorum lapidum discessisse videtur, cum ferrum ad se perspicue trahat et contineat, idque velut alendi sui causa facere videatur; neque id in uno ferro efficiat, sed

VAR. LECT.

καὶ ἐπιθυμίαν, καὶ κατὰ τὴν αἰσθησίν, καὶ κατὰ τὴν καθ' ὁρμὴν κίνησιν. Vall. καθ' ὁρμὴν κίνησιν reddidit, *motu, impulsu*.

(34) Ταῦτα γὰρ ἅπαντα. T. γ. πάντα, D. 1. Paulo post συνάπτεσθαι; M. 1.

(35) Διὰ τοῦ λογικοῦ. Διὰ μὲν τοῦ λογικοῦ, D. 1. Ἀσωμάτους φύσεις, ut alii, appellat angelos. Laudat hæc Joan. p. 180.

(36) Δι' ὃ καί. Διὰ καί, D. 1, A. 3. Καί, post ὥσπερ, habet M. 1.

(37) Ἐστὶν αἰσθητὴς καὶ νοερός. Ἐστὶ νοητὴς καὶ αἰσθητὴς, D. 1, A. 1, 2. Con. Post αἰσθητὴς addit, καὶ αἰσθητικῆς, M. 1, A. 3. Interpres haud dubie voluit, *sensum habentis, loco moventis*.

(38) Κατὰ τὸ σῶμα. Κατὰ μὲν τὸ σῶμα, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1. Corpore quidem, Vall.

(39) Τοῖς ἄλλοις ζώοις καὶ τοῖς ἀψύχοις. Τοῖς ἄλλοις ζώοις τε καὶ ἀψύχοις, D. 1, A. 2. Ita saltem τοῖς, ante ἀψύχοις, addendum. Atque ita habet M. 1, A. 3. Distingui etiam possit, τοῖς ἄλλοις ζώοις τε καὶ ἀψύχοις. Sic A. 2. *Rationis expertibus*, Con. *Alia animantibus*, Vall.

(40) Ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον, id est paulatim, gradatim. Con. ita: *conditor enim Deus decenter*. Ac si legerit. Θεὸς ἐκ τοῦ κατὰ λόγον. Male! Rerum

κατὰ τὴν ὁρεξίν καὶ τὸν θυμὸν καὶ τὴν αἰσθητικὴν καὶ ἀναπνευστικὴν δύναμιν· ταῦτα γὰρ ἅπαντα (34) κοινὰ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἄλλοις ἐστίν, εἰ καὶ μὴ πᾶσι πάντα. Συνάπτεται δὲ διὰ τοῦ λογικοῦ (35) ταῖς ἀσωμάτοις καὶ νοεραῖς φύσεσι, λογιζόμενος καὶ νοῶν καὶ κρίνων ἕκαστα, καὶ τὰς ἀρετὰς μετὰ δόκων, καὶ τῶν ἀρετῶν τὸν κολοφῶνα τὴν εὐσέβειαν ἀσπαζόμενος. Δι' ὃ καὶ (36) ὥσπερ ἐν μεθορίοις ἐστὶ νοητῆς καὶ αἰσθητῆς (37) οὐσίας, συναπτόμενος κατὰ μὲν τὸ σῶμα (38) καὶ τὰς σωματικὰς δυνάμεις τοῖς ἄλλοις ζώοις τε καὶ τοῖς ἀψύχοις (39), κατὰ δὲ τὸ λογικὸν ταῖς ἀσωμάτοις οὐσίαις, ὡς εἴρηται πρότερον. Ὁ γὰρ Δημιουργὸς ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον (40) ἔοικεν ἐπισυνάπτειν ἀλλήλαις τὰς διαφόρους φύσεις, ὥστε μίαν εἶναι καὶ συγγενῇ τὴν πᾶσαν κτίσιν.

Ἐξ οὗ μάλιστα δεικνύται εἰς ὧν ὁ πάντων τῶν ὄντων Δημιουργός. Οὐ γὰρ μόνον ἦνωσε τὴν ὑπαρξίν τῶν κατὰ μέρος ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ ἕκαστα πρὸς ἀλλήλα συνήρμοσεν οικειῶς. Ὅσπερ γὰρ ἐν ἑκάστῳ τῶν ζώων ἦνωσε τὰ ἀναίσθητα τοῖς αἰσθητικοῖς (41), ὅστων καὶ πιμελὴν καὶ τρίχας καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀναίσθητα (42) τοῖς αἰσθητικοῖς νεύροις [καὶ σαρξὶ καὶ τοῖς ὁμοίοις (43)], καὶ ἐποίησεν ἐξ ἀναίσθητων καὶ αἰσθητικῶν συγκεῖμενον τὸ ζῶον (44), καὶ οὐ μόνον συγκεῖμενον, ἀλλὰ καὶ ἐν ὧν ἀπέδειξεν· εὐτὼ καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης κατ' εἶδος κτίσεως πεποίηκε, συνάπτων ἀλλήλοις (45) τῇ κατ' ὀλίγον οικειότητι καὶ παραλλαγῇ τῆς φύσεως, ὡς μὴ κατὰ πολὺ διεστάναι τὰ πάντη ἀψύχα τῶν 12 ἔχοντων φυτῶν τὴν θρεπτικὴν δύναμιν, μηδ' αὖ ταῦτα τῶν ἄλλων καὶ αἰσθητικῶν ζώων, μήτε μὴν τὰ ἄλογα τῶν λογικῶν ἀπληλοτριῶσθαι πάντη καὶ ἀσύμβατα (46) καὶ ἄνευ δεσμοῦ τινος εἶναι συμφυοῦς καὶ φυσικοῦ. Διαλλάττει μὲν γὰρ καὶ λίθος (47) λίθου δυνάμει τινί, ἀλλ' ἢ μαγνητὶς λίθος ἐξεληλυθέναι δοκεῖ τὴν τῶν ἄλλων λίθων (48) φύσιν τε καὶ δύναμιν, ἐν τῷ προφανῶς ἔλκειν πρὸς ἑαυτὴν καὶ κατέχειν τὸν σίδηρον, ὥσπερ τροφὴν αὐτὸν ποιήσασθαι βουλομένη, καὶ μὴ μόνον (49) ἐφ' ἐνὸς σιδή-

ET ANIMADV.

omnium creator Deus, Vall.

(41) Ἀναίσθητα τοῖς αἰσθητικοῖς. Ἀν. τοῖς αἰσθητοῖς, A. 3.

(42) Καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀναίσθητα. Omitit D. 1. Paulo ante ὅστω, *ossa*, Con., Vall. Ὅστων ἐτι καί, M. 1.

(43) Καὶ σαρξὶ καὶ τοῖς ὁμοίοις. Omitit D. 1, A. 1, 2, Con., Vall.

(44) Συγκεῖμενον τὸ ζῶον. Τό abest, D. 1.

(45) Συνάπτων ἀλλήλοις. Συνάπτων ἀλλήλα, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1. Forte scripserat, ἀλλήλα ἀλλήλοις, aut, ἄλλα ἄλλοις. *Inter ipsa invicem*, Vall. Mox διεστάναι, uti supra συνεστάναι. Deinde πάντα, loco πάντη, M. 1. Mox malim ἐχόντων φυτῶν ponere post δύναμιν. Paulo post, τὰ ἄλλα ἄλογα, M. 1.

(46) Ἀσύμβατα. Disjuncta, quasi dicas, *inconvenientia*.

(47) Γὰρ λίθος. Γὰρ καὶ λίθος, D. 1, A. 2, Vall. Mox, *μαγνητὶς*, D. 1, ex correcti, antea ἢ.

(48) Ἀλλων λίθων. Λίθων abest, A. 2. Mox, *occulte*, Con. Ergo ἀφανῶς, loco προφανῶς.

(49) Καὶ μὴ μόνον. Aut ex superioribus repetendam ἐν τῷ, aut corrigendum ποιᾷ et κατέχει, ut Con. reddidit. Mox, *ἄλλου δι' ἄλλου*, A. 3.

ρου τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ ἄλλου δι' ἄλλου κατέχειν A etiam aliud per aliud cohibeat, quod omnibus sibi τῷ μεταδιδόναι τοῖς ἐχομένοις πᾶσι τῆς δυνάμεως adhærescentibus vim suam impertiat. ἐαυτῆς (50).

Κατέχει γοῦν καὶ ὁ σίδηρος σίδηρον, ὅταν ὑπὸ τῆς μηχανήτιδος ἔχηται (51). Εἴτα πάλιν ἐξῆς ἀπὸ τῶν φυτῶν ἐπὶ τὰ ζῶα μετιών, οὐκ ἀθρόως ἐπὶ τὴν μεταβατικὴν (52) καὶ αἰσθητικὴν ὥρμησε φύσιν· ἀλλ' ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον ἐπὶ ταύτην ἐμμελῶς (53) προῆλθε (54). Τὰς γὰρ πίννας καὶ τὰς ἀκαλύφας (55) ὥσπερ αἰσθητικὰ δένδρα κατεσκεύασεν (56). Ἐρρίζωσε μὲν γὰρ αὐτάς ἐν τῇ θαλάσῃ δίκην φυτῶν, καὶ ὥσπερ ξύλα τὰ ὀστρακα περιέθηκε καὶ ἔστησεν ὥσπερ φυτὰ (57). Αἰσθησιν δὲ αὐταῖς ἐνέθηκε (58) τὴν ἀπτικήν, τὴν κοινὴν πάντων ζώων αἰσθησιν, ὡς κοινωνεῖν τοῖς μὲν φυτοῖς κατὰ τὸ ἐρρίζωσθαι καὶ ἐστάναι (59), τοῖς δὲ ζώοις κατὰ τὴν ἀφήν (60) [καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι]. Τὸν B γοῦν σπόγγον, καίτοι προσπεφυκότα ταῖς πέτραις καὶ συστέλλεσθαι καὶ ἀνοίγεσθαι ἢ μᾶλλον ἐκτείνεσθαι (61) [καὶ ἀμύνεσθαι], ὅταν προσιδόντος αἰσθηταί τινος, Ἀριστοτέλης ἰστόρησε (62). Διδὸν τὰ τοιαῦτα πάντα, ζωόφουτα καλεῖν 13 ἔθους ἔχουσιν οἱ παλαιοὶ τῶν σοφῶν (63). Πάλιν δὲ ταῖς πίνναις καὶ τοῖς τοιοῦτοις συνῆψε τὴν τῶν μεταβατικῶν μὲν ζώων γένεσιν, μακρὰν δὲ προσελθεῖν μὴ δυναμένων, ἀλλ' αὐτόθεν αὐτοῦ που (64) κινουμένων. Τοιαῦτα δὲ ἐστὶ τὰ πλείστα τῶν ὀστρακοδέρμων καὶ τὰ καλούμενα 14 ἔντερα (65). Εἰθ' οὕτω κατὰ μέρος προστιθεὶς τοῖς μὲν αἰσθήσεσι (66) πλείους, τοῖς δὲ τὸ μεταβατικὸν ἐπιπλείστον, εἰς τὰ τελειότερα (67) τῶν ἀλόγων ζώων κατήντησε. Λέγω δὲ τελειότερα τὰ πάσας ἔχοντα τὰς (68) αἰσθήσεις καὶ προΐεναι μακρὰν δυνάμενα. Πάλιν δὲ μεταβαλὼν ἀπὸ τῶν ἀλόγων ἐπὶ τὸ C

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(50) Τῆς δυνάμεως ἐαυτῆς. Τῆς δυν. αὐτῆς, D. 1. In versione Latina correxi *impertiat*, loco *impertiat*.

(51) Ὑπὸ — ἔχηται. Ἐχεσθαι ὑπὸ τινος, teneri re aliqua; ἔχεσθαι τινος, penderex re aliqua.

(52) Μεταβατικὴν. Μεταβατικόν, quod habet facultatem progrediendi et mutandi loci. Sic Philo p. 168, memorat φυτὰ μεταβατικῶς κινητὰ et μεταβατικῇ κινήσει χρώμενα.

(53) Ἐμμελῶς ἐπὶ ταύτην. Ἐπὶ ταύτην ἐμμελῶς, D. 1, A. 1, 2, 3. Ad hanc ordinateque, Con. Et interposuit etiam Ellebodus. Ad ipsam concinne peruenit, Vall.

(54) Προῆλθε. Διῆλθε, A. 2.

(55) Τὰς ἀκαλύφας. Τὰς ἀκαλύφους, A. 1. Τὰς ἀκαλύφους, A. 2. Τὰς ἀκαλύφας, A. 3. Alibi scribitur ἀκαλύφη, V. Aristot. *Hist. animal.* iv, 6; Alciphron p. 10, 11.

(56) Κατεσκεύασεν. Κατεσκεύασεν, D. 1, A. 1, 2, M. 1. Sic mox p. 13, 15. *Comparavit*, Vall. Κατεσκεύασεν, A. 3.

(57) Ὡσπερ φυτὰ. Ὡς φυτὰ, D. 1, A. 1, 2, M. 1. Et in margine: Τὰ ζωόφουτα λέγει, D. 1; ἔθρησεν (sic) ὡς φυτὰ, A. 3.

(58) Αὐτοῖς ἐνέθηκε. Αὐταῖς ἐνέδωκε, A. 1, 2. Αὐταῖς habet etiam A. 3. Sic antea est αὐτάς, id est, πίννας ἀκαλύφας. *Dedit*, Vall. Ἐνέστηκε, loco ἐνέθηκε, M. 1.

(59) Καὶ ἐστάναι. Omittit D. 1, Vall.

(60) Κατὰ τὴν ἀφήν. D. 1, addit: καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι. Non agnoscit Con. Nec Vall.

(61) Ἀντίκεινται ἢ μᾶλλον ἐκτείνεσθαι. Horum

Itaque etiam ferrum tenetur a ferro, cum ipsum a magnete continetur. Deinceps ædificator mundi: D us a stirpibus ad animalia transiens, non protinus ad gradiendi sentiendique vim devenit sed gradatim eo et concinne progressus est. Pinnas enim et urticas marinas velut sentientes arbores effecit, quoniam eas in mari, instar stirpium, suis radicibus defixit, et testis, quasi lignis, circumdedit, et non secus, ac si stirpes essent, immobiles jussit consistere: tangendi tamen sensum iis largitus est, qui communis est omnium animalium, ut cum stirpibus, hoc ipso, quod fixæ et stabiles sunt, cum animalibus, ob tangendi sensum, societate teneantur. Nam spongiam, etsi ad saxa inhæret, et contrahi, et aperiri, aut potius dilatari, cum senserit aliquid accedere, ab Aristotele est traditum. Quocirca hæc omnia eruditi, juncto ex animali et stirpibus nomine, ζωόφουτα nuncupant. Porro autem ad pinnas et id genus alia adjunxit ea quæ commoant quidem de uno loco in alium, at longe procedere nequeunt, sed circa unum eundemque locum volutantur. Hujus generis sunt pleraque, quibus testa pro tegmine est, et quæ terræ intestina nominantur. Atque ita paulatim, aliis plures sensus, aliis vim progrediendi longius, tribuens, ad bestias perfectiores pervenit: dico autem perfectiores, quæ omnes habent sensus, et longe possunt procedere. Inde a bestiis ad animal rationis compos, hoc est, hominem, progrediens, non continuo cum genuit,

loco solum ἀμύνεσθαι habet D. 1, A. 1, 2. Aristot. *Hist. animal.* v, 16, habet διοχεῖν et συνάγειν. Forte tamen in Vulgata lectione addendum est in fine, καὶ ἀμύνεσθαι. *Ut contrahat se et defendat, cum læsionem aliquam senserit*, Con. Intellexit autem ex superioribus κατεσκεύασε, *produxit*, et ante Ἀριστοτέλης inculcavit: *Ejusmodi autem de his*, Vall. habet solum, *contrahi ac oblucri*, quo expressit τὸ ἀμύνεσθαι.

(62) Ἰστορήσε. Ἦνωσεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, M. 1.

(63) Οἱ σοφοί. Οἱ παλαιοὶ τῶν σοφῶν, D. 1, A. 1, 2, et in marg. Ant. *Veterum sapientissimi*, Con. *Veterum sapientum*, Vall. Mox, τὴν τῶν μεταβατικῶν δὲ ζώων, A. 2. Τῶν, loco τόν, quod vitiosum est. habent etiam reliqui. Mox, γέννεσιν, A. 3. In versione loco *usurpant*, correxi *nuncupant*. Istud tamen editor Oxoniensis retinuit. Mox etiam *pinnas*, loco *primas* dedi.

(64) Αὐτόθεν αὐτοῦ που. Hinc illinc, hinc alieubi in vicino, id est, exiguo intervallo. Opponitur enim μακρὰν προεῖν.

(65) Τῆς γῆς ἔντερα. Τῆς abest, D. 1, A. 1, 2, 3. Aristot. *De gener. animal.* iii, 11: Τὰ δὲ καλούμενα γῆς ἔντερα σκώληκος, ἔχει φύσιν. Mox, εἰθ' οὕτω κατὰ, D. 1. *Ostraceas et osseas cutes possidentia*. Deinde: *intestina, id est, vermes*, Con.

(66) Τοῖς μὲν αἰσθήσεσι. Τοῖς μὲν τὰς αἰσθήσεις, A. 2.

(67) Τελειότερα. Τελειότερα, D. 1, M. 1, A. 3. Sic et mox. Ita alibi etiam variant mss. ut Hebr. ix, 11.

(68) Ἐχοντα τὰς. Τὰς abest, M. 1.

sed prius etiam cæteris animantibus naturalem A quamdam prudentiam et artificium et calliditatem, incolumitatis ipsorum causa, dedit, ut propinqua viderentur ratione utentibus animalibus. Ac tum demum illud animal, quod vere rationis esset particeps, hominem procreavit. Eamdem progressionis rationem in sonis vocum, si quis quærat, inveniet, ex simplici scilicet et uniusmodi equorum et boum voce minutatim ad variam et differentem corvorum et imitatricium avium vocem esse deductos, quoad explanato et perfecto sunt hominum sermone terminati. Explanatam autem et distinctam vocem ex cogitatione et ratione aptam esse voluit, quod eam, ut animi sensus interpretaretur, effinxit.

Ita omnia omnibus concinne aptavit et colligavit, et per hominis procreationem ea quæ intelligentia comprehenduntur et quæ sensu accipiuntur, in unum contraxit atque conjunxit. Quare recte Moyses, mundi ædificationem exponens, ultimo dixit hominem esse factum, non solum, quod, cum omnia propter ipsum essent condita, oportebat primum, quæ ad usum illius pertinebant, parata esse, deinde eum, qui eis usus esset, produci; sed etiam, quoniam, cum et quæ ratione, et quæ cernendi sensu natura percipitur, facta esset, oportebat esse quoddam vinculum utriusque, ut unum esset hoc universum sibi que consentiens, nec a seipso alienum. Proinde homo genitus est, animal, quod utramque naturam conjungeret. Ac sapientia quidem ejus, qui hunc orbem molitus est, Dei, ut brevissime exponi potuit, hæc est. Itaque homo inter utriusque naturæ, utentis ratione et expertis, fines interjectus, si corporis voluptatibus delinitus eas præoptaverit, bestiarum vitam amplectetur, et in illis numerabitur, et terrenus, ut loquitur Paulus ¹, vocabitur, audietque illud: *Terra es, et in*

¹ I Cor. xv, 47.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

- (69) Οὐδὲ τοῦτο ἀθρόως. Οὕτε τοῦτο ἀθρόως, D. 1. *Αθρόως, sine ordine quodam*, Con.
(70) Τὸ ἀληθὲς λογικόν. Τὸ ἀληθῶς λογικόν, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1.
(71) Προεβάλετο. Προεβάλλετο, A. 1, 3.
(72) Φωνῆς ζητῶν εὐρήσεις. Φωνῆς κατὰ μέρος εὐρήσεις ζητῶν, D. 1; κατὰ μέρος non agnoscit Con.
(73) Μονοειδοῦς. Ὁμοειδοῦς, D. 1. *Uniformi*, Con., Vall. Paulo post τῆς, ante διανοίας, correxit etiam Ox. Nam τοῖς est error manifestus.
(74) Παραχθεῖσαν conjungendum cum εὐρήσεις. Mox dubito de vocabulo κοράκων. Quis enim corvis tribuat φωνὴν ποικίλην καὶ διάφορον? Propter μιμητῶν concipi possit ψοικῶν. Ὡδικοὶ ὀρνίθες, *aves cantatrices*, sæpe memorantur. Μιμητοὶ sunt *imitatrices*.
(75) Λοκο κοράκων mihi etiam in mentem veniebat χωτίων. Basilus M. homil. vii in *Hexæm.*, t. 1, p. 75, de avibus ita habet: Οἱ μὲν γὰρ χωτίλοι καὶ λάλοι, τῶν ὀρνίθων εἰσὶν. Ibidem etiam ψοικοὶ et μιμητοὶ memorantur. Paulo post ἐξάγγελος est *nuncius, index, interpres.*, Vall. *Avium corvorum ac lusciniarum.*
(76) Τὴν ἀνθρώπου. Τοῦ ἀνθρώπου, A. 3.
(77) Κινημάτων. Κυμάτων, M. 1. Idem paulo post

λογικὸν ζῶον, τὸν ἀνθρώπον, οὐδὲ τοῦτο ἀθρόως (69) κατεσκεύασεν, ἀλλὰ πρότερον καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις φυσικὰς τινὰς συνέτει; καὶ μηχανὰς καὶ πανουργίας πρὸς σωτηρίαν ἐνέθηκεν, ὡς ἐγγὺς λογικῶν αὐτὰ φαίνεσθαι, καὶ οὕτω τὸ ἀληθῶς λογικὸν (70) ζῶον τὸν ἀνθρώπον προεβάλετο (71). Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς φωνῆς [κατὰ μέρος] ζητῶν εὐρήσεις (72), ἐξ ἀπλῆς καὶ μονοειδοῦς (73) τῆς ἱππων καὶ βοῶν ἐκφωνήσεως κατὰ μέρος εἰς ποικίλην καὶ διάφορον παραχθεῖσαν (74) τὴν τῶν κοράκων (75) καὶ μιμητῶν ὀρνέων φωνήν, ἕως εἰς τὴν ἐναρθρον καὶ τελείαν τὴν ἀνθρώπου (76) κατέληξε· πάλιν τε τὴν ἐναρθρον διέλεκτον ἐξῆψε τῆς διανοίας καὶ τοῦ λογισμοῦ, ἐξάγγελον ποιήσας αὐτὴν τῶν κατὰ νοῦν κινήμα- των (77)

B Καὶ οὕτω πᾶσι πάντα μουσικῶς συνήρμοσε καὶ συνέδησε καὶ εἰς ἐν[συνήγαγε τὰ τε νοητὰ καὶ τὰ ὁρατὰ διὰ μέσου τῆς (78) 14 τῶν ἀνθρώπων γενέσεως. Διὸ καὶ καλῶς ὁ Μωϋσῆς (79), τὴν δημιουργίαν ἐκτιθέμενος, τελευταῖον ἐφρησε τὸν ἀνθρώπον γεγενῆσθαι, οὐ μόνον ὅτι, πάντων δι' αὐτὸν γενομένων (80), ἀκόλουθον ἦν, πρῶτον τὰ πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτοῦ παρασκευασθῆναι, καὶ οὕτως αὐτὸν τὸν χρησόμενον παραχθῆναι, ἀλλ' ὅτι, νοητῆς (81) γενομένης οὐσίας καὶ πάλιν ὁρατῆς, ἔδει γενέσθαι τινὰ καὶ σύνδεσμον ἀμφοτέρων, ἵνα ἐν ἧ τὸ πᾶν καὶ συμπαθὲς ἑαυτῷ, καὶ μὴ ἀλλότριον αὐτὸ ἑαυτοῦ. Ἐγένετο οὖν τὸ συνδέον ἀμφοτέρας τὰς φύσεις ζῶον, ὁ ἀνθρώπος. Τὰ μὲν οὖν τῆς σοφίας (82) τοῦ Δημιουργοῦ, συντόμως εἰπεῖν, τοιαῦτα. Ἐν μεθορίῳ οὖν τῆς ἀλόγου καὶ λογικῆς φύσεως ὁ ἀνθρώπος ταχθεὶς, ἐὰν μὲν ἐπὶ τὸ σῶμα ῥέψῃ καὶ τὰ τοῦ σώματος πλεόν ἄγαπήσῃ, τὸν τῶν ἀλόγων ἀσπάζεται (83) βίον, καὶ τοῦτοις συναριθμηθήσεται (84) καὶ χοικὸς κληθήσεται, κατὰ Παῦ- λόν, καὶ ἀκούσεται· Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· καὶ, Παρασυνεβλήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς (85). Ἐν δὲ ἐπὶ τὸ λογικὸν

τε, ante νοητὰ, omittit. Sic et A. 3.

(78) Διὰ μέσης τῆς. Διὰ μέσου τῆς, A. 2. Hoc perplacet, id est, interveniente, seu, *mediante*, ut dicunt. Aliud est διὰ μέσου τινός, quod opponitur τῷ ἀμέσως· aliud est, διὰ μέσης v. c. ὁδοῦ, *per mediam viam*. In codicibus recentioribus, quod notum est, ultimæ syllabæ terminatio frequenter in his negligitur.

(79) Μωϋσῆς. Μωϋσῆς, A. 1. Mox τελευταῖον, *persectum*, Vall.

(80) Πάντων δι' αὐτὸν γενομένων. Πάντων τῶν δι' αὐτὸν γινόμενων, D. 1.

(81) Νοητῆς. Angelos intelligit. Mox τινὰ δὲ σύνδεσμον, M. 1.

(82) Τῆς σοφίας. Τὰς σοφίας, A. 2. Idem mox vitiose, τοῖς ἀλόγοις καὶ λογικῆς. *Rationalis et irrationalis*, Vall.

(83) Ἀσπάζεται. *Sequetur*, Vall. Ergo ἀσπάσεται. Male!

(84) Συναριθμηθήσεται. Συναριθμηθήσεται, D. 1, A. 1, 2, M. 1, Ox. Mox correxi vitiosum ἀπελεύσει. Vall. id reddidit, *dissolveris*.

(85) Καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς. Desunt, D. 1. Forte additum ex ps. xlviii, 20. Cæterum non alienum est. *Comparabitur atque assimilabitur*, Vall.

χωρήσει, καταφρονήσας τῶν σωματικῶν πασῶν ἡδονῶν, τὴν θείαν τε καὶ θεοφιλεστάτην (86) ζωὴν μετέρχεται (87) καὶ τὴν ὡς ἀνθρώπου (88) προσηγουμένως, καὶ ἔσται, ὅλος ὁ ἐπουράνιος (89), κατὰ τὸ εἰρημένον, Ὅλος ὁ χοῖκος, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοῖκοι, καὶ ὅλος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. Τῆς δὲ λογικῆς φύσεως τὸ κεφάλαιόν (90) ἔστι φεῦγειν μὲν καὶ (91) ἀποστρέφασθαι τὰ κακὰ, μετιέναι δὲ καὶ αἰρεῖσθαι τὰ καλὰ (92). Τῶν δὲ καλῶν τὰ μὲν ἔστι κατὰ κοινωνίαν ψυχῆς καὶ σώματος, ἐχόντων καὶ τούτων ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἀναφορὰν τοῖον ψυχῆς **15** προσχρωμένης σώματι, ὡς αἱ ἀρεταί· τὰ δὲ τῆς ψυχῆς αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν μόνης (93), μὴ προσδεόμενης σώματος, ὡς ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ τῶν ὄντων (94) θεωρία. Ὅσοι τοίνυν τὸν ἀνθρώπου (95) βίον, ὡς ἀνθρώπου (96), ζῆν προαιροῦνται, καὶ μὴ ὡς ζώου μόνου (97), τὰς ἀρετὰς μετέρχονται καὶ τὴν εὐσέβειαν. Τίνα δὲ ἔστι τὰ τῶν ἀρετῶν καὶ τίνα τῆς εὐσεβείας, ἐν τοῖς ἐξῆς διακριθήσεται, ὅταν τὸν περὶ τῆς ψυχῆς (98) καὶ τοῦ σώματος ἀποδώμεν (99) λόγον.

Οὐδέπω γὰρ ἐγνωσμένου, τί ποτε ἡμῶν ἔστιν ἡ ψυχὴ κατ' οὐσίαν, οὐκ ἔστιν ἀκλόουθον περὶ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς διαλαμβάνειν (1). Ἑβραῖοι δὲ (2) τὸν ἀνθρώπον ἐξ ἀρχῆς οὔτε θνητὸν ὁμολογουμένως, οὔτε ἀθάνατον γεγενῆσθαι φασιν· ἀλλ' ἐν μεθορίοις ἑκατέρας φύσεως, ἵνα ἂν μὲν τοῖς σωματικοῖς ἀκολουθήσῃ (3) πάθει, περιπέσῃ καὶ ταῖς σωματικαῖς μεταβολαῖς· ἂν δὲ τὰ τῆς ψυχῆς (4) προτιμήσῃ καλὰ, τῆς ἀθανασίας ἀξιοῦσιν. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸν θνητὸν ἐποίησεν ὁ Θεός, οὐκ ἂν ἁμαρτόντα (5) θανάτῳ κατεδίκαζε· τοῦ γὰρ θνητοῦ θνητότητα οὐδεὶς καταδικάζει· εἰ δ' αὖ πάλιν ἀθάνατον, οὐδ' ἂν τροφῆς αὐτὸν (6) ἐνδεὲς κατεσκεύασεν· οὐδὲν γὰρ τῶν ἀθανάτων τροφῆς σωματικῆς δεῖται· οὐδ' ἂν οὕτω βρώδως μετενόησε, καὶ τὸν γενόμενον ἀθάνατον θνητὸν εὐθέως ἐποίησεν (7)· οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῶν ἁμαρτησάντων ἀγγέλων τοῦτο φαίνεται πεποικῶς, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς φύσιν ἀθάνατοι διέμεναν, ἄλλην τῶν

^a Gen. iii, 19. ^b Psal. lxxviii, 13. ^c I Cor. xv, 48.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(86) Μακαριωτάτην. Θεοφιλεστάτην, M. 1, D. 1, A. 1, 2, 3. Utrumque probum. Sed hoc postulant codd. Deo amabilem, Con. Deo dilectissimam, Vall.

(87) Μετέρχεται. Μετέρχεται, D. 1. Sed antea etiam est ἀσπίζεται.

(88) Τὴν ὡς ἀνθρώπου. Τὴν ὡς ἀνθρώπου, A. 1, 2.

(89) Ὅλος ὁ ἐπουράνιος. Hoc priori loco omittit Con.; τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι, ut paulo post, ad lit A. 1.

(90) Τὸ κεφάλαιον. Κεφαλὴ, M. 1.

(91) Ἔστι τὸ φεῦγειν καὶ. Ἔστι φεῦγειν μὲν καὶ, D. 1, M. 1, A. 1, 2, 3. Quidem, Vall.

(92) Αἰρεῖσθαι τὰ καλὰ. Μετέρχεσθαι τὰ καλὰ, D. 1, et in marg. ab alia manu: περὶ καλῶν. Probo αἰρεῖσθαι. Nam μετιέναι et μετέρχεσθαι prorsus non differunt. Eligere habet etiam Con. Deligere, Vall.

(93) Καθ' ἑαυτὴν μόνης. Καθ' ἑαυτὴν μόνην, A. 1, 2.

(94) Τῶν ὄντων. Supramundaniarum rerum, Con.

(95) Τὸν ἀνθρώπου. Τὸν τοῦ ἀνθρώπου, D. 1.

(96) Ὡς ἀνθρώπου. In marg. ab alia manu addi-

A terram reverteris^a; et: Comparatus est cum jumentis insipientibus, et illorum similis est effectus^b: sin despectis et pro nihilo ductis omnibus voluptatibus corporis, rationi paruerit, divinam et Deo acceptissimam, eamque, quæ ad hominem præcipue pertineat, vitam sequitur, et erit velut celestis, ut Litteris sanctis est proditum^c: Qualis terrenus, tales terreni; qualis celestis, tales celestes. Est autem naturæ, ratione utentis, hoc caput: fugere et aversari quæ mala sunt; sequi et expetere contraria. Bonorum porro alia in animi et corporis societate cernuntur (nam et hæc ad animum, velut utentem corpore, referuntur), ut virtutes; alia animi ipsius per se, nec egentis corpore, sunt propria, ut pietas in Deum et rerum cognitio. Itaque, qui hominis, qua homo est, non animal tantum, vitam voluit degere, virtutes et religionem colunt. Quæ autem ad virtutes et religionem pertineant, postea perspicietur, cum de anima et corpore dissernerimus.

Cum enim nondum sit cognitum, quænam vis sit et essentia animi nostri, non convenit de usu ejus agere et munere. Hebræi hominem ab initio, neque plane mortalem, neque plane immortalem genitum esse aiunt, sed veluti in confinio cadentis et sempiternæ naturæ esse positum, sic ut, si corporis affectionibus se dederet, sub corporis mutationes subiceretur; sin animi bona anteponeret, ad immortalitatem traduceretur. Nam si hominem a primo ortu Deus mortalem procreasset, profecto non, postquam se peccato obstrinxerat, mortis eum condemnasset. Nam mortalem quidem quis mortalitatis condemnat? Contra, si immortalem, neque alimentum egentem fecisset; nihil enim, quod immortale est, corporeum alimentum desiderat; neque ita facile pœnitentiæ ductus erim, qui creatus esset immortalis, continuo mortalem effecisset. Neque enim in angelis, qui peccarunt, hoc fecit, sed ut

tum, D. 1; ὡς ἀνθρώπου, A. 2.

(97) Ζῶον μόνον. Ζώου μόνου, D. 1, A. 1, 2, 5.

(98) Τὸν περὶ τῆς ψυχῆς. Τῆς abest, D. 1.

(99) Ἀποδῶμεν. Ἀποδώσωμεν, A. 2. Cum eum, qui de anima et corpore est, dicemus sermonem, Con.

(1) Διαλαμβάνειν. Διαλαβεῖν, D. 1.

(2) Ἑβραῖοι δέ. Hic incipit libri 1 cap. 2, cum indice: An mortalis vel immortalis sit conditus et de ejus cibo, et cur nudus sit creatus, et cur homo homine opus habeat, Con. Mox, ὁμολογούμενον, M. 1.

(3) Ἀκολουθήσῃ. Συνακολουθήσῃ, A. 2. Paulo ante, ἵνα ἐάν, A. 3.

(4) Ἐάν δὲ τὰ τῆς ψυχῆς. Ἐάν, loco ἐάν, D. 1, A. 1, 2.

(5) Ἀμαρτόντα. Ἀμαρτῶντα (sic), D. 1.

(6) Οὐδ' ἂν τροφῆς αὐτόν. Οὐκ ἂν πάλιν τροφῆς αὐτόν, D. 1. Ita πάλιν his occurrat. Paulo ante οὐν, loco αὖ, M. 1, et hic, οὐδὲν, loco οὐδ'.

(7) Εὐθέως ἐποίησεν. Εὐθέως ἐποίησεν, D. 1, A. 1, 2, 3. Istud magis respondet τῷ μετενόησε. Mox omittit ἐπὶ A. 5.

ab initio natura immortales sunt creati, ita manserunt, neque peccatorum suorum poenam mortem, sed aliud supplicii genus expectant. Quare vel hæc probanda sententia est, vel dicendum, mortalem quidem, factum esse hominem, sed qui ad perfectionem procedere ac immortalitatem tandem consequi posset; quod hanc habet sententiam, potestate hominem esse immortalem procreatum. Quoniam vero non conducebat illi, ante partem perfectionem, nosse naturam suam, ligno illi cognitionis interdixit. Erant enim, et vero sunt etiam nunc, vires in his, quæ e terra oriuntur, maximæ; verum tunc, ut in exordio mundi, cum puræ et incorruptæ essent, erant efficacissimæ. Erat igitur fructus quidam, qui delibatus illi naturæ suæ cognitionem afferret. Nolebat autem Deus ipsum, antequam perfectus et absolutus esset, nosse naturam suam, ne, ubi multa sibi deesse cognosset, animi curam sui cultique corporis posthaberet. Hanc ob causam, ne cognitionis lignum attingeret, prohibuit. Verum, ubi non obtemperasset, seque ipse cognovisset, et a perfectione remotus est, et, quæ ad corpus usui essent, desideravit. Itaque statim, quo se tegeret, quæsit. Ait enim Moyses, illum se esse nudum cognovisse. Prius enim apud se non erat, et in sui ipsius ignorance versabatur. Cum igitur a perfectione esset rejectus, item ab immortalitate depulsus est: quæ tamen postea Dei beneficio recipitur. Post hunc casum concessum est, ut carnibus vesceretur, cum prius solis iis quæ e terra nascerentur, contentum esse jussisset. Ea enim in paradiso erant. At, desperata perfectione, de cætero, ut quibus vellet frueretur, indulgit.

Cum autem ex corpore homo constet, omne porro corpus ex quatuor elementis conflatum sit necesse est, quæ affectiones elementis conveniunt, easdem in hominem cadere, sectionem, commutationem, fluxum, quæ sunt solius corporis. Ac commutatio

A ἡμαρτημένων (8) ἀπεκδεχόμενοι δίκην, **16** ἀλλ' οὐ τὸν θάνατον. Βέλτιον οὖν ἢ τοῦτον τὸν τρόπον νοεῖν (9) τὸ προκείμενον, ἢ ὅτι θνητὸς μὲν κατεσκευάσθη (10), δυνάμενος δὲ, ἐκ προκοπῆς τελειούμενος, ἀθάνατος γενέσθαι, τοῦτέστι, δυνάμει ἀθάνατος. Ἐπειδὴ δὲ οὐ συνέφερον αὐτῷ (11) πρὸ τῆς τελειώσεως γινώσκειν τὴν φύσιν αὐτοῦ (12), ἀπηγόρευσεν αὐτῷ μὴ γεύσασθαι (13) τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως. Ἦσαν γάρ, μᾶλλον δὲ εἰσιν ἐτι καὶ νῦν δυνάμεις ἐν τοῖς φυτοῖς μέγισται· τότε δὲ, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας, ἀκραίφειες οὐσαι, ἰσχυροτάτην εἶχον τὴν ἐνέργειαν. Ἦν οὖν καὶ ἀπὸ γευσίος τινος καρποῦ, γινώσκιν ἐμποιοῦσα τῆς οικείας φύσεως. Οὐκ ἠδούλετο (14) δὲ αὐτὸν ὁ θεὸς πρὸ τῆς τελειώσεως γινώσκειν τὴν οἰκείαν φύσιν, ἵνα μὴ, γινούς αὐτὸν ἐνδεὲς πολλῶν ὄντα, τῆς σωματικῆς ἐπιμεληθῇ χρείας, καταλιπὼν τὴν τῆς ψυχῆς πρόνοιαν. Καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐκέλευεν αὐτὸν μεταλαβεῖν (15) τοῦ καρποῦ τῆς γνώσεως. Παράκουσας δὲ καὶ γινούς αὐτὸν, τῆς μὲν τελειώσεως ἐξέπεσε, τῆς δὲ σωματικῆς χρείας ἐγένετο. Σκῆπασμα γοῦν εὐθέως ἐπεζήτει (16). Φησὶ γὰρ ὁ Μωϋσῆς, ὅτι γυμνὸς ὦν ἔγνων (17). Πρότερον δὲ ἐν ἐκστάσει αὐτὸν ἐποίησε καὶ ἐν ἀγνωσίᾳ αὐτοῦ (18). Ἐκπεσὼν οὖν (19) τῆς τελειώσεως, ἐξέπεσεν ὁμοίως (20) καὶ τῆς ἀθανασίας, ἣν ὑπερον ἀναλήφεται χάριτι τοῦ ποιήσαντος αὐτόν. Μετὰ δὲ τὴν ἐκπτώσιν καὶ ἡ τῶν κρεῶν ἀπόλαυσις αὐτῷ συνεχωρήθη (21). Πρότερον μὲν γὰρ (22) τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς (23) μόνοις ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀρκεῖσθαι· ταῦτα γὰρ ἦν ἐν τῷ παραδείσῳ· ἀπεγνωσμένης δὲ τῆς τελειώσεως, τῇ συγκαταβάσει **17** λοιπὸν (24) συνεχωρήθη τὰ τῆς ἀπολαύσεως.

Ἐπειδὴ δὲ ἐκ σώματος ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, πᾶν δὲ σῶμα ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συνέστηκεν, ἀνάγκη τοῦτοις τοῖς (25) πάθεσι περιπίπτειν αὐτόν, οἷς καὶ τὰ στοιχεῖα, τομῇ καὶ μεταβολῇ καὶ ρεύσει, ἅπερ ἐστὶ μόνου τοῦ σώματος· μεταβολῇ μὲν (26), τῇ κατὸ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

- (8) Ἠμαρτημένων. Ἀμαρτησάντων, M. 1.
(9) Τοῦτον τὸν τρόπον νοεῖν. Nimirum, ὅτι ἐν μεθορίαις ἐκατέρας φύσεως γέγνηται. Ἦ, ante τούτον, non agnoscit Con. Habet Vall.
(10) Κατεσκευάσθη. Κατεσκευάσθη, D. 4, A. 4, 2, in marg. Ant. Κατεσκευάσται, A. 3.
(11) Συνέφερον αὐτῷ. Συνέφ. αὐτῷ, M. 1, A. 3.
(12) Τὴν φύσιν αὐτοῦ. Τὴν φύσιν αὐτοῦ, D. 1, Moses Barcephala t. 1, p. 39 c, magnæ Bibliothecæ Patrum edit. Paris. 1644, laudat quidem Numysium philosophum Christianum, sed ea, quæ ibi recitat, nec hic, nec alibi apud Nemesium leguntur.
(13) Ἀπηγόρευσεν αὐτῷ μὴ γεύσασθαι. Αὐτῷ omittunt A. 1, 2, Vall. M. omittit D. 1. M. post ἀπαγορεύω modo additur, modo omittitur, sensu eodem. Elian. Var. Hist. 14, 31, ἀπηγόρευσέ μοι — λόγον δέξασθαι. Demosth. pag. 1374, ἀπαγορεύουσιν οἱ νόμοι — μὴ εἰσεῖναι. Loco γεύσασθαι habet γενέσθαι, M. 1.
(14) Οὐκ ἠδούλετο. Οὐκ ἠδούλετο, D. 1, A. 1, 2.
(15) Μεταλαμβάνειν. Μεταλαβεῖν, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1. Sic supra διαλαβεῖν, loco διαλαμβάνειν, p. 15.
(16) Ἐπεζήτηται. Ἐπεζήτηται, A. 1, 2. Εἰσέτις, Vall.

- (17) Γυμνὸς ὦν ἔγνων. Γυμνὸς ἐστὶν ἔγνων, A. 1, 2. Mox πρώτον, loco πρότερον, M. 1.
(18) Καὶ ἐν ἀγνωσίᾳ αὐτοῦ. Et in sui cognitionem convertit, Vall.
(19) Ἐκπεσὼν οὖν. Γάρ, loco οὖν, D. 1.
(20) Ἐξέπεσεν ὁμοίως. Ὁμοίως abest, D. 1. Mox μετὰ δὲ τὴν ἐκπτώσιν omittit Vall. Καί, ante ἡ τῶν κρεῶν, abest A. 3. Obiter noto, in eo exemplo editionis Antverpiensis, quod Mayus ad me misit, legi κρεῖον, loco κρεῶν, quod est in meo exemplo. Ergo quædam exempla inter imprimendum sunt correctæ. Id tamen rarissime factum est.
(21) Αὐτῷ συνεχωρήθη. Αὐτῷ deest, A. 1, 2.
(22) Πρότερον μὲν γὰρ. M. omittit D. 1.
(23) Ἀπὸ τῆς γῆς. Ἀπὸ τῆς γῆς, A. 1, 2. M. 1. Paulo post deest ἐν ante τῷ, M. 1.
(24) Τῇ συγκαταβάσει λοιπὸν. Κατὰ βασιλείον. Sic. Mira varietas, D. 1. Τῇ συγκαταβάσει est ex indulgentia Dei.
(25) Ἀνάγκη τοῦτοις τοῖς. Ἀνάγκη τούτους τοῖς, A. 1. Et mox, αὐτὸν περιπίπτειν. Idem. In eadem passiones, Con.
(26) Μεταβολῇ μὲν. Καὶ μεταβ. μὲν, A. 3.

ποιότητα· ρεύσει δὲ τῇ κατὰ κένωσιν (27). Κενούται ἄρ' αὖτὸ τὸ ζῶον διὰ τε τῶν προδήλων πόρων καὶ τῶν ἀόλητων (28), περὶ ὧν ὑστερον ἐροῦμεν. Ἀνάγκη αἰνῶν, ἡ τοῖς κενουμένοις (29) ἀνταϊσφύρεσθαι τὰ ἴσα, ἡ διαλύεσθαι τὸ ζῶον ἐνδείξ τῶν ἐπεισιόντων. Ἐτηρῶν δὲ ὄντων καὶ ὑγρῶν καὶ πνεύματος τῶν κενουμένων (30), ἀνάγκη καὶ ξηρᾶς καὶ ὑγρᾶς τροφῆς δεῖσθαι (31) τὸ ζῶον καὶ πνεύματος. Ἔστι δὲ ἡμῖν ἡ τροφή καὶ τὸ ποτὸν διὰ τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν καὶ συνέστηκεν (32). Ἐκαστον γὰρ τῶ μὲν κλεῖψ καὶ ὁμοίῳ τρέφεται, τῶ δὲ ἐναντίῳ θεραπεύεται (33). Τῶν δὲ στοιχείων τὰ μὲν προσεχῶς (34) τε ἅμα, τὰ δὲ καὶ διὰ μέσου (35) τινῶν προσφερόμεθα, ὡς ὕδωρ ποτὲ μὲν καθ' ἑαυτὸ (36), ποτὲ δὲ καὶ διὰ μέσου τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου καὶ πάντων τῶν καλουμένων ὑγρῶν καρπῶν (37). Οὐδὲν γὰρ ἑτερόν ἐστιν οἶνος (38), ἡ ὕδωρ ὑπ' ἀμπέλου (39) πεποιημένον· ὁμοίως δὲ καὶ πυρὸς μεταλαμβάνομεν, ποτὲ μὲν προσεχῶς ὑπ' αὐτοῦ θαλπόμενοι, ποτὲ δὲ διὰ μέσου ὧν ἐσθίομεν ἢ πίνομεν (40). Ἐν πᾶσι γὰρ ἡ πλείων ἢ ἐλάττων μοῖρα τοῦ πυρὸς ἐγκατέσπαρται. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ ἀέρος· προσεχῶς μὲν ἀναπνέοντες καὶ περιεχυμένον (41) ἡμῖν ἔχοντες, καὶ ἐν τῷ ἐσθίειν καὶ πίνειν ἔλκοντες· 18 διὰ μέσου δὲ τῶν ἄλλων πάντων (42), ὧν προσφερόμεθα. Τὴν δὲ γῆν προσεχῶς μὲν ἡμεῖς ὑδατῶς, διὰ μέσου δὲ τινῶν (43). Γῆ μὲν γὰρ σῖτος γίνεται· σῖτον δὲ ἡμεῖς ἐσθίομεν. Κόρυδοι (44) μὲν γὰρ καὶ περιστερὰι πολλάκις καὶ πέρδικες τὴν γῆν σιτοῦνται (45)· ἄνθρωπος δὲ, διὰ μέσου τῶν σπερμάτων, καὶ τῶν ἀκροδρύων, καὶ τῶν σαρκῶν (46). Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον δι' εὐπρέπειαν, ἀλλὰ καὶ δι' εὐαισθησίαν τὴν κατὰ τὴν ἀφῆν, ἣ μάλιστα πλεονεκτεῖ πάντα (47) τὰ ζῶα

A quidem in qualitate, fluxus in exinanitione perspicitur. Exhaustur enim semper animal, cum per aperta, tum per occulta foramina, qui pori dicuntur, de quibus posterius dicemus. Necesse igitur est, paria iis quæ exhaustiuntur, summitti, aut morte dissolvi animal, inopia eorum quæ sufficiantur. Quoniam autem sicca sunt et humida, et spiritus, quæ exhaustiuntur, necesse est, et sicco et humido cibo indigeat animal, et spiritu. Cibus autem et potus per elementa nobis comparantur, ex quibus etiam concreti sumus. Aliter enim unumquodque naturæ suæ accommodato et simili, curatur contrario. Elementorum vero alia proxime, alia, aliis quibusdam naturis intercedentibus, assumimus, ut aquam aliquando per se, aliquid quando per vinum, oleum, et omnia, quæ humidi fructus appellantur. Nihil enim aliud est vinum, quam aqua e vite certa quadam qualitate affecta. Similiter igne utimur, aliquando proxime, dum ab eo calefimus, aliquando per ea quæ edimus, vel bibimus. In omnibus enim, vel magna, vel parva ignis pars inspersa est. De aere idem sentiendum est. Nam proxime quidem eo fruimur, quod respiramus, quod circumfusum nobis habemus, quod in comedendo et bibendo ducimus, per alias vero naturas omnes, quibus alimur. Terra autem per se nos quidem nullo modo, sed semper, aliis quibusdam interpositis, vescimur. Terra enim frumentum fit, frumentum autem nobis cibus est. Galeritæ enim, et columbæ, sæpe etiam perdices, terram edunt. At homo, per semina, arborum baccas, carnes. Sed quoniam, non solum propter decentiam, sed etiam propter tangendi sensus excellentiam, quo maxime omnibus

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(27) Τῇ κατὰ κένωσιν. Τῇ κενώσει, D. 1. Post κένωσιν de suo quædam, ut videtur, explicandi causa addidit Con. Mox αὖτὸ omittit Vall.

(28) Καὶ διὰ τῶν ἀόλητων. Διά abest, D. 1, A. 1, 2.

(29) Ἡ τοῖς κενουμένοις. Τοὺς κενουμένους, A. 1, 2. H abest, Vall. Mox, τὰ ἴσα, D. 1.

(30) Καὶ πνεύματος τῶν κενουμένων. Καὶ πνευμάτων τῶν κενουμένων, D. 1. Spiritibus, Con. Κενουμένων vitiose, A. 3.

(31) Προσδεῖσθαι τροφῆς. Τροφῆς δεῖσθαι, D. 1, A. 1, 2, 3. Δεῖσθαι habet etiam M. 1.

(32) Ἐξ ὧν καὶ συνέστηκεν. Ἐξ ὧν καὶ συνἐσθίμεν, D. 1, quod eodem reddit. Ἐξ ὧν καὶ συνἐσθίμεν, A. 1, 2. Συνέσταμεν habet M. 1. Item paulo post θεραπεύεσθαι.

(33) Τρέφεται... θεραπεύεται. Veluti, ὅγρ' ὑγροῖς τρέφεται, ὅγρ' ξηροῖς θεραπεύεται.

(34) Προσεχῶς. Ex opposito τοῦ διὰ μέσου apparet, προσεχῶς hoc loco esse idem, quod ἀμέσως. Reddi possit, solide, pure, nulla alia re mistum et temperatum, seu contigue, ut ita dicam, et proxime. Compara infra pag. 21, 63, ubi ipse explicat ἀμέσως. In versione loco partim proxime, partim, dedi, alia proxime, alia.

(35) Τὰ δὲ καὶ διὰ μέσων. Τὰ δὲ omittit, et μέσου, loco μέσων, habet D. 1; μέσου et hic præfero. Τὰ δὲ servat etiam Vall., Con. Et simul, quod habet Con. et, ac simul, quod habet Vall., omisit Ellebodus. Hic locus autem ita videtur esse: Τῶν δὲ στοιχείων τὰ μὲν (aquam, ignem, aerem) προσεχῶς τε ἅμα καὶ διὰ μέσου τινῶν· τὰ δὲ (terram)

διὰ μέσου τινῶν μόνον προσφερόμεθα. Hoc enim mox per partes docet. M. 1 habet προσφερόμενα.

(36) Καθ' ἑαυτό. Καθ'αυτό, D. 1.

(37) Ὑγρῶν καρπῶν. Quod fructus humidi, ut mala, cucumeres, etc., aquam continent.

(38) Ἐτερόν ἐστιν οἶνος. Ἐτερον οἶνός ἐστιν, A. 1, 2.

(39) Ἐξ ἀμπέλου. Ὑπ' ἀμπέλου, D. 1, A. 2, et in marg. Ant. Aqua ex vite facta, Con. Aqua per vitem et palmites in acinos diffusa, Vall.

(40) Διὰ μέσων ὧν ἐσθίομεν ἢ πίνομεν. Μέσου, loco μέσων, D. 1; καὶ, loco ἡ, A. 1. Mox, μοῖρα, D. 1, et κατέσπαρται, M. 1, A. 3.

(41) Καὶ περιεχυμένων. Καὶ omittit Con. et mox reliqua, omisso δὲ, coniungit. Καὶ istud reddit aut, seu ἡ, Vall. Sic et proximum καὶ reddit. Mox etiam ante διὰ addit aut.

(42) Διὰ μέσων δὲ τῶν ἄλλων πάντων. Διὰ μέσου δὲ τῶν πάντων ἄλλων. Sed ἄλλων πάντων invocata sunt in sua loca per litteras α, β, D. 1. Πάντως, loco πάντων, M. 1, A. 3.

(43) Διὰ μέσων δὲ τινῶν. Μέσου, loco μέσων, D. 1.

(44) Κόρυδοι. Appellatur etiam κορυδαλός, κορυδαλλός et κορυδαλλίς. Latine galerita, cassita, ulandus. Aristot. Hist. animal. ix, 25, vi, 1; Theocrit. Idyll. vii, 23, 141, x, 50.

(45) Τὴν γῆν σιτοῦνται. Τὴν abest, D. 1. Abesse potest.

(46) Καὶ τῶν σαρκῶν. Τῶν abest, A. 1, 2.

(47) Ἡ μάλιστα πλεονεκτεῖ πάντα. Ἡ μάλιστα, A. 1.

animalibus homo præstat, neque corio nos obduxit; ut boves et cætera, quæ crassa cute vestita sunt; neque pilis magnis et densis, ut capras, oves, lepores; neque cortice, ut serpentes, et pisces; neque testa molliore, ut carabos; neque pennis, ut aves: necessario vestitu opus habuimus, qui cum iis, quæ cæteris animalibus tribuit, compensaretur.

νέοις· ἀναγκαίως ἐσθῆτος ἐδεῖθμεν, τῆς ἀναπληρούσης ἐν ἡμῖν, ὅπερ ἡ φύσις τοῖς ἄλλοις (52) ἐδωρήσατο.

Atque hæc quidem causæ sunt, cur alimento et amictu nobis opus sit. Tectum vero, cum iisdem de causis, ob quas et vestitu et victu indiguimus, tum maxime ad fugiendum ferarum impetum opus est. Medicos autem et curationem, propter malas temperationes qualitatum, et dissolutionem continuationis corporis, requirimus. Mutatio autem cum in qualitate fiat, necesse est, per contrariam qualitatem ad aptam compositionem humorum constitutionem corporis redigere. Non enim, ut opinantur quidam, medicis propositum est, corpus concalefactum refrigerare, sed ad bonam temperationem traducere. Si enim refrigerarent, in contrarium morbum habitus corporis verteretur. Quare concluditur, homini cibo et potione opus esse, propter exinanitiones et discussiones; vestitu, quoniam a natura nullo valido amictu munitus est; domo, propter malas temperationes aeris et feras; curatione, ob mutationes qualitatum, et sensum, qui corpori ingeneratus est. Si enim sensus nobis non adesset, neque doleremus, neque curationis indigeremus; si autem non doleremus, utique periremus, neque in ignoratione mali morbum curaremus. Jam vero propter artes et scientias, et utilitates, quæ ab his manant, indigemus alter alterius opera, et ideo unum in locum multi convenimus, et ad vitæ usus res inter nos, rationesque contrahimus.

ὡς τοῖς βουσι καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς παχυδέρμοις, οὔτε τρέχας μεγάλας καὶ πυκνάς, ὡς ταῖς αἰετὶ (48) καὶ τοῖς προβάτοις καὶ λαγωῖς, οὔτε φολίδας, ὡς τοῖς ὕεσι καὶ τοῖς ἰχθύσι (49), οὔτε ὄστρακα, ὡς ταῖς χελώναις καὶ τοῖς ἑστρέοις, οὔτε ἀπαλόστρακα (50), ὡς τοῖς καράβοις (51), οὔτε πτέρυγας, ὡς τοῖς ὀρνέοις.

Διὰ ταῦτα μὲν οὖν τροφῆς καὶ ἐσθῆτος δεόμεθα· οἰκίσεως δὲ (53), καὶ διὰ ταῦτα μὲν, δι' ἃ καὶ τροφῆς καὶ ἐσθῆτος (54) ἐδεῖθμεν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τὰς τῶν θηρίων ἀποφυγὰς (55) διὰ δὲ τὰς δυσκρασίας τῶν ποιότητων καὶ τὴν λύσιν τῆς συνειχίας τοῦ σώματος (56), ἰατρῶν καὶ θεραπειᾶς ἐν χρεῖᾳ κατέστημεν· τῆς δὲ μεταβολῆς κατὰ ποιότητα γινομένης, ἀνάγκη διὰ τῆς ἀντικειμένης ποιότητος εἰς τὸ σύμμετρον ἀγαγεῖν τὴν κατάστασιν τοῦ σώματος. Οὐ γὰρ, ὡς οἴονται τινες, τὸ θερμανθὲν σῶμα καταψύχει· πρόκειται τοῖς ἰατροῖς, ἀλλ' εἰς τὸ εὖ κρατον μεταστῆσαι (57). 19 Εἰ γὰρ καταψύξαιαν, εἰς τὴν ἐναντίαν περισταταί νόσον (58) ἢ διάθεσιν. Χρεῖα τοίνυν ἀνθρώπῳ τροφῆς μὲν καὶ ποτοῦ, διὰ τὰς κενώσεις καὶ διαφορῆσεις· ἐσθῆτος δὲ, διὰ τὴν μηδεμίαν ἔχειν ἐκ φύσεως ἰσχυρὰν περιβολήν· οἴκου δὲ, διὰ τε τὰς δυσκρασίας (59) τοῦ περιέχοντος καὶ διὰ τὰ θηρία· θεραπειᾶς δὲ, διὰ τὰς μεταβολὰς τῶν ποιότητων καὶ τὴν αἰσθησιν τὴν ἐνδοθεῖσαν (60) τῷ σώματι. Εἰ γὰρ μὴ προστῇ ἡμῖν αἰσθησις (61), οὐτ' ἂν ἡλγούμεν, οὐτ' ἂν θεραπειᾶς ἐδεῖθμεν μὴ ἀλγούντες, καὶ διεφθάρμεν (62) ἂν, ἐν ἀγνοσίᾳ τοῦ κακοῦ (63) τὸ πάθος οὐκ ἴωμενοι. Διὰ δὲ τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας καὶ τὰς ἀπὸ τούτων χρεῖας, ἀλλήλων δεόμεθα. Διὰ δὲ τὸ (64) δεῖσθαι ἀλλήλων. εἰς ταυτὸ πολλοὶ συνελθόντες, κοινωνοῦμεν ἀλλήλοις κατὰ τὰς τοῦ βίου χρεῖας (65) ἐν τοῖς συναλλάγμα-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(48) Ταῖς αἰετὶ. Abest M. 1, ταῖς αἰετὶ καὶ omittit A. 3.

(49) Καὶ τοῖς ἰχθύσιν. Καὶ τοῖς ἰχθύσιν, D. 1.

(50) Ἀπαλόστρακα. Ἀπαλόστρακα, A. 1. 2. *Tenerum carne*, Vall. Aristot. *Hist. animal.* iv, 2: Τῶν δὲ μαλακοστράκων ἐν μὲν ἐστὶ τὸ γένος τὸ τῶν καράβων. Erotianus in glossis Hippocrati, p. 46: Τοῖς ὄστρακοδέρμοις, οἷον καράβοις, καρκίνοις, κήρυξι. Con. qui interdum Græca verba retinet, hæc ita reddidit: *Neque* (nos circumdedit) *mollibus ostracis, ut caneros et alepidώτους*. Conjicere ergo aliquis possit, οὔτε λεπίδας, ὡς τοῖς λεπίδωτοις. Λεπίδωτοι sunt pisces squamulosi. Est et species piscis. Herodot. ii, 72.

(51) Ὡς τοῖς καράβοις. Ὡς ταῖς καράβοις, D. 1.

(52) Τοῖς ἄλλοις. *Cæteris animalibus*, Vall.

(53) Οἰκίσεως δὲ. Ante οἰκίσεως insertum καί, A. 2.

(54) Ἐσθῆτος καὶ τροφῆς. Τροφῆς καὶ ἐσθῆτος, D. 1, A. 2, Vall. Ab δι' ἃ ad ἐδεῖθμεν omittit Con.

(55) Τῶν θηρίων ἀποφυγὰς. Τῶν θηρίων ἀποφυγὰς, D. 1. *Ut impetum ferarum possimus effugere*.

(56) Τῆς συνειχίας τοῦ σώματος. Con., *Con-temperati corporis*. Ac si legerit, τοῦ συγκεχυμένου σώματος. Συνέχειαν, id est σύσπριγγιν, συν-

οχήν. *Compositionis*, Vall. Mox idem loco δὲ habet γάρ.

(57) *Θερμανθὲν... μεταστῆσαι*. *Θερμανθὲν... καταστῆσαι*, A. 3.

(58) *Περίσταται νόσον*. *Περίστα νόσον*, A. 1. 2. *Perducelur*, Vall. Equidem conjiciebam, περίστατο ἂν, aut περίσταται ἂν νόσον.

(59) Διὰ τὰς δυσκρασίας. Τε abest, D. 1. Τὸ περιέχον modo *aerem*, modo *cætum* notat, quæ vocabula interdum etiam adduntur. *Circumfusi aeris*, Vall.

(60) Τὴν ἐνδοθεῖσαν. Forte, τὴν ἐντεθεῖσαν. Sensum autem h. l. dicit eum, quo dolores ex afflictiis corporis membris percipimus.

(61) Ἡμῖν ἡ αἰσθησις. Ἡ abest, D. 1, A. 1, 2, 3. Articulus hoc quidem loco abesse et adesse potest.

(62) Ἐδεῖθμεν· μὴ ἀλγούντες δὲ διεφθάρμεν. Ἐδεῖθμεν μὴ ἀλγούντες, καὶ διεφθάρμεν, D. 1, 2, 3. Ita quoque Vall. videtur legisse.

(63) Τοῦ κακοῦ, h. e. τῆς νόσου. Mox deest οὐκ, M. 1, A. 3.

(64) Χρεῖας, ἀλλήλων δεόμεθα· διὰ δὲ τὸ. Χρεῖας ἀλλήλων ἐδεῖθμεν καὶ δεόμεθα· διὰ δὲ τὸ, D. 1. Ἀλλήλων abest, Con.

(65) Τὰς τοῦ βίου χρεῖας. I: a D. 1, A. 2. Sed, τὰς ἐν τῷ βίῳ χρεῖας, A. 1, et marg. Ant. *Συναλλάγματα* sunt omnis generis commercia, quæ inter

σιν, ἦντινα σύνοδον καὶ συνοικίαν (66) πόλιν ὠνομάσαμεν (67), ἵνα ἐγγύθεν, καὶ μὴ πόρρωθεν, τὰς παρ' ἀλλήλων ὠφελείας (68) καρπώμεθα. Φύσει γὰρ συναγελαστικὸν (69) καὶ πολιτικὸν ζῶον γέγονεν ὁ ἄνθρωπος (70). Εἰς γὰρ οὐδεὶς αὐτάρκης ἑαυτῷ πρὸς ἅπαντα.

Δῖλον οὖν, ὡς αἱ πόλεις διὰ τὰ συναλλάγματα καὶ τὰ μαθήματα συνέστησαν. Δύο δὲ τούτων (71) πρεσβειῶν ὁ ἄνθρωπος ἐξαιρέτων (72) ἔτυχε. Καὶ γὰρ μόνος οὗτος συγγνώμης τυγχάνει μετανῶν, καὶ τὸ σῶμα τούτου μόνου θνητὸν ὃν ἀπαθανατίζεται, καὶ τοῦ μὲν σωματικοῦ, διὰ τὴν ψυχὴν, τοῦ δὲ ψυχικοῦ, διὰ τὸ σῶμα. Μόνος γὰρ ὁ ἄνθρωπος (73) τῶν λογικῶν ἐξαιρέτων ἔσχε τὸ συγγνώμης ἐν τῷ μετανοεῖν **20** ἀξιοῦσθαι. Οὐτε γὰρ δαίμονες, οὐτε ἄγγελοι μετανοήσαντες (74) συγγνώμης ἀξιοῦνται. Καὶ ἐν τούτῳ μάλιστα καὶ δίκαιος καὶ ἐλεήμων (75) ὁ θεὸς δείκνυται τε καὶ (76) λέγεται. Τοῖς μὲν γὰρ ἀγγέλοις, μηδὲν ἔχουσιν ἐπανόγκασμα περιέλκον εἰς ἁμαρτίαν, ἀλλ' ἐλευθέρους οὖσιν ἐκ φύσεως τῶν σωματικῶν παθῶν τε καὶ χρειῶν καὶ ἡδονῶν, εἰκότως οὐδεμία δίδοται συγγνώμη μετανοοῦσιν· ὁ δὲ ἄνθρωπος, οὐ μόνον ἐστὶ λογικὸν, ἀλλὰ καὶ ζῶον. Αἱ δὲ χρεῖαι (77) τοῦ ζώου καὶ τὰ πάθη πολλάκις περιέλκουσι τὸν λογισμὸν. Ὅταν οὖν ἀνανήψας ἀποψύγῃ μὲν ταῦτα, χωρήσῃ δὲ ἐπὶ τὰς ἀρετὰς, ἐλέου δικαίου (78) τυγχάνει, τῆς συγγνώμης. Καὶ ὥσπερ ἰδίον ἐστὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γελαστικόν, ἐπειδὴ καὶ μόνῳ τούτῳ πρόσσεσι καὶ παντὶ (79) καὶ αἰετοῦς ἐν τοῖς κατὰ χάριν ἰδίον ἀνθρώπου παρὰ πᾶσαν τὴν λογικὴν κτίσιν, τὸ διὰ τῆς μετανοίας (80) ἀποδύεσθαι τῶν προσημαρτημένων τὰς αἰτίας (81). Καὶ γὰρ μόνῳ ἀνθρώπῳ τούτο δεδωρηται καὶ παντὶ καὶ αἰετὶ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐγκοσμίου ζωῆς· μετὰ δὲ τὸν θάνατον (82) οὐκέτι. Οὕτω δὲ τινες καὶ τοὺς ἀγγέλους (83) βούλονται μηκέτι μετὰ τὴν ἐκπτώσιν

Quem conventum et conjunctionem ædium, civitatem vocavimus, ut e propinquo, non longe, mutuas commoda caperentur. Natura enim animal congregabile et civile homo factus est. Nam in nemine uno ad omnia satis præsidii est.

Itaque perspicuum est, civitates propter commercia et disciplinas esse constitutas. Est autem duplici honoris et muneris genere homo affectus, quod et ipse solus pœnitentia veniam peccatorum impetrat, et ejus unius corpus, quamvis mortale et caducum, æternum et immortale redditur: quorum alterum, quod ad corpus pertinet, propter animum, alterum, quod ad animum, propter corpus consecutus est. Solus enim homo inter omnia, quæ ratione sunt prædita, habet hoc præcipuum, ut ejus erratum pœnitentiæ condonetur. Nam neque demones, neque angeli, per pœnitentiam delictorum veniam impetrare possunt. In quo maxime justus et misericors Deus, et ostenditur, et dicitur. Nam angeli cum nullam habeant causam necessariam, quæ ad peccandum impellat; sed natura omni affectione corporis et inopia et voluptate vacent, merito per pœnitentiam ad veniam aspirare non possunt. At homo non modo rationis particeps, sed etiam animal est, et necessarij vitæ usus animalis, motusque turbidi persæpe rationem attentant atque labefactant. Quare, cum ad sanitatem rediit, et, declinatis turbulentis animi motionibus, virtutem complectitur, justa illi misericordia, id est venit, tribuitur. Atque, ut proprium ejus naturæ ridere est; nam et soli adest, et omni, et semper: ita in rebus, non naturæ lege, sed Dei erga nos beneficio constitutis, proprium est hominis, præ omnibus, quæ ratione sunt prædita, ut per pœnitentiam omni culpa liberetur. Nam soli homini, et omni, et semper,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

cedunt inter homines. Alibi contractus notat. Sic reddidit Vall.

(66) Συνοικίαν. Πολιτικὴν συνοικίαν, M. 1.

(67) Ὀνομάσαμεν. Ὀνόμασαν, A. 1, 2, et marg. Ant. Mox, ἵν' ἐγγύθεν, D. 1. *Majores nostri nominantur*, Vall.

(68) Πόρρωθεν τὰς ὠφελείας. Πόρρωθεν τὰς παρ' ἀλλήλων ὠφελείας, D. 1, A. 1, 2. *Mutuas* habet Con., *invicem inter nos*, Vall.

(69) Συναγελαστικόν. *Risibile*, Vall. Γελαστικὸν prorsus alienum. Sed infra occurrit p. 20.

(70) Ζῶον γέγονεν ὁ ἄνθρ. Γέγονεν abest, D. 1.

(71) Δύο δὲ τούτων. Hic incipit cap. 3, lib. 1, apud Con. Index est: «De prerogativis duabus hominis, quibus præditus est. Reparari per pœnitentiam in animo. Et corpus mortale tandem fieri immortale. Et de finitione hominis.» Δύο, *ideo*, Vall. Ergo did.

(72) Ἐξαιρέτως. Ἐξαιρέτων, D. 1, A. 1, 2, et marg. Ant. *Consolationibus præcipuis*, Con. Ac si legerit, παραμυθίων. Πρεσβεῖα sunt *Vorzüge*, *Præcipuas dignitates*, Vall.

(73) Μόνος γὰρ ὁ ἄνθρωπος. Ὁ abest, D. 1, A. 3.

(74) Μετανοήσαντες. Μετανοήσαντο ἤ, M. 1, μετανοοῦντες, A. 1, 2, et marg. Ant.

(75) Δίκαιος καὶ ἐλεήμων. Ἐλεήμων καὶ δίκαιος, D. 1.

quoad in terris vivit, hoc datum est. Nam morte A
bita, non i em. Quo modo etiam angelos nonnulli
volunt non amplius, postquam lapsi sunt, consequi
veniam per poenitentiam. Mors enim illorum lapsus
est: sed ante lapsum, ad similitudinem vitae homi-
num, etiam ipsis veriam Deum daturum fuisse:
nunc vero, cum non poenituerit eos erratorum suorum,
aeternis, nec ulla venia remittendis suppliciis,
suisque meritis congruentibus mulctantur.

Quapropter hinc intelligitur, qui poenitentiam
respuunt, eos praecipuum munus et proprium homi-
nis tollere. Est hoc quoque in homine proprium et
eximium, quod in omni genere animalium, ejus
unius corpus a morte excitatur ad vitam, et ad im-
mortalitatem contendit. Quod quidem, propter
animi immortalitatem, ut illud alterum, propter
corporis imbecillitatem et perturbationes, quibus
plurimis jactatur, adeptus est. Solius quoque homi-
nis est artium et scientiarum cognitio, et harum
ipsarum artium exercitatio. Quamobrem hominem
definiunt sic: animal rationis particeps, mortale,
mentis et scientiae capax. Animal, quoniam homo
substantia est animata, sentiens; quae animalis de-
finitio est: rationis particeps, ut separetur ab his,
quae ratione carent: mortale, ut ab immortalibus,
quae ratione utuntur, sejungatur: mentis et scien-
tiae capax, quoniam discendo artes et scientiae pa-
rantur. Etsi enim naturalis facultas in nobis est,
mentis artiumque capax, earum tamen usum et
exercitationem disciplina acquirimus. Quanquam
hanc partem, additamentum definitionis aiunt esse,
quod nihileminus, ut ea absit, definitio consistat.
Sed quoniam sunt, qui nymphas et alia quaedam
daemonum genera inducant, viventia quidem illa ad
longum tempus, non tamen immortalia, ut ab his

αυγχανειν της εκ μεταβολας συγγνωμης· θάνατος (84)
γάρ τούτων η εκπτώσις· πρὸ δὲ της εκπτώσεως,
καθ' ὁμοιότητα της ζωῆς της τῶν ἀνθρώπων (85),
καὶ αὐτοὺς ἀξιοῦσθαι συγγνωμης· ὅπερ μὴ ποιήσαν-
τες (86), ἀσύγνωστον καὶ διακονίζουσαν ἔχουσι
τὸ λοιπὸν (87) της τιμωρίας τὴν προσήκουσαν
δίκην.

Δήλον οὖν ἐκ τούτων, ὡς οἱ τὴν μετάνοιαν οὐ δε-
χόμενοι, τὴν ἐξαίρετον ὠρεᾶν καὶ τὴν ἰδίαν ἀνθρώ-
που περιγράφουσιν. 21 Ἰδιον δὲ αὐτοῦ καὶ ἐξαίρε-
τον καὶ τὸ μόνον τῶν ἄλλων (88) ζῶων τὸ τοῦτο
σῶμα μετὰ θάνατον ἀνίστασθαι καὶ εἰς ἀθανασίαν
χωρεῖν· τυγχάνει δὲ τούτου, διὰ τὴν της ψυχῆς ἀθα-
νασίαν, ὡς περ ἐκείνου (89), διὰ τὴν τοῦ σώματος
ἀσθένειάν τε καὶ πολυπάθειαν. Ἰδία δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ
τῶν τεχνῶν τε καὶ ἐπιστημῶν μαθήματα, καὶ ἡ κατὰ
τὰς τέχνας ταύτας ἐνέργεια. Δι' ὃ καὶ τὸν (90) ἀνθρώπον
ὀρίζονται, ζῶον λογικόν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης
δεκτικόν (91)· ζῶον μὲν, ὅτι καὶ ὁ ἀνθρώπος οὐσία
ἐστὶν ἐμφυχός, αἰσθητικὴ (92)· οὗτος γὰρ ὁρος (93)
ζῶου. Λογικὸν δὲ, ἵνα χωρισθῇ τῶν ἀλόγων· καὶ θνη-
τὸν, ἵνα χωρισθῇ τῶν ἀθανάτων λογικῶν. Τὸ δὲ, νοῦ
καὶ ἐπιστήμης (94) δεκτικόν, ὅτι διὰ μαθήσεως προσ-
γίνονται ἡμῖν αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστήμαι, ἔχουσι
μὲν δύναμιν δεκτικὴν καὶ τοῦ νοῦ καὶ τῶν τεχνῶν,
τὴν δὲ ἐνέργειαν πτωμένοις ἐκ τῶν μαθημάτων. Λέ-
γουσι δὲ τοῦτο (95) τῷ ὄρω προστεθῆναι ὑστερον.
C Ἐρῶσθαι μὲν γὰρ (96) καὶ χωρὶς τούτου τὸν ὄρον·
ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ νύμφας καὶ ἄλλα τινὰ γένη δαιμό-
νων τινὲς εἰσάγουσι, πολυχρόνια μὲν, οὐ μὴν ἀθάνατα,
ἵνα καὶ ἀπὸ τούτων διαστελῶσι τὸν ἀνθρώπον,
προσέθηκαν τὸ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Οὐδὲν
γὰρ ἐκείνων μανθάνει, ἀλλὰ φύσει οἶδεν, ἃ οἶδεν.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

84) *Θάνατος*. Ἀθάνατος, M. 1, A. 3. Sententia
valde impedita est. Id autem apparet, Nemesium
nunc non suam, sed aliorum sententiam exponere.
Illi ergo ita stutabant: Homines post mortem nul-
lam veniam consequuntur: atqui angelorum ἐκπτώ-
σις mors est, nimirum ψυχικὴ ἦτοι ἡθικὴ· ergo
nullam veniam consequuntur. Hoc ergo firmat le-
ctionem θάνατος. Nemesius ipse hactenus docuit,
angelos omni omnino venia carere. Liberi enim
sunt corporis vinculis, nec rerum externarum vi-
cissitudinibus afficiuntur. Nulla ergo eis ab his ad
peccatum sunt incitamenta. Supra vero etiam (p. 15
lin.) docuit, mori eos non posse (Ἄλλην τῶν ἡμ...
οὐ τὸν θάνατον). Qui tamen hic ἀθάνατος probant,
ii explicare debent ἀμετανόητος. Sed alia contra
hanc lectionem et interpretationem oritur dispu-
tatio, quod paulo post additur: Πρὸ δὲ της ἐκπτώ-
σεως, x. τ. λ. Nam δὲ disturbat hanc sententiam,
adeo, ut aut alii, aut Nemesius hic videatur ince-
pisse loqui. Sed neutrum est. Iidem enim pergunt.
Modo ergo, loco δὲ, legatur γάρ, quae, quod siglis in
codicibus scribuntur, facile confunduntur. Pergunt
ergo isti sic: Mortem diximus angelorum ἐκπτώσιν.
Etenim ante istam ἐκπτώσιν, cum solum essent ἐν
πτώσει, simili modo, sicuti homines διὰ τὴν μετάνο-
ιαν peccatorum poterant consequi veniam. Cum
vero hoc non fecissent, hoc est διότι δὲ οὐ μετανόη-
σαν, aeternam poenam seu mortem sustinent.

(85) *Τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων*. Τῆς ζωῆς της τῶν

ἀνθρώπων, D. 1. A. 1, 2.

(86) *Ὅπερ μὴ ποιήσαντες*. Hoc est, μὴ μετα-
νοήσαντες.

(87) *Διαιωνίζουσαν ἔχουσι τὸ λοιπόν*. Διαιων.
τὸ λυπηρόν, A. 2; paulo post, ante δεχόμενοι, deest
οὐ, M. 1.

(88) *Καὶ μόνον τῶν ἄλλων*. Καὶ τὸ μόνον τῶν
ἄλλων, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1. Τὸ refertur ad ἀν-
ίστασθαι et χωρεῖν.

(89) *Τυγχάνει δὲ τούτου... ὡς περ ἐκείνου*. Τοῦ-
του, id est, της ἀθανασίας· ἐκείνου, id est, της συγ-
γνωμης.

(90) *Δι' ὃ καὶ τόν*. Διὸ καὶ τόν, D. 1, M. 1, A. 3.

(91) Hanc eandem hominis definitionem cum
aliis notat Sextus Empir. *Pyrrh. hypotyp.* lib. II,
cap. 5.

(92) *Ἐμφυχός αἰσθητικὴ*. Post ἐμφυχός credo
deletum esse καὶ, D. 1.

(93) *Οὗτος γὰρ ὁρος*. Οὗτος γὰρ ὁ ὁρος, A. 2.
Paulo post, τῶν ἄλλων ἀλόγων, M. 1.

(94) *Ἐπιστήμαι*. Ἐπιστήμαι, D. 1, A. 1, 2.
At ante ἐπιστήμαι abest, A. 3. Mox idem: δε-
κτικόν.

(95) *Λέγουσι δὲ τοῦτο*. Λέγουσι τε τοῦτω. Sic A.
1, λέγουσι μὲν τοῦτω, M. 1.

(96) *Ἐρῶσθαι μὲν γάρ*. Μέν abest, D. 1. Mox
post *nymphas* addit, *Faunosque*, Con. δαιμόνων
omittit Vüll. Τῶν, ante δαιμόνων, addit M. 1.

Ἐδραίων δὲ (97) ὁδῶμα, τὸ πᾶν τοῦτο διὰ τὸν ἀν-
θρωπον γεγενῆσθαι· προσεχώρῃ μὲν δι' αὐτὸν, οἷον
νωτοφόρα (98) καὶ βόας τοὺς πρὸς γεωργίαν· χόρτον
δὲ, διὰ ταῦτα. Τῶν γὰρ γενομένων (99) τὰ μὲν δι'
ἑαυτὰ γέγονε, τὰ δὲ δι' ἄλλα (1). Αἱ ἑαυτὰ μὲν, τὰ
22 λογικὰ πάντα· δι' ἑτέρα δὲ, τὰ τε ἄλογα καὶ τὰ
ἄψυχα. Εἰ δὲ ταῦτα δι' ἄλλα γέγονε, διὰ ποῖα γέ-
γονε (2), σκοπήσωμεν. Ἀρ' οὖν δι' ἀγγέλους; Ἀλλ'
οὐκ ἂν τις εὖ φρονῶν εἰποι δι' ἀγγέλους αὐτὰ γεγε-
νησθαι (3). Τὰ γὰρ δι' ἄλλα γεγόμενα, πρὸς σύστασιν
ἐκείνων καὶ διαμονὴν καὶ ἀνεσιν (4) γέγονεν· ἢ γὰρ
τῆς διαδοχῆς τοῦ γένους ἕνεκεν, ἢ τροφῆς, ἢ σκέπης,
ἢ ὑεραπειίας, ἢ διαγωγῆς καὶ ἀναπαύσεως (5). Ἀγ-
γελος δὲ τούτων οὐδενὸς (6) δεῖται. Οὐτε γὰρ διαδοχὴν
ἔχει γένους, οὔτε τροφῆς ἐνδεῆς ἐστὶ σωματικῆς,
οὔτε σκέπης, οὔτε τῶν ἄλλων· εἰ δὲ μὴ ἄγγελος (7),
δῆλον, ὡς οὐδὲ ἄλλη (8) τις φύσις ὑπερναδεθηκυῖα
τὸν ἄγγελον (9). Ὅσῳ γὰρ ὑπέρχεται, τοσοῦτον μᾶλλον
αὐτῇ καὶ τὸ ἀνενδεῆς (10) πρόσσεσι. Ζητητέον οὖν
φύσιν, λογικὴν μὲν, ἐνδεῆ δὲ τῶν προειρημένων.
neque tegumento, neque reliquis opus habet: sin-
minus alia ulla natura, quæ angelis sit præstantior. Ut enim quidque excellit maxime, ita ab inopia et
indigentia est remotissimum. Itaque quærenda natura est, quæ et rationis sit particeps, et his, quæ
jam enumeravimus, opus habeat.

Τίς οὖν ἑτέρα τοιαύτη φανεῖται, παραλειπόντων (11)
ἡμῶν τὸν ἄνθρωπον; Οὐκοῦν συνάγεται, διὰ τοῦτον
τὰ τε ἄλογα καὶ τὰ ἄψυχα (12) γεγενῆσθαι. Ἐπειδὴ
τοίνυν δι' αὐτὸν, ὡς ἐδείχθη, γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ
ἀρχῶν αὐτῶν (13) κατέστη. Ἀρχοντος δὲ ἔργον, πρὸς
μέτρον χρείας τοῖς ἀρχομένοις κεχρησθαι (14), καὶ
μὴ πρὸς ἡδυπάθειαν ἀκολάστως ἐξυβρίζειν, μηδὲ
φορτικῶς (15) καὶ ἐπαχθῶς προσφέρεισθαι τοῖς ἀρχο-
μένοις. Ἀμαρτάνουσι τοίνυν (16), ὅσοι τοῖς ἀλόγοις οὐκ
εὖ κέχρηται. Οὐ γὰρ ποιοῦσιν (17) ἀρχοντος ἔργον,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(97) Ἐδραίων δὲ. Hic incipit libri i cap 4. apud
Con. Index est: « Omnia propter hominem facta,
alia vero aliorum gratia, ad usum tamen hominis. »
(98) Νωτοφόρα. Id est, ζῶα, ut equi, asini.
Dossuaria animalia. Mox διὰ ταῦτα refertur ad
ζῶα.

(99) Τῶν γὰρ γενομένων. Antea, credo, fue-
rat γοῦν, loco γάρ, D. 1. Χόρτον δὲ διὰ ταῦτα
absunt., Con.

(1) Τὰ δὲ δι' ἄλλα. Τὰ δὲ δι' ἑτερα, ut mox, D. 1.

(2) Διὰ ποῖα γέγονε. Absunt A. 1, 2. Habet Con.

(3) Αὐτὰ γεγενῆσθαι. Ταῦτα γεγενῆσθαι, D. 1. D
Mox idem et M. 1, γινόμενα.

(4) Καὶ ἀνεσιν. Ab hoc loco ita habet Cono: et
successionem constituta sunt, escæ videlicet, tegminis,
curationis aut motus et quietis aut successionis secun-
dum genus gratia. Διαδοχῆς ergo his, διαγωγῆς vero
et ἀναπαύσεως inepte reddidit. Vocabulis διαγωγῆς
et ἀναπαύσεως Nemesius explicat superius ἀνεσιν.
Διαγωγῆ enim hoc loco vitæ oblectamenta notat,
angenehmen Umgang, angenehme Unterhaltung,
Zeitvertreib, Ergötzungen. Infra p. 25, τέρψιν καὶ
ἀνεσιν jungit. Aristot. Eth. ad Nicomach. iv, 8.
Ὁδῶμα δὲ καὶ ἀναπαύσεως ἐν τῷ βίῳ καὶ ἐν ταύτῃ
διαγωγῆς μετὰ παιδιᾶς· εἰ x, 6: Καταφεύγουσι
δ' ἐπὶ τὰς τοιαύτας διαγωγὰς τῶν εὐδαιμονισομένων
οἱ πολλοί. Διὸ παρὰ τοῖς τυράννοις εὐδοκίμοισιν οἱ ἐν
ταῖς τοιαύταις διαγωγαῖς εὐτράπελοι.

(5) Καὶ ἀναπαύσεως. Aut requiæ, Vall.

(6) Τούτων οὐδενός. Οὐδενός τούτων, A. 1, 2.

A hominem secernant, addiderunt ad definitionem:
mentis capax atque scientiæ. Nihil enim illa discunt,
sed natura sciunt, quæ sciunt. Porro autem He-
bræorum dogma est, hanc rerum universitatem ho-
minis causa ædificatam esse, ut, quæ tergo gestan-
dis oneribus apta sunt, et boves, qui ad agri cul-
tionem sunt utiles, proxime hominum causa, se-
num illorum. Quæ enim facta sunt, alia propter se,
alia aliorum causa facta sunt: propter se, omnia,
quæ ratione utuntur: aliorum causa, cum quæ
ratione, tum quæ anima carent. Quodsi hæc aliorum
causa sunt genita, age, quorum causa sint genita
videamus. An igitur angelorum? at hoc quidem
nemo, qui sapiat, dixerit: quæ enim propter alia
sunt effecta, propter eorum cohærentiam et perma-
nentiam et oblectationem comparata sunt: aut
enim propagandi generis gratia, aut cibi, aut tegu-
menti, aut curationis, aut voluptatis et requietis.
At vero angelus nihil horum desiderat. Neque enim
genus suum propagat, neque corporeo alimento,
autem horum angeli non indigent, equidem multo
Ut enim quidque excellit maxime, ita ab inopia et
indigentia est remotissimum. Itaque quærenda natura est, quæ et rationis sit particeps, et his, quæ
jam enumeravimus, opus habeat.

Quæ igitur alia, si hominem prætermittamus, la-
lis queat existere? Quare efficitur, hominis causa,
et quæ inanima sunt, et quæ ratione carent, esse
procreata. Quod quoniam ita est, ei imperium in
illa omnia mandatum est. Officium autem ejus, qui
imperat, est, pro modo suæ inopiæ uti iis, quibus
imperet; neque iniemperanter et contumeliose ad
luxum abuti, aut iis gravem esse atque molestum.
Ergo in vitio sunt, qui bestiis non recte utuntur.
Non enim imperantis, aut omnino iusti hominis

(7) Εἰ δὲ μὴ ἄγγελος. Intellige, τούτων δεῖται.

(8) Δῆλον, ὡς οὐδὲ ἄλλη. Οὐδ', loco οὐδέ, D. 1.

(9) Τῶν ἀγγέλων. Τὸν ἄγγελον, D. 1, A. 1, 2,
3. Angelum, Con. Vall. ὑπερναδεθηκῶς est supe-
rior, excellentior. Sensus proprio Zosimus p. 219, τὰς
ἄλπεις ὑπερναδεῖναι. Gregor. Nazianz. p. 254,
τὴν κτίσιν ὑπερναδεῖναι εἰ ὑπερναδὲς τὸ σῶ-
μα τῆς ταπεινώσεως, p. 176, ὑπερναδεθηκότες
τὴν τῶν πολλῶν ταπεινότητά. Cinnamus p. 72,
κόμητα δοῦς ὑπερναδεβηκεν, Dux comite est supe-
rior.

(10) Μᾶλλον καὶ τὸ ἀνενδεῆς αὐτῇ. Μᾶλλον αὐτῇ
καὶ τὸ ἀνενδεῆς, D. 1, A. 1, 2.

(11) Παραλειπόντων. Παραλειπόντων, D. 1. Mox
idem, οὐκ οὖν, loco οὐκοῦν, male. An non, Vall.

(12) Ἀψυχα καὶ τὰ ἄλογα. Ἄλογα καὶ τὰ ἄ-
ψυχα, D. 1, A. 1, 2, Con. Vall.

(13) Ἀρχῶν αὐτῶν. Ἀρχῶν τῶν αὐτῶν, M. 1.

(14) Τοῖς ἀρχομένοις χρησθαι. Τοῖς ἀρχ. κεχρη-
σθαι, D. 1, A. 1, 2, M. 1, κεχρησθαι vitiose, A. 3.

(15) Μηδὲ φορτικῶς. Μήτε φορτικῶς, D. 1.

(16) Ἀρχομένοις. Ἀμαρτάνουσι τοίνυν. Ἀρχο-
μένοις ἀμαρτάνουσι. Τοίνυν. Et in marg. a manu
rec.: Γράφεται καὶ οὕτω· Μήτε φορτικῶς καὶ ἐπ-
αχθῶς προσφέρεισθαι τοῖς ἀρχομένοις. Ἀμαρτάνουσιν
τοίνυν, ὅσοι τοῖς ἀλόγοις οὐκ εὖ κέχρηται. Οὐ γὰρ
ποιοῦσι, καὶ τὰ ἐξῆς, D. 1.

(17) Οὐ γὰρ ποιοῦσιν. Γάρ rasura deletum credo,
certe spatium vacuum est, D. 1. Nec faciunt, Vall. Mox
οὐδὲ δικαίου, κατὰ τὸ γεγραμμένον omittit, A. 3.

munere funguntur, quando, ut traditur divinis Litteris; justus miseretur animarum jumentorum suorum. Sed fortasse dicet quis, nihil alterius causa, sed quodque propter se factum esse. Quocirca, se-junctis primum animalis ab inanimis, consideremus, an fieri possit, ut inanima suam ob causam creata sint. Si enim propter seipsa, quomodo, aut unde nutriuntur animalia? Videmus enim naturam sup-peditare animalibus pastum e terra, fructus et stir-pes, exceptis paucis, quæ carnem vorant, quæ tamen ipsa pascuntur animalibus, quibus terra ci-bus est, ut lupi et leones, agnis, capris, suibus, cervis; aquilæ, perdices, palumbibus, leporibus, et ejusmodi, quæ terræ fructibus aluntur. Nam pisces, qui inter se alius alium vorant, non omnes in carnem grassantur: sed hæc carnis appetitio B insistit in iis, quæ pascuntur alga et aliis quibus-dam, quæ in aqua nascuntur. Nam si omnia piscium genera carne vescerentur, nullumque esset, quod a carne abhorreret, ne ad exiguum quidem tempus sufficissent, ac jamdudum alia mutuis cædibus, alia cibi inopia periissent. Quod ne eveniat, aliqui pisces a carnibus se abstergent, et marinam, ut ita dicam, herbam depascunt, ut ex ipsis etiam cæteri sustententur. Florum enim pabulum alga est, ipsi aliorum, et isti rursus aliorum, ut ultimorum ali-mento, quod perpetuo e terreno illo, quod in mari est, suggeritur, reliqui incolumes conserventur. Ratio igitur edocet, stirpes non sua causa, sed ob victum et naturam hominum et cæterorum anima-lium ortas esse. Idque si verum est, dubium non est, quin etiam causæ illarum accretionis et ortus propter eadem animalia constitutæ sint. Ergo stel-larum motus et orbis cælestes et anni tempora et imbres et omnia talia propterea instituta sunt, ut, alimentis continenter, velut in orbem, suppeditan-tibus, nullo tempore eorum natura occidat, quæ

οὐδὲ δικαίου· κατὰ τὸ γεγραμμένον· Δίκαιος οἰκτεί-
ρει ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ (18). Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις,
ὡς οὐδὲν δι' ἄλλο, ἀλλ' ἕκαστον δι' ἑαυτὸ (19) γέγο-
νεν. Οὐκοῦν, χωρίσαντες πρῶτον τὰ ἐμφύχα ἀπὸ τῶν
ἀψύχων, ἰδῶμεν, εἰ 23 δύναται τὰ ἀψύχα δι' ἑαυτὰ
γεγενῆσθαι. Εἰ γὰρ ταῦτα δι' ἑαυτὰ, πῶς ἢ πόθεν
τραφῆσεται τὰ ζῶα; Ὁρῶμεν γὰρ τὴν φύσιν ἐπιχο-
ρηγοῦσαν τοῖς ζῴοις τροφάς (20) ἐκ τῆς γῆς, καρ-
πῶν τε καὶ φυτῶν, πλὴν ἐλαχίστων (21) τῶν σαρκο-
φάγων (22). Καὶ αὐτὰ δὲ ταῦτα τὰ σαρκοφάγα τρο-
φὴν ποιεῖται τῶν ζῶων τὰ τὴν γῆν νεμόμενα, ὡς
λύκοι μὲν καὶ λέοντες, ἄρνας καὶ αἰγας (23) καὶ σῦας
καὶ ἐλάφους· ἀστοὶ δὲ πέρδικας καὶ φάσσας καὶ λα-
γωῦς καὶ τὰ ὅμοια, ἄτινα τοὺς καρποὺς τῆς γῆς
νέμεται (24). Καὶ γὰρ τῶν ἰχθύων ἡ φύσις, ἀλληλο-
φάγος οὔσα, οὐ μέχρι πάντων διέκει· σαρκοφαγοῦσα,
ἀλλὰ (25) κατέληξεν ἐν τοῖς νεμομένοις ψυχία (26)
καὶ ἄλλα τινὰ ἐν τῷ ὕδατι φυόμενα (27). Εἰ γὰρ ἦν
πάντα τὰ γένη τῶν ἰχθύων σαρκοφάγα, καὶ μηδὲν
ἦν ἐκφεύγον τὴν τῆς σαρκὸς σίτησιν, οὐκ ἂν οὐδὲ
ἐπ' ὀλίγον ἐπήρκεσεν, ἀλλὰ διεφθάρη, τὰ μὲν ὑπ'
ἀλλήλων, τὰ δὲ διὰ τροφῆς ἐνδεδίαν. Ἴνα δὲ τοῦτο μὴ
γένηται (28), τινὲς τῶν ἰχθύων κατεσκευάσθησαν
σαρκῶν μὲν ἀπεχόμενοι, τὴν δὲ, ὡς ἂν τις εἴποι, θα-
λασσίαν βοτάνην (29) νεμόμενοι, ἵνα ἐκ τούτων καὶ
τὰ ἄλλα διασώζηται. Γίνεται γὰρ βορὰ μὲν τούτων
τὰ ψυχία, ἐκεῖνα δὲ τῶν ἄλλων, καὶ πάλιν ταῦτα τῶν
ἄλλων (30), ὡς διὰ τὴν τῶν τελευταίων τροφὴν,
ἀδιαλείπτως ἐκ τοῦ γεώδους τοῦ κατὰ τὴν θάλασσαν
παρεχομένην, καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὑπόστασιν σώζε-
σθαι. Ἀπέδειξεν οὖν ὁ λόγος, τὴν τῶν φυτῶν γένε-
σιν μὴ δι' ἑαυτὴν, ἀλλ' εἰς τροφὴν καὶ σύστασιν τῶν
ἀνθρώπων (31) καὶ τῶν ἄλλων ζῶων γεγεννημένην.
Εἰ δὲ ταῦτα διὰ τὸν ἀνθρωπινον καὶ τὰ ζῶα, δηλον, ὡς
καὶ τὰ 24 τῆς τούτων αὐξήσεως καὶ γενέσεως αἰτία
διὰ ταῦτα γέγονεν. Οὐκοῦν ἀστέρων (32) κινήσεις καὶ
οὐρανὸς καὶ ὥραι καὶ ὁμοῖοι (33) καὶ πάντα τὰ

VAR. LECT. ET ANIMADV

(18) *Κτηνῶν αὐτοῦ*. Κτηνῶν αὐτοῦ, D. 1, A. 3, Or. Post hæc ita pergit Cono: *At dicat forte aliquis, Cum propter hominem facta sint omnia, nunquid aliorum quoque gratia facta sunt quædam?*

(19) Ἄλλ' ἕκαστον δι' ἑαυτὸ. Ἄλλ' ἐν ἕκαστον δι' ἑαυτὸ, D. 1. Idem mox οὐκοῦν, sed deletio spiritu leni in οὖν. Deinde proximum τὰ abest A. 3.

(20) *Τροφὰς τοῖς ζῴοις*. Τοῖς ζῴοις τροφάς, D. 1, A. 1, 2, 3.

(21) Ἐλαχίστων. Ὀλίγων, D. 1. Intellige ζῶων, præter animalia paucissima carnivora, exceptis animalibus paucissimis, quæ carnibus vescuntur. *Exceptis quibusdam*, Vall.

(22) *Σαρκοφάγων*. Σαρκοβόρων. Sed mox servat *σαρκοφάγα*, A. 2. Mox construe: *τροφὴν ποιεῖται τὰ νεμόμενα τῶν ζῶων*.

(23) *Καὶ αἰγας*. Καὶ abest, D. 1.

(24) *Τῆς γῆς νέμεται*. Τῆς γῆς νέμονται, D. 1.

(25) *Ὅδ' ἐπ' ὀλίγον... σαρκοφαγοῦσα, ἀι.λά.* Absunt, A. 1, 2. Non ad omnes pertinet carnes vorans, id est non omnes omnino pisces carnes vorant. Non autem est periphrasis, ἡ φύσις τῶν ἰχθύων, loco οἱ ἰχθύες.

(26) *Φυχία*. Φυχία, D. 1, A. 1, 2. Sic et mox.

Vide Scholia ad Theocrit. *Idyll.* vii, 58. Utilitur hoc Plato p. 469; Arrianus in *Indicis* p. 355; Aristot. *Hist. animal.* vi, 13, Τούτῳ (τῷ ψυχίῳ) τρέφεται τὰ ἰχθύδια.

(27) *Ἐν τῷ ὕδατι φυόμενα*. Ἐν τῷ ὕδατι νεμόμενα, A. 1. Mox, *σαρκοφάγα* reddidit Vall. *se invicem comedant*. Ergo ἀλληλοφάγα. Deinde, ἐκφεύγον, D. 1, et, οὐδ' ἐπ' ὀλίγον, idem.

(28) *Μὴ τοῦτο γένηται*. Τοῦτο μὴ γένηται, D. 1. Δέ, ante μὴ, abest, M. 1.

(29) *Θαλασσίαν βοτάνην*. Θαλασσίαν (sed iota ex correctione supra scriptum) βοτάνην, D. 1. *Marinam*, ut ita dicam, *herbarum et φύτια* edentes. Con. voluit, *herbam et ψυχία*. Mox τὰ, ante ἄλλα, abest, M. 1.

(30) *Καὶ πάλιν ταῦτα τῶν ἄλλων*. Absunt, D. 1. Habet Con., Vall.

(31) *Σύστασιν τῶν ἀνθρώπων*. Τῶν abest, M. 1, D. 1, A. 3. Σύστασιν, *ornamentum*, Vall.

(32) *Ὁκοῦν ἀστέρων*. Ab οὐκοῦν ad ταῦτα γέγονεν omittit A. 3. Οὐκοῦν rursus ex correct. ut ante, D. 1. Οὐν ἀστέρων, M. 1.

(33) *Καὶ ὁμοῖοι*. Abest M. 1, in marg. a man. rec. additum D. 1. *Et nubes*, Con. *Et imbres*, Vall.

τοιαῦτα διὰ ταῦτα γέγονεν, ἵνα τῶν τροφῶν, ὡς ἐν κύλῳ, διηνεκῶς χορηγουμένων, ἀνελλιπὴς καὶ ἡ τῶν προσφερομένων τοὺς καρποὺς διαμεῖνῃ φύσις (34), ὡς εὐρίσκεισθαι, ταῦτα μὲν διὰ τοὺς καρποὺς, τοὺς δὲ καρποὺς διὰ τὰ ζῶα καὶ τὸν ἄνθρωπον. Λοιπὸν ἔστιν ἐπιδιασκέψασθαι, πότερον καὶ ἡ τῶν ἀλόγων φύσις δι' ἑαυτὴν γέγονεν (35), ἢ διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλ' ἴσως ἄτοπον, τὰ φρονήσεως ἀμοιρα, καὶ καθ' ὁρμὴν φυσικὴν (36) μόνην ζῶντα, καὶ πρὸς γῆν κάτω κεκυφῶτα, καὶ τὴν δουλείαν διὰ τοῦ σχήματος ἐνδεικνύμενα (37), λέγειν δι' ἑαυτὰ παρήχθαι. Πολλῶν δὲ ὄντων τῶν ἐνδεχομένων εἰς τοῦτο βῆθῃναι, καὶ σχεδὸν ἰδίᾳ συγγραφῆς διὰ τὸ πλῆθος δεομένων, μὴ χυρὺς (38) τῆς προκειμένης ὑποθέσεως τὸ μήκος ἀντῆσαι προσήκει.

Εἰ τοίνυν, ὡς ἐν εἰκόνι, τῷ ἄνθρωπῳ (39), καὶ τὰ τῶν ἐξωθεν (40) ἐσσημιονοῦμεν, ἐξ αὐτῆς ἀνείημεν τῆς τῶν ζητουμένων οὐσίας τὰς ἀποδείξεις ποιούμενοι. Ὁρώμεν οὖν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ψυχῇ τὴν ἀλογίαν (41) καὶ τὰ ταύτης μέρη, λέγω δὲ τὴν ὁρεξιν καὶ τὸν θυμὸν, πρὸς ὑπηρεσίαν δεδομένα τῷ λογικῷ, καὶ τὸ μὲν ἄρχον, τὰ δὲ ἀρχόμενα, καὶ τὸ μὲν κελεύον, τὰ δὲ κελυόμενα καὶ ὑπηρετούμενα ταῖς χρεαῖς (42), αἷς ἂν ὁ λόγος ὑποβάλῃ (43), ὅταν σῶζῃ τὸ κατὰ φύσιν ὁ ἄνθρωπος. Εἰ δὲ τῶν ἐν ἡμῖν ἀλόγων τὸ ἐν ἡμῖν ἄρχει 25 λογικόν, πῶς οὐκ εἰκὸς (44), καὶ τῶν ἐξωθεν ἀλόγων αὐτὸ κρατεῖν, καὶ πρὸς τὰς χρεῖας αὐτῷ δεδῶσθαι (45); Ὑπηρετεῖσθαι γὰρ φύσει τέτακται τὸ ἀλογον τῷ λογικῷ, ὡς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς (46) ἐδείχθη. Δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ ἡ τῶν πολλῶν ζῶων κατασκευὴ, πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν ἀνθρώπων ἐπιτήδειος γενομένη (47), βόες μὲν καὶ πάντα τὰ νωτοφόρα (48) πρὸς γεωργίαν καὶ ἀχθοφορίαν, τὰ πολλὰ δὲ τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ἐνδῶρων καὶ τῶν χερσαίων πρὸς ἀπόλαυσιν, τὰ δὲ μιμητὰ πρὸς τέρεψιν καὶ ἀνεσιν. Εἰ δὲ μὴ πάντα (49) ταῖς τοιαύταις χρεαῖς ὑπηρετεῖται, ἀλλ' ἕνια καὶ λυμάνεται τὸν ἄνθρωπον· ἰστέον, ὡς, προηγούμενος τῶν δι' ὑπηρεσίαν νενομένων (50), καὶ τὰ

A fructibus vescuntur, ut illa quidem propter fructus, fructus autem animalium causa et hominum repellantur. Reliquum est videre, belluæ et mutæ pecudes suæ causa, an hominis gratia generatæ sint. Verum fortasse absurdum sit, quæ prudentia vacent, et naturali solum appetitione vivant, et terram prona intueantur, et servitutem figura sui corporis declarent, dicere propter se esse producta. Cum autem multa sint, quæ hac de re dici possint, et fere proprium opus propter multitudinem desideret; nec institutum nostrum huius temporis longitudinem orationis patiat, ad pauca, eaque, quæ pondus aliquod habeant, veniendum est.

B Itaque, si in hominem, ut in imaginem, intuentes, ea quæ externa sunt contemplabimur, ex ipsa essentia earum rerum quæ quærentur, argumentum concludemus. Videmus in nostra anima partem eam quæ rationis est expert, ejusque item duas partes, iram et cupiditatem, servire rationi; itaque rem comparatam, ut hæc imperet, illa pareant; hæc jubeat, illa jussis obsequantur, et præsto sint, velut ministræ, ad omnes usus, quas ratio ostenderit, cum quidem homo in naturæ lege perstiterit. Quodsi ratio, quæ in nobis est, imperat rationis expertibus animæ partibus, quæ in nobis sunt, nonne verum est, etiam eorum expertum rationis, quæ extra sunt, eam esse dominam, et illa ad ejus usus esse comparata? Natura enim ita statutum est, ut quod rationis est expert, rationi serviat, ut ex eo, quod in nobis usu venit, probatum est. Ostendit idem multorum animalium structura ad hominum ministerium fabricata, boum, omniumque, quæ tergo gestant, ad colendos agros et vectationes: plerarumque volucrum et aquatiliū et terrestrium, ad vescendi voluptatem: imitatricium avium, ad delectationem et animi remissionem. Sin aliqua sunt,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(34) Διαμεῖνῃ φύσις. Διαμένη φύσις, A. 2. Ab ὡς ad τοὺς καρποὺς abest, Vall.

(35) Δι' ἑαυτὴν γέγονεν. Δι' αὐτὴν γέγονεν, A. 2.

(36) Καθ' ὁρμὴν φυσικὴν. Φυσικὴν omittit Ox.

(37) Ἐνδεικνύμενα. Δεικνύμενα, D. 1. Mox ante dici, inculcat quadranter Con.

(38) Μὴ χυρὺς. Μὴ συγχερούσης, A. 1. Eodem redit, non capit, non permittit.

(39) Τῷ ἄνθρωπῳ. Vall. ita reddidit, ac si ligerit, τὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν, ante εἰκόνι, abest M. 1.

(40) Τὰ τῶν ἐξωθεν. Id est, τὰ τῶν ἀλόγων ζῶων. Quæ mox leguntur, τῆς τῶν ζητουμένων οὐσίας, mihi non probantur. Malui ergo, vel τῆς τῶν ζῶων οὐσίας. De animalibus brutis enim nunc quaerit; vel, τῆς τῶν ζῶων οὐσίας τῶν ζητουμένων τὰς ἀποδείξεις ποιούμενοι. Mox, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ψυχῇ, est ἐν τῇ ἡμετέρᾳ, ἡγουν ἀνθρωπινῇ ψυχῇ. Inferius aliquoties recurrit, τὰ ἐξωθεν θηρία, ut pag. 26.

(41) Τὴν ἀλογίαν. Τὴν ἀναλογίαν, M. 1.

(42) Ὑπηρετοῦντα ταῖς χρεαῖς. Ὑπηρετούμενα ταῖς χρεαῖς, D. 1, A. 1. Medium et activum hoc sensu occurrit. Mox, οἷς ἂν. Sic. D. 1.

(43) Ὑποβάλλῃ. Ὑποβάλλῃ, A. 2, M. 1.

(44) Πῶς οὐκ εἰκός. Πῶς οὐκ εἰκότως, D. 1.

(45) Χρεῖας αὐτῷ δεδῶσθαι. Χρεῖας τούτῳ δεδῶσθαι, D. 1. Id est, πρὸς τὰς χρεῖας τῷ λογικῷ ἄνθρωπῳ δεδῶσθαι τὰ ἀλογα ζῶα. M. 1. omissio χρεῖας, exhibet αὐτῶν. Αὐτῶν habet etiam A. 3.

D (46) Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς. In iis, quæ nos homines attinent. Cono ita: ut ex his, quæ in nobis sunt.

(47) Ὑπηρετοῦντα τῶν ἀνθρώπων ἐπιτήδειος γενομένη. Ὑπηρεσίαν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπιτήδειος γενομένη, A. 1, 2.

(48) Πάντα τὰ νωτοφόρα. Τὰ abest, A. 1, 2. Mox μιμητὰ, disciplinabilia, Con.

(49) Εἰ δὲ μὴ πάντα. Con. incipit lib. 1 cap. 5. Animalia mortifera conducunt homini. Et de maxima hominis dignitate. Mox idem ταῖς τοιαύταις reddidit nostris, ταῖς ἡμετέραις.

(50) Δι' ὑπηρεσίαν γενομένων. Δι' ὅπ. γινόμενων, D. 1. Sententia hæc est: Sciendum, cum prius creata essent, quæ ad hominum ministerium valent, reliqua omnia etiam, quæ creari potuerint, creata esse, ne quid decisset creationi atque huic universo, quod creari potuerit. Cono reddidit: Considerandum, hæc iis usui esse, quæ in famulatum et convenienter creata sunt.

quæ hos fructus non ferant, contraque perniciem homini importent, sciendum est, cum, quæ ad hominum usus valent, primario loco creata essent, tum cætera omnia, quæ natura ferebat, esse condita, ut ne res vlla, quæ fieri posset, ab hoc officio abesset. Quoniam ne ista quidem plane ejusmodi sunt, ut nullam ex iis homo utilitatem capiat. Nam etiam venenatæ bestię emolumentum illi faciunt, propterea quod eis ad curanda vulnera ab illis ipsis illata, cæterosque morbos sanandos abutilitur. Tales sunt theriacæ quædam compositiones, quæ vocantur, quas ratio excogitavit, ut per eas etiam illis dominaretur, et, velut a devictis hostibus, commodum perciperet. Sed habet homo infinitas vires his contrarias a Deo acceptas, quibus arcere et ulcisci et corrigere eorum injurias possit. Alia enim alios usus habent, communiter tamen omnia ad hominis commoditatem natura conferunt, etiam illa, quorum alioqui nulla utilitas appareat.

Verum hæc sic accipienda sunt, ut ad præsentem vitæ nostræ statum referantur. Nam antiquitus quidem nullum cæterorum animalium hominem audebat lædere, sed omnia illi serviebant, et imperio parebant, quoad suos ipse turbidos animi motus, et partem illam a ratione vacuum, in potestate habebat. Cum vero non ratione regeret commotiones illas turbulentas, sed illis se ipse dederet, merito etiam ab extraneis feris superatus est. Nam peccatum nocumenta bestiarum comitata sunt. Quod ita esse, patet ex his, qui caste et innocenter vivere, quos bestiarum conatus refutasse scimus, ut Daniele leonum, Paulum morsum viperæ. Quis ergo hujus animalis nobilitatem digne admirari possit, quod in seipso mortalia cum immortalibus copulat, et ratione intentia cum rationis expertibus coniungit: quod in sua ipsius natura omnium rerum

ἅλλα πάντα τὰ ἐνδεχόμενα (51) κατεσκευάσται (52), ἵνα μὴδὲν ἐλλείπῃ τῇ κτίσει τῶν ἐνδεχομένων (53) γενέσθαι. Οὐδὲ ταῦτα δὲ παντάπασιν ἐκπέφυγε τὴν τῶν ἀνθρώπων θνησιν, ἀλλὰ καὶ τὰ δηλητηριώδη (54) πρὸς οἰκείαν (55) ὠφέλειαν ὁ λόγος καρποῦται. Καταχρῆται (56) γὰρ αὐτοῖς πρὸς θεραπείαν τῆς ἐξ αὐτῶν ἐκείνων βλάβης, καὶ τῆς τῶν ἄλλων ἀρρώστημάτων λύσεως. Τοιαῦτα τινὲς εἰσιν αἱ θηριακαὶ καλούμεναι κατασκευαί, ἃς ὁ λόγος ἐπενόησεν, ἵνα καὶ τούτων κρατῇ δι' αὐτῶν (57), καὶ ὡς περ ὑπὸ πολεμίων κρατηθέντων (58) ὠφελοῖτο. Ἐχει δὲ μυρίας ὁ ἀνθρώπος ἀντιπαθεῖς τούτων δυνάμεις, δεδομένας παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ, εἶργειν καὶ ἀμύνεσθαι καὶ διορθοῦσθαι τὰς ἐπιβολὰς (59) αὐτῶν δυναμένας. Ἄλλα μὲν γὰρ ἄλλαις ἀρμόζει χρεῖαις· κοινῇ δὲ πάντα 26 πρὸς θεραπείαν ἀνθρώπου συντελεῖν πέφυκε, καὶ τὰ μὴ ταῖς (60) ἄλλαις χρεῖαις χρῆσιμα.

Καὶ ταῦτα μὲν, ὡς πρὸς τὴν νῦν κατάστασιν τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου λεγέσθω (61)· ἐπεὶ, τό γε ἀρχαῖον οὐδὲν τῶν ἄλλων ζῶων (62) ἐτόλμα καταδράπτειν τὸν ἀνθρώπον· ἀλλ' ἦν αὐτῷ πάντα (63) δοῦλα καὶ ὑποταγμένα καὶ πειθήνια, ἕως ἐκράτει τῶν οἰκείων παθῶν καὶ τῆς ἀλογίας τῆς ἐν αὐτῷ· μὴ κρατῶν δὲ τῶν οἰκείων παθῶν (64), ἀλλὰ κρατούμενος ὑπ' αὐτῶν, ἐκρατήθη καὶ παρὰ τῶν ἐξωθεν εὐλόγως θηρίων (65). Συνεισῆλθε γὰρ τῇ ἀμαρτίᾳ καὶ ἡ παρὰ τούτων βλάβη. Ὅτι δὲ τοῦτό ἐστιν ἀληθές, δῆλον ἐκ τῶν τὸν ἄριστον μετελθόντων βίον (66). Κρείττους γὰρ [ἀδελφίως] ὠφθησαν (67) οὗτοι τῆς τῶν θηρίων ἐπιβουλῆς, ὡς λεόντων μὲν ὁ Δανιὴλ, Παῦλος δὲ τοῦ δῆγματος τῆς ἐχίδνης (68). Τίς οὖν ἀέλιως θαυμάσει τὴν εὐγένειαν τούτου τοῦ ζώου, τοῦ συνδέοντος ἐν ἑαυτῷ τὰ θνητὰ τοῖς ἀθανάτοις, καὶ τὰ λογικὰ τοῖς ἀλόγοις συνάπτοντος (69), τοῦ φέροντος ἐν τῇ καθ'

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(51) *Τὰ ἐνδεχόμενα*. Τὰ omittit D. 1.

(52) *Κατεσκευάσται*. Κατεσκευάσθαι, et supra ε, id est, κατεσκευάσται, A. 2. Ad remedia agnitudinum esse comparata, Vall.

(53) *Ἐλλείπῃ τῇ κτίσει τῶν ἐνδεχομένων*. Ἐλλείπῃ habet D. 1, A. 3. Ἐλλίποι, omisso τῇ κτίσει, A. 2.

(54) *Τὰ δηλητηριώδη*. Intelligit animalia venenata, ex quibus contra ipsorum venenum medicina paratur.

(55) *Πρὸς οἰκείαν*. Πρὸς οἰκείαν, D. 1. Mox ὁ λόγος est ratio humana.

(56) *Καταχρῆται*. Καταχέρηται, A. 2. Mox, τῆς ἑαυτῶν ἐκείνων, M. 1.

(57) *Ἰνα καὶ τούτων κρατῇ δι' αὐτῶν*. Ut et illa (animalia venenata) superaret, vinceret per ipsa (ista animalia).

(58) *Ὡς περ ὑπὸ πολεμίων κρατηθέντων*. Ἀπό, loco ὑπὸ, habet, κρατηθέντων vero a man. rec. est additum in marg. D. 1. Ὡς παρὰ τῶν πολεμίων κρατῇ, A. 1, 2. Τῶν, loco ὑπὸ, M. 1. Παρὰ τῶν habet etiam A. 3. Τῶν, ante πολεμίων, non habet locum.

(59) *Τὰς ἐπιβολὰς*. Τὰς ἐπιβολὰς, D. 1, A. 3. Sic est inferius, p. 26. Istud est ἐννοια, ἐπιχειρήσεις, ut Suidas explicat. Ergo h. l. voluntas et studium lædendi seu impetus. Hoc notat insidias. Cono: quæ insidias eorum corrigere queunt. Propter disord-

οθαι conjici possit βλάβας. Inferius, p. 26, sine omni dubio legitur ἐπιβουλῆς, recte. Sed hic mox est καταδράπτειν.

(60) *Καὶ τὰ μὴ ταῖς*. Καὶ τὰ μὴδὲ ταῖς, A. 1, 2. Ne quidem, Vall.

(61) *Λεγέσθω*. Littera λ in rasura, D. 1.

(62) *Τῶν ἄλλων ζῶων*. Τῶν ἄλλων ζῶων, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1. Aliorum, Con. Nullum aliud animal, Vall. Ἀλόγων hand inepta interpretatio videtur vocabuli ἄλλων. Τὸ ἀρχαῖον accipio loco ἀρχῆθεν, a creatione mundi.

(63) *Ἦν αὐτῷ πάντα*. Αὐτοῦ, loco αὐτῷ, A. 1, 2.

(64) *Τῶν οἰκείων παθῶν*. Τῶν ἰδίων παθῶν, D. 1, A. 2. Ἐκείνων παθῶν, M. 1.

(65) *Θηρίων εὐλόγως*. Εὐλόγως θηρίων, D. 1, A. 1, 2. Mox, συνῆλθε, M. 2. Totum sic: καὶ παρ' αὐτῶν ἐξωθεν εὐλόγως θηρίων, συνῆλθε, A. 3.

(66) *Μετελθόντων βίον*. Βίον μετελθόντων, D. 1.

(67) *Κρείττους γὰρ ὠφθησαν*. Κρείττους γὰρ ἀδελφίως ὠφθησαν, A. 1, 2. Ἀδελφίως, sine controversia, v. Synes., l. 1, p. 7, ἀδελφίως προσήκοντα βασίλει. Con. habet indubitanter. Vall. sine controversia.

(68) *Τῆς ἐχίδνης*. Τῆς abest, M. 1, A. 3. Item mox θαυμάσει.

(69) *Συνάπτοντος*. Συνάψαντος, A. 3, D. 1, M. 1. Tamen autem συνδέοντος servavit

ἑαυτὸν (70) φύσει τῆς πάσης κτίσεως τὴν εἰκόνα, δι' ἧ καὶ μικρὸς (71) κόσμος εἴρηται, τοῦ τοσαύτης ἡξιωμένου παρὰ τοῦ Θεοῦ προνοίας, δι' ὃν πάντα (72) καὶ τὰ νῦν καὶ τὰ μέλλοντα, δι' ὃν καὶ Θεὸς (73) ἄνθρωπος γέγονε, τοῦ λήγοντος εἰς ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν διαφεύγοντος, [2] οὐρανῶν (74) βασιλεύει, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγωνὸς (75), Χριστῷ συνδιάγει, Θεοῦ τέκνον ἐστὶ, πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας προκάθεται; Τίς δ' ἂν ἐξειπεῖν δύναίτο τὰ τούτου τοῦ ζώου πλεονεκτήματα; Πελάγη διαβαίνει, οὐρανὸν ἐμβατεύει (76) τῇ θεωρίᾳ, ἀστέρων κίνησιν καὶ διαστήματα 27 καὶ μέτρα κατανοεῖ (77), γῆν καρποῦται καὶ θάλασσαν, θηρίων καὶ κητῶν (78) καταφρονεῖ, πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ τέχνην καὶ μέθοδον (79) κατορθεῖ, ὑπερόριον (80) διὰ τῶν γραμμάτων, οἷς βούλεται, προσομιλεῖ, μὴδὲν ὑπὸ τοῦ σώματος ἐμποδιζόμενος (81), προφητεύει τὰ μέλλοντα. Πάντων ἀρχει, πάντων κρατεῖ, πάντων ἀπολαύει, ἀγγέλοις καὶ Θεῷ διαλέγεται, τῇ κτίσει κελεύει, δαίμοσιν ἐπιτάττει (82), τὴν τῶν ὄντων φύσιν ἐρευνᾷ, Θεὸν περιεργάζεται (83), οἶκος καὶ ναὸς γίνεται Θεοῦ· καὶ ταῦτα πάντα τῶν ἀρετῶν ὠνεῖται (84) καὶ τῆς εὐσεβείας.

Ἄλλ' ἵνα μὴ δόξωμέν τισιν ἀπειροχάλως ἀνθρώπου γράφειν ἐγκώμιον, καὶ μὴ μόνον τὴν φύσιν ἐκτίθεσθαι, καθὰ προσέμεθα (85), αὐτοῦ που καταπαύσωμεν τὸν λόγον, εἰ καὶ μάλιστα, τὰ (86) τῆς φύσεως πλεονεκτήματα λέγοντες, τὴν φύσιν αὐτὴν διηγούμεθα. Εἰδότες οὖν, ὅσης εὐγενείας μετελήφαμεν (87), καὶ ὅτι φυτὸν ἐσμεν οὐράνιον, μὴ καταισχύνωμεν

A creaturarum speciem gerit, qua de causa parvus mundus dictus est : cui tam egregie Deus consuluit, cujus gratia omnia, et praesentia, et futura sunt, cujus causa etiam Deus homo factus est : quod mortalitatem effugit et ad immortalitatem tendit, in eaque acquiescit : quod ad imaginem et formam Dei factum, imperat caelorum orbibus : cum Christo beatam vitam ducit : Dei filius est : omni potestati et dominatui praest? Quis hujus animantis praestantiam et ornamenta, quibus caetera vincit animalia, oratione consequatur? Maria transmittit, animi contemplatione caelos peragrat, siderum cursus et intervalla et magnitudines intelligit : terra et mari potitur, feras et cetera contemnit : omnem scientiam, omnem artem, omnem doctrinam rectissime tractat : absentes, quos vult, nihil impediens corpore, per litteras convenit : praedicat futura : omnibus imperat : omnibus dominatur : omnibus fruitur : cum angelis et Deo colloquitur : caeteris rebus creatis mandat, quae vult : daemonibus imperat : rerum naturam indagat : Dei essentiam studiose investigat : domus et templum Dei fit ; et haec omnia per virtutes et pietatem adipiscitur.

Sed ne videamur aliquibus inepte hominis laudes pertexere, neque solam ejus naturam exponere, quod nobis erat propositum, hic orationem terminabimus : etsi maxime, dum ejus naturae praestantiam explicamus, ipsam naturam exponimus. Proinde excellentiae naturae nostrae conscii, et stirpem nos esse caelestem quamdam scientes, ne de-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(70) Ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸν. N rasura sublatum, ut sit εαυτό, D. 1, ἐν τῇ καθ' ἑαυτό, M. 1. Ἐαυτό referitur ad ζῶον· εαυτόν αὐτὸν ἀνθρώπων, quod hic intelligitur ex vocabulo ζῶον.

(71) Δι' ἧ καὶ μικρὸς. Διὰ καὶ μικρὸς, D. 1.

(72) Δι' ὃν πάντα. Δι' ὃ πάντα, delete v, D. 1.

(73) Δι' ὃν ὁ Θεός. Δι' ὃ καὶ Θεός, delete v, D. 1. Δι' ὃν καὶ Θεός, A. 1, 2, 3. M. 1.

(74) Ὁ οὐρανῶν. Ὁ abest, D. 1, A. 1, 2. Mox οὖν, loco οὐρανῶν, A. 3.

(75) Γεγονός. Γεγονώς, A. 1, 2. Γέγονε, A. 3. Γεγονός ex rasura. Antea haud dubie fuerat ω, D. 1. Mox πάσης γὰρ ἀρχῆς, M. 1, et δύναται, loco δύναίτο, D. 1.

(76) Οὐρανὸν ἐμβατεύει. Οὐρανῶν ἐμβατεύει, A. 2. Ἐμβατεύειν modo dativum, modo accusativum habet. Gregor. Nazianz., p. 27, τοῖς ἀγιωτάτοις ἡμῶν ἐμβατεύουσι. Chrysost. De sacerdotio, p. 48, Ὁ τὰς ἀπάντων ἐμβατεύων καρδίας.

(77) Ἀστέρων κινήματα καὶ μέτρα κατανοεῖ. Ἀστέρων κίνησιν καὶ διαστήματα καὶ μέτρα κατανοεῖ, D. 1. Ἀστέρων κίνησιν καὶ διαστήματα καὶ μέτρα πολυπραγμονεῖ, A. 1, 2. Καὶ διαστήματα addit etiam M. 1, A. 3. Πολυπραγμονεῖ est etiam in marg. Ant. Cono habet solum : Astrorum motus et intervalla dignoscit. Vall. motus et intervalla et dimensiones satagit. Philo, p. 370, B : Περιεργείας γὰρ καὶ φιλοπραγμοσύνης μέζονος ἢ κατὰ ἀνθρωπίνην δύναμιν τὸ ἔργον — τὰς δὲ αἰτίας — μὴ πολυπραγμονεῖ.

(78) Καὶ κητῶν. Καὶ κτηνῶν. Sed in marg. a man. rec. γρ. καὶ κητῶν, D. 1. Θηρίων interpretor le feris terrestribus : κητῶν de belluis marinis. Est enim h. l. non speciei, sed generis vocabulum. Sic Philo p. 10, ἰχθύων γένη καὶ κητῶν. Paulo ante,

C καὶ θηρίων, A. 3.

(79) Ἐπιστήμην καὶ μέθοδον. Ἐπιστήμην καὶ τέχνην καὶ μέθοδον, D. 1, M. 1. Ἐπιστήμην καὶ τέχνην omisso καὶ μέθοδον, A. 1, 2. Cono : disciplinam, artem ad (forte et) methodum. Vall. scientiam et artem corrigit.

(80) Ὑπερόριος. Ὑπερόριον, D. 1, A. 1, 2, 3. Ergo adverbialiter. Extorrem, quibus vult, litteris verbisque reconciliat, Vall.

(81) Ἐμποδιζόμενος. Ἐμποδιζόμενον, D. 1. Sic, sed ex correct. vulgatum, A. 2.

(82) Δαίμοσιν ἐπιτάττει. Δαίμοσιν ex rasura et correctione. Forte antea fuerat δαιμονίοις, D. 1. Δαίμοσιν ἐπιτάττειν δύναται, M. 1.

(83) Θεὸν περιεργάζεται. Θεῷ et in marg. Θεόν, A. 2. Dei proprietates investigare solet.

(84) Διὰ τῶν ἀρετῶν ὠνεῖται. Διὰ abest, D. 1, A. 1, 2. ὠνεῖσθαι τί τινος et τί τινι usitatissime dicitur, A. 3 habet ὄνεται, ab ὄνεται, fructum, utilitatem percipere. Sic Gregor. Nazianz. epist. 4. Καὶ τι καὶ ὠνάμεθα τῆς ἡσυχίας. Mox ἀπειροχάλως interpretor ἀχαίρως. Proprie ἀπειρόχαλος est pulchri, honesti, decori et elegantiae ignarus. Inelegans ergo scriptor est etiam is, qui aliena a proposito memorat. Cono habet, ἀπειροχάλοις. Mox idem : quanquam naturae ejus eminentias recensendo, ipsam naturam maxime enarravimus.

(85) Καθὰ πρὸς προσέμεθα. Καθὰ πρὸς ἐμέμεθα, D. 1, A. 1, 2. Mox πρὸς abest, A. 3.

(86) Τὰ μάλιστα. Μάλιστα τὰ, A. 1, 2. Diciunt tam μάλιστα, quam τὰ μάλιστα. Sed τὰ ante πλεονεκτήματα abesse nequit. Id ergo ante τῆς φύσεως addit A. 3.

(87) Μετελήφαμεν. Μετελήφαμεν, D. 1.

decoremus naturam, neque tantis muneribus indigne iudicemur, aut pro cāduca et brevi voluptate ad omnem aeternitatem duraturam latitiam projicientes, tanta nos potestate, tanta gloria, tanta beatitudine spoliemus, imo potius per honestas et eum virtute conjunctas actiones, per fugam vitiorum, per propositum et voluntatem bonam, quam in primis adjuvare Deus solet, et per preces, nobilitatem et dignitatem nostram tueamur. Sed de his satis. Quoniam autem hominem ex animo constare et corpore, communis omnium sententia docet, age, ut distribuite procedat oratio, prius de anima tractemus, sed ita, ut subtiles et spinosas admodum et vulgo ad intelligendum difficiles quæstiones præterminitamus.

CAP. II.

De anima.

De anima omnium fere veterum rationes inter se dissentiunt. Democritus enim et Epicurus, et omnis Stoicorum philosophorum chorus, corpus esse animam, dicunt. Et hi ipsi, qui corpus esse animam volunt, de ejus essentia inter se non conveniunt. Stoici enim, spiritum aiunt esse animam, concalefactum et igneum; Critias sanguinem; Hippon philosophus aquam; Democritus ignem; etenim globosas individuorum corpusculorum figuras concretas, ignem et aerem, animam efficere; Heraclitus universi quidem animam, exhalationem esse humidorum; animalium autem animam, cum ab exteriori exhalatione, tum ab ea, quæ in ipsis est animalibus, ejusdem cum illa generis ortam esse auctor est. Inter eos etiam, qui sine corpore (non corpoream) animam dicunt, infinita dissensio est:

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(88) *Κατασχύνωμεν*. Con. *deturpemus aut vilipendimus*. Ac si legerit, ἢ ὀλιγορώμεν.

(89) *Μηδὲ τῶν τοιούτων*. Μηδὲ τῶν τοσούτων, D. 1. Τοσούτων etiam in marg. Aut. Μηδὲ τοσούτων, A. 1. 2. *Tautis*, Con.

(90) *Ἀπόλυσιν*. Τὴν ἀπόλαυσιν, A. 1, 2, 3, D. 1. M. 1.

(91) *Περὶ μὲν οὖν*. Absunt, A. 2. Καί, ante περὶ, addit M. 1. Καί περὶ μὲν. τούτων, A. 3.

(92) *Ἰκανὰ ταῦτα*. Ἰκανὰ καὶ ταῦτα, A. 1, 2. Mox ὑποβάλλειν est *docere*, ut pag. 24, *suadere*.

(93) *Διαλάθωμεν*. Διαλάθομεν, D. 1. Mox, λεπτά καὶ περισκελῇ, interpretor *tenuia et subtilia*, seu ad explicandum *difficilia*. Vide pag. 55.

(94) *Παραλιπόντες*. Παραλείποντες, D. 1.

(95) *Περὶ ψυχῆς*. Κεφ. β'. Ita et D. 1: Περὶ ψυχῆς β'. A. 1: Τοῦ αὐτοῦ Περὶ ψυχῆς λόγος δευτέρως. Et in principio in indice capitulum: Περὶ ψυχῆς, A. 3. *De anima*, cap. 2, Vall. Περὶ ψυχῆς λόγος δευτέρως, A. 2, M. 1. Secundum et tertium caput Gregorii Nysseni nomine legitur inter ejus Opera edit. Paris. 1638. vol. II, p. 90, sqq. unde hic varietatem lectionis notavimus addita littera N. Cono hic incipit liberum II. Ejusdem de philosophia liber secundus, *De anima*, cap. 1. De opinionibus priscorum philosophorum circa animæ naturam. Notabiliores sententias veterum de anima refert anonymus in libello qui inscribitur, *Δόξαι περὶ ψυχῆς*. Reperitur iste libellus in editione *Philocaliæ* Originis Parisina 1619, 4. Vide ibi pag. 626, sqq.

A (88) τὴν φύσιν, μηδὲ τῶν τοσούτων (89) ὥρων ἀποφανθῶμεν ἀνάξιοι, μηδὲ ἑαυτοὺς τοσαύτης ἐξουσίας καὶ δόξης καὶ μακαριότητος ἀποστέρησωμεν, ὀλίγου καιροῦ καὶ βραχείας ἡδονῆς πάντων τῶν αἰώνων καταπροδόντες τὴν ἀπόλαυσιν (90)· ἀλλὰ διὰ τῶν καλῶν ἔργων καὶ τῆς ἀποχῆς τῶν φαύλων καὶ τοῦ ὀρθοῦ σκοποῦ, ᾧ μάλιστα τὸ θεῖον συνεργεῖν εἴλωθεν, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν τὴν εὐγένειαν διασώσωμεν. Περὶ μὲν οὖν (91) τούτων, ἱκανὰ καὶ ταῦτα (92). Ἐπειδὴ δὲ, τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς εἶναι καὶ σώματος, ὁ κοινὸς ὑποβάλλει λόγος, φέρε 28 διελόντες πρότερον περὶ ψυχῆς διαλάθωμεν (93), τὰ λίαν λεπτά καὶ περισκελῇ καὶ τοῖς πολλοῖς δυσκατανόητα τῶν ζητουμένων παραλιπόντες (94).

B

ΚΕΦ. Β'.

Περὶ ψυχῆς (95).

Διαφωνεῖται σχεδὸν ἅπασιν τοῖς παλαιοῖς ὁ περὶ τῆς ψυχῆς λόγος (96). Δημόκριτος μὲν γὰρ καὶ Ἐπικούρος καὶ πᾶν τὸ τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων (97) σύστημα, σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαίνονται (98). Καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι, οἱ σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαίνοντες (99), διαφέρονται περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς. Οἱ μὲν γὰρ Στωϊκοὶ πνεῦμα λέγουσιν αὐτὴν ἐνθερμον καὶ διάπυρον (1)· Κριτίας δὲ, αἷμα (2)· Ἰππων δὲ ὁ φιλόσοφος, ὕδωρ· Δημόκριτος δὲ, πῦρ· τὰ γὰρ σφαιροειδῆ σχήματα τῶν ἀτόμων συγκρινόμενα (2'), πῦρ τε καὶ ἄερα, ψυχὴν (3) ἀποτελεῖν· Ἡράκλειτος δὲ, τὴν μὲν τοῦ παντὸς (4) ψυχὴν, ἀναθυμίασιν ἐκ τῶν ὕδρων, τὴν δὲ ἐν τοῖς ζώοις, ἀπὸ τῆς ἐκτὸς καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀναθυμιάσεως, ὁμογενῆ περυκνέαι. Πάλιν δὲ καὶ τῶν λεγόντων ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν, ἅπειρος γέγονεν ἡ διαφωνία, τῶν μὲν, οὐσίαν αὐτὴν καὶ

(96) Ὁ περὶ τῆς ψυχῆς λόγος. Τῆς abest, D. 1. Veterum philosophorum sententias de anima memorat Aristot. *De anima*, I, 2.

(97) Στωϊκῶν φιλοσόφων. Στωϊκῶν αἰρέσεων, D. 1. Non male. Nam Stoicorum plures fuerunt sectæ. Contra Stoicos apud Eusebium *Præpar. evangel.* p. 822 et 824, disputant Longinus, Eusebii æqualis, et Plotinus.

(98) Ἀποφαίνονται — τὴν ψυχὴν. Absunt, A. 3. Errore manifesto.

(99) Οἱ σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαίνοντες. Omittit Con. Mox omittit γὰρ A. 3:

(1) Ἐνθερμον καὶ διάπυρον. Καὶ διάπυρον omittit A. 2.

(2) Κριτίας δὲ αἷμα. Vide Fischerum ad Platon. *Phædonem*, p. 404, not. 22.

(2') Συγκρινόμενα. Συγκρινόμενα, D. 1. Συγκρίνημι et συγκρινάω est *miscere*.

(3) Πῦρ τε καὶ ἄερα, ψυχὴν, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1, N. Con. *Igni aereque concretis, animam putat absolvi*, Vall. Ergo versioni Latinæ inserui et *aerem*. Legendum autem ἄερα, nisi mox probetur ἀποτελεῖ. Ἄερα videtur etiam excidisse apud Aristot. I. i. Continuo, ἀποτελεῖ, D. 1. Heracliti sententiam fere ad verbum expressit Plutarch. *De plac. philosoph.* IV, 3. Vide ibid. cap. 2. Adde Euseb. *Præpar. evangel.* p. 821.

(4) Τὴν μὲν τοῦ παντὸς. Μὲν abest M. 1. Paulo post idem et N., Ἀπὸ τῆς ἐκτὸς καὶ τῆς ἐν αὐτῇ. Αὐτῇ, loco αὐτοῖς, habet etiam A. 3.

ἀθάνατον λεγόντων (5), τῶν δὲ ἀσωματον μὲν, οὐ μὴν οὐσίαν, οὐδὲ ἀθάνατον. Θαλῆς μὲν γὰρ πρῶτος τὴν ψυχὴν (6) ἔφησεν ἀεικίνητον (7) καὶ αὐτοκίνητον. Πυθαγόρας δὲ, ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινούντα (8). Πλάτων δὲ, οὐσίαν νοητὴν (9) ἐξ ἑαυτῆς κινήτην κατὰ ἀριθμὸν ἐναρμόνιον. Ἀριστοτέλης δὲ (10), ἐντελέχειαν πρῶτην σώματος φυσικοῦ, ὀργανικοῦ, δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. Δικαίταρχος (11) δὲ, ἁρμονίαν τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἀντὶ τοῦ, κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν τῶν 29 στοιχείων. Οὐ γὰρ (12) τὴν ἐκ τῶν φθόγγων συνισταμένην, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ (13) σώματι θερμῶν καὶ ψυχρῶν καὶ ὑγρῶν (14) καὶ ξηρῶν ἐναρμόνιον κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν βούλεται λέγειν. Ἀῆλον δὲ, οἷ καὶ τοῦτων οἱ μὲν ἄλλοι (15) τὴν ψυχὴν οὐσίαν εἶναι λέγουσιν (16). Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Δικαίταρχος ἀνούσιον. Ἔτι δὲ πρὸς τοῦτοις, οἱ μὲν, μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν τῶν πάντων ψυχὴν νομομίχασιν, κατακερματιζομένην εἰς τὰ καθ' ἕκαστα (17), καὶ πάλιν εἰς ἑαυτὴν συνιοῦσαν, ὥς οἱ Μανιχαῖοι (18), καὶ ἄλλοι τινές· οἱ δὲ, πολλὰς καὶ διαφορούς κατ' εἶδος· οἱ δὲ, καὶ μίαν (19) καὶ πολλὰς.

Πᾶσα τοίνυν ἀνάγκη μηχανῆσαι (20) τὸν λόγον, τοσαύταις δόξαις ἀντιλέγοντα (21). Κοινῇ μὲν οὖν πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα τὴν ψυχὴν, ἀρκέσει τὰ παρὰ Ἀμμωνίου τοῦ διδασκάλου Πλωτίνου καὶ Νουμηνίου (22) τοῦ Πυθαγορικοῦ εἰρημένα. Εἰσὶ δὲ ταῦτα· Τὰ σώματα (23) τῇ οἰκείᾳ φύσει τρεπτὰ ὄντα

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(5) Ἀθάνατον λεγόντων. Ἀθάνατον εἶναι λεγόντων, A. 2.

(6) Πρῶτος τὴν ψυχὴν. Dixi jam, hoc loco dissula esse folia in col. D. 1. Ergo hic in quaternione secunda post folium primum unum folium præmittendum, et ad tertium pergendum.

(7) Ἀεικίνητον. Ἀκίνητον, N. De sententiis horum philosophorum v. Plutarch. l. 1, cap. 2.

(8) Κινούντα ἑαυτὸν. Ἐαυτὸν κινούντα, D. 1, A. 1, 2, 3, N.

(9) Οὐσίαν νοητὴν. Οὐσίαν νοερὰν ἐξ αὐτῆς κινήτην κατ' ἀριθμὸν, D. 1. Οὐσ. νοητὴν ἐξ αὐτῆς κινουμένην, N. Νοητὴν habet etiam Plutarch. l. 1.

(10) Ἀριστοτέλης δὲ. Ἐστ' ἀβηστ, D. 1. Ἐντελέχειαν Plutarch. l. 1, explicat ἐνέργειαν. Cæterum hanc Aristotelis definitionem repetit etiam Diog. Laert. p. 176; Plutarch. l. II, p. 1006. Contra entelechiam Aristotelis disputationes Plotini et Porphyrii leguntur apud Euseb. *Præpar. evang.* p. 811, sqq. De entelechia monet etiam anonymus in *Δόξαις περὶ ψυχῆς*, p. 628 bis.

(11) Δικαίταρχος. Plutarch. *De placit. philosoph.*, IV, 2, Δικαίταρχος habet. Atque ita corrigendum videtur hic, pag. 29 et 35. Dicæarchi sæpius meminit Diog. Laert.

(12) Τεσσάρων στοιχείων. Ὁν γὰρ. Τεσσάρων στοιχείων, ἀντὶ τοῦ, κρᾶσιν (supra ex correct. ἄ, loco ᾱ) καὶ συμφωνίαν τῶν στοιχείων. Οὐ γὰρ, D. 1. Sic, sed κρᾶσιν sine correctione, A. 1, 2. Est hæc explicatio vocabuli ἁρμονίας, quam tamen proxima verba postulant. Ita etiam habet Con. *Hoc est, elementorum misturam atque consonantiam*, Vall.

(13) Ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ. Ἀλλὰ τὴν τῶν ἐν τῷ, N. Τῷ ἀβηστ, A. 3. Mox idem : τοῦτων μὲν ἄλλοι. Et paulo post : ἀντιλέγοντα.

(14) Καὶ ὑγρῶν καὶ ψυχρῶν. Καὶ ψυχρῶν καὶ ὑγρῶν, D. 1, A. 1, 4. 2. Omnia hæc singulari numero exhibet Con. *Et frigorum et humorum*, Vall.

A quod alii eam substantiam et immortalem confirmant : alii, etsi corporis sit expers, substantiam tamen et immortalem negent. Thales enim princeps dicendi fuit, animam semper moveri et per se moveri. Pythagoras numerum asseruit, seipsum moventem. Plato substantiam, quæ sub intelligentiam cadat, per seque ad numerum harmoniæ aptum moveatur. Aristoteles entelechiam primam corporis naturalis, instrumentis præditi, potestate viventis. Dinarchus (*Dicæarchus*) harmoniam quatuor elementorum (*id est, misturam et concentum elementorum*). Non enim eam, quæ e vocibus existit, sed calidorum et frigidorum, humidorum et siccorum, quæ in corpore sunt, temperationem, harmoniæ participem, et concentum vult dicere. Atque de his perspicuum est, cæteros animam substantiam dicere : Aristotelem et Dinarchum (*Dicæarchum*) a substantia remove. Præterea fuerunt, qui unam esse et eandem omnium animam putarunt, quæ minutatim in res singulas concidatur, in seque rursus coeat, ut Manichæi et alii nonnulli. Alii multas, specieque differentes, arbitrati sunt. Alii, et unam, et multas.

Necesse est igitur, in tot opinionibus refellendis paulo longior ponatur oratio. Atqui communiter contra omnes, qui licunt, animam esse corpus, illa sufficient, quæ ab Ammonio, doctore Plotini, et Numenio Pythagoræo, disputata sunt. Sunt autem hæc : Corpora, quæ sua natura mutantur,

C autem hæc : Corpora, quæ sua natura mutantur,

(15) Οἱ μὲν ἄλλοι. *Πονεστή*, Vall. Credo καλοί. Inepte.

(16) Εἶναι λέγουσιν οὐσίαν. Οὐσίαν εἶναι λέγουσιν, D. 1, A. 1, 2. Paulo post, Δικαίταρχος ἀνούσιον, N. De Dicæarcho ex Attico Platonico ita habet Euseb. *Præpar. evang.*, p. 810 : Τούτῳ (Aristotelι) τοιγαροῦν ἐπόμενος Δικαίταρχος, καὶ τὰκόλουθον (sic codex Augustanus) ἱκανὸς ὢν θεωρεῖν, ἀνῆρει καὶ (sic idem codex) τὴν ὅλην ὑπόστασιν τῆς ψυχῆς. Cæterum de Dicæarcho, Aristotelis discipulo, vide etiam Sextum Empir. pag. 74 edit. Fabricii, qui eadem de eo tradit, eumque Messenium appellat; Suidam in *Δικαίταρχος*. Ciceronem, qui hanc ipsam ejus de anima sententiam refert *Tusc. Quæst.* lib. 1, cap. 10, 11, et Menag. ad Diog. Laert. III, 4.

(17) Εἰς τὰ καθ' ἕκαστα. *In singula animalia*, Vall. Paulo ante deest ψυχὴν, M. 1.

(18) Μανιχαῖοι. Vide Epiphani., t. I, p. 625. Mox καὶ ἄλλοι τινές omittit Vall.

(19) Οἱ δὲ μίαν. Οἱ δὲ καὶ μίαν, D. 1, A. 1, 2.

(20) Μηχανῆσαι. Μηκύναι, D. 1, N.

(21) Ἀντιλέγοντας. Ἀντιλέγοντα, D. 1, N. Sic ad solum Nemesium refertur. Non male. Sed et pluralis ad solum Nemesium pertinet.

(22) Νουμηνίου. Νουμηνίου, D. 1. Νουμηνίου, A. 1, 2. Multoties hujus meminit Euseb. *Præparat. evang.* et alii. Vallæ interpretatio h. l. prorsus contraria Græco.

(23) Εἰσὶ δὲ ταῦτα τὰ σώματα. Εἰσὶ δὲ ταῦτα. Τὰ σώματα, D. 1, A. 1, 2, N. Μοχ, τὰ οἰκεία, loco τῇ οἰκείᾳ, M. 1, et τρεπτὰ τε ὄντα, N. Similia sunt, quæ leguntur apud auctorem anonymum in libello *Δόξαις περὶ ψυχῆς*, p. 634, quæ ita se habent : Πᾶν γὰρ σῶμα κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν σχεδαστόν ἐστι καὶ εἰς ἄπειρα διαιρετόν. Διὸ δέεται τοῦ συνέγοντος. Τὸ τοίνυν συνέγον, πότερον σῶμά ἐστιν ἢ ἀσώματον; Εἰ δὲ οὖν σῶμα, δέσεται πάλιν καὶ κείνο τοῦ συνέγοντος, καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον. Ἀνάγκη

penitusque dissipantur et infinite dividuntur, si in iis nihil, quod sit immutabile, relinquatur, opus habent aliquo se continente et connectente, et velut constringente et cohibente, quod animam dicimus. Itaque, si corpus est anima, quaecunque tandem, etiam tenuissimum, quid rursus erit, quod ipsum contineat? Ostensum est enim, omne corpus indigere aliquo, a quo contineatur; et ita infinite, donec ad aliquid, quod corpore vacet, perveniamus. Sin responderint, quod Stoici, contentam quamdam esse motionem in corporibus, quæ intro simul et extra feratur, et eam quidem, quæ extra feratur, magnitudines et qualitates efficere, quæ vero intro, junctionem atque substantiam: quærendum de his est, cum omnis motus ab aliqua vi proficiatur, quæ vis hæc sit, et in quo ejus essentia sit posita? Nam, si vis hæc materia quædam est, instabimus iisdem rationibus: sin materia non est, sed e materia quid concretum (aliud autem est e materia concretum, aliud materia: quod enim materiæ est particeps, e materia concretum dicitur): quid tandem est, quod materiæ est particeps? utrum materia etiam ipsum, an materiæ expers? Si materia, quomodo e materia concretum ac non materia est? Si non materia, expers ergo materiæ: si materiæ expers, non ergo corpus; omne enim corpus e materia concretum est. Quodsi dicant, corpora triplici spatiorum genere porrigi; in animaque, quæ per totum corpus permeet, parem spatiorum numerum reperiri, ac ideo certe corpus esse; respondebimus, omne quidem corpus tria habere spatiorum genera: non tamen, quidquid tria habet spatiorum genera, esse

VAR. LECT. ET ANIMADV.

ἄρα τὴν συνεκτικὴν τῶν σωμάτων δύναμιν, ἀσώματον εἶναι. Ἔστι δὲ ἐπὶ τῶν ἐμφύλων, συνεκτικὴ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ. Ἡ ψυχὴ ἄρα ἀσώματος ἐστὶ. Cætera lectu digna de anima vide p. 652 seq.

(24) Διόλου καὶ εἰς ἀπειρον. Καὶ διόλου εἰς ἀπειρον, D. 1, A. 1, 2, et in marg. Ant. Δι' ὅλου, καὶ εἰς ἀπειρον τμητὰ, ἐν, N. Et omnifariam secabilia, Vall.

(25) Ἐν αὐτοῖς μηδενός. Μηδενός ἐν αὐτοῖς, D. 1, A. 1, 2. Mox ἀμεταβλήτου omittunt A. 1, 2, Vall.

(26) Συνέχοντος. Συντιθέντος, A. 1, 2, et marg. Ant. Συνέγειν ante συνάγειν locum habere nequit. Loco συνέχοντος vero innox est συγκατοῦντος, quod idem est. Con. habet solum: *constringente et copulante*. Valla: *componente — cogente — constringente — continente*. Infra pag. 49, hujus loci iterum meminuit, unde huc translatus puto συνέχοντος, loco συντιθέντος.

(27) Οἰοδῆποτε. Οἷον δῆποτε, D. 1, N. Mox, τί δὲ πάλιν ἐστὶ τὸ συμφέρον ἐκείνην; N. Δέ addit etiam M. 1.

(28) Εἰ δὲ λέγοιεν. Εἰ δὲ λέγομεν, A. 3.

(29) Καθάπερ οἱ Στωϊκοί. Ὅσπερ, loco καθάπερ, N. Τονικὴν κίνησιν memorat etiam Philo, p. 35, et 109. Valla inopie reddidit *motum concinnum*.

(30) Εἰς τὸ εἶσω ἅμα κινουμένην καὶ εἰς τὸ ἐξω καὶ τὴν. Εἰς τὸ εἶσω ἅμα καὶ εἰς τὸ ἐξω κινουμένην. Καὶ τὴν, D. 1. Εἰς τὸ εἶσω σῶμα καὶ εἰς τὸ ἐξω κινουμένην. Καὶ τὴν, A. 1. Sic et A. 2, 3, sed ἅμα, loco, σῶμα. In marg. Ant. notatur: ἔσω σῶμα. N. vitiose κινούμεν. Cum A. 2, 3, consentit Con. *Intrinsecus moventem*, Vall.

καὶ σχεδαστὰ καὶ διόλου εἰς ἀπειρον (24) τμητὰ, μηδενός ἐν αὐτοῖς (25) ἀμεταβλήτου ὑπολειπομένου, δεῖται τοῦ συντιθέντος (26) καὶ συνάγοντος καὶ ὥσπερ συσφίγγοντος καὶ συγκατοῦντος αὐτὰ, ὅπερ ψυχὴν λέγομεν. Εἰ τοίνυν σῶμά ἐστιν ἡ ψυχὴ οἰοδῆποτε (27), εἰ καὶ λεπτομερέστατον, τί πάλιν ἐστὶ τὸ συνέχον ἐκείνην; Ἐδείχθη γὰρ, πᾶν σῶμα δεῖσθαι τοῦ συνέχοντος, καὶ οὕτως εἰς ἀπειρον, ἕως ἂν καταστήσωμεν εἰς ἀσώματον. Εἰ δὲ λέγοιεν (28), καθάπερ οἱ Στωϊκοί (29), τονικὴν τινα εἶναι κίνησιν περὶ τὰ σώματα, εἰς τὸ εἶσω (30) ἅμα καὶ εἰς τὸ ἐξω κινουμένην, καὶ τὴν (31) μὲν εἰς τὸ ἐξω, μεγεθῶν καὶ ποιότητων 30 ἀποτελεστικὴν εἶναι, τὴν δὲ εἰς τὸ ἐξω, ἐνώσεως καὶ οὐσίας· ἐρωτητέον αὐτοὺς, ἐπειδὴ πᾶσα κίνησις ἀπὸ τίνος ἐστὶ δυνάμει, τίς ἡ δύναμις αὕτη καὶ ἐν τίνι οὐσιώται (32); Εἰ μὲν οὖν καὶ ἡ δύναμις [αὕτη] ὕλη τίς ἐστὶ (33), τοῖς αὐτοῖς πάλιν χρῆσθμεθα λόγοις· εἰ δὲ οὐχ ὕλη, ἀλλ' ἐνυλον (ἐτερον δὲ ἐστὶ τὸ ἐνυλον παρὰ τὴν ὕλην· τὸ γὰρ μετέχον ὕλης, ἐνυλον λέγεται)· τί ποτε ἄρα ἐστὶ τὸ μετέχον τῆς ὕλης (34), πότερον ὕλη καὶ αὐτὸ ἢ ἄϋλον; Εἰ μὲν οὖν ὕλη, πῶς ἐνυλον καὶ οὐχ ὕλη; Εἰ δὲ οὐχ ὕλη, ἄϋλον ἄρα· εἰ δὲ ἄϋλον, οὐ σῶμα. Πᾶν γὰρ σῶμα (35) ἐνυλον. Εἰ δὲ λέγοιεν, ὅτι τὰ σώματα τριχῇ διαστατά (36) ἐστὶ, καὶ ἡ ψυχὴ δὲ, δι' ὅλου διήκουσα (37) τοῦ σώματος, τριχῇ διαστατὴ ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο πάντως καὶ σῶμα (38) ἐρούμεν, ὅτι πᾶν μὲν σῶμα τριχῇ διαστατὸν (39), οὐ πᾶν δὲ τὸ τριχῇ διαστατὸν, σῶμα. Καὶ γὰρ τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποῖον, ἀσώματα ὄντα καθ' ἑαυτὰ, κατὰ συμβεβηκὸς ἐν ὅκῳ ποσοῦται. Οὕτως οὖν (40) καὶ τῇ ψυχῇ, καθ' ἑαυτὴν μὲν πρόσ- ἐστι τὸ ἀδιάστατον, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ τῷ ἐν ᾧ ἐστὶ, τριχῇ διαστατῷ ὄντι (41), συνθεωρεῖται καὶ

(31) Εἰς τὸ εἶσω. Εἰς τὸ ἐξω, A. 1, 2, 3. Mox, τίς ἡ δύναμις αὕτη, N.

(32) Καὶ τίνι οὐσιώται. Καὶ ἐν τίνι οὐσιώται, D. 1, A. 1, 2, Con., Vall.

(33) Ἡ δύναμις αὕτη ὕλη τίς ἐστὶ. Ἡ δύναμις ὡς ὕλη τίς ἐστὶ, D. 1. Αὐτὴν solum omittunt A. 1, 2. Cono ita: Quoniam autem hæc virtus ὕλη quædam est. Vall.: *Quod si ea vis materia est*. Mox, ἕτερόν ἐστι τὸ ἐνυλον, N.

(34) Τὸ γὰρ μετέχον ὕλης. Τῆς ante ὕλης, addit D. 1. Ab τὸ γὰρ ἀλέγεσθαι omittit Con., et ante his ἄϋλον loco ἐνυλον habet. Ἀνυλον, loco ἄϋλον, exhibet M. 1, his.

(35) Πᾶν γὰρ σῶμα. Τὸ γὰρ σῶμα, N. Mox λέγομεν, M. 1.

(36) Τριχῇ διαστατά. V. Plutarch. *De placit. philosoph.*, 1, 12; Diog. Laert. p. 285.

(37) Διόλου διήκουσα. Δι' ὅλου διήκουσα, D. 1, A. 3.

(38) Πάντως καὶ σῶμα. Intellige, ἐστίν.

(39) Ὅτι πᾶν μὲν σῶμα τριχῇ διαστατὸν. Forte post διαστατὸν deletum ὑπάρχει, D. 1. Mox idem proximum σῶμα ex correctione. Ἔστιν, post διαστατὸν, addit N. Mox idem: ὁ τὸ ποσόν, loco ὁ τόπος. Εἰδὼν dicunt *qualitatem*, ποσὸν *quantitatem*. Utroque infra habet p. 33, Con. legit τὸ ποσόν, loco ὁ τόπος. Recte. Τὸ ποσόν, loco ὁ τόπος, habet etiam M. 1. Valla habet *locus*.

(40) Οὕτως οὖν. Con., *Essentialiter itaque*. Ac si legerit ὁύτως, aut οὐσιωδώς. Mox, διάστατον, A. 3.

(41) Διαστατῷ ὄντι. Διαστατὸν ὄντι, N. Paulo ante δὲ τό, loco δὲ τῷ, M. 1, A. 3.

αὐτῇ τριχῇ διαστατῇ. Ἔτι, πᾶν σῶμα ἥτοι ἐξωθεν κινεῖται (42) ἢ ἐνδοθεν· ἀλλ' εἰ μὲν ἐξωθεν, ἄψυχον ἔσται (43)· εἰ δὲ ἐνδοθεν, ἐμψυχον (44). Εἰ δὲ σῶμα ἡ ψυχὴ, εἰ μὲν ἐξωθεν κινεῖται (45), ἄψυχός ἐστιν· εἰ δὲ ἐνδοθεν, ἐμψυχός· ἀτοπον δὲ, καὶ τὸ ἄψυχον, καὶ τὸ ἐμψυχον (46), λέγειν τὴν ψυχὴν· οὐκ ἄρα σῶμα ἡ ψυχὴ (47). Ἔτι ἡ ψυχὴ, εἰ μὲν τρέφεται, ὑπὸ ἀσωμάτου τρέφεται· τὰ γὰρ μαθήματα τρέφει αὐτήν· οὐδὲν 31 δὲ σῶμα ὑπὸ ἀσωμάτου τρέφεται· οὐκ ἄρα σῶμα ἡ ψυχὴ. Ξενοκράτης οὕτω συνῆγεν (48)· Εἰ δὲ μὴ τρέφεται, πᾶν δὲ σῶμα ζῶον τρέφεται, οὐ σῶμα ἡ ψυχὴ.

ergo corpus anima est. Præterea, anima si alitur, eo, quod vacet corpore, alitur: animi enim esca, disciplinae sunt: at nullum corpus alitur eo quod vacet corpore: non ergo corpus anima est. Xenocrates autem ita concludebat: Si non alitur anima, omne autem corpus animalis alitur, non est corpus anima.

Καὶ ταῦτα μὲν κοινῇ πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα εἶναι τὴν ψυχὴν. Ἰδίᾳ δὲ πρὸς τοὺς δοξάζοντας, αἷμα ἢ πνεῦμα εἶναι τὴν ψυχὴν, ἐπειδὴ τοῦ αἵματος ἢ τοῦ πνεύματος (49) χωριζομένου νεκροῦται τὸ ζῶον, οὐκ ἐκεῖνο ῥητέον (50), ὅπερ τινὲς τῶν οἰομένων εἶναι τι γεγραφήκασιν, λέγοντες· Οὐκοῦν, ὅταν μέρος (51) ἀπορῶνῃ τοῦ αἵματος, μέρος (52) ἀπερῶνῃ τῆς ψυχῆς· κουφολογία γὰρ τὸ τοιοῦτον (53)· ἐπὶ γὰρ τῶν ὁμοιομερῶν (54) καὶ τὸ ὑπολειπόμενον μέρος ταυτὸν ἐστὶ τῷ παντί· ὁδω γούν, καὶ τὸ πολὺ καὶ τὸ βραχὺ, ταυτὸν (55)· ὁμοίως καὶ ἀργυρος καὶ χρυσοῦς καὶ πάντα, ὧν τὰ μέρη οὐ διαλλάττει ἀλλήλων κατὰ τὴν οὐσίαν (56)· οὕτως οὖν καὶ τὸ ὑπολειπόμενον αἷμα, ὅσον ἂν ἦ, ψυχὴ ἐστίν, ὥστε ψυχὴ τὸ αἷμα. Ἐκεῖνο οὖν μᾶλλον ῥητέον (57), ὅτι εἰ τοῦτο ἐστὶ ψυχὴ, οὐ ἐξαιρουμένου (58) ὀνήσκει τὸ ζῶον, πάντως καὶ τὸ φλέγμα ψυχὴ ἐστὶ καὶ αἱ χολαὶ ἀμφοτέραι. Ὅποῖον γὰρ ἂν τούτων ἐκλείπῃ (59), τέλος ἐπάγει τῇ ζωῇ (60). Ἔτι δὲ καὶ τὸ ἥπαρ καὶ ὁ ἐγκέ-

A corpus. Etenim locus et qualitas, cum vacent corpore per seipsa, ex accidenti in magnitudine quantitate adipiscuntur. Ita animæ per se adest, ut omni careat spatio: at ex accidenti, cum eo, in quo est, quod triplex habet spatium, etiam ipsa triplex habere spatium intelligitur. Deinde omne corpus, vel pulsu agitur externo, vel motu cieitur interiore et suo: si externo, inanimatum est: si interiore, animatum. Si ergo corpus anima est, ac agitur aliunde, inanimata est; sin a se movetur, animata. Utrumque autem absurdum est, et animatam, et inanimatam animam dicere. Non

B Atque hæc quidem communiter adversus omnes qui dicunt, animam esse corpus, disputata sint. Proprie vero, contra eos, qui putant, animam vel sanguinem esse, vel spiritum; quoniam, semoto spiritu vel sanguine, animal exstinguitur, non illud dicendum, quod nonnulli, qui arbitrantur, se aliquid asserere, scripsere, cum dicerent: Ergo cum defluerit pars sanguinis, animæ pars defluerit. Levis enim est et futilis ista responsio. Nam in his, quæ particularum sunt similium inter se, reliqua pars eadem est cum tota. Nam, et multam, et perpaulum aquæ, aqua est; argentum itidem et aurum et omnia, quorum partes essentia inter se non differunt. Itaque et sanguis, qui relinquitur, quantumcunque sit, anima est: siquidem sanguis anima est. Illud igitur potius dicendum est: Si hoc est anima, quo detracto animal interit, sane et pituita anima est, et bilis utraque. Nam horum utrumcunque defecerit, vivendi finem animali af-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(42) Π ἐξωθεν κινεῖται. Ἦτοι ἐξωθεν κινεῖται, D. 1, A. 1, 2. Σῶμα, ante ἢ, abest N. Πᾶν σῶμα omittit Vall.

(43) Ἀψυχον ἔσται. Ἀναγκαίως ἄψυχον ἔσται, N. Mox idem κινεῖται, loco κινεῖτο, ac deinde δὲ omittit inter ei et ἐνδοθεν.

(44) Εἰ δὲ ἐνδοθεν, ἐμψυχον. Ἐσωθεν, loco ἐνδοθεν. Ita certe suspicor. Forte etiam priori loco fuit ἔσωθεν, loco ἐνδοθεν. Evanuit enim, D. 1.

(45) Εἰ μὲν ἐξωθεν κινεῖτο. Κινεῖται, loco κινεῖτο, M. 1.

(46) Ἀτοπον δὲ καὶ τὸ ἐμψυχον καὶ τὸ ἄψυχον. Ἀτοπὸν δὲ καὶ τὸ ἄψυχον καὶ τὸ ἐμψυχον, D. 1, A. 1, 2. Cono sine sensu ita: Sed animatum de anima dicere, inconveniens. Vall.: Absurdum autem sit sive inanimatum, sive animatum dicere animam.

(47) Οὐκ ἄρα σῶμα ἡ ψυχὴ. Ἦ abest, A. 1. Post ψυχὴ addit: εἰ μὲν ἐξωθεν κινεῖτο, οὐκ ἔχει τῆς κινήσεως δύναμιν, M. 1. Idem mox, ἀπὸ ἀσωμάτου.

(48) Οὕτω συνῆγεν. Οὕτω συνῆγεν, D. 1. Mox, πᾶν δὲ σῶμα ζῶον τρέφεται absunt, N, et τοὺς λέγοντας τὸ σῶμα, M. 1, A. 3.

(49) Ἐπειδὴ τοῦ πνεύματος ἢ τοῦ αἵματος. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ αἵματος ἢ τοῦ πνεύματος, A. 1, 2. Sanguine et spiritu, Vall.

(50) Οὐκ ἐκεῖνο ῥητέον. Οὐκοῦν ἐκεῖνο ῥητέον, D. 1.

(51) Γεγραφήκασιν λέγοντες· Οὐκ οὖν ὅταν μέρος. Γεγράφασι λέγοντες, ὅτι ὅταν μέρος, D. 1. Autē

γεγραφήκασιν addit μέρος, N., M. 1, A. 3. Idem paulo post omittit μέρος.

(52) Ἀπορῶνῃ τοῦ σώματος. Ἀπορῶνῃ τοῦ αἵματος, A. 1, 2, 3, N., Con., Vall. Sic, sed ἀπορῶνῃ, M. 1. Idem continuo omittit μέρος et exhibet ἀπορῶνῃ. Pro eo habet ἀπορῶνῃ, A. 3, et ἀπερῶνῃ, A. 2. Σώματος ineptum est. Mox etiam vocabula, ὑπολειπόμενον αἷμα, defendunt h. l. αἵματος.

(53) Τὸ τοιοῦτον. Τὸ τοιοῦτο, A. 2, M. 1.

(54) Ἐπὶ γὰρ τῶν ὁμοιομερῶν. Cono Græce exhibet: Nam ἐν τῷ ὁμογενεῖ. Mox τοῦ παντός, M. 1, et deinde: Καὶ πολὺ.

(55) Καὶ τὸ βραχύτατον. Ὁμοίως, D. 1. Ingens et modica, Con. Et multa et paucissima, omisso ταυτὸν, Vall.

(56) Ἀλλήλων κατ' οὐσίαν. Ἀλλήλων κατὰ τὴν οὐσίαν, D. 1, A. 1, 2. Continuo: οὕτω γούν καὶ, D. 1. Mox, ὅσον ἂν εἴη, N., M. 1, A. 3.

(57) Μᾶλλον λεκτέον. Μᾶλλον ῥητέον, D. 1, A. 1, 2.

(58) Ψυχὴ οὐκ ἐξαιρουμένου. Ψυχὴ, οὐ ἐξαιρουμένου, M. 1, D. 1, A. 1, 2, 3, N., Ox. Quo sublatο, Con., Vall.

(59) Ὅποῖον γὰρ ἂν τούτων ἐκλείπῃ. Ὅποῖον γὰρ τούτων ἂν ἐκλείπῃ, D. 1. Ὅποῖον γὰρ τούτων ἂν λείπῃ, N. Ὅποῖον γὰρ ἂν λείπῃ, M. 1. Γὰρ τούτων ἂν λείπῃ, A. 3. Ἐκλείπῃ, loco ἐκλείπῃ, A. 1. Defecerit, Con.

(60) Ἐπάγει τῷ ζῳῳ. Ἐπάγει τῇ ζωῇ, D. 1, A.

feret. Quod et in jecore valet, et cerebro et corde et stomacho et renibus et intestinis et aliis perinul-
tis. Quo enim horum sublato non ad interitum animal dilabatur? Præterea multa carent sanguine, quæ tamen animata sunt: ut cartilaginea et mollia, ut sepia et loligines et *osmyli*: et omnia, quibus testa pro tegmine est, quæque crusta integuntur, ut carabi et cancri et gammari. Si igitur hæc animata sunt, nec sanguinem habent tamen, patet, animam non esse sanguinem. Illis vero, qui dicunt, aquam esse animam, quoniam vitam omnibus largiri videtur, nec fieri potest, ut sine aqua vita ducatur: multa sunt, quæ adversentur. Neque enim sine alimentis possis vivere. Quare horum sententia omnes, singulique cibi anima sunt. Deinde multa sunt animalia, quæ non bibant, ut de quodam aquilarum genere traditum est. Perdix etiam sine potu vivere potest. Verum cur aqua potius anima est, quam aer? Ab aqua enim perquamdiu abstinere te possis; at a ducendo spiritu ne ad brevissimum quidem tempus, quanquam nec aer anima est. Multa enim sunt, quæ vivunt, neque tamen respirant, ut insecta omnia, ut apes et vespæ

φαλος καὶ ἡ καρδία καὶ ὁ στόμαχος καὶ οἱ νεφροὶ καὶ τὰ έντερα καὶ ἄλλα πολλά. Τίνος γὰρ ἂν τούτων (61) ἐξαιρεθέντος οὐ τεθνήσκειται (62) τὸ ζῶον; Ἄλλως τε, πολλά ἐστὶν ἄναιμα μὲν, ἐμφυχα δὲ, ὡς τὰ σελάχη καὶ μαλάκια (63), οἷον σηπία καὶ τευθίδες (64) καὶ ὁσμήλοι (65) καὶ πάντα τὰ ὀστρακόδεσμα καὶ ἀπαλόστρακα (66). ὡς οἱ κάραβοι καὶ καρκίνοι (67) καὶ 32 ἀστακοὶ. Εἰ τοίνυν ἐστὶν ἐμφυχα (68) μὲν, ἄναιμα δὲ, δῆλον, ὡς οὐκ (69) ἐστὶν αἷμα ἡ ψυχὴ. Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας, ὕδωρ εἶναι τὴν ψυχὴν, ὅτι τὸ ὕδωρ ζωογονοῦν φαίνεται (70) πάντα, καὶ χωρὶς ὕδατος βιοτεύειν ἀδύνατον, πολλά (71) τὰ ἀντιτίπτοντα. Οὐδὲ γὰρ τροφῆς χωρὶς οἷόν τε ζῆν (72)· ψυχὴν ἄρα καὶ τὰς τροφὰς πάσας καθ' ἐκαστὴν ῥητέον κατ' αὐτοὺς. Ἐπειτα πολλά (73) τῶν ζῶων ἐστὶ μὴ πίνοντα, ὡς ἐπὶ τινῶν ἀετῶν ἱστορεῖται. Καὶ πέρδιξ δὲ δύναται (74) ζῆν χωρὶς τοῦ πίνειν (75). Διατὶ δὲ μάλλον τὸ ὕδωρ ψυχὴ, καὶ μὴ ὁ ἀήρ (76); Ὑδατος μὲν γὰρ καὶ ἐπιπολὺ δυνατόν ἀποσχέσθαι· τοῦ δὲ ἀναπνεῖν τὸν ἀέρα, οὐδὲ τὸ βραχύτατον· ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἀήρ (77) ψυχὴ. Πολλὰ γὰρ ἐστὶ, ζῶντα μὲν, μὴ ἀναπνέοντα (78) δὲ τὸν ἀέρα, ὡς τὰ έντομα πάντα, οἷον μέλιττα (79) καὶ σφήκες καὶ μύρμηκες, καὶ τὰ ἄναιμα, καὶ τῶν θαλασσίων (80)

VAR. LECT. ET ANIMADV.

1. 2. Ἐπάγει τὸ ζῶον, A. 3. *Vitæ*, Con., Vall. Τῇ ζωῇ in marg. Ant. Mox ἐστὶ δέ, M. 1, et ἡπαρ, sed ex correct. ἡπαρ, D. 1. Mox loco οἱ νεφροὶ habet *nervi* Vall., et ἔτερα, loco έντερα, M. 1.

(61) *Τίνος γὰρ τούτων*. Τίνος γὰρ ἂν τούτων, D. 1. *Quolibet enim eorum ablato, peribit animal*, Con.

(62) *Οὐ τεθνήσκειται*. Οὐ abest, A. 1, 2, et Vall. qui ita habet: *horum siquidem auocunque ablato, animal abolebitur*.

(63) *Καὶ μαλάκια*. Καὶ τὰ μαλάκια, A. 1. Ὡς τὰ σμύρανα καὶ μαλάκια, οἷον σηπίας καὶ τευθίδες καὶ σμῦλοι, N. Aristot. *Hist. animal.* i, 6: Τὸ τῶν μαλακίων γένος, οἷον τευθίδες τε καὶ τευθοὶ καὶ σηπία. Galenus in *Glossis Hippocrat.* p. 84: Μαλάκια· οὕτω καλεῖται, ὅσα τῶν ἐνὺδρων ἀκτανθάν οὐκ ἔχει. Εἰ p. 95: Σελάχη· οὕτω καλεῖται, ὅσα ἰχθύων λεπίδας οὐκ ἔχει, καὶ ζωστοκεῖ. Aristot. *Hist. animal.* iii, 4: Καλεῖται δὲ σέλαχος, ὃ ἂν ἄπουν ὄν καὶ βραγχία ἔχον ζωστόκον ᾗ.

(64) *Τευθίδες*. Ante hoc tres fere litteræ rasæ, D. 1.

(65) *Σμύροι*. Σμῦλοι, M. 1. D. 1, A. 1, 2, 3. *Smyli*, Vall. Atque ita paulo ante etiam notavi ex N. σμύρανοι, tacite intulit Ox. Vide Hesych. in μύρανος, ubi etiam notatur μύρος. Aristot. *Hist. animal.* v, 10. discrimen notat inter σμύρος et σμύρανα. Utrumque tamen genus inter σελάχη refert. Σμῦλος puto esse eos, quos Oppian. *Halieut.* i, 130. μύλλος appellat. Ut enim est μύρος, μύρανα, et σμύρος, σμύρανα, ita credo μύλος et σμῦλος. Athenæus modo μύλος, modo μύλλος exhibet lib. iii, p. 118, vii, p. 322. Cono hic retinuit Græcum ὀσμήλοι, quod, imutato tamen accentu, probò. Est autem polyporum species, quæ et δζαίνα et δζολίς appellatur; Aristot. *Hist. animal.* iv, 1; Pollux ii, p. 191; Hesych. in ὀσμήλεια. Apud Oppian. *Halieut.* i, 307, 310, legitur ὀσμήλος, cum interpretatione μοσχίτης. Ὀσμήλος habet etiam Aelian. *Hist. animal.* lib. v, cap. 44, ix, 45, ad quem locum vide animadversionem eruditissimi Schneideri. Posteriori loco inveni etiam in codice Augustano σμῦλους, loco ὀσμήλους. In indice capituli tamen est ὀσμήλων ibidem. Recipit autem hoc genus inter ἄναιμα refer-

tur. In versione Latina erat *muræ*, quod Oxoniensis editor correxerat *muræna*. Ipse *osmyli* scripsi.

(66) *Ἀπαλόστρακα*. Ἀπαλόσαρκα, A. 1, 2.

(67) *Καὶ οἱ καρκίνοι*. Καὶ καρκίνοι, A. 1, 2, 3, D. 1. Ἀστακοῦ meminuit Aristot. *Hist. animal.* iv, 2, refertque inter μαλακόστρακα, pro quo Nemesius solet dicere ἀπαλόστρακα. v. p. 18. Καὶ ἀστακοὶ omittit M. 1.

(68) *Εἰ τοίνυν ἐστὶν ἐμφυχα*. Εἰ τοίνυν ἐστὶν ἐμφυχα, D. 1.

(69) *Δῆλον ὡς οὐκ*. Ὡς abest, D. 1. Hic ergo finis est disputationis contra eos qui existimant animam esse sanguinem. Contra eos vero, qui eam πνεῦμα seu ἀέρα dicunt, non adeo copiose disputavit, quod hi iisdem fere argumentis refutari possunt. Transit ergo statim ad eos, qui aquam credunt esse animam. Nihilominus tamen hic in fine quædam subjicit contra eos, qui animam opinantur πνεῦμα aut ἀέρα.

(70) *Ζωογονοῦν φαίνεται*. Ζωογονεῖν φαίνεται, D. 1. Φαίνεται ζωογονοῦν, N.

(71) *Ἀδύνατον, πολλά*. Ἀδύνατον· ποτὲ πολλά. N. Haud dubie sic distinguendum: ἀδύνατόν ποτε· πολλά.

(72) *Τροφῆς χωρὶς οἷόν τε ζῆν*. Χωρὶς τροφῆς ζῆν οἷόν τε, D. 1, A. 2. Τροφῆς χωρὶς ζῆν οἷόν τε, A. 1.

(73) *Ἐπει τὰ πολλά*. Ἐπειτα πολλά, D. 1, A. 1, 2, 3. Istud vitiosum. Aristot. *Hist. animal.* viii, 3: Ἐστὶ δὲ τῶν ὀρνίθων γένος πᾶν μὲν ὀλιγόποτον· οἱ δὲ γαμφώνυχες καὶ ἄποτοι πάνπαν.

(74) *Πέρδιξ δὲ δύναται*. Δέ abest, D. 1.

(75) *Χωρὶς τοῦ πίνειν*. Χωρὶς τοῦ πίνειν, A. 1, 2. Mox post ὕδωρ deest ψυχὴ, N.

(76) *Καὶ οὐκ ὁ ἀήρ*. Καὶ μὴ ὁ ἀήρ, D. 1, A. 1, 2. Mox distinguunt ita: δυνατόν ἀποσχέσθαι· τοῦ δὲ ἀναπνεῖν.

(77) *Ἄλλ' οὐδὲ ὁ ἀήρ*. Ὁ abest, M. 1.

(78) *Ζῶντα μὲν μὴ ἀναπνέοντα*. Ζῶν τὰ μὲν μὴ ἀναπνέοντα, A. 1.

(79) *Οἷον μέλιττα*. Οἷον μέλιττα, D. 1, A. 1, 2, 3, N. M. 1.

(80) *Καὶ τῶν θαλασσίων*. Καὶ abest, A. 2.

καὶ πολλὰ, καὶ πάντα, ὅσα (81) οὐκ ἔχει πνεύμονα. Α ἰὺδὲν γάρ, μὴ ἔχον πνεύμονα, ἀναπνεῖ τὸν ἀέρα· καὶ ἀντιστρέφει (82)· οὐδὲν, μὴ ἀναπνέον τὸν ἀέρα, πνεύμονα ἔχει.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ Κλεάνθους τοῦ Στωϊκοῦ καὶ Χρυσίππου φέρονται λόγοι τινὲς, οὐκ εὐκαταφρόνητοι, ἐκθετέον (83) καὶ τούτων τὰς λύσεις, ὡς ἐπέλυσαν οἱ ἀπὸ Πλάτωνος (84). Ὁ Κλεάνθης τοιόνδε πλέκει συλλογισμόν· Οὐ μόνον, φησὶν, ὅμοιοι τοῖς γονεῦσι γινόμεθα (85) κατὰ τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν, τοῖς πάθεσι, τοῖς ἡθελῶσι (86), ταῖς διαθέσεσι· σώματος δὲ, τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον, οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου· σῶμα ἄρα ἡ ψυχὴ. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐκ τῶν 33 ἐπὶ μέρους (87) τὰ καθόλου ἢ συγκατασκευάζεται (88). Πρὸς τούτῳ δὲ καὶ τὸ, οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου, ψεῦδός ἐστι. Λέγομεν γάρ ἀριθμοὺς (89) ὁμοίους εἶναι, ὡς αἱ πλευραὶ ἀνάλογοι εἰσιν, ὡς τὸν ἑξ (90) καὶ τὸν εἰκοσιτέσσαρα. Πλευρὰ γὰρ τοῦ ἑξ ὁ δύο καὶ ὁ τρία· τοῦ δὲ εἰκοσιτέσσαρα ὁ τέσσαρα (91) καὶ ὁ ἑξ. Ἀναλογίαν δὲ ἔχει τὰ μὲν δύο (92) πρὸς τὰ τέσσαρα, τὰ δὲ τρία πρὸς τὰ ἑξ. Ἐν διπλασίῳ (93) γὰρ λόγῳ θεωρεῖται. Τὰ γὰρ τέσσαρα τῶν δύο διπλασίονα καὶ τὰ ἑξ τῶν τρία (94)· ἀσώματα δὲ οἱ ἀριθμοί. Καὶ σχήματα δὲ σχήμασιν ὅμοιά ἐστιν, ὅσα τὰς τε γωνίας ἴσας ἔχει, καὶ τὰς περὶ τὰς ἴσας γωνίας (95) πλευρὰς ἀνάλογον· τὸ δὲ σχῆμα καὶ αὐτοὶ ἀσώματων (96) ὁμολογοῦσιν εἶναι. Ἔτι, ὡς τοῦ ποσοῦ ἴδιόν ἐστι τὸ ἴσον καὶ ἄνισον, οὕτω καὶ τοῦ ποιοῦ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον (97)· ἀσώματων δὲ ἡ ποιότης. Ἔστιν ἄρα καὶ ἀσώματων (98) ἀσωμάτω

et formicæ, et quæ sanguine carent et pleræquo animantes marinæ, et omnia, quæ pulmonem non habent. Nihil enim, quod pulmonem non habet, spirat aerem. Quæ reciprocatur enuntiatio: nihil, quod aerem non spirat, pulmonem habet.

Sed quoniam Cleanthis Stoici et Chrysippi feruntur rationes quædam non contemnendæ, etiam harum dissolutiones afferendæ sunt, ut a Platonicis sunt expositæ. Cleanthes ratiocinationem nectit ejusmodi: Non solum, inquit, corpore parentum similes nascimur, sed etiam animo, affectionibus, moribus, habitibus: similitudo porro, et dissimilitudo in corpore, non in non-corpore spectantur: corpus igitur anima est. Primum, ex partibus universum genus non concluditur: deinde illud, non in non-corpore, falsum est. Dicimus enim: numeros similes esse, quorum latera inter se proportionem habeant, ut vi et xiv. Latera enim vi sunt, ii et iii: xiv vero, iv et vi. Nam ii ad iv, et iii ad vi proportio est. In duplici enim ratione sunt posita, iv enim, ii duplicia, et vi, iii: et tamen numeri, corporis sunt expertes. Figuræ quoque figuris sunt similes, quæ et angulos æquales habent, et latera, quæ æquales angulos continent, sibi proportionem respondententes. Figuram autem, etiam ipsi, esse non corpus, constentur. Accedit huc, quod, ut quantitatis est proprium, æquale esse, et non æquale, ita qualitatis simile et dissimile: non-corpus autem, qualitas, est igitur etiam non-corpus non-corpori simile. Addit Cleanthes: Nullum non-corpus censit cum corpore, sed corpus cum corpore;

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(81) Πάνθ' ὅσα. Πάντα ὅσα, D. 4, A. 1, 2, 3, N., M. 1.

(82) Ἀντιστρέφει. Ἀντεπιτρέφει, A. 2. Cono hic quædam transposuit. Mox, post ἐπειδὴ, deest δέ, N. Ab ἐπειδὴ Con. incipit libri ii cap. 2. Index: Recitantur argumenta simulata Cleanthis et Chrysippi, animam esse corpus, quæ etiam solvuntur.

(83) Ἐκθετέον. Ἐκρητέον, N. Et mox, ἀπέλυσαν, idem et M. 1. Quas, id est ἄς, Platonici attulerunt, Vall.

(84) Οἱ ἀπὸ Πλάτωνος. Ante Πλάτωνος redendum ad tertium ante hoc folium in cod. D. 4. Nam folia dissuta sunt.

(85) Τοῖς γονεῦσι γινόμεθα. Τοῖς γον. Γινόμεθα, D. 4. Vitiose, γενόμεθα, A. 3.

(86) Τοῖς ἡθελῶσι. Τοῖς ἔθελουσι, Ox.

(87) Ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους. Ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους, M. 1, A. 1, 2, 3, D. 1, N., Ox.

(88) Οὐ συγκατασκευάζεται. Οὐ in cod. D. 4 insertum, sed ab eadem manu, Omittit N. et M. 1. Omissum esse, notatur etiam in marg. Ant. Οὐ h. l. addi et omitti potest. Si omittatur, tacite notatur error eorum, qui ita argumentantur; sin addatur, manifeste arguuntur. Verissime enim ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους τὰ καθόλου οὐ συγκατασκευάζεται. Ab ἀλλὰ πρῶτον ad ψεῦδός ἐστι Vall. reddidit: Sed hoc falsum est. Ergo multa omisit.

(89) Δὲ καὶ τὸ οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου σῶμα ἄρα ἡ ψυχὴ· ἀλλὰ πρῶτον γινέται ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους τὰ καθόλου συγκατασκευάζεται. Πρὸς τούτῳ δὲ καὶ τὸ οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου ψεῦδός ἐστι. Λέγομεν γὰρ ἀριθμούς. Δὲ καὶ τὸ, οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου, ψεῦδός ἐστι. Λέγομεν γὰρ ἀριθμούς, D. 4, A. 1, 2, 3, Ox., M. 1.

Omittit ista etiam, sed, loco secundi δέ, vitiose habet δι', N. Temere ergo duo versus repetiti sunt in Ant.

(90) Ὡς τὸν ἑξ. Ὡς καὶ τὸν ἑξ, D. 4.

(91) Πλευρὰ γὰρ τοῦ ἑξ καὶ ὁ δύο καὶ ὁ τρεῖς· τοῦ καὶ εἰκοσιτέσσαρα ὁ τέσσαρα. Πλευρὰ γὰρ τοῦ ἑξ ὁ δύο καὶ τρία· τοῦ δὲ εἰκοσιτέσσαρα ὁ τέσσαρα, D. 4. Sed si in εἰκοσιτέσσαρα insertum. Πλευρὰ γὰρ τοῦ ἑξ ὁ δύο καὶ ὁ τρεῖς· τοῦ δὲ εἰκοσιτέσσαρα ὁ τέσσαρα, A. 1. Sic, sed in fine ὁ τέσσαρες, A. 2. Loco τοῦ καὶ, habet τοῦ δέ, N. Πλευρὰ et τοῦ δέ, Vall.

(92) Τὰ μὲν δύο. Ὁ δύο N. Et mox idem, καὶ ὁ τρία, loco τὰ δὲ τρία. Intellige, ἀριθμός. Continuo, πρὸς τὸν ἑξ, idem.

(93) Ἐν διπλασίῳ. Ἐν διπλασίῳ, A. 2. Non male.

(94) Καὶ τὰ ἑξ τῶν τριῶν. Καὶ τὰ ἑξ τῶν τρία, A. 1, D. 4. Sed in hoc τρία ex correctione, cum antea esset τριῶν. Mox, τὰ σχήματα δέ, omisso καὶ, N.

(95) Ἰσας γωνίας. Γωνίας ἴσα, M. 1.

(96) Καὶ αὐτοὶ ἀσώματων. Καὶ οὗτοι ἀσώματων, D. 4, A. 3. Καὶ αὐτὸ ἀσώματων καὶ αὐτοὶ ὁμολογ., N. Αὐτοὶ vel οὗτοι refertur ad Cleanthum et reliquos, qui ita animam dixerunt corpus. Con. habet: *hi*. Vall. *ipsi*. Mox, τὸ ἴσον ex correct. Antea ἴσον, D. 4.

(97) Καὶ τὸ ἀνόμοιον. Τὸ ἀβελ, D. 4. Paulo ante deest οὕτω, M. 1.

(98) Ποιότης. Ἔστιν ἄρα καὶ ἀσώματων. Ποιότης ἐστίν. Ἄρα καὶ ἀσώματων, D. 4. Καὶ solum omittit A. 1. Con. reddidit: Ergo et incorporeum corporeo simile et dissimile est.

consentit *anima cum corpore*, dum *ægrotat* anima: *corpus item cum anima*, quod dum *moritur* afficitur, rubescat, dum timet, pallescat: corpus igitur *animæ*. Est autem altera *sumptio* non vera, quæ in assumptione est hæc: Nullum non-corpus cum corpore consentit. Quid enim, si in *sola animam* hoc convenit? Similiterque dicunt, ut si quis ita ratiocinetur: Nullum animal *superiorem maxillam movet*; crocodilus autem *superiorem maxillam movet*: non ergo animal est crocodilus. Falsa est enim *enuntiatio* in assumptione ista: Nullum animal *superiorem maxillam movet*; iam crocodilus et animal est, et *superiorem maxillam movet*.

Idem evenit in istam *Cleanthis enuntiationem*: Nullum non-corpus cum corpore consentit. Nam cum *negante enuntiatione* sumit, quod *queritur*. Verum faciamus verum esse, nullum non-corpus cum corpore *consentire*; quod *inducitur*, non est

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(99) *Ἐτι φησίν*. Post *ἔτι* credo deletum esse δέ, D. 1. Sed Ox. edidit: *Ἐτι δὲ ὁ Κλεάνθης φησίν*. F.: *Ἐτι δὲ φησιν ὁ Κλεάνθης*. Οὐδὲν ἀσώμ., N. Ὁ Κλεάνθης per se intelligitur. *Illud quoque animi*, Vall.

(1) Οὐδὲ ἀσώματῳ σῶμα. Οὐδὲ ἀσώματῳ *συμπάσχει* σῶμα, N.

(2) Ἀλλὰ σῶμα σῶματι. Hæc post ἀσώματῳ σῶμα absunt, D. 1, A. 1, 2, Con., Vall. Contra *Ellebohlius* in versione omittit οὐδὲ ἀσώματῳ σῶμα. Equidem neutrum horum omittendum esse censeo. Non omittendum est οὐδὲ ἀσώματῳ σῶμα, quod *diserte in assumptione* est, καὶ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ — ὥχρὸν. Non omittendum est ἀλλὰ σῶμα σῶματι, quod *mox duæ partes lήμματος*, seu duo *λήμματα* memorantur in his verbis, τὸ ἕτερον τῶν λήμμάτων. Altera pars *λήμματος* est, οὐδὲν ἀσώματον — σῶμα· altera, ἀλλὰ σῶμα σῶματι. Prior pars tota falsa dicitur a *Nemesio*, posterior pro vera habetur. Alterum autem membrum prioris partis in repetitione *Nemesius* omisit, nimirum οὐδὲ ἀσώματῳ σῶμα, quod ex priori membro intelligitur οὐδὲν ἀσώματον *συμπάσχει* σῶματι. Atque ideo fortasse etiam omisit *Ellebohlius*. Mox, *αἰσχυνομένης γὰρ ἐρυθρόν*, N.

(3) Ἐστὶ δὲ τὸ ἕτερον. Ἐστὶ δὲ καὶ τὸ ἕτερον, D. 1. Mox *λήμμένων*, loco *λήμμάτων*, M. 1. *Λήμματα* communi nomine nunc appellat *propositionem*, quæ et *πρότασις* vocatur, et *assumptionem*, seu *πρόσληψιν*. Ἐτερον ergo *λήμμα* h. l. est *propositio*. Cum utraque *præmissa*, ut loqui solent, *λήμμα* appelletur: *Antipater Tarsensis* eos *sylogismos*, in quibus esset una *præmissa*, monolemmátous appellavit. Vide *Sexti. Empir.* p. 104. Præterea *πρόσληψις* ab aliis etiam *μετάληψις* vocatur. *Conclusionem* vero, *ἐπιφωρόν* et *συμπέρασμα* nuncupant. Hæc obiter in *grammatici* uironum. Cæterum hoc ipsum, quod hic reprehenditur, reprehendit etiam *Sextus Empir.* p. 110: Οὐκ ἔστιν ἀληθὴς ἡ, *πάν ὥσων τήν κάτω γένυν κινεῖ*, *πρότασις*. Reprehendit autem sic: *Κἂν ἐν τι τῶν κατὰ μέρος ἐναντιούμενων φαίνοιτο τοῖς ἄλλοις, οὐκ ἔστιν ὕγιής ἡ καθόλου πρότασις*. Idem *Sextus* p. 121, memorat *πρότερον* et *δεύτερον* *λήμμα*, seu *propositionem* et *assumptionem*.

(4) Πρόσληψιν κείμενον. Πρόσληψιν *ἐγκείμενον*, D. 1. Πρόσληψιν *συγκείμενον*, M. 1, A. 1, 2, 3, N. Tria ista eodem redeunt, *συγκείμενον* tamen *probandum* videtur. Verum de vocabulo *πρόσληψιν* dubito. In *dialecticis* partes *sylogismi* memorantur *λήμμα*, *πρόσληψις*, *ἐπιφωρόν*. V. *Diog. Laert.* p. 261.

ἄμοιον. Ἐτι φησίν (99)· Οὐδὲν ἀσώματον *συμπάσχει* σῶματι. οὐδὲ ἀσώματῳ σῶμα (1), ἀλλὰ σῶμα σῶματι (2)· *συμπάσχει* δὲ ἡ ψυχὴ τῷ σῶματι νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ, καὶ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ· *αἰσχυνομένης* γοῦν, *ἐρυθρόν* γίνεται, καὶ *φοβούμενης*. ὥχρὸν· σῶμα ἄρα ἡ ψυχὴ. Ἐστὶ δὲ τὸ ἕτερον (3) τῶν *λήμμάτων* *ψευδὸς*, κατὰ *πρόσληψιν* κείμενον (4), τὸ λέγον· Οὐδὲν ἀσώματον σῶματι *συμπάσχει* (5). Τί γάρ, εἰ μόνῃ τῇ ψυχῇ τοῦτο *πρόσσεστιν*; Ὡςπερ τις εἰ λέγοι (6)· Οὐδὲν ζῶον τήν ἄνω γένυν κινεῖ· ὁ δὲ *κροκόδειλος* (7) τήν ἄνω γένυν κινεῖ· οὐ ζῶον ἄρα (8) ὁ *κροκόδειλος*. *Ψευδὴς* γάρ (9) ἐστὶν 34 ἡ *πρότασις* καὶ *ἐνταῦθα*, κατὰ *πρόσληψιν*, ἡ λέγουσα (10)· Οὐδὲν ζῶον τήν ἄνω γένυν κινεῖ. Ἰδοὺ γάρ ὁ *κροκόδειλος* καὶ ζῶον ἐστὶ καὶ τήν ἄνω γένυν κινεῖ.

Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, καὶ ὅταν λέγῃ, *μηδὲν ἀσώματον σῶματι συμπάσχειν*. Προσλαμβάνει γάρ τὸ *ζητούμενον* τῇ ἀποφάσει (11). Εἰ δὲ τις ὑπόθοιτο ἀληθὲς, εἶναι (12) τί, *μηδὲν ἀσώματον σῶματι συμπάσχειν*· ἀλλὰ τὸ *ἐπαγόμενον* (13) οὐκ ἔστιν ὁμολο-

Αἱ αὗται vocabula, οὐδὲν ἀσώματον σῶματι *συμπάσχει*, non sunt *πρόσληψις*, sed *λήμμα*, sicut nec proxima, οὐδὲν ζῶον τήν ἄνω γένυν κινεῖ. *Conjicio* ergo *πρόσληψιν*. Ergo *mox etiam* malim *πρόσληψιν* et *προλαμβάνει*. Attamen *πρόσληψις* et *προλαμβάνει* *defensum* potest hoc sensu, ut sit aliquid ἐν τῷ *λήματι* *assumere*, *comprehendere*, tanquam *ὁμολογούμενον*, cum tamen aut *dubium*, aut *falsum* sit. *Aristot. De reprehens. sophist.* l. 4, ii, 5, hoc fallax *sylogismorum* genus appellat, παρὰ τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν et παρὰ τὸ αἰτεῖσθαι καὶ λαμβάνειν τὸ ἐν ἀρχῇ. Κατὰ *πρόσληψιν* κείμενον omittit Con. Sed eorum, quæ *assumuntur*, alterum falsum est, ita *assumptioni* *adherens*, Vall.

(5) Σῶματι συμπάσχει. Σῶματι *συμπάσχειν*, A. 2.

(6) Ὡςπερ τις εἰ λέγοι. Ὡςπερ εἰ τις λέγοι, Ox. Atque ita tacite hoc mutavit, ut *plerumque* solet *facere*. Ita habet etiam N. Id sane et *facilius* et *usitatus* est. Cono: Tanquam si quis dicat.

(7) Ὁ δὲ κροκόδειλος, usque ad τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον. Absunt, M. 1. Sed post ὅταν λέγῃ addit: καὶ ἐνταῦθα κατὰ *πρόσληψιν* ad τρόπον, καὶ ὅταν δὲ λέγῃ, M. 1.

(8) Οὐ ζῶον ἄρα ad proximum γένυν κινεῖ, absunt, N. De crocodilo eadem notant *Herodot.* ii, 65; *Aristot. Hist. animal.* l. 1, 11, iii, 7.

(9) Ψευδὴς γάρ — ἡ λέγουσα. Est igitur *falsa propositio*, sicut hæc, quæ ait, Vall. Πρότασις est *Major* ut vocant. Latine *propositio*.

(10) Καὶ ζῶον καὶ τήν. Καὶ ζῶον ἐστὶ καὶ τήν, D. 1., Con., Vall. Prius καὶ omittit A. 3.

(11) Προσλαμβάνει — ἀποφάσει. Assumit enim certum, de quo *queritur*, in *abnegatione*. Vall. κατὰφασις εἰ ἀπόφασις; ita sane opponuntur, ut ista sit *affirmatio*, hæc *negatio*. *Aristot. ad Nicomach.* vi, 2. Accedit, quod hic sermo est de *enuntiatione* *negante*. Tamen hic ἀπόφασις simpliciter, *enuntiatum*, *effatum*, *propositio* reddi potest. Sæpenumero enim ἀπόφασις est *sententia* et *effatum* *judicis*, sapientis, absque ulla *negationis* *notione*.

(12) Ὑποθόιτο ἀληθὲς εἶναι. Ὑπόθοιτο ἀληθὴ εἶναι, D. 1. Ὑπόθοιτο habet etiam A. 1, N. Ὅτιοις est loco *θεῖτο*. Exemplum huius formæ laudavit *Fischerus* ad *Gramm. Welleri*, p. 227. Inter alia, *πρόθοιτο*. Plura ejusmodi inveni in codd.

(13) Τὸ ἐπαγόμενον. H. l. dicitur de *assumptione*. Alibi *ferè* dicitur de *conclusionis* *sylogismi*.

γούμενον, ὅτι συμπάσχει ἡ ψυχὴ νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ τῷ σώματι (14). Ἀμφιβάλλεται γὰρ, εἴτε τὸ σῶμα μόνον ἐστὶ τὸ ἀλγοῦν, λαβὼν (15) παρὰ τῆς ψυχῆς τὴν αἰσθησιν, αὐτὴ δὲ μὲναι ἀπαθὴς, εἴτε καὶ συναλγεῖ τῷ σώματι· καὶ κρατεῖ μάλλον παρὰ τοῖς ἐνδοξοτέροις τὸ πρότερον· οὐδεὶς δὲ (16) ἐκ τῶν ἀμφιβαλλομένων συνάγειν τοὺς συλλογισμοὺς, ἀλλ' ἐκ τῶν ὁμολογουμένων. Ἐκ περιουσίας δὲ δείκνυται (17), καὶ τινα ἀσώματα συμπάσχοντα (18) τοῖς σώμασιν. Αἱ ποιότητες (19) γοῦν, ἀσώματοι οὖσαι, πασχόντων τῶν σωμάτων καὶ αὐταὶ συμπάσχουσιν (20), ἐν τε τῇ φθορᾷ καὶ τῇ γενέσει (21) συναλλοιούμεναι τῷ σώματι. Χρυσίππος δὲ φησιν, [ὅτι] ὁ θάνατος (22) ἐστὶ χωρισμὸς ψυχῆς (23) ἀπὸ σώματος· οὐδὲν δὲ ἀσώματον ἀπὸ σώματος· χωρίζεται (24)· οὐδὲ γὰρ ἐφάπτεται σώματος ἀσώματον· ἡ δὲ ψυχὴ καὶ ἐφάπτεται καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος· σῶμα ἄρα ἡ ψυχὴ (25). Τοῦτων τὸ μὲν, τὸν θάνατον χωρισμὸν εἶναι (26) ψυχῆς ἀπὸ σώματος, 35 ἀληθὲς ἐστὶ· τὸ δὲ, μὴ ἐφάπτεσθαι ἀσώματον σώματος, ψεῦδος μὲν ἐστὶ καθόλου λεγόμενον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀληθές. Ψεῦδος μὲν, ἐπειδὴ καὶ ἡ γραμμὴ, ἀσώματος οὖσα, ἐφάπτεται σώματος καὶ χωρίζεται ὁμοίως καὶ ἡ λευκότης (27). Ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀληθές· οὐ γὰρ ἐφάπτεται τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ (28). Εἰ γὰρ ἐφάπτεται, δηλονότι παράκειται αὐτῷ (29)· εἰ δὲ τοῦτο, οὐχ ὅλῳ παράκειται· ἀδύνατον γὰρ σῶμα σώματι ὅλον ὅλῳ παρακεῖσθαι· καὶ οὕτως οὐκ ἐστὶ ὅλον ἐμψυχον τὸ ζῶον· ὥστε, εἰ μὲν ἐφάπτεται, σῶμα μὲν ἐστὶ ἡ ψυχὴ, ὅλον δὲ οὐκ ἐστὶ ἐμψυχον τὸ ζῶον· εἰ δὲ ὅλον ἐστὶν ἐμψυχον, οὔτε ἐφάπτεται, οὔτε σῶμά ἐστὶν ἡ ψυχὴ· τὸ δὲ ζῶον (30) ὅλον ἐμψυχόν ἐστίν· οὔτε ἄρα ἐφάπτεται, οὔτε σῶμά ἐστὶ, καὶ χωρίζε-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(14) Νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ τῷ σώματι. Νοσοῦντι τῷ σώματι καὶ τεμνομένῳ, D. 1.

(15) Εἴτε σῶμα μόνον ἐπὶ τὸ ἀλγοῦν λαβὼν. Ἐστὶ, loco ἐπὶ, M. 1, A. 3. Εἴτε τὸ σῶμα μόνον ἐστὶ τὸ ἀλγοῦν λαβὼν (sic), D. 1. Εἴτε τὸ σῶμα μόνον ἐστὶ τὸ ἀλγοῦν, λαβὼν, A. 1, N. Sic, omisso μόνον, A. 2. Μοx, αὕτη δὲ μένει, N., A. 5.

(16) Οὐδεὶς δὲ. Οὐδεὶς δὲ ἐκ τῶν ἀμφιβαλλομένων συνάγει, N.

(17) Ἐκ περιουσίας δεδεικνυται. Ἐκ περιουσίας δὲ δείκνυται, D. 1, A. 1, 2. Ox. Paulo ante ὁμολογημάτων, loco ὁμολογουμένων, M. 1.

(18) Τοῖς σώμασι συμπάσχοντα. Συμπάσχοντα τοῖς σώμασιν, D. 1, A. 1, 2, 3, N. Mox, συμπάσχόντων τῶν, A. 3.

(19) Αἱ ποιότητες. Simile est, quod legitur apud Plutarch., l. II, p. 65 B : Οἱ μαθηματικοί... πέρατά ἐστιν.

(20) Καὶ αὐταὶ συμπάσχουσιν. Καὶ αὐταὶ συμπάσχουσιν, D. 1, A. 3.

(21) Καὶ τῇ γενέσει. Καὶ τῇ βούσει. Sed in marg. a manu rec. γρ. τῇ γενέσει, D. 1. Ἐν τῇ γενέσει, N. Credo hic nec de interitu, nec de ortu corporum sermonem esse, etsi nemo negaverit, etiam in his aliquid pati qualitates corporum. Vocabulum βούσει igitur me movit, ut conjicerem, φορᾷ καὶ τῇ βούσει, quæ alibi etiam junguntur, ut apud Gregor. Nazianzen., p. 203. Accedit, quod ἐν τῇ τῶν σωμάτων φθορᾷ αἱ ποιότητες οὐ συναλλοιούνται, ἀλλὰ συμφυεῖνται. Conno tamen et Valla : In corruptione et generatione. Infra p. 160 et 162 recte jungitur γένεσις et φθορά. Sed locus est dissimilis. Πεύσις de corpo-

A concessum : consentire animam cum corpore, dum ægrotat vel secatur. Dubium enim est utrum corpus tantum sit, quod doleat, accepto sensu ab anima, quæ omnis doloris sit experta, an etiam ipsa cum corpore dolore afficiatur. Atque adeo prius illud nobilioribus philosophis magis probatur. Atqui non ex ambiguis et controversis, sed ex concessis omnis ratio concludenda est. Illud etiam, etsi necesse non est, tamen velut ornandæ cumulandæque rationis nostræ causa ostenditur : non-corpora aliqua cum corpore consentire. Nam qualitates, quæ vacant corpore, cum corporibus consentiunt, cum, et in interitu, et in ortu, cum corpore commutentur. Chrysippus ait, mortem esse separationem animæ a corpore; nullum autem non-corpore a corpore B separatur; neque enim non-corpore corpus attingit, at anima et tangit et separatur a corpore : ergo corpus anima. Quorum illud quidem, mortem esse separationem animæ a corpore, verum est; at non-corpore non tangere corpus, falsum quidem, si universe dicatur; sed in anima verum est. Falsum universe, quia linea, cum sit non corpus, tangit corpus, ab eoque separatur; similiter et albedo. In anima verum, quoniam anima corpus non tangit. Si enim tangit, nimirum ad illud appposita est. Quod si est, non ad totum appposita est. Fieri enim nequit, ut totum corpus ad totum corpus apponatur; et ita non erit totum animal animatum. Quare si tangit, corpus anima est; sed animal non erit totum animatum : sin totum est animatum, neque tangit, neque corpus anima est. Est autem animal totum animatum; neque ergo tangit, neque corpus est anima; et cum sit non-corpore, a corpore sepa-

ribus habet pag. 17. Plotinus apud Eusebium *Præpar. evang.*, p. 826 A : Περὶ γὰρ (τὸ σῶμα) καὶ ἐν φορᾷ αὐτοῦ ἡ φύσις.

(22) Ὅτι ὁ θάνατος. Ὅτι abest, D. 1, A. 1, 2. Sæpe tamen ita additur, Conno : *hoc modo*.

(23) Ψυχῆς χωρισμός. Χωρισμός ψυχῆς, D. 1, A. 1, 2, 3, N.

(24) Καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος. Post hæc in cod. D. 1, progrediendum ad quintum abhinc folium.

(25) Σῶμα ἄρα ἡ ψυχὴ. Οὐκ ἄρα ἀσώματος ἡ ψυχὴ, A. 1, 3, N. Sententia et conclusio eadem manet. Valla : *Non ergo incorporea anima est*.

(26) Εἴναι χωρισμὸν. Χωρισμὸν εἶναι, D. 1, A. 1, 2, 3, M. Paulo post ἐφάπτεται, M. 1.

(27) Ὁμοίως καὶ ἡ λευκότης. Ὁμοίως δὲ καὶ λευκότης, A. 1, 2. Δὲ addit etiam A. 3.

(28) Οὐ γὰρ ἐφάπτεται τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ. Οὐδέ, loco οὐ, D. 1.

(29) Δηλονότι παράκειται αὐτῷ. His addit A. 3 : Οὐκοῦν καὶ ἡ ποιότης ἐφαπτομένη, παράκειται τῷ σώματι, καὶ οὐκ ἐστὶ ὅλον πεπωμένον τὸ σῶμα. Τί γὰρ δήποτε; Ἡ μὲν ποιότης δύναται τοῦ σώματος ἐφάπτεσθαι, καὶ μὴ παρακεῖσθαι, ἀσώματος οὖσα, ἡ δὲ ψυχὴ οὐ; Εἰ γὰρ ἐφάπτεται, δηλονότι, παρὰκειται αὐτῷ. Mox idem ὅλῳ, post ὅλον, omittit.

(30) Οὔτε σῶμά ἐστὶν ἡ ψυχὴ· τὸ δὲ ζῶον. Ἐστὶ, loco ἐστὶν habet, sed supra scriptum ἐστίν, A. 2. Loco τὸ δὲ, habet εἰ δὲ τό, M. 1. Mox idem omittit ἄρα.

ratur. Quare, animum non esse corpus, ex his quæ diximus, percipiri potest. At vero, neque esse non-substantiam, deinceps explicandum est. Quoniam ergo et Dinarchus (*Dicæarchus*) harmoniam animam definivit, et Simmias contradicens Socrati, animam harmoniam esse asserebat; quod animum harmoniæ similem esse diceret, corpus lyrae: horum dissolutiones afferendæ sunt, quæ in Platonis *Phædone* sunt expositæ. Quarum una utitur iis quæ supra confirmata et demonstrata erant. Erat autem demonstratum, disciplinas esse recordationes.

Hoc igitur sumpto, ut confesso, rationem instituit sic: Si disciplinæ sunt recordationes, ante erat nostra anima, quam in humana specie generaretur. At si harmonia est, prius non erat, sed posterius, corpore jam composito, genita est. Omnis enim compositio non aliter habet, quam se illa habent, ex quibus conficta est. Est enim compositio, quippe quæ harmonia sit, quædam communio eorum, quæ componantur, eamque non antecedere illa ex quibus constat, sed consequi contingit. Quare inter se pugnant: Animam harmoniam esse; et: Disciplinas recordationes. Verum autem illud de recordationibus; falsum igitur animam esse harmoniam. Præterea anima, et adversatur corpori, et imperatoris

ται (31), σώματος οὐσα. Ὅτι μὲν [οὖν] οὐκ ἔστιν (32) ἡ ψυχὴ σῶμα, δηλον ἐκ τῶν εἰρημένων· ὅτι δὲ οὐδὲ ἀνούσιος (33), ἐξῆς ῥητέον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ (34) Δικαίαρχος ἁρμονίαν ὠρίσατο τὴν ψυχὴν, καὶ Σιμμίας (35), ἀντιλέγων τῷ Σωκράτει, τὴν ψυχὴν ἁρμονίαν ἔφασκεν εἶναι (36), λέγων, εἰκέναι τὴν μὲν ψυχὴν ἁρμονίαν, τὸ δὲ σῶμα λύρα· ἐκτετέον τὰς λύσεις τούτου (37), τὰς ἐν τῷ *Φαίδωνι* Πλάτωνος κειμένας. Μία μὲν οὖν ἔστιν ἡ ἐκ τῶν (38) προαποδεδειγμένων αὐτῷ. Προαποδεδείχεται γάρ, ὅτι αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις εἰσὶ.

Τοῦτο οὖν λαβὼν, ὡς ὁμολογούμενον, κατασκευάζει τὸν λόγον οὕτως· Εἰ αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις εἰσὶν (39), ἦν ἡμῶν ἡ ψυχὴ πρὶν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ εἶδει (40) γενέσθαι· εἰ δὲ ἁρμονία ἐστὶ, πρότερον (41) μὲν οὐκ ἦν, ὑστερον δὲ ἐγένετο, ἁρμοσθέντος τοῦ σώματος. 36 Πᾶσα γὰρ σύνθεσις οὐκ ἄλλως ἔχει, ἢ ὡς ἔχει τὰ ἐξ ὧν (42) σύγκειται. Κοινωνία γὰρ τίς ἐστι τῶν συντιθεμένων (43) ἡ σύνθεσις, ἁρμονία οὐσα· καὶ οὐ καλύει (44) τὸ μὴ ἡγεῖσθαι αὐτὴν ἐκείνων, ἀφ' ὧν συνετέθη, ἀλλ' ἐπεσθαι αὐτοῖς· μάχεται τοίνυν τὸ ἁρμονίαν εἶναι τὴν ψυχὴν (45), τῷ τὰς μαθήσεις ἀναμνήσεις εἶναι· τὸ δὲ τῶν ἀναμνήσεων ἀληθές ἐστι· ψεῦδος ἄρα τὸ τὴν (46) ψυχὴν ἁρμονίαν εἶναι. Ἐτι, ἡ μὲν ψυχὴ καὶ ἐναντιοῦται τῷ σώματι καὶ τὸν ἀρ-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(31) *Ὅτε σῶμά ἐστιν ψυχὴ, καὶ χωρίζεται.* Ὅτε σῶμά ἐστι καὶ χωρίζεται, D. 1, A. 1, 2, 3, N. Sed Ox. ante ψυχὴ additum habet ἡ. Anima servat etiam Vall.

(32) *Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν.* Οὖν abest, D. 1, A. 1, 2. Itaque, Conn., Vall.

(33) *Ὅτι δὲ οὐδὲ ἀνούσιος.* Δῆ, loco δέ, A. 3. Cono hic incipit libri ii. cap. 3. Index: Quod anima sit substantia, non harmonia, ut Dinarchus voluit; neque crasis, aut quatuor humorum temperies quædam, ut Galenus videtur astruere.

(34) *Ἐπειδὴ δὲ καὶ.* Ἐπειδὴ δὲ καὶ, D. 1, A. 1, 2. Ἐπεὶ δὲ καὶ, N. Δῆ prorsus omittit A. 3.

(35) *Σιμμίας.* Σιμμίας, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox. Σιμίας, N. Mox, Σωκράτης, A. 3. Paulo ante correxi Δικαίαρχος, loco Δεῖναρχος. V. pag. 28.

(36) *Εἶναι ἔφασκεν.* Ἐφασκεν εἶναι, D. 1, A. 1, 2, N.

(37) *Λύσεις τούτων.* Λύσεις τούτου, D. 1, A. 1, 2, Vall. Mox, *Φαίδωνι*, D. 1.

(38) *Μία μὲν οὖν ἔστιν ἐκ τῶν.* Μία μὲν οὖν ἔστιν ἡ ἐκ τῶν, D. 1, A. 1, 2. Γάρ, loco μὲν, M. 1. Idem paulo post αὐτό, loco αὐτῷ. Aristot. *De anima* 1, 4, etiam contra disputat, animam nec harmoniam, nec numerum esse. Animam non esse harmoniam, breviter etiam ex Plotino docet Euseb. *Præpar. evang.*, p. 834.

(39) *Τοῦτο οὖν λαβὼν — ἀναμνήσεις εἰσὶν* absunt. Mox, ἦν ἡ μὲν ἡμῶν, M. 1. Continuo A. 3 omittit ἡ ψυχὴ.

(40) *Ἀνθρωπίνῳ εἶδει.* Ἀνθρωπείῳ εἶδει, D. 1, A. 1, 2, 3. Apud Platonem in *Phædone*, cap. 18, p. 305, est ἀνθρωπίνῳ, quod tamen leve est. Demonstratio vero ipsa, de qua hic loquitur Nemesius, incipit cap. 41, pag. 388: Τί οὖν, ἡ δ' ὅς, περὶ ἐκείνου τοῦ λόγου, x. τ. λ. Vide Fischerum etiam ad Plat. p. 364, nota 22.

(41) *Ἐστὶ πρότερον.* Ἐστὶ, δηλον, ὅτι πρότερον, Ox. Sine mentione mss. Ita tamen habet A. 3. alio idem: Ἀρμοσθέντος ἡ τοῦ.

(42) *Ἡ ὡς ἔχει τὰ ἐξ ὧν.* Ἡ ὡς ἔχει ἐκεῖνα, τὰ ἐξ ὧν, M. 1, A. 1, 2, 3, D. 1, N. Similis constructio inferius p. 61, occurrit in N. Ἐκεῖνα, τὰ ἐν οἷς ἀν γίνηται. Apud Platonem l. l., p. 391, est: Ἡ ὡς ἐκεῖνα ἀν ἔχῃ, ἐξ ὧν ἀν συγkéηται.

(43) *Συντιθεμένων.* Συντεθειμένων, N.

(44) *Σύνθεσις ἁρμονία οὐσα· καὶ οὐ καλύει.* Σύνθεσις. Ἀρμονία οὐσα, οὐ καλύει, D. 1, A. 3. Sed hic habet etiam mox τοῦ, loco τῷ. Hic locus male affectus est. Ejus tamen medicinam frustra quæsi in *Phædone* Platonis. Nec codex A. 3, et D. hic aliquid prodest. Primo autem apparet particulam adversativam ἀλλὰ, conjunctionem cum ἐπεσθαι, ferre non posse οὐ καλύει τὸ μὴ ἡγεῖσθαι. Secundo intelligitur, idem fere hic dictum esse, quod antea, πρότερον μὲν οὐκ ἦν, ὑστερον δὲ ἐγένετο. Conjicio ergo: ἁρμονία δὲ οὐσα οὐ χωρεῖ (id est ἀδύνατόν ἐστι) προηγέσθαι (id est πρότερον γεγονέναι) αὐτὴν, x. τ. λ. Vel etiam: ἁρμονία οὖν (seu δὲ) οὐσα, ἀκολουθεῖ (seu συνακολουθεῖ) τὸ μὴ ἡγεῖσθαι. Vel: ἁρμονία οὖν οὐσα, καλύει, μὴ ἡγεῖσθαι αὐτὴν. Vel denique: καὶ συνομολογεῖται, μὴ ἡγεῖσθαι. Ellebodius videtur voluisse: καὶ συμβαίνει, μὴ ἡγεῖσθαι. Cono ita: *Harmonia autem inexistens* (ἀνούσιος credo) *illa, ex quibus composita est, non antecedere, sed sequi eam nihil prohibet.* Valla: *Siquidem compositorum communicatio quædam est compositio, quæ est harmonia.* Atqui nihil prohibet ipsam illorum non existimari, a quibus composita sit, sed illa consequi putandum. Ergo ἡγεῖσθαι male reddidit existimari, et putandum de suo iniecit.

(45) *Ἀρμονίαν τὴν ψυχὴν εἶναι.* Ἀρμονίαν εἶναι τὴν ψυχὴν, D. 1, A. 1, 2, 3. Sic, et antea τῷ, loco τῷ, N. et mox, τὸ τὰς, idem. Valla, *et disciplinas.* Ergo, Καὶ τὸ τὰς μαθήσεις.

(46) *Ψεῦδος ἄρα τὸ τὴν.* Ψευδῶς, loco ψεῦδος, A. 1. Mox, ἐτι εἰ μὲν ψυχὴ, A. 2. Ἐτι ἡ μὲν ψυχὴ ἐναντιοῦται, N. Hoc argumentum Plato refert l. l., cap. 43.

χικὸν ἐπέχει λόγον (47), ὅτε αὐτοῦ ἀρχουσα (48) ἢ ἂν ἀρμονία οὕτε ἡγεῖται, οὕτε ἐναντιοῦται· οὐκ ἄρα ἡ ψυχὴ ἀρμονία (49). "Ἐτι, ἀρμονία (50) ἀρμονίας μᾶλλον καὶ ἥττον ἔστιν ἀρμονία, τῷ χαλᾶσθαι καὶ ἐπιτείνεσθαι, οὐ τῷ λόγῳ δὲ τῆς ἀρμονίας· ἀδύνατον γάρ ἐστι, λόγον (51) τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἔχειν· ἄλλ' ἐν τῇ ἀρμογῇ (52)· ἐὰν γὰρ κεκραμένος (53) δῶς φθόγγος καὶ βαρὺς ἔπειτα ἀνεθῶσι, τὸν λόγον μὲν τὸν αὐτὸν σῶζουσιν ἐν ταῖς μεγέθεσι τῶν φθόγγων, παραλλαγὴν δὲ λαμβάνει ἡ ἀρμονία κατὰ τὴν ἀρμογὴν, μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπιτεينوμένη (54)· ψυχὴ δὲ ψυχῆς οὐκ ἔστι μᾶλλον καὶ ἥττον· οὐκ ἄρα ἀρμονία ἔστιν ἡ ψυχὴ. "Ἐτι, ἡ ψυχὴ ἀρετὴν καὶ κακίαν ἐπιδέχεται· ἡ δὲ ἀρμονία ἀρμονίαν καὶ ἀναρροστίαν οὐκ ἐπιδέχεται· οὐκ ἄρα ἡ ψυχὴ ἀρμονία ἔστιν. "Ἐτι, ἡ ψυχὴ, τῷ ἐπιδέχεσθαι (55) τὰ ἐναντία παρὰ μέρος, οὐσία ἔστι καὶ ὑποκείμενον (56)· ἡ δὲ ἀρμονία ποιότητος (57) καὶ ἐν ὑποκειμένῳ· ἡ δὲ οὐσία ποιότητος (58) ἕτερον· καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα ἀρμονίας ἕτερον. "Ἀρμονίας μέντοι μετέχειν τὴν ψυχὴν, οὐδὲν ἄπορον, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο ἀρμονία ἔστιν· οὐδὲ γάρ, διότι (59) ἀρετῆς μετέχει, ἀρετὴ ἔστιν ἡ ψυχὴ. Γαλήνῳ δὲ ἀποφαίνεται μὲν οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ διαμαρτύρεται ἐν τοῖς 37 "Αποδεικτικοῖς (60) λόγοις, ὡς οὐδὲν εἶη περὶ ψυχῆς ἀποφηνάμενος· εἴκοι δὲ, ἐξ ὧν λέγει, δοκιμάζειν μᾶλλον, τὸ κρᾶσιν (61) εἶναι τὴν

locum obtinet, quod corpori imperet et dominetur; harmonia vero neque præst, neque adversatur; non est igitur harmonia anima. Deinde una harmonia magis et minus harmonia est alia, quod remittatur et intendatur: non quidem ratione harmoniæ fieri enim nequit, ut ratio magis minusve dicatur ratio, sed propter aptationem. Si enim acuta vox cum gravi permista remittantur, rationem quidem eandem servant in vocum magnitudinibus, sed variatur harmonia ex aptatione, dum magis minusve intenditur. Una porro anima non est magis minusve anima, quam alia; non est ergo anima harmonia. Ad hæc, in animam virtus cadit et vitium; in harmoniam harmonia, et quod ei contrarium est, non cadit: non ergo anima harmonia. Præterea anima, quod in eam contraria vicissim cadant, substantia est et subjectum; harmonia vero qualitas est in subjecto; est autem substantia aliud a qualitate: quare et anima ab harmonia aliud est, etsi participem esse animam harmoniæ, non est absurdum, non tamen idcirco harmonia est: non enim, quoniam virtutis anima est particeps, virtus est. Galenus vero nihil quidem pronuntiat, sed testatur in libro *De demonstratione*, se nihil de anima affirmasse; attamen, quæ dicit, declarant eum magis probare, animam esse temperamentum,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(47) "Ἐπέχει λόγον. "Ἐχει λόγον, D. 1. Ita λόγος occurrit apud Platonem p. 219, ἐν δορυφόρων καὶ ὑπάρχων λόγῳ τάττειν. Hoc ideo monui, ne quis sine causa conjiceret τόπον.

(48) "Ἀτε αὐτοῦ ἀρχουσα. "Ἀτε ἀρχουσα αὐτοῦ, D. 1. A. 1, 2, 3, N.

(49) Οὐκ ἄρα ἡ ψυχὴ ἀρμονία. Absunt, M. 1.

(50) "Ἐτι, ἀρμονία. "Ἡ γὰρ ἀρμονία, D. 1. Mox, ἥττον ἔστιν. "Ἀρμονίας δὲ τῷ χαλᾶσθαι, N. Deinde: ἐπιτείνεσθαι ἐν τῷ λόγῳ δὲ τῆς ἀρμονίας οὐ. "Ἀδύνατον, idem. Loco ἀρμονία τῷ, solum ὡς habet eum spatioso vacuo, A. 3. Τὸ χαλᾶσθαι, M. 1. et ἐπιτείνεσθαι, οὕτω λόγος τῆς, idem.

(51) "Ἀδύνατον γὰρ ἐστὶ, λόγον. Καί, ante ἀδύνατον addit A. 3. "Ἐστὶ deest. D. 1, N. Λόγῳ habet et mox omittit ἔχειν, M. 1.

(52) "Ἐν τῇ ἀρμογῇ. "Ἐν τῇ ἀρμονίᾳ, D. 1, N.

(53) Κεκραμένος. Κεκραμένω. Ergo dualis, D. 1. Κεκραμένος, N. Cono ita: Si enim acuta vox et gravis complexum superintendantur, rationem eandem in vocum magnitudinibus servant, ac si legerit κεκραμένως, et loco ἔπειτα ἀνεθῶσιν, ὑπερτείνωνται. Ex his conjicere licet, κεκραμένως — βαρὺς ἐπιταθῶσιν ἢ ἀνεθῶσιν. Locus Platonis in *Phædone*, cap. 56, p. 364, 365, qui paulo dissimilior est, nihil nos adjuvat. Habet enim: "Ὅταν χαλασθῇ τὸ σῶμα ἡμῶν ἀμέτρως ἢ ἐπιταθῇ ὑπὸ νόσων. Que vero hic paulo rusti leguntur, μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπιτεينوμένη, huic conjecturæ non repugnant. Comparari potest etiam Platonis locus, cap. 42, p. 392, 393: quem hic potissimum respexit Nemesius. Sed nec ex hoc loco aliquid discitur. Omnino enim hanc totam partem Nemesius de suo videtur interposuisse explicandi causa. Summa disputatorum apud Platonem l. i. est: "Ἀρμονία μᾶλλον καὶ ἥττον ἔστιν· ἡ δὲ ψυχὴ οὐ μᾶλλον καὶ ἥττον ἔστι. Valla κεκραμένος reddidit: pluvius fuerit, a plodo, plaudio. Ac si legerit κεκραμένως. Mox idem ἔπειτα ἀνεθῶσιν reddidit: deinde absoletus. "Ἀνεστῶσι, loco ἀνεθῶσι, M. 1.

(54) Παραλλαγήν — ἐπιτεينوμένη. Valla: At mutationem in contactu et sonorum copula capit

magis ac minus intensa. A. 3 exhibet: παραλλαγὴν δὴ λαμβ.

(55) "Ἐτι, ἡ ψυχὴ τῷ ἐπιδέχεσθαι. Ante hoc argumentum leguntur hæc: "Ἐτι ἡ ψυχὴ ἀρετὴν καὶ κακίαν ἐπιδέχεται· ἡ δὲ ἀρμονία ἀρμονίαν. Καὶ ἀναρροστίαν οὐκ ἐπιδέχεται· οὐκ ἄρα ἡ ψυχὴ ἀρμονία ἔστιν. "Ἐτι ἡ ψυχὴ τῷ ἐπιδέχεσθαι, x. τ. λ. D. 1. Sic, sed in line: οὐκ ἄρα ἀρμονία ἡ ψυχὴ, A. 2. Etiam A. 1. Sed in hoc est ἀναρροστίαν. Ita quoque ex mss. restituit Ox. Sed in line habet: οὐκ ἄρα ἀρμονία ἔστιν ἡ ψυχὴ· ἔτι ἡ ψυχὴ ἐν τῷ ἐπιδέχεσθαι. Sic etiam N. Eadem hæc habet M. 1, A. 3, sed in line: οὐκ ἄρα ἀρμονία ἔστιν ἡ ψυχὴ. In A. 3 vero deest primum ἀρμονία. Argumentum, quod hic omissum erat, legitur apud Platonem l. i. p. 393. Agnoscit etiam hæc Con. Vall.

(56) Οὐσία ἐστὶ καὶ ὑποκείμενον. Cono: Substantia est, pars et subjectum. Μέρος quod videtur legisse, non est hujus loci. De natura animæ enim quaeritur.

(57) "Ἡ δὲ ἀρμονία ποιότητος. Δέ, loco δὲ, D. 1, A. 1, 2, 3, N. "Ἀρμονή, loco ἀρμονία, M. 1. Post ποιότητος in cod. D. 1 revertendum est ad tertium folium.

(58) "Ἡ δὲ οὐσία ποιότητος. Δέ, loco δὲ, A. 1, 2, N. Ποιότητος ex correct., antea fuerat ποιότης, D. 1. Mox ἔργον, loco ἕτερον, M. 1; et deinde ἀρμονή, loco ἀρμονία.

(59) Οὐδὲ γὰρ διότι. Οὐ, loco οὐδέ, N. M. 1. Et mox: ἀλλὰ διαμαρτύρεται ἐν τῷ ἀποδεικτικῷ λόγῳ, ὡς, idem. "Αποφαίνεται et διαμαρτύρεται exhibet M. 1.

(60) "Ἐν τοῖς "Αποδεικτικοῖς. "Ἐν τοῖς "Επιδεικτικοῖς, D. 1. "Ἐν τοῖς "Επιστακτικοῖς, sic M. 1, *Demonstrativis*, Con. Vall. Mox, ἀποφανόμενος, N. Se nihil demonstraturum testatur, Vall.

(61) Μᾶλλον, τὸ κρᾶσιν. Semel hic notetur, codicem a prima manu constanter habere κρᾶσις et κρᾶσιν, sed plerumque a manu recentiori correctum esse κράσις et κράσιν. D. 1, A. 3, constanter κρᾶσις. Μᾶλλον τὴν κρᾶσιν, N.

utpote cum morum differentia temperamentum sequatur : quod ex Hippocratis dictis confirmare nititur. Verum si ita est, certe etiam mortalem eam opinatur : non tamen omnem, sed eam tantum, quæ rationis est expertis ; nam de rationis participie addubitat his quidem verbis.

Verum , corporis temperamentum non posse esse animam, hinc patet : Omne corpus, et animatum , et inanimatum , ex quatuor elementis temperatum est. Horum enim temperatio corpora efficit. Si igitur corporis temperamentum est anima, nihil erit inanimatum, et concluditur ratio sic : Si temperamentum corporis anima est, omne porro corpus temperamentum habet, omne corpus animam habet. Si omne corpus animam habet, nullum est corpus inanimatum, neque lapis igitur, neque lignum, neque ferrum, neque aliud quidpiam inanimatum est. Si vero non universe omnem temperationem corporis dixerit esse animam, sed certam quamdam, quærendum, qualis temperatio sit, quæ animal efficiat et animæ loco numeretur. Quaecunque enim temperamentum dixerit, tale et in inanitis reperiemus. Cum enim novem temperamenta sint, ut ipse in libris *De temperamentis* ostendit, octo quidem incommoda, unum commodum, eo, quod commodum est, dicit hominem esse temperatum, non omnem tamen, sed eum, qui medio temperamento est. Reliquis incommotis temperamentis cætera animalia pro cuiusque specie alia magis, alia minus esse concreta. Inveniuntur autem etiam in inanitis novem hæc temperamenta, ut ipse rursus in *Simplicibus* ostendit. Præterea, si anima temperamentum est, temperamenta autem ætatibus, temporibus, victuque mu-

ψυχὴν ταύτη γὰρ ἐπακολουθεῖν (62) τὴν τῶν ῥῥῶν διαφορὰν· ἐκ τοῦ Ἱπποκράτους κατασκευάζων τὴν λόγον. Εἰ δὲ τοῦτο, δῆλον, ὅτι (63) καὶ θνητὴν αὐτὴν εἶναι οἶεται (64)· οὐ πᾶσαν δὲ, ἀλλὰ τὴν ἀλογον μόνην ψυχὴν (65) τοῦ ἀνθρώπου. Περὶ δὲ τῆς λογικῆς ἀμφιβάλλει, λέγων οὕτως (66)·

Ὅτι δὲ οὐ δύναται τοῦ σώματος ἡ κρᾶσις εἶναι ψυχὴ, δῆλον ἐντεῦθεν· Πᾶν σῶμα ἐμψυχόν τε καὶ ἀψυχόν ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων κέκρται (67). Ἡ γὰρ τοῦτων κρᾶσις τὰ σώματα ἀπεργάζεται. Εἰ τοίνυν ἡ τοῦ σώματος κρᾶσις (68) ἐστὶν ἡ ψυχὴ, οὐδὲν ἀψυχόν ἔσται. Καὶ συνάγεται (69) ὁ λόγος οὕτως· Εἰ ἡ κρᾶσις τοῦ σώματος ψυχὴ ἐστὶ, πᾶν δὲ σῶμα κρᾶσιν ἔχει, πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει (70)· εἰ δὲ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει (71), οὐδὲν σῶμα ἐστὶν ἀψυχόν· οὕτε λίθος ἄρα, οὕτε ξύλον (72), οὕτε σίδηρος, οὕτε ἄλλο τι ἀψυχόν ἔσται. Εἰ δὲ μὴ καθόλου πᾶσαν κρᾶσιν σώματος λέγοι ψυχὴν εἶναι, ἀλλὰ τὴν τοιάνδε, ἐρωτητέον, ποία κρᾶσις (73) ἐστὶν ἡ ποιοῦσα ζῶον καὶ ψυχῆς λόγον ἐπέχουσα. Ὅποιαν γὰρ ἂν εἴποι (74) τὴν κρᾶσιν, τοιαύτην εὐρήσομεν καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις. Ἐννέα γὰρ οὐσῶν κρᾶσεων, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ *Περὶ κρᾶσεως* (75) ἔδειξεν, ὁκτώ μὲν τῶν δυσκράτων, μίς δὲ τῆς εὐκράτου, κατὰ μὲν τὴν εὐκρατον λέγει κεκρᾶσθαι τὸν ἀνθρώπον, οὐ πάντα δὲ, ἀλλὰ τὸν τῆς μέσης κρᾶσεως, κατὰ δὲ τὰς ἄλλας δυσκρατίας, 38 τὰ ἄλλα ζῶα κατ' εἶδος, μετὰ τῆς ἐπὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀνέσεως τε καὶ ἐπιτάσεως. Εὐρίσκονται δὲ καὶ (76) ἐν τοῖς ἀψύχοις αἱ ἐννέα κρᾶσεις μετὰ τοῦ μᾶλλον καὶ ἥττον, ὡς αὐτὸς πάλιν ἐν τοῖς *Ἀπλοῖς* ἀπέδειξεν (77). Ἔτι, εἰ ἡ ψυχὴ κρᾶσις ἐστὶν, αἱ δὲ κρᾶσεις ἐναλλάσσονται κατὰ τε (78) τὰς ἡλικίας καὶ τὰς ὥρας καὶ τὰς διαίτας, ἡ ψυχὴ ἐναλλάσσεται· εἰ δὲ ἐναλλάσσεται (79), οὐ τὴν αὐτὴν ἔχομεν ψυχὴν,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(62) Ταύτη γὰρ ἐπακολουθεῖν. Eandem sententiam Galeni notat Proclus ad Platonis *Timæum*, p. 346, med.

(63) Εἰ δὲ τοῦτο, δῆλον, ὅτι. Post τοῦτο comma habet D. 1.

(64) Αὐτὴν οἶεται. Αὐτὴν εἶναι οἶεται, D. 1, A. 1, 2. Αὐτὴν οἶεται εἶναι, N.

(65) Ἀλογον ψυχὴν μόνην. Ἀλογον μόνην ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, D. 1, A. 1, 2, 3, N., Con. Vall. ψυχὴν omittit solum M. 1.

(66) Λέγων οὕτως. Hic notatur : Λεῖπει τὰ τοῦ Γαληνοῦ ῥήματα, in marg. Ant. In codice D. 1, proxima verba, tanquam Galeni, notantur huiusmodi signis : ". Oxoniensis editor ait, librum *De demonstratione* non reperiri. Legit enim Ἀποδεικτικοῖς. Galeni loco caret etiam Con. Item Vallā, qui etiam omittit proxima ab εἶναι ψυχὴ ad τοῦτων κρᾶσις.

(67) Τεσσάρων στοιχείων κέκρται. Loco κέκρται est κρᾶται. Sic A. 1, 2. Κεκράτηται, N.

(68) Εἰ τοίνυν ἡ τοῦ σώματος κρᾶσις. Ἡ κρᾶσις, ante τοῦ σώματος habet D. 1.

(69) Καὶ συνάγεται ad εἰ δὲ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει. Ὡς ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Οὕτω γὰρ ἡ κρᾶσις τοῦ σώματος ψυχὴ ἔσται. Πάλιν, εἰ τὸ σῶμα κρᾶσιν ἔχει, καὶ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει· εἰ δὲ πᾶν σῶμα ψυχὴ, οὐδὲν σῶμα, κ. τ. λ. N.

(70) Πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει. Καὶ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει D. 1.

(71) Εἰ δὲ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει. Absunt, D. 1.

(72) Οὕτε ξύλα. Οὕτε ξύλον, A. 1, 2. Con. Vall. Mox, λέγει ψυχὴν εἶναι, N.

(73) Ἐρωτητέον ποία κρᾶσις. Ποία abest, A. 2. Ejus loco ποία habet D. 1, N. Mox, ἡ ζῶον ποιοῦσα, N. Ποία οὐσα loco ποιοῦσα, M. 1.

(74) Ὅποιαν γὰρ ἂν εἴποι. Ἄν abest, D. 1; εἴπη, loco εἴποι, A. 3. Mox idem εὐρήσομεν. *Dixerunt*, Con. Mox, εὐρήσομεν εἶναι καὶ ἐν, N.

(75) Ἐν τῷ *Περὶ κρᾶσεων*. Ἐν τῷ *Περὶ κρᾶσεων*, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1, N. Τῶν, ante κρᾶσεων, addit Con. Pluralem habet etiam Vall.

(76) Εὐρίσκονται δὲ καὶ. Δέ abest, N. Mox, αἱ ἐννέα abest, N.; αἱ solum abest, A. 3.

(77) Ἐν τοῖς Ἀπλοῖς ἀπέδειξεν. Ἐν τοῖς Ἀπλοῖς ἀπέδειξεν, D. 1, N. A. 3. In *simplicium medicaminum libro ostendit*, Con.

(78) Ἐναλλάσσονται κατὰ τε. Solum κατὰ habet N. Primo ἐναλλάσσεται, secundo ἐναλλάττεται habet M. 1. Διαίτας duobus vocabulis reddidit Cano : *conversaciones et dietas*. Ὡρα sunt quatuor anni tempora ; διαίτα est totum vitæ genus, quo quis utitur, non solum in cibo et potu, verum etiam in aliis omnibus, quibus κρᾶσις corporis variantur et mutantur, veluti somno, venere, motu et quiete corporis et aliis.

(79) Εἰ δὲ ἐναλλάσσεται. Εἰ δὲ ἐναλλάσσεται, A. 1, 2, 3, N. Hæc omiserat scriba, sed postea addidit ac huc retulit, D. 1. Ἐναλλάττεται, Ox. Mox, κατὰ κρᾶσιν, A. 3

ἀλλὰ κατὰ τὴν κρᾶσιν, ποτὲ μὲν λέοντος, ποτὲ δὲ προβάτου (80), ποτὲ δὲ ἄλλου τινός, ὅπερ ἀτοπον. Ἐτι, ἡ κρᾶσις οὐκ ἐναντιοῦται (81) ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ συνεργεῖ· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ κινουσα (82)· ἡ δὲ ψυχὴ ἐναντιοῦται (83)· οὐκ ἄρα ἡ κρᾶσις ἐστὶ ψυχῇ.

Ἐτι, εἰ κρᾶσις ἐστὶ ψυχῇ (84), ἡ δὲ κρᾶσις ποιότης, ποιότης δὲ καὶ γίνεται (85) καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς, καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα χωρισθήσεται (86) χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· τοῦτο δὲ οὐκ ἀληθές· οὐκ ἄρα κρᾶσις, οὐδὲ ποιότης ἐστὶν ἡ ψυχῇ. Οὐ γὰρ δήπου τὸ ἕτερον τῶν ἀντικειμένων φυσικῶς προσεῖναι φήσουσι τῷ ζῳῳ, ὥς ἐπὶ τοῦ πυρὸς τὸ θερμόν. Ἀμετάθετον γὰρ τοῦτο. Φαίνεται δὲ μετατιθεμένη ἡ κρᾶσις, μᾶλλον δὲ αὐτοὶ (87) εἰσιν οἱ διὰ τῆς λατρικῆς τέχνης τὰς κρᾶσεις μεταβάλλοντες. Ἐτι, παντὸς σώματος αἱ ποιότητες αἰσθηταί εἰσιν· ἡ δὲ ψυχὴ οὐκ αἰσθητὴ, ἀλλὰ νοητὴ· οὐκ ἄρα ποιότης σώματος ἐστὶν ἡ ψυχῇ. Ἐτι, ἡ τοῦ αἵματος (88) καὶ πνεύματος μετὰ παραθέσεως σαρκῶν καὶ νεύρων καὶ τῶν ἄλλων εὐκрасία, ἰσχύς ἐστὶ· καὶ ἡ τῶν θερμῶν δὲ καὶ ψυχρῶν (89) καὶ ξηρῶν καὶ 39 ὑγρῶν εὐκрасία, ὑγεία ἐστὶν (90)· ἡ δὲ συμμετρία τῶν μελῶν μετὰ τῆς εὐχροίας (91) τὸ κάλλος ποιεῖ τοῦ σώματος. Εἰ τούτων ἡ ἁρμονία τῆς ὑγείας (92) καὶ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ κάλλους ψυχῇ (93) ἐστὶν, ἀνάγκη ἦν, τὸν ἄνθρωπον ζῶντα μῆτε νοσεῖν, μῆτε ἀσθενεῖν, μῆτε ἀμορφον εἶναι· συμβαίνει δὲ πολλάκις, οὐ μίαν μόνην, ἀλλ' ὁμοῦ τὰς τρεῖς (94) ταύτας εὐκрасίας ἀπολλύσθαι, καὶ ζῆν τὸν ἄνθρωπον· συμβαίνει γὰρ τὸν αὐτὸν ὁμοῦ καὶ ἀμορφον εἶναι καὶ ἀσθενεῖν καὶ νοσεῖν (95)· οὐκ ἄρα ἡ εὐκрасία

A tantur, efficitur mutari animam; si mutatur anima, non eandem habemus animam, sed pro temperamento aliquando leonis, aliquando ovis, aliquando alterius cuiusdam animalis; quod absurdum est. Deinde temperatio non adversatur cupiditatibus corporis, sed adjuvat etiam. Ipsa enim est, quæ movet et incitat; anima autem adversatur: non est ergo anima temperatio.

Præterea, si anima temperamentum est, temperamentum autem qualitas, qualitas rursus et advenit et recedit, sic, ut subjectum nihilo magis intereat: item anima quoque separabitur, sic, ut subjectum non intereat: hoc autem verum non est: non ergo temperamentum aut qualitas anima. Non enim sane alterum contrariorum naturaliter adesse animali dicent, ut calorem igni. Hic enim mutari B non potest; at temperatio mutatur: imo hi ipsi sunt, qui medendi scientia temperationes mutant. Omnes insuper corporis qualitates sensu percipiuntur; anima vero non sub sensum, sed sub intelligentiam cadit; non ergo corporis qualitas anima est. Præterea sanguinis, et spiritus, adjuncta carne, nervis, cæteris, bona temperatio, robur est; calor, frigidus, siccitatis et humoris, sanitas; membrorum autem apta compositio, cum coloris suavitate, corporis pulchritudinem gignit. Quare, si harmonia suavitatis, et roboris, et pulchritudinis, anima est, necesse est, hominem, quoad vivit, neque ægrotum esse, neque infirmum, neque deformem: contingit autem sæpe, non unam tantum, sed omnes pariter has tres bonas temperationes C perire, et hominem tamen vivere: accidit enim, ut idem simul et turpis sit et infirmus et ægrotus: non ergo corporis bona temperatio anima est. Sed,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(80) Ποτὲ δὲ προβάτου. Ποτὲ μὲν προβάτου, A. 2. Totum hoc de animalibus equidem omissem. Cum enim negari nequeat, corpora saltem, mutatis κρᾶσει, mutari, inde aliquis eodem jure colligere possit, homines modo ovis, modo leonis, modo alius animalis corpus habere. At enim vero corpus, mutatis κρᾶσει, non genere, sed qualitate mutatur. Vall. προβάτου reddidit pecoris. Vide Eruian. p. 41.

(81) Ἐτι ἡ κρᾶσις οὐκ ἐναντιοῦται. Καί, post ἔτι, addit D. 1, A. 3. Ἐναντιοῦται Vall. reddidit, non *respondet* atque *adversatur*. Et, ante οὐκ, addit M. 1.

(82) Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ κινουσα. Αὕτη, loco αὕτη, A. 1, 2. Nam et ipsum (temperamentum) cum illis communicat, Vall. Ac si legerit, κινουσα.

(83) Ἡ ψυχὴ ἐναντιοῦται. Δέ, post ἡ, addunt D. 1, A. 1, 2, 3, Ox., N., Con., Vall. Mox, οὐκ ἄρα ἡ κρᾶσις ἐστὶν ἡ ψυχῇ, Ox., A. 3. Sic a prima manu correctum, D. 1. Οὐκ ἄρα κρᾶσις ἐστὶν ἡ ψυχῇ, N.

(84) Ἐτι, εἰ κρᾶσις ἐστὶ ψυχῇ. Ἐτι, εἰ ἡ κρᾶσις ἐστὶν ἡ ψυχῇ, A. 1, 2; ἡ, loco εἰ, M. 1. Ἡ, ante ψυχῇ, addit etiam A. 3.

(85) Ποιότης δὲ καὶ γίνεται. Καί, abest, A. 1, 2.

(86) Καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα χωρισθ. — φθορᾶς. Hæc in marg. a manu. rec. D. 1. Mox, τῶν ἀντικειμένων τὸ ἕτερον, N. Intelligitur autem, τὸ μὴ ἀπογίνεσθαι ἢ μετατίθεσθαι τὴν κρᾶσιν, Paulo post προσεῖναι,

loco προσεῖναι, M. 1.

(87) Μᾶλλον δὲ αὐτοί. Καί, post δέ, addit N. Οὗτοι, loco αὐτοί, M. 1. Αὐτοί, id est, οἱ λαοί. Mox, loco ποιότης σώματος, correxi ποιότης σώματος. Tamen Cono et Valla habent, *qualitas incorporea*. Sed Ellebodius, *corporis qualitas*.

(88) Ἐτι, ἡ τοῦ αἵματος. Ἐτι ἡ τοῦ σώματος. D. 1, N., A. 3. Ἐτι εἰ ἡ τοῦ αἵματος, A. 2. Σαρκῶν Vall. reddidit, *corpulentiarum*. Sic superius reddiderat *πιμελήν*.

(89) Θερμῶν δὲ καὶ ψυχρῶν. Δέ, abest, A. 2.

(90) Ὑγεία ἐστὶν. Ὑγεία ἐστὶν, N. Loco ὑγεία habet ὑγεία, et ex correct. ὑγεία, D. 1. Præterea hic in marg. legitur: Ἀριστοτέλης· τὸ ἐν βελτίονει ἢ προτέροις ἢ τιμιωτέροις βέλτιον, οἷον, ὑγεία ἰσχύος καὶ κάλλους. Ἡ μὲν γὰρ ἐν ὑγροῖς καὶ ξηροῖς, ἐξ ὧν πρῶτον συνέστηκε τὸ ζῶον· τὰ δὲ ἐν τοῖς ὑστέροις. Ἡ μὲν γὰρ ἰσχύς ἐν τοῖς νεύροις καὶ ὀστοῖς. τὸ δὲ κάλλος (addendum videtur ἐν) τῶν μελῶν τῇ συμμετρῷ δοκεῖ εἶναι.

(91) Τῆς εὐχροίας. Τῆς abest, A. 3.

(92) Τῆς ὑγείας. Τῆς ὑγείας, D. 1, N. Sed hic paulo ante exhibet εὐχροίας.

(93) Τοῦ κάλλους ψυχῇ. Τοῦ κάλλους ἡ ψυχῇ, D. 1. Mox, ἀνάγκη ἦ τόν, N.

(94) Ὅμοῦ τὰς τρεῖς. Πάσας, post ὁμοῦ, interponit Ox. N.

(95) Ἀσθενεῖν καὶ νοσεῖν. Imbecillum et ægrotum, Vall. Ac si legerit ἀσθενῆ καὶ νοσερόν.

iniquis, quomodo ergo naturales virtutes, vitiaque naturalia, hominem insequuntur? Id vero ex corporis temperamento fit. Ut enim naturaliter ex temperamento salubri sunt, et insalubri corpore: ita alii naturaliter amara bile abundantes, ad iracundiam; alii, ad timorem; alii, ad venerem propensi sunt. Verum aliqui coercent, et superant. Dubium autem non est, quin temperamentum coerceant; atque aliud est, quod coercet, aliud, quod coerceatur; aliud ergo temperamentum, aliud anima. Cum enim corpus animæ sit instrumentum, si idonee effectum fuerit, adjuvat animam, ipsumque se commodum habet; sin non idonee, impedit animam, ac tum satis negotii habet anima, dum cum ineptia sui instrumenti luctatur; ac nisi admodum sit sobria, etiam cum eo pervertitur: quomodo musicum lyrae perversio in errorem inducit, nisi eam primum recte composuerit. Quamobrem animæ adhibenda cura est, ut corpus accommodatum sibi instrumentum reddat, quod per rationem et mores asequetur; ut in harmonia, ita hic, alia laxans, alia intendens, quo ipsum sibi aptum efficiat, eoque ut commodo instrumento utatur, nisi et ipsa cum eo perversa fuerit, quando etiam hoc aliquando usu venit.

Aristoteles, qui animam dicit entelechiam, nihilominus idem sentit, quod qui qualitatem eam esse volunt. Sed explicemus prius, quam entelechiam vocet. Substantiam trifariam dicit intelligi, unam, quæ ut materia subjecta sit; quæ, per se quidem, nihil est, potestatem tamen ad rerum ortum habeat: alteram, formam et speciem, per quam materia

Α τοῦ σώματος ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Πῶς οὖν φυσικὰ τινες καὶ κακίαι (96) καὶ ἀρεταὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐπονται; Τοῦτο ἐκ τῆς τοῦ σώματος κράσεως ἀληθῶς (97) γίνεσθαι. Ὡς γὰρ φυσικῶς ὑγιεῖνοι (98) καὶ νοσώδεις εἰσὶν ἐκ τῆς κράσεως· οὕτω τινὲς φυσικῶς (99) πικρόχολοι ὄντες, ὀργίλοι εἰσὶν, ἄλλοι δειλοὶ, ἄλλοι καταφερεῖς. Ἀλλ' ἐνιοὶ κρατοῦσι καὶ περιγίνονται· ὁ δὲ λόγος ἐστὶ τῆς κράσεως κρατοῦσιν (1)· ἄλλο δὲ ἐστὶ τὸ κρατοῦν, καὶ ἄλλο τὸ κρατούμενον· ἄλλο ἄρα κρῆσις, καὶ ἄλλο ψυχὴ. Ὅργανον γὰρ ὅν (2) τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, ἐὰν μὲν ἐπιτηδεύῃς κατασκευασθῇ, συνεργεῖ τῇ ψυχῇ, καὶ αὐτὸ ἔχει ἐπιτηδεύειν (3)· ἐὰν δὲ ἀνεπιτηδεύῃς, ἐμποδίζει, καὶ τότε (4) χρεῖα (5) τῇ ψυχῇ πραγμάτων, ἀπομαχόμενη (6) πρὸς τὴν ἀνεπιτηδεύειν τὰ τοῦ ὄργανου· καὶ ἐὰν μὴ σφόδρα νήφῃ, καὶ συνδιαστρέφεται αὐτῷ (7), καθάπερ μουσικὸς συνεξαμαρτάνει τῇ τῆς λύρας διαστροφῇ, ἐὰν μὴ πρότερον αὐτὴν καταστήσῃ καλῶς. Διὸ καὶ χρεῖα τῇ ψυχῇ τῆς ἐπιμελείας τοῦ σώματος, ἵνα καταρτίσῃ 40 αὐτὸ ὄργανον (8) ἐπιτηδεύειν ἑαυτῇ. Τοῦτο δὲ ποιεῖ διὰ τε τοῦ λόγου καὶ τῶν ἡθῶν (9), ὡς ἐν ἀρμονίᾳ, τὰ μὲν χαλῶσα, τὰ δὲ ἐπιτείνουσα, ἵνα ἀρμόδιον αὐτὸ ἑαυτῇ κατασκευάσῃ, καὶ χρῆσθαι ἐπιτηδεύειν ὄργανον, ἐὰν μὴ καὶ αὐτὴ συνδιαστραφῇ αὐτῷ (10)· συμβαίνει γὰρ καὶ τοῦτο.

Ἀριστοτέλης (11) δὲ, τὴν ψυχὴν ἐντελέχειαν λέγων, οὐδὲν ἥττον συμφέρεται τοῖς (12) ποιήματα λέγουσιν αὐτήν. Διασαφῆσωμεν δὲ πρότερον, ἐντελέχειαν (13) τίνα καλεῖ. Τὴν οὐσίαν τριχῶς λέγει, τὸ μὲν, ὡς ὕλην (14) ὑποκείμενον, ὃ καθ' ἑαυτὸ μὲν οὐδὲν ἐστὶ, δύναμιν δὲ ἔχει πρὸς γένεσιν· ἕτερον δὲ, μορφήν καὶ εἶδος (15), καθ' ἣν εἰδοποιεῖται ἡ ὕλη· τρίτον δὲ, τὸ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(96) *Φυσικὰ τινες κακίαι*. Καί, ante κακίαι, interponit D. 1. Cur igitur, iniquiunt, et quædam vitia et, Vall.

(97) *Ἀληθῶς κράσεως*. Κράσεως ἀληθῶς, D. 1, Vall.

(98) *Οἱ ὑγιεῖνοι*. Οἱ abest, D. 1, A. 3. Mox, δεινοί, loco δειλοί, M. 1; et καταφερεῖς, loco καταφερεῖς, N. Utrumque notat proximum ad libidinem. Diog. Laert., p. 154: Φιλομενιρᾶχιός τε ἦν καὶ καταφερῆς. Euseb. *Demonstr. evang.*, p. 110, λαγνεστάτοις καὶ καταφερεστάτοις. *Præparat. evang.*, p. 49, καταφερεστάτων πρὸς τὰς συνουσίας. Chrysost. t. VII, p. 627. Cono reddidit *tristes*. Videtur ergo legisse *κατηφεῖς*. Valla, *feroces*. Mox idem ab ἄλλ' ἐνιοι, ad κράσεως κρατοῦσιν omittit.

(99) *Εἰσὶν ἐκ τῆς* — *φυσικῶς*. Εἰσὶν et φυσικῶς omittit A. 3. Mox idem exhibet, ἄλλοι δὲ δειλοί.

(1) *Κρατοῦσι*. Intellige, τῆς κράσεως καὶ τῶν ἐντελῶν κακίων. Mox τὸ κρατούμενον Vall. reddidit: *non cohibiti*. Proximum ἄρα abest, A. 3.

(2) *Ὅργανον γὰρ ὅν*. Ἐστὶ, loco ὅν, M. 1.

(3) *Καὶ αὐτὸ ἔχει ἐπιτηδεύειν*. Absunt D. 1. Paulo ante ἐνεργεῖ, loco συνεργεῖ, N.

(4) *Ἐὰν δὲ ἀνεπιτηδεύῃς, ἐμποδίζει, καὶ τότε*. Ἐὰν δὲ μὴ ἐπιτηδεύῃς ἐνέργηκα, τότε, N. Mox idem, ἀπομαχόμενη γὰρ πρὸς τὴν. Paulo post, καὶ μὴ σφόδρα, idem. Post ἀνεπιτηδεύειν addit ἐνεργῇ, M. 1. Μὴ ἐπιτηδεύειν, loco ἀνεπιτηδεύειν, A. 3.

(5) *Τότε χρεῖα*. Τότε χρεῖα. Sed paulo inferius χρεῖα, D. 1.

(6) *Ἀπομαχόμενη*. Correxī ἀπομαχόμενη. Nam in codd. omittitur istud iota.

(7) *Καὶ συνδιαστρέφεται αὐτῷ*. *Et in diversum ipsum (corpus) convertitur*, Vall. Ac si legerit, καὶ εἰς τοῦναντίον μεταστρέφῃ αὐτῷ.

(8) *Ἴνα καταστήσῃ αὐτὸ ὄργανον*. Καταρτίσῃ, loco καταστήσῃ, D. 1: καταρτίσῃ, A. 1, 2. *Finiet*, Con. *Accommodet*, Vall. In A. 3, est καταστήσῃ. Hand dubie voluit καταρτίσῃ. Nam vet p, item t et η, facile permittantur in codd., posterius ex negligentia, prius ob formæ similitudinem.

(9) *Τοῦ λόγου καὶ τῶν ἡθῶν*. Τῶν λόγων καὶ τῶν ἡθῶν, D. 1. Paulo ante: καὶ τοῦτο δὲ ποιεῖ, N. Paulo post addit *καλοῦμεν* post τὰ μὲν, M. 1.

(10) *Συνδιαστραφῇ αὐτῷ*. Συνδιαστραφῇ αὐτῷ, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox.; καὶ μὴ αὐτὴ συνδιαστραφῇ αὐτῷ, N. *Quod nisi fecerit, ipsa (anima) quoque cum illo (corpore) subvertetur*, Vall. Mox exhibet *συμβαίνειν*, A. 3.

(11) *Ἀριστοτέλης*. Con. incipit libri II cap. 4. Index: Animam non esse entelechiam, quam esse Aristoteles primus excogitavit.

(12) *Οὐδὲν ἥττον συμφέρεται τοῖς*. Vall. *nihil magis animæ confert, quam qui*. Inerte. Συμφέρεσθαι τι εἶναι est eandem sententiam sequi, idem sentire cum aliquo.

(13) *Πρότερον τὴν ἐντελέχειαν*. Τὴν abest, D. 1, A. 1, 2, 3. Quæ mox subiunguntur, ea expressa sunt ex Aristot., *De anima* II, 1.

(14) *Τὸ μὲν ὡς ὕλην*. Ὑλῃ, loco ὕλην, A. 1, 2. Τὴν μὲν ὡς ὕλην, N., et mox, μὲν μηδὲν ἐστὶ, idem. Loco ἑαυτῷ, est αὐτῷ, A. 3.

(15) *Μορφή καὶ εἶδος*. Μορφήν καὶ εἶδος, D. 1, A. 1, 2, 3. Pendet ex λέγει.

συναμφότερον, τὸ ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους (16) γεγεννημένον, ὃ ἐστὶ λοιπὸν ἐμφύχον. Ἔστιν οὖν ἡ μὲν ὕλη, δύναμις (17)· τὸ δὲ εἶδος, ἐντελέχεια. Καὶ τοῦτο δὲ διχῶς (18) [νοεῖται], τὸ μὲν, ὡς ἐπιστήμη (19), τὸ δὲ, ὡς τὸ θεωρεῖν (20) κατ' ἐπιστήμην, τουτέστι, τὸ μὲν (21), ὡς διάθεσις, τὸ δὲ, ὡς ἐνέργεια. [Ἦς] ἐπιστήμη μὲν οὖν, ὅτι ἐν (22) τῷ ὑπάρχειν τὴν ψυχὴν, καὶ ὕπνος καὶ ἐγρήγορσις ἐστίν. Ἀνάλογος δὲ (23) ἡ μὲν ἐγρήγορσις ἐστὶ τῷ θεωρεῖν (24) [καὶ ἐνεργεῖν]· ὃ δὲ ὕπνος, τῷ ἔχειν καὶ μὴ ἐνεργεῖν. Πρώτη δὲ ἐστὶν ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐνεργείας (25). Διὸ πρῶτην ἐντελέχειαν (26) καλεῖ τὸ εἶδος· δευτέραν δὲ (27), τὴν ἐνέργειαν. Οὗον ὀφθαλμὸς ἐξ (28) ὑποκειμένου ἐστὶ καὶ εἶδος· καὶ ἐστὶ τὸ μὲν ὑποκείμενον (29) αὐτὸς ὁ ὀφθαλμός· τὸ δεχόμενον δὲ τὴν ὄψιν, ἦγουν, τὸ εἶδος, ὕλη ὀφθαλμοῦ. Καλεῖται δὲ καὶ αὕτη ὁμωνύμως (30) ὀφθαλμός· εἶδος δὲ καὶ ἐντελέχεια (31) ἐστὶν ἡ πρώτη ὀφθαλμοῦ, αὕτη ἡ ὄψις, ἡ τὸ δύνασθαι ὁρᾶν αὐτῷ παρεχόμενη· δευτέρα δὲ ἐντελέχεια ἐστὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἡ 41 ἐνέργεια, καθ' ἣν ὁρᾷ. Ὡσπερ οὖν ὁ ἄρις τεχνεὺς σκυλαῖς οὐδετέραν (32) μὲν ἔχει ἐντελέχειαν, δύναμιν δὲ τοῦ διέξασθαι τὴν ἐντελέχειαν· οὕτω δεῖ (33) λαβεῖν καὶ τὸ τῆς ψυχῆς. Ἦς γὰρ ἔκαστ' γεννηθεῖσα (34) ἡ ὄψις τελειοῖ τὸν ὀφθαλμόν· οὕτως ἐνταῦθα γεννηθεῖσα ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι τελειοῖ

A formatur; tertiam, quod ex utrisque, specie et materia, conflatur, quod demum animatum est. Est igitur materia potestas, species entelechia. Et ista quidem bifariam quoque accipitur, tum, ut scientia, tum, ut ex scientia contemplatio, hoc est, tum, ut habitus, tum, ut usus habitus. Anima igitur, ut scientia est, quoniam hoc ipso, quod anima est, et somnus et vigilia est. Vigilia autem contemplationi, somnus visui, qui tamen jam non fungatur suo munere, proportionem respondet. Atque scientia usu scientiæ prior est, propterea primam entelechiam vocat speciem, secundam usum atque muneris functionem. Quemadmodum oculus ex subiecto est et specie, atque id quidem, quod in eo subijcitur visumque accepit, materia ejus est, quæ ipsa quoque communi nomine oculus dicitur. Species vero et entelechia, prima oculi, ipsemet visus, qui videndi vim oculo impartit. Secunda autem entelechia oculi est functio muneris, qua videt. Ut igitur paulo ante natus catulus neutra præditus est entelechia, sed vim habet accipiendi entelechiam, ita de anima intelligendum est. Ut enim illic videndi sensus, dum est ortus, oculum absolvit: ita hic, dum corpori anima ingenua est, animal perficit, ut neque sine corpore unquam sit anima,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(16) Τὸ ἐκ τοῦ εἶδους καὶ τῆς ὕλης. Τὸ ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους, D. 1, A. 1, 2, 3. N. Con. Vall. Idem mox λοιπὸν reddidit ipsum. Ac si legerit αὐτὸ τὸ ἐμφύχον. Mox, ὃ, ante ἐστὶ, ahest, M. 1.

(17) Ἔστι μὲν οὖν ἡ ὕλη δύναμις. Ἔστιν οὖν ἡ μὲν ὕλη δύναμις, A. 1, 2, 3. Ἔστι μὲν οὖν ἡ μὲν ὕλη δύναμις, N.

(18) Καὶ τοῦτο δὲ διχῶς, κ. τ. λ. Τοῦτο δὲ διχῶς νοεῖται, ὡς ἐπιστήμη, καὶ τὸ θεωρεῖν τὴν ἐπιστήμην, N.

(19) Διχῶς τὸ μὲν ὡς ἐπιστήμη. Διχῶς νοεῖται. Τὸ μὲν ὡς ἐν ἐπιστήμῃ, D. 1. Νοεῖται non agnoscit Aristot. Intelligi solet, Con. Omittit hoc Vall.

(20) Ὡς θεωρεῖν. Ὡς τὸ θεωρεῖν, A. 1, 2. Coniici etiam possit θεωρεῖν. Sed istud Aristot. habet. Ut scientiæ agnitio commentatioque, Con.

(21) Τουτέστι, τὸ μὲν, κ. τ. λ. Hæc, omisiss quibusdam, ita reddidit Cono: Unde patet, animam esse ἐντελέχειαν perinde atque scientiam. Ἐξ eo enim, quod anima inest in nobis, vigilia somnusque accidit. Ac si legerit, ἐνυπάρχειν ἡμῖν τὴν ψυχὴν.

(22) Ὡς ἐπιστήμη μὲν οὖν, ὅτι ἐν. Ἐπιστήμη μὲν οὖν ὅτι ἐν, M. 1, D. 1. Ἐπιστήμη μὲν μέση, ὅτι ἐν, A. 1, 2. Ὡς et οὖν ahest, A. 3. Valla ita habet: scientia nimirum ipsa media ita propemodum ut in anima somnus est et vigilia. Ἐπιστήμη μὲν, ὅτι ἐν τῷ ὑπάρχειν τὴν ψυχὴν ὑπάρχει καὶ ὑπνοῦσαι καὶ ἐγρηγορῆσαι. Πρῶτον δὲ ἡ μὲν ἐγρήγορσις ἐστὶ, κ. τ. λ. N. Mox, ὕπνος τῷ βλέπειν καὶ μὴ ἐνεργεῖν, idem. Ἐνεργεῖν, loco ὑπάρχειν, habet D. 1. Male. Loco ὑπάρχειν paulo post est ἔχειν, nimirum τὴν ψυχὴν. Ὑπάρχειν habet etiam Aristot. l. 1.

(23) Ἀνάλογος δὲ. Ἀνάλογος μὲν, M. 1. Ἀνάλογον δὲ, A. 1, 2, 3, Vall. Sic Aristot. l. 1. Omittit ista D. 1. Mox, ἡ μὲν ἐγρήγορσις ἐστὶ in marg. leguntur a man. rec. D. 1.

(24) Τῷ θεωρεῖν, κ. τ. λ. Τὸ θεωρεῖν καὶ ἐνεργεῖν. Ὁ δὲ ὕπνος, τὸ βλέπειν καὶ μὴ ἐνεργεῖν, D. 1. Βλέπειν, loco ἔχειν, M. 1. Ex his probro, καὶ ἐνεργεῖν, cui mox opponitur, μὴ ἐνεργεῖν. Du-

bins tamen sum, annon etiam βλέπειν, loco ἔχειν, eligendum sit. Sed Aristot. l. 1. accedit lectioni vulgatæ. Con. Et vigilia seu contemplatio consideratioque est, somnus, uti animæ habitus operatione vacans. Vall. Analogum autem est vigilia et speculari: et somnus cum eo quod est habere et non exercere. Prima est actionis scientia.

(25) Τῆς ἐνεργείας. Quam meditatio scientiæque agitatio. Sic hoc vocabulum redditit Con.

(26) Διὸ καὶ πρώτην ἐντελέχειαν. Καὶ ahest, D. 1, A. 1, 2, 3, Vall.

(27) Δευτέραν δὲ. Post hæc prætermittendum unum folium in cod. D. 1, δεύτερον δὲ διαφορὰν τὴν ἐνέργειαν, N., M. 1.

(28) Ὀφθαλμός ἐξ, κ. τ. λ. Con.: Ex materia et forma constat oculus, et est hæc in eo sicuti in subiecto: quod vero suscipit visum, oculi materia est.

(29) Μὲν ὑποκείμενον, κ. τ. λ. Μὲν ὑποκείμενον, αὐτὸς ὁ ὀφθαλμός· τὸ δεχόμενον δὲ τὴν ὄψιν, ἦγουν, τὸ εἶδος, ὕλη ὀφθαλμοῦ. Καλεῖται, D. 1. Τὸ δὲ δεδσγμένον. Εἰ μοι: καλεῖται καὶ αὕτη ὁμων., N. Valla ita: Et est alterum quidem in ipso subiectum, alterum vero suscipiens visum oculi silva.

Ἦγουν, et mox, δὲ καὶ αὐτό habet, A. 3.

(30) Ὁμωνύμως. Ὁμωνύμως, M. 1.

(31) Καὶ ἐντελέχεια, κ. τ. λ. Καὶ ἐντελέχεια ἡ πρώτη ὀφθαλμοῦ, αὕτη ἡ ὄψις, ἡ τὸ δύνασθαι ὁρᾶν αὐτῷ παρεχόμενη· δευτέρα δὲ ἐντελέχεια ἐστὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡ ἐνέργεια, D. 1, M. 1, A. 1, 2, 3. Sed Ox. ex ms. ita edidit: Καὶ ἐντελέχεια ἐστὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡ πρώτη, αὕτη ἡ ὄψις ἡ τὸ δύνασθαι, κ. τ. λ. N. vero ita: Καὶ ἐντελέχεια ἡ πρώτη ὀφθαλμῶν αὕτη ἡ ὄψις, ἡ τὸ δυνατόν ὁρᾶν αὐτῷ παρεχόμενη· δευτέρα δὲ ἐντελέχεια ἐστὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡ ἐνέργεια. Omisssa agnoscunt etiam Con. Vall.

(32) Οὐδετέραν. Οὐ δευτέραν, M. 1.

(33) Οὕτως δεῖ. Οὕτω δεῖ, D. 1. Sic, et antea, οὐδὲ ἐτέραν μὲν, et δύναμιν δὲ ἔχει τοῦ δέξ., N.

(34) Ἐκεῖ γεννηθεῖσα. Et hic et paulo post γεννηθεῖσα, D. 1, A. 1. Secundo loco sic etiam A. 2. Genitus visus, Con.

neque corpus sine anima : corpus enim non est, A
sed corporis : ideoque in corpore est, et quidem
corpore tali : per se vero, suaque vi, nulla est.

Sed primum quidem patibilem animæ partem
animam vocat, discludens ab ea, quæ rationis est
particeps. Atqui omnis simul hominis anima su-
menda erat, neque ex una ejus parte, eaque infir-
missima, de universo pronuntiandum. Deinde cor-
pus, ait, potestatem habere, ut vivat, etiam, ante-
quam generetur anima. Ait enim, corpus potestate
vitam in seipso habere. Oportet autem corpus,
quod potestate vitam habet, prius actu esse corpus.
Non potest autem actu esse corpus, antequam for-
mam accipiat. Est enim corpus materia, omnis
qualitatis expers. Fieri ergo nequit, ut, quod actu
non est, aliquid ex se creandi vim habeat. Quod si
etiam corpus potestate est, quomodo, quod po-
testate corpus est, potestate vitam habere in seipso
potest? præsertim, cum in cæteris fieri possit, ut,
qui habeat aliquid, eo non utatur, ut, in quo visus
sit, non fungatur munere oculorum : in anima id
fieri nequeat : non enim in dormiente nullum ani-
mæ munus est. Nam, et alitur, et augescit, et
phantasia utitur, et respirat, quod in primis vitæ
argumentum est. Quare ex his manifestum est,
nulli adesse posse, ut vivat potestate, sed omnino
actu vivet. Quod enim potissimum animam format,
nihil aliud præter vitam est ; animæ enim cognata
vita est : corpori vero non aliter adest, quam quod C

τὸ ζῶον. ὥς μήτε ἀνευ σώματος εἶναι ποτε (35) τὴν
ψυχὴν, μήτε σῶμα δίχα ψυχῆς (36). Σῶμα μὲν γὰρ
οὐκ (37) ἔστιν ἡ ψυχὴ· σώματος δὲ ἐστὶ (38), καὶ
διὰ τοῦτο ἐν σώματι ὑπάρχει καὶ σώματι τοῦτ' ὡς
καθ' ἑαυτὴν δὲ οὐκ ὑπάρχει (39).

Ἀλλὰ πρῶτον μὲν τὸ ζωτικὸν (40) μέρος τῆς ψυ-
χῆς ψυχὴν καλεῖ, χωρίζων αὐτῆς τὸ λογικόν. Ἔδει δὲ
πᾶσαν ὁμοῦ λαβεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου (41), καὶ
μὴ ἀπὸ μέρους, καὶ ταῦτα τοῦ ἀσθενεστάτου, περὶ
τοῦ παντὸς ἀποφαίνεσθαι (42). Ἐπειτα, τὸ (42) σῶ-
μα, φησὶ, δυνάμει τὸ ζῆν ἔχειν (43), καὶ πρὸ τοῦ
γενέσθαι τὴν ψυχὴν. Λέγει γὰρ τὸ σῶμα δυνάμει (44)
ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Δεῖ δὲ τὸ σῶμα, τὸ δυνάμει
ζωὴν ἔχον [ἐν ἑαυτῷ], πρότερον (45) ἐνεργεῖν σῶμα
εἶναι· οὐ δύναται δὲ ἐνεργεῖν εἶναι σῶμα πρὸ τοῦ (46)
δέξασθαι τὸ εἶδος· ὅλη γὰρ ἐστὶν ἀποιος, καὶ οὐ σῶ-
μα (47)· ἀδύνατον ἄρα τὸ μὴ ὄν ἐνεργεῖν [σῶμα] δύ-
ναμιν (48) ἔχειν πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ τι γίνεσθαι. Εἰ δὲ
καὶ σῶμα δυνάμει (49) ἐστὶ, πῶς τὸ δυνάμει σῶμα
δυνάμει ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ δύναται ; Ἄλλως τε,
ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων δυνατόν, ἔχοντά τι, μὴ χρῆσθαι
αὐτῷ (50)· οἷον, ὅσον ἔχοντα, μὴ χρῆσθαι αὐτῇ· ἐπὶ
δὲ τῆς ψυχῆς ἀδύνατον. Οὐδὲ γὰρ ὁ καθεύδων ἀνευ
ψυχικῆς ἐνεργείας ἐστὶ. Καὶ γὰρ τρέφεται καὶ αὔξε-
ται καὶ φαντασιοῦται καὶ ἀναπνεῖ, ὅπερ μάλιστα τῆς
ζωῆς ἐστὶ 42 τεκμήριον. Ἐκ τούτων οὖν φανε-
ρόν (51), ὅτι δυνάμει τὸ ζῆν οὐ δύναται προσεῖναι τι-
νι, ἀλλὰ πάντως ἐνεργεῖν. Προηγουμένως (52) γὰρ
τὸ εἰδοποιεῖν τὴν ψυχὴν οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἀλλ' ἢ ἡ
ζωὴ (53). Τῇ μὲν γὰρ ψυχῇ σύμφυτός ἐστιν ἡ ζωὴ·
τῷ δὲ σώματι, κατὰ μέθεξιν. Ὁ λέγων τοίνυν, τὴν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

- (35) *Εἶναι ποτε*. Ποτε abest, M. 1.
(36) *Δίχα ψυχῆς*. Χωρὶς ψυχῆς, D. 1. Absunt ista, Vall.
(37) *Σῶμα μὲν γὰρ οὐκ* ad *παθητικὸν μέρος*. Ἀλλὰ τὸ μὲν ζωτικὸν σῶμα ἔργον, N. A. Σῶμα ad οὐχ ὑπάγει· omittit Con.
(38) *Σῶμα μὲν γὰρ οὐκ ἐπὶ σώματος δὲ ἐστὶ*. Σῶμα μὲν γὰρ οὐκ ἐστὶν ἡ ψυχὴ, σώματος δὲ ἐστὶ, D. 1. Σῶμα μὲν γὰρ οὐκ ἐστὶ, σώματος δὲ ἐστὶ, A. 1, 2, Ox. Ita etiam Vall. ἐστὶ, loco ἐπὶ, M. 1. Σῶμα μὲν γὰρ οὐκ ἐστὶν, σώματος δὲ ἐστὶ, A. 3. Vide Aristot. *De anima* II, 2, in fine.
(39) *Δὲ οὐκ ὑπάρχει*. Οὐχ abest, D. 1.
(40) *Τὸ παθητικόν*. Τὸ ζωτικόν, D. 1. Τὸ abest solum, M. 1. Vide Aristot. *De anima* II, 2, in principio. Ibi est : Διορίζεται τὸ ἐμψυχον τοῦ ἀψύχου τῷ ζῆν. Cono reddidit : *Zeloticam animæ partem*. Ergo legit ζηλωτικόν, loco ζωτικόν. *Passivam*, Vall. Quam late autem dicatur τὸ παθητικόν, disci potest ex iis, quæ infra ad pag. 96 ex Nicephoro notavi.
(41) *Τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου*. Τὴν, loco τοῦ, D. 1. Τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν, N. Τὴν ψυχὴν λαβεῖν τοῦ ἀνθρώπου, A. 3.
(42) *Περὶ τοῦ παντὸς ἀποφαίνεσθαι*. Τοῦ abest, A. 2.
(43) *Ἐπειτα τὸ ad πρὸ τοῦ δέξασθαι*. Absunt, M. 1.
(44) *Δυνάμει τὸ ζῆν ἔχειν*. Ἐχει, loco ἔχειν, D. 1. *In seipso*, hoc est, ἐν ἑαυτῷ, addit Con. Mox omittit a λέγει ad ἐν ἑαυτῷ. Ac profecto hæc abesse poterant.
(45) *Τὸ σῶμα δυνάμει*. Δυνάμει abest, A. 3.
(46) *Ζωὴν ἔχον πρότερον*. Post ἔχον, addit ἐν ἑαυτῷ, D. 1. Non agnoscit Con. nec Vall. Πότερον,

pro πρότερον, A. 3.

(46) *Ἐνεργεῖν σῶμα εἶναι πρὸ τοῦ*. Ἐνεργεῖν εἶναι σῶμα. Οὐ δύναται δὲ ἐνεργεῖν εἶναι σῶμα πρὸ τοῦ, D. 1, A. 1, 2, Con. Vall. Sic et Ox. ex ms. edidit. Sed in principio habet : σῶμα εἶναι, ordine inverso. Sic, sed utroque loco σῶμα εἶναι, N. Sic, sed, δὲ ἐν ἐνεργείᾳ, A. 3.

(47) *Ἀποιος τὸ σῶμα*. Ἀποιος καὶ οὐ σῶμα, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox. Vall. Con. Ἀποιος καὶ οὐ τὸ σῶμα, N.

(48) *Μὴ ὄν ἐνεργεῖν δύναμιν*. Μὴ ὄν ἐνεργεῖν σῶμα, δύναμιν, D. 1. Δυνάμει, loco, δύναμιν, A. 3. Σῶμα non agnoscit Con. nec Vall. nec cæteri.

(49) *Εἰ δὲ καὶ σῶμα καὶ δυνάμει*. Καὶ secundum abest, D. 1, A. 1, 2, 3. Utrumque καὶ abest, Con. Vall. Mox, σῶμα, δυνάμει ζωὴν ἔχειν ἐν, N. Loco δυνάμει σῶμα δυνάμει, solum habet tale, id est, τοιοῦτον, Con.

(50) *Ἐχοντά τι, μὴ χρῆσθαι αὐτῷ*. Con. : *Potentiam possidere, attamen ea non uti*. Ergo : Ἐχοντα δύναμιν, μὴ χρῆσθαι αὐτῇ. *Habere aliquid, ei eo non uti*, Vall. — Hactenus in charta a manu recentiori. Continuo incipit manus vetustior in membranis, A. 2. Χρήσασθαι, loco χρῆσθαι, A. 3. Sic et mox, Mox, οὐ γὰρ ὁ καθεύδων, N.

(51) *Ὅν φανερόν*. Οὐν ἐστὶ φανερόν, A. 2.

(52) *Προηγουμένως*, x. τ. λ. Vall. ita : *Proposito enim animam speciem facere, nihil aliud est, quam vitam esse*. Mox idem etiam μέθεξιν inepte reddidit, nisi adeo legerit κάθ' ἑξιν.

(53) *Ἄλλο ἐστὶν ἀ.τ.τ.* ἢ ζωὴ. Ἄλλ' omittit A. 2 ; ἢ, loco ἢ, N. M. 1. Ἄλλος (sic) ἐστὶν ἀλλ' ἢ ζωὴ, A. 3. Ego adoptavi, ἀλλ' ἢ ἢ.

ὕλειαν (54) ἀνάλογον εἶναι τῇ ζωῇ, οὐ τὴν τῆς ψυχῆς ζωὴν λέγει, ἀλλὰ τὴν τοῦ σώματος, καὶ οὕτω σοφίζεται. Ἡ μὲν γὰρ σωματικὴ οὐσία (55) παρὰ μέρος τῶν ἐναντίων ἐστὶ (56) δεκτικὴ· ἡ δὲ κατὰ τὸ εἶδος, οὐδαμῶς (57). Ἐὰν γὰρ ἡ κατὰ τὸ εἶδος (58) διαφορὰ μεταλλαγῇ, μεταλλάσσεται καὶ τὸ ζῶον. Ὡστε οὐχ ἡ κατὰ τὸ εἶδος οὐσία τῶν ἐναντίων ἐστὶ δεκτικὴ, ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ ὑποκείμενον, τουτέστιν, ἡ σωματικὴ. Οὐ δύναται τοίνυν ἡ ψυχὴ κατ' οὐδένα τρόπον ἐντελέχεια τοῦ σώματος εἶναι· ἀλλ' οὐσία αὐτοτελής, ἀσώματος. Παρὰ μέρος γὰρ ἐπιδέχεται τὰ ἐναντία, κακίαν καὶ ἀρετὴν (59). ὅπερ οὐκ ἔδυνάτο τὸ εἶδος ἐπιδέξασθαι. Ἐπειτὰ φησιν, ἐντελέχειαν οὐσαν τὴν ψυχὴν, ἀκίνητον εἶναι (60) καθ' ἑαυτὴν, κινεῖσθαι δὲ κατὰ συμβεβηκός. Οὐδὲν δὲ ἀπεικός (61), ἀκίνητον οὐσαν κινεῖν ἡμᾶς. Καὶ γὰρ τὸ κάλλος (62), ἀκίνητον ὄν, κινεῖ ἡμᾶς. Ἄλλ' εἰ καὶ τοῦτο, ἀκίνητον ὄν, κινεῖ· ἀλλὰ τὸ φύσιν ἔχον κινεῖσθαι κινεῖ, καὶ οὐχὶ τὸ ἀκίνητον.

Εἰ τοίνυν καὶ τὸ σῶμα καθ' ἑαυτὸ κίνησιν εἶχεν, οὐδὲν ἦν ἀτοπον αὐτὸ κινεῖσθαι (63) ὑπὲρ ἀκινήτου· νῦν δὲ ἀδύνατον, τὸ ἀκίνητον ὑπὸ ἀκινήτου κινεῖσθαι· πόθεν οὖν (64) τῷ σώματι τὸ κινεῖσθαι, εἰ μὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς; Οὐ γὰρ αὐτοκίνητόν ἐστι τὸ σῶμα. 43 Πρώτην οὖν (65) γένεσιν κινήσεως βουλόμενος δεῖξαι, οὐ πρώτην, ἀλλὰ δευτέραν ἔδειξεν. Εἰ μὲν γὰρ τὸ μὴ κινούμενον ἐκίνοι, πρώτην (66) ἐποίησε κίνησιν· εἰ δὲ τὸ κινούμενον ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἄλλως (67) κινεῖ, δευτέρας κινήσεως γένεσιν ἐξηγεῖται. Πόθεν (68) οὖν πρώτη γένεσις τῆς κινήσεως τῷ σώματι; Τὸ γὰρ λέγειν, ἀφ' ἑαυτῶν κινεῖσθαι τὰ στοιχεῖα, τὰ μὲν κοῦφα ὄντα φύσει (69), τὰ δὲ βαρέα, ψευδός ἐστιν. Εἰ γὰρ ἡ κορυφή καὶ βαρὺτης κινήσις ἐστιν, οὐ-

A ejus quodammodo est particeps. Quare, qui dicit, sanitatem vitæ proportionē respondere, non animæ vitam, sed corporis intelligit, et ita fallax ejus est oratio. Nam in corpoream substantiam vicissim cadunt contraria, in eam, quæ species est, non cadunt. Si enim differentia, quæ speciem efficit, mutetur, etiam animal mutabitur. Itaque non in substantiam, quæ species est, contraria cadunt; sed eam, quæ subjectum est, id est, corpoream. Nullo igitur modo anima corporis entelechia esse potest, sed substantia est, omnibus partibus absoluta, vacans corpore. Nam vicissim in eam cadunt contraria, virtus et vitium, a quo species longissime aberat. Deinde ait animam, quæ sit entelechia, esse immobilem per se; moveri tamen, ex accidenti; neque esse absurdum, eam motum asserere nobis, etsi ipsa omnis motionis sit expers. Etenim pulchritudo movet nos, quæ tamen ipsa nullo motu agitur. Verum, ut ita sit, non movet pulchritudo rem immobilem, sed quæ ea natura est, ut moveatur.

Itaque si corpus quoque per se motum haberet, nihil esset absurdum, moveri ipsum ab eo quod sit immobile; nunc fieri nequit, ut immobile ab immobili moveatur: unde igitur motus proficiscitur, nisi ab anima? Non enim per se corpus movetur. Itaque dum primum motionis ortum vult ostendere, non primum, sed secundum ostendit. Si enim moveret eam rem quæ non movetur, primum motum faceret; sin alio quodam modo movet id quod a seipso movetur, secundi motus ortum exponit. Unde igitur primus ortus motionis corpori? Nam dicere, a seipso moveri elementa, quod alia natura sint levia, alia gravia, falsum est. Si enim levitas et gravitas motus est, nunquam levia et gravia con-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(54) *Tolnun ὑλειαν*. Tolnun τὴν ὑλειαν, A. 1, N. Sic, sed accentus ex correct. in vocabulo ὑλειαν, D. 1. Tolnun τὴν ὑλειαν, A. 2, M. 1. Mox, τὴν ζωὴν, A. 3.

(55) *Ἡ μὲν γὰρ σωματικὴ οὐσία*. Γὰρ ab alio insertum, D. 1. Ὑγεία, loco οὐσία, habet, sed in marg. γρ. οὐσία, A. 2.

(56) *τῶν ἐναντίων ἐστὶ*. Ἐναντίων a man. rec. In margine explicatur: ὑλείας καὶ νόσου. Mox rursus ascriptum: εἶδος ψυχῆς, ἡ ζωὴ καὶ εἶδος σώματος, ἡ μορφή, D. 1. Paulo post exciderunt οὐδαμῶς ad εἶδος, A. 3.

(57) *Ἡ δὲ κατὰ τὸ εἶδος, οὐδαμῶς*. Con. *species autem et forma nequaquam*. Ab ἡ δὲ ad ἐστὶ δεκτικὴ omittit Vall.

(58) *Ἐὰν γὰρ ἡ κατὰ τὸ εἶδος*. Kān γὰρ κατὰ τὸ εἶδος, N. Mox idem: ἡ διαφορὰ καταλλαγῇ. Ac deinde: ὥστε οὐχὶ κατὰ τὸ εἶδος ἡ οὐσία — ἀλλὰ κατὰ τὸ ὑποκείμεν. M. 1. exhibet sic: Ἐὰν γὰρ ἡ ψυχὴ ἐστὶ σῶμα, ἀνάγκη θνητὴ ἔσται. Εἰ γὰρ ἡ, κ. τ. λ.

(59) *Ἐναντία, κακίαν καὶ ἀρετήν*. Ἐναντία καὶ αὐτὴ, κακίαν καὶ ἀρετήν, D. 1. Post κακίαν addit τε, A. 2. Mox, τὸ εἶδος δεῖξασθαι, N.

(60) *Ψυχὴν ἀκίνητον εἶναι*. Post hæc incipit quaternio tertius. Sed temere insertus est post decimum, D. 1. Mox, κατὰ τὸ συμβεβηκός, N.

(61) *Οὐ δὲ ἀπεικός*. Οὐδὲν δὲ ἀπεικός, D. 1, A. 1, 2, 3, N., Con.

(62) *Καὶ γὰρ τὸ κάλλος*. Post γὰρ iterum addit καί, A. 1. Mox, οὐ, loco ὄν, M. 1, et τὸ ἀκίνητον οὐ, loco τοῦτο ἀκίνητον ὄν. Idem deinde: καὶ οὐχὶ καὶ τὸ ἀκίνητον, N. Ab ἀλλ' εἰ ad κινεῖσθαι omittit Vall.

(63) *Οὐδὲν ἦν αὐτῷ ἀτοπον κινεῖσθαι*. Οὐδὲν ἦν ἀτοπον αὐτὸ κινεῖσθαι, D. 1, A. 1, 2, 3, Con., Vall. Οὐδὲν ἦν αὐτῷ ἀτοπον αὐτὸ κινεῖσθαι, N. Mox ἀπό, loco ὑπό, M. 1, et deinde κινήτου, loco ἀκινήτου, idem.

(64) *Πόθεν οὖν — κινεῖσθαι*. Absunt, M. 1. Mox idem, ἀπὸ ψυχῆς.

(65) *Πρώτην οὖν*. Πρώτην γοῦν, A. 2. Mox κίνησιν γενέσεως, M. 1.

(66) *Εἰ μὲν γὰρ τὸ μὴ κινούμενον ἐκίνοι*, πρώτην. Τό ἀβεί, A. 1, N. Οὐ, loco τὸ μὴ, M. 1.

(67) *Καὶ ἄλλως*. Alia quoque, Con. Omisso καί, alioqui movet, Vall.

(68) *Ἐξηγεῖται. Πόθεν*. Inter duæ hæc vocabula addit: Πόθεν οὖν τὸ κινεῖσθαι, εἰ μὴ ἀπὸ ψυχῆς; Οὐ γὰρ αὐτοκίνητόν ἐστι τὸ σῶμα, N. Sed hæc paulo ante lecta sunt. Hæc, antea ommissa, hic addit, M. 1. Pro secundo πόθεν autem habet ὅθεν.

(69) *Κοῦφα ὄντα φύσει*. Κοῦφα ὄντα τῇ φύσει, D. 1. Φύσει ἀβεί, Vall. Mox ἡ αὐτὴ κορυφότης ἀβεί, M. 1, et inter κίνησις ἐστὶν et οὐδέποτε addit: ἀφ' ἑαυτῶν δὲ κινεῖται, N. Κινήσις ἐστὶν reddidit Con. *causa motus est*, id est, αἰτία κινήσεως ἐστὶ. Non male. Certe ita explicandum.

sistent; consistunt autem, cum suum locum occupaverint: non ergo levitas et gravitas causæ primi motus sunt, sed qualitates sunt elementorum. Sed tamen, ut etiam hoc detur, quomodo ratiocinari, opinari, judicare, gravitatis et levitatis opera esse possunt? Si non sunt gravitatis et levitatis opera, neque elementorum sunt; si non elementorum, neque certe corporum. Præterea si ex accidenti movetur anima, corpus per se, efficietur, ut, etiamsi absit anima, per se corpus moveatur. Quod si est, etiam animal erit sine anima: hæc autem absurda sunt: absurdum ergo et id, quod initio dicebatur. Verum ne illud quidem verum est, quod dicitur: quidquid natura movetur, etiam per vim moveri; et quidquid per vim movetur, etiam moveri natura. Mundus enim, cum natura moveatur, per vim non movetur. Neque si quid natura movetur, id etiam natura consistit; nam et mundus, et sol, et luna, cum secundum naturam moveantur, secundum naturam stare non possunt. Eodem modo et anima, cum secundum naturam semper moveatur, secundum naturam consistere non potest. Nam status, animæ est interitus, ut cujuslibet rei, quæ semper moveatur. Accedit eodem, quod illud quod ab initio quærebatur, non dissolvitur, unde corpus continueatur, quod natura sua dissolubile est et dissi-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(70) *Κούφα καὶ τὰ βαρέα*. Τὰ abest, D. 1, A. 1, B. N. Mox *ἴδιον*, loco οἰκείου, M. 1, et *τρόπον*, loco τόπον, idem. Καταλαμβάνοντα, pro καταλόντα, A. 3.

(71) *Κουφότης καὶ βαρύτης αἰτίαι πρώτης κινήσεως εἰσιν*. Βαρύτης καὶ κουφότης — εἰσιν, D. 1, A. 1, 2, Con., Vall. Sed A. 1, habet etiam αἰτία — ἐστὶ. Sic, omisso εἰσιν, N. Αἰτία etiam, A. 3.

(72) *Ἀλλὰ ποιότητες*. Ἀλλ' αἱ ποιότητες, D. 1. Mox, πῶς τις λογίζεσθαι, N. Πῶς λογίζεσθαι, M. 1.

(73) *Πῶς τὸ λογίζεσθαι — κρίνειν*. Con. Ita: quo pacto existimare et manuum complosione gestientes astruere. Videtur ergo legisse λογίζεσθαι καὶ συγχερεῖν. Vulgata lectio Græca optime se habet, quam hic fideliter expressit Vall.

(74) *Εἰ δὲ μὴ τῶν στοιχείων*. Absunt, M. 1, A. 3.

(75) *Οὐδὲ τῶν σωματῶν*. Legitur quidem ἀσωμάτων, sed a punctis notatum, D. 1. Mox omittit, τὸ δὲ σῶμα ἐξ ἑαυτοῦ, Con.

(76) *Τῆς ψυχῆς ἐξ ἑαυτοῦ τὸ σῶμα*. Τῆς ψυχῆς, ἐδ σῶμα ἐξ ἑαυτοῦ, D. 1. Καὶ μὴ οὐσης τ. ψ. ἐξ ἑαυτοῦ absunt, A. 3. Mox κινήσεται, N.

(77) *Τὸ ἐξ ἀρχῆς*. Quod a principio sumptum est, Vall. Quæ est explicatio.

(78) *Ἀλλ' οὐδὲ τὸ λέγειν — ἀληθές ἐστι*. Con. Ita: Sed neque omne, quod natura movetur, etiam vi moveri dicendum est, neque omne, quod vi movetur, natura item moveri. Omisso ergo in fine ἀληθές ἐστίν, in principio legit: ἀλλ' οὐδὲ δεῖ λέγειν, aut, ἀλλ' οὐδὲ ἐστὶ λέγειν.

(79) *Βίη οὐ κινεῖται*. Οὐ a prima manu insertum, D. 1. Mox, οὐ μὴν ad κινεῖται abest, N. Οὐδέν, loco οὐδέ, M. 1.

(80) *Τοῦτο καὶ κατὰ φύσιν*. Καὶ abest, D. 1, A. 2.

(81) *Ἡρεμεῖ*. In cod. D. 1, a prima manu est ἡρεμεῖν et ἡρεμία. Sed manus recentior in his locis correxit ἡρεμεῖν et ἡρεμία. In reliquis codd. est spiritus lenis,

δέποτε στήσεται τὰ κούφα καὶ βαρέα (70). Ἰσताται δὲ, τὸν οἰκεῖον καταλαμβάνοντα τόπον· οὐκ ἄρα βαρύτης καὶ κουφότης αἰτίαι πρώτης κινήσεως εἰσιν (71), ἀλλὰ ποιότητες (72) τῶν στοιχείων. Ἐὰν δὲ καὶ τοῦτο δοθῇ, πῶς τὸ λογίζεσθαι καὶ δοξάζειν καὶ κρίνειν (73) δύναται κουφότητος καὶ βαρύτητος ἔργα εἶναι; εἰ δὲ μὴ τούτων, οὐδὲ τῶν στοιχείων· εἰ δὲ μὴ τῶν στοιχείων (74), οὐδὲ τῶν σωματῶν (75). Ἐτι, εἰ κατὰ συμβεδχὸς ἡ ψυχὴ κινεῖται, τὸ δὲ σῶμα ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ μὴ οὐσης τῆς ψυχῆς, τὸ σῶμα ἐξ ἑαυτοῦ (76) κινηθήσεται· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ζῶον ἔσται χωρὶς τῆς ψυχῆς· ἀτοπα δὲ ταῦτα· ἀτοπον ἄρα καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς (77). Ἀλλ' οὐδὲ τὸ λέγειν, ὅτι πᾶν τὸ φύσει κινούμενον, καὶ βίη κινεῖται, καὶ πᾶν τὸ βίη κινούμενον, καὶ φύσει κινεῖται, ἀληθές ἐστιν (78). Ὁ γὰρ κόσμος, φύσει κινούμενος, βίη οὐ κινεῖται (79)· οὐ μὴν οὐδὲ, εἰ τι κατὰ φύσιν κινεῖται, τοῦτο καὶ κατὰ φύσιν (80) ἡρεμεῖ (81). Καὶ γὰρ ὁ κόσμος καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, κατὰ φύσιν κινούμενοι (82), κατὰ φύσιν ἡρεμεῖν οὐ δύναται. Τὸν αὐτὸν τρόπον (83) καὶ ἡ ψυχὴ, κατὰ φύσιν ἀεικίνητος οὖσα, κατὰ φύσιν ἡρεμεῖν (84) οὐ δύναται. Ἡ γὰρ ἡρεμία (85), φθορὰ τῆς ψυχῆς ἐστὶ καὶ παντὸς ἀεικινήτου (86). Πρὸς τοῦτοις καὶ τὸ ἀπορούμενον ἐξ ἀρχῆς ἄλυτον μένει (87), πῶθεν τὸ σῶμα συνέχεται (88), φύσει πεφυκὸς σχεδάνυσθαι. Ἀρκεῖ καὶ ταῦτα (89) ἐκ πολλῶν ἀπο-

(82) *Κατὰ φύσιν κινούμενοι*. Κινούμενη, loco κινούμενοι, A. 1. Sic et A. 2, et mox, δύναται. Κατὰ φύσιν κινούμενα et mox δύναται, N.

(83) *Τὸν αὐτὸν τρόπον — οὐ δύναται absunt*, A. 2. Καὶ, ante ἡ abest, N.

(84) *Ἀεικίνητος οὖσα κατὰ φύσιν ἡρεμεῖν*. Ἀεικίνητος οὖσα, κινουμένη κατὰ φύσιν, ἡρεμεῖν, D. 1. Ante ἀεικίνητος, omittit κατὰ φύσιν, A. 3. Omisso ἀεικίνητος οὖσα, habet κινουμένη, Vall.

(85) *Ἡ γὰρ ἡρεμία*. Εἰ γὰρ ἡρεμία, A. 2. Si enim sit quies, Vall.

(86) *Ψυχῆς ἐστὶ καὶ παντὸς ἀεικινήτου*. Ψυχῆς (hic rasura sublatum aut ei, aut ἐστὶ) εἰ ἀεικίνητος φύσει ἐστὶ, καὶ παντὸς ἀεικινήτου, D. 1. Credo, sublatum esse ἐστὶ. Post ψυχῆς enim statim voluerat scribere ἐστὶ, omittit εἰ ἀεικίνητος φύσει. Sed deinde hæc inter ψυχῆς et ἐστὶν addidit. Arbitror, hæc temere reperta esse ex superioribus. Certe seriem orationis interrumpunt. Nec hæc agnoscit Cono, qui tamen καὶ παντὸς ἀεικινήτου male reddidit, et omne jugiter mobile. Debet esse genitivus, qui ab ἡρεμία quies pendet. Appendicem codicis D. 1. excludit etiam Vall. Mox, πρὸς τοῦτοις φύσει καὶ τὸ, N.

(87) *Ἄλυτον μένει*. Ἀπορον μένει, A. 1. In marg. Ant. vitiose notatur ἀπορον, loco ἀπορον. Cono: inexplicatum. Idem post σχεδάνυσθαι addit, *corruptumque*, seu, καὶ φθέρεσθαι. Mire vero τὸ ἀπορούμενον ἐξ ἀρχῆς reddidit: quod jam a principio prietatum est. Respicit autem Nemesius superiora p. 29, τὰ σώματα τῇ οἰκείᾳ φύσει. Valla: «Sed interim et illud necdum solutum est, quod a principio in questione fuit, unde corpora continueantur, natura suave genita, ut dispergantur.»

(88) *Πῶθεν τὸ σῶμα συνέχεται*. Πῶθεν συνέχεται τὸ σῶμα, D. 1. Mox idem, σχεδάνυσθαι. Εἰ: φύσει συνέχεται, πεφυκὸς καὶ διασχεδάνυσθαι, N.

(89) *Ἀρκεῖ ταῦτα*. Ἀρκεῖ καὶ ταῦτα, D. 1, A. 2, 3, M. 1. Ἀρκεῖ τὰ ταῦτα, sic, A. 1. Ergo et hic, ut credo, postea voluit addere καὶ. Ἀρκεῖ δὲ ταῦτα, N. Hæc ex multis sufficiant, Vall. Cono videtur la-

δεῖξαι, τὴν ψυχὴν μῆτε ἐντελέχειαν οὖσαν, μῆτε ἀκίνητον (90), μῆτε ἐν σώματι γενομένην (91)

Πυθαγόρας (92) δὲ συμβολικῶς εἰκάζειν ἀεὶ καὶ τὸν Θεὸν καὶ πάντα (93) τοῖς ἀριθμοῖς εἰσθῶς, ὥριστο καὶ τὴν ψυχὴν, ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινουντα· ᾧ καὶ Ξενοκράτης (94) ἠκολούθησεν· οὐχ ὅτι ἀριθμὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὅτι ἐν τοῖς ἀριθμητοῖς ἐστὶ (95), καὶ ἐν τοῖς πεπληθυσμένοις, καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ διακρίνουσα τὰ πράγματα (96), τῷ μορφᾷ (87) καὶ τύπου ἐκάστοις ἐπιβάλλειν (93). Αὕτη γὰρ ἐστὶν, ἡ τὰ εἶδη ἀπὸ τῶν εἰδῶν χωρίζουσα, καὶ διάφορα αὐτὰ ἀποφαίνουσα, τῇ τε ἐτερότητι τῶν εἰδῶν καὶ τῷ πλήθει τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἀριθμητὰ ποιοῦσα τὰ πράγματα· ὅθεν οὐ παντάπασιν ἀπῆλλακται τῆς κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς κοινωνίας. Τὸ δὲ αὐτοκίνητον καὶ αὐτὸς αὐτῇ προσεμαρτύρησεν (99). Ὅτι δὲ ἀριθμὸς οὐκ ἐστὶ, ὁτλον ἐντεῦθεν· Ὁ ἀριθμὸς ποσὸν ἐστὶν· ἡ δὲ ψυχὴ οὐ ποσὸν, ἀλλ' οὐσία· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ, εἰ καὶ τὰ μάλιστα καὶ τὸν ἀριθμὸν (1) ἐν τοῖς νοηταῖς οὐσίαν εἶναι βούλονται, ὥς ἐν τοῖς ἐξῆς ἐροῦμεν. Ἐτι, ἡ ψυχὴ συνεχὴς ἐστὶν· ὁ δὲ ἀριθμὸς οὐ συνεχὴς· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ. Ἐτι, ὁ ἀριθμὸς ἦτοι ἄρτιος ἐστὶν, ἢ (2) περιττός· ἡ δὲ ψυχὴ οὔτε ἄρτιος (5), οὔτε περιττή· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ. Ἐτι, ὁ ἀριθμὸς κατὰ προσθήκην αὖξεται· ἡ δὲ ψυχὴ κατὰ προσθήκην 45 οὐκ αὖξεται (4). Ἐτι, ἡ ψυχὴ αὐτοκίνητος ἐστὶν· ὁ δὲ ἀριθμὸς ὁ ὠρισμένος (5) ἀκίνητος. Ἐτι, ὁ μὲν ἀριθμὸς μένων εἰς (6) καὶ ὁ αὐτὸς τὴν φύσιν (7), οὐδὲ μίαν ποιότητα τὴν ἐν ἀριθμοῖς γινομένην ὑπαλλάξαι (8) δύναται· ἡ ψυχὴ δὲ, μία (9) καὶ ἡ αὐτὴ μένουσα (10)

VAR. LECT. ET ANIMADV.

gisse : ἀρχοῦντως δὲ καὶ ταῦτα ἐκ πολλῶν ἀποδείξετε. Nam a principio addit tamen, et in fine habet : vel hæc ex multis abunde demonstraverint.

(90) Μῆτε ἀκίνητον. Μῆτε ἀκίνητον. A. 3.

(91) Ἐν σώματι γενομένην. Ἐν σώματι γενομένην, D. 1, A. 1, 2, 3. Loco ἐν σώματι conjici passit ἐνσωματωτο, ut aequale sit τῷ ἀκίνητον. Sed animæ et paulo inferius est, ἐν σώματι κτιζομένην, p. 45. Cono et Valla, qui genitum habent, videntur legisse γενομένην aut γεννηθείσαν. Non male. Nam supra et infra ex mente Aristotelis est : γεννηθεῖσα ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι. Vid. pag. 41, 45. Mox, καὶ τὰ πάντα, N.

(92) Πυθαγόρας. Hic incipit Con. libri II, cap. 5. Animam non esse numerum. Cæterum contra hoc disputat etiam Aristot. De anima I, 4, circa finem.

(93) Θεὸν καὶ πάντα. Καὶ abest, A. 3.

(94) Ξενοκράτης. De hoc ita habet auctor libelli, Δεῖξαι περὶ ψυχῆς, pag. 652 : Οἱ δὲ ὑπὸ τὸ ποσὸν ἀγοῦσι τὴν ψυχὴν ὧν ἐστὶ καὶ Ξενοκράτης. Ἀριθμὸς γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἡ ψυχὴ, κινῶν ἑαυτὸν.

(95) Ἐν τοῖς ἀριθμητοῖς ἐστὶ. Ἀριθμοῖς, loco ἀριθμητοῖς, D. 1. Numerabilibus, Con. Quod inter numeros deputetur ac multiplicationes, Vall.

(96) Τὰ πράγματα. Τὰ πάντα πράγματα, M. 1.

(97) Τῷ μορφᾷ ad ποιῶσα τὰ πράγματα. Absunt. Transferunt ab uno πράγματα ad alterum, A. 1, Vall. Τῷ, ante μορφᾷς, ex correctione. Antea erat τῷ, D. 1.

(98) Ἐκάστοις ἐπιβάλλειν. Ἐκάστοις ὑποβάλλειν, A. 2. Ἐκάστοις ἐπιβάλλειν, N. Ἐκάστοις ομιτταί A. 3.

pabile. Atque hæc quidem, selecta de multis, satis sunt, ut animam neque entelechiam esse, neque immobilem, neque in corpore gigni ostendamus.

Pythagoras vero, per quamdam significationem, et Deum, et omnia alia, cum numeris semper comparare solitus, etiam animam numerum esse seipsum moventem definiuit; quem Xenocrates secutus est; non quod numerus sit anima, sed in iis, quæ numerantur et multiplicata sunt, reperiatur, et quoniam anima est, quæ res invicem secernat, quod formas cuique et notas imprimat. Hæc enim est, quæ speciem a specie distinguat, et eas cum dissimilitudine formarum, tum numeri multitudine discrepantes efficiat, eamque ob rem numerum in rebus constituat. Unde non omnino a societate et conjunctione numerorum aliena est. Cæterum immortalem eam esse, et per se moveri, suo quoque iudicio et testimonio comprobavit. Verumtamen, numerum eam non esse, hinc clarum et apertum est : numerus enim quantitas est, anima autem non est quantitas, sed substantia : non ergo numerus anima est; etsi vel maxime etiam numerum in iis, quæ intelligentia cernuntur, substantiam esse voluit, ut deinceps dicemus. Deinde anima continua est, numerus continuus non est : non ergo anima numerus. Numerus item vel par est, vel impar : anima neque par, neque impar : ergo anima non est numerus (præterea numerus addendo crescit, at anima addendo non crescit). Anima insuper per se movetur : numerus autem definitus, est immobilis. Adde, quod numerus unus idemque natura permanens, nullam qualitatem, quæ in numeris sit, mu-

(99) Καὶ αὐτὰς αὐτῇ προσεμαρτύρησεν. Αὐτὰς est vitium. Ergo αὐτὸς, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1, Ox., N. Sed A. 2 exhibet etiam ἑαυτῇ. Mox, ἡ ψυχὴ δὲ οὐ, N. Valla superius ἀπῆλλακται reddidit, videbitur abalienari. Deinde hæc ita : At et ipse cum ani, numerum seipsum moventem, numerum non esse attestatus est. Ac si legerit : Τῷ δὲ λέγειν, ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινῶντα, καὶ αὐτὸς, ὅτι ἀριθμὸς οὐκ ἐστὶ, προσεμαρτύρησεν.

(1) Τὰ μάλιστα καὶ τὸν ἀριθμὸν. Καὶ abest, D. 1. Mox βούλεται, M. 1.

(2) Ἀρτιός ἐστιν ἢ. Ἥτοι ἄρτιος ἐστὶν, ἢ, D. 1, A. 1, 2, 3. Aut — aut. Vall.

(3) Οὔτε ἄρτιος. Οὐκ ἄρτιος, D. 1.

(4) Ἐτι ὁ ἀριθμὸς κατὰ προσθήκην — οὐκ αὖξεται. Hanc sectionem post proximam, hoc est, post verba, οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ, exhibent D. 1, A. 1, 2, 3, Con., Vall. Vulgatum servat N.

(5) Ἀριθμὸς ὠρισμένος. Ἀριθμὸς ὁ ὠρισμένος, D. 1, A. 1, 2, 3, N., Con., Vall. Ergo in versione Latina correxi definitus, loco definite.

(6) Ἀριθμὸς μένων εἰς. Ἀριθμὸς ὧν εἰς, A. 2. Manet, et mox omittit τὴν φύσιν, Vall.

(7) Ὁ αὐτὸς τὴν φύσιν. Ὁ αὐτὸς τῇ φύσει, D. 1, A. 2. Sic, omisso δ, A. 3.

(8) Ὑπαλλάξαι. Ἀπαλλάξαι, A. 1. Ἐξαλλάσσεται [sic], omisso δύναται, N. Nec ulla numeris ingenua qualitas potest commutari, Vall.

(9) Ψυχὴ δὲ μία. Ἡ ψυχὴ δὲ μία, D. 1, A. 2, N. Ἡ δὲ ψυχὴ μία καὶ αὐτῇ, A. 5. Præterea nota a man. rec. in marg. : ὅτι ποιότης ἡ κακία καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀμαρτία καὶ ἡ γνώσις, D. 1.

(10) Καὶ ἡ αὐτὴ μένουσα. Τίς οὖσα, N. Et mox,

tare potest : anima autem una eademque permanens essentia, mutat qualitates; dum ex inscitia in scientiam, ex vitio in virtutem commutatur : non ergo anima numerus.

Itaque veterum dogmata de anima hæc sunt. Eunomius cum Platone simul et Aristotele consentiens, animam substantiam esse corporis expertem, quæ in corpore creatur, definiunt. Nam, quod ait, substantiam corporis expertem, a Platone accepit; ut illud alterum, quæ creatur in corpore, ex Aristotelis disciplina; neque vidit, quamvis acutus sit, ut est, se ea conjungere quæ convenire nullo modo possunt. Quidquid enim corporeum habet ortum, et ab aliquo temporis principatu genitum est, id fragile et caducum est. Illis consentanea sunt quæ a Moyse sunt prodita. Nam ortum eorum, quæ sensum inveniunt, describens, non diserte dixit, in eo etiam illorum naturam exsistere, quæ ratione sapientiaque comprehenduntur, etsi aliqui sunt qui hoc opinione augerentur, sed his non omnes assentiuntur. Quod si quis ex eo, quod post effectum corpus anima immissa est, eam post corpus generatam esse putat, a vero aberrat. Non enim Moyses creatam dicit tum, cum in corpus impacta est, neque ratio fert, ut ita se res habeat. Quare, aut mortalem animam dicat, ut Aristoteles et Stoici, qui voluerunt eam in corpore generari; aut, si dicit substantiam corporis expertem, ne dicat eam in

κατὰ τὴν οὐσίαν, ὑπαλλασσεται τὰς ποιότητας, ἐξ ἀμαθίας εἰς ἐπιστήμην μεταπίπτουσα, καὶ ἐκ κακίας εἰς ἀρετὴν· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ.

Τὰ μὲν οὖν τῶν παλαιῶν δόγματα περὶ ψυχῆς τοιαῦτα. Εὐνόμιος (11) δὲ ὥριστο τὴν ψυχὴν, οὐσίαν ἀσώματον ἐν σώματι κτιζομένην, συμφρονήσας ὁμοῦ Πλάτωνι (12) καὶ Ἀριστοτέλει. Τὸ μὲν γὰρ, οὐσίαν (13) ἀσώματον, ἐκ τοῦ Πλάτωνος εἴληψε (14)· τὸ δὲ, ἐν σώματι κτιζομένην, ἐκ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους (15) διδασκαλίας· οὐκ ἐννοήσας, καίπερ ὀξὺς ὢν, ὅτι συνάγειν εἰς ταυτὸ πειρᾶται τὰ ἀσύμματα. Πᾶν γὰρ τὸ γένεσιν ἔχον, σωματικὴν ὁμοῦ καὶ χρονικὴν, φθαρτὸν ἐστὶ καὶ θνητόν. Συνάδει δὲ τούτοις καὶ τὰ Μωυσέως. Τὴν γὰρ [ὕλην] τῶν αἰσθητῶν [πάντων] γένεσιν (16) ὑπογράφων, οὐκ ἐν αὐτῇ δὲ καὶ τὴν (17) τῶν νοητῶν ῥητῶς ἔφησεν ὑποστῆναι φύσιν· ἀλλ' εἰκάζοντές τινες τοῦτο δοξάζουσιν, οἷς οὐ πάντες συμφέρονται (18). Εἰ δέ τις ἐκ τοῦ (19) μετὰ τὴν διάπλασιν τοῦ σώματος ἐμβεβλήσθαι τὴν ψυχὴν ἡγοίτο μετὰ τὸ σῶμα γεγενῆσθαι αὐτὴν (20), διαμαρτάνει τῆς ἀληθείας. Οὕτε γὰρ ὁ Μωυσῆς (21) τότε αὐτὴν ἐκτίσθαι λέγει, ὅτε τῷ σώματι ἐνεδάλλετο (22)· οὔτε κατὰ λόγον οὕτως ἔχει. Ἡ τοίνυν θνητὴν αὐτὴν (23) λεγέτω, ὥς Ἀριστοτέλης, φήσας αὐτὴν ἐν σώματι γεννηθῆναι, καὶ ὡς οἱ Στωικοί (24)· ἢ λέγων, οὐσίαν ἀσώματον, 46 παραιτεῖσθω λέγειν, ἐν σώματι κτιζομένην, ἵνα μὴ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

καταπίπτουσα, idem. *Qualitatem, loco qualitates, Con.*

(11) *Εὐνόμιος*. Paulo ante omittit, περὶ ψυχῆς, et hic libri II, cap. 6, incipit : « Adversus Eunomium et Apollinarium, episcopos hæreticos, quorum uterque huic sancto Patri contemporaneus fuit, » Con. In A. 3, ante Εὐνόμιος notatur, ὅρος ψυχῆς. Mox, Eunomius post illos animam definiuit, Vall.

(12) *Συμφρονήσας ὁμοῦ Πλάτωνι*. Συμφρονήσας, loco συμφωνήσας, D. 1, A. 1. Καί, ante Πλάτωνι, addit A. 2.

(13) *Τὸ μὲν οὖν οὐσίαν*. Οὖν, loco γάρ. D. 1, τὸ μὲν οὖν ἀσώματον, N.

(14) *Ἀσώματον ἐκ τοῦ Πλάτωνος εἴληψε*. Post ἀσώματον addit : ἐκ τῆς ἀληθείας, A. 2. Sed ita requiritur καὶ post ἀληθείας. Apud Cononem *recepit*, loco *recedit*, id est, εἴληψε, corrigendum.

(15) *Ἐκ τῆς Ἀριστοτέλους*. Ἐκ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, A. 2. Paulo post, σωματικὸν ὁμοῦ καὶ χρονικόν, N., M. 1.

(16) *Τὰ Μωυσέως· τὴν — γένεσιν*. Τὰ Μωυσέως· τὴν γὰρ ὕλην τῶν αἰσθητῶν πάντων γένεσιν, D. 1. Μωσέως exhibet, A. 3. Paulo ante, συνάδει δὲ τούτῳ, N. Idem post Μωυσέως ita pergit : Τὴν γὰρ ὕλην πάντων γένεσιν ὑποτίθεται, ὡς δοξάζουσιν οἱ τοῦ Πλάτωνος λόγοι, καὶ συμφέρονται.

(17) *Οὐκ ἐν αὐτῇ καὶ τὴν*. Οὐκ ἐν αὐτῇ δὲ καὶ τὴν, D. 1, A. 2.

(18) *Τὴν γὰρ τῶν αἰσθητῶν ad πάντες συμφέρονται*. Hæc, pluribus omissis, ita Cono reddidit : « Nam is omnium generationem, intelligibilibus exceptis, materiam scribit, cui etiam Platonis assectatores astipulantur. Illæ ergo Græce ita fere sunt : Ἐκείνος γὰρ πάντων γένεσιν, χωρὶς τῶν νοητῶν, τὴν ὕλην ὑπογράφει, ἥ καὶ οἱ ἀπὸ Πλάτωνος συμφέρονται. Partim ergo consentit cum N., partim cum aliquibus codicibus habet τὴν ὕλην et πάντων. Nihilominus tamen arbitror non opus esse vocabulo

τὴν ὕλην. Sufficit enim τὴν τῶν αἰσθητῶν πάντων γένεσιν. Per se enim intelligitur γένεσις ἐξ ὕλης τινός. Sic ἐν αὐτῇ refertur ad γένεσιν, pro quo tamen conjici possit ἐν αὐτοῖς, id est, τοῖς αἰσθητοῖς, hoc sensu : *Neque tamen diserte dixit, inter illa (sensibilia) intelligibilium etiam naturam exstitisse, seu, procreatam esse*. Cum his consentit, quod mox subjicit, de anima non post corpus creata. Superius συνάδει vero non refertur ad opinionem Eunomii, sed ad ea quæ proxime antecedunt, nimirum, πᾶν τὸ γένεσιν ἔχον — φθαρτὸν εἶναι καὶ θνητόν. Valla ita habet : « Sensibilium namque describens generationem, rationalium naturam ostendendam diserte duxit. »

(19) *Εἰ δέ τις ἐκ τοῦ*. Δῆ, loco δέ, Ox. Εἰ δέ τις μετὰ — ἐμβεβλήσθαι τὴν ψυχὴν, ἥτοι μετὰ τὸ σῶμα, N. Valla : Si quis autem, ex quo generatio corporis fuit, editam animam putat, a vero aberrat.

(20) *Ἡγοίτο μετὰ τὸ σῶμα γεγενῆσθαι αὐτὴν*. Absunt, A. 1. Ἡγοῖσται (sic) et paulo ante, ἐκβεβλήσθαι, A. 3. Ante μετὰ, *sive*, id est, ἥ, addit Con.

(21) *Ὁ Μωυσῆς*. Ὁ Μωυσῆς, D. 1, A. 1, 3, Ox., N. Mox corrigendum ἐκτίσθαι, loco κεκτίσθαι, ut habent codd. Hoc sine sensu Valla reddidit *exponi*. Forte ἐκτίσθαι invenit. Ut hic est ἐκτίσθαι, ita Eustathius notat ἐκτῆσθαι a κτᾶσθαι. Vide ad II, i, p. 759, 41 sqq. In codice A. 3, est καὶ ἐκτίσθαι, quod mihi perplacet. Ex eo ortum videtur κεκτίσθαι.

(22) *Ἐνεδάλλετο*. Ἐνεδάλλετο, D. 1, A. 1, 2, N. Immittebatur, Con. Injecta est, Vall. Συνεδάλλετο, A. 2.

(23) *Τοίνυν θνητὴν αὐτὴν*. Τοίνυν αὐτὴν θνητὴν, D. 1. Εἰ τοίνυν θνητὴν αὐτὴν λέγουσιν ὡς, N., M. 1.

(24) *Καὶ οἱ Στωικοί*. Καὶ ὡς οἱ Στωικοί, A. 1, 2, 3, Vall. Sic, sed Στωικοί, D. 1. Mox ἔλεγον, loco ἢ λέγων, M. 1. Idem mox post παραιτεῖσθαι addit δέ.

θνητῆς ψυχῆς ἔννοϊαν ἡμῖν παραστήσῃ καὶ παντε- A
λῶς ἀλόγου (25). Ἄλλως τε, κατ' αὐτὸν οὐπω πλή-
ρης (26) ἐστὶν ὁ κόσμος, ἀλλ' ἡμιτελής ἐστι καὶ νῦν,
καὶ προσθήκης ἀεὶ (27) δεόμενος. Πεντάκις μύ-
ριαι (28) γοῦν τοῦλάχιστον (29) καὶ ἑκάστην ἡμέραν
εὐσταί νοηταὶ προσγίνονται αὐτῷ, καὶ τὸ χαλεπώτα-
τον, ὅταν τελευτήσῃ, τότε διαλυθῆσεται κατ' αὐτὸν,
τῶν τελευταίων ἀνθρώπων, τῶν πρὸς τῇ ἀναστάσει,
τὸν ψυχικὸν ἀριθμὸν ἀποπληροῦντων. οὐ τί ἂν γέ-
νοιτο ἀλογώτερον, τότε φάσκειν διαφθεῖρεσθαι τὸν
κόσμον, ὅταν πληρωθῇ; Κομιδῇ γάρ (50) νηπίων
παίδων ὁ τρόπος οὗτος, ἐν ψάμμῳ τῆς παιδείας εὐ-
θύς (31) μετὰ τὸ πληρῶσαι (32) συγχερόντων τὰ γε-
νόμενα (33). Τὸ γὰρ λέγειν, προνοίας λόγῳ νῦν τὰς
ψυχὰς γίνεσθαι, καὶ οὐχὶ κτίσεως (οὐ γὰρ καινὴν
οὐσίαν, οὐδὲ ἄλλην παρὰ τὴν οὖσαν [34] εἰσάγεσθαι, B
ἀλλὰ τὴν οὖσαν κατὰ πρόνοιαν πλειστηριάζεσθαι),
ἀγνοοῦντων ἐστὶ διαφορὰν κτίσεως καὶ προνοίας. Προ-
νοίας μὲν γὰρ ἔργον ἐστὶ, τὸ ἐξ ἀλληλογονίας διασώζειν
ἐκ τῶν φθαρτῶν ζώων οὐσίαν (λέγω δὲ, τῶν μὴ
κατὰ σηπεδὸνα γινόμενων [35], ἐπεὶ τὴν τούτων
διαδοχὴν [36] σηπεδὼν πάλιν ἐτέρα διαφυλάττει [37]).
κτίσεως δὲ τὸ κράτιστον ἔργον, τὸ ἐξ οὐκ ὄντων
ποιεῖν.

nascuntur; nam horum propagationem alia rursus
simum officium est, ex nihilo aliquid efficere.

Εἰ τοίνυν ἐξ ἀλληλογονίας αἱ ψυχαὶ γίνονται, λόγῳ
προνοίας γίνονται, καὶ φθαρεῖ εἰσι (38), καθάπερ
τὰ ἄλλα, τὰ ἐκ διαδοχῆς γένους γινόμενα (39). εἰ δὲ
ἐξ οὐκ ὄντων παράγονται, κτίσις ἐστὶ τὸ γινόμενον,
καὶ οὐκ 47 ἐστὶν ἀληθὲς τὸ τοῦ Μωυσέως (40), τὸ,

* Gen. II, 3.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(25) Θνητῆς ψυχῆς — ἀλόγου. Θνητὴν εἰ ἀλο-
γον habet, et ad ἔννοιαν retulit Vallaita: «animæ
intelligentiam—mortalem et omnino irrationalem.
Ἄλόγου referri potest ad ψυχῆς, ut θνητῆς. Intelligi
vero etiam potest πράγματος. Sic antea, οὐ κατὰ
λόγον οὕτως ἔχει.

(26) Οὐπω πλήρης. Οὐ πλήρης, M. 1, N. Mox
ἡμιτελής ἐστὶ καὶ νῦν, idem.

(27) Καὶ προσθήκης ἀεὶ. Καὶ abest, D. 1, N.
Et additamenti continue ac semper *egens*, Vall.

(28) Πεντάκις μύριαι. Πεντακισμύριαι, D. 1.
Quinque millia, Vall.

(29) Τὸ ἐλάχιστον. Τοῦλάχιστον, A. 1, 2, 3, Ita
ex correct., D. 1. Mox ἡμέραν omittit A. 3. Paulo
post, διαλυθῆσεται κατ' αὐτοῦ, N. Paulo post loco
ψυχικόν, habet ψυχῶν, *animorum*, Con.

(30) Κομιδῇ γάρ. Laudat hanc Casp. Barthius ad
locum similem Zachariæ Mitylen. pag. 257. Locus
Zachariæ est p. 169: Ἄλλὰ παιδικὸν ἄθυρμα τοῦτό
γε παρ' ἡγίονα παιζόντων, καὶ ἐκ ψάμμου συντιθέν-
των καὶ λυόντων.

(31) Ἐν ψάμμῳ τῆς παιδείας εὐθύς. Ἐν ψάμμῳ
τῆς παιδείας (sic. Accentus ex correct.) ποιοῦν-
των, καὶ εὐθύς, D. 1. Τὰ τῆς παιδείας ποιοῦντων καὶ
εὐθύς non displicet mihi quidem. Valla totum hoc
inepte ac ridicule reddidit, forte non sua, sed co-
dicis culpa.

(32) Μετὰ τὸ πληρῶσαι. Μετὰ τὸ συμπληρῶσαι,
A. 2.

(33) Γενόμενα πράγματα. Πράγματα abest, D.
1, A. 1, 2, Con. Γενόμενα abest. N. Ejus loco γινόμε-
να, M. 1. Γινόμενα omisso πράγματα, A. 3. Mox
κοινήν, loco καινὴν, N. Sed καὶ νῦν, M. 1.

(34) Οὐδὲ ἄλλην παρὰ τὴν οὖσαν. Οὐδ', loco

corpore creari, ne in mentibus nostris mortalis ani-
mæ notionem gignat, atque adeo, quæ prorsus ra-
tione sit vacua. Præterea, ejus sententia nondum
plenus mundus est, sed etiamnum inchoatus ac di-
midia sui parte perfectus, accessionemque semper
desiderat. Nam quinquaginta millia substantiarum,
quæ ratione percipiuntur, ut minimum, quotidie ad
eum sit accessio: et quod gravissimum est, cum
absolutus erit, tum, illo auctore, dissolvetur, ulti-
mis hominibus, qui erunt ad illa tempora; cum
mortui ad vitam revocabuntur, animarum nume-
rum explentibus. Quo quid a ratione magis aver-
sum esse possit, dicere, tum mundum interire,
cum omnibus suis partibus expletus fuerit? Omnino
enim hoc instar lusionis puerorum in arena est,
qui statim, ut opus perfecerunt, ea quæ fabrica-
rant, perturbant. Nam asserere providentiæ ratio-
ne animas nunc gigni, non creationis (non enim
novam substantiam, neque aliam ab ea quæ est,
importari, sed eam quæ sit per providentiam, mul-
tiplicari), ignorantium est differentiam creationis et
providentiæ. Providentiæ enim opus est, per unius
ortum ex altero conservare substantiam caducorum
animalium (dico eorum quæ ex putredine non
putrefactio conservat); creationis vero præstantiæ-

Si ergo animæ ex ortu sunt mutuo, ratione pro-
videntiæ sunt, et caducæ sunt, ut cætera, quæ ex
propagatione generis oriuntur: sin sunt ex nihilo,
creatio hæc est; neque verum est, quod dicit Moyses:
Cessavit Deus ab omnibus operibus suis: sed horum

οὐδὲ, D. 1. Mox loco πληστηριάζεσθαι, est πλειστη-
ριάζεσθαι, D. 1, A. 1, 2, 3. Ox. Istud habet etiam
V. Πληστηριάζεται, M. 1. Πλειστηριάζεσθαι, hoc loco
est multiplicari. Nam interpretationes Hesychii,
Harpoerationis ac cæterorum grammaticorum, qui
id reddunt, *pretium emptionis augere*, alio spectant.
Princeps notio est multiplicare.

(35) Κατὰ σηπεδὸνα γενομένων. Κατὰ σηπ-
ενομένων, D. 1, A. 2, 3, N. «Non sane eorum dico,
quæ ex putrefactione generantur,» Con. «Non per pu-
trefactionem, inquam, genitorum, Vall.»

(36) Διαδοχὴν. Διαφορὰν ἢ διαδοχὴν, et mox ἐτέ-
ραν, M. 1.

(37) Διαφυλάττει. Sic. Sed in marg. a man. rec.
γρ. διαδέχεται, D. 1. Ergo is, qui hunc codicem
tractavit ac subinde correxit, alium codicem
ad manus videtur habuisse. Certe in neutra editione
hoc legitur. Con.: *salvare sine providentia potest*.
Valla convenit cum Græco; πάλιν tamen reddidit
semper, id est ἀεὶ.

(38) Αἱ ψυχαὶ γίνονται καὶ φθαρεῖ εἰσι. Post
ψυχαὶ additur: γίνονται, λόγῳ προνοίας, D. 1, A.
1, 2, 3, M. 1, Con., Vall. Ergo ab uno γίνονται ad
alterum factus est transitus. Habet ista etiam Elle-
bodus in versione Latina. Quo magis miror edito-
rem Oxoniensem, qui hæc Latine refert, Græce
omittit. Vide eum p. 76, 77. Ellebodium facile ex-
cuso. Is enim Patavii fuit, cum libellus Antuerpiæ
imprimeretur.

(39) Γένους γινόμενα. Γένους γενομένα, A. 3.

(40) Τὸ τοῦ Μωυσέως. Τὸ Μωσέως, D. 1. Τὸ
Μωυσέως, A. 1. Τῷ (sic) Μωσέως, A. 2. Τὸ τοῦ
Μωσέως, A. 3.

singulorum se aetates accommodans paulatim erudiat, nec infantem eadem qua adolescentulum disciplinam contineat, nec adolescentulum perinde ac juvenem, aut hunc ut robusta jam ac virili aetate coerceat. Quinimo tenellum adhuc, ac pene lactentem digito castigat; puerulum vero paulo grandiore colapho, loris adolescentulum, juvenem virgis objurgat. Porro ubi vir inter viros esse coepit, si gravius quiddam deliquerit, gladio ex lege plectetur. Ita Dominus unicuique hominum aetati consentanea praescripsit. Quippe veteres illos, tanquam cum puerulis, ac vim sancti Spiritus ignorantibus ageret, metu ac terrore castigabat. Tum perfectioribus perfectiora mysteria proposuit. Nam in **227** Evangelio passim ita discipulos compellasse legitur: *Nescitis quid facio, scietis autem postea*¹, nimirum cum perfectiores eritis. Item illud: *Nesciebant, donec a mortuis resurgeret*². Sic et Paulus: *Nondum enim poteratis, sed nec adhuc potestis*³: ut ostenderet, procedentibus temporibus perfectiora dari praecepta; quæ licet eadem sint semper, aliam nihilominus rationem induunt, nec eodem junioribus quo robustis modo temperantur. Cum enim legis hæc esset formula: *Oculum pro oculo*, non dixit: Eruite oculum pro oculo; sed, si quis oculum eruerit, ei oculus eruetur. Ideo quilibet ut corpori suo consuleret, maxillam verberanti præbebat, non ipse verberabat.

Qua ratione jam tum ea servabantur, quæ in Evangelio modo tam apertis verbis concepta sunt: cum eo tamen discrimine, quod illi metu ac necessitate velut adolescentes in officio continentur, hi utpote confirmata jam aetate sponte sua ac voluntate obtemperant. At enim contraria ista videntur: *Oculum pro oculo*, et interfectorem interfici jubere. Sed de illa judicii die sic loquentem Christum videmus: *Veniet, inquit, ejus Dominus*, seipsum autem intelligit, qui sit omnium Dominus, *et servum ipsum in duas partes secubit; et partem ejus cum infidelibus ponet*⁴. Restat igitur ut contra Salvatorem ipsum calumnias tuas ac maledicta convertas, eumque esse bonum inficieris, tametsi bonus cum Pater genuerit, bonusque sit ac justus, nec a Patre diversus. Quocirca tu qui legum nobis partitor ac geometra repente produisti, ac trifariam universa dividis, potes illum a Patris abalienare natura. Quod autem nonnulla definis in lege esse adumbrandi significandique causa scripta, veritatis nonnihil attigisti, ut paucis iis aspersis, viam tibi in cæteris ad fallaciam fraudemque munires. Nec enim dissimulandum est, quin hæc illis in figura contigerint, scripta sint autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt, ait sanctus Apostolus⁵, cum de circumcisione, ac Sab-

καὶ ἐκάστη ἡλικία ἀρμοζόμενος προβαίνει τῇ παιδείᾳ καὶ οὐκ ἴσως τὸ μικρὸν βρέφος παιδεύει τῷ μειρακίῳ, οὐδὲ τὸ μειράκιον ὡσαύτως τῷ νεανίσκῳ, οὐδὲ τὸν νεανίαν τῷ τελείῳ ἀνδρὶ. Ἀλλὰ τῷ μὲν ὑποτιθίῳ διὰ δακτύλου παιδεία γίνεται, παιδίῳ δὲ μείζονι διὰ χειρὸς ράπισματος, μειρακίῳ δὲ διὰ ἱμάντος νεανίσκῳ διὰ βέβδου, ἀνδρὶ δὲ ἐκδίκησις τῶν μειζόνων παραπτωμάτων μάχιρα διὰ νόμου· οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἐξῆς ἐνομοθετεῖ ἐκάστη γενεᾷ ἀρμόζοντα. Ἐκεῖνους μὲν γὰρ φύβῳ ἐσωφρόνιζεν, ὡς παιδίοις μικροῖς διαλεγόμενος, καὶ ἀγνοοῦσι τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τοὺς δὲ τελείους, τελείων ἡξίου μυστηρίων. Καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γὰρ οὕτω πως λέγει τοῖς μαθηταῖς ἐν πολλοῖς τόποις· *Οὐκ οἰδατε τί ποιῶ· ὕστερον δὲ γνώσεσθε*, τοῦτο ἐστὶν ὅταν τέλει γένησθε· καὶ ἄλιν· *Οὐκ ἤδεισαν*, ἕως ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν· ὁ δὲ Παῦλος· *Ὁὕτω γὰρ ἡδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἐτι δύνασθε*· δεικνύς, ὅτι καιρῶν προλόγων τελειότεραι ἐντολαὶ, οὔσαι μὲν αἱ αὐταὶ, μεταβαλλόμεναι δὲ εἰς ἑτέραν σχῆσιν· ἀλλὰ τοῖς νέοις μὲν ἄλλως σχηματιζόμεναι, ἑτέρως δὲ τοῖς ἐντελεστέροις. Νομοθετήσας γὰρ ὁ νόμος (7), *Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ*, οὐκ εἶπεν αὐτοῖς· *Ἐκβάλλετε ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ*· ἀλλ', *Ἐὰν ἐκβάλῃ τις ὀφθαλμὸν, ἐκβληθήσεται ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ ἐκβαλόντος*. Ἐκαστος δὲ, φειδόμενος τοῦ ἰδίου σώματος, παρεδίδου τὴν σιαγόνα τύπτεσθαι, καὶ οὐκ ἐτυπτε.

Καὶ ἀπὸ τότε ἐφυλάττετο τὰ νῦν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τηλαυγῶς· εἰρημένα, τότε μὲν ἀνάγκη, ὡς νέων σωφρονιζομένων, νῦν δὲ προαιρέσει, ἅτε δὴ τελείων πειθουμένων. Εἰ δὲ φάσκεις περιπλοκὴν εἶναι ταύτην, τὸ λέγειν, *Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ*, καὶ τὸ τὸν φονέα φονεύεσθαι, ἰδοὺ καὶ περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως βλέπομεν τὸν Σωτῆρα λέγοντα, ὅτι *Ἐλευσεται ὁ αὐτοῦ Δεσπότης*· τοῦτο δὲ περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγεν αὐτὸς πάντων ὡν Δεσπότης, καὶ φησι· *Καὶ διχοτομήσει αὐτὸν τὸν δοῦλον· καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσεται*. Οὐκοῦν⁶ καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξοπλίστη συκοφαντεῖν πάλιν ῥήματα, καὶ εἰποις ἂν τοῦτον μὴ εἶναι ἀγαθόν, καίτοι γε ἐκ Πατρὸς ἀγαθοῦ γεγεννημένον, καὶ ἀγαθὸν ὄντα, ἀλλὰ δίκαιον, καὶ οὐθ' ἕτερον παρὰ τὸν Πατέρα. Δύνασαι ἄρα καὶ αὐτὸν ἀπαλλοτριεῖν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ὡς οὗτος, ὁ προσελθὼν ἡμῖν πάλιν διαιρέτης, καὶ γεωμέτρης τῶν νόμων, τριχῶς τὰ πάντα διαιρῶν. Καὶ τῷ μὲν εἰπεῖν, ὅτι εἰς τύπους συμβολικῶς τινα ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ὀλίγα παρήψω τῆς ἀληθείας, ἵνα διὰ τῶν ὀλίγων δυνήθῃς καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἀπατήσαι. Καὶ γὰρ τῷ ὄντι ἐκαίνοις τυπικῶς συνέβαινεν· ἐγράφη δὲ ἡμῖν εἰς νοουεσίαν, εἰς οὗς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησε, φησὶν ὁ ἀγιώτατος Ἀπόστολος, περὶ τε περιτομῆς λέγων, καὶ Σαββάτου, καὶ τῶν ἄλλων. Εἶθε δὲ πάντα ἡγήθεες, καὶ οὐκέτι τρίτον μέσον θεὸν τὸν μὴ ὄντα

¹ Joan. xiii. 7. ² Joan. ii. 22. ³ I Cor. iii. 2. ⁴ Matth. xxiv. 50, 51. ⁵ I Cor. x. 11. ⁶ Deest εἰ, et tollenda interrogatio.

(7) Νομοθετήσας γὰρ ὁ νόμος. August. contra Adsm. cap. 8.

Ἐξῆς 48 ἐπισκεψώμεθα (57) καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἀ Μανιχαίων, ἣν ἔχουσι περὶ τῆς ψυχῆς. Φασὶ μὲν γὰρ αὐτὴν ἀθάνατον καὶ ἀσώματον (58)· μίαν δὲ μόνην εἶναι, τὴν τῶν πάντων ψυχῆν, κατακερματισομένην καὶ κατατεμενομένην εἰς τὰ καθ' ἕκαστα σώματα, ἄψυχα τε καὶ ἔμψυχα (60)· καὶ τὰ μὲν πλείονος αὐτῆς μετέχειν, τὰ δὲ ἐλάττωτος· πλείονος μὲν, τὰ ἔμψυχα· ἐλάττωτος δὲ, τὰ ἄψυχα· πολλῶν δὲ πλείονος, τὰ οὐράνια· ὡς τῆς καθόλου ψυχῆς μέρη τὰς καθ' ἕκαστον (61) εἶναι ψυχάς. Καὶ εἰ μὲν ἀμερίστως μερίζεσθαι ταύτην ἔφασκον, ὡς τὴν φωνὴν ἐν τοῖς ἀκούουσι, μέτριον ἂν ἦν τὸ κακόν· νῦν δὲ τὴν οὐσίαν αὐτὴν (62) τῆς ψυχῆς καταμερίζεσθαι (63) λέγουσι· καὶ τὸ πάντων χαλεπώτατον, ὅτι κυρίως αὐτὴν ἐν τοῖς στοιχείοις εἶναι βούλουσιν, καὶ συμερίζεσθαι (64) τούτοις ἐν τῇ τῶν σωμάτων γενέσει, καὶ πάλιν εἰς ταυτὸ συνιέναι διαλυομένων τῶν σωμάτων, ὡς ὕδωρ μεριζόμενον καὶ πάλιν συναγρόμενον καὶ μιγνύμενον, καὶ τὰς μὲν καθαρὰς ψυχὰς χωρεῖν εἰς τὸ φῶς, φῶς οὖσας (64), τὰς δὲ μεμολυσμένας ὑπὸ τῆς ὕλης, χωρεῖν εἰς τὰ στοιχεῖα, καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν στοιχείων εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα· καὶ οὕτω τὴν οὐσίαν αὐτῆς κατατέμνοντες, καὶ σωματικὴν ἀποφαίνοντες (65), καὶ πάθειν ὑποβάλλοντες, ἀθάνατον εἶναι φασί. Περιπίπτουσι δὲ καὶ τοῖς θνητοῖς (66). Φάσκοντες γάρ, ἀνατρέχειν τὰς μεμολυσμένας ψυχὰς (67) ἐπὶ τὰ στοιχεῖα (68), καὶ συγκαταμίγνυσθαι (69) ἀλλήλαις, πάλιν αὐτὰς ἐν ταῖς (70) μετανσωματώσεσσι φασί τιμωρεῖσθαι, κατὰ τὸ μέγεθος τῶν ἀμαρτημάτων, 49 ἐνοῦντες αὐτὰς καὶ πάλιν χωρίζοντες καθ' ὑπόστασιν (71)· καὶ γὰρ τὰς σκιάς, φωτὸς μὲν θνητός (72), χωρίζεσθαι, συννεφίας δὲ [καὶ νυκτός] C γενομένης (73), ἐνοῦσθαι (74)· ὅπερ ἀδύνατον ἐπὶ

Nunc, Manichæorum opinio qualis sit, inspiciamus. Aiunt enim, animam immortalem et corporis expertem esse, sed unam solam omnium, quæ ubique sunt, animam minutatim concerptam et distributam in singula corpora, tam inanima, quam animalia, et ejus in aliis plus, in aliis minus inesse. Plus enim esse in animatis, in inanimis minus, ac multo plus in coelestibus corporibus, quam in aliis omnibus, ut partes universæ animæ rerum singulæ sint animæ. Ac, si quidem individue dividere eam dicerent, ut vocem in iis qui eam auribus accipiunt, mediocriter malum esset. Nunc ipsam substantiam animæ in partes aiunt dividi, et quod omnium gravissimum est, ipsam proprie in elementis esse volunt, cum quibus et in ortu corporum dividatur, et rursus in eorumdem dissolutione coeat, non secus atque aqua, quæ dividitur, iterum contrahitur et permiscetur. Ac puras quidem animas in lucem excedere, cum sint lux; quæ vero a materia contaminatæ sunt, abire in elementa, et rursus ab elementis in stirpes et animalia. Et ad hunc modum substantiam ejus concidentem et corpoream patibilemque facientes, immortalem esse aiunt. Verum eo dehabuntur, ut secum pugnantia loquantur. Nam, cum dicant, eas quæ contaminatæ sunt, revocari in elementa, et sibi mutuo misceri, rursus eas pro magnitudine cuiusque peccatorum, dum ab uno corpore in aliud transferuntur, puniri censent, et earum naturam tum conjungunt, tum separant. Nam quod umbræ lucente sole separantur, cælo nubibus obducto junguntur, id in natura, quæ mente cernitur, fieri non potest; nam umbræ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(57) Ἐξῆς ἐπισκεψώμεθα. « Incipit libri II cap. 7. Adversus Manichæum delirum et de opinione Platonis de varietate animarum et Platoniorum circa hæc dissensione, » Con.

(58) Αὐτὴν ἀθάνατον καὶ ἀσώματον. 'Αθάνατον αὐτὴν ἀθάνατον καὶ ἀσώματον. Sic A. 2. Αὐτ. ἀσώμ. καὶ ἀθάν., N.

(59) Τὴν τῶν πάντων. Τὴν τῶν πάντων, D. 1, A. 1, 2. Propter ista omittit A. 3. Loco κατακερματισομένην καὶ κατατεμενομένην Cono habet solum dispersitiam. Sed inculcat, devenire. Forte ergo καταπεμπομένην legit. Valla: desectiam atque decisum.

(60) Ἄψυχα τε καὶ ἔμψυχα. Ἐμψυχὰ τε καὶ ἄψυχα, N. Idem mon, plerumque, et paulo post, εἰς ταυτὸν συνιέναι.

(61) Τὰς καθ' ἕκαστον. Imo, τὰς καθ' ἑκάστην, id est, singulas animas. Interpretes Ellebodium ἕκαστον non tam ad σώμα, quam ad πρῶγμα videtur retulisse. In unoquoque, reddidit Vall. Ergo loco ἐν ἑκάστῳ accepit. Cono habet: singulares animæ.

(62) Τὴν οὐσίαν αὐτῆς. Τὴν οὐσίαν αὐτῆς, M. 1.

(63) Ψυχῆς καταμερίζεσθαι. Ψυχῆς καὶ καταμερίζεσθαι, A. 2. Mox abest, ἐν τοῖς, ante στοιχείοις, N.

(64) Φῶς φῶς οὖσας. Unum φῶς omittit Ox. Oὐς, ante οὖσας, addit A. 2. Mox, χωρεῖν ὑπὸ τῆς ὕλης, A. 3.

(65) Ἀποφαίνοντες. Ἀποφαίνονται, A. 2. Ejus loco iterum κατατέμνοντες, N. Mox, ἀποβάλλοντες A. 3.

(66) Δὲ τοῖς θνητοῖς. Δὲ καὶ τοῖς θνητοῖς, D. 1, A. 1, 2, 3. N., Vall.

(67) Μεμολυσμένας ψυχὰς. Ψυχὰς abest, M. 1.

(68) Ἐπὶ τὰ στοιχεῖα. Ἐπὶ τὰ στοιχεῖα χωρεῖν. Tamen antea servat etiam ἀνατρέχειν, Ox. Sic, sed omisso ἀνατρέχειν, A. 3.

(69) Καὶ κατασυμμίγνυσθαι. Καὶ καταμίγνυσθαι, D. 1, N. Καὶ συμμίγνυσθαι, A. 1, 3. Καὶ συγκαταμίγνυσθαι, A. 2. Συγκαταμίγνυσθαι habet Xenophon., Hier. vi, 2. Hujusmodi composita sunt usitatissima, rariora autem κατασυμμ. Sed κατασπέντες ἐπὶ θέαν habet Xenoph. OEc. xvi, 7. Et invicem inter se commisceri, Vall. Ac si πάλιν legerit.

(70) Ἀλλήλαις, πάλιν αὐτὰς ἐν ταῖς. Ἀλλήλοις (sic). Πάλιν δὲ ἐν ταῖς, D. 1. Ἀλλήλοις etiam N. Ζώας, seu, viventes, ante τιμωρεῖσθαι, habet Con.

(71) Ἐνοῦντες αὐτὰς... πάλιν ἐνοῦσθαι. Cono: « Et iterum secundum subdescensionem (videtur ergo legisse, καθ' ὑποκατάστασιν. Vestigia hujus vocabuli sunt in D. 1), distinguentes, umbras quidem luce existente separari aiunt, nocte vero facta uniri, quod (forte hic excidit in) intelligibili natura fieri impossibile est: umbræ enim sensilium sunt, etiamsi admiserit quis dirimi eas et rursus coire. » Vocabula καθ' ὑπόστασιν sana esse arbitror. Per substantiam, Valla. Manichæorum commenta de anima vide apud Epiphani. t. 1, p. 623, 614 seq.

(72) Καὶ ὑπόστασιν. Καθ' ὑπόστασιν. Sic, D. 1.

(73) Φωτὸς μένοντος. Ὀντος ex correct., antea credo ὄντως, D. 1. Φωτὸς μένοντος, A. 2, Ox., N. Ὀντος omittit Valla. Habet enim: Alumine segr. gari.

(74) Συννεφίας δὲ γενομένης. Συννεφίας δὲ καὶ νυκτός γενομένης, D. 1. Νυκτός, ante συννεφίας,

sub sensum cadunt, etiamsi concedat quispiam, eas a separari rursusque conjungi.

Plato et unam, et multas esse animas, affirmat. Unam enim esse hujus universi animam, esse etiam alias rerum singularium, ut universum universi anima separatim animatum sit, itemque res singulae sua quæque anima sint præditæ. Dicit enim, universæ naturæ animam porrectam esse a centro orbis terræ usque ad extremas oras cæli: non quidem, ut locum ista notet porrectio, sed extensionis quemdam modum, quem mens et ratio assequatur: atque hanc esse animam, quæ in orbem rerum universitatem contorqueat, mundique corpus contineat atque constringat. Egere enim corpora vi aliqua, a qua contineantur, idque præstare animam, quæ speciem efficit, supra ostensum est. Vivere enim quamque rem suo vitæ genere, et interitus, interire. Quoad enim corpus continetur et constringitur, esse dicitur; dum dissolvitur, occidere. Et vivere quidem omnia, non esse tamen omnia animalia. Secernunt enim ab inanibus stirpes, quod hæ crescant et nutriantur, id est, altrice et naturali facultate: expertes rationis animantes, a stirpibus et herbis, sensu: rationis compotes ab expertibus, ratione. Atque ita cum omnia dicant vivere, uniuscujusque naturam distinguunt. Itaque vivere dicunt etiam, quæ prorsus sunt inanima, vita quadam, quæ in habitu est, quoniam continentur ab universi anima, eo quod sint duntaxat, nec dilabantur. Hanc esse volunt animam, quæ gubernat universa, et singulas animas, quæ tamen jam antea a Deo factæ sint, in

νοητῆς φύσεως γίνεσθαι (75). Καὶ γὰρ αἱ σκιάι· τῶν αἰσθητῶν εἰσιν, εἰ καὶ δοίη τις αὐτάς χωρίζεσθαι καὶ πάλιν ἐνοῦσθαι.

Πλάτων δὲ, καὶ μίαν εἶναι καὶ πολλὰς τὰς ψυχὰς, ἀποφαίνεται· μίαν μὲν γὰρ εἶναι (76) τοῦ παντὸς τὴν ψυχὴν, εἶναι δὲ καὶ ἄλλας τῶν κατὰ μέρος (77), ὡς ἰδίᾳ μὲν τὸ πᾶν ἐψυχῶσθαι (78) ὑπὸ τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς, ἰδίᾳ δὲ πάλιν τὰ κατὰ μέρος (79) ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐκάστου (80) ψυχῆς. Λέγει γοῦν, τὴν μὲν τοῦ παντὸς διατετάσθαι ψυχὴν ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς γῆς ἐπὶ τὰ πέρατα (81) τοῦ οὐρανοῦ· οὐ τοπικῶς αὐτὴν (82) διατετάσθαι φάσκων, ἀλλὰ νοητῶς· ταύτην δὲ τὴν ψυχὴν εἶναι, τὴν περιάγουσαν σφαιροειδῶς τὸ πᾶν, καὶ συνέχουσαν καὶ συσφίγγουσαν τὸ σωματοειδές (83) τοῦ κόσμου· δεῖσθαι γὰρ (84) τὰ σώματα τοῦ συνέχοντος, ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἐδείχθη· ποιεῖν δὲ τοῦτο τὴν εἰδοποιὸν ψυχὴν (85)· ζῆν γὰρ ἕκαστον τῶν ὄντων τὴν ἰδίαν ζωὴν, καὶ φθεῖρεσθαι τὴν ἰδίαν φθοράν (86)· ἕως μὲν γὰρ συνέχεται καὶ συσφίγγεται τὸ σῶμα, εἶναι (87) λέγεται· διαλυόμενον δὲ, φθεῖρεσθαι· καὶ ζῆν μὲν πάντα (88), μὴ πάντα δὲ εἶναι ζῶα (89). Διακρίνουσι γὰρ ἀπὸ μὲν τῶν ἀψύχων τὰ φυτὰ, τὰ αὖξασθαι (90) καὶ τρέφεσθαι, τούτεστι, τῇ θρεπτικῇ καὶ φυτικῇ δυνάμει (91)· τὰ δὲ ἄλογα ζῶα ἀπὸ τῶν φυτῶν, τῇ αἰσθήσει· τὰ δὲ λογικὰ ἀπὸ τῶν ἀλόγων, τῇ λογικῇ· καὶ οὕτω πάντα ζῆν (92) λέγοντες, διαστέλλουσι τὴν 50 ἐκάστου φύσιν. Ζῆν οὖν λέγουσι (93) καὶ τὰ πάντῃ ἀψυχα ἐκτικὴν ζωὴν, καθ' ὃ συνέχεται ὑπὸ τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς εἰς τὸ εἶναι μόνον (94) καὶ μὴ διαλύεσθαι. Ταύτην δὲ εἶναι τὴν ψυχὴν, τὴν διακυβερωσάν τὸ πᾶν καὶ τὴν τὰς μερικὰς ψυχὰς (95),

VAR. LECT. ET ANIMADV.

habet et cum χωρίζεσθαι conjungit A. 2. Συναφελας δὲ γενομένης, N. Νυκτός, loco συννεφίας, A. 3.

(75) Φύσεως γίνεσθαι. Φύσεως γενέσθαι, D. 4, A. 1, 2, N. M. 1. Sic, et paulo ante, ἐπὶ τῆς νοητῆς, A. 3. Μοx, ἀγαθῶν, loco αἰσθητῶν, N. Deinde idem, καὶ πολλὰς ψυχὰς.

(76) Μίαν μὲν γὰρ εἶναι. Γὰρ abest, A. 2, Vall.

(77) Ἄλλας τῶν κατὰ μέρος. Ἄλλας τὰς κατὰ μέρος, A. 2. Alias autem esse particulares, Vall. Τῶν dixit, ut antea τοῦ. Opponuntur autem τὸ πᾶν et τὰ κατὰ μέρος.

(78) Ἐψυχῶσθαι. Ἐψυχῶσθαι, A. 2, 3. Valla omittit priori loco ἰδίᾳ, et paulo post, τὰ κατὰ μέρος. Ἰδίᾳ utroque loco bene habet. Duplex enim anima memoratur, universi et rerum singularium. Nemo ergo priori loco conjiciat κοινῶς.

(79) Τὰ κατὰ μέρος. Τὰς κατὰ μέρος, A. 2, 3.

(80) Ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐκάστου. Ἰδίας abest, D. 4, Ssa, Vall. Ab ὑπὸ ad ψυχῆς omittit Con. Μοx, τοῦ μὲν, loco τὴν μὲν τοῦ, M. 1. Et διατετάσθαι, hic et paulo post, D. 1.

(81) Ἐπὶ τὰ πέρατα. Ἐπὶ τὰ ἄκρα, D. 4, A. 2, 3. Terminos, Vall.

(82) Τοπικῶς αὐτὴν. Τοπικῶς τῆς, A. 3. Idem paulo post αὐτοῦ, loco τὸ πᾶν.

(83) Συμφ. τὸ σωματοειδές. Συμφ. τὸ σωματοειδές, D. 1. Corpoream speciem, Con. Quidquid est mundi corporatum, Vall. Paulo ante συνάγουσαν, loco συνέχουσαν, N. Deinde καὶ συσφίγγουσαν omittit M. 1.

(84) Δεῖσθαι γάρ. Δεῖσθαι τε γάρ, A. 2. Διέναι τε τὰ σώματα τοῦ σύμπαντος, ἐν τοῖς. Sic N. Et

mox, ποιεῖ δέ. Valla: Vinciri certe corpora continentis. Inepte ergo δεῖσθαι, quod hic est indigere, reddidit vinciri. Supra pag. 29, quem locum hic respicit, est: Δεῖται τοῦ συνέχοντος καὶ συνάγοντος.

(85) Τὴν εἰδοποιὸν ψυχὴν. Τὴν abest Ox. Μοx eadem editio εἰ, loco ἕως.

(86) Τὴν ἰδίαν φθοράν. Hic addit, forte explicandi causa, αἰνὴν Platonici, Vall.

(87) Συσφίγγεται, τὸ σῶμα εἶναι. Συσφίγγεται τὸ σῶμα, εἶναι, D. 1. Μοx λέγεται, A. 3.

(88) Ζῆν μὲν πάντα. Ζῆν μὲν ἅπαντα, A. 2.

(89) Μὴ εἶναι δὲ πάντα ζῶα. Μὴ πάντα δὲ εἶναι ζῶα, D. 4, A. 1, 2, 3. N. Μοx, διακρίνουσι μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν, idem. Διακρίνουσι debet explicari de Platone et ejus sectatoribus. Sic mox est διαστέλλουσι. Similia ex Platone refert etiam Maximus Tyr., p. 10, ubi etiam occurrit φυτικός. Con. reddidit, discernunt, Vall. discernunt.

(90) Αὖξασθαι. Αὖξανεσθαι, N.

(91) Φυτικὴ δυνάμει. Φυτικὴ δυνάμει, D. 4, A. 3. Vegetali, Con. Vegetantia, Vall.

(92) Καὶ οὕτω ζῆν πάντα. Καὶ οὕτω πάντα ζῆν, D. 4, A. 2, 3, N. Atque ita cuncta fere vivere, Vall. Forte σχεδόν legit post πάντα.

(93) Ζῆν μὲν λέγουσι. Ζῆν οὖν λέγουσι, D. 4, A. 1, 2, 3, N., Con. Μοx, ἐκτικὴν, loco ἐκτικὴν, D. 4, et πάντα, loco πάντῃ, Ox., N. Πάντῃ omittit Con.

(94) Τῷ εἶναι μόνον. Εἰς τὸ εἶναι μόνον, D. 4, A. 1, 2, 3, Ox., N., et Ant. in marg. Ὡς σινι, Con. Ad id solum ut esse possit, Vall.

(95) Τὰς μερικὰς ψυχὰς. Ψυχὰς abest, A. 5.

τὰς πρότερον παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ γενομένας, ἐπιέμπουσιν, δηλαδή, αὐτοῦ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ νόμους αὐτῇ δεδωκότος; καθ' οὗς (96) διεξάγειν ὀφείλει τοῦτο τὸ πᾶν, οὗς καὶ εἰμαρμένην (97) καλεῖ, καὶ χορηγοῦντος δύναμιν ἀρκοῦσαν τοῦ διέπειν ἡμᾶς (98). Εἴρηται δὲ ταῦτα καὶ ἐν τοῖς *Περὶ εἰμαρμένης* (99).

Κοινῇ μὲν οὖν (1) πάντες Ἕλληνες, οἱ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον ἀπορνήσκειν (2), τὴν μετενσωμάτωσιν (3) δογματίζουσι. Διαφέρονται δὲ περὶ τὰ εἶδη τῶν ψυχῶν. Οἱ μὲν γὰρ ἐν εἶδος (4) τὸ λογικὸν εἶναι λέγουσι (5)· τοῦτο δὲ καὶ εἰς φυτὰ καὶ εἰς τὰ τῶν ἀλόγων σώματα μεταβάλλειν· οἱ μὲν κατὰ τινὰς (6) ῥητὰς χρόνων περιιδοῦς, αἱ δὲ, ὡς ἔτυχεν. Ἄλλοι δὲ, οὐχ ἐν εἶδος ψυχῶν, ἀλλὰ δύο, λογικὸν τε καὶ ἀλογον (7). Τινὲς δὲ πολλὰ, τσαῦτα, ὅσα τῶν ζώων τὰ εἶδη. Μάλιστα δὲ οἱ ἀπὸ Πλάτωνος περὶ τὸ δόγμα (8) τοῦτο διηγήθησαν (9). Εἰπόντος γὰρ Πλάτωνος (10), τὰς μὲν θυμικὰς καὶ ὀργίλους καὶ ἀρπακτικὰς ψυχὰς λύκων καὶ λέοντων σώματα μεταμφιένυσθαι· τὰς δὲ περὶ τὴν ἀκολασίαν ἡσυχολήμας, ὕμων καὶ τῶν τοιούτων (11) ἀναλαμβάνειν σώματα· οἱ μὲν κυρίως (12) ἤκουσαν τοὺς λύκους καὶ τοὺς λέοντας καὶ τοὺς θύους (13)· οἱ δὲ τροπικῶς αὐτὸν εἰρηκέναι διέγνωσαν, τὰ ἤθη διὰ τῶν ζώων παρεμφαινόμενα. **51** Κρόνιος μὲν γὰρ ἐν τῷ *Περὶ παλιγγενεσίας* (οὗτω δὲ καλεῖ τὴν μετενσωμάτωσιν), λογικὰς πάσας εἶναι βούλεται (14)· ὁμοίως δὲ καὶ (15)

A corporibus includat, cum scilicet Deus illi leges dederit, quibus hunc mundum administret: quas etiam fatum vocat Plato; et vim, quæ ad nos regendos satis sit, suppetit. Sed hæc etiam in disputatione de fato dicta sunt.

Communiter igitur omnes Græci [scilicet ethnici] qui animam immortalem statuerunt, eam de uno corpore in aliud transferri censuere: sed in formis animarum dissentiunt. Alii enim, unam speciem ratione utentem dicunt, eamque et ad stirpes, et herbas, et ad bestiarum corpora transire, et horum partim certo et definito temporum ambitu, partim ut casus tulerit, id fieri existimant. Alii, non unam speciem animarum esse tradunt, sed duas, rationis participem et quæ rationis sit experta. Neque desunt, qui multas animarum species constituent, totidem scilicet, quot sunt species animantium, maximaque est inter Platonicos in hoc dogmate dissensio. Cum enim Plato scripserit, furiosas et iracundas, et rapaces animas, in luporum et leonum corpora transferri, quæ vero intemperate vixissent, asinorum et similibus corpora assumere; alii proprie intellexerunt leones, et lupos, et asinos: alii mutatione verborum eum usum esse iudicant, ac mores per animalia designasse. Cronius enim in libro, quem *De iterato ortu* scripsit (ita enim mi-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(96) Καθ' οὗς. Καθώς, N.

(97) Οὗς καὶ εἰμαρμένην. Εἰμαρμένην ex correct., ante, credo, iuvat ἡμαρμ., D. 1. Εἰμαρμένην, Ox. Eadem editio proximum καὶ omittit. Καλεῖ reddidit, dicunt, Con. Vocat, Vall.

(98) Δύναμιν ἀρκοῦσαν διέπειν ἡμᾶς. Δύναμιν ἀρκοῦσαν πρὸς τὸ ἔργον, αὐτὴν ἡμῖν ἀρκοῦσαν τοῦ διέπειν ἡμᾶς, D. 1. Δύναμιν, αὐτὴν ἡμῖν ἀρκοῦσαν διέπειν ἡμᾶς, A. 2. Δύναμιν ἀρκοῦσαν διεπινεμας. Sic A. 1. Loco, τοῦ διέπειν ἡμᾶς reddidit ad opus, id est, πρὸς τὸ ἔργον, Con. Idem mox, dicuntur, loco εἴρηται. Valla ita: «quo vim ad nos curandos suggerant idoneam. Memorabuntur.» Εἴρηται cum εἰρήσεται ab interpretibus permutatum esse puto ideo, quod deum a capite 35 de fato disputatur.

(99) *Περὶ εἰμαρμένης*. Εἰμαρμένης, et ex correct. εἰμ., D. 1. Εἰμαρμένης, Ox. Eadem varietas accentus infra etiam occurrit in capite περὶ εἰμαρμένης. In causa est, quod alii derivant ab εἰρμός, alii a μέρομαι, unde μέμαρμαι καὶ εἰμαρμαι.

(1) Κοινῇ μὲν οὖν. Κοινῇ, et ex correct. κοινῇ, D. 1. Κοινῇ μὲν οὖν, A. 1, 2, 3, M. 1, Ox., N. Communiter, Vall.

(2) Ἀπορνήσκειν. Ἀποφαινόμενοι, D. 1. Definientes, Vall.

(3) *τὴν μετενσωμάτωσιν*. Τὴν μὲν ἐνσωμάτωσιν, et in marg. a man. rec. γρ. τὴν μετενσωμάτωσιν, D. 1. Mox τὰ, ante εἶδη deest, M. 1, A. 3.

(4) Οἱ μὲν γὰρ ἐν εἶδος. Γὰρ abest, A. 2.

(5) Λογικὸν λέγουσιν. Λογικὸν εἶναι λέγουσι, D. 1, A. 2, 3, Ox., N. Esse non habet Vall.

(6) Οἱ μὲν κατὰ τινὰς. Γὰρ, post μὲν, addit Ox., N. ῥητὰς abest, Con. Per quosdam dictos temporum ambitus, Vall. Paulo ante idem μεταβάλλειν reddidit permutare, ac si legerit μεταβάλλειν. In versione Latina mihi hic obscurum est, horum partim... partim. Malim ergo, horum alii... alii. Sed interpretes partim, pro partem accepit, ut alibi in h. 1.

C (7) Λογικὸν τε καὶ ἀλόγον. Λογικῶν τε καὶ ἀλόγων, A. 1. *Rationalium et irrationalium*, Vall. Mox post πολλά addit et, Con., Vall.

(8) *Περὶ τὸ δόγμα ad Πλάτωνος*. Absunt, N.

(9) *Διηγήθησαν*. Dissenserunt. Sed Vall. reddidit, *stabiles consilire*. Forte, διεστηρίχθησαν. Sed dissensum Platoniorum mox notat et explicat. Διενεχθῆναι δοκοῦσιν habet M. 1. Διενέχθησαν, A. 3.

(10) *Εἰπόντος γὰρ Πλάτωνος*. Μὲν, ante γὰρ, addit A. 2. Mox, θυμικὰς, τὰς δὲ ὀργίλους, N. Post ὀργίλους addit ψυχὰς, A. 3. Ergo mox omittit. De re ipsa vide Platonem in *Phædone* cap. 29, p. 357 seqq., maximeque p. 344, 345, et *Timæum* Locrum p. 566.

(11) *Ὅρων καὶ τῶν τοιούτων*. Ὅρων καὶ τινεων τοιούτων, D. 1. Ὅρων καὶ τοιούτων τινῶν, A. 2. Et id genus aliorum, Vall.

(12) *Οἱ μὲν κυρίως ad θύους*. Absunt A. 2. Τοὺς, ante λέοντας, et καὶ τοὺς λύκους omittit A. 3.

D (13) *Κυρίως... θύους*. Κυρίως ἀρπακτικούς ἤκουσαν τοὺς λύκους καὶ τοὺς λέοντας καὶ τοὺς θύους, D. 1. Eodem modo transponit τοὺς λύκους καὶ τοὺς λέοντας, A. 1, Vall. Mox, ἐμφαινόμενα, N. Παρεμφαινόμενα elucere, Vall. Male. De duplici explicatione horum Platonis verborum vide Aeneam Gazæum in *Bibliotheca Patrum*, Paris. 1644, t. XII, p. 625, ad finem paginæ. Ibi etiam nominantur ii, qui ita diverse Platonem interpretati sunt. Ibid. pag. 624, tertia explicatio memoratur Syriani et Procli.

(14) *Περὶ παλιγγενεσίας*. Περὶ abest, N. Mox, οὗτω μὲν καλεῖ. Idem. Apud Con. loco Κρόνιος est Chronius. Sed Valla: Cronius. Κρόνιος laudatur a Porphyrio in *De antro nympharum*, p. 250, 265, ac Numenii familiaris appellatur, edit. Cantabrig. 1653, 8. Uterque memoratur etiam ab Euseb. *Hist. ecclesiast.*, vi, 19.

(15) *Λογικὰς πάσας βούλεται*. Post πάσας additur εἶναι, D. 1, A. 1, 2, 3. Ox., N., Con., Vall.

grationem illam de uno corpore in aliud appellat), omnes animas ratione præditas esse vult. Similiter Theodorus Platonicius, in libro qui inscribitur, *Animam esse omnes species*; itemque Porphyrius: Jamblichus vero contrariam rationem sequitur, et perinde, utcumque fuerit species animalium, ita animæ speciem esse dicit: quod hanc habet vini, species animarum esse diferentes. Nam librum edidit unum, scriptione hac: *Non fieri migrationes animarum ab hominibus ad bestias, neque a bestiis ad homines, sed ab animalibus ad animalia, et ab hominibus ad homines*. In quo mihi quidem videtur non modo Platonis opinionem, sed etiam veritatem præ cæteris esse assecutus, ut cum multis aliis, tum his rationibus licet ostendere. Nullus enim motus rationis cernitur in bestiis. Neque enim artes, neque disciplinæ, neque consilium, neque virtutes, neque aliud quidpiam, quod ad rationem pertineat, in illis est.

Ex quo patet, non esse eas animæ utentis ratione participes. Etenim absurdum est, quæ ratione careant, dicere, ratione esse prædita. Etsi enim in modo natis pueris solus, ratione vacuus, motus inest, tamen anima rationis compote ornatos eos dicimus. Nam ubi adoleverint, rationis usum declarant. At bestia cum nulla ætate rationem patefaciat, supervacaneam habeat animam, rationis par-

Α Θεόδωρος ὁ Πλατωνικὸς (16) ἐν τῷ, "Ὅτι ἡ ψυχὴ πάντα τὰ εἶδη ἐστὶ, καὶ Πορφύριος (17) ὁμοίως· Ἰάμβλιχος δὲ τὴν ἐναντίαν τοῖς δραμῶν, κατ' εἶδος ζῶων (18) ψυχῆς εἶδος εἶναι λέγει, ἔχουν, εἶδη (19) διάφορα. Γέγραπται γοῦν αὐτῷ μονόβιβλον ἐπιγράφων (20), "Ὅτι οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων εἰς ζῶα ἄλογα (21), οὐδὲ ἀπὸ ζῶων (22) ἄλογων εἰς ἀνθρώπους (23) εἰς ζῶα, καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους. Καί μοι δοκεῖ μᾶλλον οὗτος, ἕνεκα τούτου, καλῶς κατεστοχασθαι (24), μὴ μόνον τῆς Πλάτωνος γνώμης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς, ὡς ἔστιν ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων (25) ἐπιδείξαι, μάλιστα δὲ ἐκ τούτων. Οὐδεμίαν γὰρ τῶν λογικῶν (26) κινήσεων ἐμφαίνεσθαι τοῖς ἀλόγοις ζῴοις (29). Οὕτε γὰρ τέχνη, οὕτε μαθήματα, οὕτε βουλαι, οὕτε ἀρεταί, οὕτε ἄλλο τι τῶν διανοητικῶν ἐν αὐτοῖς ἔστιν (28).

Ἐξ ὧν δὴλον, ὡς οὐ μέτεστι λογικῆς ψυχῆς αὐτοῖς. Καὶ γὰρ ἀτοπον, λέγειν τὰ ἄλογα λογικά. Εἰ γὰρ καὶ κομιδῇ νέοις οὕσι τοῖς βρέεσιν (29) ἡ ἀλογος μόνη κίνησις πρόσεστιν, ἀλλὰ ψυχὴν λογικὴν φαιέν ἔχειν αὐτὰ (30), ἐπειδὴ περ αὐξάνόμενα (31) τὴν λογικὴν ἀναδείκνυσιν ἐνέργειαν· τὸ δὲ ἄλογον, κατ' οὐδεμίαν ἡλικίαν ἐμφαίνον τὸ λογικόν (32), περὶ τῷ δὲ (33) ἔσχε λογικὴν ψυχὴν, ἀχρήστου παν-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(16) Ὅμοιως δὲ καὶ. Δέ insertum a man. rec. D. 1. 'Ο, ante Πλατωνικὸς omittit M. 1. Mox Con. Græce exhibet: ὅτι πᾶσα ψυχὴ εἶδος.

(17) Καὶ Πορφύριος. Καὶ ὁ Πορφύριος, A. 2. Mox, Ἰάμβλιχος, sed ex correct. rec. vulgatum, D. 1. Deinde abest τὴν, M. 1.

(18) Κατ' εἶδος ζῶων. Καθ' ἐν εἶδος ζῶων, D. 1. Forte ἐν ἑκαττον voluit. Sed ita mox δύο non addidisset.

(19) Ἦχουν εἶδη. Ἡ δύο γοῦν εἶδη, D. 1. Ἡ δύο γοῦν ἡ διάφορα, N. Γοῦν αὐτῷ μονόβιβλον. Οὐν αὐτῷ μόνον βιβλίον, M. 1. Γοῦν αὐτὸ μονόβιβλον, A. 3.

(20) Ἐπιγράφων. Sic antea, nunc ex correct. rec. ἐπιγράφων, D. 1. Ἐπιγράφων, N. Ἐπιγράφον, sic A. 1, 2. Vulgatum habet etiam Ox. Si legatur ἐπιγράφον, adjectivum est, notans inscriptum. Nullum tamen hujus vocis exemplum inveni. Sin legatur ἐπιγράφον, participium est, atque ita refertur ad ipsum libellum, qui inscribit, seu, qui indicem præ se fert. Loco ἐπιγράφον Con. habet: in quo docet. Forte, ἐν ᾧ γράφει. Valla: «Scribitur itaque ab eo in libro, cujus index Monobiblon, id est, unicus liber, non ab hominibus.» Ac si legerit, τὴν ἐπιγραφὴν. Forte, auctore Conone, rectius ἐπιγράφον prorsus tollitur. Quæ enim mox subjicit, sed argumentum libri indicem libri (ἐπιγραφὴν), sed argumentum libri notare. Accedit, quod nemo ex indice libri argumentatur. Veteres præterea brevibus librorum indicibus utebantur. Forte index erat: Περὶ μετενσωματώσεως, aut, Περὶ ψυχῆς. Cæterum eandem sententiam Jamblichi refert Æneas Gæzeus in *Theophrasto*, pag. 625, t. XII, *Bibl. Patrum*, Paris, 1614. Præterea hunc Jamblichi libellum nullibi credo memorari. Μονόβιβλον occurrit in opusce, mythologicis, etc. a Galeo editis Amstelod. 1688, p. 88. Πλούταρχος ἐν τῷ μονόβιβλῳ, τῷ περὶ ἀρετῆς γυναικῶν.

(21) Ἀνθρώπων εἰς ἄλογα. Ἀνθρ. εἰς ζῶα ἄλογα, D. 1, A. 1, 3, Ox., Vall. Ὅτι οὐκ ἀνθρώπων εἰς ζῶα,

C οὐδὲ ἀπὸ ζῶων εἰς ἀνθρώπους, N. Ἀνθρ. εἰς ἀλογα ζῶα, A. 2. *Animalia* habet etiam Con. Sed πρόξιμῳ ζῶων omittit.

(22) Οὐδὲ ἀπὸ ζῶων. Οὕτε, loco οὐδὲ, D. 1.

(23) Ἀλλὰ ἀπὸ ζῶων. Ἀλλ' ἀπὸ ζῶων, D. 1.

(24) Κατεστοχᾶσθαι. Κατεστοχάσθαι, A. 1, N. Κατεστοχάσθαι, M. 1. Mox, τῆς τοῦ Πλάτωνος, M. 1, N. Paulo ante omittit οὗτος Vall.

(25) Ὡς ἔστιν ἐκ πολλῶν καὶ ἄλλων. Ὡς ἔστιν ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων, A. 1, 3. Ὡς ἔστι καὶ ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων, A. 2.

(26) Οὐδὲ γὰρ μίαν τῶν λογικῶν. Οὐδεμίαν γὰρ τῶν λογικῶν, D. 1, A. 1, 2, 3. Mox ἐμφαίνεται τοῖς ἄλλοις ζῴοις, M. 1. Con. reddidit: οὐδεμίαν γὰρ — ἐμφαίνεται. Valla: «ex his, quod nullus rationalis motus in rationis expertibus animalibus appareat.» Nudus accusativus cum infinitivo post ἐκ τούτων in eum habere nequit. Ego conjicio: μάλιστα δὲ ἐκ τοῦ μηδεμίαν τῶν λογικῶν.

(27) Τοῖς ἀλόγοις ζῴοις. Τοῖς ἄλλοις ζῴοις, A. 2. Τοῖς ἀλόγοις τῶν ζῶων, N.

(28) Ἐν αὐτοῖς ἔστιν. Ἐστὶν abest, A. 5.

(29) Κομιδὴν εἶναι τοῖς βρέεσιν. Κομιδὴ νέας οὕσι τοῖς βρέεσιν, N, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1. Est ergo vitium editionis Ant. Valla: «Quod si juvenibus adhuc atque infantibus.» Inepte. De juvenibus enim hæc dici nequeunt.

(30) Φαιέν ἔχειν αὐτὰ. Ἐχειν φαμέν αὐτὰ, A. 2. Inter ἔχειν εἰ αὐτὰ credo deletum esse φαμέν, quod bis scriptum erat, D. 1.

(31) Ἐπειδὴ περ αὐξάνόμενα. Ἐπειδὴ γὰρ αὐξάνόμενα, A. 2. Mox καὶ τὴν λογικὴν, N.

(32) Ἐμφαίνον τὸ λογικόν. Ἐμφαίνων (ic) λογικόν, D. 1. Ἐμφαίνεσθαι δύναται, loco ἐμφαίνον, M. 1. Ante hoc ἔξιν habet, loco ἡλικίαν, N.

(33) Περιττὸς ἀν. Omittit Valla, ac reliqua ab ἀχρήστου ad δυνάμειν ita reddit: «Quorsum vis hæc rationis, qua ubique et omnino foret abusurum?»

τελῶς μελλούσης ἔσεσθαι τῆς λογικῆς δυνάμεως (34). **A** Καὶ γὰρ, οὐδὲν περιττὸν παρὰ τοῦ **52** Θεοῦ γεγενῆσθαι, συμφώνως πᾶσι συνωμολόγηται· εἰ δὲ τοῦτο, περιττῶς ἂν ἡ (35) λογικὴ ψυχὴ τοῖς κτήνεσι καὶ τοῖς θηρίοις ἐγκατεβάλλετο (36), μηδέποτε δυναμένη τὸ ἑαυτῆς ἔργον ἐπιδείξασθαι· καὶ ἦν ἂν ἐγκλημα τοῦ δόντος ἀνάρμοστον ψυχὴν τῷ σώματι· οὐτε γὰρ τεχνίτου τοῦτο ἔργον (37), οὔτε τάξιν ἢ ἀρμονίαν εἰδότης· εἰ δὲ τις λέγοι, κινεῖσθαι μὲν κατὰ διάθεσιν λογικῶς τὰ ζῶα, τὴν δὲ διάπλασιν αὐτῶν ἀνεπιδεκτον εἶναι τεχνικῆς πράξεως (38), πιστούμενος τὸν λόγον ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων (περιαιρεθέντων γὰρ μόνων τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν [39], τὰς πλείστας τέχνας παραπλῶσθαι), οὐ λύει τὸ ζητούμενον· μένει γὰρ εἶ τι αὐτὸ ἀποπον, ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ πρόσφορον (40) ψυχὴν ἐναρμόσαντος· τῷ σώματι, ἀλλὰ περιττὴν καὶ ἀνόνητον καὶ ἀνερέγγητον (41), ἐμποδιζομένην διὰ πάσης τῆς ἡλικίας αὐτῶν εἰς τὰς οἰκείας ἐνεργείας, πρὸς τῷ καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ κατασκευάζειν ἐξ ἀδήλων (42), καὶ οὐχ ὁμολογουμένων. Πόθεν γὰρ, ὅτι (43) κατὰ διάθεσιν λογικῶς κινεῖται τὰ ζῶα; Βέλτιον οὖν, ἡγεῖσθαι πρόσφορον (44) ἐκάστω σώματι ψυχὴν ἐναρμόσθαι, καὶ μηδὲν πλέον ἔχειν (45) κατὰ διάθεσιν τὰ ζῶα τῆς ἐμφαινομένης ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν φυσικῆς ἀπλότητος (46).

Ἐκαστον γὰρ εἶδος τῶν ἀλόγων (47) κατ' οἰκείαν ὁρμὴν κινεῖται, πρὸς ἣν γέγονεν ἐξ ἀρχῆς χρεῖαν τε καὶ ἐνέργειαν· καὶ πρὸς ταῦτα καὶ τὴν διάπλασιν ἐπιτηδεῖαν ἔσχεν (48). Οὐ μὴν ἀβοήθητα παντάπασιν αὐτὰ καταλέλοιπεν ὁ Δημιουργός, ἀλλ' ἐκάστω φυσικὴν (49), οὐ λογικὴν, ἐνέβαλε **53** σύνεσιν· τισὶ δὲ καὶ πανουργίας (50) ἐνέθηκεν, ὥσπερ τέχνης εἰκόνα καὶ οἰκίαν λογικὴν, δεῖν τούτων ἔνεκεν (51),

VAR. LECT.

ET ANIMADV.

(34) Τῆς λογικῆς δυνάμεως. Τῆς δυνάμεως τῆς λογικῆς, A. 1.

(35) Περιττῶς ἂν ἡ. Περιττὸς ἂν ἡ, D. 1.

(36) Ἐγκατεβάλλετο. Ἐγκατεβάλλετο, D. 1, A. 1, N. *Immitteretur*, Con., Vall. Ἐγκατεβάλλετο (sic), M. 1.

(37) Τεχνίτου τὸ ἔργον. Τεχνίτου τοῦτο ἔργον, D. 1. Τεχνίτου ἔργον, A. 2. *Hoc opus*, Con. *Nec ulique periti erat artificis ordinem aut harmoniam huiusmodi corpori exhibere*, Vall. Ergo quædam omisit. Secundum οὐτε omittit etiam Con. Mox, εἰ δὲ τις λέγει, N.

(38) Τεχνικῆς πράξεως. Πράξεως ex correct., antea τάξεως, D. 1. « Ineptam ad compositas, decentes, ingeniosasque actiones, Con. »

(39) Μόνων τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν. Μόνον δακτύλων τῶν χειρῶν, A. 2. Μόνων τῶν δακτύλων ἀπὸ τῶν χειρῶν, Ox. *A manibus*, Vall. Μόνον τὸν δακτύλων ἀπὸ τῶν χειρῶν, N. Ille a man, rec. in marg. habet D. 1 ita : Ὡς τὸ, Χειρῶν ὀλλυμένων ἔρρεε (sic credo) πολυεργός Ἀθήνη.

(40) Ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ πρόσφορον. Μὴ abest, A. 2. Paulo post : Πρὸς τὸ καὶ τὸν λόγον αὐτῆς κατασκευάζειν, N. Valla : *Ut deus promptam et solertem corpori accommodans animam, superfluum et inutilem et exercendis et tractandis rebus ineptam immiserit*.

(41) Ἀνερέγγητον. *Opinationeque frustratam*, Con. Imo, *operationeque*.

(42) Ἐξ ἀδήλων. Ἐξ ἀλλήλων, A. 3.

(43) Πόθεν γὰρ, ὅτι. Post γὰρ aliquid deest, veluti ὅθλον. Interpretes Ellebodium habet, *scimus*. Ergo

PATROL. GR. XL.

ticipem, quod nullam illi rationis vis utilitatem allatura sit. Nam nihil supervacaneæ a Deo factum esse, ab omnibus uno ore concessum est. Quod si est, supervacaneæ anima, rationis compos, jumentis et feris injecta sit, cum nunquam in iis suum munus possit edere; neque hoc illi non vituperationi sit et crimini, qui corpori animam inhabilem dedit. Non enim hoc artificis opus est, aut omnino ejus cui ordo et harmonia sit cognita. Quod si quis dicat esse quidem in animalibus motus rationis ex habitu, verum ita efficta esse eorum corpora, ut in ea non cadat artificiosa actio, idque hominum exemplo confirmare nitatur (quibus, si digiti mole manuum amputentur, plurimas artes exercere non possunt), quæstionem non dissolvit. Relinquitur enim adhuc idem absurdum, Deum non ingentissime corpori accommodatam animam, sed supervacaneam et inutilem et otiosam, quæ per omnem ipsorum vitam a fungendo suo munere impediatur. Accedit etiam quod ex dubiis neque concessis rebus eorum ratio constet. Unde enim scimus ex habitu ratione moveri animalia? Satiùs ergo est existimare cuique corpori accommodatam animam esse insitam, neque habere quidquam amplius ex habitu animalia, quam naturalem illam simplicitatem quæ in operibus eorum apparet.

Quæque enim species bestiarum naturæ instinctu movetur, ad quem ab initio usum et ad quod fungendum munus generata est, atque ad ea exsequenda apposite illarum corpus figuratum est. Neque eas tamen omni ope destitutas Deus reliquit, sed unicuique naturalem, non a ratione proficiscentem, prudentiam immisit : quibusdam etiam calliditatem, tanquam artis imaginem et rationis umbram

οἶδαμεν. Cono addit, *liquet*. Valla nihil supplet. Mox, καὶ ἑαυτὴν διάθεσιν, M. 1.

(44) Πρόσφορον ἡγεῖσθαι. Ἥγεῖσθαι πρόσφορον, D. 1; A. 1, 2, 3. Βέλτιον γὰρ πρόσφορον ἡγεῖσθαι, M. 1, N. Mox, ἐκάστω σώματι, A. 3, et ἐνηρμώσθαι, sed ex correct., D. 1.

(45) Ἐχειν πλέον. Πλέον ἔχειν, D. 1; A. 1, 2, 3. Mox ἐν, ante τοῖς ἔργοις, abest, N.

(46) Ἀπλότηςτος. Ita videtur dixisse, quod singula genera animalium eodem modo agere solent. Explico ergo ἰδιότητος. Mox est, οἰκεία ὁρμή. Et inferius, ὁμοίως τὰ αὐτὰ ποιεῖν. M. 1 exhibet, φυσικὴν ἀπλότητα.

(47) Ἐκαστον γὰρ εἶδος τῶν ἀλόγων. Ille ad marg. a man. rec. : Οὕτω τῷ βῶι κέρατα, καὶ ἴδε, τοῦ (forte, πῶς) ἀμύνεται τὸν λυπήσαντα. Ante οὕτω autem est sigla, quæ nomen auctoris videtur notare, quæque haud dubie significat Βασιλεῖου, D. 1.

(48) Ἐπιτηδεῖαν ἔσχειν. Cur non ἔχει? Sed et Con. habuit. Valla, obtinuit.

(49) Ἀλλ' ἐκάστω φυσικὴν, x. τ. λ. Cono : Sed unicuique naturalem *industriam*, non rationalem intelligentiam indidit. Utrum σπουδὴν, αὐ ἐνέργειαν, an aliud quid? Valla : a naturalem, non rationalem tribuit cognitionem.

(50) Τισὶ δὲ καὶ πανουργίας. Τισὶ δὲ καὶ πανουργίας, D. 1; A. 2, 3. *Vafriciem*, Con. *Astutiam*, Vall.

(51) Δεῖν τούτων ἔνεκεν. Δεῖν, loco δεῖν, D. 1, A. 1, Ox. Sic, sed omisso λογικὴν, N. Λογικὴ σικία absurdum est. Conjectio λογικῆς, id est, τέχνης.

insevit. Quod duabus de causis ab eo factum est, A et ut instans malum effugerent veniensque præca-
verent, et ut omnia quæ creata essent inter se
connetteret atque conjungeret, ut supra est a no-
bis expositum. Verum illa non ratione ad agendum
adduci, hinc licet existimes, quod omnia, quæ sub
eamdem speciem subjecta sunt animalia similiter
eadem faciant, neque in tanta multitudine opera
eorum discrepent, nisi quod unum magis facit, al-
terum minus, sed uno naturæ impetu tota species
moveatur. Omnis enim lepus eodem modo dolo
utitur, et omnis lupus eodem modo callidus, et
omnis simia eodem modo imitatur. Quod in homine
non ita est. Sexcentæ enim rationes sunt humana-
rum actionum. Liberum est enim, suique juris,
quod rationem habet. Proinde non, ut cuique spe-
ciei bestiarum, ita omnibus hominibus unum idemque
opus est. Nam illæ sola natura moventur, quæ autem
naturalia sunt, eodem modo sunt apud omnes; at
actiones quæ a ratione manant, aliæ apud alios
sunt, neque apud omnes eadem necessario. Si
dixerint, ad luendam pœnam peccatorum, quæ,
cum in corporibus humanis esset, admisit anima,
in ejusmodi corpora detrudi, per id, quod posterius
est, rem quæ quæritur demonstrant. Cur enim in
animæ rationis participes injectæ sunt? Non enim
antequam in corpore humano reperirentur.

Videtur autem nostram hanc opinionem appro-
bare etiam admirabilis ille medicus Galenus, et in
quaque specie animalis diversam esse animæ spe-
ciem arbitrari. Scribit enim statim in principio li-
bri primi *De usu partium*, hoc modo: « Atque si hoc
ita est, multæ animalium partes erunt, aliæ majo-

ὑπὲρ τοῦ καὶ τὰς ἐνεστώσας ἐπιβουλὰς ἐκκλίνειν καὶ
τὰς μελλούσας προφυλάττεσθαι, καὶ ἐπὶ τῷ συνάψαι
(52) τὴν κτίσιν πᾶσαν αὐτῇ, ὡς ἤδη εἴρηται. Ὅτι
δὲ οὐ λογικῶς (53) ταῦτα ποιεῖ, δῆλον ἐκ τοῦ κατ'
εἶδος ἕκαστον ζῶον ὁμοίως τὰ αὐτὰ ποιεῖν, καὶ μὴ
διαλλάττειν αὐτῶν ἐν τῷ πλήθει τὰς ἐνεργείας (54),
εἰ μὴ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἀλλὰ κατὰ μίαν
ὁρμὴν ὅλον τὸ εἶδος κινεῖσθαι. Πᾶς γὰρ λαγῶδς
ὁμοίως τεχνάζεται, καὶ πᾶς λύκος ὁμοίως πανουργεῖ,
καὶ πᾶς πῖθηκος ὁμοίως μιμεῖται, ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐπ'
ἀνθρώπου (55). Μυρταὶ γὰρ ὁδοὶ τῶν ἀνθρωπείων
πράξεων (56). Ἐλευθερον γὰρ τι καὶ αὐτεξούσιον τὸ
λογικόν· ὅθεν οὐχ ἔν καὶ ταυτὸν (57) πᾶσιν ἔργον
ἀνθρώποις (58), ὡς ἕκαστῃ εἶδει τῶν ἀλόγων ζῶων.
Φύσει γὰρ μόνῃ ταῦτα κινεῖται· τὰ δὲ φύσει, ὁμοίως
παρὰ πᾶσιν ἔστιν. Αἱ δὲ λογικαὶ πράξεις ἄλλαι παρ'
ἄλλοις, καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης (59) αἱ αὐταὶ παρὰ πᾶσιν.
Εἰ δὲ λέγοιεν, ἐπὶ τιμωρίᾳ τὴν ψυχὴν τῶν προσημαρ-
τημένων ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ βίῳ (60) εἰς τοιαῦτα σώ-
ματα καταπέμπεσθαι (61), ἐκ τῶν ὑστερον (62) ποιῶν-
ται τὴν ἀπόδειξιν. Διὰ τὴν γὰρ εἰς τὰ πρῶτα γενόμενα
σώματα τῶν ζῶων, ἐνεβλήθησαν λογικαὶ ψυχαί; οὐ
γὰρ δῆπου, ὡς ἐν σώμασιν ἀνθρωπείοις (63) ἀμαρ-
τήσασαι, πρὶν καὶ εἰς σώμα γενέσθαι ἀνθρώπειον.

corpora animalium, quæ ante hominem sunt facta,
certe quod peccarint in corporibus humanis, etiam

Ἔοικε δὲ ταύτῃ (64) τῇ δόξῃ τίθεσθαι καὶ Γαλιηνός,
ὁ θαυμαστός ἱατρός, καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος (65) ζώου,
54 διάφορον εἶναι δοξάζειν καὶ ψυχῆς εἶδος (66).
Λέγει γὰρ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς
Περὶ χρείας μορίων πραγματείας οὕτω· « Καὶ εἰ
τοῦτο (67), πολλὰ τῶν ζῶων ἔσται μόρια, τὰ μὲν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

Sic constructio est: ὡς περ εἰκόνα καὶ σκιὰν τέχνης
λογικῆς. Valla, et *rationalem umbram*. His itaque
duabus de causis hæc dedit, et propter præsentēs.
Cono: *Rationalis animæ umbram*, id est, λογικῆς
ψυχῆς. Ellebodius, qui *rationalis umbram* reddidit,
videtur coniecisse λόγου. Mox, προφυλάττεσθαι ex
rasura. Antea credo, προσφυλ., D. 1.

(52) Ἐπὶ τῷ συνάψαι. Τῷ ex correct. rec., an-
tea τό, D. 1. Τό habet M. 1.

(53) Ὅτι δὲ οὐ λογικῶς. Animalium nonnullor-
um proprietates breviter notat Basilius M. 1. I, p.
82. Cætera genera animalium æqualiter agere, ho-
mines autem diversis esse institutis et moribus, do-
cetur apud Euseb. *Præpar. evang.*, p. 273.

(54) Ἐν τῷ πλήθει τὰς ἐνεργείας. Τῆς, loco
τάς, D. 1. Ante ἐνεργείας addit τῆς ψυχῆς N; et
mox εὐνάζεται, loco τεχνάζεται. Cono τεχνάζεται
reddidit, *caute agit*. Vix tamen putem, eum legisse
εὐλαβεῖται. Valla: *pariter se comparat*. Ac si legerit,
παρασκευάζεται. Idem proxime antecedentia inepte
reddidit. Equidem arbitror vulpi potius, quam le-
pori, convenire τεχνάσματα. Lepus vulgo habetur
pro animali δειλῷ. Conjici ergo possit δειλιάζεται.
Τεχνάζειν de leporum venatoribus habet Xenoph.,
Mem. Socr. III, 7. Εὐνάζεται, si probetur, no-
tat *cabat, dormit*. Lepores autem patentibus dor-
miunt oculis. Dubito vero etiam de proximo πανουρ-
γεῖ, quod item vulpi potius quam lupo convenit.
Forte καχοῦργεῖ. Maleficum enim animal lupus, nec
tamen adeo callidum.

(55) Ἐπ' ἀνθρώπων. Ἐπ' ἀνθρώπων, A. 3.

(56) Τῶν ἀνθρωπείων πράξεων. Τῶν ἀνθρωπι-
νων πράξεων, M. 1; A. 2, 3; N. Ὅδοι idem est quod
μέθοδοι.

(57) Ἐν καὶ ταυτῷ. Ἐν καὶ ταυτό, D. 1, A. 2,
N., M. 1. Ista terminatio Attica est ac sæpius obli-
net in hoc libello. A. 3 habet, ἔν καὶ τὸ αὐτό.

(58) Ἐργον ἀνθρώποις. Ἐργον ἐν ἀνθρώποις,
D. 1, A. 2. Ἐν ita collocatum locum habere nequit.
Forte ἐνι, loco ἐνεστι, seu, ἐστὶ.

(59) Καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης. Καὶ abest, N.

(60) Ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ βίῳ. Ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ
βίῳ, D. 1, N.

(61) Καταπέμπεσθαι. Πέμπεσθαι, D. 1. Τὴν ψυ-
χὴν malum ponere vel post λέγοιεν, vel ante κατα-
πέμπεσθαι.

(62) Ἐκ τῶν ὑστερῶν. Ἐκ τῶν ὑστερον, A.
1, 2.

(63) Ἐν σώμασιν ἀνθρωπείοις. Ἐν σώμ. ἀν-
θρωπίνους, M. 1, D. 1, N; et mox, ἀνθρώπινον, M.
1, N. Mox idem omittit τῇ, ante δόξῃ.

(64) Ἔοικε δὲ ταύτῃ. Ἔοικε δὲ καὶ ταύτῃ, A. 3.
Cono incipit libri II, cap. 9. Galeni opinio refertur,
qui multas animas in corpore ponit, ubi auctor in
fine per epilogum suam affert.

(65) Καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος. Καὶ καθ' ἕκαστος
(sic) εἶδος, D. 1.

(66) Δοξάζειν καὶ ψυχῆς εἶδος. Δοξάζειν καὶ
ψυχὴν καὶ εἶδος, A. 2. Δοξάζει καὶ ψυχῆς εἶδος, N.
Qui — putat, Con. Διάφορον δὲ εἶναι δοξάζει, M. 1.

(67) Καὶ εἰ τοῦτο. Καὶ εἰ τοῦτο, M. 1.

μείζω, τὰ δὲ ἐλάττω, τὰ δὲ παντάπασιν εἰς ἕτερον A
εἶδος ἀτμητα· χρεῖα δὲ πάντων αὐτῶν (68) ἐστὶ τῇ
ψυχῇ. Τὸ γὰρ σῶμα ταύτης ὄργανον, καὶ διὰ τοῦτο
πολὺ διενήνοχεν ἀλλήλων τὰ μέρη τῶν ζώων, ὅτι
καὶ αἱ ψυχαί. Πάλιν δὲ, προκρίπτων ἐν τῷ αὐτῷ βί-
βλιῳ, προστίθῃσιν ἐπὶ τοῦ πιθήκου καὶ τοῦτο· « Καὶ
μὴν, ὡ σοφώτατε κατήγορε, λέξειςεν ἂν (69) ἡ φύσις
πρὸς σέ, γελοῖα τὴν ψυχὴν (70) ζῶν γελοῖαν ἐχρῆν
δοθῆναι σώματος κατασκευῇ· » οὕτως οἶδε (71) τοῖς
διαφόροις κατ' εἶδος σώμασι διαφόρους ἐνούσας ψυ-
χάς. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων (72). Εἰ δὲ τὴν ψυ-
χὴν ἀπεδείξαμεν μῆτε σῶμα οὔσαν, μῆτε ἀρμονίαν,
μῆτε κρᾶσιν, μῆτε ἄλλην τινὰ ποιότητα, ὅηλον ἐκ
τούτων, ὡς οὐσία τίς ἐστὶν ἀσώματος ἡ ψυχὴ (73).
« Ὅτι μὲν γὰρ ἔστιν (74), ὡμολόγηται πᾶσιν (75)· εἰ
δὲ μῆτε σῶμα, μῆτε συμβεβηκός, ὅηλον, ὅτι ἀσώμα-
τός (76) ἐστὶν οὐσία καὶ οὐδὲν τῶν ἐχόντων ἐν ἄλλῳ
τὸ εἶναι. Ταῦτα γὰρ καὶ γίνεται (77) καὶ ἀπογίνεται
χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· τῆς δὲ ψυχῆς
χωρὶς ὁριζμένης, τὸ σῶμα πάντως (78) φθείρεται. Τοῖς
αὐτοῖς δὲ χρησάμενον ἔστιν ἀποδείξει (79) τὴν ψυχὴν
ἀθάνατον οὔσαν. Εἰ γὰρ μῆτε σῶμά ἐστιν (ὅπερ φύ-
σει διαλυτὸν ἀπεδείχθη (80) καὶ φθαρτὸν), μῆτε
ποιότης, μῆτε ποσότης, μῆτε ἄλλο τι τῶν φθειρομέ-
νων, ὅηλον, ὅτι ἀθάνατός ἐστι. Πολλὰ μὲν οὖν εἰσι
τῆς ἀθανασίας 55 αὐτῆς ἀποδείξεις (81) παρὰ τε
Πλάτωνι καὶ τοῖς ἄλλοις· ἀλλ' ἐκεῖναι μὲν περισσε-
λεῖς καὶ δυσκατανόητοι καὶ μόλις τοῖς ἐντεθραμμένοις
ἐκείναις ταῖς ἐπιστήμασι γνῶριμοι· ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ,
πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, ἡ τῶν θείων
λογίων (82) διδασκαλία, τὸ πιστὸν ἀφ' ἑαυτῆς ἔχουσα,
διὰ τὸ θεόπνευστος (83) εἶναι· πρὸς δὲ τοὺς μὴ κα-
ταδεχομένους τὰ τῶν Χριστιανῶν γράμματα ἀρκεῖ,
τὸ μὴδὲν εἶναι τὴν ψυχὴν τῶν φθειρομένων ἀποδεί-
ξαι. Εἰ γὰρ μὴδὲν (84) ἐστὶ τῶν φθειρομένων, ἔστι
δὲ ἀφθαρτος, ἔστι καὶ ἀθάνατος (85). Ὡστε τοῦτο
μὲν ἀρκούντως ἔχον παραλείπτεον (86).

omnem effugit, immortalis profecto est. Itaque hoc, quod abunde declaratum sit, omittendum est.

VAR. LCET. ET ANIMADV.

- (68) Πάντων αὐτῶν. Αὐτῶν ἀπάντων, N.
(69) Λέξειςεν ἂν. Λέξειςεν ἂν, A. 1, 3. Καὶ μὴ,
ὡ σοφώτατε κατήγορε, λέξειςεν, N.
(70) Γελοῖα τὴν ψυχὴν. Γελοῖας· τὴν ψυχὴν
τῶν ζώων τελείαν ἐχρῆν δοθῆναι πρὸς τὴν τοῦ σώμα-
τος κατασκευῇ, N. Καὶ χρῆν, loco τοῦ ἐχρῆν, M. 1.
(71) Οὕτως οἶδες. Οὕτως οἶδε, D. 1; A. 1, 2, 3;
Ox., M. 1. Οὕτως εἶδε, N. Ita sensui, Con. Itaque
intellexit, Vall.
(72) Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων. Τούτου, loco
τούτων, A. 2, 3.
(73) Ἐστὶν ἀσώματος ἡ ψυχὴ. Ἀσώματος ἐστὶν
ἡ ψυχὴ, A. 3.
(74) Ὅτι μὲν γὰρ ἔστιν. Cono: Nam intellectualem
esse. Ergo addit, λογική.
(75) Ὁμολογεῖται πᾶσιν. Ὁμολόγηται πᾶσιν,
D. 1. Ὁμολόγηται πᾶσιν, A. 3. Ὁμολόγηται παρὰ
πᾶσιν, A. 2. Ὁμολογεῖται, sic A. 1.
(76) Ὁμολογῶν ὅτι ἀσώματος. Ὁμολονῶν ἀσώματος,
A. 1. Post ὅηλον addit ἔστιν, N. Cono: eam ex-
istere patet; nam incorporea. Mox, οὐδὲν τῶν ἐχόν-
των ἐν ἄλλῳ τόπω εἶναι, M. 1.
(77) Ταῦτα γὰρ καὶ γίνεται. Καὶ abest, D. 1,
A. 2, N.
(78) Τὸ σῶμα πάντως. Πάντως τὸ σῶμα, D. 1.
Mox, φθείρεται, M. 1.

res, aliæ minores, aliæ etiam quæ in aliam speciem
secari non possunt, quibus omnibus animæ opus
est. » Nam corpus ejus est instrumentum, eamque ob
rem multum a se differunt partes animalium, quan-
doquidem et animæ. Deinde in progressu ejusdem
libri addit et hoc de simia: « Atqui, sapientissime
accusator, dicat natura tibi, animali anima ridiculo
oportuit ridiculam corporis structuram dari. » Ita
differentibus specie corporibus diferentes inesse
animas cognovit. Atque ista quidem de his dispu-
tata sunt. Quod si animam ostendimus neque corpus
esse, neque harmoniam, neque temperationem,
neque aliam ullam qualitatem, dubitandum non est
quin substantia quædam sit anima, vacans cor-
pore: nam esse quidem, inter omnes constat. Si
autem neque corpus est, neque accidens, profecto
substantia est corporis expers, neque de iis est
quorum, ut ita dicam, esse in alio est positum.
Hæc enim adveniunt et recedunt, sine subjecti in-
teritu: at anima dum sejungitur, prorsus corpus
extinguitur. Eisdem rationibus licebit uti ut eam
immortalem esse doceamus. Si enim neque corpus
est (quod natura sua dissolvi et interire probatum
est), neque qualitas, neque quantitas, neque aliud
quidquam, e numero caducorum, obscurum non
est quin immortalis sit. Multæ quidem sunt ejus
immortalitatis certissimæ rationes apud Platonem
et alios, sed spinosæ et ad cognoscendum difficiles,
et vix lis notæ qui in illis scientiis magnopere
versati sunt. Nobis autem satis est ad demonstra-
tionem animæ immortalitatis doctrina divinarum
Litterarum, quæ a se fidem habet, nec foris petitæ
probationis eget, quia divino instinctu et inflatu
data est. Adversus eos qui Christianorum Litteris
non utuntur, satis est quod non numerari ani-
mam in iis quæ occidunt demonstravimus. Si
enim nihil est eorum quæ occidunt, sed interitum
hoc, quod abunde declaratum sit, omittendum est.

- (79) Ἐστὶν ἀποδείξει. Ἐστὶν ἀποδοῦναι, A. 1.
Ἐστὶν ἀποδείξει, A. 2. Valla: usuri — ostendemus.
(80) Διαλυτὸν ἐδείχθη. Διαλυτὸν ἀπεδείχθη, D. 1;
A. 1, 2, 3.
(81) Ἀθανασίας αὐτῆς αἱ ἀποδείξεις. Αἱ abest.
D. 1; A. 1, 2, 3; N. Mox, παρὰ γε Πλάτωνι, M. 1.
(82) Θεῶν λογίων. Θεῶν λογίων, D. 1; A. 1, 2;
M. 1, Ox., N. Θεῶν λόγων, A. 3. Mox, ἐφ' ἑαυ-
τῆς, N.
(83) Θεόπνευστος. Θεόπνευστον, A. 2. Mox δό-
γματα, loco γράμματα, N. Sic in marg. Ant. Sed
Cono, libros. Valla, litteras. In M. 1, est, γράμματα
καὶ δόγματα.
(84) Εἰ γὰρ μὴδὲν, x. τ. λ. Εἰ ἄρα μὴδὲν, M. 1.
Valla: Proinde cum sit incorruptibilis anima et im-
mortalis, ut nobis hoc satis est, ita ipsum recipien-
dum existimemus. Ergo quædam omisit, quædam
inepte reddidit, quædam aliter legit, veluti παρα-
λείπτεον.
(85) Ἐστὶ καὶ ἀθάνατος. Ἐστὶ δὲ καὶ ἀθάνατος,
A. 2. Mox, ἀρκούντος (sic), A. 2. Paulo ante Cono
neglexit, μὴδὲν ἐστὶ τῶν φθειρομένων, quibus Valla
etiam caret.
(86) Παραλείπτεον. Illic addit: Τέλος τοῦ Περὶ
ψυχῆς D. 1. Παραληπτέον (sic), A. 1.

CAP. III.

De junctione corporis et animæ.

Quærendum quomodo animæ et corporis, quod anima vacat, fiat junctio. Dubia enim res est. Si autem non solum ex anima et corpore, sed etiam mente homo conflatus est, ut nonnulli censuerunt, longe magis res ambigua est et controversa. Si vero etiam aliud præter hæc est homo, ut quidam dixerunt, nulla horum est solutio. Omnia enim quæ ad unius naturæ constitutionem conveniunt, prorsus junctione aliqua tenentur. Omnia autem quæ junctione tenentur, commutantur : neque quæ prius erant, permanent, ut de elementis ostenditur. Nam postquam juncta sunt, in aliam quamdam naturam abierunt. Quomodo ergo aut corpus, junctum animæ, corpus manet, aut anima, cum sit corporis experta et substantia per se, jungitur corpori et pars animalis efficitur sic, ut suam essentiam non confusam et incorruptam conservet? Necesse est enim, aut ita junctam esse animam et corpus, ut simul ambo commutata et corrupta sint, ut elementa; aut non quidem sic juncta esse, propter absurda quæ consequi jam diximus, sed alterum ad alterum esse appositum, ut in choro saltatores, aut calculus ad calculum; vel ita temperata esse, ut vinum

VAR. LECT.

(87) *Κεφ. Γ'. Περὶ ἐνώσεως ψυχῆς καὶ σώματος.* Ita etiam A. 1, 2. Sic, sed λόγος δευτέρως, loco Κεφ. Γ'. Voluit autem τρίτος, M. 1. In principio libri : Περὶ τοῦ, πῶς ἡ ψυχὴ τῷ σώματι ἥνωται. Et ante hoc caput : Περὶ ψυχῆς ἐνωθείσης τῷ σώματι. Περὶ τοῦ, πῶς ἡ ψυχὴ τῷ σώματι ἥνωται, D. 1. Præterea a man. rec. in marg. legitur : Λέγεται τὸ σῶμα καὶ σκῆνος, παρὰ τὸ σκῆνωμα καὶ σκηνήν εἶναι τῆς ψυχῆς καὶ οἶον οἰκητήριον. Hoc caput indice caret et arcte cum superiori cohæret, N. *De animæ et corporis copula*, cap. 3, Vall. Apud Con. est libri II, cap. 10 : *De unione animæ ad corpus*, ubi egregie Platonis opinionem Ammonius tuetur.

(88) *Ἀλλὰ καὶ τοῦ νοῦ.* Ex, ante τοῦ, addit M. 1.

(89) *Ὡς εἰπὼν τινες, ἐτι πλέον ἀπορώτερον.* Ὡς βούλονται τινες, οὐδεμία λύσις τούτων. Εἰ δὲ καὶ ἄλλο παρὰ ταῦτα ἔστιν ὁ ἀνθρώπος, ὡς εἰπὼν τινες, ἐπιπλέον (ex correct. ἐπὶ) ἀπορώτερον, D. 1. Ὡς βούλονται τινες, ἐτι πλέον ἀπορώτερον, καὶ οὐδεμία λύσις τούτων. Ἀλλὰ καὶ ἀπορός ἐστιν ὁ ἀνθρώπος, ὡς εἰπὼν τινες, ἐτι πλέον ἀπορώτερον, A. 2. Scribæ continuo ab ὡς βούλονται τινες, transierant ad ὡς εἰπὼν τινες. Deinde ommissa alieno loco inserta sunt. Credo ergo hæc ita ordinanda esse, uti edidi. Cono post prius ἀνθρώπος solum addit : *Longe erit inextricabilior*, reliquis ommissis omnibus ad πάντα. Ergo legit, ἀνθρώπος, ἐτι πλέον ἔσται ἀπορώτερον. Valla fere ita videtur legisse, uti ediderat Ellebodius. Interpolavit tamen hunc locum, variis particulis interponendis et omittendis, in hunc modum : *Hinc nobis investigandum est — si non solum — ut quidam autumant, homo constet. Verum adhuc magis dubia, (res) quod in unius essentia. — omnia siquidem unita mutantur atque variantur.* Codex M. 1, post ἀπορώτερον statim transit ad ὡς ἐπὶ τῶν στοιχείων δειχθήσεται. Ergo multa omisit.

(90) *Πάντως ἐνοῦται.* Πάντως, ἐνοῦνται, D. 1.

(91) *Ἄ ἢν πρότερον.* Ἄ πρότερον ἦν, D. 1; A. 1, 2, 3; N.

(92) *Ὡς ἐπὶ τῶν στοιχείων.* Ὡς περ, loco ὡς, A. 1.

(93) *Πῶς οὖν ἡ τὸ σῶμα ἠνωμένον.* Πῶς οὖν τὸ σῶμα ἠνωμένον, A. 1. Πῶς οὖν εἰ τὸ σῶμα ἠνωμέ-

A

ΚΕΦ. Γ'.

Περὶ ἐνώσεως ψυχῆς καὶ σώματος (87).

Ζητητέον δὲ, πῶς ψυχῆς καὶ σώματος ἀψύχου γίνε-
ται ἔνωσις. Ἀπορον γάρ τὸ πρᾶγμα. Εἰ δὲ μὴ μόνον
ἐκ τούτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοῦ (88) συνέστηκεν ὁ ἀνθρώ-
πος, ὡς βούλονται τινες, ἐτι πλέον ἀπορώτερον (89)·
εἰ δὲ καὶ ἄλλο παρὰ ταῦτα ἔστιν ὁ ἀνθρώπος, ὡς
εἰπὼν τινες, οὐδεμία λύσις τούτων. Πάντα γὰρ τὰ
συνιόντα εἰς μίαν οὐσίαν ὑπόστασιν πάντως ἐνοῦ-
ται (90)· πάντα δὲ τὰ ἐνούμενα ἀλλοιοῦνται, καὶ οὐ
μένει, ἀ πρότερον ἦν (91), ὡς ἐπὶ τῶν στοιχείων (92)
δειχθήσεται· ἐνωθέντα γὰρ ἄλλο τι γέγονε. Πῶς οὖν,
ἡ τὸ σῶμα ἠνωμένον (93) τῇ ψυχῇ ἐτι μένει (94) σῶ-
μα, ἡ πάλιν ἡ ψυχὴ, ἀσώματος οὐσα καὶ οὐσιώδης καθ'
ἑαυτὴν (95), [πῶς] ἐνοῦται (96) σώματι καὶ μέρος γί-
νεται τοῦ ζώου, σῶζουσα τὴν ἰδίαν οὐσίαν ἀσύγχυ-
τον καὶ ἀδιάφορον; Ἀνάγκη γάρ, ἡ ἠνώσθαι τὴν
ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, καὶ συνηλωθῆναι καὶ συν-
εφάρθαι ἀμφοτέρω (97), ὡς τὰ στοιχεῖα· ἡ μὴ ἠνώ-
σθαι (98) μὲν, διὰ τὰς 56 προειρημένας ἀτο-
πίας (99), παρακεῖσθαι δὲ, ὡς χορευτὰς ἐν χορῷ (1),
ἡ ψῆφον ψήφῳ (2)· ἡ κεκράσθαι, ὡς οἶνον καὶ ὕδωρ.
Ἀλλ' ὅτι μὲν οὐ δύναται παρακεῖσθαι τῷ σώματι ἡ
ψυχὴ (3), ἐν τῷ *Περὶ ψυχῆς* (4) ἀποδέδεικται. Ἦν
γάρ ἂν μόνον αὐτὸ τὸ (5) μέρος τοῦ σώματος ἐμφυ-

ET ANIMADV.

νον, A. 2, N. Πῶς οὖν εἰ τὸ σῶμα ἐνούμενα ἀλλοιοῦ-
ται, M. 1. Πῶς οὖν εἰ ἐστὶ σῶμα ἠνωμένον, O. x.
Πῶς οὖν, εἰ ἐστὶ τὸ σῶμα ἠνωμένον, A. 3. Valla
ita : Quonam pacto igitur corpus et anima unum
fient, cum sit incorporea et per se sub essentiam
cadens anima? Omisit ergo ἐτι μένει· ἡ ψυχὴ, ac
priora, omisso ἡ, pro arbitrio suo reddidit.

(94) *Ἐτι μένει, κ. τ. λ.* Ἐστὶ μὲν ἀσώματος· ἡ
ψυχὴ ἐτι μὲν εἰ σῶμα ἡ πάλιν, M. 1.

(95) *Οὐσιώδης καθ' ἑαυτὴν.* Οὐσιώδης καθ' ἑαυ-
τὸν (sic), D. 1.

(96) *Πῶς ἐνοῦται, κ. τ. λ.* Πῶς, quod Cono omit-
tit, redundat. Ergo inclusi. Sed vel sic, ut redun-
dans, ferri potest. Vallæ necessarium erat, *quomo-*
do hic addere, quod in superioribus utrumque ἡ et
alia omiserat. Habet autem sic : Quomodo cum cor-
pore *unietur* et animalis pars fiet, suam inconfusam
et *indifferentem* conservans essentiam? Ergo loco
ἀδιάφορον, legit ἀδιάφορον. M. 1, loco ἐνοῦται,
habet ἐνοῦσθαι. Mox idem habet ἀδιάφορον, loco
ἀδιάφορον, et ἡ, post γάρ, omittit. Denique, συν-
αλλοιωθῆναι exhibet.

(97) *Καὶ συνεφάρθαι ἀμφοτέρω.* Ἀμφοτέρω καὶ
συνεφάρθαι, A. 3.

(98) *Ἡ μὴ ἠνώσθαι.* Μὴ abest, A. 2. Mox μένον,
loco μὲν, M. 1.

(99) *Εἰρημέρας ἀτοπίας.* Προειρημένας ἀτοπίας,
D. 1; A. 1, 2, 3; O. x., N. *Dicta*, Con. *Prædictas*,
Vall.

(1) *Ἐν χορῷ.* In chorea, Con. Mox idem : aut
concreta esse et mixta, ut aquam et vinum. Vall.
in choro.

(2) *Ψῆφον τῇ ψήφῳ.* Τῇ abest, D. 1; A. 1, 2, 3;
N. Mox κεκράσθαι, D. 1, A. 3, N. Deinde, ὡς ὕδωρ
καὶ οἶνον, N.

(3) *Παρακεῖσθαι τῷ σώματι ἡ ψυχὴ.* Παρακεῖ-
σθαι τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ, A. 1.

(4) *Ἐν τῷ Περὶ ψυχῆς.* Pagina 53.

(5) *Ἦν γάρ ἂν αὐτὸ μόνον τό.* Ἦν γάρ ἂν (ἂν a
man. rec. insertum.) μόνον αὐτὸ τό, D. 1. Ἦν γάρ
ἂν μόνον αὐτὸ τό, A. 1, 3. Ἦν γάρ μόνον ἂν ἐκείνο
τό, A. 2. Ἦν γάρ ἂν μόνον αὐτὸ τοῦ σώματος ἐμφυ-
χον μέρος τὸ πλ., N.]

χον, τὸ πλησιάζον τῇ ψυχῇ· τὸ δὲ μὴ συνημμένον, ἄψυχον· πρὸς τῷ μὴ δύνασθαι (6) ἐν λέγειν εἶναι τὰ κατὰ παράθεσιν (7), ὡς ξύλα, φέρες εἰπεῖν (8), ἢ σίδηρον (9), ἢ τι τοιοῦτον. Καὶ ἡ κρᾶσις δὲ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος ἀμρότερα συνδιαφθείρει (10). Οὕτε γὰρ ὕδωρ ἐστὶ καθαρὸν τὸ κρᾶμα, οὔτε οἶνος· καί-τοι τῆς τοιαύτης (11) κρᾶσεως κατὰ παράθεσιν γινομένης, λανθάνουσιν τὴν αἴσθησιν (12) διὰ τὸ λεπτομέρως τῶν κεκραμένων· ὁ γὰρ δὲ (13) ἐκ τοῦ πάλιν ἀπ' ἀλλήλων (14) δύνασθαι χωρίζεσθαι (15)· σπύγγος γούν ἐλαιωθεὶς ἀνιμάται καθαρὸν τὸ ὕδωρ, καὶ πάπυρος· αἴσθητός δὲ χωρίσαι τὰ ἀκριβῶς ἡνωμένα παντάπασιν ἀδύνατον (16)· εἰ δὲ μήτε ἡνῶται, μήτε παράκειται, μήτε κέκραται, τίς ὁ λόγος τοῦ τὸ ζῶον ἐν (17) λέγεσθαι;

gria oleo imbuta et papyrus aquam puram attrahit. At quæ vere et exquisite temperata sunt, a se mutuo distrahi nullo modo possunt sic, ut sub sensum cadat eorum disjunctio. Quod si neque juncta sunt, neque appositum alterum alteri, neque temperata, quæ ratio est cur animal unum dicatur?

Πλάτων μὲν οὖν καὶ (18) διὰ ταύτην τὴν ἀπορίαν οὐ βούλεται τὸ ζῶον ἐκ ψυχῆς εἶναι καὶ σώματος· ἀλλὰ ψυχὴν σώματι κεκρημένην (19), καὶ ὥσπερ ἐνδεδυμένην τὸ (20) σῶμα. Ἐχει δὲ καὶ οὗτος ὁλόγος ἀπορὸν τι. Πῶς γὰρ ἐνεῖναι δύναται μετὰ τοῦ ἐνδεδυμένου ἡ ψυχὴ; οὐ γὰρ ἐνὸ χιτῶν μετὰ τοῦ ἐνδεδυμένου. Ἀμμόνιος δὲ ὁ διδάσκαλος Πλωτίνου (21) τὸ ζητούμενον τοῦτον τὸν τρόπον ἐπελύετο. Ἔλεγε 57 [γὰρ] τὰ νοητὰ τοιαύτην (22) ἔχειν φύσιν, ὡς καὶ ἐνοῦσθαι τοῖς δυναμένοις αὐτὰ διέξασθαι, καθάπερ τὰ συνεσθαρμένα, καὶ ἐνοόμενα μένειν (23) ἀσύγχυτα καὶ ἀδιάφθορα, ὡς τὰ παρακείμενα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν σωμάτων ἡ ἔνωσις ἀλλοίωσιν εἶναι συνιόντων πάντως ἐργάζεται, ἐπειδὴ περ εἰς ἄλλα (24) σώματα μεταβάλλεται, ὡς τὰ στοιχεῖα εἰς τὰ συγκρίματα (25), καὶ αἱ τροφαὶ εἰς αἶμα, τὸ δὲ αἶμα

A et aqua commiscuntur. Verum, animam ad corpus non posse esse appositam, capite quod *De anima* est demonstravimus. Nam præterquam quod unum dici non possunt, quæ appositione unius ad alterum coagmentata sunt (ut, verbi gratia, lignum et ferum, vel aliquid ejusdem generis), ea pars sola corporis esset animata, quæ animæ propinqua est· quæ conjuncta non est, inanima. Vini quoque et aquæ temperatio utrumque, et vinum et aquam, corrumpit: neque enim pura aqua est permistum illud neque vinum: quanquam talis temperatio appositione fit, quam tamen sensus deprehendere non potest, propter tenuitatem partium eorum quæ temperata sunt; quod ex eo perspicuum est, quod rursum alterum ab altero separari potest. Nam spon-

B Itaque Plato, hac dubitatione commotus, non vult animal constare ex anima et corpore, sed ipsum esse animam, quæ corpore utatur et velut corpore vestita sit. Sed ne ista quidem ratio ab omni dubitatione libera est. Quomodo enim unum esse potest cum vestitu anima? Non enim unum est tunica cum eo quod tunica indutum est. Ammonius, Plotini doctor, hanc quæstionem ad hunc modum solvebat. Dicebat enim naturas eas quæ ratione et mente cognoscuntur, ejusmodi esse, ut etiam cum his quæ se possent accipere jungerentur, veluti quæ simul corrumpuntur; et junctas manere non confusas et incorruptas, ut ea quæ apponuntur. Nam in corporibus quidem junctio omnino commutat ea quæ cœunt, quandoquidem

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(6) *Πρὸς τῷ μὴ δύνασθαι*. Τό, loco τῷ, D. 1, A. 2, C. M. 1. Πρὸς neglecti Con. « Ut per appositionem animam minime dicendum sit, » Vall.

(7) *Τὸ κατὰ παράθεσιν*. Τά, loco τῷ, D. 1; A. 2, 3, M. 1, Ox., N. Τό, Con.

(8) *Φέρες εἰπεῖν*. Εἰπεῖν abest, A. 1.

(9) *Καὶ σίδηρον*. Ἡ σίδηρον, D. 1; A. 1, 2, 3; Ox., N., Vall.

(10) *Ἀμρότερα συνδιαφθείρει*. Ἀμρότερα διαφθείρει, A. 1. Ἀμρ. συνδιαφθείρεται, M. 1. Μοx, τὸ κρᾶμα, D. 1. Ἔστι τὸ κρᾶμα καθαρὸν οὔτε, N.

(11) *Καίτοι τῆς τοιαύτης*. Καίτοι τῆς αὐτῆς τοιαύτης, A. 2. Αὐτῆς (sic), loco τοιαύτης, A. 3. Μοx, κατὰ παράθεσιν γενομένης, A. 2. Κατὰ παράθεσιν fieri ejusmodi κρᾶσιν, colligit ex eo, quod vinum et aqua rursus separari possunt. Alias ea quæ ita miscentur κατὰ σύγχυσιν, non κατὰ παράθεσιν in unum cœunt.

(12) *Λανθάνουσιν τὴν αἴσθησιν*. Λανθάνουσιν τὴν αἴσθησιν, M. 1, D. 1; A. 1, 3; N., Con., Ox. Λανθάνουσιν διὰ τὴν αἴσθησιν, A. 2. Λανθάνουσιν refertur ad παράθεσιν. Παράθεσις vero latet sensus nostros ac pro συγχύσει habetur. Valla: Tametsi hujusmodi mixtio lateat.

(13) *Δήλον δέ*. Malim, δήλη δέ. Refertur enim ad παράθεσιν. Si tamen ὁ γὰρ probetur, intelligendum, ὅτι ἡ τοιαύτη κρᾶσις κατὰ παράθεσιν γίνεται. Μοx A. 3 omittit, ex τοῦ.

(14) *Πάλιν ἀπ' ἀλλήλων*. Ἀπ' abest, D. 1. Ante πάλιν habet τοῦτων, loco τοῦ, M. 1. Deinde καὶ λαιωθεὶς, loco ἑλαιωθεὶς, idem. Μοx, ἀνεμάται, D. 1. Εἰ post πάπυρος addit Con. ὁμοίως.

(15) *Δύνασθαι χωρίζεσθαι*. Διαχωρίζεσθαι, N., et paulo post, ordine mutato, idem: Μήτε κέκραται, μήτε παράκειται.

(16) *Παντάπασιν ἀδύνατον*. Ἀδύνατον παντάπασιν, A. 2. Μοx idem, εἰ δὲ μὴ ἡνῶται, et deinceps bis μηδέ, loco μήτε.

(17) *Τοῦ τὸ ζῶον ἐν*. Τό abest, D. 1, A. 2.

(18) *Πλάτων μὲν οὖν καὶ*. Καὶ abest, Ox.

(19) *Κεκρημένην*. Κεκραμένην, N. Χρημένην, M. 1. Amixtiā, Vall. Idem proximum καὶ excludit.

(20) *Ἐνδεδυμένην τὸ*. Τό abest, Ox. Paulo post Ἀμμόνιος, D. 1.

(21) *Τοῦ Πλωτίνου*. Τοῦ deest, D. 1; A. 1, 2, 3; N. Μοx ἀπελύετο, N.

(22) *Γὰρ τὰ νοητὰ τοιαύτην*. Γὰρ abest, D. 1; A. 1, 2, 3. Cono ita: Hanc quæstionem diluens, intelligibilia talem dicebat. Ergo abest τοῦτον τὸν τρόπον et γὰρ. Valla τοῦτον τὸν τρόπον reddidit ita, et, Ἔλεγε γὰρ, ut dicat.

(23) *Καὶ ἡνωμένα μένειν*. Καὶ ἐνοόμενα μένειν, D. 1; A. 1, 2, 3. Καὶ ἡνωμένα, καὶ μένειν, N. Μοx, γὰρ τῶν σωμάτων. Idem et A. 3. « Perinde atque pariter corrupta et unita; manere tamen, » Vall.

(24) *Συνιόντων — εἰς ἄλλα*. Συνιόντων πάντων ἐργάζεται. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ἄλλα, D. 1. Πάντως τῶν συνιόντων ἐργάζεται, N. Πάντων, loco πάντως, A. 3.

(25) *Συγκρίματα*. Συγκείμενα, N. Τὸ δὲ αἶμα εἰς σάρκα, Cono habet inter συγκρίματα et καὶ αἱ τροφαί. Σάρκας exhibet A. 3.

in alia corpora mutantur, ut elementa in corpora quæ ex eis concreta sunt, et alimenta in sanguinem, et sanguis in carnem reliquasque partes corporis. In iis vero quæ intelligentia intuemur, junctio quidem fit, commutatio tamen nulla sequitur. Id enim quod ratione comprehenditur, natura paratum est, ut omnem essentie commutationem respuat; sed vel decedit, vel in nihilum occidit, mutationis vero omnis est expers: neque vero in nihilum occidit, non enim esset immortale: et anima cum sit vita, si in temperationem mutaretur, mutaretur quoque, neque amplius esset vita: quid autem conferret corpori, si ei vitam non impertiret? Non ergo anima in junctio commutatur. Hoc ostenso, quæ sub rationem et mentem cadunt essentia sua commutari non posse, necessario sequitur ea, dum junguntur, non una interire cum iis quibuscum juncta sunt: quare et juncta est, et non confuse juncta est anima corpori: nam junctam esse, naturæ consensus atque conspiratio declarat. Consentit enim atque congruit sibi totum animal, quippe quod unum sit. Non confundi autem cum corpore animam, ex eo

εις σάρκα καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ σώματος· ἐπὶ δὲ τῶν νοητῶν ἔνωςις μὲν γίνεται (26), ἀλλοιωσις δὲ οὐ παρακολουθεῖ. Οὐ γὰρ πέφυκε τὸ νοητὸν (27) κατ' οὐσίαν ἀλλοιοῦσθαι· ἀλλ' ἡ ἐξίσταται (28), ἡ εἰς τὸ μὴ ὂν φέρεται, μεταβολὴν δὲ οὐκ ἐπιδέχεται· ἀλλ' οὔτε εἰς τὸ μὴ ὂν (29) φέρεται· οὐ γὰρ ἂν ἦν ἀθάνατον (30). Καὶ ἡ ψυχὴ, ζωὴ (31) οὕσα, εἰ ἐν τῇ κράσει μετεβάλλετο, ἡλλοιώθη ἂν καὶ οὐκ ἔτι ἦν ζωὴ (32). Τί δὲ συνεβάλλετο τῷ σώματι, εἰ μὴ παρ- εἶχεν αὐτῷ τὴν ζωὴν (33); οὐκ ἄρα ἀλλοιοῦται (34) ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ἐνώσει. Δεδειγμένον (35) τοίνυν τούτου, ὅτι τὰ (36) νοητὰ ἀναλλοίωτα κατ' οὐσίαν ἐστίν (37), ἀναγκαιῶς παρακολουθεῖ, τὸ καὶ ἐνοούμενα αὐτὰ μὴ συνδιαφθείρεσθαι, οἷς ἡνῶνται. Καὶ ἡνῶται τοίνυν (38) καὶ ἀσυγχύτως ἡνῶται τῷ σώματι (39) ἡ ψυχὴ. Ὅτι μὲν γὰρ ἡνῶται, ἡ συμπάθεια δείκνυσσι (40)· συμπαθεῖ γὰρ ὅλον ἑαυτῷ τὸ ζῶον, ὡς ἐν ὄν· ὅτι δὲ καὶ ἀσύγχυτος μένει (41), δῆλον ἐκ τοῦ τὴν ψυχὴν τρόπον τινα χωριζομένην τοῦ σώματος ἐν τῷ ὕπνῳ, καὶ ὥσπερ νεκρὸν αὐτὸ κεῖσθαι καταλεί- πουσιν (42), μόνον δὲ ἐξατμίζουσιν αὐτῷ τὴν ζωὴν (43), ἵνα μὴ 58 παντελῶς ἀπόληται, καθ' ἑαυ-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(26) Ἐρῶσις μὲν γίνεται. Μέν abest, D. 1, A. 2. Mox. παρακολουθεῖν δύναται, M. 1.

(27) Πέφυκε τὸν νοητὸν. Τό abest, D. 1; A. 1, 2, 3; N., M. 1.

(28) Ἀλλ' ἡ ἐξίσταται. Ἡ omittit A. 1. « Si autem deficit, in non ens corrumpitur, » Con. « Aut separatur, aut ad nihilum usque corrumpitur, » Vall. Ac si loco ἐξίσταται legerit χωρίζεται. Ἐξίσταται quidem interpretor, intellecto τῆς ἐνώσεως, excedit, separatur. Ejusmodi ἔκστασις, seu χωρισμός, fit in morte.

(29) Ἀλλ' ὅτε εἰς τὸ μὴ ὂν. Ἀλλ' οὔτε εἰς τὸ μὴ ὂν, D. 1, M. 1; A. 1, 2, 3; N. Istud vitium manifestum. Mox deest ἂν, A. 3.

(30) Οὐ γὰρ ἂν ἦν ἀθάνατον. Οὐ γὰρ ἂν εἴη ἀθάνατος, D. 1. Ἀθάνατα etiam A. 2. Οὐ γὰρ ἦν ἀθάνατος, N. « Non enim sic intelligibilia essent immortalia, » Con. « Non enim foret immortale, » Vall. Ἀθάνατα paulo ante, loco τὸ νοητὸν, postulat τὰ νοητά.

(31) Καὶ ἡ ψυχὴ ζωὴ, x. τ. λ. Vallā: Quod si ergo anima vita ipsa (forte αὐτοζωή), si copula (ita etiam reddit ἔνωσιν. Forte ergo ἐνώσει legit) permutabitur, variabitur utique, nec erit amplius vita. Quod si foret, ad quidnam deum corpori copulabitur? Sed συμβάλλεσθαι non est copulari, verum prodesse, M. 1. Loco μετεβάλλετο habet μετεβάλλεται, et mox συνεβάλλεται.

(32) Καὶ οὐκ ἦν ἂν ἔτι ζωὴ. Καὶ οὐκέτι ἦν ζωὴ, D. 1, A. 3. Ἄν solum abest, A. 2, N.

(33) Παρεῖχεν αὐτῷ τὴν ζωὴν. Τὴν abest, A. 1. Mox, οὐ γὰρ ἀλλοιοῦται, M. 1.

(34) Ἀλλοιοῦται. « Transmutatur atque alia fit, » Vall.

(35) Δεδειγμένον. Incipit Cono lib. II, cap. 41: Animam humanam sine sui confusione, sed secundum substantiam corpori unitam, non esse ibi sicut in loco, verum secundum habitudinem, quia illud continet.

(36) Τοίνυν τούτου ὅτι τὰ. Τοῦ, loco τούτου, D. 1. Τούτου abest, Con.

(37) Ἀναλλοίωτα κατ' οὐσίαν ἐστίν. Ἀσώματα, loco ἀναλλοίωτα, D. 1; A. 2, 3, Con. Ἀλλοιωτά, M. 1. « Permutari non queunt, » Vall. Et elat, loco ἐστίν, D. 1; A. 1, 2; N. Ἐστίν omittit A. 3. Mox abest, καὶ ἐνοούμενα αὐτά, N.

(38) Μὴ συνδιαφθείρεσθαι, οἷς ἡνῶνται. Καὶ

ἡνῶται τοίνυν. Μὴ διαφθείρεσθαι, οἷς ἐνοῦται· καὶ ἡνῶται τοίνυν. Antea, credo, punctum erat ante τοίνυν, D. 1. Μὴ διαφθείρεσθαι, οἷς ἐνοῦται· καὶ ἡνῶται τοίνυν, A. 2. Μὴ συνδιαφθ. οἷς ἡνῶται σώματι (sic) ἡ ψυχὴ. Ὅτι μὲν γὰρ, N. Ἡνῶται habet etiam A. 3 loco ἡνῶνται.

(39) Ἡνῶται τῷ σώματι. Ἐν, ante τῷ, addit D. 1, A. 2, M. 1. Mox, ὅλον ἑαυτῷ, M. 1.

(40) Ἡ συμπάθεια δείκνυσσι. « Demonstrat dolor, ex utroque excitatus, » Vall.

(41) Ὅτι δὲ ἀσύγχυτος μένει. Ὅτι δὲ καὶ ἀσύγχυτον μένει, A. 3. Καί, post δὲ, addunt D. 1; A. 1, 2; N. Sed D. 1 habet etiam ἀσύγχυτος, recte. Refertur enim ad ψυχὴν. Sed Vallā: Quod vero id inconsum consistat. Mox, ἐκ τούτων, loco ἐκ τοῦ, M. 1; ei, χωριζομένην ἐκ τοῦ σώματος, N.

(42) Καταλείπουσιν. Καταλείπουσιν, A. 1. Καταλείπουσιν (sic), D. 1. Καταλείπουνουσιν, A. 3.

(43) Ἐξατμίζουσιν αὐτῷ τὴν ζωὴν. Ἐξεί. αὐτὸ τῇ ζωῇ, D. 1; A. 1, 2, 3. Ellebodus lectionem vulgatam reddidit: Nec prater vitam quidquid illi (corpori) aspirans (anima). Quomodo vero εξατμίζειν possit esse aspirare? Id potius sit ἐνατμίζειν, aut εἰσατμίζειν. Sed nec codd. lectio hanc difficultatem expedit. Quomodo enim dici possit, ἡ ψυχὴ εξατμίζει τὸ σῶμα τῇ ζωῇ? Forte, loco εξατμίζειν ποιεῖ?

Sed nec hoc placet. Dubito etiam, an ita emendari possit: Ἐξατμίζον αὐτὸ (id est τὸ σῶμα) τῇ ζωῇ, ut constructio sit, ἡ ψυχὴ καταλείπει τὸ σῶμα κεῖμενον, ὥσπερ νεκρὸν, καὶ μόνον εξατμίζον τῇ ζωῇ. Quis enim dicat, εξατμίζειν τῇ ζωῇ? Fortasse τῇ πνοῇ, seu εξατμίζον ἐν τῇ ἀναπνοῇ. Παρ. 41 similis locus est de somno, qui tamen nihil nos adjuvat. Attamen ibi mentio fit ἀναπνοῆς hoc modo: Οὐδὲ γὰρ ὁ καθυδὼν ἀνευ ψυχικῆς ἐνεργείας ἐστίν. Καὶ γὰρ τρέφεται καὶ αὔξεται καὶ φαντασιοῦται καὶ ἀναπνέει, ὅπερ μάλα τῆς ζωῆς ἐστὶ τεκμήριον. Cono ita: Ex hoc liquet, quod in somno a corpore quodam modo sequestratur et velut mortuum id jacere dimittit, quod solum, vita ne omnino suffocetur, facit respirare. Contingit praterea, per se ipsam in somnis agere eam. Hac ergo ita Græce reddi possint: δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι τρόπον τινα χωρίζεται τοῦ σώματος ἐν τῷ ὕπνῳ καὶ ὥσπερ νεκρὸν αὐτὸ κεῖσθαι καταλείπει, seu ἀφίησιν, ὃ μόνον, ἵνα μὴ παντελῶς ἡ ζωὴ ἀποπνεύγῃ, ποιεῖ ἀναπνεῖν. Συμβαίνει

τὴν (44) ἐν τοῖς ὀνείροις ἐνεργεῖν, θεσιζούσαν τὸ μέλλον, καὶ τοῖς νοητοῖς πλησιάζουσαν. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει (45) καὶ ὅταν καθ' ἑαυτὴν ἐπισκέπτεται τῶν νοητῶν (46). Καὶ τότε γὰρ, ὡς ὅδ' ἐν τε, τοῦ σώματος ἑαυτὴν χωρίζει καὶ καθ' ἑαυτὴν γίνεται, ἐν οὕτως ἐπιβάλλει (47) τοῖς οὖσιν. Ἀσώματος γὰρ οὔσα, δι' ὅλου κεχώρηκεν (48), ὡς τὰ συνεφθαρμένα (49), μένουσα ἀδιάφθορος, ὡς τὰ ἀσύγχυτα, καὶ τὸ καθ' (50) ἑαυτὴν ἐν διατώζουσα, καὶ ἐν οἷς ἂν γέννηται, τρέπουσα ἐκεῖνα κατὰ τὴν ἑαυτῆς ζωὴν (51), καὶ μὴ τρεπομένη ὑπ' ἐκεῖνους.

penetrat et permeat, quemadmodum quæ simul corrupta sunt; manet tamen incorrupta, quemadmodum quæ non confusa sunt, et tuetur illam suam unitatem, et, in quibuscunque fuerit, ea ad suam vitam vertit, neque ab illis vertitur.

Ὡς γὰρ ὁ ἥλιος τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ (52) τὸν ἀέρα εἰς φῶς μεταβάλλει, ποιῶν αὐτὸν φωτεινόν, καὶ ἐνοῦται τῷ ἀέρι (53) τὸ φῶς, ἀσυγχύτως ἅμα καὶ κεχυμένως (54) τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ψυχὴ, ἐνομένη τῷ σώματι, μένει παντελῶς ἀσύγχυτος (55) κατὰ τοῦτο μόνον διαλλάττουσα, ὅτι ὁ μὲν ἥλιος, σῶμα ὢν καὶ τόπῳ περιγραφόμενος, οὐκ ἔστι πανταχοῦ, ἐνθα καὶ τὸ φῶς αὐτοῦ, ὡς οὐδὲ τὸ πῦρ· μένει γὰρ καὶ αὐτὸ (56) ἐν τοῖς ξύλοις ἢ ἐν τῇ θρυαλλίδι (57) δεδεμένον, ὡς ἐν τόπῳ (58)· ἡ δὲ ψυχὴ (59), ἀσώματος οὔσα καὶ μὴ περιγραφόμενη τόπῳ (60), ὅλη δι' ὅλου (61)

VAR. LECT. ET ANIMADV.

πρὸς τοῦτω, αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ἐν τοῖς ὀνείροις ἐνεργεῖν. Valla: anima — separatur atque — deserit — at solum ita exhalante vita (Quis vero exhalat? Utrum anima, an corpus, an vita?), ut non omnino aboleatur, per sese in somnis agitur, futura diviniens, et intelligentis propius accedens.

(44) Ἀπολείπεται, καὶ καθ' ἑαυτὴν. Ἀπόληται, καθ' ἑαυτὴν, D. 1; A. 1, 2, 3; N. Ἀπόληται habet etiam M. 1. Καὶ alienum. Constructio est: ὅλον ἐκ τοῦ τὴν ψυχὴν χωριζομένην — ἐνεργεῖν.

(45) Ταῦτο συμβαίνει. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει, D. 1, A. 1, 2, 3; N. Mox deest καθ' ἑαυτὴν, N. Deinde: Ἐπισκέπτεται τι τῶν ὄντων, A. 3.

(46) Τι τῶν νοητῶν. Ὀντων, loco νοητῶν, D. 1, A. 1, Vall. Cono omisit τι τῶν νοητῶν, et post ὅταν intulit τὰ, reddens: « cum ea, quæ sunt secundum se ipsam, intente scrutatur. »

(47) Γίνεται, ἐν' οὕτως ἐπιβάλλει. Γίνεται, ἵνα τότε ἐπιβάλλει, D. 1. Ἐπιβάλλει, A. 3, N. Ut ita apprehendat, Con. Et ita quæ sunt conjectat, Vall.

(48) Δι' ὅλου κεχώρηκεν, x. τ. λ. Cono: Undequaque pertransit, undique illabitur et se infundit, ad inconfusibilem similitudinem, corruptibilibus et materialibus intenta, minime corruptioni simul est obnoxia, suam puritatem conservans et convertens ea in quibus versatur in sui ipsius vitam, ab aliis minime versa. Ergo alia addidit, alia mutavit, alia omisit. In lectione Græca nihil reperio quod dubium videatur, præter ista, κατὰ τὴν ἑαυτῆς ζωὴν. Loco ζωὴν conjicio βουλήν. Συνεφθαρμένα dicitur de duobus aut pluribus rebus, quæ ita coalescunt ac commiscuntur, ut singulæ suam naturam perdant. Comparata in hanc rem, præter hoc caput, caput De clementis. Valla: sese a toto corpore separat (inepte ergo χωρίζειν et χωρεῖν confusa sunt.) — manens tamen incorrupta et inconfusa — ad suam vitam convertens — Ac quemadmodum sol suo adventu. Infra iterum est, ὅλη δι' ὅλου χωρεῖ.

(49) Ὡς τὰ συνεφθαρμένα, x. τ. λ. Εἰς τὰ συνεφθαρμένα καὶ ἀφείσα κενῶς τὰ συνεφθαρμένα, μένει ἀδιάφθορος· καὶ ἀσύγχυτος, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὴν καθαρὸν ἐνδιασώζουσα. Καὶ ἐν οἷς γέννηται, D. 1. Le-

A constat, quod secundum somnum quodammodo se-juncta a corpore, idque velut exanime relinquens, nec præter vitam quidquam illi aspirans, ne prorsus intreat, per se in somniis suo munere fungatur, futura præsentiens et se cum beatis illis mentibus et ab omni corporis contagione segregatis conjungens. Quod idem illi usu venit, dum per se considerat aliquid earum rerum quæ sub intelligentiam cadunt. Nam etiam tum, quoad fieri potest, seipsam abducit a corpore, et per se est ut ad hunc modum res apprehendat. Cum enim vacat corpore, quovis

B Ut enim sol præsentia sua aerem illustrans, eum ad lumen traducit, aerique lumen jungitur, et cum eo non confuse funditur; ita anima, juncta corpori, manet omnino non confusa, hoc uno a sole discrepans, quod sol, cum corpus sit, locoque circumscribatur, non est ubicunque lux sua est; quemadmodum neque ignis. Manet enim ignis in ligno, aut in lucerna, tanquam in loco illigatus. Anima vero, quod corporis est expers, neque loco definitur: tota per totum, et lumen suum, et corpus, permeat: neque est pars ulla, quæ ab illa illustretur, in qua

ctio vulgata mihi probabilior. Τὸ καθ' ἑαυτὴν ἐν διασώζουσα infra etiam legitur p. 61. Διεφθαρμένα exhibet M. 1.

(50) Ἀδιάφθορος — καὶ τὸ καθ'. Ἀδιάφθορος καὶ ἀσύγχυτος καὶ τὸ καθ', A. 1. Ὡς τὰ ἀσύγχυτα ἀδιάφθορος καὶ ἀσύγχυτος καὶ τὸ καθ', A. 3. Ἀδιάφθορος καὶ ἀσύγχυτος καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐνδιασώζουσα καὶ ἐν οἷς, N.

(51) Κατὰ τὴν ἑαυτῆς ζωὴν. Κατὰ τὴν ἐν αὐτῇ ζωὴν, N. Forte, εἰς τὴν ἑαυτῆς ζωὴν, μὴ τρεπομένη. Mox enim de sole est, εἰς φῶς μεταβάλλει.

(52) Τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Αὐτοῦ abest, D. 1; A. 1, 2, 3. Τῇ ἰδίᾳ παρουσίᾳ αὐτοῦ, N. Cono reddidit, irradiatione sua. Inde aliquis conjicere possit, aut τῇ ἀκτινοβολίᾳ αὐτοῦ, aut τῇ προσβολῇ τῶν ἀκτίνων αὐτοῦ. Forte tamen interpres παρουσίαν magis voluit definire vocabulo irradiatione.

(53) Καὶ ἐνοῦται τῷ ἀέρι, x. τ. λ. Cum aere unitum lumen perfusum, et minime sibi confusum profert, Ita, » Vall.

(54) Ἄμα αὐτῷ κεχυμένον. Ἄμα καὶ κεχυμένως. Sed in marg. γρ. αὐτῷ κεχυμένον, A. 2. Κεχυμένος habet, sed ex rasura, antea credo κεχυμένως, D. 1. Κεχυμένος, M. 1. Simulque diffusum, Con.

(55) Παντελῶς ἀσύγχυτος. Πάλιν ἀσύγχυτος, D. 1. Πάντως ἀσύγχυτος, A. 1, 3. Πάντως πάλιν ἀσύγχυτος, A. 2. Παντελῶς abest, N. Omnino, Vall. Paulo post τόπον, loco τόπῳ, M. 1. Ac deinde, τὸ φῶς αὐτό, A. 3.

(56) Μένει γὰρ καὶ αὐτό. Καὶ abest, A. 1, 3; Vall.

(57) Ἐν θρυαλλίδι. Ἐν τῇ θρυαλλίδι, D. 1, A. 2.

(58) Δεδεμένον ὡς ἐν τόπῳ. Δεδεγμένον ὡς ἐν τόπῳ, A. 1. Urens, Vall. Ac si legerit δαιόμενον.

(59) Ἡ δὲ ψυχὴ. Ἡ ψυχὴ δέ, D. 1.

(60) Περιγραφόμενη τόπῳ. Περιγρ. ἐν τόπῳ, D. 1.

(61) Ὅλη δι' ὅλου. Ὅλη abest, A. 1.

tota non adsit. Non enim tenetur a corpore, sed ipsa tenet corpus; neque in corpore est, ut in vase, aut utre, sed contra potius, in ea corpus. Non enim, quæ cernuntur intelligentia, a corporibus impedita, sed per totum corpus meantia et transeuntia et vagantia corporeo loco comprehendi possunt. Cum enim intelligentia comprehendantur, etiam in locis sunt quæ animo cernuntur. Aut enim in seipsis, aut in superioribus mentibus, ut animus aliquando in seipso est, dum ratiocinatur: aliquando in mente, dum intelligit. Cum igitur in corpore esse dicitur, non in corpore, ut in loco, esse dicitur; sed ut in inclinatione quædam, et quia adest, quomodo Deum in nobis esse dicimus. Etenim inclinatione et propensione ad aliquid et affectione vinciam dicimus a corpore animam: quemadmodum eum qui amat ab amica vinctum dicimus, non corpore, aut loco, sed animi inclinatione. Cum enim magnitudine et mole et partibus careat, nulla loci parte terminari aut circumscribi potest. Quod enim partem nullam habet, quoloco circumscribiqueat? Cum mole enim locus exsistit. Nam locus terminus est continentis, quo id quod continetur complectitur. Quod si quis dixerit: Ergo et Alexandria, et Romæ, denique ubique est mea anima, non videt se locum deuo dicere. Etenim quod ita dicitur, Alexandria, aut omnino hic, locus est. In loco autem prorsus non est, sed in inclinatione. Ostensum est enim loco comprehendi non posse.

ὅπως δὲ ἐν τῷδε τόπῳ ἐστίν. Ἐν τόπῳ δὲ ὅπως οὐκ περιληφθῆναι τόπον.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(62) Χωρεῖ καὶ τοῦ φωτὸς αὐτῆς. Χωρεῖ μετὰ τοῦ φωτὸς αὐτῆς, D. 1. Αὐτῆς habet etiam N. Ἐκ τῆς omittit Con. Per totum suo lumine corpus procedit atque diffunditur; nec pars ulla, Vall.

(63) Φωτίζόμενον ὑπ' αὐτῆς. Littera ὅ, in ὑπ', ex rasura primæ manus credo, D. 1. Φωτ. ἐπ' αὐτῆς, M. 1. Forte voluit ἀπ'.

(64) Ἐν ᾧ μὴ ὅλη. Ὄλη a man. rec. insertum, D. 1.

(65) Ἡ ἀσκή. Ἡ ἐν ἀσκή, A. 3.

(66) Μὴ κωλυόμενα γὰρ ὑπὸ τῶν σωμάτων. Ὑπο abest, A. 2. Paulo ante, σῶμα ἐν ταύτῃ, N.

(67) Ἀλλὰ διὰ παντός. Ἀλλὰ καὶ διὰ παντός, D. 1, A. 2. Proxima tria participia uno vocabulo permeantia reddidit, Con. c Procedunt et evagantur et discurrunt, Vall.

(68) Ὑπὸ τόπου σωματικοῦ. Antea, credo, ἀπὸ, D. 1. Ὑπὸ τῶν σωματικῶν κατέχεσθαι, N. Τόπου omittit M. 1. Mox, ἐν τοῖς νοητοῖς καὶ τοῖς εἰσιν, idem. Valla: c in intelligentiis, ut in locis sunt, ac si legerit, ὡς ἐν τοῖς.

(69) Ἡ γὰρ ἐν αὐτοῖς ἢ ἐν τοῖς. Αὐτοῖς, loco αὐτοῖς, D. 1, A. 2; N. Et mox, ὡς ψυχῇ, N. Loco ἢ γὰρ conjici possit ἡγουν. Nisi quis in alit repetere ἐστὶ. Valla: aut enim — aut — sunt. Ab καὶ τοῖς ad αὐτοῖς omittit M. 1.

(70) Ὑπερκειμένοις. Subjectis, Con. Ergo, ὑποκειμένοις. Valla, excellentibus.

(71) Ὅταν λογίζεται. Ὅταν λογίζεται, D. 1; A. 1, 2, 3. Ὡς ὅταν λογίζεται, et mox νοεῖ, M. 1. Ὡς ὅτε λογίζεται, N. Et mox, λέγεται, N., M. 1.

(72) Νοῦ. Intelligit: alia et supramundana contemplando, Con. Hunc appendix non agnoscit Vall.

A χωρεῖ καὶ τοῦ φωτὸς αὐτῆς (62), καὶ τοῦ σώματος, καὶ οὐκ ἔστι μέρος φωτίζόμενον ὑπ' αὐτῆς (63), ἐν ᾧ μὴ ὅλη (64) πάρεστιν. Οὐ γὰρ κρατεῖται ὑπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτὴ κρατεῖ τὸ σῶμα· οὐδὲ ἐν τῷ σώματι ἐστίν, ὡς ἐν ἀγγεῖῳ ἢ ἀσκή (65), ἀλλὰ μᾶλλον τὸ σῶμα ἐν αὐτῇ. Μὴ κωλυόμενα γὰρ ὑπὸ τῶν σωμάτων (66) τὰ 59 νοητὰ, ἀλλὰ διὰ παντός (67) σώματος χωροῦντα καὶ διαφοριζώμενα καὶ διεξιόντα, οὐχ ὅλα τέ ἐστιν ὑπὸ τόπου σωματικοῦ (68) κατέχεσθαι. Νοητὰ γὰρ ὄντα ἐν νοητοῖς καὶ τόποις ἐστίν, ἢ γὰρ ἐν αὐτοῖς, ἢ ἐν τοῖς (69) ὑπερκειμένοις (70) νοητοῖς· ὡς ἡ ψυχὴ ποτὲ μὲν ἐν αὐτῇ ἐστίν, ὅταν λογίζεται (71), ποτὲ δὲ ἐν τῷ νῷ, ὅταν νοῇ (72). Ἐπὶ οὖν ἐν σώματι λέγεται εἶναι, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ τῷ σώματι λέγεται εἶναι, ἀλλ' ὡς ἐν σχέσει,

B καὶ τῷ παρῆναι (73)· ὡς λέγεται ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν. Καὶ γὰρ τῇ σχέσει καὶ τῇ πρός τι ῥοπή καὶ διαθέσει, δεδεδόσθαι φαμὲν ὑπὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν, ὡς λέγομεν ὑπὸ τῆς ἐρωμένης δεδεδόσθαι τὸν ἐραστὴν, οὐ σωματικῶς, οὐδὲ τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ σχέσιν. Ἀμέγεθες γὰρ [τι] ὄν καὶ δοχὸν (74) καὶ ἀμερές [ἡ ψυχὴ πρᾶγμα,] τῆς κατὰ μέρος τοπικῆς περιγραφῆς κρείττον ἐστὶ (75). Τὸ γὰρ μὴ ἔχον μέρος, πόλῳ δύναται τόπον περιγράφεσθαι; Ὅγκω γὰρ τόπος συνυφίσταται (76). Τόπος γὰρ ἐστὶ (77) πέρας τοῦ περιέχοντος (78), καθ' ὃ περιέχει τὸ περιεχόμενον. Εἰ δέ τις λέγοι· Οὐκοῦν καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐστὶ καὶ πανταχοῦ ἡ ἐμὴ ψυχὴ· λαμβάνει αὐτὸν πάλιν τόπον (79) λέγων. Καὶ γὰρ τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐστίν, ἀλλ' ἐν σχέσει. Δέδεικται γὰρ, μὴ δύνασθαι

(73) Καὶ τῷ παρῆναι. Καὶ τὸ παρῆναι, A. 2. Sed tanquam in habitum et presentiam se exhibendo, Vall. Ah καὶ τῷ ad σχέσει abest, N.

(74) Ἀμέγεθες γὰρ ὄν καὶ δοχὸν. Ἀμέγεθες γὰρ τι καὶ δοχὸν, D. 1. Ὅν abest, M. 1.

(75) Καὶ ἀμερές — κρείττον ἐστὶ. Καὶ ἀμερές ἡ ψυχὴ πρᾶγμα, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἐν τόπῳ περιγραφῆς κρείττων ἐστὶ, sic. Loco κατὰ τὴν, hand dubie voluit, κατὰ μέρος, D. 1. Καὶ ἀμερές τῆς κατὰ μέρος τοπικῆς περιγραφῆς κρείττον ἐστὶ, A. 2, 3, N. Sic etiam, sed ἐπιγραφῆς, A. 1. Loco ἀμερές, habet ἀμφές et in marg. ἀναφές. Deinde περιγραφῆς, loco περιγράφεσθαι, M. 1. Ἀναφῆς probum est vocabulum. Habet id Diog. Laert., p. 398. Ἡ ψυχὴ πρᾶγμα, Valla non agnoscit, sed τι. Habet enim: melius quiddam est in partes circumscriptione locali dissectio, ac si legerit, τοῦ εἰς μέρη τοπικῇ περιγραφῇ κατατεμενομένου.

(76) Ὅγκω γὰρ τόπος συνυφίσταται. Absunt. N., Con. Valla hæc imperite ita reddidit: tumore nempe locus circumquaque consurgit. Ellebodium optime hæc expressit. Οὐ post τόπος, addit M. 1.

(77) Τόπος γὰρ ἐστὶ. Sextus Empiricus, p. 160.

(78) Περιέχοντος. Sic ex correct. rec., antea παρέχοντος, D. 1. Præterea in marg. ὅρος, nimirum τόπου. Hanc definitionem, ut alia plura, ex Nemesio sumpsit Jo. Damascenus, t. I, p. 149. Ellebodium, sine causa, ante continentis, addiderat corporis, quod delevi. Corporis fortasse addidit ex Aristot. Phys. iv, 4. Mox, καθά, loco καθ' ὃ, M. 1; et, λέγει, loco λέγει, idem. Et, καὶ ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πανταχοῦ ἐστίν ἡ ἐμὴ, N.

(79) Πᾶσι τόπον. Πᾶσιν abest, M. 1.

Οταν οὖν ἐν σχέσει γένηται τὸ νοητὸν (80) τόπου Ἀ τινὸς ἢ πράγματος, ἐν τόπῳ ὄντος, καταχρηστικώτερον λέγομεν, ἐκεῖ αὐτὸ εἶναι, διὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ (81) τὴν ἐκεῖ, τὸν τόπον ἀντὶ τῆς σχέσεως (82) καὶ τῆς ἐνεργείας λαμβάνοντες. Δέον γὰρ λέγειν, 'Ἐκεῖ ἐνεργεῖ, λέγομεν (83). 'Ἐκεῖ ἔστιν. 'Ἀρμόσεις (84) **60** δ' ἂν οὗτος ὁ λόγος (85) καθαρώτερον καὶ μάλιστα τῇ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐνώσει τοῦ Θεοῦ Λόγου, καθ' ἣν ἐνωθεὶς ἔμεινεν ἀσύγχυτος καὶ ἀπερίληπτος (86), οὐ κατὰ τὸν (87) τῆς ψυχῆς τρόπον. 'Ἐκείνη μὲν γὰρ, τῶν πεπληθυσμένων οὖσα, δοκεῖ καὶ συμπάσχειν πῶς δι' οικειότητα τῷ σώματι, καὶ κρατεῖν ἔσθ' ὅτε, καὶ κρατεῖσθαι· ὁ δὲ Θεὸς Λόγος, οὐδὲν αὐτὸς ἀπὸ τῆς κοινωνίας (88) τῆς περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀλλοιούμενος, οὐδὲ μετέχων τῆς ἐκείνων ἀσθενείας (89), μεταδιδούς δὲ (90) αὐτοῖς τῆς **B** ἑαυτοῦ θεότητος, γίνεται σὺν αὐτοῖς ἐν, μένων ἐν ὧπερ ἦν (91) καὶ πρὸ τῆς ἐνώσεως· καινότερος οὗτος ὁ τρόπος (92) τῆς κράσεως· καὶ ἐνώσεως· καὶ κινῶνται καὶ (93) μένει παντάπασιν ἀμικτος καὶ ἀσύγχυτος καὶ ἀδιάφθορος καὶ ἀμετάβλητος, οὐ συμπάσχων, (94), ἀλλὰ συμπράττων μόνον, οὐδὲ συμφθειρόμενος καὶ συναλλοιούμενος, ἀλλὰ συναυξάνων (95) μὲν ἐκεῖνα, αὐτὸς δὲ μὴ μειούμενος ὑπ' αὐτῶν, πρὸς τῷ μένειν (96) ἄτρεπτος καὶ ἀσύγχυτος, ἔπειδ' [καὶ] καθαρῶς (97) πάσης ἀλλοιώσεως ἀμέτοχος ἔστι. Μάρτυς [δὲ] τούτου ἐστὶ Πορφύριος (98), ὁ κατὰ τοῦ

Cum ergo in inclinatione aliqua fuerit, quod intelligentia comprehenditur, ad locum, aut rem, quæ in loco sit, per abusionem ibi esse dicimus, propter muneris functionem, quæ illic est, locumque pro inclinatione et functione muneris accipimus. Cum enim dicendum sit illic fungi suo munere, illic esse dicimus. Verum hæc ratio junctionis liquidius maximeque ad junctionem Verbi Dei et hominis conveniet, qua post junctionem neque confusum neque comprehensum ab homine est, neque tamen ad eundem modum quo anima Hæc enim, cum multiplicata sit, videtur etiam consentire et congruere aliquo modo propter societatem cum corpore, et tum ipsum tenere, tum ab eo teneri. At Deus Verbum, nihil ipsum a societate corporis et animæ immutatum, neque illorum imbecillitatis particeps, sed eis suam divinitatem impartiens, unum cum eis fit, et permanet quod erat ante junctionem. Novus hic temperationis aut junctionis modus est; et temperatur, et manet, omnis duntaxat admistionis expers, et non confusum, et incorruptum, et immutabile, et præterquam quod se non vertit, neque confunditur, quoniam omnis prorsus commutationis est expers, non una cum illis patitur, sed una tantum agit: neque simul interit aut commutatur, sed cum illa amplificat, tum ab illa non imminuitur. Testatur hoc Porphyrius, qui Christum

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(80) 'Εν σχέσει γένηται τὸ νοητὸν. Τό abest, **C** D. 1; A. 1, 2, 3; M. 1. 'Οταν γοῦν ἐν σχέσει γένηται νοητοῦ, N. Cono reddidit: *intellectum aliquod*, ac si legerit, τὶ τὸν νοητῶν. Valla, *intellectile quidquid est*. Reliqua huius loci interpretatio obscura est. Puto tamen, Vallam non legisse τόπου τινὸς ἢ πράγματος. Eliehodius τὸ νοητὸν reddidit, quod *intelligentia comprehenditur*. Ego contra puto, per totum huic locum τὸ νοητὸν esse οὐσίαν νοεράν, *naturam intelligentem*, in primisque hic intelligi *mentem humanam*, τὸν νοῦν. Ita etiam τὸ νοητὸν explicat Olympiodorus ad Plat. *Phæd.*, cap. 28, p. 335, ubi discrimina ψυχῆς et σώματος noiantur. Mox, αὐτὸ ἐκεῖ εἶναι, N. Deinde idem, αὐτοῦ, τοῦ ἐκεῖ — ἀντὶ σχέσεως.

(81) Τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ. Τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς, A. 3. Mox idem, ἀντὶ σχέσεως.

(82) Ἀντὶ τῆς σχέσεως. Σχέσιν paulo ante Valla reddit *habitu*. Hoc vero loco, *detentionem*. Forte ergo offendit κατασχέσεως, quod tamen alienum est.

(83) 'Ἐκεῖ ἐνεργεῖ, λέγομεν. 'Ἐκεῖ ἐνεργεῖ, καὶ λέγομεν, D. 1. 'Ἐκεῖ ἐνεργεῖν, καὶ λέγομεν, A. 2, M. 1.

(84) Ἀρμόσεις. Cono incipit libri II, cap. 12. Inducit, unionem Verbi Dei ad humanam naturam ex unionem animæ nostræ ad corpus fuisse possibilem, Porphyrii testimonio: ibique confutatur Eunomius hæreticus.

(85) 'Ο λόγος. 'Ο λόγος οὗτος, N. Hæc ratio, Vall.

(86) Ἀσύγχυτος καὶ ἀπερίληπτος. Καὶ abest, D. 1, A. 2.

(87) Οὐ κατὰ τὸν. Malim, οὐ μέντοι κατὰ τὸν, ne dissoluta sit oratio. Λόγον, loco τρόπου, habet A. 3. Mox idem πάσχειν, loco συμπάσχειν. Mox deest δι', post πῶς, M. 1.

(88) Οὐδὲν αὐτὸς ἀπὸ τῆς κοινωνίας. Αὐτὸς omittit, D. 1. Mox, τῆς εἰς τὸ σῶμα, idem et A. 3.

(89) Τῆς ἐκείνων ἀσθενείας. Τῆς ἐκείνου ἀσθενείας, A. 2.

(90) Μεταδιδούς δέ. 'Εναποδιδούς δέ. Sed δέ insertum a man. rec., D. 1. *Suæ divinitatis virtutem*, Con. *Suam divinitatem*, Vall. Τῆς αὐτοῦ θεότητος, A. 3.

(91) Τῆς ἑαυτοῦ θεότητος γίνεται σὺν αὐτοῖς ἐν μένων, ἐν ὧπερ ἦν. Τῆς ἑαυτοῦ θεότητος τὴν δύναμιν, αὐτὸς μένων, ἐν οἷς ἦν, D. 1. Solum mutat hoc, ἐν, μένων ἐν, ὧπερ ἦν, A. 1, 3. Sic et Vall. Τῆς ἑαυτοῦ θεότητος. Γίνεται οὖν αὐτοῖς ἐν μένων, ὧπερ ἦν, A. 2. Τῆς αὐτοῦ θεότητος τὴν δύναμιν, ὁ αὐτὸς μένων ἐν οἷς ἦν καὶ πρὸ τῆς ἐνώσεως, N. Cono videtur legisse: θεότητος δύναμιν μένει ὧπερ ἦν.

(92) Καινότερος οὗτος ὁ τρόπος. Καινότερος ὁ τρόπος οὗτος, D. 1. Solum καὶ addit ante καινότερος, Ox. A. καινότερος ad ἐνώσεως omittit Vall.

(93) 'Ενώσεως καὶ κινῶνται καὶ. 'Ενώσεως κινῶνται, καὶ, D. 1. Sic, sed γὰρ addit ante καὶ Con. *Et copulatur et manet*, Vall. Τῆς, ante ἐνώσεως, addit A. 3.

(94) Οὐ συμπάσχων. Καὶ οὐ συμπάσχων, A. 2.

(95) Ἀλλὰ συναυξάνων, κ. τ. λ. Ἀλλὰ συνάγων (ex correct. συναύξων) μὲν ἐκεῖνα (hic deleta, ita tamen, ut appareant: συμπάσχων ὁμοῦ καὶ συναύξων μετ' ἐκεῖνα), αὐτὸς δὲ μὴ, A. 2. Συνάγων, loco συναύξων, habet etiam D. 1, N. Συναύξων exhibet A. 3. *Coniungens*, Con. *Pariter augens*, Vall.

(96) Ὑπ' αὐτῶν, πρὸς τῷ μένειν. Πρὸς anest, D. 1. Τό, loco τῷ, M. 1, A. 3. Ὑπ' αὐτῶν πρὸς τὸ μέναι, A. 2. Ὑπ' αὐτῶν μένει, N. Πρὸς τῷ μένειν reddidit, *quominus maneat*, Vall.

(97) Ἐπειδὴ καὶ καθαρῶς. Ἐπειδὴ καθαρῶς, D. 1. Ἐπειδὴ καθαρῶς καὶ πάσης, Con. Καὶ abest, N. *Quandoquidem prorsus inlaminata* (id est, ratio, Sic enim superius λόγος reddidit), *omnis expers est mutationis*, Vall. Infra, p. 62. Eodem modo variatur in καθαρῶς et καθαρῶς.

(98) Μάρτυς τούτου ἐστὶ Πορφύριος. Μάρτυς δὲ τούτου Πορφύριος, D. 1. *Testis est Porphyrius*, Con. *Huius rei testis Porphyrius est*, Vall.

oppugnare et insectari non dubitavit. Sunt autem *gravia inimicorum*, quæ *pro nobis* sunt, testimonia, neque contradici quidquam potest. Itaque Porphyrius, capite secundo *Variarum questionum*, ad verbum sic scribit : « Non improbandum igitur, accidere posse ut aliqua substantia ad alterius substantiæ absolutionem assumatur et pars substantiæ sit, ita ut in sua ipsius natura maneat, et aliam substantiam compleat, et unum cum alio fiat, et suam unitatem conservet, et, quod majus est, ipsa quidem non veritatur, sed ea in quibuscunque fuerit ad suam ipsius actionem sua præsentia veritat. » Atque hæc de animæ et corporis junctione scribit.

Quod si in anima vera est ratio, propterea quod est non corpus, longe longeque erit verior de Deo Verbo, quod multo magis non concretum et vere ab omni coagmentatione corporis remotum est. Hoc planissime obturat os iis qui junctionem Dei cum homine accusare conantur. Plerique enim Græcorum hoc irrident, quod dicant fieri non posse, nec

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(99) *Κατὰ τοῦ Χριστοῦ*. Κατὰ τοῦ δόγματος Χριστοῦ, D. 1. Post Χριστοῦ expunctum δόγμα τέ, A. 2. « *Utcunque in Christum suam quatiens linguam, inquit: Valida autem.* » Vall. Adversus Christianum dogma, Con. Idem proximum ὁ Πορφύριος omittit.

(1) *Ἰσχυραὶ δὲ τῶν ἐχθρῶν*. Τῶν ἐχθρῶν insertum, A. 2. Ἰσχυραὶ δὲ εἰσιν αἱ τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαι ὑπὲρ ἡμῶν, ὅταν μηδεμίαν ἀντιλογίαν ὦσιν ἐπιδεχόμεναι, N. Ἐπιδεχομένην habet A. 3. Καί, ante μηδεμίαν, omittit Vall. Ellebodus reddiderat : *Sunt autem gravia inimicorum, a nobis quæ sunt testimonia*. Hæc, ut corrupta, ita Oxoniensis integritati restituit : *Sunt autem valida inimicorum testimonia, quæ nobis perhibentur*. In Græco est : *gravia autem inimicorum pro nobis sunt testimonia*. Correxī ergo : *quæ pro nobis sunt*.

(2) *Λόγῳ τῶν συμμικτῶν*. Λόγῳ τῷ περὶ τῶν συμμικτῶν, D. 1, A. 2. Sic, omisso τῶν, N. « In secunda, quam comistarum questionum habuit, oratione, » Vall. Index libri Porphyrii videtur fuisse, σύμμικτα ζητήματα. Vide Fabric. *Bibl. Gr.* vol. IV, p. 192. Λόγῳ τῷ περὶ omittit Con. Λόγος est liber, quod notum est.

(3) *Γράφει κατὰ λέξιν*. Γράφει κατὰ Χριστοῦ κατὰ λέξιν, D. 1.

(4) *Ὅν ἐνδέχεται τινα οὐσίαν*. Ὅν ἐστὶ δέχεται οὐσίαν, D. 1. Mox συμπαραληφθῆναι, N. Cono ita : Non est abnuendum, quin accipere possimus quamdam rem, ut non simul in intellectione ejus alia vel alia essentia comprehendatur, quæ quidem res in sua propria natura post completam hujus vel illius rationem maneat, cum qua sane non fiat, sed suam naturalem per se servet unitatem. Et, quod majus est, ipsa immutabili manente, sua præsentia mutet ea, quibus se conjunxit, pro sua operatione. Valla : Non ignorandum (ἀγνωστὸν) igitur excipi (forte, ἐκδέχεται, male) aliquam essentiam, quæ ad se complendam alteram assumat essentiam — unaque (forte, ἅμα τε συμπληροῦν) alteram complere essentiam *eatenus, quatenus* cum alio fuit producta et per se unum conservantem conjunctionem, quam ipsa præsens exhibet. Ἀπογνωστὸν proprie est *desperandum*. Sed commode reddi potest, *abnuendum*. Nisi quis malit conjicere, οὐκ ἀπὸ γνῶμης.

Χριστοῦ (99) κινήσας τὴν αὐτοῦ γλῶσσαν. Ἰσχυραὶ δὲ τῶν ἐχθρῶν (1) αἱ ὑπὲρ ἡμῶν μαρτυρίαι, καὶ μηδεμίαν ἀντιλογίαν ἐπιδεχόμεναι. Οὗτος τοίνυν ὁ Πορφύριος ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ [τῷ *Περὶ*] τῶν *συμμικτῶν* (2) *ζητημάτων* γράφει κατὰ λέξιν (3) οὕτως : « Οὐκ ἀπογνωστὸν οὖν, ἐνδέχεται τινα οὐσίαν (4) παραληφθῆναι εἰς συμπλήρωσιν ἐτέρας οὐσίας, καὶ εἶναι μέρος οὐσίας, μένουσαν κατὰ (5) τὴν αὐτῆς φύσιν, 61 μετὰ τὸ συμπληροῦν (6) ἄλλην οὐσίαν, ἐν τε σὺν ἄλλῃ (7) γενομένην, καὶ τὸ καθ' αὐτὴν ἐν διασώζουσιν καὶ τὸ μείζον, αὐτὴν μὲν μὴ τρεπομένην, τρέπουσαν δὲ ἐκείνη, ἐν οἷς ἂν γίγνηται (8), εἰς τὴν αὐτῆς ἐνέργειαν τῇ παρουσίᾳ. » Λέγει δὲ (9) ταῦτα περὶ τῆς ἐνώσεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος.

Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ψυχῆς (10) ἀληθῆς ὁ λόγος, διὰ τὸ ἀσώματον (11), πολλῷ πλέον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ μᾶλλον ἀσυγκρίτως καὶ κατὰ ἀλήθειαν (12) ὄντος ἀσωμάτου. Ὅπερ ἀντικρυς (13) ἀποφράττει τὰ στόματα τῶν ἐπιχειροῦντων κατηγορεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως (14) πρὸς τὸν ἀνθρώπου. Τοῦτο γὰρ Ἑλλήνων (15) οἱ πολλοὶ γέλῳτα ποιοῦνται, ψάσκοντες,

(5) *Καὶ εἶναι μέρος οὐσίας, μένουσαν κατὰ*. Καὶ εἶναι οὐσίας μέρος μένουσαν δὲ κατὰ, D. 1. Sic, sed μένουσάν τε, A. 2. Δέ, post μένουσαν, addit N. Equidem malim, καὶ εἶναι μέρος ἐτέρας οὐσίας.

(6) *Μετὰ τοῦ συμπληροῦν*. Τό, loco τοῦ, A. 2, D. 1. Forte, καὶ μετὰ τὸ συμπληροῦν.

(7) *Οὐσίαν ἐν τε σὺν ἄλλῃ*. Οὐσίαν τε σὺν ἄλλῃ, D. 1. Οὐσίαν ἐν τε σὺν ἄλλῃ, A. 1, 2, N.

(8) *Ἐν οἷς ἂν γίγνηται*. Γίγνεται, loco γίγνηται, D. 1. Γίγνηται, A. 2. Γίγνηται, αὐτὴ, γέννηται, A. 1. Ἐκεῖνα, τὰ ἐν οἷς ἂν γίγνηται, N.

(9) *Λέγει δέ*. Cono : *Dicit autem hoc de unione Verbi Dei cum anima et corpore*. Vulgatam defendunt, quæ mox subijciuntur. Valla : *Ilac sane ait de animæ corporisque unione*.

(10) *Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ψυχῆς*. Περὶ, loco ἐπὶ, D. 1. Sic et A. 2. Sed in marg. γρ. ἐπὶ. Totum sic : Ἐνώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τοῦ σώματος. Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ψυχῆς, N.

(11) *Διὰ τὸ ἀσώματον*. *Quod sit corporea*, Vall. Imo, incorporea.

(12) *Ἀσυγκρίτου καὶ κατὰ ἀλήθειαν*. Ἀσυγκρίτως κατὰ ἀλήθειαν, D. 1, A. 3. Ἀσυγκρίτως καὶ κατὰ ἀλήθειαν, A. 1 ; 2, M. 1 ; N. « Qui magis et incomparabiliter secundum veritatem, » Con. Ἀσυγχύτως Valla inepte reddidit, *inconcrete*.

(13) *Ὅπερ ἀντικρυς*. Ὅπερ ἀντικρυς, D. 1.

(14) *Τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως*. Τῆς ὑέας τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως, A. 2.

(15) *Τοῦτο γὰρ Ἑλλήνων*, κ. τ. λ. Τὸ μὲν γὰρ ἐδειλίασεν οἱ πολλοὶ γελοῖον εἶναι τοῦτο φρασκόν τὸν δὲ θάνατον καὶ ἀπίθανον τὴν δὲ ἔνωσην, ἀπρεπὲς ἠγώσθαι λέγειν τῇ φύσει τὸ θεῖον (φύσει τὸ θεῖον ex correct. in rasura, a prima, ut videtur, manu) κατὰ κράσιν καὶ ἔνωσην. Sic omnia, D. 1. Sic etiam A. 2. Sed, λέγειν γεννητῇ φύσει τὸ θεῖον κατὰ, κ. τ. λ. N. ita habet : Τὸ μὲν γὰρ ἐδειλίασεν οἱ πολλοὶ γελοῖον εἶναι φρασκόν τὸν δὲ θάνατον καὶ ἀπίθανον τὴν δὲ ἔνωσην καὶ ἀπρεπὲς. ἠγώσθαι γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ θεῖον κατὰ κράσιν καὶ ἔνωσην. In lectione vulgata nemo offendet. Sermo est hoc loco de sola incarnatione Christi. Reliquæ de timore et morte ejus aliquis, ut arbitror, margini ascripserat. Accedit, quod paulo post verba, τοῖς εὐδοκίμοις αὐτῶν, hoc loco postulat Ἑλλήνων. Cono ita : Nam quod quidam

ἀδύνατον καὶ ἀπίθανον (16) καὶ ἀπρεπὲς εἶναι, συγγενέσθαι θνητῇ φύσει τὸ θεῖον κατὰ κράσιν καὶ ἔνωσιν· ἀλλ' ἡμεῖς τοῖς εὐδοκίμοις αὐτῶν χρησάμενοι μάρτυσιν, ἀποδύομεθα τὴν αἰτίαν (17). Λέγεται δὲ παρὰ τισι, καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς Εὐνομιανοῖς (18), ἠγῶσθαι τὸν θεὸν λόγον τῷ σώματι, οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐκατέρου δυνάμεις (19). Οὐ γὰρ εἶναι τὰς οὐσίας (20), τὰς ἐνωθείσας ἢ κραθείσας, ἀλλὰ τὰς δυνάμεις τοῦ σώματος ταῖς δυνάμεισι ταῖς θείαις συγκεκράσθαι· δυνάμεις δὲ τοῦ σώματος, πάντως δέη-
 που τοῦ ὀργανικοῦ, κατὰ Ἀριστοτέλην, λέγουσιν εἶναι τὰς αἰσθήσεις. Ταύταις οὖν (21) αἱ θεῖαι δυνάμεις συγκιρνᾶσθαι τὴν ἔνωσιν ἀπειργάσαντο, κατ' αὐτούς· οὐδεὶς δὲ ἂν αὐτοῖς (22), οἶμαι, συγχωρήσειε, τὰς αἰσθήσεις σωματικὰς δυνάμεις ἀποραιομένους. Διόρισται γὰρ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν 62 σαφῶς, τίνα μὲν ἴδια σώματος (23), τίνα δὲ ψυχῆς (24), τίνα δὲ τοῦ συναμφοτέρου· καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις (25) τοῦ συναμφοτέρου τὰς δι' ὀργάνων (26) αἰσθήσεις ἐτίθεμεν· αὐτὰ δὲ τὰ ὄργανα τοῦ σώματος ἐλέγομεν εἶναι (27). Βέλτιον οὖν, ὥς προεφητήν, κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν τῶν ἀσωμάτων ἀσυγχύτως τὴν ἔνωσιν γίνεσθαι (28) τῶν οὐσιῶν, μηδὲν παραβλαπτομένης τῆς θειοτέρας ἐκ τῆς ὑποδεεστερας· ἀλλὰ ταύτης μόνον ὠφελουμένης (29) ἐκ τῆς θειοτέρας· ἐπεὶ περ ἡ καθαρῶς ἀσώ-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

dicere formidant, id multi ridiculum esse aiunt, sicut enim mortem ejus existere incredibilem, ita unionem quoque indecentem esse, generali scilicet naturæ divinæ secundum coagmentationem uniri. Sed nos ex ipsis complurium usi testimonio, hanc litem animus. Valla paucissima mutat in lectione Vulgata. Habet enim : At hoc Græcorum — ridiculum arbitratī aiunt impossibile, non probabile — divinum (τὸ θεῖον. Imo, *Deum*) — *genitura esse conjunctum* (sic reddidit, συγγενέσθαι). Πολὺν solum mutat, loco πολλοί, M. 1. Οἱ ante πολλοί, abest, A. 3.

(16) *Καὶ ἀπίθανον*. Καὶ ἀνόητον addit A. 3.

(17) *Ἀποδύομεθα τὴν αἰτίαν*. Ἀποδιδομεθα τὴν αἰτίαν, N. *Causam et rationem excutiamus*, Vall. Multo rectius hoc reddidit Ellebodus. Εὐδοκίμος vero inter Græcos et gentiles in primis adnumerat Porphyrium.

(18) *Καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς Εὐνομιανοῖς*. Παρὰ omittit A. 2, 3. Εὐνομιανοῖς habet D. 1, A. 1, 2, Ox. Καὶ μάλιστα τοῖς Εὐνομιανοῖς, N.

(19) *Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐκατέρου δυνάμεις*. Ἀλλὰ κατὰ τὸ τὰς (et in marg. ἐν ἄλλω additur) ἐτέρου δυνάμεις, A. 2. Ἐκατέρας, loco ἐκατέρου, N.

(20) *Οὐ γὰρ εἶναι τὰς οὐσίας*, x. τ. λ. Οὐ γὰρ εἶναι δυνατόν, τὰς οὐσίας τὰς ἐνωθείσας μένειν κραθείσας· ἀλλὰ τὰς τοῦ σώματος τοῦ σώματος· τὰς δὲ τῆς ψυχῆς, ταῖς θείαις συγκεκράσθαι δυνάμεις. Πάντως δὲ πῶς δυνάμεις κατὰ Ἀριστοτέλην, x. τ. λ. D. 1. Αἱ ἐνωθείσας ἴτα habet A. 2. : ἐνωθείσας (μένειν deletum et additum ἢ) κραθείσας (in marg. κραθείσας) ἀλλὰ τὰς (δυνάμεις insertum), τοῦ σώματος (in marg. ταῖς δυνάμεισι ταῖς θείαις συγκεκράσθαι δυνάμεις δὲ τοῦ σώματος πάντως δέηπου τοῦ ὀργανικοῦ κατὰ Ἀριστοτέλην) et in textu deleta : τοῦ σώματος ταῖς δὲ τὴν ψυχὴν ταῖς θείαις συγκεκράσθαι δυνάμεις δὲ τούτων εἰσι πάντως δὲ πῶς τὰς αὐτοῦ κατὰ Ἀριστοτέλην. Ergo alius in textu scripsit, alius partem deletit, partem alia ascripsit margini. Hanc corruptionem ex eo credo natam, quod in principio, loco οὐ γὰρ τὰς οὐσίας ἠγῶσθαι ἢ κεκράσθαι, scriptum est, οὐ γὰρ εἶναι — κρα-

A probabile, nec decorum esse, ut divina essentia cum natura mortali temperetur atque jungatur. Nos vero usi eorum testimonio, quorum inter illos celebre nomen est, crimen hoc depellimus. Dicitur a quibusdam, et maxime ab Eunomianis, junctum esse Deum Verbum corpori, non substantia, sed utriusque viribus. Non enim esse substantias quæ junctæ aut temperatæ sint, sed vires corporis cum viribus divinis esse commistas. Vires autem corporis, nimium omnis quod instrumentis sit præditum, ex Aristotelis sententia, dicunt esse sensus. Illis ergo divinæ vires commistæ junctionem, illis auctoribus, effecerunt. At nemo, opinor, hoc iis dederit, sensus corporeas vires esse. Supra enim perspicue explicatum est, quæ corporis, quæ animæ, quæ ejus quod B ex utroque est, sint propria. Et in propriis ejus quod ex utroque conditum est, sensus per instrumenta suum munus fungentes ponebamus, ipsa porro instrumenta corporis esse dicebamus. Quare satius est, ut ante diximus, ex propria natura rerum, corpore vacantium, non confuse junctionem fieri substantiarum, ita ut quæ divinior est, nihil mali aut sordium ab humiliori contrahat, sed contra potius quæ humilior est a diviniore duntaxat adjuvetur. Nam natura pure expers corporis penetrat

θείσας. Nam isto modo secundum membrum primo fuisset simile. Loco παντός vero ex codd. recepi πάντως, etsi istud quoque ferri poterat utroquo τοῦ deleto. Cono ita : Non enim impossibile aiunt, substantias illas unitas manere et esse concretas et solum animæ et corporis virtutes divinis esse conjunctas viribus. Sensus autem omnium secundum Aristotelem virtutes esse dicunt. Valla omittit solum πάντως δέηπου. In reliquis consentit cum Vulgata lectione. Ἡ κραθείσας abest, M. 1. Ejus loco habet ἢ συγκεκράσας, A. 3; et mox, πάντως δέ που.

(21) *Ταύταις οὖν*. « His ergo sensibus, » Vall. Mox, συγκιρνασθαι, M. 1.

(22) *Οὐδεὶς δὲ ἂν αὐτοῖς*. Δ', loco δέ, D. 1. A. 3. Mox, ἀποραιομένους, M. 1.

(23) *Τίνα μὲν ἴδια σώματος*. Τοῦ, ante σώματος, addit D. 1.

(24) *Τίνα δὲ ψυχῆς*. Τῆς, ante ψυχῆς, addit D. 1.

(25) *Καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις*. Cono ita : Certe sensationes esse sensus posuimus, ipsa autem sensoria corporis existere diximus. Melius ergo est, secundum propriam et inconfusaneam incorporeorum naturam; substantialiter fieri unionem, diviniore in nullo læsa ab inferiori, imo hac solum proficiente ex illa. Natura enim, quæ pura est et incorporea. Mox idem, ἠγῶσθαι reddidit, *unitam esse liquet*.

(26) *Τὰς δι' ὀργάνων*, x. τ. λ. Τὰς αἰσθήσεις, τὰ ὄργανα ἐλέγομεν τῶν ἀσωμάτων, ἀσυγχύτως τὴν ἔνωσιν τῶν οὐσιῶν γίνεσθαι, μηδὲν παραβλαπτομένης. Sic, reliquis omissis, N. Proximum ἐτίθεμεν Vall. reddidit, *digerebamus*. Mox idem omittit, ὥς προεφητήν. M. 1 ita habet : Τὰς αἰσθήσεις ὄργανα ἐτίθεμεν· αὐτὰς δὲ τοῦ σώματος δι' ὀργάνων αἰσθήσεις τὰ ὄργανα ἐλέγομεν εἶναι, A. 3. Ταῦτα ὄργανα, loco, τὰ ὄργανα.

(27) *Ἐλέγομεν εἶναι*. Λέγομεν εἶναι, D. 1.

(28) *Τὴν ἔνωσιν γίνεσθαι*. Τὴν ἔνωσιν γίνεσθαι, D. 1, A. 1. Γίνεσθαι τῶν οὐσιῶν τὴν ἔνωσιν, A. 3.

(29) *Ἀλλὰ ταύτης μόνον ὠφελουμένης*. Μᾶλλον, loco μόνον, D. 1. Mox, ἐπειδὴ περ, A. 3.

libere omnia, et a nullo ipsa penetratur, ut, quoniam omnia penetrat, jungatur, quoniam a nullo penetratur, expers omnis admistionis et confusionis maneat. Non ergo hæc junctionis ratio, Dei lubito, ut quibusdam claris viris videtur, sed natura nititur. Nam quod corpus quidem induit, merito dixerit quāpiam Dei lubito factum esse. Quod vero, postquam junctus est, non confundatur, propria Dei natura sit, non quoniam ita illi est collibitum. Nam gradus animarum, ascensus item et descensus, quos Origenes inducit, nihil pertinentes ad divinas Litteras, neque cum Christianorum decretis consentanei, relinquendi sunt.

CAP. IV.

De corpore.

Omne corpus e quatuor elementis concretum et conflatum est: proxime eideum eorum quæ sanguinem habent corpora e quatuor humoribus, sanguine, pituita, flava bile et atra: eorum vero quæ sanguine carent, cum ex cæteris humoribus, tum ex eo quod in iis cum sanguine comparatur. Proxime autem dicitur, quando nulla natura intercedente ex illis quid factum fuerit, ut e quatuor quidem elementis quatuor humores, ex humoribus ea quæ particularum sunt similium et partes sunt corporis, onerata sint. Comparant autem cum terra atram bilem, cum aqua pituitam, cum aere sanguinem, cum igni flavam bilem. Quidquid autem ex elementis concretum est, aut solidum est, aut humidum, aut spiritus. Aristoteles vero proxime ex sanguine solo vult fieri corpora animantium. Eo enim et ali

Α ματος (30) φύσις, χωρεῖ μὲν ἀκωλύτως διὰ πάντων, δι' αὐτῆς δὲ οὐδέν· ὥστε τῷ μὲν χωρεῖν αὐτὴν διὰ πάντων, ἠνώσθαι τῷ δὲ (31) μηδὲν δι' αὐτῆς, μένειν ἀμικτον καὶ ἀσύγχυτον. Οὐκ εὐδοκία (32) τοίνυν ὁ τρόπος τῆς ἐνώσεως, ὡς τισι τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν δοκεῖ, ἀλλ' ἡ φύσις αἰτία. Τὸ μὲν γὰρ ἀναλαβεῖν σῶμα (33), κατ' εὐδοκίαν εἰποι τις ἂν εὐλόγως γενῆσθαι· τὸ δὲ ἐνούμενον (34) μὴ συγχυθῆναι, κατὰ τὴν οἰκείαν (35) τοῦ Θεοῦ φύσιν, οὐ κατ' εὐδοκίαν γίνεται. Τοὺς γὰρ βαθμοὺς τῶν ψυχῶν καὶ τὰς ἀναβάσεις καὶ καταβάσεις (36), ἃς Ἠριγένης εἰσάγει, μηδὲν προσηκούσας (37) ταῖς θεαῖς Γραφαῖς, μηδὲ συναδούσας (38) τοῖς τῶν Χριστιανῶν δόγμασι, παραιρεῖται.

ΚΕΦ. Δ' (39).

Περὶ σώματος.

Πᾶν σῶμα τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐστὶ σύγκριμα (40), καὶ ἐκ τούτων γέγονε· προσεχῶς δὲ τὰ (41) τῶν ἐναίμων ζώων, ἐκ τῶν τεσσάρων χυμῶν, αἷματος, φλέγματος, ξανθοῦς τε χολῆς (42) καὶ μελαίνης· τὰ δὲ τῶν ἀναίμων (43), ἐκ τῶν ἑλλων 63 χυμῶν, καὶ ἐκ τοῦ ἀναλογούντος ἐν αὐτοῖς τῷ αἵματι (44). Προσεχῶς δὲ λέγεται, ὅταν ἀμέσως ἐξ αὐτῶν ἐκείνων τι γίνηται (45)· ὡς εἶναι τῶν μὲν τεσσάρων στοιχείων σύγκριμα τοὺς τέσσαρας χυμοὺς· τῶν δὲ χυμῶν, τὰ ὁμοιομερῆ (46), ἃ ἐστὶ μόρια τοῦ σώματος. Εἰκόζουσι δὲ, τῇ μὲν γῇ, τὴν μέλαιναν χολήν· τῷ δὲ ὕδατι (47), τὸ φλέγμα· τῷ δὲ ἀέρι, τὸ αἷμα (48)· τῷ δὲ πυρὶ, τὴν ξανθὴν χολήν. Πᾶν δὲ σύγκριμα στοιχείων, ἢ στερεόν ἐστίν, ἢ ὑγρὸν, ἢ πνεῦμα (49). Ἀριστοτέλης δὲ προσεχῶς ἐξ αἵματος μόνου βούλεται γίνεσθαι τὰ σώματα τῶν ζώων. Ἐκ τούτου γὰρ καὶ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(30) Ἡ καθαρῶς ἀσώματος. Ex correct., antea καθαρός, D. 1. Mox, ὥστε τὸ μὲν χωρεῖν—τὸ δὲ μηδὲν δι' αὐτῆς, N., M. 1.

(31) Ἡνώσθαι· τῷ δὲ. Ἡνώσθαι πᾶσι· τῷ δὲ, D. 1. Mox, ὁ τύπος τῆς ἐνώσεως, N.

(32) Εὐδοκία. Nimirum θελα, Dei voluntas et arbitrium. Sed Cono ita: Non probandus igitur est hic prior unionis modus. Et ἐνδόξων reddidit, gloriabundis. Valla: Hujusmodi igitur unionis non benefaciendi voluntas, velut. Ellebodus reddiderat, lubito. Id Oxoniensis editor ex sanctissimo et Latinnissimo Hieronymo correxit, beneplacito.

(33) Τὸ μὲν γὰρ ἀναλαβεῖν σῶμα. Τὸ μὲν γὰρ ἀναλαβεῖν σῶμα, M. 1, A. 3, D. 1, Ox., N., Con. Τὸ μὲν γὰρ λαβεῖν σῶμα, A. 1, 2. In corpore namque accipiendo. Vall. In reliquis ad finem capitis convenit cum lectione vulgata.

(34) Τὸ δὲ ἐνούμενον, x. τ. λ. Τὸ δὲ ἐνούμενον (μὴ καὶ τὰς καταβάσεις) εἶναι. Βέλτιον οὖν, ὡς προέφηται, κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν. Τοὺς γὰρ βαθμοὺς, N. Mή, ante συγχυθῆναι omittit M. 1.

(35) Κατὰ τὴν οἰκείαν. In propriam Deinaturam, sed pro beneplacito assumptis, suam naturalem operationem exercere. Gradus vero animarum. Et mox: « quas Origenistæ inducunt, » Con.

(36) Καὶ καταβάσεις. Absunt, A. 1. Καὶ τὰς καταβάσεις, D. 1. Omittit, sed paulo ante habet, N.

(37) Μηδὲν προσηκούσας. x. τ. λ. Μηδὲν συναδούσας ταῖς θεαῖς Γραφαῖς, μηδὲ προσηκούσας τοῖς τῶν Χριστ., N.

(38) Μηδὲ συναδούσας. Mή συναδούσας, A. 2. Mox, τοῖς Χριστιανῶν, D. 1, A. 2.

(39) Cap. 4, index idem, D. 1; A. 1, 3. Etiam sic, sed a man. rec., A. 2. Sic, sed λόγος τρίτος, M. 1. De corpore cap. 4, Vall. Apud Con. incipit libri iii De elementis, cap. 1, de quatuor humoribus, ex quibus animalia et constituuntur et nutriuntur, ac duplici partium genere in animalium membris.

(40) Στοιχείων ἐστὶ σύγκριμα. Sic, sed ex correct., σύγκριμα, D. 1. Ἐστὶ στοιχ. σύγκ., A. 3.

(41) Προσεχῶς μὲν τὰ. Προσεχῶς δὲ τὰ, D. 1; A. 1, 2; M. 1.

(42) Ξανθοῦς τε χολῆς. Te abest, A. 2. Ξανθοῦς τε καὶ μελαίνης χολῆς, A. 3.

(43) Τὰ δὲ τῶν ἀναίμων. Ἐναίμων, loco ἀναίμων, D. 1, A. 1.

(44) Αὐτοῖς τῷ αἵματι. Αὐτοῖς τοῦ αἵματος, M. 1.

(45) Ἐξ αὐτῶν ἐκείνων τι γίνηται. Loco γένηται est γίνεται et ex correct. rec. γίνηται, D. 1. Γίνηται, A. 1. Ἐγείρεται, A. 2. Ginetur, superscripto η, A. 3. Cono ita: Προσεχῶς μὲν λέγεται, τουτέστιν, ἀμέσως ἐξ αὐτῶν. Ὅθεν γίνηται.

(46) Χυμῶν, τὰ ὁμοιομερῆ. Post χυμῶν addit: Τῶν τεσσάρων στοιχείων, D. 1. Consimilia membra, quæ sunt corporis particulæ, Con. Post σώματος in versione addidit Ellebodus, onerata sint. Pro eo editor Oxoniensis habet, confata sint. In Græco nihil est ejusmodi.

(47) Τῷ δὲ ὕδατι. Τῷ ὕδατι ἐξ, A. 2. Paulo aliter habet Joan., p. 179.

(48) Τῷ δὲ ἀέρι, τὸ αἷμα. Πνεῦμα, loco αἵμα. A. 2. Mox, ἢ στερεόν τι ἐστίν, Con.

(49) Ἡ ὑγρὸν, ἢ πνεῦμα. Litteræ pneu. ex correct. rec., D. 1. Aut spiritalis est, Vall.

·τρέφασθαι προσεχῶς καὶ αὐξάνεσθαι (50) πάντα τὰ τοῦ ζώου μέρη· καὶ τὸ σπέρμα δὲ τὴν γένεσιν ἐξ αἵματος ἔχειν. Ἄλλ' ἐπεὶ περ (51) ἐξ ἐνδὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ οὐκ ἐδόκει καλῶς ἔχειν, τὰ τε σκληρότατα ὅστέα καὶ τὴν ἀπαλωτάτην σάρκα τε καὶ (52) πιμελὴν γίνεσθαι· ἤρεσεν Ἰπποκράτει (53) πρῶτον, τὰ σώματα τῶν ζώων ἐκ τῶν τεσσάρων χυμῶν (54) συμπήγνυσθαι (55) προσεχῶς· ἐν' ἐκ μὲν τῶν (56) γεωδεστέρων καὶ παχυμερεστέρων τὰ στερεώτερα γίνονται, ἐκ δὲ τῶν μαλακωτέρων τὰ μαλακά. Εὐρίσκονται δὲ πολλάκις οἱ τέσσαρες ἐν τῷ αἵματι χυμοὶ (57), ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐν ταῖς φλεβοτομίαις, ποτὲ μὲν τοῦ ὀρθώδους (58) φλέγματος πλεονάζοντος ἐν αὐτῷ, ποτὲ δὲ τῆς μελαίνης ἢ ξανθῆς χολῆς· ὅθεν δοκοῦσι πως [ἐν τούτῳ] ἀλλήλοις συμφωνεῖν οἱ ἄνδρες (59). Ἔστι δὲ τῶν ἐν τοῖς ζώοις μερῶν, τὰ μὲν ὁμοιομερῆ, τὰ δὲ ἀνομοιομερῆ· [οἷον] ὁμοιομερῆ (60) μὲν, ἐγκέφαλος, μῆνιγγες (61), νεῦρον, μυελός, ὅστέον (62), ὀδοὺς, χόνδρος, ἀδένες, σύνδεσμοι, 64 ὕμένες, ἵνες, τριχες, δυνυχες (63), σάρκες, φλέβες, ἀρτηρίαι, πόροι, πιμελή, δέρμα, καὶ τὰ οἷον στοιχεῖα προσεχῇ τούτων, αἷμα, καθὼ αἷμα καθαρὸν, φλέγμα (ὀφ), χολή μελαίνα καὶ ξανθή (65). Ὁ γὰρ τένων σύνθετός ἐστιν ἐκ τε συνδέσμων (66) καὶ νευρωδῶν ἰνῶν (67)· ἀνομοιομερῆ δὲ, κεφαλὴ, θώραξ, χεῖρες, πόδες, καὶ τὰ ἄλλα μέλη (68) τοῦ ἀνθρώπου. Οὐ γὰρ εἰς κεφαλὴν διαιρεῖται ἡ κεφαλὴ, ὥσπερ τὸ νεῦρον εἰς νεῦρον, καὶ ἡ φλέψ εἰς

A proxime et augeri omnes corporis partes, et semen quoque ex sanguine ortum ducere. Sed quoniam rectum non videbatur, et ossa, quæ durissima essent, et carnem, quæ mollissima, et adipem, ex uno eodemque gigni, placuit Hippocrati primum e quatuor humoribus proxime condescere corpora animalium, ut ex his quæ terrena magis et crassiora sunt, solidiora fiant, e mollioribus mollia. Inveniuntur tamen sæpe quatuor humores in sanguine, ut licet videre in venarum incisionibus, cum aliquando serosa pituita in eo abundet, aliquando atra aut flava bilis. Quamobrem isti inter se consentire aliquo modo videntur. Sunt autem inter partes animalium quædam similitum partium, quædam dissimilium. Similium, cerebrum, tunica cerebri, nervus, medulla, os, dens, cartilago, glandes, ungues, ligamenta, membranæ, fibræ, pili, carnes, venæ, artæriæ, pori, adeps, cutis, et horum velut proxima elementa sanguis, qui purus est, pituita, bilis atra et flava. Nam tendo, cum ex ligamentis, tum ex nervosis fibris compositus est. Dissimilium partium, caput, thorax, manus, pedes et cætera membra hominis. Non enim in caput caput dividitur, ut nervus in nervum, et vena in venam, et caro in carnem. Quidquid autem dissimilium est partium, ex his quæ similitum sunt partium, constat, ut caput e nervis et carnibus et ossibus et aliis ejusmodi,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(50) Τρέφασθαι προσεχῶς καὶ αὐξάνεσθαι. Τρέφασθαι καὶ αὐξεσθαι, D. 1. Τρέφεται ei mox αὖξεται. Deinde tamen ἔχειν habet A. 1. Αὖξεσθαι, loco αὐξάνεσθαι, A. 3. Paulo ante μόνον omittit Con.

(51) Ἐξ αἵματος ἔχειν. Ἄλλ' ἐπεὶ περ. Ἐξ αἵματος ἔχει μὲν, ἀλλ' ἐπειδή περ, A. 2. Ἄλλ' ἐπειδή περ habet etiam A. 1. Ἐξ αἵματος τὴν γένεσιν ἔχειν, A. 3. Idem mox, οὐδ' ἐδόκει.

(52) Ἀπαλωτάτην σάρκα καὶ. Ἀπαλωτάτην σάρκα τε καὶ, D. 1. Ἀπαλωτάτην σάρκα τε καὶ, A. 1, 2, 3. Mox γίνεσθαι, A. 1.

(53) Ἰπποκράτει. Ἰπποκράτει, A. 1, 2, 3. Similis varietas reperitur in vocabulo Κναξῆρος in *Cyropædia* Xenoph. Vide *Zeunium* ad 1, 6, 9. Mox, πρῶτον, A. 2, male. Cono: Hippocratem præferimus. Valla: Jure placuit Hippocrati, ex humoribus, etc.

(54) Τεσσάρων χυμῶν, x. τ. λ. Τεσσάρων στοιχείων ἢ μᾶλλον χυμῶν πηγνυσθαι, M. 1.

(55) Συμπήγνυσθαι, x. τ. λ. « Primo coagulari, ex terrestribus vero et παχυμέροις (sic) solidiora proxime generari, » Con. Συμπήγνυσθαι reddidit, *excitari aique conformari*, Vall.

(56) Ἴν' ἐκ μὲν τῶν. Ἴνα καὶ, loco ἵνα, A. 3. Ἴνα, loco ἵν', D. 1. Ille in marg. a rec. notatur inepta etymologia vocis αἵματος, quæ ad initium capitis referenda est: Αἷμα, παρα τὸ ἀνάμμα εἶναι ἢ παρὰ τὸ αἶθω, αἶσω αἷμα. (Ilæc supplenda ex *Etymolog. magno* in αἷμα), ἢ ἄμμα καὶ δεσμός καὶ πρᾶγμα δυναστεύον. Paulo post γίνονται, loco γίνονται, A. 2.

(57) Ἐν τῷ αἵματι χυμοί. Σώματι, loco αἵματι, A. 1. Sic et Valla, apud quem tamen deest οἱ τέσσαρες.

(58) Ὀρθώδους. Ὀρώδους, D. 1; A. 1, 2. Sic in similibus vocabulis in aliis etiam codicibus inveni. Valla: aliquando *exhorrescente et tumente corpore* ex redundante phlegmate. Mire ergo corruptus videtur fuisse istius codex in vocabulo ὀρθώδους. Duo vocabula videtur ante oculos habuisse ὀρθώδειν et οἰδεῖν,

M. 1 exhibet ῥωδούς. Ῥωδός, *fluxus*. Vid. *Arrian. Indica*, pag. 337; *Euseb. Præpar. evang.*, p. 304.

(59) Δοκοῦσι πως ἀλλήλοις συμφωνεῖν οἱ ἄνδρες. Δοκοῦσι πως ἐν τούτῳ ἀλλήλοις συμφωνεῖν οἱ ἱατροί, D. 1. Δοκοῦσι πως ἐν τούτῳ ἀλλήλοις συμφωνεῖν ἄνδρες ἱατροί, A. 2. Δοκοῦσιν, omisso πως, A. 3. Οἱ ἄνδρες h. l. sunt Aristoteles et Hippocrates. Valla reddidit *homines*. Cono ita: Quare jam nominati viri concordare quodammodo sibi invicem videntur. Ἐν τούτῳ nec Cono, nec Valla habet.

(60) Ὅλον ὁμοιομερῆ. Ὅλον abest, D. 1; A. 2, 3. Ab τὰ δὲ ἀνομοιομερῆ inepte reddidit Con. « Similium quidem partium, ut cerebrum, » Vall. Ergo οἷον per ut expressit.

(61) Μῆνιγγες. Μήνιγγες, D. 1, A. 1. Μηνιγγες, A. 2. Μίνιγγες, A. 3. « Menignes, » Vall.

(62) Μυελός, ὀστέον. Μυελός καὶ ὀστέον, A. 2. Μυελός καὶ ὀστέων. Sic D. 1. Mox ἀδένες reddidit *lumbi*, Vall.

(63) Ὀνυχες. Hoc post τριχες, non post ἀδένες, habet D. 1; A. 1, 2, 3, Vall. Mox loco πόροι Cono habet *tophus*, id est, *πύρος*.

(64) Τούτῳ, αἷμα, καθ' αἷμα καθαρὸν, φλέγμα. Καθό, loco καθ', D. 1; A. 1, 2, 3; M. 1. Τούτων, φλέγμα, αἷμα καθαρὸν ac deinceps continuo χολή, Ox. Præterea D. 1, a man. rec. in marg.: Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περὶ καρδίαν ἐστὶ νόημα, φησὶν Ἑμπεδοκλῆς. Valla: « elementa »; sicut pariter sanguis purus, phlegma. Ergo loco αἷμα καθό, aliud quid videtur legisse, veluti οἷον, ὁμοίως.

(65) Χολή μελαίνα καὶ ξανθή. Χολή ἢ μελαίνα ἢ ξανθή, M. 1.

(66) Ἐκ τε συνδέσμων. Ἐκ τε συνδέσμου, A. 2, Ox. Ἐκ τε τοῦ συνδέσμου καὶ τῶν νευρ., A. 3.

(67) Ἰνῶν. Ἰνῶν, D. 1; A. 1, 2. *Inibus*, Vall. *Umbis*, Con.

(68) Καὶ τὰ ἄλλα μέλη. Καὶ τὰλλα μέρη. Sed τὰλλα ex correct., antea τῖλλα, D. 1.

quæ etiam organica, id est, si ita licet loqui, instrumentaria vocant.

Definitio eorum quæ similium sunt partium hæc est: quorum partes et totius et inter se sunt similes: simile porro nunc pro eodem intelligendum est. Non autem omne animal omnes partes corporis habet, sed aliqua eorum mutila reperiuntur. Alia enim carent pedibus, ut pisces et serpentes; alia capite, ut cancri et carabi et quædam æquatilia: habent enim sensuum instrumenta in pectore, quia caput non habent: alia pulmone, quotquot scilicet aerem spiritu non ducunt; alia vesica, ut aves, et omnia, quæ urinam non reddunt. Quibus autem testa pro tegumento est, plurimis membris privata sunt. Nam ea ut sint animalia, in paucis positum habent. Videntur etiam aliqua non habere, cum habeant, ut cervi videntur non habere flavam bilem, quoniam in intestinis eam dispersam atque latentem habent. Homo vero, et omnia, et perfecta habet, et ita omnia, ut recte aliter res se habere non possit. In partium quoque situ, magna in animantibus dissimilitudo est. Alia enim habent ubera in pectore, alia in alvo, alia sub cruribus, et alia duo, alia quatuor, alia plura. Propemodum enim natura ad numerum eorum quæ gignuntur uberum multitudinem dimensa est. Verum si quis hæc exquisite velit excerpere, legat Aristotelis historiam, quæ *De animalibus* est. Non enim propositi est nostri, de his exacte agere, sed quibusdam veluti formis adumbrare. Quare ad disputationem de elementis, quæ deinceps quaeritur, veniamus.

CAP. V.

De elementis.

Elementum mundanum pars est minima corpo-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(69) Ἐξ ὁμοιομερῶν συνέστηκεν. Ἐξ ἀνομοιομερῶν συνέστηκεν, D. 1. Valla Græce ita: Ἀνομοιομερον ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν.

(70) Δεῖ λαμβάνειν. Δεῖ λαβεῖν, A. 3.

(71) Ὡς ἰχθύες. Ὡς ἰχθῦς, A. 2.

(72) Κάραβοι . . . στήθει. Κάραβοι (γεννητῶν, sic. Sed linea transversa deletum). Ἐνια γὰρ ἐν γὰρ τῷ στήθει (sic), D. 1. Mox idem κύστιν, et ex correct. κύστιν. Paulo ante, post ἐστέρηται, addit: *ceu ante retulimus*, Con.

(73) Τὸ εἶναι ζῶις. Τὸ εἶναι ζῶων, M. 1.

(74) Καὶ τοὶ ἔχοντα. Καὶ τι ἔχοντα, D. 1. Ab καὶ τοὶ ad δοκοῦσι absunt, M. 1.

(75) Πάντα, καὶ τέλεια. Πάντα τὰ τέλεια, A. 3.

(76) Ἄλλως ἐνδέχοιτο — πάντα. Ἄλλως καλῶς ἐνεδέγετο ἔχειν πάντα, D. 1. Τὰ, ante πάντα addit A. 3.

(77) Καὶ κατὰ τὴν θέσιν. Καὶ abest, Ox., Vall. Paulo ante loco οὗτω, conjici possit ἔτι.

(78) Πολλὴ ἢ διαφορὰ. Πολλὴ ἐστὶν ἡ διαφορὰ, A. 2. Sic, omisso ἢ, D. 1. Ἡ solum abest, A. 3.

(79) Τὰ μὲν γὰρ ἔχει. Τινὰ μὲν ἔχει, D. 1.

(80) Ὑπὸ τοὺς μηρούς. Inter crura, Vall.

(81) Τὰ μὲν β', τὰ δὲ δ'. Τὰ μὲν δύο, τὰ δὲ τέσσαρας, A. 1, 2. Sic, sed sigma in τέσσαρας ex corr. rec., D. 1.

(82) Τῷ τῶν γεννωμένων. Τῷ τῶν γενομένων, A. 3. Sic ex corr., antea γενομένων, D. 1. Mox, deest

ἄ φλέβα, καὶ ἡ σὰρξ εἰς σάρκα· πᾶν δὲ ἀνομοιομερὲς ἐξ ὁμοιομερῶν συνέστηκεν (69), ὡς ἡ κεφαλὴ, ἐκ νεύρων καὶ σαρκῶν καὶ ὀστέων καὶ τῶν τοιούτων· καλοῦσι δὲ ταῦτα καὶ ὀργανικά.

Ὅρος δὲ ὁμοιομερῶν οὗτος· ὧν τὰ μόρια τῷ τε ὅλῳ καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ὅμοια· τὸ δὲ ὅμοιον νῦν ἀντὶ τοῦ ταυτὸν δεῖ λαμβάνειν (70). Οὐ πᾶν δὲ ζῶων πάντα τὰ μόρια τοῦ σώματος κέκτῃται· ἀλλ' ἐστὶν ἕνια κολοδὰ. Τὰ μὲν γὰρ ἐστὶν ἄποδα, ὡς ἰχθύες (71) καὶ ὄφεις· τὰ δὲ ἀκέφαλα, ὡς καρκίνοι καὶ κάραβοι καὶ τῶν νηκτῶν ἕνια· ἐν γὰρ τῷ στήθει (72) τὰ αἰσθητήρια ἔχουσι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν κεφαλὴν· τὰ δὲ πνεύμονος ἐστέρηται, ὅσα μὴ ἀναπνεῖ τὸν ἀέρα· τὰ δὲ κύστιν οὐκ ἔχει, ὡς ὄρνιθες καὶ πάντα τὰ μὴ οὐροῦντα· τὰ δὲ ὀστρακόδερμα τῶν πλείστων ἀμοιρεῖ μελῶν· ἐν ὀλίγοις γὰρ αὐτοῖς τὸ εἶναι ζῶις (73) ὑπάρχει· δοκεῖ δὲ τινα, καίτοι ἔχοντα (74), μὴ ἔχειν· ὡς ἔλαφοι δοκοῦσι μὴ ἔχειν τὴν ξανθὴν χολήν, ἐπειδὴ περ ἐν τοῖς ἐντέροις ἔχουσιν αὐτὴν διεσπαρμένην καὶ ἀφανῆ· ὁ δὲ ἄνθρωπος, καὶ πάντα, καὶ 65 τέλεια (75), καὶ, ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ἐνδέχοιτο καλῶς, ἔχει πάντα (76). Οὕτω δὲ καὶ κατὰ τὴν θέσιν (77) τῶν μορίων πολλὴ ἡ διαφορὰ (78) τοῖς ζῶις. Τὰ μὲν γὰρ ἔχει (79) τοὺς μαστοὺς ἐν τῷ στήθει· τὰ δὲ, ἐν τῇ κοιλίᾳ· τὰ δὲ, ὑπὸ τοὺς μηρούς (80)· καὶ τὰ μὲν δύο, τὰ δὲ τέσσαρας (81), τὰ δὲ πλείους. Σχεδὸν γὰρ συνεμέτρησεν ἡ φύσις τῷ τῶν γεννωμένων (82) ἀριθμῷ τὸ πλῆθος τῶν μαστῶν. Εἰ δὲ τις (83) ἀκριβῶς ἐκλέγειν ταῦτα βούλοιτο (84), τὴν *Περὶ ζῶων ἱστορίαν* Ἀριστοτέλους ἀναγινωσκέτω. Οὐ γὰρ τῆς προκειμένης γραφῆς (85) ἀκριβοῦν ἐστὶ ταῦτα· ἀλλ' ὅσον ὑπογραφὰς τινας καὶ τύπους ἐκτίθεσθαι. Μετέλθωμεν (86) οὖν ἐπὶ τὸν περὶ τῶν στοιχείων (87) λόγον, ἐξ ἀκολουθίας ἐπιζητούμενον

ΚΕΦ. Ε' (88)

Περὶ στοιχείων.

Τὸ στοιγεῖον τὸ κοσμικὸν ἐστὶ μέρος ἐλάχιστον

τό, ante πλῆθος. M. 1, et deinde μαστῶν, sed suprascripto θ. A. 1.

(83) Εἰ δὲ τις. Εἰ δὲ τις, A. 3.

(84) Ταῦτα βούλοιτο. Ταῦτα βούλεται, D. 1. Paulo ante displicet ἐκλέγειν. Sed nec συλλέγειν, nec καταλέγειν satis mihi probatur. Nexus videtur postulare γινώσκειν, μαρθάνειν, seu, γινῶναι, μαθεῖν. Con. habet, nosse. Vall. *dignoscere*. Pagina 162, in sententia fere simili est ἀναλέγεσθαι.

(85) Προκειμένης γραφῆς, κ. τ. λ. Προκειμένης πνευματικῆς γραφῆς ἀκριβοῦν τὰ τοιαῦτα ἐστὶν, ἀλλ', D. 1. Ἀκριβοῦν omittit Con. Valla ita: non enim propositi nostro hæc rimanda conveniunt, sed ut in subscriptionum figuram aliquos annotemus locos. Ὑπογραφὴ non est subscriptio, sed adumbratio rei. Synonymum est τύπος, effigies, informatio rei. Plato p. 432, opponit ὑπογραφῶν et τελεωτάτην ἀπεργασίαν. Nec aliena est ab hoc loco definitio Stoicorum apud Diog. Laert., p. 259. Ὑπογραφὴ δὲ ἐστὶ λόγος τυπωδῶς εἰσάγων εἰς τὰ πράγματα.

(86) Μετέλθωμεν. Con. incipit libri III, cap. 2. De numero quatuor elementorum et eorum qualitativibus, secundum quas ad se invicem habitudinem et unionem obtinent.

(87) Ἐπὶ τῶν στοιχείων. Περὶ, post τόν, addit D. 1. Non habet Con., Vall.

(88) Cap. 5. Index idem est, D. 1; A. 1, 3. Etiam.

τοῦ συγκρίματος τῶν σωμάτων· εἰσὶ δὲ στοιχεῖα τέσσαρα (89), γῆ, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ, συντεταγμένα κατὰ τὴν εἰρημένην τάξιν, ἀπὸ τῶν κάτωθεν ἐπὶ τὰ ἄνω, σώματα (90) καὶ αὐτὰ ὄντα πρῶτά τε καὶ ἀπλά, ὡς πρὸς τὰ ἄλλα σώματα. Καὶ γὰρ πᾶν στοιχεῖον ὁμογενές ἐστι τοῖς, ὧν ἐστι στοιχεῖον (91). Ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ οὐχ ὁμογενὴς τοῖς ἐξ αὐτῆς· τὸ δὲ στοιχεῖον (92) πάντως ὁμογενές. Ἄλλ' ὅτι μὲν γῆ καὶ ὕδωρ, ἀήρ τε καὶ πῦρ ἐστὶ τὰ στοιχεῖα (93), ὅλην. Καὶ γὰρ ἐν τούτοις ἄκραι αἱ ποιότητες δυνάμει καὶ (94) ἐνεργείᾳ φαίνονται· οὐ μὴν τῶν αἰσθητῶν τι τούτων (95) στοιχείων ἄκρατον καὶ ἀνεπίμικτον ἐστὶν ἐτέρου στοιχείου· νενόθευται γὰρ ἡρέμα (96) πῶς ἅπαντα ταῦτα, καὶ μετελήφεν (97) ἀλλήλων μᾶλλον καὶ ἥττον· ἀλλὰ καὶ (98) **66** ἐν τῇ μίξει (99) κατὰδὴλός ἐστιν ἡ φύσις αὐτῶν. Ἐκαστον δὲ τῶν στοιχείων κατὰ συζυγίαν δύο ποιότητας (1) ἔχει τὰς εἰδοποιούσας αὐτό. Ἔστι γὰρ ἡ μὲν γῆ ξηρά (2) καὶ ψυχρά· τὸ δὲ ὕδωρ, ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν· ὁ δὲ ἀήρ, ὑγρὸς καὶ θερμὸς κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν· τὸ δὲ πῦρ, θερμὸν καὶ ξηρὸν. Οὐ μὴν αἱ ποιότητες καθ' ἑαυτὰς εἶναι δύνανται στοιχεῖα. Οὐ γὰρ ἐκ ποιότητων ἄσωμάτων οἶόν τε συστήναι σώματα (3), ἀλλ' οὐδὲ ἄλλα σώματα, μὴ ἄκραν ἔχοντα καὶ κατ' ἐνέργειαν τὴν ποιότητα, δυνάταν εἶναι στοιχεῖα. Ἦν γὰρ ἂν ἄπειρα (4) τὰ στοιχεῖα, πάντων τῶν ὄντων (5) τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ποιότητα κεκτημένων, καὶ οὐ δυναμένων διακριθῆναι, ποῖα πολὺν ἐστὶ στοιχεῖα (6). Ἀνάγκη τοίνυν εἶναι τὸ στοιχεῖον (7) καὶ σῶμα, καὶ ἀπλοῦν σῶμα, καὶ κατ' ἐνέργειαν ἔχον ἄκρας τὰς ποιότητας, λέγω δὲ, θερμότητα (8), ψυχρότητα, ὑγρότητα καὶ ξηρότητα. Αὗται γὰρ μόναι τῶν ποιότητων ὅλην δι' ὅλου μεταβάλλουσι τὴν οὐσίαν· τῶν δὲ ἄλλων ποιότητων οὐδὲ μία τοῦτο δρᾷ. Οὕτε γὰρ τὸ λευκὸν, πλησιάζον σώματι (9), λευκαίνει αὐτὸ διόλου, ὡς τὸ θερ-

rum concretorum. Sunt autem elementa quatuor, terra, aqua, aer, ignis, composita ad ordinem quem jam diximus, si ab infra locatis corporibus ad supera progrediamur, ipsa prima et simplicia, si cum cæteris corporibus comparentur. Etenim omne elementum ejusdem est generis cum iis quorum est elementum. Nam principium non ejusdem est generis cum his quæ ex ipso nascuntur: elementum autem prorsus ejusdem generis. Jam vero terram, aquam, aerem, ignem, esse elementa, evidens et apertum est. Etenim in his summæ qualitates potestate et actu conspiciuntur, quanquam nullum horum elementorum, quæ sensu percipiuntur, et temperatione et admistione cum alio elemento vacat. Nam tacite quodammodo hæc adulterata sunt omnia, et alterum alterius magis minusve est particeps, atque etiam in mistione cujusque natura facile perspicitur. Habet autem quodque elementum jugatas qualitates duas, a quibus formetur. Est enim terra frigida et sicca; aqua frigida et humida; aer calidus et humidus natura sua; ignis siccus et calidus. Neque vero vel qualitates per se elementa esse possunt; non enim ex corpore vacantibus qualitatibus corpora constare possunt; vel cætera corpora, quæ summam eamque actu qualitatem non habent. Essent enim infinita elementa, cum omnia quæ sunt, alia magis, alia minus eam qualitatem habeant, nec dijudicari possit quæ quorum elementa sint. Necesse est ergo elementum et corpus esse, et simplex corpus, et actu habere summas qualitates, calorem dico, et frigus, humorem et siccitatem. Hæ enim solæ qualitates totam penitus mutant substantiam, quod cæterarum nulla facit qualitatum. Neque enim albedo aut alia ulla qualitas corpori admota totum penitus corpus dealbat aut afficit, ut calor calefacit et frigus refrige-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

a man. rec., A. 2. Λόγος δ', loco κεφ. ε', M. 1. *De elementis*, cap. 5, Vall.

(89) *Εἰσὶ δὲ στοιχεῖα δ'*. Εἰσὶ δὲ στοιχεῖα τέσσαρα, D. 1, A. 2. Sic, sed τὰ, post δέ, addit A. 1.

(90) Ἄνω σώματα, κ. τ. λ. Ἄνω, σώματα καὶ αὐτὰ ὄντα πρῶτά, D. 1. Ἄνω σώματα, καὶ αὐτὰ ὄντα πρῶτα, A. 1, 2, 3. «Superna corpora: quæ et ipsa utique prima ac simplicia sunt, utpote quæ cæteris præsumt corporibus,» Vall. Mox, ut alia corpora, omissa πρὸς, Con.

(91) Ὅν ἐστι στοιχεῖον. Ὅν ἐστι στοιχείων, A. 1. Mox, ἡ δὲ ἀρχή, Con.; et mox, τοῖς οὐσι, loco τοῖς ἐξ αὐτῆς. Idem οὐχ, ante ὁμογενῆς, abest, M. 1. Cæterum, quomodo ἀρχὴ et στοιχεῖον differant, docet Plutarch. *De placit. philosoph.* 1, 2.

(92) Τὸ δὲ στοιχεῖον. Con. addit: cum compositis ex ipso.

(93) Ἔστι τὰ στοιχεῖα. Solum στοιχεῖον habet A. 2.

(94) Δυνάμει καὶ, κ. τ. λ. Δυνάμεις καὶ ἐνεργεία. Sic, et supra a recent. vulgatum, A. 2.

(95) Αἰσθητῶν τι τούτων. Ti abest, D. 1, M. 1.

(96) Ἠρέμα. Ἠρέμα, D. 1, A. 3. Mox, πῶς πάντα ταῦτα, D. 1. Πῶς ταῦτα πάντα, A. 2.

(97) Καὶ μετελήφεν. «Ei se invicem transmutant,» Vall. Videur ergo μεταβάλλειν cum μεταλαμβάνειν confusum fuisse.

(98) Ἀλλὰ καὶ. Ἀλλὰ abest, A. 2. Καὶ omittit Vall.

(99) Ἐν τῇ μίξει. Γῆ, ante μίξει, addit M. 1.

(1) Κατὰ συζυγίαν δύο ποιότητας. Δύο abest, D. 1.

(2) Γῆ ξηρά. V. Joan., p. 179, C.

(3) Συστήναι σώματα. Συστήναι σῶμα, A. 2, 3, Con. Συνεστάναι σώμα, M. 1. Mox, ἀλλ' οὐδὲ τὰ ἄλλα, A. 1, 2, 3. Mox Con. habet ἔχειν, loco ἔχοντα, omisiss εἶναι στοιχεῖα. M. 1 ἄκρα exhibet, et τὴν, ante ποιότητα, omittit.

(4) Ἦν γὰρ ἂν ἄπειρα ad πολὺν στοιχεῖα ἐστὶ. D. Hæc a man. rec. leguntur in marg. cum aliqua varietate, quam hic notavi, D. 1. Sic statim hic deest ἂν, D. 1. Ab ἦν ad proximum στοιχεῖα omittit M. 1.

(5) Πάντων τῶν ὄντων, κ. τ. λ. Con. ita: Elementa vero secundum magis et minus qualitatem possidentia, non facile dijudicari queunt, quorumnam sint elementa.

(6) Πολὺν στοιχεῖα ἐστὶν. Πολὺν ἐστὶ στοιχεῖα, D. 1; A. 1, 2, 3. Sed hic habet etiam διακρίναι, loco διακριθῆναι.

(7) Τοίνυν τὸ στοιχεῖον εἶναι. Εἶναι, ante τὸ habet D. 1; A. 1, 2. Mox ἔχει, loco ἔχον, M. 1.

(8) Λέγω δὲ θερμότητα. Δῆ, loco δέ, A. 2. Mox καὶ, ante ψυχρότητα omittunt D. 1; A. 1, 2, 3. Etiam ante ξηρότητα, D. 1; A. 2, 3. Mox, ὅλον δι' ὅλου, M. 1.

(9) Πλησιάζον σώματι. Πλησ. τῷ σώματι, A. 1. Πλησιάζον τὸ λευκὸν σώματι, A. 3.

rat. Sunt autem elementa sibi mutuo contraria, quæ duas habent qualitates contrarias, ut aqua frigida et humida igni calido et sicco; et terra sicca et frigida, aeri calido et humido.

Quoniam autem contraria sibi copulari non poterant, si non esset medium quoddam vinculum, quod ea colligaret, qui hunc mundi ornatum molitus est Deus, inter terram et aerem, quæ contraria sunt, aquam posuit, duasque ei qualitates dedit, humorem et frigus, quibus cum extremis copulatis ea colligare posset. Nam frigore cum terra necessitudinem habet; humore cum aere conjungitur. Inter aquam item et ignem, quæ contraria quoque sunt, medium aerem interjecit, qui humore cum aqua, calore cum igni convenit. Atque ad istum modum contraria conjunxit, interjectis naturis quibusdam vincientibus, quæ et seipsas et ea quæ vincirent astringerent. Tale enim vinculum optimum est. Ergo unamquamque harum naturarum, quas interpositas diximus, altera qualitate junxit cum eo elemento quod antecedit, altera cum eo quod consequitur, ut aqua frigida est et humida, sed frigore cum terra conjungitur, quæ antecedit in ascensu ab infimis ad suprema, humore cum aere, qui consequitur. Similiter aer humore conjungitur aquæ, quæ antecedit, calore igni, qui consequitur. Etiam ignis, calore conjungitur cum aere, qui antecedit, siccitate cum terra per inflexionem et conversionem ad extremum. Eodem modo terra per inflexionem, frigore cum aqua, calore cum igni connectitur. Ut enim non solum ad supera et infera ascensum descensumque habeant elementa, sed etiam in

ἄλ-
λων οὐδέν (10). Ἐναντία δὲ ἀλλήλοις ἐστὶ τὰ στοιχεῖα, τὰ κατὰ τὰς δύο (11) ποιότητας ἐναντία, ὡς τὸ ὕδωρ τῷ πυρὶ, ψυχρὸν δὲ καὶ ὑγρὸν, θερμὸν δὲ καὶ ξηρὸν· καὶ ἡ γῆ τῷ ἀέρι, ψυχρὰ οὖσα καὶ ξηρὰ, τῷ θερμῷ καὶ ὑγρῷ.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐναντία συνάπτεσθαι ἀλλήλοις οὐκ ἰδύνατο (12), μὴ μέσου 67 τινὸς δεσμοῦ τεταγμένου, τοῦ συνδεόντος αὐτὰ, ἔταξεν ὁ Δημιουργὸς ἐν μέσῳ (13) μὲν τῆς γῆς καὶ τοῦ ἀέρος, ἐναντίων ὄντων, τὸ ὕδωρ, δοὺς αὐτῷ δύο ποιότητας, ψυχρότητα καὶ ὑγρότητα, καθ' ἃς ἰδύνατο (14) τοῖς ἄκροις συναπτόμενον συνδεῖν αὐτά (15). Τῷ μὲν γὰρ ψυχρῷ συνοικεῖται τῇ γῇ· τῷ δὲ ὑγρῷ συνάπτεται τῷ ἀέρι. Πάλιν μέσον τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ πυρός, ἐναντίων ὄντων καὶ αὐτῶν, ἔταξε (16) τὸν ἀέρα, τῇ μὲν ὑγρῇ ποιότητι οικειούμενον τῷ ὕδατι (17), τῇ δὲ θερμῇ τῷ πυρὶ· καὶ οὕτω τὰ ἐναντία συνῆψεν ἀλλήλοις διὰ μέσων (18) τινῶν, τῶν συνδεόντων καὶ αὐτὰ καὶ τὰ συνδούμενα (19). Ὁ γὰρ τοιοῦτος δεσμὸς ἀριστὸς ἐστίν. Ἐκαστον οὖν αὐτῶν κατὰ μὲν τὴν ἑτέραν ποιότητα συνῆψε τῷ πρὸ αὐτοῦ (20), κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν, τῷ μετ' αὐτό (21)· ὅσον τὸ ὕδωρ ψυχρὸν ἐστὶ καὶ ὑγρὸν· ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸ ψυχρὸν τῇ γῇ συνάπτεται, οὕση πρὸ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἄνοδον· κατὰ δὲ τὸ ὑγρὸν, τῷ ἀέρι, ὄντι μετ' αὐτό (22). Ὁμοίως καὶ ὁ ἀήρ κατὰ μὲν (23) τὸ ὑγρὸν συνάπτεται τῷ ὕδατι, πρὸ αὐτοῦ ὄντι· κατὰ δὲ τὸ θερμὸν, τῷ πυρὶ, ὄντι μετ' αὐτόν (24). Καὶ τὸ πῦρ δὲ κατὰ μὲν τὴν (25) θερμότητα συνάπτεται τῷ ἀέρι, πρὸ αὐτοῦ ὄντι· κατὰ δὲ τὴν ξηρότητα τῇ γῇ κατ' ἐπίκλασιν καὶ ἐπιστροφὴν τὴν πρὸς τὸ ἄκρον (26)· οὕτω δὲ καὶ ἡ γῆ κατὰ μὲν τὸ ψυχρὸν τῷ ὕδατι, κατὰ δὲ τὸ ξηρὸν τῷ πυρὶ κατ' ἐπίκλασιν (27). Ἴνα 68 γὰρ μὴ μόνον

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(10) Οὕτε τῶν ἄλλων οὐδέν. Οὕτε δὲ τῶν ἄλλων οὐδέν, D. 1, A. 2. Mox, ἀλλήλοις εἰσὶ στοιχεῖα, D. 1.

(11) Στοιχεῖα τὰ κατὰ τὰς β'. Τὰ ἀβεί, A. 2. Et, δύο loco β'. D. 1; A. 1, 2. Mox, ποιότητας τὰς ἐναντίας, A. 2. Ποιότητας ἐναντίας, M. 1. Omisso τὰ, habet κατὰ τὰς ἐναντίας δύο ποιότητας, Con. Valla vulgatum habet. Tamen non expressit τὰ.

(12) Οὐκ ἰδύνατο. Οὐκ ἰδύνατο, A. 1, 2. Recusant, Vall.

(13) Ἐν μέσῳ ad συναπτόμενον. Absunt, M. 1.

(14) Καθ' ἃς ἰδύνατο. Καθ' ἃς ἰδύνατο, A. 1, 2.

(15) Συνδεῖν αὐτά. Devinciri, Vall. Mox idem omittit συνοικεῖται. A. 3, ita: συνδεῖν. Αὐτὰ μὲν γὰρ ψυχρῷ.

(16) Ἐναντίων ὄντων καὶ αὐτῶν ἔταξε. Ἐναντίων καὶ ὄντων ἔταξε, Ox. i Fecit extremorum sibi invicem repugnantium vinculum, i Vall. ὄντων καὶ αὐτῶν omittit Con.

(17) Τῇ μὲν ὑγρῇ ποιότητι οικειούμενον τῷ ὕδατι. Ita a man. rec. in margine. Sed in textu: τοῦτο τῇ μὲν γὰρ ὑγρῇ, x. τ. λ., A. 2. Et, ὑγρότητι, loco ὑγρῇ ποιότητι, A. 1, Vall.

(18) Διὰ μέσων. Διὰ μέσων, M. 1. Forte voluit διὰ μέσων. Mox, καὶ αὐτά, A. 3.

(19) Καὶ τὰ συνδούμενα. Καὶ συνδεόμενων, Con. Quæ et se cum aliis vincirent et quibus alia vincirentur, Vall. Nemesius hic Platonem imitatus est in Timæo, pag. 478: Δεσμῶν δ' ὁ κάλλιστος, ὅς ἐν αὐτῶν καὶ τὰ συνδούμενα ὅτι μάλιστα ἐν ποιῇ.

(20) Κατὰ μὲν τὴν ἑτέραν ποιότητα συνῆψε τῷ πρὸ αὐτοῦ. Κατὰ μὲν τὴν καθ' ἑτέρα ποιότητα συνῆψεν, ἀήρ ὑγρὸς καὶ θερμὸς ἀριστος τῷ πυρὶ καὶ ὕδατι. Ἀριστον οὖν αὐτῶν ἐστὶ, τὸ καθ' ἑκατέραν ποιότητα συνάψαν τῷ πρὸ αὐτοῦ, D. 1. Loco συνῆψε habet συνάπτεται, Con. Sed συνάψαντα, M. 1. Συνάψαν τὸ πρὸ αὐτοῦ, A. 1. Συνῆψε et supra ἡπται, id est, συνῆπται, A. 2.

(21) Κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν τῷ μετ' αὐτό. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν τῷ μετ' αὐτόν, D. 1.

(22) Πυρὶ ὄντι μετ' αὐτό. Πυρὶ μετ' αὐτόν (v in rasura, sed a prima man. creio) ὄντι, D. 1. Πυρὶ μετ' αὐτό ὄντι, A. 1. Πυρὶ μετ' αὐτόν ὄντι, A. 3.

(23) Ὁμοίως καὶ ὁ ἀήρ κατὰ μὲν, x. τ. λ. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀήρ — πυρὶ μετ' αὐτό (v additum a rec. ut sit αὐτόν) ὄντι, A. 2.

(24) Ὁμοίως καὶ ὁ ἀήρ ad πυρὶ ὄντι μετ' αὐτό. Absunt, D. 1; A. 1, 2, 3; Ox., Con., Vall. Bis idem erat in Ant.

(25) Καὶ τὸ πῦρ δὲ κατὰ μὲν τὴν. Mox abest D. 1. Mox συνάπτεται Valla reddidit, conciliatur, id est οικειοῦται. Paulo post τὴν γῆν, loco τῇ γῇ, A. 2.

(26) Πρὸς τὸ ἄκρον. Πρὸς τῷ ἄκρῳ, A. 1. Paulo post: πρὸς τὸ ἄνω καὶ κάτω, A. 3.

(27) Κατ' ἐπίκλασιν. Valla addit, copulatur. Mox idem: ἵνα γὰρ μὴ μόνον reddidit, si quidem non solum. Deinde idem: superna et inferna, id est, τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω. Ἐπίκλωσιν et hic, et paulo post, loco ἐπίκλασιν, A. 3.

τὴν πρὸς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω καθοδὸν τε καὶ ἀνοδὸν τὴν σχέσιν ἔχει (28) τὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ τὴν (29) κατὰ κύκλον, ἐπέκαμψε πῶς καὶ ἐπέστρεψε (30) τὰ ἄκρα πρὸς ἀλλήλα (31)· λέγω δὲ, τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆν· καὶ γὰρ τὸ πῦρ ἀποβαλὼν (32) τὴν θερμότητα μόνην, γίνεται γῆ· τοῦτο δὲ δῆλον (33) ἐκ τῶν κεραιῶν· καταφερόμενον γὰρ τὸ πῦρ καὶ ψυχόμενον ἐκ τῆς ὑπεροπτήσεως (34) ἀπολιθοῦται. Διὸ πᾶς κεραιὸς μετὰ λίθου καὶ θείου φέρεται (35)· ἔστι δὲ τὸ θεῖον, ὥσπερ πῦρ ἀπεψυγμένον (36), οὐκ ἔτι θερμὸν κατ' ἐνέργειαν, ἀλλὰ δυνάμει, ξηρὸν δὲ καὶ ἐνεργεῖα (37). Μόνα δὲ τὰ στοιχεῖα κατ' ἐνέργειαν ἔχει τὰς ποιότητας· τὰ δὲ ἄλλα πάντα, δυνάμει, ἐὰν μὴ (38) πλησιάζῃ στοιχείῳ· ἵνα δὲ μηδέποτε ἐπιλείπῃ (39) μήτε τὰ στοιχεῖα, μήτε τὰ ἐξ αὐτῶν συγκρίματα, σοφῶς ὁ Δημιουργὸς ἐτεχνάσατο, ὥστε τὰ στοιχεῖα καὶ εἰς ἄλλα (40) μεταβάλλεσθαι, καὶ εἰς τὰ συγκρίματα (41), καὶ πάλιν τὰ συγκρίματα εἰς τὰ στοιχεῖα ἀναλύεσθαι (42).

Καὶ οὕτως ἐξ ἀλληλογονίας διαρκoὺς συνιστάμενα σώζεται (43) διαπαντός. Γῆ μὲν γὰρ πληρωθεῖσα (44) γίνεται ὕδωρ· ὕδωρ δὲ πυκνωθὲν καὶ πληρωθὲν (45) γίνεται γῆ· θερμανθὲν δὲ καὶ (46) ἐξατμισθὲν γίνεται ἀήρ· ἀήρ δὲ συναχθεὶς μὲν (47) καὶ πυκνωθεὶς γίνεται ὕδωρ· ξηρανθεὶς δὲ, εἰς πῦρ μεταβάλλεται· οὕτω δὲ καὶ τὸ

A orbem referantur extrema, id est, ignem et terram ad se mutuo inflexit quodammodo atque convertit. Etenim ignis, solo calore amisso, terra fit, quod e fulminibus apertum est. Delatus enim ignis et a summo ardore refrigeratus in lapidem vertitur. Quocirca omne fulmen cum lapide fertur et sulphure. Est autem sulphur, velut ignis refrigeratus, neque amplius actu calidus, sed potestate, siccus vero etiam actu. Sola autem elementa actu habentes qualitates, cætera omnia potestate, nisi ad elementum admoveantur. Ac ne unquam occidant elementa, vel quæ ex eis concreta sunt, sapienter Deus providit, ut elementa, et in se mutuo, et in concreta ex eis corpora mutarentur, rursusque hæc in elementa dissolverentur.

B Atque ita ex ortu mutuo, in quo satis magna vis est, constantia perpetuo conservantur. Terra enim cum limum contraxerit, aqua fit: aqua densata et compressa, terra: eademque calefacta et in vapores soluta, aer; aer contractus et densatus in aquam, siccatus in ignem convertitur. Sic etiam

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(28) *Σχέσιν ἔχει*. Σχέσιν ἔχει, D. 1, A. 3, M. 1. Σχέσιν ἔχει, A. 2. Ellebodium interpres τὴν σχέσιν non expressit. Cono ita habet: « Nam ut (non, addendum) modo juxta descensum et ascensum ad superiora et inferiora, sed etiam secundum circulares, habitudinem possideant elementa ad invicem, quodammodo extrema inflexit, ignem dico et terram. » Ergo ita: « ἵνα γὰρ μὴ μόνον κατὰ τὴν πρὸς — ἀνοδὸν τὴν σχέσιν — ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν κατὰ κύκλον, αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν κυκλικήν. Sed ita deest substantivum. Conone ergo duce ita arbitror: Μόνον κατὰ τὴν — ἀνοδὸν τὴν σχέσιν — ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν (intellige σχέσιν) κατὰ κύκλον. Nam κατὰ κύκλον sine errore potuit reddere *circularem*. Sane etiam foret totus locus, si modo vocabula, καθοδὸν τε καὶ ἀνοδὸν τὴν, tollerentur. Etenim ἀνοδὸς et καθοδὸς per se intelligitur ex ἄνω et κάτω, σχέσιν autem hoc modo non haberet duplicem ante se articulum τὴν. Valla omittit primum τὴν ante πρὸς τὸ ἄνω, deinde etiam τὴν σχέσιν, et iterum τὴν ante κατὰ κύκλον, ac postremo, λέγω δὲ ad καὶ τὴν γῆν. Vocabula autem ἐπέκαμψε — πρὸς ἄλλα passively reddidit sic: *aliquo modo inflexa et conversa sunt extrema et inter se invicem.*

(29) *Ἄλλα καὶ τὴν*. Καὶ τὴν abest, M. 1, A. 3. Mox, ἐπέκαμψε τε καὶ, A. 3.

(30) *Καὶ ἐπέστρεψε*. Καὶ ἐπέστρεψε, D. 1.

(31) *Ἄκρα πρὸς ἄλληλα*. Ἄκρα, καὶ πρὸς ἄλληλα, A. 1.

(32) *Τὸ πῦρ ἀποβαλὼν*. Τὸ πῦρ ἀποβάλλον, D. 1.

(33) *Τοῦτο δὲ δῆλον*. Δὲ abest, D. 1.

(34) *Ἐκ τῆς ὑπεροπτήσεως*. Ἐκ τῆς ὀπτήσεως, D. 1. *Ex delapsu*, Vall. Ac si l'egerit, καταπτώσεως.

(35) *Θείου φέρεται*. Θεῖον ἀφέρεται. Sic A. 3.

(36) *Πῦρ ἀπεψυγμένον*. Πῦρ ἀπεψυγμένον, D. 1, A. 2, 3, O. Utinamque in usu est, notatque refrigerare. Sed ἀποψύχων est etiam mori, M. 1 habet, ἀνεψυγμένον. Mox, οὐκ ἔτι θερμὸν, A. 2, 3. Paulo ante ὥσπερ omittit Con.

(37) *Ξηρὸν δὲ καὶ ἐνεργεῖα*. Τὸ δὲ ξηρὸν καὶ ἐνεργεῖα, A. 1, 3. Τὸ ξηρὸν δὲ (ἔχει additum a man. rec.) καὶ κατ' ἐνέργειαν, A. 2, τὸ ξηρὸν, καὶ ἐνεργεῖα.

γεία. Sed comma et accentus in vocibus καὶ et ἐνεργεῖα a man. rec. D. 1. Καὶ ξηρὸν ἐνεργεῖα, Con. *Verum actu adhuc siccum*, Vall.

(38) *Πάντα δυνάμει ἐὰν μὴ*. Ante ἐὰν in marg. a man. rec. ita: « Ἐὰν γὰρ μὴ πλησιάζῃ στοιχείῳ, οὐ μεταλαμβάνει τῆς οὐρανόθεν ποιότητος, A. 2. Sed hanc credo esse explicationem.

(39) *Ἐπιλείπῃ*. Ἐπιλείπῃ, D. 1, A. 3. Ἐπιλείπῃ, sed punctis notatum, A. 2. *Deficient*, Con., Vall. Ποτε μηδὲ habet loco μηδέποτε M. 1. Mox συγκρίματα, loco συγκρίματα, A. 3.

(40) *Καὶ εἰς ἄλληλα τε*. Te abest, D. 1, A. 1, 3. Καὶ et te omittit A. 2.

(41) *Καὶ εἰς τὰ συγκρίματα*. Et in concreta ex ipsis, Con. Idem continuo: Ac rursus hæc in illa resolverentur. Valla: et concreta porro ipsa resolverentur ac dilaberentur in sua principia.

(42) *Εἰς τὰ στοιχεῖα ἀναλύεσθαι*. Post στοιχεῖα addit: ἐν αὐτοῖς εἰς αὐτά, D. 1.

(43) *Διαρκoὺς συνιστάμενα σώζεται*. Διαρκoὺς δι' αὐτῶν διανιστάμενα σώζεται, D. 1. Διαρκῶς habet A. 3. « Ex mutua inter se sufficientia vel successione salva semper conservarentur, » Con. « Atque ita ex alterna generatione perdurando consistentia universa conservantur, » Vall.

(44) *Πληρωθεῖσα*. Πληρωθεῖσα, D. 1, A. 1, 3, M. 1. Ant. in marg. Etiam A. 2. Sed hic ex correct. antea fuerat πληθεῖσα. Πλῶν et πλῆω, quod mox occurrat, idem est, quod πυκνῶν. Hoc loco ergo prohibetur πληθεῖσα, a πλῶν, πλῆω, in lutum convertit. Con. *lutescens*. Valla: « Terra quidem dissoluta et liquefacta fit aqua; aqua vero concreta atque congelata fit terra. »

(45) *Πυκνωθὲν καὶ πηλῶν*. Sea næc synonyma sunt. Ergo iterum legendum πηλῶν. Cono: *lutum effecta*.

(46) *Θερμανθὲν δὲ καὶ*, κ. τ. λ. Θερμανθὲν δὲ καὶ πηλῶν καὶ ἐξατμισθὲν, D. 1. Ἐξατμιζουσα et in marg. a man. rec. ἐξατμιζόν, loco ἐξατμισθὲν, A. 2. Θερμανθὲν, A. 3.

(47) *Συναχθεὶς μέρ*. Μέρ abest, A. 3. Mox omittit etiam: ξηρανθεὶς — μεταβάλλεται.

ignis exstinctus et siccitate detracta, in aerem vertitur. Est enim aer, ignis exstinctio et vapor aquæ calefactæ: quorum utrumque declarat ex calore aerem nasci. Etenim aqua calefacta et ignis exstinctus, aer fit. Est igitur sua natura calidus; frigesceat tamen, dum ad aquam et ad terram accedit, ut infimæ ejus partes, quæ ad terram vergant, frigida sint; supremæ, quæ ad ignem, calidæ. Quod ideo evenit, quia molliis est aer et facile alienam qualitatem accipit. Celeriter enim migrat de sua natura et mutatur. Aristoteles duas naturas esse aeris dicit: alium, qui ad vaporum naturam accedat, qui ex aquæ respiratione gignitur; alium fumosum, qui ex ignis exstinctione existit. Ac fumosum quidem, calidum esse; qui ad vaporum naturam accedat, ubi quidem nascitur, calidum, procedentem vero, paulatim refrigerari et tandem in aquam converti. Quam duplicem naturam aeris induxit, cum ut alia quædam, quæ absurda videntur, effugiat, tum vero, quod sublimiora quæ sunt, et a terris remota longius, frigidiora appareant. Omnia autem corpora ex congressu quatuor horum elementorum oriuntur, tam stirpium quam animalium, natura purissima elementa ad horum corporum procreationem attrahente.

Vocat Aristoteles hæc corpora naturalia; neque per acervationem componuntur, sed tota penitus junguntur et commiscuntur, et unum quiddam et a

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(48) Οὕτω δὲ καὶ τὸ πῦρ σβεσθὲν μὲν καὶ. Omittit Con.

(49) Καὶ ἀποβαλόν. Καὶ ἀποβαλόν, sed supra ο, D. 1. Καὶ ἀποβάλλον, A. 2.

(50) Ἐξαιρούται. Ἐξαιρούται, M. 1, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox. Istud est vitium, quod vel ex versione Eliehodii discitur.

(51) Ἔστι γὰρ ἀήρ σβέσις. Ἔστι γὰρ (ἀήρ insertum a rec.) σβέσις (antea σβέσει, sed a prima man. corr.), D. 1. Δέ, loco γάρ, M. 1. Mox, ἀτμός, loco ἀτμῆς, D. 1, et A. 3. Idem mox rursus habet θερμανθέντος, et postea, θερμαθέν.

(52) Ἐξ ἀμφοτέρων — γένεσις αὐτῶ. Ex utroque igitur aer gignitur, Vall.

(53) Ἡ γένεσις αὐτῶ. Ἡ γέννησις αὐτῶ, D. 1. Ἡ ἔνωσις αὐτῶν, M. 1.

(54) Ἀήρ γίνεται — οἰκείαν. Ἀήρ γίνονται, D. 1. Ἔστι γοῦν κατὰ μὲν τὴν οἰκείαν, D. 1. Mox vitiose θερμῆς, loco θερμός, Ox.

(55) Ἔστι μὲν οὖν κατὰ τήν. Μέν, ante οὖν, omittunt, et post κατὰ ponunt A. 1, 2, 3. Οὖν abest, M. 1.

(56) Θερμός· ψύχεται. Θερμόν· ψύχεται, A. 1, 2.

(57) Τῇ πρὸς τὸ ὕδωρ γειτνιάσει — γῆν. Ὡς τὰ μέν. Τῇ γειτνιάσει τῇ πρὸς τὸ ὕδωρ καὶ τὴν γῆν. Ὡς τὰ μέν, A. 1, 3, D. 1. Sic et A. 2, sed πρὸς τῇ γῇ. Τῇ a principio abest, M. 1. Cono accedit codicibus A. 1, D. 1.

(58) Τὰ δὲ ἄνω. Τὰ δὲ πρὸς τὰ ἄνω, M. 1.

(59) Καὶ πρὸς τὸ πῦρ θερμά. Καὶ πρὸς τῷ πυρὶ θερμά, A. 1, 3, D. 1.

(60) Συμβαίνει δέ. Γάρ, loco δέ, A. 3. Mox idem εὐπειθές, loco εὐπαθές.

(61) Δύο φύσεις εἶναι τοῦ ἀέρος φησί. Δύο γένη τοῦ ἀέρος εἶναι φησι, D. 1, A. 1, 2, 3. Γένη pro-

πῦρ, σβεσθὲν μὲν καὶ (48) ἀποβαλόν (49) τὴν ξηρότητα, ἐξαιρούται (50). Ἔστι γὰρ ἀήρ, σβέσις (51) πυρός καὶ ἀτμῆς ὕδατος θερμανθέντος. Ἐξ ἀμφοτέρων (52) οὖν δηλον, ὡς ἐκ θερμότητος ἡ γένεσις αὐτῶ (53). καὶ γὰρ θερμανθὲν τὸ ὕδωρ, καὶ σβεσθὲν τὸ πῦρ, ἀήρ γίνεται (54). Ἔστιν οὖν κατὰ μὲν τὴν (55) οἰκείαν φύσιν θερμός· ψύχεται (56) 69 δὲ τῇ γειτνιάσει τῇ πρὸς τὸ ὕδωρ καὶ τὴν γῆν· ὡς τὰ μὲν (57) κάτω μέρη αὐτοῦ, τὰ πρὸς τῇ γῇ, ψυχρὰ εἶναι· τὰ δὲ ἄνω (58), καὶ πρὸς τῷ πυρὶ, θερμά (59). Συμβαίνει δὲ (60) τοῦτο διὰ τὸ μαλακὸν καὶ εὐπαθέος τοῦ ἀέρος· ταχέως γὰρ ἐξίσταται τῆς οἰκείας φύσεως, καὶ μεταβάλλεται. Ἀριστοτέλης δὲ δύο γένη εἶναι τοῦ ἀέρος φησί (61)· τὸ μὲν ἀτμῶδες, τὸ ἐκ τῆς ἀναθυμιάσεως τοῦ ὕδατος· τὸ δὲ καπνώδες, τὸ ἐκ τῆς σβέσεως (62) τοῦ πυρός (63)· καὶ τὸ μὲν καπνώδες (64), θερμόν εἶναι· τὸ δὲ ἀτμῶδες, ἐνθα μὲν τίκεται, θερμόν καὶ αὐτὸ, προῖον δὲ κατὰ μέρος ψύχεσθαι, καὶ προκόπτον ἐξυδατοῦσθαι. Ἵνα δὲ καὶ ἄλλα τινὰ δοκούντα εἶναι ἄτοπα ἐκδιαφύγη (65), καὶ πρὸς τοῦτοις (66), τὸ τὰ ὑψηλότερα καὶ πολὺ τῆς γῆς ἀφαστώτα ψυχρότερα φαίνεσθαι, διττὴν ὑπέθετο τὴν φύσιν αὐτοῦ. Πάντα δὲ τὰ σώματα (67) τὴν γένεσιν ἐκ τῆς συνόδου τῶν τεσσάρων τούτων στοιχείων (68) ἔχει, τὰ τε τῶν φυτῶν καὶ τὰ τῶν ζώων (69), τῆς φύσεως τὰ καθαρῶτα τῶν στοιχείων εἰς τὴν γένεσιν (70) τούτων τῶν σωμάτων ἐλκούσης.

Καλεῖ δὲ ταῦτα τὰ σώματα (71) Ἀριστοτέλης φυσικά· οὐ κατὰ σωρίαν συντιθεμένων αὐτῶν, ἀλλ' ὧν δι' ὧν (72) εἰς ἔνωσιν ἀνακριναμένων, καὶ ἐν

hari potest, etsi mox sit, διττὴν φύσιν. Genera, Con. Vall.

(62) Τὸ ἐκ τῆς σβέσεως — καπνώδες. Omittit Vall.

(63) Σβέσεως τοῦ πυρός. Ὑδατος, loco πυρός, sed a primo suprascriptum πυρός, D. 1.

(64) Καὶ τὸ μὲν καπνώδες. Μέν abest, A. 2. Paulo post προκόπτον omittit Con. Sibi succedens, id reddidit Vall.

(65) Δοκούντα εἶναι ἄτοπα ἐκδιαφύγη. Ἀτοπα δοκούντα ἐκδιαφύγη, A. 1. Solum διαφύγη, loco ἐκδιαφύγη mutat D. 1, M. 1, A. 3.

(66) Καὶ πρὸς τοῦτοις, κ. τ. λ. Sublimia calida et multum dejecta terræque remissa frigidiora videri voluit. Itaque et duplicem ipsius naturam fecit, Vall.

(67) Πάντα δὲ τὰ σώματα. Apud Con. incipit libri iii cap. 3: «Quomodo ad se uniantur elementa in corpore, secundum Aristotelem: et de proprietate elementorum atque habitudine, secundum Platonem.»

(68) Τεσσάρων τούτων στοιχείων. Τούτων abest, A. 3.

(69) Φυτῶν καὶ τῶν ζώων. Τά, ante τῶν, addit D. 1, A. 1. Proxima corrupta sunt apud Con. Sed Valla consentit cum Græco. Solum καθαρῶτα reddidit, defecatissima et purgatissima.

(70) Εἰς τὴν γένεσιν. Εἰς τὴν γέννησιν, D. 1.

(71) Ταῦτα τὰ σώματα. Τά abest, Ox. Mox εἰ, in σωρίαν ex correct. rec. D. 1.

(72) Ὅλων δι' ὧν εἰς ἄλλα χωρῶντων, καὶ ἀπὸ τῆς συνόδου αὐτῶν εἰς αὐτὰ ποιοῦντων τὸ σώμα. Οὕτω γὰρ ἦνωνται, ὡς, D. 1. In hac lectione mihi displicet, quod ommissa sunt, ἐν τι καὶ ἄλλο παρ' αὐτά, quæ tamen mox reperiuntur. Καὶ ἄλλο παρ' αὐτά omittit etiam Con.

τι καὶ ἄλλο παρ' αὐτὰ (75) ποιοῦντων τὸ σῶμα· οὕτω γὰρ ἦν ὡς, ὡς μὴ οἶόν τε εἶναι διακρίναι αὐτά· μὴδὲ ἰδίᾳ (74) μὲν θεάσασθαι τὴν γῆν, ἰδίᾳ δὲ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὸ πῦρ, τῷ ἔν τι καὶ ἄλλο (75) παρὰ ταῦτα ἐκ τῆς συνόδου τῶν τεσσάρων γεγενησθαι, ὡς ἐπὶ τῆς τετραφαρμάκου. 70 Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἄλλο ἢ τετραφάρμακος παρὰ τὰ ἐξ ὧν σύγκειται (76), οὐχ ὁμοίως μέντοι. Οὐ γὰρ κατὰ παράθεσιν (77) τὴν τῶν λεπτομερεστάτων (78), ὡς ἐν τῇ τετραφαρμάκῳ, τὰ στοιχεῖα ποιεῖ τὰ σώματα (79)· ἀλλὰ κατὰ μεταβολὴν καὶ ἐνότητα. Πάλιν δὲ εἰς τὰ στοιχεῖα ἀναλύεται τὰ σώματα φθειρόμενα· καὶ τούτῳ (80) τῷ τρόπῳ διαμένει διηνεχῶς τὰ πάντα, καὶ διαρκεῖ (81) πρὸς τὴν τῶν ὄντων γένεσιν, μῆτε πλεονάζοντά (82) ποτε, μῆτε μειούμενα· ὅθεν καὶ τῇ ἄλλου γένεσιν, ἄλλου φθορὰν εἶναι φησι (83), καὶ τὴν ἄλλου φθορὰν, ἄλλου γένεσιν, οὐ μόνον κατὰ τὴν ψυχὴν, ὡς προεῖρηται, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ σῶμα.

Πλάτωνι δὲ δοκεῖ, τα μὲν τρία στοιχεῖα μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα (84), τὴν δὲ γῆν ἀμετάβλητον μένειν. Ἀπεικάζων γὰρ ἐκάστῳ στοιχείῳ τὰ στερεώματα τῶν εὐθυγράμμων σχημάτων· τῇ μὲν (85) γῇ, τὸ κυβικὸν σχῆμα· ἐπειδὴ ἀκίνητότατον τῶν λοιπῶν ἐστίν (86)· ὕδατι δὲ, τῶν λοιπῶν τὸ δυσκίνητότατον, τὸ εἰκοσάεδρον· τὸ δὲ εὐκίνητότατον (87), τὸ πυραμοειδές, τῷ πυρὶ· τὸ δὲ ὀκτάεδρον, τῷ ἀέρι, ὅπερ ἐστὶν εὐκίνητοτερον μὲν ὕδατος, δυσκίνητοτερον δὲ πυρός. Ἐκ τούτων τῶν σχημάτων ποιεῖται τὴν ἀπόδειξιν τοῦ τὰ μὲν τρία (88) εἰς ἄλληλα μεταβάλλειν, τὴν δὲ γῆν τοῦτο μὴ πάσχειν (89). Τὰ μὲν γὰρ τρία, τὴν τε πυραμίδα (90) καὶ τὸ ὀκτάεδρον καὶ τὸ εἰ-

A se distinctum corpus efficiunt. Ita enim juncta sunt, ut discerni nullo modo possint, neque separatim cerni terra, separatim aqua et aer et ignis : quoniam unum quid, et ab ipsis diversum, ex horum quatuor congressione factum est, ut in tetrapharmaco. Nam hic quoque aliud est tetrapharmacum ab iis quibus constat ; non tamen eodem modo. Non enim elementa per appositionem rerum tenuissimarum, ut in tetrapharmaco, corpora efficiunt, sed per mutationem et unitatem : atque in elementa rursum dissolvuntur corpora (*quæ corrumpuntur*). Itaque perpetuo permanent omnia, et ad rerum omnium quæ sunt, ortum sufficiunt, neque vel redundant unquam, vel imminuuntur. Quamobrem, alterius ortum, interitum esse aiunt alterius ; et vicissim alterius interitum, alterius ortum, non solum in anima, ut supra ostensum est, sed etiam corpore.

Platoni vero placet, tria quidem elementa mutari in alia ; at terram immutabilem remanere. Nam cum quoque elemento comparans soliditates figurarum, quæ rectis lineis continentur ; cum terra, cubum, quoniam præ cæteris difficillime movetur ; cum aqua, eam quæ cæterarum ad motum ineptissima est, id est, figuram vicenarum basium ; cum igne, figuram mobilitate omnibus præstantem, pyramidem ; cum aere, qui aqua facilius, igni difficilior movetur, figuram octonarum basium. Ex his formis demonstrat, tria in se mutuo mutari ; terram, nequaquam. Nam has tres, pyramidem, octonarum et vicenarum basium figu-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

Παρ' αὐτά, id est, τὰ στοιχεῖα. Valla : « Sed totis per tota ad unionem remistis et unum aliquod secum corpus efficientibus. »

(75) Καὶ ἄλλο παρ' αὐτά. Ἐαυτά, loco αὐτά, A. 1. Ἐαυτὸ habet A. 3. Mox, γὰρ ἦν ὡς, A. 3. εἰ, διακρίναι. Idem διακρίναι ex correct., antea vulgatum, D. 1. Εἶναι abest, M. 1.

(74) Μὴδὲ ἰδίᾳ. Μῆτε ἰδίᾳ, A. 2.

(75) Καὶ τὸ πῦρ τῷ ἔν τι καὶ ἄλλο. Loco τῷ, habet καὶ τὸ D. 1. Τό, loco τῷ, A. 2. Omisso τῷ, habet ἔν τι ἄλλο καὶ τι παρὰ, M. 1. Mox, τῶν τεσσάρων, loco τῶν δ', D. 1, A. 1. Et ignem per se unum aliquod. At quæ hæc, ut ex ipsorum quatuor copula genitum : quod ita propemodum efficiunt elementa, ut in tetrapharmaco accidit, Vall.

(76) Ἐξ ὧν σύγκειται. « Ab his quæ compinguntur atque commiscuntur, » Vall. Mox μὲν τι, loco μέντοι, M. 1.

(77) Κατὰ παράθεσιν. Aitque nec τετραφάρμακος sit κατὰ παράθεσιν, sed κατὰ σύγχυσιν. Ita Philo p. 738, κατὰ δὲ σύγχυσιν, ὡς ἡ παρὰ ἰατροῖς τετραφάρμακος. Attamen Con. et Vall. habent etiam per appositionem. Et superius etiam pag. 56, Nemesius dixit, vinum et aquam miscei κατὰ παράθεσιν.

(78) Λεπτομερεστάτων. Λεπτομερεστέρων, D. 1. Ita Græce exhibet Con. Minutissimarum, Vall.

(79) Στοιχεῖα ποιεῖ τὰ σώματα. Ποιεῖται, loco ποιεῖ, D. 1, A. 3.

(80) Τὰ σώματα· καὶ τούτῳ. Post σώματα addunt φθειρόμενα, D. 1, A. 1, 2. Habet hoc ante

τὰ σώματα, A. 3. Cum corrumpuntur, Con. Corrupta. Vall.

(81) Καὶ ἀρκεῖ. Καὶ διαρκεῖ, D. 1, A. 2, 3, M. 1.

(82) Μῆτε πλεονάζοντα. Inter μὴ et τε est rasura fere trium litterarum. Forte ποτε hic deletum, quod mox legitur, D. 1.

(83) Εἶναι φασί. Εἶναι φησι, D. 1. Φησί probandum et ad Aristotelem videtur referendum. Sic et Cono. Valla reddidit, constat.

(84) Μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα. Ἄλλα, loco ἄλληλα, M. 1. Paulo ante : Ἄλλα κατὰ τὸ σῶμα. Πλάτων, A. 3.

(85) Τὰ στερεώματα τῶν εὐθυγράμμων σχημάτων μὲν. Τὰ σχήματα τῶν εὐθυγράμμων, τῇ μὲν. Litteræ εὐθύ in rasura scriptæ a man. rec. D. 1. Εὐθυγραμμῶν solum mutat A. 2. Τῶν omittit M. 1. Loca Platonis sunt in Timæo pag. 487. Eadem refert Diog. Laert. pag. 124, 125. Cono, figuram rectilineam. Valla, rectilinearum figurarum soliditates.

(86) Ἐστὶ τῶν λοιπῶν. Τῶν λοιπῶν ἐστίν, A. 2, 3, D. 1.

(87) Τὸ εἰκοσάεδρον, τὸ δὲ εὐκίνητοτατον. A man. rec. in marg. addita, D. 1. Icosædra, Con. Icosædron, Vall.

(88) Τοῦ τὰ μὲν τρία. Antea, τοῦ μὲν τὰ τρία, sed litteris α, β, γ, ad sua loca revocantur, D. 1. Mox, ἄλλα, loco ἄλληλα, M. 1 ; et μεταβάλλειν, D. 1, A. 2, 3.

(89) Τὴν δὲ γῆν... πάσχειν. Terram solam immobilem permanere, Vall.

(90) Τὴν τε πυραμίδα. Τε abest, A. 1.

ταύταις ποιότητας, ἀμβλύτητα, πυκνότητα, στάσιν· ὡς εἶναι κατὰ ταύτας (11) τὰς ποιότητας ἐναντία τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆν (12), ὅπερ οὐκ ἦν (13) κατὰ τὰς ἄλλας τὰς ἐν συζυγίᾳ ποιότητας· εἰληφθαι δὲ ἀφ' (14) ἐκατέρων τῶν ἄκρων 72 ποιότητας, καὶ οὕτω τὰ μέσα (15) στοιχεῖα γεγενῆσθαι· λαμβάνονται γὰρ τοῦ μὲν πυρὸς δύο ποιότητες, ἡ μανότης καὶ ἡ κίνησις· μία δὲ τῆς γῆς, ἡ ἀμβλύτης, καὶ συνίσταται ὁ ἀήρ εἰδοποιούς ἔχων τρεῖς μόνας ποιότητας (16), ἀμβλύτητα, μανότητα, κίνησιν. Πάλιν δύο λαμβάνονται ποιότητες τῆς γῆς, ἀμβλύτης καὶ πυκνότης· τοῦ δὲ πυρὸς, μία μόνη, ἡ κίνησις (17)· καὶ γίνεται τὸ ὕδωρ εἰδοποιούμενον καὶ αὐτὸ ἀμβλύτῃ, πυκνότητι, κινήσει. Ἔστιν οὖν ὡς ὀξύτης (18) πρὸς ἀμβλύτητα, οὕτω πῦρ πρὸς ἀέρα (19)· ὡς δὲ μανότης πρὸς πυκνότητα, οὕτως ἀήρ πρὸς ὕδωρ· ὡς δὲ κίνησις πρὸς στάσιν, οὕτως ὕδωρ πρὸς γῆν. Ὡς ἄρα πῦρ πρὸς ἀέρα, οὕτως ἀήρ πρὸς ὕδωρ· καὶ ὡς ἀήρ πρὸς ὕδωρ, οὕτως ὕδωρ πρὸς γῆν. Πέφυκε γὰρ τὰ μὲν ἐπίπεδα ὑπὸ μιᾶς μεσότητος συνεχέσθαι, τρυτέστιν, ἀναλογίας· τὰ δὲ στερεὰ (20), ὑπὸ δύο μεσότητων. Κατ' ἄλλον δὲ τρόπον λέγουσι ποιότητας ἔχειν τὰ στοιχεῖα· τὴν μὲν γὰρ γῆν καὶ τὸ ὕδωρ, βαρύτητα ἔχειν, καθ' ἣν κάτω φύσει φέρονται (21)· τὸν δὲ ἀέρα (22) καὶ τὸ πῦρ, κορυφότητα, καθ' ἣν ἄνω φύσει φέρονται (23). Λέγουσι δὲ οἱ Στωϊκοί, τῶν στοιχείων τὰ μὲν εἶναι δραστικά (24), τὰ δὲ παθητικά· δραστικά μὲν, ἀέρα καὶ πῦρ· παθητικά δὲ, γῆν καὶ ὕδωρ.

Ἀριστοτέλης δὲ (25) καὶ πέμπτον εἰσάγει σῶμα, C τὸ αἰθέριον καὶ κυκλοφορικόν, μὴ βουλόμενος τὸν οὐρανὸν ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων γεγενῆσθαι· κυκλοφορικὸν δὲ (26) λέγει τὸ πέμπτον σῶμα, ὅτι ἐν κύκλῳ περὶ τὴν γῆν φέρεται (27)· τοῦ Πλάτωνος διαβρῆδην φάσκοντος, ἐκ πυρὸς καὶ γῆς αὐτὸν συν-

A ut sint per has qualitates contraria, ignis et terra, quod in cæteris qualitatibus, quas jugabamus, non eveniebat : sumptas autem esse ab utroque extremorum qualitates, et ita media elementa existisse. Sumuntur enim ab igne duæ qualitates, raritas et motus : una a terra, hebetudo, et aer constituitur, qui qualitates habet, quibus formetur, hebetudinem, raritatem, motum. Rursus duæ sumuntur qualitates terræ, hebetudo et densitas, et una, ignis, motus, et aqua fit, quæ formatur hebetudine, densitate, motu. Est igitur, ut acumen ad hebetudinem, ita ignis ad aerem ; ut raritas ad densitatem, ita aer ad aquam ; ut motus ad statum, ita aqua ad terram. Ut igitur ignis ad aerem, ita aer ad aquam ; et ut aer ad aquam, ita aqua ad B terram. Nam plana quidem, nata et apta sunt, ut ab uno medio, id est, analogia, solida autem, duobus mediis contineantur. Alio modo dicunt elementa habere qualitates. Nam terram et aquam habere pondus, quo natura deorsum ferantur ; aerem et ignem, levitatem, qua natura in sublime tendant. Stoici tradunt, elementorum alia habere vim efficiendi, alia accipiendi, et quasi patiendi. Efficiendi quidem vim habere aerem et ignem ; accipiendi et patiendi, terram et aquam.

Aristoteles etiam quintum corpus inducit cæleste et volubile, quod cælum e quatuor elementis conflatum esse nolit. Appellat autem volubile quintum corpus, quod in orbem circum terram feratur, cum Plato diserte dicat, ex igne et terra cælum constare. Ita enim ait : « Corporeum et aspe-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(11) Ὡς εἶναι κατὰ ταύτας. Ὡς εἶναι κατ' αὐτάς. Sed ὡς ex corr. rec., D 4. Ὡς εἶναι (hic καὶ insertum, et κατὰ punctis notatum) ταύτας, A. 2. Ταύτας abest, M. 1. Mox, τὰς ποιότητας abest, A. 2. Itaque juxta has qualitates, Vall.

(12) Τὴν γῆν καὶ τὸ πῦρ. Τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆν, D. 1, A. 2. Vulgatum habet Con. Vall.

(13) Ὅπερ οὐκ ἦν, x. τ. λ. « Aerem vero et aquam, quod non talis (forte, tales, id est, qualitates) secundum conjugationem possiderent, ad extremorum utroque qualitates suscepisse, » Con. « Notabilis profecto lectio, quamproxima etiam firman. » Vall. ista non agnoscit.

(14) Εἰληφθαι δὲ ἀφ'· Γάρ, loco δέ, A. 2, M. 1. Ἐφ', loco ἀφ', D. 4, M. 1. « A singulis deinde extremis accipiens qualitates, aliis eas accommodat elementis, » Vall.

(15) Οὕτω τὰ μέσα. Μὲν, loco μέσα, A. 3.

(16) Εἰδοποιούς ἔχων ποιότητας. Εἰδοποιούς ἔχων τρεῖς μόνας ποιότητας, D. 4. Εἰδοποιούσας solum mutat A. 1 ; εἰδοποιούς quidem servat, sed correctum εἰδοποιάς. Post ἔχων vero habet etiam τρεῖς μόνας, A. 2. Τρεῖς μόνας non agnoscit Con., nec Vall.

(17) Μία μόνη ἡ κίνησις. Μόνη ἡ absunt, A. 3.

(18) Ἔστιν οὖν ὡς ὀξύτης. Ἔσται, loco ἔστιν, D. 4.

(19) Οὕτω πῦρ πρὸς ἀέρα. Οὕτως πῦρ ὡς πρὸς ἀέρα, D. 4. Mox idem στάσιν. Et paulo post : Ὡς

δ' ἄρα πῦρ πρὸς ἀέρα.

(20) Τὰ δὲ στερεὰ. Τὰ δὲ ἑτερα, M. 1.

(21) Κάτω φύσει φέρονται. Φύσει κάτω φέρονται, A. 2. Φύσει abest M. 1.

(22) Τὸν δὲ ἀέρα ἀπ' ἄνω φύσει φέρονται. Absunt, A. 4, Con., Vall.

(23) Ἄνω φύσει φέρονται. Ἄνω φέρονται φύσει, D. 1.

(24) Στωϊκοί... δραστικά. Στοιχοί (sed supra a man. rec.) τὰ μὲν τῶν στοιχείων εἶναι δραστικά, D. 4. Τῶν μὲν στοιχείων ἄλλα, loco τῶν στοιχείων τὰ μὲν, M. 1. Mox ἀέρα καὶ τὸ πῦρ, idem. Aristot. *De generat et corrupt.* II, 2, στοιχεῖα appellat ποιητικά et παθητικά, sed alio sensu.

(25) Ἀριστοτέλης δέ. Vide Aristot. *De mundo*, cap. 2 ; *De cælo*, II, 3. Eadem ex Aristotele refert Diog. Laert. p. 476 ; Plutarch. t. II, p. 878. Hic incipit libri III cap. 4, Cono : De natura cœli, quod non sit ex quatuor elementis, secundum Aristotelem. Et Platonis circa id opinio refertur, et Apollinari : ubi tandem per epilogum ostendit, necessario esse quatuor elementa.

(26) Κυκλοφορικὸν δέ. Καὶ ab initio addit A. 3.

(27) Περὶ τὴν γῆν φέρεται. Περιάγων κείται. Sic. Hand dubie voluit, περιάγων κινεῖται, D. 4. Περὶ αὐτὸ φέρεται, A. 4. Περὶ αὐτὸ φέρεται, A. 3. Περὶ αὐτὸν κείται, A. 2. Περὶ αὐτὸν φέρεται, M. 1. « Quod circulari circumgyratione moveatur, » Con. « Quod ipsum in circulum circumferatur, » Vall.

ctabile et tractabile oportet esse quod natum est. A Sine igne autem nihil unquam fuerit aspectabile, neque tractabile, sine aliquo solido. Solidum autem non sine terra. Unde moliens hoc universum Deus, ex igni ipsum et terra effecit. Duo autem sola recte, sine tertio, constare non possunt. Oportet enim vinculum in medio esse amborum, quod ea copulet. Vinculum porro optimum, quod maxime ex se et his quæ vincit, unum facit. Quod optime nata est proportio efficere. Vinculum dicit, duo media elementa, ea proportione quæ exposita est, inter se comparata. Qui Hebræorum dogmata defensitant, de cælo terraque dissentiunt. Cæteri enim fere omnes ex nulla subiecta materia, quæ prius fuerit, cælum et terram genitam esse volunt, quoniam Moyses scribit his verbis: *In principio fecit Deus cælum et terram*. Apollinarius vero, ex abyssu secisse Deum cælum et terram contendit. Nam abyssi, ut ejus quæ creata sit, Moyses in commemorando orbis ortu non meminit, sed in libro qui Job inscribitur perscriptum hoc est: *Qui fecit abyssum*. Ex hac igitur, ut materia, omnia alia nata esse vult, neque tamen eam nullo generatam ortu, sed genitam ante omnia corporea et ad cæterorum naturam a Deo præparatam esse tueretur. Atque ipsum quoque abyssi nomen (significat autem Latine *fundi experti*) infinitatem ostendit.

Gen. 1, 1.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(28) *Συνεστάναι*. Συνεστάναι. Sic et inferius, D. 1. Αὐτόν refertur ad οὐρανόν.

(29) *Λέγει γὰρ οὕτως*, x. τ. λ. Λέγει δὲ οὕτως Σωματοειδὲς, δὲ καὶ ὁρατόν, D. 1, A. 2. Δέ, loco γὰρ etiam A. 1. Οὗτος habet M. 1. Enim, Vall. Apud Platonem in *Timæo* p. 477, circa finem est: σωματοειδὲς δὲ. A. 3 exhibet: σωματοειδὲς δὲ τὸ — τὸ γινόμενον.

(30) *Τὸ γενόμενον*. Τὸ γινόμενον, D. 1; A. 1, 2. Mox loco χωρὶς δέ, Plato habet, χωρισθέν δὲ τε πυρὸς.

(31) *Τὸ τοῦ παντός*. Τὸ ἀβέστ. M. 1.

(32) *Συνεστάναι — ἐποίει*. Plato ita: Ἀρχόμενον συνεστάναι σῶμα ὁ θεὸς ἐποίει. Idem mox duali habet μόνω, loco μόνω, omisso καλῶς. Valla: « Quam ob rem mundum efficere moliens Deus, terram primum igne inque jungebat. »

(33) *Δεσμὸν γὰρ ἐν μέσῳ*. Δεσμὸν γὰρ ἐν μέσῳ. Sic D. 1. Δεσμὸς γὰρ ἐν μέσῳ, Ox. Post δέ, addit τινά Plato.

(34) *Συναγωγὴν γίνεσθαι*. Συναγωγὴν γίνεσθαι, D. 1; A. 1, 2, 3.

(35) *Δεσμὸς δὲ κάλλιστος*, x. τ. λ. Δεσμὸν δὲ κάλλιστος (ex correct. rec.; antea, credo, δεσμὸν — κάλλιστον) ὁ τρίτος, αὐτόν τε καὶ τὰ ξυνδεόμενα ὅτι μάλιστα ἐν ποιεῖ. Τοῦτο δὲ πέφ. ἀναλ. καλῶς ὡς μάλιστα ἀποτελεῖν, D. 1. Δεσμὸν δὲ κάλλιστος, ὅς ἐαυτὸν τε καὶ τὰ ξυνδεδεμένα ὅτι μάλιστα ἐν ποιεῖ. Τοῦτο δὲ πέφ. ἀναλογίαν, x. τ. λ., A. 1. Sic, omisis ἐν ποιεῖ ὅτι μάλιστα, A. 3. Δεσμὸν δὲ κάλλιστος τρίτος, ὅς ἐν — ξυνδ. ὅτι μάλιστα ἐν ποιεῖ. Τοῦτο, x. τ. λ. A. 2. Apud Platonem est: δεσμὸν δὲ ὁ κάλλιστος, ὅς ἐν αὐτὸν καὶ τὰ ξυνδεδεμένα ὅτι μάλιστα ἐν ποιεῖ. Valla: « Sed vinculorum id est aptissimum — inque pulcherrimum. »

(36) *Πέφυκεν ἀναλογία*. Ellebodus πέφυκε reddidit, nata est, quod quodammodo obscurum est. Editor Oxoniensis correxit, poterit. Πέφυκε multo-

εστάναι (28). Λέγει δὲ οὕτως (29)· « Σωματοειδὲς καὶ 73 ὁρατόν, ἀπτόν τε δέ τὸ γενόμενον (30) εἶναι, χωρὶς δὲ πυρὸς οὐδὲν ἂν ποτε ὁρατόν γένοιτο· οὐδὲ ἀπτόν ἄνευ τινὸς στερεοῦ· στερεὸν δὲ, οὐκ ἄνευ γῆς· ὅθεν ἐκ πυρὸς καὶ γῆς τὸ τοῦ παντός (31) συνεστάναι σῶμα ὁ θεὸς ἀρχόμενος ἐποίει (32). Δύο δὲ μόνω καλῶς συνίστασθαι τρίτου χωρὶς, οὐ δυνατόν· δεσμὸν γὰρ ἐν μέσῳ (33) δέ τ' ἀμφοῖν συναγωγὴν γίνεσθαι (34)· δεσμὸν δὲ κάλλιστος (35), ὅς ἐν αὐτόν τε καὶ τὰ ξυνδεδεμένα ἐν ποιεῖ ὅτι μάλιστα. » Τοῦτο δὲ πέφυκεν ἀναλογία (36) κάλλιστα ἀποτελεῖν (37)· δεσμὸν λέγων, τὰ μέσα δύο (38) στοιχεῖα ἐξ ἀναλογίας (39) εἰλημένα τῆς προρρήθεις. Οἱ δὲ τὰ τῶν Ἑβραίων πρεσβεύοντες διαφέρονται περὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. B Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι σχεδὸν (40) πάντες, ἐξ οὐδεμιᾶς προϋποκειμένης ὕλης φάσκουσι γεγενῆσθαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν (41), ἐπειδὴ Μωϋσῆς φησιν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· Ἀπολλινάριος δὲ ἐκ τῆς ἀδύσσου πεποιηκέναι τὸν θεὸν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν βούλεται· τῆς γὰρ ἀδύσσου Μωϋσῆς (42) οὐκ ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ γενέσει τοῦ κόσμου, ὡς γενομένης (43)· ἐν δὲ τῇ Ἰωδ εἰρηται· Ὁ ποιῆσας τὴν ἀδύσσαν· Ἐκ ταύτης οὖν, ὡς ἐξ ὕλης, βούλεται τὰ ἄλλα (44) πάντα γεγενῆσθαι· οὐ μὴν ἀγέννητον, ἀλλὰ γεννητὴν αὐτὴν (45) εἶναι, πρὸ πάντων τῶν (46) σωματικῶν (47) προκαταβεβλημένην (48) ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ (49) πρὸς

ties est, solet, potest, aptum est, proprie a natura, a nativitate.

(37) *Κάλλιστα ἀποτελεῖν*. Μάλιστα ἀποτελεῖν, A. 2.

(38) *Τὰ μέσα δύο*. Τὰ μέσα, ἐπειδὴ τὰ μέσα δύο, A. 2.

(39) *Ἐξ ἀναλογίας*. Μετὰ ἀναλογίας, D. 1.

(40) *Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι σχεδόν*. Ita a rec. correct. Antea: ἄλλοι μὲν γὰρ σχεδόν, D. 1. Paulo post: φάσκουσι γενέσθαι, A. 3.

(41) *Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*. His addunt: ἐπειδὴ Μωϋσῆς φησιν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, D. 1; A. 2, 3. Sic, sed Μωϋσῆς, A. 1. Ita quoque Ox. ex mss. restituit, sed: ἐπεὶ Μωϋσῆς, — ἐποίησε θεός, x. τ. λ. Ἐπειδὴ Μωϋσῆς ἔφη· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, M. 1. Habent etiam hæc Cono et Valla. Sed hic in principio habet: *Nam Moyses inquit*. D Exciderant ob duplex γῆν. Nam et Ellebodus habet in versione.

(42) *Μωϋσῆς*, vitiose. Μωϋσῆς, B. 1. Μωϋσῆς, A. 1, Ox. Paulo ante δέ, loco γὰρ, Con. Vall.

(43) *Ὡς γεγεννημένης*. Ὡς γενομένης, D. 1; A. 1, 2, 3. Genitæ, Con., Vall. Continuo Valla: *Licet in Job secundo dicatur*.

(44) *Τὰ ἄλλα*. Τ' ἄλλα. Sic. Sed ex correct. rec. est circumflexus, D. 1.

(45) *Ἀγέννητον — αὐτήν*. Ἀγέννητον, ἀλλὰ γεννητὴν αὐτὴν εἶναι, A. 1, 2. Ἀγέννητον habet etiam D. 1, A. 3. Deinceps valde aberrat a Græco Valla.

(46) *Αὐτήν πρὸ πάντων τῶν*. Τὴν et τῶν abest, A. 3.

(47) *Τῶν σωματικῶν*. Τῶν σωμάτων, D. 1. Corpora, Vall.

(48) *Προκαταβεβλημένην*, x. τ. λ. Προκαταβεβλημένη ταύτην φησιν τὸν Δημιουργόν, M. 1.

(49) *ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ*, x. τ. λ. ὑπὸ τοῦ θεοῦ

τὴν τῶν ἄλλων ὑπόστασιν· δηλοῖ δὲ καὶ τοῦνομα (50) τῆς ἀβύσσου, τὸ τῆς ὕλης ἀπειρον. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ὅπως ἂν ἔχοι (51), οὐδὲν διαφέρει. Καὶ οὕτω γὰρ (52) πάντων ὁ Θεὸς Θεὸς καὶ δημιουργὸς δείκνυται, καὶ ἐξ οὗκ ὄντων (53) πεποιητῶς τὰ πάντα. Πρὸς δὲ τοὺς ἐν μόνον λέγοντας εἶναι στοιχεῖον, ἢ τὸ πῦρ, ἢ τὸν ἀέρα, ἢ τὸ ὕδωρ, ἀρχέσει τὰ παρὰ Ἱπποκράτους εἰρημένα· « Εἰ ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος (54), οὐδέποτε ἂν ἤλγεεν (55)· οὐδὲ γὰρ ἂν ᾤοντο (56), ὅφ' οὗ ἀλγήσειεν, ἐν ᾧ (57)· εἰ δὲ καὶ ἤλγεεν, ἐν ᾧ τὸ ἰώμενον (58). Δεῖ γὰρ τὸ μέλλον ἀλγεῖν, ἐν μεταβολῇ γενέσθαι μετ' αἰσθήσεως· εἰ δὲ ἐν μόνον ᾧ τὸ στοιχεῖον, οὐκ ἦν, εἰς ὃ μεταβληθεῖ· μὴ τρεπόμενον δὲ, ἀλλὰ μένον ἐφ' ἑαυτοῦ, οὐκ ἂν ἤλγεεν (59), εἰ καὶ αἰσθητὸν ᾧ· ἀνάγκη δὲ καὶ τὸ πάσχον, ὑπὸ τίνος πάσχειν· εἰ δὲ (60) μόνον ἐν (61) τῷ τὸ στοιχεῖον, οὐκ ἦν ἂν ἑτέρα ποιότης παρὰ τὴν τοῦ ἐνὸς στοιχείου, ὅφ' ἥς ἐπαθεν ἂν τὸ ζῶον. Εἰ δὲ μήτε μεταβληθῆναι (62), μήτε παθεῖν ἡδύνατο, πῶς ἂν ἤλγεεν; » Δείξας οὖν τοῦτο ἀδύνατον, κατὰ συγχώρησιν ἐπάγει· « Εἰ δὲ καὶ ἤλγεεν (63), ἐν ᾧ τὸ ἰώμενον· νῦν δὲ οὐκ ἔστιν ἐν τὸ ἰώμενον, ἀλλὰ πολλὰ· οὐκ ἄρα ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος. »

Ἀλλὰ καὶ, ἐξ ὧν αὐτοὶ (64) πειρῶνται τὸ ἕκαστος κατασκευάζειν δόγμα, ἐκ τούτων μάλιστα δείκνυται τέσσαρα ὄντα τὰ στοιχεῖα (65). Καὶ γὰρ Θαλῆς (66) τὸ ὕδωρ μόνον λέγων εἶναι στοιχεῖον, πειρᾶται δεικνύειν τὰλλα (67) τρία ὑπὸ τούτου γινόμενα. Τὴν μὲν γὰρ ὑπεστάθμην (68) αὐτοῦ γῆν γίνεσθαι· τὸ δὲ λεπτομερέστερον (69), ἀέρα· τοῦ δὲ ἀέρος τὸ λεπτομερέστερον,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

βούλεται πρὸς τὴν τῶν, A. 2. Proxima corrupta sunt apud Con.

(50) Καὶ τοῦνομα. Καὶ τὸ ὄνομα, D. 1. Paulo ante malim δηλον, loco δηλοῖ. Sunt enim verba Apollinari, ut arbitror, non Nemesii.

(51) Ὅπως ἂν ἔχοι. Ὅπως ἂν ἔχη, D. 1; A. 2.

(52) Διαφέρει· καὶ γὰρ, κ.τ.λ. Διαφέρει. Καὶ οὕτως γὰρ πάντων ὁ Θεὸς Θεὸς καὶ δημιουργός, D. 1. Καὶ οὕτω γὰρ πάντων exhibent etiam A. 1, 2. Διαφέρει habet etiam A. 3. Alterum Θεὸς καὶ omittunt Con., Vall.

(53) Καὶ ἐξ οὗκ ὄντων. Καὶ abest, D. 1, Vall. Mox, λέγοντας εἶναι τὸ στοιχεῖον, D. 1; A. 2. Deinde, ἀρχέσει, D. 1. Post στοιχεῖον addit γῆν Con. Sed non opus est. Nam inferius memoratur solum aqua, aer et ignis.

(54) Εἰ ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος. Ὁ abest, A. 1.

(55) Οὐδέποτε ἂν ἤλγεεν. Οὐδέποτε ἂν ἀλγήσειεν, Ox. Primum εἰ in ἤλγεεν ex correct. D. 1. Et sic bis deinceps. Bis ἤλγεεν, hic et paulo post, A. 3. Mox, ἀφ' οὗ, loco ὅφ' οὗ, M. 1, et idem mox : εἰ δὲ καὶ ἤλγεεν.

(56) Οὐδὲ γὰρ ἂν ᾤοντο. Ἄν abest, A. 2, 3. Ab οὐδὲ γὰρ ad ἤλγεεν addita sunt a man. rec. cum aliqua varietate, quam hic notavi, D. 1. Sic ergo : οὐδὲν γὰρ ᾧ ὅφ' οὗ ἀλγήσειεν ἐν ᾧ. Εἰ δὲ καὶ ἤλγεεν (sed syllabae ei inscriptioni e.).

(57) Ἐν ᾧ. Ἐν ᾧ, A. 1, 2. Continuo εἰ δὲ καὶ — ἰώμενον omittit Vall.

(58) Ἰώμενον. Hic rursus a man. rec. additum : ἢ πῶς ἂν ἤλγεεν, εἰ ἐν ᾧ τὸ στοιχεῖον. Deinde μεταβληθεῖ, loco μεταβληθεῖ, M. 1.

(59) Οὐκ ἂν ἤλγεεν. Οὐκ ἂν ἀλγήσειεν, Ox.

(60) Πάσχειν· εἰ δὲ ad ποιότης. Absunt, A. 1, Vall.

A dit. Sed hoc, quoquo modo se habent, nihil refert. Etenim etiam hoc modo, Deum omnium et opificem esse, et ex nihilo fecisse omnia, probatur. Adversus eos qui dicunt unicum esse elementum, aut ignem, aut aerem, aut aquam, satis erunt, quæ ab Hippocrate disputata sunt : « Si unum homo esset, nunquam doleret : neque enim esset unde doleret, si unum esset : quodsi etiam doleret, unum esset, quod sanaret. Oportet enim, quod doliturum est, in mutatione versetur, adjuncto sensu : at si unicum esset elementum, non esset in quod mutaretur : si autem non mutaretur, sed in scipso remaneret, non doleret, etiamsi esset sensu præditum. Oportet etiam, quod patitur, ab aliquo pati : si autem unum solum esset elementum, non esset alia qualitas præter eam, quæ est unius elementis, a qua animal pateretur. Quodsi neque mutari, neque pati posset, quomodo doleret ? » Cum igitur hoc probasset fieri non posse, per concessionem infert : « Si vero etiam doleret, unum esset, quod sanaret : nunc vero non est unum, quod sanat, sed multa : non ergo unum homo est. »

Porro autem iis ipsis, quibus singuli suam sententiam confirmare nituntur, maxime ostenditur, quatuor esse elementa. Etenim Thales, solum aquam dicens esse elementum, conatur probare alia tria ex aqua generari. Nam ejus fecem terram esse, tenuissimam partem, aerem, aeris item tenuissimam partem, ignem. Et Anaximenes quoque aerem solum statuens, similiter conatur

(61) Εἰ δὲ μόνον ἔν. Ἐν abest, A. 2, 3. Mox, deest τό, ante στοιχεῖον, et τοῦ, ante ἐνός, M. 1, et deinde, παρὰ τῆς τοῦ ἐνός στοιχείου, A. 2. Mox post ζῶον addit Valla : « essentiam, aliud esse. »

(62) Εἰ δὲ μήτε μεταβληθῆναι. Meta insertum a rec., D. 1. Mox ἡδύνατο, A. 1, 2.

(63) Ἐπάγει· εἰ δὲ καὶ ἤλγεεν. Sic, sed syllabam ei in ἐπάγει inscriptioni η, et primum ε in ἤλγεεν ex correct., D. 1. Ἠλγγεν hic exhibet A. 3. Κατὰ συγχώρησιν ἐπάγει, Valla reddidit : *fateri cogit*. Εἰ, τὸ ἰώμενον, quod dolorem incutiat. Ac si legerit, τὸ ἀνίων. Proximum τὸ ἰώμενον prorsus omisit.

(64) Ἐξ ὧν αὐτοί. Αὐτοί reddidit, singuli, Vall.

(65) Δ' ὄντα στοιχεῖα. Τέσσαρα ὄντα τὰ στοιχεῖα, D. 1, A. 1, M. 1. Sic, sed τὰ στοιχεῖα a man. rec. A. 2. Mox, Θάλης, D. 1.

(66) Θαλῆς. Idem de hoc refert Euseb. *Præp. evang.*, p. 22 et p. 747, ex Plutarcho. — Breviter de his disputatur apud Eusebium *Præpar. evang.*, p. 320. Ibidem, p. 35, ex Philone Byblio docetur, Sanchoniathonem etiam aerem habuisse pro principio rerum omnium.

(67) Πειρᾶται δεικνύειν τ' ἄλλα. Πειρᾶται δεικνύειν τὰλλα. Sed ὁ ante, nunc ὁ, et accentus in τὰλλα man. rec., D. 1. Πειρᾶται δεικνύειν τὰ ἄλλα, A. 1. Πειρ. δεικνύειν τὰ ἄλλα, A. 2. Πειρᾶται δεικνύειν, A. 3. Mox, ὑπὸ τούτου, A. 1, 2; D. 1, M. 1.

(68) Ὑποστάθμην. Sic Stoici reliquorum elementorum ὑποστάθμην appellaverunt terram. Diog. Laert., p. 284. Vide etiam Fischerum ad Plat. *Phædonem*, p. 458, nota 35.

(69) Τὸ δὲ λεπτομερέστερον. Αὐτοῦ addit A. 1.

ostendere cætera elementa ex eo gigni atque perfici. Heraclitus, et Hipparchus Metapontinus, ignem dicentes, iisdem hisce rationibus usi sunt. Quod igitur isti dicunt, in igne causam esse gignendi cætera elementa, et cæterorum philosophorum alius aquam, alius aerem inducit, ex eo ostenditur omnia elementa in se mutuo mutari. Cum autem omnia in se mutuo vertantur, necesse est, omnia esse elementa. Quodcumque enim de quatuor sumpseris, id ex alio fieri reperietur. Corpus autem, cum sit animæ instrumentum, una cum animæ viribus dividitur. Nam ad eas accommodatum aptumque factum est, ut nulla animæ vis a corpore impediatur. Unicuique enim facultati animi, quo suo munere fungi possit, propriæ partes corporis tributæ sunt, ut in progressu orationis demonstrabitur. Nam anima locum obtinet artificis; corpus, instrumenti: materia autem est in quibus versatur actio; effectio vero, ipsa actio. Quemadmodum ut materia subijcitur femina; nam in hanc est actio: actio adulterium, aut stuprum, aut legitimus concubitus. Dividuntur autem vires animæ, in vim phantasie, cogitationis, et memoriæ, quæ Greci vocant φανταστικόν, διανοητικόν, μνημονευτικόν.

CAP. VI.

De phantasia.

Φανταστικόν igitur, vis est animæ rationis expertis, quæ per sensuum sedes suo munere fun-

A πῦρ (70). Ἀναξιμενης δὲ ἀέρα μόνον λέγων, καὶ αὐτὸς ὁμοίως πειράται (71) δεικνύναι, τὰ ἄλλα στοιχεῖα ἐκ τοῦ ἀέρος αποτελούμενα· Ἡράκλειτος (72) δὲ καὶ 75 Ἰππασος ὁ Μεταποντίνος (73), τὸ πῦρ λέγοντες, ταῖς αὐταῖς ταύταις (74) ἀποδείξει χρῆνται. Ἐξ ὧν τοίνυν καὶ οὗτοι φασί, τὸ πῦρ εἶναι (75) τῶν ἄλλων στοιχείων γεννητικόν, καὶ τῶν ἄλλων ὁ μὲν τὸ ὕδωρ (76), ὁ δὲ τὸν ἀέρα, ἐκ τούτων δεικνύται, ὅτι πάντα τὰ στοιχεῖα εἰς ἄλληλα μεταβάλλεται· πάντων δὲ εἰς ἄλληλα τρεπομένων, ἀνάγκη, τὰ πάντα στοιχεῖα εἶναι (77). Ὅπερ γὰρ ἂν λάβῃς τῶν τεσσάρων, εὐρεθήσεται καὶ τοῦτο ὑφ' ἐτέρου γινόμενον (78). Τὸ δὲ σῶμα τῆς ψυχῆς ὄργανον ὑπάρχον, ταῖς ψυχικαῖς δυνάμεσι συνδιαίρεται. Ταύταις γὰρ πρόσφορόν τε καὶ ἐπιτήδειον κατεσκευάσται, πρὸς τὸ μηδεμίαν αὐτῆς δύναμιν ὑπὸ τοῦ σώματος ἐμποδίζεσθαι. Ἐκάστη γὰρ ψυχικὴ (79) δύναμις πρὸς τὴν ἐνέργειαν ἴδια μέρη τοῦ σώματος ἀποκλήρωται, ὡς πρῶτον ὁ λόγος ἀποδείξει. Ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ τάξιν ἐπέχει τεχνίτου· τὸ δὲ σῶμα, ὄργανον· ὕλη δὲ ἐστὶ, περὶ ἧς πρᾶξις· τὸ δὲ ἀποτελεσμα, ἡ πρᾶξις (80) αὐτῆς. (Οἶον, ὡς ὕλη μὲν ὑπόκειται ἡ γυνή· περὶ ταύτην γὰρ (81) ἡ πρᾶξις· ἡ δὲ πρᾶξις, μοιχεῖα, ἡ πορνεία, ἡ γάμος.) Διαιροῦνται δὲ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις εἰς τε τὸ φανταστικόν, καὶ διανοητικόν, καὶ μνημονευτικόν.

ΚΕΦ. Γ'.

Περὶ τοῦ φανταστικοῦ (82).

Φανταστικόν μὲν οὖν ἐστὶ δύναμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς (83) διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργοῦσα· φανταστὸν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(70) Τὸ λεπτομερέστερον πῦρ. Τὸ λεπτομερέστερον τὸ πῦρ εἶναι, M. 1. De Anaximene vid. Euseb. *Præpar. evang.*, p. 22 et p. 748.

(71) Καὶ αὐτὸς ὁμοίως πειράται. Καὶ αὐτὸς πειράται ὁμοίως, A. 2. Mox δεικνύναι τὰ ἄλλα, A. 1, δεικνύναι τὰ ἄλλα. Rursus circumflexus ex correct., D. 1.

(72) Ἡράκλειτος. Ἡράκλειτος, A. 1, 2. Ἡράκλειτος et ex corr. et, D. 1.

(73) Ὁ Μεταποντίνος. Μεταποντίνος ex corr., antea Μεταποντίνος, D. 1. Μεταποντίνος, A. 2. Hipparchus Ponticus, Con. Hipparchus Metapontinus, Vall. Plutarch., *De placit. philosoph.* 1, 3, p. 877, et Eusebius, *Præparat. evang.*, p. 748, eadem hæc referentes, habent: Ἡράκλειτος καὶ Ἰππασος ὁ Μεταποντίνος. Adde Aristot., *Metaphys.* 1, 3, Ergo loco Ἰππάρχος, correxi Ἰππασος. De Hippaso vide Menagium ad Diog. Laert., p. 587, 588, et Sext. Empir., p. 135, 620, 681, edit. Fabric.

(74) Ταῖς αὐταῖς ταύταις. Ταύταις adest D. 1. Forte scripserat τούτοις, ut referretur ad Thaletem et Anaximenes. Mox, καὶ αὐτοὶ φασί, D. 1. Sic paulo ante: ἐξ ὧν αὐτοὶ πειρῶνται. Sed hic ad solum Heraclitum et Hippasum pertinet.

(75) Τὸ πῦρ εἶναι. Τὸ πῦρ ἦν, M. 1.

(76) Ὁ μὲν τὸ ὕδωρ. Ὁ μὲν τὸ πῦρ, sed a rec. supra scriptum ὕδωρ, A. 2. Ὁ μὲν τῶν ἄλλων est Thales, et ὁ δὲ, Anaximenes.

(77) Ἀνάγκη στοιχεῖα τὰ πάντα εἶναι. Ἀνάγκη πάντα στοιχεῖα εἶναι, D. 1. Ἀνάγκη τὰ πάντα στοιχεῖα εἶναι, A. 1. Mox, ὅπερ ἂν λάβῃς, D. 1, A. 2. Mox post τεσσάρων, addit στοιχείων, M. 1.

(78) Ὑφ' ἐτέρου γινόμενον. Hic, omisiss reliquis ad finem capitis, terminat caput. Continuo autem

subjungit indicem capitis sexti, absque numero 12-
men, D. 1. Ad caput de elementis hæc certe non
pertinent. Habent autem speciem præfationis, per-
tinentis ad caput proximum. Apud Con. hic inci-
pit liber iv De viribus seu potestatibus animæ,
cap. 1, De quinque sensoriis et definitione sen-
sus.

(79) Ἐκάστη γὰρ ψυχικὴ. Ἐκάστη γούν ψυχικὴ, A. 1. Non male. Ἐκάστη οὖν ψυχικὴ, A. 2. Ἐκάστη γούν ψυχικὴ δύναμις πρὸς, A. 3. Mox ἐπιδείξει, loco ἀποδείξει A. 2. Δείξει habet A. 3. Indicabit, Con. Ostendet, Vall.

(80) Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ἡ πρᾶξις. Absunt, A. 1, Vall. Vicina, ab οἷον ὡς ὕλη ad γάμος, tanquam inepta, malim omittere. Servat tamen etiam Con. et D Vall. Post hæc vero Cono statim transit ad p. 76 verba, ἐστὶ δὲ αἰσθητήρια μὲν πάντα. Hæc vero, quæ hic omittit, addit p. 91, ante cap. 12. Apud Ellebodium h. l. est quædam obscuritas, quod vocabulum οἷον reddidit quemadmodum, loco veluti, exempli causa, etc.

(81) Περὶ ταύτην γάρ. Περὶ ταῦτα γάρ, M. 1.

(82) Περὶ τοῦ φανταστικοῦ. Ita A. 1 et A. 2. Sed hic a man. rec. M. 1, loco κεφ. ζ', habet λόγος et, D. 1 vero ita: Περὶ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, τοῦ φανταστικοῦ, τοῦ διανοητικοῦ καὶ τοῦ μνημονευτικοῦ. Περὶ τοῦ φανταστικοῦ. Refert autem hæc ad caput quintum. Certe numerus capitis abest. Confer hunc locum cum Joan., p. 183. Valla: De imaginario, cap. 6.

(83) Ἀλόγου ψυχῆς. Irrationalis partis animæ, quæ et sensus dicitur, per sensus corporis agens. Con.: irrationalis animæ vis sese per sensus exercens. Paulo post, διενεργοῦσα, M. 1.

δὲ (84), τὸ τῇ φαντασίᾳ ὑποπίπτον, ὡς αἰσθήσει αἰσθητόν (85)· φαντασία δὲ ἐστὶ πάθος τῆς ἀλόγου ψυχῆς ὑπὸ φανταστοῦ τινος γινόμενον· 76 φάντασμα δὲ πάθος διάκενον ἐν τοῖς ἀλόγοις τῆς ψυχῆς μέρεσιν ἀπ' οὐδενός (86) φανταστοῦ γινόμενον. Οἱ δὲ Στωϊκοὶ τέσσαρα ταῦτα φασί, φαντασίαν, φανταστόν (87), φανταστικόν, φάντασμα· φαντασίαν μὲν λέγοντες, τὸ πάθος τῆς ψυχῆς τὸ ἐνδεικνύμενον αὐτὸ τε καὶ τὸ (88) πεποιηκὸς φανταστόν (89). Ὅταν γὰρ λευκὸν (90) ἴδωμεν, ἐγγίνεται τι πάθος τῇ ψυχῇ ἐκ τῆς λήψεως αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις (91) ἐγγίνεται πάθος, ὅταν αἰσθάνηται· οὕτω καὶ ἐν τῇ ψυχῇ, ὅταν ἐννοήσῃ. Εἰκόνα γὰρ ἐν ἑαυτῇ δέχεται τοῦ νοητοῦ. Φανταστόν δὲ, τὸ πεποιηκὸς τὴν φαντασίαν αἰσθητόν, οἷον τὸ λευκὸν καὶ πᾶν ὃ τι δύναται (92) κινεῖν τὴν ψυχὴν· φανταστικὸν δὲ, τὸν διάκενον διελευσμένον ἀνευ φανταστοῦ (93)· φάντασμα δὲ, ὃ ἐφέλκομεθα κατὰ τὸν (94) φανταστικὸν διάκενον ἐλευσμένον, ὡς ἐπὶ τῶν μεμνημένων (95) καὶ μελαγχολόντων. Ἡ δὲ διαφωνία (96) τούτοις περὶ τὴν ἐναλλαγὴν μόνην γέγονε τῶν ὀνομάτων. Ὅργανα δὲ αὐτοῦ (97) αἱ πρόσθοι τοῦ ἐγκεφάλου κοιλίαι, καὶ τὸ ἐν αὐταῖς ψυχικόν (98) πνεῦμα, καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν νεῦρα (99), τὰ διάδροχα τῷ ψυχικῷ πνεύματι, καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν

A gitur. Φανταστόν vero, quod in phantasiam cadit, ut in sensum, quod sensui subijcitur. Φαντασία vero, affectio est animæ, a ratione vacuæ, quæ sit ab aliquo, quod φανταστόν appellavimus. Φάντασμα vero, inanis affectio in animæ partibus rationis expertibus, quæ a nullo, quod sit φανταστόν, commovetur. Stoici autem hæc quatuor ponunt: φαντασίαν, φανταστόν, φανταστικόν, φάντασμα· ac φαντασίαν definiunt, animæ affectionem, quæ et seipsam ostendit et φανταστόν illud a quo nata est. Cum enim albi quid aspexerimus, gignitur in anima ex ejus aspectu quædam affectio. Ut enim in sensuum sedibus affectio gignitur, cum sentiunt, ita in anima, cum intelligit. Nam imaginem in se accipit ejus rei, quam B intelligit. Φανταστόν, subjectum illud sensui quod φαντασίαν genuit, ut aliquid albi et quidquid animam movere potest. Φανταστικόν, inanem distractionem sine eo quod sit φανταστόν. Φάντασμα vero, rem ipsam, qua ad φανταστικόν, id est, vanam distractionem attrahimur, ut in insanis et melancholicis. Horum dissensio in sola mutatione nominum consistit. Instrumenta ejus sunt anteriores cerebri ventriculi, et qui in eis animæ spi-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(84) *Φανταστόν δέ.* Sic ex rasura. Antea φανταστικόν, D. 1.

(85) *Ὡς αἰσθήσει αἰσθητόν.* Ὡς αἰσθησις καὶ αἰσθητόν, A. 1. *Sicut sensus et sensibile*, Vall. Cono addit, *et visui visibile*.

(86) *Ψυχῆς μέρεσιν ὑπ' οὐδενός.* Ἀπ' loco ὑπ'. D. 1; A. 1, 2, 3. Μέρεσιν a rec. additum, A. 2. Omittit hoc vocabulum, M. 1. Mox, γινόμενον, A. 3, et, στωϊκοὶ εἰ φασί, sed ω εἰ α ex correct., D. 1.

(87) *Φαντασία, φανταστόν.* Φαντασίαν, φανταστόν, D. 1, A. 1, 2, 3; Vall.

(88) *Τὸ ἐνδεικνύμενον αὐτὸ τε καὶ τὸ.* Τὸν ἐνδεικνύμενον αὐτὸ τε καὶ τὸ, D. 1, M. 1. Τὸ ἐν ἑαυτῷ ἐνδεικνύμενον αὐτὸ τε καὶ τὸ, A. 1, 3. Sic, sed ἑαυτῷ ex corr., antea erat αὐτῷ. Et mox πεποιηκὸς, A. 2. Animæ passionem intra se demonstratam quævis imaginatum efficit, Vall. Quæ (animi passio) in ipsa monstratur (sic correcti, loco moratur. Legit autem, ἐν αὐτῇ), et facit imaginabile, Con. Apud Plutarch. *De placit. philosoph.*, iv, 12, qui hæc Chrysippo tribuit, est quidem ἑαυτῷ, et in cod. Mosq. ἐν αὐτῷ, sed nihil muto. Nam ibidem mox est.: Δείκνυσιν ἑαυτὴν καὶ τὸ πεποιηκὸς αὐτῇ. Ergo hic αὐτὸ accipitur pro ἑαυτῷ, ἐνδεικνύμενον est medium. Nihilominus tamen passive accipi potest: *Affectionem mentis ipsam, quæ monstratur, quæ offertur*, nimirum, *mentis*. Sed prius magis probro. Ἐν ἑαυτῷ ad nihil aliud referri potest, quam ad πάθος, quod nemo facile probabit. Chrysippus secundum alios φαντασίαν definit, τύπτωσιν ἐν τῇ ψυχῇ, vid. Diog. Laert., p. 255. Sic etiam est apud Philonem, p. 234.

(89) *Καὶ τὸ πεποιηκὸς φανταστόν.* Id est, καὶ τὸ φανταστόν τὸ πεποιηκὸς τὸ πάθος, ἔχουν τὴν φαντασίαν.

(90) *Ὅταν γὰρ λευκόν.* Δέ, loco γάρ, A. 2. Mox, ἐγγίνεται. Prius γ ex correct., D. 1, et, τῆς ψυχῆς, loco τῇ ψυχῇ, M. 1. Ἐκ τῆς λήψεως αὐτοῦ, id est, ἐκ τῆς ὁράσεως τοῦ λευκοῦ. Paulo post: ὡς ὅταν αἰσθάνηται, οὕτω. A. 3. Mox, εἰκόνας γὰρ ἐν αὐτῇ. Idem.

(91) *Ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις.* In sensibus, Vall. Mox idem: *imaginationem efficiens sensibilem.* Le-

git ergo αἰσθητήν, male. Mox, loco ἐν τῇ ψυχῇ, ὅταν, M. 1 habet, ἐν ταῖς τῆς ψυχῆς δυνάμεσιν, ὅταν αὐτὴ ψυχῇ. Idem paulo post, loco φανταστόν δὲ τὸ, habet, πεποιηκὸς δὲ τὴν φαντασίαν φανταστόν.

C (92) *Ὅλόν τι λευκὸν καὶ πᾶν ὃτι δύναται.* Οἷον τὸ λευκόν, καὶ πᾶν ὃ δύναται, D. 1, A. 3. Οἷον τὸ λευκόν καὶ πᾶν ὃ τι δύναται, A. 1. Sic, sed ὃ δύναται, A. 2. Ut album aliquod et prorsus omne, Vall.

(93) *Διάκερον διελευσμένον ἀνευ φανταστοῦ.* Διαλείμενον, loco διάκενον, sed in marg. γρ. διάκενον, A. 2. Φανταστικοῦ, loco φανταστοῦ, sed ante ἀνευ duæ aut tres litteræ deletæ, forte τοῦ, D. 1. Apud Plutarch., l. i. est ἐλευσμός. De re eadem videatur Sextus Empiricus, p. 419.

(94) *Ὁ ἐφέλκομεθα κατὰ τόν.* Ὁ ἐφέλκομεν κατὰ τὸ, D. 1. Ὡς ἐφέλκομενον τὸν κατὰ τὸ, A. 1. Ὁ (ex correct. ὡς) ἐφέλκομενον κατὰ τὸ, A. 2. Ὁ ἐφέλκομεν in marg. Ant. Sic in textu, M. 1, A. 3. Apud Plutarch., ἐφ' ὃ ἐλκόμεθα κατὰ τόν. Huic non dissimile est, ὃ ἐφέλκομεθα. Cono: « Phantasma autem, vanam et inanem conceptionem, quam per imaginationem haurimus. » Valla: « Imago est velut abstractum per imaginarium inanis attractio. »

D (95) *Μεμνηότων.* Ut Orestes in tragedia, vid. Plutarch., l. i. Mox, μελαγχολούντων, A. 3.

(96) *Ἡ δὲ διαφωνία.* Δέ abest, A. 2. Proximum τούτοις, quod Valla omittit, refertur ad Stoicos.

(97) *Ὅργανα δὲ αὐτοῦ.* Αὐτοῦ ad nihil aliud referri potest, quam ad φανταστικόν in principio capitis. Sed id sane nimis remotum.

(98) *Καὶ τὸ ἐν αὐταῖς ψυχικόν.* Αὐτοῖς, loco αὐταῖς, D. 1.

(99) *Τὰ ἐξ αὐτοῦ νεῦρα.* Τὰ ἐξ αὐτῶν νεῦρα, A. 1, 2, 3. Αὐτοῦ nullo modo sanum. Nec enim ad πνεῦμα, sed ad κοιλίαν referendum. Utcunque tamen ferri possit, si referatur ad ἐγκέφαλος. Cono ita: « et horum animalis spiritus et nervi ab eodem fonti atque apta sensoriorum compages. » Cæterum post hæc Cono statim transit ad pag. 91, cap. 12: Τοῦ μὲν οὖν φανταστικοῦ. Atque ita sane bene hæc coherent. Valla: « Et nervi ex ipsis animali spiritu humecti. » Post hæc apud Valla quædam exciderunt.

ritus continetur, quique ex eis nervi nascuntur. A animæ spiritu madefacti, et sensus sedium structura. Sunt autem sensus sedes quinque, sensus unus, anima, quæ per sensuum sedes affectiones, quæ in eis existunt, cognoscit. Atque ea quidem sede, quæ præ cæteris terrena et corporea est, hic autem tactus est, terrenam naturam indicat. Ea vero, quæ maxime est splendida, qui cernendi sensus est, splendida, ut aerea affectiones aeris (vocis enim substantia aer est, aut aeris ictus); ac spongiosa et aquea, quæ in gustu est, saporis percipit. Comparatum enim natura est, ut quodque, quod sub sensum cadat, per aliquid, quod sit aptum ad naturam suam, cognoscatur.

Oportebat igitur hac ratione, quoniam quatuor B sunt elementa, quatuor etiam esse sensus. Sed quoniam vapor et odorum genus, media quadam natura sunt, inter aerem et aquam (aere enim est crassior, aqua tenuior, quod in gravedine planum sit; nam qui eo morbo afficiuntur, spiritu quidem aerem ducunt, et tamen in ducendo spiritu vaporem non percipiunt: propter enim obstructionem, quod crassius est, ad sensum non pervenit); idcirco quintam sedem odoratus natura machinata est, ut nihil eorum quæ cognosci possunt sensum effugiat. Est autem sensus non commutatio, sed commutationis dijudicatio. Commutantur enim sensuum sedes, et sensus commutationem dijudicat. Vocantur tamen sæpe sensus, etiam ipsæ sensuum sedes. Est autem sensus, perceptio eorum quæ sub sensum cadunt. Sed hæc definitio non ipsius sensus, sed munerum ejus esse videtur. Quare sic quoque sensum definiunt: Spiritus intelligens, a

αἰσθητῶν. Ἔστι δὲ αἰσθητήρια μὲν πέντε (1)· αἰσθησις δὲ μία, ἡ ψυχικὴ, ἡ γνωρίζουσα διὰ τῶν αἰσθητῶν τὰ ἐν αὐτοῖς γινόμενα πάθη· καὶ τῷ μὲν γεωδαισάτῳ καὶ σωματικωτάτῳ τῶν αἰσθητῶν, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἀφή, τῆς γεώδους φύσεως αἰσθάνεται· τῷ δὲ αὐγοειδαισάτῳ (2), ὅπερ ἐστὶν ἡ ὄψις, τῶν αὐγοειδῶν (3)· ὡς καὶ τῷ ἀεροειδεῖ (4) τῶν τοῦ 77 ἀέρος παθημάτων (5) (ἀήρ γάρ ἐστιν ἡ τῆς φωνῆς οὐσία ἡ ἀέρος πληγῆ)· καὶ τῷ σπογοειδεῖ δὲ (6) καὶ ὕδατοειδεῖ, τῷ κατὰ τὴν γεῦσιν, τῶν χυμῶν ἀντιλαμβάνεται. Ἐκαστον γὰρ τῶν αἰσθητῶν διὰ τοῦ οἰκείου γνωρίζεσθαι πέφυκεν.

Ἐδεῖ τοίνυν κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, ἐπειδὴ τέσσαρα στοιχεῖα, τέσσαρας εἶναι καὶ τὰς αἰσθήσεις, ἀλλ' ἐπειδὴ περ (7) ὁ ἀτμός καὶ τὸ τῶν ὀσμῶν γένος (8) μεταξὺ τὴν φύσιν ἐστὶν ἀέρος καὶ ὕδατος (ἀέρος μὲν γὰρ ἐστὶ παχυμερέστερος, ὕδατος δὲ λεπτομερέστερος· δῆλον δὲ γίνεται τὸ τοιοῦτον διὰ τῆς κορύζης, τοῦ πάθους· οἱ γὰρ κορυζῶντες (9) ἔλκουσι μὲν τὸν ἀέρα διὰ τῆς ἀναπνοῆς· ἔλκοντες δὲ τοῦτον, τῶν ἀτμῶν οὐκ ἀντιλαμβάνονται (10)· διὰ γὰρ τὴν ἔμμερξιν τὸ παχυμερέστερον οὐκ ἀφίκνυται πρὸς τὴν αἰσθήσιν), τοῦτου χάριν πέμπτου αἰσθητήριον, ἡ ὀσφρησις, ὑπὸ τῆς φύσεως ἐξεύρηται (11), ἵνα μηδὲν τῶν δυναμένων εἰς γνῶσιν ἔλθειν διαφύγῃ τὴν αἰσθήσιν. Ἔστι δὲ ἡ αἰσθησις οὐκ ἀλλοιωσις, ἀλλὰ διάγνωσις ἀλλοιώσεως. Ἀλλοιοῦνται μὲν γὰρ τὰ αἰσθητήρια, C διακρίνει δὲ τὴν ἀλλοίωσιν ἡ αἰσθησις. Καλεῖται δὲ πολλάκις αἰσθησις (12) καὶ τὰ αἰσθητήρια (13). Ἔστι δὲ αἰσθησις, ἀντιληψὶς τῶν αἰσθητῶν. Δοκεῖ δὲ οὗτος ὁ ὁρος οὐκ αὐτῆς εἶναι τῆς αἰσθήσεως (14), ἀλλὰ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(1) *Αἰσθητήρια* ε'. Αἰσθητήρια μὲν πέντε, D. 1; A. 2, 3. Mox *μία* ἡ ψυχικὴ ἡ γνωρ., D. 1, A. 2, 3; M. 1. Mox omittit *ὅπερ ἐστὶν*, ante *ἡ ἀφή*, M. 1. Ac deinde, *τῆς δὲ γεώδους φύσεως*, A. 2. « Sensus vero unus omnium, qui . . . cognoscit, » Cono. Valla his prorsus caret.

(2) *Τῷ δὲ αὐγοειδαισάτῳ*. Cono : « In ὡσειδεῖα vero et omnium clarissimo visu ὡσειδεῖα. » Ergo ante αὐγοειδαισάτῳ aliud etiam vocabulum invenit, uti antea et postea de tactu et gustu duo quoque sunt epitheta. Sed ὡσειδής, *ovī formam habens* (quo utitur Plutarch. t. II, p. 886; et Diog. Laert., p. 409), non est hujus loci. Conjecto ergo : τῷ δὲ φωτειδαισάτῳ καὶ αὐγοειδαισάτῳ. Apud Diog. Laert., p. 291, de visu est κωνοειδής. Sed et hoc alienum. Valla ita : « Quæ autem perspicua sunt, ab omnium perspicuissimo visu. »

(3) *Ὀψις τῶν αὐγοειδῶν*. Ὀψις τῶν αὐγοειδαισάτων, A. 2.

(4) *Ὡς καὶ τῷ ἀερώδει*. Ἀερωεῖδεῖ, loco ἀερώδει, D. 1. Ἀερωεῖδεῖ, vitiose, loco ἀερωεῖδεῖ, A. 3. Utrumque vocabulum in usu est. Sed ut mox est σπογοειδεῖ et ὕδατοειδεῖ, ita hic quoque præferendum videtur ἀερωεῖδεῖ. Cæterum hic videtur deesse alterum epitheton et nomen *sensus*, qui hic notatur, nimirum ἀκοή. Cono : « In aeriformi scilicet auditu aeris passionēs. » Coniici possit : ὡς καὶ τῷ χονδρώδει καὶ ἀερωεῖδεῖ, τῷ κατὰ τὴν ἀκοήν, τῶν τοῦ ἀέρος. Vide infra, p. 90. Χονδρωεῖδής non legi. Neque tamen contrarium est linguæ Græcæ. Sed auris non est χονδρωεῖδής, verum χονδρώδης. Valla : « Sicut ab aëroso (ergo ἀερώδει) aeris passionēs. » Sed idem

mox habet etiam *spongioso, aquoso*. M. 1, ἀερωδοτῶν loco ἀερώδει τῶν.

(5) *Τῶν τοῦ ἀέρος παθημάτων*. His additur in marg. a man. rec., διὰ τῆς ἀκοῆς, D. 1.

(6) *Σπογοειδεῖ δὲ*. Δὲ abest, A. 2. Mox, τὸ κατὰ τὴν γεῦσιν, D. 1. Σπογοειδὲς habet Erotianus in Glossis Hippocratis, p. 44. Ὑδατοειδὲς est apud Diog. Laert., p. 420.

(7) *Ἄλλ' ἐπειδὴ περ*. Ἀπόδοσις infra est, τοῦτου χάριν. Mox τὴν φύσιν, id est, κατὰ τὴν φύσιν.

(8) *Τὸ τῶν ὀσμῶν γένος*. Τὸ τῶν ὀσμῶν γένος, D. 1. Mox, δῆλον δὲ γίνεται τὸ τοιοῦτο, D. 1. Paulo ante Cono : Παχυμερέστερον existit, aqua vero tenuius. Παχυμερέστερον, neutro genere, habet etiam A. 3. Sed idem mox exhibet λεπτομερέστερος. Certe constare sibi debebat in utroque loco. Antecedunt enim ὁ ἀτμός et τὸ γένος.

(9) *Κορυζῶντες*. Κορύζοντες, A. 2.

(10) *Τὸν ἀτμὸν οὐκ ἀντιλαμβάνονται*. Τῶν ἀτμῶν οὐκ ἀντ., D. 4; A. 1, 2, 3. Οὐ καταλαμβάνονται, loco οὐκ ἀντιλαβ., M. 1. Cono : « Vapores tamen et odores nequaquam sentiunt. » Ergo addit, δὲ καὶ ὀσμῶν.

(11) *Ἐξεύρηται*. Ἐξηύρηται, D. 1. Sic, sed ex correct. ev, A. 2.

(12) *Καλεῖται δὲ πολλάκις αἰσθησις*. Ἡ, ante αἰσθησις, addit A. 2.

(13) *Τὰ αἰσθητήρια*. Cono : Αἱ αἰσθησεις. Mox idem omittit ab διακρίνει ab καὶ τὰ αἰσθητήρια. Ante τὰ αἰσθητήρια, omittit γάρ, A. 3.

(14) *Ὁὐκ αὐτῆς εἶναι τῆς αἰσθήσεως*. Οὐ κατ' αὐτῆς εἶναι τῆς αἰσθ., D. 1. Οὐκ αὐτῆς τῆς αἰσθήσεως εἶναι, A. 3.

τῶν ἔργων αὐτῆς (15). Διὸ καὶ οὕτως ὀρίζονται τὴν αἰσθησιν· Πνεῦμα νοερὸν (16) ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ ἐπὶ τὰ ὄργανα τεταμένον. Ἐτι δὲ (17) καὶ οὕτω· Δύναμιν ψυχῆς ἀντιληπτικὴν (18) τῶν αἰσθητῶν· αἰσθητῆρον δέ· Ὅργανον (19) τῆς ἀντιλήψεως τῶν αἰσθητῶν (20). Πλάτων δὲ τὴν αἰσθησιν λέγει (21), ψυχῆς καὶ 78 σώματος κοινωνίαν πρὸς τὰ ἑκτός. Ἡ γὰρ δύναμις, ψυχῆς· τὸ δὲ ὄργανον, σώματος· ἄμφω δὲ διὰ φαντασίας (22) ἀντιληπτικά τῶν ἑξῶθεν. Τῶν δὲ ψυχικῶν τὰ μὲν (23) ἔστιν ὑπουργικά τε καὶ δορυφορικά (24), τὰ δὲ ἀρχικά καὶ ἡγεμονικά· ἀρχικά μὲν, τὸ τε διανοητικὸν καὶ ἐπιστημονικόν (25)· ὑπουργικά δὲ, τὰ αἰσθητικά καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις καὶ τὸ φωνητικόν (26). Καὶ γὰρ ἡ κίνησις καὶ ἡ φωνὴ ὀξύτατα καὶ σχεδὸν ἀχρόνως ὑπακούει τῇ βουλῇ (27) τοῦ λογισμοῦ. Ἄμα γὰρ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ θέλομέν τε καὶ κινούμεθα, οὐδενὸς ἐπιδεόμενοι μεταξὺ χρόνου τῆς τε βουλῆσεως καὶ τῆς κινήσεως, ὥς ἐπὶ τῆς κινήσεως τῶν δακτύλων ἔστιν ἰδεῖν. Καὶ τῶν φυσικῶν δὲ ἕνια (28) ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν ἔσθ' τοῦ διανοητικοῦ, ὥς τὰ καλούμενα πάθη (29).

KEΦ. Ζ'.

Περὶ ὁψέως (30).

Ἡ ὁψις ὁμωνύμως λέγεται, καὶ τὸ αἰσθητῆριον καὶ ἡ δύναμις (31) ἡ αἰσθητική. Ἰππάρχος (31') δὲ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(15) *τῶν ἔργων αὐτοῦ*. Τῶν ἔργων αὐτῆς, D. 1; A. 2, 3. Τῶν ἔργων αὐτῶν, M. 1. Cono : operationum. Forte, ενεργειῶν.

(16) *Πνεῦμα νοερὸν*. Cono : « Spiritus cognitivus et discretivus. » Forte, νοητικὸν καὶ διακριτικόν. Mox item ἡγεμονικόν explicat, scilicet cerebro. Loco τεταμένον vero habet τεταγμένον, ordinatus.

(17) *Τεταμένον*. Ἐτι δέ. Τεταγμένον. Ἐστι δέ, D. 1. Τεταγμένον etiam habet, sed correctum τεταμένον, A. 2. Τεταμένον· ἔστι δὲ καὶ οὕτω, δύναμις ἀντιληπτικὴ τῶν, A. 3. Protensum, Vall.

(18) *Δύναμις ψυχῆς ἀντιληπτική*. Δύναμιν ψυχῆς ἀντιληπτικὴν, A. 1, 2. Vall. τῆς solum addit ante ψυχῆς, M. 1. Confer Joan., p. 183. Cono : *Materialem dijudicativa*.

(19) *Αἰσθητῆριον δὲ ὄργανον*. Ἐστιν, post δέ, addit D. 1, A. 2. Ab αἰσθητῆριον ad τῶν αἰσθητῶν omittit A. 3.

(20) *Τῆς ἀντιλήψεως τῶν αἰσθητῶν*. Cono addit etiam aliam definitionem : *Et item aliter : organum est membrum, per quod sentimus*.

(21) *Τὴν αἰσθησιν λέγει*, x. τ. λ. Τὴν αἰσθησιν δυνάμει καὶ ὄργανον κοινωνίαν πρὸς τὰ ἑκτός (ds ex correct. rec., et continuo rasura sublatae duæ aut tres litteræ) ὀρίζεται, τούτῃ ψυχῆς καὶ σώματος. Ἡ γὰρ δύναμις, x. τ. λ., D. 1. Platonis et aliorum definitionem notat Plutarch., *De placit. philosoph.*, IV, 8. Vide etiam Diog. Laert., p. 256. Καὶ σώματος omittit Vall.

(22) *Ἄμφω δὲ διὰ φαντασίαν*. Ἄμφω δὲ διὰ φαντασίας, D. 1; A. 1, 2, 3. Ἀμφότερα, loco ἀμφω, M. 1. Phantasiam, id est, imaginationem, Con.

(23) *Ψυχικῶν τὰ μὲν*, x. τ. λ. Ψυχικῶν μερῶν τὰ μὲν ἔστιν ὑπουργικά, τὰ δὲ ἀρχικά καὶ ἡγεμονικά, D. 1. Ὑπουργικά exhibet etiam A. 3. Ὑπουργικός est ex ὑπουργός, ut γεωργικός ex γεωργός· ὑπουργητικός autem est, ut ἐνεργητικός. Cæterum loco μερῶν, quod D. 1 addit, intelligi potius δυνάμει. Cono interponit, *functionum*. Et mox, mutato ordine : ἀρχικά καὶ ἡγεμονικά, aliæ autem inferiores et similes. Idem.

(24) *Ὑπουργητικά τε καὶ δορυφορικά*. Ὑπουργικά τε καὶ δορυφορικά, A. 2. Sc, sed δορυφορικά,

A principatu animæ ad sedem sensuum pertinens. Præterea hoc modo : Vis animæ quæ sensui subjecta sunt percipiens. Sensuum autem sedem : Instrumentum perceptionis eorum quæ sensu cognoscuntur. Plato vero sensum, animæ et corporis ad externa societatem, definit. Nam vis quidem ipsa animæ est, instrumentum corporis, atque ambo hæc per phantasiam res externas percipiunt. Animæ autem partium aliæ sunt famulæ et satellites, aliæ dominantur et imperant. Eæ enim partes in quibus ratio et scientia est, imperant; sensus et motus cum appetitu, itemque vocis mittendæ facultas ancillantur. Etenim motus et vox celerrime, nulloque fere interveniente tempore, voluntati rationis obtemperant. Simul enim volumus et movemur, neque tempus, quod voluntati et motui interponatur, requirimus, ut in motu digitorum licet animadvertere. Atque etiam naturalia quædam imperio rationis parent, ut quæ perturbationes animæ dicuntur.

CAP. VII.

De visu.

Visus ambiguum nomen est. Nam et instrumentum et vis sentiendi visus dicitur. Hipparchus ait

A. 1. Δορυφορικά. Ant. in marg. Ita in textu, M. 1. Satellitis locum obtinentia, Vall.

(25) *Διανοητικὸν καὶ ἐπιστημ.*, x. τ. λ. Διανοητικὸν καὶ τὸ μνημονευτικόν. Ὑπουργικά δὲ, τὰ αἰσθητῆρια καὶ ἡ, D. 1. Ὑπουργικά etiam A. 1, 2. Ὑπουργικά δὲ τὰ αἰσθητῆ, A. 3. Τὰ αἰσθητικά omittit M. 1. « Servientes vero sensus ipsi et secundum locum motus, » Con.

(26) *Φωνητικόν*. Φανταστικόν, D. 1, A. 3, Con. Proclamatio, Vall. Mox, Καὶ γὰρ ἡ κίνησις κινουμένη ὀξύτατα καὶ, D. 1.

(27) *Ὑπακούει τῇ βουλῇ*. Ἀκούει τῇ βουλῇ, A. 1. Mox, ἄμα γὰρ κατὰ τὸ αὐτό, A. 3. Εἰ, κινούμεθα μηδενὸς ἐπιδεόμενοι, A. 2. « Voluntati obediunt. Nam intellectu simul et, » Con. Retulit ergo ad proxime sequentia, sive : τῷ γὰρ λογισμῷ ἄμα. Valla ἐπιδεόμενοι inepte reddidit, carentes.

(28) *Φυσικῶν δὲ ἕνια*. Δέ insertum a man. rec., D. 1. Hæc ita Cono : « Sed et naturalis quidem motus et quæ passiones vocantur, sub imperio excogitativi sunt. »

(29) *Καλούμενα πάθη*. Post hæc legitur in cod. D. 1, continuo caput 13', Περὶ τοῦ διανοητικοῦ, et caput 14', Περὶ τοῦ μνημονευτικοῦ. Sed caput 12 et 13, tanquam partes ad caput quintum referuntur. Vide indicem hujus capituli in hoc codice. Capita ergo in hoc codice numerantur omnino 42. Vulgaris ordo non videtur reprehendus esse, quod disputatio Περὶ τοῦ φανταστικοῦ arcte cohæret cum disputatione de quinque sensibus.

(30) Cap. 7. Index idem, A. f. Etiam in A. 2, sed a man. rec. D. 1 autem sic habet : Περὶ τῶν πέντε αἰσθήσεων. Περὶ ὁψέως. Est autem hoc caput sextum in hoc codice. Περὶ ὁψέως. Λόγος ζ', M. 1. De visu, cap. 7, Vall. Cono incipit libri IV cap. 2, De visu, quomodo fiat.

(31) *Καὶ γὰρ τὸ αἰσθητῆριον καὶ ἡ δύναμις*. Γὰρ abest, D. 1, Vall. Ἡ omittit Ox. Mox, ἀκτίνας ex correct., antea t. Et sic paulo post ἀκτίνας et ἀκτίνες, D. 1.

(31') *Ἰππάρχος*. Variorum sententias de videndi facultate recenset Sextus Empir., pag. 141, 4u.

radios, qui ab oculis porrigantur, suisque terminis, velut manuum contrectationibus, exteriora corpora attingant, eorum perceptionem ad visum referre. Geometrae vero conos quosdam describunt ex radiorum concursu factos, qui ex oculis emittantur. Emittere enim dextrum oculum putant radios ad laevam, sinistrum ad dextram, deinde ex eorum concursione conum absolvi, unde accidat ut multa quidem simul oculus complectatur, quæ aspectu sentiri possint, sed exquisite ea cernat, ubi radii concurrerint. Nam sæpe hac de causa pavimentum intuentes non videmus nummum, qui in eo jaceat, quamvis diu intentis oculis, donec radii ad eum locum, in quo jacet nummus, concurrerint, et tum demum eum aspiciamus, ut qui tum primum cœperimus attendere. Epicurei imagines earum rerum quæ appareant censent in oculos incurere. Aristoteles non imaginem corpoream, sed qualitatem per combutationem aeris, ab his quæ videntur, usque ad oculum accedere. Plato vero per confusionem splendorum res aspici existimat, ut id quidem lumen, quod ex oculis proficiscitur, aliquo usque in aerem, qui ejusdem secum est generis, effluat: quod vero a corporibus manat, contra feratur, ac quod in aere est, qui interponitur facileque diffunditur et vertitur, simul cum oculorum igne extendatur. Galenus cum Platone de visione consentit, in septimo *De consensu* sparsim sic fere scribens: « Si enim ad oculum veniret pars quædam, aut vis, aut imago, aut qualitas corporum quæ cernuntur, non cognosceremus magnitudinem ejus quod videtur, ut montis, si ita casus ferat, maximi: tantæ enim rei simulacrum incurere in oculos nostros, prorsus a ratione alienum est. Enimvero neque spiritus visio-

φῃσιν, ἀκτῖνας ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀποτετινομένης τοῖς πέρασιν ἑαυτῶν, καθάπερ χειρῶν ἐπαφαῖς (32), καθαπτούσας (33) τοῖς ἐκτὸς σώμασι, τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν πρὸς τὸ ὁρατικὸν ἀναδιδόναι. Οἱ δὲ γεωμέτραι κώνους τινὰς ἀναγράφουσιν, ἐκ τῆς συνεμπτώσεως τῶν ἀκτῖνων γινομένους (34), τῶν ἐκπεπομένων διὰ τῶν ὀφθαλμῶν. Πέμπειν γὰρ ἀκτῖνας τὸν μὲν δεξιὸν (35) ὀφθαλμὸν ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ, τὸν δὲ ἀριστερὸν, ἐπὶ τὰ δεξιὰ· ἀπὸ δὲ τῆς συνεμπτώσεως αὐτῶν ἀποτελεῖσθαι κώνον, ὅθεν ὁμοῦ μὲν 79 πολλὰ (36) περιλαμβάνειν ὁρατὰ τὴν ἥψιν (37), βλέπειν δὲ ἀκριδῶς ἐκεῖνα, ἐνθα ἂν συνεμπέσωσιν αἱ ἀκτῖνες (38). Οὕτω γοῦν πολλάκις, ὁρῶντες εἰς τοῦδαφος, οὐχ ὁρῶμεν τὸ ἐν αὐτῷ νόμισμα κεῖμενον, ἀτενίζοντες ἐπὶ πλείστον, ἕως ἂν αἱ συμβολαὶ (39) τῶν ἀκτῖνων ἐν ἐκεῖνῳ γέωνται τῷ μέρει, ἐνθα κεῖται τὸ νόμισμα, καὶ τότε τῇ θεᾷ προσπίπτομεν αὐτοῦ (40), ὥς τότε πρῶτον ἀρξάμενοι (41) προσέχειν. Οἱ δὲ Ἐπικούρειοι, εἰδῶλα τῶν φαινομένων προσπίπτειν τοῖς ὀφθαλμοῖς. Ἀριστοτέλης δὲ, οὐκ εἰδῶλον (42) σωματικὸν, ἀλλὰ ποιότητα δι' ἀλλοιούσεως (43) τοῦ περίξ ἀέρος ἀπὸ τῶν ὁρατῶν ἄχρι τῆς ὕψους παραγίνεσθαι (44). Πλάτων δὲ, κατὰ συναύγειαν (45), τοῦ μὲν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν φωτὸς ἐπὶ ποσὸν ἀπόρρόεοντος εἰς τὸν ὁμοιογενῆ ἀέρα (46), τοῦ δὲ ἀπὸ τῶν σωμάτων (47) ἀντιφερομένου, τοῦ δὲ περὶ (48) τὸν μεταξὺ ἀέρα, εὐδιάχυτον ὄντα καὶ εὐτρεπτον, συνεκτεινομένου (49) τῷ πυροειδεῖ τῆς ὕψους. Γαλήνης δὲ, συμφώνως Πλάτωνι, περὶ τῆς ὕψους ἐν τῇ ἐδόδῳ τῆς *Συμφωνίας* λέγει, γράφων οὕτω πως σποράδην· « Εἴπερ γὰρ εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἀφικνεῖτο (50) μοῖρά τις ἡ δύναμις ἡ εἰδῶλον ἢ ποιότης τῶν ὁρωμένων σωμάτων, οὐκ ἂν τοῦ βλεπομένου τὸ μέγεθος ἐγνωμεν, οἷον ὄρους, εἰ τύχοι, μεγίστου. Τηλικούτου γὰρ εἰδῶλον (51) ἐμπέπτειν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(32) Ἐπαφαῖς. « Palpatio, » Con.

(33) Καθαπτούσας. Καθαπτούσας, D. 1, 2, 3, Con. Mox, κώνους, A. 2. Plutarch., *De placit. philos.*, iv, 13, hanc Hipparchi definitionem refrens, exhibet περικαθαπτούσας, ac si ad ἐπαφαῖς referendum sit. Equidem probaverim περικαθαπτούσας, id est, ἀκτῖνας. Καθαπτέειν postulat potius τῶν ἐκτὸς σωμάτων. Καθαπτέσθαι τινα et τινὸς λόγους, de quo Eustathius ad Homerum monuit, non est hujus loci. Tamen ἅπτειν, cum *tangere*, *contrectare* notat, usitatissime terminationem mediam habet. Vallæ interpretatio prorsus obscura est.

(34) Γινομένους. Sic a prima manu correct., antea fuerat αὐτῆς, aut ας, in fine, D. 1. Ab τῶν ἀκτῖνων αὐτῶν ἀποτελεῖσθαι omittit M. 1.

(35) Τὸν μὲν δεξιόν. Vid. Platon. in *Τίμασο*, p. 483: δεξιὰ δὲ φαντάζεται, κ. τ. λ.

(36) Ὅμοῦ μὲν πολλά. Ὅμοῦ πολλά μὲν, D. 1.

(37) Ὅρατὰ τὴν ἥψιν. Περὶ τὴν ἥψιν, A. 3.

(38) Αἱ ἀκτῖνες. Αἱ ἀκτῖνες, D. 1, Ox. Mox, εἰς τὸ ἐδάφος, A. 1. Deinde: ἐπὶ τὸ πλείστον, A. 5.

(39) Αἱ συμβολαί. Αἱ συμβολικαί, D. 1. Mox γέωνται, loco γίνονται, D. 1; A. 1, 2, 3, et ἐνθαπερ κεῖται, A. 5.

(40) Τῇ θεᾷ προσπίπτομεν αὐτοῦ. Αὐτοῦ, id est, τοῦ νομίσματος. Ferri hoc possit. Malim tamen αὐτῷ. Nam si αὐτοῦ scripsisset, statim id conjunxisset cum τῇ θεᾷ, nullo interposito vocabulo.

(41) Πρῶτον ἀρξάμενοι. Ἀρξάμενοι πρῶτον, A. 2. Mox, Ἐπικούρειοι, D. 1. Εἰ: προσπίπτειν φησὶ τοῖς ὄφθ., idem. Sufficit in his et proximis ex supe-

rioribus intelligere φασὶν et φησὶ. De idolis Epicureorum vid. Plutarch. t. II, p. 901

(42) Οὐκ εἰδῶλον. Οὐχὶ εἰδῶλον, A. 1. Non abest, Vall.

(43) Ποιότητα δι' ἀλλοιούσεως. Ποιότητα διαλλοιούσεως, et a in ποιότητα, a man. rec., D. 1. Sed qualitatem, Con., Vall. Ὁμοιούσεως, loco ἀλλοιούσεως, A. 3.

(44) Παραγίνεσθαι. Pertendere, Vall. Forte παρατείνεσθαι. M. 1 habet παραγίνεται.

(45) Κατὰ συναύγειαν. Κατὰ τὴν συναύγειαν, A. 2. Συναύγειαν etiam D. 1, A. 1. Mox, τοῦ μὲν ὀφθαλμῶν φωτὸς, A. 1. Cum quadam varietate hanc Platonis definitionem laudat Plutarch. l. I., iv, 13.

(46) Εἰς τὸν ὁμοιογενῆ ἀέρα. « Ad unum extrinsecum aerem, » Con.

(47) Ἀπὸ τῶν σωμάτων. Ἀπὸ μὲν τῶν σωμάτων, A. 2, 3.

(48) Ἀντιφερομένου, τοῦ δὲ περὶ. Ἀντιφερομένου καὶ περὶ, D. 1. Ἀποφερομένου, loco ἀντιφερ., A. 3. Mox idem vitiose εὐτρεπτον, loco εὐτρεπτον. Paulo post τῷ, ante Πλάτωνι addit M. 1.

(49) Συνεκτεινομένου. Cono: « coextensis igniformi visus virtute. »

(50) Ἀφικνεῖτο. Ἀφικνεῖτο, D. 1, A. 3. Ἀφίκεται, sic A. 2. Mox, μοῖρα τις, D. 1, ac deinde vitiose, ἐγνωμεν, idem. Ac mox ἤτοι, loco εἰ τύχοι, M. 1.

(51) Τηλικούτου γὰρ εἰδῶλον. Τηλικούτον γὰρ εἰδῶλον, D. 1, Vall.

τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν πανταπασιν ἄλογον· ἀλλὰ μὴν A
καὶ (52) τὸ πνεῦμα τὸ ὀπτικὸν οὐχ οἶόν τε τοσαύτην
ισχὺν ἐκκρινόμενον λαμβάνειν, ὥς (53) περιγεῖσθαι
παντὶ τῷ βλεπομένῳ. Λέγεται οὖν, τὸν πέριξ
80 ἀέρα τοιοῦτον ὄργανον (54) ἡμῖν γίνεσθαι (55),
καθ' ὃν ὁρῶμεν (56) χρόνον, ὅποιον ἐν τῷ (57)
σώματι τὸ νεῦρον ὑπάρχει τὸ ὀπτικόν. Τοιοῦτον
γάρ τι πάσχειν (58) ἔοικεν ὁ περιέχων ἡμᾶς
ἄηρ· ἥ τε γὰρ αὐγὴ τοῦ ἡλίου, ψαύουσα τοῦ
ἄνω πέρας τοῦ ἀέρος, διαδίδωσιν εἰς ὅλον τὴν δῆ-
ναμιν (59)· ἥ τε διὰ τῶν ὀπτικῶν νεύρων αὐγὴ φε-
ρομένη, τὴν μὲν οὐσίαν ἔχει πνευματικὴν, ἐμπέ-
πουσα δὲ τῷ περιέχοντι καὶ τῇ πρώτῃ προσβολῇ τὴν
ἀλλοίωσιν ἐργαζομένη, διαδίδωσιν ἄχρι πλείστου συν-
έχουσα ἑαυτὴν (60), ἄχρις ἂν εἰς ἀντιτυπὲς ἐμπέσῃ
σῶμα. Γίνεται γὰρ ὁ ἄηρ ὄργανον τῷ ὀφθαλμῷ πρὸς B
τὴν τῶν ὁρωμένων διάγνωσιν τοιοῦτον, οἷον περ ἐν
ἐγκεφάλῳ (61) τὸ νεῦρον· ὥστε ὃν ἔχει λόγον ὁ ἐγκέ-
φαλος πρὸς τὸ νεῦρον (62), τοῦτον ἔχειν τὸν ὀφθαλμὸν
πρὸς τὸν ἀέρα ἐψυχωμένον ὑπὸ τῆς ἡλιακῆς αὐγῆς.
Ὅτι δὲ πέφυκεν (63) ὁ ἄηρ τοῖς πλησιάζουσι σώμασι
συνεξομοιοῦσθαι, δῆλον ἐκ τοῦ καὶ πυρρῶς (64) τινος
ἢ κυανοῦ ἢ καὶ ἀργύρου (65) λαμπροῦ διαφερομέ-
νου (66), φωτὸς ὄντος, ὑπὸ τοῦ διενεχθέντος (67)
ἀλλοιοῦσθαι τὸν ἀέρα. »

Πορφύριος δὲ ἐν τῷ *Περὶ αἰσθήσεως*, οὔτε κω-
νον, οὔτε εἰδωλον, οὔτε ἄλλο τί φησιν αἴτιον εἶναι
τοῦ ὁρᾶν· ἀλλὰ τὴν ψυχὴν αὐτὴν, ἐντυγχάνουσαν (68)
τοῖς ὁρατοῖς, ἐπιγινώσκειν ἑαυτὴν οὔσαν (69) τὰ
ἑρπᾶ, τῷ τὴν ψυχὴν συνέχειν πάντα τὰ ὄντα (70),
καὶ εἶναι τὰ πάντα ψυχὴν συνέχουσαν σώματα
διάφορα. Μίαν γὰρ βουλόμενος εἶναι πάντων ψυ-
χὴν τὴν λογικὴν, εἰκότως φησὶ (71) γνωρίζειν
ἑαυτὴν ἐν πᾶσι τοῖς οὖσιν. Ὅρᾳ δὲ ἡ δῆμις (72) κατ'

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(52) Ἀλλὰ μὴν καὶ, x. τ. λ. Cono : « Sensum quo-
que et visum spiritum. »

(53) Τοσαύτην ἰσχὺν ἐκκρινόμενον λαμβάνειν,
ὥς. Τοσαύτην ἔχειν ἐκκρινόμενον λαμβάνειν, ὥς,
D. 1. Τοσαύτην ἰσχὺν ἔχειν ἐκκρ. λαμβ. ὥς, A. 2.
« Tantam fortitudinem sortiri, » Con.

(54) Ἀέρα τοιοῦτον ὄργανον. Ἀέρα τοιοῦτον εἶ-
ναι, ὥς ὄργανον, D. 1, A. 2. Sed ab ὄργανον ad ἄχρι
πλείστου συνέχουσα, in marg. leguntur a man. rec.
In textu enim fere deleta sunt, A. 2.

(55) Γίνεσθαι. Γίνεσθαι, A. 1. Γενέσθαι, A. 2.

(56) Καθ' ὃν ὁρῶμεν. Καθ' ὃν ὁρῶμεν, D. 1, A.
1, 2, M. 1, Ox., Con. Tantisper quoad videamus,
Vall. Paulo ante γίνεσθαι, A. 3.

(57) Ὅποιον ἐν τῷ. « Et eum causam esse, ut in
corpore tanta vis exsistat, tantusque spiritus, » Con.
Ποῖον, loco ὅποιον, M. 1.

(58) Τοιοῦτον γάρ τι πάσχειν. Τοιοῦτον γάρ τι
πάσχειν, A. 1, 3.

(59) Εἰς ὅλην τὴν δύναμιν. Ὅλον, loco ὅλην,
A. 1, 3. Sic ex correct. D. 1.

(60) Συνέχουσα ἑαυτήν. Συνέχουσα ἑαυτῇ, D. 1,
M. 1. Συνεχούς ἑαυτῇ, A. 3. Secum retinens eam,
Con. Mox, ἐμπέσῃ τὸ σῶμα, idem. Deinde ὄργανον
omittit A. 3.

(61) Διάγνωσιν τοιοῦτον· οἶόν περ ἐγκεφάλῳ.
Διάγνωσιν τοιοῦτον, οἶόν περ ἐν ἐγκεφάλῳ, A. 3. Aut
ἐν, aut τῷ, aut utrumque addendum videtur.

(62) Ἐχει λόγον ὁ ἐγκέφαλος πρὸς τὸν νεῦρον.
Ἐχει λόγον ὁ ἐγκέφαλος πρὸς τὸ νεῦρον, D. 1. Τό,
ante, νεῦρον, habet etiam A. 1, 2. Loco ὃν, habet

nis tantam vim expressus habere potest, ut circum
omnia, quæ cernuntur, fundatur. Relinquitur igitur,
aerem, qui nos circumstat, tale instrumentum nobis
esse tum, cum videmus, quale in corpore nervus vi-
sionis est. Videtur enim aeri, qui nos ambit, aliquid
evenire hujusmodi. Nam solis splendor, attingens su-
periore extremum aeris, per totum aerem vim
suam transmittit, et splendor, qui per nervos visionis
fertur, naturam habet spirabilem, et in aerem in-
cidens, eundemque primo impetu commutans lon-
gissime tranat, seipse continens, donec in durum
aliquid corpus incurrerit : est enim aer tale instru-
mentum oculo ad dijudicanda ea, quæ videntur,
quale cerebro nervus : ut, quam habet rationem
cerebrum ad nervum, eandem habeat oculus ad
B aerem splendore solis animatum. Esse autem aerem
hac natura, ut assimiletur corporibus quæ sibi
admoveantur, ex eo constat, quod si in lumine
aliquid splendidum, vel fulvum, vel cæruleum, vel
argenteum per aerem feratur, ab eo quod fertur
aer commutetur.

Porphyrius in libro *De sensu*, neque conum,
neque simulacrum, neque aliud quidquam visio-
nis causam esse vult, sed animam ipsam, cuius
incidit in ea quæ cernuntur, agnoscere se ipsam
esse ea quæ aspectu sentiantur, quod anima con-
tineat omnia quæ sint, omniaque quæ sint nihil
sint aliud quam anima corpora diversa conti-
nens. Nam cum velit unam esse omnium animam,
eam quæ rationis est compos merito dicit in om-
nibus quæ sunt seipsam cognoscere. Cernit autem

οὐκ, ante ἔχει, M. 1. Mox, τοῦτον ἔχει ὁφθ, A. 1.

(63) Ὅτι δὲ πέφυκεν. Δέ abest, A. 3.

(64) Ἐκ τοῦ καὶ πυρρῶς. Con. ita : « Quod pro-
ducto lumine, vel lucida argenti massa in medium
allata, statim alterascit aer. » Πυρρὸς τινος καὶ, loco
πυρρῶς τινος ἢ, M. 1.

(65) Ἡ καὶ ἀργύρου. Ἡ καὶ ἀργύρου, D. 1. El-
lebohdius λαμπροῦ cum reliquis tribus adjectivis, tan-
quam substantivum, conjunxit, quod mihi quidem
non probabile videtur. Equidem credo quatuor co-
lores hic memoratos esse. Ergo ἀργύρου λαμπροῦ
corruptum puto. Interim ex cod. D. 1 adoptandum
videtur ἀργύρου λαμπροῦ. Λαμπροῦ ita collocatum
ad φωτὸς referri nequit. Valla quidem argenteo ha-
bet, sed reliqua ejus interpretatio obscura est.

(66) Διαφερομένου. Διαφανομένου, D. 1. Ab δια-
φερομένου ad εὐθείας γραμμὰς a man. rec. in marg.
In textu enim fere evanuerunt, A. 2. Διαφέρειν est
ferre per, transferre. Ita Xenoph., *Œcon.*, ix, 8.

(67) Ὑπὸ τοῦ διενεχθέντος. Ὑπὸ τοῦ διεχθέν-
τος, D. 1. Ὑπὸ τινος διενεχθέντος, A. 2. (Sic credo.
Dubius enim eram.) Paulo post deest τι, post ἄλλο,
M. 1. Paulo post : ἄλλο τι αἰτίον φησιν, A. 3.

(68) Ἐντυγχάνουσαν, x. τ. λ. Con. ita : « Quæ
potest visibilem seipsam cognoscere esse visibilia,
eo quod anima constingat omnia quæ sunt, et eo
quod omnia sint anima quæ diversa corpora continet. »

(69) Ἐαυτὴν οὔσαν. Ἐν ἑαυτῇ οὔσαν, M. 1.

(70) Πάντα τὰ ὄντα. Τὰ abest, Ox.

(71) Εἰκότως φησὶ. Εἰκότως φασί, A. 3.

(72) Ὅρᾳ δὲ ἡ δῆμις. Con. incipit libri iv cap. 3 :

hic sensus per lineas rectas, et cum primario loco colores percipit, tum cum his etiam corpus coloratum dijudicat, et ejus magnitudinem, et figuram, et locum, in quo est, et intervallum, et numerum, et motum, et statum, et asperum et læve, et æquabile et inæquabile, et acutum et obtusum, et coheren- tiam, sive ad aquæ, sive ad terræ naturam accē- dat, ut, humidumne sit, an siccum.

Itaque, quod proprie aspectu sentitur, color est. Nam sola visione colores percipimus, atque con- festim cum colore coloratum corpus et locum in quo est quod cernitur, et intervallum quod inter id quod cernit et id quod cernitur interjicitur. Quotquot enim sensibus corpus percipitur, iisdem statim etiam locus simul cognoscitur, ut in tactu et gustatu evenit. Sed hi quidem tum solum sentiunt, cum admoti fuerint corpori, exceptis iis quæ post explicabuntur, visio vero, etiam magno intervallo interjecto. Quoniam autem procul cernit subjecta propria, necessario consecutum est ut etiam sola intervallum videat. Magnitudinem vero tum sola percipit, cum potest id quod cernitur uno obtutu comprehendere. Quæ vero majora sunt quam ut uno aspectu comprehendi possint, in his visio et memoriam requirit et cogitationem. Cum enim ea particulatim, neque tota uno cernat intuitu, neces- sario ab uno transit ad alterum, et, ut quidque in ea transitione in sensum incidit, ita censu percipi- tur. Quæ vero prius percepta sunt, memoria con- servat, et cogitatio utrumque cogit, et quod sensu, et quod memoria perceptum est. Quare magnitudi- nem dupliciter percipit, aliquando sola, aliquando adjuncta memoria et cogitatione. Numerum autem eorum quæ cernuntur, si plus tribus est aut qua- tuor, qui uno aspectu non cernitur, motus etiam et figuras multorum angulorum, nunquam sola, sed cum memoria et cogitatione sentit. Non enim po-

εὐθείας γραμμὰς, αἰσθάνεται δὲ (73), κατὰ πρῶ- τον μὲν (74) λόγον, τῶν χρωμάτων, συνδιαγινώσκει δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ κεχρωσμένον σῶμα, καὶ τὸ μέγεθος αὐτοῦ, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὴν χώραν, ἐνθα ἐστὶ, καὶ τὸ διάστημα, καὶ τὸν ἀριθμὸν, κίνησιν τε καὶ στάσιν (75), καὶ τὸ τραχὺ καὶ λείον, καὶ ὁμαλὸν (76) καὶ ἀνώμα- λον, καὶ τὸ ὄξυ καὶ τὸ ἀμβλύ, καὶ τὴν σύστασιν, εἴτε ὑδατώδες, εἴτε γεώδες ἐστίν, οἶον, ὕγρον ἢ ξηρόν

Τὸ μὲν οὖν ἴδιον αὐτῆς αἰσθητόν ἐστι, τὸ χρῶμα. Διὰ μόνης γὰρ τῆς ὕψεως τῶν χρωμάτων ἀντιλαμβα- νόμεθα· εὐθέως δὲ σὺν (77) τῷ χρώματι καὶ τὸ κε- χρωσμένον σῶμα καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ τυγχάνει ὃν τὸ ὁρώμενον, καὶ τὸ διάστημα, τὸ μεταξὺ τοῦ τε ὁρώμενος καὶ τοῦ ὁρωμένου. Ὅπως γὰρ τῶν αἰσθήσεων συν- εμφαίνεται καὶ τὸ σῶμα, ταύταις (78) εὐθέως καὶ ὁ τόπος συνδιαγινώσκειται, ὡς τῇ ἀφῇ καὶ τῇ γεύσει· ἀλλ' αὐταὶ μὲν τότε μόνον, ὅταν προσπελάσωσι τῷ σώματι, αἰσθάνονται (79), πλὴν τῶν (80) ἐξῆς δι- ορισθησομένων· ὅψις δὲ καὶ πόρρωθεν. Ἐπει δὲ πόρ- ρωθεν (81) ἀντιλαμβάνεται τῶν ἰδίων αἰσθητῶν, ἀναγκαίως ἐπηκολούθησε, τὸ μόνον ὁρᾶν καὶ τὸ διά- στημα. τὸ δὲ μέγεθος τότε μόνον διαγινώσκειν (82), ὅταν τὸ φαινόμενον δύνῃται διὰ (83) μιᾶς προσβολῆς περιλαβεῖν. Ἐν ὅς δὲ μεῖζον (84) ἐστὶ τὸ ὁρώμενον ἢ κατὰ μίαν (85) προσβολὴν περιλαμβάνεσθαι (86), ἐν τούτοις [ἡ ὅψις] δέσται καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς διανοίας. Κατὰ μέρος γὰρ (87) αὐτὸ θεωμένη (88) καὶ οὐχ ὅψ' ἐν ὅλῳ, ἀναγκαίως εἰς ἕτερον ἀφ' ἐτέ- ρου (89) μεταβαίνει, καὶ τὸ μὲν ἐμπίπτον ἀεὶ κατὰ τὴν 82 μεταβάσιν, αἰσθητόν ἐστι· τὰ δὲ ἐμπροσθεν ἐωραμένα ἡ μνήμη διαφυλάττει. Συνάγει δὲ ἀμφό- τερα ἡ διάνοια (90) τὸ τε αἰσθητόν καὶ τὸ μνημονευ- τόν (91). Τοῦ μὲν οὖν μεγέθους διχῶς ἀντιλαμβάνε- ται, ποτὲ μὲν μόνῃ, ποτὲ δὲ μετὰ μνήμης καὶ δια- νοίας· τοῦ δὲ ἀριθμοῦ (92) τῶν ὁρωμένων, τοῦ ὅπερ τρία (93) ἢ τέσσαρα, τοῦ κατὰ μίαν προσβολὴν μὴ ὁρωμένου, καὶ τῶν κινήσεων καὶ τῶν σχημάτων τῶν

VAR. LECT. ET ANIMADV

«Visum et sensus alios cognoscere sensibilia commu- nia. Et quod unus sensus defectum alterius corri- git, singulorum autem ipsa ratio.»

(73) *Αἰσθάνεται δὲ*. Vid. Jo., p. 183.

(74) *Κατὰ πρῶτον μὲν*. Κατὰ μέρος πρῶτον, M. 1. Mox idem αὐτῆς, loco αὐτοῖς. Paulo post A. 3 omittit καὶ τὸ μέγεθος — σχῆμα.

(75) *Στάσιν*. Στάσιν, D. 1.

(76) *Καὶ λείον καὶ ὁμαλόν*. Καὶ τὸ λείον καὶ ὁμαλόν. Sic. D. 1. Τό, ante λείον, addit etiam A. 2, 3. Mox, στάσιν, loco σύντασιν, A. 3, et αὐτῆς ἐστὶν αἰσθητόν, τὸ χρῶμα, D. 1.

(77) *Εὐθέως δὲ σὺν*. Εὐθέως γὰρ σὺν, A. 1. Paulo ante deest τῶν, ante χρωμάτων, M. 1. Et in- ferius τῷ μεταξύ, loco τὸ μεταξύ, idem. Τό, ante μεταξύ, et τοῦ, ante ὁρωμένου, omittit A. 3.

(78) *Ὅπως γὰρ — καὶ τὰ σώματα αὐτὰ εὐθέως*, A. 3.

(79) *Σώματι αἰσθάνονται*. Σώματι συναἰσθάνον- ται, A. 1, 2, 3; M. 1, Con.

(80) *Πλὴν τῶν*, x. t. λ. «Præter alios sensus qui- bus de in sequentibus dicemus,» Con.

(81) *Ἐπει δὲ πόρρωθεν*. Ἐπειδὴ δὲ πόρρωθεν, D. 1, A. 3. Ista absunt, M. 1. Mox τῶν ἰδίων omit- tit A. 3.

(82) *Τότε μόνῃ διαγινώσκει*. Τότε μόνον διαγι-

νώσκειν, D. 1. Τότε μόνον διαγινώσκειν, A. 2. «Tum modo dinoscere valet,» Con. «Discernit,» Vall.

(83) *Δύνανται διὰ*. Δύνῃται, loco δύνανται, A. 1, 2. Sic ex correct., antea vulgatum, D. 1.

(84) *Μεῖζον*. Μεῖζων, et ex corr. μεῖζον, D. 1.

(85) *Ὅρωμοι ἢ κατὰ μίαν*. Ὅρωμ. εἰ καὶ διὰ μίαν, A. 2.

D (86) *Περιλαμβάνεσθαι*. Περιγίνεσθαι, D. 1. Mox, ἡ ὅψις abest, D. 1, Con., Vall. Sed hic addit, *ad rem visam*.

(87) *Κατὰ μέρος γὰρ*. Καὶ κατὰ μέρος γὰρ, A. 3. Continuo idem : αὐτοθεωμένη. Sic. Voluit cum reli- quis, αὐτὸ θεωμένη.

(88) *Αὐτὰ θεωμένη*. Αὐτὸ θεωμένη, D. 1, A. 2, Con. Αὐτό, id est, τὸ ὁρώμενον. Sic mox est ὅλον, non, ὅλα. Αὐτῷ, loco αὐτά, M. 1. Mox, οὐχ insertum, D. 1. Deinde : ἐμπίπτον, quod excludit, Con.

(89) *Ἀφ' ἑτέρου*. Ἀφ' ex correct. rec., D. 1.

(90) *Ἀμφότερα ἢ διάνοια*. Ἡ abest, A. 3.

(91) *Καὶ μνημονευτικόν*. Καὶ τὸ μνημονευτικόν, D. 1, A. 2. Mox, τοῦ οὖν μὲν, A. 3. Deinde deest διχῶς, M. 1.

(92) *Τοῦ δὲ ἀριθμοῦ ad μνήμης καὶ διανοίας*. Omittit Vall.

(93) *Ὑπὲρ τὰ τρία*. Ὑπὲρ τρία, D. 1, A. 2, M. 1. Mox, ἡ τέσσαρα, D. 1, A. 1, 2.

πολυγώνων, οὐδέποτε μόνη, ἀλλ' αἰετ μετα μνήμης (94) Α καὶ διανοίας. Οὐ γὰρ δύναται τὰ πέντε καὶ ἕξ καὶ ἑπτὰ καὶ πλείω χωρὶς μνήμης συναγαγεῖν. Οὕτως οὐδὲ τὰ ἑξάγωνα (95) καὶ ὀκτάγωνα καὶ πολύγωνα σχήματα. Καὶ ἡ κίνησις δὲ κατὰ μετὰδασιν γινόμενη, τὸ μὲν ἔχει πρότερον, τὸ δὲ δεύτερον. Ἐνθα δὲ πρότερόν ἐστι καὶ δεύτερον καὶ τρίτον, τοῦτο μνήμη μόνη διαφυλάττει· τὸ δὲ ἄνω καὶ κάτω, καὶ τὸ ἀνώμαλον καὶ ὀμαλὸν (96), ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ τραχὺ καὶ τὸ λεῖον, καὶ τὸ ὀξύ καὶ τὸ ἀμβλύ, κοινὰ τῆς ἀφῆς (97) καὶ τῆς ὀφέως ἐστίν, ἐπειδὴ καὶ μόναι τὸν τόπον διαγινώσκουσι. Χρήζουσι δὲ καὶ διανοίας. Μόνον γὰρ ἐκεῖνο, τὸ κατὰ μίαν προσβολὴν προσπίπτον τῇ αἰσθήσει, μόνης αἰσθήσεως ἔργον ἐστὶ· τὰ δὲ κατὰ πλείους (98) οὐ μόνης, ἀλλὰ καὶ μνήμης μετὰ διανοίας, ὡς ἐμπροσθεν ἐδείχθη.

Τῶν δὲ διαφανῶν καὶ μέχρι τοῦ βάρους δεικνέσθαι (99) πέφυκεν ἡ ὄψις, ἀέρος μὲν πρώτως (1) καὶ μάλιστα· ὅλον γὰρ διεξέρχεται· δεύτερον δὲ (2) ὕδατος ἡρεμοῦντός (3) τε καὶ καθαροῦ· τοὺς ἰχθύς γοῦν νηχομένους ὀρώμεν· ἦττον δὲ διὰ ὕδλου (4) καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτοτρόπων, ὁγλόν δὲ, ὅτι πεφωτισμένων· 83 καὶ ἐστὶ καὶ τοῦτο ὅσον αὐτῆς (5). Μὴ ἀπατήσῃ δὲ τινος, ὡς καὶ τῶν θερμῶν ἡ ἀντίληψις ὀφέως ἐστίν, ἐπειδὴ τὸ πῦρ ὀρώντες, ἴσμεν εὐθέως, ὅτι καὶ θερμόν ἐστιν. Ἄν γὰρ ἐπὶ τὴν πρώτην ὄψιν ἀναγάγῃς τὸν λόγον, εὐρήσεις, ὡς τότε, ὅτε πρῶτον (6) ἡ ὄψις θεάσατο τὸ πῦρ, μόνου τοῦ χρώματος καὶ σχήματος ἔσχε τὴν ἀντίληψιν· προσελθούσης δὲ καὶ τῆς ἀφῆς, ἐγνωρίσαμεν, ὅτι καὶ θερμόν ἐστιν, ὅπερ διεφύλαξεν ἡ μνήμη, παραλαβοῦσα παρὰ τῆς ἀφῆς· νῦν οὖν, ὅταν θεασώμεθα πῦρ (7), οὐδὲν ἄλλο βλέπομεν, ἢ τὸ σχῆμα καὶ τὸ χρῶμα τοῦ πυρός· ἡ δὲ διάνοια συμπαραλαμβάνει τοῖς ὀρωμένοις διὰ (8) τῆς μνήμης καὶ τὴν θερμότητα (9). Ὁ αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τοῦ μήλου (10). Εἰ γὰρ οὐχ ὑπὸ μόνου τοῦ χρώματος καὶ σχήματος εἰδοποιεῖται τὸ μήλον, ἀλλὰ καὶ τῆς ὀσμῆς, καὶ τῆς κατὰ τὴν γεῦσιν ποιότητος, οὐχί, καὶ τούτων ἡ ὄψις ἀντιλαμβανομένη (11), οἶδεν, ὅτι μήλον ἐστίν· ἀλλ' (12) ἡ ψυχὴ τὴν μνήμην ἀποσώζει, τὴν ἐκ τῆς ὀσφρησεῶς τε καὶ γεύσεως, ἅμα τε τῷ θεάσασθαι

A test et quinque et sex et septem et his amplius sine memoria cogere, ut neque hexagona, et octagona, et figuras multorum angulorum. Motus etiam cum fiat per transitionem, aliud habet primum, aliud secundum. Ubi autem primum et secundum est et tertium, id memoria sola conservat. Sursum autem et deorsum, æquabile et inæquabile, item asperum et læve, acutum et obtusum, tactus et visus communia sunt, quandoquidem hi soli sensus locum dijudicant. Cogitatione tamen etiam opus habent, quoniam illud solum, quod uno impetu in sensum incurrit, solius sensus opus est. Quæ vero non uno, non solius sensus, sed etiam memoriæ adjuncta cogitatione ut supra ostensum est.

B Translucidarum autem rerum etiam usque ad fundum natura sua visio protenditur, primum quidem et maxime aeris; totum enim penetrat; secundo aquæ stantis et limpide, siquidem pisces nantes videmus; per vitrum vero et id genus alia minus cernimus, si modo illa lumine illustrata sint, et hoc huius sensus est proprium. Sed videndum est, ne quis in errorem inducatur, quod etiam calidorum perceptionem ad visum pertinere existimet, quoniam ignem dum aspicimus, statim etiam calidum esse scimus. Nam si ad primam visionem orationem retuleris, Invenies tum, cum primum visio ignem sensit, solum colorem et figuram percipisse, deinde, accedente tangendi sensu, calidum esse cognovimus, quod memoria a tactu acceptum conservavit. Quare nunc, cum ignem aspicimus, nihil præter figuram et colorem ignis cernimus. At cogitatio una cum iis quæ aspectus cognoscit, per memoriam, etiam colorem apprehendit. Eadem ratio in pomo est. Si enim non solum colore et figura pomum formatur, sed etiam odore et saporis genere, non quo hæc quoque visio percipiat, pomum esse novit; sed animus odoratus et gustatus memoriam retinet, et simul atque aspexerit, etiam istorum cum figura et colore informatam cogitatio-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(94) Ἀλλὰ μετὰ μνήμης. Ἀετ, post ἀλλά, addit D. 1, A. 2, Con. Mox, κατὰ μνήμης, M. 1, et καὶ τὰ ἕξ καὶ τὰ ἑπτὰ καὶ πλείω χωρὶς, D. 1. Καὶ πλείω χωρὶς habet etiam A. 1, 2, 3. Plura, Vall.

(95) Τὰ ἑξάγωνα. Τὰ abest, D. 1, A. 2, 3. Mox ὀκτάγωνα ex correct. rec., antea erat ἑπτάγωνα, D. 1. Deinde γινόμενη, D. 1, A. 2, 3. Motus — factus, Vall.

(96) Καὶ ὀμαλόν. Καὶ ὀμαλόν. Sic, D. 1. Mox, καὶ λεῖον, A. 1, 3. Deinde, καὶ τὸ ἀμβλύ, A. 2.

(97) Ἀφῆς. Φύσεως, D. 1. Mox, ὀφέως ἐστίν ἐπειδὴ, A. 1, 2, 3.

(98) Τὰ δὲ κατὰ πλείους. Μετὰ, loco κατὰ, A. 3. Mox idem: μνήμης καὶ διανοίας.

(99) Δεικνέσθαι. Δεικνύσθαι, Sic, A. 2.

(1) Ἀέρος μὲν πρῶτον. Πρώτως, loco πρῶτον, D. 1, A. 2, 3.

(2) Δεύτερον δὲ. Δεύτερον ex correct. rec. Forte antea δευτέρως, aut δευτέρων, D. 1.

(3) Ἠρεμοῦντος, x. τ. λ. Ἠρεμοῦντος (ex correct., antea ἦρ.), καὶ καθαροῦ τοὺς ἰχθύς, D. 1. Τοὺς ἰχθύς etiam A. 1.

(4) Διὰ ὕδλου. Δι' ὕδλου, D. 1. Δι' ὕδλου, A. 1, 3. Διὰ ὕδλου, A. 2. Mox, τῶν τοιούτων τρώπων, A. 2. « Perque alia scilicet illuminata, est hoc quoque ejus proprium, » Cono. Ergo quædam omisit.

(5) Καὶ τοῦτο ἴδιον αὐτῆς. Καὶ ἐστὶ καὶ τοῦτο ὅσον αὐτῆς, D. 1, A. 1, 2, 3. Mox: Atqui neminem decipiat, Con. Nec illud quemquam fallat, Vall.

(6) Ὡς τότε ὅτε πρῶτον. Ὡς ὅτι πρῶτον, Ox. Mox post θεάσατο, deletum κατ, D. 1.

(7) Θεασώμεθα πῦρ. Τό, ante πῦρ, addit A. 2. Paulo ante ἐκ τῆς ἀφῆς, M. 1.

(8) Συμπαραλαμβάνει τοῖς ὀρωμένοις διὰ. Absunt, A. 3.

(9) Μνήμης καὶ τὴν θερμότητα. Καὶ abest, A. 1, 3.

(10) Καὶ ἐπὶ τοῦ μήλου. Κατὰ τοῦ μήλου, A. 2. Mox, εἰ γὰρ οὐχ ἀπὸ μόνου, D. 1. Εἰ γὰρ reddidit Valla, siquidem. Forte εἴγε.

(11) Ἀντιλαμβανομένη. Ἀναλαμβανομένη, M. 1.

(12) Ὅτι μήλον· ἀλλ', x. τ. λ. Ὅτι μήλον ἐστίν· ἀλλ' ἡ ψυχὴ, D. 1; A. 1, 2, 3. Mox, ἅμα τε τῷ, D. 1. Nam simul ac viderit, Con.

nem habet. Itaque cum pomum cereum, verum esse pomum putaverimus, non visio est quæ fallitur, sed cogitatio. Nam visio, in suis et propriis subjectis falsa non est : colorem enim et figuram aspexit.

Tres igitur sensus, visio, auditus, odoratus, res externas, neque admotas sibi, percipiunt, aere interjecto. Gustatus vero non aliter sentit quam si ad subjectum, quod percipiendum est, admoveatur. Tactus vero utramque vini habet; nam et admotus corporibus, et aliquando intercedente baculo, suo munere fungitur. Quocirca interdum aspectus cæterorum sensuum testimonio indiget, cum id quod cernitur artificio ad fallendum factum fuerit, ut in pictura. Nam pingendi artis opus est fallere aspectum, non veris eminentiis et lacunis, si res ejusmodi naturæ est, ubi opus sit maxime quidem tactum asciscere, interdum tamen etiam gustatum aut odoratum, ut in pomo cereo. Aliquando tamen per se, et sua vi, quæ appareant evidenter ostendit, cum quidem non magno intervallo conspexerit. Nam turrem quadratam, si magnum spatium interponatur, rotundam aspexit. Labitur etiam, quando per caliginem, aut fumum cernimus, aut aliquid simile quod aspectum perturbet. Item cum per aquam, quæ agitur. Nam in mari remum quasi infractum videt. Similiter etiam, cum per aliquam materiam perlucens aspiciamus, ut in speculo et vitro et reliquis ejusmodi, aut. cum celeriter moveatur, quod aspiciunt. Conturbat enim visum celer motus, ut rotunda videat, quæ non sunt rotunda, et quasi fixa, quæ moveantur, aut, cum cogitatio aliud agit, ut in eo, qui constituerit amicum convenire et cum in eum inciderit præterit, quod ejus cogitatio in aliis occupata sit. At ne hoc quidem visionis peccatum est, sed cogitationis. Nam sensus quidem vidit et ad cogitationem detulit, sed illa ad ea

συνεπινοεῖ καὶ ταῦτα τῷ σχήματι (13) καὶ τῷ χρώματι. Ὅταν οὖν κήρινον μῆλον νομίσωμεν ἀληθινὸν εἶναι μῆλον, οὐχ ἡ ὄψις (14) ἐστὶν ἡ ἐξαπατωμένη. ἀλλ' ἡ διάνοια. Ἡ γὰρ ὄψις ἐν τοῖς ἰδίοις αἰσθητοῖς οὐ διεσφάλη· τό τε γὰρ χρῶμα καὶ τὸ σχῆμα συνείδεν.

Αἱ μὲν οὖν τρεῖς τῶν αἰσθήσεων, ἡ τε ὄψις καὶ ἡ ἀκοή καὶ ἡ ὁσφρησις, τῶν ἐξωθεν καὶ μὴ προσπελαζόντων ἀντιλαμβάνονται, διὰ μέσου τοῦ ἀέρος· ἡ δὲ γεύσις οὐκ ἄλλως αἰσθάνεται, ἐὰν μὴ προσομιλήσῃ τῷ αἰσθητῷ· ἡ δὲ 84 ἀφ' ἐπαμφοτερίζει· καὶ γὰρ πλησιάζουσα τοῖς σώμασι (15), καὶ διὰ μέσης (16) ἐσθ' ὅτε ῥάβδου (17). Ποτὲ μὲν οὖν ἡ ὄψις τῆς ἐπιμαρτυρίας χρῆζει τῆς τῶν ἄλλων αἰσθήσεων, ὅταν ἡ τὸ φαινόμενον ἐπιτετεχνημένον (18) πρὸς ἀπάτην, ὡς ἐπὶ τῆς γραφῆς. Γραφικῆς γὰρ ἔργον, ἀπατῆσαι τὴν ὄψιν ἐξοχαῖς οὐκ οὐσαις καὶ κοιλώμασιν (19), εἰ τὸ πρᾶγμα τοιαύτην ἔχει τὴν φύσιν· ἐνθα χρεῖα πρὸς διάγνωσιν, μάλιστα μὲν τῆς ἀφῆς, ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ τῆς γεύσεως (20) ἡ ὁσφρήσεως, ὡς ἐπὶ τοῦ κηρίνου μῆλου· ποτὲ δὲ καθ' (21) ἐαυτὴν ἐναργῶς παρίσταιται τὰ φαινόμενα, ὅταν μὴ πόρρωθεν ὁρᾷ· τὸν γοῦν πύργον, τὸν τετράγωνον, στρογγύλον ὁρᾷ πόρρωθεν· σφάλλεται δὲ καὶ, ὅταν δι' ἀχλύος ἡ καπνοῦ βλέπωμεν (22), ἡ τινος τῶν παραπλησίων τῶν ἐπιθολούντων τὴν ὄψιν. Ὁμοίως καὶ, ὅταν δι' ὕδατος κινουμένου· καὶ γὰρ ἐν τῇ θαλάσῃ τὴν κώπην ὡς κεκλασμένην ὁρᾷ (23)· ὁμοίως καὶ, ὅταν (24) διὰ τινος διαφανοῦς ὕλης βλέπῃ, ὡς ἐπὶ τῶν ἐσόπτρων καὶ τῆς ὕλου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιουτοτρόπων· ἢ ὅταν ὀξέως κινήται (25) τὸ ὁρώμενον· συνταράσσει γὰρ τὴν ὄψιν ἡ ταχέα κίνησις, ὡς στρογγύλα τὰ μὴ στρογγύλα βλέπειν, καὶ ὡς ἐστὼτα τὰ κινούμενα (26)· ἢ ὅταν ἡ διάνοια πρὸς ἄλλοις ἀσχολῆται (27), ὡς ἐπὶ τοῦ προθεμένου μὲν συντυχεῖν φίλῳ, καὶ συντυχόντος (28) μὲν, παρελθόντος δὲ αὐτόν, τῷ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ πρὸς ἑτέροις (29) εἶναι. Οὐκ ἐστὶ δὲ οὐδὲ τοῦτο διαμάρτημα (30) τῆς ὄψεως, ἀλλὰ τοῦ νοῦ. Ἡ μὲν γὰρ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(13) Καὶ ταῦτα τῷ σχήματι. Ταύτας, loco ταῦτα, d est, τὴν ὁσφρησιν καὶ γεύσιν, A. 3.

(14) Οὐχ ἡ ὄψις. Οὐχὶ ἡ ὄψις, D. 1. Proxime ante, deest μῆλον, M. 1. Paulo post : καὶ τὸ σχῆμα σύννοεν, loco συνείδεν, A. 3.

(15) Πλησιάζουσα τοῖς σώμασι. Τοῖς abest, M. 1.

(16) Διὰ μέσης. Malim et hic, διὰ μέσου. Cono : « Per medium quandoque virgam. » Sic. Valla : « Et medio aliquando bacillo sensum exploratum habet. » Τῆς, ante ῥάβδου, addit A. 5.

(17) Ἐσθ' ὅτε ῥάβδου. Post ὅτε legitur καὶ, sed punctis notatum, ut tollendum, D. 1.

(18) Ἐπιτετεχνημένον. Ἐπιτετεχνασμένον, D. 1. Utrumque probum. Igitur etiam occurrit ἐπιτέχνασμα apud Polyb. l. III, p. 455, et ἐπιτέχνημα apud Euseb., *Præpar. evang.*, pag. 30, 308. Mox desunt, ὡς ἐπὶ τῆς γραφῆς, A. 3 : deinde, γραφικῆς δὲ ἔργον, A. 1, et paulo post, χρεῖα, D. 4.

(19) Κοιλώμασι. Cono, *circulis*. male. Κύκλωμα videtur legisse. Valla, *cavitates*.

(20) Καὶ τῆς γεύσεως. Ex correct., antea credo fuerat ὄψεως, D. 1.

(21) Ποτὲ δὲ καὶ καθ'. Καὶ abest, D. 1 ; A. 1, 2, 3. Mox, πύργον, et ex correct. rec. πύ., D. 1. Deinde, σφάλλεται καὶ ὅταν, A. 3. Παροίστησι Valla male reddidit, *confirmat*.

(22) Ἡ καπνοῦ βλέπωμεν. Ἡ καπνοῦ βλέπωμεν, D. 1, A. 1, 3. Ἡ καπνοῦ βλέπωμεν καὶ τινος, M. 1. Hoc τινός omittit A. 5.

(23) Κεκλασμένην ὁρᾷ. Solum κεκλασμένη exhibit A. 3. Ferri id possit, si antea legeretur ἡ κώπη.

(24) Ὁμοίως καὶ ὅταν. Δέ aut καί, addit A. 2. Mox, τῆς ὕλου, A. 1, 2. Deinde : τοιούτων τρόπων, loco τοιουτοτρόπων, A. 3.

(25) Ὁξέως κινήται. Ὁξέως κινεῖται, sed a prima manu ἡ supra. In marg. autem rev. memorat exemplum : ὡς ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῆς περιστερᾶς, D. 1.

(26) Ὅς ἐστὼτα τὰ κινούμενα. Μή, post τὰ, addit D. 1.

(27) Πρὸς ἄλλοις ἀσχολῆται. Loco ἡσχόληται. habet ἀσχολῆται, A. 2. Ἀσχολεῖται, sed a primo correctum ἦ, D. 1. Mox deest μὲν, ante συντυχεῖν, D. 1.

(28) Καὶ συντυχόντος. Καὶ μὴ συντυχόντος, D. 1.

(29) Πρὸς ἑτέροις. Πρὸς ἑτέρους, M. 1. Πρὸς ἑτέρων, A. 3.

(30) Οὐκ ἐστὶ δὲ οὐδὲ τοῦτο διαμάρτημα. Οὐκ ἐστὶ δὲ τοῦτο τὸ διαμάρτ., D. 1. Τό, post τοῦτο, addit etiam A. 1. Etiam 2, sed in hoc antea erat ἀμάρτημα. Τό hoc loco. sensu non multum diversæ vel abest.

εἶδε, καὶ ἀπήγγειλεν· ὁ δὲ νοῦς οὐ προσέσχε **85** τοῖς **A** ἀπαγγελοῖσι (31). Τεσσάρων δὲ μάλιστα πρὸς ἐναργὴ διὰ γινωσκῶν ἡ ὄψις χρῆται. ἀβλαβοῦς αἰσθητηρίου, συμμετρου κινήσεως καὶ διαστήματος, ἀέρος· καθαροῦ καὶ λαμπροῦ (32).

ΚΕΦ. Η' (33). 1161

Περὶ ἀφῆς.

Ἐκαστον μὲν τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων (34) διπλοῦν ὁ Δημιουργὸς κατεσκεύασε (35), καὶ τόπω τινὶ καὶ μορίῳ τοῦ σώματος περιέγραψε. Καὶ γὰρ ὀφθαλμοὺς δύο, καὶ ὤτα δύο, καὶ δύο πόρους τῆς αἰσθήσεως (36) ἐν τῇ ρίνι πεποίηκε, καὶ γλώττας δὲ δύο πᾶσι τοῖς ζώοις ἐνέφυσε (37)· ἀλλὰ τοῖς μὲν διηρημένας, ὡς τοῖς ἕρσι· τοῖς δὲ συνημμένας (38) καὶ συνημμένας, ὡς τοῖς ἀνθρώποις· διὰ τοῦτο καὶ δύο τὰς προσθίους κοιλίας μόνας τοῦ ἐγκεφάλου πεποίηκεν, **B** ἵνα ἐξ ἑκατέρας κοιλίας τὰ αἰσθητικὰ νεῦρα καταπεμπόμενα, διπλὰ ποιῇ τὰ αἰσθητήρια (39). Διπλὰ δὲ αὐτὰ πεποίηκε, δι' ὑπερβάλλουσαν κηδεμονίαν· ἵνα τοῦ ἐτέρου παθόντος, τὸ περιλειπούμενον (40) σώζῃ τὴν αἴσθησιν (41). Ἀλλὰ τῶν μὲν πλείστων αἰσθητηρίων διαφθορομένων, οὐδὲν εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν καταβλάπτεται τὸ ζῶον· ἀφῆς δὲ ἀπολλυμένης, συναπόλλυται καὶ τὸ ζῶον. Ἀφῆ γὰρ μόνῃ (42) τῶν αἰσθητῶν κοινὴ πάντων ἐστὶ τῶν ζώων. Πᾶν γὰρ ζῶον ἀφῆν ἔχει· τὰς δὲ ἄλλας αἰσθήσεις (43) οὐ πάντα πάσας, ἀλλ' ἐνίας ἐνια· πάσας δὲ ἔχει, τὰ τελειότερα (44). Ἐπεὶ δὲ τοῖνον ἐν τούτῳ τὸ ζῶον ἐκινδύνευε (45) ζῶον εἶναι, ἢ μὴ εἶναι, οὐχ ἐν (46) μόνῳ ὁ Δημιουργὸς ἀπεκλήρωσε τῇ ἀφῇ· **86** ἀλλὰ **C** πᾶν σχεδὸν τὸ σῶμα τοῦ ζώου. Πλὴν γὰρ ὁσῶν καὶ ὀνύχων καὶ κεράτων (47), συνδέσμων τε καὶ τριχῶν, καὶ ἄλλων τινῶν τοιούτων, πᾶν μόνον τοῦ σώματος τῆς ἀφῆς (48) ἀντιλαμβάνεται. Συμβέβηκεν οὖν

quæ deferebantur, non attendit. Quatuor autem maxime visioni ad res evidenter cognoscendas opus sunt, integrum instrumentum, motus congruens et intervallum, aer purus et illuminatus.

CAP. VIII.

De tactu.

Quodlibet cæterorum instrumentorum Deus duplex fabricatus est, et loco aliquo partequæ corporis circumscripsit. Etenim oculos duos et aures duas et duo foramina ejus sensus, qui in naribus locatus est, effinxit; linguas etiam duas in omnibus animalibus genuit, sed alias divisas, ut in serpentibus, alias copulatas et conjunctas, ut in hominibus. Quocirca duos tantum ventriculos anteriores cerebri fecit, ut ex utroque ventriculo nervi sentiendi demissi duplicia procreent instrumenta. Causa autem, cur duplicia instrumenta fecerit, est eximia procuratio animantium, ut, si alterum læsum fuerit, reliquum sensum tueatur. Sed ut plurima cæterorum instrumentorum corrumpantur, nihil animantis vita offenditur; tactu vero intereunte, simul etiam extinguitur animal. Solus enim tactus inter sensus, communis est omnium animalium. Omne enim animal tangendi sensum habet, cæteros sensus, non omnia omnes, sed aliquos aliqua. Omnes habent, quæ perfectiora sunt. Itaque, quoniam hic sensus, essetne animal, an non esset, dijudicaturus erat, non unam partem Deus tactui tribuit, sed totum pene corpus animalis. Nam præter ossa et cornua et ungues, ligamenta et pilos et alia quædam ejusmodi, omnis pars corporis tangendi sensu prædita est. Evenit igitur, ut unumquodque instrumentum duplicem sensum habeat, unum eorum, quæ proprie

VAR. LECT. ET ANIMADV.

vel omitti potest, ut sit, vel τοῦτο οὐκ ἔστι διαμέρημα τῆς ὁρώσεως, vel τοῦτο τὸ διαμέρημα οὐκ ἔστι τῆς ὁρώσεως.

(31) Ἀπαγγελοῖσι. Ἀπαγγελοῖσι, D. 1.

(32) Καὶ λαμπροῦ. Αεπτῶ, loco λαμπροῦ, A. 3. Φωτὸς addit D. 1. Sed ita quinque erunt, non quatuor. Cæterum per se intelligitur, aerem non posse esse lucidum sine luce. Est ergo explicatio.

(33) Cap. 8. Index idem, A. 1, 3 et 2; sed hic a man. rec. Idem D. 1 habet. Sed hoc caput septimum numerat. Περὶ ἀφῆς. Λόγος ἡ', M. 1. Cono incipit libri IV, cap. 4, *De tactu*, qui sortitus est totum corpus, et ejus certitudine et subtilitate. Valla, *De tactu*, cap. 8. Confer Joan. p. 184.

(34) Τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων. Post τῶν, addit εἰρημένων. A. 3.

(35) Κατεσκεύασας. Κατεσκεύασε, D. 1, A. 1, 2, 3, Con., Vall. Mox, καὶ μορίῳ omittit Con. Deinde ὤτα δύο D. 1, A. 1; et, γλώττας δὲ δύο, A. 1. Sic, sed omisso δέ, D. 1.

(36) Δύο πόρους τῆς αἰσθήσεως. Ὁσφρήσεως, loco αἰσθήσεως, Con.

(37) Τοῖς ζώοις ἐνέφυσε. Τὴν ζωὴν ἐνεφύσκει, M. 1.

(38) Τὰς μὲν διηρημένας — τὰς δὲ συνημ. Τοῖς μὲν διηρ. — τοῖς δὲ συνημ. A. 1, 2. Sic, sed συνημμένας a manu rec. inserta, D. 1, τοῖς μὲν διηρημένῃ. In reliquis nihil mutatur, A. 3. Valla etiam utriusque participium uno vocabulo conjuncti reddidit. Συνημμένας καὶ omittit etiam Con. Mox, ὁφεί, **D**

A. 3, D. 1, et καὶ δύο τὰς προσθίους, D. 1, A. 1. Paulo post: Ἴνα ἐξ ἐτέρας κοιλίας, A. 3. Deinde idem, νεῦρα κάτω πεμπόμενα διπλὰ ποιῇ.

(39) Διπλὰ ποιῇ τὰ αἰσθητήρια. Duplices faciant sensationes, Con. ποιῇται loco ποιῇ τὰ, M. 1.

(40) Παθόντος, τὸ περιλειπούμενον. Τὸ παθόν, *maie affectum*, læsum, et τὸ περιλειπούμενον, *reliquum*, superest sibi opponi nequeunt. Loco παθόντος ergo conjici possit ἀπολωλός, nisi plura exciderint, velut: Παθόντος ἢ καὶ ἀπολωλός: τὸ ὑγιές (sen ἀπαθές, sen ἀβλαβές) καὶ περιλειπούμενον.

(41) Σώζῃ τὴν αἴσθησιν. Σώζει τὴν αἴσθησιν, A. 2. Altera salutem defendat, Vall.

(42) Ἀφῇ γὰρ μόνῃ. Vid. Joan. p. 184. Ἀφῇ γὰρ — αἰσθήσεων abest, A. 3. Mox τῶν αἰσθήσεων revidit præ cæteris. Vall., forte, τῶν ἄλλων.

(43) Καὶ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις. Τὰς δὲ ἄλλας αἰσθήσεις, D. 1, A. 2, 3. Licet alios sensus. Vall., forte, et καὶ τὰς.

(44) Τελειότερα. Τελειότερα, A. 3.

(45) Ἐν τούτῳ τὸ ζῶον ἐκινδύνευε. Ἐκινδύνευε, loco κινδυνεύει, D. 1, A. 1, 2, 3. Ἐκινδύνευσαι δύναται, loco κινδυνεύει, M. 1. Et τῷ, loco τό, A. 1. Cum periclitetur, Con. Sit periclitatum, Vall.

(46) Οὐχ ἐν. Ἡ οὐχ ἐν, M. 1.

(47) Πλὴν γὰρ ὁσῶν καὶ κεράτων καὶ ὀνύχων. Πλὴν ὁσῶν καὶ ὀνύχων καὶ κεράτων, D. 1. Con. Sic, servato γὰρ, A. 1, 2, 3, Vall. Mox τε, post συνδέσμων, abest, M. 1.

(48) Τῆς ἀφῆς. Διὰ ἀφῆς, A. 3.

percipit, alterum tactus, ut visus. Nam visus, verbi causa, colores internoscit, et frigida calidaque percipit, sed hæc quidem, ut corpus, illos, ut visus. Idem de gustu et olfactu et auditu judicandum est.

Quomodo igitur totius corporis tactus est, si ab anterioribus cerebri ventriculis sensus manare dicimus? An perspicuum est, nervis e cerebro demissis et in omnem partem corporis fuis, tangendi sensum existere? Sed quoniam sæpe, si spina pedem offendimus, statim capilli horrent, putarunt nonnulli, dolorem vel sensum doloris ad cerebrum mitti, et ad hunc modum sentire animal. Verum si hæc ratio vera esset, non dolore afficeretur ea pars, quæ secatur, sed cerebrum. Quare rectius est dicere, nervum illum esse cerebrum. Nam cerebri aliqua pars est, in se toto animæ spiritum continens, ut ferrum candens ignem. Hanc ob causam, cui parti nervus sentiens ingeuitus fuerit, ea pars ab eo sensus particeps sentiensque redditur. Neque tamen absurdum forte sit dicere, in originem nervorum, cerebrum, non dolorem, sed perceptionis societatem quamdam et doloris denuntiationem mitti. Proprie autem sub tactum subjecta sunt calidum et frigidum, molle et durum, viscosum et aridum, grave et leve. Solo enim tactu hæc cognoscuntur. Communia tactus et sensus oculorum, acutum et obtusum, asperum et læve, siccum et humidum, crassum et subtile, sursum et deorsum; (quandoquidem et locus) item magnitudo, cum fuerit ejusmodi, ut uno impetu tactus comprehendatur spissum et rarum et rotundum, cum exiguum fuerit, quemadmodum aliæ figuræ quædam; motum

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(49) *Διπλᾶς ἔχειν αἰσθήσεις*. Διπλᾶς (ex corr. rec. ᾶς) ἔχειν τὰς αἰσθήσεις, D. 1. Διπλᾶς etiam A. 1. Διπλᾶς ἔχειν τὰς αἰσθήσεις, A. 2, 3.

(50) *Ψυχρῶν καὶ θερμῶν*. Θερμῶν καὶ ψυχρῶν, D. 1. A. 1, 3, Vall. Τῶν ψυχρῶν abest, Con.

(51) *Ὡς σῶμα, τῶν δέ*. Ὡς σῶμα, τῶν δέ, D. 1. Con., Vall. Mox, δέ καὶ ἡ γέυσις, A. 2. Istud δέ solum omittit A. 3.

(52) *Παντός ἐστὶ τοῦ σώματος ἡ ἀφή*. Ἔστιν, post σώματος, habet D. 1.

(53) *Ἡ δῆλον*. Ἡ δῆλον, D. 1, A. 1, 3, Ox. Annon manifestum est, Con. Ob id scilicet, Vall. Ellobodius ἡ reddidit an, quod obscurum est. Ἡ notat ἀληθῶς. Ergo reddere poterat vel annon, vel nimirum. Mox, demissus nervus — dispersus, idem.

(54) *Νεύρων καταπεμπ.* — *διασπειρομένων*. Εὐρον καταπεμπόμενον — διασπειρόμενον, M. 1.

(55) *Κεφαλῆς εὐθέως τὰς τρίχας*. Τέως, loco εὐθέως, A. 1.

(56) *Καὶ οὕτως αἰσθάνεσθαι*. Absunt, A. 1, Vall.

(57) *Οὗτος ὁ λόγος*. Ὁ λόγος οὗτος, D. 1.

(58) *Οὐκ ἂν ἤλγει*. Οὐκ ἂν ἤλγει, A. 2. Ἥλγει ex corr. rec. Forte antea ἤλαγε, aut ἤλγησε, D. 1.

(59) *Τὸ νεῦρον ἐγκέφαλος*. Ὁ, post νεῦρον addit A. 2. Nervum esse cerebrum, Con. Quod nervus cerebrum est, Vall. Mox ἐγκέφαλος, loco ἐγκεφάλου, M. 1.

(60) *Ἐχὼν πνεῦμα*. Ἐχὼν πνεῦμα, A. 2. Nemoisius ἔχων retulit ad νεῦρον, non ad μοῖρα. Valla :

Ἐκαστον τῶν αἰσθητηρίων διπλᾶ; ἔχειν αἰσθήσεις (49), τὴν μὲν, τῶν ἰδίων αἰσθητῶν· τὴν δὲ τῆς ἀφῆς, ὡς ἡ ὄψις. Καὶ γὰρ τὰ χρώματα διακρίνει, καὶ τῶν θερμῶν καὶ ψυχρῶν (50) ἀντιλαμβάνεται· ἀλλὰ τούτων μὲν, ὡς σῶμα, τῶν δὲ (51) χρωμάτων, ὡς ὄψις. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ γέυσις καὶ ἡσφρησις καὶ ἀκοή.

Πῶς οὖν παντός ἐστι τοῦ σώματος ἡ ἀφή (52), εἴπερ ἀπὸ τῶν προσθίων κοιλιῶν τοῦ ἐγκεφάλου λεγόμεν εἶναι τὰς αἰσθήσεις; Ἡ δῆλον (53), ὅτι νεύρων καταπεμπομένων ἐξ ἐγκεφάλου καὶ διασπειρομένων (54) εἰς πᾶν μέρος τοῦ σώματος, ἡ τῆς ἀφῆς αἰσθησις προσγίνεται. Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις, ὑπ' ἀκάνθης πληγέντες τὸν πόδα, τῆς κεφαλῆς εὐθέως τὰς τρίχας (55) φρίττομεν· ὥς θησάν τινες, τὸ πάθος, ἡ τὴν αἴσθησιν τοῦ πάθους, εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἀναπέμπεσθαι, καὶ οὕτως αἰσθάνεσθαι (56). Ἄλλ' εἴπερ τὴν ἀληθῆς οὗτος ὁ λόγος (57), οὐκ ἂν ἤλγει (58) τὸ τεμνόμενον μέρος, ἀλλ' ὁ ἐγκέφαλος. Βέλτιον οὖν λέγειν, ὅτι τὸ νεῦρον ἐγκεφάλος (59) ἐστὶ. Καὶ γὰρ μοῖρά τις ἐστὶν ἐγκεφάλου, διὰ παντός ἑαυτοῦ τὸ ψυχικὸν ἔχον πνεῦμα (60), ὡς ὁ πεπυρακτωμένος σίδηρος ἔχει τὸ πῦρ· διὰ τοι τοῦτο, ἐνθα ἂν νεῦρον αἰσθητικὸν ἐμφύηται, ἐκεῖνο (61) τὸ μέρος αἰσθησεως ὑπ' αὐτοῦ μεταλαμβάνει καὶ γίνεται αἰσθητικόν. Οὐδὲν δὲ ἴσως ἄτοπον **87** λέγειν, ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῶν νεύρων (62), τὸν ἐγκέφαλον (63), ἀναπέμπεσθαι, οὐ τὸ πάθος (64), ἀλλὰ συναίσθησιν εἶνα καὶ ἀπαγγελλίαν τοῦ πάθους (65)· ἐστὶ δὲ ἴδιον (66) αἰσθητὸν ἀφῆς τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν, τὸ τε μαλακὸν, καὶ σκληρὸν, καὶ γλίσχρον, καὶ κραῦρον (67), βαρὺ τε καὶ κοῦρον, διὰ μόνης γὰρ τῆς ἀφῆς ταῦτα γνωρίζεται. Κοινὰ δὲ ἀφῆς καὶ ὀφείως, τὸ τε δέξυ καὶ ἀμβλύ, καὶ τὸ τραχὺ καὶ λεῖον, τὸ τε ξηρὸν καὶ ὑγρὸν, παχύ τε καὶ λεπτόν, ἄνω καὶ κάτω (68)· καὶ γὰρ ὁ τόπος, τὸ τε μέγε-

quæ (pars) per ipsum totum animale fundit (χέον) spiritum. Proxima διὰ τοι τοῦτο inepte et obscure reddidit Vall. Mox, ὡς ὁ omittit M. 1.

(61) *Ἐμφύηται ἐκεῖνο*. Ἐμφύεται, ἐκεῖνο. Sed syllaba vo a man. rec. Ergo antea ἔκει a prima manu, D. 1, ut scilicet referatur ad ἐνθα. Sed et ἐκεῖνο probum. Cono : illa pars. Ἐμφύεται et paulo ante διὰ τί, loco διὰ τοι, M. 1.

(62) *Τὸν νεῦρον, τὸν ἐγκέφαλον*. Per appositionem. Ergo Cono interposuit, id est. Valla : In nervorum principio cerebrum immittere non passionem.

(63) *Τὸν ἐγκέφαλον*. Τοῦ ἐγκεφάλου, M. 1.

(64) *Οὐ τὸ πάθος*. Οὐχὶ πάθος, D. 1, A. 2.

(65) *Ἐπαγγελίαν δὴ τοῦ πάθους*. Ἀπαγγελίαν τοῦ πάθους, A. 1, 2, 3. Sic ex corr., antea ἀπαγγελλίαν, D. 1.

(66) *Ἔστι δὲ ἴδιον*. Vid. Joan. p. 184.

(67) *Γλίσχρον καὶ κραῦρον*. Γλίσχρον καὶ χαῦρον, D. 1. Post κραῦρον ita est : . . . φαρὸν καὶ ξηρόν, ac deinde βαρὺ, x. τ. λ. A. 2. *Lubricum et consistens*, Vall. Κραῦρον, aridum, Con. Sic reddunt nonnulli. Verum mox separatim memoratur ξηρόν. Aristot. *De animal. generat.* II, 4, jungit σκληρὰ καὶ μαλακά, et γλίσχρα καὶ κραῦρα. Germanice : *klebricht und rauh*.

(68) *Ἄνω καὶ κάτω* — *ἄλλα τινὰ σχήματα*. Nec saltem sunt ἀσύντακτα, nisi adeo sint corrupta. Hoc utique videtur apparere, ἄνω καὶ κάτω absque articulo τὸ, non posse notare altitudinem et profunditatem, sed esse potius loco ἀναμίζε. Fortasse

θος (69), ὅταν ἡ τοιοῦτον, ὡς κατὰ μίαν προσβολὴν ἅ τῆς ἀφῆς περιλαμβάνεσθαι, καὶ τὸ πυκνὸν δὲ καὶ τὸ μανὸν καὶ τὸ στρογγύλον, ὅταν ἡ μικρὸν, ὡς καὶ ἄλλα τινὰ σχήματα. Ὁμοίως δὲ καὶ τῆς κινήσεως τοῦ πλησιάζοντος αὐτῇ σώματος αἰσθάνεται (70) σὺν τῇ μνήμῃ καὶ τῇ διανοίᾳ. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἀριθμοῦ· ἀλλὰ μέχρι δυοῖν ἢ τριῶν καὶ τούτων μικρῶν καὶ ῥᾶδιως περιλαμβανόμενων· μᾶλλον δὲ τῆς ἀφῆς ἢ ὅψις τούτων ἀντιλαμβάνεται, ὥσπερ καὶ τοῦ ὁμαλοῦ (71) καὶ τοῦ ἀνωμάλου. Τοῦ γὰρ γένους ἐστὶ τοῦ τε λείου καὶ τραχέος (72). Σκληρότεται μὲν γὰρ ἀνωμαλία (73) μιχθεῖσα τραχύτητα, ὁμαλότης δὲ πυκνότητι, λειότητι ποιεῖ.

Ἀπὸ οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὡς πολλὴν κοινωνίαν αἱ αἰσθήσεις αὐται (74) πρὸς ἀλλήλας ἔχουσι. Καὶ γὰρ τὰ τῆς ἐτέρας διαμαρτήματα (75) ἢ ἐτέρα διασαφεί. Ἐπὶ γοῦν τῆς γραφῆς ἢ μὲν ὅψις ἐξοχάς (76) τινὰς ὁρᾷ, ῥινός τε καὶ τῶν ἄλλων· ἢ δὲ ἀφῆ προσελθούσα διήλεγξεν αὐτῆς τὸ διαμάρτημα. Ὡσπερ δὲ ἢ ὅψις (77) αἰεὶ καὶ πάντα (78) διὰ μέσου τοῦ ἀέρος ὁρᾷ· οὕτω καὶ ἡ ἀφῆ διὰ μέσου (88) τῆς (79) βακτηρίας τῶν σκληρῶν καὶ μαλακῶν καὶ ὑγρῶν αἰσθάνεται, ἀλλὰ συλλογιστικῶς (80) καὶ μετὰ διανοίας· ἀκριβεστάτην γὰρ ἔχει ταύτην τὴν αἴσθησιν ὁ ἄνθρωπος. Ταύτη γοῦν καὶ τῇ γεύσει πλέον ἔχει τῶν ἄλλων ζώων, καίτοι ταῖς ἄλλαις τριῖν ἡττώμενος. Ἄλλο μὲν γὰρ ζῶον κατ' ἄλλην αἴσθησιν τῶν τριῶν πλεονεκτεῖ (81) τὸν ἄνθρωπον· ὁ δὲ κύων, ἐν ταῖς τριῖν ἅμα· ὀξύτερον γὰρ καὶ ἀκούει καὶ βλέπει καὶ ὁσφραίνεται, ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἰχθυόοντων κυνῶν. Καὶ πᾶν μὲν τὸ σῶμα τῆς ἀφῆς ἐστὶν αἰσθητήριον, ὡς καὶ πρόσθεν (82) εἰρήται· μάλιστα δὲ τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν, καὶ τούτων ἐστὶ μᾶλλον τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων· ταῦτα γὰρ ὥσπερ γινώμονάς τινὰς τῆς ἀφῆς ἀκριβεῖς (83) ἔχομεν. Οὐ γὰρ μόνον ἀντιληπτικὸν ὄργανον ὁ δημιουργὸς τὰς χεῖρας κατασκευάσεν, ἀλλὰ καὶ ἀπτικόν· διὰ τοῦτο καὶ τὸ δέρμα (84) λεπτότερον ἔχουσι, καὶ μῦς αὐταῖς ὅλαις ἐκτεθεν ὑπέστρωται, καὶ τριχῶν ἀμοιροῦσιν, ἵνα μᾶλλον τῶν ἀπτῶν ἀντιλαμβάνωνται (85). Τοῦ δὲ τρίχας αὐτὰς μὴ φύειν (86), ὁ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

scripserat, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ τόπος τὸ τε μέγεθος, intellige, κοινὰ ἐστὶν ἀφῆς καὶ ὅψεως. Vallā, sursum et deorsum. Nam et locus et magnitudo sunt ejusmodi, ut una percussione tactus deprehendatur. (69) Τόπος. Τό τε μέγεθος. Τόπος καὶ τὸ μέγεθος, A. 2.

(70) Σώματος αἰσθάνεται. Σώματος αἰσθάνεσθαι, M. 1, et idem mox : Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ ἀριθμοῦ, ei, δύο, loco δυοῖν. Deinde : Ἡ ὅψις ἀντιλαμβάνεται, omisso τούτων, A. 3.

(71) Ὡσπερ καὶ τοῦ ὁμαλοῦ. Ὁμαλοῦ ex correct. rec., antea ὁμαλοῦ, ut superius, D. 1. Καὶ omittit, A. 2.

(72) Τοῦ τε λείου καὶ τραχέος. Τοῦ λείου καὶ τραχέος, A. 2, 3. Sic et D. 1. Sed ex corr., antea credo erat τραχέως.

(73) Σκληρότεται μὲν γὰρ ἀνωμαλία. Σκληρότης μὲν γὰρ ἀνωμαλία, D. 1, A. 1, 3, Vall. Mox, τραχύτητι ex correct. rec., antea credo τραχύτητα, D. 1. Mox rursus ὁμαλότης ex correct. rec., antea ὁμαλότης, idem.

(74) Αἱ αἰσθήσεις αὐταί. Malim αὐταί, id est, ὅψις καὶ ἀφῆ. Αὐταί prorsus omittit Vall. Αὐταί habet A. 3. Aique ita correxi.

(75) Διαμαρτήματα. Ἀμαρτήματα, A. 2. Et sic mox, ὁμαρτήματα. Mox, διασαφίζεται, A. 3.

item accedentis corporis percipit, anjuncta memoria et cogitatione. Numerum quoque, sed usque ad duo, aut tria, eaque exigua, et quæ facile comprehenduntur. Sed hæc aspectus magis, quam tactus percipit, ut etiam æquabile et inæquabile. Sunt enim de lævium et asperorum genere. Nam ad duritiem, admista non æquabilitas, asperitatem, æquabilitas, juncta ad spissitudinem, lævitatē gignit.

Quare ex his, quæ diximus, magnam esse horum sensuum inter se communitatem, facile perspicitur. Nam alterius errorem alter indicat. In pictura enim oculi quidem eminentias quasdam cernunt narium et cæterorum : at accedens tangendi vis, ejus errorem coarguit. Atque ut aspectus omnia semper, aere interjecto, intuetur ; ita tactus per baculum, et dura, et mollia, et humida sentit, si ratiocinationem et cogitationem adhibeat. Hunc enim sensum homo habet acerrimum. Nam tactu et gustu reliqua vincit animalia, cæteris tribus sensibus vincitur. Cum enim aliud animal alio sensu de tribus hominem superet, canis tribus pariter excellit. Nam et audit acutius, et videt, et odoratur : quod ii canes ostendunt, quos ad investigandas feras adhibemus. Quanquam autem universum corpus tactus est instrumentum, ut supra est declaratum, maxime tamen interiores manus et harum in primis summi digiti. Hos enim ut indices habemus tactus certissimos. Nam non modo ad comprehendendum idoneum instrumentum a Deo manus effectæ sunt, sed etiam ad tangendum. Quæ etiam ob causam cute tenuiores sunt, et muscoli universæ palmæ substrati sunt, et pilis carent, ut magis, quæ tangi possunt, percipiant. Cur autem pilos ex sese non efferant, musculus substratus causa est. Manus autem, quæ duriores sunt, ad capiendum valentiores sunt ; quæ

(76) Ὁψις ἐξοχάς, κ. τ. λ. Hæc cum proximis ita confundit M. 1 : ὅψις αἰεὶ καὶ πάντα. Διὰ μέσου δὲ τοῦ ἀέρος ὁρᾷ. Οὕτω ῥινός καὶ τῶν ἄλλων. Mox idem τὰ διαμαρτήματα, loco τὸ διαμάρτημα. Posterius habet etiam, A. 3.

(77) Ὡσπερ ἢ ὅψις. Δέ, post ὥσπερ, addunt D. 1, A. 4, 2, 3. Con., Vall.

(78) Αἰεὶ καὶ πάντα. Αἰεὶ καὶ πάντα, A. 3. Πάντη vehementer placet. Sed τὰ alienum est. Forte scripserat auctor : Αἰεὶ καὶ πάντα.

(79) Διὰ μέσης τῆς. Malim, διὰ μέσου τῆς. (80) Ἀλλὰ συλλογιστικῶς. Hic in versione loco est, correxi, si ei adhibeat, loco adhibet.

(81) Τῶν τριῶν πλεονεκτεῖ. Ἄλλων, ante τριῶν, addit D. 1, et paulo ante ἡττώμενος, idem. Mox, ὁσφραίνεσθαι (sic) δύναται loco ὁσφραίνεται, M. 1.

(82) Ὡς καὶ πρόσθεν. Ὡς καὶ ἐμπροσθεν, D. 1. Eadem varietas infra, p. 90.

(83) Γινώμονας ἀφῆς τῆς ἀφῆς. Γινώμονάς τινὰς τῆς ἀφῆς ἀκριβεῖς, D. 1. Sic, omisso τινάς, A. 2.

(84) Διὰ τοῦτο καὶ τὸ δέρμα. Τό αἰετ, D. 1. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ δέρμα, A. 3.

(85) Τῶν ἀπλῶν ἀντιλαμβάνονται. Ἀπτῶν, loco ἀπλῶν, A. 1, 2, 3, Con. Quo magis tactum complectantur, Vall. Ἀντιλαμβάνονται, A. 2, D. 1.

(86) Τρίχας αὐτὰς μὴ φύειν. Αὐταῖς, loco αὐτὰς, A. 2.

molliores, ad tactionem certiores. Quomodo etiam A nervi, qui duri sunt, ad motum, qui molles, ad sensum sunt aptiores. Nervi enim tactus quoque instrumenta sunt, cum per eos tangendo sentimus. κίνησιν, τὰ δὲ μαλακὰ πρὸς αἰσθητὴν εἰσιν ἐπιτηδείωτερα. Ταῦτα γὰρ καὶ τῆς ἀφῆς (88) ἐστὶν ὄργανα· διὰ τούτων γὰρ ἡ τῆς ἀφῆς αἰσθησις γίνεται.

CAP. IX.

De gustatu.

Visum quidem supra diximus ad rectas sentire lineas: odoratus autem et auditus non solum ad rectam lineam, sed undique; tactus et gustatus, neque rectis lineis, neque undique cognoscunt, sed tum solum, cum proxime ad ea quæ sibi subjecta sunt, accesserint, exceptis his, quæ jam explicata sunt. Est autem gustatus, sensus, qui sapes percipit. Instrumenta ejus lingua, eaque maxime summa, præterea palatum, in quibus nervi, qui e cerebro deferuntur, diffusi perceptionem suam ad principem animæ partem referunt. Succum autem illi, qui sub gustatum subjectæ qualitates vocantur, sunt hi: dulcedo, acor, acrimonia, acerbitas, austeritas, amarities, salsedo, pinguedo. Hæc enim gustus judicat. Illis qualitatibus aqua carere dicitur, quod nullam harum qualitatum in gustando referat. Nam si cæteras qualitates species, ut frigus et humorem, insitam habet aqua qualitatem. Acerbitas autem et austeritas inter se differunt, quod altera magis, altera minus constringat. Simples igitur qualitates, quas gustus percipiat, hæc fere solæ sunt; compositæ, infinitæ. Nam cuique animalium ac stirpium generi propriæ qualitates sunt. Aliam enim, si ita casus ferat, porcorum, aliam caprarum qualitatem percipimus. Quare cum ignoraverimus, quod genus carniū sit, quod afferat, gustando judicamus: quod non eveniet, nisi diversa esset cujusque rei, quæ sub gustum cadat, qualitas. Proinde generatim eas nemo complecti queat, cum sint infinitæ et in-

ὑπεστορεσμένος μῦς γέγονεν (87) αἰτίας. Τῶν δὲ χειρῶν αἱ μὲν σκληρότεραι πρὸς ἀντίληψιν εἰσιν ἰσχυρότεραι· αἱ δὲ μαλακώτεραι πρὸς τὴν ἀφήν ἀκριδέστεραι· ὥστε καὶ τῶν νεύρων τὰ μὲν σκληρὰ πρὸς

ΚΕΦ. Θ' (89).

Περὶ γεύσεως.

Τὴν μὲν ὄψιν ἐν ταῖς ἐμπροσθεν (90) εἵπομεν κατ' εὐθείας γραμμὰς ὁρᾶν· ἡ δὲ ὁσφρησις καὶ ἡ ἀκοὴ οὐ κατ' εὐθείαν 89 μόνον (91), ἀλλὰ καὶ πανταχόθεν. Ἀφῆ δὲ καὶ γεῦσις οὕτε κατ' εὐθείας γραμμὰς, οὕτε πανταχόθεν γνωρίζουσιν (92)· ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν αὐτοῖς πλησιάσωσι (93) τοῖς ἰδίοις αἰσθητοῖς, πλὴν τῶν ἥδη διωρισμένων. Ἔστι δὲ ἡ γεῦσις (94) τῶν χυμῶν ἀντίληπτική· ὄργανα δὲ αὐτῆς ἡ γλῶσσα, καὶ ταύτης μᾶλλον τὸ ἄκρον, ἔτι τε σὺν τούτοις ἡ ὑπερῶα (95), ἐν οἷς ἐστὶ τὰ ἐξ ἐγκεφάλου φερόμενα νεῦρα πεπλατυσμένα καὶ ἀπαγγέλλοντα τὴν γενομένην ἀντίληψιν πρὸς τὸ ἡγεμονικόν. Τῶν δὲ χυμῶν αἱ γευστικὰ καλούμεναι ποιότητες εἰσὶν αὗται· γλυκύτης, ὀξύτης, δριμύτης, στρυφνότης, αὐστηρότης, πικρότης, ἀλμυρότης, λιπαρότης (96). Τούτων γὰρ ἐστὶν ἡ γεῦσις διαγνωστική. Κατὰ ταύτας δὲ τὰς ποιότητας καὶ τὸ ὕδωρ ἀποικον λέγεται, τῷ μηδεμίαν τούτων ἐμφαίνειν (97) ἐν τῇ γεύσει ποιότητα. Κατὰ γὰρ τὰς ἄλλας, οἷον ψυχρότητα καὶ ὑγρότητα, σύμφυτον ἔχει (98) τὴν ποιότητα. Στρυφνότης (99) δὲ καὶ αὐστηρότης, τῷ μᾶλλον καὶ ἥττον στύφειν, ἀλλήλων διαφέρουσιν. Αἱ μὲν οὖν ἀπλαῖ γευστικὰ ποιότητες αὗται μόναι σχεδόν (1) εἰσι· σύνθετοι δὲ, μυρῖαι. Καθ' ἑκάστον γὰρ εἶδος ζώου καὶ φυτοῦ (2) ἰδιάζουσαι ποιότητες εἰσιν. Ἄλλης γὰρ, ἂν οὕτω τύχη (3), χοιρείου ποιότητος ἀντίλαμβανόμεθα, καὶ ἄλλης αἰγείου (4). Διὸ καὶ μὴ μαθόντες, ὅποιόν ἐστι τὸ προσενεχθὲν κρέας, ἐν τῇ γεύσει γνωρίζομεν· τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ᾔην, εἰ μὴ διάφορος ᾔην ἑκάστου τῶν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(87) Μῦς γέγονεν. Ὑμὴν γέγονεν. Sed in marg. a rec. gr. μῦς, D. 1.

(88) Ταῦτα γὰρ καὶ τῆς ἀφῆς. Ταῦτα δὲ καὶ τῆς ἀφῆς, D. 1, M. 1. Ταῦτα γὰρ αὐτῆς τῆς ἀφῆς, A. 1. Ταῦτα δὲ αὐτῆς τῆς ἀφῆς, A. 2. Ταῦτα δὲ καὶ αὐτῆς τῆς ἀφῆς, A. 3.

(89) Cap. 9. Index idem, A. 4, 3. Sic, a man. rec., A. 2: Περὶ γεύσεως· ἡ, D. 1. Est enim in hoc caput 8: Περὶ γεύσεως λόγος θ', M. 1, De gustu. Cap. 9, Vall. Confer. Joan., p. 185.

(90) Ἐν τοῖς ἐμπροσθεν. Pagina 80, in fine.

(91) Εὐθείαν μόνον, κ. τ. λ. Εὐθείαν (ex correct. ei) μόνον ἀλλὰ καὶ πανταχ. D. 1. Καί, post ἀλλὰ, addit etiam A. 2, 3. Cæterum hic deest verbum, veluti γίνεται. Nam ex ὁρᾶν nihil repeti potest. Mox, ἀφῆ καὶ γεῦσις οὕτε κατ' εὐθείαν, A. 3, et idem paulo post, ὅταν αὐτῇ πλησθῇ.

(92) Γνωρίζουσιν. Intellige, τὰ ἴδια αἰσθητά. Mox διωρισμένα, definita, interpretor προδιεγνωσμένα, quæ jam antea tactu et gustu percepta sunt. Πλὴν τῶν ἥδη διωρισμένων omittit Con. Præter eos, quos jam definitivimus, Vall.

(93) Πλησιάσωσι. Πλησιάζουσιν. M. 1.

(94) Ἔστι δὲ ἡ γεῦσις. Vid. Joan., p. 184. Hic Cono incipit libri IV, cap. 5, De gustu, auditu et odoratu. Mox ὄργανα reddidit instrumentum, Vall.

(95) Ἡ ὑπερῶα. Τὰ ὑπερῶα. Ox. Proximum ἐν οἷς refertur ad ὄργανα. Mox, ἀπαγγέλλοντα ex correct., antea ἐπαγγ., D. 1. Paulo post στρυφνότης, loco στρυφνότης, et sic quoque paulo post, M. 1, deinde, ἀλμυρότης, loco ἀλμυρότης, D. 1.

(96) Λιπαρότης. Joan. I. l. addit γλισχρότης. Loco στρυφνότης habet Cono stypticitas, id est στρυφνότης, a στύφω. Synes. tom. I, pag. 2: Κρέα μὲν γὰρ οὐκ εἴα διαβρῦσθαι στρυφνότης, et p. 36. Mox Cono στρυφνότης reddidit, stypticum, quod est, στυπτικόν.

(97) Τῷ μηδεμίαν ἐμφαίνειν τούτων. Τῷ μὴ δὲμίαν τούτων ἐμφαίνειν. Sed μὴ a recent. insertum, D. 1. Τούτων, ante ἐμφαίνειν, habet etiam, A. 1, 2, 3.

(98) Σύμφυτον ἔχει. Ἐμφυτον ἔχει, A. 2.

(99) Ποιότητα· στρυφνότης. Ποιότητα· στρυφνότης, D. 1. Proximum στύφειν omittit Con.

(1) Αὗται μόνον σχεδόν. Αὗται μόναι σχεδόν, D. 1, A. 1, 2, Con., Vall. Αὗται μόνον σχεδόν, A. 3. Mox, ἐστὶ· σύνθετοι, M. 1.

(2) Ζώου καὶ φυτοῦ. Ζώου καὶ φυτῶν, A. 1, 3. Ζώων καὶ φυτῶν, Ox.

(3) Ἄλλης γὰρ ἂν οὕτω τύχη. Ἄλλοις γὰρ, ἂν οὕτω τύχοι, A. 1.

(4) Καὶ ἄλλης αἰγείου. Καὶ ἄλλοις αἰγείου, A. 1.

γευστῶν ἡ ποιότης (5). "Ὅθεν οὐκ ἂν τις αὐτὰς γενικῶς περιλάβοι, ἀπείρουσ οὕσας, καὶ πάντως 90 ἀλλήλων διαφερούσας. Καὶ γὰρ ἐν οἷς ἐπικρατεῖ μία τις τῶν ἀπλῶν (6) ποιότητων, καὶ ἐν τούτοις γνώριμος ἡ κατ' εἶδος τῶν γευστῶν διαφορά (7). Ἰσχάδος γούν καὶ ἀσταφίδος (8) καὶ φοίνικος (9), τούτων μία μὲν ἐπικρατεῖ ποιότης, ἡ κατὰ γλυκύτητα, ἀλλ' ἡ γεῦσις διακρίνει τῶν εἰδῶν τὸ διάφορον.

ΚΕΦ. Γ' (10).

Περὶ ἀκοῆς.

"Ἡ δὲ ἀκοή (11) τῶν φωνῶν καὶ τῶν ψόφων ἐστὶν αἰσθητικὴ· διακρινώσκει δὲ αὐτῶν τὴν ὀξύτητα καὶ τὴν βαρύτητα, λειότητά τε (12) καὶ τραχύτητα καὶ μέγεθος. Ὀργανά δὲ καὶ ταύτης (13) τὰ νεύρα, τὰ ἐξ ἐγκεφάλου, τὰ μαλακά (14), καὶ τῶν ὠτων ἡ κατασκευὴ· μάλιστα δὲ αὐτῶν τὸ χονδρῶδες γένος. Πρὸς γὰρ ψόφους καὶ ἤχους ἐπιτηδεύς ἐστὶν ὁ χόνδρος. Μόνος δὲ ἄνθρωπος (15) καὶ πλοῖκος οὐ κινουσι τὰ ὦτα, τῶν ἄλλων πάντων ζώων, τῶν ἐχόντων ὦτα, κινούντων αὐτά.

ΚΕΦ. ΙΑ' (16).

Περὶ ὀσφρήσεως.

"Ἡ δὲ ὀσφρησις (17) γίνεται μὲν διὰ τῶν ρινῶν (18), περαίνεται (19) δὲ εἰς τὰ πέρατα τῶν προσθίων τοῦ ἐγκεφάλου κοιλιῶν. Αὐτὰ γὰρ (20) ἀτμοειδέσταται τὴν φύσιν οὕσαι, τῶν ἀτμῶν ῥαδίως ἀντιλαμβάνονται. Λέλεκται γὰρ καὶ πρόσθεν (21), ὡς ἔκαστον τῶν αἰσθητηρίων καθ' ὁμοιότητά τινα καὶ οἰκειότητα, τῶν ἰδίων αἰσθητῶν ἀντιλαμβάνεται (22).

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(5) *Γευστῶν ἡ ποιότης*. H abest, A. 1. *Γευστέων*, loco γευστῶν, M. 1. *Μοx αὐτὰ γενικῶς*, A. 2. *Αὐτὰς γενικῶς*, M. 1.

(6) *Τίς τῶν ἀπλῶν*. Τις τῶν ἄλλων, A. 3.

(7) *Τῶν γευστῶν διαφορά*. Τῶν γινομένων διαφορά, D. 1. Τῶν γευστῶν γινομένων διαφορά, A. 2. *Forte γινομένων ortum est ex γίνεται*, hoc est γνώριμος γίνεται.

(8) *Ἀσταφίδος*. Σταφίδος, A. 1.

(9) *Φοίνικος*, x. τ. λ. *Φοίνικος*, τούτων μὲν ἐπικρατεῖ ποιότης. Ex corr. rec., antea ποιότηας, D. 1. *Φοίνικος*. Τούτων μία μὲν ἐπικρ. ποιότης, A. 2. In caricis itaque et unvis passis et dactilis dulcedo prædominatur, Con. Τούτων non habet Vall.

(10) Cap. 10. Index idem, A. 1. A rec. man. A. 2. Sic, absque nota et numero capitis, D. 1. *Περὶ ἀκοῆς*. Λόγος 2, M. 1. *De auditu*, cap. 10 Vall. Confer Joan. p. 183.

(11) *Ἡ δὲ ἀκοή*. In principio capitis additur: *Τί ἐστὶν ἀκοή*; *Ἀκοή ἐστὶν ἡ γενομένη διὰ τοῦ ἐγκεκριμένου τοῖς ὠσὶ πνεύματος*, ἡρωτέρου μᾶλλον δυνατός ἢ λεπτοτέρου (et ex correct. rec. *λεπτομερεστέρου*) δι' οὗ αἱ ἀκουστικαὶ ἀντιλήψεις γίνονται. Ἡ δὲ ἀκοή τῶν φωνῶν, x. τ. λ. D. 1. *Humani modi definitiones plures in marginibus huius codicis reperiuntur*, veluti ad p. 79: *Τί ἐστὶν ὄρασις*; *"Ὅρασις ἐστὶν ἡ γινόμενη*, x. τ. λ. Item p. 86, 88, 98, 99.

(12) *Καὶ τὴν βαρύτητα, λειότητά τε*. Absunt, D. 1. *Βραχύτητα*, loco βαρύτητα, A. 2. Pro eodem πικρότητα, A. 3.

(13) *Ὀργανά δὲ*, x. τ. λ. *Ὀργανά τε καὶ ταύτης*, D. 1, A. 1. *Ὀργανά δὲ καὶ ταύτης*, A. 2. Sic, sed mox etiam, τὰτε νεύρα, A. 3. Mox positi νεύρα abest τὰ. A. 1.

(14) *Τὰ μαλακά*. Καὶ μαλακά, D. 1. Continuo, τῶν ὠτων ἡ κατασκευή, reddidit Cono: *aures*. De-

ter se omnino differentes. Nam vel in iis, in quibus una quæpiam simplicium qualitatium dominatur, saporis specie differre notum est. Nam in scubus aridis et unvis passis et palmula, una dominatur qualitas, dulcedo; et tamen gustus in his saporis specie discrepantes cognoscit.

CAP. X.

De auditu.

Auditus voces sentit et sonos, eorumque acumen et gravitatem et lævitatem et asperitatem, magnitudinemque indicat. Instrumenta huius quoque sensus, molles sunt nervi, e cerebro ducti, et aurium structura, maximeque quod in iis cartilaginosa est. Nam ad sonos et strepitus apta cartilago est. Solus homo et simia aures non movent, cum cætera omnia, quæ aures habeant animalia, eas movent.

CAP. XI.

De odoratu.

Odoratus sit ille quidem per nares, sed ad terminos anteriorum ventriculorum cerebri perficitur. Hi enim cum vaporum naturam in primis referant, facile vapores percipiunt. Dictum est enim supra, quodque instrumentum per naturæ conjunctionem ea percipere, quæ proprie sibi subiecta sint. Verumtamen non, ut cæteris instrumentis, ita odo-

C inde idem omittit γένος. Valla, καὶ τῶν ὠτων ἡ κατασκευή, reddidit, *et aurium comparatio atque affectio*. Mox idem servat genus, D. 1. autem vitiose exhibet χοντρῶδες. Γένος, quod hic additum est, non est huius loci. Commodissime poterat omitti. Si tamen aliquid addendum sit, malim μέρος. Quia vero cartilago ista aures, tanquam sepimentum, cingit, confici etiam possit ἔρχος.

(15) *Μόνος δὲ ὁ ἄνθρωπος*. Ὁ abest, D. 1, A. 1, 2, 3. Mox, ἐχόντων τὰ ὦτα, A. 1.

(16) Cap. 11. Index idem, A. 1, 3. Etiam, sed a man. rec. A. 2. Sic, sine numero capitis, D. 1. *Περὶ ὀσφρήσεως*. Λόγος τὰ. M. 1. *De odoratu*, cap. 11, Vall. Confer Joan. p. 183.

(17) *Ἡ δὲ ὀσφρησις*. Hic a principio additur: *Τί ἐστὶν ὀσφρησις*; *"Ὀσφρησις ἐστὶν ἡ ἀποτελούμενη διὰ τοῦ ἐν ταῖς ρίσι πνεύματος*, δυνατός ἀνίγμου (*forte ἀνίγμου*) καὶ ἀτμοειδέστου (*forte ἀτμοειδ.* aut ἀτμωδ.), δι' οὗ αἱ τῶν ὀσφραντῶν ἀντιλήψεις καὶ πόρρωθεν γίνονται. Ἡ δὲ ὀσφρησις, x. τ. λ., D. 1.

(18) *Διὰ τῶν ρινῶν*. His addit Cono: *transmittentes ad cerebrum evaporationes*. Hoc est, ἀναπεμπόντων τοὺς ἀτμούς ἐπὶ τὸν ἐγκέφαλον.

(19) *Παραίνεται*. Παραίνεται, D. 1, A. 1, 2, M. 1. Terminatur, Con., Vall. Mox προσθίων μερῶν τοῦ ἐγχ., A. 2.

(20) *Αὐταὶ γάρ*. Γάρ abest, A. 2.

(21) *Λέλεκται γὰρ καὶ πρόσθεν*. Δέ, loco γάρ, A. 2. *Ἐμπρόσθεν*, loco πρόσθεν, D. 1. Respicit autem in his dicta p. 77 init. Mox, οὐ μὲν ὡς περ, Ox.

(22) *Τῶν ἰδίων αἰσθητῶν ἀντιλαμβάνεται*. Suis concilietur sensibilibus, Valla. Ergo, τοῖς ἰδίοις αἰσθητοῖς οἰκεῖται. Mox idem: *Dimisit e cerebro*. Ergo κατέπεμψεν ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου. Deinde: *Οὕτω τῇ ὀσφρήτι*. Sic, A. 3.

ratu sentiendi nervum cerebrum demisit, sed ipsum A
suis terminis usum nervorum expleit, vaporesque,
qui afflantur, accipit. Est autem odorum latissime
patens differentia, suavis odor et teter, et qui inter
hos medius interjicitur, qui neque suavis, neque
teter est. Gignitur autem suavis odor, cum humo-
res, qui sunt in corpore, exquisite, medius, cum
mediocriter, teter, cum parum aut nullo modo
concocti sunt.

CAP. XII.

De cogitatione.

Ejus partis, quam phantasticam diximus, cum
facultatem, tum instrumenta, tum partes, tum par-
tium conjunctionem et differentiam, ut potuimus,
breviter satis explicavimus. Illius autem partis, B
in qua cogitatio est, generatim judicia sunt et as-
sensus et declinatio et appetitio; specialim rerum
intelligentia, virtutes, scientiæ, artium rationes,
deliberandi vis, electio. Atque hæc pars est quæ
per somnia vaticinatur nobis futura, quam solam
Pythagorici, Hebræos secuti, veram divinationem
esse volunt. Instrumentum ejus est medius ventri-
culus cerebri, animæque spiritus, qui in eo clau-
ditur.

CAP. XIII.

De memoria.

Ea vis qua meminimus, memoriæ et recordatio-
nis causa est et penu. Memoria est, ut Origenes

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(23) Τοῖς πέρασιν ἑαυτοῦ. Id est τοῦ ἐγκεφάλου. C
Supra dixit, πέρατα τῶν προσθίων τοῦ ἐγκεφάλου
κοιλίων.

(24) Εὐωδία τέ ἐστι καί. Te abest, D. 1. Ἔστι
omittit A. 3.

(25) Μῆτε δυσωδία. Μῆτε δυσῶδες, D. 1. Sic,
omisso ἐστί, post εὐῶδες, A. 3. Μῆτε δυσωδία τῶν
ὕγρων. Γίνεται δὲ δυσωδία τῶν ὑγρῶν. Sic, M. 1.
Quod neque bene olet, neque fetet, Con. Qui neque
suavis, neque teter odor est. Mox, μέσος δὲ ἡ, D. 4,
M. 1. Μῆσως, intellige πεφθέντων. Eodem refer-
tur καταδεέστερον ἢ μηδὲως. Valla videtur legisse
πεμφθέντων seu ἐκπεμφθέντων. Ergo inepte reddi-
dit.

(26) Καταδεέστερον. Καταδεεστέρα, D. 1.

(27) Ἡ μὴδ' ὅλως. Ἡ μηδὲως, D. 1. Ἡ μηδὲ-
ως, A. 1, 3. Ἡ μηδὲως ἢ δυσωδία, A. 2. Forte
voluit ἢ δυσωδία. Hoc ἢ addi quoque possit ante εὐ-
ωδία, paulo ante. Ἡ μὴδ' ὅλως abest, M. 1. Post
hoc caput in cod. D. 1, continuo legitur caput 14.
Indicem habet: Περὶ τοῦ ἐνδιαθέτου καὶ προφορικοῦ
λόγου. Sed nota capitis nulla est.

(28) Cap. 12. Index idem, A. 1, 3. Etiam, sed a
man. rec., A. 2. In D. 1: Περὶ τοῦ διανοητικοῦ λεγο-
μένου καὶ λογιστικοῦ. Nota capitis nulla est. Περὶ
τοῦ διανοητικοῦ λόγος γ', M. 1. Valla: De aesti-
mationis sede, cap. 12. Cono hic incipit libri iv,
cap. 6. In principio autem addit ea, quæ supra pag.
75 omiserat, ad Διαφορῶνται δὲ αἱ ψυχικαὶ δυνά-
μεις. Index capitis est: De viribus interioribus, ima-
ginativa, cogitativa et memorativa.

(29) Τοῦ μὲν οὖν φαντ. Οὖν abest, A. 2. Cono
addit: Et sensuum exteriorum.

(30) Τὸν ἐνδεχόμενον τρόπον. Κατὰ τὸν ἐνδεχό-
μενον λόγον, D. 1. Ut nobis dicere convenerat,

Οὐ μὴν, ὥσπερ τοῖς ἄλλοις αἰσθητηρίοις νεῦρον αἰ-
σθητικὸν κατέπεμψεν ἑγκεφάλος, οὕτω καὶ τῇ ὀσφρῆ-
σει· ἀλλὰ τοῖς πέρασιν ἑαυτοῦ (23) τῶν νεύρων ἀνα-
πληροῖ τὴν χρεῖαν, καὶ τὴν τῶν ἀτμῶν ἀνάδοσιν 91
δέχεται. Τῶν δὲ ἀτμῶν ἡ γενικωτάτη διαφορὰ εὐ-
ωδία τέ ἐστι καὶ (24) δυσωδία, καὶ τὸ μέσον τούτων,
δὲ μῆτε εὐῶδες ἐστί, μῆτε δυσῶδες (25). Γίνεται δὲ
εὐωδία, τῶν ὑγρῶν τῶν ἐν τοῖς σώμασιν ἀκριδῶς πε-
φθέντων· μέσως δὲ, ἡ μέση διάθεσις· καταδεέστε-
ρον (26) δὲ ἢ μηδὲως (27), δυσωδία.

ΚΕΦ. 1Β' (28).

Περὶ τοῦ διανοητικοῦ.

Τοῦ μὲν οὖν φανταστικοῦ (29) ἡ τε δύναμις καὶ τα
ὄργανα καὶ τὰ μέρη καὶ τῶν μορίων ἡ κοινωνία τε
καὶ διαφορὰ, τὸν ἐνδεχόμενον τρόπον (30) ὡς ἐν βρα-
χέσιν ἱκανῶς εἰρηται· τοῦ δὲ διανοητικοῦ (31) εἰσὶ γε-
νικῶς μὲν, αἷ τε κρίσεις (32) καὶ συγκαταθέσεις (33)
καὶ ἀποφυγαὶ καὶ ὁρμαί· ἐιδικῶς δὲ αἷ τε νοήσεις
τῶν ὄντων (34) καὶ αἱ ἀρεταί, καὶ ἐπιστήμαι καὶ
τῶν τεχνῶν οἱ λόγοι, καὶ τὸ βουλευτικόν, καὶ προαι-
ρετικόν (35)· τοῦτο δὲ ἐστί (36), τὸ καὶ διὰ τῶν
ὄντων (37) θεωρεῖν ἡμῖν τὸ μέλλον, ἥνπερ μόνην
ἀληθῆ μαντείαν οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσιν εἶναι, τοῖς
Ἑβραίοις ἀκολουθήσαντες· ὄργανον δὲ καὶ τούτου ἡ
μέση κοίλα τοῦ ἐγκεφάλου. καὶ τὸ ψυχικὸν πνεῦμα τὸ
ἐν αὐτῇ.

ΚΕΦ. 1Γ' (38).

Περὶ τοῦ μνημονευτικοῦ.

Τὸ δὲ μνημονευτικὸν ἐστὶ μνήμη καὶ ἀναμνήσεως
αἰτίον τε καὶ ταμιεῖον (39)· ἐστὶ δὲ μνήμη, ὡς μὲν

C Vall. Mox deest ἱκανῶς, D. 1. Ante hoc Valla
addit et.

(31) Τοῦ δὲ διανοητικοῦ. Vid. Joan. p. 185.

(32) Αἱ τε κρίσεις, x. t. λ. Cono: Discursus,
dispositiones, prosecutiones et fugæ atque concita-
tiones ad agendum. Inepte! Quanto probabilius hæc
reddidit Ellebodus.

(33) Καὶ συγκαταθέσεις. Καὶ αἱ συγκαταθέσεις,
D. 1, A. 1, 3. Consultationes. Vall. Male! Mox, καὶ
αἱ ὁρμαί. Ἰδικῶς, D. 1. Deinde, ἰδικῶς δὲ αἷ-
τε, A. 3.

(34) Τῶν ὄντων. Τῶν νοητῶν, A. 2: quod valde
probabile videtur. Sic et Cono. Sed Valla. eorum,
quæ sunt. Mox, καὶ ἀρεταί καὶ ἐπιστήμαι, A. 2. Αἱ,
ante ἐπιστήμαι, omittit etiam D. 1, A. 1.

(35) Καὶ προαιρετικόν. Absunt D. 1. Καὶ τὸ προ-
αιρετικόν, A. 2, 3. Intellectuum, Con. Assensio,
Vall. Neutrum Græco consentaneum.

(36) Τοῦτο δὲ ἐστί. Forte, τούτου δὲ ἐστί, id est
τοῦ διανοητικοῦ. Sic paulo ante, τοῦ δὲ διανοητικοῦ
εἰσὶ. Si tamen probetur τοῦτο, intelligendum est τὸ
διανοητικόν. Nam ad προαιρετικόν referri nequit.
Cono: Hæc autem est, quæ per somnia nobis futura
divinatur. Valla: Hoc est etiam, quod nobis per vi-
siones divina profert, futuraque prædicat.

(37) Καὶ τὸ δι' ὄντων. Τὸ καὶ διὰ τῶν ὄντων,
D. 1, A. 1, 2, 3. Mox. θεωρεῖν, A. 2. Deinde Πυθα-
γόρειοι et ὄργανα δέ, D. 1. Ὀργανα habet etiam
Ox. Pythagorici, Con. Pythagorei, Vall. Πυθαγόρειοι,
omisso mox εἶναι, A. 3.

(38) Cap. 13. Index idem A. 1, 3. Sic a rec. A. 2.
Notam capitis omittit D. 1. Περὶ τοῦ μνημονευτι-
κοῦ. Λόγος γ', M. 1. De loco memoriæ, cap. 13, Vall.
Confer Joan. p. 185.

(39) Ταμιεῖον. Ταμιεῖον, A. 2. Similiter fere Plu-

Ὀριγένης (40) φησίν, φαντασία ἐγκαταλειμμένη ἀπὸ τίνος αἰσθήσεως τῆς κατ' ἐνέργειαν (41) φαινομένης· ὡς δὲ Πλάτων, σωτηρία αἰσθήσεως τε καὶ νοήσεως. Ἡ γὰρ ψυχὴ τῶν μὲν αἰσθητῶν διὰ τῶν 92 αἰσθητηρίων ἀντιλαμβάνεται, καὶ γίνεται δόξα· τῶν δὲ νοητῶν, διὰ τοῦ νοῦ, καὶ γίνεται νόσις. Ὅταν οὖν τοὺς τύπους, ὧν τε ἐδόξασεν, ὧν τε ἐνόησε διασώζῃ (42), μνημονεύειν λέγεται (43). Ἔοικε δὲ νόησιν λέγειν ὁ Πλάτων ἐν τούτοις, οὐ τὴν κυρίως νόησιν, ἀλλὰ τὴν διάνοησιν. Τὰ μὲν γὰρ αἰσθητὰ μνημονεύεται καθ' ἑαυτὰ, τὰ δὲ νοητὰ (44) κατὰ συμβεβηχός, ἐπειδὴ καὶ τῶν διανοητῶν ἡ μνήμη ἐκ προλαβούσης φαντασίας περιγίνεται· τὰ δὲ κυρίως νοητὰ, ὅτι μὲν ἐμάθομεν (45) ἢ ἠκούσαμεν, μεμνήμεθα· τῆς δὲ οὐσίας αὐτῶν μνήμην οὐκ ἔχομεν· οὐ γὰρ ἐκ προρηγησαμένης φαντασίας ἢ τῶν νοητῶν ἀνάληψις, ἀλλ' ἐκ μαθήσεως ἢ φυσικῆς ἐννοίας. Εἰ δὲ μνημονεύειν λεγόμεθα, & πρότερον εἶδομεν ἢ ἠκούσαμεν (46) ἢ ἄλλως πως ἔγνωμεν (τὸ δὲ πρότερον τὴν ἀναφορὰν ἔχει πρὸς τὸν παρελθόντα χρόνον), ὁῦλον, ὡς μνημονευτὰ ἐστὶ τὰ γινόμενα καὶ φθειρόμενα (47), τὰ ἐν χρόνῳ συνιστάμενα· καὶ ἔστι μὲν τῶν ἀπόντων (48) ἡ μνήμη, οὐ μὴν ὑπὸ τῶν ἀπόντων (49) γίνεται. Ἀνάμνησις δὲ λέγεται, ὅταν λήθῃ μεσολαβήσῃ τὴν μνήμην. Ἔστι γὰρ ἀνάμνησις (50), μνήμης ἐξιτήλου γενομένης ἀνάκτησις· γίνεται δὲ ἐξιτηλος ὑπὸ τῆς λήθης· λήθῃ δὲ ἐστὶ μνήμης ἀποβολή (51)· ἀλλ' ἡ μὲν διηνεχὴς (52), ἡ δὲ ἐπὶ ποσὸν, ἥς ἐστὶν ἡ ἀνάμνησις (53). Ἐτέρα δὲ ἐστὶν ἀνάμνησις, ἥτις οὐκ ἔστι λήθῃ τῶν ἐξ αἰσθήσεως καὶ νοήσεως, ἀλλὰ τῶν φυσικῶν ἐννοιῶν· φυσικὰς δὲ λέγομεν ἐννοίας, τὰς ἀδιδάκτως πᾶσι προσούσας, 93 ὡς τὸ, εἶναι Θεόν· ταύτην δὲ ὁ Πλάτων ἀνάμνησιν εἶναι λέγει τῶν ἰδεῶν (54)· τί δὲ ἐστὶν ἡ ἰδέα, ἐν τοῖς ἐξῆς ἐροῦμεν. Τὸ μὲν οὖν φανταστικὸν (55) παραδίδωσι τῷ

ait, phantasia intus relicta ab aliquo sensu, qui actu sit; ut Plato vero designabat, sensus et intelligentiæ notionis conservatio. Animus enim quæ sub sensus eidunt, per sentiendi instrumenta percipit, opinioque nascitur; quæ vero sub intelligentiam, intelligentia, gigniturque intelligentiæ notio. Cum igitur imagines et eorum quæ opinatus est, et quæ intelligentia comprehendit conservat, meminisse dicitur. Quo loco Plato non eam intelligentiæ notionem, quæ vere dicitur, videtur accipere, sed cogitationem. Nam quæ sub sensum subiecta sunt, per se memoria tenentur; quæ intelligentia cernuntur, ex accidenti: quandoquidem eorum, quæ cogitamus, ex antegressa phantasia memoria est. Quæ vero proprie intelligentia intuemur, quoniam didicimus aut audivimus, meminimus, substantiæ vero eorum memoria nulla est. Non enim ex antegressa phantasia, quæ intelligentia cernimus, percipimus, sed ex disciplina aut naturali notionem. Quod si meminisse dicimur, quæ prius vidimus aut audivimus aut alio quovis modo cognovimus (prius autem ad tempus præteritum refertur), dubium non est quin sub memoriam cadant ea quæ sunt, quæ pereunt, quorum in tempore coherrentia est. Et quanquam absentium memoria est, non etiam ab absentibus commovetur. Recordatio dicitur, cum oblivio memoriam interruperit. Est enim recordatio memoriæ quæ evanuerit recuperatio. Evanescit autem per oblivionem. Oblivio porro memoriæ amissio est. Sed alia est perpetua, alia ad tempus, quo de genere est recordatio. Alia autem est recordatio, quæ non est oblivio eorum, quæ sensu et intelligentia percepta sunt, sed naturalium notionum. Naturales notionem appellamus, quæ sine doctrina omnibus adsunt, ut verbi causa,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

tarch. t. II, p. 9, Μνήμην appellavit, τῆς παιδείας ταμεῖον. Definitionem memoriæ ex mente Stoicorum notat ibid. p. 961. Mox, ἔστιν οὖν, loco ἐστὶ δέ, M. 1.

(40) Ὀριγένης. Ἀριστοτέλης, D. 1. Ita legendum arbitror. Nam Origenes parum fuit diligens in definiendis rebus, eumque haud magni facit Nemesius. Veruntamen hanc definitionem apud Aristotelem non inveni. De memoria disputat Aristoteles t. I, p. 417. Ἔστι μὲν οὖν ἡ μνήμη, x. τ. λ.

(41) Τῆς κατ' ἐνέργειαν. Φαινομένης addunt D. 1, A. 1, 2, M. 1, Con. Valla hanc definitionem ita exhibet: « Imaginatio est ab sensu aliquo per actionem significato expressa atque in cerebri parte derelicta. » Mox α, in σωτηρία ex correct. D. 1. Platonis definitio est in *Philebo* p. 165. Platonis definitionem ita refert Valla: « Sensus et intelligentiæ salus atque custodia. »

(42) Διασώζει. Διασώζῃ, D. 1, A. 1. Mox, καὶ μνημονεύειν, M. 1.

(43) Λέγεται. Post hoc in marg. a recent. tanquam prætermissum additur: Μνήμη γὰρ ἐστὶ κατὰ τὴν καὶ συντήρησιν τῶν προκεκριμένων τῇ ψυχῇ πραγμάτων, D. 1.

(44) Τὰ δὲ νοητὰ. Τὰ δὲ διανοητὰ, D. 1. Τὰ δὲ διανοητικά, A. 2. Μνημονεύεται καὶ ἑαυτὰ, τὰ δὲ διανοητὰ, A. 3.

(45) Ὅτι μὲν ἐμάθομεν. Inter ἔτι et μὲν credo de-

letum esse κυρίως, D. 1

(46) Εἶδομεν καὶ ἠκούσαμεν. Ἰδομεν ἢ ἠκούσαμεν, D. 1. Εἶδομεν ἢ ἠκούσαμεν, A. 1. Εἶδωμεν ἢ ἠκούσαμεν, A. 2. Mox, ἄλλως πως, D. 1. Ἡ, seu rel, habet etiam Con.; aut, Vall.

(47) Γινόμενα, τὰ φθειρόμενα. Γινόμενα καὶ φθειρόμενα, D. 1, A. 1, 2, 3, Con., Vall.

(48) Καὶ ἔστι μὲν τῶν ἀπόντων. Καὶ ἔστι μὲν τῶν ἀπόντων, D. 1. Et hic ei paulo post ἀπόντων, loco ἀπόντων, M. 1.

(49) Οὐ μὴν ἀπὸ τῶν ἀπόντων. Ὑπό, loco ἀπὸ, A. 1, 2, 3.

(50) Ἔστι γὰρ ἀνάμνησις. Vid. Joan. p. 185. Mox, γινόμενης, A. 3.

(51) Μνήμης ἀποβολή. Plato in *Phaedone* cap. 20. Αἴθρην definit, ἐπιστήμης ἀποβολήν.

(52) Ἀλλῇ μὲν διηνεχὴς. Ἀλλ' ἡ μὲν διηνεχὴς, D. 1, A. 1, 2, Ox.

(53) Ἦς ἐστὶν ἡ ἀνάμνησις. Ἐργον in fine addit D. 1. Ἡ ἐστὶν ἡ ἀνάμνησις, A. 2. Paulo post abest, καὶ νοήσεως, D. 1.

(54) Εἶναι λέγει τῶν ἰδεῶν. Λέγει a man. rec. insertum, D. 1. Mox, τί δὲ ἐστὶν ἡ ἰδέα, D. 1, A. 1, 2.

(55) Τὸ μὲν οὖν φανταστικόν. Cono hic quædam addit, ita: Ergo imaginaria virtus accepta a sensibus materiali specie, ea quæ apparent excogitativæ tradit. Οὖν omittit M. 1.

esse Deum. Hanc Plato recordationem esse dicit idearum. Quid autem idea sit, postea dicemus. Phantastica igitur vis tradit cogitationi ea quæ sensibus conspiciuntur. Cogitatio, cum accepit et iudicavit, mittit ad memoriam. Hujus instrumentum est postremus cerebri ventriculus, quem et παρεγκεφαλίδα et παρακρανίδα vocant, et qui in eo animæ spiritus comprehenditur. Sed quoniam sensuum principia et radices dicimus esse anteriores cerebri ventriculis, cogitationis medium, memoriæ postremum, confirmanda hæc ratione sunt, ne temere iis quæ dicuntur, credere videamur.

Est autem hujus rei argumentum certissimum, quod ex usu et munere partium ducitur. Nam, anterioribus ventriculis quoquo modo læsis, sensus offenduntur, cum cogitandi vis adhuc maneat incolumis; solus vero medius ventriculus si lædatur, cogitandi facultas labefactatur, at sensuum sedes manent, sensumque a natura datum tutantur; quod si anteriores, mediusque ventriculus lædantur, ratiocinatio una cum sensibus corrumpitur: at vero si postremus ventriculus offendatur, sola interit memoria, sensui et cogitationi nihil nocetur; quod si et anteriori, et medio, et postremo ventriculo aliquid accadat, præterquam quod totum animal in vitæ discrimen adducant, sensum pariter et cogitationem et memoriam delent. Quod cum aliis multis affectionibus et morborum incursibus, tum in primis insania febricitantium ostenditur. Nam aliqui eorum qui eo morbo laborant, sola cogitatione læsa, sensus conservant: qualem describit Galenus quemdam, qui, cum apud eum lanificium

διανοητικῶν τὰ φαινόμενα· τὸ δὲ διανοητικὸν ἢ διαλογιστικὸν (56) παραλαβὸν καὶ κρίναν παραπέμπει τῷ μνημονευτικῷ. Ὅργανον δὲ καὶ τούτου (57) ἡ ὀπισθεν κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου, ἣν καὶ παρεγκεφαλίδα καὶ παρακρανίδα (58) καλοῦσι, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ψυχικὸν πνεῦμα. Ἐπειδὴ δὲ τῶν (59) μὲν αἰσθήσεων ἀρχάς καὶ ῥίζας, τὰς ἐμπροσθεν εἶναι κοιλίας φασὲν τοῦ ἐγκεφάλου (60), τοῦ δὲ διανοητικοῦ, τὴν μέσην, τοῦ δὲ μνημονευτικοῦ, τὴν ὀπισθεν, ἀναγκαζόν ἐστιν ἐπιδείξαι, εἰ ταῦτα τούτων (61) ἔχει τὸν τρόπον, ἵνα μὴ δόξωμεν ἀλόγως πιστεῦειν τοῖς λεγομένοις.

Ἰκανωτάτῃ δὲ ἀποδείξεις ἡ ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν μορίων ἐνεργείας λαμβανομένη. Τῶν μὲν γὰρ προσθίων κοιλίων (62) καθ' ὅντινα δὴποτε τρόπον βλαβερίων (63); αἱ μὲν αἰσθήσεις παραποδίζονται, τὸ δὲ διανοητικὸν ἔτι μένει σωζόμενον (64)· τῆς δὲ μέσης κοιλίας μόνης παθούσης, ἡ μὲν διάνοια σφάλλεται, τὰ δὲ αἰσθητήρια μένει φυλάττοντα τὴν κατὰ φύσιν αἰσθησιν· ἐὰν δὲ καὶ αἱ πρόσθιοι καὶ ἡ μέση κοιλία πάθωσιν, ὁ λογισμὸς ἅμα ταῖς αἰσθήσεσι παρακῶπται (65)· τῆς δὲ παρεγκεφαλίδος παθούσης, ἡ μνήμη μόνη παραπόλλυται, τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς διανοίας εἰς οὐδὲν καταβλαπτομένων (66)· ἐὰν δὲ σὺν τοῖς προσθίοις καὶ ἡ μέση καὶ ἡ ὀπισθεν (67) πάθῃ, καὶ τὴν αἰσθησιν καὶ τὸν λογισμὸν καὶ τὴν μνήμην ὁμοῦ 94 παραφθείρονται (68), πρὸς τῷ καὶ τὸ (69) πᾶν κινδυνεύειν ἀπολέσθαι ζῶον (70). Γίνεται δὲ τοῦτο δῆλον καὶ δι' ἄλλων μὲν πολλῶν παθῶν τε καὶ (71) συμπτωμάτων, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς φρενιτιδος. Τῶν γὰρ φρενιτιζόντων (72), οἱ μὲν τὰς αἰσθήσεις διασώζουσι, τῆς διανοίας μόνης βλαβείσης (73).

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(56) Ἡ διαλογιστικόν. Post ἡ deletum τό. Mox, παραλαβόν, D. 1.

(57) Ὅργανον δὲ τούτου. Post δὲ additur καί, D. 1, A. 1, 2, 3.

(58) Παρακρανίδα. Παρεγκρανίδα, D. 1, A. 1, 2, 3. Παρεγκεφαλίδα, vitiose, Con. Parencephalida et parencranida vocant, Vall. Mox, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ψυχικόν, A. 1, 2, 3, D. 1. Recte. Intelligitur enim ἐγκεφάλῳ. Ergo αὐτῇ vitiosum. Παρεγκεφαλίδος satis notum est, idque habet Aristot. Hist. animal. i, 16, et Pollux ii, 4, p. 175. Sed παρεγκρανίς et παρακρανίς, quod Ellebodus in versione retinuit, non memini legere. Est autem ab κρανίον. Παρεγκεφαλίδα Rufus Ephesius pag. 27 explicat, τὴν ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ ἐγκεφάλου ἐκρυσιν.

(59) Ἐπειδὴ δὲ τῶν. Cono c incipit libri iv, cap. 7. Quo pacto variis modis lædantur sensus interiores et destituantur, quibus divisio duplicis cerebri, interioris et exterioris, annectitur. Paulo post malum ἀποδείξαι, loco ἐπιδείξαι.

(60) Εἶναι κοιλίας φασὲν τοῦ ἐγκεφάλου. Εἶναι κοιλίας τοῦ ἐγκεφάλου φασὲν, A. 1. Φασὲν, post εἶναι, habet A. 2.

(61) Εἰ ταῦτα τούτων. Εἰ abest, A. 2. Mox, ἱκανωτάτῃ, D. 1.

(62) Προσθίων κοιλίων. Προσθίων κοιλίων, A. 1, 2, 3. Ox. Προσθίων κοιλίων, D. 1.

(63) Καθ' ὅντινα δὴ τρόπον βλαβερίων. Καθ' ὅντινα (sic) δὴποτε τρόπον βλαβερίων, A. 1. Καθ' ὅντινα δὴποτε τρόπον βλαβερίων (sic); sed a rec. correct. ei, A. 2. Καθ' ὅντινα δὴποτε τρόπον βλαβερίων. Sic, A. 3. Pro vitioso βλαβερίων habet etiam βλα-

βερίων M. 1, D. 1. Mox, παρεμποδίζονται, D. 1, A. 3. Non male.

(64) Ἐπιμένει σωζόμενον. Ἐτι μένει σωζόμενον, D. 1, A. 1, 3, M. 1. Adhuc manet, Con. Solum, manet, habet Vall.

(65) Παρακῶπται. Παρακῶπτειν, sicuti παραπαίειν, sæpe est παραφρονεῖν. Ita Diog. Laert. p. 156. Παρακῶψας paulo post explicat, φρενῶν ἐκτὸς ἵσθες. Cono, Abacindituri. Valla, offenditur. Mafic.

(66) Εἰς οὐδὲν βλαπτομένων. Εἰς οὐδὲν καταβλαπτομένων, D. 1, A. 1, 2. Sic, sed οὐ δὴ, loco οὐδὲν, A. 3. His continuo additur, δῆλον δὲ, ὡς οὐκ ἔστιν ἡμῖν ὁ λόγος νῦν περὶ τῆς καθ' ὁρμὴν κινήσεως, D. 1, M. 1. Sic, sed omisso ὁ, ante λόγος, A. 3. Hæc Valla ita reddidit: « Non dubium est quin nobis nunc de motu per impulsum non sit sermo. »

(67) Καὶ ἡ ὀπισθεν. Ὅπισθεν ex rasura, antea longius vocabulum aut duo fuerant, D. 1.

(68) Παραφθείρονται. Παραφθείρονται, nimirum οἱ ἄνθρωποι καὶ κατὰ τὴν αἰσθησιν, κ. τ. λ. Nisi legendum sit, παραφθεύουσιν, uti Ellebodus videtur coniecisse. Valla: Et sensus et existimatio et memoria afficiantur. Legit ergo, ut in superioribus est, καὶ ἡ αἰσθήσις καὶ ὁ λογισμὸς καὶ ἡ μνήμη ὁμοῦ παραφθείρονται. Cono etiam habet nominativos, sed corruptentur.

(69) Πρὸς τῷ καὶ τό. Antea τό, loco τῷ. Nunc a rec. corr. D. 1, τό, loco τῷ, M. 1.

(70) Ἀπολέσθαι ζῶον. Ἀπόλλυσθαι ζῶον, D. 1.

(71) Πολλῶν παθῶν τε καὶ. Παθῶν πολλῶν τε καὶ, D. 1. Συμπτωμάτων, loco συμπτωμάτων, M. 1.

(72) Φρενιτιζόντων. Φρενιτιζόντων, D. 1, A. 1, 2, 3.

(73) Μόνης βλαβείσης. His addit: Et (ex corr.

Τοιοῦτον ἀναγράφει Γαληνὸς (74) φρενιτίσαντα (75), δς, ἐριουργοῦ τινος ἐργαζομένου παρ' αὐτῷ (76), διαναστῆς (77) καὶ λαδῶν ὑέλινα σκεύη (78), ἐπὶ τὰς θυρίδας ὀρμήσας, ἡρώτα τοὺς παρόντας, ἕκαστον τῶν σκευῶν (79) ἐξ ὀνόματος καλῶν, εἰ θέλουσιν (80) αὐτὸ ριφῆναι κάτω· τῶν δὲ παρεστῶτων (81) βούλεσθαι φησάντων, πρῶτον ἡκόντισε (82) τῶν σκευῶν ἕκαστον· εἰτα ἤρετο τοὺς παρόντας (83), εἰ καὶ τὸν ἐριουργὸν βούλοιντο ριφῆναι· τῶν δὲ, παιδιᾶν νομισάντων εἶναι τὸ πρᾶγμα, καὶ διὰ τοῦτο θέλαιν φησάντων, λαδῶν ὥθησεν ἄνωθεν κάτω τὴν ἐριουργόν. Οὕτως τὰς μὲν αἰσθήσεις ὑγίαιεν· ἤδει γὰρ, ὅτι σκευὴ ταῦτα καὶ ἐριουργὸς οὗτος (84)· ἐνόησε δὲ τὴν διάνοιαν. Ἄλλοι δὲ διάκνον (85) ἔλκουσι φαντασίαν, ὁρᾶν οἰόμενοι τὰ μὴ ὁρώμενα· τὰ δὲ ἄλλα φρονοῦσι κατὰ λόγον (86). Οὗτοι τὰς προσθίους μόνας (87) κοιλίας ἐβλάδην, τῆς μέσης ἀπαθοῦς μεινάτης. Ἐκ δὲ τῶν παθῶν τῶν παρακολουθοῦντων ἑκάστῳ μορῇ, τὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν ἐμποδίζεται. Εἰς ἐκείνην γὰρ τὴν ἐνέργειαν καταδράττεται τὸ ζῶον, ἣν πέφυκεν (88) ἐνεργεῖν τὸ πεπονηθὸς μόριον, ὡς καὶ τοῦ ποδὸς παθόντος, εἰς τὸ περιπατεῖν ἐμποδιζόμεθα. Ταύτην γὰρ ὁ ποὺς ἔχει τὴν ἐνέργειαν (89).

ΚΕΦ. ΙΔ' (90).

Περὶ τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου καὶ τοῦ προφορικοῦ.

95 Αὕτη μὲν οὖν μία διαίρεσις (91) τῆς ψυχικῆς δυνάμεως, ἥ συνδιαίρεται (92) μέρη τινὰ τοῦ σώμα-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

οἱ) δὲ τὴν μνήμην ἀπόλλυσιν (imio, ἀπολλῦσι) ἢ τὴν διάνοιαν καὶ τὰς αἰσθήσεις, D. 1. Hæc non agnoscit Cono. Habet tamen, *discretionem solum læsa et mente*. Valla nihil addit. Cæterum ad οἱ μὲν infra, post narrationem Galeni, refertur ἄλλοι δέ.

(74) Γαληνός. Galenus hæc narrat lib. iv, Περὶ τῶν πεπονηθῶτων τόπον, l. III, p. 284, versu 22, edit. Basil. 1558 fol. Sed eo in loco error est in numeris paginarum. Loco 284 legitur 288.

(75) Φρενιτίσαντα. Φρενιτίσαντα, D. 1, A. 2. Φρενιτίσαντα, A. 1. Φρενιτίσαντα, A. 3.

(76) Ἐριουργοῦ — παρ' αὐτῷ. Omittit Con. Valla reddidit: Ut sacerdote apud se operante. Inapte ergo legit, ὡς ἱεουργοῦ. Mox idem θυρίδας reddidit *juniati*.

(77) Διαναστῆς. Syllaba δι addita a prima manu, D. 1.

(78) Ὑέλινα σκεύη. Ὑάλα σκεύη, A. 1. Ὑέλινα σκεύη, A. 2. Τὰ ὑέλινα σκεύη, A. 3. Vitrea vasa, Con., Vall. Mox, ἐπὶ τὰς θυρίδας, A. 2. Deinde παρόντας, loco παρίοντας, A. 3.

(79) Ἐκαστον τῶν σκευῶν. Τῶν σκευῶν omittit et mox loco αὐτὸ legit τὰ σκεύη, Vall.

(80) Εἰ θέλουσιν. Forte, εἰ θέλοισιν, ut mox βούλοιντο.

(81) Τῶν δὲ παρεστῶτων. Δέ abest, A. 2. Τῶν παρίοντων, A. 1. *Transuentibus* vero ludum esse putantibus et se velle dicentibus, accipiens ipse singula vasa eiecit. Hic sensibus, etc. Con. Ergo totum hoc περὶ ἐριουργοῦ omisit. Παρεστῶτων prorsus abest, Vall.

(82) Ἠκόντισε. Confregit se, Vall.

(83) Εἰτα ἤρετο παρόντας. Εἰτ' ἤρετο τοὺς παρόντας, D. 1. Εἰτα abest, M. 1. Παρίοντας habet etiam A. 3. *Præsentibus*, Vall. Mox idem rursus ter ἐριουργόν reddidit *sacerdotem*.

(84) Καὶ ἐριουργὸς οὗτος. Absunt, Con.

(85) Ἐνόησε δὲ διάνοιον, κ. τ. λ. Ἐνόησε δὲ τὴν διάνοιαν. Ἄλλοι δὲ διάκνον ἔλκουσι φαντασίαν, ὁρᾶν οἰόμενοι τὰ μὴ ὁρώμενα· τὰ δὲ ἄλλα φρονοῦσι, D. 1, A. 1, 2, 3. Ita quoque, sed servato ἔχουσι, loco

A quidam exercebat, arreptis vasis vitreis ad fenestram se proripiens, quærebat de prætereuntibus, quodque vas nomine compellens, an præcipitari vellent. Cum ii qui astabant, velle se respondissent, primum projecit singula vasâ: deinde percunctabatur, an etiam lanificum demitti vellent. Illi, quod arbitrarentur rem esse ridiculam et joculari, cum se velle dixissent, hominem corripuit et præcipitem dedit. Hic sensibus erat integris, sciebat enim et illa esse vasa, et hunc lanificum, sed ratiocinatio sana non erat. Aliorum vana phantasia est, putantium se videre quæ non vident, cum cætera recte et ratione dijudicent: horum anteriores tantum ventriculi læsi sunt, medius salvus est. Per affectiones autem, quæ membrum quodque insequuntur, ejus munera impediuntur. Nam ne eo munere fungatur, impeditur animal, ad quod obeundum natura parata est ea pars quæ affecta aut offensa est, quemadmodum pede offenso, ne deambulemus, impeditur. Hoc enim pedis officium est.

CAP. XIV.

De ratione et oratione.

Hæc ergo una divisio est facultatum animæ, cum qua partes quædam corporis dividuntur. Alia

ἔχουσι, M. 1. Etiam Ant. notat omissa esse, δὲ τὴν διάνοιαν. Ἄλλοι, Cono: *Mente* autem et *discretionem* agrotabat. Alii, etc. Ergo διάνοια duplici vocabulo expressit, ut superius. Mox idem exhibet, *habent*, seu ἔχουσι, loco ἔλκουσι, sicuti Ant. ediderat. Idem habet, τὰ μὴ ὁρώμενα. Valla: At existimatione afflictabatur. Aliqui, etc. Et mox, *ducunt* imaginationem. Ergo fortasse ἔλκουσι, non ἔχουσι. Deinde agnoscit etiam, τὰ μὴ ὁρώμενα.

(86) Κατὰ λόγον. Κατὰ τὸν λόγον, A. 1. Φρονεῖν κατὰ λόγον idem est, quod εὖ φρονεῖν.

(87) Τὰς προσθίους μόνας. Τὰς προσθίους μόνον, A. 2. Sic antea, nunc ex correct. προσθίους, D. 1.

(88) Εἰς ἣν πέφυκεν. Εἰς abest, D. 1, A. 1, 2, 3, Con.

(89) Ὁ ποὺς ἔχει τὴν ἐνέργειαν. Post hæc legitur in cod. D. 1, caput septimum: Περὶ τῶν πάντε αἰσθήσεων. Περὶ ὁζέως.

(90) Cap. 14. Index idem, sed in fine additur λόγος, A. 1. Ita etiam a man. rec. A. 2: Περὶ ἐνδιαθέτου καὶ προφορικοῦ λόγου. Sed in principio libri addit τοῦ, post περὶ, et in fine ἄλλως, A. 3. Hoc caput in cod. D. 1, legitur post caput undecimum editionis Ant. indicem habet: Περὶ τοῦ ἐνδιαθέτου καὶ προφορικοῦ λόγου. Nota et numerus capitis deest. Loco κεφ. ιδ', est λόγος ιδ', M. 1. *De ratiocinatione et prolatione* cap. 14, Vall. Præterea in cod. D. 1, a man. rec. legitur hæc divisio, cum qua comparat initium cap. 15: Διαίρεται ἡ ψυχὴ εἰς τὸ λογικὸν καὶ ἀλογον. Τὸ λογικὸν εἰς δυνάμεις, μέρη καὶ εἶδη. Αἱ δυνάμεις, τὸ λογιστικόν, τὸ φανταστικόν, τὸ μνημονευτικόν, τὸ διανοητικόν, τὸ δοξαστικόν. Τὰ μέρη· ὁ λογισμὸς, ὁ θυμὸς, ἡ ἐπιθυμία. Τὰ εἶδη· τὸ ζωτικόν, τὸ ὁρεπτικόν, τὸ αἰσθητικόν, τὸ ὁρεκτικόν.

(91) Αὕτη μὲν οὖν διαίρεσις. Mla, post οὖν, addit D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1, Con., Vall. Respicere videtur in his finem capitis quinti. Confer etiam Joan. p. 185.

(92) Ἡ συνδιαίρεται. Ἡ συνδιαίρεται, D. 1. In cod. A. 1, dubius eram inter ἡ et ἥ. Sed A. 2 et 3 expresse habet ἥ. Ant. in marg. εἰς ἣν διαίρεται.

divisio, alioque modo, partis animæ rationis com-
potis, est in rationem et orationem. Est autem ra-
tio, animi agitatio, quæ sit in parte animæ, quæ
ratiocinatur, sine ulla elocutione. Unde sæpe
etiam tacentes totam rationem cum animis nostris
percurramus et in somniis disputamus, et per hanc
maxime (non enim æque per orationem) ratione
præditi esse omnes dicimur. Nam et qui surdi nati
sunt, et qui casu aut morbo aliquo vocem amise-
runt, nihilominus ratione utuntur. Orationis munus,
in voce et sermone perspicitur. Instrumenta autem
vocis multa sunt. Nam et muscoli, qui intus sunt
in mediis lateribus, et thorax, et pulmo, et aspera
arteria, et larynx, et horum maxime, quod carti-
laginosum est, et nervi recurrentes, et lingua, et
omnes muscoli, qui has partes movent, emittendæ
vocis sunt instrumenta. Sermonis autem os. In
hoc enim fingitur et figuratur, et velut conforma-
tur sermo, lingua et gurgulione plectri locum obti-
nentibus, palato, cavi illius, quod sonum refert,
dentibus et cujusdammodi oris hiatus, ut in lyra
chordarum usum explentibus, conferente etiam
aliquid naso, ut vox sonora sit seu egregia, ut in
canentibus apparet.

ὥς ἐν λύρῃ, τὴν τῶν χορδῶν ἀναπληροῦντων χρεῖαν, συντελούσης τι καὶ τῆς ῥινὸς πρὸς εὐφωνίαν ἦτοι (10) κακοφωνίαν (11), ὥς δῆλον ἐκ τῶν ᾄδόντων (12).

CAP. XV.

Alia divisio animæ.

Dividunt aliter in vires, aut species, aut partes

VAR. LECT. ET ANIMADV.

Ita in textu, M. 1, Con., cum qua simul... divi-
duntur. Vall., quæ... dividit. Supra p. 75, τὸ σῶμα
... ταῖς ψυχικαῖς δυνάμεσι συνδιαιρεῖται.

(93) Τὸ ἐν τῷ διαλογιστικῷ. Τὸ ἐν τῷ διαλογι-
σμῷ. Sed ex corr. primæ manus διαλογιστικῷ, D. 1.

(94) Διαλεχόμεθα. Colloquimur et disputamus,
Con. Paulo ante, ἐξερχόμεθα, M. 1.

(95) Πάντες λογικοὶ ἐσμεν. Λογικοὶ πάντες ἐσ-
μέν, D. 1, A. 1, 2, 5.

(96) Ὡς κατὰ τοῦτον. Addit Cono, rationales
existimus.

(97) Οἱ ἐκ γενετῆς. Οἱ ἐκ γεννητῆς, D. 1, A. 3.

(98) Ἡ νόσμημά τι. Ti abest, D. 1, A. 1, 2, 3,
Con., Vall. Καί, loco η, M. 1. Mox, ἀποβάλλοντες,
D. 1, A. 3.

(99) Ἐν τῇ φωνῇ. Hic in marg. a man. rec. de-
finitio: Τί ἐστι φωνή; Φωνή ἐστὶν ἀπὸ πνεύ-
ματος καθ' ὅρμην καὶ προαίρεσιν ἡμῶν γινόμενη, συ-
στέλλομένων τῶν μεσοπλευρῶν μῶν καὶ διὰ τῆς τρα-
χείας ἀρτηρίας τὸν ἀέρα πληττούσης καὶ εἰδοποιου-
μένης διὰ γλώττης καὶ ἐπιγλωττίδος.

(1) Καὶ ἐν ταῖς διαλέκτοις. Ἐν abest, D. 1, A.
1, 2, 3, Ox.

(2) Μῦες. Sic, sed ex corr. rec. μῦες, D. 1. Μῦες
exhibet A. 1, μῦες, A. 2.

(3) Παλινδρομοῦντα. Prius v supra scriptum a
man. rec., D. 1. Cono, cartilagosum, quod est
secundum recurrentes nervos. Legit ergo, τὸ κατὰ τὰ
παλινδρ. Sed Valla, chondrodes et recurrentes nervi.

(4) Καὶ ἡ γλωττίς. Καὶ ἡ ἐπιγλωττίς, A. 3, Ox.
Valla, glottis.

(5) Τὰ μέρη ταῦτα. Ταῦτα τὰ μέρη, A. 1, 2, D.
1. Ταῦτα τὰ νεῦρα μέρη, A. 3. Mox 1, μῦες et ex
corr. μῦες, D. 1. Οἱ κινούμεντες omittit Cono, qui ita
habet: Et omnes hæc particulae, muscoli, exsuffla-
tionis sunt organa.

Α τος· ἐτέρα δὲ διαίρεσις καθ' ἕτερον τρόπον τοῦ λογι-
κοῦ τῆς ψυχῆς, ὃ τε καλούμενος ἐνδιάθετος λόγος καὶ
ὁ προφορικὸς. Ἔστι δὲ ἐνδιάθετος μὲν λόγος, τὸ κί-
νημα τῆς ψυχῆς, τὸ ἐν τῷ διαλογιστικῷ (93) γινόμε-
νον, ἄνευ τινὸς ἐκφωνήσεως. Ὅθεν πολλάκις καὶ
σιωπῶντες, λόγον ὅλον παρ' ἑαυτοῖς διεξερχόμεθα·
καὶ ἐν τοῖς ὄνειροις διαλεγόμεθα (94)· κατὰ τοῦτο δὲ
μάλιστα λογικοὶ πάντες ἐσμέν (95). Οὐ γὰρ οὕτω
κατὰ τὸν προφορικὸν λόγον, ὡς κατὰ τοῦτον (96). Καὶ
γὰρ οἱ ἐκ γενετῆς (97) κωφοί, καὶ οἱ διὰ πάθος ἡ νό-
σημα (98) τὴν φωνὴν ἀποβάλλοντες, οὐδὲν ἤττον λογι-
κοὶ εἰσιν. Ὁ δὲ προφορικὸς λόγος ἐν τῇ φωνῇ (99)
καὶ ταῖς διαλέκτοις (1) τὴν ἐνέργειαν ἔχει· ὄργανα
δὲ τῆς φωνῆς πολλά. Οἷτε γὰρ ἐν τοῖς μεσοπλευροῖς
ἔσθωεν μῦες (2) καὶ ὁ θώραξ καὶ ὁ πνεύμων, ἡ τε τρα-
χεῖα ἀρτηρία καὶ ὁ λάρυγξ, καὶ τούτων μάλιστα τὰ
χονδρῶδες, καὶ τὰ παλινδρομοῦντα (3) νεῦρα καὶ ἡ
γλωττίς (4) καὶ πάντες οἱ κινούμεντες ταῦτα τὰ μέρη (5)
μῦες, τῆς ἐκφωνήσεως εἰσιν ὄργανα (6)· τῆς δὲ δια-
λέκτου, τὸ στόμα (7). Ἐν τούτῳ γὰρ διαπλάττεται
καὶ σχηματίζεται καὶ οἰοῦνται μορφοῦνται, ἡ διάλεκτος·
τῆς μὲν γλώσσης καὶ τοῦ γαργαραῖος πληκτροῦ λό-
γον ἐπεχόντων (8)· τῆς δὲ ὑπερώας, ἡχείου· τῶν δὲ
ᾄδόντων καὶ τῆς ποιῆς τοῦ στόματος διανοίξεως (9),
συντελούσης τι καὶ τῆς ῥινὸς πρὸς εὐφωνίαν ἦτοι (10)

C

96 KEΦ. 1E' (13).

Ἔτέρα διαίρεσις τῆς ψυχῆς.

Διαιροῦσι δὲ καὶ ἄλλως εἰς δυνάμεις ἢ εἶδη (14) ἢ

(6) Τῆς ἐκφωνήσεως εἰσιν ὄργανα. Τῆς ἐκφω-
νήσεως εἰσιν ὄργανα. D. 1, Ox. Ἔστι solum in manu,
loco εἰσιν, A. 1, 2. Ἐκφύσεως, loco ἐκφυσήσεως, M.
1, Valla, efflationis. Nihilominus tamen ἐκφωνήσεως
præferendum videtur. De voce enim et sermone h.
1. agitur.

(7) Τὸ στόμα. Cono ex vicino repetit, organum,
scilicet, est. Mox, διαπλάσσεται, omittitur καὶ σχημα-
τίζεται, A. 3.

(8) Λόγον ἐπεχόντων. Λόγ. ἐχόντων, D. 1. Λόγ.
ἐπέχοντος, Ox. Syllaba πε a man. rec. addita, A.
2. Obtenentibus, Con. Habentibus, Vall. Mox, ἡχείου,
D. 1.

(9) Τοῦ στόματος διανοίξεως. Τοῦ στόματος δι-
ανοίξεως, D. 1, A. 1, 3. Τοῦ στόματος ἀνοίξεως, A.
2. Oris aperture, Con. Oris rictu, Vall.

(10) Συντελούσης τι καὶ... ἦτοι. Τε, loco τι, et
D. 1, loco ἦτοι, M. 1.

(11) Εὐφωνίαν ἦτοι καλλιφωνίαν. Εὐφωνίαν ἢ
κακοφωνίαν, D. 1, M. 1. Sed hic habet εἶτε, loco ἦτοι.
Κακοφωνίαν habet etiam A. 2. Καλοφωνίαν, A. 3.
Voluit, credo, κακοφωνίαν. Ad bonam et item malam
sonoritatem, Con. Ad vocalitatem seu vocis venustat-
em, Vall. Καλλιφωνία legitur apud Dionys. Hali-
carn. l. II, p. 53, 57. Hic utrumque locum habere
potest, καλλιφωνία, ut synonymum; κακοφωνία, ut
contrarium. Utriusque enim causa esse potest. Cum
vero vix credibile sit, quemquam εὐφωνίαν exph-
care addito καλλιφωνίαν· eundem probavi κακοφω-
νίαν. Sed ita malum etiam ἦ, aut εἶτε, loco ἦτοι.

(12) Ἀδόντων. Αὐλήτων et a man. rec. γρ. ᾄδόν-
των, D. 1. Ὀδόντων, M. 1.

(13) Cap. 15. Index: Ἄλλως· Περὶ τῶν μερῶν
τῆς
(14) Ἡ εἶδη. Ἡ εἰς εἶδη, M. 1. Omisso καί, ante
ἄλλως, exhibet ἡ εἶδος. Sic A. 3.

μέρη τὴν ψυχὴν, εἰς τε τὸ φυτικὸν (15), ὃ καὶ θρεπτικὸν καὶ παθητικὸν καλεῖται, καὶ εἰς τὸ αἰσθητικὸν καὶ εἰς τὸ λογικόν (16). Τῶν δὲ ὀργάνων ἐκάστου τούτων τὰ μὲν εἴρηται, τὰ δὲ ἐν τοῖς ἐξῆς (17) ῥηθῆσεται. Ζήνων δὲ ὁ Στωϊκὸς (18) ὀκταμερῆ φησιν εἶναι τὴν ψυχὴν, διαιρῶν αὐτὴν εἰς τε τὸ ἡγεμονικόν (19), καὶ εἰς τὰς πέντε αἰσθήσεις, καὶ εἰς τὸ φωνητικὸν καὶ τὸ σπερματικόν. Παναίτιος δὲ ὁ φιλόσοφος τὸ μὲν φωνητικὸν (20) τῆς καθ' ὁρμὴν κινήσεως μέρος εἶναι βούλεται, λέγων ὁρθότατα· τὸ δὲ σπερματικόν, οὐ τῆς ψυχῆς μέρος (21), ἀλλὰ τῆς φύσεως. Ἀριστοτέλης δὲ, ἐν μὲν τοῖς *Φυσικοῖς* πέντε εἶναι λέγει (22) τὰ μέρη τῆς ψυχῆς, τὸ τε φυτικόν (23) καὶ τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ κινήτικόν· κατὰ τόπον, καὶ τὸ ὀρεκτικόν καὶ τὸ διανοητικόν· φυτικὸν λέγων τὸ τρέφειν καὶ (24) αὔξειν καὶ γεννᾶν ποιοῦν καὶ διαπλάσσειν τὰ σώματα (25)· καλεῖ δὲ τὸ φυτικὸν καὶ θρεπτικόν, τὸ πᾶν ἀπὸ τοῦ κρατίστου μέρους καλῶν, τοῦ τρέφοντος, ἀφ' οὗ (26) καὶ τὰ ἄλλα μέρη τοῦ φυτικοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχει. Οὕτω μὲν ἐν τοῖς *Φυσικοῖς* (27)· ἐν δὲ τοῖς *Ἠθικοῖς* (28) εἰς δύο τὰ πρῶτα (29) καὶ γενικώτατα διαιρεῖ τὴν ψυ-

A animam, in eam quæ ad stirpes pertinet, quæ et alitrix et patibilis vocatur, in sentientem et rationis compotem. Instrumenta autem cujusque partis, partim explicata sunt, partim infra dicentur. Zeno stoicus octonarum partium animam esse censet, partiens eam in principem facultatem, quinque sensus, et vocis mittendæ procreandique vim. Panætius philosophus edendæ vocis facultatem, motionis ejus, quo per se animalia cientur, partem esse vult, et quidem rectissime: procreatricem vero, non animæ partem, sed naturæ. Aristoteles, in *Physicis* quidem, quinque esse dicit partes animæ, eam quæ ad stirpes pertineat, sentientem, loco moventem, appetentem, et ratiocinantem; eam, quæ ad stirpes pertineat, intelligens, quæ alit, auget, generat, fingit formatque corpora, quam eandem altricem quoque vocat, totum præstantissimæ partis nomine, ejus nempe quæ alit, appellans, a qua cæteræ partes, quas modo enumeravimus, pendent. Atque ita quidem in *Physicis*. In *Ethicis* vero in duo prima et summa genera animum distribuit, in rationis participem et expertem. Rursus rationis participem

VAR. LECT. ET ANIMADV.

τῆς ψυχῆς. ἰδ', D. 1: Περὶ τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς, A. 3: Περὶ τοῦ λογικοῦ, λόγος ἰε', M. 1. Indicem nullum habet A. 1, et hæc conjungit cum superioribus. Sic et Vall. In A. 2, incipit quidem hic aliud caput, sed index proximi capituli 16, a man. rec. ascriptus ac rursus deletus est. Præterea a man. rec. in marg. legitur: Ἰστέον δὲ, ὅτι ἐν ἄλλῳ (intelligit haud dubie A. 1) τὸ παρὼν κεφάλαιον μεμιγμένον ἦν τῷ πρὸ αὐτοῦ, ὃ μοι δοκεῖ καὶ συνάδει (forte, συνάδειν). Cono incipit libri iv, cap. 8. «Dividit vires animæ sive partes, ut irrationales ejus particulas eliciat, obtemperantes tamen rationi, concupiscibilem scilicet et irascibilem, et de eorum organis, ac de affectionibus in summa.»

(15) *Φυτικόν*. Ζωτικόν, D. 1. Φυτικόν, A. 1, 2, 3, M. 1, Ox. Sed Ox. omittit etiam proximum καὶ. In *vegetatricem* vim. Con. *Naturale*, Vall. Φυτικόν videtur etiam legisse Eliebodius, quod tamen mihi propter vicinum παθητικόν non probatur. Quomodo enim τὸ φυτικόν, quod plantis proprium est, appellari possit etiam παθητικόν? Praferendum puto ζωτικόν. Nam φυτικόν nullius codicis auctoritate, nisi ejus, quem Valla habuit, mihi videtur, etsi nec hoc ineptum est. Difficultas emendandi in eo est, quod alii aliter istis vocabulis utuntur, quod hoc ipso loco notat auctor. Aristot., *Eth. ad Nicomach.* i, 13, φυτικόν explicat, τὸ αἶτιον τοῦ τρέφεσθαι καὶ τοῦ αὐξάνεσθαι. Ergo loco παθητικόν conjici possit αὐξητικόν. Idem ibid. cap. 7, τὸ θρεπτικόν καὶ αὐξητικόν (hoc est, uno verbo, τὸ φυτικόν) tribuit tam plantis, quam hominibus, et rursus τὸ αἰσθητικόν commune facit hominibus et animalibus cæteris. Maximus Tyr. p. 10 jungit φυτικόν, αἰσθητικόν, λογικόν. Pro lectione φυσικόν et παθητικόν laudari possit Nicéphorus ad *Synes. Περὶ ἐνυπνίων* i, 1, p. 99. Is enim τὸ παθητικόν τῆς ψυχῆς primo dividit, εἰς τὸ παθητικόν λόγῳ καὶ εἰς τὸ μὴ παθητικόν λόγῳ. Deinde rursus hæc ita distinguit: Τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς, τοῦ μὴ παθητικοῦ λόγῳ, τὸ μὲν ἐστὶ θρεπτικόν καὶ φυσικόν, τὸ δὲ σφυγμικόν καὶ ζωτικόν. Τοῦ δὲ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς, τοῦ παθητικοῦ λόγῳ, τὸ μὲν ἐστὶ ἐπιθυμητικόν, τὸ δὲ θυμικόν. Infra apud Nemesium cap. 22, legitur: Καλεῖται δὲ φυσικόν μὲν, τὸ γεννητικόν καὶ θρεπτικόν· ζωτικόν δὲ, τὸ σφυγμικόν.

Auctor anonymus libelli qui inscribitur, *Δόξαι περὶ ψυχῆς*, p. 620, ita habet: Παρὰ δὲ πάντας (τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς) εἰσὶν αἱ φυτικαὶ καλούμεναι τρεῖς, θρεπτική, φημί, καὶ αὐξητική καὶ γεννητική. Φυτικαὶ καλοῦνται, διότι αὐταὶ μόναι ἐν τοῖς φυτοῖς ὁρῶνται.

(16) *Λογικόν*. Διαλογιστικόν, et mox, τὰ δὲ ὄργανα ἐκάστου, D. 1. Καὶ εἰς τὸ λογικόν abest. Con. *Rationale*, Vall.

(17) *Ἐν τοῖς ἐξῆς*. Ἐν τοῖς inserta a prima man. D. 1.

(18) *Ὁ Στωϊκός*. Ὁ ἱστορικός, D. 1. De re ipsa vide Diog. Laert. p. 275, et Pintarch. *De placit. philosoph.* iv, 4. Mox ὀκταμερῆ M. 1. Ab δὲ ὁ Στωϊκὸς αὖ διαιρῶν abest A. 3.

(19) *Εἰς τὸ ἡγεμονικόν*. Εἰς τε τὸ ἡγεμονικόν, D. 1, A. 1, 2, 3. Mox, καὶ τὸ φωνητικόν, D. 1, A. 2, 3.

(20) *Καὶ τὸ σπερματικόν*—τὸ μὲν φωνητικόν. Absunt, Vall.

(21) *Ὁ τῆς ψυχῆς μέρος*. Μέρους abest, D. 1.

(22) *Πέντε εἶναι λέγει*. Πέντε λέγει εἶναι, A. 1. Vide Aristot., *De anima*, ii, 3, iii, 9.

(23) *Τὸ τε φυτικόν*. Et hic et paulo post φυσικόν, M. 1.

(24) *Τὸ τρέφειν καὶ, κ. τ. λ.* Τὸ τρέφειν καὶ αὔξειν καὶ γεννᾶν ποιοῦν καὶ διαπλάσσειν, D. 1. Τὸ τρέφειν καὶ αὔξειν καὶ γεννᾶν ποιοῦν καὶ διαπλάσσειν, A. 1, 3. Sic, sed τρέφειν, A. 2. Quæ nutrit et augere et generare facit. Con. Nutrire et augere et generare faciens, Vall. γέννουν solum mutat, loco γεννῶν, M. 1.

(25) *Διαπλάσσειν τὰ σώματα*. Informans corpora atque conjungens, Vall. Mox: καλεῖται δὲ φυτικόν, et paulo post, καλῶν, A. 3.

(26) *Τρέφοντος· ἀφ' οὗ*. Τρέφοντος καὶ ἀφ' οὗ, A. 1. Antea ὑφ', nunc ex correct. ἀφ', D. 1. Mox idem τ' ἄλλα et ex correct. τᾶλλα.

(27) *Ἐν τοῖς Φυσικοῖς*. Ἐν τοῖς *Φυτικοῖς*, M. 1.

(28) *Ἐν δὲ τοῖς Ἠθικοῖς*. Absunt, A. 1. Vide Aristot., *Eth. ad Nicomach.* i, 13.

(29) *Εἰς δύο τὰ πρῶτα*. Εἰς abest, A. 2. Εἰς δύο πρῶτα. Sed εἰς ex correct. primæ manus. Antea credo τὰ, D. 1. Mox loco ψυχὴν, habet *naturam*, id est φύσιν, Con.

dividit in eam quæ rationi obtemperat, et quæ A rationi non obtemperat. De particione rationis supra dictam est de experte nunc disseremus.

CAP. XVI.

De parte animæ rationis experte, quæ et patibilis et appetitio vocatur.

Non desunt, qui per se esse dicant, quod ratione caret, utpote cum anima reperiatur, quæ rationis sit expers, neque pars animæ rationis participis. Primum quidem, quoniam per se in bestiis invenitur, ex quo intelligitur perfectam quamdam esse animam, nec partem alterius. Deinde, quoniam absurdissimum est rationis partem esse, quod rationis est expers. Aristoteles vero, et partem esse dicit, B et facultatem, et dividit in partes duas, ut diximus, quæ communi nomine appetitus nominantur, ad quem pertinet etiam motus, quo per se animalia sequendi aliquid vel vitandi gratia incitantur. Appetitus enim est motus principium: nam, simul ut appetierint animalia, per se ad motum, persequendi causa, feruntur. Ratione carentis animæ partis, aliud non paret rationi, aliud paret. Rursus, quod rationi paret, dividitur bipartito, in iram et cupiditatem. Instrumentum autem cupiditatis, quæ ex sensu nascitur, jecur est; iræ, cor, pars dura et vehementioris motionis capax ad gravia negotia et difficilia, et ad contentum impetum destinata, quemadmodum contra jecur, pars mollior, mollis cupiditatis

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(30) Ὑποδιαίρει. Ὑποδιαίρεται, A. 2.

(31) Μὴ κατήκοον λόγῳ. Λόγου, loco λόγῳ, D. 1, A. 2. Tam genitivo quam dativo jungi solet.

(32) Περὶ μὲν οὖν. Οὖν abest, D. 1, A. 3.

(33) Διαληψόμεθα. Διασχεψόμεθα, et a man. rec. in marg. Γρ. διαληψόμεθα, D. 1. Disputationem assumemus, Con. Disputamus, Vall.

(34) Cap. 16. Index: Περὶ τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς μέρους ἢ εἶδους, δ καὶ παθητικὸν καὶ ὁρεκτικὸν καλεῖται (hic καὶ a man. rec. interpositum). Ἐπιπειθὲς λόγῳ. ιε', D. 1: Περὶ τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς μέρους ἢ εἶδους, δ καὶ παθητικὸν καὶ ὁρεκτικὸν καλεῖται. ιε', A, 1. 3. Sic a recent. sed additum xσφ. ante ιε', A. 2, loco xσφ. ιε', habet λόγος ιε', M. 1. De irrationali animæ parte, sive specie, quæ passiva et nutritiva vocatur, cap. 15, Vall.

(35) Ὅτι καὶ καθ' ἑαυτὴν. Καὶ abest, A. 2. Mox ζῶντι abest, A. 5.

(36) Τελεία τις ἐστίν. Τελεία τις ἐστίν, A. 2.

(37) Μέρος εἶναι λέγει καὶ δύναμιν. Intellige, τὴν ἀλογίαν.

(38) Δύναμιν, καὶ διαίρει. Δύναμιν, τῆς ψυχῆς δηλονότι, τὴν ἀλογίαν, καὶ διαίρει, D. 1. Sed hæc est interpretatio. Cono: Et in duo subdividi. Ergo ὑποδιαίρεσθαι. Forte tamen voluit, subdividit, id est ὑποδιαίρει, ut p. 96, quod probat. Valla: Et partem et potentiam rationalis animæ dicit.

(39) Καλεῖ δὲ ταῦτα. Καλεῖται δὲ ταῦτα, D. 1, A. 2. Καλεῖται δὲ τοῦτο, A. 1. Καλεῖ δὲ τοῦτο, A. 5. Valla: Vocatur porro hæc communiter etiam appetitiva. Ergo non ad Aristotelem hæc referunt. Sed Cono: Vocat autem hanc communiter passivam et concupiscitivam, hoc est καλεῖ δὲ ταῦτην (τὴν ἀλογίαν, aut, τὴν δύναμιν) κοινῶς παθητικὴν καὶ ὁρεκτικὴν. Supra p. 96, duas divisiones Aristoteles memoravit. Primum generalem, εἰς τὸ λογικὸν καὶ τὸ

ἄλῳν, εἰς τε τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλῳν ὑποδιαίρει (30) δὲ τὸ ἄλῳν, εἰς τε τὸ ἐπιπειθὲς λόγῳ, καὶ εἰς τὸ μὴ κατήκοον λόγῳ (31). Περὶ μὲν οὖν (32) τοῦ λογικοῦ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἰρηται: περὶ δὲ τοῦ ἀλόγου νῦν διαληψόμεθα (33).

97 ΚΕΦ. ΙΖ' (34).

Περὶ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς, δ καὶ παθητικὸν καλεῖται. (35)

Τινὲς καθ' ἑαυτὴν εἶναι λέγουσι τὴν ἀλογίαν, ὡς ἄλῳν ψυχὴν οὖσαν, καὶ οὐ μέρος τῆς λογικῆς. Πρῶτον μὲν, ὅτι καὶ καθ' ἑαυτὴν (35) ἐν τοῖς ἀλόγοις ζῶντις εὐρίσκεται: ἐξ οὗ δηλονότι, ὅτι τελεία τις ἐστίν (36), καὶ οὐ μέρος ἄλλης: εἰδ' ὅτι τῶν ἀτοπωτάτων ἐστίν, τῆς λογικῆς μέρος εἶναι τὸ ἄλῳν. Ἀριστοτέλης δὲ καὶ μέρος εἶναι λέγει καὶ δύναμιν (37), καὶ διαίρει (38) εἰς δύο, ὡς ἔφαμεν: καλεῖ δὲ ταῦτα (39) κοινῶς, καὶ ὁρεκτικόν: τοῦτο δὲ ἐστίν καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις. Ἡ γὰρ ὁρεξις κινήσεως ἐστίν ἀρχή. Ὁρεχθέντα γὰρ τὰ ζῶα ἐπὶ τὴν καθ' ὁρμὴν ἔττει κίνησιν (40). Τοῦ δὲ ἀλόγου τὸ μὲν οὐ παύεται λόγῳ, τὸ δὲ ἐπιπειθὲς ἐστίν λόγῳ: πάλιν δὲ τὸ ἐπιπειθὲς λόγῳ διαίρεται εἰς δύο (41), εἰς τε τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸ θυμικόν (42). Ἔστι δὲ ὄργανα τοῦ μὲν ἐπιθυμητικοῦ, τοῦ δι' αἰσθήσεως, τὸ ἥπαρ: τοῦ δὲ θυμικοῦ, ἡ καρδιά, σκληρὸν μόριον καὶ κίνησιν εὐτονον ἐπιδεχόμενον, εἰς σκληρὰν ὑπηρεσίαν καὶ σύντονον ὁρμὴν τεταγμένον, ὥσπερ τὸ ἥπαρ, ἀπαλὸν σπλάγγνον, τῆς ἀπαλῆς ἐπιθυμίας ὄργανον γέγονε (43). Καλεῖται δὲ ταῦτα ἐπιπειθὲς λόγῳ, ὅτι πέφυκε πείθεσθαι λόγῳ καὶ ὑποτάσσεσθαι καὶ κινεῖσθαι (44),

C ἄλῳν. Se-unto specialem τοῦ ἀλόγου, εἰς τὸ ἐπιπειθὲς — καὶ τὸ μὴ κατήκοον. De hac posteriori hoc loco sermo est. Ergo hic εἰς δύο notat, ἐπιπειθὲς et μὴ κατήκοον. Hæc autem sunt τὸ φυτικόν et τὸ ἐπιθυμητικόν, seu, ὁρεκτικόν. Coniicio ergo: καλεῖ δὲ ταῦτα τὸ φυτικὸν καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ ὅπως τὸ ὁρεκτικόν. Lege Aristot. Eth. ad Nicomach. 1, 13, in medio capite et circa finem.

(40) Αἰτεῖ κίνησιν. Ἄττει κίνησιν, A. 1, 2, 3, M. 1, Ox. Ἄττει, loco αἰτεῖ, inter errores etiam notatum in Ant. Ἔττει καὶ ἄττει κίνησιν, D. 1. Impulsu ad motum prouunt. Vall. Ac si legerit: Καθ' ὁρμὴν ἐπὶ τὴν κίνησιν. Obiter noto, in cod. D. 1, duplex ττ hoc loco ita scriptum esse, ut secundum simile sit litteræ γ. Id ergo in hoc codice homo imperitus correxit. Notum autem, hoc modo in codd. scribi ττ. inde a sec. ix.

D (41) Διαίρεται εἰς β'. Διαίρεται εἰς δύο, D. 1, A. 1, 2. Totum sic: Τὸ δὲ ἐπιπειθὲς τῷ λόγῳ πάλιν διαίρεται εἰς δύο, A. 3.

(42) Καὶ τὸ θυμικόν. Τό abest, D. 1. Θυμούμενον, loco θυμικόν, M. 1, et mox διαίρεσθαι, loco δι' αἰσθήσεως. Idem. Mox D. 1, ἥπαρ et ex corr. rec. ἥπαρ. Atque ita etiam mox. In eodem continuo vitiolum est, τὸ δὲ θυμικόν. Mox Valla εὐτονον reddidit accommodatum, ac deinde σύντονον, consonum. Præterea ὑποδεχόμενον, loco ἐπιδεχ., A. 3. In editione Ellebodi error typographi legitur notionis, loco motionis. Oxoniensis hoc retinuit, nos correximus. Quis enim κίνησιν reddat notionem?

(43) Ἐπιθυμίας ὄργανον γέγονε. Ἐπιθυμίας γέγονεν ὄργανον, A. 1.

(44) Πείθεσθαι λόγῳ καὶ κινεῖσθαι. Πείθεσθαι λόγῳ καὶ ὑποτάσσεσθαι καὶ κινεῖσθαι, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox., Con., Vall. Mox καλεῖται, D. 1, M. 1. Sed hic omittit etiam λόγῳ καὶ ὑποτάσσεσθαι.

ὡς ἂν ὁ λόγος καλεῖται, ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐχόντων ἅνθρωπων (45). "Ἐστὶ δὲ καὶ ταῦτα τὰ πάθη συστατικά τῆς ζωώδους οὐσίας. Ἄνευ γὰρ τούτων οὐκ ἔστι συστήναι τὴν ζωὴν. Ἐπεὶ δὲ τὰ πάθος 98 ὁμωσύμω (46) λέγεται, διασταλτέον πρότερον τὴν ὁμωσύμω. Λέγεται γὰρ πάθος καὶ τὸ σωματικόν, ὡς τὰ νοσήματα καὶ τὰ ἔλκη (47). λέγεται πάθος, καὶ τὸ ψυχικόν, περὶ οὗ νῦν ἔστιν ὁ λόγος, ἥτε ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμὸς. ἔστι δὲ κοινῶς μὲν καὶ γενικῶς ζώου πάθος, ὃ ἔπεται ἡδονῇ ἢ λύπῃ. Ἐπεται γὰρ (48) τῷ πάθει λύπη, καὶ οὐκ αὐτὸ τὸ πάθος ἐστὶ λύπη. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, πᾶν τὸ πάσχον καὶ ἡλγει. νῦν δὲ τὰ ἀναίσθητα πάσχει μὲν, οὐκ ἀλγεῖ δέ. οὐκ ἄρα τὸ πάθος ἐστὶν ἀλγῆμα (49), ἀλλ' ἡ τοῦ πάθους αἰσθησις. Δεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἀξιόλογον (50) εἶναι, ἵνα τῇ αἰσθήσει ὑποπέσῃ.

Τῶν δὲ ψυχικῶν παθῶν ὁρος οὗτος. Πάθος ἐστὶ κίνησις τῆς ὁρεκτικῆς δυνάμεως αἰσθητῇ ἐπὶ φαντασίᾳ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ. Καὶ ἄλλως (51). Πάθος ἐστὶ κίνησις λόγος τῆς ψυχῆς δι' ὑπόληψιν καλοῦ ἢ κακοῦ (52). Τὸ δὲ γενικὸν πάθος (53) οὕτως ὀρίζονται. Πάθος ἐστὶ κίνησις ἐν ἐτέρῳ ἐξ ἐτέρου (54). Ἐνέργεια δὲ ἐστὶ (55) κίνησις δραστηκῇ κατὰ φύσιν. δραστηκὸν (56) δὲ λέγεται, τὸ ἐξ ἑαυτοῦ κινούμενον. Οὕτως οὖν καὶ ὁ θυμὸς, ἐνέργεια μὲν ἐστὶ τοῦ θυμοειδοῦς. πάθος δὲ, τῶν δύο μερῶν τῆς ψυχῆς, καὶ προσέτι τοῦ σώματος (57) ἡμῶν παντός, ὅταν ὑπὸ (58) τοῦ θυμοῦ βιαλὺς ἄγῃται πρὸς τὰς πράξεις. Ἐξ ἐτέρου γὰρ ἐν ἐτέρῳ γέγονεν ἡ κίνησις, ὅπερ ἐλέγομεν εἶναι πάθος (59). Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, ἡ ἐνέργεια πάθος λέγεται, ὅταν ἢ παρὰ (60) φύσιν. Ἐνέργεια μὲν γὰρ ἐστὶ κατὰ φύσιν κίνησις. πάθος δὲ παρὰ φύσιν. Καὶ κατὰ τοῦτον οὖν τὸν λόγον ἡ ἐνέργεια, ὅταν μὴ κατὰ φύσιν κινῆται, λέγεται πάθος, εἴτε ἐξ ἑαυτοῦ κινεῖτο, 99 εἴτε ἐξ ἐτέρου. Τῆς γοῦν καρδίας ἡ μὲν κατὰ τοὺς σφυγμοὺς κίνησις (61), ἐνέργειά ἐστίν. ἡ δὲ κατὰ τοὺς παλμοὺς (62), πάθος. Ἐφ' αὐτῆς μὲν (63)

instrumentum est factum. Dicuntur autem hæc rationi obedire, quoniam nata sunt, ut pareant (*ut subjugentur*) et ad nutum rationis moveantur, in iis quidem hominibus, qui convenienter naturæ vivunt. Atque hi affectus animalis substantiam constituunt, quando sine his exsistere vita non potest. Quoniam autem affectus nomen homonymum est, distinguenda prius est ejus homonymia. Dicitur enim affectio, tum corporea, ut morbi et vulnera; tum animi, de qua in præsentia loquimur, cupiditas et ira. Communiter autem et generatim animalis affectio est, quam voluptas aut dolor insequitur. Nam affectionem dolor insequitur, non affectio dolor est. Si enim ita esset, quidquid afficeretur, doleat; nunc vero, quæ sensu carent, afficiuntur illa quidem, B non tamen dolent: non ergo affectio dolor est, sed affectionis sensus, quam tamen alienjuss esse momenti oportet ut sensu percipiatur.

Animi affectionum definitio hæc est: Affectio est, motus appetendi facultatis sub sensum cadens, ob boni vel mali phantasiam. Et aliter sic: Affectio est, motus animæ rationis expers, ob opinionem boni vel mali. At universe affectionis hanc definitionem tradunt: Affectio est, motus ex alio in alio. Muneris functio, est motus efficax (*secundum naturam*). Efficax autem dicitur, quod ex se movetur. Itaque hoc modo ira muneris functio est irascendi facultatis: affectio autem utriusque animæ partis et hoc amplius corporis nostri totius, cum per iram violenter rapitur ad agendum. Ex alio enim in alio C motus est factus, quam affectionem esse dicebamus. Alio modo, muneris functio affectio dicitur, cum fuerit præter naturam. Nam muneris functio secundum naturam, motus est: affectio vero, præter naturam. Quare hac ratione muneris functio affectio dicitur, cum non secundum naturam moveatur, sive a seipso, sive ab alio moveatur. Nam cordis motus, si pulsus est moderatus, muneris est functio; si validior agitatio, affectio. Nam a corde

AR. LECT. ET ANIMADV.

(45) Ἐπὶ τῶν — ἁνθρώπων. In his, quæ per naturam homines habuerint, Valla. Ineptè. Paulo post συστάναι, loco συστήναι, M. 1.

(46) Τὸ πάθος ὁμωσύμω. Vid. Joan., p. 186.

(47) Καὶ τὰ ἔλκη. Accentus in ἔλκη ex correct., D. 1.

(48) Ὡς ἔπεται — ἔπεται γὰρ. Ὡς ἔπεται — ἔπεται δέ, M. 1. Mox idem loco οὐκ αὐτό, habet οὐ κατὰ.

(49) Οὐκ ἄρα τὸ πάθος ἐστὶν ἀλγῆμα. Οὐκ ἄρα τὸ πάθος ἐστὶ τὸ ἀλγῆμα, D. 1, A. 1, 3. Sic, sed omisso priori τῷ, A. 2.

(50) Ἀξιόλογον. Ἀνάλογον, A. 2. Infra est, σφωρότερον καὶ εἰς αἰσθήσιν προβαίνειν, et iterum, ἀξιόλογον μέγεθος.

(51) Καὶ ἄλλως. Ante hæc addit Cono: « Boni quidem suspicio concupiscentiam movet, mali vero suspicio, iram. » Vide, p. 100.

(52) Καλοῦ ἢ κακοῦ. Hic quædam interponit, Joan., p. 186.

(53) Τὸ δὲ γενικὸν πάθος. Τὸ γενικὸν δὲ πάθος, A. 1. Mox definitur, id est ὀρίζεται, Vall.

(54) Ἐν ἐτέρῳ ἐξ ἐτέρου. Cono, in aliud ex alio.

(55) Ἐνέργεια δὲ ἐστὶ. Δέ abest, A. 2.

(56) Δραστηκῇ, δραστηκόν. Δραστηκῇ κατὰ φύσιν, δραστηκόν, D. 1. Κατὰ φύσιν sine dubio addendum, uti mox apparet, ubi eadem sententia repetitur. Omittit tamen et Cono et Valla. Mox, τὸ ἐξ αὐτοῦ κινούμενον, D. 1. Τὸ ἐξ αὐτοῦ κινούμενον, A. 2. Deinde, τῶν δύο μερῶν, D. 1, A. 1.

(57) Καὶ προσέτι τοῦ σώματος. Πρόσπεσι, loco προσέτι, A. 2. Imo totius corporis, Con.

(58) Ὅταν ὑπὸ. Γὰρ interponit, Con.

(59) Ἐλέγομεν πάθος εἶναι. Ἐλέγομεν εἶναι πάθος, D. 1, A. 1, 2, 3, λέγομεν solum loco ἐλέγομεν, M. 1. Idem mox ἢ ἔργον, loco ἡ ἐνέργεια.

(60) Ὅταν ἢ παρὰ. Ὅταν αἰσθήσιν κίνησις et, loco καὶ κατὰ, habet κίνησις, item κινεῖτο, loco κινῆται, et κινεῖται, pro κινεῖτο.

(61) Σφυγμοὺς κίνησις. Cono addit: cum secundum naturam fiat.

(62) Καὶ ἡ κατὰ τοὺς παλμοὺς. Ἡ abest, A. 2.

(63) Ἐξ αὐτῆς μέρ. Ἐξ αὐτῆς, id est τῆς καρδίας. Cono ita: « Nam ex motu secundum saltum est, qui est præter naturam. Nequaquam igitur mirum, » etc. Ergo alia mutat, alia addit.

est validior agitatio, sed præter naturam, ab eodem pulsus moderatus, sed secundum naturam. Nihil igitur miri, unam et eandem rem, et affectionem et muneris functionem nominari. Nam qua motus sunt, a patibili animæ parte profecti, muneris quædam functiones sunt; qua vero immoderati et præter naturam, non muneris functiones, sed affectiones sunt. Motus igitur partis animæ rationis expertis, secundum utramque verbi notionem, affectio est: non omnis tamen motus patibilis partis affectio dicitur; sed qui vehementior est et ad sensum pervenit. Nam exigui motus et sensum effugientes, affectiones non sunt. Debet enim affectioni inesse magnitudo, quæ alicujus momenti sit. Quocirca definitioni affectionis appositum est, motus sub sensum cadens. Nam exigui motus, ut jam dixi, quos sensus non percipit, affectionem non gignunt.

CAP. XVII.

De cupiditate.

Dividitur pars animæ rationis expertis, ut diximus, quæ rationi obtemperat, in duas partes, cupiditatem et iram. Rursus cupiditas bipartito distribuitur, in voluptates et dolores. Nam cupiditas, dum quod vult assequitur, voluptatem efficit: contra, dum non assequitur, dolorem. Alio modo divisa cupiditas, quatuor omnino species facit. Nam in rebus, alia sunt bona, alia sunt mala, et alia jam adsunt, alia expectantur. His generibus constitutis, si duo per reliqua duo multiplicentur, in quatuor partes cupiditas dividitur. Est enim bonum et malum, item præsens et expectatum. Expectatum enim bonum, libido est; am vero præsens, voluptas: rursus malum expectatum, metus est; præsens, ægrotudo. In bonis enim voluptas et libido versantur, in malis metus et ægrotudo. Quæ ratio nonnullos movit, ut affectionem in quatuor partes tribuerent, libidinem, voluptatem, metum et ægrotudinem. Bona autem et mala dicimus, aut quæ vere sunt, aut quæ existimantur. Innascuntur autem malæ affectiones in animo per tria hæc: malam institutionem, incertiam, pravum

A γάρ ἐστι καὶ ἡ κατὰ τοὺς παλμοὺς κίνησις, ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν· ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ ἡ (64) τῶν σφυγμῶν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν. Οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν, ἐν καὶ ταυτὸν πρᾶγμα, καὶ πάθος καὶ ἐνέργειαν ὀνομάζεσθαι. Καθ' ὃ μὲν γὰρ κινήσεις εἰσὶν ἐξ αὐτοῦ τοῦ παθητικοῦ (65) τῆς ψυχῆς, ἐνέργειαι τινές εἰσι· καθ' ὃ δὲ ἄμετροι (66), καὶ οὐ κατὰ φύσιν, οὐκ ἐνέργειαι, ἀλλὰ πάθος. Οὕτως οὖν ἡ κίνησις (67) τοῦ ἀλόγου, πάθος ἐστὶ κατ' ἀμφω τὰ σημαινόμενα. Οὐ πᾶσα δὲ κίνησις (68) τοῦ παθητικοῦ, πάθος καλεῖται, ἀλλ' αἱ σφοδρότεραι καὶ εἰς αἰσθησὶν προβαίνουσιν. Αἱ γὰρ μικραὶ καὶ ἀνεπαίσθητοι, οὐδέπω πάθη. Δεῖ γὰρ ἔχειν τὸ πάθος καὶ μέγεθος ἀξιόλογον. Διὸ πρόσκεινται τῷ ὄρω τοῦ πάθους τὸ, κίνησις αἰσθητή. Αἱ γὰρ μικραὶ κινήσεις, λαμβάνουσιν τὴν αἰσθησιν, οὐ ποιοῦσιν αὐτὸ πάθος, ὡς εἴρηται.

ΚΕΦ. ΙΖ' (69).

Περὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ.

Διαιρεῖται μὲν οὖν, ὡς ἔφαμεν, τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς, τὸ ἐπιπειθές (70) λόγῳ, εἰς δύο, τὸ τε ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸ θυμικόν· πάλιν δὲ τὸ ἐπιθυμητικὸν διαιρεῖται εἰς δύο, εἰς ἡδονὰς καὶ λύπας· ἐπιτυγχάνουσα μὲν γὰρ ἡ ἐπιθυμία, ἡδονὴν ἐμποιεῖ· ἀποτυγχάνουσα δὲ, λύπην. Πάλιν δὲ καθ' ἕτερον τρόπον, ἡ ἐπιθυμία διαιρουμένη, τέσσαρα σὺν ἑαυτῇ (71) τὰ πάντα εἶδη ποιεῖ. Ἐπεὶ γὰρ τῶν ὄντων (72) τὰ μὲν ἔστιν **100** ἀγαθὰ, τὰ δὲ φαῦλα· καὶ τὰ μὲν ἤδη πάρεστι, τὰ δὲ προσδοκᾶται· κατὰ τοὺς τοὺς τρόπους, τῶν δύο εἰς δύο πολυπλασιαζομένων, τὰ τῆς ἐπιθυμίας εἰς τέσσαρα διαιρεῖται. Ἔστι γὰρ ἀγαθὸν καὶ κακόν· καὶ πάλιν παρὸν καὶ προσδοκώμενον. Προσδοκώμενον γὰρ ἀγαθὸν (73), ἐπιθυμία ἐστίν· ἡδὴ δὲ παρὸν, ἡδονή. Πάλιν προσδοκώμενον (74) μὲν κακόν, φόβος· παρὸν δὲ, λύπη. Περὶ τὰ ἀγαθὰ μὲν γὰρ στρέφεται ἡδονή (75) καὶ ἐπιθυμία· περὶ τὰ φαῦλα δὲ, φόβος καὶ λύπη. Διὸ τινες τὸ πάθος εἰς τέσσαρα διαιροῦσιν, ἐπιθυμίαν, ἡδονήν, φόβον καὶ λύπην (76). Ἀγαθὰ δὲ καὶ φαῦλα λέγομεν, ἣ τὰ ὄντως ὄντα, ἣ τὰ νομιζόμενα. Ἐγγίνεταί δὲ τὰ φαῦλα (77) πάθη τῇ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

- (64) Ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ ἡ. Δὲ abest, A. 2.
 (65) Ἐξ αὐτοῦ τοῦ παθητικοῦ. Ἐξ ἑαυτῶν τοῦ παθητικοῦ, D. 1, A. 1, 2, 3. Valla: « Per quod enim motus ex sese sunt passivæ partis animæ. » Ergo ἑαυτῶν expressit. Sed Cono, « ex passiva vi animæ et affectione. » Ergo nec αὐτοῦ, nec ἑαυτῶν habet.
 (66) Καθ' ὅσον δὲ ἄμετροι. Καθὸ δὲ ἄμετροι, D. 1. Καθ' ὃ καὶ ἄμετροι, A. 2.
 (67) Οὕτως οὖν ἡ κίνησις, x. τ. λ. Cono: « Ergo motus irrationalis partis motus est secundum ambo hæc divisus. »
 (68) Οὐ πᾶσα δὲ κίνησις. Vid. Joan., p. 186.
 (69) Cap. 17. Index idem, sed sine nota capituli, D. 1. Idem, sed τζ', loco ιζ', A. 1. Sic etiam a manu rec., A. 2. Loco κεφ. ιζ', habet λόγος ιζ', M. 1. Prorsus convenit cum edito, A. 3. De concupiscibili, cap. 16, Vall. Cono incipit libri iv, cap. 9. « Recenset quatuor affectus animi, virtutis concupiscibilis, et quæ ex causa homines tam vehementer suas prosequantur affectiones. »
 (70) Τὸ ἐπιπειθές. Τῷ ἐπιπειθές, A. 2.

- (71) Τέσσαρα σὺν ἑαυτῇ. Quatuor omnino species efficit, in quibus ipsa numeratur. Istæ quatuor species sunt, ut mox docet, ἐπιθυμία, ἡδονή, φόβος, λύπη.
 (72) Ἐπὶ γὰρ τῶν ὄντων. Ἐπεὶ γὰρ τῶν ὄντων, D. 1, A. 3. Utrunque ferri potest. Laudat hæc Joan., p. 181. Ἐπὶ τῶν ὄντων est, inter ea, quæ sunt. Quoniam eorum quæ sunt, Vall.
 (73) Προσδοκώμενον γὰρ ἀγαθόν. Μὲν, loco γάρ, D. 1, A. 1, 3.
 (74) Ἠδονή· παραπροσδοκώμενον. Ἠδονή· πάλιν προσδοκώμενον, A. 1, 2, M. 1, et D. 1. Sed προσδοκώμενον, A. 3. Ita habet: Ἠδονή· καὶ πάλιν προσδοκώμενον μὲν κακόν. Πάλιν videtur etiam legisse Ellebodus. Habet enim in versione, rursus malum expectatum. Cono, Et rursus. Valla, porro.
 (75) Στρέφεται ἡδονή. Τρέφεται ἡδονή, A. 2.
 (76) Ἠδονήν, φόβον καὶ λύπην. Καὶ abest, D. 1, A. 2, 3.
 (77) Ἐγγίνονται δὲ τὰ φαῦλα. Ἐγγίνεταί δὲ τὰ φαῦλα, A. 1, 2, 3, D. 1.

ψυχῇ διὰ τριῶν τούτων· διὰ κακῆς ἀγωγῆς, ἐξ ἀμαθίας, ὑπὸ καχεξίας. Μὴ ἀχθόντες γὰρ καλῶς (78) ἐκ παιδῶν, ὡς δύνασθαι κρατεῖν τῶν παθῶν, εἰς τὴν ἀμετρίαν αὐτῶν ἐκπίπτομεν (79)· ἐκ δὲ τῆς ἀμαθίας, φαῦλαι κρίσεις τῇ λογιστικῇ τῆς ψυχῆς ἐμφύονται (80), ὡς οἴεσθαι τὰ φαῦλα χρηστὰ εἶναι, καὶ τὰ χρηστὰ φαῦλα· γίνεται δὲ τινα καὶ ἐκ τῆς τοῦ σώματος καχεξίας. Ὅργιλοι γὰρ εἰσιν οἱ πικρόχολοι· καὶ καταφερεῖς (81) οἱ θερμοὶ καὶ ὑγροὶ τὴν κρᾶσιν. Θεραπευτέον δὲ τὸ μὲν κακὸν ἔθος ἔθει καλῶ, τὴν δὲ ἀμαθίαν μαθήσει καὶ ἐπιστήμῃ· τὴν δὲ καχεξίαν ἱατέον· σωματικῶς, μεθιστάντας (82) αὐτήν, ὡς οἶόν τε εἰς τὴν μέσσην κρᾶσιν ἀρμοζούσῃ διαίτῃ καὶ γυμνασίᾳ (83) καὶ φαρμάκοις, ἐὰν καὶ τούτων δεηθῶμεν (84).

ΚΕΦ. ΙΗ' (85).

Περὶ ἡδονῶν.

101 Γῶν ἡδονῶν, αἱ μὲν εἰσι ψυχικαί, αἱ δὲ σωματικαί· ψυχικαὶ μὲν, αἱ τῆς ψυχῆς αὐτῆς κατ' ἑαυτήν, ὡς αἱ περὶ τὰ μαθήματα (86) καὶ τὴν θεωρίαν. Αὗται γὰρ καὶ αἱ τοιαῦται μόνης εἰσὶ τῆς ψυχῆς. Σωματικαὶ δὲ εἰσιν, αἱ μετὰ κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς γινόμεναι (87), καὶ διὰ τοῦτο σωματικαὶ καλούμεναι, ὡς αἱ περὶ τὰς τροφάς (88) καὶ τὰς συνουσίας. Μόνου δὲ τοῦ σώματος (89) οὐκ ἂν εὔροι τις ἰδίαν ἡδονήν, ἀλλὰ πάθη, οἷον τομάς καὶ βεύσεις καὶ τὰς κατὰ κρᾶσιν ποιότητας. Πᾶσα γὰρ ἡδονὴ μετὰ αἰσθήσεως. Ψυχικὴν δὲ τὴν αἰσθησιν ἐδείξαμεν. Καὶ ὁῦλον, ὡς τῶν πολλαχῶς λεγομένων ἐστὶν ἡ ἡδονή. Ὑφ' ἑτερον γὰρ καὶ ἑτερον γένος εἰσιν, ὡς αἱ σπουδαῖαι ἡδοναὶ καὶ αἱ φαῦλαι (90)· καὶ αἱ μὲν ψευδεῖς (91), αἱ δὲ ἀληθεῖς· καὶ αἱ μὲν τῆς διανοίας μόνης, κατ' ἐπιστήμην, εἰσιν· αἱ δὲ μετὰ σώματος (92), κατ' αἰσθησιν· καὶ αὐτῶν δὲ τῶν κατ' αἰσθησιν, αἱ μὲν εἰσι φυσικαί, αἱ δὲ οὐ· καὶ τῇ μὲν ἡδονῇ, τῇ ἐν τῷ πίνειν,

A corporis habitum. Si enim non recte a pueris instituti fuerimus, ut regere affectiones possimus, in earum immoderationem incurrimus. Per ignorantiam autem perversa iudicia in ratiocinandi animi parte gignuntur, ut opinio sit, quæ mala sunt, esse bona, et quæ bona, mala. Aliquæ etiam ex pravo habitu corporis comparantur. Siquidem in quibus amaræ bilis magna copia est, iracundi sunt, et quorum calida humidaque temperatio est, ad obscenas voluptates propensi. Verum prava consuetudo, bona consuetudine tollenda est; ignoratio, doctrina atque scientia. Ad prævum autem habitum corporea remedia adhibenda sunt, ut eum, quoad fieri potest, ad mediam temperationem idoneo victu et exercitationibus, denique medicamentis, si etiam B his opus erit, transferamus.

CAP. XVIII.

De voluptatibus.

Voluptatum quædam sunt animi, quædam corporis. Animi sunt, quæ per se sunt animi, ut quæ ex doctrina et cognitione rerum capiuntur. Hæ enim et id genus aliæ, solius sunt animi. Corporeæ autem sunt quæ in communitate corporis et animi versantur, ideoque corporeæ vocatæ sunt, ut quæ e cibo et complexu venereo proficiuntur. Solius porro corporis nullæ voluptates sunt propriæ, sed affectiones, ut sectiones, fluxiones et qualitates temperationi congruentes. Omnis enim voluptas cum sensu est. Sensum autem, animi esse ostendimus. Esse autem ancipitem, et multiplicem significationem vocabuli voluptatis, perspicuum est. Sub alio enim atque alio genere est, ut honestæ et improbæ voluptates. Aliæ etiam vanæ, aliæ veræ sunt voluptates. Ac illæ quidem, quæ in cogitatione ponuntur, ad scientiam sunt; quæ cum corpore percipiuntur, ad sensum. Et harum quæ ad sensum sunt, aliæ naturales sunt, aliæ non naturales. Præ-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(78) *Μὴ ἀχθόντες γὰρ καλῶς*. Non bene educati enim. Sic Xenophon. *Mem. Socr.* iv, 1, 2, 3. Mox παιδός, loco ἐκ παιδῶν, M. 1.

(79) *Ἐκπίπτομεν*. *Ἐκπίπτομεν*, A. 1, 2, 3. Eleganter et usitatissime dicitur ἐκπίπτειν εἰς τι πάθος, εἰς τινα κακίαν, sed nec ἐκπίπτειν contra usum est. Cono, incidimus. Sic et Vall. Paulo post, ἐκ γὰρ, loco ἐκ δὲ, M. 1, et deinde, λογισμῷ, loco λογιστικῷ, idem. Ac postea ὀργιλοι· ἄρ εἰσιν, D. 1. Deinceps idem bis habet κρᾶσιν.

(80) *Ἐμφύονται*. *Ἐκφύονται*, M. 1.

(81) *Καταφερεῖς*. *Κατωφερεῖς*, A. 2. Eadem supra fuit varietas. Cono reddidit, *tristes*; Valla, *feroces*. Male utrumque.

(82) *Μεθιστάντας*. *Μεθιστάνοντας*, M. 1. *Μεθιστάντας*, A. 3.

(83) *Μέσσην κρᾶσιν ἀρμοζούσῃ διαίτῃ καὶ γυμνασίᾳ*. Μέσσην κρᾶσιν καὶ γυμνασίᾳ, A. 1. Γυμνασία solum mutavit D. 1, A. 2; μέσσην omittit A. 3. *Exercitiis*, Con., Vall. Sed Valla omittit ἀρμοζούσῃ διαίτῃ καί. Cæterum non minus usitate γυμνάσιον etiam de exercitatione, ut γυμνασία dicitur.

(84) *Ἐὰν καὶ τοῦτωρ δεηθῶμεν*. Καὶ abest, A. 2. *Ἐὰν καὶ τούτου*, D. 1.

(85) Cap. 18, Index idem, sed sine nota capituli, D. 1. Idem, sed ἔξ, loco ἡ', A. 1. Et ita a man. rec.

A. 2. Loco κεφ. ἡ', est λόγος ἡ', M. 1: Περὶ ἡδονῆς ἡ', A. 3. *De voluptatibus*, cap. 17, Vall. Compara Joan. p. 181. Apud Cononem incipit lib. iv, cap. 10, *De voluntate corporali et animi, quæ alteri præstet*.

(86) *Ὅς αἱ περὶ τὰ μαθήματα*. Ὅσπερ τὰ μαθήματα. Sed ex rasura, A. 2. Αἱ τῆς ψυχῆς κατ' ἑαυτήν, ὅσαι περὶ τὰ μαθ., A. 3.

(87) *Καὶ τῆς ψυχῆς γινόμεναι*. Γινόμεναι, loco γιν., D. 1. Καὶ τῆς ψυχῆς poterat abesse.

(88) *Αἱ περὶ τὰς τροφάς*. Τροφάς, loco τροφάς, D. 1. *Escas*, Con. *Nutrimenta*, Vall.

(89) *Μόνου δὲ τοῦ σώματος*. Μόνου, loco μόνου, A. 1, 3, D. 1, Con., Vall. Mox D. 1, habet κρᾶσιν et ex correct. κρᾶσιν. Paulo post, μετ' αἰσθήσεως. Idem et A. 3.

(90) *Ἠδοναὶ καὶ φαῦλαι*. At, post καί, addit D. 1, A. 1, 2, 3. Valla videtur legisse: Καὶ ὡς αἱ σπουδαῖαι, οὕτω καὶ αἱ ἡδοναὶ. Αἱ μὲν σπουδαῖαι, αἱ δὲ φαῦλαι. Paulo ante ἐστὶ, loco εἰσιν, M. 1.

(91) *Καὶ αἱ μὲν ψευδεῖς*. Vid. Joan. p. 181.

(92) *Μόνης κατ' ἐπιστήμην εἰσιν, αἱ δὲ μετὰ σώματος*. Μόνης καὶ κατ' ἐπιστήμην· αἱ δὲ σώματος, D. 1. Solum εἰσιν omittunt A. 1, 2, 3. Mox, αἱ δὲ οὐ, loco οὐ, D. 1, Ox. Αἱ μὲν εἰσι φυσικαί, αἱ δὲ οὐ, absunt, M. 1.

terea voluptati quæ in bibendo est, ægritudo quæ in sitiendo est opponitur. At illi quæ in rerum contemplatione est posita, nihil opponitur. Quæ omnia verbi voluptatis ambiguitatem ostendunt. Voluptatum autem corporis quædam sunt necessariae et naturales, sine quibus vita constare non potest, ut alimenta, quæ quod corpori deest, explent, vestitusque necessarius. Aliæ naturales quidem, non tamen necessariae, ut secundum naturam et legem concubitus. Hæ enim conferunt ad permanentiam universi generis. Fieri autem potest, ut sine eis in virginitate vitam transigamus. Aliæ neque necessariae, neque naturales, ut ebrietas et libidinosa petulantia, et immoderato cibo potuque corporis expulsi.

Hæc enim tantum abest, ut ad propagationem generis nobis conducant, quod legitimus facit concubitus, aut ad vitæ cohærentiam, ut etiam vehementer noceant. Quare qui convenienter Deo vivit, huic solæ necessariae simul et naturales voluptates persequendæ sunt. Illi vero, qui ab hoc in secunda est virtutum classe locatus, cum hæ, tum illæ etiam, quæ non necessariae quidem illæ sunt, sed tamen naturales, assumendæ sunt, sic ut modus et ratio et tempus et locus idoneus servetur. Reliquæ omnino fugiendæ sunt. Simpliciter autem illæ honestæ esse voluptates putandæ sunt, quæ non sunt implicatæ dolori, neque poenitendi causam afferunt, neque alio ullo detrimento afficiunt eos qui perfruuntur, neque ultra modum progrediuntur, neque nos multum a gravioribus negotiis abstrahunt, aut sibi servire cogunt. Propriæ voluptates sunt, quæ insunt quodammodo aut annexæ sunt cognitioni divini Numinis et scientiis et virtutibus. Hæc in iis ducere debemus, quæ primario loco sunt expetenda, quæ non, ut simus simpliciter, neque, ut genus perduret, sed ut bene nobis sit, et viri boni Deoque grati simus, vim habent, et ad perficiendum hominis animum et intelligentiam conferunt. Nam neque affectionibus medentur, ut quæ naturæ desideria satiant, neque omnino ægritudinem aut antegressam

ἀντίκειται ἡ ἐν τῷ διψῇν (93) λύπη· τῇ δὲ κατὰ θεωρίαν, οὐδέν. Ταῦτα οὖν πάντα (94) δείκνυσιν τὴν ἡδονὴν ὁμώνυμον. Τῶν δὲ σωματικῶν καλουμένων ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσιν ἀναγκαῖαι ἅμα καὶ φυσικαί, ὡν χωρὶς ζῆν ἀδύνατον· ὡς αἱ τροφαί, αἱ τῆς ἐνδείας ἀναπληρωτικαί, καὶ τὰ ἐνδύματα τὰ ἀναγκαῖα (95)· αἱ δὲ φυσικαὶ μὲν, οὐκ ἀναγκαῖαι δὲ, ὡς αἱ κατὰ φύσιν καὶ κατὰ νόμον μίξεις. Αὗται γὰρ εἰς μὲν τὴν διαμονὴν τοῦ παντὸς γένους συντελοῦσι· δυνατόν δὲ καὶ χωρὶς αὐτῶν ἐν παρθενίᾳ ζῆν (96)· **102** αἱ δὲ οὕτε ἀναγκαῖαι, οὕτε φυσικαί, ὡς ἡ μέθη καὶ ἡ λαγνεία [καὶ ἡ φιλαργυρία] καὶ αἱ πλησμοναί (97) τὴν χρεῖαν ὑπερβαίνουσαι

Οὕτε γὰρ εἰς διαδοχὴν τοῦ γένους ἡμῖν (98) συμβάλλονται, ὡς ἡ κατὰ νόμον συνουσία, οὕτε εἰς σύστασιν τῆς ζωῆς· ἀλλὰ καὶ προσδίδουσι. Τῷ τοίνυν κατὰ Θεὸν ζῶντι μόνως μεταδιωκτέον τὰς ἀναγκαῖας ἅμα καὶ φυσικὰς (99) ἡδονάς· τῷ δὲ μετ' ἐκεῖνον, ἐν δευτέρᾳ τάξει τῶν ἀρετῶν τεταγμένῳ, ταύτας τε καὶ τὰς φυσικὰς μὲν, οὐκ ἀναγκαῖας δὲ, μετιτέον μετὰ τοῦ προσήκοντος καὶ μέτρου καὶ τρόπου (1) καὶ καιροῦ καὶ τόπου· τὰς δὲ ἄλλας φυσικῶν παντὶ τρόπῳ. Ἀπλῶς δὲ ἡγητέον, ταύτας εἶναι καλὰς ἡδονὰς (2), τὰς μὴ συμπεπλεγμένας λύπῃ, μήτε μεταμέλειαν ἐμποιοῦσας, μήτε βλάβης ἐτέρας γεννητικὰς, μήτε τοῦ μετρίου πέρα χωρούσας (3), μήτε τῶν σπουδαίων ἡμᾶς ἔργων ἀφελκούσας ἐπὶ πολὺ ἢ καταδουλοῦσας. Κυρίως δὲ εἰσιν ἡδοναί, αἱ τῇ κατανοήσει τοῦ Θεοῦ καὶ ταῖς ἐπιστήμαις καὶ ταῖς ἀρεταῖς ἐπιγιγνόμεναι (4) πως ἢ συμπεπλεγμέναι, ὥσπερ ἐν τοῖς κατὰ πρῶτον λόγον περισπουδάστοις θετέον, οὐκ εἰς τὸ εἶναι ἀπλῶς (5), οὐδὲ εἰς τὴν διαμονὴν τοῦ γένους, ἀλλ' εἰς τὸ εὔ εἶναι, καὶ σπουδαίοις καὶ θεοφιλέσιν εἶναι συντελοῦσας, καὶ εἰς αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου τὴν κατὰ φύσιν καὶ τὸ νοερόν (6) τελειότητα, αἵπερ οὕτε θεραπείαι τινῶν παθῶν (7) εἰσιν, ὡς αἱ τῆς ἐνδείας ἀναπληρωτικαί, οὐθ' ὅλως λύπῃν ἔχουσι (8) προηγουμένην ἢ ἐπομένην, ἢ ἀντικειμένην· ἀλλ' εἰς καθά-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(93) Ἐρ τῷ διψῇν. Sic ex correct. antea διψεῖν, D. 1.

(94) Ταῦτα μὲν οὖν πάντα. Μὲν abest, D. 1, A. 1, 2.

(95) Τὰ ἐνδύματα ἀναγκαῖα. Τὰ ἐνδύματα τὰ ἀναγκαῖα, A. 2.

(96) Ἐρ παρθενίᾳ ζῆν. Τὸ ἐν παρθενίᾳ ζωῇ μένειν, M. 1. Paulo ante μὲν τὴν, post εἰς omittit A. 3.

(97) Ἡ λαγνεία καὶ αἱ πλησμοναί. Post λαγνεία, additur, καὶ ἡ φιλαργυρία, D. 1. Αἱ, ante πλησμοναί, omittunt A. 1, 2, 3. Etiam post πλησμοναί addendum videtur αἱ.

(98) Τοῦ γένους ἡμῶν. Τοῦ γένους ἡμῖν, A. 1, D. 1, Con., Vall. Mox, οὐτ' εἰς σύστασιν, D. 1. Mox μεταφυσικῶν, loco μεταδιωκτέον, A. 3. Paulo post idem omittit μετιτέον.

(99) Ἄμα καὶ φυσικὰς. Ἄμα abest, M. 1.

(1) Καὶ μέτρον καὶ τρόπον. Καὶ τρόπον καὶ μέτρον, A. 1, 2, 3, Con., Vall.

(2) Καλὰς ἡδονὰς. Vid. Joan. p. 182. Mox μεταμέλειαν reddidit Vallia negligentiam, ἀμέλειαν.

(3) Τοῦ μετρίου παραχωρούσας. Τοῦ μετρίου

πέρα χωρούσας. Πέρα ex correct., antea credo πέραν, D. 1. Eadem varietas est apud Joan. l. 1. Cono habet recedunt, Valla, excedentes. Μέτρον, loco μετρίου, habet A. 2. Mox ante ἔργων, omittit ἡμᾶς, A. 3, et post ἀφελκούσας addit, ἐπιγιγνόμενας, M. 1.

(4) Ταῖς ἀρεταῖς ἐπιγιγνόμεναι. Sic ex corr. antea ἐπιγενόμεναι, M. 1. Mox, ὥσπερ ἐν τοῖς κατὰ, O. x.

(5) Εἰς τὸ εἶναι ἀπλῶς, x. τ. λ. Εἰς τὸ εἶναι συντελοῦσαι καὶ εἰς αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου τὴν κατὰ φύσιν καὶ τὸ νοερόν τελειότητα, ἀπλῶς δὲ εἰς τὴν διαμονὴν, M. 1. Mox idem omittit a συντελοῦσας καὶ ad νοερόν τελειότητα.

(6) Τὴν κατὰ φύσιν καὶ τὸν νοερόν. Κατὰ insertum a prima manu, D. 1. Τὸν ὄρον, loco τὸ νοερόν, habet A. 2. Cono καὶ τὸ νοερόν reddidit eiinem. Mox τελειότητα, D. 1.

(7) Αἵπερ οὕτε θεραπείαι τῶν παθῶν. Αἵπερ οὕτε θεραπείαι τινῶν παθῶν, A. 1, 2, Con., Vall. ἀπερ οὕτε θεραπεία παθῶν τινῶν, D. 1. Mox ἀναπληρωματικαί, M. 1.

(8) Λύπην ἔχουσι. Λύπην ἔχουσαι, D. 1. Mox ἡ ἐπομένην absunt, A. 2, M. 1.

ραὶ **103** καὶ ἀμικτοὶ πάσης ὕλικῆς συμπλοκῆς (9), Α αὐτὴν ἀμικτοὶ μόνον οὔσαι.

Καὶ γὰρ κατὰ Πλάτωνα, τῶν ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσι ψευδεῖς, αἱ δὲ ἀληθεῖς· ψευδεῖς μὲν, ὅσαι μετ' αἰσθησεως (10) γίνονται καὶ δόξης οὐκ ἀληθοῦς, καὶ λύπας ἔχουσι (11) συμπεπλεγμέναι· ἀληθεῖς δὲ, ὅσαι τῆς ψυχῆς εἰσι μόνης αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν μετ' ἐπιστήμης καὶ νοῦ καὶ φρονήσεως, καθαραὶ καὶ ἀνεπίμικτοι λύπης, αἷς οὐδὲ μία μετάνοια (12) παρακολουθεῖ ποτε. Καλοῦσι δὲ τὰς ἐπακολουθούσας (13) τῇ θεωρίᾳ καὶ ταῖς καλαῖς πράξεσιν ἡδονάς, οὐ πάθη, ἀλλὰ πείσεις (14). Τινὲς δὲ κυρίως τὴν τοιαύτην ἡδονὴν, χαρὰν λέγουσιν. Ὁρίζονται δὲ (15) τὴν ἡδονὴν, γένεσιν εἰς φύσιν αἰσθητῆν. Ἔοικε δὲ οὗτος ὁ ὅρος, τῆς σωματικῆς μόνης ἡδονῆς εἶναι (16). Αὕτη γὰρ ἀναπλήρωσις τίς ἐστι καὶ ἰατρεία τῆς σωματικῆς ἐνδείας, καὶ τῆς προσγενομένης (17) διὰ τὴν ἐνδεῖαν λύπης. Ῥιγούντες γὰρ (18) ἢ διψῶντες, τὴν ἐκ τοῦ ῤίγους καὶ τῆς δίψης θεραπεύοντες λύπην, ἐν τῇ θάλπεισθαι καὶ πίνειν ἡδόμεθα. Κατὰ συμβεβηκότος οὖν εἰσιν ἀγαθαί, καὶ οὐ καθ' ἑαυτάς, οὐδὲ φύσει. Ὡς γὰρ τὸ ὑγιαίνειν (19) κατὰ συμβεβηκότος ἐστὶν ἀγαθόν, τὸ δὲ ὑγιαίνειν φύσει καὶ καθ' ἑαυτό· οὕτω καὶ αὗται κατὰ συμβεβηκότος (20) εἰσιν ἀγαθαί, ἰατρεῖαι τινες οὔσαι· αἱ δὲ τῆς θεωρίας (21) ἡδοναὶ καθ' ἑαυτάς εἰσιν ἀγαθαὶ καὶ φύσει· οὐ γὰρ ἐπ' ἐνδεῖαν γίνονται. Ἀπλὸν οὖν ἐντεῦθεν (22), ὡς οὐ πᾶσα ἡδονὴ τῆς ἐνδείας ἐστὶν ἀναπληρωτική. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ὕγιής ὁ ὅρος (23), ὁ λέγων, γένεσιν εἰς φύσιν αἰσθητῆν εἶναι τὴν ἡδονὴν. **104** Οὐ γὰρ πάσας περιλαμβάνει τὰς ἡδονάς (24), ἀλλὰ παραλείπει τὴν ἐκ τῆς θεωρίας. Καὶ Ἐπικούρος δὲ, τὴν ἡδονὴν ὀρίζομενος, παντὸς τοῦ λυποῦντος ὑπεξαίρεισιν, τὸ αὐτὸ φησι τοῖς λέγουσι, γένεσιν εἰς φύσιν αἰσθητῆν. Τὴν γὰρ ἀπαλλαγὴν τοῦ λυποῦντος, ἡδονὴν εἶναι φησιν. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία (25) γένεσις τοῖς οἰκείοις ἀποτε-

ant insequentem aut contrariam habent, sed puræ sunt et ab omni concretionem materiæ liberæ, propterea quod in solo animo ponuntur.

Etenim, ut Platonis sententia est, voluptates partim sunt falsæ, partim veræ. Falsæ, quæ cum sensu et opinione non vera sunt, et dolores habent implicatos; veræ, quæ solius sunt animi ipsius per se, cum scientia et mente et prudentia liquidæ et ab omni dolore sejunctæ, quæque nullam pœnitendi causam relinquunt. Has voluptates quæ ex contemplatione rerum et honestis actionibus manant, non communi nomine πάθη, sed πείσεις appellant, etsi utrumque a patiendi nomen ductum est. Nonnulli autem sunt, qui proprie ejusmodi voluptatem gaudium nuncupent. Definiunt autem voluptatem: ortum in naturam, qui sensum moveat. Verum hæc definitio corporeæ tantum esse voluptatis videtur. Hæc enim quædam est expletio, et corporeæ inopiæ, dolorisque, qui ex inopia nascebatur, medicina. Nam frigentes aut sitientes, dum ægritudinem sanamus, quæ e frigore et siti existit, in calefaciendo et bibendo voluptatem percipimus. Ex accidenti igitur hæc voluptates bonæ sunt, neque per se aut natura sua tales sunt. Nam ut sanari, ex accidenti bonum est, at sanum esse, natura ei per se: sic hæc voluptates, cum curationes quædam sint, ex accidenti bonæ sunt. Voluptates vero, quæ in contemplatione ponuntur, per se sunt bonæ et natura. Non enim ex inopia capiuntur. Hinc igitur non omnem voluptatem indigentiam explere disci potest. Quod si est, non recte definiunt, qui aiunt ortum in naturam, qui sensum moveat, esse voluptatem. Non enim omnes voluptates hæc definitio complectitur, sed eam quæ ex contemplatione nascitur omittit. Epicurus quoque, voluptatem definiens: distractionem omnis molestiæ, idem dicit, quod ii, qui asserunt ortum in naturam, qui sensum moveat. Nam

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(9) Ὑλικῆς συμπλοκῆς. Ψυχικῆς συμπλοκῆς. Sic A. 2. Mox, ψυχικαὶ αἱ μόνον, D. 1. « Solius animæ rationalis existentes », Con.

(10) Ὅσαι μετ' αἰσθήσεως. Sic ex correct., ante μετὰ, D. 1.

(11) Καὶ λύπας ἔχουσι. Καὶ λύπας ἔχουσαι, A. 2. Mox συμπεπλεγμέναις Valla reddidit, comites atque implicatas. Forte συνεπομέναις καὶ συμπεπλ.

(12) Οὐδεμία μετάνοια. Cono: nulla plenitudo. Forte πλησμονή. Pœnitentia, Vall. Mox ἀκολουθεῖ, loco παρακολουθεῖ, M. 1.

(13) Τὰς παρακολουθούσας. Τὰς ἐπακολουθούσας, D. 1; A. 2, 3.

(14) Οὐ πάθη, ἀλλὰ πείσεις. Ἄλλὰ πείσεις abest, D. 1. Πείσεις suavitates reddidit Vall. Suasiones, Con. Πείσεις sunt affectiones humaniores et honestiores: πάθη vero de affectionibus turpioribus accipitur h. l. De vocabulo πείσεις disputavit Galekerus ad Antonin., p. 76, 77, 202. Derivatur autem a πάσχω, πείσσομαι, non a πείθω.

(15) Ὁρίζονται δὲ. Τινὲς addit A. 3. Paulo post idem omittit οὗτος. Cono incipit libri iv cap. 11. De definitione voluptatis, secundum opinionem falsam: et quid secundum veritatem. Quod felicitas non sit voluptas: et quæ purior sit voluptas corporalis.

(16) Σωματικῆς μόνης ἡδονῆς εἶναι, Εἶναι,

PATROL. GR. XL.

ante μόνης, habet A. 1, 3. Mox ex correct. ἰατρεῖα, ante ἰατρεῖα, D. 1; ἰατρεῖα, A. 3.

(17) Προσγενομένης. Προσγενομένης, D. 1, A. 2. Προγενομένης, A. 3. Quæ — accidit, Con.

(18) Ῥιγούντες γάρ. Ῥιγούντες ex correct. rec., ante ei. Sic mox ῤίγους, loco ῤίγους correctum, D. 1. Ῥιγῶντες γάρ, A. 2. Ῥιγῶ et ῤίγῶ, non ῤιγῶ dicitur. Ante ῤιγῶντες interponit: ὀρίζονται μὲν τὴν ἡδονὴν οὕτως, M. 1.

(19) Τὸ ὑγιαίνειν. Τοῦ ὑγιαίνειν, A. 1.

(20) Οὕτω καὶ αὗται κατὰ συμβεβηκότος. Αὗται, loco αὗται, A. 1. Pro eo αἱ αὗται, A. 2. Ita et ipse, Vall.

(21) Αἱ δὲ τῆς εἰς θεωρίας. Αἱ δὲ τῆς θεωρίας, D. 1; A. 1, 2, 3, Con., Vall. Mox est, ἐκ τῆς θεωρίας, p. 104.

(22) Ἀπλὸν οὖν ἐντεῦθεν. Ἐν τούτοις, loco ἐντεῦθεν, A. 2.

(23) Οὐκ ὕγιής ὁ ὅρος. Ὁ abest, A. 2.

(24) Περιλαμβάνει τὰς ἡδονάς. Μεταλαμβάνει τὰς ἡδονάς, A. 1. Mox, ὑπεξαίρεισιν, D. 1. Apud Diog. Laert., p. 431, est: ἡ παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεισις. Vide etiam Plutarch. t. II, p. 1088.

(25) Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία. Οὐ μία, loco οὐδεμία, M. 1.

amotionem doloris, voluptatem esse dicit. Quoniam autem nullus ortus ejusdem est generis, aut cognatus suis effectis, neque ortus voluptatis, voluptas putanda est, sed a voluptate aliud quidpiam. Nam ortus in oriendo est. Nihil autem eorum quæ oriuntur, simul oritur et ortum est, sed nimirum gradatim; at quod voluptate afficitur, ea confectum afficitur: non ergo ortus voluptas est.

Præterea omnis ortus, rerum est quæ nullæ sunt; voluptas autem rerum est quæ jam sunt: non est igitur ortus voluptas. Præterea honorum quædam sunt habitus, quædam muneris functiones, quædam instrumenta. Habitus, ut virtus, muneris functio, ut usus, virtutis. Item habitus sensus, visus, muneris functio, videre. Instrumenta sunt, per quæ munere fungimur aliquo, ut oculus, divitiæ (*pes*) et alia ejusdem generis. Omnes autem facultates animi, quæ in bonis et malis versantur, habituum quorundam facultates sunt. Si ergo bonum est voluptas, ac non malum, in his solis erit. At habitus quidem non est, neque enim, ut virtus: non enim ita facile in dolorem contrarium vertetur; neque, ut habitus, qui privationi opponitur: nam eodem tempore, ut habitus et privatio insit, fieri nequit; voluptatem autem aliqui et dolorem eodem tempore capiunt, ut his accedit, qui fricantur: non est ergo habitus, voluptas. At vero neque instrumentum est. Instrumenta enim aliorum, non sua causa, sunt; voluptas autem non aliter causa, sed sua ipsius est: non igitur est instrumentum. Reliquum est, ut muneris functio existimetur. Quare Aristoteles eam definit: non impeditam muneris functionem habitus, qui secundum naturam est; nam quæ naturalem muneris functionem impediunt, dolorem afferunt; atqui et beatitudo muneris est functio non impedita habitus, qui secundum

λέτμασιν ὁμογενής ἐστὶν ἢ συγγενής, οὐδὲ τὴν γένεσιν τῆς ἡδονῆς, ἡδονὴν ἡγητέον, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡδονὴν ἄλλο τι· ἐν τῷ γίνεσθαι μὲν γὰρ (26) ἡ γένεσις ἐστὶν· οὐδὲν δὲ τῶν γινομένων ἅμα γίνεται καὶ γέγονεν· ἀλλὰ δηλόν, ὅτι κατὰ μέρος· τὸ δὲ ἡδόμενον ἀθρόως ἦσθη (27)· οὐκ ἄρα γένεσις ἡ ἡδονή.

Ἔτι, πῶς γένεσις οὐκ ὄντος ἐστὶν (28)· ἡ δὲ ἡδονὴ τῶν ἡδῶν ὄντων· οὐκ ἐστὶν ἄρα γένεσις ἡ ἡδονή. Ἔτι, γένεσις μὲν, ταχέια καὶ βραδεῖα λέγεται· ἡδονὴ δὲ οὐ. Ἔτι, τῶν ἀγαθῶν, τὰ μὲν ἕξις ἐστὶ (29), τὰ δὲ ἐνέργεια, τὰ δὲ ὄργανα· ἕξις μὲν, ὡς ἀρετὴ· ἐνέργεια δὲ, ὡς ἡ κατ' αὐτὴν πράξις (30). Καὶ πάλιν, ἕξις μὲν, ἡ ὁρατικὴ (31)· ἐνέργεια δὲ, τὸ ὄρᾶν· ὄργανα δὲ, δι' ὧν ἐνεργοῦμεν, ὡς ὀφθαλμοὶ καὶ πλοῦτος (32) καὶ τὰ τοιαῦτα. Πᾶσαι δὲ αἱ περὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ φαῦλα ψυχικαὶ δυνάμεις, ἑξῶν τινῶν (33) εἰσι δυνάμεις. Εἴπερ οὖν ἀγαθόν ἐστὶν ἡδονὴ ἡ φαῦλον (34), ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐσταὶ μόνοις· ἀλλ' ἕξις μὲν οὐκ ἐστὶν. Οὕτε γὰρ, ὡς ἀρετὴ (35)· οὐ γὰρ ἂν οὕτω ῥαδίως (36) μετέπιπτεν εἰς τὴν ἐναντίαν ἑαυτῇ λύπην· οὕτε, ὡς ἡ ἀντικειμένη τῇ στερήσει (37)· κατὰ ταυτὸν γὰρ ἕξιν καὶ στερῆσιν ἀδύνατον εἶναι· ἅμα δὲ τινες ἡδονταὶ καὶ λυποῦνται, 105 ὡς οἱ κνώμενοι (38)· οὐκ ἐστὶν ἄρα ἕξις ἡ ἡδονή. Ἀλλ' οὐδὲ ὄργανον. Τὰ γὰρ ὄργανα καὶ δι' ἄλλα, καὶ οὐ δι' ἑαυτὰ (39)· ἡ δὲ ἡδονὴ, οὐ δι' ἄλλο, ἀλλὰ δι' ἑαυτήν· οὐκ ἄρα οὐδὲ ὄργανον. Λέγεται δὲ ἐνέργειαν (40) αὐτὴν εἶναι. Ὅθεν Ἀριστοτέλης αὐτὴν ὀρίζεται, ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἑξέως ἀνεμπόδιτον. Τὰ γὰρ ἐμπόδια τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας, λύπη· ἀλλὰ καὶ ἡ εὐδαιμονία, ἐνέργεια ἐστὶν ἀνεμπόδιτος τῆς κατὰ φύσιν ἑξέως. Συμβαίνει δὲ (41), κατὰ τὸν ὅρον τοῦτον, τὴν εὐδαιμονίαν ἡδονὴν εἶναι, καὶ διεσφάλλαι (42) τὸν ὅρον.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(26) *Γίνεσθαι μὲν γάρ.* Γάρ abest, D. 1. Mox idem, ἀλλὰ δηλονότι κατὰ. Paulo post ἡδονή, loco ἡδόμενον, A. 3.

(27) *Ἀθρόως ἦσθη.* Ἦσθησι (sic) loco ἦσθη, A. 2.

(28) *Οὐκ ὄντων ἐστὶν.* Οὐκ ὄντος ἐστὶν, D. 1; A. 1, 2, 3. «Non entis,» Con., Vall.

(29) *Τὰ μὲν ἕξις ἐστὶ.* Sic ex correct. primæ manus, antea erat ἕξεσι, loco ἕξις ἐστὶ, D. 1. Præterea a man. rec. in marg. ἕξις ἐστὶ ποιότης ἑμμονος

(30) *Ὡς ἡ κατ' αὐτὴν πράξις.* κ. τ. λ. Ὡς ἡ κατὰ ταύτην πράξις, οἶον, ἕξις ἡ ὁρατ., D. 1.

(31) *Ἔξις μὲν ἡ ὁρατικὴ.* Ὡς ante ἡ, interponit A. 3. Addi et omitti potest. Sed reliqui omittunt.

(32) *Καὶ πλοῦτος.* Καὶ πούς ex correct. rec., antea credo πούς, D. 1. «Divitiæ,» Con. «Opes,» Vall.

(33) *Ἐξῶν τινῶν.* Ἐξ ἐναντίων εἰς, M. 1. Sic.

(34) *Ὁ φαῦλον.* Ἡ φαῦλον, D. 1. Hoc recepi. Ἐν τοῖς αὐτοῖς interpretor, ἡ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς μόνοις, ἡ ἐν τοῖς φαύλοις μόνοις. Mox μόνον, loco μόνοις, M. 1.

(35) *Οὕτε γὰρ ὡς ἀρετῇ.* Intellige, ἕξις ἐστὶ. Cono interponit, ut habitus.

(36) *Ὁ γὰρ ἂν οὕτω ῥαδίως.* Οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτως ῥαδίως, D. 1. Οὐ γὰρ οὕτω ῥαδίως, A. 1. Ἄν abest, A. 3.

(37) *Ἀντικειμένη τῇ στερήσει.* Ἀντικειμένη αὐτῇ στερήσει, D. 1. Οὕτε, ὡς ἡ ἀντικειμένη (intellige ἕξις) τῇ στερήσει (intellige, ἕξις ἐστὶ.) h. e.

nec eatenus ἡδονὴ ἐστὶ ἕξις, quatenus opposita est τῇ στερήσει. *Habitus* interponit etiam Con. Post στερήσει addit Valla: κατὰ ταυτὸν ἂν ἦν. Pro proximo vero κατὰ ταυτὸν, videtur legisse ἐν ταυτῷ.

(38) *Οἱ κνώμενοι.* Οἱ δακνόμενοι, vitiose et inepte, A. 2. *Dormientes,* sen, κοιμώμενοι, Vall. Κνώμενοι dixit, quod ii, quibus cutis prurit, cum fricantur, simul voluptatem et dolorem sentiunt. Lepida in hanc rem disputatio est in *Phædone* Platonis circa finem capituli 5.

(39) *Καὶ δι' ἄλλα, καὶ οὐ δι' ἑαυτὰ.* Καὶ primum abest, Ox. Οὐ omittit A. 1. *Et propter se,* Vall.

(40) *Λέγεται δὲ ἐνέργειαν.* Δέ, loco δὲ, A. 2, M. 1. Definitio Aristotelis est *Eth. ad Nicomach.* viii, 12, ubi discrete additur ἀνεμπόδιτον. Vide etiam *Eth. Eudem.* vii, 12.

(41) *Κατὰ φύσιν ἑξέως.* Συμβαίνει δέ. Κατὰ φύσιν ἑξέως ἀνεμπόδιτον. Τὰ γὰρ ἐμπόδια τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας λύπη· ἀλλὰ καὶ ἡ εὐδαιμονία ἐνέργεια ἐστὶν ἀνεμπόδιτος τῆς κατὰ φύσιν ἑξέως. Συμβαίνει δὲ (δὴ ex correct. rec., antea δέ, sequente alia aliqua particula, veluti οὖν), D. 1. Sic ex ms. edidit, sed δέ, loco δὲ, Ox. Ita habet etiam M. 1, sed δέ. Sic etiam, sed δὲ, A. 1, 2, 3. Interponit hæc etiam Valla. Sed Cono hæc non agnoscit.

(42) *Εἶναι καὶ διεσφάλλαι.* Εἶναι ἡ καὶ διεσφάλλαι, A. 2. Ἐσφάλλαι solum mutat A. 1. Διεσφάλλαι exhibet M. 1. Mox idem omittit οὖν.

dum naturam est : itaque accidit ex hac definitione, beatitudinem esse voluptatem, et everti definitionem.

Διορθούμενος οὖν ὠρίσατο τὴν ἡδονὴν (43), τέλος A Adhibita igitur correctione definivit voluptatem : εἶναι τῶν τοῦ ζώου κατὰ φύσιν ἀνεμπόδιστων ἐνεργειῶν, ὡς συμπεπλῆσθαι καὶ συνυπάρχειν τῇ εὐδαιμονίᾳ τὴν ἡδονήν, ἀλλ' οὐχ ἡδονὴν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν. Οὐ πᾶσα δὲ ἐνέργεια κίνησις ἐστίν· ἀλλ' ἐστὶ τις καὶ δι' ἀκινήσιας ἐνέργεια, καθ' ἣν ὁ πρῶτος ἐνεργεῖ Θεός (44)· τὸ γὰρ πρῶτον κινεῖν ἀκίνητον. Τοιαύτη δὲ καὶ ἡ τοῦ θεωρεῖν ἐν ἀνθρώποις (45) ἐνέργεια· διὰ γὰρ ἀκινήσιας. Καὶ γὰρ (46) τὸ θεωρούμενον ἐν καὶ ταυτὸν αἰεὶ καὶ ἡ διάνοια τοῦ θεωροῦντος ἔστηκε (47)· περὶ ἐν γὰρ καὶ ταυτὸν αἰεὶ καταγίνεται. Εἰ δὲ τῆς θεωρίας ἡ ἡδονὴ (48), μεγίστη τε οὖσα καὶ κυριωτάτη καὶ ἀληθής, δι' ἀκινήσιας γίνεται, δῆλον, ὡς αἱ δι' ἐλαττόνων κινήσεων γινόμεναι (49), ὅσῳ δι' ἐλαττόνων, τοσοῦτ' καὶ κρείττους καὶ μείζους εἰσὶ. Συνδυαζοῦνται δὲ ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἡδοναὶ κατ' εἶδος (50). Ὅσα γὰρ ἐνεργειῶν εἶδη, τσαῦτα καὶ ἡδονῶν· καὶ τῶν μὲν καλῶν καλὰι, τῶν δὲ φαύλων φαύλαι· καὶ δῆλον, ὡς καθ' ἐκάστην αἰσθησιν ἕτεραι (51) τῷ εἶδει καὶ ἡδοναὶ (52). Ἐτεραι γὰρ ἀφῆς καὶ γεύσεως (53), καὶ 106 ἕτεραι τῆς ὀφείας καὶ τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ὁσφρήσεως· καθαρώτεραι δὲ εἰσι τῶν αἰσθησέων, ὅσαι μὴ προσπελάζουσιν (54) τοῖς αἰσθητοῖς ἡδουσαι, ὡς ὅψις καὶ ἀκοή καὶ ὁσφρησις. Καὶ τῶν διανοητικῶν δὲ (55) εἶδη δύο, καὶ τούτων τὸ (56) μὲν ἐστὶ πρακτικόν, τὸ δὲ θεωρητικόν. Δῆλον οὖν, ὅτι καὶ τῶν ἡδονῶν τῶν παρεπομένων ταῖς ἐνεργείαις ταύταις εἶδη δύο. Καὶ τούτων δὲ καθαρώτερον τὸ θεωρητικόν τοῦ πρακτικοῦ. Τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἵδια, καθ' ὃ ἄνθρωπος, αἱ διανοητικαί. Κοινὰ γὰρ (57), καθ' ὃ ζῶον, αἱ αἰσθητικαὶ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα. Ἐπειδὴ δὲ τῶν αἰσθητικῶν ἡδονῶν οἱ μὲν ἄλλαις (58), οἱ δὲ ἄλλαις ἡδοναί, οὐχ αἱ τοῖς φαύλοις, ἀλλ' αἱ τοῖς σπουδαίοις καλὰι φαινόμεναι, καὶ καθ' ἑαυτάς εἰσι καλὰι. Κριτὴς γὰρ ὀρθὸς ἐπὶ παντὸς πράγματος οὐχ ὁ τυχὼν, ἀλλ' ὁ ἐπιστήμων καὶ κατὰ φύσιν διακείμενος (59).

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(43) Ὁρίσατο τὴν ἡδονήν. Συνωρίσατο τὴν ἡδονήν, A. 1. Simul definivit, Vall. Mox, εἶναι τοῦ ζώου κατὰ, A. 1. Τῶν ζῶων habet M. 1. «Animalis a natura tributum finem ex actionibus minime impeditis,» Vall. Idem συμπεπλῆσθαι reddidit, conformari.

(44) Καθ' ἣν πρῶτος ἐνεργεῖ ὁ Θεός. Καθ' ἣν ὁ πρῶτος ἐνεργεῖ Θεός. Et in marg. a man. rec. ὡς τὸ, ἐνενόησας, καὶ παρέστη σοι πάντα, D. 1. «O, ante proutos, habent etiam A. 1, 2, 3. Ergo hoc recepi. Vulgatum tamen malim. Nam altera lectio nimis sapit Platonis dogma, de quo vide infra p. 167, 168.

(45) Θεωρεῖν ἐν ἀνθρώποις. Ἐν insertum a prima man., D. 1.

(46) Διὰ γὰρ ἀκινήσιας καὶ γὰρ. Post ἀκινήσιας addit ἐνεργεῖ, D. 1. «Per immobilitatem enim semper innascitur,» Con.

(47) Ἐστηκε. Ἐστηκε, et mox, μεγίστη τε οὖσα, ac deinde, κυριωτάτη, D. 1.

(48) Εἰ δὲ τῆς θεωρίας ἡ ἡδονὴ. Ἡ δὲ τῆς θεωρίας ἡδονὴ, A. 3. Mox idem : γίνεται, ὡς δῆλον ὅς αἱ.

(49) Κινήσεων γινόμεναι, x. τ. λ. Κινήσεων γινόμεναι ἡδοναὶ (ὅπερ ex correct.) ὅσῳ δὲ δι' ἐλαττ., D. 1. Loco κινήσεων videtur legisse ἐνεργειῶν, Con. Mox, κρείττους, D. 1; A. 1, 2.

(50) Συνδυαζοῦνται — εἶδος. Absunt, Vall.

(51) Καθ' ἐκάστην αἰσθησιν ἕτεραι. Καθ' ἐκάστην κατὰ τὴν αἰσθησιν ἕτεραι. Sic omnia, A. 2.

(52) Ἐτεραι τῷ εἶδει καὶ ἡδοναί. Cono : Alias esse operationum species et item voluptates.

(53) Ἀφῆς καὶ γεύσεως. Καὶ abest, A. 1. «Tactus quam gustus,» Vall. Sic et mox, «quam auditus,» idem. Mox omittit καὶ τῆς ὁσφρήσεως, A. 3.

(54) Προσπελάζουσι. Προσπελάζουσαι, A. 2. «Non appropinquantes sensibilibus delectant,» Con. «Quae delectant, sensibilia neultquam attingentes,» Vall. Αἰσθητοῖς omittit M. 1.

(55) Διανοητικῶν δέ. Δέ abest, A. 2. Διανοητικῶν ἡδὼν δύο, καὶ τούτων τὸ μὲν, A. 3.

(56) Εἶδη δύο. Τὸ, x. τ. λ. Εἶδη δύο. Καὶ τούτων τὸ μὲν ἐστὶ πρακτικόν. Εἶδη δύο καὶ τούτων. Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ πρακτικόν, A. 2. Καὶ τούτων habet etiam Con.

(57) Κοινὰ γάρ. «Communes vero,» Con.

(58) Οἱ μὲν ἄλλαις. Γάρ, post μὲν addit M. 1.

(59) Κατὰ φύσιν διακείμενος. «Qui rei naturam discernit,» Cono. Ac si legerit, τὴν τοῦ πράγματος φύσιν διακρινόμενος. Valla : «Qui a natura bene institutus est.»

quæ sensus quædam jucunditate demulcent, alii aliis delectantur, non quæ improbis, sed quæ viris bonis honestæ videntur, etiam per se honestæ sunt. Rectus enim iudex et disceptator cuiusque rei est, non qualiscunque, sed qui ejus rei scientiam tenet et secundum naturam affectus est.

CAP. XIX.

A

ΚΕΦ. ΙΘ' (60).

1491

De ægritudine.

Ægritudinis species sunt quatuor, ἄχος, molestia, invidia, et misericordia. Est autem ἄχος ægritudo, quæ vocis usum adimit. Molestia, ægritudo gravans. Invidia, ægritudo, quæ ob alterius res secundas auscipitur. Misericordia, ægritudo, quæ ob aliena mala. Omnis autem ægritudo mala est suapte naturæ. Eisi enim vir bonus æger erit aliquando, si vel viri boni intereunt, vel liberi, vel patria vastetur; non hoc primaria ratione, neque ex proposito, sed ex circumstantia faciet. Atqui in his ipsis qui se contemplationi rerum totum tradidit, nihil omnino commovetur, cum se ab his rebus quæ in hominum vita geruntur, semoverit, cum Deoque conjunxerit. At vir probus modice his rebus tangitur, neque modum transit, neque succumbit ægritudini, sed potius eam superat. Opponitur autem ægritudo, ut malum bono, moderatæ voluptati; ut malum malo, immoderatæ. Verum ista immoderatio in corporeis tantum accidit; nam contemplationis lætitia, cum sit summa quædam et absoluta, immoderationem non admittit, neque ei ægritudo opponitur, neque ex depulsione antegressæ ægritudinis accidit.

CAP. XX.

De metu.

Dividitur autem metus in sex partes, in pigritiam pudorem, verecundiam, stuporem, sollicitudinem,

A

Περὶ λύπης.

Τῆς δὲ λύπης εἶδη τέσσαρα, ἄχος, ἄχθος, φθόνος, ἔλεος. Ἔστι δὲ ἄχος, λύπη ἀφωλίαν ἐμποιοῦσα· ἄχθος δὲ, λύπη βαρύνουσα (61)· φθόνος δὲ, λύπη ἐπ' ἄλλοις ἀγαθοῖς· ἔλεος δὲ, λύπη (62) ἐπ' ἄλλοις κακοῖς. Πᾶσα δὲ λύπη κακὸν τῇ ἑαυτῆς φύσει (63). Εἰ γὰρ καὶ ὁ σπουδαῖος λυπηθῆσεται ποτε, χρηστῶν ἀνδρῶν διαφθειρομένων, ἢ τέκνων, ἢ πόλεως πορθουμένης, ἀλλ' οὐ προηγουμένως, οὐδὲ κατὰ πρόθεσιν, ἀλλὰ κατὰ περίστασιν. Καὶ ἐν τοῦτοις δὲ ὁ μὲν θεωρητικὸς ἀπαθὴς ἔσται παντάπασιν, ἀλλοτριώσας ἑαυτὸν τῶν τῆδε, καὶ συνάφας θεῷ· ὁ δὲ σπουδαῖος, μετριοπαθὴς ἐν αὐταῖς (64), 107 καὶ οὐχ ὑπερβάλλον, οὐδὲ αἰχμαλωτιζόμενος ὑπ' αὐτῶν· ἀλλὰ μᾶλλον κρατῶν αὐτῶν. Ἀντίκειται δὲ ἡ λύπη, ὡς μὲν (65) κακῶ καλῶ, τῇ μετρίᾳ ἡδονῇ· ὡς δὲ κακὸν κακῶ, τῇ ὑπερβαλλούσῃ ἡδονῇ. Ἐν ταῖς σωματικαῖς δὲ μόναις αἱ ὑπερβολαὶ (66) γίνονται· αἱ γὰρ θεωρητικαὶ, ἄκραι τινὲς οὔσαι, καὶ τὸ τέλειον ἔχουσαι, τὴν ὑπερβολὴν οὐκ ἐπιδέχονται. Οὐδὲ γὰρ ἀντίκειται (67) αὐταῖς λύπη, οὐδ' ἐπὶ θεραπείᾳ (68) προηγησαμένης λύπης γίνονται.

ΚΕΦ. Κ' (69).

Περὶ φόβου.

Διαιρεῖται δὲ καὶ ὁ φόβος εἰς ἑξ, εἰς δυνον, εἰς αἰδῶ, εἰς αἰσχύνην, εἰς κατάπληξιν, εἰς ἐκπληξιν,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(60) Cap. 19. Index idem, A. 3. Idem: sed caput ιη', D. 1, A. 1. Idem, sed a man. rec. et ιθ', loco ιη', A. 2. Loco κεφ. ιθ', est λόγος ιθ', M. 1. De ægrimonia, cap. 18, Vall. Cono incipit libri iv cap. 12, De tristitia et ejus speciebus. Comparsa Joan., p. 182.

(61) Ἄχος δὲ, λύπη βαρύνουσα. «Sollicitudo autem ægrimonia aggravans et auxilium reddens,» Vall. Λύπη et novem ejus species definiuntur apud Diog. Laert. in Zenone, p. 275, ubi nihil huic definitioni additur. Mox καλοῖς, loco ἀγαθοῖς, M. 1.

(62) Ἐλεος δὲ, λύπη. Λύπη hic deest, additur autem mox post κακοῖς, A. 2. Mox, φθειρομένων, idem.

(63) Κακὸν τῇ ἑαυτῆς φύσει. «Malum natura reciprocum est ac in se rediens,» Vall.

(64) Μετριοπαθὴς ἐν αὐταῖς, κ. τ. λ. Μετριοπαθῆσαι ἐν αὐταῖς καὶ οὐχ ὑπερβάλλοντως, D. 1. Μετριοπαθῆσαι ἐπ' αὐταῖς καὶ οὐχ ὑπερβάλλον, A. 2. Μετριοπαθῆσαι ἐπ' αὐταῖς, A. 3. Si quis probaverit μετριοπαθῆσαι, delebit etiam καὶ ante οὐχ. Cono: Bonus autem moderate tolerando hæc superior effectus, non modo non vincitur ab eis, sed potius eas continet compescitque. Valla: In ipsis mediocriter afficietur non excedens, neque ab ipsis subactus submissusque erit. Proxima participia αἰχμαλωτιζόμενος et κρατῶν satis vindicant lectionem vulgata, in qua intelligendum est ἔσται. Sic paulo ante ἀπαθὴς ἔσται. Sed ἐν αὐταῖς adhuc molestum est. Requiritur enim ἐν αὐτοῖς, ut paulo ante ἐν τοῖς. Ἐν αὐταῖς ad λύπαις referri nequit, cum in vicino non legatur. Sed nec ad περιστάσεις potest

respicere. Ad οὐχ ὑπερβάλλον intellige, ἐν τῷ λυπεῖσθαι, non modum excedens.

(65) Δὲ λύπη, ὡς μὲν, κ. τ. λ. Δὲ ἡ λύπη, ὡς μὲν καλῶ κακόν. Et in marg. a man. rec. γρ. ὡς μὲν καλὸν (sic) καλῶ, D. 1. H, ante λύπη, addit etiam A. 2. Καλὸν κακῶ solum mutant A. 1, M. 1. Ἀντίκειται δὲ ἡ λύπη ὡς μὲν καλῶ κακόν, A. 3. Ut honestum iurpi, Vall.

(66) Ἐν ταῖς σωματικαῖς δὲ μόναις αἱ ὑπερβολαί. Μόναις αἱ omittit A. 1; αἱ omittit D. 1. Ἐν ταῖς σωματικαῖς ὑπερβολαῖς. Sic A. 2.

(67) Οὐδὲ ἀντίκειται. Οὐδὲ γὰρ ἀντίκειται, A. 1, 2, 3, Con. Sic, sed syllaba ei ex correct., antea credo η, D. 1. Mox idem, αὐτοῖς λύπη. Γὰρ notat etiam in marg. Ant.

(68) Οὐδ' ἐπὶ θεραπείᾳ. Οὐδέ, loco οὐδ', A. 1. Οὐδ' ἐπὶ θερ. προηγησαμένη λύπη. Sic A. 3. Valla inepte reddidit, servitio. Mox γίνεταί, M. 1.

(69) Cap. 20. Περὶ φόβου. κεφ. κ'. Περὶ φόβου. ιθ', A. 1. Περὶ φόβου. κ' a man. rec., A. 2. In cod. D. 1, hic continuo sequitur: Περὶ θυμοῦ. ιθ'. ac deinde deum: Περὶ φόβου. κ'. Codex M. 1, etiam caput Περὶ θυμοῦ habet ante caput Περὶ φόβου. Ergo istud est λόγος κ'. hoc λόγος κα' notatum. In cod. A. 3, Περὶ θυμοῦ est caput κ': Περὶ φόβου. κα'. Valla post caput Περὶ λύπης deinceps habet caput 19, De ira et cap. 20, De metu. Ergo hoc loco notabiliter dissentit ab A. 1. Cono incipit libri iv cap. 13, De ira et ejus speciebus. Ergo caput 21, ante 20; exhibet. Deinde addit cap. 14, De timore et ejus speciebus. Confer Joan., p. 182, C.

εις αγωνίαν (70)· ἔστι δὲ δκνος (71) μὲν, φόβος μελ-
 λουσης ἐνεργείας· κατάπληξις δὲ, φόβος ἐκ μεγάλης
 φαντασίας· ἔκπληξις δὲ (72), φόβος ἐξ ἀσυνήθους
 φαντασίας· ἀγωνία δὲ, φόβος διαπτώσεως, τουτέστιν
 ἀποτυχίας (73)· φοβούμενοι γὰρ ἀποτυχεῖν τῆς πρά-
 ξεως, ἀγωνιῶμεν· αἰδώς δὲ, φόβος (74) ἐπὶ προσδο-
 κίᾳ φόγου· κάλλιστον δὲ τοῦτο τὸ πάθος· αἰσχύνη δὲ,
 φόβος ἐπ' αἰσχρῶ πεπραγμένῳ. Οὐδὲ τοῦτο δὲ ἀνέλ-
 πιστον εἰς σωτηρίαν (75)· ταύτη δὲ διαφέρει αἰδώς
 αἰσχύνης, ὅτι ὁ μὲν αἰσχυνόμενος, ἐφ' οἷς ἔπραξε,
 καταδύεται (76)· ὁ δὲ αἰδούμενος φοβεῖται περιπεσεῖν
 ἀδοξίᾳ τινί. Καλοῦσι δὲ οἱ παλαιοὶ πολλάκις καὶ τὴν
 αἰδῶ (77) αἰσχύνην, καὶ τὴν αἰσχύνην αἰδῶ, κατα-
 χρώμενοι τοῖς ὀνόμασι. Γίνεται δὲ ὁ φόβος κατὰ πε-
 ρίψουσιν, τοῦ θερμοῦ παντὸς συντρέχοντος εἰς τὴν
 καρδίαν, ἐπὶ τὸ ἀρχικόν (78), καθάπερ καὶ ὁ δῆμος, B
 ὅταν φοβῇται, καταφεύγει πρὸς τοὺς 108 ἀρχοντας.
 Τῆς δὲ λύπης (79) ὄργανον, τὸ στόμα τῆς κοιλίας.
 Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ τῆς διξέως αἰσθανόμενον ἐν ταῖς
 λύπαις, ὡς ὁ Γαληνός (80) ἐν τῷ τρίτῳ τῆς Ἀπο-
 δεικτικῆς φησιν οὕτω πως· «Τοῖς λυπούμενοις οὐκ
 ὀλίγον εἰς τὴν γαστέρα καταρρέει ξανθῆς χολῆς, ὅ
 τὴν διξίν αὐτοῖς παρέχει, καὶ οὐ πρότερον παύονται
 λυπούμενοι καὶ δακνόμενοι, πρὶν ἐξεμέσαι τὴν χολ-
 λήν.» Γίνεται γὰρ ἡ διξὴ αὐτοῖς ὑποκάτω τοῦ κατὰ
 τὰ μέσα στέρνα (81) χόνδρου, τοῦ ξιφοειδοῦς ὀνομα-
 ζομένου. Πολὺ δὲ ἀνωτέρω κεῖται ἡ καρδία· τοῦ γὰρ
 διαφράγματος ἡ μὲν γαστήρ κατωτέρω (82) ἐστίν, ἡ
 δὲ καρδία ἀνωτέρω. Συνήθως δὲ οἱ παλαιοὶ καρδίαν
 καὶ τὸ στόμα τῆς γαστρὸς (83) καλοῦσιν, ὡς Ἱππο-
 κράτης, καὶ Θουκυδίδης (84) ἐν τῷ λοιμῷ λέγων οὕ-
 τως· «Καὶ ὅποτε εἰς τὴν καρδίαν (85) στηρίζαι,
 ἀνέστρεφέ τε αὐτὴν καὶ ἀποκαθάρσεις (86) χολῆς

terrorem. Est autem pigritia, metus venientis actio-
 nis; stupor, metus e magna phantasia; terror, me-
 tus ex insolita phantasia; sollicitudo, metus, ne la-
 bamur, id est, ne id quod proposuerimus non con-
 sequamur: nam dum metuimus, ut assequamur
 quod proposuerimus, solliciti sumus; pudor, metus
 ob expectationem reprehensionis: atque optima
 hæc affectio est; verecundia, metus ob turpitudi-
 nem susceptam; atque hæc quoque affectio spem
 aliquam salutis ostendit. Hoc autem differt pudor a
 verecundia, quod qui verecundatur, ob ea quæ
 perpetravit, se occultat: quem autem pudet, ne de-
 decus aliquod admittat, metuit. Sæpe tamen vete-
 res nominibus abutentes, pudorem verecundiam, et
 verecundiam pudorem vocant. Nascitur autem me-
 tus per refrigerationem, omni calore ad cor, prin-
 cipem partem, concurrente; quomodo populus, cum
 in metu est, in curiam confugit. Ægritudinis autem
 instrumentum est, os ventriculi. Hoc enim est, quod in
 ægritudine morsum sentit, ut Galenus in tertio *De*
demonstratione ait, ad hunc fere modum: «His, qui
 in ægritudine aliqua versantur, multum flavæ bilis
 defluit in ventrem, quod morsum ipsis præbet; ne-
 que prius agri esse et morderi desinunt, quam bi-
 lem evomuerint.» Nam morsus iis accidit infra carti-
 laginem, quæ est in medio pectore, quod, quia spe-
 ciem ensis præbet, ξιφοειδὲς nominatur. Cor autem
 multo superius locatum est. Nam septo transverso
 venter inferior est, cor superius. Veteres tamen
 etiam os ventris, cor usurpant, ut Hippocrates, et
 C Thucydides, ubi pestilentiam, quæ Athenis erat,
 describit, sic dicens: «Et cum in corde dolor firma-
 retur, invertēbat ipsum, et purgationes bilis, quot-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(70) *Εἰς ἀγωνίαν, εἰς ἔκπληξιν.* Εἰς ἔκπληξιν,
 εἰς ἀγωνίαν, D. 1; A. 1, 3. Εἰς ἔκπληξιν καὶ εἰς
 ἀγωνίαν, A. 2, Con., Vall. *De metu et ejus speciebus*,
 vide Diog. Laert. in Zenone, p. 276.

(71) *Ἔστι δὲ δκνος.* 'Ο, ante δκνος, addit A. 2.

(72) *Φόβος ἐκ μεγάλης φαντασίας· ἔκπληξις*
 δὲ. Absunt, Vall. Sed post ἀσυνήθους φαντασίας ad-
 dit: *Trepidatio* (sic reddidit ἔκπληξιν) *est metus*
voce et motu corporis expressus. Sed hæc definitio
 non est in Græco.

(73) *Ἀγωνία — ἀποτυχίας.* Sollicitudo est me-
 tus dilabendi atque sub casum aliquem succidendi,
 Valla. Inepite.

(74) *Αἰδώς δὲ φόβος.* Αἰδώς ex correct. rec.,
 antea αἰδῶ, D. 1. Mox in eodem αἰδῶ et ex corr.
 rec. αἰδῶ. Atque ita etiam paulo post.

(75) *Ἀνέλπιστον εἰς σωτηρίαν.* In edit. Ant-
 verp. vitiose est οὐρανίαν, pro quo in nonnullis
 exemplis, p. 181, correctum est σωτηρίαν. Nec aliter
 codices habent. A. 3, Οὐδὲ τοῦτο ἐστὶν ἀνέλπιστον
 εἰς σωτηρίαν.

(76) *Καταδύεται.* Καταδύεται, M. 1. «Confunditur
 atque contabescit,» Vall. Proxima etiam pro arbitrio
 reddidit, ac si repererit, ἐκπεσεῖν δόξης.

(77) *Καὶ τὴν αἰδῶ.* Καὶ abest, M. 1. Καὶ τὴν
 αἰσχύνην αἰδῶ, καὶ τὴν αἰδῶ αἰσχύνην, A. 3. Idem
 paulo post habet συντρέφοντος (sic) loco συντρέχον-
 τος. Forte voluit συντρέφοντος.

(78) *Ἐπὶ τὸ ἀρχικόν.* Ἐπὶ τὸν ἀρχικόν, A. 2.
 Paulo ante: εἰς τὴν καρδίαν, M. 1. Cono addit ὡς,
 quasi ad principale. Non male. Forte Valla etiam

invenit ὡς. Certe, utpole, interposuit. Mox, καθά-
 περ ὁ δῆμος, D. 1. Deinde, φοβεῖται καταφεύγειν,
 M. 1. Φοβεῖται etiam A. 3.

(79) *Τῆς δὲ λύπης.* Τῆς λύπης δὲ, A. 3. Mox
 idem, δόξεως. Vitiose. Sic et mox est ei, loco η in
 eodem vocabulo.

(80) *Ὡς ὁ Γαληνός.* 'Ο abest, A. 2. Mox, οὕτω
 πῶς, D. 1. Οὕτω sine πῶς, A. 3.

(81) *Κατὰ μέσα στέρνα.* Κατὰ τὰ μέσα στέρνα,
 A. 1. Τά insertum, A. 2. De ξιφοειδὲς vide Pollucem
 lib. II, p. 254.

(82) *Ἡ μὲν γαστήρ κατωτέρω.* Μὲν, omittit A. 2.
 D Κατωτέρα exhibet D. 1, A. 3.

(83) *Καρδίαν καὶ τὸ στόμα τῆς γαστρὸς.* Καὶ
 τὸ στόμα τῆς γαστρὸς καρδίαν, A. 3. Mox idem:
 λέγει οὕτως ὅποτε.

(84) *Θουκυδίδης.* Libro III, cap. 49. Valla: in
 Læmo (λοιμῷ). Tanquam λοιμός sit nomen tra-
 gœdiæ aut comœdiæ. Redde, «in narratione de
 peste.»

(85) *Καὶ ὅποτε εἰς τὴν καρδίαν.* Loco καὶ ὅποτε,
 habet ἤνποτε, sed ex correct. rec., antea ἤνποτε, D.
 1; ἤν ποτέ habet A. 1. Καὶ solum omittit A. 2. Loco
 καὶ ὅποτε — στηρίζαι habet: ἤν ποτε — στηρίζεται,
 M. 1. Mox, στηρίζαι χυμόν. Ἀνέστρεφέ τε, ultimum
 e. in ἀνέστρ. ex corr. rec., D. 1.

(86) *Ἀποκαθάρσεις.* Ἀποκάθαρσις, A. 2, M. 1.
 Sic antea, nunc ex correct. vulgatum, D. 1. Mox,
 ὁπσοῖ ἀπ' ἱατρῶν, D. 1. Ὑπό, loco ἀπό, A. 3.
 Deinde, εἰσὶν ὀνομασμένοι, A. 1.

quod a medicis nominatae sunt, invadebant. » Nam quod invertitur, os ventris est, dum vomere cogitur, non ea pars viscerum quae cor est.

CAP. XXI.

De ira.

Ira est fervor sanguinis, quo cor suffusum est, ex respiratione fellis aut conturbatione natus. Idcirco et χολή a Graecis, id est *bilis*, et χόλος dicitur. Aliquando ira est appetitio vindictae. Nam dum injuria afficimur, aut opinamur nos injuria affici, irascimur, et tum mista fit affectio ex libidine et ira. Species irae tres, excandescencia, quae et χολή, id est *bilis*, et χόλος dicitur, similtas, et inimicitia. Ira enim principium et motum habens, excandescencia et bilis appellatur; similtas, ira inveterascens. Haec Graecis dicitur μῆνις, a *manendo* et quod memoriae sit tradita. Inimicitia, vocatur ira observans occasionem ulciscendi. Hanc Graeci κότον dicunt, παρὰ τὸ κεῖσθαι, hoc est, *quod reposita sit*. Est autem ira satellitium rationis. Cum enim ratio judicavit rem esse dignam quae aegre et moleste feratur, succedit ira, si modo proprium et naturalem ordinem tueantur.

CAP. XXII.

De parte rationis experte, quae rationi non obtemperat.

Quod ergo rationi paret, hoc modo se habet. De genere eo quod rationi non paret, est in quo nu-

πᾶσαι, ὁπόσαι ἀπὸ λατρῶν ὀνομασμέναι εἰσὶν, ἐπῆσαν (87). » Τὸ γὰρ ἀναστρεφόμενον, τὸ στόμα τῆς γαστρὸς ἐστίν, ἀνακαχόμενος ἐμείν. οὐ τὸ σπλάγγνον (88), ἢ καρδία.

ΚΕΦ. ΚΑ' (89)

Περὶ θυμοῦ.

Θυμὸς δὲ ἐστὶ ζέσις τοῦ περὶ καρδίαν (90) αἵματος, ἐξ ἀναθυμιάσεως τῆς χολῆς ἢ ἀναθολώσεως γινομένη. Αὐτὸ καὶ χολή λέγεται καὶ χόλος. "Ἐστὶ δ' ὅτε καὶ ὁ θυμὸς (91) ἐστὶν ὑρεῖς ἀντιτιμωρήσεως. Ἀδικούμενοι γάρ, ἢ νομίζοντες ἀδικεῖσθαι, θυμούμεθα, καὶ γίνεται τότε μικτὸν τὸ πάθος ἐξ ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ. Εἶδῃ δὲ τοῦ θυμοῦ (92) τρία, ὀργή, ἢ καὶ χολή καὶ χόλος καλεῖται, μῆνις, καὶ κότος. Θυμὸς μὲν 109 γὰρ (93), ἀρχὴν καὶ κίνησιν ἔχων, ὀργὴ καὶ χολή καὶ χόλος λέγεται· μῆνις δὲ, χολή εἰς παλαιώσιν ἀγομένη· εἴρηται γὰρ παρὰ τὸ μένειν (94) καὶ τῇ μνήμῃ παραδεδοσθαι· κότος δὲ, ὀργὴ ἐπιτηροῦσα καιρὸν εἰς τιμωρίαν· εἴρηται δὲ καὶ οὗτος παρὰ τὸ κεῖσθαι (95). "Ἐστὶ δὲ ὁ θυμὸς τὸ δорυφορικὸν (96) τοῦ λογισμοῦ. "Ὅταν γὰρ οὗτος ἄξιον (97) κρίνῃ τὸ γενόμενον ἀγανακτήσῃ, τότε ὁ θυμὸς ἐπεξέρχεται (98), ἐὰν κατὰ φύσιν τὴν οἰκείαν τάξιν φυλάττωσιν

ΚΕΦ. ΚΒ' (99).

Περὶ τοῦ ἀλόγου τοῦ μὴ κατηκίου λόγου.

Τὸ μὲν οὖν ἐπιπειθὲς λόγῳ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Τοῦ δὲ μὴ πειθομένου (1) λόγῳ, ἔστι τό τε ὁρεπτι-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(87) Ἐπῆσαν. Ex corr., antea ἐπῆσαν, D. 1. C. Mox τὸ, ante στόμα, omittit A. 2.

(88) Οὐ τὸ σπλάγγνον. Οὐ τὸ σπλάγγνον, D. 1. Post καρδία Cono statim transit ad cap. 22. Τὸ μὲν οὖν. Valla ἐμείν reddidit, *manere*. Ergo μένειν.

(89) Cap. 21. Index : Περὶ θυμοῦ. 19', D. 1, A. 1. De ira. cap. 19, Vall. In marg. D. 1, a manu rec. leguntur variae significationes vocabuli θυμός, quae licet reperire in *Etymologico M.* et apud Eustath. ad II., p. 8.

(90) Θυμὸς δὲ ἐστὶ ζέσις τοῦ περὶ καρδίαν. Δὲ abest, D. 1. Περικαρδίου, loco περὶ καρδίαν, A. 1, 5. Mox ἀναθολώσεως, loco ἀναθολώσεως, M. 1, et γινομένη ex correct., antea γενομένη, D. 1. Γινόμενης, A. 3. Confer Joan., p. 182, et Diog. Laert., p. 276. Pro respiratione editor Oxoniensis dedit, *suffusione*. Cic. De natura deorum, II, 10, 35, habet *respiratio et exspiratio*.

(91) "Ἐστὶ δ' ὅτε καὶ ὁ θυμὸς. Δέ, loco δ', D. 1; A. 1, 2. Sed ὁ omittit A. 1. Mox ἐστὶν omittit A. 2.

(92) Εἶδῃ δὲ τοῦ θυμοῦ, κ. τ. λ. Εἶδῃ δὲ τοῦ θυμοῦ τρία, ὀργή καὶ χολή καὶ χόλος, δὲ καλεῖται, A. 1. Sic, omisso καὶ post ὀργή, A. 2. Εἶδῃ δὲ τοῦ θυμοῦ τρία, ὀργή, χόλος, δὲ καλεῖται, D. 1. Loco ὀργή ἢ καὶ χολή καὶ χόλος habet : ὀργή καὶ χόλος δὲ καλεῖται, M. 1. Εἶδῃ δὲ τοῦ θυμικοῦ τρία, μῆνις, ὀργή καὶ χόλος, δὲ καλεῖται μῆνις καὶ κότος, A. 3. Mox καὶ ante κότος omittit A. 2. « Ira nempe species sunt tres, morositas, succensio, cholera, quae vocatur iracundia. Similtas ira siquidem principium et commotionem habens, morositas et bilis et excandescencia dicitur, » Vall.

(93) Θυμὸς μὲν γάρ. Apud Diog. Laert., p. 276, est : Θυμὸς ἐστὶν ὀργὴ ἀρχομένη. Et : Μῆνις ἐστὶν ὀργὴ πεπαλαιωμένη.

(94) Παρὰ τὸ μένειν. Cono Graece habet, ἀπὸ τοῦ

μένειν. Mox idem omittit, εἴρηται δὲ — κεῖσθαι. Valla μῆνις reddit, *iracundia*; ac deinde, παρὰ τὸ μένειν, ita mutat, *ab ira et condo, unius litterae inversione*. Ergo Latinam etymologiam pro Graeca interposuit. Sic et paulo post suo arbitrio mutat εἴρηται — κεῖσθαι.

(95) Καὶ οὗτος παρὰ τὸ κεῖσθαι. Παρὰ τὸ κεῖσθαι καὶ οὗτος, A. 3.

(96) Δорυφορικόν. Δωρυφορικόν (sic), D. 1. Δорυκόν, A. 3. Cono : mentis apparitor, concupiscenciae vindex. Caeterum Nemesius videtur hic imitatus esse Platonem in *Timaeo*, p. 492.

(97) "Ὅταν γὰρ οὗτος ἄξιον. Δέ, loco γάρ, A. 1. Mox τὸ γενόμενον, D. 1, A. 1. Loco, ὅταν γάρ — φυλάττωσιν, in fine Cono addit haec : Cum enim rem aliquam concupiscimus, a qua prohibemur, ob id quasi injuria affecti irascimur, ratione ipsa justae vindictae sententiam in hos ferente, qui rerum ordinem et naturam non custodierint, praesertim si suapte natura ordinem servantia hunc perversa transgrediantur.

(98) Ὑπεξέρχεται. Ἐπεξέρχεται, D. 1; A. 1, 5. Παρέρχεται, M. 1. Notum est, ἐπεξέρχεσθαι, non ὑπεξέρχεσθαι, esse ulcisci, vindictam sumere. Ὑπεξέρχεσθαι est *clam exire, clam se subtrahere*. Valla : *Prosilit evagatus*. Mox, τάξιν φυλάττωσιν, A. 2.

(99) Cap. 22. Index : Περὶ τοῦ ἀλόγου τοῦ μὴ κατηκίου λόγῳ. κα', D. 1. Sic, sed μὴ abest, D. 1. Indicem eundem a manu rec. habet, sed κα' loco κα' A. 2. Loco κα', κα', est λόγος κα', M. 1. Περὶ τοῦ ἀλόγου τοῦ μὴ κατηκίου λόγῳ. Sic in principio : sed ante hoc caput : Περὶ τοῦ λόγου τοῦ μὴ καθήκοντος λόγῳ, κα', A. 3. De irrationali et inobediente rationi. cap. 21, Vall.

(1) Τοῦ δὲ μὴ πειθομένου. Cono incipit libri IV cap. 15, De vi nutritiva et modo.

κὺν (2) καὶ γεννητικὸν καὶ σφυγμικόν. Καλεῖται δὲ φυσικόν μὲν, τὸ θρεπτικόν καὶ γεννητικόν· ζωτικὸν δὲ, τὸ σφυγμικόν.

ΚΕΦ. ΚΓ' (3)

Περὶ τοῦ θρεπτικοῦ.

Τοῦ θρεπτικοῦ φυσικὰ (4) δυνάμεις εἰσι τέσσαρες (5), ἐλκτική, καθεκτική (6), ἀλλοιωτική, ἀποκριτική· ἕκαστον γὰρ τῶν μορίων τοῦ ζώου φυσικῶς ἔλκει πρὸς ἑαυτὸ τὴν οἰκείαν τροφήν, καὶ ἑλκύσαν κατέχει, καὶ κατασχὼν εἰς ἑαυτὸ μεταβάλλει, καὶ οὕτως τὸ περιττὸν ἐξώθει. Καὶ αὗται εἰσιν αἱ δυνάμεις αἱ τὴν τροφήν τῶν μορίων τοῦ σώματος διοικῶσαι, ἐξ ὧν ἡ αὖξις, ἡ τε κατὰ μήκος καὶ πλάτος (7), γίνεται. Ἐκκρίνεται δὲ (8) τὰ περιττὰ διὰ γαστρὸς, δι' οὐρῶν, δι' ἐμέτων, δι' ἰδρώτων, διὰ στόματος, διὰ ῥινῶν, δι' ὠτων, δι' ὀφθαλμῶν, **110** διὰ τῆς ἐκπνοῆς, διὰ τῶν ἀδῶν πόρων. Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι ἐκκρίσεις πρόδηλοι· δι' ὠτων δὲ, ἡ καλουμένη κυψέλη (9), ἥτις ἐστὶ ῥύπος τῶν ὠτων· διὰ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν, δάκρυα καὶ λῆμαι· διὰ δὲ τῆς ἐκπνοῆς, τὸ λιγνῶδες (10) τῆς θερμότητος τῆς καρδίας. Ἀδῆλους δὲ πόρους φασί, τὴν διαπνοὴν παντὸς τοῦ σώματος, καθ' ἣν ἐκ τοῦ βάθους καὶ τῆς συστολῆς τῶν ἀρτηριῶν ἀτμοὶ πλείστοι διὰ τῆς μανότητος τοῦ δέρματος διεξέρχονται (11). Ὅργανα δὲ τοῦ θρεπτικοῦ, τὸ τε στόμα καὶ ὁ στόμαχος (12) καὶ ἡ γαστήρ καὶ τὸ ἥπαρ, αἱ τε φλέβες πᾶσαι, τὰ τε ἔντερα καὶ αἱ χολαὶ ἀμφοτέραι, καὶ οἱ νεφροί. Τὸ γὰρ στόμα πρῶτον προκατασκευάζει (13) τῇ γαστρὶ τὴν τροφήν, εἰς λεπτὰ κατατέμνον αὐτὴν διὰ τῶν ὀδόντων καὶ τῆς γλώττης. Μεγίστην γὰρ καὶ ἡ γλώττα χρεῖαν παρέχει τῇ διαμασῇ, συναγούσα τὴν τροφήν καὶ ταῖς ὁδοῦσιν ὑποβάλλουσα, καθάπερ αἱ ἀλετριδὲς (14) διὰ τῆς χειρὸς τὸν σίτον ταῖς μύλαις. Τρόπον γάρ τινα καὶ ἡ γλώττα χεῖρ ἐστὶ τῆς διαμασῆσεως.

Οὕτω δὲ κατεργασθεῖσα ἡ τροφή, παραπέμπεται τῇ κοιλίᾳ διὰ τοῦ στομάχου· ὁ γὰρ στόμαχος οὐ μόνον αἰσθητήριόν ἐστι τῆς ἐνδείας, ἀλλὰ καὶ διόδος (15) τῶν σιτίων. Ἀνατρέπει γὰρ ἐν τῇ καταπόσει καὶ ἐπισπᾶται τὴν τροφήν, καὶ παραπέμπει τῇ

A triendi, procreandi, et pusuum vis inest. Quorum duo illa naturalia, hoc postremum vitale nominatur.

CAP. XXIII.

De nutriente animæ parte.

Altricis partis vires naturales sunt quatuor, trahendi, retinendi, commutandi, depellendi. Quæque enim pars animalis naturaliter trahit ad se suum alimentum, attractum retinet, retentum in se mutat, et demum, quod superfluum est, expellit. Et hæc sunt facultates, quæ cibum partium animalis administrant, ex quibus accretio, cum in longitudinem, tum in latitudinem proficiscitur. Depelluntur autem, quæ superflua sunt, per ventrem, per urinam, per vomitus, per sudores, per os, per aures, per oculos, per expirationem, per occulta foramina. Ac cæteræ quidem depulsiones in promptu sunt: per aures autem ea, quæ vocantur κυψέλη, quæ sunt aurium sordes; per oculos, lacrymæ et lippitudines; per expirationem, fuliginosus ille cordis calor depellitur. Occulta autem foramina, seu pores, vocant respirationem totius corporis, quæ ex imo corpore et arteriarum contractione plurimi vapores per cutis raritatem exeunt. Instrumenta nutrientis facultatis sunt os, stomachus, venter, jecur, omnes venæ, intestina, bilis utraque, et renes. Nam os primum præparat ventri cibum, minutim eum per dentes et linguam concerpens. Nam et lingua maximum usum in mandendo præbet, quod cibum cogat, dentibusque subijciat, non aliter atque molentes feminæ manu frumentum sub molas mittunt. Nam quodammodo lingua mandendi cūi manus est.

Ita autem confectus cibus mittitur ad ventrem per stomachum. Stomachus enim non solum indigentia percipiendæ instrumentum est, sed etiam ciborum meatus. Præsto enim est in deglutiendo, et attrahit cibum et ad ventrem demittit: quem

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(2) Ἔστι τό τε θρεπτικόν. Ἔστι τὸ θρεπτικόν, D. 1, A. 2. Mox θρεπτικόν καὶ γεννητικόν loco γεννητικόν καὶ θρεπτικόν, D. 1; A. 1, 2, Vall. Habet hæc Joan., p. 180, E, quo in loco est φυσικόν, loco φυσικόν. Naturalis, Con.

(3) Cap. 23. Index: Περὶ τοῦ θρεπτικοῦ, κβ', D. 1, A. 1. Sic, sed κγ', A. 3. Διαίρεσις τῶν δυνάμεων τοῦ θρεπτικοῦ, κγ', a man. rec., A. 2. De nutritivo, cap. 22. Vall. Hæc superioribus jungit Con. Loco κεφ. κγ', est λόγος κγ', M. 1.

(4) Τοῦ θρεπτικοῦ φυσικὰ. Δέ, post τοῦ, addit D. 1. Vid. Joan., p. 180, E.

(5) Ἐλκτική — ἀποκριτική. «Appetitiva, retentiva, expulsiva et distributiva,» Vall. Καί, ante ἀποκριτική, addit A. 5.

(6) Καθεκτική. Καθεκτική, sed λ a primo punctis notatum, D. 1. Mox, καὶ ἑλκύσαν ex rasura, ante οὗ, D. 1, deinde, δι' ἐμέτων, idem. Loco τὴν οἰκείαν τροφήν, solum habet τὸ οἰκείον, Con.

(7) Καὶ πλάτος. Cono addit: καὶ βάθος. Mox idem ab δι' ἰδρώτων ad ὀφθαλμῶν solo vocabulo expuitionem reddidit.

(8) Ἐκκρίνεται δέ. Γαρ, loco δέ, A. 3. Mox idem sic: ἰδρώτων, δι' ὀφθαλμῶν, διὰ τῆς ἐκπνοῆς τῶν ἀδῶν πόρων, διὰ στόματος, διὰ ῥινῶν, δι' ὠτων.

(9) Κυψέλη. Κυψέλη, D. 1; A. 1, 2. Κυψέλης, M. 1, A. 3. Dicitur etiam κυψέλης et κυψέλης. Vide Hesychium. Mox λῆμαι, A. 1, 3. Proximum δὲ abest, A. 4.

(10) Λιγνῶδες. Λιγνῶδες, D. 1. Λιγνῶδες, A. 3. Λιγνῶδες, A. 1, 2; M. 1. Sic pag. 115, recte est editum. Mox, πόρους τινὲς φασί, A. 2. Dicimus, Vall. Sed A. 3, Πόρους φασί.

(11) Διεξέρχονται. Διεξέρχεται, A. 2.

(12) Καὶ ὁ στόμαχος. Ὁ abest, D. 1. Mox ἥπαρ et ex correct. rec. ἥπαρ, atque sic inferior, D. 1.

(13) Πρῶτον προκατασκευάζει. Πρῶτον παρασκευάζει, D. 1.

(14) Καθάπερ αἱ ἀλετριδὲς. Καθάπερ ἀλετριδὲς, A. 2. Αἱ et mox τῆς abest, A. 3.

(15) Διόδος. Καί, ante διόδος, abest, A. 3. Transmissor, Vall. Idem mox, παραπέμπει τῇ κοιλίᾳ, in n'vum demittit. Ab ἀνατρέπει ad χωρίζει abest M. 1. Ἀνατρέπεται, loco ἀνατρέχει, A. 5.

venter ubi acceperit, secernit quod bonum est et ad nutriendum aptum, a lapidoso, ligneo et inepto ad alendum; ac quod bonum quidem est, in succos mutans mittit ad jecur per venas, quæ ab ipso attrahunt et transportant ad jecur, quæ venæ velut radices sunt jecoris, trahentes a ventre alimentum, ut e terra trahunt stirpium radices. Similis enim est venter terræ, quæ stirpibus alimentum præbet; radicum venæ, quæ ad portas et gibbosas partes jecinoris sursum trahant succum a ventre et intestinis per mesenterium; trunci, jecur; ramorum et extremarum partium arboris, venæ, quæ funduntur a vena cava, quæ nascitur e simis partibus jecoris. Nam jecur cum a ventre succum acceperit, concoquit, suique similem efficit, ac cum habeat carnem simillimam sanguinis, merito in sanguinem succum convertit. Sanguis autem purgatur per lienem et vesicam, quæ bilem accipit, et renes. Lienis enim trahit quod sæculentum est, idque sibi pastum facit; vesica quæ bilem accipit, quod acerbis remansit in succis ex alimento; renes humorem serosum, ac quod acerbis erat reliquum, ut reliquus sanguis jam purus et utilis ad nutriendum digeratur in cæteras partes corporis omnes, per venas, quæ in eas inspersæ sunt. Atque ita singulæ partes trahentes sanguinem et continentes et mutant in naturam suam quod superfluum est, transmittunt ad vicinas partes paratum illis idoneum alimentum. Et ad hunc modum omnes partes sanguine, quem jecur suppeditet, aluntur et augentur et permanent. Dicitur autem hæc pars a ratione vacua, non parere rationi, quod non ex sententia, neque electione nostra, sed naturaliter suum opus efficiat.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(16) Ἡ δὲ κοιλία παραλαβοῦσα. Μεταλαβοῦσα, loco παραλ., A. 2.

(17) Διὰ τῶν φλεβῶν τῶν ἐλκ. ἀπ' αὐτῆς. « Per venas per sese emungentes, » Vall.

(18) Ρίζαις ἐοίκασι. Ρίζες ἐοίκασι et ex correct. ἐοίκ., D. 1. Mox ἔλκουσι, M. 1.

(19) Ἐλκουσιν αἱ. Αἱ abest, M. 1, et mox, εἰκε μὲν ἢ γάρ, idem.

(20) Τὴν τροφήν. Τὴν abest, D. 1, A. 2. Mox ρίζες, loco ρίζαις, D. 1, ac deinde, τὰ σιμά, idem.

(21) Ἀνάγουσαι τὸν χυμὸν. Ἀντἀγούσαι τῶν χυμῶν ἀπὸ τῆς γαστρὸς, A. 2. Τε. post ἀπὸ, addit etiam A. 3, A. 1. Mox ἐντέρων, D. 1; A. 1, 2, 3, loco ἐντέρων.

(22) Μεσαράλου. Μεσαρέου, D. 1, A. 2. Ἀπὸ τοῦ μεσαράου, A. 3. Μεσαράον idem est, quod μεσεντέριον. Vide Stephani *Lexicon Medicum*, ubi hoc exponit Rufus Ephesius, p. 542. Cicero, *De nat. deor.* II, 55, § 137, appellat *intestinum medium*. Cono: *mesareum*. Valla, *Per medium defluxum*. Mox ἦπαρ et ex correct. rec. ἦπαρ, D. 1, et sic paulo post.

(23) Πρέμνῳ — τοῦ ἥπατος. « Cipo videlicet venter, ipsi vero stirpiti jecur assimilatur, ramisque ac flagellis venæ ab alvi vena descissæ, quæ ex hepatis gibbo orta educitur, » Valla. Priora prorsus aliena sunt. Supra enim ventrem cum terra comparavit. Cæterum loco αὐτό, legit αὐτῷ, et κοιλίας loco κοιλίης. Ἀπρέμοσι vero reddidit *flagellis*, quæ Servius, ad *Georg.* Virgil. II, 299, interpretatur, *summæ arborum partes*.

(24) Τῆς κοιλίης φλεβός. Τῆς κοιλίας φλεβός, D. 1.

κοιλίᾳ. Ἡ δὲ κοιλία παραλαβοῦσα (16) χωρίζει τὸ χρηστὸν καὶ τὸ τρόφιμον ἀπὸ τοῦ λιθώδους καὶ φυλῶδους καὶ ἀτρόφου· καὶ τὸ μὲν χρηστὸν, εἰς χυμοὺς μεταβάλλουσα, ἀναπέμπει τῷ ἥπατι διὰ τῶν φλεβῶν τῶν ἐλκουσῶν ἀπ' αὐτῆς (17) καὶ διοχετευουσῶν εἰς τὸ ἦπαρ, **111** αἵτινες φλέδες ρίζαις ἐοίκασι (18) τοῦ ἥπατος, ἐλκούσαις ἀπὸ τῆς γαστρὸς τὴν τροφήν, ὡς ἀπὸ τῆς γῆς ἔλκουσιν αἱ (19) τῶν φυτῶν ρίζαι. Ἔοικε γάρ ἡ μὲν κοιλία τῇ γῇ, τῇ παρεχούσῃ τὴν τροφήν (20) τοῖς φυτοῖς· ρίζαις δὲ, αἱ φλέδες, αἱ ἐπὶ τὰς πύλας καὶ τὰ σιμά τοῦ ἥπατος ἀνάγουσαι τὸν χυμὸν (21), ἀπὸ τῆς γαστρὸς καὶ τῶν ἐντέρων διὰ τοῦ μεσαράου (22)· πρέμνῳ (23) δὲ, τὸ ἦπαρ αὐτό· κλάδοις δὲ καὶ ἀπρέμοσιν, αἱ φλέδες αἱ κατασχιζόμεναι τῆς κοιλίης φλεβός (24), τῆς ἀποφουμένης ἐκ τῶν κυρτῶν (25) τοῦ ἥπατος. Τὸ γὰρ ἦπαρ δεξάμενον ἐκ τῆς κοιλίας τὸν χυμὸν συμπέσσει τε καὶ ἐξομοιοῖ ἑαυτῷ. Ὁμοιοτάτην δὲ ἔχον (26) τὴν σάρκα τῷ αἵματι, εἰκότως εἰς αἷμα μεταβάλλει τὸν χυμὸν. Τὸ δὲ αἷμα καθαίρεται διὰ τε τοῦ σπληνὸς καὶ τῆς χοληδόχου (27) κύστεως καὶ τῶν νεφρῶν· τοῦ μὲν σπληνὸς τὸ τρυγῶδες (28) ἔλκοντος (29) καὶ τροφήν οἰκίαν ποιουμένου· τῆς δὲ χοληδόχου κύστεως τὸ δριμύ, τὸ ἐναπομεῖναν τοῖς χυμοῖς ἐκ τῆς τροφῆς· τῶν δὲ νεφρῶν, τὸ ὀρώδες μετὰ τοῦ (30) περιλειπομένου δριμέως, ὡς καθαρὸν λοιπὸν καὶ χρηστὸν τὸ αἷμα γενόμενον (31), εἰς τροφήν διανέμεσθαι τοῖς ἄλλοις πᾶσι μορίοις τοῦ σώματος διὰ τῶν κατασπειρομένων εἰς αὐτὰ φλεβῶν· καὶ οὕτως ἕκαστον τῶν μορίων ἔλκον τὸ αἷμα καὶ κατέχον καὶ μεταβάλλον εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν, τὴν περιττὸν παραπέμπει τοῖς γειτνιωσὶ μορίοις, τροφήν ἐπιτήδειον (32) ἐκείνοις γενόμενον. Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον πάντα τὰ μόρια ἐξ αἵματος τρέφεται καὶ αὖξεται καὶ διαμένει, χορηγούντος **112** αὐτὸ τοῦ ἥπα-

Τῆς ἄλλης φλεβός, A. 3. Cono: Quæ a κοιλίᾳ (sic) succiduntur, quæ germinascit a κυρτοῖς. Mox, συμπέττει τε, D. 1. Pro eo εκπέσει τε αὐτὸν καὶ.

(25) Ἐκ τῶν κυρτῶν. In marg. κιρμῶν, A. 1. Ἐκ τῶν κιρτῶν, A. 2. Mox, τὸ δὲ ἦπαρ δεξάμενον, A. 1.

(26) Ὁμοιοτάτην δὲ ἔχον. Ὁμοιοτάτην ἔχων, A. 2. Ὁμοιοτάτην δὲ ἔχον, D. 1. Mox, διὰ τε τῆς χολῆς καὶ τοῦ σπληνός, M. 1.

(27) Καὶ τῆς χοληδόχου. Καὶ τοῦ χοληδόχου, D. 1.

(28) Τὸ τρυγῶδες. « Terrestris et sæculentum, » Vall. (29) Ἐλκοντος. Διέλκοντος, A. 2. Mox, τῆς δὲ χοληδόχου, D. 1. « Choleram vero suscipit vesica et acre, » Con.

(30) Τὸ ὀρώδες μετὰ τοῦ. Τὸ ὀρώδες μετὰ τοῦ περιττοῦ λεγομένου δριμέως εἰς καθαρὸν, D. 1. Ὀρώδες habet etiam A. 1. Τοῦρώδες, loco τὸ ὀρώδες, M. 1. Οὔρώδες, A. 2. Non male. Per renes enim urina excernitur. Ὀρώδες est *serosum*, quod infra occurrit p. 113. Οὔρώδες est *urinale*. Cono habet, *serosum*. Valla: *acervatum*. Ac si legerit σωρώδες. A vocabulis μετὰ τοῦ περιλειπ. scripsit manus recentior in margine, in textu enim deleta sunt, A. 2.

(31) Αἷμα γενόμενον. Αἷμα γινόμενον, M. 1, A. 3. Mox: ἄλλοις ἅπασι, A. 3.

(32) Τροφήν ἐπιτήδειον. Τροφὴν ἐπιτηδεύειαν, D. 1, et mox, γινόμενον, D. 1, A. 3. Cono: *futurum*, id est, γενησόμενον. Ita et Vall. Paulo post αὖξεται, loco αὖξει, M. 1.

τος (53). Λέγεται δὲ (34) τοῦτο τὸ μέρος τοῦ ἀλόγου μὴ πείθεσθαι λόγῳ, ἐπειδήπερ (55) οὐ κατὰ γνῶμην ἡμῶν, οὐδὲ κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ φυσικῶς τὸ ἴδιον ἔργον ἀποτελεῖ.

ΚΕΦ. ΚΔ' (36).

Περὶ σφυγμῶν.

Ἡ δὲ σφυγμική (57) κίνησις καλεῖται μὲν καὶ ζωτική δύναμις. Ἐχουσα δὲ τὴν καρδίαν (58) ἀρχὴν, καὶ μάλιστα (59) τὴν ἀριστερὰν αὐτῆς κοιλίαν (40), τὴν πνευματικὴν καλουμένην, τὴν ἐμφυτον καὶ ζωτικὴν θερμότητα διανέμει παντὶ (41) μορίῳ τοῦ σώματος διὰ τῶν ἀρτηριῶν, καθάπερ τὸ ἥπαρ διὰ τῶν φλεβῶν τὴν τροφήν (42). Θερμαινομένης γοῦν τῆς καρδίας [παρὰ φύσιν (43),] εὐθέως καὶ τὸ ζῶον ὅλον (44) [παρὰ φύσιν] θερμαίνεται, καὶ ψυχρομένης ψύχεται. Τὸ γὰρ ζωτικὸν πνεῦμα παρ' αὐτῆς διὰ τῶν (45) ἀρτηριῶν εἰς πᾶν τὸ σῶμα κατασπείρεται. Συγκατασφίγγεται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλλήλοις· τὰ τρία ταῦτα, φλέψ, ἀρτηρία, νεῦρον, ἐκ τῶν τριῶν ἀρχῶν τῶν διοικουσῶν τὸ ζῶον· ἐξ ἐγκεφάλου μὲν ἀρχῆς ὄντος κινήσεώς τε (46) καὶ αἰσθήσεως, τὸ νεῦρον· ἐξ ἥπατος δὲ ἀρχῆς ὄντος αἵματός τε καὶ τοῦ θρεπτικοῦ, ἡ φλέψ, τὸ ἀγγεῖον (47) τοῦ αἵματος· ἐκ δὲ τῆς καρδίας ἀρχῆς ὄντος τοῦ ζωτικοῦ, ἡ ἀρτηρία, τὸ ἀγγεῖον τοῦ (48) πνεύματος· συνόντα δὲ ἀλλήλοις τὰς παρ' ἀλλήλων ὠφελείας καρποῦνται. Ἡ μὲν γὰρ φλέψ τροφήν (49) χορηγεῖ τῷ νεύρῳ καὶ τῇ ἀρτηρίᾳ· ἡ δὲ ἀρτηρία μεταδίδωσι τῇ φλεβί (50) θερμότητας φυσικῆς καὶ πνεύματος ζωτικοῦ· τὸ δὲ νεῦρον αἰσθητὴν παρέχει αὐταῖς τε καὶ τῷ παντὶ σώματι. **113** Ὅθεν (51) οὐτε ἀρτηρίαν ἔστιν εὐρεῖν χωρὶς αἵματος λεπτοῦ, οὐτε φλέβα (52) χωρὶς πνεύματος ἀτμώδους (53), οὐτε νεῦρον χωρὶς αἰσθήσεως· διαστέλλεται δὲ σφοδρῶς καὶ συστέλλεται ἡ ἀρτηρία καθ' ἀρμονίαν (54) τινὰ καὶ λόγον, τὴν ἀρχὴν ἔχουσα τῆς κινήσεως ἐκ τῆς καρδίας· ἀλλὰ διαστελλομένη μὲν, ἐκ τῶν παρακειμένων φλεβῶν ἔλκει τῇ βίᾳ τὸ ζωτικὸν πνεῦμα· συστέλλομένη δὲ, τὸ αἰθαλώδες τὸ ἐν αὐτῇ κενὸν διὰ παντός τοῦ σώματος (55) καὶ τῶν

CAP. XXIV.

De pulsibus.

Pulsuum motus, qui et vitalis facultas uicatur, initium habet a corde, et maxime a sinistro ejus ventriculo, qui spirabilis appellatur, et innatum vitalemque calorem omni parte corporis per arterias, ut jectur alimentum per venas, impertit. Nam concalescit corde contra naturam, statim totum animal contra naturam calefit; et refrigerato refrigeratur. Nam spiritus vitalis, ab eo per arterias in totum corpus dispergitur. Plerumque autem inter se hæc tria simul finduntur, vena, arteria, nervus, e tribus initiis, quæ animal gubernant, profecta; e cerebro, principio movendi et sentiendi, nervus; e jecore, principio sanguinis et alentis facultatis, vena, vas sanguinis; e corde, principio vitalis facultatis, arteria, vas spiritus. Cum autem hæc congregiuntur, mutuis inter se commodis fruuntur. Vena enim pastum suppeditat nervo et arteriæ: arteria, venæ calorem naturalem et spiritum vitalem impertit (*nervus autem sensum illis præbet ac toti corpori*). Unde neque arteria inveniri potest sine tenui sanguine, neque vena sine spiritu, qui ad vaporis naturam accedit (*nec nervus sine sensu*). Diducitur autem vehementer et contrahitur arteria, harmonia quadam et ratione, initio motus a corde sumpto. Sed dum diducitur, a proximis venis vi trahit tenuem sanguinem, cujus respiratio fit alimentum spiritui vitali; dum autem contrahitur, quod in se fuliginosi est, per totum corpus et occulta foramina exhaurit: quomodo cor, per os et nares, quidquid fuliginosi est, expirando sursum expellit. λεπτόν αἷμα· ὅπερ ἀναθυμώμενον τροφή γίνεται τῷ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(33) Αὐτὸ τοῦ ἥπατος. Αὐτοῖς, loco αὐτο, D. 1. *Illud*, id est sanguinem, Con. *Ipsam*, Vall.

(34) Λέγεται δὲ. Λέγων δὲ, A. 3.

(55) Ἐπειδήπερ. Ἐπείπερ, D. 1, A. 3.

(36) Cap. 24. Index: Περὶ σφυγμοῦ in principio libri, A. 3. Περὶ σφυγμῶν, xγ', A. 1, D. 1. Sic, seil a man. rec. et xδ', A. 2. Loco κεφ. est λόγος, M. 1. *De pulsibus*, cap. 23, Vall. Cono incipit libri iv cap 16, *De motu pulsatili, qui est cordis*. Et propter hoc caput, et propter superiora conferri possunt D scholia ad Synes, i. 1, p. 99.

(37) Ἡ δὲ σφυγμική. Οὐδὲ (voluit: ὁ δὲ) σφυγμός ἡ μᾶλλον ἡ σφυγμική, A. 3.

(58) Ἐχουσα δὲ τὴν καρδ. Ἐχει, loco ἔχουσα, D. 1.

(59) Καὶ μάλιστα. Καὶ abest, A. 1, 2.

(40) Τὴν ἀριστερὰν αὐτῆς κοιλίαν. De hoc vide Pollucem, ii, 4, p. 258, qui et propter alia hujus et superiorum capitulum consuli potest.

(41) Διανέμει παντὶ. Διανέμουσα παντί, D. 1. Mox idem ἥπαρ, et ex correct. rec. ἥπαρ.

(42) Τὴν τροφήν. Addit: ἥτοι τὸ αἷμα, D. 1. Quæ est explicatio. Sanguis enim alimento est.

(43) Τῆς καρδίας παρὰ φύσιν. Παρὰ φύσιν abest, A. 1, 2, Vall. Paulo ante δὲ, loco γοῦν, M. 1, et: ζῶον ὅλον, A. 3. Παρὰ φύσιν et hic et paulo post malim omittere. Nec enim nunc de eo exponi, quod παρὰ φύσιν, sed quod κατὰ φύσιν est. Viroque tamen loco Cono servat, præter naturam.

(44) Τὸ ὅλον ζῶον. Τὸ ζῶον ὅλον, D. 1; A. 1, 2. Continuo παρὰ φύσιν abest, A. 2. Mox, ψυχρομένης, D. 1.

(45) Παρ' αὐτῆς διὰ τῶν. Παρὰ ταύτης διὰ τῶν, D. 1, A. 3.

(46) Κινήσεώς τε. Τε abest, A. 3. Mox idem post αἵματος etiam omittit τε.

(47) Τὸ ἀγγεῖον. A. 1 scribit ἀγγεῖον.

(48) Ἡ ἀρτηρία τὸ ἀγγεῖον τοῦ. Absunt, A. 2.

(49) Φλέψ τροφήν. Φλέψ τὴν τροφήν. Seil τὴν lineam transversa et punctis notatam, D. 1. Ante φλέψ deest γάρ, M. 1.

(50) Δίδωσι τῇ φλεβί. Μεταδίδωσι τῇ φλεβί, D. 1; Ox.; A. 1, 3; M. 1. Ἐπιδίδωσι τῇ φλ., A. 2.

(51) Ζωτικοῦ ὅθεν. Post ζωτικοῦ addit: Τὸ δὲ νεῦρον αἰσθητὴν παρέχει αὐταῖς τε καὶ τῷ παντὶ σώματι. Ὅθεν, D. 1. Non agnoscunt Con., Vall., nec editor Oxoniensis. Mox, ἀρτηρία ἔστιν, A. 3.

(52) Λεπτοῦ οὐτε φλέβα, x. τ. λ. Λεπτοῦ οὐτε πνεύματος ἀτμώδους χωρὶς φλέβα. Διαστέλλεται, A. 1, 2.

(53) Ἀτμώδους. Addit: Οὐτε νεῦρον χωρὶς αἰσθήσεως, D. 1. Hæc non agnoscunt Con., Vall.

(54) Καθ' ἀρμονίαν. Κατὰ ἀρμονίαν, A. 2, 3. Κατὰ ἀρμονίαν, omissione inchoa τινά, D. 1.

(55) Διὰ παντός τοῦ σώματος. Στόματος, loco σώματος, D. 1. Et ante, τῇ κενῇ, loco κενὸν διὰ παντός, A. 3.

ἀδελφῶν πέρων, ὡς διὰ τοῦ στόματος καὶ τῆς μίνος ἢ καρδία τὸ λιγνυῶδες (56) ἐν ταῖς ἐκπνοαῖς ἀνωθεῖται.

CAP. XXV.

De generandi aut seminandi facultate.

Generandi quoque vis, partis est ejus, quæ rationi non obtemperat. Nam sine voluntate nostra in somnibus semen emittimus; et cupiditas conjunctionis, naturalis est. Inviti enim ad eam ferimur; quanquam actio sine controversia in nobis sita est et ab anima pendet. Etenim instrumentis, quæ appetitioni naturali serviunt, conficitur, et abstinere ab appetitione, eamque comprimere, in nobis est positum. Instrumenta autem seminandi facultatis prima, venæ sunt et arteriæ. In his enim, per conversionem sanguinis, primum humidum, quod ad seminis naturam vergit, ut in mammis lac, procreatur. Horum enim vasorum alimentum hic humor est, propterea quod a principio e semine procreata sint. Excoquunt igitur arteriæ et venæ sanguinem in humidum, quod ad naturam seminis accedit, ut alatur. Atque, quod ex earum alimento relinquatur, semen fit. Fertur enim primum quidem multa circuitione in caput, deinde a capite per binas venas binasque arterias delabitur. Quare si quis excidat venas, quæ sunt circa aures et parotides (*carotides*), animal sterile reddit et ineptum ad

A

ΚΕΦ. ΚΕ' (57)

Περὶ τοῦ γεννητικοῦ ἢ σπερματικοῦ.

Καὶ τὸ γεννητικὸν δὲ τοῦ μέρους ἐστὶ τοῦ μὴ κατηχόου λόγῳ. Ἀβουλῆτως γὰρ ἐν ταῖς ὄνειρώξεσι (58) προτεμεν τὴν γονήν. Καὶ ἡ ἐπιθυμία δὲ τῆς συνουσίας φυσικὴ. Ἀκοντες γὰρ ἐπ' αὐτὴν κινούμεθα. Ἡ δὲ πρᾶξις ὁμολογουμένως ἐφ' ἡμῖν καὶ ψυχικὴ (59). Καὶ γὰρ διὰ τῶν καθ' ὁρμὴν ὀργάνων (60) συντελεῖται, καὶ ἀποσχέσθαι (61) καὶ κρατῆσαι τῆς ὁρμῆς ἐφ' ἡμῖν ἐστίν. Ὅργανα δὲ τῆς σπερματικῆς δυνάμεως πρῶτον μὲν αἱ φλέβες (62) καὶ αἱ ἀρτηρίαι. Ἐν ταύταις γὰρ τὸ θερμῶδες (63) πρῶτον ὑγρὸν τίκεται, μεταβληθέντος τοῦ αἵματος, καθάπερ ἐν τοῖς τιτθοῖς (64) τὸ γάλα (65). Τροφὴ γὰρ τῶν ἀγγείων τούτων ἐστὶν ὁ χυμὸς οὗτος. Καὶ γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐκ σπέρματος (66) ἡ γένεσις αὐτοῖς ἐστίν. Ἐκπέσσουσι μὲν οὖν αἱ ἀρτηρίαι καὶ αἱ φλέβες (67) τὸ αἷμα εἰς τὸ θερμῶδες (68) ὑγρὸν, ἵνα τρέφωνται· τὸ δὲ 114 περιττεῖον τῆς τροφῆς αὐτῶν γίνεται γονή (69). Ἀναφέρεται γὰρ πρῶτον μὲν διὰ περιόδου πολλῆς εἰς τὴν κεφαλὴν· πάλιν δὲ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καταφέρεται διὰ δύο φλεβῶν καὶ δύο ἀρτηριῶν. Ὅθεν, ἐάν (70) τις ἐκτέμῃ τὰς φλέβας τὰς παρὰ τὰ ὦτα καὶ τὰς παρὰ τὰς καρωτίδας (71), ἀγονον ποιεῖ τὸ ζῶον (72). Αὐτὰι

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(56) Τὸ λιγνυῶδες. Τὸ λεγνυῶδες, D. 1. Mox, ἐν ταῖς πνοαῖς ἀνωθεῖται, D. 1. Ἐν ταῖς ἐκπνοαῖς ἐνωθεῖται, Ox. Ἐν ταῖς ἐκπνοαῖς ἐνωθεῖται, A. 1, 2.

(57) Cap. 28. Index : Περὶ τοῦ γεννητικοῦ ἢ σπερματικοῦ, xδ, A. 3. Sic, sed xδ, D. 1, A. 1. Sic, sed λόγος, loco κεφ., M. 1. *De generativo sive seminario*, cap. 25, Vall. Cono incipit libri iv cap. 17, *De vi generativa*.

(58) Ὀνειρώξεσι. Ὀνειρώξεσι, D. 1.

(59) Ψυχικὴ. Opponitur τῷ, φυσικῇ. Ab animo pendet, a nostra voluntate pendet. Infra pag. 115, ψυχικὸν appellat τὸ κατὰ προαίρεσιν, idque opponit τῷ φυσικῷ καὶ λογικῷ.

(60) Διὰ τῶν καθ' ὁρμὴν ὀργάνων. Cono, per organorum motum.

(61) Καὶ ἀποσχέσθαι, κ. τ. λ. Καὶ ἀποσχέσθαι καὶ κρατῆσαι τῆς ὁρμῆς, D. 1; A. 1, 2, 5, Con., Vall. Κρατῆσθαι, loco κρατῆσαι, M. 1.

(62) Πρῶτα αἱ φλέβες. Πρῶτον μὲν αἱ φλέβες καὶ ἀρτηρίαι, A. 3, D. 1. Sic, sed servato αἱ, ante ἀρτηρ., A. 1, 2. Πρῶτον habet etiam M. 1.

(63) Ἐν ταύταις γὰρ τὸ θερμῶδες. Γάρ abest, A. 1, 2. Ὅρῶδες ex corr. rec., antea ὄρ. loco θερμῶδες, D. 1. Sic et mox A. 3 constanter exhibet θερμῶδες. Θερμῶδες est ex θερμός, semen genitale, quod etiam θερμή dicitur, Herodot. iii, 101, ubi θερμή et γονή idem est. Plutarch. *Sympos.* i. II, p. 657 : Πολλῶν ἐγγέλων ἀντικειμένων, οὐδέ τις ἐβόρακεν οὔτε θερὸν, οὔτε ὥν ἐγγέλον ἐχούσαν. Rufus Ephesius, pag. 55, ut synonyma notat, σπέρμα, θερμή, γόνος. Eustath. ad II, p. 242, θερμός explicat ζωτικὸν σπέρμα. Ὅρῶδες vera, seu ὁρῶδες, correctum puto, ut notius. Ita Plutarch. *De placitis philosoph.* iv, 24, habet : Ὁ σπερματικὸς κρίνεται (id est, ἐκκρίνεται) ὁρῶδες. Sic ὁρῶδες esset serosum, quod et de lacte dicitur, cujus Nemesius mox meminit. Cono reddidit, *germinabile*. Valla, *prosilens*. Videtur ergo derivasse a θεραῖν. Saltem ergo lectionem θερμῶδες firmat.

(64) Ἐν ταῖς τιτθοῖς. Ἐν τιτθοῖς, A. 1, 2. Ἐν τοῖς τιτθοῖς, D. 1. Τιτθοῖς, A. 5.

(65) Τὸ γάλα. Intelligi τίκεται. Si enim refera-

tur ad μεταβληθέντος, requiritur τοῦ γάλακτος.

(66) Τῶν ἀγγείων... ὁ χυμὸς οὗτος... ἐκ σπερματος. Ἀγγεῖα intelligo φλέβας καὶ ἀρτηρίας· χυμὸν accipio de sanguine. Ergo loco ἐκ σπέρματος conjectum, ἐξ αἵματος.

(67) Ἐκπέσσουσι μὲν οὖν αἱ ἀρτηρίαι καὶ αἱ φλέβες. Ἐκπέσσουσι μὲν αἱ ἀρτ. καὶ φλέβες, D. 1. Ἐκπέμπουσι, A. 5. Ἐκπέσονται habet M. 1. Mox idem εἰς, ante τὸ, omittit. Οὖν omittit A. 2. At, ante φλέβες, omittunt A. 1, 2. Hæc Conc ita : Si quidem cum arteriæ et venæ sanguinem ad germinabile humidum, ut nutriatur, emittunt. Legit ergo τρέφεται, et retulit ad θερμῶδες ὑγρὸν, non ad ἀγγεῖα. Præterea loco ἐκπέσσουσι videtur legisse ἐκπέμπουσιν, aut, ἐκπέζουσιν. Valla habet, *excoquunt*, deinde θερμῶδες hoc loco reddidit *ferrens*, non, ut antea, *prosilens*. Sed τρέφονται servat.

(68) Θερμῶδες. Ὅρῶδες, D. 1. Mox περιττεῖον, loco περιττεῖον, A. 5.

(69) Αὐτῶν γίνεται γονή. Αὐτῆς, loco αὐτῶν, A. 5.

(70) Ὅθεν ἐάν... ἀγονον ποιεῖ τὸ ζῶον. Cono hæc primo reddit omnia, omissis tamen, καὶ τὰς παραωτίδας. Sed continuo subiicit : Similiter autem venas, quæ sunt circa *carotidas* (sic) venas, incidens, animal facit sterilesce. Ab his, omissis proximis, statim transit ad, Ἀριστοτέλης μὲν οὖν.

(71) Τὰς περὶ τὰ ὦτα καὶ τὰς περὶ τὰς παραωτίδας. Τὰς παρὰ τὰ ὦτα καὶ τὰς παρακαρωτίδας (sic), D. 1. Τὰς παρὰ τὰ ὦτα καὶ τὰς περὶ τὰς παρακαρωτίδας, A. 5. Bis in his παρὰ, loco περὶ, habent A. 1, 2. Scriba cod. D. 1, ex duobus vocabulis unum fecit. Haud dubie legendum, καὶ τὰς παρὰ τὰς καρωτίδας. Παραωτίς est genus abscessus prope aures; καρωτίδες sunt arteriæ per collum fuscæ. Rufus Ephesius, p. 52 : Καρωτίδας δὲ τὰς διὰ τοῦ τραχήλου κολίας (φλέβας) ὀνόμαζον πάλαι. Valla ita : quæ (venæ) secundum aurículas sunt et secundum carotidas. Videtur ergo legisse, καὶ τὰς παρὰ τὰς καρωτίδας.

(72) Τὸ ζῶον. Τὸν ἄνθρωπον καὶ πᾶν ζῶον γένος, M. 1.

δὲ αἱ φλέβες καὶ ἀρτηρίαι γίνονται τὸ ἐλικοειδές (75) καὶ κίρσοειδές πλέγμα παρὰ τὸν ὄσχεον, ἔνθα τὸ θορῶδες (74) ὑγρὸν ἐμπίπτει εἰς ἐκάτερον τῶν διδύμων [μία ἀρτηρία καὶ μία φλέψ, πλήρεις σπέρματος (75)]. ἐν τούτοις δὲ τελείως (76) ἀποσπερματοῦται, καὶ διὰ τοῦ κίρσοειδοῦς παραστάτου τοῦ μετὰ (77) τοὺς διδύμους ἐκκρίνεται μετὰ πνεύματος, διότι καὶ ἀρτηρία ἐστὶν ἡ παραπέμπουσα (78). Ὅτι δὲ καὶ ἀπὸ φλεβῶς (79) φέρεται, δῆλόν ἐστιν ἐκ τῆς λαγνείας. Ὅταν γὰρ ἐπὶ πολὺ συνουσιάζωσι καὶ καταναλώσωσι τὸν σπερματικὸν καὶ θορῶδη χυμὸν (80), τότε ὑπὸ τῆς βιαίας ἐκτῆς αἷμα καθαρὸν ἐκκρίνουσι. Καὶ αἱ γυναῖκες δὲ πάντα τὰ αὐτὰ τοῖς ἀνδράσιν ἔχουσι μόρια, ἀλλ' ἔνδον καὶ οὐκ ἔξω.

Ἀριστοτέλης μὲν οὖν καὶ Δημόκριτος οὐδὲν βούλονται συντελεῖν τὸ τῆς γυναικὸς σπέρμα πρὸς γένεσιν τέκνων. Τὸ γὰρ προέμενον ἐκ τῶν γυναικῶν, ἰδρώτα τοῦ (81) μορίου μᾶλλον ἢ γονὴν εἶναι βούλονται (82). Γαλήνης δὲ, καταγινώσκων Ἀριστοτέλους (83), λέγει σπέρματιναι μὲν τὰς γυναῖκας καὶ τὴν μίξιν ἀμφοτέρων τῶν σπερμάτων ποιεῖν τὸ κύημα (84)· διὸ καὶ τὴν συνουσίαν μίξιν λέγεσθαι (85)· οὐ μὴν τελείαν γονὴν, ὡς τὴν τοῦ ἀνδρός (86), ἀλλ' ἔτι ἀπεπτον **115** καὶ ὑγροτέραν. Τοιαύτη δὲ οὖσα τῆς γυναικὸς ἡ (87) γονή, τροφή γίνεται τῆς τοῦ ἀνδρός (88). Ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ μέρος τι τοῦ χορίου, τοῦ

A generandum. Hæ autem venæ et arteriæ evadunt illud tortuosum et quod instar varicum est involu- crum, quod est ad serotum, ubi humidum illud, quod ad semen accedit, labitur in utrumque testem. Una est arteria, unaque vena plena seminis, in quibus perfecte semen perficitur et per tortuosum parastaten, qui secundum testes est, cum flatu depellitur, quoniam et arteria est, quæ mittit. Ferri autem etiam a vena, libidiosa petulantia ostendit. Cum enim diu concubuerint, et id in quo seminis vis inest, et genitalem humorem consumpserint, tum etiam per violentam contentionem purum sanguinem emittunt. Mulieres quoque omnes easdem, quas viri, partes habent, sed intus, non extra.

Aristoteles quidem et Democritus nihil volunt conferre semen mulieres ad procreationem liberorum. Quod enim mittitur a mulieribus, sudorem potius membri, quam semen esse, volunt. Galenus vero, damnans Aristotelem, ait, semen emittere mulieres. et misionem utriusque seminis, fetum efficiere; quare etiam concubitum misionem dici; non tamen perfectum semen, ut viri, sed adhuc crudum et humidius. Cum autem tale sit mulieris semen, alimentum fit virilis, et ex eo pars quædam secundarium, quæ sunt ad cornua uteri, concrescit, et quod a farciminis forma æλαντοειδές nominatur, quod reli-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(75) Ἐλικοειδές. Ἐλκοειδές, D. 1. Sic, omisso paulo ante γίνονται, A. 3. Mox D. 1, τὸν ὄσχεον. Correxī ἐλικοειδές, nisi alibi legitur. Ceterum alii scribunt ὁ ὄσχεός, alii ὄσχεος, de quo vide ad Pollucem, II, 4, p. 237. Galenus in Glossis Hippocrat., p. 88, ὄσχεω, sed de feminis loquens, explicat: Τῇ περὶ τὸ σῶμα τῆς μήτρας ἐλικοειδεῖ ἐπαναστάσει.

(74) Ἐρῶτα τὸ θορῶδες. Τὸ abest, A. 1. Ὁρῶδες (sic), loco θορῶδες, D. 1. Valla rursus: *ferrens*, ac si legerit πυρῶδες.

(75) Μία ἀρτηρία καὶ μία φλέψ· πλήρεις σπέρματος. Pluribus rationibus motus de his vocabulis dubito, quæ explicationis causa paulo inferius ab aliquo ascripta puto margini, ubi ἀρτηρία et φλεβός legitur, deinde vero temere translata in contextum perpetuum. Primo enim ἐν τούτοις, quod continuo additur, sine ullo dubio refertur ad διδύμους. Nam ad ἀρτηρία et φλέψ respicere nequit, tum, quia ita postulatur ταῦταις, tum, quia ex mente Nemesii nec vena, nec arteria σπέρμα καθαρὸν καὶ τέλειον continet, sed id demum ἐν τοῖς διδύμοις perficitur. Ergo primo hæc sunt ἀσύστατα et contraria sententiæ. Secundo mirum videtur, cur unius venæ et unius arteriæ hic facta sit mentio, cum paulo ante duæ memoratæ sint. Quod enim mox ἀρτηρία et φλεβός singulari numero occurrit, id hanc dubitationem non tollit. Singulari enim numero pro duali seu plurali usus est, nec, ut hoc loco, addidit *μία*. Tertio et hic alibi apud Nemesium et omnino apud veteres venæ tribuitur αἷμα, arteriæ πνεῦμα, neutri vero σπέρμα καθαρὸν καὶ τέλειον. Credo ergo hæc tollenda esse. Interim ergo inclusi. Verum hæc vocabula, paulo inferius vocabulis ἀρτηρία et φλεβός explicandæ causa ascripta, inepta sunt. Scribendam enim erat μία ἐκάστη ἀρτηρία πλήρης πνεύματος, καὶ μία ἐκάστη φλέψ πλήρης αἵματος. Ceterum hæc vocabula non solum in codicibus a me examinatis, h. l. occurrunt, verum etiam in versione Vallæ. — Πλήρεις σπέρματος, D. 1; A. 1, 2. Semine plenæ, Vall.

(76) Τελείως. Τελείως, D. 1; A. 1, 2. Mox κίρσοι-

δοῦς, A. 2. Stephanus in *Lexico medico*, p. 543, ex Rufo Ephesio, p. 29, quatuor ἀγγεῖα σπερματικὰ memorat, duo κίρσοιδῃ, totidemque ἀδενοειδῃ, quæ et γόνιμοι φλέβες et ab aliis omnino παραστάται dicuntur. Ἀποσπερματοῦται, id est, *fit semen*. Sic dicitur ἀπολιθώω et alia. Aliud est, ἀποσπερμαίνειν, misso semine procreare, Euseb. *Demonstr. evang.*, p. 778; et ἀποσπερματίζειν, semen emittere, Aristot. *De generat. anim.* I, 20.

(77) Παραστάτου τοῦ μετὰ. Τοῦ abest, D. 1; A. 1, 2.

(78) Ἡ πέμπουσα. Ἡ παραπέμπουσα, D. 1; mox idem, καταναλώσωσι. Pro πέμπουσα malim compositum, ut παραπέμπουσα, quod habet D. 1.

(79) Καὶ ἀπὸ φλεβῶς. Hic rursus incipit textus a manu prima, A. 2. Mox, λαγνείας, A. 2.

(80) Θορῶδη χυμὸν. Ὁρῶδη χυμὸν, A. 2. Ὁρῶδη cum spiritu leni et aspero, D. 1. Rursus, *ferrentem humorem*, Vall. Mox, τότε ὑπὸ τῆς βιαίας, D. 1; A. 1, 2, 5. Deinde ἐκκένουσι (sic) loco ἐκκρίνουσι, M. 1, et paulo post τέκνου, loco τέκνων, idem.

(81) Ἰδρώτα τοῦ. Ἀνδροτάτου. Sic D. 1. De Democrito et Aristotele vide Plutarch. *De placit. philosoph.* v, 5. Sed is potius Zenoni et Aristoteli hanc sententiam tribuit. Adde Aristot. *De gener. animal* I, 20.

(82) Εἶραι βούλονται. Βούλονται εἶναι, A. 1.

(83) Καταγινώσκων Ἀριστοτέλης. Καταγ. Ἀριστοτέλους, D. 1; A. 1, 2, 5. Καταγ. Ἀριστοτέλει, M. 1. Καταγ. Ἀριστοτέλη, Ox. Ἀριστοτέλους conjecterat etiam Ant. in erratis. Ista prorsus omittit Con. Post τελείαν γονὴν iterum intellige σπερμαίνειν τὰς γυναῖκας. Cono et Valla interponunt, *esse*. Ac si legerint τελείαν εἶναι τὴν γονήν.

(84) Κύημα. Undam, Valla. Ac si κύμα aut νῆμα legerit.

(85) Διὸ καὶ τὴν — λέγεσθαι. Omittit Con.

(86) Ὡς τὴν τοῦ ἀνδρός. Τὴν τοῦ abest, M. 1.

(87) Τῆς γυναικὸς ἢ. Ἡ γυναικός, M. 1.

(88) Τῆς τοῦ ἀνδρός. Τῇ τοῦ ἀνδρός, A. 1, 3. Quod eodem redit.

quiarum cibi fetus, dum in utero est, receptaculum A. In unoquoque autem genere animalis, tum femina marem admittit, cum potest concipere. Quæ ergo semper possunt concipere, semper conjunctionem admittunt, ut gallinæ et columbæ et homo. Sed cætera dum gravida sunt, fugiunt conjunctionem; mulier semper admittit. Nam gallinæ quidem, quod quotidie fere pariant, quotidie fere cum mare congregiuntur. Mulieres autem, ut in cæteris rebus, voluntate sunt libera, ita etiam in concubitu post conceptionem. Nam bestiarum non a seipsis, sed a natura diriguntur, et modus eis, tempusque definitum naturæ lege statutum est. *ἄλογα* (98) τῶν ζώων οὐκ ἄφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς φύσεως κανονίζεται (99), καὶ μέτρα καὶ καιρὸν ὀρίσμενον δέγεται.

CAP. XXVI.

Alia divisio facultatum, quæ animal administrant.

Partiuntur aliter facultates, quæ in animali sunt, et earum partium animæ vires dicunt, partim naturales, partim vitales. Animæ quidem, quæ sunt ex electione et consilio: naturales autem et vitales, quæ sine electione et consilio sunt. Et sunt animæ facultates duæ, motus, quo per se et cum appetitu agitantur animalia, et sensus. Motus porro, quo per se animalia videntur et cum appetitu, species sunt, progrediendi vis ab uno loco in alium, totiusque corporis movendi, et vocis edendæ facultas, et respi-

περὶ (89) τὰς κεφαλὰς τῆς μήτρας, συμπηγνυται, καὶ ὁ καλούμενος ἀλαντοειδὴς (90), δοχεῖον ὢν τῶν περιττωμάτων (91) τοῦ ἐμβρύου. Καθ' ἑκάστον δὲ γένος ζώου, τότε προσίεται ἡ θήλεια (92) τὸν ἄρρενα, ὅταν δύνηται κυσχεσθαι. Τὰ τοίνυν αἰεὶ δυνάμενα κυσχεσθαι, αἰεὶ προσίεται τὴν συνουσίαν, ὡς ἀλεκτορίδες (93) καὶ περιστερὰ καὶ ἄνθρωποι (94). Ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα κύοντα, τὴν σύνοδον (94') ἀποφεύγει· γυνὴ δὲ αἰεὶ προσδέχεται (95). Αἱ γὰρ ἀλεκτορίδες, τῷ καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἡμέραν (96) τίκτειν, καθ' ἑκάστην σχεδὸν προσίενται (97) τὴν συνουσίαν· αἱ δὲ γυναῖκες, ὡς ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ αὐτεξυψίστον ἔχουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῇ συνουσίᾳ τῇ μετὰ τὴν σύλληψιν. Τὰ γὰρ φύσει κανονίζεται (99), καὶ μέτρα καὶ καιρὸν ὀρί-

B

ΚΕΦ. ΚΖ' (1).

111

Ἄλλη διαίρεσις τῶν διοικουσῶν δυνάμεων τὸ ζῶον.

Διαιροῦσι δὲ καὶ ἄλλως τὰς κατὰ τὸ ζῶον δυνάμεις. Καὶ τὰς μὲν λέγουσι (2) ψυχικὰς, τὰς δὲ φυσικὰς, τὰς δὲ (3) ζωτικὰς· ψυχικὰς μὲν (4), τὰς κατὰ προαιρέσιν· φυσικὰς δὲ καὶ ζωτικὰς, τὰς ἀπροαιρέτους. Καὶ εἰσι ψυχικὰι μὲν, δύο (5), ἡ τε καθ' ὄρμην κίνησις καὶ ἡ αἰσθησις (6). Τῆς δὲ καθ' ὄρμην κινήσεως εἶδη τρία, τὸ τε μεταβατικὸν καὶ κινήτικόν τοῦ σώματος παντὸς καὶ τὸ φωνητικὸν καὶ τὸ ἀναπνευστικόν (7). **116** Ἐν ἡμῖν γὰρ ταῦτα καὶ ποιεῖν καὶ μὴ ποιεῖν. Φυσικὰι δὲ καὶ ζωτικὰι, αἱ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(89) *Μέρος τι τοῦ χορίου τοῦ περὶ.* Μέρος τι τοῦ χορίου τὰ περὶ, D. 1. Μέρος τι τοῦ χορίου τὰ περὶ τῆς κεφαλᾶς, A. 1. Μέρος τοῦ χορίου τὰ περὶ τῆς, A. 2. Τὰ, loco τοῦ, habet etiam A. 3. Χόριον Latini secundas appellant. Est autem involucrium embryonis. Vide Celsum, vii, 29 sub finem. Galenus in *Def. med.* dictum putat ἦτοι ἐπειδὴ χώρημά ἐστι τοῦ ἐμβρύου, οὐκ ἐν χορίῳ, ἢ ἐπειδὴ χορηγεῖ τὴν τροφὴν αὐτῷ. Hinc intelligitur, cur ω in nonnullis libris obtineat. Stoici per hoc nutriri embryonem affirmarunt. Vid. Plutarch. *De placitis philos.* v, 16. Vide etiam scholia ad Theocrit. *Id.* ix, 19; Pollucem, ii, p. 260. Scribitur etiam χορίον. Ὁ ἀλαντοειδής, nimirum ὕμην, est involucrium membranaceum farcinis formam habens. Præterea etiam ἀμνίον memoratur a physicis et medicis. Vide Pollucem, ii, pag. 260. Cono Græce exhibet τῆς κεφαλᾶς et ἀλαντοειδής. Valla exprimit, τοῦ περὶ τὰς κεφαλὰς. Idem habet, *allantoides*.

(90) *Ἀλαντοειδής.* Ἀλαντοειδής, A. 1, Ox. Mox δοχεῖον ὢν, A. 2. Δοχεῖον ὢν, A. 3.

(91) *Περιττωμάτων.* Περιττωμάτων, D. 1, Ox. Περιττωμάτων, A. 1.

(92) *Ἡ θήλεια.* Ἡ θήλεια, D. 1. Mox, τῷ ἀνδρὶ, loco τὸν ἄρρενα, M. 1. Paulo post, προσίενται, A. 3.

(93) *Ὡς ἀλεκτορίδες ad προσίεται τὴν συνουσίαν.* Absunt, Vall.

(94) *Καὶ ἄνθρωποι.* Καὶ ἄνθρωπος, D. 1, A. 3, Con.

(94') *Σύνοδον.* Σύνοδος, ut synonymum συνουσίας, occurrit apud Philonem, p. 28 B: Ἀλλ' αἶ τε πρῶτον τοῦ ἄρρενος πρὸς τὸ θῆλυ σύνοδοι ξαναγὼν ἔχουσιν ἡδονήν, αἶ τε σπορὰ καὶ γενέσεις διὰ ταύτης συνίστανται. Heliodor., pag. 162, ubi σύνοδος et ὁμικία sunt synonyma.

(95) *Γυνὴ δὲ αἰεὶ προσδέχεται.* Ἀεὶ abest, A. 2. Totum hoc omittit Con. Ipse malim hæc omittere, quod mox est de mulieribus. αἱ δὲ γυναῖκες Sed

C ita mox legendum: Αἱ δὲ (loco γάρ) ἀλεκτορίδες.

(96) *Τῷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν σχεδόν.* Τὸ καθ' ἑκάστην σχεδόν ἡμέραν, D. 1. Sic, sed τῷ, A. 1, 2, 3. Mox, τίκτειν καὶ καθ', A. 3.

(97) *Σχεδὸν προσίενται.* Σχεδόν abest, A. 2, D. 1. Sed hic προσίενται habet in scripto solum v, a manu tamen prima.

(98) *Τὰ γὰρ ἄλλα.* Τὰ γὰρ ἄλλα, A. 3. Mox idem, καὶ μέτρον.

(99) *Ὑπὸ τῆς φύσεως κανονίζεται.* Ἀπό, loco ὑπό, A. 1, κανονίζονται, loco κανονίζεται, D. 1. Paulo ante ἄλλα, loco ἄλογα, habet Con. — Vocem κανονίζεται habet etiam Aristoteles, *Eth. ad Nicomach.*, lib. ii, cap. 3: Κανονίζομεν δὲ καὶ τὰς πράξεις, οἱ μὲν μάλλον, οἱ δὲ ἥττον, ἡδονῇ καὶ λύπῃ.

(1) Cap. 26. Index idem, A. 3. Idem, sed caput κε', D. 1, A. 1. Index a prima manu, sed caput κς', a secunda, A. 2. Loco Κεφ. est Λόγος, M. 1. Alia divisio potentialium animantem prosequendum, cap. 25, Valla. Cono incipit libri iv cap. 18, *De vi motiva secundum locum*.

(2) *Καὶ τὰς μὲν λέγουσι.* Λέγουσι abest, A. 1. Refert hæc Joan., pag. 181, ubi φυσικός, loco φυσικός.

(3) *Φυσικὰς, τὰς δὲ.* Φυσικὰς καὶ τὰς δὲ, Ox.

(4) *Ζωτικὰς καὶ ψυχικὰς μὲν.* Ζωτικὰς φασί. Ψυχικὰς μὲν, A. 1. Καί, ante φυσικὰς, omittunt etiam A. 2, 3; D. 1. Τὰς δὲ ζωτικὰς abest, M. 1.

(5) *Δύο.* Δύο, D. 1, Ox.

(6) *Καὶ αἰσθησις.* Καὶ ἡ αἰσθησις, D. 1; A. 1, 2, 3. Mox, εἶδη τρία, τὸ τε μεταβ., D. 1. Τρία abest, Con., Vall.

(7) *Καὶ φωνητικὸν καὶ ἀναπν.* Καὶ τὸ φωνητ. καὶ τὸ ἀναπν., D. 1. Dubitare aliquis possit, cur αἰσθησιν, φωνήν et ἀναπνοήν ad ψυχικὰ καὶ προαιρετικὰ retulerit. Sed mox, pag. 117, αἰσθησιν et φωνήν refert ad ψυχικὰ et προαιρετικὰ, item ἀναπνοήν, p. 118, ac disertè, p. 119: Ὅθεν τινὰς, οὐ συνιέντες,

οὐκ (8) ἐφ' ἑμὲν, ἀλλὰ καὶ ἐκόντων καὶ ἀκόντων γινόμεναι, ὡς ἡ θρεπτικὴ καὶ αὐξητικὴ καὶ σπερματικὴ (9), φυσικαὶ οὐσαι· καὶ ἡ σφυγμικὴ, ζωτικὴ οὐσα. Τὰ δὲ ὄργανα, τῶν μὲν ἄλλων (10) ἐμπροσθεν εἴρηται· τῆς δὲ κατὰ προαίρεσιν κινήσεως (11), νῦν ἐροῦμεν.

ΚΕΦ. ΚΖ' (12).

Περὶ τῆς καθ' ὁρμήν ἢ κατὰ προαίρεσιν κινήσεως, ἥτις ἐστὶ τοῦ ὁρεκτικοῦ.

Ἔστιν οὖν τῆς κατὰ (13) προαίρεσιν ἢ καθ' ὁρμήν κινήσεως ἀρχὴ μὲν, ὁ ἐγκέφαλος καὶ ὁ νωτιαῖος μυελός, ἐγκεφάλου μέρος ὧν καὶ αὐτός· ὄργανα δὲ, τὰ ἐκ τούτων πεφυκότα νεῦρα καὶ οἱ σύνδεσμοι καὶ οἱ μῦες. Οἱ δὲ μῦες (14) συνεστήχασιν ἐκ τε σαρκῶν καὶ νευροδῶν ἰνῶν καὶ τενόντων, συμπεπλεγμένων ταῖς τῶν νεύρων ἰσίν (15). Ὅθεν τινὲς ὥθησαν (16) αὐτοὺς αἰσθητικοὺς εἶναι, διὰ τὴν γινομένην ἐκ τῶν συμπεπλεγμένων αὐτοῖς νεύρων αἴσθησιν. Ἔστιν οὖν ὁ τένων σύνθετος ἐκ τε συνδέσμου καὶ νεύρων λεπτῶν. Διαφέρει δὲ νεύρου (17) τένων, ὅτι πᾶν μὲν νεῦρον αἰσθητικόν ἐστὶ καὶ στρογγύλον καὶ ἀπαλώτερον καὶ ἀπ' ἐγκεφάλου τὴν ἀρχὴν ἔχει· ὁ δὲ τένων καὶ σκληρότερος καὶ ἐξ ὀστέου καὶ ἀναίσθητος καθ' ἑαυτὸν, καὶ ἐστ' ὅτε πλατύς (18). Εἰσὶ δὲ αἱ μὲν χεῖρες ἀντιληπτικὸν ὄργανον καὶ πρὸς τὰς τέχνας ἐπιτηδεύατον. Ἐὰν γὰρ τις ἀφέλῃ (19) τὰς χεῖρας, ἢ τῶν χειρῶν μόνους τοὺς δακτύλους (20), εἰς πάσας σχεδὸν τὰς τέχνας ἀχρηστότατον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον. Διὰ καὶ μόνος ἄνθρωπος (21), **117** ἐπειδὴ λογικός ἐστὶ καὶ τεχνῶν δεκτικός, χεῖρας ἔσχε παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ. Οἱ δὲ πόδες μεταβατικὸν ὄργανον. Τὴν γὰρ κατὰ τόπον κίνησιν διὰ τούτων ποιοῦμεθα. Μόνος δὲ ἄνθρωπος καθέζεται, μηδενὸς ἐρείσματος δεόμενος (22). Μόνος γὰρ πρὸς δύο γωνίας ὁρῶς κάμπτει (23)

VAR. LECT. ET ANIMADV.

φυσικὴν ἐνόμισαν εἶναι τὴν ἀναπνοήν. Vide etiam Joan. I. I. Cono τὸ φωνητικόν, reddidit *vitalis*. Sed Valla, *vocalitas*.

(8) *Zωτικαὶ αἱ οὐκ*. Αἱ abe-t, D. 1. Mox, ἀλλὰ ἐκόντων, A. 3.

(9) *Αὐξητικὴ καὶ σπερματικὴ*. Σπερματικὴ καὶ αὐξητικὴ, Ox., A. 3.

(10) *Τῶν μὲν ἄλλων*. Τῶν ἄλλων μὲν, A. 2. Intelligit δυνάμεων.

(11) *Τῆς δὲ κατὰ προαίρεσιν κινήσεως* Intelligit τὰ ὄργανα, A. 3. Τῶν — κινήσεων, loco τῆς — κινήσεως.

(12) Cap. 27. Index idem, sed in principio libri ἢ κατὰ, ante hoc caput autem καὶ κατὰ, A. 3. Idem sed caput κς', A. 1. Sic, sed κατὰ, ante προαίρεσιν, omittit D. 1. Index, qui in edito, a prima manu, a secunda autem κς', A. 2. Loco κςφ. est λόγος, M. 1. *De motu per impulsu et assensionem, qui est appetitus*, cap. 26, Vall.

(13) *Ἔστιν οὖν τῆς κατὰ*. Ἔστι μὲν οὖν τῆς κατὰ, A. 2. Mox abest μυελός, M. 1.

(14) *Οἱ μῦες*. Οἱ δὲ μῦες. Bis μῦες. Mox vitiose νευροδῶν, D. 1. Ἐκ τε omittit, A. 3. Paulo post idem : τενόντων καὶ συμπεπλεγμένων. Prius οἱ μῦες Cono reddidit, *membrana*, ac si fortasselegerit ὁρμήν, aut ὁμένας.

(15) *Ταῖς τῶν νεύρων ἰσίν*. Ἰνέσιν, loco ἰσίν, D. 1, M. 1, A. 3. Ἰμέσιν (sic) A. 2. Dicitur ἔς et ἴν, ἰνός, ἰνὴ, ἰσά. Suidas : Ἰνές· νεῦρα, καὶ ἡ δοτικὴ τῶν πληθυντικῶν, ἰσά. Nihilominus tamen credo

A randi. In nobis enim est situm, hæc facere et non facere. Naturales et vitales non sunt in nostra potestate positæ, sed velimus, nolimus, fiunt, ut nutriendi, augendi et generandi vis, quæ sunt naturales, et pulsuum, quæ vitalis est. Ac cæterorum quidem instrumenta antea diximus; nunc motus ejus, qui ex electione suscipitur, exponemus.

CAP. XXVII.

De motu, quem animalia per se aut per electionem suscipiunt, qui ad appetitum pertinet.

Est igitur motus, quem per electionem aut per se animalia suscipiunt, principium, cerebrum et dorsi medulla : quippe quæ cerebri pars sit. Instrumenta, nervi, qui ex his orti sunt, et ligamenta et muscoli. Musculi autem constant e carnibus et nervosis fibris et tendinibus, qui cum nervorum fibris complicati sunt. Quare aliqui existimarunt, eos sentiendi vim habere, propter sensum, qui fit ex nervis, qui illis sunt connexi. Itaque tendo e ligamento et tenuibus nervis est compositus. Differt autem a nervo tendo, quod omnis nervus sentiendi vi est præditus et rotundus et mollisculus, et a cerebro originem ducit. Tendo vero et durior est et ex osse, et per se sensus expers et latus aliquando. Sunt autem manus ad capiendum et ad artificia exercenda instrumentum aptissimum. Si quis enim manus aut solos manuum digitos ademertit, ad omnes fere artes hominem inhabilem reddit. Idcirco solus homo, quoniam ratione utitur et in eum artes cadunt, a Deo manibus donatus est. Pedes vero gradiendi sunt instrumentum, quod per eos loco moveamur. Porro autem solus homo sedet, nullius adminiculi indigens. Solus enim ad duos angulos rectos crura et ad coxam et ad poplites flectit, alteros introrsum, alteros extrorsum. Quæ

etiam reperisse ἴνασι, si recte memini, apud Chrysostomum. Cono reddidit, *analis*. Valla pro priori ἰνῶν habet, *inibus*; hoc vero loco reddidit : qui ex nervis *complicationibus stabiluntur*. Cum alibi πῆγνονι reddiderit *stabilio*, conjici possit, illum legisse, συμπεπηγῶτων ἐκ νευροδῶν συνδέσμων. De his vid. Aristot. *Hist. animal.* III, 6.

(16) *Ὁῃθησαν*. Ἐνῃθησαν, A. 3. Idem mox : εἶναι αἰσθητικά, et, γινομένην. Forte voluit, ἐννοήθησαν.

(17) *Διαφέρει δὲ νεύρου*. Διαφέρει δὲ τοῦ νεύρου, A. 1. Mox, στρογγύλον, D. 1.

(18) *Καὶ ἐστ' ὅτε πλατύς*. Ἔστ' ὅτε καὶ πλατύς, A. 2. Πρὸς πλάτος, loco πλατύς, M. 1.

(19) *Ἐὰν γὰρ τις ἀφέλῃ*. Ἐὰν γὰρ ἀφέληται, A. 3.

(20) *Ἡ μόνους τοὺς δακτύλους τῶν χειρῶν*. Ἡ τῶν χειρῶν μόνους τοὺς δακτύλους, A. 1, 2, 3. Sic, sed μόνον, et iterum in marg. a man. rec. : Ὅρφεύς· χειρῶν ὀλλυμένων ἐρῆεν πολυέργος Ἀθήνη. Mox Cono omittit, καὶ τεχνῶν δεκτικός.

(21) *Μόνος δὲ ἄνθρωπος*. Ὁ, post δέ, addit A. 1, 3. Γάρ, loco δέ, M. 1.

(22) *Μηδενὸς ἐρείσματος δεόμενος*. Accubitu indigens, Con. Mox : Πρὸς γὰρ δύο γωνίας μόνος, A. 3.

(23) *Κάμπτει — ἐπὶ τὰ ἔξω*. In robore coxennices inflectit, poplitem alterum intrinsecus, forinsecus alterum tenendo, Vall.

ergo per nervos et musculos moventur, hæc omnia ab anima pendent et electione fiunt, in quibus et sensus et vocem numerandam esse ostendimus.

Aique hinc animæ et naturæ operum probabilis est distinctio (et dijudicatio sumenda est). At Deus summa sua providentia cum naturalibus animæ opera, et vicissim cum animæ operibus naturalia coniunxit. Quoniam enim ejectionis reliquiarum cibi et potionis, depellendi facultatis est, quæ una est de naturalibus viribus, ne præter electionem et voluntatem nostram aliquid indecore agamus, si vel, ubi non oportet, vel, quando non oportet, vel, in quibus non oportet, excernamus, janitores quosdam præfecit depulsionibus musculos et ita naturæ opera, ut animæ essent, effecit. Nam hanc ob causam et sæpe et diu sustinere depulsiones possumus. Demittuntur autem sentientes et molles nervi a medio et anterioribus ventriculis cerebri: duriores vero et in quibus movendi vis inest, a postremo ventriculo et dorsi medulla. Sed duriores sunt, qui ex dorsi medulla, et in his maxime, qui ex inferioribus ejus partibus profiscuntur. Quo enim magis abscedit a cerebro medulla dorsi, eo cum ipsa sit durior, tum nervi, qui ex ea nascuntur. Sicut autem sensus duplices accepimus, sic ortum nervorum duplicem habemus. Quæque enim medullæ dorsi vertebra conjugationem nervorum emittit: cujus altera ad dextram corporis partem tendit, altera ad lævam. Fere enim totum corpus nostrum in duo divisum est, in dextrum et lævum. Sic et pedes et manus et quodque reliquorum, quemadmodum et instrumenta sentiendi, dextra, lævaque accepimus.

CAP. XXVIII.

De respiratione.

Respiratio etiam ex animæ muneribus numera-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(24) Καὶ τὴν ἰγνύν. Loco καὶ τὴν est spatium vacuum; exhibet autem ἰγνύν, A. 1. Καὶ τὴν ἰγνύν, A. 2.

(25) Ταῦτα πάντα ψυχικά. Πάντα ταῦτα ψυχικά, A. 1.

(26) Κατὰ προαίρεσιν ἀποτελεῖται. His a man. rec. in marg. tanquam verba textus addita sunt, πλὴν τῆς ἀναπνοῆς, D. 1. Cono hæc reddidit, et electione prædita.

(27) Τοῦτων δὲ καὶ. Καὶ abest, D. 1. Paulo post, συνέπλεξε τοῖς ψυχικοῖς τὰ φυσικά, A. 5.

(28) Περιττωμάτων. Περιττωμένων. Sic, M. 1. Supra, pag. 115, init. similis est varietas. Proximam, ante hanc, periodum Ellebodus ex parte duplici modo reddidit. Oxoniensis ergo editor post *probabilis* omisit est, quod locum non habet. Forte tamen Ellebodus voluit et.

(29) Ἐστὶ δυνάμει. Δυνάμει ἐστὶν, A. 2. Ἐστὶ, post μία habet A. 3. Ab ἥτις ad δυνάμειν abest, Con. Mox, οὐ δεῖ omittit A. 5.

(30) Ἐρθα οὐ δεῖ — προϊέμενοι. Ubi honestate opus est et ubi non decet, emittamus, Con.

(31) Διὰ τοῦτον δυνάμεθα. Διὰ τοῦτο δυνάμεθα, A. 2, 3; D. 1, M. 1. Aut διὰ τοῦτο, aut διὰ τοῦτων,

τὰ σχέλη, κατὰ τε τὸ ἰσχίον καὶ τὴν ἰγνύν (24), τὴν μὲν ἐπὶ τὰ ἔνδον, τὴν δὲ ἐπὶ τὰ ἔξω. Ὅσα τοίνυν διὰ νεύρων καὶ μυῶν κινεῖται, ταῦτα πάντα ψυχικά (25) τέ ἐστι καὶ κατὰ προαίρεσιν ἀποτελεῖται (26).

Τούτων δὲ καὶ (27) τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν φωνὴν ἐδείξαμεν εἶναι. Αὕτη μὲν οὖν ἐστὶν ἡ κατὰ λόγον τῶν τε ψυχικῶν καὶ φυσικῶν ἔργων διαγνώσις. Ὁ δὲ Δημιουργὸς κατὰ τὴν ἄκραν ἑαυτοῦ προμήθειαν συνέπλεξε τοῖς φυσικοῖς τὰ ψυχικά, καὶ ἀνάπαλιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἐκκρίσις τῶν περιττωμάτων (28), τῆς ἀποκριτικῆς ἐστὶ δυνάμει, ἥτις μία τῶν φυσικῶν ἐστὶ δυνάμει (29), ἵνα μὴ ἀπροαίρετως ἀσχημονώμεν, ἔνθα οὐ δεῖ, καὶ ὅτε οὐ δεῖ, καὶ ἐφ' ᾧ οὐ δεῖ προϊέμενοι (30), πωλυρούς τινας ἐπέστησε ταῖς ἐκκρίσεσι τοὺς μυς, καὶ οὕτως ἐποίησε τὰ τῆς φύσεως ἔργα ψυχικά. Τὰς γοῦν ἐκκρίσεις ἐπέχριν διὰ τοῦτο δυνάμεθα (31), καὶ πολλάκις, καὶ ἐπὶ πολὺ. Καταπέμπεται δὲ τὰ μὲν αἰσθητικὰ καὶ μαλακὰ νεύρα ἀπὸ τε τῆς μέσης καὶ τῶν ἐμπροσθεν κοιλιῶν τοῦ ἐγκεφάλου· τὰ δὲ σκληρότερα καὶ κινητικὰ (32), ἀπὸ τῆς ὀπίσθεν κοιλίας καὶ τοῦ νωτιαίου μυελου· σκληρότερα δὲ μᾶλλον ἐστὶ τὰ ἐκ τοῦ νωτιαίου, καὶ τούτων δὲ ἐτι μᾶλλον, τὰ ἐκ τῶν κάτωθεν μερῶν τοῦ νωτιαίου (33). Ὅσῳ γὰρ πλέον ἀποχωρεῖ τοῦ ἐγκεφάλου 118 ὁ νωτιαῖος, τοσούτῳ πλέον (34) αὐτὸς τε σκληρότερος γίνεται, καὶ τὰ νεύρα τὰ ἐξ αὐτοῦ φύμενα. Ὡς περ δὲ τὰς αἰσθήσεις διπλᾶς ἐλάβομεν, οὕτω καὶ τὰς ἐκφύσεις τῶν νεύρων διπλᾶς ἔχομεν. Ἐκαστὸς γὰρ σφόνδυλος (35) τοῦ νωτιαίου συζυγίαν ἐκπέμπει νεύρων, ἥς τὸ μὲν ἐπὶ τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ σώματος χωρεῖ, ὁ δὲ ἐπὶ τὰ ἀριστερά (36). Σχεδὸν γὰρ ὅλον ἡρῶν τὸ σῶμα εἰς δύο μεμέρισται, εἰς δεξιὰ καὶ ἀριστερά (37). Οὕτω καὶ πόδες καὶ χεῖρες καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, ὡς καὶ τῶν αἰσθητηρίων.

ΚΕΦ. ΚΗ' (38).

Περὶ ἀναπνοῆς

Καὶ ἡ ἀναπνοὴ δὲ τῶν ψυχικῶν ἐστὶν ἔργον (39)

id est, μυῶν, legendum. Cono, per hos. Valla, ob hoc. Mox, ἐμπροσθίων κοιλιῶν, A. 3.

(32) Καὶ κινητικὰ. Ἡ κινητὰ, M. 1.

(33) Καὶ τούτων δὲ ἐτι — νωτιαίου. Absunt, Vall. Mox ὅσον γὰρ, loco ὅσῳ γὰρ, A. 3.

(34) Τοσούτῳ πλέον. Τοσούτο πλέον, A. 2, 3. Mox ἐκφύσεις reddidit, naturas, Vall. Φύσεις etiam exhibet M. 1.

(35) Σφόνδυλος. Sic, credo, antea; nunc a rec. σπόνδ., D. 1. Σπόνδυλος, M. 1, A. 3. Spondilus, Con. Vertebra, Vall. Mox vitiose νωτιαίου, D. 1.

(36) Ἐτερον δὲ ἐπὶ τὰ ἀριστερά. Θάτερον, loco ἔτερον, A. 2, 3; D. 1. Sic, sed omisso τὰ, Ox. Εἰς, loco ἐπὶ, M. 1.

(37) Εἰς δεξιὰ ἀριστερά. Εἰς, ante ἀριστερά, addit A. 2. Mox, καὶ, ante πόδες, omittit Ox. In fine capitis αἰσθήσεων, loco αἰσθητηρίων, M. 1.

(38) Cap. 28. Index idem, A. 3. Idem, sed caput κζ', A. 1, D. 1. Sic a recent. Sed κη', A. 2. Loco κς' est λόγος, M. 1. De respiratione, cap. 27. Vall. Cono incipit libri iv cap. 19, De vi respirativa.

(39) Ψυχικῶν ἐστὶν ἔργον. Ψυχ. ἐστὶν ἔργον A. 2. Ita videntur legisse Ellebodus et Valla. Id mihi etiam probatur. Mox, μυες, D. 1.

Καὶ γὰρ μῦες εἰσιν οἱ διαστέλλοντες τὴν θώρακα, τὸ **A** **α**υριώτατον τῆς ἀναπνοῆς ὄργανον (40), καὶ ἡ ἀθρόα καὶ στεναγμώδης ἀναπνοή, ἐπὶ ταῖς μεγάλαις λύπαις γινωμένη (41), ψυχικὴν δείκνυσιν τὴν ἐνέργειαν· ἐφ' ἣν δὲ καὶ αἱ κατὰ τὴν χρείαν τῆς ἀναπνοῆς μεταβολαί (42). Ἀλγοῦντες γάρ τι τῶν ἀναπνευστικῶν μορίων, ἢ τῶν συγκινουμένων (43) αὐτοῖς, οἷον τοῦ διαφράγματος, ἢ τοῦ ἥπατος, ἢ τοῦ σπληνός (44), ἢ τῆς κοιλίας καὶ τῶν λεπτῶν ἐντέρων καὶ τοῦ κώλου (45), μικρὸν καὶ πυκνὸν ἀναπνέομεν· μικρὸν μὲν, ἵνα μὴ σφοδρότερον πλῆττωμεν τὸ ἀλγοῦν μόριον (46)· πυκνὸν δὲ, ἵνα τὸ λείψαν (47) κατὰ τὸ μέγεθος ἢ πυκνότης ἀναπληρώσῃ. Καὶ γὰρ ὅταν ἀλγῶμεν τὸ σκέλος (48), ἐπ' ὀλίγον (49) ἐκτείνομεν αὐτὸ βαδίζοντες, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ τὴν ἀναπνοήν. Ὡσπερ οὖν καὶ τὸ βαδίζειν ψυχικόν, **119** οὕτω καὶ τὸ τῆς ἀναπνοῆς. Ἀλλ' ἡσυχάζοντες μὲν, καὶ μὴ βαδίζοντες, ἐπὶ πλείστον χρόνον ζῆν δυνάμεθα· τὴν δὲ ἀναπνοήν οὐδὲ δέκατον ὥρας μέρος, (50) ἐπισχεῖν οἷόν τε. Καταπνιγόμενον (51) γὰρ τὸ ἐν ἡμῖν θερμὸν ἐκ τῆς αἰθέλης (52), κατασβέννεται, καὶ παραχρῆμα θάνατον ἐπάγει. Καὶ γὰρ εἰ φλόγα τις σκεπάσει ἐν ἀγγεῖῳ τινὶ διαπνοήν οὐκ ἔχοντι, ἀποσβέσσειεν ἂν αὐτὴν καταπνιγείσαν ἀπὸ τῆς λιγνύος (53). Διὰ ταύτην οὖν τὴν ἀνάγκην καὶ κοιμωμένων ἡμῶν οὐδὲν ἥττον ἐνεργεῖ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἢ ψυχὴ, εἰδύια, ὡς. εἰ τὸ βραχύτατον ῥαθυμῆσαι, διασφείρεται τὸ ζῶον. Πάλιν οὖν ἐνταῦθα τὸ ψυχικὸν συνεπλάκη τῷ φυσικῷ (54). Δι' ἀρτηρίας γὰρ ποιεῖται τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀναπνοῆς, ὄργανον φυσικῷ καὶ αἰεὶ (55) κινουμένον, ἵνα μηδέποτε ἐπιλήπῃ (56) τὸ ἔργον αὐτῆς, ὡς οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀρτηριῶν. Ὅθεν τινὲς, οὐ συνιέντες (57), φυσικὴν ἐνόμισαν εἶναι τὴν ἀναπνοήν. Τρία δὲ τῆς ἀναπνοῆς ἐστὶν αἷτια, χρεῖα, δύναμις, ὄργανα. Χρεῖα μὲν διττὴ (58),

tur. Etenim musculi sunt, qui thoracem diducunt, præcipuum respirandi instrumentum. Atque ea respiratio, quæ confertim et cum gemitu fit, in magnis doloribus, animæ esse minus ostendit. In nostra quoque potestate est, pro eo, atque usus postulat, respirationem mutare. Nam dum ex aliqua parte, quæ respirandi vim continet laboramus, aut quæ cum aliqua harum partium movetur, ut, septo transverso, aut jecore, aut splene, aut ventriculo et tenuibus intestinis et colo, paululum et crebro respiramus. Paululum, ut ne vehementer percutiamus partem eam, quæ dolet. Crebro, ut, quod deficit magnitudini, crebritate compensetur. Etenim cum dolet crux, non multum ipsum inter ambulandum producimus, ob eandem causam, ob quam et respirationem. Ut ergo incedere animæ opus est, ita respirare; quæquam, ut quiescamus, neque incedamus, diutissime vivere possimus: at respirationem ne decimam quidem horæ partem ut cohibeamus, fieri potest. Nam suffocatur calor, qui in nobis est fuligine, ideoque exstinguitur et confestim interitum affert. Nam si flammam quis legat in vase aliquo, quod anhelitum non habeat, eam fuligine suffocatam exstinxerit. Itaque necessario etiam dormientibus nobis nihilominus hac parte anima suo munere fungitur, quod non ignoret, si ad brevissimum tempus cessaverit, animal interitum. Quare rursus hic animæ opus cum naturæ munere conjunctum est. Per arteriam enim respirandi officio fungitur, quæ instrumentum naturale est, et semper movetur, ut nunquam ejus opus occidat, quemadmodum neque ceterarum arteriarum. Quod aliqui dum non intelligerent, naturæ opus esse respirationem putaverunt. Tres autem sunt causæ respirationis, usus, facultas, instrumenta.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(40) *Τῆς ἀναπνοῆς ὄργανον.* Ὁργανον τῆς ἀναπνοῆς, A. 3. Mox idem: Ἀθρόα δὲ καὶ ἀναστεναγμώδης ἀναπνοή ἐν ταῖς.

(41) *Γινωμένη.* Γενομένη, A. 2.

(42) *Ἐφ' ἡμῖν δὲ καὶ — μεταβολαί.* Sed et intra nos respirandi necessitatem mutatione interscindimus, Vall. Mox, ἀλγοῦντες γὰρ (τι supra scriptum a rec.) τῇ τῶν, et in marg. credo, συνοχή, quod refertur ad τῇ, A. 2. Τινῶν, loco τι τῶν, M. 1. Probo vulgatum. Ἀλγεῖν τι usitatissimum. Mox est, ἀλγεῖν τὸ σκέλος.

(43) *Συγκινουμένων.* Συγκινημένων, D. 1. *Adhærens quidquam,* Vall. Eadem varietas est infra, pag. 120. Vulgatum utroque loco preferendum.

(44) *Ἡ τοῦ σπληνός.* Τοῦ abest, D. 1; A. 1, 2, 3. Mox. Μικρὸν μὲν καὶ πυκνὸν ἀναπνέομεν· πυκνὸν μὲν, A. 3.

(45) *Ἐντέρων καὶ τοῦ κώλου.* Ἐντέρων ἢ τοῦ κώλου, A. 2. Κόλου, loco κώλου, D. 1. Λεπτέρων μορίων ἢ, loco λεπτῶν ἐντέρων καί, M. 1. De κώλου et κώλον vide Pollucem, II, p. 255, ibique notas. Mox, ἀναπνέομεν. Καὶ μικρὸν μὲν, D. 1.

(46) *Ἀλγοῦν μόριον.* Ἀλγοῦν μέρος, A. 3.

(47) *Λείψαν.* Λείψανον, sed on punctis notatum et correctum ē a recent, D. 1. *Quod deficit,* Con. *Relicium,* Vall.

(48) *Ἀλγῶμεν τὸ σκέλος.* Τὸ σκέλος μικρὸν, A. 3. Idem mox, ἐκτείνωμεν.

(49) *Ἐπ' ὀλίγον,* κ. τ. λ. Ἐπ' omittit, A. 2. Ἐπ'

αὐτὸ ἐκτεῖνο ἐρεῖδομεν (sic) ἑαυτοὺς βαδίζοντες, D. 1. Mox. καὶ τὰ τῆς ἀναπνοῆς, A. 3.

(50) *Ὁρας μέρος.* Μέρος ὥρας, A. 3. Μέρος abest, D. 1. Ejus loco est μικρόν, M. 1.

(51) *Καταπνιγόμενον.* Καταπνιγόμενον. Sic. Et in marg. καταπνιγέ, M. 1.

(52) *Αἰθέλης.* Αἰθέλης, D. 1; A. 1, 2, 3; M. 1, Ox. Mox conjici possit σκεπάσειεν ἐν, aut σκεπάσῃ ἐν. Sed vulgatum quoque ferri potest.

(53) *Ἀπὸ τῆς λιγνύος.* Ὑπό, loco ἀπὸ, D. 1, Ox., A. 3. Mox idem: Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν ἢ τὴν ἀνάγκην.

(54) *Τὸ ψυχικὸν συνεπλάκη τῷ φυσικῷ.* Τῷ φυσικῷ συνεκλάκει (sic) τὸ φυσικόν, D. 1. Τῷ φυσικῷ συνεπλάκη τὸ φυσικόν, A. 1. Τῷ φυσικῷ συνεπλάκη τὸ φυσικόν, A. 2, 3. Naturali animale conjunctum est, Vall. Supra, p. 117, de re eadem dixit: Ὁ Διμουργὸς συνέπλεξε τοῖς φυσικοῖς τὰ ψυχικά. Mox deest proximum γὰρ, A. 2.

(55) *Φυσικῷ καὶ αἰεὶ.* Καὶ abest, A. 2, 3.

(56) *Ἐπιλήπῃ.* Ἐπιλήπῃ, D. 1, A. 3. «Deficiat», Con. Mox, ὡς οὐδὲν τῶν ἄλλων, M. 1.

(57) *Συνιέντες.* Ιοτα rasura deletum, D. 1. Mox deest εἶναι, M. 1. Et χρεῖα et ex corr. rec. εἰ, D. 1. Loco ὅθεν, Valla videtur legisse ὅ.

(58) *Χρεῖα μὲν διττὴ.* Χρεῖαν μὲν διττὴ, D. 1. Mox loco θρέψις, Valla reddidit, *delectatio*, id est τέρεψις.

Usus duplex, conservatio nativi caloris et animæ spiritus educatio. Verum conservatio quidem caloris naturalis, ducendo et emittendo spiritu constat, quod ductus refrigeret et moderate calorem excitet: emissio fuliginem cordis effundat. Educatio autem spiritus animæ, sola respiratione fit: quoniam ad cor, dum diducitur, quædam aeris pars pertrahitur.

Facultas autem animæ est, quæ respirandi causam affert. Hæc enim est, quæ movet instrumenta respirationis per musculos, et in primis thoracem, cum quo una movetur pulmo et asperæ arteriæ, quæ sunt pars pulmonis. Nam asperæ arteriæ, quæ pars cartilaginosa est, vocis est instrumentum; membranosa autem ipsius ligamenta, respirationis. Quod autem ex his utrisque hæc ipsa arteria est, vocis simul mittendæ et respirandi instrumentum. Est ergo pulmo contextum quidpiam et quatuor, ex aspera arteria et lævi, et vena et spumosa carne pulmonis, quæ caro instar stœbæ explet loca illius contexti: quæ sunt inter duas arterias et venam, ut velut illorum sedes sit et ligamentum. Concoquit autem naturaliter caro pulmonis spiritum, ut jecur, succum e ventre attractum. Et propterea, ut jecur, extremis suis fibris ventrem, egentem caloris, complectitur, ita pulmo medium cor comprehendit, quod opus habet refrigeratione, quam affert respiratio. Continens est asperæ materiæ bronchus, qui ex tribus magnis cartilaginibus conflatus est; broncho, gutturi; gutturi, os et nares. Nam utroque horum extrinsecus

Α φυλακή τε τῆς ἐμφύτου θερμασίας, καὶ θρέψις τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος. Ἄλλ' ἡ μὲν φυλακή τῆς κατὰ φύσιν θερμότητος διὰ τε τῆς εἰσπνοῆς (59) καὶ τῆς ἐκπνοῆς συνίσταται· τῆς μὲν εἰσπνοῆς ψυχούσης καὶ μετρίως ἀναρρίπτουσας τὸ θερμόν· τῆς δὲ ἐκπνοῆς τὸ λιγνυῶδες τῆς καρδίας ἐκχεούσης. Ἡ δὲ θρέψις τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος διὰ μόνης τῆς ἀναπνοῆς (60). Ἐλκεται γάρ τις ἀέρος μοῖρα (61) κατὰ τὰς διαστολάς τῆς καρδίας εἰς αὐτήν.

Δύναμις δὲ, ἡ ψυχικὴ (62). Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ κινούσα τὰ ὄργανα τῆς ἀναπνοῆς διὰ τῶν μυῶν, 120 καὶ πρῶτον τὸν θώρακα. Τοῦτω δὲ συγγινεῖται (63) ὁ πνεύμων καὶ αἱ τραχεῖαι ἀρτηρίαι, μέρος οὖσαι τοῦ πνεύμονος. Τῆς γάρ τραχεῖας ἀρτηρίας τὸ μὲν χονδρῶδες, τῆς φωνῆς ἐστὶν ὄργανον· οἱ δὲ ὑμενώδεις αὐτῆς, δεσμοὶ τῆς ἀναπνοῆς· τὸ δὲ ἐξ (64) ἀμφοτέρων τούτων, αὕτη ἡ ἀρτηρία (65), φωνητικὸν τε ἅμα καὶ ἀναπνευστικὸν ὄργανον. Ἔστιν οὖν ὁ πνεύμων, πλέγμα συγκαίμενον ἐκ τεσσάρων (66), ἐκ τε τῆς τραχεῖας ἀρτηρίας, καὶ τῆς λείας, καὶ φλεβὸς (67), καὶ τῆς ἀφρώδους σαρκὸς αὐτοῦ τοῦ πνεύμονος, ἥτις σὰρξ ἀναπληροῖ, δίκην στοιδῆς, τὰς μεταξὺ χώρας τοῦ πλέγματος (68), τῶν τε δύο ἀρτηριῶν καὶ τῆς φλεβὸς, ὥστε τούτων ἔδραν αὐτήν (69) καὶ δεσμὸν γενέσθαι. Συμπέσσει δὲ ἡ σὰρξ τοῦ πνεύμονος φυσικῶς τὸ πνεῦμα, καθάπερ τὸ ἥπαρ τὸν ἐκ τῆς κοιλίας χυμὸν· καὶ διὰ τοῦτο, ὥσπερ τὸ ἥπαρ ἀκροῖς τοῖς λοβοῖς ἑαυτοῦ περιέχει (70) τὴν γαστέρα, θερμασίας δεομένην· οὕτω καὶ ὁ πνεύμων μέσσην περιλαμβάνει (71) τὴν καρδίαν, δεομένην τῆς ἐκ τῆς ἀναπνοῆς (72) περιψύξεως. Συνάπτεται δὲ (73) τῇ τραχείᾳ ἀρτηρίᾳ κατὰ τὸ συνεχὲς ὁ βρόγχος, συγκαίμενος ἐκ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(59) Διὰ τε τῆς εἰσπνοῆς. Τῆς abest. A. 2. Ἄναπνοῆς, loco εἰσπνοῆς, A. 5.

(60) Διὰ μόνης τῆς ἀναπνοῆς. Repete συνίσταται. Cono addit, sit. Valla, est.

(61) Μοῖρα. Μοῖρα, D. 1. Mox κατὰ τῆς διαστολῆς, A. 2.

(62) Δύναμις δὲ ἡ ψυχικὴ. Δυνάμει δὲ ψυχικῇ, A. 1. Δύναμις δὲ ἡ ψυχὴ. Sed a rec. δυνάμει δὲ ψυχικῇ, A. 2. Valla: Aëris enim pars quædam per cordis diductiones ad ipsum cor attrahitur animalis potentia. Vulgatum bene habet. Paulo ante τῆς αἵματι ἀναπνοῆς notaverat, χρεῖαν, δύναμιν, ὄργανα. De χρεῖα hæcenus dixit. Nunc incipit de δυνάμει. Ergo δύναμις δὲ refertur ad superius χρεῖα μὲν. Cæterum recte etiam retinetur ψυχικῇ. Nec enim ipso ψυχῇ est δύναμις. Ex ψυχικῇ vero mox in vocabulo αὕτῃ intelligitur ἡ ψυχῇ.

(63) Συγγινεῖται. Συγγεῖται, D. 1.

(64) Τὰ δὲ ἐξ. Τὸ δὲ ἐξ, D. 1, A. 1, M. 1. Con.

(65) Αὕτη ἡ ἀρτηρία. Αὕτῃ ἡ ἀρτηρία. D. 1, A. 1.

(66) Ἐκ τεσσάρων. Ἐκ δύο, A. 3.

(67) Καὶ φλεβός. Καὶ τῆς φλεβὸς, A. 2. Καὶ abest, A. 3.

(68) Τὰς μεταξὺ χώρας τοῦ πλέγματος. «Connexiones mediæ regionis,» Cono. Ergo, τῆς — χώρας τὰ πλέγματα. — Τοῦ πλέγματος. Antea τοῦ πνεύματος aut πνεύμονος. Sed a prima manu, ut videtur, correctum, D. 1. Loco στοιδῆς scribitur etiam στοιδῆ apud Galenum in Glossis et apud Hesych. Est autem genus herbæ, qua utuntur ad plectendas cor-

bes. Hoc loco reddi potest vinculum seu firmamentum, id est σύνδεσμος, seu, ut mox habet, δεσμός et ἔδρα, id est ἐδραῖωμα, στήριγμα. Inde est στοιδῆς et στοιδᾶειν, pro quo dicitur etiam στοιδᾶς et στοιδᾶειν. Cono reddidit, stupra. Valla totum locum corruptum ita: Quæ sane pulpa conductionis intercomplicationis loca binarum artieriarum et venæ moderationem supplet. Loco ἀναπληροῖ — στοιδῆς habet, ἀναπληρῆς εἴη — κύδης, M. 1.

(69) Ὥστε τούτων ἔδραν αὐτήν. Ὡς, loco ὥστε, A. 1. Αὐτήν omittit et ἔδραν exhibet spiritu leni, D. 1. Mox idem συμπέσει, loco συμπέσσει, ac deinde bis ἥπαρ et ex correct. ἥπαρ. M. 1 bis ante ἥπαρ omittit τό. Αὐτήν, post ἔδραν, abest etiam, in A. 3. Concoquit, Con., Vall. idem supra dictum, p. 111.

(70) Λοβοῖς ἑαυτοῦ περιέχει. Λωβοῖς ου... τοῦ περιέχει. Sic A. 1. Λοβοῖς αὐτοῦ περιέχει, A. 2. Λαβοῖς (sed a prima manu corr. λω.) αὐτοῦ (additio a rec. ē, id est ἑαυτοῦ) περιέχει. Sed a primo punctis notatum erat e ut esset περιέχει· secundus vero iterum inseruit e D. 1. «Summis suis fibris — continet,» Cono. Valla legit per ω. Ergo ridicule reddidit: «profligationibus et perditionibus.»

(71) Περιλαμβάνει. παραλαμβάνει, M. 1.

(72) Τῆς ἐκ τῆς ἀναπνοῆς. Τήν, loco prioris τῆς, D. 1. Mox, καταψύξεως, A. 3.

(73) Συνάπτεται δὲ — χόνδρων. Cono: «Cæterum per asperæ arteriæ continuitatem branchiis conjungitur ex magnis tribus cartilaginibus.»

μεγάλων τριῶν χόνδρων (74)· τοῦτω δὲ ὁ φάρυξ (75)· **A** εἶτα τὸ στόμα καὶ ἡ ρίς. Δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἔλκομεν ἔξωθεν τὸν ἀέρα· χωρεῖ δὲ ἐντεῦθεν διὰ τοῦ ἡθμοειδοῦς (76) ἡ σπογγιοειδοῦς· ὁστοῦ, ὅπερ κατετρήθη, ἵνα ἐν ταῖς ὑπερθολαῖς (77), ταῖς κατὰ ποιότητα (78), τοῦ ἀέρος μὴδὲν ἐγκέφαλος βλάπτηται, ἀθρόου τοῦ πνεύματος (79) ἐμπύκτωντος εἰς αὐτόν. Συνεχρήσατο δὲ καὶ ἐνταῦθα τῇ ρίνι πρὸς τε τὴν **121** ἀναπνοὴν (80) καὶ τὴν ὁσφρησιν ὁ Δημιουργὸς, ὡς τῇ γλώττῃ (81) πρὸς τε τὴν φωνὴν καὶ τὴν γεῦσιν καὶ τὴν διαμάσθησιν. Τὰ μὲν οὖν (82) κυριώτατα (83) μόρια πρὸς τε τὴν ὑπαρξιν αὐτὴν καὶ πρὸς τὰς ἀναγκαίας τοῦ βίου χρήσεις ταῖς ψυχικαῖς συνδιήρηται (84) δυνάμεσιν. Εἰ δέ τι καὶ παραλείπεται (85), ἐκ τῶν ἡδὴ λεχθέντων εὐσύνοπτον ἔσται. Ὡςπερ δὲ πάντων τῶν γενομένων τὰ μὲν δι' αὐτὰ γέγονε, τὰ **B** δὲ καὶ δι' αὐτὰ (86) καὶ δι' ἕτερα, τὰ δὲ δι' ἕτερα τῶν μορίων (87) τοῦ ζώου τὴν αὐτὴν εὐρήσεις ἀκολουθίαν.

Τὰ μὲν γὰρ εἰρημένα πάντα τῶν τριῶν ἀρχῶν (88) ὄργανα, τῶν διοικουσῶν τὸ ζῶον, δι' αὐτὰ γέγονε. Ταῦτα γὰρ προηγουμένως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον κατεσκευάσται, καὶ κατὰ φύσιν (89) κυρίως λέγεται, καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ ἐξ αὐτοῦ τοῦ σπέρματος (90) λαμβάνει τὴν γένεσιν (91), ὡς καὶ τὰ ὀστέα. Ἡ δὲ ξανθὴ χολή καὶ δι' αὐτὴν καὶ δι' ἄλλο. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς πέψιν (92) συντελεῖ, καὶ κινεῖ τὴν ἐκκρίσιν, καὶ γίνεται κατὰ ταῦτα τρόπον τινὰ τῶν θρεπτικῶν ἐν τι μόνον· οὐ μὴν ἄλλα καὶ θερμασίαν τινὰ παρέχει τῷ σώματι, καθάπερ ἡ ζωτικὴ δύναμις. Τούτων μὲν οὖν ἕνεκα δι' αὐτὴν δοκεῖ γεγονέναι· τῷ δὲ καθαίρειν τὸ αἷμα, δι' ἄλλο πως δοκεῖ (93) γεγονέναι. Καὶ ὁ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(74) *Τριῶν χόνδρων*. Τριῶν χόνδρων, A. 2. Τριῶν χόνδρων, suprascriptio δ α primo, D. 1.

(75) *Ὁ φάρυξ*. Ὁ φάρυξ, A. 1. Ἡ φάρυγξ, D. 1. Ὁ λάρυγξ, Ox. Intelligē, συνάπτεται. Τοῦτο δὲ ἡ φάρυγξ, A. 3. Cono addit : *copulatur*.

(76) *Διὰ τοῦ ἡθμοειδοῦς*. Διὰ ἡθμοειδοῦς, D. 1. Διὰ ἱσθμοειδοῦς, M. 1, A. 3. Idem mox : κατετρήθη. « Per enarporarium os, quod perforatum est, » Cono. « Spongiosum et ad decollandum aptum, » Vall. Rufus Ephesius pag. 50, ἐν ᾗ (μυκτῆρι) τὸ ἡθμοειδὲς ὁστέον ὑπόκειται, πλείσταις κεχρημένον κατατρήσεσιν, ei p. 26, τὰ πυκνὰ ταύτης (τῆς ρινὸς) τρήματα ἡθμοειδῶς καλεῖται. Cæterum, ut hic, nonnulli habent ἱσθμοειδῶς, ita quoque libri variant apud Pollucem lib. II. p. 472, § 204.

(77) *ὑπερθολαῖς*. Hic addit Cono : « tum frigiditatis, tum caliditatis. » Valla non habet.

(78) *Ποιότητα. Πιότητα*, D. 1.

(79) *Ἀθρόου τοῦ πνεύματος*. Πνεύματος loco πνεύματος, D. 1.

(80) *Πρὸς τε τὴν ἀναπνοήν*. Τε abest, D. 1.

(81) *Ὡς τῇ γλώττῃ*. Solum καὶ habet A. 2. Διαμάσθησιν etiam duobus σ legitur.

(82) *Τὰ μὲν οὖν*. Cono incipit libri IV cap. 20. Repetit breviter dicta, et adjicit utilitatem cholerae, splenis, renum, adenum, cutis, ossium, ungulium atque capillorum.

(83) *Ὅν κυριώτατα*. Ὅν α man. rec. insertum ante κυριώτατα, D. 1. Ὅν καιριώτατα, A. 1, 2, 3. Ὅν κυριοσιμότερα. Sic. M. 1. Καιριότερα in marg., Ant. *Opportunitissimas*, Vall. Κύριος proprie *primus, primarius* ; *καιρός, opportunus*. Sed hæc duo sæpe permutantur ac pro eodem dicuntur. Mox, ὑπαοξιν αὐτοῦ καὶ πρὸς, A. 3.

(84) *Συνδιήρηται*. Συνδιήρηται, D. 1, A. 2 Συν-

ΠΑΤΡΟΙ. Gf XL

aerem ducimus, qui hinc per cribrosum aut spongiosum os fertur, quod perforatum est, ne ab immoderata aeris qualitate cerebrum lædatur, si confertim spiritus in ipsum influat. Hic quoque Deus naribus et ad respirationem, et ad odoratum usus est, ut lingua, et ad vocem mittendam, et ad gustandum, et ad mandandum. Itaque partes hæ, quarum et ut sit animal, neque necessariis vitæ usibus spoliatur, potestas est, cum animæ facultatibus dispertitæ sunt. Quod si vero quid prætermissum est, ex his, quæ jam dicta sunt, facile perspicui poterit. Sed ut in omnibus, quæ facta sunt, aliæ sua causa facta sunt, alia et sua causa et aliorum, alia aliorum tantum causa, aliis accidit, ut obiter existerent : ita in paribus animalium eundem ordinem reperies.

μόνον, τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς παρυπέστη· οὕτω κατὰ

Nam omnia illa instrumenta, quæ diximus, trium principiorum, quæ animal gubernant, sua causa generata sunt. Præcipua enim ratione et primario loco sunt condita, quæ et secundum naturam proprie dicuntur, et in utero ex ipso semine, quemadmodum et ossa, oriuntur. Flava autem bilis et per se, et propter aliud constituta est. Nam ad concoctionem confert et depulsionem excrementorum movet ; ideoque fit quodammodo una de partibus nutritiibus ; quinimo et calorem quemdam præbet corpori, ut vitalis facultas. Ac his quidem de causis propter se videtur exstitisse : sed quia sanguinem purgat, sanguinis causa quodammodo videtur esse facta.

ετήρηται, M. 1, συνδιήρηται, A. 3. Valla de conditore Deo accepit. Ergo reddidit : « *esse voluit* (quod non est in Græco), et in vitæ necessarios usus animæ distribuit potentiis. » Nemesius de se loquitur. Ergo probo συνδιήρηται. Nam διαίρησαι inter alia etiam est διελθεῖν, ut Erotianus explicat p. 25. Sensus ergo : De præcipuis partibus corporis et viribus animi simul expositum est. Συνδιήρηται idem, quod συνδιηκριβώται. Συνδιήρηται : est *conjuncta sunt*.

(85) *Εἰ δέ τι καὶ παραλείπεται*. Καὶ abest, A. 1.

(86) *Τὰ δὲ δι' αὐτὰ*. Τὰ δὲ καὶ δι' αὐτὰ, D. 1, A. 1, 2. Paulo post : τὰ δὲ καὶ δι' ἕτερα μόνον, A. 3.

(87) *Καὶ ἐπὶ τῶν μορίων*. Κατὰ τῶν μορίων, D. 1, A. 2, 3. Sic, omisso proximo τοῦ, A. 1. Continuo τῶν ζώων exhibet A. 3.

(88) *Τῶν τριῶν ἀρχῶν*. Ἀρχάς nunc videtur dicere, quas supra, p. 115, δυνάμεις appellavit, nimirum ψυχικὰς, φυσικὰς et ζωτικὰς. Ergo mox memorat ζωτικὴν δύναμιν. Conjici vero etiam possit, τῶν τριῶν ἀρχικῶν δυνάμεων. Valla : « Quæ enim jam dicta trina principalia membra animal administrantia propter se facta sunt. »

(89) *Ἀ καὶ κατὰ φύσιν*. Ἀλλὰ κατὰ φύσιν, A. 2.

(90) *Μήτηρ ... σπέρματος*. Μήτηρ τὴν ἐκκρίσιν, καὶ γίνεται κατὰ ταῦτα τρόπον τινὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ σπέρματος, M. 1. Idem post ὡς omittit καὶ. Priora ista paulo inferius leguntur.

(91) *Λαμβάνει τὴν γένεσιν*. Καταλαμβάνει γένεσιν, A. 2.

(92) *Καὶ γὰρ πρὸς πέψιν*. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς πέψιν, D. 1. Mox, καὶ κινεῖται τὴν. Idem. Mox : ἐν τι μορίων, A. 3.

(93) *Διὰ τοῦτο πως δοκεῖ*. Δι' ἄλλο πως δοκεῖ, D. 1. « Ob aliud aliquo pacto videtur procreata, »

Lienis etiam non parum ad concoctionem conducit. Cum enim natura sit acidus et acerbus, et emissionem superflui humoris nigri in alvum profundat, constringit eam et firmat et ad concoctionem excitat. Præterea purgat jecur, et ideo quodammodo videtur sanguinis gratia esse genitus. Renes etiam sanguinis purgamentum sunt, et commiscendorum corporum libidinem efficiunt. Nam venæ, quas dicimus incidere in testes, per renes transeunt, et inde hauriunt acrimoniam quamdam, quæ irritat appetitum, quo modo acrimonia illa, quæ sub cute fuerit, pruritum gignit. Quo autem testium caro cute est mollior, eo magis, dum ab acrimonia mordentur, insanam pariunt mittendi seminis cupiditatem. Hæc igitur et similia aliquomodo, et propter se, et propter alia facta sunt. Glandes autem et caro aliorum gratia tantum. Nam glandes vehiculum sunt et firmamentum vasorum, ne disrumpantur, dum in violentis motibus sublimia feruntur. Caro tegumentum est facta cæterarum partium, ut et æstate animal refrigeret, interiorem humorem emittens, et hieme lanarum constipatarum usum ipsi præbeat. Cutis quoque tegmen est, et mollioris carnis, et omnium aliorum, quæ intus inclusa sunt. Carnis autem natura, tum ab aere, tum ab iis, quæ ad eam se applicant corporibus, callosa est. Ossa vero sunt firmamentum totius corporis, maximeque spina dorsi, quam et carinam animalis esse aiunt.

τυλωθεῖσα. Τὰ δὲ ὅσα στήριγμα τοῦ παντός σώματος τοῦ ζώου φασὶν εἶναι.

Ungues communiter quidem omnibus, in quibus

σπλὴν δὲ οὐ μικρά πρὸς πέψιν συμβάλλεται. Ὁξώδης (94) γὰρ ὢν καὶ στρυφνὸς τὴν φύσιν, καὶ τὴν ἔκκρισιν (95) τοῦ περιττεύοντος χυμοῦ τοῦ μέλανος εἰς τὴν γαστέρα προχέων (96), στυφεὶ τε αὐτὴν καὶ τονοῖ καὶ πρὸς τὰς πέψεις διεγείρει. Πρὸς 122 τούτοις ἐκ καὶ καθαίρει (97) τὸ ἥπαρ (98). Διὸ καὶ αὐτὸς δοκεῖ πῶς διὰ τὸ αἷμα γεγενῆσθαι. Καὶ οἱ νεφροὶ δὲ τοῦ τοῦ αἵματος καθάρσιόν εἰσι (99), καὶ τῆς ὀρέξεως τῆς κατὰ τὴν συνουσίαν αἵτιοι. Αἱ γὰρ φλέβες, ἃς ἐλέγομεν (1) ἐμπίπτειν εἰς τοὺς διδύμους, διὰ τῶν νεφρῶν διεξέρχονται· κάκειθεν ἀρύονται (2) δριμύτητά τινα, τὴν ἐρεθίζουσαν τὴν δρεξιν, ὥσπερ καὶ τὸν κνησμόν ἡ δριμύτης ὑπὸ τὸ δέρμα γενομένην ποιεῖ. Ὅσῳ δὲ τῶν διδύμων ἡ σὰρξ ἀπαλωτέρα τοῦ δερμάτος ἐστί, τοσούτῳ πλέον (3) ὑπὸ τῆς δριμύτητος δακνόμενοι, ἐμμανῆ ποιοῦσι τῆς ἔκκρισεως τῆς γονῆς τὴν ἐπιθυμίαν. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα τρόπον τινὰ καὶ δι' ἑαυτὰ καὶ δι' ἄλλα γέγονεν. Οἱ δὲ ἀδένες (4) καὶ ἡ σὰρξ δι' ἄλλα μόνον. Οἱ μὲν γὰρ ἀδένες δχημα καὶ στήριγμα τῶν ἀγγείων (5) εἰσιν, ἵνα μὴ διαρραγῇ μετέωρα φερόμενα (6) ἐν ταῖς βίαισι κινήσεσιν. Ἡ δὲ σὰρξ σκέπασμα γέγονε (7) τῶν ἄλλων μορίων, ἵνα καὶ θέρους ἀναψύχῃ τὸ ζῶον, νοτίαν (8) ἔσωθεν ἐκπέμπουσα, καὶ χειμῶνος τὴν τῶν πλιητῶν ἐρίων αὐτοῖς παρέχῃ χρεῖαν (9). Καὶ τὸ δέρμα δὲ σκέπασμα γέγονε καὶ τῆς ἀπαλῆς σαρκὸς καὶ τῶν ἄλλων πάντων τῶν ἐντοσθίων· ἐστὶ δὲ (10) τὴν φύσιν σὰρξ, ὑπὸ τε τοῦ περιέχοντος καὶ τῶν (11) προσομιλούντων σωμάτων (12) ἐστὶ, καὶ μάλιστα ἡ ῥάχις, ἣν καὶ τρόπον (13)

Οἱ δυνυχες δὲ καὶ κοινῇ μὲν πᾶσι τοῖς ἔχουσιν παρ-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

Vall. « Sanguinis causa facta esse videtur, » Con. Sic mox est p. 122 : Περὶ ἥπατος, A. 3, ita : Τὸ δὲ καθαίρειν τὸ αἷμα καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ πῶς.

(94) Ὁξώδης. Ζοφώδης. Sed rec. man. litteræ o inscripsit μ, et in marg. γρ. καὶ σομφώδης καὶ δξώδης, D. 1. Σομφώδης et σομφός Hesychi et Erotianus p. 44 explicant χαῦνος. Cono reddidit, « acidus et stypticus. » Valla, « acidus et natura acerbus. »

(95) Καὶ τὴν ἔκκρισιν, x. τ. λ. Valla : « egestionem circa tenentem humoris nigri in ventrem profundens stipiat ipsam ac figit. »

(96) Προχέων. Χέων, D. 1.

(97) Τὸ δὲ καθαίρει ad ὁ σπλὴν. Absunt, M. 1.

(98) Ἡπαρ. Ἡπαρ et a rec. ἥπαρ, D. 1. Mox, δοκεῖ πῶς, idem.

(99) Καθάρσιόν εἰσι. Cum mox legatur αἵτιοι, non αἵτιον, hic conjici possit καθάρσιοι. M. 1 habet καθάρων.

(1) Ἀς ἐλέγομεν. Ἀς ἐλέγομεν, A. 2, 3. Recte. Respicit enim cap. 25 : Περὶ τοῦ γεννητικοῦ. Quas dicitus, Con., Vall.

(2) Ἀρύονται. Ἀρρύονται, D. 1. Mox τινα abest A. 3; ac paulo post est γινομένην.

(3) Τοσούτῳ πλέον. Τοσούτο πλέον, A. 2.

(4) Ἀδένες. Ἀδένες hic et mox, D. 1, A. 1. Sed A. 2 vulgatum. Post σὰρξ addit καί, M. 1.

(5) Ἀγγείων. Sic. Supra aliquoties exhibuit ἀγγείων, D. 1.

(6) Μετέωρα φερόμενα. Φαινόμενα in marg. Ant. Ita in textu, M. 1. Mox, βίαις, A. 2, 3. Μετέωρα φερόμενα absunt, Con.

(7) Γέγονε σκέπασμα. Σκέπασμα γέγονε, D. 1, A. 1, 2, 3. Mox, ἀναψύχει, D. 1. Mox θέ-

ρους abest, Con.

(8) Νοτίαν. Sic ex rasura a primo. Antea, ὅτι δν, D. 1. « Ut matutinam excutiat humiditatem, » Vall. Suidas : νοτία· ἡ ὑγρασία. Intelligit sudorem. In A. 3 est vocabulum usitatus νοτίδα. Addit autem ἔσωθεν loco ἔσωθεν.

(9) Πιλητῶν ἐρίων αὐτοῖς παρέχῃ χρεῖαν. Αὐτοῖς omittit A. 2. Πιλητῶν ἐρίων αὐτοῖς παρέχει χρεῖαν, D. 1. Πιλητῶν habet etiam A. 3. Nobis loco αὐτοῖς, Con.

(10) Ἐντοσθίων· ἐστὶ δέ. Ἐντοσθίων· ἐστὶ δέ, D. 1, A. 2, 3. Ἐντοσθεν· ἐστὶ δέ, A. 1. Viscerum. Vall. Mox ἡ, ante σὰρξ, abest, M. 1, A. 1, 2, 3, D. 1. Recte. Sermo enim est περὶ δερμάτος, quod dicitur esse, σὰρξ τυλωθεῖσα.

(11) Περιέχοντος τῶν. Περιέχοντος καὶ τῶν, D. 1, A. 1, 2, 3, Vall. Recte hoc quoque. Τὸ περιέχον est aer; M. 1 exhibet, περιέχοντος καὶ τῶν περιεχομένων καὶ τῶν προσομιλούντων, A. 3 addit καί, ante τῶν προσομιλ.

(12) Παντός σώματος. Σώματος abest, A. 3.

(13) Τρόπῳ. Τρόπον, D. 1. Τρόπιν, A. 1, 2, Ox. Conversationem. Vall. Plutarch. De placit. philosoph. v, 17, de re simili habet, ὡς τρόπιν νεώς. Quod hic Nemesius aptissime de spina dorsi dixit, id habet Philo p. 842, de corde : Δοκεῖ τοῦ ὅλου σώματος προπλάττεσθαι ἡ καρδία, θεμελίου τρόπον ἢ ὡς ἐν νηὶ τρόπως, ἐφ' ἣν οἰκοδομεῖται τὸ ἄλλο σῶμα. Plura synonyma cumulat Chrysost. i. III, p. 159. Ὅσπερ τινὰ θεμέλιον καὶ τρόπον ἀσφαλὴ καὶ κρηπίδα βεβαίαν καὶ ἀκίνητον. Mox, καὶ κοινῇ μὲν, ei paulo post, ἄλλην ἄλλοις, A. 2. Πᾶσι μὲν κοινῇ, A. 3.

έχονται χρεῖαν, τὴν τοῦ κνήθεσθαι, καὶ ἰδίαν δὲ παρὰ αὐτὴν 123 ἄλλην ἄλλω. Πολλοῖς μὲν γάρ τῶν ζώων ἀμυντήριον ἐδόθησαν, ὡς τοῖς γαμφώνυξι (14)· καὶ εἰς τὴν ὥσπερ ὄργανον τοῦ θυμικοῦ· πολλοῖς δὲ ἀμυντήριον τε ἅμα (15) καὶ στήριγμα τῆς βάσεως, ὡς τοῖς ἵπποις καὶ παντὶ μονώνυχι (16)· καὶ ἀνθρώποις δὲ, οὐ μόνον πρὸς τὸ κνήθεσθαι καὶ διαφορεῖν τὴν δριμύτητα τοῦ δέρματος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν λεπτῶν ἀντιληψίν· τὰ γὰρ πάντα λεπτὰ δι' αὐτῶν ἐπαίρομεν· καὶ τοῖς ἀχρεῖς δὲ τῶν δακτύλων ὅπισθεν ἀντιβαίνοντες, στηρίζουσι τὴν λαβὴν αὐτῶν. Αἱ δὲ τρίχες κατὰ συμβεθεκτὸς παρυσέστησαν. Τῶν γὰρ ἀτμῶν (17) τῶν καπνωδεστάτων τῶν ἀναπεμπομένων ἐκ τοῦ σώματος, πῆξιν τινα λαμβανόντων, κατὰ συμβεθεκτὸς (18) συνίστανται. Οὐδὲ ταύτας δὲ παντάπασιν ἀχρήστους ἐποίησεν ὁ Δημιουργός· ἀλλὰ, καίτοι κατὰ συμβεθεκτὸς γενομένης, εἰς σκέπην τε καὶ κάλλος συντελεῖν τοῖς ζώοις παρεσκεύασε· σκέπην μὲν αἰξὶ καὶ προβάτοις, κόσμον δὲ τοῖς ἀνθρώποις· τισὶ δὲ ζώοις (19) κόσμον τε ἅμα καὶ σκέπην, ὡς τῷ λέοντι.

ΚΕΦ. ΚΘ' (20).

Περὶ ἐκουσίου καὶ ἀκουσίου.

Ἐπειδὴ πολλάκις (21) ἐμνημονεύσαμεν ἐκουσίου καὶ ἀκουσίου, ἀνάγκη καὶ περὶ τούτων διαλαβεῖν, ἵνα τῆς ἀκριβοῦς αὐτῶν γνώσεως μὴ διασφαλλώμεθα. Δεῖ δὲ τὸν μέλλοντα περὶ ἀκουσίου καὶ ἐκουσίου (22) λέγειν, πρότερον ἐκθέσθαι κανόνας τινάς καὶ γνώμονας (23), δι' ὧν γνώριμον ἔσται, εἴτε ἐκουσίου, εἴτε ἀκουσίου ἔστι τὸ γινόμενον. Ἐπεὶ τοίνυν πᾶν (24) ἐκουσίου 124 ἐν πράξει τινὶ ἔστι (25), καὶ τὸ νομιζόμενον δὲ ἀκουσίου καὶ αὐτὸ ἐν πράξει ἔστι· δειχθήσεται (26) τοῦτο μετ' οὐ πολὺ· τινὲς δὲ καὶ ἐν ὄντι ἐκουσίου, οὐ μόνον ἐν τῷ πάσχειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πράττειν τίθενται· ὁριστὸν πρὸς (27) τῶν ἄλλων, τί ἔστι πράξις. Πράξις ἐστὶν ἐνέργεια λογικὴ. Ταῖς ἡ πράξεσιν (28) ἑπαινος ἢ ψόγος ἔπεται· καὶ αἱ μὲν αὐτῶν μεθ' ἡδονῆς, αἱ δὲ μετὰ λύπης πράττονται.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(14) *Καμφώνυξι*. Γαμφώνυξι, D. 1. Γαμφώνυξι, A. 3. Καμφώνυξι, A. 2. Γαμφώνυξι habet Sophocles in *Oedipo tyranno* p. 199, Diog. Laert. p. 315, et alii. Pro eodem habet γαμφώνυχος Aristot. H. A. II, 42, VIII, 12, Eustath. ad Hom. p. 1928, non a κάμπω, sed a γνάμπω derivat. Καμφίπους tamen est apud Aeschyl. p. 192.

(15) *Ἀμυντήριον τε ἅμα*. ἅμα abest, A. 1. Mox, στήριγμα ἅμα τῆς βάσεως, idem.

(16) *Μονώνυχι*. Μονώνυχι, D. 1, A. 1, 3. Ω a man. rec., A. 2. Mox δέ, post ἀνθρώποις, adidit D. 1, A. 1, 3. Deinde, διαφορεῖν πρὸς τὴν, A. 3. Paulo post, καπνωδεστάτων, D. 1.

(17) *Τῶν γὰρ ἀτμῶν*. Δέ, loco γάρ, M. 1. Paulo post, δὲ πάλιν παντάπασιν, A. 3.

(18) *Καίτοι κατὰ συμβεθεκτὸς*. Κατὰ abest, A. 2.

(19) *Τισὶ δὲ ζώοις*. Πᾶσι δὲ ζώοις, A. 1. « Homini- bus vero, ut cunctis animalibus, ornamentum. Ornamentum autem pariter et munimentum, sicut leoni, » Vall. Mox ἅμα omittit A. 2. Deinde, « ut leoni- bus, » Con.

(20) Cap. 29. Index : Περὶ τοῦ ἐκουσίου. χη', D. 1. Index idem, qui in edito. Nam χη' prorsus omisit. Ergo hic habet χθ', A. 1. Index idem a prima manu, a secunda χθ', A. 2. Λόγος, loco χεφ. habet M. 1. Plane convénit cum edito A. 3. « De ultione et

sunt, præbent usum fricandi, præterea alium alii proprium. Multis enim animalibus dati sunt armorum loco, ut iis, quæ aduncos ungues habent, et velut instrumentum sunt ejus animæ partis, in qua irarum ardor exsistit. Multis et armorum loco et firmandi gressus causa, ut equis et omnibus quæ solidam habent ungulam. Homini- bus autem dati sunt, non solum ad fricandum et pellendam cutis acrimoniam, sed etiam ad res tenues et minutas capiendas. Quæ enim admodum sunt exilia, iis atollimus, et pone summos digitos contra se erigentes, eorum comprehensionem firman- tes, eorum comprehensionem firman- tes. Pilis autem accidit, ut obiter existerent. Nam vaporibus, qui fumosissimi e corpore emittuntur, concre- scentibus, ex accidenti constituti sunt. Quanquam ne istos quidem Deus omnino inutiles genuit, sed, etsi ex accidenti creati sunt, effecit, ut animalibus ad tegumentum et ornamentum conferrent. Tegumentum quidem capris et ovibus; ornamentum hominibus; quibusdam etiam animalibus et ornamento simul sunt et legendi usum præbent, ut leoni.

CAP. XXIX.

De eo quod sponte et invite fit.

Quoniam sæpe ejus, quod sponte et invite fit, minimus, necesse est de his quoque tractare, ne ab exquisita eorum cognitione aberremus. Oportet autem eum, qui de invite et sponte facto dicturus est, primum exponere regulas quasdam et rationes, per quas quæque res, sponte an invite agatur, cognosci queat. Quoniam igitur, quidquid sponte fit, in actione aliqua est, et quod invite existimatur fieri, in actione quoque ponitur, quod paulo post ostendetur; atque etiam aliqui, quod vere invite fit, non solum in patiendi, sed etiam in agendo ponunt: in primis definiendum est, quid sit actio. Actio est muneris alicujus functio cum ratione. Actiones autem laus aut vituperatio consequitur, et aliæ ipsarum cum voluptate, aliæ cum dolore transiguntur;

invito. Cap. 28, » Vall. Cono incipit libri » cap. 1. « De voluntario et involuntario. De definitione actus humani, in quo consistit voluntarium, et indicibus et signis voluntarii et involuntarii. De involuntario violento, et an excuset. »

(21) *Ἐπειδὴ πολλάκις*. Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις, A. 1. Mox, ἀκουσίου καὶ ἐκουσίου, A. 3. Et, ἀναγκαῖον καὶ περὶ τούτων, A. 2. Paulo post idem, σφαλλώμεθα. Διασφαλλεσθαι τινος est etiam apud Aeschinem oratorem p. 33, 66. Et apud Heraclidem Ponticum p. 455 edit. Galei, τοῦ λογισμοῦ διασφάλλοντα

(22) *Ἀκουσίου καὶ ἐκουσίου*. Ἐκουσίου καὶ ἀκουσίου, A. 3.

(23) *Κανόνας τινάς καὶ γνώμονας*. Κανόνας ex rasura. Antea credo, καὶ νόμας. Et γνώμας, loco γνώμονας, D. 1. *Cognitiones*. Vall. Loco ἐκθέσθαι... γνώμονας habet, ἐκθέσθαι.... γνώμας, inepte, M. 1. Mox p. 124 repetitur γνώμονες.

(24) *Ἐπεὶ τοίνυν ἔστι πᾶν*, A. 3. V. Joan. p. 191 B.

(25) *Τινὶ ἔστι*. Τινὶ ἔσται, A. 2. Mox ab καὶ τὸ νομιζόμενον ad πράξει ἐστὶ omittit A. 3.

(26) *Δειχθήσεται δέ*. Δέ abest, D. 1, A. 1, 2.

(27) *Ὅριστέον πρό*. Ὅριστέον οὖν πρό, D. 1.

(28) *Ταῖς δὲ πράξεσιν*. Δέ abest, A. 2.

aliæque sunt optabiles ei qui agit, aliæ fugiendæ. Optabilem autem quædam semper sunt optabiles, quædam certo quodam tempore; similiter etiam fugiendarum. Rursus actionum aliis misericordia et venia tribuitur, aliæ in odio sunt et pœna vindicantur. Sint ergo regulæ cognitionis ejus, quod sponte fit, quod omnino laus aut vituperatio comitetur, et cum voluptate agantur, et optabiles sint actiones iis qui agunt, aut semper, aut tum cum aguntur. Invite autem facti notæ sunt et indices, quod veniam aut misericordiam mereantur, et cum dolore agantur, neque optabiles sint. His ita explicatis, dicamus primum de eo quod invite fit.

CAP. XXX.

De eo quod invite fit.

Quod invite fit, partim per vim fit, partim per ignorantiam; atque eorum quidem, quæ per vim fiunt, principium efficiendi extra est. Alia enim quæpiam causa violentiæ est, non nos. Itaque definitio ejus, quod invite per vim suscipitur, est cujus principium est extra, ut nihil sua voluntate ad actionem conferat is cui vis infertur. Principium hic pro causa efficiente dictum est. Verum quæritur, an etiam hæc invite fiant, ejectiones onerum, ad quas nautæ descendunt adversa tempestate, aut cum quis amicorum aut patriæ conservandæ causa rem turpem facit aut patitur. Sed hæc sponte potius fieri videntur. Nam idcirco adjectum est ad definitionem, ut nihil ad actionem sua voluntate conferat is, cui vis affertur. In hujusmodi enim casibus ipsi sponte per se movent partes eas, quæ instrumenti locum obtinent, atque ita in mare onera dejiciunt. Quod idem accidit iis, qui aliquid, quod turpe aut grave sit, majoris boni gratia perpetiuntur, ut Zeno,

Α καὶ αἱ μὲν εἰσὶν αἰρεταὶ τῷ πράττοντι (29), αἱ δὲ φευκταὶ· καὶ τῶν αἰρετῶν αἱ μὲν αἰετὰ αἰρεταὶ, αἱ δὲ κατὰ τινα χρόνον· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν φευκτῶν. Κατὰ πάλιν, αἱ μὲν τῶν πράξεων (30) ἐλεοῦνται καὶ συγγνώμης ἀξιοῦνται (31), αἱ δὲ μισοῦνται καὶ κολάζονται. Ἔστωσαν οὖν γινώμονες τοῦ μὲν ἐκουσίου, τὸ πάντως ἐπακολουθεῖν ἐπαινον ἢ ψόγον, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς πράττεσθαι, καὶ τὸ αἰρετὰς εἶναι τὰς πράξεις τοῖς πράττουσιν ἢ αἰετῇ, ἢ τότε ὅτε (32) πράττονται. Τοῦ δὲ ἀκουσίου γινώμονες, τὸ συγγνώμης ἢ ἐλέους ἀξιοῦσθαι, καὶ τὸ μετὰ λύπης πράττεσθαι, καὶ τὸ μὴ εἶναι αἰρετὰς. Τούτων οὕτω διορισθέντων, λέγωμεν πρότερον περὶ τοῦ ἀκουσίου (33).

ΚΕΦ. Α' (34).

Περὶ ἀκουσίου.

Τοῦ ἀκουσίου τὸ μὲν κατὰ βίαν, τὸ δὲ δι' ἄγνοιάν (35) ἐστὶ. Τῶν τοίνυν κατὰ βίαν ἀκουσίων ἡ ποιητικὴ ἀρχὴ ἐξωθεν ἐστὶ. Ἄλλο γάρ τι τῆς βίας (36) αἰτιόν ἐστι, καὶ οὐχ ἡμεῖς. Ὅρος τοίνυν τοῦ κατὰ βίαν ἀκουσίου ἐστὶν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐξωθεν, μηδὲν (37) συμβαλλομένου κατ' οἰκείαν ὁρμὴν τοῦ βιασθέντος. Ἀρχὴ δὲ εἰρηται ἐνταῦθα ἡ ποιητικὴ αἰτία. Ζητεῖται δὲ, εἰ καὶ ταῦτα ἀκουσία ἐστὶν, ὅσον αἱ ἀποβολαὶ τῶν φορτίων, 125 ἃς ποιοῦνται οἱ ναῦται χειμῶνι περιπεσόντες, ἢ ὅταν τι ἀισχρὸν πρᾶγμα καταδέξηται (38) παθεῖν ἢ πράξει, ὑπὲρ τοῦ σώσαι φίλους ἢ πατρίδα. Ἐοίκασι δὲ μᾶλλον εἶναι ἐκούσιοι (39). Διὰ τοῦτο γὰρ πρόσκειται τῷ ὄρω, τὸ μηδὲν (40) συμβαλλομένου κατ' οἰκείαν ὁρμὴν τοῦ βιασθέντος. Ἐπὶ γὰρ τοῖς τοιοῦτοις (41) ἐκόντες αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν κινουσι τὰ ὄργανα νικᾶ μόρια, καὶ οὕτω ῥίπτουσιν εἰς τὴν θάλασσαν τὰ φορτία. Ὅμοίως δὲ καὶ οἱ αἰσχροὶ (42) ἢ δεινὸν τι ὑπομένοντες διὰ μεῖζον καλὸν (43), ὡς Ζήνων, ὁ ἀποφαγὼν ἑαυτοῦ τὴν γλῶτταν καὶ ἀποπτύσας Διονυσίῳ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(29) Αἰρεταὶ τῷ πράττοντι. Τῷ πράττοντι abest, A. 1. Ab τῷ πράττοντι ad proximum αἰρεταὶ omittit Vall. Mox, αἱ δὲ καὶ φευκταὶ τῷ πράττοντι. Καὶ τῶν ἀρετῶν (sic) αἱ μὲν, A. 1. Inter τῶν et αἰρετῶν aliquid rasura deletum. Forte μὲν, D. 1.

(30) Αἱ μὲν τῶν πράξεων. Τῶν πράξεων αἱ μὲν, A. 3.

(31) Ἐλεοῦνται καὶ συγγνώμης ἀξιοῦνται. Αἱ loco καί, D. 1, A. 2. Ejus loco αἰετῇ, M. 1. Αἱ δὲ, A. 3. Illæ autem, Con. Loco καὶ συγγ. ἀξ. Valla habet: Aliæ vero invidiam faciunt. Καὶ συγγ. ἀξ. omittit A. 1. Mox, πάντως ἀκολουθεῖν, D. 1.

(32) Ἢ τότε ὅταν. Ἢ τότε ὅτε, D. 1, 3. Sic, et mox πράττονται, Joan. l. 1. Ἢ ὅτε, A. 1, 2. Ἢ τότε ὅταν διορίστως πράττωσιν, M. 1. Mox, συγγνώμης ἢ ἐλέους ἀξιοῦσθαι, D. 1, A. 1, 2, Con. Γινώμονες καὶ τὸ συγγνώμης ἢ ἐλέους ἀξιοῦσθαι, A. 3.

(33) Λέγωμεν πρότερον περὶ ἀκουσίου. Λέγωμεν πρότερον περὶ τοῦ ἀκουσίου, A. 1. Sic, sed λέγομεν, A. 2, D. 1. Λέγομεν πρότερον περὶ τοῦ ἀκουσίου, A. 3.

(34) Cap. 30. Index idem, A. 1, 3, a man. rec., A. 2: Περὶ τοῦ ἀκουσίου, xθ', D. 1. Λόγος, loco κεφ., M. 1. De invito. Cap. 29, Vall. Confer. Joan. p. 191.

(35) Τὸ δὲ κατ' ἄγνοιαν. Δι', loco κατ', D. 1, A. 1, 3.

(36) Ἄλλο γάρ τι τῆς βίας. Τι abest, A. 2.

(37) Ἐξωθεν μηδέν. Ante μηδέν rasura sublatum ἐστὶ, D. 1. Ἐξω, loco ἐξωθεν, A. 3.

(38) Καταδέχεται. « Dignum arbitrat, Con. »

(39) Μᾶλλον εἶναι ἐκούσιοι. Imo potius ἐκούσια. Quærebatur enim, εἰ ταῦτα ἀκούσια. Confer Joan. p. 192. Voluntarii, Con. Ultronei, Vall.

(40) Τῷ ὄρω, τὸ μηδέν. Τοῦ loco τό, D. 1.

(41) Ἐπὶ γὰρ τοῖς τοιοῦτοις. Ἐπὶ γὰρ τούτοις, A. 3. Mox idem, θάλατταν τὰ φορτία.

(42) Ὅμοιος καὶ οἱ αἰσχροὶ τι, x. τ. λ. Ὅμοιος δὲ καὶ οἱ αἰσχροὶ ἢ δεινὸν τι, D. 4, A. 2. Sic, omisso δέ, A. 1.

(43) Μεῖζον καλόν. Μεῖζων (ex corr. εἰ) καλόν. Post καλόν addit: Ὡς Ζήνων ὁ ἀποφαγὼν ἑαυτοῦ τὴν γλῶτταν καὶ ἀποπτύσας Διονυσίῳ τῷ τυράννῳ ὑπὲρ τοῦ μηδὲν αὐτῷ ἐξειπεῖν τὰ ἀπόρρητα. Ὅμοιος δὲ καὶ Ἀνάξαρχος, x. τ. λ., D. 1. Sic etiam ex miss. edidit, sed Ζήνων, et, ὑπὲρ τοῦ μηδέν αὐτῷ, x. τ. λ., Ox. Ὡς Ζήνων ὁ ἀποφαγὼν τὴν ἑαυτοῦ γλῶτταν, καὶ ἀποπτύσας Διονυσίῳ τῷ τυράννῳ, ὑπὲρ τοῦ μηδέν τὸν τρόπον αὐτοῦ ἐξειπεῖν τὰ ἀπόρρητα. Ὅμοιος δὲ καὶ Ἀνάξαρχος, A. 3. Cum D. 1 consentit, sed in fine, ὁμοίως καὶ Ἀνάξαρχος, A. 1. Cum D. 1 consentit, sed μηδέν τὸν τρόπον, loco μηδὲν, A. 2. Cum D. 1 consentit etiam M. 1, sed omittit δ, ante ἀποφαγὼν, et in fine δέ, ante καί. « Ob majus malum vitandum, ut Zeno et reliqua, » Con. « Majus honestum, servat etiam narratione de Zenone, » Vall. Zenonis factum memorat Euseb. Præpar. evang. pag. 504; Plutarch. t. II, p. 505, p. 1051; Diog. Laert. p. 352. Sed ibi non Dionysius tyrannus appellatur, verum Nearchus aut Dionedon. De Anaxarcho vid. Plutarch. t. II, p. 449; Diog. Laert. p. 364.

τῷ τυράννῳ, ὑπὲρ τοῦ μηδὲν αὐτῷ ἐξείπειν τὰ ἀπόρρητα· ὁμοίως δὲ καὶ Ἀνάξαρχος ὁ φιλόσοφος ὑπομείνας πείσσεσθαι (44) ὑπὸ Νικοκρέοντος τοῦ τυράννου ὑπὲρ τοῦ μὴ προδοῦναι τοὺς φίλους. Καθόλου οὖν (45), ὅταν ἡ διὰ φόβον μειζόνων κακῶν ἔληται τις τὸ ἔλαττον κακὸν (46), ἢ δι' ἐλπίδα μείζονος καλοῦ καταδέξηται τις τὸ ἔλαττον κακὸν (47), ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλως κατορθῶσαι (48), οὐκ ἀκούσιον ὑπομένει πάθος ἢ πράξιν (49)· ποιεῖ γὰρ κατὰ προαίρεσιν καὶ κατ' ἐκλογὴν, καὶ τότε εἰσὶν αἰρεταί (50), ὅταν πράττωνται, καθ' ἑαυτὰς οὐκ (51) οὔσαι αἰρεταί. Εἰσὶν οὖν μικταὶ ἐξ ἀκούσιου καὶ ἐκούσιου (52)· ἀκούσιου μὲν, καθ' ἑαυτὰς, ἐκούσιου δὲ τότε, διὰ περίστασιν. Ἄνευ γὰρ περιστάσεως (53) οὐδεὶς ἀνέλοιτο ταῦτα πράξαι. Δηλοῖ (54) δὲ καὶ ὅ ἐπὶ ταῖς τοιαύταις πράξεσι γινόμενος ἔπαινος ἢ ψόγος, ὅτι ἐκούσιαι (55) εἰσιν. Ἀκούσιων γὰρ ἔργων οὐδεὶς ἔπαινος ἢ ψόγος ἔσται. Οὐκ ἔστι δὲ ῥάδιον (56) διακρίναι, ποῖον ἀντὶ ποῖου αἰρετέον.

Δεῖ (57) δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πρὸ τῶν αἰσχυρῶν αἰρεῖσθαι τὰ λυπηρὰ, ὡς Σωάννα καὶ Ἰωσήφ ἐποίησαν, οὐκ αἰεὶ μέντοι (58). Ὀριγένης γοῦν, 126 διὰ τὸ μὴ περιπεσεῖν τῇ αἰσχυρῇ τῇ τῶν (59) Αἰθιοπῶν, ἐπιθύσας (60), τοῦ παντὸς ἐξέπεσεν. Οὕτως οὐκ ἔστιν εὐκόλος ἡ τῶν τοιούτων διάγνωσις. Ἔτι δὲ καὶ τοῦτου χαλεπώτερόν ἐστι, τὸ ἐμμεῖναι (61) τοῖς δόξασιν. Οὐ γὰρ ὁμοίως εκπλήσσει τὰ δεινὰ προσδοκώμενα καὶ ἐπαγόμενα. Ἄλλ' ἐνίοτε κρίναντες ἐξιστάμεθα (62) τῆς κρίσεως, ἐν τοῖς δεινοῖς γινόμενοι, ὡς ἐπὶ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(44) Πείσσεσθαι. Πήσσεσθαι, A. 3. « In rois modum incurvari, » Vall. Ac si legerit τροχιζέσθαι. Hujus exemplum narrat Philo p. 145, Φασὶ γοῦν ἦδη τινὰς τῶν σοφῶν τροχιζομένους ὑπὲρ τοῦ τὰ ἀπόρρητα μὴ νῦναι, γλῶτταν ἀποτραγόντας τὴν ἑαυτῶν, x. τ. λ.

(45) Καθόλου οὖν. Οὖν abest, A. 2.

(46) Τὸ ἔλαττον κακὸν. Τὸ abest, A. 1, 2. Ab ἔληται τις leguntur a man. rec. in marg., A. 2. In hac formula poni et omitti potest τό.

(47) Ἡ δι' ἐλπίδα — ἔλαττον καλόν. Absunt, A. 1, 2, Vall. Ἡ δι' ἐλπίδα μείζονος κακοῦ καταδέξηται τις ἔλαττον κακόν, D. 1, A. 3. Καταδέχεται loco καταδέχεται, Ox. In fine probō κακόν. Sic et M. 1, et Con. Proximum vero δ. refero ad καλοῦ.

(48) Ἄλλως κατορθῶσαι. Σ in ἄλλως a man. rec. additum, D. 1. Μᾶλλον ἄλλως κατορθ., et mox ἀκούσιου, M. 1.

(49) Πράξιν ἢ πάθος. Πάθος ἢ πράξιν, A. 1, 2.

(50) Καὶ τότε εἰσὶν αἰρεταί. Μέν, post εἰσὶ, addit A. 3. Post hæc a primo legitur (εἰ καὶ πράττωνται καθ' ἑκούσιον, οὐκ οὔσαι αἰρεταί), ὅταν πράττωνται, x. τ. λ. Sed inclusa linea deleta sunt a man. rec., addita hac nota: Ἀναγινώσκειται καὶ οὕτως· Εἰ καὶ πράττωνται, καὶ τὰ ἐξῆς, ἀκρι. τοῦ, ὅταν πράττωνται. Ergo ipse ea quæ deleta, agnovit D. 1; αἰρεταί refertur ad πράξιν.

(51) Καθ' ἑαυτὰς οὐκ. x. τ. λ. Καθ' ἑαυτὰς ἐκούσιως οὐκ οὔσαι, D. 1. Ab οὐκ οὔσαι ad μὲν καθ' ἑαυτὰς absunt, A. 3.

(52) Ἐξ ἐκούσιου, x. τ. λ. Ἐξ ἀκούσιου καὶ ἐκούσιου. Ἀκούσιον μὲν καθ' ἑτερον· ἐκούσιον δὲ τό τε διὰ περίστασιν. Commma inter τό et τε est a man. rec., D. 1. « Ex invito ultroneoque, » Vall. Ποτὲ μὲν loco τότε, A. 3.

(53) Περιστάσεως ad ἐκούσιαι εἰσὶν. Absunt, M. 1.

(54) Πράξαι. Δηλοῖ. Παθεῖν. Δῆλος, D. 1. Παθεῖν

A qui suam ipse linguam dentibus præcisam expulit in Dionysium tyrannum, ne ei ulla ratione tacenda et recondita quædam enuntiaret. Item Anaxarchus philosophus, qui passus est se contundi a Nicocreonte tyranno, ne amicis proderet. Universe igitur, quando aut metu majorum malorum elegerit quis minus malum, aut spe majoris boni sumpserit minus bonum, quod aliter consequi, quod vult, non possit, non invitatus agit aut patitur. Facit enim voluntate et soluta eligendi optione, ac optabilia sunt tum, cum aguntur, etsi per se non sint optabilia. Sunt ergo ex eo quod sponte et invite fit, mista et temperata. Invite quidem per se, sponte eo tempore ex circumstantia. Nam sine circumstantia nemo vellet hæc agere; sed hæc sponte fieri, laus aut vituperatio, quæ talibus actionibus tribuuntur, declarant. Nam eorum quæ invite facimus, nulla erit laus aut vituperatio. Quancum non est facile discernere, quid cui præoptandum sit.

Oportet tamen, ut plurimum, præ turpibus expetere, quæ molesta sunt, ut Suzanna et Joseph fecerunt, etsi non semper. Nam Origenes, qui, ne dedecus et ignominiam susciperet, quam Æthiopes ostentabant, diis sacra fecit, tota causa cecidit. Ita hæc dijudicare facile non est. Sed his multo difficilius, manere in eo, quod semel decretum sit. Non enim æque terrent res graves atque difficiles, dum expectantur, atque dum jam premunt. Sed accidit interdum, ut, cum judicaverimus et statuerimus ali-

C exhibet etiam A. 3. Mox, γινόμενος ἔπαινος, D. 1. (55) Ὅτι ἐκούσιαι. Sic, sed litteræ τι ε deinceps a rec. deletæ, D. 1. Ab ὅτι ad ἡ ψόγος absunt, A. 3.

(56) Οὐκ ἔστι δὲ ῥάδιον. Οὐκ ἔσται δὲ ῥάδιον. A. 1. Δέ solum insertum a man. rec., D. 1. Mox διακρίναι, idem.

(57) Αἰρετέον. Δεῖ. Αἰρετέον. Δεῖ, D. 1, A. 1, 3. Αἰρητέον (sic) δεῖ, M. 1.

(58) Οὐκ αἰεὶ μέντοι. Οὐκ αἰεὶ μεμπτῶν, D. 1, A. 1, 2, M. 1. Non usque lamentabundi, Vall. Probo vulgatum. Nam αἰεὶ opponitur τῷ, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Neque id semper, Con. Tamen hic aliquis opponere possit: Atqui turpitudini semper postponendum est damnum, calamitas et mors.

(59) Αἰσχυρῇ τῇ τῶν. Τῇ abest, D. 1. Id est, τῇ παρὰ τῶν Αἰθιοπῶν. Origenes in eam necessitatem ab Æthiopicis compulsus, ut aut libidini dederet corpus, aut idolis thus adoleret, posterius elegit. Vid. Epiphani. l. 1, p. 525. Θύειν autem esse thus adolere, satis docuit Grævius ad Hesiod. Ἔργ. 558. Loco Origenes Cono habet, Horexonius. Mox Αἰθιοπῶν, A. 3.

(60) Ἐπιθύσας. Θύσας, A. 2. Heliodor. p. 87, Τοῦ λιθανωτοῦ λαθὼν ἐπέθυσσα.

(61) Ἔτι δὲ καὶ τοῦτοις χαλεπώτερόν ἐστι, τὸ ἐμμεῖναι. Τοῦτου, loco τοῦτοις, A. 1, 3, D. 1. Sed in hoc ἐτι est ex correct., antea erat ἐστι. Idem habet, τὸ μὴ ἐμμεῖναι. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτων χαλεπώτερον τὸ μὴ ἐμμεῖναι, M. 1. Ἔστι omittit A. 3. Τοῦτοις locum ita habere nequit. Comparativus genitivum postulat. Aliud est, πρὸς τοῦτοις. Cono: « Amplius autem est isto difficilius, non permanere. » Vallæ: « Quin et magis arduum est, in opinionibus persistere. »

(62) Ἐξιστάμεθα. Ἐξίστασθαι, A. 3. Idem mox, γινόμενοι.

quid, non steinus in eo, quod iudicatum sit, cum in ipsis malis versamur, ut quibusdam contigit martyribus. Nam cum initio constanter tolerassent, tandem succubuerunt, et in ipso discrimine et perpessione rerum asperarum fracti sunt. Nemo autem existimet, intemperantiæ libidinem aut iram peccata esse invite suscepta, quod extra principium habeant efficiens. Nam et forma scorti ad intemperantiam eum qui aspexit, excitavit, et qui irritavit, iram commovit. Etsi enim principium efficiens habent extra, ipsi tamen per se et partes eas, quæ instrumenti loco sunt, agunt; neque sub definitionem ejus, quod invite geritur, cadunt, quando principii causam sibi ipsis præbent, quod propter malam institutionem perturbationibus facile succumbant. Nam vituperantur, qui hæc agunt, ut qui malum sua sponte contraxerint. Esse autem sponte contractum, constat ex eo quod actione delectantur. At vero, quod inviti facimus, molestum esse ostendimus. De eo ergo quod inviti per vim agimus, hæc sint exposita. Reliquum, est ut de eo quod per ignorancem est, dicamus.

CAP. XXXI.

De eo quod invite per ignorancem fit.

Multa agimus per inscientiam, ex quibus post actionem voluptatem capimus, ut cum quis invitatus inimicum interfecerit, cæde tamen ejus delectatur. Hæc et id genus alia vocant non sponte suscepta, non tamen etiam invite. Item agimus quædam per inscientiam, quæ facta molestiam afferant: hæc vocarunt invite facta, quæ perpetrata dolor consequitur. Eorum ergo quæ sunt per ignorantiam, duæ sunt species: una non sponte factum, altera invite. Nunc propositum est de eo tantum, quod invite fit, dicere. Nam quod non sponte est gestum, magis reducitur ad id quod sponte est factum, cum sit mixtum. Nam si principium spectes, invite fit; si finem, sponte. Nam quod invite suscipiebatur, exitus fecit, ut sponte factum videatur. Quare quod invite fit, definiunt etiam sic: Invite factum est quod, præterquam quod sponte non est susceptum, dolorem

τινων συμβέβηκεν ἐν τῷ μαρτυρεῖν (63). Τὴν ἀρχὴν γὰρ καρτερήσαντες, περὶ τὸ τέλος ἐνέδωκαν, ἐν τῇ πείρᾳ τῶν χαλεπῶν ἀπομαλακισθέντες. Μηδεὶς δὲ νομίσῃ τῆς ἀκολασίας τὴν ἐπιθυμίαν ἢ τὸν θυμὸν τῶν ἀκουσίων εἶναι πλημμελημάτων, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα τὴν ἀρχὴν ἐξωθεν ἔχει τὴν ποιητικὴν. Τὸ τε γὰρ κάλλος τῆς πόρνης ἐξοίστηρσεν ἐπὶ τὴν ἀκολασίαν τὸν ἐωρακότα (64), καὶ ὁ παροξύνας ἐκίνησε τὸν θυμὸν. Εἰ γὰρ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐξωθεν ἔχουσιν, ἀλλ' αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν καὶ τῶν ὀργανικῶν μορίων ἐνεργοῦσι, καὶ οὐχ ὑποπίπτουσι τῷ ὄρω τοῦ ἀκουσίου, ὅποτε καὶ τῆς ἀρχῆς τὴν αἰτίαν ἑαυτοῖς παρέχονται (65), διὰ φαύλην ἀγωγὴν ὑπὸ τῶν παθῶν ῥαδίως αἰχμαλωτίζόμενοι. Ψέγονται γοῦν οἱ ταῦτα πράτταντες, ὡς ἐκούσιον κακὸν ὑπομένοντες. Ὅτι δὲ ἐκούσιόν ἐστι, δῆλον. Ἦδονται γὰρ ἐπὶ τῇ πράξει· τὸ δὲ ἀκούσιον λυπηρὸν ἐδείχθη. Περὶ μὲν οὖν τοῦ ἀκουσίου τοῦ βίᾳ (66) ταῦτα, περὶ δὲ τοῦ δι' ἄγνοιαν εἰπεῖν ὑπολέλειπται.

ΚΕΦ. ΛΑ' (67).

Περὶ τοῦ δι' ἄγνοιαν ἀκουσίου.

127 Πολλὰ πράττομεν δι' ἄγνοιαν, ἐφ' οἷς μετὰ τὴν πράξιν (68) χαίρομεν, ὡς ὅταν τις ἄκων μὲν ἐχθρὸν φονεύσῃ (69), χαίρῃ δὲ (70) ἐπὶ τῷ φόνῳ. Ταῦτ' οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα καλοῦσιν οὐχ ἐκούσια, οὐ μέντοι καὶ ἀκούσια (71). Καὶ πάλιν πράττομεν τινα δι' ἄγνοιαν, καὶ ἐπὶ τοῖς γενομένοις λυπούμεθα. Ταῦτα δὲ ἐκάλεσαν (72) ἀκούσια, ὅσοις πραγθεῖσιν ἐπακολουθεῖ λύπη. Τῶν οὖν δι' ἄγνοιαν δύο ἐστὶν εἶδη· ἓν μὲν τὸ οὐχ ἐκούσιον, ἕτερον δὲ τὸ ἀκούσιον. Πρόκειται δὲ νῦν εἰπεῖν περὶ μόνου τοῦ ἀκουσίου (73). Τὸ γὰρ οὐχ ἐκούσιον τοῖς ἐκουσίοις μᾶλλον ὑπάγεται, μικτὸν ὑπάρχον. Τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν ἀκούσιον ἔχει· τὸ δὲ τέλος, ἐκούσιον. Ἐξ ἀποβάσεως γὰρ ἐκούσιον γέγονε τὸ ἀκούσιον. Διὸ καὶ οὕτως ὀρίζονται (74) τὸ ἀκούσιον· Ἀκούσιόν ἐστι τὸ, πρὸς τῷ μὴ (75) ἐκούσιον εἶναι, ἐπίλυτον δὲ καὶ ἐν μεταμελείᾳ. Πάλιν, ἄλλο μὲν ἐστι τὸ δι' ἄγνοιαν (76) τι ποιεῖν, ἄλλο δὲ,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(63) Ἐν τῷ μαρτυρεῖν. « In perferendo martyrio, » Con. Mox: μηδεὶς δὲ νομίσῃ, A. 3.

(64) Ἐωρακότα. Ὁρακότα, A. 3.

(65) Παρέχονται. Παρέχονται, et ex correct. rec. D. 1. Παρέχονται, A. 3.

(66) Τοῦ βίᾳ ἀκουσίον. Τοῦ ἀκουσίου τοῦ βίᾳ, A. 1, 2, D. 1. Mox idem ὑπολείπεται. Περὶ μὲν τοῦ ἀκουσίου τοῦ βίᾳ ταῦτα, περὶ τοῦ — ὑπολείπεται, A. 3.

(67) Cap. 31. Index idem, A. 1, 3. A manu. rec. in marg., A. 2. Idem index, sed caput λ', D. 1. Ἀδός, loco κεφ., M. 1. De invito per ignorantiam. Cap. 30, Vall. Cono incipit libri v cap. 2, De involuntario per ignorantiam, et an excuset.

(68) Μετὰ πράξιν. Μετὰ τὴν πράξιν, D. 1, A. 1, 2, 3. Mox καὶ ὅταν, loco ὡς ὅταν, M. 1. Deinde: τίς μὲν ἀκούσιως τὸν ἐχθρὸν, A. 3.

(69) Φονεύσῃ. Alium rutilus occiderit: aliumne occiderit, inimicum arbitrat, Vall.

(70) Χαίρει δὲ. Χαίρῃ δὲ, A. 1, 2.

(71) Οὐχ ἐκούσια — ἀκούσια. Absunt, A. 1, 2. Οὐ μέντοι καὶ ἀκούσια omittit Vall. Mox, ἐπὶ τοῖς

γενομένοις, A. 1, 2, D. 1, Con., Vall. Ἐπὶ abest solum, M. 1.

(72) Ταῦτα ἐκάλεσαν. Δέ, post ταῦτα, addit D. 1. Οὖν addit A. 3. Mox, παρακολουθεῖ λύπη, A. 1, 2.

(73) Περὶ τοῦ ἀκουσίου μόνου. Περὶ μόνου τοῦ ἀκουσίου, D. 1, A. 1, 2, 3.

(74) Οὕτως ὀρίζονται. Ὀρίζονται οὕτως, A. 2. Διὸ καὶ — ἀκούσιον absunt, A. 3.

(75) Ἔστι τὸ, πρὸς τῷ μὴ, κ. τ. λ. Ἔστιν ὁ μὴ πρὸς τό, A. 3. Ἔστι, τὸ μὴ πρὸς τὸ ἐκούσιον εἶναι καὶ ἐπίλυτον δὲ καὶ ἐν, D. 1. Ἐν, ante μεταμελείᾳ, omittit M. 1. Ex his probavi solum δὲ, loco ἐστὶ. Si quis tamen ἐστὶ malit retinere, ante πρὸς τῷ, loco τό, scribendum est ὁ. Cono: Involuntarium est, quod cum voluntarium sit, tristitiam et pœnitentiam affert. Ergo deest μὴ. Valla: Invitum est, quod, quoniam voluntarium non est, agrimoniam affert, et porro quod in pœnitentia collocatum est.

(76) Ἔστι δι' ἄγνοιαν. Ἔστι τὸ δι' ἄγνοιαν, D. 1. Mox, ποιεῖν, καὶ ἄλλο ἀγνοοῦντα, ei mox, ὑπάρχει, loco ἢ. A. 3.

ἀγνοούντα. Ἐάν γάρ ἐφ' ἡμῖν ἡ τῆς ἀγνοίας τὸ αἴτιον, ἀγνοοῦντες μὲν ποιούμεν (77), οὐ δι' ἀγνοίαν δέ. Ὁ γὰρ μεθύων καὶ θυμούμενος καὶ ποιῶν τι φαῦλον, ὁ μὲν τὴν μέθην, ὁ δὲ τὴν ὀργὴν αἰτίαν ἔχει τῶν ὑπ' αὐτοῦ γινομένων, ἅπερ ἐκούσια ἦν (78). Ἐξῆν γὰρ αὐτῷ μὴ μεθύσθηναι (79). Αὐτὸς οὖν ἑαυτῷ τῆς ἀγνοίας γέγονεν (80) αἴτιος. Ταῦτα οὖν οὐ δι' ἀγνοίαν λέγεται ποιεῖν, ἀλλ' ἀγνοῶν πράττειν (80), ἅπερ οὐκ ἔστιν ἀκούσια, ἀλλ' ἐκούσια. Διὸ καὶ ψέγονται παρὰ τῶν χρηστῶν οἱ ταῦτα πράττοντες. Εἰ γὰρ μὴ ἐμεθύσθη, οὐκ ἂν ἐποίησεν· ἐκὼν δὲ ἐμεθύσθη, ἐκὼν ἄρα (82) ταῦτα **128** ἐποίησε. Δι' ἀγνοίαν (83) δὲ ταῦτα πράττομεν, ὅταν μὴ αὐτοὶ παρεχόμεν (84) τὴν αἰτίαν τῆς ἀγνοίας, ἀλλ' οὕτω συνέβη· οἷον, ἐν τῷ τόπῳ (85) τις τῷ συνῆθει τοξεύων, τὸν πατέρα παριόντα (86) κατὰ τύχην βαλὼν, ἀπέκτεινεν. Ἐκ τῶν εἰρημένων οὖν ἀποδείκνυται (87), ὅτι οὐχ ὁ ἀγνοῶν τὰ συμφέροντα, οὐδ' ὁ νομίζων εἶναι (88) τὰ φαῦλα χρηστὰ, πάθος ἀκούσιον ὑπομένει (89). Τῆς γὰρ αὐτοῦ μοχθηρίας ἐστὶν ἡ ἀγνοία· ψέγεται γοῦν καὶ οὗτος (90)· τῶν δὲ ἐκούσιων ὁ φόγος. Οὐκ ἄρα τῶν καθόλου καὶ γενικῶν (91), ἡ τῶν κατὰ προαίρεσιν, ἀκούσιός ἐστιν ἡ ἀγνοία, ἀλλὰ τῶν ἐν μέρει. Τὰ μὲν γὰρ καθ' ἕκαστα ἄκοντες, τὰ δὲ καθόλου ἐκόντες ἀγνοοῦμεν.

Τούτων οὕτω διωρισμένων, ἐξῆς ῥητέον (92) ποῖά ἐστι τὰ καθ' ἕκαστα (93). Ταῦτα δὲ ἐστὶν, ἃ καλεῖται παρὰ τοῖς ῥητορσι περιστατικὰ μόρια· τίς, τίνα, τί, τίνη, ποῦ (94), πότε, πῶς, διατί. Οἷον, πρόσωπον, πρᾶγμα, ὄργανον, τόπος, χρόνος, τρόπος, αἰτία. Πρόσωπον μὲν, τὸ ποιοῦν (95), ἡ περὶ τίνα ἡ πρᾶ-

A etiam et poenitendi causam affert. Præterea aliud est per inscientiam aliquid facere, aliud inscientem. Si enim in nostra potestate fuerit inscientiæ causa, inscientes quidem facimus, non tamen per inscientiam. Nam vinolentus et iratus quispiam, si quid faciat improbe, alter ebrietatem, alter iram causam habet eorum, quæ facit, quæ sponte suscepta sunt. Licebat enim illi non ebrium fieri. Ipse ergo sibi ignorantiae causa est. Itaque hæc non per inscientiam dicitur facere, sed insciens agere; quæ non invite, sed sponte sunt. Quocirca etiam reprehenduntur a viris bonis qui hæc agunt. Si enim non fuisset ebrius factus, non fecisset; sponte autem ebrius est factus, sponte ergo fecit. Per inscientiam autem ea facimus, cum ipsi non præbuerimus causam inscientiæ, sed ita casus tulerit, ut in loco consueti quispiam sagittam mittens, patrem casu prætereuntem interfecit. Ex his ergo quæ diximus, demonstratur eum, qui ignorat, quæ sunt utilia, quique mala esse bona opinatur, invite non agere. Nam illa inscientia ex ejus improbitate proficiscitur. Itaque iste vituperatur. Vituperatio porro non nisi eorum est quæ sponte commissa sunt. Non ergo rerum universarum et generalium, aut earum quæ sunt ex electione, ignorantia est invite suscepta, sed singularum. Nam singula iaviti, universa sponto ignoramus.

B
C
His itaque sic explicatis, dicendum est quæ sint singula. Hæc autem sunt, quæ vocantur a rhetoribus circumstantiæ: quis, quem, quid, quo, ubi, quando, quomodo, quamobrem; ut, persona, factum, instrumentum, locus, tempus, modus, causa. Persona quidem, qui facit, aut in quem est actio, ut si

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(77) Ἀγνοοῦντες μὲν ποιούμεν. Mén abest, D. 1. Mox idem καὶ ὁ θυμούμενος. Equidem malim, ὁ γὰρ μεθύων ἢ θυμούμενος, ποιῶν τι φαῦλον.

(78) Ἄπερ ἐκούσια ἦν. Ἄπερ ἦν ἐκούσια, D. 1. Ἄπερ ἦν ἀκούσια, A. 3.

(79) Μὴ μεθύσθηναι. «Non ebriari, non irasci,» Valla. Legit ergo, μὴδὲ θυμούσθαι. Hoc mihi valde probatur. Mox idem omittit, αὐτὸς οὖν — αἴτιος.

(80) Τῆς ἀγνοίας γέγονεν. Γέγονε τῆς ἀγνοίας, D. 1, A. 3. Confer Joan. p. 192.

(81) Ἀλλ' ἀγνοοῦντα πράττειν. Ἀλλ' ἀγνοοῦντος πράττει, A. 3. Forte voluit: Λέγονται ποιεῖν, ἀλλ' ἀγνοοῦντες πράττειν. Ellebodius, *insciens*. Cono,

ignorant. Valla, *ignarus*. Ergo ἀγνοῶν, quod malim, aut ἀγνοῶν διαπράττειν. Ceterum non ignoro, λέγεται: alibi etiam habere accusativum cum infinitivo, ut Xenoph. *Mem. Socr.* 1, 2, 40: Λέγεται Ἀλκιβιάδην Περικλῆ διαλεχθῆναι. *Cyrop.* 1, 3, 4:

Τὸν Κύρον ἀποκρίνασθαι λέγεται. Et *ibid.* 1, 4, 25.

(82) Ἐκὼν ἄρα. Ἐκὼν καὶ, D. 1. Ἐκὼν γὰρ καὶ, M. 1. Ἐκὼν ἄρα καὶ ταῦτα, A. 3.

(83) Δι' ἀγνοίαν. Vid. Joan. p. 192.

(84) Παρέχωμεν. Παράσχωμεν, A. 3.

(85) Συνέβη· οἷον, ἐν τῷ τόπῳ. Συμβάν· οἷον τῷ τόπῳ, D. 1. Forte, ἀλλ' ἐάν οὕτω συνέβη. Hoc est, si casu acciderit, ut versaremur in ignorantia.

(86) Παριόντα. Περιόντα, A. 1, 2, et in marg. Ant. Παριόντα est *prætereuntem*: περιόντα est *obambulantem*. Prius magis placet. Ita etiam exhibit Joan. 1. 1. *Transseuntem*, Con. *Prætereuntem*, Valla.

(87) Οὐκ ἀποδείκνυται. Συναποδείκνυται, A. 1. Οὖν et σύν sæpe confusa sunt.

(88) Νομίζων εἶναι. Νομίζων πάλιν εἶναι, D. 1. Mox, φαῦλα τὰ χρηστὰ, A. 3.

(89) Πάθος ἀκούσιον ὑπομένει. Πάθος ἐκούσιον ὑπομένει, A. 2, 3, Con. Πάθος ἀκούσιον ὑπομένει, ἀλλ' ἐκούσιον, D. 1. Valla vulgatum expressit. Mox, τῆς γὰρ αὐτῶν μοχθ., D. 1.

(90) Ψέγεται γοῦν καὶ οὗτος. Ψέγονται οὖν καὶ αὐτοί, D. 1. Sed οὖν ex correct., antea γοῦν. Mox idem post φόγος addit ἐστίν. Sed hoc intelligitur per se.

(91) Γενικῶν. Post hoc iterum habet: ἡ τῶν καθόλου, A. 3.

(92) Ἐξῆς ῥητέον. Hic rursus incipit textus a prima manu, A. 2.

(93) Ποῖά ἐστι τὰ καθ' ἕκαστα. Ὅποια, loco ποῖα, A. 2. Confer Joan. p. 192 B.

(94) Τί, τίνη, ποῦ. Τίνη abest, D. 1, A. 2. Τί, τίνη abest, A. 3. Τίνα et τίνη omittit Con. Τίνα, quod ad personam refertur, inepte Valla reddidit *quæ*, loco *quem*. Idem τίνη omittit.

(95) Πρόσωπον μὲν, τὸ ποιοῦν, κ. τ. λ. Οἷον πρόσωπον μὲν τὸ ποιοῦν. Τίνα δὲ, περὶ τίνα, A. 2. Sic, omisso οἷον, D. 1. Τίνα δὲ περὶ τίνα habet etiam M. 1. Mox, οἷον, junctim, A. 2. Πρόσωπον duplex est, ποιοῦν καὶ πάσχον. Apud Hermogenem p. 141, hæc breviter ita notantur, τόπος, χρόνος, πρόσωπον, αἰτία, πρᾶγμα. Paulo ante: χρόνος καὶ τόπος, A. 3, et post: Ποιοῦν τινὰ δὲ οἷον περὶ, idem.

patrem filius insciens percussit. Factum, illud ipsum quod actum est, si quis, cui colaphum impingere voluerit, cum cecavit. Instrumentum, si lapidem jecit, quod putarat esse pumicem. Locus, si, dum in angustum flecit, eum qui occurrerit, insciens pulsaverit. Tempus, si noctu, arbitratus hostem amicum, occiderit. Modus, si leviter ac non magna vi percussum interemit. Ignoravit enim, leviter percussum interiturum. Causa, si quis medicamentum cuiquam veluti sanaturus dederit, eum vero, qui eo medicamento usus est, mors consecuta sit, quod venenum esse deprehensum sit. Sed hæc quidem omnia ne insanus quidem ignoraverit. Qui vero plurima horum aut potissima nesciverit, per inscientiam fecit. Sunt autem potissima in his, cujus gratia, et quod agitur, id est, causa et factum.

CAP. XXXII.

De eo quod sponte fit.

Cum, quod invite committitur, duplex sit, per inscientiam, et per vim: quod sponte committitur, utrique opponitur. Sponte enim committitur quod neque per vim, neque per inscientiam fit. Atque id quidem non per vim fit, cujus principium in ipsis est: non per ignorantiam vero, si quidpiam rerum singularum ignoratum non fuerit, per quæ et in quibus est actio. Utroque igitur juncto ad alterum, definivimus sponte factum, cujus principium in ipso est, sciente singula, in quibus est actio. Quæritur autem an quæ natura sunt, sponte fiant, ut concoctio et accretio. Sed hæc neque sponte, neque invite fieri ostenduntur. Nam quod invite et sponte fit, in iis numeratur quæ in nobis sunt posita. At

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(96) *Ἐτύπησεν*. A τυπτέω. Ita Aristoph. *Nub.* v. 1445, τυπτῆσω. Plut. v. 21, ubi scholiasta ita habet: Τὸ δὲ, τυπτῆσεις. Ἀττικόν ἐστιν, ἀπὸ τοῦ τυπτέω, ἀρχήστου θέματος.

(97) *Κίσσηριν*. Κίσσηριν τὸν λίθον, D. 1. Κίσσηριν (sic) τὸν λίθον, A. 2. Κατσηριν τὸν λίθον, A. 3. Duplici et uno scribitur. Caterum plane ita Aristot. *Eth. ad Nicomach.* iii, 1, de re eadem: Ἡ τὸν λίθον κίσσηριν εἶναι. Mox περιχλᾶν idem est, quod περιελᾶσαι. Valla reddidit, in demoliendo.

(98) *Ἀπαντήσαντα*. Παραπατήσαντα et ex correcti. περιπατήσαντα, M. 1.

(99) *Ἡρέμα καὶ μὴ βραδύως*. Ἡρέμα ex correcti. rec., antea ἡρέμα. Et ei, loco μή, D. 1. Sensim vel graviter, Con. Leviter ac minime impetuose, Vall. Ἡρέμα καὶ μὴ βραδύως, A. 3.

(1) *Ἡγνόησε γὰρ*, κ. τ. λ. Ἡγνῶει γὰρ εἰ πληγείς, A. 1. Mox, ἡρέμα, A. 3. Loco ἡρέμα, habet ἄμα, D. 1, A. 1. Hoc perplacet.

(2) *Φάρμακον, ὡς ὑγιάζον*. Φάρμακα ὡς υγιάζων, M. 1.

(3) *Τὸ φάρμακον εὐρεθῆν*. Τῷ τὸ φάρμακον εὐρεθῆναι, D. 1, A. 1. 2. Quia, Con. Τῷ τὸ φάρμ. δηλ. εὐρεθῆναι, A. 3.

(4) *Πάντα οὐδ' ἄν*. Ἀπαντα οὐδ' ἄν, A. 2. *Præcludendo oculos*. Ergo, μὴν τοὺς ὀφθαλμούς, Con. Male. Valla, infans, voluit, insanus.

(5) *Ἀγνοήσκειν*. Ἡγνόησε, A. 3. Nec hoc male.

(6) *Ἡ κυριώτερα*. Τά, post ἡ addit D. 1, A. 1, 2, 3. Mox, κυριώτατα, loco κυριώτερα, D. 1, A. 1, 2, Con., Vall. Κυριώτερον, A. 3.

(7) *Τὸ, οὐ ἕνεκα*, κ. τ. λ. Τοῦ οὐ ἕνεκα καὶ τὸ πραττόμενον, A. 2. Τὸ οὐ ἕνεκα καὶ τὸ πρᾶττομεν, D. 1.

Α ξίς· οἶον, εἰ πατέρα υἱὸς ἐτύπησεν (96) ἀγνοῶν· πρᾶγμα δὲ, αὐτὸ τὸ πραχθὲν, εἰ ράπισαι θέλων ἐτύφλωσεν· ὄργανον δὲ, εἰ λίθον ἡκόντισεν, νομίσας εἶναι κίσσηριν (97)· τόπος δὲ, εἰ ἐν τῷ περιχλᾶν στενωπὸν, ἔκρουσεν ἀγνοῶν τὸν ἀπαντήσαντα (98)· χρόνος δὲ, εἰ ἐν νυκτὶ, νομίσας πολέμιον τὸν φίλον, ἐφόνευσεν· τρόπος δὲ, εἰ πληγῆς ἡρέμα καὶ μὴ βραδύως (99), ἐφόνευσεν· ἡγνόησε γὰρ (1), εἰ πληγῆς ἡρέμα τελευτήσῃ· αἰτία δὲ, εἰ ὁ μὲν ἔδωκε φάρμακον, ὡς υγιάζον (2), ἀπέθανε δὲ ὁ λαβὼν, τῷ τὸ φάρμακον εὐρεθῆναι (3) δηλητήριον. Ἀλλὰ 129 ταῦτα μὲν ἅμα πάντα οὐδ' ἄν (4) μαίνόμενός τις ἀγνοήσκειν (5)· ὁ δὲ τὰ πλεῖστα τούτων ἢ τὰ κυριώτερα (6) ἀγνοήσας, οὗτος δι' ἀγνοίαν πεποίηκε. Κυριώτατα δὲ ἐστὶν ἐν τούτοις τὸ, οὐ ἕνεκα (7), καὶ τὸ πραττόμενον, τουτέστιν, ἡ αἰτία καὶ τὸ πρᾶγμα.

KEΦ. AB' (8).

Περὶ τοῦ ἀκουσίου.

Τοῦ ἀκουσίου ὄντος διττοῦ, τοῦ τε δι' ἀγνοίαν καὶ τοῦ κατὰ βίαν (9), τὸ ἐκούσιον ἀμφοτέροις ἀντίκειται. Ἔστι γὰρ τὸ μήτε βίᾳ (10), μήτε δι' ἀγνοίαν γινόμενον. Καὶ ἐστὶν οὐ βίᾳ μὲν, οὐ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς (11)· οὐ δι' ἀγνοίαν δὲ, εἰ μὴ τῶν καθ' ἕκαστα τι εἴη ἀγνοούμενον, δι' ὧν καὶ ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. Συνθέντες οὖν ἑκάτερον, ὀρίζομεθα τὸ ἐκούσιον, οὐ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ, εἰδοῖ (12) τὰ καθ' ἕκαστα, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. Ζητεῖται δὲ, εἰ τὰ φύσει γινόμενα ἐκούσια ἐστὶν (13)· οἷον, ἡ πέψις καὶ ἡ αὐξησις (14). Δείκνυται δὲ ταῦτα μήτε ἐκούσια, μήτε ἀκούσια. Τὸ γὰρ ἐκούσιον καὶ ἀκούσιον ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῖν (15) ἐστὶν· ἡ δὲ πέψις καὶ ἡ αὐξησις οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Ὅθεν, εἰ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα μὴ ἀγνοούμεν (16), τῷ μὴ ἐφ' ἡμῖν

(8) Cap. 32. Index: Περὶ ἐκούσιου, D. 1, A. 3. Sic, addito λβ', A. 1. Idem a man. rec. additum, A. 2. Λόγος, loco κεφ. habet M. 1. *De ultroneo*. Cap. 31, Vall. Cono incipit libri v cap. 3, *De voluntario et quibus consistat animæ partibus*. Confer Joan. p. 192.

(9) *Καὶ τοῦ κατὰ βίαν*. Τοῦ a man. rec. insertum, D. 1.

(10) *Τὸ μὴ μετὰ βίας*. Τὸ μήτε βίᾳ, A. 1, 2, 3, D. 1. Mox, Καὶ οὐκ ἐστὶν οὐ βίᾳ, A. 2. Joan. l. 1, ita habet: Ἔστι γὰρ ἐκούσιον, τὸ μήτε κατὰ βίαν, μήτε δι' ἀγνοίαν γινόμενον.

(11) *Οὐ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς*. Ἐαυτοῖς loco αὐτοῖς, M. 1. Mox: ὀρίζομεν εἶναι τὸ ἀκούσιον οὐ, A. 3.

(12) *Ἐν αὐτῷ, εἰδοῖ*. Ἐν αὐτῷ, εἰδοῖ, D. 1.

(13) *Ἐκούσια ἐστὶν*. « Ultroneæ sint, annon, » Vall.

(14) *Καὶ ἡ αὐξησις*. Ἡ abest, A. 1, 2. Sic et mox ante αὐξησις abest in iisdem. Mox, *monstratum est*, Con. Ab δείκνυται ad ἡ αὐξησις omittit Vall. Δείκνυται γὰρ ταῦτα, A. 3.

(15) *Ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῖν*. Loco, *ex iis numerantur*, correxi, in.

(16) *Ὅθεν, εἰ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα ἀγνοούμεν*. Ὅθεν καὶ τὰ καθ' ἕκαστα μὴ ἀγνοούμεν, A. 2. Μὲν solum addit ante ἀγνοούμεν, A. 1. Μὴ ejus loco addit. Syllaba vero ou in ἀγνοούμεν ex correcti. Mox, τὸ μὴ ἐφ', D. 1. Sententia est ambigua, ita ut μὴ adesse et abesse possit. Naturalia enim, eo quod non sunt in nostra potestate, nec ἐκούσια, nec ἀκούσια sunt, etiamsi singula eorum ignoremus, aut non ignoremus. Cono: *Non ignoramus*. Valla: *Licet singularia ignoremus*. Quoniam paulo ante duo retu-

αὐτὰ εἶναι, οὕτε ἐκούσιά ἐστιν, οὕτε ἀκούσια. Τὰ δὲ διὰ θυμὸν (17) καὶ ἐπιθυμίαν ἐδείχθη (18) ἐκούσια. Καὶ γὰρ κατορθούμενα ἐπαινεῖται, καὶ ἀμαρτανόμενα φέγεται ἢ μισεῖται· καὶ ἡδονὴ καὶ λύπη (19) αὐτοῖς ἐπακολουθεῖ, καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς ἐστίν. Ἐν αὐτοῖς γὰρ ἦν τὸ μὴ ὑπὸ τῶν παθῶν βῆδ' ἄλλως σθαι. Διὰ γὰρ τῶν ἐθῶν τὰ τοιαῦτα κατορθοῦται (20).

erat, ut non facile perturbationibus succumberent. Nam talia per consuetudinem ad rectum statum deducuntur.

Ἄλλως τε, 130 εἰ ταῦτα ἀκούσια, οὐδὲν τῶν ἀλόγων ζώων ἐκούσιως τι πράττει, ἀλλ' οὐδὲ τὰ παῖδια· νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· ὁρώμεν γὰρ ἐκούσιως αὐτὰ (21) ἐπὶ τὴν τροφὴν ἐρχόμενα, καὶ οὕτε βία (αὐτὰ γὰρ ἐστὶ τὰ δι' ἐαυτῶν ὀρμῶντα), οὕτε δὴ ἀγνοοῦντα (22)· τὴν γὰρ τροφὴν οὐκ ἀγνοεῖ. Θεωρήσαντα γοῦν τροφὴν, ἥδεται καὶ ὡς ἐπὶ πρᾶγμα γνώριμον ὀρμῇ, καὶ ἀποτυγχάνοντα λυπεῖται. Ἐκουσίου δὲ γινώσκοντες, ἐπιτυγχάνοντες μὲν, ἡδονή, ἀποτυγχάνοντες δὲ, λύπη· ἐξ ὧν δὴλον, ὡς ἐκούσιον ἔχει τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν θυμὸν· καὶ γὰρ ὁ θυμὸς μεθ' ἡδονῆς γίνεταί. Καὶ ἄλλως, ἐάν τις τὰ διὰ θυμὸν (23) καὶ ἐπιθυμίαν ἐκούσια μὴ λέγῃ (24), ἀναιρεῖ τὰς ἠθικὰς ἀρετάς. Ἐν μεσότητι γὰρ (25) αὐταὶ τῶν παθῶν εἰσιν. Εἰ δὲ ἀκούσια τὰ πάθη, ἀκούσιοι καὶ αἱ πράξεις αἱ κατὰ τὰς ἀρετάς. Καὶ γὰρ αὐταὶ (26) κατὰ πάθος γίνονται. Οὐδεὶς δὲ τὸ κατὰ λογισμὸν καὶ προαίρεσιν καὶ κατ' οἰκείαν ὀρμὴν (27) καὶ ἐφесιν, μετὰ τοῦ γνωρίζειν τὰ καθ' ἕκαστα, ἀκούσιον λέγει. Ἐδείχθη δὲ καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς· ἐκούσια ἄρα (28). Ἐπειδὴ δὲ πολλοῦ τῆς προαίρεσεως (29) ἐμνημονεύσαμεν, καὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, διαληπτέον καὶ περὶ προαίρεσεως.

Quoniam autem multis in locis electionis, quæ Græcis προαίρεσις est, mentionem fecimus, itemque ejus quod in nobis est situm, etiam de electione tractandum est.

ΚΕΦ. ΛΓ' (30).

Περὶ προαίρεσεως.

Τί ἄρα ἐστὶν ἡ προαίρεσις; Ἄρα (31) τὸ ἐκού-

vero concoctio et accretio in nobis sita non sunt. Unde etiam evenit ut, si singula ignoremus, quod ea non sint in nostra potestate, neque sponte, neque invite facere dicamur. Quæ vero per iram et cupiditatem fiunt, sponte fieri demonstravimus. Etenim, si recte fiunt, laudantur; sin secus, vituperantur aut odio habentur. Voluptas etiam et dolor ea consequitur et principium in ipsis est. In ipsis enim

Præterea, si illa invite fiunt, neque bestia ulla sponte quid facit, neque parvuli: nunc non ita se habet. Videmus enim illa sponte ad alimenta accedere, et neque per vim (per se enim ea moventur), neque per inscientiam, quoniam alimentum non ignorant. Nam ubi cibum conspexerint, voluptate afficiuntur, et velut ad rem notam feruntur, molestantque capiant, si non assequantur. Atqui ejus, quod sponte suscipitur, si, quod propositum est, consequimur, nota (i. e. indicium) est voluptas; sin minus, ægrotudo: quæ declarant, in illis esse cupiditatem et iram sponte susceptam. Nam ira non sine voluptate fit. Præterea, si quis neget, sponte admitti, quæ fiunt per iram et cupiditatem, virtutes morales tollit: hæ enim in medio sunt perturbationum. Quod si vero perturbationes ab invitis suscipiuntur, etiam actiones, quæ sunt virtutibus congruentes, ab invitis administrantur. Eas enim cum perturbatione exsequimur. Nemo autem quod secundum rationem et electionem et motum internum et appetitionem fit, una cum cognitione singulorum invite fieri dicit. Ostensum etiam est, principium in ipsis esse: sponte ergo fieri dicendum est.

CAP. XXXIII

De electione.

Quid ergo est electio? An, quod sponte fit,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

lit ad ἐκούσιον, τὸ, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ, seu, ὃ ἐφ' ἡμῖν, εἰ τὸ, εἶδοι τὰ καθ' ἕκαστα. Malim nunc sic: Εἰ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα μὴ ἀγνοοῦμεν, *eiamsi singula in rebus naturalibus non ignoremus*. Pleraque enim in istis rebus naturalibus ignoramus. Ergo primo sublatum μὴ, ac deinde correctum ἀγνοοῦμεν. Mox: τῷ μὴ ἐφ' ἡμῖν αὐτὸ εἶναι, A. 3.

(17) Τὰ δὲ διὰ θυμὸν. Διὰ abest, A. 2. (18) Ἐδείχθη. Ex rasura ei correct. primæ manus. Forte antea ἐπεδείχθη, aut, ἐδιδάχθη, D. 1. Respicit autem in his extrema capitis 30.

(19) Καὶ λύπη. Καὶ ἡ λύπη, A. 2. Mox idem, ordine inverso, ἀλίσκεσθαι βῆδ' ἄλλως.

(20) Διὰ γὰρ τῶν ἐθῶν... κατορθοῦται. Idem dixit p. 100. In vocabulo κατορθοῦται deficit M. 1. Sed in eodem paulo inferius proxima capita adduntur. Vide mox in illicem capitis 33. Ἡδῶν loco ἐθῶν habet inferius πράξει, A. 3.

(21) Ἀκούσιως αὐτὰ. Αὐτὰ ἐκούσιως, D. 1. Ἐκούσιως αὐτὰ, A. 1, 2, 3. Voluntarie, Con. Ulro, Vall.

(22) Οὕτε δὴ ἀγνοοῦντα. Οὕτε δὲ ἀγνοοῦντα, A. 1. Prorsus abest, A. 2. Δὴ abest, D. 1. Οὐκ ἀγνοοῦντα, A. 3. Mox: θεωρήσαντα γὰρ τροφὴν, A. 3.

(23) Ἐάν τις τὰ διὰ θυμὸν. Τὰ abest, A. 1.

(24) Ἐκούσια μὴ λέγοι. Ἀκούσια λέγῃ, A. 2. Ἐκούσια μὴ λέγῃ, D. 1.

(25) Ἐν μεσότητι γὰρ. Γὰρ, post ἐν, insertum, A. 2. Mox, ἀκούσιαι καὶ αἱ πράξεις, A. 1.

(26) Καὶ γὰρ αὐταί. Malim, καὶ γὰρ αὐταί. Hoc autem concludit ex opinione eorum, qui πάθη dicunt esse ἀκούσια. Valla: nam et ipsæ.

(27) Καὶ δι' οἰκείαν ὀρμὴν. Κατ' loco δι', D. 1, A. 1, 2, 3. Secundum, Con. Mox: Ἐκαστα ἀκούσια λέγει, A. 3.

(28) Ἐκούσια ἄρα. In marg. ἐκούσιος, Ant. Ἐκούσιος ἄρα, A. 3. Mox idem: Ἐπειδὴ δὲ. Voluntaria, Con. Ultroneum, Vall.

(29) Ἐπὶ δὲ πολλοῦ τῆς προαίρεσεως. Ἐπειδὴ, loco ἐπεί, A. 1, 2. Ἐπειδὴ δὲ τῆς προαίρεσεως πολλοῦ, D. 1. Hic Cono incipit libri v cap. 4, De electione, quid sit, et quorum.

(30) Cap. 33. Index idem, sed nota capitis λβ', D. 1. Cum edito convenit A. 1, 3, et a man. rec., A. 2. De assensione, cap. 32, Vall. Ab hoc capiti pars altera codicis M. 1 incipit iterum numerare, λόγος πρῶτος. Hoc caput autem tribuitur ibi Marco Ephesio.

(31) Ἡ προαίρεσις; Ἄρα. Ἡ προαίρεσις ἀρχὴ καὶ αἰτία; Ἄρα, M. 1.

quoniam quidquid ex electione fit, etiam sponte fit? Sed non contra, verum est, quod fieret, si idem esset sponte factum et electio: nunc vero latius patere deprehendimus, quod sponte fit. Omnis enim electio sponte suscipitur, non etiam, quidquid sponte suscipitur, electio est. Nam pueri et bestiae sponte quidem faciunt, non tamen eligentes. Et quaecunque per iram, non deliberate facimus, sponte facimus, ex electione non item. Amicus etiam quispiam nobis repente advenit, sponte quidem, quoniam gaudemus, non tamen, ut qui elegerimus. Et qui praeter expectationem thesaurum invenerit, sponte lucrum, nec opinatum nactus est, non tamen ex electione. Itaque ex omnibus istis concluditur, non idem valere sponte factum et electionem. An igitur appetitus est electio? At ne hoc quidem verum est. Dividitur enim appetitus in tria, cupiditatem, iram et voluptatem. Electionem autem neque iram, neque cupiditatem esse, ex eo clarum est, quod homines cum bestiis nihil habent commune in electione, sed in ira et cupiditate. Si enim istis duobus convenimus cum bestiis, electione differimus: aliud esse electionem, aliud iram et cupiditatem, perspicuum est. Ostendit idem incontinens, qui dedit se cupiditati, et ex ea agit, non etiam ex electione. Nam in illo electio cupiditati adversatur. Quod si idem essent, non utique altera cum altera pugnaret. Et continens etiam, qui agit ex electione, ex cupiditate non agit. Jam vero, non esse voluntatem, hinc intelligitur. Non in omnibus, in quibus eligere, etiam velle apte dicitur.

Dicimus enim velle nos bonam valetudinem; eligere autem bonam valetudinem nemo dicat. Velle item opulentum esse dicitur, eligere vero opulentum esse, non dicitur. Praeterea velle etiam in iis, quae fieri non possunt, ponitur: eligere in his solum, quae in nostra sunt potestate. Ita enim loqui-

σιν (32), ἐπειδὴ πᾶν τὸ κατὰ προαίρεσιν καὶ ἐκούσιον ἐστίν; Ἄλλ' οὐκ ἀντιστρέφει, ὅπερ ἐγένετο ἂν, εἰ ταυτὸν ἦν ἐκούσιον καὶ προαίρεσις. **131** νῦν δὲ ἐπὶ πλεόν (33) εὐρίσκομεν τὸ ἐκούσιον. Πᾶσα μὲν γὰρ προαίρεσις ἐκούσιος (34)· οὐ πᾶν δὲ τὸ ἐκούσιον ἐν προαίρεσει. Καὶ γὰρ τὰ παῖδια (35) καὶ τὰ ἄλογα ψυχραῖς μὲν ποιεῖ, οὐ μὴν καὶ προαιρούμενα. Καὶ ὅσα δὲ διὰ θυμὸν (36) πράττομεν, μὴ προβουλευσάμενοι (37), ταῦτα ἐκούσιως μὲν ποιούμεν, οὐ μὴν καὶ κατὰ προαίρεσιν (38). Ἀλλὰ καὶ ὁ φίλος ἡμῖν ἐξαίφνης ἐπέστη· ἐκούσιως μὲν, ὡς ἤδεσθαι· οὐ μὴν δὲ προηρημένους (39). Καὶ ὁ θησαυρὸν ἀπροσδοκῆτως εὐρών, ἐκούσιως μὲν ἐρμαλίῳ περιέτυχεν, οὐ προαιρουμένους (40) δέ. Ἐκ πάντων οὖν συναγεται, τὸ μὴ ταυτὸν εἶναι τὸ ἐκούσιον τῇ προαίρεσει. Ἀρ' οὖν ὁρεξίς ἐστίν ἡ προαίρεσις; Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο (41). Διαίρεται γὰρ ἡ ὁρεξίς εἰς τρία, εἰς ἐπιθυμίαν καὶ θυμὸν καὶ βούλησιν. Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐτε θυμὸς, οὐτε ἐπιθυμία ἐστίν ἡ προαίρεσις, φανερόν ἐκ τοῦ μὴ εἶναι κοινωνίαν τοῖς ἀνθρώποις πρὸς τὰ ἄλογα κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ κατ' ἐπιθυμίαν καὶ θυμὸν. Εἰ γὰρ κατὰ ταῦτα μὲν κοινωνοῦμεν, κατὰ προαίρεσιν δὲ διαφέρομεν (42), ὅλον, ὡς ἄλλο μὲν τι προαίρεσις, ἄλλο δὲ θυμὸς καὶ ἐπιθυμία. Δείκνυσιν δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς (43), κρατούμενος μὲν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, καὶ πράττων κατ' αὐτήν, μὴ μέντοι κατὰ (44) προαίρεσιν. Ἀντιβαίνει γὰρ ἐπ' αὐτοῦ ἡ προαίρεσις τῇ ἐπιθυμίᾳ. Εἰ δὲ ταυτὸν ἦσαν, οὐκ ἐμάχοντο. Καὶ ὁ ἐγκρατὴς δὲ, πράττων κατὰ προαίρεσιν, οὐ πράττει κατ' ἐπιθυμίαν. Ὅτι δὲ οὐτε βούλησις (45) **132** ἐστίν ἡ προαίρεσις, ὅλον ἐντεῦθεν. Οὐ πᾶσιν, οἷς ἀρμύζει τὸ προαιρεῖσθαι, τοῦτοισι ἀρμύζει καὶ τὸ βούλεσθαι.

Φαμὲν γὰρ βούλεσθαι ὑγιαίνειν, προαιρεῖσθαι δὲ ὑγιαίνειν (46) οὐδὲς ἂν εἴποι· καὶ βούλεσθαι πλουτεῖν, οὐκ ἔτι δὲ καὶ προαιρεῖσθαι πλουτεῖν (47) λέγεται. Ἔτι τὸ μὲν βούλεσθαι (48) καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων τάττεται· τὸ δὲ προαιρεῖσθαι, ἐπὶ μόνων τῶν ἐφ' ἡμῖν. Οὕτω γοῦν φαμεν (49)· Βούλομαι ἀθάνατος

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(32) Ἀρα τὸ ἐκούσιον. Ἀρα τὸ ἐκούσιον, A. 1, D. 1. Sed hic paulo ante etiam habet ἄρα, et in marg. a man. rec. προαίρεσις ἐστίν ἀδούλων τινι χρῆμα καὶ αὐτεξούσιον ἐν τοῖς ἐλευθεροῖς τῆς διανοίας κινήμασιν. Particula ἄρα secundo loco ἐρωτηματικὴ est. Ergo ἄρα scribitur. Vide scholia ad Sophoclem, p. 53.

(33) Ἐπὶ πλεόν. Ἐπιπλέον, D. 1.

(34) Πᾶσα μὲν γὰρ προαίρεσις ἐκούσιος. Ἐκούσιος, loco ἀκούσιος, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox., Con., Vall., M. 1. Mox, ἐκούσιον καὶ προαίρεσις ἦ ἐν τῇ προαίρεσει, idem.

(35) Καὶ γὰρ τὰ παῖδια. Vid. Joan., p. 192.

(36) Καὶ ὅσα μὲν διὰ θυμὸν. Δέ loco μὲν, D. 1, A. 1, 3. Μὲν abest, A. 2. Mox, πράττομεν, D. 1.

(37) Μὴ προβουλευσάμενοι. Μὴ προβουλευσάμενοι, A. 1, 2, 3. Sic et Joan. l. 1. Prædeliberati, Con. Mox deest μὲν, A. 2.

(38) Οὐ μὴν κατὰ προαίρεσιν. Τὴν, post κατὰ, addit A. 1. Οὐ μὴν καὶ κατὰ προαίρεσιν, D. 1.

(39) Οὐ μὴν δὲ προηρημένους. Οὐ μὴν προηρημένους, D. 1. Δέ solum omittunt, A. 1, 2. Οὐ μὴν προαιρουμένους. Ὁ θησαυρὸν, A. 3. Mox, εὐρών ἀπροσδοκῆτως ἐκούσιῳ μὲν ἐρμαλίῳ, D. 1.

(40) Προαιρουμένους. Προαιρούμενος, D. 1, A.

1, 2. Sed istud respondet τῷ ἐκούσιως. Hoc loco in marg. codicis A. 3 a manu recentiori scriptum est: Ἀντόνιος ὁ Μαυρογέννητος γρ.

(41) Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο. Hic rursus incipit manus secunda in charta A. 2.

(42) Κατὰ δὲ προαίρεσιν διαφέρομεν. Κατὰ προαίρεσιν δὲ διαφέρομεν, D. 1, A. 1, 2, 3.

(43) Δείκνυσιν δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς. Δείκνυσιν δὲ ὁ ἀκρατὴς, A. 2. Δείκνυσιν καὶ ὁ ἀκρατὴς, D. 1. Ἀκρατὴς, loco ἀκρατῆς, A. 1. Audiior, Vall. Conlinsens, Con. Ergo ἐγκρατὴς.

(44) Πράττων ταύτην μὴ μέντοι καὶ κατὰ. Πράττων κατ' αὐτήν, μὴ μέντοι κατὰ, D. 1. Sic, sed servato καί, A. 3. Καί solum omittit A. 2.

(45) Ὅτι δὲ οὐτε βούλησις. Οὐ, loco οὐτε, A. 3.

(46) Προαιρεῖσθαι δὲ ὑγιαίνειν. Absunt, A. 1, 2.

(47) Οὐκ ἔτι δὲ καὶ προαιρεῖσθαι πλουτεῖν. Καί abest, D. 1.

(48) Καὶ τὸ μὲν βούλεσθαι. Ἔτι, loco καί, A. 1, 2, 3, M. 1, Ox. Praeterea, Vall. Antea credo ἔτι μὲν καὶ τὸ βούλεσθαι. Sed καὶ τὸ fasum, et post ἔτι insertum a recent. τό, D. 1.

(49) Οὕτω γοῦν φαμεν. Φάρ, loco, γοῦν, A. 3, D. 1. Ante οὕτω habet ἡμῶν loco ἡμῖν, M. 1.

γενέσθαι· Προαιρούμαι δὲ ἀθάνατος γενέσθαι, οὐ φαμεν. Ἡ μὲν γὰρ βούλησις τοῦ τέλους ἐστίν· ἡ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος (50), κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν, ἣν ἔχει τὸ βουλευτὸν πρὸς τὸ βουλευτόν. Βουλευτὸν μὲν γὰρ, τὸ τέλος· βουλευτὰ δὲ, τὰ πρὸς τὸ τέλος. Ἐτι ταῦτα μόνᾳ προαιρούμεθα, ἃ δι' ἡμῶν (51) οἰόμεθα δύνασθαι γενέσθαι (52)· βουλόμεθα δὲ καὶ τὰ μὴ (53) δι' ἡμῶν οἷά τε γενέσθαι, ὥς τὸ νικῆσαι τινα στρατηγόν. Ὅτι μὲν οὖν οὔτε θυμὸς, οὔτε ἐπιθυμία, οὔτε βούλησις ἐστίν ἡ προαίρεσις, αὐτάρκως ἀποδεδείκται. Ὅτι δὲ οὐδὲ δόξα (54), δῆλον γίνεται καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἀποδείξεων, καὶ δι' ἐτέρων. Ἡ γὰρ δόξα οὐ μόνον τῶν ἐφ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀδιδίων ἐστίν (55). Ἐτι, δόξαν (56) μὲν ἀληθῆ λέγομεν καὶ ψευδῆ· προαίρεσιν δὲ οὐ λέγομεν ἀληθῆ καὶ ψευδῆ. Καὶ ἡ μὲν δόξα, τῶν καθόλου· ἡ δὲ προαίρεσις, τῶν καθ' ἕκαστα· περὶ γὰρ τῶν πρακτῶν (57) ἡ προαίρεσις· ταῦτα δὲ, τὰ καθ' ἕκαστα. Ἀλλ' οὐδὲ βούλευσις ἐστίν (58) ἡ προαίρεσις, οἷον βουλή. Βούλευσις μὲν γὰρ ἐστὶ ζήτησις περὶ τῶν αὐτῶν πρακτῶν (59)· προαιρετόν δὲ, τὸ ἐκ τῆς βουλεύσεως 133 προκριθὲν (60). Δῆλον οὖν, ὅτι ἡ μὲν βούλευσις ἐπὶ τοῖς ἔτι ζητούμενοις (61), ἡ δὲ προαίρεσις ἐπὶ τοῖς ἤδη προκεκριμένοις. Τί μὲν οὖν οὐκ ἐστίν ἡ προαίρεσις, εἴρηται· τί δὲ ἐστίν, εἰπωμεν.

Ἔστιν οὖν μικτόν τι ἐκ βουλῆς (62), καὶ κρίσεως, καὶ ὁρέξεως· καὶ οὔτε ὁρεξίς καθ' αὐτὴν, οὔτε κρίσις, οὔτε βουλή (63) μόνῃ, ἀλλ' ἐκ τούτων τὸ συγκείμενον (64). Ὡς γὰρ λέγομεν τὸ ζῶον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκεῖσθαι, μήτε δὲ σῶμα (65) εἶναι καθ' αὐτὸ τὸ ζῶον, μήτε ψυχὴν μόνῃ, ἀλλὰ τὸ συναμφοτέρον, οὕτως καὶ τὴν προαίρεσιν. Ὅτι μὲν οὖν βουλή τις (66) ἐστὶ καὶ βούλευσις μετ' ἐπικρίσεως, εἰ

mur: Volo immortalis esse; at nemo hoc modo: Eligo immortalis esse. Voluntas enim finis ipsius est; electio eorum quæ ad finem pertinent: secundum eandem nimirum analogiam quam habet id quod sub voluntatem cadit, ad id quod sub consultationem. Nam sub voluntatem cadit fluvis; sub consultationem, quæ ad finem referuntur. Præterea ea sola eligimus quæ per nos putamus posse fieri. Volumus autem etiam ea quæ per nos fieri non possunt, ut ducem quempiam victoria potiri. Non esse ergo iram, neque cupiditatem, neque voluntatem, electionem, abunde probatum est. Non esse autem opinionem, cum his eisdem rationibus, tum etiam aliis demonstratur. Nam opinio non solum est rerum quæ in nobis sunt sitæ, sed etiam æternarum. Præterea opinionem veram dicimus et falsam, electionem veram et falsam non dicimus. Et opinio quidem rerum est universalium, electio singularium. Nam in iis quæ sub actionem cadunt, electio est; cadunt autem sub actionem res singulæ. Neque item consultatio est electio, sive consilium. Nam consultatio de rebus cuique agendis, quæstio est: eligi vero dicitur quod per consultationem antepositum est. Quare planum sit, consultationem esse in his quæ adhuc acquiruntur; electionem in iis quæ jam sunt anteposita. Quid ergo non sit electio, ante dictum est: nunc quid sit dicamus.

Est igitur mistum quid ex consilio et iudicio et appetitu, et neque appetitus per se (neque iudicium), neque consilium tantum, sed quiddam ex his compositum. Ut enim dicimus animal ex corpore et anima constare, neque tamen animal corpus esse, neque animam solum, sed quod ex utroque, sic etiam electionem. Esse ergo consilium quoddam et consultationem cum approbatione, etsi non sit

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(50) Ἡ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος. Δὲ post προαίρεσις rejicit A. 1, 2. Τοῦ, loco τῶν, D. 1.

(51) Ταῦτα μόνᾳ προαιρούμεθα, ἃ δι' ἡμῶν. Ταῦτα προαιρούμεθα μόνᾳ, ἃ δι' ἡμῶν, D. 1. Ἡμῶν habet etiam A. 1, 2, 3. Paulo ante omittit τό, ante τέλος, M. 1. Illic autem habet, προαιρούμενα, δι' ἡμῶν.

(52) Δύνασθαι γενέσθαι. Γενέσθαι δύνασθαι, A. 3.

(53) Βουλόμεθα δὲ καὶ τὰ μὴ. Μὴ abest, A. 2. Mox, οἷά τε insertum, D. 1.

(54) Ὅτι δὲ οὐ δόξα. Οὐδέ, loco οὐ, D. 1, A. 1, 2, 3. Neque, Con. Ne quidem, Vall.

(55) Οὐ μόνον τῶν ἐφ' ἡμῖν... ἐστίν. Μόνον, loco μόνον, A. 2. Ἐστίν abest, A. 1, 2, D. 1. Οὐ μόνον τῶν ἐφ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀδιδίων ἐστίν. Δόξαν μέντοι ἀληθῆ, A. 3.

(56) Ἀδίδιον. Ἐτι δὲ δόξαν. Ἀδίδιον ἐστίν, δόξαν, D. 1. Δὲ solum omittunt A. 1, 2, Vall. Mox absunt, προαίρεσιν—ψευδῆ, Con. Ἀληθῆ καὶ ψευδῆ absunt, Vall. Similiter Aristot. Eth. ad Nicomach. III, 3: Περὶ δὲ τῶν ἀδιδίων οὐδεὶς βουλεύεται· οἷον περὶ τοῦ κόσμου, ἧς τῆς διαμέτρου καὶ τῆς πλευρᾶς, ὅτι ἀσύμμετροι.

(57) Περὶ γὰρ τῶν πρακτέων. Πρακτῶν loco πρακτέων, A. 1, 2. Περὶ τῶν πρακτῶν, A. 3. Anteα πρακτικῶν, nunc ex correct. rec. aut πρακτῶν, aut πρακτέων, D. 1. Similis varietas inter πρακτόν et πρακτέον deinceps et inferius recurrit. Infra p. 142, eod. omnes consensuunt in πρακτόν, quo fere Ari-

stoteles utitur. A. περὶ γὰρ ad ἕκαστα absunt, Con.

(58) Ἀλλ' οὐδὲ βούλευσις ἐστίν. Βούλησις, loco βούλευσις, A. 3. Syllaba eu ex correct. rec., anteα credo η. Sic deinceps ter correctum, D. 1. Paulo post deest ζήτησις, A. 3.

(59) Περὶ τῶν αὐτῶν πρακτέων. Πρακτῶν loco πρακτέων, A. 1, 2, 3. Περὶ τῶν αὐτοπρακτῶν, D. 1. Αὐτῶν, id est τῶν βουλευομένων. Magis tamen placet αὐτοπρακτῶν. Αὐτῶν loco αὐτῶν habet M. 1.

(60) Τὸ ἐκ τῆς βουλεύσεως προκριθὲν. Βουλῆς, loco βουλεύσεως, A. 1, 2. Ipse auctor hæc duo vocabula permutat. Κριθὲν loco προκριθὲν, D. 1, M. 1.

(61) Ἐτι ζητούμενοις. Ἐπιζητούμενοις, D. 1. Ἔστι, loco ἐτι, M. 1. Mox εἰπωμεν ex correct., anteα εἰπομεν, idem.

(62) Ἐκ βουλῆς. Ἐκ τῆς βουλῆς, A. 3.

(63) Ὅρεξις καθ' αὐτὴν οὔτε βουλή. Ante οὔτε βουλή additum οὔτε κρίσις, D. 1. Hoc non agnoscit Con., Vall.

(64) Ἐκ τούτων τὸ συγκείμενον. Ἐκ τούτου συγκείμενον, A. 3. Mox idem: λέγωμεν. Τό abest D. 1, A. 1. Τί, loco τό, A. 2, M. 1. Per græcitatem triplex hæc lectio ferri potest. Malim τί.

(65) Μήτε δὲ σῶμα. Δὲ a man. rec. insertum, D. 1.

(66) Ὅτι μὲν οὖν βουλή τις. Οὖν abest, A. 2. Quod autem consilium quoddam sit, Con., Vall. Mox βούλευσις a prima manu, quod notandum est propter superiores correctiones, D. 1.

ipsum consilium, vis nominis significat. Nam eligitur id quod præ alio legitur. Nemo autem antepōnit quid, nisi prius consultarit; neque legit, nisi iudicavit. Quoniam autem non omnia, quæ probata sunt, exsequi studemus, tum electio est, et eligi dicitur, quod consilio antepositum est, cum deliberatio assumpserit. Necessario ergo electio in iis versatur, in quibus et consilium. Itaque ex his efficitur, electionem esse appetitum cum consultatione junctum earum rerum, quæ in nostra sunt potestate, vel consultationem cum appetitu conjunctam earum rerum quæ in nobis sunt sitæ. Nam id quod antepositum est per consultationem, cum electione concupiscimus. Sed quia electionem diximus in illis versari, in quibus et consilium, declaremus, in quibus versetur consilium, et de quibus rebus consultemus.

CAP. XXXIV.

De quibus rebus consultemus.

Antequam, de quibus rebus consultemus, exponamus, rectius est explicare, quo consilium a quæstione differat; non enim idem sunt consilium et quæstio, etsi, qui consultat, quærens aliquid consultat, sed multum inter se differunt. Quærimus enim, an major sol terra sit: nemo autem dicit, consultare se, an sit major sol terra. Est enim quæstio genus consultationis; etenim latius patet: omnis enim consultatio quæstio quædam est; non omnis autem quæstio, consultatio. Atque hoc quidem demonstratum est. Considerare autem aliquando pro consultare dicimus, ut Consulto an navigandum sit: aliquando pro meditari, ut, Considero disciplinas, non, Consulto disciplinas. Turbamur autem sæpe, dum hæc nomina indistincte accipimus, idemque esse, quod non est idem, arbi-

καὶ μὴ αὐτοβουλὴ (67), φανερόν καὶ ἐκ τῆς ἐτυμολογίας. Προαιρετόν γάρ ἐστι τὸ ἕτερον πρὸ ἑτέρου αἰρετόν. Οὐδεὶς δὲ προκρίνει τι, μὴ βουλευσάμενος, οὐδὲ αἰρεῖται, μὴ κρίνας. Ἐπειδὴ δὲ (68) οὐ πάντα τὰ δόξαντα (69) ἡμῖν εὖ ἔχειν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν προθυμούμεθα· τότε προαίρεσις καὶ προαιρετόν γίνεται τὸ προκριθέν ἐκ τῆς βουλῆς ὅταν προσλάβῃ τὴν δρεξίν. Ἀναγκαίως οὖν ἡ προαίρεσις περὶ ταυτὰ ἐστὶ (70), περὶ ἃ καὶ ἡ βουλὴ. Συνάγεται δὲ ἐκ τούτων (71), προαίρεσιν εἶναι δρεξίν βουλευτικὴν τῶν ἐφ' ἡμῖν, ἢ βούλευσιν ὀρεκτικὴν τῶν ἐφ' ἡμῖν (72). Τοῦ γὰρ προκριθέντος ἐκ τῆς βουλῆς ἐπιτέμεθα προαιρούμενοι. Ἐπειδὴ δὲ τὴν προαίρεσιν ἔφαμεν περὶ ταυτὰ εἶναι (73), περὶ ἃ καὶ ἡ βουλὴ, διασαφίσωμεν, περὶ τίνα καταγίνεται ἡ βουλὴ, καὶ περὶ τίνων βουλευόμεθα.

134 ΚΕΦ. ΑΔ' (74).

Περὶ τίνων βουλευόμεθα.

Πρὶν εἰπεῖν, περὶ τίνων (75) βουλευόμεθα, βέλτιον διορίσαι, τίνι διαφέρει βουλὴ ζητήσεως (76). Οὐ γὰρ ταυτὸν ἐστὶ βουλὴ καὶ ζήτησις, εἰ καὶ ὁ βουλευόμενος ζητῶν τι βουλευέται (77)· ἀλλὰ πολὺ διαφέρει (78). Ζητούμεν γὰρ, εἰ μείζων ἐστὶ τῆς γῆς ὁ ἥλιος (79)· οὐδεὶς δὲ λέγει· Βουλευόμεναι, εἰ μείζων ἐστὶ τῆς γῆς ὁ ἥλιος. Ἔστι γὰρ ἡ ζήτησις γένος τῆς βουλῆς. Καὶ γὰρ ἐπὶ πλέον λέγεται. Πᾶσα μὲν γὰρ βουλὴ ζήτησις τίς ἐστιν (80)· οὐ πᾶσα δὲ ζήτησις, βουλὴ. Δέδεικται δὲ τοῦτο (81). Τὸ δὲ σκέπτεσθαι ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ βουλευέσθαι (82) λέγομεν, ὡς Σκέπτομαι, εἰ δὲ πλεῖσαι· ποτὲ δὲ, ἐπὶ τοῦ κατανοεῖν, ὡς Σκέπτομαι τὰ μαθήματα, οὐ Βουλευόμεναι τὰ μαθήματα. Ταρασσόμεθα δὲ πολλάκις, ἀδιακρίτως ἀκούοντες τῶν ὀνομάτων, νομίζοντες ταυτὸν (83) τὸ μὴ ταυτὸν. Τῆς οὖν διαφορᾶς τούτων φανερὰς γενομένης, ῥητέον

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(67) *Εἰ καὶ μὴ αὐτὸ βουλὴ.* Εἰ καὶ μὴ καὶ αὐτὸ βουλὴ, A. 2. Αὐτοβουλὴ in unam vocem contractum a man. rec., D. 1, quod probō. Græci frequenter ita αὐτὸ conjungunt cum aliis nominibus, ut αὐτοαλήθεια, αὐτολῆνός, etc. Valla videtur legisse: Αὐτὴ βουλὴ, μὴ δὲ βούλευσις, μὴ δὲ κρίσις, φανερόν. Μοχ post φανερόν deest καὶ, A. 1. Paulo post, πρὸς ἕτερον αἰρητέον, loco πρὸ ἑτέρου αἰρετόν, M. 1.

(68) *Ἐπειδὴ δὲ.* Ἐπεὶ δὲ, A. 3.

(69) *Τὰ δόξαντα.* Τὰ abest, A. 1, 2. Μοχ, ἔργον προαγαγεῖν, A. 3, D. 1. Sed ἔργον ἀγεῖν, A. 1, 2. Ueinde: Τότε γὰρ προαίρεσις, M. 1.

(70) *Περὶ ταυτὰ ἐστὶ.* Περὶ ταυτὰ ἐστὶ, D. 1, Ox. Περὶ ταυτὰ ἐστὶ, περὶ ἃ καὶ ἡ βουλῆσις, A. 3.

(71) *Συνάγεται δὲ ἐκ τούτων.* Δέ, loco δὲ, D. 1, A. 1, 2. Συνάγε, loco συνάγεται, M. 1. Οὖν, loco δὲ, A. 3. Prior definitio προαιρέσεως est etiam apud Aristot. *Eth. ad Nicomach.* iii, 3, circa finem.

(72) *Ἡ βούλευσιν ὀρεκτικὴν τῶν ἐφ' ἡμῖν.* Abest, D. 1, Con.

(73) *Ἐφαμεν περὶ ταυτὰ εἶναι.* Ταῦτα, loco ταυτὰ, D. 1, A. 2. Ἐφημεν, omissis καὶ ταυτὰ εἶναι, A. 3. Μοχ διασαφίσωμεν, D. 1. In fine deest, καὶ περὶ τίνων βουλευόμεθα, Con.

(74) Cap. 34. Index idem, A. 1, 3, a man. rec., A. 2. Sic, sed λγ', D. 1. Loco κεφ. λδ', est λόγος δεύτερος, M. 1. Quibus de rebus consultemus. Cap. 33, Vall. Cono incipit libri v cap. 5, *De consilio, ei de quibus rebus consultemus.*

(75) *Πρὶν εἰπεῖν, περὶ τίνων.* Καὶ in principio addit D. 1.

(76) *Βουλὴ ζητήσεως.* Post hæc tria aut quatuor vocabula deleta. Forte omissis nonnullis statim subjecerat proxima, εἰ καὶ ὁ βουλ., D. 1. Ab οὐ γὰρ ad ζήτησις absunt, A. 3. Ὁ, ante βουλευόμενος, abest, M. 1.

(77) *Ζητῶν τι, βουλευέται.* Βούλεται, loco βουλευέται, A. 3.

(78) *Ἀλλὰ πολὺ διαφέρει.* O in πολὺ ex correct. D rec., D. 1.

(79) *Τῆς γῆς ὁ ἥλιος.* His addit: Οὐδεὶς δὲ λέγει, Βουλευόμεθα, εἰ μείζων ἐστὶ τῆς γῆς ὁ ἥλιος, D. 1. Οὐδεὶς δὲ λέγει, Βουλευόμεναι, εἰ μείζων ἐστὶ τῆς γῆς ὁ ἥλιος, Ox., A. 1, 3. Sic, omissio δὲ, A. 2. Sic et Cono. Sed, *consultabo.* Etiam Valla, qui *consulto* habet. Habet etiam Ellebodus in versione. Ergo in Græco istius editionis culpa tyποθητῶν exciderant. Μοχ deest ἡ, ante ζήτησις, A. 1.

(80) *Ζήτησις τίς ἐστιν.* Τίς abest, A. 1, 2, Vall.

(81) *Δέδεικται δὲ τοῦτο.* κ. τ. λ. Hæc mihi non videntur coherere, ac præterea otiosa esse. Concilio: Δέδεικται (sen, δέκνυται) δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ σκέπτεσθαι, ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ βουλευέσθαι λεγομένου, ὡς Σκέπτομαι.

(82) *Ἐπὶ τοῦ βουλευέσθαι.* Ἐπὶ τὸ βουλευέσθαι, D. 1. Μοχ deest, οὐ βουλευόμεναι τὰ μαθήματα, Con. Loco prioris μαθήματα habet μαθητὰ, M. 1.

(83) *Νομίζοντες ταυτὸν.* Ταυτὸν abest, A. 2.

λοιπόν (84), .περὶ τίνων βουλευόμεθα. Βουλευόμεθα ὅν περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν δυναμένων γενέσθαι, καὶ ἄδηλον (85) ἐχόντων τὸ τέλος, τούτεστι (86), δυναμένων καὶ οὕτω καὶ ἄλλως (87) γενέσθαι. Τὸ μὲν οὖν ἐφ' ἡμῖν εἴρηται, ἐπειδὴ περὶ τῶν πρακτῶν μόνον βουλευόμεθα (88). Ταῦτα γὰρ ἐφ' ἡμῖν. Οὐ γὰρ περὶ τῆς θεωρητικῆς καλουμένης (89) φιλοσοφίας βουλευόμεθα. Οὕτε γὰρ περὶ Θεοῦ, οὕτε περὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης γινομένων· ἐξ ἀνάγκης δὲ λέγω, τὰ αἰεὶ ὡσαύτως γινόμενα, 135 οἷον, τοῦ κύκλου τοῦ ἐνιαυτοῦ (90)· οὕτε περὶ τῶν οὐκ αἰεὶ μὲν ὄντων (91), αἰεὶ δὲ ὁμοίως γινομένων, οἷον, δύσεως καὶ ἀνατολῆς ἡλίου· οὕτε περὶ τῶν φύσει μὲν, οὐκ αἰεὶ δὲ ὁμοίως γινομένων, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἷον, περὶ τοῦ πολιούσθαι τὸν ἐξηκοντούτην ἢ γενειάσκειν τὸν εἰκοσαετῆ· ἀλλ' οὐδὲ περὶ (92) τῶν φύσει μὲν, ἄλλοτε δὲ (93) ἄλλως ἀορίστως γινομένων, οἷον, περὶ θυμῶν, ἢ αὐχμῶν (94), ἢ χαλάζης· ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τύχης γίνεσθαι λεγομένων, ἅπερ ἐστὶ τῶν ἐπ' ἑλαττον ἐνδεχομένων (95).

neque postremo de his quæ fortuito fieri dicuntur, Διὰ ταῦτα μὲν οὖν, τὸ ἐφ' ἡμῖν, εἴρηται, τὸ δὲ, δι' ἡμῶν, ἐπειδὴ περὶ οὐ περὶ πάντων ἀνθρώπων, οὐδὲ περὶ παντὸς πράγματος βουλευόμεθα, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν μόνον καὶ δι' ἡμῶν γινομένων (96). Οὐ γὰρ βουλευόμεθα, πῶς οἱ πολέμιοι (97) ἢ οἱ μακράν (98) ἀπωκισμένοι καλῶς πολιτεύονται, καίτοι τοῦτο παρ' ἐκείνοις βουλευτόν ἐστιν. Ἀλλ' οὐδὲ περὶ πάντων τῶν δι' ἡμῶν γινομένων, καὶ ἐφ' ἡμῖν ὄντων (99) βουλευόμεθα ἀλλὰ δεῖ προσκεῖσθαι καὶ τὸ, ἄδηλον ἐχόντων τὸ τέλος. Ἐάν γὰρ ἢ φανερόν καὶ ὁμολογούμενον, οὐκ ἐτι βουλευόμεθα· οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν κατ' ἐπιστήμην (1) ἢ τέχνην ἔργων ἢ πράξεων ἢ βουλῆ. Ὀρισμένοι γὰρ τούτων οἱ λόγοι, πλὴν ὀλί-

tratur. Horum itaque differentia cum sit perspicua, restat, ut dicamus, de quibus rebus consultemus. Consultamus de iis quæ in nobis sunt posita et per nos fieri possunt et exitum habent incertum, id est, quæ sic et aliter evenire possunt. Dictum est de iis quæ in nobis sunt posita, quod de iis solis consultemus quæ sub actionem cadunt. Hæc enim in nobis sita sunt. Non enim de ea philosophia deliberamus, in qua consideratio modo est contemplatioque naturæ. Nam neque de Deo, neque de iis quæ sunt necessario, deliberatio suscipitur, id est, de iis quæ semper eodem modo sunt, ut anfractu annuo : neque de iis quæ quidem non semper sunt, sed semper eodem modo sunt, ut obitu ortuque solis : neque de iis quæ natura quidem sunt, non tamen B semper eodem modo, sed ut plurimum, ut de canitie sexagenarii, aut, ut is qui viginti sit annos natus, primam barbam emittat ; neque item de iis quæ natura quidem, sed alias aliter indefinite sunt, ut de imbris, de squaloribus, de grandine ; quæ in iis sunt quæ raro contingunt.

Quamobrem dictum est, de iis nos consultare quæ in nobis sita sunt. Nam non de omnibus hominibus, neque de qualibet re consultatio instituitur, sed de iis tantum quæ in nostra sunt potestate (ac per nos geruntur). Non enim deliberamus, quomodo hostes, aut remotæ a nobis gentes, recte rempublicam administrent ; etsi hoc apud illos in consultationem veniat. At neque de omnibus quæ per nos geruntur et in nobis sita sunt, consultamus ; sed adjici oportet : de iis quorum exitus incertus est. Nam si res plana sit, de eaque constet, non consultamus. Neque enim de operibus aut actionibus, quæ scientiæ aut arte instituta sunt, deliberatio est.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(84) Ῥητέον λοιπόν. Λοιπόν abest, A. 3.

(85) Καὶ ἄδηλον. Καὶ ἀδήλων, Ox.

(86) Τούτεστι. Ante hoc delicta sunt hæc : Τούτεστι δυναμένων γενέσθαι καὶ ἄδηλον ἐχόντων τὸ τέλος. Hæc enim per errorem repetierat scriba, D. 1. Post τούτεστι interponit δι' ἡμῶν, Ox.

(87) Καὶ ἄλλως. Καὶ a man. rec. insertum, D. 1.

(88) Πρακτέων μόνων βουλευόμεθα. Πρακτῶν μόνον βουλ., A. 1, 2. Πρακτῶν habet etiam A. 3, Ox. Μόνον habet D. 1, Con., Vall. Περὶ τούτων τῶν πρακτῶν, M. 1.

(89) Καλουμένης. Λεγομένης, D. 1, A. 3. Paulo D post, annorum cyclos, Con.

(90) Ἐνιαυτοῦ. Post hoc addit : Οὕτε περὶ τοῦ κύκλου ἐνιαυτοῦ, M. 1.

(91) Οὐκ αἰεὶ μὲν ὄντων. Οὐκ αἰεὶ μὴ ὄντων, A. 3. Οὐκ abest, D. 1. Μανόντων, loco μὲν ὄντων, A. 1, 2. Mox iidem ὁμοίως. Γιγνομένων, omisso ὁμοίως, A. 3. Paulo post idem : Γινομένων ὁμοίως. Cono : Quæ non semper manent. Valla : Quæ semper manent. Aristot. Eth. ad Nicomach. iii, 3. Οὐδὲ περὶ τῶν ἐν κινήσει, αἰεὶ δὲ κατὰ τὰ αὐτὰ γινομένων . . . οἷον, τροπῶν καὶ ἀνατολῶν.

(92) Ἐξηκοντούτην, ἢ γενειάσκειν τὸν εἰκοσαετῆ· ἀλλ' οὐδὲ περὶ. Ἐξηκοντούτην, ἐν γενειάσκειν, et εἰκοσαετῆ exhibet D. 1. Ἀλλ' omittit A. 2. Dicitur ἐξηκονταετῆς et ἐξηκοντούτης, esique tertie declinationis. Vide Suidam in τριακονταετῆς et τριακοντούτης. In Etymologico magna autem monetur Atheniensis ista vocabula plectere, ut ol-

κέτης, οἰκέτου, οἰκέται. Vide in τριακοντούτης. M. 1 habet : ἐξηκοντούτον ἢ γενειάσθην. Loco γενειάσκειν, vitiose γειράσκειν, A. 3.

(93) Ἀλλοτε δέ. Δέ abest A. 2.

(94) Περὶ αὐχμῶν. Ἡ αὐχμῶν, D. 1, A. 1, 3, Vall. Καὶ αὐχμῶν, A. 2. Paulo post γίνεσθαι, ante λεγομένων abest, A. 3.

(95) Ἄπερ ἐστὶ τῶν ἐπ' ἑλαττον ἐνδεχομένων. « Quibus magis minusque contingit, » Vall. Mox, εἴρηται περὶ τῶν πρακτῶν. Τὸ δὲ δι' ἡμῶν ἐπειδὴ οὐ, A. 3.

(96) Ἀλλὰ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν γινομένων μόνων. Absunt, A. 1, 2, Vall. Ἀλλὰ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν μόνων καὶ δι' ἡμῶν γινομένων, D. 1. Sic, sed μόνον, A. 3. Hoc probavi. Cono habet : « Quæ in nobis solum sunt. » Sic mox est : ἐφ' ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν.

(97) Πῶς οἱ πολέμιοι, κ. τ. λ. Cono : « Quæ præto aliena prælia committantur, vel si feliciter agant longe a nobis habitantes. » Valla convenit cum Græco.

(98) Ἡ οἱ μακράν. Ἡ εἰ οἱ μακράν, A. 1, 2. Ἡ εἰ οἱ μακράν ἡμῶν ἀπῶκ., D. 1. Ἡ abest, A. 3. Mox idem : Πολιτεύονται ἂν, καὶ τοῦτο. Et post πάντων, omittit τῶν.

(99) Ἐφ' ἡμῖν ὄντων. Ἡμῶν, loco ἡμῖν, M. 1. Mox post φανερόν, abest καὶ, A. 3.

(1) Οὕτε γὰρ περὶ τῶν κατ' ἐπιστήμην. Οὐδέ, loco οὕτε, D. 1. Τῆς, ante τῶν, addit A. 1. Sic etiam A. 2, sed mox τέχνης.

Harum enim rationes terminatae sunt, exceptis A paucis artibus quæ conjectura continentur, ut medendi, corporis exercendi, et gubernandi. Non enim de illis tantum consultamus, sed de iis quæ cum in nobis sint et per nos gerantur, tum incertum habent eventum, et sic et aliter agi possunt. Ostensum porro est, neque de fine, sed de his, quæ ad finem referuntur, consultationem esse. Consultamus enim, non ut divites simus, sed quomodo et qua via ad opes simus perventuri. Atque ut summam dicam, de his tantum consultamus quæ in utramque partem æque contingunt. De quibus etiam hoc loco tractandum est, ne quid nostra ad perspicuitatem desideret oratio. Facultates dicuntur, per quas aliquid facere possumus. Nam quidquid facinus, ejus facultatem habemus. Quorum autem B facultatem non habemus, eorum neque actiones. Quare actio cum facultate, facultas cum substantia connectitur. Nam et actio a facultate, et facultas a substantia et in substantia est.

Tria ergo hæc sunt, ut diximus, inter se nexa : quod facultatem habet, facultas, et quod fieri potest. Quod facultatem habet, substantia : facultas, a qua, ut possimus, habemus : quod fieri potest, id, quod ex facultate natura comparatum est, ut efficiatur. Eorum autem quæ fieri possunt, alia sunt necessaria, alia contingentia. Necessaria quidem, quæ prohiberi non possunt, aut quorum contrarium fieri nequit : contingens vero, quod prohiberi potest, vel cujus contrarium fieri potest : ut necessarium est hominem vivum spirare, cujus etiam oppositum fieri nequit, vivum non spirare; contingens, hodie imbrem esse, cujus contrarium quoque fieri potest, hodie non esse imbrem. Rursus contingentium alia ut plurimum dicuntur, alia raro, alia æque in utramque partem contingere. Ut plu-

γων τεχνῶν, τῶν καλουμένων στοχαστικῶν (2), οἷον, ιατρικῆς, καὶ γυμναστικῆς, καὶ κυβερνητικῆς. Οὐ περὶ τούτων γὰρ βουλευόμεθα μόνον (3), ἀλλὰ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν μὲν καὶ δι' ἡμῶν, ὁδῶν δὲ (4) τὸ τέλος ἐχόντων καὶ δυναμένων καὶ οὕτω καὶ ἄλλως πράχθηναι (5). 136 Ἐδείχθη (6) δὲ, ὡς οὐδὲ περὶ τοῦ τέλους, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος ἡ βουλή. Βουλευόμεθα γὰρ, οὐ πλουτῆσαι (7), ἀλλ' ὅπως καὶ δι' ὧν πλουτήσωμεν (8)· συνελόντι δὲ εἰπεῖν, περὶ τούτων μόνων βουλευόμεθα, περὶ τῶν ἐπίσης (9) ἐνδεχομένων. Καὶ περὶ τοῦτου δεῖ (10) διαλαβεῖν, ἵνα μὴδὲν ἐλλείπη (11) τῷ λόγῳ πρὸς σαφήνειαν. Δυνάμεις δὲ λέγονται, καθ' ἃς δυνάμεθ' αὖτις ποιεῖν (12). Παντὸς γὰρ, οὗ ποιοῦμεν, δύναμιν ἔχομεν· ὧν δὲ δύναμιν οὐκ ἔχομεν, τούτων οὐδὲ τὰς πράξεις. Ἐχεται (13) οὖν ἡ μὲν πρᾶξις δυνάμει, ἡ δὲ δύναμις οὐσίᾳ· ἡ τε γὰρ πρᾶξις ἀπὸ δυνάμει, καὶ ἡ δύναμις ἀπὸ τῆς οὐσίας, καὶ ἐν οὐσίᾳ.

Τρία οὖν ταῦτα ἔστιν, ὡς ἔφαμεν, ἀλλήλων ἐχόμενα, δυνάμενον, δύναμις, δυνατόν. Δυνάμενον μὲν, ἡ οὐσία· δύναμις δὲ, ἀφ' ἧς ἔχομεν τὸ δύνασθαι (14)· δυνατόν δὲ, τὸ κατὰ δύναμιν πεφυκὸς γίγνεσθαι (15). Τῶν δὲ δυνατῶν τὰ μὲν ἔστιν ἀναγκαῖα, τὰ δὲ ἐνδεχόμενα. Ἀναγκαῖα μὲν, ἅπερ ἀδύνατον κωλυθῆναι, ἡ ὧν καὶ τὸ ἀντικείμενον ἀδύνατόν ἐστιν· ἐνδεχόμενον δὲ, τὸ δυνάμενον κωλυθῆναι (16), ἡ οὐ καὶ τὸ ἀντικείμενον (17) δυνατόν ἐστιν· οἷον, ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἀναπνεῖν ἄνθρωπον (18) ζῶντα· τοῦτο καὶ τὸ ἀντικείμενον ἀδύνατόν ἐστι, τὸ μὴ ἀναπνεῖν ζῶντα· ἐνδεχόμενον δὲ, τὸ σήμερον ἡμέραν γενέσθαι· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ δυνατόν (19), τὸ μὴ γενέσθαι σήμερον ἡμέραν. Πάλιν δὲ τῶν ἐνδεχομένων (20) τὰ μὲν, ὡς ἐπὶ πολὺ λέγεται, τὰ δὲ, ὡς ἐπ' 137 ἔλαττον, τὰ δὲ, ὡς ἐπίσης (21)· ἐπὶ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(2) Στοχαστικῶν. Σχολαστικῶν, D. 1.

(3) Οὐ περὶ τούτων γὰρ βουλευόμεθα μόνον. Omisso οὐ, habet μόνων, D. 1. Αἱ οὐ περὶ τούτων ad πράχθηναι mihi superflua ac tautologica videntur. Nihil enim hic additur, quod non sit dictum antea. Eadem dubitatio manet, etiamsi τούτων reseratur ad ιατρικῆς et reliqua. Quis enim credat, homines de his solis deliberare? Γὰρ vero prorsus alienum est. Saltem corrigendum δέ. Locus similis de artibus et disciplinis est apud Aristot. *Eth. ad Nicomach.* III, 3, ubi ιατρικῆς, χρηματιστικῆς, κυβερνητικῆς et γυμναστικῆς memoratur.

(4) Ἀδῶν δέ. Ἀδῶν γὰρ, M. 1.

(5) Πράχθηναι. Προαχθῆναι, D. 1.

(6) Ἐδείχθη. Hoc demonstratum est, additis in definitione vocabulis, ὁδῶν ἐχόντων τὸ τέλος. Mox : ὡς οὐ περὶ, A. 3.

(7) Πλουτῆσαι. Πλουτεῖν, M. 1.

(8) Δι' ὧν πλουτήσωμεν. Δι' ὧν πλουτήσωμεν, D. 1, A. 3.

(9) Περί τῶν ἐπίσης. Περί malim tollere.

(10) Καὶ περὶ τούτων δεῖ. Τοῦτου loco τούτων, D. 1, A. 4, 2, Con. Ab καὶ ad διαλαβεῖν Valla reddidit : et quæ divisioni oporteat conjectare.

(11) Ἐλλείπη. Ἐλλείπη. D. 1, A. 3. Λείπη, A. 1, 2. Ἐλλείπη, M. 1. Desū, Con. Mox, δυνάμεις δὲ λέγονται, A. 2.

(12) Καθ' ἃς δυνάμεθ' αὖτις ποιεῖν. Ti, ante ποιεῖν, addit A. 1, 2, 3, Con., Vall.

(13) Ἐχεται. Ἐχετε, A. 2. Mox, δυνάμει, ἡ δὲ δύναμις οὐσίας καὶ ἡ δύναμις ἀπὸ τῆς, reliquis omisissis, A. 2.

(14) Ἀφ' ἧς ἔχομεν τὸ δύνασθαι. Ἐφ' ἧς ἔχομεν δύνασθαι, M. 1.

(15) Τὸ κατὰ δύναμιν πεφυκὸς γενέσθαι. Τὸ πεφυκὸς κατὰ δύναμιν γίγνεσθαι, D. 1. Solum γίγνεσθαι mutant A. 1, 2. Pro eo habet γίνεται, A. 3.

(16) Τὸ δυνάμενον κωλυθῆναι usque ad σήμερον. Absunt, M. 1.

(17) Ἡ ὧν καὶ τὸ ἀντικείμενον. Ἡ ὧν περὶ τὸ ἀντικείμενον, D. 1. Mox, δυνατόν, A. 2, 3. Οὐ, loco ὧν, D. 1, Vall. Mox omittit ἐστὶ D. 1, A. 3.

(18) Ἀναπνεῖν ἄνθρωπον. Ἀνθρωπον ἀναπνεῖν, A. 3. Inter hæc legitur τόν, sed a rec. punctis et linea deletum. Paulo ante etiam post οἷον est ratura duarum aut trium litterarum, D. 1.

(19) Ἀντικείμενον αὐτῷ δυνατόν. Αὐτῷ abest, A. 2. Mox, τὸ μὴ γενέσθαι σήμερον ἡμέραν omittit Vall.

(20) Πάλιν δὲ τοῦ ἐνδεχομένου. Contingentium, Con. Ergo τῶν ἐνδεχομένων. Sic et Ellebodus. Ergo correxi. Sed Valla, contingentis. Mox omittit ὡς, A. 3.

(21) Τὰ δὲ, ὡς ἐπίσης. Ἡ ἐπίσης, A. 3.

πολὺ μὲν, ὥς τὸν ἐξηκοντούτην πολιούσθαι· ἐπ' ἑλάττων δὲ, ὥς τινα ἐξηκονταετῇ (22) μὴ πολιούσθαι· ἐπίσης δὲ, τὸ περιπατήσαι καὶ μὴ περιπατήσαι, καὶ ἀπλῶς πρᾶξαι τι καὶ μὴ πρᾶξαι. Περὶ τούτων οὖν, τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων, μόνον (23) βουλευόμεθα. Ἔστι δὲ ἐπίσης ἐνδεχόμενον, ὃ αὐτὸ τε δυνάμεθα, καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ· εἰ γὰρ μὴ ἀμφοτέρω ἐδυνάμεθα (24), αὐτὸ τε καὶ ἀντικείμενον, οὐκ ἂν ἐβουλευόμεθα. Οὔτε γὰρ περὶ τῶν ὁμολογουμένων (25), οὔτε περὶ τῶν ἀδυνάτων τις βουλεύεται. Εἰ δὲ τὸ ἕτερον (26) μόνον τῶν ἀντικειμένων ἐδυνάμεθα, τοῦτο μὲν (27) ἦν ὁμολογούμενον καὶ οὐδαμῶς ἀμφίβολον· τὸ δὲ ἀντικείμενον, ἀδύνατον.

ΚΕΦ. ΑΕ' (28).

Περὶ εἰμαρμένης.

Οἱ τῇ περιφορᾷ τῶν ἁστρον τὴν αἰτίαν τῶν γινόμενων πάντων (29) ἐπιγράφοντες, οὐ μόνον ταῖς κοιναῖς ἐννοαῖς ἀπομάχονται· ἀλλὰ καὶ πᾶσαν πολιτείαν ἄχρηστον ἀποφαίνουσιν. Ἀποποι μὲν γὰρ οἱ νόμοι, περιττὰ δὲ τὰ δικαστήρια κολάζοντα (30) τοὺς μηδὲν αἰτίους (31), παράλογοι δὲ οἱ φόγοι καὶ οἱ ἔπαινοι· ἀνόητοι δὲ καὶ αἱ εὐχαί (32), πάντων καθ' εἰμαρμένην (33) γινόμενων· ἐξορίζεται δὲ καὶ Πρόνοια μετὰ τῆς εὐσεβείας, πρὸς τῷ καὶ τὸν ἄνθρωπον (34) ὄντα μόνον εὐρίσκεισθαι (35) τῆς ἀνωθεν περιφορᾶς· ὑπὸ ταύτης γὰρ κινεῖσθαι πρὸς 138 τὰς πράξεις, οὐ μόνον τὰ μέρη τοῦ σώματος (36), ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς διανοήματα· καὶ ὅλως, οἱ ταῦτα λέγοντες, τῷ ἐφ' ἡμῖν (37) συναναίρουσι καὶ τὴν τοῦ ἐνδεχομένου φύσιν· καὶ οὕτως οὐδὲν ἄλλο, ἢ τῷ παντὶ λυμάλνυνται (38). Ἀδικοὶ δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀστέρες, τοὺς μὲν μοιχοὺς, τοὺς δὲ φονεὰς ἀπεργαζόμενοι· καὶ πρό γε

A rimum quidem, ut sexagenariam canescere; rimum, ut aliquem sexagenarium non canescere: æque in utramque partem, ut ambulare et non ambulare; et, ut uno nomine dicani, agere aliquid et non agere. De his igitur solis quæ in utramque partem æque contingunt, deliberamus. Dicitur autem in utramque partem æque contingere, quod et ipsum possumus, et ejus contrarium. Si enim utrumque non possemus, cum ipsum, tum ejus contrarium, non sane consultaremus. Neque enim de his quæ certa sunt, neque de his quæ fieri nequeunt, quis deliberat: quod si alterum modo contrarium possemus, equidem hoc esset certum, et minime ambiguum, ejusque contrarium fieri non posset.

CAP. XXXV.

De fato.

Qui astrorum circumvectioni causam omnium quæ fiunt, assignant, non solum communibus notionibus adversantur, sed etiam omnem reipublicæ administrationem inutilem reddunt. Absurdæ enim leges, supervacanea judicia, quæ ab iis pœnam exigant, in quibus nulla culpa sit. Vituperare quoque et laudare nulla ratio est. Nullus etiam usus est precum, si omnia fato administrantur. Ac præterquam quod instrumentum tantum cœlestis circumvectionis homo reperitur, etiam exterminatur cum religione Providentia; siquidem a cœlorum motibus non solum partes corporis, sed etiam animi cogitationes, ad agendum impelluntur. Denique, qui ista disserunt, una cum libera voluntate contingentis naturam tollunt; et sic nihil aliud agunt, quam quod universa labefactant. Iniqua etiam ipsa astra, quod alios mœchos, alios homicidas efficiunt;

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(22) Ἐξηκονταετῇ. Ἐξηκονταετῇ, D. 1. Ἐξηκοντούτην, εἰ supra scriptum ἐξηκονταετῇ, A. 2. Ἐξηκονταετῇ (sic), A. 3. Mox deest, καὶ μὴ περιπατήσαι, M. 1.

(23) Ἐνδεχομένων, μόνον. Μόνον abest, D. 1, M. 1, A. 3. Ejus loco μόνων, A. 2. Mox Ἔστιν οὖν ἐπίσης, A. 3, εἰ, plurali numero ἐνδεχόμενα, ὃ αὐτῶν... καὶ τὰ ἀντικείμενα, Con. Sed Valla singulari numero.

(24) Ἀμφοτέρω ἐδυνάμεθα. Ἀμφ. δυνάμεθα, D. 1. Mox, οὐκ ἐβουλευόμεθα, A. 3.

(25) Ὁμολογουμένων. Necessarii, Con. De jam receptis exploratisque, Vall.

(26) Εἰ δὲ τὸ ἕτερον. Εἴτε, loco εἰ δέ, A. 3.

(27) Ἐδυνάμεθα, τοῦτο μὲν. Inserta a man. rec., D. 1. Paulo ante μόνων, loco μόνον, M. 1.

(28) Cap. 35. Index, ut in edito A. 3: Περὶ εἰμαρμένης et ex correct. εἰμ. λδ, D. 1. Hic incipit et indicem habet: Νεμεσίου ἐπισκόπου Ἐμέσης Περὶ εἰμαρμένης, λς, A. 1: Περὶ εἰμαρμένης λθ', a man. rec. A. 2, loco κεφ. λς, habet λόγος τρίτος. Præterea in marg. legitur: Τὰ ἐπόμενα πάντα περιτεύει, ἐκ τῶν Νεμεσίου Περὶ εἰμαρμένης μεταγεγραμμένα, M. 1. Ab hoc capite incipit etiam M. 2. Cono incipit librum vi De fato. Cap. 1. Disputat contra fatum Stoicorum. Valla: De fato. Cap. 34. Copiose contra fatum disputant Chrysostomus, l. XII, p. 380, 381, et Euseb. Præpar. evang., p. 242, εἰ γὰρ ἄστροις, κ. τ. λ.

(29) Γινόμενων πάντων. Πάντα, M. 1. Sic, sed correctum πάντων, M. 2.

(30) Δικαστήρια κολάζοντα. Κολαστήρια κολάζοντα, D. 2, A. 3. Ante κολάζοντα addiderim τὰ. Paulo ante: ἀποφαίνονται. Ἀποπον, A. 3.

(31) Τοὺς ἀναιτίους. Τοὺς μηδὲν αἰτίους, A. 1, 2, 3, D. 2. Τοὺς εἰς μηδὲν αἰτίους, D. 1. Homines in his, quorum ipsi non sunt causa, Con. Insonτες, solum, Vall.

(32) Ἀνόητοι δὲ καὶ αἱ εὐχαί. Ἀνόητοι, loco ἀνόητοι, M. 1, D. 2, Con., Vall. In M. 2, v supra scriptum. Al abest, A. 1. Non solum δέ et al hic omittit, sed paulo ante etiam οἱ, ante φόγοι et ἔπαινοι, A. 3.

(33) Καθ' εἰμαρμένην, apostrophus et spiritus asper a man. rec., D. 1. Κατ' εἰμαρμένην, D. 2. Καὶ καθ' εἰμαρμένην, A. 3.

(34) Πρὸς τῷ καὶ τὸν ἄνθρωπον. Τό, loco τῷ, A. 2, M. 1, 2. Hoc loco Valla prorsus aberravit.

(35) Μόνον εὐρίσκεισθαι. Μόνον abest, A. 1.

(36) Τὰ μέρη τοῦ σώματος. Μέλλη loco μέρη. Voluit μέλη, D. 2. Mox, διανοημένα loco διανοήματα, M. 1.

(37) Δέγοντες, τῷ ἐφ' ἡμῖν. Τό loco τῷ, D. 2, A. 2.

(38) Οὐδὲν ἄλλο, ἢ... λυμάλνυνται. Id est οὐδὲν ἄλλο, intellige ποιοῦσιν, ἢ λυμάλνυνται. Nam ποιεῖν sæpe intelligitur. Ita Demosth. p. 78, vers. 12. Οὐδὲν ἄλλο (intell. ποιεῖ) ἢ χλευάζει ὑμᾶς. Agunt interposuit Vall. Mox et ante ἀστέρες omittit M. 2.

et prae his, architectus eorum Deus, si ejusmodi fecit, quæ mala nobis necessario importarent; ut hominum insulsiis non modo in republica versetur, sed etiam gravissimorum malorum causam, Deum efficiat; quanquam fieri nullo modo posse, quod defendunt, ratio convincit. Verum ista ne aures quidem nostræ ferre debent, quæ perspicue absurda sunt, et de Dei majestate detrahunt. Qui autem utrumque tenent, et in nostra potestate esse aliquid, et fato omnia evenire (omnibus enim, quæ sunt, datum esse aliquid fatale, ut aquæ, refrigerare; cuique stirpi, talem fructum edere; lapidi, deorsum ferri; igni, sursum: item animali, assentiri et appetere; et, cum huius appetitui nihil rerum externarum, neque satum obstiterit, tum ambulationem in nobis perfectam esse et prorsus deambulatu-
B ruros); qui hæc dicunt (sunt autem e Stoicis Chrysippus et Philopater, aliique multi et nobiles) nihil aliud explicant, quam omnia fato fieri. Χρυσίππος τε καὶ Φιλοπάτωρ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ πάντα καθ' εἰμαρμένην γίνεσθαι.

Si enim et appetitus aiunt nobis datos esse fato, eosque aliquando fato impediri, aliquando non impediri; planum est, omnia fieri fato, etiam ea quæ in nobis sita videntur; rursus iisdem rationibus adversus eos utemur, et huius opinionis insulsi-
B tem demonstrabimus. Si enim iisdem causis positis, ut aiunt ipsi, omnino necesse est eadem fieri, nec fieri potest ut aliquando sic, aliquando aliter

τούτων ὁ δημιουργὸς αὐτῶν Θεὸς τὴν αἰτίαν αὐτῶν ἀποφέρειται (39), εἰ τοιαῦτα κατεσκεύασεν, ἃ τῶν κακῶν ἡμῖν τὴν ἐπιφορὰν ἐξ ἀνάγκης ἐπιτίθησιν· ὡς μὴ μόνον ἐπὶ τῆς πολιτείας ἴστασθαι (40) τὴν τοῦτων ἀτοπίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν μεγίστων κακῶν αἰτίον ἀποφαίνειν (41) τὸν Θεόν, πρὸς τῷ καὶ ἀδύνατον (42) ἀποδείκνυσθαι τὴν ὑπόθεσιν (43) αὐτῶν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὔτε ἀκούειν (44) ἀναγκαῖον (45), πρόδηλον ἔχοντα τὴν βλασφημίαν καὶ τὴν ἀτοπίαν. Οἱ δὲ λέγοντες, ὅτι καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν (46) καὶ τὸ καθ' εἰμαρμένην (47) σώζεται (48) (ἐκάστω γὰρ τῶν γενομένων δεδῶσθαι τι καθ' εἰμαρμένην, ὡς τῷ ὕδατι τὸ ψύχειν, καὶ ἐκάστω τῶν φυτῶν τὸ τοιόνδε καρπὸν φέρειν, καὶ τῷ λίθῳ τὸ κατωφερὲς, καὶ τῷ πυρὶ τὸ ἀνωφερὲς (49), οὕτω καὶ τῷ ζῳῳ τὸ συγκατατίθεσθαι καὶ ὁρμᾶν· ὅταν δὲ ταύτῃ τῇ ὁρμῇ (50) μὴδὲν ἀντιπέσῃ τῶν ἐξωθεν καὶ καθ' εἰμαρμένην, τότε τὸ περιπατεῖν τέλειον (51) ἐφ' ἡμῖν εἶναι, καὶ πάντως περιπατήσομεν· οἱ ταῦτα λέγοντες (εἰς δὲ τῶν Στωϊκῶν (52), λαμπροὶ) οὐδὲν ἕτερον ἀποδεικνύουσιν (53), ἢ 139

Εἰ γὰρ καὶ τὰς ὁρμὰς παρὰ τῆς εἰμαρμένης φασὶν ἡμῖν (54) δεδῶσθαι, καὶ ταύτας ποτὲ μὲν ἀπὸ τῆς εἰμαρμένης ἐμποδίζεσθαι, ποτὲ δὲ μὴ· ὁ δὲ ὅλον, ὡς πάντα καθ' εἰμαρμένην γίνεσθαι (55), καὶ τὰ δοκοῦντα ἐφ' ἡμῖν εἶναι. Καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς (56) λόγοις χρησάμεθα πρὸς αὐτοὺς, δεικνύντες (57) τῆς δόξης τὴν ἀτοπίαν (58). Εἰ γὰρ, τῶν αὐτῶν αἰτίων (59) περιεστηκότων, ὡς φασὶν αὐτοὶ, πᾶσα ἀνάγκη, τὰ αὐτὰ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(39) Αἰτίαν ἀποφέρειται. Αἰτίαν αὐτῶν ἀποφέρεται, A. 1. 2. Omnem ab ipsis causam aufert, Vall. ὁ δημιουργὸς οὐκ ὀμῖττι M. 1. Ἐπιφέρειται habent M. 1. 2.

(40) Ἰστασθαι. Spiritus asper a man. rec., antea lenis, D. 1.

(41) Ἀποφαίνειν αἰτίον. Αἰτίον ἀποφαίνεσθαι, D. 1. A. 3. Αἰτίον ἀποφαίνειν, D. 2. A. 1. 2. Ἀποφαίνει. Sic, loco ἀποφαίνειν, M. 2.

(42) Πρὸς τῷ καὶ ἀδύνατον. Τῷ ex correct., antea τό, D. 1.

(43) Ἀποδείκνυσθαι τὴν ὑπόθεσιν. Ἐπιδείκνυσθαι τὴν ἐνέργειαν, M. 1. 2.

(44) Οὔτε ἀκούειν. Οὐδέ a primo, ex correct. rec. οὔτε, D. 1.

(45) Ἀνασχετόν. Ἀνασχετόν ἢ ἀναγκαῖον, D. 1. Ἀνασχετόν, M. 1. Ἀναγκαῖον solum habent D. 2. A. 1. 2, Vall. Ἀνασχετόν explicandi causa additum puto. Mox, τὴν βλασφημίαν καὶ τὴν ἀτοπίαν, D. 1. 2, A. 1. 2, 3, Con. Detestationem alque abominationem, Vall.

(46) Ὅτι καὶ τὸ ἐφ'. Καὶ abest, D. 2.

(47) Καθ' εἰμαρμένην. Spiritus asper a man. rec. D. 1. Κατ' εἰμαρμένην, D. 2. Et sic postea D. 1, modo ex correct. habet εἰμαρμ. modo a prima man. εἰμαρ. Sed D. 2, a manu prima εἰμαρ.

(48) Σώζεται. Σώζεσθαι, D. 2. Γίνεται, D. 1. Mox τῶν γενομένων, D. 1. 2, A. 1. 2. Mox: Καὶ ἐκάστω τῶν φυτῶν τὸν τοῖόνδε, A. 3.

(49) Καὶ τῷ πυρὶ τὸ ἀνωφερὲς. Absunt, A. 2, Con. Mox τῷ ζῳῳ ex correct. rec., antea τό, D. 1. Proximum συγκατατίθεσθαι Cono reddidit, quiescere: Valla, residere. Ac si legerint καθῆσθαι. Ita autem videntur exposuisse, quod mox est ὁρμῇ et περιπατεῖν. At enim vero δοῦναι est ἐκ συγκαταθέσεως.

C προαιρέσεως καὶ βουλήσεως. Ergo συγκατατίθεσθαι non est alienum ab hoc loco. Accedit quod isti duo interpretes hoc vocabulum alibi etiam in hoc libello inepte reididerunt.

(50) Ὅταν δὲ ταύτῃ εἴῃ ὁρμῇ. Ὅταν δὲ καὶ ταύτῃ τὴν ὁρμῇ, D. 2. Forte κατὰ, loco καί, voluit.

(51) Τέλειον. Τέλειον, D. 2. A. 3. Mox, καὶ πάντως περιπατήσομεν absunt. Con. Καὶ πάντως περιπατήσωμεν. Οἱ ταῦτα γοῦν λέγοντες, A. 3.

(52) Στωϊκῶν. Sic, sed supra ex correct. ω, D. 1. Στωϊκῶν, D. 2. Chrysippum et alios in hanc rem laudat Diog. Laert. p. 288. Eo loco motus Menagius mavult hic legere Ἀντίπατρος, loco Φιλοπάτωρ. Vide eum ad Diog. Laert. p. 287. De Chrysippo vid. Euseb. Præpar. evang. p. 262, seqq. et p. 137.

(53) Ἀποδεικνύουσιν. Ἀποδεικνύντες, D. 2. Ἀποφαίνουσι, A. 1. Ἀποδεικνύντες, A. 2.

(54) Φασὶν ἡμῖν. Φησὶν ἡμῖν, D. 1. Ἡμῖν φησι, D. 2. Mox, καὶ ταῦτα: μὲν ποτὲ, D. 2. Καὶ ταῦτα ἀπὸ τῆς εἰμαρμένης ποτὲ μὲν ἐμποδ., A. 1. Ab ἡμῖν δεδῶσθαι ad εἰμαρμένης proximum, absunt, Vall. Mox: Ὡς ἅπαντα, A. 3.

(55) Καθ' εἰμαρμένην γίνεσθαι. Γίνεσθαι, loco γίνεσθαι, D. 2.

(56) Καὶ πάλιν δὲ τοῖς αὐτοῖς. Δὲ abest, D. 1, 2, A. 1. 2, 3, Con. Καὶ omittit Vall. Mox χρησάμεθα, A. 2. Χρησάμεθα, A. 3.

(57) Δεικνύντες. Δεικνύντες, D. 1. 2, A. 2. 3. Δεικνύντες, A. 1. Mox ἡδονῆς, loco δόξης, M. 1. 2.

(58) Ἀτοπίαν ex correct., antea αἰτίαν, D. 1.

(59) Αἰτίων. Αἰτίων, D. 2. Ita corrigendum, quod mox huc referitur αὐτά, sēn ταῦτα. Dicitur enim tam αἰτίον, quam αἰτία.

γίνεσθαι, καὶ οὐχ οἶόν τε, ποτὲ (60) μὲν οὕτω, ποτὲ δὲ ἄλλως γενέσθαι, διὰ τὸ ἐξ αἰῶνος οὕτως ἀποκεκληροῦσθαι αὐτὰ (61)· ἀνάγκη καὶ τὴν ὁρμὴν τὴν τοῦ ζώου (62) πάντῃ καὶ πάντως (63) τῶν αὐτῶν αἰτίων περιεστηκότων οὕτω γενέσθαι· εἰ δὲ καὶ ἡ ὁρμὴ ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖ (64), ποῦ λοιπὸν τὸ ἐφ' ἡμῖν; Ἐλευθερον γὰρ εἶναι δεῖ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἢ δ' ἂν (65) ἐλευθερον, εἰ τῶν αὐτῶν περιεστηκότων, ἐφ' ἡμῖν ἦν τὸ ποτὲ μὲν ὁρμᾶν, ποτὲ δὲ μὴ (66) ὁρμᾶν. Εἰ δὲ ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖ καὶ τὸ ὁρμᾶν (67), δῆλον, ὡς καὶ εἰμαρμένην καὶ τὰ τῆς ὁρμῆς γενήσεται, εἰ καὶ ὑφ' ἡμῶν γίνεται, καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν (68) καὶ ὁρμὴν καὶ κρίσιν. Εἰ γὰρ οἶόν τε ἦν (69) αὐτὴν καὶ μὴ γενέσθαι, ψευδὴς ἂν ἦν ἡ πρότασις ἡ λέγουσα, ὅτι τῶν αὐτῶν περιεστηκότων αἰτίων (70), ἀνάγκη τὰ αὐτὰ ἔπασθαι. Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀλόγοις καὶ ἐπὶ τοῖς ἀψύχοις (71) εὐρεθήσεται (72). Εἰ γὰρ τὴν ὁρμὴν ἐφ' ἡμῖν τάττουσιν, ὅτι φύσει ταύτην ἔχομεν, τί καλύψει, καὶ ἐπὶ τῷ 140 πυρὶ (73) λέγειν εἶναι τὸ καλεῖν, ἐπειδὴ φύσει καλεῖ τὸ πῦρ; ὥς που καὶ παρεμπαίνειν ἔοικεν οὐ Φιλοπάτωρ ἐν τῷ *Περὶ εἰμαρμένης*. Οὐκ ἄρα τὸ δι' ἡμῶν ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης γινόμενον ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ. Τῷ γὰρ αὐτῷ λόγῳ καὶ ἐπὶ λύρῃ καὶ αὐλοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ὀργάνοις (74) καὶ πᾶσιν ἀλόγοις τε καὶ ἀψύχοις ἔσται τι, ὅταν τινὲς δι' αὐτῶν (75) ἐνεργῶσι. Τοῦτο δὲ ἀποπov.

ΚΕΦ. ΛΓ' (76).

Περὶ τῆς διὰ τῶν ἀστρῶν εἰμαρμένης.

Πρὸς δὲ τοὺς σοφοὺς τῶν Αἰγυπτίων (77), λέγοντας ἀληθεύεσθαι μὲν τὴν διὰ τῶν ἀστρῶν εἰμαρμένην, τρέπεσθαι δὲ αὐτὴν εὐχαῖς (78) καὶ ἀποτροπιασμοῖς (εἶναι γὰρ τινὰς καὶ τοῦτων αὐτῶν τῶν ἀστέρων θεοραπείας [79], τὰς ἐκμειλισσομένας αὐτοὺς, καὶ ἄλλας

A eveniat, quod illæ ex æterno tempore præfixæ statutaque sint, necesse est et animalis appetitum omni modo, et ex omni parte, iisdem causis positus, ita fieri. Quod si vero etiam appetitus necessario consequitur, ubi relinquitur quod in nostra potestate est? Debet enim esse liberum quod in nostra potestate est. Esset autem liberum, si, iisdem positus causis, in nobis esset aliquando appetere, aliquando refugere; at si necessario appetitus sequitur, certe etiam fato fiunt quæ appetitus sequuntur, etsi a nobis fiunt, et natura nostra, et appetitu, et iudicio. Si enim fieri posset, ut appetitus non sequeretur, falsa esset hæc enuntiatio; eisdem causis positus, eadem sequi necesse esse. In bestiis et inanimis idem reperietur. Si enim appetitum in nostra potestate ponunt, quoniam natura eum habemus, quid prohibet dicere, etiam in ignis potestate situm esse, urere; quoniam natura urit ignis? Quod etiam alicubi ostendere videtur Philopater, in libro quem *De fato* conscripsit. Non ergo, quod per nos fato efficitur, in nostra potestate est. Nam eadem ratione, et in lyræ et in tiliarum et cæterorum instrumentorum, omniumque rationis et animæ expertium, potestate aliquid erit positum, cum aliqui iis ad aliquid efficiendum utuntur: quod profecto absurdum est.

CAP. XXXVI.

De fato, quod in astris ponitur.

Adversus sapientes Ægyptiorum, qui dicunt veram esse sententiam de fato in astris posito, sed mutari precibus et procurationibus (esse enim etiam horum ipsorum siderum cultus quosdam, qui ea mitigent, aliasque superiores quasdam vires quæ ea

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(60) *Οἶόν τε ποτὲ*. Τό, loco τε, D. 2. Mox: Ποτὲ μὲν οὕτω, ποτὲ δὲ οὕτω, ποτὲ δὲ ἄλλως, A. 3.

(61) *Αἰῶνος ἀποκεκληρωθῆναι ταύτας*. Αἰῶνος οὕτως ἀποκεκληρωθῆναι αὐτὰ, D. 1, 2. Αὐτὰ habet etiam A. 3. Αἰῶνος οὕτως ἀποκεκληρωθῆναι ταῦτα, A. 1, 2. Ergo codices omnes hic probant αἰτίων. Nam ταύτας referri debuerit ad αἰτίων, ab αἰτία. Eodem modo legit Cono, sed non ad causas (αἰτία), verum ad res (πράγματα) retulit, hoc modo: eo, quod a sæculo ita sorte determinata sunt hæc. Valla etiam: hæc ita sancita sunt.

(62) *Ὁρμὴν τὴν τοῦ ζώου*. Τὴν abest, D. 2.

(63) *Πάντῃ τε καὶ πάντως*. Τε abest, D. 1, 2, A. 1, 2. Mox αἰτίων, D. 2.

(64) *Ἐπακολουθεῖ*. Ἀκολουθεῖ, D. 2. Mox, δεῖ εἶναι, idem, et A. 3.

(65) *Ἦν δ' ἂν*. Accentus et spiritus in ἦν a man. rec., D. 1. Erit, Con. Aique minime liberum erat, Vall.

(66) *Ἦν τὸ ποτὲ ὁρμᾶν, ποτὲ μὴ*. Ἦν τὸ ποτὲ μὲν ὁρμᾶν, ποτὲ δὲ μὴ, D. 2, A. 3. Δέ habet etiam D. 1, A. 1. Ἦν ποτὲ τὸ ὁρμᾶν, ποτὲ δὲ μὴ ὁρμᾶν, A. 2. Iterum erit, loco erat, Con.

(67) *Εἰ δὲ ἐξ — τὸ ὁρμᾶν*. Absunt, D. 2. Littera o in ὁρμᾶν ex corr. rec., D. 1. Non impedit moveri et moveri, Cono. Ergo addit: τὸ μὴ ὁρμᾶν.

(68) *Καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν*. Καὶ abest, D. 2.

(69) *Οἶόν τε ἦν*. Ἦν insertum a rec., D. 1. Ἦν omittit A. 3. Mox, καὶ μὴ γίνεσθαι, D. 2. *Hanc esse*

et non esse, Con. Mox, ψευδὴς ἂν ἡ πρότασις, D. 2.

(70) *Ὅτι τῶν αὐτῶν περιεστηκότων αἰτίων*. Ὅτι τῶν περιεστ. αἰτίων, D. 2. Ὅτι τῶν αὐτῶν περιεστηκότων αἰτίων, A. 2.

(71) *Καὶ ἐπὶ τοῖς ἀψύχοις*. Ἐπί rasura deletum, D. 1. Abest, D. 2. Τοῖς abest, M. 1.

(72) *Εὐρεθήσεται*. Ὅν addit D. 1. Εὐρήσεται, M. 1.

(73) *Καὶ ἐπὶ τῷ πυρὶ*. Καὶ abest, A. 1, 2.

(74) *Καὶ τοῖς ἄλλοις ὀργάνοις*. Post ista deletum καὶ πᾶσιν ὀργάνοις, D. 1. Αὐλοῖς reddidit, cithara, Con. Λύρῃ καὶ αὐλοῖς exposuit Valla, in *fidelibus et tibiis*.

(75) *Ὅταν τινὲς δι' αὐτῶν*. Ὅταν δι' αὐτῶν τινες, D. 1. Ὅταν τινὲς δι' αὐτῶν, D. 2. Ἐαυτῶν, loco αὐτῶν, A. 1. Cum per ipsa quidquam peregerint, Vall.

(76) Cap. 36. Index idem, A. 1, 2. Sic, sed λς', D. 1. Vulgatum, sed omisso διὰ, A. 3. Περὶ τῆς τῶν ἀστρῶν εἰμαρμένης, D. 2. Ille codex enim numerus capitum non notat. Loco κεφ. λς' habet M. 1 Λόγος δ', et M. 2 Λόγος β'. Valla: *De fato, quod in astris est*, Cap. 35. Cono incipit librivi, cap. 2: *Interimitt fatum Ægyptiorum*.

(77) *Τῶν Αἰγυπτίων*. Ἐν Αἰγύπτῳ, M. 2.

(78) *Αὐτὴν εὐχαῖς*. Αὐτὴν ταῖς εὐχαῖς, M. 1, 2.

(79) *Θεοραπείας*. Culturas ac observationes, Vall. Sed idem p. 141, iterum θεωραπείαν duobus vocabulis reddidit, observationem atque culturam. Mox loco ἐκμειλισσομένας, habet ἐκχειρσομένας; quod nihil est. Sed nec ἐκλίσσομένας conjici debet.

possint flectere, ideoque preces et deorum cultus esse institutos), respondebimus, eos fatum facere rerum contingentium, non necessarium. At contingens, infinitum est; infinitum autem, incognitum. Itaque cum omnis divinatio tollitur, tum maxime eorum qui prædicunt et notant ejusque vitam ex natali die, qui γενεθλιαλῶγοι dicuntur, quam ipsi præ cæteris, ut validam quamdam rem et veram, commendant. Si dicant figurarum effectiones esse perspicuas et a peritis cognosci; verum cum figura non ex propria vi evenierit, Deum prohibuisse; etiam hoc absurdum esse respondebimus: primum, quoniam preces solas et deorum cultum in nostrâ potestate statuunt, aliud præterea nihil; tum ambigemus cum eis, quomodo cum cæteræ omnes humanæ actiones et electiones in cujusdammodi figura astrorum sint sitæ, sola precatio in nobis sit posita? Nam dubium est cur hoc ita se habeat, et quæ causa hanc necessitatem imponat.

Deinde, si ars quædam est et doctrina istarum procurationum, quæ fati vim prohibeat, utrum omnes homines hanc doctrinam assequi possunt, an quidam possunt, quidam non possunt? Si enim omnes possunt, nihil prohibet hac ratione, quin plane evertatur fatum, cum omnes artem eam, quæ fati effectiones prohibet, didicerint; sin aliqui assequi eam possunt, aliqui non possunt, qualis tandem, aut quis est, qui hoc præscribat? Si enim ipsum fatum alios facit cultores numinis divini, alios non facit, rursum omnia fato fieri invenientur. Nam preces et cultum, quæ in nobis sunt, non solum non inferiora esse fato, sed etiam superiora, jam co-

VAR. LECT. ET ANIMADV

(80) *Τὰς τρέπειν αὐτούς.* Τὰς τρέπειν αὐτήν, D. 1, 2. Τὰς τρέπειν αὐτάς, A. 1, 2, 3. Refertur ad ἀστέρας. Ergo αὐτούς, ut paulo ante, ἐκμειλισσομένης αὐτούς.

(81) *Καὶ τοὺς ἐπιτροπιασμούς.* Καὶ τοὺς ἀποτροπιασμούς, D. 1, 2, A. 1, 2, 3, Ox. Ἀποτροπιασμούς interpretes ex Cicerone reddidit *procuraciones*. Vide *De divinatio*. 1, 45, 101, *De legibus* 11, 14, 34. Mox, ἐπινενοεῖσθαι, D. 2.

(82) *Τὸ δὲ ἐνδεχόμενον ἀόριστον· τὸ δὲ ἀόριστον.* Loco prioris ἀόριστον est spatium vacuum dimidii versus, A. 1. Τὸ δὲ ἐνδεχ., τὸ δὲ ἀόριστον, A. 2. Δέ, loco δὴ, D. 1, 2, A. 3. Loco τὸ δὴ ἀόριστον, solum καὶ habet Vall.

(83) *Ἀγίρηται οὖν διὰ τούτων.* Ἀναιρεῖται οὖν διὰ τούτου, D. 1, 2, A. 1, 3. Ἀναιρεῖται μὲν διὰ τούτου, A. 2. Τοῦτο, loco τούτων, M. 2. Per hoc certe omnis divinatio interimitur, Con. Mox idem, *gene-thliaci*. Valla: Omnis igitur ob hoc exstinguitur. A. 3 exhibet, μάλιστα δ' ἐκ τῶν καλ.

(84) *Ἰσχυρόν τι καὶ.* Μέγα post ἰσχυρόν addit M. 2. Mox, προτελέσματα, M. 1.

(85) *Καὶ τοῖς ἐπιστήμοσι.* Ἐν post καὶ addit D. 1. Mox, ἀποβαίνει, A. 2, M. 1.

(86) *Ἐροῦμεν.* Καὶ ἐροῦμεν, M. 1. Mox deest ὥς, A. 3. Deinde idem exhibet, εὐχὴν μόνον.

(87) *Ἐφ' ἡμῖν τίθεται.* Ἐφ' ἡμῖν τίθεται, D. 2. Mox, διαμφισπότησωμεν, A. 1, 2, 3. Sed tamen præcedit ἐροῦμεν. Valla hoc loco vehementer aberrat a Græco, inde ab εἶτα διαμφ. ad ἀποτελέσματα.

τινάς ὑπερκειμένας δυναμεις τὰς τρέπειν αὐτούς [80] δυναμένας, καὶ διὰ τοῦτο τὰς εὐχὰς καὶ τὰς θεραπείας τῶν θεῶν, καὶ τοὺς ἀποτροπιασμούς [81] ἐπινενοεῖσθαι, ἐροῦμεν, ὅτι τῶν ἐνδεχομένων καὶ οὐχὶ τῶν ἀναγκαίων ποιοῦσι τὴν εἰμαρμένην· τὸ δὲ ἐνδεχόμενον, ἀόριστον· τὸ δὲ ἀόριστον (82), ἀγνωστον. Ἀναιρεῖται οὖν διὰ τούτου (83) πᾶσα μὲν μαντεία, μάλιστα δὲ ἡ τῶν καλουμένων γενεθλιαλῶγων, ἣν αὐτοὶ πρὸ τῶν ἄλλων πρεσβεύουσιν, ὥς ἰσχυρόν τι καὶ (84) ἀληθὲς πρᾶγμα. Ἐάν δὲ λέγωσιν, ὅτι τὰ τῶν σχημάτων ἀποτελέσματα πρόδηλα, καὶ τοῖς ἐπιστήμοσι (85) γνωρίζεται· ἔταν δὲ τὸ σχῆμα μὴ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν 141 ἀποβαίνει, Θεὸς ἐκώλυσεν· ἐροῦμεν (86), ὥς καὶ τοῦτο ἀτοπον. Πρῶτον, ὅτι τὴν εὐχὴν μόνην ἐφ' ἡμῖν τίθενται (87) καὶ τὴν θεραπείαν τῶν θεῶν, ἄλλο δὲ οὐδέν. Εἴτα διαμφισπότησωμεν πρὸς αὐτούς, πῶς, τῶν ἄλλων πασῶν ἀνθρωπίνων (88) πράξεων τε καὶ προαιρέσεων ἐν τῇ ποιᾷ σχέσει τῶν ἀστρον κειμένων, τὸ τῆς εὐχῆς μόνης ἐφ' ἡμῖν ἔστιν (89); Ἀτοπον γὰρ, διὰ ποίαν αἰτίαν οὕτως ἔχει τοῦτο (90), καὶ τίς ἡ ἀνάγκη.

Ἐπειτα, εἰ τέχνη τίς ἐστι καὶ μέθοδος τῶν ἀποτροπιασμῶν, ἡ κωλύουσα τὰ παρὰ τῆς εἰμαρμένης (91), πότερον πᾶσιν ἀνθρώποις ἡ μέθοδός ἐστιν ἐφικτή, ἢ τίσι μὲν, τίσι δὲ οὐ; Εἰ γὰρ πᾶσιν, οὐδὲν κωλύει, τῷ λόγῳ παντάπασιν (92) ἀνατραπῆναι τὴν εἰμαρμένην, πάντων μαθόντων τὴν τέχνην τὴν κωλύουσαν αὐτῆς (93) τὰ ἀποτελέσματα· εἰ δὲ τίσι μὲν ἔστιν ἐφικτή (94), τίσι δὲ οὐ, ποίοις ἄρα, καὶ τίς ὁ τοῦτο διορίζων (95); Εἰ μὲν γὰρ αὐτὴ ἡ εἰμαρμένη τοὺς μὲν ποιεῖ θεραπευτὰς τοῦ Θεοῦ, τοὺς δὲ οὐ ποιεῖ, εὐρεθῆσεται πάντα πάλιν (96) κατὰ τὴν εἰμαρμένην. Τὸ γὰρ τῆς εὐχῆς καὶ τῆς θεραπείας, ὁ μόνον ἐφ' ἡμῖν, οὐκ ἔλαττον νῦν ἀνεφάνη (97) τῆς εἰ-

(88) *Τῶν ἄλλων πασῶν τῶν ἀνθρωπ.* Τῶν ἄλλων παθῶν τῶν ἀνθρ., D. 2. Τῶν secundum abest, D. 1. Loco ἀνθρωπίνων est ἀνθρώπων, M. 1, 2.

(89) *Ἐφ' ἡμῖν ἔστιν.* Ἐστίν abest, D. 1. Paulo ante μόνον, loco μόνης, M. 2.

(90) *Οὕτως ἔχει τοῦτο.* Τοῦτο οὕτως ἔχει, D. 2. Τοῦτο abest, A. 2.

(91) *Τὰ περὶ τῆς εἰμαρμένης.* Παρά, loco περὶ, A. 1, 2, 3, D. 1. Περί servat D. 2. *Ea, quæ a fato sunt*, Con.

(92) *Τῷ λόγῳ παντάπασιν.* Malim, τούτῳ τῷ λόγῳ. Saltem sic explicandum. Interpretes Ellebodus etiam habet, *hac ratione*. Mox deest τὴν, M. 1, ac deinde πάντων omittunt M. 1, 2.

(93) *Κωλύουσιν αὐτῆς.* Κωλ. αὐτοῖς, D. 2.

(94) *Τίσι μὲν ἔστιν ἐφικτή.* Ἐστίν abest, D. 2. Mox, ποίοις ἄρα, loco ποῖος ἄρα, D. 1. Hoc probō. Refertur enim ad τίσι, non ad τίς. Cono: *Quibus ergo?* Sed Valla: *Qualisnam?*

(95) *Διορίζων.* Διδάσκων, D. 2, A. 3. *Conservans*, Con. *Definitor*, Vall.

(96) *Εὐρεθῆσεται πάλιν ταῦτα πάντα.* Εὐρεθ. πάντα πάλιν, A. 1, 2, 3, D. 1. Εὐρεθ. πάντα, D. 2. Ταῦτα etiam abest, M. 1, 2, Con., Vall. Mox τὴν ante εἰμαρμένην abest, A. 3.

(97) *Θεραπείας οὐ μόνον ἐφ' ἡμῖν οὐκ ἔλαττον νῦν ἀνεφάνη.* Θεραπ. ὁ μόνον ἐφ' ἡμῖν, οὐ μόνον ἔλαττον νῦν ἐφάνη, D. 1. Οὐκ solum ante ἔλαττον abest, D. 2, A. 1, 2, M. 1, 2, ei ἀναφάνει (sic), M. 1. Ὁ, loco οὐ habet A. 3. Probo ὁ μόνον, quod habent D. 1, A. 3. Nam nec vulgata lectio, nec reliqui

μαρμένης, ἀλλὰ καὶ μείζον. Εἰ δὲ μὴ εἰμαρμένη, ἀλλ' ἄλλο τι (98) τούτων αἰτιόν ἐστιν, ἔκεινο μᾶλλον εἰμαρμένη φανήσεται. Ἐν γὰρ τῷ δύνασθαι δι' εὐχῆς κατορθοῦν, ἢ μὴ δύνασθαι, τὸ πᾶν τῆς εἰμαρμένης περιέχεται κράτος. Τοῖς μὲν γὰρ δυναμένοις, οὐδὲν ἢ εἰμαρμένη· τοῖς δὲ μὴ **142** δυναμένοις, πάντα καθ' εἰμαρμένην (99). Καὶ εὐρεθήσεται, τίσι μὲν ἀνθρώποις, πάντα καθ' εἰμαρμένην, τίσι δὲ, οὐδὲν καθ' εἰμαρμένην (1)· καὶ δῆλον, ὅτι ὁ τοῦτο ὀρίζων (2) αὐτός ἐστιν ἡ κυριωτάτη εἰμαρμένη, καὶ οὕτω πάλιν πάντα (3) καθ' εἰμαρμένην εὐρεθήσεται, πρὸς τῷ καὶ ἀδίκον (4) εἶναι τὸν διανέμοντα, εἴτε δαίμων τις εἴη, εἴτε καὶ ἄλλη τις εἰμαρμένη. Οὐ γὰρ πρὸς ἄξιαν νέμει τοῖς ἀνθρώποις τὴν τῆς θεραπείας τῶν θεῶν μέθοδον. Τί γὰρ μᾶλλον οὗτος ἄξιος (5) ἢ ἔκεινος, πάντων ὀργάνων ὄντων τῆς εἰμαρμένης, καὶ μὴδὲν μηδενὸς ἐξ οἰκείας προαιρέσεως (6) πράττωντος, μᾶλλον δὲ μὴδὲ προαιρουμένου; Ἐν γὰρ τοῖς οὕτω γινομένοις (7) οὐδεὶς οὔτε δίκαιος, οὔτε ἀδίκος· οὐκοῦν οὔτε ἄξιος, οὔτε ἀνάξιος χάριτος (8)· ὁ δὲ τοῖς ἴσοις ἀνίστα (9) νέμων, ἀδίκος.

ΚΕΦ. ΑΖ' (10).

Περὶ τῶν λεγόντων αἰρεσιν τῶν πρακτέων ἐφ' ἡμῖν εἶναι, τὴν δὲ τῶν αἰρεθέντων ἀπόδοσιν ἐπὶ τῇ εἰμαρμένῃ.

Οἱ δὲ λέγοντες τὴν μὲν αἰρεσιν τῶν πρακτῶν (11) ἐφ' ἡμῖν εἶναι, τὴν δὲ τῶν αἰρεθέντων ἀπόδοσιν ἐπὶ τῇ εἰμαρμένῃ (12) (εἰσι δὲ τῶν Ἑλλήνων οἱ σοφώτατοι), τὸ μὲν τι κατορθοῦσι, τὸ δὲ σφάλονται (13). Τὸ μὲν γὰρ ἐφ' ἡμῖν τιθέναι τὰς αἰρέσεις τῶν πρα-

A gnovimus. Si non fatum, sed aliud quidpiam horum causa est, illud potius fatum censebitur. Nam in hoc ipso quod per precationem recte negotium nostrum agere possumus aut non possumus, omnis fati vis continetur. Nam in his qui possunt, fatum nihil est; qui non possunt, iis omnia fato eveniunt. Et quibusdam hominibus omnia esse fatalia, quibusdam nihil esse fatale, comperiemus. Neque dubium est quin qui hoc præscribit, ipse verissimum fatum sit, et sic omnia denuo fato fieri deprehendentur. Atque iniquus quis est qui hoc distribuit, sive dæmon quis sit, sive aliud fatum quodpiam. Non enim ad dignitatem colendorum deorum viam hominibus tribuit. Cur enim hic dignior, quam ille, cum omnes sint instrumenta fati, et nihil quisquam agat de sententia sua, imo ne eligat quidem? Nam in his quæ ita sunt, nemo vel justus, vel iniquus est. Itaque neque dignus, neque indignus beneficio. Qui autem paribus non tribuit paria, iniquus est.

CAP. XXXVII.

De his qui dicunt optionem rerum agendarum in nobis esse, exitum vero rerum optatarum in fatis potestate.

Qui autem dicunt optionem rerum agendarum in nobis esse, sed rerum optatarum eventum in fato (sunt autem hi Græcorum doctissimi), partim recte aiunt, partim falluntur. Nam quod in nostra potestate ponunt optiones rerum agendarum, non ta-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

codices hunc locum expediunt. Hoc enim constat, non posse dici: Τὸ τῆς εὐχῆς μείζον (loco, μᾶλλον) ἀνεφάνη ἐφ' ἡμῖν. Cono tamen μείζον, pro μᾶλλον accepit et ita reddidit: *Non solum non minus apparuit esse in nobis, sed etiam magis.* Sententia hæc est: Aperte illi fatebantur, preces quidem esse in nostra potestate, eas tamen inferiores esse aiebant, necessitate fatis. At enimvero ita preces non sunt inferiores fato, sed superiores adeo. Hoc est, τὸ τῆς εὐχῆς οὐκ ἔλαττον τῆς εἰμαρμένης, ἀλλὰ καὶ μείζον. Potest vero hic locus ita etiam constitui, ut utriusque sententiæ repugnantia appareat, tam ejus quæ affirmabat, preces esse in nostra potestate, quam ejus, fatum esse superius precibus. Ergo sic: Οὐ μόνον οὐκ ἐφ' ἡμῖν, οὐδ' ἔλαττον νῦν ἀνεφάνη. Pro ἀνεφάνη conjici etiam possit ἂν ἐφάνη, ac post ἔλαττον addi δν. Valla ita: Quod enim ad preces Deique observationem attinet, non solum in nobis minus fatum esse demonstrat, sed etiam majus.

(98) Ἀλλ' ἔτερόν τι. Veluti preces et cultus deorum, de quibus modo dixit, quorumque mox meminit. Mox τοιοῦτον, loco τούτων, M. 1, 2.

(99) Πάντως καθ' εἰμαρμένην. Πάντα, loco πάντως, D. 1, 2, A. 1, 2, Con., Vall., M. 1, 2. Πάντως abest, A. 3.

(1) Τίσι δὲ οὐδὲν καθ' εἰμαρμένην. Οὐ, loco οὐδὲν, A. 1, 3. Omnia ista omittit Con.

(2) Ὁ τοῦτο ὀρίζων. Manifestum est eum, qui hoc definiat, ipsum esse supremum ac princeps fatium.

(3) Καὶ οὕτω πάντα πάλιν, x. τ. λ. Καὶ οὕτω πάλιν τὰ καθ' εἰμαρμένην πάντα εὐρεθ., A. 1. Καὶ οὕτω πάλιν πάντα καθ' εἰμ., A. 2, 3, D. 1, 2. Con., Vall.

(4) Πρὸς τῷ ἀδίκον. Πρὸς τῷ καὶ ἀδίκον, A. 1, 2, 3, D. 1. Sic, sed τό, D. 2. Τό, loco

τῷ, M. 1, 2.

(5) Μᾶλλον οὗτος ἄξιος. Μᾶλλον ἄξιος οὗτος, A. 2. Mox, πάντων ὀργάνων, idem.

(6) Προθέσεως. Προαιρέσεως, A. 2. Ex proposito, Con., Vall. Mox, μᾶλλον δὲ μὴδὲ προαιρουμένου, A. 1, 2, Con. Ergo μὴδὲ, loco μὴ. Hoc μὴ prorsus omittit M. 1. Etsi nec πρόθεσις ineptum est, tamen propter additum προαιρουμένου, hic præferendum videtur προαιρέσεως.

(7) Γενομένοις. Sic ex correct., antea προαιρουμένοις, D. 1. Γενομένοις, D. 2.

(8) Οὐτε ἀνάξιος ἐστὶ χάριτος. Ἐστὶ omittunt A. 1, 2, D. 2, Con., Vall. Οὐτε ἀνάξιος ἐστὶ omittit D. 1.

(9) Ἀνίστα. Ἀδίκω, D. 2.

(10) Cap. 37. Index idem, sed πρακτῶν, A. 1. Sic ad ἐφ' ἡμῖν εἶναι a man. rec., A. 2. Sic cum nota capituli λς', D. 1. Sic, sed τὴν αἰρεσιν, D. 2. Loco κεφ. λς', est λόγος τρίτος, M. 2. Περὶ τῶν λεγόντων τὴν αἰρεσιν τῶν πρακτῶν ἐφ' ἡμῖν εἶναι, A. 3, De iis, qui dicunt, actionum assensionem in nobis esse. Cap. 36, Vall. Cono incipit libri vi, cap. 3, Adversus eos qui dicunt, liberam electionem esse nobis, eventum vero a fato.

(11) Τὴν αἰρεσιν τῶν πρακτέων. Τὴν μὲν αἰρεσιν τῶν πρακτῶν, A. 1, 2, 3, D. 1, 2, Ox. Sed αἰρεσιν ex correct., antea αἰρεσιν, D. 1.

(12) Ἐπὶ τῇ εἰμαρμένῃ. Ἐπὶ τῆς εἰμαρμένης, A. 1. Ἐπὶ τὴν εἰμαρμένην, A. 3.

(13) Τὸ μὲν τι κατορθοῦσι, τὸ δὲ σφάλει. Τὸ μὲν κατορθοῦντες, τὸ δὲ σφάλονται, D. 2. Τὸ μέντοι κατ. solum mutat A. 3. In versione κατορθοῦσι redditum est, recte aiunt. Id h. l. ferri potest. Forte tamen error est, loco recte agunt, quod proprie notat κατορθοῦν.

men omnino earum exitus, rectissime dicunt; quod vero fato assignent, non recte. Primum enim coarguentur, quod imperfectum faciant fatum, siquidem hoc habeat, illud non habeat; deinde, quod ipsum statuunt consequens quiddam ad nostram voluntatem. Nam fati opera, consequentia esse dicunt voluntati; atque ita moveri potius a nobis quam movere nos reperietur; atque etiam homo fato dominantior est, ut qui ipsum sua optione effingat: quamobrem rectius est (*cum oporteat*) dicere exitus rerum causam in providentia consistere; nam providentiæ magis hoc opus est quam fati. Providentiæ enim proprium est pro suo cuique commodo tribuere. Eamque ob causam exitus earum rerum, quas selegimus et optaverimus, pro eo atque utile futurum sit, aliquando consequetur, aliquando non consequetur. Quod si fatum, quod sit series quædam causarum perpetua (ita enim fatum Stoici definiunt, id est, ordinem et connexionem immutabilem) non ad utilitatem cuiusque, sed suo motu et necessitate exitus affert; quid dicant de omnino stolidis et stultis, eoque ab electione vacuis? utrum fato illis adest, ut tales sint, an non? Si enim non fato, fatum effugient; sin fato, necessario sequitur ne electionem quidem in nostra potestate sitam esse; si enim, quod electionis est expers, sub fatum

α κτῶν (14), μὴ πά·τως δὲ καὶ τὰς 143 ἀποδόσεις, ὁρθότατα λέγουσι· τὸ δὲ τῇ εἰμαρμένῃ περιάπτειν ταύτας, οὐκ ὁρθῶς. Ἐλεγχθήσονται γὰρ πρῶτον μὲν, ἀτελῇ ποιοῦντες τὴν εἰμαρμένην, εἰ τὸ μὲν ἔχει (15), τὸ δὲ οὐκ ἔχει· ἔπειτα παρακολούθημα ποιοῦντες αὐτὴν τῆς ἡμετέρας γνώμης· ταύτῃ γὰρ ἀκολουθεῖν φασὶ τὰ τῆς εἰμαρμένης ἔργα· καὶ οὕτως εὐρεθῆσεται κινουμένη μᾶλλον ὅψ' ἡμῶν, ἢ κινουσα ἡμᾶς, καὶ κυριώτερος ὁ ἀνθρώπος τῆς εἰμαρμένης, ὁ τυπῶν αὐτὴν διὰ τῆς αἰρέσεως αὐτοῦ (16)· δέον, πρόνοιαν λέγειν (17) αἰτίαν τῆς ἐκδόσεως τῶν πραγμάτων (18)· προνοίας γὰρ τοῦτο μᾶλλον ἔργον (19) ἢ εἰμαρμένης. Τῆς γὰρ προνοίας ὄνιον, τὸ ἐκάστω νέμειν κατὰ (20) τὸ συμφέρον ἐκάστω· καὶ διὰ τοῦτο τῶν αἰρεθέντων ἢ ἐκδόσεις κατὰ τὸ συμφέρον ποτὲ μὲν B ἔσται, ποτὲ δὲ οὐκ ἔσται. Εἰ δὲ ἡ εἰμαρμένη (21) εἰρμός τις οὕσα αἰτιῶν ἀπαράδατος (οὕτω γὰρ αὐτὴν οἱ Στωϊκοὶ ὀρίζονται), τούτῃ, τάξιν καὶ ἐπισυνδεδεῖς (22) ἀπαράλλακτος (23)· οὐ κατὰ τὸ συμφέρον (24), ἀλλὰ κατὰ τὴν οὐκ αἰὶν κίνησιν καὶ ἀνάγκην ἐπάγει (25) τὰ τέλη. Τί δ' ἂν εἴποιεν ἐπὶ τῶν παντελῶς ἡλιθίων καὶ μωρῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπροαίρετων; Πότερον καθ' εἰμαρμένην αὐτοῖς τὸ τοιοῦτους εἶναι (26) πρόσσεστιν, ἢ οὐ; Εἰ γὰρ μὴ καθ' εἰμαρμένην, ἔξω πεσοῦνται τῆς εἰμαρμένης· εἰ δὲ καθ' εἰμαρμένην (27), ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθεῖ τὸ μηδὲ τὴν προαίρεσιν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(14) Τῶν πρακτέων. Τῶν πρακτῶν, A. 1, 2, 3, D. 1, 2. Mox, πάντων, loco πάντως, M. 1.

(15) Εἰ τὸ μὲν ἔχει. Ἡ τὸ μὲν ἔχει, M. 1, 2. Mox: ταύτην γὰρ ἀκολουθεῖν, A. 3. Paulo post ὅψ' ἡμῶν, ante ἢ κινουσα omittit idem. In versione vitiose erat, quod non. Pro eo Oxoniensis, illud autem non. Nos, illud non habeat.

(16) Διὰ τῆς αἰρέσεως αὐτοῦ. Αὐτοῦ, loco αὐτοῦ, D. 1, 2. Sed D. 1 rursus habet αἰρέσεως.

(17) Διὸ βέλτιον πρόνοιαν λέγειν. Δέον πρόνοιαν λέγειν, A. 1, 2, 3, D. 1, 2. Primo, ut arbitror, διὸ loco δέον scriptum, deinde additum βέλτιον. Cono etiam, cum deceat. Valla, expedit. Διὸ habent, omisso βέλτιον, M. 1, 2. Loco αὐτοῦ autem, quod antecedit, habet αὐτοῦ, M. 1. Mox: αἰτίαν εἶναι τῆς, A. 3.

(18) Ἐκδόσεως τῶν πραγμάτων. Πεπραγμένων, loco πραγμάτων, M. 1.

(19) Μᾶλλον τοῦτο ἔργον. Τοῦτο μᾶλλον ἔργον, A. 1, 2. Μᾶλλον ἔργον τοῦτο, D. 2. Mox, ἢ εἰμαρμένη, A. 3.

(20) Νέμειν κατὰ, x. τ. λ. Νέμειν τὰ πρὸς ἀξίαν κατὰ τὸ συμφέρον ἐκάστω· καὶ, D. 1. Νέμειν κατὰ τὸ συμφέρον ἐκάστω· καὶ, D. 2, A. 1, 2, 3. Mox, αἰρεθέντων, D. 1. Cono: Unicuique id, quod confert, distribuere. Valla: Unicuique distribuere, ut cuilibet conducere videbitur. Puto utroque loco legendum esse non συμφέρον, utile, sed σύμφορον, convenientem. Si enim providentia nil nisi singulorum commoda spectaret, nemini ullum incommodum accideret. Vocabula τὰ πρὸς ἀξίαν, quæ solus D. 1 exhibet, pro interpretatione habeo τοῦ κατὰ τὸ σύμφορον. Cono et Valla hic nihil valere possunt, quod in lexicis σύμφορος redditur etiam utilis. Hesych.: Σύμφορον· ἀρμόζον, καλόν, συμφέρον, σύμφωνον. Hesiod. Ἔργ. v. 502: Αἰρμός ἀεργῶ σύμφορος ἀνδρῶν. Sophocl. p. 387: Τὰ γαστρί σύμφορα, ubi Scholiasta explicat ἀναγκαῖα. Loco σύμφορος dicitur etiam πρόσφορος. Vid. pag. 166. Rendo: Providentiæ enim proprium est, tribuere cuilibet, prout ei convenit, ac propterea res expedit, prout convenit (habere, vel non habere), aliquando eventum habe-

bunt, aliquando non.

(21) Εἰ δὲ ἡ εἰμαρμένη. Ἡ, loco εἰ, M. 1, 2, et loco εἰρμός, est ὁρμένη, M. 2, ἡρμένη, M. 1. Ἡ abest, A. 1, 2. Ἡ δὲ εἰμαρ., D. 2. Sic, sed ἢ ex correct., antea εἰ, D. 1. Ita autem correctum propter οὔσα. Mox, αἰτίων, D. 2. Pro οὔσα conjici possit ἐστὶ. Nec enim participium habet quo referatur. Est habet etiam Vall. Definitiones εἰμαρμένης vide apud Plutarch. De placit. philosoph. 1, 27, 28. Aliam Stoicorum definitionem habet Diog. Laert. p. 288: Ἔστι δὲ εἰμαρμένη αἰτία τῶν ὄντων εἰρομένη, ἢ λόγος καθ' ὃν ὁ κόσμος διεξάγεται. Loco εἰρομένη M. 1, 2 inepte habent ὁρμένη et ἡμένη.

(22) Τάξιν καὶ ἐπισυνδεδεῖς. Τάξιν καὶ ἐπισυνδεδεῖς, D. 2. Loco ἐπισυνδεδεῖς est ἐπιδέουσιν, M. 1. Sed ἐπισυνδεδεουσιν, M. 2. Si nominativus probetur, refertur ad εἰρμός· sin accusativus, refertur ad αὐτὴν. Cæterum ἀπαράλλακτος h. l. est explicatio τοῦ ἀπαράδατος. Plutarch. l. l. explicat εἰρμόν αἰτίων, τούτεστι, τάξιν καὶ ἐπισυνδεδεῖς ἀπαράδατον. Cono: « ordinem et colligationem intransgressibilem. » Valla: « ordinem et catenam insuperabilem ac inevitabilem. »

(23) Ἀπαράλλακτος. Ἀπαράδατον, A. 3, D. 1, M. 1, 2, et sic in marg. Ant. Ἀπαράδατος, D. 2. Hic post ἀπαράδατον deficit M. 1, ubi in fine legitur: Τέλος τοῦ λόγου περὶ τῆς αἰρέσεως.

(24) Κατὰ τὸ συμφέρον. Ex his, quæ paulo ante dixi, apparet, hic quoque mihi placere σύμφορον.

(25) Ἀνάγκην ἐπάγει. Ἀνάγκη ἐπάγει, D. 1. Ἀνάγκην ἄγει, D. 2. Ἀνάγκην ἐπάγειν, A. 3. Mox idem: ἐπὶ παντελῶς. Τὰ τέλη, id est, τὴν ἐκδοσιν. Valla οὐκ αἰὶν κίνησιν reddidit, metu proprio. Mox M. 2 exhibet, τί δ' ἂν εἴποιμεν.

(26) Τὸ τοιοῦτους εἶναι. Τὸ τοιοῦτους αὐτοὺς εἶναι, D. 1. Τὸ τοιοῦτον εἶναι, D. 2, M. 2. Loco τοιοῦτους poterat etiam esse τοιοῦτος.

(27) Εἰ δὲ καθ' εἰμαρμένην. Absunt, M. 2. Mox loco ἐξ ἀνάγκης idem habet, ἔξω ἀναγκαίου. Deinde omittit etiam εἶναι, ac loco ἀπροαίρετον exhibet εὐπροαίρετον.

ἐφ' ἡμῖν ε.ναι. Εἰ γὰρ τὸ ἀπροαίρετον ὑπὸ τὴν εἰμαρμένην, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ προαιρετόν · 144 καὶ οὕτως ἀναδραμοῦνται πρὸς τοὺς πρώτους, τοὺς λέγοντας (28), πάντα καθ' εἰμαρμένην εἶναι. Περιττὴ δὲ καὶ ἡ μάχη τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐπὶ τοῦ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς. Εἰ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὄρισταί, τὸν μὲν πράξει, τὸν δὲ μὴ πράξει (29), τίς ἡ χρεία τῆς ἐν αὐτῷ στάσεως τε καὶ φιλονεικίας (30) ; Ἀλλὰ καὶ τοῦτω συγκαθείμαρται (31) μὴ μόνον πράξει, ἀλλὰ καὶ τοιῶσδε πράξει (32). Τί δ' ἄλλο φησὶν ὁ τοῦτο λέγων, ἡ ὅτι καὶ ἡ προαίρεσις τῶν πεπωμένων (33) ἐστίν; Ἡ γὰρ προαίρεσις ἐστὶν ἡ μαχομένη τῇ ἐπιθυμίᾳ, καὶ νικῶσα (34) μὲν ἐπὶ τῶν ἐγκρατῶν, ἡττωμένη δὲ ἐπὶ τῶν ἀκρατῶν. Οὐκοῦν ἀνήρηται (35) τὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς ὑποθέσεως. Οὐκ ἔτι γὰρ ἡ προαίρεσις ἐφ' ἡμῖν.

ΚΕΦ. ΑΗ' (36).

Περὶ τοῦ πῶς λέγει Πλάτων τὴν εἰμαρμένην

Πλάτων δὲ διχῶς λέγει τὴν εἰμαρμένην · τὴν μὲν, κατ' οὐσίαν, τὴν δὲ, κατ' ἐνέργειαν. Κατ' οὐσίαν μὲν, τὴν τοῦ παντὸς ψυχῇ · κατ' ἐνέργειαν δὲ, θεῶν νόμον ἀπαράβατον δι' αἰτίαν ἀναπόδραστον. Καλεῖ δὲ τοῦτον θεσμὸν ἀδραστείας (37). Τοῦτον δὲ τὸν νόμον δεδῶσθαι παρὰ τοῦ πρώτου καὶ ἀνωτάτου Θεοῦ (38) τῇ τοῦ παντὸς ψυχῇ εἰς διακόσμησιν τῶν ὄλων, καθ' ὃν διεξάγεται τὰ γινόμενα · ταύτην δὲ τὴν κατ' (39) ἐνέργειαν εἰμαρμένην καὶ κατὰ πρόνοιαν 145 λέγει. Ἀπὸ γὰρ τῆς προνοίας ἐμπεριέχεσθαι τὴν εἰμαρμένην · πᾶν γάρ (40) τὸ καθ' εἰμαρμένην καὶ κατὰ πρόνοιαν γίνεσθαι (41) · οὐ μὴν πᾶν τὸ κατὰ πρόνοιαν καὶ καθ' εἰμαρμένην εἶναι. Αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς (42) νόμος, ὃν φησιν πρόνοιαν εἶναι (43) ὁμοῦ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(28) *Τοὺς λέγοντας*. Τούς abest, D. 1. Mox, καὶ τοῦ ἀκρατοῦς, D. 1, 2. Valla : « et continentiae et incontinentiae. » Omisso ergo ἐπὶ, neutro genere accepit τὸ ἐγκρατέε εἰ ἀκρατέε loco substantivorum.

(29) *Τὸ μὲν πράξει, τὸ δὲ μὴ πράξει*. Τὸν μὲν πράξει, τὸν δὲ μὴ πράξει, A. 2, 3, D. 1, Con., Vall. Sic, sed bis praezai, D. 2. Mox, στάσεως τε καὶ, idem. Paulo ante ὄριστο, loco ὄρισται, M. 2. Τὸν μὲν πράξει, intellige κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν. Ἐν αὐτῷ, id est, τῷ ἐγκρατεῖ, aut etiam, ἐν αὐτοῖς, ut ad utrumque referatur. Sed mox est τοῦτω. Vide pag. 131. Si autem τὸ μὲν, τὸ δὲ probetur, αὐτῷ referitur ad τῷ πράγματι, seu, ἐν τῷ πράξει καὶ μὴ πράξει.

(30) *Φιλονεικίας*. Sic ex correct., antea εἰας, D. 1. Φιλονεικίας, D. 2.

(31) *Ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο συγκαθείμαρται*. Ἀλλὰ καὶ τοῦτω συκαθ., D. 1, 2, A. 3. Ἀλλὰ καὶ τοῦτω συκαθ., A. 1, 2. Εἰ omittit etiam M. 2. Mox, πρῆξαι, D. 2. Sed hoc fato statutum est, non solum agere, Con. Caeterum in hoc oberrat non modo peragendo, Valla. Ergo ἡμαρται, loco εἰμαρται videtur legisse.

(32) *Ἀλλὰ καὶ τοιῶσδε πράξει*. Ἀλλὰ καὶ τοιῶσδε πράξει, A. 1, 2, D. 1. Sic, sed πρῆξαι, D. 2. Mox, τί δὲ ἄλλο, D. 1. Deinde, τοιοῦτον λέγων, M. 2.

(33) *Πεπωμένων*. Ἀντιωρισμένων καὶ πεπωμένων, D. 2. Forte voluit προωρισμένων. Cono πεπωμένων reddidit, nullius nomen. M. 2, loco πεπωμένων, habet πεπραγμένων.

(34) *Ἡ νικῶσα*. Καὶ νικῶσα, D. 1, 2, A. 1, 2, 3, M. 2, Con. Mox, ὑπὸ τῶν ἐγκρατῶν, A. 2.

(35) *Ἀνήρηται*. Ἀναίρεται, D. 1, A. 3. « Interi-

A cadit, necessario etiam, quod electionis est particeps ; et sic ad primorum illorum sententiam, qui dicunt omnia esse fato, revolvuntur. Supervacanea etiam pugna est in continente et incontinente, rationis et cupiditatis. Si enim necessario constitutum et definitum est, hoc agere, hoc non agere, quis usus est dissensionis in eo et discordiae ? Quod si etiam confatiale est, non modo agere, sed etiam ita agere, quid aliud dicit, qui ita ait, quam et electionem fatalem esse ? Nam electio est, quae cum cupiditate depugnat, et in continentibus superat, in incontinentibus superatur. Quare sublata est eorum sententia, initio posita, propterea quod in nostra potestate electio non erit.

B.

CAP. XXXVIII.

Quomodo Plato fatum dicat.

Plato fati nomen usurpat bifariam. Aliud enim in substantia, aliud in muneris functione ponit. Quod in substantia ponitur, animam vult esse universi ; quod in muneris functione, divinam legem immutabilem ob causam inevitabilem. Quam legem etiam adrastiam dicit, eamque a primo summoque Deo universi animæ ad omnium administrationem datam esse, per quam omnia quæ fiunt, gubernentur. Hoc fatum in muneris functione positum, etiam providentiam appellat. Nam a providentia fatum comprehendit vult. Quidquid enim fato fiat, etiam providentia fieri ; non tamen, quidquid sit providentiæ, etiam fati esse. Ipsa autem divina lex, quam ait esse providentiam et fatum, omnia in se complectitur,

muntur, » Con. « Exstinguuntur, » Vall. Mox, ἀρχῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, A. 3, D. 2. Τὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσεως est idem, quod ἡ ἐξ ἀρχῆς ὑπόθεσις. Αὐτοῖς vero est datus incommodi, uti vocant. Αὐτοῖς non agnoscit Con. Mox : Οὐκ ἔστι γάρ, A. 3.

(36) Cap. 38. Index idem, A. 1, 3. Idem a man. rec., A. 2. Idem sine nota capituli, D. 2 : cum nota λζ', D. 1. Λόγος, δ', loco κεφ. λη', M. 2. Quomodo Plato fatum dicat, Vall. Cono incipit libri vi, cap. 4 : « Commendat Platonem de ratione fati dissertentem, quem in parte corrigit, ubi etiam de annorum revolutione et rerum omnium reditu. »

(37) *Θεσμὸν ἀδραστείας*. Θεσμὸν ἀδραστείας, D. 1, 2, A. 1, 2. Θεσμὸν ἀδραστείας, A. 3. « Constitutionem inevitabilem, » Con. « Inevitabilitatis decretum, » D Vall. Θεσμὸν ἀδραστίας τοῦτο δὲ τὸ νοητὸν δεδῶσθαι, M. 2.

(38) *Ἀνωτάτου Θεοῦ*, κ. τ. λ. Ἀνωτάτω Θεοῦ τὴν τοῦ παντὸς ψυχῇ, D. 2. Ἀνωτάτου Θεοῦ τῇ τοῦ παντὸς ψυχῇ, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 2. Mox, τὰ γενόμενα, A. 1, 2, et antea διεξάγεται, M. 2.

(39) *Ταύτην δὲ τὴν κατ'*, κ. τ. λ. Ταύτην δὲ τὴν κατὰ πρόνοιαν εἰμαρμένην καὶ κατ' ἐνέργειαν λέγειν, D. 2. Mox, ὅτι γὰρ τῆς προνοίας, A. 1.

(40) *Πᾶν γάρ*. A πᾶν ad proximum εἰμαρμένην, abest, D. 2.

(41) *Καὶ κατὰ πρόνοιαν γίνεσθαι*. Καὶ κατ' ἐνέργειαν γίνεσθαι, A. 1, 2. Ab πᾶν γάρ ad γίνεσθαι, Valla reddidit ita : « et fato omnia fieri, pariterque actione atque effectu. »

(42) *Αὐτὸς δὲ ὁ θεός*. Οὗτος, loco αὐτός, D. 1, A. 3. Idem mox omittit ὃν.

(43) *Εἶναι πρόνοιαν*, κ. τ. λ. Πρόνοιαν εἶναι ὁμοῦ καὶ εἰμαρμένην ταῦτα ἐν αὐτῷ περιέχει, D. 1. Πρό-

alia quidem secundum propositum, alia a proposito. Nam causas antecedentes, ut quædam principia, et secundum propositum complectitur, quæ in nostra potestate sunt, assensiones et judicia et appetitus; quæ vero hæc necessario consequuntur, a proposito sunt. Atque optio quidem rerum agendarum, quæ in nobis sita est, secundum propositum est. Positis autem iis quæ in nobis sita sunt, ex his ipsis, ut a proposito, fatum consequi, ut verbi gratia in nobis est situm, navigare, hoc secundum propositum est. Cum ergo propositum fuerit navigare, sequi quæ a proposito sunt, naufragium facere aut non facere. Idcirco a proposito vocat ea quæ sequuntur et comitantur propositum, quod in nostra potestate est, id est principia et actiones, ut sint ea quæ antecedunt et in nobis sunt, secundum propositum: quæ sequuntur a proposito, neque in nostra potestate sint, sed eveniant necessario. Non enim ex æternitate definitum, fatum esse, sed accidere, cum ea quæ in nostra potestate sunt, fuerint antegressa. Cum quo congruit illud: Culpa ejus est qui elegit; Deus extra culpam est; item: Virtutem carere domino; et: Esse divinationes. Omnis autem ejus oratio eo pertinet, ut electiones et aliquas actiones ex electione in nostra esse potestate ostendat: at quæ eas actiones consequuntur, eorumque eventus, necessario in fatis potestate. Sed hoc non vere dici, supra demonstratum est.

Ex ea ergo parte qua Dei constitutionem et voluntatem fatum vocat et fatum subjicit providentiæ, non multum discrepat a divinis Litteris, quæ solam Providentiam omnia gubernare confirmant. Sed ab iisdem multis dissentit, quod dicat, necessario exi-

VAR. LECT.

νοισιν εἶναι ὁμοῦ καὶ εἰμαρμένῃν πάντα ἐν ἑαυτῷ περιέχει, D. 2. A. 1. Εἶναι πρόνοιαν ὁμοῦ καὶ εἰμαρμένῃν πάντα ἐν αὐτῷ περιέχει, A. 2. Ὁμοῦ, post πρόνοιαν, habet etiam A. 3. Mox idem: Ἐν ἑαυτῷ περιέχει. Simul habent etiam Con., Vall. Εἶναι πρόνοιαν καὶ εἰμαρμένῃν ὁμοῦ πάντα παρέχει ἑαυτῷ, M. 2.

(14) Τὰς μὲν γὰρ προηγουμένας. Οὖν, loco γάρ, A. 1, 2. Προηγασμένας, loco προηγουμένας, D. 2.

(45) Ἀρχὰς καὶ καθ' ὑπόθεσιν περιέχει, sed περί a primo insertum, D. 1. Sic a primo in textu, D. 2. Παρέχει, loco περιέχει, A. 1, 2. Καθ' omittit M. 2. Præbet, Vall. Καὶ omittit Con.

(46) Ταύταις ἐπόμενα. Ταύτη ἐπόμενα, A. 1, 2. Ita, Vall. Αὐταῖς ἐπόμενα. D. 1. Ταύτης ἐπόμενα, D. 2. Mox, ἐστὶν post ὑποθέσεως omittunt A. 1, 2, 3, D. 1, 2. «Et ex suppositione sunt,» Con. «Ex proposito sunt,» Vall.

(47) Καὶ ἔστιν ἡ μὲν. Καὶ ἔστιν abest, M. 2.

(48) Αἵρεσις. Αἵρεσις, D. 1. Προαίρεσις, D. 2. Mox πρακτῶν, A. 1, 2, D. 2, O. «Et electio quiescendi, quæ est in nobis, secundum suppositionem existit,» Con.

(49) Ὑποκειμένων δὲ πάλιν. Πάλιν abest, A. 1, 2, 3, D. 1, 2, Vall. Sic, sed ὑποκείμενα, M. 2.

(50) Ὅσπερ ἐξ ὑποθέσεως. His addit ἔστιν, καὶ ἡ μὲν ταύτη, M. 2.

(51) Τοῦ πλεῖν. Τοῦ πλείον, D. 1. Mox, ἐπακολουθεῖ τὰ ἐκ ταύτης, D. 1, 2, A. 1, 2. Con. Sic, omisso τὰ, A. 3. Ab ἐπακολ. ad ἡ μή ita reddit Vall. «Ex hoc nos facere naufragium consequitur.»

A καὶ εἰμαρμένῃν, πάντα ἐν ἑαυτῷ περιέχει· τὰ μὲν καθ' ὑπόθεσιν, τὰ δὲ ἐξ ὑποθέσεως. Τὰς μὲν γὰρ προηγουμένας (44) αἰτίας, ὥσπερ τινὰς ἀρχὰς, καὶ καθ' ὑπόθεσιν περιέχει (45), ὥσπερ ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν συγκαταθέσει καὶ κρίσεις καὶ ὁρμαί· τὰ δὲ ἐξ ἀνάγκης ταύτας ἐπόμενα (46), ἐξ ὑποθέσεως. Καὶ ἔστιν ἡ μὲν (47) ἐφ' ἡμῖν αἵρεσις (48) τῶν πρακτῶν καθ' ὑπόθεσιν. Ὑποκειμένων δὲ (49) τῶν ἐφ' ἡμῖν, ἐξ αὐτῶν τούτων, ὥσπερ ἐξ ὑποθέσεως (50), ἀκολουθεῖν τὰ τῆς εἰμαρμένης. Οἶον, ἐφ' ἡμῖν κεῖται τὸ πλεῖσαι (51)· τοῦτο καθ' ὑπόθεσιν ἐστὶν· ὑποκειμένου τοίνυν τοῦ πλείν ἡμᾶς, ἐπακολουθεῖ τὰ ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως, τὸ ναυαγήσαι, ἡ μή. Διὸ καὶ ἐξ ὑποθέσεως (52) καλεῖ τὰ παρακολουθοῦντα καὶ ἐπόμενα (53) ταῖς ἐφ' ἡμῖν ὑποθέσεσι, τούτέστιν, ἀρχαῖς καὶ πράξεσιν· ὥς εἶναι, τὰ μὲν ἡγούμενα, καὶ ἐφ' ἡμῖν, καθ' ὑπόθεσιν· τὰ δὲ ἐπόμενα, ἐξ ὑποθέσεως, καὶ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης. Μὴ γὰρ ἐξ αἰδίου ὠρίσθαι (54) τὰ καθ' εἰμαρμένῃν, ἀλλ' ἐπισυμβαίνειν, προηγησαμένοις τοῖς (55) ἐφ' ἡμῖν. Τούτῳ δὲ συμφωνεῖ (56) καὶ τὸ, Αἰτία ἐλομένου, Θεὸς ἀναίτιος, καὶ τὸ, ἀδέσποτον εἶναι τὴν ἀρετὴν, καὶ τὸ, εἶναι μαντείας (57). Συντείνει δὲ αὐτῷ πᾶς ὁ λόγος (58) εἰς τὸ τὰς προαιρέσεις καὶ τινὰς 146 τῶν κατὰ προαίρεσιν πράξεων ἐφ' ἡμῖν εἶναι· τὰ δὲ ἐπακολουθοῦντα ταύταις καὶ τὰ ἐλθὲν ἐπὶ τῇ εἰμαρμένῃ (59) ἐξ ἀνάγκης. Τοῦτο δὲ ἐν τοῖς (60) ἐμπροσθεν ἐδείχθη, ἡ καλῶς (61) ἔχειν.

Καθ' ὃ μὲν οὖν (62) καλεῖ Θεοῦ διτάξιν καὶ βούλησιν τὴν εἰμαρμένῃν καὶ καθ' ὃ τὴν εἰμαρμένῃν ὑπάγει τῇ προνοίᾳ, μικρόν τι διαλλάττει πρὸς τὰ θεῖα λόγια, τὰ λέγοντα (63) πρόνοιαν μόνην διοικεῖν τὰ πάντα· κατὰ πολὺ δὲ (64) διαφέρεται, φάσκων,

ET ANIMADV.

(52) Διὸ καὶ ἐξ ὑποθέσεως. Καὶ abest, A. 1, 2, 3, Con., Vall. Mox, καλεῖται τὰ παρικολ., D. 1, M. 2.

(53) Καὶ ἐπόμενα. Καὶ ἐφεπόμενα, D. 2. Absunt ista, Con. Mox, post ἡγούμενα, deest καὶ, A. 3.

(54) Ἐξ αἰδίου ὠρίσθαι. Ἰδίου, loco αἰδίου, D. 1. Ὡρίσθαι, loco ὠρίσθαι, D. 2. Εἰ: τὰ καθ' ἡμᾶς, loco τὰ καθ' εἰμαρμένῃν, A. 3.

(55) Προηγησαμένοις τοῖς. Προηγουμένως τοῖς, D. 1. Προηγουμένας, A. 3.

(56) Τούτῳ δὲ συμφωνεῖ. Τοῦτο δὲ συμφωνεῖ, A. 2, D. 1, 2, M. 2. Huic autem istud concordat, Con. Mox, τὸ αἷτια ἐλομένου, A. 1, 2, D. 2. Vulgatum recte expressit Eusebius. Apud Platonem Polit. x, p. 471, legitur: Ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτος, et: Αἰτία ἐλομένου, Θεὸς ἀναίτιος. Eusebius etiam p. 250, et contra Hieroclem p. 542. A. refert: Αἰτία ἐλομένου, Θεὸς ἀναίτιος. Mox αἷτια, loco ἀναίτιος, A. 3. Causa eligentis est, Con. Sauciat causa est, Vall.

(57) Καὶ τὸ εἶναι μαντείας. In marg. a rec. man., μὴ εἶναι, D. 1.

(58) Πᾶς λόγος. Πᾶς ὁ λόγος, D. 1, 2, A. 1, 2, 3.

(59) Ἐπὶ τῇ εἰμαρμένῃ. Ἐπὶ τῆς εἰμαρμένης, A. 1, 2. Proxima Valla reddidit, ac si legerit: καὶ τῇ ἀνάγκῃ.

(60) Τοῦτο δὲ ἐν τοῖς. Δὲ abest, D. 2.

(61) Μὴ καλῶς. Καὶ καλῶς, D. 2.

(62) Καθ' ὃ μὲν οὖν. Καθ', loco καθ' ὃ et hic et paulo post, D. 1, 2. Οὖν abest, D. 2.

(63) Τὰ λέγοντα. Dicens, Con. Quæ inquirunt, Vall.

(64) Κατὰ πολὺ δέ. Τὰ λοιπὰ δέ, in marg. Ant. Καὶ τὰ λοιπὰ δέ, M. 2.

ἐξ ἀνάγκης τοῖς ἐφ' ἡμῖν ἔπεσθαι τὰ τέλη. Ἡμεῖς ἄνθρωποι οὐ κατ' ἀνάγκην (65) ἐπάγεσθαι τὰ τῆς προνοίας φάμεν, ἀλλ' ἐνδεχομένως. Εἰ γὰρ κατ' ἀνάγκην, πρῶτον μὲν, τὸ πολὺ τῆς εὐχῆς μέρος (66) περικόπτεται (67)· περὶ μόνων γὰρ τῶν ἀρχῶν τῶν πράξεων τὰ τῆς εὐχῆς ἔσται κατ' αὐτὸν, ὥστε τὰ κρείττω ἐλέσθαι· μετὰ δὲ τὸ προελεσθαι, μάταια λοιπὸν τὰ τῆς εὐχῆς, τῶν ἐπομένων πάντως (68) ἐξ ἀνάγκης ἐπαγομένων. Ἡμεῖς δὲ καὶ ἐπὶ τούτοις μάλιστα δύνασθαι τὴν εὐχὴν διορίζομεθα (69). Ἐπὶ τῇ προνοίᾳ γὰρ εἶναι, τὸ ναυαγῆσαι τὸν πλέοντα, καὶ μὴ, οὐκ ἐξ ἀνάγκης μέντοι τὸ ἕτερον αὐτῶν (70), ἀλλ' ἐνδεχομένως. Οὐ γὰρ ὅπ' ἀνάγκην ὁ Θεὸς (71), οὐδὲ τὴν βούλησιν (72) αὐτοῦ δουλεύειν ἀνάγκη, θεμιτὸν εἶπεν. Καὶ γὰρ τῆς ἀνάγκης δημιουργὸς ἐστίν. Ἀνάγκην μὲν γὰρ ἐπέθηκε (73) τοῖς ἄστροις, ὥστε αἰετὰ κατὰ τὰ αὐτὰ (74) κινεῖσθαι, καὶ τὴν θάλασσαν περιώρισε, καὶ τοῖς καθόλου καὶ γενικοῖς 147 ὅρον ἀναγκαῖον ἔθηκεν, ὅν, εἰ βούλονται καλεῖν εἰμαρμένῃν, διὰ τὸ πάντῃ καὶ πάντως (75) οὕτω γίνεσθαι κατὰ ἀνάγκην (76), ὥς πάντα τὰ κατὰ διαδοχὴν ἐν γενέσει φθίρεσθαι (77), λόγος οὐδεὶς (78)· περὶ γὰρ ὀνομάτων οὐκ ἀμφισβητοῦμεν πρὸς αὐτούς· αὐτοὺς δὲ πάσης (79) ἀνάγκης οὐ μόνον ἐκτὸς καθέστηκεν, ἀλλὰ καὶ Κύριος καὶ ποιητὴς ἐστίν. Ἐξουσία γὰρ ὦν καὶ φύσις ἐξουσιαστική, οὐδὲν οὔτε φύσεως ἀνάγκη, οὔτε θεσμῶν νόμου (80) ποιεῖ, πάντα δὲ ἔστιν αὐτῷ ἐνδεχόμενα καὶ τὰ ἀναγκαῖα (81).

Καὶ ἵνα τοῦτο δεῖχθῇ, ἔστησέ ποτε τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης, τῶν ἀνάγκῃ φερομένων καὶ αἰετῶσάτως ἐχόντων· ἵνα δειξῇ, μηδὲν αὐτῷ κατ' ἀνάγκην.

* Jos. x, 13.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(65) Ἡμεῖς γὰρ οὐ κατ' ἀνάγκην. Μέν, ante γάρ, addit D. 2, et κατὰ exhibet D. 1, 2. Mox ἔπεσθαι, loco ἐπάγεσθαι, D. 1. Sequi, Con., Vall. Deinde φάμεν, loco φάμεν, M. 2, et iterum κατὰ ἀνάγκην, D. 2.

(66) Τῆς εὐχῆς μέρος. Μέρος τῆς εὐχῆς, A. 2, D. 1. Ψυχῆς, loco εὐχῆς, D. 2.

(67) Περικόπτεται. Περικόπεται, A. 1, 2. Conciditur ac peribit, Vall. Mox, περὶ μόνων γάρ, D. 2. Paulo post ἐλέσθαι, loco προσελεσθαι, A. 3.

(68) Ἐπομένων πάντων. Ἐπομένων πάντως, A. 1, D. 2. Antea πάντων, sed ex correct. rec. πάντως, D. 1. Τῶν ante ἐπομένων abest, M. 2. Ommino, Vall. Πάντως abest, Con.

(69) Μάλιστα δύνασθαι τὴν εὐχὴν διορίζομεν. Μάλιστα τὴν εὐχὴν δύνασθαι διορίζομεθα, A. 1, 2. Μάλιστα omittunt et in fine habent διορίζομεθα, D. 1, 2. Μάλιστα omittit etiam M. 2. Διορίζομεθα solum mutat, A. 3. Mox, προνοίᾳ γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ ναυαγῆσαι, D. 2.

(70) Τὸ ἕτερον αὐτῶν. Ἐτερον in marg. a man. rec., D. 1.

(71) Ὅπ' ἀνάγκην ὁ Θεός. Ὅπ' ἀνάγκης ὁ Θεός, A. 2. Ὅ abest, A. 3.

(72) Οὐδὲ τὴν βούλησιν. Οὐτε τὴν βούλησιν, D. 1. Mox ἀνάγκην, loco ἀνάγκη, M. 2.

(73) Ἀνάγκην μὲν γὰρ ἐπέθηκε. Μέν omittit A. 1, 2. Ὑπέθηκε, loco ἐπέθηκες, D. 2. Dedit, Vall.

(74) Κατὰ τὰ αὐτὰ. Κατὰ ταυτὰ, D. 1. Κατ' αὐτὰ, D. 2. Mox, περιώρισε et ex corr. rec. περιώρισε, D. 1. Περιώρισε καὶ τὴν καθόλου καὶ γενικὴν, M. 2.

(75) Πάντῃ καὶ πάντως. Πάντῃ καὶ πάντα, D. 2.

A tus esse consequentes iis quæ in nostra sunt potestate. Nos enim, quæ a providentia afferuntur, non necessario evenire, sed contingere, ut sequantur, dicimus. Nam si necessario, bona precationum pars amputabitur. Nam eo auctore de solis principiis actionum, ut meliora scilicet eligamus, preces instituntur; cum autem elegerimus, in reliquum preces inanes sunt, cum omnia quæ sequuntur, necessario inferantur. Nos vero etiam in his maximam vim habere preces decernimus. Esse enim in Providentiæ manu eum qui naviget, naufragium facere et non facere. Non tamen alterum eorum necessario accidit, sed, ut eveniat, contingit. Non enim necessitati Deus paret, neque fas est dicere ejus voluntatem necessitati servire: etenim necessitatis ipse auctor est et opifex. Necessitatem enim astris imposuit, ut eodem semper modo moverentur, et mare terminis suis conclusit, universisque et generalibus rebus necessarium finem statuit. Quem si volunt vocare fatum, quia usquequaque ita necessario fit, ut quæ ex propagatione oriuntur, interire, nihil dicimus. Nam de nominibus cum iis non ambigimus. Ipse vero Deus non solum extra omnem necessitatem locatus est, sed etiam ejus Dominus et auctor est. Cum enim sit potestas et natura liberæ potestatis, nihil neque naturæ necessitate, neque legis sanctione facit, sed omnia sunt illi contingentia, etiam quæ sunt necessaria.

Atque hoc ut declararetur, jussit olim cursum solis et lunæ consistere*, quæ necessario feruntur et semper eodem modo se habent, ut ostenderet, nihil.

(76) Γίνεσθαι κατὰ ἀνάγκην. Κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι, A. 1, 2. Γενέσθαι κατ' ἀνάγκην, D. 1, A. 3.

(77) Γενέσει φθίρεσθαι. Γενέσθαι, φθίρεσθαι, D. 1. Γενέσει καὶ φθορᾷ ἐν γενέσει φθίρεσθαι. Sic D. 2. Mox, περὶ ὀνομάτων. Sic idem. In interpretatione Ellebodi Latina vitium est. Haud dubie voluit, ut omnia, quæ ex propagatione oriuntur, intereant. Codices hic nihil adjuvant. Tamen, quæ sit sententia intelligitur. Est vero hujusmodi: Ὡς πάντα τὰ κατὰ διαδοχὴν εἰς γένεσιν ἐλθόντα φθίρεσθαι, aut, διαδοχὴν καὶ ἐν γενέσει, intelligenda. Cono: « Ut omnia per successionem sint in generatione et corrumpantur. » Valla: « Sicut cuncta, quæ propaganter genita sint, corrumpi. » Loca aliquo modo similia sunt, p. 160, 162. Utrouque loco jungitur ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ. Sed ex priori loco hic conjici possit ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ μὴ φθίρεσθαι. Nam ἡ διαμονὴ et τὸ μὴ φθίρεσθαι eadem sunt.

(78) Λόγος οὐδεὶς. Λόγος h. l. idem est, quod ἀμφισβήτησις, φιλονεικία, Igitur mox est ἀμφισβήτησιν. Cono: nihil curamus.

(79) Αὐτὸς δὲ πάσης. Intellige, ὁ Θεός. Redit enim ad superiora. Valla interponit, Deus.

(80) Θεσμῶν νόμου. Θεσμῶν νόμου, sic A. 2. Θεσμῶν νόμου, M. 2. Δεσμῶν νόμου, D. 2. Valla: « legis positione ac decreto. » Θεσμός et νόμος, ut synonyma, ponuntur in principio hujus capituli. Ergo non ineptum videtur δεσμῶν νόμου, vinculo seu necessitate legis. Mox πάντως, loco πάντα, A. 3.

(81) Καὶ τὰ ἀναγκαῖα. Καὶ abest, D. 2. Mox, ἐστὶς, loco ἐσθης, idem

sibi necessario fieri, sed omnia pro potestate contingere, ut eveniant. Semel autem ejusmodi diem fecit, quod et Scriptura sancta notavit, ut potentiam modo suam declararet, neque legem necessarii motionis astrorum, quam illis a principio dedit, abrogaret. Sic et aliquot homines in vita conservat, ut Eliam et Enoch, quamvis mortales et caducos, ut per hæc omnia ejus potentiam, et, quæ cogi nulla ratione potest, voluntatem intelligamus. Stoici autem aiunt stellas errantes, cum ad idem et in longitudine et in latitudine signum referuntur, in quo initio erant, cum primum mundus est conditus, certo temporum ambitu conflagrationem et interitum rerum efficere, et de integro mundum eodem restitui. Et quoniam sidera similiter rursus ferantur, omnia, quæ in priori ambitu fuerint, immutabiliter effici. Futurum enim rursum Socratem et Platonem et quemque hominem, cum iisdem et amicis et civibus, et eadem cuique eventura (*et iisdem occurrurum*), et eadem tractaturum, omnesque civitates, et pagos, et agros similiter restitui. Atque istam restitutionem universi, non semel, sed sæpe fieri, imo infinita et sine ulla terminatione eadem referri. Deus vero, qui hunc interitum effugiant, uno ambitu assequi et cognoscere omnia, quæ in sequentibus conversionibus futura sint. Nihil enim fore novi, quod prius non fuerit, sed omnia eodem modo, sine ulla variatione, etiam usque ad minima quæque eventura. Atque propter istam restitutionem dicunt ali-

Α κην γενέσθαι (82), ἀλλὰ πάντα κατ' ἐξουσίαν ἐνδεχομένως (83). Ἄπαξ δὲ τοιαύτην ἡμέραν ἐποίησεν, ὥς ἐπεσημήνατο καὶ ἡ Γραφή (84), ἵνα μόνον ἐνδείξηται (85) καὶ μὴ διαλύσῃ τὸν θεσμὸν, τὸν ἐξ ἀρχῆς αὐτῷ τεθέντα τῆς ἀναγκαίας τῶν ἀστρων φορᾶς (86). Οὕτω καὶ τινὰς τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ ζωῇ διαφυλάττει, ὥς τὸν Ἥλιον καὶ τὸν Ἐνῶχ, θνητοὺς ὄντας καὶ ὑποκειμένους φθορᾷ (87), ἵνα διὰ πάντων τούτων τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀκατανάγκαστον (88) βούλησιν κατανοήσωμεν. Οἱ δὲ Στωϊκοὶ φασιν, ἀποκαθισταμένους τοὺς πλάνητας (89) εἰς τὸ αὐτὸ (90) σημεῖον, κατὰ τὴν μῆκος καὶ πλάτος, ἐνθα τὴν ἀρχὴν ἕκαστος ἦν (91), ὅτε τὸ πρῶτον ὁ κόσμος συνέστη, ἐν ῥηταῖς χρόνων περιόδοις ἐκπύρσιν καὶ φθορὰν τῶν ὄντων ἀπεργάζεσθαι, **148** καὶ πάλιν ἐξ ὑπαρχῆς εἰς τὸ αὐτὸ τὸν κόσμον (92) ἀποκαθίστασθαι, καὶ τῶν ἀστέρων ὁμοίως (93) πάλιν φερομένων, ἕκαστον, ἐν τῇ προτέρᾳ (94) περιόδῳ γενόμενον, ἀπαρallάτως ἀποτελεῖσθαι. Ἔσεσθαι γάρ (95) πάλιν Σωκράτην, καὶ Πλάτωνα, καὶ ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων σὺν τοῖς αὐτοῖς καὶ φίλοις (96) καὶ πολίταις, καὶ τὰ αὐτὰ πεῖσεσθαι, καὶ τοῖς αὐτοῖς συντεύεσθαι, καὶ τὰ αὐτὰ (97) μεταχειριεῖσθαι, καὶ πᾶσαν πόλιν, καὶ κώμην (98), καὶ ἀγρὸν ὁμοίως ἀποκαθίστασθαι· γίνεσθαι δὲ (99) τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ παντὸς οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις· μᾶλλον δὲ εἰς ἀπειρον. καὶ ἀτελευτήτως (1) τὰ αὐτὰ ἀποκαθίστασθαι· τοὺς δὲ θεοὺς, τοὺς μὴ ὑποκειμένους τῇ φθορᾷ ταύτῃ, παρακολουθήσαντας μὲν περιόδῳ, γίνωσκειν ἐκ ταύτης πάντα

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(82) Κατ' ἀνάγκην γενέσθαι. Κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι, D. 1, 2, A. 3.

(83) Κατ' ἐξουσίαν ἐνδεχόμενα. Κατ' ἐξουσίαν ἐνδεχομένως, D. 1, 2, A. 1, 2, M. 2. Ἐνδεχομένης, A. 3. Haud dubie ὡς voluit, Con. *Licenter*, Valla reddidit.

(84) Ἐπεσημήνατο καὶ ἡ Γραφή. Καὶ abest, D. 1, 2 et ἐπεσημείνατο, D. 1.

(85) Ἴνα μόνον ἐνδείξηται. Ut solum ostenderet se ac suam potentiam. Hoc loco quodammodo molesti sunt repetiti, ἵνα δείξηται, ἵνα δείξῃ, ἵνα ἐνδείξηται, quæ vitare solet Nemesius. Coniici etiam possit, μόνιμον δείξηται. Mox, διαλύεται, M. 2.

(86) Ἀστρων φορᾶς. Inter hæc vocabula legitur οὐσίας. Sed punctis notatum est, A. 2.

(87) Οὕτω καὶ τινὰς... ὑποκειμένους φθορᾷ. Absunt, A. 1, 2, Vall. Habet ista Cono. Mox, διαφυλάττοι, D. 2.

(88) Τὴν ἀκατανάγκαστον. Τὴν ἀκατανάγκαστον, in marg. D. 1. Ita in textu A. 3. «Non necessitate coactam,» Con. «Nulli obnoxium necessitati,» Vall. Τὴν ἀκατάδραστον, Ox. Mox, Στωϊκοὶ et ex correct. στω, D. 1. Ἀκατάδραστον tacite intulit editor Oxoniensis ac fortasse ex conjectura; nam antea vitiose legebatur ἀκατανάγκαστον. Mei codd. nominant A. 1, 2, 3, D. 1, 2, M. 2, habent ἀκατανάγκαστον, quo utitur Chrysost. t. VII, p. 555, 558. Euseb. *Præparat. evang.* p. 196, 199. Stoicorum περὶ ἐκπύρσεως καὶ ἀποκαταστάσεως sententiam ex Numenio memorat Euseb. ibid. libro xv, cap. 48, 19; Diog. Laert. p. 283; Cicero *De nat. deor.* II, 46.

(89) Πλάνητας. Accentus ex corr. rec., D. 1.

(90) Εἰς τὸ αὐτὸ. Αὐτὸ abest, D. 2. Mox, κατὰ τὴν αὐτὴν μῆκος. Item Valla habet: «Longitudine ac spatio et latitudine,»

C (91) Ἐκαστος ἦν ὅτε τὴν ἀρχὴν ὁ κόσμος συνέστη, D. 2. Mox, ἐν ῥηταῖς τῶν χρόνων, A. 3; et, ἐκπύρσιν τῶν ὄντων καὶ φθορὰν ἀπεργ., D. 1.

(92) Εἰς τὸ αὐτὸ τὸν κόσμον. Εἰς ταυτὸ τὸν κόσμον, D. 1, A. 3.

(93) Τῶν ἀστέρων ὁμοίως. Καὶ τῶν ἀστρων ὁμοίως, D. 1, 2, Vall. Καὶ τῶν ἀστέρων ὁμοίως, A. 1, 2, 3, M. 2. Cono: «Et astrorum corruptiorum cursus similiter unumquodque in priori circuitione fieri et similiter perfici.» Eodem modo, D. 1, mox loco φερομένων exhibet φθειρομένων.

(94) Ἐκαστον ἐν τῇ προτέρᾳ. Ἐκάστῳ ἐν τῇ προτ., D. 1. Ἐκάστα τῶν ἐν τῇ προτ., D. 2. Ἐκαστος, loco ἕκαστον, M. 2. Mox, γινόμενων, D. 2. Γενόμενα, D. 1. Γινόμενον, A. 2. Περιγενομένων, M. 2. Continuo, ἀπαρallάτως, D. 2.

D (95) Ἔσεσθαι γάρ. Γάρ abest, et mox habet Σωκράτει, M. 2.

(96) Αὐτοῖς καὶ φίλοις. Καὶ abest, D. 1.

(97) Πεῖσεσθαι καὶ τὰ αὐτὰ, x. τ. λ. Πεῖσεσθαι, καὶ τοῖς αὐτοῖς συντεύεσθαι, καὶ τὰ αὐτὰ μεταχειριεῖσθαι, D. 1, A. 3. Sic, sed συντεύεσθαι, D. 2. Πεῖσεσθαι καὶ τοῖς αὐτοῖς συντεύεσθαι καὶ τὰ αὐτὰ μεταχειριεῖσθαι, A. 1. Sic, sed συντεύεσθαι, A. 2. «Tum eadem persuadere, tum cum eisdem colloqui et omnem civitatem et municipium et agrum,» Con. «Et eadem suasuros et cum hisdem instructuros et eadem pertentaturos, idque facturum omnem civitatem» Vall.

(98) Πόλιν καὶ κώμην. Κώμην καὶ πόλιν, D. 1. Καὶ abest, A. 1, 2.

(99) Γίνεσθαι δὲ... ἀποκαθίστασθαι. Absunt, Con. Mox τοὺς δὲ, ante θεοὺς, abest, A. 3.

(1) Καὶ ἀτελευτήτως. Καὶ ἀτελευτήτως, D. 1, 2, A. 1, 2, M. 2

τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι ἐν ταῖς ἐξῆς (2) περιόδοις : οὐδὲν γὰρ ξένον ἔσεσθαι παρὰ τὰ γενόμενα (3) πρότερον, ἀλλὰ πάντα ὡσαύτως καὶ ἀπαράλλάκτως (4) ἄχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων. Καὶ διὰ ταύτην τὴν ἀποκατάστασιν (5), φασὶν τινες (6), τοὺς Χριστιανοὺς τὴν ἀνάστασιν φαντάζεσθαι, πολὺ πλανηθέντες (7). Εἰς ἅπαξ γὰρ τὰ τῆς ἀναστάσεως, καὶ οὐ κατὰ περίοδον (8) ἔσεσθαι, τὰ τοῦ Χριστοῦ δοξάζει λόγια (9).

ΚΕΦ. ΛΘ' (10).

Περὶ τοῦ αὐτεξουσίου, ὃ ἐστὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν (11).

Ὁ περὶ τοῦ αὐτεξουσίου λόγος, τουτέστι, τοῦ ἐφ' ἡμῖν, πρῶτην μὲν ἔχει (12) ζήτησιν, εἴ ἐστι τι ἐφ' ἡμῖν· πολλοὶ γὰρ 149 οἱ πρὸς τοῦτο ἀντιβαίνοντες (13)· δευτέραν δὲ, τίνα ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν, καὶ τίνων ἐξουσίαν ἔχομεν· τρίτην, τὴν αἰτίαν ἐξετάσαι (14), δι' ἣν ὁ ποιήσας ἡμᾶς Θεὸς αὐτεξουσίου ἐποίησε. Ἀναλαβόντες οὖν (15) περὶ τοῦ πρώτου πρῶτον εἰπωμεν, ἀποδεικνύντες, ὅτι ἐστὶ τι ἐφ' ἡμῖν (16), ἐκ τῶν καὶ παρ' ἐκείνοις (17) ὁμολογουμένων. Τῶν γινομένων πάντων ἢ Θεὸν φασὶν αἰτίον εἶναι, ἢ ἀνάγκην, ἢ εἰμαρμένην, ἢ φύσιν, ἢ τύχην, ἢ τὸ αὐτόματον (18). Ἀλλὰ τοῦ μὲν Θεοῦ ἔργον, οὐσία καὶ πρόνοια· τῆς δὲ ἀνάγκης, τῶν αἰεὶ ὡσαύτως ἐχόντων ἢ κίνησις· τῆς δὲ εἰμαρμένης, τὸ ἐξ ἀνάγκης τὰ δι' αὐτῆς (19) ἐπιτελεῖσθαι (καὶ γὰρ αὕτη [20] τῆς ἀνάγκης ἐστὶ)· τῆς δὲ φύσεως, γένεσις, αὐξησις, φθορὰ, φυτὰ καὶ ζῶα· τῆς δὲ τύχης, τὰ σπάνια καὶ ἀπροσδόκητα· ὀρίζονται γὰρ (21) τὴν τύχην σύμπτωσιν καὶ συνδρομῇν δύο αἰτίων (22), ἀπὸ προαιρέσεως τὴν ἀρχὴν ἐχόντων, καὶ ἄλλο τι παρ' ὃ (23) πέφυκεν, ἀποτελοῦν-

A qui, Christianos revocationem corporum a morte ad vitam imaginari. Sed multum aberrant a veritate. nam semel vitam restitui mortuis, non per ambitum, Christi oracula arbitrantur.

CAP. XXXIX.

De libera voluntate, seu de iis, quæ in nostra sunt potestate.

Disputatio de libera voluntate, id est de eo quod in nostra potestate esse dicitur, primam habet quaestionem, an sit aliquid in nostra potestate; multi enim sunt, qui repugnent; alteram, quæ sint illa quæ sunt in nostra potestate et quorum liberam habeamus voluntatem; tertiam, ut causam investigemus, cur nos parens noster Deus libera voluntate genuerit? Quare, oratione repetita, primum dicamus de primo, et aliquid esse in nostra potestate ex his quæ ab illis conceduntur, demonstramus. Omnium quæ sunt, aut Deum causam esse aiunt, aut necessitatem, aut fatum, aut naturam, aut fortunam, aut casum. Verum Dei quidem opus substantia et providentia est; necessitatis, motus eorum, quæ semper eodem modo se habent; fati, quod necessario fiant, quæ fato efficiuntur (etenim fatum necessitatis est); naturæ, ortus, accretio, interitus, stirpes et animalia; fortunæ, quæ rara sunt et præter expectationem. Definiunt enim fortunam congressum et concursum duarum causarum, quæ ab

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(2) Ἐν ταῖς ἐξῆς ad ἔσεσθαι. Absunt, A. 1, 2. C Vall.

(3) Παρὰ τὰ γενόμενα. Παρὰ τὰ γινόμενα, D. 1. Πάντα (ei in marg. γρ. πλὴν) τὰ γενόμενα, A. 2. Περὶ, loco παρὰ, M. 2.

(4) Ἀλλὰ πάντα ὡσαύτως ἀπαράλλάκτως. Ἀλλὰ πάντως ὡσαύτως καὶ ἀπαράλλάκτως, D. 1. Ἀπαράλλάκτως, D. 2. Καὶ interponit etiam A. 3, et Con.

(5) Ταύτην τὴν ἀποκατάστασιν. Τὴν abest, Ox.

(6) Φασὶν τινες ad finem capitis. Absunt, A. 2.

(7) Πολὺ πλανηθέντες. Πολλὰ πλανηθέντες, D. 2.

(8) Καὶ οὐ κατὰ περίοδον. Καὶ abest, D. 1. «Non quidem secundum circuitionem, sed secundum divinis voluntatis potentiam,» Con.

(9) Δοξάζει λόγια. In his deficit D. 2. Δοξάζειν λόγια, A. 3.

(10) Cap. 39. Index : Περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, ὃ ἐστὶ, περὶ τοῦ αὐτεξουσίου, λη', D. 1. Sic, sed λθ', A. 1, 3. Eodem modo a man. rec., A. 2. Loco κεφ. λθ', est λόγος πέμπτος, M. 2. De libero arbitrio, cap. 38, Vall. Cono incipit, libri vii, cap. 1, De libero arbitrio. Probat quædam esse, quæ in nostra potestate sint. Confer Joan. pag. 192.

(11) Τουτέστι τοῦ ἐφ' ἡμῖν. Τῶν, loco τοῦ, A. 2.

(12) Πρῶτην μὲν ἔχει. Μὲν abest, D. 1. Ἀν, loco μὲν, M. 2. Πρῶτην μὲν οὖν ἔχει, A. 3.

(13) Οἱ ἀντιβαίνοντες. Οἱ πρὸς τοῦτο ἀντιβαίνοντες, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 2. Sed hic habet etiam mox, δευτερον. Redde : Multi enim sunt, qui contra hoc disputant, pugnant. Sic et Joan. l. l. Cono : hoc inficiantur.

(14) Τρίτην, τὴν αἰτίαν ἐξετάσαι. Τρίτον, τὴν αἰτίαν ἐξετάσαι, D. 1.

(15) Ἀναλαβόντες οὖν. Ἀναλαβόντες οὖν, D. 1, A. 1, 2, M. 2, et Joan. l. l. Ἀναλαβεῖν est resu-

C mere orationem ante propositam : διαλαβεῖν est disserere, explicare per partes, partito disserere de re aliqua. Ergo per se nec hoc hic alienum. De tribus enim disserit. Denuo autem hic incipit a prima quaestione. Cono, respondentes. Valla, a primo exorsì. Eliebodii versio, quæ habet oratione repetita, satis docet hunc quoque legisse ἀναλαβόντες. Ergo διαλαβόντες error est typographi. Oxoniensis tamen editor in duobus codicibus suis reperit διαλαβόντες. Vix credo. Mox, εἰπομεν ἀποδεικνύντες, D. 1, Ox. Εἰπομεν etiam, A. 1.

(16) Ἐστὶ τι ἐφ' ἡμῖν. Ti ex corr. rec., antea ἐστὶν ἐφ', D. 1.

(17) Ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις. Καί, ante παρ', additur, A. 1, 2. Quoque interponit Vall. Sic, sed ex correct. primæ manus, antea ἐκείνων, D. 1. Οἰκείους, loco ἐκείνους. Sed in marg. ἐκείνους ἢ ἐκάστους, M. 2.

(18) Ἡ τὸ αὐτόματον. Apud Plutarch. De placit. philosoph. i, 29, additur, προαίρεσις.

(19) Τὸ ἐξ ἀνάγκης τὰ δι' αὐτῆς. Τὰ ἐξ ἀνάγκης τῷ δι' αὐτῆς, A. 1. Sic, sed τό, loco τῷ, A. 2. Τὰ omittit, M. 2. Mox, ἀποτελεῖσθαι, A. 3.

(20) Καὶ γὰρ αὕτη. Sic ex correct. rec., antea αὕτῃ, D. 1. Malim αὕτῃ. Etenim ipsum (fatum) necessitatis est. Ita videtur etiam legisse Valla, qui habet, nam ipsum est fatum necessitas.

(21) Ὀρίζονται γάρ. Δέ, loco γάρ, M. 2.

(22) Δύο αἰτίων. Δύο αἰτίων, A. 2. Αἰτίων postulati ἐχουσίων et ἀποτελοῦσθαι, ut habet Joan. l. l. Αἰτίων et αἰτία supra etiam confusa animadvertimus.

(23) Ἐχόντων, ἄλλο τι, παρ' ὃ. Ἐχόντων καὶ ἄλλο τι παρ' ὃ. Sed ex correct. rec. παρὸ σινε spiritu et accentu. Sic etiam mox, D. 1. Præterea in marg. a man. rec. legitur hæc definitio : Τύχη ἐστὶν αἰτία ἀναγκαστικὴ, αὕτῃ μὲν καθ' ἑαυτὴν ἀδηλος καὶ ἀφανής, τῷ δὲ τῶν γινομένων ἐπιθεω-

electione et voluntate principium habent; et aliud quidpiam efficiunt, quam natura paratum sit, ut faciant, ut verbi gratia, si qui foderit, thesaurum invenit. Nam neque qui condidit, ita condidit, ut ille reperiret; neque qui invenit, ita fodit, ut thesaurum inveniret. Sed ille quidem, ut, cum vellet, tolleret; hic ut foveam efficeret. Accidit autem aliud quidpiam, quam uterque studuerit. Casus vero opera sunt inanimorum, aut bestiarum eventus, sine natura et arte.

Ad quod igitur horum reducemus ea quæ per homines fiunt, si homo causa non est et principium actionum? A qui neque Deo fas est ascribere turpes interdum actiones et iniquas, neque necessitati; non enim sunt e numero eorum quæ semper eodem modo se habent; neque fato, non enim contingentia, sed necessaria sunt, quæ fato fiunt; neque naturæ, naturæ enim opera animalia sunt et stirpes; neque fortunæ, non enim raræ sunt et præter expectationem, hominum actiones; neque casui, nam casus est eventus inanimorum aut bestiarum. Relinquitur ergo ipsum, qui agit et facit, hominem, principium esse suorum operum, et libera voluntate potestateque esse prædium. Præterea, si nullius actionis homo auctor est, supervacaneæ habet consultandi facultatem. Quorsum enim utetur deliberatione, si nullius actionis est dominus? Facere autem ut, quod pulcherrimum et præstantissimum in homine est, supervacaneum sit, absurdissimum est. Quare si consultat, agendi causa consultat; omnis enim deliberatio actionis causa et propter actionem instituitur. Præterea, quorum munerum functiones in nostra potestate sunt, horum etiam actiones, quæ cum illis functionibus consentaneæ sunt, in nostra sunt potestate. Sunt autem in nostra potestate functiones cum virtutibus consentaneæ: quare et vir-

των· ὡς τάφρον (24) ὀρύσσοντα θησαυρὸν εὐρεῖν. Οὐτε γὰρ ὁ θεὸς οὕτω τέθεικεν (25), ὡς τοῦτον εὐρεῖν, οὔτε ὁ εὐρων οὕτως ὥρυξεν, ὡς εὐρεῖν θησαυρόν. "Ἄλλ' ὁ μὲν, ἔν', ὅταν θέλῃ, ἀνέλθεται· ὁ δὲ, ἵνα τάφρον ὀρύξῃ (26)· συνέπεσε δὲ ἄλλο τι, παρ' ὃ προήρητο (27) ἀμφοτέροι· τοῦ δὲ αὐτομάτου, τὰ τῶν ἀψύχων ἢ ἀλόγων (28) συμπτώματα, ἀνευ φύσεως καὶ τέχνης.

Τίνοι τοίνυν (29) τοῦτων ὑπαγάγωμεν (30) τὰ διὰ τῶν ἀνθρώπων [γινόμενα], εἴπερ ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν αἴτιος καὶ ἀρχὴ πράξεων (31); **150** "Ἄλλ' οὔτε θεῶν θεμιτὸν ἐπιγράφειν αἰσχρὰς ἐσθ' ὅτε πράξεις καὶ ἀδίκους· οὔτε ἀνάγκη· οὐ γὰρ τῶν αἰωσαύτως (32) ἐχόντων ἐστὶν· οὔτε εἰμαρμένη· οὐ γὰρ τῶν ἐνδεχομένων, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων τὰ (33) τῆς εἰμαρμένης· οὔτε φύσει (34)· φύσεως γὰρ ἔργα ζῶα καὶ φυτὰ· οὔτε τύχῃ (35)· οὐ γὰρ σπάνιοι καὶ ἀπροσδόκητοι τῶν ἀνθρώπων αἱ πράξεις· οὔτε αὐτομάτῳ (36)· ἀψύχων γὰρ ἐστὶν ἡ ἀλόγων τὰ συμπτώματα (37). Λείπεται δὲ, αὐτὸν τὸν πράττοντα καὶ ποιοῦντα ἄνθρωπον ἀρχὴν εἶναι τῶν ἰδίων ἔργων, καὶ αὐτεξούσιον. "Ἐτι, εἰ μηδεμιὰς ἐστὶν ἀρχὴ πράξεως ὁ ἄνθρωπος (38), περιττῶς ἔχει τὸ βουλευέσθαι. Εἰς τί γὰρ καὶ χρήσεται (39) τῇ βουλῇ, μηδεμιὰς ὧν κύριος πράξεως; Τὸ δὲ κάλλιστον καὶ τιμιώτατον ἐν ἀνθρώπῳ περιττὸν ἀποφαίνειν, τῶν ἀτοπωτάτων ἂν εἴη. Εἰ τοίνυν βουλευέται, πράξεως ἕνεκα βουλευέται· πᾶσα γὰρ βουλή, πράξεως ἕνεκα (40) καὶ διὰ πράξιν (41). "Ἐτι, ὧν αἱ ἐνέργειαι ἐφ' ἡμῖν, τούτων καὶ αἱ πράξεις, αἱ κατὰ τὴν ἐνέργειαν, ἐφ' ἡμῖν· ἐφ' ἡμῖν δὲ αἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς (42) ἐνέργειαι· ἐφ' ἡμῖν ἀρα καὶ αἱ ἀρεταί. "Ὅτι δὲ ἐφ' ἡμῖν αἱ κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαι, δηλοῖ καὶ τὸ καλῶς ὑπὸ Ἀριστοτέλους λεχθὲν ἐπὶ τῶν ἡθικῶν ἀρετῶν·

VAR. LECT. ET ANIMADV.

ρουμένη τέλει. Alias definitiones vide apud Plutarch. *De placit. philosoph.* 1, 29.

(24) *Ὡς τάφρον*. Et hic et paulo post τάφρον, loco τάφρον, D. 1. Eadem varietas apud Joan. 1. 1. *Cono, sepulcrum*. Valla, *foveam*.

(25) *Οὕτως τέθεικεν*. Οὕτως ἔθηκεν, D. 1, Joan. 1. 1. *Mox*, ὥστε τοῦτον εὐρεῖν, sed antea fuerat ὡς, A. 2. *Ὡστε ἄλλον τοῦτον εὐρεῖν*, Joan. 1. 1. Valla, *ut alius inveniret*.

(26) *Ἄλλ' ὁ μὲν — ὀρύξῃ*. Absunt, Con. Loco θέλῃ Valla videtur legisse δέη.

(27) *Ὁ προήρητο*. Ὁ προήρηται, sed syllabæ tati inscriptum o, A. 2. *Ὁ προήρηται*, A. 3. Προήρουντο, Joan. 1. 1.

(28) *Ἀψύχων ἢ ἀλόγων*. Ἡ abest, A. 1, 2. *Ἀλόγων ἢ ἀψύχων*, A. 3. Καί, loco ἢ, Vall.

(29) *Τίνοι τοίνυν*. Τοίνυν abest, M. 2. Τοίνυν εἶναι, A. 3.

(30) *ὑπαγάγωμεν*. ὑπαγάγομεν, D. 1. ὑπάγωμεν, A. 3. *Mox*, τὸ διὰ τῶν ἀνθρώπων, A. 1, 2. Τὰ διὰ τῶν ἀνθρώπων γινόμενα, D. 1. «Quæ per homines fiunt», Con. «Quæ ab homine peragantur», Vall.

(31) *Ἀρχὴ πράξεων*. Πράξεων quidem habet, sed superscriptio γ, id est, πράξεως, A. 2.

(32) *Οὐ γὰρ τῶν αἰωσαύτως*. Τῶν abest, A. 1, 2. Καί, post αἰ, addit D. 1. *Mox*: οὔτε εἰμαρμένης, A. 3.

(33) *Ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων τὰ*. Post ἀλλὰ, punctis notatum est τὰ, post ἀναγκαίων vero insertum καὶ a man. prima, D. 1. Idem mox omittit ἐστὶν. Abest etiam in A. 1, 2, 3.

(34) *Οὔτε φύσει*. Οὔτε τῇ φύσει, D. 1. *Mox*: γὰρ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ, A. 3.

(35) *Τύχῃ*. Ψυχῇ, A. 1. Sic, sed ex correct. τύχῃ, A. 2.

(36) *Οὔτε τῷ αὐτομάτῳ*. Τῷ abest, A. 1, 2, Ox. *Mox*, ἀψύχα γὰρ, D. 1.

(37) *Τὰ συμπτώματα*. Τὰ abest, D. 1, A. 3. Σύμπτωμα solum habet A. 1, 2. Non male. *Mox*, λείπεται δὲ δὴ αὐτόν, D. 1, A. 3.

(38) *Ἔστιν ἀρχὴ πράξεως ἄνθρωπος*. Ἔστι πράξεως ἀρχὴ ὁ ἄνθρωπος, D. 1, A. 3. *Ὁ addunt etiam* A. 1, 2.

(39) *Γὰρ χρήσεται*. Καί, post γὰρ, addit D. 1. *Mox* κύριος πράξεως, A. 1, 2, 3, D. 1. Paulo post ἀτοποιάτων, idem.

(40) *Πᾶσα γὰρ — ἕνεκα*. Πράξεως γὰρ ἕνεκα πᾶσα βουλή, A. 3.

(41) *Καὶ διὰ πράξιν*. Καὶ διὰ πράξεων, A. 2.

(42) *Αἱ κατ' ἀρετὴν*, x. τ. λ. Αἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς ἐνέργειαι, δηλοῖ καὶ τό, D. 1. Sic, sed δῆλον, loci δηλοῖ, A. 3. Ante καὶ interponit δέ, Ox. *Mox*, ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, A. 2. Ὑπὸ Ἀριστοτέλους, A. 3. Deinde ἀρετῶν omittit Con.

"Α γὰρ ποιοῦντες μαθάνομεν, ταῦτα μαθόντες (43) ποιοῦμεν. Κρατεῖν γὰρ ἡδονῶν μαθάνοντες, σὺφρονες γινόμεθα· καὶ γενόμενοι σὺφρονες (44), κρατοῦμεν ἡδονῶν. Ἔστι δὲ καὶ οὕτως εἰπεῖν· Τὸ μελετᾶν καὶ γυμνάζεσθαι, παρὰ πᾶσιν ὁμολόγηται (45) ἐφ' ἡμῖν εἶναι· 151 αἱ δὲ μελεταὶ τῶν ἐξεῶν (46) εἰσι κύριαι· τὸ γὰρ ἔθος, φύσις ἐπικτητος· εἰ δὲ κυρία τῆς ἐξεως ἐστὶν ἡ μελέτη, ἐφ' ἡμῖν δὲ ἡ μελέτη, ἐφ' ἡμῖν καὶ ἡ ἐξις (47). Ὡν δὲ ἐφ' ἡμῖν αἱ ἐξεις, τούτων ἐφ' ἡμῖν καὶ αἱ πράξεις, αἱ κατὰ τὰς ἐξεις. Ταῖς γὰρ ἐξεσιν αἱ πράξεις πρόσφοροι. Ὁ ἄρα δικαίαν (48) ἐξιν ἔχων, δίκαια καὶ πράξει· καὶ ὁ ἀδίκων, ἀδίκαια.

Ita in nostra potestate est. Quorum autem habitus in nostra potestate sunt, nam ad habitus actiones sunt accommodatae. In quo ergo justitie habitus est, justa aget: in quo iniustitie, injusta.

Ἐφ' ἡμῖν ἄρα τὸ δικαίους εἶναι ἢ ἀδίκους. Ὅτι δὲ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τινα, δηλοῦσιν αἱ προτροπαὶ καὶ αἱ παραινήσεις (49). Οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων προτρέπει (50) μὴ πεινῆν, μηδὲ διψῆν, μηδὲ ἵπτασθαι (51)· οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν ταῦτα. Ἀλλ' οὐκ ὅτι ἐφ' οἷς αἱ προτροπαὶ, ταῦτα ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν (52). Ἔτι, εἰ μηδὲν ἐφ' ἡμῖν, περιττοὶ οἱ νόμοι· φυσικῶς δὲ πᾶν ἔθνος νόμοις χρῆται (53) τισιν, ἐπιστάμενον, ὡς ἐξουσίαν ἔχει πράττειν, ἃ νομοθετεῖ· καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐθνῶν θεοῦς ἐπιγράφεται νομοθέτας, ὡς Κρήτες μὲν, τὸν Διὶ, Λακεδαιμόνιοι δὲ, Ἀπόλλωνα. Φυσικῶς ἄρα πᾶσιν ἀνθρώποις (54) ἡ γνῶσις τοῦ ἐφ' ἡμῖν συγκατέσπαρται. Τὰ αὐτὰ δὲ τούτοις (55) ῥητέον ἐπὶ τῶν φύγων καὶ τῶν ἐπαίνων καὶ πάντων τῶν ἀναιρούντων (56) τὸ καθ' εἰμαρμένην πάντα γίνεσθαι.

Quod de hortatione et admonitione diximus, idem de vituperationibus et laudibus, cæterisque quæ evertunt hanc sententiam, Omnia fato fieri, intelligendum est.

ΚΕΦ. Μ' (57).

Περὶ τοῦ, ὅτι ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν τινα.

Ὅτι μὲν ἐστὶν ἐφ' (58) ἡμῖν τινα, καὶ ὅτι κύριοι

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(43) Ταῦτα μαθόντες. Ταῦτα μαθάνοντες, A. 3, D. 1. Aristotelis verba sunt *Eth. ad Nicomach.* II, 1: "Α γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιῶντες μαθάνομεν, x. τ. λ. Μοχ μαθάνοντα, loco μαθάνοντες. A. 3.

(44) Καὶ γινόμενοι σὺφρονες. Καὶ γενόμενοι σὺφρ., A. 2, D. 1.

(45) Ὁμολόγηται. Ὁμολογεῖται, A. 1, 2.

(46) Τῶν ἐξεῶν. Hic in marg. a man. rec. ἐξις ἐστὶ ποιότης ἔμμοτος, D. 1. Mox κύριοι, loco κύριαι, A. 3.

(47) Ἐφ' ἡμῖν καὶ ἡ ἐξις. Καὶ abest, A. 1, 2. Post ἐξις addit, τούτων, M. 2. Deinde: ἐξεις, τούτων καὶ αἱ πράξεις ἐφ' ἡμῖν, A. 3. Mox Valla πρόσφοροι reddidit *productrices*. Inepie.

(48) Ἀρα ὁ δικαίαν. Ὁ ἄρα δικαίαν, A. 1, 2, D. 1, Con., Vall. Mox iidem, δίκαια πράξει, omisso καὶ. Ante ἄρα, loco πρόσφοροι habet διάφοροι, M. 2. Ita autem A. 3, habet: Ἀρα ὁ δικαίαν ἔχων ἐξιν, δικαίαν ἔχων ἐξιν, δίκαια πράξει.

(49) Καὶ αἱ παραινήσεις. Αἱ abest, D. 1, A. 3. Continuo idem: Οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων. Sed A. 3: Οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων.

(50) Προτρέπει. Προτρέπεται, A. 1, 2. Activum et medium æque usitatum. Cono habet: « Nullus enim hominem admonet. » Valla: « Nemo enim homini suadet. » Ac si legerint ἀνθρώπων. Mox, μὴ πεινεῖν, μὴ διψεῖν. Sed ex corr. rec. utroque loco ἦν, loco εἶν, D. 1. Loco *famendum*, dedi in versione *esuriendum*. Ita quoque ante me correxerat egiptior Oxiacensis.

tutes in nostra potestate sunt. Esse autem in nobis functiones cum virtute consentaneas, declarat, quod ab Aristotele recte dictum est de virtutibus moralibus: Quæ enim faciendo discimus, ea, cum didicerimus, facimus. Nam discendo moderari voluptatibus, temperantes evadimus. Et cum temperantes evaserimus, voluptatibus moderamur. Licet etiam sic agere. Meditari et exerceri omnes concedunt in nostra potestate esse; in exercitationibus autem habituum est dominatus: nam consuetudo natura est adventitia; si autem meditatio domina est habitus, meditatio porro in nostra potestate est, etiam habi-

Itaque in nobis situm est, justis esse aut injustis. Esse autem aliqua in nostra potestate cohortationes et admonitiones ostendant. Nemo enim hominem hortatur ad non *esuriendum*, neque ad sitiendum, neque ad volandum; non enim hæc in nostra potestate sunt. Quare perspicuum est quarum rerum hortationes sunt, eas in nostra esse potestate. Præ-

terea si nihil in nostra potestate est, supervacaneæ sunt leges, et tamen naturaliter omnes gentes legibus quibusdam utuntur, quod sciant se habere potestatem agendi quæ legibus sanciant, et pleræque gentes leges suas ad deos auctores referunt, ut Creienses ad Jovem, Lacedæmonii ad Apollinem. Quare naturaliter omnium hominum mentes hæc imbuunt opinio: Esse aliqua in nostra potestate

Quæ sint illa, quæ in nostra sunt potestate.

Esse aliqua in nostra potestate et esse nos domi-

CAP. XL.

Quæ sint illa, quæ in nostra sunt potestate.

Esse aliqua in nostra potestate et esse nos domi-

Esse aliqua in nostra potestate et esse nos domi-

(51) Μηδὲ ἵπτασθαι. Οὐδὲ ἵπτασθαι, A. 1, 2. Οὐδ' ἵπτασθαι, sed a primo correctum ἵπτασθαι, D. 1. Οὐδ' ἵπτασθαι, A. 3.

(52) Ταῦτα ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν. Ἔστιν abest, A. 1, 2, 3, D. 1. Mox, Ἔτι εἰ μὲν μηδὲν, D. 1.

(53) Νόμοις χρᾶται. Νόμοις χρῆται, A. 1, 2, 3, D. 1. Mox, ἐπιγράφεται, A. 1, 2.

(54) Πᾶσιν ἀνθρώποις. Τοῖς ἀνθρώποις, M. 2. Mox ἐγκατέσπαρται, loco συγκατέσπαρται, A. 3.

(55) Τὰ αὐτὰ δὲ τούτοις. Ταῦτα δὲ τούτοις, A. 1. Ταῦτα δὲ τούτοις, A. 2. « Itaque autem illis dicenda sunt, » Con.

(56) Πάντων τῶν ἀναιρούντων, x. τ. λ. Πάντων τῶν λεγόντων καθ' εἰμαρμένην πάντα γίνεσθαι, D. 1. Valla, qui hæc masculino genere, adeoque de *hominibus*, non de *rebus* accepit, totum locum corrumpit. Cum autem hic aperte sermo sit de rebus, alienum etiam est λεγόντων.

(57) Cap. 40. Index idem, A. 1, et a man. rec., A. 2: Περὶ τοῦ, τίνα ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν, λθ'. Loco κεφ. μ', est λόγος ἔκτος, M. 2: Περὶ τοῦ, τίνα ἐστὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν, μ', A. 3. Valla: « Quod sint in nobis aliqua, » cap. 39. Cono incipit libri VII, cap. 2: « Quæ sint illa, quæ in nostra consistunt potestate, videlicet habitus et horum actiones, sensuumque operationes. Insuper et bona corporis habitu et mala.

(58) Ὅτι μὲν ἐστὶν ἐφ'. Ὅτι μὲν γὰρ ἐστὶν ἐφ', A. 2. Mox, εἴπομεν, D. 1.

nos actionum quarumdam, sponde demonstratum est. Deinceps dicamus quæ sint illa quæ in nostra potestate sunt. Dicimus ergo, generatim omnia quæ per nos sponte aguntur, in nostra potestate esse. Non enim dicerentur sponte fieri, si in nostra potestate actio non esset, et omnino, quæ vituperatio aut laus insequitur, et in quibus adhortatio lexque versantur. Etenim hoc supra a nobis declaratum est. Proprie autem in nostra potestate sunt omnia, quæ ad animum pertinent, et de quibus consultamus. Consultamus enim, perinde quasi in nostra sit potestate agere (*et non agere*), quod proponitur. Ostensum est autem supra, consultationem esse rerum contingentium peræque in utramque partem: quod genus contingentium sic definitur: Quod cum ipsum possumus, tum ejus oppositum: hujus optio penes nostram mentem est, et hæc actionis est principium, eaque in nostra potestate sunt, quæ æque in utramque partem contingunt, ut moveri et non moveri, persequi et non persequi, appetere res necessarias et non appetere, mentiri et non mentiri, dare et non dare, lætari quibus rebus oportet, et non lætari, denique quæcunque ejusmodi sunt, ut in iis vitii et virtutis opera insint. Horum enim penes nos potestas est. Sunt etiam artes in iis quæ æque in utramque partem eveniunt. Omnis enim ars in iis gignendis versatur, quæ esse et non esse contingit, et quorum principium in eo qui facit, non in eo quod fit, reperitur. Nihil enim, quod æternum, vel quod necessario est, vel necessario fit, arte fieri dicitur. At vero neque quæ ita sunt, ut aliter quidem ea se habere contingat, sed in seipsis efficiendi vim cohibent, ut in animalibus accidit et stirpibus, arte dicuntur fieri. Natura enim, non arte sunt. Quod si eorum quæ sunt arte, extra est causa efficiens, quæ causa est eorum quæ arte fiunt? An, qui facit artifex? Nam in artificis potestate est facere. Hic ergo principium et causa est actionum.

Α πράξεων τινῶν ἔσμεν, αὐτάρκως ἀποδέδεικται (59). Λοιπὸν δὲ εἰπωμεν, τίνα ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν. Λέγομεν τοίνυν γενικῶς, πάντα τὰ **152** δι' ἡμῶν (60) ἔκουσως παρὰ τὸ μέγα ἐφ' ἡμῖν εἶναι. Οὐ γὰρ ἂν ἔκουσως ἐλέγετο πράττεσθαι, τῆς πράξεως οὐκ οὐσης ἐφ' ἡμῖν· καὶ ἀπλῶς, οἷς ἔπεται ψόγος ἢ ἐπαινος, καὶ ἐφ' οἷς ἐστὶ προτροπὴ καὶ νόμος· καὶ τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς (61) ἐμπροσθεν ἐδείχθη. Κυρίως δὲ ἐφ' ἡμῖν (62) ἐστὶ τὰ ψυχικὰ πάντα, καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα (63). Ὡς γὰρ ἐφ' ἡμῖν ὄντος τοῦ πράξαι τὸ προκείμενον (64) καὶ μὴ πράξαι, βουλευόμεθα. Ἐδείχθη δὲ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν, ἡ βουλὴ τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων οὔσα. Ἐπίσης δὲ ἐστὶν ἐνδεχόμενον (65), ὃ αὐτὸ τε δυνάμεθα καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ. Ποιεῖται δὲ τοῦτου τὴν αἰρεσιν ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος, καὶ οὗτος ἐστὶν ἀρχὴ πράξεως (66)· καὶ ταῦτά ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν, τὰ ἐπίσης ἐνδεχόμενα, οἷον, τὸ κινεῖσθαι καὶ μὴ κινεῖσθαι, ὀρμᾶν καὶ μὴ ὀρμᾶν, ὀρέγεσθαι τῶν μὴ ἀναγκαίων (67) καὶ μὴ ὀρέγεσθαι, ψεῦδεσθαι καὶ μὴ ψεῦδεσθαι, διδόναι. καὶ μὴ διδόναι, χαίρειν, οἷς δεῖ, καὶ μὴ χαίρειν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐν οἷς ἐστὶ τὰ τῆς κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς ἔργα (68)· τοῦτων γὰρ ἔσμεν αὐτεξούσιοι. Τῶν δὲ ἐπίσης ἐνδεχομένων εἰσὶ καὶ αἱ τέχναι. Πᾶσα γὰρ τέχνη περὶ γένεσιν ἐστὶ τῶν ἐνδεχομένων καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ ἐν (69) τῷ ποιοῦντι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ ποιουμένῳ. Οὐδὲν γὰρ οὔτε τῶν ἀϊδίων καὶ ἐξ ἀνάγκης ὄντων, οὔτε τῶν ἐξ ἀνάγκης γινομένων, κατὰ τέχνην γίνεσθαι λέγεται· ἀλλ' οὔτε τῶν γινομένων ἐν τοῖς ἐνδεχομένοις καὶ ἄλλως ἔχειν (70), ἐν αὐτοῖς δὲ (71) ἐχόντων τὸ ποιητικὸν αἷτιον (72), ὡς ἐπὶ τῶν ζώων καὶ φυτῶν, κατὰ τέχνην τι λέγεται γίνεσθαι (73). Φύσει γὰρ **153** καὶ οὐ τέχνη. Εἰ δὲ τῶν κατὰ τέχνην γινομένων ἐξωθέν ἐστὶ τὸ ποιοῦν αἷτιον (74), τίς ἄρα αἷτιος (75) τῶν κατὰ τέχνην γινομένων, ἢ ὁ ποίων τεχνίτης; Ἐν γὰρ τῷ τεχνίτῃ τὸ ποιεῖν. Οὗτος ἄρα ἀρχὴ καὶ αἷτιος πράξεων ἐστὶν.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(59) Αὐτάρκως ἀποδέδεικται. Satis, ut sentio, demonstratum est, Valla.

(60) Πάρτα τὰ δι' ἡμῶν. Vid. Joan. pag. 194.

(61) Καὶ τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς. Καὶ abest, A. 3, Ox., Vall.

(62) Κυρίως δὲ ἐφ' ἡμῖν. Δέ, loco δὲ, D. 1, A. 1, 2, 3.

(63) Περί ὧν βουλευόμεθα. His continuo addit: Καὶ μὴ πράξαι βουλευόμεθα. Ὡς γὰρ ἐφ' ἡμῖν ὄντος τοῦ πράξαι τὸ προκείμενον. Ἐδείχθη, κ. τ. λ., Ox. Ergo vocabula, καὶ μὴ πράξαι βουλευ. alieno loco inculcavit. Vide mox, περὶ ὧν ἐβουλευόμεθα, A. 3. Idem mox omittit: Ὡς γὰρ ad τὸ προκείμενον.

(64) Τὸ προκείμενον. His addunt: Καὶ μὴ πράξαι, βουλευόμεθα, D. 1, A. 1, 2, Con., Vall. Αὐτῷ solum addit post προκείμενον, M. 2.

(65) Ἐπίσης δὲ ἐνδεχομένον ἐστὶν ὁ. Ἐστὶν, ante ἐνδεχόμενον, habet D. 1, A. 1, 2, 3.

(66) Καὶ οὗτος ἐστὶν ἀρχὴ πράξεως. Πράξεων, loco πράξεως, A. 1, 2, 3, Vall. Loco οὗτος est οὕτως αὐτός, M. 2. Mox bis ὀρμᾶν, loco ὀρμᾶν, D. 1.

(67) Ὀρέγεσθαι τῶν μὴ ἀναγκ. κ. τ. λ. Μὴ ὀρέγεσθαι τῶν ἀναγκαίων καὶ ὀρέγεσθαι, D. 1. Μὴ, ante ἀναγκαίων, omittit A. 1, 2, Vall. Μὴ ὀρέγε-

σθαι... καὶ ὀρέγεσθαι, M. 2. Μὴ ὀρέγεσθαι τῶν ἀναγκαίων καὶ ὀρέγεσθαι, A. 3.

(68) Καὶ τῆς ἀρετῆς ἔργα. Τά, post καί, addit A. 1, 2, 3. Id insertum a man. rec., D. 1. Τά, ante τῆς κακίας, etiam omittit M. 2. Μοx, τῶν ἐπίσης δὲ ἐνδεχομένων, A. 1, 2.

(69) Καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ ἐν. Ὡν abest, A. 1, 2.

(70) Ἀλλῶς ἔχειν. Ἄλλως ἔχουσιν, A. 3. Idem paulo post, κατὰ τὰ τέχνην.

(71) Ἐν αὐτοῖς δέ. M. 2.

(72) Ἀλλ' οὔτε τῶν γινομένων ἐν... ποιητικὸν αἷτιον. Cono: «Sed neque eorum quidquam, quæ in paucioribus fiunt et aliter se habent. In habentibus quoque in se ipsis effectivam causam.»

(73) Κατὰ τέχνην τι λέγεται γίνεσθαι. Γίνεσθαι, loco γίνεσθαι, D. 1. Οὐ, ante κατὰ, addit M. 2.

(74) Τὸ ποιητικὸν αἷτιον. Τὸ ποιοῦν αἷτιον, D. 1, A. 1, 2. Istud fortasse ex superioribus repetitum.

(75) Τίς ἄρα αἷτιος, κ. τ. λ. Quæ igitur est eorum causa, annon qui facit artifex, Con. «Quenam—erit causa,» Vall. Mox est πράξεως, loco πράξεων, M. 2.

Ἐφ' ἡμῖν ἄρα καὶ αἱ κατὰ τέχνην ἐνέργειαι καὶ ἀρεταὶ (76) καὶ πᾶσαι πράξεις ψυχικαὶ (77) τε καὶ λογικαί. Ἐδείχθη δὲ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, ποταὶ εἰσιν ἐνέργειαι ψυχικαί. Οἱ δὲ πολλοὶ, νομίζοντες λέγεσθαι τὸ αὐτεξούσιον ἐπὶ πάσης πράξεώς τε καὶ κτήσεως καὶ τύχης (78), ἀποδοκιμάζουσιν εἰκότως τὸν λόγον· οἱ δὲ δριμύτεροι (79) καὶ τὸ τῆς Γραφῆς εἰς ἔλεγχον φέροντες τὸ, *Οὐκ ἐπ' ἀνθρώπων αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ*, Ὡ βέλτιστοι, φασί, πῶς αὐτεξούσιος ὁ ἄνθρωπος, ὅποτε οὐκ ἐπ' αὐτῷ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, καὶ *Μάταιοι* (80) οἱ *διαλογισμοὶ τῶν ἀνθρώπων*, ὥς μὴ δυναμένων ἡμῶν εἰς ἔργον ἄγειν (81), ἀδυνατούμεθα; Καὶ τοιαῦτα πολλὰ φασιν, ἀγνοοῦντες, ὅπως λέγεται τὸ αὐτεξούσιον. Οὐ γὰρ τοῦ πλουτεῖν ἢ πένεσθαι ἢ διὰ παντὸς ὑγιαίνειν, ἢ ῥωμαλέους (82) εἶναι κατὰ φύσιν ἢ τοῦ ἀρχειν ἢ ὅλων τῶν ὀργανικῶν ἢ τυχηρῶν λεγομένων ἀγαθῶν, ἢ τῶν κατὰ πρόνοιαν τὸ τέλος λαμβανόντων, ἐξουσίαν ἔχομεν· ἀλλὰ τῶν κατ' ἀρετὴν καὶ κακίαν πράξεων καὶ προαιρέσεων καὶ κινήσεων, καὶ ὧν ἐξίσης καὶ (83) τὰ ἀντικείμενα πράξει δυνάμεθα, ἐπειδὴ πάσης πράξεως (84) προαίρεσις ἡγείται, καὶ οὐ μόνον ἡ πράξις, ἀλλὰ (85) καὶ ἡ προαίρεσις ὑπόδικός ἐστι (86). Καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ ἐν τῷ 154 Εὐαγγελίῳ· *Ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι* (87) *αὐτὴν, ἥδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ*· καὶ ὁ Ἰωβ ὑπὲρ τῶν κατὰ διάνοιαν τῶν τέκνων αὐτοῦ (88) πλημμελημάτων ἔθου τῷ Θεῷ. Ἀρχὴ γὰρ ἀμαρτίας καὶ δικαιοπραγίας ἡ προαίρεσις. Τὸ γὰρ ἔργον ποτὲ (89) μὲν συγχωρεῖται παρὰ τῆς προνοίας, ποτὲ δὲ κωλύεται· ὄντος γὰρ καὶ τοῦ (90) ἐφ' ἡμῖν, οὐσης δὲ καὶ τῆς προνοίας, ἀνάγκη κατ' ἀμφω τὰ γινόμενα γίνεσθαι (91)· εἰ γὰρ κατὰ τὸ ἕτερον μόνον ἐγίνετο, οὐκ ἦν ἂν τὸ ἕτερον. Μικτῶν δὲ ὄντων τῶν γινόμενων, ποτὲ μὲν κατὰ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀποδίδεται, ποτὲ δὲ κατὰ τὸν τῆς προνοίας λόγον (92), ποτὲ δὲ κατ' ἀμφοτέρα.

tur a nostra voluntate, aliquando sient ratione providentiæ, aliquando manabunt ex utroque.

⁹ Prov. xx, 24. ¹⁰ Psal. xciii, 11. ¹¹ Matth. v, 28. ¹² Job i, 5.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(76) Καὶ ἀρεταί. Καὶ αἱ ἀρεταί, A. 3.

(77) Καὶ πᾶσαι πράξεις ψυχικαί. Καὶ πᾶσαι πράξεις ψυχικαί, sic D. 1. Mox, εἰσιν αἱ ἐνέργειαι, M. 2.

(78) Πράξεώς τε καὶ κτήσεως καὶ τύχης. Πράξεως καὶ κινήσεως καὶ τύχης, A. 3. Cono, operatione et curatione (forte, comparatione) vel eventui. Mox idem δριμύτεροι reddidit, acrius. Intelligit autem D Nemesius disputatores et oppugnatores vehementiores et acutiores. Valla reddidit, procreatione. Ac si legerit, κτήσεως. Idem δριμύτεροι reddidit, acutiores.

(79) Λόγον. Οἱ δὲ δριμύτεροι. Λογισμὸν. Οἱ δὲ δριμυτέρω, A. 3.

(80) Καὶ, Μάταιοι. Forte, καὶ τὸ, Μάταιοι. Alterum enim ex psalmo xciii, 11, alterum fortasse ex Jerem. x, 23.

(81) Εἰς ἔργον ἄγειν. Εἰς ἔργον ἀγάγειν, sic A. 3. Mox idem: Τοιούτᾳ φασὶ τὰ πολλὰ ἀγνοοῦντες. Et mox: Τὸ αὐτεξούσιος, idem.

(82) Ῥωμαλέους. Ῥωμαλέους, Ox.

(83) Καὶ ὧν ἐξίσης καί. Ἐπίσης, loco ἐξίσης, A. 1, 2, M. 2. Utrumque idem.

(84) Ἐπειδὴ πάσης πράξεως. Ἐπὶ δὲ πάσης πράξεως, D. 1, A. 3. Valla habet, cum autem. Et mox post ἡγείται omittit καί. Cono: c In omni autem

In nostra ergo sunt potestate et artium munera, et virtutes, et omnes animæ rationisque actiones. Quæ autem animæ sint actiones et munera, supra expositum est. At plerique, quod liberam voluntatem et potestatem in omni re agenda et comparanda, atque etiam omni fortuna dici arbitrantur, merito rationem de soluta et libera hominis voluntate improbant. Qui autem acerbiores sunt et refellendi nostri causa adducunt illud Scripturæ sanctæ: *Non sunt in homine viæ ejus*·; quomodo, inquit viri boni, homo sui juris est, cum in ejus potestate via sua non sit, et inanes sint cogitationes hominum¹⁰, utpote cum exsequi non possimus quæ cogitamus? Alia multa dicunt ejusmodi, quod nesciant, quomodo voluntas in homine libera statuatur. Non enim, ut dices simus, aut pauperes, aut perpetuo sani, aut natura robusti, aut in imperio, aut omnino bonis abundemus, quæ instrumenti locum obtinere, vel fortunæ bona dicuntur, aut eorum, quorum exitus a providentia pendet, nostra potestas est, sed actionum ad virtutem et vitium, et electionum, et motuum, et quorum æque etiam opposita agere possumus, quandoquidem omnem actionem electio antecedit, neque solum actio, sed etiam electio et voluntas damnatur. Quod docet illud in Evangelio: *Qui mulierem aspexerit ad eam concupiscendam, jam in corde suo cum ea adulterium commisit*¹¹. Et Job pro filiorum suorum peccatis, cogitatione admissis, Deo sacrificabat¹². Nam principium peccati et juste facti electio et voluntas est.

Opus enim quidem ipsum aliquando permittitur a providentia, aliquando prohibetur. Nam cum et in nostra sit aliquid potestate, et providentia sit, necesse est ab utrisque, quæ fiunt, evenire. Nam si ex altero tantum acciderent, non esset alterum, sed cum, quæ fiunt, mista sint, aliquando proficiscuntur a nostra voluntate, aliquando sient ratione providentiæ, aliquando manabunt ex utroque.

Ac si legerit ἐπὶ δὲ πάσης πράξεως. Mox: Προαίρεσις προηγείται, A. 3.
(85) Ἡ πράξις, ἀλλὰ. Ἡ πράξις τοῦτο δηλοῖ, ἀλλὰ καὶ ἡ προαίρεσις ὑπόδικος γίνεται. Καὶ τῷ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, A. 3.
(86) Ὑπόδικός ἐστι. Ὑπόδικος γίνεται, D. 1. Condemnabitur, c Con.
(87) Γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθ. Γυναικὶ τοῦ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς ἐμοίχευσεν ἐν τῇ, D. 1. Εἰς γυναῖκα τοῦ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἐμοίχευσεν ἐν τῇ, A. 1, 2. Γυναικὶ τοῦ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν, ἐμοίχευσεν ἐν, A. 3.
(88) Τῶν τέκνων αὐτοῦ. Τῶν τέκνων ἑαυτοῦ, A. 1. Αὐτοῦ abest, A. 3.
(89) Τὸ γὰρ ἔργον ποτέ. Hic rursus incipit textus a manu prima in membranis, A. 2. Δέ, loco γάρ, Vali.
(90) Ὅτιος γὰρ καὶ τοῦ. Καὶ abest, A. 1, 2, D. 1. Mox εἰ, ante ἀνάγκη, addit A. 3.
(91) Τὰ γινόμενα γίνεσθαι. Τὰ γινόμενα γίνεσθαι, D. 1. Mox, εἰ γὰρ κατὰ τὸ ἕτερον μόνον abest, A. 3, et deinde, γίνεται, loco ἐγίνετο, M. 2. Paulo post τῶν, ante γινόμενων, abest, A. 3.
(92) Ποτέ δὲ κατὰ τὸν τῆς προνοίας λόγον. Hæc post ἀμφοτέρα ita reddidit Cono: c Quandoquidem autem actionem a libera electione procedentem a providentia impediri. c Τῆς, ante προνοίας, abest, et post ποτέ δέ, additur καί, A. 3.

Cum autem providentia partim sit communis, A partim propria, necesse est rebus singulis idem usu venire quod universis. Nam cum cælum siccum fuerit, siccantur corpora, etsi non omnia æque, et cum mater recto victu usa non fuerit, aut luxui se dediderit, ex eo fetus, et corporibus male temperatis, et perversis appetitionibus, gignuntur. Quare accidit, ut et in corporis temperationem incidant non prosperam, aut ob commune cælum, aut ex voluntario victu parentum, aut dum illi ipsi luxuriæ se corrumpendos dediderunt; ut interdum temperationes e voluntario principio malæ reddantur, neque omnino providentia talium causa sit. Cum ergo animus, corporis temperationi succumbens, se cupiditatibus aut iracundiis tradiderit, et iis rebus quæ a fortuna importantur, depressus aut laxatus fuerit, ut paupertate aut divitiis, malo urgetur voluntario. Qui enim non succumbit temperationi corporis, is recte suo fungitur munere, et malam temperationem superat, ut commutet potius quam commutetur, et animi affectiones ad bonum habitum proba institutione et victu idoneo traduci. Quare ex his qui recte suo munere funguntur, co-

Τῆς δὲ προνοίας πῇ μὲν κοινῆς οὐσης, πῇ δὲ ἰδιαζούσης, ἀνάγκη τοῖς καθόλου τὰ κατὰ μέρος ὁμοιοπαθεῖν (93). Τοῦ γὰρ περιέχοντος ξηροῦ ὄντος, ξηραίνεται τὰ σώματα, εἰ καὶ μὴ πάντα ὁμοίως (94)· καὶ μητρός δὲ οὐκ εὖ δεδαιτημένης (95) καὶ τρυφώσης, ἀκολούθως τὰ τιχτόμενα καὶ τοῖς σώμασι δύσκρατα, καὶ ταῖς ὁρμαῖς παράφορα γεννᾶται. Δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι συμβαίνει (96), καὶ κράσει σώματος οὐκ εὐτυχεῖ (97) περιπεσεῖν, ἢ τῷ κοινῷ τοῦ περιέχοντος (98), ἢ ἐξ ἐκουσίας διαίτης (99) τῶν γεννησάντων, ἢ καὶ αὐτῶν ἐκείνων ἀπὸ τρυφῆς διεφθαρμένων (1)· ὥστε τὰς κράσεις ἐξ ἐκουσίας ἀρχῆς (2) ἔσθ' ὅτε φαύλας κατασκευάζεσθαι, καὶ μὴ τὴν πρόνοιαν (3) πάντως αἰτίαν εἶναι τῶν τοιούτων. Ὅταν οὖν ψυχὴ κράσει σώματος ἐνδοῦσα, ἐπιθυμίας

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(93) Ὁμοιοπαθεῖν. Ὁμοπαθεῖν, D. 1. «Necesse est et ex universalibus particularia pati et affici,» Con.

(94) Πάρτα ὁμοίως, κ. τ. λ. Πᾶν ὁμοίως καὶ μὴ πρὸς. Οὐκ εὖ διητημένης (sic) A. 1. A vocabulis καὶ μητρός Vallæ versio vehementer aberrat, cum haud dubie in codicem corruptum inciderit.

(95) Μητρός δὲ οὐκ εὖ δεδαιτημένης. Μητρός ἐκδεδιτημένης, D. 1. Μητρός δὲ οὐκ εὖ δαιτωμένης, A. 3. Δέ, post μητρός, abesi, A. 2. «Matre in crapula et luxu volutata,» Con. Sæpe duplex augmentum obtinere in hoc verbo, notum est. Thucyd. vii, 77, Πολὰ μὲν ἐς θεοὺς νόμιμα δεδιῆται. Nec ἐκδαιτᾶσθαι alienum est ab hoc loco, quod notat immodica, immoderata uti vivendi consuetudine. Ἐκδεδιτημένοι habet Philo p. 471. Scholiasta ad Thucyd. i, 132, explicat, ἔξω τῶν Λακωνικῶν διητᾶτο νομῶν.

(96) Ὅτι συμβαίνει, κ. τ. λ. «Quod etiam ex mala habitudine corporis in adversam fortunam incidere contingit,» Con.

(97) Κράσει σώματος οὐκ εὐτυχεῖ. Κράσις σώματος οὐκ εὐτυχία, A. 1, 2. Præterea in marg. γρ. δῆλον οὖν ἐκ — σώματος οὐκ εὖ ἔχουση περιπεσεῖν — ἐξ ἀκούσου διαίτης — διεφθαρμένων, A. 2. Εὐτυχία, loco εὐτυχεῖ, D. 1, M. 2, A. 3. Valla haud dubie legit εὐτυχεῖ. Habet enim, *prosperum*.

(98) Τῷ κοινῷ τοῦ περιέχοντος. Ex communione circumdantis nos aeris. Cono. Hic locus variis de causis mihi suspectus est. Etenim ab ἢ τῷ memorat causas, cur aliquis possit περιπεσεῖν δύσκρατα σώματος. Prima causa, τὸ κοινὸν τοῦ περιέχοντος, id est communis aer. Sed *communitas* aeris per se, nisi corruptus sit, neminem lædit. Sæpe autem φθορὰ ἀέρος memoratur. Conjici ergo possit φθοροποιῶ, κακοποιῶ, κακωτικῶ, aut κακῶ, quod proxime accedit ad lectionem Vulgatani. Secunda causa, *voluntaria*, aut, ut alii habent, *involuntaria* parentum vivendi ratio. Sed *involuntarium* nemini imputatur, *voluntarium* vero nemo reprehendit, nisi malum sit. Conjici ergo possit, ἀνοικέλου, ἀκολάστου, loco ἐκουσίας. In tertio membro manifeste redundat ἐκείνων. Sermo est de iis qui ipsi sibi auctores sunt φθορὰς καὶ δύσκρατας. Cono habet: *vel ex seipsis voluntate corruptis*. Forte ergo legit, αὐτῶν ἐξ ἐαυτῶν ἀπὸ τρυφῆς. Quoniam tamen mox est ἐξ ἐκού-

σίας ἀρχῆς, hic locus ita etiam constitui possit: ἢ τῷ κακῷ τοῦ περιέχοντος (quæ est ἀκούσιος ἀρχή) — ἐξ ἐκουσίας διαίτης ἡμῶν αὐτῶν (si ea sit mala) ἢ καὶ αὐτῶν τῶν γεννησάντων ἀπὸ τρυφῆς διεφθαρμένων. (Quæ causa ratione parentum est ἐκούσιος, ratione liberorum ἀκούσιος.)

(99) Ἐξ ἐκουσίας διαίτης. Ἐξ ἐκουσίου διαίτης, D. 1, A. 1, 3. Sic omisso ἔξ, A. 2. *Voluntaria*, et mox γεννησάντων, *que generantur*, Con.

(1) Τρυφῆς διεφθαρμένων. Τρυφῆς δαιτωμένων καὶ διεφθαρμένων, A. 3. Voluit fortasse ἐκδεδαιτωμένων.

(2) Ὅστε τὰς κράσεις ἐξ ἐκουσίας ἀρχῆς. Ὡς ἅμα τε καὶ τὰς κράσεις ἐξ ἐκουσίου ἀγωγῆς, D. 1. Ὅστε καὶ τὰς κράσεις ἐξ ἐκουσίου ἀρχῆς, A. 1, 2. Ὡς ἅμα τε καὶ τὰς κράσεις ἐξ ἐκουσίου ἀρχῆς, A. 3. Μοx, ἔσθ' ὅτε καὶ φαύλας, A. 2. «Ex voluntaria causa,» Con. Dicitur autem tam ἐκούσιος, quam ἐκούσια ἀρχή. Paulo ante est eadem varietas inter ἐκουσίου et ἐκουσίας. Ἐκούσιος vero ἀρχή hoc loco est tam parentum, quam liberorum voluntaria intemperantia. Ἀκούσιος autem ἀρχή est ἡ τοῦ ἀέρος δύσκρασία καὶ φθορά.

(3) Καὶ μὴ τὴν πρόνοιαν. Γάρ, loco μὴ, A. 2. Μοx, ὅταν οὖν ἡ ψυχὴ, D. 1.

(4) Ἐκδῶν, κ. τ. λ. Ἐκδῶ ἢ ἀπὸ τῶν τυχηρῶν καταπιεσθῇ, D. 1, A. 2. Sic, sed χηρῶν, loco τυχηρῶν, A. 3. Τυχηρῶν, loco λυπηρῶν habet etiam A. 1. Ita etiam Elleborius reddidit. Valla, a *fortunis*. Cono, ab *eventu*. Ergo idem videtur legisse. Et sane τυχηρά sunt πένια et πλοῦτος. Accedit, quod nemo dixerit, ἀπὸ τῶν λυπηρῶν χαυνωθῆναι τινα. Μοx εἰ γάρ, loco ἢ γάρ, A. 3.

(5) Ὡς ἀλλοιωῶσαι μᾶλλον ἢ ἀλλοιωθῆναι. Ut potius inverteretur, quam inverteretur, *pessumque mitteret, quam mitteretur*, Valla. Forte ἀλοιᾶν simul in mente habuit, aut ita legit.

(6) Ψυχικὰς διαθέσεις. Ψυχικὰς κινήσεις, et in marg. a man. rec. γρ. διαθέσεις, D. 1. Ψυχικὰς δυνάμεις καὶ κινήσεις εἰς εὐεξίαν ἀγωγῇ, A. 3. «Animales dispositiones,» Con. «Animæ actiones,» Vall.

(7) Ὡς οἱ μὴ κατορθῶσαντες. Ὡς οἱ μὴ κατορθούντες, A. 3, D. 1. «Qui se neutiquam corrigunt,» Vall.

γάρ, ἡ συνδραμεῖν ταῖς δυσκρασίαις, ἡ ἀντιδρῆναι καὶ κρατῆσαι. Οἱ δὲ πολλοὶ τὴν δυσκρασίαν ὡς αἰτίαν τῶν κακῶν προβαλλόμενοι (8), ἀνάγκη καὶ οὐ προαιρέσει τὴν κακίαν ἐπιγράφουσι· καὶ διὰ τοῦτο ῥασί, μὴδὲ τὰς ἀρετὰς ἐφ' ἡμῖν εἶναι, ἀτόπως λέγοντες.

ΚΕΦ. ΜΑ' (9).

Διὰ πόλιν αἰτίαν αὐτεξούσιοι γέγοναμεν.

Ἐξούσιοι εἰπεῖν διὰ πόλιν αἰτίαν (10) αὐτεξούσιοι γέγοναμεν. Φαμέν τοίνυν εὐθὺς τῷ λογικῷ συνεισέρχεται τὸ αὐτεξούσιον, καὶ τοῖς (11) γεννητοῖς (12) συμπεφυκέναι μεταβολὴν καὶ τροπὴν, μάλιστα τοῖς (13) ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γενομένοις. Ἀρχὴ γὰρ γενέσεως (14), τροπή. Ἐξ ἀλλοιώσεως γὰρ τῆς ὑποκειμένης ὕλης ἡ γένεσις. Κατανοήσῃ δ' ἄν τις τὸ λεγόμενον, ἀποβλέπων εἰς τε τὰ φυτὰ πάντα καὶ τὰ ζῶα, τὰ τε χερσαῖα καὶ πτηνὰ καὶ ἐνυδρά (15). Συνεχῆς γὰρ ἡ τούτων μεταβολή (16). Ὅτι δὲ καὶ τῷ λογικῷ (17) συνεισέρχεται τὸ αὐτεξούσιον, 156 ἐκ τῶν εἰρημικῶν περὶ (18) τοῦ ἐφ' ἡμῖν εἶναι τι, τοῖς μὴ (19) παρέργως ἀκηχοῦσιν εὐδελόν ἐστιν. Οὐδὲν δὲ ἴσως ἀτοπον, καὶ νῦν ὑπομνήσαι τῶν αὐτῶν (20), τῆς ἀκολουθίας ἐπιζητούσης αὐτά. Τοῦ λογικοῦ τὸ μὲν ἐστὶ θεωρητικόν, τὸ δὲ πρακτικόν· θεωρητικόν μὲν, τὸ κατανοοῦν (21), ὡς ἔχει τὰ ὄντα· πρακτικόν δὲ, τὸ βουλευτικόν, τὸ ὀρίζον τοῖς πρακτοῖς (22) τὸν ὀρθὸν λόγον. Καὶ καλοῦσι τὸ μὲν θεωρητικόν, νοῦν· τὸ δὲ πρακτικόν, λόγον· καὶ τὸν μὲν, σοφίαν, τὸν (23) δὲ, φρόνησιν. Πᾶς δὲ ὁ βουλευόμενος, ὡς ἐπ' αὐτῷ τῆς αἰρέσεως (24) οὔσης τῶν πρακτέων, βουλευέται, ἵνα τὸ προκριθὲν ἐκ τῆς βουλῆς ἔληται, καὶ ἐλόμενος πράξῃ. Πᾶσα τοίνυν ἀνάγκη,

gnoscitur eos, qui non recte illud ipsam præstant, peccatum suscipere voluntarium. Nam in nostra potestate est situm, aut dedere se malis temperationibus, aut reluctari et vincere. At plerique malam temperationem ut perturbationum causam excusantes, necessitati, non suæ ipsorum voluntati vitium ascribunt: et idcirco absurdissime etiam virtutes in nostra potestate positas esse negant.

CAP. XLI.

Quam ob causam libera voluntate procreati simus.

Reliquum est ut dicamus, quam ob causam libera voluntate procreati simus. Dicimus ergo cum ratione natura conjunctam esse liberam voluntatem, et rebus genitis connatam esse mutationem, iis maxime quæ ex subjecta materia generatæ sunt. Principium enim cuiusque ortus mutatio est. Nam ex commutatione subjectæ materiæ, ortus existit. Facile autem intelligitur quod dicimus, si stirpes omnes et animalia terrena et aquatilia et volatilia respiciamus. Continuata enim est horum mutatio. Verum copulari natura cum ratione liberam voluntatem, ex his quæ diximus, cum aliqua in nostra potestate dissereremus, apertum est iis qui attente studioseque audierunt. Alienum tamen forte non sit, etiam nunc eadem admonere, quando hoc ordo disputationis postulat. Ejus, quod ratione utitur, aliud in contemplando, aliud in agendo ponitur. In contemplando ponitur, quod rerum naturam, quemadmodum se habeat, perspicit. In agendo, quod deliberat, quod rebus iis quæ sub actionem cadunt, rectam rationem statuit. Atque illud quidem mentem, hoc rationem; illud sapientiam, hoc prudentiam appellant. Quicumque autem consultat, quod in se sit optio rerum agendarum, consultat,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(8) *Προβαλλόμενοι*. Προσβαλλόμενοι, D. 1. *Culpanes*, Con. Mox, μὴτε τὰς ἀρετὰς, D. 1. Προβάλλεσθαι idem est, quod προφασίζεσθαι.

(9) Cap. 41. Index idem, A. 1, 3. Sic, sed μα', a man. rec., A. 3: Περὶ τοῦ, διὰ πόλιν αἰτίαν αὐτεξούσιοι γέγοναμεν, μ', D. 1. Loco κεφ. μα', est λόγος ἑξόμοιος, M. 2. «Quam ob rem cum libero arbitrio creati simus,» cap. 40. Vall. Cono incipit libri vii, cap. 3: «Cur homo sit libero arbitrio præditus, quia rationalis et ex nihilo productus, ubi obiter de angelorum bonorum et malorum arbitrio tractat. Et quod sponte inali evadimus, differentiam liberi arbitrii ab habitu subdens.» Confer Joan. p. 194.

(10) *Διὰ πόλιν αἰτίαν*. Διὰ τὸ πόλιν αἰτίαν, A. 1. Mox λογισμῷ, loco λογικῷ, A. 3.

(11) *Αὐτεξούσιον, καὶ τοῖς*. Ὡς, sicut, loco καί, Con. Probo καί. Nec enim hoc similitudinis causa addidit, sed inferius ex eo argumentatur. Valla etiam habet καί.

(12) *Γεννητοῖς*. Γενητοῖς, A. 2, D. 1. Mox consentiunt iterum in γενητός.

(13) *Μάλιστα τοῖς*. Τό, A. 3.

(14) *Ἀρχὴ γὰρ γενέσεως*. Hic in marg. hæc nota: Σύνοψις γὰρ ἀρχὴ διαστάσεως, D. 1. Mox κατανοήσῃ, idem.

(15) *Καὶ τὰ χερσαῖα καὶ τὰ ἐνυδρά καὶ πτηνὰ*. Τὰ τε χερσαῖα καὶ πτηνὰ καὶ ἐνυδρά, A. 1, 2. Τὰ τε χερσαῖα καὶ τὰ πτηνὰ καὶ ἐνυδρά, D. 1, A. 3. Eundem ordinem servant Con., Vall.

(16) *Ἡ τούτων μεταβολή*. In marg. hæc est no-

ta, ταυτὸν ἀλλοίωσις καὶ μεταβολή, D. 1. Cono addit: «Secundum corporales mutationes, animi vero mutatio secundum voluntatem et electionem.»

(17) *Ὅτι δὲ τῷ λογικῷ*. Καί, post δέ, addit D. 1, A. 1, 2, 3.

(18) *Εἰρημικῶν περὶ*. Περὶ abest, A. 3. Idem mox παρέργω.

(19) *Εἶναι τι τοῖς μὴ*. Εἶναι τινα τοῖς μὴ, A. 1. Mox vitiose ἀκηχοῦσιν, D. 1.

(20) *Ὑπομνήσαι τῶν αὐτῶν*. Περὶ, ante τῶν, addit D. 1.

(21) *Τὸ κατανοοῦν*. Τὸ κατὰ νοῦν, A. 1, M. 2. Sic, omisso μὲν, A. 3.

(22) *Τὸ ὀρίζον τοῖς πρακτοῖς*. Πρακτικοῖς, loco πρακτοῖς, A. 1, 2, 3, M. 2. Mox, καὶ καλοῦσι δὲ τὸ μὲν, A. 2. Καὶ καλοῦσι τὸν μὲν θεωρητικόν· τὸν δέ, A. 1. Ab τὸ μὲν θεωρητικόν νοῦν ad λόγον καὶ omittit Vall.

(23) *Τὸν μὲν σοφίαν, τόν*. Τὸ μὲν σοφίαν, τό, A. 3.

(24) *Ὁ βουλευόμενος ἐπ' αὐτῷ τῆς αἰρέσεως*. Ὡς, ante ἐπ', addit, εἰ αἰρέσεως ex correct rec., antea αἰρέσεως, D. 1. Ὁ βουλευόμενος ὡς ἐν αὐτῷ τῆς αἰρέσεως, A. 1. Sic, sed syllaba eu in βουλευόμενος a man. rec., a manu prima vero ἐπ', loco ἐν, A. 2. Ὡς habet etiam A. 3, Con., Vall. Sed Valla habet etiam περὶ ante τῶν πρακτέων. Πρακτῶν habet A. 1. Πρακτικῶν, M. 2. Πρακτῶν βούλεται, A. 3.

ut eligat, quod e consultatione sit antepositum, et ubi elegerit, agat. Omnino ergo necesse est, eum, in quo sit consultatio, etiam dominum esse actionum. Si enim dominus non est actionum, frustra habet deliberandi vim. Quod si ita est, necessario cum ratione libera voluntas existit. Aut enim non erit rationis compos, aut, si sit rationis compos, erit dominus actionum. Si autem sit dominus actionum, omnino liberam habebit agendi voluntatem. Demonstratum etiam est, quæ ex subjecta materia nata sunt mutabilia esse.

Itaque ex utroque concluditur hominem necessario libera esse voluntate atque mutabilem: mutabilem, quoniam genitus; libera voluntate, quoniam ratione præditus. Quare qui Deum accusant quod hominem non creavit ejusmodi, ut in eum vitium cadere nullum posset, sed liberæ voluntatis effecerit, imprudentes Deum accusant, quod rationis compotem ac non a ratione vacuum hominem genuerit. Necessarium est enim alterum de duobus, aut rationis expertem esse factum, aut, si rationis esset particeps et in rebus agendis versaretur, esse libera voluntate. Necessario igitur omnis natura rationis particeps, libera voluntate est et sua natura mutabilis. Sed illæ quidem naturæ, quæ ex subjecta fiunt materia, dupliciter sunt mutabiles, et propter materiam, et hoc ipso quod factæ sunt. Quæ autem non ex subjecta materia effectæ sunt, uno solummodo, nempe ortus, mutabiles sunt. Rursus ex his naturis quæ materia vacant, eæ quæ circa terram versantur, et ob societatem, quam cum hominibus habent, in rebus agendis occupantur, magis sunt cæteris mutabiles. Quæ vero ob naturæ præstantiam cum Deo per inclinationem et propensionem versantur, et per illius contemplationem beatitudine fruuntur, et in seipsas et Deum

τὸν ἔχοντα τὸ βουλευέσθαι (25), καὶ κύριον εἶναι πράξεων. Εἰ γὰρ μὴ κύριος εἴη πράξεων, περιττῶς ἔχει τὸ βουλευέσθαι· εἰ δὲ τοῦτο, ἐξ ἀνάγκης παρυφίσταται τῷ λογικῷ τὸ αὐτεξούσιον· ἢ γὰρ οὐκ ἔσται λογικόν, ἢ (26) λογικὸν ὄν, κύριον ἔσται πράξεων· κύριον δὲ ὄν πράξεων, πάντως αὐτεξούσιον ἔσται. Ἐδείχθη δὲ καὶ τὰ ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γεννητὰ τρεπτὰ (27) ὄντα.

Ἐξ ἀμφοτέρων ἄρα συνάγεται, τὸ τὸν ἄνθρωπον (28) ἐξ ἀνάγκης αὐτεξούσιον καὶ τρεπτὸν εἶναι· τρεπτὸν μὲν, ἐπειδὴ γεννητός (29)· αὐτεξούσιον δὲ, ἐπειδὴ καὶ λογικός (30). Ὅσοι τοίνυν (31) αἰτιῶνται τὸν Θεόν, ὅτι τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἐποίησε κακίας (32) ἀνεπίδεκτον, ἀλλ' αὐτεξούσιον (33), λανθάνουσιν ἑαυτοὺς αἰτιῶμενοι τὸν Θεόν, ὅτι λογικὸν ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ 157 οὐκ ἄλογον. Ἀνάγκη γὰρ τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ ἄλογον γενέσθαι, ἢ λογικὸν ὄντα καὶ περὶ τὰ πρακτὰ στρεφόμενον (34) αὐτεξούσιον εἶναι. Ἐξ ἀνάγκης οὖν πάντα φύσις λογικὴ αὐτεξούσιός ἐστι καὶ τρεπτὴ κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν. Ἀλλ' αἱ μὲν ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γενόμεναι, κατὰ δύο τρόπους τὸ τρεπτὸν ἔχουσι, κατὰ τε τὴν ὕλην, καὶ κατ' αὐτὸ τὸ γενέσθαι· ὅσαι δὲ οὐκ ἐξ ὑποκειμένης ὕλης ἐγένοντο, καθ' ἑνα μόνον τρόπον τὸν τῆς γενέσεώς (35) εἰσι τρεπτὰ (36). Πάλιν δὲ τούτων τῶν ὅλων ὅσαι μὲν ἐν τοῖς περιγελοῖς εἰσι, τῇ κοινωνίᾳ τῇ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους (37) περὶ τὰ πρακτὰ καταγιγνώμεναι, μᾶλλον εἰσι τῶν ἄλλων τρεπτὰ· ὅσαι δὲ δι' ἀκρότητα φύσεως τῷ Θεῷ κατὰ σχέσιν (38) πλησιάζουσι, καὶ τῇ τούτου κατανοήσει τὸ μακρίον καρποῦνται, πρὸς ἑαυτάς (39) καὶ τὸν Θεόν μόνον ἐστραμμέναι, τῶν μὲν πρακτῶν (40) καὶ τῆς ὕλης παντάπασιν ἑαυτάς ἀπηλλοτριώσαν, τῇ δὲ θεωρίᾳ (41) καὶ τῷ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(25) Ἐχοντα τὸ βουλευέσθαι. Τό abest, A. 2. Μοx, περιττῶς ἔχει, idem. Intellecto nimirum ἄν, non male. Obliqua enim etiam oratio est in εἴη.

(26) Ἔσται λογικόν, ἢ. Ἔστι λογικόν, εἰ, A. 3.

(27) Γεννητὰ τρεπτὰ. Γεννητὰ τρεπτὰ, A. 4. Γεννητὰ abest, A. 3. Τὰ γεννητὰ τρεπτὰ, A. 2. Γεννητὰ τρεπτὰ, et post ὄντα addit, ἐξ ἀνάγκης, D. 4.

(28) Τὸν ἄνθρωπον. Τὸ τὸν ἄνθρωπον, A. 1. Μοx deest ἐξ ἀνάγκης, D. 1.

(29) Τρεπτὸν μὲν, ἐπειδὴ γεννητός. Τρεπτὸν μὲν, ὅτι γεννητός, A. 4. Γεννητός solum loco γεννητός mutat A. 2. Γεννητόν, D. 4. Μοx: αὐτεξούσιος δὲ, ἐπειδὴ λογικός, A. 3.

(30) Ἐπειδὴ καὶ λογικός. Ὅτι καὶ λογικός, A. 1. Ἐπειδὴ λογικός, A. 2. Καὶ omittit etiam Vall.

(31) Ὅσοι τοίνυν. Ante hæc additur: Πάντως οὖν συνάγεται τῷ λογικῷ τὸ ἐξ ἀνάγκης αὐτεξούσιον γενόμενον εἶναι τρεπτόν. Τρεπτοῦ δὲ ὄντος, αὐτεξούσιον εἶναι, ὥσπερ καὶ εἰχός. Ὅσοι τοίνυν, x. τ. λ. D. 4. Sic, sed ἄν addit etiam inter γενόμενον et εἶναι A. 2. Πάντως οὖν συνάγεται τῷ λογικῷ τὸ ἐξ ἀνάγκης αὐτεξούσιον γενόμενον ἂν εἶναι τὸ τρεπτόν· τρεπτοῦ δὲ ὄντος, αὐτεξούσιον εἶναι, ὥσπερ καὶ εἰχός, A. 3. Sed hæc nemo, ut credo, desiderabit, si absuerint, cum præsertim vix sana videantur. Saltem in principio, loco λογικῷ, videtur legendum λόγῳ. Extrema etiam, ὥσπερ καὶ εἰχός, corrupta videntur. Θεόν, loco τὸν Θεόν, M. 2.

(32) Ἐποίησε κακίας. Ἐποίησε κακίαν, A. 3.

(33) Ἀλλ' αὐτεξούσιον. Absunt, A. 4.

(34) Πρακτὰ συστρεφόμενον. Πρακτὰ στρεφόμενον, A. 1, 3. Πρακτὰ στρεφόμενον, A. 1, 2, D. 4. Στρέφεσθαι περὶ τι habet Grægor. Nazianz. p. 407, et alii.

(35) Τρόπον τὸν τῆς γενέσεως. Τόν abest, A. 2, 3.

(36) Εἰσι τρεπτὰ (sic). In corrigendis notat τρεπτοί, Ant. Εἰσι τρεπτὰ, D. 4, 2, 3. M. 2.

(37) Πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Τοὺς abest, A. 1, 2, D. 4. Μοx, περὶ τε καὶ τρεπτὰ καταγιγνώμεναι, A. 2. Πρακτὰ, loco πρακτὰ, A. 1, 3. Πρακτὰ τε καὶ τρεπτὰ, D. 1. Μοx τῶν ἄλλων omittit Con.

(38) Τῷ Θεῷ κατὰ σχέσιν. Καὶ τῷ Θεῷ μόνῳ κατὰ σχέσιν, A. 4. Τῷ Θεῷ ἢ κατὰ σχέσιν, A. 2. Τῷ Θεῷ ἢ κατὰ σχέσιν, D. 4. Loco σχέσιν, A. 3 habet συνάφειαν ἢ κοινωνίαν, quæ sunt interpretationes. Μοx deest καί, ante τῷ τούτου, Con.

(39) Πρὸς ἑαυτάς. Ante πρὸς insertum καί, A. 2. Habet etiam Con. Valla addit quidem καί, sed omittit ἑαυτάς καί.

(40) Τῶν μὲν πρακτῶν. In marg. τρεπτῶν, A. 2. Τῶν μὲν πρακτῶν, M. 2. Καὶ τῶν μὲν πρακτῶν, A. 3. Μοx, ἑαυτοὺς ἀπηλλοτριώσαν, A. 1. Παντάπασιν omittit A. 3.

(41) Τῇ δὲ θεωρίᾳ. Δέ, post θεωρίᾳ rejicit A. 4. Καί, post θεωρίᾳ omittit Vall. Μοx, καὶ μένουσιν ἀτρεπτοί, D. 4.

Θεῷ προσφκείωσαν, μένουσιν ἀτρεπτοί· αὐτεξούσιοι μὲν οὖσαι (42), διὰ τὸ λογικαί εἶναι, οὐ μὴν (43) τρεπόμεναι, διὰ τὰς προειρημένους αἰτίας. Καὶ θαυμά γε οὐδέν. Καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι θεωρητικοὶ γενόμενοι τῶν πρακτῶν ἑαυτοὺς (44) ἐχώρισαν, ἔμειναν ἀτρεπτοί. Οἷμαι συναποδεδεῖχθαι τοῖς εἰρημένοις, ὅτι τὴν ἀρχὴν αἱ λογικαὶ πᾶσαι φύσεις ἀριστα δεδημιουργήνται, καὶ εἴπερ οὕτω διέμειναν, ὥς ἐξ ἀρχῆς (45) ἐκτίσθησαν, πάσης ἂν κακίας ἐκτὸς ἦσαν· γίνεται δὲ **158** αὐταῖς (46) ἡ κακία κατὰ προαίρεσιν· οὕτω γοῦν αἱ (47) μέναισαι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν, τὸ μακάριον ἔχουσι. Μόνοι δὲ ἄγγελοι τῶν ἀσωμάτων ἐτρέπησαν, καὶ οὐδὲ αὐτοὶ (48) πάντες, ἀλλὰ τινὲς ἐξ αὐτῶν, ὅσοι βέβηκτες (49) πρὸς τὰ κάτω, τῶν ἐπιγείων ἔφεσιν ἔχον, τῆς πρὸς τὰ ἄνω (50) καὶ τὸν Θεὸν σχέσεως ἀποχωρήσαντες. **B** sed aliqui, qui ad inferiora propensi, res terrenas Deum discessissent.

Οὐκοῦν ἐκ τῶν (51) δεδειγμένων δὴ λόγος ἐστίν, ὥς ἕνεκα μὲν τοῦ φύσει (52) τρεπτοῦς ἡμᾶς εἶναι, τὰς δυνάμεις τὰς προαιρετικὰς τρεπτάς ἔχομεν, οὐ μὴν διὰ τὸ ἔχειν τρεπτάς δυνάμεις, τοῦ κακοῦς ἡμᾶς εἶναι τὸν Θεὸν ἂν τις αἰτιάσται. Οὐ γὰρ ἐν ταῖς δυνάμεσιν εἰσι (53) αἱ κακαί, ἀλλ' ἐν ταῖς ἔξεσιν· αἱ δὲ ἔξεις, κατὰ προαίρεσιν (54) κατὰ προαίρεσιν ἄρα κακοὶ (55) γινόμεθα, καὶ οὐ κατὰ φύσιν ἐσμέν. Μάθοι δ' ἂν τις ἀκριδέστερον τὸ λεγόμενον οὕτως· Ἐν τοῖς προλαβοῦσιν δυνάμειν ἐλεγόμεν εἶναι, ἀφ' ἧς ἕκαστον, ὃν ποιοῦμεν, ποιεῖν δυνάμεθα. Πᾶσα δὲ προαιρετικὴ δύναμις (56), ἡ αὐτὴ τῶν ἀντικειμένων ἐστὶ· μία γὰρ καὶ (57) ἡ αὐτὴ δύναμις τοῦ ψεύδεσθαι καὶ ἀληθεύειν, καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ δύναμις τοῦ σωφρονεῖν καὶ ἀκολασταίνειν (58). Οὐκέτι δὲ ἡ αὐτὴ ἔξις τῶν ἀντικειμένων, οἷον τοῦ ἀκολασταίνειν καὶ σωφρονεῖν (59), ἢ τοῦ ψεύδεσθαι καὶ ἀληθεύειν, ἀλλὰ τῶν ἐναντίων (60) αἱ

solum conversæ, a rebus agendis et materia plane se removerunt, et contemplationi Deoque se conjungere, manent immutabiles: libera quidem voluntate præditæ, quoniam ratione utuntur; non tamen mutabiles, ob eas causas quas jam diximus. Neque sane miri quidquam est. Etenim homines contemplationi dediti, qui se ab agendis rebus avocarunt, immutabiles permansere. Puto illud quoque jam esse demonstratum, naturas rationis participes ab initio optime esse genitas; ac si, ut a principio sunt conditæ, ita mansissent, ab omni fuissent vitio remotissimæ. Nunc sua ipsæ voluntate et electione in vitium incurrunt. Nam quæ ita permanserunt, ut initio generatæ sunt, beatitudine perfruantur. Soli autem angeli inter ea quæ sunt **B** sine corpore, mutati sunt, neque hi omnes tamen, concupierunt, cum a propensione ad res superas et

Itaque ex his quæ demonstravimus, manifestum est, quoniam natura sumus mutabiles, vires nos, quibus eligimus, mutabiles habere. Neque tamen, quoniam mutabiles vires habemus, improbitatis nostræ culpa in Deum conferenda est. Non enim in facultatibus sunt vitia, sed in habitibus. Habitus autem ex electione et voluntate sunt. Itaque nostra ipsorum electione et voluntate improbi evadimus, non natura sumus. Quod accuratius doceri potest sic: Supra facultatem esse dicebamus, per quam omnia, quæ facimus, facere possumus. Omnis autem vis eligendi oppositorum est; una enim eademque facultas est, et mentiendi, et verum dicendi, et una eademque facultas temperate et intemperate vivendi. At non idem habitus contrariorum est, ut intemperanter et temperanter vivendi, aut mendacium et verum dicendi; sed contrariorum contra-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(42) Αὐτεξούσιοι μὲν οὖσαι. Cono addit: et vertibiles, id est, καὶ τρεπταί.

(43) Διὰ τὸ λογικαί εἶναι, οὐ μὲν. Διὰ τὸ λογικαί εἶναι, οὐ μὴν, A. 1, 2, D. 1. Sic, sed λογικόν, A. 3. Λογικαί refertur ad αὐτεξούσιοι, non ad εἶναι. Mox: Καίτοι θαυμά γε, A. 3.

(44) Τῶν πρακτῶν ἑαυτοῦς. Loco πρακτῶν in marg. τρεπτῶν, A. 2. Mox idem, καὶ ἔμειναν ἀτρεπτοί. Sed Cono: manent invertibiles. Mox post οἷμαι malim addere οὖν, quod facile ante σύν, eum quo hand raro permutatur, potuit excidere. Cono addit, itaque.

(45) Ὡς ἐξ ἀρχῆς. Ὡς ἐκ τῆς ἀρχῆς, A. 5.

(46) Γίνεται δὲ αὐταῖς. Ferri hoc potest. Conjici tamen possit προσγίνεται. Ab γίνεται ad μακάριον ἔχουσι omittit Cono.

(47) Οὕτω γοῦν αἱ. Ὅντω. Sic, loco οὕτω, A. 3. Haud dubie voluit dntws. Non inepte.

(48) Καὶ οὐδὲ αὐτοί. Οὕτοι, loco αὐτοί, A. 2, 3, D. 1.

(49) Ὅσοι βέβηκτες, x. τ. λ. Quicunque videlicet se ad inferiora aut ad terrestrium concupiscentiam sponte convertentes, ab habitudine, quæ est ad superiora et divina, se separarunt, in diesque magis ac magis separant, Cono.

(50) Τῆς περὶ τὰ ἄνω. Τῆς πρὸς τὰ ἄνω, A. 1, 2, 3, D. 1. Ad superiora, Con.

(51) Οὐκοῦν ἐκ τῶν. Omisso οὐκοῦν, post δεδειγμένων additur οὖν, et post δῆλον omittitur ὅστις, A. 3.

(52) Ὡς ἕνεκα τοῦ φύσει. Μέν, post ἕνεκα, addit A. 1, 2, 3, D. 1. Ὅτι, loco ὥς, M. 2. Mox, facultatem electivam vertibilem, Con. Et sic mox iterum, A. 3. Ita: Τὰς κατὰ προαίρεσιν δὲ δυνάμεις ἔχομεν, A. 3.

(53) Ἐν ταῖς δυνάμεσιν εἰσιν. Εἰσιν abest, D. 1.

(54) Αἱ δὲ ἔξεις, κατὰ προαίρεσιν. Cono addit, acquiruntur.

(55) Κατὰ προαίρεσιν ἄρα κακοί. Κατὰ ταύτην ἄρα κακοί, D. 1. Mox, γινόμεθα, καὶ κατὰ φύσιν, A. 2. Deinde: δυνάμει λέγομεν, loco δυνάμειν ἐλεγόμεν, A. 3.

(56) Πᾶσα δὲ προαιρετικὴ δύναμις. Post δὲ interponit προαίρεσις ἢ, M. 2. Idem mox, loco ἡ αὐτή, habet καὶ αὐτή.

(57) Μία γὰρ καὶ ad proximum δύναμις absunt, A. 2. A priori καὶ ἡ αὐτὴ ad posterius absunt, Con. Mox, καὶ μία γὰρ ἡ αὐτή, A. 2. Nec γάρ, nec ἡ habet A. 3.

(58) Καὶ ἀκολασταίνειν. Καὶ τοῦ ἀκολασταίνειν, A. 2. Mox οὕτι, loco οὐκέτι, A. 3. Mox idem omittit τοῦ, ante ψεύδεσθαι.

(59) Ἀντικειμένων, οἷον τοῦ ἀκολασταίνειν καὶ σωφρονεῖν. Post ἀντικειμένων addit ἐστίν, et ante σωφρονεῖν addit τοῦ, D. 1. Τό, loco τοῦ, post οἷον habet A. 2.

(60) Ἀλλὰ τῶν ἐναντίων. Ἀλλὰ τὸ ἐναντίον, A. 1.

rii sunt habitus. Nam temperanter vivere habitus est virtutis; intemperanter, vitii. Non sunt ergo vitia facultatum, sed habituum et electionis. Non enim facultas est, quæ facit, ut immodeste vivamus aut mendacium dicamus, sed electio. Erat enim in nostra potestate, verum dicere, non mendacium. Si ergo vitium facultas non est, sed habitus, non, qui facultatem nobis dedit, causa nobis improbitatis est, sed habitus, qui per nos et propter nos comparatur. Licebat enim contrarium habitum, non istum vitiosum, exercitatione querere. Differt autem facultas ab habitu, quod omnes facultates naturales sint: habitus a nobis parti; et facultates doctrina tradi non possint, habitus discendo et consuetudine adveniat. Quocirca si facultas naturalis quædam res est, nec doctrina tradi potest, habitus adventitia, et doctrina traditur: non natura causa vitiorum est, sed quod vitiose instituti sumus, et idcirco vitiosum habitum comparavimus. Omnem enim habitum comparari a nobis, ostensum est. Facultates porro esse naturales, ex eo patet, quod omnes easdem habent facultates, exceptis iis qui mutili sunt. Contra, habitus non esse naturales, inde perspicitur, quod non eosdem omnes habent habitus, sed alii alios. Quæ enim natura sunt, eadem sunt apud omnes.

CAP. XLII.

De providentia.

Libera voluntate esse hominem, et quarum rerum liberam habeat voluntatem, et cur libera voluntate creatus sit, satis supra explicatum est. Sed quoniam non cuicumque propositum est hominem interficere, etiam interficit, sed aliquando interficit, aliquando non interficit: quod electio ejus im-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(61) Καὶ τῆς προαιρέσεως. Καὶ τῶν προαιρέσεων, D. 1, A. 2. Vulgatum habet Con., Vall. Totum sic: κακία, αἱ καὶ (sic) τῶν ἐξέων καὶ τῶν προαιρέσεων, A. 3. Forte voluit εἰ καὶ, loco αἱ καὶ.

(62) Ἡ ἡμᾶς παρασκευάζουσα. Ἡ παρασκευάζουσα ἡμᾶς, A. 1, 2, 3, D. 1.

(63) Ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἦν. Γὰρ rasura sublatum, A. 2.

(64) Ἀληθεύειν καὶ μὴ ψεύδεσθαι. Μὴ abest, D. 1. Ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι, A. 1, 3. Sic Con. Τὸ ἀληθεύειν καὶ (hic rasura deletum μὴ) ψεύδεσθαι, A. 2. Valla plura addit sic: intemperanter agere, sive mentiri, temperanter vivere, aut vera proloqui.

(65) Ἡμῖν τῶν κακῶν. Τῶν κακῶν ἡμῖν, A. 3.

(66) Ἀλλ' ἐξίς. Ἀλλ' ἡ ἐξίς, D. 1. Mox deest καὶ δι' ἡμῶν, M. 2. Paulo post, προγινομένη, A. 3. Προγινομένη, D. 1.

(67) Τῷ πάσας μὲν τὰς δυνάμεις. Τῷ ex correct. rec., antea τῷ, D. 1. Mox, καὶ τὸ τὰς μὲν δυνάμεις, idem.

(68) Καὶ ἔθους. Καὶ θέας, A. 1. Ergo Valla, et speculatione. Mox idem post ἀδίδακτος addit, est qualitas, id est, ἐστι ποιότης.

(69) Ἐπίκτητος καὶ διδακτῆ. Διδακτικῆ, A. 3.

(70) Ἀλλὰ τὸ κακῶς ἡμᾶς ἤχθαι. Ἐθίσται, loco ἤχθαι, D. 1, A. 2. Ἠχθαι, educatos esse. Aristot. Eth. ad Nicomach. I, 4: Δεῖ τοῖς ἐθέσιν ἤχθαι καλῶς τὸν περὶ καλῶν — ἀνουόμενον. Ἐθίσται absque subiecto locum habere nequit. Postulatur enim τοὺς γυνίας καὶ διδασκάλους. Nam ἐθίζειν activum est

ἐναντία: τὸ μὲν γὰρ σωφρονεῖν, τῆς κατ' ἀρετὴν ἐστὶν ἐξέως· τὸ δὲ ἀκολασταίνεин, τῆς κακίας. Οὐκ εἰσὶν ἄρα τῶν δυνάμεων αἱ κακίαι, ἀλλὰ τῶν ἐξέων καὶ τῆς προαιρέσεως (61). Οὐ 159 γὰρ ἡ δύναμις ἐστὶν ἡ παρασκευάζουσα ἡμᾶς (62) ἀκολασταίνεин ἢ ψεύδεσθαι, ἀλλ' ἡ προαίρεσις. Ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἦν (63) ἀληθεύειν, καὶ μὴ ψεύδεσθαι (64). Ἐπερ οὖν οὐκ ἐστὶν ἡ κακία δύναμις, ἀλλ' ἐξίς, οὐχ ὁ τὴν δύναμιν δούς αἴτιος ἡμῖν τῶν κακῶν (65), ἀλλ' ἡ ἐξίς (66) ἡ παρ' ἡμῶν καὶ δι' ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς προγινομένη. Ἐξῆν γὰρ πᾶσι ἐναντίαν ἐξίς ἐκ τῆς γυμνασίας κτήσασθαι, καὶ μὴ τὴν φαύλην. Διαφέρει δὲ δύναμις ἐξέως, τῷ πάσας μὲν τὰς δυνάμεις (67) φυσικὰς εἶναι· τὰς δὲ ἐξίς ἐπεισάκτους· καὶ τῷ τὰς μὲν δυνάμεις ἀδίδακτους εἶναι, τὰς δὲ ἐξίς ἐκ μαθήσεως καὶ ἔθους (68) προγίνεσθαι. Εἰ τοίνυν ἡ δύναμις φυσικὴ τις καὶ ἀδίδακτος, ἡ δὲ ἐξίς ἐπίκτητος καὶ διδακτῆ (69)· οὐχ ἡ φύσις αἰτία τῶν κακῶν, ἀλλὰ τὸ κακῶς ἡμᾶς ἤχθαι (70), καὶ διὰ τοῦτο κακὴν ἐξίς κτήσασθαι. Πᾶσα γὰρ ἐξίς ἐπίκτητος ἐδείχθη. Ὅτι δὲ φύσις εἰσὶν αἱ δυνάμεις, δῆλον ἐκ τοῦ πάντας τὰς αὐτὰς ἔχειν δυνάμεις, πλὴν τῶν πεπηρωμένων. Ὅτι δὲ αἱ ἐξίς οὐ φυσικαὶ (71), δῆλον ἐκ τοῦ μὴ πάντας τὰς αὐτὰς ἔχειν ἐξίς (72), ἄλλους δὲ ἄλλας. Τὰ γὰρ φύσει, τὰ αὐτὰ παρὰ πᾶσιν (73).

ΚΕΦ. ΜΒ' (74).

Περὶ προνοίας.

Ὅτι μὲν αὐτεξούσιος ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, καὶ τίνων ἐστὶν αὐτεξούσιος, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτεξούσιος γέγονεν, ἀπαραύτως ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἴρηται. Ἐπειδὴ δὲ οὐ πᾶς ὁ 160 προβέμενος φονεύεται, πάντως φονεύει (75)· ἀλλὰ ποτὲ μὲν φονεύει, ποτὲ δὲ οὐ, τῆς προαιρέσεως παρεμποδισθείσης (76), καὶ μὴ

alium assuefacere. Vall. reddidit, assuevisse. Sed hoc est eiθισθαι. Aristot. Eth. ad Nicomach. II, 1: Ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἂν ἐθίσθαι ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίσῃ τις ἄνω ρίπτων. Et ibid. Oī γὰρ νομοθεταὶ τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοῦς.

(71) Ὅτι δὲ ἐξίς οὐ φυσικαί. Αἱ, ante ἐξίς, addit A. 1, 2, 3, D. 1. In versione, loco idem, quod vitiosum est, correxi inde. Vitium istud servavit etiam edit. Ox.

(72) Τὰς αὐτὰς ἔχειν ἐξίς. Τὰς αὐτὰς ἐξίς ἔχειν, A. 2, D. 1.

(73) Τὰ αὐτὰ παρὰ πᾶσιν. In his desinit A. 1, cum tamen nullum sit indicium defectus. In media enim pagina orationem terminat.

(74) Cap. 42. Index idem, A. 2, 3. Idem, sed μ', D. 1. Solum λόγος, loco κερ. μβ', habet M. 2. De providentia. Cap. 41, Vall. Cono incipit libri VIII De providentia cap. 1: Investigat, si sit divina in rebus providentia, quam multis argumentis colligit.

(75) Πάντως φονεύει. Πάντως omittit A. 3. Idem paulo ante habet ἐπεὶ δὲ, loco ἐπειδὴ δὲ.

(76) Τῆς προαιρέσεως παρεμποδ. Τῆς πράξεως παρεμποδισθείσης, D. 1. Τῆς προθέσεως ἐφ' ἡμῖν οὐσης καὶ μὴ δραττούσης τὸν σκοπόν. Πρόνοιαν δὲ τινα τούτων. Sed in marg. a man. rec. γρ. τῆς πράξεως παρεμποδισθείσης καὶ μὴ δραμούσης κατὰ σκοπόν, A. 2. Vide mox notata ex D. 1. Actione impedita, Con. Præpedita actione, Vall. A. 3 habet ita: τῆς πράξεως παραποδισθείσης. A. 3. Προαίρεσις est propositum agendi. Atque ita etiam h. l. explican-

δραμούσης (77) κατὰ σκοπόν· πρόνοιαν δὲ τούτων τι-
νὰ ἔφαμεν αἰτίαν εἶναι (78), καὶ οὐχ εἰμαρμένην·
ἀκόλουθος τοῖς ἐφ' ἡμῖν (79) ἔστιν ὁ περὶ τῆς προ-
νοίας (80) λόγος. Διαιρεῖται δὲ καὶ οὗτος (81) εἰς
τρία· πρῶτον μὲν, εἰ ἔστι πρόνοια· δεύτερον, τί (82)
ἔστι· τρίτον, τίνων ἔστιν. Ἀλλ' Ἰουδαῖος μὲν οὐδ' ἂν
μαινόμενος ἀγνοήσῃε πρόνοιαν, εἰδὼς μὲν τὰ (83)
κατ' Αἴγυπτον θαύματα, ἐπακούσας δὲ τῶν κατὰ τὴν
ἐρημον, ἐν οἷς τηλαυγέστερα τῶν ὁρατῶν (84) ἐφάνη.
τοῖς ἀνθρώποις ἡ πρόνοια· πολλὰ δὲ καὶ ἐν προφήταις
καὶ ἐν Βαβυλῶνι (85) κατανοήσας ἔργα τῆς προνοίας,
μηδὲ μίαν ἀμφιβολίαν ἐπιδεχόμενα (86)· Χριστιανούς δὲ
καὶ ταῦτα μὲν ἅπαντα διδάσκει (87) πρόνοιαν εἶναι,
μάλιστα δὲ τὸ θεϊκότατον καὶ δι' ὑπερβολὴν φιλανθρω-
πίας ἀπιστότατον (88) ἔργον τῆς (89) προνοίας, ἡ δι'
ἡμᾶς ἐνσωμάτωσις (90) τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οὐ πρὸς
τούτους μόνους (91) ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἑλλη-
νας, φέρε καὶ δι' ἄλλων, οἷς ἐκείνοι πιστεύουσιν (92),
ἀποδείξωμεν πρόνοιαν οὔσαν. Ὅτι τοίνυν ἔστι πρό-
νοια διὰ τῶν αὐτῶν ἂν τις ἐπιδείξειε, δι' ὧν, ὅτι
καὶ Θεὸς ἔστιν, ἐδείξαμεν. Ἡ γὰρ διαμονὴ τῶν
ἀπάντων, καὶ μάλιστα τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ,

A pedita sit, neque cadat ex sententia, quod propo-
suerat; et horum causam esse, non fatum, sed
providentiam, dicebamus; sequitur tractationem
de libera voluntate disputatio de providentia, quæ
etiam in tres partes dividitur. Primum enim quæ-
rendum est, sitne providentia; secundo, quid sit,
tertio, quorum sit. Ac Judæus quidem ne insanus
quidem si sit, providentiam ignoret; cum sciat mi-
racula, quæ in Ægypto evenere; cum audierit,
quæ in solitudine contigerint, in quibus illustrior
hominibus apparuit providentia, quam in iis quæ
oculis cernuntur; item cum multa opera providen-
tiæ, et in prophetis et Babylone cognoverit, quæ
omnem dubitationem respuunt. Christianos autem
cum hæc omnia docent, esse providentiam, tum in
B primis divinissimum illud et ob eximium amorem
in humanum genus summe incredibile providentiæ
opus, quod Deus se corpore, nostra causa, induerit.
Sed quoniam non cum his modo disputamus,
sed etiam contra Græcos oratio nostra instituitur,
age etiam per alia, quibus illi fidem tribuunt, esse
providentiam demonstramus. Itaque esse providen-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

dum est πράξις. Nec enim *factum perpetratum* h. l. intelligi potest, sed *factum animo propositum et imperfectum*. Forte ergo aliquis πράξιν explicavit προ-
αίρεσιν, alius πρόθεσιν. Ergo in eam partem incli-
naverim, ut probem πράξεως. Nam προαίρεσιν nemo
facile explicaverit vocabulo προθέσεως aut πρά-
ξεως. Accedit consensus codicum et versionum ex
codicibus expressarium.

(77) Δραμούσης. His additur: Τῆς δὲ προθέσεως
ἐφ' ἡμῖν οὐσης καὶ μὴ δραμούσης κατὰ σκοπόν, D. 1.
Πρόθεσις et προαίρεσις h. l. sunt synonyma. Sic
Paulo ante est προθέμενος. Ex cod. D. 1 et A. 2,
aliquis conjicere possit, legendum esse, τῆς μὲν
προθέσεως (seu προαίρεσεως) ἐφ' ἡμῖν οὐσης, τῆς δὲ
πράξεως (πράξις autem hoc loco est ipse actus et
propositum agendi) παρεμποδισθείσης καὶ μὴ δρα-
μούσης κατὰ σκοπόν. Δραπτούσης duabus de causis
vix probabitur, partim, quod rarissime accusativum,
frequentius genitivum habet; partim, quod medium
potius, quam activum in usu est. Cono et Valla
istum appendicem non agnoscunt.

(78) Πρόνοιαν δὲ τούτων — εἶναι. Πρόνοιαν δὲ
τούτων τινὰ ἔφαμεν αἰτίαν εἶναι, D. 1. Τινὰ non ha-
bet Con., Vall.

(79) Ἀκόλουθος τοῖς ἐφ' ἡμῖν. Ἀκόλουθος τοῖς
ἐφ' ἡμῖν, D. 1. Ἀκόλουθος τοῖς, ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἔστιν ὁ
τῆς προνοίας, A. 2. Forte ἀκόλουθος τοῖς, seu τῷ (id
ἐστὶ λόγῳ), ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τινὰ, ὁ περὶ. Aut ἀκό-
λουθος τῷ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἔστιν ὁ. Cum vitiose
legeretur ἀκολούθως, Ellebodium videtur conjecisse
ἀκολουθεῖ. Τοῖς ἐφ' ἡμῖν poterat prorsus abesse.
Forte explicandi causa ascriptum vocabulo ἀκόλου-
θος. Nam antea disputavit περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν. Cono
ita: «Expleta eorum, quæ sunt in nobis, determina-
tione, sermo de providentia jure consequitur.» Vall-
a: «Sequens nobis de providentia erit oratio.» Ergo
omisit τοῖς ἐφ'.

(80) Ὁ περὶ τῆς προνοίας. Περί abest, A. 3.

(81) Διαιρεῖται δὲ οὗτος. Καὶ post δὲ addit D. 1,
A. 2, 3. «Qui (sermo) in tria dividitur,» Con.

(82) Δεύτερον, τί. Post δεύτερον deletum δέ, D.
1. Mox, videns, loco Judæus, Con. Ἀλλ' ὁ Ἰου-
δαῖος, A. 3.

(83) Ἀγνοήσῃε, πρόνοιαν εἰδὼς τὰ. Ἀγνοήσῃε
πρόνοιαν, εἰδὼς μὲν τὰ, D. 1, A. 2, 3. Ἐπακούσας

h. l. interpreto ἔπειτα ἀκούσας. Ἐπὶ enim hic
eamdem vim habet, quam in vocabulo ἐπειπεῖν et
similibus. Mox, μετὰ τὴν ἐρημον, M. 2.

(84) Τῶν ὁρατῶν. «Visibilibusque,» Con. «Longe il-
lustrissimæ visiones,» Valla. Ac si δόξαις legerit.
Τὰ ὁράτα sunt ea quæ in oculis incurrunt, quæ
quisque potest cernere et perspicere. Mox: Ἡ πρό-
νοια τοῖς ἀνθρώποις, A. 3. Idem continuo, πολλὰ
καὶ ἐν.

(85) Ἐν προφήταις καὶ ἐν Βαβυλῶνι. Τοῖς,
ante προφήταις, addit M. 2. Etsi multa miraculose
facta ex prophetarum scriptis licet cognoscere,
tamen mihi mirum videtur, cur prophetas et Ba-
bylonem conjunxerit. Loco προφήταις ergo conje-
cerim ὁδοιπορίας, aut simile aliquid, veluti, ἐν τῇ
ἰδίᾳ πατρίδι, ἐν τοῖς ἰδοῖς ὁρίοις, ἐν ταῖς μεταξὺ
περιόδῳ. Videtur autem hic respicere omnia, quæ
inde a Josuæ expeditionibus ad captivitatem Baby-
lonicam miraculose acciderunt.

(86) Ἀμφιβολίαν ἐπιδεχόμενα. Ἀμφ.βολ. δεχό-
μενα, A. 2.

(87) Ἄπαντα διδάσκει. A. 3 omittit διδάσκει.

(88) Φιλανθρωπίας ἀπιστότατον. Huc refertur
in marg. a man. rec. γρ. ἀγαθώτατον, D. 1. Ἀγα-
θώτατον, loco ἀπιστότατον in textu, A. 2. Valla
reddidit, *fidelissimum*, omisit vero θεϊκότατον. Cono,
incredibilissimum. Ἀπιστότατον non est hujus loci.
Τὰ γὰρ ἀπιστα οὐτε διδάσκει, οὐτε παῖθει. Ἀγαθώ-
τατος habet etiam Synes. i. II, pag. 91, idque hoc
loco probari possit, id est *benignissimum*. Conjici
tamen etiam possit θαυμαστότατον, αξιοπιστότατον
et ἀπιστότατον, id est, inauditum, inusitatissimum,
hoc est maximum. Ἀπιστος habet Æschin. Socrat.
Dialog. iii, 3; Herodian. p. 348.

(89) Ἐργον τῆς. Ἐργον τὰ τῆς, A. 3. Mox idem,
τούτους μόνους ὁ λόγος.

(90) Ἡ δι' ἡμᾶς ἐνσωμάτωσις. Ἡ δι' ἡμᾶς τὰ
ἐνσωμάτωσις, A. 2.

(91) Ἐπειδὴ δὲ οὐ πρὸς τούτους μόνους. Ἐπεὶ
δὲ οὐ πρὸς Ἰουδαίους μόνους, D. 1.

(92) Οἷς ἐκείνοι πιστεύουσιν. Absunt, Con.
«Quibus illi fidem adhibent,» Vall. Πεισθῶσιν, loco
πιστεύουσιν, D. 1. Non male, intellecto ἂν. Atque
ita postea reperi in A. 3, qui ita habet: Οἷς ἂν
ἐκείνοι πειθῶσιν, loco πεισθῶσιν.

tiam, iisdem rationibus quis ostendat, quibus Deum esse probavimus. Nam omnium permanentia, et maxime eorum quæ oriuntur et occidunt, situs item et ordo rerum, qui semper idem conservatur, et astorum cursus, qui nihil unquam variatur, et annui circuitus, et anni temporum restitutio, noctium et dierum semel in anno æqualitas, utrisque vicissim, neque maiore, neque minore parte, augescentibus et decrecentibus, quomodo, si nemo provideat, similiter administrari et perseverare possit? Quin etiam pœna, quæ peccata insequitur, imo peccatorum ipsorum detectio, quando, ut nemo sit, qui ea possit coarguere, quibusdam circumstantiis proferuntur, esse providentiam declarat.

Plenæ sunt huiusmodi historiis et Hebræorum Scripturæ, et Græcorum litteræ. Nam ejusmodi Susannæ casus Litteris sanctis mandatus est, et apud Græcos poetæ Ibyci. Illic enim, cum a quibusdam interficeretur, neque ullum vel adiutorem, vel testem haberet injuriæ, conspicatus grues, Vos, inquit, mortem meam vindicate. Postea quærentibus civibus, quis cædem fecisset, nec deprehendentibus, accidit, ut, cum theatrum celebraretur, et populus spectandi causa consideret, grues prætervolarent. Quos cum vidissent, qui cædis erant auctores, riserunt, et, Ecce, inquit, Ibyci vindices. Quod cum quidam, qui proxime assidebat, audiisset, detulit ad magistratum, illique comprehensi de cæde confessi sunt. Multa huiusmodi a veteribus litteris mandata sunt, quæ si quis velit colligere, infinite exrescat oratio. Quod si non omnium peccata ad eundem modum produntur, imo aliqui effugere videntur, nemo propterea neget esse etiam providentiam. Non enim uno tantum modo hominibus consulit, sed multis et differentiibus. Maxime autem esse providentiam ostendit, corporum quæ oriuntur et intereunt, fabrica et pro-

καὶ ἡ θέσις καὶ ἡ τάξις τῶν ὄντων (93), αἰὲν φυλαττομένη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον (94), καὶ ἡ τῶν ἀστρων φορά, μηδὲν μηδέποτε διαλλάττουσα (95), καὶ ὁ κύκλος τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ ἡ τῶν ὥρων ἀποκατάστασις, **161** τῶν τε νυχτῶν καὶ τῶν ἡμερῶν (96) ἡ κατ' ἔτος ἰσότης, παρὰ μέρος ἑκατέρας αὐξανομένης τε καὶ (97) μειουμένης οὔτε ἐλάττονι, οὔτε πλείονι μέτρῳ (98), πῶς ἂν διετέλεσεν ὁμοίως διεξαγομένη, μηδενὸς προνοοῦντος; Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν ἡ παρεπομένη τιμωρία, μᾶλλον δὲ καὶ ἡ τῶν ἀμαρτημάτων αὐτῶν ἀποκάλυψις, ὅταν, μηδενὸς ὄντος τοῦ διελέγχειν δυναμένου, κατὰ τινὰς περιστάσεις ἐμφανίζεται (99), δείκνυσιν πρόνοιαν εἶναι

Γέμουσι δὲ τῶν τοιούτων ἱστοριῶν αἱ τε τῶν Ἑβραίων Γραφαὶ καὶ τὰ παρ' Ἑλλήσι γράμματα (1). Τοιοῦτον γὰρ ἐρρήθη τῇ Γραφῇ τὸ κατὰ Σωσάνναν πάθος· ἐν δὲ τοῖς παρ' Ἑλλήσι (2), τὸ κατὰ Ἰδρυκὸν τὸν ποιητὴν. Φονευόμενος γὰρ οὗτος ὑπὸ τινῶν, καὶ μηδὲνα μῆτε σύμμαχον (3), μῆτε μάρτυρα τῆς ἐπιβουλῆς ἔχων, θεωρήσας γέρανους, Ὑμεῖς, ἔφησεν, ὦ γέρανοι, τιμωρήσατέ μοι τὸν φόνον. Τῆς δὲ πόλεως (4) ζητούσης τοὺς φονεύσαντας, καὶ μὴ δυναμένης εὑρεῖν, ἐπιτελουμένου θεάτρου καὶ τοῦ δήμου καθεζομένου, γέρανοι διέπτησαν· θεασάμενοι δὲ οἱ φονεῖς ἐγέλασαν, καὶ, Ἰδοῦ, εἶπον, αἱ τιμωροὶ τοῦ Ἰδρυκοῦ (5)· τῶν δὲ πλησίον καθεζομένων τις ἀκούσας ἀπήγγειλε ταῖς ἀρχαῖς, καὶ συλληφθέντες ὡμολόγησαν τὸν φόνον. Πολλῶν τε καὶ ἄλλων (6) τοιούτων ἐστὶ πλῆθος ἀναγεγραμμένον ἐν τοῖς παλαιοῖς, ὅπερ εἰ τις βουλευθείη (7) συναγαγεῖν, εἰς ἀπειρον ἂν μῆκος ἔκτειναι τὸν λόγον. Εἰ δὲ μὴ πᾶσι τοῖς ἀμαρτάνουσιν **162** ὁ αὐτὸς τρόπος τῶν ἐλέγχων ἐπάγεται (8), ἀλλ' ἐνίοι καὶ διαφεύγειν δοκοῦσι, μηδεὶς ἀρνεῖσθω διὰ τοῦτο (9) τὴν πρόνοιαν. Οὐ γὰρ καθ' ἓνα μόνον τρόπον (10) ποιεῖται τῶν ἀνθρώπων τὴν ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ κατὰ πολλοὺς

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(93) Καὶ ἡ τάξις τῶν ὄντων. Ἡ abest, D. 1.

(94) Τὸν αὐτὸν τρόπον τὸν αὐτὸν τρόπον, A. 2, 3, D. 1, M. 2. Eundem modum, Con.

(95) Μηδὲν μηδέποτε διαλλάττουσα. Μηδὲν μηδέποτε διελάττουσα, A. 2. Paulo post, κύκλος τοῦτοῦ τοῦ ἐνιαυτοῦ, M. 2. Κύκλος ἐνιαυτοῦ supra etiam memoratur p. 134, in fine.

(96) Καὶ τῶν ἡμερῶν. Τῶν abest, D. 1, A. 5.

(97) Αὐξανομένης τε καὶ. Τε abest, A. 2.

(98) Οὔτε πλείονι μέρει. Οὔτε πλείονι μέτρῳ. D. 1, A. 3, Con., «Hoc probō.» Valla: tempore.

(99) Κατὰ τινὰς περιστάσεις ἐμφανίζεται. Κατὰ τινὰς περιστ., ἐμφανίζεται, D. 1, A. 5. Mox, δείκνυσιν πρόνοιαν εἶναι absunt, Con.

(1) Ἑλλήσι γράμματα, x. τ. λ. Ἑλλήσι συγγράμματα. Τοιοῦτον γὰρ ἐν τῇ Γραφῇ, D. 1. Ἑλλήσι συγγράμματα. Τοιοῦτον γὰρ ἐμφαίνει, A. 3. Sed ita mox legendum esset, ἡ Γραφή. Γράμματα quidem idem est, quod συγγράμματα, sed συγ. post si potuit facile excidere. Ἐρρήθη τῇ Γραφῇ etiam ferri potest. Tamen magis placet ἐν μὲν τῇ Γραφῇ, quia mox est, ἐν δὲ τοῖς.

(2) Τοῖς παρ' Ἑλλήσι. Παρ' abest, D. 1. Mox Ἰδρυκόν, D. 1. Κατὰ τὸν Ἰδρυκόν, A. 2. De Ibyco vid. Plutarch. t. II, pag. 509; Suidam in Ἰδρυκός. De fato Ibyci leguntur etiam epigrammata in An-

thologia, p. 278, 279, edit. Steph. 1566. Legi ea nuper etiam in codice Guelpherbyitano eo, quem olim Reiskins Libanii causa tractaverat.

(3) Μηδὲνα μῆτε σύμμαχον. Μηδὲ abest, D. 1; ejus loco μῆτε, A. 2. Post μηδὲνα deficit cod. A. 3.

(4) Τῆς δὲ πόλεως. Τῆς δὲ πόλεως, A. 2, D. 1; mox, φονεύοντας, D. 1. «Cum civitas Corinthiorum latrones requireret,» Con.

(5) Θεασάμενοι δὲ... τοῦ Ἰδρυκοῦ. Hæc in marg. a man. rec., sed Ἰδρυκόν, A. 2. Ἰδρυκοῦ etiam, D. 1. Mox, ἀπήγγειλε, D. 1. Deinde habet, principii, Con.

(6) Πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων. Τε, loco δέ, D. 1, A. 2. Mox, ἐν τοῖς παλαιοῖς, D. 1, A. 2. In veterum libris, Con. «A veteribus scriptis memorie prodita,» Vall.

(7) Εἰ τις βουλευθείη. Εἰ τις ἐβελήσει, D. 1. Mox, ἀπειρον ἂν μῆκος, A. 2, D. 1.

(8) Ἐπάγεται. Ἐπεται, A. 2; ἐπάγεται, M. 2.

(9) Καὶ διὰ τοῦτο. Καὶ abest, A. 2, D. 1, Con., Vall.

(10) Τρόπον μόνον, x. τ. λ. Μόνον τρόπον ποιεῖται τῶν ἀνθρώπων τὴν ἐπιμέλειαν, D. 1. Sic, sed τὴν τῶν ἀνθρ. ἐπιμέλ., A. 2. Deus interponit Cono, ac loco procuracionem vitiose habet procreationem. Valla, pœnitentia. Ergo μεταμέλειαν.

καὶ διαφόρους. Οὐχ ἥκιστα δὲ τὸ εἶναι πρόνοιαν αὐτοῦ δεικνύσιν ἡ τῶν σωμάτων τῶν ἐν γενέσει (11) καὶ φθορᾷ κατασκευὴ καὶ ἀναλογία, διὰ παντὸς ὁμοίως φυλαττομένη. Παντὶ γὰρ μορίῳ τοῦ σώματος ἐμφαίνεται τῆς προνοίας ἡ προμήθεια (12), ἅτινα τοῖς φιλοπόνοις ἐξεστὶν ἐκ διαφόρων συγγραμμάτων ἀναλέγεσθαι. Καὶ ἡ τῶν χρωμάτων δὲ ποικιλία, τῶν ἐν τοῖς ζώοις, τὸν αὐτὸν αἰεὶ κόσμον φυλάττουσα (13), κέκραγε πρόνοιαν εἶναι· καὶ τὸ κοινῇ δὲ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμολογούμενον, τὸ δεῖν εὐχέσθαι καὶ θεραπεύειν τὸ θεῖον ἀναθήμασι τε καὶ περιδόλοις (14), προνοίας ἐστὶ δηλωτικόν. Ἀπρονοήτου γὰρ ὄντος τοῦ παντὸς, πῶς ἂν, ἢ τίνοι τις (15) εὕξειτο; Καὶ ἡ σπουδὴ δὲ, ἡ περὶ τὰς εὐεργεσίας φυσικῶς ἐν τοῖς ἀδιαστρόφοις (16) σπουδαζομένη, τὴν πρόνοιαν ἐμφαίνει. Τὸν γὰρ ἐκ ταύτης μισθὸν ἀπεκδεχόμενοι, προαιρούμεθα.

Προνοίας δὲ ἀναιρουμένης, συγκεχώρηται μὲν ἀδικία τοῖς δυναμένοις ἀδικεῖν, ἀναιρεῖται δὲ ἐλεημοσύνη καὶ Θεοῦ φόβος, συναναιρεῖται δὲ τούτοις ἀρετὴ καὶ εὐσέβεια· εἰ γὰρ μὴ προνοεῖ Θεός (18), οὐδὲ τιμωρεῖται, οὐδὲ τοῖς εὖ πράττουσιν ἐπαθλα νέμει (19), οὐδὲ τῶν ἀδικουμένων τὰς βλάβας ἀπείργει, τίς ἂν οὖν ἔτι προσκυνήσῃ (20) Θεὸν, μὴδὲν 163 εἰς μὴδὲν ἡμῖν συμβαλλόμενον; Ἀναιρεῖται δὲ καὶ προφητεία καὶ πᾶσα πρόγνωσις (21). Ἀλλ' οὐ συμφωνεῖ ταῦτα τοῖς καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἡμέραν γινόμενοις. Πολλοὶ (22) μὲν γὰρ ἐν ταῖς χρεαῖς ἐπιφάνειαι τοῦ Θεοῦ, πολλὰ δὲ καὶ δι' ὀνείρων τοῖς κάμνουσι δίδονται βοηθήματα, πολλὰ τε προγνώσεις καθ' ἑκάστην γενεάν ἐξηνέχθησαν, πολλοὶ δὲ μαιφονήσαντες καὶ τι τῶν ἀθεμίτων (23) πράξαντες ἐκδειματίζονται νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέρας. Ἄλλως τε ἀγαθός ἐστιν ὁ Θεός (24)· ἀγαθὸς δὲ ὢν, εὐεργετικὸς 164 ἐστιν· εἰ δὲ εὐεργετικὸς (25), καὶ προνοητικὸς. Τί δὲ λέγειν τὰ τῆς κτίσεως ἔργα καὶ τὴν ἀναλογίαν

A portio, quæ perpetuo similiter retinetur. Nam in omni corporis parte apparet providentiæ cura. Quod licet studiosis et industriis hominibus diversis e libris colligere. Colorum quoque, qui in animalibus sunt, varietas, eundem semper ornatum servans, clamat esse providentiam. Atque etiam quod inter omnes homines constat, adhibendas esse preces Numini divino, idque muneribus et sacrariis colendum esse, providentiam significat. Si enim nulla providentia hoc universum gubernaretur, quis, aut a quo quispiam precabitur? Idem confirmat studium benigne faciendi, quod ab hominibus non distortis et depravatis naturaliter colitur. Nam mercedem ejus in posterum tempus expectantes, etiam in eos, qui rependere non possunt, beneficium conferimus, καὶ τοὺς μὴ δυναμένους (17) ἀμείψασθαι ποιεῖν εὖ

B Quod si tollatur providentia, permitti videtur injuria iis qui eam inferre possunt; tollitur erogatio in pauperes Deique metus, et simul cum istis virtus religioque evertitur. Si enim Deus non providet, neque punit, neque viris bonis præmia tribuit, neque propulsat injuriam ab iis qui injuste læduntur, quis Deum veneratione, qui nulla in re quidquam nobis sit adjumento? Deletur etiam prophetia et omnis præscientia. Sed hæc non sunt consentanea cum iis quæ quotidie fere videmus accidere. Multis enim necessario ipsorum tempore Deus apparuit, multa etiam in somniis ægrotantibus auxilia dantur, et multæ præsensones quibusque sæculis prolatae sunt. Multi, qui aliquem trucidarunt impieque sunt cruentati, aut aliquid nefandi commiserere, noctes atque dies terrentur. Præterea Deus bonus est. Cum autem bonus sit, ad bene merendum propensus est; si ad bene merendum propensus, etiam providus. Quid hic recenseam res quasque ab orbis architecto

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(11) Τῶν σωμάτων ἐν γενέσει. Τῶν, ante ἐν, addit D. 1, A. 2.

(12) Προμήθεια. Προμηθία, A. 2.

(13) Κόσμον φυλάττουσα. «Decorem faciemque custodiens», Vall. Mox idem τὸ θεῖον reddit, Deum, quæque divina sint.

(14) Καὶ περιδόλοις. Περιδόλοις, A. 2, D. 1, M. 2, Ox. De περιδόλος vide Polluceum lib. 1, p. 9; Suidam in hoc vocabulo, et Harpocrat. in ἑρκείος D. 1. Notat ergo septum cujusvis generis, ædium, urbis, item locum cinctum et usibus religionis consecratum, ac templum ipsum. Philo p. 752. Οὐκ ἔχοντες ἱεροὺς περιδόλους, οἷς ἐνδιαθίσσονται τὸ εὐχαριστήριον. Synes. t. II, p. 28, ἔζων. . . ὥσπερ ἐν ἱερῷ περιδόλῳ, τῷ κόσμῳ. Heliodor. p. 56, ἐντὸς τοῦ περιδόλου καὶ περὶ τὸν νεῶν. Lycurg. adv. Leocrat. cap. 12, λίθινοι περιδόλοι, id est muri urbis. Cono h. l. reddidit, ἀναθήμασι et oblationibus. Ergo καὶ περιδόλοις non agnovit, sed ἀναθήμασι Græce et Latine expressit. Ellebodus reddidit, sacraria. Ergo ipse quoque legit περιδόλοις. Valla habet, oblationibus atque supplicationibus.

(15) Ὅντος τοῦ παντὸς, τίς ἂν, x. τ. λ. Ὅντος τοῦ παντὸς, πῶς ἂν ἢ τίνοι τις εὕξειτο, A. 2. Sic, omisso τοῦ παντὸς, D. 1. «Quis utique vel quem aliquis adoraret», Con. «Quisnam aut quis quidquam precabitur», Vall.

(16) Ἀδιαστρόφοις. Ἀνθρώποις, sed in marg. a man. rec. γρ. ἀδιαστρόφοις, D. 1.

(17) Τοὺς μὴ δυναμένους. Τοῖς μὴ δυναμένοις, A. 2, B. 1.

(18) Προνοεῖ Θεός. Προνοεῖ ὁ Θεός, D. 1.

(19) Ἐπαθλα νέμει. Sic ex correct. rec.; antea, credo, ἐπαθλον, D. 1.

(20) Τίς ἂν οὖν προσκυνήσῃ. Τίς ἂν οὖν ἔτι προσκυνήσῃ, A. 2, D. 1. Mox, Θεὸν μὴδὲν μὴδὲν συμβαλλόμενον, D. 1. Συμβαλλόμενον, loco συλλαμβάνόμενον, habet etiam A. 2. Συμβάλλεσθαι est conferre, adeoque adjuvare. Συλλαμβάνεσθαι est etiam adjuvare. Sed istud codices postulant. Cono, conferentem. Valla, profuturum.

(21) Πρόγνωσις. Γνώσις, M. 2.

(22) Ὁρμῆνοις. πολλὰ. Γινόμενοις· πολλὰ, A. 2, D. 1. Ὁρμῆ. πάλιν πολλὰ, M. 2. Vitiosum πολλά correctum etiam in Ox. Quæ — accidunt, Cono. Quæ — spectamus, Valla.

(23) Ἡ τι τῶν ἀθεμίτων. Καὶ τι τῶν ἀθεμίτων, A. 2, D. 1, Con. Sed Valla, aut. Mox, καὶ μεθ' ἡμέραν, D. 1, M. 2. Utroque modo dicitur.

(24) Ἀγαθός ἐστιν ὁ Θεός. His addit Valla, ut nihil melius.

(25) Εὐεργετικός· εἰ δὲ εὐεργετικός. Εὐεργετικός ἐστιν· εἰ δὲ εὐεργετικός. Sic D. 1. Ἐστιν addit etiam A. 2, Con.

Deo creatas, earumque proportionem et harmoniam et situm et ordinem et usum, quem unaquæque affert universo? et ita omnia esse constituta demonstrare, ut aliter recte se habere non possint, atque nunc habent, neque accessionem accipere, neque rem ullam esse, quæ possit occidere, sed omnia perfecta et venusta, sapienter ac prudenter ædificata esse? Sed ejusmodi commemorationem in disputationem de creatione differamus, ne nobis accidat, quod multis, qui de providentia scripserunt. Nam creationem loco providentiæ celebrant, quæ ducit quidem nos ad disputationem de providentia, sed multum tamen ab ea discrepat. Non enim idem est providentia, quod creatio. Nam creationis est recte efficere quæ fiunt; providentiæ, consulere iis quæ effecta sunt. Neque hæc omnino conjuncta sunt, ut licet videre in hominibus, quamlibet artem et rationem scientiæ exercentibus.

Horum enim alii in hoc solum ponunt operam, ut recte efficiant, neque quidquam curant amplius, ut qui in fabricandi, pingendi fingendique arte occupantur. Alii solum procurant et provident, ut bubulci et pecudum pastores. Quare etiam nos, in disputatione *De creatione*, aptum sit demonstrare, recte facta esse, quæ facta sunt; at in tractatione *De providentia*, esse procurationem, quæ illis, postquam facta sint, consulat, declarandum est. Quomodo ergo homo ex homine, bos ex bove semper gignitur, et quodque ex suo, non ex alio semine oritur, si abest providentia? Nam si quis dicat, ut ab initio quæque procreata sint, ita serie quadam procedere, hoc dicat, cum creatione omnino copulatam esse providentiam. Nam quod ordine procedant, quæ creata sunt, providentiam cum creatione constitutam esse, ostendit. Nam providentiæ est res creatas administrare, atque ita nihil aliud hic dicit, quam eundem esse, qui res

αὐτῆς καὶ τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν θέσιν καὶ τὴν τάξιν καὶ τὴν χρῆσιν, ἣν ἕκαστον παρέχεται τῷ παντὶ, καὶ ὡς οὐχ οἶόν τε ἄλλως (26) καλῶς ἔχειν, παρ' ὃ νῦν ἔχει, καὶ ὡς οὕτε προσθήκην ἐπιδέχεται, οὕτε τῶν ὄντων ἐπιλείπειν (27) τι δύναται, ἀλλὰ τέλεια πάντα καὶ καλὰ, σοφῶς τε καὶ προνοητικῶς δεδημιούργηται; 'Ἄλλ' εἰς τὸν τῆς δημιουργίας λόγον ἀναβαλόμεθα (28) τὴν τούτων ἐκθεσιν, ἵνα μὴ πάθωμεν, ὅπερ πολλοὶ τῶν περὶ προνοίας γραφάντων πεπνόνθασιν. Τὴν γὰρ κτίσιν ἀντὶ τῆς προνοίας ἀνυμνοῦσι, ποδηγοῦσαν μὲν (29) ἡμᾶς εἰς τὸν περὶ τῆς προνοίας λόγον, κατὰ πολὺ δὲ διαφέρουσιν. Οὐ γὰρ ταυτὸν ἐστὶ (30) πρόνοια καὶ κτίσις. Κτίσεως μὲν γὰρ, τὸ καλῶς ποιῆσαι τὰ γινόμενα· προνοίας δέ, **164** τὸ καλῶς ἐπιμελεῖσθαι τῶν γινόμενων (31)· οὐ συνυπάρχει δὲ ταῦτα πάντως ἀλλήλοις, ὡς ἔστιν ἐκ τῶν ἀνδρῶν, τῶν (32) καθ' ἑκάστην τέχνην καὶ μέθοδον, ἰδεῖν.

Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἄχρι μόνου τοῦ ποιῆσαι καλῶς ἵστανται (33), καὶ οὐδὲν ἔτι φροντίζουσιν, ὡς τέκτονες τε καὶ γραφεῖς καὶ πλάσται· οἱ δὲ μόνον ἐπιμελοῦνται καὶ (34) προνοοῦσιν, ὡς βουκόλοι τε καὶ ποιμένες. Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς ἐν μὲν τῷ *Περὶ τῆς κτίσεως* (35) λόγῳ δεόντως ἂν ἐπιδεικνύομεν, ὅτι καλῶς γέγονε τὰ γεγνημένα· ἐν δὲ τῷ *Περὶ προνοίας* (36), ὅτι καὶ τῆς δεούσης ἐπιμελείας τυγχάνει μετὰ τὸ γενέσθαι (37). Πῶς οὖν ἀνθρώπος ἐξ ἀνθρώπου, καὶ βοῦς ἐκ βοῆς ἀεὶ γεννᾶται, καὶ ἕκαστον ἐκ τοῦ οἰκείου σπέρματος φύεται, καὶ οὐκ ἐξ ἄλλου, προνοίας ἀποῦσης (38); Εἰ γὰρ λέγοι τις, ὅτι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν εἰρμῷ προβαίνει τὸ πρᾶγμα, τοῦτο ἂν εἴη λέγων, ὅτι τῇ κτίσει συνυπάρχει πάντως ἡ πρόνοια. Τὸ γὰρ εἰρμῷ προβαίνειν τὸ κτισθῆναι, δηλοῖ τῇ κτίσει συγκαταθεσθῆναι τὴν πρόνοιαν. Προνοίας γὰρ ἡ μετὰ τὴν κτίσιν διεξαγωγή τῶν ὄντων· καὶ οὕτως οὐδὲν ἂν (39) ἄλλο λέγοι, ἢ τὸν αὐτὸν εἶναι ποιητὴν ἅμα καὶ προνοητὴν τῶν ὄντων. Τίς δὲ ὁρῶν τὰς μορφὰς τῶν ἀν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(26) *Οἶόν τε ἄλλως*. Post ἄλλως iterum addit τε, A. 2.

(27) *Ἐπιλείπειν*. Respuere, Con. Relinquere, Vall.

(28) *Ἀναβαλόμεθα*. Ἀναβαλλόμεθα, A. 2, M. 2. Verum ad librum *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως* hanc expositionem reservemus, Con. Valla hæc, quæ Cono addidit, non agnoscit. Cononis appendicem notavit etiam Le Quien ad Joan. Damasc., t. I, p. 196. Illic non loquitur de sermone aut capite postea adjiciendo. Nam in superioribus jam egit de creatione mundi. Ergo magis etiam probo ἀναβαλλόμεθα. Vile mox, p. 164, ἐν τῷ *Περὶ τῆς κτίσεως* λόγῳ et ἐν τῷ *Περὶ προνοίας*.

(29) *Ποδηγοῦσαν μὲν*. A primo δέ, sed ex correct. μὲν, A. 2.

(30) *Οὐ γὰρ ταυτὸ ἐστὶ*. Οὐ γὰρ ταυτὸν ἐστὶ, D. 1, A. 2. Sic supra etiam fuit ταυτὸν.

(31) *Ἐπιμελεῖσθαι τῶν γινόμενων*. Γινόμενων, loco γενομένων, D. 1, A. 2, M. 2.

(32) *Ἀνδρῶν, τῶν*. Δρώντων, D. 1. Mox post μέθοδον tacite addidit ποιούντων, Ox. Ἄνδρες καθ' ἑκάστην τέχνην idem est, quod ἄνδρες τεχνῆται ἑκάστης τέχνης. Sed nec δρώντων, loco ἀνδρῶν τῶν, displicet. Cono tamen: « Quod ex viris cujuslibet artis et disciplinæ licet perspicere. » Valla: « Ut

ex viris in unaquaque arte atque doctrina est videri. »

(33) *Ἴστανται*. Ex correct. rec., antea ἵστανται, D. 1. Sunt eruditi, Cono. Forte ἐπίστανται aut simile quid expressit. Vulgatum bene habet. Mox idem γραφεῖς reddidit scribere, cum tamen h. l. sint *pictores*. Valla habet, insistunt — *pictores*.

(34) *Ἐπιμελοῦνται καὶ*. Absunt, Con. Idem D mox βουκόλοι reddidit, *agasones*, ὀνηλάται.

(35) *Ἐν τῷ Περὶ τῆς κτίσεως*. Μέν, post ἐν, addit D. 1. Τῆς omittit A. 2. Mox, τὰ γινόμενα, D. 1. Non opus est, ut hic singularis aliquis libellus intelligatur, cum supra cap. 1 *De creatione* exposuerit. Mox, ἐπιδεικνύομεν, M. 2.

(36) *Περὶ προνοίας*. Περὶ τῆς προνοίας, A. 2. Mox, δεούσης, loco μελούσης, D. 1, Ox. *Diligentia*, Con. Valla hæc inepte reddidit, sed ex vocabulis, *diligentia* opus esse, colligo, illum invenisse δεούσης.

(37) *Μετὰ τὸ γενέσθαι*. Τοῦ, loco τό, D. 1, A. 2.

(38) *Προνοίας ἀποῦσης*. Προνοίας μὴ οὔσης, D. 1. Non existente, Con. *Deficiente*, Vall. Mox, ἐξ ἀρχῆς γέννησιν, A. 2. Paulo post, προβαίνει τὰ πρᾶγματα, D. 1.

(39) *Καὶ οὕτως οὐδὲν ἂν*. Καὶ οὕτως ἂν οὐδὲν, D. 1.

θρώπων, ἐν τοσαύταις μυριάσι διαλλαττούσας, καὶ Ἀ
μυδαμοῦ κατὰ πάντα συνεμπίπτουσας (40), οὐ θαυμάσει μὲν τὸ ἔργον, ἀναλογιζόμενος δὲ τὴν αἰτίαν, εὐρήσει προνοίας (41) ἕνεκα τὴν διαφορὰν τῆς μορφῆς παρηλλαγμένην ἐν 165 τοῖς καθ' ἕκαστα; Σκόπει γάρ, εἰ τὸν αὐτὸν ἅπαντες ἔσωζον (42) ἀπαράλακτως χαρακτῆρα, πόση σύγχυσις τὸν πραγμάτων ἐγίνετο! πόση δὲ ἄγνοια καὶ σκότος κατεῖχε τὸν ἄνθρωπον, οὔτε τὸν οἰκεῖον γινώσκοντα, οὔτε τὸν ἄλλοτριον ἢ πολέμιον ἢ φαῦλον ἀπὸ τοῦ φίλου καὶ χρηστοῦ διακρίνοντα! Πάντα δὲ ἦν ἀληθῶς ὁμοῦ χρήματα (43), κατὰ Ἀναξαγόραν. Τοῦτου γὰρ οὕτως ἦν τὸς, οὐδὲν ἐκώλυεν ἀδελφαῖς καὶ μητρᾷσι συγγίνεσθαι, οὐδὲ ἀρπάζειν, οὐδὲ ἄλλο τι ἀδικεῖν ἐμφανῶς, εἰ πρὸς τὸ παρὸν μόνον διέφυγεν· οὐ γὰρ ἂν ὀφθεῖς (44) ἐγνωρίσθῃ μετὰ ταῦτα.

Οὐδ' ἂν νόμος ἢ πολιτεία συνετάττετο· οὐδὲ πατέρες καὶ παῖδες ἀλλήλους ἐγίνωσκον (45)· οὐδὲ ἄλλο τι συνέστη τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον· τυφλὸς γὰρ ἦν ἕνεκα (46) τῶν ἀνθρώπων ὁ ἄνθρωπος, μικρὰ τοῦ βλέπειν αὐτῷ παρεχομένου· πλὴν γὰρ ἡλικίας (47) καὶ μεγέθους οὐδὲν ἄλλο διεγίνωσκε. Τοσούτων ἡμῖν ἀγαθῶν αἰτία γέγονεν (48) ἡ πρόνοια, ποικιλλούσα τὴν μορφήν τῶν ἀνθρώπων διὰ παντὸς καὶ πανταχῇ, καὶ μηδένα χρόνον τοῦ ποιεῖν τοῦτο παραλείπουσα (49)· ὁ καὶ μέγιστός ἐστι τεκμήριον τοῦ τυγχάνειν (50) προνοίας καὶ τὰ καθ' ἕκαστα (51), εἰ μέχρι (52) καὶ τοῦ τύπου τῆς διαπλάσεως τοῦ χαρακτῆρος καὶ (53) τῆς φωνῆς ἕκαστος (54) γνωρίζεται, εἰ καὶ μὴ δι' C

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(43) *Συμπίπτουσας*. Συνεμπίπτουσας, D. 1. Συνεμπίπτουσας, suprascriptio πτ, A. 2. Συνεμπίπτουσας (sic), M. 2. Συνεμπίπτειν εἰ συμπίπτειν hoc loco est *convenire*. Barbare dicunt *coincidere*.

(41) *Εὐρήσεις προνοίας*. Εὐρήσει προνοίας, D. 1, A. 2. Εὐρίσει, (sic) M. 2.

(42) *Τὸν αὐτὸν ἔσωζον*. Ἄπαντες, ante ἔσωζον, addit D. 1. Πάντες addit, et mox ἀπαράλακτον habet A. 2. *Immutabiliter — omnes*, Vall.

(43) *Πάντα δὲ ἦν ἀληθῶς ὁμοῦ χρήματα*. Τὰ, ante πάντα, addit D. 1. Ὅμοῦ χρήματα a man. rec. insertum, A. 2. Ὅμοῦ χρήματα reddidit, *Sibi pervia et confusa*, Cono. *Unum forent cuncta*, Vall. Mox, μητρᾷσιν, A. 2. Deinde, οὐδ' ἄλλο τι, D. 1. *Anaxagoræ verba sunt apud Diog. Laert. p. 51. Πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ*, quæ Euseb. *Præpar. evang.*, p. 504, ita refert: Ἦν τὴν ἀρχὴν τὰ πράγματα ὁμοῦ πεφυρμένα. Et ibid., p. 750, Ἦν γὰρ ἐν ἀρχῇ ὁμοῦ τὰ πράγματα πεφυρμένα.

(44) *Οὐ γὰρ ἂν ὀφθεῖς*. Οὐ γὰρ ἂν ὁ ὀφθεῖς, A. 2. Οὐδὲ γὰρ ἂν ὀφθεῖς, D. 1. Mox, οὐδὲ ἂν νόμος. Idem.

(45) *Ἀλλήλους ἐγίνωσκον*. Ἀλλήλους ἐγνώριζον, D. 1.

(46) *Τυφλὸς γὰρ ἦν ἕνεκα*. Ἄν, ante ἦν, addit D. 1, A. 2.

(47) *Ἠλικίας*. Ellebodus, Valla et Cono, *ætatem*. Sed ἡλικία est etiam *statura*.

(48) *Ἀγαθῶν γέγονεν*. Αἰτία, post ἀγαθῶν, addit A. 2, D. 1, Con., Vall.

(49) *Χρόνον τοῦτο παραλείπουσα*. Post χρόνον addit τοῦ ποιεῖν, A. 2, D. 1. « Nullo tempore istud facere desinendo, » Con. « Nec ullo tempore hoc facere prætermisit, » Vall.

(50) *Τοῦ τυγχάνειν* — ἕκαστα, εἰ, « Quod regimur

creet, et creatis consulat. Quis, cum vident formas hominum in infinita pene multitudine differentes, neque usquam penitus easdem esse, non admiretur, et, si cum animo suo reputet, non assequatur, a providentia formas rerum singularum esse distinctas? Quod hoc modo licet intelligas: Si eandem retinerent sine ulla variatione figuram, quanta rerum confusio sequeretur! Quanta inscitia, quantæ tenebræ hominem occuparent, qui neque familiarem, neque alienum cognosceret, neque hostem aut improbum ab amico aut probro viro discerneret! Omnia vere simul essent, ut Anaxagoræ fuit opinio. Nam hoc si ita esset, nihil obstaret, quominus cum sororibus et matribus corpus misceremus, aut prædaremur, aut aliud quidpiam palam improbe B faceremus, si id modo esset declinatum, ne in ipso facinore deprehenderemur. Nam postea conspecti, agnosci non possemus.

Neque etiam lex aut respublica ulla constituta esset, neque patres et filii se *invicem* cognoscerent, neque aliud quidpiam, quod sit ad hominis naturam, cohereret. Cæcus enim esset homo, quantum quidem ad homines dijudicandos pertinet, neque ei oculorum sensus multum adjumenti asferret. Præter enim ætatem et magnitudinem nihil dijudicaret. Tantorum scilicet commodorum causa nobis providentia est, quæ perpetuo et ubique gentium hominum formas distinguere non intermittit. Quod maximum est argumentum, etiam rebus singulis Dei providentia consuli; si quidem vel figura et lineamenti et voce quisque cognoscitur; *quanquam hoc*

et potitur providentia usque ad singularia, ut ad modum plasmationis, » Cono. Ab ei ad γνωρίζεται ita reddidit Valla: « Ad fabricationis figuram usque, expressione et voce quivis deprehenditur. »

(51) *Τὰ καθ' ἕκαστα*, x. τ. λ. *Τὰ καθ' ἕκαστον βλέποντας μέχρι τοῦ τύπου*, D. 1. *Τὰ καθέκαστα βλέποντα τοὺς τύπους*, A. 2. *Βλέποντα non agnoscit* Con., Vall.

(52) *Εἰ μέχρι — γνωρίζεται*. Cono, ut — *cognoscatur*. Ergo loco ei aliud videtur legisse vocabulum. Ὅτι non videtur invenisse. Id enim redditurus fuisset vocabulo *quod*. Ergo fortasse ὡς, aut ὥστε. Neutrum tamen probo. Ellebodus reddidit, *siquidem*. Forte eſſe voluit. Idem ante ὁ καὶ μέγιστον punctum habet, ac si voluerit, ὁ δὲ μέγιστον. Omisso ei, habet μέχρι καὶ τοῦτο τοῦ τύπου, M. 2.

(53) *Τοῦ χαρακτῆρος καὶ*. Kai, ante τοῦ, rejicit Ox. Non male.

(54) *Φωνῆς ἕκαστος*, x. τ. λ. *Φωνῆς καὶ τὸ ὄρα* πῶς ἕκαστος γνωρίζεται, εἰ καὶ μὴ δι', D. 1. *Φωνῆς*. Τὸ ὄρα πῶς ἕκαστος γνωρίζεται. Ὅτι εἰ μὴ δι' ἀκριβείας τὸν χαρακτῆρα φυλάττεται, ὡς, A. 2. Hic locus pessime afflictus est, nec multum prosunt codices. Esi vero vel ex voce homines quodammodo cognoscantur, tamen mirum est, cur antea et postea μορφῆς solum et χρωμάτων meminere. Ego ita suspicor: Τὰ καθ' ἕκαστα οὐ μέχρι δὲ τοῦ τύπου — χαρακτῆρος, ἀλλὰ καὶ τῆς φωνῆς (aut, τῆς χροῖας) ἕκαστος γνωρίζεται, εἰ καὶ μὴ δι'. Illud autem me male habet, quod uterque codex fere consentit in βλέποντας, φωνῆς ei τὸ ὄρα πῶς, x. τ. λ. Illud dubie ergo hic aliquid vitii latet. Cono habet: Et vocis unusquisque cognoscatur, etsi non. Ergo ὄρα, etc. non agnoscit. Habet autem, εἰ καὶ μὴ. Valla ab καὶ μὴ δι' ad ἀρκούσης ita reddidit: neque tam observatione

non præcise retinetur, perinde quasi forma satis sit. Nam, velut corollarii loco, etiam colorum differentiam providentia adjecit, ut naturæ humanæ imbecillitati multis modis succurreretur. Arbitror etiam, pleraque animalia, quæ secundum speciem figura sunt similis, quod genus sunt cornix et corvus, habere aliquas in aspectu differentias, quibus (inter) sese conjugatim cognoscant. Cornices enim et corvi congregantur quidem multi sæpe, conjugatim tamen separantur, quoniam quodvis horum animalium jugatam et natura sibi conjunctam avem agnoscit. Quomodo autem invicem agnoscerent, nisi esset cuique suæ formæ descriptio, nobis quidem non facilis ad judicandum, sed quæ naturaliter tamen ab iis, quæ in eadem sunt specie, facile cognoscatur? Etiam signa et oracula et omina et prodigia (nam ad Græcos oratio mea pertinet), sua ratione, ut ipsi loquuntur, eventus eorum, quæ ostendunt, conservantia profecto providentiæ ratione significant, et ad ea quæ significant, veritatem eventorum adiungunt.

CAP. XLIII.

Quid sit providentia.

Verum esse providentiam, cum per hæc apertum est, tum per ea quæ dicuntur, deinceps elucescet. Dicamus igitur, quid sit providentia. Providentia est rerum procuratio a Deo suscepta. Desiniunt eandem sic: Providentia est Dei voluntas, per quam omnia quæ sunt, apte gubernantur. Quod si Dei voluntas est providentia, necesse est recta ratione et optime et divinissime, et qua sola ratione recte se habeant, fieri quæ fiunt, neque melioris ordinis esse capacia. Necesse est autem eundem esse, qui res efficiat et effectis provideat. Neque enim rectum est, nec decet, alium efficere, alium ea quæ effecta sint, procurare. Nam hoc quidem certe imbecillitatis

VAR. LECT. ET ANIMADV.

hujusmodi quidquam custoditur, quam forma decente. In versione, loco *neque hoc*, correxi, *quamquam hoc non*.

(55) Ἐξ ἐπιμέτρου. Ἐξ ἐπιμελείας, et in marg. a man. rec. ἐξ ἐπιμέτρου, D. 1. Redde, *auctarii loco*. Valla, *moderanter*.

(56) τὴν τῶν χρωμάτων. Καὶ τὴν τῶν χρωμάτων, A. 2, D. 1, Vall.

(57) Ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἀνθρωπείας φύσεως, A. 2. Mox, αἱ ἀσθένειαι, M. 2.

(58) Ὀλορ κορώνη. Οἶόν ἐστι κορώνη, D. 1, A. 2, Vall. Mox ἔχει, Ox. In versione inclusi *inter*, quod superfluum est.

(59) Κορώναι γούρ. Κορώνη γούρ, D. 1, A. 2. Mox πολλοὶ abest, Con.

(60) Γνωρίζονται δὲ κατὰ συζυγίαν. Χωρίζονται, loco γνωρίζονται, D. 1, A. 2. Nec aliter legit Ellehodius et Cono, qui *separantur* habent. Valla, *distincti* ununtur.

(61) Εἰ μὴ τις ἦν ἐκάστω. Ἐν, post ἦν, addunt A. 2, D. 1. Inesset, Con. Mox deest φυσικῶς, Vall.

(62) Καὶ τὰ σύμβολα δὲ καί. Valla hæc inepte ita reddidit: *Ceterum, per gradus quoque descendentes*. Apud eundem reliqua etiam hujus capituli obscura sunt.

(63) Διοσημεῖται. Ἰδιοσημεῖται et post hoc a man. rec. insertum αἱ, A. 2. Xenoph. *Mem. Socr.* I, 1, 3. jungit οἰωνούς, φήμας, σύμβολα. Mox Ἑλλήνας ex correctione. Antea ἀλλήλας, M. 2.

ἀκριβείας τὸ τοιοῦτον φυλάττεται, ὡς τῆς μορφῆς ἀρκούσης. Ἐξ ἐπιμέτρου (55) γὰρ καὶ τοῦτο προσέθηκεν ἡμῖν ἡ πρόνοια τὴν τῶν χρωμάτων (56) διαφορὰν, ἵνα πολυτρόπως βοηθῆται τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως (57) ἡ ἀσθένεια. 166 Οἶμαι δὲ καὶ τὰ πολλὰ τῶν ζώων, τῶν κατ' εἶδος ὁμοσημόνων, οἷόν ἐστι κορώνη (58) καὶ κόραξ, ἔχειν τινὰς κατὰ τὴν πρόσσφιν διαφορὰς, αἷς γνωρίζει κατὰ συζυγίαν ἄλληλα. Κορώναι γούρ (59) καὶ κόρακες συναγελάζονται μὲν πολλοὶ πολλάκις· χωρίζονται δὲ κατὰ συζυγίαν (60), ἐκάστης καὶ ἐκάστου γνωρίζοντων τὸν σύζυγον. Πῶς δ' ἀνεγίνωσκον ἀλλήλους, εἰ μὴ τις ἦν ἐν ἐκάστω (61) χαρακτήρ ἴδιος, ἡμῖν μὲν οὐκ εὐκρινῆς, εὐσύνεπτος δὲ φυσικῶς τοῖς ὁμοιδέσι; Καὶ τὰ σύμβολα δὲ καί (62) φῆμαι καὶ κληδόνες καὶ διοσημεῖται (63) (πρὸς Ἑλλήνας γὰρ ὁ λόγος), κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον, ὡς αὐτοὶ φασί, τῶν δηλουμένων ὑπ' αὐτῶν τὰς ἐκδόσεις διασώζουσαι (64), πάντως που προνοίας λόγῳ κατασημαίνουσι, καὶ τοῖς σηματομένοις (65) τὰς ἐκδόσεις ἐπαληθεύουσιν.

ΚΕΦ. ΜΓ' (66).

Τί ἐστι πρόνοια.

Ἄλλ' ὅτι μὲν ἐστι πρόνοια, διὰ τε τούτων δηλὸν καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ῥηθησομένων (67). Εἰπωμεν δὲ, τί ἐστι πρόνοια. Πρόνοια τοίνυν ἐστὶν ἐκ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα γινόμενη ἐπιμέλεια. Ὁρίζονται δὲ αὐτὴν καὶ οὕτω (68). Πρόνοιά ἐστι βούλησις Θεοῦ, δι' ἣν πάντα τὰ ὄντα τὴν πρόσφορον διεξαγωγὴν λαμβάνει. Εἰ δὲ Θεοῦ βούλησις ἐστὶν ἡ πρόνοια, πᾶσα ἀνάγκη, κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ κάλλιστα καὶ θεοπρεπέστατα (69) καὶ ὡς ἀν μόνως καλῶς ἔχει τὰ γινόμενα γίνεσθαι, ὡς τὴν κρείττω τάξιν μὴ ἐπιδέχεσθαι. Ἀνάγκη δὲ καὶ, τὸν αὐτὸν εἶναι 167 ποιητὴν (70) τῶν ὄντων καὶ προνοητὴν. Οὔτε γὰρ ἀκόλουθον, οὔτε πρέπον, ἄλλον μὲν ποιεῖν, ἄλλον δὲ τῶν γενομένων ἐπιμελεῖ-

(64) Διασώζουσαι. Διασώζουσι, D. 1, A. 2. *Proventius conservantia*, Con. *Observant*, Vall. Mox, πάντως που πρόνοιαν εἶναι κατασημαίνουσι, A. 2. Κατασημαίνουσι habet etiam D. 1. *Rationem providentiæ signant*, Con.

(65) Σηματονομένοις. Ἐπιγινόμενοις, A. 2. Τὰ ἐπιγινόμενα sunt ipsæ ἐκδόσεις. Cono: *«Et his, quæ contingunt, proveniunt vero (forte, veros) ostendunt.»* Valla: *«Et significatis (forte, significatis) eventus veros efficiunt.»* Καὶ τοῖς σηματομένοις omitit M. 2.

(66) Cap. 43. Index: Τί ἐστι πρόνοια, κεφ. μγ'. Hoc caput coheret cum superiore. Ergo index deest, D. 1, M. 2. Indice caret etiam A. 2. Quid sit providentia, Cap. 42, Vall. Cono incipit libri viii cap. 2. Quid sit providentia. Confer Joan. p. 496, A.

(67) Καὶ τῶν ἐξῆς ῥηθησομένων. Διὰ, post καί, addit D. 1, A. 2, Vall. Mox εἰπομεν, D. 1. Sed, εἰπωμεν (hic δὲ insertum a man. rec.) πῶς καὶ τί ἐστι πρόνοια, A. 2. Mox, ἐστὶν ἡ ἐκ Θεοῦ, Joan. I, 1.

(68) Δὲ καὶ οὕτως αὐτὴν. Δὲ αὐτὴν καὶ οὕτω, A. 2, D. 1, Con., Vall. Mox, βούλησις τοῦ Θεοῦ, M. 2.

(69) Κάλλιστα καὶ θεοπρεπέστατα. Μάλιστα καὶ θεοπρεπέστατα, A. 2. Mox γενέσθαι, loco γίνεσθαι, idem.

(70) Εἶναι ποιητὴν. Εἶναι καὶ ποιητὴν, A. 2.

οἶαι. Ἐν ἀσθενείᾳ γὰρ πάντως ὁρᾶται τὸ τοιοῦτον. Ἀ πολλὴ δὲ καὶ τοῖς ζώοις ἐμφασίς ἐναπόκειται τῶν εἰρημένων. Πᾶν γὰρ τὸ γεννηθὲν καὶ τῆς τροφῆς ἐπιμελεῖται τοῦ γεννηθέντος· ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ τῶν ἄλλων πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον, καθ' ὅσον οἶός τε ἐστὶ (71), προνοεῖ· τὰ δὲ μὴ προνοοῦντα, δι' ἀσθενείαν οὐ προνοεῖ. Δέδεικται οὖν θεὸς μὲν ὢν (72) ὁ προνοητής, πρόνοια δὲ ἡ βούλησις αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΜΑ' (73).

Περὶ τοῦ τίνα ἔστι πρόνοια.

Ὅτι μὲν [οὖν] ἔστι πρόνοια (74), καὶ τί ἐστίν, ἐξηγῆται· λείπεται δὲ εἰπεῖν, τίνα ἔστι πρόνοια (75), πότερον τῶν καθόλου, ἢ τῶν καθ' ἕκαστα (76), ἢ τῶν καθόλου καὶ τῶν καθ' ἕκαστα (77). Πλάτων μὲν οὖν καὶ τὰ καθόλου, καὶ τὰ καθ' ἕκαστα πρόνοιαν διοικεῖν βούλεται, διαιρῶν τὸν τῆς προνοίας λόγον εἰς τρία (78). Πρώτην μὲν γὰρ εἶναι (79), τὴν τοῦ πρώτου θεοῦ· προνοεῖν δὲ τοῦτον προηγουμένως μὲν τῶν ἰδεῶν (80), ἔπειτα δὲ ξύμπαντος (81) τοῦ καθόλου κόσμου, οἷον, οὐρανοῦ καὶ ἀστέρων (82) καὶ πάντων τῶν καθόλου, τούτεστι τῶν γενῶν, οὐσίας τε καὶ ποσότητος (83) καὶ ποιότητος, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιαύτων καὶ τῶν τούτοις ὑποταγμένων εἰδῶν· τῆς δὲ γενέσεως τῶν ἀτίμων ζώων (84) τε καὶ φυτῶν καὶ πάντων τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ (85), τοὺς δευτέρους θεοὺς, τοὺς τὸν οὐρανὸν (86) περιπολοῦντας, 168 προνοεῖν. Καὶ Ἀριστοτέλης (87) δὲ τὴν τούτων γένεσιν ἀνατίθηναι ἡλίῳ καὶ τῷ ζῳδιακῷ κύκλῳ. Τῆς δὲ διεξαγωγῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν πρακτῶν (88) καὶ τῆς τάξεως τῶν κατὰ (89) τὸν βίον, τῶν τε φυσικῶν καὶ τῶν ὀλικῶν τε καὶ ὀργανικῶν καλουμένων ἀγαθῶν, καὶ τῶν τούτοις ἀντικειμένων (90), τὴν τρίτην εἶναι πρόνοιαν

A est. Multa sunt etiam in animalibus simulacra et imagines eorum, quæ diximus. Quidquid enim genuit, cibum quoque fœtui procurat; et homo etiam de cæteris omnibus, quæ ad vitam degendam spectant, quoad ejus fieri potest, prospicit. Quæ vero non provident, ob imbecillitatem non provident. Quare ostensum est, Deum esse, qui provideat, et providentiam esse ejusdem voluntatem.

CAP. XLIV

Quarum rerum sit providentia.

Esse igitur providentiam, et quid ea sit, dictum est: restat, ut exponamus, quarum rerum sit providentia, universaliumne, an singularum, an universarum et singularum. Plato et universas res, et singulas a providentia gubernari vult, providentiæque rationem partitur in tria. Primum enim esse principis Dei providentiam, qui primario quidem loco ideis, deinde universe toti orbi consulat, et cælo et sideribus et omnibus rebus universis, id est generibus, substantiæ, quantitati, qualitatibus, et aliis talibus, et formis quæ sub istis subjectæ sunt. Ortui autem ignobiliorum animalium et stirpium, et omnium quæ generantur et corrumpuntur, secundos deos, eos qui cælum volvunt, prospicere: quorum ortam Aristoteles ad solem et signiferum orbem refert. Tertiam Plato statuit providentiam; penes quam sit administratio rerum agendarum et exitus; itemque naturalium et fortuitorum bonorum, quæ materiæ admista, et instrumenti locum obtinere dicuntur, atque etiam eorum quæ his ipsis contraria sunt, adeptio. Huic providentiæ præesse censet certos quosdam æmo-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(71) Καθ' ὅσον οἶός τε ἐστὶ, κ. τ. λ. Οἶος, loco οἷον, D. 1. Καθ' ὅσον οἶός τε ἐστὶ προνοηται, A. 2. Quatenus possibile est, Con. «Quam maxime fieri possit,» Vall.

(72) Δέδεικται οὖν θεὸς μὲν ὢν. Δέδεικται μὲν οὖν θεὸς ὢν, A. 2.

(73) Cap. 44. Index idem, sed caput μβ', D. 1. Idem, sed a man. rec. γ', A. 2. In M. 2, hic punctis deletam τοῦ αὐτοῦ λόγος. Quibus in rebus sit providentia, Vall. Como incipit libri viii cap. 3, «Quorumnam sit providentia divina, an universalium generum et specierum tantum, ut ait Aristoteles, vel an providentia singularium per deos inferiores administraretur, ut Plato censet, ubi obiter fanaticam Epicuri opinionem confutat.»

(74) Ὅτι μὲν οὖν ἔστι πρόνοια. Οὖν abest, A. 2, D. 1, Vall.

(75) Τίνα ἔστι πρόνοια. Ἐστὶ abest, Ox.

(76) Ἡ τῶν καθ' ἕκαστα. Ἡ καὶ τῶν καθόλου, A. 2. Vide mox.

(77) Ἡ τῶν καθόλου καὶ τῶν καθ' ἕκαστα. Absunt, A. 2, D. 1, Con. Solum τῶν, post καί, omittit M. 2. Servat hæc Valla. Alter ergo ex scribis istorum codicum post ἢ, alter post ἕκαστα, quædam omisit, ob similitudinem membrorum. Vulgata bene habet. Triplex enim quæstio est.

(78) Εἰς τρία. His similia leguntur apud Plutarch. l. II, p. 572. Locum Platonis illustriorem de providentia laudat etiam Euseb. Præpar. evang. p. 630 seqq. Ibidem p. 249 locus est egregius de rerum

singularum cura et providentia divina, πᾶσι δὲ καθόλου τοῖς οὖσι, κ. τ. λ.

(79) Πρώτην μὲν γὰρ εἶναι. Πρώτην μὲν γὰρ εἶναι, D. 1. Primam, Con., Vall. Sic inferius δευτέρα καὶ τρίτη memoratur πρόνοια.

(80) Ἰδεῶν. Ἰδεῶν, D. 1. Sic antea, nunc ex corr. ἰδεῶν, A. 2. Propriis, Con. Ideas, Vall.

(81) Ξύμπαντος. Ξύμπτος, et ex corr. rec. ξύμικτος, (sic) A. 2.

(82) Οὐρανοῦ καὶ ἀστέρων. Οὐρανῶν καὶ ἀστρων, D. 1. Οὐρανῶν, etiam A. 2. «Cæli globos et stellas,» Vall.

(83) Καὶ ποσότητος. A. man. rec. inserta, D. 1. Et qualitatibus, Vall. Hoc est, ποιότητος.

(84) Ἀτίμων ζώων. Ἀτόμων, ζώων, D. 1, A. 2, Ox. Ellebodus, ignobiliorum. Sed Cono: Individuorum et animalium et plantarum. Valla: Ad atomos generandas animaliaque et plantas.

(85) Ἐρ γενέσει καὶ φθορᾷ. Τε, ante καί, addit D. 1.

(86) Τοὺς τὸν οὐρανόν. Τοὺς a rec. man. insertum, D. 1. Paulo ante δευτέρους abest, Con.

(87) Καὶ Ἀριστοτέλης. Καὶ omittit Vall. Malim et ipse id omittere.

(88) Τῶν πρακτῶν. Τῶν πρακτῶν, D. 1, A. 2.

(89) Τάξεως τῆς κατὰ. Τῶν, loco τῆς, D. 1, A. 2, Con. «Et ad videndum ordinem,» Vall.

(90) Καὶ τῶν τούτοις ἀντικειμένων — προϊστασθαι. Valla hæc ita: «Et his etiam opposita ab iisdem vult administrari. Tertiam vero definit Plato providentiam, cui præesse, etc.

nes circa terram, custodes humanarum actionum : A ac secundam tertiamque providentiam a prima proficisci, ut potestate omnia a Deo gubernentur, qui primos et secundos et tertios procuratores constituit. In quo, quod omnia ad Deum refert et ab ejus voluntate omnem pendere providentiam affirmat, in laude ponendum est. Quod vero secundam providentiam facit eos, qui cœlorum orbis torquent, non item. Non enim hoc providentia est, sed fatum et necessitas. Nam, utcumque illi figentur, necesse est, et quæ sunt fieri, et quidem aliter non contingere. Eorum autem quæ providentia gubernantur, nihil cadere sub necessitate, jamdudum ostensum est. Stoici, qui et fatum, et in nostra esse aliquid potestate tuerentur, nullum locum providentiæ relinquunt, imo revera voluntates nostras libertate spoliunt, quod supra a nobis probatum est. Democritus, Heraclitus et Epicurus neque universis, neque singulis a Deo provideri volunt. Epicurus enim dicebat : « Quod beatum sit et immortale, neque ipsum habere negotia, neque alteri exhibere : quare neque iracundia, neque gratia teneri. Hæc enim omnia imbecillitate spectari. Ira enim a Deo aliena est. Excitatur enim in re, quæ contra, quam velimus, accidit : Deo autem nihil præter voluntatem accidit. » Atque hi quidem convenienter suis principiis existimant. Nam qui putant hoc universum casu et temere esse constitutum, merito dicunt omnia vacare providentia. Quorum enim nemo creator sit, eorum quis sit procurator? Est enim evidens, temere debere ferri quæ a principio temere procreata sunt. Itaque primæ illorum sententiæ resistendum est. Hac enim labefactata, satis magnam vim habebunt, quæ dicta sunt ad demonstrandam providentiam. Quare, hac refutatione ad suum tempus reservata, veniamus

Πλάτων ἱποφαίνεται (91). Προϊστασθαι (92) δὲ ταύτης τινὰς τεταγμένους δαίμονας περὶ τὴν γῆν, φύλακας τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Εἶναι δὲ καὶ τῇ δευτέρᾳ καὶ τῇ τρίτῃ προνοίᾳ (93) τὸ εἶναι παρὰ τῆς πρώτης, ὡς δυνάμει πάντα παρὰ τοῦ πρώτου Θεοῦ (94) διοικεῖσθαι, τοῦ τάξαντος καὶ τοὺς δευτέρους (95) καὶ τοὺς τρίτους προνοητάς. Τὸ μὲν οὖν ἀναφέρειν εἰς Θεὸν τὰ πάντα καὶ τῆς ἐκείνου βουλήσεως λέγειν διηρητῆσθαι πᾶσαν (96) πρόνοιαν, ἄξιον ἐπαίνειν· οὐκ ἐτι δὲ καὶ τὸ δευτέραν (97) λέγειν πρόνοιαν, τοὺς τὸν οὐρανὸν περιπολοῦντας. Οὐ γὰρ πρόνοια τὸ γινόμενον, ἀλλ' εἰμαρμένη καὶ ἀνάγκη. Ὅπως γὰρ ἂν ἐκείνοι συσχηματίζωνται (98), ἀνάγκη καὶ τὰ γινόμενα γίνεσθαι, καὶ ἄλλως μὴ ἐνδέχεσθαι (99)· τῶν δὲ κατὰ πρόνοιαν οὐδὲν ὑποπίπτειν ἀνάγκῃ, πάλαι δέδεικται. Οἱ δὲ στωϊκοὶ φιλόσοφοι, τὴν εἰμαρμένην (1) καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν (2) πρεσβεύοντες (3), οὐδὲ μίαν χώραν τῇ προνοίᾳ καταλείπουσιν· ἀλλὰ ταῖς ἀληθείαις καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιροῦσιν, ὡς ἐδείχθη πρότερον. Δημόκριτος δὲ καὶ Ἡράκλειτος καὶ Ἐπίκουρος οὕτε τῶν καθόλου, οὕτε τῶν καθ' ἕκαστα πρόνοιαν εἶναι **169** βούλονται. Ἐπίκουρος γοῦν ἔλεγε· « Τὸ μακάριον (4) καὶ ἀφθαρτον οὕτε αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὕτε ἄλλῃ παρέχει (5). Ὡστε οὕτε ὀργαῖς, οὕτε χάρισι (6) συνέχεται· ἐν ἀσθενείᾳ γὰρ πάντα τὰ τοιαῦτα. Ὅργῃ [γὰρ] θεῶν (7) ἀλλότριον. Ἐπὶ γὰρ ἀβουλήτῃ γίνετα· Θεῷ δὲ οὐδὲν ἀβουλήτων. » Οὗτοι μὲν οὖν (8) ἀκολουθοῦσι ταῖς ἰδίαις ἀρχαῖς. Ἐξ αὐτομάτου γὰρ ἡγούμενοι τὸ πᾶν τοῦτο συστήναι, εἰκότως ἀπρονόητα φάσκουσιν εἶναι τὰ πάντα. Ὡν γὰρ οὐδεὶς ἐστὶ δημιουργός, τούτων τίς ἂν εἴη προνοητής (9); Ἀπλὸν γὰρ, ὡς αὐτομάτως ἀνάγκη φέρεσθαι τὰ τὴν ἀρχὴν αὐτομάτως γινόμενα (10). Δεῖ τοίνυν πρὸς τὴν πρώτην αὐτοῖς ἐνστήναι δόξαν. Ταύτης γὰρ ἀναιρουμένης, ἀρκέσει τὰ προβλεπόμενα (11) εἰς ἀπόδειξιν τοῦ πρόνοιαν εἶναι (12). Φυλάξαντες οὖν τοῖς οἰκείοις

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(91) Πλάτων ἱποφαίνεται. His addit : Τινὰς τεταγμένους δαίμονας. Deinde pergit, προϊστασθαι, x. τ. λ., D. 1.

(92) Προϊστασθαι, x. τ. λ. Προϊστασθαι δὲ ταύτης ἀστέρας τεταγμένους καὶ ὄντας περὶ τὴν γῆν, x. τ. λ., D. 1. Καὶ προϊστασθαι δὲ ταύτης τινὰς τεταγμένους δαίμονας περὶ τὴν γῆν τεταγμένους φύλακας. A. 2.

(93) Τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ προνοίᾳ. Τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης προνοίας, A. 2. Τῇ solum, ante τρίτῃ, addit D. 1.

(94) Πρώτου Θεοῦ. Πρώτον abest, A. 2.

(95) Τάξαντος πρώτους καὶ δευτέρους. Τάξαντος καὶ τοὺς δευτέρους, A. 2, D. 1, Con. Præscribendis primis, secundis ac tertiis providentiis, Vall.

(96) Διηρητῆσθαι πᾶσαν. Ἡρητῆσθαι τὴν πᾶσαν, A. 2. Sic, sed ἡρητῆσθαι, D. 1.

(97) Οὐκ ἐτι δὲ τὸ δευτέραν. Καί, ante τό, addit D. 1, A. 2. Hæc quodammodo duriora sunt. Lenior oratio fuisset, si dixisset aut, τὸ δευτέρους λέγειν προνοητάς, τοὺς, aut, τὸ δευτέραν λέγειν πρόνοιαν τῶν — περιπολούντων.

(98) Συσχηματίζονται. Συσχηματίζονται, D. 1, A. 2. « Configurantur et designantur, » Con. « Una figurantur, » Vall. Mox deest καὶ ante τὰ, D. 1.

(99) Ἐνδέχεσθαι. Ἐπιδέχεσθαι, A. 2. « Non contingit, » Con. « Contingere, » Vall. Mox Cono omittit omnia

ab τῶν δὲ ad δέδεικται. Deinde, ὑποπίπτει ἀνάγκῃ, Ox.

(1) Τὴν εἰμαρμένην. Τῇ εἰμαρμένῃ, A. 2.

(2) Τὸ ἐφ' ἡμῖν. « Quod non sit in nobis, » Con.

(3) Πρεσβεύοντες. Μὴ πρεσβεύοντες, A. 2. Mox, Δημόκριτος μὲν γὰρ καί, A. 2. Deinde, Ἡράκλειτος, D. 1.

(4) Τὸ μακάριον. Vid. Diog. Laert. p. 451.

(5) Οὕτε ἄλλῃ παρέχει. Οὕτε ἄλλοις παρέχει, D. 1. Ista iterum post συνέχεται habet Valla.

(6) Χάρισι. Χαραποιοῖς, D. 1.

(7) Ὅργῃ γὰρ θεῶν. Γὰρ abest, D. 1, A. 2, Con. Mox, ἀβουλήτου, D. 1, A. 2. « Præter voluntatem enim illi, » Con. Mox οὐδέ τι, loco οὐδέν, M. 2.

(8) Οὗτοι μὲν οὖν. Αὐτοὶ μὲν οὖν, D. 1. Mox τό, ante πᾶν, abest, M. 2.

(9) Προνοητής. Διανοητής, M. 2; ac mox τῆς ἀρχῆς, loco τὴν ἀρχὴν.

(10) Αὐτομάτως γινόμενα. Αὐτομ. γινόμενα, D. 1. Mox πρώτην αὐτῶν ἐνστήναι, idem et Vall.

(11) Τὰ προβλεπόμενα. Τὰ προβλεπόμενα, D. 1. Τὰ προβλεπόμενα, A. 2.

(12) Τοῦ πρόνοιαν εἶναι. Του εἶναι πρόνοιαν, A. 2. Mox, τὸν τοιοῦτον ἔλεγχον, Ox. Paulo post, τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, D. 1, M. 2.

καίροζ τὸν τοῦτων ἔλεγχον, ἔλωμεν ἐπὶ τὴν Ἀριστοτέλους δόξαν καὶ τῶν ἄλλων, τῶν ἀπρονόητα λεγόντων τὰ καθ' ἕκαστα.

Καὶ γάρ Ἀριστοτέλης (13) ὑπὸ τῆς φύσεως ἡμῖν διοικεῖσθαι (14) βούλεται τὰ κατὰ μέρος, ὡς ἐν τῷ ἔκτῳ (15) τῶν *Νικομαχείων* ἠθικῶν ὑπὸνίξατο. Ταύτην γάρ θεῖαν οὔσαν καὶ τοῖς γεννητοῖς (16) πᾶσιν ἐνυπάρχουσαν, ἐκάστῳ φυσικῶς ὑποτίθεσθαι τὴν τῶν συμφερόντων αἵρεσιν καὶ τὴν τῶν βλαπτόντων φυγὴν. Ἐκαστον γάρ, ὡς ἔλρται, τῶν ζώων καὶ τὴν κατάλληλον (17) ἐαυτοῦ τροφὴν ἐκλέγεται, καὶ τὸ συμφέρον μεταδιώκει, καὶ τὰς λατρείας τῶν παθῶν φυσικῶς (18) ἐπίσταται. Εὐριπίδης δὲ καὶ **170** Μένανδρος ἐν (19) ἐννοίᾳ τὸν νοῦν τὸν ἐν ἐκάστῳ φασὶ (20) προνοεῖν ἐκάστου [καὶ ἐαυτοῦ], θεῶν δὲ (21) μηδένα. Ἄλλ' ὁ μὲν νοῦς τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστι μόνων ἢ γὰρ τῶν πρακτικῶν καὶ τῶν τεχνικῶν (22), ἢ τῆς θεωρίας· ἢ δὲ πρόνοια (23), τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ὡς τοῦ πλουτεῖν (24) καὶ μὴ, καὶ ὑγιαίνειν καὶ μὴ, ὧν οὐδὲν ποιεῖν ὁ νοῦς δύναται, ἀλλ' οὐδὲ ἡ φύσις, ὡς Ἀριστοτέλης δοκεῖ. Εὐδὴλα γάρ (25) καὶ τὰ τῆς φύσεως ἔργα. Τί δὲ πρὸς (26) τὸν νοῦν ἢ τὴν φύσιν (27), τὸ ποτε μὲν τιμωρεῖσθαι (28) τὸν φονέα, ποτὲ δὲ διαφεύγειν; εἰ μὴ τις λέγοι, τὸ μὲν τοῦ νοῦ (29) καὶ τῆς φύσεως προνοίας εἶναι, τὸ δὲ δεύτερον, εἰμαρμένης. Εἰ δὲ τὰ κατὰ νοῦν καὶ φύσιν (30) προνοίας ἐστὶ, τὰ δὲ ἐπακολουθοῦντα, τῆς εἰμαρμένης· ἀνήρηται τὸ ἐφ' ἡμῖν. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἔχει. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ νοῦ, τοῦ τε πρακτικοῦ (31) καὶ τοῦ θεωρητικοῦ, ἐφ' ἡμῖν εἰδείχθη. Οὐ πάντα δὲ τὰ κατὰ πρόνοιαν, τῆς φύσεως, εἰ καὶ τὰ τῆς φύσεως (32) κατὰ πρόνοιαν γίνονται (33).

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(13) Καὶ γάρ Ἀριστοτέλης. Cono incipit libri viii cap. 4: Disputat adversus Aristotelem, qui in duodecimo *Metaphysica* Deum ait minime singularem curam habere, sed a natura disponi: ubi simul Euripidis et Menandri opinio narratur ferme eadem.)

(14) Φύσεως μόνης διοικεῖσθαι. Ἡμῖν, loco μόνης, A. 2. D. 1. Dativus ita sæpe interponitur. Ergo nihil contra codices mutandum. Valla servat μόνης. Cono nec μόνης, nec ἡμῖν habet.

(15) Ἐκτῷ. Abest, A. 2. Z, id est, ἐδόμῳ, D. 1. Ἐδόμῳ, M. 2. (Septimo, Con. Sexto, Vall. Mox, Νικομαχείων, A. 2. Haud dubie respexit *Eth. Nicomach.* lib. vi, cap. 13, medium.)

(16) Γεννητοῖς. Γεννητοῖς, A. 2, D. 1. Mox αἵρεσιν, D. 1. Sed M. 2. συμφερόντων ἔτι αἵρεσιν, et mox ἀπτόντων, loco βλαπτόντων.

(17) Καὶ τὸν κατάλληλον. Τὸν abest, D. 1. Recte ejus loco habet τὴν, M. 2. Mox, λατρείας, A. 2.

(18) Φυσικῶς. Abest, A. 2. Antea, passionum suarum remedia, Con.

(19) Μένανδρος ἐν. Ἐν abest, Ox.

(20) Φασὶ. Φησί, A. 2.

(21) Ἐκάστου, θεῶν δέ. Ἐκάστου, θεῶν δέ, D. 1, Con. Ἐκάστου καὶ ἐαυτοῦ· θεῶν δέ, A. 2. (Deum vero nequaquam, Vall. Mox μόνων, loco μόνων, A. 2. Ejus loco habet, provisor, id est, προνοητής, Con.)

(22) Πρακτικῶν καὶ τῶν τεχνικῶν. Πρακτικῶν, loco πρακτικῶν, D. 1. Sic, omisso mox τῶν, A. 2.

(23) Ἡ δὲ πρόνοια. Δέ abest, Ox.

(24) Ὡς τοῦ πλουτεῖν, κ. τ. λ. Καὶ γὰρ τοῦ πλουτεῖν ἔστιν ὑγιαίνειν καὶ μὴ, οὐδὲν ὁ νοῦς ποιεῖν δύναται, D. 1. Καὶ γὰρ τοῦ πλουτεῖν, ἐστ' ὧν ὑγιαίνειν καὶ μὴ, ὧν οὐδὲν ὁ νοῦς ποιεῖν δύναται, A. 2.

A ad Aristotelis opinionem et cæterorum, qui negant rebus singulis a Deo consuli.

Nam Aristoteles a natura sola vult administrari singula, ut in sexto *Ethicorum ad Nicomachum* obscure significat. Hanc enim, ut quæ divina sit, et insit omnibus, quæ generantur, cuique naturaliter suggerere, ut ad res salutare accedat, fugiat quæ contraria sint. Quodque enim animal, ut jam dictum est, et idoneum sibi alimentum deligit, et, quod utile est, sequitur, et remedia morborum naturaliter habet cognita. Euripides et Menander quibusdam locis nientem, quæ in quoque sit, cuique providere asserunt; Deum vero neminem. Verum mens quidem in iis solis perspicitur, quæ in nostra potestate sunt. Aut enim est rerum quæ sub actionem cadunt, et artium, aut contemplationis. At providentia eorum est quæ in nostra potestate non sunt, ut verbi gratia, ut opulentus quis sit et non opulentus, sanus et non sanus: quorum nihil facere mens potest, ac ne natura quidem, ut Aristoteles putat. Naturæ enim opera perspicua sunt. Quid autem ad mentem aut ad naturam, quod aliquando ab eo pœnæ exigantur, qui hominem occiderit, aliquando sceleris pœnam effugiat? nisi quis dicat, quod mentis et naturæ est, ad providentiam pertinere; quod sequitur, ad fatum. Quod si mens et natura ad providentiam pertinent, quæ sequuntur, ad fatum, nihil erit in nostra potestate. Sed non ita se res habet. Quæ enim ad mentem spectant, tam eam quæ in agendo, quam quæ in contem-

Loco ὡς τοῦ, habet etiam καὶ γάρ, M. 2. Solum ὧν loco secundi ὡς, correxi. Cæterum, καὶ γάρ τοῦ, loco prioris ὡς, non absurdum est. Paulo ante in simili membro dixit ἢ γὰρ τῶν — ἢ τῆς. Ellebodus etiam videtur legisse ὧν οὐδὲν, quorum nihil, etc. Cono ita: Etenim vel providet ditare, vel denique sanare — quorum nullum natura facere potest, at neque natura. Valla: Quorum nihil, omisso ποτεῖν.

(25) Ἀριστοτέλης δοκεῖ. Εὐδὴλα γάρ. Ἀριστοτέλει δοκεῖ. Δῆλα γάρ, D. 1. Sic, sed Ἀριστοτέλη, D. 2. Solum Ἀριστοτέλει mutat M. 2. Δοκεῖ tam nominativo, quam dativo jungitur, quod notum est. Aristoteli videtur, Con. Aristoteles ducit, Vall.

(26) Τί δὲ πρὸς. Τὰ δὲ πρὸς, D. 1. Τὰ δὲ διὰ τὸν νοῦν — τῷ ποτε, M. 2.

(27) Ἡ τὴν φύσιν, absunt, Con.

(28) Ποτὲ τιμωρεῖσθαι, κ. τ. λ. Ποτὲ μὲν τιμωρεῖσθαι τὸν φονέα, καὶ τὸ κοινῶς γινώσκεισθαι τὸν φονέα, ποτὲ δὲ διαφεύγειν, A. 2. Μέν solum addit D. 1. Potuerunt sane ista ob similitudinem excidere. Sed ita videtur etiam requiri καὶ διαλαμβάνειν post διαφεύγειν.

(29) Τὸ μὲν τοῦ νοῦ. Quod primum intellectus et naturæ est, providentiæ esse, Con.

(30) Τὰ κατὰ νοῦν καὶ φύσιν. Τὰ κατὰ τὸν νοῦν καὶ τὴν φύσιν, A. 2. Τὰ abest, M. 2. Mox ἀνειρηται. Sic M. 2.

(31) Τοῦ τε πρακτικοῦ. Τε abest, A. 2. Mox idem οὐ ante πάντα omittit, ac præterea a man. rec. in marg. habet: Πάντα δὲ κατὰ πρόνοιαν τὰ τῆς φύσεως.

(32) Εἰ καὶ τὰ τῆς φύσεως. Sic a man. recent., antea δέ, loco καὶ, A. 2. Ante et post hæc bis διάνοιαν, loco πρόνοιαν habet M. 2.

(33) Κατὰ πρόνοιαν γίνονται. His in marg. a

plande ponitur, in nostra esse potestate docuimus. A Πολλὰ γὰρ τῶν κατὰ πρόνοιαν οὐκ ἔστι φύσεως ἔργα, ὡς ἐπὶ τοῦ φονέως ἐδείχθη. Ἔστι γὰρ μέρος προνοίας ἡ φύσις, οὐκ αὐτοπρονοία. Non omnia autem quæ providentia geruntur, naturæ sunt, etsi, quæ naturæ sunt, providentia administrantur. Multa enim, quæ Dei providentia accidunt, non sunt naturæ opera, ut de eo qui hominem occidit, ostendimus. Est enim pars providentiæ natura, non ipsa providentia.

Itaque isti naturæ et menti rerum singularum providentiam attribuunt. Cæteri Deo curæ esse aiunt eorum quæ sunt permanentium, ut nihileorum, quæ nata sunt, occidat, et hujus unius in Deo esse providentiam. Singula vero fortuito temereque jacitari, eamque ob causam multa iniqua facinora, multas cædes, et, ut dicam summam, omnem improbitatem inter homines versari, et horum alios fortuito pœnam vitare, alios etiam puniri; quippe cum, quæ ad rectam rationem et ex lege sunt, non omnino eveniant. Ubi autem neque ratio, neque lex dominatur, quomodo dixerit quis Deum esse, qui procuret? Et quidem fere usu venit, ut viri boni lædantur injuria et deprimantur et innumera bilibus malis affligantur; improbi contra et importuni homines augeantur potentia, opibus, honoribus in republica, cæterisque bonis, quæ ad vitam commode degendam pertinent. Mihi vero videntur, qui hæc loquuntur, cum alia multa ignorare præcepta providentiæ, tum maxime animæ immortalitatem. Nam, eam mortalem esse arbitantes, hujus vitæ terminis res humanas definiunt. Deinde prava et perversa habent de bonis judicia. Eos enim, qui opibus circumfluunt et dignitatibus insolescunt et cæteris fluxis caducisque bonis gloriantur, felices esse et beatos judicant: animi autem bona pro nihilo ducunt, quæ multo corporis et externæ bona antecellunt. Præstantiora enim bona sunt, quæ rerum sunt præstantiorum. Itaque tanto virtutes divitias, sanitatem, cætera excellunt, quanto anima corpus anteit. Quare cum solæ, tum cum aliis conjunctæ, hominem beatum reddunt; cum aliis in latitudine, solæ et per se, in circumscriptione. Nam eorum quæ sunt, partim circumscriptione intelliguntur, ut bicubitum; partim late, ut acervus; nam de acervo si duos modios demas,

Οὗτοι μὲν οὖν (34) τῇ φύσει καὶ τῷ νῷ τὴν πρόνοιαν ἐπιγράφουσι τῶν καθ' ἑκάστα· οἱ δ' ἄλλοι τῷ Θεῷ μέλειν φασὶ τῆς τῶν ὄντων διαμονῆς, ὥστε μηδὲν τῶν γενομένων (35) ἐπιλεῖψαι, καὶ τούτου μόνου πρόνοιαν ποιεῖσθαι· τὰ δὲ καθ' ἑκάστα φέρεσθαι ὡς ἔτυχε· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰς μὲν ἀδικίας, πολλὰς δὲ μισαιφονίας, καὶ συλλήδην εἰπεῖν, πᾶσαν κακίαν ἐμπολιτεύεσθαι τοῖς 171 ἀνθρώποις· καὶ τούτων, ὡς ἔτυχε, τινὰς μὲν διαφυγεῖν (36) τὴν δίκην, τινὰς δὲ καὶ κολάζεσθαι, οὕτε τῶν κατὰ τὸν ὁρθὸν λόγον, οὕτε τῶν κατὰ νόμον πάντως (37) ἀποβαινόντων. Ἐνθα δὲ μήτε νόμος, μήτε λόγος κρατεῖ, πῶς ἂν τις φαίη, Θεὸν εἶναι τὸν ἐπιμελούμενον (38); Καὶ γὰρ συμβαίνει, τοὺς (39) χρηστοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀδικεῖσθαι καὶ ταπεινοῦσθαι καὶ μυρίοις κακοῖς περιβάλλεσθαι· τοὺς δὲ πονηροὺς καὶ βιαίους αὖξεσθαι δυναστείᾳ καὶ πλούτῳ καὶ ἀρχαῖς καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς κατὰ τὸν βίον ἀγαθοῖς. Ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν (40) οἱ ταῦτα λέγοντες πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα τῶν κατὰ τὴν πρόνοιαν ἀγνοεῖν θεωρημάτων, μάλιστα δὲ τῆς ψυχῆς τὸ ἀθάνατον. Θνητὴν γὰρ αὐτὴν ὑπολαμβάνοντες εἶναι, τῇ ζωῇ ταύτῃ τὰ κατὰ τὸν ἀνθρώπου περιγράφουσιν· ἔπειτα διεστραμμένας ἔχουσι τὰς περὶ τῶν ἀγαθῶν κρίσεις. Οἴονται γὰρ, τοὺς πλοῦτον περιβεβλημένους καὶ κομῶντας ἀξιώμασι (41) καὶ τοῖς ἄλλοις ὑλικοῖς ἀγαθοῖς ἐναθρυνομένους, εὐδαίμονας εἶναι καὶ μακαρίους· τὰ δὲ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ παρ' οὐδὲν τίθενται, πολλῷ τῷ μέτρῳ (42) τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ὑπερέχοντα. Κρεῖττονα γὰρ τὰ (43) τῶν κρειττόνων ἀγαθὰ. Τοσοῦτον τοίνυν (44) ἀρετὰ πλοῦτου τε καὶ ὑγείας καὶ τῶν ἄλλων ὑπερφέρουσιν, ὅσην ψυχῇ σώματος. Τοιγάρτοι (45) καὶ μόναι καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις αἱ ἀρεταὶ μακάριον ποιοῦσι τὸν ἀνθρώπου· μετὰ μὲν τῶν ἄλλων, κατὰ πλάτος, μόναι δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰς, κατὰ περιγραφὴν (46). Τῶν γὰρ ὄντων, τὰ μὲν κατὰ περιγραφὴν 172 νοεῖται, ὡς δίπηχυ· τὰ δὲ, κατὰ πλά-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

man. rec. additur: Οὐ μὴν πάντα τὰ κατὰ πρόνοιαν τῆς φύσεως ἔστι, A. 2. Mox idem, ὡς ἐπὶ τοῦ φονέως. Valla reddidit, de cæde.

(34) Οὗτοι μὲν οὖν. Αὐτοὶ μὲν οὖν, D. 1. Mox, οἱ δὲ ἄλλοι, idem. Paulo post μέλειν, loco μέλειν, A. 2. Τὰ καθ' ἑκάστα, loco τῶν καθ' ἑκάστα, M. 2.

(35) Μηδὲν τῶν γενομένων. N in μηδὲν a man. rec., A. 2. Mox, ἐπιλεῖψαι, D. 1. Hoc Valla reddidit, incusare.

(36) Διαφυγεῖν. Διαφεύγειν, A. 2, D. 1. Utrumque probum, etsi mox sit præsens.

(37) Κατὰ νόμον πάντως. Πάντως abest, D. 1. Κατὰ νόμον τινὰ πάντως, M. 2.

(38) Ἐνθα δὲ — ἐπιμελούμενον. Absunt, Con.

(39) Καὶ συμβαίνει, τοὺς. Γάρ, post καί, addit A. 2, D. 1, Con. Καὶ συμβαίνει τοὺς, M. 2. Mox, καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς κατὰ τὸν βίον, D. 1. Βίον solum insertum habet a man. rec. A. 2.

(40) Ἐμοὶ δὲ δοκοῦσι. Cono incipit libri viii cap. 5: «Causas narrat, quod ponentes divinam providen-

tiam non esse ad singulos homines, ignorantia caligine ducti sint, mala etiam ignorantes, Dei voluntate hominibus gratia accidere.»

(41) Ἀξιώμασι. Ἀξιώματι, A. 2. Mox vitiose ἐναθρυνομένους, D. 1. Cono hoc reddidit, distentos. Valla κομῶντας ἀξιώμασι vertit, successibus evectos, post ἐναθρυνομένους vero addidit aliud membrum, et gloria insignes habitos.

(42) Τίθεται πολλῷ μέτρῳ. Τίθενται, πολλῷ τῷ μέτρῳ, A. 2, D. 1. Τίθενται habet etiam M. 2.

(43) Κρεῖττονα γὰρ τὰ. Κρεῖττον γὰρ τὰ, D. 1.

(44) Τοσοῦτον τοίνυν. Post τοσοῦτον est aliquid spatii, deinde additum ε, id est τοσοῦτως, D. 1. Mox πλοῦτος, idem. Et ὑγίας, A. 2.

(45) Τοιγάρτοι. Tametsi, Valla.

(46) Καθ' ἑαυτὰς, κατὰ περιγραφὴν. His additur: Τῶν γὰρ ὄντων, τὰ μὲν κατὰ περιγραφὴν νοεῖται, x. τ. λ. A. 2, M. 2, D. 1, Con., Valla, et Ox. ex ms. Habet etiam Ellebodius. Ergo culpa typographica exciderant.

τος, ὡς σωρός. Σωροῦ μὲν (47) γὰρ καὶ δύο μεδι-
 μνους ἀφέλῃς, τὸ λειπόμενον μένει σωρός· καὶ τῆς
 κατὰ πλάτος δὲ μακαριότητος (48) ἂν ἀφέλῃς τὰ τε
 τοῦ σώματος καὶ τὰ τῶν ἐκτός (49) ἀγαθὰ, καταλίπῃς
 δὲ μόνας τὰς ἀρετὰς, μένει καὶ (50) οὕτω τὸ μακά-
 ριον· ἡ γὰρ ἀρετὴ καὶ καθ' ἑαυτὴν αὐτάρκης ἐστὶ
 πρὸς εὐδαιμονίαν. Πᾶς οὖν ἀγαθὸς μακάριος, καὶ
 πᾶς κακὸς ἄθλιος, καὶ πάντα συλλήβδην (51) ἔχῃ τὰ
 λεγόμενα τῆς τύχης ἀγαθὰ. Ὅπερ ἀγνοοῦντες (52)
 οἱ πολλοί, μόνους μακαρίους εἶναι νομίζουσι (53) τοὺς
 σωματοῦντάς τε καὶ πλουτοῦντάς. Δὲ μέμφονται τὴν
 ἡρόνοϊαν, τὴν οὐ μόνον ἐκ τῶν φαινομένων διοικοῦσαν
 τὰ καθ' ἡμᾶς (54), ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν πρό-
 γνῳσιν. Εἰδὼς γὰρ ὁ Θεός, ὅτι τῷ νῦν χρηστῷ (55)
 καὶ ἀγαθῷ συμφέρει πένεσθαι, καὶ ὅτι διαφθείρει
 τὴν γνώμην αὐτοῦ πλοῦτος ἐπεισελθὼν, ἐν τῇ πενίᾳ
 φυλάττει συμφερόντως αὐτόν· εἰδὼς δὲ, πολλάκις τὸν
 πλούσιον (56) χαλεπώτερον ἐσόμενον, εἰ σπανίσει
 χρημάτων (ληστεῖαις γὰρ ἐπιχειρήσειεν (57), ἢ μαι-
 φονίαις, ἢ τισιν ἄλλοις (58) μέλῃσι κακοῖς), ἐξ τὸν
 πλοῦτον καρποῦσθαι. Οὐκοῦν πενία πολλάκις ἡμῖν (59)
 ἐλυσιτέλῃσε, καὶ τέκνα θάψαι, καὶ φυγεῖν οἰκέ-
 τας· πικροτέρα γὰρ τῆς ἀπωλείας αὐτῶν ἐγένετο ἂν
 ἡ σωτηρία· φαύλων μὲν τῶν τέκνων (60), ληστῶν δὲ
 τῶν οἰκετῶν γενομένων. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οὐδὲν τῶν
 ἐσομένων εἰδότες, πρὸς τὰ παρόντα δὲ μόνον βλέπον-
 τες (61), οὐκ **173** ὁρθῶς τὰ συμβαίνοντα κρίνομεν·
 τῷ δὲ Θεῷ καὶ τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα ἐστίν.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς καταγινώσκοντας (62)
 εἰρητᾷ, πρὸς οὓς καὶ τὸ τῆς Γραφῆς ἀρμόσειεν ἂν
 εἰπεῖν· *Μὴ ὁ πηλὸς* (63) *ἔρει τῷ κεραμεῖ*, καὶ τὰ
 ἐξῆς (64). Πῶς γὰρ οὐ φευκτός (65) ἐστὶν ἄνθρωπος,
 ἀντινομοθετῶν τῷ Θεῷ, καὶ ἀντιπαρὰκελεύμενος

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(41) *Σωρος. Σωρεῖ μιν.* Σωρός· σωροῦ, omisso
 μὲν, D. 1. Μὲν etiam abest, A. 2.

(48) *Καὶ τῆς κατὰ πλάτος δὲ μακαρ.* Δὲ rejicit
 post τῆς, A. 2. Δέ, ante μακαρ. insertum a primo,
 D. 1.

(49) *Καὶ τὰ τῶν ἐκτός.* Τὰ abest, D. 1. Μοx,
 καταλείπῃς, A. 2, D. 1.

(50) *Μένει καί.* Καί μένει καί, A. 2. Μοx, ὁ μακά-
 ριος, loco τὸ μακάριον, M. 2. Manet etiam sic bea-
 titudinem habens secundum seipsam anima. Virtus
 enim, Cono. Μοx, ἡ γὰρ ἀρετὴ καθ' ἑ, A. 2. Γὰρ loco
 δέ habet etiam D. 1; deinde, δι' εὐδαιμονίαν, loco
 πρὸς, M. 2.

(51) *Πάντα συλλήβδην.* Πάντα ὁμοῦ συλλήβδην.
 A. 2. Ὁμοῦ συλλήβδην, quæ idem notant, ἐκ παρα-
 λήλου juncta sunt, uti grammatici loquuntur. Cum
 tria genera bonorum sint, animi, corporis et rerum
 externarum, seu fortunæ, non ineptia videtur lectio
 γῆς. Sed nec τύχης alienum est, cum contra eos
 disputet, qui fortunæ bona magni aestimant. Vide
 p. 171: Ὄφονται γὰρ τοὺς πλοῦτον. Præterea τὰ λε-
 γόμενα vindicant etiam τῆς τύχης. Vulgo enim τύχης
 ἀγαθὰ λέγεται, non γῆς.

(52) *Ἄπερ ἀγνοοῦντες.* Ὅπερ ἀγνοοῦντες, A. 2,
 D. 1, Vall.

(53) *Μακαρίους εἶναι νομίζουσι.* Μακαρίους λέ-
 γουσιν εἶναι, D. 1. Μακαριστοὺς εἶναι, omisso νομί-
 ζουσι, A. 2. Μοx idem omittit τε, ante καί.

(54) *Τὰ καθ' ἡμῶς.* Τὸ καθ' ἡμᾶς, D. 1.

(55) *Ὅτι τῷ νῦν χρηστῷ.* Νῦν abest, D. 1. Loco
 ὁ Θεός, habet ὁ θεὸς πρῶτος καὶ μέγιστος, M. 2.

A quod relinquitur, acervus est. Item beatitudini in
 latitudine intellectæ si detraxeris corporis et ex-
 terna bona, solasque virtutes reliqueris, nihilomi-
 nus beatitudo manet, ipsaque sola virtus se ipsa ad
 beate vivendum contenta est. Omnis ergo bonus
 beatus, et omnis improbus miser, etiamsi omni-
 bus prorsus fortunæ bonis, quæ dicuntur, abundet.
 Quæ cum multitudo ignoret, solos beatos ducit,
 qui et corpore probe sint affecti et copiosi. Quare
 providentiam reprehendunt, quæ (providentia) res
 humanas non solum ex his, quæ sensibus notan-
 tur, sed etiam ex sua et propria præcognitione ad-
 ministrat. Cum enim Deus non nesciat, bono viro
 expedire pauperem esse, ejusque sensum opes, si
 dentur, depravaturas, utiliter eum in paupertate

B sinit vivere: at, qui opulentus est, sæpe importu-
 norem fore videns, si egeat (ad latrocinandum
 enim aut ad trucidandos homines, aut ad alia quæ-
 dam graviora facinora animum adjungeret), potius
 illum opibus permittit. Itaque et ad scopelendos
 liberos, et ad vitandos famulos, sæpe nobis utilis
 paupertas fuit: esset enim eorum salus interitu
 acerbior, si et liberos improbos et famulos prædo-
 nes haberemus. Nos enim nihil rerum venientium
 præsentientes, et ea, quæ instant, tantum spe-
 ctantes, non recte de iis, quæ in rebus humanis
 eveniunt, judicamus: at Deo etiam futura tanquam
 præsentia sunt.

Sed hæc quidem contra eos, qui providentiam dam-
 nant, disputata sunt. In quos etiam illud e Scriptura
 C sancta conveniet dicere: *An lutum dicit figulo* (Isa.
 xlv, 9), et quæ sequuntur. Quomodo enim non fu-
 giendus homo est, qui contra Deum legem fert et

(56) *Πολύκις τὸν πλούσιον.* Sic, sed ex corr.
 rec., ante, credo, πλοῦτον, D. 1.

(57) *Ἐπιχειρήσειεν.* Ἐπιχειρήσειεν, A. 2. Ἐπι-
 χεῖρηται, sed η ex corr., ante τ, D. 1.

(58) *Ἡ τισιν ἄλλοις.* Ἡ τοῖς ἄλλοις, Ox.

(59) *Οὐκοῦν πενία πολλάκις ἡμῖν.* Οὐκ οὖν καὶ
 νοσῆσαι ἡμῖν πολλάκις, A. 2. Οὐκ οὖν καὶ νοσῆσαι
 πολλάκις ἡμῖν, D. 1. Sed nec πενία ab hoc loco
 aliena est, de qua modo dixit. Nisi scriptum fuerit,
 οὐκοῦν καὶ πένεσθαι καὶ νοσῆσαι. *Ægrotare solum*
 habet Con. *Paupertas solum* habet Vall.

(60) *Μὲν τῶν τέκνων.* Τῶν abest, A. 2. Μοx,
 γενομένων, D. 1, A. 2. Conjici possit γενησομένων.
 D Cono, in nos effectis. Valla, si — forent.

(61) *Μόνον βλέποντες.* Μόνα βλέποντες, D. 1.

(62) *Καταγινώσκοντας.* Post hoc a man. rec.
 expunctum, τὴν πρόνοιαν, D. 1. Malim, τῆς προ-
 νοίας, addito fortasse etiam ἀδίκιαν. Nam καταγινώ-
 σκοντας, nude positum, quodammodo obscurum est.
 Cono reddidit, *eos, qui perversi sunt.* Valla, *caவில்-
 lores.* Neuter ergo καταγινώσκοντας expressit. Ergo
 fortasse hic aliud vocabulum latet.

(63) *Μὴ ὁ πηλός.* Loco μὴ est μένειν, et in marg.
 μὴ οὖν γε, M. 2.

(64) *Ἐρεῖ τῷ κεραμεῖ, καὶ τὰ ἐξῆς.* Ἐρεῖ solum,
 A. 2. Istorum loco post ἐρεῖ a man. rec. expuncta
 hæc: *Τῷ πλάσαντι, τί με ἐπλάσας οὕτως;* D. 1. *Cono*
sic finxisti? addit Con. « Ne lutum loquatur adver-
 sus, planeque contendat, » Vall.

(65) *Πῶς γὰρ οὐ φευκτός.* Φευκτός, *fugiendus.*
 Fortasse, *φευκτός, reprehendendus.* Cono, « detestan-
 dus, » Vall., «aversandus.»

adversus providentiæ opera nititur, cum ne hominum quidem legibus audeat obsistere? Itaque his erroribus vel hac potius impietate prætermittenda, ostendamus, non recte eos a rebus singulis providentiam removere, cum universis et generalibus a Deo consulatur. Hæ enim tres solæ causæ afferri possunt, cur res singulæ Dei providentia non regantur. Aut enim Deum ignorare, rectum esse, etiam illis consulere, aut nolle, aut non posse. Verum ignoratio quidem et inscitia ab illa beata natura alienissima est. Est enim ipsamet cognitio et sapientia et scientia. Atqui, quomodo (*Deum lateant ea quæ nec*) homo, qui sapiat aliquid, ignoret, omnibus individuis pereuntibus etiam universa interitura? Nam ex omnibus rebus singulis universa constitiuntur. Species enim omnes singulas res exæquant et reciprocantur, unaque intereunt et una conservantur. Neque quidquam obstat, quo minus omnia individua intereant, si divinitus nulla providentia gubernentur. Quibus pereuntibus, etiam universa interibunt. Quod si dicant, hoc solum illi curæ esse, ne omnia individua intereant, ut species conserventur, non vident, se dicere, etiam singularum rerum quamdam procuracionem esse, quandoquidem rebus singulis, ut ipsi aiunt, prospiciens genera speciesque tuetur. Alii dicunt, non ignorare quidem Deum, sed providere nolle. Verum hoc ipsum nolle, duabus de causis accidit, aut ob ignaviam, aut quod indecorum sit. Ecquis ita insaniat, ut ignaviæ Deum accuset? Rursus enim duabus de causis ignavia innascitur, voluptate et timiditate. Aut enim voluptate aliquæ illecti, ignavi sumus; aut metu aliquo, ab agendo removemur. Quorum neutrum de Deo suspicari fas est. Sin ignavia quidem Deum liberant, sed illi indecorum hoc genus pro-

Α τοῖς τῆς προνοίας ἔργοις (66), ὁ μὲν ταῖς ἀνθρωπίναις νομοθεσίαις ἀντιλέγειν τολμῶν; Παραλιπόντες (67) οὖν τὰ τοιαῦτα πλημμελήματα, μᾶλλον δὲ ἀπεδήματα, δεῖξωμεν, ὡς οὐ καλῶς αὐτοῖς ἀπρονοήτα λέγεται (68) τὰ καθ' ἕκαστα, τῶν καθόλου καὶ γενικῶν προνοίας τυγχανόντων. Τρεῖς γὰρ ταύτας αἰτίας μόνας ἂν τις φαίη, τοῦ μὴ γίνεσθαι πρόνοιαν τῶν καθ' ἕκαστα· ἢ γὰρ ἀγνοεῖν (69) τὸν Θεόν, ὅτι καλὸν καὶ τούτων ἐπιμελεῖσθαι, ἢ μὴ βούλεσθαι, ἢ μὴ δύνασθαι (70). Ἄλλ' ἄγνοια μὲν καὶ ἀμαθία παντάπασιν ἀλλοτριώτατον τῆς μακαρίας οὐσίας. Αὐτὸ γὰρ γνῶσις (71) ἐστὶ καὶ σοφία καὶ ἐπιστήμη. Πῶς δ' ἂν καὶ λάθοι τὸν Θεόν, ἃ μὲν ἀνθρώπος (72) εὖ φρονῶν ἀγνοήσειεν, ὡς, τῶν κατὰ μέρος πάντων διαφθειρομένων (73), καὶ τὰ καθόλου (74) διαφθαρήσεται; Β Ἐκ γὰρ τῶν κατὰ μέρος πάντων τὰ καθόλου συνίσταται. Ἐξισάζει γοῦν τὰ εἶδη πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς (75) κατὰ μέρος, καὶ ἀντιστρέφει, καὶ συνδιαφθείρεται καὶ συνδιασώζεται (76). Οὐδὲν δὲ κωλύει, πάντα τὰ άτομα ἀπολέσθαι, μὴδὲ μιᾶς ἀνωθεν κηδεμονίας τυγχάνοντα. Τούτων οὖν ἀπολλυμένων, καὶ τὰ καθόλου διαφθαρήσεται. Εἰ 174 δὲ τούτου προνοεῖν μόνου φήσουσιν αὐτὸν (77), τοῦ μὴ πάντα τὰ κατὰ μέρος (78) ἀπολέσθαι, ἵνα σώζηται τὰ εἶδη, λανθάνουσιν (79) ἑαυτοὺς λέγοντες, εἶναι τινα καὶ τῶν καθ' ἕκαστα πρόνοιαν. Τούτων γὰρ προνοῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, διαφυλάττει τὰ εἶδη καὶ τὰ γένη (80). Ἄλλ' ἄλλοι φασὶν, ὡς οὐκ ἀγνοεῖ μὲν, οὐ βούλεται δὲ (81) προνοεῖν. Ἀλλὰ τὸ μὴ βούλεσθαι, διὰ δύο γίνεται προφάσεις, ἢ διὰ ῥαθυμίαν, ἢ διὰ τὸ ἀπρεπές. Καὶ τίς ἂν μὴ μαινόμενος (82), ῥαθυμίας αἰτίαν ἐπάγοι Θεῷ; Πάλιν γὰρ ὑπὸ δύο τούτων ῥαθυμία τίκεται, ἡδονῆς καὶ δειλίας. Ἡ γὰρ ὕψ' ἡδονῆς τιнос περιελκόμενοι ῥαθυμοῦμεν (83), ἢ διὰ φόβον ἀριστάμεθα. Οὐδέτερον δὲ (84) τούτων θεμιτὸν διανοηθῆναι περὶ Θεοῦ. Εἰ δὲ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(66) Ἀντιπαρκελεύόμενος — ἔργοις. Ἀντιπαρκελεύεσθαι prohum est vocabulum, notatque contraria jubere, contra hortari. Habet Thucyd. vi, 13, Xenoph. p. 82, 85. Attamen minus apte videtur h. l. jungi ἔργοις. Alterutrum ergo dubium videtur. Coniugio ergo aut θεσμοῖς, νόμοις, ὅροις, aut ἀντιπαρκαταττόμενος, vel simile quid. Cono: retinens. Valla: «in providentiæ opera invecus.»

(67) Παραλιπόντες. Sic et D. 1. Παραλείποντες, Ox. Παραλιπόντες, A. 2. Cono hic incipit libri viii cap. 6: «Ducit Aristotelem ad magna inconvenientia, si Deus provideret singulis hominibus aut rebus.»

(68) Οὐ καλὸν αὐτοῖς ἀπρονοήτα λέγειν. Οὐ καλῶς αὐτοῖς ἀπρονοήτα λέγεται, A. 2, D. 1, Ox., Con. Sed Valla: «Ut eis minime recte visum est, improvisa dici.» Οὐ καλῶς habet etiam M. 2.

(69) Ἡ γὰρ ἀγνοεῖν. Ἡ γὰρ ἀγνοεῖ, A. 2.

(70) Ἡ μὴ βούλεσθαι ἢ μὴ δύνασθαι. Ἡ μὴ δύνασθαι, ἢ μὴ βούλεσθαι, A. 2, D. 1. Mox, ἀγνοεῖν μὲν καὶ ἀμαθίαν, D. 1.

(71) Αὐτὸ γὰρ γνῶσις. In codice D. 1, et A. 2, est sub αὐτῷ ἐπὶ γνῶσις semicirculus, ut ita utrumque vocabulum jungatur. Cono: «Per se enim cognitio.»

(72) Πῶς δὲ ἀνθρώπος, x. τ. λ. Πῶς δ' ἂν καὶ λάθοι τὸν Θεόν, ἃ μὲν ἀνθρώπων (sic), εὖ φρονῶν, A. 2. Πῶς δ' ἂν καὶ λάθοι τὸν Θεόν, ἃ μὲν ἀνθρώπος εὖ φρονῶν, D. 1. Sic, omisso καὶ, Cono. Sed Valla: «Quisnam homo adeo rerum ignarus est.»

(73) Διαφθειρομένων, x. τ. λ. Φθειρομένων καὶ τὸ καθόλου, D. 1.

(74) Πάντων τὰ καθόλου. Πάντα τὰ καθ' ὅ, sed in marg. καθόλου, M. 2.

(75) Πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς. Πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς, D. 1, A. 2. Simul, Valla. Neutrum horum habet Cono.

(76) Συνδιαφθείρεται καὶ συνδιασώζεται. Συνδιαφθαρήσεται καὶ συνδιασώζεται, D. 1. Συνδιαφθ. καὶ οὐ διασώζεται, M. 2.

(77) Μόνον φήσουσι αὐτῶν. Μόνου φήσουσιν αὐτόν, A. 2, D. 1. Αὐτόν habet etiam M. 2.

(78) Τὰ κατὰ μέρος. Τὰ abest, A. 2. Mox idem ἀπολέσθαι.

(79) Λανθάνουσιν. Λανθάνουσιν, M. 2, A. 2, D. 1, Ox. Atque ita videtur etiam legisse Ellebodus, qui habet, non vident. Cono, «latet eos.» Valla, «se ipsi latent.»

(80) Τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη, x. τ. λ. Τὰ εἶδη καὶ τὰ γένη. Ἀλλὰ φασὶν, ὅτι οὐκ, A. 2, Con., Valla. Τὰ εἶδη καὶ τὰ γένη. Ἀλλὰ ἄλλοι φασὶν, ὡς, D. 1.

(81) Οὐ βούλεται δέ. Sic in rasura ex correct. rec., antea, credo, βουλεύεται, D. 1.

(82) Ἀν μαινόμενος. Ἀν μὴ μαινόμενος, D. 1, A. 2, Con. Sed Valla: «Sed quisnam, quæso, tam amens, ut.» Mox, ἐπαγάγοι, D. 1, A. 2. Ἐπάγει, M. 2.

(83) Ῥαθυμοῦμεν. Ῥαθυμοῦμεν, D. 1.

(84) Οὐδέτερον δέ. Οὐδὲ ἕτερον δέ, A. 2.

βαθυμίαν (85) μὲν ἐπάγειν παραιτοῦντο, λέγοιεν δὲ, ἢ μὴ πρέπειν Θεῷ (ἀνάξιον γὰρ εἶναι [86] τῆς τοιαύτης μακαριότητος, τοῖς εὐτέλεσι καὶ μικροῖς συγκαταβαίνειν [87], καὶ οἶονεῖ συμβεβηλοῦσθαι [88] ταῖς ὑλικαῖς τε καὶ προαιρετικαῖς ἀτοπιαῖς, καὶ διὰ τοῦτο μὴ βούλεσθαι)· ἀγνοοῦσι, δύο πάθη τὰ χεῖριστα τῷ Θεῷ περιάπτοντες (89), ὑπεροψίαν καὶ μολυσμὸν· ἢ γὰρ δι' ὑπεροψίαν (90) ὁ Δημιουργὸς ὑπεροψᾷ τῆς ἀρχῆς καὶ διοικήσεως (91) τῶν κατὰ μέρος, ὅπερ ἀτοπώτατον εἰπεῖν, ἢ τὸν μολυσμὸν ἐκκλίνων, ὥς αὐτοὶ φασιν. Εἰ δὲ, τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, φύσιν ἔχουσιν ἔλκειν πᾶν ὕγρον (92), οὐ φασὶ καταμολύνεσθαι τὸν ἥλιον, οὐδὲ τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ, ὅταν τοῖς βορρῆροις ἐλλάμπωσιν, ἀλλὰ μένειν ἀχράντους καὶ καθαρὰς, πῶς **175** τὸν Θεὸν ἡγοῦνται συμβεβηλοῦσθαι (93) τοῖς τῆδε πραττομένοις;

Οὐκ ἔστιν ἀνθρώπων, φύσιν εἰδόντων Θεοῦ, ταῦτα τὰ δόγματα. Ἀνέπαφον γὰρ καὶ ἀδιάφορον (94) καὶ ἀμίαντον καὶ πάσης ἀλλοιώσεως κρεῖττον τὸ Θεῖον καθέστηκεν. Ὁ γὰρ μολυσμὸς (95) καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τροπῆς ἐστὶν ἔργα. Πῶς δὲ οὐκ ἀτοπώτατον, τεχνίτην μὲν οἰασθῆποτε τέχνης, καὶ μάλιστα λατρὸν, ἐπιμελούμενον τῶν καθόλου, μηδὲν τῶν κατὰ μέρος (96), μηδὲ τὸ σμικρότατον ἔαν ἀτέχναστον καὶ ἀνεπιμέλητον, εἰδόντα, ὥς (97) εἰς τὸ πᾶν συντελεῖ τὸ μέρος (98), τὸν δὲ δημιουργὸν Θεὸν καὶ τῶν τεχνιτῶν ἀποφανεῖν ἀμαθέστερον; Ἄλλ' ἄρα βούλεται μὲν, οὐ δύναται δέ. Καὶ πῶς οὐκ ἀντικρυς ἀπεμφαίνον, ἀσθενῇ λέγειν τὸν Θεὸν καὶ ἀδύνατον εὔποιεῖν; Ἄλλως τε κατὰ δύο τρόπους φαίη τις ἂν (99) τὸν Θεὸν μὴ δύνασθαι προνοεῖν τῶν ἀτόμων, ἢ τῷ αὐτὸν μὴ πεφυκέναι, ἢ τῷ τὰ (1) κατὰ μέρος ἀνεπίδεκτα προνοίας εἶναι. Ἄλλ' ὅτι μὲν αὐτὸς (2) πέφυκε προνοεῖν, καὶ αὐτοὶ συνομολογοῦσι, δι' ὧν φασιν αὐτὸν τῶν καθόλου προνοεῖν· ἄλλως τε, τὰ μὲν καταδεέστερα φθάνειν εἰς τὰ ὑπερκείμενα οὐχ οἷά τέ ἐστι· τῶν δὲ κρειττόνων ἢ δύναμις ἄχρι καὶ τῶν τελευταίων καὶ τῶν ἀναισθήτων σώζουσα κάτεσι.

videntiae dicant (inoignum enim esse ejusmodi beatitudine ad res viles et minutas se demittere, et corporeis ex nostra electione et voluntate manantibus ineptiis velat profanari, ideoque providere nolle), non intelligunt, se Deo duas vitiosissimas affectiones tribuere, superbiam et iniquitatem. Aut enim ob superbiam Deus imperium et gubernationem rerum singularum despicit, quod dictu absurdissimum est, aut, ut ipsi loquuntur, quod iniquitatem devitet. Quod si, cum radii solares vim habeant attrahendi humorem omnem, negant inquinari solem ejusque radios, cum cæno lucem inferunt, sed integros et ab omni sorde puros manere dicunt, quomodo Deum rebus humanis profanari existimant?

B

Non sunt hæc hominum dogmata, qui Dei naturam perspectam habeant. Nam in Deum neque tactio, neque interitus, neque macula, neque commutatio ulla potest cadere. Iniquatio autem et omnia ejus generis ad mutationem pertinent. Verumtamen nonne absurdissimum est, quemlibet artificem, maximeque medicum, universo consulentem, nullam rem de singulis, ne minimam quidem, artis et curæ expertem prætermittere, quod sciat, conferre aliquid ad rerum universitatem: Deum, ejusdem universalitatis molitorem, etiam opificibus rudiorem reddere? Cæterum, an providere quidem vult, non tamen potest? Quomodo non perspicue absurdum est, Deum imbecillum asserere, et bene merendi facultatem non habere? Præterea dupliciter intelligi potest, Deum individuis providere non posse, aut, quod ipse natura non sit ad procurandum idoneus, aut quod res singulæ providentiæ non sint capaces. Verum idoneum quidem illum esse natura ad providendum, etiam ipsi concedunt, dum aiunt, illum rebus universis providere, eoque magis, quod inferiora ad superiora pertingere non

C

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(85) *Εἰ δὲ βαθυμίαν*, κ. τ. λ. *Εἰ βαθυμίαν μὲν ἐπάγειν παραιτοῦντο* (sic, ei a corr. rec. παρέφοντο) λέγειν (sed syllabæ ein inscriptionum a man. rec. e) δὲ μὴ, A. 2. *Εἰ δὲ βαθυμίαν μὲν ἐπάγειν παραιτοῦντο, λέγοιεν* (sed v punctis notatum) δὲ μὴ πρέπειν, D. 1. (86) *Ἀνάξιον γὰρ εἶναι*. Γὰρ a man. rec., A. 2. Mox, τῆς τοσαύτης μακαριότητος. Sed a secundum in μακαριότη. superscriptum, D. 1. Τοσαύτης non applicet.

(87) *Μικροῖς συγκαταβαίνειν*. Ex correct. rec., antea μικροῖς, A. 2.

(88) *Βεβηλοῦσθαι*. Συμβεβηλοῦσθαι, D. 1, A. 2. «Contaminari», Con. Mox idem προαιρετικαῖς ἀτοπιαῖς reddit, electu indignis. Ergo ἀπροαιρετοῖς.

(89) *Περιάπτοντες*. Προσάπτοντες, D. 1, A. 2. Utrumque usitatum.

(90) *Ἡ γὰρ δι' ὑπεροψίαν*. Εἰ, loco ἢ, A. 2.

(91) *Καὶ διοικήσεως*, κ. τ. λ. Post καὶ rasura deletum τῆς, ei τό, loco τῶν, D. 1. Mox, ὥς καὶ αὐτοὶ φασιν, idem.

(92) *Πᾶν τὸ ὑγρόν*. Τό abest, D. 1, A. 2. Mox, τὰς ἀκτῖνας αὐτάς, ὅταν, A. 2, M. 2. «Ne quidem radios ipsos», Vall.

(93) *Συμβεβηλοῦσθαι*. Βεβηλοῦσθαι, D. 1. Mox,

τῇ, in τῇδε, a man. rec., A. 2. Mox τὰ, ante δόγματα, abest, M. 2.

(94) *Ἀδιάφορον*, A. 2.

(95) *Ὁ δὲ μολυσμὸς*, κ. τ. λ. *Ὁ γὰρ μολυσμὸς*, M. 2, A. 2. *Ὁ γὰρ μολυσμὸς καὶ τὰ τοιαῦτα*, D. 1. Γὰρ habet etiam Cono, sed ἄλλα, loco πάντα. Γὰρ ei πάντα expressit Vall. Mox, τεχνίτην μὲν οἰασθῆποτε, D. 1, A. 2, Vall.

(96) *Μηδὲν τῶν κατὰ μέρος*. Μηδέ loco μηδέν, A. 2. Μηδὲν τῶν καθ' ἑκαστα ἢ κατὰ μέρος, M. 2.

(97) *Εἰδόντα ὥς*. Ab hoc loco ad finem paginæ 177 edit. Ant. vocabula διάφορον τε καὶ leguntur a man. rec. in marg., A. 2.

(98) *Συντελεῖ μέρος*. Συντελεῖ τὸ μέρος, D. 1, A. 2. Mox ἀμαθέστερον, loco ἀμαθέστατον, A. 2, D. 1, Con. Imperitius, Vall. Paulo post, ἀπεμφαίνον, loco ἀπεμφαίνον, D. 1. Ἀπεμφαίνων ἀσθενῇ λέγων τὸν Θεόν, M. 2.

(99) *Φαίη τις ἄν*. Φαίη ἂν τις, A. 2. Mox, τὸν ἀτόμων. Sic, D. 1.

(1) *Ἡ τῷ αὐτὸν — ἢ τῷ τὰ κατὰ*. Ἡ τὸ αὐτὸν... ἢ τὸ κατὰ μέρος, A. 2. Ἡ τῷ αὐτὸν — ἢ τῷ κατὰ, D. 1. Ἡ τὸ αὐτὸ — καὶ τὸ κατὰ, M. 2. Mox, εἶναι προνοίας, D. 1.

(2) *Ὅτι μὲν αὐτὸς*. Ὅτι αὐτὸς μὲν, D. 1.

possunt; at superiorum vis etiam usque ad ultima sensumque fugientia, omnia fovens et conservans, pertineat. Omnia enim a divina voluntate pendent, et inde permanentiam salutemque accipiunt. Esse autem etiam individua ipsa et res multiplicatas capaces providentiæ, ex animalibus perspicitur, quæ imperiis quibusdam et magistratibus gubernantur, et unum in locum convenientia principibus quibusdam subjiciuntur, quos audientes sequuntur, ut in apibus et formicis aliisque plurimis licet cernere. Sed hoc, qui in hominum cultum et rempublicam intuebitur, maxime animadvertet.

Videmus enim eos legislatorum et magistratuum rectionem et procuracionem admittere. Quæ qui recipiat, quomodo in eum Dei providentia non cadat? Jam vero etiam res singulas regi providentia, magno argumento est, quod naturaliter ejus notitia hominibus est insita. Nam difficili et necessario nostro tempore statim ad Numen divinum et preces confugimus, velut natura nos, sine doctrina, ad Dei opem perducen- te : non autem sine doctore nos natura ad id duceret, quod eadem natura non fert, ut fiat. Nam in repentinis perturbationibus et timoribus, sine electione, neque deliberate, et antequam aliquid consideremus, Dei numen invocamus. Quidquid autem naturaliter quamque rem insequitur, in eo tanta vis est ad demonstrandum, ut contradicere nihil possit. Quæ ergo ratio istos ad hanc sententiam adduxit? Primum quidem, quod existiment cum corpore animam interire; deinde, quia rationem rerum singularum providentiæ percipere nequeunt. Verum, animam morte non deleri, neque hujus vitæ circumscriptione res humanas terminari, et discessus ab uno corpore in aliud, quod doctissimi quique Græcorum probant, et loca quæ dicuntur animabus pro cujusque vita distributa, et supplicia quibus per se animæ afficiuntur, de-

Πάντα γὰρ ἡρτῆται τοῦ θεοῦ θελήματος, καὶ ἐντεῦθεν ἀρύεται (3) τὴν διαμονὴν καὶ σωτηρίαν. Ὅτι δὲ καὶ ἡ τῶν ἀτόμων καὶ πεπληθυσμένων ὑπόστασις προνοίας ἐστὶ δεκτικὴ, δῆλον ἐκ τῶν 176 ζῶων τῶν ἀρχαῖς τισὶ καὶ ἡγεμονίαις διοικουμένων, ὧν πολλὰ μὲν εἶδη. Καὶ γὰρ μέλισσαι καὶ μύρμηκες καὶ τὰ κλεῖστα τῶν συναγελαζομένων (4) ὑπὸ τισιν ἡγεμόσι τέτακται, οἷς ἀκολουθεῖ παιθόμενα (5). Μάλιστα δ' ἂν τις τοῦτο κατανοήσειεν, εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων πολιτείαν ἐμβλέψας.

Φαίνεται (6) γὰρ τὰς τῶν νομοθετῶν καὶ τὰς τῶν ἀρχόντων ἐπιδεχομένη διοικήσεις καὶ ἐπιμελείας. Ἡ δὲ τούτων δεκτικὴ (7) πῶς ἂν εἴη τῆς τοῦ Δημιουργοῦ προνοίας ἀνεπίδεκτος; Τεχμήριον δὲ (8) οὐ μικρὸν (9) τοῦ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα προνοίας τυγχάνειν, τὸ φυσικῶς ἐγκατεσπάρθαι τοῖς ἀνθρώποις τὴν γνῶσιν αὐτῆς. Ὑπ' ἀνάγκης γὰρ συσχεθέντες, εὐθὺς ἐπὶ τὸ θεῖον καὶ τὰς εὐχὰς καταφεύγομεν (10), ὡς ἂν τῆς φύσεως ἀγούσης ἡμᾶς ἀδιδάκτως ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν (11). Οὐκ ἂν δὲ ἡμᾶς ἀδιδάκτως (12) ἦγεν ἡ φύσις ἐπὶ τὸ μὴ φύσιν ἔχον γίνεσθαι. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἐξαίφνης παραχαῖς καὶ φόβοις ἀπροαιρέτως, πρὶν τι καὶ σκέψασθαι, τὸν Θεὸν ἐπιδοώμεθα. Πᾶν δὲ τὸ ὄψοιεν (13) φυσικῶς ἐπόμενον, ἰσχυρὰν ἔχει τὴν ἀπόδειξιν, οὐδὲ μίαν ἀντιλογίαν (14) ἐπιδέχόμενον. Πόθεν οὖν προήχθησαν ἐπὶ τοῦτον τὸν λόγον (15) οἱ ταῦτα δοξάζοντες; Πρῶτον μὲν, τῷ νομίζειν συνδιαλύεσθαι τῷ σώματι τὴν ψυχὴν· δεύτερον δὲ, τῷ μὴ δύνασθαι (16) τὸν λόγον ἐξευρεῖν τῆς κατὰ μέρος προνοίας. Ἀλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ θνητὴ, οὐδὲ μέχρι τοῦ βίου τούτου τὰ κατὰ τὸν ἀνθρώπου ἴσταιται, αἶ τε παρὰ τοῖς 177 σοφωτάτοις τῶν Ἑλλήνων μετενσωματώσεις (17) δηλοῦσι, καὶ οἱ λεγόμενοι τόποι ταῖς ψυχαῖς ἀποκεκληρῶσθαι (18) πρὸς τὸν ἐκάστης βίον, καὶ αἱ τιμωρίαι τῶν ψυχῶν.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(3) Ἀρύεται. Ἀρύεται, A. 2, D. 1, Ox. Paulo post, ἡγεμονίας, D. 1.

(4) Διοικουμένων, ὧν συναγελαζομένων. Διοικουμένων· ὧν πολλὰ μὲν εἶδη. Καὶ γὰρ μέλισσαι καὶ μύρμηκες καὶ τὰ κλεῖστα τῶν συναγελαζομένων, A. 2, D. 1, Con., Vall. Sic etiam ex ms., sed omisso μὲν, Ox. Servata lectione vulgata legendum esset, δὲ συναγελαζόμενα, et post πλειστών addendum, ἔστιν ἰδεῖν. Versionem Ellebodi, quæ eandem sententiam habet, h. l. mutare nolui.

(5) Ὅς ἐπὶ τῶν μελισσῶν καὶ μυρμηκῶν καὶ ἄλλων πλειστών. Hæc post παιθόμενα absunt, A. 2, D. 1, Ox., Con., Vall.

(6) Ἐμβλέψας. Φαίνεται. Ἀνεμβλέψας. Φαίνεται, sic, M. 2. Continuo : γὰρ καὶ τὰς τῶν νομοθετῶν, idem.

(7) Ἡ δὲ τούτων δεκτικὴ. Et, loco ἡ, A. 2, Con., Vall. Utrumque ferri potest.

(8) Τεχμήριον δὲ. Cono incipit libri viii cap. 7 : « Ostendit divinæ providentiæ cognitionem nobis naturaliter insertam esse, aperitque causas, cur in hunc errorem prolapsi sint, non credentes videlicet animæ immortalitatem, vel rationem et causam providentiæ perscrutari nequeunt. »

(9) Οὐ μικρὸν. Οὐ μικρόν, D. 1.

(10) Καταφεύγομεν. Καταφύγομεν, Ox.

(11) Τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. Τὴν ἀπὸ Θεοῦ βοήθειαν, D. 1. Τὴν ἀπὸ τούτων, A. 2. « Ad eorum auxilium, » Vall. Per se intelligitur, nudum etiam genitivum Θεοῦ explicandum esse per ἀπὸ, seu παρὰ. Placet autem lectio ἀπὸ τούτων, ut et ad Θεῖον et ad εὐχὰς referatur.

(12) Δὲ ἡμᾶς ἀδιδάκτως, κ. τ. λ. Δὲ ἀδιδάκτως ἦγεν ἡμᾶς ἡ φύσις, D. 1. Mox, idem γίνεσθαι. ●

(13) Πᾶν δὲ τὸ ὄψοιεν. Πᾶν δὲ τὸ ὄψοιεν οὖν, A. 2. Πᾶν δὲ τὸ ὄψοιεν. Spiritus in ὡ a inan. rec., antea ὡ, D. 1. Ὑποφῶν satis notum est, loco ὡ-τινοῦν.

(14) Καὶ οὐδὲ μίαν ἀντιλογίαν. Οὐδεμίαν ἀντιλογίαν, A. 2, D. 1, Con. Sed Valla : « Et nec ullam quidem suscipit contradictionem. » Ergo καὶ — ἐπιδέχεται.

(15) Τοῦτον τὸν λόγον. Τοιοῦτον τὸν λόγον, M. 2.

(16) Τῷ νομίζειν — τῷ μὴ δύνασθαι, D. 1. Mox idem, ἴσταιται, loco ἴσταιται.

(17) Μετενσωματώσεις. Migrationes animorum in alia corpora, quas Plato docuit, quæque superstites faciunt animos. Vide Fischerum ad Platonis Phædonem § 15, nota 1, pag. 293.

(18) Ἀποκεκληρῶσθαι. Huc malim ponere ante

ἀς τιμωροῦνται καθ' ἑαυτὰς. Ταῦτα γὰρ, εἰ καὶ δια-
πίπτει (19) κατὰ τι ἕτερον, ἀλλὰ τὸ τὴν ψυχὴν εἶναι
μετὰ τὴν ζωὴν ταύτην, καὶ δίκας ὑπέχειν τῶν πλημ-
μελημάτων συνομολογεῖ. Εἰ δὲ ἀκατάληπτος ἡμῖν
ἐστὶν τῆς τῶν (20) κατὰ μέρος Προνοίας ὁ λόγος,
ὥστερ οὖν καὶ ἐστὶ, κατὰ τὸ, Ὅς ἀνεξερευνήτου τὰ
κρίματά σου, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ σου! ἀλλ'
οὐ διὰ τοῦτο (21) δεῖ λέγειν, ὡς οὐκ ἐστὶ Πρόνοια. Οὐδὲ
γὰρ ἐπειδὴ τὸ μέτρον τῆς θαλάσσης ἀγνοοῦμεν, καὶ
τὸν ἀριθμὸν τῆς ψάμμου (22), φαίη τις ἂν μήτε θά-
λασσαν, μήτε ψάμμον εἶναι. Οὕτω γὰρ εἴποιεν ἂν
μήτε ἄνθρωπον, μήτε ἄλλο τι ζῶον (23) εἶναι, ἐπειδὴ
τὸν ἀριθμὸν τῶν τε ἀνθρώπων, καὶ τῶν ἄλλων ζῶων
ἀγνοοῦσι. Τὰ γὰρ ἄτομα, ἄπειρα ἡμῖν· τὰ δὲ ἄπειρα,
καὶ ἀγνωστα ἡμῖν (24). Καὶ τὰ μὲν καθόλου λόγῳ
πολλάκις γίνεται περιληπτά· τὰ δὲ κατὰ μέρος, B
ἀδύνατον.

Οὕσης δὲ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπον διττῆς διαφορᾶς,
τῆς τε πρὸς ἕτερον ἄνθρωπον καὶ τῆς πρὸς ἑαυτόν
(πολλὴ γὰρ καὶ ἡ πρὸς ἑαυτόν ἐκάστου [25] καθ'
ἐκάστην ἡμέραν ἐναλλαγῇ καὶ διαφορᾷ ἐν τε τοῖς
βίοις καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασι καὶ χρεῖαις καὶ ἐπιθυ-
μίαις καὶ τοῖς ἐπισυμβαίνουσιν· ἀγγίστροφον [26]
γὰρ τοῦτο τὸ ζῶον, ταῖς χρεῖαις καὶ τοῖς καιροῖς
ὀξέως συµμεταβαλλόμενον), ἀνάγκη καὶ τὴν ἀρμό-
ζουσαν ἐκάστῳ πρόνοιαν (27) διάφορον τε καὶ ποικί-
λην καὶ πολυσχιδῇ (28) καὶ σύνδρομον τῇ 178 τῶν
πεπληθυσμένων (29) ἀκαταληψίᾳ συνεκτείνεσθαι (30).
εἴγε δεῖ πρόσφορον ἐκάστῳ καθ' ἕκαστον πρᾶγμα καὶ
οἰκεῖαν ὑπάρχειν αὐτὴν, ἄπειρος δὲ τῶν κατὰ μέρος
ἡ διαφορὰ, ἄπειρος ἄρα καὶ τῆς ἀρμοζούσης αὐτοῖς
προνοίας (31) ὁ λόγος· εἰ δὲ ἄπειρος, καὶ ἀγνωστος
ἡμῖν. Οὐ δεῖ τοίνυν τὴν οἰκεῖαν ἀγνοῖαν ἀναίρεσιν
ποιεῖσθαι τῆς τῶν ὄντων κηδεμονίας. Ἄ γὰρ σὺ νο-
μίζεις (32) μὴ καλῶς, ταῦτα κατὰ λόγον μὲν τῷ Δη-
μιουργῷ γίνεται (33)· σὺ δὲ ἀγνοῶν τὰς αἰτίας, οὐ
κατὰ λόγον (34) φῆς γίνεσθαι. Ὅπερ γὰρ χάπὶ τῶν
ἄλλων τῶν ἀγνώστων πάσχον, τοῦτο χάπὶ τῶν (35)

clarant. Hæc enim et i in alio quopiam peccant,
tamen remanere animam post hanc vitam et luere
pœnam peccatorum considentur. Sin Providentiæ
ratio rerum singularum a nobis comprehendî non
potest, ut certe non potest, prout illud testatur:
*Quam indagari nequeunt iudicia tua, neque investi-
gari viæ tuæ!* non tamen hanc ob causam negandæ
Providentiæ est. Neque enim, quoniam maris ter-
minos et arenæ numerum ignoramus, neget quic
mare aut arenam esse. Nam hoc quidem modo etiam
hominem, aut aliud quodpiam animal esse negent,
quoniam numerum hominum et cæterorum anima-
lium nesciunt. Nam individua notis infinita sunt.
Quæ autem nobis infinita, nobis incognita; ac uni-
versa quidem sæpe ratione comprehenduntur; res
singulæ ut comprehendantur, fieri non potest.

Cum autem sit in unoquoque homine duplex
differentia: una, qua ab alio homine discrepat; al-
tera, qua a seipso (multum enim quotidie quisque
mutatur, et a seipso differt in vitæ genere, in stu-
diis, in vitæ necessitatibus, in cupiditatibus et acci-
dentibus; celeriter enim se vertit hoc animal, et cum
vitæ necessitatibus, temporibusque mutatur); ne-
cesse est etiam, congruentem cuique providentiæ,
eamque differentem et variam et multiformem et
cum rerum singularum immensitate conjunctam
comitari. Quod si accommodatam cuique oportet in
quaque re et propriam esse providentiæ, infinita
autem est rerum singularum differentia, simul in-
finita est eis accommodatæ ratio providentiæ. Sin
autem infinita, etiam nobis ignota. Quare non ob
ignorationem nostram moderatio curaque rerum
delenda est. Quæ enim tu non recte geri putas, ea
prudenter Deo decreta sunt. Sed tu, quoniam cau-
sas ignoras, prudenter geri negas. Idem enim nobis
usu venit in Providentiæ operibus, quod in cæteris
rebus, quas non assequimur. Ex conjectura aliqua,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

λεγόμενοι. De his locis ac de pœnis post mortem
vide Æschinæm Socrat. *Dialog.* iii, circa finem.

(19) Ταῦτα δὲ εἰ καὶ διαπίπτει. Etsi autem hæc
dogmata alio argumento dilabantur, h. e. convell-
lantur, arguantur.

(20) Ἐστὶν ἡμῖν τῆς τῶν. Ἡμῖν ἐστὶ τῆς τῶν,
A. 2, D. 1.

(21) Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο, A. 2.

(22) Τῆς ψάμμου. Τὸν ψάμμων, M. 2. Idem mox,
εἰπομεν, loco εἴποιεν.

(23) Μήτε ἄλλο τι ζῶον. Ti abest, A. 2.

(24) Τὰ δὲ ἄπειρα ἡμῖν, ἀγνωστα ἡμῖν. Τὰ δὲ
ἄπειρα καὶ ἀγνωστα ἡμῖν, D. 1. Ita fere p. 178. Εἰ
δὲ ἄπειρος, καὶ ἀγνωστος ἡμῖν. Mox, ordine inverso,
λόγῳ πολλάκις, D. 1, A. 2.

(25) Ἡ πρὸς ἑαυτόν ἐκάστου. Ἡ abest, A. 2.

(26) Ἀγγίστροφον. Mutabile. Ita Ælian. *Var.*
Hist. v, 15. Ἀγγίστροφος μεταβολή.

(27) Ἀρμόζουσαν ἐκάστῳ πρόνοιαν. Ἐκάστου,
loco ἐκάστῳ, D. 1. Mox, a ποικίλῃ καὶ rursus in-
cepit iuanus prima in textu, A. 2.

(28) Πολυσχιδῇ. Sic, credo, antea; nunc ex
correct. πολυσχιδῇ, D. 1. Multifariam scissam, Vall.

PATROL. GR. XL.

(29) Τῶν πεπληθυσμένων. Eorum, quæ in tem-
pore accidunt, Cono. Idem mox συνεκτείνεσθαι red
didit, adesse.

(30) Συνεκτείνεσθαι, κ. τ. λ. Συνεκτείνεσθαι
(ex correct., antea σύνεσθαι) εἴγε δεῖ πρόσφορον
ἐκάστῳ καθ' ἕκαστον πρᾶγμα, A. 2. Etiam, εἴγε δὲ
πρόσφορον ἐκάστῳ καθ' ἕκαστον, D. 1. Loco δεῖ,
habet γὰρ δὲ, M. 2.

(31) Ἀπειρος ἄμα — αὐτοῦ προνοίας. Ἀπειρος
ἄμα — αὐτοῖς προνοίας, A. 2, D. 1, Cono., Vall.
Αὐτοῖς habet etiam Ox. et M. 2. Sed hic continus
exhibet ἀνοίας. In margine tamen προνοίας.

(32) Ἄ γὰρ σὺ νομίζεις. Ἄ γὰρ σὺ νομίζεις,
A. 2.

(33) Κατὰ λόγον μὲν. Μὲν abest, A. 2. Mox γί-
νεται, loco ἔγνωσται, A. 2, D. 1, Ox. Sed Cono. :
agnoscuntur.

(34) Ἀγνοῖς — οὐχὶ κατὰ λόγον. Ἀγνοῶν —
οὐ κατὰ λόγον, D. 1, A. 2. Ἀγνοῶν habet etiam
Ox., M. 2, et Cono. Sed hic : non ignorans, dicis
fieri.

(35) Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν — τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν.
Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν — τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν, A. 2. Omissio

εωφγε obscura, eam cognoscimus, et imagines quasdam, umbrasque operum ejus, ex his quæ fieri videmus, velut suspicantes, sumimus. Dicimus enim, quædam fieri permissione Dei : permissionis autem multæ sunt species. Permittit enim sæpe etiam, virum bonum in calamitates incidere, ut latentem in eo virtutem cæteris prodat, ut de Job accepimus. Alias permittit aliquid absurdi fieri, ut re, quæ absurda videatur, magnam quamdam rem et admirabilem assequatur, ut per crucem salutem humani generis. Alio modo sanctum et pium hominem in ærumnis et miseriis (esse) permittit, ne de bona animi conscientia et potestate sibi data, in arrogantiam prolatur, ut in Paulo animadverti potest ¹³.

Deseritur igitur quis ad tempus, ad correctionem alterius, ut ejus casum cæteri intuentes erudiantur, ut in Lazaro et divite evenit ¹⁴. Natura enim ita comparatum est, ut, dum alios in malis cernimus, ipsi animis contrahamur, ut scite a Menandro dictum est :

Dei timentes numen in malis suis.

Negligitur etiam aliquis gloriæ alterius causa, non suo aut parentum vitio, ut is qui natus erat cæcus, ad gloriam Filii hominis ¹⁵. Rursus ad alterius æmulationem mala perpeti quispiam permittitur, ut ejus, qui perpeusus sit gloria amplificata, cæteri, spe futuræ laudis et cupiditate venturorum bonorum commoti, idem sine ulla dubitatione patiantur : quod in martyribus perspicimus et (iis) qui pro patria aut genere suo aut dominis (aut liberis aut religione) oc-

¹³ II Cor. xii, 1 sqq. ¹⁴ Luc. xvi, 19 sqq. ¹⁵ Joan. ix, 3.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

γάρ, utroque loco in κατὰ spiritus lenis a man. rec., D. 1. Mox, τὰ κατὰ ταύτην εἰδωλὰ, A. 2, D. 1.

(36) Φαμὲν γοῦν. Cono incipit libri viii cap. 8: «Disserit, quibus ex causis divina Providentia tot mala nominibus inferat, etiam justis, cuius proprium est singulis bene facere et disponere.»

(37) Συγχώρησιν τοῦ Θεοῦ. Τοῦ abest, D. 1. Paulo post, τὴν ἐν αὐτοῖς λαθάνουσιν, M. 2. Et, ἀναδείξῃ τοῖς ἄλλοις, loco ἀναδείξεται ἄλλοις, D. 4, M. 2, A. 2. Confer Joan., pag. 197.

(38) Ἄλλοτε συγχωρεῖ. Ἄλλως τε συγχωρεῖ, D. 1. Malim equidem, ἄλλοτε δέ. Mox, καὶ ἵνα διὰ τῆς πράξεως, D. 1.

(39) Καὶ θαυμαστὸν. Abest, A. 2.

(40) Τὸν ὅσιον πάσχειν. Καὶ τὸν ὅσιον πάσχειν, D. 1. Con., Vall. Paulo post ἀλαζονίαν, D. 4.

(41) Παύλου. Ἐγκαταλείπεται. Παύλου. Ἐγκαταλείφθω, M. 2.

(42) Οἱ ἄλλοι παιδεύονται. Οἱ πολλοὶ παιδεύονται, D. 1.

(43) Τοῦ Ἀλαζάρου, κ. τ. λ. Πλουσίου καὶ τοῦ Ἀλαζάρου. Sed Ἀλαζάρου, ante πλουσίου, rasura deletum, A. 2. Mox, πάσχοντας ex corr. rec., anteα πάσχοντες, D. 1.

(44) Καλῶς τῷ Μενάνδρῳ. Καλῶς καὶ Μενάνδρῳ, A. 2, D. 1. Sic, omisso καλῶς, Vall.

(45) Θεῖον ἐπὶ τοῦ σοῦ πάθους. Θεῖον, πάσχομεν, ὡ φίλος, ἐπὶ τοῦ σοῦ πάθους, ὡς οὕτω δεῖ πάσχειν, D. 1. Post πάθους solum addit : οὕτω δεῖ πάσχειν, A. 2. Hoc dictum Menandri, ut legitur in edit. Ant. a Grotio relatum est inter illius fragmenta. Vide edit. Clerici, p. 262. Locus Menandri, ex media oratione decerpius, notat, insigni pæna divina

ἔργων τῆς Προνοίας : ἐξ εἰκασίας τινὸς, καὶ ταύτης ἀμυδρᾶς, συννοοῦμεν τὰ κατὰ ταύτην, εἰδωλὰ τινα καὶ σκιάς τῶν ἔργων αὐτῆς ἐκ τῶν γινομένων κατὰ στοχασμὸν λαμβάνοντες. Φαμὲν γοῦν (36) τινα γίνεσθαι κατὰ συγχώρησιν τοῦ Θεοῦ (37) : τῆς δὲ συγχώρησεως εἶδη πολλά. Συγχωρεῖ γὰρ πολλάκις καὶ τὸν δίκαιον περιπεσεῖν συμφοραῖς, ἵνα τὴν ἐν αὐτῷ λαθάνουσιν ἀρετὴν ἀναδείξῃ τοῖς ἄλλοις, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰωβ. Ἄλλοτε συγχωρεῖ (38) τῶν ἀτόπων τιπραχθῆναι, ἵνα διὰ τῆς πράξεως τῆς δοκούσης ἀτόπου μέγα τι καὶ θαυμαστὸν (39) κατορθώσῃ, ὡς διὰ τοῦ σταυροῦ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Κατ' ἄλλον τρόπον συγχωρεῖ καὶ τὸν ὅσιον πάσχειν (40) κακῶς, ἵνα μὴ ἐκ τοῦ ὀρθοῦ συνειδότης καὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ δυνάμεως εἰς ἀλαζονείαν **179** ἐκπέσῃ, ὡς ἐπὶ τοῦ Παύλου.

B Ἐγκαταλείπεται (41) τις πρὸς καιρὸν εἰς διόρθωσιν ἄλλου, ἵνα τὸ κατ' αὐτὸν σκοποῦντες οἱ ἄλλοι παιδεύονται (42), ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀλαζάρου (43) καὶ τοῦ πλουσίου. Φυσικῶς γὰρ ὀρῶντές τινας πάσχοντας, συστελλόμεθα, ὡς εἴρηται καλῶς καὶ Μενάνδρῳ (44) τὸ,

Φοβούμενοι τὸ θεῖον ἐπὶ τοῦ σοῦ πάθους (45).

Ἐγκαταλείπεται τις καὶ εἰς ἄλλου δόξαν, οὐ δι' οὐκίας ἢ γονέων ἀμαρτίας, ὡς ὁ ἐκ γενετῆς (46) τυφλὸς, εἰς δόξαν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Πάλιν συγχωρεῖται τις παθεῖν εἰς ἄλλου ζῆλον, ἵνα τῆς δόξης τοῦ παθόντος μεγαλυνθῇ (47), ἄκοντον (48) τὸ πάθος τοῖς ἄλλοις γένηται, ἐλπίδι τῆς μελλούσης δόξης καὶ ἐπιθυμίᾳ τῶν προσδοκωμένων αγαθῶν, ὡς ἐπὶ τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἐαυτοὺς ἐπιδεδωκότων ὑπὲρ πατρίδος ἢ γένους ἢ δεσποτῶν (49) ἢ τέκνων ἢ πίστεως.

C

hominis improbi terreri alios. Πάσχομεν non habet locum. Requiritur μάθομεν, aut simile quid. Post Μενάνδρῳ Cono ita habet : Quod divum, (' hoc signo defectus notatur. Continuo :) qualiter in compatiēte concessi omnia pati, sicut predictum est ad Job et Paulum, ita oportet pati. Destituitur aliquis etiam in alterius gloriā. Ex his suspicor, post locum Menandri excidisse locum Litterarum sacram. Forte Act. ix, 16, et Job xi, 3. M. 2 post πάθους ita pergit : Καὶ συνεχώρησε πάντα παθεῖν, καθὰ προεῖρηται, τὸν Ἰωβ καὶ τὸν Παῦλον, οὕτω δεῖ πάσχειν. Ἐγκαταλείπεται τις, κ. τ. λ. Similis fere sententia est apud Basilium M., i. III, p. 100, E : Ἀσεβῶν καταπιπτόντων δίκαιοι ἔμφοβοι γίνονται.

(46) Ὁ ἐκ γενετῆς, κ. τ. λ. Γενετῆς, loco γενετῆς, A. 2. Ὁ ἐκ γεννητῆς, ἀλλ' εἰς δόξαν, D. 1. Vide Evangelium Joan. ix, 1.

(47) Εἰς ἄλλον ζῆλον — τοῦ παθεῖν μεγαλ. Εἰς ἄλλου ζῆλον — τοῦ παθόντος μεγαλ., A. 2, D. 1, Con., Vall. Παθόντος habet etiam M. 2.

(48) Ἀκοντον, κ. τ. λ. Τὸ αὐτὸ πάθος τοῖς ἄλλοις δρεξίν καὶ ἐλπίδα τῆς μελλούσης, D. 1. Sed A. 2, post γένηται ita solum variat : Καὶ ἐλπίδα — καὶ ἐπιθυμίαν τῶν μελλόντων αγαθῶν. Rursus post μελλόντων δόξης ita pergit D. 1 : Καὶ ἐπιθυμίαν τῶν μελλόντων αγαθῶν προζήνηση, ὡς ἐπὶ τῶν μαρτύρων. Cum neutrius codicis lectio satis sibi constet, interim acquiesco in vulgata, quam fere ad verbum expressit Joan., p. 197. Cono consentit in his omnibus cum lectione vulgata. Valla etiam secutus est lectionem vulgatam, addito solo καὶ, ante ἐλπίδα.

(49) Δεσποτῶν. Post hoc ita pergit : Ἡ τέκνων, ἢ πίστεως. Εἰ δὲ τὸ δοκοῦν, A. 2. Ἡ τέκνων, ἢ πί-

Ἐι δὲ τῷ δοκοῖν παράλογον εἶναι, τὸ τὸν ὅσιον εἰς ἄλ-
λου διόρθωσιν (10) πάσχειν κακῶς, γινωσκέτω, ὡς
οὗτος ὁ βίος ἀγίων ἐστὶ καὶ στάδιον ἀρετῆς. Ὅσῳ
τοίνυν μείζους οἱ πόνοι, τοσούτῳ μείζους οἱ στέφα-
νοι. Πρὸς γὰρ τὸ μέτρον (51) τῆς ὑπομονῆς ἡ τῶν
δύλων ἀντίδοσις. Διὰ τοῦτο Παῦλος ἐν μυρίαῖς συν-
εχωρήθῃ γενέσθαι θλίψεσιν, ἵνα μείζονα καὶ τέλειον
ἀπενέγκηται τῆς νίκης τὸν στέφανον. Πάντα γὰρ
καλῶς καὶ δεόντως γίνεται τῆς Προνοίας τὰ ἔργα.
Ὅτι δὲ καλῶς καὶ δεόντως καὶ ὡς μόνως (52) ἐπι-
δέχεται, διοικεῖ θεὸς τὰ πάντα, δύο τοῦτοις τοῖς
σκοποῖς τις χρώμενος (53), τοῖς παρὰ πᾶσιν ὁμολο-
γουμένοις, ὁρθότατα **180** σκοπήσειεν. Ἀγαθὸς
ἐστὶ (54) καὶ μόνος σοφός. Οὐκοῦν (55) διὰ μὲν τὸ
ἀγαθὸς εἶναι, προνοητῆς εἰκότως ἐστὶ· διὰ δὲ τὸ σο-
φός εἶναι (56), σοφῶς καὶ ἀριστα τῶν ὄντων ἐπιμε-
λεῖται. Εἰ μὲν γὰρ οὐ προνοεῖ, οὐκ ἀγαθός· εἰ δὲ μὴ
καλῶς, οὐ σοφός. Δεῖ τοίνυν τοῦτοις προσέχοντα τοῖς
σκοποῖς, μηδαμῶς καταγινώσκειν (57) τῶν τῆς Προ-
νοίας ἔργων, μηδὲ βλαττῆμεν ἀνεξέταστω· καλῶς δὲ
πάντα ἀποδέχεσθαι, πάντα θαυμάζειν, πάντα πεπει-
σθαι καλῶς καὶ δεόντως γίνεσθαι, καὶ φαίνεται τοῖς
πολλοῖς ἄδικα· ἵνα μὴ πρὸς τῇ βλαττῆμει πολὺν καὶ τῆς
ἀμαθίας ἐαυτῶν καταχέωμεν ψόγον. Ὅταν δὲ λέγω-
μεν (58) πάντα καλῶς γίνεσθαι, δηλον, ὡς οὐ περὶ
τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἔργων
καὶ παρ' ἡμῶν γινομένων τὸν λόγον ποιούμεθα· ἀλλὰ
περὶ τῶν τῆς Προνοίας, τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὄντων.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

στεως. Εἰ δὲ τῷ δοκοῖν. Sed τῷ est ex correct. rec.,
antea erat δὲ τι, forte loco δ' ἐτι, D. 1. Cono, omis-
sis ἡ δεσποτῶν, habet : vel illis, vel fide. Si vero
quis irrationalē arbitratur, sanctum in alterius
directionem. Valla consentit cum vulgata.

(50) Τὸ εἰς ἄλλου διόρθωσιν. Τὸ τὸν ὅσιον εἰς
ἄλλου διόρθωσιν, A. 2. Sic, omisso τόν. D. 1.
Valla loco τὸν ὅσιον habet bonus. Cono : sanctum.

(51) Καὶ γὰρ τὸ μέτρον. Πρὸς γὰρ τὸ μέτρον,
A. 2, D. 1. « Ad mensuram enim passionis et nume-
rum est retributio, » Cono. Mox, ἀπενέγκηται, loco
ἀπολάβῃ, A. 2, D. 1. Utrumque eandem sententiam
efficit. Cono, referret. Valla, afferret. Forte auferret.
Sed M. 2 exhibet ἀναπολαβεῖ. Sic. Deinde, πάντα
γὰρ καλῶς, A. 2, D. 1.

(52) Μόνως. Ex correct., antea μόνος, A. 2. Sic
adhuc, M. 2. Mox, διοικεῖ ὁ θεός, D. 1. Continuo ab
τὰ πάντα αὐ καὶ μόνος omittit M. 2.

(53) Δύο τοῦτοις τοῖς σκοποῖς τις χρ. Τοῖς
abest, D. 1. Διὰ τοῦτοις τις χρ., et ex correct., δύο
τούτοις σκοποῖς τις χρ., A. 2.

(54) Ἀγαθός ἐστι. Vid. Joan., p. 196. Ab ἀγαθός
ad ἐπιμελεῖται, Valla ita reddidit : « Nunquid enim,
cum bonum esse Deum constet, jure etiam provisor
erit? cumque sapiens quoque sit, num sapienter et
optime eorum quæ sunt curam habuerit? » Omisit
ergo, ἀγαθός ἐστι καὶ μόνος σοφός, et loco οὐκοῦν
legit οὐκ οὖν.

(55) Σοφός. Οὐκοῦν, x. τ. λ. Σοφός ὁ θεός καὶ τοῖς
καλοῖς καὶ οὐ καλοῖς (sed hoc καλοῖς fere evanuit)
εὐεργέτης εἰκότως ἐστὶ. Καὶ διὰ μὲν τοῦ ἀγαθὸς εἶ-
ναι ἀγαθὰ πάντα (ἀγαθὰ fere evanuit, et inter πάν
et ta est rasura duarum aut trium litterarum) ποιεῖ
διὰ δὲ τοῦ σοφός εἶναι, σοφῶς καὶ ἀριστα τῶν ὄντων
ἐπιμελεῖται, D. 1. Post μὲν solum τοῦ mutat, loco
τό, A. 2. Mox, γὰρ μὴ προνοεῖ, A. 2. Alteram par-
tem horum addit, alteram omittit Cono. Habet enim
sic : « Soius sapiens, et bonis ac perfectis beneficus

cubuerunt. Quodsi cuiquam adversari rationi videat-
tur, (pium) ad alterius correctionem vexari, sciat
hanc nostram vitam esse certamen et stadium vir-
tutis. Itaque, quo labores majores, eo majora præ-
mia. Nam perpressionis modus et finis est præmio-
rum remuneratio. Eam ob causam Paulus innu-
meris malis affligi situs est, ut majore et absoluto
victoriæ præmio potiretur. Quare omnia recte et
decenter Providentiæ opera efficiuntur. Quod ita
esse, eaque Deum ratione omnia moderari, quam
solum rerum natura patitur, si quis duo hæc spec-
tiet, quæ ab omnibus conceduntur, rectissime ani-
madvertet. Bonus est solusque sapiens. Quare quod
bonus est, merito providet : quod sapiens, sapienter
et optime providet. Si enim non providet, non est
bonus ; si non recte providet, non est sapiens. Ita-
que hos duos scopos intuentibus nullum Providen-
tiæ opus damnandum est, neque, re non explorata,
de ea quidquam detrahendum ; sed omnia in bonam
partem accipienda sunt, omnia habenda admira-
tioni, omnia recte et decore fieri credenda, eiusmodi
vulgo iniqua videantur, ne maledicentiam vitupe-
rabili admodum inscitia nostra cumulemus. Verum
illud perspicuum est, cum dicimus omnia recte fieri,
nos non de hominum vitiis loqui, neque de operi-
bus quæ in nostra potestate sita sunt et a no-
bis fiunt, sed de Providentiæ effectibus, quæ in no-
stra potestate sita non sunt.

C *decenter existit.* Quia vero sapiens est, etc. Ex his
aliquis conjicere possit, Cononem legisse : τοῖς κα-
λοῖς καὶ τελείοις. Ego vero magis probō καλοῖς καὶ
ἀγαθοῖς. Cum enim καλοῖς reddidisset bonis, neces-
sario loco ἀγαθοῖς, seu bonis, aliud vocabulum, id
est, perfectis substituit. Cæterum, ὁ θεός καὶ — εὐ-
εργέτης εἰκότως ἐστὶ, mihi quidem non admittenda
videtur. Primo enim solummodo propositum erat
docere, Deum bonum et sapientem esse, ac deinde ex
utroque, ἀγαθῷ et σοφῷ, argumentari. Ergo hæc
sententia hic redundat. Deinde ferri in Nemesio viz
potest molesta illa repetitio, εὐεργέτης εἰκότως
ἐστίν, et, προνοητῆς εἰκότως ἐστὶ. Prius ergo excide-
rant, ut arbitror, ista, οὐκοῦν — προνοητῆς εἰκό-
τως ἐστὶ. Id apparet ex Conone. Hunc defectum alii
supplerunt addendo : καὶ τοῖς καλοῖς — πάντα
ποιεῖ. Id docet cod. D. 1. De Vallæ lectione jam
dixi.

D (56) Διὰ δὲ τὸ σοφός εἶναι. Horum loco addun-
tur ea quæ paulo ante omissa sunt : τὰ πάντα,
x. τ. λ., M. 2.

(57) Μηδενὸς καταγινώσκειν. Μηδαμῶς καταγ.,
A. 2. Sic, sed μῶς fere evanuit, D. 1. Paulo post,
λέγωμεν πάντα καλῶς γεγενῆσθαι, A. 2. D. 1. Vide
Joan., p. 196. Cono ita : « Nihil operibus Providentiæ
detrahare. » Idem paulo post omittit πεπεισθαι, per-
suasum habere. Inferius autem, loco καὶ, videtur le-
gissee, καὶ εἰ, ac deinde omisisse ἵνα. Etiam inferius
habet : « omnia bene fieri. » Valla habet quidem nihil,
sed in reliquis longissime aberravit a vero. Veluti,
in principio exhibet, ὁ τοίνυν τοῦτοις προσέχων, ac
pro πεπεισθαι videtur legissee παποῖσθαι, ut alios
errores mittam.

(58) Ὅταν δὲ λέγωμεν. Cono incipit libri viii
cap. 9 : « Qui patiuntur innocentes, aut æquo animo
nocentes, hic purgari ostendit. Qui autem passiones
injustas inferunt, etiam jubente Deo, malivolentiæ
suxæ poenam sortientur. »

Quomodo ergo viri dirini acerbissima morte A multantur et sine causa jugulantur? Si enim inique, cur justa illa Providentia cædem non prohibuit? Si juste, nullum est peccatum eorum, qui occiderunt. Respondebimus, et eum qui occidit, inique occidisse, et eum qui occiditur, aut juste occidi, aut utiliter. Juste aliquando, ob improba quædam facinora nobis incognita; utiliter, quod occupet Providentia futura illius maleficia, et quod e re illius sit, non ulterius vitam producere (quod Socrati et sanctis viris accidit). At qui occidit, injuste occidit. Non enim eam ob causam, neque quod sibi liceret, sed sponte, quæstus faciendi et prædandi causa. In nostra enim est potestate agere; perpeti, ut, verbi gratia, occidi, in nostra potestate non est. Nulla autem mors mala est, nisi quæ ob peccatum offertur, ut e morte sanctorum hominum cognoscitur. Improbis vero, etiam si in lectulo, etiam si repente sine molestia ulla vitam finierit, male mortuus est, ut qui malam sibi sepulturam asciverit peccatum. Qui tamen interemit, improbe interemit. Nam in his qui juste interficiuntur, subdit se in locum carnificis; in his qui utiliter, sanguinariorum et sceleratorum. Idem judicandum de iis qui hostes interimunt et bello capiunt et in captos omne exemplum improbitatis edunt. Itemque idem de iis qui plus æquo sibi appetunt, et alios pecunia spo-

Πῶς οὖν ἄνδρες θεῖοι πικροῖς περιπεπτώκασι θανάτοις καὶ σφαγαῖς ἀναιτίοις (59); Εἰ μὲν γὰρ ἀδίκως, διατί μὴ ἐκώλυσεν ἡ δίκαια Πρόνοια τὸν φόνον, Εἰ δὲ δίκαιως, ἀναιτίοι πάντως (60) οἱ φονεύσαντες. Πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, ὅτι καὶ ὁ φονεὺς ἀδίκως φονεύει (61)· καὶ ὁ φονευόμενος ἢ δίκαιως φονεύεται ἢ συμφερόντως· δίκαιως μὲν ἔσθ' ὅτε (62), διὰ πράξεις ἀτόπους, ἡμῖν δὲ ἀδύλους· συμφερόντως δὲ, προκαταλαμβάνουσας (63) τῆς Προνοίας τὰς μελλούσας ἐσεσθαι παρ' αὐτοῦ κακούργιας, καὶ ὅτι καλὸν αὐτῷ μέχρι (64) τούτου στήναι τὴν ζωὴν **181** (ὡς Σωκράτει καὶ τοῖς ἁγίοις (65)). Ὁ δὲ φονεύσας, ἀδίκως ἐφόνευσεν· οὐ γὰρ διὰ τοῦτο (66), οὐδὲ ἐξὸν αὐτῷ, ἀλλὰ διὰ κέρδος καὶ ληστεῖαν ἐκουσίως. Ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἡ πράξις· τὸ δὲ πάθος οὐκ ἐφ' ἡμῖν, οἷον τὸ φονεῦσθαι. Θάνατος δὲ οὐδὲς κακὸς (67), εἰ μὴ ὁ δι' ἁμαρτίαν, ὡς δῆλον ἐκ (68) τοῦ θανάτου τῶν ὁσίων ἀνδρῶν. Ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς, κἂν ἐν τῷ σκίμποδι, κἂν αἰφνίδιον ἀπόνως τελευτήσῃ, κακῶς ἀπέθανε, κακὸν ἐντάφιον ἐπαγόμενος τὴν ἁμαρτίαν (69). Ὁ μέντοι φονεύσας, κακῶς ἐφόνευσεν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν δίκαιως φονευομένων, εἰς τὴν τῶν δημίων ἑαυτὸν κατέταξε (70) μοῖραν· ἐπὶ δὲ τῶν συμφερόντων, εἰς τὴν τῶν μαιφόνων καὶ ἐναγῶν. Τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῶν τοὺς πολεμίους φονευόντων (71) καὶ αἰχμαλωτίζόντων (72), καὶ πᾶσαν κακίαν κατὰ τῶν αἰχμαλώτων ἐργαζομένων (73). Τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῶν πλεον-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(59) Ἄνδρες ὅσοι πικροῖς περιπίπτουσι θανάτοις καὶ σφαγαῖς ἀναιτίοις. Ἄνδρες θεῖοι περιπεπτώκασι πικροῖς θανάτοις καὶ σφαγαῖς ἀναιτίοις. Sed a rec. man. in ordinem hunc vocantur πικροῖς περιπεπτ. θαν., D. 1. Θεῖοι, loco δῖοι, et, πεσόκασι, ex corr. vero πεπτώκασι, præterea in marg. a man. rec. ἢ περιπίπτουσι. Denique loco ἀναιτίοις est ἀναιτίοις et in marg. a rec. γρ. ἀναιτίοις, A. 2. Viri sancti, et mox, perpassi sunt, Con. Sancti viri succubuerunt, Vall. Idem ἀναιτίοις reddidit indignis. (60) Ἀναιτίοι πάντως. Ἀναιτίοι πάντες, A. 2. Οἱ φονεύσαντες omittit Vall.

(61) Πρὸς αὐτοὺς ἐροῦμεν — ἀδίκως φονεύει. Horum loco a man. rec. insertum: Πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, ὅτι καὶ ὁ φονεὺς ἀδίκως φονεύει, D. 1. Πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, ὅτι καὶ ὁ φονεὺς ἀδ. φον., A. 2. «Ad hæc dicemus, quoniam is, qui occidit, injuste cecidit,» Con. «Ad hoc sane respondeamus, quod qui cecidit, injuste cecidit,» Vall.

(62) Ἐσθ' ὅτε. Ἐσθ' ὅτι, Ox. Idem mox, ἡμῖν καὶ ἀδύλους. Cono omittit ἔσθ'. Mox idem habet: «actiones injustas et inconvenientes,» Ἐσθ' omittit etiam Vall.

(63) Προκαταλαμβάνουσας. Præcognoscente, Con. Antecedente, Vall. Quanto rectius Ellebodus, qui reddidit, occupare, id est, prævenire?

(64) Καλὸν αὐτῷ μέχρι. Καλὸν αὐτὸν μέχρι, A. 2. Mox, στήναι τὴν ζωὴν, D. 1, Ox. Στήσαι, sistere: στήναι, sisti. Eodem ergo h. l. reedit. Cono, sisti. Ex Vallæ interpretatione nihil licet colligere.

(65) Ὡς Σωκράτει καὶ τοῖς ἁγίοις. Hæc a man. rec. in marg., D. 1. Ὡς Σωκρ. καὶ τοῖς ἄλλοις ἁγίοις δοκεῖ, A. 2. Tollenda censeo.

(66) Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο. Ex rasura. Antea, credo, οὐδὲ, D. 1. Mox in eodem ante ἐξὸν insertum vel οὐδὲ, vel οὐδέν. Paulopost πράξις, D. 1, Ox. Ἐξὸν αὐτῷ Cono reddidit, commodans. Et mox ἐκουσίως vertit, insidiatus est. Valla habet licere et sponte, ac præterea quædam de suo interposuit. Cono expli-

candi causa videtur interposuisse, insidiatus est. Deest enim verbum. Rectius vero ad ista omnia intelligitur ἐφόνευσεν seu ἐποίησεν. Cæterum proxima vocabula, ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἡ πράξις, satis vindicant vicem ἐκουσίως. Sed ἐκουσίως ante se videtur requirere oppositum. Jam vocabulorum διὰ τοῦτο opposita sunt, διὰ κέρδος καὶ ληστεῖαν. Ἐκουσίως vero non potest opponi τῷ, οὐκ ἐξόν. Præterea hic non quaeritur, an licuerit, sed, an oportuerit id fieri. Loco ἐξόν ergo conjicio, οὐδὲ χρὴν αὐτῷ, nec *fatiale ei ac necessarium fuit*. Ita fere Thucyd. vi, 18: Οἷς χρὴν ἐπαμύνειν. Ac fortasse Cono hoc ipsum inerte reddidit *commodans*, vocibus similibus confusis, velut, χρὴν, χρᾶν, χρῆξιν.

(67) Οὐδὲς κακὸς. Οὐδὲ εἰς κακὸς, A. 2. Ante οὐδὲς, loco δὲ, habet γὰρ, M. 2.

(68) Ὁ δι' ἁμαρτίαν· ὡς δῆλον ἐκ. Ὁ δι' ἁμαρτίαν γενομένος· δῆλον ἐκ, D. 1.

(69) Ἐπαγόμενος τὴν ἁμαρτίαν. Ἐπαγ. τῶν ἁμαρτιῶν, M. 2. Contrarium est apud Ælian. Var. hist. xii, 55: Ἐνδόξως ἀποθανεῖν ἐντάφιον τῷ θαπτομένῳ, et iv, 8, Καλὸν ἐντάφιον ἡ τυραννίς, imo vero, ἡ ἀρετή.

(70) Ἐαυτὸν κατέταξε. Ἐαυτοῦ κατέταξαν, A. 2, Con. Sic, et mox μοῖραν, loco μοῖραν, D. 1. E t ergo mutatio numeri. Sed Valla retinet singularem.

(71) Τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῶν τοὺς πολεμίους φονευόντων. Τὰ αὐτὰ (ex correct., antea, credo, ταῦτα) καὶ ἐπὶ πολεμίῳ φονευόντων, D. 1. Sic, sed ταῦτα, A. 2. Loco τοὺς πολεμίους habet etiam πολεμίῳ, M. 2. Cono: «Eadem hæc sunt et in hostibus interficientibus,» Valla: «idem intelligendum de eis, qui hostes conciderunt,» Mox Valla omittit, καὶ πᾶσαν — αἰχμαλώτων.

(72) Καὶ αἰχμαλωτίζόντων. Omittit Con.

(73) Κακίαν ἐργάζ. Κακίαν κατὰ τῶν αἰχμαλώτων ἐργαζομένων. Ταῦτα καὶ ἐπὶ, A. 2. Sic, sed in Mox ταῦτα, D. 1.

εκπύοντων (74) καὶ ἀρπαζόντων χρήματα. Καὶ γὰρ τοῖς ἀφαιρουμένοις, ὡς εἰκὸς, συμφέρει, μὴ κεκτῆσθαι· ἀλλ' οἱ πλεονεκτῆσαντες (75) ἄδικοι. Διὰ γὰρ πλεονεξίαν, οὐχὶ διὰ τὸ συμφέρειν ἐκείνοις ἀφελοντο (76).

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(74) Πλεονεκτούντων. In grassatoribus. Con.
(75) Καὶ οἱ πλεονεκτ. Ἀλλ' οἱ πλεονεκτ., D. 1, Con., Vall.

(76) Ἀφελοντο. Antea, credo, ἀφελαντο. D. 1. Post hoc caput in A. 2, additur aliud cum indice :

liant. Etenim, et iis quibus eripitur, verisimile est conducere, non possidere; et qui alienam pecuniam concupierunt, iniusti: nam habendi cupiditate inducti, non quia illis sit utile, ademerunt.

Ἐν τίνι τὸ ἡγεμονικὸν ἰδρυται. Incipit: Σιγάτω πᾶσα στοχαστικὴ ματαιολογία. Sed hæc est pars prior capituli 12 Gregorii Nysseni *De hominis officio*, in de a pag. 67 ad 71, tom. I. edit. Paris.

SUPPLEMENTA VARIARUM LECTIONUM.

Paginæ notantur editionis Antuerpiensis, quas typis crassioribus textui inserendas curavimus.

Pag. 15. Ἐβραῖοι δὲ τὸν ἄνθρωπον. Hic locus B legitur apud Anastasium quæst. 24, p. 270 seqq. edit. Gretseri, Ingolstad. 1617, 4. Ibi est, τὸν ἄνθρωπον ἴσμεν ἐξ ἀρχῆς. In principio statim monendum est Anastasium in modo quædam addere, modo quædam omittere, modo quædam mutare, haud raro pro arbitrio suo.

Περιπέση. Περιπέσεται.

Θνητότητα. Τὴν θνητότητα.

Τροφῆς αὐτόν. Αὐτὸν τροφῆς.

Ἀπεκδεχόμενοι. Ὑπεκδεχόμενοι δίκην, καὶ οὐ τόν.

Pag. 16. Κατεσκευάστο. Ἐσκευάσθη.

Ἀπὸρρευσε αὐτῷ. Αὐτῷ abest.

Ἦσαν γάρ. Γάρ abest. Mox, εἶχεν τὴν ἐνέργειαν.

Τῆς δὲ σωματικῆς χρείας ἐγένετο. In fine addit ἐνδεῖα. Hoc tamen ut addatur non necesse est. Sic Philostorg. p. 62, τοῦ προστάγματος γίνεται. Et ibid., τοῦ δέους γενόμενος.

Ἐπεζήτη. Ἐζήτησε. Mox, ἡ Γραφή, loco ὃ C Μωσῆς.

Ἐκπεσὼν οὖν τῆς τελειώσεως. In margine, τελειότητος. Nondum erat τελείος, sed adhuc τῇ τελειώσει operam dare debebat. Ergo τελειότης aliena ab hoc loco. Mox idem omittit ὁμοίως.

Ἀναλήφεται. Ἀπολήφεται. Mox deest αὐτῷ, post ἀπόλαυσις. Paulo post, ἀπὸ τῆς γῆς.

Pag. 17. Τὰ τῆς ἀπολαύσεως. Post hæc interponit, χρεῖα μὲν (forte γὰρ) ἀνθρώπου (forte ἀνθρώπων) τροφῆς καὶ ποτοῦ διὰ τὰς κενώσεις καὶ διαφορήσεις, omisiss mox ab ἐπιτεθῇ ad κατὰ κένωσιν. Sed ista, quæ hic addita sunt, leguntur pag. 19.

Περὶ ὧν ὑστερον ἐροῦμεν. Absunt. Nec enim pertinebant ad consilium Anastasii.

Ἐξ ὧν καὶ συνέστημεν. Συνεστάθημεν, loco συνέστημεν. Sed idem tempus est etiam pag. 18, ἐν χρεῖα κατέστημεν.

Pag. 18. Πλεονεκτεῖ πάντα τὰ ζῶα. Πλ. πάντων τῶν ζώων. Utraque constructio obtinet.

Τοῖς ἄλλοις τοῖς παχυδέρμοις. Post ἄλλοις addit ζώοις.

Ολικήσεως δὲ, x. τ. λ. Ολικήσεως τε οὐχ ἥμισυ δὲ καὶ διὰ τὰς τῶν θηρίων ἀποφυγὰς.

Pag. 19. Καὶ διὰ τὰ θηρία. Τὰ abest.

Ἐνδοθεῖσαν τῷ σώματι. Τῷ abest. Post σώματι addit: ἱατρῶν τε καὶ θεραπειᾶς ἐν χρεῖα κατέστη-

μεν. Sed hæc leguntur pag. 18.

Pag. 26. Ἐπεὶ τότε ἀρχαῖον τῶν ἀλόγων, x. τ. λ. Hæc leguntur apud Anastasium pag. 276, sic: Ἐπεὶ τότε ἀρχαῖον οὐδὲν τούτων ἔδειτο.

Καὶ πευθῆρια. Absunt. Mox habet, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἀλογίας.

Παρά τῶν ἐξωθεν θηρίων εὐλόγως. Παρὰ τῶν ἐξωθεν ἀλόγων θηρίων. Mox, συνήλθε γάρ.

Δῆλον ἐκ τῶν τὸν ἀριστον. Διδάσκουσιν οἱ ἀριστοι (ἀριστον bene habet) μετελθόντες βίον καὶ παρὰ τῶν τοιούτων μηδὲν βλαβέντες, ὡς ὁ Δανιὴλ ἀπὸ τῶν λεόντων καὶ Παῦλος ἀπὸ τῆς ἐχιδνῆς.

Τοῦ συνδέοντος ἐν ἑαυτῷ. Ἐν abest.

Τοῦ τοσαύτης, x. τ. λ. Τοσαύτης δὲ τιμῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ προνοίας ἤξιώται, ὅτι δι' αὐτὸν καὶ τὰ μέλλοντα καὶ τὰ νῦν, καὶ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε. Mox, κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν γεγονώς, Χριστῷ συνδιάγει, πάσης ἀρχῆς. Deinde, ἐξείπεν αὐτοῦ δύνανται τὰ πλεονεκτήματα; Πελάγη γὰρ διαβαίνει— θεωρεῖα, ἀστέρων κινήσεις καὶ διαστήματα (ergo hic quoque firmat additum καὶ διαστήματα) καὶ μέτρα — (pag. 27) κητῶν καταφορεῖ (sed in marg. καταφρονεῖ), πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ τέχνην (ergo τὴν τέχνην addit, omisso tamen, καὶ μέθοδον) κατορθοῖ, ὑπερῶριον (ergo huius quoque auctoritate hoc vocabulum consistit) διὰ τῶν — σώματος καλυβόμενος (hoc in nullo codice inveni) προφητεύει — ἀπολαύει (deinceps plura mutat) ὑπὸ πάντων δορυφορεῖται, Θεῷ διαλέγεται, δαίμοσιν ἐπιτάττει — ἐρευνᾷ — γίνεται Θεοῦ καὶ κληρονόμος τῆς αὐτοῦ βασιλείας (his continuo addit de suo ἐπιφώνημα hoc), αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Pag. 180. Πρὸς αὐτοὺς ἐροῦμεν. Πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, ὅτι ὁ φωνεύων. Habet hæc Anastasius quæst. 18, pag. 220.

Ἡ δικαίως. Εἰ δικαίως. Sed in marg. ἡ.

Στῆναι τὴν ζωὴν. Στῆσαι τὴν ζωὴν. Sed in marg. στήναι.

Pag. 181. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο, οὐδὲ ἐξ ὧν αὐτῷ, ἀλλὰ. Istis omisiss, mox habet, διὰ γὰρ κέρδος.

Οὐδεὶς κακός. Οὐδὲ εἰς κακός.

Ὅσιν ἀνδρῶν. His addit, τίμιος γὰρ, φησὶν, ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ.

Ἀλγυρίδιον. Ἀλγυρίδιος.

Ἐπαγόμενος τὴν ἀμαρτίαν. His addit, θάνατος γὰρ, φησὶν, ἀμαρτιῶν πονηρός.

ADNOTATIONES EDITORIS OXONIENSIS

IN NEMESIO,

Accommodatæ paginis editionis Antuerpiensis, quas typis grandioribus expressimus.

Nemesios. Quid de auctore nostro sentiamus, fortasse plus satis superius diximus; pretium tamen operæ fuerit insuper monere, in altero ms. codicum, quibus usi sumus, hanc haberi epigraphen: 'Αδαμαντιῶνος τοῦ καὶ Νεμεσίου ἐπισκόπου Ἑμέτης, ita ut Adamantionis prænomine is insigniatur. Floruisse quidem sub quarto sæculo rhetorem non incelebrem, Adamantium appellatum, pluribus constat; et spectatum ex Nazianzeni, necnon Libanii ad eum scriptis epistolis; at eundem illum non fuisse cum Nemesio Cappadociæ præfecto, Gregorii Nazianzeni familiari, evidenter liquet, tum ex ea varietate, quæ in nominum flexu cernitur, tum ex ipsa epistolarum forma et tenore; quod pariter dicendum de Isidori Nemesio superius itidem memorato.

Quin imo profiteri par erit, in eodem illo quem supra laudavimus codice, præter tractatum hunc nostrum, *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, aliam haberi parvi momenti, ut et molis, qui ejusdem auctoris λόγος κεφαλαιώδης dicitur, et septem circiter paginas complectitur, ex Nemesio nostro, et Meletio ejusdem argumenti libello consarcinatus; æquisima hac plagii lege, ut prior pars Nemesio, altera Meletio, paucissimis subinde interpolatis, in solidum debeat; qui quidem liber ille ipse videtur, quem Gesnerus laudat sub titulo *Adamantionis philosophiæ compendiarie*, quem Græce exstare dicit Venetiis apud S. Antonium.

Pag. 9. *Τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς νοεῖται.* Apud omnes fere convenit, hominem ætherea terrenaque parte, anima et corpore consistere; unde auctor noster paulo infra ait: 'Ἀνθρώπον ἐκ ψυχῆς εἶναι καὶ σώματος, ὁ κοινὸς ὑποβάλλει λόγος. Nec minori consensu concurritur in approbanda ejusdem fabrica, quam institutam ait Plato in *Tim.* p. 23, ἡ δυνάτων ὡς κάλλιστά τε καὶ ἀριστα. Unde Protagoras eam rerum omnium mensuram esse dixit, τῶν μὲν δυνάτων ὡς ἐστὶ, τῶν δὲ μὴ δυνάτων ὡς οὐκ ἐστὶν. Adeo ratum elogium a Deo operibus suis adhibitum, quod illa valde bona (*Gen.* i, 31). Utrum vero anima simplexque essentia sit, non ita in confesso habetur. Philo lib. i *De mundi opif.* verbis ab auctore nostro laudatis inquit: Νοῦν ἐξαίρετον ἔδωκε τοῦ ψυχῆ τινὰ ψυχῇ, καθάπερ κόρην ἐν ὀφθαλμῷ. Josephus lib. i *Antiq. Jud.* c. 2: Ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ πνεῦμα ἐνέκην αὐτῷ καὶ ψυχῇ. Plotinus, cujus testimonium hic adhibetur, *Ennead.* i, rationem redditurus, quid *mentis* voce intelligat, sic loquitur: Νοῦν λέγω, οὐχ ἡ ψυχὴ ἔχει ἔξιν οὖσαν τῶν παρὰ τοῦ νοῦ, ἀλλ' αὐτὸν τὸν νοῦν, ἡ ἔχουσα καὶ τοῦτον ὑπεράνω ἡμῶν, qualia alibi passim repetit. Marcus Anton. in Vita sua ait, hominem tribus constare partibus, τοῖς σαρκίαις, τῷ σωματικῷ καὶ τῷ ἡγεμονικῷ. Sed non apud ethnicos Judæosve habitabat ista sententia. Irenæus disertissimis verbis ait: *Tria sunt, ex quibus perfectus homo constat, carne, anima, spiritu*, lib. v *Adv. hæres.* c. 9; lib. etiam v, c. 6, istis similia reperire est, necnon apud Tatianum. Quin Augustinus, tractat. *De symbolo*, sic loquitur: *Homo habet tres partes, spiritum, animam et corpus, itaque homo est imago SS. Trinit.* Revera libro *De eccl. dogmat.* c. 20, Didymum eo nomine reprehendit, quod spiritum tertium quoddam in hominis substantia esse vellet. Neque id mirum; postquam enim Apollinarii et

A ipsius sequacium Dimeritarum increbuit dogma, qui Dominum nostrum ex tribus partibus constitutum asserebant, ἐκ σαρκὸς καὶ ψυχῆς καὶ θεότητος ἀντὶ τοῦ νοῦ (Epiphanius sunt verba pag. 1016), quo certius eos profligarent orthodoxi, deinceps receptæ prius sententiæ de tribus animæ partibus valedixerunt, licet ab Apostoli verbis *1 Thess.* v, 23, firmiter sibi arrogare videatur; et demum hæreseos ejusdam apud posteros arcescebatur, animam a spiritu secernere; simili plane lege, qua mersio in baptisinate, nunc trina, dein una, denuo et trina placuit, pro dogmatum varietate quæ Ecclesiam subinde lacescebant.

Ibid. *Ἀριστοτέλης.* Hæc habentur lib. ii *De anima*, cap. 1.

Pag. 10. *Πλάτων δέ.* De his pluribus verbis agens Socrates introducit in *Alcibiade*, qui tandem concludit: Ἐπειδὴ δὲ οὕτε τὸ σῶμα, οὕτε τὸ εὐναμφότερον ἐστὶν ἄνθρωπος, λείπεται, οἶμαι, ἡ μὴδὲν αὐτὸν εἶναι, ἡ εἴπερ τί ἐστι, μὴδὲν ἄλλο τὸν ἄνθρωπον συμβάλλειν ἢ ψυχῇ. Quod Cicero in *Somn. Scip.* ita effert: *Non is ex quem forma ista declarat, mens cuiusque est quisque.* Adeo quidem hominem omnino ex se perficit anima, ut voce in eam rem conficta αὐτοαυτό appellandam censuerit Plato.

Ibid. *Ἀπὸ τοῦ δὲ θάνατος.* Hæc apud Damascen. habentur; sed semel monere liceat maximam partem secundilibris istius scriptoris e nostro mutuatum.

Pag. 11. *Οὐ γὰρ μόνον ἦν ὡσε.* Egregie hæc quidem; rerum enim nexus ad unitatem, ordo ad principium, immensitas ad infinitatem, commoda ad patrem, proinde omnia ad Deum recta manuducunt.

Pag. 12. *Ἀριστοτέλης ἰστέρησε.* *Hist. animal.* l. i, cap. 1.

Pag. 13. *Διὸ καὶ Μωϋσῆς τὴν δημιουργίαν.* Philo *De mundi opif.* ait: Καθάπερ οὖν οἱ ἐστιάτορες οὐ πρότερον ἐπὶ δειπνῶν καλοῦσιν, ἢ τὰ πρὸς εὐωχίαν πάντα εὐτρεπίζαι, καὶ οἱ τοὺς γυμνακοὺς ἀγῶνας τιθέντες, etc., τὴν αὐτὴν τρέπον καὶ ὁ τῶν ὅλων ἡγεμὼν, οἷά τις ἀλοθέτης καὶ ἐστιάτωρ ἄνθρωπον καλεῖν μέλλον ἐπὶ τὴν εὐωχίαν καὶ θεωρίαν, τὰ εἰς ἐκάτερον εἶδος προετρεπίζατο. Quibus subjungit: Θεὸς ἀρχὴν μὲν οὐρανὸν ἐποίησε, τέλος δὲ ἄνθρωπον, τὸν μὲν τῶν ἐν αἰσθητοῖς ἀφθάρτων τελειότατον, τὸν δὲ τῶν γηγενῶν καὶ φθαρτῶν ἀριστον, βραχύν, εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, οὐρανόν. Basilii, 21 in *aliq. Scrip. loc.*: Πρώτη ἡ κτίσις, τελευταῖος δὲ ὁ ἄνθρωπος, ὅτι παρασκεύασεν αὐτῷ, ὥσπερ οἰκοδοσέσθαι, οἶκον πεπληρωμένον· οὐ γὰρ πρῶτον ἐποίησεν ἄνθρωπον, ἵνα πτωχὸς κτισθῇ, ἀλλ' ἐποίησεν οὐρανὸν σκέπην αὐτοφύη κτίσας, ἐπεσφόρεσε τὴν γῆν ἑάσας τοῖς ποσὶ προετοιμάζων τοῖς τοῦ ἀνθρώπου. Sic Nysseus: Οὐκ ἦν εἰδὸς τῶν ἀρχοντα πρὸ τῶν ἀρχομένων ἀναφανῆναι. Tertull. vero contra Marc. l. ii: *Quis dignus incolere Dei opera, quam ipsius imago et similitudo?* Euryphamus Pythagoræ: Τὸ θεῖον ἄνθρωπον πολυτελέστατον ζῶον, ἐξ τὸν κόσμον ἐσφύλασεν, ἀντίτιμον μὲν τῆς ἰδίας φύσεως, ὀφθαλμὸν δὲ τῆς τῶν δυνάτων διακοσμήσεως. Lactantius lib. vii: *Mundum non propter se Deus fecit, sed propter hominem, qui eo utitur: ita ipsum hominem propter se, etc., scilicet, ut esset, qui opera ejus intelligeret.*

Pag. 15. *Ἐβραῖοι δὲ τὸν ἄνθρωπον.* Josephus quidem sentire videtur illos saltem admodum longævus esse potuisse, si mandatis divinis morem

Pag. 28. *Πρῶμα ἐνθερμιον καὶ διὰ πυρὸς*. Hoc de ignea anima dogma, e suis favillis, fere sepulchrum, argumentis quibusdam non inellegantibus, seu fomite adhibitis, suscitare conati sunt eruditi aliqui apud nos medici, qui βιολύχτιον et perennem in cordis foco flammam ingeniose certe, si minus vere, illustrarunt. Merum vero et purum putum ignem animam Democritus docuit; quemadmodum ex Arist. lib. 1 *De anima*, c. 2, statim subjicit auctor noster. Verba Aristotelis sunt: Πῦρ τι καὶ θερμὸν φησιν αὐτὴν εἶναι, ἀπελθὼν γὰρ ὄντων σχημάτων καὶ ἀτόμων τὰ σφαιροειδῆ πῦρ καὶ ψυχὴν λέγει. Quod Epicurus suo more sic emendatius effert, referente Plutarcho, *Περὶ τῶν ἀρεσκόντων*. Κρᾶμα ἐκ τεσσάρων, ἐκ τοιοῦ πυρώδους, ἐκ τοιοῦ ἀερώδους, ἐκ τοιοῦ πνευματικοῦ, ἐκ τετάρτου τινὸς ἀκατονόμαστου. Quin et Hipparchus animam ignem dixit, teste Macrobio in *Somnio Scip.*

Ibid. *Κριτίας δὲ αἷμα*. Sacrae Litterae huic sententiae favere videntur, quae vel ante Mosaicam legem, ejusdemque caeremonialem cultum, sanguinis esu mortales omnes interdixerunt, hac ratione a Deo Opt. Max. reddita: *דבר בשבבך בשר בך*. Quin et inde sacrificiorum omnium, quod in animalis sanguine sit anima, arcescenda videtur ratio; quodque χωρίς αἵματεχυσίας οὐ γίνεται ἀρεσις, Hebr. ix, 22. At vero causae magis peculiariae sunt, quare Critiae (a) haec sententia commendaretur. Vir quippe erat, si quis alius, cujus anima sanguis fuerat; patriae proditor et carnifex; atque triginta tyrannorum unus, nescio dicam, an ipsa triginta omnium tyrannis.

Ibid. *Ἰππὼν δὲ ὁ φιλ. ὕδωρ*. Pro philosopho substituit Joan. Grammat. Athei cognomen. In lib. enim *De anima*, inquit, ἐξ ὕδατος, ὡς Θαλῆς καὶ Ἰππῶν ὁ ἐπὶ κλην Ἄθεος. Sententia autem ipsa ab Aristotele hac nota insignitur: Τῶν δὲ φορτικωτέρων καὶ ὕδωρ τινὲς ἀπεφάναντο, καθάπερ Ἰππῶν, ac si illo iudice absurdior reliquis ea esset sententia. Uini sit, Thales, qui referente Laertio, ἀρχὴν τῶν πάντων ὕδωρ ὑπεστήσατο, non sine causa, teste ipso Aristotele ita censebat; siquidem 1 *Metaph.* ita dissertentem audire est: Πάντων τὴν τροφὴν ὕδρην οὖσαν καὶ αὐτὸ τὸ θερμὸν ἐκ τούτου γινώμενον καὶ τὸ ζῶον τούτῳ ζῆν. Addit insuper antiquissimos gentium theol. in hac sententia versatos, unde Hom.,

Ὠκεανὸν τε θεῶν γένεσιν καὶ μητέρα Τηθύρ.

Ita, ut aqua parens rerum habeatur, terra, quae ex Romanorum theologia Cybele seu mater deorum omnium, gremio suo excipiens, matris vicem obtineat. Ita enim Eustathius locum illum interpretatur: Ὠκεανὸν, τὴν ὕδρην δηλαδὴ φύσιν, καὶ τὴν Τηθύρ, ὅ ἐστι, τὴν κοινὴν τροφὴν γῆν. Si autem, ut aliis placuit, Tethys etiam aquas significet, utriusque parentis jus et dignationem illud elementum sortietur. Unde certe Aristoteles in loco prius laudato ait, hanc ob causam deos Styga jurasse, καὶ τὸν ὄρκον τῶν θεῶν ὕδωρ.

Ibid. *Ἡράκλειτος*. Si iste σκοτεινός intelligi omnino velit, ἀναθυμιάσεις apud eum id sonare videtur, quod apud chymicorum filios volatile dicitur, et spiritus, phlegmatis, sulphurisque nominibus insignitur, caloris ope e liquoribus eductum. Ἀναθυμιάσεις enim suas, referente Laertio, duplicis generis facit, aut λαμπράς καὶ καθαράς, sulphureas scil. et ardentes, aut σκοτεινάς, nubem saltem conficientes, humiditas tantum seu phlegmate scatescentes: ex quorum cum fixis terrenisque partibus ζυμώσσει rerum omnium generationes aut interitus earundem versum dependent; quin et ex peculiari earundem

A habitudine et nexu, ad specificas suas essentias conformantur.

Ibid. *Θαλῆς*. Quod auctor noster Thaletem primum dixisse asserat animam αὐτοκίνητον καὶ αὐτοκίνητον, Diogenes Laertius sic proponit: Αὐτὸν πρῶτον εἰπεῖν ἀθανάτους τὰς ψυχάς. At non video, quomodo haec cohaereant cum illis quae statim subdit idem Laertius, quod (b) lapidibus etiam animam tribuerit. Nisi forte marmora, quod diu perdurent, utique et immortalia dicenda sint, tumultusque adhibita ipsa nullo tumultu condenda deinceps videantur.

Ibid. *Πυθαγόρας*. Pagina 44, rationes satis probabiles reddidit auctor noster, quibus suadeat Pythagoram, qui omnia fere symbolis obumbrare satagebat, id etiam praestitisse, cum animam numerum esse dixerit, scil. non aliter intelligendum, quam ipse Aristoteles, cum tempus numerum motus vocat. Per unitatem quidem primam rerum causam Deum designat; et formas, cum individuationis principia sint, et corporum genii et numina, imo divinae auras particulae, non male numeros etiam appellat: certe ita interpretatur Plutarchus, τὸν ἀριθμὸν ἀντὶ τοῦ νοῦ παραλαμβάνει. Quin Macrobius decantatum Pythagoreorum sacramentum,

Μὰ τὸν ἀμετέρα ψυχᾷ παραδόντα τετρακτὺρ,

exponit, *Juro per eum, qui dat animas nostrae quaternarium numerum*, scil. eam nobis dedit cum tribus suis facultatibus: *Quarum prima est ratio, quam λογιστικὸν appellant; secunda animositas, quam θυμικὸν vocant; tertia cupiditas, quae ἐπιθυμητικὸν nuncupatur*. In *Somn. Scip.* l. 1.

Ibid. *Πλάτων*. Lib. 1 *De Leg.*, necnon in *Phaed.*

Ibid. *Ἀριστοτέλης*. Lib. 11 *De anima*, c. 1.

Ibid. *Δελφάρχος*. Istius nominis occurrit rhetor quidam non incelebris, Isocraitis, sive ut alii, Theophrasti discipulus: unde a philosophia non prorsus alienus haberi poterit; sed eum, qui scripta ejus recenset Photius, orationum solum meminit; et Cicero in *Bruto* et lib. 11 *De orat.* inter rhetores recenset: quin et cum Tullius variis philosophorum de anima sententias refert, *Tusc. quæst.* lib. 1, eamque exponit, quæ ait, *animam nil esse nisi corpus unum et simplex, ita figuratum, ut temperatione natura vigeat et sentiat*, Dicæarchum istius auctorem profutetur: insuper quando Plutarchus *Περὶ τῶν ἀρεσκόντων*, cujus vestigia Nemesius in hoc scriptorum censu semper fere premit, Dicæarchum etiam scribit: inde adducar, ut credam, facili lapsu Dinarchum pro Dicæarcho interpolatum. Interea tamen non est dissimulandum, Hermiam in suo *Διασυνῶμ* Dinarchum etiam scripsisse; Galenum autem *Διαρχον* (quod proximum est), in lib. *Περὶ φιλοσόφων ἰστορίας*, cum Epicuro sociasse.

Pag. 29. *Ἀριστοτέλης καὶ Δελφάρχος ἀνούσιοι*. Dinarchus sive Dicæarchus (perinde enim fuerit), revera animam, accidens et qualitatium temperamentum statuit. De Aristotele autem hoc non aliter dici potest, nisi quatenus illo auctore formæ e potentia materiæ eductæ, cum seorsim subsistere non possint, ἀνούσιοι, hoc est, incomplete substantiæ ab ipso habitæ videntur.

Ibid. *Μανιχαῖοι*. Manetis sententiam dilucide explicat Epiphanius hæres. 66, quod duo statuere principia, alterum bonum, malum alterum: Ἐχεν δὲ ἐν τῷ κόσμῳ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν τὰς ὑποστάσεις, καὶ τὴν μὲν ἀρχὴν πεποιηκέναι τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν εἶναι τῆς ἐτέρας· αὐτὴν δὲ εἶναι τὴν ψυχὴν τὴν ἐν ἀνθρώποις καὶ ἐν παντὶ ζῳῳ καὶ πετεινῷ καὶ ἐρπετῷ καὶ κνωδάλῳ· οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ

(a) De Critia Proclus ad Platonis *Timæum*, pag. 22, ita habet: Ὁ Κριτίας ἦν μὲν γενναῖος καὶ ἀδρᾶς φύσεως. Ἦππετο δὲ καὶ φιλοσόφον συνουσίων, καὶ ἐκαλεῖτο ἰδιώτης μὲν ἐν φιλοσόφοις, φιλόσοφος δὲ ἐν ἰδιώταις, ὡς ἡ ἱστορία φησὶν. Ἐτυράννησε δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν τριάκοντα γονόμενος.

(b) Apud Diog. Laert., pag. 9, legitur: Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Ἰππίας φασὶν αὐτὸν καὶ τοῖς ἀψύχοις μεταδιδόναι ψυχὰς, τεκμαίρομενον ἐκ τῆς λίθου τῆς μαγνήτιδος καὶ τοῦ ἡλέκτρου. Ergo hæc superiori-bus non repugnant, ut editor Oxoniensis credidit.

ἐν τοῖς φύσις, etc. Hæc scilicet e vetustissimis Chal-
dæorum placitis desumpta, apud quos Ὁρομάσδης
et (a) Ἀριμάνιος illa ipsa, quæ modo retulimus,
fuisse principia; seu Valentinianorum verbis (re-
ferente Irenæo, Tertull., Theod. aliisque), οὐς
sive (b) Ἀκαοθ. ἐνθύμους et Amor; scientia di-
vina, unitas aut Deus; et ex altera parte materia,
δυσκλίας, orcus et chaos quæ et Σαχλᾶ et (c) Tald-
both dicebantur. Quæ quidem placita apud Pytha-
goreos et Platonicos (omnium fere hæreticorum pa-
triarchas, Tertull. teste) olim recepta, passim dif-
fundebantur. Nimirum cum stupidi homines in ani-
mum inducere non poterant, qua ratione aliquid
ex nihilo fieret, materiam æternam somniabant;
cumque religio apud eos esset, ea quæ in rebus
passim cernuntur mala, Deo accepta referre; illa
omnia contrario et sequiori principio materiæ im-
putabant. Quod eo usque invaluit, ut vel Epicuro
sive hanc excusationem comminisceretur Lucretius,
quod pie admodum ex atomis orbem conflare vel-
let, scilicet,

*Nequaquam nobis divinitus esse creatam
Naturam mundi, quæ tanta est prædita culpa.*

Et quidem hæc præ cæteris quibuscunque est illa
philosophia, quæ gentiliū polytheismo prætextus
uberrimos afferebat. Postquam enim ratum apud eos
erat, quod

Deus est, quodcunque vides, quocunque moveris,
et is omnia animaret: proximum fuit, ut etiam in
omnibus coli possit et debeat. Hinc animarum evo-
cationes, ciborum delectus, magicæ lustrationes,
pollutissima καθάρσας, magicæ purgationes et in-
fandi ritus: quibus satagebant (ut morituri Plotini
verbis utar a Porphyrio memoratis), τὸ ἐν αὐτοῖς
θεῖον ἀνάγειν πρὸς τὸ ἐν τῷ παντί θεῖον. Quinimo,
ut a primis Christianismi incunabulis, per Simonem
Magum, Carpocratem, Valentinum, Marcionem,
Gnosticosque reliquos, his ipsis armis Ecclesia op-
pugnabatur, ita illa tacitos jam moventes, demum
sub Juliani auspiciis hæc una philosophiæ pars
eidem æmulam se gessit, et in vulnere animam
posuit.

Ibid. Ἀμμορίων. Consulatur hac de re Proclus in
Com. ad Platonis *Timæum*, necnon Joan. Gram-
mat. in Aristot. *De anima*, qui hæc, quæ sequuntur,
fere descripsit.

Ibid. Δεῖται τοῦ συνέχοντος. Non male vulgo di-
citur brutis animalibus anima pro sale data. Sal
enim non modo putredinem arceat, sed et fixationis
principium est. Quia rationalis anima, quæ Platoni
ἡνίοχος audit, non solum frena in affectus injicit,
sed et humores corporis moderatur. Et hoc illud
est, quod medici eos sub tutela animæ ponunt,
aliasque habitudines haberi in corpore vivo, quam
in cadavere, magnis experimentis docent.

Ibid. Στοιχοὶ τοιχήν. Sensus et motus ita ex-
plicari solent, ut nervis chordarum ad morem pro-
tensis, si forte ex parte aliqua attingantur, mutatio
aliqua intus pervadat et afficiat: unde si agitatio
intus inferatur, sensum, si exterius tendat, motum
producat. At aliud quidpiam sibi velle hic videntur
Stoici, scilicet operationum omnium in animantibus
causam esse, luctam quandam et reciprocam con-
transitentiam eorumdem nervorum, partiumque cor-
poris nervosarum: quemadmodum in spasmodis vi-
dere est, quibus cum partes subinde in diversa fe-

A rantur, sibi ipsis videntur sufficere ad perennandum
motum; necnon ad facultates animæ expediendas,
scilicet in reciproca illa ἀνθόκλη, vellicationem ad
intra esse facultatem attractricem, quam et nutri-
tio sequitur; ad extra eam esse, quæ expultrix di-
citur et autrici gradum et comestum facit.

Pag. 31. Τῶν ὁμοιομερῶν. Auctori displicet ista
ratio, non quasi rebus similaribus, si quid forte
detrahitur sit, minus decederet, quam si tantumdem
a corpore partium dissimilarium auferretur; sed
quia ex ista diminutione nihil mancum futurum
est; minima siquidem aquæ gutta æque totam na-
turam istius elementi in se continet, ac totus Ocea-
nus.

Pag. 32. Ὁμοιοὶ τοῖς γονεῦσι γινόμεθα. Ex eo-
rum placitis rationem retulit (d) Plutarchus: Ἀπὸ
τοῦ σώματος θλου καὶ τῆς ψυχῆς φέρεσθαι τὰ σπέρ-
ματα, καὶ τὰς ὁμοιότητας ἀναπλάττεσθαι ἐκ τῶν αὐ-
τῶν γενῶν τοὺς τύπους καὶ τοὺς χαρακτήρας, ὥστε π-
B ἀνεῖ ζωγράφον ἀπὸ ὁμοίων χρωμάτων εἰκόνα τοῦ
βλεπομένου.

Pag. 33. Ἀριθμοὺς ὁμολοῦς. Apud Euclid., lib.
vii, def. 21.

Pag. 35. Συμπλᾶς. Habentur apud Platonem in
Phædone.

Pag. 36. Ἀρμονία τῷ χαλᾶσθαι. Harmonia in
ratione consistit, sesquidupla nimirum, tripla, qua-
drupla, etc., quæ magis et minus non admittunt;
cum autem constet, concentum per systemata, mo-
dos, tonos, numeros, numerorumque institutionem
non variari modo, sed intendi et remitti; aliam ad-
hibet vocem auctor noster, latioris significati, ἀρμο-
γίην scilicet, quæ commode satis a Fred. Morello reddi-
tur *harmonia copula*, et in hoc fere versatur, ut
partibus respondeant et adaptentur, et facili lapsu
toni leniter coeant et permisceantur. Sic in pictura
lucis et umbrarum dubia et quasi crepera conjunc-
tio ἀρμογή dicitur. Ita Lucian. in *Zeuxide* (e):
C Καὶ ἡ μῆξις δὲ καὶ ἡ ἀρμογή τῶν σωμάτων, καθ'
δ συνάπτεται καὶ συνδέεται τῷ γυναικίῳ τὸ ἱππι-
κόν.

Ibid. Ἐτι ἡ ψυχὴ. Quæ (f) sequuntur, prius de-
siderata, ex ms. restituta sunt.

Ibid. Γαλήνῳ δὲ (g) ἀποφαίνεται. In tractatu,
quem Galenus scripsit de libris a se editis, mentio-
nem facit hypomnematis de *Demonstratione*, quod
quidem nusquam comparat; sed omnino verisimile
est, opus illud ad logicam totum pertinuisse, cum in-
ter istiusmodi juveniles ejus lucubrationes recen-
seatur. Serio de hac re consideranti mihi fere pro
certo habetur λόγους ἀποδεικτικούς, de quibus hic
mentio instituitur, opponi practicis et stricte medi-
cinalibus, et nihil ultra indigitare, præsertim cum
ab ipso Galeno agnita sit ista tractandi ratio in lib.
De partit. artis med., quemadmodum observat ejus-
dem editor Rasarius in Præfat. Quinimo inter ejus
scripta etiamnum occurrunt ea quæ hic in testimo-
nium adhibentur, nimirum in fragmento *De substantia
naturalium facultatum*, ubi ait: Τὴν (h) ψυχὴν
ἡμῶν οἱ μὲν ἀσώματόν τινα νομίζουσιν οὐσίαν εἶναι,
τινὲς δὲ πνεῦμα, καθάπερ ἄλλοι μὴ εἶναι τινα ὑπαρ-
ξιν αὐτῆς ἰδίαν, etc. Μέσσην (i) τινὰ τάξιν ἐμαυτῇ
ἐταξα. Περὶ γὰρ ἄλλων δογματῶν ἀποφαινόμενος
ἀπλῶς, τῶν μὲν ὡς εἰδεῖν τὴν ἐν αὐτοῖς ἀλήθειαν,
τῶν δὲ ὡς οὐδὲν αὐτῆς εἰδεῖν, ἐν οἷς ἄρτι διήλθον,
ἄχρι τοῦ πθανοῦ προέρχονται. Et paulo post: Πιθα-

(a) Apud Plutarchum *De Iside et Osiride*, t. II,
p. 369, est Ὁρομάς et Ἀριμάνιος.

(b) Apud Iren. *Contra hæres.*, l. iv, p. 18, Ἀχ-
μῶθ.

(c) Iren., p. 109. Orcus et Σαχλᾶ nec apud Ire-
næum, nec apud Epiphanium reperi. Sed apud
hunc Ileri fit mentio, quem variis nominibus appel-
lant. Vide Hæresin 31. Forte loco Σαχλᾶ voluit
σωτήρα. Quis vero istas nugæ curet?

(d) *De placitis philosophorum*, t. I, p. 906.

(e) Sectione 6, vol. 1, p. 843.

(f) In editione Antv. exciderant culpa typothe-
tæ. Leguntur enim in versione Ellebodi.

(g) Hic totus locus Nemesii cum alio capitis 20
legitur in editione Galeni Charterii, t. V, pag. 1
seqq.

(h) T. V, p. 4.

(i) Ibid. p. 5.

ώτερον (a) εἶναι νομίζω κατὰ τὰς ποιότητας γίνεσθαι τὰς πράξεις. Τὴν γε μὴν ψυχὴν, εἰ μὲν ἀθάνατος οἷσα ταῖς σωματικαῖς οὐσίαις κεραννυμένη τὰ ζῶα διοικεῖ, γινώσκειν βεβαίως οὐκ ἐπαγγέλλομαι, καθάπερ οὐδὲ, εἰ μηδέματα καθ' ἑαυτὴν ἐστὶν ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς. Similia prorsus habet (b) lib. ult. cap. 9, *De Hippocratis et Platonis decretis*. Mora esset, si singula percurrerem. Ubique enim solemniter solet profiteri, se ignorare, quæ sit animæ substantia. Insuper vero res hæc mihi extra dubium ponitur, cum videam, cap. 20 huius libri, Galenum hac forma ἐν τῷ τρίτῳ τῆς Ἀποδεικτικῆς denuo ab auctore nostro laudatum. Verba autem sic (c) citata in commentario ejus in *Prognostica Hippocratis* notorie habentur.

Pag. 57. *Ἐννέα γὰρ οὐσὶν πράξεις*. Scil. ista reperire est apud Gal. *De temper.*, lib. 1, c. 8, et *De simpl.* Cui (d) quidem, ut et Aetius ex illo, 2 Tetra-bib. serm. 4, c. 54, optimum temperamentum tribuit homini: interea tamen nondum satis convenit, quodnam sit optimum temperamentum, an ad pondus, an ad justitiam? Alii calidum et humidum optimum esse censent, alii pro pessimo notant. Nihilominus aliqui reperiuntur, qui temperamento egregio præditis facultatem faciendi miracula tribuant, contra quos Medina lib. II *De recta in Deum fide* multis disputat.

Pag. 40. *Ἀριστοτέλης δέ*. Pleraque, quæ sequuntur, verbatim habentur apud Arist., lib. II *De anima*, cap. 1. Hanc autem philosophi de entelechia doctrinam convellere satagit auctor, ut ad suam de præexistentia animarum, sententiam gradum sibi præstiat. Sed meminisse potuerat ex sententia philosophi, in materiam primam, utcumque puram potentiam ad formas quasunque suscipiendas, habere tamen actum entitativum. Quin et corporum physi-corum formas ab ipso definiendas suscipi, non separatis animas aut intelligentias cælestes. Quibus positus, non opus erit argumentis auctoris nostri pluribus respondere.

Ibid. *Ἡ πρώτη, αὐτὴ ἡ δύσις*. Sensus antea mutilus, additis e ns., quæ deerant, in integrum restituitur.

Pag. 41. *Οὐ δύναται δὲ ἐρεπρεῖα*. Hæc etiam, prius desiderata, opportune a ms. redduntur.

Pag. 43. *Πᾶν τὸ φύσει κινούμενον*. Hæc habentur lib. I Arist. *De anima*, cap. 5.

Ibid. *Ὁ γὰρ κόσμος*. Ratio hæc Aristotelem non premit. Is siquidem cælestia omnia rerum sublunarium legibus eximit, et quintæ essentiae æternitati-que addicit. Fortassis vero, ut mota cessent et quiescant, positiva causalitate non minus opus erit, quam ut quiescentia moveantur, corporibus in æquilibrio quasi positus (de inanimatis loquar), et in alterutram saterare partem, momento quovis appposito, perinde vergentibus. Motus vero orbium cælestium rationem admodum inexpectatam reddit Plotinus: "Ὅτι νοῦν μιμεῖται· ἴδιον γὰρ τοῦ νοῦ πρὸς ἑαυτὸν συν-νεύει· αὐτὸς γὰρ ὁ ὁρῶν, αὐτὸς ὁ ὁρῶμενος. Quibus non absuldit Aristoteles, dum ait, motum circularem æternitatem referre, siquidem nec principium habet, nec finem.

Pag. 45. *Εὐρύμοιος*. Facem præferre poterit ad ætatem auctoris investigandam hæc adversus Eunomium disceptatio, in qua palæstra omnes fere quarti sæculi scriptores, Basilus præsertim et Gregorius uterque versabantur. Quin etiam hæc documento esse poterunt, ut videatur, quo contentiois ἀνυπόληκῃ in transversum rapiat veritatis et sinceræ fidei alioquin inprimis studiosos. Quasi metueret Nemesius, ne non satis esset hæreticus Eunomius, si veri aliquid uspiam diceret, non magis in hominis

A natura enarranda permittit illum recte sentire, quam in Christi sentiebat. At vero non protinus pro Origenista habendus est Nemesius, quod quibusdam censoribus plus satis iniquis visum. Manifestum est enim validissimis argumentis descensus et transmigrationis animarum dogma ab ipso profligatum, pag. 53 et pag. 62, Origenistarum insomnia disertissimis verbis ipsum despuere et aversari. Dissimulare non licet, ipsum a recepta Ecclesiæ sententia recessisse; sed et utique dicendum, non tunc temporis recepta, quando ille scripserat, siquidem nihil ante secundum concilium Constantinopolitanum hac ex parte fuerat definitum. Certe D. Augustinus dubius hæsit, nescius ultra citræve statueret. In *Epistola* enim ad *Erod.* 102, dicit, se mittero Orosium ad Hieron. (hoc est, ab extremis Africæ sinibus ad ipsum in Syria agentem,) rogaturum de origine animarum, quæ esset ejus sententia. Verba sanctissimi Patris quandoquidem non obiter scripta videntur, subjicere minime pigebit: *Deum nostrum, qui nos vocavit in suum regnum et gloriam, rogavi et rogo, ut hoc, quod ad te scribo, sancte frater Hieronyme, consulens te de his quæ nescio, fructuosum esse te nobis velis. Quanquam enim te multo, quam ego, ætate majorem, tamen ipse jam senex consulo. Sed ad descendum, quod opus est, nulla mihi ætas vera videri potest, quia, etsi senem magis decet docere, quam discere, magis tamen discere, quam quid doceat ignorare.* Quin in hac quæstione nihil habuit Hieronymus, quod liquido respondere vellet; sed seipsum excusatum habens, refudit tantæ dubitationis, si non onus, at saltem invidiam. Nondum enim tunc temporis obtinuit expeditissima totius difficultatis decisio, quæ postea adeo plurimis placuit, quod, *anima creando infunditur et infundendo creatur.*

Pag. 50. *Ἐκτικὴ ὥμη*. "Εξῆς proprie de iis dicitur, quæ solum habent εἶναι seu esse. Unde Sexto Emp. vocantur ψυχὰς ἑξείς, prorsus inanimatorum formæ. Themist. in lib. I *De anima* hanc rem enarrans ait: Τάχα δὲ καὶ τοῖς ἀπὸ Ζήνωνος σύμφωνος ἡ δόξα, διὰ πάσης οὐσίας πεφοιτηκέναι τὸν Θεόν, τιθεμένους καὶ τοῦ μὲν εἶναι νοῦν, τοῦ δὲ φύσιν, τοῦ δὲ ἔξιν.

Ibid. *Περὶ τοῦ δόγμα τοῦτο διηγήθησαν*. Nihil errore magis varium et multiforme. Proinde minime mirum, si in metempsychoseos enarratione ejusdem patroni parum consentiant. Præ reliquis urbanus videtur Empedocles, qui felicissime cedere animabus illis putat, quæ ab homine in leonem aut laurum transeunt:

*Ἐν θηροῖ δὲ λέοντες ὀρευλεχέες χαμαιδύναι
Γιγρῶται, δάγναι δὲ ἐν δένδρεσιν ἡνυκόμοισιν.* Scil. tunc sibi beati videntur homines, si leonum ritu omnia deprædari possint, et denum, tanquam re bene gesta, lauro redimiri. Et par est credere, eadem studia vel mortuis superesse. At vero hæc plusquam poetica metamorphosis animarum etiam Judæos pervasit, adeo, ut quibusdam verisimile visum Pythagoram ab illis edoctum. Hi passim credere videntur, animam Adami, Davidi deinceps, et tandem Messiae adaptari. Nec nunc primum pro delirandi, quo gaudent, privilegio ita censent Talmudistæ. Ante Domini nostri sæcula ea inoleverant: unde Matth. xvi, 14 interrogantes audimus de Joanne Baptista, utrum Elias fuerit, an Jeremias, an alius propheta.

Pag. 55. *Γαλήνης*. Hæc in libro (e) citato invenire licet.

Pag. 56. *Σόφρος τοῦν ἐλαυθεῖς*. Rem istam aliquatenus ita se habere, experimentis subinde repetitis comperi. At vero liquores utcumque commi-

hoc demonstrat ibid. p. 454 seqq.

(c) Forte, hic.

(d) Forte, ubi.

(e) T. IV, p. 284. Locum proximum de simia non reperiri.

(a) Ibid. p. 5.

(b) Videtur respexisse, lib. vi, cap. 1, 2. Præterea notandum, Galenum singularem libellum scripsisse, "Ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς ἔθη ταῖς τοῦ σώματος πράξεσιν ἔκτανται. V. l. V, p. 444 seqq. Ex Hippocrate autem

stos denuo secerni posse, documento erit quotidiana eorum praxis, qui ut generosiores spiritus inter vini vaporem et doliorem facies delitescentes felicius eliciant, aquam copiose affundunt et ita alembico subiciunt.

Pag. 57. Ἐν τῷ ὕπνῳ. Hanc de somno instantiam non ideo adducit, ut exinde conficiat, animas corporis commercio, licet illic diversentur, exemplis, siquidem bruta somnariæ constat, sed quod tunc temporis θεοσπίζει τὸ μέλλον καὶ τοῖς νοητοῖς πλησιάζει.

Pag. 65. Τὸ στοιχεῖον. Elementa, minima naturalia, sive μέρος ἐλάχιστον τοῦ συγχρίματος τῶν σωμάτων, cum Aristotele agnoscit Nemesius. Habeant itaque sibi veteris nuperique commatis Epicurei naturæ minimis minora; istas scilicet quas somniant atomos, et exinde infinitos mundos parturiant. Hoc quippe ipsis solemne est, ut postquam ab aliis sobrie dicta suis emendationibus contaminavere, novam philosophiam se adinvenisse facitent. Quin et idem Nemesius pernegat τῶν αἰσθητῶν τι στοιχείων ἀκρατον καὶ ἀνεπίμικτον εἶναι. Cum ergo deinceps crassiore filo elementorum in se invicem permutationem exsequitur, non de sinceris et impermixtis elementis disputare intelligendus est, sed quæ in hoc rerum æstu turbida et confusa sub sensum cadunt.

Pag. 67. Κατὰ τὴν ἀνοδόν. Hæc rectius intelligi possint, si modo quatuor elementa per qualitates symbolicas invicem conjuncta circulo inscribantur, ut demum coeant: ita enim fiet, ut hic ascensus et descensus, prioritatis et consecutionis ratio oculis subiciatur.

Pag. 69. Ἀριστοτέλης. Hæc omnia ad Aristotelis mentem describuntur et occurrunt *Meteor.* lib. 1, cap. 3.

Ibid. Τετραφαρμάκον. Duæ tetrapharmaci species, alia in medicamentum cessit et μυστήριον dicebatur. Constat autem quatuor simplicibus, gentiana, aristolochia, baccis lauri, et myrrha, æquali pondere commistis. Tetrapharmacum alterum, emplastrum seu unguentum quoddam est, βασιλικόν dictum. Constat vero ex cera, pice, resina, sebo, æquali quantitate inter se mistis. Ad posterius respexisse videtur Nemesius, quandoquidem constat Galenum ita fecisse, quando instantiam hanc in hoc ipso negotio adhiberet. Commentarii enim (a) suis in Hippoc. *De nat. hom.* ait, in corpore nihil esse sincerum veluti medicamentum tetrapharmacum; neque ceram, neque picem, neque resinam, neque adipem esse.

Pag. 70. Πλάτῳ δὲ δοκεῖ. Hæc reperire licet apud Platonem in *Timæo*. Et quidem si mechanicum et cæmentarium velimus terrarum orbem, cur non potius ejusdem fabricam, quæ ex partibus justis commissuris exacte sibi invicem coeuntibus firmatur, expeditimus, quam uncinulis, hamis atque striis confilari eum somniamus? Rectius certe dixerimus (quod Plato voluit) Deum Optimum Maximum γεωμετρεῖν, geometram et peritum architectum agere, quam inductum aliquem fabrum, qui circino et libella insuper habitis, tignis lapidibusque rudibus et temere congestis, domum suam brevi ruituram extruit. Certe quisquis sales in cubos, octaedras, dodecaedras, etc., certissima lege concrecentes viderit, non a vero abhorrere dicet, rerum staminum fluxum istorum principium referre, eique ceu subteguini configurari.

Pag. 71. Ὁξύτητα, μαρότητα, κλησιον. Si in reseria nugari expediret, facile esset comparisonem instituire cum primo, secundo, tertioque Cartesii elemento. Sed nostrum non est somnariæ philosophiam.

Pag. 73. Ἐπεὶ Μωδοῆς. Hæc a ms. nunc primum addita sunt.

(a) Tom. III, pag. 101.

(b) Tom. III, p. 102.

Ibid. Ἀπολλινάριος. In hac sententia auctor lib. Sapientiae c. xi, 18, Κτίσασα τὸν κόσμον ἐξ ἀμόρφου ὕλης. Sic et Philo: Ἦν μὲν γὰρ ἐξ ἐαυτῆς ἀτακτος, ἀποιος, ἀψυχος, etc. Sic et Nyssen. in *Oper. sex dierum*: Ἐνεργεῖα μὲν οὕτω ἦν, ἐν μόνῃ δὲ δυνάμει τὸ εἶναι εἶχε. Quibus succinit Augustinus lib. 1 *De Genes.*, et *Cont. Manich.*: *Prima materia facta est confusa et informis, unde omnia ferent, quæ distincta et formata sint.*

Pag. 74. Ἰπποκράτους σημεῖα. Scilicet in libro *Περὶ φύσιος ἀνθρώπου* (b).

Ibid. Ἐξ ὧν αὐτοὶ περὶ ὠνται. Argumento non dissimili utebatur Themistocles, ut sibi primas partes in pugna navali apud Salaminem assereret.

Pag. 76. Οἱ δὲ Στωῖκοι. Quæ sequuntur, apud Plutarchum, *Περὶ τῶν ἀρεσκόντων*, etc., lib. iv, reperire est, quæ etiam paulo aliter a Diogene Laertio lib. vii explicantur.

Ibid. Ὅργανα δὲ αὐτοῦ. Non pudet confiteri, auctori nostro, cum de homine scriberet, aliquid humanitas accidisse, hoc est, in re lubrica cum medicis et anatomicis pene universis lapsum fuisse. At vero quis apologiam instituet, excusatumque præstabit magnum Cartesium sæculi istius (aliquando merito suo, sæpius vitio nostro) oraculum, qui cum glandulam pinealem animæ sedem esse jussisset, nervos ad ipsam pertingere et illis species sensibiles deferre, non inxit modo, sed et iconibus expressit, quin et valvulis instruxit, ut in tractatu *De homine* videre est? Et hoc est temeritatis eorum specimen non prætermittendum, qui animæ omnia machinas esse volunt: parum siquidem est operationes, quæ naturales, vitales aut animales, jejune et (si vera dicenti venia habeatur) pueriliter expedire, nisi etiam in iis proprio ex ingenio plurima conflant et splendide mentiantur.

Pag. 77. Πνεῦμα ροερὸν. Definitio Stoicorum est (et habetur apud Diogenem Laertium), apud quos phantasmata omnia animalium rationalium dicuntur λογικά et ab ἡγεμονικῷ derivari.

Pag. 78. Ἰππάρχος. Hipparchi, necnon aliorum aliquot philosophorum sententiæ de visionis natura ex Plutarcho afferuntur lib. iv, c. 13, *Περὶ τῶν ἀρεσκόντων*. Quæ autem ex Galeno laudat, habentur lib. x *De usu partium*. Sed non satis observasse videtur summus ille medicus distantias rerum visarum ab angulo, sub quo objecta cernuntur, potissimum dignosci. Interea tamen ex eodem Galeni loco observare est decussationes radiorum et eorundem configurationes, cum per rimam in locum tenebricosum admittantur, illius sæculo satis notas, quanquam Keplerus aliique optici multum in eo experimento, tanquam suo, sibi plaudant.

Pag. 79. Ἀέρα τοιοῦτον ὄργανον. Rectissimo auctor noster censet, solem, ut et alia lucida, aereo systemati vim imprimere, quæ longissime tranat, donec a corpore opaco sistatur, quod Chrysippus explicat: Ὡς διὰ βακτηρίας τοῦ ταθέντος αἰέρος τὸ βλέπομενον ἀναγγέλλεσθαι. Quod autem ait, sensum tunc objecta sua discernere per lineas rectas, admitti prorsus debet, quatenus non solum in visione directa, sed et reflexa et refracta ad linearum rectorum leges omnia expediuntur. Corpora enim spherica in convexa, concavave utcumque delata, se habent, ut tangentes rectæ. Attamen fortasse motus ipse aeris illuminati circularis omnino est, illi similis qui in aqua cernitur, cum lapillus stagni medio immittitur, scilicet, κυματοῦσθαι κατὰ κύκλους ὁρθοὺς εἰς ἀπειρον, ἕως πληρώσῃ τὴν περιεχόμενον αἶρα, ὡς ἐπὶ τῆς κολμυδύρας, τῆς πληγείσης λίθῳ, ut Plutarchus (c) rem effert.

(c) Tom. II, p. 992.

Pag. 82. Τοῦ δὲ ἀριθμοῦ. Non memoriam modo, sed et rationis usum postulat numerandi potestas. Rectissime enim observat Aristot. sect. 3, prob. 6: Ἀνθρώπος ἀριθμεῖν μόνος ἐπίσταται τῶν ἄλλων ζώων. Unde merito exinde indicium sumitur barbararum gentium, quarum aliqua, quod de Americanis dicitur, non ultra octo, alii non ultra quatuor numerando procedunt.

Ibid. Ἦτορ δὲ διὰ θέλον. Refractio radii luminosi in aerem ex aqua se habet, calculum ponente Cartesio, ut 3 ad 4, seu potius 187 ad 250. In aerem ex vitro, ut 2 et 3, si Keplero fides. At supputante eruditissimo nostrate D. Isaaco Barrow, theol. professore et in mathesi versatissimo, ut 3 ad 5.

Pag. 83. Τὸ πῦρ ὀρώρτες. De Satyro ignem deosculante notissimus est apologus.

Pag. 84. Ἐρ τῇ θαλάσῃ τὴν κόπην. Cave censeas auctorem nostrum existimare, refractionem non haberi, nisi in aquis agitalis. Rationem hic reddit multiplicis et repetitæ inflexionis, quæ inter remigandum fluctibus subinde motis apparere assolet.

Ibid. Οὐκ ἔστι τοῦτο διαμάρτημα τῆς δόξης. Hæc eousque extendit Epicurus, ut errorem omnium sensibus amoveat: unde pro singulari suo stupore sibi primum in animum induxit et deinde aliis persuasum voluit, judicia rerum in sensibus poni. Timuit quippe, ut verbis Ciceronis utar, ne, si unum visum esset falsum, nullum esset verum. At non adeo Epicurus sollicitum se habere debuit, ut veritatem stabiliret: qui propositionum contradictoria, rum alteram aut veram aut falsam esse pernegat, et proinde universas ratiocinandi leges et omne mentis iudicium funditus tollit. Vid. Cic. l. II De nat. deorum.

Pag. 85. Καὶ γλώττας ἕκαστον μὲν τῶν ἄλλων ἀλσθητηρίων διπλοῦν. Ut sensoria duplicia probaret, duas linguas nobis largitur auctor noster, epiglottide in gustandi munus subrogata, quo Arist. auspiciis factum, qui lib. II De partibus animalium, de lingua ait: Ἀπὸ δὲ ἐπὶ ταύτης φαίνεται γὰρ ἔχτισμένη. Galenus certe γλωττίδα gustus usibus summovet, et tibiaturum lingulis æquiparandam censet. Sed hæc ὑπερβάλλουσα τῆς φύσεως κηδεμονία, quam in tactu desiderat auctor noster, etiam in isto sensu luculentius cernitur, nervis lere omnibus per conjugationem paria in utramque partem corporis distributis, ut, cum e latere altero sensus motusve defecerit, saltem ex adversa parte retineatur, quod in paralysi et hemiplegia passim observare est.

Pag. 87. Σκληρότετι μὲν γὰρ ἀνωμαλία μηχανεῖται τραχύτητα. Nimirum corpora, quæ salis et terræ fixis particulis scatent, quando caloris ope indurescunt, in rupes quasdam horrentes asperasque facessunt: oleaginosa autem pleraque gelatinum quendam lentorem et sandaracinam polituram inducunt. Interim tamen, inæqualitate partium remota, quo duriora sunt corpora, eo rectius poliuntur et accuratissime lævigantur, ut in marmore et metallis videre est.

Ibid. Οὕτω καὶ ἡ ἀψή. Adeo nec tactus ipse fit per contactum.

Ibid. Ἡ ἀκοή οὐ κατ' εὐθεΐαν μόνον. Eodem certe modo vox diffunditur, quo lux, de qua supra egimus, ut scilicet circulis subinde crescentibus, motus uni loco impressus quoque pervadat. Tamen cum prorsum tendat et promoveatur, perinde se habet, ac si rectis semper lineis processisset.

Pag. 89. Γνωστικὰ ποιότητες. Aristoteles eodem modo recenset lib. II De anima c. 10. Ait vero, exquisitissimam esse nostram gustandi facultatem, δὲ τὸ αὐτὴν εἶναι ἀπὸ τινος. Exinde etiam ostendit, hominem animal esse prudentissimum. Utinam

A non eodem argumento et alii uterentur, qui solum gula sapiunt, et quod Quintilianus ait, coquum majoris faciunt, quam philosophum! Meminerint tamen eundem Aristotelem hos sensus præ reliquis peculiari ignominie nota inussisse, ἀτιμωτάτους καὶ μάλιστα ἐπινειδίστους appellans. Addit Gellius nos has voluptates habere cum sue et asinis communes, et Hippocratem venereas voluptates pro telerinio morbo, comitiali scil., existimasse.

Pag. 90. Πρὸς γὰρ ψόφους. Cartilaginem sonis maxime opportunam ostendunt auris ipsius imitamenta tympana, necnon fidium testudines, quæ asseres, ad lamellarum membranarumve formam attenuatos, exigunt.

Ibid. Ὡς περ τοῖς ἄλλοις ἀλσθητηρίοις. Res quidem omnino e contra se habet. Huic enim soli sensorio nervi accommodantur. Sed cum processus manillares sunt mole ampli, et in aliquibus animalibus cavi, molles et reliquis nervis dissimiles, pro cerebri partibus reputantur.

Pag. 91. Τῶν ὀσφύων. Suaves odores ab exquisita humorum concoctione oriri dicit, quia, ubi primum in corporibus fermentescunt particule æereæ sive spirituosæ, et sulphureæ (penes quas odorum præcipua ratio), nondum illæ vinculis satia laxantur, ut omnino prodire possint: cum vero longius processerit illud opus, partesque sulphureæ conglomerantur et pro sua ferocia facto agmine procedunt, sensoria pungunt et labefaciunt: unde intermedius status gratis odoribus maxime idoneus.

Ibid. Κρίσεις καὶ συγκαταθέσεις. Hæc ad Stoicorum mentem dicta sunt, de quibus vide Gell. lib. XIX, c. 1.

Ibid. Ἦραρ μόνῃ ἀληθῇ μαρτυρεῖται. In omni gentium religione primaria ratio somniorum habita, unde, qui divina expetebat monita, in sacratio aliquo dormiebat. Sed Pythagoras, qui ab animalium mactatione etiam in sacrificiis abhorrebat, θυσίας ἐχρὶ τοῦ ἀψύχου, inquit Laertius, et, ut ait Nazianzenus, πηλὴν βοτὴν θυσίαν ἀρωματώσατο: quanquam alii de integro hecatombo semel ab eo oblato mentionem faciant, scilicet cum invenisset, quæ ratio esset hypothensæ ad reliqua latera trianguli rectanguli. Revera omne extispicium insuper habuit, solam sibi reliquit νεεροπολίχον. Plutarchus ait: Μόνον τὸ θυτικὸν οὐκ ἐχρήματε. Certe Cicero lib. I De divinatione ipsum augurium comprobasse docet, necnon Diogenes Laertius; Porphyrius vero ait in sacrificiis usum ἀλεκοπρίαι καὶ τῶν χοίρων ἀπαλωτάτοις. Quod ad Judæos attinet, sacræ legis præscripto magis ab omni divinationis superstitione abhorrebant, variis ejusdem generibus accurate ibidem enumeratis. Proinde celebris Nosimachi habetur historia, qui Alexandrum in Persidem sequebatur: cum auspex, interrogatus de itinere, monstrata ave respondisset, si maneat avis, manendum, si velit, procedendum: ille sagitta avem dejecit et iratis auspiciis respondit: Πῶς οὗτος μὴ τὴν ταυτοῦ σωτηρίαν προγινώσκων ἡμέτερον συμφέρον προσηγγεῖται; Certe quanquam duas prophetiæ seu divinationis species agnoscat Judæi, somnium et visionem, ut diserte dicit Maimon. in More Nevoch. part. II, tamen ille sic utrasque explicat, ut non multum inter utramvis interesse dixeris. Quid sit somnium, dicit rem notam esse, ut non opus sit eam explicare; visionem vero sic describit: In visione prophetiæ sensus omnes quiescunt, et venit influentia illa super facultatem rationalem, et ab ista diffunditur in facultatem imaginatricem, etc. Statim vero subjicit locum Genes. XV, 12, ubi dicitur, sopor irrui in Abrahamum; quod latius exsequitur idem auctor in Misne tom. I, et Jesude Hattorah, cap. 7.

Ibid. Ὀριγέρης. Hoc inter phantasiam et memoriam interesse innuit, quod, cum altera res perceptas (nihil enim alias nisi per portas sensuum ad has facultates pervenit) novo habitu indutas quasi in sce-

nam producat, altera, prout olim exhibebantur, de-
nuo restituit, sincera et integra illa repræsen-
tans.

Pag. 91. Πλάτων σωτηρία αίσθήσεως. Hæc in
Philebo occurrunt, ut et quæ de oblivione et remi-
niscencia sequuntur. At non ea solum meminimus,
quæ sensuum internuntiis percipimus, sed etiam ju-
dicia et ratiocinia de rebus a materia remotissimis
habita: recte autem auctor noster hæc ex accidenti
et quasi secundario memoriæ transmissa dicit, si-
quidem rerum intelligibilium ideæ phantasmatum
loco menti obijciuntur.

Pag. 92. Ὅς τὸ εἶναι Θεόν. Si in primis notioni-
bus ἀνάγκησιν suam coerceat, idem fere erit, ac si
instinctum dixisset.

Pag. 93. Ἐπειδὴ δὲ τῶν αἰσθήσεων. Hæc apud
Galenum habentur in libro *De oculo*, si modo Galeni
revera sit; nam apud criticos dubitatur.

Pag. 94. Τοιοῦτον ἀναγράφει Γαληνός. Lib. *De
locis affectis*, c. 2.

Pag. 96. Ζήνων δὲ ὁ Στωϊκός. Hæc non aliter Ze-
noni imputanda, quam duobus tribui solent que-
cumque sub eorum auspiciis geruntur. Revera Chry-
sippus et ejusdem sequaces in prædicta sententia
erant. At si fides Tertulliano, cap. 14, *De anima*,
Zeno in tres partes divisit. Cautius ergo Plutar-
chus, quem auctor noster hic fere descripsit, sic
proponit: Στωϊκοὶ ἐξ ὀκτὼ μερῶν φασὶ συνεστάναι,
et demum animam sic instructam comparat πολυ-
πόδος πλεκτάταις, cirris, cum quibus id animal vi-
cina omnia apprehendit, scommate satis urbano in
illos, qui χατάκλυσιν suam subinde ingerebant. Eo-
dem modo Diogenes Laertius: Φασὶ τὴν ψυχὴν εἶναι
ὀκταμερῆ.

Pag. 97. Ἀριστοτέλης. Affectus versari in parte
animæ irrationali docet philosophus lib. 1 *Rhet.*,
cap. 5; lib. 11 *De anima*, cap. 9; 11 *Topic.* cap. 7,
et *Topic.* 11 cap. 5, et alibi passim.

Pag. 98. Πάθος ἐστὶ κίνησις. Huic definitioni
addi solet, quod motio ista sit cum non naturali
mutatione corporis, quam κίνησιν αἰσθητὴν dicit au-
ctor noster. In hac τοῦ πάθους homonymia toti sunt
Stoici, qui tanquam morbos et ægritudines affectus
aversantur, et perinde esse volunt, ut aliquis illos
moderari cupiat, ac si velit modice ægrotare, et
cum ratione quadam insanire. Eosdem vero af-
fectus, quantumcumque sub pathematum nomine dis-
pliceant, sub εὐπαθείας titulo libenter amplexantur.
Sed solemne apud istos est, de vocum apicibus bella
gerere.

Pag. 101. Τῶν ἡδονῶν. Hæc fere ad mentem Ari-
stotelis dicuntur *Eth. ad Nicomach.* lib. x, quinque
prioribus capitibus.

Pag. 102. Κατὰ Θεόν ὥρτι. Qui sæculi rebus va-
ledixerunt et asceticam vitam perfectionemque (ut
plurimi loqui amant) ingrediuntur.

Pag. 103. Τῆν ἡδονὴν γένεσιν. Contra hanc de-
finitionem, quæ Platonis est in *Philebo*, disputat
etiam Aristot. *Eth.* lib. vii, cap. 13, et lib. x,
cap. 2. Sed maxima pars hominum, ii scilicet qui
propter voluptates se in orbem missos existimant,
qui vivunt ut edunt, non edunt ut vivant, hanc mor-
dicus tæuant, siquidem in iisdem ævum transigunt
et repotiis natales quotidie celebrant. Meminerint
tamen hoc sive ænigma, sive definitionem a Platone
ibidem reddi: Ἡδονὴ ἀεὶ (a) γένεσις ἐστίν, οὐσία δὲ
οὐκ ἐστὶ τοπαράπαν ἡδονῆς, ac si abortum semper
partus iste fecerit, nec vitalis proles exinde sequeretur.

Pag. 104. Ἐπικουρὸς δέ. Epicurus pro egregia
sua inconstantia aliquando summum bonum in vo-
luptate, aliquando in indolentia, scilicet in bono aut
stante aut in motu collocat, aliquando in εὐθυ-
μῳ et defæcatis bene sibi conscii animi deliciis sta-
tuit. Alibi vero profitentem audimus, *Se non intelli-*

(a) Pag. 170.

A gere quidem ullum bonum, quod sit se junctum a deli-
catis et obscenis voluptatibus, ut Cicero *De nat. deo-
rum*, 11, 1. Sed revera, quod idem Cicero sæpius
admonet, illud de indolentia dogma ad Hieronymum
Rhodium tanquam ejus peculium pertinet.

Pag. 105. Ἀριστοτέλης. Hæc, quæ sequitur, pe-
riodus, prius ommissa, e mss. nostris suppeditatur.

Pag. 108. Τῆς δὲ λύπης ὄργανον τὸ στόμα τῆς
κοιλίας. Fortasse rectius subjectum quis dixerit,
quam instrumentum. Sed Helmontius, et si qui alii
sunt, quibus ita animus est in patinis, ut in ventri-
culo mentis sedem posuerint, jure merito sensus
omnis non modo instrumentum, sed originem fon-
temque existimaverint.

Ibid. Γαληνός ἐν τῷ τρίτῳ. Commentariis scilicet
in *Prognostica* Hippocratis, de qua re superius
egimus.

Pag. 111. Πλῆται δὲ αἱ φλέβες. Ita similes voluit
Plato et Aristoteles, ut homo ipsis sit tantum plan-
ta inversa.

Pag. 113. Διαστελλομένη μὲν ἐκ τῶν. In sangui-
nis circulatione arteriæ pneumaticæ trahunt ex ve-
na cava, et arteria magna ex venis pneumonicis,
utrumque tamen mediante corde. Si adfudisset, ve-
nas alibi trahere ex arteriis adjacentibus, nihil re-
ctius dici potuisset.

Ibid. Ἀβουλῆτως γάρ. Certa nec evitanda impu-
ritas ex lege Mosaica huic sequebatur, adeo, ut si
quid tale pridie diei Kippurim incidisset, in subsidii
summi sacerdotis Sagan seu vicarius habebatur,
qui munia ejus obiret. In Christiana Ecclesia aliter
actum. Proinde Timotheus Alexandrinus in respon-
sis canonicis, sub conditione tantum a sacris arcen-
dos θεωροῦντας docet, Εἰ μὲν ὑπόκειται ἐπιθυμία
γυναικὸς, οὐκ ὀφείλει· εἰ δὲ ὁ Σατανᾶς πειράζει αὐ-
τὸν, ἵνα διὰ τῆς προφάσεως ταύτης ἀλλοτριώται τῆς
κοινωνίας τῶν θεῶν μυστηρίων, ὀφείλει κοινω-
νεῖν.

Pag. 114. Ἀναφέρεται γάρ. Hæc quæ sequitur,
duplici Hippocratis testimonio freta sunt, et quidem
nec satis firma vel bis affirmante Coo. Is autem
verba hæc habet lib. *Περὶ δέρων, ὀδόντων, τόκων*,
fere sub finem: νεκρὸν in lib. *Περὶ γυνῆς*, quem
tamen Galenus Polybi esse ait. Sed fides sit penes
auctores. Quotidie fere apud nos venæ jugulares in-
ciduntur: at nulla sterilitas exinde sequi deprehensa
est. Apud veteres quidem inoleverat illa senten-
tia, corpora nostra quasi symbolis a singulis parentum
membris undiqueque (corrasis coagmentari: unde via
quædam prætorica videbatur munienda, per
quam ab extremis partibus stipes istæ deduci pos-
sint. Quod autem ait auctor noster, ἀναφέρεται γὰρ
πρῶτον μὲν διὰ περιόδου πολλῆς εἰς τὴν κεφα-
λήν, etc., vero non prorsus abhorret vasa chyliera
Pecquetiana pro spermaticis habita fuisse.

Pag. 115. Αἱ δὲ γυναικες. Argumentum satis in-
exspectatum; commodissimum autem pro asserenda
arbitrii libertate.

Pag. 116. Ὅ δὲ τέρων. Tendines sensus sunt ex-
quisitissimi, unde nulla ratione dici queat, quod τέρων
sit ἀνασθητός. Oportet igitur, ut de cartilagine
verba hæc intelligantur. Voces enim istæ promiscue
apud veteres usurpari solent.

Pag. 121. Ἡ δὲ ξαρόθι χολλή — συντελεῖ. Inte-
grum hunc paragraphum legere dignetur eruditus
Sylvius, et ingenue dicat quid tandem sentiat de fe-
lici suo invento, quo primum terrarum orbem
beasse se sperat et gloriatur. Nec pœnitebit opera,
si, quæ etiam de splene, renibus, glandulis, alia-
rumque partium usu deinceps enarrantur, conside-
raverit.

Pag. 123. Ἐμνημονεύσαμεν ἐκουσίῳ καὶ ἀκου-
σίῳ. Quæ sequuntur de fontibus actionum huma-
narum, omnino ad Aristotelis mentem exiguntur, et
maximam partem desumpta sunt e tertio *Eth.* 1. ad
Nicom.

pag. 125. *Ὁς Ζήνων*. Hæc prius desiderata et ms. restituta sunt. At vero historia ista passim occurrit; sed pro solita in rebus enarrandis varietate, Dionysii loco Nearchus apud plerosque reponitur. Is autem Eleatarum tyrannus fuit, quæ Zenoni patria. Revera de Dionysio tempora male colligerent; nam Zeno antiquior illo annis fere 150. Tertull. autem in *Apologet.* cum nostro consentit. Alii autem Diomedonem, alii Demylum, unus Ammianus Marcellinus Nicocreonem adhibet; sed manifesto errore, scilicet ad Anaxarchi rem gestam, quæ statim sequitur, respiciens. Nec mirum. Duæ enim istæ historiæ apud omnes fere scriptores tanquam geminæ simul solent procedere.

Ibid. *Ὁριγένης*. Origenis lapsus iste miserandus plane videtur, quia novo flagitii genere, castitatis et continentiæ studio cecidit: quique in Decii persecutione omnem ærumnarum faciem invictus sustinuit, δεσμὰ καὶ βασάνους τὰς κατὰ τοῦ σώματος, τὰς τε ὑπὸ σιδηρῶ κλοιῷ καὶ μυχοῖς εἰρηκτῆς τιμωρίας — ἐπὶ πλείσταις ἡμέραις τοὺς πόδας ὑπὸ τέσσαρα τοῦ χολαστηρίου ξύλου παραταθείς διαστήματα καταστῶμενος, πυρὸς τε ἀπειλὰς, etc., Euseb. lib. vi, cap. 89, inaudidum prius tormentum, molles amplexus et meretricia blandimenta ferre non potuit; sed si vera dicere liceat, omnino credere par est, hæc, utcumque etiam apud Epiphanium, hæres. 64, habeantur, Origeni per calumniam imputata. Rationes certe Baronius in ann. Christi 253 reddit minime contemnendas.

pag. 126. *τὴν ἀρχὴν γὰρ καρτερήσαντες*. Istis exemplis abundant historiæ ecclesiasticæ. Quin et multi sunt canones in distinguendo inter noxam κατὰ βίαν παραβάτων, et παραβάτων χωρὶς ἀνάγκης, ut pro delicti varietate pœnitentiæ modum statuunt. Videantur novem priores canones (præ reliquis) Concil. Ancyran., ut et omnes, ultimo excepto, Petri Alexandrini.

pag. 127. *Πολλὰ πράττομεν δι' ἄγνοιαν*. Nondum perpetratum scelus facti habet crimen, et anticipatis fati legibus natales anteverit, vitali partu, utcumque abortivo; sed et inauspice bene et innocenter gesta, quæ fieri desiere, recidivamagnoscunt, et postlimini quodam jure in crimen vertuntur, nota non sibi modo, sed et virtuti superstit. Scilicet id omne facinus, quidquid fecisse juvat, et nefas, quodcumque placuerit, nostrum est.

Ibid. *Ὁ γὰρ μεθύων*. Qui ebrius alteri nocuit, non magis excusandus, quam qui jaculo aut misso lapide quemquam vulneraverit, et ideo veniam postulat, quod semel projecta revocare non potuerat, aut amplius continere. Pyttacus Mitylenæus eum, qui vino madidus quidquam perperasset, altero tanto puniebat ac si sobrius idem fecisset. Apud Lacedæmonios unicuique licuit in temulentum grassari; et merito sane: per eum enim non stetit, ut ipse in quoslibet prius fecisset impetum. Apud Indos, inquit Sirabo, γυνὴ κτείνασα μεθύοντα βασιλέα, γέρα; ἔχει συνεῖναι τῷ ἐκείνῳ διαδεξαμένῳ, lib. xv. Sic fortassis a duplici malo cautum voluere, non a vino tantum, sed et venere. De iis quæ per iracundiam committuntur, peculiari cura cavebat Lycurgus, siquidem et ad prudentes legumitatores spectat, non crimina adeo, quam causas coercere. Certe quantumvis voluntarii illi furores iræ et ebrietatis, in facti existimatione elevant crimen, premunt in conjectura de auctore; et saneturpissima est ista excusatio, quæ alteri vitio debetur. Ebrietatem in magistratu capitali supplicio vindicandum voluit Solon, Romulus in uxore.

pag. 137. *Ὁ μόνον ταῖς κοιναῖς ἐννοιαῖς*. Mirum certe videri poterit, quod res, si quæ alia, ultra questionem aleam posita, præ ceteris quibuscumque disceptandi perpetuam materiam hominibus præberet, omnia retro sæcula hic furor, omnium religionum sectas rabies hæc pervasit, ethnicos, Ju-

dæos, Christianos. Præ reliquis autem Zeno, qui motum sustulit, et animantia movere posse negavit, jure merito nihil in nostra esse potestate asseruit. Contra ipsum non modo philosophi alii, præsertim Plutarchus, Ammonius, Lucianus, Aphrodisæus et Cicero, sed et sancti Ecclesiæ Patres plerique quasi manu facta, armabantur, Justinus Martyr *Apol.* i; Irenæus lib. ii, et alibi passim; Tertullianus in *Apol.*; Eusebius *De præpar. evang.* i. vi; Epiphani. *Hæres.* 5; Greg. Nyssen. lib. *Contra fatum*; Chrysostomus etiam passim, ut alios mittam.

pag. 138. *Οἱ δὲ λέγοντες διὰ καὶ τὸ ἐφ' — σώζεται*. Hæc acute discutit Alex. Aphrod. lib. *De falso* parag. 13, etc., qui etiam sententiam sic proponit: *Ἀναγινώσκοντες τὸ ἐξουσίαν ἔχειν τὸν ἄνθρωπον τῆς ἀντιθέσεως τε καὶ πράξεως τῶν ἀντικειμένων, λέγουσιν ἐφ' ἡμῶν εἶναι τὸ γινόμενον καὶ δι' ἡμῶν*. Nuper aliquot Stoici Christiani, qui Ecclesiam in Porticum transtulerant, voluntati humanæ satis consultum putant, si ab externo actu absit coactio; quasi non maxime importunum esset illud imperium, quod voluntati ipsi se ingerit: adeo non detrectandi copiam faciens, ut ne vel dissentienti arbitrium concedat; eo calamitatis adigens, ut non solum infelices audiant miseri, sed melius habere nec cupiant, nec velint, nec proinde possint. Nihil quidem mirum est, si reperiamus homines, quorum animis hæc insidet opinio, securos in omne nefas ruere, crimen in Deum rejicientes, ἐγὼ δὲ οὐκ αἰτέω εἰμι.

Ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα καὶ ἡεροφῶντες Ἐπιγνῶς.

pag. 140. *τὴν ἀστρον εἰσαρπήμεν*. De arte ipsa olim Cornelius Tacitus recte dixit, quod *semper velabitur, semper retinebitur*; addere licebit, perpetuo refutabitur, perpetuo tamen fidem inveniet. Judæi familiare ipsis ineptiendi studium hac insania cunilavare, unde dicunt כחכים וכול מעשיהו כחל, et solemniter salutandi formula כחל כחל. Dicunt vero, quod, qui sub sole nati sunt, erunt formosi et splendidi; sub Venere divites et libidinosi; sub Mercurio, memoria valentes et sapientes; sub luna, valedudinarii et inconstantes, sub Saturno infelices, sub Jove justi, sub Marte felices. De gentium studiis res notior est, quam ut quid addatur: hinc excusatio sumpta pro quibuslibet flagitiis. Euseb. lib. vi *Præpar. evang.* de horoscopo verba faciens, Apollinis oraculum citat, unde apologia instituitur pro moribus barbaris et inhumanis:

Ἄρεα κραιπνὸν ἔχει γενεθλήϊον, δὲ μὴ ὀφείλει. Sed Augustinus tract. in ps. xl, inquit: *In factis meis, in peccatis meis non accuso fortunam. Non dico, Hoc mihi fecit fatum, non dico, Adulterum me fecit Venus, et larionem me fecit Mars, etc.* Sic Tertull. in *Apol.*: *Mentis malæ impetus, vel fato, vel astris imputant. Notunt enim suam esse, quod malum agnoscunt.* Vid. Jul. Firmicum lib. i *Astron.*, et Boetium in *Comm.* in Arist. *De interpr.*

pag. 143. *Ἡ εἰσαρπήμεν εἰρμός τις*. Ciceronis verbis: *Ordo seriesque causarum, cum causa causæ nexa rem ex se gignit.*

pag. 145. *Αἰτία ἐλομένη*. Istis faciem præfert Clemens Alex. *Strom.* v: *Τὸ αὐτεξούσιον ὁ Ἰλλάτων ἐνδείκνυται διὰ τῶνδε*: *Ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτος, ἣν τιμῶν καὶ ἀτιμῶν, πλέων καὶ ἑλαττων ἕκαστος αὐτῆς μεθεῖται. Αἰτία ἐλομένου, θεὸς ἀναγκάσιος, etc.* Reperiuntur verba ipsa in Platon. *De republ.* i. x, non procul a fine totius operis.

pag. 146. *Ἡμεῖς γὰρ οὐ κατ' — φασί*. Ammonius in *Comm.* in ii lib. Aristot. *De interpr.*, Dei cognitionem describens, ait numina creitτόνως γινώσκειν τὰ ἐνδεχόμενα, τὰ μεριστὰ τῶν πραγμάτων ἀμερίστως καὶ ἀδιασπῆτως, πεπληθυσμένα ἐνδοξῶς, καὶ τὰ ἐγγύρονα αἰωνίως, καὶ τὰ γενντὰ ἀγενήτως, etc., unde eorum præscientia nullam eventibus necessitatem infert. Quamobrem hac de re verba faciens Euseb. *Præpar. evang.* ex Origene de Juda pro-

ditare ait : Οὐκ ἂν δὲ φόβος αὐτῷ προσήπτετο, εἰ ἐπάναρχας ποδοῦτος ἦν, καὶ μὴ ἐνεδέχετο αὐτὸν ὁμοῖον τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις γενέσθαι. Et hoc quidem non obstantibus iis, quæ prædixisset Dominus.

Pag. 147. Ἀπαξ δὲ τοιαύτην ἡμέραν ἐποίησαν. Recte comparatio a nonnullis instituitur inter Dei omnipotentis consilium in miraculis nonnullam faciendis, et principum supremæ illius et exsortis potestatis usum, quæ prærogativa eorum dicitur, scil. ut utrumque parce et non nisi gravibus de causis exseratur.

Ibid. Οἱ δὲ Στωικοί. Stoicorum ἐκπύρωσις omnibus fere scriptorum libris est celebrata, nec minus in ore hominum magnus Platonis annus, quo cõlis in eadem puncta restitutis eventuum omnium relexetur scena.

Pag. 149. Τὴν τύχην σύμπῳσιον. Vid. Arist. Phys. lib. II, cap. 4, 5, 6 ; necnon Tullium De divinat. lib. II.

Pag. 150. Ἐφ' ἡμῖν δὲ αἱ κατ' ἀρετὰς ἐνέργειαι. Arist. Eth. ad Nicomach. lib. III ; M. moral. lib. I, et alibi passim ; Basil. in Hom. Quod Deus non sit auctor mali, τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀρχὴ καὶ βίῳ τῆς ἀμαρτίας τὸ αὐτεξούσιον.

Pag. 151. Κρήτες. Minos, Jovis filius (Ovidio Legifer dictus) leges, quas Cretæ dedit, ut auctoritatem ipsis conciliaret, patri acceptas referebat. Immo vero se pro Jove ipso gessit. Vid. Suidam in voce Μῖνος, et Vossium De idol. lib. I. De Lycurgo res nota est, qui, ut verbis Ciceronis utar, leges auctoritate Apollinis Delphici confirmavit.

Pag. 152. Ταῦτά ἐστι τὰ ἐφ' ἡμῖν τὰ ἐπίσης ἐνδεχόμενα. Ammonius in lib. De interpr. : Ἐστὶ τὰ καὶ ἐφ' ἡμῖν ἐπιτερον κύριοι πράξεων τινων ὄντες, καὶ ἐφ' ἡμῖν ὃν ἐλέσθαι, ἢ μὴ ἐλέσθαι τὰδε τινὰ, καὶ πράξαι, ἢ μὴ, τὰς μὲν ἐπαινετάς, τὰς δὲ φεκτάς εἶναι, τῶν τε προαιρέσεων καὶ τῶν πράξεων λέγομεν. Sic Anastasius Sinaita in Ὁδῷ : Αὐτεξουσίως ψυχῆς νεορᾶς ἐστὶν ἡ ἀκωλύτος πρὸς ἀρετὴν ἢ κακίαν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἡμῶν ῥοπῇ τε καὶ κίνησις· ἐνθα δὲ κακίας καὶ ἀρετῆς προσβολὴ οὐ γίνεται, ἐκεῖ οὐδὲ ἡ αὐτεξουσίως τῆς ψυχῆς γνωρίζεσθαι δύναται.

Pag. 155. Τῷ λογικῷ συνεισέρχασθαι τὸ αὐτεξούσιον. Hoc in loco notandum est, Nemesium de actionibus moralibus scribere, minimeque de iis sermonem instituisse, quæ gratiæ divinæ auspiciis et mera illius benignitate, vitæ æternæ mercedem promerentur. Sed quandoquidem Bellarminus, quæ deinceps habentur, sapere Pelagianismum dicit, et nos patrocinium Nemesii suscepimus : liceat, si non auctorem nostrum tueri, saltem eatenus excusare, ut ostendamus eum non aliter locutum, quam omnes Ecclesiæ Patres ante infelicem Pelagii hæresin, loquebantur. Irenæus lib. IV, cap. 71 : Homo liber factus habens suam potestatem, sicut et suam animam ; ait etiam : Dedit Deus bonum, quemadmodum et Apostolus testificatur in eadem Epistola ; et qui operantur quidem illud, gloriam et honorem percipient, quoniam operati sunt bonum, cum possent non operari illud. Hi autem, qui illud non operantur, iudicium justum recipient Dei, quoniam non sunt operati bonum, cum possint operari illud. Et cap. 70, ad objectionem, quare Deus angelos et homines fecerit sic, ut transgredi possint, respondit : Sic autem nec suave esset eis quod esset bonum, neque pretiosa communicatio Dei, neque magnopere appetendum bonum, quod sine suo proprio motu et cura et studio provenisset ; sed altro est otiose insitum, ita, ut essent nullius momenti boni, eo quod natura magis quam voluntate tales existerint, et ultro eum haberent bonum, sed non secundum electionem. Tertull. lib. II, cont. Marcion., c. 6 : Liberum et sui arbitrii et suæ potestatis invenio hominem a Deo institutum, nullam magis imaginem et similitudinem Dei in illo

A advertens, quam ejusmodi status formam. Hunc statum confirmabat etiam ipsa lex tunc a Deo posita ; non enim poneretur lex ei qui non haberet obsequium debium legi in sua potestate, nec rursus comminatio mortis transgressioni ascriberetur, si non et contemptus legis in arbitrio libertatem homini deputaretur. Sic et in posteris legibus creatoris invientes proponentes ante hominem bonum et malum, etc. Clem. Alex. lib. II Strom. postquam sententiam Basilidis et Valentini proposuisset, de fide naturaliter et necessario obveniente, ait : Οὐδέτ' οὖν προαιρέσεως κατόρθωμα ἡ πίστις, εἰ φύσεως πλεονέκτημα, οὐδὲ ἀμοιβῆς δικαίας τεύχεται, ἀναίτιος ὢν, ὃ μὴ πιστεύσας, καὶ οὐκ αἴτιος ὃ πιστεύσας· πᾶσα δὲ ἡ τῆς πίστεως καὶ ἀπιστίας ἰδιότης καὶ διαφορότης οὗτ' ἐπαίνω, οὐτε μὴν φόβῳ ὑποπέσοι ἂν, ὁρθῶς λογισμένοις, προηγουμένην ἔχουσα τὴν ἐκ τοῦ τὰ πάντα δυνατοῦ φυσικὴν ἀνάγκην γινόμενην, νευροσπαστομένων δὲ ἡμῶν, ἀψύχων δίκην, etc. Hilarius in ps. II, et V, Unicuique nostrum libertatem vitæ sensusque permisit, non necessitatem in alterutrum afficiens, etc. Eusebius advers. Hieroc. lib. III : Ἀνθρώπων τε ψυχῆς ὅρος αὐτοκράτορά τε κριτὴν, ἡγεμόνα τε καὶ κύριον αὐτὸν ἑαυτοῦ καθίστησι. Et in Præpar. evang. lib. VI, plurima in hanc mentem. Eriphan. hæres. 16 : Ὅποτε διὰ τὸ δύνασθαι ἀμαρτάνειν καὶ μὴ ἀμαρτεῖν, τῷ μὲν διὰ τὰ ἀμαρτήματα δίκην ἀπαιτεῖσθαι, τὸν δὲ ἐπαινον ἀπεκδέχεσθαι διὰ τὸ εὖ πεπραγένοι. Addit : Ὅστε παντὶ τῷ ὀηλόν ἐστι καὶ ἀναμφίβολον, ὡς τὸ αὐτεξούσιον παρείχεται Θεός, δι' ἑαυτοῦ φήσας τὸ, Ἐὰν θέλητε καὶ μὴ θέλητε. Insurrep. hæres. 64 : Ἐφ' ἡμῖν γὰρ τὸ πιστεύσαι κεῖται, καὶ τὸ μὴ πιστεύσαι, etc. Macarius homil. 15 : Αὐτεξούσιος εἰ, καὶ ἐὰν θέλῃς ἀπολέσθαι, τρεπτῆς φύσεως εἰ. Homil. 17 : Τῷ δυναμένῳ τραπήναι εἰς ἀμφοτέρω τὰ μέρη νόμος δέδοται, τῷ ἔχοντι τὸ αὐτεξούσιον, ποιήσαι πόλεμον πρὸς τὴν ἐναντίαν δύναμιν. Τῇ γὰρ φύσει ὁ νόμος οὐ κεῖται. Chrysost. hom. 14 in I ad Corinth. : Ἡμεῖς ἐσμεν καὶ τοῦτο κακείνων κύριοι, καὶ τοῦ εἰς γένεον ἐμπεσεῖν, καὶ τοῦ βασιλείας ἐπιτυχεῖν, ἐπειδὴ ὁ Θεός οὕτως ἐθέλησεν. Ἰδοὺ γάρ, φησὶ, πῦρ καὶ ὕδωρ, etc., sic passim deinceps. Basil. Seleuc. oral. 3, Διδοὺς νόμον ὁ Θεός οὐκ ἀνάγκην πρὸς τὸ πράττειν προστίθησιν, etc. Cyrill. cont. Jul. : Πᾶσα λογικὴ καὶ νοερὰ κτίσις αὐθαίρετον ἔχει τὴν ἐφ' ὅπερ ἂν ἔλοιτο τῶν πρακτέων ὁρμήν, καὶ ἀνάγκης ἐλευθέραν τὴν ἐφ' ἑκάστῳ ῥοπήν, ut et postea passim. Nysseus. Oral. 5, in oral. Dom. : Αὐτεξούσιον καὶ πάσης ἀνάγκης ἐλευθερον, ἴσον ἐπ' ἀμφοῖν ὁ τοῦ παντός ἐπιστάτης ἐποίησεν, etc. Basil. Magn. hom. in ps. LXII : Τὰ τοῦ βίου ἐκλεκτὰ τῷ αὐτεξούσιῳ τῆς ψυχῆς διακρίνομεν. Max. Martyr : Ὁ νόος ἡμῶν μέσος ἐστὶ δύο τινῶν.

B et V, Unicuique nostrum libertatem vitæ sensusque permisit, non necessitatem in alterutrum afficiens, etc. Eusebius advers. Hieroc. lib. III : Ἀνθρώπων τε ψυχῆς ὅρος αὐτοκράτορά τε κριτὴν, ἡγεμόνα τε καὶ κύριον αὐτὸν ἑαυτοῦ καθίστησι. Et in Præpar. evang. lib. VI, plurima in hanc mentem. Eriphan. hæres. 16 : Ὅποτε διὰ τὸ δύνασθαι ἀμαρτάνειν καὶ μὴ ἀμαρτεῖν, τῷ μὲν διὰ τὰ ἀμαρτήματα δίκην ἀπαιτεῖσθαι, τὸν δὲ ἐπαινον ἀπεκδέχεσθαι διὰ τὸ εὖ πεπραγένοι. Addit : Ὅστε παντὶ τῷ ὀηλόν ἐστι καὶ ἀναμφίβολον, ὡς τὸ αὐτεξούσιον παρείχεται Θεός, δι' ἑαυτοῦ φήσας τὸ, Ἐὰν θέλητε καὶ μὴ θέλητε. Insurrep. hæres. 64 : Ἐφ' ἡμῖν γὰρ τὸ πιστεύσαι κεῖται, καὶ τὸ μὴ πιστεύσαι, etc. Macarius homil. 15 : Αὐτεξούσιος εἰ, καὶ ἐὰν θέλῃς ἀπολέσθαι, τρεπτῆς φύσεως εἰ. Homil. 17 : Τῷ δυναμένῳ τραπήναι εἰς ἀμφοτέρω τὰ μέρη νόμος δέδοται, τῷ ἔχοντι τὸ αὐτεξούσιον, ποιήσαι πόλεμον πρὸς τὴν ἐναντίαν δύναμιν. Τῇ γὰρ φύσει ὁ νόμος οὐ κεῖται. Chrysost. hom. 14 in I ad Corinth. : Ἡμεῖς ἐσμεν καὶ τοῦτο κακείνων κύριοι, καὶ τοῦ εἰς γένεον ἐμπεσεῖν, καὶ τοῦ βασιλείας ἐπιτυχεῖν, ἐπειδὴ ὁ Θεός οὕτως ἐθέλησεν. Ἰδοὺ γάρ, φησὶ, πῦρ καὶ ὕδωρ, etc., sic passim deinceps. Basil. Seleuc. oral. 3, Διδοὺς νόμον ὁ Θεός οὐκ ἀνάγκην πρὸς τὸ πράττειν προστίθησιν, etc. Cyrill. cont. Jul. : Πᾶσα λογικὴ καὶ νοερὰ κτίσις αὐθαίρετον ἔχει τὴν ἐφ' ὅπερ ἂν ἔλοιτο τῶν πρακτέων ὁρμήν, καὶ ἀνάγκης ἐλευθέραν τὴν ἐφ' ἑκάστῳ ῥοπήν, ut et postea passim. Nysseus. Oral. 5, in oral. Dom. : Αὐτεξούσιον καὶ πάσης ἀνάγκης ἐλευθερον, ἴσον ἐπ' ἀμφοῖν ὁ τοῦ παντός ἐπιστάτης ἐποίησεν, etc. Basil. Magn. hom. in ps. LXII : Τὰ τοῦ βίου ἐκλεκτὰ τῷ αὐτεξούσιῳ τῆς ψυχῆς διακρίνομεν. Max. Martyr : Ὁ νόος ἡμῶν μέσος ἐστὶ δύο τινῶν.

Pag. 157. Ὅσαι δὲ δι' ἀκρότητι φύσεως Ingrata plane est in Deum natura, qui bonam innolem nihili æstimat ; sed auctor noster eas bene nato-
C torum dotes non sine τοῦ Θεοῦ κατανοήσας profecturas quidquam cense, ut beatitudine fruamur.

Pag. 158. Ὅσοι βέλγυτες. Peccati natura in hoc potissimum statuitur, ut sit aversio a Deo, et conversio ad creaturas. Non opus ergo Biguæ cautione, qua auctorem nostrum excusatum habeamus, quasi cum Josepho lib. I Ant., Justino mart., et Athenagora in Apol., Clement. Alex. lib. III et V Stromat., Lactantio lib. II Instit., Cypriano lib. De discip. et hab. Virg., Euseb. lib. V Præp. evang., et demum Tertull. De idol., De habit., et cultu fem., De velandis virgin., et lib. adv. Marc., sensisset, angelos feminarum amore captos cecidisse. Quanquam istis auctoramentis non addidum turpe lussus et in erroris societatem venisse.

Pag. 160. Ἀλλ' ὁ Ἰουδαῖος. Providentiam Judæos quidem agnoscere, ignotum esse non potest, ait auctor noster, sed illam admittunt suis tantum commodis intentam. Etenim sibi blandientes, se sub providentia collocatos credebant, alios omnes lato subjectos. Quo spectare videntur, quæ in Theodotū

Ἐπιτομή. Clementis Alex. Operibus appensis, legimus: Διὰ τοῦτο ἀνέτειλεν ξένος ἀστήρ καὶ καινός, καταλύων τὴν παλαιὰν ἀστροθεσίαν καινῷ φωτὶ, οὐ κοσμικῶς λαμπρόμενος, ὁ καινὰς ὁδὸς καὶ σωτηρίου τρεπόμενος, αὐτὸς ὁ Κύριος, ἀνθρώπων ὁδηγός, ὁ κατελθὼν εἰς γῆν, ἵνα μεταβῇ τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύσαντας, ἀπὸ τῆς εἰμαρμένης εἰς τὴν ἐλευθέρου πρόνοιαν. Vide *More Nevochim* part. II, sect. 10.

Pag. 161. *Ἰδύκωρ.* Historiam narrat Plutarchus lib. *De futil. loquacit.*, et Cicero *Tusc. Quæst.* lib. IV, ut alios præteream.

Pag. 163. Πολλὰ μὲν γὰρ ἐν ταῖς χρεαῖς. Consulat lector, quæ in hanc rem cumulatissime ex omni historia congestit Tertull. in lib. *De anima*; quibus *Epicuro liberanti negotiis divinitatem, et dissolventi ordinem rerum, et in passivitate omnia spargenti, se pudorem imperatorem spondet.*

Pag. 164. Τὰς μορὰς τῶν ἀνθρώπων. Res levis ista videtur; sed non leve Providentiæ indicium, cui tam multa, tamque summi momenti succedunt commodæ.

Pag. 166. Κορῶραι καὶ κόρακες. Pastores ovibus assueti singulas agnoscunt, utcumque nullum discrimen aliis quibuscunque, curiose et diligenter spectantibus, appareat. Quin et Proverbio dicitur, *Ὅσοι μάγισοι*; tamen Plinius lib. X, cap. 42, mentionem facit gallinarii ejusdem scientis, quod ex quaque esset. Simile quiddam perhibetur de numero Galliarum rege.

Pag. 167. Πλάτων μὲν οὖν. Plato providentiam ad singularia pertinere docet in *Theæt.* et *Philebo* et lib. X, *De legibus*, unde plurima desumpsit auctor noster. Videatur etiam Cicero lib. II, *De natura deor.*

Pag. 168. Ἀριστοτέλης. Hæc in lib. VI *Eth. ad Nicomach.* subinnui dicit auctor noster, revera magna cum pompa et quasi in gratiam numinis dicuntur in lib. *De mundo*, cap. 6 (si tamen is liber sit Aristotelis), scil. terrarum orbem administrari vult eodem modo, quo imperium Persicum, ut inferiora omnia munia a satrapis, ducibus et cubiculariis obeantur. Certe Daniel propheta vix aliter cælestem hierarchiam videtur describere. Sacrae autem Litteræ nos nescire vetant Dei ipsius curam ad passeret, imo pilos, eorumque numerum, descendere.

Pag. 169. Οὐτε αὐτὸ πρᾶγματα ἔχει. Inter κυρίας Epicuri δόξας hoc præcipuum. Rem sic explicat Laertius: Οὐ συμφωνοῦσι πραγματεῖαι καὶ φροντίδες καὶ ὄργανα καὶ χάριτες μαχαρίστητι, ἀλλ' ἀσθενεῖα καὶ φόβος καὶ προσδεῖται τῶν πλησίων ταῦτα γίνεσθαι.

Pag. 171. Κατὰ περιγραφήν. Locas iste prius luxatus ms. suppellicis restituitur. Περιγραφὴν Phavorinus reddit, ut sit ἡ περιέχουσα αὐτὸ τὸ ὅλον σῶμα, et quidem proprie significat delineationem primam et rudiorum, ubi lineamenta totius corporis exacte exhibentur, deest autem σχιμαγραφία et colorum varia adumbratio. Felicitas revera secundum Aristotelem adeo summum bonum est, ut augeri non possit, lib. I *Eth.*, cap. 7, et *Magn. Mor.* cap. 2, ornari tamen possit et illustrari.

Pag. 172. Εἰδὼς γὰρ ὁ Θεός. Optime hac in causa satyricus:

*Permittas ipsis expendere numinibus, quid
Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris;
Charior est illis homo, quam sibi, etc.*

Quin et vid. Plutarchum, *De sera numinum vindicta.*

Pag. 176. Καὶ γὰρ μέλισσαι. Loco huic male multato medicinam fecimus ex ms.

Ibid. Ὑπ' ἀνάγκης συσχεθόντες. Tertullianus eodem argumento utitur in lib. *De testim. animæ adv. gentes*, fere per totum.

Pag. 178. Φαμὲν γοῦν. Plurimi sunt Patres in apologiis pro divina providentia instituendis. Consule Irenæum I. III *adv. Hæres.*, c. 5, ejusdem fragment. apud Demet. diaconum in sermone *De igne*; Justin. in *Dialog. cum Tryph.*, Tertull. lib. I *adv. Marcion.*; Basil. M. *Quod Deus non sit causâ malorum*; Chrysost. hom. 23 in cap. VI *Matth.*; Hesych. in *Levit.* I. IV; Theoph. Antioch. I. I *ad Autolyt.*; August. *Confess.* I. VII, c. 4; ejusdem lib. *De spiritu et littera* cap. 12; tract. 106 in Joann.; lib. VIII *De civit. Dei*, c. 6, et serm. 55 *De verbis Dom.*; Lactant. I. I, c. 3, etc. Sed præ cæteris, paucissimis verbis universam Providentiæ indolem felicissime expressit auctor lib. de Sâpient. c. VIII, v. 4: Διατείνεται ἀπὸ πέρας εἰς πέρας εὐρώστως, καὶ διοικεῖ τὰ πάντα χρηστῶς, cujus benignissimum ductum per omnia ut sequamur, faxit bonus Deus.

ADDENDA.

ANONYMI AD LECTOREM HENDECASTILLABE.

Ante omnia hic reddenda sunt ea, quæ dedit David Christophorus Seybold, professor Tubingensis, vir celeberrimus et doctissimus, partim in diario germanico Lipsiensi, cujus index est: Allgemeiner Litterarischer Anzeiger (N. 6, S. 54, 55, 1801), partim in scidula per Rochium, bibliopolam Lipsiensem, Tubinga ad me transmissa d. XXIII Mart. 1801.

Huc, huc, qui physicos amas (a) labores,
Naturæ fabricamque nosse tentas,
Hic est, qui docet optime, libellus,
Doctus, perspicuus, brevis, disertus.
Ac, ut vere novo virent amœni
Horti, et terra colore florum

(a) Physicus labor dici possit de sole et luna deficientibus. Sed auctor anonymus haud dubie voluit Græcum πραγματείας significare. Malim ergo, libellos. Celeberrimus Seybold tamen hoc explicat: *Naturhistorische Arbeiten schätzen und lieben.*

(b) Equidem hoc habebam pro Hebraismo. Ergo malebam, *Deo probari quæris.* Ad Hebraismo vindicat doctissimus Seybold, exponens: *Gott in seinen*

D Picta est, sic varia refutat arte
Argumenta stilo elegante falsa.
Ergo degere qui cupis beatam
Vitam atque Deum (b) videre summum,
Nunc (c) hortor relegas legasque librum.
(d) A. D. MDLXVI. V. Nov. Esslingæ.

Werken schauen und bewundern. Accepit ergo loco contemplari.

(c) Ego malebam, *Hunc.* Sed litteris luculentis in autographo est, *Nunc*, notante Seyboldo. *Nunc*; ergo auctor videtur accepisse loco, ἄγε ἤδη, ἤντι δῆ.

(d) Suspiciatus fueram, errorem esse in numeris, credideramque scribendum esse 1656, ut ita hi

EJUSDEM ANONYMI AUCTORIS ANIMADVERSIONES NONNULLE AD EDIT. NEMES.

ANTVERPIENSEM.

Pag. 66, fin. et pag. 67, init. (in mea editione, A pag. 153, laudaveram locum Platonis) : Auctor anonymus addit : *Videtur exprimere voluisse verba Ciceronis de Universo. Omnia autem duo, etc.* (vide Cic. l. 1, cap. 4, prope finem).

Pag. 19 (imo vero 9, nostræ edit. pag. 37) : *Videtur fere glossema esse. Quia Aristoteles animam definivit per ἐντελέθειαν, crediditque animam esse ἀνοῦσιον, oportet ἐντελέθειαν non προοῦσιᾳ habuisse.* Pag. 28, 29, 40 seqq.

Pag. 95. Versu a line 8 ἐκφυσήσεως. Auctor anonymus coniecit, ἐκφωνήσεως. Ita ipse quoque edideram in hac editione et ante me Oxoniensis editor. Uti autem plerique codices exhibent ἐκφυσήσεως, ita nullum dubium est, quin Valla etiam et Cono ita invenerint, cum alter *efflationem*, alter *exsufflationem* reddiderit. Ellebodus, qui *emittendæ vocis* interpretatus est, sine ullo dubio ἐκφυσήσεως, quod in duobus suis codicibus repererat, vitiosum iudicavit, ipse autem ἐκφωνήσεως probavit, atque ita reddidit. Mirabile est, verbo notiori verbum minus notum substitutum esse. Credo autem eum, qui primus hoc vitiosum vocabulum intulerit, fuisse medicum. Cum enim sciret, easdem corporis partes etiam ἐκφυσήσεως instrumenta esse, ἐκφύσησιν loco ἐκφώνησιν probavit. Vocabulum ἐκφυσήσεως satis exposuit Stephanus in *Thesouro*, tom. IV, pag. 260, 261. Addo unum tantum locum Galeni,

versus referrentur ad Casparum Barthium, qui Nemesio vehementer delectatus est, qui similes versus exhibuit in sua *Æneæ Gazæ* et *Zachariæ Mitylenensis* editione, quique denique indicem auctorum, qui ab Nemesio laudantur, fecit, quem exhibet Fabricius in *Bibl. Gr.* vol. X, in principio folio 3. Hanc suspicionem autem meam vanam esse, docuit

ex quo apparet, ἐκφύσησιν alienam esse a sententia Nemesii, qui hic non de *expiratione* seu *respiratione*, sed de *voce* et *oratione* loquitur. Galenus ergo, tom. I, pag. 256, edit. Basil. 1538, fol. ita habet : Τὸ πρῶτον καὶ ἴδιον ὄργανον τῆς φωνῆς, ὃ λάρυγξ ἐστίν. Læso ergo gutture, ut ibi pergit Galenus : Οὐδὲν ἀκούσῃ πλέον ἐκπνοῆς ροιζώδους, ἢν ἡμεῖς (οἱ ἱατροὶ) ὀνομάζομεν ἐκφύσησιν. Et paucis interjectis : Ἐκφύσησιν γὰρ μόνην ἐργάζονται, διαφέρουσαν ἀπλῆς ἐκπνοῆς, ὅτι μετὰ φόβου τε ἅμα καὶ τάχους ἐκκενοῦται τὸ πνεῦμα. Et paulo post : Οὐ μὴν ἤδη γέ πω τὸ κάτωθεν ἀναφερόμενον πνεῦμα, πρὶν ὑπὸ τοῦ λάρυγγος ρυθμισθῆναι, φωνῆς ἔχει ἰδέαν, ἀλλ', ὡς εἴρηται πρόσθεν, ἐκφυσήσεως μόνης. — Πληττομένη (ἢ ἐκφύσησις) γὰρ ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν λάρυγγα χόνδρων, οἷον ὑπὸ πλῆκτρων (similiter Nemesius) τινῶν, ἢ ἐκφύσησις αὐτῇ φωνῇ γίνεται. Ex his apparet, ἐκφύσησιν esse ἐκπνοὴν ροιζώδη seu ἐκπνοὴν μετὰ φόβου καὶ τάχους. Lectionem ἐκφωνήσεως vindicant etiam ea quæ ante dixerat Nemesius : Ὅργανα δὲ τῆς φωνῆς πολλά. Quomodo ergo in conclusione poterat dicere : Τῆς ἐκφυσήσεως εἰσιν ὄργανα ? Eodem modo, ut ἐκφύσησις est ἐκπνοὴ ροιζώδης καὶ φοφώδης, ita quocumque ἐκφυσᾷ cum *impetu* propellere, effundere : Theocrit. *Idyll.* xxiv, vers. 47 : Ὑπνον βαρὺν ἐκφυσῶντας et *Cinnamus*, pag. 105 : Οὐ δὴ τλήμονες τὰς ψυχὰς ἐκφυσήσαντες πολὺν τινα τῆς αὐτῶν ἀρετῆς Ῥωμαῖοις ἀπολελοῖπας λόγον.

me doctissimus Seybold, qui affirmat scriptum esse 1566, docetque primum istius libelli dominum fuisse Esslingensem quemdam. Secundus dominus Inductor Ulmensis, nomine Lorenz Walther Kuichel. Barthium autem, ut et hoc moneam, Fabricius exstinctum tradit d. 17 Sept. 1658, Lipsiæ. Vide *Bibl. Gr.* vol. XIII, p. 807.

INDEX

NOMINUM PROPRIORUM ET AUCTORUM QUI A NEMESIO LAUDANTUR

Numeri signant paginas editionis Antverpiensis, quæ in textu hujus editionis notatæ sunt.

Ægyptiorum sapientes 140.

Ammonius 29, 56.

Anaxagoras 165.

Anaxarchus 125.

Anaximenes 74.

Apollinarius Laodicæ episcopus 9, 47, 75.

Apollo Cretensium legislator 151.

Aristoteles 9, 12, 28, 29, 40, 45 bis. 61, 63, 65, 69 bis, 72, 79 (loco Origenis, 91), 96, 97, 103, 114, 150, 168, 169 bis, 170.

Christiani 148, 160.

Chrysippus 32, 138.

Cleanthes 32 bis.

Cretenses 151.

Critias 28.

Cronius 50.

Daniel 26.

Democritus 28 bis, 114, 168.

Diarchus (*corrigendum*, Diæarchus) 28, 29, 35.

Elias propheta 147.

Enoch 147.

Epicurei 79.

Epicurus 28, 104, 168, 169.

Eunomiani 61.

Eunomius 45.

Euripides 169.

Galenus 36, 53, 54, 79, 91, 108, 114.

Hebræi 15, 21, 73, 91.

Heraclitus 28, 74, 168.

Iliob. Vid. Iohas.

Hipparchus (*corrigendum* Hippasus) 74, 78.

Hippocrates 37, 63, 74, 108.

Hippon 28.

Jamblichus 51.

Ihyeus 161.

Jobus 154, 178.

Joseph, Jacobi filius 125.

Jupiter Cretensium legislator 151.

Lacedæmonii 151.

Lazarus 179.

Manichæi 29, 47.

Menander 169, 179.

Moses 15, 16, 45, 46, 75.

Numenius 29.

Origenes 62 (*forte* Aristoteles, 91), 125.

Panætius 96.

Paulus apostolus 14, 26, 178, 179.

Philopator 158, 140.

Plato 10, 28, 32, 35, 45, 49, 50, 51, 55, 56, 70, 71, 72, 77, 79, 91, 92 bis, 103, 144, 148, 167, 168.	Stoici 28 bis, 29, 45, 72, 76, 143, 147, 168. Susanna 125, 161. Thales 28, 74. Theodorus Platonicus 51. Thucydides 103. Xenocrates 31, 44. Zeno Eleates 125. Zeno Stoicus 96.
Platonici 52, 50.	
Plotinus 9, 29, 56.	
Porphyrus 51, 60, 80.	
Pythagoras 28, 44.	
Pythagorei 91.	
Simmias 35.	
Socrates 35, 148, 180	

NUMERI PAGINARUM EDITIONIS ANTVERPIENSIS ET OXONIENSIS.

Edit. Antv.	Edit. Oxon.	Edit. Antv.	Edit. Oxon.	Edit. Antv.	Edit. Oxon.
P. 9.	P. 2.	P. 65.	P. 113.	P. 124.	P. 230.
10.	5. τοὺς φιλοσόφ.	66.	114.	125.	233.
11.	6. συνάπτεται δέ.	67.	117.	126.	234.
12.	9. ἡ μαγνήτις.	68.	118.	127.	237.
13.	10. μέρος προστιθείς.	69.	121.	128.	238.
14.	13. καὶ συμπαθές.	70.	122.	129.	241.
15.	14. μὲν λόγον.	71.	125.	150.	242.
16.	17. ἦν οὖν καὶ.	72.	126.	151.	245.
17.	18. ὄγρων καὶ.	73.	129.	152.	246.
18.	21. οὐτε δοτρακα.	74.	130.	153.	249.
19.	22. δὸν καὶ συνοικίαν.	75.	133.	154.	250.
20.	25. θρώπων τοῦτο.	76.	134.	155.	253.
21.	26. στερον ἐρρώσθαι.	77.	137.	156.	254.
22.	29. τοίνυν δι'.	78.	138.	157.	257.
23.	30. κῶν μὲν ἀπεχόμεν.	79.	141.	158.	258.
24.	33. θρώπων καὶ τὰ.	80.	142.	159.	261.
25.	34. βῆς, καὶ τῆς.	81.	145.	160.	262.
26.	37. σαύτης τῆς ἐξωμένης.	82.	146.	161.	265.
27.	38. ὀλίγου καιροῦ.	83.	149.	162.	266.
28.	41. αὐτὴν καὶ ἀθάν.	84.	150.	163.	269.
29.	42. χῆν λέγομεν.	85.	153.	164.	270.
30.	45. αὐτὴ τριχῆ.	86.	154.	165.	273.
31.	46. πῇ τέλος.	87.	157.	166.	274.
32.	49. τινὲς οὐκ.	88.	158.	167.	277.
33.	50. μέν, καὶ τό.	89.	161.	168.	278.
34.	53. τῇ γενέσκει.	90.	162.	169.	281.
35.	54. τούτων τὰς ἐν.	91.	165.	170.	282.
36.	57. ἀρετὴν καὶ.	92.	166.	171.	285.
37.	58. ποῖα κρᾶσις.	93.	169.	172.	286.
38.	61. οἱ διὰ τῆς.	94.	170.	173.	289.
39.	62. ποδίζει καὶ τότε.	95.	173.	174.	290.
40.	65. ἡ ἐπιστήμη τῆς.	96.	174.	175.	293.
41.	66. δύναμιν ἔχειν.	97.	177.	176.	294.
42.	69. ὃν κινεῖ ἡμᾶς.	98.	178.	177.	297.
43.	70. ται, καὶ πᾶν.	99.	181.	178.	298.
44.	73. μάλιστα καὶ τόν.	100.	182.	179.	301.
45.	74. μετὰ τὴν διάπλ.	101.	185.	180.	302.
46.	77. κατὰ σηπεδόνα.	102.	186.	181.	305.
47.	78. πωμεν ἀγκώσπ.	103.	189.	182.	306.
48.	81. λυσμένης ψυχᾶς.	104.	190.	183.	309.
49 fin.	82. καὶ οὕτως ζῆν.	105.	193.	184.	310.
50 fin.	88. νόνα. Κρόνιος.	106.	194.	185.	313.
51.	85. ἐν πῷ περὶ.	107.	197.	186.	314.
Ab hoc loco idem fere est initium		108.	198.	187.	317.
paginarum utriusque editionis.		109.	201.	188.	318.
52.	86.	110.	202.	189.	321.
53.	89.	111.	205.	190.	322.
54.	90.	112.	206.	191.	325.
55.	93.	113.	209.	192.	326.
56.	94.	114.	210.	193.	329.
57.	97.	115.	213.	194.	330.
58.	98.	116.	214.	195.	333.
59.	101.	117.	217.	196.	334.
60.	102.	118.	218.	197.	337.
61.	105.]	119.	221.	198.	338.
62.	106.]	120.	222.	199.	341.
63.	109.]	121.	225.	200.	342.
64.	110.]	122.	226.	201.	345.
		123.	229.		

B. HIERONYMUS

THEOLOGUS GRÆCUS.

NOTITIA HISTORICA.

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, t. VII, Proleg., p. 18.)

I. Pauca sunt admodum quæ de Hieronymo theologo Græco dicenda occurrant. Ex antiquioribus ejus meminit unus Joannes Damascenus, qui περὶ σβύτερον Ἱεροσολύμων ipsum appellat (a). Et hanc sane nomenclaturam auctori nostro asserit codex LXXX membranaceus bibliothecæ Coislinianæ apud Montfauconium (b); qui præ cæteris Theodoriti interpretationem in *Psalmos* c. complectitur, additis ad marginem scholiis ex variis Patribus, quos inter *Hieronymus presbyter Hierosolymitanus*. Conjicit autem Caveus (c), scriptorem quo de agimus, eundem esse atque Hieronymum presbyterum et monachum, natione Dalmatam, qui monachorum Ægyptiorum historiam scripsisse perhibetur apud Cangium in codice MCCCXIII bibliothecæ Colbertinæ, ubi sic legitur (d) : Ἐτέρη ἱστορία εἰς τοὺς βίους τῶν ἁγίων τῆς Αἰγύπτου, συγγραφεῖσα παρὰ Ἱερωνύμου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ ἐκ Δαλματίας. Exstat vero eadem historia etiam in codice LXXXIII bibliothecæ Coislinianæ quam modo laudavimus, paulo aliter ita inscripta (e) : Ἱερωνύμου ἢ κατ' Αἰγύπτου ἱστορία. Porro si ejusmodi conjecturam admittamus, quæ a veritate haud longe abesse videtur, scribebat igitur auctor Theodosio Magno imperante, ut ipsemet testatur in *Vita Joannis abbatis*. In aliam tamen abiisse Fabricium sententiam (f) de hoc historiæ monachorum Ægyptiorum scriptore intelligimus.

II. Verum nis missis, scripsit noster Hieronymus

A *Dialogum de sancta Trinitate inter Judæum et Christianum*; eumque descriptum e codice bibliothecæ Friderici Lindenbrogii ac Latine redditum primus in locem extulit Parisiis anno 1612 Federicus Morellus : qui præterea quatuordecim ante annos ibidem evulgarat ejusdem auctoris *Commentarium de effectu baptismi et notis Christiani*. Deinceps vero utrumque opusculum paucis visum, quin et vix millesimo notum, ut cum Barthio loquar, typis iterum commisit Cygnæ Christianus Daumius : prius quidem anno 1677, posterius vero 1680. Emendatiora demum pluribus in locis subsidio ms. codicis membranacei bibliothecæ Joannæ Hamburgensis exhibuit Joannes Albertus Fabricius (g) : cujus propterea editionem cum Daumiana collatam prelo tradidimus. At vero haud integrum eddidisse Morellum hujusmodi Hieronymi *Dialogum de Trinitate*, ex Joanne Damasceno compertum habemus, qui ex eodem Dialogo fragmentum recitat, in editis nupiam comparens : illudque proinde utrique opusculo post Fabricium subjecimus. Cæterum in nuncupatoria Morellus interpretes Hieronymum Græcum auctorem θεολογικώτατον neque admodum νεωτεριστήν, ejusque *Dialogum* pium ac stylo satis scito conscriptum appellat. Barthio autem (h) *aureolus dicitur et omnino insignis, argutus et mire nervosus, qui nullo pretio non reparari debeat amissus*. Neque aliter Caveus et Fabricius, licet pingui satis Minerva digestum censeat Lequienius (i).

(a) Joan. Damasc. *De Imagin. orat.* III, opp. t. I, pag. 385.

(b) Montfauc. *Bibl. Coisl.* pag. 137.

(c) Cav. *Hist. litter.* tom. I, pag. 282.

(d) Cang. *Glossar. Græcit.* tom. II, in Indic. auctor., pag. 27.

(e) Montfauc. l. c. pag. 183.

(f) Fabric. *Bibl. Gr.* tom. VIII, pag. 376.

(g) Fabr. *Bibl. Gr.*, pag. 377-398.

(h) Barth. *Adversar.* lib. LV, cap. 7, pag. 2597

(i) Lequien. ad opp. Joan. Damasc. tom. I, pag. 385, not. 3.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ, ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΟΥΔΑΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΝ.

B. HIERONYMI

DIALOGUS DE SANCTA TRINITATE,

INTER JUDÆUM ET CHRISTIANUM.

Judæus. Cum Deus dicat, *Videte, videte quod ego sum, nec Deus est præter me*¹, quomodo vos creditis et adoratis Patrem, quem nos Deum confitemur, et Filium, et Spiritum sanctum? Nam idololatrarum more cum tres deos doceatis, Deum legis istius, *Non est Deus præter me*, auctorem afficitis injuria.

Christianus. Tremendum est et incomprehensibile mysterium Deus, itaque non una similique oportet nos defensione ad quoslibet uti, sed convenienter unicuique et decenter ad interrogatum respondere. Ad te itaque, Judæe, et ad circumcisos qui tecum unum Deum colunt, ita dicimus: Consteris, Judæe, Deum unum, cœli et terræ factorem?

Judæus. Utique.

Christianus. Et qualis est ille quem colis Deus, unde aut ubi est, et quomodo sedet vel movetur, et quomodo loquitur et vivit et videt et tangit, et quomodo comprehenditur ipsius potentia?

Judæus. Omnino incomprehensibilis, incontestabilis et inenarrabilis Deus est, et sapientia et vis et sermo et spiritus Dei.

Christianus. Et quomodo, o stolide, a me petis ut tibi dicam quomodo generatio contingat Dei, et quomodo Filium Deus habeat, et quando et quomodo illum genuerit, et quomodo Trinitas sit trinitas? Dicitu tu mihi, si potes, locum et latitudinem, et longitudinem Dei, et dicam tibi vicissim quando et quomodo genuerit Deus. Dic tu mihi qualis sit Dei sermo, et quomodo illum Deus eloquitur, et ego tibi dicam qua ratione ante luciferum ex utero Filium genuerit. Si vero et sermo et spiritus locusque et altitudo et profunditas et thronus et tempus Dei incomprehensibilia sunt, evidens est etiam generationem ejus exprimi verbis et explicari non posse. Sed ut iterum interrogem te, duræ cervicis et incircumcisæ corde Judæe, quomodo noster sermo profertur? atque si hoc dixeris mihi, rogabo vicissim

Ὁ Ἰουδαῖος. Τοῦ Θεοῦ λέγοντος, *Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πληρ ἐμοῦ*, πῶς ὑμεῖς πιστεύετε καὶ προσκυνεῖτε Πατέρα, ὃν ἡμεῖς Θεὸν ὁμολογοῦμεν, καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα; Ὡς γὰρ εἰδωλόλατραι τρεῖς θεοὺς δογματίζοντες, τὸν νομοθετήσαντα Θεὸν, ὅτι *οὐκ ἔστι Θεὸς πληρ ἐμοῦ*, ἐνυβρίσατε.

Ὁ πιστός. Φοβεροῦ καὶ ἀκατάληπτου ὑπάρχοντος τοῦ περὶ Θεὸν μυστηρίου, οὐ μίαν οὐδὲ ὁμοίαν δέον ἡμᾶς ποιεῖσθαι τὴν ἀπολογία, ἀλλὰ προσφόρως καὶ πρεπόντως ἐκάστῳ ἐρωτῶντι ἀποκρίνασθαι. Οὐκοῦν πρὸς σὲ τὸν Ἰουδαῖον καὶ τοὺς σὺν σοὶ ἐμπεριτόμους μοναρχίαν σέβοντας λέγομεν οὕτως· Ὁμολογεῖς, ὦ Ἰουδαῖε, Θεὸν ἓνα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς;

B Ὁ Ἰουδαῖος. Ναί.

Ὁ πιστός. Καὶ ποῖός ἐστιν οὗτος Θεὸς ὃν σέβεις, πόθεν ἐστὶν καὶ ποῦ ἐστι; καὶ πῶς κάθηται καὶ κινεῖται; καὶ πῶς λαλεῖ καὶ ζῇ καὶ θεωρεῖ καὶ ψηλαφᾶται; καὶ πῶς καταλαμβάνεται ἡ δύναμις αὐτοῦ;

Ὁ Ἰουδαῖος. Πάντως ὅτι ἀκατάληπτός ἐστι καὶ ἀθεώρητος καὶ ἀδιήγητος ὁ Θεός, καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ ἰσχὺς καὶ ὁ λόγος καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ.

Ὁ πιστός. Καὶ πῶς, ὦ ἀνόητε, ἐμὲ ἀπαιτεῖς λέγειν, πῶς ἐστὶν ὁ τόκος τοῦ Θεοῦ, καὶ πῶς ἔχει Υἱὸν ὁ Θεός, καὶ πότε καὶ πῶς τοῦτον ἐγέννησε, καὶ πῶς ἡ Τριάς ἐστὶ τριάς; Εἰπέ μοι σὺ τὸν τόπον καὶ τὸ πλάτος καὶ μήκος τοῦ Θεοῦ, ἐὰν δύνη, καὶ λέγω σοι καὶ γὰρ τὸ πότε καὶ πῶς ἐγέννησεν ὁ Θεός. Εἰπέ μοι σὺ, ὁποῖός ἐστιν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ πῶς λαλεῖ αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ λέγω σοι καὶ γὰρ πῶς ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησεν Υἱόν. Εἰ δὲ ὁ λόγος καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ὁ τόπος καὶ τὸ ὕψος καὶ τὸ βάθος καὶ ὁ θρόνος καὶ ὁ χρόνος τοῦ Θεοῦ ἀκατάληπτά εἰσι, ὄφλιν, ὅτι καὶ ὁ τόκος αὐτοῦ ἀρρήτος καὶ ἀνεμνηνευτός. Ἐρομένην δὲ πάλιν φράσον μοι, ὦ σκληροτράχηλε καὶ ἀπερίτμητε τῇ καρδίᾳ ὦ Ἰουδαῖε, πῶς ἐξέρχεται ὁ ἡμέτερος λόγος; καὶ εἰ τοῦτο δοίης, ἀντερῶ σοι αὖθις καγὼ· οὐκοῦν καὶ χεῖλη σωματικὰ καὶ γλῶσσαν καὶ

¹ Deut. xxxii, 39.

ὁδόντας καὶ λάρυγγα κατὰ σὲ ἔχει ὁ Θεός ; ὥστε λοι-
πὸν καὶ σωματικὸς καὶ τοπικὸς καὶ ὁρατός καὶ περι-
γραπτός ἐστι, καὶ εἰ τοῦτο, καὶ κτιστός· πᾶν γὰρ
σωματικὸν καὶ περιγραφτὸν πρᾶγμα, δῆλον καὶ κτι-
στόν. Εἰπέ δὴ μοι λοιπὸν, ὦ τολμηρὲ, καὶ τὸ, τίς
ἔκτισε καὶ ἐποίησε τὸν Θεόν. Ὁ τῆς σῆς κακίστης
καὶ ἀφρονεστάτης πωρώσεως ! Ἐρωτώμενος γὰρ σὺ
παρ' ἐμοῦ, πῶς ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἢ ποῖόν ἐστι
τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁ τόπος ἢ ὁ θρόνος τοῦ Θεοῦ,
λέγεις· Ἀπορῶ, ὅτι οὐκ οἶδα· καὶ ἐμὲ εἰσπράττεις
καὶ ἀναγκάζεις λέγειν, πῶς ἐστὶν ὁ τόκος καὶ ὁ Υἱὸς
τοῦ Θεοῦ. Σὺ θορυβῇ καὶ ἀγανακτεῖς, διότι λέγω, ὅτι
ἔχει ὁ Θεὸς Υἱὸν προαἰώνιον, πανάριον, ἄκτιστον,
ἀκατάληπτον, ὑπεράμωμον, ὑπέρσοφον, ὑπερκόσμιον,
ὑπεράγαθον. Καὶ πῶς ἐγὼ μᾶλλον μὴ θορυβηθῶ, ὡς
ἀναίσχυντε Ἰουδαῖοι, ὅτι σὺ ἐκυτὸν υἱὸν Θεοῦ ὀνομά-
ζεις λέγων, ὅτι υἱὸς πρωτότοκος τοῦ Θεοῦ ὁ Ἰσραὴλ ;
Σὺ, ὁ μωρὸς, καὶ οὐχὶ σοφός, ὁ ἀχάριστός, ὁ γογγυ-
στής, ὁ ἀνήκοος, ὁ θεομισήτος, ὁ θεοσκόρπιστος, ὁ
θεῶ ἀντιδικός, υἱὸν Θεοῦ ἐαυτὸν ὀνομάζεις, καὶ γὰρ
ἐπειδὴ λέγω Υἱὸν Θεοῦ ἀγαθὸν καὶ εὐεργέτην καὶ σω-
τῆρα καὶ δίκαιον, ἀγανακτεῖς καὶ ἐγκαλεῖς καὶ βλασ-
φημεῖς, καὶ εἰδωλόλαττον με ἀποκαλεῖς ; Τί θεομά-
ζῃ, ὦ ἀνόητε, καὶ τί παράσση, ἐπὶ τὸν Υἱὸν Θεοῦ ἀκού-
σης ; Σὺ ἓνα Υἱὸν οὐ βούλει ὁμολογεῖν Θεοῦ· καὶ πῶς
ἡ θεία Γραφή καὶ ὁ Δαβὶδ, μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον λέγει, ὅτι Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ
Ἰψίστου πάντες ; Ἐὰν ἀνθρώπους ψιλοῦς καὶ
φθαρτοὺς καὶ θνητοὺς κατεδέξατο ὁ Θεὸς υἱοὺς Θεοῦ
καὶ θεοὺς ὀνομάζειν, πῶς σὺ νομίζων πάντων δι-
καιότερος καὶ ἀκριδέστερος εἶναι, ἓνα Υἱὸν ἁμωμον
καὶ πανάριον ὁμολογεῖν οὐ καταδέχη Θεοῦ ;
qui omnibus justior accuratiorque tibi esse videris,
suscipis ?

Ὁ Ἰουδαῖος. Ἄλλ' οὐ, καθὼς σὺ λέγεις Υἱὸν
Θεοῦ προαἰώνιον καὶ ἄκτιστον, οὕτω λέγει ὁ Θεὸς
υἱὸν αὐτοῦ εἶναι καὶ τὸν Ἰσραὴλ, οὐδὲ τοὺς λοιποὺς
ἀνθρώπους περὶ ὧν εἶπεν· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ
καὶ υἱοὶ Ἰψίστου πάντες.

Ὁ πιστός. Ἀλλὰ ποῖους λέγει ὁ Θεὸς τούτους
θεοὺς καὶ υἱοὺς αὐτοῦ τοῦ Ἰψίστου ;

Ὁ Ἰουδαῖος. Ἀνθρώπους τινὰς λέγει φθαρτοὺς
καὶ θνητοὺς, υἱοὺς λεγομένους.

Ὁ πιστός. Εἶτα, ἀνόητε, πεπωρωμένε τῇ καρδίᾳ,
πόσον διαφέρει τὸ ὁμολογεῖν, ὅτι ἔχει Υἱὸν ὁ Θεὸς
ἀφθαρτον, ἀθάνατον, ἀγνὸν, ἀναμάρτητον, αἰώνιον,
ἄτρεπτον, ἀπαθῆ, ὑπὲρ τὸ ὀνομάζειν ἀνθρώπους ὕλι-
κούς καὶ φθαρτοὺς καὶ τρεπτοὺς καὶ θνητοὺς, υἱοὺς
Θεοῦ ; Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι ἔχει Υἱὸν ὁ Θεὸς ἀφθαρ-
τον καὶ ἀθάνατον καὶ ἀναμάρτητον, πρέπει τῷ Θεῷ,
καὶ τιμὴ ἐστὶ τῷ Θεῷ, ὅτι λέγειν, ὅτι υἱὸς πρω-
τότοκος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ ὁ Ἰσραὴλ, ὁ μωρὸς λαὸς καὶ
ἀμαρτωλὸς καὶ παράνομος καὶ ἀσεβής. Βλασφημίαν
γὰρ τοῦτο προσφέρει Θεῷ παρὰ τῶν ἀπίστων ἐθνῶν·
δύναται γὰρ λέγειν· Πῶς Θεός ἐστὶν ἀληθινός, ὅτι
Ἡτῆρ ὑπάρχει υἱὸς μωροῦ ;

A te : Nunquid et labia corporalia et linguam et den-
tes gutturque ex tua sententia Deus habeat ? ut por-
ro et ipse sit corporeus atque in loco et visibilis ac
circumscriptus, atque si hæc ita sint, creatus ; quid-
quid enim corporeum et circumscriptum est, crea-
tum esse manifestum est. Jam dic mihi ad hæc, au-
dacule, quis ille sit qui Deum condidit et fecit. O
pessimam tnam et imprudentissimam cæcitatem !
Rogatus enim a me quomodo verbum Dei sit, aut
qualis sit spiritus Dei, locusve aut thronus Dei, fa-
teris te hæcere et minime scire ; me vero jubes
adigisse dicere quomodo Deus sit et generatio Dei
ac Filius. Tumultuaris atque ægre fers quod a
Deo esse Filium æternum, sanctissimum, increa-
tum, incomprehensibilem, immaculatissimum, sa-
pientissimum, mundo priorem, ac bonitatis summæ.
Et quomodo non mihi magis liceat tumultuari,
quod te, Judæe impudens, Dei filium appellas ; fi-
lius enim Dei primogenitus Israel ? Tu, stulte et
neutiquam sapiens, ingratus, obmurmurator, inobe-
diens, invise Deo, a Deo disperse illique repugnans,
tu filium Dei te appellas, et ego quando Filium Dei
nuncupo bonum illum et benefactorem, Salvatorem
justumque, fers ægre, et velut crimen impingis mi-
hi, et a blasphemia non abstinens atque idololatræ
me appellas ? Quid ita effervescis ira, stolidè, et
perturbaris, quando Filium Dei audis ? Tu unum
non vis confiteri Filium Dei ; et quomodo divina
Scriptura et David, sive potius sanctus ipse Spiritus
ait : Dixi : Dii estis, atque filii omnes Altissimi ?
Si nudos homines et corruptibiles ac mortales ad-
misit Deus filios Dei deosque nominari, quomodo tu
unum sine labe et sanctissimum Dei Filium non

Judæus. Non ita, ut tu dicis Filium Dei æternum et
increatum, Deus filium suum esse Israel affirmat,
neque alios homines de quibus ait : Dixi : Dii estis,
atque filii omnes Altissimi.

Christianus. Quales itaque Deus hosce deos fi-
liosque Altissimi appellat ?

Judæus. Homines quosdam ita vocat corrupti-
biles ac mortales, qui filiorum illi veniunt nomine.

Christianus. Quantum igitur præstat, o stolidè et
corde obcæcate, confiteri Deo unum esse Filium in-
corruptibilem, immortalem, sanctum, sine peccato,
æternum, immutabilem, impassibilem, quam homi-
nes materiales, corruptibiles, mutabiles ac mortales
Dei filios appellare ? Nam affirmare quod Filium ha-
bet Deus corruptionis expertem et immortalem alie-
numque a peccato, dignum Deo est, et honor illi
major, quam dicere primogenitum Dei esse Israellem,
populum illum stultum et peccatis obsitum, viola-
torem legis impiumque. Nam apud gentes a fide
alienas hoc etiam blasphemix ansam præbet, qui
possunt objicere : Quomodo verus ille Deus est sto-
lidæ proles Pater ?

Judeus. Si Filium Deus habet, dicito mihi quomodo et quando illum genuerit.

Christianus. Non possum non confiteri quod Filium habet Deus, cum sacra Scriptura ex persona Dei et Patris palam dicat ad Filium: *Ex utero ante luciferum genui te* ¹; et Filius vicissim de se ex persona Parentis ait: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie te genui* ². Neque possum non confiteri quod Deus habet Spiritum, Deo ipso dicente: *Effundam de Spiritu meo in omnem carnem* ³. Tamen quæram ex te, Judæe, tu mihi respondeo. Qualem ais spiritum Deo esse? num ejusmodi qualis est hominis ex ore et naribus exeuntem et exspiratum effusumque, qui cerni potest et separari?

Judeus. Absit hoc quidem! sed vero Spiritum invisibilem, Spiritum sanctum, Spiritum divinum, Spiritum verum, Spiritum ductorem, Spiritum a Deo inseparabilem.

Christianus. Et quando fecit Deus aut eduxit Spiritum hunc, aut quomodo et quando illum fecit consistere?

Judeus. Increatus est Spiritus Dei, principii expers et incomprehensibilis perinde ut ipse Deus.

Christianus. En tu quoque evidenter convinceris dicitatem adorare, Deum nempe Deique Spiritum. Quemadmodum itaque tu non potes edisserere, unde vel quando aut quomodo Dei Spiritus cum Deo est, sed tantum edoctus ex sacris Litteris confiteris et credis Deo esse Spiritum; ita et ego Christianus sine curiosiore scrutatione profiteor Filium et Verbum Dei. Si vero desideras a me ut dicam quando, vel unde et quomodo Filium Deus habet, dicito et tu prius mihi quando et unde et quomodo Deus Spiritum habeat, tunc et tibi exponam quomodo, ante omne principium Deus Filium genuerit. Sicut enim tu Deum Deique Spiritum non dicis duos deos, ita nec ego Patrem, Filium et Spiritum sanctum tres nuncupo deos, absit sane! Sed quemadmodum sol ejusque calor et radiorum vis ex eo progrediens tria nomina sunt, una solis substantia; et sicut anima et ratio et corpus hominis non tres sunt homines; et sicut unguis digiti cum osse et carne non sunt tres digiti; ac veluti radix et ramus ac folia arboris tres arbores non sunt; et sicut oculus et pupilla luxque oculi non tres reddunt oculos; et sicut fons et fluvius rivusque ex fluvio promanans non sunt triplices undæ; et sicut brachium, carpus et palma non sunt tres manus; et sicut in rubo Mosis erat sermo et flamma et qui loquebatur; et quemadmodum in camino trium puerorum erat hymnus et flamma et ros, unus vero caminus erat; et sicut in numismate est aurum et imago et inscriptio imperatoris, sic et in sacrosancta Trinitate inconfusa est unio in una trium personarum essentia ac divinitate.

Ὁ Ἰουδαῖος. Εἰ Υἱὸν ἔχει ὁ Θεός, εἰπέ μοι, πῶς καὶ πότε τοῦτον ἐγέννησεν;

Ὁ πιστός. Οὐ δύναμαι μὴ ὁμολογῆσαι, ὅτι ἔχει Υἱὸν ὁ Θεός/της Γραφῆς μάλιστα προφανῶς λεγούσης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν, ὅτι Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε· καὶ τοῦ Υἱοῦ πάλιν περὶ ἑαυτοῦ ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς· Κύριος εἶπε πρὸς με· Υἱός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γενήνηκά σε. Καὶ οὐ δύναμαι πάλιν ὁμολογεῖν, ὅτι ἔχει Πνεῦμα ὁ Θεός, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος· Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. Ὅμως ἐρωτήσω σε, Ἰουδαῖε, σὺ δέ μοι ἀποκρίθητι· Ὅποιον πνεῦμα λέγεις ἔχειν τὸν Θεόν; ἄρ' οἶον τὸ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐκ στόματος καὶ βινῶν ἐξερχόμενον καὶ ἐκχεόμενον καὶ φαινόμενον καὶ χωριζόμενον

Ὁ Ἰουδαῖος. Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ Πνεῦμα ἀόρατον, Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα ἀληθές, Πνεῦμα ἡγεμονικόν, Πνεῦμα ἀχώριστον τοῦ Θεοῦ.

Ὁ πιστός. Καὶ πότε ἐποίησεν ὁ Θεός ἡ ἐξηγαγεῖν τὸ Πνεῦμα τοῦτο; ἢ πῶς καὶ πόθεν αὐτὸ συνέστησεν;

Ὁ Ἰουδαῖος. Ἀκτιστόν ἐστι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἀναρχον καὶ ἀκατάληπτον ὡσπερ ὁ Θεός.

Ὁ πιστός. Ἰδοὺ καὶ σὺ σαφῶς ἐλέγχῃ, ὅτι δυνάμει προσκυνεῖς, λέγω δὴ Θεὸν καὶ Πνεῦμα Θεοῦ. Ὅσπερ οὖν σὺ οὐκ ἴσχυσας εἰπεῖν, πόθεν ἢ πότε ἢ πῶς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνον ἀκούσας ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ὁμολογεῖς καὶ πιστεύεις ἔχειν Πνεῦμα τὸν Θεόν· οὕτω καὶ ὁ Χριστιανὸς ἀπεριέργως καὶ ἀνεμνηνεύτως ὁμολογῶ τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ ἀπαιτεῖς με εἰπεῖν, πότε καὶ πόθεν καὶ πῶς ἔσχεν Υἱὸν ὁ Θεός, εἰπέ μοι σὺ πρῶτον πότε καὶ πόθεν καὶ πῶς ἔχει Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ λέγω σοι καὶ πῶς προανάρχως ὁ Θεός ἐγέννησε τὸν Υἱόν. Ὅσπερ γὰρ σὺ οὐ λέγεις τὸν Θεὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ δύο θεοὺς, οὕτως οὐδὲ ἐγὼ λέγω Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα τρεῖς θεοὺς, μὴ γένοιτο! Ἀλλ' ὡσπερ ὁ ἥλιος καὶ ἡ θερμὴ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀκτὶς ἐξερχομένη ἐξ αὐτοῦ, τρία μὲν ὀνόματά εἰσι, μία δὲ οὐσία ἡλίου· καὶ ὡσπερ ἡ ψυχὴ καὶ ὁ λόγος καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου οὐκ εἰσὶ τρεῖς ἀνθρώποι· καὶ ὡσπερ ὁ δρυὲς τοῦ δακτύλου καὶ τὸ ὅσπου καὶ ἡ σὰρξ οὐκ εἰσὶ τρεῖς δάκτυλοι· καὶ ὡσπερ ἡ ῥίζα καὶ ὁ κλάδος καὶ τὸ φύλλον τοῦ δένδρου οὐκ εἰσὶ τρία δένδρα· καὶ ὡσπερ ὁ ὀφθαλμὸς καὶ ἡ κόρη καὶ τὸ φῶς τοῦ ὀφθαλμοῦ οὐκ εἰσὶ τρεῖς ὀφθαλμοί· καὶ ὡσπερ ἡ πηγὴ καὶ ὁ ποταμὸς καὶ ὁ ῥύαξ ὁ ἐκ τοῦ ποταμοῦ, οὐκ εἰσὶ τρία ὕδατα· καὶ ὡσπερ ὁ βραχίον καὶ ὁ καρπὸς καὶ ἡ παλάμη οὐκ εἰσὶ τρεῖς χεῖρες· καὶ ὡσπερ ἡ ἐπὶ Μωσέως βάτος εἶχε λόγον καὶ φλόγα καὶ λαλοῦντα· καὶ ὡσπερ ἡ κάμινος τῶν τριῶν παίδων εἶχεν ὕμνον καὶ φλόγα καὶ δρόσον, μία κάμινος οὐσα· καὶ ὡσπερ τὸ νόμισμα ἔχει χρυσὸν καὶ εἰκόνα καὶ λόγον τοῦ βασιλεῖως· οὕτως ἐν τῇ παναγῇ Τριάδι ἀσύγχυτος ἡ ἑνωσις ἐν τρισυποστάτῃ μιᾷ οὐσίᾳ καὶ θεότητι.

¹ Psal. cxi, 3. ² Psal. ii, 7. ³ Joel ii, 28; Isa. xlii, 3.

Ὁ *Τουδαῖος*. Κἀν εἶπ' Ἐθεὶν τὸν Χριστὸν, οὐ Α

τωλμῶ λέγειν αὐτὸν ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς.

Ὁ *πιστός*. Ἐάν ὅλως καταδέξῃ ὁμολογεῖν αὐτὸν
θεόν, γινώσκεις ἀκριβῶς καὶ ἀναμφιβόλως, ὅτι αὐ-
τὸς φωτίζει σε διὰ τῶν θείων Γραφῶν καὶ προφη-
τῶν, ὅτι Θεὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς προαιώνιος, οὐ σχετικῶς
καθὼς οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι, ἀλλὰ φυσικῶς, ὡς φῶς ἐκ
φωτὸς, καὶ Θεὸς ἐκ Θεοῦ. Οὕτε γὰρ ὡς Ἀβραάμ καὶ
Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ τρεῖς εἰσιν ἄνθρωποι ἐξ ἀλλήλων
μεμερισμένοι, οὕτω λέγομεν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ
ἄγιον Πνεῦμα. Οὕτε ὥσπερ τρεῖς λαμπάδες διηρημέ-
ναι, ἢ τρεῖς στύλοι κεχωρισμένοι, ἢ ὥσπερ Μιχαὴλ
καὶ Γαβριήλ, οὕτως ἀπέχουσιν ἀλλήλων Πατὴρ καὶ
Υἱός· οὕτε ὥσπερ Ἀδὰμ γεγέννηκε τὸν Ἀβελ, οὕτως
ὁ Θεὸς γεγέννηκε Υἱὸν ἐκπορευτῶς, καὶ βευστῶς,
σπαρτῶς καὶ σωματικῶς, ἀπαγε! Οὐ γὰρ ὥσπερ B
προτερεύω ἐγὼ καὶ μεῖζων εἰμὶ τοῦ ἐμοῦ υἱοῦ, οὕτω
καὶ ὁ Πατὴρ καὶ Θεὸς προϋπάρχει τοῦ Υἱοῦ. Ἀλλ'
ἅμα Πατὴρ, ἅμα Υἱός, ὡς ἅμα ἡμέρα τὸ φῶς. Καὶ
ὥσπερ ἅμα ἡ ἡμέρα καὶ ὁ ἥλιος καὶ τὸ φῶς, οὕτως
ἅμα Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ μὴ εἴπῃς,
Πῶς εἰσι ταῦτα; ὑπὲρ γὰρ τὸ πῶς ταῦτα. Μὴ εἴπῃς,
Ποίῳ τρόπῳ; ὑπὲρ γὰρ τρόπον, τοῦ Θεοῦ ὁ τόκος.
Μὴ εἴπῃς, Ποίῳ λόγῳ; ὑπὲρ λόγον ὁ Λόγος. Μὴ ζή-
τει, Ποίῳ χρόνῳ; ὑπὲρ γὰρ χρόνον ὁ ἀχρονος. Μὴ
εἴπῃς, Ἐν ποίῳ τόπῳ; ὑπὲρ γὰρ τόπον. Μὴ ζητεῖ,
Ἐν ποίῳ ἀρχῇ; ὑπὲρ ἀρχὴν γὰρ ἡ ἀναρχὸς ἀρχή.
Προσκύνει Θεὸν μὴ ἐρευνῶν Θεόν. Ὁμολόγει Πατέ-
ρα, ἀλλὰ μὴ ζητεῖ τὸ πρᾶγμα τοῦ κατὰ Θεὸν μυστη-
ρίου. Πίστευε εἰς Υἱὸν, μὴ ψηλαφῶν τὸν τρόπον τῆς
προανάρχου γεννήσεως. Ἀνύμνει τὸ Πνεῦμα, μὴ
πολυπραγμονοῦν τὸ χρῆμα τῆς ἐκπορεύσεως. Μυστή-
ριον γὰρ καταλαβανόν οὐκέτι μένει μυστήριον·
πᾶν δὲ τὸ μὴ ὄν μυστήριον, οὐδὲν ἐστὶ θαυμαζόμε-
νον. Ὅσον οὖν ἐρευνᾷται Θεός, τοσοῦτον πλέον ἀγνοεῖ-
ται καὶ κρύπτεται· καὶ ὅσον καταδιώκεται καὶ ἐξ-
ερευνᾷται, τοσοῦτον πλέον οὐ καταλαμβάνεται, οὐδὲ
φανεροῦται· καὶ ὅσον ψηλαφᾶται, τοσοῦτον πλέον οὐ
φθάνεται οὐδὲ εὐρίσκεται. Πάντες οἱ Θεὸν ἐρευνή-
σαντες, σκιὰν κρατῆσαι ἐσπούδασαν· καὶ ὅσοι Θεὸν
μαθεῖν ἐδοκίμασαν, ἀνέμους ἀποκλείσαι ἐν κόλπῳ
ἠθέλησαν· καὶ ὅσοι καταλαβεῖν τὴν θεότητα νομίζου-
σιν, ἐνύπνιον καὶ φαντασίαν κατέχουσιν· καὶ ὅσοι βα-
θῦναι περὶ Θεοῦ φύσεως ἐνόμισαν, εἰς αἰρέσεις ἐτρά-
πησαν· καὶ ὅσοι Θεοῦ λέγουσιν ὅτι ἐφθασαν, οὐδὲ
βρανίδος ἐκ πάσης τῆς ἀδύσσου ἐκράτησαν, ἀλλὰ
σκιὰν καταδιώξαντες οὐκ ἐφθασαν.

Πίστις οὖν διὰ τοῦτο ἀκούει, ὅτι πᾶς ὁ πιστεύων
οὐκ ἐρευνᾷ, ὡς οἱ ἄπιστοι, Θεόν. Καὶ τί λέγω Θεόν;
οὐδὲ τὰ τοῦ Θεοῦ ποιήματα ἀνθρώποις εὐληττα.
Εἰπέ γάρ μοι σὺ, ὁ θέλων ἐξερευνᾶν καὶ μαθεῖν
φύσιν Θεοῦ, ποῦ εἰσιν οἱ ἄγγελοι; καὶ ὅποιοί εἰσι;
καὶ πότε ἐγένοντο; καὶ πόθεν συνίστανται; καὶ διὰ
τί οὐ φαίνονται; καὶ τίς ἐστὶν ἡ φύσις αὐτῶν; καὶ
ὅποῖόν ἐστι τὸ σχῆμα αὐτῶν, καὶ ἡ φωνὴ αὐτῶν,
καὶ ὁ δρόμος; Οὐ μόνον δὲ περὶ ἀγγέλων ἐρευνῶ σε,
ἀλλὰ καὶ περὶ οὐρανοῦ. Ὅποια ἐστὶν, εἰπέ μοι, ἡ
φύσις αὐτοῦ, καὶ ἡ ἔκτασις τοῦ πλάτους; καὶ πῶσον

Judeus. Etiamsi Christum confitear Deum esse,
Patri tamen consubstantiali non ausim affirmare.

Christianus. Si omnino eum recipis ita ut Deum
confitearis, nosces accurate et evidenter quod ipse
te per sacras Scripturas et per prophetas illumina-
bit, sitque Deus Filius æternus, non per relationem
sicut cæteri homines, sed per naturam, ut lumen de
lumine, et Deus ex Deo. Non enim sicut Abraham,
Isaac et Jacob tres sunt homines ex invicem distin-
cti, sic Patrem, Filium et Spiritum sanctum dici-
mus; neque ut tres lucernæ distinctæ, aut tres se-
paratæ columnæ; neque sicut Michael et Gabriel, ita
invicem sejuncti sunt Pater et Filius; neque sic
Adam Abelem genuit, ita Deus genuit Filium ut ex
se egrederetur, efflueret, seminali et corporali ra-
tione. Apage! Non enim sicut ego prior sum filio
meo majorque, ita et Pater et Deus est ante Filium.
Sed simul Pater, simul Filius, ut simul cum die
lux; et quemadmodum simul dies, sol et lux, sic
simul sunt Pater, Filius et Spiritus. Nec dixeris,
Quomodo hæc? sunt enim supra modum. Ne dixeris,
Qua ratione? supra rationem enim Dei generatio.
Ne dicas, Quo consilio? consilio superius Dei Ver-
bum. Ne quæras, Quo tempore? supra tempus enim
qui temporis expers est et æternus. Ne dicas, Quo-
nam loco? nam est supra locum. Ne quærito, Quo-
nam principio? super principium enim est carens
principio principium. Adora Deum, ne scrutare
Deum. Confitere Patrem, sed ne quærito divini na-
turam mysterii. Crede in Filium, nec manibus pal-
pare institue modum æternæ generationis. Nam my-
sterium si comprehenditur non amplius mysterium
manet, quidquid vero mysterium non est, id non
amplius miramur. Quanto magis igitur naturam Dei
scrutaris, tanto magis ignoratur occultaturque;
quo magis eum insequeris et exquiris, tanto minus
comprehenditur et manifestatur; quanto magis
conaris eum manibus palpare, tanto apparet minus,
minusque reperitur. Omnes quotquot scrutari Deum
aggressi sunt, umbram comprehendere studuerunt;
et quotquot Dei naturam instituerunt perspectam
habere, ventos sinu concludere voluerunt; quique
existimant divinitatem se comprehendere, somnium
et imaginationem amplectuntur; et qui ad profunda
naturæ Dei visi sunt sibi penetrasse, in hæreses in-
ciderunt; et qui Deum se aiunt assecutos, ne gut-
tulam quidem ex universa abyso comprehenderunt,
sed umbram persecuti longe absunt.

Itaque ideo fides nuncupatur, quod quisquis cre-
dit neutiquam scrutatur Deum, ut qui alieni a fide
sunt. Ac quid dico Deum? nam ne opera quidem
a Deo condita possunt ab hominibus facile intelligi.
Dicito enim tu mihi qui exscrutari naturam Dei et
perspectam habere cupis, ubinam sunt angeli, et
quales et quando facti sunt, atque unde constitere, et
quare non cernuntur, et quænam est ipsorum na-
tura, et qualis figura ipsorum et vox cursusque? Nec
de anglis solum ex te quæram, sed et de cælo
quoque. Quæ est, dic mihi, ejus natura, quæ in

latum expansio, quanta altitudo? Sed quid coelestia dico? Descendamus porro in hæc terrena, in quibus vivimus ipsi et movemur et sumus. Quis clare novit propriæ naturam animæ, qualis sit, et quomodo cum corpore obambulet, et qualis ejus forma speciesque, ubi atque unde consistat, et quomodo a corpore separetur? Deinde iterum de corpore inquirendum: Quomodo consistit, quomodo dissolvitur, quomodo iterum resurgit, et qua ratione in resurrectione colligitur, et quomodo aut unde exstat atque in unum rursus cum anima restituitur? Nec vero hominis tantum natura comprehendi non potest ab homine, sed nec quadrupedum, volucrumve, nec piscium. Dico enim mihi, qui divina scrutaris, quomodo mularum animantium natura consistit? quomodo moriuntur quibus anima rationalis non est? quid ab illis mortis tempore separatur? Si dixeris mihi animam substantialem non sortitas esse, sed sanguinem: et plurima animalia moriuntur sanguine nullo effluente. Quomodo vero pisces in aquis possunt respirare, et quomodo illi aquarum natura non ut cætera animalia suffocantur? Unde vero animal ratione destitutum si cum homine ad Dei condito imaginem processerit, in via inter redeundum minus errare quam ratione gaudens, et viam melius nosse deprehenditur? Unde rursus volucres et pisces feræque bestię, quibus nec sermo nec ratio est, neque intellectus nec iudicium, intelligunt et retia transiliunt et laqueos pedicasque venatorum?

Atque ut porro amplius vilitatem tuam miseramque inscitiam agnoscas, rogabo te insuper et hoc: Dic mihi tu, qui incomprehensibilem Factorem ac Deum nosse ac curiose te scrutari profliteris, dic mihi prius quæ est substantia pulicis, et qualis substantia animæ ejus, et qualis est ejus anima? quomodo citra semen sponte existit? quomodo rationem et sapientiam cum nesciat, videt hominem, et mortem metuens fugit? unde novit morti se obnoxium fore? quibus ratiociniis consultat? unde didicit hostem sibi hominem esse? ubi memorativa ejus vis et collectiva facultas est reposita? quis vero docuit eum in suturis plicisque vestium se abscondere? Et quo nomine pulicem nuncupare debemus qui exscrutatores divinitatis esse volumus? Igiturne quadrupedem dicemus? at non est quadrupes. Bipodem ergo? non est. Itaque reptile? non est, sed animal est. Ideoque hortor unumquemque qui velit Dei naturam commentari, ut prius explicet naturam parvissimi pulicis, ejusque conditionem constitutionemque et compositionem et originem, animam, sensum et intellectum; ac quando is certo comprehenderit nobisque explicaverit speciem et genus substantiæ qua constat pulicis anima, tunc porro ipsi habebimus fidem, quod etiam res Dei incomprehensibilis attingere et exponere queat. Etiam si dixeris mihi, homo stolidè, quod anima pulicis et cujusque brutæ animantis sit sanguis,

τὸ ὕψος; Καὶ τί λέγω τὰ ἐπουράνια; ἔλθωμεν λοιπὸν κάτω εἰς τὰ ἐπίγεια, ἐν οἷς ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. Τίς ἐναργῶς ἔγνω τὴν ἰδίαν τῆς ψυχῆς κατασκευὴν, ὅποια ἐστὶ, καὶ πῶς συμπεριέχεται μετὰ τοῦ σώματος, καὶ ὅποια τῷ εἶδει ἐστὶ, καὶ ποῦ καὶ πόθεν συνίσταται, καὶ πῶς χωρίζεται τοῦ σώματος; Εἴτα πάλιν περὶ σώματος ἐρευνητέον, πῶς συνίσταται; πῶς διαλύεται; πῶς δὲ ἀνίσταται; ποίῳ δὲ τρόπῳ ἐν τῇ ἀναστάσει συνάγεται; καὶ πῶς ἡ πόθεν παραγίνεται καὶ εἰς τὸ ἐν αὐθιᾷ μετὰ τῆς ψυχῆς ἀποκαθίσταται; Οὐ μόνον δὲ ἡ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴ ἐστὶν ἡμῖν ἀκατάληπτος, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν ζῶων καὶ τῶν πετεινῶν καὶ ἰχθύων. Εἰπέ γάρ μοι ὁ τὰ περὶ Θεοῦ ἐρευνῶν, πῶς ἡ τῶν ἀλόγων φύσις ὑφίστηκε; πῶς ψυχὴν λογικὴν μὴ ἔχοντα ταῦτα θνήσκουσι; τί ἐξ αὐτῶν ἐν καιρῷ τοῦ θανάτου χωρίζεται; Ἄν εἴπῃς μοι, Ψυχὴν ὑποστατικὴν οὐκ ἐκτῆσαντο, ἀλλὰ τὸ αἶμα· ἀλλὰ πλεῖστα ζῶα καὶ μὴ αἰμορράγησαντα θνήσκουσι. Πῶς δὲ πάλιν οἱ ἰχθύες ἐν τοῖς ὕδασι ἀναπνεῖν δύνανται; πῶς αὐτοὺς ἡ τῶν ὕδατων φύσις οὐκ ἀποπνίγει ὡς τὰ ἄλογα (1); Πόθεν δὲ τὸ ἄλογον ζῶον σὺν τῷ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὄντι ἀνθρώπῳ ἐν ὁδῷ ἀπερχόμενον, ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαι ὑπὲρ τὸν λογικὸν εὐρίσκεται ἀπλανῶς τὴν ὁδὸν ἐπιστάμενον; Πόθεν δὲ πάλιν πετεινὰ καὶ ἰχθύες καὶ θηρία μῆτε λόγον μῆτε λογισμὸν ἔχοντα, μῆτε διάνοιαν καὶ διάκρισιν, νοοῦσι καὶ ὑπερβαίνουσι δίκτυα καὶ παγίλους καὶ θηρεύματα;

Καὶ ἵνα λοιπὸν ἐπιγνώῃς ἐπὶ πλεον τὴν σαυτοῦ ταπεινώσιν καὶ ἄγνοιαν καὶ ταλαιπωρίαν, ἔρῳ σοι πάλιν καὶ τοῦτο· Εἰπέ μοι σὺ, ὁ τὸν ἀκατάληπτον Ποιητὴν καὶ Θεὸν δοκιμάζων μαθεῖν καὶ πολυπραγμονεῖν, λέγε μοι πρῶτον, τί ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ φύλλου; καὶ ὅποια ἐστὶν ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; καὶ ὅποια ἡ ψυχὴ αὐτοῦ καὶ πῶς αὐτὴ ἀνευ σπορᾶς αὐτομάτως συνίσταται; καὶ πῶς λογισμὸν ἢ σοφίαν μὴ ἐπιστάμενος, ὁρᾷ τὸν ἀνθρώπον καὶ φεύγει φοβούμενος τὸν θάνατον; πόθεν δὲ οἶδεν, ὅτι θανάτῳ ὑπόκειται; ποίῳ δὲ λογισμοῖς βουλευέται; πόθεν ἔμαθεν, ὅτι ἐχθρὸς αὐτοῦ καθέστηκεν ὁ ἀνθρώπος; ποῦ δὲ ἡ μνημονευτικὴ αὐτοῦ ἀπόκειται διάνοια; τίς δὲ ὁ διδάξας αὐτὸν ἐν ταῖς ραφαῖς καὶ διπλώσει τῶν ἱματίων κρύπτεισθαι; Τί δὲ ἄρα καὶ ὀνομάζειν τὸν φύλλον ὀφειλομένην ὅσοι ἐξερευνητὰς τῆς θεότητος; Ἄρα τετράποδον αὐτὸν εἴπομεν; ἀλλ' οὐκ ἐστίν. Ἄρα δίποδον; ἀλλ' οὐκ ἐστίν. Ἄρα ἑρπετόν; ἀλλ' οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ ζῶον. Διὸ παρακαλῶ πάντα τὸν θέλοντα φυσιολογεῖν τὸν Θεὸν, φυσιολογῆσαι ἡμῖν, πρὸ τοῦ Θεοῦ, τὴν τοῦ βραχυτάτου φύλλου κατασκευὴν καὶ κατάστασιν καὶ σύνθεσιν καὶ ὑπαρξιν καὶ ὀύχωσιν καὶ αἰσθησιν καὶ νόησιν· καὶ ὅτε καλῶς καὶ ἀπλανῶς καταλάβῃ, καὶ εἴπῃ ἡμῖν, τί τὸ εἶδος καὶ γένος τῆς ψυχικῆς οὐσίας τοῦ φύλλου, τότε λοιπὸν πιστεύσομεν αὐτῷ, ὅτι καὶ τὰ περὶ Θεοῦ τοῦ ἀκατάληπτου καταμαθεῖν καὶ ἐξεῖπναι δύναται. Κἂν μοι εἴπῃς σὺ, ὁ ἀσύνετος, ὅτι τὸ αἶμα τοῦ φύλλου καὶ παντὸς ἀλόγου, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ

(1) Puto leg. τὰ ἄλογα.

ἐστιν, ἐρῶ καὶ γὰρ · Πῶς ὁρῶμεν, ὥς προεῖπον, πολλὰ τῶν ἀλόγων χωρὶς ρεύσεως αἵματος τελευτῶντα; Τοῖνον λέγε ἡμῖν σὺ, θεόγινωστε, τί ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ ζώου ἐκπορευόμενον χωρὶς αἵματος ἐν τῇ τελευτῇ αὐτοῦ; ψυχὴν γὰρ ὑποστατικὴν μόνος ὁ ἄνθρωπος κέκτηται. Πλὴν ἐὰν ἡ ψυχὴ τοῦ ζώου, ὥς ἄνθρωπος (καὶ γὰρ πᾶς ἄνθρωπος τοῦ ἰδίου αἵματος χωριζόμενος τελευτᾷ πάντως, καθὼς καὶ τὸ ἄλογον)· καὶ τοῦ λοιποῦ ἡ διαφορά τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου καὶ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γενομένου, καὶ τοῦ ἀλόγου κτήνους; Ἐδειξα μενοῦν, ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ψύλλος χωριζόμενοι τοῦ ἰδίου αἵματος ἀποθνήσκουσι. Ταῦτα δὲ ἡμῖν οὐ μάτην ἐνταῦθα ἐρρήθησαν, ἀλλ' ἀνακόψαι τοὺς πολλοὺς μετὰ σοῦ τοῦ θεοκτόνου Ἰουδαίου τῶν ἀκαταλήπτων τοῦ Θεοῦ ζητήσεων θέλοντες, καὶ πείσαι καὶ δεῖξαι, ὅτι οὐ μόνον ὁ Κτίστης, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀκατάληπτος.

Ὁ Ἰουδαῖος. Ποῦ δὲ Τριάδα ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ διδασκόμεθα; καὶ ποῦ ταύτην ἐν τῇ Καινῇ ἔγνωμεν;

Ὁ πιστός. Ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ, ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ Μωσέως· φησὶ γὰρ ἐν τῇ τοῦ κόσμου γενέσει· Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ἀπὸ τοῦ δὲ, ὅτι πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπεν ὁ Πατήρ. Καὶ πάλιν· Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἰδοὺ γέγονεν Ἀδὰμ ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν. Τὸ δὲ εἰπεῖν, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, πάντως δύο καὶ τρεῖς ἐστήμανεν, ἵνα δεῖξῃ τοῖς λοιποῖς διὰ τοῦ, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, τὸ διάφορον τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Καὶ αὖθις ὁ αὐτὸς νομοθέτης· Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἵνα δεῖξῃ τὸ μοναδικὸν τῆς θεότητος. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἐποίησαν οἱ θεοὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὁ εἰς ὁ ἐν Τριάδι προσκυνούμενος. Ὅταν τοῖνον ἀκούσης Θεοῦ λέγοντος, Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, τρισηπτάκις φωνὴν ἐνόησον. Ὅταν δὲ πάλιν, ὅτι Ἐρεῖκόνι Θεοῦ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, τὴν μίαν οὐσίαν καὶ θεότητα ὁμολογεῖς. Τοιγαροῦν οὐ μόνον ἐντεῦθεν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐτέρων πλείονων τόπων τῆς θείας Γραφῆς, τὸ τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος διδασκόμεθα μυστήριον, καὶ μάλιστα τὰς περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τηλαυγεῖς καὶ σφαιρατάς φωνὰς καὶ μαρτυρίας εὐρίσκοντες. Τὸ γὰρ εἰρημένον, ὅτι Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου πῦρ ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα, τί ἄλλο, εἰ μὴ Πατέρα καὶ Υἱόν, καὶ Κύριον παρὰ Κυρίου ἡγουν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα παρίσταναι; Καὶ πάλιν τὸ ἐν τῷ ρθ' ψαλμῷ εἰρημένον, ὅτι Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, σαφῶς τὸν Πατέρα καὶ τὸν καθήμενον ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ Υἱόν ἡμῖν ἐφανερώσεν. Οὐ κατὰ τοὺς θρόνους δὲ τοὺς ἐπιγελοῦς, οὐδὲ τὰς καθέδρας, οὔτε κατὰ τὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ μέρη τῶν ἀνθρώπων, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καθέζεται, μὴ γένοιτο! Ἀλλ' ὥσπερ θετικῶς ὑπὲρ λόγον ἐγεννήθη ὁ Θεὸς Λόγος ἐκ Θεοῦ πρὸ αἰώνων, καὶ ὥσπερ ἀνώματος καὶ ἀσχημάτιστος καὶ ἀπερίγραπτος ἐστίν·

A regeram ego: Quomodo, ut ante dixi, videmus multa animalia nullo effuso sanguine mori? dicito itaque nobis tu cui Deus ita notus est, quid est illud quod in morte animalis citra sanguinem ex illo egreditur? Animam enim substantialem solus homo possidet. Si autem animali anima est, non differret illud ab homine; nam et homo sanguine suo destitutus perinde ut brutum omnino moritur. Ubi nam itaque est differentia inter hominem ad imaginem et similitudinem factum Dei et irrationabile jumentum? Ostendi enim quod et homo et pulex, si sanguine suo exhausta sint, moriuntur. Hæc non temere hoc loco dicta a me sunt. Sed quod tecum, o decida Judæe, cohibere volui plerosque ab incomprehensibilibus de Deo quæstionibus, et persuadere ac demonstrare quod non Conditor solum, sed et ipsæ res creatæ ab hominibus comprehendi nequeunt.

Judæus. Ubi vero Trinitatem in Veteri Testamento docemur, et ubi eam in Novo discimus?

Christianus. In Veteri quidem, in primo Mosis libro, ait enim ubi origines mundi describit: Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem¹. Manifestum est quod ad Filium et Spiritum sanctum hæc locutus est Pater. Atque iterum: Et dixit Deus: Ecce factus est Adam ut unus e nobis². Quod enim ait, ut unus e nobis, omnino duos vel tres significat, ut ostenderet porro per verba, ut unus e nobis, trium personarum differentiam. Atque iterum idem legislator: Et fecit Deus hominem; secundum imaginem Dei fecit eum³, ut ostenderet Deitatis unitatem. Non enim dixit deos esse qui hominem fecerunt, sed Deum unum qui in Trinitate adoratur. Quando igitur audis Deum dicentem, Ecce Adam factus est sicut unus e nobis, trium personarum vocem cogita. Quando deinde, quod In imagine Dei Deus hominem fecit, unam essentiam ac Deitatem confiteris. Igitur non ex hoc tantum, sed et ex aliis pluribus divinæ Scripturæ locis sanctæ et consubstantialis Trinitatis mysterium edocemur, et maxime de Patre ac Filio perspicua ac clarissima testimonia reperimus. Nam quod dicitur: Dominus pluit a Domino ignem super Sodoma et Gomorrha⁴, ecquid aliud nisi Patrem et Filium, et Dominum a Domino sive ex Patre natum sistit? Atque rursus quod in psalmo centesimo nono dicitur, Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis⁵, perspicue nobis Patrem et sedentem a dextris ejus Filium declarat. Neque vero ut in throno vel sede terrestri, aut ut a dextra vel sinistra parte hominum, ita sedet Deus; sed sicut divino modo super omnem rationem natus est Deus Verbum ex Deo ante sæcula, et sicut incorporale, figura destitutum et incircumscripsum est, sic et sedem et thronum et dextram Dei mihi intellige. Sed et quod apud ipsum Isaiam dictum exstat, clare

¹ Gen. i, 26. ² Gen. iii, 22. ³ Gen. i, 27. ⁴ Gen. xix, 24. ⁵ Psal. cix, 1.

docet nos mysterium de Patre et Filio : ait enim : *A Puer natus est nobis, Filius datus est nobis*, videlicet gentibus a Deo. *Et vocatur nomen ejus, Magni consilii Angelus, admirabilis consiliarius, Deus fortis, potens, Princeps pacis, Pater futuri sæculi* ¹¹. David vero per Dei nomen in tribus personis sanctam Trinitatem velut in benedictionis gratiam nobis subinnuit cum ait : *Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus* ¹². Ipsi gloria in sæcula. Amen.

ἡμῖν ὑπηνίξατο, εἰπὼν· *Εὐλογῆσαι ἡμᾶς ὁ Θεός, ὁ Θεός ἡμῶν, εὐλογῆσαι ἡμᾶς ὁ Θεός*. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

¹¹ Isa. ix, 6. ¹² Psal. lxxvi, 6.

(2) *Υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν*. Hæc improvide omissa in edit. Fabric. Bibl. Gr. tom. VIII, pag. 398.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΦΙΛΟΠΟΝΙΑ ΠΑΝΤΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝῷ ΩΦΕΛΟΥΣΑ.

EJUSDEM B. HIERONYMI

COMMENTATIO CHRISTIANO CUILIBET UTILIS (3).

Interrogatio. Quare Christianus es?

Responsio. Quia credo in Christum Filium Dei.

Correctio resp. Indocte et inconsiderate respondisti : non enim interrogo cur nomineris Christianus, sed hoc ipsum, quam ob causam factus es. Si enim interrogavissem, quare appellaris Christianus, pulchre respondisses : Quia credo in Christum : sed quæro causam ob quam factus es Christianus. Et parva quidem ac tenuis videtur hæc interrogatio : verum pauci sunt, qui interrogati apte respondeant. Etenim si interrogatus dixerit, Quia Deus voluit, ut Christianus essem, non recte responderit. Et, si dixerit, Quia ego volui esse Christianus, non pulchre loquetur : sed rectius ita dixerit : Quia Deus voluit, equidem voluntati Dei acquievi.

Interr. An volens et sponte factus es Christianus, an invitus?

Resp. Si dixero, Volens, mentiar; et si dixero, Nolens, verum non dicam. Nam cum infans tunc essem, neque repugnaui neque consensi.

Interr. Age vero, unde nosti quod omnino baptizatus es? velim a te discere; fortasse enim projectus es obiter a parentibus tuis, qui occulte gentiles erant, et neutiquam te baptizandum curaverant. Multa enim ejusmodi contigerunt, et accidunt hodie.

Resp. Novi veluti ex effectu, (ut) loquitur Isaias :

(3) In Morelli edit. titulus ita concipitur : *S. Patris Hieronymi græci commentarius de effectu baptismi et notis Christiani.*

(4) Ita ms. Forte legendum αὐτῇ et ad προ-

οὔτω μοι νόει καὶ τὴν καθέδραν καὶ τὸν θρόνον καὶ τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸ παρ' αὐτῷ Ἡσαΐα δὲ εἰρημένον, σαφῶς ἡμᾶς διδάσκει τὸ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ μυστήριον. Λέγει γάρ, ὅτι *Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν· υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν* (2)· δηλὸν τοῖς ἔθνει παρὰ Θεοῦ. Καὶ καλεῖται τὸ *ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλης βουλῆς Ἀγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς, ἀρχὼν εἰρήνης, Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος*. Ὁ δὲ Δαυὶδ τρισυποστάτως διὰ τοῦ Θεοῦ ὀνόματος τὴν ἁγίαν Τριάδα ὡς χάριν *εὐλογίας*

20 v

Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

B Ἐρώτημα. Διὰ τί ὑπάρχεις Χριστιανός;

Ἀπόκρισις. Ὅτι πιστεύω εἰς τὸν Χριστὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

Ἀναπόδοσις. Ἀμαθῶς καὶ ἀλόγως ἀπεκρίθης· οὐ γὰρ ἐρωτῶ, διὰ τί *ὀνομάζῃ* Χριστιανός· ἀλλ' αὐτὸ τὸ χρῆμα, διὰ τί *γέγονας*. Εἰ γὰρ ἡρώτησα, διὰ τί *ὀνομάζῃ* Χριστιανός, καλῶς ἀπεκρίθης· Ὅτι πιστεύω εἰς τὸν Χριστόν· ἀλλὰ τὴν αἰτίαν ζητῶ, δι' ἣν *γέγονας* Χριστιανός. Καὶ μικρὰ μὲν καὶ ψιλὴ φαίνεται ἡ ἐρώτησις, ὀλίγοι δὲ αὐτὴν (4) προσφόρως ἀποκρίνονται ἐρωτώμενοι. Καὶ γὰρ ἂν (5) εἶπη ὁ ἐρωτώμενος, ὅτι Ὁ Θεὸς ἠθέλησεν ἵνα εἰμὶ Χριστιανός· οὐκ ὀρθῶς ἀπεκρίθη. Κἂν εἶπη, ὅτι Ἐγὼ ἠθέλησα εἶναι Χριστιανός, οὐ καλῶς λέγει. Ἀλλ', Ὅτι ὁ Θεὸς ἠθέλησε, καὶ γὰρ ἠθέλησα θελῆσαι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

C Θεοῦ. Ἐρώτ. Θέλων γέγονας Χριστιανός, ἢ μὴ θέλων;

Ἀπόκρ. Κἂν εἶπω, Θέλων, ψεύδομαι· κἂν εἶπω, Μὴ θέλων, οὐκ ἀληθεύω. Νήπιος γὰρ ὢν τότε, οὐκ ἀντεῖπον οὔτε κατεθέμην.

Ἐρώτ. Πόθεν (δὲ) γιγνώσκεις, ὅτι πάντως ἐδαπτίσθης, παρακαλῶ μαθεῖν· Ἰσως γὰρ καὶ παρ' ὁδὸν ἐβλήθης ὑπὸ τῶν ἰδίων γονέων, κρυπτῶς Ἑλλήνων δυνάτων, καὶ μηδαμῶς αὐτὸν (6) βαπτισάντων. Πολλὰ γὰρ τοιαῦτα γέγονε, καὶ γίνεται μέχρι τῆς σήμερον.

Ἀπόκρ. Ὡς ἐκ τῆς ἐνεργείας· (καθὼς) τηταίν &

φύρως referendum. Edit.

(5) Κἂν γάρ, ms.

(6) Morell. σεαυτὸν.

Ἦσαίλας· Διὰ τὸν κόπον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἔλαβόμεν καὶ ὠδινήσαμεν καὶ ἐτέκομεν Πνεῦμα σωτηρίας; δηλῶν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάβομεν οἱ φωτισθέντες διὰ τοῦ βαπτίσματος. Φησὶ γὰρ πάλιν διὰ τοῦ προφήτου ὁ Θεὸς περὶ τῶν βαπτιζομένων, ὅτι Ἐροικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω· καὶ τὸ, Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. Ὅσοι οὖν τὸ θεῖον Πνεῦμα ἐν γαστρὶ ἔλαβον ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι, ἔσωθεν ἔσω ἐν τῇ ἑαυτῶν καρδίᾳ ἐκ τῶν σκιρτημάτων καὶ συγμάτων καὶ ἀγαλλιαμάτων καὶ ἐνεργημάτων (καὶ), ἴν' οὕτως εἴπω, πληθύνω τῆς αὐτοῦ χάριτος, πληροφροῦνται ἐν τῇ αὐτῶν καρδίᾳ, ὅτι βεβαπτιζόμενοι εἰσίν. Οὐδεὶς γὰρ ἄνθρωπος ἀβάπτιστος ἐπὶ τῆς γῆς, τῆς τοιαύτης χάριτος ἢ ἐνεργείας εὐπορεῖ, ἢ αἰσθάνεται πώποτε, κἂν πάσας τὰς ἐντολὰς καὶ δικαιοσύνας ἐπιτελῇ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ οἱ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος ἐν γαστρὶ λαβόντες, καὶ ταύτην φυλάττοντες καθαράν καὶ ἀμίαντον. Ὡς περὶ γὰρ ἡ γυνὴ ἔχουσα ἐν γαστρὶ αἰσθάνεται τῶν σκιρτημάτων τοῦ βρέφους ἔνδον αὐτῆς· οὕτω καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς ἐγγινομένης χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, γινώσκουσιν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν αὐτοῖς, ὅπερ ἐκομίσαντο ἐν τῷ βαπτίσματι· περὶ ταύτης γὰρ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου βαπτίσματος (7) εἶπεν ὁ Χριστὸς, ὅτι Ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ὑμῶν ἐστί· καὶ αὖθις· Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἡθεῖλον (8) εἰ ἡδη ἀνήσθη.

Ἐρῶτε. Καὶ πᾶς ἄνθρωπος ἰδιώτης καὶ σοφός, διὰ ταύτης μόνης τῆς ἀποδείξεως γινώσκει, ὅτι βεβάπτιται, καὶ οὐ δι' ἄλλου οἰουδὴποτε τρόπου;

Ἀπόκρ. Ἡ ἀληθὴς καὶ ἀπλανὴς ἀπόδειξις τοῦ Χριστιανισμοῦ αὕτη ἐστί· καὶ ἀκουσον Παύλου πρὸς τινὰς ἐγκαλοῦντος καὶ λέγοντος· Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκετε, ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; εἰ μὴ τι ἄρα ἀδόκιμοί ἐστε. Καθὼς γὰρ εἶπον, ὅτι ὥς περ ἡ ἐν γαστρὶ ἔχουσα οὐκ ἀπὸ ῥημάτων, ἀλλ' ἀπὸ (9) πραγμάτων καὶ τῶν τοῦ βρέφους σκιρτημάτων γινώσκει ἀκριβῶς, ὅτι συνέλαθεν· οὕτω καὶ ὁ ἀληθὴς Χριστιανὸς οὐκ ἐξ ἀκοῆς γονέων τῶν βαπτισάντων, οὐδὲ ἐξ ἑτέρου τρόπου, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτοῦ καρδίας βρῆκει τὴν πληροφορίαν ἔχειν, ὅτι ἔλαθεν τὸ ἅγιον βάπτισμα, καὶ ὅτι ἡξίωται τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τοῦτο ἔλεγε πρὸς τινὰς ὁ Παῦλος· Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε, ἵνα μὴ διώξητε· καὶ, Μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως· καὶ πάλιν· Οὐ γὰρ ἐλάθετε πνεῦμα δουλείας, ἀλλ' ἐλευθερίας. Ταύτην τὴν χάριν ἀπολέσας ὁ Δαυὶδ, διὰ τῆς μοιχείας, παρεκάλει τὸν Θεόν, λέγων· Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου, καὶ Πνεῦμα ἐδθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. Ὅρξ, ὅτι ἔσω ἐν τοῖς τοῦ πιστοῦ κατοικεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Propter metum tuum, Domine, in ventre concepimus, et peperimus Spiritum salutis¹⁵. In quo declarat nos Spiritum sanctum accepisse tum, cum illuminati sumus per baptismum. Ait enim Deus rursus per prophetam, de iis qui baptizantur: *Inhabitabo in illis, et inambulabo*¹⁶. Itaque: *Effundo de Spiritu meo super omnem carnem*¹⁷. Quotquot igitur divinum Spiritum in ventre acceperunt, in sancto baptismate, intus in intimis praeordiis, ex agitationibus, motionibus et punctionibus, exultationibus et operationibus, atque, ut ita dicam, salutationibus gratiae Spiritus, certissime noverunt in imo cordis sui, quod baptizati sunt; nullus enim homo non tinctus baptismo in terra, ejusmodi gratia aut effectu abundat, aut plane perfruitur, licet omnia Dei mandata et justitiae opera perficiat. Soli id assequuntur qui per aquam et Spiritum regenerati sunt, et Spiritus sancti gratiam in ventre acceperunt, eamque puram atque impollutam conservant. Ut enim mulier uterum gerens sentit motiones fetus intra se, ita etiam illi ex gratia innata et laetitia et exultatione quae in cordibus ipsorum est, cognoscunt quod Spiritus Dei habitat in seipsis: quem quidem acceperunt in baptismate. Etenim de hac gratia sancti baptismatis dixit Christus: *Regnum caelorum intra vos est*¹⁸; et rursus: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut jam ardeat*¹⁹.

Interr. An omnis homo, indoctus et doctus, per hanc solum demonstrationem, et non per alium ulum modum, novit se baptizatum esse?

Resp. Vera et ab omni errore libera demonstratio Christiani haec est. Et audi Paulum apud quosdam conquerentem, et aientem: *An non agnoscitis quod Jesus Christus habitat in vobis? nisi forte reprobi estis*²⁰. Ut enim dixi, quae mulier uterum gerit, non, verbis, sed rebus ipsis et fetus motionibus cognoscit accurate se concepisse, ita et verus Christianus non ex auditu parentum qui baptizaverunt ipsum, neque ullo alio modo praeterquam ex corde suo certam cognitionem habere debet, quod acceperit sanctum baptismum, et dignus factus sit Spiritu sancto. Propterea dixit ad quosdam idem Paulus, *Spiritum ne extinguatis*²¹, hoc est ne persequamini; et: *Ne contristemini Spiritum sanctum, cujus sigillo signati estis ad diem liberationis*²²; et rursus: *Non enim accepistis spiritum servitutis, sed libertatis*²³. Porro cum David hanc gratiam amisisset per adulterium, orabat Deum dicens: *Redde mihi laetitiam salutaris, et Spiritum rectum innova in visceribus meis*²⁴. Quia in intimis sensibus fidelis habitat Spiritus sanctus. Caeterum prout quisque servat domum sui cordis puram,

¹⁵ Isa. xvi. 18. ¹⁶ Lev. xxvi. 12; II Cor. vi. 16. ¹⁷ Joel ii. 28; Act. ii. 16. ¹⁸ Luc. xvi. 21. ¹⁹ Luc. xii. 49. ²⁰ II Cor. xiii. 5. ²¹ I Thess. v. 19. ²² Ephes. iv. 30. ²³ Rom. viii. 5. ²⁴ Psal. l. 12.

(7) Ms. πνεύματος.

(8) Al., τί θέλω.

(9) Ἀπό δεστ in ms.

illuminatur, et percipit ignem divinum habitantem in se per lacrymas, per gaudium, per exultationem et consolationem et lætitiā; ac præcipue tempore festorum dierum et sacrarum synaxium, et illustrationum, conversante et afflante Spiritu sancto, simul exultat gratia ipsius quæ habitat in animo hominis, unde perfecte instruitur et firmatur quod vere Christianus sit, et acceperit sanctum baptismum. Porro ne videantur tibi absurda, aliena et gravia quæ dicuntur. Etenim prophætæ qui cum mulieribus dormiebant, et in medio vitæ et hominum et negotiorum constituti erant, istam Spiritus sancti gratiam habebant. Neque viri tantum, sed etiam mulieres quæ vaticinabantur; non enim refugit neque abominatur Spiritus sanctus societatem venerandi conjugii. Unde plerique eorum qui communem vitam degunt, effectus ejusmodi Spiritus sancti gratiæ sentiunt; illi, inquam, qui sacro altari assistunt, et qui accedunt ad Christi mysteria percipienda; nam repente e vestigio implentur lacrymis et gaudio et lætitiā. Unde compertum habet Christianus, quod non simplicem panem et vinum tantum, sed vere corpus et sanguinem Filii Dei, Spiritu sancto sanctificatum, percipiat. Non enim sentimus unquam aliquid tale, aut ejusmodi gratiam et operationem, aut suavitatem, aut compunctionem, quando simplicem panem et vinum in mensa nostra comedimus et bibimus; et licet prior sit hic panis illo pane, et vetustius ac melius vinum, vino quod propositum et oblatum est in altari.

Isthæc ad cognoscendum utrum quis Christianus sit, conferunt; neque enim est in tota fide nostra, et in omni Ecclesia, et in tota Scriptura sacra quidquam magis necessarium hac re aut ei simile. Ex hoc enim penitus intelligit homo, quod Deus in ipso est et cum ipso. Ex hoc etiam confirmatur quod revera alia fides non est in terra præter solam Christianorum fidem, tametsi Scripturas et ecclesias et sacrificia et doctores et libros et Dei notitiam ex parte, et quasdam actiones bonas, et festos dies et permutationes vestimentorum, et preces et pervigilia et sacerdotes, et alia quam plurima gentes habeant. Hanc vero abditam in corde Christiani gratiam ac Spiritus sancti operationem, nemo unquam in terra accipit, nisi soli duntaxat rite baptizati fide in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. De his divitiis nostris dicit Dominus, quod *Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro*, hoc est Spiritus sanctus, qui reconditus est in nobis. In die divini baptismatis; de hoc etiam Paulus dicit: *Habemus thesaurum istum in testaceis vasis*, scilicet in luteis corporibus nostris. Ac rursus: *Nescitis quod corpora vestra templum Dei sunt, et*

¹¹ II Cor. iv, 7.

(10) Ms. φανῶσι.

(11) Ms. μεταλαμβάνων.

Λοιπὸν, καὶ ὁ ἄνθρωπος φωτίζεται, καὶ αἰσθάνεται τοῦ θεοῦ πυρὸς οἰκοῦντος ἐν αὐτῷ διὰ δακρύων, διὰ χαρᾶς, δι' ἀγαλλιᾶσεως καὶ παρακλήσεως καὶ εὐφροσύνης, καὶ μάλιστα τῷ καιρῷ τῶν ἑορτῶν καὶ συνάξεων καὶ φωτισμάτων, ἐπιδημούντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος συσκιρτᾷ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ κατοικοῦσα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐνθεν πληροφορεῖται ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ἀληθῶς Χριστιανὸς ἐστὶ καὶ εἴληφε τὸ ἅγιον βάπτισμα. Καὶ μὴ φανῇ σοι (10) ξένα καὶ βαρέα τὰ λεγόμενα. Καὶ γὰρ οἱ προφῆται γυναῖξιν συγκαοιμώμενοι καὶ μέσον βίου καὶ ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων ὑπάρχοντες, τὴν χάριν ταύτην τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶχον· καὶ οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες προφητεύουσαι. Οὐ γὰρ ἀναχωρεῖ οὐδὲ βδελύττεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὴν κοινωνίαν τοῦ τιμίου γάμου. Ὅθεν καὶ πολλοὶ τῶν ἐν κόσμῳ πάσχουσιν ἐνεργήματα τῆς τοιαύτης χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, φημί δὴ οἱ τε τῷ θυσιαστηρίῳ παριστάμενοι, οἱ τε τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων μεταλαβεῖν προσερχόμενοι· ἐξαίρνης γὰρ δακρύων καὶ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης πληροῦνται· ὅθεν καὶ πληροφορεῖται ὁ Χριστιανός, οὐ ψιλὸν ἄρτον καὶ οἶνον μεταλαμβάνειν (11), ἀλλὰ σῶμα ἀληθῶς καὶ αἷμα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, Πνεύματι ἁγίῳ ἡγιασμένον. Οὐ γὰρ πάσχομέν τι τοιοῦτον ἢ τοιαύτην χάριν καὶ ἐνέργειαν ἢ γλυκύτητα ἢ κατανύξιν πώποτε, ὅταν τὸν ψιλὸν ἄρτον καὶ οἶνον ἐπὶ τῆς τραπέζης ἡμῶν ἐσθίωμεν, καὶ καθαριώτερος ἐστὶ ὁ ἄρτος τοῦ ἄρτου, καὶ καλαιότερος καὶ βελτίων ὁ οἶνος τοῦ οἶνου τοῦ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ προσφερομένου.

Ταῦτα ἀνάγκη πᾶσα τὸν Χριστιανὸν ἐπίστασθαι· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν πάσῃ τῇ πίστει ἡμῶν, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν πάσῃ τῇ θεῇ Γραφῇ ἕτερόν τι τούτου τοῦ πράγματος ἀναγκαιότερον ἢ ὁμοίον. Ἐκ τούτου γὰρ πληροφορεῖται ὁ ἄνθρωπος, ὅτι θεὸς ἐστὶν ἐν αὐτῷ καὶ μετ' αὐτοῦ· ἐκ τούτου γινώσκει, ὅτι ἀληθῶς οὐκ ἐστὶ πῖστις ἑτέρα ἐπὶ (τῆς) γῆς, εἰ μὴ μόνον ἡ τῶν Χριστιανῶν. Ἐπεῖτοιγε καὶ Γραφά; καὶ ἐκκλησίας καὶ θυσίας καὶ διδασκάλους καὶ βιβλους καὶ θεογνωσίαν μερικὴν, καὶ τινὰ ἀγαθοεργίας καὶ ἑορτᾶς καὶ ἀλλαγᾶς (τῶν) ἱματίων καὶ εὐχᾶς καὶ παννυχίδας καὶ ἱερεῖς καὶ ἄλλα πλεῖστα, ἐθνία (sic) ἔχουσι. Ταύτην δὲ τὴν κεκρυμμένην ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Χριστιανοῦ χάριν καὶ ἐνέργειαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐδεὶς οὐδαμῶς ἐπὶ γῆς, εἰ μὴ μόνον οἱ ὁρθῶς βεβαπτισμένοι (12) εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, πῖστις λαμβάνουσι. Περὶ τούτου τοῦ πλοῦτου ἡμῶν λέγει ὁ Κύριος, ὅτι Ὅμοια ἐστὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν ἀργῇ, ἥγουν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ κρυβέν ἐν ἡμῖν ἐν ἡμέρᾳ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος. Περὶ τοῦ καὶ ὁ Παῦλος φησὶ· Ἐχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀσφράκινσι σκεύεσιν, ἥγουν ἐν τοῖς πηλίνοις ἡμῶν σώμασι· καὶ πάλιν·

(12) Ms. βαπτιζόμενοι.

Οὐκ οἶδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν τὰς Θεοῦ ἐστί, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Ταῦτα δὲ ἡμῖν ἀναγκαίως εἰς μέσον ἦλθε, πῶθεν ὀφείλει γινώσκειν ὁ Χριστιανός, ὅτι ἐλαβε τὸ ἅγιον βάπτισμα, καὶ ὅτι ἐστὶ Χριστιανὸς ἀληθινός. Οὐδὲ γὰρ τὸ εἰσέρχεσθαι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τοῦτό ἐστι τὸ σημεῖον τοῦ ἀληθινοῦ Χριστιανοῦ· πολλοὶ γὰρ καὶ ἀνάξιοι εἰσέρχονται σὺν ἡμῖν. Οὐδὲ τὸ ποιεῖν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, οὐδὲ τὸ μεταλαμβάνειν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦτό ἐστι τὸ σημεῖον τοῦ ἀληθινοῦ Χριστιανοῦ. Ἰσως γὰρ καὶ ἄπιστοί τινες καὶ αἰρετικοὶ/μεταλαμβάνουσι, καὶ πάντα ὅσα ποιοῦμεν ποιοῦσιν αὐτοί. Ἀλλ', ὡς προεῖπον, τὸ σημεῖον τοῦ ἀληθινοῦ Χριστιανοῦ (13), ὅπερ ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς τῷ Χριστιανῷ, οὐκ ἐξωθέν ποθεν, οὐδὲ ἐν πλατὶ σαρκίνας. αὐτὸ δέδωκεν, ἀλλ' ἐν πλατὶ καρδίας σαρκίνας.

Οὐκοῦν ἐσωθεν ἐν ἑαυτοῖς ψηλαφήσωμεν, εἰ ἔχομεν ὅπερ ἐδώρησατο ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐν τῷ βαπτίσματι σημεῖον, καὶ δῶρον καὶ χάρισμα καὶ θησαυρόν. Τὰ γὰρ Εὐαγγέλια καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ ἀπόστολοι, πιστὴν ῥηματικὴν Θεοῦ ἡμᾶς ἐξ ἀκοῆς διδάσκουσιν· ὁ δὲ Θεὸς οὐ διὰ ῥημάτων ἀκοῆς, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων ἐνυποστάτων ἐν τῇ ψυχῇ διδάσκει τὸν ἄνθρωπον, τί ἐστὶ Χριστιανός. Διὰ τοῦτο, φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι "Ἔστι πίστις ἐξ ἀκοῆς" καὶ, "Ἔστι πίστις ἐλλειζομένων ὑπόστασις πραγμάτων, καὶ ἔλεγχος οὐ βλεπομένων. Τοιγαροῦν ἰδοὺ μεμαθήκαμεν, τί τὸ σημεῖον τοῦ Χριστιανοῦ, ὅπερ οὐδεμία ἄλλη πίστις κέκτηται ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλλὰ μακάριοι οἱ τοῦτο λαβόντες καὶ ἔχοντες, καὶ σὺν αὐτῷ ἐκ τοῦ βίου υπάγοντες· αὐτῶν γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν."

A Spiritus Dei habitat in vobis ¹⁶? Hæc autem necessario a nobis adducta sunt, unde quis cognoscere debeat, quod accepit sanctum baptismum, et quod verus est Christianus. Non enim ingressus in ecclesiam indicium est veri Christiani; multi enim indigne nobiscum ingrediuntur. Neque vero munire se crucis signo, neque percipere corpus Christi, argumentum est veri Christiani: fortasse enim infideles quidam et hæretici sacrorum participes sunt, et omnia quæ facimus faciunt etiam ipsi. Sed, ut ante dixi, nota veri Christiani est, quam concessit Deus Christiano, non extrinsecus, neque in tabulis lapideis ipsam dedit, sed in tabulis cordis carnis.

Igitur tentemus in nobis ipsis ex imis sensibus, an habeamus indicium quod largitus est nobis Deus in baptismate, et donum et munus et thesaurum. Nam Evangelia et prophetæ, et apostoli, et doctores verbo tenus Dei fidem nos edocent ex auditu; sed Deus non per verba, sed per actiones quæ inhaerent in animo, docet hominem quid sit Christianus. Idcirco, inquit Paulus, Fides ex auditu ¹⁷; et: *Fides est rerum sperandarum substantia, argumentum eorum quæ non videntur* ¹⁸. Quapropter jam didicimus quod sit indicium Christiani, quod quidem nulla res alia comparavit in terra; verum beati qui hoc perceperunt et continent et cum ipso ex hac vita excedunt: eorum enim est regnum cælorum.

Apud S. Joannem Damascenum, lib. III *De Imagin.*, opp. tom. I, pag. 385.

→ **ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ.**

HIERONYMI PRESBYTERI HIEROSOLYMORUM.

Ἑρώτησις. Τῆς Γραφῆς ὑμῶν μηδαμοῦ ἐπιτροπύσεως ὑμῖν προσκυνεῖν τὸν σταυρόν, τίνος χάριν λοιπὸν αὐτὸν προσκυνεῖτε; Εἰπατε ἡμῖν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι, καὶ πᾶσι τοῖς ἐπερωτῶσιν ὑμᾶς ἔθεναι.

Ἀπόκρισις. Διὰ τοῦτο, ὦ ἀνόητοι καὶ ἀναιδεῖς τῇ καρδίᾳ, τάχα συνεχώρησεν ὁ Θεός (14) παντὶ εἶναι σεβομένῳ τὸν Θεόν, πάντως προσκυνεῖν τι ἐπὶ τῆς γῆς, ἔργον ἀνθρώπου ὑπάρχον, ἵνα μηκέτι δύνωνται ἐγκαλεῖν τοῖς Χριστιανοῖς περὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως. Ὡς περ-οὖν ὁ Ἰουδαῖος προσεκύνει τὴν κιθάρην τῆς διαθήκης, καὶ τὰ δύο χερουβὶμ τὰ χωνευτὰ καὶ χρυσᾶ, καὶ τὰς δύο πλάκας, ἃς ἐλάξευσε Μωϋσῆς, μηδαμοῦ ἐπιτροπείας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ταῦτα προσκυνεῖν ἢ ἀσπάξασθαι· οὕτως καὶ οἱ Χριστιανοὶ οὐχ ὡς Θεὸν τὸν σταυρόν ἀσπαζόμεθα, ἀλλὰ δεικνύντες τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν γνῶσιν πρὸς τὸν σταυρωθέντα διάθεσιν.

Judæi interrogatio. Quandoquidem Scriptura vestra crucem adorare nusquam vobis permittit, cur igitur ipsam vos adoratis? Respondete nobis Judæis et Græcis, cæterisque omnibus qui hoc a vobis quaerimus.

Christiani responsio. Idcirco, o stulti et vesani corde, forsitan permisit Deus omni genti colenti se, ut aliquid in terris omnino veneraretur, quod hominis arte factum esset, ne in crimen Christianis verteretur quod crucem et imagines adorarent. Quemadmodum igitur Judæus arcam fœderis adoravit, et duo cherubim aurea et consutilla, duasque tabulas quas dolaverat Moyses, cum tamen Deus nullibi concesserit ut ea adoraret et coleret: ita nos quoque Christiani, non tanquam Deum crucem colimus, sed ut sincerum animi nostri erga eum qui crucifixus est, affectum demonstramus.

¹⁶ I Cor. III, 16. ¹⁷ Rom. X, 17; Galat. III, 2. ¹⁸ Heb. XI, 1.

(13) Ms. Χριστιανισμοῦ.

(14) Eadem Lequienius reperit in cod. reg. Christianiss. 2951, expressa his verbis: Καὶ γὰρ ὡς συνεχώρησεν ὁ Θεὸς προσκυνεῖν πᾶν εἶδος χειροποίητα, Ἰουδαίους τινὰς πλάκας ἐκείνας, ἃς ἐλάττω-

μῆσε Μωϋσῆς, καὶ τὰ δύο χερουβὶμ τὰ χρυσᾶ· οὕτως καὶ ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς ἐδώρησατο τὸν σταυρόν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων τὰς εἰκόνας γράφειν καὶ προσκυνεῖν καὶ δεῖξαι τὸ ἔργον ἡμῶν.

PATRES ÆGYPTII SÆCULI IV.

ANNO DOMINI CCCXLV

SANCTUS ORSIESIUS

ABBAS TABENNENSIS.

NOTITIA

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, t. V, Proleg., p. viii.)

I. Orsiesius, quemadmodum ab Hieronymo vocatur et in *Codice Regularum* Holsteniano (a), Græce Ὁρσισιος, gente fuisse videtur Ægyptius. Monasticam vitam amplexus sub disciplina sancti Pachomii Tabennensium monachorum institutoris, usque adeo profecisse perhibetur, ut ab eo, juvenis licet, cœnobii Chenobosciensis, ἐν Χηνοβοσκίᾳ, rector fuerit designatus, teste anonymo vitæ sancti Pachomii scriptore cœvo (b). Quin et suos monachos aliquando allocutus sanctus ille Abbas (c), *Dico vobis*, inquit, *Orsisiū in domo Domini lampadis instar auræ splendorem diffundere; atque in ipso illud adimplebitur quod scriptum est: « Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo »*. Ἀέγω ὑμῖν, οὕτως προκόπτων Ὁρσισιος, λυχία ἐστὶν χρυσῇ ἐν οἴκῳ Κυρίου· καὶ τὸ γεγραμμένον καταλήψεται αὐτόν· Ἡρμοσάμην ὑμᾶς ἐν ἄνδρϊ παθέρον ἀγῆν παρὰ τῇ Χριστῷ. Neque aliter de Orsio existimasse comperitur sanctus Antonius abbas, qui eum *Israelitam*, id est, *Deum videntem*, ejusque monachos *Israelitæ* filios appellare consueverat (d).

Eximia itaque virtute præditus beatus Orsiesius post obitum sancti Pachomii anno 349, quamvis reluctans nec sine multo gemitu, monachorum Tabennensium regimini prædicatur (e). Crescente interim cœnobitarum multitudine, tanto oneri ferendo sese imparem reputans, collegam sibi adscivit Theodorum monachum, juniorem quidem, sed vitæ

sanctimonia morumque suavitate præstantem, eoque postmodum in sui ipsius locum suffecto, ad monasterium Chenobosciense se contulit (f). Verum circa annum 368 ad cælum evocato sancto Theodoro abbate, Orsiesius magni Athanasii rogatu (g) Tabennensium monachorum curam denuo suscepit: quo quidem munere haud modico temporis spatio, χρόνον πολύν, rite perfunctus (h), plenus dierum ad superos evolasse anno circiter 380 existimatur.

II. Erat Orsiesius abbas non solum pietate, sed et eloquio præstans, saciarum in primis Scripturarum meditationi ac studio impense addictus; ejusque sermonum vis ac robur in fratrum consolationem perpetuo videbatur accrescere; neque nudas modo in spiritualibus colloquiis parabolas, sed earum etiam expositionem proferebat, inquit laudatus scriptor cœvus (i). Concinit Gennadius, qui hæc de eo literis consignata reliquit (j): Orsiesius, vir in sanctis Scripturis ad perfectum instructus, composuit librum divino conditum sale, totiusque monasticæ disciplinæ instrumentis constructum; et ut simpliciter dicam, in quo totum pene *Vetus et Novum Testamentum* compendiosis dissertationibus, juxta monachorum duntaxat necessitatem, invenitur expositum; quem tamen vice testamenti prope diem obitus sui patribus obtulit.

Miratur Basnagius (k), et jure quidem, existimasse Caveum (l) Orsiesii librum cujus meminit Gennadius, jam diu interiisse; quandoquidem ex iis cha-

^a II Cor. xi, 2.

(a) Holsten. *Cod. Reg.*, pag. 419 seq., edit. Rom. 1661, et infra, § 3.

(b) Apud Bolland. *Act. SS. Maii* tom. III, pag. 45, Gr., § 76.

(c) Ibid.

(d) Ibid., § 77.

(e) Ibid., pag. 44, § 75.

(f) Ibid., pag. 47, § 83.

(g) Athan., tom. I, pag. 868.

(h) Apud Bolland., l. c. pag. 50, § 85.

(i) Ibid., pag. 45, § 78.

(j) Gennad. lib. *De vir. illustr.*, cap. ix.

(k) Basnag. *Ad Thea. Canis.*, tom. I, pag. 168, § V.

(l) Cav. *Hist. litt.*, tom. I, pag. 209.

racteribus quibus librum ejusmodi fuisse insignitum tradit presbyter Massiliensis, illum eundem esse in comperto est, qui *Orsiesii Doctrina de institutione monachorum* inscribitur; quem quidem non-gentis et amplius abhinc annis Benedictus Anianensis abbas operi suo *De regulis diversorum Patrum* intexit, sæculo demum superiore sub titulo *Codici Regularum* ab Holstenio evulgato (a). Quisquis enim Orsiesianam *Doctrinam* illam inspexerit, perspiciet enimvero ad eam plane digitum intendisse Gennadium, cum eo in opere non solum monasticam disciplinam edoceat beatissimus ille Pater, verum etiam, quo spiritualia documenta cœnobarum animis altius insigat, librum ferme integrum ex locis cum Veteris tum Novi Testamenti contextat. Quid quod sanctus Anianæ abbas Benedictus eandem Orsiesii *Doctrinam* in sua *Concordia Regularum* haud infrequenter commemorat?

Exstat præterea editus a Canisio ex vetere Latina versione libellus, ejusdem ut videtur Orsiesii, *De sex cogitationibus sanctorum*: nimirum de Deo, de passione Christi, de hora transitus, de die iudicii, de inferno et de vita æterna. Quamvis autem hujusmodi opusculum junioris alicujus scriptoris fetum esse suspicetur Caveus, Orsiesio tamen nostro ascribendum arbitrantur præ cæteris Basnagius (b) et Fabricius (c). Neque immerito sane: quippe conveniunt nomina, inquit editor *Thesauri* Canisiani; convenit scopus admodum pius; convenit et stylus: quanquam enim brevissima sit illa sententiarum collectio, attamen ibi plurima Veteris et Novi Testamenti loca congeruntur (quemadmodum in *Doctrina*), quorum ope fides firmari, et sanctorum pietas innutriti possit.

III. Utrumque porro sancti abbatis Orsiesii opusculum, primitus Ægyptiace ab auctore conscriptum, deinde Græco sermone redditum, postremo Latine interpretatus est sanctus Hieronymus. Siquidem in præfatione ad *Regulam sancti Pachomii* hæc habet Doctor maximus: *Accepi libros ab homine Dei Silvano presbytero mihi directos, quos*

A ille Alexandria missos susceperat, ut etiam injungeret transferendos. Aiebat enim quod in Thebaidis cœnobiis — habitarent plurimi Latinorum, qui ignorarent Ægyptiacum Græcumque sermonem, quo Pachomii et Theodori et Orsiesii præcepta conscripta sunt. Paucisque interjectis: *Itaque, subdit, accito notario, ut erant de Ægyptiaca in Græcam linguam versa, nostro sermone dictavi. Præfationem vero suam claudit sanctus Doctor his verbis: Simpliciter Ægyptii sermonis imitati sumus, — ne viros apostolicos et totos gratiæ spiritualis sermo rhetoricus immutaret. Cætera autem quæ in eorum tractatibus continentur prælibare nolui, ut in suis discantur auctoribus; et de fontibus potius quam de rivulis bibant, quos sanctæ conversationis studia delectant. Huc usque Hieronymus.*

B Ex quibus ergo compertum sit, ut equidem arbitror, sanctum Doctorem non solum Pachomii et Theodori, sed etiam Orsiesii, quorum nempe paulo ante simul meminerat, litterarum monumenta Latine vertisse. Accedit præterea eorundem Patrum Ægyptiorum scripta sæculo v desinente Latinis innotuisse, ut ex Gennadio erudimur (d); qui quidem nonnisi ex versione Hieronymiana ejusmodi notitiam sibi demum comparasse merito existimantur. Neque aliter hac de re censuit cl. Tillemontius (e).

C Quæ cum ita se habeant, in postrema operum sancti Doctoris editione Veronensi opportunum fortasse locum nacta fuisset hæc Orsiesii *Doctrina* Hieronymiana versio, eo scilicet nomine quo eruditissimus editor *Pachomii Regulam*, nec non ejusdem ac Theodori epistolas illuc primus invexit. Horum namque trium sanctorum abbatum Tabennensium opera Græce reddita junctim ab homine Dei Silvano presbytero accepti sanctus Doctor, eaque simul ut erant de Ægyptiaca in Græcam linguam versa proprio sermone dictavit, ut modo ab eo accepimus.

Quod superest, Orsiesii *Doctrinam* ex *Codice Regularum* Holsteniano editionis Romanæ descripsimus: libellum vero *De sex cogitationibus sanctorum*, ex *Thesauri* Canisiano.

(a) Holst. *Cod. Reg.*, pag. 121-154.

(b) Basnag., l. c. pag. 167.

(c) Fabric. *Bibl. Lat. med. et infm. ætat.* t. V, p. 507.

(d) Gennad. lib. *De vir. illustr.*, cap. 7, 8, 9.

(e) Tillem. *Mém. eccles.* tom. VII, pag. 686, not. 16, sur saint Pacôme.

SANCTI ORSIESII

ABBATIS TABENNENSIS

DOCTRINA DE INSTITUTIONE MONACHORUM.

I. Audi, Israel, mandata vitæ, auribus percipe, et intellige prudentiam. Quid est, Israel, quod in terra

inimicorum es? inveterasti in terra aliena, commaculatus es cum mortuis, comparatus es cum his qui

in inferno sunt, et dereliquisti fontem sapientiæ. Per viam Dei si ambulasses, forsitan habitaveris in pace. Disce ergo, ait, ubi est prudentia tua, ubi est fortitudo gloriæ atque virtutis, ubi est intelligentia, ubi est lux oculorum et pax. Quis invenit locum ejus, et quis ingressus est ad thesauros illius? Hæc loquebatur Baruch propter eos qui in terram Babylonis et inimicorum suorum ducti sunt in captivitatem, quia noluerunt prophetarum suscipere mandata, et oblii sunt legis Dei quæ data est per Moysen. Idcirco induxit Deus super eos poenas atque supplicia, et captivitatis subdidit iugo, erudiens ergo eos ut suos, et quasi pater filios emendans, nolensque perire correctos, sed salvare cupiens per pœnitentiam.

II. Unde et nos apostolicorum debemus meminisse verborum, qui ait : Si naturalibus ramis non pepercit, nec nobis parcat¹. Et Dei præcepta complere negligimus? Hæc omnia in figuris continebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum deveniunt². Et illi quidem de urbe Judæ translati sunt ad urbem Chaldæorum, in terris mutantes loca; nos autem si Deus viderit negligentes, in futuro sæculo amittemus civitatem nostram; et lætitiæ deserentes, trademur poenarum captivitati, perdemusque gaudium sempiternum, quod patres nostri et fratres labore instabili repererunt.

III. Igitur non nos vineat oblivio, nec patientiam Dei existimemus ignorantiam, qui idcirco sustentat et differt, ut ad meliora conversi, cruciatibus non tradamur. Quando peccamus, non putemus Deam consentire nostris peccatis, quia non statim vindicat; sed illud cogitemus, quod cito exeuntes de sæculo separabimur in futuro a patribus et fratribus nostris, qui locum victoriæ possident. Quem et nos habebimus, si illorum voluerimus calcare vestigia, et illud attendere, quod apostolus Paulus hic quoque sanctos a peccatoribus separat, et tradit delinquentes in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat³. Beatus homo qui timet Dominum, et quem corripit ut emendetur; et legem suam docet eum, ut ambulet in mandatis ejus omnibus diebus vitæ suæ; qui non murmurat pro peccato suo.

IV. Itaque et nos scrutemur vias nostras, et gressus proprios dijudicemus; revertamurque ad Dominum, et levemus cum manibus nostris corda nostra in excelsum et in cælum, ut in die iudicii adiutor noster sit, et non confundamur cum loquemur inimicis nostris in porta⁴, sed magis digni simus illud audire : Aperite portas, ut ingrediatur populus, qui custodit iustitiam et veritatem⁵. Cui veritas cordi est, et qui possidet pacem, dicere potest : Quia in te speravimus, Domine, in æternum. Recorde-mur Domini, et Hierusalem ascendat super cor nostrum. Ne obliviscamur illius hominis, de quo scri-

ptum est : Benedictus homo qui confidit in Domino, cuius est spes in eo; erit quasi lignum fructiferum juxta aquas, et ad humorem mittit radices suas; non timebit cum ætate advenerit, habebitque frondentes ramos, et in tempore siccitatis virebit, poma sollicita germinans. Grave cor in omnibus, et homo est, et quis cognoscit eum? Ego Dominus scrutans corda et renes; ut reddam unicuique secundum vias suas⁶.

V. Meminerimus nostri, nec contemnamus delicta quæ fecimus; et singula mandata patris nostri, et eorum qui nos docuerunt, corde sollicito pertractemus, non solum credentes in Christo, sed et pro ipso patientes, et scientes illud mysterium de quo dicitur : Spiritus vultus nostri, Christus Dominus⁷; et alibi : Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis⁸; et iterum : Eloquentium Domini vivificavit me⁹; et : Lex Domini immaculata, convertens animas. Mandatum Domini lucidum, illuminans oculos¹⁰. Et Apostolus : Lex, inquit, sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum¹¹. Quæ omnia intelligentes, digni erimus audire : Cum ceciderit justus non allidetur, quia Dominus sustentat manum illius¹²; et iterum : Septies cadet justus, et resurget¹³.

VI. Nunc ergo, fratres, Deo agente patienter et nos ad pœnitentiam provocante, de gravi somno evigilemus, quia adversarius noster quasi leo rugiens circuit quærens quem devoret¹⁴, cui acriter resistendum est, et sciendum eadem etiam certamina nostris evenisse majoribus. Non deficiamus laborantes, jacentesque virtutum semina, ut in futuro gaudia metere possimus, audiamusque Paulum docentem : Tu autem qui servasti doctrinam, eruditionem, studium, patientiam, persecutionem¹⁵, et sanctorum exempla sectantes, permaneamus in eo quod cœpimus, habentes principem et perfectorem Jesum. Intelligamus comam capitis nostri in via, ut sit unguentum in barba nostra, ut ad oram perveniat vestimenti¹⁶, ut possimus implere universa quæ scripta sunt.

VII. Quapropter, o duces et præpositi monasteriorum ac domorum, quibus crediti sunt homines, et apud quos inveniuntur T, sive I, sive E, sive A, ut in commune dicam, quibus crediti sunt homines, singuli cum turnis suis expectent Salvatoris adventum, ut conspectui illius ornati armis exercitum præparent. Ne refrigeretis eos in carnalibus, et spiritalia non tribuatis alimenta. Aut rursus doceatis spiritalia, et in carnalibus affligatis, in escis videlicet atque vestitu. Sed et spirituales et carnales cibos pariter tribuite, et nullam detis eis occasionem negligentiae. Aut quæ est ista iustitia, ut fratres labore affligamus, et ipsi otio vacemus? aut eis jugum imponamus, quod ipsi ferre non possumus? Legimus in Evangelio : Qua mensura

¹ Baruch. iii, 9-15. ² Rom. xi, 21. ³ I Cor. x, 11. ⁴ I Cor. v, 5. ⁵ Psal. cxxvi, 5. ⁶ Isa. xxvi, 2. ⁷ Jer. xvii, 7-10. ⁸ Thren. iv, 20. ⁹ Psal. cxviii, 105. ¹⁰ ibid. 50. ¹¹ Psal. cxviii, 8. ¹² Rom. vii, 12. ¹³ Psal. xxxvi, 24. ¹⁴ Prov. xxiv, 16. ¹⁵ I Pet. v, 8. ¹⁶ II Tim. iii, 40. ¹⁷ Psal. cxxii, 2.

mensi fueritis, remeietur vobis¹⁹. Unde et laborem et refrigeria cum ipsis habeamus communia, nec discipulos servos putemus, et illorum tribulatio sit nostra lætitia, ne sermo evangelicus nos cum Phariseis corripiat: *Væ vobis legis peritis, qui ligatis onera importabilia, et imponitis ea super humeros hominum, et ipsi ne digito quidem audetis attingere*²⁰.

VIII. Sunt aliqui attendentes semetipsos, ut viventes juxta mandatum Dei sibi loquuntur, et dicunt: Quid mihi est cum aliis? Ego vero ut serviam Deo, et mandata ejus impleam, non ad me pertinet quid alii faciant. Hoc Ezechiel corripit dicens: *O pastores Israel, nunquid semetipsos pascunt pastores? nonne oves pascunt? Ecce lac comedistis, et lanis operimini; quod pingue est immolastis, et quod infirmum non confortastis; quod fractum est non ligastis; quod errabat non reduxistis, quod perierat non quaesistis, quod forte erat fecistis labore deficere, et dispersistis oves meas, eo quod non haberent pastores*²¹. Propterea ipse Dominus veniet cum senioribus et principibus suis, et complebitur illud in nobis: *Exatores vestri deprædantur vos, et qui repetunt, errare vos faciunt*²². Quin magis audire debemus: *Beata terra, cujus rex filius: ingenui et principes tui in tempore comedunt in fortitudine, et non confundentur*²³.

IX. Ideo, o homo, usque ad unam animam quæ tibi credita est, monere non cesses et docere quæ sancta sunt, et te ipsum bonorum operum præbere exemplum, et cavere quam maxime, ne alterum ames et alterum oderis; sed et cunctis exhibeas æqualitatem: ne forte quem tu diligis, Deus oderit; et quem tu oderis Deus diligat. Nulli erranti pro amicitia consentias, et alterum premas, et alterum subleves, et pereat labor tuus. Sedentes in locis humilioribus in quibus Pater noster præcipit penitus non sedendum, caveant præpositi domorum, ne forsitan quilibet unus ex fratribus præposito injuriam fecerit, et iratus ille discernat, ac dicat: Quid causæ habeo ad hominem contemptorem? Faciat quod vult, ad me non pertinet; nec eum moneo, nec errantem corripo; sive salvetur, sive pereat, ad me non pertinet. O homo, quid hæc loqueris? Intellige quo furore supereris; et odium occupavit cor tuum, ut magis tuo vitio quam suo peccato frater pereat; cui debes ignoscere et eum suscipere poenitentem, ut possis illud evangelicum dicere: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*²⁴. Si ergo vis ut Deus peccata tua tibi dimittat; et tu dimitte fratri tuo quidquid illud est quod in te peccavit, memor illius præcepti: *Ne oderis fratrem tuum in corde tuo*²⁵; et Salomonis monentis: *Suscita civem tuum pro quo spondesti*²⁶; et iterum: *Ne cesses erudire parvulum; si enim virga percusseris eum, non morietur*²⁷. Moysen quoque ausculta dicentem: *Correptione corripies proximum*

*tuum, ne habeas peccatum pro eo*²⁸. Ne eveniat rursum illud Salomonis: *Qui non prædicit filio, ut se custodiat a perditionibus, velociter dissolvetur*²⁹.

X. Omnes quibus fratrum cura commissa est, parent se adventui Salvatoris et formidoloso tribunal ejus. Si enim pro se ipso reddere rationem, plenum est discriminis ac timoris; et quanto magis pro alterius culpa subire cruciatum, et incidere in manus Dei viventis? Nec possumus obtendere ignorantiam, cum scriptum sit: *Omne factum Deus adducet in judicio, in omnibus quæ neglecta sunt, sive bonum, sive malum*³⁰; et in Apostolo legimus: *Omnes nos oportet manifestari ante tribunal Christi, ut unusquisque recipiat pro eo quod operatus est, sive bonum, sive malum*³¹. Isaias quoque diem constitutam significat, in qua judicaturus sit Deus orbem terræ in justitia, dicens: *Ecce dies Domini insaniabilis venit furoris et iræ, ut ponat orbem terræ in deserto, et perdat peccatores de eo*³². Scimus quia omnia quæ in lege scripta sunt, et prophetarum nobis vaticinia prædixerunt, sanctius quoque Pater noster erudit, nos esse retinendos et reddituros rationem de singulis, quare non fecerimus ea, aut negligentius fecerimus. Loquitur enim cui traditum est a Patre omne judicium, et Veritas erudit veritatem: *Non putetis quia ego accuso vos ad Patrem; est qui vos accuset Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis et mihi: de me enim illæ scripsit*³³.

XI. Ex quibus omnibus discimus, quod oporteat nos stare ante tribunal Christi, et de singulis non solum operibus, sed et cogitationibus judicari; et post rationem vitæ nostræ, etiam pro aliis qui nobis crediti sint, reddituros esse similiter rationem. Et hoc non solum de præpositis domorum audiendum est, sed et de monasteriorum principibus, et de singulis fratribus qui reputantur in plebem: quia omnes invicem debent sua onera portare, ut adimpleant legem Christi³⁴, et audiant Apostolum scribentem ad Timotheum: *O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates, et professionem falsi nominis scientiæ*³⁵. Et nos habemus depositum a Deo traditum, conversatione fratrum, pro quibus laborantes et exspectamus futura præmia, ne forsitan dicatur et nobis: *Dimitte populum istum, ut abeat*³⁶; et traditiones Patris nostri deserentibus ingeratur: *Qui habent legem non noverunt me, pastores egerunt impie in me*³⁷. Unde alios corripit dicens: *Ego dedi hereditatem meam in manu tua, tu autem non dedisti ullam misericordiam; senes aggravasti iugo*³⁸. Quod et nos non solum audire, verum etiam intelligere necesse est: *Qui enim ignorat, ignorabitur*³⁹. Et in alio loco scriptum est: *Quia tu scientiam meam repulisti,*

¹⁹ Matth. vii, 2. ²⁰ Matth. xxiii, 4. ²¹ Ezech. xxxiv, 2-5. ²² Isa. iii, 42. ²³ Eccle. x, 17. ²⁴ Matth. vi, 12. ²⁵ Lev. xix, 17. ²⁶ Prov. vi, 1. ²⁷ Prov. xxiii, 13. ²⁸ Lev. xix, 17. ²⁹ Prov. xix, 18. ³⁰ Eccle. xii, 14. ³¹ II Cor. v, 10. ³² Isa. xiii, 9. ³³ Joan. v, 45, 46. ³⁴ Gal. vi, 2. ³⁵ I Tim. vi, 20. ³⁶ Exod. v, 1. ³⁷ Jer. ii, 8. ³⁸ Isa. xlvii, 6. ³⁹ I Cor. xiv, 38.

et ego repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi ⁴⁰.

XII. Itaque, fratres charissimi, qui cœnobiorum vitam et præcepta sectamini, state in arrepto semel proposito, et implete opus Dei, ut Pater qui primus instituit cœnobio, gaudens pro nobis loquatur ad Dominum: Sicut tradidi eis, sic vivunt. Quod idem et Apostolus adhuc in corpore constitutus loquebatur: *Laudo autem vos, quod in omnibus meministis mei; et sicut tradidi vobis, traditiones meas custodistis* ⁴¹.

XIII. Et vos ergo, monasteriorum principes, estote solliciti, et adhibete omnem curam pro fratribus cum timore et iustitia Dei; nec abutamini potestate in supplicia, sed exemplum præbete vos cunctis et subdito gregi, sicut et Dominus noster in omnibus exemplum se præbuit, qui posuit quasi oves familias, ut misereamini gregi vobis credito, et memineritis apostolicæ sententiæ, in qua ait: *Nihil subtrahi, ut non annuntiarem vobis omnem voluntatem Dei* ⁴²; et iterum: *Non cessavi deprecando unumquemque vestrum, et docendo vos publice* ⁴³. Videte quanta viscera et quanta misericordia fuerint in homine Dei, qui non solum sollicitus est pro omnibus Ecclesiis, sed languet cum languentibus, et omnium sustinet passiones. Caveamus, ne per nostram negligentiam aliquis scandalizetur et corruat, et obliviscamur verborum Domini Salvatoris, qui in Evangelio loquitur: *Pater, quos dedisti mihi, non perdis ex eis quemquam* ⁴⁴. Nullam animam contemnamus, ne quisque per nostram duritiam pereat. Si enim aliquis propter nos fuerit mortuus, anima nostra pro illius anima tenebitur in reatu. Quod quidem et Pater noster indesinenter nobis solebat inculcare, et monebat, ne illud eloquium impleretur in nobis: *Singuli opprimunt proximum suum. Et iterum: Si invicem mordetis et devoratis, videte ne ad invicem consumamini* ⁴⁵. Ex quo apparet quod qui alterius servat animam, custos animæ suæ sit.

XIV. Sed et vos qui secundi estis monasterii, primos vos exhibete virtutibus, ne quis vitio vestro pereat. Ne incurratis in illud opprobrium in quod incurrit ille, qui comedit et bibit cum ebriis, et non dedit in tempore suo conservis cibaria: *Et venit Dominus in die qua non sperat, et in hora qua nescit, ut dividat eum, et ponat partem ejus cum hypocritis, ubi fletus et stridor est dentium* ⁴⁶. Ne quos apprehendat e vobis similis condemnatio, sed cum tempora venerint refrigerii, mereamur audire: *Euge, serve bone et fidelis, quia super modicum fuisti fidelis, supra multa te constituam; intra in gaudium Domini tui* ⁴⁷.

XV. Vos quoque, præpositi domorum singularum, parati estote ad respondendum omnibus, qui a vobis exigunt rationem super ea fide quæ in vobis est ⁴⁸. Monete eos qui inordinati sunt, consolamini pusil-

lanimes, sustinete infirmos, patienter agite ad omnes, et audite Apostolum monentem: *Et vos, patres, nolite ad iram provocare filios vestros, sed enutrite illos in disciplina et admonitione Domini* ⁴⁹; et scilicet, quia cui plus datum est, plus quæretur ab eo; et cui plus creditum est, amplius exigetur ⁵⁰. Nec tantum ea consideretis quæ vobis prosint, sed illa quæ proximis; et impleatur in vobis Scriptura dicens: *Quia vos sequimini unusquisque utilitatem domus suæ; idcirco continebit cælum rorem suum, et terra non dabit fructus suos, quoniam ingravastis contra me sermones vestros* ⁵¹. Dicitur et alibi: *Quia non fecistis uni ex minimis meis, nec mihi fecistis* ⁵².

XVI. Sæpius dicam, et eadem repetam: Cavete ne alios disligatis, alios oderitis; ne hunc sustentetis, et illum negligatis, et cassus inveniat labor vester, et omnis sudor pereat; et quando exieritis de corpore, et de mundi hujus turbine liberati, portum vos putaveritis quietis intrare; tunc inveniat iniquitatis naufragia, et in qua mensura mensi estis, remetiatur vobis ab eo qui personas in judicio non accipit. Si quid mortale aut aliquid turpitudinis ob negligentiam præpositorum in domibus commissum fuerit, post illorum propria supplicia, præpositus quoque reus tenebitur criminis: quod nobis semper sanctæ memoriæ Pater noster solebat ingerere.

XVII. Quamobrem cum omni cautione et sollicitudine singuli commissum sibi gregem custodiant, et imitentur pastores de Evangelio, ad quos non dormientes, sed vigilantes venit angelus Dei, et Salvatoris eis annuntiavit adventum ⁵³. Qui et ipse loquitur: *Pastor bonus animam suam ponit pro ovibus suis: qui autem mercenarius est, et non est pastor, cuius non sunt oves, videt lupum venientem, et dimittit gregem et fugit, et lupus rapit eum atque devastat, quia mercenarius est, et non ad eum pertinet de ovibus* ⁵⁴. De bonis autem pastoribus Lucæ scribit historia: *Erant autem pastores observantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum. Et angelus Domini venit ad eos, et gloria Dei circumfulsit eos, et timuerunt timore magno. Dixitque eis angelus: Nolite timere, ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: Quia est hodie vobis natus Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David. Et hujus rei signum erit vobis: Invenietis infantem pannis involutum, et positum in præsepi* ⁵⁵. Num illi soli eo tempore pascebant oves, et per desertum sequebantur gregem? Sed quia soli erant solliciti, et naturalem noctium somnum insidiantium luporum timor superabat; idcirco primi audire meruerunt quod in vicino sit: at Hierosolyma dormiens ignorabat. Unde et David dicit: *Ecce non dormiet, qui custodit Israel* ⁵⁶. Itaque e vos cum tremore et timore vigilate, operantes ve-

⁴⁰ Ose. iv, 6. ⁴¹ I Cor. xi, 2. ⁴² Act. xx, 20. ⁴³ Matth. xxiv, 50, 51. ⁴⁴ Matth. xxv, 21, 25. ⁴⁵ Agg. i, 9, 10. ⁴⁶ Matth. xxv, 45. ⁴⁷ Luc. ii, 8.

⁴⁸ ibid. 31. ⁴⁹ Joan. xvii, 12. ⁵⁰ Gal. v, 13. ⁵¹ I Petr. iii, 15. ⁵² Ephes. vi, 4. ⁵³ Luc. xii, 48. ⁵⁴ Joan. x, 11-13. ⁵⁵ Luc. ii 8-12. ⁵⁶ Psal. cxx, 6.

stram salutem, et scientes quod universitatis Dominus, per quem omnis caro receptura est quidquid operale est, post resurrectionem solis apostolis apparuit, et dixit apostolorum principi Petro: *Simon Joannis, diligis me plus his? Respondit ei: Domine, tu scis quia ego diligo te. Dicit ei Jesus: Pisce agnos meos. Dicit ei rursum secundo: Simon Joannis, diligis me? Respondit ei: Etiam Domine, tu scis quia diligam te. Dicit ei: Pisce oves meas*⁹¹. Tertio præcepit ut pasceret oves: et in illo omnibus nobis hoc injunxit officium, ut diligenter pascamus oves Domini, et in die visitationis ejus pro labore ac custodia recipiamus quæ nobis in Evangelio promisit, dicens: *Pater, volo ut ubi sum ego, et isti sint mecum*⁹². Et iterum: *Ubi ego sum, ibi et minister meus erit*⁹³. Respicimus ad promissa; et ad præmia creduli, facilius omnem perferamus laborem, ambulantes sicut ambulavit ipse Dominus, qui promissor est præmiorum.

XVIII. Vos quoque qui secundi estis singularum domorum, humilitatem sectamini et modestiam; et singula præcepta majorum vitæ communis normam putate, ut in illis conservandis vestras servetis animas, et similes sitis ei qui ait: *Anima mea in manibus meis semper*⁹⁴. Filius glorificet patrem, et lætami fructibus vestris, quia absque operibus et fructibus nullus Domini societate lætabitur, ut cum habueritis fructum in Domino, ipso hærede et co-hærede potiamini.

XIX. Sed et vos omnes fratres, qui subjecti estis per ordinem liberæ servitutis, *habete accinctos lumbos vestros et ardentes lucernas in manibus; similes servorum qui expectant dominum suum quando revertatur de nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, statim aperiant ei. Beati servi, quos veniens Dominus invenerit vigilantes*⁹⁵. Sic et vobis fiet, si longus labor lassitudinem non operetur in vobis; vocabimini ad cœleste convivium, et angeli ministrabunt vobis. Hæ sunt repromissiones custodientium mandata Dei, et ista præmia futurorum. *Gaudete in Domino; rursum dico, gaudete*⁹⁶. Subjecti Patribus cum omni obedientia; sine murmurationibus et cogitationibus variis, simplicitatem animæ ad bona opera perferentes, ut pleni virtutibus et timore Dei, digni efficiamini adoptione Dei. *Arripite scutum fidei, in quo possitis omnes sagittas diaboli ardentes distinguere, et gladium spiritus, quod est verbum Dei*⁹⁷. *Estate prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ*⁹⁸. Audite Paulum loquentem: *Filii, obedite parentibus*⁹⁹, et possidete salutem animarum vestrarum per eos qui vobis præpositi sunt. Et in alio quoque loco scriptum est: *Acquiescite principibus vestris et subjicimini, quia ipsi vigilantes pro animabus vestris, rationem reddentes pro vobis*¹⁰⁰. Et

A semper illud timete, quod idem Apostolus loquitur: *Templum Dei estis, et Spiritus Domini habitat in vobis. Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus*¹⁰¹. Et iterum: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis justi judicii*¹⁰².

XX. Servate pudicitiam corporis vestri, ut sitis hortus conclusus, fons signatus¹⁰³. Qui enim natus ex Deo, non peccat; quoniam semen illius in eo permanet¹⁰⁴. Idem Joannes loquitur: *Scribo vobis, juvenes, quoniam fortes estis, et sermo Dei in vobis permanet, et vicistis malignum*¹⁰⁵. Cum et vos viceritis inimicum, Deo vobis præbente auxilium, tunc et ipse dicet: *Eruiam eos de inferno, et redimam eos de morte: ubi est, mors, contentio tua? ubi est, mors, stimulus tuus*¹⁰⁶? Si vero mortem devorabimus, superabimus eam, et dicetur nobis: *Mors eis nequaquam dominabitur*¹⁰⁷: quoniam mors qua peccato mortui semel sumus, in nobis mortua est, et vita qua in Christo vivimus, semper vivimus. Qui enim in carne moritur, justificabitur a peccato¹⁰⁸. Nequaquam ultra vivamus in desideriis hominum, sed reliquam vitam in voluntate Dei expleamus. Qui timetis Dominum, armate vos castitate, ut audire mereamini: *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu*¹⁰⁹. Et scitote quod perfectis perfecta trihuantur, et inanibus reddantur inania, juxta sermonem evangelicum: *Qui habet dabitur ei, et abundabit: qui autem non habet, quod videbatur habere auferetur ab eo*¹¹⁰. Imitemur virgines sapientes¹¹¹, quæ cum sponso thalamum ingredi meruerunt, quæ habebant in vasis suis et lampadibus oleum bonorum operum. Porro stultæ virgines clausam thalami januam repperunt, quia ante nuptias parare sibi oleum noluerunt. *Hæc in figura contingebat illis; scripta sunt enim ad correctionem nostram*¹¹²; ut evitemus vetera, et servemus præcepta Sapientis, qui ait: *Fili mi, si sapiens fuerit cor tuum, lætificabis cor meum, et commemorabunt labia mea sermones tuos*¹¹³, si tamen recti fuerint. Et iterum: *Non æmuletur cor tuum peccatores, sed in timore Dei esto tota die; et Dei cultum observa jugiter*¹¹⁴.

XXI. Vigilemus attentius, et sciamus, quod magnam nobis Deus præstiterit gratiam per Patrem nostrum Pachomium, ut renunciaremus sæculo; et omnem sollicitudinem mundi, et curas rerum sæcularium pro nihilo poneremus. Quæ nobis occasio relicta est, ut habeamus quidquam proprium a funiculo usque ad corrigiam calceamenti, cum habeamus præpositos, qui pro nobis cum timore et tremore solliciti sunt tam in cibo, et vestitu, et corpusculi languore si forte obvenerit; ut in nullo timeamus, et per occasionem carnis animæ emolumenta perdamus? Liberi sumus; jugum de cervi-

⁹¹ Joan. xxi, 15-17. ⁹² Joan. xvii, 24. ⁹³ Joan. xii, 26. ⁹⁴ Psal. cxviii, 109. ⁹⁵ Luc. xii, 35-37. ⁹⁶ Philipp. iv, 4. ⁹⁷ Ephes. vi, 16, 17. ⁹⁸ Matth. x, 16. ⁹⁹ Coloss. iii, 20. ¹⁰⁰ Hebr. xiii, 17. ¹⁰¹ I Cor. iii, 16, 17. ¹⁰² Ephes. iv, 30. ¹⁰³ Cant. iv, 12. ¹⁰⁴ I Joan. iii, 9. ¹⁰⁵ I Joan. iii, 14. ¹⁰⁶ Ose. xiii, 13. ¹⁰⁷ I Cor. xv, 55. ¹⁰⁸ Rom. vi, 9. ¹⁰⁹ Rom. viii, 4. ¹¹⁰ ibid. 9. ¹¹¹ Marc. iv, 25. ¹¹² Matth. xxv, 4 seqq. ¹¹³ I Cor. x, 41. ¹¹⁴ Prov. xiii, 15, 16. ¹¹⁵ ibid. 17.

cibus nostris mundanæ servitutis abjecimus; cur A rursum volumus reverti ad vomitum nostrum, et aliquid habere unde solliciti simus, et quod perdere metuamus? Ad quos usus superfluum palliolum, aut epulæ lautiores, aut melior lectus, cum omnia in commune sint præparata, et nihil cruce Christi durius sit? juxta quam viventes Patres nostri, ædificaverunt nos super fundamentum apostolorum et prophetarum, et Evangeliorum disciplinam, quæ angulari continetur lapide Domino Jesu Christo¹¹: quem sequentes de mortifera altitudine ad vitalem descendimus humilitatem, divitias paupertate mutant, et delicias simplici cibo.

XXII. Nolite, obsecro vos, oblivisci semel arrepti propositi, et traditiones Patris nostri scalas putemus ad cælorum regna tendentes. Ne desideretis quæ ante calcastis. Sufficit nobis habere quod homini satis est, duo levitonaria, et alium attritum, et palliolum lineum, duos cucullos, zonam lineam, gallicas, pellem et virgam. Cui ministerium aliquod et dispensatio est credita monasterii, et si ex ea tucrum facial, scelus putetur, et sacrilegium quidquam ex ea contingere et in propriam vertere requiem, quasi despiciens eos qui non habent, et felici paupertate sunt divites, ut non solum ipse perierit, sed et cæteros provocet ad pereundum. Et illi quidem qui incurvaverunt cervicem suam, et cum omni humilitate et afflictione lugentes atque plangentes in præsentiarum placuerunt Deo, cum de corpusculo isto exierint, ducentur, et accumbent cum sanctis patribus Abraham, Isaac et Jacob, prophetis et apostolis; et consolatione digna fruuntur, sicut et Lazarus fruitus est in sinu Abraham. Qui autem vixerunt in cœnobio, et de communi in suos aliquid averterunt usus, vae eis! cum de corpore exierint dicetur illis: *Mementote quia recepistis bona in vita vestra*¹²; fratribus laborantibus, et jejuniis et continentia et incessabili labore sudantibus. Idcirco videte eos in gaudio atque lætitia, qui reliquerunt præsentem vitam, ut futuram consequerentur: vos autem in squalore ac tormentis et miseria constitutos, quia nolulistis evangelicum audire sermonem, et Isaïæ contempsistis verba dicentis: *Ecce qui serviunt mihi comedent; vos autem esurietis. Ecce qui serviunt mihi bibent, vos autem sitietis. Ecce qui serviunt mihi exsultabunt; et vos clamabitis propter dolorem cordis vestri, et ob contritionem spiritus ejulabitis*¹³. Audistis omnes beatitudines Scripturarum, et nolulistis suscipere disciplinam.

XXIII. Ideo, fratres, æquales simus, a minimo usque ad maximum, tam dives quam pauper, concordia et humilitate perfecti, ut de vobis quoque possit dici: *Qui multum, non abundavit; qui parum, non indiguit*¹⁴. Ne quis suis provideat deliciis, cernens fratrem in paupertate et angustia constitutum, et dicatur ei illud propheticum: *Nonne Deus unus*

*A creavit vos? Nonne Pater unus omnium vestrum? Quare dereliquistis unusquisque fratrem suum, ut abominabile facerent testamentum patrum vestrorum? Derelictus est Juda, sed abominatio facta est in Israel*¹⁵. Quapropter juxta illud quod Dominus atque Salvator præcepit apostolis dicens: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut et ego dilexi vos; et in hoc sciimini, quod discipuli mei estis*¹⁶; nos invicem amare debemus, et ostendere quod vere simus famuli Domini nostri Jesu Christi, et filii Pachomii, et discipuli cœnobiorum.

XXIV. Si præpositus domus aliquem corripuerit ex fratribus qui sibi subjecti sunt, erudiens eum in timore Dei, et cupiens ab errore corrigere; et alius voluerit pro eo loqui, et eum defendere, subvertens cor illius: qui hoc facit, peccat in suam animam; quia subvertit eum qui corrigi poterat, et consurgentem dejicit in terram, atque ad meliora tendentem mala persuasionem decepit, errans ipse et alios errare faciens. Huic illud aptabitur congruenter: *Vae qui potum dat proximo suo subversionem turbidam, et inebrians eum*¹⁷; *Vae qui errare facit cæcum in via*¹⁸; *Qui scandalizat quempiam de his qui credunt Deo: expedit ei ut appendatur ei mola asinaria super collum ejus, et præcipietur in mare*¹⁹. Quia subvertit, ut diximus, sublevantem se, et obedientem transtulit ad superbiam; et eum qui in dulcedine charitatis poterat ambulare, convertit in amaritudinem; et subjectum legibus monasterii malis consiliis depravavit, fecitque odisse eum et contristari contra illum qui eum docebat Domini disciplinam, lites serens inter fratres atque discordias, et non timens illud quod scriptum est: *Tu quis es, qui judicas alienum serrum? Suo domino stat, aut cadit. Stabit autem; potens est enim Dominus rursus statuere illum*²⁰. Considera quid dixerit: *Potens est autem Dominus statuere illum*. Non ille potens est, qui verba Domini præterit.

XXV. Unde, fratres, magnopere devitemus alicujus mentem subvertere contra doctorem et monitorem suum; et meminerimus Scripturæ dicentis: *Libera cor tuum a malitia, ut salveris*²¹. Nec pro obedientia superbiam et contumaciam in cordibus nostris invicem seminemus. Qui enim timet Dominum suum, si viderit fratrem suum errare et labi, magis debet monstrare quæ sancta sunt, et rectum iter ostendere, ut cum omni castitate et tremore Dei incedens, illam Salomonis exsequatur sententiam: *Libera eos qui ducuntur ad mortem, et redimere de interfectione non cesses*²². Nec dicas: *Nescio hunc*. Scito quoniam Deus corda omnium novit. Et Judas in Epistola loquitur sua: *Et hos quidem de igne rapientes, et odio habentes commaculatam tunicam*²³. Caveamus hujuscemodi vestimentum, et induamur potius armaturam Dei, ut possimus resistere contra insidias diaboli. Non est enim

¹¹ Ephes. II, 20. ¹² Luc. XVI, 25. ¹³ Isa. LXV, 13, 14. ¹⁴ II Cor. VIII, 15. ¹⁵ Malach. II, 10, 11
¹⁶ Joan. XIII, 34, 35. ¹⁷ Habac. II, 15. ¹⁸ Deut. XXVII, 18. ¹⁹ Matth. XVIII, 6. ²⁰ Rom. XIV, 4. ²¹ Jer
IV, 14. ²² Prov. XXIV, 11. ²³ Jud. 23.

nobis pugna contra carnem et sanguinem, sed adversus potestates et principatus, adversus rectores tenebrarum harum, adversus spiritalia nequitia in coelestibus ⁹⁶.

XXVI. Hoc quoque maxime providendum est, ne quis in alteram domum et alterius cellulam commendet aliquid, et contra monasterii faciat disciplinam. Qui talis est, non est in numero fratrum, sed mercenarius et advena; nec Pascha Domini inter sanctos debet comedere, quia factus est lapis scandalii in monasterio, et de eo posset dici: *Lapides de via mea projicite* ⁹⁷. Si enim levitonaria nostra quando lavamus, sicca non fuerint, usque ad vesperam non habemus potestatem apud nos tenere, damusque præposito cui crediti sumus, vel ei cui creditum est cellarium, ut deferat ad eum locum ubi vestimenta pariter omnium reservantur, et mane nobis dantur ut expandamus illa ad solem, et cum sicca fuerint non apud nos tenemus, sed damus in commune servanda juxta præcepta majorum: quanto magis ea quæ proprie visus es possidere, si alteri commendaveris aut in tua volueris esse potestate, peccas in monasterii disciplinam, et non intelligis Paulum tibi loquentem: *Vos autem in libertatem vocati estis; tantum ne libertate in occasionem carnis abutamini, sed charitate servite invicem* ⁹⁸; et iterum: *Dominus juxta est; nolite esse solliciti, sed estote in oratione intenti et deprecationibus* ⁹⁹. Sciat quoque ille qui ab alio suscepit commendatum, et rem se arbitratu facere piam ut fratrem refrigeret, quod peccet contra animam suam, subvertens regulam monasterii. O stulte, anima tua commissa est præposito tuo; et qui animam tuam corpusque custodit indignus habebitur ut peritura conservet? Amenius justitiam, ut justificemur. Legimus enim: *Miseri cordia occurrit his qui faciunt veritatem* ¹⁰⁰.

XXVII. Hoc quoque observandum est, ne quis, stulta cogitatione deceptus, imo diaboli laqueis irretitus, dicat in corde suo: Quando morior, tunc dono fratribus quod habuero. O stultissime hominum, ubi hoc scriptum invenisti? Nonne omnes sancti servientes Deo statim omnem sæculi sarcinam deposuerunt? Nonne in Actibus apostolorum, omnia quæ habebant, ad pedes apostolorum deferrebant ¹⁰¹? At quomodo poteris mortuus justitiæ induere vestimentum, qui illud vivus habere non meruisti? Quare oblitus es illud, quod scriptum est: *Quod seminauerit homo, hoc et metet* ¹⁰²; et: *Unusquisque recipiet juxta quod egit* ¹⁰³; et: *Reddet unicuique juxta opera sua* ¹⁰⁴; et iterum: *Ego Dominus scrutans corda et probans renes, ut reddam unicuique juxta vias suas et juxta fructum adinventionum ejus* ¹⁰⁵? Quare nondum versaris in vita, et in hoc corpusculo constitutus non audis David loquentem: *Thesaurizat, et ignorat cui congregat ea* ¹⁰⁶; et sermo-

A nem evangelicum, avarum corripientem: *Stulte, hac nocte animam expetent a te: quæ autem præparasti, cujus erunt* ¹⁰⁷? et iterum: *In illa die peribunt omnes cogitationes eorum* ¹⁰⁸. Stulte, quare non vis audire Dominum cohortantem: *Vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et tolle crucem tuam, et veni, et sequere me* ¹⁰⁹? Quod adolescens audiens conversus est retro; non enim erat rectum cor ipsius; et ideo non potuit gravem divitiarum sarcinam deponere. Habebat quidem voluntatem, ut Scriptura testatur, perfectæ vitæ, et splendore virtutum trahebatur ad laudem, sed retrahebant eum currentem divitiæ, nec poterat Salvatoris audire doctrinam, quia adhuc de mundi deliciis cogitabat. Unde et Salvator loquitur: *Difficile est eos qui habent divitias intrare in regna celorum* ¹¹⁰; et iterum: *Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, et alterum diligit; aut uni est obediens, et contemnit alterum. Non potestis Deo servire et mammonæ* ¹¹¹. Pharisei autem cum essent avari, hæc audiebant et irridebant: quorum incredulitatem devitemus, nec irrideamus eos qui nos provocant. Renuntiemus mundo, ut perfecti perfectum sequamur thesaurum. Quorum animam possidet avaritia, his videtur pro Christo stulta paupertas. *Quæstus est magnus, pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, nec auferre quid possumus; habentes enim victum et vestitum, his contenti simus. Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum, in concupiscentias multas quæ sunt stultæ et noxiæ, et demergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum cupiditas* ¹¹².

XXVIII. Usque hodie Elias Israellem corripit dicens: *Quousque claudicatis pede? Si Deus est, ite et sequimini eum* ¹¹³. Et nobis loquitur: Si mandata sunt Dei quæ per Patrem nostrum tradidit nobis, et quæ sequentes possumus pervenire ad regna celorum, toto eadem desiderio compleamus: si autem sequimur cogitationes nostras, et ad aliud tendit animus, cur non errorem simpliciter constitemur, et ostendimus, nos esse quod videri erubescimus? Ne forte dicatur et nobis: *Quare polluitis locum meum sanctum* ¹¹⁴? Et: *Ejiciam eos e domo mea* ¹¹⁵. Siquidem conciliabula monachorum vere Dei domus est, et sanctorum vinea, sicut scriptum legimus: *Vinea facta est Salomoni in loco qui vocatur Beelamon; dedit eam custodibus; unusquisque affert pro fructibus ejus mille argenteos. Vinea mea in conspectu meo est: mille Salomoni, et ducenti his qui custodiunt fructum ejus* ¹¹⁶. Ne igitur polluentes eam projiciamur, sicut in Evangelio legimus ¹¹⁷, ejectos esse de templo qui vendebant in eo oves et boves: nummularios quoque ingrediens Dominus atque Salvator, et faciens sibi flagellum de funiculis, ejecit e templo, et fundens æra mensasque venden-

⁹⁶ Ephes. vi, 11, 12. ⁹⁷ Jer. x, 26. ⁹⁸ Gal. v, 13. ⁹⁹ Philipp. iv, 5, 6. ¹⁰⁰ Psal. lxxxiv, 11. ¹⁰¹ Act. iv, 35. ¹⁰² Gal. vi, 8. ¹⁰³ Ephes. vi, 8. ¹⁰⁴ Rom. ii, 6. ¹⁰⁵ Jer. xvii, 10. ¹⁰⁶ Psal. xxxviii, 7. ¹⁰⁷ Luc. xii, 20. ¹⁰⁸ Paul. cclv, 4. ¹⁰⁹ Matth. xix, 21. ¹¹⁰ Matth. xix, 23. ¹¹¹ Matth. vi, 24; Luc. xvi, 13. ¹¹² I Tim. vi, 6-10. ¹¹³ Illi Reg. xviii, 21. ¹¹⁴ Ezech. xii, 26. ¹¹⁵ Ose. ix, 15. ¹¹⁶ Cant. viii, 11, 12. ¹¹⁷ Joan. ii, 14, 15.

tium, et his qui vendebant columbas ait : *Anseris hæc omnia, et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis* ¹⁸. Scriptum est enim : *Domus mea domus orationis vocabitur cunctis gentibus; vos autem fecistis eam speluncam latronum* ¹⁹. Et alibi : *Propter vos nomen meum blasphematur in gentibus* ²⁰.

XXIX. Obsecro vos, fratres, ne de nobis quoque dicatur : *Alius quidem esurit, alius autem ebrius est : an domos non habetis, ut bibatis et comedatis ? nisi forte Ecclesiam Dei contemnitis, et confunditis eos qui non habent* ²¹. Ad quos dicitur : *Si quis esurit domi comedat, ut non in iudicium conveniatis* ²². Non sit domus nostra vocis alienæ, ne illud nobis congruenter aptetur : *Opera Ægypti non abstulerunt a se* ²³. Et iterum : *In præceptis meis non ambulave-* B
runt, et Sabbata mea contaminaverunt; propterea cum clamaverint ad me, ego non exaudiam eos ²⁴. Non permaneamus in cordis duritia, et ad iracundiam provocemus Deum, et fiat inimicus noster, et dicat : *Ego autem dabo eis præcepta non bona, et justificationes in quibus non vivant* ²⁵; quia comederunt fructum mendacii, et adoraverunt opera manuum suarum, et repleta est terra eorum a principio augurio, ut terra alienigenarum.

XXX. Ne postquam renuntiaverimus sæculo, et cœperimus vexillum crucis sequi, iterum ad posteriora conversi, queramus refrigerium temporale, imitantes Ephraim dicentem : *Dives factus sum, et inveni refrigerium mihi* ²⁶; ne audiamus illud quod et ille meruit audire : *Omnes labores illius non inveniuntur præ iniquitatibus, in quibus peccavit* ²⁷. Et ne illud impleatur in nobis : *Cœpistis spiritu, et nunc carne consummaminini : tanta passi estis sine causa* ²⁸? Et ille contra nos sermo dicatur : *Lex perivit a sacerdote, et consilium a senioribus; et manus populi dissolutæ sunt* ²⁹ : *senes de porta quieverunt, electi a psalmis suis cessaverunt* ³⁰. Rursumque dicatur : *Propter vos nomen blasphematur in gentibus* ³¹; et contemptis institutionibus Patris nostri subrepat oblitio, mediatoremque Dei atque sanctorum nostro vitio negligamus.

XXXI. Quis enim fructus, aut quod signum præceptorum Dei inveniatur in nobis, aut in quo professionem impleamus arreptam? Nonne omnia dimissimus, et avaritiæ subjacemus, et dicitur nobis : *Unde bella, et pugnae* ³²? nonne ex avaritia? Nam quia unusquisque querit utilitatem suam, non proximi; usque hodie vivens Ezechiel prophetali sermone nos corripit dicens : *Negotiatores erant in te* ³³. *Filius inhonorat patrem, et pater exprobrat filio* ³⁴. Quid in die iudicii respondebimus, aut quid in novissimo tempore pro defensione nostra poteri-

mus obtendere? Hæc omnia facta sunt nobis, quia *Sacerdotes plausuerunt manibus, et populus dilexit similiter* ³⁵. Quia sicut populus, sic sacerdos. Propterea reddam ei, inquit, secundum vias suas, et cogitationes illius restituiam ei ³⁶.

XXXII. Non de omnibus vobis hæc loquor, sed de his qui majorum præcepta contemnunt : multoque melius erat illis ignorare viam iustitiæ, quam scientes reverti ab eo, quod traditum est illis, sancto mandato ³⁷. De huiusmodi hominibus mœrens Jeremias scribit : *Defecerunt in lacrymis oculi mei, conturbatus est venter meus, effusa est in terra gloria mea, super contritione flitæ populi mei; quia defecit parvulus et lactens in plateis civitatis. Matribus suis dixerunt : Ubi est triticum et vinum? cum deficerent quasi vulnerati in plateis urbis, cum fu-* B
derent animas suas in sinu matrum suarum ³⁸. Scimus quod non in fortitudine equi velit Deus, neque in femoribus viri sibi complaceat ³⁹.

XXXIII. Et idcirco revertamur ad Dominum Deum nostrum, ut quando oraverimus exaudiat nos, qui quotidie hortatur ut vacemus et cognoscamus eum. Et alibi loquitur : *Revertimini ad me, et ego revertar ad vos* ⁴⁰; et iterum : *Revertimini ad me, filii recedentes, et ego dominabor vestri* ⁴¹. Ezechiel similiter contestatur ac dicit : *Quare moriemini, domus Israel? Nolo mortem peccatoris; tantum ut revertatur de via mala sua, et vivat* ⁴². Et clementissimus ac totius bonitatis caput clamat in Evangelio ad nos Dominus atque testatur : *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde : et invenientis requiem animabus vestris* ⁴³. Consideremus quod bonitas Dei ad pœnitentiam nos provocet ⁴⁴, et sancti viri cohortantur ad salutem. Non induremus corda nostra, neque thesaurizemus iram nobis in die iræ et revelationis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique juxta opera sua : sed ex toto corde revertamur ad Dominum, et secundum Moysi verba memorantis : *Si revertaris ad Dominum ex toto corde tuo, mundabit cor tuum et cor seminis tui* ⁴⁵.

XXXIV. Laboremus sicut boni milites Christi, et observemus illud quod scriptum est : *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei cui militat, placeat. Si autem quis et in agone contendat, non coronatur nisi legitime certaverit. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus ejus participare* ⁴⁶. Scriptum est : *Omnes populi ibunt unusquisque in viam suam* ⁴⁷. Nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur. Ipsi impediti sunt et ceciderunt : nos autem sursum erecti sumus ⁴⁸.

XXXV. *Qui ambulat in die, non impingit; qui*

¹⁸ Joan. 11, 16. ¹⁹ Matth. xxi, 13. ²⁰ Isa. 11, 5; Rom. 11, 24. ²¹ I Cor. xi, 21, 22. ²² ibid. 34. ²³ Ezech. xx, 8. ²⁴ ibid. 13. ²⁵ ibid. 25. ²⁶ Ose xii, 8. ²⁷ ibid. ²⁸ Gal. iii, 3, 4. ²⁹ Ezech. vii, 26, 27. ³⁰ Thren. v, 14. ³¹ Rom. 11, 24. ³² Jac. iv, 4. ³³ Ezech. xxvii, 21. ³⁴ Mich. vii, 6. ³⁵ Jer. v, 31. ³⁶ Ose. iv, 9. ³⁷ II Petr. ii, 21. ³⁸ Thren. ii, 11, 12. ³⁹ Psal. cxlvi, 10. ⁴⁰ Jer. iii, 14. ⁴¹ ibid. 23. ⁴² Ezech. xviii, 31, 32. ⁴³ Matth. xi, 28, 29. ⁴⁴ Rom. 11, 4-6. ⁴⁵ Deut. xxx, 2, 6. ⁴⁶ II Tim. i, 4-6. ⁴⁷ Mich. iv, 5. ⁴⁸ Psal. xix, 8, 9.

autem in nocte graditur impingit, quia lumen non A
est in eo ⁴⁹. Nos autem, sicut dixit Apostolus, non
sumus filii pravaricationis in perditionem, sed fidei
in acquisitionem animæ ⁵⁰; et alibi: Omnes, inquit,
filii lucis estis, et filii Dei. Non sumus filii noctis,
neque tenebrarum ⁵¹. Si ergo sumus filii lucis, debe-
mus scire quæ lucis sunt, et facere fructus luminis
in omni opere bono: quod enim manifestatur, lux
est. Si in toto corde revertamur ad Dominum, et
in præceptis sanctorum illius et Patris nostri sim-
plici corde conversamur, abundabimus in omni opere
bono. Quod si superemur carnis voluptatibus, in
die quasi in media nocte parietem palpabimus, et
non inveniemus viam civitatis et habitaculi nostri,
de quo dicitur: *Esuriunt et sitiunt anima de-*
ficit ⁵²; quia contempserunt legem sibi a Deo tradi-
tam, et vocem prophetarum non audierunt; et id-
circo non potuerunt ad promissam requiem perve-
nire.

XXXVI. Vigilemus et attentissimi; si enim na-
turalibus non pepercit, nec nobis parceret ⁵³. Non
de cunctis, sed de negligentibus loquor, quibus jure
aptabitur illa deploratio: *Vae eis qui recesserunt a*
me! Manifesti sunt quia impie egerunt in me: quia
dereliquerunt me fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi
contritos lacus, qui non possunt aquam continere ⁵⁴.
Et quia non audierunt iudices ejus, audiant dicen-
tem Deum: *Constitui super vos speculatores. Audite*
vocem tubæ. Et dixerunt: Non audiemus ⁵⁵. Unde
ista incredulitas? nonne ex eo, quia alienos cogno-
verunt, et non adversati sunt? Loquitur et alibi
Spiritus sanctus per prophetam: *Ego enim sum Deus*
Dominus tuus, qui formavi cælum, et creavi terram:
cujus manus condiderunt omnem cæli militiam, et
non ostendi eam tibi, ut ambulares post illam ⁵⁶.
Quod quidem et per Moysem præcepit, dicens: *Non*
cum suspexeris cælum, et videris solem et lunam ac
stellas et omne ornamentum cæli, errore deceptus
adores ea ⁵⁷. *Ego sum Deus qui eduxi te de terra*
Ægypti, et Deum extra me nescis, et qui salvos pos-
set facere non est præter me. Ego sum qui te pavi
in solitudine, in terra inhabitabili: et impleti sunt
saturitate, et elevata sunt corda eorum ⁵⁸. Idcirco,
obliti sunt mei, et ego tradam eos dispersioni in ge-
nibus cunctis ⁵⁹.

XXXVII. Quæ audientes quasi de somno exper-
giscamur, et præbeamus nos dignos Domini servi-
tuti, ut misereatur, et dicat nobis: Invocate me, et
ego exaudiam vos. Ipse enim ait: *Qui dispersit*
Israel, congregavit eum ⁶⁰; et alibi: *Non faciam,*
inquit, juxta iram furoris mei, nec sic relinquam ut
deleam Ephraim ⁶¹; et iterum: *Non in æternum*
puniam vos, nec semper irascar vobis. Spiritus enim
a me egreditur, et omne quod spirat ego feci ⁶². Et

in eodem loco jungit, ac dicit: *Dedi eis consolati-*
nem veram, pacem super pacem his qui erant prope
et longe; dixitque Dominus, Sanabo eos ⁶³. Cujus ut
plene misericordiam cognoscamus, Jeremiæ ser-
mone docet, dicens: *Si elevatum fuerit cælum in*
sublime, et si humilatum pavementum terræ deorsum,
ego non reprobo gentem Israel pro omnibus quæ se-
cerunt ⁶⁴.

XXXVIII. Cumque tanta clementia sit Salvatoris
Domini, et nos provocet ad salutem, convertamus
corda nostra ad eum: *Quia jam hora est ut de*
somno evigilemus: nox præcessit, dies autem appro-
pinquavit; deponamus ergo opera tenebrarum, indua-
mur arma lucis ⁶⁵. Filioli mei, primum ex toto corde
diligamus Deum; deinde nosmetipsos amemus mu-
tuo, memores præceptorum Dei Salvatoris, in qui-
bus ait: *Pacem meam do vobis, pacem meam relin-*
quo vobis: non sicut mundus dat pacem, ego do vo-
bis ⁶⁶. In his enim duobus mandatis tota lex pen-
det, et prophetæ ⁶⁷.

XXXIX. Si quis in domo monasterii sub præpo-
sito manens, nulla re indigens quam in monasterio
habere permissum est; et habet patrem, fratremque
et amicum charissimum, nihil ab eis penitus acci-
piat, non tunicam, non palliolum, non aliam quam-
libet rem. Si autem comprobatum fuerit quod mi-
nus habeat de his quæ præcepta sunt, culpa omnis
atque correctio ad præpositum convertetur.

XL. Vos igitur qui estis principes monasteriorum,
si quos aliqua re videritis indigere et esse in angus-
tia constitutos, nolite eos negligere, scientes vos
reddituros rationem pro omni grege, *super quem*
vos Spiritus sanctus constituit inspicere, et pascere
Ecclesiam Dei quam acquisivit proprio sanguine ⁶⁸.
Propterea nos qui fortiores sumus, debemus infir-
mitates invalidorum portare, et non nobismet ipsis
placere, sed proximo in bono ad ædificationem.
Nam et Christus non sibi placuit, sed, sicut scrip-
tum est: *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt*
super me ⁶⁹; et iterum: *Non quæro, inquit, quod*
mihi expedit, sed quod omnibus, ut salvi fiant ⁷⁰.

XLI. Si autem Dominus ac Salvator noster ita
præcipit, et sancti ita conversati sunt, Patres quo-
que nostri ita nos docuerunt, consurgamus a somno,
et quæ sunt nobis præcepta faciamus. Quæcunque
enim scripta sunt, ad nostram eruditionem scripta
sunt, ut per patientiam et consolationem Scriptura-
rum spem habeamus ⁷¹; et nullus nostrum causa sit
erroris alieni, nec æmulemur eos qui prospere
agunt in vita sua. Cum enim omnia necessaria carni
fuerint consecuti, morientes nihil secum asporta-
bunt. Filii sæculi hujus habent in hoc sæculo fidu-
ciam, quoniam de mundo sunt, et mundus amat
quod suum est. Qui autem filii Dei sunt, illius ser-

⁴⁹ Joan. xi, 9, 40. ⁵⁰ Hebr. x, 59. ⁵¹ I Thess. v, 5. ⁵² Psal. cvi, 5. ⁵³ Rom. xi, 21. ⁵⁴ Jer. ii, 12, 13. ⁵⁵ Jer. vi, 17. ⁵⁶ Isa. xlv, 7, 18. ⁵⁷ Deut. iv, 19. ⁵⁸ Exod. xi, 2. ⁵⁹ Jer. ix, 15, 16. ⁶⁰ Jer. xxxi, 10. ⁶¹ Ose. xi, 9. ⁶² Jer. iii, 12. ⁶³ ibid. 14. ⁶⁴ ibid. 19. ⁶⁵ Rom. xiii, 11, 12. ⁶⁶ Joan. xiv, 27. ⁶⁷ Matth. xxii, 40. ⁶⁸ Act. xx, 28. ⁶⁹ Rom. xv, 1-3; Psal. lxxviii, 10. ⁷⁰ I Cor. x, 33. ⁷¹ Rom. xv, 4.

monis evangelici recordantur : Si mundus vos odit, A scilicet quod me primum oderit ⁷³; et iterum : Qui voluerit esse amicus hujus mundi, inimicus fiet Deo ⁷⁴; et rursum : Tribulationem habebitis : sed confidite, ego vici mundum ⁷⁵; et iterum : Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum ⁷⁶. De filiis autem noctis quid e contrario dicitur? Nonne illud? Væ vobis, divites, quoniam recepistis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis nunc, quia esurietis. Væ vobis qui nunc ridetis, quia lugebitis ac flebitis ⁷⁷.

XLII. Quamobrem mundi amicitias devitemus, ut illud mereamur audire : Ad vesperum demorabitur **B** fletus, et ad matutinum lætitia. Audivit Dominus, et miseratus est mei. Scidisti saccum meum, et accinxisti me lætitia ⁷⁸. Quis enim sanctorum non in luctu ac tristitia per mundi hujus transivit viam? Jeremias : Non sedi, inquit, cum consilio ludentium, sed tremebam a facie manus tuæ. Solus sedebam, quoniam amaritudine repletus sum ⁷⁹. David quoque scribit : Quasi lugens ac mœrens, sic humiliabar ⁸⁰. Quorum nos vestigiis insistentes, intelligimus quod salus nostra in tempore tribulationis sit, et prophetæ pollicitatio impleatur dicentis : Non relinquuntur qui in angustia sunt, nisi ad tempus ⁸¹. Si ergo habet tempus tribulatio et angustia, et non erit sempiterna, seminemus in lacrymis, ut metamus in gaudio, non deficientes; quod noverimus Dominum de temptatione liberare cultores suos.

XLIII. Dominus pater noster est : Dominus iudex noster est : Dominus princeps, Dominus rex noster : Dominus ipse nos salvabit : cujus præcepta si neglexerimus, permanebimus in angustia. Ipse enim dicit : Qui sequuntur me possidebunt terram, et hæreditabunt montem sanctum meum ⁸² : quem et nos possidebimus, si impleamus legem ejus et audiamus illud quod dicitur : Mundas facie in conspectu ejus vias vestras ⁸³; et iterum : Tollite offendicula de via populi mei ⁸⁴; et alibi : Ejicite de consilio pestilentem, et egredietur cum eo contentio ⁸⁵. Qui justum dicit injustum, et injustum judicat justum, uterque in conspectu Dei immundus est. Caveamus ne dicatur et de nobis : Filii alienati sunt ei ⁸⁶; et illud : Filiae Sion elevatae sunt, et ambulaverunt in excelso collo, et in superbia oculorum, trahentes pedibus tunicas, et pedibus simul ludentes ⁸⁷; et in correptione nostra rursum prophetæ sermo concordet, dicens : Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena iudicio, in qua justitia dormit? nunc autem latrones ⁸⁸; et : Populus intelligens commiscebatur meretrici. Tu ergo, Israel, ne ignoraberis ⁸⁹. Si vero di-

David : Exsultabo super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa ⁹⁰; et : Quam dulcia gutturi meo eloquia tua, super mel et favum ori meo! Cantabiles mihi erant justificationes tuæ in loco peregrinationis meæ ⁹¹; et in alio loco : Non proposui ante oculos meos rem iniquam : facientes iniquitatem odio habui. Et non adhæsi mihi cor pravam : declinantes a me malignos non agnoscebam : detrahentem in absconso proximo suo, hunc persequabar : superbo oculo et insatiabili corde cum hoc simul non edebam. Oculi mei super fideles terræ, ut facerem eos sedere mecum ⁹².

XLIV. Quorum omnium nos imitemur opera, ut sit in diebus nostris pax et justitia, et non nobis illud eveniat quod alibi legimus : Super terra populi **B** mei spinæ et fenum consurgenti ⁹³. Sed magis innovemus nobis novalia, et non seminemus super spinas. Cumque custodierimus quæ mandata sunt nobis, manifesti erimus quod diligamus Deum, sicut testatur et in alio loco Scriptura divina : Qui audit mandata mea et servat ea, ille est qui diligit me; qui autem diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et veniemus ego et Pater meus, et mansionem apud eum faciemus, et ostendam ei me ipsum ⁹⁴; et : Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis ⁹⁵. Tollamus nobiscum multos sermones, et convertamur ad Dominum Deum nostrum, et dicamus ei : Potes dimittere peccata, ut accipiamus bona, et reddamus ei fructum laborum nostrorum ⁹⁶, et delectetur in nobis anima nostra.

XLV. Atque utinam poeniteat nos erroris et negligentiae, et conversi ad priora dicamus : Assur non salvabit nos; super equos non ascendemus, nec jam dicemus : Dii nostri opera manuum nostrarum. Deus qui in te est misererebunt pupilli : sanabo habitacula eorum ⁹⁷. Rursumque dicit de nobis : Diligam eos manifeste, et avertam iram meam ab eis. Ero quasi ros : Israel florebit ut lilium, et mittet radices suas quasi Libanus. Ibunt rami ejus, et erit quasi oliva fructifera, et odor ejus ut thuris. Revertentur et sedebunt unusquisque in tabernaculis suis, et vident, et confirmabuntur frumento : florebit sicut vinea memoria eorum, sicut odor thuris Ephraim. Quid ei et idolis? Ego humiliabo eum, et confortabo eum. Ego ut juniperus condensa : ex me fructus ejus inventus est. **D** Quis sapiens, et intelligit hæc; aut intelligens, et cognoscit ista ⁹⁸? Atque utinam et nos ex eo fructum afferre valeamus, sine quo nihil boni operis fieri potest.

XLVI. Revertamur ad Dominum, ut de nobis quoque possit dicere : Peccatorum et iniquitatis eorum memor amplius non ero ⁹⁹. Non relinquamus legem Dei, quam Pater noster ab eo accipiens nobis tradidit; neque parvi ejus mandata pendamus, ne

⁷³ Joan. xv, 18. ⁷⁴ Jac. iv, 4. ⁷⁵ Joan. xvi, 33. ⁷⁶ Matth. v, 3, 6, 10. ⁷⁷ Luc. vi, 24, 25. ⁷⁸ Psal. xxix, 6, 11, 12. ⁷⁹ Jer. xv, 17. ⁸⁰ Psal. xxxiv, 14. ⁸¹ Isa. liv, 7, 8. ⁸² Isa. lvii, 13. ⁸³ Jer. vii, 3; xxvi, 13. ⁸⁴ Jer. l, 26. ⁸⁵ Prov. xxii, 10. ⁸⁶ Psal. lvii, 4. ⁸⁷ Isa. iii, 16. ⁸⁸ Isa. i, 21. ⁸⁹ Osc. iv, 14, 15. ⁹⁰ Psal. cxviii, 162. ⁹¹ ibid. 103, 54. ⁹² Psal. c, 3-6. ⁹³ Isa. xxxii, 13. ⁹⁴ Joan. xiv, 21, 23. ⁹⁵ Joan. xv, 14. ⁹⁶ Osc. xiv, 3. ⁹⁷ ibid. 4, 5. ⁹⁸ Matth. v, 3, 6, 10. ⁹⁹ Luc. vi, 24, 25.

et super nos planctus ille dicatur : *Quomodo obscuratum est aurum et immutatum argentum bonum, effusi sunt lapides sancti in omni viarum principio* ⁹⁹? nec post plurimos labores Patris nostri quos pro salute nostra suscepit, se ipsum exemplum virtutis tribuens, et glorians de nobis et apud sanctos loquens : Isti filii mei sunt, et populus meus filii mei, et non denegabunt : et post hujuscemodi testimonium non perdamus aduciam bonæ conscientiæ, spoliati vestibus quibus nos induit, et introducti ab eo in stadium ut legitime certemus, non superemur ab inimicis nostris. Et postquam venerimus ad illud tempus quo egrediamur de corpore, ne inimici efficiamur Patris nostri, thesauris servientes, ut qui jejuniis et afflictione corporis debuimus acquirere animæ libertatem, carni et deliciis, et pulchrioribus vestimentis stratisque mollioribus nos dedicemus, non solum ipsi pereuntes, sed et alios qui proficere potuerunt, exemplo nostro ducentes ad ruinam, de quibus scriptum est : *Non accepistis spiritum servitutis in timorem* ¹, sed fortitudinis, et charitatis, et pudiciæ; et : *Cibus nos non commendat Deo. Neque enim si comederimus, abundabimus, nec si non comederimus indigebimus* ². *Non est enim regnum Dei cibus et potus; sed justitia, gaudium et pax in Spiritu sancto* ³. Qui in hoc servit Christo, placet Deo, probatus est omnibus. Isaias quoque dicit : *Qui expectant Dominum, immutabunt virtutem, assument pennas ut aquilæ; current, et non laborabunt; gradientur, et non esurient* ⁴. Idcirco elevari signum in gentes, et congregabit profugos Israel. Cito velociter venient : non esurient, neque dormitabunt. Non dormient, nec solvent zonas de lumbis suis, neque rumpentur in calceamentis eorum corrigiæ. Quorum jacula acuta sunt et intenti arcus : pedes equorum, ut petra fortissima : rotæ curruum quasi tempestas : impetum facient ut leones, et aderunt ut catuli leonum ⁵.

XLVII. Et nos igitur sanctorum imitatores simus, nec obliviscamur institutionis qua nos erudit Pater noster, dum adhuc esset in corpore. Ne extinguamus lucernam ardentem quam posuit super capita nostra. Ad cujus lumen in hoc sæculo incedentes, meminerimus quod per studium illius Deus nos in propriam familiam receperit, peregrinis hospitium tribuens, in maris turbinibus constitutis portum ostendens, panem in fame, umbram in æstu, vestimentum in nuditate; imperitis præceptis spiritalibus erudit, vitiis servientes castitate circumdedit, procul positos sibi junxit. Ne post illius dormitionem obliviscamur tantæ bonitatis et beneficiorum immortalium, vertentes furorem (1) in iudicium, et fructum justitiæ in amaritudinem, et lo-

quatur contra nos : *Judicate inter me et vineam meam. Expectavi ut faceret fructum, et fecit iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem* ⁶; et veniat super nos illa maledictio, quam prophetæ sermo ille prosequitur, et quam omni studio fugere ac vitare debemus, sequentes conversationem eorum qui nos in Domino præcesserunt, Patrum pariter ac fratrum, qui renuntiantes sæculo et inoffenso ad Dominum pergentes gradu, nunc ejus hæreditate potiuntur : quam vereor ne perdamus nostra desidia, et illud nobis propheticum aptetur, quod dictum est in Ephraim : *Oleum in Ægyptum mercatur* ⁷. *Misti sunt in gentibus, et didicerunt opera eorum* ⁸. Ne postquam vocati sumus in libertatem, sicut scriptum est : *Tollam vos unum de populo, et duos de familia, et inducam vos in Sion, et dabo vobis pastores secundum cor meum, qui pascant vos cum disciplina* ⁹; resolvantur vincula charitatis, et dicatur de nobis : *Filius glorificat patrem, et servus dominum suum. Si Pater ego sum, ubi est gloria mea? Si Dominus, ubi est timor meus* ¹⁰?

XLVIII. Idcirco unusquisque nostrum clamet ad Dominum : *Muri Sion deducant sicut torrentes lacrymas die ac nocte. Ne des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui. Surge, et lauda in nocte, in principio vigiliarum tuarum; effunde sicut aquam cor tuum in conspectu Domini. Leva ad illum manus tuas pro animabus parvulorum tuorum, qui defecerunt in capite universorum gressuum* ¹¹. Ne illud contra nos dicatur : *Luxit, et corruptus est orbis. Luxerunt excelsi terræ, et terra impie egit propter habitatores suos; dereliquerunt enim legem, et immutaverunt præcepta mea, testamentum æternum. Idcirco maledictio devorabit terram, quia peccaverunt habitatores ejus et dereliquerunt homines pauci* ¹². Ne et nostrum vinum lugeat et vinea, et ingemiscant qui prius toto animo lætabantur, dicaturque de nobis : *In domo insaniam confinxerunt, corrupti sunt sicut dies collis* ¹³; aut illud : *Captio ex vobis est; et: Dixistis enim, Fecistis testamentum cum inferno, et cum morte pactum* ¹⁴. Quæ verba vitantes, credimus magis quod in tempore suo Orietur stella ex Jacob, et exsurgat homo de Israel, qui percutiet principes Moab et filios Seth ¹⁵. Ut non sit in domo Israel stimulus furoris, et spina doloris ¹⁶. Quia facta est Domino pars ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel ¹⁷. Et alibi loquitur Jeremias : *Si cessaverit in conspectu meo lex ista, gens etiam Israel cessare poterit* ¹⁸; et rursum : *Dabo laborem eorum justis, et testamentum æternum ponam cum ipsis, et sciatur in gentibus semen eorum, ac nepotes. Omnis qui viderit eos, cognoscat quia isti sunt semen a Domino benedictum, et gaudio perfuerunt Domini* ¹⁹.

⁹⁹ Thren. iv, 1. ¹ Rom. viii, 15. ² I Cor. viii, 8. ³ Rom. xiv, 17. ⁴ Isa. xl, 31. ⁵ Isa. v, 26-29. ⁶ ibid. 3, 4. ⁷ Ose. xii, 1. ⁸ P. al. cv, 35. ⁹ Jer. iii, 14, 15. ¹⁰ Malach. i, 6. ¹¹ Thren. ii, 18, 19. ¹² Isa. xxiv, 4-6. ¹³ Ose. ix, 8, 9. ¹⁴ Isa. xxviii, 15. ¹⁵ Num. xxiv, 17. ¹⁶ Ezech. xxviii, 24. ¹⁷ Deut. xxxii, 9. ¹⁸ Jer. xxxi, 36. ¹⁹ Isa. lxi, 8, 9.

(1) *Furorem*. Legendum videtur *favorem*, vel *ferrorem*. Sed ex iis quæ statim sequuntur, prioram lectionem prætulerim

XLIX. Et nos ergo scrutemur vias nostras, et **A** gressus dijudicemus, et sequamur odorem scientiæ; abscondentes semper verba ejus in cordibus nostris, ut simus immaculati in via, et in lege Domini ambulemus ²⁰. Non nos terreat fragilitas corporis, et longi temporis labor. *Patres vestri ubi sunt, et prophetæ?* ut scriptum est, *nunquid in æternum virent?* Verba autem mea et legitima mea suscipite, quæ ego præcipio in Spiritu meo servis meis prophetis, qui fuerunt cum patribus vestris ²¹. Sentiamus ineffabilem clementiam Dei nostri, qui usque hodie ad poenitentiam nos hortatur, dicens: *Nunquid qui cadet non resurget? aut qui aversatur non revertetur? Quare aversatus est populus meus aversione impudenti, et obtinuerunt in voluptatibus suis, et noluerunt reverti* ²²? Si reversi fuerimus ad eum, ædificabit nos Spiritu suo, juxta illud quod scriptum est: *Ædificans Hierusalem Dominus, dispersiones Israelis congregabit* ²³.

L. Quod autem nostri cœtus et communio ex Deo sit qua nos invicem copulamur, Apostolus nos docuit dicens: *Bonorum operum communionis oblivisci nolite; talibus enim victimis placetur Deo* ²⁴. In Actibus apostolorum quoque idem legimus: *Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una; et nullus suum quid dicebat, sed erant eis universa communia. Et virtute magna dabant apostoli testimonium resurrectionis Domini Jesu* ²⁵. Et Psalmista in eadem verba consensit dicens: *Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum* ²⁶. Et nos in cœnobiis commorantes, et nobis mutua charitate sociati, demus studium, ut quomodo sanctorum Patrum in hac vita meruimus consortium, ita in futuro quoque participes eorum simus, scientes quod crux vitæ nostræ doctrinæque principium sit, et oporteat nos cum Christo pati, et nosse quod absque tribulationibus et angustiis nullus victoriam consequatur: *Beatus vir qui suffert tentationem, quia cum probatus fuerit, coronam vitæ accipiet* ²⁷; et iterum: *Laboravit in sæculum, et vivet in æternum* ²⁸. Si tamen compatimur, ut et glorificemur. *Æstimo, inquit, quod non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* ²⁹. Et alibi scriptum est: *Existimavi ut cognoscerem hoc: labor est in conspectu meo* ³⁰; et iterum: *Ego laboravi sequens te, et diem hominum non consideravi* ³¹; et alio loco: *Multæ tribulationes justorum, et ex omnibus his liberabit eos Dominus* ³². Et Dominus noster loquitur in Evangelio: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* ³³. Et alibi: *Hic est liber mandatorum, et lex scripta in sempiternum. Omnes qui observaverint eam, vivent; qui autem dereliquerint, moriuntur. Revertere, Jacob, et apprehende eum; ambula in splendore luminis ejus, et non des alteri gloriam tuam, et ea quæ conducunt tibi, genti alienæ. Beati sumus, Israel, quia placita Deo nostro nota sunt nobis. Confide, popule meus, memorialis Israel* ³⁴. Et iterum Isaïas loquitur: *Lætare, Israel, et festum agite diem omnes qui diligitis eum. Gaudete qui confiditis in eo, ut sugatis, et impleamini ex uberibus consolationis ejus* ³⁵.

LI. Habeamus curam legendarum et discendarum Scripturarum, et in earum semper meditatione versemur, scientes scriptum: *Ex fructu oris sui vir saturabitur* ³⁶; et merces laborum ejus reddetur ³⁷. Hæc sunt quæ nos ducunt ad æternam vitam, quæ nobis tradidit Pater noster, et jugiter meditanda præcepit ut impleatur illud in nobis quod scriptum est: *Erunt hæc verba quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo, et in anima tua docebis ea filios tuos: et loqueris in eis sedens in domo, et ambulans in via, et accubans atque consurgens. Scribe ea pro signo in manu tua, et erunt immobilia ante oculos tuos. Scribes quoque ea in postibus domuum tuarum, et in liminibus, ut discatis timere Dominum cunctis diebus quibus vixeritis* ³⁸. Salomon quoque id ipsum significans dicit: *Scribe ea in luteitudine cordis tui* ³⁹.

LII. Considerate quantis testimoniis ad meditationem sacrarum Scripturarum nos sermo Domini cohortetur, ut quæ ore volumus, corde possideamus. *Bonum est homini cum levaverit jugum ab adolescentia sua. Sedebit solitarius et tacebit, quoniam levabit super se jugum. Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis, quoniam non semper abjiciet Dominus* ⁴⁰. Et alibi scriptum est: *Recordatus sum misericordiæ infantiae tuæ* ⁴¹; et iterum: *Lætare, juvenis, in adolescentia tua, et exsultet cor tuum in diebus juventutis tuæ, et ambula in viis cordis tui absque macula, et in conspectu oculorum tuorum: et scito quoniam in omnibus his adducet te Dominus in judicio. Ausfer furem a corde tuo et malitiam a carne tua, quoniam adolescentia et stultitia vanitas est* ⁴²; et: *Memento Creatoris tui in diebus adolescentiæ tuæ, donec veniant dies pessimi, et occupent anni in quibus dices: Non est mihi in eis voluntas: donec obtenebrescat sol et lux, et luna et stellæ, et convertantur nubes post pluviam: in die qua movebuntur custodes domus, et subvertentur viri virtutis, et cessent molentes, quia paucae factæ sunt: et obscurabuntur quæ vident in foraminibus, et claudent vias in foro in infirmitate vocis molentis: et exsurgent ad vocem passeris, et humiliabuntur omnes filii cantici. Et quidem ab alto aspicient, et pavores in via, et floreat amygdalum, et incrassetur locusta, et scindatur capparis. Quoniam abiit homo in domum sæculi sui, et gyraverunt in foro qui plan-*

²⁰ Psal. cxviii, 4. ²¹ Zach. i, 5, 6. ²² Jer. viii, 4. ²³ Psal. cxlvi, 2. ²⁴ Hebr. xiii, 16. ²⁵ Act. iv, 52, 53. ²⁶ Psal. cxxxii, 4. ²⁷ Jac. i, 12. ²⁸ Psal. lxxviii, 9, 10. ²⁹ Rom. viii, 17, 18. ³⁰ Psal. lxxii, 16. ³¹ Jer. xvii, 16. ³² Psal. xxxiii, 21. ³³ Matth. x, 22. ³⁴ Bar. iv, 4, 5. ³⁵ Isa. lxvi, 10, 11. ³⁶ Prov. xiii, 2. ³⁷ Sap. x, 17. ³⁸ Deut. xi, 18-21. ³⁹ Prov. iii, 3. ⁴⁰ Thren. iii, 27, 28, 30, 31. ⁴¹ Jer. ii, 2. ⁴² Eccl. x, 9, 10.

gant, quoadusque evertatur funiculus argenti, et conteratur monile auri, et confringatur hydria ad fontem, et impediatur rota super lacum, et convertatur pulvis in terram, sicut fuit, et spiritus revertatur ad Dominum, qui dedit eum⁴². In Evangelio quoque scriptum est: Pueri, nunquid habetis pulmentum? Miltite in dexteram partem navis, et invenietis⁴³; et iterum: Omnis puer ac juvenculus, qui nescit hodie bonum ac malum, ipsi intrabunt in terram bonam⁴⁴; ac rursum: Omne masculinum quod aperit vulvam, sanctum vocabitur⁴⁵. Et in Evangelio: Puer autem ibat, et crescebat, et proficiebat apud Deum et apud homines⁴⁶. Jesus quoque minister Moysi juvenis erat, et non egrediebatur de tabernaculo Dei. Et de David scriptum legimus: Puer flavi coloris, elegantibus oculis⁴⁷. Timotheus quoque adhuc puer et adolescens sacris litteris eruditus est⁴⁸, ut ad fidem Domini salvatoris illarum semita perveniret. Et de Daniele quia eruditus erat, scriptum legimus, quod vir desideriorum⁴⁹ appellatus sit. Joseph quoque erat dilectissimus patri suo⁵⁰, quoniam ejus imperiis serviebat; et decem ac septem adhuc natus annos, praecepta illius legem vitae suae arbitratur.

LIII. Et hæc cuncta replicavi, ut sanctorum vitas considerantes, non circumferamur omni vento doctrinae⁵¹, sed laboremus, et eorum conversationem nostræ vitæ propositum habeamus exemplum, ut simus populus Dei peculiaris. Nec contristemus Spiritum sanctum, in quo signati sumus in die redemptionis⁵²; ne illum extinguamus in nobis⁵³; et prophetias non contemnamus⁵⁴; ne forsitan volenti Spiritui sancto habitare in nobis, non datus locum. Nullum alium timeamus præter Deum, qui ultor et iudex est operum singulorum, et cum sancto sanctus est, et cum viro innocente innocens⁵⁵; et dicit: Ego amantes me diligo, et qui me quærent invenient gaudium⁵⁶; et alibi loquitur: Si ambulaveritis contra me perversi, ego ambulabo contra vos perversus⁵⁷.

LIV. Non irascamur invicem; etiamsi ira nos vicerit, non peccemus irati⁵⁸, solis occubitus poenitentia præoccupantes⁵⁹. Meminerimus esse præceptum, quoties peccanti in nos ignoscere debemus⁶⁰; et munus nostrum relinquere ante altare⁶¹, quod nequaquam suscipitur, si non fuerit reconciliatione placabile; ut possimus dicere: Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris⁶². Et Apostolus præcepit: Si quis habet adversus aliquem querimoniam, sicut et Christus donavit nobis, sic facite⁶³. Simus discipuli mansuetu-

dinis sanctorum omnium, et præcipue David, de quo scriptum est: Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus⁶⁴. Et Moysi de quo legitur, quod fuerit mansuetus super omnem terram⁶⁵. Et Dominus in Evangelio de mansuetis ac mitibus loquitur: Beati mansueti et mites corde, quoniam ipsi possidebunt terram⁶⁶. Magnæ sapientiæ est, mansuetudinem possidere, et audire: Sapiens esto, fili, ut lætetur cor meum⁶⁷; et iterum: Imitatores estote Dei, filii charissimi⁶⁸; et: Estote perfecti, sicut et Pater vester qui in cælis est, perfectus est⁶⁹; et alibi: Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, dixit Dominus⁷⁰.

LV. Quæ legentes testimonia, seminemus nobis justitiam, ut metamus fructum vitæ. Illuminemus lucem scientiæ, quia tempus est ut cognoscamus Deum, donec veniat fructus justitiæ nobis. Ecce nunc tempus acceptabile, et dies salutis⁷¹. Et vere, secundum quod scriptum est: Plenitudo legis est dilectio⁷². Joanne in hæc eadem concinente: Hoc præceptum accepimus a Patre, ut diligatis ad invicem⁷³; et: Qui diligit Deum, diligit et fratrem suum⁷⁴; et: Non sicut Cain, qui ex maligno erat, et occidit fratrem suum. Et quare occidit? quia opera ejus maligna erant; fratris autem ejus bona. Non admiremur, fratres, si oderit nos mundus: nos scimus quia transivimus de morte ad vitam, eo quod diligamus fratres⁷⁵. Ergo diligamus nos mutuo.

LVI. Loquar aliud ad vos audentius, filii charissimi. Ex quo credidit mihi Deus conversationis vestræ et sanctæ conversationis gregem, non cessavi lacrymis monere et docere singulos, ut placeatis Deo; nec subtraxi aliquod quod vobis utile sentiebam, ut non dicerem: Et nunc commendo vos Deo, et verbo gratiæ ejus, qui potest vos ædificare, et dare vobis hæreditatem cum sanctis⁷⁶. Vigilate, omni studio curaque contendite ne obliviscamini propositi vestri; sed implete quod vos scitis esse pollicitos. Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis meæ adest; qui certamen bonum ex parte certavi, cursum consummavi, fidem servavi. De cætero reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus iudex: non solum mihi, sed et omnibus qui dilexerunt justitiam ejus⁷⁷, et omnia Patris mandata fecerunt. Finis verbi: Omnia audi, Deum time, et mandata ejus custodi; quoniam omnis homo: universum opus Deus adducet in iudicium, sive bonum, sive malum sit⁷⁸.

Explicit Doctrina S. Orsiesii.

⁴² Eccl. xii, 1-7. ⁴³ Joan. xxi, 5, 6. ⁴⁴ Deut. i, 39. ⁴⁵ Exod. xiii, 2; Luc. ii, 23. ⁴⁶ Luc. ii, 52. ⁴⁷ I Reg. xvi, 12. ⁴⁸ II Tim. iii, 15. ⁴⁹ Dan. x, 23. ⁵⁰ Gen. xxxvii, 2, 3, 14. ⁵¹ Ephes. iv, 14. ⁵² ibid. 30. ⁵³ I Thess. v, 19. ⁵⁴ ibid. 20. ⁵⁵ Psal. xvii, 26. ⁵⁶ Prov. viii, 17. ⁵⁷ Lev. xxvi, 23, 24. ⁵⁸ Psal. iv, 5. ⁵⁹ Ephes. iv, 26. ⁶⁰ Matth. xviii, 21 seqq. ⁶¹ Matth. v, 24. ⁶² Matth. vi, 12; Luc. xi, 4. ⁶³ Coloss. iii, 13. ⁶⁴ Psal. cxxxi, 1. ⁶⁵ Num. xii, 3. ⁶⁶ Matth. v, 4. ⁶⁷ Prov. x, 1. ⁶⁸ Ephes. v, 1. ⁶⁹ Matth. v, 48. ⁷⁰ Lev. xi, 44. ⁷¹ II Cor. vi, 2. ⁷² Rom. xiii, 10. ⁷³ I Joan. iv, 7. ⁷⁴ I Joan. iv, 21. ⁷⁵ I Joan. iii, 12-14. ⁷⁶ Act. xx, 32. ⁷⁷ II Tim. iv, 6-8. ⁷⁸ Eccl. xii, 13, 14.

S. ORSIESII DE SEX COGITATIONIBUS SANCTORUM LIBELLUS.

I.

De Domino cogitare debemus, ut delectemur in illo sperare, ad eum recordare, ut beatus David: Sæculi homines consolantur se omnium dolorum, pergunt et considerant agnos, et equis equitant, aurum et argentum pensant, hominibus tradunt: *Ego autem memor fui Dei, et delectatus sum, et me omnium adversitatum consolabor* ²⁰.

II.

De passione Christi, ut sustineamus pro illo, assidue cogitando atque recolendo (2) quod omnipotens Domini ac æternus Dei Filius descendit de alta cælorum altitudine in humanum corpus, in quo sancto corpore sursum in crucem elevatus est (3); revocavit eo omnia superna regna ad pacem nostram; fudit pretiosum sanguinem in terram; eo nobis terrestribus sursum viam fecit, ut fieremus angelorum cives.

III.

De hora transitus, ut simus parati. Omnis vita hominis, omnis sapientia, meditatio est mortis, de qua uno die omnes sapientes trepidabunt (4).

IV.

De die iudicii, ut rationem reddamus. Magnus est ille dies ad cogitandum, et memoriæ dignus; in qua die Dominus franget creaturam, quam in principio creavit. Ecce Dominus dissipabit terram, et

²⁰ Psal. lxxvi, 4. ²¹ Matth. x, 26. ²² Psal. cxl, 5, 6. ²³ Isa. lxi, 14.

(2) *Ms.* cogitandum atque recolendum.

(3) *Ms.* in quo sanctorum cor sursum in cruce elevatur.

A nudabit eam. Cælum et terra transibunt; et revelabit Dominus faciem ejus, id est, aperiet terram et procedent mortui de sepulcris suis, et omnia opera hominum proferentur in publicum. Omnes ex æquo stabunt ante tribunal Christi. *Nihil operatum, quod non revelabitur; nec occultum, quod non sciatur* ²¹. Tamen peccata quæ ante emendantur, sciendo in iudicio abscondet. In illa die magnam iram Dei nullus impiorum evadet; ideo recordari ante debemus, quod beatus David dicit: *Jucundus homo in die iudicii, qui misereretur et commodat; insuper disponit quotidie sermones suos in iudicio, quod in æternum non commovebitur* ²².

V.

De inferno, ut timeamus terribile, quod Isaïas dixit: *Vermis eorum non moritur, et ignis eorum non exstinguitur* ²³. Vermis, id est, conscientia, eorum quod sciunt, quod meriti omnia mala sustinent.

VI.

De vita æterna, ut desideremus, ubi gaudium et lætitiæ tenebunt sancti, et fugiet dolor et metus. De his sex cogitationibus vincit anima iusti inimicum, et his custoditur sæpe et assidue cogitare de Domino et recolere, et super omnia diligere, ut post sæculum in æternum eum cum angelis et archangelis et cum omnibus sanctis diligere valeamus, per eum qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

(4) *Ms.* Vita hominis sapientiam mediam esse mortem, de quo uno die omnes sapientes trepidabunt.

ANNO DOMINI CCCXLVII

S. SERAPION

THMUITANUS EPISCOPUS

NOTITIA

(GALLAND., *Vet. Patr. Biblioth.*, t. V, Proleg. p. ix.)

I. Serapion Ægyptius, vir admirabili vitæ sanctimonia et dicendi copia præditus, teste Sozomeno (a), ἀνὴρ ἐς τὰ μάλιστα τὸν βίον θεασπείσιος καὶ λέγειν δεινός, prius monasticæ disciplinæ cultor, quin et multorum exstitit monachorum ἡγούμενος, quam ad Ecclesiam Thmuitanam regendam evocaretur, ut scribit sanctus Athanasius (b). Multo in pretio

C habuit Serapionem magnus Antonius abbas: ei siquidem visiones suas enarrare consueverat, et moriens melotem unam reliquit (c). Ejus item amicitia familiariter utebatur idem Athanasius, qui et ipsi quinque inscripsit epistolas, ubi ejus laudes passim celebrat ac merita extollit.

Sub Constantio principe Ariano etiam in confes-

(a) Sozom. *Hist. eccles.* lib. iv, cap. 9.

(b) Athan. *Epist. ad Dracont.*, § 7, Opp. tom. I, pag. 367.

(c) Id. in *Vit. S. Anton.* §§ 82, 91, tom. I, part. II, pag. 856, 861.

sione inclytus fuit Serapion, inquit Hieronymus (a) : A qui nimirum unus fuerit ex iis Patribus Sardicensis concilii anno 347 coacti, qui Athanasii causam adversus Arianos defendendam susceperunt ; adeoque unus ex iis orthodoxis præsulibus, qui urgente in primis Georgio Ecclesiae Alexandrinae invasore, in exsilium acti fuisse noscuntur. Quo autem anno supremum diem clauserit Serapion, haud plane compertum habemus. Illud certum exploratumque ex Epiphanio (b), Seleuciensi concilio anno 359 celebrato interfuisse Ptolemæum episcopum Thmucos Augustonices seu Augustanices, ut propterea sub Constantie principe ante illud concilium, id est ante annum 359, e vita excessisset Serapionem statuerit Valesius (c). In aliam tamen sententiam abiit Tillemontius (d), qui multo serius ejus mortem contigisse decernit.

II. Serapionem confessorem inter eos Ecclesiae doctores recenset sanctus Hieronymus (e), qui philosophorum doctrinis atque sententiis in tantum suos resarciunt libros, ut nescias, inquit, quid in illis primum admirari debeas, eruditionem sæculi, an scientiam Scripturarum. Et alibi (f) : Serapion, ait, Thmucos episcopus ob elegantiam ingenii cognomen Scholastici, id est, viri litteris ac doctrina præstantis, meruit. Quibus equidem doctoris maximi verbis in eam demum sententiam adducor, ut fidem adhibendam esse censeam Philippo Sideræ, qui Serapionem post Theognostum scholæ præfuisse Alexandrinae testatur (g). Ad quem locum Dodwilius observat (h), hujusmodi Philippi testimonium ex eo confirmari posse, quod Epiphanius in Arian exortu complures Alexandriae Ecclesias presbyteris Alexandrinis concreditas nominet (i), easque inter Serapionis etiam Ecclesiam enumeret, quam is nimirum tunc temporis administrabat, ut proinde inter clericos Ecclesiae Alexandrinae jam antea cooptatus, ibidem exinde in munere catechetico Theognosto successerit.

Hæc autem ita componi posse duxerim rum iis quæ superius de Serapionis monachatu ex Athanasio in medium adduxi, ut primo quidem ille ad catechetæ munus obeundum in Alexandrina schola fuerit assumptus sæculo III desinente, sive IV ineunte ; post Theognostum scilicet, qui circa annum 282, Caro imperante, claruisse existimatur, ut alibi vidimus (j) : deinde vero catechetæ munere,

simulque lauræ seu Ecclesiae Alexandrinae regimine abdicato, cœnobiticam vivendi formam fuerit amplexus, quo nimirum turbas ab Ario in Ecclesia excitatas declinaret : unde ab Athanasio deinceps evocatus, ad Ecclesiam Thmuitanam regendam ab ipso fuerit evectus post Calum, qui eidem Ecclesiae præfuit, quique synodo Nicenæ interfuisse compertur.

III. Porro ex iis quæ litteris consignavit Serapion, unus adversus Manichæos liber superat, quem egregium appellat Hieronymus (k). Idemque opus laudat quoque Photius in *Epitome de Manichæis repullulantibus* (l) ; ubi scriptorem nostrum inter claros illius ævi antistites refert, Cyrillum scilicet, Epiphanium, Titum Bostrensem Alexandrumque Lycopolitanum, qui adversus Manem ejusque sequaces stylum strinxere, ut advertit cl. Lequienius (m). Hic autem Photio dicitur auctor, Σαραπίων ὁ τῆς Θμοῦως· et alibi (n) Σαραπίων. Sic et ipsum subinde appellat promiscue magnus Athanasius. Sed nihil refert : vox enim Σάραπις unde nomen deductum, inquit Montfauconius (o), scribitur etiam Σάραπις apud Clementem Alexandrinum (p) item apud Origenem (q) et alibi passim apud scriptores.

Neque hic prætermittendum aureum plane Serapionis dictum, quod ex Evagrio recitat Socrates (r) : Thmuitarum Ecclesiae angelus Serapio, inquit, dicebat, mentem quidem spiritalis scientiæ haustu plene purgari ; partes autem animæ ira effervescentes, charitate sanari : pravas vero cupiditates quæ in animum influunt, coerceri abstinentiæ. Ἐλεγε δὲ ὁ τῆς Θμοῦιτων Ἐκκλησίας ἄγγελος Σαραπίων, ὅτι ὁ νοῦς μὲν παποκῶς πνευματικῇ γνῶσιν τελειῶς καθάρηται· ἀγάπη δὲ τὰ φλεγμαίνοντα μόρια τοῦ θυμοῦ θεραπεύει· πονηρίας δὲ ἐπιθυμίας ἐπιβροῦσας ἱσότησιν ἐγκράτεια. Quam quidem sancti Patris sententiam propterea descripsimus, quod in ejus opere superstite nuspiam occurrat.

Verum si sapiens hujusmodi effatum, Serapione plane dignissimum, in ejus libro adversus Manichæos hodie non exstat ; in eo certe alia complura se legisse profitetur Sixtus Senensis, quæ frustra nunc requiras, ut proinde multo auctius hujusce operis exemplar, quam quo in præsentiarum fruimur sive Græce sive Latine, ipse habuisse videatur ; eo in primis nomine quod illud Serapionis opus ingens ac nobilissimum vocet (s), quanquam hæc

(a) Hieron. *De vir. illustr.*, cap. 99.

(b) Epiph. *Hær.* LXXIII, § 26.

(c) Vales. not. ad *Socrat.* lib. IV, cap. 23.

(d) Tillem. *Mém. eccl.* tom. VIII, pag. 45.

(e) Hieron. *epist.* 70, al. 84, ad *Magnum orat.*, num. 4, *Opp.* tom. I, pag. 427.

(f) *Id.* lib. *De vir. illustr.*, cap. 99.

(g) Phil. Sid. *serm.* 24, apud Dodw. in *append.* ad *dissert. Iren.* pag. 488.

(h) Dodw. l. c. pag. 512.

(i) Epiph. *Hær.* LXIX, § 2.

(j) *Prolegom.* ad tom. III *Bibl. PP.*, cap. 19, § 2, pag. 50.

(k) Hieron. lib. *De vir. illustr.*, cap. 99.

(l) Phot. *Epit. de Man.*, apud Montfaucon., *Bibl. Coisl.*, pag. 354.

(m) Lequien. *Or. Christ.*, tom. II, pag. 540.

(n) Phot. *Bibl. cod.* LXXXV, pag. 203.

(o) Montfaucon. ad *Opp. Athan.* tom. I, part. II, pag. 690, not.

(p) Clem. Alex. *Strom.* lib. I, pag. 322.

(q) Origen. *contra Cels.* lib. V, pag. 254.

(r) Socrat. *Hist. eccl.* lib. IV, cap. 23.

(s) Sixt. Sen. *Bibl. sancti.* lib. IV, pag. 299, edit. Paris. 1610.

verba de rationum pondere ac operis præstantia Basnagius accipere malit (a). Loca tantummodo excitamus ex ejusdem Sixti Senensis *Bibliotheca sancta* (b); ea siquidem nunc excutere haud vacat. In quibus tamen referendis ipsum errasse, atque ab alio scriptore illa esse se mutuatum censet laudatus Basnagius (c). De iis interim Fabricium (d), sed in primis Huetium (e) consulere haud otiosum fuerit.

IV. Jam superest, ut de Serapionis edito pauca dicamus. Illud itaque primo ineunte sæculo superiore vulgavit Henricus Canisius (f) ex versione Francisci Turriani: unde postea in variis *Patrum Bibliothecis* excusum. Græca vero haud ita pridem edidit in suo *Thesouro Canisiano* Basnagius (g) ex ms. codice Holsteniano bibliothecæ Joannæ Hamburgensis, cujus apographum D. Joanni Friderico Wincklero acceptum refert. Atque hanc editionem recognitam, nonnullisque observationibus instructam et capitum distinctione atque argumentis adauctam typis consignavimus.

Hic vero unum addere juverit, quod nobis opus recensentibus excidit. Recitat nimirum Facundus Hermianensis (h) locum ex Serapionis libro excerptum (i), quem perperam sancto Athanasio ascribit. Ipsum audiamus: *Scriptit etiam (Athanasius) librum*

(a) Basnag. ad *Thes. Canis.* tom. I, pag. 37, § 4.

(b) Sixt. Sen. *Bibl. sancti.* lib. II, pag. 86 et 113, et lib. V, pag. 381.

(c) Basnag. l. c.

(d) Fabric. *Cod. apocr. N. T.* tom. I, pag. 3, et tom. II, pag. 965 seq.

contra Manichæos, cujus principium est: « Dissolvit errorem veritas, » in quo sic ait: « Quando enim hominem Jesum video, intelligo qualis est: quando autem modum contemplor, admiror neque agnosco: mutatio quippe admirationem præstat. Et essentiæ quidem mutatae non sunt: manet enim corpus, non alterum effectum: neque enim corpus in incorporeum versum est: neque anima, altera per essentialiam existit, sed manentibus essentiis, studia non munserunt. Nequaquam enim essentialia sunt studia: nam manerent cum essentiis, et non auferrentur. » Et hæc quidem Facundus. Ad quem locum accipe doctissimi Sirmondi censuram, auctoris verbis subjectam: *Librum contra Manichæos. Tituli hujus, inquit, vel exordii, nullus hodie liber exstat Athanasii. Congruit autem et titulus et exordium, libro Serapionis Thmueos episcopi adversus Manichæos; in eoque sunt verba quæ recitat Facundus, et tribuit Athanasio. Sed levior in auctoris nomine fraus fuerit, quam in nomine Jesu, quod hic perperam verbis illis intextum est, nec legitur apud Serapionem: qui de iis hominibus agit, qui a pravis moribus ad meliora studia convertuntur: quod de Christo Domino cogitare impium est. Quare Facundo imposuit, qui hunc ei locum suggestit. Huc usque V. C. Sed de his hactenus.*

(e) Huet. *Origen.* lib. II, quæst. 3, § 27, pag. 62.

(f) Canis. *Antiq. lect.* tom. V, pag. 1 seqq.

(g) Basnag. *Thes. Canis.* tom. I, pag. 43 seqq.

(h) Facund. *Herm.* lib. XI, cap. 2, pag. 759.

(i) Serap. lib. *adv. Manich.*, cap. 17 et 18, pag. 57.

S. SERAPIONIS

EPISCOPI THMUEOS

LIBER ADVERSUS MANICHÆOS.

CAP. I. Veritas errorem vincit.

Solvit errorem veritas et exstinguit fallaciam, et C omnis mendacii ortum intercipit ac prohibet. Obsecremus igitur Dominum Jesum qui est veritas, ut illuminet mentem nostram, ut neque fallacia mentem capere possit nec error vincere; neque si ceperit aut vicerit, firmam et stabilem victoriam obtineat. Solummodo enim si apparuerit, et radios veritatis suæ emisit, fallaciam quidem inductam dissipabit, mentem vero extra errorem conservabit. Ipse enim clamat: *Ego sum via, veritas et vita*¹. Ipse præcipit: *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intus autem sunt lupi rapaces*². Quia enim illorum modus fraudulentus erat et mores simulati, non celavit eos Veritas, sed nudavit; non permittens, ut quod in mente latet, ab eo quod extrinsecus fictum et simulatum est tegatur: ut ipsa fallacia deprehensa

Ἐπιλύει τὴν πλάνην ἢ ἀλήθειαν καὶ ἀναίρει τὴν ἀπάτην, καὶ πᾶν ψεῦδος προελθεῖν οὐκ ἐξ. Ἰκετεύωμεν τὸν Κύριον Ἰησοῦν, ἀλήθειαν ὄντα, ἐκλάμψαι τὴν διάνοιαν ἡμῶν, ἵνα μὴτε τὴν διάνοιαν ἀναίρῃσαι ἀπάτη δυνήθῃ, ἢ κρατῆσαι πλάνη ἰσχύσῃ· μὴτε ἡρηκυῖα καὶ κεκρατηκυῖα ἔμμονον τὴν κράτησιν ἔχη. Μόνον γὰρ φανεῖς καὶ τὰς ἀκτίνας τῆς ἀληθείας αὐτοῦ ἐκλάμψας, ἀποσκεδάσει μὲν τὴν γενομένην ἀπάτην, ἀνεξαπάτητον δὲ διατηρήσει τὴν διάνοιαν. Αὐτὸς γὰρ βοᾷ· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ· αὐτὸς παραγγέλλει· Προσέχετε ἑαυτοῖς ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἐρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἐσθωτερ δὲ εἰσι λύκοι ἄρπαγες. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνων πεφνακισμένοις ἦν ὁ τρόπος, καὶ πεπλασμένον τὸ ἥθος, οὐκ ἐσιώπησεν ἡ ἀλήθεια, ἀλλ' ἐρύμνωσε τὸ ἀφανὲς τῆς διανοίας καλύπτεσθαι ὑπὸ τοῦ πεπλασμένου καὶ ἐσχηματισμέ-

¹ Joan. XIV, 6. ² Matth. V, 45.

νου μὴ ἐπιτρεψασα, ἵνα κατάφωρος γενομένη αὐτῶν A inidua fiat in eorum argumentis ita ut neminem
ἐκ πάτης ἀσθενῆς γένηται ἐν ταῖς ἐπιχειρήσεσι, μη- irritare queat.
δὲνα συλλαμβάνειν δυναμένη.

CAP. II. Varii gradus errorum.

Ἔστι μὲν οὖν ἡ κακία πολυειδὴς καὶ πολυσχιδῆς
κατὰ διαφορὰς ἡπλωμένη τὰς ἐπιχειρήσεις, ἕνια
τῶν ἑαυτῆς μερῶν βλαπτικώτερα καὶ ἀναιρετικώτε-
ρα ἔχουσα. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὰ ἥττονα σιωπητέον, οὐδὲ
τῶν μειζόνων ἀφεκτέον, εἰδὼτας τοῦτο, ὅτι τὰ μὲν
ἐλάττονα μόρια τῆς κακίας βραχυτέρας ποιεῖται τὰς
βλάβας, τὰ δὲ μείζονα μεγάλας· ὁ γὰρ μείζονι σφα-
λεῖς μείζον καὶ τιμωρεῖται· καὶ ὁ ὑπὸ μείζονος ἀπα-
τηθεὶς μείζονα καὶ κολάζεται...

ταὶ γὰρ αἱ ἀπάται...

δὲ καὶ τὰ πλη...

καὶ σταθμίζω...

δικά...

τίμα...

εἰ...

ἀστάθητον ἐξ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκάστου τοῦ ἡπατηκό-
τος ἀπάτην, καὶ τοῦ ἡπατημένου τὴν εὐκολίαν με-
τρήσας ὁρίζει τὴν τιμωρίαν. Σπουδαστέον οὖν, μήτε
τῷ βραχυτάτῳ αἰρεῖσθαι· καὶ γὰρ ἡ βραχυτάτη ἀπά-
τη σπινθηρὸς δίκην ὕλην παραλαβοῦσα τὴν συγκατά-
θεσιν τῆς ψυχῆς ἐξάπτει, καὶ μεγάλῃν φλόγα κατασκευάζει· πολλοὶ γὰρ ἐξ ὀλίγης ἀπάτης ἀρξάμενοι
εἰς πέλαγος ἀπάτης ἐξεχύθησαν.

CAP. III. Manicheismus error deterrimus.

Διὰ τοῦτο φρονιστέον, μήτε τῇ βραχυτάτῃ ἀπάτῃ
αἰρεῖσθαι, τειχίον τῇ ψυχῇ κάλλιστον οἰκοδομοῦντας·
ἵνα μήτε τῷ μείζονι αἰρεθῶμεν· ὁ γὰρ περὶ τὰ βρα-
χύτατα σφαλεῖς πταίσει ποτὲ καὶ περὶ τὰ μείζονα,
καὶ ὁ μηδὲν τῶν μικρῶν αἰρεθείς...

αναν...

τὸν τὴν ἀσφάλειαν καλ...

μείζονα σχήσει· ἐπεὶ...

λύκοι πολλοὶ κώδια...

ἡμφιεσμένοι...

ἡμῇ μὴ σι...

ὡ τοῖς...

οὔσα...

μάχαιραν σείεω, ἀσφάλειαν μυωμένη τῇ πόλινῃ,
γυμνοῦσα δὲ καὶ τὴν ἐπιχειρήσιν τῶν θηρίων· ἰδοὺ
γὰρ πολλοὶ μὲν εἰσιν οἱ προσελθόντες, καὶ ὧδε χάκει
πλάζονται, ἀντὶ κωδίων τὸ δνομα τοῦ Χριστοῦ περι-
βεβλημένοι, καὶ λεγόμενοι μὲν ὁ μὴ εἶσιν, ὄντες δὲ ὁ
λέγεσθαι οὐκ ἀνέχονται· ἀλλὰ τὴν οἰκίαν πονηρίαν
καλύπτοντες τῷ σχήματι τοῦ ὀνόματος, καὶ κοινω-
νοῦντες μὲν τῷ ὀνόματι, ἄρδην δὲ διαφθεῖραι τὸ δνο-
μα τοῦ Χριστοῦ ἐσπουδαχότες, κατὰ μὲν τοῦ Ἰησοῦ
στρατεύομενοι, Ἰησοῦν δὲ ἐπικεκλημένοι· αὕτη γὰρ
ἐστὶν ἡ χαλεπωτάτη πονηρία, ὅτι λέγονται τὸ δνομα
τοῦ Χριστοῦ, Χριστῷ πολεμοῦντες· ἐπεὶ γὰρ ἠτόνη-
σεν ἡ πονηρία πολεμεῖν πρὸς Θεόν, κέχρηται τῷ ὀνό-
ματι, ἵνα τῇ χρήσει τοῦ ὀνόματος οἴησιν ἐμποιήσασα
τοῖς ἄφροσιν, ὡς οἰκία τοῦ Χριστοῦ, ὧδε χάκει, ὡς
βούλεται, λυμάνηται τοὺς τῷ Σωτῆρι πεπιστευκότας·
ὧδε μὲν Οὐαλεντίνος προῆλθεν· ὧδε δὲ Μαρκίων· ὧδε

Est igitur malitia multiformis et multipartita, in
varias argumentationes fusa, cujus partes quædam
nocentiores sunt et magis mortiferæ. Quamobrem
neque minora tacenda sunt, neque majoribus par-
cendum, cum scianus minores quid partes vitii
minora damna parere, majores vero magna. Qui
enim in gravioribus labitur, gravioribus pœnis pun-
nitur; et qui a majore deceptus est, majus suppli-
cium sustinet. Ponderantur enim fallaciæ, ponde-
rantur etiam peccata; et qui ponderatur, pro gra-
vitate ponderis supplicium reportat; neque quid-
quam qui judicat, non ponderatum relinquit. Quin
etiam uniuscujusque qui sefellit fallaciam, et faci-
litem ejus qui deceptus est demensus, pœnam
decernit. Quocirca studendum est, ut ne minima
quidem fallacia capiamur: siquidem minima fallac-
ia instar scintillæ, nacta materiam assensionem ani-
mæ, incendium magnæ flammæ efficit; multi enim,
principio ex parvo errore cæpto, in pelagus erroris
dilapsi et effusi sunt.

Idcirco curandum est, ut ne minimo quidem
errore labi contingat; pulcherrimo animæ propu-
gnaculo ædificato, ne majore capiamur. Qui enim
in parvis labitur errore, labetur aliquando in ma-
joribus; et qui non est seductus a parvis, erit ita
contra majora munitus et tutus, ut ei resisti non
possit. Quia igitur si multi lupi pelles ovium in-
duti, gregem invaderent, non sileret pastor, sed
gladium vibraret, ut in tuto gregem collocaret,
nudans et patefaciens conatum ferarum. Ecce multi
sunt qui exierunt, et hic atque illic errant, pro
pellibus ovium nomen Christi induti; qui se qui-
dem dicunt quod non sunt; quod autem sunt, dici
nolunt, sed suam improbitatem amictu nominis te-
gunt; qui commune quidem habent nomen, student
vero ut nomen Christi funditus deleant; qui contra
Jesum militant, et Jesum invocant. Hæc est difficil-
lima omnium improbitas, nomine Christi appellari,
et Christum oppugnare. Etenim quia non potuit per-
versitas contra Deum bellum gerere, usa est no-
mine, ut usu nominis opinionem imprudentibus
injiciat, ut quasi Christi familiaris hic et illic, ut
libet, eos qui in Salvatorem crediderunt, perdat.
Sic Valentinus exivit, sic Marcion, sic Sitianus,
aliunde vero etiam Phanius. Postrema abortio im-
probitatis, quæ omnes aliorum improbitates exte-
nuavit et majore improbitate aliorum improbitates
in secundis posuit, furor Manichæi est; et in pro-
phetis scriptum est: *Propter nimiam negligentiam
Hierusalem, justificata est ex te Sodoma*³. Multæ

³ Ezech. xvi, 52.

quidem paulo ante opiniones absurdæ et falsæ exstiterunt, quæ cum magnitudine pravæ opinionis Manichæorum comparatæ, moderatæ sunt, cum sint alioqui in pelagus inundantis pravitatis demersæ.

χαλόν προῆλθε μανία· καὶ ἐν μὲν τοῖς προφητικοῖς γέγραπται· Διὰ τὸ πᾶν ἡμεληκέναι τὴν Ἱερουσαλήμ, ἡδικαίωθη Σόδομα ἐκ σοῦ. Ἄρτι δὲ πολλοὶ καὶ ἄτοποι δόξαι πεπλανημένοι οὖσαι τῷ μεγέθει τῆς τῶν Μανιχαίων κακοδοξίας, συμμεμέτρηται πάλαι· κακίας κατακεκλυσμένοι.

A δὲ Σιτιανός (!)· ἄλλοθεν δὲ καὶ ὁ Φάνιος (2)· τελευταλὸν δὲ ἐκτρωμα τῆς πονηρίας, πάσας τὰς ἄλλας πονηρίας ἐλαττώσασα, καὶ μείζονι πονηρίᾳ τὰς τῶν ἄλλων πονηρίας δευτέρας ἀποδείξασα, ἡ τοῦ Μανιχαίου γέγραπται· Διὰ τὸ πᾶν ἡμεληκέναι τὴν Ἱερουσαλήμ, ἡδικαίωθη Σόδομα ἐκ σοῦ. Ἄρτι δὲ πολλοὶ καὶ ἄτοποι δόξαι πεπλανημένοι οὖσαι τῷ μεγέθει τῆς τῶν Μανιχαίων κακοδοξίας, συμμεμέτρηται πάλαι· κακίας κατακεκλυσμένοι.

CAP. IV. Quænam sit peccati natura.

Et ut non leviter absurda refellere aggrediamur, et nominibus eorum tantum usi videamur sine conclusione argumenti, quæ est ἀπόδειξις, ad eorum accusationes accedere, age, conferamus nos ad rationem demonstrantem, ut illorum errores solvamus, et veritatem in medium producamus. Est igitur vitium expers substantiæ, et non per se exsistens; actio potius quam essentia sive substantia; et actio ex electione proficiscens eorum in quibus electio ægrotat; atque actio, quæ accidit quidem, facile vero ab iis qui ægrotaverunt abscedit. Sin vero accidisset quidem, sed non abscederet, dici posset non esse quidem per se vitium, neque posse tamen substantiam esse unquam absque vitio. Quod si accidit electio, facile autem separatur, ut rursus quod vitio subjectum erat, purum reddatur, neque vitii signa ac vestigia habeat; erit vitium neque per se nihil, neque aliquid quod per se esse queat, neque quod semper sit; sed potius deletur, et dum deletur, vincitur non posse per se esse, et quandoque non fuisse, quin potius paulo ante ex electionis invaletudine prodiisse.

Καὶ ἵνα μὴ ὡς ἐτυχεν ἐπιχειρῶμεν τοῖς ἀτόποις, μήτε μόνᾳ τὰ ὀνόματα αὐτῶν λέγοντες δόξωμεν διχα ἀποδείξωσις ἐπὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν χωρεῖν, φέρε ἐπὶ τὸν ἀποδεικτικὸν χωρησάμεν λόγον, ἵνα καὶ τὰς ἐκείνων πλάνας λύσωμεν, καὶ τὴν ἀλήθειαν εἰς μέσον προαγάγωμεν. Ἔστι μὲν οὖν ἡ κακία ἀνούσιος καὶ ἀνυπόστατος· πρᾶξις μᾶλλον ἢ οὐσία οὖσα, καὶ πρᾶξις ἐκ προαιρέσεως συμβαίνουσα περὶ τοὺς νενοσηκότας τὴν προαίρεσιν· καὶ πρᾶξις συμβεβηκυῖα μὲν, ῥαδίως δὲ χωριζομένη ἀπὸ τῶν νενοσηκότων. Εἰ δὲ συμβεβηκυῖα μὲν, οὐκ ἔτι δ' ἐχωρίζετο, ἦν εἰπεῖν, ὅτι καθ' ἑαυτὴν μὲν οὐκ ἔστι κακία, οὐδέποτε δὲ δύναται οὐσία ἀνευ κακίας εἶναι. Εἰ δὲ ἐκ συμβεβηκότος τὴν προαίρεσιν ἔσχε, ῥαδίως χωρίζεται, ὡς πάλιν τὸ ὑποκείμενον καθαρὸν ἀποδοθῆναι, καὶ μήτε σημεῖα κακίας ἔχειν, ἔσται ἡ κακία, οὔτε καθ' ἑαυτὴν οὐδὲν, οὔτε εἶναι δυναμένη, οὔτε ἀεὶ οὖσα· ἀλλ' ἀφανιζομένη καὶ ἐλεγχομένη τῷ ἀφανισμῷ, καὶ μὴ εἶναι δυναμένη· οὐκ οὖσα δὴποτε, ἀλλ' ἐναγχος ἐκ προαιρέσεως νοσησάσης προελθοῦσα.

CAP. V. Substantia corporis et animæ non est mala.

Quod autem non reperitur anima secundum substantiam mala sic natura facta, neque corpus per se substantia malum, testantur rationes et actiones. Etenim si temperantia virtus est, corpus vero substantia malum; non posset reperiri corpus temperans, ne corpus quod substantia turpe et vitiosum est, corpus virtutis efficiatur. Cum enim corpus se temperat, corpus virtutis factum est, et corpus virtutis est; et quia corpus virtutis est, potest esse templum. Si enim omne corpus libidini deditum esset, et non posset reperiri in corporibus temperantia, potuissimus attribui substantiæ corporum substantiale malum. Sin vero usque eo processerunt corpora, et tantopere honorata sunt ac tantam temperantiam induerunt, ut domus fiant auctoris et

C Ὅτι δὲ οὐκ ἔστι καθ' ἑαυτὴν ἰδεῖν ψυχὴν οὐσιώδη κακὴν, οὕτω πεφικυῖαν καὶ οὖσαν, οὔτε σῶμα κατ' ἑαυτὸ οὐσιώδες κακὸν, μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι καὶ αἱ πράξεις. Εἰ γὰρ ἡ σωφροσύνη μὲν ἀρετὴ ἐστὶ, τὸ δὲ σῶμα οὐσιώδες κακὸν, οὐκ ἂν οἶόντε ἦν σῶμα σωφρονεῦρεθῆναι· ἵνα μὴ σῶμα, οὐσία δὲ αἰσχροῦ, σῶμα ἀρετῆς γένηται· ὅταν γὰρ σωφρονῇ τὸ σῶμα, σῶμα γέγονεν ἀρετῆς καὶ σῶμά ἐστιν ἀρετῆς (3), δύναται εἶναι καὶ ναῦς. Εἰ μὲν οὖν ἅπαν σῶμα πορνικὸν ἦν, καὶ ἀμήχανον ἦν ἐν σώμασιν εὑρεθῆναι σωφροσύνην, τῇ οὐσίᾳ τῶν σωμάτων τὸ οὐσιώδες κακὸν ἀποδοῦναι ἂν ἡδυνάμεθα. Εἰ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον προῆλθε τὰ σώματα, καὶ οὕτως τετίμηται, καὶ τοσαύτην ἡμφεστται σωφροσύνην, ὡς οἰκίαν εἶναι τοῦ πεποιηκότος, ὡς ταμεῖον εἶναι τοῦ Κυρίου, ὡς ἐνδομεῖν Πατέρα καὶ Υἱὸν, καὶ τὴν οἰκίαν.

(1) Σιτιανός. Cl. Wesselingius in *Probabil. lib. sing.* cap. 28, pag. 218, recte coniecisse videtur hic legendum Tazianός, quem plurima errorum semina olim sevisse compertum est. Neque enim (quod alii existimarunt) Serapion hoc loco Scythianum indigitavit, sectæ Manichæicæ conditorem, cum nimirum S. Pater postremum impietatis abortum, Manichæismum fuisse scribat.

(2) Ὁ Φάνιος. Ὁριζοῖν legendum censet laudatus Wesselingius, l. c., pag. 218, quæ quidem vox cum ὁ Φάνιος litteris pene congruit. De Ophianis hæreticis qui Tertulliano ac Epiphanio dicuntur

D Ophitæ, verba facit Clemens Alexandrinus *Sromat. lib. vii*, pag. 765. Vel si mavis, cum eodem viro erudito legas ὁ Ἐπιφάνης· quem Carpocratis filium multa inter Christianos innovasse docet idem Clemens lib. iii, pag. 511. Utraque sane conjectura probabilior illa esse videtur, qua Marcianum, celeberrimum apud Eusebium Docetarum prinipilarem, Serapioni restituendum Basnagius existimavit.

(3) Hic interpres legis videtur in suo exemplari, καὶ ὅτι σῶμά ἐστιν ἀρετῆς· quæ librarius ob antecedentia negligerenter omiserit.

σιν τῶν σωμάτων ἀποδέχασθαι· πῶς οὐκ ἄτοπος καὶ ἄγελοῖος ἐκείνων ὁ λόγος;

CAP. VI. *Idque ex Scripturis probatur.*

Ἰδοὺ γὰρ ὅταν μὲν Παῦλος τῇ μὲν λέγει· Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναοὶ τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστί· ὁ δὲ θεὸς διὰ τοῦ προφήτου ἐπαγγέλλεται· Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπαριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν θεός· καὶ πείθει τὴν διάνοιαν, καὶ τοῖς σώμασι μαρτυρεῖ· καὶ τὸ μὲν οὐσιώδες ἐξώθει, τῇ δὲ μελέτῃ τὸ πρᾶγμα ἀποδίδωσιν· ὅταν γὰρ ἡ μελέτη τὸ ἐπιτήδειον τῆς πολιτείας ἀποδῇ, τότε ἡ τοιαύτη κατασκευὴ ἐν τοῖς σώμασιν ἀποδίδεται, ὥς δύνασθαι καὶ τὰ σώματα ὑπηρετεῖν τῷ Πνεύματι, ὑπηρετεῖν δὲ καὶ τῷ λόγῳ. Πῶς οὖν δύναται ἡ γλῶσσα ὑπηρετεῖν τοῖς νενοημένοις; Εἰ γὰρ τῇ οὐσίᾳ (4) ἡ γλῶσσα κακὴ, ἀγαθὸς δὲ ὁ νῦς, πῶς δύναται κοινωνεῖν τοῖς ἀκρωμένους εἰς φῶς τὰ νοήματα διὰ τῆς ἑρμηνείας προεξάρχουσα; Ὡς γὰρ ἐκ πορνείας οὐ γεννᾶται σωφροσύνη, οὕτως οὐκ οἶον τέ ἐστιν ἀπὸ τοῦ οὐσιώδους κακοῦ γνήσιόν τι προσελθεῖν· ὅταν οὖν ἕκαστον τῶν μελῶν ἐπισκέπτη, τὴν ἀκοήν, τὰς ὀφείας, τὴν γλῶσσαν, τὰ ἄλλα μέλη, καὶ ἵδῃ αὐτὰ ὀρθάναι τῶν μαθημάτων γιγνόμενα, τότε τὸ μὲν σῶμα ἀποδέξῃ, καὶ οὐ μέμψῃ, καὶ ὀφεί αὐτὰ ποιήματα καθαρά· βδελύξῃ δὲ τὸν ἀπατεῶνα τῆς ἀληθείας ἐχθρόν.

CAP. VII. *Manichaica sententia de corpore, nugatoria et fatua.*

Εἰ δὲ ἓν μὲν τῶν σωμάτων ἀεὶ ἐσωφρόνει, οὐδέποτε ἐρραθυμικότα, ἓν μὲν ἀεὶ ἐρραθυμῇ, οὐδὲν μόνον σωφροσύνης ἀσπασάμενα· ἦν εἰπεῖν, ὅτι ἐν τοῖς σώμασι γεγένηται μερισμός, καὶ ἓν μὲν οὐκ (5), ἓν μὲν οὕτω πέφυκε· καὶ ἡσθάνει μὲν ἐν τοῦτῳ ὁ λόγος αὐτῶν· οὐκ ἔτι γὰρ καθ' ὅλων σωμάτων ἐγένετο αὐτοῖς ὁ λόγος, εἴγε τοιαύτη ὑποθέσει ἐχρῶντο. Ἀλλ' ἐγένετο πάλιν εὐχολος ὁ ἑλεγχος, ὅτι Πῶς οἶόν τε ἦν τῶν σωμάτων τὴν αὐτὴν ἐχόντων οὐσίαν, δύο φύσεις ἐναντίας ἀπὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑποστῆναι, καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν διαιρεθῆναι εἰς φύσεις δύο, ἵνα τὸ μὲν ἐν μέρος ἀεὶ κακὸν, τὸ δὲ ἕτερον ἀεὶ καλόν, καὶ ἵνα ἑαυτῶν ἀνεπίδεκτα ἢ ἑαυτοῖς μαχόμενα, ἑαυτὰ ἀναιρούντα, ἐν ταῖς γυμνασίαις ἑαυτὰ ἐνδιαφείραντα, τῆς αὐτῆς οὐσίας οὐδέποτε ἑαυτῇ μαχομένης καὶ ἑαυτῇ ἀναιρούσης; Καὶ τῶν τοιούτων ζητήσεων γινομένων, ὁδλος καὶ μωρία πάλιν φανήσεται αὐτῶν ἢ πρότασις.

CAP. VIII. *Idem argumentum persequitur auctor.*

Εἰ δὲ τὰ μὲν σώματα οὐκ οὕτως ἐστίν, οὐδὲ τὰ μὲν ἀεὶ ἐστὶ σώφρονα, τὰ δὲ ἀεὶ ἐρραθυμῇ· ἀλλὰ θεός μὲν ἐστὶ περὶ τῶν σωφρόνων, μήποτε ἐρραθυμῇσιν... ἡρέθη, καὶ πάθει ἐπιθυμίας συμπεπνῶται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῶν λάγων καὶ ἀκολάστων σωμάτων, ἐπεὶ πολλὰ τῶν ἡδὴ ἐρραθυμῶντων σωμάτων, τοσοῦτον εἰς σωφροσύνην ἐπιδόωκεν, ὥς μὴ δὲ σημεῖα τῆς παλαιᾶς ἀκολασίας ἔχειν, ὥς διὰ βελτίωσιν καὶ ἐπίδοσιν πλεονα, πάσης ρυτίδος καὶ σπλίου τοῦ παλαίου ἀπολεῖ-

conclave Domini, ut Pater et Filius ad ea veniant, et in eis habitare velint⁴, quomodo non est absurdum et ridiculum quod aiunt?

Ecce enim Paulus alieubi ait: An nescitis quod corpora vestra templum sint Spiritus sancti habitantis in vobis⁵? Deus autem per prophetam promittit, inquit: Habitabo in eis, et inambulabo, et ero ipso-rum Deus⁶. Hæc Scriptura et menti suadet, et corporibus attestatur, et substantiale malum expellit; studium vero actionis rem efficit: cum enim idoneam vitam et aptam reddit, tunc talis fabrica in corporibus redditur, ut possint corpora Spiritui sancto deservire, deservire item rationi. Quomodo igitur potest lingua cogitatis ipservire? Si enim lingua mala est, mens autem bona, quomodo potest societatem cum cogitatis habere, notionem in lucem interpretatione proferens? Sicut enim ex libidine non gignitur temperantia, sic fieri non potest ut ex malo secundum substantiam aliquid honestum proficiat. Cum igitur singula membra consideraveris, auditum, aspectum, linguam, alia membra, et videlicet facta esse instrumenta præceptorum, quæ didicimus, tunc corpus quidem laudabis, et non vituperabis, videbisque facta ipsa esse pura ac munda; exacerberis autem fraudulentum veritatis inimicum.

Quod si quæ partes corporis semper essent temperantes, nunquam in pigritia; alia vero semper pigritantes, nullam partem temperantiæ amplectentes: dici posset, divisionem esse in corporibus, et partes quasdam sic natura factas esse, quasdam vero aliter, essetque in hoc ratio eorum infirma: non enim jam de totis corporibus eorum disputatio esset, si tali hypothese nterentur. Sed facile rursus sic redarguuntur: Quomodo enim possunt corporum ejusdem substantiæ, duæ contrariæ naturæ ab eadem substantia subsistere, eademque substantia in naturas duas dividi, ut hæc pars sit semper mala, altera vero semper bona; et ut se recipere non possint, secum pugnent, a se intereant, in usu atque exercitatione se interimant, cum affloqui substantia nunquam secum pugnet, sequæ tollat? Si talia inquirantur, rursus ipsorum quæstio nugatoria et fatua apparebit.

Sin vero non sic sunt corpora, nec alia quidem semper sunt in virtute temperantiæ, alia vero semper in pigritia; sed metus est de temperantibus, ne quando propter negligentiam temperare pigrentur: multa enim jam corpora ob virtutem temperantiæ clara, capta sunt, et ea æstus libidinis absorbuit. Sed rursus spes est de impudicis et libidinosis corporibus: siquidem multa jam quæ in pigritia et ignavia fuerunt, tantos progressus in

⁴ Joan. xiv, 23. ⁵ I Cor. iii, 16. ⁶ Lev. xxvi, 12; II Cor. vi, 16.

(4) Τῇ οὐσίᾳ. Hæc non expressit interpres.

(5) Legit interpres: καὶ ἓν μὲν οὕτω, ἓν μὲν οὕτω πέφυκε. EDIT. PATROL.

continentia fecerunt, ut neque signa veteris incontinentiæ retineant, et ab omni ruga et macula veterere propter reditum ad meliorem vitam liberata sint. Cum igitur ait Evangelium, quod, *Publicani et meretrices præcedunt vos in regnum cælorum* ⁷; et cum Paulus: *Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis* ⁸; cujus substantiæ vel naturæ erant corpora? Si enim bonæ, quomodo fuerunt pigra? Si malæ, quomodo temperata? Si vero a pigritia ad temperantiam translata sunt, et aliquando quidem fuerunt pigra, quandoque vero temperata: et potuerunt pigrari, et potuerunt temperare, id quod testantur mutationes: soluta est natura; ostensa est electio, et non est corpus substantia malum; quin potius electioni deserviens, et minister electionis, et non naturæ, idque futurum, quod electio dederit ut sit.

CAP. IX. *Corpus sequitur motus animæ.*

Cum enim mens, disciplinis susceptis, amore B disciplinarum teneri cœpit, tunc corpus a motibus qui illiciunt et provocant, solutum et expeditum, tranquillitatem magni facit, et quin actionibus deserviat, non repugnat. Cum vero desidiosa et molliora animum illicet, et tanquam dissolutio et molliora mentis existit; tunc perturbatio corpori ascribitur, et nihil aliud inter utrumque intermedium cernitur; estque verum quod scriptum est: *Ecce posui coram te mortem et vitam; elige quod vis* ⁹: ut quod justum est, qui elegerit ad utendum, de eo ratio in judicio ab eo reposcatur; et non coactus ad aliquid, excuset vim et necessitatem in eo quod egit; neque sic natus, extra querelam et culpam sit, quia naturæ repugnare non potuit. Cumque utrumque in potestate habeat, et ad eligendum dominus sit, judicii proprii rationem reddat, et se defendat: quod enim elegit, volens elegit: idcirco de voluntario judicium subit, qui voluntate sua se ad actionem rerum applicavit. Si hæc non ita sunt, frustra sancti coronabuntur; frustra mali cruciabuntur, si actionis causa non ascribitur facientibus.

CAP. X. *Manichæi male ratiocinantur de corpore.*

Quid igitur Manichæos movit ad inferendum corporibus accusationes et vituperationes, quos tum quæ scripta sunt, tum quæ a priscis dicta, abunde accusant? Temperantia enim quæ in actione posita est, testimonium tribuit corpori temperanti. Scriptura autem, quæ clamat: *Exhibete corpora vestra hostiam viventem, Deo placentem* ¹⁰, satis argumentum concludit; non enim Deus quod non est suum approbat et amplectitur; neque quod ab alio fictum et simulatum est, requirit, ne qui alios de violentia accusat, ipse violentus existat; et ne quid desideret, quasi ipse facere non possit. Si enim vult id quod honoratum est, ut corpora sint in virtute temperantiæ, quomodo non fecit quod volebat? Si vero fecit quidem non ipse, sed sic sunt natura facta ut essent mala; quomodo naturam commutavit, ut non amplius haberent naturam propriam,

σθαι· όταν οὖν λέγῃ τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι Οἱ τελῶνται καὶ αἱ πόρναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· όταν λέγῃ Παῦλος· Πιστεῖ· Ῥαδὴ ἡ πόρνη οὐ συναπαλώλετο τοῖς ἀπειθήσασιν· ποίας οὐσίας ἦν τὰ σώματα, ἢ φύσεως; Εἰ μὲν γὰρ τῆς ἀγαθῆς, πῶς ἐῤῥθῶμε; Εἰ δὲ τῆς φαύλης, πῶς ἐσωφρόνησεν; Εἰ δὲ ἐκ ῥαθυμίας ἐπὶ σωφροσύνην μετέστη, καὶ ποτὲ μὲν ἦν ῥάθυμα, ποτὲ δὲ ἐσωφρόνησε, καὶ ἡδυνήθη ῥαθυμεῖν, καὶ ἡδυνήθη σωφρονεῖν, καὶ μαρτυροῦσιν αἱ μεταβολαί· λέλυται ἡ φύσις· ὥφθη ἡ προαίρεσις· καὶ οὐκ ἔστι τὸ σῶμα οὐσιώδες κακόν, μᾶλλον δὲ ὑπηρετοῦν τῇ προαίρεσει, καὶ δοῦλον προαίρεσεως, οὐ φύσεως ὑπάρχον, καὶ τοῦτο ἐσόμενον, ὅπερ ἡ προαίρεσις ἀποδιδῶσιν.

Ὅταν γὰρ γνώμῃ μαθήματα παραλαβοῦσα, εἰς ἔρωτα τῶν μαθημάτων ἔλθῃ, τότε καὶ τὸ σῶμα τῶν ἐρεθιστικῶν κινήματων ἀπολελυμένον εὐστάθειαν τιμᾷ, καὶ τῇ τῶν πράξεων ὑπηρεσίᾳ οὐ μάχεται· όταν δὲ ἀμελετησίας καὶ χαυνότητος ἐρεθιστοῦς τὴν διάνοιαν, ὅσον ἔκλυσις καὶ χαυνότης γένηται τῆς γνώμης, τότε τῷ σώματι τὸ πάθος ἐπιγράφεται, καὶ φαίνεται μεθόδιον ἑκατέρου, οὐδὲν ἕτερον ὂν· καὶ ἀληθὲς ἔστι τὸ γεγραμμένον· Ἴδοὺ ἐθῆκα ἐνώπιόν σου τὸν θάνατον καὶ τὴν ζωὴν· ἔκλεξαι ὃ θέλεις· ἵνα τὴν αἵρεσιν λαβὼν ὁ πράττων δικαίαν, καὶ τὴν κρίσιν ἀπαιτῆται, καὶ μὴ πρὸς τι βεδιασμένος, ἀπολογίαν τὴν βίαν καὶ τὴν ἀνάγκην τῶν πραγμάτων ἔχῃ, μὴδὲ οὕτω πεφυκὸς ἀμεμπτος τῇ φύσει μάχεσθαι μὴ δυνάμενος· καὶ τὴν αἵρεσιν ἑκατέρου ἔχων, κύριος ὢν ἐν ταῖς ἐπικρίσεσι, τῆς οὐκείας κρίσεως τὰς εὐθύνας καὶ τὰς ἀπολογίας ἀπαιτῆται· ὃ γὰρ εἴλετο, ἔκων εἴλετο· καὶ διὰ τοῦτο ὑπὲρ τε τῶν ἐκουσίων κρίνεται, αἰρέσει ἰδίᾳ τοῖς πράγμασιν ἐπιβαλλόμενος· εἰ δὲ μὴ γε, μάτην καὶ οἱ ἅγιοι ἐστεφανοῦντο· μάτην καὶ οἱ κακοὶ ἐστερεβλοῦντο, εἰ μὴ τοὶ πράττουσιν ἢ τῆς πράξεως αἰτία ἐπεγράφετο.

Πόθεν οὖν κεκινήμενοι Μανιχαῖοι διαβολὰς κατὰ τῶν σωμάτων ἐπηγέγκαντο, ἐκ τῶν γεγραμμένων καὶ ἐκ τῶν παλαιῶν λογίων κατηγορούμενοι; Ἡ γὰρ σωφροσύνη πράξις οὐσα, μαρτυρεῖ περὶ τοῦ σώματος σώματος. Τὰ δὲ λόγια βιώντα καὶ λέγοντα, Παράστησατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζώσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, ἱκανὴν τὴν ἀπόδειξιν ποιεῖται· οὐδὲ γὰρ τὸ μὴ ἑαυτοῦ δέχεται ὁ Θεός, οὐδὲ τὸ ὑπ' ἄλλου πεπλασμένον ἀπαιτεῖ, ἵνα μὴ βίαν ἄλλοις ἐγκαλῶν, αὐτὸς βίαιος γένηται· καὶ ἵνα μὴ ἕτερον ἐπιθυμῇ, ὥς αὐτὸς ποιῆσαι μὴ δυνάμενος· εἰ γὰρ τίμιόν ἐστι καὶ βούλεται σωφρονεῖν τὰ σώματα, πῶς οὐκ ἐποίησε ὃ ἡδούλετο; εἰ δὲ πεποίηκε μὲν οὐκ αὐτὸς, οὕτω δὲ πέφυκεν, ἵνα πονηρὰ ᾖ, πῶς τὴν φύσιν ἡμεψεν, ὥστε μηκέτι τὴν ἰδίαν ἔχειν, μήτε εἶναι πονηρὰ, εἶναι δὲ σεμνὰ; Εἰ δὲ δύναται φύσις ἀμειψθῆναι, πῶς ἔτι φύσις ἐστὶν ἀλλαττομένη, καὶ τὸ ἐναντίον ἑαυτῇ γι-

⁷ Math. xxi, 31. ⁸ Hebr. xi, 31. ⁹ Jerem. xxi, 8; Eccl. xv, 18. ¹⁰ Rom. xii, 1.

γνομένη; Τὸ γὰρ δεχόμενον ἀλλαγὰς καὶ μεταβολὰς ἂν οὐκ ἐστὶ τοὺς ὅρους τῆς φύσεως δέχεται· ἀμείβεται δὲ τὸ σῶμα καὶ μεταλλάσσεται, καὶ βραθυμῶς σωφρονεῖ· καὶ βοῶσιν οἱ λόγοι, τὸ, *Οὐ πορνεύσεις*· βοῶσι τὸ, *Οὐ μοιχεύσεις*· τὸ ἐγχευοῦν διὰ τῆς παραγγελίας ἀναίρουντες· καὶ τὸ δυνάμενον τελειωθῆναι, διὰ τῆς παραινήσεως ἀναστέλλοντες· καὶ σύμμαχον τὸν λόγον τῇ γνώμῃ διδόντες· ἵνα ἡ διάνοια βέπουσα καὶ τὸ σῶμα πρὸς ἀρετὴν ἐφέλκη. et quod perfici poterat, hortando cohibent, et adiungendo rationem ad iudicium, ut mens in virtutem propensa, corpus etiam ad virtutem attrahat.

CAP. XI. *Corpora sanctorum divinitus mirabilia operantur.*

Ἀμέλει ἐπὶ τοσούτον προήλθε τὰ σώματα τῶν ἁγίων, ὡς τιμηθῆναι, καὶ μῆτε κενὰ γενέσθαι ἐνεργείας, μῆτε δυνάμειος θείας. Νεκρὸν ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἑλισαίου, καὶ κείμενον νεκρὸν, ἤγειρε νεκρὸν· ἐσώθει τὸν θάνατον, ἐλεύθερον (6) τὸν ἀποθανόντα, εἰς ζῶντας ἐπεμψε τὸν τεθνεῶτα, προσεζίνει τῷ πεποιημένῳ τὴν ἔγερσιν. Εἰ δὲ Μανιχαῖοι πρὸς αὐτὸν μεμνηνότες, καὶ τὸ λόγιον διαβάλλουσι, μῆτε τὸν νόμον τιμῶντες· κἄν ἐκ τοῦ παραλλήλου δυσωπείσθωσαν, κἄν ἡ σκιά Πέτρου τὴν γνώμην ἐκείνων ἀισχυνέτω· σώματος γὰρ ἦν ἡ σκιά, καὶ ἐφαπτωμένη (7) κατὰ τῶν νενοσηκότων σωμάτων, ἀπόλυτα τὰ σώματα τῶν νοσημάτων κατεσχεύαζε.

CAP. XII. *Manichæorum argumenta soluta.*

Τοιούτων οὖν ὄντων τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων καὶ τοιαύτης οὐσης ἀποδεικτικῆς πράξεως, πῶς οὐκ ἂν εἴεν, φράσει λόγων ἀρμόσαι τὰ ἀνάρμοστα ἐσπουδακότες; Φασὶ γὰρ Μανιχαῖοι· — Τὸ σῶμα ἐφορέσαμεν τοῦ Σατανᾶ, ἡ δὲ ψυχὴ τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸ μὲν σῶμα οὕτω πέφυκε κακὸν, ἐκ κακοῦ προελθόν· ἡ δὲ ψυχὴ πέφυκε καλὴ, ἐκ καλοῦ ἔχουσα τὴν ἀρχὴν· οὐκοῦν δύο ἀρχαὶ καὶ δύο οὐσίαι· καὶ ἀρχαὶ δύο γέγονασιν αἰτίαι, καὶ ἡ μὲν σώματος κακοῦ, ἡ δὲ ψυχῆς ἀγαθῆς. Ἀγαθὴ οὖν ἡ ψυχὴ, πονηρὸν δὲ τὸ σῶμα. — Καὶ πῶς σῶμα μὲν σωφρονεῖ, πολλάκις δὲ ψυχὴ βραθυμεῖ; Καὶ πῶς ἐκότερον ἐν τῇ ἰδίᾳ τάξει οὐ μένει; καὶ γέγονε τὸ ἀνάπαλιν, τὸ μὲν τοῦ διαδόλου τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ διαδόλου· καὶ λέλυται ἡ θρυλλομένη ἐχθρὰ· καὶ φιλία γέγονε καὶ σπονδὴ, τοῦ μὲν Θεοῦ τὴν ψυχὴν ἀποπέμποντος τῷ διαδόλῳ, τοῦ δὲ διαδόλου τὸ σῶμα ἀντιπαρὰπέμποντος τῷ Θεῷ ὑπηρετεῖν; ὑπηρετεῖ γὰρ σωφρονοῦν· (8) τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ τῷ διαδόλῳ διακονεῖν· διακονεῖ γὰρ ἀπιστοῦσα, καὶ βλάσφημα φεγγομένη.

CAP. XIII. *Ex filii prodigi pœnitentia.*

Πῶς οὖν οὐ μέγα καυχάζειν καὶ γελᾶν κατ' ἐκείνων τοὺς φρονίμους προσήκει, οὕτως ἄτοπον καὶ γελοῖον δόγμα εἰσηγεῖσθαι ἐσπουδακόντων; Ὅτι δὲ καὶ αὐτὸ τὸ λογικὸν ἡρέθη μὲν ἀφροσύνη, δεδύνηται δὲ πάλιν ἀπολιπεῖν τὴν αἰρήσασαν ἀφροσύνην, καὶ δύνανται ἀπολιπεῖν, αὐτάρκης ἀποδείξει ἡ τοῦ (9) περὶ νεωτέρου υἱοῦ, ἡ παρὰ πατρὶ βραθυμίσασα. Πατέ-

¹¹ II Reg. xiii, 21. ¹² Act. v, 15. ¹³ Luc. xv, 12 sqq.

(6) Ἑλεύθερον. Legissee videtur interpretes ἡλευθέρου. EDIT. PATROL.

(7) Ἐφαπτωμένη. An ἐφαπλωμένη, pro ἐφαπ-

nec essent mala, sed essent honesta? Si autem potest natura verti ac mutari, quomodo est natura quæ variatur, et in illud transit quod est illi contrarium? Quod enim variationes et mutationes capit, nondum finibus terminisque naturæ continetur. Mutatur autem corpus, et variatur; et quod fuit in pigrizia et ignavia, temperat. Et clamant præcepta: *Non fornicaberis*; clamant: *Non adulterabis*; et præcipiendo tollunt facultatem faciendi;

Sane quidem corpora sanctorum tantum in virtute progressa sunt, ut honorata fuerint, et non facta vacua ab operatione et vi divina. Mortuum jacebat corpus Elisæi, et cum jaceret mortuum, suscitavit mortuum¹¹; expulit mortem, liberavit ab obitu, revocavit ad vivos vitam defunctum, excitavit a mortuis corpus a Deo factum. Quod si Manichæi contra hoc furentes, etiam Scripturam accusant, neque legem honorant; deterreat eos simile exemplum; faciat umbra Petri¹², ut ipsos pudeat: umbra enim erat corporis, quæ cum corpora ægrorum inumbrabat, eorum morbos depellebat.

Cum tales ergo sint nostræ rationes demonstrativæ, et talis sit actio item demonstrativa, quomodo non sint absurdi, qui quæ aptari et colligari non possunt, verbis aptare et colligare student? Aiunt enim Manichæi: — Corpus Satanæ gestavimus, anima vero Dei est. Ac corpus quidem sic natura factum est, malum ex malo; anima vero natura facta est bona, ex bono originem trahens. Sunt igitur duo principia, et duæ substantiæ; et duo principia sunt causæ, altera quidem corporis mali, altera vero animæ bonæ. Bona igitur est anima, et corpus malum. — Et quomodo corpus quidem temperans est, anima vero sæpe pigra? Quomodo utrumque non manet in ordine suo? sed contra potius quod erat diaboli, sit Dei; et quod Dei, diaboli; et dissoluta est vulgata inimicitia, et facta amicitia et fœdus, Deo animam dimittente, ut inserviat diabolo; et contra diabolo corpus, ut inserviat Deo? inservit enim Deo, cum est temperans. Hoc autem Dei est, sicut rursus inservit anima diabolo, cum non credit, et loquitur blasphemata.

Quomodo igitur non merito moveat prudentibus risum et cachinnos tam absurdum et ridiculum ipsorum dogma, quod introducere studuerunt? Quod autem ea vis animorum quæ posita est in ratione, capta est vitio intemperantiæ, potuit autem rursus et potest intemperantiam illam qua tenebatur, deserere, satis probat illa de filio adolescentiore¹³

λουμένη? EDIT. PATROL.

(8) Sequentia manca sunt.

(9) Locus vitiosus.

apud patrem ignavia. Reliquit patrem, profectus est ad voluptates, commoratus est in luxuria; tandem reddit ad se, revertitur ad patrem, dimittit turpitudinem. Procedit supplex ad preces, consequitur veniam; præcepta enim magis prelii quæ didicit, objecit, quibus fletum quem peccatum parit, delolvit, et celebritatem laetam rationi consentaneam et divinam pro fletu reddidit.

CAP. XIV. *Ex Pauli apostoli conversione.*

Nescio an Apostolum criminantur, et in apostolis numerant propter nova. Si nova laudant, quid aiunt de eo propter vetera, non enim priora cum posterioribus conveniunt. Lupus erat Paulus, et repertus est pastor; mactabat, et hodie scutum; tanquam propugnator sanguinem gregis fundere voluit, et ad extremum periculis se objicit, et sanguinem suum profundere studuit. Non enim recens natus, et cum dolore partus ex utero editus, usque ad tempus sepulture in eodem statu perseveravit, sed potius variis mutationibus ac conversionibus usus est. Factum quidem finem nactus, vitæ vero institutione superiori contraria usus, non erubescit, neque tacet vetera. Laudem vitæ novæ putavit esse, quod ex tanta perversitate egressus, ad tantum culmen virtutis reversus est, et clamat: *Propter hoc Jesus Christus venit in mundum, ut peccatores salvos faceret, quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Jesus omnem patientiam ad informationem illorum, qui crediduri sunt illi in vitam æternam*."

CAP. XV. *Apostoli primum peccatores.*

Cum autem choram apostolorum contemplantur, intelligamus ex peccatoribus et profanis hominibus fuisse collectum, qui multa olim peccaverunt et non sunt amplius errore lapsi; in quibus duo fuerant, lapsos fuisse, et non jam lapsos esse. Quod si mala natura præditi fuissent, semper peccassent; rursus, si bona natura, nunquam peccassent: si vero in multis lapsi, et cum multa peccata commisissent, eo evaserant ut non peccarent, et ad vitam ab erroribus liberam devenissent, constat naturam animæ liberi arbitrii ac voluntatis esse, non ad aliquid naturæ factam, sed electione mutationes capere; quocumque vult se videri et redire, quo reditum eligit; et interdum sic degere, interdum sic, ut vult, faciens voluntatem suam normam suarum rerum: norma enim actionis est voluntas facientis. Si autem quæ oderant dilexerunt, et quæ dilexerant oderunt, et non fuit sententia fixa in odio, sed instar volucris leviter se transfert quo desiderat, ubi est natura? Oportet enim naturam quæ semper odit, semper odio habere quod odit; et quæ semper amat, semper amare quod amavit; et non jam amare quæ odio habuit, neque quæ amavit odio ha-

"1 Tim. 1, 15, 16.

(10) *Καὶ παλινδρομῶσι*. Ista exciderunt interpreti.
(11) *Σφαλῆντων*. Lege σφαλέντων, et infra σφα-

ρα ἀπολέλοιπεν, ἐστειλατο τὴν πρὸς τὰ πάθη ἀποδημίαν, ἐνεβράδυνε τῇ ἀσωτίᾳ· ὥς ποτε ἀντελάβετο ἑαυτοῦ, παλιννοστῇ πρὸς τὸν πατέρα καὶ παλινδρομῶσι (10)· ἀφίησι τὰ αἰσχροῦ· πρὸς ἱκεσίαν χωρεῖ· τυγχάνει συγχωρήσεως· εὐστασις γὰρ μαθημάτων πολυτελὴς γενομένη, τὸν μὲν δούρυμὸν τῆς ἀμαρτίας ἀπήλειψε, πανήγυριν δὲ λογικὴν καὶ θείαν ἀποδέδωκεν.

Οὐκ οἶδα δὲ εἰ καὶ τὸν Ἀπόστολον διαβάλλουσιν, ἥ ἐν τοῖς ἀποστόλοις αὐτὸν ἐγκρίνουσι διὰ τὰ νέα. Εἰ μὲν γὰρ διὰ τὰ παλαιὰ διαβάλλουσι, τί ἐροῦσι διὰ τὰ νέα; Εἰ δὲ τὰ νέα ἐπαινοῦσι, τί φασὶ διὰ τὰ παλαιὰ; οὐ γὰρ συνῶδα τὰ πρῶτα τοῖς δευτέροις· λύκος ἦν, καὶ ποιμὴν εὐρέθη· ἀναιρῶν ἦν, καὶ σήμερον ὅπλον· ὡς ὑπερασπιστῆς, τὰ αἵματα τῆς ἀγῆλης ἐκχέειν προήρηται, καὶ τὸ τελευταῖον κινδυνεύει, καὶ τὸ αἷμα τὸ ἴδιον ἐκχέειν ἐσπούδασεν. Οὐ γὰρ ἄρτι τεχθεὶς, καὶ τὴν ὥδιν τῆς μήτρας παρελθὼν μέχρις ὥρας τοῦ μνήματος ὁ αὐτὸς διέτελει· ἀλλὰ κέχρηται ποικίλαις διαλλαγαῖς καὶ μεταβολαῖς· αἴσιον μὲν τὸ τέλος εὐράμενος, παλιμψήμῳ δὲ χρῆσάμενος τῇ νέᾳ διαγωγῇ· ἀμέλει, οὐκ ἐρυθριζέ, οὐ σιωπᾷ τὰ παλαιὰ· ἐγκώμιον τοῦ νέου βίου νενόμικεν, ὅτι ἐκ τοσαύτης φαυλότητος παρελθὼν, ἐπὶ τηλικαύτην ἀκρόρειαν τῆς ἀρετῆς ἀνελήλυθε, καὶ βοᾷ· *Διὰ τοῦτο Ἰησοῦς Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, ἀμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἡλεήθην, ἵνα ἐνδείξηται Ἰησοῦς ἐν ἐμοὶ τὴν ἀπασαν αὐτοῦ μακροθυμίαν, πρὸς ὑποτέπνωσιν τῶν μελόντων πιστευόντων*.

Ὅταν δὲ καὶ τὴν χορείαν τῶν ἀποστόλων ἴδωμεν, ἐξ ἀμαρτωλῶν αὐτὴν εἰσόμεθα καὶ βεβήλων ἀνθρώπων, καὶ πολλὰ τὸ παλαιὸν ἑπταικότων, καὶ μηκέτι σφαλῆντων (11), καὶ τὰ δύο ἐσχηκότων, καὶ τὰ πολλὰ ἐσφάλλουσι. Εἰ μὲν οὖν φύσεις ἦσαν κακῆς, αἱ ἐπταίων· εἰ δὲ φύσεις καλῆς, οὐδέποτε ἑπταίων· εἰ δὲ πολλὰ σφαλέντες, καὶ μεγάλα ἀμαρτήσαντες, ἐπὶ τὸ μὴ ἀμαρτάνειν ἐληλύθασι, καὶ ἐπὶ τὸ ἀσφαλὲς βεβιωκέναι ἦλθον, δείκνυνται ὁ τῆς ψυχῆς ὅρος αὐτέξουστος ὢν καὶ αὐτοπραΐρετος, μὴ πρὸς τι πεφυκώς, προαιρέσει δὲ τὴν μεταβολὴν ποιούμενος, καὶ τρεπόμενος ὅπου καὶ βούλεται, καὶ παλινδρομῶν, ὅπου καὶ προαιρεῖται· καὶ τῇ μὲν, οὕτω διάγων, πῇ δὲ, οὕτω καὶ οὕτω διάγων ὥς βούλεται· καὶ τὴν βούλησιν ἑαυτοῦ, κανὼν τῶν πραγμάτων ἑαυτοῦ ποιούμενος· κανὼν γὰρ πράξεως ἡ βούλησις τοῦ ἐργαζομένου τυγχάνει. Εἰ δὲ ἀμεμισθήκασι, πεφιλήκασι, καὶ ἀπεφιλήκασι, μεμισθήκασι, καὶ οὐ πέπηγεν ἡ γνώμη ἐν τῷ μίσῳ, ἀλλὰ πηγνοῦ δίκην κούφως μεθίσταται, ὅπου καὶ ποθεῖ· ποῦ ἡ φύσις; Δεῖ γὰρ τὴν φύσιν μισοῦσαν, αἰετὶ μισεῖν τὸ μισθὲν, καὶ φιλοῦσαν, αἰετὶ φιλεῖν τὸ φιληθέν· μηκέτι τὰ μεμισθημένα φιλεῖν, μηδὲ τὰ πεφιλημένα μισεῖν· ὅπου γὰρ ἀλλάττονται αἱ γνώ-

λέντες, pro σφαλῆντες, quod verbum est nihili. Εἰσι. ΠΑΤΡΟΙ.

μαι, καὶ τηλικαῦται φιλαί τοιαύτας λαμβάνουσι τὰς μεταβολάς, πῶς οὐκ ἂν εἴη ἄμιλλα τὸ πρᾶγμα;

CAP. XVI. *Substantia eadem ante et post conversationem.*

Ἐμισεῖτό ποτε ὁ Ἰησοῦς ὑπὸ τοῦ Παύλου, καὶ πάνυ πεφιληται ὑπὸ τοῦ μεμισηκότος· ἐφιλεῖτο ἡ ληστεία ὑπὸ τοῦ ληστοῦ, καὶ ἐμισεῖτο ἡ ἀρετὴ· καὶ τοσοῦτον μετετέθη ἡ διάνοια, ὥς ὑπερφιλῆσαι τὸ πάνυ μεμισημένον· τοῦτο γὰρ ἰδίον ἐστι τοῦ εὐαρέ-
τον, φιλῆσαι μὲν τὸ μισηθῆν, μισῆσαι δὲ τὸ φιληθῆν. Πολλοὶ νέοι οὕτως πεφιλήκασιν τὰ αἰσχροῦ, καὶ μεμισή-
κασιν τὰ σεμνά· καὶ σήμερον ἐν γνῶσει γεγονότες διακρίνεται· διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐπιγινώσκονται· διὰ τοῦτο ἠγωνίσαντο ἑαυτοῖς· διὰ τοῦτο οὐδὲ εἰκόνα τὴν παλαιάν λαμβάνουσι· καί τοι ἄνθρωποι καὶ αὐτοὶ εἰσιν. Οὐ τοῦ εἶναι ἄνθρωποι ἐπαύσαντο· μενούσης τῆς οὐσίας, οὐ μένουσιν οἱ τρόποι. Αἱ οὐσίαι οὐ λεί-
λυνται, οἱ δὲ τρόποι καταλέλυνται· ἔσθῃ μὲν ἡ ἐκ-
στού οὐσία, ἡ τοῦ ἀνθρώπου οὐσία· ἀλλ' οὐκέτι γνω-
ρίζω τὸν ἄνθρωπον· πόρνος ἦν, καὶ σώφρων γέγο-
νεν· ἄρπαξ ἦν, καὶ τὸν εὐεργετικὸν μεμύηται βίον· οὐ τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου λέλυνκε, μένει δὲ τῆς ὁμοει-
δούς χαρακτῆρ· οὐ τὴν ὄψιν τῆς φύσεως ἀν-
ήρηνκεν.

Ubi autem sententiæ mutantur et simulationes capiunt amicitie, quid aliud res est quam certamen?

Habebatur aliquando Jesus odio a Paulo, et magnopere amatus est ab eo qui oderat. Amabatur latrocinium a latrone, et odio erat virtus; et tantæ mutationem mens cepit, ut quod valde oderat, magnopere amaret. Hoc enim proprium est ejus qui studio virtutis tenetur, amare quidem quod odio persecutus fuerat, et odio habere quod persecutus amore. Quin imo adolescentes voluptates adamarunt, et honesta odio habuerunt. Hodie ceruimus eos esse in scientia et cognitione; idcirco nec agnoscuntur; idcirco secum certaverunt; idcirco pec imaginem veterem sumunt: et homines sunt, et iidem sunt. Non desierunt esse homines; manente alioqui substantia, non mutant mores. Substantiæ non sunt solutæ, mores sublati sunt. Uniuscujusque substantia existit hominis substantia; sed non jam hominem agnosco, Erat libidinosus, et factus est pudicus. Latro erat, et vitam benigni et benefici imitatus est. Non figuram personæ delevit; permanent lineamenta aspectus; non abstulit aspectum naturæ.

CAP. XVII. *Modo dicta confirmantur.*

Ὅταν μὲν τὸν ἄνθρωπον ἴδω, ἐπιγινώσκω οἷός ἐστιν· ὅταν δὲ τὸν τρόπον θεωρήσω, ξενίζομαι· οὐκέτι γνωρίζω· ἡ μεταλλαγή τὸν ξενισμὸν δεδώρηται. Καὶ αἱ μὲν οὐσίαι οὐκ ἠλλάγησαν· μένει γὰρ τὸ σῶμα, οὐχ ἕτερον γεγονός· οὔτε γὰρ τὸ σῶμα εἰς τὸ ἀσώματον μετετέθη· οὔτε ἡ ψυχὴ ἑτέρα τῇ οὐσίᾳ ὑπῆρξεν· ἀλλὰ μενουσῶν τῶν οὐσιῶν, τὰ ἐπιτηδεύ-
ματα οὐκ ἔμεινε.

Cum hominem video, agnosco qualis est; cum vero mores contemplor, admiro, non amplius agnosco. Morum translatio admirationem attulit. Substantiæ quidem non sunt mutatæ; corpus enim in substantia corporis perseverat. Non aliud factum; nec enim corpus in incorporeum translatus est, nec anima alia existit secundum substantiam: quia potius manentibus substantiis, non permanserunt studia.

CAP. XVIII. *Idem argumentum rursus astringitur.*

Τί οὖν ἐροῦμεν; εἰ μενουσῶν τῶν οὐσιῶν τὰ ἐπιτηδεύματα οὐκ ἔμεινε, οὐκέτι οὐσιώδη τὰ ἐπιτηδεύματα· ἡ γὰρ ἂν καὶ συνέμεινε ταῖς οὐσίαις, καὶ οὐκ ἂν ἀπηλλάττοντο· εἰ δὲ μεμνήκασιν μὲν αἱ οὐσίαι, οὐ μεμνήκασιν δὲ τὰ ἐπιτηδεύματα, ἀλλ' ὀφθαλμῶς ὁ πάλαι αἰρούμενος τῇ ἡδονῇ ἀντικείμενα τὴν σωφροσύνην ἔσχεν· ἡ δὲ γλῶσσα ἡ πάλαι πρόχειρος καὶ πρόδουλος, καὶ τῶν βουλῶν προεπαγομένη, ἄρτι χαλινῷ πελθεται, καὶ ὁμολογεῖ, καὶ τὰ ἀσφαλῆ φθέγγεται· τὸ δὲ σῶμα ἐκδεδιαιτημένον (12) ἄρτι ἡρεμεῖ καὶ συνεστάλη, καὶ λοιπὸν σωφρονεῖ· οὐκ ἦν φύσις τοῦ ὀφθαλμοῦ ὀρεξίς, οὔτε γλῶττης προπεί-
τεια, οὔτε σώματος ἡ ῥάθυμία· οὐ (13) δὲ τοῖς φυσικοῖς ἐπιστῆναι δεῖ, καὶ ταῦτα μὴ σιωπῆσαι· ὀφθαλμοῦ ἦν τὸ βλέπειν, οὐ τὸ πῶς βλέπειν· καὶ γλῶττης ἦν λαλεῖν (14)· ἡ γὰρ ποιότης τῶν κινήματων ἐν τῇ προαιρέσει κεῖται· ἡ δὲ ἀπλή καὶ ἀκίνδυνος τῶν πραγμάτων κίνησις τοῖς μέλεσιν ἀποδίδεται· ἀκίνδυνος οὖν ἡ ἀπλή κίνησις· ἀδρῆλος δὲ ἡ μεταβολή· καὶ γνώμης μὲν καὶ μαθημάτων, ἡγουμένων τῶν ὁμμά-

C Quid igitur dicemus? si manentibus substantiis non permanserunt studia, non insunt in substantia studia. Si enim in substantia inessent, simul cum substantiis permanerent, et non mutarentur. Quod si substantiæ in natura sua perseveraverunt, non autem perseveraverunt studia, sed potius oculus qui olim voluptate capiebatur, temperantiam pro elastro habuit; lingua quæ olim prompta et præceps fuit et consilia præcurrens, jam freno rationis obtemperat et confitetur, et quæ errore carent, loquitur; corpus vero paulo ante erat in metu, quiescebat; erat contractum, et postea temperate vivit: sequitur naturam oculi non esse appetitum, neque linguæ naturam petulantiam, neque corporis naturam pigritiam et ignavia. Quod si oportet in naturalibus persistere, et non hæc tacere, oculi erat videre, non quomodo videret; et linguæ item loqui, non quomodo loqueretur: qualitas enim motuum posita est in electione. Simplex autem, et non periculosa rerum motio membris attribuitur. Periculo igitur vacat simplex motus; incerta

(12) Τὸ δὲ σῶμα ἐκδεδ. Vertit Basnagius: corpus in temperate vivens novissime quiescit: timidum factum est, et postea vivit temperate. Interpret posuit pro ἐκδεδιητημένον legisse videtur: ἐθεδεῖ, σήμερον.

Inde hinc admodum est interpretatio Latina.

(13) Οὐ. Et legisse videtur interpret.

(14) Λαλεῖν. Post hanc vocem, ista etiam legitur: Interpret: οὐ τὸ πῶς λαλεῖν.

vero est mutatio : ac iudicium quidem et disciplina A των, δεξιὰ καὶ θεία βλῆψις, μέχρι τῶν ἀξιοθέντων ἐκτεινομένη· ῥαθυμίας δὲ κρατούσης, αἰσχροὶ καὶ κίβδηλα τὰ πράγματα· οὕτω καὶ σῶμα, οὕτω καὶ πᾶν μέρος τὴν πρᾶξιν τιμᾷ, τὴν πρόθεσιν μιμεῖται. Καλὸν τὸ πεπλασμένον· δύναται γὰρ ὑπηρετῆσαι ἀρετῇ· ἱεροὶ οἱ νόμοι· ἐπιμέλονται γὰρ τῆς μελείας τοῦ πεπλασμένου. Μίξον τῇ πλάσει τὸν νόμον, καὶ ὅφει τὸ πεπλασμένον, εἰκοὺς τῷ πεπλασμένῳ, καὶ μιμήσεται τὸν πεπλασμένον· εἰ δὲ τὴν πλάσιν ἔχεις, τοὺς δὲ νόμους (15), χαρακτηῖρας ὄντας τῆς πλάσεως, οὐκ ἀποδίδως τῷ πεποιημένῳ, κινδυνεύεις κατηγορεῖν διαβολῇ, ὁδρίζεις δοκῶν τὸ πεποιημένον· ὅδριν τῷ πεποιημένῳ ἐργάζῃ.

CAP. XIX. *Mutatis moribus, anima non mutatur.*

Quandoquidem vero aliqua est animæ substantia, B Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῇ ψυχῇ ἔστι τις ὑπόστασις, καὶ οὐ λέλυνται αὐτῆς ἡ ὑπόστασις, οὐδὲ λυθῆσεται· πολλάκις δὲ λύονται οἱ τρόποι, καὶ δύνανται λυθῆναι· τίς μὴ δυνάμενον λυθῆναι τὸ δυνάμενον λυθῆναι, οὐσιῶδες ὁμολογεῖς; Εἰσι ψυχαὶ πολλάκις μὲν ἀφροσύνην αἰρεθεῖσαι, ὕστερον δὲ φρονήσεως ἤψαντο· καὶ πολλάκις διαπρέπουσαι ἐν φρονήσει· ὕστερόν ποτε εἰς ἀφροσύνην πεπτῶκασι. Πολλάκις ἤκουσας· Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε· παρασυμβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς. Ἐδόξε δὲ καὶ Παῦλος· Τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα κατασχῇ τοὺς σοφοὺς. Οὐκοῦν, οἱ ἐκ μωρίας ἐπὶ τὴν φρόνησιν ἐληλύθασιν, καὶ ἐκ φρονήσεως ἐπὶ τὴν μωρίαν, καὶ ῥαθυμία μὲν τὴν γνώμην εἴλε, νόσῳ φρονήσεως αἰρεθεῖσαν, μάθησις δὲ γνώμην ἀφραίνουσαν παραλαβοῦσα ἀνεκτήσατο, τὴν νόσον τῆς ἀφροσύνης ἐξώσασα, καὶ τὴν ὑγίαν ἀποδέδωκε κυρίαν. Μεταβέβληνται οὖν αἱ κακίαι καὶ αἱ ἀρεταί· καὶ κηται, καὶ ἀπόκηται. Ἐχεις, οὐκ ἔχεις· εὖρες, καὶ ἀπολώλεκας· ἔχεις, δὲ εὖρες· οὐκ ἔχεις, δὲ ἀπολώλεκας· ἐν τοῖς εὐρίσκουσιν, ἡ ἀπολωλεχόσι κρίνη. Ἐτερον δὲ τὸ εὐρισκόμενον καὶ τὸ ἀπολλύμενον· καὶ τὸ μὲν, ἡ ἀρετή, τὸ δὲ, ὁ ποιῶν· καὶ τὸ μὲν, ἡ κακία, τὸ δὲ, ὁ πράττων· καὶ τὸ μὲν, ἡ κακία, οὐδέν· ἰδίως γὰρ οὐδέν· ὑπόστασιν γὰρ κακίας εὖρεῖν ἀμήχανον· πρᾶξιν δὲ χαιρόντη (sic) φρονήσεως ὑφιστανομένην, καὶ μελέτην προαιρέσεως ἀναιρουμένην, ἀμέλει ἐκ τῶν μαθημάτων λάμβανε, καὶ ἐκ τῶν κινήματων· ἐπίσχεσαι τὰ ἔξω· θεώρει τὰ ἔσω· κατανόησον τὰς διανοίας· ὅταν ὑπομείνης τάραχον, ὅταν θόρυβόν τινα, ὅταν γαργαλίσῃ ἡδονῇ, ὅταν ἔτι οὕτω κινδυνεύων ὀλίγου μαθήματος ἐπιστάντος, γαλήνην ἴδῃ ἐν τῇ ψυχῇ καὶ εὐστάθειαν πολλήν, καὶ ταῦτα ἐν ταυτῷ· μήτε πολλοῦ χρόνου παρεληλυθότος, ἀλλὰ πολλάκις ἐν τῷ ἀκαριαίῳ τοῦ τοιοῦτου πραττομένου.

CAP. XX. *Confirmatur eadem doctrina.*

At sæpe cum anima aliquid turpe appetit, et statim se cohibet et sedationem perturbationis sibi offert, ac continuo quæ ad temperantiam pertinent, 15 Psal. XLVIII, 13, 21. 16 I Cor. I, 27.

(15) *Τὸς δὲ νόμους. Sed leges aut virtutes quæ sunt characteres formationis, non reddis formato.*

Καὶ πολλάκις ὁρμώσης τῆς ψυχῆς ἐπὶ πάθος αἰσχροὺν· παραχρῆμα δὲ συστελλούσης καὶ καθησυχάζουσης, καὶ εὐθύς τὰ σώφρονα ἀναγιγνωσκούσης, καὶ

Sic reddit Basnagius ista τοὺς δὲ νόμους, quæ fugerunt interpretem.

τοῦ τοιοῦτου πραττομένου, πῶς οὐκ ἔστι θαῦμα λαθεῖν; πῶς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι οὐδὲν ἴδιον αὐτῆς, ἀλλ' ἰδιοποιεῖται ἡ ψυχὴ πρὸς ὃ βούλεται ἰδιοποιηθεῖσα; καὶ οὐδὲν τῶν αἰσchrῶν καθ' ἑαυτὸ ἔστιν, ἀλλ' εἶναι δοκεῖ, ὅτε τῇ ἐννοίᾳ φαντάζεται· οὐκ ἔστιν οὖν καθ' ἑαυτὰ τὰ αἰσchrῶν, ἀλλὰ ταῖς ἀποκλινοῦσαις καὶ ἀπορρεπούσαις διανοίαις τὰς συστάσεις δέχεται· ὅθεν καὶ παιδευτηρίων ἐδεῖθῃ, ἀκρόνην καὶ λαμπρότητα πρὸς παιδευτηρίων λαμβάνουσα· ὅθεν πολλάκις ἡ αὐτὴ ἑαυτῇ φθέγγεται, ἑαυτὴν διεγείρουσα, ἥ δι' ἐτέρου διανεσταμένη ἀκούει· Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντός μου τὸ δρομὸν τὸ ἄγιον αὐτοῦ· καὶ, Αἶναι ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον· Ἡ γὰρ οἱ διεγείροντες καὶ διανιστῶντες λόγοι ἔτι ἀνδρειοτέραν αὐτὴν κατεσκεύασαν, ἥ ἐκ τοῦ παραινούντος γινόμενοι τὴν στάσιν τὴν τελείαν αὐτῇ χαρίζονται· πολλάκις δὲ καὶ διεγείρει ἑαυτὴν ἐπὶ τὸ αἰσchrῶν, καὶ πρὸς παραίνεσιν ἑαυτῆς χωρεῖ· καὶ ἄλλως τὰ ἄτοπα ἑαυτῇ χαριζομένη, καὶ βοῶσα· Ψυχῆ, ἔχεις ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλά· φάγε, πίε, εὐφραίνου.

CAP. XXI. An duplex anima sit in homine.

Καὶ εἰ μὲν αἱ τὰ ἄτοπα ἑαυταῖς παρέχουσαι ψυχὰι, ἑτέραι ἦσαν, καὶ καθ' ἑαυτὰς ἦσαν, ἄλλων δὲ τὰ σώφρονα, ἣν εἰπεῖν δύο γένει ψυχῶν· καὶ λέγοντας τοῦτο, πάλιν γελᾶν· καὶ δυσωπεῖν ἔδει τὴν ἄτοπον τῶν Μανιχαίων δόξαν, ὅτι τὴν μανίαν εἰς δύο τέμνουσι καὶ διαιροῦσι, καὶ τὰ ἑαυτοῖς μαχόμενα φθεγγόμενοι, καὶ μὴδὲ τῆς ἀτόπου αὐτῶν δόξης τὴν συμφωνίαν τιμῶντες. Εἰ δὲ αἱ αὐταὶ εἰσι, καὶ ἄρτι ἡ τὰ ἄτοπα ἑαυτῇ παραινέσασα παραινέσειε ποτὲ ἑαυτῇ τὰ τίμια, καὶ ἡ ἄρτι πρὸς τὰ σεμνὰ ἑαυτὴν διεγείρουσα, ποτὲ πρὸς τὰ αἰσchrῶν ἑαυτὴν ἐκπέμψει· καὶ ἡ ποτὲ σεμνῶν ἀντιποιηθεῖσα, καὶ τιμῆσασα τὰ σεμνὰ, ποτὲ αὐτὰ ἀπολέλοιπεν· αὐθαίρετος ἐκ τῆς μεταβολῆς ἐλεγχθήσεται.

CAP. XXII. Demas, Giezi et Judas proditor, in exemplum propositi.

Δημᾶς ἦν μετὰ Παύλου, τιμῶν τὴν Παύλου συνουσίαν. Ἡρέθη τῇ τοῦ διαβόλου ἐπιθυμίᾳ· ἤφειε τὴν ἀποστολικὴν συνουσίαν· καὶ φυγὰς γενόμενος πρὸς τὴν τοῦ κόσμου δόξαν ἠπείγετο· Δημᾶς γὰρ με δεγκατέλιπεν, ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονίκην· Ἡκολούθει ποτὲ καὶ Γιεζὶ τῷ Ἐλισσαίῳ, καὶ εἰς ὑπηρεσίαν ἐμετρεῖτο· καὶ φανεῖσθαι εὐκαιρίας χρημάτων ἤφειε μὲν τὰ θεῖα· χρήματα δὲ λαβὼν ἀντεπώλει τὴν οἰκίαν γνώμην τῇ εὐρέσει τῶν χρημάτων· Ἰούδας ἐν ἀποστόλοις ὢν ἐφόδισέ ποτε πυρετοὺς, ἐστρατηλάτησε κατὰ δαιμόνων, εἰς ἣν τῶν λεγόντων, Κύριε, ἰδοὺ καὶ τὰ δαιμόνια ἡμῶν ὑποτάσσεται· καὶ ὁ μάστιγα κατὰ δαιμόνων κινήσας, μικρῷ τροφίῳ αἰρεθεὶς ἡγκιστρεύετο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας. Καὶ οὗτοι μὲν τοιοῦτοι, οὐκ ἐκ τῆς τοιαύτης μετουσίας, εἰς τὴν τῶν αἰσchrῶν οὐσίαν μεταβεβηκότες.

CAP. XXIII. Petri lapsus et penitentia.

Τί δὲ φησι περὶ τοῦ Πέτρου ἡ Θωμᾶ; ὅστις ποτὲ

¹⁷ Psal. cii, 1. ¹⁸ Psal. cXLV, 2. ¹⁹ Luc. xii, 19. x, 17.

legit; cum hoc, inquam, sit, quomodo non est admirandum? quomodo non est dicendum, nihil esse proprium animæ? sed potius proprium ab anima fieri id ad quod se vult applicare, nullamque turpitudinem per se esse, quinimo tunc videri esse, cum cogitatione fingitur. Non sunt igitur turpia per se; sed cum mens ad ea deflexit, et facta est propensa, tunc consistunt. Unde scholis indiguit anima, a quibus acumen et splendorem caperet. Ex quo fit ut sæpe secum loquatur se ipsam excitans, aut ab alio excitata audit: *Benedic, anima mea, Domino, et omnia quæ intra me sunt, nomini sancto ej s¹⁷*, et: *Lauda, anima mea, Dominum¹⁸*. Aut enim rationibus excitata et commota, fortior facia est, aut aliterius monita perfectum statum ei tribuunt. Sæpius vero se ad turpitudinem incitat et hortatur, et quæ sunt absurda, sibi concedit, et clamat: *Anima, habes bona posita in multos annos; comede, bibe, latrare¹⁹*.

Si animæ quæ sibi suggerunt inhonesta, aliæ essent, ac per se essent; aliæ vero, quæ honesta et temperata, dici posset esse duo genera animarum; et rursus eos qui hoc dicerent, rideremus; essetque valde pudendum opinionis Manichæorum, quod insaniam in duo genera dividunt, qui et sibi repugnantia loquuntur, et non tenent cum honore opinionis suæ absurdæ consensionem. Quod si eadem sunt animæ, et anima quæ paulo ante turpia sibi suadebat, suadebit sibi aliquando honesta; et quæ paulo ante ad honestatem se excitabat, quandoque se in turpitudinem projiciet; et quæ aliquando honesta amplexa est et honore prosecuta, aliquando illa deseruit, ipsa mutatione convincetur liberæ voluntatis esse.

CAP. XXII. Demas, Giezi et Judas proditor, in exemplum propositi.

Erat Demas cum Paulo, cum consuetudinem ejus et familiaritatem magni faciebat. Captus est cupiditate diabolica, reliquit consuetudinem Apostoli; et factus fugitivus, ad gloriam sæculi properabat: *Demas, inquit, me reliquit, diligens hoc sæculum, et profectus est Thessalonicam²⁰*. Sequebatur aliquando Giezi Elisæum, et ad inservendum ei se attemperabat; at ostensa opportunitate habendi pecunias, dimisit divina, et acceptis nummis, mentem suam vendidit et pecuniis addixit²¹. Judas e numero apostolorum erat, expellebat aliquando febres, militavit contra dæmones, unus erat ex iis quialebant: *Domine, ecce dæmonia subjiuntur nobis²²*; et qui dæmones verberavit, paulo post hamo cupiditatis captus est. Atque hi quidem tales fuerunt participatione liberæ voluntatis ad res turpes tracti.

Quid de Petro et Thoma dicitur? Erat aliquando

²⁰ II Tim. iv, 9. ²¹ IV Reg. v, 20 sqq. ²² Luc.

piscator Petrus, et malus erat; non enim erat expers peccati, homo siquidem erat. Reliquit sagenas et pisces, et relictis omnibus sequebatur, ut solum Jsum haberet; et relictis primis, non desiderio suo frustratus, reperit quod quæsit, et eo usque progressus est, ut audiret: *Tu es Simon filius Jonæ: tu vocaberis Cephas*²²; quod nomen significat Petrum; ut audiret: *Tibi dabo claves regni cælorum*²³; ut testimonium ei tribueretur: *Caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui est in cælis*²⁴. Postea lapsus est in verbo petulanti; et cum ad increpandum processisset, nec ab increpatione fugeret, audivit: *Vade post me, Satana; scandalum mihi es, quia non sapias quæ Dei sunt, sed quæ hominum*²⁵. Paulo ante claves acceperat, et Pater in eo loquebatur; Petrus pro Simone appellatus; sed pro remuneratione increpationem elegit. Verumtamen facta est lapsæ medicina, et factus est melior; facta est increpatione Domini remedium, et mens curationem amplexa est, et magnus ac divinus erat Petrus; et qui lapsum curaverat, nihil damni in eo quod prius dictum est, fecerat. Ut autem Dominus traditus est, et ducebatur ad atrium pontificis, prodidit se, timori succubuit ille fortis Petrus; tremefactus est qui claves acceperat; periculum fuit, ne extra januam veritatis verum diceret. Periculum fuit, ne se vere faceret anathema, cum munitus est (16). Exinanivit montem, qui plenus erat; ab una puella victus est, ancillam metuuit, non potuit servæ resistere. Cecidit formidinis consternatus ille in Deum pius, ille Deo charus, ille qui illa insignia novit, qui Dominum vidit. Cum hæc dico, non ut eum accusem, dico; confidit enim me hæc dicere, ut veritas calumniam non subeat; pro defensione veritatis loquor; servum veritatis adhibeo, ne mendacium vincat; ministrum veritatis produco, ut quia volunt Manichæi naturas esse in culpa, et in naturæ rationem insaniant, Petrus a me productus est ut naturam demonstret. Demonstrant enim multæ ejus mutationes ea, quæ libera voluntas effecit; et evanescebat ortus rumor, siquidem libera voluntas præmia iudicii conficit. Electione enim (id est, ratione et voluntate) vivimus, electioni reservamus officia.

CAP. XXIV. Revelanda sanctorum peccata.

Idcirco formido, ne in negligentia simus, si quid laboramus, ut cum non videmur muniti esse, deridente propter negligentiam in interitum cadamus. Propter nos dicit: *Castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*²⁷. Rationem de reprobo metuo; agnosco quod est in electione lubricum et præceps; diligentia et accusatione proclivitatem præmunio; sæpio facilitatem liberæ voluntatis labore meditationis. Atque hæc quidem Petrus et loquitur, et scribit, et gaudet quod et peccata ipsius et virtutes sint explanatio dogmatum. Ob hanc causam peccata sancto-

Διεύς ἦν, καὶ κακὸς ἦν· οὐτε γὰρ ἀναμάρτητος ἦν, ἀνθρώπος γὰρ ἦν· καὶ κληθεὶς ἠφίει τὰς σαγήνας καὶ τοὺς ἰχθύας, ἠκολούθει δὲ πάντα ἀφελὺς, ἵνα μόνον ἔχη τὸν Ἰησοῦν· καὶ τὰ πρῶτα ἀπολιπὼν, οὐκ ἐστερέθη τοῦ ποθομένου· εὗρε γὰρ τὸ ζητηθὲν, καὶ ἐπὶ τῷ αὐτῷ ἐξιν προελήλυθεν, ὡς ἀκούσαι· *Σὺ εἶ Σίμων ὁ υἱὸς Ἰωνᾶ· σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἐρμηνεύεται Πέτρος*· ὡς ἀκούσαι, Δώσω σοι, Πέτρε, τὰς κλεῖδας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ὡς μαρτυρηθῆναι, Σάβε καὶ αἶμα οὐκ ἀπακάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος· ὅστερον προπετείας ἤρθε ῥήματι· καὶ πρὸς τῇ ἐπιτιμῇ γενόμενος, καὶ τὴν ἐπιτιμὴν μὴ φεύγων, ἤκουσεν· Ὑπάγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἄρτι μὲν κλεῖδας οὐρανῶν ἐδέχετο· Πατήρ ἐν αὐτῷ ἐφθέγγετο· Πέτρος, ἀντὶ Σίμωνος· ἀντὶ δὲ πράγματος, ῥήματος ἐπιτιμίας ἤρθετο· ἀλλ' ἐθεραπεύθη τὸ πταίσμα τῇ βελτιώσει· καὶ ἡ ἐπιτιμὴ φάρμακόν ἐγένετο· καὶ ἡ γνώμη τῆς θεραπείας εἴχετο· καὶ μέγας ἦν καὶ θεός, θεραπεύσας μὲν τὸ πταίσμα, μηδὲν δὲ ζημιωθείς ἀπὸ τοῦ προηρημένου· ὡς δὲ ὁ Κύριος περὶ δόξης, καὶ ἤγετο ἐπὶ τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως, ἠλέγχθη, ἔδυσωπήθη ὁ εὐτονος Πέτρος· σέσεισται ὁ τὰς κλεῖδας ἔχων· ἐκινδύνευσεν ἔξω τῶν θυρῶν τῆς ἀληθείας ἀληθεύειν· ἐκένωσε τὴν γνώμην ὁ πεκληρωμένος· ὑπὸ κόρης μᾶς νενίκηται· παιδίσκην πεφόβηται· ἀνταπῆσαι πρὸς δούλην οὐ δεδύνηται· κέπηκε τῇ δαυλίᾳ ὁ θεοσεβής, ὁ θεοφιλής, ὁ τὰ ἐπιφανῆ γινώσκων, ὁ αὐτόπτης τοῦ Κυρίου. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα κατηγορῶ· πείθεται γὰρ ὅτι ταῦτα λαλῶ, ἵνα μὴ συκοφαντηθῇ ἡ ἀλήθεια· ὑπὲρ ἀληθείας φθέγγομαι· καὶ τὸν δούλον τῆς ἀληθείας παραφέρω, ἵνα τὸ ψεύδος μὴ νικήσῃ· τὸν ὑπέρτερον τῆς ἀληθείας προσκομίζω· ἐπειδὴ γὰρ βούλονται φύσεις εἶναι, καὶ φαίνονται εἰς τὸν περὶ φύσεως λόγον, τὸν Πέτρον προσκαχόμενα, ἵνα φύσις ἐλεγχθῇ· δεικνύουσι γὰρ αἱ πολλαὶ μεταβολαὶ τὸ ἐκ προαιρέσεως ἀποτελεσμένον· καὶ ἀργήσαι ὁ θρόλλος τῆς προαιρέσεως, τὰ βραβεῖα τῆς κρίσεως τελοῦσης· προαιρέσει γὰρ ζῶμεν, προαιρέσει τὸ κατορθῶμα ταμιευόμεθα.

Διὸ δειλιῶ, μὴ αἰρεθῶμεν· ἀμέλει δὲ τι πονοῦμεν, ἵνα μὴ δοκῶντες ἡσφαλισθαι, αἰφνιδίως δι' ἀμέλειαν εἰς ὀλεθρον πέσωμεν. Δι' ἡμᾶς λέγει, Ὑποκιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μήποτε ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένημαι· τὸν περὶ ἀδοκίμου φοβοῦμαι λόγον, τὸ ὀλισθηρὸν τῆς προαιρέσεως γινώσκων· ἀσφαλιζομαι τῇ ἐπιμελείᾳ τὸ εὐχολον· τειγίζω τὸ τῆς προαιρέσεως εὐμαρὲς τῷ πόνῳ τῆς μελέτης. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Πέτρος, καὶ λαλεῖ, καὶ γράφει, καὶ χαίρει· ἵνα καὶ τὰ πταίσματα αὐτοῦ, καὶ τὰ κατορθῶματα αὐτοῦ εἰσηγησὶς τῶν δογμάτων τυγχάνῃ. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ τῶν ἁγίων ἀμαρ-

²² Joan. i, 42. ²³ Matth. xvi, 19. ²⁴ ibid. 17. ²⁵ ibid. 23. ²⁷ I Cor. ix, 27.

(16) *Periculum fuit*—*munitus est*. Hæc desunt in textu, quæ librarii vel exscriptoris vitio exciderint.

τήματα λελάληται· τί γὰρ ἐλύπει σιωπηθῆναι τὸ πταίσμα; τίς ὁ γράφων; οὐ γὰρ οἱ φαῦλοι κατηγοροῦσαν τῶν καλῶν; οὐ καλοὶ δὲ τὰ τῶν καλῶν πταίσματα ἐξηγήσαντο; ἕτεροι δὲ καὶ τὰ ἐαυτῶν; Παῦλος τὰ ἐαυτοῦ· Ἰωάννης τὰ Πέτρου· εἴτα Θωμᾶ· ἕτεροι τὰ ἐτέρου. Εἰ μὲν γὰρ φαῦλοι οἱ κατηγοροῦντες ἦσαν, τῷ μίσει ἐπεκαλούμεν· καὶ τὸν φθόνον καὶ τὴν βασκανίαν ἐμεμφόμεθα, ὅτι ἐκ μισούντων τὰ τοιαῦτα προσφέρετο ῥήματα. Εἰ δὲ αὐτοὶ τὰ ἐαυτῶν, ἢ καλοὶ τῶν καλῶν εἰρήκασιν κατηγορήματα, μᾶλλον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν τοῖς ἁγίοις λελαλήκός· καὶ ὁ Κύριος αὐτοὺς τὰ τῶν δούλων ἐαυτοῦ ἐξηγήσατο πταίσματα, καὶ οὐ σεσιώπηκε· τὸ αἴτιον ζητοῦμεν· οὐ γὰρ ἵνα διαβληθῶσι λελάληται· ἐκδεβλήκασιν γὰρ διαβολὴν· ἀλλ' ἵνα μὴ τῶν ἀμαρτημάτων σιωπηθέντων ἀναμάρτητοι τὴν φύσιν ὑπονοηθῶσιν. Ὑπὲρ ἀληθείας τοίνυν ὁ λόγος· καὶ πταισμάτων διηγήσεις ἀληθεῖαν εἰσπελάται.

CAP. XXV. *Nemo perfectionem attingit.*

Ὁ τοῦ καινοῦ θαύματος! ἐγράψαν αἱ ἀμαρτίαι τῶν ἁγίων, ἵνα ἡ ἀλήθεια γνωσθῇ· ὅτι ἐκ τῶν ὁμοίων φύντες, καὶ ὁμοίως φύντες, ἀρετῇ τὸ μείζον ἐλήφασιν, οὐ φύσει νικήσαντες, ἀλλ' ἀρετῇ διαπρέψαντες. Εἰ δὲ παρὰ τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀποστόλοις, οὐχ ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ προαίρεσις τὸ ὀριστικὸν ἔχει, παρὰ τίσιν εὐρομεν ἀναμάρτητον τὴν φύσιν, ὅπου παρὰ τοῖς ἀποστόλοις οὐχ εὐρομεν; Ποῦ ἰχνεύειν δυνησόμεθα; Μάρτην τὰ μὴ ὄντα περιεργαζόμεθα. Ἰδοὺ τὸν Πέτρον ἐρωτῶ· Ἰδοὺ τὸν Θωμᾶν ἐξετάζω· οὐ τὰ παλαιὰ λαλῶ, οὐ μνημονεύω τοῦ Δαβὶδ· καίτοιγε μνημονεύειν ὤφειλον· ἵνα ἀφ' ὧν ἀγνοοῦντες εὐχονται τὰς κατηγορίας λάβωσιν· ἵνα ἀφ' ὧν φιλολογούσι, τὸν ἑλεγχον σῴσωσιν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ Εὐαγγέλια μεμελέτῃται αὐτοῖς, ἐκ τῶν Εὐαγγελίων προτινέχθῃ ὁ ἑλεγχος. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἄνωμον λαλοῦσι τὸν νόμον, μὴ φιλολογοῦντες· διὰ τοῦτο οὐτε ἐπιστήμην τοῦ Εὐαγγελίου ἔχουσι, τὴν τῶν Εὐαγγελίων ἀρχὴν μὴ παραλαβόντες· Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· καθὼς γέγραπται ἐν Ἰσαΐᾳ τῷ προφῆτῃ· Τὴν (17) ἀρχὴν τῶν μαθημάτων ἐκδεβλήκωσι τῇ ἀρχῇ τῶν τῆς πορνείας ἱστώων.

CAP. XXVI. *De sanctorum excellentia.*

Ὁ τὴν εὐεργεσίαν αὐτοῦ ἀποκρύπτων ἐν τῇ ψυχῇ, οὗτος ἐὰν εἰσβάλῃ καὶ γένηται ἐνδον, πανηγύρεις θεταὶ καὶ ἱεροπρεπεῖς ἀποτελοῦνται, χωροὶ λαληθῆναι μὴ δυνάμενοι, θυμηδία σιωπῇ τετιμημένη· εὐθύς γὰρ ἀνέλκει τὴν διάνοιαν, καὶ πτεροὶ τὴν ψυχὴν, καὶ μεταρσίον αὐτὴν πρὸς τὰ κρεῖττονα κατασκευάζει. Ἀμέλει, ἐὰν τις ἐκείνον ἴδῃ, οὐκέτι πρὸς ἐαυτὸν βλέπει, ἀλλὰ τῷ θεωρηθέντι κάλλει καταπλήττεται· πάντα ἀκαλλῇ ἡγείται. Διὰ τὴν ἐκείνου εὐπρέπειαν βοᾷ· *Ματαιότης ματαιότητος, τὰ πάντα ματαιότης βοᾷ· Ἡ πάντα ἡγοῦμαι σκύβαλα, ἵνα Χριστὸν κερδήσω.* Ἐὰν δ' ἄρα οὗτος κρούῃ, καὶ βραδύνη ἢ διάνοια καὶ ὑπὸν χρήσεται, καὶ τοῦ βράδους αἰτία γένηται, ἀφήσει φωνὴν, *Ἄνοιξόν μοι, ἀδελφὲ μου,*

¹⁸ Ecclē. i, 2. ¹⁹ Philipp. iii, 8.

(17) Τὴν ἀρχ. Locus contextus videtur ex Isa. lxx, 4, 6.

rum prodita sunt. Quid enim eis doleret, si eorum peccata tacita fuissent? Quis illa scripsit? an mali non accusaverunt bonos? an boni peccata bonorum non narraverunt? alii vero sua? Paulus sua; Joannes Petri peccata, deinde Thomæ, et alius aliorum. Si enim mali accusassent, reprehenderemus odium, et de invidentia atque livore quereremur, quod ista dixerunt qui oderant. Sin vero ipsi sua, aut boni bonorum lapsus prodiderunt, quin potius Spiritus sanctus qui in sanctis locutus est, et ipse Dominus delicta servorum suorum exposuit, et non silentio dissimulavit; causam querimus. Non enim ea dixerunt, ut criminarentur, criminationem enim eiecerunt et repudiaverunt; sed si illorum peccata tacita fuissent, fuisse natura a peccatis alienos suspiciō esset. Pro veritate igitur commemorata sunt, et narratio peccatorum veritatem docet et explanat.

O rem communem mirabilem! Scripta sunt sanctorum peccata, ut sciatur veritas; quod ex similibus nati et similiter orti, studio virtutis excelluerunt, qui non natura vicerunt, sed virtute claruerunt. Quod si apud Petrum et alios apostolos non natura, sed libera voluntas virtutem definit, apud quosnam naturam peccati expertem invenire possumus, si apud apostolos non potuimus? Ubi indagare poterimus? Frustra et vane quæ non sunt curiose inquirimus. En Petrum interrogo; en Thomam excutio; non loquor vetera; non commemoro David, tametsi debeam, ut a quibus optant ignorantes, inde accusationes ferant; ut de quibus libenter disserunt, ab illis redarguantur. Quia enim Evangelii studuerunt, ex Evangeliiis protulimus unde convincantur. Idcirco enim legem sine lege loquuntur, μὴ φιλολογούντες; idcirco scientiam Evangeliorum non tenent, qui initium Evangeliorum non susceperunt: *Initium Evangelii Jesu Christi*; sicut scriptum est in Isaia propheta: *Hi principium disciplinarum repudiaverunt facto principio telarum, quæ in malitia ab ipsis texuntur.*

Qui beneficium suum in anima recondit, hic si ingrediatur et intus sit, divini conventus sunt in ea et celebritates quæ sanctos decent, et chori qui sermone exprimi non possunt, grato animo et silentio honoratur. Statim enim iste mentem erigit, atque animam reddit aligeram, et sublimem ad meliora efficit. Sane quidem, si quis illum videret, non janise ipsum aspiceret, sed pulchritudinem quam contemplaretur, obstupesceret; cætera omnia fœda duceret. Propter illius decorem clamat; *Vanitas vanitatum et omnia vanitas*²⁰; *Omnia existimo stercora, ut Christum lucrificam*²¹. Si vero hic pulset, et mens cunctetur ac somno se dedat, sitque ipse tarditatis causa, emittit vocem: *Aperi mihi, soror*

mea, sponsa, quoniam caput meum impletum est rore, et cinnami mei guttis noctis ²⁰. Hæc dicit, ut amicitiam declararet, et curam providam significet, et quod ratio exclusa tolerat; et cum foris est, sustinet, et non recedit, donec continua petitione et pulsu seipsam mens aperiat, præbens locum pulsanti.

CAP. XXVII. *Artes pseudo-prophetarum.*

Circumeunt autem præstigiatores, et pseudo-prophetæ ac pseudo-christi, partim pulsantes, partim fodientes; ac pulsu quidem molliore utentes, et verum pulsum imitantes, ut similitudine pulsus fortasse mens decepta, tanquam domestico et noto aperiat; qui non recusant parietes labefactare, ino student perfodere, ut aut per fallaciam aut per vim mentes capiant; et vero alios quidem vi, alios præstigiis fraudulentis sefellunt. Quamobrem sapientes et honesti custodes clavium scientiam cum vigilantia miscant, ut quia vigilant, non perfodiantur parietes; quia sapientes sunt, non fallantur; sapientia enim non præbet locum præstigiis, neque vigilantia perfodientibus. Quocirca honesti et honestæ qui sumus, mentes nostras clave custodiamus; scientia quidem fraudem vincentes, vigilia vero nos ipsi a direptione servantes.

²⁰ Cant. v, 2.

A *νύμφη, ὅτι ἡ κεφαλὴ μου ἐνεπλήσθη ὀρώρου, καὶ οἱ βόστρυχοί μου ψεκᾶδων ρυκτός*· ἵνα τὴν φιλίαν δείξῃ, καὶ τὴν κηδεμονίαν σηµάνῃ· ὅτι καὶ ἀποκλειόμενος ὁ λόγος ἀνέχεται, καὶ ἔξω ὦν φέρει· καὶ οὐκ ἀφίσταται ἕως ἂν τῇ συνεχίᾳ τῆς αἰτήσεως καὶ τῆς κρούσεως ὑπανόλξει ἑαυτὴν ἢ διάνοια, τόπον τῷ κρούοντι παρέχουσα.

Περιέρχονται δὲ καὶ οἱ γόητες· καὶ οἱ ψευδοπροφῆται, καὶ οἱ ψευδοχριστοί, πῇ μὲν κρούοντες, πῇ δὲ ὀρύττοντες· καὶ τῷ μὲν κρούσµατι ἀπαλωτέριον χρώμενοι, καὶ μιμούµενοι τὴν ἀληθῆ κρούσιν, ὡς τάχα τῇ ὁµοιότητι τῆς κρούσεως ἀπατηθεῖσα ἡ διάνοια, ὡς οἰκεῖν καὶ γνωρίµῳ ὑπανόλγῃ· οὐ παραιτούµενοι δὲ οὐδὲ τὸ τοιχωρυχεῖν, ἀλλὰ καὶ διορύττειν ἐσπουδακότες, ἵνα ἡ ἀπάτη ἢ βία δελεάσῃ τὰς διανοίας· ἀµέλει τοὺς μὲν βία εἶλον, τοὺς δὲ ἀπάτῃ γεγοητεύουσι. Διὰ τοῦτο οἱ σοφοὶ καὶ σεµνοὶ κλειδοφυλάκες ὄντες, ἐπιστήµην μετὰ τοῦ γρηγόρου κερασάµενοι·

B διὰ τὸ ἐργηγεῖν οὐδέποτε διορύττονται· διὰ δὲ τὴν ἐπιστήµην, οὐδέποτε ἀπατῶνται· ἐπιστήµη μὲν γὰρ τῇ γοητείᾳ, γρηγόρησις δὲ τόπον τοῖς διορύττουσιν οὐ δίδωσι. Τοῦτου χάριν οἱ σεµνοὶ καὶ σεµναὶ κλειδοφυλάκῃσµεν ἑαυτῶν τὰς διανοίας, ἐπιστήµη μὲν τὴν ἀπάτην νικῶντες, τῇ δὲ γρηγορήσει τὸ ἄσυχον ἑαυτοῖς μνηστεύµενοι.

MONITUM IN SEQUEM S. SERAPIONIS EPISTOLAM.

(Angelo Mai, *Classici auctores*, t. V, p. 364.)

Sanctum Serapionem, Thmues in Ægypto episcopum, præter supersitum *adversus Manichæos* libellum, *epistolas etiam utiles ad diversos* scripsisse, narrat Hieronymus *De vir. ill.*, cap. 99. Harum cum nulla diem tulerit, una nuper in vetere Vaticano codice, qui olim in monasterio Cryptæ-Ferratæ fuit, mihi sese obtulit, qua librum meum ceu gemmula exorno. Quis enim beati viri, qui Christi confessione inclauit, Athanasii et Antonii Magni amicitia floruit, a quo postremo etiam meloten supremis tabulis donatam habuit, quem Hieronymus ob elegantiam ingenii cognomen Scholastici meruisse dicit, quis, inquam, breve licet epistolium non libenter legat? Utinam vero codex aliquis emergat alicubi, qui vel amissa Serapionis scripta copiosius restituat, vel saltem ejus *adversus Manichæos* tractatum, qui in editionibus hiat, feliciter expleat!

Sancti Serapionis episcopi Thmues epistolæ ad Eudoxium episcopum.

Ne dolorum causa mœreas, sed fide erga Deum servata lætare; neque animo concidas quia ægrotas, sed esto alacer quia culpa cares. Morbum ærumnosum ne putes, sola enim ærumnosa culpa est; namque ut ægrotent quidem, bonis æque ac malis contingit; peccare autem improborum proprium esse videmus. Insuper ejus qui ægrotat, commoritur in morte morbus; peccator post funus quoque peccatum suum in sepulcro inveniet. Usque

(18) Scriptam apparet hanc epistolam a confessore fidei Serapione ad confessorem æque fidei Eudoxium, qui post rem bene gestam in morbum passionis suæ causa incidisse videtur. Et quidem Arianorum, ut puto, adversus Ecclesiam persecutionem nondum sedatam fuisse, epistolæ finis innuit. Porro

C *Τοῦ ἀγίου Σεραπίωνος ἐπισκόπου Θμούως ἐπιστολὴ πρὸς Εὐδόξιον ἐπίσκοπον.*

Μὴ ἀδύµει πάσχων, ἀλλ' εὐθύµει πιστεύων (18)· καὶ μὴ κατὰπιπτε νοσῶν, ἀλλ' εὐτόνει μὴ ἀμαρτάνων· καὶ μὴ νόμιζε χαλεπὴν τὴν νόσον, μόνῃ γὰρ χαλεπῇ ἡ ἀμαρτία· τὸ μὲν γὰρ ἀσθενῆσαι, κοινὸν καὶ καλῶν καὶ κακῶν ἀνδρῶν, τὸ δὲ ἀμαρτῆσαι ἴδιον τῶν φαύλων ὀρώµεν· καὶ ὁ μὲν νοσῶν, ἅµα τῷ θανάτῳ καὶ τὴν νόσον συναποθήσκουσιν ἔχει, ὁ δὲ ἀμαρτήσας καὶ μετὰ τὸ μνήµα εὐρήσει ἐκεῖ τὴν ἀμαρτίαν· μέχρι γε τοῦ μνήµατος ἵσταται ἡ νόσος,

utrum Eudoxius ille sit, Germaniciæ primum, deinde Antiochiæ, denique CP. episcopus, definire non ausim, præsertim quia prædictus Eudoxius aliquandiu Arianus fuit. Sed tamen is æque ac Serapion sub Constantio imp. vixit.

μετὰ δὲ τὸ μνήμα ἐπιθῆναι τῷ τεθνηκότι οὐ δύναται ἡ δ' ἁμαρτία τοῖς μὲν ζῶσιν ἐμφωλεῖται καὶ ἐκρύπτεται, ἐν δὲ τοῖς τεθνηκόσι πλέον ἐξάπτεται, καὶ τὴν αὐτῆς φλόγα ἐνδείκνυται, καὶ τὸν ἁμαρτήσαντα τιμωρεῖται. Ταῦτά σοι γεγράφηκα, ποθεινότητι ἀδελφε, ἵνα μὴ πάνυ ἀθυμῇς, ἐν Χριστῷ σεαυτὸν διατηρῶν τοῦ βίου (19) τὰς συγχύσεις φέρειν δεῖ, καὶ τοὺς θορύβους βαστάζειν προσήκει, καὶ πρὸς τὸ τέλος βλέπειν, καὶ εἰδέναι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐπιστατεῖ, καὶ ὀλίγον ἐπανεῖς, πάλιν ἡγεμονεῖται καὶ ὀλίγον συγχωρῶν, πάλιν προΐσταται, καὶ οὐδέποτε ἡ Ἐκκλησία καταλιμπάνεται· οὐδὲ γὰρ πύλαι Ἰδου κατασχέουσιν αὐτῆς. Τῆς σῆς οὖν ἀρετῆς τὴν διάθεσιν δείκνυς τῷ παντεπὸπτῃ Θεῷ, ἵνα δυναθῇ ἐν πᾶσιν εὐδοκίμειν· ἡμεῖς δὲ καλέσαι σε (20) οὐκ ἂν ἐπασχόμεθα, ἵνα μὴ δόξωμεν τῆς πόλεως ἀφιστῆν.

(19) Cod. αὐτοῦ. Sed prorsus vel βίου scribendum erat vel κόσμου.

A ad sepulcrum morbus; ulterius enim vexare morientem nequit. Peccatum viventes insidiosè veluti ac latenter occupat; verumtamen in morientibus magis accenditur, et suam flammam exserit, reumque punit. Hæc tibi, charissime frater, scripsi, ne mœrori succumbas, sed temet in Christo confirmes. Vitæ hujus perturbationes atque tumultus fortiter pati oportet, finem ejus spectare, et de Dei providentia cogitare, qui etiamsi parumper videtur remittere, attamen gubernaculum mox resumit, et post brevem veluti dissimulationem, rursus defensor adest, neque unquam Ecclesia ab eo deseritur; etenim portæ inferi adversus eam non prævalebunt. Tuæ igitur virtutis vigorem omnituenti Deo demonstra, ut undique egregius esse videaris. Nos tamen te huc vocare haud passi sumus, ne ex urbe abstrahere videremur.

(20) Cod. καλέσεται.

MONITUM IN EPISTOLAM AD MONACHOS ALEXANDRINOS

(Mai, *Spicileg. Rom.*, IV, p. xli.)

Serapionis episcopi Ægyptii ineditam epistolam ante hos annos impressi in meo *Classicorum Auctorum* volumine quinto, unam ex iis videlicet quas sanctus Hieronymus *De vir. ill.* cap. 99, ab illo scriptas narrat. Nunc ecce alteram multo prolixiorem ejusdem epistolam, libri instar, ad monachos Alexandrinos scriptam codex Vat. 439 obtulit, plenam summæ pietatis, cum insigni laude ac descriptione monasticæ professionis, et cum sanctorum qui circa Antonii Athanasiique tempora florere virorum commemoratione. Equidem si tam bonum tamque utile scriptum apud me continerem, male de Græcis litteris et de pietate Christiana mererer, nec quisquam miretur, quod in titulo episcopus tantum dicatur hic Serapion, omisso urbis Thnueos vocabulo; hoc enim in nonnullis quoque codicibus operis Serapionis contra *Manichæos* usuvenire, jam nos monuit in adnotatis ad Hieronymum Fabricius. Reapse antiquissimum esse hunc epistolæ auctorem Serapionem, non aliquem ex homonymis paulo recentioribus, constat ex postremo capitulo, ubi is alloquitur viventes monachos, quos dicit cum Amune, Joanne Macarioque versatos, qui partim ante ipsum Magnum Antonium vita excesserunt. Serapion abbas loquitur apud Cassianum collatione II, cap. 11, et tota coll. V. Videtur autem idem, qui Arsenoita Serapion presbyter, et monasteriorum multorum parens, apud Palladium *Hist. Laus.* cap. 76.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΟΣΙΩΤΑΤΟΥ

ΣΕΡΑΠΙΩΝΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΜΟΝΑΖΟΝΤΑΣ.

BEATISSIMI ET SANCTISSIMI

SERAPIONIS EPISCOPI EPISTOLA AD MONACHOS.

Α'. Ἀγαπητοί, ἐπαινῶ ὑμῶν τὸν πόθον, καὶ μακαρίζω τὸν βίον, ὃ μακάριοι Θεῷ μονάζοντες, ὅτι

C I. Laudo, charissimi, vestram devotionem, felicemque deprædico vestram vitam, o beati in Deo

monachi, quia communi cum cæteris hominibus natura præditi, non idem propositum habetis, imo magnum quid spectantes, ad cælestes ipsas stationes mentis veluti alas intenditis, ut indidem divinæ disciplinæ utilitatem haurientes, paribus cum beatis angelis moribus sitis, quorum vos gloria excipiet, et felicitas exspectat. Etenim cum homines sitis atque ex hominibus orti, humanis nequaquam excitationibus abducimini; neque quidquid mortali vitæ videtur optabile, vestrum erga Deum studium imminuere valuit: quippe omnibus vale dicto, unum spectatis scopum, ut Deo scilicet placeatis. Itaque boni consilii vestri susceptus labor apud omnes famigeratur. Profecto nec opum copia, nec oblatorum munus promissiones egregiam hanc vobis devotionem conciliarunt, sed pia fides, et mens amore succensa, non sine Dei Servatoris gratia et placito. Optabilis hujus sanctique propositi auctor vobis est, dux et perfectior Jesus Christus, qui etiam vobis monachis patientiam optimumque finem præstabit, quique se omnibus salvis esse volentibus paratam semitam præbet; quam cum vos ab initio terendam susceperitis, comitem habetis Dominum Servatorem qui ait: *Non te dimittam, neque te deseram.*

II. Itaque præsidio ejus fretis nullum vobis impedimentum præcidere potuit cæleste propositum, non divitiarum cupiditas, non parentum memoria, non propinquorum hæreditates, non fratrum germanorum convictus, non cognatorum affectus, non deliciae, non balnea, non computationes, non amicorum occursationes, non mundani honores; verum hæc omnia contemnentes, ipsis actibus clamatis quod Apostolus dixit: *Omnia arbitror stercora, ut Christum lucrifaciam*¹¹. Idcirco et desertum incolitis, et jejunis, castis exercitationibus, purisque precibus Deum placatis. Nullus omnino jam a vobis rex terrenus timetur, vel princeps, vel iudex, aut præses, vel quælibet alia potestas: *Iusto enim non est posita lex, sed injustis et calcitrantibus, irreligiosis et peccatoribus, parricidis, homicidis, fornicatoribus, masculorum concubitoribus, perjuris, et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur*¹²; etenim principes non sunt terrori bene, sed improbe agentibus. Rursusque ait Scriptura: *Vis potestatem minime formidare? recte age, laudemque ab ea reportabis*¹³: vos igitur merito laude digni, uti econtrario secus agentibus acerbarum pœnarum minæ intenduntur.

III. Deus vos sibi elegit pretiosum populum, zelatorem bonorum operum¹⁴. Vos estis lux mundi, ait Servator¹⁵. Certe quorum idem est zelus, idemque opus, eorum etiam laus eadem est, eademque merces. Beati igitur estis, imo beatissimi, o dilecti Deo monachi. Quis vestram digne laudaverit vitam? Vestra enim diurna nocturnaue opera sunt psalmi, hymni, cantica spiritalia, et dignæ Deo actiones. Charitas enim, res angelica, vobiscum versatur; pax

κοινήν ἔχοντες τὴν φύσιν πᾶσιν ἀνθρώποις, οὐ κοινήν πρόθεσιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ μέγα τι φρονήσαντες, πρὸς αὐτὰς οὐρανίους μονὰς τὸν νοῦν ἑαυτῶν ἐπε-
 ρώσατε, ἵνα τῶν ἐκεῖσε θεῶν παιδευμάτων πολυ-
 πραγμονήσαντες τὴν ὠφέλειαν, ὁμότροποι τῶν μα-
 καρίων ἀγγέλων εὐρεθῆτε, ὧν ἡ δόξα ὑμᾶς ἐκδέχε-
 ται καὶ μακαριότης περιμένει· ἀνθρώποι γὰρ ὄντες
 καὶ ἐξ ἀνθρώπων προελθόντες, οὐ τοῖς ἀνθρωπίνους
 συγκατηνέχθητε λογισμοῖς, οὐδὲ τὰ δοκούντα τοῦ βίου
 ποθεῖν ἀράγματα, τοῦ εἰς Θεὸν ὑμῶν πόθου ἐλαττώ-
 σαι τὸν τένον δεδύνηνται· πᾶσι δὲ ἀπαξ ἀπλῶς ἀπο-
 ταξάμενοι, ἵνα σκοπὸν ἔχετε τὸ ἀρέσαι Θεῷ. Καὶ
 τῆς ὑμετέρας εὐδοκίμησης ὁ ἀγὼν πᾶσι λελάληται·
 οὐ χρημάτων ὑμᾶς περιουσία, οὐδὲ προκειμένων δώ-
 ρων ἐπαγγελίαι τὸν ἀγαθὸν ὑμῖν τοῦτον πόθον προ-
 ἐξένησαν, ἀλλὰ πίστις εὐσεβὴς καὶ διάνοια ἐρωμένη,
 Θεοῦ Σωτῆρος· μεσιτεύσαντος καὶ εὐδοκήσαντος· τῆς
 ἀποδεκταίας ταύτης καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως ὁ χρη-
 γὸς γενόμενος καὶ ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς, ἔστιν Ἰη-
 σοῦς ὁ Χριστὸς, ὁ καὶ ὑμῖν τοῖς μονάζουσιν ὑπομονὴν
 καὶ χρηστὸν τέλος διδοὺς, καὶ πᾶσι τοῖς ἐθέλουσι σώ-
 ζεσθαι ἐτοίμη δὸς εὐρισκόμενος· ἦντινα παρὰ τὴν
 ἀρχὴν προθυμηθέντες ὁδεύσαι, συνοδοιπόρον ἔχετε
 τὸν Σωτῆρα Κύριον λέγοντα, *Οὐ μὴ σε ἀνῶ οὐδὲ μὴ
 σε ἐγκαταλείπω.*

Β'. Διὰ γὰρ αὐτὸν, ἐμπόδιον οὐδὲν τὴν οὐράνιον
 ὑμῶν ἐκκόψαι πρόθεσιν δεδύνηται; οὐ χρημάτων πό-
 θος, οὐ μνήμη γονέων, οὐδὲ πρὸς γένους κληρονομίαι,
 οὐδὲ ἀδελφῶν συνουσίαι, οὐ συγγενῶν διαθέσεις, οὐ
 τρυφαί, καὶ λουτρὰ, καὶ πότοι, οὐ φίλων συντυχίαι,
 οὐ κοσμητικὰ δόξαι, ἀλλὰ πάντα μὲν ὑπερφρονήσαν-
 τες, αὐτοῖς ἔργοις βοᾷτε ἀποστολικῶς κεχρημένοι λό-
 γῳ· *Πάντα ἡγοῦμαι σκύβαλα, ἵνα Χριστὸν κερδή-
 σω*· διὸ καὶ τὴν ἔρημον αὐλλήεσθε, νηστείας,
 ἀγνεύσεις, ἀσκήσεις, εὐχαῖς καθαφαῖς τὸν Θεὸν ἡα-
 σκόμενοι· οὐδὲν ὑμῖν οὐδὲ πώποτε βασιλεὺς ἐπίγειος
 φοβερός, οὐκ ἄρχων καὶ δικαστὴς καὶ ἡγούμενος, οὐ-
 δὲ τις ἐτέρα ἐξουσία· *Δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κείται,
 ἀνέμοις δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις, ἀσεβέσι καὶ ἀμαρ-
 τωλοῖς, πατρολόφαις καὶ μητρολόφαις, ἀνδροφό-
 νοις, πόρνοις καὶ ἀρσενοκοίταις, ἐπίδροις, καὶ
 εἴ τι ἕτερον τῇ ὑγίαινούσῃ διδασκαλίᾳ ἀντίκει-
 ται*· οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔρ-
 γων, ἀλλὰ τῶν κακῶν· καὶ πάλιν· *Θέλεις δὲ μὴ φο-
 βεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν;* τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ ξείεις
 ἐπαινον ἐξ αὐτῆς· ὑμῖν οὖν οἱ ἐπαινοὶ δικαίως, ὡς
 καὶ τῶν ἐναντιουμένων ἢ τῶν ἀπειλουμένων τιμωρία
 πικρά.

Γ'. Θεὸς ὑμᾶς ἐξελέξατο ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον,
 ζηλωτὴν καλῶν ἔργων· *Ὑμεῖς ἐστε γὰρ τοῦ κόσ-
 μου, ὁ Σωτὴρ εἰρηκεν*· καὶ ὧν ὁ ζήλος ὁ αὐτὸς, καὶ
 τὸ ἔργον τὸ αὐτὸ, καὶ ὁ ἐπαινος ὁ αὐτὸς, καὶ ὁ μι-
 σῆς ὁ αὐτός· μακάριοι τοίνυν ἐστέ καὶ τρισμακάριοι,
 ὧ τιμώτατοι Θεῷ μονάζοντες· τίς ὑμῶν ἐπαξίως
 ἐπαινέσει τὴν διαγωγὴν; ἔργα γὰρ ὑμῖν ἡμέρας καὶ
 νυκτὸς ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι καὶ ᾠδαὶ πνευματικαὶ καὶ
 πράξεις Θεῷ πρέπουσαι· ἀνάπῃ γὰρ ὑμῖν πολιτεύε-

¹¹ Philipp. iii, 8. ¹² I Tim. i, 9, 10. ¹³ Rom. xiii, 3. ¹⁴ Tit. ii, 14. ¹⁵ Matth. v, 14.

ται, τὸ τῶν ἀγγέλων χρῆμα· εἰρήνη παρ' ὑμῖν ἐστὶ·
 ρικται, τῶν οὐρανῶν περίβολος· ἀφιλάργυρος ὑμῖν ὁ
 τρόπος, ἀεὶ τῇ χρεῖζ φιλοῦμεναι, ἐν νηστεῖαις εὐτο-
 κι, ἐν εὐχαῖς εὐτονώτεροι, ἐν ἀγρυπνίαις ὑμῖν τὸ
 καθ' ἡμέραν τῇ ἐργηγορήσει διανύεται· *Λαμψάτω* τὸ
 φῶς ὑμῶν, εἴπεν Κύριος· καὶ ὁ εἶρηκε, φαίνεται· μὴ
 ἀγαπητὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτ' ὑμεῖς
 τετηρήκατε· μακάριοι τοῖνυν ὑμεῖς τῷ Θεῷ, μακά-
 ριος δὲ καὶ ὁ κόσμος δι' ὑμᾶς· αἱ ἐρημίαι σεμνύνον-
 ται δι' ὑμᾶς, καὶ ἡ οἰκουμένη σώζεται ταῖς ὑμετέ-
 ραις προσευχαῖς· ὑετὸς τῇ γῇ καταπέμπεται ταῖς
 ὑμετέραις ἱκεσίαις, ἡ γῇ χλοηφορεῖ, καὶ δένδρα καρ-
 ποῖς βριθήμενα ἀβλαβῇ τὸν καρπὸν ἀποδίδωσιν· πο-
 ταμὸς (21-99) δὲ ἐκτασίως αὐξανόμενος καὶ ὅλην τὴν
 Αἴγυπτον ἀρδεύων, λίμναις τε φιλοῦμενος καὶ θαλάτ-
 ταις πολὺ πλῆθος μεταδίδους, τῶν ὑμετέρων ἱκεσιῶν
 γνωρίζει τὴν δύναμιν. Εἰ γὰρ Ἡλίας ἄνθρωπος ἦν
 ὁμοιοπαθὴς, ὡς γέγραπται, καὶ προσευχῇ τὸν ὑετὸν
 συνέστειλεν, καὶ πάλιν προσήνεγκεν, καὶ ὁ οὐρανὸς
 ἔδρεξεν, καὶ ἡ γῇ ἐβλάστησε τὸν καρπὸν αὐτῆς, πό-
 σι μᾶλλον αἱ ὑμέτεραι πρεσβεῖται τὰ κατ' εὐχὴν ἡμῖν
 ἀνοίσει χρήσιμα;

Δ'. Μακαρία τοῖνυν ἡ Ἀλεξανδρίων πόλις ὑμᾶς
 ἔχουσα πρεσβεύτας· οὐκ ἂν αἱ Σοδόμων πόλεις τε-
 φρωθεῖσαι κατέπεσον, εἰ δέκα δίκαιοι ἐκεῖσε διέτρι-
 βον· οὐδ' αὖ πάλιν ἑταίρα πόλεις διεστράφησαν εὐ-
 μοιροῦσαι τῆς ὑμῶν ἀγιότητος· οἱ φίλοι τοῦ θεοσε-
 боῦς Ἰωὺ χαλεποὶ ὄντες ἐσώθησαν δι' αὐτὸν, ὡς γέ-
 γραπται· *Ἰωὺ δὲ ὁ θεράπων μοι εὐξεται περὶ*
ὑμῶν, ὅτι εἰ μὴ πρόσωπον αὐτοῦ λήψομαι, εἰ μὴ
γὰρ δι' αὐτὸν, ἀπώλεσα ἂν πάντας ὑμᾶς· ἡμαρ-
 ταν πάλιν ποτὲ ὁ τῶν Ἰουδαίων λαὸς, ὅτε ὁ τοῦ Θεοῦ
 θεράπων τὸν νόμον ἐδέξατο· ὀλιγορήσας τοῦ πρέπον-
 τος ὁ ἀεὶ ἀσύνητος καὶ ἀπαίδευτος λαὸς παρηνόχλει
 τῷ Ἀαρὼν λέγων· *Πόλιν σου ἡμῖν θεοὺς, οἱ προπο-*
ρεῦσονται ἡμῶν· παραδάντων δὲ αὐτῶν, ὠργίσθη
 Κύριος αὐτοῖς καὶ φησιν· *Μωϋσῇ, Μωϋσῇ, σπεῦ-*
σον, κατὰβηθι, ὁ γὰρ λαὸς ἠνόμησεν· ὁ δὲ κατα-
 βὰς καὶ θεασάμενος τὴν παρανομίαν, ἀπεκρίνατο τῷ
 Θεῷ λέγων· *Εἰ μὲν ἀφῆς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν,*
ἄφε· εἰ δὲ μὴ γέ, καμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου
ἡς ἐγραψας. Ὡ πόσι τοῖς ἀγίοις διάθεσις! ὦ πόσον
 αἱ ὑμέτεραι εὐχαὶ τὰ κατ' εὐχὴν ἡμῖν ἀνοίσει χρήσι-
 μα, τοῦ Θεοῦ ἐπισπῶσαι τὴν εὐμένειαν! ὦ πόση
 ἀποκρίσεται ὑμῖν ἡ ἀνάπαυσις Θεῷ συναφθῆναι
 σπουδάξουσιν! ὦ πόσον ἀγαθὸν ἐμπλησθήσεσθε, πα-
 τέρα, καὶ μητέρα, καὶ ἀδελφοὺς καταλείψαντας!

Ε'. Τῷ Ἀβραάμ πάλαι ὁ Θεὸς εἶπεν· *Ἐξελθε ἐκ*
τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ
δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἂν σοι δείξω· καὶ ὁ μὲν Ἀβραάμ
 ὑπακούσας ἐξῆλθεν· ὁρῶ δὲ καὶ ὑμᾶς ἀρπάσαντας
 τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, ἵνα τῷ Ἀβραάμ ἐξακολουθήσητε,
 καὶ τῆς εὐλογίας συναπολαυθήσητε· *Ἀγαθὸν ἀνδρὶ,*
ὅτ' ἂν ἀρῇ συγὼν ἐκ νεότητος αὐτοῦ, καθίσταται δὲ
καταμύθνας καὶ σιωπήσεται· τοῦτο ἡ ὑμέτερα ἀνα-

A firma apud vos, quæ est cœlorum custos; alieni ab
 avaritia mores vestri, qui rebus necessariis contenti
 estis, in jejuniis constantes, in precibus adhuc con-
 stantiores, in vigiliis expectecti quotidianam vitam
 peragitis. *Luceat lux vestra*, dixit Dominus²⁶; et
 quod dixit, apud vos paret; neque vobis mundus
 aut omnino quæ sunt in mundo curæ sunt. Beati
 igitur vos coram Deo, beatus item mundus propter
 vos. Deserta loca vestri causa venerationi sunt,
 vestrisque precibus terrarum orbis manet incolu-
 mis. Vobis orantibus pluvia in terram demittitur,
 tellus herbis virescit, arbores pomis onustæ invio-
 latum fructum suppeditant, flumen quotannis au-
 ctum, universam Ægyptum irrigans, stagnis se so-
 cians, maribusque aquarum copiam tribuens,
 vestrarum supplicationum vim declarat. Si enim
 Elias, vir, uti scriptum est, æque ac alii homines
 passionibus commotus, prece nihilominus pluviam
 inhibuit, rursusque prece ab eo oblata, cœlo pluit,
 et suum tellus fructum germinavit²⁷, quanto magis
 vestra intercessio postulata nobis utilia impetra-
 bit?

IV. Felix igitur urns Alexandria quæ vos habet
 intercessores! Certe Sodomitarum civitates nequa-
 quam in cineres redactæ fuissent, si decem ibi iusti
 inhabitassent²⁸; neque item aliæ urbes eversæ es-
 sent, si vestram apud se manentem sanctitatem ha-
 buissent. Religiosi Job amici, quanquam distortis
 moribus, ejus tamen gratia, ut ait Scriptura, servi-
 ti fuerunt: Job, inquit, *servus meus pro vobis ora-*
bit, cujus ego faciem reverebor; nisi enim per eum
*stelisset, utique vos omnes pessum dedissem*²⁹. Olim
 præterea Judaicus populus peccavit, quo tempore
 Dei servus legem sibi traditam accipiebat; namque
 officii sui oblitus ille semper insipiens maleque mo-
 ratus populus, importunus Aaroni erat dicens: *Fac*
*nobis deos, quos via duces sequamur*³⁰. Ergo illis
 peccantibus iratus Dominus ait: *Moyse, Moyse,*
*festina descendere, populus enim prævaricatus est*³¹.
 Ille vero descendens, visa ea perversitate, Deo res-
 pondit dicens: *Si quidem hoc illis peccatum vis di-*
mittere, utique dimitte; si minus, me quoque de libro
*quem scripsisti deleto*³². O quanta est sanctorum
 benignitas! quantam nobis vestra preces utilitatem
 impetrahunt, Dei benevolentia conciliata! Quanta
 vos in futurum manet requies, qui Deo conjungi sat-
 agitis! Quot bonis replebimini, qui patrem, matrem
 fratresque deseruistis!

V. Abrahamo olim Deus ait: *Exi de terra tua ac*
de cognatione tua, et veni in regionem quam demon-
*stravero tibi*³³. Et Abraham quidem obtemperans
 exiit. Vos pariter video Dei voci ultro obsecratos, ut
 Abrahami imitantes exemplum, ejus æque benedi-
 ctionibus fruamini. *Bonum est homini, cum portave-*
rit jugum ab adolescentia sua; sedebit enim et tace-
*bit*³⁴. Dictum hoc vestra in eremum secessio inter-

²⁶ Matth. v, 14. ²⁷ Jac. v, 17, 18. ²⁸ Gen. xviii, 32. ²⁹ Job xlii, 8. ³⁰ Exod. xxxii, 1. ³¹ ibid. 7.
³² ibid. 31, 32. ³³ Gen. xii, 1. ³⁴ Thren. iii, 27, 28.

(21-99) Nilus videlicet.

pretatur. Non vos divitiarum esca illexit, non mulierum pulchritudo decepit, sed quasi incorporei adversarias voluptates divino timore conculcavistis, non inhæsisistis hujus mundi curis, imo harum vanitatem vitastis. Dulcior vobis in eremo simplex panis cum sale et aquæ potu, quam urbanæ deliciæ et convivia cum ærumna. Melius esse frustum cibi cum delectatione in pace, quam domum multis bonis iniquisque victimis redundantem, si adsint contentiones, antiquus Proverbiorum auctor censebat ⁴⁵. Vos in summa libertate versamini, o charissimi Deo monachi. Uxor vobis non est molesta propter mundum muliebrem; filii filiaque nequaquam vos vexant, variis postulationibus obtundentes; non servus ablato ære aufugit; non opum sollicitudo somnum eripit. Homini quidem divitiis redundantem, inquit Ecclesiastes, quieto dormire non licet ⁴⁶.

VI. Istæ porro sunt mundanæ vitæ dulcedines, hæc ejus optabilia bona; cum aliquis in urbe nubit, negotii initium est rei familiaris dispendium. Gravida est uxor? peperit? natus puer? Urget virum cura, quomodo uxoris placito occurrat. Feminam peperit? angitur vir, de dote cogitans. Masculus in lucem editus? Brevi tempore patris vultus hilarescit; nam paulo post infirmatur puer; calamitosus pater medicos invocare non desinit, multa dat daturusque est, si filius convalescet. Interim mæstus occurrit amicis dicens: Orate, quia puer ægrotat; qui si forte funestum quid patietur, suspensio me perire necesse est. Amici condolent. Deus tamen benignitate sua vitam largitur. Convaluit, evolvitur ex infantia, crescit, fit adultior; magistri varii assumuntur, et pro ætatis progressu eruditur secundum mundi consuetudinem. Juvenilem ætatem attingit, copulandis nuptiis idoneam. Pater ejus rursus nuptialibus curis occupatur; paratæ omnia, paratus thalamus, et ecce mors inopina juvenem abripit. Subitus ergo parenti dolor et intolerabilis. Effertur juvenis, hinc luctus et ejulatus; pater ad sepulcrum progrediens genitum pectore mittens, manibus caput scabens, vultum vellicans et percutiens, Heu! heu! continenter clamat. Atque hoc luctu graviter afflicto, periculosum in morbum sæpe incidit, paulatimque consumptus, mortem deinceps sibi invocat.

VII. Discite, o Deo dilectissimi monachi, quantis vos curis Christus expedivit! discite quantas vastitas calamitates! discite quod vitæ genus ingressi estis! Nam vestra conversatio angelica est. Sicuti enim cum mortui resurrexerint, *hi neque nubent neque nubentur, sed sicut angeli in cælo justi degent* ⁴⁷, sic et hanc convictus rationem secuti, fervore vestro rem futuram præoccupastis. Quis ergo vos non beatos deprædicet, qui vitam adeo sollicitudinibus vacuam elegistis? Quis vestram in eremis non amet vitam? Quis tranquillitatem hanc vestram non disc-

A χήρησις ἐρμηνεύει· πλοῦτος ὁ μᾶς οὐκ ἐδελέασεν, οὐδὲ κάλλη γυναικῶν ἐξηπατήθη, ἀλλ' ὥσπερ ἀσωματοὶ ὄντες τῷ θεῷ φόβῳ τὰς ἐναντίας ἡδονὰς ἐπατήσατε· οὐ προσηλώθητε ταῖς τοῦ κόσμου φροντίσιν, ἀλλ' ὑπεφύγετε τούτων τὸ μάταιον· ἡδὺς ὑμῖν ἐν ἐρημίᾳ λιτὸς ἄρτος καὶ ἄλας καὶ πότιμον ὕδωρ, ἢ αἱ ἐν πόλει τρυφαὶ καὶ εὐφρασίαι μετὰ μόχθου· Κρεῖσσον γὰρ, φῦσι, ψωμὸς μετ' ἡδονῆς ἐν εἰρήνῃ, ἢ οἶκος πολλῶν ἀγαθῶν καὶ ἀδίκων θυμάτων μετὰ μάχης, ἐκ πάλαι ὁ Παροϊμιαστὴς συμβουλεύει· ἐλευθεροὶ ἐστέ κατὰ πάντα, ὧ θεοφιλέστατοι Θεῷ μονάζοντες· γυνὴ ὁ μᾶς οὐκ ἐνοχλεῖ περὶ γυναικεῖου σκεύους· υἱοὶ ἢ θυγατέρες ὑμᾶς οὐ συμπνίγουσι, διαφόρους αἰτήσεις ὑμῖν προσφέροντες· οὐ θεράπων ἀποσυλήτας τὸν πλοῦτον φεύγει· οὐ χρημάτων μέριμνα κλέπτει ὁ μὴ τὸν ὕπνον. Τῷ γὰρ ἐμπλησθέντι τοῦ πλουτῆσαι, φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής, οὐκ ἔστιν ὁ ἀφίλων αὐτὸν τοῦ ὑπνῶσαι.

Γ'. Ταῦτα τοῦ βίου τὰ ἡδέα, ταῦτα τοῦ βίου τὰ περισπούδαστα· ὅτ' ἂν γήμη τις ἐν πόλει, ἀρχὴ περιστάσεως, ἀναλωμάτων χρεῖα· ἔγκυος ἡ γυνή; γεγέννηκεν; ἀπετέχθη τὸ βρέφος; φροντὶς τῷ ἀνδρὶ πῶς τῆς γυναικὸς τελέσει τὰ καταθύμια· θῆλυ τέτοκεν; ὁ ἀνὴρ ἀηδίζεται περὶ προικῶν περισπώμενος· ἄρσεν ἐτέχθη; παιδρὸν αὐτοῦ πρὸς ὀλίγον τὸ πρόσωπον· μετ' οὐ πολὺ τὸ παιδίον νόσῳ συνεσχέθη· συμφορὰ τῷ ἀνδρὶ, οὐ διαλιμπάνει· ἱατροὺς προσκαλούμενος· πολλὰ δίδωσιν, εἰ τὸ παιδίον σωθήσεται· κατηφὴς προῖων τοῖς φίλοις συντυγχάνει, Εὐχάσθε, λέγων, ὅτι τὸ παιδίον νοσεῖ· ἐάν τι πάθῃ, ἀγγχόνῃ ἐμαυτὸν ἀπολλύω. Οἱ φίλοι συνέχονται· ὁ δὲ Θεὸς οἰκείᾳ εὐμενείᾳ ζωὴν παρέχει· ὕγιανεν τὸ παιδίον, προέβη, ἐμψύχυνθη, ἐγένετο παῖς· διδάσκαλοι τοῦτον διάφοροι παραλαμβάνουσιν, καὶ ὅσον προβαίνει παιδεύεται κατὰ τὸν κόσμον· νέος λοιπὸν ἐγένετο, ἀρμόδιος πρὸς γάμου συνουσίαν· ὁ πατὴρ αὐτοῦ πάλιν περὶ γάμων ἀσχολεῖται· ἔτοιμα πάντα, ὁ θάλαμος ἔτοιμος, καὶ ὁ θάνατος ἄφνω τὸν νέον ἀφῆρπασεν· συμφορὰ αἰφνιδίως τῷ πατρὶ ἀνηκέστως· ὁ νέος ἐκκομίζεται, στεναγμοὶ λοιπὸν καὶ ὀλοφυρμοὶ, περὶ τὸ μνήμα ἀπερχόμενος οἰμωγὰς πέμπων, καὶ ταῖς χερσὶν φορῶν τὴν κεφαλὴν, δονούμενος καὶ τύπτων τὸ πρόσωπον, Οἱμοὶ, οἱμοὶ, συνεχῶς ἐπιλέγων· καὶ μάλα δακνόμενος ὑπὲρ τῆς συμφορᾶς, πολλάκις δυσάτιω περιπίπτει νόσῳ, καὶ κατὰ βραχὺ δαπανώμενος θάνατον λοιπὸν ἐπικαλεῖται.

Ζ'. Μάθετε, ὧ τιμιώτατοι Θεῷ μονάζοντες, πόσων ὁ μᾶς περιστάσεων Χριστὸς ἠλευθέρωσεν· μάθετε πόσας συμφορὰς ἐκερδάνετε· γινώτε οἷον μετέρχεσθε βίον· ἰσάγγελοι ἐστέ τῇ πολιτείᾳ· ὥσπερ γὰρ ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίσκονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι εἰσιν ἐν οὐρανῷ οἱ δίκαιοι· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑμεῖς οὕτω συμβιοτεύοντες, προελάθετε τῷ πόθῳ τὸ ἐσόμενον· τίς τοίνυν οὐκ ἂν ὁ μᾶς μακαρίσειεν ἀπερίσπαστον ἐλομένους βίον; τίς οὐκ ἂν ἀποθέξοιτο ὁ μὴ τὴν ἐν ἐρήμοις διαίταν; τίς οὐκ ἂν ὁ μὴ ποθήσειε τὴν ἡσυχίαν; βουλευτήρια ἐν πό-

⁴⁵ Prov. xv. 17. ⁴⁶ Eccle. v. 11. ⁴⁷ Matth. xxii, 20.

λασιν συγκροτεῖται, καὶ ζητήσεις περὶ πολιτείας· τίς ὀρχηστῶν καὶ μιμολόγων καὶ αὐλητῶν ἐμπλήσει γαστέρας; τίς ἀθέμοις θεωρίαις καὶ ματαίαις κενώσει τὸν πλοῦτον; καὶ τῆς τούτων ἐρεύνης ὑμεῖς ἐκτός ἐστε διὰ τὸν Κύριον· δημοσίαις λειτουργίαις ἢ πολιτικαῖς οὐχ ὑπόκεισθε, οὐδὲ χεῖρ φορολόγου θύραν τινὸς ὑμῶν κρούει ἵνα τέλος καταδράσῃτε· οὐδεὶς ὑμᾶς ἐν πραιτωρίῳ ἔλκει, οἷα συμβαίνει, ἀλλ' οὐδὲ δεσμωτήριον οἰκῆσετε συκοφαντούμενοι, ἀλλ' οὐδὲ κλοιοὺς οἱ πόδες ὑμῶν δέξονται, συκοφαντούμενοι μέγαρα ἵνα δημοσία χρήματα καταβάλῃτε· οὐδὲ καλωδίους αἱ χεῖρες ὑμῶν δεθίσονται δι' ἑτέραν τινὰ περίστασιν· στρατιωτῶν διασεισμοὺς οὐκ οἴδατε, ἀλλ' οὐδὲ ταξωτῶν ἀπάνθρωπα κωμῆδια· οὐκ ἐμπορίαις μετέρχεσθε, ἵνα ταῖς ἐπιπορίαις πλοῦτον συνάξῃτε, ἐπιστάμενοι κρεῖσσον ὀλίγον τῷ δικαίῳ ὑπὲρ πλοῦτον ἁμαρτωλῶν πολὺν· καθεύδοντας ὑμᾶς δανειστής οὐκ ἐξυπνίσειεν, γραμμάτιον ἐπιφέρων, οὐδὲ λιθέλλους καθ' ὑμῶν γράφας ἄρχοντι παρέστησεν· οὐδὲ πλῆθος τόκων ἀπαιτούμενοι ἐστενάζατε· ἀλλ' οὐδὲ θάλατταν δεδοίκατε, μὴ ἄβρονον χεῖμάσασα ἀπολέσει τὸν ὠρότον, καὶ πένης παραχρῆμα ὁ πλοῦσιος εὐρεθῇ.

Η'. Ταῦτα τοῦ βίου τὰ ἐπιτηδεύματα, ταῦτα τοῦ βίου τὰ πράγματα, ταῦτα οἱ γάμψ συναφθέντες ὑπομένουσιν· ὑμεῖς δὲ ἐν ἐρήμῳ ἀπερίσπαστοι διατελεῖτε, μόνου λαμπροῦ βίου ἐπιμελούμενοι· ὦ πόσης τιμῆς ὑπεροχὴν ἔχει τὸ ἅγιον καὶ ἱερὸν ὑμῶν σχῆμα! ὦ πόσης εὐωδίας πνευματικῆς πνέει! ὦ πηλίκου τοῦ ἐπαγγέλματος ἐξηφίσασθε! λόγος οὐδεὶς ἀνυμνήσαι δύναται! ὦ ἐπάγγελμα οὐρανοῦ ἀπτόμενον! ὦ ἐπάγγελμα Θεῷ συναπτόμενον! ὦ ἐπάγγελμα ἀγγέλους ἐξεικονίζον! ὦ ἐπάγγελμα τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ σῶζον! ὦ ἐπάγγελμα Θεῷ παρεστηκός! ὦ ἐπάγγελμα Θεῷ τιμιώτατον! ὦ ἐπάγγελμα δι' οὗ σῶζεται ὁ κόσμος! Ὑμᾶς τις μακαρίζων, δικαίως ἂν λέξειεν, *Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου*· τοῦτον γὰρ τὸν νόμον μελετῶντες ἡμέρας καὶ νυκτὺς, ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον κατὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορβύσεται, καὶ πάντα ὅσα αὐτὸ ποιεῖ κατασποδθήσεται· οὕτω τοίνυν καρποφοροῦντες λόγῳ καὶ ἔργῳ παρρησιαστικώτερον δύνασθε λέγειν Θεῷ· *Καταβήτω ἀδελφιδὸς μου εἰς κήπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ*· ἕκαστος γὰρ ὑμῶν, ὦ ἀξιοπόθητοι Θεῷ μονάζοντες, κήπος ἐστε Χριστοῦ παντοδαπῶν δένδρων εἶδη περιέχων, ταῖς τοῦ νόμου φυλακαῖς καὶ ἐντολαῖς γεωργούμενος· οὐκ ἐστὶ δρυμὸς ξύλων ἵνα ἀγρία θηρία ἐν ὑμῖν ἐνοικήσῃ, τῶν ἐναντίων δυνάμεων τὸ αἰμοδόρον σύστημα· ἀλλὰ γὰρ κήπος κεκλεισμένος λίθοις τιμίοις τὴν ἐκ τοῦ νόμου φυλακὴν καὶ ἀσφάλειαν· διὸ οὐκ ἐγένεσθε ζωγρήματα τοῦ διαδόλου, ἀλλ' ἐσαγνεύθητε τῇ σαγῇ τοῦ Χριστοῦ ἐκ τῆς ἀλμυρᾶς τοῦ κόσμου ἀκαταστασίας.

Θ' Ὁ γάμψ κοινωτῶν περὶ πολλὰ μερίζεται τὴν

Α πια? Consilia in civitatibus agitantur, et de rebus urbanis disceptationes; quis saltator, aut mimus, aut aulædus ventres implebit? quis turpibus vanisve spectaculis opes absument? His quoque consultationibus vos propter Dominum alieni estis, quippe publicis aut urbanis ministeriis immunes; neque manus exactoris fores vestras pulsant, ut vectigal solvatis; nemo vos in prætorium, ut sit, pertrahit, neque carceres calumniis circumventi incolitis, neque ferrea compede gravamini, grandi crimine, puta de repetundis, pulsati; neque vobis manus quamlibet aliam ob causam vinciuntur: militum concussionem non patimini, neque apparitorum inhumanas exagitationes: mercaturam non exercetis, ut perjuriis opes cumuletis; satis gnari potiorum esse rem tenuem justis, quam divitiis peccatorum multas. Dormientes vos fenerator non excitat allatis sygraphis, neque oblati prætori libellis in iudicium vos appellat, nec usuras ingentes postulati ingemiscitis; sed neque mare formidatis, ne repente tempestate commotum mercem absorbeat, et pauper subito deprehendatur qui divitiis polebat.

VIII. Hæ sunt mundanæ vitæ sollicitudines, hæc quotidiana negotia, hæc illi sustinent qui conjugio vincuntur. Vos autem in eremo nullis curis distracti versamini, de vitæ tantum puritate solliciti. O quam omni pretio major est vester hic sacrosanctus habitus! quantam redolet suavitatem spiritalem! Quale quantumque promissum exhibuistis, nulla oratio satis celebrare valet. O promissum omni cura liberum! o promissum cælum ipsum attingens, Deo promissorem copulans, et angelorum similem efficiens! O promissum, quod in homine Dei imaginem conservat, hominemque ad Deum adducit! O promissum coram Deo pretiosissimum! O promissum denique cuius gratia mundus servatur! Quisquis vestram beatitudinem prædicabit, recte dicet: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini* 42. De hac enim lege diu noctuque meditantes, instar arboris eritis plantati secus decursus aquarum, quæ fructum proprium dabit tempore suo, et folium ejus non decidet, et quidquid fecerit, feliciter succedet 43. Sic ergo verbis et opere fructificantes, confidentius dicere Deo potestis: *Descendat patruelis meus in hortum suum, manducetque fructum juglandium suarum* 44. Vestrum enim unusquisque, o merito chari Deo monachi, hortus Christi estis omne arborum genus continens, legis præceptorumque custodia excultus. Non estis arborum saltus in quo feræ silvestres inhabitent, adversariorum scilicet potestatum cælus sanguinolentus; sed hortus circumseptus estis pretiosis lapidibus, legis nimirum custodia et presidio. Quamobrem præda diaboli non fuistis, sed in Christi sagenam ex amara mundi tempestate incidistis.

IX. Qui vitam conjugalem sectatur, mentem

42 Psal. cxviii, 1. 43 Psal. i, 2, 3. 44 Cant. v, 1.

suam ad diversas curas partitur, ut ait Paulus : *Qui uxorem duxit, cogitat ea quæ sunt mundi, quomodo feminae suæ placeat, et divisus est*⁵¹. Vos vero, o admirabiles Deoque amabiles, ab eo nunquam divulsi, semper id dicitis quod David fervido mentis affectu aiebat : *Adhæsit anima mea post te, me vero suscepit dextera tua*⁵². Non enim agros, aut domos, aut quasvis alias facultates studio vestro persecuti estis, ut adeptis frueremini; sed neque turpibus cupidinibus, neque maledictis, neque avaritiæ, neque alii cuivis fraudi indulsistis; sed id quod scriptum est egistis : *Post Dominum Deum tuum ambulabis, et illi adhærebis*⁵³; eaque verba in rem contulistis : *Vade, vende quæ possides, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, venique et sequere me*⁵⁴. Et hujus quidem effati vis in vobis apparet, cujus tenaces mundo ejusque curis vale dixistis; Deo magnopere confisi qui dixit : *Quærite primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis*⁵⁵.

X. Quamobrem laudibus præconiisque digni estis, qui sic Christo rudem adhuc auditum vestrum subjecistis, ne eum stultis vulgi obtreccionibus obnoxium haberetis. Atque ut oculos quoque vestros rectum cernere, minimeque alienæ rei invidere doceretis, ad Deum ipsos curastis dirigere, cum hymnographo David dicentes : *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cælo; ecce ut oculi servorum ad manus dominorum suorum, ut oculi ancillæ ad manus dominæ suæ, sic oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec nostri misereatur*⁵⁶. Levantes sanctas manus indesinenter rursus ad Deum soletis aspicere cum puris precibus, ne illæ rapinarum, furtorum bellorumve rex fiant; pedes autem vestros aut in Dei domum, aut ad sanctorum Patrum cellas recto cursu procedere docuistis, ne forte ad malitiam currentes in foveas deciderent. Nam quod attinet ad odoratus vestri libertatem, sic Deo dicere soletis : *In odorem unguentarii currimus*⁵⁷. Didicistis etiam gustum vilibus escis et aquæ potui assuefacere, scilicet ne ventris causa induamini hypocrisi, et quia Adam gulæ maxime causa peccavit. Præter hæc omnia humilem quoque asperamque vestem gestatis, sinceri videlicet devotique moris imaginem. Gravior vobis lodix et storea sine lapsu in culpam, quam molles lectuli cum peccato. Jucundior vobis commemoratio resurrectionis et formidandi judicii, quam tibiarum citharæque et vanæ cantiones. Optabilior vobis mors beata, quam vita in turpibus deliciis diu protrahita.

XI. Beati igitur vos, summe honorandi monachi! hoc enim sæpe vobis dici dignum est. Beati estis,

διάνοιαν, ὡς λέγει Παῦλος· Ὁ δὲ γήμας μερικῶν τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσκει τῇ γυναικί, καὶ μεμέρισται· αὐτοὶ δὲ, ὧ θαυμάσιοι Θεῷ γλιχόμενοι, ἀχώριστοι αὐτοῦ διατελεῖτε, ἀεὶ λέγοντες τὸ παρὰ τοῦ Δαβὶδ πόθῳ εἰρημένον· Ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω σου, ἔμου δὲ ἀντελάβετο ἡ δεξιὰ σου· οὐ γὰρ ὀπίσω ἀγρῶν ἢ οἰκιῶν ἢ ἐτέρας τινὸς οὐσίας ἐπορεύθητε, ἵνα ταῦτα καταλαβόντες κτήσῃσθε· ἀλλ' οὐδὲ ὀπίσω ἀλόγου ἐπιθυμίας ἢ καταλαλίδος ἢ φιλαργυρίας ἢ ἐτέρας τινὸς ἀπάτης, ἀλλ' ὡς γέγραπται· Ὁπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου πορεύσῃ, καὶ πρὸς αὐτὸν προσκολληθήσῃ· τοῦτο ἀληθεῖς ὑμεῖς πεποιθήκατε· Ὑπάγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἐξεῖς θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι· καὶ τοῦ ῥήματος ἡ δύναμις ἐν ὑμῖν φαίνεται, ὃ οὐ παραδραμόντες παγίως ἀπετάξασθε τῷ κόσμῳ καὶ ταῖς τοῦ κόσμου φροντίσιν, λῆαν θαρρήσαντες τῷ εἰπόντι Θεῷ· Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν.

Γ'. Διὸ ἐπαίνων καὶ μακαρισμῶν ἔστε ἄξιοι, οὕτως Χριστῷ τὴν ἀπαίδευστον ἀκοὴν ὑποτάξαντες, ἵνα μὴ ματαλαῖς αὐτὴν καταλαλῆις καταδουλώσῃτε· ἵνα δὲ καὶ τοὺς βλέποντας ὑμῶν ὀφθαλμοὺς ὀρθᾷ παιδεύσῃτε μὴ ἔρξιν ἀλλοτριῶν κτημάτων, πρὸς Θεὸν αὐτοὺς ἀνατείνειν ἐμελετήσατε μετὰ τοῦ ὁμολογῆσαι Δαβὶδ λέγοντες· Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ· Ἰδοὺ ὡς ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν, ὡς ὀφθαλμοὶ παιδίσκης εἰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς, οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, ἕως οὗ οἰκτιρήσῃ ἡμᾶς· ἐπαίροντες ὁσίας χεῖρας ἀκαταπαύστως πάλιν πρὸς Θεὸν εἰώθατε ἐνατενίζεσθαι διὰ καθαρῶν προσευχῶν, ἵνα μὴ ἀρπαγῶν καὶ κλοπῶν καὶ πολέμων αἵτιοι γένωνται· τοὺς δὲ πόδας ὑμῶν ἢ εἰς οἶκον Θεοῦ ἢ εἰς μονὰς ἁγίων Πατέρων τροχαῖας ὀρθαῖς βαδίζουσιν εἰώθατε, ἵνα μὴ εἰς κακίαν δραμόντες βόθροις ὑποπεσοῦνται· περὶ γὰρ τῆς ἐλευθέρως ὑμῶν ἀσφρήσεως σύνηθες ὑμῖν λέγειν Θεῷ· Εἰς ὁσμὴν μύρου σου δραμούμεθα· μεμαθήκατε γὰρ καὶ τὴν γεῦσιν εὐτελεῖσι τροφαῖς καὶ ποτῶν ὕδατι ἐθίζεσθαι· ἵνα γὰρ μὴ γαστρός χάριν ὑποκρίνησθε πρόσωπα, καὶ ὅτι μάλιστα τῷ Ἀδὰμ ἡ παράβασις διὰ γεύσεως γέγονεν· πρὸς δὲ τούτοις ἅπασιν καὶ ἀμφια κέκτησθαι ταπεινὰ καὶ τραχέα, τῆς ἀληθείας ἅμα καὶ ἀσκήσεως ἐπιδεικνύοντες τὸν τρόπον· ἡδὺ ὑμῖν ψάθος καὶ σερμὸν περιδόλαιον δίχα παραπτώματος, ἢ στρωμαλὶ μαλακαὶ μετὰ ἁμαρτίας· ἡδὺ ὑμῖν τὸ ἀκροᾶσθαι περὶ ἀναστάσεως καὶ φοβερᾶς κρίσεως, ἢ ἀκοῦσαι αὐλῶν καὶ κιθάρας καὶ ψαλμάτων ματαίων· αἰρετὸς ὑμῖν θάνατος εὐκλεῆς, ἢ ζῆν τρυφερῶς πολὺν χρόνον ἀσέμνως.

ΙΑ'. Μακάριοι τοίνυν ἔστέ, τιμιώτατοι· τοῦτο γὰρ συνεχῶς ὑμῖν λέγειν ἄξιον· μακάριοι ἔστε τῇ ὁμοου-

⁵¹ I Cor. vii, 33. ⁵² Psal. lxxii, 9. ⁵³ Deut. x, 20. ⁵⁴ Matth. xix, 21. ⁵⁵ Matth. vi, 33. ⁵⁶ Psal. cxxii, 1, 2. ⁵⁷ Cant. i, 5.

σίῳ Τριάδι στρατευσάμενοι· στρατιώτην ἰδιώτης ἄνθρωπος οὐκ ἀπατᾷ, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ὑμέτεραν εὐλαβειαν οἱ δραπετεύσαντες δαίμονες· Θεὸς γὰρ ὑμῖν δωρεὰς διδοὺς ἔλεγεν· Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ κατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὐδὲν ὑμῶς οὐ μὴ ἀδικήσῃ· οὐκ ἐστρατεύθητε ἀνθρωπίνῳ βασιλεῖ, ἵνα ἐν πολέμῳ θεάσησθε τὰς τῶν ὁμογενῶν ἀνθρώπων σφαγὰς, ἀλλ' ἐστρατεύθητε τῷ Χριστῷ, ἵνα τῶν δαιμόνων θεάσησθε τὰ πεύματα· οὐδ' ἐκέκτησθε ὅπλα ἐκ χαλκοῦ καὶ σιδήρου, ἵνα τοὺς ὁμοδόλους ἀνέλγητε· ἀλλ' ἐκτεσθε πίστιν ἰσχυρὰν δι' ἧς ὁ διάβολος καταβάλλεται· οὐδὲ πάλιν ἐστρατεύσασθε ἵνα ἐκχέγητε αἷμα ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἐστρατεύσασθε Θεῷ ἵνα διηνεκῶς ἐκχέγητε τὴν δέξιν ὑμῶν ἐνώπιον αὐτοῦ. Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὥτα αὐτοῦ εἰς δέξιν αὐτῶν· δεήθητε οὖν ὑπὲρ τοῦ κόσμου, εὖ μάλα εἰδότες ὡς ἐτι εὐχαῖς δικαίων ὑπακούει, καὶ ὅτι πολὺ ἰσχύει ἡ δέξις δικαίου ἐνεργουμένη· διηνεκῶς μέμνησθε ἡμῶν· ὅψ' ὑμῶν ὁ παράδεισος τῆς τρυφῆς εἰσικισθῆσεται· καὶ ἃς ἀπέκλεισε τοῦ παραδείσου θύρας ἡ τοῦ Ἀδὰμ παράβασις, ταύτας ὁ ὑμέτερος ἔως ὁ εἰς Θεὸν ἀνοίξει· ὅψ' ὑμῶν γὰρ ὁ οὐρανὸς οἰκοῦνται, ἵνα τοῖς ἀποστόλοις συναντήσητε, ἵνα προφῆτας ἴδῃτε, ἵνα τοὺς μάρτυρας θεάσησθε, ἵνα πάντας τοὺς δικαίους περιπτύξῃσθε, ἵνα τοῖς ἀγγέλοις συνδιατρέψῃτε· ὑμεῖς ἐνθάδε μακάριοι, καὶ μετὰ τὴν ἐνθὺνδε ζωὴν μακαριώτεροι· ἐκεῖ Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν ὤψεσθε, τὸν τῆς ὑμετέρας ἀσκήσεως εὐρετήν, τὸν ἐν ἐρημίᾳ τραπεζόντα καὶ ἐν ἀσκήσει διαπρέψαντα· ἐκεῖ ὤψεσθε τὸν ἀνδρεότατον Ἰῶβ πολλῇ περιβεβλημένον δόξῃ, τὸν τῶν ὑμετέρων πόνων ἐργάτην, καὶ τῆς ὑπομονῆς φίλον· ἐκεῖ ὤψεσθε τὸν προσπάτορα ὑμῶν Ἀβραάμ τὸν τῆς ὑμετέρας φιλοξενίας ἑραστὴν γνήσιον γεγόμενον· ἐκεῖ ὑμῖν ἀπαντήσῃ πρῶτος Δαβὶδ ὁ ἀσκητικώτατος, οὗ ὁ βίος καθ' ἡμέραν ὕμῃς ἀλείφει· καὶ ἵνα μὴ ἕκαστον τῶν δικαίων ὀνομάζων μακρύῳ τὸν λόγον, αὐτὸν τὸν Χριστὸν ὤψεσθε πάντων τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον, τὸν εἰπόντα ὅτι *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται*.

IB. Τίς τοίνυν μακαριώτερος ἢ εὐδαιμονικώτερος ὑμῶν, ἵνα Θεὸν αὐταῖς ὤψεσιν ἴδῃτε; μακάριοι ἐστε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ποθεινότετοι, ὅτε κρινεῖ ὁ Θεός· τὰ κρυπτά τῶν ἀνθρώπων· ὅτι τὰ πάντα γυνὰ καὶ τετραχλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἐστίν· ἔτι πάντας ἡμῶς παραστῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισθῇ ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθὰ εἴτε κακὰ· τρόμος ὑμᾶς οὐ λήψεται τὸ τηνικαῦτα, ἀλλ' εὐφροσύνη καὶ χαρὰ καὶ στέφανος ἀγαλλιάματος ἐν Πνεύματι ἁγίῳ· ὑμῖν οὐ κρίσις φοβερά, οὐδὲ πῦρ αἰώνιον, οὐδὲ σκόληξ ἀκολυμτος, ἀλλὰ τοῖς ἐναντίοις καὶ παραβαίνουσι τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ· ὑμεῖς ἀκούσθητε τό· *Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, οἱ ἀμέμπτως τὰ Χριστῷ φρονήσαντες· τῷ δὲ κοινῷ πάντων ἐχθρῷ*.

⁸⁸ Luc. x, 19. ⁸⁹ Psal. xxi, 16. ⁹⁰ Jac. v, 16.

PATROL. GR. XL.

qui consubstantiali Trinitati stipendia facitis. Militi privatus homo non illudit; ita nec vestrae pietati perfugae daemones. Deus enim gratiae suae munera vobis tribuens ait: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi serpentes et scorpiones, atque universam inimici potentiam, nihilque vobis noxium futurum est*⁸⁸. Nequaquam sub rege homine militatis, ut in bello caedes hominum homogeneorum spectetis; sed Christo militatis, ut daemones profligatos cernatis: arma ex aere ferroque non habetis, ut conservos vestros interficiatis, sed adepti estis fidem validam qua diabolus prosternitur; neque in militia versamini, ut humanum sanguinem effundatis, sed in Dei militia versamini, ut preces constanter vestras coram ipso fundatis. *Oculi Domini super justos et aures ejus ad preces eorum*⁸⁹. Orate igitur pro mundo, bene conscii, quod Deus bonorum precibus aurem inclinat, et quod justus hominis intercessio plurimum valeat⁹⁰. Semper nostri memineritis. Vos deliciarum paradisi patefacti aditu incoletis; et quas paradisi Januas Adami pravariatio clausit, eas vestra in Deum devotio recludet. Vos caeli stationes occupabitis, ubi apostolis occurretis, prophetas videbitis, martyres mirabimini, justos omnes complectemini, cum angelis versabimini. Vos hic beati, et illic post hanc vitam beatiores. Ibi Joannem Baptistam videbitis, vestri ascetici instituti inventorem, illum scilicet in eremo nutritum et religiosae vitae laude pollentem. Ibi videbitis fortissimum Jobum multa vestitum gloria, laborum vestrorum participem et patientiae perstudiosum. Ibi videbitis progenitorem vestrum Abraham egregium vestrae erga hospites benignitatis aemulum. Ibi vobis occurret mitissimus et devotissimus David, cujus vitae exemplum vestram quotidie pietatem corroborat. Et ne singulos justos nominatim appellans sermonem diutius protraham, Christum ipsum videbitis bonorum omnium caput, qui ait: *Beati mundi corde, quoniam hi Deum videbunt*⁹¹.

XII. Quis itaque vobis beatior aut fortunatior, qui Deum ipsum estis visuri? Beati eritis in die judicii, o desiderantissimi, cum Deus de arcanis hominum judicabit, cujus oculis nuda omnia et patentia sunt. Namque *omnes nos necesse est ante tribunal Christi consistere, ut unusquisque in corpore referat remunerationem, secundum ea quae egerit sive bona sive perversa*⁹². Tunc vos timor non corripit, sed hilaritas et gaudium, et corona laetitiae in sancto Spiritu. Haud vobis erit formidabile iudicium, neque aeternus ignis, neque vermis vigili, sed iis qui contrario more exstiterunt, et Dei praecepta violaverunt. Vos illa verba audietis: *Venite, benedicti a Patre meo, possidete paratum vobis regnum a mundi constitutione*⁹³, qui Christi instituta constanter servastis. Communi autem omnium hosti, et hujus assecclis, tremendam illam sententiam in-

⁹⁰ Matth. v, 8. ⁹¹ II Cor. v, 10. ⁹² Matth. xxv, 34.

timabit : Tollatur de medio impius, ne gloriam Domini videat⁶². Illuc vos abibitis cum lætitia gaudioque, unde exsulant dolor atque tristitia et gemitus, unde honor et gloria et reliqua Dei dona auferri nequeunt.

XIII. Enimvero vestra pietas in universo terrarum orbe celebratur. Quænam civitas, audita religiosæ vestræ et apostolicæ vitæ fama, vos spectare non cupit? Quis rex sive præterito sive etiam præsentis tempore sceptrum tenens, fando audiens vestros Deo dignos et virtute plenissimos mores, non oplavit vos consulere, et summo affectu complecti? Ex vobis exstitit abbas Antonius, summum disciplinæ apicem consecutus, cujus etiam vita scripto commendata apud vos servatur. Item ex vobis abbas Amun, et abbas Joannes, et abbas Macarius, qui eximia virtute fulserunt, et miracula etiam, atque alia sanctimonix suæ documenta hominibus exhibuerunt; et dæmones Deo volente ejicientes, magnosque morborum dolores variasque passiones sanantes, medicæ artis debilem esse virtutem ostenderunt. Medici enim quos morbos nequaquam pellere poterant, eos horum sanctorum precibus validæque fidei pervincendos concedebant, quippe qui artis suæ limites modulumque noverant: quæ cum reges audirent, admirati magnopere Deum laudabant.

XIV. Hæc vos me ipso accuratius scitis: vos enim cum prædictis versati estis, necnon patres vestri. Quis ergo laudes vestras digne enarrare valeat? C Quis vestrum non comprobet laudetque erga Deum amorem, pietatem, devotionem, temperantiam, fortitudinem, justitiam, patientiam, sapientiam, et cum prudentia simplicitatem? Quid dicam de mansuetudine, silentio, mitibus moribus et pacificis? Quid de sinceritate, simplicitate, tranquillitate, pecuniæ contemptu, misericordia, eleemosynis, liberalitate, mutua compassione, fraterno amore, erga hospites ac pauperes benignitate, affabilitate, veracitate, concordia secundum Deum, sermone mellifluo ac leni, composito incessu, solitudine, optima fama, orthodoxa mente, et fide in Deum? Quanta vos in virtute versamini! quot vos virtutes circummornant, o Deo charissimi! quot virtutum corona cingimini! quanta est apud vos bonorum operum constantia! Pax eminet inter vos propter vitiorum abstinentioniam. Humilitas inter vos præcellit, qui est bonus Domini typus, a quo recedens olim diabolus juste profilgatus est.

XV. Hæc a me vobis scribi dicique necesse fuit et apprimè conveniens; scriptum est enim: *Memo-ria iustorum cum laude*⁶³; et quod justis laudatis,

⁶² Isa. xxvi, 10. ⁶³ Prov. x, 7.

(1-16) Intelligitur illa ab Athanasio scripta *Magni Antonii Vita*. Fuit autem Serapionis nostri coætaneus Athanasius.

(17) De Amune Palladius cap. 10, et de abbate

Α και τοῖς τοῦτω ἀκολουθήσας λέξει τὸ φρικῶδες ἐκεῖνο ῥῆμα· Ἀρθήτω ὁ ἀσεβὴς ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου· ἐκεῖ ὑμεῖς ἀπελεύεσθε μετ' εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς ἔνθα ἀπέδρα ὁδὴν καὶ λύπην καὶ στεναγμὸς, ἔνθα τιμὴ καὶ δόξα καὶ χαρίσματα ἀναφαίρετα.

Π'. Τὸ γὰρ ἐπεικὲς ὑμῶν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ὅλης διανέμεται· ποῖα πόλεις ἀκούσαντα ὑμῶν τὸν ἐνάρετον καὶ ἀποστολικὸν βίον, οὐκ εὐχεταὶ ὑμᾶς θεάσασθαι; ποῖος βασιλεὺς τῶν φθασάντων, ἢ καὶ τῶν νυνὶ χρόνων, ἀκούων ὑμῶν τὴν θεοπρεπῆ καὶ ἐνάρετον βίον, οὐκ ἠδύετο ὑμᾶς ἱστορῆσαι, καὶ μετὰ πολλοῦ πόθου περιπτύξασθαι; Ἐξ ὑμῶν ἀββᾶ Ἀντωνίου δι' ἀκρότατον βίον γενόμενος, οὗ καὶ ὁ βίος ἔγγραπτος παρ' ὑμῖν διασώζεται (1-16)· ἔτι τε καὶ ὁ ἀββᾶ Ἀμουῦν, καὶ ἀββᾶ Ἰωάννης, καὶ ἀββᾶ Μακάριος (17), οἱ καθ' ὑπερβολὴν ἐναρέτως διέλαμψαν, οἱ καὶ σημεῖα καὶ ἑτέρας δυνάμεις τοῖς ἀνθρώποις ἐπεδείξαντο, κατὰ βούλησιν Θεοῦ δαιμόνια ἀπελάσαντες, καὶ μεγάλας νοσημάτων ἀλγηδόνας ἰασάμενοι, καὶ ἑτερά τινὰ πάθη, τῶν ἱατρῶν ἔδειξαν τὴν ἀσθένειαν· ἃ γὰρ οὐκ ἠδύναντο πάθη οἱ ἱατροὶ θεραπεύσαι, ταῦτα ταῖς τούτων ἀγλαῖς εὐχαῖς καὶ ἰσχυρᾷ πίστει παρεχώρουν, τοῦ ἰᾶσθαι τὸν οἰκεῖον τρόπον ἐπιγιγνώσκοντες τοὺς ὄρους· ταῦτα βασιλεῖς ἀκούοντες, λίαν ἐθαυμάζοντο Θεὸν ὑμνοῦντες.

ΙΔ'. Ταῦτα μᾶλλον ἴστε ἡμῶν ἀκριβῶς· ὑμεῖς γὰρ αὐτοῖς καὶ συνδιατρέψατε (18) καὶ οἱ πατέρες ὑμῶν· τίς τοίνυν ἐπαξίως ἐγκώμια δυνήσεται φράσαι; τίς δὲ οὐκ ἀποδέχεται ἢ ἐπαινέσειεν τὸ φιλόθεον, τὴν ὑπομονὴν, τὴν σύνεσιν, τὸ ἀκέραιον ὁμοῦ καὶ φρόνιμον; ἀλλὰ τὸ πρῶτον καὶ ἡσύχιον, ἀλλὰ τὸ ἡμερον ἦθος, ἀλλὰ τὸ εἰρηνικόν, ἀλλὰ τὸ ἀπλαστον καὶ ἀπλοῦν, ἀλλὰ τὸ ἀπαθὲς, ἀλλὰ τὸ ἀφυλάργυρον, ἀλλὰ τὸ εὖσπλαχνον, ἀλλὰ τὸ ἐλεημονικόν, ἀλλὰ τὸ εὐμετάδοτον, ἀλλὰ τὸ συμπαθὲς, ἀλλὰ τὸ φιλάδελφον καὶ φιλόξενον, ἀλλὰ τὸ φιλόπτωχον, ἀλλὰ τὸ ὁμιλητὸν, ἀλλὰ τὸ φιλόληθες, ἀλλὰ τὴν εἰς Θεὸν ὁμόνοιαν, ἀλλὰ τὸ μελισταγὲς ὑμῶν ῥῆμα, ἀλλὰ τὴν ἡσύχιον λόγον, ἀλλὰ τὸ εὐτακτὸν βᾶδισμα, ἀλλὰ τὴν ἀναχώρησιν, ἀλλὰ τὸ χρηστὸν ὄνομα, ἀλλὰ τὸ ὀρθόδοξον, ἀλλὰ τὴν εἰς Θεὸν πίστιν; Ὡ πόση ἀρετὴ συναναστρέφεσθε! ὦ πόσαι ἀρεταὶ ὑμᾶς περιστέφουσι, Θεῷ τιμιώτατοι! ὦ ἐκ πόσων ἀρετῶν διάδημα περιχεισθε! Ὡ πόση παρ' ὑμῖν χρηστὴν ἔργων εὐστάθεια! Εἰρήνην παρ' ὑμῖν ἡγεμονεύει τῶν κακῶν ἀποχῇ· ταπεινωφοσύνη παρ' ὑμῖν ἡγεμονεύει, ὁ τοῦ Κυρίου χρηστὸς τύπος, οὗ ἀστοχήσας παρὰ τὴν ἀρχὴν ὁ διάβολος δικαίως καταβέβηται.

ΙΕ'. Ταῦτα δὲ ὑμῖν γράφειν καὶ λέγειν ἀναγκαῖον καὶ πρεπωδέστατον· ἐπειδὴ γέγραπται· *Μνήμη δὲ καλῶν μετ' ἐγκωμίων*· καὶ ὅτι ἐγκωμιαζομένων δι-

Joanne, cap. 44. Macarium intelligo antiquiorem et tribus hoc nomine claris.

(18) Loquitur ergo Serapion de illis sanctis Antonio, etc., tanquam coætaneis.

καλῶν εὐφρανθήσονται λαοί· ὅτε τοίνυν τις ὑμῶν A
μνημονεύει, πάντως καὶ ἐγκωμίων ἐφάπτεται· διδ
ἀνδρεϊότατοι, σαφῶς ἐπιγινώσκοντες ὑμῶν τὸ ἀξίωμα
καὶ τὴν αὐτῶν δόξαν, τελειῶσαι ὑμῶν τὸν μισθὸν
ἐνισχύσατε, νήφοντες ἐπὶ πλεῖον τῇ τῶν μελλόντων
ἐλπίδι· καὶ τὸ τοῦ Δαβὶδ ᾄδοντες· Ἄνδρ' ἰζού, καὶ
κραταιούσθω ἡ καρδία σου, καὶ ὑπόμεινον τὸν
Κύριον· μὴδὲ πώποτε ἂν ἐννοιά τις ἐμφωλεύῃ τὸ
σύνολον, μὴδὲ τοῦ τοσούτου χρόνου βραχεῖά τις βραθυ
μία τῶν ἀγαθῶν ὑμῶν τῆς ψυχῆς ἐναντίας ἀνεμος
πνεύσας σβέσει τὰ λάμποντα φῶτα ὡς φωστῆρες ἐν
κόσμῳ φαίνόμενοι, ἵνα σὺν τοῖς ἀποστόλοις ἀκούση
σθε· Ὑμεῖς ἐστέ φῶς τοῦ κόσμου· τοῦ δὲ Ἀπο
στόλου λέγοντος· Ὑπομονὴς γὰρ ἔχετε χρεῖαν,
ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες κοσμήση
σθε (19) τὴν ἐπαγγελίαν· μὴ ἀποκάμητε οὖν, τι B
μιώτατοι, ἀλλὰ τῇ ἀρχῇ τὸ τέλος συνάψατε, καὶ τῷ
τέλει τὴν ἀρχὴν συνάψατε· Ὁ γὰρ ὑπομείνας εἰς
τέλος, οὗτος σωθήσεται· γένοιτο δὲ ὑμᾶς καὶ ἡμᾶς
μακαρίου καὶ δόλου τέλους τυχεῖν ἐντρεφεμένους δό
γμασι θεοῖς, ὑπὸ Θεοῦ ἀρχόμενοι καὶ παρ' αὐτοῦ
ποιμαινόμενοι· καὶ τὰ εὐκταλὰ ἐκεῖνα ῥήματα τῷ
Ἀποστόλῳ κατορθώσαντας μετὰ παρρησίας λέξαι,
Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγήσασμαι, τὸν δρόμον τε
τέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀποκείται
μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει
μοι Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής·
ὧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

“ Prov. xxix, 2. “ Psal. xxvi, 14. “ Matth. v, 41. “ Hebr. x, 36. “ Matth. xxiv, 13. “ II Tim.
iv, 7, 8.

(19) An κομίσησθε?

ANNO DOMINI CCCXLVIII.

S. PACHOMIUS TABENNENSIS ABBAS

NOTITIA.

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, tom. IV, Proleg., p. xxix.)

1. Pachomii ortus et vitæ institutum, antequam Chri-
sto nomen daret. Anachoresim primum professus,
postmodum Tabennensium monachorum auctor,
quo tempore floruit. Celebris ejus memoria. Annus
emortualis.

Pachomius apud Thebaidem inferioris Ægypti ex
parentibus ethnicis ortus, militiæ primum nomen
Jedit; postmodum vero ad Christi fidem conversus,

(a) Pallad. *Hist. Laus.* cap. 38.

C Constantini Magni ejusque filiorum temporibus ma-
xime claruit. Anachoreticam enim vitam amplexus,
deinceps divinitus admonitus, Tabennensium mo-
nachorum auctor et institutor exstitisse perhibetur,
ut post Palladium (a) scribit Sozomenus (b), evan-
gelicæ perfectionis professor eximius, optimis præ-
ceptis institutisque discipulos suos erudit: Vir

(b) Sozom. *Hist. eccl.* lib. iii, cap. 14.

cætera humanissimus, Deoque admodum charus; A prisini decoris amittit. Unde et ego mærens super dormitione sanctæ et venerabilis Paulæ, — quo multorum incisa illius morte refrigeria suspirarem, accepi libros, etc. Et mox: Itaque quia diu tacueram, et dolorem meum silentio devoraveram, — accito notario, ut erant de Ægyptiaca in Græcam linguam versa, nostro sermone dictavi, ut — bono, ut aiunt, auspicio longum silentium rumperem, reddens me pristinis studiis, et sanctæ semina refrigerans animam, quæ monasteriorum semper amore flagravit.

III. Versio Regulæ Hieronymo vindicatur, simulque operis integritas astruitur

Hæc autem Hieronymiana propterea in medium adduximus, ut Guiljelmo Caveo (l) aliisque obviam iremus, qui dum Hieronymum Pachomianæ Regulæ interpretem agnoscere abnuunt, ejusdem quoque Regulæ sinceritatem in discrimen vocare videntur: Nimirum, inquit, si hanc Regulam transtulisset Hieronymus, Pachomium eumvero inter scriptores ecclesiasticos retulisset, vel saltem inter suasmet versiones hanc itidem recensuisset sanctus Pater. At qui sic arguunt eruditi viri, non adverterunt Catalogum suum consecisse Hieronymum anno demum 392, qui propterea neque inter suos Viros illustres Pachomium, neque suas inter versiones beatissimi illius abbatis Regulæ translationem referre potuit, cujus scilicet Græcum exemplar duodecim tantum post annos Latine vertendum recepit.

II. Vir apostolicæ gratiæ, Regulam Ægyptiæ perscripsit. Eam Græce redditam Latinis litteris tradidit Hieronymus. Quo anno versionem suam contulerit sanctus doctor.

Pachomius, inquit Gennadius (f), vir tam in docendo quam in signa faciundo, apostolicæ gratiæ, scripsit Regulam utrique generi monachorum aptam, quam angelo dictante perceperat. Quod quidem multo ante tradiderant Heraclides (g), Palladius (h), Sozomenus (i), et longe post Nicephorus (j). Hanc autem sancti Pachomii Regulam Ægyptiaco primum sermone conscriptam, deinde Græce redditam, in Latium transtulit sanctus Hieronymus, rogatu hominis Dei Silvani presbyteri; qui propterea Leontium presbyterum et cæteros cum eo fratres ad sanctum Doctorem in Palestinam direxerat, quo Græci exemplaris interpretationem coram peterent, flagitarent, urgerent. Tantis itaque viris imperantibus, ne dicam rogantibus, morem gessit sanctus Pater, ut ipsemet in Præfatione ad versionem suam scribit: ubi etiam tempus indicat quo manu operi admovit. Currebat scilicet annus 404, quo sancta Paula supremum diem obiisse comperitur, vii Kalendarum Februarias, tertia Sabbati post solis accubitus, Honorio Augusto vi et Arisieno coss., ut in ejus Epitaphio tradit idem Hieronymus (k). Sic igitur Doctor maximus in modo laudata Præfatione: Quamvis acutus gladius et levigatus, si diu in vagina conditus fuerit, sordescit rubigine et splendorem

Ad hæc Tillemontius, licet admittat sancti Pachomii Regulam interpretatum fuisse Hieronymum; Monita tamen quæ Regulæ Pachomianæ subduntur, ab eodem Hieronymo Latine fuisse reddita, sibi persuadere haud potest (m), propterea scilicet quod locus in illis occurrat his verbis expressus (n): Odiamus ergo mundum, et omnia quæ in eo sunt; odiamus etiam omnem requiem corporalem. Quibus recitatis: Num, inquit, adeo parum Latine locutum fuisse Hieronymum existimemus? Annon ipse potius scripsisset oderimus? Verum præter quam quod Monita illa in Collectione Regularum sancti Benedicti Anianensis, qui unus Hieronymianam Pachomianorum operum interpretationem nobis servavit, medium locum tenent inter Pachomii Regulam et ejus Epistolas, quarum interpretres indubius habetur idem Hieronymus; ipsemet sanctus Doctor palam profitetur (o) simplicitatem Ægyptii sermonis se fuisse imitatum, ne viros apostolicos et totos gratiæ spiritualis, sermo rhetoricus immutaret. Quid quod ipsummet Doctorem maximum in sanctarum

(a) Sozom. Hist. eccl. lib. III, c. 14.

(b) Hieron. epist. 127, al. 16, ad Princip. virgin., § 5, p. 948.

(c) Montfauc. Vit. S. Athan. ad ann. 341, § 40, pag. 56.

(d) Tillem. Mém. tom. VII, pag. 691, not. 35, sur S. Pacome.

(e) Bolland. Act. SS. Janii tom. III, pagg. 25, 287.

(f) Gennad. De vir. illust. cap. 7.

(g) Heracl. Parad. cap. 19.

(h) Pallad. Hist. Laus. cap. 38.

(i) Sozom. Hist. eccl. lib. III, cap. 14.

(j) Niceph. Hist. eccl. lib. IX, cap. 14.

(k) Hieron. epist. 108, al. 27, § 34, pag. 719.

(l) Cav. Hist. litter. tom. I, p. 208.

(m) Tillem. Mém. tom. VII, pag. 685, not. 15 sur S. Pacome.

(n) Pachom. Opp. infra col. 947.

(o) Hieron. in Præfat. ad Pachom. sub lln.

Scripturarum interpretatione eodem ferme loquendi genere Latini auribus minus probato quandoque usum fuisse novimus? Ut autem cætera omittamus, ex unius verbi *odisse* usu nonnulla proferamus exempla. Comperimus itaque Hieronymum in sacris Bibliis vertendis aut recensendis (a) usurpasse voces *odientis* Exod. xiii, 5; *odientes*, II Reg. xix, 6; *odibunt* Prov. i, 22; *odiet*, Luc. xvi, 3: quæ sane *Latinissimæ* haud sunt, ut verbo utar Hieronymiano (b). Nimirum subinde proficitur sanctus Doctor, se non omnia sermonis vitia declinasse, quamvis ea probe novisset. *Non enim*, inquit (c), *curæ nobis est vitare sermonum vitia, sed Scripturæ sanctæ obscuritatem quibuscunque verbis disserere*. Et alibi (d): *Scio, ait, hæc molesta esse lectori: sed — mihi sufficit sic loqui, ut intelligat; ut de Scripturis disputans, Scripturarum imiter simplicitatem*. Atque iterum in eandem sententiam hæc habet (e): *In ecclesiasticis rebus non quærenda verba, sed sensus; id est, panibus est vita sustentanda, non siliquis*. Itaque sive spectes versionis exempla Hieronymiana modo allata, sive hac ipsa de re placita ejusdem sancti Doctoris; utrinque arbitror equidem satis esse compertum, neque improbandum verbum *odiamus* in Monitis Pachomianis, neque propterea eorum versio Hieronymo abjudicanda. Sed ad propositum redeamus.

IV. De Pachomii Epistolis ejusque Alphabeto mystico, ex Gennadio et Sozomeno.

Scripsit præterea Pachomius, ex Gennadio (f), ad collegas præposituræ suæ Epistolas, in quibus Alphabetum mysticis lectum sacramentis, velut humanæ consuetudinis excedens intelligentiam, clausit. Sed Gennadio hæc scribenti præverat ipse interpres Hieronymus, sic inquit (g): *Aiunt autem Thebæi, quod Pachomio — angelus linguæ mysticæ scientiam dederit, ut scriberent sibi et loquerentur per Alpha-*

betum speciale, signis quibusdam et symbolis absconditos sensus involvens: quas nos Epistolas ita, ut apud Ægyptios Græcosque leguntur, in nostram linguam vertimus, eadem, ut reperimus, elementa ponentes. His gemina refert Sozomenus (h): *Dicunt, inquit, divinum angelum Pachomio apparentem monuisse ut juniores monachos colligeret et una cum illis versaretur: — præterea, ut universa congregatio in viginti quatuor classes divideretur, eaque ex Græcorum litteris cognomentum acciperent: cognomen vero ipsi aptaretur pro vita ac moribus singulorum. Verbi gratia simpliciores iota appellarentur; versuti ζ vel ξ, et sic de aliis, prout institutum ejusque classis figura alicujus litteræ apte exprimere licet* Οἶον, ἀπλουστέρους μὲν ἰῶτα ἀποκαλοῦντας, σχολιούς δὲ ζ ἢ ξ, καὶ ἄλλους ἄλλως, καθὼς ἐκλαμβάνειν εὐστόχως ἐστὶ πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ γράμματος τὴν προαίρεσιν τοῦ τάγματος. Hinc fortasse lux aliqua Epistolis Pachomianis accedet.

V. In adornanda Pachomianorum scriptorum editione studium adhibitum.

Porro editionem nostram exegimus ad primam Holstenianam Codicis Regularum S. Benedicti Anianensis abbatis, quæ Romæ prodiit anno 1661. Hæc enim multo est emendatior Parisiensi, anno 1663 evulgata, ut ex nostris subjectis animadversionibus constat. Doctissimi editoris notas quæ ad calcem exstant, easque præsertim quas post editionem suam ex duobus codicibus mss. Vaticano et Cassinensi exprompsit Holstenius, suis quibusque locis aptavimus. Neque Vallarsii adnotationes præterimus, quas V. C. ad Pachomiana litterarum monumenta in secundo Hieronymianorum operum volumine apposuit. Præcepta demum adjecimus ejusdem sancti Pachomii, ex ms. codice Florentino a Bollandianis in lucem emissa (i); quibus præterea eruditissimi interpretis observationes subdidimus.

(a) Hieron. Divin. Bibl. pagg. 87, 387 940 1518, Opp. tom. I, edit. BB. Paris. 1693.

(b) Id. epist. 58, al. 13, ad Paulin., § 9, pag. 324, tom. I, edit. Veron.

(c) Id. lib. XII, Comm. in Ezech. XL, tom. V, pag. 472, edit. Veron.

(d) Hieron. epist. 31. al. 38, ad Damas., § 14, p. 160.

(e) Id. epist. 21, al. 145, § 42, pag. 86.

(f) Gennad. De vir. illustr. cap. 7.

(g) Hieron. in Præfat. ad Pachom. sub fin.

(h) Sozom. Hist. eccl. lib. III, cap. 14.

(i) Act. SS. Maii tom. III, pagg. 62*, 346.

VITA S. PACHOMII

ABBATIS TABENNENSIS.

Vide Patrologiæ Latinæ tom. LXXIII, col. 227.

REGULA S. PACHOMII

S. HIERONYMO INTERPRETE.

Exstat inter Opera S. Hieronymi, Patrologiæ Lat. tom. XXIII, col. 62.

EJUSDEM

Præcepta et Instituta, Præcepta et judicia, Præcepta et leges, Monita, Epistolæ et verba mystica.

Vide tomo citato, col. 77-88, ex interpretatione S. Hieronymi.

ΕΚ ΤΩΝ ΕΝΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΧΟΥΜΙΟΥ.

PRÆCEPTA

SANCTI PACHOMII (1).

(Ex codice ms. Florentino, interprete Daniele Cardono Soc. Jesu, ap. Galland., tom. IV, pag. 735.)

Hoc est principium foundationum :

I. Quando audieris sonum appellantem te ad ecclesiam, vade meditabundus usque ad januam ecclesiae, ad hoc ut ores.

II. Nemo orantes fratres circumspiciat.

III. Si quis riserit aut locutus fuerit in ecclesia, poenitentiam suscipiat ante altare.

IV. Qui de die ad ecclesiam venire neglexerit, poenitentiam accipiat; qui autem noctu a trina precatione abfuerit (2), poenitentiam similiter accipiat.

V. Nemo exeat ecclesia quo tempore fratres orant, non petita facultate.

VI. Ab ecclesia dimissi, meditemini usque dum monasterium fueritis ingressi.

VII. Nemo, dum meditationi vacatur, caput habeat coopertum.

VIII. Nemo fratres comedentes circumspiciat, neque ad meliora manum extendat.

IX. Si quis immodestiae vitio abreptus, in loco comestionis riserit aut locutus fuerit, poenitentiam accipiat.

X. Qui preces persolvere neglexerit, dum comedit poenitentiam faciat, aut jejunos revertatur.

XI. Si qua re inter comedendum opus fuerit, non loqueris, sed pulsabis.

XII. A mensa revertens, ne multo utaris sermone.

XIII. Nemo, dum comedit, caput huc illuc ad mensae apparatus aut cibos fratrum curiosius inspiciebat.

XIV. Fratri ægrotanti necessaria procuret abbas, requirens ea pro loco infirmorum.

XV. Nemo, cum ægrotat, ex iis comedat aut bibat vasis e quibus fratres reliqui, sed seorsim comedere jubebitur, ministratis omnino necessariis.

(1) Desumpta sunt hæc Præcepta Pachomiana ex Maio Bollandiano, tom. III, pag. 346 seq. et pag. 62, sub finem. Quæ vero subjiciuntur adnotationes, ipsummet interpretem agnoscunt auctorem.

(2) In prolixioribus Regulis ab Hieronymo Latine redditus num. 10 additur causa discriminis, auo-

Α Δύτη ἡ ἀρχὴ τῶν οἰκοδομῶν·

Α'. Ὅτε ἂν ἀκούσεις τῆς φωνῆς προσκαλουμένης σε εἰς τὴν σύναξιν, πόρευσον μελετῶν ἄχρι τῆς θύρας τῆς συνάξεως εἰς τὸ προσεύχεσθαι.

Β'. Μηδεὶς περιδλέφῃται τοὺς ἀδελφοὺς εὐχομένους.

Γ'. Ἐάν τις γελᾷσῃ ἢ λαλῇσῃ ἐν τῇ συνάξει ἐπιτιμίαν λαμβάνει· ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου.

Δ'. Ἡμέρας ὁ ἀπολειπόμενος εἰς τὴν σύναξιν, ἐπιτιμίαν λαμβάνει· νυκτὸς δὲ ὁ ἀπολειπόμενος τριῶν εὐχῶν, ὡσαύτως ἐπιτιμίαν λαμβάνει.

Ε'. Μηδεὶς ἐξεῖται τῆς συνάξεως, τῶν ἀδελφῶν εὐχομένων, ἄνευ τοῦ ἔρωτῆσαι.

Σ'. Τῆς συνάξεως ἀπολυόμενοι, μελετήσατε ἄχρι τῆς Β' μὲνης.

Ζ'. Μηδεὶς ἔστω κεκαλυμμένος τὴν κεφαλὴν περὶ τὴν μελέτην.

Η'. Μηδεὶς περιδλέφεται τοὺς ἀδελφοὺς ἐσθίοντας, οὐδὲ μὴ ἐκτενεῖ χεῖρα πρὸς τοῦ μειζότερου.

Θ'. Εἰ δὲ τις προπετεῖα φερόμενος λαλήσῃ καὶ γελᾷσῃ ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐστιάσεως, ἐπιτιμίαν λαμβάνει.

Ι'. Ὁ στερῶν τῆς εὐχῆς τοῦ φαγεῖν ἐπιτιμίαν λαμβάνει, ἢ νηστικῶς ὑποστρέφει.

ΙΑ'. Χρεῖα τις ἔάν γέννηται ἐπὶ τῆς τραπέζης, οὐ μὴ λαλήσῃ, ἀλλὰ κρούσῃ.

ΙΒ'. Ἐξίῳν δὲ τῆς ἐστιάσεως, οὐ μὴ πολυλογῇσῃ.

ΙΓ'. Μηδεὶς τὴν κεφαλὴν παραλλάξει ἐσθίων, παρὰ τὴν παρασκευὴν τῆς τραπέζης καὶ τῶν ἀδελφῶν τὰ βρώματα.

ΙΔ'. Τῷ ἀσθενούντι ἀδελφῷ ὁ ἀδὸς τῆς χρεῖαν ἀποπληρώσῃ, ἐκζητήσας τὰ τῆς χρεῖας εἰς τὸν τόπον τῶν νοσηρῶν.

ΙΕ'. Μηδεὶς ἐστιάσει νοσηρὸς ἐν ᾧ πάντες οἱ ἀδελφοὶ ἐσθίουσιν, ἀλλὰ ἰδίᾳ ποιήσουσιν αὐτὸν φαγεῖν, μὴ παρορῶντες δοῦναι κατὰ τὴν χρεῖαν.

niam nocte corporis infirmitati plus aliquid conceditur : videturque agi non de iis qui a synaxi diurna seu nocturna omnino abfuerint, sed qui tantillum serius venerint post unam aut tres orationes, eas scilicet quæ velut preparatoriae sunt ad consueti Officii canonem.

ΙΓ'. Ἐάν τις προσέλθῃ τῇ μονῇ, ἐλθὼν γενέσθαι ἀποτακτικός, παραδύσουσιν αὐτῷ τὴν εὐχὴν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ψαλμοὺς διδάξουσιν· μενέτω δὲ πρὸς τὴν θύραν δοκιμαζόμενος, καὶ διδάξουσιν αὐτὸν πάσας τὰς ἐπιστήμας τῶν ἀδελφῶν. Μετὰ ταῦτα ἐκδύσουσιν αὐτὸν τὰ κοσμικὰ ἱμάτια, καὶ ἐνδύσουσιν αὐτὸν τὸ σχῆμα τὸ ἀποτακτικόν.

ΙΖ'. Ἄ ἀποδύεται ἱμάτια ἢ ἄλλο τι εἶδος, δώσει αὐτὰ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς κοινωνίας, ὑπὸ τὴν γνῶμην τοῦ Πατρὸς τῆς μονῆς.

ΙΗ'. Ἐάν γένηται, τινὰς ἀνθρώπους εἰς τὴν μονὴν εἰσελθεῖν, εἰ μὲν κληρικούς ἢ μοναχοὺς ὄντας, οὕτως αὐτοὺς ὑποδέξονται· τοὺς μὲν πόδας αὐτῶν ὑποτίψουσιν, κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τὴν φιλοξενίαν εἰς αὐτοὺς ποιήσουσιν· ὁμοίως κοσμικοὺς καταχθέντας εἰς τὴν μονήν, καὶ πρὸς αὐτοὺς τὴν φιλοξενίαν δεόντως ποιήσουσιν.

ΙΘ'. Μηδεὶς ἐσθιέτω ἐν τῷ πνευματικῷ οἴκῳ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν κυριακῷ ἢ ἐν μοναστηρίῳ τῆς αὐτῆς πίστεως.

Κ'. Ἐάν παρασκευάζωσιν αὐτοῖς φαγεῖν, οὐ μὴ γεύσωνται ἐψημένου γεύματος, οὔτε γάρου, οὔτε οἶνον πῶσωσιν.

ΚΑ'. Μηδεὶς ἀποσταλῇ μόνος εἰς πρᾶγμα, ἀλλὰ δύο συνοδεύσωσιν.

ΚΒ'. Μηδεὶς ὑπολείπεσθω, ἐὰν εἰς ἐργασίαν κληθῶσιν οἱ ἀδελφοί· οὐ μὴ ζητήσωσιν ποῦ μέλλουσιν ἐκβαίνειν· ὁ γὰρ ἡγούμενος, ὥσπερ οἱ προαξῆται, αὐτῶν προπορεύεται.

ΚΓ'. Μηδεὶς ἐργαζομένων περὶ τὰς ὁλας λαλήσῃ, ἀλλὰ μελετήσωσιν, ἢ ἡσυχάσωσιν.

ΚΔ'. Μηδεὶς καθεσθῇ εἰς ἐργασίαν, χωρὶς τοῦ προϊσταμένου.

ΚΕ'. Μηδεὶς ἀπὸ τοῦ κήπου λάβῃ ἀφ' ἑαυτοῦ λάχανον, χωρὶς τοῦ κηπούρου.

ΚΖ'. Μηδεὶς φάγῃ σταφυλὴν ἐν τοῖς ἀδελφοῖς, οὐδὲ στάχυν· καὶ ἀπὸ τῶν καρπῶν τῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς μηδεὶς φάγῃ πρὸ τοῦ δοθῆναι τοῖς ἀδελφοῖς πᾶσιν.

ΚΖ'. Ἐὰν εὕρωσιν καρποὺς ὑποκάτω τῶν φυτῶν, οὐ φάγωσιν ἀπ' αὐτῶν, ἀλλὰ ἀναλέξαντες παραθήσουσιν εἰς τὰς ρίζας τῶν φυτῶν, καὶ ὁ προϊστάμενος ἀναλέγῃ αὐτά.

(3) Nota est distinctio magni et parvi habitus; et utriusque conferendi ritum posteriori tempore ordinatum habes apud Goar in Euchologio. *Parvus* datur novitiis; *magnus* post expletum probationis tempus monachis, ut nos loqueremur, professis. Ἀποτακτικός autem, id est *renuntians*, hic intelligitur novitius.

(4) Postremum hoc addi videtur propter monasteria Arianorum vel Origenistarum: quæ non potuerunt iis temporibus deluisse, maxime si monasterium intelligas in prima ac propria significatione, in quo unus aliquis solitarius degit: vel duo tantum simul aut paulo plures. Quæ autem *spiritualis*, quæ *dominica domus* dicitur, non facile est divinatum: fortassis *dominica* dicitur hospitium seu diversorium publicum ad Domini, puta Cæsaris, jus pertinens; *spiritualis* autem locus aliquis deliciosus, liberum aerem undique admittens, nec satis clausus honestati.

XVI. Si quis ad monasterium accesserit volens fieri novitius, precationem ei evangelicam porrigent, et psalmos docebunt. Maneat porro ad monasterii fores, ibique probetur; quidquid autem alii norunt fratres, istic et ipse addiscat. (5) Quo facto, sæcularibus eum vestibus exuent, et novitiorum habitu vestient.

XVII. Vestes quas puerit, aut alia ejus res quæcunque, in potestate erunt communitatis, prout monasterii Pater statuerit.

XVIII. Si quos homines, seu clericos seu monachos, in monasterium ingredi contigerit, hoc modo eos excipient. Pedes quidem ipsis lavabunt, quemadmodum in Evangelio præcipitur, et omnia hospitalitatis officia exhibebunt. Similiter si homines sæculares ad monasterium accesserint, eodem officiorum genere excipiendi erunt.

XIX. Nemo in domo spirituali comedat, sed potius in dominica vel in monasterio ejusdem fidei (4).

XX. Quando fratribus paratur cibus, nemo ex eo quidquam degustet, sed neque garum, (5) neque vinum bibant.

XXI. Nemo solus mittatur ad laborandum, sed bini semper profisciscantur.

XXII. Quando ad laborandum evocabuntur fratres, nemo ab opere excusetur; non quærant etiam quo sint egressuri: præcedit enim eos hegumenus, sicuti præsidem provincie (6) viatores sui.

XXIII. Nemo laborantium inter cædendum ligna loquatur, sed pii quidquam meditabuntur, servato silentio.

XXIV. Nemo inter laborandum sedeat, nisi iubeatur.

XXV. Nemo olus ex horto decerpatur, non consuevit hortulano.

XXVI. Nemo fratrum uvam aut herbam aut quidquam ex agris sumere audeat, antequam detur singulis.

XXVII. Si forte inter herbas fructus aliquos repererint, illos ne comedant; sed collectos ad plantarum radices deponant, donec is qui curam habet colligat,

(5) Sic in Regula prolixiori 44: *Vinum et liquamen absque locu ægrotantium nullus contingat*. Dicitur autem *garum* a nomine piscis ex quo præstantius ad aliorum ciborum condimentum conficiebatur.

(6) Ecgraphum nostrum hoc loco mutilum videtur, sic enim habebat: ὁ γὰρ ἡγεμόνος προαξῆται αὐτῶν προπορεύεσθαι, quod supplemus corrigimusque per conjecturam. Προαξῆται autem dici videtur a προάγω, *prægredior, præcedo*, unde πρόαξις, *progressus*, et hinc προαξήτης, quod *viatorem* reddidi: nam *viatores* Latinis, teste Festo, dicebantur *qui magistratibus apparent*, unde et *apparitores* appellantur. Si liceret syllabam addere ut flant προαξίνῃται, *fascigeros* seu *securigeros* verterem, quales consiliibus et proconsulibus aliisque supremis magistratibus Romani jungebant, in publicum progressuris.

XXVIII. Nemo sibi quidquam putet permissum. A

XXIX. Nemo rem ullam possideat præter ea quæ viritim (7) dantur et præter vestimentum; ut sunt, bina lebitonaria et semitrita florea, pellis, mielotes, sandalia, duo cuculli, zona et baculus

XXX. Nemo sine Patris facultate quoquam abeat.

XXXI. Nemo extra constitutam sibi cellam dormiat.

XXXII. Nemo exeat monasterio absque Patris licentia.

XXXIII. Nemo in eo in quo dormit loco, vicinum alloquatur.

XXXIV. Nemo lecto suo quidquam substernet, nisi forte stoream.

XXXV. Nemo, nisi cum ægrotat, totum suum corpus perunget, neque lavabit aut absterget se (8) indecenter.

XXXVI. Nemo in tenebris cum fratre habebit sermones.

XXXVII. Nemo alterius manum aut aliud quid apprehendet.

XXXVIII. Sive consistas, sive ambules, cubitis saltem unius spatium intersit; quod, cum sedebis, similiter erit observandum.

XXXIX. Nemo sine Patris licentia caput radat.

XL. Nemo, nisi ad hoc constitutus, caput alterius radat.

XLI. Nemo, non requisito Patre, e rebus alterius quidquam admittat.

XLII. Nemo asinum nudum cum alio inscendat.

XLIII. Nemo sine superioris venia in opificum officinas ingrediatur.

XLIV. Nemo vel a proprio fratre quidquam accipiat in depositum.

XLV. Nemo in officina fratrum panem pinsentium loquatur; sed taciti meditentur usque dum cessabunt ab opere: si qua re indigeant, non sermone sed pulsu id significant.

XLVI. Si quis fratrum e vita migraverit, nemo excusetur ab ejus funere in montem deducendo.

XLVII. Nemo inter eundem præcedat hegumenum.

XLVIII. Nemo perficiat opus aliquod absque Patre, et ipsi cedant omnes (9).

XLIX. Nemo in virginum monasterio abeat, ut quampiam illarum visat, nisi qui ad id statuti sunt seniores, qui necessaria quoque ipsis subministrant.

L. Hæc porro qui neglexerit, absque omni contradictione pœnitentiam suscipiat, ut æterno in cœlis regno potiatur in Christo. Amen.

(7) Viritim interpretor, quod Græce παρὰ τῆς κεφαλῆς, quasi in caput seu capitatum.

(8) Græce, κακῶς, male. Ita Regula prolixior 92: Nemo lavabitur aqua nudo corpore. Quin et cum abluendæ erant vestes, monet Regula 99: Nemo lavet retractis in altum vestibus plusquam statutum est.

KH'. Μηδεὶς ἑαυτῷ ἕσται μηδέν.

KΘ'. Μηδεὶς ἑαυτῷ κτήσεται μηδὲν χωρὶς τῶν δεδομένων παρὰ τῆς κεφαλῆς, παρεκτός τοῦ ἐνδύματος· ἅπερ εἰσὶν δύο λευτῶνάρια καὶ ἡμιτριδακὸν στρώμα, δέρμα, μῆλωτή, σανδάλια, κουκούλλια δύο, ζώνη καὶ βάβδος.

Λ'. Μηδεὶς ἀπέλθῃ πώποτε χωρὶς τοῦ Πατρὸς.

ΛΑ'. Μηδεὶς κοιμηθῇ ἐκτός τοῦ καθισματίου αὐτοῦ.

ΛΒ'. Μηδεὶς ἐξέλθῃ ἔξω τῆς μονῆς χωρὶς τοῦ Πατρὸς.

ΛΓ'. Μηδεὶς λαλήσῃ πρὸς τὸν πλησίον ἐν τῷ τόπῳ ἐν ᾧ καθεύδῃ.

ΛΔ'. Μηδεὶς ὑποστρώσεται εἰς τὸ καθισμάτιον μηδὲν, εἰ μὴ ψιάθιον.

ΛΕ'. Μηδεὶς ὅλον τὸ σῶμα ἀλείφεται χωρὶς νόσου, οὔτε λούσεται ἢ ἀπονίφεται κακῶς.

ΛΓ'. Μηδεὶς λαλήσῃ πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ ἐν σκοτεινῇ.

ΛΖ'. Μηδεὶς δίδῃται τῆς χειρὸς τοῦ ἐτέρου ἢ ἄλλου εἶδους αὐτοῦ.

ΛΗ'. Εἴτε στήκων, εἴτε ὁδοποιῶν μεταξὺ διάστημα ποιήσεις ὡς πῆχυν ἕνα· ὡσαύτως καὶ καθήμενος ποιεῖτω.

ΛΘ'. Μηδεὶς τὴν κεφαλὴν κείρῃται χωρὶς τοῦ Πατρὸς.

Μ'. Μηδεὶς μῆδὲνα κείρῃ χωρὶς τῆς προστάξεως.

ΜΑ'. Μηδεὶς λάθῃ τι εἶδος παρὰ τινος ἀδελφοῦ χωρὶς τῆς γνώμης τοῦ Πατρὸς.

ΜΒ'. Μηδεὶς καθεσθῇ εἰς ὅνον γυμνὸν μετὰ ἄλλου.

ΜΓ'. Μηδεὶς ἀπέλθῃ εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν χειροτέχνων χωρὶς τῆς κεφαλῆς.

ΜΔ'. Μηδεὶς λάθῃ εἶδος ὡς ἐν παραθήκῃ μεχρὶ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ.

ΜΕ'. Μηδεὶς λαλήσῃ ἐν τῷ ἀρτοκοπίῳ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀρτοποιούντων, ἀλλὰ μελετήσωσιν ἕως ἂν ἀποσχῶνται· ἐὰν δὲ χρήζωσιν τινος, οὐ μὴ λαλήσωσιν, ἀλλὰ κρούσωσιν.

ΜΓ'. Μηδεὶς ἀποληφθῇ τῶν ἀδελφῶν, ἐὰν κειμηθῇ ἀδελφός, προπέμψαι εἰς τὸ ὄρος.

ΜΖ'. Μηδεὶς πορεύσεται ἔμπροσθεν τοῦ ἡγουμένου.

ΜΗ'. Μηδεὶς πληροποιήσῃ παρὲς τοῦ Πατρὸς, καὶ πᾶν πρόσφατον παρὲς αὐτοῦ.

ΜΘ'. Μηδεὶς ἀπέλθῃ εἰς τὴν μονὴν τῶν ἀειπαρθένων, εἰς τὸ ἐπισκέψασθαι τινὰς αὐτῶν, εἰ μὴ μόνοι οἱ προσταχθέντες προσῑῶνται, οἱ καὶ διακονοῦντες αὐταῖς.

Ν'. Τούτων ὁ ἀμελὼν ἐπιτιμίαν λαμβάνει ὑπὲρ αὐτῶν χωρὶς πάσης ἀντιλογίας, ἵνα κληρονομήσωσιν τὴν αἰώνιον βασιλείαν ἐν Χριστῷ. Ἀμήν.

(9) Græce, Μηδεὶς πληροποιήσῃ παρὲς τοῦ Πατρὸς, καὶ πᾶν πρόσφατον παρὲς αὐτοῦ. Quod ut recte Latine reddiderimus, vereor; nam sicut πληροφορῶν variam habet significationem: ita et de πληροποιέω, licet melioribus scriptoribus ignoto, cogitare possumus, habere hic propriam aliquam et nobis necdum compertam notionem.

S. ANTONIUS MAGNUS ABBAS.

NOTITIA.

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, t. IV, Proleg., p. xxvii.)

I. Antonii Magni gesta strictim proposita.

Antonium genere *Ægyptium*, cognomento Magnum, vitæque monasticæ institutorem, floruisse sub Constantino et filiis ejus regnantibus, tradit S. Hieronymus (a). Sub Dionysio autem antistite Alexandrino ipsum in eremum secessisse atque inde anachoreticæ vitæ initium dedisse, scribunt Elmacius, Makrisius et alii: quanquam sub Philippo imperatore illius secessum collocet Abulfaragius, ut observat cl. Renaudotius (b). Quorum tamen scriptorum placita ex iis reformanda noscuntur, quæ de Antonio nostro tradit S. Athanasius. Præclara enim ejus gesta insigni volumine prosecutus est magnus ille Alexandrinæ urbis episcopus, temporis ordine sæculo ubique servato, ut primus advertit doctissimus Montfauconius (c); sanctitatis vero non minus, quam Christianæ fidei ac religionis studiosissimus vir beatus, supremum diem obiit ineunte Christi anno 356, ætatis 105.

II. Nulla litterarum scientia imbutus, divinas Scripturas optime calluisse comperitur beatus abbas.

Neque scriptis suis, neque gentili sapientia, neque arte quacunque inclaruit Antonius, ut scribit Athanasius (d). Verum quamvis nulla scientia litterarum fuerit imbutus, Scripturas tamen divinas et memoriter audiendo tenuisse, et prudenter cogitando intellexisse prædicatur, auctore Augustino (e). Quod quidem satis luculenter testantur, quæ etiamnum superant sive ab eo litteris mandata, sive ab aliis ex ore ejus excepta Christianæ doctrinæ monumenta; in quibus, ut cum Hieronymo loquar (f), loquendi simplicitatem excusabit sanctimonie magnitudo. Neque enim reprehendendam in vetustis potissimum Ecclesiæ Patribus sermonis imperitiam

A quis jure putaverit, siquidem, ut ait Augustinus (g), bonorum ingeniorum insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba. Quibus veterum sententiis et illud hac de re præclare dictum a magno Ecclesiæ annalium parente addere haud alienum a proposito nostro fortasse fuerit (h): Sicut effossum, ait, informe aurum et rude eo charius esse solet, quod nihil videatur alterius metalli habere commistum: ita tanti confessoris egregia monumenta, sua ipsius vetustate atque simplicitate micantia, quibus res potius quam verba in pretio esse solent, gratiora plane erunt atque jucundiora quovis scripto recentioris auctoris, quibuscunque eloquentiæ phaleris exornato: quidquid enim obducitur fuco atque pigmentis, suspectum redditur, pulchriorque entescit ipsa sui puritate simplicitas; quæ quod mentiri nesciat, omne quamvis ad ornatum compositum velamentum abhorret.

III. Quenam scripserit S. Pater, exponitur. Et primo de illius Sermonibus agitur.

Jam vero, ut tanti Patris scripta quæ adhuc supersunt, summatim recenseamus, primum sistimus ejus *Sermones*; quos inter principe sane loco dignus existimandus, quem nobis servavit magnus Athanasius (i). In eo siquidem suos ascetas sanctus abbas ad militiam spiritualem informans, eisdem monita plane a mirabilia suggerit; quibus imbuti, ad colluctandum adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitie in cælestibus¹, promptiores validioresque redderentur. Nimirum, unus Antonius præ cæteris, omne genus conflictationum aerearum expertus, potis erat investigabiles diaboli versutias detegere, quibus modo clam, modo palam

¹ Ephes. vi, 12.(a) Hieron. *De vir. illustr.* cap. 88.(b) Renaud. *Hist. patriarch. Alex.* pag. 58.(c) Montf. in *Monit. ad Anton. Vit. Athanas.* § 8, pag. 791.(d) Athan. in *Vit. Anton.* § 93, pag. 895.(e) Aug. *De doctr. Christ.* in prolog. n. 4.(f) Hieron. *epist.* 87, al. 101, ad *Pammach.* § 12.(g) Aug. *De doctr. Christ.* lib. iv, cap. 11. num. 26.

(h) Baron. ad ann. 356, § 91.

(i) Athan. in *Vit. Anton.* a num. 16-45, pagg. 808-829.

ille humani generis hostis improvidos animos irritare conatur.

Sequitur sermo *De vanitate mundi et resurrectione mortuorum*, quem ex antiquo Aldi Manutii Latino codice ms. edidit Moguntiae anno 1604. Gerardus Vossius Tungrensis praepositus inter *Miscellanea sanctorum Patrum*, Operibus S. Gregorii Thaumaturgi subjecta.

His porro duobus alios attexuimus sermones *xx De virtutibus et vitiis*, breves illos quidem, sed celesti doctrina refertos; quos ad filios suos monachos sanctus Pater habuisse traditur. Eos vero ex ms. codice Arabico Latine interpretatus est Abrahamus Ecchellensis Maronita, cumque aliis Christianae pietatis monumentis mox enumerandis Parisiis evulgavit anno 1646. Illud autem scite admonet in Praefatione ad lectorem eruditus interpres, nullis quidem rationibus nullisque certis testimoniis comprobari posse, haec aliaque ejusmodi spiritualia documenta fuisse a sanctissimo abbate litteris tradita, nisi una omnium Orientis monachorum traditione atque universali consensu: quorum sane omnium concursus ad confligendum aliquid commune impossibilis esse videtur: praesertim cum orientales illi monachi variarum sint sectarum, variaeque proinde persuasionis quoad religionem; uti sunt Melchitae, Jacobitae, Nestoriani, Coptitae, Aethiopes, Maronitae alique.

IV. Septem Epistolae primum *Ægyptiace scriptae*, deinde *ex versione Graeca Latine redditae*. Earum auctoritas comprobata. Recensitae editiones.

Sermones excipiunt Epistolae; quarum septem, Hieronymo teste (a), apostolici sensus sermonisque, misit Antonius *Ægyptiace ad diversa monasteria, in Graecam linguam deinceps translatae*; earumque praecipua est ad Arsinoitas. Hieronymo accedit auctor Graecus incertus *De gestis et verbis Seniorum*, cujus opus recenset Photius (b): exstatque Latine redditus (c), interprete Pelagio S. R. E. diacono; de quo deque ejus versione verba facit Sigebertus (d). Sic itaque anonymus ille scriptor (e): *Dixit abbas Antonius: Aestimo quod habeat corpus motum naturalem conspersum in se*, etc. Qui quidem locus integer occurrit in Epistola I Antoniana, § 4, ut ad eum locum monuimus. Ecquis porro jure dubitet de harum Epistolarum sinceritate, tot tantisque testibus confirmata. Sic ferme Bivarius (f), a quo uno haec accepimus, Tillemontio, Fabricio aliisque viris eruditis plane incomperta.

Has autem septem Epistolas nunc tantum Latine habemus, e Graeco redditae a Valerio Sarasio; cui tamen in sua satis implexa interpretatione res parum feliciter cessit. Ceterum versionem Sarasianam primus evulgavit Parisiis anno 1515 Symphorianus

Champerius: quam postmodum excudendam curavit Coloniae anno 1536 Dionysius Carthusianus, suis in libros Areopagiticis commentariis adjectam fol. 369 sqq. Exinde vero semel iterumque prodit Basileae ann. 1550, 1555 et 1569, cum in *Micropresbyterico*, tum in *Orthodoxographis* Heroldi et Grynaei; necnon in *Bibliothecis Patrum* Paris. Colon. et Lugdunensi: in quibus tamen omnes Epistolae Antonianae, si primam excipias, perperam ad Arsinoitas missae feruntur; cum Hieronymo teste, ut modo intelleximus, unam tantummodo, eamque praecipuam, Arsinoitis fuisse inscriptam compertum sit: estque secunda, quae sola in antiquioribus editis, nobis inspectis, ad Arsinoitas missa perhibetur. Quod quidem erratum in *Patrum Bibliothecis* occurrens, primus agnovit emendavitque Bivarius (g), qui et in suo erudito *De veteri monachatu* opere tres priores Antonianas exhibuit epistolas, simulque illarum e regione expositionem apposuit. Neque aliter demum nobis agendum existimavimus.

V. Harum Epistolarum praestantia. Quo tempore scriptae.

Sed illud potius referre juverit, quod nobis ediderit de his Epistolis primus earum editor Champerius in epistola Hectori Dallo sedis apostolicae protonotario inscripta, suaeque editioni praefixa. Sic igitur ille: *Accepi tandem*, inquit, *quas diu desideravi a te litteras, cumque his simul divi Patris Antonii Epistolas septem, quas sacer Theodorus totius monasticae archipraesul communicaverat; — quasque una et Ægyptiace scriptas, et Graece interpretatas, nuper vero a Valerio Sarasio Latine scriptas, ad me misisti. Quarum gravitatemne an suavitatem plus admirer, nescio. Namque aptissime exorditur Antonius, lucide prophetarum narrat historias, invehit acriter, varie ornat, artificiose complectitur: tam apte, tam ornate, tam copiose, tam pulchre in Epistolis oravit Antonius. Quid hac Antoniana oratione perfectius? quid absolutius? quis modus? quis ordo? Nunquam, mi Hecctor, aequae delectatus sum. Hactenus ille.*

Has autem Epistolas scripsisse compertur beatissimus abbas, cum provectae admodum esset ætatis, ut ipsemet profitetur his verbis (h): *Unde et ego quoque deterrimus qui hanc descripsi epistolam, expergefactus a dormitione mortis, plurimum illud temporis quod mihi fuit super terram, factum existimo luctum et fletum*, etc. Quod iterum confirmat, dum Arium e tenebris mundo emeruisse, virusque suum effundere jam coepisse testatur, sic inquiens (i): *De Ario vero qui in Alexandria surrexit, et loquitur aliena verba de Unigenito*, etc. Quin etiam rogantibus episcopis et fratribus omni-

(a) Hieron. *De vir. illustr.* cap. 88.

(b) Photius *Bibl. cod.* 498.

(c) Lib. v *De Vitis Patrum*.

(d) Sigeb. *De script. eccl.* cap. 113.

(e) Anon. *Gr. libell.* v § 1, in *Vit. PP.* lib. v, p. 436.

(f) Bivar. *De vet. monach.* lib. III, cap. 2, § 3, p. 201.

(g) Id. ibid. pag. 201 sqq.

(h) Anton. *epist.* 3, § 5.

(i) Id. *epist.* 8, sub fin.

bus Alexandriam petiit ut Arianos confutaret, qui a secum sentire Antonium mentebantur, ut a sancto Athanasio erudimur (a).

VI. *Aliæ subjiciuntur Epistolæ XX, ex Arabico ab Abrahamo Ecchellensi Latinitate donatæ: quas inter, septem priores comprehensæ. Quid de iis sentiant eruditi. Quæ reliqua sunt, paucis exposita.*

Subjecimus præterea Epistolas xx, quas ex Arabico transtulit ediditque Parisiis anno 1641 modo laudatus Abrahamus Ecchellensis Maronita. Harum septem priores eadem sunt cum iis, ordine tamen inverso, de quibus modo sermonem habuimus. Verum illas quoque haud prætermittendas existimavimus, eo in primis nomine quod Arabs interpres præ Græco, vel si mavis, quod posterior interpres Ecchellensis præ priore Sarasio, sancti Patris sententias luculentius expressisse videatur. Ad reliquarum autem tredecim quod attinet pretium, eas B. Antonii ingenio divinaque ejus sapientia, hominis vere Θεοδιδάκτου, dignissimas, ac ejus vivos characteres esse censet Combefisius (b). Tradit porro Ecchellensis in Præfatione ad lectorem, Arabicam versionem, ut aliquorum codicum fert titulus, fuisse adornatam a quodam monacho Ægyptio, nomine Abrahamo, ejusdem beatissimi Patris institutum proficiente, circa Christi annum 800.

His denique xx Epistolis aliam addimus ex Am-

(a) Athan. Vit. S. Anton. § 69, pag. 847.

(b) Combef. Recens. auct. Bibl. concion. tom. I, pag. 5.

(c) Papebr. Act. SS. Maii tom. M, pag. 70, num. 20.

monis episcopi *Epistola ad Theophilum Alexandrinum, De conversatione et vita SS. Pachomii et Theodori*, quam ex ms. codice Florentino in lucem emisit doctissimus Papebrochius (c). Ea vero inscribitur Theodoro beati Orsisi successori, scriptaque perhibetur anno 353 aut 354 (d), cum scilicet annum ultra centesimum ageret sanctissimus abbas.

Reliqua porro quæ subsequuntur, ex Parisiensi editione ann. 1646 laudati Abrahami Ecchellensis exhibemus; qui ea omnia transtulit ex ms. codice Arabico collegii Maronitarum de Urbe, unde *Epistolas* quoque descripsit. Omisimus tamen S. Antonii *Vitam*, quam idem editor et interpres decerpit ex codice inscripto, *Clavis januæ paradisi de gestis monachorum*: quippe quæ pluribus commentis referta esse noscatur (e). Habent sane, judice Renaudotio (f), Arabes Christiani S. Antonii vitæ historias plurimas; quæ tamen, ut omnia ferme scripta ejusmodi, fabulis inquinatissimæ sunt, nec ullius pretii.

Cæterum Antonii Magni ascetica opera laudantur quoque a Thoma episcopo Margensi, qui Syriaco sermone *Historiam monasticam* scripsit, claruitque sub Abrahamo et Theodosio patriarchis sæculo ix ineunte, ut auctor est V. C. Assemanus (g).

(d) Tillem. *Mém.* tom. VII, pag. 220.

(e) Id., l. c. pag. 136.

(f) Renaud. *Hist. patriarch. Alex.* pag. 38.

(g) Assem. *Bibl. Orient.* tom. III, part. I, pagg. 463, 501.

S. ANTONII ABBATIS

VITA,

Uti habetur in Martyrologio Ægyptio sub die xxii mensis Tube.

Hac die requievit sanctus, justus, stella deserti C et omnium monachorum Pater, magnus Antonius. Erat sanctus hic ex incolis Caman, quæ sita est ad partem australem Memphis, Christianis progenitus parentibus. Is viginti completis annis, sacro baptismo ablatus est. Post obitum parentum suorum, infirmis et pauperibus omnes suas erogavit facultates; et unicam quam habebat sororem, sacris virginibus tradidit. Religiosum cultum et solitudinem apprime anabat; nondum enim tunc promulgatum erat monachatus nomen; sed qui se in solitudinem conferre volebant, non longe secedebant a patria, ut religioso cultui operam navarent, quemadmodum præstitit initio magnus Antonius. Ibi oppugnabant eum diaboli torpore, tædio, pigritia et operibus peccati; inducebantque illi figuram mulieris veluti cum eo concubentis. Ille vero

hæc omnia superabat ope Domini Christi, quæ semper præsto illi erat. Post hæc quoddam petiit monumentum, habitavitque ibi, maximopere religionis cultibus sese dedens. Loci occlusit januam, amici vero eum cibis invisebant. Quod videntes diaboli invidia exarserunt, et irruentes in ipsum multis crudelibusque acceperunt flagellis, et jacentem humi reliquerunt. Venientes autem amici, et eo in statu illum reperientes in ecclesiam asportaverunt, ubi sanitate eum donavit Deus. Qui ita reversus præcepit eis, ut in priorem locum referretur. Hoc animadvertentes diaboli, variis sub larvis et phantasmatibus illi sese obtulerunt, sub formis scilicet ferarum, ut luporum, leonum, draconum, serpentum, scorpionum ac ejusmodi; et singula istorum vim faciebant ad illum deperendum. Ipse vero deridebat ac illudebat eos dicens:

Si potestatem ullam haberetis in me, unus vestrum intus esset. Tunc autem instar funi dissipabantur coram eo; et liber a passionibus atque tentationibus efficiebatur: et dedit ei Deus auctoritatem victricem adversus diabolos. Panem bis in anno conficiebat et torrebat, ut melius conservaretur. Neminem ad se ingredi permittebat, sed foris astantes verba excipiebant ejus qui eo adventabant.

Viginti annorum spatio sedulam inibi dedit operam religiosis cultibus et institutis. Tum præcepit ipsi Dominus, ut proficius esset generi humano, et timorem Dei ac verum ejus cultum edoceret eos. Quare in Phaium profectus est; et qui inibi erant fratres, confirmavit: et reversus est ad suum monasterium. Tempore persecutionis martyrum, martyrii consequendi coronam maximo desiderio flagrabat. Eamque ob causam monasterio relicto Alexandriam contendit, et ibi palam Christum est confessus, sed nemo tenuit illum. Carcere inclusos pro nomine Christi solandos adibat. Cum autem videret præfectus, quam parum sibi timeret Antonius, edixit ut nullus monachus in publicum prodire auderet. At ille sese palam ei offerebat, et alloquebatur, ut forte ira percitus, tormentis illum subjiceret, et sic martyrii consequeretur lauream; sed nec verbo quidem virum Dei offendit aut læsit, quia in multorum utilitatem ipsum Deus conservabat: quomobrem divina dispensatione suum repetiit monasterium. Indumentum, ex pilis tunica erat. Toto vitæ spatio nec aqua quidem corpus lavit. Molestia affectus propter frequentiam illorum qui eo confluebant ad excipienda ejus documenta, annuente Domino in desertum interius se contulit. Eo profectus est cum Arabum quorundam comitatu trium dierum itinere per desertum, donec invenit aquam, et ibi constitit; Arabes vero afferebant illi panem. Perplures erant eo in deserto feroces feræ, quas ejus precibus inde expulit Deus, nec amplius in illud desertum sunt reversæ. Revertebatur aliquando ad exterius monasterium, et fratres qui ibi morabantur, invisibat et consolabatur; tum interius repetebat monasterium. Constantinopolim ad Constantinum Magnum imperatorem ejus delata est fama, qui scripsit Antonio epistolam qua illum commendabat, ac ut pro se oraret Deum, enixe rogabat. Litteris regis gavisi sunt fratres, at non An-

tonius, qui nihili eas duxit, sed fratribus ait: *Ecce habemus litteras Regis regum, quæ nos quotidie admonent; et nos nihili illas facimus: et regis terreni gaudemus litteris? Et vix quidem responsum dare voluit instantibus fratribus, et dicentibus: Hic imperator est justus, amator Ecclesiæ. His adductus vix scripsit, et solatus est eum, ac benedixit. Cum aliquando lædio affectus esset, audivit vocem sibi dicentem: Egrede foras, ut videas; et cum esset egressus, vidit angelum stola indutum, et cingulo accinctum decussatim, qui formam referebat pallii monastici, et capiti ejus coccullus, ut galea erat impositus; et sic sedens folia contexebat palmarum; tum surgebat ad orandum, iterumque sedebat et contexebat. Et venit ad illum vox dicens: Ita fac, Antoni, et quiesces. Exinde autem assumpsit sibi habitum illum qui est habitus monasticus, operamque item dedit palmarum contexendis foliis, nec amplius lædium perpressus est.*

De Ecclesiæ vastatione per hæreticos vaticinatus est, itemque de ejus restitutione in pristinum statum. Vaticinatus quoque est de monachis, eorum multitudine et augmento, et quomodo urbes inhabitaturi erant, relictis desertis. Vaticinatus etiam est de consummatione sæculi. Ipse Macharium habitu induit monastico, et consolatus, quæ ei evenitura erant prædixit ipsi. Profectus etiam ad magnum Patrem B. Paulum, et curam gessit sepeliendi ejus corpus, quod Athanasii involvit pallio. Suum discessum ad requiem instare animadvertens Antonius, ut corpus suum absconderent, filiis suis præcepit. Mandavit etiam, baculum suum dari Machario, vestem pelliceam Athanasio, et Serapioni pelliceam melotam. Humi itaque extensus spiritum tradidit, et angelorum ac sanctorum obviam ivit, quem ad locum requiei asportaverunt. Corpus vero illius discipuli absconderunt, ut mandaverat ipsis, quia exsecrabatur eos, qui corpora sanctorum et martyrum eo exponebant publice ad aurum cogendum, ac propter solum lucrum, non autem venerationem. Vixit ad perfectam senectutem, nec immutatum est corpus ejus, neque defecerunt vires, nec dentes exciderunt. Et profectus est ad Christum, quem dilexit. Ejus orationes et benedictiones nobiscum sint. Amen.

Ex Martyrologio Maronitarum, sub die XVII Januarii.

Hac die commemoratio celebratur beatissimi Antonii Magni abbatis. Hic genere Ægyptius erat, quem ab ipsa infantia in Christiana religione ac fide erudierunt parentes. Sub Diocletiano et Maximiano floruit, et protensa est ejus ætas ad Constantinum Magnum religiosissimum imperatorem usque. Operam dedit instituto monastico ac vitæ religiosæ; tantumque præcessit omnes hujus instituti, ut cunctis monachis tanquam exemplar imitandum proponeretur. Quod vero magis admiran-

dum est, tametsi non omnium primus institutum hoc angelicæ vitæ ipse esset aggressus; ab omnibus tamen ut primus dux et auctor semper habitus est; quod ille solus ad ejus summæ perfectionis culmen pervenisset, ut fidelium omnium ac ubigentium scripta testantur et universalis affectus. Ejus in præsens ad aures fidelium enarrare virtutes, superfluum esset, cum nemo earum sit ignarus. Hoc tamen unum silentio non est prætermittendum, quod scilicet cum adhuc esset in corpore mortali,

vidit ascensiones et gradus animarum, nec non diabolos eas illaqueantes; quod non est corporeæ naturæ facultatis, sed incorporeæ. Quinque supra A centum vixit annos, et migravit ad Dominum : cui gloria. Amen.

VITA S. ANTONII ABBATIS

AUCTORE S. ATHANASIO.

Vide inter Opera S. Athanasii, hujusce Patrologiæ tom. XXVI.

S. ANTONII MAGNI ABBATIS

ORATIO AD MONACHOS.

Exstat in Vita S. Antonii modo memorata, § 16 sqq., tomo supra citato.

S. ANTONII M. ABBATIS ⁽¹⁰⁾

SERMO DE VANITATE MUNDI ET DE RESURRECTIONE MORTUORUM.

I. Tempus operationis est, dilectissimi, in quo ad æternam pervenire possimus vitam, et incommutabilem gloriam. Huic enim vitæ succedit mors, et mundanam gloriam apprehendit confusio. Multi quippe potentium, ante præfinitum tempus, canum more in infernum detrusi sunt; et iudices ab infimis iudicati sunt, et divites egerunt in posterum, et sapientes nihilominus in stultitiam devoluti sunt. Potens, invalidus effectus est; et qui incolumis erat, infirmatus est. Qui exultabat, lamentatur et plangit; et qui principatum obtinebat, eo privatus est; nihilque firmum manet ac stabile, quia boni aliquid non reperitur in mundo. Filii injuriis et contumeliis suos patres afficiunt; et patres proprios perhorrescunt filios. Conjuges suos viros repudiant; et viri suis conjugibus conscientiam (11) minime servant. Juniores cum senioribus delirare noscuntur; et senes cum juvenibus lascivire delectantur. Non est in amico fides, nec in proprio fratre confidentia. Homo pacifica sua loquitur proximo, et in semetipso mala adversus eum excogitat. Invidia et dolus omni cum malitia exercetur; et infidelitas obtinet universa. Nullus recipit memoriam Dei, nec quisquam se rationem redditurum Deo post mortem æstimat. Et propterea multiplicantur mala, quoniam contemnitur Deus. Intellectum nobis tribuit Deus, ut ejus cognita voluntate, quod bonum est operemur: nos autem percepta cognitione ejus, quod malum est operamur. Virtutem etiam nobis contulit, qua possimus quod æquum et rectum est perficere, et nos per ipsam, potius iniquitatem

B exercemus. Divitias nobis tribuit, ut et ipsas his qui indigent ministremus; at nos qui divitias possidemus, pauperes e contrario spoliamus. Principatum nobis et potestatem largitus est, ut per eam possimus illos qui violentiam patiuntur defendere; at nos contra non defensionem miseris, sed violentiam magis inferimus. Non est qui per viam ambulet rectam, neque qui justum judicium exerceat aut sequatur. Refrixit charitas^a, et odium multiplicavit fructum suum. Pro nihilo habetur virtus animi, et simulatio passim magis placet. In abominationem venit humilitas, et in honore maximo habetur elationis arrogantia. Abolita est veritas, et mendacium in terris prævaluit. O altitudo divitiarum, benignitatis et patientiæ Dei^b! quia super his quæ geruntur malis, longanimiter differt, et nequaquam ulciscitur. Non quasi eo quod nequeat statim inferre vindictam, suam indignationem temperat, sed quasi pius pater clementer nobis condolens suam misericordiam præstendit, ut vel sero compuncti ad poenitentiam convertamur, et immensæ bonitatis ejus misericordiam consequamur. Non enim vult Deus mortem peccatoris, sed poenitentiam. Quæ est autem nostra virtus, quod divinæ virtuti resistendum putamus? Flavuit in nos ventus, et arefacti sumus, et tempestas quæsi phryganum (12) ac sarmentum seu stipulam dispersit nos. Uiquid ergo gloriatur terra et cinis? cum scriptum sit: *Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani; et transivi, et ecce non erat, et quæsi eum, et non est inventus locus ejus*^c.

^a Matth. xxiv, 12. ^b Rom. xi, 33. ^c Psal. xxxvi, 35.

(10) Ex antiquo Aldi Manutii ms. Latino hunc sermonem edidit Moguntiae 1604 Gerardus Vossius præpositus Tungrensensis in *Miscell. SS. Patrum*, Opp. S. Gregorii Thaumaturgi subjectis, pag. 128.

(11) Conscientiam. Fidem.

(12) Phryganum, Φρύγανον. Creonium, virgultum aridum et creinatu facile.

II. Ne igitur sic arbitremur, quasi post obitum nihil futuri simus, et post præsentem vitam nullum futurum sit iudicium. Erit enim resurrectio post mortem, et iudicandi erimus a Deo, qui redditurus est unicuique secundum opera sua. Ne ergo errantes, nosmet ipsos decipiamus, et in hac vita instar irrationabilium pecudum conversemur. Nam si non est resurrectio, neque mors. Si autem resurrectio erit, utique et iudicium. Qui enim statuit mortis sententiam, ipse comminatus est etiam iudicium¹⁰. Si in hoc verax est, nec in illo potest mendax existere. Quid enim facilius potest homo perficere; vetustam domum destruere, et ex ipsis reædificare impendiis; an aliam ex integro novam construere, ubi nihil prioris fuerit ædificii? Igitur si terram ex qua homo factus est, creavit ex nihilo, quanto magis hominem ex materia subsistente erectum, et a morte corruptum, ex ejusdem terræ manente substantia, facilius denuo poterit reformare? Non enim cum labore operatur Deus. Sermo autem Dei, opus est ejus; et consilium, sermo ipsius est. Utique sicut voluit, *Dixit, et facta sunt*¹¹. Quemadmodum scriptum est: Qui *vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt*¹². Nam sicut virtus Dei et potentia ejus incomprehensibilis est: ita et operationes ejus. Et sicut sapientia ejus immensa est: ita et *viæ ejus investigabiles*¹³. Ne ergo increduli remaneamus, quia potens est Deus facere quod promisit, ut ne pro incredulitate magis quam pro

A pravis operibus condemnemur. Nam in operibus delinquere, infirmitatis indicium est; incredulum vero esse, audaciam temeritatis significat. Vix enim audax et temerarius ullum bonum opus perficit. Ergo dum tempus habemus, parcamus nobismet ipsis, et propitiemus Deum pro peccatis nostris, ne quando, *ligatis manibus et pedibus, in exteriores tenebras projici jubeamur, ubi est fletus et stridor dentium*¹⁴. Quid autem fletus indicat et planctus, nisi crudelium et horribilium suppliciorum immensitates? Et quid significat stridor dentium, nisi quia pro iisdem peccatis, major erit postmodum poenitudo malorum? Tunc enim certissime, tunc incipiemus adversum nosmetipsos indignantes, cum stridore dentium poenitere, quando nullus utilitatis locus, nec tempus supererit poenitentiae. Cum ergo possumus in hoc brevi tempore deservire Deo, et liberari a gehenna et cruciatibus sempiternis, cur negligimus, et despicientes præcepta Dei, servimus propriis voluptatibus, ut efficiamur obnoxii irremediabili poenæ? Deus autem noster, qui est magnus et amator hominum, *dives in misericordia*¹⁵, et potens in operibus suis: ipse adjuvet infirmitatem nostram, conterens Satanam sub pedibus nostris velociter¹⁶, et det virtutem nobis, et intellectum tribuat spiritalem, ut in hoc quod superest tempore, in veritate ei et fideliter servientes, inveniamus gratiam apud Deum, in illa terribili die iudicii ejus. Amen.

¹⁰ Hebr. ix, 27. ¹¹ Psal. xxxii, 9. ¹² Rom. iv, 17. ¹³ Rom. xi, 33. ¹⁴ Matth. xiii, 24, 25. ¹⁵ Ephes. ii, 4. ¹⁶ Rom. xvi, 20.

¹⁰ Rom. xi, 33. ¹¹ Matth. xiii, 24, 25. ¹² Ephes. ii, 4.

SANCTI ANTONII ABBATIS

PATRIS NOSTRI,

SERMONES XX AD FILIOS SUOS MONACHOS (13).

SECTIO PRIMA.

De fide in Christo Domino.

Ante omnia, fratres, credamus in Dominum nostrum Jesum Christum, colamus illum, nosque submittamus ipsi, et ejus faciamus voluntatem omni tempore ac momento; nec in alium Deum præter ipsum credamus, quoniam est Deus magnus, Dominus dominantium. Benedicamus eum in iustitia et veritate, et nulli creaturarum assimilemus illum, neque iis quæ sunt in cœlis sursum, neque in terra deorsum, quia omnia hæc per ipsum facta sunt, et ipse est ante omnia, ac in æternum permansurus, nullumque habebit finem. Quamobrem in eum credamus et colamus illum, ut cum illo regnemus atque simus in æternum ejus fruantes bonis, quia est Rex

C regum, et omnia regna ab eo sunt. Credamus ergo in eum ex totis cordibus nostris, et in ejus ambulemus præceptis, quoniam *fides sine operibus mortua est*¹⁷: ut faciat nobiscum misericordiam in regno suo, cum exhibimus ex peregrinatione mundi præparati, dicentes: *Utique credidi, propterea locutus sum*¹⁸.

SECTIO SECUNDA.

De timore Domini.

Eia, fratres, ambulemus in timore Domini, quoniam præscriptum est nobis, ut serviamus cum timore et tremore¹⁹, ut operemur salutem nostram. Quandoquidem nihil præstantius est timore Dei Domini nostri Jesu Christi. Timor Domini est gloria, et gratia maxima: quare magni ponderis et existimatio-

¹⁷ Jac. ii, 20, 26. ¹⁸ Psal. cxv, 10. ¹⁹ Philipp. ii, 12.

(13) Ex Arabico Latine redditi ab Abrahamo Ecchellensi.

nis est ille, qui timet Dominum. Timorem Domini qui possedit, magnos est adeptus thesauros bonis æternis refertissimos; et jam exemptus est ab æternis suppliciis, quæ peccatoribus sunt parata. Timor Domini est electus, plus quam aurum et argentum ac pretiosissimi lapides. Nullus sapiens ita est exaltatus, ut ille qui timet Dominum. Timor Domini omnes dolos et peccata ab anima eradicat. Qui Dominum non timet, in multa incidet mala. Timor Domini hominem efficit liberum, illumque a peccatis, paratis suppliciis et a dracone nequam salvat. Timor Domini quandiu existit in homine, illum custodit et servat, quousque abjiciat a se corpus hoc grave portatu, et hæres efficiatur honorum cum sanctis, quibuscum gaudebit gaudio æterno, quemadmodum scriptum est: *Propter timorem tuum, Domine, concepimus, dolore partus passi sumus, et peperimus spiritum salutis* ¹⁸.

SECTIO TERTIA.

De longanimitate.

Sacræ asserunt Scripturæ, filii mei dilectissimi, quod melior sit longanimitas, quam fortis in sua fortitudine ¹⁹, istumque ille excellit tanquam fugiens ab igne. Estote itaque viri fortes, sed ambulantes in longanimitate, quia Deus in longanimi habitat. Ille vero qui angusto operatur pectore, est secundum voluntatem diaboli, et ejus pessimorum coadjutorum: contra, longanimitas est secundum voluntatem Dei omni tempore. Adnitamur igitur, filii mei dilectissimi, ad operandum secundum longanimitatem Domini nostri Jesu Christi ²⁰, ut adimpleatur in nobis verbum illud Scripturæ: In tempore requiei longanimitas fuit, et possedit testamentum.

SECTIO QUARTA.

De simplicitate, seu innocentia.

Asserit beatus David in Spiritu sancto: *Innocentes et recti adhæserunt mihi, quia sustinui te, Domine Deus* ²¹. Hæc prophetia, fratres, est de sanctis qui juncti sunt Deo sua innocentia; quia abjecerunt a se dolum, quem pessimum fructum esse noverunt: contra vero, fructum innocentiae, vitam æternam. Hominem innocentem in perfecto Dei timore comperies. Quisquis eam possidet, perfectus est et similis Deo; et odores emittit suavissimos atque gratos, estque gaudio et gloria repletus, et requiei spiritus Dei domicilium. Innocentia est thus Deo; quicunque illam adipiscitur, consequitur gloriam et honorem in hoc sæculo atque in futuro, et nomen ejus erit in generationem et generationem. Quemadmodum quam plures silvas comburit ignis, si illum neglexeris: ita dolus animam tuam deperdet, si in corde illum admiseris, corpusque ad hæc tuum coinquinabit, et multa tibi afferet mala et iniquas cogitationes. Deridet innocentem dolosus, et bonos omnes; et cor ejus multis ac pessimis cogitationibus a diabolis illatis corripi-

tur, quæ pervagari faciunt intellectum, ac mala excitant certamina, plagas, bellicos rumores, invidiam, odium et similia mala, quæ corpus etiam aggravant et morbos inferunt illi. Qui dolose operatur, tradetur suppliciis; et cor diaboli, ac pessimorum sociorum lætificat. Eia igitur, filii mei dilectissimi, comparate vobis modo innocentiam, ne moriamini ante tempus vestrum ²². Adipiscimini vobis quoque sanctorum simplicitatem, ut ad se Dominus noster Jesus Christus vos suscipiat, dicamusque cum gaudio: *Propter innocentiam nostram ad te suscepisti nos, et confirmasti coram te in æternum* ²³. Amen.

SECTIO QUINTA.

De humilitate.

Fratres, propheta dicit: *Ad quem respiciam, nisi ad mitem, humilem ac trementem sermones meos, quos loquor* ²⁴? Dominus vero noster ita in Evangelio dicit: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde; et invenientis requiem animabus vestris* ²⁵. Qui igitur sibi comparavit humilitatem, jam Dei altissimi factus est habitaculum; et altitudinem, amorem innocentiae, pacem et charitatem adeptus est. Eia ergo humilitatem vobis comparate, et cum superbia cordis diabolorum ne ambuletis. Superbia enim cordis despecta est coram Deo et angelis ejus atque sanctis. Quisquis ergo ambulat cum superbia cordis, diabolorum particeps est. Propter superbiam cordis inclinati sunt cæli, et commota fundamenta terræ, conturbatae abyssi, et deturbati angeli a gloria sua, ac diaboli facti propter superbiam cordis eorum: iratus est propterea Omnipotens, et abyssum sursum ignem emittere fecit, simulque mare igneum sursum extollere fluctus. Propter superbiam cordis infernum instituit, et supplicia. Propter superbiam cordis vincula facta sunt et flagella, quibus diabolus ob cordis sui superbiam torquetur. Propter superbiam cordis ejus facta sunt abyssi inferorum, et vermes qui non moriuntur ²⁶ nec dormiunt. Propter superbiam cordis facti sunt currus ignei, et instrumenta flammarum ardentia, et carbones ignis. Propter superbiam cordis omnia conturbata sunt, confluxuntque simul, unde orta est tyrannis. Cuncta hæc facta sunt propter superbiam cordis. Superbia cordis hominum coram Deo imunda est: corda vero humiliata et contrita non abominatur Deus. Ad nos autem, filii et fratres mei dilectissimi, veniens Dei clementia ab altissimis, facta est humilis usque ad ultimum spiritum. Quare gloriemur cum dicente: *Respice humilitatem meam et laborem meum, et dimitte mihi peccata mea* ²⁷.

SECTIO SEXTA.

De puritate.

Sacræ asserunt Scripturæ, filii mei dilectissimi, quod magnæ divitiæ sit purus homo. Dicunt quoque: *Estote sancti, quoniam ego sanctus sum, ait*

¹⁸ Isa. xxvi, 18. ¹⁹ Prov. xvi, 32. ²⁰ II Pet. iii, 15. ²¹ Psal. xxiv, 21. ²² Eccle. vii, 18. ²³ Psal. xl, 13. ²⁴ Isa. lxvi, 2. ²⁵ Matth. xi, 29. ²⁶ Marc. ix, 45. ²⁷ Psal. xxiv, 18.

Dominus omnipotens ²⁵. Eia ergo decertemus pro A puritate usque ad mortem, et ab omnibus caveamus immunditiis, quæ sunt præter naturam, juxta verba primogeniti prophetarum Moysis. Plurimum quoque caveamus ab hoc negotio anaro, ne scilicet nostra invicem detegantur verenda, neve mulierum aspicimus pulchritudines: quippe haud nescimus ex his mortem ortam fuisse; et sane omnium pessimum est mulieres aspicere ad concupiscentiam. Propter visum enim oculorum angeli cecidere a sua gloria et honore spoliati sunt. Multi quidem periere, fratres, propter mulieres. Quidam enim uxoris causa interfecti, nonnulli sororum causa, aliqui propter filias: omnia autem hæc ob solam immunditiam. Ambulemus igitur, fratres, in puritate, quia puritatis fructus est lumen, veritas et vigilantia. Ne sitis ergo pessimarum abjectarumque passionum servi, aut obscenarum voluptatum quæ immundæ sunt coram Deo. Dei nomen in cordium vestrorum oculis perscribite, ut jugiter intra vos exclamet dicens: *Vos estis templum Dei vivi* ²⁶, et locus requiei Spiritus sancti ²⁷. Qui autem operatur immunda, dolo cumulatus est et ira et amaritudine et suspiriis et vinculis pessimis coram Creatore suo. Homo deceptus immunditiis, similis est coram Deo jumentis omnis cognitionis expertibus, juxta sententiam psalmistæ sancti David prophetæ ²⁸. Eia nunc igitur, filii mei dilectissimi, venite, odio habeamus oculum illum nequam, et puritatem perquiramus, quia gloria hæc est angelorum Dei. Si autem persuadente diabolo ceciderimus, per pœnitentiam surgamus, et adeamus illum qui venit querere unam ovem quæ erraverat per peccatum ²⁹; Deum nempe, qui peccata condonat omnibus illis, qui ipsum rogant ex toto corde suo: ut audiamus nos quoque vocem illam suavem dicentem: *Pretiosa est in conspectu Dei mors electorum suorum, sine interitu in sæculum* ³⁰.

SECTIO SEPTIMA.

De pace.

Hoc manifestum vobis sit, fratres, quod Dominus ipse præcepit nobis pacem perquirere, ut apprehendamus eam; quoniam oculi Domini respiciunt justos, et aures ejus intentæ sunt ad eorum orationes ³¹. Fratres, dignoscamus pacem Dei et properemus ad illam, ne nobis objiciatur, quod pax nostra pax peccatorum sit, quandoquidem ipse dixit: *Pacem meam do vobis, et, pacem meam relinquo vobis* ³². Eia ergo, fratres, venite: verum ineamus certamen, ut nobis Christi retineamus pacem, quia pax hæc descendit a Patre luminum ³³, et Rege sæculorum. Amator pacis jam consors effectus est dilecti Patris Jesu Christi atque angelorum, nullisque afficitur incommodis; ubi osores pacis invidia et perturbationibus retorquentur. Propter invidiam autem quæ

est principium omnis doli et fraudis, supplicia affecti sunt filii Dei, ejusque causa invaluit peccatum; regnavit mors super infernum, et arbores infructiferae redditæ sunt, suamque commutarunt naturam. Propter invidiam effusi sunt sanguines innoxii. Fugiamus igitur invidiam et contentiones. Qui amicus est invidi et contentiosi, amicus est nocentis feræ. Iuvo qui se confidit feræ aut draconi, securior est eo qui se confidit contentioso et invido. Qui a contentionibus non abhorret, nemini hominum parcat, nec ipsis amicis; et nemo illi potens videtur, nec dirigitur in via. Etenim sanguinem tuum manibus suis, ut pugillum aquæ effundent super terram, et vita tua nihili ducitur ab illis. Eia nunc ergo, filii mei, fugite invidiam, et estote filii amatores pacis, et proximis vestris ne adversemini, quoniam perfectio legis est, ut sustineas et diligas proximum tuum ³⁴. Nequaquam duplicis cordis sitis, ut sitis fortes. Ne mali sitis invicem, quia homo malus amarus est tota vita sua, et festinus est in operibus perditionis, et vitæ operam dat pessimæ: pretiosæ et honorabiles sunt apud illum injuriæ, et in verbis stultitiæ gloriatur. Nunc itaque, filii mei, si qui ex vobis vitam agere super terram deligunt, fructus agrorum colendo aut vinearum, ne comedatis et bibatis sine mensura, ne obliviscamini Dominum Deum vestrum juxta verba sacri Evangelii ³⁵, sed laboremus opere manuum nostrarum, ut offeramus Domino sacrificia et holocausta pacifica, ut optimus nostram exaudiat orationem Deus, nosque audiamus vocem illam ipsius dulcem: *Beati reconciliantes pacem inter homines, quoniam vocabuntur filii Dei* ³⁶, qui est Deus pacis in æternum. Amen.

SECTIO OCTAVA.

De silentio.

Sapiens asserit Salomon ³⁷, dilectissimi, thesaurum electum esse in ore sapientis; item, qui non potest custodire os suum atque linguam, satagat ne multiplicet verba. Cave, homo, et linguæ dominare, nec multiplices verba, ne multiplices tibi peccata. Ori tuo pone digitum, et frenum linguæ tuæ, quia homo multiloquus nusquam Spiritui sancto inhabitandi in se relinquit locum. Noctu diuque nomen Domini versetur in ore tuo, et spiritali esto conditus sale ³⁸, ut cognoscat unusquisque continentiam tuam. Si quis tiro adhuc tecum loquens te rogaverit verbum aliquod in quo est lucrum animæ, responde illi; sin vero nullum est lucrum esto ut surdus qui non audit, et ut mutus qui non loquitur. Eia nunc igitur, filii mei, veram vobis comparete doctrinam, ut sitis perfecti: impense quærite veritatem et mansuetudinem, ut impleamini bonis. Qui autem silet sedens coram Deo, adimplebitur de illo verbum scriptum: *Beati qui miserebuntur illis propter timorem* ³⁹ Dei judicis vivo-

²⁵ Levit. xi, 44; xix, 2; xx, 7; I Pet. i, 16. ²⁶ II. Cor. vi, 16. ²⁷ I Cor. vi, 19. ²⁸ Psal. xlviii, 13, 21. ²⁹ Luc. xv, 4. ³⁰ Psal. cxv, 15. ³¹ Psal. xxxiii, 15, 16. ³² Joan. xiv, 27. ³³ Jac. i, 17. ³⁴ Rom. xiii, 20. ³⁵ Luc. xxi, 54. ³⁶ Matth. v, 9. ³⁷ Prov. x, 20. ³⁸ Coloss. iv, 6. ³⁹ Judæ 25

rum et mortuorum : qui autem adimplet consilium A iustorum sine corruptione, vivet in æternum ac in sæculum. Amen.

SECTIO NONA.

In qua solatur eum qui se religioni addicit propria salutis causa, nec perseverat in peccatis.

Dixit Psaltes : *Servite Domino in timore : et exultate ei cum tremore* ⁴⁰. Scriptura etiam dicit : *Ne alium colatis Deum præter me* ⁴¹. Expedit nobis ergo, fratres dilectissimi, servire Deo : quoniam *melius est, uti scribitur* ⁴², *confidere in Domino, quam confidere in hominibus*. Ne solliciti ergo simus servire hominibus, ne in laqueos eorum incidamus, pravasque ipsorum concupiscentias. Ne ambules post concupiscentiam visus oculorum tuorum, nec cor tuum dissolvas, ne incidas in loca tenebrarum fumis plena in æternum. Concupiscentia namque mala cor pervertit, et mentem permutat. Longius igitur recedite ab ea, ne Dei inhabitans in vobis irascatur Spiritus. Vos autem, filii mei, æquo fortique estote animo, et diabolum flocci ducite, quoniam habemus Creatorem, qui præsto est ad opem nobis ferendam, ut ejus faciamus voluntatem et cuncta beneplacita omni tempore. Quare exclamemus dicentes : *Deus mi, ego sum servus, et filius ancillæ tuæ* ⁴³. Deus qui solus sapiens est, custodiat vos, ut excrescatis in operibus Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in æternum. Amen.

SECTIO DECIMA.

Oportet nos plurimum cavere a linguis nostris.

Dominus noster Jesus Christus in suo sacro Evangelio nobis dicit : *Intrate per angustam portam* ⁴⁴. Dicit item : *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum* ⁴⁵. Quid autem sit porta angusta per quam nobis intrandum est, fratres dilectissimi, id nobis sapiens Salomon aperit, dum dicit : *Fili mi, ne permittas ori tuo, ut aperiatur, ne peccet caro tua* ⁴⁶. Necnon : *Os stulti, contritio ejus* ⁴⁷. Admittamur ergo oribus nostris fortem ponere custodiam, ne mali quidquam proferamus, quoniam sermo prævus cunctis venenis peior est. Omnia vulnera curantur; vulnus vero linguæ nullam curationem habet. Lingua draconis præstat linguæ susurronis, qui est a pessimo diabolo, quia rixas et acria certamina in medio excitat fratrum, et seditiones ac mala seminat inter pacificos, et congregationes dissipat plurimas. Si ad te illum ingredi permiseris, omnibus dignitatibus spoliabit te. Quicumque societatem cum illo iniverit, jam homicidis et interficientibus gladio factus est socius, quia homicida et susurro eundem producant catulum; nam si gladio non interimunt te, eo te adducunt eodem vulnere. Lingua susurronis haud absimilis est morsui colubri : imo magis expedit habitare cum colubro et scorpione, quam una

habitare cum susurrone. Blasphemus atque tyrannus meliores sunt susurrone. Omnia peccata murmuratione sunt minora. Susurro et qui ipsi aurea præbet, eandem referunt condemnationem. Expeditius tibi est ad ignem accedere et comburi, potius quam accedere ad susurrone. Si incesseris super picem ebullientem tibi que caveris, facile salvus evades : at si casu transieris prope susurrone, longe recede ab illo, ne irremediabilibus te plagis tradat, quia os ejus omni tempore plenum est homicidiis et fraudibus. Quamobrem vobis stricte præcipio, ut maxima qua potestis fuga, a susurrone vos recipiatis ; monachus sit ille, anachoreta, vel decertans, sive novitius, dummodo susurro est, quisquis sit, fuge illum, etsi pater fuerit tuus vel frater ; B susurro est, longe te ab ipso recipito. Expedit enim magis commorari cum leone et leona, quam cum susurrone. Nec te pudeat fuga ab illo recedere, ne peccati veneno te indicat. Eia igitur, filii mei, murmurationem fugite, et silentio navate operam ; quia silentio deditus prope Deum est et angelos ejus, et in altissimis collocatus. Dominus autem dicit, quod tunc custodiet vias tuas, quando ipse tuos custodies sermones ⁴⁸. Dicitque nobis propterea in die visitationis nostræ : Beatus es, Israel, qui custodis os tuum. Quis similis est tui ? Deus autem vos servet pace sua atque gratia. Amen.

SECTIO UNDECIMA.

De sapientia et intelligentia, seu scientia.

Dicit sapiens Salomon ⁴⁹ : *Principium sapientiæ est timor Domini*. Scientia itaque operanti secundum ejus statuta, optima est. Ait etiam ⁵⁰ : *Omni diligentia custodi cor tuum, quoniam semitæ vitæ ex his procedunt*. Nam consentaneum est, ut in nostro regimine solliciti simus, ne stulti habeamur, stultus autem nauci ducitur ; ideoque dicitur, quod stultus et insensatus una pereunt, et in nullo honore habentur. Dicit præterea Salomon : *Ira stulti eo peior est* ⁵¹. Necnon : *Durus corde in multa incidet mala* ⁵², et ossibus ejus non est sanitas, neque anima ejus requiem nanciscetur, et in morte ejus non est requies neque honor. Homo elatus corde omnibus est exosus, quod opera illius nimis fastuosa sint ; proptereaque in multa incidit peccata. Omnia peccata coram Deo sunt despecta, D sed omnium despiciatissimum est superbia cordis. Quicumque aut petit aut dat consilium superbo corde, similis est effudenti aquam in vas perforatum : vel illi similis est, qui transvolantem alloquitur avem. Societatem cum dracone et hydro pessimo inire, expeditius est, quam cum superbo corde : quare insensatum qui erudit, exprobrat legem ⁵³. Draco si hominem nudum viderit, capite demisso retrocedit : at homo superbus corde nullo capitur pudore propter nequissimam cordis ejus superbiam.

⁴⁰ Psal. ii, 11. ⁴¹ Exod. xx, 3. ⁴² Psal. lxxvii, 8. ⁴³ Psal. cxv, 16. ⁴⁴ Matth. vii, 13. ⁴⁵ Act. xiv, 21. ⁴⁶ Eccle. v, 5. ⁴⁷ Prov. xviii, 7. ⁴⁸ Prov. xiii, 3; xxi, 25. ⁴⁹ Prov. i, 7. ⁵⁰ Prov. iv, 23. ⁵¹ Prov. xvii, 3. ⁵² Prov. xxviii, 14. ⁵³ Prov. ix, 7.

Diabolus etiam ob cordis sui superbiam e cœlo deturbatus est. Vos ipsi, vos corrigite, et peccata vestra coram Deo et vestris majoribus confiteamini, ut vos ipse exaltet, quia summus ille in cœlis est, et humiles a longe respicit. Eia nunc igitur, filii mei, decertamus secundum veram optimamque sapientiam, ne de nobis adimpleatur Scriptura illa : *Cor stulti in sinistra ejus*⁵⁴; sed ut de nobis dicatur : *Intellectus sapientis in dextra ejus*. Itemque illud Psalmistæ : *Manus tua deducet me, et dextera tua suscepit me*⁵⁵. Deus autem sit vobiscum omnibus. Amen.

SECTIO DUODECIMA.

De verecundia.

Sacræ asserunt Scripturæ⁵⁶, duplicem esse verecundiam; una ex qua enascitur peccatum, altera vero ex qua enascitur gloria et gratia. Asserunt etiam inverecundum omnibus exosum despectumque esse; verecundus vero verecundia sua ad verecundiam elevatur. Verecundia ob contractum peccatum verusque pudor, est utilis verecundia; verecundia vero ex qua enascitur peccatum, est ea verecundia quæ impedit ne executioni mandentur Dei præcepta. Filii mei, cave, ne operam injustitiæ navetis et oppressionibus ac judicio, nec cum effusore sanguinis ambuletis; sed omnium maxime munera acceptantem et exercentem usuras fugite, ne capiamini amore argenti, sicut illi : siquidem argenti amor multa suis amatoribus infert mala. Cave ne propter verecundiam consentiatis, atque concurratis cum multitudine in dolum et fraudem. Cave adhuc, ne propter verecundiam quod vestrum non est, concupiscatis. Odio ne habeas ætate propectas, et viduas, necnon pauperes parentibus orbatos; fuge tamen viduam fatuam, et pupillos cognitionis expertes. Cave omnino, ne litigiis capiaris, sed a contentionibus longe recedito. Cum muliere fatua cave loquaris, aut cum reprobata, præsertim autem, quæ injuria afficit viros, quemadmodum de illa scriptum est. Ne te pudeat recedere ab illis qui pervagantur in plateis, ac per civitates et solitudines errant, quia plurimi hoc capti sunt laqueo. Sed revertamur nunc ad eam verecundiam, quæ gloriæ et gratiæ est plena. Ne te igitur facere pudeat quidquid est secundum voluntatem Dei, nec in opere veritatis celes te, nec Domini doctrinas ediscere aut verba sapientiæ verearis, aut tua sacerdoti tuo peccata aperire te pudeat. Principem, aut divitem immisericordem ne timeas, aut verearis potentem, vel tyrannum, peccatorem aut peptatorem iniquitatum. Verecundia ad aliquod peccatum perpetrandum ne seducaris aut inducaris, ne illa te perducat ad pessimum supplicium : propter peccatum enim gloriæ vestimento exspoliatus est homo. Deus ergo scientiam vobis concedat, et induat sapientia gloriæ et intelligentiæ, ut exclamemus nos quoque dicentes : *Propter innocentiam*

*A meam suscepisti me, et confirmasti me in conspectu tuo in æternum*⁵⁷. Amen.

SECTIO DECIMA TERTIA.

De vana gloria.

Dicit propheta, fratres dilectissimi : *Panem desiderabilem non comedi*⁵⁸, neque gloriam concupivi hominum⁵⁹. Et Dominus noster qui animarum nostrarum commiseratione ducitur, in sacro Evangelio dicit : *Væ vobis, si dixerint de vobis bona verba et glorificent vos, et gloriam Dei non quæretis*⁶⁰. Decertemus igitur nos etiam ad mortem usque vanæ gloriæ obsistendo, ejusque pessimos abscindamus ramos, ne ad supplicium perducamur. Vana gloria cordibus nostris dominari assolet : cui vero dominata est vana gloria, ad condemnationem est destinatus suppliciorum, ac sese in sacrificium offert præsidibus abyssi inferorum; similisque est homini, qui aquam reponit ad suam sitim levandam in vase perforato. Fuge vanam gloriam : plures enim interierunt causa illius; hominemque ad multiplices compulit labores, jejunia, preces, plures vigilias nocturnas, elemosynas multas coram hominibus erogatas ac alia ejusmodi; quibus demum nihil aliud consequetur nisi confusionem et opprobrium. Ilanc ergo fugiamus inanem gloriam, quia omnibus diabolis pejor est. Si autem nulla exstat in nobis vana gloria, ad magna ostentanda ne curramus, ne intereamus propterea, et multiplicibus eorum ramis implicemur, quoniam diaboli inanis gloriæ multi sunt nimis. At impensius multo inquirere adnitamur sanctorum gloriam eorumque paupertatem, ut suave illud comprehendamus Dei eloquium : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*⁶¹.

SECTIO DECIMA QUARTA.

De gloria et patientia.

Dicit Dominus noster Jesus Christus in sacro suo Evangelio : *In patientia vestra lucrabimini animas vestras*⁶². Necnon : *Qui sustinuerit usque in finem, hic salvus erit*⁶³. Quanto magis ergo in veritate nobis laborandum et sustinendum erit, ut ea quæ nobis in cœlis parata sunt consequamur? Antequam ad sanguinis effusionem pervenerimus, ne gloriemur; nullus enim artifex de opere suo antequam absolvatur, gloriatur, sed artificio jam perfecto. Si enim ambulaverimus secundum veritatem, et dilexerimus odio nos habentes, et quod vobis fieri nolimus, alteri non fecerimus, et amaverimus pacem, humilitatem jam sumus consecuti. Si superbiam cordis odio habuerimus, jam inimicos amplexati sumus nostros. Si benedixerimus maledicentibus nobis, jam frenum imposuimus oribus nostris. Si dilexerimus charitatem, jam optimum præstitimus cultum, vicimus lædium, multiloquium et odium erga proximum. Cum hæc omnia compleverit homo, tum gloriatur, ut ille qui tota die est operatus, juxta

⁵⁴ Eccl. x, 2. ⁵⁵ Psal. cxxxviii, 10. ⁵⁶ Eccl. iv, 25. ⁵⁷ Psal. xl, 13. ⁵⁸ Dan. x, 3. ⁵⁹ Jerem. xvii, 16. ⁶⁰ Joan. v, 44. ⁶¹ Matth. v, 3. ⁶² Luc. xxi, 19. ⁶³ Matth. x, 22; xxiv, 13.

Evangelii testimonium ⁶⁴, et cum fiducia postulet mercedem suam; Deus enim noster haud injustus est, sed unicuique tribuit secundum merita. Ille autem beatus est dicendus, qui humilitate victoriam est consecutus, et suo tempore glorificabitur in altissimis, ut Lazarus. Nobis autem exclamandum est, atque dicendum: *Quoniam humiliatus sum, liberasti me, Domine; revertere, anima mea, ad locum requiei tuæ in æternum* ⁶⁵. Amen.

SECTIO DECIMA QUINTA.

De intelligentia.

Dixit psaltes David: *Eloquia tua dulcia sunt in faucibus meis, præ melle in ore meo* ⁶⁶. Item: Consilia cordis ejus electa sunt præ lapidibus optimis pretiosis. Vere beatus est ille qui evigilat, et facit præcepta Domini nostri Jesu Christi, donec assequatur veram ejus scientiam, ut dicere possit: *Admirabilis est scientia tua* ⁶⁷. Infidelis cave sis, ne irascatur qui nos creavit. Quicumque enim non ambulat secundum rectam fidem, escam vermibus præbet qui non dormiunt, et principi tenebrarum mactat victimas; ejusque spiritus alienus sit a vita æterna, et manifeste recedit a Deo. Eorum quidem plerique qui in inferis sunt, eo infidelitatis causa aguntur. Propter infidelitatem incredulitatemque duxerunt originem omnia ea mala, quæ in Dominum nostrum Jesum Christum perpetrata sunt. Sed neque in illum a mortuis resurgentem crediderunt perfidi illi, ut salvi fierent. Væ illi generationi! væ miseris eorum animabus! Qui incredulo annuntiat, aut corripit vel docet illum, similis est homini illi qui pretiosissimas gemmas in profundum dejecit maris. Quemadmodum aqua in declivem terram decurrit, et eo cum impetu fertur; ita verbum Domini influit in animam fidelis. Eia igitur, filii mei dilectissimi, fugite infidelitatem tanquam malorum omnium originem, ut magis magisque Dominus glorificetur, ejusque sancta resurrectio. Credamus igitur in nomen Domini Dei Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ut nos illud scriptum comprehendat verbum: *Qui credunt in Dominum, erunt sicut mons Sion: quia non commovebitur in æternum, qui est in Jerusalem* ⁶⁸: firmum quippe sanctorum omnium fundamentum fides est, qua ora occluserunt leonum et flammam exstinxerunt ignis, ob suam accensam semper in Deum fidem.

SECTIO DECIMA SEXTA.

De bona diligentia.

Assertit beatus apostolus Paulus: *Haud consentaneum est nobis, fratres, vivere secundum carnem, quia secundum carnem viventes moriuntur* ⁶⁹. Dixit etiam beatus Joannes: *Nolite diligere mundum, quia mundus transit, et omnes concupiscentiæ ejus. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum* ⁷⁰. Evigilemus ergo, filii mei dilectissimi, constituamusque nobis bonam diligentiam in domo mentis no-

stræ, ne indiligentes vocemur et pigri. Dictum jam quoque est: Si possederis diligentiam bonam, bonæ mentis particeps eris. Qui bona diligentia est præditus, templum jam factus est Dei, nomenque honorificentissimum sibi comparavit, nimis ditabitur, ac thesauros bonis cumulatissimos nanciscetur. Beatus qui invigilat ad portam sapientiæ. Contra diligentem invigilantemque passiones nequaquam prævalent. Si autem ceciderit propter fraudes tentatoris, statim erigit illum diligentia atque vigilantia. Incurius autem ac piger minimeque divino invigilans cultui, si ceciderit propter diaboli tentationes, non advertit peccatum quod perpetrat, quia cor ejus instar lapidis est durum, et simile domito vinetoque mulo, quem continuo conscendunt minime reluctantem, quemadmodum scriptum est: *Assimilatus est jumentis, quibus non est intellectus* ⁷¹. His indiligens comparatur homo, quoniam in ejusmodi hominum genere suas manifestat diabolus concupiscentias et desideria, suamque confusionem universam; et illum quocunque lubet, trahit, donec compleantur iniquitates ejus, et cum gemitibus ac fletu moriatur. Eia nunc igitur, filii mei dilectissimi, comparate vobis perfectionem et diligentiam, ne in omnia hostis certamina incidatis. Negligens instar est domus eversæ et destitutæ incolis, quæ nullo est in pretio apud quempiam, sed execrabilis omnibus, ut viperarum, scorpionum et diabolicarum ferarum domicilium; nemoque de illa curat, ut quæ eversa sit et desolata. Hæc est ratio negligentis; nam nullam comperies divinam opem illum custodientem aut inhabitantem in eo, quæ hæc omnia ab illo arceat, quin in eo habitent. Filii mei dilectissimi, hanc diligentiam servare satagite, nec eam depnatis a vobis, ne imperio hostis subjiciamini. Dum exstat in homine optima diligentia et cura, ab omnibus casibus et ruinis erigit illum et præservat, ita ut fiat homo ille Spiritui sancto requiei locus, et suum iter absolvat feliciter, atque mereatur locum requiei sanctorum in pace adire, et pulchram suavemque illam audire vocem: *Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* ⁷².

SECTIO DECIMA SEPTIMA.

De religiositate et virginitate.

Audivimus beatum Paulum apostolum, cum ad virginitatis pervenisset honores, ita de ea dicentem: *Præceptum Dei non habeo* ⁷³. Non habuit præceptum, quia non omnes grave hoc jugum ferre possunt: ideo electioni relictum est eorum qui illud ferre valent. Virginitas est signaculum, quod non corrumpitur; perfecta similitudo, quæ non commutatur; spirituale sanctumque sacrificium, specula, et visus quo observatur iter ad perfectionis ducens metam; diadema veris perfectionibus contextum; suavis ille ros, qui omnes refrigerat creaturas. Ipsa evangelium vitæ quod abscondita ab omnibus

⁶⁴ Matth. xx, 12. ⁶⁵ Psal. cxiv, 6, 7. ⁶⁶ Psal. xviii, 11. ⁶⁷ Psal. cxxxviii, 6. ⁶⁸ Psal. cxxiv, 1, 2. ⁶⁹ Rom. viii, 12, 13. ⁷⁰ I Joan. ii, 15, 17. ⁷¹ Psal. xlviii, 13, 21. ⁷² Psal. l, 19. ⁷³ I Cor. vii, 25.

sæculis et generationibus reserat arcana. Maxima hæreditas est et possessio, virginitas. Qui virginitatem aspernatur, Deum ille et angelos afficit injuria. Nemo profecto ex adversarii exercitu accedere audeat, aut valet in eam. Attamen nemo virginum gloriatur de virginitate: gratia quippe ipsius Dei est. Virgo muliebres sensus, cogitationes carnis, cordis superbiam et amorem eorum omnium quæ diaboli sunt, a se amolitur. Murmurationem procul amoveat quoque; item erga homines odium, et gloriam mundi. Religioni incumbat, contineat linguam, ventremque castiget jejuniis. Nam si his omnibus exornata fuerit, erit sacrificium sine macula aut pollutione. Virginitas urnæ auro plenæ comparatur, quam diu noctuque custodiunt excubiæ. Virginitas odor est suavissimus Christo Domino, et diademata vitæ connectit. Si, virgo, sollicita fueris de multis cibis, et cum tui ambulaveris admiratione, in omnibus operibus tuis confusionem referes. Si linguam tuam non custodieris, vacua eris toto vitæ tuæ cursu, et adimplebitur de te scriptus ille sermo: Suscepisti magnos labores frustra. Nolite ergo, fratres, nolite permittere, ut id vobis accidat; sed optimæ ac perfectissimæ patientiæ operam demus, ut nos quoque dicere valeamus: Non timeo, quia Dominus adjutor meus est. Et sicut dictum est: Timentes se Dominus diligit in cunctis bonis.

SECTIO DECIMA OCTAVA.

In qua præcipit, ut recedamus a malo, et accedamus ad bonum, faciamusque illud.

Sacræ asserunt Scripturæ: *Ecce proposui coram te duas vias, scilicet bonum et malum* ⁷³. Viam autem mali novissimum ad profundum inferorum conducere, eadem nos certiores fecerunt. Recedamus ergo ab ea, et ambulemus cum rectitudine per eam quam ambulaverunt sancti, quemadmodum dictum est: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini* ⁷⁴. Via sanctorum vero est, ut ambulemus in lege Domini, scilicet in puritate corporis, puritate linguæ, puritate oculorum, puritate manuum, puritate aurium, puritate pedum, et recta ad Deum cogitatione mundoque corde erga invicem, ut dicere valeamus: *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis* ⁷⁵.

SECTIO DECIMA NONA.

In qua agitur de continentia linguæ.

Charissimii fratres, vestram rogo charitatem erga Christum Deum, ut fugiatis et evitetis semen nequam, plenum fraudum et omnium pessimorum dolorum. Sacra siquidem asserit Scriptura: *Lingua quidem modicum membrum est, sed maculat corpus totum* ⁷⁶. Dicit item: *In ipsa benedicimus Deum; et in ipsa maledicimus homines, quos creavit Deus ad tuam similitudinem* ⁷⁷. Mors ergo residet in eo qui bicipitis est linguæ, quia cum morte fœdus percussit, sibi perditionis in inferno præparavit

A domum, nec habebit hæreditatem in terra viventium, qui faciunt Dei voluntatem. Certe hominem bilinguem animas deperdere comperies, familiares et amicos perturbare, dissipare cœtus et congregationes, omnibus malis patrands dare operam, ac sese immiscere, semperque in proximum machinari dolum. Orationes, eleemosynas et jejunia bilinguis tenebris obvoluta comperies coram Deo. Quamobrem scriptum est, quod oratio hominis hujusmodi fiat in peccatum ⁷⁸. Eia nunc igitur, fratres dilectissimi, longe fugite a bilingui, amicitiam cum eo nequaquam ineatis, quia qui amicitiam cum illo iniverit, eam cum morte inivit. Imo adnitere totis viribus, ne cum illo loquaris, ne ejus pessima ediscas opera, teque inficiat. Beatus est homo ille, qui sibi diligenter cavet, et experimento ediscit tidelem in omnibus esse; quia is vocem illam lætam audiet: *Quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam intra in gaudium Domini tui* ⁷⁹.

SECTIO VICESIMA.

De dolo.

Extollemus manus nostras et corda nostra ad Altissimum qui in cœlis est, et fugere aditamus primum illud peccatum, nempe dolum qui erat in Cain, secundum verbum illud scriptum: *Deus, libera me ab homine iniquo et doloso* ⁸⁰. Homo dolosus animam suam decipit tantum, quia dolus ejus revertitur in caput ipsius, ut scriptum est in Psalmo: *Labor ejus convertetur in caput ejus, et iniquitas veniet usque in medium domus ejus* ⁸¹. Hominis mali ne familiaritate utaris, nec iniquum sequaris hominem, nec penitus tangas illum; sed exsecrare ut sindonem mortuorum fetoribus coinquinatam. Lingua quippe hominis dolosi excitat contentiones inter turbas, effusionemque sanguinis. Qui amicitiam contrahit cum dolosa, eandem cum pessimo diabolo contrahit. Qui societatem init cum doloso, eam init cum effusoribus sanguinis, et propriæ mortis sit ipse reus. Multo expedientius est habitare in solitudine, quam cum homine doloso. Cum doloso amicitiam ne contrahas: in domum ullam cum eo ne ingrediaris, quia si fueris ingressus, pertrahet te ad suum fetorem. Satiùs tibi est esse cum feris, quam cum homine doloso: siquidem D suaviter ad te accedit iste, et pacifice loquitur tecum; at si cor illius semel contristaveris, statim absconditum eructat dolum, teque imparatum jugulat. Quamobrem Deus qui erat cum patribus nostris Abraham, Isaac et Jacob, sit vobiscum, ut vos eruat ab illo cujus fortitudo est in lumbis ⁸², nempe diabolo; qui omni tempore religionis invidet viris, et suo hano eos capere, ut deglutiat, nititur: verum, qui orat pro nobis ⁸³, habemus Dominum nostrum Jesum Christum, qui nobis dedit potestatem calcandi virtutem ejus ⁸⁴. Oculus qui a videndo non defatigatur, et auris quæ ab auditu non deficit,

⁷³ Dent. xxx, 15. ⁷⁴ Psal. cxviii, 1. ⁷⁵ Psal. l, 42. ⁷⁶ Jac. iii, 5, 6. ⁷⁷ ibid. 9. ⁷⁸ Psal. cxviii, 7. ⁷⁹ Matth. xxv, 21, 23. ⁸⁰ Psal. xlii, 1. ⁸¹ Psal. vii, 17. ⁸² Job xl, 41. ⁸³ Hebr. vii, 25. ⁸⁴ Luc. x, 19.

ipsa asseverat, quod complementum legis sit charitas⁶⁶. Dicit etiam: Horum complementum est, ut sitis omnes cor unum in Jesu Christo: opem invicem ferentes, et fraternam exhibentes charitatem, misericordes existentes, ut Dominus etiam nostra præparet corda ad sua mandata facienda usque ad diem manifestationis plenæ gloriæ per Jesum Chri-

⁶⁶ Rom. xiii, 10.

stus in omnes generationes sine corruptione, fratres quos diligo, per Jesum Christum: cui gloria, et honor ex nunc, et omni tempore, et in sæcula sæculorum. Amen.

Completi sunt viginti Sermones sapientissimi Patris nostri S. Antonii abbatis, monachorum omnium parentis. Dominus nostri per ejus orationes misereatur. Amen.

B. PATRIS ANTONII,

MERITO MAGNI, ABBATIS SANCTISSIMI,

EPISTOLÆ VII,

Ex Græco Latine redditæ, interprete Valerio de Sarasio.

EPISTOLA I.

AD FRATRES SUOS.

I. Primum saluto vos in Domino. Existimo autem animas quascunque apprehenderit gratia Dei vocantis ad prædicationem suam per verbum proprium, habere tres modos, seu masculos seu feminas. Quidam enim per testamentariam legem et inditum in eis semel bonum, a prima sui conditione pertingere verbo Dei ad eos morati non sunt, sed perrexerunt parati cum eo, sicuti et noster progenitor Abraham; cui primo, quia porrexit indaginem Deus per testamentariam legem, apparuit dicens: *Exi de terra tua et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni ad terram quam ostendero tibi*⁶⁷. At ille in nullo hæsitans, paratus fuit in vocatione. Hic autem figura erat primæ vitæ hujus institutionis, quæ nunc usque persistit in eis qui ejus sequuntur vestigia. Unde et iterum si animæ sic sustineant et ita egerint, facile easdem virtutes assument, eo quod parata sint corda earum repleti Spiritu Dei. Et hæc institutio prima. Huic vero secunda existit de iis qui audiunt scriptam legem testificantem eis universa supplicia quæ peccatoribus præparantur, et annuntiantem de sanctis promissionibus ad eos qui proficiunt, quibus et per testimonia inscriptæ legis sobria voluntas existit, et per hanc quæsierunt intrare in vocatione vocantis. Sic et David testificatur dicens: *Lex Domini immaculata, convertens animas*⁶⁸. Et in hoc eodem loco: *Declaratio, inquit, sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis*⁶⁹. Sed et alia quam plurima, de quibus modo non possumus enarrare. Porro tertia institutio est, in qua duris cordibus sæpe inter vitia et in peccati operibus permanentibus, aliquoties benignus Deus infert labores ad increpandum, donec sentiant per ærumnam, et poenitentes ex toto, accipientes et ipsi virtutes, quem-

B admodum et illi de quibus prædixi. Hæc igitur sunt introductiones tres in animabus quæ ad poenitentiam veniunt, donec adipiscantur gratiam et vocationem Filii Dei.

II. Sed puto quod eos prius vocet Spiritus, qui ingrediuntur ex toto corde certamen, et ordinant semetipsos ad sustinendum in omni luctatione adversarii, donec devincant eum. Præstat vero eis et lenitate in omnibus juvans eos Spiritus, ut inculcentur in illis opera poenitentiae; ponit eis terminos per modum quemdam poenitudinis in corpore et anima eorum, usquequo doceat eos etiam conversionis modum ad conditorem proprium. Deum: necnon et præbet eis violentiæ compulsionem in anima discurrentem et corpore, ut utraque sanctificari queant, ut eodem modo hæreditatem utraque sumant: corpus quidem in jejuniis crebris et vigiliis; anima vero in spiritu atque solertia, ministeriis quoque quæ facit in corpore. Conandum hoc in omni fructificatione carnali.

III. Spiritus quoque poenitentiae deductor efficitur in istis, et tentat eum in his, ne qua sit inimicitia ad convertendum forte retrorsum. Tum vero ille deductor Spiritus incipit adaperire animæ oculos ad poenitentiam exhibendam, et ut sanctificetur etiam sensus, distractionem intermediam præbet, incipiens doceri a Spiritu sanctificare corporis et animæ poenitentiam sensu edocto per Spiritum deductentem nos ad illud animæ corporisque agendum, qui sanctificans omnia ac distractionem præbens ut et carnis misceatur fructus ad universa corporis naturalia, ex quibus transgressio fuit; et adducit unumquodque corporum naturalium ad priorem conditionem, non habens aliquid alienum aut hostile spiritus. Corpus siquidem redigitur sub potestatem sensus doctum a spiritu secundum eloquium Pauli: *Obculco corpus meum, et in servitutem re-*

⁶⁶ Gen. xii, 1. ⁶⁷ Psal. xviii, 8. ⁶⁸ Psal. cxviii, 130.

*digo*⁹⁹. Quoniam vero sensus antea semetipsum sanctificat in escis et potationibus a sopore, semel ac simpliciter in cunctis motibus suis, quique et naturalem copulam segregaverat sanctificationi propriæ.

IV. Reor autem (14) tres corporis motus existere. In ipso enim est naturale corporis concretum illi; quod tamen non operatur aut efficit aliquid sine animæ voluntate, nisi quod judicat in corpore solum. Nam et alius motus existit ex pastu corporis multorum ciborum ac potuum, ex quibus adinflatio sanguinis orta, per escas oppugnat totius animæ corpus epularum sumptione permotum. Ob hoc et Apostolus ait: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria*⁹⁹. Deinde Domino nuntiante discipulis suis in Evangelio, dicitur: *Videte ne quando graventur corda vestra in esca et potu*⁹⁹, sive delictis. Inquirentibus præsertim mensuram sanctificationis, debitum est istud efferre: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo*⁹⁹. Tertius vero motus est spirituum malignorum tentantium per livorem, ac volentium flaccidiores efficere eos qui conantur sanctificare semetipsos. Verumtamen si in iisdem tribus modis sustineat anima semetipsam testimoniis quibus spiritus docuerit sensum, sanctificabitur in utroque ab illo languore triformi. Sin vero dimiserit semetipsum sensus a testimoniis quibus spiritus testificatur ei; tunc maligni spiritus supersederunt congregationi corporis, et oppugnant illo motu usque dum anima fatigetur, et incipiat requirere unde auxilium veniat; conversaque reprehendat spiritus testimonia, ac sanetur. Tunc etiam ei dat quod unica sit requies postulanda a Deo, et quia sic fit pax ejus.

V. Hæc autem asserui ad poenitendum in corpore et anima, et qualiter oportet mundari eam; cumque sumpserit tale certamen, tunc nuntia spiritus adsunt, et incipit discernere etiam ægritudines animales quæ accedunt et per proprias voluptates. Tunc siquidem erit participatio spiritus cum sensu, per custodiam mandatorum quæ ei tradidit; et docet eum curare omnem languorem propriæ animæ, unumquodque eorum discernens, et permistione accepta in corpore, naturalium ac reliquorum quæ sunt peculiariter ei extra corpus a capite usque ad pedes, propriam voluntatem permistam habens in illis, et oculis quidem terminum ut recte et confidenter conspiciatur, nihil ultra peregrinum gerentes. Deinde ut aures audiant in pace, nec oblectentur amplius obreccationem ac contumelias spirituales audire; sed potius, ut omnium correctionem et miserationem incessuram præ omni desiderant possessione, quoniam in illis ægrotabat prius. Deinde rursus ut linguam propriam doceat sancti-

alem, quoniam huiusmodi languor insederat ei dudum, ut quibus ægrotabat, ex ipsis semper aliquid loqueretur, tradens linguæ promenda organo, utpote exstanti sibi. Hic ergo languor abundantius magnificatus est illi in hoc membro quod est lingua. Unde et Jacobus apostolus testificatur: *Si quis videatur religiosus esse, non refrenans propriam linguam, semetipsum fallit, et hujus religio vana est*⁹⁹. Idemque ibi ait: *Et lingua parva est, maculans totum corpus*⁹⁹; et alia multa quæ non possum adjicere cuncta. Quod si prævaluerint sensus sumere ab spiritu, ipse prius sanctificabitur: et tandem perscrutans sermones, tradet quidem propriæ linguæ, sed nihil habentes pravum, aut animæ voluntarium, per quæ verbum Salomonis implebitur dicentis: *Mei sermones dicti sunt a Deo, nec est in illis aliquid pravam atque perplexum*⁹⁹. Idem rursus in alio loco ait: *Lingua sapientium sanat*⁹⁹; et alia quam plurima.

VI. Deinde iterum manuum motus intra me si erant aliquando motæ, in quibus non oportebat animæ voluptatibus; sed nunc ei spiritus unus terminat sensum, ut in sanctitate, in orationibus et misericordiis moveantur, huiusmodique opera perficiant. Quin etiam in his illud eloquium compleatur orationum causa prolatum: *Elevatio manuum mearum, sacrificium vespertinum*⁹⁹. Idem alibi Salomon: *Et quia manus fortium ditantur*⁹⁹. Sicque postmodum ut ipsam escam ventris et potum emundet, etiamsi ad satietatem eis utatur; aut si aliquando illis animæ voluptas paululum in desiderii fuerit, considerans quod nonnulli in satietate escæ vel potus dæmonibus obtemperarint, de quibus Spiritus per David ait: *Superbo oculo et insatiabili corde, cum hoc non edebam*⁹⁹. Nam et isti si iterum Domini inquisierint sanctitatem, etiam spiritus rursus terminat eis eadem sanctimonia, ut moderate et sufficienter ad sustinendum corpus utantur, et ultra non habeant in eo concupiscentiam aut voluptatem. Sicque eloquium Pauli complebitur dicentis: *Sive comeditis, sive bibitis, sive quid aliud facitis, omnia in gloriam Dei facite*⁹⁹. Deinde et his quæ per cogitationem coitus sub alvo metitur, rursus sensus ab spiritu doctus, discretionem tribuit motibus eorum in supradictis tribus modis, et innititur ad sanctificationem, auxiliatorem spiritum habens. Extinguitur etiam motus ille per virtutem spiritus pacificantis totum corpus, et perimentis totum illum motum. Hoc est verum eloquium quod a Paulo prædictum est: *Mortificantes membra vestra quæ sunt super terram; fornicationem, immunditiam, concupiscentiam malam*⁹⁹; et quæ deinceps. Sic denuo pedes, qui licet aliquando non erant habentes incolumem gressum,

⁹⁹ I Cor. ix, 27. ⁹⁹ Ephes. v, 18. ⁹⁹ Luc. xxi, 34. ⁹⁹ I Cor. ix, 27. ⁹⁹ Jac. i, 26. ⁹⁹ Jac. iii, 5, 6. ⁹⁹ Prov. viii, 8. ⁹⁹ Prov. xii, 18. ⁹⁹ Psal. cxl, 2. ⁹⁹ Prov. x, 4. ⁹⁹ Psal. c, 5. ⁹⁹ I Cor. x, 13. ⁹⁹ Coloss. iii, 5.

(14) *Reor autem*, etc. Citatur hic locus ab auctore Græco incerto *De verbis seniorum*, libell. v, § 1, interprete Pelagio S. R. E. diacone. Exstat vero lib. v *De Vitis Patrum*, p. n. 436.

nec secundum Deum ambulabant : hos iterum sensus qui sub spiritus fuerit voluntate, ad pergendum ministrare operibus optimis cogit, ut immutatum corpus fiat sub spiritus potestate. Sed æstimo quod talis habitatio jam acceperit etiam in hoc partem quamdam spiritualis corporis, quam acceptura erat in resurrectione iustorum.

VII. Hæc vero dixi propter animæ ægri tudines quæ usurpant permissionem inter naturalia corporis, cum inde anima movetur in illis, sectatrix effecta malignorum spirituum, ut operentur in membris. Sed etiam prædixi, quod habeat proprie etiam ipsa discretionem horum. Nam superbia, languor est ejusdem corporis : jactantia vero, ægritudo est ei extra corpus : item inlatio, odium, invidia, ira atque pusillanimitas, impatientia quoque ac reliquæ minutiae horum. Quod si vero crediderit se Deo ex toto corde; tunc benignus Deus tribuit ei spiritum poenitentiae, et testificatur illi ut de unoquoque languore poeniteat. Propter quæ adversarii prohibent, eam tentantes usurpare sibi, nec sinunt poenitere. Qui si sustinuerit, obediens, hortantem se spiritum ad poenitendum; Creator quoque illius, miserationis visceribus motus supra labores ejus quibus in egestatibus corporeis, id est jejuniis plurimis, in vigiliis, in meditationibus multis, in verbo Dei, ac precibus largis, vel in abdicationibus mundanis, in humilitate, in paupertate spiritus; in quibus cunctis sustentem Deus benignus aspiciens et considerans, et patientiam ejus in temptationibus perdurantem miserans, adjuvabit eum.

EPISTOLA II.

AD ARSINOITAS.

I. Antonius omnibus dilectissimis qui sunt in Arsinoite et in parochia ejus, vel qui cum illis, in Domino salutem.

Universos vos paratos abire ad Deum, saluto in Domino, charissimi, a minore usque ad maximum, et a masculis usque ad feminas. O filii Israelitæ, secundum sensualem vestram exstantiam. Vere etenim, filii, grandis vobis in generatione vestra promissio. Decebat quippe vos propter eum qui visitationem vestri fecit, nequaquam fatigari certantes, donec vosmetipsos offerretis sacrificium Deo in omni sanctimonia, sine qua nemo poterit hæreditare Deum. Nam pro certo, charissimi, magnum est vobis istud, ut percontemini de cognitione sensualis exstantiæ, in qua non est masculus neque femina, sed substantia tantum immortalis existit, habens quidem principium, finem vero nequaquam : debitumque vobis erat cognoscere de eo, quomodo omnino deciderit in tantam humilitatem et confusionem eximiam, quæ pertransiens in omnibus vobis advenit.

II. Igitur quando substantia immortalis existit non consolvenda corporibus, hanc ob causam Deus

* Philipp. II, 6, 7. * Isa. LIII, 5. * I Cor. I, 27.

(15) *De salutari*. Cl. Toutteus dissert. III Cyrill. Quod equident minime necessarium existimarium.

A eandem plagam aspiciens irremediabilem effectam, et quia magnificata esset vehementer, per suam indulgentiam, visitationem eorum faciens propter propriam bonitatem, post aliquantum temporis legem posuit eis, unde et operatus est per Mosem præbendo legem. Et Moses quidem fundavit eis veritatis domum, curare volens eandem validam plagam; sed perficere nequivit ædificium domus. Insuper autem et omnis sanctorum chorus collectus in unum, petiit Patris bonitatem de salutari (15) nostro, ut calcaret in terris pro nostra cunctorum salute, ipso utpote exstante nostro magno et fidei pontifice ac medico vero, qui solus sanare posset hanc enormem plagam. Unde et voluntate Patris *exinanivit semetipsum* propria gloria, Deusque existens, *formam servi assumpsit*, tradens se propter nostra peccata. Et delicta quidem nostra humiliaverunt eum, sed *livore ejus nos omnes sanati sumus*.

III. Quamobrem, dilectissimi filii in Domino, scire vos volo quod pro nostra stultitia elegit stulta, et pro nostra infirmitate formam infirmitatis assumpsit: ob quam nostram pauperiem effectus est pauper, et ob nostram mortem figuram induit mortis. Ergo quia in his omnibus sustinuit propter nos, vere dico, dilectissimi in Domino, quia non debemus dare somnum oculis nostris, neque palpebris nostris dormitationem, postulantes ac perurgentes Dei Patris inæstimabilem bonitatem, usquequo egrediatur nobiscum, et in hoc requiem habeamus adventus Jesu atque virtutis, ut obsequamur sanctis qui nos excolere festinant, tempore negligentiæ nostræ alacritatem animorum dantes ei, ad juvandum nos in tempore tribulationis nostræ: tunc enim seminans pariter cum metente gaudebit.

IV. Nosse etiam vos cupio, filii, quam plurimum dolorem meum quem habeo pro vobis, aspiciens grandem illam confusionem quæ super universos advenit, et considerans multum illum laborem sanctorum omnium atque gemitum quem emittunt pro vobis semper ad Deum, cernentes laborem proprii Conditoris, omnesque malitias parvipendentes, nec non et decipulas diaboli et angelorum ejus insidiantium, juges ad perditionem nostram. Quoniam etenim portio eorum in infernum habet ire, idcirco et illi volunt nostrum quoque studium una secum atrahere. Vere igitur, charissimi in Domino, sicut prudentibus loquor, ut cognoscatis cunctas Opificis nostri dispensationes pro nobis factas, quæ et visitationem nostri faciunt per manifesta et occulta præconia. Nos sumus rationabiles nuncupati; sed gerimus irrationabilem sensum, dum ignoramus occultas calliditates et artes diaboli multiformes, quæ sint, qualesque noscantur. Quando enim compererint conari nos confusionem nostram cognoscere, et quod quæramus modum efficaciam illorum, operantes in nobis; et non tantum ut non obediamus

* Psal. cxxxi, 4. * I Cor. x 15.

num. 23, pag. clvi, legendum monet *de Salvatore*.

mus malitiis eorum aut hortamentis quæ disseminant in cordibus nostris, sed et ne quam plurimorum profiteantur studia eorum : ipsi quoque cognoscentes indulgentiam Conditoris, quod mors his fiat in terris, illis vero sit præparatum hæreditare gehennam propter negligentiam suam...

V. Scire autem vos volo, filii, quod non desino obsecrans pro vobis Deum nocte ac die, ut ipse aperiat oculos cordis vestri ad providendum crebrius occultam malignitatem illorum, quam per singula super nos effundunt in isto nunc tempore. Quæso etiam ut concedat vobis scientiæ cor, ac discretionis spiritum præstet, ut possitis offerre proprium cor, hostiam sanctam in conspectu Patris in multa sanctitate, et sine querela. Vere enim, filii, invident nobis per omnem horam in suo maligno consilio et persecutione quam plurima et malitia sua, necnon et spiritibus erroris sive cogitationibus blasphemis, infidelitatibus nostris quoque quæ seminantur ab ipsis in cordibus, ac doloribus multis, quæ irrogant nobis per omnem horam; animi etiam defectionibus, in quibus per singula labefacere animum non desistunt; in universis quoque iracundiis suis et obrectationibus, quas docent nos habere, et adversus alterutrum; et ut justificemus nosmetipsos in iis quæ facimus, et condemnationem quæ seminatur ab ipsis in mentibus nostris, etiam cum existimus singulares; cumque faciunt nos proximum judicare, nec tamen ipso exstante nobiscum: præsumptionibus siquidem quas ingerunt cordibus nostris, in superbia duri cordis exstantes, et invicem spernentes, amaritudinem habentes; omni hora vituperantes alterutrum, et non nosmetipsos; opinantes laborem nostrum ex propria constare virtute, iudices existentes manifestorum, totum intra domum nostram immutante latrone; et in jurgiis atque simultatibus adversusque alterutrum affectibus, donec sermonem proprium constare faciamus, ut pareamus in conspectu nostro justificati, animositatem nobis præbentes ac facientes studia quæ tamen impossibile est geri: intempestive enim facientes nos resolveri, ob id quod sumus ex illo, quod emolumenti est nobis? Propter quæ ridere nos faciunt tempore fletus, et flere in tempore risus: et ut semel atque simpliciter dixerim, transponunt semper e recta via in aliis quam plurimis erroribus, per omnia nos ipsos sibimet in famulos redeperunt, quorum tempus non est in propatulo fieri modo. Cum vero his omnibus corda nostra repleverint, et inebriati fuerimus illis; tunc indulget Deus, quandiu gerit malitia nostra; ac de reliquo visitationem nostri faciens resolutione gravissimi corporis hujus relinquentibus illud, tunc maligna opera quæ gerebamus male, revelat nobis in corpore poenæ exposito quod induti fuerimus per indulgentiam Conditoris: tunc etiam *sunt novissima nostra pejora prioribus*^a. Propter quod nolite affligi obse-

crantes benignitatem Patris, ut semper possitis habere vobiscum adiutorium ejus, doceatque vos cognitionem sui, qui se bene habet.

VI. Vere etenim dico vobis, nati mei, quia vas istud in quo sumus inhabitantes, in perditionem nobis existit, et domus est plena bellis. Pro certo, filii, dico vobis quod omnis homo illectus in voluptatibus suis, et prostratus a cogitationibus propriis, complexusque a maligno, seminavit in corde: qui congauget eis, et recipit sensu veluti magna existentia sacramenta, in eo quod agit justificans semetipsum. Hujusmodi anima coexistit malignis spiritibus, consiliatrix in malum: corpus quoque illius, custodia est horrendorum quæ occultat in semetipso. Prævalebunt autem adversus hujusmodi, quoniam non traduxit eos coram omnibus. At nunquid et ipsi nescitis quod non hujusmodi capturas habeant, quas nos cognoscentes procul dubio fugiamus? Cæterum et si quæsieris, non invenies peccatum eorum nec iniquitatem corporaliter manifestam. Corpus enim est animæ recipiens malignitatem eorum: quam cum susceperit, tunc si velit, in propatulo punit per corpus istud in quo sumus inhabitantes. Nunc itaque, filii, non demus ei locum ullum, alioquin nobismet Dei excitabimus iram, et illi permiscetur in domibus nostris iridentes nos; quoniam hoc noverunt quod perditionis est nostræ, quæ tamen et ipsa de proximo consistit, sicuti et vita de prope. Quis enim unquam Deum aspexit ut videns congauderet ei de re tanta apud semetipsum, ne forte aufugeret eum, sed ut adjudicaret etiam velut habitanti in hoc pondere tanto? aut quis aliquando aspexit diabolus oppugnantem nos, et prohibentem beneficia adipisci, adversantem nobis et stantem in loco corporali secreto, ut prævidens fugeret ab ipso? Sed illi quidem habitant in occulto, nos autem propalamus eos per studia meliora.

VII. Quoniam igitur ex uno Creatore sunt omnes secundum sensualem exstantiam eorum, in fugiendo vero eos a Deo, et multa diversitas est in illis effecta ob diversas operationes ipsorum, idcirco autem omnia hæc nomina adjecta sunt istis, propter uniuscujusque eorum operationem: ideo et nunc quidam ipsorum vocantur archangeli, alii sedes, et dominationes, et potestates, et cherubim. Hæc autem eis nomina sunt addita, pro eo quod Conditoris proprii custodierunt voluntatem. Item ob crimen aliorum motuum, necessarium fuit nominari etiam istos, propter malignas adventiones ipsorum, diabolus et Satanam. Porro alii nuncupati sunt dæmones spiritusque maligni, etiam mundi, status erroris, principes quoque sæculi hujus, aliæque complures in eis adversitates existunt. Rursum vero et qui obviaverunt illis in gravissimo corpore isto in quo et sumus inhabitantes, et ipsi etiam nuncupati sunt quidam patriarchæ, alii vero prophetæ et reges ac sacerdotes, nonnulli iudices et apostoli, atque alii multi electi effe-

^a Luc. xi, 26.

eti propter egregium motum suum. Universa autem hæc nomina adscita sunt eis, sive masculi, sive feminae, ob diversitates operationis eorum, et juxta principatum ipsorum, quia ex uno sunt omnes. Propterea ergo quicumque in proximum peccaverit, in semetipsum delinquit; et qui male fecerit proximo, semetipsum efficit malum. Idem qui bene fecerit proximo, sibi met hoc facit; sin vero quis erit qui aliquando peccare potuerit in Deum, vel quis est qui eum unquam reficere queat? Quis vero erat qui ei ministraverit aliquando, aut quis benedicat eum unquam, ut opus habeat benedictione ejus? Quis enim potuit honorare illum, ut ipse honorandus existit? vel quis est qui valeat exaltare eum sicut excelsus habetur? Quamobrem dum sumus vestiti gravissimo corpore isto, alieno invitamento suscitemus Deum in nobis, ut hoc agentes commendemus illam circa nos honorum viscerum essentiam. Non autem simus nosmetipsos amantes, sin minus, illorum inconstantis portionis erimus. Nam qui cognoverit semetipsum, universos cognovit. Ideo et scriptum est: *Qui vocavit ex nihilo, ut essent cuncta*⁹. Hoc autem dicentes, significant de sensuali natura, quæ occulta est in hoc corruptibili corpore, exstante in principio, increpanda ab eo. Aut qui potuerit diligere semetipsum, nihilominus diligit omnes.

VIII. Charissimi filii mei, quæso vos ut non laboretis, neque fatigemini invicem diligentes; sed tollite corpus quo estis induti, et facite illud altare, ponentes desuper omnem deliberationem vestram, omnemque malignum instructum relinquit in conspectu Domini. Extollite manus cordis vestri ad eum¹⁰; id est sensus agendorum: et precamini Deum ut donet vobis illum invisibilem et magnum ignem, qui descendens cœlitus comedat altare¹¹ et omnia quæ in eo; universique sacerdotes Baalim, qui quidem existunt operationes adversæ, timeant fugientes a facie vestra, quemadmodum Eliæ prophetæ. Tunc denum videbitis vestigium hominis in mari adducens specialem imbrem, quod est Paracleti Spiritus consolatio. Dilectissimi mei nati in Domino, filii Israelitæ sanctissimi, non opus est beatificari corporum nostrorum vocabula transitura; nec enim ignoratis charitatem quam habeo in vobis, quia non est charitas corporalis, sed spiritalis et amans Deum. Dilecti, in hoc et repleor quod beatitudo vobis facta sit in tempore isto. Sermo igitur vobis existat iudex, ac non æstimetis perfectum vestrum institutum. Quod est ergo obsequium Dei, nostram in tantum operationem existere? Sed est virtus quædam cooperans vobis. Certantes itaque vos ipsos *offerre hostiam Deo*¹², continue præbete cooperanti vobis virtuti et requiem Christi Jesu, quoniam unita est universo sanctorum choro, sed et mihi deterrimo habitanti in hac lutea

A et tenebrosa domo. Quam enim ob causam dissere-rem vobis, nisi ut requiem exhiberem? Unde et obsecro, ut quia omnes creati sumus unius substantiæ invisibilis et initium habentis sine fine, unice diligamus alterutrum; quotquot enim cognoverint semetipsos, cognoscent quod unius substantiæ immortalis existant.

IX. Scire quoque vos volo, quod Jesus Christus Dominus noster ipse Patris verus est sensus, in quo omnis plenitudo totius naturæ rationalis effecta est, eorum maxime qui sunt imagini ejus conformes effecti, caput totius creaturæ et corpus Ecclesiæ. Nam et idcirco nos omnes *membra sumus in alterutrum et corpus Christi*¹³: *Nec potest dicere caput pedibus: Non vobis habeo opus; sed si patitur unum membrum, totum corpus movetur cum eo et patitur*¹⁴. Alienatorum vero membrorum corporis quæ proprio non sunt capiti sociata, sed scditati dedita, propter proprias libidinum passiones; irremediabilis eorum effecta est plaga, quia oblivionem acceperunt principii atque finis. In quo et creaturarum gentior, visceribus motus pro plaga nostra quæ sanari non poterat nisi per solam ipsius bonitatem, misit Unigenitum nobis, ut per servitutem nostram, servitutis assumeret formam, traderetque se pro peccatis nostris. Et peccata quidem nostra humiliaverunt eum, sed *livore ejus nos omnes sanati sumus*¹⁵. Illic congregavit nos ex omnibus regionibus, usquequo resurrectionem cordium nostrorum de terra faceret, docens cunctos nos unius esse substantiæ et membra alterutrum. Propterea debemus diligere vehementer, quia quicumque dilexerit proximum, diligit animam propriam.

X. Et hic sermo manifestus sit vobis, charissimi nati in Domino, filii Israelitæ sancti, qui parastis vosmetipsos ad Deum ire, offerre vosmetipsos hostiam Deo in omni sanctitate, quoniam nec potest hæreditatem capere quispiam sine sanctitate. Aut nunquid ignoratis, dilectissimi, quod adversarii virtutis veritati semper insidiantur? Et idcirco, charissimi, observate ne detis oculis somnum, aut dormitationem palpebris¹⁶, proclamantes ad proprium Conditorum die ac nocte, si forte regrediatur vobis adjutorium ab Excelso, quo protegente, sint corda vestra et cogitationes in Christo. Nam vere, o filii, in domo sumus latronis inhabitantes, et in vinculis mortis exstamus vincti. Pro certo etiam dico vobis, quod nostra negligentia et humiliatio, extranea commotio, non nobis solis est detrimento, sed angelis labor existit, et omnibus sanctis in Christo Jesu, quia nondum usque requieverunt propter nos. Vere, nati mei, hæc nostra humiliatio, illis omnibus tristitia est, sicut iterum salus et gloriatio nostra, lætificationem eis ac requiem omnibus præbet, ut autem cognoscatis quia benignitas Patris non cessat, a quo motio facta est, beneficiis

⁹ Sup. i, 14. ¹⁰ Psal. cxxxiii, 2. ¹¹ III Reg. xviii, 38 seqq. ¹² Rom. xii, 1. ¹³ I Cor. xii, 27. ¹⁴ Ibid. 21, 26. ¹⁵ Isa. lvi, 5. ¹⁶ Psal. cxxi, 4.

fulciens semper usque in hodiernum, ut obnoxios A faceret nos propriæ morti, quoniam in nostra sumus potestate creati : unde et illi postulant pro nobis semper, sicut scriptum est : *Immittet se angelus Domini in circuitu timentium eum, et liberabit eos* ¹⁷.

XI. Ergo, filioli, scire vos volo, ex quo factus mundus usque nunc, universa quæcunque extra virtutem fuerunt, completa malitia ipsorum, et ipsi cognoscunt se inter filios esse diaboli reputatos, propterea quod conantur unicuique nostrumingere propriam voluntatem. Nam pro certo est, quod cum se noverit diabolus per superbiam et inanem gloriam cœlitus fuisse dejectum ; ideo et ille eos qui pervenerint in magnam mensuram, aggreditur, in primis artifices existentes per superbiam et inanem gloriam, ut sint adversum se alterutrum, scientes quod per ista segregent nos a Deo. Et quia noverunt quod qui dilexerint proximum, diligant Deum, ideo et illi cum sint virtutis inimici, proprium seminant fomitem simulationum in corde nostro, ut possideamus inimicitiam magnam adversus alterutrum, ne vel de longe proximo colloquamur. In totum vere, filioli, volo vos etiam istud cognoscere, esse quamplurimos qui sustinuerint maximum certamen in conversatione sanctissima ; sed indiscretio interfecit eos. Vere, filioli, quia non est tantum mirandum si negligatis vosmetipsos, quantum si non discernentes proprium opus incidatis in mensuram diaboli, arbitantes quod jam vicini Dei sitis effecti ; et exspectantes fortem lucem, tenebris occupemini. Quid enim omnino fuerat opus, ut præcingens se Jesus linteo ac ponens pelvim, inferiorum se lavaret pedes ¹⁸ ? Sed exemplum istud effecit, significans de conversuris ad proprium illud supernumque principium : initium quippe motus superbia existit, quæ facta est in primis. Et ne si rursus post multa confoderis in corde tuo, et in tota anima tua, et in toto spiritu tuo, in tota etiam anima et corpore toto : non poteris hæreditatem capere regni Dei.

XII. Vere, filioli mei in Domino, quæso Creatorem meum die ac nocte, a quo et habeo spiritum commendatum, ut aperiat oculos cordis vestri ad cognoscendam dilectionem nostram a vobis, quam habeo erga vos, et ut patefiant auditus animæ vestræ ad conspiciendam confusionem propriam. Quisquis etenim cognoverit dedecus suum, hic deum requireret et electam gloriam suam. Et quicumque cognoverit propriam mortem, iste iterum cognoscet etiam suam æternam vitam. *Quasi prudentibus loquor* ¹⁹, vere, filioli, quia timeo ne forte famus nos comprehendat in via, et in loco quo poteramus divites fieri si velimus. Volebam ante videre vos ad faciem in corpore, sed jam exspecto tempus quod est prope, in quo possumus ex ipso nos con-

tuitu alterutrum pervidere ; cum aufugerit dolor, tristitia ac gemitus ²⁰, cumque super caput exsultatio extiterit universorum. Erant et alia multa quæ velim dicere ; sed si dederò occasionem sapienti sapientior erit ²¹. Saluto omnes desideratissimos meos et natos in Domino, per nomen.

EPISTOLA III.

I. Scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi, quod propter nos pauper factus est cum dives esset, ut nos paupertate illius ditaremur ²² ; servitus autem illius liberavit nos, et infirmitas ejus constituit validos. Stultitia illius nos sapientes effecit, si tamen iterum, per mortem propriam, resurrectionem faciat nostram, ut in hac possimus vocem magnam elevare dicentes : *Tametsi novimus secundum carnem, sed creatura est in Christo nova* ²³. Vere, charissimi in Domino, dico vobis quod juxta minutias verbi libertatis in qua cuncti liberi sumus effecti, alia habeo multa quæ dicam vobis ; sed non est horum tempus dicendi modo. Saluto interim vos omnes, charissimi mei nati in Domino, filii Israelitæ sancti, secundum vestram sensualem exstantiam : Vere, inquam, decebat vobis quasi propinquantibus proprio Conditori, ad inquirendam salutem animarum vestrarum per testamentariam legem, licet propter multitudinem malitiæ et malignitatis distinctionem ac libidinum voluptates refrixerit testamentaria illa lex, animæque vestræ sensus officio obierint ; et idcirco nequaquam potueritis animadvertere sensualem et gloriosam essentiam propter mortem qua corruerunt. Ideoque scriptum est in Scriptura divina, quod *sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur* ²⁴. Ergo ipse est vita totius rationabilis naturæ, creatæ in ipso secundum effigiem imaginis ejus. Ipse etiam existit sensus verus Patris. Sed imago quidem Genitoris inversabilis est, quæ assumpta est. Præter illam tamen vobis accidit malitia, in qua et universi mortui sumus ; extra naturam siquidem est substantiæ sensualis in Deo. Ergo omnibus, inquit, extra naturam est ; acquisivimus domum tenebrosam ac præliis plenam. Et in hoc testificamur vobis, quod totius vigoris scientia deficit a nobis. Ob quam etiam causam aspiciens genitor noster Deus infirmitatem nostram, quod impossibiles simus effecti gestare veritatem ; ex quo hujus rei gratia bonitate propria venit visitationem facere creaturarum suarum per ministerium sanctorum.

II. Obsecro vos universos in Domino, charissimi, ut intelligatis quæ scribo vobis. Quia non dilectionem corporalem habeo in vos, sed charitatem spiritus culturæ Dei. Præparate vosmetipsos ad Conditorum vestrum ire. *Scindite corda vestra, et non vestimenta vestra* ²⁵. Et scitote quid possimus restituere Domino pro cunctis donationibus quæ dedit nobis, quique et usque et hic in ista habitatione

¹⁷ Psal. xxxiii, 8. ¹⁸ Joan. xiii, 4, 5. ¹⁹ I Cor. x, 15. ²⁰ Apoc. xxi, 4. ²¹ Prov. ix, 9. ²² II Cor. viii, 9. ²³ II Cor. v, 16, 17. ²⁴ I Cor. xv, 22. ²⁵ Joel ii, 13.

memoriam nostri facit, propter immensam bonitatem suam et infinitam dilectionem non faciens nobis secundum peccata nostra : qui et solem usque fecit ministrare nobis in tenebrosa domo, lunam quoque ac sidera cuncta jubens deservire vanitati perituræ, propter corporum constabillationem, aliasque virtutes multas nobis ministrare præfecit, quas neque vidimus corporis oculo. Quid ergo dicemus quasi in aliquo boni fraudemur ab eo quod ipse non fecerit nobis? Nunquid patriarchæ non passi sunt pro nobis, aut sacerdotes non docuerunt nos? Nunquid prophetæ pro nobis mortui non sunt, aut apostoli persecutionem non sustinuerunt pro nobis? Nunquid Filius Dei dilectus non pro nobis omnibus mortuus est? Ob quæ universa debemus et ipsi properare ad pergendum in omni sanctitate ad proprium Conditorum : qui cernens creaturam non posse curare plagam quæ facta fuerit Judæis, propriis videlicet membris, Pater ipse creaturarum, sciens infirmitatem sensus eorum, est motus visceribus circa eos, et secundum multam dilectionem suam non pepercit unigenito Filio suo, sed ob nostram omnium salutem tradidit eum propter nostra peccata³⁶. Et iniquitates quidem nostræ humiliaverunt eum, livore autem ejus nos omnes sanati sumus³⁷. Hic congregavit nos ex omnibus regionibus verbo virtutis suæ, donec illam sensus nostri resurrectionem efficeret, docens nos alterutrum existere membra.

III. Docet idcirco universis nobis properantibus ad proprium Conditorum, exercere habitudines nostras ac sensus officia ad agnoscendam dignitatem, boni malique discrimen, ut sciatis omnes illas Jesu dispensationes quas ille proprio dedit affectu, similis nobis factus per omnia excepto peccato³⁸. Propter multam vero malitiam nostram distractionemque malitiæ et gravedinem inconstantia nostræ, factus est adventus ejus, quibusdam quidem stultitia, aliis vero scandalum³⁹; alteri parti emolumentum; itemque aliis sapientia et virtus; porro aliis resurrectio et vita. Hoc quoque manifestum sit vobis, quod adventus illius factus sit omni mundo judicium. *Ecce enim, ait, veniunt dies, dicit Dominus; et omnes scient me a minimo usque ad maximum eorum, et auditum faciam usque ad extremum terræ*⁴⁰; ut omne os obstruatur, et subditus fiat omnis mundus Deo⁴¹ : *Quia cum cognovissent Deum, non ut creatorem proprium glorificaverunt*⁴²; et id propter recordiam suam, per quam nec potuerunt capere sapientiam ejus. Sed unusquisque nostrum vendidit semetipsum propriis voluptatibus in mala, et ipsis servus dictus est. Ob quæ ipse Jesus *exinanivit semetipsum a gloria, formam servi accipiens*⁴³, ut illius servitus nos liberaret. Stulti fuimus, et in stultitia nostra facinus gessimus. Assumpsit ille ha-

bitus stultitiæ, ut nos faceret sapientes. Inopes eramus, et in paupertate nostra omnis defecerat vigor a nobis. Item ille ob hæc assumpsit inopiæ formam, ut paupertate sua nos in omni sapientia et intellectu ditaret. Non solum autem hæc, sed insuper et infirmitatis nostræ figuram assumpsit, ut propria infirmitate nos robustos efficeret, *obediens factus Patri in omnibus usque ad mortem, mortem autem crucis*⁴⁴ : ut in sua morte et humilitate illam cunctorum resurrectionem efficeret, eumque destrueret qui mortis habebat imperium, hoc est diabolus. Igitur si pro certo liberabimus nosmetipsos in ejus adventum, profecto inveniemur discipuli Jesu, et divinæ hæreditatis instituamur hæredes.

IV. Charissimi in Domino, turbor vehementer et moveor in spiritu meo, quod nominibus amici sumus, et sanctorum schemata bajulamus in conspectu infidelium gloriantes. Sed metuo ne illud Pauli oraculum impleatur in nobis, quo ait : *Habentes formam pietatis, virtutem autem ejus negantes*⁴⁵. De charitate vero quam habeo in vos, oro pro vobis ad Deum, ut consideretis vitam vestram, et hæreditate capiatís ea quæ non videntur; nam verum est, filioli, quod etiam si demus nos ipsos ex tota virtute inquirere Deum, nec sic quidem condigna gratia erit. Id enim inquirimus quod nostrum existit, et quod naturale est substantiæ nostræ. Vere etiam, charissimi in Domino, qui in omni sanctitate parastis vosmetipsos offerre hostiam Deo; quia nihil de his quæ expediebant celabimus vobis, sed perspicua facientes testificabimur ea quæ adversarii virtutis subripiunt veritati. Hoc quoque cognoscite, scientes quod hic, *qui secundum carnem est, semper insectatur eum qui secundum spiritum*⁴⁶; et, *quod omnis quis voluerit pie vivere in Christo, persecutionem patitur*⁴⁷. Propter quod Jesus cognoscens tribulationes omnes ac tentamenta, veniens in mundo ad apostolos, et sciens quod per patientiam suam resolveret universam inimici virtutem, id est idololatriam, consolabatur dicens : *Vos tribulationem habetis in mundo; sed constantes estote, quia ego vici mundum*⁴⁸. Docebatque eos dicens : Nolite timere mundum, quia omnes afflictiones mundi condignæ non sunt ad eam quæ expectatur gloria⁴⁹. Nam si eos qui ante vos fuerunt, prophetas insecuti sunt, et vos persequuntur; et si me oderunt, et vos oderint⁵⁰. Sed confidentes estote, quia vestra sapientia solvetis omnem inimici virtutem. De minutia vero verbi libertatis in qua liberati sumus, habeo alia multa dicere vobis : sed si dederò occasionem sapienti, sapientior erit⁵¹. Opus tamen habemus consolari invicem exiguis quibusque sermonibus : quod si vere perspexerit mens, jam nequam egebit loquelæ corporalis mendacio.

V. Gaudeo autem in omnibus vobis, dilecti in

³⁶ Rom. viii, 32. ³⁷ Isa. lxi, 5. ³⁸ Hebr. iv, 15. ³⁹ I Cor. i, 23. ⁴⁰ Jerem. xxxi, 34. ⁴¹ Rom. iii, 19. ⁴² Rom. i, 21. ⁴³ Philipp. ii, 7. ⁴⁴ ibid. 8. ⁴⁵ Rom. ii, 20; Tit. i, 16. ⁴⁶ Galat. iv, 29. ⁴⁷ II Tim. iii 12. ⁴⁸ Joan. xvi, 32. ⁴⁹ Rom. viii, 18. ⁵⁰ Joan. xv, 20. ⁵¹ Prov. ix, 9.

Domino, viri Israelitæ sancti, secundum propriam A sensualen exstantiam. Quia primum quidem decebat rationalem virum cognoscere semetipsum : deinde ut cognoscat ea quæ sunt Dei, et universas ipsius gratias quascunque semper cum eo facit; ac deinceps noverit quod omne peccatum et totum quidquid querulosum existit, extra naturam est sensualis exstantiæ; denique videns Conditor noster nos hæc extra naturam possidere arbitrio liberali, in quo hic moriebantur : horum causa visceribus pro nobis motus, propria bonitate voluit convertere nos ad illud sine fine principium; visitationem fecit creaturarum non parcens sibi metipsi ob nostram universorum salutem. Tradidit quippe se pro peccatis nostris; et iniquitates quidem nostræ humiliaverunt eum, sed *livore ejus nos omnes sanati sumus* ⁴⁵. Verbo etiam virtutis suæ congregavit nos ex omnibus regionibus, ab extremo terræ usque ad ultimum orbis, docens quod essemus alterutrum membra. Quamobrem si pro certo paravimus nosmetipsos liberos facere in ejus adventu, scrutetur semetipsum rationalis homo, quidnam possit retribuere Deo pro cunctis donis quæ fecit in nobis. Unde et ego quoque deterrimus qui hanc descripsi epistolam, expergefactus a dormitione mortis, plurimum illud temporis quod mihi fuit super terram factum, existimo luctum et fletum, lugens quidnam possum tribuere Domino pro omnibus quæ fecit mihi. In nullo enim frustrati sumus eorum quæ non perfecit nobis in humilitate nostra. Angelos etenim suos nobis ministrare fecit, prophetasque proprios vaticinari præcepit, apostolos etiam suos nobis evangelizare jussit. Insuper vero illud omnium insigne est præceptorum, quod Unigenitum suum formam servi fecit assumere pro nobis.

VI. Obsecro itaque, charissimi in Domino, vos qui sanctorum existitis cohæredes, ut excitare velitis proprias mentes in timore Dei. Sermo enim vobis iste sit manifestus, quod Joannes quidem præcursor Jesu baptizaverit in remissionem peccatorum propter nos; spiritu autem sanctificati fuerimus in Christo. Præparemus nos ipsos nunc in omni sanctitate ad purgandam sensualem mentem nostram, ut simus mundi in baptismo Jesu ad offerendum nosmetipsos hostiam Deo. Illic vero Paracletus Spiritus qui consolatur nos, convertit rursus ad principium nostrum ad recuperandas hæreditates proprias, et magisteria ejusdem Spiritus consolantis, hujus rei gratia quotquot in Christo baptizati sunt, Christo induti sunt; nec est masculus aut femina; non est servus aut liber ⁴⁶. Omnis etiam lingua corporum destruitur apud illos, accipientibus eis doctrinam sancti Spiritus in tempore quo sument hæreditatem sanctam, et adorabunt Patrem, sicut oportet, in spiritu et veritate ⁴⁷. Manifestus siquidem sit vobis sermo iste, nec expectare velitis iudicium futurum in illa præsentia Jesu; jam etenim

adventus illius omnibus nobis iudicium existit. Scitote etiam quod omnes in se gestantes spiritum, respicientur et vestientur vestimento illo, quo sumus exuti juxta sensualem nostram exstantiam. Nam et sæpe fit vox veniens semper a Deo Patre ad omnes illos qui in se ipsum gerunt, dicens eis : *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Dominus; et sacerdotes, loquimini in corde Hierusalem* ⁴⁸. Deus quippe visitationem continuo fecit creaturarum suarum, manifestans propriam bonitatem. Et vere, charissimi, secundum minutias verbi libertatis in qua liberati sumus, sunt et alia quamplurima quæ dicantur vobis : sed *si dederò occasionem sapienti, sapientior erit* ⁴⁹. Deus autem pacis det vobis gratiam discretionis, ut cognoscatis quæcunque scribo vobis, quod mandatum sit Domini. Custodiat vos idem totius gratiæ Deus sanctos in Domino usque ad novissimum flamen. Oro autem Deum semper pro omnium vestrum salute, in Domino dilectissimi. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

EPISTOLA IV.

I. Charissimis et honorabilibus, in Domino salutem. Vere dilectissimi in Domino, quia non in uno tempore tantum visitationem facit Deus creaturarum suarum, sed a constitutione mundi quotquot venerant ad opificem Deum per testamentariam legem, iis coadest Deus singulis in simplicitate secundum gratiam per Spiritum suum. De rationalibus autem naturis in quibus illud testamentum refriguit, et officia animorum illorum mortificata sunt, ita ut ultra non inquirant cognoscere semetipsas secundum suam priorem conditionem, aliæ irrationabiles omnino effectæ, servierunt creaturæ potius quam Creatori. Idem vero Conditor, propria bonitate nostri visitationem effecit per testamentariam legem, quoniam substantia immortalis existit. Quotquot igitur digni habiti sunt gratia, et concreverunt per suam cardinalem legem, et edocti sunt per Spiritum sanctum capientes filiorum adoptionis spiritum, hi etiam prævaluerunt adorare Conditorum proprium sicut oportet. De quibus Paulus ait, quia non perceperunt repromissiones propter nos ⁵⁰.

II. In sua vero impartibili dilectione volens ipse cunctorum Deus visitationem facere refrigerationis nostræ ac dispensationis, excitavit Moysen doctorem legis, qui daret nobis legem in littera. Et fundavit ipse nobis veritatis domum, quæ est Ecclesia catholica quam creavit, volens convertere Deus ad primum initium. Et quia Moyses quidem ædificavit ut præcedens, ideo non timebimus asserere eundem latorem legis unum esse ex præcursoribus : et quia Spiritus qui fuerit cum Mose, idem sit operatus et in choro sanctorum, omnesque petierunt de Unigenito Dei. Item Joannes unus de præcursoribus exstat; et ideo *lex atque prophetæ usque ad Joannem* ⁵¹; *regnum cælorum vim patitur, et violenti*

⁴⁵ Isa. LIII, 5. ⁴⁶ Galat. III, 27. ⁴⁷ Joan. IV, 23. ⁴⁸ Luc. XVI, 16.

⁴⁹ Isa. XL, 1, 2. ⁵⁰ Prov. IX, 9. ⁵¹ Hebr. XI, 13.

*diripiunt illud*⁴⁹. Prævidentes autem ii qui spiritu A
serebantur, quod nulla creatura possit curare illam
grandissimam plagam, nisi sola beatitudo Dei qui
est Unigenitus ejus, quemque et destinavit ad salu-
tem totius orbis, qui et est medicus magnus potens
curare ingentem plagam sua bonitate: Pater crea-
turarum non pepercit Unigenito propter nos, eum
pro nostra universorum salute tradens pro peccatis
nostris et pro iniquitatibus⁵⁰. Et ipse quidem se-
metipsum humiliavit, sed *illius livore* nos omnes
*sanati sumus*⁵¹; verboque virtutis suæ congregavit
nos ex omnibus regionibus ab extremo terræ usque
ad ultimum orbis, faciens resurrectionem cordium
nostrorum a terra, docuitque nos alterutrum exsi-
stere membra.

III. Obsecro ergo vos, charissimi in Domino, ut B
intelligatis scripta, quia Dei mandata sunt. Magnum
quippe nobis est hoc, ut advertamus mentem ad
formam quam assumpsit Jesus propter nos, eo quod
per omnia nobis similis fuerit excepto peccato⁵².
Decet etiam ut et nos ipsi liberemus ipsos nos in
ejus adventum, et illius stultitia nos sapientes effi-
ciat, paupertas ipsius ditet, et infirmitas robustos
ostendat, et ut ipse omnium resurrectio fiat, de-
struens eum qui mortis habet imperium. Tunc enim
cessabimus opus habere secundum carnem in Jesu
adventu. Namque Jesus cooperatur nobis in bono
servitio, usquequo destruamus malitiam omnem.
Tunc quoque dicet nobis Jesus: *Jam non vocabo*
*vos servos, at fratres*⁵³. Quando igitur sic eos voca-
vit Deus ut acciperent spiritum filiorum adoptionis,
tunc et Spiritus sanctus docuit eos adorare Patrem
sicut oportebat. Unde et mihi quoque deterrimo,
juncto Jesu, tempus istud in quo advenimus, factum
est lætificatio et luctus, et fletus. Quoniam et multi
de genere nostro induerunt indumenta pietatis, vir-
tutem vero negaverunt. Quamobrem et ego in his
quidem lætificor qui præparaverunt semetipsos
liberare in adventu Jesu; in illis vero lugeo, qui
interpellant nomen Jesu, et faciunt voluntates cor-
dis et carnis. Necnon et eos desleo, qui intuentes
longitudinem temporis, pusillanimes effecti sunt,
et spoliaverunt se pietatis amictu, facti sicut bestię.

IV. Agnoscant vero hujusmodi dicentes: *Quia*
jam non vocabo vos servos, sed et amicos et fratres; D
quia quæcunque nota fecit mihi Pater, manifestavi
*vobis*⁵⁴. Confitentes igitur mente quod agnoverunt
semetipsos secundum sensualem suam substantiam,
dederunt vocem dicentes: *Quia etsi cognovimus te*
aliquando secundum carnem, sed nunc jam non no-
*vimus*⁵⁵. Quique accipientes filiorum adoptionis
spiritum, exclamaverunt dicentes: *Non enim acce-*
pimus spiritum servitutis iterum in timore, sed acce-
pimus spiritum adoptionis in quo clamamus: Abba,
*Pater*⁵⁶. Nunc ergo, Deus, cognovimus quæcunque
donasti nobis, et scimus quoniam filii sumus, et hæ-

redes erimus: *Hæredes quidam Dei, cohæredes au-*
*tem Christi*⁵⁷. Manifestus igitur sit vobis iste ser-
mo, quod nisi quis præparaverit emendationem
propriam, nec conatus fuerit ex tota virtute, quod
huic adventus Salvatoris in judicium fiet. Quibus-
dam enim est *odor mortis in mortem, quibusdam*
*autem odor vitæ in vitam*⁵⁸; propterea quod *in rui-*
nam et in resurrectionem multorum positus sit in
*Israel, et in signum contradictionis*⁵⁹. Quapropter
obsecro vos, ne negligatis salutem propriam; sed
unusquisque vestrum scindat cor, et non vestimenta,
ne forte amicti habitu injusto, paremus nobis judi-
cium. Ecce enim jam appropinquabit tempus, in
quo probentur uniuscujusque vestrum opera. De
minutia vero verbi, erant alia quæ scriberentur
vobis, sed scriptum est: *Da sapienti occasionem, et*
*sapientior erit*⁶⁰. Saluto vos omnes in Domino a
minimo usque ad magnum. Deus autem pacis cus-
todiat vos universos, charissimi.

EPISTOLA V.

I. Antonius dilectissimis natis, filiis Israelitis se-
cundum sensualem ipsorum exstantiam: non enim
necesse est nominari vocabula quæ transeunt, quia
filii es is Israel. Adhuc vere nati mei, dilectio quam
habeo in vos, non est dilectio corporalis, sed est
charitas spiritus culturæ Dei. Propterea autem nec
defatigor, obsecrans Deum die ac nocte pro vobis,
ut possitis cognoscere gratiam quæ concessa est
vobis. Quia non in uno tempore visitationem facit
creaturarum suarum, sed a constitutione mundi
moderatur Deus proprias creaturas, per generatio-
nes singulas expergefaciens quemque occasionibus
quibusdam et gratia. Nunc itaque, filioli, nolite
negligere proclamantes ad Dominum die ac nocte,
compellantes benignitatem Patris, ut hoc donet vo-
bis adjutorium de cælo, docens vos usquequo co-
gnoscat is quid in se habeat. Nam vere, filioli,
qui in propria nece consistimus, habitantes et
in latronis domo et manentes, non et mortis vin-
culis obligamur nunc. Quapropter ne dederitis
somnum oculis vestris, nec palpebris dormitatio-
nem⁶¹, offerentes vosmetipsos sacrificium Deo in
omni sanctitate, quam nemo hæreditare potest sine
sanctimonia. Vere, charissimi in Domino, mani-
festus sit vobis iste sermo, et id quod bonum est
faciatis, in quo et universos reficietis sanctos, ala-
critatem animorum præbentes, obsequium angelo-
rum, et lætificationem Jesu, quoniam necdum re-
quiem habuerunt propter nos usque ad hanc horam,
sed et mihi deterrimo, habitanti in hac lutea domo,
eamdem lætitiā in spiritu meo. Vere etenim, fi-
lioli, quia nostra incommoditas et inutilitas dolo-
rem eis omnibus præbet, utuntur lacrymis atque
gemitibus pro nobis in conspectu Conditoris; et ob
hoc cunctorum etiam Deus irascitur super opera
nostra maligna propter gemitum sanctorum: sicuti

⁴⁹ Matth. xi, 12. ⁵⁰ Rom. viii, 32. ⁵¹ Isa. lxi, 5. ⁵² Hebr. iv, 15. ⁵³ Joan. xv, 15. ⁵⁴ ibid. ⁵⁵ II Cor. v, 16. ⁵⁶ Rom. viii, 15. ⁵⁷ ibid. 17. ⁵⁸ II Cor. ii, 16. ⁵⁹ Luc. ii, 34. ⁶⁰ Prov. ix, 9. ⁶¹ Psal. cxxxi, 4.

iterum profectus et emendatio nostrorum animorum, alacritatem præbet choro sanctorum. Et utuntur prece multa atque lætitia in exultatione coram Creatore nostro. Ipse quoque cunctorum opifex lætatur in operibus nostris, et propter testimonium sanctorum donat nobis charismata immensa.

II. Igitur ut cognoscatis quod Deus diligat semper propriam creaturam, eo quod sit immortalis exstantiæ, non est resolvenda corporibus, aspiciens sensualem naturam ipse quod mortua omnino perrexisset in abyssum, et illud testamentarium refrigerisset, tum idem Deus propria bonitate eandem visitat ex morte, per Moysen ædificare volens, et magnam curare plagam, gestiens convertere eam ad pristinam concordiam, sed potens discessit ab eis. Adhuc insuper et omnis prophetarum chorus ædificaverunt supra fundamentum Moysi, sed nec isti valuerunt mederi ingentem plagam membrorum suorum; cernentesque quod cessasset virtus eorum, iterato adhuc universus sanctorum chorus collectus in unum, orationes refert in conspectu proprii Conditoris, dicens: *Nunquid resina non est in Galaad, aut medicus inibi? Quare ergo non ascendit sanitas filiarum populi mei*⁶⁵? Domine, curavimus Babylonem, et non est sanata: nunc fugiemus ab ea⁶⁶: petentibus cunctis benignitatem Patris de Unigenito, quod nisi ipse in terris curaret, nulla creatura curare possit ingentem plagam. Hujus rei causa, bonitate propria vocem dedit dicens: *Fili hominis, facio tibi vasa captivitatis*⁶⁷. Voluntas itaque Patris Unigenito non pepercit pro nostra omnium salute, sed tradidit eum pro peccatis nostris⁶⁸. Et iniquitates quidem nostræ humiliaverunt eum, sed *livore ejus nos omnes sanati sumus*⁶⁹: congregans ipse nos ex omnibus regionibus a summo terræ usque ad extremum orbis, faciens resurrectionem sensuum nostrorum de terra, et docens quod alterutrum membra sumus.

III. Attendite ergo, filii, ne forte illud oraculum Pauli impleatur in vobis: *Habentes quidem formam pietatis, virtutem autem ejus negantes*⁷⁰. Quamobrem unusquisque nostrum scindat proprium cor, deflexus in conspectu ejus, et dicens: *Quid retribuam Domino pro omnibus bonis quæ retribuit mihi*⁷¹? Formido iterum, filii, ne forte illud eloquium impleatur in vobis: *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem*⁷²? Vere, filii, quia sicut prudentibus loquor⁷³, ut intelligatis quæ dico vobis: quod nisi unusquisque vestrum exuerit omnem pulverem naturæ hujusmodi materiæ, et abrenuntiaverit ei et omni operationi ejus ex toto corde, expanderitque manus cordis sursum ad universorum Patrem, et ipse visceribus moveatur circa laborem ejus, et donet ei invisibilem ignem qui comburat omnem immunditiam ab eo, ac principalem ipsum expurgans; tunc Spiritum suum sanctum faciat habitare nobiscum, et sic possimus ha-

bitare apud Patrem sicut oportet; nam quandiu fatiscimus naturali materiæ, velut inimici existimus angelorum Dei atque sanctorum ejus.

IV. Nunc ergo obsecro vos, dilectissimi, in nomine Domini nostri Jesu Christi, uti ne velitis negligere propriam vitam, nec confundat exiguitas temporis illud sine fine tempus, ne pellicula carnis corruptibilis obfuscet regnum ineffabilis lucis, neque condemnationis locus exitialis in angelis exterminet sedes. Vere, filii, quia anima mea phantasma patitur, et spiritus meus in pavore consistit, quod universi nos velut gurgite immersi sumus, et velut ebrii musto consistimus, cum unusquisque nostrum propria distrahitur voluntate. Hujus enim dominio subjugamur, nolentes attollere oculos nostros ad cœli gloriam inquirendam, et illam sanctorum omnium operationem illustrem, ipsorum vestigiis inhærentes. Ut ergo sciatis quod cœli sancti angeli sive sedes, sive dominationes, sive cherubim, sive seraphim, sive sol, sive luna, sive asira, sive patriarchæ, sive prophetæ, sive apostoli, sive diabolus, sive Satanas, sive spiritus maligni, sive principes aeris hujus, et (ne plura dixerim) sive masculus, sive femina, secundum principium creaturæ suæ ex uno sunt omnes, excepta sola perfecta ac beata Trinitate Patris et Filii et Spiritus sancti. Propter bonum vero quorundam motum, opus fuit, ut Deus horum nomina vocitaret, et secundum studia ipsorum, his qui amplius profecerunt, attribuit super-excellentem gloriam dignitatis.

EPISTOLA VI.

I. Debet rationabilis homo paratus esse, ut liberet semetipsum in adventu Filii Dei, cognoscens se esse secundum sensualem suam exstantiam. Quia quicumque cognoverit semetipsum, cognoscet dispensationem proprii Conditoris, vel quæcunque facit in propriis creaturis. Dilectissimi nobis in Domino, membra nostra et cohæredes sanctorum, obsecro vos in nomine Jesu Christi facere, ut præstet ipse vobis omnibus discretionis spiritum ad discendum et sciendum dilectionem quam habeo in vobis, quia non est corporalis dilectio, sed est spiritualis charitas divinæ culturæ. De nominibus vero corporum nostrorum non opus est nominari ea; pertranscunt enim. Cognoscat autem homo id quod verum est nomen. Propter quod et Jacob luctante per totam noctem cum angelo, nomen illi erat Jacob. Mane autem facto vocavit nomen ipsius Israel⁷⁴: quod est, *mens videns Deum*. Puto etenim non ignorare vos, quod adversarii virtutis obsideant veritatem. Unde nec uno tantum tempore Deus visitat proprias creaturas, sed ab exordio mundi. Nonnulli etenim paraverunt se venire ad proprium Conditorem per testamentariam ipsius legem, edocti ab illo adorare opificem suum sicut oportet. Quoniam vero ob passionem infirmitatis, et gravedinem corporis, ac dis-

⁶⁵ Jerem. viii, 22. ⁶⁶ Jerem. li, 9. ⁶⁷ Ezech. xii, 3. ⁶⁸ Rom. viii, 32. ⁶⁹ Isa. lxi, 5. ⁷⁰ Rom. ii, 20; Tit. i, 16. ⁷¹ Psal. cxv 12. ⁷² Psal. xxix, 10. ⁷³ I Cor. x, 15. ⁷⁴ Gen. xxxii, 24-28.

inctionem malignam refriguit testamentarium illud, et officia sensus animæ lassaverunt, idcirco non potuerunt exquirere proprie secundum suam creationem, quod esset substantia immortalis, non resolvenda corporibus: unde nec prævaluit semetipsam liberare injustitia. Hujus rei gratia aggressus est eos Deus per scriptam legem, ut doceret eos adorare Patrem sicut oportet. Sed quoniam Deus unus existit, et secundum sensualem essentiam in idipsum est unitas, sit iste vobis sermo manifestus, quod omnis locus in quocunque non fuerit consonantia, illic bella congerunt sibi, et judicia faciunt oriri apud semetipsos.

II. Videns autem Conditor quod plaga eorum magnificata fuerit vehementer, et opus haberet remedium Jesu medici veri (ipse enim Unigenitus, creator illorum existit, et ipse curat eos), misit ante se instructorem domus; ac ille nequaquam proficiens abiit sibi. Itemque Deus excitavit prophetarum choros per Spiritum suum, qui ædificaverunt quidem supra fundamentum Mosi; verumtamen nec isti quidem potuerunt, sed eodem modo dereliquentes abierunt sibi. Et ipsi cuncti Spiritum in se gerentes perviderunt plagam quod insanabilis esset, et quia per nullam creaturam curari possit, nisi per Unigenitum qui sensus est Patris, et imago ejus existit⁷³; cujus etiam imaginis effigie tota facta est creatura. Agnoscentes liquido quod hic Salvator et medicus existeret magnus, collecti sunt in idipsum omnes, et retulerunt orationes pro commembris suis, qui sumus nos, proclamantes ac dicentes: *Nunquid resina non est in Galaad, aut medicus non est ibi? Quare ergo non ascendit sanitas filiæ populi mei*⁷⁴? *Quia curavimus eam, et non est sanata: nunc ergo ibimus ab ipsis*⁷⁵. At ipse Deus supereminens et non simulata dilectione adfuit nobis per sanctos suos, dicens: *Fili hominis, facito tibi captivitatis vasa*⁷⁶. Ipse quoque in forma Dei existens, non rapinam arbitratus esse se æqualem Deo, semetipsum exinanivit formam servi accipiens; et obediens factus est usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod et Deus illum exaltavit, et donavit illi nomen quod est super omne nomen: ut in nomine Jesu Christi omne genu curretur cælestium, terrestrium et infernorum; omnisque lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris⁷⁷.

III. Nunc ergo, charissimi, sermo iste sit vobis manifestus, quod benignitas Patris non pepercit Unigenito propter nos; sed tradidit eum propter nostram omnium salutem, tradens ipse semetipsum propter peccata nostra⁷⁸. Et iniquitates quidem nostræ humiliaverunt eum; sed livore ejus nos sanati sumus⁷⁹. Ipse quoque verbo virtutis suæ congregavit

A nos ex omnibus regionibus ab extremo terræ usque ad ultimum orbis, faciens resurrectionem sensuum nostrorum et remissionem peccatorum, docens nos alterutrum existere membra. Quapropter, fratres, obsecro in nomine Jesu Christi, ut cognoscatis hanc tam magnam dispensationem, quod similis nobis per omnia fuerit, excepto peccato⁸⁰. Debet autem universa rationabilis natura propter quam maxime Salvator advenit, ut dijudicet habitudinem suam et ignorantiam proprii sensus, distinctionemque dare inter medium mali ac boni, liberari quærens per ejus adventum. Etenim quotquot liberi facti sunt per illius dispensationem, ii vocati sunt servi Dei. Quod tamen necdum perfectum est, nisi quod tantum in tempore suo justum existit, et deducet ad filiorum adoptionem; nam is Salvator noster sciens quod appropinquaret accipere spiritum filiorum adoptionis, dedit ut etiam cognoscerent eum docti a Spiritu sancto, quod adventus Jesu factus sit hominibus judicium. Unde et vos, charissimi in Domino, cognoscite vosmetipsos, ut adhuc et tempus possitis cognoscere, et parati sitis offerre vosmetipsos sacrificium Deo.

IV. Vere, charissimi in Domino, quod tanquam rationabilibus vobis scribo, et qui potuistis cognoscere vosmetipsos. Scio enim quod quicunque cognoverit semetipsum, agnoscat et Deum. Qui vero cognoverit Deum, agnoscat et dispensationes illius, quas efficit in propriis creaturis. Manifestus quoque sit vobis iste sermo, quod non corpoream dilectionem habeo in vobis, sed charitatem spiritus culturæ Dei, ejus videlicet Dei, qui gloriatur (16) in concilio justorum⁸¹. Parate ergo vos ipsos dum habetis qui pro vobis exorent, et postulantes pro vestra salute, ut ignem quem venit ipse mittere super terram⁸², immittat cordibus vestris, ut possitis exercere habitudines vestras; et dei sensuum officia ad cognoscendum discernere malignum a bono, a sinistra dexteram, a substantia insubstantiam. Sciens enim Jesus quod imperium diaboli materia facit, advocans discipulos dixit eis: *Nolite thesaurizare vobis super terram*⁸³: *nec solliciti sitis de crastino; crastinus enim dies sollicitus erit de se*⁸⁴. Vere, fratres, scitis quod tempore ventorum prosperitatis, omnis gubernator plaudit sibi, in contraria vero quæque ventorum, omnis gubernator manifestatur. Intelligite ergo tempus in quod advenimus, quale sit. De minutia autem verbi libertatis, erant plurima quæ dicerentur vobis; sed si dederō occasionem sapienti, sapientior erit⁸⁵. Saluto vos a minimo usque ad maximum.

EPISTOLA VII.

Antonius, omnibus dilectissimis fratribus in Domino, salutem. Non deficio memorans vestri, qui

⁷³ Hebr. i, 3. ⁷⁴ Jerem. viii, 22. ⁷⁵ Jerem. li, 9. ⁷⁶ Ezech. xii, 5. ⁷⁷ Philipp. ii, 6-11. ⁷⁸ Rom. viii, 32. ⁷⁹ Isa. lxi, 5. ⁸⁰ Hebr. iv, 15. ⁸¹ Psal. lxxxviii, 8. ⁸² Luc. xii, 49. ⁸³ Matth. vi, 19. ⁸⁴ ibid. 39. ⁸⁵ Prov. ix, 9.

(16) Glorietur. Forte glorificatur.

estis Ecclesiæ catholicæ membra. Agnoscere autem A vos volo dilectionem quam habeo in vobis : quia non est corporea, sed est dilectio spiritus culturæ Dei. Corporum quippe nostrorum amicitia, in insubstantia et inconstantia est, quæ movetur sæpe ab extraneis ventis. Cuncti vero qui timent Dominum, et custodiunt mandata ejus, servi sunt Dei. Sed non est in ipsa servitute perfectio, nisi quod tantum justa tenet, deducens ad filiorum adoptionem. Propter quod et prophetæ et apostoli, omnisque sanctorum chorus Deo suscepti, ut crederetur ei apostolica prædicatione per voluntatem Patris, vineti Christi effecti sunt. Denique Paulus ait : *Vinctus Jesu Christi, vocatus apostolus* ⁸⁵. Scripta itaque lex cooperatrix fiat vobis in hoc servitio, usquequo dominari possimus omni vitio, et perficiamur in optimo ministerio virtutis per apostolicum mandatum. Quia si prope fuerimus effecti ad accipiendum, tunc dicet vobis Jesus : *Quia jam non vocabo vos servos meos, sed amicos et fratres, quia quæcunque nota fecit mihi Pater, revelavi vobis* ⁸⁶. Quotquot enim proposuerunt, edocti sunt per Spiritum sanctum, hi cognoverunt semetipsos secundum sensualem suam exstantiam; in ipsa vero sui cognitione proclamaverunt dicen-

tes : *Non enim accepimus spiritum servitutis iterum in timore, sed accepimus spiritum filiorum adoptionis, in quo clamamus : Abba, Pater* ⁸⁷ : ut cognoscamus quanta nobis donaverit Deus, quia et *fili sumus et hæredes : hæredes quidem Dei, cohæredes sanctorum* ⁸⁸. Fratres dilectissimi et cohæredes sanctorum, omnis virtus non est aliena vobis, sed vestra existit; si tamen inculpabiles sitis a mala vita, Deo autem manifesti. *In malam enim animam non intrabit Spiritus Dei, nec habitabit in corpore subdito peccatis* ⁸⁹; sancta quippe est virtus, fugiens ab omni dolo. Vere, dilectissimi, quia sicut rationabilibus scribo vobis et quasi potentibus cognoscere vosmetipsos; quia qui semetipsum cognoverit, Deum cognovit; qui vero cognoverit Deum, hunc adorare debet sicut oportet. Et, charissimi in Domino, cognoscite vosmetipsos, quia qui semetipsos cognoscunt, et tempus cognoverunt; qui vero cognoverunt tempus, ii poterunt statuere semetipsos immobiles a diversitate linguarum. De Ario vero qui in Alexandria surrexit et loquitur aliena verba de Unigenito; cui, qui est et qui sine tempore est, tempus non ascivit; et incessabilis, finem inter creaturas non dedit; immobilis, immobilitatem non afflixit.

⁸⁵ Ephes. III, 1; Rom. I, 1. ⁸⁶ Joan. xv, 15. ⁸⁷ Rom. VII, 15. ⁸⁸ ibid. 17. ⁸⁹ Sap. I, 4.

S. P. N. B. ANTONII MAGNI

MONACHORUM OMNIUM PARENTIS

EPISTOLÆ VIGINTI,

Nunc primum ex Arabico Latini juris factæ ab Abrahamo Ecchellensi, Maronita e Libano.

IN NOMINE PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS SANCTI, C
DEI UNICI.

Incipimus ope Domini nostri Jesu Christi (cujus memorie adoratio) scribere viginti Epistolas Patris sancti abbatis Antonii ad filios suos monachos. Oratio ejus sit nobiscum. Amen.

EPISTOLA I,

Quam dixit de exitu a sæculo ad monasticam vitam.

Tribus utique modis contingit exitus a sæculo. Primum, et ante omnia cupio vestram salutem in Domino. Dico autem, spiritus ad quos pervenit evangelizatio Spiritus Dei, ex viris et mulieribus triplici esse in ordine. Primus quidem eorum est qui susceperunt in lege naturæ et libertatis inditæ iis initio, quidquid pervenit ad eos ex evangelizatione per sermonem, et non sunt morati, sed parati festinarunt, quemadmodum erat paratus pater no-

ster Abraham in lege naturæ : quare allocutus est eum Deus dicens : *Exi de terra tua et de cognatione tua, et ingredere terram quam ostendero tibi* ⁹⁰; et ne sis duplicis cordis. Et paratus est Abraham hac vocatione, et factus est exemplar incipientibus; et nunc usque hæc vocatio permansit ingredi volentibus secundum hunc modum; si ita proinde egerint, ut cor eorum sit paratum sequi Spiritum Dei, sic utique suscipient promissiones cum requie. Et hæc est horum ratio.

Secundus autem ordo eorum est qui audiunt legem scriptam attestantem iis iudicium quod erit peccatoribus, et bonas promissiones quæ erunt bene operantibus; et propter hæc testimonia scripta in lege evigilarunt animæ eorum, et operam dederunt ingredi hanc vocationem, sicut ait David propheta : *Lex Domini vivificat animas* ⁹¹; et dixit etiam :

⁹⁰ Gen. XII, 1. ⁹¹ Psal. XVIII, 8.

Verba tua lacent mihi, et lex tua docet parvulos ²². A bus malis ad divertendos eos, qui ingredi cupiunt januam puritatis.

Tertius vero ordo est eorum quorum corda dura sunt, et perpetrandi peccati assuetudinem contraxerunt : quomobrem infert Deus misericors super eos ærumnas et tribulationes, ut excitentur arcana et conscientie eorum præ multitudine illorum quæ eis accidunt ; eosque pœniteat, et revertantur, et præparentur, et ingrediantur hanc vocationem, et pœnitentiam agant ex toto corde ; et suscipiant promissiones, sicut alii duo ordines, primus et secundus. Hi quidem sunt tres ordines quibus vocantur animæ revertentes ad Dominum, ad consequendam gratiam Dei Filii Dei.

Dico autem, omnes qui ingressi sunt ex toto corde suo, ita ediscant patientiam, ut hosti adversari valeant. Porro ante omnia Spiritus sanctus eos vocat, et omnia illis facilia reddit, ut iis dulcescat ingressus ad pœnitentiam, et ostendit illis vias ejus secundum veritatem, ut eos pœniteat spiritu et corpore ; et revertantur ad Deum creatorem, qui corroborabit eos ad coercendum corpus et spiritum, ut mundent verba sua, et hæredes efficiantur vitæ æternæ. Corpus autem coercetur multo jejunio et vigiliis et certaminibus, ac reliquis ministeriis, et labore fructuum corporalium. Quare spiritus pœnitentiæ erit huic in consolationem, edocebitque eum ne revertatur retro, et ne hæreat cuiquam rerum sæculi hujus. Aperit præterea oculos animæ ad pœnitentiam puram, ut expietur una cum corpore, et sint ambo unum in puritate. Hæc est enim doctrina Spiritus sancti, qui eos præcedit et emundat, deletque ab ipsis naturas invidia permistas, eosque transfert ad primævam conditionem quæ fuit ante inobedientiam, donec nihil remaneat in homine eorum quæ hostis sunt. Tum corpus sequetur voluntatem intellectus ; quippe intellectus mundat illud in cibo et potu et somno ac reliquis ejus actionibus, et perpetuo ex Spiritu sancto ediscit, quemadmodum dixit Apostolus : *Subjicio corpus meum, et redigo illud in servitutem* ²³. Etenim haud me latet, tres inesse corpori motus. Primus quidem semper ei inest, nec ullam operandi habet potestatem sine voluntate animæ. Alter vero motus corpus movet ad cibum et potum, appetibiles, quandoquidem calor sanguinis qui ex copia alimentorum oritur, bellum gerit adversus corpus, illudque deflectit ad malas concupiscentias. Quare Christus Dominus noster (cui gloria) suos admonuit discipulos, dicens eis : *Ne graventur corda vestra satietate et ebrietate* ²⁴. Et Paulus apostolus ait : *Non ebriemini vino, ex quo luxuria* ²⁵⁻²⁶. Oportet ergo ut omnes qui habitum induunt monasticum, dicant cum Paulo : *Subjicio corpus meum, et redigo illud in servitutem*. Motus autem tertius est ex spiri-

Verum si anima instruat perpetua patientia, atque testimoniis quæ ab ipsomet Deo sunt, Spiritus sanctus edocebit intellectum, ut animam emundet et corpus ex his tribus motibus. Si vero homo contempserit hæc testimonia et documenta quæ jam audivit, tunc prævalebunt adversus eum spiritus mali, et inquinabunt corpus ejus, ambigetque anima illius unde veniat sibi auxilium. At si reversa fuerit, et adhæserit Spiritui salutis, tum cognoscet patientiam quæ est in Domino, esse sui requiem atque pacem. Hæc autem dicta quæ dixi, sunt ad concordiam corporis et animæ in pœnitentia. Cum vero consecutus fuerit intellectus gratiam hanc, tum quæret Spiritum sanctum, et incipiet abjicere ab anima omnia ardua quæ eveniunt a concupiscentiis cordis. Hic autem Spiritus, si participationem habuerit cum intellectu ob præceptorum quæ didicit observantiam, illum diriget ad amovendas singulas ab anima passiones, quæ jam corpori admistæ sunt ; nec non passiones ei peculiare quæ illi insunt, penitus evellit a vertice capitis usque ad imum pedum ; et oculos dirigit, ut luceant cum rectitudine et videant cum puritate, et ne remaneat in illis quidquam alienum ; et aures, ut audiant in pace, non autem in susurratione neque opprobrio unquam, sed in rectitudine, et intendant in puritate et miseratione in universam creaturam ; et linguam dirigit, ut loquatur cum puritate, atque ut anima linguam instruat eloqui perpetuo bona : etenim passiones hæc dominatæ sunt in eam, lingua mediante, sicut ait apostolus Jacobus : *Si quis autem dicit se servire Deo, et non refrenat linguam suam, seducit cor suum, et vanum est ministerium ejus* ²⁷. Ait etiam alio in loco : *Lingua, modicum quidem membrum est, et inquinat corpus* ²⁸ ; et ejusmodi quamplurima in sacris exstant Scripturis. Cum autem corroboratus fuerit intellectus, et acceperit ex Spiritu, emundabitur ; tum investigabit de singulis verbis quæ loquetur lingua, ut nulla insit in ea carnalis voluntas ; atque de illa implebitur dictum Salomonis dicentis : *In verbis quæ data sunt mihi a Deo, nulla est declinatio aut obliquitas* ²⁹. Dicit etiam : *Lingua justi sanat ab infirmitatibus* ³⁰. Insuper, et manibus alii sunt motus operantes aliquando secundum animæ propensionem : quod sane haud consentaneum est, cum spiritus eas destinaverit puritati et elevationi in precibus, et misericordiae et elargitioni ; et implendum sit de illis quod scriptum est de sanctis orationibus : *Elevatio manuum mearum sicut sacrificium vespertinum* ³¹. De misericordia autem, et elargitione, ait : *Manus meæ fortes elargiuntur cum celeritate* ³². Venter quoque caveat a cibo et potu, quemadmodum dicit Spiritus per linguam David : *Non edam cum prædito arido*

²² Psal. cxviii, 130. ²³ I Cor. ix, 27. ²⁴ Luc. xxi, 34. ²⁵⁻²⁶ Ephes. v, 18. ²⁷ Jac. i, 26. ²⁸ Jac. iii, 5, 6. ²⁹ Prov. viii, 8. ³⁰ Prov. xii, 18. ³¹ Psal. cxl, 2. ³² Prov. x, 4.

oculo, insatiabili corde ⁴. Si vero prævaluerit ei vis A cibi et potus et insatiabilitatis, et allexerit illum ad hæc anima concupiscibilis, admiscebitur sane illi potentia hostis.

Porro, qui hanc mensuram et puritatem exquisi- runt, dirigit eos Spiritus Dei ad vias rectas; et puritas et carnis rectitudo eis opitulabitur, implebiturque de illis dictum Pauli apostoli dicentis: *Sive ergo manducatis sive bibitis et quicquid facitis, id sit in gloriam Dei* ⁵. Nam si corpori prævaluerint præmemorati tres motus, illudque a rectitudine abduxerint, cupiens salutem secundum veritatem, eos cum requie a se amovebit, persistetque in puritate. Quandoquidem Spiritus jam factus est huic asylum, atque fortitudine illum augebit, et exstinguet ab illo omnia mota in eum mala, quemadmodum nos docet Paulus apostolus dicens: *Mortificate membra vestra quæ super terram, nempe, fornicationem, et immunditiam, et passiones, et malas concupiscentias* ⁶; ac reliqua ejusmodi. Pedes quoque, si haud recti fuerint, nec ambulaverint secundum Dei voluntatem in libertate; cor quod impletum est gratia, custodit, et dirigit secundum voluntatem Spiritus sancti, ad inserviendum optimis in rebus, ut corpus omnibus bonis perficiatur, et reducat sub Spiritus sancti potestatem. Sane dico, corpus hujusmodi, jam particeps effectum esse corpori resurrecturo in resurrectione justorum. Hoc autem asseruimus ob animæ passiones, quæ cum corpori permistæ sint, illud movent et inclinant ad spiritus malos, his inservientes omnibus in membris. Dico præterea, alios animam habere motus, ut dictum est, quos vobis indicare volumus. Et sunt superbia, variæ passiones a passionibus corporis, injuria hominibus inferenda, ira, pusillanimitas, oblivio ac reliquæ passiones. Quod si anima Deo sese tradiderit ex tota sua virtute, elargietur ei Deus optimus veram poenitentiam, et emundabit singulas ejus passiones, ut deflectat ab eis, ne prævaleant adversus eam motus inimicorum, mediantibus tentationibus: etenim ea est eorum intentio, ut ab eis minime eripiantur. Si autem perseveraverit in patientia et bona obedientia Spiritus sancti, qui eam ad poenitentiam attrahit, Creator misericors ejus miserebitur laboribus, laboribusque corporis, qui sunt nimium jejunium, crebræ vigiliæ, meditatio divinarum Scripturarum, oratio sine intermissione, servire omnibus hominibus in puritate cordis, paupertas spiritus. Si autem in his perseveraverit, Deus optimus ad eam respiciet, eamque vindicabit ab omnibus tentationibus, ac sua eripiet miseratione: amator quippe hominum est. Quem decet laus, Filiumque ejus unigenitum, ac Spiritum ejus sanctum in sæcula sæculorum. Amen.

EPISTOLA II.

Ad filios suos monachos de promulgatione legis, et de incarnatione Dei Verbi; eosque incitat ad implenda præcepta. Dixit:

Antonius filiis suis dilectissimis in Domino scribens, salutem dicit. Ecce, dilectissimi: non unum tantum est tempus, quo suam Deus invisit creaturam; verum omni tempore a conditione mundi usque ad finem ejus. Quicumque igitur quærit Dominum cum sollicitudine et dilectione, prout ab illius percipit documentis, ipse erit cum eo et gratiam ei largietur Spiritus sancti. Cum autem naturæ rationales corporum participes, infirmatæ atque alteratæ sint ob animæ motus, ac mortificatæ, ut non valeant cogitare de primaria sui conditione, sed factæ sint B tanquam jumentum, et servierint creaturis, plus quam Creatori, invisit Creator omnium virtute suæ bonitatis suam creaturam suis vivificantibus legibus. Qui vero hanc meruerunt gratiam, et ambulaverunt in legibus ex tota sua virtute et voluntate, et susceperunt spiritum filiationis, et edocti sunt a Spiritu sancto, maluerunt adorare Creatorem, ut oportet, juxta dictum Pauli apostoli: *Quod hi qui testimonio fidei suæ probati, non acceperint repromissionem, nostram Deo providente utilitatem, ne sine nobis consummarentur* ⁷. Ob magnitudinem autem suæ bonitatis (cum sit Deus omnium) nostram invisere voluit infirmitatem, constituens nobis Moysen legislatorem, cujus manibus tradidit nobis legem, posuitque fundamentum veræ domus, quæ est Ecclesia rationalis unica; intendit namque restituere creaturam ad primariam sui conditionem. Edificavit itaque Moyses domum, quam non absolvit: sed ea derelicta, discessit. Deus autem substituit post eum chorum prophetarum hoc eodem Spiritu: qui edificarunt et ipsi super hoc eodem fundamento quod posuerat Moyses, nec absolverat; at discesserunt et ipsi, ea derelicta. Hinc patres hi nostri spirituales, cum morbum hunc insanabilem esse vidissent, noverunt nullam creaturarum illum sanare posse, excepto solo Patris Unigenito, qui est forma ejus æternitatis, per quem tota facta est creatura, quæ est ejus similitudo; ac certiores facti sunt ipsum duntaxat esse liberatorem et medicum. Quare D enixe rogarunt pro nobis (quippe eorum in membris sumus participes) dicentes: *Nunquid non est theiaca in Galaad, aut medicus? Quare igitur non venit sanitas filiæ populi mei* ⁸? *Dedimus nostra medicamina, et non est sanata; derelinquamus ergo eam* ⁹. Deus autem Verbum sua incomprehensibili charitate venit ad nos juxta oracula suorum sanctorum prophetarum: *Fili hominis, sume tibi instrumentum captivitatis* ¹⁰: quod est ille perfectus in figura Dei, qui non rapiendo rapuit id quod est, se esse æqualem Deo; sed humiliatus est, et accepit formam servi (et assimilatus est nobis hominibus excepto peccato ¹¹) usque ad mortem crucis: pro-

⁴ Psal. c. 5. ⁵ I Cor. x. 31. ⁶ Coloss. iii. 5. ⁷ Hebr. xi. 39, 40. ⁸ Jerem. viii. 22. ⁹ Jerem. li. 9
¹⁰ Ezech. xii. 5. ¹¹ Hebr. iv. 15.

pter quod exaltavit illum Deus magis, et dedit illi nomen majus omnibus nominibus, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum; ut omnis lingua confiteatur, quia Jesus est Dominus, et gloria Dei Patris ¹³.

In posterum itaque, dilectissimi, sit vobis sermo hic manifestus, quod Deus Pater sua bonitate non pepercerit Filio suo unigenito, sed tradiderit illum pro nostra liberatione ab iniquitatibus nostris et peccatis nostris ¹⁴; et humiliatus est pro nobis, et sanavit nos suis doloribus, et verbo virtutis suæ adunavit nos ex quatuor terræ cardinibus totoque habitabili orbe; constituitque nobis resurrectionem et salutem a nostris peccatis, ac invicem nos esse membra, certiores fecit. Rogo itaque vos, fratres dilectissimi, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut agnoscatis hanc magnam dispensationem, scilicet Deum Verbum nobis esse assimilatum in omnibus præter peccatum. Nam consentaneum est omnibus ratione præditis, hoc scire secundum intellectualem rationem, ac ut distinguant inter bonum et malum, ut liberi esse queant in ejus adventu ad nos. Qui autem liberi sunt effecti, ejusque dispensatione usi sunt, hi sunt ei servi. Nec sane vocatio hæc est perfectio; verum justitia suo tempore est perfectio, quæ dirigit ad filiationem. Quare cum Dominus noster Jesus Christus novisset suos discipulos ad filiationem jam accessisse, ipsumque cognovisse, et a Spiritu sancto esse edoclos, dixit eis: *Jam non voco vos servos, sed amicos et fratres, quia omnia quæcunque audiavi a Patre, nota feci vobis* ¹⁵. Itaque qui agnoverunt veram rationem suæ intellectualis substantiæ, suas protulerunt voces dicentes: *Haudquaquam accepimus spiritum servitutis ut timeamus, sed spiritum filiationis per quem vocamus Patrem Abbanā (Pater noster)* ¹⁶. Utique, Domine, novimus omnia quæ nobis elargitus es; nam si filii sumus, hæredes quoque sumus, et amici ac participes hæreditatis Jesu Christi. Notus ergo vobis sit sermo hic; quod quicumque totis viribus surgere paratus non fuerit, is sciat Domini liberatoris adventum illi fore ad judicium: *Sumus quippe quibusdam odor mortis in mortem, aliis vero odor vitæ in vitam* ¹⁷. Hic enim est ad casum et resurrectionem multorum ex filiis Israel, et in signum ad quod aspicitur ¹⁸. Rogo itaque vos, fratres dilectissimi, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ne vos pigeat vestræ salutis, sed unusquisque vestrum scindat cor suum, non autem vestimentum ¹⁹; ne induti habitu monachatus, præparemus nobis judicium; prope namque tempus est judicandi unumquemque juxta opera sua. Ob sermonis autem hujus obscuritatem, plura vobis scribere decreveram; destiti vero propter dicentem: *Da sapienti occasionem, et augetur sapientia ejus* ²⁰. Dico vobis salutem in Domino, maximis minimisque; et gratia Domini sit

A vobiscum, filii dilectissimi, in sæcula sæculorum. Amen.

EPISTOLA III.

Ad filios suos monachos: quos incitat ad operandum auctoritatibus ex Evangelio, et Apostolo. Dixit:

Filii mei, homo rationalis si præparetur vindicare sese in libertatem in die adventus Domini nostri Jesu Christi, agnoscat semetipsum intellectuali substantia; nam qui agnoscit semetipsum, agnoscit et dispensationes Creatoris in ejus creaturas dilectissimas in Domino, et earum participationem in æterna hæreditate participationis membrorum sanctorum. Quare rogo vos in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut impigre vestra solvatis debita Domino, ut elargiatur vobis omnibus spiritum discretionis ad discernendum et cognoscendum, charitatem quæ est in vobis, non esse carnalem, sed spiritualem charitatem. Idcirco minime vos appellamus vestris carnalibus nominibus, quippe hæc transitura sunt, sed permanentibus. Quandoquidem unusquisque novit nomen verum per respectum ad nomen veritatis; quemadmodum erat nomen Jacob prius, quando cum angelo noctu erat; cujus, lucescente mane, vocavit nomen *Israel* ²¹. Interpretatio autem Israel est, *intellectus aspiciens ad Deum*. Equidem scio, vos minime latere, virtutis adversarios perpetuo intendere destructionem veritatis. Deus vero omni tempore suam invisit creaturam a conditione mundi usque in æternum. Quare, qui accedere volunt ad Creatorem ex tota lege cordium suorum, ipse docebit eos, qua ratione eum colere debeant. Cum autem præ nimia infirmitate ac gravitate cadaveris, et certamine malignorum hostium, corporis hujus apparentis aruerint sensus, et virtute destituti sint sensus animæ (quippe quæ cum corpore dissolubilis non est, et substantia est immortalis, nec valet se sua justitia vindicare); propterea nequeunt assequi, quod sibi peculiare est, ut sese reducere possint ad primariam sui conditionem. Quapropter operatus est Deus cum eis sua bonitate, et docuit eos adorare Patrem, ut oportet; Deus enim unus est; substantia intellectualis in unitate est item posita. Sit ergo sermo hic vobis manifestus, quod omnes congregati, nisi unum habeant cor, animalibus suis certamina inducent, facientque sibi judicium. Cum viderit itaque Creator creaturæ jam dilatatum esse vulnus, et medicis ad sanitatem comparandam indigere, præmisit Dominus noster Jesus Christus, qui est ejus Creator et Medicus, ante se prædicatores; nec asserere dubitamus Moysen, maximum prophetarum et legislatorem, esse unum prædicatorem. Spiritus autem qui operatus est in Moyse, idem operatur in reliquis sanctis post illum, qui omnes locuti sunt de Filio Dei unigenito. Pari quidem ratione Joannes unus est prædicatorem: quippe *lex usque ad Joannem, et exinde vim patitur*

¹³ Philipp. II, 6-11. ¹⁴ Rom. VIII, 32. ¹⁵ Joan. XV, 15. ¹⁶ Rom. VIII, 15. ¹⁷ II Cor. II, 16. ¹⁸ Luc. II, 34. ¹⁹ Joel II, 13. ²⁰ Prov. IX, 9. ²¹ Gen. XXXII, 24-28.

regnum Dei, et vim inferentes illud rapiunt ²¹. Hi autem omnes Deo induti, noverunt nullam creaturam tale tantumque sanare posse vulnus, excepta Filii Dei unigeniti bonitate, quem misit in salutem universi habitabilis orbis. Ipse namque est magnus ille Medicus, qui sanare potest vulnus hoc ingens. *Pater vero sua bonitate, haud suo pepercit Unigenito, sed tradidit illum pro peccatis nostris* ²², et pro nostra omnium liberatione ab iniquitatibus nostris, et sese pro nobis obtulit Unigenitus, hisque nos omnes sanavit, et virtute verbi sui ab universo mundo, a cardinibus terræ usque ad cardines congregavit; et constituit cordibus nostris resurrectionem e terra, notumque nobis fecit, invicem nos esse membra.

Rogo itaque vos, dilectissimi in Domino, ut Scripturam expendatis, quam Dei præcepta esse sciatis. Magnum hoc quippe nobis est, quod est cognoscere formam Domini nostri, quam pro nobis assumpsit, et factus est nobis similis in omnibus præter peccatum ²³; ideoque nos liberos fieri oportet, ut lateamur in ejus adventu. Quandoquidem ejus stultioribus facti sumus sapientes, et ejus paupertate facti sumus divites, et ejus infirmitate facti sumus fortes; et ipse factus est nobis omnibus resurrectio, amovens a nobis potestatem mortis. Hinc quievimus, nec alio indigemus Jesu in carne: etenim adventus Domini nostri Jesu Christi servitutem nobis esse optimam effecit, et amovit omnia mala; tum dixit: *Jam non voco vos amplius servos, sed fratres meos* ²⁴. Cumque prope spiritum filiationis essent accepturi, docuit eos Spiritus sanctus adorare Patrem, ut oportet. Ego autem infelix victus in Jesu Christo, dico, ex hoc tempore in quo sumus, nos cepisse lætitiā, et lamentationem, ac fletum. Quandoquidem generis nostri plures induti sunt habitu religionis: e quibus quidam operati sunt ex toto corde post consecutam per adventum Domini Christi manumissionem; et hi quidem sunt, quorum causa lætor. Alii vero hujus negata virtute, operati sunt penes cordis sui carnisque voluntatem ac propensionem; factusque est propterea iis Domini adventus in supplicium, et hi profecto sunt, pro quibus conqueror. Porro alii temporis diuturnitatem ac distantiam pensitantes, corde ceciderunt; quare abjecto religionis habitu, facti sunt tanquam bruta; et hi quoque sunt super quos fleo, cum adventus Domini nostri Jesu Christi factus sit illis in judicium. Quamobrem, dilectissimi in Domino, agnosceite tempus, et estote ex toto corde hostia Deo. Certe namque, dilectissimi in Domino, scripsi vobis, sicuti scribitur hominibus rationalibus qui Scripturam percipere valent; nam me non fugit, percipientem Scripturam facile Deum cognoscere: qui autem Deum cognoscit, ejus cognoscit dispensationes quas operatur in suis creaturis. Sit ergo

A sermo hic vobis notus, sicuti superius dixi, quod scilicet, non carnali dilectione scripsi vobis, verum Dei spirituali dilectione, qui est glorificatus in concilio sanctorum ²⁵. Agnoscite etiam totis viribus vestris eum qui Deum causa vestra deprecatur, ut ignem quem injecit Dominus Jesus Christus super terram ²⁶, injiciat in corda vestra; ut dirigatis proposita vestra ac sensus vestros, atque distinguere queatis inter bonum et malum, et eos qui sunt dexteræ et qui sunt sinistræ, et stabiles ab instabilibus. Dominus enim, diabolum seductorem esse sciens, ideoque suis discipulis præcepit dicens: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra* ²⁷; dixit præterea: *Nolite ergo esse solliciti in crastinum; crastinus enim sollicitus erit sibi et ipsi* ²⁸. Equidem dico, fratres mei, tempore æquationis ventorum omnes nautas sese jactare; at contingente ventorum mutatione, peritorum nautarum scientia innotescet. Qua de causa pendite tempus hoc in quo sumus, quale sit. De his autem verbis eorumque obscuritate plura mihi restant dicenda, sed quia dicens dicit: *Da sapienti occasionem, et augetur sapientia ejus* ²⁹; dico vobis omnibus salutem, maximis minimisque, in Domino: cui laus semper in sæcula.

EPISTOLA IV.

Qua docet servitutem in lege virtutis, minime esse servitutem, sed filiationem libertatis. Dixit:

C Antonius filiis suis in Domino dilectissimis salutem scribit. Nunquam cesso a vestra recordatione, consortes Ecclesiæ orthodoxæ. Volo autem ut sciatis, meam erga vos charitatem haudquaquam carnalem esse, sed spiritualement; nam carnalis participatio instabilis et inconstans est: movetur namque cum ventis externis. Quicunque ergo timet Dominum, ejusque servat præcepta, hic Deo servus erit. Hæc vero servitus in qua versamur, nequaquam servitus est, sed justitia ducens ad viam filiationis. Quamobrem elegit Dominus noster prophetas et apostolos, crediditque eis apostolicam evangelizationem, et victi sunt in Jesu Christo. Paulus enim apostolus dicit: *Ego victus Jesu Christi, vocatus Apostolus* ³⁰. Liber quoque legis constituit nobis servitutem optimam, ut dominari valeamus cunctis passionibus, et optimum perficere ministerium virtutis, de qua locutus est Apostolus. Accedentibus autem nobis propius ad gratiam, dicit Dominus noster Jesus Christus, ut dixit discipulis suis: *Jam non voco vos servos, sed amicos meos et fratres meos; quia omnia quæcunque audiri a Patre meo, nota feci vobis* ³¹. Qui autem ad gratiam accesserunt, Spiritum sanctum cognoverunt, et suam noverunt intellectualem substantiam; qua agnita et cognita, exclamaverunt dicentes: *Nos minime suscepimus spiritum servitutis ut timeremus, sed spiritum filiationis quo vocamus Patrem Abbā (Patrem no-*

²¹ Luc. xvi, 16; Matth. xi, 12. ²² Rom. viii, lxxxviii, 8. ²³ Luc. xii, 49. ²⁴ Matth. vi, 19. ²⁵ Joan. xv, 15.

²⁶ Hebr. iv, 15. ²⁷ Joan. xv, 15. ²⁸ Psal. ²⁹ ibid. 34. ³⁰ Prov. ix, 9. ³¹ Ephes. iii, 1;

strum) ²². Agnoscamus igitur gratiam quam elargitus est Deus nobis, constituens nos filios, et consequenter hæredes atque consortes hæreditatis sanctorum. Nunc, fratres dilectissimi, sanctorum cohæredes, non longe a vobis cunctæ sunt virtutes, sed vestræ sunt atque in vobis; nec celamini in hoc momentaneo mundo, sed Deo manifesti estis. Spiritus autem Dei minime inhabitat in anima et corpore pollutis peccato ²³: quippe sanctus est, et ab omni dolo alienus. Ego autem scribo vobis, dilectissimi, tanquam hominibus rationabilibus, semet ipsos novisse valentibus; etenim qui semet ipsum novit, jam Deum novit. Qua de causa consentaneum nobis est, illum ut oportet adorare. Jam, dilectissimi, agnoscite vosmet ipsos: qui enim semet ipsos agnoscunt, agnoscunt et tempus; qui vero tempus agnoscunt, resurgendi habent potestatem sine ulla perturbatione innovationis idiomatum. Siquidem surrexit Alexandriæ Arius, et externas voces de Unigenito protulit, constituens principium non habenti principium, et imperturbato perturbationem. Nos autem scimus quod si homo homini peccaverit, Deum pro illo supplicari posse; at qui Deo peccaverit, quis pro illo supplicabit? Homo autem ille qui est Arius, grande est aggressus opus, et insanabili percussus est plaga; qui sane, si semet ipsum vere novisset, lingua ejus non protulisset quod illum latebat. Quare planum est, eum semet ipsum non agnovisse, ideoque temere ausus est in mysterium Filii unigeniti. Cui cum Patre suo, et Spiritu suo sancto gloria, et majestas, et honor ac adoratio, ex nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

EPISTOLA V.

Filiis suis monachis, incitans eos ad sanctos imitandos, eorumque gesta æmulanda. Dixit:

Antonius scribens filiis suis dilectissimis in Domino, salutem eis dicit. Filioli mei, sancti Israelitæ, in sua intellectuali substantia, haud mihi necesse est vestra nuncupare carnalia nomina, quæ cum corpore transeunt, sed nuncupo vos veros filios Israelitæ. Notum vobis sit, meam erga vos charitatem haud carnalem esse; idcirco non cesso deprecari Deum pro vobis, ut agnoscatis gratiam quæ vobis concessa est: Deus enim omnes suæ gratiæ effectibus excitat. Quare, filioli mei, non pigeat aut tædeat vos exclamare ad Deum diu noctuque, ad cogendam Dei Patris bonitatem, ut vobis desuper opem elargiatur, ut quæ consentanea sunt sciatis. Quandoquidem, filioli mei, nos vere inhabitamus domum latronum, et vinculis mortis nos omnes (17) cogentis vincti sumus. Jam igitur ne seducamini, neque detis somnum oculis vestris, neque soporem palpebris vestris ²⁴, ut offeratis vosmet ipsos Domino hostias omni puritate, eumque intueamini; sine puritate enim nemo Deum intueri potest, ut ait Apostolus ²⁵. Itaque, dilectissimi mei, scitote, quod si

²² Rom. viii, 15. ²³ Sap. i, 4. ²⁴ Psal. cxxxi, 4. ²⁵ Hebr. xii, 14. ²⁶ Psal. cxv, 12. ²⁷ Psal. xxi, 10.

A bona egeritis, quiescere facietis omnes sanctos immaculatos, cum adhuc veram quietem non sint adepti; quæ erit, cum perficiemur nos; necnon afferetis magnum gaudium ministerio angelorum, et adventui Domini Christi, cui gloria; mihi autem miserrimo, luteam hanc incolenti domum dabitis lætitiā, et spiritui meo. Equidem scio omnes sanctos immaculatos contristari, cum nos pigros inertosque videant, et lacrymas gemitusque Creatori offerre. Dominus autem ob sanctorum gemitus spiritibus adirascitur malis, refringens a nobis malas eorum operationes. Cum vero rectos nos esse effectos viderint atque crevisse, impense lætantur, ac jugiter cum gaudio et lætitia multiplices pro nobis Creatori effundunt preces. Quare Dominus noster nostris bonis operibus lætetur, nec non suorum sanctorum testimoniis ac precibus; ideoque plura nobis elargietur dona. Etenim Dominus noster perpetuo suis adest creaturis ejus adimplentibus præcepta, sicuti vobis in nostris *Epistolis* prædiximus. Deploremus itaque, filioli mei, coram bonitate ejus, et dicamus ut dixit Psalmus: *Quid retribuamus pro bonis quæ fecit nobis* ²⁶? Dicamus quoque dictum Davidis in Psalmo: *Quæ utilitas in sanguine meo, si descendero ad perditionem* ²⁷?

Cupio etiam, ut percipiatis, quid tum sim vobis dicturus atque testificaturus. Profecto, filioli mei, quicumque odio non habuerit ea quæ materialis ac terrenæ naturæ propria sunt, omnesque ejus operationes ex corde suo, et sursum ad Patrem omnium, intellectum suum sustulerit, salutem consequi minime poterit. Qui vero sic egerit, Dominus noster illius miserebitur laboribus, invisibilem immaterialemque ignem elargiens ei ad comburendas cunctas passiones quæ ei insunt, purgandumque ejus intellectum; tum vero inhabitabit in illo Spiritus Domini nostri Jesu Christi, eritque cum illo ad Patrem adorandum ut oportet. Nam quandiu concordessumus cum hac materiali natura, hostes sumus Deo angelisque ejus ac sanctis omnibus. Ego autem rogo vos in nomine Domini nostri Jesu Christi, ne vestram vitam salutemque negligatis, nec permittatis modicum hoc tempus momentaneum subripere vobis tempus æternum, cui finis non est, nec corpus hoc carneum deturbare vos a regno luminum, quod immensum atque ineffabile est; neque thronum hunc caducum dejicere vos a throno, qui angelorum est domicilium. Profecto, filioli mei, anima mea confusa et spiritus meus stupidus est, eo quod nobis omnibus eligendi libertas data sit, ad operandum opera sanctorum; nos vero passionibus jam ebrii facti sumus, tanquam ii qui vini delectatione inebriati sunt; erigere nolumus intellectus nostros et supernam exquirere gloriam, nec sanctorum omnium imitari gesta aut eorum insistere vestigiis, ad eorum hæreditanda opera, ut cum eis æternam

(17) Videsis in hunc locum, quæ adnotavimus ad epist. xix.

consequamur hæreditatem. Scitote autem, dilectissimi, virtutes sanctas, supernas, intellectuales ac splendoras, et naturas illustres, ad unum conditas esse a sui principio, quod est Dei laudatio; et sunt angeli et archangeli et throni et dominationes, prophetæ et apostoli, et Satana et diaboli, et spiritus mali, et principes aeris. Hi quidem omnes sunt opus Trinitatis sanctissimæ Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Quorum quosdam ob eorum optimos motus nuncupavit Deus secundum opera eorum; qui vero plus creverunt, plus glorificati sunt a Deo, cui majestas et honor in sæcula sæculorum. Amen.

EPISTOLA VI.

Filiis suis monachis, nota eis faciens certamina dæmonum, et auxilia sanctarum virtutum: incitat eos præterea ad patientiam, et absolutionem illius ad quod egressi sunt. In pace Domini. Dixit:

Antonius filiis suis dilectissimis in Domino, et omnibus qui ad Deum accedunt de toto corde suo, salutem dicit omnibus vobis, maxime minimisque, qui vere Israelitæ estis. Consecuti enim estis felicitatem beatitudinem gratia operante, quæ est in vobis. Verumtamen oportet, ut impigri certetis propter eum qui *visitavit vos oriens ex alto*¹⁸, ut efficiamur ei hostia sancta, immaculata. Scimus enim quomodo cecidit natura hæc substantialis ex sua altitudine in profundum ignominiae et miseriae, et quomodo visitavit eam Deus misericors suis legibus per manus Moysis, reliquorumque prophetarum. Novissimum autem id factum est per Filium ejus unigenitum, qui nostrorum pontificum Princeps est maximus, et Medicus noster verus, qui nostros sanare valet dolores; qui assumpsit corpus nostrum, et tradidit semet ipsum pro nobis ac pro peccatis nostris, accipiens propter nostram stultitiam figuram stultitiae, et propter nostram infirmitatem similitudinem infirmitatis, et propter nostram paupertatem figuram paupertatis, et propter nostram mortalitatem gustavit mortem. Quæ omnia passus est pro nobis, ac per ejus mortem liberati sumus. Quare nos oportet totis decertare viribus atque nervis, ut lætentur pro nobis sancti omnes, qui pro nobis deprecantur tempore nostræ pigritiae, lætabiturque serens atque metens simul¹⁹. Oportet præterea vos scire, filioli mei, quam in gravissimis versor passionibus causa vestra. Nam aspicio labores sanctorum pro vobis, eorumque gemitus ac preces quas omni tempore coram Deo pro vobis effundunt. Quare imitari eos satagite: quippe qui prospexerunt sui Creatoris in sua mirabili incarnatione dispensationes, ejusque labores pro nostra salute, hostisque dolos quærentis semper nostram perditionem in inferno (quod est ejus suorumque commilitonum portio); semper namque perdere nos intendit hac magna perditione.

Rogo itaque vos, filioli mei dilectissimi, ut hoc percipiat, et perpendatis dispensationes nostri

A Creatoris, ejusque visitationes nostri secundum hominem externum et internum, eo quod cum rationales simus, facti sumus irrationales ob nostram inclinationem cum voluntate hostis mala operantis, patris mendacii. Cupio autem vos scire, quot quantæque dæmonum artium myriades, et quam earum species innumeræ sint: qui cum vidissent, nos jam proprias passiones ignominiamque cognovisse, ac præterea eorum malas operationes quas nobis suggerunt, fugere conatos esse; neque hæc duntaxat, verum etiam malis eorum consiliis quæ nobis injiciunt aures non dare: opus suum cum joco aggressi sunt. Norunt enim sui Creatoris donum factum esse sibi hic in mortem, et jam de se actum esse præparari, et esse hæredes inferorum ob suam aversionem ac nimiam malitiam. Quapropter, filioli mei dilectissimi, nunquam cesso noctu diuque pro vobis deprecari, ut cordium vestrorum aperiat Dominus oculos, ut videre queatis magnitudinem multitudinis fraudum dæmonum eorumque malitiam quam nobis ingerunt quotidie, ac ut vobis elargiatur cor vigilans et spiritum discretionis, ut vosmet ipsos offerre possitis Deo hostiam vivam, immaculatam, et cavere invidiam dæmonum omni tempore et eorum mala consilia, illorumque latentes machinationes ac subvelatam malitiam, et spiritus eorum subducentes, et cogitationes blasphemias, et infidelitatem quam jugiter suggerunt, et cordis stupiditatem, subtilesque eorum perturbationes quas quotidie inferunt cum mœstitia cordis, et eorum iram et susurrationem quam injiciunt nobis, ut de invicem susurremus, nosmet ipsos duntaxat justificantes, judicantes alios, invicem maledicentes, suavi loquentes lingua, nostris in cordibus amaritudine recondita; proximi extrinsecum judicantes, intra nos habentes latronem; decertantes et adversantes nobis invicem, ad nostra stabilienda verba et ut honorabiliores videamur. Præterea nos ad alia concitant opera quæ perpetrare haud valemus, invertentes quæ nostræ sunt utilitatis. Quare nos tempore lugendi ad risum incitant, et lugere nos curant tempore gaudendi, perpetuo intendentes nostram declinationem a via recta ut nos sibi suis fraudibus subjiciant. Haud enucleanda in præsens mihi sunt singula eorum mala excepto quod si corda nostra ejusmodi rebus impleantur, tanquam esca fient; tum vero multiplicabitur in nobis malum, radices emittens, eritque nobis horrendum supplicium.

Quapropter nos oportet assiduas ad Patris bonitatem effundere preces, ut veniat ejus auxilium, et in cunctis actionibus nostris opituletur nobis. Quippe apparatus hic ad nostram perditionem est, et domus confusione plena. Dico autem vobis, filioli mei, quod omnis homo qui suis delectatur cogitationibus, sponte cadit, cum iis quæ sibi inferuntur lætetur, eaque permagna esse mysteria existimet, ac semet ipsum justificet in iis duntaxat quæ operatur; cum

¹⁸ Luc. 1, 78. ¹⁹ Joan. iv, 36.

sit habitaculum mali spiritus qui mala ei consulit, A atque corpus illius implebitur ejus mysteriis abominabilibus absconditis. Qui enim ejusmodi est, apprehendunt illum passiones dæmonum, cum minime a se eos abegerit. Nos itaque noscere oportet diaboli laqueos ejusque calliditates, et eas declinare atque fugere; quandoquidem peccata et iniquitates quæ sunt a dæmonibus, minime apparentia sunt aut corporea. Non enim sunt isti visibilia corpora; verum nos illis corpora sumus, animæque nostræ ab illis tenebrarum excipiunt cogitationes: quibus exceptis, efficimus eos manifestos in corpore. Satis agite itaque, filioli mei, ne locum illis in vobis concedatis, ne veniat ira Domini super nos, gaudentibus illis et irridentibus, nobis destitutis. Verba mea nolite negligere; etenim bene sciunt, nostram vitam ab invicem impertiri. Nam quis Deum vidit unquam, et apprehendit illum ne a se elongaretur, et ut eo gauderet, et salvaretur a corporis hujus gravis oblectationibus? Aut quis diabolum corporaliter contra se stantem vidit, ut eum effugeret? excepto quod, cum diaboli sint in abscondito, nos illos nostris manifestamus operationibus; nam omnes ejusdem sunt substantiæ intellectualis; sed recedentes a Deo, hæc varia sortiti sunt nomina, quorum plura de iis comprobata sunt ob plures eorum iniquitates. Et sunt Satan, diaboli, genii, spiritus mali, turpes, perfidi, principes hujus tenebrosi mundi et plura hujusmodi. At cælestium virtutum nomina sunt, archangeli, throni, dominationes, potestates, cherubim, seraphim; et comprobata sunt de iis hæc nomina, quoniam servarunt voluntatem sui Creatoris. Qui vero odio habuerunt corporis hujus quo sumus induti sarcinam, illam a se abjicientes; eorum quidam nuncupati sunt patriarchæ, quidam prophetæ et reges, et sacerdotes, et iudices, et apostoli. Quæ quidem nomina sortiti sunt, sive viri sint, sive mulieres, ob varia eorum gesta ac propensionem in bonum, et plura ejusmodi; quamquam omnes ex uno eodemque sint principio et ex eadem substantia. Ideoque qui in fratrem suum peccat, aut in proximum suum, in semet ipsum peccat; et quicumque in proximum suum molitur malum, vel in æqualem sibi in genere, id profecto in animam suam molitur. Nam quis unquam Deo inferre valuit laborem aut requiem, aut illi inservire ut eum decet, aut laudare quantum ei convenit, aut honorare quantum meretur, aut exaltare quantum est dignus? Quod quidem ob corporis hujus gravitatem qua opprimimur, accidit. Quamobrem consentaneum nobis est, his cognitis, excitare Deum inhabitantem in nobis, nostris operibus et gaudio et miserationibus erga invicem; et ne nostri amatores existamus, ne mali portio efficiamur.

Sed nosmet ipsos agnoscamus: quippe qui semet ipsum agnoscit, agnoscit quoque omnes creaturas

quas Creator de privatione ad esse produxit; agnoscat etiam hanc naturam intellectualem, immortalem, in hoc dissolubili corpore reconditam esse ad suas propalandas operationes in illo ac per illud. Qui autem hoc noverit, Deum solum diligere poterit; qui vero Dominum diligit, omnes diligit. Itaque, filioli mei dilectissimi, impigre atque indesinenter invicem diligite, corpus hoc quo induti estis, thuribulum constituentes, in quo offeretis omnes cogitationes vestras ac vestra mala consilia, ea coram Domino statuentes, extollendo corda vestra potentiamque intellectualem ad illum, flagitantes ab eo, ut vobis elargiatur ab alto suum immaterialem ignem ad comburendum quicquid est in illo, thuribulo, expians illud. Et timebunt adversantes sacerdotes Baal, fugientque e conspectu vestro, sicuti e conspectu Eliæ prophetae⁴⁰. Tum videbitis hominem emergentem ex aquis divini fontis, qui pluvie faciet vobis spiritalem pluviam, qui est Spiritus Paracleti. Cum autem consecuti fueritis, filioli mei, hæc præstantia dona, nolite putare ea esse ex operibus vestris, cum adsint et vobis virtutes sanctæ, vestri participes in cunctis vestris actionibus. Ego autem vos obsecro, ut incumbatis et perseveretis in vestris optimis operibus, ut lætentur in vobis sancti omnes ac spiritus mei infelicis, cum omnes ex uno principio et ex una eademque substantia intellectuali invisibili conditi simus. Qui itaque semet ipsum cognoscit, se immortalem substantiam esse novit; et quod Dominus noster Jesus Christus sit verus Patris intellectus, a quo est vera ratio totius rationalis nature, quæ ad similitudinem ejus imaginis condita fuit. Cum vero sit *caput corporis*, caput *Ecclesiæ*, ut asserit Paulus apostolus⁴¹; et idcirco omnes invicem sumus membra, et unum corpus Christo. *Nec potest caput dicere pedibus: Non estis mihi necessarii; sed cum unum patitur membrum, omnia membra compatiuntur*, ut idem ait Apostolus⁴². Unde potissimum nos oportet erga invicem servare dilectionem. Etenim, *qui fratrem diligit suum, is Deum diligit*; qui vero diligit Deum, semet ipsum diligit, quemadmodum dicit Joannes apostolus⁴³. Rogo vos præterea, filioli mei dilectissimi, ut percipiat, quod potestatem in nostram voluntatem habentes conditi sumus, ac propterea nos oppugnant spiritus maligni, nos obsidentes. Verumtamen percipite quod scriptum est in Psalmo: *Angelus Domini castra metatur in circuitu electorum ejus, et ab omnibus mæroribus eripiet eos*⁴⁴. Cupio etiam ut sciatis, quod de omnibus qui elongati sunt a virtute, jam consummata est dæmonum fraus, et Scriptura adimpleta est de illis, quod scilicet sint filii diaboli; diabolus enim cum ex suo cælesti ordine ob superbiam cecidisset, perpetuo intendit casum omnium qui ad Dominum accedere cupiunt totis viribus, hac eadem arte qua ipse

⁴⁰ III Reg. xviii, 25 sqq.
xxxi, 8.

⁴¹ Coloss. i, 18.

⁴² I Cor. xii, 21, 26, 27.

⁴³ I Joan. iv. 21.

⁴⁴ Psal.

cecidit, superbia videlicet et inanis gloriæ amore. **A** qui egenus factus est propter nos cum sit dives, ut ejus egestate dilemur⁴⁶; ejusque muniamur humilitate, et sapientes efficiamur in stultioribus ejus, et illius morte resurgamus, et clamemus cum Apostolo dicentes: *Et si cognoscimus illum in carne, modo non cognoscimus illum sic*⁴⁷. Revera autem, dilectissimi, dico vobis, verba hæc subtilia esse in suo sensu, multaue habeo de illis dicenda: verum hoc tempus non est exponendi ea; sed ut incipiam dicere vobis salutem in Domino, filii mei benedicti, notumque vobis facere, quod nobis qui accedere volumus ad Creatorem nostrum, necesse sit, ut certemus pro liberatione animarumstrarum a passionibus secundum intellectualem legem. Quippe ex adimpletione fraudum et delectatione passionum et diabolicarum tentationum multitudine infirmatum est sensibile nostrum, et demortui sunt motus animarumstrarum: ideoque non valemus nostræ intellectualis substantiæ cognoscere magnitudinem propter passiones in quas incidimus; neque nobis salus est, nisi per Dominum nostrum Jesum Christum. Scriptum enim est in apostolo Paulo⁴⁸, quod per primum Adam fuit mors, et per Christum fuit vita. Dominus igitur Deus noster Christus est vita omnium rationalium ad similitudinem ejus imaginis conditorum; quæ est verus Patris intellectus, et imago Patris inconvertibilis et immutabilis. Hæc vero imago apparens existens in creaturis convertibilis est: idcirco in ea facta est mors nostra (contra vero est natura intellectualis), et ex ea in carne nati sumus, et facti sumus domus plena certaminis. Ego autem testificor vobis et dico, quod cum jam amissemus omnes virtutes, vidissetque Deus Pater nostram infirmitatem, et quod sustinere minime valemus ejus in nobis manifestationem secundum propriam formam penes veram ejus rationem, misit Filium suum unigenitum, qui assumpsit carnem nostram, et suam invisit creaturam suoque ministros et sanctos suis donis. Itaque, filii mei mihi dilectissimi, obsecro vos per meam erga vos dilectionem, ut accedatis ad Dominum de toto corde vestro, exploratum habentes, quod omnia opera nostra quæ Domino offerimus, gratia quam nobis elargitus est mediante, ejus pro nobis humiliationi haudquaquam sint comparanda. Nobis enim non indiget, neque ad nos venit propter nostram humilitatem, verum ob ingentem ejus bonitatem et humilitatem charitatemque incomprehensibilem. Neque egit nobiscum juxta peccata nostra, sed injunxit lunæ et stellis inservire domui huic tenebrarum quæ est mundus, ad corporis subsistentiam.

D Constituit præterea alia permulta occulta nobis inservientia, quæ corporeis nostris oculis minime cernimus. Nos vero ob nostrorum peccatorum multitudinem, eorum erga nos servitutem irritam fecimus. At quid, sodes, Domino nostro die judicii dicemus? Nam quid bonorum nobiscum ipsemet

EPISTOLA VII.

Filiis suis monachis, in qua illis demonstrat, nostram salutem neque per angelum neque per hominem factam esse, sed per Deum Verbum incarnatum. Insuper eos incitat ad decertandum summo certamine, ut salutem consequantur. Dixit:

Equidem novi gratiam Domini nostri Jesu Christi,

⁴⁶ Joan. xiii, 4 sqq. ⁴⁷ II Cor. viii, 9. ⁴⁸ II Cor. v, 16. ⁴⁹ I Cor. xv, 22.

(18) Quæ. Vel qui.

operatus non est? Etenim nec patriarchæ pro nobis A defatigati sunt, nec sacerdotes nos docuerunt, nec Judices, et reges pro nobis decertarunt nec apostoli pro nobis persecutionem passi sunt, sed Filius dilectus, Verbum, pro nobis omnibus mortuus est. Quamobrem omni puritate nos parari oportet, eademque ordinantes proposita et sensus nostros inter bonum et malum variabiles; cum necesse quoque sit, nos immutari et occurrere Domino nostro Jesu Christo, qui veniens ad nos suis omnibus dispensationibus, nos liberavit, et in omnibus nobis assimilatus est præter peccatum¹¹. Quod quidem aliquibus fuit in scandalum, aliis vero in utilitatem, aliis in sapientiam et fortitudinem, aliis in resurrectionem et vitam. Itaque, filii mei, notum hoc vobis sit, quod nempe Domini nostri adventus factus sit illis in iudicium, et in vitam istis. At de his dicit Jeremias propheta: *Venient dies, dicit Dominus, et constituam legem meam in pectoribus eorum, et scribam illam in cordibus eorum; et ero illis Deus, et erunt mihi populus; et tunc nemo docebit civem suum, neque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; etenim omnes me cognoscent a minori ad maiorem, et etiam eos a peccatis eorum, nec amplius revertur recordari illorum peccatorum*¹². De illis vero Apostolus dicit: *Ut omne os obstruatur, et subdatur omnis mundus Deo*¹³. Quippe qui Deum cognoverunt, nec illum ut Deum laudaverunt obstram insipientiam quæ sapientiam Dei excipere nequit, ira super illos descendet. Jam, filii mei, video quod unusquisque nostrum sese malis sponte tradiderit: quæ quidem in nobis consummata sunt; ob nostram insipientiam nobis dominata sunt.

Quamobrem formam servi noster assumpsit Dominus, ut per eam nos salvaret, omnes implens suas dispensationes usque ad mortem crucis, ut ejus morte atque resurrectione sit nobis præstantissima resurrectio, cessetque a nobis mortis potestas quæ est potestas diaboli, ut nosmet ipsos abstrahentes, ejusque imitantes humilitatem, vere simus ei discipuli. Filii mei dilectissimi in Domino, dico vobis me corpore atque spiritu valde esse perturbatum, eo quod sanctorum nuncupati sinus nominibus, eorumque induti habitu quo coram infidelibus gloriamur, operandi vero virtutem minime habemus. Vereor quidem, ne impleatur de nobis Apostoli dictum: *Habentes formam religiositatis, cujus inficiamur virtutem*¹⁴. Ego autem ob meam erga vos charitatem, nunquam Deum pro vobis deprecari cesso, ut percipiat vestram in vobis abditam vitam, et per eam operemini id quo digni efficiamini invisibilem consequi hæreditatem. Sciatisque, dilectissimi, quod nostra absolvere opera nostris pro viribus secundum ejus voluntatem, id esse quod debemus, cum nostræ substantiæ id naturale sit; ac præterea virtutis nostræ laud tribuendum est superabun-

dantiæ. Nam quicumque Deo inservierit, illumque de toto corde quæsierit, id sane facit sua naturali substantia. Si autem perpetraverit peccatum aliquod, reprehensione pænæ dignus erit, cum id alienum sit a naturali substantia. Itaque hoc cognoscite, et scitote me nihil celare vos, aut quidquam abscondere a vobis quod ad vestram spectet salutem. Notum præterea vobis facio, corpus perpetuo spiritui adversari, ut ait Paulus apostolus¹⁵. Quamobrem qui religiositatis vitam in Jesu Christo sequi cupitis, vos oportet longe expellere corporales concupiscentias precibus ad Dominum nostrum Jesum Christum lusingis, qui sua misericordia et benignitate amovebit a vobis cunctas ærumnas ac tentationes quæ a corpore emergunt; quales passi sunt patres nostri apostoli, qui sua mediante patientia hostis potestatem, idololatram videlicet debellarunt: quare elargitus est eis Dominus consolationem et virtutem dicens illis: *Erit vobis pressura in mundo; sed confidite: ego enim vici mundum*¹⁶. Dixit illis quoque: *Si prophetas persecuti sunt, et me sunt persecuti, et vos persequentur: et si odio me habuerunt, vos quoque odio habebunt; sed confidite, et scitote quod vestra patientia solvetis virtutem hostis*¹⁷. Ego quoque, filii mei benedicti, cupio ut sciatis hunc sermonem, nec non quæ dixit Paulus apostolus, quod scilicet passiones hujus sæculi non sint comparandæ gloriæ in nobis manifestandæ¹⁸. Et notum vobis sit, quod propter meam erga vos charitatem modica hæc verba spiritualia vos sum allocutus, ut æquo sitis corde.

Mihi quippe constat evigilantem intellectum corporali verborum multiplicitate indigere minime. Equidem gaudeo in Domino propter vos, filii dilectissimi, sancti in vestra intellectuali substantia; et cupio, ut sciatis mensuram donorum quæ nobis sunt a Domino ad nostram conservationem et incrementum, et ut amplectamini opera naturalia substantialia, non autem quæ substantialia non sunt. Nec non ego infelix planum quoque vobis facio, quemadmodum Dominus meus sua gratia excitavit intellectum meum a dormitatione mortis, et ingens jam contigit mihi ploratus atque gemitus toto intervallo modici temporis hujus, quod mihi in terra superest. Etenim mecum cogito, quid dābimus Domino pro iis quæ nobis fecit? Cum angelos suos nobis servire fecerit, et prophetas suos nobis prophetare, et apostolos suos nobis evangelizare: quod vero his omnibus majus est, misit Filium suum unigenitum ad nostram salutem. Quare vos obsecro, ut corda vestra excitetis in timore Domini, et sciat, quod Joannes præcursor aqua baptizaverit ad poenitentiam in præparationem ad baptisma Domini nostri Jesu Christi, qui baptizavit Spiritu sancto et igni, qui est ignis bonorum operum. Præparemur igitur ad emundandum nosmet ipsos corpore et spiritu ad suscipiendum baptisma Domini nostri

¹¹ Hebr. iv, 15. ¹² Jerem. xxxi, 31-34. ¹³ Rom. iii, 19. ¹⁴ Rom. ii, 20; Tit. i, 16. ¹⁵ Galat. v, 17. ¹⁶ Joan. x, 32. ¹⁷ Joan. xv, 20. ¹⁸ Rom. viii, 18,

Jesu Christi, et ad operandum, atque offerendum nosmet ipsos illi hostiam acceptabilem. Spiritus namque consolator qui suscipitur in baptismo, nobis elargitur operari in pœnitentia, ut iterum nos reducat ad pristinum principatum nostrum et ad hæreditatem permanentem obtineendam. Scitote itaque, quod omnes qui in Christo baptizantur, Christum induunt, ut inquit Paulus apostolus ⁸⁷, adipiscentes gratiam Spiritus sancti. Etenim tam servus quam liber, tam mas quam femina, statim atque hanc consequitur gratiam, cessant ab eo corporalia hæc idiomata; et Spiritus sancti accipit doctrinam eo tempore quo adipiscuntur hæreditatem regni cœlorum sempiternam adorantes Patrem, uti decet, in spiritu et veritate ⁸⁸. Nec quispiam vestrum dicat, filioli mei, quod nobis non erit iudicium in die adventus Domini novissimi: verum sciamus, quod adventus Domini nostri Christi primus jam nobis comminatus fuerit iudicium in die illa, nisi illius adimpleverimus præcepta. Et scitote, quod omnes spiritu induti impense pro nobis deprecantur, ut Domino nostro uniamur, et hæreditemus quod nobis ab initio fuerat constitutum, iterum induentes nostram pristinam substantialem formam qua per inobedientiam exuti sumus. Quippe Patris vox his spiritu indutis semper suam planam facit bonitatem, in eorum reducens memoriam Scripturam dicentem: *Consolemini populum meum, sacerdotes, et loquimini in corde Jerusalem: ego autem mittam ei pacem in misericordia ejus, omni tempore* ⁸⁹. Qui invisit creaturas suas manifestans in eis suam bonitatem, elargiatur vobis sapientiam et scientiam et gratiam et spiritum discretionis ad intelligendum quæ scripsi vobis ex præceptis Domini, et ea doceatis, ut vos puros servent usque ad novissimum spiritum. Ipseque suscipiat a me preces has meas quæ sunt pro vestra omnium salute, filioli mei dilectissimi in Domino. Cui gloria et majestas in æternum. Amen.

EPISTOLA VIII.

Filiis suis monachis, incitans eos ad certandum, ut consequantur hic Spiritum sanctum igneum, et simul convenient illic. Nec non in eorum revocat memoriam sua certamina, significans eis quæ est consecuturus, ut his illos incitet. Oportet autem, ut legatur die ejus obitus. Dixit:

Dilectissimi in Domino, scribo vobis, tanquam filiis, suis parentibus charissimis. Etenim filii carnales, si suorum parentum imitatores obediensque exstiterint, eos diligunt parentes ex toto corde, summoque prosequantur honore, plus quam inobedientes sibi filios. Si quid vero pulchri bonique adepti fuerint, id liberis sibi obedientibus suisque imitatoribus reponunt. Si ergo carnales parentes id præstant, eo magis patres nostri spirituales præstare cupiunt honores filiis suis sibi obedientibus suisque imitatoribus. Quare, dilectissimi in Domino,

A quos diligo ex toto corde meo, cupio esse apud vos omni tempore, et vos videre. ac benedicere. Quippe fœdus vestrum mihi præstitum, imitationemque vestram mei, ac vestram ad Deum reversionem, rectas quidem esse aspicio; etiam inhabitatis in corde meo omnibus modis. Hinc autem rogo Deum meum causa vestri noctu diuque, ut elargiatur vobis sua dona quæ mihi indulsit sua duntaxat gratia, non autem meis meritis. Etenim hæc sunt magnæ illæ divitiæ quas mihi concessit Dominus noster, quem supplico ut eas vobis quoque concedat; et hæc est summa desideriorum meorum et deprecatio mea noctu diuque, ut sitis mecum in loco in quo ero, cum discessero ex hoc corpore. Dominus quidem noster semper exaudit me a mea pueritia usque in hodiernum diem, et scio quoque quod hoc aliud sua misericordia mihi præstabit. Hæc sane scripsi vobis, filioli mei, ob nimiam cordis mei erga vos charitatem; quandoquidem vestris certaminibus pro Domino mei imitatores in omnibus exstitistis. Sciat is itaque, quod Dominus noster Christus (cujus memoriam adoratio) ob nimiam suam charitatem similiter operatus est suis discipulis, cum dixit eis: *Utique non voco vos servos, sed fratres, et amicos, et filios* ⁹⁰. Cumque facti essent ei in filios, rogavit pro eis Patrem dicens: *Pater, volo ut sint isti ubi ero et ego: quoniam ego sum in te, et isti in me, ut simus omnes perfecti in unitate* ⁹¹. Considera igitur et intellige, qua ratione rogavit Dominus noster Jesus Christus Patrem suum pro discipulis suis, eo quod facti sunt ei filii, ut sint videlicet cum eo ubicunque erit. Simili modo est deprecatio hæc mea, dilectissimi mihi, ut simus omnes simul in loco illo, in quo nulla est mœstitia, neque infirmitas, neque tenebræ, neque spiritus mali; sed est omni refertus lætitia, et lumine, et vita æterna, et coronis incorruptilibus, aliisque quæ ibidem exstant, quæ humana lingua enarrare non potest; duratura namque sunt in sæcula sæculorum.

Quare orate, filioli mei, Dominum, ut facile iter meum ad vos iterum reddat, ut permaneam apud vos aliquid temporis. Haud enim me latet, hoc ad vestram ædificationem et gaudium in fide fore. Ego quoque gaudebo, cum venero ad vos, ut gaudeatis et vos, et affluentius crescatis in fide: nec non plura aperiam vobis arcana, quæ hac in epistola scribere nequeo. Gaudebit quoque in vobis mater vestra Sara, quæ est anima mea, hæc quæ perfecta est in suo amore, et peperit in vobis divinum Spiritum, cupitque vos perficere, quemadmodum rogavi pro vobis, ut Spiritum illum igneum magnum quem suscepi, suscipiatis et vos: quem si suscipere vultis, ita ut maneat in vobis, offerte prius opera corporis, et cordis humilitatem, et vestras elevate cogitationes in cœlum noctu diuque, et quærite cum cordis rectitudine Spiritum hunc igneum, tumque dabitur vobis. Hac enim ratione illum consecutus

⁸⁷ Galat. iii, 27, 28. ⁸⁸ Joan. iv, 23. ⁸⁹ Isa. xl, 1, 2. ⁹⁰ Joan. xiii, 13. ⁹¹ Joan. xvii, 21, 21.

est Elias Thesbites, et Elisæus cum reliquis prophetis. Nec cogitetis in cordibus vestris, et ancipitis cordis sitis, dicentes : Quis valet hunc suscipere ? Nequaquam, filii mei, nequaquam sinatis has cogitationes in vestra venire corda, sed quærite cum rectitudine cordis, et suscipietis illum profecto. Ego autem Pater vester una quoque vobiscum decerto, pro vobis rogans ut illum suscipiatis ; novi namque vos perfectos esse, illumque suscipere valentes. Quicumque enim semet ipsum hac cultura colli, dabitur ei Spiritus ille semper atque in æternum. Scio autem quosdam, qui cum illum suscepissent, et hanc non perfecissent culturam, in illis minime permansisse. At vos, dilectissimi mihi, quos videre cupio propter intellectum vestrorum rectitudinem, persistite in precibus cum sollicitudine ex totis cordibus vestris, et dabitur vobis. Spiritus namque ille in cordibus inhabitat rectis. Qui sane susceptus revelabit vobis excelsa arcana, aliave quam plura quæ charta, calamo atramentoque exponere non valeo ; et amovebit a vobis timorem hominum, et bestiarum, et charitatum aliorumque ejusmodi ; et erit vobis cœleste gaudium noctu diuque, eritisque in hoc corpore tanquam illi qui jam sunt in regno. Nec pro animabus vestris rogabitis duntaxat, verum etiam pro aliis, cum quicumque hunc suscepit Spiritum pro se rogare haud indiget amplius, sed pro aliis. Quemadmodum fecit Moyses ; qui cum hunc susceptum Spiritum, rogavit pro populo dicens Deo : *Si deperderis hos, dele nomen meum de libro vitæ*⁶¹. Ejusmodi quoque est deprecatio omnium sanctorum, aliorumque qui ad hunc pervenerant terminum, quos nominatim recensere non valeo ; vos vero cum sapientes sitis, eos cognoscitis. Mea autem deprecatio noctu diuque est, ut sit in vobis magnitudo Spiritus hujus, quem suscepunt sancti omnes. Equidem, filii mei dilectissimi, postquam epistolam hanc scripseram, Spiritu Dei motus sum, ut scriberem vobis in hujus calce de Spiritu hoc igneo, atque de divina charitate. At cum venero ad vos Domini ope, alia quam plura nota vobis faciam de hoc Spiritu, ut ea omnia consequamini. Quemadmodum vero salutem vobis initio epistolæ hujus sum imperitus ; similiter dico vobis salutem in charitate Domini in fine illius per hunc Spiritum igneum, quem suscepimus ego et vos gratia Domini. Rogo demum vos, ut relinquatis vestram sensualem voluntatem, et quieti omnibus modis incumbatis, ut inhabitent apud vos excelsæ virtutes hujus Spiritus sancti afflatu, opem vobis ferentes ad operandum juxta voluntatem sanctæ Trinitatis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti : cui laus semper in æternum.

EPISTOLA IX.

Filiis suis monachis : notam eis facit mensuram virtutis Dei in sanctis. Hortatur eos præterea ad illam consequendam, ut obtineant regnum sempiternum. Dixit : Dilectissimi in Domino, si homo Deum dilexerit

A de toto corde, et de tota cogitatione, et de tota mente, et de tota virtute sua, timorem consequitur ; timor autem generat fletum ; fletus vero generat fortitudinem : quibus consummatis in anima, fructus feret in omnibus. Deus autem pulchris his fructibus in anima perspectis attrahit illam ad se tanquam odorem thuris electi, illaque lætatur cum angelis omni tempore, elargiens illi quoque lætationem, eamque custodit in omnibus viis ejus, ut perveniat ad locum suæ requiei ; et non prævalebit adversus eam diabolus, videns altissimum custodem illam circumdantem ; idcirco homini illi accedere prorsus timet, ob magnam illam virtutem. Nunc autem, dilectissimi mei in Domino, quos diligit anima mea novitque esse Dei amatores, comparate vobis virtutem hanc, ut paveant vos dæmones, et laboribus quos peragitis, levemini, et divina vobis dulcescant : siquidem divini amoris dulcedo favo longe dulcior est. Multi sane ex monachis et virginibus qui in congregationibus sunt, cum hanc divini amoris dulcedinem minime degustassent, nec divinam fortitudinem essent consecuti, autumabant, se eam jam nactos esse, quam tamen lucrari haudquaquam sunt conati : ideoque minime eam elargitus est illis Deus. Profecto enim quicumque illam lucrari conatur, eam consequitur Dei concessione : quandoquidem personarum non est acceptor Deus ; verum omnibus in generationibus, generatione post generationem, illam largitur operantibus opera illius. Nunc, dilectissimi mei in Christo, bene scio, vos Deum diligere ; verum satagite, ut id sit ex totis cordibus vestris ; in quo quidem lætatur cor meum, ut valeatis obtinere virtutem Dei, et reliquum vitæ vestræ cum gaudio et lætitia transigere, et ut leviora vobis reddantur opera Domini, cum virtus quæ homini datur, ea ipsa sit quæ illum dirigit ad loca requiei, illumque custodit quousque pertranseat omnes aereas virtutes, sicut ait Psalmus : *Beatus vir, qui complet desiderium suum ex ipsis ; tunc enim non confundetur, cum alloquetur inimicos suos in portis*⁶². Scitote itaque, filii mei, quod dum habet homo lumen Dei virtutemque ejus, opprobria mundi hujus contemnit atque etiam honores ejus, et odio habet omnia quæ sunt in hoc mundo, et corporis requiem, emundatque cor suum ab omnibus malis cogitationibus ; tum jejunium offert et lacrymas noctu diuque, nec non puras preces : quare largietur ei Deus virtutem illam. Itaque, filii mei benedicti, hanc obtinere virtutem satagite, qua mediante operabimini omnia opera vestra cum requie et levamine, magnamque nanciscemini coram Domino fiduciam, et implebit vobis omnes vestras petitiones. Præterea scitote quod plura scribere vobis verba decreveram ob meam erga vos charitatem, verum brevi hac epitome contentus fui. Dominum autem deprecor Jesum Christum, ut eam constituat in vestram salutem et gaudium. Quem

⁶¹ Exod. xxxii, 32. ⁶² Psal. cxxvi, 5.

deceat laus et honor ab omnibus rationalibus cum A
Patre suo, et Spiritu sancto in sæcula. Amen.

EPISTOLA X.

Filiis suis monachis : de vanæ gloriæ, ejusque certaminibus. Præterea eos docet, quæ ratione illis decertandum sit, ut ab illa eripiantur in pace Domini. Dixit :

Scribo vobis, filioli mei benedicti, epistolam hanc, ut percipiat quod Deus se diligentes, et quærentes de toto corde suo, exaudit, conceditque illis omnes eorum petitiones. Veruntamen illorum qui ad illum de toto corde suo non accedunt, sed ancipitis sunt cordis, et quidquid agunt, id palam præstant ad consequendam gloriam laudemque hominum, petitiones non exaudit, sed potius irascitur illis : ad ostentationem quippe eorum sunt opera. Quare animpletur de illis dictum Psalmi dicentis : *Deus disperget ossa hypocritarum* ⁶⁶. Deus namque (cujus memoriæ honor) eorum adirascitur operibus illorumque precibus haud lætatur, et summopere iis adversatur ; opera enim sua sine fide agunt, eo quod ad ostentationem humanam ea perpetrent. Atque hac de causa virtus Dei in illis non operatur, cum corde sint infirmi in omnibus operibus quæ aggrediuntur. Idcirco divinam ignorant dulcedinem, ejusque lenitatem et gaudium. Quinimo aggrayantur opera illorum super animas eorum, tanquam onus grave. Multos quidem ex genere vestro, qui hanc virtutem quæ animæ suavitatem præbet, eamque in dies gaudio et lætitia auget, atque in illa divinum accendit calorem, non sunt consecuti ; eosque decepit spiritus iste malus, eo quod sua opera ad ostentationem hominibus peregerunt. At vos, dilectissimi mei et cordi meo charissimi, qui laborum vestrorum fructus coram Domino obtulistis, recedere satagite a spiritibus gloriæ inanis, et jugiter adversus eam pugnate, ut accipiat fructus vestros Dominus quos coram ipso obtulistis, et virtutem quæ ejus datur electis, obtineatis. Cor autem meum, dilectissimi mei, vestra causa confirmatum est, cum sciam, vos spiritui gloriæ inanis minime assentiri, sed perpetuo illi adversari ; ideoque fructus vester sanctus atque vivus est. Quamobrem spiritui illi malo adversari persistite ; nam initis ab homine justis operibus, optimoque certamine, ad ineundam cum illo participationem accurrit hic, et ab his eum D
amovere conatur ; ita quidem, ut quidquam justum illum agere non sinat, cum sit spiritus malus adverseturque omnibus qui fideles esse cupiunt. Multi quidem sunt quibus homines gloriantur tanquam fidelibus, et qui statim commutant misericordiam egentibus, quibus quoque adversatur spiritus iste. Aliis vero inter operandum sese immiscet, eorumque deperdit fructus efficitque retrocedentes, et ut suas virtutes et misericordiam inani gloriæ permissas operentur.

Ilos autem fructibus esse præditos homines existimant, cum profecto careant : sunt enim instar sycomori, quam dulcibus fructibus refertam esse

⁶⁶ Psal. LII, 6. ⁶⁶ Psal. CXLII, 5 6. ⁶⁶ Psal. CVII, 2.

putant qui eam a longe conspiciunt ; prope vero accedentes ad illam, præter corruptos fructus dulcedinis expertes, nihil nanciscuntur. Similes sane sunt qui inanem suscipiunt gloriam ; nam arbitrantur homines, hos plurimis esse præditos fructibus gratissimis Domino, cum tamen nullos omnino fructus habeant. Quinimo exsiccavit eos Deus, eo quod nullum in iis bonum fructum nactus sit : ac propterea suæ divinitatis dulcedine incomparabili eos privavit. At vos, filioli mei, decertantes, obsistere satagite spiritui inanis gloriæ, et illi adversemini atque prævalete contra illum. Etenim adveniet virtus Dei, vobisque opem feret ac manebit vobiscum, et diligentiam vobis elargietur atque calorem omni tempore. Ego quoque rogo pro vobis, ut permaneat B
in vobis hic calor in æternum ; nam verax est, et nihil est eo præstantius. Si quis autem vestrum deprehenderit se minime hoc præditum esse calore, illum quærere satagat ; qui quidem quærenti aderit. Etenim igni similis est, in quem volentes homines aliquid olerum conecquere, instant donec accendatur : quo autem accenso, illius acquirit naturam, ebullitque ascendens et comburens. Pari quidem ratione, filioli mei, cum videritis animas vestras frigeri per incuriam atque pigritiam, eas erigere studete, super illas plorantes. Procul dubio enim calor ille veniet, et illis scilicet animabus vestris uniatur : cujus acquirentes naturam, bonis operibus ebullient. Hinc David cum animadvertisset animam suam jam aggravatam esse C
atque frigefactam, sic ait : *Projeci animam meam coram te, et recordatus sum præteritorum dierum, et meditatus sum opera manuum tuarum. Præterea expandi manus meas, et facta est anima mea tanquam terra sitiens coram te* ⁶⁶. Quare percipite, dilectissimi mei, quæ fecit David, qui, cum aggravatum esset cor ejus, adeo quidem sollicitus fuit, donec accensus est calor in corde ejus, ita ut dixerit : *Cor meum paratum est, Deus, cor meum paratum est* ⁶⁶. Et restitutus est ministerio, mediante ejus nocturna diurna cura et sollicitudine. Similiter facite et vos, ut unanimes sitis in præparatione cordis, divino opitulante lumine et calore, et ut magna aperiat Deus vobis arcana quæ explicari nequeunt. D
Ego autem rogo illum, ut corpora animasque vestras atque spiritus incolumes seryet, donec transferat vos ad suæ misericordiæ mansionem, locum quem sancti nostri incolunt patres. Estote gaudentes in Domino, cui gloria semper in æternum

EPISTOLA XI.

De discretionem, ejusque acquisitionem. Dixit :

Scitote, filioli mei benedicti, quod scripserim vobis tanquam filiis dilectissimis, benedictione atque regni hæreditate dignis. Quamobrem vos deceat, cum tales effecti sitis, ut memores sitis noctu diuque istorum, cum filii regni fieri cupiatis, ut custodiat vos Dominus ab omnibus malis, ut omnia discernentes, meliora eligatis et bona justis parata cen-

sequamini. Cum autem, filii mei, mihi facti sitis dilectissimi, et filii regni, pro vobis sine intermissione deprecor, ut elargiatur vobis Deus gratiam providendi et discernendi omnia, ut distinguatis inter bonum et malum. Etenim scriptum est in Paulo apostolo, quod *esca fortis perfectorum est* ⁶⁷. Illi autem sunt, qui suos crexerunt sensus ac sua proposita nimia inquisitione circa bonum et malum; et propterea filii regni facti sunt, et divinæ ascripti filiationi: idcirco hanc illis tribuit prudentiam et discretionem in omnibus eorum operibus, ne seducat eos sive homo sive diabolus. Sciendum itaque vobis est hostem fidelibus adversari boni specie, pluresque decipere, eo quod minime illis concessa est prudentia et discretio. Hinc, cum has novisset beatus Paulus divitias quæ erunt fidelibus, quarum magnitudinis non est terminus, scripsit Ephesiis (qui liberi ei facti erant, et filii regni) ob nimiam illius erga eos charitatem licens: *Fidelibus sanctis, qui sunt Ephesi. Ex quo audi vi fidem vestram in Dominum nostrum Jesum Christum, et dilectionem vestram erga omnes sanctos, non cesso gratias agere pro vobis, et recordari vestri in orationibus meis, ut Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ, det vobis spiritum sapientiæ et intelligentiæ, ut illuminentur oculi cordium vestrorum, et sciatis quidditatem (19) spei vestræ vocationis, et quidditatem gloriæ divitiarum hæreditatis ejus in sanctis* ⁶⁸. Et ait etiam. *Equidem flecto genua adorans Patrem, a quo denominatur omnis paternitas, tam in cælo quam in terra, ut concedat vobis secundum divitias gloriæ suæ, ut confirmet fides vestra, et corroboret auxilium Spiritus sui in vobis, ut inhabilet Christus in homine vestro interno per fidem, et in cordibus vestris per dilectionem, firmam habentes radicem et fundamentum vestrum, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quidnam sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profunditas* ⁶⁹.

Intueamini itaque, filii mei, hunc magnum Apostolum, qui cum cognovisset magnitudinem harum divitiarum, quas ignorabant illi qui in filios ei se adnumeraverant per aditum ad fidem, rogavit pro illis, ut harum divitiarum magnitudinis consequerentur cognitionem quam ipse noverat, quæ est vera providentia, quæ est discretio, qua majus est in fide Christiana nihil. Hoc autem propter ingentem ejus charitatem erga illos; sciens enim quod si eam fuerint consecuti, nullus erit illis labor in quoquam, nec terrebutur timore ullo, et gaudium Domini consolabitur illos noctu diuque, et opera erunt illis dulcia semper et omnibus temporibus. Ideoque impertitur eis Deus revelationes magnorum arcanorum futuri sæculi, quæ carnea lingua explicare non valeamus. Itaque, dilectissimi in Domino, qui filii facti estis, rogate noctu diuque lacrymarum ubertate pro hac providentia et discretionem, ut sit vobis bonum

A sempternum a Deo nostro, et augeatur gloria vestra in omnibus, et det vobis alia permulta quæ nunquam cognovistis. Ego autem Pater vester rogo etiam pro vobis, ut ad hanc mensuram quæ est nobis, perveniatis. Etenim multi monachorum et virginum qui sunt in congregationibus, hanc mensuram non attigerunt. Vos autem si hanc mensuram attingere cupitis, quæ est perfectio, recedite ab omnibus iis qui hujusmodi habent nomen, monachus videlicet et virginitatis, nec reperitur in illis hæc providentia et discretio; nam si cum illis communicaveritis, proficere vos non permittent, imo exstinguent calorem ex vobis, cum in illis nullus exstet calor, sed alior, ambulantes secundum suas voluntates. Si ergo venerint ad vos, et locuti fuerint vobiscum verba hujus sæculi et quæ eorum congruunt voluntatibus, nolite illis assentiri. Scriptum enim est in Paulo apostolo: *Non exstinguatis Spiritum, nec contemnatis prophetias* ⁷⁰. Scitote autem, filii mei, quod Spiritus non exstinguitur ex nobis, nisi verbis inanibus aliisque hujuscemodi operibus permultiis, quæ singula scribere non valeo. Cum autem illos fugeritis, eos contemnere nolite; verum illis benefacite, non tamen cum illis communicantes, ne vos retrocedere faciant. Et pax Domini nostri sit cum spiritibus vestris mansuetis, filii mei dilectissimi. Cui laus et honor ab omnibus creaturis in æternum. Amen.

EPISTOLA XII.

C *De charitate. Cupit præterea eos videre, ut simul omnes consolatione participant. Dixit:*

Scitote, dilectissimi mei in Domino, quod charitas Domini perpetuo mentes nostras invisit, omnibusque opitulatur, qui cordis sui cogitationes præpararunt ad recordationem Ecclesiæ primogenitorum ⁷¹ noctu diuque, nec ad alia eas admovent. Quemadmodum autem horum recordatio semper est Dei Spiritus, ipse potissimum pro illis rogat, quippe qui facti sunt ei filii, eosque in Deo genuit. Pari quidem ratione non cesso vestri recordari diu noctuque in orationibus meis, ut firma sit fides vestra, et virtutum operibus augeamini, atque ut stabiliat Dominus noster vestram providentiam et discretionem, et magnam tribuat vobis fortitudinem plus quam præditi estis. Hæc quidem est mea pro vobis assidua deprecatio, cum vos in Christo genuerim, et mihi filii facti sitis. Sic Timotheo, cum eum genuerit Paulus apostolus in Deo, et factus sit ei filius, scripsit ita dicens: *Recordor tui in orationibus meis noctu diuque, et cupio te videre; et recordor lacrymarum tuarum, ut implear gaudiis, memorans fidei tuæ veræ* ⁷². Considerate itaque, filii mei, hunc Apostolum, et quomodo pro Timotheo qui factus est ei filius eumque in Deo genuit, hæc tria faciebat: nempe illius noctu diuque recordabatur, pro illo orabat, ac ipsum videre cupiebat. Pari qui-

⁶⁷ Hebr. v, 14. ⁶⁸ Ephes. i, 15-18. ⁶⁹ Ephes. iii, 14-18. ⁷⁰ I Thess. v 19, 20. ⁷¹ Hebr. xii, 23. ⁷² II Tim. i, 3-5.

(19) Substantiam.

dem ratione, dilectissimi mei, quos ob cordium vestrorum rectitudinem cor meum diligit, facio et ego quemadmodum fecit Paulus Timotheo, hæc eadem tria; vestri scilicet recorder, oro pro vobis et videre vos cupio. Quæ sane præsto, memor laborum vestrorum vestrique gemitus et cordis vestri mœroris, ac magnæ vestræ patientiæ atque mansuetudinis, cum hæc faciatis corde valido atque sapientia. Quicunque enim opera Dei operatur, spiritu sapientiæ operatur. Hinc ait Paulus apostolus: *Deus haudquaquam nobis dedit spiritum timoris, verum spiritum sapientiæ ac virtutem charitatis*⁷². Dominus autem noster rationem ab unoquoque nostrum exiget, nam opera ejus sint secundum hanc sapientiam.

Ego modo, filioli mei, rogo Dominum, ut faciles reddat vias meas ad vos, ut iterum veniens vos videam. Quippe haud me latet, vos me videndi flagrare desiderio, quemadmodum ego magis magisque vos videre cupio. Hoc autem percipite, quod nihil in terra sit, quod amori parentum erga filios, et filiorum erga parentes comparari possit; hi enim omni tempore se invicem videre cupiunt. Si parentes igitur filiique carnales hæc sunt præditi charitate, quo magis spirituales parentes eorumque in Deo filii? Quamobrem se invicem cum timore Dei ejusque charitate videre cupiunt, cum parentes in Deo majores sint parentibus in carne. Amor item parentum erga filios major est amore filiorum erga parentes. Hinc ait divinus Paulus apostolus: *Si vobis est erga me modica dilectio, dilectio mea erga vos ingentior quidem est*⁷³. Pari sane ratione mei Patris vestri, filioli, amor erga vos ingentior est amore vestro erga me, qua mihi filii facti estis. Oremus igitur simul omnes ut nobis concedat Dominus noster iterum invicem videre. Profecto scio magnum gaudium atque lætitiā vobis allaturum fore mei ad vos adventum, quemadmodum ait Apostolus: *Vehementer vos videre cupio, vobisque utilitatem spiritus offerre, ut ea confirmetur fides vestra, et consolentur omnes simul fide mea ac fide vestra*⁷⁴. Etenim convenientes, alia quamplurima nota vobis faciam, quæ litteris ad vos dare non valeo, ut sit hoc vobis salus in Domino Jesu Christo. Cui gloria, et honor, et veneratio, et laus in æternum. Amen.

EPISTOLA XIII.

Incitat eos ad consequendum gaudium, quod consequuntur militantes. Dixit:

Jam scitis, dilectissimi mei in Domino, quod universæ creaturæ rationali, sive mas sive femina illa fuerit, insit organum amoris ad utrumque, ad divina videlicet et humana amplectenda; divini enim divina diligunt, carnales vero diligunt carnalia. Quoniam vero divina in vobis sunt, diligo vos ex toto spiritu meo, eo quod Deum in vobis habetis, et jam penes me magno in loco constituti estis, semperque Deum meum pro vobis rogo, ut in cordibus vestris divinis augeamini in Dei charitate, et

ut aperiat vobis magnitudo arcanorum Dei, quæ nequeo lingua mea explicare; etenim in summa sunt collocata altitudine. Non quidem sicut ea, qualia sunt hujus mundi; neque immundis revelantur animabus, sed illis qui corda sua expiarunt ab omnibus sordibus et operibus hujus mundi transituri: istis videlicet qui mundum odio habuerunt usque ad animas quoque suas, et crucem portantes secuti sunt Dominum, in omnibus operantes secundum ejus voluntatem. Quare inhabitavit in iis divinitas, et eis elargita est dulcedinem atque lætitiā in Deo, quæ profecto lætitiā animas alit, easque satius augeat. Et quemadmodum arbores nisi biberint ex natura aquæ, crescere nequeunt: sic anima, nisi susceperit cœleste gaudium, neque crescere valet neque sursum extollitur. At animæ quæ spiritum susceperunt, cœlestique imbutæ gaudio sunt; quæ sursum crescere valent, cum custodierint quod ante diximus: atque adeo aperta sunt illis arcana regni cœlorum adhuc in hac carne existentibus, et fiduciam coram Deo in omnibus ita sunt nacti, ut adimpleverit illis cunctas eorum petitiones. Nunc itaque, dilectissimi mei et honorandi, hæc est mea perpetua deprecatio, ut ad hanc nimirum perveniat metam, ut sciatis atque cognoscatis divitias regni Dei, cujus non est mensura neque finis. Scio quidem, hoc haud promereretur, nisi aliquos ex monachis et virginibus qui sunt in congregationibus, quod pervenerint ad terminum perfectionis, paratæque sunt eis sedes, ut sedeant super illas in die iudicii ad judicandum. Certe novi aliquos hac nostra ætate, qui ad hunc filiationis Dei pervenerunt terminum. Nec ulla sane ætas ex ætatibus expers fuit horum, qui ad hunc pervenerunt terminum; nec futuræ etiam ætates horum erunt expertes, non virorum duntaxat, verum et mulierum. Qui cum sederint super sedes, ut præcessit sermo, unusquisque eorum judicabit homines suæ ætatis, eo quod decertarunt donec perfecti sunt; nam qui perfecti sunt, judicabunt orbem. Atque hoc est id quod pro vobis deprecor noctu diuque, ut perveniat ad hanc mensuram judicandi homines vestræ ætatis. Quod sane est ob nimiam meam erga vos charitatem, quam explicare verbis non possum, neque vos quoque potestis. Nam ut Paulus apostolus ait iis qui sibi in filios ascripti erant: *Nolo exhibere vobis evangelizationem tantum, sed et memet ipsum, quoniam facti estis mihi charissimi in Domino*⁷⁵. Et jam nisi vobis loco mei Filium meum dilectum, donec facilem reddat Deus præsentiam meam apud vos in corpore, afferamque vobis gaudium præ gaudio vestro; nam videns Dominus filios diligere a parente, sit illis omnibus ipse gaudium, tribuens illis magnam virtutem et pacem in loco solitudinis; quod est regnum æternum, quod estis consecuturi gratia Domini nostri Jesu Christi. Cui laus, et gloria, et majestas in sæculum. Amen.

⁷² II Tim. 1, 7. ⁷³ II Cor. vi, 12. ⁷⁴ Rom. 1, 11, 12. ⁷⁵ I Thess. ii, 8.

EPISTOLA XIV.

De implenda obedientia, ut inhabitet in illis benedictio patrum suorum. Dixit :

Dilectissimi mihi in Domino quidem estis, quia vosmet ipsos parastis ad regnum cœlorum, et Deum rogastis ut esset vobis, sicuti est Patri vestro, ut abiretis ad locum ad quem abiturus est Pater vester, et ut benedictio quæ inhabitavit in illo, inhabitet in vobis, et gloriam quam est consecuturus, consequamini, eo quod facti estis ei filii secundum filiationem veritatis et benedictionis atque obedientiæ. Etenim filii obedientes patrum suorum divitiarum, justitiam et benedictionem ut hæredes consequuntur hæreditatis jure. Enimvero preces quas fundunt filii coram Deo, similes sunt precibus patrum suorum; iisque mediantibus hæreditatis jure consequuntur paternas virtutes. Et sane preces Jacob similes erant precibus patrum suorum in omnibus: ideoque descenderunt super illum omnes benedictiones patrum suorum, meruitque visionem scalæ spiritualis, ascendentibus et descendentibus per illam angelis. Antequam vero suscepisset parentum suorum benedictionem, nec unum quidem vidit angelum: at cum benedictionem patrum suorum esset consecutus, angelos vidit, et benedictus est ab illis. Pari quidem ratione veri filii cognoverunt, se nullam virtutem videre posse, nisi assecuti fuerint benedictionem parentum suorum. Quare obedientiam parentibus præstare conati sunt, eos supplicantes ut ab illis benedicerentur, ut eorum mediantibus benedictionibus videre mererentur exercitus angelorum, quibus visis firmi efficerentur sine perturbatione omnibus in sæculis. Similiter Paulus apostolus, cum hos vidisset, confirmatus et corroboratus est, et exclamavit dicens: *Non separat me a charitate Christi nocumentum, aut carcer, aut persecutio, aut fames, aut nuditas, aut adversatio, aut gladius*⁷⁷. Ait quoque: *Neque mors, neque vita, neque angeli, neque principes, neque potestates, neque hæc instantia, neque futura, neque virtutes, neque altitudo, neque profunditas, neque ea alia creatura inferior potest me decidere a charitate Dei in Domino nostro Jesu Christo*⁷⁸. Videte itaque, dilectissimi mei, quomodo omnes qui decertarunt donec imperturbabiles sunt effecti, de nullo penitus solliciti sunt. Sic vos esse cupio, ac vos videre desidero ob nimiam vestri in Deo charitatem, quem rogo nocu diuque, ut inhabitent in vobis benedictiones patrum nostrorum, et benedictio quoque mei infelicitis, ut resideant in vobis intellectuales virtutes, et transigatis reliquum vitæ vestræ omni gaudio. Etenim quicumque hanc mensuram non attigerit, haudquaquam cœlestium gaudia nanciscitur.

Scitote item, filioli mei, præcepta neque gravia esse neque laboriosa, sed lumen verum et gaudium sempiternum adimplentibus obedientiam. Dico au-

A tem vobis, quod nunquam cesso deprecari pro vobis, ut sitis mecum ubi fuero; facti namque mihi estis filii, et obedientiam mihi in omnibus præstistis. Nam cum vidisset Dominus noster Jesus Christus discipulos suos sibi obedientes, rogavit Patrem suum dicens: *Pater, in loco in quo ero, volo ut sint hi mecum; quoniam audierunt verba mea, et ego trado memet ipsum pro illis. Pater, es in me, et ego in te; et hi in nobis sint igitur in unitate sicut nos*⁷⁹. Intueamini itaque, filioli mei, deprecationem Domini nostri pro discipulis suis, ut sint ubi erit; nec non deprecationem ejus ad Patrem, ut custodiat eos a malo, donec perveniant ad loca requiei, eo quod facti sunt illi amici. Scitote autem ejusmodi meam esse pro vobis deprecationem ad Deum, ut servet vos a malo, donec perveniat ad loca requiei, et ut vobis largiatur benedictionem patrum nostrorum. Etenim benedictiones istæ si in vobis inhabitaverint, maxima vobis gratiæ fiet accessio. Quandoquidem Jacob Mesopotamiam petens, post acceptam benedictionem, vidit angelos, benedixitque eum Deus ob præstitam parentibus obedientiam, eorumque benedictiones. Cum autem vidisset angelos facie ad faciem sibi apparentes, tenuit unum eorum, donec multiplicem accepisset ab illo benedictionem, qua benedixit filios quoque suos. Similiter etiam infelix ego Deum meum deprecor, cui a pueritia mea usque nunc inservio, ut vos benedicat, augeatque benedictionibus, ut fiat patri nostro Jacob benedictionibus referto, in spiritibus et corporibus vestris similes. Scitote itaque quod pater noster Jacob dum esset in Mesopotamia recordatus est parentum suorum, et reversus est in terram suam; et timens fratrem suum, obtulit ei antequam obvius illi esset, quatuor munera; et quidem his minime indigebat ejus frater, cum esset valde dives; verum hoc fecit ad dissolvendam inimicitiam quæ inter utrumque intercedebat, et ad consequendam parentum suorum benedictionem; sciebat enim virtutem benedictionis parentum suorum maximam esse. Scriptum namque est: *Benedictio patrum descendit in filios*⁸⁰. Ex nunc itaque, dilectissimi mei, in gaudium mihi erit, ut meæ infelicitatis memores sitis; nec non parentum vestrorum carnalium recordemini, ut descendant super vos eorum benedictiones omni tempore. Hoc vobis notum sit. Et pax Domini servet corda vestra, et gratia ejus vobis optuletur. Cui laus ab omnibus rationabilibus in æternum. Amen.

EPISTOLA XV.

Dixit :

Ante omnia, filioli mei benedicti, Deum deprecor, ut vobis elargiatur invisibilia: *Etenim visibilia hæc, temporalia sunt et caduca; illa vero invisibilia, æterna, permanentia*⁸¹. Et mea quidem hæc deprecatio pro vobis est, quod vidissem fructus vestros vivos rationabiles, et quod facti essetis Deo Verbo

⁷⁷ Rom. viii, 35. ⁷⁸ ibid. 38. 39. ⁷⁹ Joan. xvii, 8, 19, 23, 24. ⁸⁰ Eccli. iii, 11. ⁸¹ II Cor. iv, 18.

hæredes atque participes. Quamobrem vehementer A cor meum lætatum est: scio quippe Deum lætari in iis quorum fructus sunt ita vivi rationabiles, eosque sibi hæredes ac participes efficere. At omnes quorum fructus mortui sunt, haudquaquam Deo participes reputantur; verum ipse magis illos reprehendet, sicut dixit propheta, id illis notum faciens dicente ei Deo: *Clama cum fortitudine, nec parcas, et exalta vocem tuam quasi tuba, et indica populo meo peccata eorum, et domui Jacob scelera eorum: quippe longe non sunt, et quærent me in novissimis diebus. Ipsi vero sua irascibili concupiscentia dixerunt: Quare jejunavimus, et nescisti; et humiliavimus animas nostras, et non aspexisti!* Et respondit dicentibus: *Quoniam in diebus jejunii vestri invenimini facientes voluntatem vestrorum malam, et in eos qui in vestra sunt potestate crudeles estis, capita eorum radentes: et jejunium vestrum est ad iudicium et contentiones. Cum autem huiusmodi sitis, jejunium vestrum non exaudiam: quoniam hoc non est jejunium quod elegi, dixit Dominus.* Præterea ait: *Etiamsi torseris collum tuum quasi circumlum, et sacco indutus fueris, et cinerem straveris; minime hoc jejunium acceptabile est*⁸².

Scitote itaque, filii mei, hæc esse fructus mortuos: hinc omnes ea perpetrantes non exaudit Deus cum deprecantur illum, sed magis eos reprehendet. Evangelium quoque sanctum hoc nobis ostendit dicens: *Si ergo lumen quod in vobis est, tenebræ sunt; ipsæ tenebræ quid erunt*⁸³? Propheta etiam alio in loco dicit: *Omnis quidem justitia vestra penes me est tanquam assummentum menstruatæ*⁸⁴. Cum itaque cognoveritis, filii mei dilectissimi, hos fructus mortuos; de quoquam illorum solliciti esse nolitis, ne corrumpant fructus vestros vivos rationabiles. Ego autem supplex Deum oro pro vobis, ut a corruptione servet fructus vestros, eosque multiplicet adaugeatque in gratiam vestram et gaudium vestrum et dilectionem fratrum et pauperum; et optimas vestras virtutes vestrosque fructus veros perficiat, donec egrediamini ab hoc domicilio et simul conveniatis in locum illum, in quo non est morbus neque angustia neque malum, sed gaudium, et lætitia, et gloria, et coronæ, et diademata, et fructus puri, et Ecclesia sanctorum, et hæreditas permanens, et reliqua bona quæ oculus non vidit, et auris non audivit, nec venerunt in cor hominis⁸⁵. Cupio autem, filii mei benedicti, ut opitulemini huic meæ petitioni et magnitudini dilectionis meæ erga vos, in operibus Domini firmis cordibus persistentes. Præterea illum rogo, ut vos hoc tempore malo custodiat, et ut incolumes sitis corpore et anima ac spiritu, et elargiatur vobis scientiam in omnibus, ut eripiāmini a fraudibus sæculi hujus et sit vobis pax et gaudium et salvatio in Domino ab istis fructibus mortuis malis, quorum omnium radix, inanis gloria est et corporis quies. Et pax Domini nostri Jesu

Christi inhabitet in omnibus vobis. Cui laus semper in æternum.

EPISTOLA XVI.

Dixit:

Recenseam vobis, filii mei dilectissimi, parum ex gestis patrum sanctorum purorum, quos exaltavit Deus propter humiliationem, et pristinae suæ paupertatis jugem recordationem; deditque illis hic gloriam et divitias, eo quod humiliati sunt ex toto corde suo, antequam magnificaret eos Deus. Enarremus itaque vobis primum de patre patrum Abraham, quem Deus exaltavit de paupertate ad divitias, et de contemptu ad gloriam: omne autem hoc corporaliter. Nec ideo pristinae suæ paupertatis oblitus est Abraham, verum umbracula incolebat: simili- B terque Isaac, et Jacob.

Poterat quippe Abraham ubique sibi palatia ædificare ob multas divitias, quæ ei factæ sunt in auro et argento et servis et ancillis et jumentis; at sciens quod si corde paupertatis semper memor esset, nunquam oblivisceretur multitudinis bonorum quæ illi fecit Deus, idcirco hoc minime præstitit, sed umbracula incoluit. Qua de causa apparuit ei Deus duos habens secum angelos, sedenti juxta arborem Mambræ. Cumque sollicitus esset de Domino nostro angelisque ejus, nemini servorum suorum præcepit ut ageret id quod præstare constituerat, ne oblivisceretur gratiæ quam illi concesserat post suam humiliationem et paupertatem: verum ipsemet sua venerabili senectute, quæ C centesimum excedebat annum, ad sua perrexit armenta, optimumque attulit vitulum, et mactavit illum. Et ipsimet Saræ uxori suæ præcepit ut commisceret tria sata similæ, circumstantibus omnibus eorum servis cunctisque ancillis: Abraham autem, cum illis ad comedendum obtulisset, stabat coram eis tanquam pauper qui nullos haberet servos. Propter quam quidem paupertatem quam apertam habebat coram Domino, sese illi aperuit, et implevit ei omnem suam voluntatem, dixitque illi in die illo: *Hoc eodem tempore vertentis anni erit Saræ filius*⁸⁶. Et ita fuit, habueruntque Isaac. Hic autem Isaac erat dives valde, et pauper factus est in corde suo, ita ut Palæstini illum tanquam pauperem D primerent, nec propterea cum illis contendebat: hinc multiplicabantur ejus divitiæ præ illis. Similiter et Jacob cum decrevisset proficisci in Mesopotamiam ante obitum Isaac patris sui, acceptis ab eo benedictionibus, dimisit a se multitudinem illarum divitiarum ambulans in paupertate, nihil habens præter suum baculum et viaticum ad iter sufficiens; recumbens vero, capiti lapidem supponebat.

Quapropter magis atque magis ditatus est in domo avunculi sui Laban. Volens autem reverti in domum patris sui, paupertatis non est oblitus ob multiplicis quæ factæ erant ei divitias: quippe qui

⁸² Isa. LVIII, 4-5. ⁸³ Matth. VI, 23. ⁸⁴ Isa. LXIV 6. ⁸⁵ I Cor. II, 9. ⁸⁶ Gen. XVIII, 10.

paupertati semper fuit addictus, quinimo eam coram Domino aperuit dicens: *Transivi Jordanem in baculo meo, et nunc factus sum inter duas turmas*⁸⁷. Aspice quoque illum, quomodo non est oblitus paupertatis usque ad tempus sui obitus; qui incumbens super baculi sui extremitate circumstantibus filiis, eis mandavit dicens: Nolite oblivisci pristinae paupertatis, filii mei, propter has divitias quæ vobis factæ sunt. Erat autem baculus ejus semper omni tempore in manu illius, ne magnificaretur cor ejus multitudine suarum divitiarum, illas aspiciendo; et ut recordaretur suæ servitutis, quam exercuit in domo avunculi sui Laban; quippe in manu ejus erat dum pascibat greges illius. Similiter et Joseph cum regnaret super Ægyptum, non est oblitus sui ipsius, nec eum puduit id aperire Pharaoni, dicendo fratribus: *Si sciscitatus fuerit vos Pharaon, dicite ei: Servi tui, pastores sunt fumentorum*⁸⁸. Quod sane præstitit, ne gloriaretur penes Pharaonem. Aspice quomodo regnum atque divitiæ eum oblivisci suæ humilitatis et paupertatis haudquaquam inducere potuerunt. Pari quoque ratione Moyses prophetarum maximus cum filiis factus esset filix Pharaonis, et omnibus Ægypti potitus esset thesauris, recordans tamen fratrum suorum procreatorum ex Abraham, quem exaltavit Deus ob ejus humiliationem et paupertatem, vitæ eorum operam navavit, recedens ab Ægypto, et factus est advena in terra Madian quadraginta annis; eratque panis ejus et aqua ejus super humero ejus pascens oves. Videns autem Deus multitudinem illius humiliationis, allocutus est eum dicens: *Revertere in Ægyptum, et esto princeps super populum Dei*⁸⁹. Dixit Moyses Domino: *Vide tibi alium præter me huic rei magis idoneum, quippe idoneus non sum*⁹⁰. Et irritavit Dominum verbo hujusmodi. Quod verbum quidem ad sui ipsius contemptum fuit, minime sese exaltare volens, nimiam ob sui humiliationem erga Dei majestatem: qui dedit illi signum in proprio baculo, ne paupertatis oblivisceretur, sed gratias ageret beneficiorum largitori; et præcepit ei ut baculo quem manu tenebat, signa et mirabilia perpetraret. Et omnia quidem signa et mirabilia fiebant in Domino mediante baculo, ut propriæ paupertatis recordaretur per baculum quem semper manu tenebat: eoque divisit mare, ac eodem operatus est mirabilia in Ægypto. Mare quidem par erat, ut tum divisum fuisset et fugisset, cum vidisset coram populo præcedere columnam ignis: tamen sic non fuit, verum Moysi jussit Deus, ut divideret mare baculo suo quem manu tenebat, ut si magnificaretur cor Moysis, eo quod mare tenuisset illum, aspiceret baculum quem manu tenebat, recordareturque illum eundem esse quo pascibat oves in deserto, cum erat advena et pauper, et humiliaretur. Qui quidem baculus erat Moysi duplici de causa: altera est ad illius magnificentiam

A ob multiplicitatem mirabilium quæ eo perpetrabat. Altera est ad propriæ paupertatis memoriam, ne gloriaretur in corde suo, sed diceret: Hæc virtus non est mea, sed Domini.

Fertur etiam Deborah cor exaltatum non fuisse, cum obtinisset a Deo magnam illam exaltationem, quod est regere universum populum; verum memor erat muliebris ordinis, virumque caput suum esse fatebatur. Quare cum decreverit cum Sisara rege decertare, Barac accersivit, deditque ei potestatem ut proficisceretur, et decertaret adversus Sisaram. Sed neque sanctum Barac seduxit honor iste maximus, neque Dei dispensationum est oblitus, sed respondit ei: *Si venies mecum, vadam*⁹¹. Sciebat enim Deum cum ea esse, et regimen tradidisse illi, ita ut sane Debora illi diceret: *Si egressa fuero tecum, tuus non erit honor; sed dicetur, quod traditus sit in manus mulieris*⁹². Considerate, quæso, filii mei, mutuam horum reverentiam. Deborah namque par erat dicere: Dominus dedit mihi hunc honorem, quem alteri non dabo; verum enimvero memor fuit muliebris ordinis ob cordis sui humilitatem. Par quoque erat Barac, ut accepta potestate a Debora pergeret solus ad bellum, ut gloriaretur, et diceret: Ego vici Sisaram. Verum magis magisque humilitatem sibi ascivit, ut præsto ei esset divinum auxilium. Similiter quoque Gedeonis, cum dixerit ei angelus Domini: Ecce mitto te ad debellandum regem Madian, non est exaltatum cor, sed memor fuit propriæ humilitatis, et semetipsum pluribus modis vililitatis accusavit, ut a superbia vindicaretur. Primum enim dixit: *Domine, esto mecum tua potentia, ut liberetur Israel; etenim ego et multitudo hæc sumus oppressi, et ego minimus sum omnium qui sunt in domo patris mei, qui est ex tribu Manasse*⁹³. Cui angelus ait: *Perge, ego ero tecum*⁹⁴. Attamen humiliatio cordis ejus non dimisit eum cura vacuum: hinc signa ab angelo sciscitatus est, eo quod penes semetipsum tanto honore minime se dignum esse existimabat. Quare prævaluit contra Madian opus atque virtute Domini, semperque pristinae suæ paupertatis memor erat, superbiam fugiens. Roganti autem populo, ut esset princeps super eos, respondit humilitate cordis: *Non ero princeps super vos, neque filius meus etiam; sed Dominus est princeps super vos*⁹⁵. Et eripuit se a principatu, nec seducere illum potuit honor in quoquam. Similiter quoque Anna mater Samuelis prophetæ faciebat illi vestimentum singulis annis secundum propriam conditionem (notum enim est templum Domini non egere, ut mater prophetæ ex proprio afferret ei vestimentum); verum hoc præstitit mater ejus, eo quod templum ab ineunte ætate ingressus fuerit, ne diceret: Ego sum angelus, aut virtus, quod vidi revelationes in templo. Præstabat autem hoc singulis annis, ut is nosceret certiorque fieret cujus

⁸⁷ Gen. xxxii, 10. ⁸⁸ Gen. xlv, 35, 34. ⁸⁹ Exod. iii, 10. ⁹⁰ Exod. iv, 10. ⁹¹ Judic. iv, 8. ⁹² ibid. 9. ⁹³ Judic. vi, 13-15. ⁹⁴ ibid. 16. ⁹⁵ Judic. viii, 23.

esset filius, et memor esset humilitatis et generis sui. Idcirco magis atque magis crescebat Deo placens. Anna quoque mater ejus humilis atque mansueta fuit. Eodemque modo David fuit humilis et mansuetus.

Amplectamur ergo et nos, dilectissimi, mansuetudinem et humilitatem sicut isti. Nam David ait : *Memento, Domine, David, et multitudinis mansuetudinis ejus*⁹⁶. Dumque pascebat oves patris sui, elegit eum Deus regem sibi charissimum præ omnibus domus patris sui. Pergens autem ad debellandum Goliath, tres lapides ex torrente accepit, et in sua posuit pera ; sumit quoque baculum suum quo oves pascebat, accessitque ad Goliath gigantem, et debellavit eum, et in Domini virtute vicit eum ; et regi Saul astitit, apud quem honorabilis effectus est. Nec dimisit a se ob palatii regii reverentiam, baculum aut peram suam ; verum eos penes se servavit, ut esset cor ejus semper humile, et nobis exemplar quo crudiamur. Uctus autem unguento, et rex effectus, ait : Non obliviscar paupertatis et humilitatis meæ, neque exaltabor in corde meo. Et manifestius de hoc eodem ait : *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei ; neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus præ me. Si autem humiliatus non fuero, sed elevavi vocem meam ; sicut ablactati a lacte matris suæ, ita sit retributio in anima mea*⁹⁷. Hos quidem psalinos haudquaquam dixit David, nisi dum regno esset potius. Nec pristinæ obliiis est suæ paupertatis, sed ait : *Minimus eram inter fratres meos, et adolescens in domo patris mei, pascebam oves patris mei* (20). Quos quidem sermones dixit, ut universo innotescerent mundo, qui disceret ab illo humilitatem et paupertatem. Similiter quoque Elias propheta cum multiplicia perpetrasset mirabilia, non dimisit a se pallium suum, ne ascendens quidem in paradysum, ne magnificaretur cor ejus multitudine mirabilium quæ faciebat ; sed cum jam ascenderit, projecit illum super Elisæum discipulum suum. Accinctus quoque erat coriaceo cingulo, memor se hominem esse pauperem, et ut memoria illius cinguli coriacei, suæ pristinæ paupertatis non oblivisceretur. Similiter etiam Patres apostoli Dominum nostrum Jesum Christum sequi incipientes, semper suæ pristinæ paupertatis memores erant, ut Dominus noster principi apostolorum Petro diceret in Capharnaum, cum tributum ab illo esset postulat : *Vade ad mare, et mitte hamum tuum ; et primo p'sci qui ascenderit, aperi os, invenesque staterem ; tolle illum, et da pro me et te*⁹⁸.

Itaque, filioli mei, aspiciate quemadmodum Petrus minime a se dimiserat hamum suum, ne oblivisceretur humilitatis et paupertatis suæ. Hinc scitote Dominum hos quorum mentio præcessit, protulisse, ut nosmetipsos humiliaremus, et ut diabolus con-

fundatur et confringatur, et exstinguantur ejus ignea jacula inflammantia⁹⁹. Neque hi sancti præfati duntaxat, hisque similes, propriæ paupertatis memores fuerunt ; verum etiam Dominus noster filium David semetipsum appellavit, et de se ipso dixit : *Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare*¹. Cum autem dicebatur ei : *Tu es Filius Dei*², increpabat hujusmodi dicentem. Et cum mirabilia perpetrabat et sanitates, præcipiebat eis dicens : *Nemini indicaveritis*³. Quæ quidem ejus humiliatio nostri causa erat ; neque id ob superbiam jactantiæve timorem præstitit ; etenim poterat suæ divinitatis pandere virtutem, quotiescunque voluisset ; verum nos eruditur propriam servare paupertatem et imbecillitatem, ut videntes Dominum nosmet ipsos humiliaremus. Apertum quippe est, neminem se humiliare posse in veritate cordis sui, nisi illum cujus anima jam Dominum vidit. Scitote autem, filioli mei, quod multi ambulant in humilitate, non tamen in veritate cordis sui : quippe qui extrinsecus coram hominibus humiles sunt, minime vero honorem Dei curant : quod quidem nemo consequitur vi auri et argenti et æris, neque ad regem terrenum appropinquatione aut ad exercitus et duces ejus. Memoratur enim de patribus puris sanctis, quod decertantes et Dominum videntes, magis atque magis sese humiliarunt. Audivimus namque scriptum de Job, quod Domino dixisset : *Tu scis, Domine, quia homo peccator sum ; et quis eripitur de manu tua ? Utinam esset inter nos mediator ad judicandum*⁴ ! et reliquum sermonis. Job item cum vidisset Dominum in nube, et eum allocutus esset, et cordis sui apertis oculis aspexisset illum, sese pulverem et cinerem reputavit, eumque pœnituit quod allocutus esset Dominum, et ait : *Ponam manus meas super os meum, quoniam locutus sum semel, nec revertar iterum*⁵. Pari etiam ratione Isaias propheta primum reprehendit populum de peccatis eorum : postquam vero Dominum Sabaoth vidit, et seraphim stantes circa illum, magis apertam fecit suam humilitatem dicens : *Væ mihi, quoniam homo sum habens labia immunda*⁶. Nec non discipuli Domini nostri Jesu Christi edebant et bibebant cum illo, nec eum alloqui timebant ; transfigurato vero in monte Thabor, et habitu mutato, ceciderunt super faciem suam, propriam agnoscentes paupertatem et humilitatem, noscentes se nihil esse coram gloria Domini Christi. Et plura quidem apud nos exstant testimonia hujusmodi. Etenim nimiam humiliationis sanctorum causa ex eo est, quod vidissent gloriam Domini. Opus autem quod operatus est Dominus cum discipulis, satis superque nobis sufficit ad agnoscendum veram humilitatem inesse animæ in hoc mundo, intuendo a longe gloriam quam est consecutura. Sacrum namque Evange-

⁹⁶ Psal. cxxxi, 1. ⁹⁷ Psal. cxxx, 1, 2. ⁹⁸ Matth. xvii, 26. ⁹⁹ Ephes. vi, 16. ¹ Matth. xx, 28. ² Luc. iv, 41. ³ Marc. i, 44. ⁴ Job x, 6, 7. ⁵ Job xxxix, 34, 35. ⁶ Isa. vi, 5.

(20) Hic psalmus est peculiaris David et extra numerum, et exstat fere in omnibus exemplaribus Orientalium.

hum assedit, quod Dominus noster Jesus Christus sciens, quod Pater tradidisset in manus suas omnia, surrexit de cœna, et vestimentis depositis, linteo accincto, et infusa in pelvim aqua, cœperit lavare pedes discipulorum suorum, et tergere eos linteo quo erat accinctus⁷ eo quod discipuli humiles facti erant.

Pari quidem ratione, dilectissimi in Domino, cum jam videritis gloriam Domini, et cognoveritis hæreditatem ejus quam estis consecuturi, dimittite a vobis gloriam hominum, et persistite in hac magna humilitate, nec secedatis de loco in locum propter gloriam hominum; oblivescimini enim vestræ pristinae paupertatis. Nam video quosdam, quorum hæc est imago, hominum scilicet gloriam appetere: quam autem si consecuti fuerint in congregatione suæ habitationis, ad alias sese recipere curant congregationes, ut humanæ gloriæ eis fiat accessio. Agnoscentes itaque hoc, filii mei, nolite de congregatione in congregationem vos recipere propter hominum gloriam; verum estote penes vosmetipsos sicut pueri, et imitemini duos illos Joannis Baptistæ discipulos, qui nequaquam illum destituerunt, intendentes apud alium gloriam aucupari; sed cognoscentes, quod Dominus Jesus Christus esset major Joanne, testimonio ejusdem Joannis de illo perhibito, secuti sunt eum ut fierent ex renovatis pueris. Ita ergo facite omni tempore, quotiescunque ad majorem vobis accesseritis, ut adimpleatur in vobis scriptum: *Renovabitur juvenus tua, ut aquila*⁸. Et dicite: Peccatores utique sumus, et plorate vosmetipsos propter ea quæ inscite fecistis. Et propter hoc quidem vere erit vobiscum voluntas Domini, et in vobis operans: quippe bonus est ac dimittens peccata omnium revertentium ad se ex omnibus hominibus, nec illorum iterum recordabitur. Verumtamen vult, ut ipsi memores sint suorum peccatorum quæ hactenus perpetrarunt, ne eorum obliviscentes, rationem reddere cogantur de iis peccatis quæ jam sibi sunt condonata: nam ita sane accidit servo illi, cui remiserat dominus suos quæ illi debebat talenta. Obliviscente vero rei hujuscemodi, et inique agente in conservum suum, repetit ab illo dominus suus quidquid ei debebat quod ei jam dimiserat, eo quod misertus non sit conservo suo, dimittendo ei centum denarios; quæ summa parva erat respectu illius quod ei dimissum fuerat⁹. Moyses quoque præcepit populo suo, ut non oblivisceretur suorum priorum peccatorum, dicens eis: *Ingredientes in terram hæreditatis vestræ, caveate, ut ne cum ditati fueritis, edatis et bibatis, et ingrati efficiamini; sed reminiscimini servitutis vestræ in Ægypto, atque eorum quoque quibus ad iracundiam provocastis Dominum in deserto: et hæc memoria sit vobis tota perdurante vestra vita*¹⁰.

Et hoc sane, filii mei, ad nostram eruditionem est, cum diu servi fuerimus in Ægypto quæ est

A peccatum, cui nosmetipsos subjecimus sponte.

Satagamus igitur terram promissionis ingredi, ad quam ingressi servitutis nostræ non obliviscamur; verum semper illius reminiscamur, ne edentes et bibentes ingrati efficiamur. Nec Moyses duntaxat hæc nos docet; sed et reliqui prophetæ pariter nos docent ut non obliviscamur nostrorum peccatorum, quæ jam nobis condonavit Deus, quorumque oblitus est Deus; sed ut eorum semper reminiscamur, ut perpetuo humiles simus coram Domino, sicut qui stant coram eo, cui debito sunt astricti. Intueamini etiam David prophetam, qui cum peccaverit in uxorem Uriæ, et reprehenderit eum Nathan propheta illius causa, et propter id quod in virum ejus perpetraverat, audita reprehensione confestim poenitentia ductus est, et humiliatus. Quare dixit ei Nathan: *Jam dimisit tibi Deus peccata tua*¹¹. David vero peccatorum venia consecuta, illorum profecto oblitus non est, nec a se memoriam dimisit, sed eam posteritati consignavit¹²: factumque est id ad memoriam in omnibus generationibus a generatione in generationem. Et consecuta quidem venia, ait: *Docebo iniquos vias tuas, et impij ad te convertentur*¹³. Quæ utique omnia dixit David, ut addiscant ab illo omnes peccatores, eosque poeniteat ad ejus similitudinem; et ut suorum peccatorum quæ illis dimittuntur non obliviscantur, sed illorum semper sint memores. Similiter dixit Deus per Isaiam prophetam: *Ecce deleo iniquitates tuas, et peccatorum non recordabor: tu vero illorum ante omnia reminiscere, ut justificeris*¹⁴. Quare peccatori par est, ut cum dimiserit illi Deus peccata sua, ipse illorum non obliviscatur, sed memor sit, ut justificetur. Ait quoque per Jeremiam prophetam: *Revertimini ad me, omnis domus Israel; et non inducam reprehensionem meam super vos; quoniam misericors sum, dixit Dominus, et non irascor vobis in perpetuum; verumtamen scito iniquitatem tuam, eo quod tui ipsius inscius es, et in Deum tuum impius effectus es*¹⁵.

Eadem ratione, filii mei, nos oportet, ut dimittente nobis Domino nostro peccata nostra, minime ea nobismet ipsis dimittamus, sed eorum poenitentia renovatione semper memores simus. Hinc Joannes Baptista, dum populum ad remissionem baptizabat, præcepit eis dicens: *Nolite curarum esse expertes ob remissionem peccatorum vestrorum, sed Facite fructus dignos poenitentia; jam enim securis posita est ad radices arborum; omnis autem arbor non fructificans fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur*¹⁶. Quæ quidem in vestram revocavi memoriam, dilectissimi mei, cum vestrarum virtutum magnitudinis memor sim; et ne negligentibus vobis, obscuretur lumen vestrum; ac præterea, ut vobis accessio fiat fructuum dignorum vestro angelico habitu quo estis induti. Hoc etiam sciatis, quomodo videlicet, inveniens homo ille thesaurum absconditum in agro, vendidit omnia quæ possidebat, et emit

⁷ Joan. xiii, 3 sqq. ⁸ Psal. cii, 5. ⁹ Matth. xviii, 24 sqq. ¹⁰ Deut. viii, 11 sqq. ¹¹ II Reg. xii, 13. ¹² Psal. l, 1 sqq. ¹³ ibid. 15. ¹⁴ Isa. xliii, 25, 26. ¹⁵ Jerem. iii, 12, 13. ¹⁶ Luc. iii, 8, 9.

agrum illum¹⁷. Vestra autem nunc, dilectissimi in Domino, gloria jam palam facta est in universa participatione: verumtamen de hoc nolite cogitare, ne gloriemini, sed lætitudinis et mansuetudinis pristinae vestrae paupertatis reminiscimini; et eritis profecto tanquam id ignorantes. Etenim Moyses, cum glorificatus esset, ignorabat splendorem gloriæ vultus sui propter humilitatem et mansuetudinem suam: populus vero id noverat; quare illius timebant aspectum; et hac de causa suam velavit Moyses faciem¹⁸. Vos quoque dilectissimi mei, si abjeceritis a vobis caduci mundi huius bona, qui est terra mortuorum, quemadmodum eum abjecerunt ii quorum mentio præcessit, firma sit spes vestra, quod a Domino obtinebitis bona in terra viventium. Nolite itaque, filioli mei benedicti, satagere placere hominibus qui sunt in regione mortuorum, ne forte Deo in regione viventium placere nequeatis. Obtenta autem solutione a vestris peccatis, nolite vobismetipsis parcere soli, ne impotentes sint pœnitentiæ vestrae fructus; verum imitemini doctorem orbis terrarum Paulum apostolum, qui postquam pepercerit ei Deus apparendo illi, eumque alloquendo, sibi nec solus non pepercit, nec pristinae oblitus est stultitiæ suæ, cujus Dominus sua misericordia oblitus erat, sed ait: *Persequebar Ecclesiam Dei*¹⁹: et his similia. Et Dominus noster Jesus Christus custodiat vos in sua obedientia in aeternum. Amen.

EPISTOLA XVII.

Dixit:

Scitote, filioli mei, non eum esse religiosum, qui in una perseverat re; neque eum qui unam amplectitur rem, adversari virtuti. Si enim religio gloria est virtutis, multi quidem mali ei adversantur. Quicunque ergo vult perfectus esse in religione, nulli penitus inserviat malo. Etenim qui alicui inservit malo, longe profecto distat a termino perfectionis. Nam perfectio est, ut dicitur: *Liber factus sum ab omnibus, ut plures lucrificarem*²⁰. Quod quidem dictum asserit Paulus apostolus, eo quod malo minime tunc subjectus erat, aut sibi dimissi amplius erat conscius. Cum autem liber factus esset a malo, et usque ad finem esset vindicatus, rogavit pro humilitate multorum qui malo sese subicere volebant, et a peccato suorum malorum sese eripere minime valebant, cum expertes essent virtutis dicentis in Psalmo: *Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum*²¹. Cum autem vidisset Paulus apostolus Dominum Jesum Christum, adeptus est perfectionem; tumque opitulatus est impotentibus, ut pervenirent ad finem et sursum pergerent: hoc autem nimia ejus humilitate in similitudinem Domini nostri Jesu Christi, qui ingenti humilitate suam divinitatem humanitate pertexit; videbantque illum ut hominem, cum non sit homo tantum, sed Deus humanatus, secundum quod scri-

ptum est: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*²². Paulus etiam apostolus perfectus præceptis quæ præceperat ei Dominus, cum humilitate dixit: *Factus sum cum non habente legem, tanquam legem non habens; ita ut sine lege factus, lucrificarem eos qui non habent legem*²³. Nec præterea factus est Apostolus extra suam perfectionem, quemadmodum neque est factus Dominus extra suam divinitatem per suam incarnationem, quæ omnino ei necessaria erat, sicuti dicitur in lege, et ut scriptum est in Evangelio, quod *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*. Igitur Apostolus erat in sua perfectione, quoniam primum liberatus est ab omnibus malis. Secundo nullis deinceps inservivit concupiscentiis, eo quod religiosus factus esset. Novissime vero liber effectus est intuitu Domini Jesu Christi; quo viso, statim secutus est ejus dicta sine mora, et factus est summe humilis.

Similiter omnes qui amplectuntur dicta Domini, cognoscunt veritatem; veritas vero liberis eos efficit, et animas eorum eripit ab omni malo, quemadmodum factus est Paulus apostolus; etenim liberator noster, liberum illum exhibuit; ideoque dixit de semetipso: *Nonne liber sum? annon vidi Dominum meum, sicuti viderunt illum illi primi*²⁴? Multi autem dicunt in stultitia sua: Vidimus utique Dominum Jesum Christum, sicut apostoli. Qui quidem, filioli mei, decipiuntur et seducuntur, et oculos non habent quibus videant, sicuti vidit Apostolus Dominum. Etenim Apostolus vidit Dominum, quemadmodum videbant illum apostoli qui cum eo erant, et qui crediderant in illum eo tempore, quando ambulabat circumseptus turbis quæ videbant illum ut hominem. Quem cum vidisset quæ erat in fluxu sanguinis oculis cordis sui, et credidit illum esse Deum, et tetigit cum fide extremum vestimenti ejus, liberata est. Ipse autem dixit: *Quis tetigit me?* Non quod ignoraret, sed ut manifestam faceret ejus fidem. Quare dixit ei Petrus: *Turba te premit, et dicis: Quis me tetigit?* Manifestans autem illa, quod sanata esset, dixit ei Dominus: *Vade in pace, fides tua salvam te fecit*²⁵. Similiter Pilatus, Anna et Caiaphas viderunt Dominum, sed ut reliqua turba, quæ videbat illum sine fide, et non sicut viderunt illum apostoli: idcirco nullam lucrati sunt utilitatem, quod illum vidissent. At Apostolus vidit illum oculis cordis sui suæque validissima fide, sicut vidit illum quæ erat in fluxu sanguinis, et tetigit illum cum fide, et sanata est. Et quemadmodum apparuit Dominus noster Jesus Christus apostolo Paulo post superatas passiones, liberumque illum effecit. Pari quidem ratione quicumque liber sit a passionibus, Dominum videbit cordis sui oculis, sitque liber; at videre non valet oculis corporeis lumen illud splendidissimum, quod vidit Paulus apostolus. Illi vero qui animas suas seducunt atque decipiunt, quod

¹⁷ Matth. xiii. 44. ¹⁸ Exod. xxxiv. 29, 30. ¹⁹ I Cor. xv. 9; Galat. i. 13. ²⁰ I Cor. ix. 19. ²¹ Psal. ii. 3. ²² Joan. i. 14. ²³ I Cor. ix. 21. ²⁴ ibid. 1. ²⁵ Luc. viii. 45, 48.

sane maximum est malum, consequi profecto nequeunt panem vitæ: quippe qui obtenebratos habent oculos, nec placent Deo, quem adorant omnes sancti in corde suo eumque intuentur: his namque et similibus sese Dominus exhibet, cum minime passionibus sint subjecti. Scriptum enim est sic de Isaia propheta, quod Dominus non est reversus apparere prophetæ, eo quod non reprehendisset Oziam regem, et interdicta est illi prophetia. Post Oziae vero obitum apparuit ei angelus Domini, mundavitque illum prunis et forcipibus igneis.

Quare scitote, quod demortuo in hoc homine regno peccati, apparet Deus animæ, illamque cum corpore emundat. Si vero regnum peccati vivit in corpore, sane nequit homo videre Deum: etenim anima posita est in tenebris, nec apparet in ea lumen quod est visio Dei. Dicit namque David: *Lumine tuo videbimus lumen*¹⁶. Quid est autem hoc lumen, quod videt homo lumen? Est lumen cujus meminit Dominus noster Jesus Christus in Evangelio¹⁷: scilicet, ut sit homo totus luminosus, nec sit in eo ulla pars tenebrosa. Et quemadmodum dixit etiam: *Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius, et cuicumque vult Filius manifestare*¹⁸. Filius autem, filioli mei, non manifestat Patrem suum filiis tenebrarum, sed permanentibus in lumine, quique sunt filii luminis, quorum cordum oculos illuminavit cognitione præceptorum. Oportet quidem, nos primum imitari Moysen prophetarum maximum, ut inveniamus gloriam fidei Dei invisibilis. Moyses enim cum factus esset filius Pharaonis filius, et cum labore elegisset cum populo Dei, projecit a se servitutem plenam abjectionis; et hactenus Deum non viderat, cum esset in servitute: at illa excussa servitute quæ est Pharaonis, liber factus est, meruitque videre rubum igne accensum, incombustum tamen. Dicitur autem, quod erat magna visio, habebatque principium et visionem mysterii medii et finem.

Hic quidem Moyses, dum deseruit Ægyptum et effugit Pharaonem, quadragesimum agebat annum, et opus operatus est adversus Pharaonem: quare solitarius factus est in deserto Madian, cujus interpretatio est, *locus Dei*. Intellectum quoque a multitudine segregatum, solumque versantem, corroborat Deus stabilemque efficit, ut valeat quærere et investigare ea quæ Domini sunt; et tum videbit magnitudinem virtutis et divinitatis et splendoris ejus in creaturis. Itaque, filioli mei, initium magnæ visionis est prima visio, quam vidit Moyses in mirabili mirabilium, quod rubus esset accensus, et non combureretur. Quæ sane visio satis remota est a perfectione. At visio secundi mysterii est accessio propior plus quam priori tempore. Dixit enim: *Vadam, et videbo visionem hanc magnam*¹⁹. Accedenti autem facta est collocutio. Perfectio vero est ejus humilitas post collocutionem et visionem et

A signorum perpetrationem. Utique sciatis, filioli mei, hos Dei varios aspectus imperfectorum esse, sicuti videntium in speculo: at qui pervenerunt ad perfectionem, cordis eorum aperiuntur oculi, apparetque illis maximum lumen cum requie sine labore. Quandoquidem in perfectorum oculis nihil remanet reprehensionis peccati aut tenebrarum, quoniam hæc duo si cordi insita sint, nequaquam animæ permittunt videre visionem perfectionis quæ est perfectorum, qualis erat visio Pauli et simillium, de qua dixit Apostolus: *Vultu velato videmus gloriam Dei, tanquam qui videt in speculo, et immutatur a gloria in gloriam*²⁰.

Item Moyses non transmigravit de uno in alium locum, neque de una regione in aliam, sed transmigravit transmigratione aperte mirabili. Vidit enim visionem hanc magnam, quæ est accensio ignis in rubo sine combustione, præterea collocutionem et visionem. Quæ quidem contemplatio mirabilis typus est mysterii incomprehensibilis. Et hæc est transmigratio, cujus meminit Paulus apostolus; quod sit transmigratio de gloria in gloriam, et de fide in fidem, et de imperfectiori virtute ad perfectiorem virtutem. Quæ quidem transmigratio et accessio ea est quæ nos appropinquare facit Domino, et acquirere visionem cognitionis ejus virtutis. Siquidem dixit Deus per linguam sui prophetæ: *Accedentes ad me, cognoscunt meam virtutem*²¹. Ille ergo qui accedit ad Dominum, cognoscit ejus virtutem; in intellectu vero qui ad Deum adhuc non accessit, impius exaltatur qui est diabolus, sicut arbor Libani. Cum vero Deo appropinquaverit intellectus ille, et ei unitus fuerit et unum cum illo factus, non apparet amplius impius qui initio in eo exaltabatur. De qua autem re nos edocet David dicens: *Vidi impium celsitudine jam auctum, et exaltatum esse in longitudinem sicut cedros Libani; et transivi, et ecce non erat; et quæsi eum, et non inveni locum ejus*²². David quidem non quæsiit impium, neque locum ejus nisi inquirendo de cognitione Dei. Similiter quicumque inquit de cognitione Dei, non invenit impium omnino. Dictum autem ejus, *Transivi*, simile etiam est dicto ejus in alio psalmo: *Transibo per loca umbrosa mirabilia ad domum Dei*²³. Qui quidem transitus qui est ulterior trajectio, indicat nobis animæ incrementum: hoc namque dedit propheta in signum perfecti, cum antea via ejus a Deo remotissima esset. Nec admi-remini, filioli mei, quod nostra via sit remotissima, cum adhuc versemur in spiritali pueritia. Videmus enim dictum esse prophetæ illi magno Eliæ: *Surge, comede et bibe, et confortare; longa enim adhuc via tua est*²⁴. Et de hac eadem longinquitate dixit David: *Quis dabit mihi alas columbæ, ut volem, et quiescam*²⁵? Illis autem nos scire oportet, quod vita cujusque nostri cgena est, et via laboriosa. Quare oportet, ut

¹⁶ Psal. xxxv, 19. ¹⁷ Luc. xi, 36. ¹⁸ Matth. xi, 37. ¹⁹ Exod. iii, 3. ²⁰ II Cor. iii, 18. ²¹ Psal. xxxiii, 6. ²² Psal. xxxvi, 35, 36. ²³ Psal. xli, 5. ²⁴ III Reg. xix, 7. ²⁵ Psal. lvi, 7.

non ambulemus in infirmitate et dissolutione et pigritia, sed caute, et cum stabilitate. Etenim doctor orbis terrarum Paulus nobis consulit, ut curramus, ut apprehendamus. Et dicit etiam : *Subjicio corpus meum, et redigo illud in servitutem* ³⁶.

Curramus itaque, filii mei, dum tempus habemus in hoc corpore, ut apprehendamus perfectionem, quemadmodum apprehendit illam hic sanctus Paulus, qui dixit : *Decertavi certamen bonum, et perfecti stadium meum, et servavi fidem meam et servata est mihi ex tunc corona gloriæ meæ* ³⁷. Cumque apprehendisset hic Apostolus perfectionem in corpore, desideravit egressum ab illo, et dixit propterea : *Si mihi in hac vita corporis mei sunt fructus in operibus meis, nescio quid eligam mihi ipsi; utrumque enim me angit, ut illud cupiam, quoniam cupio dissolvi et separari a mundo, ut sim cum Christo; et hoc melius est mihi et utilius : ut autem maneam in corpore, indigeo etiam ad gaudium vestrum et incrementum fidei vestræ. Sit itaque conversatio vestra digna Evangelio* ³⁸. Similiter, filii mei, facite et vos, quoniam pigre atque ignave agentem comprehendit finis ante perfectionem in Christo, sicut dixit Salomon in Proverbiis ³⁹, quod animæ transgressorum legis auferuntur, antequam perveniant ad timorem Dei. Et sic accidit Ezechie regi ⁴⁰, quando apprehendit illum finis dierum suorum, cum esset sine cūra, revertens autem ac pœnitentiam agens atque rogans Dominum, meruit augmentum aliorum annorum, satiusque crevit. Quibus annis completis, separata est anima ejus a corpore, cum esset in summa perfectione ministerii Dei. Scitote etiam hoc, quod quemadmodum corpori tres sunt status, quandiu est in illo anima, nempe pueritia, virilitas et senectus : similiter tres quoque status habet anima in corpore recondita, scilicet initium fidei, progressum et perfectionem. Primo autem cum incipit anima credere, nascitur in Christo, sicut dicitur in Evangelio. Joannes quoque apostolus dedit etiam nobis signum hujus nativitatis, et medii, et perfectionis, dum ait : *Scripsi vobis, adolescentes, scripsi vobis, filii, scripsi vobis, patres* ⁴¹. Quæ quidem epistola non est amicis illius corporalibus, sed fidelibus, juxta tres status eorum qui appetunt lac rationale, et accedunt ad perfectionem, ut mereantur veram gratiam. Idcirco David propheta sciens statum dierum perfectionis animæ hic, et quod jam provectus esset diebus corporis, et timuit dissolvi ab illo non habens dies spirituales, rogavit Deum dicens : *Ne accipias me, Domine, in dimidio dierum meorum* ⁴². Quæ quidem cura illum angebat causa dierum spiritualium, non corporalium, quoniam sensus ejus dicti, *In dimidio dierum meorum*, fuit ob timorem, ne auferatur anima illius ante complementum dierum suorum, essetque præterea alienus a perfectione.

A Item asseritur de Abraham, quod senuerat, et provectus fuerat in diebus. Similiter omnes sancti post fidem defatigabant corpora sua ad ea subjicienda, quoniam subjiciendo corpus pervenerunt ad senectutem incremento cultus et ministerii Dei. Intelligite quoque, filii mei, factum Danielis, qui fuit puer corpore, et senex intellectu : non autem tanquam illi duo senes, qui provecti in diebus suis secundum corpus, erant vero opera eorum, opera puerorum, distinebanturque puerili concupiscentia. Daniel enim reprehendit eos manifestis verbis pueritiæ ob eorum senectutem corpoream puerilem, et judicium contra sanctam, justam, puram Susannam, dicens : *O provecti in diebus malis* ⁴³, et reliqua verba. Similiter Josephi, eum qui diligit religionem, imitari oporteat puritatem et continentiam; incipiatque ordinare semet ipsum contemplatione, et corroborari in omnes alias concupiscentias validas callidi hostis, et dicat sicut dixit Job ⁴⁴, quod fortitudo evacuata sit ex dorso et lumbis ejus. Et vere, filii mei, omnis qui decertat et confortatur in has corporales concupiscentias quæ excitantur ex nimio cibo et potu, ille ipse valet accingere lumbos suos in puritate, et corroborare cor suum dicto psalmi : *Accingere gladio tuo super femur tuum, o gigas* ⁴⁵. Quo dicto denotatur, quod verbum Dei quo obtinetur puritas, sit gladius anceps, abscindens, sicut dicit Apostolus ⁴⁶ : qui gladius profecto abscindere atque trucidare valet omnes malas concupiscentias. Similiter quoque luctans angelus cum Jacob, subtraxit ex illius femore nervum : hinc emarcuit, et debilitatum est corpus ejus, et vocatus est Israel, id est, *videns Deum* ⁴⁷. Pari etiam ratione nos oportet corpus debilitare, cum sapientia tamen et prudentia, ad debilitandam et extinguendam concupiscentiam : hæc enim debilitas perficit in nobis virtutem puritatis. Hinc Apostolus, hujus debilitatis causa ait : *Cum infirmatus fuero, tunc fortis evadam* ⁴⁸. Similiter de hac infirmitate glomatus etiam est David propheta dicens : *Non est sanitas corpori meo* ⁴⁹. Quod profecto dixit, eo quod debilitaverat corpus suum summa debilitate, maxime appetens salutem, quæ non est infirmitas, sed sanitas et valetudo, quoniam debilitato corpore, corroboratur anima.

Eia ergo debilemus corpora nostra sapienter et prudenter, ut valeamus continere nosmetipsos; quoniam si subjiciemus corpus, illudque reducemus in servitutem animæ, tunc cogitationes carnales quarum dilectio est Dei adversatio, mortificantur hac debilitate; et tum illuminatur anima, et fit templum Deo. Quicumque igitur mundus fieri studet in omnibus membris suis, hic sane est religiosus, et non est fornicator; et valet dicere cum David : *Omnia ossa mea dicunt : Quis est similis tui, Deus* ⁵⁰? Et hic ille est, qui cunctos sensus suos

³⁶ I Cor. ix, 27. ³⁷ II Tim. iv, 8, 9. ³⁸ Philipp. i, 22-27. ³⁹ Eccle. vii, 18. ⁴⁰ IV Reg. xx, 1 sqq.; Isa. xxxviii, 1 sqq. ⁴¹ I Joan. ii, 12-14. ⁴² Psal. ci, 25. ⁴³ Dan. xiii, 52. ⁴⁴ Job xc, 11. ⁴⁵ Psal. xlv, 4. ⁴⁶ Hebr. iv, 12. ⁴⁷ Gen. xxxii, 25. ⁴⁸ II Cor. xii, 10. ⁴⁹ Psal. xxxvii, 4. ⁵⁰ Psal. xxxiv, 10.

erudit, et non reliquit eos sibi dominari, continuitque illos, et portavit super illos jugum Domini magna puritate. Quare oculis suis non permisit videre quidquam mali, neque concupiscere mulierem. Nec non auribus suis audire non permisit susurrations, neque diaboli consilia, aut injectas sibi ejus cogitationes. Ideoque impleta est de illo Scriptura : Aurea tuæ non sunt inclinatæ verbis inanibus. Et hæc verba multo magis illum effecerunt bonitati Christi subditum, et thymia suavissimum. Ori quoque suo imposuit seras, nec dimisit illud stultitiæ vacare verbis. Et manus suas ordinavit ad operandum sine tyrannide opera optima cum misericordia et veritate. Et pedes non cucurrerunt ad effusionem sanguinis, sed diligenter properarunt ad Domini verba : *Qui angariaverit te unum milliari, ambula cum illo duo*⁶¹. Et ventrem et pectus suum custodivit, ne mediantibus illis incideret super terram, tanquam draco qui serpit super terram, super ventrem et pectus suum. Et hæc est, fratres, ratio religiosi. Illi vero qui religiosi non sunt, sed diluculo properant ad potum siceræ, de illis audiamus dictum prophetæ dicentis : *Comburentur sua ebrietate ex vino, et oculos suos dant ad præbendos mutuo calices, et comedunt hædos de grege ovium, et vitulos pingues de armento bouum, et lasciviant in stratis molibus, et in omni quod materiali est consentaneum*⁶². Existimant tamen isti se sapientes esse, cum sint hostes et dracones; nam draco eorum est magister; et projecerunt ventres suos et pectora sua super terram, putantes se prudentes esse, et Scripturæ peritos quam inique docent, cum sint pectora draconis.

Sciatis itaque, filioli mei, hos quos indicat propheta, esse verarum scientiarum et rectæ fidei transgressores, introducendo alienas professiones in fortem, ac stabili fidei adversando sua instabili atque mendaci fide, asserentes Creatorem omnium esse creatum, ignorantes Deum omnia condidisse suo Verbo, sicuti testatus est Joannes evangelista, dicens de illo : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus est Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est: nihil*⁶³. Cum igitur sit confirmatum, omnia per ipsum facta esse, cælestia et terrestria, visibilia et invisibilia, sicuti testificatur fides verax : quæ ratione audent isti dicere de illo, quod post unionem sit ut unus creaturarum, eo quod corpus Christi sit creatum? Hisane sunt, qui pectus cordis sui sub pectore draconis incluserunt, sicuti prædixit propheta de illis, quod draco scilicet eorum pectora premit et ventres. At qui erexerunt intellectus suos, filioli mei, e terra, suspicientes cælum ubi sedet Christus a dextra Dei, et facti sunt extra ventrem et concupiscentias; Dominus noster Jesus suscipit eos, et offeret Patri suo tanquam pretiosa quædam ac optima. Quibus cognitis, dilectissimi mei, oportet, ut unusquisque

A nostrum qui religiosus esse cupit, conetur elongari a turbis et ab illis recedere, ut sit in corpore et corde et intellectu extra vulgi et conversationis ejus perturbationes, quoniam perturbatio semper inter homines versatur. Dominus autem noster factus est nobis exemplar elongationis et solitudinis, ascendens solus in montem ad orandum seorsim. In deserto superavit diabolum quoque cum illo decertantem, nec sano impotens erat vincere illum in medio multitudinis; verum ut nos doceat, quod solitudine et silentio hostem vincere, et perfectionem consequi facilius valeamus. Item Dominus ipse suam gloriam minime aperuit suis discipulis coram hominibus, sed assumpsit eos, et ascendit ad montem, et ostendit eis gloriam suam. Joannes etiam Baptista fuit in deserto usque ad suam manifestationem Israeli. Notum itaque vobis sit, filioli mei, qualiter hostis noster nos urget suis armis extrinsecis et intrinsecis, sibi asciscens homines quosdam tanquam instrumentum et arma, eo quod illi obtemperant; hisque mediantibus adversatur fidelibus : qualis est mulier impudica, quæ est ipsius arma fortissima, extendens alas suas audaci animo. Petrus quoque apostolorum princeps nos utilitatem docet solitudinis, siquidem cum solus esset, vidit cælos apertos et linteum descendens super se, de quo allocutus est illum Deus; tum sublatum est linteum ab illo ascendens in cælum.

Pari quoque ratione Ezechiel cum quatuor vidisset animalia, quatuor habentia facies, et totas gloriam Dei indicantes, non fuit id in civitate neque oppido, sed extra in agro : dixerat enim illi Deus : *Egredere in agrum, et ibi videbis gloriam meam*⁶⁴. In summa quidem hæc visiones et manifestationes nequaquam sanctis factæ sunt, nisi in montibus et solitudinibus. Apostolus autem Paulus locutus quoque est de his sanctis eorumque venerabili instituto in Epistola ad Hebræos sic dicens : *Utique errabant isti in montibus, et desertis, et vallibus, et speluncis, et fissuris terræ*⁶⁵. Similiter etiam cognoscens propheta solitudinem Deo placere, dixit : *Bonum est hominem portare jugum Domini a pueritia, et sedere solum*⁶⁶; et ait etiam psalter David : *Solus manebo, donec transeat iniquitas*⁶⁷. Jeremias etiam propheta, cum optime novisset perturbationes barbarum magnam afferre molestiam iis qui Deo placere cupiunt, dicere non abstinuit : *Quis dabit mihi domicilium in deserto, ut rejiciam a me populum hunc, et pergam, et longe sim ab illo*⁶⁸? Cognoscite itaque, filioli mei, virtutem solitudinis : siquidem Dominus noster crebra sua solitudine instituit nobis firmam spem dilectionis solitudinis, sicuti ait David propheta : *Tu, Domine, habitare me fecisti in spe securus*⁶⁹. Elias quoque propheta spiritualem mernit cibum et alimentum ab angelis; quod tamen non fuit in medio barbarum neque in civitate aut oppi-

⁶¹ Matth. v, 41. ⁶² Amos vi, 4-6. ⁶³ Joan. i, 3. ⁶⁴ Ezech. iii, 23. ⁶⁵ Hebr. xi, 33. ⁶⁶ Thren. iii, 27, 28. ⁶⁷ Psal. lvi, 2. ⁶⁸ Jerem. ix, 2. ⁶⁹ Psal. iv, 10.

do, sed tantum in deserto. Omnia quidem quæ acciderunt sanctis, ex his et similibus ad nostram eruditionem scripta sunt, ut imitemur eos qui dilexerunt solitudinem, quæ nos conducere valet ad Dominum: quod est magna consolatio, hominemque perfectum efficit. Quam sane cum quidam dilexissent ex tota sua virtute et ex toto suo esse, adepti sunt gloriam et lumen, plus quam illi qui incolunt civitates et oppida. Quare satagite, filii mei dilectissimi, mihi in Domino, stabiliri in illa ut par est, ut vos ad Dei conducatur visionem, quæ est ipsa spiritualis speculatio, per gratiam Domini nostri et Dei nostri, et vivificantis animas nostras et corpora nostra, Jesu Christi, Verbi æterni, cui laus in æternum. Amen.

EPISTOLA XVIII.

Dixit:

Scitote, filii mei dilectissimi, quod ab initio, quando anima a præcepto declinavit, exorta est inobedientia; mediante qua inobedientia omnes animæ ad inferos ire cœperunt, sicut dixit Apostolus: *Quod per primum Adam fuit mors*⁶⁶. Quare miseratione motus est Deus Verbum, et incarnatus est ex nobis mysterio incomprehensibili, et implevit omnem dispensationem nostræ salutis, et descendit ad inferos, et captivos illos fecit; et reduxit inde omnes animas ibi detentas, eripiens eas a potestate diaboli usque ad diem tremendum iudicii; et ascendere fecit eas, quia sponte obtemperaverunt et obedierunt, feceruntque præcepta divina, ad cœlum ubi est paradisus. Erat autem causa eorum C ascensionis ad cœlum ignis invisibilis, qui est calor bonorum operum, qui accensus est in cordibus eorum. Neque hæc vobis duntaxat plana facio; verum et cui similis sit hæc anima in qua habitavit ignis Dei. Similis est avi duabus prædictæ alis quibus volat, et sursum per cœli aera elevatur. Etenim avi præ omnibus creaturis alæ peculiare sunt; alæ vero animæ Domino obsequentis sunt virtus ignis Dei, quibus ad cœlum sursum volare valet. Si autem his caruerit alis, minime sursum elevari in aera poterit, cum sit illius ignis expers, similisque erit avi suis spoliata alis quæ volare nequit. Præterea hominis anima assimilatur avi, cum calor causa sit ejus existentie in mundo; etenim nisi ova semper avis foverit, minime producerentur ab illis pulli viventes, quoniam eorum vita exsistere nequit nisi calore mediante. Hac autem de causa ait sacrum Evangelium: *Hierusalem interfectorix prophetarum, et lapidatrix missorum ad illam, quoties volui congregare filios tuos, sicuti congregat avis pullos suos sub alis suis*⁶⁷? Cum autem, filii mei, intellexeritis similitudinem animæ Deo addictæ et obsequentis, ad volucrum cujus existentie radix est calor, ne permittatis vos exui hujus ignis virtute: etenim parata sunt vobis certamina multa a diabolo propter hunc ignem vobis a Deo concessum,

A ut illo vos exuat: quippe qui optime novit contra vos minime prævalere posse, quandiu est vobiscum hic ignis.

Quare obsistite illi, et cognoscite illius phantasmata, quoniam sub dulcedine suam abscondit amaritudinem, ne appareat, effingitque vobis varia ac pulchra simulacra, quæ profecto non sic se habent, ut inclinet ad se corda vestra calliditate verum imitante: et hæc quidem est ars ipsius semper, adversari videlicet tota sua virtute omnibus animabus Deo bene inservientibus. Nec non multas ac varias passiones animæ injicit, ad extinguendum ignem illum quo virtus subsistit: præcipue quidem corporis requie, eique annexis. Si vero animadverterit, quod illi minime obtemperetur, neque ejus recipiatur B negotium in quoquam, alias adducit calliditates sub facio justitiæ, apparetque in similitudine angeli lucis, ut ait Paulus apostolus⁶⁸, et alia his majora, ad inclinandum cor nostrum ad se. Si autem viderit eos sibi ab his cavere, et minime ea suscipere, nec ei obedire penitus penitusque, tunc recedit ab illis confusus, et tum habitabit in illis Spiritus Dei. Cum autem habitaverit in illis Spiritus Dei, requiescere eos faciet in omnibus eorum operibus, et dulcis redditur illis portatio jugi Dei, sicuti scriptum est in Evangelio: *Portate jugum meum super vos*⁶⁹. Et efficiuntur penitus indefessi, tam in exercendia virtutibus, quam in ministrando et in vigiliis nocturnis; neque irascuntur humanas ob injurias, nec omnino hominem timebunt aut bestiam aut charitatem aut genios: quandoquidem gaudium Domini cum illis est noctu diuque, et auget illorum intellectus, et alit eos. Siquidem hoc gaudium anima semper crescit et præparatur, et eo ascendit in cœlum; quemadmodum corporis subsistentia et stabilitas est mediante pane et aqua, sive his similibus a principio usque ad finem ejus. Videmus enim puerum incrementum suscipere lacte matris, tum esca humida, tandem quocunque quod illi in dies occurrit; et corroboratur, et audacius cor illius in hostes sibi obsistentes efficitur. Si autem corripitur morbo aliquo, impediturque ne alatur; tum prævalent adversus eum hostes omnibus ex partibus, et vincunt illum; nec poterit consequi sanitatem a morbo aut vincere hostes, nisi consuetudine D et cura medici. Sic hominis anima, nisi Dei gaudium illi insit, infirmabitur, et mala in vulnera incidit. Si vero querere conabitur hominem aliquem Dei ministrum spiritualis peritum medicinæ, illique adhærebit; is illam primum sanabit a passionibus, iterumque resurget, eamque Dei causa erudiet, et obtinebit gaudium illud quod est illius alimentum; tum vero hostibus obsistere poterit qui sunt spiritus mali, eosque superabit et conculcabit eorum consilia, et gaudio perficietur.

Nunc itaque, dilectissimi mei, cum hoc cognoveritis, cavete a mali diaboli consiliis: nam venite:

⁶⁶ I Cor. xv, 21. ⁶⁷ Matth. xxiii, 37. ⁶⁸ II Cor. xi, 14. ⁶⁹ Matth. xi, 29.

figura veridici ad decipiendum et seducendum. Cum autem venerit ad vos in similitudine angeli lucis, nolite illi credere aut obedire; siquidem fideles causis apparentibus aucupatur. Qui autem adhuc perfecti non sunt, ignorant has diaboli calliditates, et ea quæ illis perpetuo injicit; perfecti vero ea cognoscunt, quemadmodum ait Apostolus: *Esca fortis perfectorum est, qui ordinarunt sensus suos; et vires suas* (21), *et cognoverunt discretionem boni ac mali* ⁶⁵. Hos enim nequit hostis seducere: at fideles qui adhuc perfecti non sunt, sibi quæ minime cavent, sua decipiet suavi esca, quanquam suavis non sit, eosque trahet quemadmodum trahit piscem piscator esca obvelato hami cuspidē: eaque de causa piscis ignorat hamum esca obvelatum esse; hinc accedit, et escam deglutiit, et facile capitur cito. Quare intelligite hoc, quod si piscis novisset se ea esca capiendum esse, procul dubio illam fugeret, et nequaquam ei accederet. Pari quidem ratione imperfectos fideles, ut diximus, aucupatur hostis, causis vero haud absimilibus, ut asserit Salomon sapiens: *Invenitur quidem via quæ recta esse putatur; novissimum vero ejus conducit ad inferos* ⁶⁶. Scriptum etiam est in Amos propheta: *Amos, quid facis hic?* Qui respondit: *Video rete instructum ad capiendas volucres* ⁶⁷. Notum autem est avem, ob timorem ne capiatur in terra, in aera elevari, et struere sibi habitaculum in altissimis locis ad requiem et accubitum; et sic dormiens sine cura erit, cum nullus ad illam pervenire aut eam capere possit. Verumenimvero venatorem astute agere, et in eam machinari videmus, qui veniens sub loca ejus tendit ei rete, et escam ostendit, eamque ob causam descendere illam facit ab altitudine illa, eamque aucupatur. Similiter facit diabolus, aucupans fideles imperfectos suis calliditatibus vero non absimilibus, quanquam tamen non ita sese habeant, et præcipites eos agit de illorum celsitudine. Hac ipsa ratione fecit, cum sese sub serpente celavit, et dixit Evæ: *Si comederitis ab arbore, dii efficiemini, et aperientur oculi vestri* ⁶⁸. Evæ autem his auditis verbis inclinatum est cor ad illum, et putavit id verum esse, propterea quod de hoc non investigavit. At cum comedisset, et comedere præbuisset Adæ, evenit illis infelicitas illa magna, cecideruntque ambo e sua celsitudine. Similiter facit fidelibus imperfectis, dum distinguere nesciunt inter bonum et malum, sed sequuntur suas propensiones, et propria opinione et judicio sunt contenti, nec ediscere curant a suis patribus qui jam perfecti sunt, et distinxerunt inter bonum et malum; sed secuti sunt cordis sui desideria, existimantes se solos jam perfectionem obtinuisse ac benedictionem suorum patrum. Hi autem, filii mei, similes sunt avibus illis quæ construxerunt nidos suos in aere, et descenderunt in terram, et aucupati sunt eas venato-

res apparentibus artibus. Simile sane evenient his ob fiduciam sibi adscitam, et eo quod operantur secundum voluntatem cordis sui, sua implentes desideria, minime obtemperantes, neque obedientes suis patribus. Hinc diabolus inducit eis has visiones et phantasmata, et operatur in illis superbiam cordis, suggerens illis noctu somnia quæ verificabit eis diu, ut decipiantur. Nec hæc duntaxat; sed inducit eis etiam lumina noctu, ita ut illuminentur loca eorum; et hujuscemodi quam plurima facit, nec non signa, quæ hic adducere non possumus neque singula exarare. Quæ quidem omnia operatur, ut æquo sint animo, existimantes eum esse angelum Dei, et illum amplectantur. Cum autem illum susceperint hac ratione, illos præcipites agit ab eorum altitudine, sicuti diximus de casu illarum avium, propter spiritum superbiam qui illis dominatus est. Et ut sibi persuadeant se magnos et gloriosos effectos esse in spiritu præ multis, curat, nec addunt suis obedire patribus; et impletur de illis scriptura, quod sint racemi florentes acerbi; et re vera ita sunt: quippe doctrina Patrum ardua illis effecta est, eo quod putarunt se jam omnia novisse.

Quare, filii mei benedicti, intelligite quæ dixi vobis, videlicet quod minime proficere, aut satius augeri, aut perfici, vel scire distinguere inter bonum et malum valebitis, nisi obtemperaveritis vestris perfectis patribus. Etenim patres nostri sic fecerunt, patribus suis obedientes, eorumque documenta auscultantes; idcirco profecerunt, et creverunt, et doctores facti sunt, sicuti scriptum est in Sapientia filii Sirach: *Discite a patribus vestris, qui didicerunt a patribus eorum* ⁶⁹. Vos itaque, filii mei, hos imitari oportet, qui suis obediunt patribus, iisque in omnibus obtemperarunt, quos omnia Dei ope patres edocuerunt quæ didicerant a patribus suis, et ipsi ea docuerunt filios suos obedientes. Isaac namque obtemperavit Abraham, Jacob autem obedivit Isaac, et Joseph obedivit Jacob, et Elisæus obedivit Eliæ, et Paulus obedivit Ananiæ, et Timotheus obedivit Paulo; et hi ac similes suis obediunt patribus, eorum implentes voluntates et obedientiam in omnibus, et cognoverunt veritatem, et didicerunt justitiam, et novissime meruerunt Spiritum sanctum; tumque protulerunt veritatem in omnibus, uti scriptum est in Ezechiele propheta: *Constitui te rectorem domui Israel* ⁷⁰. Itaque, dilectissimi in Domino et recti corde, si proficere cupitis, et satius augeri, et reddi imperturbabiles in cordibus vestris, et non illudi a diabolis in quoquam, obedite patribus vestris, eisque obtemperate, et non cadetis in æternum. Ego vero alia vos docebo opera, quæ hominem firmant ab initio usque ad finem; et sunt, ut diligat homo Deum ex tota anima sua, ex toto corde suo et ex tota mente sua, eique subijciatur; et tunc dabit ei Deus virtutem

⁶⁵ Hebr. vii, 14. ⁶⁶ Prov. xvi, 25. ⁶⁷ Amos viii, 2.

(21) *Vires suas.* Proposita sua.

⁶⁸ Gen. iii, 5. ⁶⁹ Eccli. viii, 11. ⁷⁰ Ezech. iii, 17.

magnam et gaudium; et dulcia ei redduntur omnia opera Dei tanquam favi; nec non omnes corporis labores, et meditationes, et vigilæ, et portatio jugi Dei sit ei levis et dulcis. Propter dilectionem autem Domini erga homines, immittit eis quædam illis adversantia, ne magnificentur, sed ut persistent in certamine, et accipiant incrementum, id est pro fortitudine gravitatem et infirmitatem, pro gaudio incrorem, pro quiete et tranquillitate perturbationem, pro dulcedine amaritudinem, et alia plura ejusmodi eveniunt diligenti Deum; et propterea magis corroborabitur decertando contra ea, et vincendo: quibus superatis, Spiritus sanctus erit cum illo in omnibus, ita ut quidquam mali omnino non timeat. Rogo autem Dominum meum, ut elargiatur vobis hanc gratiam ob vestram obedientiam, quam vobis servet. Cui cum Patre suo hono, et Spiritu sancto, laus et honor ab omnibus rationalibus in æternum. Amen.

EPISTOLA XIX.

Filiis suis monachis. Dixit:

Scitote, filii: Spiritus sanctus semper ac perpetuo spirat odorem suavissimum ac dulcissimum et lingua inexplicabilem, sicuti dicitur: Quis cognoscit suavitatem Spiritus et ejus dulcedinem, nisi illi qui meruerunt ut inhabitaret in illis? Hoc autem notum est, quod multi illum non meruerunt, quoniam spiritus pœnitentiæ non inhabitat in animabus pœnitentium, nisi multos post labores. Cum autem inhabitaverit in illis, eos tradet Spiritui sancto, et inhabitabit in illis Spiritus sanctus. Videmus enim, filii mei, esse in hoc mundo multa his similia; etenim lapis gemmæ non obtinetur nisi magno labore, nec reperitur in civitatibus aut oppidis, sed in domibus regum duntaxat: similiter etiam Spiritus sanctus non habitabit in superba anima, sed in animabus humilium, quorum tota cogitatio in perfectione sita est. Cum autem habitaverit in istis hic Spiritus, maximas agent Deo gratias multamque laudem; quoniam meruerunt Spiritum sanctum in illis habitare, sicuti meruit illum Levi, et egit Domino maximas gratias, dicens: Benedicam te, Domine, qui edocuisti me Spiritu quem dedisti servis tuis. Dixit etiam: Benedictus es, Domine, qui dedisti sanctis tuis honorem omnibus divitiis præstantiorem: equidem non valeo Spiritus divitiarum magnitudinem aspicere, quem elargitus es sanctis tuis. Quem quidem Spiritum, filii mei, quærentes sancti invenerunt; et est lapis verus, cujus meminit sacrosanctum Evangelium⁷⁰; quod homo mercator quærebat gemmam pulchram,

A qui, inventa pretiosissima margarita, abiit, et vendidit omnia sua, et emit illam. Scriptum etiam est, quod cum thesaurus esset absconditus in agro, cum cum invenisset homo, abscondit illum, et laetus abiit, vendidit omnia sua, et emit agrum illum⁷¹. Similiter sancti, dilectissimi mei, in omnibus generationibus, cum hunc invenerint Spiritum, et habitaverit in illis, gratias egerunt Deo maximas. Qui quidem nequaquam habitat nisi in animabus beatis hisque similibus, quibus aperit magna arcana, elargiens gaudium et requiem cordibus eorum in hoc mundo, faciens eorum noctem, sicut diem. Cum autem plana vobis fecerim, filii mei, quædam opera hujus sancti Spiritus, cupio etiam vobis quædam indicare certamina spiritus mali. Scitote itaque, quod discedens a vobis, facilem reddente Domino viam meam, perveni ad meum domicilium, et permansi in mea solitudine extra turbas ope sancti Spiritus, clam, ac palam. Cuperem ut semper penes me essetis, ut vobis notum facerem quidquid mihi notum fecit Spiritus sanctus omni tempore (scriptum enim est: Divitiæ Domini opulentur sapienti), nec non contentiones quas postea infelix passus sum: quippe tentationes non impetunt valide nisi eos qui acceperunt Spiritum sanctum. Quandoquidem accepto Spiritu, inducit eis diabolus tentationes, permittente ipso Spiritu, cum diabolus nullam habeat potestatem cogendi quempiam fidelium, nisi id illi permittatur a Spiritu sancto (22).

Et Dominus noster cum accepisset ea quæ nostra sunt, factus est nobis exemplar, ut nos semper doceat cognoscere veritatem. Cum enim baptizatus fuisset, descendit Spiritus sanctus super illum, sicut columba, deinde eduxit illum Spiritus in desertum, ut tentaretur a diabolo; qui cum probasset illum omnibus suis tentationibus, non valuit adversus eum, sicuti dicitur in Evangelio Lucæ de eo: Cumque complevisset diabolus omnes tentationes, discessit ab illo ad tempus⁷². Et reversus est Dominus Jesus in Galileam virtute Spiritus. Ita omnes qui accipiunt Spiritum, et decertant et superant tentationes, corroborat Spiritus sanctus, dans illis virtutem maximam, et exaltat illos, et custodit ab omnibus. Filii mei dilectissimi, cuperem ut essetis penes me, ut cognoscatis novissimam tentationem meam, quæ similis est tentationi Domini nostri Jesu Christi novissimæ, qui cum implevisset suam dispensationem dixit: Pater, si possibile est, transcat a me calix iste; at non secundum voluntatem meam, sed secundum voluntatem tuam⁷³. Quod sane erat cum orationibus et precibus, non autem ob metum

⁷⁰ Matth. xiii, 45, 46. ⁷¹ ibid. 44. ⁷² Luc. iv, 13. ⁷³ Matth. xxvi, 39.

(22) *Potestatem cogendi* — nisi id illi permittatur a Spiritu sancto. Nullus dubito quin interpret hic minus recte sancti abbatis sententiam expresserit; quæ nimirum ita fortasse reddenda fuisset *potestate tentandi* aut similiter. Quod quidem suadere videntur quæ mox sequuntur: Deinde eduxit illum Spiritus, ut tentaretur a diabolo qui — non valuit adversus eum. Excidit sane a recta sentiendi ratione

quisquis putarit, diabolum accipere aliquando potestatem cogendi quempiam fidelium. *Fidelis Deus est*, ait Apostolus (1 Cor. x, 15), qui non patietur vos tentari supra id quod potestis. Qua de re sanctus abbas plura superius in *Orat. ad Monach.* præcipue vero cap. 13 et 14. Eadem porro minus recte vertendi ratione usus esse videtur interpret superius in epist. 5, ut ad eum locum monuimus.

aut timorem aut impotentiam ullam, sed ut doceat nos, sicuti ejus primæ tentationes erant ad documentum nostrum; nam sponte venit ab alto, quod tamen non reliquit: et habitavit super terram, et assumpsit nostram similitudinem, ut nos ipsa redimeret, mediantibus iis quas operatus est per eam, dispensationibus; et mortuus est pro nobis, et sepultus, et resurrexit, et liberavit captivos inferorum, ascenditque ad superiora cœlorum ubi prius erat. Videte itaque, filioli mei, dilectionem Dei Verbi, qui nos eduxit de fovea inferorum ad superiora cœlorum: nam cœlum superius aliud est a cœlo visibili, et cœlum visibile aliud est ab aere, qui est ventus hic flans sua levitate; spatium autem aeris aliud est ab hac crassa terra, in qua modo sumus et brevi ex illa migrabimus. Sciatis autem, operationes cœli alias esse ab operationibus terræ: aliamque esse regionem, hac terra graviorem, arduam valde ac tenebrosam, nihilque esse in ea luminis neque requiei, et vocatur infernum. Tentatio autem, filioli mei, quæ nuper mihi accidit parum absuit, quin me ad hoc idem infernum perduxisset: quippe bonorum hostes in illud me projicere voluerunt ingenti sua calliditate. Et pro his fuerunt mei labores, et certamina, et angustię, et perturbationes. At infelix gratias ago Deo meo, et laudes illi offero, cui servivi toto corde meo a pueritia mea usque nunc, eique obedivi, cum me non deseruisset, sed auxilium est mihi, et eripuit me a temeribus inimicorum, et iterum restituit me in pristinam celsitudinem meam, sicut redemit Adam et filios suos bonos, reduxitque illos ad pristinum eorum ordinem. Scriptum enim est: *Ascendit in altum, et captivum duxit captivitatem, et dedit hominibus dona* ⁷⁴. Notum præterea vobis facio quod mea postrema tentatio similis fuit tentationi Josephi postremæ; siquidem Joseph beatus ac justus, cum tentaretur multitudine tentationum, non est perturbatus; nuperrime vero cum in carcerem fuisset detrusus qui est similitudo inferni, perturbatus est hac tentatione. Dominus autem noster sua clementia cum vidisset pulchritudinem ejus certaminis et patientiæ, dedit illi magnum honorem, et constituit illum regem, nec amplius tentatus est. Vere quidem, filioli mei amabiles, non abscondo a vobis mensuram tentationis in qua versabar, et ex qua liberavit me Dominus meus; et certus quidem sum, quod hoc sim consecutus vestris orationibus, et precibus, et memoria vestra qua me prosequimini. Etenim satis laboris mecum pertulistis; et certe dabit vobis Dominus spiritum salutis, quemadmodum dedit meæ paupertati. Dixit enim discipulis suis: *Vobis autem qui sustinulistis mecum in tentationibus meis, dispono, sicut pollicitus est Pater meus, regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo* ⁷⁵. Quare percipite, filioli mei, sensum horum verborum; quod videlicet quicumque particeps sit Domino

Christo, ei obediendo, illi quoque particeps erit in locis requiei; et qui etiam ei consors sit in contemptu, consors quoque erit illi in gloria. Siquidem qui patitur labores et opprobria et injurias et contemptum, ipse glorificabitur. Scriptum namque est: Filius bonus ipse hæreditabit labores et benedictiones parentum suorum; filius vero malus hæreditabit maledictionem.

Scitote etiam, filioli mei amabiles, quod postquam hanc scripsi vobis epistolam, commovit me Spiritus, ut scriberem vobis de seraphim quem vidit Ezechiel propheta ⁷⁶, qui est typus animarum fidelium quæ decertant ad consequendam perfectionem. Habebat sex alas oculis refertas; habebat etiam facies quatuor, in quatuor partes aspicientes. Una facies similis erat faciei hominis, alia vero faciei tauri, et alia faciei leonis, et alia faciei aquilæ; et reliqua quorum meminit propheta, quæ per tempus vobis scribere non licet. Verum pauca vobis exponam de horum sensu; cum vero ope Christi ad vos venero, exponam vobis reliqua labium ad labium, cum de his modo scribere non valeam. Sciatis ergo: facies prima seraphim quæ est facies hominis, designat fideles qui in mundo sunt operantes ea præcepta quæ sibi injuncta sunt; si quis autem horum ad habitum monasticum egressus fuerit, assimilatur tauri faciei, eo quod operatur et sollicitus sit de præceptis monachatus; nam agit et decertat sensibile certamen. Quod si congregationis ordines consummaverit, et egressus fuerit habitare solitudinem, et segregatus fuerit ad oppugnandos invisibiles dæmones; jam hic assimilatus est faciei leonis, qui est rex ferarum silvestrium. Cum autem superaverit hostes invisibiles, et passionibus dominatus fuerit easque sibi subjecerit, elevabitur Spiritu sancto, et videbit divinas visiones, et assimilabitur faciei aquilæ, et implebitur de illo Scriptura: *Renovabitur juvenus tua sicut aquilæ* ⁷⁷. Et tunc intellectus illius discernet quæcunque sibi obvenire possunt sex ex partibus, et assimilabitur sex illis alis oculorum refertis; et fiet seraphim spiritualis, et hæreditabit æternam hæreditatem, eo quod obtemperaverit patribus suis spiritualibus.

Ego autem scio, filioli mei, quod nos omnes jam accepimus virtutem a Domino, quia obedivimus patribus nostris, eorumque accepimus benedictionem. Vos quoque propter vestram obedientiam et ministerium, accipietis ministerium a Domino et hæreditabitis benedictionem patrum vestrorum. Dico quidem vobis, quod semper vestri memor sim, et video vos in spiritu, tanquam parens pia atque misericors filios suos parvulos. Sæpe quidem volebat Dominus meus quiescere me facere a laboribus corporis hujus, et assumere animam meam ad se; sed cum requiescat in vobis Spiritus Domini, reliquit spiritum meum in corpore ejus ad educandum vos, dicens ei: Utiq̃ue optima es parens et educa-

⁷⁴ Psal. lxxvii, 19. ⁷⁵ Luc. xxi, 29, 30. ⁷⁶ Ezech. i, 4 sqq. ⁷⁷ Psal. cii, 5.

trix bona; propterea reliqui te, ut optime educares A filios tuos. Et nunc, filii mei benedicti novissima benedictione, in liber meus ad vos et benedictio: quare servate illum, cum sit vera hæreditas, et hæreditatio patrum spiritualium, qui minime filiis suis aurum vel argentum aut his similia hæreditandum relinquunt; sed veram hæreditatem. Parentes namque corporales sunt, qui hæreditandum relinquunt filiis suis aurum et argentum et his similia. Quare videte patriarchas, qui auro et argento aliisque corporalibus divitiis affluabant, nec tamen mentio ulla sit, quod horum quisquam filiis suis illarum meminerit; siquidem temporalia sunt et transitura. Sed hæreditandum reliquerunt illis benedictionem illam veram, in æternum duraturam, quæ parit requiem cœlestem; et ipsa est, quæ manebit cum homine in æternum. Quamobrem scitote quod hæc benedictio quam dedit vobis pater vester, par sit illi benedictioni paternæ. Salutem in Domino, et Spiritum veritatis concedat vobis Dominus noster, donec discedatis ab hoc mundo transituro, et hæreditetis mundum illum duraturum, intercessionem omnium patrum nostrorum. Et laus, et gloria Trinitati sanctissimæ, Dominiæ sæculorum in æternum. Amen.

EPISTOLA XX.

Filio suo Bebnudo. Dixit:

Dilectissime mihi venerande in Domino Bebnude, pax tibi. Ante omnia Dominum deprecor pro salute omnium animarum tibi obedientium, et pro tua quoque salute, et laborantium tecum in nomine Domini, et omnium ambulantium tecum in pace propter Dominum nostrum Jesum Christum. Isti enim requiescere faciunt animas patrum suorum, quos Dominus noster Jesus Christus requiescere faciat in regno cœlorum. Hoc autem sciatis omnes, quod quicumque facit quiescere aliquem ex servis Domini, quamvis calice aquæ duntaxat, merces illius non deperditur, sicuti sacratissimo ore suo ait Dominus noster: *Quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicis aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli, amen dico vobis non perdet mercedem suam* ⁷⁸; et ait etiam de illis, qui contristant discipulorum spiritus et scandalizant sua malitia: *Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis qui in me credunt, magis expedit ei, ut suspendatur in collo ejus lapis molæ, et demergatur in mare* ⁷⁹; et dixit etiam: *Mensura qua mensurabitis, mensurabitur vobis* ⁸⁰. Quare percipite, dilectissimi mei, quod Dominus nihil eorum quæ super terram sunt, diligit præ discipulis suis et facientibus voluntatem suam, et deperdit qui eos contemnunt. Etenim quidquid facit homo servis Dei, illi facit, sive bonum sive malum id sit. Dixit enim: *Qui suscipit vos, suscipit me* ⁸¹; et etiam: *Quod non feceritis uni ex minimis istis, neque mihi feceritis* ⁸².

Quare, dilectissimi mei, cavete, ne quempiam ho-

minum contemnatis: hujus quippe radix est superbia, quæ hominibus iram induxit. Et idcirco dixit Isaias propheta: *Ecce dies Domini Sabaoth venit super omnes superbos corde, et illusores* ⁸³. Videte itaque, dilectissimi mei, magnitudinem mœroris hujus qui superbis eventurus est. Quare nos oportet, ut lugeamus super nosmetipsos cordis ardore et mœstitia; nam multos vidi monachos et virgines in hanc arduam cecidisse passionem ob eorum falsam existimationem, dicentes de semetipsis: Uti- que nos aliquid magni sumus, et nullus nobis comparabitur. Vere autem dico vobis, dilectissimi, nihil esse in his nisi superbiam et contemptum erga homines, et odium, et pessimam æmulationem, et contentionem, quia pœnitentiam agere et ex toto corde resipiscere renuunt; et hæc sane atque similia nequaquam his permittunt discernere inter bonum et malum, et inter dulcedinem et amaritudinem. Quandoquidem spiritus mali in aere consistentes lugere eos faciunt tempore ridendi, et ridere tempore lugendi; et impleta est de illis Scriptura: *Maledictus est qui facit bonum malum, et malum bonum, et qui facit amarum dulce, et dulce amarum* ⁸⁴. Hos quidem oportebat obtemperare sancto Joanni dicenti: *Nolite credere omni spiritui; sed probate spiritus, num sint a Deo* ⁸⁵.

Nobis autem opus est super hos lugere, qui persistunt in his memoratis malis omni tempore vitæ suæ, eaque diligunt plus quam diligunt escam necessariam, et audire contemnunt documenta Dei viventis, amplexantes ea mala documenta quæ sunt impiorum spirituum. Quæ quidem Dei documenta sunt, puritas, pax perpetua sine mutabilitate plena misericordiæ, et reliquorum optimorum fructuum verorum, quorum consuminatio est benedictio. Satagite itaque, dilectissimi, hæc Spiritus documenta consequi quibus animæ nostræ vivificantur, iisque mediantibus suscipimus Dominum in nobismetipsis; ea quippe sunt via segura, in qua nullus reperitur latro sive quidquam mali. Et sciatis quod sine puritate corporis et cordis nemo valeat esse perfectus coram Deo, secundum quod scriptum est in sacrosancto Evangelio: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ⁸⁶. Perfectio enim oritur ex puritate cordis; in cordibus quippe duplex inest species, scilicet bonum naturale, et malum præter naturam, quod parit passiones animæ, quæ sunt susurratio, invidia, illusio et reliqua mala. Bonum vero parit cognitionem Dei, et sanitatem animæ ab omnibus passionibus. Quare dixit David: *Anima, benedic Dominum sanantem omnes tuas passiones* ⁸⁷. Si autem studet homo, dilectissimi mei, eradicare malum, et confidit in Domino cum rectitudine, et effugit omnia mala, luctu, et mœstitia, et suspiriis, et jejuniis, et vigiliis, et mansuetudine, et multis ad Deum precibus; Dominus sua

⁷⁸ Matth. x, 42. ⁷⁹ Matth. xviii, 6. ⁸⁰ Matth. vii, 2; Marc. iv, 24; Luc. vi, 38. ⁸¹ Matth. x, 40.
⁸² Matth. xxv, 45. ⁸³ Isa. ii, 12. ⁸⁴ Isa. v, 20. ⁸⁵ Joan. iv, 1. ⁸⁶ Matth. v, 8. ⁸⁷ Psal. cii, 3.

bonitate illi opitulabitur, et ab omnibus animæ passionibus eum vindicabit, quemadmodum dixit David : *Judica me, quoniam in humilibus ambulavi, et in Domino confusus sum, et non timebo*⁸⁸. Et quemadmodum vobis notum feci, dilectissimi mei, quod his operibus sit sanitas animæ a passionibus; notum quoque vobis facio, quod multi persistentes longo temporis intervallo in monachatu et virginitate, non didicerunt doctrinam puram, quia negligentes documenta patrum suorum amplexati sunt concupiscentias cordis sui; et idcirco prævaluerunt adversus eos mali genii et rebelles latrones qui sunt in aere, jaculantes in illos absconditas sagittas noctu dique, ita ut in nullo eos quiescere sinant loco, nec non occupant corda eorum superbia, et inani gloria, et impia æmulatione, et susurratione, et ira, et exandescencia, et contentione aliisque passionibus quam plurimis. Hæc enim et similia perpetrant dæmones nostram intendentes mortem, non quidem vitam.

Hæc sane verba, quæ vobis nota feci, dilectissimi mei, non mea quidem sunt, sed eorum quoque meminit Jacobus apostolus dicens : *Si instat in vobis æmulatio amara, et schismata sint in cordibus vestris, nolite gloriari et mendaces esse adversus veritatem; non est enim ista sapientia de sursum descendens sed terrena, animalis, diabolica*⁸⁹. Scriptum etiam est in Epistola Joannis apostoli : *Qui facit peccatum, ex diabolo est*⁹⁰. Cum itaque cognovissetis, dilectissimi mei, quod qui permanent in his operibus, non sit Domini opus in illis, verum compotes sunt diabolicorum documentorum, et cum diabolis reputantur, quamobrem lugeamus nosmetipsos; hoc namque tempus in quo sumus, est mœrendi. Agnoscamus quoque mensuram donorum Spiritus sancti, et clamemus cum dicente : *Venite, adoremus, et procidamus, et ploremus ante eum qui fecit nos*⁹¹; et dicamus etiam dictum ejus : *Salva me, Domine, quoniam defecit sanctus, et diminuta est veritas a filiis hominum; et locutus est unusquisque in proximum suum labiis dolosis, et corde fraudulentis*⁹². Propter quæ autem verba et quæ sequuntur, nobis flere operæ pretium est, quoniam dixit : *Dominus disperdet omnia labia dolosa, et linguas elatas*⁹³. Sciat autem, filii mei, hos esse qui reputantur cum quinq[ue] virginibus stultis, quoniam transegerunt omne tempus suum cum stultitia, et non cohibuerunt linguas suas, neque mundarunt oculos suos et corpora sua a concupiscentiis, neque corda sua ab immunditiis aliisque fletu dignis, cum immunda sint; contentique erant vestitu laneo duntaxat, qui est habitus virginitatis tantummodo : quapropter cœlesti carebant delectatione ad lugendos semetipsos et suas accendendas lampades; propterea non aperuit illis Sponsus; sed ait illis sicuti ait stultis virginibus : *Amen dico vobis, non cognosco vos*⁹⁴.

Et dicit ille etiam : *Recedite a me, maledicti, in ignem æternum*⁹⁵, ubi est fletus et stridor dentium⁹⁶.

Nunc itaque, dilectissimi mei, non alia de causa hanc scripsi vobis epistolam, nisi propter desiderium salutis vestræ, ut sitis liberi, et fideles, et sponsa pura Christo; ipse namque est sponsus omnium animarum sanctarum, ut ait Paulus apostolus : *Despondi enim vos uni viro primogenitam castam, ut exhiberem vos Christo*⁹⁷. Equidem scio multa jam vobis evenisse certamina, dilectissimi mei, quæ ope Domini nostri qui vos direxit, devitastis singula; quippe verax Deus est, et ipse vos omnesque qui sibi ministrant, confortat ne incidatis in ea quæ ferre non valetis. Percipite igitur, filii mei, vim tentationum quæ vobis evenerunt, et magnitudinem honorum qui vobis dati sunt a Deo earum causa, et constantes resistite venturis quoque. Et enim aurum igne multoties probatur, ut potiori probatione electum appareat. Similiter Dominus noster sua bonitate hominem probat multis tentationibus, et experitur illum, atque liquat illis mediantibus tanquam aurum purissimum, et edocet illum certamina cordis; ita ut non revertatur amplius cogitare aut meminisse multitudinis injuriarum et contemptus quos illi intulerunt homines, vacuusque erit timore diaboli; sed humilietur coram Deo, et confidat in illum, sitque semper ad bonum paratus coram Deo, quemadmodum dixit David propheta : *Cor meum paratum, Deus, cor meum paratum; laudabo, et psallam in glorificatione mea*⁹⁸. Sciat ergo hoc, quod absque dubio a quibusdam probabimini fratribus, opprobriis et injuriis, et contemnemini a consortibus vestris. Cum autem hæc vobis evenerint, persistite, et nolite timere, neque mœrere; verum gratias agite Domino pro omnibus his, quoniam sine illo nihil horum vobis accidit, quia certamina necesse est evenire servis Domini; nam quicumque non probatur a bonitate Dei tentationibus, et laboribus, et mœroribus, et calamitatibus, donec ediscat rationem obtinendi patientiæ et boni, certe non accipiet ab illo honorem.

Nunc itaque, dilectissimi mei, sustinete labores et mœrores qui vobis eveniunt; et gratias Domino agite magna humilitate, ut videatis lætitiarum laborum vestrorum, sicut beata Susanna fortissima in bello, quæ prævaluit adversus concupiscentiam illorum duorum senum adversantium legi, qui testati sunt contra eam falsum, intuleruntque ei multos labores; et propter ejus patientiam et constantiam exaltavit illam Deus in fine sui certaminis, et humiliavit hostes illius. Et sicut Thecla spiritu etiam fortissima, quæ minime parentum illatas sibi iniurias, neque ignem etiam, neque carnificem, neque feroces feras. Tandem vero elargitus est ei Deus lætitiarum cordis, et suorum præmia laborum; fortitudo enim ejus fidei in Deum, exstinxit ignem

⁸⁸ Psal. xxv, 1. ⁸⁹ Jac. iii, 14, 15. ⁹⁰ I Joan. iii, 8. ⁹¹ Psal. xciv, 6. ⁹² Psal. xi, 2, 3. ⁹³ ibid. 4. ⁹⁴ Matth. xav, 12. ⁹⁵ ibid. 41. ⁹⁶ Matth. viii, 12. ⁹⁷ II Cor. xi, 2. ⁹⁸ Psal. cvii, 2.

ardentem, et observavit ora leonum ferocium, et humiliati sunt ei universi illius hostes. Et sicut Joseph humilis coram Deo et hominibus; quem, cum invidissent ei fratres sui, et odio illum habuissent, volentes illius effundere sanguinem ob invidiam, propter honorem ei a patre delatum, servavit divinum auxilium a nece; sed ei invidia dominati sunt, et elevaverunt in illum manus suas, et denum in servum vendiderunt. Insuper mulier sui domini cui inserviebat, permultos intulit illi labores, ita quidem ut in carcerem fuerit injectus. Erat namque continens, mansuetus, purissimus, immaculatus anima et corpore, nec timuit (Deo ei favente) omnes illas ærumnas, sed sustinuit, et confisus est in Domino; et novissime exaltavit illum Deus, constituens illum principem super Ægyptum et super omnes ejus regiones. Omnes vero fratres ejus qui ei inviderant, subjecit Dominus sub pedibus ejus. Hi autem memorati et eis similes, dilectissimi mei, nequaquam obtinuerunt honorem a Deo initio sui certaminis et belli, sed postquam probavit eos, et liquavit calamitatibus et laboribus, et erudit eos quomodo instarent in prælia. Tunc vero, cum vidisset eos, calamitates et labores sustinuisse, et in Domino esse confisos, dedit eis honorem suæ divinitatis, depresseruntque osos suos sub plantis pedum suorum.

Ego autem, dilectissimi mei, dum recordor horum certaminis et præmiorum, jubilat gaudio et lætitia spiritus meus, et pro vobis suppliciter deprecor. Permanete ergo in patientia, et non infirmetur corda vestra in vestris calamitatibus; sed gratias agite pro illis, ut præmium feratis pro eis a Domino. Hos quidem sermones scripsi vobis, fratres mei, et omnibus invocantibus nomen Domini, ut sit vobis omnibus pax, et veritas, et charitas Dei, et dilectio ad invicem; et ne sint inter vos contentio, vel sussurratio, aut malæ cogitationes, aut seditio, aut mutua pugna, aut contradictio, aut mala æmulatio, aut inobedientia, aut superbia, aut injuriæ in homines, aut irrisio, aut adulterium, aut inanis gloriæ amor, aut odium, aut concupiscentia pulcherrum vestimentorum corporis, aut mutæ inimicitiae. Infelicitas autem mea supplex vos deprecatur, ut nihil harum actionum sinatis inter vos in loco vestræ habitationis. Nam in quacunque congregatione hæc exstant actiones, inhabitat ibi ira Domini. Et sciat, fratres, quod vita nostra in hoc mundo brevissima est; ideo de illa satagite, et nolite negligentes esse, ne incidat vestra transmigratio ab hac vita invicem irascentibus, ac propterea homicidis adnumeremini secundum Scripturam: *Qui vivo habet fratrem suum, homicida est*⁹⁹. Quæ quidem dicta ac præcepta non ad monachos duntaxat et virgines spectant, sed et ad omnes fideles qui nobiscum communicant in Ecclesia Domini nostri Jesu Christi universali apostolica. Nunc itaque, fra-

tres, invicem parcite, ut pareat vobis Dominus. Etenim id inculcat, dicens: *Dimittite, et dimittetur vobis*⁹⁹. Si autem quis vestrum calumniam patitur, suscipiat id cum gaudio, et omnia sua tradat Domino, qui justus est iudex et remunerator. Qui vero proximo intulerit calumniam, festinet et humiliet semetipsum coram Domino, et supplicet proximo suo, ut parcat ei Dominus. Nec permittatis, dilectissimi mei, solem occidere super iram vestram, sicut nos docuit Scriptura¹; sed eradicat ex cordibus vestris omnes malas cogitationes quibus angimini vel in vos invicem cogitatis, ut dissolvantur inimicitiae quarum radix odium est et invidia: quæ duæ passioness pessimæ quidem sunt, et Deo ac hominibus detestabiles; nec consentaneum est, ut sint in ullo fidelium aut Dei servorum penitus. Quamobrem, dilectissimi mei, si hæc inter vos olim consummata sunt, ex nunc cavete, ne exsint inter vos, nec ea vobis dominari permittatis. Sciat etiam quod dies vitæ nostræ paucissimi sint; in illis tamen ad Dominum a nostris peccatis resipiscendum nobis est, ne apprehendat nos transmigratio hinc illuc, nobis inopinantibus, cum huc reverti nequaquam poterimus. Videmus enim transmigrantes ad nos non reverti; nos quoque minime eorum exspectamus reditum, sed illos sequi exspectamus: quod sane sancitum est omnibus hominibus hujus mundi, ab initio usque ad consumptionem. Quare, dilectissimi mei, oportet, ut nemo nostrum suæ stultitiæ copia gloriatur, et dicat: Prævalui adversus socium meum, nec ei parcam. Sciat enim hoc dicens et cogitans, quod tradidit mori fortitudinem in animam suam tantum; et erit hæreditas illius, locus fletus et stridoris dentium, et vermium non dormientium, et inextinguibilis ignis.

Illis itaque a nobis cognitis, dilectissimi mei, decertemus dum sumus in hoc corpore, et animarum nostrarum vulneribus medeamur, antequam nos tempus effugiat. Et sint hæc dicta fixa in intellectibus nostris, et ea exsequamur ante separationem animarum nostrarum e corporibus nostris. Siquidem Dominus noster iudex justus mittet ministros suos, et apprehendent animam, et separabunt illam a domo hac lutea. Quicumque autem comprehenduntur tunc suæ salutis immemores, reservabuntur in tenebris exterioribus ad tremendum illum diem, et exhibit in illos amara illa sententia; et tradentur tortoribus immisericordibus, et carcerum præfectis (quibus nulla inest pietas) destinatis custodiæ illius ignis pleni vermium qui non dormiunt, nec non tenebrarum exteriorum et mansionum frigoris plenarum et aloris. Qui autem his crudelibus tradentur, projicientur in ea loca a Deo remotissima, ut vindictam sumant de illis.

Tunc mugient fletu et clamoribus et ploratu atque ululatu, nec eos exaudient aut miserebuntur,

⁹⁹ 1 Joan. iii, 15. ⁹⁹ Luc. vi, 57. ¹ Ephes. iv, 23.

cum misericordia jam recesserit ab illis in æternum. A Immisericordes namque et ipsi exstiterunt in vita sua, famelicum non cibantes, sitientem non potantes, peregrinum non suscipientes, nudum non vestientes, infirmum non invisentes, carcere detentum non visitantes: idcirco consecuti sunt remunerationem sine misericordia. Insuper peccatis, et dolis, et inobedientia erga præceptores et erudientes patres cumulati erant; nec pœnitentiam egerunt una die, nec sibi elegerunt præceptorem qui pro illis rogaret, nec gratias pro concessis sibi divitiis egerunt, dimiseruntque a se hic cognitionem Domini: quare ipse quoque ignorabit illos ibi, et tradet eos immisericordibus illis, ut de eis ulciscantur eo cruciati cujus non est finis: instar servi illius qui non est misertus conservo, dimittendo ei centum denarios, qui pauci sunt in comparatione myriadum qui ei dimissi sunt; et instar servi impotentis pigri, qui sepelivit argentum domini sui: et instar illius qui non est inventus cum veste nuptiali; et instar servi contemnētis mandatum domini sui, et edentis et bibentis cum ebriis, nec miserantis conservis. Qui quidem omnes ideo traditi sunt cruciatibus et immisericordibus, quoniam immisericordes erant, sicut scriptum est, quod iudicium misericordia abutentis erit immisericordia.

Itaque, dilectissimi mei, ego infelix ob ingentem ineam erga vos pietatem satis superque vos deprecor, ut evigilemus, dum sumus in hoc corpore, et fleamus nosmetipsos, et deploremus ex toto corde nostro noctu diuque, ut eripiamur ab amaro cruciatu et a fletu et ploratu et mœstitia, quæ non pertransibunt; et caveamus ingredi per januam latam et viam facilem quæ conducit ad perditionem, et multi sunt ambulantes per illam; sed ingrediamur per januam angustam et viam tristem et mœstam conducentem ad vitam, et pauci sunt ingredientes per illam. Qui autem per illam ingressi fuerint, veri operarii sunt, qui accipient mercedem suorum laborum cum gaudio, et hæreditabunt regnum. Qui ergo paratus est, dilectissimi mei, adesse, ne quæso negligat, ne transeat tempus; et non reperitur qui emptori vendere velit. Sic enim accidit virginibus illis quinque stultis, cum non invenerunt a quo emerent. Tunc exclamaverunt, et fleverunt dicentes: *Domine, aperi nobis. Qui respondens ait illis: Amen dico vobis: Nescio vos*¹. Nec id eis alia de causa accidit, nisi propter pigritiam. Nam cum dominus domus surrexerit, et clauserit januam, nihil amplius proderit, uti scriptum est. Ego autem afferam vobis similitudinem hujus rei. Noe cum ingressus fuisset arcam ipse cum filiis suis et uxoribus filiorum suorum, et reliquis qui cum eo erant, et clausisset januam arcæ propter aquas diluvii quæ immissæ sunt super male operantes; Noe certe arcæ januam amplius non aperuit, nec filiis suis spectaculum illud terribile quod erat in judi-

cium impiis illis, videre permisit; neque etiam anali illi post clausam januam conscendere valuerunt cum justis; sed facti sunt cum hædis qui sunt ad sinistram, nec accedere potuerunt ad eos qui sunt ad dexteram; verum perditione deperditi sunt aqua diluvii ob suam pigritiam et inobedientiam. Etenim Noe spatio illorum centum annorum quibus arcam exstruxit, ad meliorem frugem eos revocabat, verumtamen neque obediebant ei, neque audiebant, ideoque deperditi sunt. Nunc, dilectissimi mei, et mihi amabiles, de pace solliciti cum omnibus, rogo vos per gratiam Dei, ut obediat mihi; tum ego quoque obediam vobis; et omnes obediamus Domino dicenti per linguam Prophetæ: *Quis est homo qui desiderat vitam, et cupit videre dies bonos? Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur cum dolo. Declina a malo, et fac bonum; quære pacem, et sequere illam*²: et reliqua quæ hæc sequuntur.

Et profecto ea sunt gaudia mea, et fratrum qui sunt penes me, ut nuntium habeamus de vestra christianitate; et quod pax Domini sit apud vos et penes vos; et quod ædificetis super illam diu noctuque, ut fiat unus spiritus in una voluntate et in una fide et in una participatione et in una mensa, ut permaneat vobis pax. Ex quo autem pervenit ad me epistola vestra, usque nunc mœstus sum corde propter exortum inter vos laborem causa imprudentiæ eorum, qui se segregare volunt et propriam facere voluntatem, cum adhuc sint in medio. Deinceps ergo, dilectissimi mei, non sint hæc inter vos, sed perficite bonum domus pacis concordia: indecens quippe est dare suum bonum alteri loco, sed congregemini uno in loco, et perficite illud in pace, et concordia, et humilitate, et timore Dei, et precibus. Tunc enim consummabitur bonum domus Dei, et obtinebitis illud cum gaudio et lætitia. Deinde date infirmis et pauperibus, ut digni efficiamini secundo gaudio electo, quod est fides, et spes, et charitas, et humilitas, et timor, et discretio, et religio, et pax, et contemplatio, et dilectio fratrum. Etenim quicumque hæc habuerit, ipse est indutus veste nuptiali, et ambulans in præceptis Spiritus. Vere quidem dico vobis, fratres, quod modo non concessit mihi Dominus hanc facultatem hoc faciendi, quod est segregari a fratribus: timo enim illud facere a memetipso solo, sine voluntate Domini. Quamobrem rogo vos, ut perma-
neatis in vestra humilitate et patientia, ut transeant a vobis passiones: quippe hoc non est tempus hanc petendi rem. Qui autem proficiet, et eo perveniet ut hoc consequatur, certus sum quod Dominus meus id mihi revelabit, et adimplebit in illo suam bonam voluntatem. Si igitur in his permanebitis, pax erit vobis et locis vestris, et omnibus qui venient ad ea, et qui orabunt in eis in nomine Domini. Hoc autem pro certo habete, quod qui-

¹ Matth. xxv, 11, 12. ² Psal. xxxiii, 15-16.

cunque ambulaverit secundum voluntatem Dei quæ dulcior est favo, omnibus referta gaudiis; ipsa opitulabitur illi, et corroborabit, et retribuet animæ illius opera mirabilia, et præparabit omnes semitas Domino amabiles coram illo; nec poterit tunc ul-
 A ulus inimicorum illi obsistere, eo quod ambulat in voluntate Domini.

At quicumque ambulat in sua voluntate, putans esse voluntatem Domini, minime illi Deus opem feret in quoquam, sed dæmonibus illum relinquet, qui habitabunt in corde ejus noctu diuque, et non sinent illum quidquam requiei nancisci; nam cor ejus obtenebrabitur, ac propterea nihil videbit luminis, illumque impotentem efficient in omnibus rebus cum externis tum internis, eo quod gratia careat; et alia permulta ardua quidem et laboriosa
 B illi inducent, quæ enarrare non valeo. Et multi sane decepti sunt hac de causa ob suam stultitiam atque imprudentiam, et illudebant fidelibus recte in medio ambulantibus.

Sic accidit patri nostro primo Evæ obediendi ob-
 tuam imprudentiam; nam Eva decepta fuit sua im-
 prudentia, immortalitatis et deificationis aviditate capta, cum sese celaverit diabolus sub specie ser-
 pentis, et locutus sit cum illa, tanquam amicus di-
 cens: Si comederitis ex hac arbore, eritis dii, et non moriemini ¹. Quæ quidem cum esset impru-
 dens atque discretionis expers, statim atque audi-
 vit divinitatem et immortalitatem, non investigavit
 de eo quod sibi dictum erat, sed abjecta a se vo-
 luntate Domini, præceptum Dei fregit, et seducta
 est, et seduxit Adam; et facti sunt post exaltationem
 illum insignem, in hac infelicitate adeo dissimi-
 mili, quia adversati sunt voluntati Domini. Simi-
 le, dilectissimi mei, vere eveniet illi qui rejicit
 a se voluntatem Domini, et facit voluntatem cor-
 dis sui: et implebitur de illo dictum Salomonis in
 Proverbiis: *Putat quod via illa sit recta, cum
 finis ejus conducat ad profundum inferorum* ².
 Notum etiam vobis facio diabolus his similibus
 gaudium insinuare et lætitiā; cum non sit ita,
 sed sunt mœror et mœstitia et fletus, quoniam a
 Deo non sunt; cum gaudium quod a Deo est, et
 lætitia illi soli dabuntur, qui totis laborat viribus,
 et semetipsum compellit atque cogit ad sustimen-
 dum bonis in operibus, et abscindendam propriam
 voluntatem, et voluntatem Domini amplectendam.
 Et quia locutus sum de voluntate Dei et de volun-
 tate hominum, quædam alia vobis nota faciam:
 quod videlicet voluntas quæ operatur in corde ho-
 minis, sit triplicis modi: quod multi quidem ex
 monachis et virginibus minime perpendunt, paucis
 exceptis qui jam laboraverunt in magnis certami-
 nibus, et consummati sunt in discretionē: isti
 duntaxat hoc pensitant: scriptum enim est, quod
 esca fortis sit fortibus. Primus modus est ex dia-
 bolo, alter ex homine, tertius ex Deo. In duobus

autem, qui sunt diaboli et hominis, non lætatur
 Deus, sed in suo tantum.

Nunc ergo, fratres dilectissimi cordi meo ama-
 biles, inquirete vosmetipsos, et amplectimini vo-
 luntatem Dei, et obedite patri vestro; nam valde
 deprecor Deum pro vobis: neque relinquantis do-
 mum vestram sub specie boni quod vere non est
 bonum, et transferamini ad aliam, sed permanete
 donec veniam ad vos ope Domini, et indicem vo-
 bis, quod utile est; nam si id feceritis, contri-
 stabitis cor meum, et vos quoque contristabimini.
 Equidem infelix ego, dilectissimi mei, puto esse in
 me cognitionem voluntatis Dei, plus quam in vobis,
 et cognosco directionem vestram, quare persistite
 in dilectione fratrum et gloria vestra, et perpendite
 voluntatem Dei. Hoc enim laud vile est, hominem
 jugiter Dei perpendere voluntatem in omnibus. Et
 vere dico vobis, nisi reliquerit homo totam vo-
 luntatem cordis sui, et subjecerit se in omnibus,
 et repulerit a se cunctas divitias et possessiones
 suas, et obedierit Domino, obediens patribus suis
 spiritualibus; neque poterit perpendere voluntatem
 Dei, neque illam facere, et privabitur novissima
 benedictione. Abraham enim cum benedixisset
 Isaac, ait illi: Deus meus corroboret te, ut facias
 voluntatem ejus. Pari ratione ille qui obedierit pa-
 tribus suis spiritualibus, in omnibus faciet volun-
 tatem Dei. Sic pater noster optimus Jacob benedi-
 ctus est a patre suo Isaac ob nimiam suam obe-
 dientiam parentibus præstitam; et habitaverunt in
 eo virtutes, quia utrique obediebat, et utriusque
 faciebat voluntatem, sicuti memoratur de illo in
 lege. Cum autem mater ejus dixisset ei ante obi-
 tum patris illius, et cum accepisset ab illo benedi-
 ctionem, ut iret in Mesopotamiam essetque apud
 patruem suum Laban (quia frater ejus Esau vo-
 lebat eum interficere) quanquam ipse illuc pergere
 non optaret relinquendo parentes suos, illos enim
 diligebat, ipsique illum; nihilo minus obedivit, et
 obtemperavit, et perrexit ad locum illum longin-
 quum, et ad terram quam ignorabat, et non obstitit
 voluntati matris suæ, sed dimisit desiderium suum
 et voluntatem, ut æquo eam faciat animo, et cona-
 tus est toto hoc conatu, ut consummaretur super
 illum benedictio parentum suorum. Scriptum enim
 est quod *benedictio patrum confirmabit domos filio-
 rum* ³. Mihi autem nuntiatus est, quosdam ve-
 strum asserere, quod Jacob non fugisset sua vo-
 luntate, sed sua obedientia; ideoque auxiliatus est
 illi Deus, ac præsto illi fuit in omnibus: sed hoc
 est clam, palamque.

Nunc igitur, dilectissimi mei, sit memoria Jacob
 ejusque similitum apud vos, et in vobismetipsis
 sine intermissione: et exterminate e mentibus ves-
 tris, quod de vobis audivi. Deus enim non obli-
 viscetur laborum vestrorum, neque vestræ remun-
 rationis. Nam Dominus noster, cui gloria, neui-

¹ Gen. iii, 4 sqq. ² Prov. xiv, 12. ³ Eccli. iii, 11.

quam dixit, quod remuneratio hic foret, sed tentationes, et angustiae, et labores, et mœrores; ibi vero remuneratio. Hæc quippe vita est via laborum et tentationum. Si autem sustinueritis, et obediveritis, et obtemperaveritis Patribus vestris, optimam reddet vobis Dominus remunerationem; et hic est labor, qui memoratur coram Domino. Ego autem infelix Pater vester indico vobis, dilectissimi mei, quomodo laboravi in montibus, et solitudinibus, et rogavi noctu diuque, ut aperiret mihi Dominus suam voluntatem; et non aperuit mihi quidquam, donec obedivi Patribus meis in omnibus, et consecutus sum hujus cognitionem ab illis. Nam qui Patribus obedit suis, Domino obedit; qui autem obdit Domino, ipse suis obedit Patribus; qui vero non obedit suis Patribus, Domino non obedit. Dilectissimi mei in Domino, obedite Patri vestro in iis quæ scripsit vobis, ut inhabitet

A ejus benedictio in vobis, et nanciscamini requiem, et gratiam, et fortitudinem, et gloriam, et faciles reddat Dominus vias vestras. Et ecce jam indicavi vobis duplicem viam operis corporei et spiritualis in ista epistola, et corporeas oblationes et diabolicas, ut faciatis, et certetis, et consequamini benedictionem novissimam, et inhabitet in vobis gratia magna. Et pax omnibus vobis et salus a Domino Jesu Christo sit spiritibus vestris humilibus, et cogitationibus vestris, et cordibus vestris mundis; nam benedictio illius inhabitat in omni loco, in quo est humilitas. Et Domino nostro laus, et gloria, et honor ab omnibus rationalibus, et Patri suo, et Spiritui suo sancto, ex nunc et in æternum. Amen.

B *Complete sunt viginti Epistolæ ex dictis Patris nostri S. Antonii, cujus orationes sint nobiscum. Amen.*

EX EPISTOLA AMMONIS EPISCOPI.

apud Bo:indianos in Actis SS. Maii, tom. IV, pagg. 70-355.

Τῷ ἀγαπητῷ υἱῷ Θεοδώρῳ Ἀντώνιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Τῷ ἀγαπητῷ υἱῷ Θεοδώρῳ Ἀντώνιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἦδειν μὲν ὅτι οὐ μὴ ποιήσει Κύριος ὁ Θεὸς πρᾶγμα, ἐὰν μὴ ἀποκαλύψει παιδείαν πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ τοὺς προφήτας· καὶ ἐνόμιζον μὴ δεῖν με δηλώσαι σοι ἕπερ μοι ὁ Θεὸς πρὸ πολλοῦ ἀποκαλύψας ἦν. Ἐπειδὴ ἐωρακότε μοι τοὺς ἀδελφούς σου, τοὺς περὶ Θεόφιλον καὶ Κόπρην, προσέταξε γράφαι σοι, δηλῶν ὅτι πολλοὶ τῶν μετὰ ἀληθείας τὸν Χριστὸν προσκυνούντων, μετὰ τὸ βαπτισθῆναι ἡμαρτημάτων, σχεδὸν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, κλαυθάντων καὶ πενηθισάντων ὁ Θεὸς τὴν κλαυθμὸν καὶ τὸ πένθος ἀποδείξας, τὰς ἁμαρτίας ἐξήλειψεν πάντων τῶν οὕτως πορευσαμένων, ἕως ἐκείνης τῆς ἡμέρας, ἐν ᾗ ἀν ἡ ἐπιστολὴ αὐτῇ ἐπεδόθη σοι. Ἀνάγνωθι οὖν αὐτὴν τοῖς ἀδελφοῖς σου, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἀκούσαντες χαρῶσιν. Ἀσπάσατε τοὺς ἀδελφούς. Ἀσπάζονται σε οἱ ἀδελφοί. Εὐχομαί σε ὑγιαίνειν ἐν Κυρίῳ.

lim prælegas, ut ipsi quoque rem hanc intelligentes, gaudium ex ea capiant. Salutari a me fratres cupio. Qui apud me sunt fratres, te salutant. Valere te in Domino cupio.

Dilecto filio Theodoro Antonius in Domino salutem.

Dilecto filio Theodoro Antonius in Christo salutem et gaudium. Sciebam equidem nullam a Domino factum iri rem, nisi aliquid inde salutaris doctrinæ famulis suis prophetis inspiraverit; nec putavi ea quæ diu ante mihi Deus indicaverat, a me esse tibi manifestanda. Sed posteaquam fratres tuos qui cum Theophilo et Copre erant, videre contigit, hæc ad te scribenda duxi; et significandum, quomodo plurimi eorum qui Christum in veritate adorant, et post susceptum rite baptismum in peccata prolabantur (quod per totum fere orbem accidit), si misericordiam Domini implerent ac de admissis ex animo doleant, a Deo misericorditer in gratiam recipiantur, et omnia sic agentium hominum deleantur peccata: quod iis quos jam dixi omnibus in hunc usque diem benigne conceditur, quo hæc ad te epistola est conscripta. Illam itaque fratribus totis velim prælegas, ut ipsi quoque rem hanc intelligentes, gaudium ex ea capiant. Salutari a me fratres cupio.

SANCTISSIMI PATRIS NOSTRI ANTONII MAGNI ABBATIS REGULÆ, SIVE CANONES, AD FILIOS SUOS SPIRITUALES MONACHOS.

Ex Arabico, interprete Abrahamo Ecchellensi.

Has perscribo Regulas, prout loquatur Dominus per os meum, illis qui gravi huic monachatus jugo se subicere volunt. Istis igitur obediant oportet præceptis, et qui unum solvet ex illis, minimus vocabitur in regno cælorum.

* Matth. v, 19.

PATROL. GR. XL.

D REGULÆ AC PRÆCEPTA S. P. N. ANTONII AD FILIOS SUOS MONACHOS, PETENTES HOC IPSUM ABEO IN MONASTERIO NACALON.

Ex codice Regularum S. Benedicti Anianensis abbat.

IN PACE DOMINI.

Dicam Canones sive Regulas, prout loquatur Dominus per os meum, illis qui sese tradere volunt sub gravi hoc jugo, scilicet monachatu. Oportet ergo ut audiant hæc præcepta: Qui vero solverit aliquid ex eis, vilis vocabitur in regno cælorum.

Ex Arabico, interprete Abrahamo Ecchellensi. A

Ex codice Regularum S. Benedicti Anianensis abbatis.

I. Ante omnia, orationem sine intermissione fundite, gratiasque semper agite Deo pro omnibus quæ vobis accidunt.

II. Surgentes mane singulis diebus, de ægrotis qui apud vos sunt, perquirite.

III. Jejunate singulis diebus usque ad Nonam, excepto die Sabbati et Dominico. Ingruente autem Nona ad cellam tuam te recipito; et antequam cibum sumas, orationem persolvito; et postquam comederis, ora et lege jugiter.

IV. Cum puero et adolescente sermones inecas cave, aut familiaritatem contrahas; nec hos monachos recipias, ne dent locum diabolo.

V. Super eadem storea ne cubas cum minore 4e.

VI. Statutas orationum horas observa, nullamque prætermittas, ne rationem pro eo reddas.

VII. Ægrotum ad sumendum cibum ne nimis cogas; at nec detrabas, ne ejus mœrore affectus animus conturbetur.

VIII. Si venerit ad te frater aliquis post tempus, cum gaudio suscipe illum, ut gratias reddat Deo, teque laudet.

IX. Mundanis hominibus ne te admisceas omnino; at nec Pharisæum imiteris, qui omnia ad ostentationem faciebat.

X. Mulierem ad te accedere ne permittas, nec habitaculum tuum ingredi patiaris; quoniam post illam ira graditur.

XI. Consanguineos tuos ne revisas, nec te conspiciendum ab illis sinas, nec adeas illos.

XII. Plus quam tibi opus est, ne retineas, nec elargiaris plus quam potes; sed quod potes, infirmioribus monasterii elargire.

XIII. Orationem tuam noctu persolvito, antequam ecclesiam adeas.

XIV. Ne comedas cum eo qui multum pro te impendat.

XV. Si scandalum exortum fuerit pro juvene aliquo qui adhuc habitum monasticum non induit, ne induas illum, sed ex monasterio ejicito.

XVI. Cum puero ne loquaris unquam; erit tibi enim in offendiculum.

XVII. Si necessitas exegerit ut ad urbem proficiascaris, ne pergas solus.

XVIII. Terram vectigalibus subjectam ne semines, et societates cum dominis ne contrahas.

XIX. Locum in quo exprimitur vinum, ne ad eas.

XX. Carnes ne comedas omnino.

XXI. Jejunium ne solvas feria quarta et sexta, nisi ob gravissimum morbum.

XXII. Ne murmures in opere manuum tuarum.

XXIII. Defectus quoscunque nemini objicias ullam ob causam.

XXIV. Si fratrem quempiam inviseris, ne diu moreris in ejus cella.

I. Ante omnia ora sine intermissione, et gratias Deo age præ omnibus quæ tibi eveniunt.

II. Cum autem surrexeris mane singulis diebus, inquire de ægrotis qui apud te sunt. Et jejuna usque ad Nonam singulis diebus, excepto Sabbato et Dominico die; adveniente vero Nona, ne adeas cellam cujusquam fratrum. Et cum sederis ad comedendum, ora prius, tum comede. Ora et lege perpetuo.

III. Ne loquaris cum juvene, neque cum puero, et ne converseris omnino cum illo; nec ligabis illum monachum, nec assumes in filium antequam induat habitum, ne reconciliet hostem diabolum; neque cubes super eadem storea cum minore te.

IV. Serva etiam horas orationum, nec prætermittas ullam, ne rationem pro illa reddas.

V. Ne obstringas ægrotum ad manducandum; nec retrahas ab illo cibum, ne conturbes animam illius afflictam.

VI. Si venerit ad te aliquis frater post temporis intervallum, latere de illo; gratias enim aget Deo et tibi. Sæculari nullo modo commiscearis: nec ostentes te ipsum, sicut Pharisæus ille qui ad ostentationem omnia sua agebat.

VII. Ne appropriare sinas ad te mulierem, nec permittas ingredi domicilium tuum; ira enim graditur post illam. Neque revertaris invisere consanguineos tuos carnales, nec faciem tuam illis videntam præbeas, nec adeas illos.

VIII. Nec reserves tibi plus quam indiges; nec elargiaris plus quam potes, sed eroga eleemosynam infirmis monasterii.

IX. Persolve orationem tuam noctu, priusquam adeas ecclesiam.

X. Ne comedas cum aliquo, qui impendat pro te.

XI. Si scandalum ortum fuerit de juvene aliquo qui hactenus habitum non induerit, ne induat illum: et ejice eum a monasterio, nec loquaris cum puero penitus, ne fiat tibi offendiculum.

XII. Si coegerit te necessitas adire civitatem, ne contendas illuc solus.

XIII. Ne seras terram tributis subjectam, nec societatem et contractum inecas cum magnatibus.

XIV. Ne commoreris in loco ubi vinum exprimitur; ne comedas carnem omnino.

XV. Ne frangas jejunium feria quarta et sexta, nisi ob gravem morbum.

XVI. Ne murmures in opere manuum tuarum: nec improperes alicui ulla de causa.

XVII. Si adieris aliquem fratrem, ne diu moretis in domicilio ejus.

Ex Arabico, interprete Abrahamo Ecchellensi.

XXV. In ecclesia loquaris omnino cave.

XXVI. In exedris monasterii ne sodeas.

XXVII. Ne jures omnino, nec verum, nec dubium.

XXVIII. Ecclesiam ad quam convenit multitudo hominum, ne adeas.

XXIX. Mortuum tuum in ecclesia ne sepelias.

XXX. Ad symbola et convivia ne properes.

XXXI. Bonos mores a majoribus tuis discere quotidie.

XXXII. Nullum aggrediaris opus, quodcumque illud sit, inconsulto Patre monasterii.

XXXIII. Si perrexeris aquatum vel iter feceris, lege et meditare quantum poteris.

XXXIV. Eleemosynam quam elargiris, ne ostentes.

XXXV. Si in loco quopiam adfueris in quo sunt agapes, comede et gratias agito Deo.

XXXVI. Noctu diuque pro peccatis tuis doleas.

XXXVII. Esto alligatus inclususque noctu diuque in cucullo tuo, tunica, totoque habitu tuo.

XXXVIII. Accende lucernam tuam oleo oculorum tuorum, nempe lacrymis.

XXXIX. Si religioni operam dederis, ne glorie-
ris.

XL. Quærentem Christi fidem ne rejicias.

XLI. Cogitationes tuas omnibus ne apemias, sed
C iis tantum qui animam tuam salvare possunt.

XLII. Ad messem cum perrexeris, ne moras pro-
trahas, sed reditum ad monasterium accelera.

XLIII. Habitum quo glorie-
ris, ne induas.

XLIV. Vocem tuam ne extollas, nisi canonicarum
orationum tempore.

XLV. Ora in cella tua, antequam ad ecclesiam
proficiscaris.

XLVI. Animam tuam quotidie mortifica.

XLVII. Infirmitates nemini objicias.

XLVIII. Neque glorie-
ris, neque rideas omnino.

XLIX. Mœstus esto continuo pro peccatis tuis, ac
si haberes mortuum in domo tua semper.

L. Operam da quantum potes, ut glorificetur Pater
D tuus qui est in cœlis *.

LI. Corripe filios tuos, nec parcas; quia ipsorum
damnatio a te exigitur.

LII. Ne comedas ad satietatem.

LIII. Dormias parum, et cum mensura; invisent
te angeli.

LIV. Cum oraveris et Dei memineris, constitue
habitum tuum quo es indutus, ut alas quibus trans-
fretes mare igneum.

LV. Ad ægrotos proficiscere, et eorum vasa aqua
imple.

LVI. Linguae certamina evita.

* Matth. v, 16.

A Ex codice Regularum S. Benedicti Anianensis abbatis.

XVIII. Ne loquaris in ecclesia; nec resideas in
exedris monasterii.

XIX. Non jurato penitus vel veritatem vel du-
bium.

XX. Ne petas ecclesiam, ad quam congregantur
homines. Eroga eleemosynam, quantum potes. Ne
sepelias mortuum in ecclesia.

XXI. Ne facias convivia; nec ad sympo-
cium vocatus accedas.

XXII. Ad discere quotidie disciplinam a senioribus:
nec ullum aggrediaris opus, nisi consulto Patre mo-
nasterii.

XXIII. Cum abis ad hauriendam aquam, interim
B dum iter conficis, lege quantum potes.

XXIV. Si erogaveris eleemosynam, ne ostentes
illam. Si adfueris aliquo in loco ubi erogatur elec-
mosyna, comede et gratias age Deo.

XXV. Contristare noctu diuque pro peccato tuo.
Esto devinctus in cuculla tua, et in tunica tua no-
ctu atque die. Accende lampadem tuam oleo oculo-
rum tuorum, nempe lacrymis. Si pietatis actus edi-
deris, ne glorie-
ris. Ne dimittas quemquam, qui
querit Christum. Ne propales cogitationes tuas
cunctis hominibus, sed solum iis qui possunt sal-
vare animam tuam.

XXVI. Si abieris ad messem, ne moreris, sed cito
revertere ad monasterium.

XXVII. Ne induas vestimenta, quibus extolla-
ris. Ne ostentes vocem tuam, nisi in oratione præ-
cepta. Ora in domo tua, antequam venias ad eccle-
siam.

XXVIII. Mortifica temetipsum quotidie.

XXIX. Ne impropere-
culquam, causa dolorum et
afflictionum quas patitur.

XXX. Ne glorie-
ris, neque rideas omnino. Da ope-
ram ut lugeas ob peccatum tuum, sicut luget is penes
quem aliquis mortuus est. Fac quantum potes, ut
glorificetur Pater tuus qui est in cœlis *.

XXXI. Corrige filium tuum, nec parcas; damna-
tio enim illius a te exigitur.

XXXII. Nec comedas ad satietatem; nec dor-
mias, nisi parum et moderate; et veniant ad te
angeli.

XXXIII. Cum oraveris, et memor fueris Dei, fac
tibi indumenta tua sint alæ, et evolabis super mare
igneum.

XXXIV. Visita ægrotos et infirmos, et imple men-
suras seu vasa eorum aqua.

XXXV. Non pugnes lingua. Ita te præsta, ut bene-

Ex Arabico, interprete Abrahamo Ecchellensi.

A Ex codice Regularum S. Benedicti Anianensis abbatis.

LVII. Cura ut omnes homines te benedicant.

LVIII. Te ipsum ad opera manuum urge; inhabitabit in te timor Dei.

LXIX. Si quem fratrem videris peccasse, sed non ad mortem*, ne contemnas illum, despicias aut damnes: incidet enim in manus inimicorum tuorum.

LX. Cave ne pelliciatur intellectus memoria præteritorum peccatorum, ne innoventur in te.

LXI. Humilitatem dilige; et ipsa proteget te a B peccatis.

LXII. Ne importunus sis, verbumque tuum statuere contendas, ne insit tibi malum.

LXIII. Sapientem ne te reputes; superbia effertur anima tua, incidesque in manus hostium tuorum.

LXIV. Assuescat lingua tua dicere: *Ignosce mihi*, et adveniet tibi humilitas.

LXV. Cum sederis in cellula tua, cura hæc tria persolvere: opus manuum tuarum, lectionem psalmodiarum et orationes.

LXVI. Cogita penes te ac dicito: Non sum mansurus in hoc mundo, nisi hac die; et non peccabis Deo.

LXVII. Ne sis gulosus et deditus cibis, ne innoventur in te priora tua peccata.

LXVIII. Nullius laboris tædeat te; et requies tibi cito immitteatur a Deo.

LXIX. Quemadmodum ruina extra civitatem inservit ad foetidas sordes omnibus; ita anima pigri et impotentis qui monastico instituto se tradidit sit receptaculum omnibus passionibus et foetoribus.

LXX. Enitere orationes fundere perpetuas cum lacrymis, ut forte misereatur tui Deus, exuatque te homine veteri.

LXXI. His quæ tibi propono, operam nava: nempe labori, paupertati, peregrinationi, ærumnis et silentio, quæ te humilem efficiunt. Humilitas autem omnia peccata remittit. Humilitas vero est, ut homo se peccatorem reputet, et quod nihil faciat coram Deo boni; silentio incumbat, se ipsum nihili habeat; nemini, ut sua statuatur verba, vim inferat; propriam deponat voluntatem, visum demittat, mortem proponat ante oculos, a mendacio caveat, vana ne proferat verba, superiori ne respondeat, patienter ferat injurias, et ad labores ac tristitia sese cogat subeunda. Satagite ergo, fratres, hæc servare præcepta, ne absque fructu sit vita vestra.

LXXII. Promptus esto, ut dicas ad quodcunque

dicant te omnes. Et Dominus Jesus Christus opem nobis afferat ad operandum secundum ipsius beneplacitum: cui gloria cum Patre suo, et Spiritu suo sancto in sæculum. Amen.

Quæ sequuntur, habentur in alio exemplari.

XXXVI. Coge te ipsum in opere manuum tuarum, et timor Domini inhabitabit in te.

XXXVII. Si conspexeris fratrem aliquem perperantem peccatum non ad mortem*, ne contemnas et despicias, neque condemnes illum; incidet quippe in manum inimicorum tuorum.

XXXVIII. Cave tibi ne seducatur intellectus tuus, memorando peccata tua priora, ne renoventur in te.

XXXIX. Dilige humilitatem, quæ proteget te a peccato. Ne sis pertinax ad statuendum verbum tuum, ne occupet te malum. Ne reputes te sapientem: et gloriaberis, et incidet in manum inimicorum tuorum. Assuescat lingua tua dicere: *Ignosce mihi*, et consequeris humilitatem.

XL. Cum sederis in cella tua, sollicitus esto de tribus hisce rebus perpetuo, nimirum, de opere manuum tuarum, de meditatione tuorum psalmorum et de oratione tua.

XLI. Cogita apud te ipsum et dicito: Utique non manebo in hoc mundo, nisi præsentem hac die; et non peccabis Deo.

XLII. Ne sis helluo ciborum, ne resuscitentur in te priora peccata.

XLIII. Ne tædeat te laboris; et superveniet tibi cito requies. Sicuti parietinae ruinarum extra civitatem sunt locus foetoris omnibus; ita anima pigri qui coepit monachatum, fiet mansio passionibus et foetoribus.

XLIV. Coge te ipsum, ut ores perpetuo cum lacrymis, ut forte misereatur tui Deus, et exuat te veteri homine.

XLV. Persevera in hisce rebus quas dicam: scilicet in labore, paupertate, peregrinatione, afflictionibus et quiete; et afferent tibi humilitatem: humilitas vero dimittet omnia peccata. Humilitas autem est, ut homo reputet se ipsum peccatorem, et quod nihil boni perpetret coram Deo; et adhæreat quieti, et non æstimet se ipsum quidquam; et non sit pertinax ad statuendum verbum suum; ut abscindat concupiscentiam suam, et demittat vultum, ponatque sibi mortem ante oculos, et servet semetipsum a mendacio, et non loquatur verba otiosa; nec respondeat superiori; et opprobrium sustineat, et odio habeat desidiam, et instet laboribus et mœroribus.

XLVI. Curate igitur, fratres mei, hæc servare

* I Joan. v, 16.

Ex Arabico, interprete Abrahamo Ecchellensi.

A Ex codice Regularum S. Benedicti Anianensis abbatis.

verbum quod audis : *Ignosce mihi*, quia humilitas omnes hostis machinationes destruit.

LXXIII. Ex operibus tuis, quæcunque sint, te ipsum ne efferas.

LXXIV. Vultus tuus perpetuo mœstus sit, nisi cum adeunt te fratres extranei; tunc enim hilarem indue vultum, ut inhabitet in te timor Dei.

LXXV. Si iter confeceris cum fratribus, parumper elonga te ab illis, ut silentium serves.

LXXVI. Ambulans ne dextrorsum et sinistrorsum te convertas, sed psalmos tuos meditare, et mente ora Deum in quocunque repertus fueris loco; et ne fiducialiter cum ejus incolis agas.

LXXVII. In omnibus gestis tuis modestia utere.

LXXVIII. Ad ea quæ tibi apponuntur, ne statim manus extendas.

LXXIX. Si juvenis es, ne manum primus extendas, aut immodeste, nec buccellam alterius ingeras ori.

LXXX. Si a cubi dormieris, ne eodem pallio cum alio te cooperias, cave; et ante cubitum multas fundito preces. Et Dominus noster Jesus Christus nobis opem ferat ad operandum secundum ejus beneplacitum. Amen.

Finis Regularum sancti Antonii abbatis.

præcepta, ne vita vestra sit sine fructu. Et sollicitus esto semper ad singula verba quæ audis, ut dicas : *Ignosce mihi*, quia humilitas fugat omnia negotia inimici. Ne reputes te ipsum quidquam propter opera tua.

XLVII. Sit tristis vultus tuus, nisi advenerint tibi exteri fratres; tunc gaude cum illis, ut inhabitet in te timor Domini. Si iter feceris cum fratribus, secede ab illis parumper, ut sis in silentio; et dum incedis per viam, ne te convertas sinistrorsum et dextrorsum; sed meditare psalmos tuos; et ora in mente tua ad Deum quocunque in loco ingrederis, nec præsumptenter agas cum incolis illius.

XLVIII. In omnibus rebus tuis esto modestus; et ad ea quæ apponentur tibi, extende manum tuam lente; si vero fueris juvenis, ne extendas manus tuas primus ad cibos, nec ingeras quidquam ciborum in os alterius. Et si cubaveris in aliquo loco, ne tegas te uno eodemque stragulo simul cum alio, et ora multum antequam cubes. Et Dominus noster Jesus Christus opem nobis præstat ad operandum secundum ipsius beneplacitum. Amen.

Explicit Regula S. Antonii abbatis.

S. ANTONII MAGNI ABBATIS SPIRITUALIA DOCUMENTA REGULIS ADJUNCTA, AD FILIOS SUOS MONACHOS.

Ex Arabico, interprete Abrahamo Ecchellensi.

I. Ante omnia, fili mi, ne quidquam reputes te metipsum; et hoc tibi generat humilitatem: humilitas vero generat doctrinam; doctrina autem generat fidem; fides vero generat spem; spes autem generat charitatem; charitas autem generat obedientiam; obedientia vero generat constantiam sine commotione. Fili mi, exue malum, et indue mansuetudinem; abjice oculum nequam, et simplicem tibi sumito. Infirmiorem te ne imiteris, sed te electiorem. Hominum ne timeas opprobria. In quoquam operum tuorum cave innotescas. Omnia in quibus animæ tuæ inest detrimentum, odio habeto. Voluntatem Dei ne dimittas, ut facias voluntatem hominum. Non murmures, neque injuriis quempiam afficias. Non invidias illi qui injuste proficit, sed fac ut omnes homines te sint superiores, ut tecum sit ipse Deus. A bonis operibus quæ ag-

gressus es, ne revertaris retro. Divini amoris cave te tædeat. Quidquid operari vis, patienter perage: nam si patienter sustinueris, opitulabitur tibi Deus in omnibus iis quæ facies, quæque tibi sunt eventura. Ne retrocedas a via tuæ solitudinis. In omnibus quæ sunt hujus mundi, otiosum sermonem odio habeto. De virtutibus tibi comparandis esto sollicitus, ne negligentiam contrahas. Tu autem, fili mi, si hæc feceris, consequeris hæreditatem, quam *oculus non vidit, nec auris audiit, nec cor hominis cogitavit*¹⁰. Inferiorem te in virtutibus electum esse reputa, ac tibi æqualem in ipsis virtutibus; æqualem vero tibi in virtutibus electum esse, et præstantiorem in incremento. Fili mi, cogitationum quæ te aggrediuntur in cella tua, ne tædeat te; sciasque Dominum nihil tuorum laborum oblivioni daturum, ex quibus tibi incrementum accedet, et Dei tibi opitu-

¹⁰ I Cor. ii, 9.

labitur gratia. Fili mi, qui dilexerunt Dominum ex totis cordibus suis, et bonis operibus jugiter incumbunt, sint tibi imago et exemplar; nec te pudeat ab illis tuam postulare vitam, quoniam in virtutibus sunt perfecti. Ne imiteris eos qui operam navant requiei hujus mundi, quoniam isti nunquam proficiunt; sed æmulare eos qui errabant in montibus et solitudinibus ¹¹ propter Deum, ut veniat tibi virtus ab alto. Bono sis animo in omnibus iis quæ facies secundum voluntatem Domini. Ne retrocedas in quoquam isorum præceptorum; et Dominus Jesus Christus concedet tibi requiem, et perficiet in pace quæcunque aggressus fueris opera: quoniam perfecti patres nostri, et quicumque hos imitati sunt, ex istis sunt perfecti. Fili mi, ne multiplices verba; elongabit enim a te Spiritus Dei. Nulli malo studeas, nec damnes quempiam.

II. Fili mi, cum superbis ne ambules, sed ambula cum humilibus. Fili mi, ne sis hypocrita aut dissimulatur, multo minus mendax. Fili mi, ne loquaris cum ira, sed sint tua verba cum scientia et sapientia: similiter quoque silentium tuum, quoniam verba sapientissimorum Patrum nostrorum plena erant sapientia et prudentia, uti silentium quoque ipsorum. Fili mi, te ipsum coram hominibus ne iustifices; sed penes te sapiens esto, mitis, longanimis, patiens, sollicitus, amator hominum. Cum fratre tuo contristare, et bonus esto illi particeps. Fili mi, humilis esto omnibus diebus vitæ tuæ, et optimis quibusque te apponito. De rebus malis ne interroges, sed longe fac viam tuam ab illis. Verba tua sint cum dulcedine, sine detrimento, quoniam gloria et contemptus sunt a verbis. Dilige misericordiam. Indue fidem. Fili mi, ne permittas cor tuum ita nequam esse, ut vel cogitet malum; sed enitere illud bonum reddere, et quære bonitatem ac pacem, et optima quæque æmulare opera. Vocem tuam, fili mi, ne extollas. Cum quempiam adieris, sit timor Domini in corde tuo, et os tuum custodi, ut redeas ad locum tuum in pace. Apud superiorem tuum et majorem, verba ne multiplices. Fili mi, patres tuos spirituales dilige plus quam diligis patres tuos carnales, quoniam ipsi solliciti sunt pro te propter Deum. Fili mi, si in medio sederis fratrum, ne nimium loquaris; et si quid illis postulaveris, breviter cum humilitate dicito illud. Fili mi, si injuria affectus fueris, ne eam inferentem odio habeas, sed dicito: Dignus quidem sum, qui ab omnibus fratribus injuria afficiar. Si quis fratrum ad te venerit aliquam ob rem, te in omnibus demittito, et acquiesce illi propter Deum, et ne superbia te efferas, cave. Si autem constituerit te Pater tuus ad inserviendum infirmis, inservi ex toto corde tuo, ut duplicem reportes mercedem a Deo, propter obedientiam scilicet et servitutem quam præstitisti. Si quis te corripit insontem peccati alicujus causa, humilia te ipsum, ut coronam consequaris. Aures, ut malum

A audias, ne præbeas; sed esto amator hominum, et vives. Malum pro malo ne reddas, quemadmodum nec injuriam pro injuria, quoniam scriptum est: *Nisi te ipsum humiliaveris, ipse ego te humiliabo, dicit Dominus*. Fili mi, superbia ne te efferas, neque gloriaris, neque vociferes, nec loquaris altius velociterque; scriptum enim est: *Qui multiplicat verba, non est immunis a peccato* ¹². Fili mi, mortalium nomen odio habeas, sed omnes dilige ut te ipsum, quoniam scriptum est: *Dilige proximum tuum, ut te ipsum* ¹³. Fili mi, memor semper esto illius qui te bona instruit doctrina, et ab illo ediscas, satage, præcepta, ut vivas; longævamque produces vitam secundum voluntatem Domini, uti scriptum est apud divinum Paulum apostolum: *Hæc meditare, et in illis te occupa ipsum, ut acceptatio tua manifesta sit omnibus* ¹⁴.

III. Fili mi, paupertas nihil aliud est, quam continentia atque esse contentum; peregrinatio autem et solitudo est, ut a turbis subtrahas te; peregre vero proficisci religionis ergo, religioso est in cella residere. Fili mi, modicum aliquem laborem in cella tua exercendum tibi constituito, et cor tuum humile sit: os vero semper loquatur veritatem. Fili mi, dilige opprobria magis quam honores, dilige labores corporis quam requiem, dilige detrimentum rerum mundanarum quam lucrum. O fidelis dilecte, dum obedientie subditus es, quod tibi dicitur, attende et comprehendere, illudque juxta ejus exigentiam sedulo facito. Cum fideles tui similes convenies, elige magis ut audias obediasque, et quod tibi dicitur intelligas; et hoc est impendio melius, quam loqui. Homo illecebrarum amator, ad nullum opus bonus aut aptus est. Si peccati labis expers es, loquere in nomine Domini, et iustree eos quorum causa blasphematur nomen Domini; et cum sint ut mortui ac recisi a Domino, cura ut recedant ab operibus suis, et gloriam consequantur ac vivant. Fili mi, ingens gloria est, ut operam des silentio, et Dominum iuiteris nostrum, quem propterea Herodes est demiratus. Fili mi, quodcunque voles aggredi; in quo Deum non cognoscis, ne facias cave. Fili mi, sit anima tua cum Domino omni tempore; corpus vero tuum sit super terra imaginis instar et simulacri. Fili mi, nulla major est impietas, quam merorem cuipiam inferre, et se efferre super alios. Fili mi, lingua tua sequatur intellectum tuum, quoniam verba intelligentiæ expertia, spinæ sunt et aristæ. Fili mi, nihil cuiquam proponas aut doceas, antequam ipse opere compleveris illud. Pensita opera Dei, et illum orare ne te pigeat, quia oratio pigri verba sunt otiosa. Ab hominibus mentis et consilii expertibus, adnitere, recedas. Si qua opera virtutis edideris, ne te jactes, dicasque: Talia operatus sum et feci; quoniam si jactaveris te ea fecisse, minime sapiens eris. Est dedecus etiam omnium maximum, aliis ea imperare quæ ipse non præstaveris; nullam

¹¹ Hebr. xi, 38. ¹² Eccle. x, 14. ¹³ Matth. xxii, 39. ¹⁴ I Tim. iv, 15.

namque utilitatem capies ab opere alieno. Vir sapiens optime novit viam itineris sui, ideoque non festinat ad loquendum; sed quid sibi loquendum audiendumve est, expendit; contra, vir indisciplinatus concedita sibi arcaua minime servat.

IV. Fili mi, et qui verba tua non percipit, ne proferas illa. Fili mi, omnes homines fac tibi amicos, sed non consiliarios. Ante omnia amicos experimento proba, nec omnes facias familiares; et si facies omnes, ne omnibus fidas, quoniam mundus est confirmatus in dolo; sed unum tibi elige fratrem simentem Dominum, et adhære Deo tantum tanquam filius patri, quoniam omnes homines in dolum abierunt, exceptis paucis; terra autem jam completa est vanitatis et laborum atque mœrorum. Fili mi, si vitam dilexeris tranquillam, ne te admisceas illis quorum studium in vanitatibus positum est; et si forte te admiscueris, esto tanquam non admistus. Fili mi, si placere Deo desideras, Christum cole; et ipse liberabit te atque vindicabit. De opere bono quod facere intendis, ne loquaris omnino, sed facito illud. Voluptatum amator ne sis, quia voluptatum amatores Deus non exaudit. Defectus tuos nimis crevisse memento, et juventutem tuam jam transactam esse, et jamjam tempus adesse tui discensus, in quo rationem es redditurus tuorum operum; sciasque quod ibi nec frater redimet fratrem, nec filium pater liberabit. Fili mi, cellam tuam in carcerem tibi constitue, quia consummatum jam est internum externumque tuum; et jamjam dissolutio tua ab hoc mundo adest. In omnibus humilis esto, in habitu tuo, in vestimentis, in sessione, statione, ambulatione, cubili, cella et supellectili ejus. In omni conversatione tua assume tibi habitum paupertatis; nec in sermonibus tuis glorieris, nec in laudationibus tuis aut hymnis: et cum convenies proximum tuum, verba tua ne sint cum artificio. Fili mi, si laudaverint te propter opera tua, ne gaudeas propterea aut delecteris, sed ea cela quantum potes; nec permittas cuiquam illorum facere mentionem, et obnitere ne lauderis ab hominibus.

V. Fili mi, quempiam cito ne corripas; in hoc enim est casus tuus; sed memento antea exitus tui ab hoc corpore, nec obliviscaris æternæ damnationis memoriam; si ita enim feceris, in æternum non peccabis. Patres autem nostri spirituales asseverant, solitudinem aptiorem locum esse meditationis memorie mortis, et refugium a rebus corporeis. Fili mi, villioribus utere cibis. Si ira percutus fueris, statim illam a te remove procul, ut gaudeas usque in finem; et enixe precare juvenes simul et senes, ut non permittant sibi dominari iram. Fili mi, nihil aliud est fortitudo, quam in veritate persistere, et resistere hostibus: quoniam cum illis non cesseris, discedent, et non invenientur amplius omnino. Fili mi, vir sapiens vultu ostendit sapientiam: sapiens igitur esto, et illorum qui contra te obloquuntur,

tuo silentio obstrue ora; nec demireris, si quis de te malum obloquatur, quia hoc ex opere est pessimorum hostium, ut impedimentum opponant homini, ne apprehendat scientiam. Fili mi, ab odio longe esto, et a concupiscentia ipse te ipsum vindica, simulque ab obsœnis cogitationibus. Apostolus Joannes qui effectus est habitaculum sancti Spiritus, tribus comprehendit humanas voluptates sapientissimo illo asserto: *Quoniam omne quod est in mundo, aut concupiscentia carnis est, aut concupiscentia oculorum aut superbia mundi*¹⁰. Concupiscentia carnis est ventris satietas ex copia variorum ciborum, quam necessario sequitur immundities luxurie. Concupiscentia vero oculorum sunt materialia opera, in quorum perpetratione aut effertur oculus, aut immundas ad cor emittit species. Superbia autem mundi est gloria illa, quæ nostris insidet mentibus ob caducas vanasque dignitates. Fili mi, semina justitiam, ut vitæ fructus metas. Adhibe, fili mi, scientiæ lumen, ut generationem consequaris justorum, dum tempus est conquirendi scientiam Domini.

VI. Fili, cogitatio inanis gloriæ, cave, te seducat, dum tibi suggerit quod requiem in solitudine nancisceris. Perfectio sane certaminis tui, obedientia est; quoniam bonum est hoc homini, ut jugum Domini a juventute portet, et serviat obedientique; maxillam percutienti præbens, lætetur in opprobriis, ciborum tenuitate sit contentus: quapropter Dominus noster Jesus Christus haud illum destituet unquam, quia bonus est et adjutor animarum, quæ sustinent propter illum ac ipsum querunt; corroborabit enim eos donec in quiete confirmabuntur. Tu ergo, fili mi, ita facias, ut habitare possis in tranquillitate solus, et sileas in quiete. Fili mi, lætare in tribulationibus quæ tibi eveniunt; has enim consequuntur fructus. In voluptatibus mundi ne delecteris, fili mi; morieris enim morte pessima. Fili mi, perpetuo evigila ne seducaris, pigerque evadas ac negligens abjectusque sis in futuro sæculo; scriptum est enim: *Væ negligentibus*, quoniam appropinquavit finis eorum, nec adest illis adjutor, nec spes salutis. Fili mi, morere singulis diebus, ut vivas, quia quicumque timet Dominum, vivet in æternum. Fili mi, quos pertulisti propter virtutem, ne obliviscaris laborum et piger fias, et negligas, ac erres in ultima hora, sed Dominum dilige usque in finem, et misericordiam consequeris. Fili mi, propter caducas res ne recedas a Deo; sed quod pollicitus es tempore vehementiæ tui calor, memento. Signaculi, scilicet habitus tui, quo mundatus es prius, satage ne obliviscaris; sed lacrymarum pœnitentiæ tuæ quæ pro te fusæ sunt, memor esto, et festinus recede a cogitationibus absconditis, ne palam tum seducaris. Fili mi, lectum tuum singulis noctibus lava, et stratum tuum lacrymis tuis madefacito; et humilia te coram Christo Domino, ut peccata deleat

¹⁰ I Joan. II, 16.

tua, teque renovel rursus, afferatque opem ad bona opera absolvenda, et regnum demum suum sempiternum in hæreditatem tribuat tibi : quem decet laus, honor, gloria, sanctificatio et adoratio, simul cum Patre optimo, et Spiritu sancto ex æternitate, nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Laudes Deo semper.

EJUSDEM SS. PATRIS NOSTRI

S. ANTONII MAGNI ABBATIS

ADMONITIONES ET DOCUMENTA VARIA

AD FILIOS SUOS MONACHOS.

Si quis frater adierit te, tibi que suas aperuerit cogitationes, eas ne cuiquam reseres cave; sed ora pro te ac pro illo, ut liberemini ambo. Si quis frater pronus te rogaverit ut illi opem feras, operare cum illo tota die illa. Seniorum monasterii ut benedictionem consequaris, omnino satage. Corripe, nec parcas; sed cum timore Dei: nec accipias cujusquam personam, quisquis ille sit, et excommunica cum verbis veritatis. Vestimenta tua custodi, ne incedas nudus in die judicii. Patres monasterii qui generant te in spiritu, fac, admirerentur gloriam tuam in medio sanctorum. Panem tuum cum quiete, tranquillitate et continentia comede: consessus vero tuus, cave, sit modestus. Omnes cogitationes tuas ne sequaris. Sta in conspectu Domini cum rectitudine. Pulsante campana ne pigeris statim adire ecclesiam. Cum peregre proficisceris, brevi ad monasterium tuum revertaris adnitere, ut orationibus tuis vacare valeas. Negotia ecclesiæ committantur viro fideli, timenti Deum. Si his addere quidquam vis honorum operum, facito, et perpetuas gratias age Domino Jesu Christo, cui gloria in æternum. Amen.

Ejusdem de submissione et pietate.

Timor Domini sit, oportet, semper ante oculos nostros; itemque memoria mortis, et mundi odium, et declinemus omne id quod nobis affert requiem carnis; vitam autem hanc parvi ducamus, ut vivamus in Deo, qui repetet a nobis in die judicii, num esurivimus, sitivimus, nuditate laboravimus, contristati sumus, genuimus ex profunditate cordis nostri, et an nosmetipsos examinavimus, utrum Deo simus digni. Incumbamus ergo mœrori et tristitiæ, ut Deum inveniamus, contemnamus carnem ad salvandas animas nostras.

Ejusdem.

Qui solitudinem incolit, requiem a tribus certaminibus adipiscitur, ab auditu nempe, disceptationibus, et visu eorum quæ plagas cordi nostro infligunt.

Ejusdem.

Quicumque salvus esse vult, suam corpoream domum ne ingrediarur, nec eam in qua peccavit,

civilitatem incolat; neque visitet parentes, aut proximos carnales; inde enim corruptio oritur animæ, et vitæ fructus deperduntur. Si te tradideris Deo, omnia ejus serva mandata; et quod tibi præcipitur, id facito nec abjicias illud, quia si illud abjicies, nequaquam priora tibi dimittuntur peccata; si vero illud præstiteris, certus esto, omnia tua priora peccata jam esse dimissa. Cum muliere ne comedas, nec cum puero familiaritatem contrahas omnino. Duo simul super eadem storea ne dormiatis, nisi maxima cogerit necessitas; et ille qui tecum dormit, sit vel pater tuus, vel frater; et tunc magno cum timore id facias. Cum dormis, ne manum tuam intra te repones, ne inscius pecces. Sanus ne solvas zonam tuam. Ne apprehendas manum proximi tui, nec genas tangas ejus, minor sit vel major te. Tribus vini calicibus quartum ne addas, nisi propter magnum morbum aliquem. Divinum præceptum ne violes humanam ob amicitiam. Ad civitatem in qua alias peccasti in Deum, ne revertaris. Cultum religiosum ne remittas, ne tibi id cedat in offendiculum et laqueum. Studium nava Scripturarum lectioni, quæ quidem ab inmunditia eripient te. Sedens in cella tua, laboribus manuum tuarum incumbito; nomen tamen Domini Jesu ne dimittas a te, sed perpetuo in tua versa mente meditare in corde, lauda lingua, ac dicito: *Domine mi Jesu Christe, miserere mei.* Item: *Domine Jesu Christe, mihi tuam mittito opem.* Nec non: *Laudo te, Domine mi Jesu Christe.* Elige tibi laborem; et ipse cum jejuniis, oratione et vigiliis, te liberabit ab omnibus turpitudinibus, quia labor corporis infert puritatem cordis; puritas vero cordis efficit, ut anima ferat fructus. Ne te reputes quidquam omnino, sed vacas ætui pro peccato tuo. In quempiam irascaris, cave, et omnibus ignosce. Apage mendacium, quod a te Dei timorem procul expellit. Malas cogitationes abs te longe remove, teque Deo trade qui proteget te dextra sua. Ne aperias omnibus cogitationes tuas, ne offendiculo sis fratri tuo. Esto deditus labori manuum tuarum; superveniet tibi timor Dei.

Dilige humilitatem; proteget omnia peccata tua. Inobediens ne sis, quia eris instrumentum et vas

omnium malorum et iniquitatum. Id fixum semper in corde habeas, ut obedias Patri tuo; et habitabit in te timor Dei. Fratri tuo ne exprobres, etiam videris illum omnium præceptorum reum, quia incidet et ipse in manus inimicorum tuorum. Peccata quæ olim perpetrasti, ne animo verses, ne renoventur in te; certusque esto ea tibi condonata fuisse, cum te Deo tradideris et penitentiam, nec de hoc hæreas. Te doctum sapientemve ne reputes; evanescit quippe labor tuus, et tua navis inaniter cucurrisset. Assuesce, ut tua dicat lingua in omnibus, semper ac omni momento, fratribus omnibus, ipsique Deo altissimo: *Ignosce mihi*, quia si dices semper, *Ignosce mihi*, humilitatem consequeris. Quempiam ne damnes, ne recedat a te timor Dei, et incidas in manum inimicorum tuorum. Voluptatum et lusum tuorum quibus tempore pigritiæ operam navasti, ne memineris, nec verba de illis instituas, nec dicas: Hoc feci, vel illud prætermisi; erunt namque tibi in offendiculum. Dum in cella tua sedes, his operam da: lectioni nempe Scripturarum, supplicationibus ad Deum et operi manuum. Passionum quibus in mundo succubuisti, nec memor sis penitus, nec eorum cupiditate iterum irretiaris, ne sint cordi tuo offendiculum. Penitentiam continuo vaca ac sedulo, nec momento temporis pigeris. A Patre tuo, ut instruat te in iis quæ ignoras, humiliter et cum fletu postula, nec te pudeat. Singulis diebus apud te statue, quod sola illa dies tibi supersit in hoc mundo, et servabis te a peccatis. Humilitatem nihil aliud esse scias, quam ut omnes homines te excellentiores esse reputes, ac pro certo in animo tuo habeas, te magis peccatis esse obnoxium; caputque tuum demissum teneas, et lingua tua prompta sit, ut dicas injuria afficienti te: *Domina mi, ignosce mihi*; meditatio vero tua jugiter mors sit. De rebus mundanis ne loquaris omnino, cave. Concupiscentias tuas et desideria tua ne adimpleas. Corpus et illecebras ejus odio habeto, quia refertæ sunt malis. Desideria et cupiditates tuæ neminem defatigent, neminem oppugnent; et si te falso quis redarguerit, ne excandesças. Superbiam longe propelle, et proximum ac omnes homines te meliores reputa. Peccatum quod commisisti, patri tuo spirituali ne cela. Respondendi impotentem animum a te depone, nec malum vel corde cogites in eum, qui te ad iram provocat, tuque ad iram ne properes. Verba inania ne effutias, sed nec effutientibus aures præbeas, ne animo illa haurias. Verba tua sint memoriæ beneficiorum altissimi Dei; tuque jugiter ab illo propitiationem expete. Facultatam cupiditatem et inobedientiam procul fuge; sed multo magis gulam, ne concupiscentiis tuis illaquearis: quia hæc timorem Dei a corde, et verecundiam a vultu expellunt: sui studiosum vilibus ac sordidis cupiditatibus subjiciunt, et mentem abalienant a Deo.

Ne glorieris, nec corde verses, aut verbis jactes,

A dicasque: *Talia feci, et talia gessi; nemini intuli incommodum aut molestiam*; omnia enim hæc gloriam præ se ferunt inane, et ille qui his est infectus, diabolis et spiritibus immundis est affectus domicilio. Unam horam in die ad corporis refectionem et sustentationem constitue tibi, non quidem ad delectationem; et subijce illud, atque defatiga multo labore. Sæpius flecte genua, neve in hoc piger sis, ne pessima moriaris morte. Corpus tuum ita infirma, ut sit instar corporis jacentis in lecto propter morbum. Cogitationes tuæ circa divina præcepta semper versentur, eaque adimplere totis viribus stude, et illorum nihil prætermittas, ne fiat anima tua omnibus immunditiis habitaculum. Ne exprobres mortalium cuipiam, ne exsecretur Deus preces tuas.

B A lusu et joco plurimum cave. Scripturarum lectioni si continuam sedulamque navaveris operam, et præcepta adimpleveris; Dei misericordia tibi præsto erit. Monachus in cella sedens ore obstructo, et immemor Dei, instar est dirutæ domus extra civitatem positæ, omnibus semper plenæ sordibus, quia quicumque domus suæ sordes egerere vult, eo illas asportat. Orationes ante ac postquam cum fratribus oraveris, semper in cella tua persolvito, nec piger in hoc sis. Lacrymis assidue incumbere; miserebitur enim tui Deus, et cunctos tuos levabit mœrores. Omnia mundana odio habeto, et amoveto a te; certusque esto, hæc vere nos longissime a Deo propellere. Pusilli animi ne sis, cave. Dîgito labores, teque submittito omnibus, os occludito tuum, humilitatem consequeris; vera autem humilitas peccata omnia dimittit hominis. Quicumque autem hæc non servaverit, Deum provocabit ad iram. Ego Antonius veritatem tibi dico; præbe nunc igitur aures verbis meis, et recoque illa in corde tuo, sciasque quod his sermonibus et præceptis te Creatori trado; quæ si observaveris, gauderis cum omnibus angelis, et cunctos spiritus malos mœrore conficies. Itaque si his operam navabis, et ambularis in eis; Deus tecum erit, et angeli ejus tecum gradientur, et anima tua implebitur aromatibus sanctorum, et lumine beatorum splendet vultus tuus, erisque sacrificium Deo sicut omnes sancti; et occurre Domino cum jubilo et lætitia, audiesque vocem illam dicentem: *Optime fecisti, serve bone et fidelis; comperi te fidelem in modico; constituam te super multa; ingredere in gaudium Domini tui*¹⁶: cui gloria semper in sæculum. Amen.

Ejusdem.

Oportet, ut junior monachus de omni gressu quem graditur vel in sua cella, et de omni gutta aquæ quam bibit, seniores consulat. Siquidem quosdam agnosco monachos qui ceciderant, quia se Deo placere existimabant. Quare si tibi præceptum aliquid fuerit, quod Dei Domini nostri consentaneum sit præceptis, illud servare et amplecti satagas; ut in vobis adimpleatur dictum Apostoli t

¹⁶ Matth. xxv, 21, 25.

Obeditis invicem in charitate Christi ¹⁷. Secus, si A nobis aliquid præceptum fuerit divinis mandatis oppositum; tunc enim præcipienti dicamus, oportet: *Quid magis consentaneum nobis est, obedire Deo, an hominibus* ¹⁸? Memoresque simus vocis Domini: *Oves meæ non sequentur alienum, sed illum fugient, quia non noverunt vocem illius* ¹⁹. Similiter cœlestis Paulus admonet et dicit: *Si nos, aut angeli, aut quispiam alius annuntiaverit vobis præter ea quæ annuntiamus vobis, anathema sit, nec illum suscipiatis* ²⁰.

Magna est virtus illius, qui quandiu vivit, operatur et respicit quotidie usque ad ultimum spiritum; in sequentem tentatorem. Deum deprecatus sum, ut mihi ostenderet præsidium, monachum ambiens atque defendens; et vidi monachum igneis circum- B datum lampadibus, et angelorum multitudinem gladiis illum custodientium ut pupillam oculi, et ecce vox de cœlo dicens: *Ne detis illi requiem, quandiu rectus vivit in hoc mundo*. Cum ergo huiusmodi præsidium monachum ambiens vidissem, ingenui, ac dixi: O Antoni, hoc totum datum est monacho, et prævalet adversus eum diabolus, et cadit nihilominus! Et venit ad me vox a misericorde Domino dicens: Neminem diabolus deicere potest; ejusmodi enim potestatem non habet, quia veni, humanitatem assumpsi, et ejus contrivi potestatem; sed homo ipse sua cupiditate et concupiscentia dissolvitur et cadit. Dixi ego: An singulis monachis hæc sit data virtus? Et ostendit mihi plures monachos hac præditos virtute. Tunc exclamavi et dixi: Bea- C tum est genus humanum, et præsertim exercitus monachorum, cum habeant Dominum tam misericordem, et ita amatorem hominum. Quare de nostra salute simus solliciti, nec illam negligamus, ut regnum mereamur cooperante gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui est laus cum Patre et Spiritu sancto in sæculum. Amen.

Ejusdem de corporis motibus: et habentur ejus epist. 1.

Scias, corpori inesse quemdam naturalem motum in eo ardentem, sed is nequaquam operatur, nisi animæ accesserit consensus; nam corpori est

¹⁷ Galat. v, 13; Ephes. v, 21. ¹⁸ Act. v, 29. ¹⁹ Joan. x, 5. ²⁰ Galat. i, 8, 9. ²¹ Ephes. v, 18. ²² Luc. xxi, 34.

admixtus tantum, movetque; at nec odest, nec cogit. Inest illi quoque alius motus, qui exoritur ex requie et mollitie corporis, nec non delicatioribus cibis et potu; unde calefit corpus, sanguis inflammatur, et movet ad operandum. Hinc divinus apostolus Paulus ait: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* ²¹. Dominus quoque præcepit suis discipulis in sacro Evangelio dicens: *Videte, et attendite, ne transmutentur corda vestra propter crapulam et ebrietatem* ²². Est adhuc alius motus, qui excitatur in decertantes ab invidia et dæmonum astu. Sciamus ergo, tres esse calores corporales: unum naturalem, duos vero alios accidentales; unum ex ciborum et potu copia, alterum a dæmonibus excitatum. Nostrum ergo erit, eos vel amplecti vel repellere, si volumus.

Ejusdem.

Tempus profecto erit aliquando, cum homines insanient; et si quem viderint non insanientem, insurgent in illum dicentes: *Tu es utique insanus*; quia non est similis illis.

Ejusdem.

Principium omnium virtutum, et principium sapientiæ, est timor Domini.

Quemadmodum ingrediens lumen domum aliquam tenebrosam, expellit ejus tenebras, et illam illuminat; ita si timor Domini ingreditur cor hominis, ejus expellit tenebras, virtutibus omnibus imbuet et sapientia.

Quemadmodum superbia et animi elatio deiecerunt diabolum ab altitudine ad profundum; ita humilitas et mansuetudo hominem extollunt a terra ad cœlum.

Quemadmodum, filii mei, piscis extra aquam eductus perit; ita perit timor Domini ex corde monachi, si sua cella vagans egrediatur.

Opus præstantissimum omnium quod homo præstare potest, est ut peccata sua confiteatur coram Deo suisque majoribus, et semet ipsum reprehendat, sitque paratus occurrere omni tribulationi usque ad novissimum spiritum.

Sancti Antonii Admonitionum et Sententiarum finis.

S. ANTONII MAGNI ABBATIS

SENTENTIARUM QUARUMDAM

Expositio facta a quodam sene post ejus obitum, effugitantibus monachis.

Interrogatio monachorum.

Quomodo est intelligendum illud S. Antonii abbatis ad discipulum suum Paulum simplicem, cum

D esset egressus de mundo: *Si vis esse monachus, vade ad monasterium multorum fratrum, qui valeant sustinere infirmitatem tuam?*

Responsio senis.

Ex hac re ediscimus quod nos oporteat suscipere senes infirmos, imbecillos, cæcos et paralyticos, et diligere eos; isti enim cum gaudio et bona voluntate sese virtutibus comparandis dederunt, etsi ob suas infirmitates labores subire non possint. Hinc haud mediocri reprehensione digni sunt rectores illi et superiores monasteriorum, qui senes et infirmos, etsi virtutibus præclarissimos, non suscipiunt; suscipiunt vero libenti animo fortiores iuvenes propter rerum peragendarum administrationem, itinera conficienda, ingressum et egressum, etsi audaces sint et impudentes. Hos interpres beatus acriter reprehendit in libro *De perfectione regiminis*, dicens: Isti suis discipulis, ut in operibus virtutis pigri sint, permittunt, et ad opera corporalia ac mundana impendio sollicitant; illis vero qui ad operam navandam virtutibus religiosam amplexi sunt vitam, nullam concedunt ab operibus mundanis requiem aut otium, sed continuo ad hæc eos urgent, impropere, irridunt, exprobrant, redarguunt, quod opus sibi commissum magna sedulitate non absolverint, sive id acciderit propter imbecillitatem, sive ob incuriam aliquando, quanquam alias millies fuerint solliciti ac diligentes. Contra, magnis eos celebrant laudibus, qui sedulam operam mundanis dant rebus, etsi in virtutibus acquirendis sint pigerrimi. Quod sane non ex virtute exoritur, sed a mundanis curis provenit; quod autem omnium pessimum est, pigri sint isti vel diligentes, eos ut servos habent. Abbas autem Bemen dixit: *Si trium cœnobarum unus est quietus optimus, alter infirmus gratias agens Deo, tertius vero bona voluntate inseruit; omnes tres in eodem sunt opere.* His sanctus iste ostendere volebat, quod in monasterio, ubi sunt multi congregati ac cœnobarum, opus est, ut non sint sortes tantum ad ministeria obeunda, sed etiam et infirmi fratres, et senes imbecilles, et fratres qui perpetuo silentium servant; alioquin vanus est omnis labor eorum.

Interrogatio.

Quam ob rem abbas Antonius dixit Paulo suo discipulo: *Vade, sede in solitudine, ut ediscas certamina dæmonum?*

Responsio.

Quoniam perfectio monachi a regimine spirituali est; regimen vero spirituale puritate cordis comparatur; puritas vero cordis a regimine est intellectus; regimen autem intellectus est oratio sine intermissione. Certamen autem cum dæmonibus fit cogitationibus et phantasmatis; ea vero in solitudine et quiete acris excitantur.

Interrogatio.

Quid est quod dixit abbas Antonius: *Quemadmodum educti extra aquam pisces emoriuntur; ita accidit monacho quoque, si diu morabitur extra cellam suam? Quomodo moritur monachus, ut pisces?*

Responsio.

Quoniam vita animæ est Jugu Dei

A dilectio, quæ potissimum vita est appellanda, animæ scilicet et intellectus. Si ergo cunctabitur monachus in urbibus, visu et confabulationibus moritur, privatione spiritualis vitæ, quod abducitur a Deo, eumque obliviscitur, et Christi amorem e suo corde depellit, quem multis sibi comparaverat laboribus, dum quiete fruebatur in cella. Relaxatur præterea in eo afflictionis amor, et sese dedet requiei et concupiscentiis; et cordis conturbatur puritas ob specierum perturbatos motus, quæ egrediuntur et ingrediuntur per sensus, qui sunt visus, auditus, verba, tactus, gustus, odoratus; ex quibus forte deducitur ad fornicationem aliasque passiones, quæ vere sunt monachi mors et interitus. Bene igitur ait B. Antonius: *Quemadmodum moriuntur pisces in aridam extracti; ita moritur monachus, qui extra cellam in civitatibus degit.*

Interrogatio.

Dixit S. abbas Antonius: *Qui solitudinem incolit, a tribus liberatur certaminibus: scilicet verbis, visu, auditu; restatque illi duntaxat certamen cordis. Expone nobis, quæso, verba hæc beati.*

Responsio.

Non quod pugna quæ sit in quiete et solitudine minor sit certamine quod committitur cum fratribus mente distractis ob visum, auditum et verba; sed his ostendit, solitudinem incolentes carere certaminibus sensuum, quibus alii vexantur ultra certamina cordis quæ illis dæmones inferunt. Hæc propter, ad quietem se conferebant patres, ne certamini cordis accederent certamina visus, verborum et auditus. Quemadmodum enim cadunt statim fratres illi qui egrediuntur et ingrediuntur, si pugna cordis accesserit pugna sensuum corporis; ita facile quoque cadent monachi illi qui in quiete degunt, et cordis solum vexantur certamine, si eis sensuum corporis accesserit certamen. Quod quidem satis exploratum est ex eorum fratrum facto, ad quos in quiete degentes cum ingressæ essent mulieres, et accessisset certamini cordis visus corporis et species vultus; e vestigio superati sunt ab arduo cordis certamine, atque ceciderunt. Durior sane, satiusque arduum ac vebemens est certamen sensuum animæ adversus eos qui in quiete degunt, quam certamen sensuum corporis. Quod quidem satis notum est ex dictis beati Evagrii; quod scilicet per se ac sine medio certant dæmones cum monachis illis, qui in solitudine degunt: adversus eos vero qui sunt in congregationibus, et perficiendis virtutibus dant operam, dissolutos fratres excitant incitantque dæmones; quibus nullus durior, amarior aut fraudulentior est.

Interrogatio.

Quid illud significat, quod ait S. abbas Antonius: *Cella monachi est fornax Babylonis, locus trium puerorum, inter quos erat Filius Dei; et est columna ignis, ubi locutus est Deus cum Moyse?*

Responsio.

Quemadmodum ignis facultates habet duas, alteram calidam comburentem, lucentem lætificantem alteram; ita perseverantia in cella duas habet difficultates, quarum una angit et vexat tirones in quiete, nimio torpore et certamine: altera vero perficit et lætificat, redditque tranquillos qui perfecti sunt in puritate cordis, et prætergressi sunt passionibus, atque ad lucentes visiones pervenerunt. Ejus autem quod de tribus pueris qui Filium Dei invenerunt, dixit, hæc est ratio: Quemadmodum Ananias, Azarias et Misael, cum Babilone injecti essent in caminum ignis, et non sunt cremati nec combusti, sed angelus missus est, qui eorum solvit vincula et liberavit ab igne (quem angelum vocavit Filium Dei Nabuchodonosor): ita fratribus tironibus in solitudine degentibus difficilis est initio pugna passionum quæ eis a diabolis inferitur; verum minime eos deserit gratiæ Domini nostri Filii Dei auxilium, sed clam illos invisit, opitulatur atque habitat cum ipsis secundum dispositionem ordinationemque, passionibus superatis et diabolis, et efficit ut gratiam mereantur perfectæ charitatis et gloriæ suæ lumen.

Interrogatio.

Quid est id quod ait abbas Antonius: *Non est retribuendum malum pro malo; et si ad hunc gradum adhuc non pervenerit monachus, servet silentium et quietem?* Quomodo homo ex quiete ad hoc pervenit gradum?

Responsio.

Frater infirmus, atque lingua injuriosus in fratrem suum, et odium erga illum corde fovens, si sese in cella continuerit, et abstinuerit ab hominum confabulationibus, et malas sedaverit cogitationes, ac orationibus jugiter et sacrarum Scripturarum lectioni navaverit operam, a gratia invisetur tranquillitatis, illuminabitur cor illius, et spiritu liber fiet gaudebitque in Deo. Etenim homo ejusmodi, conspecta cruce Domini, ejus accenditur amore, et osculata cruce, meditabitur illam Scripturam: *Ita dilexit Deus mundum, ut Filium suum unigenitum tradiderit morti propter illum* ²². Hic profecto erga nos suum ostendit Deus amorem; quia cum peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est ²³. Si ergo non perpercit Filio suo Deus, sed tradidit illum pro nobis morti, et quidem turpi illi morti crucis, quomodo omnia nobis cum illo non concedet ²⁴, aut quidquam aliorum denegabit nobis? Dilectio autem Christi ejusque charitas nos impulit, ut cogitemus, quod nos deceat minime vivere desideriis nostris, sed illi qui pro nobis mortuus est ²⁵: et Jesum aspiciamus, qui patientiæ nobis initium et exemplar factus est, ac mortem pro nobis sustinuit crucis, infamiam passus, ac demum sedit ad dextram Dei in excelsis. Igitur si compatiemur, conglorificabi-

A mur ²⁷; et si sustinebimus, regnabimus cum illo ²⁸. Hinc beatus Paulus hortatur nos dicens: *Aspiciamus, fratres, crucem Domini nostri* ²⁹. Hinc vide, quantum pertulit pro peccatoribus, qui apimabus suis adversarii sunt facti. Quare ne vos pigeat, nec animæ dissolvantur vestrae ob patientiam, angustiam, injurias, opprobria et mortem, quæ ejus propter amorem perferuntur. Veniam deprecamini in orationibus vestris pro persequentibus vos, quemadmodum deprecabatur Dominus pro crucifigentibus dicens: *Pater, dimitte illis* ³⁰. Beatus item Stephanus veniam a Domino nostro petebat, atque orabat pro lapidantibus dicens: *Domine, ne computes illis hoc peccatum* ³¹. Si autem hæc et similia inter quietem meditatus fuerit monachus in sua cella, corroborabitur, et cunctis in Domino dominabitur passionibus; et non solum neminem injuria lacesset, aut cuiquam indignabitur, vel malum pro malo retribuet; sed magnopere gaudebit, et honoris habebit loco, se opprobriis et injuriis affici. Ad hanc virtutem usque pervenit monachus in cella sua ob quietem, patientiam et adimplentem observantiæ præceptorum Christi, quæ sunt jejunium, oratio, meditatio et reliquæ virtutes hujus quieti exoriantur. Optime igitur dixit beatus abbas Antonius: *Si monachus continere non potest linguam suam ab injuriis, murmuratione atque gula, neque a talibus cor continere valet; saltem quantum potis est, quieti studeat et silentio.*

Interrogatio.

C Profecti sunt fratres quidam aliquando ad abbatem Antonium, et dixerunt illi: *Da nobis præceptum aliquod, ut servemus illud.* Qui ait illis: Scriptum est in Evangelio: *Si quis te percuterit super unam maxillam, verte illi alteram* ³². Qui responderunt ei: *Hoc nequaquam facere possumus.* Tunc ait illis senex: *Si non potestis vertere alteram, sustinete primam.* Dixerunt ei: *Neque hoc possumus facere.* Quibus ait: *Si neque hoc aliud potestis facere, saltem ne repercutiatis, qui vos percuterunt.* Qui dixerunt: *Neque hoc possumus facere.* Tunc venerabilis senex discipulo suo ait: *Para fratribus istis cibi aliquid, quia ægrotant.* Quid hæc denotat sancti Patris sententia?

Responsio.

Cibo hic denotat opera fratrum, et seniorum orationes ac preces, idemque est ac si dixisset: Si neque hæc, neque illa facere potestis, oratione vobis opus est. Nam quemadmodum ægroti cibo egent peculiari dum ægrotant, ob infirmitatem stomachi, qui quoscunque cibos sumere non est aptus: ita vobis quibus cogitatio tam infirma est, ut nec partem quidem præceptorum Domini nostri servare valeatis, sanitate et curatione animarum vestrarum opus est, nempe orationibus Patrum qui hanc vobis impetrent precibus.

²² Joan. iii. 16. ²³ Rom. v. 8. ²⁴ Rom. viii. 32. ²⁵ II Cor. v. 14, 15. ²⁶ Rom. viii. 17. ²⁷ II Tim. ii. 12. ²⁸ Hebr. xii. 2. ²⁹ Luc. xxiii. 34. ³⁰ Act. vii. 59. ³¹ Matth. v. 39; Luc. vi. 29.

Interrogatio.

Dixit sanctus abbas Antonius : *Vidi omnes diaboli laqueos super terra structos, ingemuique ideo, et dixi : Vae generi humano ! quis poterit eripi ab istis ? Et dixerunt mihi : Humilitas saluat ab istis, nec ad illam perungere valent.* Quomodo vidit sanctus iste laqueos diaboli ; sensibiliterne, an intellectualiter ? et quoniam sunt illi, qui dixerunt ipsi : *Humilitas saluat ab istis, nec ad illam perungere valent ?*

Responsio.

Abbas Macharius major, Ægyptius, discipulus abbatis Antonii, vidit quoque in deserto interiori Scythiæ omnes laqueos passionum, quos vidit eo tempore S. abbas Antonius. Vidit quippe Macharius diabolos in similitudine duorum hominum, quorum unus perforata erat indutus veste, cui quædam diversorum colorum erant inserta ; alterius detrita veste totum corpus circumamictum erat, habebatque rete quoddam ampullarum plenum : his accedebat alius, qui alis instar operimenti contegebatur. Hos quidem corporaliter oculis corporeis vidit abbas Macharius ; sanctus vero Antonius abbas oculo intellectus vidit per modum visionis omnes laqueos illos diaboli quos semper monachis struit, ac eos istis aucupari, irretire atque impedire obnititur ab itinere perficiendo in via virtutis, sicuti scriptum est : *In via mea absconderunt mihi laqueos, et funes extenderunt itineri meo* ²². Vidit itaque omnes laqueos diaboli super terra structos eo modo quo suos tendunt feris venatores. Quod quidem videns admiratus est, ac obstupuit ob multitudinem cassium et retinui ; quibus si semel capitur fera, perdifficile evadere poterit ob ansas varias et nexus multiplices. Abbati autem Antonio sese obtulerunt super terram omnium passionum corporis et animæ species, quibus diaboli oppugnant monachos ; et vidit sanctos angelos qui sibi singulos passionum laqueos nominatim ostendebant, nempe laqueum amoris ventris seu gulæ, amoris pecuniæ, amoris fornicationis, inanis gloriæ, superbix et reliquarum passionum. Ostenderunt illi præterea omnes artes, technas ac astutias, quibus hostes suos struunt laqueos et insidias, quibus impediunt fratres, illaqueant, retardentque ab itinere magno amoris Dei. Hæc cum admiratus esset, et stupore percussus, ingemuit, et flevit dicens : *Vae nobis monachis, quomodo possumus expediri et salvari ab omnibus his laqueis, quin capiamur ?* Dixerunt illi angeli : *Humilitas ab his omnibus saluat ; et qui illa est præditus, minime cadet aut illaqueabitur.* At non sola humilitate superari passiones et dæmones, dixerunt ; verum alia quoque opera et certamina una cum humilitate requiruntur. Siquidem humilitas sola ac per se, nullius est emolumenti ; opera vero sine humilitate nihil prosunt ; sunt enim absque illa, caro terra salita et non sale, adeoque facile foetorem contrahit et corrumpitur. Itaque opera corporalia,

A Internum certamen intellectus, quies, oratio sine intermissione cum perfecta humilitate, cunctas superant passiones ac dæmones, nec ad monachum his præditum perungere valent, quemadmodum angeli S. Antonio abbati dixerunt.

Interrogatio.

Dixit S. Antonius abbas : *Si caruerimus certamine, plurimum nobis timendum est ; nosque oportet valde humiliari coram Deo, quia cum ipse bene agnoscat nostram infirmitatem, nos proteget dextra sua, et custodiet : at si superbia efferamur, suam a nobis retrahet protectionem, et peribimus.* Quisnam est huius beati sententiæ sensus ?

Responsio.

B Nos humiliari semper oportet, tam tempore angustiarum, tribulationis ac certaminum, quam tempore pacis et quietis a certaminibus ; etenim omni tempore humilitate nobis opus est. Quandoquidem hæc tempore certaminis nobis præbet opem, additque robur ad subeundum patientiæ pondus : tempore vero pacis et quietis a certaminibus, nos tuetur a superbia, et sustinet ne cadamus. Et quidem propter dissolutionem nostram et oblivionem qua capimur Dei, humilitate semper nobis opus est, ut nostra cognita infirmitate operam humilitati demus, et superbiam amoliamur a nobis. Deus namque, ut omni tempore angustis premiamur, minime vult, sed sua interdum pietate et clementia nos protegit, cessareque facit a nobis certamina passionum et C diabolorum crudelitatem. Si itaque tempore pugnae et certaminis ad humilitatem recurrimus propter pericula et difficultates ; tempore vero tranquillitatis et securitatis a certaminibus Deum obliviscimur et efferimur superbia : suam procul dubio a nobis contrahet protectionem, et ruina ac desperatione peribimus. Nullum igitur tempus est, quo humilitate nobis opus non sit ; quemadmodum omni loco et omnibus in actionibus ea omnino indigemus.

Interrogatio.

Quidam seniorum postulavit a Deo, ut illi ostenderet omnes Patres : qui autem eos omnes vidit, præter S. abbatem Antonium ; et dixit tunc ille qui eos ipsi ostenderat : *Ubi est Deus, ibi est abbas Antonius.* Quomodo vidit omnes Patres, et quare D non vidit abbatem Antonium ?

Responsio.

Vel senioris intellectus in paradysum raptus est, et ibi vidit Patres ; vel ipsi Patres venerunt ad illum ; vel angelus ostendit illos ipsi secundum ordines visionum. Non est autem visus ei abbas Antonius duabus de causis, tum propter magnitudinem honoris S. abbatis Antonii, tum ut humiliaretur senior ille, et non efferretur superbia, quod vidisset omnes Patres. Nam ea visione Patrum instruxit illum Deus, ut ipsos imitaretur, ejus adimplens petitionem. Quod vero non meruerit visionem Antonii,

²² Psal. cxxxix, 6.

ratio fuit, ut appareret defectus senioris, quo evaderet superbiam et humiliaretur.

Interrogatio.

Profectus est aliquando abbas Ammonius virgo ad abbatem Antonium, et dixit ei : *Video me habere plura opera, quam tu habes; quomodo igitur magis evalgatum est nomen tuum inter homines, quam meum?* Respondit illi Antonius : *Quia diligo Deum, plus quam tu.* Quodnam est dicti huius propositum?

Responsio.

Nec abbas Ammonius suis gloriatus est profectio operibus, nec sua abbas Antonius dilectione, sed eorum dicti id propositum fuit. Cum sancti isti primi fuerint institutores regiminis monachatus et incolatus solitudinis, ad invicem perquirere intendebant, et hoc omnibus aperire monachis documentum, quod scilicet regimen intellectus præstantius sit operibus corporis. Namque intellectus regimen dirigit extollitque monachi mentem ad altissima Dei amoris; nempe dignus efficitur visione manifestationis ejus in lumine. Opera quidem corporalia monachum a passionibus corporis vindicant, confirmant in virtutibus, robur afferunt ad expellendas concupiscentias, et corpori addunt puritatem. Certamen vero intellectus mentem corroborat adversus diabolos, et cogitationes ab his subinductas, et puritatem reconciliat cordis, quod robur a dilectione acquirit, et dignum efficitur spirituali regimine. Nec omnis virtutibus præditi et diligentis Dominum, necesse est famam inter homines divulgari; nam abbas Paulus princeps eremitarum, et monachorum primogenitus (quem abbas Antonius Eliam prophetam aliquando appellavit, aliquando Joannem Baptistam, Paulum apostolum aliquando), quandiu vixit, hominibus minime innotuit. Verum, ut jam dixi, isti duo Patres perquirere voluerunt ab invicem, nosque docere, quodnam regimen alio excelius sit; corporale, an spirituale, quod est interius latensque certamen mentis, et sine intermissione oratio ac meditatio Dei; quæ cum consummata fuerint, elevant intellectum monachi ad spiritale regimen, quod est spiritalis oratio, admiratio Dei, ejus visio, et Domini nostri Dei gloriæ manifestatio, cui laus in sæcula sæculorum. Amen.

Interrogatio.

Dixit S. abbas Antonius, quod Deus non permittit diabolo ardua bella inferre generationi huic, quia infirma est.

Responsio.

Deus quidem hujus miseretur generationis: quare eam plus nimio urgeri a diabolis minime permittit, quia nos deficit calor charitatis, et amoris bonorum operum; ideoque remissius nos diaboli oppugnant ob imbecillitatem nostram, et dissolutionem.

Interrogatio.

Quid est illud, quod dixit abbas Antonius: *Nisi ximenti velaret oculos molitor, converteretur, et com-*

ederet mercedem suam. Similiter nos quoque divina sumus velati dispensatione, quia initio operamur bonum quod non videmus, ne beatos nos ipsos habemus, pereantque propterea opera nostra; ideoque aliquando in sordidas incidimus cogitationes solum, ut eas videntes nosmet ipsos reprehendamus. Hæ autem sordidæ cogitationes, modici boni quod operamur sunt velamentum. Siquidem homo qui semetipsum reprehendit, suam mercedem nequaquam amittit. Expone nobis quid lucri est in hoc dicto?

Responsio.

Id propter non merentur omnes sancti videre visiones; neque quod operantur bonum, et paratas promissiones vident spiritualiter, etsi operibus et virtutibus sint cumulatissimi. Et sane non quod Deus eorum non lætetur virtutibus, et operibus sibi complaceat: absit ut optimus bonis servatæ mercedis quidquam diminuat! sed id facit, ne superbia efferantur, et virtus eorum pereat penitus, et paratis servatisque eis priventur bonis, ac alieni efficiantur a gratia Dei. Quamobrem etsi operatores sint navenque operam virtutibus, et eos servet Deus; permittit tamen aliquando, ut eos corripiant dæmones, et injiciant eis sordidas cogitationes, aut timorem, aut flagella ut suam agnoscant imbecillitatem, et sibi semper caveant; nam quandiu in mundo superstites sunt, vita eorum versatilis est. Quemadmodum autem ipsorum operum scopus est meditatio boni, quod illis servatum est pro ipsis operibus, et meditatio jugis operis ad acquisitionem boni: ita meditatio suorum defectuum ac impotentiae removet illos a superbia, et efficit, ut omne humilitatis meditentur genus, caveantque sibi, ne suam amittant virtutem eo tempore, quo duplex gaudium sunt consecuturi a Domino nostro Jesu Christo in regno celorum sipe fine.

Interrogatio.

Venit abbas Ellenius e Syria ad abbatem Antonium; cui viso dixit abbas Antonius: *Bene venias sidus matutinum, quod mane oritur.* Cui respondit abbas Ellenius: *Salve tu quoque, columna luminis, quæ orbem terrarum decoravit.* Quis est iste Ellenius? et cur ita illum beatus appellavit?

Responsio.

D Ellenius iste erat temporibus S. Antonii abbatis, et æqualis ipsi gradu et operibus. Hunc Constantinus imperator victor laudavit dicens: *Gratias ago Domino Christo, quod tria divina luminaria sint in diebus meis, scilicet B. abbas Antonius, abbas Ellenius et abbas Euchinus.* Isti enim monachos omnes qui eo tempore vivebant notique erant, longe præcellebant. Eum autem appellavit abbas Antonius *sidus matutinum* ob inagnum regimen, quia quemadmodum matutinum sidus cætera sidera magnitudine et lumine præcellit, ita abbas Ellenius præcebat lumine gratiæ reliquos omnes monachos ejus temporis. Volens autem ille quoque notum facere abbati Antonio, quod minime se lateret magnitudo ejus regiminis et luminis gloria, appellavit

eum columnam luminis quæ decoravit orbem terrarum.

Interrogatio.

Dixit abbas Antonius : *Ideo non proficimus, quia gradum et ordinem nostrum minime cognoscimus, neque intelligimus quæ aggredimur opera, sed sine labore virtutem consequi volumus. Nam quoties videmus certaminis tentationem in loco ad quem vocati sumus, ad alium transmigramus, existimantes locum esse aliquem in quo non sit diabolus. Qui novit bellum, constanter in Deo decertat; quoniam Dominus noster dixit : Utique regnum Dei in vobis est*²⁴. Quid significat his verbis?

Responsio.

Ejus verborum is sensus est. Quod scilicet transmigramus de loco in locum, ad quærendum locum aliquem in quo non sit diabolus; cum vero videmus certaminis tentationem eo etiam in loco ad quem nos contulimus, alio concedimus. At qui novit bellum, ibi in Deo decertat, nec alium quærit locum. Asserti autem illius Domini nostri : *Utique regnum Dei in vobis est*, is est sensus, quod nempe oporteat ut nos monachi qui e mundo egressi sumus, et crucem portavimus nostram juxta Domini nostri præceptum, et vestigia ejus secuti sumus, in uno permaneamus loco, et de nostrarum animarum simus solliciti salute, ac cuncta sustineamus certamina. Propter Dei amorem ejusque adimplerionem voluntatis quæ in ipsius præceptorum observantia manifestatur, omnia nobis subeunda sunt certamina, tentationesque; sint illæ a passionibus, sive a dæmonibus, sive a malis hominibus. Ne ergo ignari simus, quod isti imperiti bello saltitent ut pulli sarcinæ ferendæ haud assueti, et ad alia contendant

A loca, existimantes se requiem nacturos a certaminibus et solatium a cogitationibus, transmigrando de uno in alium locum, et de una in aliam regionem. Quamobrem persistamus in locis nostris; et si certamen vel tentatio nos aggrediatur, jejunemus, oremus, genu flectamus, adoremus, nostra pulsemus pectora coram cruce Domini nostri, et lacrymis cordisque dolore postulemus opem ab illo et salutem; quoniam omni tempore nobis adest, et in nobis habitat. Scriptum enim est : *Dominus est prope contritos corde, et humiles spiritu liberat*²⁵. Dixit quoque Dominus noster : *Regnum Dei intra vos est*²⁶, id est, in vobis habito. Regnum quippe Dei est Christus (ut asserit sanctus Macharius), qui in nobis semper habitat. Beatus quoque Paulus ait : *Nescitis, quia Christus habitat in vobis*²⁷? Nec illi in nobis habitat duntaxat, sed nos quoque in illo manemus, ut ipse ait : *Manete in me, et ego in vobis*²⁸. Beatus item dixit David : *Esto mihi habitaculum, ad quod omni tempore ingrediar, et præcipe salutem meam*. Si igitur in Deo habitamus, et nos item illi sumus habitaculum, Dominum nostrum ne relinquamus tempore tentationum, tribulationum ac certaminum, et alio transmigrantes solatium et opem a regionibus et locis quæramus; sed in nostris maneamus locis, et postulemus a Domino inhabitante in nobis, ut nos vindicet, et auxilium feret. Ad hæc, Patribus nostris cogitationes aperiemus nostras, et ipsorum orationum opem imploremus. Sustinentes igitur in locis nostris, ad Salvatoris nostri semper confugiamus protectionem : et profecto victores nos efficiet in omnibus certaminibus nostris.

Interrogationum et Responsionum finis.

²⁴ Luc. xvii, 21. ²⁵ Psal. xxxiii, 19. ²⁶ Luc. xvii, 21. ²⁷ I Cor. iii, 16. ²⁸ Joan. xv, 4.

INTERROGATIONES QUÆDAM

A diversis SS. Patri nostro abbati Antonio factæ, ejusque ad easdem responsiones.

Quidam frater interrogavit abbatem Antonium, dicens : Quid faciam, ut inveniam misericordiam apud Deum? Respondit ei sanctus senex, et dixit : *Quod tibi dico, hoc diligenter serva : Quocunque ieris, Deum ante oculos semper ponito : quodcunque opus feceris, adhibe tibi testimonium ex Scripturis : et in quocunque habitaveris loco, persevera, nec inde cito migres. Hæc tria serva : quiesces.*

Interrogavit aliquando abbas Bemo abbatem Antonium, quid sibi faciendum sit ad consequendam salutem; cui respondit senex beatus : *In justitia tua ne confidas; præteritorum peccatorum vere te pænitet; linguam, cor et ventrem contine.*

Interrogaverunt eum quoque fratres dicentes :

Quo opere homo placere potest Deo? Respondit : *Lex et opus charitatis est bona voluntas, quæ Deo perfectissime placet. Hanc vero adimplet, qui Deum jugiter laudat mundis cogitationibus, quæ producunt memoriam Dei et memoriam bonorum quæ promisit et nobiscum complevit opere, et quam hæc magna sint. Ex horum enim hac memoria exoritur in homine hujusmodi perpetua dilectio juxta præscriptum illud : « Dilige Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota virtute »²⁹. Scriptum quoque est : « Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum, ita est desiderium animæ meæ ad te, Domine »³⁰. Hoc itaque opus, et hanc legem adimpleamus oportet Domino, ut de nobis dictum*

²⁹ Deut. vi, 5. ³⁰ Psal. xli, 2.

illud Apostoli impleatur ⁴¹ : « Quid separare me poterit a charitate Christi? Certe neque tribulationes, neque mœrores, neque fames, neque nuditas, neque angustiae, neque gladius, neque ignis. »

Interrogatus, si quis dixerit : Non accipiam quidquam a fratribus, neque dabo eis quidquam : mihi autem mea sufficiunt : quomodo nosmet servare debeamus ab re huiusmodi, Pater noster? Respondit : *Filii mei, qui ejusmodi est, durus est corde, et animum ut leo induit. Nam quomodo, qui est ejusmodi, vitam agere vult in hoc mundo absque misericordia? Itaque iste alienus censendus est ab omnibus bonis.*

Interrogatus, Quomodo quis inservire debeat fratribus? Respondit : *Frates qui servire volunt fratribus, serviant ut servi dominis suis, et quemadmodum servivit Dominus Petro principi apostolorum; qui licet Dominus esset et creator illius, vilem præstitit ei servitutem. Quibus indicavit nobis Dominus, non minus inhumanos esse eos qui servitutem sibi exhibitam recusant, et nemini permittunt ut eis inserviat, uti se Petrus continebat; quam qui fratribus suis inservire dedignantur: quomobrem isti partem non habebunt cum Domino, ut Dominus Petro ait ⁴², quia ipse Dominus ut invicem ac mutuo serviamus, nos docuit.*

Interrogatus, Quodnam sit gaudium propter Dominum, et quænam facienda nobis sint, quibus consequamur vitam? Respondit : *Præceptum quodcumque opere completum cum gaudio in gloriam Dei, illud est gaudium propter Dominum. Nam ejus præcepta exsequentes et adimplentes, gaudeamus oportet; contra, dum ea non perficimus, contristandum nobis est. Quare lætitia cordium nostrorum præcepta exsequi satagamus, ut mutuo congratulemur in Domino; sed multum caveamus, ne dum gaudemus, superbia efferramur, sed confidamus in Domino.*

Interrogatus, Nobis ridendumne est unquam? Respondit : *Dominus noster damnat ridentes dum dicit : « Plorabit, et flebit; mundus vero gaudebit ⁴³ : » fidei ergo monacho non est ridendum. Nam ploremus oportet super eos qui blasphemant contra Deum, ejus transgredientes legem, et super eos qui in peccatis patrandis totam suam transigunt vitam; fleamus, et ploremus, Deumque jugiter deprecemur, ne in peccatis perseverent, et comprehendat illos mors ante poenitentiam.*

Interrogaverunt aliquando discipuli quidam D. Antonium abbatem, cum viderent in desertis innumerabilem illam multitudinem monachorum, virtutibus omnibus et sanctitatis operibus certatim magno cum fervore studentem, atque dixerunt illi : Pater, diu permansurus est hic fervor et studium solitudinis, paupertatis, humilitatis, charitatis, frugalitatis, ac reliquarum omnium virtutum, quibus infinita hæc propemodum monachorum multitudo operam navat impense? His non sine suspensis et

A lacrymis uberrimis ita vir Dei respondit : *Tempus veniet aliquando, filii dilectissimi, cum solitudines derelinquent monachi, earumque loco opulentiores appetent civitates, ibique pro his deserti speluncis ac cellulis superba excitabunt ædificia certatim, regum æmulantia palatia; pro paupertate divitiarum cumularum studium gliscet; humilitas in superbiam vertetur cordis; instabunt scientia multi, sed bonis secundum scientiam nuda operibus; charitas deservescet; crescet pro frugalitate amor ventris, et delicatioribus cibis non minus eorum plures operam navabunt quam mundani ipsi, a quibus religiosi illi alio nihil distinguuntur quam habitu et cucullo; et cum sint in medio mundi, eos non pudebit falso nomine monachos vocari et solitarios. Gloriabuntur adhuc dicentes : « Ego sum Pauli, et ego Apollo ⁴⁴ : » quasi vero tota religiositalis ratio in prædecessorum consistat auctoritate, et non secus de suis Patribus gloriantur, ac de Abrahamo parente Judæi. Inter hos tamen quidam erunt eo tempore longe nobis meliores atque perfectiores; quia « Beatior ille est qui potuit transgredi, et non est transgressus; facere mala, et non fecit ⁴⁵ : » quam qui multorum bonorum trahitur exemplo ad bonum. Hinc Noe, Abraham et Loth qui inter pessimos innocentem traduxerunt vitam satis superque, justitia celebratur in Scripturis.*

Convenerunt aliquando Patres ad S. abbatem Antonium, ut quænam virtutum omnium absolutissima esset, quæque monachum ab omnibus hostis servaret laqueis, disquirerent; et eorum unusquisque ea quæ sibi recta videbantur, dixit. Quomobrem quidam jejunium et vigiliis in oratione laudavit, ut quæ dirigunt cogitationes, subtilem efficiant intellectum, et facilem reddunt homini ad Deum accessum. Alii paupertatem commendaverunt et rerum terrenarum contemptum, ex quo tranquillior, purior ac liberior a mundanis curis intellectus efficitur, adeoque facilius redditur illi ad Deum accessus. Nonnulli virtutem misericordiæ virtutum omnium præstantissimam esse volebant, quia Dominus dicit misericordibus, uti pollicitus est : *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis ante constitutionem sæculi ⁴⁶.* Alii alia dixerunt; tum ait S. abbas Antonius : *Omnes quas memorastis virtutes utilissimæ sunt, illisque quærentibus Deum opus est, et qui vehementi ad eum accedendi flagrant desiderio, iis indigent omnino. Verum plures conspeximus sua dilacerasse corpora nimio jejunio, vigiliis, in solitudines secessu, itemque maximam navasse operam laboribus, paupertati, contemptui rerum mundanarum; ut nec ea sibi adsciscerent quibus in dies opus est, sed omnia quæ possidebant, erogarunt in pauperes. Tamen post hæc omnia declinarunt ad malum et ceciderunt; ac privati virtutibus illis omnibus, reprobi effecti sunt. Rei autem hujus nulla profecto alia fuit causa, nisi quod virtute discretionis et prudentiæ caruerint, eaque non sint xxi. Hæc nam-*

⁴¹ Rom. viii, 35 sqq. ⁴² Joan. xiii, 8. ⁴³ Joan. xvi, 20. ⁴⁴ I Cor. i, 12. ⁴⁵ Eccli. xxi, 10. ⁴⁶ Matth. xxv, 34.

que illa est, quæ hominem per viam rectam incedere edocet ac instruit, et ab obliqua declinare. Etenim si per regiam incessemus viam, rapiemur nequaquam ab insidialioribus dextræ excessu abstinentiæ; neque ab insidialioribus sinistræ negligentia, incuria et remissione. Discretio quippe oculis est animæ et lucerna ejus, quemadmodum « Oculus lucerna est corporis : si autem oculus lucidus fuerit, corpus quoque totum lucidum erit; si vero tenebrosus, totum etiam corpus tenebrosus erit, » sicut in sacro Evangelio Dominus dixit ⁴⁶. Discretione quidem pervestigat homo suas voluntates, dicta factaque, et ab omnibus iis recedit quæ a Deo amoveant. Discretione singulas se adorientes hostis fraudes protelat et amolitur, et quæ bona sunt discernit a malis. Liquido e sacris Litteris id patet. Saul rex Israel, cum hac caruisset lucerna, intellectus obtenebratus est, nec percepit propterea quomodo observaret quod dixerat illi Deus per linguam Samuelis

⁴⁶ Matth. vi, 22, 23. ⁴⁷ Eccli. xxxii, 24.

A prophetæ, et quod victimarum oblatione id præstantius esset : hinc Deum ad iram eo provocavit, quo ei placere putabat; ideoque regno ejectus est. Apostolus discretionem magistræ, et rectricem vitæ nostræ appellat, juxta illud Scripturæ : « Rectorem non habentes decidunt ut folium. » Eadem Scriptura discretionem consilium quoque appellat, præcipitque, ne quidquam absque consilio peragatur, ut nec vel spirituales potum lætificantes cor hominis nobis bibere permittat absque consilio, cum dicat : « Consilio perage quodcumque peragis ⁴⁷. » Et : « Consilio bibe vinum. » Item nobis dicit Scriptura, quod quemadmodum civitatem minime munitam quicumque vult ingreditur, et diripit ejus thesauros; ita est homo, qui negotia sua absque consilio operatur.

B Finis Interrogationum ad sanctissimum Patrem nostrum abbatem Antonium, et ejus Responsum. Orationes illius sint nobiscum.

RELATA EX EODEM CODICE DE BEATO ANTONIO ABBATE.

Venit aliquando senior quidam ætate confectus, onagro insidens, ad beatum abbatem Antonium in desertum. Quem cum vidisset vir Dei Antonius, ait : *Maximum hic est volumen, sed an salvabitur, ignoro.* Tum accidit factum quoddam, et adimpleta sunt verba Beati.

Venerunt quoque aliquando fratres quidam ad locum abbatis Antonii, ut illum consulerent de quibusdam phantasmatis quæ videbant, atque interrogarent, an vera essent vel a diabolo. Isti asinum secum habebant, qui mortuus est in via. Cum ergo pervenisissent ad senem, ait illis : *Quomodo mortuus est asinus vester in via?* Qui dixerunt : Unde novisti hoc, Pater noster? Respondit : *Diaboli id mihi indicarunt.* Qui dixerunt : Nos quoque venimus de re hujusmodi interrogare, et consulere te; quoniam videmus phantasmata, quæ aliquando vera dicere videntur : ideo timemus, ne decipiamur. Tunc sanctus senex, æquo animo eos essehortatur, quia sunt a diabolo; et congratulatus est ipsis. Dum autem confabulabatur, vidit venatorem ferarum, et volens suum fratrumque illorum solari animum, dixit illi : *O venator, pone sagittam in arcu tuo, et intende illum; qui intendit.* Cui ait Beatus : *Adhuc fortius intende.* Respondit : Si intendero plus quam oportet, frangetur arcus. Tunc senex ait : *Ita sunt opera Dei, quia si terminum transgressus fuerit homo, et oppresserit fratres, citius frangentur : necesse igitur est eis quandoque indulgere.*

Fornicationis aliquando insimulatus est frater quidam in suo monasterio, qui egrediens inde venit ad locum abbatis Antonii. Hunc subsecuti sunt fratres ejus monasterii, et eo venerunt, ut illum re-

PATROL. GR. XL.

ducerent, sed acriter, et plus æquo illum arguebant dicentes : Talia et talia perpetrasti; ille vero nihil istorum se perpetrasse constanter respondebat. Dum hæc fiebant, casu aderat abbas Bebnudus, qui exemplum hujusmodi dixit illis : Vidi hominem in littore maris immersum in cæno usque ad genua; et venientes quidam ut illi opem ferrent, immerserunt illum usque ad humeros. Audiens autem abbas Antonius hoc dictum abbatis Bebnudi dixit : *Hic est vir potens sanare, et salvare animas.* Quamobrem fratres verborum quæ dixerant, poenituit, et veniam a fratre postulata, reduxerunt ad proprium monasterium.

Accidit aliquando fratri cuidam tentatio in quodam monasterio, qui inde propterea ejectus est. Hic in montem ad abbatem Antonium perrexit, habitavitque ibi tempus aliquod, post quod remisit illum Beatus ad suum monasterium; quem suscipere noluerunt, sed expulerunt rursus. Qui reversus ad abbatem Antonium dixit illi : Noluerunt me suscipere, Pater mi. Ille vero iterum remisit illum dicens fratribus : *Navis naufragium passa est et jacturam, et vix multo labore in portum ipsa navis evasit; nunc quod salvatum est, vultis vos submergere?* Illi ergo cum cognovissent, eum ab abbate Antonio fuisse remissum, statim susceperunt ipsum cum gaudio.

Tres seniores singulis annis semel proficisci solebant ad B. abbatem Antonium, e quibus duo illum de suis cogitationibus et animarum salute consulebant; tertius vero silebat perpetuo, et de nulla contabatur re. Post multum autem temporis ait illi abbas Antonius : *Jamdiu ad me venis, et de nullo*

re me interrogas? Respondit: Sufficit mihi, Pater A mi. te videre.

Quidam fratres ex Scythiæ solitudine profecti sunt ad S. abbatem Antonium, et conscensa navi invenerunt senem quemdam ex Patribus quem non cognoscebant, idem iter arripientem. Cum ergo consedisset fratres in navi, de Patrum gestis verba facere exorsi sunt, et de Scripturis ac operibus manuum conferebant. Senex vero ille hæc omnia tacens audiebat. Descendentes e navi cognoverunt senem illum eodem contendere itinere ad S. abbatem Antonium. Cum eo itaque pervenissent, et aspexisset eos S. Antonius, ait illis fratribus: *Optimum comitem nacti estis hunc senem.* Et dixit seni: *Optimos comites nactus tu quoque es, Pater.* Cui respondit senex: Optimi quidem isti sunt, sed ipsum domus janua caret: quare qui stabulum ingredi vult, et asinum solvere et abducere, nullum habebit prohibentem. Quibus senex innuebat, eos obvia quæque linguis protulisse.

Fertur fratrem quemdam, mundo contempto, omnia quæ possidebat, modico ad proprias necessitates sublevandas retento, erogasse in pauperes, et ad S. Antonium se recepisse. Quem cum intuitus esset senex, et illum cognovisset, ait illi: *Si vis feri monachus, vade ad tale oppidum, eme carnes, subtiliter disseca, et exutus vestibus suspende e brachiis et manibus, et huc revertere.* Quod præstitit frater ille, ut senex præceperat; sed en canes, aves et crabrones illum circumdant, et vulnera infligunt manibus. Cum autem pervenisset ad senem, et interrogatus, an fecisset quod illi præceperat, conqueri cœpit, ostendens vulnera sua. Cui abbas Antonius ait: *Qui mundum contemnit, etsi modicum retineat, ita evenit illi; vulnerabitur enim a diabolis, et certaminibus dilaceratus succumbet.*

Fertur de S. abbate Antonio, quod, cum in solitudine sedisset aliquando, et pusillanimitate ac lædio affectus esset, atque tenebras ipsi obduxissent ejus cogitationes, querelas fundere ad Deum cœpit, ac dicere: *Domine, volo salvari, sed cogitationes meæ nequaquam mihi permittunt. Quid ergo faciam de passionibus meis, et quomodo salvabor?* Et inde sedens paululum sedit alio in loco; et ecce videt hominem quemdam totum occupatum in labore manuum suarum, qui tum surgebat, relicto opere, orabat, iterumque revertebatur ad opus, nempe pal-

marum contexenda folia: rursus surgebat et orabat, et tum operi incumbibat. Qui autem hæc faciebat, angelus erat Dei immissus, ut animos adderet Antonio, et excitaret ad fortitudinem. Tunc ait ipsi angelus ille: *Ita fac, Antoni, et salvaberis.* Quibus auditis valde gavisus, et imitatus opus illius, salvatus est.

Fertur juvenem quemdam monachum miraculum in via perpetrasse, videntibus senioribus quibusdam iter facientibus. Miraculum autem hujusmodi fuit: Cum ob nimiam lassitudinem itineris sederent seniores quidam in via, præcepit juvenis ille onagris qui ibi prope pascabant, ut venientes asportarent seniores illos ad loca sua; quod statim onagri præstiterunt. Quod seniores S. abbati Antonio, eo appellentes, indicarunt. Qui ait illis: *Utique comparatio monachi hujus penes me instaret navis omnibus onustæ bonis; sed an salva ad portum appellet, nescio.* Post aliquod autem temporis, factum nescientibus S. Patris discipulis, ecce plorare senex, capillos evellere, et ingemere fortiter aggreditur. Cui discipuli aiunt: Quid, Pater, habes? Respondit senex: *Magna Ecclesiæ columna cecidit hac hora, nempe juvenis ille cui obedierunt onagri: sed festinate ad illum, et quid rei accidit illi videte.* Profecti autem discipuli invenerunt monachum sedentem super storea, plorantem ac gementem pro peccato quod perpetraverat. Qui cum vidisset discipulos senis, ait illis: Rogate senem, quæso, ut mihi a Deo deprecetur decem dierum vitæ spatium, ut poenitentiam agam. Sed ante quinque dies decessit.

Fertur S. Antonium, perculsum aliquando profunditate judiciorum Dei ejusque dispensationum, orasse atque dixisse: *Domine, quomodo hominum quidam ad senectutem perveniunt et decrepitam ætatem, alii infantes moriuntur et brevi vivunt? Et quomodo pauperes quidam sunt, alii vero divites? Et quomodo tyranni et oppressores prosperantur ac dilatantur, justii vero conflictantur tribulationibus et inopia?* Cum autem diu pensitando laboraret, venit ad illum vox dicens: *Antoni, prospice tibi, et judicia Dei ne perverstiges.*

Fertur S. abbatem Antonium dixisse: *Vidi Spiritum Dei descendentem super tres personas, super abbatem Athanasium, et datus est ei patriarchatus; super abbatem Pachomium, et datus est ei primatus cœnobarum; super abbatem Macharium, et data est ei gratia curationum.*

MONACHO QUOMODO EST PSALLENDUM.

Junior quidam monachus, D. Antonii abbatis discipulus, missus est aliquando a magistro, ut senem monachum, virtutum celebrem fama, inviseret; qui cum illum adiisset atque salutasset, ait: *Quomodo vales, Pater mi? Pessime,* respondit senior. *Cur?* junior inquit. *Quia,* subdit senior, *tricesimus agitur jam annus, ex quo sum in hoc deserto religionis ergo; tamen toto hoc tempore orationes*

meæ sunt contra me: nam quotidie memet ipsum orans maledico; Deum, ne misereatur mei, precor; et omnes demum preces meæ sunt mendacium ac verba inania. Quibus attonitus verbis monachus ille junior, ait: *Quomodo hæc, Pater mi? Quia,* respondit senior, *declino a mandatis Dei, tamen psallendo dico: « Maledictus, qui declinat a mandatis tuis ».* Iniquitates perpetro, tum cantito: « Ne miserearis

⁶⁶ Psal. cxviii, 21.

omnibus, qui operantur iniquitatem⁴⁹. » Mendacia effutio, et oro Deum : « Perdes omnes qui loquuntur mendacium⁵⁰. » Totus sum in cibis apparandis, et gulæ crapulæque deditus, impudenter coram Deo fundo : « Oblitus sum comedere panem meum⁵¹. » Pigriritæ ac somno satis indulgeo, et media ferme die decanto Deo : « Media nocte surgebam ad confitendum tibi⁵². » Sedulam requiei navo operam et jucundæ vitæ, laboremque refugio ; atque psallo tum : « Laboravi in gemitu meo⁵³. » Risui, lætitiæ ac omnibus mundanis illecebris impense studeo ; alta tamen intono voce : « Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes, die ac nocte⁵⁴. » Cor meum in mundanis dignitatibus et honoribus captandis totum est infixum, et media ad metam semper meditatur ; audacter nihilominus occino coram Deo : « Meditatio cordis mei in conspectu tuo semper⁵⁵. » Jejuno fere nunquam aut raro, et impinguatus ac valentissimus, effutio : « Genua mea infirmata sunt a jejuniis⁵⁶. » Superbia efferor, totusque scientia instar usini utris sum inflatus, nullamque veris bonis operibus do operam, labores refugio ; supplico tamen Deum : « Vide humilitatem meam et

laborem meum, et dimitte mihi universa peccata mea⁵⁷. » Cor meum ad divina suscipienda, exsequendaque Dei mandata nequaquam paratum est ; psallo tamen : « Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum⁵⁸. » Cum hæc ergo ita sese habeant, nonne mihi timendum est, quod frustra stadium hoc cucurrissem, delusissem veritatem, et præmii loco meritum essem supplicia ?

Ad hæc junior ait monachus : Pater mi, ista de se ipso protulit David, non quidem de nobis monachis. Cui non sine suspiriis et uberrimis lacrymis respondit senior ille : Fili mi, certe nisi ea quæ olim vere de se ipso cecinit David, nunc nos etiam de nobis vere canamus, cum ea in nostra occinamus persona, et iisdem verbis Deum alloquamur ; mendacia effundimus, quia veritas est, ut verba respondeant factis ; atque ita orationes nostræ verba erunt inania. Imo non verba tantum inania, sed contra nos ; ac verissime illud de nobis prædicabitur ejusdem Davidis : « Et oratio ejus fiat in peccatum⁵⁹. » Item illud sapientis Salomonis : « Oratio ejus erit execrabilis⁶⁰. »

⁴⁹ Psal. LVIII, 6. ⁵⁰ Psal. V, 7. ⁵¹ Psal. CI, 5. ⁵² Psal. CXVIII, 62. ⁵³ Psal. VI, 7. ⁵⁴ Psal. XLI, 4. ⁵⁵ Psal. XVIII, 15. ⁵⁶ Psal. CVIII, 24. ⁵⁷ Psal. XXIV, 18. ⁵⁸ Psal. CVII, 2. ⁵⁹ Psal. CVIII, 7. ⁶⁰ Prov. XXVIII, 9.

ANNO DOMINI CCCLXVII

S. THEODORI ABBATIS

EPISTOLA AD OMNIA MONASTERIA DE PASCHA

Vide Patrologiæ Latinæ tom. XXIII, col. 99. — Vita exstat in Actis sanctorum Bolland. ad diem 9 Maii.

SS. PATRUM SERAPIONIS, MACARII, PAPHNUTHI, MACARII ALTERIUS,

REGULA AD MONACHOS

Vide ejusdem Patrologiæ Latinæ tom. CIII, col. 433.

ALIA PATRUM REGULA AD MONACHOS

Vide ibid., col. 441.

REGULA ALIA ORIENTALIUM PATRUM

Vide ibid., col. 475.

S. ISAIAS ABBAS

NOTITIA

(GALLAND., *Fel. Patr. Biblioth.*, t. VII, Proleg., p. vi.)

I. Isaias abbas anachoreticam vitam in Sceti duxisse traditur, dum adhuc in vivis ageret Magnus Athanasius, ut ex Ammonis episcopi epistola ad Theophilum Alexandrinum erudimur (a). Haud tamen compertum habemus, num iste Isaias idem fuerit cum eo qui Pæsii frater fuisse perhibetur, de quo multa Palladius (b). Neque item constat, an de nostro archimandrita mentio habeatur in *Apophthegmatibus Patrum* (c). Quæ tamen Isaïæ abbatis dicta ibidem enarrantur (d), viro beato de quo loquimur, rectius fortasse ascribenda quis dixerit. Ejus quoque meminit cum laude Nicephorus monachus in opusculo *De custodia cordis*, quod Possino acceptum referimus (e). De eo præterea mentio apud Rufinum (f) et Palladium (g). Quæ porro de nostro beato Patre a veteribus traduntur, diligenter satis excutit Tillemontius (h).

II. Cæterum, ut ad propositum nostrum propius accedamus, qui vitæ sanctimonia florebat Isaïas, ipsum quoque præceptis institutisque fratres imbuisse qui cum eo in solitudine degebant, Joannes Antiochenus antistes posteritatis memoriæ commendavit, in oratione superius nobis laudata ubi de Macario Ægyptio verba fecimus. Ibi namque libros enumerans divinitus inspiratos, βιβλους θεοπνευστους, quos sancti senes Scetis conscripsere, librum etiam memorat sancti Isaïæ, τοῦ ὁσίου Ἰσαΐου : qui propterea inter Ecclesiæ scriptores recensendus jure videatur.

Exstant itaque sub ejus nomine *Orationes* xxix, quas ex codice Græco pervetustis characteribus exarato primus Latine vertit vulgavitque Venetiis anno 1574 Petrus Franciscus Zinus Veronensis. Hæ autem Orationes in varias Patrum bibliothecas deinceps illatæ. Habemus præterea ejusdem abbatis Isaïæ *Præcepta* seu *Consilia* lxxviii, posita tironibus in monachatu, quæ nobis servavit sanctus Bene-

dictus Anianensis in codice Regularum Holsteniano (i). *Capitula* denique xix *de religiosa exercitatione et quiete*, quæ Græcæ ac Latine Parisiis anno 1684 in vulgus prodierunt cura et studio Petri Possini (j). Quæ quidem omnia simul collecta atque in sectiones distincta, typis committenda tradidimus. Non est hic autem prætereundum, *Capitula* Possiniana nihil aliud esse quam excerpta ex laudatis orationibus xxix a Zino evulgatis : quod quidem non modo editorem, sed Tillemontium etiam, Fabricium aliosque hactenus latuit. Utrobique vero ad limbum loca indicavimus : in *Orationibus* nimirum lectorem ad capitula remittentes, quo Græca consulere valeat ; in capitulis autem ad *Orationes*, quo constet unde sua desumpserit consarcinator. Ex hac porro instituta collatione illud commodi emergere nemo non videt, pretium videlicet non minimum cum Zinianæ versionī, tum maxime beati Isaïæ dictis accedere ; donec earumdem *Orationum* textus integer aliquando in medium prodeat.

III. Interim vero pro nostri officii ratione, quæ ad *Orationem* xx Græca pertinent, ex *Parallelis* Damascenicis descripsimus, et vulgatæ interpretationi apposuimus. Nostra præterea interesse duximus, alia nonnulla hic proferre quibus aliquot harumce *Orationum* locis sive Græca restituantur, sive interpretatio reformatur. Et primum quidem in *Oratione* viii (k) ex ms. Colbertino hanc Isaïæ sententiam in Latinis vulgatis admodum depravatam, ita describit Cotelerius (l) : Ἐὰν γὰρ τις νηστύει ἕξ ἕξ, καὶ ἐκδῶ ἑαυτὸν εἰς μεγάλους κόπους καὶ ἐντολὰς, ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ, πάντες οἱ κόποι αὐτοῦ μάταιοι εἰσιν. Hoc est : Nam si quis jejundet per sex dies, et se magnis laboribus ac præceptis dedat, extra viam suam, omnes labores ejus inanes sunt. Zinus interpres : Quod si quis sine humilitate, vel jejuniis incumbat, vel sese vehementer affligat, vel

(a) Ammon. epist. apud Bolland., tom. III Maii, pag. 357, § xxiv et Gr. in fine, p. 74.

(b) Pallad. *Hist. Laus.*, cap. 15 et 16, pag. 916.

(c) *Apophth. Patr.*, Coteler. *Mon. Eccl. Gr.*, tom. I, pag. 586, § iii.

(d) *Ibid.*, pag. 445 447.

(e) Possin. *Thes. ascet.*, pag. 417.

(f) Rufin. in *Vit. Patr.*, lib. II, cap. 10, pag. 358.

(g) Pallad. *Hist. Laus.*, cap. 55, p. 989.

(h) Tillem. *Mém. eccl.*, tom. VII, pag. 450, et tom. VIII, pag. 447 et 789, not. 2, sur S. Pambon.

(i) Holsten. Cod. Reg., part. 1, pag. 15-22.

(j) Possin. *Thes. ascet.*, pag. 315-325.

(k) Isa. *Orat.* viii, § 1, p. 289.

(l) Cotel. *Mon. Eccl. Gr.*, tom. I, pag. 801.

mandata conetur observare; ejus inanes esse labores. Quibus recitatis, Vides, inquit vir ille doctissimus, quantum intersit Græcos auctores sua lingua editos habere. Alter locus ex Isaia Oratione xxvi De dictis quæ Petrus abbas discipulus ejus ex illo accepit, et litteris commendavit (a), in laudato codice Colbertino, sub titulo, Θρηνοὶ τοῦ ἀββᾶ Ἰσαίου, sic se habet (b): Δένδρον ποτιζόμενον καθ' ἡμέραν, πότε ξηραίνεται αὐτοῦ ἡ ῥίζα εἰς τὸ μὴ καρποφορεῖσαι; Hoc est: Arbor quæ quotidie irrigatur, quando arescit radix ejus, ut fructum non proferat? Ita vero Zinus interpres: Arbor quæ irrigatur, non arescit, sed fructum affert. Observat denique idem V. C. (c), in Catena Coriderii ad Lucæ xiv, 27 (pag. 473), hanc sententiam proferri velut Isaia archiepiscopi: Qualem autem crucem dicit ut bajulemus, nisi continentiam a passionibus, donec mens illas penitus extirpet? Verum, inquit, quandoquidem Isaia abbatis Oratione xxi (d) ex Zini versione scriptum legitur: Qui non tollit crucem suam et sequitur me, non

potest meus esse discipulus. Quam dicit, ut tollamus crucem, nisi ut mens assidue rigilet, et virtutibus incumbat? A cruce non discedit, qui vitia persequitur donec ea proffiget ac superet: nullus dubito, quin abbreviata scriptura viro docto fraudi fuerit, ut archimandritam in archiepiscopum converteret. Hæc ille: quo quidem fortasse monente, idem Coriderii erratum notavit postea Fabricius (e).

IV. Cæterum præter duas illas ejusdem Isaiae abbatis sententias, quas ex Joannis Damasceni Sacris Parallelis descriptas infra protulimus ac reliquis ejus scriptis subjecimus, quippe quæ in vulgatis codicibus non compareant; nonnullæ præterea occurrunt apud Antonium Melissam (f), qui a magistro suo Damasceno edoctus Locos communes contexit. Quin et alia nostri beati archimandritæ opuscula etiamnum inedita exstare, præter laudatum Cotelierium (g), testis est locuples Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum, a cl. Montfauconio concinnata.

¹ Luc. xiv, 27.

- (a) Isa. Orat. xxvi, § 4, pag. 316.
- (b) Cotel. l. c., pag. 809.
- (c) Id. l. c., pag. 808.
- (d) Isa. Orat. xxi, § 4, pag. 302.

- (e) Fabr. Bibl. Gr., tom. VIII, pag. 363.
- (f) Anton. Meliss., lib 1, cap. 59, 52, 58.
- (g) Cotel. l. c., pag. 808.

B. ISAIAE ABBATIS ORATIONES.

ORATIO I.

Præcepta ad fratres qui cum ipso vivebant.

I. Qui mecum manere vultis, audite, quæso, per Deum. In cella quisque sua degat cum timore Dei. Opus manuum vestrarum propter Dei mandatum ne contemnatis. Curam propriam et orationem assiduam ne negligatis. Cor ab alienis cogitationibus custodite, nihil de ullo homine aut negotio hujus sæculi solliciti. Semper quærite quomodo progrediamini, et vos emendatis, cum animi dolore et lacrymis, et afflictione Deum obsecrantes, ut peccata vobis condonet, et in futurum custodiat vos, ne in eadem rursum incidatis. Mors vobis quotidie ante oculos versetur. Ea vos cura sollicitet, quomodo e corpore exeatis, quomodo potestates tenebrarum evitatis, quæ in aere vobis occurrunt. Quomodo coram Deo consistatis in horrendo illo judicii die, cum pro cujusque opere et sermone et cogitatione merita præmia tribuantur. Omnia enim sunt nuda et aperta oculis ejus¹, cui vobis reddenda est ratio. In mensa et congregatione nihil loquamini, nisi magna urgente necessitate. Psallentem ne corrigatis,

C nisi quid ipse vos roget. Sua singuli hebdomada in timore Dei sic victui necessaria reliquiæ parent, ut ne interim propriam animi curam abjiciant. Nemo in fratris sui cellam ingrediatur. Ne curetis mutuo vos ante præfinitum tempus conspiciere. Noli investigare quæ cæteri opera fecerint, neque utrum frater plus quam tu, an tu quam ille laboraris. Ad opus exeuntes, a desidia et arrogantia cavete. Et unusquisque cum timore Dei attendat sibi, et operi manuum suarum, atque meditationi et animæ suæ in abscondito. Cum dimittitur congregatio, aut a mensa consurgitis, inter vos ne divinis quidem de rebus colloquentes considereatis; sed suam quisque cellam petat, ibique lugeat peccata sua. Quod si necessitas colloquium exiget, paucissima cum humilitate et religione, tanquam Deo præsentem, colloquimini. Nec ulla de re contendite, aut cuiuspiam detrahite, aut quemquam judicate; aut sermone animo quempiam contemnitis, aut de quoquam mali aliquid suspicamini. Nec mendacium ex ore vestro egrediatur. Nec loqui, aut audire velitis quidquam quod non expediat. Malitia in corde vestro

¹ Hebr. iv, 13.

ne resideat, neque odium, neque invidia adversus A proximum.

II. Unum in ore promptum, aliud in animo clausum ne habeatis. *Deus enim non irridetur* ³, sed omnia tam occulta quam manifesta perspicit. Cogitationes et afflictiones et suspensiones vestras nolite abscondere, sed eas abbati vestro cunctas indicate; et quod ab ipso auditis, id cum fide percipite. Cavete, ne mandata mea negligatis, quando mecum vivere decrevistis. Si enim ea servaveritis, ego pro vobis Deo rationem reddam; sin ea non servaveritis, a vobis et de negligentia vestra, et de inertia mea ratio repetetur. Qui mandata mea custodierit, tam in occulto, quam in manifesto, Dominus Deus custodiet ipsum ab omni malo, et proteget eum in omni tentatione tam occulta, quam manifesta. Hor- B tor vos, fratres mei, ut consideretis, cur e mundo recesseritis. Salutis vestræ curam agite, ne renuntiatio vestra inanis sit; et in conspectu Dei et sanctorum ejus, qui propter ipsum mundo renuntiaverunt afflictique sunt, erubescatis. In eo virtutem silam existimate, si a contentionibus temperetis, si res adversas æquo animo patiamini, si humilitatem excolatis, si omnibus in rebus voluntatem propriam abnegetis, si justitiæ vestræ minime confidatis; sed peccata vestra semper ante oculos habeatis. Recreatio, mihi credite, et relaxatio, et inanis gloria omnem monachi fructum excutit.

ORATIO II.

De mente secundum naturam.

I. Nolo vos ignorare, fratres, Deum, cum in principio hominem fecisset, eum sensibus integris et naturæ congruentibus in paradiso collocasse. Verum postea quam audivit illum a quo deceptus fuit, omnes ejus sensus in habitum naturæ contrarium conversi sunt, et ipse e gloria sua dejectus est. At Dominus noster magna impulsus charitate misericordiam suam erga genus humanum declaravit. Verbum enim caro, id est perfectus homo factum est, omnibus in rebus nobis simile, excepto peccato ⁴, ut per sanctum corpus suum nos in pristinum naturæ statum revocaret. Homini enim ostendens misericordiam suam, reduxit eum in paradysum. Sic enim eos qui ejus sequi vestigia, et mandatis quæ nobis dedit obedire volunt, excitavit, ut eos vincere valeant, qui nos e gloria nostra dejecerunt. Tradidit etiam nobis sanctam Dei colendi rationem legemque puram, ut in illum naturæ statum homo revertatur in quo fuerat a Deo constitutus. Proinde qui vult illuc redire, is omnis carnis suæ amputat voluntates, ut mentem suam in statum pristinum redigat. Est desiderium naturæ conveniens, sine quo nec charitas in Deum consistit. Idcirco Daniel vocatus est *vir desideriorum* ⁵. Desiderium hoc inimicus in fœdam mutavit cupidita-

tem, ut omnes immunditias concupiscamus. Est animi æmulatio naturæ congruens, sine qua non licet in Deum progredi. Idcirco *æmulamini*, inquit Apostolus, *dona præstantiora* ⁶. Divina hæc æmulatio deflexit e statu naturali, ut mutuis nos æmulationibus et invidia et mendaciis oppugnemus.

II. Est mentis ira a naturæ ratione minime aliena, sine qua castitas homini non constat, hoc est, nisi adversus semina quæ ab inimico in nos sparguntur, irascamur: quemadmodum Phinees ⁷ filius Eleazar, ejusmodi ira commotus hominem simul cum femina confodit, et ira Domini a populo suo recessit. Hæc nobis ira eo conversa est, ut proximis nostris de rebus quibuslibet stultis et inutilibus irascamur. Est odium animi secundum naturam, quo Elias inventos omnes turpitudinis prophetas interfecit ⁸. Eodem et Samuel in Agag regem Amalec exarsit ⁹. Sine hoc in adversarium odio, animi gloria non declaratur. Verum hoc nobis odium contra naturam conversum est, et ideo proximum odimus atque despicimus, et virtutes omnes insectamur. Est animi elatio in hostes minime naturæ contraria, quam Job cum invenisset, inimicis suis convicium fecit: *Homines*, inquit, *sordidi et abjecti atque indigentes omni bono, quos indignos existimavi ponere cum canibus gregis mei* ¹⁰. Hæc nos animi sublimitas deferit adversus inimicos, et humiliati sumus inimicis nostris, cum proximis autem superbe contendimus, et nos præ illis justos existimamus. Qua quidem C superbia Deus nobis inimicus efficitur. Ejusmodi animi affectiones cum homine creatæ sunt, quas ille, cum ex arbore vetita comedisset, in turpia vitia commutavit. Hæc nos, fratres charissimi, ex animis nostris deleamus, et colamus ea quæ nobis in sancto corpore suo Dominus noster Jesus Christus ostendit. Sanctus ille est, et in sanctis habitat. Attendamus nobis ipsis et operam demus, ut Deo pro viribus placeamus, bonis operibus incumbentes. Omnia studia et curas nostras ponderemus, ad rectamque naturæ rationem ac normam redigamus, ut inveniamus misericordiam in die tentationis quæ orbi imminet universo ¹¹. Dei benignitate semper indigemus, quæ infirmitati nostræ ferat auxilium et liberet nos ab inimicis nostris: quoniam ejus est D potentia, et auxilium et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO III.

Ad fratres juniores instituto.

I. Humilitas in primis est necessaria, quod in omni sermone dicendum est. Humilitate enim omnes adversarii artes superantur. Omnia quæ tibi agenda sunt diligenter expende, ut in verbis tuis constans inveniaris. Serva gravitatem in vultu; erga hospites utere mansuetudine, ut Dei timor tecum habitet. Si cum fratribus iter susceperis, ita te confirma, ut

³ Gal. vi, 7. ⁴ Hebr. iv, 15. ⁵ Dan. ix, 23. ⁶ I Cor. xii, 31. ⁷ Num. xxv, 7, 8. ⁸ III Reg. xiiii, 40. ⁹ I Reg. xv, 33. ¹⁰ Job xxx, 1, 2. ¹¹ Luc. xxi, 26.

taceas. In itinere mens in varias partes ne distra-
hatur, sed tecum ipse meditare, aut Deo funde
preces in corde tuo. Ubiunque diverteris, arrogan-
tiam vita, et omnibus in rebus modestum ac vere-
cundum te præbe. Ad id quod tibi appositum fue-
rit, sic manum extendito, tanquam edere coactus
sis. Si junior es, ne audeas corpori alterius manum
adhibere. Quo in loco tibi est dormiendum, pallio
te atque alium ne cooperueris. Antequam te cubi-
tum conferas, multas funde preces in corde tuo.
Si de via fessus oleo paululum ungi volueris pro-
pter itineris laborem, pedes tuos tantum sic ungi
permittle, ut eos relegi verearis. Totum vero cor-
pus ungi ne permiseris, nisi necessitas aut morbus
impellat. Si ad te in cella tua commorantem frater
peregrinus accesserit, idem illi officium exhibeto,
oleoque pedes ejus inungito, ac dicito charitatis
gratia: Frater, suscipe parum olei, et corpus tuum
cura. Quod si cum quiete noluerit accipere, mole-
stus illi ne esto. At si senex erit exercitatus, coge
ipsum, ut totum se ungi permittat. Si ad mensam
cum fratribus junioribus discubueris, ne dixeris
animo tuo, Comede: sed peccata tua tibi in mentem
revoca, ne comedas cum voluptate. Manum tuam
ante te solum protende. Si quid autem ante alium
positum est, ad id manum injicias cave. Pallium
contegat pedes tuos. Genua tua sint inter se con-
juncta. Sin hospites fuerint qui vescuntur, hilari
vultu necessaria illis subministra. Et cum edere de-
sierint, dic illis iterum, ac tertio: Comedite adhuc,
obsecro vos, pauxillum. Inter vescendum oculos
tuos in proximum ne conjeceris, neve respexeris
huc et illuc, neque verba stulta protuleris. Ad nihil
quod velis manum extende, nisi prius dicas: Bene-
dicite. Cum aquam bibis, guttur tuum ne sinas
sonum edere, ut solent homines vulgares. Si in fra-
trum consensu pituita fuerit molesta tibi, eam in
eorum conspectu ne projice, sed foras egredere,
ibi que te expurga. Nec corpus tuum expone, ut ab
hominibus videatur. Si oscitandi te cupiditas inva-
serit, os clausum contine, et abs te fugiet. Ne ape-
rueris os tuum ut rideas: est enim id animi solu-
tionis. Si proximi tui aut vestem, aut zonam, aut
cucullam, aut aliud quidpiam videris, id ne con-
cupiscas. Neque similia tibi ipse conficiens, tuæ in-
dulgeas cupiditati. Si librum tibi ipse compegeris,
in eo ne labores exornando; est enim vitium pue-
rile.

II. Si aliqua in re erraveris, mendacio ne tegas
errorem tuum, sed pœnitentiam agens veniam pete,
et error tibi remittetur. Si quis te durius compel-
larit, ne extollas adversus illum cor tuum, sed
operam da, ut illi satisfacias ante quam animus tuus
indignetur: ira enim ex studio (1) provenit. Si ali-
qua in re vel jure, vel injuria ab aliquo reprochen-
sus fueris, ne perturberis, sed pœnitentiam age,
Ignosce, inquit, mihi; non amplius faciam. His

A enim rationibus studio pietatis adolescentia proficit.
Cum aliquid manibus tuis operaris, in timore Dei
diligentiam adhibe, ne, si negligens sis, ignorantia
pecces. Cum opus aliquod discis, magistrum con-
sule, et ne erubescas sæpius illum orare, ut pro cha-
ritate videat, rectene illud se habeat, necne. Si te
in opere occupatum vocaverit frater tuus, sedulo
vide quid velit; et opere tuo intermisso, illum ad-
juva. Cum e mensa surgis, in cellam tuam ingre-
dere, et precibus incumbere, nec cum illis conside
qui tibi non prosunt. Quod si de Deo senes collo-
quantur, abbatem tuum roga, utrum tibi audiendum
sit, an eundem ad cellam; et quod ille dixerit,
facito. Si te aliquo miserit, roga, ut te diverti
velit; et quæ tibi mandata det, diligenter animad-
verte, ne plus minusve facias. Quæ foris audive-
ris, ea revertens nemini dixeris. Si aures tuas cu-
stodieris, lingua tua non peccabit. Si rem aliquam
vis, et eam is cum quo habitas, nollet, remitte illi
voluntatem tuam, ne contentio oborietur, neve fra-
ter tuus tristitia afficiatur.

III. Hospitio susceptus a fratre tuo, ne quid illi,
ut peregrinus, præcipias, neu velis ipse præesse. In
eorum sermones quibuscum habitas, ne te ut so-
cium et parem intrudas. Si quid tibi commiserint
quod ipse nolis, pugna cum voluntate tua quoad
ipsam superes, ne affligas eos, et molestiam amit-
tas tuam, et quietam ipsorum consuetudinem per-
turbes. Si frater quocum habitas, aliquid sibi ut
prospicias, abs te petierit; quod possis, id facito
cum timore Dei. Si quod opus faciendum est, om-
nes qui simul vivitis, manum admove; nemo cor-
pori suo parcat, ne aliorum conscientia perturbetur.
Cum mane surgis, quotidie prius quam ad opus te
conferas, quæ Dei sunt meditare. Cum seu spor-
tula, seu vas, seu quid aliud faciendum est, id im-
pigre cum diligentia facito. Si quid est quod lucrum
afferat, fratrem adhibe socium, et ne inideas. Si
opus est aliquod parvum, et unus alteri dixerit:
Recede, frater, operare, ego solus hoc faciam; pare:
qui enim paret, is magnus est. Si ad te frater pere-
grinus accedit, læta ipsum facie saluta atque com-
plectere, et quam gestat sarcinam, cum gaudio ipse
suscipe. Et in ejus discessu rursum idem facito.
D Salutatio autem tua sit cum mansuetudine et ti-
more Dei, ne offendatur. Cave ne illum de rebus
inutilibus interroges, sed eum ad orationem invita.
Et postea quam sederit, quomodo se habeat quære,
et nihil amplius, sed libellum ei aliquem legendum
præbe. Sin fessus fuerit de via, fac ut quiescat, et
pedes ejus lava. Si verba protulerit non convenien-
tia, mone ipsum cum charitate: Ignosce, inquit,
mihi; infirmus sum, et isthæc ferre non possum. Si
pauper est, et sordida habet vestimenta, ea tu ablue.
Si vagus est et circulator, et aliquos apud te fide-
les habes, eum in conspectum eorum ne adducito,
sed misericordiam in illum ostendito cum Dei cha-

(1) Ex studio. An ex odio?

ritate. Sin frater, et propter Deum quærit apud te hospitari, ne avertas faciem tuam ab eo, sed cum lætitia illum suscipe, et cum fidelibus qui apud te diverterunt, admitte. Si mendicus est, vacuum ab te ne dimiseris, sed benedictionem quam tibi Deus dedit aliquid impertire, ut declares ea quæ habes, non esse tua, sed dona Dei. Si frater apud te aliquid deposuerit, illud ne aperias, nisi ipse adsit. Si pretiosum aliquid inest, dic ei ut id reponat in manu tua.

IV. Si peregre proficiscens diverteris apud aliquem, et ille domo egrediatur, et te solum relinquat, oculos tuos ne sustuleris, ut, quæ ibi sunt, vasa et supellectilem aspicias. Fenestram aut arcam aut librum aperias, cave. Illum autem egredientem ora, et si aliquid tibi operis commiserit, id facito diligenter. Incognita ne laudaris. Quæ audiveris, ea nunquam certa atque perspecta ne affirmaveris. Neminem propter habitum contemne. Si vel aquam hauris, vel aliud quidpiam usui necessarium agis, ne sis negligens, sed a Deo te conspici recordare. Si in cella tua vacas precationi, cave id facias negligenter, ne, dum vis Deum honorare, eum ad iracundiam provoces; sed sta in timore Dei: ne te ipsum ad parietem inclines; ne ita statuas pedes tuos, ut in uno stes, et alterum tollas, ut stulti faciunt. Cor tuum ita confirma, ne ambules in voluntate tua, ut sacrificium tuum Deo sit gratum. Si psallitis inter vos, preces quisque suas persolvat. Si peregrinus aliquis adest, rogate illum cum charitate, ut eo ipse munere fungatur, idque illi iterum ac tertio dicite sine contentione. In hora sacrificii resiste cogitationibus, ut sensus tuos continens in amore Dei, mysteriis dignus efficiaris, et Dominus tuas curet ægritudines. Cave, ne corpus tuum in sordibus abjectum reliquens ab inani gloria seducaris. Qui junior est, corpus in omni negligat deformitate; id enim illi prodest. Qui junior est, nunquam pulchrum induat vestimentum, nisi prius ad virilem ætatem pervenerit: hac enim eget ille medicina. Ad tertium usque cyathum, si id valetudinis ratio postulat, vinum bibat. Dentes in risu nunquam aperiat. Faciem humi præ verecundia demissam teneat, liturus cubitum zona sua præcinctus sit. Sic assuescat manus, ne intro ferantur. Multa enim habet corpus vitia, quæ perficit animus. In itinere tantum, non autem in cella sandalium ferat. Cum ambulat, manus ad zonam inter se conjunctas componat, neque illas concutiat, ut solent homines solatiores. Si cum majoribus iter facit, ne præcedat omnino. Si is qui major est, consistit, et cum aliquo loquitur, tu ne contemne, aut conside, sed tandiu sta, quoad ille quid tibi agendum sit, dicat. Si in civitatem aut vicum proficisceris, oculi tui deorsum aspiciant, ne hostes tibi in cella suscites. Peregre proficiscens ne dormias in cujusquam domo, ubi cor peccati periculum reformidet. Si aliquo in loco

A cibum capturus, intelligis ibidem mulierem adfuturam, ne consideas ullo modo. Satius enim est, ut eum qui te invitavit, offendas, quam ut occulte cor tuum committat adulterium. Ne vestes quidem mulierum, si fieri potest, aspicias. Si te mulier iter facientem salutaverit, responde illi in corde tuo, sed oculos humi delixos tene. Si cum seniore iter facis, sarcinam, si quæ ferenda est, ne sinas illum omnino gestare. Sin æquales estis, eam ambo vicissim gestate, ita tamen, ut semper onustus præcedat.

ORATIO IV.

Quid in itinere observandum.

I. Si, cum iter facitis, est aliquis inter vos imbecillior, sinite illum præire, ut si sedere velit, possit. Sin iterum contingit, cum juniores sitis, vobis primum ad mensam discumbendum sit, vel manus ad patinam admovenda, semel id facite, ne si ante horam accesseritis, perturbemini. Verum si quis nunc primus ingreditur, alius alias primus ingreditur. Si de cogitationibus tuis senem interrogas, et eum ad ea quæ dixeris custodienda fidelem esse cognoveris, animum illi tuum libere patefacito. Si fratris tui peccatum audiveris, id nemini communicaris; est enim mors tua. Si de cogitationibus quibus oppugnaris, aliqui colloquantur, eos ne cures audire, ne tibi bellum excitetur. Orationi frequenter incombere; nam animæ tuæ lux est oratio. Quotidie quæ peccaveris, cogita; etenim si pro peccatis tuis deprecaberis, Deus ea tibi condonabit. Si quis coram te loquitur adversus fratrem suum, cave taceas præ pudore, aut illi assentiaris, ne pecces adversus Deum: sed cum humilitate dic, Ignosce mihi, frater, infelix ego sum; et hæc quæ loqueris mea sunt, et ea ferre non possum. Si frater te læserit, et aliquis de illo coram te male dixerit, cor tuum custodi, ne malitia in eo renoveatur; et peccatorum tuorum in Dei conspectu reminiscere, ut ignoscat tibi. Ne malum pro malo tribuas proximo tuo¹¹. Si cum fratribus ignotis teque minoribus iter facis, eos ut majores honora. Quod si ad amicum tuum diverteris, eos tibi omnibus in rebus antepone, ut et in mensa prius discumbant, et prius tibi manus admoveant, ne propter te suscepti D fuisse videantur, sed contra potius, eos honorans, ostende te propter illos misericordiam accepisse. Si cum fratre te in viam dederis, et amicus tibi fuerit invisendus, causam aperi fratri tuo, et dic illi tantisper ut sedeat. Quod si te amicus, ut comedas, coegerit, cave ne quid os tuum ingrediat priusquam advoces fratrem tuum, ut simul quiescat et recreetur.

II. Si cum pluribus fratribus iter ingressus fueris, et pudore detinearis, quo minus eos tecum ducas ad amicum tuum, quia multi sint, cave, ne contemnas eos, et clam relictis illis discedas aut comedas: sed eos, quid tibi agendum sit, consule, et

¹¹ Rom. xii, 7.

quod ipsi dixerint, age. In via autem ne tibi ipse parcas, servilia respuens ministeria. Peregre profisciscens, si apud fratrem divertere volueris, et ille hospitio te suscipere recusarit, et is postea vel in via tibi obvius fuerit, vel ad te diverterit imprudens, eum benignius humaniusque tractato. Si quem tibi acceperis detraxisse, et aliquo in loco congregiamini, vel ad te ipse diverterit, hilarem et benignum illi pro viribus vultum ostende, neque illa, si audivisti, commemorans quære, cur ita locutus sit: nam ut in Proverbiis scriptum est: *Qui memor est injuriarum, iniquus est* ¹². Si fratres estis, et peregre profisciscentes ad fratrem pauperem divertitis, ne affligatis eum rebus necessariis, sed eas vobis emite, ut ei quoque satis sint, hospitioque ac tecto contenti estote quod invenistis. Si senes aliquos tibi notos inviseris, et tecum fuerint alii senibus ignoti, ne colloquaris tu cum senibus in conspectu ipsorum, sed sinas eos loqui. Si fratres tecum habitant, eorum curam gere diligenter, sciens te pro ipsis Deo rationem redditurum. Si propter Deum aliquem in locum secesseris, ne commercium in eas cum incolis illius loci, neve cum illis sermones conferas; satius enim forte sit tibi cum illis esse qui sanguine tibi conjuncti sunt. Si in montem ascenderis, ut fratres in monasteriis invisas, apud quem diverteris maneat, neque ad alium discedas, nisi prius roges eum, utrum velit an non. Quod si noluerit, ne relinquo illum, nisi cum tibi est abundum. Si cellam in qua degas, acceperis, multos tibi amicos ne asciveris, unus tibi sit satis propter infirmitatem, et successus tui fructum ne amittas.

III. Si pauperi benefeceris, ne voces illum ad opus, ne beneficium perdas quod in eum contulisti. Si in monasterium tibi ignotum introieris, ubi tibi manere permittetur; ibi mane neque aliam in cellam ingredi, nisi accersaris. Si propinquos reliquisti, ut propter Deum in solitudine degeres, eorum te desiderio capi ne permiseris. Si te in cella commorantem patris aut matris commiseratio stimula-verit, aut fratris sororisve recordatio, aut misericordia filiorum, aut uxoris desiderium; tibi ante oculos pone extremum vitæ diem atque iudicii, in quo tibi eorum nemo laturus est auxilium, et eos te reliquisse minime pœnitebit. Si in cella tua sedens memineris alicujus a quo fueris affectus injuria, surge, et ex toto corde tuo Deum, ut illi ignoscat, deprecare, et ultionis abs te fugiet cogitatio. Si ad percipiendam mysteriorum communionem accedis, omnes tuas cogitationes observa, ne in iudicium eam percipias. Si noctu consuetudinis imaginatione tentaris, custodi cor tuum, ne interdictum consideret, qualis ea corporum fuerit imaginatio, atque ita ea cogitatione conquineris, Deumque provoces ad indignationem, sed supplex ante illum procumbe in toto corde tuo, et auxiliabitur tibi:

¹² Prov. xii, 16.

A misericors est enim in hominum infirmitate. Si vacas exercitationi, ea cor tuum ne inuitatur atque confidat, sed cogitationi tuæ dicas, Deus per corporis afflictionem audiet miseriam meam. Si quis te affecerit contumelia, ne respondeas illi, sed tacitus tecum ipse considera, an vera sint quæ audis; et si vera sunt, pœnitentiam age, et Deus miserebitur tui. Si cum fratribus iter faciens, aliquem inter eos nactus fueris, quem in Deo diligas, ne liberius cum illo cæteris videntibus colloquaris, ne forte sit inter ipsos infirmus quispiam qui zelo moriatur; et tu peccatum ejus sustineas, quoniam ei peccandi occasionem obtulisti. Cum ad aliquos divertis, ne expectes, ut ab illis cum gaudio suscipiaris; at si te susceperint, Deo gratias agas. Si te in cella quieti vacantem morbus invaserit, ne concidas animo, sed age gratias Deo. Si cor senseris consternatum, dic illi: Nonne morbus hic levior tibi est quam gehenna, in quam, nisi te patienter constanterque geris, introibis? atque ita conquiescet. Si apud fratres diverteris, et eorum aliquis dixerit: Hic ego quietem non reperio, habitare tecum volo; tu id ei ne permiseris, ne reliquis sis offendiculo. Sin dixerit: Ob rem occultam moritur anima mea, ei da locum, ut inde abeat; sed apud te manere ne permittas.

IV. Cum in cella tua quietem et silentium colis, in cibo modum aliquem serva, ut corpus habeat quæ necessaria sunt, et ibi in divino cultu possit inservire. Nihil autem, seu bonum seu malum sit, comede cum delectatione et gustus voluptate. Si necessitas coget, fratres aut cœnobium invisas, corpori tuo nihil quod ei jucundum sit tribuas ad saturitatem, ut libentius ad cellulam revertatur, nec te prodatur. Si dæmones suaserint animo tuo ut te supra vires exerceas tuas, eos ne audieris: solent enim hominem ad ea quæ præstare non potest, incitare, ut in manus eorum incidat, et ipsi gaudeant. Semel in die comede, et corpori quod ei necessarium est tribue, ut in exercitio tuo pio durare queas. Vigiliæ prudenter vaca, nec quietem necessariam corpori nega, sed cum mansuetudine et considerate pietatis studium complectere, ne nimia vigilia animus perturbetur et e stadio fugiat. Noctis dimidium pio satis est exercitio, dimidium alterum corporis quieti concedatur. Binas antequam cubitum eas, orando, psallendoque horas consume. Postea quiesce, et cum te Dominus excitaverit, precationibus diligenter incumbe. Si corpus tuum pigrum videris, illi dicito: Vis ad breve tempus torpere, et mox projici in tenebras exteriores? Si te paululum excitabis, robur et vires advenient. Ne in eas cum illis hominibus amicitiam, qui tibi sunt aliorum etiam hominum familiaritatem conciliaturi, ne tibi nimia celebritas detrimentum afferat. Si in monasterio es, et servum habes, in quem imperium exerceas, habitum afficis contumelia; sin eum ut fratrem diligis, in

Deum peccas nisi eum manumittis, ut liber discat. Quod si velit monachus fieri, ipse viderit; tu quidem ne permiseris ut tecum maneat, id enim non expedit animæ tuæ.

V. Si in loco celebri corpus tuum affigis, et idcirco te homines æmulantur et honorant, eum relinque, et alio proficiscere, ne labor tuus inanis efficiatur. Quod si inanem gloriam subegisti, ne attendas quid homines dicant aut faciant, sed omnia refer ad Dei munificentiam. Si mundo renuntiasti, tibi nihil omnino reserva. Si te vagandi cupiditas invaserit, corpus in opere manuum tuarum afflige vehementius, ut in cellula tua cum mansuetudine conquiescas, et comedas panem tuum.

Si ut opera tua vendas, ad urbem proficisceris, ne de pretio contendas, ut solent homines sæculares, sed ea vende cum simplicitate, ne cellæ tuæ fructum amittas. Si cogit necessitas ut aliquid emas aliquando, eme sine contentione; ne dicas: Non emam, nisi tanti; sed da quod petitur, si habes; si non habes, cum silentio discede. Quod si te cogitatio stimulaverit, dicito: Omnino jam factus sum sicut omnes sancti, qui tentati fuerunt in paupertate, donec eorum propositum fidele Deus invenit, et eduxit eos in latitudinem. Si apud te frater aliquid deposuerit, et eo tibi sit opus, illud nisi prius fratrem rogaveris, ne contingit. Si te aliquo proficiscentem oraverit frater, sibi ut aliquid emas, si tibi id emere potes, eme et illi. Sin autem cum aliis vivis, id præter eorum sententiam ne feceris, ne tuos offendas contubernales. Si qua necessitate coactus in patriam proficisceris, custodi te ab his qui sanguine tibi conjuncti sunt, ne liberius cum ipsis veriseris, sermonemve conferas. Si quid tibi frater commodaverit, ne illud negligas, sed integrum celeriter reddas. Si instrumentum est aliquod operi necessarium, simul ac opus confeceris, redde. Quod si abs te fuerit confractum aut corruptum, refice, aut aliud melius restitue. Si quid commodaveris, aut mutuo dederis fratri tuo pauperi, quod ille nequeat reddere, ne affligas eum, acerbè exigas, seu pecunia, seu vestis, seu quid aliud sit, quod ei dedisti.

VI. Si aliquem in locum ad habitandum te contuleris, et cellam acceperis, et ædificando sumptum feceris, eamque postea reliqueris, et post aliquod tempus revertens in ea fratrem habitantem inveneris, ne expellas eum, sed aliam tibi cellam quæras, ne in Deum pecces. Quod si sponte sua velit discedere, innocens eris. Quæ autem in cella tua reliquisti, si forte ab eo consumpta sunt, ne requiras. Si a cella tua migraveris, quæ in ea sunt usui necessaria, ne tecum exportato, sed fratri pauperi relinquo; et Deus tibi ubicunque vixeris, providebit. Cogitationes quæ te oppugnant, omnes seniori patefacere ne erubescas, si vis levationis solatium invenire: dæmones enim non nisi ex homine qui

A cogitationes suas tegit, seu malæ, seu bonæ sint, gaudium percipiunt. Cave diligenter, cum ad communionem accedis, ne quid malitiæ habeas cum fratre tuo; sic enim te ipsum decipis. Si verba Scripturæ tibi patefunt, ut ea possis ad allegoriam transferre, id facito. Sed cave, ne litteram destruas, neve sensui tuo magis credas, quam sanctæ Scripturæ; id enim superbiæ est argumentum. Si frater tuus verbis deceptus hæreticorum, a recta fide per imprudentiam discesserit, ad eamque rursus resipiscens revertatur, eum tu ne despexeris; ignorantia enim aberravit. Cave, ne defendendæ quidem fidei causa cum hæreticis colloquaris, ne forte sermones ipsorum animo tuo virus infundant. Si librum inveneris qui esse dicatur hæreticorum, cave ne illum legas, ne veneno mortifero cor tuum impleat, sed in ea doctrina quam in Ecclesia sancta didicisti, ita persiste, ut ei nihil addas, nihil detrahas. Abhorre a falsi nominis scientia, quæ sanæ doctrinæ, ut inquit Apostolus ¹², adversatur. Si junior es et corpus tuum nondum in servitutem rede-gisti, audis autem eximias patrum virtutes, ad illas ne ita contendas, ut eas te in otio et quiete consequi posse confidas. Nisi enim illas colueris, non assequeris. Quod si colueris, sponte ad te ipsæ venient.

VII. Ab inertia fuge, quantum potes; hæc enim monachi fructum disperdit. Si cum animi perturbationibus et vitiis pugnas, ne desce, sed te ipsum prosterne coram Deo: Non possum, inquit in toto corde tuo, per me resistere; tu mihi misero, Domine, fer auxilium: et superabis. Si tibi in cellula commoranti semina turpitudinis in corde tuo sparsa fuerint, totis viribus contende, ne coalescant, atque imperent tibi. Considera Deum esse præsentem, cujus oculis pateant ea quæ in corde loqueris. Sic igitur animam tuam alloquere: Si tui similes erubescis peccatores, metuisque ne videant flagitia tua, quanto magis Deum vereri debes, cui sunt omnia manifesta? Ex hac consideratione timor Dei in anima excitatur; cui si innitaris, adversus perturbationes immobilis permanebis. Scriptum est enim: *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion: non commovebitur in æternum, qui habitat in Hierusalem* ¹³. Si in exercitatione ita resistis tentationi, ut frangi debilitarique videatur ac retrocedere, ne triumphet cor tuum, aut extollatur; dæmones enim fugientes insidias struunt, et prælium priori periculosius parant, post civitatem copias in insidiis locant, jubentque, ne prodeant, nisi cum eos fugientes cor tuum persequens insolescat; tum vero consurgant, ut anima infelix circumventa nullum per-fugium habeat. Perfugium igitur et propugnaculum tuum sit, ut in toto corde tuo supplex ad Deum accedas, et opem ejus implores, et liberabit te ex omnibus impugnationibus inimici. Si Deum precaris ut te liberet a tentatione, et non exaudiris, ne

¹² 1 Tim. vi, 20; i, 10. ¹³ Psal. cxxiv, 1, 2.

despondeas animum; novit enim magis quam tu, A quid expediat tibi. Ne dixeris igitur: Hoc mihi da, aut aufer illud a me; sed ita precare: Domine Jesu Christe, adjuva me; ne sinas me peccare adversus te. A recta via deflexi, ne permittas me sequi voluntatem meam; ne patiaris me perire in peccatis meis; miserere creaturæ, ne despicias me, quia infirmus sum; ne derelinquas me, *quoniam ad te confugi*¹⁸: *medere animæ meæ, quia peccavi tibi*¹⁶. *In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me*¹⁷. Et non est ad quem confugiam, nisi ad te, Domine. Salva me, quæso, Domine, per misericordiam tuam. *Confundantur omnes et erubescant*, qui insurgunt adversus me, *qui quærunt animam meam, ut perdunt illam*¹⁸. Tu, Domine, potes omnia, et per te est gloria Deo et Patri, et Spiritui sancto in sæcula sæculorum. Amen. Tunc conscientia tua clam loquetur in corde tuo, et causam aperiet, quamobrem te non exaudiat Deus. Tuum igitur jam erit quod illa dixerit, id non negligere, sed facere diligenter. Fieri enim non potest, si Deum homo audit, quin Deus hominem exaudiat. Neque enim est procul ab homine. Sed voluntates nostræ ei contrariæ non permittunt ut ille nos audiat. Nemo te decipiat. Quemadmodum enim sine semine et aqua non potest ager ex se fructum ferre: sic homo sine afflictione atque humilitate ferre fructum non valet.]

VIII. In Dei timore, fratres charissimi, maneamus, et virtutes excolentes nullum conscientia nostræ offendiculum præbeamus, sed nobismet ipsis attendamus in timore Dei, donec ipsa quoque nobiscum libera sit, atque ita conjuncta, ut nobis deinceps custos sit, ostendatque a quibus caveamus. Quod si ei parere noluerimus, nos derelinquet ac deseret, et incidemus in manus inimicorum nostrorum, qui nostri postea non miserebuntur, quemadmodum docuit nos Dominus: *Esto*, inquit, *cum adversario tuo consentiens, dum es in via cum eo, ne forte tradat te adversarius judici, et iudex tradat te ministro, et in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exibis inde, donec reddas novissimum quadrantem*¹⁹. Adversaria dicitur conscientia, quoniam homini cupienti facere carnis voluntatem, adversatur. Quæ quidem adversaria, nisi cum ea homo consentiat, tradit eum inimicis ipsius. Idcirco Oseas commiserans Ephraim, dicebat: *Oppressit adversarium suum, et conculcavit iudicium. Quæsitivus Ægyptum, et vi ductus est ad Assyrios*²⁰. Ægyptum quærit, qui carnis vult facere voluntatem. Vi autem ducitur ad Assyrios, cum vel volens, vel invitus inimicis servit. Operam deinus, fratres charissimi, ne in manus voluntatis nostræ secundum carnem incidamus, ne captivos nos in Assyriam ducat; nos autem acerba illa verba audiamus: *Venit rex Assyriorum in terram Israel, et captivos duxit Ephraim et Israel in Assyrios; et posuit eos juxta Eleam et*

*Enamor fluvios Chuzam; et sunt illic usque ad presentem diem. Tunc misit Assyriorum rex e populis suis, qui habitaret in terra Israel, et suum sibi quisque sculptile confecit, et adoravit illud, et ecce illic sunt usque ad hodiernum diem*²¹. Hæc Ephraim contigerunt, quia oppressit adversarium suum, et iudicium conculcavit.

IX. Considerate, charissimi, quid eis acciderit qui voluntatibus suis malis indulserunt, et propriam conscientiam conculcarunt. Ne æmulemur eos, dilectissimi, sed omnes potius sanctos imitemur, qui ad mortem usque peccato non obtemperarunt, sed sanctæ suæ conscientia paruerunt, et regni cælestis hæreditatem acceperunt. Eorum enim quisque ætate sua perfectus fuit charitate. Et nomina ipsorum nulla unquam delebit oblivio. Figuram dilecti Jacob suscipimus, qui parentibus suis secundum Deum in omnibus obedivit. Qui, accepta benedictione, voluit in Mesopotamiam proficisci, ut sibi filios illic procrearet. Neque enim filios gignere voluit ex filiabus Chananæorum, qui cum parentibus suis contenderant. Tunc suscepto baculo et vici lentacula, venit in locum Bethel, quod significat *domum Dei*, et ibi dormivit. viditque noctu secundum quietem figuram scalæ de cælo in terram usque pertinentis, et angelos Dei per eam ascendentes ac descendentes; Dominus autem et scalæ innitebatur²². Hæc figura demonstrat illi qui Deo incipit inservire, in principio quidem virtutum speciem apparere, quas nisi diligenter excoluerit, ad Deum non poterit pervenire. Surrexit autem Jacob, et fœdus cum Deo percussit, ut esset servus ejus, et confirmavit eum Deus, *Ego*, inquit, *ero tecum et te custodiam*²³. Tunc in Mesopotamiam profectus, ut ibi uxorem duceret, cum Rachel vidisset filiam avunculi sui, dilexit eam, et septem annos servivit propter illam. Quanquam non prius ei data fuit, quam Liam uxorem acciperet. Et Rachel erat sterilis. Mesopotamia nomen ex eo sortita est, quod sit inter duos fluvios sita, nempe inter Tigridem et Euphratem. Prior labitur e regione Assyriorum, alter initium non habet, sed dicitur fluens in latitudine. Tigris est *discretio*, Euphrates autem *humilitas*. Lia corporis laborum typum gerit; Rachel autem veræ contemplationis. Hæc homini contingunt in Mesopotamia commoranti, ut cum discretionem labores corporeos suscipiat, quibus hostes Assyrios vincat, et cum humilitate ad veram contemplationem perveniat.

X. Cæterum Rachel filios non genuit, antequam pareret Lia, et Jacob ipse serviret. Ex quo intelligimus hominem, nisi prius labores in excolendis virtutibus protulerit, non posse ad veræ perfectionis libertatem aspirare. Uxores erant ambæ quidem Jacob, sed ille magis Rachel quam Liam diligebat; quoniam *Lia tippis erat oculis, Rachel decora facie*

¹⁸ Psal. cxlii, 9. ¹⁶ Psal. xl, 5. ¹⁷ Psal. lxxviii, 21. ¹⁸ Psal. xxxix, 15. ¹⁹ Matth. v, 25, 26. ²⁰ Osee vii, 11. ²¹ IV Reg. xvii, 6, 24, 25. ²² Gen. xxviii, 1 sqq. ²³ ibid. 15.

et venusta aspectu ²⁶. Prioris uxoris oculi lippi significat hominem dum in corporis laboribus occupatur, nondum veram contemplationem intueri. Intermittendi sunt igitur. Quamvis enim paulum cessaverint, dabitur tamen ad illos reditus. Præbebit enim viro suo Lia Zelpham ancillam, atque ita rursum liberos tollet; vocabiturque nomen filii, Aser, quod est *divitiæ*. Porro cum parere desierit Lia, tunc Deus recordabitur Rachel. Cum igitur labores corporis sensus edomuerint, et a perturbationibus liberaverint, tunc vera contemplatio aperit animo gloriam. Ac tametsi filii Liæ Jacob erant auxilio, tamen maxime omnium Joseph diligebat. Id est, quamvis corporis labores ab inimico hominem defendant, tamen vera contemplatio conjungit illum cum Deo. Posteaquam vidit Joseph, reverti voluit ad parentes suos, cum utique sibi eum natum aspexisset, qui rex foret inter fratres suos. Cum autem dicit torrentem Jacob omnes suas copias trajecisse, solumque remansisse, et benedictionis gaudium percepisse, dicente Domino: *Non erit tibi nomen Jacob, sed Israel* ²⁸, Jacob appellatus est, quoniam supplantavit, quoad benedictione dignus effectus est, et sensus suos servavit, qui erant in manu inimici. Posteaquam igitur liberati sunt, vocatus est Israel, hoc est *mens Deum videns*. Etenim cum eo pervenerit mens, ut Divinitatis gloriam videat, metuitur ab inimico. Quamvis igitur veniat in occursum ejus Esau cum acerbitate, humilitas Jacob exstinguit malitiam ipsius, nec ab eo amplius oppugnatur. Quod si adhuc sæviat inimicus, projicit in conspectu Dei. Et cum ille magnam videat gloriam quam accepit, ei vim afferre non potest. Deus enim illi opitulatur, sicut scriptum est: *Revertere in terram generationis tuæ, et ero tecum* ²⁹. Postea venit in Salem, et emit ibi agrum, et ædificavit altare Deo. Salem est *pax*. Cum enim homo bellum evaserit, in quo defendit eum Deus, venit ad pacem, et duodecim lapidibus altare constituit, et offert super illo ex laboribus servitutis quam in Mesopotamia servivit, in possessione quam possedit in terra promissionis.

XI. Talis fuit et dilectus Deo Moses, cum eduxit populum ex Ægypto, cumque de manu Pharaonis liberavit, trajecitque Rubrum mare et omnium hostium suorum mortem conspexit, et misit Josue ut perderet Amalec. Ipse vero in montis vertice constitit; et manus ejus ab Aaron et Or sustinebantur, ne ex crucis specie in qua erant constitutæ, deciderent. Et reversus est Josue cum gaudio, deleta Amalec. Tunc super monte duodecim lapidibus altare construxit, et monti nomen imposuit, *Dominus refugium meum* ²⁷, quia manu occulta pugnavit Deus cum Amalec. Amalec significat *accediam*. Si enim cœperit homo ex voluntatibus suis effugere, et ad Deum confugerit, accedia in primis eum invadit,

A conaturque ad pristina peccata reducere: sed illam repellit assidua cum Deo familiaritas, quam temperantia gignit, temperantiam porro corporis afflictio parit. His rationibus Israel liberatur. Et tunc homo gratias agit Deo: Ego, inquit, infirmus sum et imbecillus, sed tu adjutor meus a generatione in generationem. Talis fuit et magnus propheta Elias, qui omnes turpitudinis prophetas sibi adversantes delere non potuit prius quam duodecim lapidibus altare construeret, et lignis congestis aquam infunderet, et sanctum sacrificium imponeret ²⁵. Et ignis divinus consumpsit altare, et quæ super altari erant posita. Tunc fiduciam sumpsit contra adversarios suos, et cum eos ad internecionem usque delevisset, gratias egit Deo: Tu, inquit, in his omnibus es. Scriptum est enim eum inter genua sua faciem posuisse. Nisi enim mens diligenter inter sensus suos sit constituta, et sobria castaque vigilet assidue, æternam non assequitur felicitatem, quæ hanc illi gloriam affert. Et si minister Eliæ prospiciat, et nullum ex septem vitiis consurgere videat, tunc cernit parvam nubem instar hominis ex mari aquam afferentem: quod Spiritum sanctum significat in animo nostro conquiescentem. In hoc enim sita est felicitas, ut nostra virtutis studia integra atque perpetua sint, et ne revertamur ad ea, quorum veniam impetravimus. Si enim labores ac studia nostra Deo fuerint accepta, adversarii nostri non poterunt consistere. Cum enim viderint voluntati ipsorum a nobis non obtemperari, tunc per se dissolventur. *Invocate*, inquit, *nomina deorum vestrorum, et ego invocabo nomen Domini Dei mei; et quicumque audierit in igne, is erit Dominus Deus* ³⁰. Quamvis animis nostris demones suggerant tentationes, eas tamen nobis invitis ad exitum perducere nequeunt. Omnes illi quidem vires conferunt suas; sed eos non audit homo Dei, quoniam ab illis abhorret cor ipsius, quo in Dei voluntate requiescit. *Invocate*, inquit, *nomina deorum vestrorum, et ego invocabo nomen Dei mei*. Quod illi frustra fecerunt.

XII. Hæc ad utilitatem nostram scripta sunt, ut sequamur eorum vestigia, qui virtutum studio ad felicitatem contenderunt. Confugiebant illi ad auxilium Dei, in eoque spes suas omnes collocabant, nihil viribus propriis confidentes. Et divina protectio fuit eis in civitatem munitam. Sciebant enim se sine Dei præsidio nihil posse. Dicebant cum humilitate illa Davidis verba: *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam* ³⁰. Si enim viderit Deus animum sibi omnino esse subjectum, neque in alio spem habere, confirmat eum, dicens: *Ne timeas, fili mi Jacob; puer Israel, ne timeas, quoniam liberavi te, et vocavi nomen tuum; meus es tu. Et si per aquam transieris, tecum sum, et fluvii te non intercludent. Et si*

²⁵ Gen. xxix, 17. ²⁶ Gen. xxxii, 28. ²⁷ Gen. xxxi, 3. ²⁸ Exod. xvii, 15. ²⁹ III Reg. xviii, 40 seqq. ³⁰ Ibid. 24. ³¹ Psal. cxxvi, 1, 2.

per ignem transieris, non combureris : flamma enim non exuret te : quia ego Dominus Deus tuus Sanctus Israel, salvans te ²¹. Hanc vocem animus si audierit, audet adversus inimicos. *Quis est, inquiens, oppuglator meus? appropinquet mihi. Ecce Deus adjutor meus : quis mihi nocebit? Ecce vos omnes sicut vestimentum inveterascetis, et tanquam vellera a tineâ corrodemini* ²². Utinam inveniat nos Deus cum illis, qui humilitate sunt præditi, et ab ea servantur incolumes ab omnibus jaculis inimici, per gratiam Dei, cujus est potentia, et gloria, et imperium in sæcula sæculorum! Amen.

ORATIO V.

Quæ observanda sunt iis qui simul in pace habitare cupiunt.

I. Si simul iter feceritis, attendite, si quis inter vos sit imbecillior, et ejus rationem habete, si vel paulum sedere velit, aut aliquid ante præscriptam horam gustare. Si ad opus faciendum proficiscimini, sibi quisque attendat, non autem fratri suo. Ne quis alterum docere audeat, aut ei quidquam præcipere. Si intra cellam opus aliquod facitis, permitte, ut quisque faciat arbitrato suo. Sin aliquis dixerit : Obsecro vos, me ut doceatis, neque enim scio; qui inter vos peritus est, ne reluctetur, aut scire ne neget. Hæc enim non est humilitas secundum Deum. Si videris fratrem tuum opus aliquod facientem, ne dixeris eum errare, aut nihil agere. Quod si ipse te rogaverit, ut se doceas, tu vero id non feceris, sed tacueris, ostendis in te non esse Dei charitatem, sed nequitiam. Si frater tuus edulia haud ita bene coxerit, ne dixeris eum male coxisse; id enim mors est animæ tuæ : sed considera, quam molestum et grave tibi fuisset, si quis in te ea verba pronuntiasset, et quiesces. Inter psallendum si quis in aliquo verbo erraverit, ne statim eum corrigas atque perturbes. Sed si verbum præterierit, ne sit tibi curæ. Sin rogaverit, ut corrigas, amanter id facito. Si quid in mensa fuerit, a quo fratrum aliquis abhorreat, ne dicat eo se vesci non posse, sed ad mortem usque sibi ipse vim afferat, et Deus illum consolabitur. Si opus aliquod simul facitis, et aliquis vestrum animo pusillo desistendum ab illo suaserit, eum ne reprehendatis, sed pariter gaudete. Si fratres aliqui ad vos diverterint, eos de rebus inutilibus ne interrogetis, alioquin apud vos relinquent servitutem. Quod si quispiam ex illis sibi temperare nequiverit, quo minus alicui vestrum dicat aliquid inutile et perniciosum, is qui illud audiverit, reliquis fratribus ne aperiat rem, ne venenum mortiferum animos eorum interimat. Si te peregre proficisci necessitas coegerit, ne perconteris quidquam, quod tibi prodesse nequeat, ut ad cellulam tuam incolumis revertare. Quod si vel invitatus aliquid ejusmodi audiveris, in domum reversus ne fratribus nuntiaris. Si hospes in aliena regione versaris, quemcunque in locum veneris, nihil arrogan-

ter aut facias aut dicas, ut ex modestia taciturnitateque tua incolæ fructum percipiant. Infirmi enim propter cordis imbecillitatem facile offenduntur, quia non perspiciunt peccata sua.

II. Divinum auxilium et spes, mansuetudo et bona conscientia, et propriæ voluntatis omnibus in rebus abnegatio, sunt humilitatis indicia. Arrogantia vero, et contentio, et sui ipsius existimatio, fratrisque despectio, et cum quis eo propter se afflicto ac perturbato, dicit : Quid ad me? Quid mihi negotii cum illo est? hæc omnia cordis duritiam declarant. Si te opus faciente, frater in cellam tuam ingrediatur, cave ne animum tuum ea occupet cogitatio, ut te plus quam illum laborasse putes. Si cum fratre imbecilliore opus facis, ne contendas, ut plus quam ille fecisse videare. Si commune aliquid opus efficitis, sic in illud totis viribus incumbe, ut quid tu, quid frater tuus in hebdomada laboraverit, scire non cures; ineptum est enim id quærere. Si ad opus faciendum cum fratribus proficisceris, ne cupias, ut sciant te omnium maxime laborasse: opus enim quod homo facit in occulto, perspicit Deus ²³. Si quid tibi frater responderit acerbius, id cum lætitia suscipe. Si enim recto Dei judicio cogitationes tuas examinaris, te peccasse animadvertes. Si cum fratribus habitas, et animus te stimulat, ut restrictius vivas; dic animo tuo: Frater hic infirmus est dominus meus. Quod si temperantius omnino vivere decrevisti, cellulam tibi selige separatim, et noli fratrem tuum infirmum affligere. Si frater aliquis peregrinus quem vitio aliquo laborare acceperitis, apud vos diverterit, ne exploretis eum verbis, nisi vitium ejus sese apparuerit, sed cavete, ne quid faciatis quod si frater rescierit, affligatur. Si quæ tibi opus est, ne succenseas fratri tuo, quod eam tibi sponte non commodarit; sed cum fiducia et simplicitate roga illum, ut rem tibi necessariam tribuat. Hæc enim in corde est castitas sancta; nam si id illi non patefeceris, sed in corde tuo cum murmure succensueris, judicium tibi ipse constituis. Si inter vos inciderit sermo de aliquo Scripturæ loco, cui locus ille notus est, is eum fratri suo modeste benigneque declaret. Ea namque Scripturæ maxima cognitio est, ut te humilem præbeas fratri tuo. Considera judicium illud, ad quod sistendus es, et operam da, ne mutus ibi deprehendaris, nec ullam in illa hora formidanda defensionem invenias.

III. Quæ mundi sunt, ne curiosius inquiratis; ne latrinis similes sitis, ad quas homines accedunt, ut ventris onera deponant, atque ita fetore sunt plenæ. Sed estote potius templa et altaria Dei in sanctitate, ubi mane et vesperi thymiamata adoleatur. Nunquam altare hoc sit sine thymiamate. Semper estote in conspectu Dei obsecrantes eum, et gratias agentes cum simplicitate et sinceritate, ut a vobis accipiat Deus ea quæ calliditati et sapientiæ dæmo-

²¹ Isa. XLIII, 1-3. ²² Isa. L 8, 9. ²³ Matth. VI, 4 6, 18.

niacæ, et curiositati, et nimio amoris sui ipsius cordisque malitiæ sunt contraria. His enim qui sunt obstricti, frustra laborant, et finis eorum interitus; qui vero Deum timet, et conscientiam audit, ab his omnibus abhorrebit. At paterfamilias abest, miser homo domum constructam habet super voluntate sua, et loquitur quæ non vult in se ipso, quoniam non habet cor in potestate sua, sed in manu inimici. Si ad opus exire vultis, unus alterum ne despiciat, neque relinquat fratrem suum, ut in cella a conscientia stimuletur. Sed eum amanter sic alloquatur: Vis ut exeamus? Quod si fratrem suum eo tempore minus quietum aspexerit, aut corpore invalidum, ne contendat tunc esse discedendum, sed paululum differat, et cum charitate ad cellulam revertatur. Cavete, ne ulla in re fratribus vestris adversemini, ne eos perturbetis. Si quis cum patre aut fratre suo habitat spirituali, nullum cum externis commercium habeat: hæc enim est pax et subiectio. Si cum patre aut fratre tuo habitas, ne in eas clam amicitiam cum aliquo, neque occulte litteras ad aliquem scribas, quod eos quibuscum vivis, velis ignorare; alioquin et te ipsum et illos perdes. Si cum superiore te habitas, noli clam et eo inscio pauperi benefacere. Noli post factum petere consilium, sed de iis quæ te in præsentia stimulant consule; sive de migratione cogitas, sive opus discere cupis aut intermittere, aut cum aliquibus discedere, audacter consilium pete, antequam rem ipsam aggrediare. Aperi ægritudinem animi tui, aut corporis morbos, aut eorum causas, atque ita aperi, non ut integer, sed ut vulneratus videare, si vis vulneris medicamentum accipere. Quod si cogitationes tuas patefacias, ne simules, neve rem unam pro alia dicas, aut tanquam de alio consulas, sed veritatem prome, atque ita te ipsum para, ut quæ tibi dicentur, efficias; alioqui non senes quos consulis, sed te ipsum decipies.

IV. Si a senibus consilium petis adversus tentationum impugnationes, ne audias eos, qui tibi plura quam senes intus loquuntur. Sed Deum ora, ut tecum faciat misericordiam suam, senesque moneat, ut tibi, quæ ipsi grata sunt, consulant. Tum quæ tibi senes dixerint, facito, et Deus te consolabitur. Si cum fratribus habitas, et quietem non invenis, vel propter opera, vel propter vincula; vel quia onus ferre non potes, vel propter acediam, vel quia jugum sustinere non vales, vel quia facere voluntatem tuam non potes, vel quia suppelunt res necessariæ, vel quia se veriore te disciplina cupis adstringere et vehementius castigare, seu quavis alia de causa te animus movet ut egrediaris, cave ne temere id facias, neu jugum excutias, et exas cum tristitia, aut occulte fugias cum afflictione, immemor fraternitatis, cum offensio intercedit, et malitiæ velamen obtendas, sed potius pacis et tranquillitatis tempus observa, ut animus tuus, ubicunque fueris, conquiescat. Tibi ipsi culpam ascribe, non autem

A fratribus quibuscum vixisti. Ne audieris inimicum suadentem, ut simules te a fratribus affectum injuria a quibus beneficium accepisti, quo fugias infamiam et eorum ignominia contegas tuam, atque ita servus inimici fias ubicunque vixeris. Si te aliquo contuleris ad habitandum, haud ita cito cellam incolendam tibi ipse constituas, nisi prius loci naturas consideres, ne forte illic offendiculum reperias, vel propter sollicitudinem, vel propter cuiuspiam conspectum, vel propter gloriam, vel propter laboris magnitudinem, vel propter offensionem amicorum, quanquam si sapiens fueris, paucis diebus omnia cognoscas, unde tibi aut mors, aut vita sit provenitura.

V. Si fratri cellam tuam dies aliquot ad habitandum concesseris, noli eum tibi subditum existimare. Si cellam alterius ipse diebus aliquot ad habitandum acceperis, nihil in ea diruas, aut ædifices sine ejus licentia qui eam tibi commodavit. Si cum aliquo vel habitas vel peregre profiscisceris, et ab eo mandatum accipis; cave propter Deum, ne contemnas, neve aut clam aut palam ab ipso mandato recedas. Si tibi ipse in cellula tua præscripsisti, ut vel statuta aliqua hora comedas, vel a cibo aliquo abstineas, cave ne cum peregre profiscisceris, in mensa cuiuspiam dicas: Ignosce mihi, hoc ego cibo non vescor. Sic enim vanitas tua labores tuos in manus inimicorum tuorum excuteret. Dominus enim jubet, ut in occulto hæc faciamus, quod Pater noster nobis reddat in manifesto²⁴. Qui opera sua diligit, ea servet, ne pereant. Si in eodem vivitis contubernio, et cum opus aliquod intus, aut foris facitis, frater tuus vocat te, ne dixeris: Paulisper exspecta, dum opus absolvam, sed statim obtempera. Cum opus aliquod simul facitis, si erratum aliqujus animadvertaris, ne illud ad alios deferas, aut in ore tuo sit, ut fratribus dicat; id enim est mors animæ tuæ. Si tecum fratres habitaverint, cum laborando sunt fessi, ante solidam edendi horam, fac ut cibum capiant, et quiescant. Dei judicio utere, non autem tuo. Quidquid agis, Deum tibi ante oculos propone. Si aliquo ad habitandum concesseris, vel solus, vel cum illis qui erant illic ante te, et videris ibi artificem, aut opera quæ detrimentum afferant, aut monacho minus convenientia, ne patefeceris os tuum ad reprehendendum; sed si quietem non invenis, alio proficiscere, et linguam cohibe, ne maledicas; id enim tibi mors est. Si infirmus es, et ad vitia proclivis, ne permittas ut cogitationes suas pravas tibi tanquam fideli quispiam communicet; ea enim res animæ tuæ est perniciosa. Si inter vos oritur sermo qui risum moveat, cave ne vocem vestram sinatis exaudiri; ibi enim solutior est risus ubi non est disciplina, nec timor Dei, nec interior animi custodia.

VI. Quoniam ira divina in diebus nostris invasit orbem terrarum, nolite terreri, si quid horrendum audiveritis; sed ita vobiscum considerate: Quid

²⁴ Matth. vi, 4, 6, 18.

sunt hæc, si cum illis conferantur in quæ propter A peccata nostra, nisi resipuerimus, incidemus? Diligite inter vos propter Deum. Si hæc in simplicitate servaveritis, cum gaudio pervenietis ad requiem Filii Dei: sin ab his recesseritis, frustra hic laborabitis; et cum e corpore exhibitis, ad supplicium æternum, ut Scripturæ testantur, rapiemini. Ob hæc enim quæ commemoravimus, venit Dominus noster Jesus Christus. Verum cordis nostri duritia nos excæcat, quia nostræ obsequimur voluntati, eamque præponimus ipsi Deo. Neque enim eum diligimus, sed nostras voluptates. Et hæc vobis coactus sum scribere, quia priora non fuerunt satis. Diligite igitur inter vos, et nolite in cordibus vestris incircumcisis permanere. Pauculos istos vitæ dies recte transigite cum humilitate, et pace, et patientia, propriam amputantes voluntatem in charitate. Quod si hæc non observatis, sed est inter vos zelus, et lis, et contentio, et superbia, et indignatio, et suspicio, et inobedientia; male tempus consumitis, et sine dubio in æterna supplicia, cum hinc discesseritis, incurretis. Diligite igitur fratres vestros in charitate sancta, et linguam vestram custodite, ne temere verba pronuntiet, quibus nos offendatis. Potest autem Dominus Deus noster gratiam nobis elargiri, ut bona opera facientes misericordiam ejus consequamur cum omnibus sanctis qui ei placuerunt: quoniam ipsius est gloria, et honor, adoratio nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO VI.

Qui honestam quietem amplecti volunt, eos esse curiosos non oportere, neque omissa peccatorum suorum consideratione, tempus in rebus inutilibus consumere.

I. Qui cum curiositate scrutatur Scripturas, inimicitias invenit et contentionem; at qui luget peccata sua, pacem reperit et tranquillitatem. Monachus qui residet in cella sua, et, posthabita peccatorum suorum consideratione, curiosus est in scrutanda Scriptura, in errore versatur. Quisquis antequam se ipsum possideat, quæstiunculis vacat, quod sic aut sic loquatur Scriptura, is curiositatis vitio laborat. Qui autem vigilat, ne a peccatis capiat, is se supplicem assidue projicit in conspectu Dei. Qui similitudinem in Deo quærit, maledicit Deo. Qui Deum venerari studet, in timore ejus sanctitatem amplectitur. Qui Dei verba custodit et servat, is Deum cognoscit. Quæ Dei sublimia sunt ne quæsieris, dum ejus auxilium imploras, ut veniat et servet te a peccato. Dei munera sponte veniunt, si locum purum castumque repperint. Qui propria nititur cognitione, et suam sequitur voluntatem, is in se fovet inimicitias, et ab eo spiritu esse non potest, qui cordis parit compunctionem. Qui videt verba Scripturæ, et servat ea proprio sensu

obstinateque contendit sic illa esse intelligenda, is gloriam Dei et divitias ejus ignorat. Qui autem ea sic inspicit, ut dicat: Non novi, homo enim sum; et dat gloriam Deo, in eo Dei divitiæ inhabitant. Cogitationes tuas noli quibuslibet aperire, sed patribus tantum tuis, ne tristitiam contrahas in corde tuo. Os tuum custodi, ut proximus tuus in honore sit apud te. Erudi linguam tuam in Dei sermonibus, et mendacium fugiet a te. Humanæ gloriæ cupiditas mendacium parit. At humilitatis studium Dei timorem in corde majorem efficit. Eorum qui in mundo gloria sunt insignes, amicitiam noli concupiscere, ne Dei gloriam exstinguas in corde tuo. Si quis detrahit fratri suo, et eum calumniatur, et malitiam ostendit, ei ne patefacias aures tuas, ne te ea B quæ nolis, comprehendant.

II. Simplicitas et humilis de se opinio cor integrum et purum a malo conservat. Qui callide ambulat cum fratre suo, animi tristitiam non effugiet. Qui unum in corde, aliud in lingua promptum habet, sacrificia ejus sunt vana. Cum ejusmodi hominibus noli versari, ne veneno ipsorum conspergere. Cum probis et sanctis hominibus ambula, ut eorum probitatis et sanctitatis particeps fias. Odium in animo serves adversus neminem, alioquin labores tuos irritos inanesque reddes. Cor tuum erga omnes sit integrum atque benevolum, ut Dei pacem in te reperias. Quemadmodum virus in totum illius corpus diffunditur, qui morsus est a scorpione, et ad cor usque pertransit; sic quem odium C occupat, veneno perfunditur, et animus ejus ab eo vulneratur. Quisquis igitur studet, ne labores et opera sua celeriter pereant, in scorpionem a se procul avertet, id est odium atque improbitatem. A qua quidem peste liberet nos benignitas Domini nostri Jesu Christi, cujus est gloria et adoratio in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO VII.

De virtutibus.

I. Tres sunt virtutes (2) quæ menti semper prospiciunt, eique sunt necessariae: impetus secundum naturam, et fortitudo, et diligentia. Tres sunt virtutes, quas si mens secum viderit, se proxime ad felicitatem credit accessisse: unum ab alio discernere, omnia ante tempus prævidere, et nullis externis rebus commoveri. Tres sunt virtutes, quæ menti lucem præbent assidue: non nosse cujuscunque hominis malitiam, et benefacere iis a quibus affecti sumus injuria, et ferre quæcunque accidunt sine perturbatione. Hæ tres virtutes, tres alias pariunt se ipsis majores: non nosse hominis malitiam, benevolentiam gignit; benefacere illis a quibus afflicimur injuria, pacem generat; ferre sine perturbatione quæcunque accidunt, parit mansuetudinem.

(2) Tres sunt virtutes — humilitas. Græcum loci abbatis Isaiæ a Possino evulgata, scilicet cap. 1-4.

Quatuor sunt virtutes, quæ sanctam animam reddunt : taciturnitas, observatio mandatorum, paupertas et humilitas. Quatuor hisce virtutibus mens semper indiget : Deo assidue supplicare, sese prosternere in conspectu Dei, neminem judicare, surdum esse adversus obstrepentes perturbationes. Quatuor animam virtutes muniunt, et ab hostium terrore faciunt respirare : misericordia, mansuetudo, longanimitas et injuriarum oblivio. Quatuor virtutes adolescentiam adjuvant apud Deum : assidua meditatio, et diligentia, et vigilantia, et humilis de se existimatio. Quatuor sunt quæ animum contaminant : versari in civitate, nec oculos custodire, mulierum uti familiaritate, eorum qui in mundo gloriosi sunt amicitiam sequi, et illorum qui sanguine nobis conjuncti sunt, diligere consuetudinem. Quatuor sunt, quibus in corpore libido concitatur : somnus usque ad satietatem, ciborum copia, facietiarum urbanitas, et deliciae vestimentorum. Quatuor sunt, quæ menti tenebras offundunt : odium proximi, et contemptus, et æmulatio, atque suspicio. Quatuor sunt quibus anima deserta redditur : transitus de loco in locum, negotiorum occupatio, rerum terrenarum amor et avaritia. Quatuor sunt quibus ad iracundiam incitatur : cum non assequimur concupita, cum propriam amplectimur voluntatem, cum docendi munus accipimus, et nos prudentes existimamus. Tria sunt, quæ virtutes omnes conservant, sed paratu sunt difficilia : cordis compunctio, luctus propter peccata, et assidua mortis meditatio. Tria sunt quæ animæ dominantur, antequam ad magnam mensuram perveniat, et hæc in mente non sinunt habitare virtutes : captivitas, pigritia et oblivio. Pugnat enim cum homine oblivio, et conatur opprimere omnes ejus bonas cogitationes, atque ita malorum omnium affert occasionem, et quotidie destruit ea quæ ab homine ædificantur.

II. Cernis opera novi hominis et veteris. Qui diligit animam suam, ne perdat eam, servat ea quæ sunt hominis novi. At qui in hoc exiguo vitæ spatio requiem quærit, ea quæ sunt veteris hominis amplectitur, sed perdit animam suam. Nam Dominus noster Jesus Christus novum in corpore suo hominem ostendens, dicebat : *Qui amat animam suam, perdet eam; qui autem perdiderit eam propter me, inveniet illam* ³⁵. Ipse enim est Dominus pacis, et per ipsum medius inimicitiae paries dirutus est ³⁶; et : *Non veni, inquit, mittere pacem, sed gladium* ³⁷; et rursum : *Veni mittere ignem in terram, et quid volo nisi ut accendatur* ³⁸? Hic est ignis ille divinitatis ejus, qui in animis eorum qui sanctam ipsius doctrinam secuti sunt, exarsit. Tunc invenerunt gladium spiritus, et omnes carnis voluptates amputarunt. Et postea dedit eis gaudium, dicens : *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* ³⁹.

A Ecce qui studuerunt animas suas liberare, voluntates proprias circumcidentes, oves ejus sanctæ ad sacrificium facti sunt. Et cum apparuerit in gloria divinitatis suæ, vocabit eos ad dexteram suam : *Venite, inquit, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare* ⁴⁰, et quæ sequuntur. Ecce qui animas suas in hoc brevi vitæ curriculo perdunt, quomodo eas inveniunt in tempore necessitatis, et præmia longe majora percipient, quam expectant. Qui autem propriis voluntatibus indulgentes, servant animas suas in hoc sæculo peccatis obnoxio, seque divitiarum suarum vanitate defendunt, neque observant mandata Dei, sed perpetuo se in hoc sæculo victuros putant; in die judicii, cæcitalis suæ turpitudinem agnoscent, et fient hædi maledicti, et formidandam exaudient judicis sententiam dicentis : *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare* ⁴¹, et reliqua. Tunc os illis obstruetur, et quod respondeant, non habebunt. Nam et si dixerint : *Domine, quando te vidimus esurientem, et non ministravimus tibi* ⁴²? ita refellentur : *Qui bene fecit uni ex his qui in me credunt, mihi fecit* ⁴³.

III. Exploremus singuli nosmetipsos, charissimi, et consideremus, utrum mandata ejus pro viribus observaverimus, necne. Debitores enim sumus omnes, ut ea pro viribus observemus, parvus pro exiguitate sua, et magnus pro sua magnitudine. Et enim qui in gazophylacium munera conferebant, erant divites : attamen duobus viduæ minutis magis gavisus est Dominus, qui animi nostri propositum intuetur ⁴⁴. Nullum in cordibus nostris inertia locum inveniat, ne invidia nos separet a Deo. Sed ministeria nostra pro viribus exsequamur. Quemadmodum enim misericordiam suam in archisynagogi filiam ostendit, eam in vitam revocans; et sicut miseratus est illius mulieris, quæ sanguinis fluxum patiebatur, quæque antequam Christum cognosceret omnes facultates suas in medicos consumpserat; et quemadmodum curavit puerum centurionis, qui in se crediderat; et quemadmodum Chananæam miseratus est in ejus filiæ curatione, et Lazarum amicum suum in vitam revocavit : sic unicum pauperis viduæ filium lacrymis ejus commotus suscitavit : et quemadmodum Mariam quæ pedes ejus unguento unxit, et lacrymis abstersit, non est aspernatus : ita nec peccatricem pedes suos unguento ungentem contempsit. Et quemadmodum Petrum et Joannem e navicula ipsorum vocavit, *Sequimini, inquit, me* ⁴⁵; sic et Matthæum in telonio sedentem vocavit. Et quemadmodum lavit pedes discipulorum, sic lavit et Judam sine ullo discrimine. Et quemadmodum super apostolos venit Spiritus Paracletus, sic et super Cornelium venit. Et quemadmodum propter Paulum

³⁵ Matth. x, 39. ³⁶ Ephes. ii, 14. ³⁷ Matth. x, 34. ³⁸ Luc. xii, 49. ³⁹ Joan. xiv, 27. ⁴⁰ Matth. xxv, 34 sqq. ⁴¹ ibid. 41. ⁴² ibid. 44. ⁴³ ibid. 45. ⁴⁴ Marc. xii, 41-45; Luc. xxi, 1-5. ⁴⁵ Matth. iv, 19.

Ananiæ opera usus est Damasci : *Quoniam*, inquit, *A* *vas electionis est mihi* ⁴³; sic in Samaria propter eunuchum Æthiopem usus est opera Philippi. Nulla enim in conspectu ejus est acceptio personarum, nulla inter parvum et magnum, nulla inter pauperem et divitem differentia. Animi propositum respicit, et fidem erga se et mandatorum suorum observationem, et dilectionem erga omnes. Hoc est enim animi signum et nota, cum e corpore discesserit. *In hoc*, inquit, *cognoscent omnes vos meos esse discipulos, si dilectionem habueritis inter vos* ⁴⁴.

IV. Hanc dilectionis notam quibus impressam viderint adversarii, ab illis cum timore discedent : at omnes angelorum cœtus illis congratulabuntur. Totis igitur viribus operam demus, fratres charissimi, ut eam consequamur, ne adversarii nostri nos expugnent. *Non potest*, inquit Dominus, *civitas abscondi supra montem posita* ⁴⁵. Quo de monte loquitur, nisi de sermone suo, cum ait : *Qui diligit me, mandata mea servabit* ⁴⁶? In hoc studium diligenter incumbamus, ut ejus sermonem servemus. Et labores nostri erunt veluti civitas fortis ac munita, quæ nos, quoad ipsi occurreremus, custodiet ab omnibus inimicis nostris. Hac enim fiducia si erimus muniti, omnes inimici ejus per montem sermonis ipsius dissipabuntur. Hoc ex monte lapissine manibus excisus statuam ex auro et argento, et ære, ac ferro conflata confregit. *Induite vos*, inquit Apostolus, *armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli. Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum sæculi hujus, contra spiritualia nequitiae in caelestibus* ⁴⁷. Quatuor hos principatus indicat quadruplex illa statua, quam lapis, hoc est, Dei verbum confregit, ut scriptum est ⁴⁸, et in montem magnam evasit, et terram implevit universam. In montem hunc fugiamus, fratres charissimi, ut sit nobis perfugium servetque nos a quatuor istis improbis dominationibus, percipiamusque etiam nos gaudium cum omnibus sanctis ejus, qui ad eum congregantur ex quatuor terminis terræ. Pro suis enim quisque operibus propriam audiet beatitudinem. Porro sanctum ejus nomen potens est, si nobiscum sit, ut corroboret nos ad opus ipsius, nec sinat nos decipi ab inimico, sed custodiat nos atque munit, ut possimus quæcunque nobis acciderint, sustinere, misericordiamque reperire cum illis qui digni facti sunt ut vera beatitudine fruerentur. Ipsi Deo Patri, et Filio, et Spiritui sancto gloria, et honor, et adoratio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO VIII.

Beati Isaïæ abbatis apophthegmata.

I. Video me (3) aliquando, inquit abbas Isaïas,

tanquam equum sine rectore oberrantem, quem qui invenit insidet ei, ac rursus dimissum ab illo, altus apprehendit atque conscendit. Alias autem similis sum, inquit, homini, quem inimici comprehensum ac vinctum in cœni lacum conjecerunt. Qui si clamaverit ad dominum suum, verberatur ab eis, ut taceat. Item similis, inquit, sum passeri, cujus pes laqueo vinctus sit; qui dum solutam se existimans volatu extollitur, laqueo retinetur. Nemo enim est, qui non ad extremum usque spiritum aliqua prematur sollicitudine. Idem, si quid, inquit, alicui mutuo dedisti, nec illud repetis, Jesu naturam imitaris; si repetis, naturam Adæ; sin fenus exigis, perversum ejusdem morem. Si quis te reprehendit propter rem aliquam quam vel fecisti vel non fecisti: si taces, Jesu te similem præbes; sin respondes: Quid, inquit, feci? non amplius ei similis es. At si par pari refers, es omnino dissimilis. Situum auferis sacrificium cum humilitate, tanquam sis indigus, gratum est apud Deum; quod si extollaris in corde tuo, et recorderis alterius dormientis aut negligentis, tuus inanis est labor. Dicere solitus erat, humilitatem nec linguam habere, qua de aliquo tanquam negligente, aut superbo loqueretur; neque oculos, quibus aliorum errata perspiceret; neque aures, quibus ea quæ animæ suæ non prodesse, audiret; nihil denique habere negotii, nisi cum peccatis suis. Illi enim cum omnibus pacem esse, non amicitiae gratia, sed propter mandatum Dei. Quod si quis sine humilitate, vel jejuniis incubabat, vel sese vehementer affligat, vel mandata conetur observare; ejus inanes esse labores. Si quis, inquit, instrumentum possidet, et illud quo tempore necessarium est, non inveniat, frustra possidet. Talis est, qui se timere Deum asserit; et cum tempus adest, ut Dei timorem ostendat, quo vel ab iracundia, arrogantia, vel ambitione, aut alio vitio cohibeatur, Dei timorem non reperit, hujus omnia studia sunt inania.

II. Dominus noster Jesus Christus non prius in crucem ascendit, quam omnes humanas curaret infirmitates, ut quo consilio humanitatem imbuere, declararet. Antequam enim ipse veniret in carne, homo erat cæcus, et mutus, et surdus, et paralyticus, et leprosus, et claudus, et in omnibus vitiis naturæ contrariis mortuus: at postea quam, humana pro nobis peregrinatione suscepta, misericordiam suam ostendit, mortuum suscitavit, claudum fecit ambulare, et cæcum aspicere, et mutum loqui, et surdum audire, et novum hominem constituit, ab omni liberum infirmitate. Porro in crucem sublatus duos secum latrones assumpsit, quorum is qui a dextris ipsius erat, laudabat eum, ac precabatur: *Memento*, inquit, *mei, Domine, cum veneris in regnum tuum* ⁴⁹. Alter autem, qui a si-

⁴³ Act. ix, 15. ⁴⁴ Joan. xiii, 35. ⁴⁵ Matth. v, 15. ⁴⁶ Joan. xiv, 23. ⁴⁷ Ephes. vi, 11, 12. ⁴⁸ Dan. ii, 34, 35. ⁴⁹ Luc. xxiii, 42.

(3) Video me... conscendit. Hic locus Græce exstat infra cap. 5, ex his quæ vulgavit Possinus.

nistris erat, eum maledictis insectabatur. Mens antequam e negligentia respiscat, cum inimico est : at si Dominus noster Jesus Christus illam e negligentia suscitavit, eique dederit ut omnia queat dijudicare, tum poterit in crucem ascendere. Quod si inimico calumniantem ad negligentiam redierit, fiet id quod de duobus latronibus dictum est, quos Dominus noster Jesus Christus a mutua benevolentia separavit, quorum unus blasphemabat eum, alter autem ita precatus est, ut meruerit audire : *Hodie mecum eris in paradiso* ⁵². Hic est ille latro qui paradisum etiam furatus est, et comedit de ligno vitæ.

III. Idem rursus de sancta communione dicebat, ejus esse munus, ut nos conjungat atque uniat cum Deo. Quod cum ita sit: Ubi est, inquit, ista conjunctio? ab ira aut æmulatione, aut odio, aut ambitione, aut inani gloria, aut aliis vitiis superati longe absumus a Deo. Idem : Cum oramus, inquit, et aliqua ex perturbationibus ejusmodi viget in corde nostro, inanis est noster labor, et minime gratus ipsi Deo. Cur igitur, respondit quidam e senibus, eo tempore ⁵³ non inhabenter respondit : Cum pluit super terram in qua semen est, germinat : quod si non habeat semen, non germinat. Studeat igitur quisque mala semina ejicere de corde suo, ne exoriantur. Deus hominem vult omnibus in rebus esse similem sui. Ideo venit in mundum et passus est, ut naturam hominis pravam immutaret, et voluntates nostras absunderet, et falsam cognitionem quæ nostros animos occupat, expelleret. Cætera enim animalia naturam propriam conservarunt; homo vero mutavit naturam suam. Quamobrem quemadmodum jumenta homini subjecta sunt, sic quisque debet esse subjectus proximo suo propter Deum. Idcirco enim Dominus venit. Vide, quanto jumenta præsent hominibus, qui scientia sua inintuntur. Si ad naturam meam redire voluero, quemadmodum jumenta patent alienæ voluntati; sic mihi faciendum erit, non solum cum familiaribus, sed etiam cum adversariis meis. Hæc est enim voluntas Dei. Qui cellulæ suæ quiete vult frui, et ab inimico non superari, ab hominum recedat consuetudine, ne quemquam vituperet aut laudet aut beatum putet, neve justitiam suam prædicet aut quempiam offendat, sed sibi ipse attendat, nec inimici aculeum cogitationis relinquat in corde suo. Noli mentem tuam ignorantibus aperire, nec voluntatem tuam imprudentibus patefacere. Nosce te ipsum, et quæ tibi perniciose sunt, cave. Qui propria confusus justitia voluntatem amplectitur suam, nec hostis insidias effugere potest, nec quietem invenire, nec quæ sibi desunt intelligere, nec cum e corpore discedit, misericordiam assequi. Hæc rerum omnium summa, ut spes tuas omnes in Deo positas habeas, ad eumque toto corde ac viribus tuis confugas, et erga omnes misericors sis, atque

A peccata lugeas tua, Deique auxilium ac misericordiam implores.

IV. Quod autem attinet ad docendos proximos mandata Dei, unde, inquit, ego scire possum me Deo gratum esse, ut hoc aut illud alteri faciendum præscribere audeam, cum adhuc ipse defleam peccata mea? Qui enim aliquando lapsus est, lugere debet, nec tutus est, antequam se veniam novit impetrasse. Homo quidem peccat; Deus autem miscetur. Cor tuum securum esse non potest, priusquam accedas ad iudicium Dei. Quod si cupis intelligere, utrum tibi peccata condonata sint, illud magnum est argumentum, si nihil ex illis amplius est reliquum in corde tuo. At si vivunt adhuc, et memoria commoventur, neque tu id admodum curas, malum est signum. Luge igitur, et dole ac contremisce, donec a Deo misericordiam impetres. Si quis a te doceri vult, nec tamen facit ea quæ studiose illi præcipis, sed subinde revertitur idem flagitans, declina ab eo. Docet omnes Deus qui audire volunt. Quis docuit Cain et Abel, ut hoc facerent, ab eo abstinerent, cum lex adhuc scripta non esset? Frustra discendo laborat homo, qui Deum magistrum non habet. Si quis verba pronuntiat inutilia, audire noli, ne perdat animam tuam. Quod si ea re offenditur, ne sit tibi curæ. Dic : Animus meus hæc ferre non potest, omitte ea, obsecro; neque enim major ego sum primo illo homine, quem manibus suis formavit Deus, et pravis colloquiis corruptus est. Fuge igitur, et noli audire; sed ita fuge, ut quæ dicuntur, penitus obliviscare : nam si quid memoria tua residere permiseris, illud dæmones minime negligent, sed occident animam tuam.

V. Idem : Quantum, inquit, video, lucrum, et honor, et otium ad mortem usque hominem oppugnant. Qui alios docendi sibi munus arrogat, lædit animam suam, et dum proximum corrigere proficitur atque ejus domum ædificare, sibi ipse ruinam atque interitum struit. Cave ne peccando coinquines innocentiam quam in baptismo accepisti. Etenim sive pecces in corpus tuum, sive te furto obstringas, sive cupidius aliquid intuearis, sive clam quidpiam degustes, timens ne te aliquis aspiciat, sive quid elegantius aut pretiosius occulte possideas, Dei Filium officiis contumelia. Tantine sunt hæc, quidam inquit, o Pater! Cui ille respondit : Quemadmodum qui defosso pariete pecuniam subripuit, a diabolo deceptus est; sic et is qui hoc facit; nam qui illum vicit, vincit et hunc; et qui parvis in rebus vincitur, in magnis etiam superatur. Si quis, inquit, virtutes magnas fecerit et curationes, et omnem scientiam habuerit et mortuos suscitaverit, et afflixerit corpus suum, viderit autem aliquem in peccatis omnibus versantem, eumque despexerit, ea nihil ei proderunt, quia Christi mem-

⁵² Luc. xxiii, 43. ⁵³ Locus inutilis.

bra contemnit, eaque ipse judicat, nec relinquit A
iudicio Dei.

VI. Dicebat nos omnes esse tanquam in medici officina, in qua hic oculis, ille manibus, alius fistula, alius alio morbo laborat: cumque sint quædam vulnera jam curata, tamen nisi a cibis contrariis temperes, recrudescunt; sic qui pœnitentiæ incumbit, cum alium judicat aut contemnit, animæ suæ renovat ægritudinem. Suis igitur cuique curandus est morbus; sua cuique lugenda peccata, non autem alii despiciendi. Væ illi animæ, quæ non abhorret ab omni peccato! Cum esset populus Israel in Ægypto, abunde edebant et bibeant, sed premebantur Pharaonis servitute; at cum Deus illis misit auxilium per Mosem, ut a servitute liberarentur, tunc laboribus afflicti sunt, nec prius Moyses confusus est, quamvis Pharaos variis plagis afficeretur, quam tempus illud advenit, cum Deus dixit illi: *Adhuc una restat plaga, et mox Pharaos dimittet populum meum. Interficiam enim omne primogenitum. Et dixit Deus ad Mosem: Dices omni plebi, ut postulet vir ab amico suo, et mulier e vicina sua vasa argentea et aurea, vestemque plurimam* ¹¹. Dicebat igitur se a senioribus audivisse vasa argentea, et aurea, ac vestem sensus significare, qui inimico deserviunt. Quos homo nisi ab inimico extorserit, feceritque ut fructum afferant Deo, ad veram quietem pervenire non potest. Tabernaculum non obumbravit Deus, quoad imperfectum fuit, sed cum esset absolutum, tunc illud obumbravit. Sic et templum nebula non obumbravit, quando illi quidquam defuit; at ubi perfectum fuit, oblata sunt holocausta, et odoratus est Deus odorem suavitatis. Nisi homo ex totis viribus suis et ex tota mente sua Deum dilexerit, eique toto corde conjunctus fuerit, super eum Deus non requiescit. Si mens, inquit, antequam sensus domet, velit in crucem conscendere, provocat iram Dei. Rem enim viribus suis majorem aggreditur. Si malæ te cogitationes coinquinant, tu autem non doles in corde tuo, sed foves ea unde profisciscuntur, veterem Adam imitaris. Si in illud studium incumbis, ut peccatum superes, te ipsum affligens, et omnes removens occasiones, et Dei opem implorans: Tua, inquit, Domine, est misericordia, ut liberes me; ego enim sine auxilio tuo manus inimicorum meorum effugere nequeo; si hæc facis, et diligenter operam das ne offendas eos qui in te secundum Deum erudiunt, Jesu naturam imitaris. Et ipse custodiet te ab omni malo. Quoniam ejus est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO IX.

Ad eos qui mundo renuntiarunt.

I. Si mundo renuntiasti, teque Deo per pœnitentiam

addixisti, ne sinas ea te affligi (4) cognitione, quasi veterum peccatorum veniam non impetraris. Neque rursus ejus mandata contemnas, et ad eadem peccata revertaris. Ad mortem usque serva divina mandata, et ea nunquam despice. Cum mulieribus cibum ne capias, nec tibi cum junioribus familiaritas intercedat. Eodem in lectulo cum nemine dormias. Te ipsum quoque dum solus es, dum induis, aut exuis, reverere. Si urget necessitas, ad tertium utrumque vini poculum bibe. Mensuram hanc amicitiae gratia transilias cave. Eum ne incolas locum, ubi peccando Deum offendisti. Orationis studium noli remittere, ne incidas in manus inimicorum tuorum. Psalmorum incumbere meditationi; ea enim te in innocentia continebit. Corporis afflictiones amplectere, et vitia reprimentur. Ne qua in re tibi placeas cave. Peccata tua assidue desle. A mendacio abhorre; expellet enim abs te timorem Dei. Cogitationes tuas in omnium conspectu ne retexeris, ne proximo tuo sis offendiculo. Aperi cogitationes tuas patribus tuis, ut gratia Dei te protegat. In opere et labore manus tuas exerce, et timor Dei tecum habitabit. Si fratris tui peccatum videris non ad mortem ¹², eum ne despexeris, ne incidas in manus inimici tui. Eorum (5) quæ admisisti memoria ne delectare, ne renoventur in te peccata tua.

II. Humilitatem amplectere, et proteget te a peccatis tuis. Noli esse contentiosus, ne omnis in te habitet improbitas. Ne sis apud temetipsum prudens, ne incidas in manus inimicorum tuorum. Cor tuum inclina, ut libenter obediat Patribus tuis; et gratia Dei habitabit in te. Linguam tuam assuefacito ut dicat: Da mihi veniam, ignosce mihi; et humilitas ad te veniet. Dum resides in cella tua, his tribus assidue vaca, orationi, meditationi et labori manuum tuarum. Ita vive, ut si diem agas quotidie ultimum, et non peccabis. Ventri (6) noli indulgere, ne pristina in te peccata renoventur. In omni loco atque opere desidiam vita, ne te inimici vis opprimat. Quæ Dei sunt assidue meditare, et Deus in te requiescet. Quemadmodum domus extra civitatem diruta, sit locus fetidus: sic anima pigri monachi vitiorum sit domicilium. Orationi cum lacrymis incumbere, ut Dei misericordia veterem hominem peccatis onustum exuat. Labor (7), et paupertas, et hospitalitas, et afflictio, et silentium pariunt humilitatem. Humilitas vero veniam impetrat omnium peccatorum. Potest autem Domini et Dei nostri benignitas nos ita corroborare, ut voluntatem ipsius agnoscentes ac facientes, misericordiam inveniamus cum omnibus sanctis qui mandatis ejus obtemperarunt. Amen.

¹¹ Exod. xi, 1, 2. ¹² I Joan. v, 16.

(4) *Cognitione. An cogitatione?*

(5) *Eorum, etc. Græca habes infra l. c., cap. 6.*

(6) *Ventri, etc. Græca infra l. c., cap. 7.*

(7) *Labor, etc. Græca infra l. c., cap. 8.*

ORATIO X.

Ejusdem argumenti.

Sancto Petro apostolo Deus ostendit, nullum debere communem aut immundum hominem existimari¹⁵. Cujus mundum est cor, is omnes homines mundos existimat; at qui vitiiis cor habet inquinatum, is neminem mundum putat, sed sui similes omnes arbitratur: quod si quis dixerit aliquem esse virum bonum, statim irascitur in corde suo. Cave te igitur ne quempiam aut aperte aut in animo vestro vituperetis. Quanto se quisque negligentius explorat, tanto se judicat amiciores Dei. At qui studet se a vitiiis et perturbationibus expurgare, erubescit in cælum tollere oculos suos in conspectu Dei: se enim perspicit ab illo abesse quam longissime. Homo quidam duos servos habebat, et misit eos in agrum suum, ut meterent triticum, jussitque, ut septena singuli una die jugera meterent. Alter ipsorum totis viribus operam dedit, ut domini faceret imperata; sed tamen opus explere non potuit, quoniam vires ipsius superabat; alter autem otio se dedit. Ecquis, secum ipse inquit, tantum opus uno die queat perficere? Jussa igitur negligens, illa affliciebatur sollicitudine, sed modo dormiens, modo oscitans, modo sese vertens, ut ostium vertitur in cardine suo, diem temere consumpsit. Cum autem vesper advenisset, ad dominum reversi sunt. Qui cum servi diligentis laborem intellexisset, licet totum ab eo non esset opus perfectum, tamen hominem laudavit; alterum autem, ut inertem ac desidem contemptorem domo sua male multatum extrudi jussit. Nos item in omni opere et afflictione naviter ac totis viribus laboremus; et Deus nos sine dubio suscipiet cum sanctis suis. Debet homo preces assidue fundere in conspectu Dei magna cum humilitate cordis et corporis afflictione, nec ullo in opere suo sibi placere, nec humanis laudibus extolli, aut vituperationibus deprimi, sed frequenter peccatorum suorum recordari. Sic enim cor ab inimicis suis requiescet. Nullum verbum acerbum exeat ab ore tuo. Neminem coram laudes, aut usquam vituperes. Omnes animæ fores, id est sensus, diligenter occlude atque custodi, ne per illas aut evagetur, aut mundi verba ad eam perferantur. Beatus qui continenter luget peccata sua. Amen.

ORATIO XI.

De grano sinapis.

Magnum in exiguo sinapis grano mysterium continetur, quemadmodum Patres dixerunt, ideoque ad nostram doctrinam scriptum est: *Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo; quod omnium est seminum minimum; cum autem creverit, majus est omnibus olivibus; et fit arbor, ita ut volucres cæli veniant, et habitent in ramis ejus*¹⁶. Hæc cum ita se habeant, consentaneum est ut hujus granuli facultates imitemur. Cum enim illud ex omnibus seminibus dicat

A esse minimum, ostendit humilitatem nobis esse complectendam, ut mansuetudine et patientia nobis omnes homines anteponamus. Rubor in eo verecundiam significat et castitatem, ut nullum in carne nostra dedecus admittamus. Acris in eo vis indicat odium adversus vitia et mundi vanitates. Quod autem vis ejus non patet, nisi tractetur et coneratur, demonstrat nihil virtutem prodesse, nisi labore atque usu et exercitatione actio prodeat et consequatur. Valet etiam ad corpora condienda, ne putrescant aut fœteant. Illoc igitur granulo quod regno cælorum est simile, quod Christus est, voluntates nostras solutas ac mortuas conspergamus, ne putrescant et vermibus scateant. Idcirco enim Dominus Jesus factus est homo, ne solliciti simus, ne mundi curis distrahamur, sed ipsum pro viribus imitemur. Ad hujus granuli normam nos exploremus, videamus utrum illi cordis humilitate, animi mansuetudine, charitatis ardore similes simus. Ipse autem Dominus Jesus nos misericordia sua confirmet, ut voluntati ejus pareamus, quoniam ejus est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XII.

De vino.

I. Vini et naturæ hominis mysterium sic intelligitur. Debemus cor nostrum integrum cum omni sanctitate servare, si volumus, ut in eo Deus cum lætitia degat. Dolium nisi undique sit pice illitum, et nullas habeat rimas, vinum non potest continere; cor nisi humilitate et castitate muniatur, et nullas habeat vitiorum rimas, Dei non potest esse domicilium. Fieri enim nequit ut Deo quis simul et voluptatibus serviat. Caveamus diligenter ne in corde nostro sit odium, aut inimicitia: hæc enim arcent hominem a vera pœnitentia, ut Deo placere non possit. Fervet initio vinum; sic et adolescentia: paulatim fervorem remittit vinum, tandemque consistit; sic æstus adolescentiæ tempore sedatur, tandemque constituitur, dum Patrum disciplina eruditur, et eorum præceptis obtemperamus. Non infertur vinum in cellam, nisi prius consistat, non admittitur in aliorum cætum, cujus non est constantia variis ante rationibus explorata. Si cura vinaceis vinum relinquatur, acescit: sic et adolescens si cum illis qui sanguine ei conjuncti sunt, aut certe ab institutis ejus alieni, sinatur versari, disciplinam a Patribus traditam corrumpit et bonos mores. Nisi vinum in locis profundis et subterraneis recondatur, evanescit: sic adolescentiæ labores omnes sunt vani, nisi in humilitate conserventur. Vinum, quod subinde movetur et gustatur, deterius fit: sic et homo qui studia et actiones suas frequenter ostentat inani gloria, amittit perfectionem. Si dolii os apertum manet, culices ingrediuntur, et vinum corrumpunt: idem accidit in multiloquio, et facit vanisque sermonibus. Vinum ventis expositum amittit gratiam suam: et superbia perdit omnem

¹⁵ Act. x, 15. ¹⁶ Matth. xii, 31, 32.

hominis fructum. Quiescit vinum in locis penitus absconditis, et operitur: sic qui virtutem colit, in silentio conquiescit, et regit labore studia sua.

II. Hæc omnia in vino observantur, ut placeat domino suo; debet hæc omnia quisque custodire, ut placeat Deo. Porro quemadmodum vino non creditur, quale sit, nisi hauriatur et degustetur: sic homo non debet sibi ipsi fidere, sed in timore versari, donec occurrat Deo, a quo opera ipsius comprobentur. Ac quemadmodum si qua in dolio rimula existat, defluit vinum, antequam dominus sciat, si negligens est: sic quælibet res quamvis exigua fructum excutit hominis negligentis. Studiose igitur, fratres, ab omnibus offensionibus et peccatis caveamus, ut Deus nobis misericordiam et gratiam suam in iudicii die largiatur: quod faciet ille profecto, si pro infirmitatis nostræ viribus mandata ejus observaverimus. Cæterum tua est, Domine, potentia, et misericordia, et auxilium, et protectio, et venia, et patientia. Quis enim ego sum in manu malorum, a quibus me liberasti? Ego nihil habeo quod tibi dem. Peccator ego sum, atque indignus omnibus donis tuis. Tu me e manibus inimicorum meorum eripuisti. Tu es Dominus meus, et Deus meus. Tua est gloria, et misericordia, et defensio, et præsidium, et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XIII.

Ad eos qui initiantur et tendunt ad perfectionem.

I. Hæc sunt signa quæ fecit Dominus Jesus, antequam in crucem ascenderet. *Euntes*, inquit, *renuntiate Joanni quæ audivistis et vidistis: cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur. Et beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me*⁵⁷. Qui spem suam in hoc mundo sitam habet, cæcus est. Et si hac spe omissa, animum suum ad ea quæ in altera vita expectantur, intenderit, visum recipit. Claudus est, qui amat hoc sæculum; quod si eo neglecto, Deum diligit carnemque contemnit, recte incedit. Surdus est, qui vanis distractus occupationibus, divinis rebus minime vacet; quod si relictis omnibus, capessit præcepta Dei, jam audit. Qui odio, aut invidia, aut æmulatione, aut maledictis proximum suum insectatur, leprosus est; et ideo, ut olim leprosi, arcendus est ab altari; quod si vitia ejusmodi expulerit, mundus erit. Si igitur respiciat cæcus, ambulet claudus, surdus audiat, et leprosus mundetur; homo qui negligentia tempore in his vitiis erat mortuus, in vitam revocatur, et fit homo novus; ac deinceps evangelizatur, cum antea pauper sensibus fuerit, virtutum divitiis carens; et hæc renuntiat ei a quo baptizatus est.

II. Baptisma est afflictio cum humilitate atque silentio. Joannes enim, ut scriptum est⁵⁸, indumentum habebat ex pilis cameli, zona pellicea erat cir-

ca lumbos ejus, et in deserto versabatur: quod afflictionis est signum ac poenitentia, quæ mundat hominem, ac talem reddit, ut vacet ei in crucem ascendere. Crux autem est futuræ immortalitatis iudicium; sed opus est prius, ut ora claudat Pharisæorum et Sadducæorum. Sadducæi figuram gerunt infidelitatis et obstinationis; Pharisæi autem malitiæ et simulationis et inanis gloriæ. Scriptum est enim: *Et nemo ex illa die ausus est amplius Jesum interrogare*⁵⁹. Postea misit Petrum et Joannem, ut pararent Pascha⁶⁰. Cum enim mens se ipsam viderit nullis obstrictam vitiis, paratur ad immortalitatem, sensusque suos eodem dirigit, et secum conjunctos habet. Jesus autem oravit, dicens: *Pater mi, si fieri potest, transeat a me calix iste in hac hora*⁶¹. Quod nobis est documento, ut, cum mens vult in crucem conscendere, multum incumbat orationi et lacrymis, supplexque semper prosternat se in conspectu Dei, benignitatis ejus opem implorans, ut roboretur et custodiatur, donec resurgat in novitate sancta atque invicta. Crucis enim tempore magnum imminet periculum. Cum autem orat, Petrum et Joannem et Jacobum adhibere socios debet, id est integram fidem, spem constan-

tem, et ardentem charitatem. III. Atque hæc quidem gessit, et pertulit dilectus Dominus ac Deus noster Jesus Christus pro nobis, et omnibus in rebus nobis exemplum fuit, ut inquit Apostolus, *ut cognoscamus eum, et virtutem resurrectionis ipsius, et participes simus passionum ejus, mortique conformemur, ut occurramus ad resurrectionem mortuorum*⁶². Fel ipse pro nobis gustavit, ut nos improbam omnem cupiditatem abjiciamus, et os nostrum obstruamus, nec sinamus illam ex eo prodire ac perfici. Gustavit acetum pro nobis, ut nos omnem arrogantiam et perturbationem extinguamus. Sputis conspersus est pro nobis, ut nos mundi laudes et humanam gloriam aspernemur. Spinea corona caput ejus confixum est pro nobis, ut nos humilitatis corona redimamur, inimici superbiam conculcemos. Quod autem verberibus affectus est Jesus, antequam in crucem ageretur, nobis documento est, ut omnes hominum contumelias atque injurias æquo animo feramus. Jam quod vestimenta ejus ductis sortibus inter se diviserint, admoneamur, ut rerum caducarum jacturam parvipendamus, et crucem amplectamur, rapinam bonorum nostrorum, ut Paulus ait⁶³, cum gaudio suscipientes, quandoquidem meliorem et manentem substantiam habemus in cælis.

Hæc omnia debet homo præstare pro viribus suis, alioquin in crucem cum Domino non conscendet. Porro, cum hora sexta crucifixus sit pro salute nostra cum tanta cordis acerbitate, debemus ignaviam omnem ac formidinem deponere, donec peccatum intereat, quoniam, ut scriptum est⁶⁴, per cru-

⁵⁷ Luc. vii, 21. ⁵⁸ Matth. iii, 4. ⁵⁹ Matth. xxii, 46. ⁶⁰ Luc. xxii, 3. ⁶¹ Matth. xxvi, 39; Marc. xiv, 35. ⁶² Philipp. iii, 10, 11. ⁶³ Heb. x, 34. ⁶⁴ Ephes. ii, 16.

cem interfecit inimicitiam in eo. Nam quod hora nona clamavit Jesus voce magna: *Deus, Deus meus, quid dereliquisti me* ⁶⁶? nostrum esse declarat, postea quam vitia nos acriter affligentes devicimus, ut tandem cum humilitate clamantes ad Deum, fiduciam sumamus. Quod autem sole obscurato Dominus emisit spiritum, intellige tunc in te mortuum esse peccatum, cum spes rerum quæ in hoc mundo cernuntur, in animo tuo deficit. *Et velum templi scissum est a summo usque deorsum* ⁶⁷: quod significat, si mens fuerit liberata, interstitium quod inter illam et Deum intercedit, sublatum iri. *Petræ scissæ sunt, et monumenta aperta* ⁶⁸, quoniam per mortem illam nobis adhibitam, omne pondus et cæcitas, et quæcunque premunt animam nostram, confringuntur, et sensus, qui morti fructum ferebant, convalescunt, atque excitantur invicti. In sindone munda et aromatibus involutus est, ut nos post ejus mortem in sanctitate atque immortalitate conquiescamus. *Et posuerunt illum in monumento novo, in quo nemo positus fuerat* ⁶⁹; et volverunt lapidem magnum ad ostium nonumenti ⁷⁰. Cum mens ab omnibus hujus sæculi perturbationibus liberata Sabbatum agit, est in monumento novo, et res novas atque incorruptas meditatur. *Ubi corpus est, illuc congregabuntur et aquilæ* ⁷¹. Surrexit in gloria Patris sui, et ascendit in cælos, *sedet in dextera maiestatis in excelsis* ⁷². Nostrum igitur est, Apostolus ait, *ut si cum Christo consurreximus, quæ sursum sunt inquiramus, ubi Christus est in gloria Dei sedens. Quæ sursum sunt sapiamus, non quæ super terram. Mortui enim cum Christo sumus* ⁷³, qui pro sancto nomine suo faciet nobiscum misericordiam suam; nostras enim tulit infirmitates, ut peccata nostra deleteret, nosque in sanctorum suorum numero collocaret, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XIV.

Beati Isaïæ abbatis luctus et lamentatio.

I. Me miserum, me miserum, quia nondum a gehennæ igne sum liber! Qui ad illam homines detrahunt, adhuc in me operantur: et omnia opera ejus moventur in corde meo. Qui me in incendium conantur demergere, agunt adhuc in corde meo, et fructus suos proferre cupiunt. Nondum mihi constat, quoniam hinc sim profecturus. Nondum mihi parata est recta via. Nondum plane liberatus sum ab aereis potestatibus, quæ mihi per mala mea opera dominari conantur. Nondum liberatorem meum suscepi, qui venit ut me ab ipsis vindicaret. Adhuc enim in me viget earum improbitas. Nondum video, quæ mihi apud judicem possit esse fiducia. Nondum exploratum habeo, utrum morte multandus sim, necne. Nondum ex reorum numero exemptus sum. Reus qui in carcere vincitus est, non lætatur. Qui ferreis obstrictus est vinculis, facere

A voluntatem suam non potest. Non docet alios, qui compeditus tenetur. Qui in doloribus versatur, non valet quiescere. Non edit cum voluptate, cujus collo injectus est laqueus. Neque amplius cogitat, quomodo alia scelera committat, sed in luctu et mœrore degit ob illa quibus obstrictus est, et propter quæ merito cruciatur.

II. Qui considerat extrema illa supplicia, quibus afficiendus est propter peccata sua, is animum in cæteris judicandis non habet occupatum: cor ejus simulat dolor tormentorum; cruciatuum cogitatio non sinit eum curiosum; de cibis non est sollicitus. Non respondet illis a quibus afficitur contumelia; patienti animo fert omnes injurias, seque dignum illis existimat; risus ab eo procul abest; cum suspirio et gemitu formidandi judicii in quo sistendus est, recordatur; si quid audit, non animadvertit utrum cum laude dictum sit, an contra; doloris magnitudo ingentem ex oculis ejus copiam exprimit lacrymarum; si ex claris parentibus ortus est, magis etiam dolet, quoniam in judicio tam multis spectantibus videndus est; in populo non considerat, qui boni, qui mali sint: si una cum ipso alii vincti trahuntur, non attendit illis, nec consultat cum eis quid agendum sit. *Onus enim fert quisque suum* ⁷⁴. Dum ad supplicium trahitur, oculos humi defixos tenet; nemo de illo audet verba facere propter metum tormentorum. Ea quæ patrarit, quamobrem merito damnatus sit, ipse constitetur.

C III. Quandiu igitur ebrius ero sine vino, et hæc quæ ante me sunt negligam? Ariditas cordis mei oculos meos exsiccavit. Et sollicitudinis ebrietate caput meum exhaustum est. Animi distractio ad horam usque tenebrarum mihi oblivionem adduxit. Corporis necessitas devinxit me; et interitus de via me cogit deflectere. Neque amicum habeo, qui de me loquatur; nec munus est mihi, quod civibus mittam. Fama calamitatum quibus afficior, facit ut me non agnoscant. Si eos imploro, non audiunt me. Vident enim me nondum a doloribus liberum. Cor meum consolationem non invenit. Peccatorum enim aculeus sine ulla intermissione me stimulat; et onus iniquitatum mearum ingravescit. Nec tamen ignis vim plane reformido, quoniam in illum me injectum iri exploratum non habeo. Clamor in auribus meis insonat, in propinquo supplicium esse. Vulnera quæ sanata videbantur, in corpore meo recrudescunt; nec tamen adhuc computruerunt, ut medium requiram. Contego vulnera mea, ne ab hominibus videantur; et pati nequeo, ut ea medicus curet. Acerba inferre vult medicamenta, sed ego non patior. Bonus est medicus, nec mercedem a me requirit; et ego sum ita piger, ut ad eum graver accedere. Ultro ipse ad me venit, ut mihi medeatur; et invenit me comedentem quæ vulneribus sunt contraria. Hortatur me, ut deinceps abstineam; et ve-

⁶⁶ Matth. xxvii, 46. ⁶⁷ ibid. 51. ⁶⁸ ibid. 51, 52. ⁶⁹ Joan. xix, 41. ⁷⁰ Matth. xxvii, 60. ⁷¹ Matth. xxiv, 28; Luc. xvi, 57. ⁷² Heb. i, 3. ⁷³ Coloss. iii, 1-5. ⁷⁴ Gal. vi, 5.

scendi voluptas cor meum decipit. Quoties comedo, quoties me pœnitet comedisse; sed pœnitentia mea non est vera. Mittit ille mihi quod comedam, ut convalescam; at mala consuetudo ea me suscipere non permittit. In summa, quid agam, ignoro. Lugete mecum, omnes vos fratres mei, ut Dei auxilium viribus meis majus ad me descendat, ut me regat, et doceat, quoniam ipsius est regnum, et gloria, nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XV.

De mundi renuntiatione.

I. Rationibus nostris consulamus, charissimi, quoniam tempus breve est ⁷⁴. Animo vacare non potest qui de corpore sollicitus est. Quemadmodum nemo potest oculum unum in cœlum tollere, et alterum humi defigere; ita mens nequit quæ Dei et quæ mundi sunt simul curare. De iis quæ tibi non prosunt, te adeo fuisse sollicitum erubescas, cum e corpore excesseris. Deum time, qui tuas cogitationes intuetur. Quæ coram hominibus facere erubescis, ea et occulte cogitare turpe puta. Ut arbor ex fructu cognoscitur, sic ex cogitatione mens qualis sit, intelligitur. Quandiu peccato pates, ne te liberum putes. Qui vera fruitur libertate, is in eorum quæ turpiter admisit, meditatione non immoratur. Ne te igitur liberum existima, donec Dominum provocas ad indignationem. Libertas non advenit, quod animus aliquid eorum quæ in mundo sunt, concupiscit. Ea te cura sollicitet, quod resurrecturus sis, et Deo rationem redditurus. Deum time, qui singula quæ fecisti, iudicaturus est. Qui tam sollicitus es, si corpus ægrotat, ut illud cures: cur non studes ut in resurrectione beatum efficiatur? Quotidie, antequam Deo preces effundas, tecum ipse considera quod vitium superaris. Quemadmodum terra sine semine et aqua fructum ferre non potest: sic agere nequit homo pœnitentiam sine humilitate et corporis afflictione. Acris circumfusi et spirantis afflatu florent germina: et mandatorum observantia floret homo. Quæ quidem observantia fidei in Deum est argumentum. Timor Dei conscientiam integram et tranquillam conservat. Si tibi in cellula commoranti voluptas sensus tuos libidine titillaverit, primos cogitationis impetus cohibe, ne te corripiant. Deum esse præsentem recordare, cujus oculis vel cordis arcana sunt manifesta.

II. Sic igitur animam tuam alloquere: Si vereris, ne te peccantem aspiciant peccatores similes tui, quanto magis Deum vereri debes, qui penitus abscondita et occulta contuetur? His verbis Dei timorem excitabitur in corde tuo: quem quidem Dei timorem si amplecti volueris, immobilis atque invictus adversus vitia permanebis. Sicut scriptum est: Qui

confidunt in Domino (8): non commovebitur in æternum, qui habitat in Hierusalem ⁷⁵. Qui credit sibi cum e corpore discesserit, iudicium esse subeundum, is nulla in re iudicat proximum suum. *Oportet enim, ut scriptum est* ⁷⁶, omnes nos sisti ante tribunal Christi, ut unusquisque recipiat ex operibus quæ gessit in corpore suo, vel præmium vel supplicium. Qui credit futurum esse sanctorum regnum, cavet ne in parvis aut minimis rebus peccet, ut fiat vas electum. Nam simile, inquit ⁷⁷, es: regnum cælorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti; quos cum impleta esset, extrahentes elegerunt bonos, et putres abjecerunt. Qui credit corpus suum in die iudicii resurrecturum, debet illud ab omni sorde et macula purum integrumque servare. *Reformabit enim, ut scriptum est* ⁷⁸, corpus humilitatis nostræ, ut sit conforme corpori claritatis suæ secundum operationem virtutis suæ. Nihil est in hoc mundo, quod eum in quo Dei charitas habitat, possit ab illa separare. Quis enim, inquit Apostolus ⁷⁹, nos separabit a charitate Dei? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? Utinam nos inter illos reperiat Deus, quos nulla res hujus mundi separavit a charitate Christi, ut una cum illis inveniamus misericordiam per virtutem Domini nostri Jesu Christi: cujus cum Patre ingenito, et Spiritu sancto est gloria, et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum! Amen.

ORATIO XVI.

Ejusdem argumenti.

I. Difficile videtur in primis, patria relicta, in solitudinem sese conferre, secumque gerere fidem perfectam et spem, animique constantiam adversus proprias voluntates. Statim enim ejusmodi cogitationes te circumvenient, et timorem injicient. Quomodo tentationes laturus sis, et asperam paupertatem, et morbos, si in eos incideris, cum qui te curet aut cognoscat, habeas neminem? Sic autem exploret te bonitas Dei, ut studium tuum, et charitas erga ipsum appareat. Denique cum in cellula tua solus eris, invadent te grayissimæ timoris cogitationes. Servat hominem, inquit, non solitudo, sed observatio mandatorum Dei; tibi que in memoriam redigent sanguine conjunctos aliquos, et dicent: Nonne isti sunt servi Dei? Aeris præterea proponunt intemperiem, ut concidat cor tuum, atque animum despondeas. Verum si in te charitas spesque fuerit, malitia nihil proficiet; sed tuus in Deum amor patet, qui eum magis diligas, quam quietem carnis. Solitudinis afflictio perducit hominem ad spem; spes defendit ab inimicis ex carne. Neque enim temere in solitudinem te contulisti, sed ut te ipsum explorares exerceresque contra adversarios tuos.

⁷⁴ I Cor. vii, 29. ⁷⁵ Psal. cxxiv, 1. ⁷⁶ II Cor. v, 10. ⁷⁷ Matth. xiii, 47, 48. ⁷⁸ Philipp. iii, 21. ⁷⁹ Rom. viii, 35.

(8) *In Domino*. Ad sententiam explendam hæc deesse videntur, sicut mons Sion

disceresque suo quemque illorum tempore prosternere, quibus devictis ad immortalitatis quietem pervenires.

II. Magnum autem ac præclarum existimo inanem gloriam vincere, atque in Dei cogitatione proficere. Qui enim hac improba inanæ gloriæ perturbatione tenetur, is procul abest ab ipsa pace, et animum a sanctis alienum habet, et ad malorum suorum extremum incidit in superbiæ vitium fallendique sollicitudinem. Tu vero, o Christiane, labores celsa virtutesque tuas; et cave ne lingua tua tibi illas subripiat, et tradat inimicis tuis. Qui enim recte agit, et corporis sui vitia infirmitatesque per poenitentiam abiecit, is animam suam pretiosam constituit in conspectu Dei, et gratum illi templum efficitur. Qui vero gloriam hominum diligit, is vitiorum expers esse non potest, sed æmulatio et invidia habitant in eo; is animam suam multis tentationibus exponit, et cor ejus a dæmonibus convulnervatur, cum explendæ cupiditatis suæ locum non semper inveniat: flans autem ejus interitus. Humilibus a Deo peccata reteguntur, ut ea agnoscant, et poenitentiam agant, expulsisque septem dæmonibus, vera gloria et sanctis virtutibus animam nutrant. Qui sunt ejusmodi non curant hominum contumelias. Suorum enim memoria peccatorum tanquam clypeo ab iracundia ultioneque sese defendunt, patienterque ferunt quidquid illis accidit. Quanam illos attingat ignominia, qui sua in conspectu Dei peccata perspiciunt? Quod si verba proximi tui ferre non poteris, sed volueris illi respondere, bella excitabuntur in corde tuo, quæ tibi molestiam afferent, tum ex iis quæ audieris, tum ex iis quæ fueris locutus. Et beatos existimabis eos qui soli degunt, irritabiturque cor tuum adversus proximos tuos, tanquam sint charitatis expertes. Patientiam igitur et charitatem amplectere; patientia enim iracundiam vincit, et charitas molestiam abstergit. Itaque Deum ora, ut has tibi virtutes largiatur, quibus iracundiæ impetum repellas. Quod si tibi obijciuntur adhuc, quibus adversus proximum irascaris, irascere adversus dæmonas, cum proximo autem humiliter pacem retine. Qui ut pacem colat, dura hominis acerbi ac stulti verba sustinet, is vocabitur filius pacis, animæque et corporis, et spiritus pacem possidebit. Quæ quidem tria si in te consenserint, concident ii qui armati sunt adversus legem mentis, et carnis servitus destruetur, et ipse filius pacis appellaberis, et habitabit in te Spiritus sanctus, et non discedet.

III. Beati qui labores suos prudenter consideratęque suscipiunt. Eos enim levius ferunt, et dæmonum dolos ac fraudes subterfugiunt, eorum in primis qui formidine quadam homines ab omni opere bono quod aggrediuntur, deterrent, et ad ignaviam animum Deo vacantem impellunt, ut eum ab ejusmodi avocent studio. Verum si charitas in nobis fuerit et patientia et continentia, ne ab uno quidem

A opere bono poterunt nos amovere, præsertim si cogitaverimus ignaviam bona cuncta destruere. Si mundo renuntiasti, caveto a dæmone tristitiam afferente, ne te per nimiam acerbiteriam et afflictionem impediat quo minus ad magnas virtutes pervenias; quæ in eo sitæ sunt, ut tibi ipse ne placeas, ut æquo animo contumeliam feras, gaudeasque te ad nullum sæculi negotium et munus aptum existimari. Hæc si operam dederis ut assequare, animæ coronam et decus acquires. Neque enim qui mundo renuntiarunt, et paupertatem in aperto tantum complexi sunt, spiritu pauperes existunt; sed qui malitiæ renuntiant, Deique memoriam semper esuriunt et sitiunt. Neque qui corporis tantum incumbunt afflictioni, ad animi perveniunt tranquillitatem; sed qui vacant homini interiori, et proprias amputant voluntates, ii virtutum coronas accipient. Sta igitur in custodia cordis tui, et sensibus tuis attende, ut memoria tecum ab omnibus mundi cogitationibus conquiescat, neque a latronibus diripiatur. Qui enim cogitationes suas diligenter observant, agnoscunt eas quæ cupiunt ingredi et animum coinquinare. Si ardenti studio divinis mandatis incubueris, intelliges eos qui te perturbant, qua occasione tibi terrorem injiciant. Mentem enim perterrefaciunt, ut extollatur, et iners fiat. At illi quibus malitia eorum cognita est, constantes manent in eo loco quem elegerunt, et Domino gratias agunt. Sic enim in rebus adversis se gerunt illi quibus patientia, et longanimitas et charitas cordi est. Desidia vero, et negligentia, otiique cupiditas ea suadent loca conquirere in quibus laudem et gloriam inveniamus. Ex quo sensus sunt imbecilliores, et perturbationum impetus exsurgit, superbiæque et satietate occultam continentiam perdit.

IV. Si sensibus tuis vis perfecte mederi, Christi crucem amplectere; in ea enim veram omnium ægritudinum medicinam invenies. Si, te invito, cor tuum extollitur, et ad ea quæ nolis, facienda pertrahitur, id ex vetere Adam scito proficisci. Si cor tuum peccatum odit, et abhorret ab iis quæ peccati afferunt occasionem, et tu, prudenter adhibito supplicio, recedes ab iis quæ te ad peccandum alliciunt, et ex animo procreatorem tuum orabis, ut tibi ferat auxilium, ut nulla in re ipsum offendas, multisque lacrymis in conspectu ejus prostratus ita precaberis: Tuum est, Domine, misereri. Libera me, Domine ab inimicis meis. Ego enim sum imbecillior quam ut sine ope tua possim e manibus eorum effugere. Si hoc modo supplicaris, diligenter studens, ne illos molestia afficiat qui docent te secundum Deum, id ex natura est novi Adam Jesu Christi. Nisi enim obedientiam, et humilitatem et patientiam amplectare, licet cuncta facias, tamen ad habitum naturæ contrarium declinabis. Totum igitur cor tuum ad obediendum Deo converte, sic illum obsecrans in veritate: Ad te, Domine, simplex accedo; doce me facere voluntatem tuam⁸⁰:

⁸⁰ Psal. CXLII, 10.

ego enim quid mihi expediat, ignoro. Tu, Domine, A pro me pugna adversus inimicos meos; mihi enim ignotæ sunt fraudes ipsorum et doli. Si ex animo ita precatus, ea studueris exsequi quæ novi hominis Jesu naturæ sunt congruentia, is nulla in re te decipi patietur. Si unum aliquid duntaxat præceptum observas, non curas te ipsum plane, neque illius servituti te penitus addixisti. Quemadmodum agellus per se non potest efficere, ut a zizaniis expurgetur et semina bona percipiat, neque fruges bonas simul cum zizaniis ferre, quoniam a zizaniis opprimuntur: ita tu nisi ope divina fueris a carnis voluptatibus expurgatus, non poteris te ipsum a peccato custodire.

V. Cave igitur ab iis quæ peccatum generant. Avaritia mater est improba omnium peccatorum. B Acedia propriam fovet voluntatem. Voluntas propria superbia intumescit, et contemptum gignit. Cor sibi placens mundanæ consuetudinis parit cupiditatem; inde fit, ut quæ tibi sunt inutilia concupiscas, ut obtrectatoribus aures patefacias, ut nugas aucuperis easque aliis vendites, ut quæ sæculi sunt diligas, ut doceas quæ non didicisti, et quæ abs te non exiguntur: ut lingua tua proximum pungas, ac stimules. Hæc et alia mala permulta consequuntur. Si quis igitur proficit, aut cupit proficere, caveat diligenter ab occasionibus peccatorum, atque ita peccata comprimet et exstinguet. Qui strenue pugnat, hæc animadvertit, et admonitiones libenter audit; qui vero eas aspernatur, adulatoribus aures patefacit. C Qui corporis timet infirmitatem, ad id quod secundum naturam est, non perveniet. Qui supplex ad Deum confugit, in eo quietem inveniet. Nisi Gedeon (9) hydrias confregisset, non aspexisset lampadum splendorem⁸¹; itidem homo nisi corpus contemperit, Divinitatis lumen non intuebitur. Etiam Jahel uxor Ilaber Cinez, nisi tulisset clavum tabernaculi, Sisaræ superbiam non oppressisset⁸². Si mens igitur se confirmaverit, decreveritque charitatem sequi, omnia carnis vitia superabit. *Charitas enim patiens est, benigna est*⁸³, æmulationem et arrogantiam vitat; permittit, ut mens ab iis quæ naturæ contraria sunt, opprimatur. Mens autem bona, caput est animæ atque princeps, nec sinit eam quidquam suscipere, quod sit naturæ contrarium; ostendit enim illi quot injuriis propterea sit affecta.

VI. Dominus noster Jesus Christus cum suam erga genus humanum in cruce misericordiam ostenderet, latrones duos, cum inter ipsos medius esset, separavit. Turbatus est autem is qui a sinisteris erat, animadvertens necessitudinem pravam quæ sibi cum altero qui a dextris pendeat, intercesserat, esse diremptam. At ipse cum humilitate et timore in Jesum intuens: *Memento, inquit, mei cum veneris*

in regnum tuum⁸⁴. Amici non sunt igitur amplius nec potest is qui a dextris est, alteri persuadere, ut a malo vitæ proposito recedat. Cæterum illi, qui nondum ad hanc humilitatis et charitatis viam pervenerunt, identidem cadunt et resurgunt, donec misericordia Dei cum illis fiat, sine qua salutem assequi nequeunt. Quæ cum ita sint, boni latronis fidem atque humilitatem imitemur. Humilitas faciet, ut crucis ignominiam libenter seramus. Qui cruce sua sublata per Christum a malo latrone sejungitur, agnoscit peccata sua quibus Deum offendit, eaque constetur et deslet, et veniam atque misericordiam impetrat ab ipso Deo: cui potestas, et gloria nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XVII.

De gaudio animæ Deo servientis.

I. In primis hortor te in timore Dei, ut ex ejus voluntate perfectus sis, ne labores tui sint inanes, sed Deo grati. Qui enim negotiatur, lucrum facit, ideoque lætatur; nec considerat quos labores pertulerit. Qui duxit uxorem, eam studiose observat atque custodit, et cor ejus in illa conquiescit. Mles pro rege suo pugnans mortem despicit, ut corona donetur. Hæc istius mundi sunt opera, et qui ea faciunt gaudent. Quod cum ita sit, quoniam gaudio affici debet animus illius qui Dei sese addixit servituti, et in eo studio se naviter gerit, cum considerat angelos sibi ex hac vita discedenti obviam venturos, gratulatuosque, quod ex tenebrarum potestatibus fuerit liberatus? Cum enim anima e corpore egreditur, angeli cum ipsa proficiscuntur. Tunc autem occurrunt illi omnes tenebrarum potestates, exquiruntque, si quid in ea proprium inveniant, ut illam sibi vindicent. Contra vero tum angeli pugnant, tum multo magis opera quæ ipsa fecit, quibus ab adversariis oppugnantibus defenditur et custoditur, ut eam attingere nequeant. Quod opera bona vicerint, tunc ejus præconium canunt angeli, donec cum lætitia Deo occurrat. Quo quidem tempore omnium laborum quos in mundo pertulit, obliviscitur. In hoc ergo exiguo vitæ curriculo alacriter laboremus, et opera nostra ab omni malitia pura atque integra custodiamus, ut e manibus inimicorum nostrorum qui admodum improbi crudelesque sunt, liberemur.

II. Beatus ille, in quo nihil eorum inest, quoniam gaudium ejus et lætitia, et quies et corona est immortalis. Hujus autem mundi divitiæ et voluptates sunt vanæ. Ploremus coram Domino pro viribus, ut ipse pro benignitate sua nostri misereatur, nobisque ferat auxilium, quo nos adorientibus inimicis resistamus. Curam nostri geramus cum severitate, desiderioque feramur in Deum, ut tunc ex improbis inimicorum manibus nos eripiat. Pauperes benigne

⁸¹ Jud. vii, 19 sqq. ⁸² Jud. iv, 21 sqq. ⁸³ I Cor. xiii, 4. ⁸⁴ Luc. xxiii, 42.

(9) Nisi Gedeon, etc. Hæc infra Græce l. c., cap. 14.

complectamur, ut nos ab avaritia liberet. Omnes fratres nostros pariter diligamus, neminem omnino odio prosequentes, *neque ulli malum pro malo reddamus*⁸⁵, atque ab æmulatione liberabimur. Pacem cum omnibus, tam parvis, quam magnis habeamus⁸⁶. Omnibus in rebus humilitatem servemus, proximoque cedamus, quamvis injuria aut contumelia affecti, ut a superbia liberi simus. Proximum nostrum, licet vituperemur ab eo, honore prosequamur, et a maledicentia erimus alieni. Mundi delicias et dignitates contemnamus, ut ab invidia simus integri. Linguam in Dei laudibus et precibus contineamus, ut mendacium a nobis procul absit. Animum et corpus nostrum a libidine arceamus, ut puri castique simus. Hæc enim animam, cum e corpore egreditur, tuentur atque defendunt; et virtutes ei sunt auxilio, si eas possederit. Quis sapiens recuset mortem oppetere, ut a mundi miseriis et peccatis liberetur? Faciamus quod in nobis est, et virtus Domini nostri Jesu Christi nostræ non deerit humilitati. Novit enim hominis infirmitatem, et ideo concessit illi perflugium poenitentiae, quandiu est in corpore, usque ad extremum spiritum. Omnes igitur cogitationes tuas in Deo fige, ut te custodiat. Nihil in hoc mundo spei ponas, ne te perdat; res enim has omnes terrenas derelinques, et enigrabis. Quidquid autem gesseris propter Deum, id te necessitatis tempore comitabitur. Quæ mundi sunt, odio prosequere, ut Deum cor tuum videat. Orationi continenter incumbere, ut animus tuus illustretur. Desidiam fuge, ne dolore afficiaris in resurrectione iustorum. Linguam tuam custodi, et Dei timorem amplectere. In pauperes benignus esto, ne in sanctorum conspectu confundaris. Ciborum ne indulgeas cupiditati, ne arceat te Amalec. A murmurationibus tempera, ne te serpentes devorent. Noli vinum diligere ad ebrietatem, ne Dei lætitia priveris. Pios homines dilige atque observa, ut per ipsos misericordiam consequare. Sanctos homines cole, ut zelus eorum comedat te.

III. Regni cœlorum recordare, ut ejus memoria te paulatim alliciat. Gehennam considera, ut ejus opera tibi sint invisæ. Quotidie mane cum surgis, cogita Deo te rerum omnium quas gesseris, rationem redditurum, et non peccabis adversus illum, sed ejus timor in te manebit. Para te, ut ei obviam procedas, et ejus voluntati obtemperabis. Eorum in quibus hic deficiis, quotidie rationem subducito, et in ipso mortis articulo non affigeris. Videant fratres tui opera tua bona, et zelus sanctus comedat eos. Explora quotidie, ecquod in te vitium superaris, nec tibi propterea placeas; nam misericordia et virtus sunt Dei. De fide et probitate tua ne extollaris, sed ad ultimum usque vitæ spiritum sta in timore. Ne tibi ipse fidas, quandiu vivis, donec superes omnes tenebrarum potestates. Vigila, frater, adversus spiritum homini tristitiam afferentem.

A Multas enim tendit insidias, ut opprimat te. Tristitia quæ ex Deo est lætitiā affert, et hominem confirmat in voluntate Dei. Qui autem dicit tibi: Quo fugies? poenitentiam non habes, veniam non invenies; is ab inimico est, et nihil aliud querit, nisi ut, abjecta continentia, incidas in desperationem. Tristitia vero quæ ex Deo est, hominem ad desperationem non impellit, sed contra potius eum consolatur. Ne timeas, inquit; ad Deum revertere, qui benignus et misericors est et novit hominum imbecillitatem. Malis cogitationibus acriter resiste, et abs te fugient. Timidos enim ignavosque premunt ac superant, et fidem in Deo non habere coarguunt. Qui sibi ipse minime blanditur, quique suam agnoscit imperitiā atque infirmitatem, is non cupiditatibus indulget suis, sed divinæ obtemperat voluntati. Qui sibi ipse placet, et sententiam suam cæteris anteponit, timorem Dei a se abesse ostendit.

IV. Timor Dei custos est animæ, et rationis defensor adversus inimicos ejus. Qui Dei gloriam querit, a se fugat immunditiam. Qui prudenter sollicitus est, abscondit cupiditates. Sollicitudo enim, ut scriptum est, venit ad hominem sapientem; et qui se ipsum extenuat, novit sanitatem. Qui regis sui vicit adversarios, coronatur. Sunt vitia, sunt et virtutes. Quod si nos desidiæ dedimus, deprehendimur proditores. Labor secundum Deum ad virtutem auxilio est, desidia vitiorum est mater. Eorum qui virtutes capessunt est, ut si ceciderint, non desperent, sed exsurgant. Moderati corporis labores in excolendis virtutibus prosunt. Ex inertia pullulant vitia. Scienter pugnantium inurus est, proximum non judicare. Murum hunc diruit, qui vituperat proximum. Lingua moderatio prudentem indicat hominem. Qui linguæ laxat habenas, se procul a virtute abesse significat. Eleemosyna fiduciam parit; qui abhorret ab eleemosyna, virtutis est expers. Bonitas mater est castitatis. Animi distractio gignit cupiditates. Cordis asperitas iracundiam promittit. Animi exercitatio terrenas detestatur occupationes. *Corporis exercitatio parum utilis est*⁸⁷. Animus concidit, cum occupationes diligit: exsurgit autem, dum moderatam quietem amplectitur. Somni satiety in corpore excitat cupiditates. Vigilia moderata salus est cordis. Somnus immodicus hebetat animum, moderatus autem illum acuit. Qui vigilæ tempus in nugis consumit, tolerabilius illud in somno collocaret. Vitiorum omnium comes est dolor. Proximi conscientiam non punit humilitas. Humana gloria paulatim superbiam parit. Distentio impedit cognitionem. Ventris continentia vitia domat. Epularum studium immensas excitat cupiditates. Corporis ornatus est animæ interitus. Divini iudicii meditatio animum continet in officio.

V. Qui conscientiam conculcat, virtutes excutit e corde suo. Qui Deum timet, diligens est; qui illum

⁸⁵ Rom. xii, 17. ⁸⁶ ibid. 18. ⁸⁷ I Tim. iv, 8.

non timet, amplectitur negligentiam. Qui os suum custodit prudenterque tacet, cogitationes in Deum tollit. E multiloquio desidia prodit et furor. Qui voluntatem suam proximo submittit, animum virtutis studiosum ostendit; qui vero voluntatem suam amplectitur, præ se fert imperitiam. Dei timor et tacita meditatio custodit animum a vitiis. Mundi colloquia cordi tenebras offundunt, et a virtutibus deterrent. Rerum amor terrenarum mentem atque animum perturbat; earum vero contemptus quietem affert et tranquillitatem. Qui celat cogitationes suas, mundi gloriam quærit; qui autem cogitationes suas Patribus aperit, fugat eas a se. In domum quæ foribus fenestrisque caret, quilibet serpens ingreditur: huic similis est homo, qui laborat et non custodit labores suos. Quemadmodum ærugo ferrum consumit, sic ambitio cor hominis rodit. Quemadmodum hedera vitem amplexa, fructum illius destruit: sic inanis gloria hominis labores evertit. Inter virtutes excellit humilitas, et ingluvies præstat inter vitia. Virtutum finis est charitas, et vitiorum extremum est se justum existimare. Quemadmodum tinea lignum rodendo corrumpit, ita malitia cor hominis invadens animam opprimit. Qui animam suam projicit in conspectu Dei, facile perfert hominum contumelias. Qui se ipsum non reprehendit, ab iracundia superatur. Qui cum hominibus mundo deditis versatur sermonesque confert, animam suam perturbat et confundit eam, adimens illi fiduciam in oratione. Qui ea quæ mundi sunt diligit, animæ suæ tenebras offundit. Qui autem ea quæ mundi sunt, plane contemnit ac despicit, quæ vera sunt bona, cognoscit et percipit. Qui labores libenter sumit, facile vitia domat ac fugat; inertia vero atque ignavia ea gignit et fovet.

VI. Ne te civilibus negotiis implices, et animus tuus tranquillus erit. Ne confidas viribus tuis, et divinum auxilium aderit tibi. Nullo cum homine inimicitias exercueris, alioquin oratio tua execrabilis. Pax tibi cum omnibus sit, ut oratio tua Deo sit grata. Oculos tuos custodi, et cor tuum improba ne conspiciat. Qui mulierem spectat cum voluptate, committit adulterium¹⁰: inimici jacturam ne cupias audire, ne cor tuum ultione gaudeat. Aures tuas observa, ne tibi compares inimicos. Opera et labore manum exerce, ut pauper panem inveniat: inertia enim mors est et interitus animæ. Oratio frequens excutit servitutis jugum. Qui mortem cogitat appropinquare, facile temperat a peccatis. Qui diu se victurum sperat, multis peccatis irretitur. Qui ita vivit tanquam factorum suorum omnium rationem redditurus, auxilio Dei vitam suam servat integram a peccato; qui autem contemnit, Quando, inquires, erit illa dies? ambulat in via peccatorum. Cogita ubi sis, et quo tibi sit abeundum, cum

¹⁰ Matth. v, 28.

(10) Si libido, etc. Græca videas infra cap. 9, ex Passinianis.

A e corpore discesseris, et nullo tempore negligas animam tuam. Honorem considera quem omnes sancti sunt assecuti, et eorum æmulatio te paulatim ad virtutem alliciet. Dedecus item considera in quod peccatores omnes inciderunt, et custodiet te semper a malis.

VII. Quidquid agis, id Patrum tuorum consilio dirige, et tempus omne traduces cum tranquillitate. Attende tibi; cum te cogitatio stimulat, quod fratrem tuum offenderis, ne illam contempseris; sed supplex ab eo veniam pete, donec eam impetres. Cave ne durus acerbisque sis adversus fratrem tuum; ab inimico enim omnes tentamur. Si cum aliis fratribus habitas, noli semper illis Imperare, sed simul labora, ne mercedem amittas tuam. Si tibi de victu vestituque dæmones sollicitudinem injecerint, aut nimiam inopiam exprobrarint, nihil eis responde, sed te ipsum in toto corde tuo ante Deum prosterne, et ipse te consolabitur. Cave, ne in orationibus tuis negligens sis; ex illis enim lumen ad animam venit. Si multa bona opera fecisti, ne glorieris. Quod si mala rursus multa commisisti, cor tuum ne contabescat desperatione, sed diligenter attendat, ne illis amplius obstringatur. Si libido te premit (10), corpus tuum afflige sine intermissione in conspectu Dei cum humilitate, et quietem invenies. Si te livor invaserit, cogita nos omnes esse Christi membra, proximique tum honorem tum ignominiam esse nobis communem, et liberaberis. Si te gula ciborumque cupiditas oppugnat, fratrem inde provenientem considera, et conquiesces. Si te obrectandi fratri vitium adoritur, cogita illud quam abjecti sit animi, invisumque Deo, et recedet a te. Si te superbia occupat, recordare per illam omnes excuti virtutum fructus, et abs te fugiet. Si te proximi contemptus invadit, cogita Deum traditurum te in manus inimicorum tuorum, et recedet a te. Si cor tuum trahit corporis pulchritudo, quæ sit intus in eo fœditas, considera, et requiesces. Si feminæ voluptas tibi jucunda est (11), aliquid earum quæ jam mortuæ sunt memoria repete, et quietem invenies.

VIII. Hæc omnia rationis judicio discutuntur. Quod quidem judicium assequi sine exercitatione non potes. Primum quies est necessaria: hæc studium parit; ex studio humanæ miseriæ cognitio nascitur, quæ gignit timorem Dei; ex Dei timore provenit humilitas; ex humilitate prudentia; ex prudentia dilectio; dilectio servat animam a perturbationibus liberam. Tunc homo quam longe sit a Deo, facile intelligit. Ad hæc virtutum ornamenta qui cupit accedere, humanam omnem abjiciat sollicitudinem, et se ipsum ad mortem præparet; et quoties orat, consideret quid sit quod separet ipsum a Deo, atque illud vitet, et mundum oderit universum; et Dei benignitas munera hæc illi omnia celeriter

(11) Si feminæ vol. Hæc item Græce ibidem exhibentur.

largietur. Ad ea vero nemo, mihi crede, aspirabit, A qui vino cibisque indulget, et eorum quæ mundi sunt, aliquid amat, sed se ipsum decipit. Quamphrem omnes homines, qui Deum sibi per poenitentiam conciliare cupiunt, hortor, ut a vino temperent. Vinum enim renovat omnia vitia, et ab anima Dei timorem expellit. Deum ora totis viribus tuis timorem tibi largiatur, quo possis omnia vitia miseram animam tuam, ut eam in servitutem redigant, oppugnantia superare. Nunquam igitur cesses (12), frater, dum es in corpore, neque tibi ipsi confidas, quamvis interdum te sentias a perturbationibus liberum. Hostes enim nos ad tempus desinunt oppugnare, ut studium remittamus, quo nos imprudentes adorantur, et infelicem animam nostram tanquam passerem rapiant, et in peccatis gravioribus delineant, quam erant illa a quibus ut solveretur, antea precabatur.

IX. Maneamus igitur in timore Dei, et virtutes omnes quæ hostium malitiam cohibent, amplectamur. Virtutes enim non solum a vitiis nos vindicant, sed animæ coronam parant, antequam e corpore discedat. Magister noster (13) sanctus Dominus Jesus hostium nostrorum cognita crudelitate, et genus humanum commiseratus: *Vigilate*, inquit, *quia nescitis qua hora fur venturus sit* 10, ne forte veniat repente, et inveniat vos dormientes. Rursumque docens suos: *Videte*, inquit, *ne graventur corda vestra crapula et ebrietate, et sollicitudinibus hujus vitæ, et repente superveniat vobis hora* 11. Cum item sciret nobis esse fortiores adversarios nostros, ut doceret nos, ab ipso vim prodisci, qua muniti eos minime timeremus: *Ecce ego vos*, inquit, *mitto sicut oves in medio luporum* 12, et præcepit eis, ut nihil acciperent in via 13. Cum enim nihil luporum haberent, non poterant eos lupi devorare. Porro cum incolumes observato mandato ejus revertissent, gratulatus est eis, gratias agens Deo et Patri pro ipsis. Et cor eorum confirmans dicebat illis: *Videbam Satanam tanquam fulgur ex cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et nihil vobis nocebit* 14. Missio illa fuit cum timore et observatione. Sed cum expleto mandato reversi essent, dedit eis potestatem atque auctoritatem.

X. Hæc non ad eos solum pertinent, sed ad omnes qui mandata ejus observant. Cum enim eos diligeret charitate perfecta: *Ne timeas*, inquit, *pauille grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum. Venite quæ possidetis, et date elemosynam; et habebitis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis* 15. Cum autem et sermonem hunc servassent, dixit eis: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* 16. Et rursum eos cohortans: *Qui diligit me*, inquit, *mandata mea*

servabit: et ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus 17. Jam ut mundi terrorem ab illis excuteret: *In mundo*, inquit, *afflictionem habebitis; sed confidite, ego vici mundum* 18. Eos vero corroborans, ne in rebus adversis animum desponderent, et corda eorum letitia perfundens: *Vos*, inquit, *estis, qui permansistis necum in tentationibus meis. Et ego dispono vobis, sicut Pater meus disposuit mihi regnum, ut edatis et bibatis in mensa mea* 19. Hæc autem non omnibus dixit, sed illis qui secum permanserant in tribulationibus. Quinam illi sunt, qui cum Jesu permanserant in tribulationibus, nisi qui constantes sunt in vitiis insectandis donec ea absciderint? Sic autem illos alloquebatur, cum esset ad crucem profecturus. Quamobrem qui vult edere et bibere in mensa Domini, una cum illo crucem conscendat. Crux enim Jesu est omnium cupiditatum, donec eas deleveris, insectatio.

XI. Itaque beatus Apostolus qui eas contriverat, audebat dicere: *Cum Christo crucifixus sum. Vivo autem, jam non ego: vivit autem in me Christus* 20. In illis igitur qui cupiditates destruxerunt, vivit Christus. Quare filios suos Apostolus commonefaciens: *Qui Christi Jesu sunt*, inquit, *carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis* 1. Scribens autem ad Timotheum filium suum: *Si*, inquit, *commortui sumus, et convivemus; si sustinemus, et conregnabimus; si negaverimus, et ille negabit nos* 2. Quis autem negat illum, nisi qui voluntatem suam facit secundum carnem, quique contumelia afficit sanctum baptisma? Nam per sanctum nomen ejus data nobis est remissio peccatorum. At hostis noster nos rursum peccato per invidiam obstrinxit. Cujus malitiam cum ab initio Dominus noster Jesus Christus non ignoret, poenitentiae nobis donum ad extremum usque spiritum concessit. Nisi enim hoc poenitentiae munus esset, nemo fere salvaretur. Proinde cum sciret Apostolus non deesse, qui peccent etiam post baptisma: *Qui jurabatur*, inquit, *jam non suretur* 3. Dum igitur Spiritus sancti signaculum habemus, abolere peccata nostra studeamus, ut misericordiam inveniamus in die illa quæ jam appropinquat. Cito enim aderit Dominus sedens in solio majestatis suæ, et congregabuntur coram illo omnes tribus 4; et unusquisque ex propria lampade quam in manu tenebit, illustrabitur. Quod si quis oleum non habuerit, lampas ejus exstinguetur, et in tenebras conjicietur: qui lampadem splendidam et ardentem habuerit, in regnum ingreditur.

XII. Demus igitur operam, fratres, ut vasa nostra sint oleo plena, quandiu sumus in corpore, quo lampas nostra nobis in regnum ingredientibus præluceat. Præclara lampas atque illustris est anima sancta. Anima enim bonis operibus splendens, in

10 Matth. xxiv, 42, 43. 11 Luc. xxi, 34. 12 Matth. x, 16. 13 Luc. ix, 3. 14 Luc. x, 18, 19. 15 Luc. xii, 32, 33. 16 Joan. xiv, 27. 17 ibid. 23. 18 Joan. xvi, 33. 19 Luc. xxii, 28-30. 20 Gal. ii, 19, 20. 1 Gal. v, 24. 2 Il Tim. ii, 11, 12. 3 Ephes. iv, 28. 4 Matth. xxv, 31, 32.

(12) Nunquam igit. Græca l. c. cap. 10.

(13) Magister noster, etc. Hæc infra Græce cap. 15.

regnum introibit; anima vero malitia coinquinata in tenebras discedet. Vigilate igitur, fratres, et bonis operibus incumbite, quoniam tempus appropinquat. Beatus qui strenue se gerit. Matura jam segēs est, et messis adest. Beatus qui fructum suum servavit, quia venient angeli, et recondent illum in horreo æterno. Væ illis qui zizania sunt, quoniam ignis eos manet! Hæreditas huius mundi est aurum, et argentum, et domus, et vestimenta: quæ quidem omnia peccati materiam præbent; et tamen hinc discedentes ea relinquimus. Dei vero hæreditas est immensa, quam *neque oculus vidit, neque auris audivit, neque cor hominis cogitatione comprehendit*⁵. Atque hanc elargitur iis qui exiguo hoc tempore mandatis suis obtemperant. Hanc pro pane et aqua et vestimentis quæ pauperibus largiti fuerimus, pro humanitate, pro corporis castitate, pro cordis innocentia et reliquis virtutibus accipimus. Quas quidem virtutes qui colunt, et quietem inveniunt in hoc sæculo, et in honore ac veneratione sunt apud homines; et cum e corpore decesserint, gaudium percipient sempiternum. Qui vero cupiditatibus indulgent suis, nec poenitentiam agunt, sed voluptate detinentur, et opinionis errore decepti delicias aucupantur, et vitia complectuntur, nec Dei iudicium reformidant, crudelesque sunt atque inhumani adversus pauperes, et reliquis se esse peccatis obstringunt atque contaminant: isti cum in hoc sæculo confundentur, despectique atque invisī erunt apud homines, tum vero, cum ex hoc mundo migraverint, dedecus eos et ignominia in gehennam consequetur. Potest autem Deus dignos nos facere, qui in operibus ejus proficiamus abstinemusque ab omni opere malo, ut servari possimus in tempore tentationis, quæ ventura est super mundum universum. Neque enim tardat Dominus noster Jesus Christus, sed veniet secum præmia ferens; atque impios quidem mittet in ignem æternum, piis autem mercedem tribuet, et ingredientur cum ipso in regnum cæleste, ubi conquiescent in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XVIII.

De injuriarum oblivione.

I. Sanctus Apostolus præcebat filiis suis: *Domine, inquit, prope est: nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. Et pax Dei, quæ superat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras*⁶. Et Dominus in Evangelio: *Dimittite, inquit, omnia peccata debitoribus vestris, ut et vobis dimittat Pater vester peccata vestra*⁷. Verbum Domini terribile ac formidandum. Nisi cor tuum videris erga omnes purum, cave petas aliquid a Deo, ne te ipsum afficias ignominia; qui peccator cum sis, et succenseas proximo

A tuo, tamen corda scrutanti audeas dicere: *Dimittite mihi peccata mea*. Qui talis est, non orat mente, sed labiis cum ignorantia. Qui enim in veritate orare vult Deum in Spiritu sancto et corde puro, animum suum explorat, antequam ad orandum accedat, utrum odii quidpiam retineat adversus aliquem, an non, ne se ipsum decipiat, cum audiat nemo. Siquidem nec mens ipsa orat, nisi quodam consuetudinis instituto horarias preces persolvendi. Quamobrem si puram vis orationem offerre, prius excute mentem tuam, atque ita constitue, ut si dixeris: *Miserere mei, ipse quoque precantis te miserearis*. Si dixeris: *Ignosce mihi, tu item inimicis ignoscas tuis*. Si dixeris: *Ne reminiscaris delicta mea, nec tu proximi tui delicta recorderis*. Si dixeris: *Ne memineris peccatorum, quibus me vel volens vel invitatus obstrinxī, ipse quoque, quibus sis affectus injuriis, obliviscaris*. Hæc nisi præstiteris, frustra precaris. Neque enim te Deus exaudit, ut omnes Scripturæ testantur. Sic enim in Evangelio Matthæi præcipit orare: *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cælestis peccata vestra*⁸. Et in Evangelio Lucæ: *Dimittite, inquit, et dimittetur vobis*⁹. Et alibi discipulos precari docens: *Et dimitte nobis peccata nostra, si quidem et nos dimittimus omni debenti nobis*¹⁰.

M. Totam charitatis vim ostendi tibi, ut quod a Deo vis tibi fieri, id prior ipse facias. Et tunc ea mensura quam hominibus exhibuisti, libraberis. Cordis affectionem Deus intuetur, non linguæ verba tantum. Cor igitur tuum ita confirma ut omnes injurias oblivione deleas voluntaria; nihil enim voluntate vehementius est, sive ad mortem sive ad vitam inclinet. Beati igitur qui vitam æternam diligunt, quia non offendunt. In eam curam omni labore et studio est incumbendum, ut oppugnantibus opprimas cogitationes, antequam cor tuum vulnerent. Id assequere, si peccata tua semper ante oculos habueris. Hoc enim pacto si quam tibi ab aliquo illatam injuriam intellexeris, facilius ex animo tuo pelles omnem ulciscendi cupiditatem. Quod si proximo tuo perrexeris succendere, gehennæ timor invadet te; et cum tibi ignosci postulareris, ita coarguet: Infelix ac miser homo, ad hunc usque diem te Deus patienter expectavit, nec peccata tua patefecit; et tu palam irasceris fratri tuo, et peccata ejus æerbe persequeris, et speras te a Deo veniam impetraturum? Falleris, mihi crede. Si igitur cor tuum mite fuerit et facile ad ignoscendum, apud Deum misericordiam invenes; sin durum adversus proximum exstiterit et inhumanum, nulla tui habebitur ratio in conspectu Dei. Ignosce mihi. Ego enim egenus plane sum, et peccatis obstrictus. Et hæc scribens confundor in corde meo.

⁵ I Cor. ii, 9. ⁶ Philipp. iv. 5-7. ⁷ Matth. vi, 14; Marc. xi, 25. ⁸ Matth. vi, 12-14. ⁹ Luc. vi, 37. ¹⁰ Luc. xi, 4.

Nisi enim homo ad Filii Dei naturam et exemplum se composuerit, inanes sunt omnes labores ejus. Qui seminat, multiplicem fructum exspectat; quod si spes eum fefellerit, dolet quod semina laboresque perdidit.

III. Petrus apostolus cum Romæ esset affigendus cruci, oravit ut capite demisso suspenderetur. Quo quidem mysterio, quæ naturæ contraria sunt, atque homini dominantur, indicavit. Quisquis enim baptizatus est, debet omnia naturæ rationique repugnantia, quibus superatus est Adam et ex gloria in ignominiam æternumque dedecus deturbatus, crucifigere. Forti igitur animo pugnandum est, despiciendaque omnia quæ apud homines sunt in pretio. Hæc enim sunt illa, quæ filios Adam redigunt in servitutem: nempe lucrum, honor, otium, gloria, corporis pulchritudo, et cætera his similia quæ nutriunt voluptatem, quam draco in os Evæ conjecit. Quamobrem nos quoque ex malis cogitationibus quæ nos Dei hostes constituunt, agnoscimus nos esse filios Adam. Beatus qui cum Christo crucifixus est, et mortuus, et sepultus, et surrexit in novitate vitæ, et sancta Jesu vestigia sequitur; qui pro nobis factus est homo, ut ejus per humilitatem, et paupertatem, et injuriarum ignominiaque tolerantiam similes efficiamur, et de corpore nihil solliciti, neque malorum insidias veriti, pacem cum omnibus habeamus. Qui, vitiis sublati, hæc complectitur, is ex Christo est, et filius Dei, et frater Jesu. Faxit Deus, ut nos omnes simus in numero electorum ejus, et bonis potiamur sempiternis in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum! Amen.

ORATIO XIX.

De morbis animi.

I. Clamare libet et mihi cum Isaia propheta: *Patiens fui, sicut parturiens loquar: dissipabo eos, et perdam* ¹¹. Si te ipsum nosti, si fons in te fluit Spiritus sancti, constat dissipatos et perditos esse inimicos tuos. *Non est, inquit Salvator noster, regnum Dei hic aut illic, sed intra vos* ¹². Sunt qui loquuntur ea quæ regni sunt, nec tamen faciunt; sunt rursus qui ea faciunt, sed minus scienter et considerate; paucissimi vero intra quos sit regnum Dei, ut Salvator ait. Ad hos pervenit Spiritus sanctus: in his impletus est sermo Joannis evangelistæ: *Potestatem dedit eis filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine ejus; qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt* ¹³. Isti liberati sunt a dolore qui Evam invasit: *In dolore filios paries* ¹⁴. Isti liberati sunt ab acerba sententia, quæ lata fuit in Adam: *Maledicta terra in opere tuo* ¹⁵. Isti sunt qui gratiam accipiunt, quam accepit Maria: *Quia Spiritus sanctus*

superveniet in te, et virtus Altissimi obumbravit tibi ¹⁶. Quemadmodum enim dolor cepit Evam et semen ejus ad hunc usque diem; sic gaudium cepit Mariam, et bonos omnes Christianos in perpetuum. Sicut igitur eramus jam filii Evæ, et maledictionem ejus in nos per malas nostras cogitationes agnoscebamus: ita debemus intelligere nos esse filios Dei per bonas Spiritus sancti cogitationes, et Christi passionem, si quidem vere sunt in corpore nostro. Sic enim ab Apostolo scriptum est: *Probate vosmetipsos, utrum Christus in vobis sit, ne forte reprobi sitis* ¹⁷. Quando enim ferebamus imaginem terreni ¹⁸, cognoscebamus nos ejus esse filios ex turpi materia cogitationum in nobis habitantium, quæ morbi sunt animi; qui autem *cælestis* gestant imaginem, cognoscunt se Dei filios per Spiritum sanctum in ipsis habitantem. Isaïas enim clamat: *Ex timore tuo, Domine, in utero concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis in terra* ¹⁹. Et rursus in Ecclesiaste scriptum est: *Quemadmodum compinguntur ossa in ventre gerentis, sic est via spiritus* ²⁰. Nam sicut sancta Virgo gestavit Dei Filium in carne: ita qui Spiritus sancti gratiam accipiunt, concipiunt et gestant illum in corde suo, sicut Apostolus ait *habitare Christum in interiori homine per fidem in cordibus vestris, radicati et fundati in charitate, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis* ²¹. Et rursus: *Habemus, inquit, thesaurum istum in vas fictilibus, ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis* ²².

II. Si illuc igitur pervenisti, ut eadem imagine ex gloria in gloriam sis transformatus, et impletum est in te illud Apostoli: *Et pax Dei exsulet in cordibus vestris* ²³; et: *Si in mente vestra est Christus Jesus* ²⁴. Et: *Quoniam e tenebris lux effulsit in cordibus vestris cognitionis Dei* ²⁵: et si adimpletum est illud in te: *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris: et eritis sicut servi exspectantes dominum suum, donec revertatur a nuptiis* ²⁶; ne obstruatur os tuum, non habens quod respondeat in medio sanctorum. Et si nosti te, quemadmodum virgines illas, habere oleum in vase tuo, ut sponso obviam procedas, neque excludaris; et si cognoscis spiritum tuum, et animam, et corpus esse conjuncta sine reprehensione, ut in die Domini nostri Jesu Christi sine macula appareant; et si te non accusat neque arguit conscientia; et si parvulus factus es juxta sermonem Salvatoris dicentis: *Sinite parvulos venire ad me; talium enim est regnum cælorum* ²⁷; vere sponsa ejus facta est anima tua, et Spiritus sanctus in te, nunc etiam dum es in corpore, conquiescit. Quod si non es ejusmodi, dolorem et gemitum acerbum exspecta, quoniam dedecus et ignominia præcedent te in conspectu sanctorum. Quemadmodum virgo quotidie mane

¹¹ Isa. XLII, 13. ¹² Luc. XVII, 21. ¹³ Joan. I, 12, 13. ¹⁴ Gen. III, 16. ¹⁵ ibid. 17. ¹⁶ Luc. I, 35. ¹⁷ II Cor. XIII, 5. ¹⁸ I Cor. XV, 49. ¹⁹ Isa. XXVI, 17, 18. ²⁰ Eccl. XI, 5. ²¹ Ephes. III, 16-18. ²² II Cor. IV, 6. ²³ Coloss. III, 15. ²⁴ Rom. VIII, 10. ²⁵ II Cor. IV, 6. ²⁶ Luc. XII, 35. ²⁷ Matth. XIX, 14.

cum surgit, nihil aliud curat, nisi ut ornet se sponso suo, et speculo explorat diligenter, ne qua macula resideat in vultu suo, qua sponsus offendatur; sic magna quotidie cura et diligentia sancti cogitationes et sermones, actionesque explorant suas, ne quid in illis sit quod celesti sponso displiceat. Nullis neque animi neque corporis laboribus par-

A cito, frater, ut æternum illud gaudium assequare, quo pauci reperiuntur digni; nimirum illi qui spiritus gladio²² animum sensusque suos ab omni inquinamento, ut monet Apostolus²³, mundaverunt. Adjuvet Deus infirmitatem nostram, ut in numero sanctorum ejus esse mereamur per Christum Dominum nostrum. Amen.

ORATIO XX.

De humilitate.

(14) Ἡ ταπεινότης ἐστὶν, τὸ λογισασθαι ἑαυτὸν ἀμικρῶν εἶναι, καὶ μηδὲν καλὸν ποιεῖν ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ ἔργον τῆς ταπεινώσεώς ἐστὶν ἡ σωπῆ, καὶ τὸ μὴ μετρεῖν ἑαυτὸν ἐν τινι, μηδὲ φιλονεικεῖν· ἡ ὑποταγή, τὸ βλέμμα ἔχειν χαμᾶι, τὸ ἔχειν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν ἑαυτοῦ θάνατον, τὸ φυλάσσειν ἑαυτὸν ἀπὸ ψεύδους, τὸ μὴ ὁμιλεῖν ἐν ματαιολογίαις, τὸ μὴ ἀντιλέγειν τῷ μείζονι, τὸ μισῆσαι τὴν ἀνάπαυσιν, τὸ βιάζεσθαι ἑαυτὸν ἐν κόπῳ, / τὸ νῆφειν. Ἀδελφε, μετὰ ἀκριβείας τέλεσαι τὰς ἐντολὰς ταύτας, ἵνα μὴ γένηται ἡ ψυχὴ σου κατοικητήριον παντὸς πάθους· ἀλλὰ νῆφε εἰς ἓν ἕκαστον αὐτῶν, ἵνα μὴ τελέσης ὅλον τὸν βίον σου ἄκαρπον.

per infructuosam. Concedat nobis Deus, ut fructus feramus dignos æterna vita, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XXI.

De poenitentia.

I. Quæsitum fuit ex abbate Isaia, quid esset poenitentia, aut quid esset fugere a peccato. Qui respondens, Duæ sunt, inquit, viæ: una vitæ / mortis altera. Qui per hanc ingreditur, in illa non ambulat; qui autem in utraque incedit, nondum addictus est uni, neque ad regnum, neque ad supplicium, donec e vita decesserit. Judicium est Dei, cujus et misericordia. Qui vult in regnum introire, opera ejus observat. Regnum enim cælorum destruit omne peccatum. Seminant inimici, sed eorum non germinant semina cogitationum. Etenim cum mens divinitatis dulcedinem degustarit, jacula nequeunt ad eam penetrare. Munita est enim virtutum clypeo, quo se defendit ut nequeat perturbari, et propriæ incumbit meditationi, ut viam utramque discernat, atque unam quidem fugiat, alteram autem diligat. Si quis Dei gloriam novit, is inimici sævitiam intelligit. Si quis regnum agnoscit, is gehennam non ignorat. Cui nota est dilectio, huic perspectrum est odium. Cui amor Dei cognitus est, huic odium mundi non est incognitum. Qui munditiam novit, is immunditiam detestatur. Qui scit virtutum fructum, is etiam scit qui sit malitiæ fructus. Cui de bonis operibus angeli gratulantur, is non dubitat dæmones gaudere, cum eorum opera perficimus. Quomodo quispiam intelligat, quæ sit avaritia, nisi propter Deum paupertatem amplectatur? Quomodo quis æmulationis amaritu-

dinem norit, nisi mansuetudinem sit adeptus? Quomodo quis iracundiæ cognoscat perturbationem, nisi omnibus in rebus patientiam diligat? Quomodo libidinis foetorem, nisi integræ castitatis sentiat suavitatem? quomodo obtreactionis dedecus, nisi suas agnoscat infirmitates? quomodo risus ineptiæ, nisi in lugendis peccatis lacrymas effundat? quomodo desidiæ vitium, nisi sensibus recte constitutis Dei lumen perspiciat?

II. Horum malorum omnium caput est unum, malitia inimici. Virtutum autem fons est timor Dei. Qui Dei timorem possidet, in castitate virtutes parit, et amputat malitiæ ramos quos recensuimus. Dei timorem amplectere, frater charissime, et tempus omne traduces cum tranquillitate. Virtutum enim omnium radix est timor Dei. Quandiu quis hæc transgreditur, nondum est regni cælorum. Paulatim igitur illi certandum est, donec vitia quæ commemoravimus, expugnet. Id autem hoc argumento intelliget se consecutum. Donec sinistra peragat opera sua, nondum peccatum interiit: neque virtus dexteræ tecum conquiescit. Scriptum est enim: *An nescitis, quoniam cui exhibetis vos servos ad-obediendum, servi estis ejus cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad justitiam*²⁴? Et rursum: *An nescitis, quod Jesus Christus in vobis est? nisi forte reprobi estis*²⁵. Et Jacobus: *Si quis, inquit, videtur religiosus esse, non refrenans linguam suam, hujus vana est religio*²⁶. Hæc omnia nos docet Spiritus sanctus, ut a peccato recedamus,

²² Ephes. vi, 17. ²³ II Cor. vii, 1. ²⁴ Rom. vi, 16. ²⁵ II Cor. xiii, 5. ²⁶ Jac. i, 26.

(14) Ἡ ταπεινότης, κ. τ. λ. Græca hujusmodi nobis servavit S. Joannes Damascenus in *Parall. sacr.* Opp. tom. II, pag. 698.

neque in illud amplius incurramus. In hoc enim A
pœnitentia consistit. Peccatum vero non unum est,
sed multiplex. Totus enim homo vetus peccatum
appellatur. Idcirco : *Nescitis*, inquit Apostolus,
quod qui in stadio currunt, omnes quidem currunt,
sed unus accipit præmium ²²? Quis autem est hic,
nisi qui constanter et fortiter pugnat? *Qui enim,*
inquit, in agone contendit, ab omnibus abstinet ²³.
Curam igitur nostri geramus, fratres charissimi.
In eo autem hæc cura potissimum sita sit, ut sup-
plices procidamus in conspectu bonitatis Domini
nostri Jesu Christi, qui potest nos ex improbis ini-
micorum nostrorum manibus liberare.

III. Idem albas, cum ex eo quæreretur, quo-
modo sit in cella quiescendum, respondit : Is in
cella recte quietem et silentium colit, qui supplex
ante Deum prostratus assidue vacat orationi, et
totis viribus improbas omnes inimici repellit cog-
itationes. Id enim est, a mundo procul aufugere.
Rursum ex eo cum quæreretur quid esset mundus :
Mundus est, inquit, animi ad peccata distractio.
Mundus est, cum ea quæ naturæ contraria sunt,
sequimur. Mundus est, cum carnis voluptates im-
plemus. Mundus est, cum arbitramur diu nos in
hoc sæculo permansuros. Mundus est, cum majore
corporis, quam animæ curam gerimus. Mundus
est, cum iis quæ aduoca sunt gloriamur. Non ex
me ipso ista coningo, sed Joannes apostolus ita
loquitur : *Nolite diligere mundum, neque ea quæ ex*
mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est cha-
ritas Patris in eo. Quoniam omne quod est in mun-
do, concupiscentia carnis est, et concupiscentia ocu-
lorum, et superbia vitæ; quæ non est ex Patre, sed
ex mundo est. Et mundus transit et concupiscentia
ejus : qui autem facit voluntatem Dei, manet in
æternum ²⁴. *Filioli, ne quis vos seducat. Qui facit*
justitiam, justus est ; qui autem peccatum facit, ex
diabolo est : ab initio enim diabolus peccat ²⁵. *Ami-*
citia enim mundi inimicitia est in Deum ²⁶. Et Petrus
apostolus deterrens filios suos a peccato : *Mortor,*
inquit, vos, fratres, tanquam advenas et peregrini-
nos, ut abstineatis a carnalibus desideriis, quæ mili-
tant adversus animam ²⁷. Et dilectus Dominus noster
Jesus, cum sciret mundum asferre nobis peccati
molestiam, donec illum relinquamus, discipulos
suos confirmavit : *Venit, inquit, princeps mundi*
hujus, et in me nihil eorum quæ ipsius sunt, inve-
nit ²⁸; et rursum : *Mundus in maligno positus est* ²⁹.
Ac de discipulis suis dicebat eos se elegisse de
mundo ³⁰. Quomodo e mundo elegit eos, nisi ex
omni occupatione peccati? Quisquis igitur vult esse
discipulus Jesu, fugit a vitis; nisi enim ea proje-
cerit, Dei non potest esse domicilium, neque Divi-
nitatis dulcedinem degustare. *Lucerna enim, inquit,*
corporis est oculus. Nisi oculus simplex fuerit, totum

corpus tenebrarum erit ³¹. Itaque nisi mens a malitia
fuerit aliena, atque integra, non potest Divinitatis
lucem intueri. Malitia enim tanquam obscurus pa-
ries menti præcenditur, et animam desertam efficit,
ut in Evangelio scriptum est : *Nemo lucernam accen-*
dens ponit eam sub modio, sed super candelabrum,
ut qui ingrediuntur, lumen videant ³². Mundi hujus
injustitia modius dicitur, qua dum mens ipsa disti-
netur, in ea Divinitatis lucerna non potest esse. At
si mens super sublimius candelabrum fuerit, tunc
Divinitatis lumen in ipsa est; tunc cognoscit eos qui
in domo sunt, et quos debet ejicere, et quibuscum
pacem habere. Sic enim docuit eos, quorum mens
in divinis mandatis illustrata est : *Dico, inquit,*
vobis qui auditis : Diligite inimicos vestros, benefa-
cite iis qui oderunt vos. Orate pro calumniantibus et
persequentibus vos. Percutienti te in dextera maxilla,
præbe illi et alteram. Et ab eo qui aufert tibi vesti-
mentum, etiam tunicam noli prohibere. Omni petenti
te tribue : et volenti mutare a te, ne averiare : et
ab eo qui aufert quæ tua sunt, ne repelas ³³.

IV. Hæc dixit ad eos qui mundum fugerant. Re-
liquerant enim omnia sæculi hujus, et paraverant
se ipsos, ut Salvatorem suum sequerentur. Ideo
diligens eos charitate perfecta dicebat eis : *Sur-*
gite, abeamus hinc ³⁴. Quo igitur ducit eos, quia
dicit : *Surgite, abeamus hinc*? Ab hujus sæculi ne-
gotiis abducit illos in regnum suum, ut requie-
scant. Quamobrem ad ipsos : *Ego, inquit, sum*
vitis, et vos palmites. Manete in me, et ego in vo-
bis. Quemadmodum palmes non potest ferre fru-
ctum, nisi manserit in vite : ita nec vos, nisi in me
manseritis ³⁵. Sic eos alloquitur qui mun lum reli-
querunt, quia Spiritus sanctus in illis est et habitat
in cordibus eorum. *Non relinquam vos orphanos, sed*
veniam ad vos ³⁶. Si quis igitur Deum diligit, et
vult eum in se habitare, et se orphanum non de-
relinqui, studeat ea quæ Jesus præcepit obser-
vare, et habitabit cum ipso. Neque enim procul a
nobis est, neque inter ipsum et nos quidquam in-
tercedit, nisi peccatum. Quamobrem, frater, si dicis
te mundo renuntiastis, et ea quæ mundi sunt facere
deprenderis, non renuntiasti plane, sed te ipsum
decipis. Hoc enim eorum qui mundo renuntiaverunt,
Judeum tulit : *Qui amat, inquit, animam suam,*
perdet eam ; qui autem perdidit animam suam pro-
pter me, servabit eam ³⁷. Quomodo quis perdit ani-
mam suam, nisi dum omnes carnis voluntates am-
putat? Et rursum : *Qui non tollit crucem suam et*
sequitur me, non potest meus esse discipulus ³⁸.
Quam dicit ut tollamus crucem, nisi ut mens as-
sidue vigilet et virtutibus incumbat? A cruce non
discedit, qui vitia persequitur, donec ea profliget ac
superet. Ad eos qui resurgunt : *Nisi, inquit, gra-*
num framenti cadens in terram mortuum fuerit, ip-

²² I Cor. ix, 24. ²³ Ibid. 25. ²⁴ I Joan. ii, 15-17. ²⁵ I Joan. iii, 7, 8. ²⁶ Jac. iv, 4. ²⁷ I Petr. ii, 11. ²⁸ Joan. xiv, 30. ²⁹ I Joan. v, 19. ³⁰ Joan. xv, 19. ³¹ Luc. xi, 34. ³² Luc. viii, 16. ³³ Luc. vi, 27-30. ³⁴ Joan. xiv, 31. ³⁵ Joan. xv, 4, 5. ³⁶ Joan. xiv, 18. ³⁷ Joan. xii, 25. ³⁸ Luc. xiv, 27.

sum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert⁶⁰. Eos vero qui ad grani similitudinem moriuntur, consolatur: Qui mihi, inquit, ministraverit, honorificabit eum Pater meus. Et ubi ego sum, illic et minister meus erit⁶¹. Quomodo ministrant Jesu, nisi dum mundi vitia odio persequuntur, et observant mandata Dei? quorum observatione fiduciam sumunt, et dicunt ei: Ecce nos reliquimus omnia, et seculi sumus te: quid ergo erit nobis? quibus ille respondet: Vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes judicantes duodecim tribus Israel. Et quicumque reliquerit domos, aut fratres aut sorores, aut patrem aut matrem, aut uxorem aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit⁶².

1222 V. Cum sciret dilectus Dominus noster Jesus fieri non posse, ut hominis mens ad crucem accederet, nisi ab omni mundi sollicitudine abesset, præcepit, ut omnia relinqueret, quorum occasione avocaretur a cruce. Ideo venienti ad se dicentique, Sequar te, Domine, sed permitte, ut prius disponam ea quæ in domo mea sunt⁶³, prohibuit: quoniam si ea vidisset cor ejus, iterum ad illa declinasset. Nemo, inquit, mittens manum ad aratrum, et revertens retro, aptus est ad regnum caelorum⁶⁴. Jam cum fecisset cœnam filio suo pater, misissetque servos qui vocarent invitatos, et rerum quas quisque diligebat, cupiditate noluisse venire⁶⁵, dolore commotus dixit: Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem, et uxorem et filios, et fratres et sorores, atque etiam animam suam, non potest meus esse discipulus⁶⁶. Quibus verbis significavit, non posse nos ad regnum quod cupimus, pervenire, nisi prius decreverimus odio persequi ea quæ cor nostrum, ad mundum alliciunt. Porro monens nos, ne fide sola in qua non insint opera, confidamus: Ingressus, inquit, rex ut recumbentes videret, aspexit illic hominem non indutum veste nuptiarum, et jussit eum extrahi in tenebras exteriores⁶⁷. Ingrediuntur enim quia sunt nomine Christiani; ejiciuntur autem, quia non habent opera nomini congruentia. Sciebat Apostolus neminem, quæ Dei et quæ mundi sunt, simul posse diligere; ideo scripsit ad Timotheum discipulum suum: Nemo militans vitæ negotiis implicatur, ut ei placeat a quo miles electus est. Neque pugil quisquam coronatur, nisi legitime certaverit⁶⁸. Et confirmandum eum, ne labores suos crederet inanes fore, Laborantem, inquit, agricolam oportet primum de fructibus accipere⁶⁹. Et ad Corinthios scribens: Qui sine uxore est, inquit, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo; qui autem cum uxore est, quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est⁷⁰.

A Caveat unusquisque, ne vocem illam audiat: Frojicite in tenebras exteriores, ibi erit fletus et stridentium⁷¹.

VI. Demus igitur operam pro viribus, fratres, ut induamus vestimenta virtutum, ne foras exturbemur. Nulla enim erit acceptio personarum apud Deum in illa die. Et qui turpiter flagitioseque vivunt, ut ait Apostolus, regnum Dei possidere non possunt⁷². Et quoniam qui ex mortis operibus suscitantur, et vivunt secundum spiritum, a quo accusentur non habent; quisnam sit fructus ipsius spiritus indicat: Fructus, inquit, spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Adversus hujusmodi non est lex⁷³. At amabilis Dominus noster Jesus, ostendens nobis opera in illa die esse patefacienda: Multi, inquit, quærent ingredi, et non poterunt. Postquam enim pater familias surrexerit, et ostium clauserit, pulsantibus respondebit: Nescio vos⁷⁴. Num possumus dicere Deum quidquam ignorare? Absit! Cur igitur dicitur, Nescio vos? Quia virtutes ignorant illi qui pulsant et dicunt: Domine, Domine, aperi nobis⁷⁵. Ac de illis quidem qui fidem habent, et non habent opera, rursum loquitur: Ego sum, inquit, vitis, et vos palmites; qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum; qui autem in me non manet, ejicietur foras, et arescet, et in ignem conjicietur⁷⁶. Qui autem fructum ferunt bonum, eos purgat Deus, ut plus fructuum ferant⁷⁷. Quod autem illos non amet qui carnis obtemperant voluntati, declarat: Non pro mundo, inquit, rogo, sed pro iis quos dedisti mihi, quia tui sunt⁷⁸; et ego elegi eos de mundo⁷⁹: mundus enim quæ sua sunt diligit. Pater, serva illos a malo, quia non sunt de mundo⁸⁰. Exploremus nosmetipsos, fratres, utrum simus de mundo, necne. Quod si non sumus e mundo, nos a malo servabit. Sic enim ait: Non pro iis tantum rogo, sed et pro illis qui per sermonem ipsorum in me credent, ut omnes unum sint, sicut et nos unum sumus⁸¹; et rursum: Ut ubi ego sum, illic sint et ipsi mecum⁸².

VII. Considerate, charissimi, quanta nos qui in hoc mundo certamus, et carnis voluntatem odimus, charitas amplectatur, siquidem regnaturi sumus cum ipso in infinita sæcula. Contemplans enim magnam illam gloriam Joannes apostolus: Scimus, inquit, quia cum apparuerit, similes ei erimus⁸³, si servaverimus mandata ejus et ea quæ sunt placita in conspectu ejus fecerimus⁸⁴; et idem rursus: Nolite mirari, charissimi, si mundus vos odit. Nos scimus, quia translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres⁸⁵; et rursum: Omnis qui

⁶⁰ Joan. xii, 24, 25. ⁶¹ ibid. 26. ⁶² Matth. xix, 27-29. ⁶³ Matth. viii, 21. ⁶⁴ Luc. ix, 62. ⁶⁵ Luc. xiv, 17 sqq. ⁶⁶ ibid. 26. ⁶⁷ Matth. xxii, 11, 13. ⁶⁸ II Tim. ii, 4, 5. ⁶⁹ ibid. 6. ⁷⁰ I Cor. vii, 32, 33. ⁷¹ Matth. xxv, 50. ⁷² I Cor. xv, 50. ⁷³ Galat. v, 22, 23. ⁷⁴ Luc. xiii, 24, 25. ⁷⁵ Matth. xiv, 11. ⁷⁶ Joan. xv, 5, 6. ⁷⁷ ibid. 2. ⁷⁸ Joan. xvii, 9. ⁷⁹ Joan. xv, 19. ⁸⁰ Joan. xv, 15, 16. ⁸¹ ibid. 20, 21. ⁸² ibid. 24. ⁸³ I Joan. iii, 2. ⁸⁴ I Joan. ii, 3. ⁸⁵ I Joan. iii, 13, 14.

non facit iustitiam, non est ex Deo, et qui non diligit fratrem suum⁷⁶; et rursum : Qui facit iustitiam, ex Deo natus est⁷⁷; Qui autem peccatum facit, ex diabolo est⁷⁸; et rursum : Qui ex Deo natus est, peccatum non facit, quia semen ejus in ipso manet et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est⁷⁹. His testimoniis confirmati ad Dei benignitatem confugiamus, ut misereatur nostri, viresque tribuat quibus mundi istius immundi jugum excutiamus. Neque enim inimicus noster unquam cessat vias omnes persequi, quibus animas nostras deprædetur. Verum Dominus noster Jesus Christus nobiscum est. Ejus verba nobis opitulantur. Horum virtute, si ea servaverimus; inimicum conteremus. Alioqui quis ei resistere valeat? Petrus apostolus docens hominem operibus servari, *Ministrate*, inquit, *in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam, in scientia autem abstinentioniam, in abstinentionia autem patientiam, in patientia autem pietatem, in pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem. Ilæc enim si vobis adsint et superent, non vacuos nec sine fructu vos constituent in Domini nostri Jesu Christi cognitione. Cui enim non præsto sunt hæc, carcus est et manu tentans, oblivione accipiens veterum suorum peccatorum*⁸⁰. Et Joannes Baptista : *Fucite*, inquit, *fructus dignos pœnitentiæ. Jam et securis ad radicem arborum posita est. Omnis igitur arbor non faciens fructum bonum, excinditur, et in ignem mittitur*⁸¹. Et Dominus : *Ex fructu, inquit, arbor cognoscitur*⁸². Nunquid colligunt e spinis uram, aut e tribulis ficus⁸³? Et rursum : *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est*⁸⁴; et Jacobus : *Fides*, inquit, *sine operibus mortua est. Et dæmonia credunt, et contremiscunt. Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, sic et fides sine operibus mortua est*⁸⁵. Apostolus item affirmans filiis suis, fidem operibus indigere, sic eis vehementer præcipit : *Fornicatio, et omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudinis, aut stultiloquium, aut scurrilitas quæ ad rem non pertinet : sed magis gratiarum actio. Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei*⁸⁶. Et hæc confirmans subjicit : *Nemo vos seducat inanibus verbis; propter hæc enim venit ira Dei in filios inobedientiæ. Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ; nunc autem lux in Domino, ut filii lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate et iustitia, et veritate, probantes, quid sit beneplacitum Deo; et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite*⁸⁷; et rursum : *Omnis amaritudo, et ira, et indi-*

*gnatio, et clamor, et blasphemia tollitur a vobis cum omni malitia*⁸⁸. Imitatores, inquit, mei estote, sicut et ego Christi⁸⁹. Quicumque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis⁹⁰.

VIII. Exploremus nos ipsos, fratres, utrum Christum induerimus, an non. Agnoscitur Christus per castitatem; castus est enim, et in castis habitat. Quomodo igitur casti sint, nisi desinant ea flagitia facere quæ faciebant? Ea enim est Dei benignitas, ut quacunque hora se converterit homo a peccatis suis, suscipiat eum cum gaudio, et veterum ejus peccatorum obliviscatur, sicut in Evangelio scriptum est de filio juniore⁹¹, qui hæreditatis suæ partem prodigus dilapidarat, et ad extremum eo redactus est, ut porcos pasceret, et saturari cuperet porcorum cibo. Denique resipiscens intellexit, nullam inveniri peccatorum satietatem. Quanto enim magis ea committimus, tanto majori eorum accendimur cupiditate. Cum igitur pœnitentiæ stimulus eum attingisset, rem non distulit, sed statim carnis voluntatem abiciens, ad patrem suum rediit cum humilitate. Patris enim misericordia confusus, speravit eum sibi peccata quæ commiserat, non exprobraturum. Quamobrem et pater ejus confestim iussit, illi sanctitatis stolam dari, et arrham paterni amoris. Hoc exemplo nos docuit Dominus noster Jesus Christus, ut si volumus ad ipsum reverti, prius porcorum cibum relinquamus, et tunc suscipiet nos. Ilæc dixit, ne animum despondentes dubitemus, utrum nos sit exauditorus. Convertamus igitur nos in toto corde, nec peccando defatigemur, et celeriter nos exaudit, ipse enim ait : *Petite, et accipietis; quærite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis*⁹². Si igitur petere ac quærere aut pulsare volumus, discamus quid ab eo nobis petendum sit. Qui mediæ nocte ad amicum suum accessit : *Mutua*, inquit, *mihi tres panes, quoniam amicus ad me venit de via*⁹³. Cum igitur pulsare pergeret, quod petebat, impetravit.

IX. Abjiciamus pigritiam a nobis, fratres, et hanc petendi constantiam imitemur, et quæcunque petierimus impetrabimus. Misericors enim est, nec magis quidquam cupit quam ut peccator resipiscat et convertatur. Amen dico vobis, inquit ipse, *gaudium est in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente*⁹⁴. Dum ad ejus clementiam confugere possumus, et misericordiæ ipsius divitiis perfrui, resipiscamus in toto corde; dum sumus in corpore, ad illum revertamur. Exiguum est hujus vitæ curriculum. Quod si fecerimus, gaudium æternum et incredibile consequemur; sin retro nos converterimus, similes erimus adolescenti illi qui Dominum Jesum interrogavit, quid sibi agendum esset ut salvus fieret. Cui Dominus cum respondisset : *Vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et tolle crucem tuam et se-*

⁷⁶ I Joan. iii, 10. ⁷⁷ I Joan. ii, 29. ⁷⁸ I Joan. iii, 8. ⁷⁹ ibid. 9. ⁸⁰ II Pet. i, 5-9. ⁸¹ Luc. iii, 8, 9. ⁸² Matth. xii, 33. ⁸³ Matth. xii, 16. ⁸⁴ ibid. 21. ⁸⁵ Jac. ii, 19, 20, 26. ⁸⁶ Ephes. v, 3-5. ⁸⁷ ibid. 6, 11. ⁸⁸ Ephes. iv, 31. ⁸⁹ I Cor. xii, 1. ⁹⁰ Gal. iii, 27. ⁹¹ Luc. xv, 11 seqq. ⁹² Matth. vii, 7. ⁹³ Luc. xi, 5 seqq. ⁹⁴ Luc. xv, 7.

quere me²⁵, ostendens nobis salutem in eo sitam A eodem tamen sunt firmamento. Et gloria atque honor omnium est ipsius Dei in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XXII.

De operibus hominis novi.

125v

I. Tria sunt, charissimi, quibus Hebræus ab aliis distinguitur : circumcisio, et Pascha, et Sabbatum. Sic enim in Genesi scriptum est : *Infans octo dierum circumcidetur in vobis, tam vernaculus quam emptitius. Qui circumcisis non fuerit, delebitur de populo meo, quia pactum meum irritum fecit*¹. Primus Abraham circumcisis est. Id est signum hominis novi ; quod in sancto corpore suo Dominus Jesus admisit. De hoc et Apostolus ait : *In quo circumcisi estis circumcissione non manu facta, in exspoliatione corporis carnis, sed in circumcissione Christi, concepti ei in baptismo, in quo et surrexistis per fidem operationis Dei*² ; et rursum : *Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris : Renovamini autem spiritum mentis vestræ, et induite novum hominem qui secundum Deum creatus est in iustitia et sanctitate, et veritate*³ ; et rursum : *Ut moriamini quidem peccato, vivatis autem iustitiæ*⁴. Et hæc quidem de circumcissione : quæ qui non observat, non est circumcisis, nec vere Christianus, quia irritum fecit pactum, quod proprio sanguine sancto suo Dominus Jesus sancivit.

C

1262

II. Nunc de sancto Paschate dicendum est, de quo sic ait ad Moysem : *Hæc est paschatis lex : Omnis alienigena non vescetur ex eo. Omnis servus emptitius non comedet ex eo. Omnem servum emptitium circumcides ; et sic comedet ex eo. Quisquis autem non fuerit circumcisis, ne comedat ex eo. Hoc comedite in una domo*⁵. *Renes vestros accingetis, et calceamenta vestra habebitis in pedibus vestris, tenentes baculos in manibus*⁶. Non editur pascha nisi cum azymis et lactucis agrestibus, et carnibus assatis igni. Non dixit : Accingetis vos super renes vestros, ne quis de cingulo dictum intelligeret. Sed, *renes vestros accingetis*, ut de castitate et munditia intelligamus. Calceamenta autem significant, ut prompti paratique simus ad omnia fugienda et declinanda, quæ conscientiam puniunt et maculant, mentemque avertunt a propria contemplatione in sanctitate. Per baculum spes indicatur, et fortitudo tendentium ad terram promissionis. Hi sunt qui Sabbatum observant. Sanguis agni significat sanguinem Domini Jesu, qui factus homo venit ad nos, ut filios Israel duceret ad promissam cœli hæreditatem. Apparent qui instructi sunt, et signum in anima sua perspicue impressum habent. Hyssopi fasciculus indicat afflictionem. Jubet enim ut cum lactucis agrestibus, seu herbis amaris comedatur. Expende diligenter, o frater, utrum sis circumcisis, et domus tuæ fores inunxeris agni sanguine immaculati, utrum ab omni

²⁵ Luc. xviii, 22. ²⁶ ibid. 23. ²⁷ I Cor. xiii, 1, 3 5. ²⁸ Act. xxi, 13. ²⁹ Joan. xiv, 2. ³⁰ I Cor. xv, 41. ³¹ Gen. xvii, 12, 14. ³² Coloss. ii, 11, 12. ³³ Ephes. iv, 22-24. ³⁴ I Pet. ii, 24. ³⁵ Exod. xii 43-48. ³⁶ ibid. 14.

terrena cogitatione te removeris, utrum te ipsam A sic instruxeris, ut intrepide in terram promissionis ingrediaris.

III. Deinceps de Sabbato dicendum est, quod est ipsorum proprium qui circumcisi sunt, et sanctum Pascha, ut diximus, comederunt, et ab Ægyptiis liberati eos omnes in inari Rubro submersos conspexerunt, et ab acerba eorum servitute quieverunt. *Sex diebus, inquit, operaberis. Septima dies Sabbatum est requietionis Domini* ⁸. *Qui die Sabbati fuerit operatus, perdetur anima illa* ⁹. At Dominus noster Jesus verum ipse Sabbatum observavit, docuitque quomodo deberet observari. Cum in Parasceve ascendit, sed antequam in crucem ascenderet, cuncta pręparavit, tot ignominias et contumelias ferens, non solvens, neque se ipsum recreans ullo modo, quin B etiam cum diceret: *Sitio, obtulerunt illi spongiam aceto plenam; quo degustato dixit: Consummata sunt omnia; et inclinato capite tradidit spiritum* ¹⁰. Et deposuerunt eum vere Sabbatum observantem. Quievit enim Dominus Jesus septimo die, et benedixit ei, quoniam quievit ab omni operibus: quibus humanas destruxerat infirmitates. *Ingre- diens enim, ut scribit Apostolus, in requiem suam, ab omnibus operibus suis quievit, quemadmodum et a suis Deus* ¹¹. Hoc verum est Sabbatum, quod qui non observat, non est Christianus. Lugens enim Jeremias super populum Israel: *Nolite, inquit, onera gestare in die Sabbati, et ne egrediamini portas Jerusalem portantes onera in die Sabbati* ¹².

IV. Heu me miserum, qui hæc sancta mandata non observo, et gravia fero onera in die Sabbati! Quæ sunt ista onera? Ira onus est grave, æmulatio, odium, inanis gloria, obrectatio, maledicentia, irritatio, superbia, arrogantia, contentio, amor proprius, invidia. Hæc animæ sunt. Corporis autem, ingluvies, nimius corporis ornatus et cura, libido, concupiscentia, cordis defectio. Hæc omnia, et reliqua his similia, repulit a corporibus sanctorum, occidens ea in sancto corpore suo, ut affirmat Apostolus, per crucem interficiens inimicitias in se ipso ¹³. Quisquis igitur gravia fert onera peccatorum, is Sabbatum violat, nec verus est Israelita, sed se ipsum decipit. Solum enim habet nomen, nec quidquam accipiet a Domino Jesu, quem factis negat, suscitans ea quæ interfecit, et faciens illa quæ sepelivit. Cum igitur venerit Dominus Jesus in gloria sua, solos filios Israel, id est solos vere Christianos, circumcisione non manufacta, sed spiritu circumcisos, quos ex omnibus populis elegit, ducet in regnum suum sempiternum. *Cæcitas enim, inquit Apostolus, contigit ex parte populo Israel, donec omnes ingrediantur nationes* ¹⁴; et rursus: *Quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, et super Israel Dei* ¹⁵. Animadvertis eos esse Israelitas Dei, qui cordis habent circumcisionem et

Sabbati observationem, hoc est destructionem peccati. *Nam, ut idem ait Apostolus, non qui in manifesto Judæus est in carne, ille Judæus est: neque circumcisio quæ cernitur, illa est circumcisio: sed qui in occulto Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non in littera* ¹⁶.

V. Attendamus nobismetipsis, fratres. Quousque frustra laborabimus? quousque nostro parebimus adversario qui in nobis est, et ellicit ad vitia, a virtute nos avocans, nec permittit, ut oculos ad perspicendam divinitatis lucem extollamus? Explora te ipsum, infelix, qui baptizatus es in Christum et mortem ejus. Considera qualem ipse pro te mortem subierit, utrum ejus sequaris vestigia. Ostende mihi mores tuos. Ipse sine peccato est, et se tibi omnibus in rebus exemplum proposuit ad imitandum. Paupertatem amplexus est; tu autem abhorres a paupertate. Non habuit ubi caput reclinaret ¹⁷; tu certum et commodum quæris domicilium. Ille contumelias pertulit; tu eas ferre non vis. Ille malum pro malo non reddidit; tu ultionis es cupidus. Ille, dum pateretur, non comminabatur ¹⁸; tu dum laboras, irasceris. Ille inter ignominias minime turbabatur; tu nulla affectus ignominia perturbaris. Ille benigne ad se peccatores vocabat; tu verbis tuis amicos etiam pungis. Ille injurias æquo animo perferebat; tu nulla injuria provocatus indignaris. Ille mansuetus in eos qui in peccatum inciderant; tu superbus etiam in eos qui te meliores existunt. Ille semetipsum tradidit pro illis a quibus offensus fuerat, ut eos redimeret; tu eos etiam lædis, qui de te sunt bene meriti. Considera quid tibi ille dederit, et quid tu vicissim illi retribuas. Agnosce illum ex ejus operibus, et te ex operibus tuis. Si mortuus es cum ipso, quis facit ista opera, id est ista peccata?

VI. Sancta ipsius mandata diligenter attendamus, dilectissimi, et proprias abnegabimus voluntates. Si diligimus eos qui nos colunt, quid amplius facimus quam ethnici ¹⁹? Si pro bene merentibus oramus, id faciunt et publicani. Si laudantium sermone delectaris, et Judæis idem contingit. Quid igitur amplius facis tu qui peccato mortuus, vivis in Christo Jesu? Si eos qui tibi obsequuntur, tantum amas, quid amplius facis quam peccatores? Nonne et ipsi idem faciunt? Si eos qui te molestia afficiunt, qui non obediunt, qui lacessunt, odio prosequeris; ethnico et tu similis es: pro illis potius tibi precandum erat, ut eis ignosceretur. Si contumeliis et ignominiiis doles; dolent et publicani. Te ipsum excute et expende qui in Christi nomine baptizatus es, utrum hæc sint opera nomini tuo congruentia. Eane in die gloriæ ejus tecum coram illo laturus sis, ut coroneris? Corona dabitur pro illarum victoria perturbationum, quas olim superavit Rex tuus, se ipsum tibi proponens exemplum. Ipse enim Rex

⁸ Exod. xx, 8. 9. ⁹ Exod. xxxi, 14. ¹⁰ Joan. xix, 28-30. ¹¹ Hebr. iv, 10. ¹² Jer. xvii, 21, 22. ¹³ Ephes. ii, 14, 16. ¹⁴ Rom. xi, 25. ¹⁵ Gal. vi, 16. ¹⁶ Rom. ii, 28, 29. ¹⁷ Matth. viii, 20. ¹⁸ Petr. ii, 25. ¹⁹ Matth. v, 46.

regum, et Dominus dominantium, cum illa die se gentibus omnibus conspiciendum præbebit in maiestate, secum feret signa sua, nempe eicatrices illas quas pro nobis pertulit. Tu vero nihil eorum simile laturus es in corpore tuo. Quamobrem dicet tibi: Nescio te. Tunc videns omnes sanctos, qui propter nomen ipsius mortem oppetierunt, in eorum conspectu erubescens consiste. Sanctorum omnium vitas perpende, et eos reperies, cum mala pertulerunt, ea non rependisse. Sanguis eorum omnium clamat: Vindica nos ex omnibus inhabitantibus terram. Ego vero, qui etiam et quietem diligo, quid dicam in illa die quando perspiciam illic prophetas, et apostolos, et martyres, et reliquos sanctos, qui nullum dantes ultionis aut iracundiæ signum, in iniuriis tolerandis fortes atque constantes exstiterunt? Cum illa dies advenerit, non erit in cuiusque potestate quid respondeat; sed unusquisque resurget propriis operibus, sive bonis sive malis, tanquam vestimentis indutus. Opera loquentur ipsa, et in loco cuiusque consistent.

VII. Beatus qui in eam curam diligenter incumbit, ut exuat opera quæ in gehennam detrahunt, et induat illa quæ perducunt in cælum. Nam ut Apostolus ait: *Et si terrena nostra habitatio hujus tabernaculi dissolvatur, scimus nos habitationem habere domum non manufactam in cælis*¹⁰. Nihil est tempus vitæ nostræ, et cum venerit hora nostra, ratio a nobis acriter exigetur. Ne sint igitur animi nostri remissi et dissoluti, sed omni studio ac diligentia laboremus, suppliciterque ad Dei benignitatem, ut nos adjuvet, assidue confugiamus. Fratribus nostris ne irascamur, quod re aut sermone nos læserint. Quod si operarii, et vasa diaboli esse perrexerint, Dei constituentur adversarii, donec dissolvantur, et e stadio fugiant. Omnibus in rebus, fratres charissimi, humilitatem et patientiam amplectimini; et semper in eam cogitationem incubite, ut propriæ voluntati renuntiatis; nam propria voluntas perdit omnes virtutes. Qui cogitationes suas recte disponit ac moderatur, propriam abnegat voluntatem; et mansuetudinem amplectens, tanquam a dracone fugit ab omni discordia et contentione. Hæc enim totum virtutis ædificium evertit, et animo tenebras offundit, ut honestatis lucem aspicere nequeat. Ab hoc igitur vitio, quod se virtutibus insinuat atque implicat, donec eas dealeat, declinat. Etenim nec Dominus Jesus prius ascendit in crucem, quam Judam expulisset e medio discipulorum. Nisi enim homo tetrum hoc vitium exscindit, non potest proficere secundum Deum; ex eo namque mala cuncta profisciscuntur. Qui hoc vitio laborat, crucem suam ferre non vult, inanem gloriam sequitur; omnia denique quæ Deus odit,

¹⁰ II Cor. v, 1. ¹¹ Tit. i, 2.

(15) Interiora. Nullus dubito quin legendum sit, anteriora. Ille enim respicit auctor ad Philipp. iii,

habitant in animo hominis contentiosi et arrogantis.

VIII. Qui peccata sua considerat, facile assequitur humilitatem. Humilitatis est, propriam voluntatem subjicere proximi voluntati. Cordis munditia grata Deo preces persolvit. Cui propria displicent vitia, luctui et lacrymis vacat. Charitas non judicat proximum. Patientia non meminit injuriarum. Qui Deum diligit, vindictam non appetit. Qui silentium et quietem colit, quod sibi minus obediatur non commovetur. Animus paupertatis studiosus, innocens est. Qui propriis sensibus dominatur, in pace degit. Qui mitis est, omnia perfert. Qui misericors, facile ignoscit. Propriæ voluntatis abnegatio gignit hæc omnia, et virtute amabili pacis vinculo conjungit. Nihil in omnibus Scripturis perspicio, quod magis ab homine Deus exigit, quam ut omnibus in rebus humiliet se proximo suo, et propriam abneget voluntatem, et Dei semper auxilium imploret, ut oculos suos excitet a somno oblivionis et ab errore captivitatis. Hominis natura mutabilis est, et ad malum prona; Dei vero est misereri, et imbecillitatem nostram corroborare; Dei nos ad se convertere; Dei nobis gratiam elargiri, ut ei gratias agamus; Dei nos defendere atque eripere e manibus inimicorum; Dei denique est honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen. Contentionem vero quæ pariunt, hæc sunt: multiloquium, et curiositas, et adulatio, et arrogantia, et linguæ duplicitas. Anima illius in quo sunt hæc, virtutum est expers. Nisi quis magno cum sudore singulis virtutibus incubuerit, ad quietem Filii Dei non poterit pervenire. Vitam igitur vestram, fratres, ne negligatis, neque mens vestra in malitiæ operibus torpescat, ne tempus deficiat ante quam ad Filii Dei quietem aspiretis, quæ in eo sita est, ut omnibus in rebus humilitatem atque innocentiam complectamini, et neminem oderitis; neque ulli rei Deo invisæ acquiescatis, sed ab omnibus peccatis abhorrentes, cunctis malitiæ operibus mortui sitis. Sic enim Deus qui non mentitur¹¹, aderit nobis, et infirmitatem nostram misericordia sua confirmabit. Amen.

ORATIO XXIII.

De perfectione.

I. Nisi quis fidem in Deum possideat, ut quidam e Patribus ait, et assiduo ejus flagret desiderio, et nemini noceat, nec malum pro malo reddat, amigatque se, et humilitatem, et castitatem, et humanitatem colat, mundoque renuntiet, mansuetusque sit et patiens, assiduoque cordis labore Deum precetur, et veram charitatem amplectatur, neque ad ea quæ retro sunt, redeat, sed ad interiora contendat (15), neque bonis operibus et sacrificiis suis

13, ubi legimus, τοῖς δὲ ἑμπροσθεν. Vulg. ad ea quæ sunt priora.

confusus, divinum quotidie imploret auxilium, salutem assequi non potest: tam acres vigilantesque sunt hominis adversarii. Ne contemnas, frater, neque negligas conscientiam tuam, neque tibi ipse confidas omnino, quamvis aliquo in pretio apud Deum esse videaris. Undique enim ab adversariis obsidemur. Afflictio considerata præteritas delicta negligentiae notas. Et sensuum castigatio hostium interiorum vulneribus medetur. Perfecta secundum Deum dilectio occulta hostibus resistit. Occulto sanctitas occultis bellis superatis ad Filii Dei quietem perducit. Et sanctitas manifesta virtutes servat. Dei cognitio facit, ut ad eum tempore tentationis confugiamus, ejusque muniti præsidio superiores simus. Qui laboribus suis minime confidit, is Dei magis sentit auxilium. Qui ex animo pie Deum quaerit in veritate, is stat in timore, ne displiceat Deo. Semper enim a conscientia stimulat, quod aliqua in re defecerit. Ubi autem stimulus, ibi accusatio; ubi accusatio, non est libertas. Quod si deinceps orando animadverterit se nullo malitiae stimulo pungi, tum vere liber est, et ex voluntate Dei in requiem sanctam introivit.

II. Si bonos fructus perspexeris a nullis inimici zizanij suffocari, neque tamen, quamvis cum sensibus amplius non pugnes, hostes malitia sua confisi desinent oppugnare. Et si nubes tabernaculum obumbravit, neque sol ussit te per diem neque luna per noctem: et inventus in te fuerit omnis apparatus tabernaculi, ut colles et custodias illud secundum voluntatem Dei (parta nimirum tibi per Deum est victoria); et ipse tabernaculum obumbrabit, quia ipse est, et ipse præcedit, et parat ubi constituitur (16). Nisi enim præcipiat ipse quo in loco sit collocandum, non potest consistere, ut ait Scriptura. Magnum jam est periculum, donec homo se ipsum noverit, et plane sciat in se non esse, ut ab interpellantibus et ad iracundiam impellentibus liberetur. Oportet igitur ut cum timore ad ejus benignitatem confugiamus, assidueque memoria repetamus ipsius beneficia, et sanctam humilitatem amplectamur, quæ nullo unquam tempore discedat a corde nostro, quæ peccata nostra nobis semper ante oculos proponat, et bona, si quæ in nobis sunt, servet, et ad finem usque tueatur, faciatque ne nobis ipsi confidamus.

III. Cæterum qui proximum judicat, et irascitur fratri suo, eumque contemnit ac despiciit, aut iracunde docet, aut cuiquam detrahit, a misericordia qua sancti sunt præditi, alienus est, et ab aliis præstantibus virtutibus. Ejusmodi enim vitia labores hominum perdunt, et fructus bonos excutunt. Si quis peccata sua lugere se dicit, neque ab illis recedit, is se ipsum decipit. Qui ad quietem aspirat, neque sollicitus est, ut animi pellat ægritudines, cæcus est, et sanctæ virtutum ædificationis imperitus. Qui, posthæc peccatorum suorum curatione,

aliis mederi studet, præpostere agit. Priusquam enim illud aggrediatur, debet peccata sua lacrymis abstergere: et Dei misericordiam imploret ut sibi ignoscat, tantumque roboris et fortitudinis præbeat, ut nunquam amplius in eadem incurrat, aut illum vel cogitatione vel sermone vel factis offendant. Beatus qui ita se gerit in veritate. Qui vere poenitentiam agit, in eo non est occupatus, ut proximum judicet. Satis enim sua cuique peccata negotii præbent, nec spatium relinquunt, aliena ut curet. Qui malum pro malo reddit, procul abest a vera poenitentia. Qui gloriæ captus cupiditate, mundi negotiis implicatur, ex animo non luget peccata sua. Qui nunc aut illum bonum, aut malum affirmat esse, in corde suo confundetur. Dum enim ea quæ nostra non sunt volumus judicare, decipimur, atque ita distrahimur, ut nobis non vacet peccata nostra cognoscere.

IV. Si contumelia affectus indignaris, veram non agis poenitentiam. Si rebus tuis tibi ereptis doles, Dei timor non est in te. Si quod in te aliquis falsa contulerit perturbaris, timor Dei non est in te. Si laudes tuas libenter audis, timor Dei non est in te. Si in mutuis sermonibus verba tua volueris prævalere, timor Dei non est in te. Si dolueris quod sermo tuus contemnatur, timor Dei non est in te. Hæc enim omnia indicant veterem hominem adhuc vigere, neque esse qui illum expugnet, verumque et Deo gratum luctum amplectatur. Aperiendi sunt mentis oculi, ut nos ipsi cognoscamus, sciamusque Dei inimicum constitui, qui propriam sequitur voluntatem. Si custodieris mandata Dei, et ex ipsius voluntate direxeris opera tua, et animadverteris majestati ejus per te placere non posse, et peccata tua semper ante oculos habueris, invenies propugnaculum oppositum adversario tuo, qui te conatur per superbiam qua tibi justus videaris, expugnare; et ædificium quod exstruit poenitentiae luctus conservabis. Tunc te tibi notum esse intelliges, et ubi sis, et cor tuum tanquam victoria parta non extolletur. Etenim, nisi homo in judicio constiterit, et sententiam audiverit, et locum suum noverit, scire non potest, utrum Deo placeat, necne. Dolor qui secundum Deum cor punit, sensus in officio potest continere, et sobrietas mentem integram conservare. Sed homo sibi ipse non debet unquam confidere, imo tandiu sollicitus esse, dum est in corpore. Beati qui suis nunquam operibus fidunt, sed semper pavidi Deo non audent occurrere, et cognita ejus majestate et propria infirmitate, voluntati ejus, ut ipse vult, student obtemperare, atque ita se ipsos legunt, et cæteros non judicant, sed Deo omnium judicii judicium derelinquunt.

V. Cum quis se ipsum Deo totum addixerit, et ex voluntate ejus perfectus decesserit, tunc in libro viventium se scriptum inveniet, et angeli testabuntur eum sinistræ principes evasisse. Tunc inter beatos spiritus consistet. At dum viget bellum, in

(16) Parat. Malim imperat Restitutionem suadet, quod mox sequitur præcipiat.

timore versatur homo; et si hodie vincit, nescit A
 utrum cras victurus sit; ancipiti enim certamine
 cor est suspensum. At qui jam bravium percepit,
 tranquillus est, nec metuit, quorsum tres illæ par-
 tes tendant, quæ jam in Deo cum pace conjunctæ
 sunt, anima nimirum, et corpus, et spiritus, ut
 ait Apostolus ²². Cum enim hæc tria per opera-
 tionem Spiritus sancti unum fuerint, amplius se-
 jungi nequeunt. *Christus enim mortuus est, et resur-*
rezit, et amplius non moritur; mors illi ultra non
dominabitur ²³; nam mors ejus salus nobis facta est.
 Et per mortem ejus peccatum deletum est in per-
 petuum. Et resurrectio ipsius vita facta est creden-
 tibus in eum, ut in Deo vivant, et justitiæ fructum
 afferant. Ne vicisse te putes, dum pugnas. *Militia*
enim est vita hominis super terram ²⁴. Sive vigile-
 mus, sive dormiamus, non cessat nos adversarius
 oppugnare. Qui in stadio pugnat, si prudens est,
 ante victoriam præconium non canit. Imprudens
 autem, et si cadit, tamen extollitur, et se victorem
 existimat. Idcirco Dominus, cum discipulos suos
 mitteret ad prædicandum: *Neminem, inquit, in via*
salutaveritis; in domum autem cum intraveritis, sa-
lutate; et si ibi fuerit filius pacis, apud eum ma-
nete ²⁵. Et Elisæus ad Giezi, cum eum mitteret: *Si*
occurrerit, inquit, tibi homo, ne salutes eum; et si
salutaverit te quispiam, ne respondeas illi ²⁶. Neque
 tamen Giezi puerum suscitavit. At cum venisset vir
 Dei, vidit puerum jacentem in lectulo, et clausit
 ostium super se, et super illum, et cum singulis
 sensibus pugnavit, descendensque in domo semel C
 huc atque illuc deambulavit, et cum calefacta esset
 caro pueri, per voluntatem Spiritus Dei aperti sunt
 oculi ejus.

VI. Quid dicemus nos miseri, qui gloriam mundi
 diligimus magis quam gloriam Dei? Qui nec quo-
 modo pugnandum sit, aut ad requiem contenden-
 dum, consideramus, nec Dei patientiam intelligimus,
 qui cum bono fructu sinit zizania crescere; nec
 priusquam ille creverit perfectusque sit, permittit
 ut zizania colligantur. Et Giezi itineris cursum con-
 fecit, sed tamen non potuit puerum suscitare, quia
 dilexit gloriam hominum magis quam gloriam Dei.
 Beati oculi qui cum humilitate ad Deum respiciunt,
 et solliciti sunt quomodo curent vulnera sua, et
 peccata lacrymis abluunt ac veniam deprecantur.
 Væ illis qui tempus consumunt, putantque se esse
 sine peccatis, et propriam conculcant conscientiam,
 nec volunt poenitentiam agere. Agricola qui semen
 suum jact, nisi germinet, queritur quod sumptum
 et operam perdidit. Sic et homo licet noverit
 mysteria omnia, et omnem scientiam ²⁷, et fecerit
 virtutes multas et curationes, variisque se afflictio-
 nibus affecerit, nisi charitatis fructus aspiciat,
 magno affici timore debet. Undique enim inimico-
 rum fraudibus, insidiis et dolis oppugnatur, ut

concidat. *Charitas vero nunquam excidit, sed omnia*
sperat, et credit, et sustinet ²⁸.

VII. O quam laboriosa est via Dei! *Angusta enim*
est, ut ipse ait, porta, et arcta est via quæ ducit ad
vitam, et pauci sunt, qui inveniunt eam ²⁹. Nos au-
 tem inertes et ignavi et voluptatibus dediti, quietem
 in eo sitam ducimus, quod jugum illius non gesta-
 mus qui dixit: *Tollite jugum meum super vos, et*
discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et in-
venietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum
suave est, et onus meum leve ³⁰. Quis sapiens ac ti-
 mens Deum non omnibus viribus contendit, ut divina
 mandata custodiat, et tamen cum omnia fecerit, se
 indignum agnoscit, qui Dei nomen invocet? Domi-
 nus noster Jesus Christus propter nos factus est
 B homo, ut ægrotudines nostras curaret, ut secundum
 spiritum, non secundum carnem ambulemus, et
 Patris voluntatem nobis patefecit. Et discipulis suis
 dixit: *Cum feceritis omnia quæ præcipio vobis, di-*
cite: Servi inutiles sumus; etenim quod debemus fa-
cere, fecimus ³¹. Si quis viperam aut scorpionem,
 aut aliquid aliud pestiferum viderit, timore perter-
 ritus fugit: et imprudens atque infelix anima, cum
 mortifera cernat, non fugit neque recedit, sed au-
 dacter cum illis versatur. Ideo sterilis, et sine fructu
 tempus omne consumit.

ORATIO XXIV.

De tranquillitate.

In virtutum via est lapsus, sunt inimici, est in- 331
 tatio, est copia, est mediocritas, est inopia, est
 mœstitia, est gaudium, est animi labor et angustia,
 est quies, est progressio, est vis. Iter enim agimus,
 donec ad requiem perveniamus. Tranquillitas au-
 tem ab omnibus est perturbationibus vacua, et nulla
 re indiget. Est enim in Deo, et Deus in illa. Inimi-
 cos non habet, non lapsum, non incredulitatem,
 non perturbationis laborem, non rei cujusquam
 cupiditatem. Magnæ denique atque innumerabiles
 sunt illius dotes. Ab hac procul abest, qui aliqua
 laborat perturbatione. Hæc est illa charitas, quam
 nos Dominus Jesus docuit omnibus exhibere. Ad
 hanc imperiti nonnulli putant se pervenisse, cum
 adhuc animi morbis divexentur, et corporis immun-
 ditia sordeant, et ab omni virtute sint remotissimi.
 Ignoscite mihi, quæso per Deum: cui gloria in sæ-
 cula sæculorum. Amen.

ORATIO XXV.

Ejusdem ad Petrum abbatem discipulum suum.

333
 I. Quod scribis ad me, te velle peccatorum tuo-
 rum poenitentiam agere, si Deus te ab hujus mundi
 sollicitudine liberaverit, recte dicis. Fieri enim non
 potest, ut mens sæculi curis obvolvata Deo serviat.
Non potestis, inquit Dominus, Deo servire et mam-
monæ ³². Per mammonam omnia mundi negotia si-
 gnificat. Quæ quidem homo nisi reliquerit, Deo ser-
 vire non potest. Dei servitus requirit, ut dum illuc

²² I Thess. v, 23. ²³ Rom. vi, 9. ²⁴ Job vii, 1. ²⁵ Luc. x, 4, 5. ²⁶ IV Reg. iv, 29. ²⁷ I Cor. xiii, 2. ²⁸ ibid. 8, 7. ²⁹ Matth. vii, 14. ³⁰ Matth. xi, 29, 30. ³¹ Luc. xvii, 10. ³² Matth. vi, 24.

colimus, et adoramus, et precamur, et laudamus, neque malitiam in animo, neque odium, neque invidiam, neque turpem cupiditatem retineamus. Hæc enim omnia miseræ animæ tenebras offundunt, ut Deo caste servire non possit, et illi in abscondito benedicere. Hæc illam impediunt, quominus occurrat Deo, et cum charitatis dulcedine et cordis suavitate illum sancte ex animo deprecetur, ut se ipsam illustret. Hæc sunt in causa, quominus proficiat secundum Deum, et omnes amputet perturbationes. Quod quidem assequi non possumus, nisi ab omnibus mundi sollicitudinibus recedamus. Anima enim foris et intus oppugnatur. Foris ab hujus sæculi occupationibus, ut corpori satisfaciat; intus a propriis ægritudinibus, quæ sunt inimicæ virtutis. Has autem illa nec videre potest, nec curare, nisi mundi negotiis et curis liberetur. Idcirco Dominus Jesus eos negat suos posse discipulos esse, qui propriæ non renuntiant voluntati²². Voluntas enim tam intus, quam externis actionibus dominatur. Et ideo, ne mentem interimat, ut Dominus præcipit, est abneganda. Mens enim occiditur, cum anima mundi negotiis et sollicitudinibus detinetur. Tunc enim ægritudines intus sæviunt et propagantur. Quod si anima Domini Jesu verbis obtemperans, omnes suas abjecerit voluntates, ab omnibus sæculi istius operibus abhorrebit. Tunc mens excitata confirmabitur, et omnes a se depellet ægritudines. animamque diligenter custodiet, ne rursus ad pristina sese convertens, in manus incidat inimicorum.

122. II. Anima enim similis est adolescentulæ degenti cum viro suo, quæ si forte vir peregre abierit, excusso timore, res domesticas negligit. At illo domum reverso, sedula ad officium redit, et cum timore cuncta ex viri voluntate disponit; ipse vero domui suæ consulit omnibus in rebus necessariis. Sic et mens animam observat assidue, et bona opera ex illa tanquam filios gignit et nutrit; atque ita conveniunt, ut cor unum efficiantur. Anima menti ut mulier viro subjicitur: *Nam, ut ait Apostolus, caput mulieris est vir*²³. Et rursum: *Vir, inquit, non debet velare caput; imago enim et gloria Dei est; mulier autem est viri gloria. Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. Propterea mulier debet velare caput, et propter angelos. Verumtamen neque mulier sine viro, neque vir sine muliere, in Domino. Sicut enim mulier ex viro, sic et vir ex muliere, omnia autem ex Deo*²⁴. Cum igitur anima menti paret in Domino, tunc Deo preces fundimus in castitate, tunc Deo benedicimus ex corde sancto, tunc illustramur a Deo, tunc veri illi efficiamur adoratores, quos Deus requirit. Tales sunt, de quibus ipse ait: *Inhabitabo in eis et inambulabo*²⁵. Tunc illud impletur: *Si duo vestrum consenserint, quæcunque in nomine meo petierint, impe-*

*trabunt*²⁷. Vult ergo Deus, ut ab omnibus quæ ipse destruxit in corpore suo, quæque nos vel intus vel foris coinquant, liberi simus. *Manete, inquit, in me, et ego in vobis*²⁸. Vides, frater, quomodo velit ut maneamus in ipso per bona opera, ut ipse in nobis maneat per sanctitatem.

III. At ego, dicet aliquis, in ipso maneo per baptismum, opera autem perficere nequeo. Audi, frater charissime: Quisquis baptismum suscipit, illud suscipit ad peccati destructionem. Illi enim conscripti sumus in mortem, ut inquit Apostolus, ut destruat corpus peccati, hoc est, ut peccato amplius non serviamus²⁹. Simul cum peccato Christus manere non potest. Quamobrem si in te Christus habitat, peccatum mortuum est, spiritus autem per justificationem vivit³⁰. Quæ enim, ut ait Apostolus, sub viro est mulier, ei, dum vivit, alligata est, lege. Quod si vir mortuus fuerit, liberabitur a lege viri. Itaque si vivente viro cum alio fuerit, adultera declarabitur; at mortuo viro liberabitur a lege, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro³¹. Si quis igitur scire cupit utrum in se Christus inhabitet, id ex propriis intelligat cogitationibus. Quandiu enim cordi peccatum imperat, Deus in eo non habitat, neque spiritus ejus in illo requiem invenit. Deus habitat in homine, qui bona facit opera; et homo in Deo, cujus est cor liberum a peccato. Qui adhæret meretrici, inquit Apostolus, unum cum illa corpus efficitur. Et qui adhæret Domino, unus cum illo spiritus est³². Per meretricem intelligitur omne vitium. Si igitur liberata fuerit anima, et evaserit omnia quæ illi in hoc aere adversantur, tunc manet in Deo et haurit de spiritu ejus, atque ita dictum idud impletur: *Qui adhæret Domino, unus spiritus est*. Et discit quomodo orare debeat, adorans eum assidue, et adhærens illi sine intermissione. Idem ipse manet in ea et requiescit, apertens et largiens ei honores et munera sua incredibilia: regeneratur enim ab illo per baptismum et sancti Spiritus infusionem.

IV. Porro, qui natus est ex Deo, ut scriptum est, non peccat, nec tangit eum malus³³. Nisi conversi fueritis, inquit ipse, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum³⁴. Sicut modo geniti infantes, inquit Petrus, rationale, ac sine dolo lac concupiscite, ut in ipso crescatis³⁵. Quænam sunt infantis opera? Infans si verberetur, plorat. Risu agnoscit arridentes sibi. Affectus contumelia non irascitur. Laudibus non extollitur. Si loco ejus alium veneris, non dolet. Si res illi suas eripias, non turbatur. Si paucis in rebus hæres fuerit institutus, minime curat. Neminem vocat in judicium. Pro fortunis suis non contendit. Neminem odit. Si pauper est, non mæret. Si dives, non superbit. Si mulierem videt, non concupiscit. Nulla illi neque libido, neque sollicitudo dominatur. Neminem judicat. Ne-

²² Luc. xiv, 26. ²³ I Cor. xi, 3. ²⁴ ibid. 7-12. ²⁵ II Cor. vi, 16. ²⁶ Matth. xviii, 19. ²⁷ Joan. xv, 4. ²⁸ Rom. vi, 4, 6. ²⁹ Rom. viii, 10. ³⁰ Rom. vii, 2. ³¹ I Cor. vi, 16. ³² I Cor. vi, 16. ³³ I Pet. ii, 2.

mini imperat. Invidet nemini. In iis quæ nescit, sese non jactitat. Proximi formam aut habitum non deridet. Non exercet ullo cum homine inimicitias. Non simulat. Non quærit mundi dignitates. Cumulandis divitiis non incumbit. Non diligit avaritiam. Non est pertinax. Non litigiosus. Non in docendo ambitiosus. Si exuatur, non est sollicitus. Non tristatur. Propriam non defendit voluntatem. Famem non metuit. Maleficos et facinorosos homines non timet. Serpentes et feras non formidat. Si bellum ingruat, non perhorrescit. Tales sunt, de quibus ait Dominus noster Jesus Christus : *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum Dei.*

V. Cæterum ubi infans paululum creverit, et in eo malitia cœperit habitare, eum Apostolus arguit, *Ut jam, inquit, non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ, in nequitia hominum, in astutia, ad circumventionem erroris. Veritatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus* ⁴⁴; et alibi : *Tanquam parvulis, inquit, in Christo, lac vobis potum dedi, non cibum, nondum enim poteratis; sed nec nunc quidem potestis, adhuc enim carnales estis* ⁴⁵; et alio in loco : *Quanto, inquit, tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium; sed sub tutoribus et actoribus est, usque ad præfinitum tempus a patre. Sic et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes* ⁴⁶. Idem rursus : *Juvenilia, inquit, desideria fuge* ⁴⁷. Docens autem nos, ut ejusmodi infantiam evitemus : *Nolite, inquit, pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote; sensibus autem perfecti estote* ⁴⁸. Parvulorum igitur quos requirit Dominus, opera indicantur ab Apostolo. Porro in illis verbis : *Deponentes omnem malitiam et omnem dolum, et simulationes, et invidias, et omnes detractiones, sicut modo geniti infantes* ⁴⁹, etc., intellexisti, frater, qui sit sensus verborum Domini nostri Jesu, cum ait : *Amen, amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum celorum.* Quæ quidem verba eo majorem terrorem asserunt, quoniam duplici cum affirmatione sunt pronuntiata. Amen enim jurantis est vox. Idcirco Paulus apostolus : *Quoniam, inquit, neminem habuit, per quem juraret majorem se,* ⁵⁰ *juravit per semetipsum : Nisi benedicens benedicam* ⁵¹.

VI. Hæc igitur assidue eum timore et tremore diligenter consideremus. Quoties diabolus inimicus noster adversus proximum nos incitaverit, aut quoties nos aliquis lacessierit, aut contumelia affecerit, aut nobis calumniam struxerit, aut proximus nobiscum contenderit, aut dicto audiens non fuerit; quamobrem acerba nos in eum ira, aut indignatio, aut odium adoriatur, ut animæ tenebras offundat: sermonem Domini nobis in memoriam revocemus

sic affirmantis : *Amen, amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum Dei.* Qualis hæc audiens verba non contremiscat? Aut quis sapiens, et salutis animæ suæ cupidus non projiciat omnem ex animo suo adversus proximum indignationem? Aut quis metuens incendium gehennæ, odium non expellat e corde suo, ne e regno deturbetur? Verbum nobis proposuit abbreviatum, *Nisi conversi, inquit, fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum celorum.* Acerba sententia apud illos, qui propriæ indulgent voluntati, mundumque diligunt, nec manus agnoscunt Spiritus sancti, qui super quos venerit, facit eos omnium iniquitatum oblivisci, et docet illos quæ sua sunt, pro ira lenitatem, pro inimicitia pacem, pro contentione humilitatem, charitatem pro odio, patientiam pro contumelia. Ejusmodi sunt illi, quibus contigit regeneratio.

VII. Studeamus igitur evellere e corde nostro et abolere quæ dixit magnus Apostolus, ut ad parvull mensuram veniamus. Qui enim ea circumcidunt atque amputant, hi rursus ad sanctam et magnam atque perfectam ætatem perveniunt. Etenim cum in faciem ipsorum insufflasset, *Accipite, inquit, Spiritum sanctum* ⁵², apparuit eis juxta mare Galilææ, *Habetis, inquit, aliquid quod manducetur* ⁵³? Per Spiritus insufflationem eos se fecisse parvulus significavit. Atqui non erant ætate parvuli. Rursus scriptum est : *Ecce ego et parvuli, quos dedit mihi Deus* ⁵⁴. *Quoniam igitur pueri communicaverant carni et sanguini, et ipse pariter factus est particeps eorum, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est diabolum, atque illos liberaret* ⁵⁵. Cujusnam carnis et sanguinis factus est particeps ad eorum similitudinem, nisi illorum, qui malitiam omnem abjecerant, et ad sanctæ pervenerant mensuram infantie? Et ipsi rursus sunt perfecti, ut ait Apostolus, *donec occurramus omnes in unitatem fidei Filii Dei, in virum perfectum, ad mensuram ætatis plenitudinis Christi* ⁵⁶; et rursus : *Augmentum corporis facite ad ædificationem ejus in charitate* ⁵⁷. Ad eos qui sunt ejusmodi, loquitur Joannes apostolus : *Hæc scribo, inquit, vobis, filioli, quia cognovistis eum qui est ab initio. Scripsi vobis, adolescentibus, quia viciatis malum* ⁵⁸. Vides eos qui malitia parvuli sunt, fieri pugnatores adversus inimicum? Ejus enim armatura quæ est malitia, sunt exuti. Et iidem patres evadunt, et ad perfectionis mensuram perveniunt. Quoniam committuntur eis mysteria et revelationes, donec sapientiam, et unitatem, et bonitatem, et mansuetudinem, et castitatem assequantur. Hi sunt qui Christum honorant in corpore suo.

VIII. Quæ cum ita sint, frater, et magna fames terram occupet, omni studio contendamus, ne quid nobis desit; sed bonitatem et fortitudinem atque

⁴⁴ Ephes. iv, 14, 15. ⁴⁵ I Cor. iii, 2, 3. ⁴⁶ Gal. iv, 1-3. ⁴⁷ II Tim. ii, 22. ⁴⁸ I Cor. xiv, 20. ⁴⁹ I Petr. ii, 1, 2. ⁵⁰ Hebr. vi, 13, 14. ⁵¹ Joan. xv, 27. ⁵² Luc. xxiv, 41. ⁵³ Ioa. viii, 13. ⁵⁴ Hebr. ii, 14, 15. ⁵⁵ Ephes. iv, 13. ⁵⁶ ibid 1.

constantiam postulemus, ne hostis invidus nos A decipiat, persuadeatque, ut abjecto pudore atque misericordia, flagitia et scelera admittamus. Assidue igitur Deum cum David obsecrantes dicamus: *Respice, et audi me, Domine Deus meus. Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte; ne quando dicat inimicus meus: Prævalui adversus eum. Quoniam qui tribulant me, si cecidero, gaudebunt* ⁶⁰. Si igitur nos adorti fuerint, clamemus, dicentes: *Deus, quis similis erit tibi? ne taceas, neque compescaris, Deus. Quoniam ecce inimici tui sonuerunt, et qui oderunt te, extulerunt caput: Super populum tuum inierunt consilium, et cogitaverunt adversus sanctos tuos. Dixerunt: Venite, et disperdamus eos de gente, et non memoretur nomen Israël ultra* ⁶¹. Quamobrem supplicans Spiritui sancto dicebat: *Deus meus, pone eos ut rotam, et sicut stipulam ante faciem venti. Imple facies eorum ignominia, et cognoscant, quia tu es Deus solus* ⁶². Ecce quomodo qui fide muniti sunt, cor suum armanus adversus inimicos, et sese confirmant ad sanctam petram qui Christus est ⁶³; et cum animi fortitudine, *Circumdederunt, inquit, me sicut apes, et exarserunt sicut ignis in spinis; et in nomine Domini, quia ultus sum in eos* ⁶⁴.

IX. Proinde si viderimus eos qui nos malitia sua, id est acedia, circumdederunt, aut voluptate animam nostram dissolvere, aut ira nos adversus proximum, si quid perperam egerit, concitare, aut oculos nostros ad cupiendam corporum pulchritudinem commovere, aut proximi nostri sermonem nobis tanquam venenum objicere, aut nos ad aliorum verba carpenda pellicere, aut ad serendas inter fratres discordias, dicentes, hunc esse bonum, illum vero malum: fraudibus eorum ne succumbamus, sed potius cum David magna animi fortitudine clamemus: *Dominus protector vitæ meæ. Si consistent adversum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat adversus me prælium, in hoc ego sperabo. Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ; ut videam latitiam Domini, et visitem templum sanctum ejus. Quoniam protexit me; et ecce nunc exaltavit caput meum super inimicos meos* ⁶⁵. Ille eorum sunt qui mentem a mortuis excitant, quos Apostolus noctem appellat: *Non sumus, inquit, noctis, nec tenebrarum* ⁶⁶. Eos vero qui desidii dediti se ipsos negligunt, coarguit: *Qui dormiunt, inquit, nocte dormiunt, et qui ebrii sunt, nocte sunt ebrii* ⁶⁷; et rursum: *Dies Domini tanquam fur veniet, et non effugiet* ⁶⁸, quoniam sunt in nocte. Ad illos autem, qui mentem excitant a vitiis, quæ sunt nox: *Induentes, inquit, lorica m fidei, et churitatis, et galeam spei salutis* ⁶⁹.

X. Ab operibus ergo mortuorum vigilemus, et animæ diligenter vacemus, ne quid agamus, quod

sit naturæ contrarium. Est enim animæ natura mutabilis, et similis ferro, quod, si negligatur, rubigine consumitur, igne autem lexcocum purgatur, et quandiu manet in igne, sit ei simile, nec potest illud quisquam attingere, quoniam ignis est. Itidem anima dum versatur et loquitur cum Deo, ignis efficitur; et comburit inimicos suos, qui eam negligentiae somno consopitam solent opprimere. Ut ferrum igitur, anima renovatur, sanctaque efficitur, neque amplius ulla in re istius mundi corrumpitur, sed in recta natura sua quam habet a Deo, conquiescit. Quod si a natura sua recesserit, perit. Quemadmodum enim animalia terrestria, si in aqua demergantur, intereunt, quoniam sunt e natura terrena; pisces autem in terram extracti moriuntur, quoniam ex aquæ natura sunt; volucres vero in aere quiescunt, quod si in terram descenderint, timeant ne capiantur: sic et anima si a propria natura deflexerit, statim interimitur. Quamobrem qui divinis illis muneribus donati sunt, mundi fraudes et dolos reformidant, ejusque fugiunt consuetudinem, ne in laqueos et mortem incidant.

XI. Talis anima, ne si velit quidem, potest mundum diligere. Meminit enim qualis fuerit, antequam esset in Deo; et quid sibi ex mundo contigerit, et quam male fuerit ab ipso tractata. Quemadmodum enim cum ip urbem quam expugnari rex inimicus ingreditur, cives timore conferriti passis manibus victori se dedunt; at ille statim dejectis alterius regis imaginibus, legibusque sublatis, imagines suas, et leges novas constituit: quod si cives legitimo regi clam denuntiarint, ut sibi ferat auxilium, et iratus ille adversus hostem exercitum duxerit, civesque re intellecta, regi suo portas aperuerint; ingrediens ipse captum hostem interficit, statuasque suas et pristinas leges restituit, regis adversarii statuis et legibus eversis et abrogatis. Tunc incredibili civitas exultat gaudio. Rex autem in illa habitat, et sic eam munit, ut nemo possit amplius ea potiri. Et cives suos docet arma tractare, ut nullum mentiant adversarium. Sic etiam anima post susceptum baptismum, a diabolo fuit expugnata, qui eam pro libidine sua evertit atque vastavit, exturbataque veri regis imagine, suam erexit, fecitque ut misera anima sæculi istius curis et sollicitudinibus vacaret, et in omnibus vitiis et peccatis volutaretur. Verum posteaquam sancti magnique regis Jesu Christi benignitas eam ad poenitentiam revocavit, læta regi suo fores aperuit. At ille ingressus adversarium expulit, et turpem ejus imaginem atque nefarias leges abolevit, animamque in pristinam libertatem vindicavit; et suam in illa sanctam imaginem instaurans, sanctas ei leges dedit, pugnandique peritiam tradidit, et sensus illius omnes communivit, ac deinceps in ea uti sua requievit. Fieri enim non potest, ut

⁶⁰ Psal. xii, 4, 5. ⁶¹ Psal. lxxxii, 2-5. ⁶² ibid. 14, 17. ⁶³ I Cor. x, 4. ⁶⁴ Psal. cxvii, 12. ⁶⁵ Psal. xvi, 1, 3. ⁶⁶ I Thess. v, 6. ⁶⁷ ibid. 7. ⁶⁸ ibid. 2, 5. ⁶⁹ ibid. 8.

anima ingrediatur in requiem Filii Dei, nisi ejus A imaginem habeat. Quemadmodum enim nullus mercator nummum accipit, in quo regis imago non sit expressa, neque eum nummularius probat, neque rex in suum thesaurum admittit : sic anima, nisi regis magni et Domini nostri Jesu Christi servet imaginem, non probatur ab angelis, neque admittitur ab ipso rege : quin potius audit : Quomodo huc intrasti, non habens imaginem meam?

XII. Porro imaginis nota charitas est. *In hoc enim*, inquit, *cognoscent vos meos esse discipulos, si dilexeritis inter vos*⁷⁰. At charitas ejus in nobis esse non potest, cum anima ita divisa sit, ut et Deum quærat, et diligat ea quæ mundi sunt. Etenim quemadmodum volucris unica ala volare non potest, sic anima nequit in Deum progredi, si altera parte ad mundum inclinet. Et quemadmodum navis, si quid ei necessarium desit, per mare transire non potest : sic anima, si vitius ei aliqua desit, perturbationum pelagus non potest trajicere. Et quemadmodum nautæ si pulchra vestimenta, et chirothecas, et calceamenta habent muliebria, officio suo fungi et navigare non possunt, quia necesse est ut sint expediti : sic anima improbas spirituum adversariorum procellas superare non valet, nisi mundi curis et sollicitudinibus sit vacua. Et quemadmodum miles cum hostibus principis sui conflicturus, si arma deficient, non potest resistere : ita Christi adversariis, id est, vitiis et perturbationibus homo repugnare non valet, si virtutum armis sit destitutus. Et quemadmodum (17) si pars aliqua muri corruerit, hostes in urbem per illam ingredi poterunt, licet portæ custodiantur : ita si quis ædificii spirituales propugnacula aliqua ex parte per vitium aut flagitium aliquod sinat corrui, licet æneum portas atque diligenter custodiat, tamen adversarius diabolus ingreditur, et evertit omnia.

XIII. Neque vero hæc ipse confingo, sed ipsa testatur divina Scriptura : *Et dixit Deus Noë : Te solum in hac generatione vidi justum atque perfectum*⁷¹ ; Abraham vero : *Ambula*, inquit, *coram me, et esto perfectus, et ponam pactum meum tecum in sempiternum*⁷² ; et Isaac benedicens filio suo Jacob, *Deus*, inquit, *meus corroboret te, donec possis facere omnem voluntatem ejus*⁷³. Et in Numeris scriptum est : *Omnis qui votum habet super se, se ipsum custodiat, nec vinum bibat, aut acelum ex vino, aut quidquid inebriare potest, usque ad acinum uxoris*⁷⁴ ; et in Deuteronomio : *Si exieris*, inquit, *ad pugnam contra adversarios tuos, custodi te ipsum ab omni sermone et opere malo, donec tradatur inimicus tuus in manus tuas*⁷⁵. Porro ex his septem gentibus meminim omnino captivum servabis, ne doceat te pec-

care contra me⁷⁶. Ac docens nos, ne contemnamus eos qui dicunt : Quando poterimus eos delere, cum tam multi sint? *Non poteris*, inquit, *delere eos in anno uno, ne forte terra deserta relinquantur, et multiplicentur semina contra te, sed paulatim, donec numero augearis. Et dilatabit Deus terminos suos*⁷⁷. Sæpe etiam præcepit illis Deus, *Cave*, inquit, *ne fedas in eas cum Chananæis, quos ego sum deleturus a facie tua*⁷⁸. Jam cum Jesus filius Nave Hiericho obsideret ut illam everteret, *Anathema*, inquit, *constitues illam, et omnia quæ in ea sunt*⁷⁹. Et cum vellet manum cum hoste conserere, non potuit Israel resistere, sed fugit a facie ejus, propter exiguum anathema, quod surripuerat Achab. Et procidens Josue in faciem suam clamavit in conspectu Dei : *Veriti*, inquit, *Israel terga inimicis suis*⁸⁰. Et ego quid faciam? Et dixit ei princeps militiæ Domini : *Quoniam est in te anathema, Israel, non poteris resistere inimicis tuis*⁸¹. Et non processit in prælium prius, quam e medio tolleret Achab. Ad hæc videmus, quomodo Saulæ regno spoliaverit Deus, propter anathema quod ceperat ex Amalec⁸².

XIV. Quid, quod Deus non audiit Israel, cum Jonathas hastam intinxisset in melle, eumque admovisset ori suo⁸³? Ecclesiastes præterea docens, quolibet minimo vitio virtutum aciem frangi dicebat : *Muscae morientes perdunt suavitatem unguenti*⁸⁴. Et Ezechiel : *Quacunque*, inquit, *die justus deflexerit de via justitiæ suæ, et fecerit iniquitatem, omnes justitiæ ejus tradentur oblivioni*⁸⁵ ; et Apostolus : *Modicum*, inquit, *fermentum totam massam corrumpit*⁸⁶. Ananias autem et Sapphira uxor ejus, cum fraudassent de pretio agri mentientes, repente ceciderunt ante pedes apostolorum, et expiraverunt⁸⁷. Si quis, inquit Jacobus, *totam legem servaverit, offenderit autem in uno, factus est omnium reus*⁸⁸. Admonet nos Deus ut ad se nos convertamus : *In qua die*, inquit, *per Ezechielem, converterit se impius a via impietatis suæ, et fecerit justitiam et judicium, iniquitatum ejus non recordabor, sed vita vivet. Quia nolo mortem peccatoris, sed potius ut revertatur, et vivat*⁸⁹. Dicit Dominus Deus : *Convertimini, convertentes. Cur interii domus Israel*⁹⁰? Et Jeremias : *Convertimini*, inquit, *ad me, domus Israel, et propitius ero vobis, dicit Dominus*⁹¹ ; et idem rursus : *Nunquid qui cecidit, non resurget? et qui aversus est, non revertetur? Quare ergo aversus est populus iste aversione contentiosa? Apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti ad me, dicit Dominus. Convertimini ad me, et ego convertar ad vos*⁹² ; et Dominus : *Si dimiseritis*, inquit, *hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cælestis peccata vestra. Quod si non dimiseritis, nec*

⁷⁰ Joan. xiii, 35. ⁷¹ Gen. vii, 1. ⁷² Gen. xvii, 1. ⁷³ Gen. xxviii, 3. ⁷⁴ Num. vi, 2, 3. ⁷⁵ Deut. xxiii, 9. ⁷⁶ Deut. xx, 16-18. ⁷⁷ Deut. vii, 22. ⁷⁸ ibid. 2. ⁷⁹ Jos. vi, 17. ⁸⁰ Jos. vii, 8. ⁸¹ ibid. 15. ⁸² I Reg. xv, 15 sqq. ⁸³ I Reg. xiv, 37. ⁸⁴ Eccle. x, 1. ⁸⁵ Ezech. xviii, 24. ⁸⁶ Gal. v, 9. ⁸⁷ Act. v, 1 sqq. ⁸⁸ Jac. ii, 10. ⁸⁹ Ezech. xviii, 21-23, 32. ⁹⁰ Ezech. xxxiii, 11. ⁹¹ Jer. iii, 22. ⁹² Jer. viii, 4, 5.

*Pater vester dimittet vobis*²². Si quis vestrum, inquit Apostolus, *præoccupatus fuerit in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, corripite ejusmodi in spiritu lenitatis*²³; et Jacobus: *Frates mei, inquit, si quis ex vobis erraverit a veritate, et converterit quis eum, scire debet, quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam suam a morte, et operiet multitudinem peccatorum*²⁴. Ecce quomodo cuncta Scripturarum testimonia nos commonent ut nosmetipsos exploremus, ne, dum studio virtutis incumbimus, malitiam servemus, aut iram adversus proximum, quæ labores nostros perdat, et Dominus noster Jesus Christus nobis eo tempore non opituletur, cum inimici nostri nos amixerint. His enim indignatur, cum ait: *Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me, nonne oportuit et te misereri conservi tui? Et iratus tradidit eum tortoribus, donec redderet omne debitum. Sic faciet Pater meus cælestis, nisi dimiseritis unusquisque fratri vestro e cordibus vestris*²⁵. Explora te ipsum, frater, et quotidie cor tuum excute in conspectu Dei, ut intelligas utrum in eo resideat indignatio, aut odium in fratrem tuum, aut contumelia, aut invidia, aut superbia. Quoniam si ejusmodi veneno infectum fuerit, Deo placere non poterit. Tibi in memoriam redige verba illa Domini Jesu: *Nisi dimiserit unusquisque proximo suo ex toto corde*.

XV. Quisquis igitur timet, ne in gehennam incurrat, omnem e corde suo malitiam expellat. Attende cordi tuo (18), frater, et vigila. Hostes enim nostri sunt astutissimi, et nunquam dormiunt. Scito fieri non posse, ut homo, dum male agit, faciat bona. Potest tamen sub specie boni mala facere. Idcirco Dominus ad vigilandum nos hortabatur: *Angusta enim est porta, et arcta est via quæ ducit ad vitam, et pauci inveniunt eam. Lata autem et spatiosa est via quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui ingredientur per illam*²⁶. Attendite, inquit, a falsis prophetis qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces; a fructibus ipsorum cognoscetis eos²⁷. Quinam sunt fructus istorum? omnia peccata ad quæ nos conantur impellere. Attamen eos qui Deum ex toto corde diligunt, decipere nequeunt falsi prophetæ. Quis, inquit Apostolus, *nos separabit a charitate Christi? Tribulatio? an angustia? an fames? an periculum? an nuditas? an gladius? Certus sum enim quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque præsentia, neque futura, neque ulla alia creatura poterit nos separare a charitate Christi*²⁸. Animadvertis, mi frater, nihil esse in mundo, quod ex toto corde diligentes Deum possit ab ipsius charitate separare. Attende igitur

tibi (19), ne qua te malitia sejungat ab ejus charitate, ne aurum, aut argentum, aut ædes, aut voluptas, aut odium, aut contumelia, aut acerbius aliquid dictum, aut ullum aliud draconis venenum, quo ille cor nostrum amaverit. Ne turbemur, sed potius in serpentem æneum aciem intendamus, quem ex sermone Domini Moses fecit¹. Ligno enim illum affixit in montis vertice, ut quicumque fuisset a serpentibus morsus, statim in eum respiciens, curaretur. Dominus noster Jesus Christus æneo serpenti assimilatus est. Quandoquidem inimicus est, quem audivit Adam, inimicus constitutus est Dei. At Dominus noster Jesus Christus, perfectus homo factus est in omnibus, excepto peccato, similis Adam propter nos². Porro serpens est æneus, quia similis est illi qui Dei erat inimicus; non tamen improbam habet cogitationem, neque venenum, neque malitiam, neque abscondit sese, neque affat, neque spiritum habet inimici. Figuram hanc subiit Dominus noster Jesus Christus, ut venenum illud exstingeret quod ex ore draconis Adam hauserat. Natura igitur quæ fuerat depravata, in proprium statum redacta est. Quid est, inquit Dominus Moysi, *quod habes in manu tua? Et dixit: Virgam. Projice, inquit, illam in terram. Quæ projecta in serpentem conversa est. Et fugit Moyses a facie ejus. Et dixit illi Deus: Extende manum tuam, et eandem ipsius apprehende. Quod illa cum fecisset, in virgam conversus est serpens*³. Et dixit Deus: *Sume virgam, quæ in serpentem versa est, et fluvium Ægypti percutes in conspectu Pharaonis, et aqua ejus vertetur in sanguinem*⁴. Et rursus eandem virgam accipiens: *Percute mare Rubrum, et aresecit*⁵. Petram item eadem virga percussit, et aquam effundet⁶.

XVI. Cernis, quomodo qui per vestigia Domini nostri Jesu Christi incedit, posteaquam factus est inimicus et serpens, in virgam vertitur, et nullus illi resistere potest adversarius? Mysterium hoc magnum est. Si igitur draco suum in nos virus effuderit, oculos nostros ad crucifixum intendamus, qui propter nos hæc omnia passus est, neque tamen immutatus est, neque ira commotus in eos a quibus tot injuriis et contumeliis afficiebatur, nihil respondens, sed ad ænei serpentis similitudinem immobilis manens. Quamobrem si auxilium ejus imploraverimus, ab oecultorum serpentium morsibus integri permanebimus. In eo situm est robur et præsidium nostrum. Quemadmodum enim, inquit ipse, *Moses exaltavit serpentem in deserto, sic exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam*⁷. — *Ut omnis, inquit, qui credit in eum. Necesse est ut ad illum per*

²² Matth. vi, 14, 15. ²³ Gal. vi, 1. ²⁴ Jac. v, 19, 20. ²⁵ Matth. viii, 32-35. ²⁶ Matth. vii, 13, 14. ²⁷ ibid. 15, 16. ²⁸ Rom. viii, 35, 38, 39. ¹ Num. xxi, 8, 9. ² Hebr. iv, 15. ³ Exod. iii, 2-4. ⁴ Exod. vii, 19. ⁵ Exod. xiv, 16. ⁶ Num. xx, 8. ⁷ Joan. iii, 14.

(18) Attende cordi tuo, etc. Græce infra l. c., cap. 16.

(19) Attende igitur, etc. Græce infra l. c., cap. 17.

ndem accedamus. Neque enim æneus serpens vulneratos curabat, nisi qui in eum respexissent^a. Multi enim increduli, neglecto Dei sermone, a serpentibus icti moriebantur, ut testatur Apostolus: *Et ne tentemus*, inquit, *eum, sicut illi tentaverunt, et a serpentibus sunt interfecti*^b. Cernis, frater, hoc item tempore serpentes in eorum cordibus inesse, qui tentare volunt Dominum Jesum? Quinam sunt isti? Illi nimirum qui mandata ejus requirunt, eum ea nolint observare. *Accessit*, inquit, *ad eum unus e legisperitis tentans eum, et dicens: Magister, quod est magnum et primum mandatum in lege? Cui respondit Jesus: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, et proximum tuum, sicut te ipsum. In his duobus præceptis universa lex pendet, et propheta*^c. Vides eos qui quærunt et non faciunt, tentatores appellari quoniam æneo serpenti nolunt credere, qui potest eos a pestifero occulti serpentis morsu curare.

XVII. Cor igitur tuum confirma, et ne dixeris: Quomodo possum ejus mandata servare, cum homo peccator sim? Qui enim confessus fuerit peccata sua sese convertiens ad Deum per pœnitentiam, regenerabitur. *Sicut portavimus imaginem terreni*, inquit Apostolus, *portemus et imaginem celestis*^d. Potestatem, ut vides, dedit homini Deus, ut per pœnitentiam immutetur, et totus per illam novus efficiatur. Mater, dum infans est in sinu suo, illum servat ab omni malo. Si luget, mammam præbet. Leviter colaphos infligit, ut cum timore lac sugat, nec contumax evadat. Flentem complexu et osculo consolat. Eum ut cor, et viscera propria, diligit et fovet, et ad augenda ubera invitat. Si aurum infanti, aut argentum, aut margarita, aut quidvis aliud ostendatur, aspicit ille quidem, sed in sinum matris fugiens omnia contemnit, ut mammam ejus accipiat. Non arguit eum pater quod nihil agat, quod se ad bellum non conferat, et pugnet cum adversariis. Quoniam est parvulus, non potest; pedes habet ille quidem, sed illis inniti non valet. Manus habet, sed arma nequit tractare. Patienter exspectat mater, ut paulatim crescat. Ubi pœdulum crevit, si forte cum alio luctari voluit, victusque cecidit, non irascitur pater, quoniam parvus est. At cum in virum evaserit, ejus apparet virtus et studium, patris inimicos persequitur. Tunc illi pater omnia sua committit et credit, quoniam filius est. Quod si post omnes labores quos in eo educando parentes pertulerunt, fames aut pestis aut bellum ingruerit, et ille parentes deserat, neque eorum senectuti velit consulere, sed cum inimicis illorum amicitiam ineat, tunc amoris obliti, domo filium ingratum ejiciunt, et spoliant hæreditate.

XVIII. Et nos igitur, fratres, operam demus, ut in pœnitentiæ præsidio consistamus, sugamusque lac e sanctis ejus uberibus, ut nos ipsa nutriet et foveat. Omnia quæ cernuntur, aspernemur, ut lac

A ejus in ore nostro dulcescat. Disciplinæ ipsius jugum subeamus, ut nostri curam gerat. Quod cum hostibus nostris pugnaverimus, et illi nos ut parvulos affixerint; ploremus in sinu ejus, ut illa patrem nostrum ad eos qui nos vexant, ulciscendos exhortetur. Omnem cordis nostri voluntatem amputemus, et nos esse peregrinos non pigeat, ut nos tanquam Abraham servet atque defendat. Manibus ejus nos ut Jacob subiciamus, ut a patre nostro benedictionem impetremus. Voluntates nostras abnegemus, ut Moyses, qui sub ejus perfugio servatus est adversus illos qui eum interficere cupiebant. Ne contemnamus illam, ne oderit nos sicut Esau. Sanctitatem ejus custodiamus, ut nos exaltet in terra inimicorum nostrorum. Eam tanquam propugnaculum teneamus, ut Jesus filius Nave, qui puer e tabernaculo non egrediebatur. Inertiæ locum in corde nostro ne relinquamus, ne spoliet nos terræ promissionis hæreditate. Omnibus in rebus humilitatem amplectamur, ut quemadmodum Caleb, ingrediamur in terram fluentem lac et mel. Nihil perditionis concupiscamus, ne pereamus, ut Acham. Amemus ejus stimulum conscientie, qui omni hora nos excitet, ut servet nos in tempore tentationis, quemadmodum Rahab. In nullo cibi genere gulæ indulgeamus, ne perdat nos, ut filios Ileri. Servemus nos integros ab omni iniquitate, sicut Samuel, qui nullo conscientie stimulo pungebatur, quod mali quidpiam fecisset proximo suo. Caveamus, ne malum proximo reddamus, ut nos a malo custodiat, quemadmodum David. Ab omni jactantia atque inani gloria temperemus, ne efficiat nos a facie patris nostri, ut Absalem. Humilitatem et gravitatem colamus, ut habeat nos ultores adversus inimicos patris nostri, quemadmodum Salomonem. Omni in re nos subijci studeamus, membra nostra ab omnibus operibus mortuis cohibentes, ut cor strenuum adversus inimicos nostros obtineamus, sicut Elias Thesbitæ. Ne simus cupidi voluptatis, ne nos perdat ut Acham. Totis viribus ad mortem usque contendamus, ne sanctam ipsius amittamus hæreditatem, ut Nabab Jezraelita. Obedientes simus patribus nostris spiritualibus, voluntates nostras omnibus in rebus abnegantes, donec illis subiciamur, ut ad Eliazi similitudinem, eorum benedictio nobiscum maneat. Ne simus avari neque mendaces, ut hominibus placeamus, ne nos perterrefaciat, ut Giezi. Viros pios magis quam nosmetipsos omnibus in rebus diligamus, ut nos quemadmodum Sunamitidem benedicat. Peccatum ad mortem usque odio persequamur, ut in die necessitatis sicut Susannam nos adjuvet. Varia ciborum genera ne cupiamus, ut illi qui cibum de mensa Nabuchodonosor capiebant. Afflictione gaudeamus, ut Azarias. Ne simus astuti et callidi, sicut Babylonii murmurantes contra fideles. Expleamus ministeria nostra, ut Daniel,

^a Num. xxi, 8, 9. ^b I Cor. x, 9. ^c Matth. xxii, 35-40. ^d I Cor. xv, 49.

corporis ignavia non indulgentes, quoniam maluit mori, quam relinquere sacrificia quæ quotidie faciebat. Deus enim fortis est, eosque a tentationibus servat, a quibus diligitur. Improbos autem perdit. Iusti vero fides in Deum, feras reddit ut agnos ovium. Benedictus Deus pœnitentiæ, et benedictus a Deo, qui pœnitentiam diligit, et collum subijcit voluntati ejus, donec desuper regeneretur ex voluntate Dei.

XIX. Magna, frater, opus est homini diligentia et judicio et vigilantia, ut omnem suam repudiet voluntatem, et recte incedat in omnibus viis suis, ne aberret, et incidat in manus hostium pœnitentiæ. Qui se justum existimat, illam interficit. Qui judicat peccatores, eam insectatur. Qui despicit negligentes, eam dissolvit. De hac in Proverbiis scriptum est: *Omnes viæ ejus rectæ; cibum otiosa non comedit; vestimenta duplicia fecit viro suo; facta est velut navis insitioris de longe portans divitias suas*¹⁷. Ex his verbis illam consideremus. Mercator qui navem onerat, non genus unum mercium in eam conjicit, sed omnia ex quibus se lucraturum sperat. Quod si quam facturam fecisse viderit, eam non imitatur, sed eos potius quos animadvertit divites evasisse. Incolas, et quos minime invidos arbitratur, rogat quanti unaquæque res emi aut vendi possit. Talis est anima, quæ Deo cum lætitia cupit occurrere. Non una re tantum contenta est, sed omnia comparat ex quibus lucrum sperat; ea vero respuit quæ damnum allatura suspicatur. Nunc igitur, mi frater, quando Domini Jesu mercator effectus es, ab illis mercibus cave quæ afferunt detrimentum. Cujusmodi sunt humana gloria, superbia, arrogantia, jactantia, irritatio proximi, maledicentia, avaritia, discordia. Hæc et his similia Domino Jesu placere non possunt. Te ipsum, frater, considera diligenter, sensus tuos expende, ut scias, quisnam ex illis aut Deo aut peccato fructum ferat: utrum oculi tui rapiantur a voluptate: utrum lingua sit ad petulantiam prona; utrum cor tuum humanæ gloriæ dulcedine capiat; utrum aures adulatores et maledicos libenter audiant. Hæc omnia menti sunt detrimento; nam in Levitico scriptum est: *Sic dicito Aaron: Ne obtuleris ad altare meum ex animalibus mundis quod maculam habeat, ne moriaris*¹⁸. Aaron mentem significat. Et quoniam inimicus cum specie justitiæ miscet malitiam suam, ideo jussit, ut exploraret, antequam offerret, ne moreretur.

XX. Diligens hæc exploratio illorum est, qui vere diligunt Dominum Jesum, et sperant in eum. Illorum anima, facta est sponsa virtutibus omnibus exornata, quæ habet speculum suum. Nam, ut inquit Apostolus, *Nos omnes revelata facie gloriam Dei veluti speculo referentes, in eandem imaginem transformamur de claritate in claritatem, tanquam a*

*Domini spiritu*¹⁹. Nunc autem videmus per speculum in ænigmate, tunc videbimus ipsum facti ad faciem²⁰. Quamobrem animæ quæ sponsæ illius sunt, in castitate se ipsas tanquam in speculo contemplantur, ne forte aliqua in vultu macula resideat, qua displiceant sponso suo. Quærit enim ille virgines animas castas, et mundas, nullam habentes maculam. Id quod de Rebecca scriptum est, quod *virgo erat pulchra valde*²¹, nesciens virum. Et Prophetæ: *Adducentur, inquit, virgines post eam; proximæ ejus adducentur tibi*²². — *Adducentur*, habita humanitatis ratione. *Proximæ*, quia conjungentur ipsi. Sancti enim baptismatis regeneratio renovat eas ab omni vetustate. Et pœnitentia illas sanctificat, et puras virgines reddit. Tôtius enim vetustatis obliviscuntur. *Audi, inquit, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populi tui et domum patris tui: et concupiscet rex speciem tuam*²³. Et suspicient illam omnes virtutes cœlorum, propter munditiam, qua eam pœnitentia decoravit, et unum cum ipso corpus illam effecit. Et dicent: *Quæ est ista, quæ ascendit deatbata inter filias ejus*²⁴?

XXI. Omnibus ergo viribus contendamus, ut paulatim veteris hominis actiones exuamus; caveamus a rebus omnibus perditionis, donec charitas ejus ad nos veniat, et a nobis auferat imaginem terreni et sanctam ejus imaginem figat in corde nostro, ut puri et integri ab omni macula eo digni efficiamur. Et, *sicut portavimus imaginem terreni, ut inquit Apostolus, portemus et imaginem cœlestis*²⁵. Quoniam probe novit Apostolus, neminem esse sine peccato, ex quo facta est transgressio; et pœnitentiam esse, quæ hominem ad integram ducit puritatem: idcirco nos monet, ut destruamus actionem ejus qui non obedivit, et actionem amplectamur Domini nostri Jesu Christi, obtemperantes mandatis illius, qui misericordia adductus hominis servitutem tulit, ut eum in reconditum reduceret paradisum, et sanctas illi suas virtutes omnes largiretur, permetteretque vesci de ligno vitæ, quæ est sermonum ejus cognitio atque observatio; quæ in animo fidelium pacem inserit, eosque servat assidue, et arcet aures eorum ab omni sermone draconis improbi, in memoriam illis redigens acerbam servitutem in quam per inobedientiam incidimus, cohortansque nos, ut ei semper gratias agamus, qui pretioso sanguine suo nos redemit, delens in cruce chirographum nostræ servitutis²⁶, nosque sibi fratres et amicos ascribens²⁷: qui cum Spiritum suum in charitate super discipulos suos effudisset, et animos eorum recreasset, *Ascendo, inquit, ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum*²⁸. *Volo, Pater, ut ubi ego sum, et ipsi illic sint mecum. Quoniam dilexisti eos, sicut tu dilexisti me*²⁹.

¹⁷ Prov. xxxi, 27, 21, 14. ¹⁸ Levit. xxii, 18, 20. ¹⁹ II Cor. iii, 18. ²⁰ I Cor. xiii, 12. ²¹ Gen. xxix, 17. ²² Psal. xlii, 15. ²³ ibid. 11, 12. ²⁴ Cant. iii, 6. ²⁵ I Cor. xv, 49. ²⁶ Coloss. ii 14. ²⁷ Joan. xv, 14, 15; xx, 17. ²⁸ Joan. xx, 17. ²⁹ Joan. xvii, 23, 24.

XXII. Cæterum ut ostenderet se non de omnibus A dicere, sed de illis qui proprias amputant voluntates, et sanctæ ipsius voluntati parent, et omnia mundi hujus commercia a se rejiciunt : *Elegi, inquit, eos de mundo, propterea odit eos mundus, quoniam ab eo non sunt* ²⁵. Qui ea quæ mundi sunt, reliquerunt, digni facti sunt, quemadmodum vides, ut Domini Jesu sponsæ sint, et in ejus veritate permaneant. *Propter hoc, inquit Apostolus, relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc vignum est. Ego autem dico in Christo et in Ecclesia* ²⁶. Idem Apostolus gentes dixit esse *coheredes et concorporales et participes promissionis in Christo Jesu per Evangelium* ²⁷. Qui digni facti sunt, ut sint unum corpus cum ipso. Spiritus sanctus habitat in eis, et ipse suggerit illis omnia, et pro illis ipse sollicitus est. *Neque enim vos estis, inquit, qui loquimini, sed Spiritus Patriis vestri, qui loquitur in vobis* ²⁸. Et Apostolus : *Quoniam, inquit, nobis revelavit Deus per Spiritum suum : Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Nos enim, inquit, mentem Christi habemus* ²⁹. Quomodo igitur Christi mente peccatum aliquod cogitemus? Mystrium hoc, frater, animo contemplare.

XXIII. Omnia genera animalium quæ sunt in terra, cum simili, non cum diverso genere conjuncta, generant, sive jumenta sint, sive feræ, sive serpentes, sive volucres. Propterea Dens adduxit omnia ad Adam, ut videret an inveniret quod sibi esset simile ³⁰. Et nullum ex omnibus invenit, quoniam ex ejus natura non erat. Tunc accepit Deus unam e costis ejus, et fecit ipsi uxorem, quoniam sumpserat eam e viro suo. *Mysterium hoc magnum est in illis qui sunt sponsæ Christi, quia sunt ex ejus substantia per regenerationem, et ex sancto illius sunt corpore. Nam, ut Apostolus ait : Unum corpus sumus omnes in Christo; singuli autem alter alterius membra* ³¹; et rursum : *Quoniam, inquit, membra sumus corporis ejus, ex carnibus ejus et ex ossibus ejus* ³². Vides quomodo velit hominem esse in omnibus, quemadmodum Eva ex Adam, et sicut est ipse in omnibus; nam qui brutum instar sunt rationis expertes, aut sibi vicissim aliquid surripientes ferarum avaritiam imitantur, aut volucrum inconstantiam, aut venenum serpentium, horum animæ sponsæ Christi esse non possunt, quoniam illi sunt actione dissimiles. Vides, frater, quomodo velit hominem sibi esse similem, ut anima ejus sit sponsa ipsius. Ex propriis igitur actionibus agnoscit anima cognitiones (20) suas; nam si recte agit, Spiritus sanctus habitat in ea. Actiones bonæ recludunt animam a perturbationibus liberam. Porro fieri non potest ut in ea quæ talis est, non

A habitat Spiritus sanctus. *Si me diligitis, inquit Dominus, mandata mea servate. Et ego rogabo Patrem, et mittet vobis paracletum Spiritum veritatis* ³³. Et Apostolus : *Nonne, inquit, cognoscitis, quod Christus Jesus habitat in vobis? nisi forte reprobi estis* ³⁴. Vides, quomodo, nisi quis Domini actionem imitetur, reprobus sit et sponsa ejus esse nequeat? Et virgines omnes paraverunt lampades suas, sed quæ non habebant opera bona, rejectæ sunt ³⁵. Sagena missa in mare congregavit et intulit bonos pisces in regnum cælorum ³⁶. Zizania simul cum tritico creverunt, sed cum messis advenisset ligata sunt et in ignem projecta ³⁷. Palmites qui fructum non tulerunt, in ignem projecti sunt ³⁸. Oves simul cum hædis pascebantur; sed oves tantum a dextris constiterunt; hædi autem a sinistris ³⁹. Is qui seminat seminavit semen suum; sed illud solum quod cecidit in terram bonam, fructum tulit ⁴⁰. Dedit argentum suum sine simulatione, sed eo tamen gavisus est duplicato ⁴¹. Vocati fuerant omnes ad nuptias, sed qui non habebat vestem nuptiarum, jussus est projici in tenebras exteriores ⁴². Omnes se credere profitentur, sed qui bona non habent opera, ejiciuntur foras : *Quoniam multi sunt vocati, pauci vero electi* ⁴³.

XXIV. Exploremus nosmetipsos, fratres, et opera nostra perpendamus, antequam illi sit obviam a nobis prodeundum; ne simus ex eorum numero, qui carnis faciunt voluntatem. Operam demus, ut eas divitias assequamur, quas in illa necessitatis hora sumus inventuri. Eas quæ nobis hic necessario sunt relinquendæ, contemnamus. Consideremus illos qui summo studio caducis istis divitiis cumulandis incubuerunt, quomodo, illis relictis, in gehennam inciderint, quia Domini Jesu vestigia sequi neglexerunt, ut dignæ fierent illius sponsæ. Lacrymis igitur coram Deo, et oculo cordis dolore ac gemitu laboramus, ne in dedecus ipsorum incidamus. Etenim si tempestas in mari orietur, et multa navigia submergantur, non dicimus : Quoniam illi perierunt, pereamus et nos. Quin etiam totis viribus contendimus, et Deo vota facimus, ut incolumes evadamus. Vere magna, fratres, in hoc vitæ pelago tempestas oborta est. Cohortemur nos ad laborem, et clameamus ad Dominum, ne fluctibus obruamur. Nisi deponamus onera peccatorum, exuamusque nos ab omni sollicitudine, ex hac turbulenta tempestate non possumus evadere. Moyses non prius cecinit canticum Domino, quam mare trajecisset, vidissetque mortem eorum qui volebant Dei populum in servitute detinere! Tunc demum dixit : *Cantemus Domino : gloriose enim magnificatus est; equum et ascensorem projecit in mare* ⁴⁴.

XXV. Si mens igitur animæ sensus a carnis vo-

²⁵ Joan. xv, 19. ²⁶ Ephes. v, 31, 32. ²⁷ Ephes. iii, 6. ²⁸ Matth. x, 20. ²⁹ I Cor. ii, 10, 16. ³⁰ Gen. ii, 19 21. ³¹ Rom. xii, 5. ³² Ephes. v, 30. ³³ Joan. xiv, 15-17. ³⁴ II Cor. xiii, 5. ³⁵ Matth. xv, 1, 12. ³⁶ Matth. xiii, 47. ³⁷ ibid. 25 30. ³⁸ Joan. xv, 6. ³⁹ Matth. xxv, 33. ⁴⁰ Matth. xiii, 5-8. ⁴¹ Matth. xxv, 21, 23. ⁴² Matth. xxii, 11-13. ⁴³ ibid. 14. ⁴⁴ Exo i, xv, 1.

(20) Cognitiones. Forte cogitationes.

Intate servaverit, et contemplationis columna animam ab illa separaverit; tunc Deus perspicuus improbis perturbationibus quæ in animam impetum facientes sensus ipsius in peccatis conantur continere, menti assidue supplicanti fert auxilium, et inimicos ejus omnes perdit ac delet. Quemadmodum dixit et Moysi: *Quid clamas ad me? præcipe filiis Israel, ut prompti paratique sint. Tu autem virga quæ est in manu tua, percutere mare, et crescat*⁴⁵. Fidelis est Deus qui nobis etiam opituletur, ut Moysi, eripiatque nos e manibus inimicorum nostrorum, ut illi possimus canere canticum novum, et dicere: *Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est. Cæterum quomodo poterimus hæc pronuntiare si hostibus nostris pareamus, et voluntate in Ægyptum revertamur, concupiscentes ea quæ olim comedebamus, et clamantes ad Aaron: Fac nobis deos, qui præcedant et reducant nos in Ægyptum*⁴⁶: *displicet enim nobis iste cibus spiritualis*⁴⁷. Potens est Deus mittere Moysen ad nos, qui conterat vitulum conflatilem, per quem ad iram eum provocamus. Potens est Deus qui nobis largitus est poenitentiae donum, nos iterum ad se convertere, et Moysen confirmare, ut pro nobis precetur et dicat: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, dele me de libro viventium*⁴⁸. Corroborabit et Josue in tempore, quo deleantur septem gentes, ut in terram promissionis nos introducat; et Israel accipiat hæreditatem habitans in illa commodissime in sæcula sæculorum, Amen. Ipsius Domini nostri Jesu Christi est sortitudo, ipsius est auxilium, ipsius est protectio, ipsius est sapientia, ipsius est custodia. Ipse in nobis est ad gloriam et honorem Dei Patris, et sancti Spiritus ante sæcula sæculorum. Amen. Si hæc intelligis, frater, operam da ut ea perficias; et Dominus proteget te in hora tentationis. Amen.

ORATIO XXVI.

Beati Isaïæ abbatis dicta, quæ Petrus abbas discipulus ejus ex illo accepit, et liberis commendavit.

I. Dicebat Pater meus: Fortis esto in his corrigendis quæ indigent correctione. Animi puritas gratas Deo fundit preces. Dei timor et angustia facile veniam impetrant peccatorum. Hominis, qui ultionis est cupidus, sacrificia sunt vana. Hujus temporis noli consilium aut rationem requirere, nec requirenti tibi confide. Et eos attende qui intra te loquuntur; et Deum ora, ut te doceat quem ex illis debeas audire. Cave ne aliud in lingua, aliud in corde promptum habeas. Qui supplex se prosternit ante Deum, et qui cum humilitate mandata audit, charitatem assequitur. Charitas autem vitia et perturbationes expellit. Qui se quieti et silentio tradit, assidue consideret utrum eos effugerit adversarios qui nos in aere oppugnant, et ab eis liberatus sit. Quandiu enim eorum servituti subjectus est, non

A est liber. Affligat igitur sese, donec a Deo misericordiam impetret. Qui accusatur a corde suo, nondum misericordiam impetravit. Si vis sequi Dominum nostrum Jesum Christum, serva sermonem ejus. Si veterem hominem vis cum ipso suspendere, ab iis qui a cruce te revocant, debes abhorrere; et te ipsum assuefacere, ut æquo animo feras, si contemnaris; et qui te afficiunt injuria, diligas, et te illis humilem præbeas, et tuis cupiditatibus domineris, atque oris silentium custodias, neminem judices in corde tuo. Qui quietem et silentium colit, timorem habeat sibi occurrentis Dei. Dei timor non est in illo, qui peccato obtemperat, et eget misericordia Dei.

B II. Hoc grave est quod probitatem in ore, iniquitatem et malitiam in corde gerimus. Nisi quis ad mortem usque contenderit, ut corpus suum tale reddat quale fuit dilecti Jesu, non occurrit illi cum lætitia, nec ab acerbis servitute liberatur. Dicebat: Miserrere, miserere, quoniam decidit anima mea: in quali puritate creata fuit? in qua servitute detinetur? cui vanitati obstricta est? Hortor te (21), dum es in corpore, ne cor tuum liberes. Quemadmodum enim homo agri sui fructus incertos putat, donec eos in horrea sua condiderit: ita quos e corde tuo fructus sis percepturus, incertus es, donec in naribus spiritum habes⁴⁹. Quemadmodum homo a quo vitio sit oppugnandus, ad extremum usque spiritum scire non potest: ita liberare cor suum nequit, dum spirat, sed assidue Dei auxilium et misericordiam debet implorare. Quæsi ex eo quid sit humilitas, et quomodo comparetur? Respondit: Humilitas est obedientia, et propriæ voluntatis abnegatio. Humilitas est affligere se, cordis puritatem amplecti, proximi contumelias et injurias libenter ferre. Beatus, inquit, qui novum induit hominem, antequam Christo occurrat: *Caro enim et sanguis, ut ait Apostolus, regnum Dei possidere non possunt*⁵⁰. Idem: *Dum zelum, inquit, et contentionem habetis inter vos, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis*⁵¹? Ideo, inquit, sic affligimur ab inimicis nostris, quia nostras infirmitates ignoramus, nec considerate luctum amplectimur. Aperiret enim nobis peccata nostra, quæ quidem nobis si plane D essent cognita, deteriores nos meretricibus existimaremus. Illæ enim palam peccant, quia ignorant Deum. Nos autem qui Dei cognitionem profitemur, peccato tamen inservimus. Qui sustinet reprehensionem, et proximo subjicit voluntatem suam ne Deus inimicum in medium prodire sinat, se mercenarium ostendit. Si enim ingenue ad Domini Jesu pedes sese subiceret, studeret propriæ voluntati renuntiare, ne ab amabili Domino suo sejungeretur. Qui propriam sequitur voluntatem, ne cum bonis quidem pacem habet, contemptus enim et ira et con-

⁴⁵ Exod. xiv, 15, 16. ⁴⁶ Exod. xxxii, 1. ⁴⁷ Num. xxi, 5. ⁴⁸ Exod. xxxii, 31, 32. ⁴⁹ Job xxvii, 5. ⁵⁰ I Cor. xv, 50. ⁵¹ I Cor. iii, 3.

(21) Hortor te — implorare. Græca hujus loci habes infra cap. 19, ex iis quæ edidit Possinus.

tentio in ejus corde viget. Qui se curare negat, A quid aut loquatur aut audiat, cæco similis est, qui tam intus, quam foris lumen non videt. Qui assidue cogitat peccata sua, linguam non habet, qua ullo de homine verba faciat.

III. Quæ mundi sunt, et ipsam etiam corporis quietem odio persequere, quoniam avocant te ab amicitia Dei. Sicut qui habet inimicum, cum illo pugnat, ita nos cum corpore nostro debemus pugnare, neque illi otium aut quietem concedere. Qui Deum amat, cogitationes suas debet expendere, utrum ex corpore sint, necne. Quandiu enim corporis curis detinetur, non est pura Dei sponsa. Interrogatus a me quid sibi vellet ea precatio, *Sanctificetur nomen tuum* ¹¹: Perfectum est, inquit, quoniam Dei nomen in nobis sanctificari non potest, dum cupiditatibus obtemperamus. Dicebat ex veterum Patrum sententia: Recessum esse corporis fugam, et mortis meditationem. Ubi non est pax, inquit, ibi nec Deus. Qui cernit peccata sua, pacem intuetur. Peccata non fugat locus, sed humilitas. David cum in adulterii et homicidii crimen incidisset, unum illud Deo gratum sacrificium invenit, et ideo dixit: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum, Deus, non despicias* ¹². Contemptus et indignatio mentem perturbant, nec permittunt illi Dei lumen aspicere. Hæc tria in primis vitia totis viribus fuge, avaritiam, ambitionem et ignaviam; quæ si animam occupent, evertunt illam, nec sinunt proficere. Si te in cellula tua considentem cupiditas judicandi fratrem invaserit, ex peccatis tuis illud judica, tua quam illius tum plura tum majora esse considerans, et quæ bona in te esse opera arbitraris, ea placere Deo ne putes. Firmiora enim corporis membra pro infirmioribus sunt sollicita, eisque donec convalescant, propter necessitudinem qua cum illis conjuncta sunt, serviunt. Qui duro sunt corde, nunquam peccasse se existimant. Humiles vero proximi culpam in se transferunt. Superbus in animo suo sapientem se judicat, et neminem unquam offendisse. Is autem in quo est timor Dei, sollicitus est, ne qua sibi virtus desit. Si in cellula tua consederis, et preces tuas in silentio fuderis, et cor tuum ad aliquid quod Dei non sit, inclinarit, idque tecum ipse non esse peccatum, sed cogitationem reputaris, considera preces etiam tuas, quas in silentio fundis, non esse veras. Quod si cordis tui sacrificium Deo credis esse acceptum, conclude simplicem item cordis cogitationem cum malitia conjunctam tibi crimini verti apud Deum.

IV. Qui belli tempore auxilium non invenit, pacem sperare non potest. Is frustra docet, cujus opera sunt doctrinæ contraria. De comunione dicebat: Hei mihi, hei mihi! Si communico cum inimicis Dei, quæ mihi cum Deo potest esse communio? Nonne in judicium et condemnationem a me suscipitur? *Omnia enim munda mundis: coinquinatis au-*

tem et infidelibus nihil est mundum, sed inquinatæ sunt eorum et mens et conscientia ¹³. Si enim ego sanctus sum, qui sunt isti qui operantur in me? Cum ex illo quæsissem, quid esset timor Dei, respondit: Timor Dei non est in illo qui paret inimicis ejus. Rursum quæsi, quem duceret esse servum Dei. Ille Dei servus, inquit, non est existimandus, qui propriis obtemperat cupiditatibus. Cui enim quis imperat, is ejus est dominus. Hei mihi, hei mihi, dicebat, qui non studui me purum et sanctum reddere, ut misericordiam consequi possem! Heu me miserum, qui ut regnarem cum Christo, meos inimicos superare non contendi! Heu me miserum, qui ex nomine tuo appellor, Domine, et servio inimicis tuis! Hei mihi, hei mihi, quia vescor iis quæ Rex meus detestatur, et ideo non medetur mihi! Cum eum ægrotum et morbo valde laborantem inviserem, et incommoda ejus valetudine dolerem: Vix, inquit, ita morbo vexatus, possum illius acerbi temporis recordari; tantum abest, ut ejus memoressem futurus, si caro valeret. Cum enim valet, prouior et ad exercendas inimicitias cum Deo. Arbor quæ irrigatur non arescit, sed fructum affert. Calamitates nobis sunt adjumento ad observanda mandata Dei. Hei mihi, hei mihi, qui habeo ante me accusatores! Quomodo potero occurrere Domino meo et sanctis ejus, cum inimici mei mihi ne unum quidem membrum integrum reliquerint? Quæsi quid esset homini solitario necessarium. Et respondens: Tria sunt, inquit, illi necessaria, perpetuus timor, assidua precatio, et continua cordis custodia. Cavere debet homo solitudini et quieti deditus, ne verba audiat inutilia. Hæc enim perdunt labores ipsius. Abbas, inquit, Serapio rogatus a quodam sene, qualis sibi ipse videretur, respondit mihi: Similis videor homini super turre esistenti, qui nutu significet accedentibus, ne ad se veniant. Et senex qui simile ipsum interrogaverat, dixit ei: Mihi autem videor homini, qui propugnaculum ædificavit, et ferreis vectibus illud munivit, ut si quis pulset, non audiat, neque intelligat, quis ille sit, aut unde veniat, aut quid velit, neque appareat ei prius quam discedat. Si quis Dominum quærit ex animo, attenditque sibi, nec mundi vinculis illigatur, et cor suum custodit, ut sine offensione possit ante Dei tribunal consistere; is ab eo exauditur, atque diligitur.

ORATIO XXVII.

In dictum illud: « Attende tibi ».

I. Attende tibi diligenter, et magna cum fiducia considera Dominum nostrum Jesum Christum, cum Deus esset et ineffabilem haberet gloriam et maiestatem, hominem pro nobis esse factum, acque nobis exemplum proposuisse, ut sequamur vestigia ejus ¹⁴. Formam enim servi accipiens, vehementer atque incredibili modo humiliavit semetipsum ¹⁵, et pauper effectus est, multorumque ignominias et

¹¹ Matth. vi, 9. ¹² Psal. l, 49. ¹³ Tit. i, 45. ¹⁴ I Pet. ii, 41. ¹⁵ Tob. iv, 43. ¹⁶ Philipp. ii, 7.

contumelias pertulit : et quemadmodum scriptum est : *Tanquam ovis ad occisionem ductus est, et tanquam agnus coram tondente se obmutuit, et non aperuit os suum. In humilitate ejus judicium sublatum est* 77, et mortem turpissimam pro nobis subiit. Quamobrem et nos propter mandatum ejus et pro peccatis nostris, patienti atque æquo animo ferre debemus, si quis nos vel jure vel injuria lædit aut afficit contumelia. Si quis ad mortem usque persequitur, tanquam oves nos geramus, non resistentes nec contradicentes, sed potius cum silentio et humilitate pro inimicis orantes.

II. Attende tibi diligenter, et magnum lucrum existima, salutemque animæ tuæ in eo sitam arbitrare, si contumelias et ignominias et oppugnationes propter Dominum patienter feras. Illud cogita, te multo graviora mereri supplicia propter peccata tua. Et beneficii loco numera quod dignus factus sis, qui propter Deum plectaris, ut aliquo saltem modo ex multis afflictionibus et probis Domini tui foedissima ludibria et cruciatus acerbissimos imiteris. Et quoties affligentium te atque insectantium recordaris, noli conqueri, sed potius ex animo pro illis ora, ut qui tibi maximorum honorum sint auctores.

III. Attende tibi diligenter, ut tanquam pestem et mortem atque interitum animæ, æternumque supplicium fugias imperii et gloriæ et honoris et laudis cupiditatem. Et cave ne te aliquid esse putes, aut virtute aliqua præditum, aut te aliis vel præstantiorem, vel etiam parem. Et omne quamvis exiguum carnis desiderium et voluptatem penitus absconde. Neque cujusquam hominis utere, nisi necessitas urgeat, familiaritate, neque corpus alterius attinge, aut quidpiam licet paucillum sit, comede præter tempus, ne paulatim ex minimis ad deteriora prolaborare.

IV. Attende tibi diligenter, ut te vere atque ex animo Christianorum omnium abjectissimum, et peccatorem maximum arbitrare, et animus tuus semper humilis sit, et in mœrore tristitiaque versetur. Semper ut imperitus indignusque tace, neque unquam omnino, nisi necesse sit, loquere.

V. Attende tibi diligenter; ignis ille perpetuus, sempiterna supplicia, et qui illic damnati excruciantur, tibi semper ante oculos obversentur, teque ex eorum numero unum potius quam viventium existima.

VI. Attende tibi diligenter et considera, Dominum nostrum Jesum Christum pro nobis mortuum esse et surrexisse, nosque sanguine suo redemisse, ut ipsi tibi non amplius vivas, sed Domino qui pro nobis mortuus est et surrexit 78. Cogita igitur, te semper ante oculos ejus versari, et cor tuum observa.

VII. Attende tibi diligenter, ut prompto semper animo pareas voluntati Dei et Domini nostri Jesu

Christi, sive in vita, sive in morte, sive in quavis afflictione. Et semper magnas aliquas terribiles tentationes et afflictiones et calamitates et mortem expecta, ne te imparatum offendant.

VIII. Attende tibi diligenter, ut tanquam ubique præsens sit Deus, nihil facere cogites, quod ejus sit voluntati contrarium. Omnibus in rebus quamvis minimis, seu quid loqui vis, seu agere, seu cum aliquo negotii quidpiam contrahere, aut cibum capere, aut bibere, aut cubitum ire, aut quidquam agredi, prius considera, utrum id cum Dei voluntate conveniat, et ejus causam consistere, atque ita rem aggredere, ut magna tibi fiducia sit apud Deum.

IX. Attende tibi diligenter, ut si quis te aliqua in re offenderit, et te dolor exstimulet aut indignatio, ne quid præter decus loquaris, sed taceas, donec quiescat cor tuum, ac tum demum benigne fratrem admone, et cohortare. Quod si necesse fuerit fratrem reprehendere, et te ira commotum videris, et non tui juris; cave ne quid omnino loquaris, ne crescat perturbatio, sed cum et te et illum quietos tranquillosque animadverteris, tum sic cum alloquere, ut non arguere, sed omni cum humilitate commonere proximum videare.

X. Attende tibi diligenter, ut singulis horis aliquam tibi vel ex morte, vel ex calamitate, aut magno aliquo periculo tentationem instare non dubites. Et quæ advenerint, forti ac strenuo animo perfer omnia, considerans esse necessarium, ut per multas afflictiones et ærumnas ingrediamur in regnum cælorum 79.

XI. Attende tibi diligenter, ut nulla in actione aut sermone aut cogitatione, voluntati aut quieti tuæ servias, sed voluntati Dei, etiamsi magnus propositus labor videatur. Sic enim tenditur ad regnum cælorum. Eam igitur omni humanæ prudentiæ antepone, et reliquis omnibus hominum consiliis utiliore existima, Dei namque mandatum est æterna vita. Et qui ipsum exquirunt, non minuentur in omni bono 80.

XII. Attende tibi diligenter, ut in conspectu Dei semper existens, nihil ab ullo allo speres, sed ab uno illo omnia cum fide. Si qua re tibi opus est, Deum precare, ut eam tibi, si velit, concedat. Quidquid habes, id non aliis, sed Deo acceptum refer, et illi gratias age. Si qua tibi desunt, ea ab hominibus ne expectes, neque de ullo conquerere, sed alacri animo et tranquillo cuncta sustineas, tecum ipse ita cogitans : Ego quidem propter peccata mea multis sum dignus afflictionibus : attamen Deus, si velit, potest mei misereri, et quæ sunt usui necessaria, mihi subministrare. Hoc animo si fueris, Deus nihil tibi quod expediat, deesse patietur.

XIII. Attende tibi diligenter, ut nihil omnino suscipias, nisi quod tibi persuaseris juste partum, a Deo suppeditari. Quæ sunt ejusmodi, ea cum pace

77 Isa. LIII, 7, 8. 78 II Cor. v, 15. 79 Act. xiv, 21. 80 Psal. xxxiii, 41.

suscipito : quæ vero ex iniquitate, aut bello aut fraude aut simulatione profecta perspexeris, ea rejicito et repudiato. *Melior exigua pars cum timore Dei, quam ingentes thesauri cum iniquitate* ⁶¹.

XIV. Attende tibi diligenter, ut omni studio silentium colas, quo facilius, Deo adjuvante, ad virtutem contendas atque prolicias. Quod si tempus inciderit, ut necessario loquendum sit, aut præstet loqui quam tacere, tunc os tuum aperiens cum timore Dei atque tremore, et, capite demisso, modeste et submissa voce verba facito. Si cum aliquo congressus fueris, charitatis gratia pauca loquere, et celeriter tace. Si fueris interrogatus, tantum responde, quantum obedientiæ necessitas coget, et non amplius.

XV. Attende tibi diligenter, ut quemadmodum a libidine temperas, sic etiam oculorum, et aurium, et tactus cohibeas cupiditatem. Oculos manuum tuarum operibus solum intende, et non rebus aliis, nisi probabilis necessitas id postulabit. Feminas vero aut viros formosos, nisi magna urgente necessitate, respicias cave. Quæ de aliis dicuntur, ne cures audire. Os tuum, nisi necesse sit, nihil loquatur omnino. Si hæc utilia esse animadvertis, frater, operam da, ut ea re ipsa perficias, ut in hora tentationis te Deus protegat ac tueatur. Amen.

ORATIO XXVIII.

De malitiæ ramis.

I. De malitiæ ramis dicendum est, ut homo, quid sit vitium, et quid se a Deo separet, intelligat, et ejus auxilium imploret adversus singula vitia, et divina adjuvante clementia, ea profliget et expellat. Vitia sunt animæ vulnera, quæ sejungunt illam a Deo. Beatus ille, qui a vitiis integer et purus est, quia tanquam ovis ratione prædita gratum Deo sacrificium offeretur, et jucundam illam Domini vocem exaudiet : *Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam; intra in gaudium Domini tui* ⁶². Qui autem volunt carnis suæ voluntates explere, neque se sanctis poenitentiae medicamentis curare, ut mundi sanctique fiant, in hora necessitatis virtutum stola reperientur nudi, et projicientur in tenebras exteriores, ubi diabolus est stola vitiorum indutus, quæ sunt fornicatio, cupiditas, avaritia, detractio, ira, æmulatio, inanis gloria et superbia. Hi sunt malitiæ rami, et aliis similes multi, ut ebrietas, corporis ornatus, animi distractio, inertia, scurrilitas, sermones ridiculi, impudentia, cachinnatio, conscientiae despectio, divini judicii negligentia, invidia, mendacium, adulatio, falsum testimonium, falsa scientiæ professio, docendi arrogantia, lucri cupiditas, desperatio, odium proximi, cum se ipsum quis non reprehendit, cum hominum gloriam diligit, cum delicatas epulas quærit, cum corporis cupiditates amplectitur, cum inconsiderate scandalizatur, cum propter

doctrinam sibi ipse plaudit, cum contendit et altercatur, cum propriam defendit voluntatem, cum se bonum et sapientem existimat, cum fratrem suum improbum ac stultum putat ac despicit.

II. Isti malitiæ rami crescunt et propagantur in anima misera atque infelice, donec eam separent a Deo. Hæc sunt onera illa gravissima, quibus Adam cervicem subdidit, cum ex ligno vetito comedit. Hæc sunt, quam obrem dictum est : *Languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit* ⁶³. Hæc sunt quæ Dominus noster Jesus Christus interfecit in cruce. Hi sunt utres illi veteres, in quos non infunditur vinum novum ⁶⁴. Hæc sunt illa vincula quibus Lazarus erat obligatus ⁶⁵. Isti sunt illi dæmones, quos Christus immisit in gregem porcorum ⁶⁶. Talis est ille vetus homo, quem Apostolus præcipit, ut exuamus; propterea dixit : *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt* ⁶⁷; et rursum : *Si secundum carnem vixeritis, moriemini* ⁶⁸. Istæ sunt illæ spinæ et tribuli, quos terra protulit Adam, posteaquam ejectus est e paradiso. At Christi jugum suave est, et onus leve ⁶⁹; nempe mansuetudo, castitas, lenitas, bonitas, gaudium spiritus, abstinentia ab omnibus vitiis, charitas erga omnes, sancta discretio, fides immobilis, affectuum toleratio, a mundo seunctio, cupiditas a corpore discedendi, et occurrendi Domino Jesu Christo. Hæc sunt onera illa levia, quæ nos jussit Dominus gestare. Hæc est illa via, ad quam sancti ut pervenirent, tam multos labores pertulerunt. Hæc sunt quæ nemo consequi potest, nisi veterem hominem exuerit, et liberatus fuerit, et possederit charitatem; quæ quidem charitas hominem liberat ab omnibus curis et sollicitudinibus.

III. Neque vero fieri potest, ut charitas in nobis habitet, quandiu aliquid mundi diligimus. *Non potestis, inquit, mensæ Dei participes esse, et mensæ dæmoniorum* ⁷⁰; et Isaïas : *Quis annuntiabit, inquit, vobis locum æternum? Qui ambulat in justitia, et loquitur viam rectam; qui odit iniquitatem et injustitiam, et excutit manus suas a muneribus; qui aures obturat, ne audiat judicium sanguinis; qui claudit oculos, ut non videat iniquitatem: hic habitabit in excelsa spelunca petra fortis; panis ei dabitur, et aqua ejus fidelis* ⁷¹. Vide quibus honoribus et præmiis eos Dominus sit affecturus, qui strenue pugnant in hoc exiguo vitæ curriculo, et per patientiam atque afflictionem mundi sarcinam excutiant. Cernis quomodo Deus adjuvet labores eorum qui proprias amputant voluntates, et omnes ab illis perturbationes expellat qui cupiditatibus suis divinam voluntatem anteponunt? Qui autem voluntatibus indulgent suis, quamvis spiritu incipiant, tamen quia volunt eas implere, hostibus resistere nequeunt, et in carne desinunt, ac perdunt labores suos. Itaque detestatur eos Jeremias propheta : *Maledictus, inquit, qui facit opera Domini negligenter* ⁷². Vides

⁶¹ Prov. xv, 16. ⁶² Matth. xxv, 21, 25. ⁶³ Isa. lxi, 4. ⁶⁴ Matth. ix, 17. ⁶⁵ Joan. xi, 44. ⁶⁶ Matth. viii, 30-32. ⁶⁷ I Cor. xv, 50. ⁶⁸ Rom. viii, 13. ⁶⁹ Matth. xi, 30. ⁷⁰ I Cor. x, 21. ⁷¹ Isa. xxxiii, 14-16. ⁷² Jer. xlviii, 10.

quomodo Deus eos qui in servitutem ipsius se deducant, et tamen propriæ voluntati deserviunt, non adjuvet, sed deserat et tradat in manus inimicorum: ex quo fit ut loco honoris quem ab hominibus aucupantur, in dedecus et ignominiam incidunt, quia hostibus non restiterunt, donec Deus illis ad eos superandos auxilium ferret. Porro, sicut omnes Scripturæ testantur, homo non exauditur a Deo, nisi eum oret ac deprecetur. Quamobrem ad ejus clementiam cum omni studio et lacrymis supplices accedamus, subjiciamusque nos omnibus hominibus propter Dominum, et fratribus nostris ut prudentioribus nos submittamus, *nemini malum pro malo reddentes* ¹², neque male de aliquo cogitantes in corde nostro, sed cor enim simus omnes atque una anima.

IV. Quod autem ad ea pertinet quæ sunt corpori necessaria, nunquam dicamus: Hoc meum est. Cor nostrum assidue custodiamus, observemusque quo sese vertat, ne immundum aut impurum aliquid cogitet. Corpus a repletionem coercemus, ne a nobis proprias exigit cupiditates, sed animæ subiectum sit, et anima menti, ut fiat sponsa pura, et munda ab omni macula, vocetque sponsum suum, *Veniat, inquit, dilectus meus in hortum suum, et comedat fructum pomorum suorum* ¹³. In hoc studium et curam incumbamus, fratres, ut hac fiducia præditi, audiamus eum dicentem: *Ubi ego sum, volo ut et ipsi sint, quoniam dilexi eos quemadmodum dilexisti me, Pater. Et tu in me, et ego in eis* ¹⁴. Ostendat nobis sancta et ejusdem essentiae ac sine principio Trinitas misericordiam suam, ut veniam et remissionem inveniamus cum sanctis ejus in die iudicii. Quoniam ipsi est gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XXIX.

Ejusdem lamentationes.

I. Væ nobis, qui in hoc exiguo vitæ spatio voluptati dediti sumus, qui, ut iniquæ et brevi carnis cupiditati satisfaciamus, nos jucundissimo divinæ gloriæ spectaculo indignos constituimus. Væ nobis, quia *corruptio incorruptionem non possidebit* ¹⁵; et nos, incorruptionem contempta, corruptionis cupidine furimus et insanimus. Væ nobis, qui carnem nostram, quæ in putredinem est resolvenda et vermium esca futura, in peccatis fovemus et evitimus, nec ignem in quo sumus perpetuo excreandi, nec vermem qui nunquam dormit, extimescimus. Væ nobis, quorum corpus immunditatis coinquatum homines pii colunt et deosculantur, cum tamen simus sepulcra dealbata ¹⁶, et mortiferum peccatum redoleamus. Væ nobis, qui per intemperantiam et delicias epularum semen in nobis adaugemus, et idcirco ad nefarias corporum mistiones incitamus. Væ nobis, qui mortalitatem cum immortalitate non comparamus, et divinam ac formidandam rectitudi-

A nem negligimus. Væ nobis, qui pigri tardique sumus ad bona, prompti autem et alacres ad mala. Væ nobis, qui corpus nostrum capax æternæ lucis tenebris addiximus sempiternis. Væ nobis, quia Filios hominis qui est ejusdem essentiae cum Deo et Patre, pro nobis factus homo non habet apud nos ubi caput reclinet, cum vulpes, hoc est astuti atque improbi spiritus, suas foveas in nobis struxerint ¹⁷. Væ nobis, quia recti corde animas puras et corpora sua sancta et sine macula sistent ante judicem; nos autem impuras animas et immunda corpora habentes, æterni supplicii sententiam audiemus.

H. Væ nobis, qui, cum omnium dedecorum et flagitiorum simus studiosi, honorem et gloriam sanctorum flagitamus. Væ nobis, qui, cum damnati simus et multis peccatis obnoxii, tanquam liberi atque insontes in medio sanctorum et innocentium versamur. Væ nobis, qui, cum simus erroribus pleni, eos qui nobis multo meliores præstantioresque sunt, monemus et instituimus. Væ nobis, qui trabem habentes in oculo, quam minimas fratrum festucas acute cernimus et iracunde volumus excutere, tanquam nihil in nobis sit quod egeat reprehensione ¹⁸. Væ nobis, quia gravia fratribus onera atque intolerabilia imponimus, cum ea nos tanquam corpore imbecilliores ne digito quidem velimus attingere ¹⁹. Væ nobis, qui, cum divina et monastica ministeria recusemus, alios quæ sint excolendæ virutis officia, docere non erubescimus. Væ nobis, qui non solum veterum peccatorum obliviscimur, sed recentia depellere et lacrymis diluere negligimus. Væ nobis, qui, cum Dei auxilio et gratia recte vivendi fundamenta jecerimus, nunc ea quæ carnis sunt, superstruimus. Væ nobis, qui malis cogitationibus ita delectamur, ut peccata quæ despeximus, memoria repertamus. Væ nobis, qui in edendo bibendoque non prævidemus quod nobis et crapula bellum oriatur. Væ nobis, quos diabolus, dum libidinis suggerit cogitata, imparatos et consentientes offendit. Væ nobis, qui, neglecto divinarum precum et sacræ lectionis studio, in nugis et rebus inutilibus dies nostros consumimus. Væ nobis, quorum adeo cæca sunt corda, ut, dum lugendis peccatis nostris debemus incumbere, inertia atque otio torpescamus. Væ nobis, qui, cum Deus dicat, *D Anima quæ peccaverit, ipsa morietur* ²⁰, ejus assidue peccantis nullam curam gerimus.

III. Væ nobis, qui corpus nostrum ad peccata proclive ciborum copia et deliciis ad impuras cupiditates et immundas cogitationes impellimus, et improbi hostis jacula per oculos in cor admittimus, et corporum tactu equi furentes evadimus, neque dignitatis nostræ, neque æterni supplicii rationem ullam habemus. Væ nobis, qui corporis morbos et dolores tam facile sentimus; in animæ autem ægritudinibus et vulneribus gravissimis caremus omni

¹² Rom. xii, 17. ¹³ Cant. v, 1. ¹⁴ Joan. xvii, 24, 25. ¹⁵ I Cor. xv, 50. ¹⁶ Matth. xxiii, 27. ¹⁷ Matth. viii, 20. ¹⁸ Matth. vii, 3, 5. ¹⁹ Matth. xxiii, 4. ²⁰ Ezech. xviii, 4, 20.

sensu. Væ nobis, quia princeps animæ pars carni, A in corruptis et bonis nos spoliavimus. Væ nobis, qui quæ ancilla est, servit, et pars deterior imperat præstantiori, nempe ambæ concordēs atque unanimēs procreatori suo serviunt Deo. Væ nobis, in quos peccata malis et immundis cogitationibus debacchantur, neque nos inter Dei discessum et impurorum spirituum accessum sinunt discernere. Væ nobis, qui tam stulti sumus atque imprudentes, ut, cum laudes sanctorum aucupemur, opera tamen et actiones eorum nolumus imitari. Væ nobis, qui neque servorum metum, neque mercenariorum studium, neque amorem filiorum in exquirendis divinis mandatis exhibemus. Væ nobis, qui, cum pro ineunda hominum gratia nihil aut loqui aut facere recusemus, justitiam negligimus et aequitatem. Væ nobis, quos æternum dedecus nihil movet, et respectus hominum etiam ad peccandum impellit. Væ nobis, qui, cum e pauperibus et obscuris orti parentibus simus, nosmetipsos ignoramus; et paupertatis et ignominie studium professi, inter opulentos et claros viros numerari contendimus. Væ nobis, qui nunc paupertate coacti temperantiam in mundo complectimur, nunc autem ad abstinentiam vocati, saturitatem ventris et carnis requiem summo studio consecramur. Væ nobis, qui, cum angeli ad eos qui Deum timent sese adjungant, et dæmones ad illos qui Deum spernunt et mandata ejus negligunt, accedant, nos societati dæmonum ascribimus. Væ nobis, qui divitibus et potentibus placere studemus, pauperes autem et supplices tanquam importunam turbam aversamur.

IV. Væ nobis, qui non ex virtute homines, sed ex opinione pendimus. Væ nobis, qui quæ justa bonaque sint, delinimus, et judicamus et docemus; a justis autem et bonis operibus absumus quam longissime. Væ nobis, qui terram a lappis et tribulis et spinis cæterisque frugum pestibus diligenter purgamus, animam autem nostram a pravis et immundis cogitationibus, quæ sanctos virtutum fructus excutunt ac perdunt, Dei timore purgare contemnimus. Væ nobis, qui tanta sollicitudine tandiu torquemur, ut caducum aliquid percipiamus e terra, in qua sumus hospites ac peregrini; temporis autem illius quo nobis hinc in perpetuum erit necessario demigrandum, nullam omnino curam suscipere dignamur. Væ nobis, qui, cum de omni actione, de omni verbo otioso, de omnibus denique improbis et impuris cogitationibus rationem reddituri simus apud judicem severissimum, tamen tanquam liberi simus futuri, nullis reddendis rationibus obnoxii, totum vite nostræ tempus sine ulla hujus rei sollicitudine transigimus. Væ nobis, quia non solum impia multa nefariaque patravimus, verum etiam per incredulitatem Dei promissa spernavimus atque contempsimus. Væ nobis, qui, stulto corruptionis studio capti, cum per Evangelium vite possemus assequi incorruptionem, rerum terrenarum amore insanientes, æternis B in corruptis et bonis nos spoliavimus. Væ nobis, qui in hominum conspectu peccare metuimus; ante oculos autem occulta cernentis Dei impia agentes et peccantes non contremiscimus. Væ nobis, qui sermones nostros non condimus de sale divino, sed verba inutilia et ab omni religione aliena temere fundimus. Væ nobis, quorum animi compunctionem propter somnum atque desidiam nostram dæmones deprædantur. Væ nobis, qui, cum reliquerimus mundum, homines qui in mundo vivunt, peccatis et vitiis superamus. Væ nobis, qui, cum magnis reprehensionibus indigeamus, eos qui minimis urgentur vitiis, acerbissime castigamus.

V. Væ nobis, si Deus nos, antequam emendemur, in judicium adduxerit. Væ nobis, qui, ventris nostri sordes non considerantes, a libidine et superbia superamur. Væ nobis, qui, cum assidue corpora nostra sedis cogitationibus inquinemus, nos tamen et haberi sanctos volumus et appellari. Væ nobis, qui vanitatibus incumbentes, pugnare cum vitiis obliviscimur. Væ nobis, qui hic sine timore nos peccatis obstringimus, quoniam illic nos ignis æternus excipiet, et tenebræ exteriores, et vermis qui non dermit, et luctus et stridor dentium, et coram angelis et creaturis omnibus dedecus sempiternum. Væ nobis, quorum animæ confusæ et a poenitentia alienæ, in resurrectione et horrendo illo gentium omnium judicio, assumptis corporibus suis, cum fletu et stridore dentium in gemitus et luctus et cruciatus conjiciuntur acerbissimos ac sempiternos. Væ nobis, qui in isto peregrinationis exsilio detestandas oblectationes consecramur, et paradisi deliciarum oblit, contemnimus regnum cælorum. Væ nobis, qui propter crudelitatem stultis virginibus similes sumus, et oleum quo nostræ lampades illustrentur, beneficia in proximum conferentes non emimus. Væ nobis, qui diebus ac noctibus Christo preces persolvimus, dicentes: *Domine, Domine*; et ea quæ nobis præcipit, non observamus. Væ mihi, qui lamentationes istas conscribo, neque ullum veræ poenitentiae signum ostendo. Væ illis qui aliis laborant, et sibi ipsis non prosunt. Væ nobis, qui cum assiduos conscientie nos reprehendentis stimulos sentiamus, non erubescimus, nec rationem actionum nostrarum omnium reddituri, Dei judicium formidamus. Væ nobis, qui, cum turpibus operibus fœtemus, laudibus tamen hominum gaudemus.

VI. Væ nobis, qui, rebus inanibus occupati, divini timoris obliviscimur. Væ nobis, quorum mens studio vanitatis obtunditur et hebetatur. Væ nobis, qui, cum Dei patientia nos toleret et expectet, non tamen respicimus, nec pravas actiones nostras emendamus. Væ nobis, qui peccatorum nostrorum in præsentia non meminimus, quoniam paulo post, cum anima erit corpore exuta, omnia quæ vel cogitatione vel verbis vel tactis admisimus, magni

⁹⁹ Matth. vii, 21.

cum dolore nobis in memoria conscripta perlegemus. Væ nobis, qui cum Apostolus dicat: *Qui manducat panem et bibit calicem Domini indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini* ²², nostris immunditiis coinquinati, ad tremenda et formidanda Dei mysteria, veniam nobis ipsi eorum quæ nocturnis imaginationibus cogitando fecimus tribuentes, accedimus. Qui enim nec puram habet cogitationem, nec castos oculos, nec corpus incorruptum, nec animam mundam, et assidet Deo, is se multis cum carnis doloribus, tam animi ægritudinibus obnoxium reddit, et mox in æternos cruciatus et immensum dedecus incurret. Me miserum qui hæc acerbe lacrymans scribo, nec tamen re ipsa poenitentiam amplector. Hei mihi, qui vera dico, sed bona non facio. Hei mihi, qui bona doceo, sed mala committo. Væ illis qui voluptatis suavitate delinuti peccant, quoniam ad extremum dolore afficiuntur et ignominia sempiterna. Væ illis qui lugent, sed peccare non desinunt, quoniam utilli se luctu spoliunt.

VII. Væ hominibus qui proximum contumelia afficiunt et ignominia, quoniam a charitatis beatitudine sunt alieni. Væ invidis, quoniam procul ab sunt a Dei benignitate. Væ illis qui student hominibus placere, quia Deo placere non possunt. Væ illis qui personas hominum respiciunt, quoniam a Dei veritate deciderunt. Væ superbis, quia sunt ex parte diaboli desertoris. Væ illis qui Deum non timent, quia pluribus peccatis implicabuntur, et in hac atque in alia vita vapulabunt. Væ nobis, qui pulicem, et lendium, et pediculus, et muscarum, et culicum, et apum morsus atque aculeos ferre non possumus; ab ingenti autem dracone qui fauces horrendas aperit, ut nos devoret et absorbeat, omnibusque pestiferis mortis aculeis vulneret, nec studemus aufugere, nec ullum adversus eum imploramus auxilium. Væ nobis, quos diabolus voluptatibus, et doloribus, et necessitatibus, et omnibus quæ in mundo sunt, fraudibus decipit; et tamen nos a tot malis nolumus liberari. Væ nobis, qui, cum multi tot jam annos ab Ecclesia defecerint, et orthodoxam fidem conentur labefactare, tamen nec lacrymas fundimus, neque ullum animi dolorem ostendimus, nec mores ac vitam emendamus, ut peccata peccatis et incredulitatem malis operibus cumulantes, acerbissima nobis supplicia in gehenna pariter ac sempiterna. Væ nobis qui post conscriptas lamentationes, et fine mundi jam adventante, nec respiscimus, neque eorum quæ a nobis in adolescentia commissa sunt poenitentiam agimus, sed miseræ senectuti majora et graviora im dies imponimus onera peccatorum. Væ nobis, quos, cum variis corporum morbis erubescamus, non pudet miseris animas nostras et corporum flagitiis et peccatis sordissimis ægrotare. Væ nobis, quibus

A per ignem super maris undas ebullientis est transendum, ut unusquisque nostrum in suo corpore accipiat, prout gessit sive bona sive mala ²³. Væ nobis, qui tenebrosum illud et materiæ expers incendium, æternumque atque amarum fletum et stridorem dentium non consideramus. Ablato enim flammæ splendore Deus in illo igne relinquit urendi vim et obscuritatem, quo magis impii et peccatores excruciantur.

VIII. Hei mihi, misera anima mea, quoniam assiduus dolor et cruciatus cor meum affligit, quia malitia prudentiam immutavit, corruptio vicit incorruptionem, mendacium textit veritatem, mors vita superior fuit; terrena, caduca, brevia cælestibus, perpetuis et sempiternis sunt commutata; abjecta et odio digna, vera Christi charitate et gravitate dulciora sunt habita ac jucundiora! Error ex animo meo depulit veritatem. Dedecus et ignominiam pro veris laudibus et gloria sum amplexus. Amaritudinem pro dulcedine degustavi, terræ fuliginem pro cælorum regno dilexi. Inimicus ab omni vera pulchritudine abhorrens cordi meo tenebras offudit, et cognitionis lumen delevit e mente mea. Heu me miserum et infelicem, quem diabolus suis implicitum reibus cepit ac supplantavit, et e tanta sublimitate dejecit. In cursu contractus cecidi. Vani fuerunt sudores mei. Quis vicem meam non luceat? Quis me inanibus consumptum laboribus non lamentetur? Quis me in portu naufragium facientem non misericordia prosequatur? *Miseremini mei, miseremini mei, salvem vos, amici mei* ²⁴: et benignum, quique a nullis vincitur malis, Dominum meum Jesum Christum supplices deprecamini, si forte misericordia adductus densissimam diaboli ab omni pulchritudine abhorrentis caliginem excutiat e mente mea, ut quo in luto verser, nec surgere curem, tandem aspiciam, ne forte contractum vitæ meæ tempus omnem mihi spem adimat. Non est dolor supra dolorem meum. Non est plaga similis plagæ meæ. Non est cruciatus par cruciatui cordis mei: *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum* ²⁵. Vulnera mea non sunt gladii vulnera, nec mortui mei sunt mortui in bello ²⁶: sed sagittæ inimici acutæ infixæ sunt mihi ²⁷, et meum interiorem hominem excæcarunt. Et *infixus sum in limo profundi, et non est substantia* ²⁸. *Timor quem timebam, evenit mihi* ²⁹: et *umbra mortis operuit me* ³⁰. Hei mihi! Considera, anima mea, et vide quæ præsentia sunt, quam fugacia sint, et quanta cum acerbitate et dolore cito pertranscant, et quanto sint quæ jam adventant atque adsunt, acerbiora. Cogita, anima, e quantis bonis excidas et quanta spe, et quantis mox cruciatibus et suppliciis in perpetuum afficeris. Ante quam igitur super caput tuum lux exstinguatur, supplex ad Dei clementiam accede, æterni luminis largitorem obsecra et obtestare, ut

²² I Cor. xi, 27-29. ²³ II Cor. v, 10. ²⁴ Job xix, 21. ²⁵ Psal. xxxvii, 5. ²⁶ Isa. xxi, 2. ²⁷ Psal. xxxvii, 3. ²⁸ Psal. lxxviii, 3. ²⁹ Job iii, 25. ³⁰ Psal. xliiii, 20.

liberet te a devorante flamma et tenebris obscurissimis. Quoniam benignitatis ipsius est hominum peccatis ignoscere, et nobis licet misericordia ejus

indignis, veniam dare. Cui gloria et] imperium in sæcula sæculorum. Amen.

353

EJUSDEM BEATI ISAIÆ

ABBATIS

PRÆCEPTA SEU CONSILIA LXVIII POSITA TIRONIBUS IN MONACHATU.

Vide Patrologiæ Latinæ tom. CIII, col. 427.

ΤΟΥ ΑΒΒΑ ΗΣΑΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΠΕΡΙ ΑΣΚΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΗΣΥΧΙΑΣ.

ABBATIS ISAIÆ

CAPITULA DE RELIGIOSA EXERCITATIONE ET QUIETE.

Α'. Τρεῖς ἀρεταὶ (22) εἰσιν αἱ προνοοῦσαι τοῦ νοῦ διὰ παντός· ἡ κατὰ φύσιν ὁρμή· ἡ ἀνδρεία· καὶ τὸ ἀκνον.

Β'. Τρεῖς εἰσιν ἀρεταὶ, ἃς ἐὰν ἴδῃ ὁ νοῦς μετ' αὐτοῦ, πιστεύει ὅτι ἐφθασεν εἰς τὴν ἀθανασίαν· ἡ διάκρισις, ἡ τὸ ἀφορίσαι ἑκαστον πάθος ἀπ' ἁλλήλων· καὶ τὸ προβλέπειν πάντα πρὸ καιροῦ· καὶ μὴ συμπεῖθεσθαι μετὰ τινος λογισμοῦ ἁλλοτρίου.

Γ'. Τρεῖς ἀρεταὶ εἰσιν, αἵτινες χορηγοῦσι φῶς εἰς τὸν νοῦν διὰ παντός· τὸ μὴ εἰδέναι πονηρίαν τινὸς ἀνθρώπου· καὶ τὸ ὑποφέρειν τὰ ὑπερχόμενα ἀταράχως· καὶ τὸ ἀγαθοποιεῖν τοὺς κακοποιούντας· αἱ τρεῖς οὖν αὗται γεννῶσιν ἄλλας τρεῖς μεῖζους αὐτῶν· τὸ μὴ εἰδέναι πονηρίας ἀνθρώπου γεννᾷ τὴν ἀγάπην· καὶ τὸ ὑπενεγκεῖν τὰ ὑπερχόμενα ἀταράχως, φέρει τὴν πραότητα· καὶ τὸ ἀγαθοποιεῖν τοὺς κακοποιούντας φέρει τὴν εἰρήνην.

Δ'. Τέσσαρες εἰσιν ἀρεταὶ, αἱ ἀγνίζουσι τὴν ψυχὴν· ἡ σωπὴ, καὶ τὸ φυλάσσειν τὰς ἐντολάς, καὶ ἡ στενοχωρία, καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη.

Ε'. Ὁ αὐτὸς Ἡσαίας (23) εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ βλέπω ἑμμανὲν ὡς ἵππον πλανώμενον, μὴ ἔχοντα δεσπότην· καὶ ὁ εὐρίσκων αὐτὸν ἐπικαθίσταται ἐν αὐτῷ· καὶ ὅταν ἀπολύσῃ αὐτὸν, ἄλλος αὐτὸν κρατήσας, ἐπικαθίσταται.

(22) Τρεῖς ἀρεταὶ. Hujusmodi Capitula quæ in *Theauro ascelico* vulgavit Possinus ex ejusdem Isaiæ abbatis *Orationibus* excerpta noscuntur; quod editorem latuit. Hæc autem quatuor priora desum-

I. Tres virtutes sunt menti providentes semper: naturalis impetus, fortitudo, et impigra strenuitas.

II. Tres virtutes sunt quas si mens apud se viderit, confidit pervenisse se ad immortalitatem: discretio, subtiliter ab invicem discernens species diversas vitiorum; provisio cuncta præcognoscere mature occupans; et firmitas animi nunquam persuaderi sibi sientis id quod aliena cogitatio suggerit.

III. Tres virtutes sunt quæ semper lucem suppeditant menti cui adsunt: nescire malitiam cujusvis hominis; supervenientia ferre imperturbate; et benefacere maleficis. Hæc tres porro istæ tres alias gignunt se majores: nescire malitiam hominis gignit charitatem: ferre supervenientia imperturbate affert mansuetudinem; denique benefacere maleficis affert pacem.

IV. Quatuor virtutes sunt quæ castificant animam: silentium, custodia mandatorum, anguste habitare, et humiliter de se sentire.

V. Dixit idem Isaias: Video me ipsum ut equum errantem, non habentem dominum, et qui eum invenit sedet supra illum; et postquam is eum dimiserit, alius eundem similiter occupans, inscendit.

pta sunt ex *Orat.* vii, cap. 1.

(23) Ὁ αὐτὸς Ἡσ. Hæc exstant *Orat.* viii, c. 1, init.

VI. Custodi te ipsum ne captiveris in iis in quibus alias peccasti, ne peccata vetera renoventur in te. Ama humilitatem, et illa te proteget a peccatis tuis. Da cor tuum ad obediendum patribus tuis, et gratia Dei habitabit in te. Ne sis apud te ipsum opinione tui tumida sapiens, ne incidas in manus hostium tuorum. Assuefac linguam tuam ad loquendum verba consensum significantia, et humilitas veniet super te. Residens in tua cellula trium semper horum curam gere: laboris manuum, meditationis et orationis. Quotidie reputa: Hunc diem habemus ad operandum in hoc mundo, an crastinum habiturus sim, nescio. Sic faciens, non peccabis in Deum.

VII. Ne gulae indulgeas in refectioe, ut non renoventur in te priora tua peccata. Ne attēderis in aliquo labore, ut non ingruant in te vehementes insultus inimici. Vim infer tibi ipsi ad strenue agendum in meditatione tua; et veniet in te requies Dei velociter. Coge te ipsum ad multas orationes cum fletu, et forte miserebitur tui Deus, et exuet te veteri homine peccatore.

VIII. Labor, et mendicitas, et peregrinatio, et tolerantia durorum, et silentium, pariunt humilitatem. Humilitas autem remittit omne peccatum.

IX. Si fornicatio te impugnat, afflige te ipsum indesinenter in vigilia, in fame et siti, in humilitate ad omnes. Si vero pulchritudo corporis et imaginatio voluptatis in femina trahit cor tuum, recordare fetoris istorum, et requiesces.

X. Noli, frater, quandiu fueris in hac vita, dare requiem tuo corpori, nec confidas in te ipso si te videris feriantem a pravorum affectuum tumultu; cohibent enim vim suam dæmones astu ad tempus, et cum homo negligenter securus studium suæ salutis remiserit, repente insiliunt in miseram animam, et rapiunt eam ut passerem. Ac si eam superare ipsis ex voto contigerit, ad omne illam peccatum immisericorditer dejiciunt. Stemus igitur in Dei timore, et custodiamus nos, exsequentes perfecte cuncta religiosæ nostræ disciplinæ opera, et exercentes omnes virtutes idoneas arcendæ hostium improbitati. Labores quippe ac contentiones brevis hujus temporis, non modo præservant nos a culpis, sed coronas præparant animæ priusquam egrediatur e corpore. Quotquot habemus sancti baptismatis signaculum, studeamus relinquere peccata nostra, ut inveniamus misericordiam in die iudicii. Contendamus, dilectissimi, quoniam tempus prope est. Beatus ergo qui hanc semper animo sollicitudinem versat die pariter ac nocte.

XI. Oportet appulsum mali dæmonis avertere a corde per piam contradictionem tempore orationis, ne quando reperiamur labiis quidem alloquentes Deum, corde autem absurda cogitantes. Non

Γ'. Φύλαξον σεαυτὸν (24) μὴ ἀϊχμαλωτισθῆναι εἰς ἡμαρτερες, ἵνα μὴ ἀνακαίνισθῶσιν ἐν σοί· ἀγάπησον τὴν ταπεινώσιν, καὶ αὐτὴ σε σκεπάσει ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν σου· ὁδὸς τὴν καρδίαν σου εἰς ὑπακοὴν πατέρων σου· καὶ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ οἰκῆσει ἐν σοί· μὴ ἔσθι παρὰ σεαυτῷ φρόνιμος, ἵνα μὴ ἐμπίσης εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν σου· ἔθισον τὴν γλῶσσάν σου λαλεῖν τὴν συγχώρησιν, καὶ ἡ ταπεινώσις ἐλεύσεται ἐπὶ σέ· καθήμενος ἐν τῷ κελίῳ σου, τῶν τριῶν τούτων φρόντισον συνεχῶς· τοῦ ἐργοχειροῦ, τῆς μελέτης, καὶ τῆς εὐχῆς· λογιζοῦ δὲ καθ' ἡμέραν, ὅτι τὴν σήμερον ἔχομεν πονῆσαι εἰς τὸν κόσμον τοῦτον· τὴν δὲ αὔριον, οὐκ οἶδᾰ· καὶ οὐ μὴ ἁμαρτήσεις εἰς Θεόν.

Ζ'. Μὴ ἔσο γαστριμαργος (25) ἐν βρώσει, ἵνα μὴ ἀνακαίνισθῶσιν ἐν σοὶ τὰ πρότερά σου ἁμαρτήματα· μὴ ἀκηδιάσης ἐν τινὶ κόπῳ, ἵνα μὴ εἰσπηδήσωσιν ἐν σοὶ αἱ τοῦ ἐχθροῦ ἐνέργειαι· βιάζε σεαυτὸν ἐν τῇ μελέτῃ σου, καὶ ἤξει ἐν σοὶ ἡ ἀνάπαυσις τοῦ Θεοῦ ἐν τάχει· ἀνάγκας σεαυτὸν εἰς πολλὰς προσευχὰς μετὰ κλαυθοῦ, καὶ Ἰσως ἐλεήσει σε ὁ Θεός, καὶ ἐκδύσει σε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν ἁμαρτάνοντα.

Η'. Ὁ κόπος (26), καὶ ἡ πτωχεία, καὶ ἡ ξενιτεία, καὶ ἡ κακοπάθεια, καὶ ἡ σιωπὴ, τίκτουσι τὴν ταπεινώσιν· καὶ ἡ ταπεινώσις συγχωρεῖ πᾶσαν ἁμαρτίαν.

Θ'. Ἐὰν ἡ πορνεία (27) σε πολεμεῖ, θλίβον σεαυτὸν ἀδιαλείπτως ἐν ἀγρυπνίᾳ, ἐν πείνῃ καὶ δίψῃ. καὶ ταπεινώσει πρὸς πάντας· ἐὰν δὲ κάλλος σώματος ἔλκη τὴν καρδίαν σου, ἢ ἡδονὴ γυναικὸς, μνηστῆρι τῆς δυσωδίας τούτων, καὶ ἀναπαύσῃ.

Ι'. Μὴ θελήσης (28), ἀδελφε, ἐφ' ὅσον ἦς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, δοῦναι ἀνάπαυσιν τῷ σώματί σου· μηδὲ πιστεύσης σεαυτὸν ἐὰν ἴδῃς ἀναπαυόμενον ἀπὸ τῶν παθῶν· διότι στέλλουσιν ἑαυτοὺς οἱ δαίμονες πανουργίᾳ πρὸς καιρὸν, καὶ ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἀμελήσῃ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας, ὅπως εἰσπηδῶσιν εἰς τὴν ταλαίπωρον ψυχὴν, καὶ ἀρπάξουσιν αὐτὴν ὡς στρουθίον, καὶ ἂν ἐπικρατέστεροι αὐτῆς γένωνται, ἐν παντὶ ἁμαρτήματι ταπεινοῦσιν αὐτὴν ἀνελετημόνως· σῶμεν οὖν ἐν φόβῳ Θεοῦ καὶ φυλάξωμεν αὐτοὺς, ἐπιτελοῦντες τὸ πρακτικὸν ἡμῶν, καὶ φυλάττοντες πάσας τὰς ἀρετὰς αἵτινες κωλύουσι τὴν κακίαν τῶν ἐχθρῶν· ὅτι οἱ κόποι καὶ οἱ μόχοι τοῦ βραχέος καιροῦ τούτου, οὐ μόνον φυλάττουσιν ἡμᾶς ἀπὸ τῶν πονηριῶν, ἀλλὰ καὶ στεφάνους εὐτρεπίζουσι τῇ ψυχῇ, πρὸ τοῦ ἐξελθεῖν ἀπὸ τοῦ σώματος· ὅσοι ἔχομεν τὴν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος σφραγίδα, σπουδάζωμεν καταλείψαι ἁμαρτίας ἡμῶν, ὅπως εὐρωμεν ἔλεος ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως· ἀγωνισώμεθα, ἀγαπητοί, ὅτι ὁ καιρὸς ἤγγικε· μακάριος οὖν ὁ ἔχων τὴν μέριμναν ταύτην ἡμέρας πάντοτε καὶ νυκτός.

ΙΑ'. Χρὴ τὴν προσβολὴν τοῦ πονηροῦ ἀποτρέπειν ἐκ τῆς καρδίας δι' εὐσεβοῦς ἀντιλογίας τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς, μήποτε εὐρεθῶμεν τοῖς μὲν χειλεσι τῷ Θεῷ προσδιαλεγόμενοι, τῇ δὲ καρδίᾳ ἄτοπα λογιζόμενοι.

(24) Φύλαξον, κ. τ. λ. Ex *Orat.* ix, cap. 1 et 2.

(25) Μὴ ἔσο γαστρ. Ex eadem *Orat.* ix, l. c.

(26) Ὁ κόπος, κ. τ. λ. Ex eadem *Orat.* ix, l. c.

(27) Ἐὰν ἡ πορν. Ex *Orat.* xvii, cap. 7.

(28) Μὴ θελήσ. Ex eadem *Orat.* xvii, cap. 8.

Οὐ γὰρ προοδέχεται ὁ Θεὸς ἀπὸ ἡσυχαστοῦ εὐχὴν θολώδη καὶ καταφρονητικὴν· πανταχοῦ γὰρ ἡ Γραφή ἐκ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια διαμαρτύρεται φυλάττειν· ἐὰν γὰρ ὑποταγῇ τὸ θέλημα τοῦ μοναχοῦ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ κατὰ τὸν νόμον αὐτοῦ κυβερνήτῃ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ, πάσας φημὶ τὰς ψυχικὰς κινήσεις, κατεξείρετον δὲ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν (ταῦτα γὰρ ὑπὲρ αὐτοῦ τῷ λόγῳ)· ἀρετὴν εἰργάσατο, καὶ διακαιοσύνην ἐποίησε· τὴν μὲν ἐπιθυμίαν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὰ αὐτοῦ θελήματα· τὸν δὲ θυμὸν κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ τῆς ἀμαρτίας· τί οὖν ἐστὶ τὸ ζητούμενον ἔκτοτε; ἡ χρυστὴ μελέτη.

ΙΒ'. Ἐὰν ἡς ἀνθιστάμενος τῇ ἐχθρᾷ, καὶ ῥῆξ· αὐτὴν ἀσθενήσασαν ἀπὸ σοῦ καὶ φυγοῦσαν εἰς τὰ ὀπίσω, μὴ χαρῇ σου ἡ καρδία· ὅτι ἡ κακία τῶν πνευμάτων αὐτῶν ὀπίσω αὐτῶν ἐστίν· ἐτοιμάζουσι γὰρ πόλεμον χεῖρσιν αὐτῶν· καὶ ἐῶσιν αὐτὸν ὀπίσω τῆς πόλεως, καὶ ἐντέλλονται μὴ κινήσθαι· καὶ ἐὰν ἀντιστῇς ἀντιβαλὼν αὐτοῖς, φεύγουσιν ἀπὸ προσώπου σου· καὶ ἐὰν ὑψωθῇ ἡ καρδία σου ὅτι ἐδίωξας αὐτούς, καὶ καταλήψῃς τὴν πόλιν, οἱ μὲν ἐγείρονται ἐκ τῶν ὀπίσω, οἱ δὲ ἵστανται ἐμπροσθεν, καὶ τύπτουσι τὴν εὐλαϊπάρων ψυχὴν ἐν μέσῳ αὐτῶν μὴ ἔχουσαν ἔτι καταφυγὴν.

ΙΓ'. Ὁ διδάσκαλος (29) ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, εἰδὼς τὴν μεγάλην τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ἀνελεημοσύνην, καὶ οἰκτεῖρων τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, ἐνετείλατο ἐν στρουγνότητι καρδίας λέγων· «Γίνεσθε ἔτοιμοι ἐν πάσῃ ᾧρᾳ· ὅτι οὐκ οἴδατε ἐν ποίᾳ ᾧρᾳ ὁ ἰησοῦς ἐρχεταί· μὴ ποτε ἔλθῃ καὶ εὖρῃ ἡμᾶς κοιμωμένους· » καὶ πάλιν λέγει· «Βλέπετε μὴ βαρυνθῶσιν αἱ καρδίαὶ ὑμῶν ἐν κραιπάλαις καὶ μέθαις καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, καὶ ἐκπελεῦσεται ὑμῖν ἄφρων ἡ ᾧρα. » Στῆθι οὖν ἐπὶ τῆς καρδίας σου προσέχων τὰ αἰσθητήριά σου· καὶ ἐὰν εἰρηνεύσῃ μετὰ σοῦ ἡ μνήμη τοῦ Θεοῦ, καταλαμβάνεις τοὺς ληστὰς τοὺς ἀποσυλῶντας αὐτήν· ὁ γὰρ ἀκριβαζόμενος ἐν τοῖς λογισμοῖς, ἐπιγινώσκει τοὺς θέλοντας εἰσελθεῖν καὶ μῖναι αὐτόν· ταραττοῦσι γὰρ τὸν νοῦν ὅπως γένῃται μετέωρος καὶ ἀργός· οἱ δὲ ἐπιγινόντες τὴν πανουργίαν αὐτῶν ἀτάραχοι μένουσι, δεόμενοι τοῦ Κυρίου.

ΙΔ'. Ἐὰν ἡ καρδία σου βέμβηται, καὶ οὐκ οἶδας ἄξει αὐτήν, ἡ πρᾶξις σοῦ ἐστὶν ἡ θέλοντος καὶ μὴ θέλοντος, ἔλκει αὐτήν εἰς τὸ βέμβεσθαι· εἰ μὴ γὰρ Γεδεὼν (30) ἐκλάσσε τὰς ὑδρίας, οὐκ ἂν εἶδε τὸ φῶς τῶν λαμπάδων· οὕτως ἐὰν μὴ ἀνθρωπος καταφρονήσῃ τοῦ σώματος, οὐκ ἂν ἴδῃ τὸ φῶς τῆς θεότητος.

ΙΕ'. Ὅσπερ πόλις (31) τετελιχισμένη ἔχουσα μικρὸν τοῦ τείχους κατεστραμμένον, ἐὰν θέλωσιν οἱ ἐχθροὶ εἰσελθεῖν, προσέχουσι τὸ κατεστραμμένον ἵνα δι' αὐτοῦ εἰσέλθωσι (καὶ γὰρ οἱ φύλακες παρὰ τὰς πύλας εἰσὶν, οὐ δύνανται ἀντιστῆναι τοῖς ἐχθροῖς, ἐὰν μὴ ἀικοδομηθῇ τὸ κατεστραμμένον)· οὕτως ἀδύνατον τῷ

A enim acceptat Deus ab homine sacrae quieti vacante orationem lululentam, et irrisoriam. Ubique enim Scriptura animæ sensus ut custodiamus contestatur, nam si subijciatur voluntas monachi legi Dei, et secundam legem ejus gubernet subiecta sibi, omnes, inquam, animales motiones, præsertim autem iram et concupiscentiam, hæc quippe subsunt rationi, virtutem operatur et justitiæ facit, concupiscentiam quidem ad Deum et ejus voluntates desiderandas vertens, iram autem contra diabolum et peccatum incitans. Quid autem deinceps requiritur? occulta meditatio.

XII. Quando ex adverso stans contra turbam hostium, videris eam a te debilitatam retro fugere, ne cor tuum des lætitiæ, quoniam malitia spirituum istorum post ipsos est. Parant scilicet bellum priore acrius, collocando turnias in insidiis extra civitatem, et jubendo ibi eas perstare immotas, ut, interim intentantes insultum, et tui rursus occursu fugientes, te fervide primi successus fiducia persequentem extra civitatem eliciant ultra insidias latentes: quo cum imprudens perveneris, emergent la te a tergo cohortes insidiantes, et iis qui modo fugiebant, repente frontem vententibus, circumventa in medio, et undique pulsata, infelix anima quo confugiat non habet.

XIII. Magister noster Jesus Christus sciens magnam hostium nostrorum immisericordiam, et miserans genus humanum, mandavit in amaritudine cordis dicens: «Estote parati in omni hora quia nescitis qua hora fur veniat. Ne forte veniat, et inveniat vos dormientes»; et rursus ait: «Videte ne graventur corda vestra crapulis, et ebrietatibus, et curis sæcularibus, et superveniat vobis repente hora». Sta igitur super cor tuum, attendens tuis sensibus, et si pacem tecum habuerit memoria Dei, comprehendens fures deprædantes ipsam. Qui enim exacte invigilat cogitationibus, discernens cognoscit, quænam ex iis ingressum tentent ut polluant ipsum: turbant enim mentem, ut illa vel alio intenta, vel desidia constricta, fraudem non sentiat. At qui astutiam ipsorum norunt, imperturbati manent, postulantes a Domino.

XIV. Si anima tua vagetur, et tu nescias, eam stringere, operatio tua volentis incertum an nolentis, trahit eam ad vagandum. Nisi enim Gedeon confregisset hydrias, non vidisset lucem lampadum. Sic nisi homo contemnat corpus, non videbit lumen divinitatis.

XV. Ut civitatis circumseptæ mœnibus si muri pars aliqua labem fecerit, hostes eam oppugnantes attendunt ad labem illam ut per eam introeant. Quamvis enim custodes ad portas præsto sint, nequeunt resistere hostibus nisi reparetur quod dirutum est. Sic monachus cui vitium aliquod domina-

²² Luc. xii, 39. ²³ Luc. xxi, 34. ²⁴ Jud. vii, 20.

(29) Ὁ διδάσκ. Ex Orat. xvii, cap. 9.

(30) Εἰ μὴ γὰρ, x. τ. λ. Ex Orat. xvi, cap. 5.

(31) Ὅσπερ πόλις, x. τ. λ. Ex Orat. xiv, cap. 12.

tur, quantumlibet conetur, nunquam ad perfectionis A metam pertingere poterit.

XVI. Perscrutare te ipsum, frater, quotidie penitus intuens et pervidens cor tuum, ecquid in ipso vitiorum sit in conspectu Dei; et illud quidquid est ex ipso ejice, ne mali occasio inde veniat super te. Attende igitur cordi tuo, et vigil observa hostes tuos. Etenim astuti et vafri sunt in malitia ipsorum. Ac plane persuade cordi tuo, hoc quod mox dicam: fieri non posse ut qui male agit agat bene. Propter hoc docuit nos Salvator noster vigilare, dicens: «Angusta porta et arcta via est quæ ducit ad vitam; et pauci sunt qui inveniunt eam».

XVII. Attende igitur tibi, ne qua perditio abducat te a charitate Dei; et contine cor tuum, et ne attædieris dicens: Quomodo possum cor custodire, cum peccator sim? Quando enim reliquerit homo peccata sua, et se converterit ad Deum, poenitentia ejus regenerat ipsum, et totum in novam creaturam immutat.

XVIII. Debet monachus perstare constanter in certamine religiosæ exercitationis, et attendere observandis insultibus adversarii, et, ut naucerus, fluctus pertransire, gubernaculo obsequens divinæ gratiæ, nusquam declinando a via recta. Sibi autem soli attendere, et in pace animi Deum alloqui, cogitatione inflexa, et mente rerum cæterarum omnium secunda.

XIX. Hortor te, ne, quandiu es in corpore, relaxes cor tuum a sollicitudine salutis tuæ; ut enim agricola non potest certam habere fiduciam proventuri ad felicem exitum fructus, quem jam natum in agro suo videt; non enim scit quid ei eventurum ante messem sit; ac tum demum securus est, quando triticum jam purgatum in suis horreis condidit: sic homo non debet cura solvere cor suum, quoad «spiritus in naribus ejus est». Ac sicut homo quivis ante supremum anhelitum tenere se ipsum nequit quin in aliquod aliquando labatur vitium: ita fas non est monacho ante ultimum anhelitum esse prorsus securo perseverantiæ ac salutis suæ.

Sed oportet ipsum semper clamare ad Deum, implorando ejus auxilium et misericordiam.

«Matth. vii, 14. » Job xxvii, 3.

(32) Πρόσχεσ οὖν τῇ καρδίᾳ. Ex eadem Orat. xxv, cap. 15.

(33) Πρόσχεσ οὖν σεαυτῷ. Ex eadem Orat. xxv,

ἀσκητῇ μοναχῷ ἀντιστῆναι τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ, κυριευομένῳ ὑπὸ πάθους τινὸς, οὐδὲ δύναται φθάσαι εἰς μέτρα τελειότητος.

ΙΓ'. Ἐξερεύνησον σεαυτὸν, ἀδελφε, καθ' ἡμέραν κατανῶν τὴν καρδίαν σου, τί ἐστὶν ἐν αὐτῇ τῶν παθῶν, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀπόβριψον ἀπὸ τῆς καρδίας σου, ἵνα μὴ πρόφασιν ποιηρᾷ εἶθι ἐπὶ σέ· πρόσχεσ οὖν τῇ καρδίᾳ (32) σου, καὶ γρηγόρει τοῖς ἐχθροῖς σου· καὶ γὰρ πανοῦργοί εἰσιν ἐν τῇ κακίᾳ αὐτῶν· καὶ πείσθῃτι ἐν τῇ καρδίᾳ σου ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ, ὅτι ἀδύνατον ἀνθρώπῳ ποιοῦντι κακὰ ποιῆσαι καλὰ. Διὰ τοῦτο ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν γρηγορεῖν, λέγων· «Στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν· καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν.»

ΙΖ'. Πρόσχεσ οὖν σεαυτὸν (33), μήπως τι τῆς ἀπωλείας ἀποστήσῃ σε τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ· καὶ κάτεχε τὴν καρδίαν σου· καὶ μὴ ἀκηδιάσῃς λέγων· Πῶς ἔχω αὐτὴν φυλάξαι, ἀμαρτωλὸς ἀνθρώπος ὢν; Ὅταν γὰρ καταλείψῃ ἀνθρώπος τὰς ἀμαρτίας αὐτοῦ καὶ ἐπιστρέφῃ ἐπὶ τὸν Θεόν, ἡ μετάνοια αὐτοῦ ἀναγεννᾷ αὐτόν, καὶ ὅλον καινοποιεῖ αὐτόν.

ΙΗ'. Ὅφειλε ὁ μοναχὸς κατέχειν τὸν τῆς ἀσκήσεως ἀγῶνα, καὶ προσέχειν προσβολὰς τοῦ ἀντιπάλου, καὶ, ὡς κυβερνήτης, τὰ κύματα διαβιδάξῃν, οἰακίζόμενος ὑπὸ τῆς χάριτος, μὴ παρατρεπόμενος τῆς εὐθείας ὁδοῦ, καὶ ἑαυτῷ μόνῳ προσέχειν, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ προσομιλεῖν τῷ Θεῷ ἀρρόπῳ λογισμῷ, καὶ ἀπεριέργῳ νοῷ.

C

ΙΘ'. Παρακαλῶ σε (34) ἐν ὅσῳ ᾗς ἐν τῷ σώματι, μὴ ἀπολύσῃς σου τὴν καρδίαν· ὥσπερ γὰρ ὁ γεωργὸς οὐ δύναται πεποιθέναι ἐπὶ τινὶ καρπῷ αὐτοῦ ἀνερχομένῳ ἐν ἀγρῷ αὐτοῦ· οὐ γὰρ οἶδε τί αὐτῷ ἀποβαίνει, πρὶν ἐγκλεισθῆναι ἐν τοῖς θησαυροῖς αὐτοῦ· οὕτως ὁ ἀνθρώπος οὐκ ἔχει ἀπολύσαι τὴν καρδίαν, ἐφ' ὅσον «ἔχει πνοὴν ἐν τῇ βίᾳ αὐτοῦ»· καὶ ὥσπερ ἀνθρώπος ἀπαντήσῃς ἑαυτὸν ἕως τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς, καὶ μὴ ποιῆσαι ὅλως πάθος, οὐ δύναται· οὕτως αὐτὸν δυνατὸν τῷ μοναχῷ ἀπολύσαι τὴν [καρδίαν] ἑαυτοῦ ἐν ὅσῳ ἔχει ἀναπνοήν· ἀλλὰ χρὴ αὐτὸν πάντοτε ἀναδοῦν πρὸς Θεὸν διὰ τὴν βοήθειαν αὐτοῦ καὶ τὸ ἔλεος.

cap. cit.

(34) Παρακαλῶ, x. τ. λ. Exstat hic locus in Orat. xxvi, cap. 2.

EJUSDEM ABBATIS ISAIÆ FRAGMENTA.

I.

Apud S. Joannem Damascenum, *Sacr. Parall. Opp. tom. II, pag. 677.*

Quandoquidem iidem casus peccatoribus et justis contingunt, non est existimandum, omnes qui in

Ἐπεὶ συμπτώματα (35) τὰ αὐτὰ ἀμαρτωλοῖς καὶ δικαίοις συμβαίνειν, μὴ πάντας τοὺς περιστατικοὺς

(35) Ἐπεὶ σνμπτ. In *Parall. Rupefucaldinis* fragmentum istud tribuitur Didymo in *Isniam*.

ὁποδαλλομένους ἡγοούμεθα, καὶ παραλαβούσης. (36) A adversitates aliquas inciderint, ob antecedentem
πονηρίας ὑπομεμνηκέναι τὰ πονηρά. improbabilitatem infortunia ejusmodi subiisse.

II.

Ibid. pag. 721.

Οἱ αὐτῶν μόνον ἕνεκα πάντα πράττοντες, φιλαυ-
τίαν τὸ μέγιστον τῶν κακῶν ἐπιτηδεύουσιν· ὃ ποιεῖ
τὸ ἀμικτον, τὸ ἀκοινωνητον, τὸ ἀφιλον, τὸ ἄδικον, τὸ
ἀσεβές. Τὸν γὰρ ἄνθρωπον ἡ φύσις κατεσκεύασεν,
οὐχ ὡς τὰ μονωτικὰ θηρία, ἀλλ' ὡς ἀγελαῖα, καὶ σύ-
νομα, καὶ κοινωνικά· ἵνα μὴ αὐτῷ μόνῳ ζῇ, ἀλλὰ
καὶ πατρὶ καὶ μητρὶ, καὶ ἀδελφοῖς, καὶ γυναικὶ, καὶ
τέκνοις, καὶ ἄλλοις συγγενέσι, καὶ φίλοις καὶ δημό-
ταις, καὶ φιλέταις, καὶ πατρίδι, καὶ ὁμοφύλοις καὶ
πᾶσιν ἀνθρώποις· ἔτι μέντοι καὶ τοῖς μέρεσι τοῦ
παντὸς, καὶ τῷ ὅλῳ κόσμῳ, καὶ πολλὸ πρότερον τῷ
Θεῷ καὶ ποιητῇ. Δεῖ γὰρ εἶναι, εἰ γε ὅλως ἐστὶ λο-
γικὸς, κοινωνικὸν, φιλόκοσμον, φιλόθεον, ἵνα γένη-
ται καὶ θεοφιλής.

studiosum ac mundi Deique amantem esse oportet, ut Deo quoque charus efficiatur.

(36) Παραλαβ. Sic edit., sed interpretes legisse videtur προλαβ.

Qui sua duntaxat causa omnia faciunt, hi phi-
lautiae, hoc est malorum omnium gravissimo, stu-
dent : quod quidem illud affert, ut a societate et
commercio atque amicitia quispiam abhorreat, in-
justeque et impie se gerat. Natura enim hominem,
non uti solivaga animantia, condidit, sed ut gre-
galia communibusque pascuis utentia ; ut non sibi
soli vivat, verum et patri et matri, et fratribus et
uxori et liberis aliisque cognatis, et amicis et popu-
laribus ac tribulibus suis ; itemque patriæ et pro-
vincialibus suis et omnibus hominibus ; atque in-
super universitatis partibus totique mundo ; longe
autem ante omnia, Deo et creatori. Eum enim, si
quidem omnino rationis est particeps, societatis

ANNO DOMINI CCCXCIX

EVAGRIUS PONTICUS

SCITENSIS MONACHUS.

NOTITIA HISTORICA ET LITTERARIA

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, tom. VII, Proleg., p. xx.)

I. Evagrius circa medium sæculi iv ortum habuit
Iboris, quæ est urbs ad Euxinum Pontum sita, Gre-
gorio Nysseno ejusdem Evagrii amico præ cæteris
memorata his verbis (a) : Κώμης τῆς ἐμοὶ προσ-
ηκούσης. — Ἔστι τις πολὺχνη ἡ γείτων, Ἰβώρα κα-
λοῦσιν αὐτήν. « Est ad me pertinens vicus. — Non
procul abest parva civitas, quam Iboræ vocant. » Sic
vertendum fuerit, quod alii fortasse minus recte
« Iboram » reddunt. Est enim vox Ἰβώρα numero
multitudinis accipienda, ut probe advertit cl. Le-
quienius (b). Atque hujusmodi lectio restituenda vi-
detur Palladio (c) et Sozomeno (d), de auctore
nostro sermonem habentibus, ubi perperam Ἰβήρων
πῶλεως αὐτὸς πολίτης, pro Ἰβήρων π. hodie legimus :
quod quidem nuper post alios Wesselingius vir eru-
ditus admonuit (e). Evagrius itaque civis Iboren-

sis, « Ponticus » dictus, viris sanctitate ac doctrina
præstantibus operam dedit, Gregorio Nazianzeno
potissimum præceptore usus, ut scribit Sozome-
nus (f). Mox vero a magno Basilio primum lector,
deinde ab ejus germano fratre Gregorio Nysseno
diaconus ordinatus, postmodum in Ecclesia Con-
stantinopolitana sub Nectario, archidiaconi munere
functus fuisse traditur (g). De diaconatu quidem
Evagrii varia est Socratis (h) et Sozomeni enarra-
tio : verum, Valesio judice (i), potior Palladii au-
toritas, qui Evagrii gesta multo certius noverat
quam Socrates ac Sozomenus. In eandem ferme
sententiam Tillemontius (j).

Interea temporis Constantinopoli agens Evagrius
sibi nomen adeptus, in grave incidit vitæ discri-
men, quod fusius describunt Palladius (k) et Sozo-

(a) Greg. Nyss. *Orat.* III in XL Mart. opp. tom. II, pagg. 211, 212, edit. Paris. 1638.

(b) Lequien. *Or. Christ.* tom. I, pag. 531.

(c) Pallad. *Hist. Laus.* cap. 86, pag. 1010.

(d) Sozom. *Hist. eccl.* lib. VI, cap. 30.

(e) Wessel. *Veter. Rom. itiner. ad Hierocl. Sy-
neccl.* pag. 701.

(f) Sozom. I. c.

(g) Pallad. I. c.

(h) Socrat. *Hist. eccl.* lib. IV, cap. 23.

(i) Vales. ad Sozom. I. c.

(j) Tillem. *Mém. eccl.* tom. X, pagg. 569 et 794,
not. 2 sur Evagre.

(k) Pallad. I. c.

menus (a). Atqui divinitus admonitus, ex ea urbe digreditur, ac Hierosolymam petit: ubi a Melania exceptus, religiosæ hujus mulieris hortatu in Ægyptum contendit, ibique monasticum institutum amplexus est, in Scetensem eremum primum, deinde in Celliorum deserta recedens. Illic vero c utriusque Macarii discipulus, cum antea verbis solum philosophatus esset, ab iis opere ipso philosophari didicit. » Verba sunt Socratis (b): qui et illud memoriam prodidit, ad episcopatum raptum Evagrium a Theophilo Alexandrinæ urbis episcopo aufugisse. Quem tandem, exactis in solitudine septemdecim annis, ineunte vulgaria ære anno 399, ætatis LIV supremum diem obiisse, satis ex Palladio intelligimus (c). De qua temporis notatione Tillemontio disserenti calculum adjicimus (d).

II. Evagrii doctrina celeberrima exstiteret, testantur ejus scripta veteribus passim laudata. De eo hæc Sozomenus (e): « Vir doctus in primis, tum intelligendi facultate, tum dicendi copia præditus: Ἐλλόγιμος ἀνὴρ, νοήσαι τε καὶ φράσαι δεινός. » Additque: « In distinguendis cogitationibus quæ aut ad virtutem aut ad vitium tenderent, sagacissimus: et quomodo illæ quidem excolendæ, hæc vero cavendæ sint, consultor idoneus. » Socrates vero (f): « Libros, » ait, « conscripsit Evagrius valde utiles. — Qui quidem quam eximii sint et admiratione digni, quisquis eos legerit, facile cognoscat. » Hinc sanctus Hieronymus (g): « Hujus (Evagrii) libros per Orientem Græcos, et interpretante discipulo ejus Rufino, Latinos plerique in Occidente lectitant. » Gennadius denique (h): « Evagrius monachus, — divina atque humana litteratura insignis, — scripsit multa monachis necessaria. »

Ex iis vero Evagrii litterarum monumentis quæ supersunt, illud primum occurrit sic inscriptum Μοναχὸς ἢ Περὶ πρακτικῆς, id est, Monachus seu De vita activa: quod ex antiquioribus memoratur Palladio (i), Socrati (j), atque Gennadio (k): deinceps vero sequioris ævis scriptoribus, Suidæ (l) nec non Nicephoro (m). Hujusmodi autem opus primum e tenebris eruit Cotelierius (n), ex cujus edito exemplari nostrum descripsimus. Epistolam continet ad Anatolium, quæ est velut præfatio ad librum *Practicum* et ad *Gnosticum*. Hanc vero excipiunt capita 71 ex ms. Regio, eoque mutilo, desumpta. Pone sequitur integer liber *Practicus* centum capitibus constans;

A contextus videlicet ex compluribus opusculi præcedentis capitibus, prout numeris appositis distinguuntur. Postrema denique decem capita a 91 ad 100 inscripta Ῥῆσεις μοναχῶν ἀγίων, quibus clauditur idem liber *Practicus*, eadem ferme sunt atque illa quæ κατὰ λέξιν refert Socrates (o). De hoc opere plura doctissimus editor (p) et Tillemontius (q): nonnulla quoque Fontaninus (r), quem tamen Cotelierianum editum præterisse mirari subit.

Huic porro Evagrii operi alterum subjicitur, cujus inscriptio: Τῶν κατὰ μοναχῶν πραγμάτων τὰ αἰτία, καὶ ἡ καθ' ἑσυχίαν τούτων παράθεσις, id est, *Rerum monachalium rationes, earumque iuxta quietem appositio*. Quo ex opere, tacito auctoris nomine, haud pauca mutuatus est Theodorus Edessenus in suis *Capitulis practicis centum*, quæ in *Thesouro ascetico* evulgavit Possinus (s). Ejusdem quoque operis Evagrii caput 7 laudat sanctus Joannes Climacus (t); aliaque occurrunt in Vitii et Apophthegmatis Patrum, ut propterea de operis sinceritate nullus dubitandi locus supersit.

III. His autem hactenus recensitis Evagrii opusculis, tres insequentes nostro scriptori vindicamus quos inter sancti Nili opuscula edidit Suaresius (u). « Constat enim, » inquit laudatus Cotelierius (v), « Evagrium monachum multa scripsisse, eorumque quædam tum fragmenta et citationes habemus in *Codice Regularum*, in Patrum Vitii et Apophthegmatibus, in Catenis, in libris excerptorum, in *Thesouro ascetico* et in *Scholiis ad Climacum*; nec non apud Palladium, Socratem, Climacum, Dorotheum, Maximum et Nicephorum; itemque in Damasceno Billio et Palladio Bigotiano; sed difficultatem parit non mediocrem, quod fuscè probatum est a doctis, — nempe eadem cum in libris impressis, tum in exemplaribus manu exaratis, modo Evagrio, modo Nilo assignari. » Huc usque vir eruditus. Neque aliter Suaresius (x), qui et alibi litteris commendavit (y) Holstenium, v. cl. harumque rerum callentissimum, ex inscriptione vetusti codicis bibliothecæ Barberinæ libellos tres de quibus agimus, Evagrio asserere, quos propterea Cotelierianis subjecimus. Sunt autem ejusmodi: I, Κεφάλαια λγ' κατὰ ἀκολουθίαν, *Capita 33 per gradus quosdam congruenter disposita*: II, Πνευματικαὶ γνώμαι κατὰ ἀλφάβητον, *Spirituales sententiæ per alphabetum digestæ*,

(a) Sozom. l. c.

(b) Socrat. l. c.

(c) Pallad. l. c., pag. 1013.

(d) Tillem. l. c. pagg. 379 et 796, not. 7 sur *Evagre*.

(e) Sozom. l. c.

(f) Socrat. *Hist. eccl.* lib. iv, cap. 23.

(g) Hieron. *epist.* 133 ad Ctesiph. § 3, Opp. tom. I, pag. 1023.

(h) Gennad. lib. *De vir. illustr.*, cap. 11.

(i) Pallad. l. c. pag. 1012.

(j) Socrat. l. c.

(k) Gennad. l. c.

(l) Suid. *Lex.* tom. II, pag. 482, v. Μακάριος.

(m) Niceph. *Hist. eccl.* lib. xi, capp. 42, 43.

(n) Cotel. *Monum. Eccl. Gr.* tom. III, pagg. 68-102.

(o) Socrat. l. c.

(p) Cotel. l. c. pagg. 546 seq.

(q) Tillem. l. c. pagg. 584, 585.

(r) Fontan. *Hist. liter. Aquil.* lib. v, cap. 0, § 4, pagg. 319 seqq.

(s) Possin. *Thes. ascet.* pagg. 345-403.

(t) Joan. Clim. *Scal. parad.* grad. 14.

(u) Nil. *opusc.* pagg. 543-552.

(v) Cotel. l. c. pag. 544.

(x) Suares. ad Nili *opusc.* pagg. 613-626.

(y) Id. *ibid.* pagg. 611 seqq.

quæ numerantur 25. Ex his vero quæ est 2 citatur a sancto Joanne Damasceno (a). III. Aliæ sententiæ quæ incipiant, Ἀρχὴ ἀγάπης, *Principium charitatis*, suntque numero 26. Harum autem postremam tanquam ex Evagrio desumptam recitat idem Damascenus (b). Itaque cum ex codicum mss. fide, tum ex veterum auctoritate compertum sit, hos libellos sancti Nili opusculis perperam fuisse intextos, quos nimirum jure sibi vindicat noster Evagrius.

IV. Jam vero ut reliqua Evagrii opuscula recensere pergamus, exstat ejus *Antirrheticus* ex divinis Scripturis collectus contra dæmones tentatores, et in octo partes divisus juxta numerum octo cogitationum. Verba sunt Socratis: cui concinunt Palladius, Gennadius, Suidas et Nicephorus II. cc. Atque hujus quidem scripti ἀποσπασμάτων esse videtur illud, quod in bibliothecis Patrum et inter opera Damasceni jam diu prodiit: in eo siquidem haud comparant testimonia e sacris Scripturis desumpta, quæ operi suo intexuerat auctor, ut testantur veteres scriptores modo laudati. Ea videlicet sacrarum Litterarum loca præterierint librarii, retentis tantummodo Evagrii verbis, quæ graphice pravas hominum cogitationes depingebant. Ita jure optimo censuisse existimatur eruditissimus Bigotius, qui Græcum hujus tractatus textum ex duobus codicibus regiis exscribens, utriusque ms. collatione instituta ipsum in integrum restituere aggressus est, atque anno 1680 Parisiis in lucem eduxit, Palladii *Dialogo de Vita S. Joannis Chrysostomi* adjectum (c). Græca porro ex Bigotiano edito descripsimus, apposita vulgata interpretatione in *Bibliotheca Patrum* Parisiensi exstante; neque illa præterea omisimus, quæ in suo exemplari legebat vetus interpres, sive Rufinus, sive Gennadius, ex aliis fortasse, ut videtur Tillemontio (d), Evagrii lucubrationibus asceticis excerpta.

Et hæc quidem de auctoris nostri *Antirrheticus* cum eruditorum vulgo. Holstenius tamen, ut refert Fontaninus ex ejus notis mss. ad Bellarmini Catalogum (e), existimavit Evagrianum *Antirrheticum* eundem esse atque librum *De conflictu virtutum et vitiorum*, sanctis Ecclesiæ doctoribus, Augustino, Ambrosio, Leoni Magno, Isidoro nec non Autperto aliquando attributum (f). Mira plane viri docti sententia; magisque mirum, eandem cl. Fontanino probari. Quominus vero utriusque placitis adhæreamus, obstat potissimum Gennadii auctoritas, asserentis Evagrium «adversus octo principum vitiorum suggestiones — octo composuisse libros;» sive, ut loquitur Socrates, ejus *Antirrheticum* in octo partes juxta numerum octo cogitationum

fuisse divisum: quibus ex verbis præterea constat, scriptorem nostrum in suo *Antirrhetico* nuspiam «de virtutibus» disserendum sibi sumpsisse, qui nimirum «vitiorum» duntaxat «suggestiones» impugnandas susceperat. Illud quoque accedit Evagrium ejusmodi opusculum «Anatolio» inscripsisse, cui videlicet librum *Practicum* antea nuncuparat. Atqui nullum ex iis characteribus in *Conflictu virtutum et vitiorum* conspicimus. Ejus enim auctor, quisquis fuerit, in partes aut sectiones viginti quinque opus suum distinxisse comperitur: in quarum singulis non solum «vitia» exagitat, sed etiam «virtutes» vitiis oppositas edocet. Ad hæc nemini librum nuncupatum videas. Stilum denique clamare scriptorem Latinum perspiciet sane, quisquis opus attente perlegerit. Qualia vero cunque sint quæ pro muneris nostri ratione edisserenda duximus, ea demum omnia viris eruditissimis dijudicanda permittimus.

V. Porro Evagrii *Antirrheticus* duos libellos subdidimus, quos ita laudat Socrates (g): Στοιχὴν δύο· ἓν πρὸς τοὺς ἐν τοῖς κοινούτοις ἢ ἐν συνδοταῖς μοναχοὺς· καὶ ἓν πρὸς τὴν παρθένον. Id est, Valesio interprete: «Duo carminum libros, alterum ad monachos qui in cœnobiis seu congregationibus degunt, alterum ad virginem.» De his autem libris hæc summam Hieronymus (h): «Evagrius Ponticus Iberita,» sive Iborita, «scribit ad virgines, scribit ad monachos.» Gennadius vero: «Composuit,» inquit, «et cœnobitis et synoditis doctrinam aptam vitæ communis: et ad virgines Deo sacratas libellum competentem religioni et sexui.» De quibus quidem duobus Evagrii libellis accipiendus fortasse Suidas ubi ait (i), eum scripsisse Ὑπόμνημα εἰς τὰς ἡραπομίας Σολομῶντος. His enim verbis Fabricio (j) post Oudinum visus est Lexicographus inuisse στοιχὴν Socrati memorata, sive *Sententiarum* libros duos, quos auctor Salomonis Proverbia imitatus per commata et στοιχοὺς conscripsit. Hujusmodi vero στοιχὴν Rufinum Latine reddidisse, satis ex Gennadio intelligimus; qui litteris commendavit (k), eundem presbyterum Aquileiensem «Latinis exhibuisse» inter cætera Evagrii sententias. Quas videlicet «sententias, cœnobitis et synoditis,» nec non «virginibus Deo sacratis» inscriptas, eodem Gennadio teste, ex interpretatione Rufini nobis servavit in suo *Codice Regularum* ab Holstenio evulgato (l) sanctus Benedictus Anianensis: unde illas nos quoque desumpsimus. Cæterum do synoditis, qui sunt iidem plane ac cœnobitis, Cangius agit in utroque *Glossario*.

VI. Postremo loco stitimus Evagrii fragmentum

(a) Joan. Dam. *Sacr. Parall. Opp.* tom. II, pag. 402.

(b) Id. *ibid.* pag. 307.

(c) Pallad. *De vit. Chrys.* pagg. 349-355.

(d) Tillem. l. c. pagg. 385 seq.

(e) Fontan. l. c. pag. 319.

(f) Vid. *Append. ad tom. VI opp. S. Aug.* pagg. 219 seqq.

(g) Socrat. *Hist. eccl.* lib. IV, cap. 23.

(h) Hieron. *Epist. ad Ctesiph.* l. c.

(i) Suid. *Lex.* tom. I, pag. 881, v. Εὐάγριος.

(j) Fabric. *Bibl. Gr.* tom. VIII, pag. 366.

(k) Gennad. lib. *De vir. illustr.* cap. 18.

(l) Holsten. *Append. ad Cod. Regul.* pagg. 54-65.

seu scholion εἰς τὸ ΠΠΠ, sive *De tetragrammato* A *Drī nomine*: quod licet jam velut scriptoris anonymi setum ediderit Joannes Croius (a), propter nomen tamen Evagrii, et quia insigne est, emendatus typis mandari curavit Cotelierius (b): ex cujus edito propterea illud hic rursus proferimus. De quo quidem scholio præter ea quæ adnotavit idem vir doctus (c), consulas maxime velim Martianæum (d), qui ad idem Evagrii scholion illustrandum complura ex codicibus mss. potissimum profert, lectu sane dignissima, exinde quoque repetita erudito Vallarsio (e).

Hæc habui de superstitionibus Evagrii operibus quæ dicerem. Neque enim auctori nostro ascribenda est *Epistola dogmatica de sancta Trinitate*, B

quæ inter sancti Nili opuscula exstat (f), quemadmodum minus recte existimavit Suaresius (g) eumque secutus Fabricius (h). Compertum siquidem habemus neque Evagrii esse neque Nili ejusmodi epistolam, sed magni Basilii (i), estque num. 8, al. 141. Id vero latuit Maranum doctissimum Basilianarum epistolarum editorem, quod tamen scite perspexit Cotelierius (j).

Quod superest, libenter equidem hoc demum loci sermonem apologeticum contexerem, quo accusationes olim in Evagrium congestæ depellerentur; verum, præter quam quod actum agerem, extra concellos mihi præstitutos longius egredi haud licet. Adeat igitur lector hac de re pertractantes viros consultissimos, Tillemontium (k) et Fontaninum (l).

(a) Croi. *Srecim. conject.* pag. 30.

(b) Cotel. *Mem. Eccl. Gr.* tom. III, pag. 116.

(c) Id. *ibid.* pagg. 554 seq.

(d) Martian. ad opp. S. Hieron. tom. II, pagg. 269.

(e) Vallars. opp. S. Hieron. tom. III, pagg. 689-700.

(f) Nil. opusc. pagg. 358-376, edit. Suares.

(g) Suares. ad Nili opusc. pagg. 610-613 seq.

(h) Fabric. *Bibl. Gr.* tom. VI, pag. 366.

(i) Basil. opp. tom. III, pagg. 80-90, edit. BB.

(j) Cotel. l. c. pag. 548 b.

(k) Tillem. *Mém. eccl.* tom. X, pagg. 379-382.

(l) Fontan. *Hist. litter. Aquil.* lib. v, cap. 9, §§ 2, 3, pagg. 316-319.

ΕΥΑΓΓΡΙΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΣΚΙΤΕΙ.

EVAGRII SCITENSIS MONACHI

CAPITA PRACTICA AD ANATOLIUM.

Quia nuper e monte sancto significasti mihi au C Scetim residenti, charissime frater Anatoli, hortatusque es, ut symbolicum monachorum Ægyptiorum habitum tibi exponerem; non enim temere et supervacue susceptum arbitratu es, cum adeo diversum sit a reliquis hominum habitibus; age, quæ a sanctis Patribus ea de re accepimus, proferamus. Cucullus equidem signum est gratiæ Dei Servatoris nostri, quæ caput, eorum partem principalem, tegit, et in Christo infantiam confovet, propter eos qui semper conantur percutere ac vulnerare. Qui ergo illum capite gerunt, virtute ac potestate hæc psallunt: « Nisi Dominus ædificaverit domum, et custodierit civitatem, in vanum laboravit qui ædificat, et qui custodire nititur ». » Hujusmodi autem voces, humilitatem ingenerant, et antiquum superbix malum evellunt, quod in terram præcipitavit Luciferum qui mane oriebatur. Quod autem manus nudas habent, indicat vitam absque hypocrisi et simulatione. Inanis enim gloria virtutes obtegere et obumbrare valet, quæ semper laudes ab homini-

¹ Psal. cxxix, 1.

(1) ΑΙ. κουκούλλιον.

Ἐπειδὴ μοι πρῶτην δεδήλωκας ἀπὸ τοῦ ἁγίου ὄρους ἐν τῇ Σκίτει καθιζομένῳ, ποθεινότητι ἀδελφὲ Ἀνατόλιε, καὶ τὸ συμβολικὸν σχῆμα τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μοναχῶν σαφηνισθῆναι σοι παρεκάλεσας· οὐ γὰρ εἰκὴ οὐδὲ παρέλκον αὐτὸ νενόμικας, τοσαύτην παραλλαγὴν ἔχον παρὰ τὰ λοιπὰ σχήματα τῶν ἀνθρώπων· φέρε, ὅσα παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων περὶ τοῦτου μεμαθήκαμεν, ἐξαγγελλωμέν. Τὸ μὲν κουκούλιον (1) σύμβολόν ἐστι τῆς χάριτος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, σκεπαζούσης αὐτῶν τὸ ἡγεμονικόν, καὶ περιθαλπούσης τὴν ἐν Χριστῷ νηπιότητα, διὰ τοὺς βαπτίζειν αἶε καὶ τιτρώσκειν ἐπιχειροῦντας. Ὅσοι τοίνυν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρουσι τοῦτο, δυνάμει ψάλλουσι ταῦτα· « Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, καὶ φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἔκοπιασεν ὁ οἰκοδομῶν, καὶ ὁ φυλάσσειν πειρώμενος. » Αἱ δὲ τοιαῦται φωναί, ταπεινοφροσύνην μὲν ἐμποιοῦσιν, ἐκρίζουσι δὲ ὑπερηφανίας (2) τὸ ἀρχαῖον κακόν, τὸ κατασεῖσαν εἰς τὴν γῆν τὸν Ἑωσφόρον, τὸν πρῶτ' ἀνατέλλοντα. Τὸ δὲ γεγυμνώσθαι τὰς χεῖρας, τὸ ἀνυπόκριτον τῆς πολιτείας ἐμφανίζει. Δεινὴ γὰρ ἡ κενοδοξία συγκαλύψαι

(2) ΑΙ. ὑπερηφανίαν.

καὶ συστιάσαι· τὰς ἀρετὰς, ἀεὶ δόξας τὰς παρὰ τῶν ἀνθρώπων θηρεύουσα, καὶ τὴν πίστιν ἀποδιώκουσα. « Πῶς ὃ γὰρ ἐ δύνασθε, » φησί, « πιστεῦσαι, δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες; » Δεῖ γὰρ τὸ ἀγαθὸν μὴ δι' ἑτερον, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μᾶλλον εἶναι αἰρετόν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο δοθεῖη, φανήσεται τὸ κινουὺν ἡμᾶς πρὸς τὴν ἐργασίαν τοῦ καλοῦ, πολλῶ τιμιώτερον ὑπάρχον τοῦ γινομένου· ὅπερ τῶν ἀτοπωτάτων ἀν εἶη, Θεοῦ τι κρεῖττον ἐννοεῖν τε καὶ λέγειν. Ὁ δὲ ἀνάλαθος πάλιν ὁ σταυροειδῶς τοῖς ὤμοις αὐτῶν περιπλεκόμενος, σύμβολον τῆς εἰς Χριστὸν ἐστὶ πίστεως ἀναλαμβάνουσας τοὺς πρᾶξεις, καὶ περιστελλούσης ἀεὶ τὰ καλῶντα, καὶ τὴν ἐργασίαν ἀνεμπόδιστον αὐτοῖς παρεχούσης. Ἡ δὲ ζῶνη περισφιγγούσα τοὺς νεφροὺς αὐτῶν, ἀπωθεῖται πᾶσαν ἀκαθαρσίαν, καὶ τοῦτο παραγγέλλει· « Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι. » Τὴν δὲ μηλωτὴν ἔχουσιν, οἱ πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, καὶ φιμοῦντες μὲν πάντα τὰ τοῦ σώματος ἄλογα πάθη, τὰς δὲ τῆς ψυχῆς κακίας μετουσίᾳ τοῦ καλοῦ περικλύπτοντες, καὶ πενίαν μὲν ἀγαπῶντες, πλεονεξίαν δὲ φεύγοντες ὡς εἰδωλολατρίας μητέρα. Ἡ δὲ βλάβος, ξύλον ζωῆς ἐστὶ, πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς καὶ τοῖς ἐπηρειδομένοις ἐπ' αὐτήν, ὡς ἐπὶ Κύριον, ἀσφαλῆς. Καὶ τούτων μὲν σύμβολον ὡς ἐν ἐπιτομῇ τῶν πραγμάτων τὸ σχῆμα· τὰ δὲ ῥήματα ταῦτά ἐστιν ἃ πρὸς αὐτοὺς ἀεὶ λέγουσιν οἱ Πατέρες· Τὴν πίστιν, ὡ τέκνα, βεβαιοὶ ὁ φόβος ὁ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτον πάλιν ἐγκράτεια, ταύτην δὲ ἀκλινῇ ποιοῦσιν ὑπομονὴ καὶ ἐλπίς, ἀφ' ὧν τίκεται ἀπάθεια, ἥς ἕκ' οὖνον ἡ ἀγάπη, ἀγάπη δὲ θύρα γνώσεως φυσικῆς, ἣν διαδέχεται θεολογία καὶ ἡ ἐσχάτη μακαριότης. Καὶ περὶ μὲν τοῦ σχήματος τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν γερόντων, τσαῦτα ἡμῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰρήσθω. Περὶ δὲ τοῦ βίου τοῦ τε πρακτικοῦ καὶ τοῦ γνωστικοῦ νυνὶ διηγούμεθα, οὐχ ὅσα ἑωρᾶκαμεν ἢ ἠκούσαμεν, ἀλλ' ὅσα τοι καὶ ἄλλοις εἰπεῖν παρ' αὐτῶν μεμαθήκαμεν, ἑκατὸν μὲν κεφαλαίοις τὰ πρακτικά, πεντήκοντα δὲ πρὸς τοῖς ἐξακοσίοις τὰ γνωστικά συντεταγμένως διελόντες· καὶ τὰ μὲν ἐμπρόφαντες, τὰ δὲ συσκιάσαντες, ἵνα μὴ δῶμεν τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλλωμεν τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. Ἔσται δὲ ταῦτα ἐμφανῇ τοῖς εἰς τὸ αὐτὸ ἔχουσιν αὐτοῖς ἐμδεηκῶσι.

Α'. Χριστιανισμός ἐστι δόγμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκ πρακτικῆς καὶ φυσικῆς καὶ θεολογικῆς συνεστώς (3).

Β'. Βασιλεία οὐρανῶν ἐστὶν ἀπάθεια ψυχῆς μετὰ γνώσεως τῶν ὄντων ἀληθοῦς.

Γ'. Βασιλεία Θεοῦ ἐστὶ γνώσις τῆς ἁγίας Τριάδος συμπαρακτεινομένη τῇ συστάσει τοῦ νοῦς, καὶ ὑπερβάλλουσα τὴν ἀφθαρσίαν αὐτοῦ.

Δ'. Οὐτινὸς τις ἐρᾷ, τούτου καὶ ἐφίεται πάντως, καὶ οὐ ἐφίεται, τούτου καὶ τυχεῖν ἀγωνίζεται· καὶ πλῆσος μὲν ἡδονῆς ἐπιθυμία κατάρχει, ἐπιθυμίαν δὲ

his capiat, fidemque expellit. « Quomodo » enim « potestis, » inquit, « credere, qui gloriam ab invicem accipitis, et gloriam quæ a solo Deo est non quaeritis? » Scilicet oportet bonum, non propter aliud quid, sed propter se magis eligi. Nam si hoc non concedatur, id quod nos ad operationem boni movet, multum ipso facto præstantius esse videbitur; quod absurdissimum fuerit, si aliquid Deo melius præstabiliusque putemus ac dicamus. Rursus vero analabus seu scapulare humeros eorum circumplectens habensque figuram crucis, symbolum est fidei erga Christum, quæ mites suscipit, semperque obices coerces, ac operationem iis præbet omni impedimento liberam. At zona sive cingulum, renes ipsorum constringens, omnem repellit impuritatem, hocque denuntiat: « Bonum est homini mulierem non tangere². » Porro melotem seu pellem ovina gerunt, qui semper mortificationem Jesu in corpore suo circumserunt³: et cunctos corporis affectus rationi adversos obligant, animæ autem vitia participatione boni rescant; tum paupertatem diligunt, avaritiam fugiunt, tanquam idololatriæ matrem. Virga denique, seu baculus, est lignum vitæ, cunctis eum tenentibus, et illi velut Christo innixis, firmus ac tutus. Habes paucis quarum rerum symbolum sit habitus; verba vero hæc sunt quæ ad eos semper proferunt Patres: Fidem, o filii, confirmat timor Dei, huncque rursus continentia, quam immotam reddunt tolerantia et spes, ex quibus gignitur impassibilitas, cujus soboles charitas; at charitas ostium est naturalis cognitionis, cui succedit theologia et suprema beatitudo. Atque de habitu sacro deque senu doctrina, hæc a nobis nunc dicta sint. De vita autem tum practica, tum gnostica, hoc est, quæ actione vel cognitione constat, jam disseramus, non quantum vidimus vel audivimus, sed quantum ab iis didicimus aliis esse dicenda; in centum capita res ad actionem pertinentes, in sexcenta et quinquaginta res ad cognitionem spectantes, compendiose partiti; et alia quidem occultantes, alia vero obscurius ponentes; ne demus sancta canibus, neque mittamus margaritas ante porcos⁴; quæ tamen iis erunt aperta qui eorum hominum vestigiis institerint.

I. Christianismus est dogma Servatoris nostri Jesu Christi, ex practica, physica et theologica tractatione constans.

II. Regnum cœlorum est animæ imperturbabilitas, cum vera rerum cognitione.

III. Regnum Dei est cognitio sanctæ Trinitatis, coextensa mentis constitutioni, ipsiusque incorruptionem exsuperans.

IV. Quod quis amat, hoc et appetit prorsus, quodque appetit, hoc et adipisci contendit. Atque omnem voluptatem præit desiderium, desiderium

² Joan. v, 44. ³ I Cor. vii, 4. ⁴ II Cor. iv, 10.

⁵ Matth. vii, 6.

(3) ΑΙ. συνεστός.

vero parit sensus; quod enim sensus expertus est, est A
quoque ab affectu liberum.

V. Cum anachoretis seu solitariis dæmones audi
bectantur; contra eos vero qui in cœnobitis et com
ventibus virtutem exercent, armant fratres negli
gentiores; multo autem levius est posterius bellum
priori, quia invenire non licet in terra homines dæ
monibus atrociores, quive omnem eorum admiserint
malignitatem.

VI. Mentem errantem sistit lectio, et vigilia, et
oratio; cupiditatem vero ferventem sensum extin
guit esuries, et labor, et solitudinis secessus; ani
mum autem ira conturbatum eodem psalmodia, et
longanimitas, et misericordia; atque hæc congruis
temporibus ac mensuris adhibita, quæ enim extra
tempus et modum fiunt, parum durant; quæque pa
rum durant, noxia magis sânt, non utilia.

VII. Quoties varios cibos expetit anima nostra,
toties in pane et aqua coarctetur, ut gratias agere
dicas vel de ipsa nuda buccæ. Satietas enim mul
tiplices escas desiderat; fames vero, panis satieta
tem pro beatitudine ducit.

VIII. Multum ad temperantiam conducit penuria
aquæ: idque tibi persuadeant trecenti illi Israe
litarum milites qui, Gedeone duce, Madianitas devic
erunt *.

IX. Sicut vitam et mortem simul eidem contin
gere, contra rerum naturam est; ita charitatem cum
pecuniis in quopiam consistere, fieri nequit. Siqui
dem charitas non solum pecuniarum destructrix est,
sed et ipsius nostræ temporalis vitæ.

X. Qui effugit cunctas mundi voluptates, turris
est demoni tristitiæ inaccessa. Tristitia enim est
privatio voluptatis, aut præsentis aut exspectatæ.
Non possumus autem hunc inimicum repellere, si
ad quidpiam e rebus terrenis retinuerimus affectum.
Nam illic laqueum statuit ac tristitiam operatur,
quo maxime nos videt propensos.

XI. Ira equidem et odium augent furorem; elee
mosyna vero et mansuetudo etiam præsentem mi
nuunt.

XII. Sol non occidat super iracundiam nostram *,
ne noctu insilientes dæmones animam exterreant,
timidioremque reddant mentem die sequenti ad pu
gnam. Etenim terribilia spectra, ex animi irati per
turbatione oriri solent; nihil autem est quod ita
mentem ad desertionem compellat, quam animus
ira turbatus.

XIII. Cum occasionem nacta animæ nostræ illa
pars qua irascimur conturbata fuerit, tunc dæmo
nes secessum nobis ut bonum suggerunt, ne, solutis
tristitiæ causis, nos a tumultu liberemus. Cum vero
pars qua concupiscimus exarserit, tunc rursus nos
hominum amantes efficere conantur, duosque et

τίκτει αἰσθήσεις· τὸ γὰρ αἰσθήσεως ἄμωρον, καὶ πά
θους ἐλεύθερον.

Ε'. Τοῖς μὲν ἀναχωρηταῖς οἱ δαίμονες ῥυμνοὶ προ
σταλαλοῦσι, τοῖς δὲ ἐν κοινότητι ἢ συνοδίαις κατ
εργαζομένοις τὴν ἀρετὴν, τοὺς ἀμελεστερόους τῶν
ἀδελφῶν ἐφοπλίζουσι· πολλῶν δὲ πωρότερος ὁ δεύτε
ρος πόλεμος τοῦ πρώτου, δι' ὅτι οὐκ ἔστιν εὐρεῖν
ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπους πικροτέρους θαυμάσιων, ἢ
πᾶσαν αὐτῶν ὑποδεχομένους τὴν κακοεργίαν.

Ζ'. Νοῦν μὲν πλανώμενον ἱσθῆσιν ἀνάγνωσις καὶ
ἀγρυπνία καὶ προσευχὴ· ἐπιθυμίαν δὲ φλεγομένην
μαραίνει πένις καὶ κόπος καὶ ἀναγνώσεις· θυμὸν
δὲ καταπαύει κυκώμενον ψαλμῶδια, καὶ μακροθυμία,
καὶ ἔλεος· καὶ ταῦτα τοῖς προσήκουσι χρόνοις τε καὶ
μέτροις γινόμενα. Τὰ γὰρ ἀκαιρα καὶ ἄμετρα, ὀλιγο
χρόνια· τὰ δὲ ὀλιγοχρόνια, βλαβερά μᾶλλον καὶ οὐκ
ὠφέλιμα.

Ζ'. Ὅπηνίκα διαφόρων βρωμάτων ἐφίεται ἡμῶν ἡ
ψυχὴ, τωτηνικαῦτα (4) ἐπ' ἄρκυ στενούσθω καὶ
ὕδατι, ἵν' εὐχάριτος γένηται καὶ ἐπ' αὐτῷ φιλῶ τῷ
φωμῷ· κόρος γὰρ ποικίλων ἐδεσμάτων ἐπιθυμεῖ,
λιμὸς δὲ τὸν κόρον τοῦ ἄρκου μακαριότητα εἶναι νο
μίζει.

Η'. Πάνυ πρὸς σωφροσύνην συμβάλλεται ἡ τοῦ
ὕδατος ἐνδεία· καὶ παιθεύσάν σε τῶν Ἰσραηλιτῶν
οἱ μετὰ Γεδεὼν τριακῆσιοι τὴν Μιδαῖαν χειρωσά
μενοι.

Θ'. Ὡς ζωὴν καὶ θάνατον ἅμα συμβῆναι τῷ αὐτῷ,
τῶν οὐκ ἐνδεχομένων ἐστίν, οὕτως ἀγάπην χρήμασι
συνυπάρχει τινί, τῶν ἀδυνάτων ἐστίν. Ἀναίρετική
γάρ οὐ μόνον χρημάτων ἡ ἀγάπη, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς
ἡμῶν τῆς προσκαιροῦ ζωῆς.

Ι'. Ὁ φεύγων πάσας τὰς κοσμικὰς ἡδονὰς πύρ
ρος ἐστὶ τῷ τῆς λύπης ἀπρόσιτος δαίμων. Λύπη γάρ
ἐστὶ στερήσις ἡδονῆς, ἢ παρούσης ἢ προσδοκώμε
νης. Ἀδύνατον δὲ τὸν ἐχθρὸν τοῦτον ἀπώσασθαι,
πρὸς τι τῶν ἐπιγείων ἔχοντας ἡμᾶς προστάθειαν.
Ἐκεῖ γὰρ ἱσθῆσι τὴν παγίδα καὶ τὴν λύπην ἐργάζε
ται, ὅπου βλέπει μάλιστα νενευχότας ἡμᾶς.

ΙΑ'. Ὅργη μὲν γὰρ καὶ μῖσος αὖξει θυμὸν· ἔλεη
μοσύνη δὲ καὶ πραυτῆς καὶ τὸν ὄντα μειοῖ.

ΙΒ'. Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδύετω ἐπὶ τῷ παρηργισμῷ
ἡμῶν, ἵνα μὴ νύκτωρ ἐπιστάντες οἱ δαίμονες ἐκφοβή
σωσι τὴν ψυχὴν, καὶ δειλότερον ποιήσωσι τῇ ἐπιούσῃ
τὸν νοῦν πρὸς τὸν πόλεμον. Τὰ γὰρ φοβερά φάσματα,
ἐκ τῆς παραχῆς τοῦ θυμοῦ πέφυκε γίνεσθαι· οὐδὲν
δὲ λειποτάκτην οὕτως ἄλλο τὸν νοῦν ἀπεργάζεται, ὥς
θυμὸς· παρασσομένο.

ΙΓ'. Ὅπηνίκα προφάσεως ἐφαψάμενον τὸ θυμικὸν
ἡμῶν μέρος τῆς ψυχῆς ἐκταράζεται (5), τῷ τωτη
νικαῦτα (6) καὶ οἱ δαίμονες τὴν ἀναχώρησιν ἡμῖν ὥς
καλὴν ὑποβάλλουσιν, ἵνα μὴ τὰς αἰτίας τῆς λύπης
λύσαντες, παραχῆς ἑαυτοὺς ἀπαλλάξωμεν. Ὅταν
δὲ (7) τὸ ἐπιθυμητικὸν ἐκθερμαίνεται, τότε πάλιν

* Judic. vii, 5 sqq. * Ephes. iv, 26.

(4) ΑΙ. τὸ τωτηνικαῦτα.

(5) ΑΙ. ἐκταράσσεται.

(6) ΑΙ. τὸ τωτηνικαῦτα.

(7) ΑΙ. inserit. πάλιν.

φιλανθρωπίους ἡμεῖς ἀπεργάζονται, σκληροὺς καὶ ἀγρίους ἀποκαλοῦντες, ἵνα σωμάτων ἐπιθυμοῦντες, σώματι ἐντυγχάνωμεν. Οὗς οὐ πείθεσθαι δεῖ· μᾶλλον δὲ τὸ ἐναντίον ποιεῖν.

ΙΔ'. Μὴ δῶς ἑαυτὸν τῷ τῆς ὀργῆς λογισμῷ, κατὰ ἱάνοισιν τῷ λελυπηχότῃ μαχόμενος· μηδ' αὖ πάλιν, τῷ τῆς πορνείας, ἐπὶ πλείστον τὴν ἡδονὴν φανταζόμενος. Τὸ μὲν γὰρ ἐπισκοτεῖ τῇ ψυχῇ, τὸ δὲ πρὸς τὴν κύρωσιν τοῦ πάθους αὐτὴν προσκαλεῖται· ἐκάτερα δὲ τὸν νοῦν σου ῥυποῦντα ποιεῖ· καὶ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, τὰ εἰδῶλα φανταζόμενος, καὶ καθαρὰν τὴν εὐχὴν τῷ Θεῷ μὴ προσφέρων, εὐθύς τῷ τῆς ἀκηδίας δαίμονι περιπίπτεις, ὅστις μάλιστα ταῖς τοιαύταις ἐφάλλεται καταστάσεσι, καὶ δίκην κυνὸς καὶ ἀπερ νεκρὸν (8) τὴν ψυχὴν διαρπάζει.

ΙΕ'. Φύσις θυμοῦ, τὸ τοῖς δαίμοσι μάχεσθαι, καὶ ὑπὲρ ἡστυνοσούν ἡδονῆς ἀγωνίζεσθαι. Διόπερ οἱ μὲν ἀγγελοὶ τὴν πνευματικὴν ἡμῖν ἡδονὴν ὑποβάλλοντες καὶ τὴν ἐκ ταύτης μακαριότητα, πρὸς τοὺς δαίμονας τὸν θυμὸν τρέψαι παρακαλοῦσιν· ἐκεῖνοι δ' αὖ πάλιν πρὸς τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας ἔλκοντες ἡμῶν (9) τὸν θυμὸν, παρὰ φύσιν μάχεσθαι τοῖς ἀνθρώποις βιάζονται, ἵνα σκοτισθεὶς ὁ νοῦς καὶ τῆς γνώσεως ἐκπεσῶν, προδότης γένηται τῶν ἀρετῶν.

ΙΓ'. Πρόσεχε σεαυτῷ, μήποτε φυγαδεύσης τινὰ τῶν ἀδελφῶν παροργισθεὶς (10), καὶ οὐκ ἐκφεύξῃ ἐν τῇ ζωῇ σου τὸν τῆς λύπης δαίμονα, παρὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς αἰεὶ σοι σκῶλον γινόμενον.

ΙΖ'. Μνησικακίαν σθένους δῶρα· καὶ πειθόμενός σε Ἰακώβ τὸν Ἡσαὺ δόμασιν ὑπελθὼν μετὰ τετρακοσίων (11) εἰς ἀπάντησιν ἐξελθόντα. Ἀλλ' ἡμεῖς πένητες ὄντες, τραπέζῃ τὴν χρεῖαν πληρώσωμεν.

ΙΗ'. Ὅταν τῷ τῆς ἀκηδίας περιπέσωμεν δαίμονι, τῷ (12) τηνικαῦτα τὴν ψυχὴν μερίσαντες, τὴν μὲν παρακαλοῦσαν, τὴν δὲ παρακαλουμένην ποιήσωμεν, ἐλπιδας ἀγαθὰς ἑαυτοῖς ὑποσπεύοντες, καὶ τὸ τοῦ ἀγίου Δαυὶδ κατεπάδοντες· « Ἰνατί περιλυτὸς εἶ, ἡ ψυχὴ μου, καὶ Ἰνατί ταρασσεῖς (13) με; » Ἐλπίσον ἐπὶ τὸν Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ, σωτήριον τοῦ προσώπου μου, καὶ (14) ὁ Θεός μου. »

ΙΘ'. Οὐ δεῖ κατὰ τὸν καιρὸν τῶν πειρασμῶν κατὰλιμπάνειν τὴν κέλλαν, προφάσεις εὐλόγους δῆθεν πλατύνοντον, ἀλλ' ἔνδοθεν καθῆσθαι καὶ ὑπομένειν καὶ δεῖξθαι γενναίως τοὺς ἐπερχομένους ἅπαντας μὲν, ἐξαιρέτως δὲ τὸν τῆς ἀκηδίας δαίμονα, ὅστις ὑπὲρ πάντας βαρύτερος ὢν, δοκιμωτάτην μάλιστα τὴν ψυχὴν ἀπεργάζεται. Τὸ γὰρ φεύγειν τοὺς (15) ἀγῶνας καὶ περιστασθαι, ἀτεχνον τὸν νοῦν καὶ δειλὸν καὶ δραπέτην διδάσκει.

Κ'. Χαλεπὸν διαφυγεῖν τὸν τῆς κενοδοξίας λογισμὸν· ὃ γὰρ ποιεῖς εἰς καθαίρεσιν αὐτοῦ, τοῦτο ἀρχὴ σοι κενοδοξίας ἐτέρας καθίσταται. Οὐ παντὶ δὲ λο-

agrestes nuncupant, ut corporum desiderio affecti, in corpora incidamus. Caterum iis credere non oportet, quin imo contrarium facere.

XIV. Ne tradideris temetipsum iracundiæ cogitationi, mente pugnans cum eo qui te contristavit, neque etiam fornicationis, diutius voluptatis imagines retinendo. Illud enim tenebras animæ offundit, hoc vero eam provocat ad vitii probationem; et utraque mentem tuam sordidant: cumque tempore orationis simulacra fueris imaginatus, Deo puram precem non offerens, incidis statim in acediæ seu tediti dæmonem, qui præcipue in homines in huiusmodi statu constitutos insilit, et instar canis animam velut hinnulum diripit.

XV. Ira natura est, cum dæmonibus pugnare, et super qualibet voluptate decertare. Quocirca angeli quidem spiritalem voluptatem nobis suggerentes et beatitudinem quæ ex ea provenit, hortantur ut adversus dæmones iram vertamus; illi contra, ad mundana desideria trahentes, animum nostrum ira concitatum pugnare cum hominibus contra naturam compellunt, ut obtenebrata mens ac e cognitione decedens, virtutum proditrix evadat.

XVI. Attende tibi ipsi, ne ullum unquam fugaveris fratrem, ira commotus; non enim in vita tua effugies tristitiæ dæmonem, sed tempore orationis tibi perpetuo erit instar offendiculi.

XVII. Recordationem injuriæ extinguunt muneræ; ut ostendit Jacob, dum Esau, qui cum quadringentis in occursum exierat, donis delinivit: verum nos, qui pauperes sumus, per mensam indigentiam munerum suppleamus.

XVIII. Quando in acediæ dæmonem incurrerimus, tunc animam partiti, unam partem excitantem, aliam excitatam faciamus, bonæ spei semina nobis submittentes, illudque sancti Davidis pro lenimento canentes: « Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam confitebor illi, salutare vultus mei, et Deus meus. »

XIX. Non oportet ingruentibus tentationibus, cellam deserere, causas rationi consentaneas videlicet comminiscendo; quin potius intra illam sedere, tolerare, ac fortiter insultus excipere omnium quidem dæmonum, præcipue tamen illius qui est acediæ, qui cunctos atrocitate superans, probatissimam maxime efficit animam. Nam talia certamina vitare ac fugere, mentem edocet, ut imperita, iners, timida et fugitiva evadat.

XX. Ægre vitari potest vana: gloriæ vitiosa cogitatio, quia quod in destructionem ejus designas, hoc tibi alterius inanis gloriæ initium conficitur.

* Gen. xxxii, 6; xxxiii, 1, sqq. * Psal. xli, 6, 7.

(8) ΑΙ. νεβρόν.

(9) ΑΙ. ἡμᾶς.

(10) ΑΙ. παροργίσας.

(11) ΑΙ. τριακοσίων.

(12) ΑΙ. τὸτ.

(13) ΑΙ. συνταρ.

(14) Abest ab al.

(15) ΑΙ. inser. τοιούτους.

Cæterum non omni rectæ cogitationi nostræ adversantur dæmones, at quibusdam ipsa quoque vitia, per quæ vincimus atque liberamur, [aut] quibus inficimur.

XXI. Qui cognitionem attigerit, et voluptatem quæ ab ea prodit decerpserit, non amplius vanæ gloriæ dæmoni obsequetur, licet ei mundi voluptates offerat. Quid enim, quæso, promissurus est, quod spiritalem contemplationem habeat infra se? Quando vero non degustavimus cognitionem, ea quæ ad vitam activam pertinent alacriter operemur, propositum nostrum exhibentes Deo, quod omnia facimus ad ipsius cognitionem consequendam.

XXII. Recordare prioris vitæ tuæ, antiquorumque delictorum, et, quo pacto affectibus delitus, per Christi misericordiam, ad impassibilitatem transiisti; quo item pacto e mundo egressus es, qui te in multis ac sæpe dejecerat. Ilud quoque mihi reputa, quis te in eremo servaverit, quis dæmones abegerit qui in te dentibus suis stridebant. Nam ejusmodi cogitationes humilitatem induunt, nec superbix dæmonem admittunt.

De affectibus.

XXIII. Quorum memoriam cum affectu servamus, horum res antea cum perturbatione suscepimus; et vice versa, quas res cum animi perpersione suscepimus, harum et memoriam affectu commotam retinebimus. Unde qui vicerit vexatores dæmones, ea quibus utuntur ad vexandum contemnet; materiali enim hoste immaterialis est molestior.

XXIV. Animæ passiones, ab hominibus occasionem sumunt; corporis vero, a corpore: et has quidem corporis, rescindit continentia; illas autem animæ, charitas spiritalis.

XXV. Dæmones qui affectibus animæ præsent, ad mortem usque perseverant; qui affectibus corporeis, cito recedunt. Et alii quidem dæmones, soli orienti aut occidenti similes sunt, unamque tantum animæ partem capessunt; at meridianus totam complecti solet animam, et mentem offocare. Proinde dulcis est monastica secessio post perpersionum vacuitatem. Tunc enim solæ nudæque supersunt recordationes; ac de extero lucta non ad certamen, sed ad luctæ contemplationem præparat monachum.

XXVI. Utrum cogitatio affectus moveat, vel affectus moveant cogitationem, attendendum est. Nonnullis quippe prius placuit, aliis posterius. A sensibus commoveri affectus consueverunt; qui si affuerit charitas et continentia, non concitabuntur; contra, si abfuerit. Porro ira pluribus eget medicamentis quam cupiditas: quapropter magna censetur charitas, quia iræ frenum est. Ipsam sanctus ille Moses agens de rebus naturalibus, symbolice ophionachum nominavit ¹⁶

¹⁶ Levit. xi, 22.

(16) Al. ποιῶμεθα.

(17) Al. πολέμω.

Α γισμῷ ἡμῶν ὁρθῶ ἐναντιοῦνται οἱ δαίμονες, ἀλλὰ τισι καὶ αἱ κακίαι αὐταί, καθ' ἃς περιποιώμεθα (16).

ΚΑ'. Ὁ γνώσεως ἐφαψάμενος καὶ τὴν ἀπ' αὐτῆς καρπούμενος ἡδονὴν, οὐκέτι τῷ τῆς κενοδοξίας πεισθήσεται δαίμονι, πάσας αὐτῷ τὰς ἡδονὰς τοῦ κόσμου προσάγοντι. Τί γὰρ ἂν καὶ ὑπόσχοιτο μείζον πνευματικῆς θεωρίας; Ἐν ὧν δὲ ἔσμεν γνώσεως ἀγευστοί, τὴν πρακτικὴν προθυμίᾳ κατεργαζώμεθα, τὸν σκοπὸν ἡμῶν δεικνύντες θεῷ, ὅτι πάντα πράττομεν τῆς αὐτοῦ γνώσεως ἕνεκεν.

ΚΒ'. Μέννησο τοῦ προτέρου σου βίου καὶ τῶν ἀρχαίων παραπτωμάτων, καὶ πῶς ἐμπαθὴς ὦν, ἔλεει Χριστοῦ, πρὸς τὴν ἀπάθειαν μεταβέβηκας, καὶ πῶς πάλιν ἐξηλθες τοῦ κόσμου, τοῦ πολλὰ καὶ πολλὰκις σε ταπεινώσαντος. Λόγισαι δέ μοι καὶ τοῦτο, τίς ὁ ἐν ἐρήμῳ φυλάσων σε, καὶ τίς ὁ ἀπελαύνων τοὺς δαίμονας βρύχοντας κατὰ σοῦ τοὺς ὁδόντας αὐτῶν. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι λογισμοὶ ταπεινοφροσύνην μὲν ἐμποιοῦσι, τὸν δὲ τῆς ὑπερηφανίας οὐκ εἰσδέχονται δαίμονα.

Περὶ παθῶν.

ΚΓ'. Ὦν τὰς μνήμας ἔχομεν ἐμπαθεῖς, τούτων καὶ τὰ πράγματα πρότερον μετὰ πάθους ὑπεδεξάμεθα· καὶ ὅσα τῶν πραγμάτων πάλιν μετὰ πάθους ὑποδεχόμεθα, τούτων καὶ τὰς μνήμας ἔχομεν ἐμπαθεῖς. Ὅθεν ὁ νικήσας τοὺς ἐνεργοῦντας δαίμονας, τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐνεργουμένων καταφρονεῖ. Τοῦ γὰρ ἐνύλου πολέμου (17) ὁ ἄλλος χαλεπώτερος.

ΚΔ'. Τὰ μὲν τῆς ψυχῆς πάθη, ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἔχει τὰς ἀφορμὰς· τὰ δὲ τοῦ σώματος, ἐκ τοῦ σώματος; καὶ τὰ μὲν τοῦ σώματος πάθη περικλύπτει ἐγκρατεία, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς, ἀγάπη πνευματικῆ.

ΚΕ'. Οἱ μὲν τῶν ψυχικῶν προσεστῶτες παθῶν, ἄχρι θανάτου προσκαρτεροῦσιν· οἱ δὲ τῶν σωματικῶν, θάπτον ὑποχωροῦσι· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι δαίμονες ἀνατέλλονται ἢ δύνονται τῷ ἡλίῳ εὐχασιν, ἐνός τινος μέρους τῆς ψυχῆς ἐφαπτόμενοι· ὁ δὲ μεσημβρινός, ὡγὴν περιλαμβάνειν εἰώθε τὴν ψυχὴν, καὶ ἐναποπνίγειν τὸν νοῦν. Διὸ γλυκεῖα ἡ ἀναχώρησις μετὰ τῶν παθῶν κένωσιν. Τότε γὰρ αἱ μνήμαι μόνον (18) εἰσὶ φιλαί· καὶ ἡ πάλη, οὐ πρὸς ἀγῶνα λοιπὸν, ἀλλὰ πρὸς θεωρίαν αὐτῆς, παρασκευάζει τὸν μοναχόν.

ΚΖ'. Πότερον ἡ ἐννοια τὰ πάθη κινεῖ, ἢ τὰ πάθη τὴν ἐννοιαν, προσεχτέον. Τισὶ μὲν γὰρ ἔδοξε τὸ πρότερον, τισὶ δὲ τὸ δεύτερον. Ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων πέφυκε κινεῖσθαι τὰ πάθη· καὶ παρούσης μὲν ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας, οὐ κινήθεται, ἀπουσίας δὲ, κινήθεται. Πλεόνων δὲ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν ὁ θυμὸς δεῖται φαρμάκων· καὶ διὰ τοῦτο, μεγάλη λέγεται ἡ ἀγάπη, ὅτι χαλινός ἐστι τοῦ θυμοῦ. Ταύτην καὶ Μωσῆς ἐκεῖνος ὁ ἅγιος, ἐν τοῖς φυσικοῖς συμβολικῶς ὀφιομάχον (19) ὠνόμασεν.

(18) Al. μόναι.

(19) Al. ὀφιομάχην.

KZ'. Πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν δυσσέθειαν (20) ἐν Α τοῖς δαίμοσιν, εἰωθεν ἀνάπτεισθαι πρὸς λογισμοὺς ἢ ψυχῇ, ὅταν αὐτῶν ἐγγιζόντων ἀντιλαμβάνηται, τῷ τοῦ παρενοχλοῦντος πάθει πεποιμένην.

Ὑποθῆκαι.

KH'. Οὐκ ἐν παντὶ καιρῷ δυνατόν ἐκτελεῖν τὴν συνήθη κανόνα, προσέχειν δὲ δεῖ τῷ καιρῷ, καὶ τὰς ἐνδεχομένας ἐντολὰς ὡς ἐνὶ μάλιστα πειρᾶσθαι ποιεῖν. Τοὺς γὰρ καιροὺς καὶ αὐτοὶ τοὺς τοιοῦτους οὐκ ἀγνοοῦσιν οἱ δαίμονες. "Ὅθεν κινούμενοι καθ' ἡμῶν, τὰ μὲν δυνατόα γενέσθαι κωλύουσι, τὰ δὲ μὴ δυνατόα γενέσθαι, πράττειν ἡμῶς καταναγκάζουσι. Καὶ γὰρ τοὺς ἀσθενοῦντας, εὐχαριστεῖν μὲν ἐπὶ τοῖς ἀλγηδόσι, καὶ μακροθυμεῖν ἐπὶ τοῖς ὑπηρετοῦσιν ἀποκωλύουσιν· ἀτονοῦντας δὲ πάλιν, ἐγκρατεύεσθαι, καὶ βεβαρημέ-
B νους, ἐστῶτας ψάλλειν προτρέπονται.

KΘ'. "Ὅταν ἐν πόλεσιν ἢ ἐν κύμασι ἐπ' ὀλίγον ἀνακαζώμεθα διατρίβειν, τότε μάλιστα σφοδρότερον τῆς ἐγκρατείας ἐχόμενοι, τοῖς κοσμικοῖς συνεσώμεθα, μήποτε παχυνθεὶς ἡμῶν ὁ νοῦς, καὶ τῆς συνήθους ἐπιμελείας διὰ τὸν παρόντα καιρὸν στερηθεὶς, πράξῃ τι τῶν ἀβουλήτων, καὶ γένηται φυγὰς, ὑπὸ τῶν δαιμόνων βυλλόμενος.

Λ'. Οὐ πρότερον προσεύξῃ πειραζόμενος, πρὶν εἰπεῖν τινα ῥήματα μετ' ὀργῆς πρὸς τὸν θλίβοντα. Τῆς γὰρ ψυχῆς σου πεποιμένης τοῖς λογισμοῖς, συμβαίνει μὴδὲ καθαρὰν γενέσθαι τὴν προσευχὴν. Ἐάν δὲ μετ' ὀργῆς εἴπῃς τι πρὸς αὐτοὺς, συγχεῖς τε καὶ ἐξαφανίζεις τῶν ἀντικειμένων τὰ νοήματα. Τοῦτο γὰρ ἡ ὀργὴ καὶ ἐπὶ τῶν κρειττόνων νοημάτων ἐργάζεσθαι
C πέφυκεν.

ΛΑ'. Εἴ τις βούλοιο τῶν μοναχῶν, ἀγρίων πειρασθῆναι (21) δαιμόνων, καὶ τῆς αὐτῶν τέχνης ἔξιν λαβεῖν, τηρεῖτω τοὺς λογισμοὺς, καὶ τὰς ἐπιτάσεις σημειούσθω τούτων, καὶ τὰς ἀνέσεις, καὶ τὰς μετεμπλοκάς, καὶ τοὺς χρόνους, καὶ τίνες τῶν δαιμόνων οἱ τοῦτο ποιοῦντες, καὶ ποῖος πόλῳ δαίμονι ἀκολουθεῖ, καὶ τίς τίνοι οὐχ ἔπεται, καὶ ζητεῖτω παρὰ Χριστοῦ τούτων τοὺς λόγους. Πάνῳ γὰρ χαλεπαίνουσιν ἐπὶ τοῖς γνωστικώτερον τὴν ἀρετὴν (22) μετιοῦσι, βουλόμενοι κατατοξεύειν ἐν σχοτομήτῃ τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ.

ΛΒ'. Δύο τῶν δαιμόνων ὀξυτάτους παρατηρήσας εὐρήσεις, καὶ σχεδὸν τὴν κίνησιν τοῦ νοὸς ἡμῶν παρτρέχοντας, τὸν δαίμονα τῆς πορνείας, καὶ τὸν συναρπάζοντα ἡμᾶς πρὸς βλασφημίαν (23). Ἄλλ' ὁ μὲν δεύτερος ἐστὶν ὀλιγοχρόνιος, ὁ δὲ πρότερος εἰ μὴ μετὰ πάθους κινῶν τοὺς λογισμοὺς, οὐκ ἐμποδίζει ἡμῖν πρὸς τὴν γνῶσιν (24) τοῦ Θεοῦ.

ΛΓ'. Σῶμα μὲν χωρῆσαι ψυχῆς, μόνου ἐστὶ τοῦ συνδήσαντος· ψυχὴν δὲ ἀπὸ σώματος, καὶ τοῦ ἐπιεμένου τῆς ἀρετῆς. Τὴν ἀναχώρησιν, μελέτην θανάτου καὶ φυγὴν τοῦ σώματος οἱ Πατέρες ἡμῶν ὀνομάζουσιν.

¹¹ Psal. x, 3.

(20) Al. δυσωδίαν.

(21) Al. πειραθῆναι.

(22) Al. πρακτικῇν.

XXVII. Contra impietatem [seu] fetorem qui in dæmonibus obinet, solet anima incendi ad ratiocinationes, cum ipsis appropinquantibus suscepta fuerit in auxilium, vitio obturbantis aspersa.

Monita.

XXVIII. Non omni tempore possumus consuetam regulam perficere, sed attendendum est opportunitati, et mandata possibilis connitendum pro viribus operari. Nam huiusmodi opportuna tempora nec ipsi dæmones ignorant. Unde commoti contra nos, quæ fieri possunt prohibent; quæ fieri non possunt, agere nos compellunt. Ægrotes, ne in doloribus Deo gratias agant, et ministros patienter tolerant, impediunt; consimilique modo hortantur ad abstinentiam imbecillos, et ad psallendum erecto in pedes corpore eos qui gravati sunt.

XXIX. Quoties in urbibus aut vicis ad breve tempus manere cogimur, tunc præcipue continentiae firmiter adhærentes, cum sæcularibus conversabimur; ne crassescens mens nostra, et solita diligentia ob præsens tempus privata, aliquid contra sententiam suam faciat, evadatque fugitiva, dum a dæmonibus impetitur.

XXX. Inter tentationes non prius orabis, quam nonnulla verba irato animo protuleris adversus vexatorem. Cum enim anima tua cogitationibus velut qualitatibus sit affecta, continget nec puram fundi precem. Quod si nonnihil ad eos cum ira dixeris, confundis ac dissipas adversariorum consilia. Si quidem ita natura comparatum est, ut ira hoc quoque conficiat in melioribus cogitationibus.

XXXI. Si quis monachus periculum facere velit de feris dæmonibus, eorumque artis usum capere, observet cogitationes, eorumque intentiones nolet, remissiones, complicationes, tempora, et quinam dæmonum hoc faciant, tum qualis qualem dæmonem sequatur, quis vero quem non comitetur; atque a Christo postulet horum causas et rationes. Admodum enim succensent iis qui virtutem [activam] gnostico magis modo excolunt, cupientes sagittare in obscuro rectos corde ¹¹.

XXXII. Duos e dæmonibus velocissimos observando reperies, tantum non animi nostri motum prætercurrentes: dæmonem fornicationis, eumque qui nos corripit ad blasphemiam; verum posterior brevis est temporis; prior vero, nisi cum affectu moverit cogitationes, non arcebit nos a cognitione Dei.

XXXIII. Corpus quidem sejungere ab anima, illius solius est qui colligavit, animam vero a corpore, ad eum quoque pertinet qui virtutis desiderio tenetur. Solitariam enim vitam Patres nostri meditationem mortis et corporis fugam nominant.

(23) Al. add. Θεοῦ.

(24) Al. inser. τήν.

XXXIV. Qui carnem male enutriunt, ejusque eura faciant in desideriis¹², de ipsis se, non de illa, conquerantur. Norunt nempe Creatoris gratiam, qui animæ impassibilitatem per hoc corpus adepti sunt, et rerum contemplationi aliquantum incumbunt.

De impassibilitatis signis.

XXXV. Ubi mens cøperit absque distractione precari, tunc circa partem animæ irascentem, omne nocte dieque committitur prælium.

XXXVI. Imperturbationis indicium est, aninus qui incipit cernere jubar suum, et manet ad somni spectra tranquillus, resque æquabiliter aspicit.

XXXVII. Robusta mens est, quæ nihil e rebus mundi hujus tempore orationis sibi repræsentat.

XXXVIII. Mens quæ ope Dei activam vitam recte excoluit, et ad cognitionem prope accessit, parum aut nullatenus partem animæ irrationabilem sentit, cognitione sublimem ipsam rapiente, ac a sensibilibus separante.

XXXIX. Anima indolentiam obtinet, non quæ rebus non afficitur, sed quæ ad rerum etiam remniscentias imperturbata perseverat.

XL. Qui perfectus est, proprie non dicitur continens, nec qui caret affectu, tolerans; quandoquidem affecti afflictique est tolerantia, et turbati continentia.

XLI. Magnum quidem est sine distractione orare; sed majus est psallere sine distractione.

XLII. Qui virtutes in semetipso collocavit, iisque totus commistus est, non amplius legis meminit, vel præceptorum, vel supplicii; sed ea dicit et facit, quæcunque optimus suggerit habitus.

Theoremata practica.

XLIII. Dæmonica cantica cupiditatem nostram cient, animamque in fœdas imaginationes injiciunt; contra psalmi et hymni, et cantica spiritalia, semper ad recordationem virtutis provocant, ferventem animam nostrum refrigerant, ac desideria extinguunt.

XLIV. Si luctatorum est elidi et vicissim elidere, nobiscum autem luctantur dæmones, ipsi ergo atterentes nos, a nobis contra atteruntur. « Confringam illos, » inquit, « nec poterunt stare¹³. » Ac iterum: « Qui tribulant me et inimici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt¹⁴. »

XLV. Requies cum sapientia, et labor cum prudentia conjunctus est. Non datur enim sapientiam consequi sine bello, nec licet bellum præclare gerere absque prudentia. Huic namque commissum est, uti dæmonum efflerato animo resistat, dum animæ facultates cogit ad operationes naturæ consentaneas, et sapientiæ viam præparat.

¹² Rom. xiii, 14. ¹³ Psal. xvii, 39. ¹⁴ Psal. xxvi, 2.

(25) ΑΙ. ἀπερισπάστως.

(26) ΑΙ. λείως.

ΑΔ'. Οἱ τὴν σάρκα κακῶς διατρέφοντες, καὶ πρόνοιαν αὐτῆς εἰς ἐπιθυμίας ποιοῦμενοι, ἑαυτοὺς μὴ ταύτην καταμεμφέσθωσαν. Ἰσασι γὰρ τὴν χάριν τοῦ Δημιουργοῦ, οἱ τὴν τῆς ψυχῆς ἀπάθειαν διὰ τοῦ σώματος τούτου κτησάμενοι, καὶ τῇ τῶν ὄντων θεωρίᾳ ποσῶς ἐπιβάλλοντες.

Περὶ τῶν τῆς ἀπαθείας συμβόλων.

ΑΕ'. Ὄταν ὁ νοῦς ἀπερισπάστως (25) ἀρξῇται ποιεῖσθαι τὰς προσευχάς, τότε περὶ τὸ θυμικὸν μέρος τῆς ψυχῆς, νύκτωρ καὶ μεθιμέραν ὁ πᾶς συνίσταται πόλεμος.

ΑΓ'. Ἀπαθείας τεκμήριον, νοῦς ἀρξάμενος τὸ οἰκεῖον φέγγος ὁρᾶν, καὶ πρὸς τὰ καθ' ὕπνον φάσματα διαμένων ἡσυχος, καὶ λείως (26) βλέπων τὰ πράγματα.

ΑΖ'. Ἐρῶνται νοῦς μηδὲν τῶν τοῦ κόσμου τούτου παρὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς φανταζόμενος.

ΑΗ'. Νοῦς σὺν Θεῷ πρακτικὴν κατορθώσας, καὶ προστελάσας τῇ γνώσει, ὀλίγον ἢ οὐδὲλως τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς ἐπαισθάνεται, τῆς γνώσεως αὐτὸν ἀρπαζούσης μετάρσιον, καὶ χωρίζουσης τῶν αἰσθητῶν.

ΑΘ'. Ἀπάθειαν ἔχει ψυχὴ, οὐχ ἡ μὴ πάσχουσα πρὸς τὰ πράγματα, ἀλλ' ἡ καὶ πρὸς τὰς μνῆμας αὐτῶν ἀτάραχος διαμένουσα.

Μ'. Ὁ τέλειος οὐκ ἐγκρατεύεται, καὶ ὁ ἀπαθὴς οὐχ ὑπομένει, εἴπερ τοῦ πάσχοντος ἡ ὑπομονή, καὶ τοῦ ὀχλουμένου ἡ ἐγκράτεια.

ΜΑ'. Μέγα μὲν τὸ ἀπερισπάστως προσεύχεσθαι, μείζον δὲ καὶ (27) τὸ ψάλλειν ἀπερισπάστως.

ΜΒ'. Ὁ τὰς ἀρετὰς ἐν ἑαυτῷ καθιδρύσας, καὶ ταύταις ὅλος ἀνακραθεὶς, οὐκ ἔτι μέμνηται νόμου ἢ ἐντολῶν ἢ κολάσεως, ἀλλὰ ταῦτα λέγει καὶ πράττει ὅποσα ἡ ἀρίστη ἑξὶς ὑπαγορεύει.

Θεωρήματα πρακτικά.

ΜΓ'. Αἱ μὲν δαιμονιώδεις ὥδαι, τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν κινοῦσι, καὶ εἰς αἰσχροὺς τὴν ψυχὴν φαντασίας ἐμβάλλουσιν· οἱ δὲ ψαλμοὶ καὶ οἱ ὕμνοι καὶ αἱ πνευματικαὶ ὥδαι, εἰς μνήμην αἰετῆς τῆς ἀρετῆς τὸν νοῦν προκαλοῦνται, περιζέοντα τὸν θυμὸν ἡμῶν καταψύχοντες, καὶ τὰς ἐπιθυμίας μαραίνοντες.

ΜΔ'. Εἰ οἱ παλαίνοντες ἐν τῷ ὀλίβεσθαι καὶ ἀντι-ὀλίβειν εἰσὶ, παλαίονσι δὲ ἡμῖν οἱ δαίμονες, καὶ αὐτοὶ ὅρα ὀλίβοντες ἡμᾶς, ὅψ' ἡμῶν ἀντιὀλίβονται. « Ἐκὸλίψω αὐτοὺς (28), » φησὶ, « καὶ οὐ μὴ δύνωνται στήναι. » Καὶ πάλιν· « Οἱ ὀλίβοντές με καὶ οἱ ἐχθροί μου, αὐτοὶ ἡσθένησαν καὶ ἔπεσον. »

ΜΕ'. Ἀνάπαυσις μὲν τῇ σορίᾳ, κόπος δὲ τῇ φρονήσει συνέζευκται. Οὐκ ἔστι γὰρ σοφίαν κτήσασθαι ἀνευ πολέμου, καὶ οὐκ ἔστι κατορθῶσαι τὸν πόλεμον χωρὶς φρονήσεως. Αὕτη γὰρ ἀνθίστασθαι τῷ θυμῷ, τῷ τῶν δαιμόνων, πεπίστευται, τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις κατὰ φύσιν ἐνεργεῖν ἀναγκάζουσα, καὶ τὴν ὁδὸν τῆς σοφίας προευστρέπίζουσα.

(27) ΑΙ. τὸ καί.

(28) ΑΙ. inser. γάρ.

ΜΓ'. Πειρασμός ἐστὶ μοναχοῦ, λογισμὸς διὰ τοῦ παθητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς ἀναβάς καὶ σκοτίζων τὸν νοῦν.

ΜΖ'. Ἀμαρτία ἐστὶ μοναχοῦ, ἡ πρὸς τὴν ἀπηγορευμένην ἡδονὴν τοῦ λογισμοῦ συγκατάθεσις.

ΜΗ'. Ἄγγελοι μὲν χαίρουσι μειουμένης κακίας, δαίμονες δὲ, τῆς ἀρετῆς. Οἱ μὲν γὰρ εἰσιν ἐλέους καὶ ἀγάπης θεράποντες· οἱ δὲ ὀργῆς καὶ μίσους ὑπηκοοί. Καὶ οἱ μὲν πρότεροι πλησιάζοντες, πνευματικῆς θεωρίας ἡμᾶς πληροῦσιν· οἱ δὲ δευτεροὶ προσεγγίζοντες, εἰς αἰσχρὰς τὴν ψυχὴν φαντασίας ἐμβάλλουσιν.

ΜΘ'. Αἱ ἀρεταὶ οὐ τὰς τῶν δαιμόνων ὁρμὰς ἀνακόπτουσιν, ἀλλ' ἡμᾶς ἀθώους διαφυλάττουσιν.

Ν'. Πρακτικὴ ἐστὶ, μέθοδος πνευματικῆς, τὸ παθητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς ἐκκαθαίρουσα.

ΝΑ'. Οὐκ ἀρκοῦσιν αἱ ἐνέργειαι τῶν ἐντολῶν πρὸς τὸ τελείως λάσασθαι τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ἐὰν μὴ καὶ κατάλληλοι ταύταις διαδέξωνται τὸν νοῦν θεωρίαι.

ΝΒ'. Οὐ πᾶσι μὲν τοῖς ὑπ' ἀγγέλων λογισμοῖς ἡμῖν ἐμβαλλομένοις δυνατὸν ἀντιστῆναι, πάντας δὲ τοὺς ὑπὸ δαιμόνων λογισμοὺς δυνατὸν ἀνατρέψαι· ἐπεται δὲ τοῖς μὲν προτέροις λογισμοῖς εἰρηνικὴ κατὰστασις, τοῖς δὲ δευτέροις τεταραγμένη.

ΝΓ'. Ἀπαθείας ἔχοντον (29) ἀγάπη· ἀπάθεια δὲ ἐστὶν ἀνθος τῆς πρακτικῆς· πρακτικὴ δὲ συνίστησιν ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν· τούτων δὲ φύλαξ ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ, ὅστις γέννημα τῆς ὁρθῆς ἐστὶ πίστεως· πίστις δὲ ἐστὶν ἐνδιάθετον ἀγαθόν, ἥτις ἐνυπάρχειν πέφυκε καὶ τοῖς μηδέπω πεπιστευκόσι Θεῷ.

ΝΔ'. Ὡς περ ἐνεργοῦσα διὰ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, τῶν ἀσθενούντων μελῶν ἐπαισθάνεται· οὕτως ἐνεργῶν καὶ ὁ νοῦς τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν, τὰς τε δυνάμεις ἐπιγινώσκει τὰς ἑαυτοῦ, καὶ διὰ τῆς ἐμποδιζούσης αὐτῷ, τὴν θεραπευτικὴν αὐταῖς (30) ἐντολὴν ἐφευρίσκει.

ΝΕ'. Ὁ νοῦς τὸν ἐμπαθεῖ πόλεμον πολεμῶν, οὐ θεωρήσει τοὺς λογισμοὺς (31) τοῦ πολέμου· τῷ γὰρ ἐν νυκτὶ μαχρόνῃ προσέοικεν· ἀπάθειαν δὲ κτησάμενος, ῥᾶδίως ἐπιγινώσεται τὰς μεθοδεῖας τῶν πολεμίων.

ΝΖ'. Πέρας μὲν πρακτικῆς, ἀγάπη, γνώσεως δὲ θεολογία· ἀρχαὶ δὲ ἑκατέρων, πίστις καὶ φυσικὴ θεωρία. Καὶ ὅσοι μὲν τῶν δαιμόνων τοῦ παθητικοῦ μέρους ἐφάπτονται τῆς ψυχῆς, οὗτοι λέγονται ἀντικεῖσθαι τῇ πρακτικῇ· ὅσοι δ' αὖ τῷ λογιστικῷ δισχολοῦσιν, ἐχθροὶ πάσης ἀληθείας ὀνομάζονται, καὶ ἐναντίοι τῇ θεωρίᾳ.

ΝΖ'. Οὐδὲν τῶν καθαιρόντων τὰ σώματα, συνέσται μετὰ τοῦτο τοῖς καθαρθεῖσιν· αἱ δὲ ἀρεταί, ὁμοῦ τε καθαίρουσι τὴν ψυχὴν, καὶ καθαρθεῖση συμπαράμενουσιν.

ΝΗ'. Κατὰ φύσιν ἐνεργεῖ λογικὴ ψυχὴ, ὅταν τὸ μὲν ἐπιθυμητικὸν αὐτῆς μέρος τῆς ἀρετῆς ἐφέ-

XLVI. Tentatio monachi est, cogitatio per animæ partem patibilem ascendens, ac mentem tenebris obducens.

XLVII. Peccatum est monachi, consensus cogitationis ad illicitam voluptatem.

XLVIII. Angeli gaudent, quoties vitium minuitur; dæmones, quoties virtus. Illi enim misericordiae et charitatis sunt famuli; hi vero, iræ ac odii servi. Et primi quidem cum accedunt, spiritali nos replent contemplatione; secundi autem dum appropinquant, animam in turpes conjiciunt imagines.

XLIX. Virtutes non quidem insultus dæmonum inhibent, sed nos innoxios conservant.

L. Practica est, spiritualis methodus, quæ animæ partem circa affectus versantem expurgat.

LI. Non sufficiunt mandata effectui tradita, ad perfecte sanandas animæ facultates, nisi et convenientes ipsis contemplationes menti succedant.

LII. Non omnibus quidem cogitationibus nobis per angelos immixtis resistere possibile est, sed fieri potest ut cunctas a dæmonibus suggestas cogitationes evertamus; sequitur autem priores illas pacatus status, posteriores turbatus.

LIII. Impassibilitatis proles charitas; est autem impassibilitas practicæ flos, et practicam constituit observatio præceptorum; horum custos, Dei timor, qui rectæ fidei fetus est. Porro fides est internum animi bonum, et inesse solet iis quoque qui Deo nondum crediderunt.

LIV. Quemadmodum anima instrumento corporis operans, infirma membra intelligit: sic et mens proprium exserens effectum, suas recognoscit facultates, ac per eam quæ impedimento ei est, quod ipsis sanitatem procurat adinvenit præceptum.

LV. Animus qui bello occupatur affectuum, belli non spectabit rationes. Est enim similis nocturno pugnatore. Cum vero consecutus fuerit imperturbationem, facile hostium agnoscet insidias.

LVI. Activæ exercitationis terminus est charitas, cognitionis vero rectus de Deo sermo; ambarum autem principia, fides et naturalis contemplatio. Adhuc qui dæmones eam animæ partem adoriuntur qua perturbationibus afficimur, dicuntur illi opponi activæ vitæ; at enim qui parti ratiocinatrici molestiam afferunt, omnis veritatis inimici nominantur, atque contemplationis adversarii.

LVII. Nihil eorum quæ purgant corpora, remanet postea cum purgatis; at virtutes simul et purificant animam, et cum purificata commorantur.

LVIII. Secundum naturam operatur anima rationalis, quando tum pars illius qua concupiscit, vir-

(29) ΑΙ. ἔχοντον.

(30) ΑΙ. αὐτῆς.

(31) ΑΙ. λόγους.

itum appetit, tum pars qua irascitur, pro eadem A
virtute decertat, tum denique pars qua ratiocinatur,
in creaturarum incumbit contemplationem.

LIX. Qui in activo exercitio progressum facit,
vitia affectusque imminuit; qui autem in contem-
platione, ignorantiam: et priorum quidem erit ali-
quando absoluta destructio; ignorationis vero, alte-
rius aiunt finem fore, alterius nequaquam.

LX. Quæ in usu sunt bona et mala, virtutum et
vitiatorum sunt efficientia: ad prudentiam deinceps
spectat iis uti ad utraque.

LXI. Cæterum cum anima rationalis, juxta sa-
pientem nostrum præceptorem, tribus partibus con-
sistat, si virtus occupaverit partem ratiocinantem,
vocatur prudentia et intelligentia et sapientia; si
concupiscentem, temperantia et charitas et conti-
nentia; si irascentem, fortitudo et patientia; si
tam animam, justitia. Et prudentiæ quidem in-
cumbit, contra adversarias potestates exercitum
ducere, virtutes propugnare, impugnare vitia, et
quæ media sunt, pro tempore administrare; intelli-
gentiæ vero est, cuncta conducentia nos ad proposi-
tum, apte disponere; at sapientiæ, contemplari ra-
tionis corporum et rerum incorporearum. Jam tem-
perantiæ interest, aspicere citra affectum res quæ
in nobis imagines concitant rationi adversas; cha-
ritatis autem, omni imaginis Dei talem se exhibere,
qualem fere et prototypo, licet eas conentur dæ-
mones inquinare; continentiae vero, universam gulæ
voluptatem læte abjicere. At hostes nullatenus ti-
mere, et alacriter molesta tolerare, effectus sunt
patientiæ et fortitudinis. Denique ad justitiam per-
tinet, concentum et harmoniam animæ partium
conficere.

LXII. Fructus seminum, manipuli sunt; virtutis,
cognitio: et sicut semina comitantur lacrymæ¹⁵,
ita manipulos gaudium.

LXIII. Non deposuerit homo recordationes affe-
ctuum effectrices, qui cupiditatis et iræ curam non
gesserit, illam jejuniis, vigiliis, humicubationibus
consumens; hanc æquanimitatibus, injuriæ oblivio-
nibus ac eleemosynis deliniciens. Ex his enim duobus
affectibus cunctæ fere constant dæmoniacæ cogi-
tationes, quæ mentem in perditionem ac interitum
præcipitant. Fieri porro nequit ut superet quis
hosce affectus, nisi omni ex parte cibos, opes,
gloriam despiciat, insuperque corpus suum, propter
illos qui percutere ipsum tentant sæpenuero. Nec-
esse igitur plane est imitari homines qui in mari
periclitantur, et armamenta ejiciunt propter vim
ventorum et insurgentium fluctuum. Verum hic di-
ligenter audiendi debet, ne dum sarciniam projicimus,
ideo faciamus, ut ab hominibus spectemur: nam

ται, τὸ δὲ θυμικὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνίζεται, τὸ δὲ
λογιστικὸν ἐπιβάλλει τῇ θεωρίᾳ τῶν γεγονότων.

NΘ. Ὁ μὲν προκόπτων ἐν πρακτικῇ, τὰ πάθος
μειοῖ, ὁ δὲ ἐν θεωρίᾳ, τὴν ἀγνοσίαν· καὶ τῶν μὲν
παθῶν, ἔσται ποτὲ καὶ φοβρὰ παντελῆς, τῆς δὲ
ἀγνοσίας, τῆς μὲν εἶναι πέρας, τῆς δὲ μὴ εἶναι
ῥασί.

Ξ. Τὰ παρὰ τὴν χρῆσιν ἀγαθὰ καὶ κακὰ, τῶν
ἀρετῶν καὶ τῶν κακιῶν γίνεται ποιητικὰ. Φρονή-
σεως δὲ ἔστι λοιπὸν, τὸ χρῆσθαι τοῦτοις πρὸς θά-
τερα.

ΞΑ. Τριμεροῦς δὲ τῆς λογικῆς ψυχῆς οὗσης κατὰ
τὸν σοφὸν ἡμῶν διδάσκαλον, ὅταν μὲν ἐν τῷ λογιστι-
κῷ μέρει γένηται ἡ ἀρετὴ, καλεῖται φρόνησις καὶ
σύνεσις καὶ σοφία· ὅταν δὲ ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ, σω-
φροσύνη καὶ ἀγάπη καὶ ἐγκράτεια· ὅταν δὲ ἐν τῷ
θυμικῷ, ἀνδρεία καὶ ὑπομονή· ἐν ὅλῃ δὲ τῇ ψυχῇ,
δικαιοσύνη. Καὶ φρονήσεως μὲν ἔργον, τὸ στρατηγεῖν
πρὸς τὰς ἀντικειμένους δυνάμεις, καὶ τῶν μὲν ἀρε-
τῶν ὑπερασπίζειν, πρὸς δὲ, τὰς κακίας παρατάττε-
σθαι, τὰ δὲ μέσα πρὸς τοὺς καιροὺς διοικεῖν· συν-
έσεως δὲ, τὸ πάντα τὰ συντελοῦντα ἡμῖν πρὸς τὴν
σκοπὸν, ἀρμοδίως οἰκονομεῖν· σοφίας δὲ, τὸ θεω-
ρεῖν λόγους σωμάτων καὶ ἀσωμάτων· σωφροσύνης δὲ
ἔργον, τὸ βλέπειν ἀπαθῶς τὰ πράγματα, τὰ κι-
νοῦντα ἐν ἡμῖν φαντασίας ἀλόγους· ἀγάπης δὲ, τὸ
πάσῃ εἰκόνι τοῦ Θεοῦ τοιαύτην ἑαυτὴν ἐμπαρέχειν,
ὅταν καὶ τῷ πρωτοτύπῳ σχεδόν, καὶ μιainein αὐτὰς
ἐπιχειρῶσιν οἱ δαίμονες· ἐγκρατείας δὲ, τὸ πᾶσαν
ἡδονὴν τοῦ φάρυγγος μετὰ χαρᾶς ἀποσεῖσθαι· μὴ
δεδιέναι δὲ τοὺς πολέμιους, καὶ προθύμως ἐγκαρτε-
ρεῖν τοῖς δεινοῖς, τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς ἀνδρείας
ἔστι· δικαιοσύνης δὲ, τὸ συμφωνίαν τινὰ καὶ ἀρμό-
νιαν τῶν τῆς ψυχῆς μελῶν (52) κατεργάζεσθαι.

ΞΒ. Καρπὸς μὲν σπερμάτων, τὰ δράγματα, ἀρε-
τῶν δὲ ἡ γνῶσις· καὶ ὡς ἔπεται τοῖς σπέρμασι δά-
κρυα, οὕτω τοῖς δράγμασιν ἡ χαρὰ.

ΞΓ. Οὐκ ἂν ἀπόθοιτο τὰς ἐμπαθείς μνήμας ὁ ἄν-
θρωπος, μὴ ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ ἐπιμέλειαν ποιησά-
μενος, τὴν μὲν νηστείας καὶ ἀγρυπνίας καὶ χαμευ-
νίας καταναλώσας, τὴν δὲ μακροθυμίας καὶ ἀμνη-
σικακίας καὶ ἐλεημοσύνης κατημερώσας. Ἐκ γὰρ
τῶν δύο τούτων παθῶν, πάντες οἱ δαιμονιώδεις σχε-
δὸν συνίστανται λογισμοί, οἱ τὸν νοῦν ἐμβάλλοντες
εἰς ὀλεθρον καὶ ἀπώλειαν. Ἀδύνατον δὲ τῶν παθῶν
τούτων περιγενέσθαι, μὴ παντελῶς βρωμάτων καὶ
πομάτων (53) καὶ εὐδίας ὑπεριδόντα, ἔτι δὲ καὶ τοῦ
ἰδίου σώματος, διὰ τοὺς ῥαπίζειν αὐτὸν (54) πολλὰς
ἐπιχειροῦντας. Πᾶσα οὖν ἀνάγκη μιμνεῖσθαι τοὺς
κινδυνεύοντας ἐν τῇ θαλάσῃ καὶ τῶν σκευῶν ἐκβο-
λὴν ποιουμένους, διὰ τὴν βίαν τῶν ἀνέμων καὶ τῶν
ἐπανισταμένων κυμάτων. Ἄλλ' ἐνταῦθα πρῶσεκτέον
ἀκριβῶς, μὴ ἐκβολὴν ποιούμενοι τῶν σκευῶν, πρὸς

¹⁵ Psal. cxxv, 6.

(52) ΑΙ. μερῶν.

(53) ΑΙ. γρημάτων.

(54) In Nilo αὐτό.

ὁ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις ποιήσωμεν. Ἐπεὶ ἀπ-
 ἔχομεν τὸν μισθὸν ἑαυτῶν, καὶ ἄλλο χαλεπώτερον τοῦ
 προτέρου διαδέχεται (35) ἡμᾶς ναυάγιον, τοῦ τῆς κε-
 νοδοξίας ἀντιπνεύσαντος δαίμονος. Διὸ καὶ ὁ Κύριος
 ἡμῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τὸν κωδερνήτην νοῦν παι-
 δεύων φησὶν· « Προσέχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν
 μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὸ θεα-
 θῆναι αὐτούς (36)· εἰ δὲ μήτε, μισθὸν οὐκ ἔχετε
 παρὰ τῷ Πατρὶ ἡμῶν (37) τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Καὶ
 πάλιν· « Ὅταν προσεύχησθε (38), » φησὶν, « οὐκ
 ἔσεσθε ὡς περ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσι (39), ὅτι φιλοῦ-
 σιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς πλατείαις (40)
 ἑστῶτες προσεύχεσθαι, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις.
 Ἀμὴν λέγω ὑμῖν· ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. » Καὶ
 πάλιν λέγει· « Ὅταν δὲ νηστεύητε, μὴ ἔσεσθε ὡς περ
 οἱ ὑποκριταὶ σκυθρωποὶ· ἀφανίζουσι γὰρ τὰ πρόσωπα
 αὐτῶν, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις νηστεύον-
 τες. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν· ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. »
 Ἀλλὰ προσεκτέον ἐνταῦθα τῷ Ιατρῷ τῶν ψυχῶν,
 πῶς διὰ μὲν τῆς ἐλεημοσύνης τὸν θυμὸν θεραπεύει,
 διὰ δὲ τῆς προσευχῆς τὸν νοῦν καθαρίζει· καὶ πάλιν
 διὰ τῆς νηστείας τὴν ἐπιθυμίαν καταμαραίνει· ἐξ
 ὧν συνίσταται· ὁ νέος ἄνθρωπος, ὁ ἀνακαινούμενος
 κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτὸν, « ἐν ᾧ οὐκ ἐνι, »
 διὰ τὴν ἀπάθειαν, « ἄρσεν καὶ θῆλυ, » οὐδὲ, διὰ τὴν
 μίαν πίστιν καὶ ἀγάπην, « Ἕλληνα καὶ Ἰουδαῖον, περιτομὴν καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος καὶ (41) Σκύθης,
 δοῦλος καὶ ἐλεύθερος, ἀλλὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. »

ΞΔ'. (42) Οἱ ἀκάθαρτοι λογισμοὶ διὰ τὰ πάθη χρο-
 νίζοντες ἐν ἡμῖν, κατὰγουσι τὸν νοῦν εἰς ὀλεθρον καὶ
 ἀπώλειαν. Ὡς περ γὰρ τὸ νόημα τοῦ ἄρτου χρονίζει
 ἐν τῷ πεινῶντι, διὰ τὴν πείναν, καὶ τὸ νόημα τοῦ
 ὕδατος ἐν τῷ διψῶντι, διὰ τὴν δίψαν· οὕτω καὶ τὰ
 νοήματα τῶν χρημάτων καὶ κτημάτων χρονίζει διὰ
 τὴν πλεονεξίαν, καὶ τὰ νοήματα τῶν βρωμάτων καὶ
 τῶν τιχομένων αἰσχυρῶν λογισμῶν ἐκ τῶν βρωμά-
 των, χρονίζει διὰ τὰ πάθη· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν τῆς
 κενοδοξίας λογισμῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων νοημάτων,
 ὁμοίως φανερωθήσεται. Οὐκ ἔστι δὲ νοῦν πνιγόμε-
 νον ὑπὸ τῶν τοιοῦτων νοημάτων, παραστῆναι Θεῷ,
 καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης ἀναδήσασθαι στέφανον. Ἐκ
 τούτων γὰρ τῶν λογισμῶν κατασπώμενος καὶ ἐν τοῖς
 Εὐαγγελίοις ἐκεῖνος ὁ τρισάθλιος νοῦς, τὸ τῆς γνῶ-
 σιως τοῦ Θεοῦ ἄριστον παρητήσατο. Καὶ πάλιν ὁ δε-
 σμούμενος χειρὸς καὶ πόδας, καὶ εἰς τὸ ἐξώτερον
 σκότος βαλλόμενος, ἐκ τούτων τῶν λογισμῶν εἶχε καθ-
 υφασμένον τὸ ἔνδυμα, ὅνπερ οὐκ ἄξιον τῶν τοιού-
 των γάμων ὁ καλέσας ἀπεφῆνατο εἶναι. Διὸ ἔνδυμά
 ἐστι γαμικὸν, ἀπάθεια ψυχῆς λογικῆς, κοσμικὰς
 ἀρνησαμένης ἐπιθυμίας. Τίς δὲ ἡ αἰτία τοῦ τὰ νοή-
 ματα τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων χρονίζοντα διαφθεί-
 ρειν τὴν γνῶσιν, ἐν τοῖς περὶ προσευχῆς κεφαλαίοις
 λεχθήσεται (43).

A recipimus mercedem nostram, et novum priori
 acerbius excipiet nos naufragium, contra flante dæ-
 mone inanis gloriæ. Quocirca Dominus noster gu-
 bernatorem animum erudiendo in Evangelii ait :
 « Attendite ne eleemosynam vestram faciatis coram
 hominibus, ut videamini ab eis; alioquin mercedem
 non habebitis apud Patrem vestrum, qui in cœlis
 est¹⁶. » Et iterum : « Cum oratis, » inquit, « non eritis
 sicut hypocritæ, quia amant in synagogis et plateis
 stantes orare, ut videantur ab hominibus. Amen
 dico vobis, receperunt mercedem suam¹⁷. » Et
 rursus ait : « Cum autem jejunatis, nolite esse sicut
 hypocritæ, tristes : exterminant enim facies suas,
 ut appareant hominibus jejunantes. Amen dico vo-
 bis, receperunt mercedem suam¹⁸. » Sed conside-
 randum hoc in loco est, quo pacto medicus anima-
 rum, per eleemosynam iram curet, ac per orationem
 mentem emundet, demumque per jejunium vigorem
 cupiditatis frangat; ex quibus componitur « novus
 homo, qui renovatur secundum imaginem ejus, qui
 creavit illum¹⁹; » in quo « non est » ob impassibi-
 litatem « masculus et femina, » neque propter unam
 fidem et charitatem « gentilis et Judæus, circum-
 cisio et præputium, barbarus et Scythia, servus et
 liber; sed omnia et in omnibus Christus²⁰. »

LXIV. Impuræ cogitationes dum ob affectus in
 nobis diu manent, mentem in interitum et perdi-
 tionem deducunt. Ut enim notio panis perseverat
 in eo qui esurit, propter famem, et notio aquæ in
 sitiente, ob sitim: ita etiam pecuniarum posses-
 sionumque notiones permanent avaritiæ ergo, et
 notiones ciborum, turpiumque cogitationum quæ ex
 dapibus oriuntur, diu remanent affectuum causa.
 Sed et in cogitationibus vanæ gloriæ itemque reli-
 quis, pari modo apparebit. Non conceditur autem
 menti talibus cogitatis suffocata, ut assistat coram
 Deo, ac justitiæ reportet coronam. Iis quippe co-
 gitationibus distracta miserrima illa in Evangeliiis
 mens, cognitionis Dei prandium recusavit²¹. Ad-
 hucque qui ligatus fuit manibus et pedibus, atque
 in tenebras exteriores missus, ex istiusmodi cogi-
 tationibus vestem habuit contextam, quem non di-
 gnum esse talibus nuptiis, qui vocaverat pronun-
 tiavit. Idecirco vestis nuptialis est, impassibilitas
 animæ rationalis, quæ mundi cupiditates abnegavit.
 Cæterum quæ causa sit, ut rerum sensibilibus no-
 tiones, quandiu durant, corrumpant cognitionem,
 in capitibus de oratione dicitur.

¹⁶ Matth. vi, 1. ¹⁷ ibid. 5. ¹⁸ ibid. 16. ¹⁹ Coloss. iii, 10, 11. ²⁰ Gal. iii, 28. ²¹ Matth. xxii, 5, 12, 13.

(35) ΑΙ. διαδέχεται.

(36) ΑΙ. αὐτοῖς.

(37) Nil. ὑμῶν.

(38) ΑΙ. προσεύχεσθε.

(39) Abest a Nilo.

(40) Nil. γωνίας τῶν πλατειῶν.

(41) Abest ab al.

(42) ΑΙ. πρᾶρ. Πάντες δέ.

(43) In Nilo εἴρηται.

LXV. A demonibus inmissæ cogitationi tres opponuntur cogitationes, quæ amputant eam quando in mente perdurat : illa quæ ab angelis suppeditatur, illa quæ ex nostra voluntate oritur in melius propendente, et illa quam humana natura largitur, et juxta quam excitati etiam ethnici, diligunt liberos suos, ac parentes suos honorant. At vero bonæ cogitationi duo tantum obsistunt cogitata : demoniacum, quodque a libero nostro procedit arbitrio, ubi ad malum declinat. Nam ex natura cogitatio nulla mala egreditur. Quia principio mali conditi non fuimus; quinimo bonum semen seminavit Dominus in agro suo²². Neque enim quidquid recipere valemus, hujus plane habemus et facultatem; quandoquidem qui non esse possumus, non existendi facultatem non habemus; nempe facultates qualitates sunt; quod autem non est, qualitas non est. Etenim fuit cum malitia non esset, eritque cum nec erit. Virtutis certe semina deleri nequeunt, quod et mihi suadet dives ille evangelicus, qui in inferno damnatus, fratres miserabatur²³, siquidem commiseratio pulcherrimum existit virtutis semen.

LXVI. Nonnulli sunt ex immundis daemonibus, qui legentibus semper assident, conanturque mentem eorum abripere, sumpta sæpenumero occasione ex ipsis divinis Scripturis, et in prava cogitata desinentes : interdum etiam contra morem oscitare cogunt, atque gravissimum somnum immittunt, plurimum a consueto diversum, et ut quidam fratrum imaginatione complexi sunt, juxta oppositionem naturalem ineffabilem : quod ego cum frequenter observassem, comperi : capessunt palpebras cum toto capite, idque proprio corpore frigidant : admodum quippe frigida sunt daemonum corpora, et crystallo similia : unde et caput sentimus velut a cucurbita medicorum attractum cum stridore. Hoc autem faciunt, ut insitum cranio calorem ad ipsos se pertrahendo, palpebræ postea per humorem ac frigus relaxatæ, circumfluant ad pupillas oculorum. Sæpe igitur ubi contrectavi, palpebras nactus sum instar crystalli compactas, totamque faciem mortuæ similem et horridam; attamen somnus naturalis corpora calefacit, sanorumque vultus nitidos reddit, ut ipsa quoque discimus experientia. Sed illi ex ore non naturaliter composito, at nimium distento, oscitationem faciunt, attenuantes se ac interiora oris occupantes. Verumtamen hucusque ego hoc non intellexi, licet persæpe passus sim; ast sanctum Macarium audiui de hoc mihi loqui, atque ad probationem afferebat consuetudinem oscitantium, os suum muniendi signo crucis, juxta traditionem antiquam arcanam. Cæterum hæc omnia patimur, quia lectioni non attendimus vigilantem, neque memores sumus sancta Dei viventis eloquia nos legere.

ΞΕ'. Τῷ δαιμονιώδει λογισμῷ τρεῖς ἀντίκεινται λογισμοί, τέμνοντες αὐτὸν ἐν τῇ διανοίᾳ χρονίζοντα, ὃ τε ἀγγελικὸς, καὶ ὁ ἐκ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως βεπούσης ἐπὶ τὸ κρεῖττον, καὶ ὁ ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἀναδιδόμενος φύσεως, καθ' ὃν κινούμενοι καὶ ἐθνικοὶ ἀγαπῶσι τὰ ἴδια τέκνα, καὶ τοὺς ἑαυτῶν τιμῶσι γονεῖς. Τῷ δὲ ἀγαθῷ λογισμῷ δύο μόνον ἀντίκεινται λογισμοί, ὃ τε δαιμονιώδης, καὶ ὁ ἐκ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως ἀποκλινούσης· ἐπὶ τῇ χειρὶ. Ἐκ δὲ τῆς φύσεως οὐδεὶς ἐξέρχεται λογισμὸς πονηρός. Οὐ γὰρ ἀπαρχῆς γεγόναμεν πονηροί, εἴπερ καλὸν σπέρμα ἐσπείρεν ὁ Κύριος ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ. Οὐ γὰρ εἴ τινας δεκτικοὺς ἐσμεν, τοῦτου πάντως καὶ τὴν δύναμιν ἔχομεν· ἐπεὶ καὶ μὴ εἶναι δυνάμενοι, τοῦ μὴ ὄντος οὐκ ἔχομεν δύναμιν, εἴπερ αἱ δυνάμεις ποιότητές εἰσι, τὸ δὲ μὴ ὂν οὐκ ἐστὶ ποιότης. Ἦν γὰρ ὅτε οὐκ ἦν κακία, καὶ ἔσται ὅτε οὐκ ἔσται. Ἀνεξάλειπτα γὰρ τὰ σπέρματα τῆς ἀρετῆς· πεῖθει δέ με καὶ ὁ πλοῦσιος ἐκείνος ἐν τοῖς Ἐθαγγελίοις, κατὰ τὸν ᾄδην κρινόμενος, καὶ οἰκτεῖρων τοὺς ἀδελφούς, τὸ δὲ ἔλεειν, σπέρμα τυγχάνει τὸ κάλλιστον τῆς ἀρετῆς.

ΞΖ'. Εἰσὶ τινες τῶν ἀκαθάρτων δαίμονες, οἵτινες αἰετὶ τοῖς ἀναγινώσκουσι προκαθίζονται, καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν ἀρπάζειν ἐπιχειροῦσι, πολλάκις καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν θεῶν Γραφῶν λαμβάνοντες ἀφορμὰς, καὶ εἰς λογισμοὺς πονηροὺς καταλήγοντες, ἐστὶ δ' ὅτε καὶ παρὰ τὴν συνήθειαν χασμάσθαι καταναγκάζοντες, καὶ ὕπνον βαρύτερον ἐπιβάλλοντες, πολὺ τοῦ συνήθους ἁλλότριον· ὡς μὲν τινες τῶν ἀδελφῶν ἐφαντάσθησαν, κατὰ φυσικὴν ἀντίθεσιν ἀρρήτῳ· οὕτω δὲ ἐγὼ παρατηρήσας πολλάκις, κατέμαθον· Ἐφαπτόμενοι τῶν βλέφαρων καὶ ὅλης τῆς κεφαλῆς, καὶ ταύτην τῷ οἰκείῳ σώματι καταψύχοντες· ψυχρὰ γὰρ λίαν τὰ τῶν δαιμόνων σώματα, καὶ κρυστάλλῳ παρεμφερῆ· ὅθεν καὶ ὡς ὑπὸ σικύας αἰσθανόμεθα τῆς κεφαλῆς ἐλκομένης μετὰ τριسمῶ. Τοῦτο δὲ ποιοῦσιν, ἵνα τὴν ἐναποκειμένην τῷ κρανίῳ θερμότητα πρὸς ἑαυτοὺς ἐπισπώμενοι, ὑπὸ τῆς ὑγρότητος λοιπῆς καὶ ψυχρότητος χαλασθέντα τὰ βλέφαρα, περιβρῶν τὰς κόρας τῶν ὀφθαλμῶν. Πολλάκις γούν ψηλαφήσας, κατέλαβον δίκην κρυστάλλου πεπηγότα τὰ βλέφαρα, τὴν δὲ ὕψιν νενεκρωμένην ὄλην καὶ φρίσσουσαν. Καίτοι ὁ φυσικὸς ὕπνος θερμαίνει μὲν τὰ σώματα πέφυκε, καὶ τῶν ὑγιαίνοντων τὰς ὕψεις ἀνθρώκας ἀπεργάζεται, ὡς ἐστὶ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς πείρας μαθεῖν· τὰς δὲ παρὰ φύσιν καὶ διατεταμένας, χάσμα ποιοῦσι, λεπτύνοντες ἑαυτοὺς, καὶ τῶν ἔνδον τοῦ στόματος ἐφαπτόμενοι. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐγὼ μέχρι τῆς σήμερον οὐκ ἐνόησα, καίτοι πολλάκις αὐτὸ πεπονθώς· τοῦ δὲ ἁγίου Μακαρίου ἤκουσα τοῦτο μοι λελαληκότος, καὶ εἰς ἀπόδειξιν φέροντος, τοῦ σφραγίζειν τοὺς χασμυμένους τὸ στόμα, κατὰ ἀρχαίαν παράδοσιν ἀρρήτῳ. Ταῦτα δὲ πάντα πάσχομεν, διὰ τὸ μὴ προσέχειν νηφόντως ἡμᾶς τῇ ἀναγνώσει, μηδὲ μεμνηθῆναι, ὅτι λόγια ἅγια Θεοῦ ζῶντος ἀναγινώσκωμεν.

²² Matth. xiii, 24. ²³ Luc. xvi, 28.

ΕΖ'. Ἐπειδὴ δὲ γίνονται καὶ διὰδοχαὶ τῶν δαιμόνων, τοῦ πρώτου κατὰ τὸν πόλεμον ἀσθενήσαντος, καὶ τὸ προσφιλὲς αὐτῷ πάθος κινήσαι μὴ δυναμένου, ταύτας παρατηρήσαντες, εὐρίσκομεν οὕτως· Ὅταν πάθους τινὸς ἐν χρόνῳ πολλῷ σπανίσωσι λογισμοί, καὶ γέννηται αἰφνίδιος τούτου ζῆσις καὶ κίνησις, ἡμῶν μηδεμίαν ἀφορμὴν δεδοκῶτων ἐξ ἀμελείας, τότε γινώσκουμεν, ὅτι χαλεπώτερος ἡμᾶς τοῦ προτέρου διεδέξατο δαίμων, καὶ τὸν τόπον τοῦ πεφευγότος οὗτος τηρῶν, οἰκείῃ πονηρίᾳ προσανεπλήρωσεν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος τῆς ψυχῆς ἡμῶν πάνυ συνήσει, πολλῷ σφοδρότερον παρὰ τὴν συνήθειαν πολεμούμενος, καὶ τῶν χθῆς καὶ τρίτην ἡμέραν λογισμῶν ἄθρόως ἐκπεπτωκώς, μηδεμιᾶς ἐξωθεν παρεμπεσούσης προφάσεως. Φευγέτω τοίνυν ὁ νοῦς ταῦτα θεώμενος πρὸς τὸν Κύριον, τὴν περικεφαλαίαν τὴν σωτηρίου δεξιάμενος, καὶ τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης ἐνδυσάμενος, καὶ τὴν μάχιραν σπατάμενος τοῦ πνεύματος, καὶ τὸν θυρεὸν κουφίσας τῆς πίστεως, λεγέτω εἰς τὸ οἰκεῖον μετὰ δακρύων ἀναβλέψας οὐρανόν· « Κύριε! Χριστέ, « δύναμις τῆς σωτηρίας μου, κλίνειν πρὸς με τὸ οὖς σου, τάχυνον τοῦ ἐξελεσθαι με. Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν, καὶ εἰς τόπον (44) καταφυγῆς τοῦ σώσαι με. » Μάλιστα δὲ νηστείας καὶ ἀγρυπνίας στίλβωσάτω τὴν μάχαιραν. Ἐν ἑπτὰ γὰρ ὁλαῖς ἡμέραις θλιβήσεται πολεμούμενος, καὶ βαλλόμενος τοῖς πεπτωμένοις βέλεσι τοῦ Πονηροῦ, καὶ μετὰ τὴν ἐβδόμην γινώσεται αὐτὸν ὅμοιον κατ' ὅλγον τῷ διδασχθέντι (45) γενόμενον, καὶ παραμένοντα λοιπὸν ἐν ὅλῳ ἐνιαυτῷ, τὰ πολλὰ τιτρωσκόμενον μᾶλλον ἢ περ τιτρώσκοντα, μέχρις ἂν καὶ ὁ τοῦτον διαδεχόμενος παραγένηται· εἴγε χρόνον, τὰ κατὰ τὸν Ἰωβ, πίπτομεν ὑπ' αὐτοῦς, καὶ οἱ οἶκοι ἡμῶν ἐκπορβοῦνται ὑπὸ ἀνόμων.

ΕΗ'. Ἀκάθαρτοι λογισμοί, πολλάκις εἰς αὐξήσιν ὕλας προσδέχονται, καὶ πολλοὶς συμπαρεκτείνονται πράγμασι. Καὶ γὰρ πελάγη κατὰ διάνοιαν περῶσι μεγάλα, καὶ μακρὰς ὁδοὺς ὁδεύειν οὐ παραιτοῦνται, διὰ πολλὴν τοῦ πάθους θερμότητα. Οἱ δὲ ὁπωσοῦν καθαθαμένοι, στενώτεροι τούτων μᾶλλον εἰσι, πολλοὶς συμπαρεκτείνεσθαι πράγμασι μὴ δυνάμενοι, διὰ τὴν τοῦ πάθους ἀσθένειαν· ὅθεν καὶ παρὰ φύσιν μᾶλλον κινούνται, καὶ κατὰ τὸν σοφὸν Σολομῶντα, χρόνον τινὰ ἐξω βέμβονται, καὶ καλὰ μὴν συνάγουσιν εἰς τὴν παράνομον πλινθουργίαν, μηκέτι λαμβάνοντες ἀχυρά. Δεῖ οὖν πάσῃ φυλακῇ τηρεῖν τὴν καρδίαν, ἵνα σώζηται ὥσπερ δορκὰς ἐκ βρῶχων, καὶ ὥσπερ ὄρνειον ἐκ παγίδος. Ῥᾶον γὰρ ἀκάθαρτον καθῆραι ψυχὴν, ἣ καθαρθεῖσαν καὶ πάλιν τραυματισθεῖσαν, εἰς ὑγίειαν αὖτις ἀνακαλέσασθαι, τοῦ δαίμονος τῆς λύπης μὴ συγχωροῦντος, ἀλλ' ἀεὶ ταῖς κόραις τῶν ὀφθαλμῶν ἐμπετίζοντος, καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, τὸ τῆς ἀμαρτίας προφέροντος εἰδῶλον.

ΕΘ'. (46) Φύσιν μὲν λογικὴν ὑπὸ κακίας θανατωθεῖσαν ἐγγεῖρει Χριστὸς διὰ τῆς θεωρίας πάντων τῶν αἰώνων·

LXVII. Quoniam autem sunt et dæmonum successiones, quando primus in bello deficit, nec animi affectum commovere valet; his observatis reperimus ad hunc modum: cum alicujus affectus per multum tempus raræ incurrerint cogitationes, si subito contingat illum forvere ac moveri, nec ullam ex negligentia præbuerimus occasionem; tunc cognoscimus, dæmonem priori molestiorem successisse et accessisse ad nos, qui fugientis locum servans, sua malitia supplevit. Quinetiam hic summam habet animæ nostræ notitiam, quod multo vehementius præter consuetudinem oppugnetur, et a cogitationibus huius dieque anteriori suggestis repente exciderit, nulla tamen ingruente exterius causa. Confugiat ergo ad Dominum, quoties hæc viderit mens, galeam salutis assumat, et induta lorica justitiæ, gladium spiritus educens, scutoque fidei allevato ²⁴, postquam in suum cum lacrymis susperit cælum, dicat: « Domine » Christe, « virtus salutis meæ ²⁵, inclina ad me aurem tuam, accelera ut eruas me. Esto mihi in Deum; protectorem, et in locum refugii, ut salvum me facias ²⁶. » Præcipue vero jejuniis atque vigiliis gladium micare faciat. Siquidem septem integris diebus bello premetur, ignisque Nequissimi telis impetetur ²⁷; at post diem septimum cognoscet dæmon se paulatim similem fieri antecessori suo, manebitque deinceps anno integro, sæpius saucius quam saucians; donec advenerit alius qui hunc excipiat; si nempe ad tempus, instar Jobi, in ipsos delabimur, et domus nostræ ab improbis devastantur.

LXVIII. Impuræ cogitationes sæpe ad incrementum materiam admittunt, multisque rebus coextendantur. Etenim maria magna in mente transfretant, et longa itinera non recusant peragere, ob multum affectus ardorem. Quæ vero aliqua ex parte purgatæ sunt, strictiores iis sunt, et multis negotiis non valent coextendere se, propter affectus imbecillitatem: unde juxta naturam magis moventur, ac ex sapiente Salomone ²⁸, per aliquod tempus extra vagantur, et stipulum colligunt ad improbam laterum confectionem, nec amplius paleas accipiunt. Itaque oportet omni custodia servare cor ²⁹, ut salvetur tanquam dama e laqueis, et tanquam avis e tendicula. Facilius enim est immundam purgare animam, quam purgatam, ac deinde vulneratam, ad sanitatem iterum revocare; quod tristitiæ dæmon id nequaquam concedat, sed semper in pupillas oculorum insiliat, necnon inter orandum exhibeat simulacrum peccati.

LXIX. Naturam quidem rationalem propter vitium morte affectam suscitavit Christus per omnium

²⁴ Ephes. vi, 17, 14, 16. ²⁵ Psal. cxxxix, 8. ²⁶ Prov. vi, 5.

(44) Vulgo οἶκον.

(45) Τῷ διδασχθέντι. Verti διδασχθέντι, ut sensus

postulabat. COTEL.

(46) In Nili Opusc. p. 531.

sæculorum contemplationem; Pater autem ipsius, A mortuam animam morte Christi, resuscitat per suam cognitionem. Atque hoc sibi vult quod dicit Apostolus: « Si commortui sumus Christo, credimus quia et convivemus ei ²⁰. »

LXX. Quando mens, exuto veteri homine, eum qui ex gratia est superinduerit, tunc et statum suum cernet tempore orationis sapphiro aut cælesti colori consimilem, quem etiam locum Dei nominat Scriptura ²¹ a senioribus visum in monte Sina.

LXXI. Nunquam mens videbit Dei locum in se ipsa, nisi cunctis ad res mundi pertinentibus cogitatis excelsior evadat; non evadet autem excelsior, si affectus non exuat, qui ipsam per cogitationes alligant ad res sensibiles; et affectus quidem deponet per virtutes, meras autem cogitationes, per spiritalem contemplationem; hancque iterum, cum apparuerit ei id lumen, quod tempore orationis exprimit locum Dei.

EVAGRII MONACHI LIBER PRACTICUS.

Capita centum.

I. Christianismus est, etc.

XXIX. Dicebat autem sanctus et in actione maximus noster præceptor: Ita semper paratus esse debet monachus, quasi sequenti die sit moriturus; rursusque ita corpore suo uti, ac si per multos annos cum eo victurus. Illud enim, inquit, acedix cogitationes amputat, magisque studiosum reddit monachum; hoc vero, salvum conservat corpus, et æqualem ejus semper tuetur continentiam.

XXXI. Cognovi inanis gloriæ dæmonem, fere a cunctis dæmonibus pulsum, et in propellentium lapsibus impudenter astantem, quique monacho magnitudinem virtutum exhibeat.

XLIII. Sed et oportet diversitates dæmonum agnoscere, ac eorum tempora notare: intelligemus autem ex cogitationibus (cogitationes vero e rebus ipsis), quinam dæmonum infrequentes et gravior, quinam assidui ac leviores, quinamque subito insiliant, atque ad blasphemiam mentem abripiant. Hæc porro scire necesse est, ut cum cogitationes movere proprias materias cœperint, antequam longius a nostro statu ejiciamur, aliquid in eos proferamus, et præsentem denotemus. Sic etenim tum ipsi facile, Deo juvante, proficiemus, tum eos efficiemus cum admiratione nostra et suo dolore avolare.

XLIV. Quoties in certamine contra monachos instituto non prævalent dæmones, toties paululum

Α δὲ τοῦτου Πατὴρ τὴν ἀποθανοῦσαν (47) ψυχὴν τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ, ἐγείρει διὰ τῆς γνώσεως τῆς αὐτοῦ. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου λεγόμενον, τὸ, « Εἰ συναπεθάνομεν τῷ Χριστῷ, πιστεύομεν, ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ. »

Ο'. Ὅταν (48) ὁ νοῦς τὸν παλαιὸν ἀνθρωπὸν ἀποδυσάμενος, τὸν ἐκ χάριτος ἐπενδύσῃται, τότε καὶ τὴν αὐτοῦ κατὰστασιν ὕψεται κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, σαφείρῃ ἢ οὐρανίῳ χρώματι παρεμφερῇ, ζῆντινα καὶ τόπον Θεοῦ ἢ Γραφῇ ὀνομάζει ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ὀφθέντα ἐπὶ (49) τοῦ θρόνου Σινᾶ.

ΟΑ'. Οὐκ ἂν ἴδῃ ὁ νοῦς τὸν τοῦ Θεοῦ τόπον ἐν αὐτῷ, μὴ πάντων τῶν ἐν τοῖς πράγμασιν (50) ὑψηλότερος γεγονώς· οὐ γενήσεται δὲ ὑψηλότερος, μὴ τὰ πάθη ἀπεκδυσάμενος τὰ συνδεσμοῦντα αὐτὸν διὰ τῶν νοημάτων τοῖς πράγμασι τοῖς αἰσθητοῖς· καὶ τὰ μὲν πάθη ἀποθήσεται (51) διὰ τῶν ἀρετῶν, τοὺς δὲ ψιλοὺς λογισμοὺς διὰ τῆς πνευματικῆς θεωρίας· καὶ ταύτην πάλιν, ἐπιφανέντος αὐτῷ (52) τοῦ φωτὸς (53) ἐκείνου τοῦ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς ἐκτυπούντος τὸν τόπον τοῦ Θεοῦ.

ΕΥΑΓΓΡΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΛΟΓΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ.

Κεφάλαια ρ'.

Α'. Χριστιανισμός ἐστι, κ. τ. λ.

ΚΘ'. Ἐλεγε δὲ ὁ ἅγιος καὶ πρακτικώτατος ἡμῶν διδάσκαλος· Οὕτω δεῖ ἀεὶ παρασκευάζεσθαι τὸν μοναχόν, ὡς αὐρίον τεθνηξόμενον, καὶ οὕτω πάλιν τῷ σώματι κεχρησθῆναι, ὡς ἐν πολλοῖς ἔτεσι συζησόμενον. Τὸ μὲν γὰρ, φησὶ, τοὺς τῆς ἀκηδίας λογισμοὺς περικόπτει, καὶ σπουδαιότερον παρασκευάζει τὸν μοναχόν· τὸ δὲ σώων διαφυλάττει τὸ σῶμα, καὶ ἴσῃ αὐτοῦ ἀεὶ συντηρεῖ τὴν ἐγκράτειαν.

ΛΑ'. Ἐγνων τὸν τῆς κενοδοξίας δαίμονα, σχεδὸν ὑπὸ πάντων διωκόμενον τῶν δαιμόνων, καὶ ἐπὶ τοῖς τῶν διωκόντων πτώμασιν ἀναιδῶς παριστάμενον, καὶ τῷ μοναχῷ μέγεθος ἀρετῶν ἐμφανίζοντα.

ΜΓ'. Δεῖ δὲ καὶ τὰς διαφορὰς τῶν δαιμόνων ἐπιγινώσκειν, καὶ τοὺς καιροὺς αὐτῶν σημειοῦσθαι· εἰσόμεθα δὲ ἐκ τῶν λογισμῶν (τοὺς δὲ λογισμοὺς ἐκ τῶν πραγμάτων), τίνες τῶν δαιμόνων σπάνιοι καὶ βαρύτεροι, καὶ ποιοὶ συνεχεῖς καὶ κουφότεροι, καὶ τίνες οἱ ἀθρόως εἰσπηδῶντες καὶ πρὸς βλασφημίαν τὸν νοῦν ἀρπάζοντες. Ταῦτα δὲ ἀναγκαῖον εἶδέναι, ἵν' ὅταν ἀρξῶνται οἱ λογισμοὶ τὰς ἰδίας ὕλας κινεῖν, πρὶν ἢ πολὺ τῆς οικείας ἐκβαλόμεθα καταστάσεως, φεγγόμεθα τι πρὸς αὐτοὺς, καὶ τὸν παρήντα σημαίνωμεν. Οὕτως γὰρ ἂν αὐτοὶ τε βεβήκωσιν σὺν Θεῷ προκόπτωμεν, κἀκείνους θαυμάζοντας ἡμᾶς καὶ ὀδυνωμένους ἀποπτῆναι ποιήσωμεν.

ΜΔ'. Ὅτ' ἂν ἀγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς μοναχοὺς ἀδυνατῶσιν οἱ δαίμονες, τότε μικρὸν ὑποχωρήσαντες

²⁰ II Tim. II, 11; Rom. VI, 8. ²¹ Exod. XXIV.

(47) In Nilo inser. ταύτης.

(48) Nil. ibid.

(49) In Nilo ὑπὸ.

(50) Al. inser. νοημάτων.

(51) Al. ἀποθήσεται.

(52) Al. αὐτοῦ.

(53) Reliqua hæc absunt ab al.

ἐπιτηροῦσι, ποία τῶν ἀρετῶν ἐν τῷ μεταξύ παρ-
ημέληται, κακέινῃ αἰφνιδίως ἐπεισελθόντες, τὴν
ἀθλίαν ψυχὴν διαρπάζουσιν.

ME'. Οἱ πονηροὶ δαίμονες τοὺς πονηροτέρους αὐ-
τῶν δαίμονας εἰς βοήθειαν ἐπισπῶνται, καὶ κατὰ
τὰς διαθέσεις ἀλλήλους (54) ἐναντιούμενοι, συμφω-
νοῦσιν ἐπ' ἀπωλείᾳ μόνον ψυχῆς.

MC'. Μὴ ταραττέτω δὲ ἡμᾶς ὁ δαίμων ὁ συναρ-
πάζων τὸν νοῦν πρὸς βλασφημίαν Θεοῦ, καὶ πρὸς
τὰς ἀπειρημένας φαντασίας ἐκείνας, ἃς ἔγωγε οὐδὲ
γραφῇ παραδοῦναι τετόλμηκα, μηδὲ τὴν προθυμίαν
ἡμῶν ἐκκοπέτω. Καρδιογνώστης γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς,
καὶ οἶδεν, ὅτι οὐδὲ ἐν τῷ κόσμῳ ὄντες ποτὲ τοιαύτην
μανίαν ἐμάνημεν. Σκοπὸς δὲ τοῦτῃ τῷ δαίμονι, παῦ-
σαι ἡμᾶς τῆς προσευχῆς, ἵνα μὴ στῶμεν ἐναντίον
Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, μηδὲ τὰς χεῖρας ἐκτείνειν B
τολμήσωμεν, καθ' οὗ τοιαῦτα διανοήθημεν.

MZ'. Τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολον γί-
νεται, ἡ λόγος τις προσερχοίς, ἡ κίνησις τοῦ σώ-
ματος γενομένη, δι' οὗ ἐπαισθάνονται οἱ ἐχθροὶ πό-
τερον ἔνδον ἔχοντες τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν καὶ ὠδύ-
μεν, ἡ ἀποβρίψαντες αὐτοὺς μεριμνῶμεν περὶ τῆς
σωτηρίας ἡμῶν. Τοιγαροῦν μόνος ἐπίσταται ὁ ποιή-
σας ἡμᾶς Θεός, καὶ οὐ δεῖται συμβόλων αὐτὸς πρὸς
τὸ γινώσκειν τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ κρυπτόμενα.

MH'. Τοῖς μὲν κοσμικοῖς οἱ δαίμονες διὰ τῶν
πραγμάτων μᾶλλον παλαίουσιν, τοῖς δὲ μοναχοῖς ὡς
ἐπιπλεῖστον διὰ τῶν λογισμῶν· πραγμάτων γὰρ διὰ
τὴν ἐρημίαν ἐστέρνεται· καὶ ὅσον εὐκολώτερον τὸ
κατὰ διάνοιαν, ἀμαρτάνειν τοῦ κατ' ἐνέργειαν, C
τοσοῦτον χλεπώτερος καὶ ὁ κατὰ διάνοιαν πόλεμος
τοῦ διὰ τῶν πραγμάτων συνισταμένου. Εὐκίνητον
γάρ τι πρᾶγμα ὁ νοῦς, καὶ πρὸς τὰς ἀνόμους φαν-
τασίας δυστάθεκτον.

MO'. Ἐργάζεσθαι μὲν διαπαντός καὶ ἀγρυπνεῖν
καὶ νηστεύειν οὐ προστετάγμεθα, προσεύχεσθαι δὲ
ἡμῖν ἀδιαλείπτως νενομοθέτηται· διότι ἐκεῖνα μὲν
τὸ παθητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς θεραπεύοντα, καὶ
τοῦ σώματος ἡμῶν εἰς τὴν ἐργασίαν προσδίδεται,
ὅπερ δι' οἰκίαν ἀσθένειαν πρὸς τοὺς πόνους οὐκ
ἐπαρκεῖ· ἡ δὲ προσευχὴ τὸν νοῦν ἐρῶμενον καὶ
καθαρὸν πρὸς τὴν πάλην παρασκευάζει, πεφυκότα
προσεύχεσθαι, καὶ δίχα τούτου τοῦ σώματος καὶ
ὑπὲρ πασῶν τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων τοῖς δαίμοσι D
μάχεσθαι.

Περὶ τῶν ἐν τοῖς ὕπνοις συμβαινόντων.

NA'. Ὅταν ἐν ταῖς καθ' ὕπνον φαντασίαις, τῷ
ἐπιθυμητικῷ μέρει πολεμοῦντες οἱ δαίμονες, αὐτοὶ
μὲν δεῖκνῶσιν, ἡμεῖς δὲ προστρέχωμεν, συνελχίας
γυναικῶν, καὶ συμπόσια συγγενῶν, καὶ χοροὺς γυ-
ναικῶν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ἡδονῶν ἀποτελεστικά,
ἐν τούτῳ τῷ μέρει νοσοῦμεν, καὶ τὸ πάθος ἰσχύει.
Ὅταν δὲ πάλιν τὸ θυμικὸν ἐκταράσσωσιν, ὁδοὺς
κρημνῶδεις ὁδεύειν καταναγκάζοντες, καὶ ἐνὸπλους

A recedendo, quænam virtutum interea neglecta fuerit
observant, atque ea parte subito irruentes, mise-
ram animam diripiunt.

XLV. Mali dæmones, peiores se dæmonas in
auxilium pertrahunt, cumque affectibus inter se
pugnent, in solo animæ interitu consentiunt.

XLVI. Cæterum nos non perturbet is dæmon
qui mentem ad blasphemiam Dei abripit, atque ad
velitas illas imaginationes, quas ego sane ne scri-
pto quidem tradere ausus sum; nec alacritatem
nostram abruptat. Deus enim corda novit, scitque
nos neque cum in sæculo viveremus, huiusmodi
unquam insania fuisse correptos. Eo autem col-
limat hic dæmon, ut nos ab oratione avertat, ne
coram Domino Deo nostro stemus, neque ad eum
extendere manus audeamus, in quem tales habui-
mus cogitationes.

XLVII. Animæ affectuum signum est, aut sermo
aliquis prolatus, aut motus quidam corporis factus,
unde intelligunt inimici an intus cogitationes eo-
rum habeamus et parturiamus, an potius abjectis
iis, de nostra salute curam suscipiamus. Quapro-
pter solus qui creavit nos Deus, cognoscit, neque
ipse signis indiget ut ea quæ in corde recondita
sunt intelligat.

XLVIII. Adversus sæculi homines dæmones per
res magis decertant, in monachos autem ut pluri-
mum per cogitationes; rebus enim ob solitudinem
carent; et quanto facilius est mente quam opere
peccare, tanto molestius difficilisque est bellum
juxta mentem susceptum bello quod per res ipsas
geritur. Res quippe valde mobilis est animus, ægre-
que ab improbis phantasias coercetur.

XLIX. Semper quidem operari, vigilare, jeju-
nare, non fuit nobis præceptum; at sine intermis-
sione orare lex sanxit²²: quandoquidem illa, quæ
animæ perpetientem partem curant, etiam corporis
nostri ope ut fiant egent, quod corpus propriam
ob imbecillitatem ad laborem continuum non suffi-
cit; at oratio mentem validam puramque ad cer-
tamen facit, natam ut precetur, et citra corpus
istud atque pro cunctis animæ facultatibus contra
dæmones pugnet.

De iis quæ in somnis accidunt.

LIV. Cum in nocturnis somni visionibus, ad-
versus concupiscentem partem pugnantes dæmones,
ipsi quidem nobis ostendunt colloquia familiarium,
convivia cognatorum, mulierum choros, aliaque
consimilia, quæ ad voluptatem spectant, nos vero
accurrimus; ea in parte ægrotamus, et affectus
valet: cum vero rursus partem irascentem contur-
baverint, per præcipitia proficisci cogentes, et in-

²² 1 Thess. v, 17.

(54) Ἀν ἀλλήλους?

ducendo viros armatos, necnon venenatas carni-
vorasque bestias; nosque ad eas vias timore per-
cellimur, et a feris virisque insectari fugimus;
tunc partis illius curam geramus, et Christum in
vigiliis invocantes, supradictis remediis uta-
mur.

LV. Naturales corporis in somnis motiones, si
absque visis fiant, animam aliquantum sanitate frui
indicant; visorum autem fixio, ægritudinis signum
est; et indefinitas facies, veteris morbi, definitas,
recentis plagæ symbola reputa.

LVI. Vacuitatis perturbationum signa, de die
per cogitationes, noctu per insomnia percipimus;
et eam quidem vacuitatem, animæ sanitatem esse
dicemus, cibum vero cognitionem, quæ sola nos
cum sanctis virtutibus conjungere solet; siquidem
conjunctio cum incorporeis, ex simili affectu fieri
amat.

De statu qui ad perpersionum vacuitatem accedit.

LVII. Duæ sunt animi pacificæ constitutiones:
altera quidem quæ a naturalibus seminibus prodit;
altera vero quæ recessione dæmonum fit; et prio-
rem sequitur humilitas cum compunctione, et la-
crymæ, et amor erga Deum infinitus, immensum-
que operandi studium; secundam vana gloria cum
superbia, in reliquorum dæmonum sublatione mo-
nachum alliciens. Qui ergo fines prioris status ser-
vat, dæmonum incursus citius cognoscet.

LVIII. Vanæ gloriæ dæmon fornicationis dæ-
moni oppositus est, neque fieri potest ut ambo
simul animam adoriantur; quoniam ille honores
promittit, hic ignominia conciliator est. Quando
igitur horum alteruter accessu suo presserit te,
oppositi sane dæmonis in te cogitationes edinge;
ac si potueris, juxta id quod dici solet, clavo cla-
vum extrudere, noveris te prope terminos impassi-
bilitatis consistere: valuit enim mens tua humanis
cogitationibus dæmonum suggestiones abolere. Ast
per humilitatem repellere inanis gloriæ tentatio-
nem, aut per castitatem fornicationis vitium, pro-
fundissimæ signum erit imperturbationis. Atque
hoc idem in omnibus invicem contrariis dæmo-
nibus facere contende. Simul enim et cognoscas
quali perturbationi magis adhæreas. Verum pro
viribus a Deo postula, ut secundo modo hostes
propellas.

LIX. Quo plus anima proficit, eo majores ad-
versarii eam excipiunt. Nam eosdem semper dæ-
mones ei assistere non crediderim. Idque maxime
illi norunt qui acutius tentationibus intendunt, cer-
nuntque vacuitatem affectuum qua gaudent, a suc-
cedentibus dæmonibus emoveri.

LX. Perfecta impassibilitas, post partam victo-
riam adversus cunctos dæmones qui vitæ activæ
obsistunt, animæ obvenit; imperfecta vero dici-
tur, respectu virium dæmonis qui tunc illam im-
pugnat.

ἀνδρας ἐπάγοντες, καὶ λοβόλα καὶ σαρκοδόρα θηρία,
ἡμεῖς δὲ πρὸς μὲν τὰς ἐδοὺς ἐκδειματούμεθα, ὑπὸ
δὲ τῶν θηρίων, καὶ τῶν ἀνδρῶν διωκόμενοι φεύγο-
μεν, τοῦ θυμικοῦ μέρους ποιησώμεθα πρόνοιαν, καὶ
τὸν Χριστὸν ἐν ἀγρυπνίαις ἐπικαλούμενοι, τοῖς προ-
εξημένοις φαρμάκοις χρῆσώμεθα.

NE'. Αἱ ἀνείδωλοι ἐν τοῖς ὕπνοις τοῦ σώματος
φυσικαὶ κινήσεις, ὕγιαίνειν ποτὶς μηνύουσι τὴν
ψυχὴν· πῆξις δὲ εἰδῶλων, ἀρρώστιας γνῶρισμα· καὶ
τὰ μὲν ἀόριστα πρόσωπα, τοῦ παλαιοῦ πάθους, τὰ δὲ
ὠρισμένα, τῆς παρατυχίας πληγῆς σύμβολα νόμιζε.

NC'. Τὰ τῆς ἀπαθείας τεκμήρια, μεθ' ἡμέραν
μὲν διὰ τῶν λογισμῶν, νύκτωρ δὲ διὰ τῶν ἐνυπνίων
ἐπιγνωσώμεθα· καὶ τὴν μὲν ἀπάθειαν, ὕλειαν ἐροῦ-
μεν εἶναι ψυχῆς, τροφὴν δὲ τὴν γνῶσιν, ἥτις μόνη
συνάπτειν ἡμᾶς ταῖς ἀγίαις δυνάμεσιν εἰσθεν· ἔπερ
ἢ τῶν ἀσωμάτων συνάφεια ἐκ τῆς ὁμοίας διαθέσεως
γίνεσθαι πέφυκεν.

Περὶ τῆς καταστάσεως ἐγγιζούσης τῇ ἀπαθείᾳ.

NZ'. Δύο τῆς ψυχῆς εἰρηνικαὶ καταστάσεις εἰσὶ,
μία μὲν ἡ ἀπὸ τῶν φυσικῶν σπερμάτων ἀναδιδομένη,
ἑτέρα δὲ ἡ ἐξ ὑποχωρήσεως τῶν δαιμόνων ἐπιγι-
νομένη· καὶ τῇ μὲν προτέρᾳ ἀκολουθεῖ ταπεινοφρο-
σύνη μετὰ κατανύξεως, καὶ δάκρυον καὶ πόθος πρὸς
τὸ Θεῖον ἀπειρος, καὶ σπουδὴ περὶ τὸ ἔργον ἀμέ-
τρητος· τῇ δὲ δευτέρᾳ, κενοδοξία μετὰ ὑπερηφανίας,
ἐν ἀναιρέσει τῶν λοιπῶν δαιμόνων τὴν μοναχὴν
ὑποσύρουσα. Ὁ τοίνυν τῶν τὰ ὅρια τῆς προτέρας
καταστάσεως, τὰς ἐπιδρομὰς τῶν δαιμόνων ὀξύτερον
ἐπιγνώσεται.

NH'. Ὁ τῆς κενοδοξίας δαίμων ἀντίκειται τῷ δαι-
μονι τῆς πορνείας, καὶ τούτους ἅμα προσβαλεῖν
ψυχῇ τῶν οὐκ ἐνδεχομένων ἐστίν· ἔπερ ὁ μὲν τι-
μὰς ἐπαγγέλλεται, ὁ δὲ ἀτιμίας πρόξενος γίνεται.
Ὅπότερος τοίνυν τούτων ἐὰν προσεγγίσας πιέξῃ σε,
τοὺς τοῦ ἀντικειμένου δαίμονος πλάττε δῆθεν ἐν
σεαυτῷ λογισμούς· κἂν δυνήθῃς, τὸ δὴ λεγόμενον,
ἦλψ τὸν ἦλον ἐκκρούεις, γίνωσκε σεαυτὸν πλησίον
ὄντα τῶν ὄρων τῆς ἀπαθείας. Ἰσχυσε γάρ σου ὁ
νοῦς λογισμοῖς ἀνθρωπίνους λογισμούς ἀφανίσαι
δαιμόνων. Τὸ δὲ διὰ ταπεινοφροσύνης ἀπώσασθαι τὸν
τῆς κενοδοξίας λογισμὸν, ἢ διὰ σωφροσύνης τὸν τῆς
πορνείας, βαθυτάτης ἂν εἴῃ τεκμήριον ἀπαθείας.
Καὶ τοῦτο ἐπὶ πάντων τῶν ἀντικειμένων ἀλλήλοις
δαιμόνων πράττειν πειράθητι. Ἄμα γὰρ καὶ γνῶσθαι
πολεῖν πάθει μᾶλλον πεπολεῖσθαι. Πλὴν ὅση δύναμις
αἰτεῖ παρὰ Θεοῦ τῷ δευτέρῳ τρόπῳ τοὺς πολεμίους
ἀμύνεσθαι.

NΘ'. Ὅση προκόπτει ψυχὴ, τοσούτῳ μέζονες αὐ-
τὴν ἀνταγωνιστὰς διαδέχονται. Τοὺς γὰρ αὐτοὺς αἰεὶ
δαίμονας αὐτῇ παραμένειν οὐ πείθονται. Καὶ τοῦτο
ἴσασιν μάλιστα οἱ ὀξύτερον τοῖς πειρασμοῖς ἐπιβάλλο-
ντες, καὶ τὴν προσοῦσαν αὐτοῖς ἀπάθειαν ἐκμο-
χλευομένην ὑπὸ τῶν διαδεξαμένων ὄρωντες.

Ξ'. Ἡ μὲν τελεία τῇ ψυχῇ ἀπάθεια, μετὰ τὴν
νίκην τὴν κατὰ πάντων τῶν ἀντικειμένων τῇ πρα-
κτικῇ δαιμόνων ἐγγίγνεται· ἢ δὲ ἀτελὴς ἀπάθεια, ὥς
πρὸς τὴν δύναμιν τέως τοῦ παλαιόντος αὐτῇ λέγεται
δαίμονος.

ΞΑ'. Οὐκ ἂν προέλθοι ὁ νοῦς, οὐδὲ ἀποδημήσει τὴν κακὴν ἐκείνην ἀποδημίαν, καὶ ἐν τῇ χώρῃ γένοιτο τῶν ἀσωμάτων, μὴ τὰ ἔνδον διορθωσάμενος. Ἡ γὰρ ταραχὴ τῶν οἰκείων, ἐπιστρέφειν αὐτὸν εἴωθε πρὸς τὰ ἀφ' ὧν ἐξελήλυθεν.

ΞΒ'. Τὸν νοῦν, καὶ αἱ ἀρεταί, καὶ αἱ κακίαι, τυφλὸν ἀπεργάζονται· αἱ μὲν, ἵνα μὴ βλέπῃ τὰς κακίας· αἱ δὲ, ἵνα μὴ πάλιν ἴδῃ τὰς ἀρετάς.

Ῥήσεις μοναχῶν ἀγίων.

ΙΑ'. Ἀναγκαῖον δὲ καὶ τὰς ὁδοὺς τῶν προοδυσάντων ὁρθῶς διερωτᾶν μοναχῶν, καὶ πρὸς αὐτὰς κατορθοῦσθαι. Πολλὰ γὰρ ἔστιν εὐρεῖν ὑπ' αὐτῶν ῥηθέντα τε καὶ πραχθέντα καλῶς· ἐν οἷς καὶ τοῦτο φησί τις αὐτῶν, τὴν ξηροτέραν καὶ μὴ ἀνώμαλον διαίταν ἀγάπῃ συζευχθεῖσαν, θάπτον εἰσάγειν τὸν μοναχὸν εἰς τὸν τῆς ἀπαθείας λιμένα. Ὁ δ' αὐτὸς ταρασσόμενόν τινα νύκτωρ τῶν ἀδελφῶν, τῶν φασμάτων ἀπήλλαξεν, ἀσθενοῦσι μετὰ νηστείας ὑπηρετήσαι προστάξας. Οὐδενὶ γὰρ οὕτως, ἐρωτηθεὶς ἔφη, ὥς ἔλεω τὰ τοιαῦτα κατασβέννεται πάθη.

ΙΒ'. Τῷ δικαίῳ Ἀντωνίῳ προσήλθε τις τῶν τότε σοφῶν, καὶ, Πῶς διακαρτερεῖς, εἶπεν, ὦ Πάτερ, τῆς ἐκ τῶν βιβλίων παραμυθίας ἐστερημένος; Ὁ δὲ φησι· Τὸ ἐμὸν βιβλίον, φιλόσοφε, ἡ φύσις τῶν γεγονότων ἐστὶ, καὶ πάρεστιν ὅτε βούλομαι τοὺς λόγους ἀναγινώσκειν τοὺς τοῦ Θεοῦ.

ΙΓ'. Ἡρώτησέ με τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς ὁ Αἰγύπτιος γέρων Μακάριος· Τί δήποτε μνησιχακοῦντες μὲν τοῖς ἀνθρώποις, τὴν μνημονευτικὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς ἀφανίζομεν, δαίμοσι δὲ μνησιχακοῦντες ἀδελφεῖς διαμένομεν; Κάμου πρὸς τὴν ἀπόκρισιν ἀπορήσαντος, καὶ παρακαλοῦντος τὸν λόγον μαθεῖν, αὐτί, φησὶν ἐκεῖνος, τὸ μὲν πρότερον παρὰ φύσιν, τὸ δὲ δεῦτερον κατὰ φύσιν ἐστὶ τοῦ θυμοῦ.

ΙΔ'. Παρέβαλον κατ' αὐτὴν τὴν σταθερὰν μεσημέριαν τῷ ἁγίῳ Πατρὶ Μακαρίῳ, καὶ λίαν ὑπὸ τῆς διψῆς φλεγόμενος ἤτουν ὕδωρ πιεῖν. Ὁ δὲ φησιν· Ἀρχέσθητι τῇ σκιᾷ· πολλοὶ γὰρ νῦν ὁδοιποροῦντες ἢ πλέοντες καὶ ταύτης ἐστέρηνται. Εἴτα λόγους μου πρὸς αὐτὸν περὶ ἐγκρατείας γυμνάζοντος, θάρσει, φησὶν, ὦ τέκνον, ἐν ὁλοῖς ἔτεσιν εἴκοσι οὔτε ἄρτου, οὔτε ὕδατος, οὔτε ὑπνου κόρον εἴληφα. Τὸν μὲν γὰρ ἄρτον μου ἡσθιον σταθμῷ, τὸ δὲ ὕδωρ ἐπὶ μέτρῳ, τοῖς τοίχοις δὲ ἐμαυτὸν παρακλίνων, μικρόν τι τοῦ ὑπνου μέρος ἀφήρπαζον.

ΙΕ'. Ἐμηνύθη τινὶ τῶν μοναχῶν (55) θάνατος τοῦ πατρὸς, ὃ δὲ πρὸς τὸν ἀπαγγελλαντα, Παῦσαι, φησὶ, βλασφημῶν· ὃ γὰρ ἐμὸς πατήρ ἀθάνατός ἐστιν.

ΙΣ'. Ἐπύθετό τις τῶν ἀδελφῶν ἐνδὲς τῶν γερόντων, εἰ κελεύει τῇ μητρὶ καὶ ταῖς ἀδελφαῖς συμφαγεῖν αὐτὸν παραβαλόντα τῷ οἴκῳ· ὃ δὲ, Μετὰ γυναικὸς, εἶπεν, οὐ βρώσῃ.

ΙΖ'. Ἐκέχτητό τις τῶν ἀδελφῶν Εὐαγγέλιον μόνον, καὶ τοῦτο πωλήσας, ἔδωκεν εἰς τροφὴν τοῖς πεινῶσιν, ἄξιον μνήμης ἐπιφωγεζάμενος ῥήμα· Αὐτὸν γάρ,

LXI. Nunquam mens progredietur, nec præclara illa peregrinatione migrabit, eritque in regione incorporeorum, nisi interiora correxerit. Perturbatio quippe domestica, eam ad illa convertere solet, e quibus egressa est.

LXII. Animum tum virtutes tum vitia cæcum efficiunt: illæ quidem, ne vitia intueatur; hæc vero, ne vicissim virtutes conspiciat.

Dicta sanctorum monachorum.

XCI. Necesse etiam est vias monachorum qui recte præcesserunt sciscitari, atque ad eas erigi. Multa quippe ab iis præclare dicta et facta invenire est; quæ inter hoc quoque ait eorum nonnullus, aridiorem et non inæqualem victum cum charitate conjunctum, cito monachum inducere in portum impassibilitatis. Idem porro quemdam fratrum noctu perturbari solitum, a spectris liberavit, cum jussisset ut ægrotis jejunos ministraret. Nulla enim adeo re, ait interrogatus, ac misericordia tolluntur ejusmodi perpressiones.

XCI. Accessit ad justum Antonium quidam ex iis qui tunc temporis sapientes habebantur, et dixit: Quomodo, Pater, vitam tolerare potes, solatio librorum destitutus? At ille respondit: Philosophie, meus liber est natura rerum creatarum, isque præsto est, quoties Dei rationes sermonesque legere cupio.

XCI. Me interrogavit vas electionis Ægyptius senex Macarius, Qua de causa cum humanæ injuriæ reminiscimur, animæ vim memoratricem abolimus; cum vero dæmonicæ, tunc permanemus illæes? Et quia ego in responsione hæsitabam, rogabamque ut rationem discerem, Quoniam, inquit ille, primum est contra animi naturam, secundum vero ex ejusdem natura est.

XCI. Ipso fervido meridie profectus sum ad sanctum Patrem Macarium, et qui vehementi siti arderem, pelii aquæ potum. Ille autem dixit: Umbra contentus esto. Multi enim nunc viatores vel navigantes hac quoque carent. Dein cum cogitationes meas circa continentiam coram eo excuterem, Confide, inquit, filii; viginti totos annos neque panis, neque aquæ neque somni satietatem cepi. Nam panem meum cum pondere comedi, aquam vero in mensura bibi, atque me inclinando ad parietes, exiguum somni partem suffuratus sum.

XCV. Nuntiata est cuidam monacho mors patris; ille autem nuntianti dixit: Blasphemare desine; meus quippe pater immortalis est.

XCVI. Quidam frater nonnullum e senibus interrogavit, an juberet ut domum profectus, una cum matre et sororibus vesceretur; qui respondit: Cum muliere noli manducare.

XCVII. Quidam fratrum dumtaxat Evangelium possidebat; quod cum vendidisset, pecuniam alendis esurientibus tradidit, memorabili addito verbo:

(55) *Τὴν τῶν μοναχῶν. Ipsimet Evagrius, quemadmodum ex Palladio discimus. COTEL.*

Ipsam enim, inquit, librum vendidi, qui mihi dicit : **A** « Vende quæ habes, et da pauperibus²². »

XCVIII. Est porro circa Alexandriam insula quædam ad ipsum septentrionalem tractum lacus qui dicitur Maria, sita, ubi habitat monachus parembolus Gnosticorum, seu cognitione prædicatorum, probatissimus, qui asseruit quæcunque a monachis gererentur, propter quinque causas fieri : ob Deum, ob naturam, ob consuetudinem, ob necessitatem, ob opera manuum. Is idem rursus dixit, unicam quidem naturam esse virtutem, sed eam pro animæ facultatibus varias in species dividi. Etenim, inquit, solare lumen figura caret, conformatur tamen cum fenestris per quas ingreditur.

XCIX. Iterum alius monachus dixit : Ideo voluptates subtrahō, ut occasiones iracundiæ abscindam. Novi namque hanc semper pro voluptatibus certare, et conturbare mentem meam, scientiamque expellere. Cæterum senum nonnulli istam protulit sententiam : Caritas ciborum aut pecuniæ depositum servare nescit. Idem quoque aiebat : Non recordor me bis in eadem re a dæmonibus fuisse deceptum.

C. Fieri nequit ut cunctos fratres ex æquo diligas, sed potes cum omnibus citra perperessionem versari, a recordatione injuriæ et odio liber. Sacerdotes post Dominum amandi sunt, qui per sancta mysteria et sacramenta purificant nos ac pro nobis precantur; senes vero nostri velut angeli sunt honorandi; ipsi quippe nos ad certamina exercent, et immitium ferarum morsus curant. Atque hactenus quidem hæc mihi ad te dicta sint de vita et virtute activa, optatissime frater Anatoli, quæ per gratiam Spiritus sancti in semine maturescentis vitis nostræ racemantes nacti sumus. Quod si fixus nos collustraverit justitiæ sol, et uva matura fuerit, tunc et vinum ejus bibemus, quod « latificat cor hominis²³; » precibus et intercessionem viri justi Gregorii qui plantavit me, et sanctorum hujus temporis Patrum, qui rigant me, ac potentia illius qui incrementum mihi dat²⁴, Christi Jesu Domini nostri : cui gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

²² Math. xix, 21. ²³ Psal. ciii, 15. ²⁴ I Cor. iii, 6.

(56) Socr. πέραν.

φησι, τὸν λόγον πεπώληκα τὸν λέγοντά μοι : « Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς. »

ΙΗ'. Ἔστι δὲ τις παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν νῆσος κατ' αὐτὸ τὸ βόρειον μέρος (56) τῆς λίμνης κειμένη τῆς καλουμένης Μαρίας, προσοικεῖ δὲ αὐτῇ μοναχὸς τῆς παρεμβολῆς τῶν Γνωστικῶν ὁ δοκιμώτατος, ὅστις ἀπεφῆναι πάντα τὰ πραττόμενα ὑπὸ τῶν μοναχῶν, πράττεσθαι δι' αἰτίας πέντε, διὰ Θεὸν, διὰ φύσιν, διὰ ἔθος, διὰ ἀνάγκην, διὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν. Ὁ δ' αὐτὸς ἔλεγε πάλιν, μίαν μὲν εἶναι τῇ φύσει τὴν ἀρετὴν, εἰδοποιεῖσθαι δὲ αὐτὴν ἐν ταῖς δυνάμεσι τῆς ψυχῆς. Καὶ γὰρ τὸ φῶς τὸ ἡλιακὸν ἀσχημάτιστον μὲν ἐστὶ, φησὶ, ταῖς δὲ δι' ὧν εἰσβάλλει θυρίσι συσχηματίζεσθαι πέφυκεν.

ΙΘ'. Ἄλλος δὲ πάλιν τῶν μοναχῶν· Διὰ τοῦτο περιαιρῶ τὰς ἡδονὰς, εἶπεν, ἵνα τὰς τοῦ θυμοῦ περικύψω προσφάσεις. Οἶδα γὰρ αὐτὸν εἰ μαχόμενον ὑπὲρ τῶν ἡδονῶν, καὶ ἐκταράσσοντά μου τὸν νοῦν, καὶ τὴν γνώσιν ἀποδιώκοντα. Ἐλεγε δὲ τις τῶν γερόντων, ὅτι ἡ ἀγάπη παραθήκας βρωμάτων ἢ χρημάτων τηρεῖν οὐκ ἐπίσταται. Ὁ δ' αὐτὸς, Οὐκ οἶδα, φησὶν, εἰς τὸ αὐτὸ δις ὑπὸ δαιμόνων ἀπατηθεῖς.

Π'. Πάντας μὲν ἐπ' ἰσῆς οὐ δυνατόν τοὺς ἀδελφοὺς ἀγαπᾶν, πᾶσι δὲ δυνατόν ἀπαθῶς συντυχᾶναι, μηδισκαχίας ὄντα καὶ μίσους ἐλεύθερον. Τοὺς ἱερεῖς ἀγαπητέον μετὰ τὸν Κύριον, τοὺς διὰ τῶν ἁγίων μυστηρίων καθαρίζοντας ἡμᾶς καὶ προσευχομένους ὑπὲρ ἡμῶν, τοὺς δὲ γέροντας ἡμῶν τιμητέον ὡς τοὺς ἀγγέλους· αὐτοὶ γὰρ εἰσιν οἱ πρὸς τοὺς ἁγίους ἡμᾶς ἀλείφοντες, καὶ τὰ τῶν ἀγρίων θηρίων δῆγματα θεραπεύοντες. Ἀλλὰ νῦν μὲν μοι τοσαῦτα λελέχθω πρὸς σὲ περὶ πρακτικῆς, ποθεινότητε ἀδελφε· Ἀνατόλιε, ὅσα χάριτι τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῷ σπέρμῳ περικαλοῦσης ἡμῶν τῆς σταφυλῆς ἐπιραγολογούμενοι εὐρήκαμεν. Εἰ δὲ σταθερὸς ἡμῖν ἐπιλάμψει τῆς δικαιοσύνης ὁ ἥλιος, καὶ ὁ βότρυς πέπειρος γένηται, τότε καὶ τὸν οἶνον πόμεθα αὐτοῦ, τὸν ἐὺφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου· εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις τοῦ διὰ καίου Γρηγορίου τοῦ φυτεύσαντός με, καὶ τῶν νῦν ὁσίων Πατέρων τῶν ποτιζόντων με, καὶ δυνάμει τῇ τοῦ ἀυξάνοντός με Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΥΑΓΓΡΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ,

ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΜΟΝΑΧΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΤΑ ΑΙΤΙΑ, ΚΑΙ Η ΚΛΘ' ΗΣΥΧΙΑΝ ΤΟΥΤΩΝ ΠΑΡΑΘΕΣΙΣ.

EVAGRII MONACHI,

Rerum monachalium rationes, earumque juxta quietem appositio.

I. Dictum est in Jeremia hoc : « Et tu ne accipias tibi uxorem in loco isto, quia hæc dicit Dominus de filiis et filiabus et qui generantur in loco

D Α'. Ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ εἴρηται τὸ, « Καὶ σὺ μὴ λάβῃς σεαυτῷ γυναῖκα ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ· ὅτι τάδε λέγει Κύριος περὶ τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων τῶν γεν-

ωμένων ἐν τῇ τόπῳ τούτῳ· Ἐν θανάτῳ νοσερῶ ἀποθανοῦνται. » Τοῦτο δεικνύντος τοῦ λόγου, ὅτι κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « ὁ γαμήσας ἄνθρωπος μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί, καὶ μεμέρισται· καὶ ἡ γαμήσασα γυνὴ μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί. » Καὶ δῆλον, ὡς οὐ μόνον περὶ τῶν κατὰ τὸν γαμικὸν βίον ἐπομένων υἱῶν καὶ θυγατέρων ἐν τῷ προφῆτῃ εἴρηται τὸ, « Ἐν θανάτῳ νοσερῶ ἀποθανοῦνται. » ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν γεννωμένων υἱῶν καὶ θυγατέρων, τούτέστι σαρκικῶν λογισμῶν καὶ ἐπιθυμιῶν, ὡς ἐν τῷ νοσερῶ καὶ ἀσθενεῖ καὶ ἐκλύτῳ φρονήματι τοῦ κόσμου τούτου ἀποθανοῦνται καὶ οὗτοι, καὶ οὐ τῆς ἐπουρανίου καὶ αἰωνίου ζωῆς τεύξονται. « Ὁ δὲ ἄγαμος, » φησὶ, « μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ, » καὶ τοὺς ἀειθαλεῖς καὶ ἀθανάτους τῆς οὐρανίου ζωῆς ποιήσει καρπούς. B

B'. Τοιοῦτος ὁ μοναχὸς, καὶ οὕτως χρῆ εἶναι τὸν μοναχόν, ἀπεχόμενον ἀπὸ γυναικὸς, μὴ ποιοῦντα υἱὸν ἢ θυγατέρα ἐν τῷ τόπῳ τῷ προειρημένῳ· οὐ μὴν δὲ ἄλλα καὶ Χριστοῦ στρατιωτὴν αὐτὸν, ἀμέριμον ὑπάρχειν, πάσης πραγματευτικῆς ἐννοίας τε καὶ πράξεως ἐκτός, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολός φησιν· « Οὐδεὶς στρατεύμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ. » Ἐν τούτοις ἴτω ὁ μοναχὸς μάλιστα ὁ πᾶσαν ὕλην τοῦ κόσμου τούτου καταλιπὼν, καὶ ἐπὶ τὰ ὠραία καὶ καλὰ τῆς ἡσυχίας ἀποτρέχων τρόπαια. Ὡς ὠραία γὰρ καὶ καλὴ τῇ ἡσυχίᾳ ἡ ἀσκησις, ὡς ὠραία δυνως καὶ καλὴ! Ἔστι γὰρ ὁ χρηστὸς ὁ ταύτης ζυγὸς, καὶ τὸ φορτίον ἐλαφρόν· ἡδὺς ὁ βίος, ἡ πρᾶξις στέρ- C
νῃ (57).

Γ'. Βούλει τοιγαροῦν, ἀγαπητὲ, τὸν μονήρη βίον ὡς ἔστιν ἀναλαβεῖν, καὶ ἐπὶ τὰ τῆς ἡσυχίας ἀποτρέχειν τρόπαια; ἄφες ἐκεῖ τοῦ κόσμου τὰς φροντίδας, τὰς τε ἐπὶ τούτων ἀρχάς τε καὶ ἐξουσίας· τούτέστιν αὐλὸς ἔσο, ἀπαθής, πάσης ἐπιθυμίας ἐκτός· ἵνα τῆς ἐκ τούτων περιστάσεως ἀλλότριος γενόμενος, δυνηθῇ ἡσυχάζειν καλῶς. Εἰ μὴ γὰρ τις τούτων ἑαυτὸν ὑπεξάρῃ, οὐκ ἂν δυνηθῇ ταύτην αὐτὴν κατορθῶσαι τὴν πολιτείαν. Τροφῶν βραχέων ἀντέχου καὶ εὐκαταφρονήτων, μὴ πολλῶν καὶ εὐπερισπάστων. Ἐὰν δὲ καὶ ὡς φιλοξενίας χάριν περὶ τὰ πολυτελεῖ λογισμὸς γένηται, ἄφες τοῦτον ἐκεῖ, μὴ ὅλως προσ- D
θῇς αὐτῷ· ἐνεδρεύει γὰρ σε διὰ τούτου ὁ ὑπενα- τίς, ἐνεδρεύει τοῦ ἀποστῆσαι τῆς ἡσυχίας. Ἐχει τὸν Κύριον Ἰησοῦν μεμφόμενον πῶς τὴν τὰ τοιαῦτα σπουδάζουσιν ψυχὴν Μάρθαν, καὶ λέγοντα· Τί « περὶ πολλὰ » εἶ, καὶ « θορυβάξῃ; ἐνός ἐστι χρεία, » τοῦ τὸν θεῖον. φησὶ, λόγον ἀκούειν, καὶ μετὰ τοῦτο ἀκμητὶ παντὸς τοῦ εὐρισκομένου. Διὸ καὶ εὐθὺς ἐπιφέρει λέγων· « Μαρία » γὰρ « τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, ἥτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς. » Ἐχεις δὲ καὶ τῆς ἐν Σαρεφθοῖς χήρας τὸ ὑπόδειγμα, ἐν τίσιν αὐτὴ τὸν προφῆτην ἐξένισσε. Κἂν ἄρτον μόνον ἔχῃς, κἂν

A isto : In morte morbosa morientur³⁸. » Qui sermo indicat, quod, juxta Apostolum, vir « qui cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quo modo placeat uxori, et divisus est; et mulier quæ nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quo modo placeat viro³⁷. » Atqui manifestum est quod non solum de filiis et filiabus ex connubiali vita proventuris dictum sit apud prophetam illud : « In morte morbosa morientur; » sed etiam de filiis et filiabus in corde eorum natis, hoc est, carnalibus cogitationibus et cupiditatibus, quod in morbo et infirmo languidoque mundi hujus consilio illi quoque morientur, nec vitam consequentur cælestem ac perpetuam. « Qui » autem « sine uxore est, » inquit, « sollicitus est quæ Domini sunt, quo modo placeat Domino³⁸, » et semper vividos immortalesque cælestis vitæ fructus producet.

II. Talis est monachus, et ita se habere decet monachum, qui nempe abstineat a muliere, nec gignat filium aut filiam in prædicto loco; quin etiam sit Christi miles materiæ expers, curæ vacuus, extra omnem negotiosam cogitationem actionemque positus, quemadmodum et Apostolus ait : « Nemo militans implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat qui ipsum militem conscripsit³⁹. » In hisce progrediatur monachus, præcipue qui universam sæculi hujus materiam dereliquit, et ad speciosa præclaraque quietis tropæa accurrit. Quam speciosa enim et præclara per quietem exercitatio monastica, quam speciosa vere ac præclara! Est quippe suave jugum illius, et onus leve⁴⁰; dulcis vita, jucunda operatio.

III. Vis igitur, dilecte, monasticam vitam qualis est capessere, et ad quietis tropæa recurrere? illic dimitte mundi curas, illisque præsidentes principatus ac potestates; hoc est, expers sis materiæ, et affectuum, atque extra omnem cupiditatem, ut ab incommodis quæ inde exoriuntur alienus, præclare tranquillam vitam possis ducere. Nisi enim quis se ab illis subtraxerit, in hac vitæ ratione nequaquam poterit proficere. Cibum brevem et nullius pretii, non autem multum ac magna cura egentem cape. Quod si prætextu hospitalitatis de sumptuoso in mentem venerit, eam abjice cogitationem, nec illi adhæreas. Per illam quippe insidiatur tibi adversarius, insidiatur quo te a quiete avertat. Habes Domini- I
num Jesum, qui Martham, animam ista consecrantem arguit quodammodo, ac dicit : Quare « erga plurima » versaris et « turbaris? Unum est necessarium, » nempe, inquit, divinum audire verbum; post quod cætera hæc sine labore inveniuntur. Unde statim subdit, dicens : « Maria » enim « bonam partem elegit, quæ non auferetur ab ea⁴¹. » Habes pariter Sarephthanæ viduæ exemplum, in quibusnam illa prophetam hospitio suscepit⁴².

³⁸ Jerem. xvi, 2, 3, 4. ³⁷ I Cor. vii, 33, 34. ³⁹ Ibid. 32. ⁴⁰ II Tim. ii, 4. ⁴¹ Matth. xi, 30. ⁴² Luc. x, 41, 42. ⁴³ III Reg. xvi, 10 sqq.

(57) Theodor. τερπνὴ, quæ vera est scriptura.

Licet panem duntaxat habueris, aut sal, aut aquam, potes per hæc mercedem hospitalitatis acquirere; quod si ne illa quidem habueris, tantummodo autem bono affectu peregrinum exceperis benignoque sermone eum donaveris, consimili ratione potes hospitalitatis mercedem consequi. Dictum est enim : « Verbum melius quam datum ⁴³. »

IV. Hæc de elemosyna sentire debes. Ne igitur desideraveris opes habere ad distributionem erga pauperes. Nam hæc quoque mali fraus est, quæ ad vanam gloriam sæpe vergit, mentemque in negotiationis causas injicit. Habes in Evangelio a Domino Jesu testimonio ornatam viduam, quæ per duo duntaxat minuta, divitum affectum ac vires superavit. « Illi enim, » inquit, « ex abundanti miserunt in gazophylacium; hæc vero omnia quæ habuit ⁴⁴. » Quod autem spectat ad vestes, noli desiderare multorum superfluumque vestimentorum possessionem, provide tantum de iis quæ ad necessitatem corporis suffectura sunt. Jacta potius super Dominum curam tuam, et ipse tibi providebit ⁴⁵. Ipsi quippe, inquit, cura est de nobis ⁴⁶. Si alimentis vel vestibus indigeas, ne erubescas tibi ab aliis oblata accipere; hoc namque est superbix species. At si tu hisce abundaveris, ei qui caret tradito. Sic Deus vult famulis suis subveniri. Quocirca ad Corinthios scribens Apostolus, de inopibus dixit : « Vestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut et illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum; ut fiat æqualitas, sicut scriptum est : Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non minoravit ⁴⁷. » Obtinens ergo præsentī temporī necessaria, de futuro ne sis sollicitus, verbi gratia in diem unum, vel hebdomadem, vel annum, aut menses. Nondum enim elapso crastino, idipsum tempus necessaria suppeditabit, præsertim si regnum cælorum justitiamque Dei quæsieris. Ait quippe Dominus : « Quærite regnum Dei, et justitiam ejus; et hæc omnia adjicientur vobis ⁴⁸. » τείτε γὰρ, φησὶν ὁ Κύριος, « τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. »

V. Ne habeas apud te puerum, ne forte adversarius per eum aliquod in te moveat scandalum, conturbetque animum tuum, ut de cibis maxime sumptuosius curam gerat. Neque enim amplius poteris solus de te esse sollicitus; atque si ea cogitatio quasi propter corporis requiem subierit, tu tamen quod præstantius est considera, spiritalem inquam quietem : revera enim melior est spiritalis refectio corporali. Quod si juvandi pueri gratia in mentem venerit, ne credas : hoc enim non est nostri muneris; ad alios pertinet opus, sanctos videlicet cœnobiorum patres. Tui solius commodum specta et silentii quietisque mores amplectere. Noli amare habitationem cum hominibus materiæ addictis ac negotiosis; aut solus mane, aut cum fratribus ma-

ύδωρ, δύνασαι ἐν τοῦτοις τῆς φιλοξενίας ποιῆσαι τὸν μισθόν· καὶ δὲ μὴ ταῦτα ἔχης, μόνων δὲ προθέσει ἀγαθῇ ὑποδέξῃ τὸν ξένον, καὶ λόγον εὐχρηστον αὐτῷ ἀποδῆς, ὡσαύτως δύνασαι τῆς φιλοξενίας πορίσασθαι τὸν μισθόν· ἀγαθὸν γὰρ εἴρηται λόγος ὑπὲρ δόμα.

Δ'. Τοιαῦτα ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης σε δεῖ φρονεῖν. Ἄρα οὖν μὴ ἐπιθυμῆσης πλοῦτον ἔχειν πρὸς διάδοσιν τῶν πενήτων. Ἔστι γὰρ καὶ αὕτη ἀπάτη τοῦ πονηροῦ, πρὸς κενοδοξίαν πολλάκις προσερχομένη, καὶ εἰς πολυπραγμοσύνης αἰτίαις ἐμβάλλουσα τὸν νοῦν. Ἐχεις ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὑπὸ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ μαρτυρουμένην ἡγρὰν, διὰ δύο μόνων λεπτῶν τὴν τῶν πλουσίων ὑπερβέβηκυϊαν προαίρεσιν τε καὶ δύναμιν. « Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, » φησὶν, « ἐκ τοῦ περυσίου ἐθαλόν ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ, αὕτη δὲ ἄπασαν ἑαυτῆς τὴν ὑπαρξιν. » Περὶ δὲ ἱματίων, μὴ ἐπιθυμῆσης περισσὰ ἔχειν ἱμάτια, τὰ ἀρκοῦντα τῇ ἀνάγκῃ τοῦ σώματος προνοοῦ. Ἐπὶ ῥόβον μᾶλλον ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ αὐτὸς σου προνοήσεται. Αὐτῷ γὰρ, φησὶ, μέλει περὶ ἡμῶν. Ἐὰν δὲ τροφὴν ἢ ἱματίων, μὴ αἰσχυνοῦς τὰ παρ' ἐτέρων σοι προσφερόμενα λαβεῖν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὑπερηφανίας εἶδος. Ἐὰν δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τοῦτοις περισσεύης, ἴδου τῷ ὑστερουμένῳ. Οὕτως ὁ Θεὸς τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας οἰκονομεῖσθαι βούλεται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος πρὸς Κορινθίους γράφων, περὶ τῶν ὑστερουμένων ἔλεγε· « Τὸ ὑμῶν περισσεύμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα, ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περισσεύμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένηται ἰσότης, καθὰ γέγραπται· Ὁ τὸ πολὺ, οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἧλαττόνησεν. » Ἐχον τοίνυν τοῦ ἐνεστώτος καιροῦ τὰ δέοντα, εἰς τὸν μέλλοντα μὴ μεριμνήσης καιρὸν· οἶον, ἡμέρας μιᾶς, ἢ ἑβδομάδος, ἢ ἐνιαυτοῦ, ἢ μηνῶν. Ἐνεστικτός γὰρ τοῦ τῆς αὔριον καιροῦ, αὐτὸς ὁ καιρὸς ἐπιχορηγήσει τὰ δέοντα, ζητοῦντός σου μάλιστα τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ. « Ζητοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα

Ε'. Μὴ κτήσῃ παῖδα· μήποτε σοι ὁ ὑπεναντίας διὰ τοῦτου κινήσῃ σκάνδαλόν τι, καὶ ἐκθορυβῇ σου τὸ φρόνημα τῶν πολυτελεστάτων τροφῶν φροντίζεσθαι. Οὐ γὰρ δυνήσῃ μόνος εἶτι σεαυτοῦ φροντίζειν· καὶ ὡς πρὸς σωματικὴν ἀνάπαυσιν ἐπέλθῃ ὁ λογισμὸς, ἀλλὰ τὸ χρεῖστον ἐννοεῖ· λέγω δὲ τὴν πνευματικὴν ἀνάπαυσιν· χρεῖστων γὰρ ἐστὶν ὡς ἀληθῶς ἡ πνευματικὴ ἀνάπαυσις τῆς σωματικῆς. Καὶ ὡφελείας τοῦ παιδὸς χάριν προσέβαλλε τῇ γνώμῃ, μὴ πεισθῇς αὐτῷ· οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦτο ἡμέτερον ἔργον· ἐτέρων ἐστὶ τῶν ἐν κοινῷ ἁγίων πατέρων. Σεαυτοῦ μόνου τῆς ὡφελείας φροντίζεις, καὶ τὸν τῆς ἡσυχίας περιποιῶ τρόπον. Μὴ ἀγαπήσῃς οἰκῆσαι μετὰ ἀνθρώπων ὕλικῶν καὶ ἐμπεριστάτων· ἢ μόνος οἰκεῖ, ἢ μετὰ ἀδελφῶν τῶν ἀλλῶν καὶ ὁμοφρόνων σου. Ὁ

⁴³ Eccli. xiii, 16, 28. ⁴⁴ Marc. xii, 44. ⁴⁵ Psal. lvi, 25. ⁴⁶ I Petr. v, 7. ⁴⁷ II Cor. viii, 14, 15; Exod. xvi, 18. ⁴⁸ Matth. vi, 33.

γὰρ μετὰ ἀνθρώπων ὕλικῶν καὶ ἐμπεριστάτων κί-
κων· πάντως κοινωνήσει καὶ αὐτὸς τῇ τούτων περι-
στάσει, καὶ δουλεύσει ἀνθρωπίναις ἐπιταγαῖς, λα-
λαῖς τε ματαλαῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι δεινοῖς,
ὀργῇ, λύπῃ, μανίᾳ τῶν ὕλων, φόβῳ, τῷ σκανδάλῳ.
Γονικαῖς μερίμναις ἢ συγγενικαῖς φιλαῖς μὴ συν-
απαχθῆς· ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς τούτους αὐτοὺς συν-
εχεῖς συντυχίας παραιτοῦ, μήποτε σε ἀποσυλήσωσι
τῆς ἐν τῷ κελλίῳ ἡσυχίας, καὶ περὶ τὰς ἑαυτῶν
περιστάσεις ἀγάγῳσιν. « Ἀφες, » φησὶν ὁ Κύριος,
« τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς· σὺ δὲ
δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι. » Ἐάν δὲ καὶ τὸ κελλίον ἐν ᾧ
καθέσῃ εὐπερίστατον ᾖ, φεῦγε, καὶ αὐτοῦ μὴ φείσῃ,
μὴ ἐκλυθῆς εἰς ἀγάπην αὐτοῦ· πάντα ποιεῖ, πάντα
πράττει, πῶς δυνήσῃ ἡσυχάσαι καὶ σχολάσαι, καὶ
σπουδᾶσαι γενέσθαι ἐν τοῖς τοῦ Θεοῦ θελήμασι, καὶ
ἐν τῇ πάλῃ τῶν ἀοράτων.

Γ'. Εἰ μὴ δύνασαι ῥαδίως ἡσυχᾶσαι ἐν τοῖς σοῖς
μέρεσι, ὅς σου ἐπὶ ξενιτείαν τὴν πρόθεσιν, καὶ ἐπὶ
ταύτην αὐτὴν κατὰσπευδὲ σου τὸν λογισμὸν. Γενοῦ
καθάπερ τις πραγματευτὴς ἄριστος, τὰ πάντα πρὸς
ἡσυχίαν δοκιμάζων, καὶ τὰ πρὸς ταύτην ἡσυχὰ καὶ
χρήσιμα διὰ πάντων κατέχων. Πλὴν λέγω σοι, ξενι-
τείαν ἀγάπα· ἀπαλλάττει γὰρ σε τῶν κατὰ τὴν
ἰδίαν χώραν περιστάσεων, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἡσυ-
χίαν ὠφελείας μόνον ἀπολαβεῖν ποιεῖ. Τὰς ἐν πόλει
διατριβὰς φεῦγε, καὶ τὰς ἐν ἐρημίᾳ καρτέρησον.
« Ἰδοὺ » γὰρ, φησὶν ὁ ἅγιος, « ἐμάκρυνα φυγαδεύων,
καὶ ἠύλισθην ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Εἰ δυνατόν, τὸ καθ-
όλου εἰς πόλιν μὴ ἀπαντήσῃς· οὐδὲν γὰρ εὐχρηστον,
οὐδὲν χρήσιμον, οὐδὲν ὠφέλιμον τῇ πολιτείᾳ σου
ἐκεῖ θεάσῃ. « Εἶδον, » φησὶ πάλιν ὁ ἅγιος, « ἀνομίαν
καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει. » Τοὺς οὖν ἰδίους καὶ
ἀπερισπάστους διώκε τόπους, μὴ δειλιάσῃς εἶχον (58)
αὐτῶν. Ἐάν δὲ καὶ δαιμόνων φαντασίας ἐκεῖ θεάσῃ,
μὴ πτοηθῇς, μηδὲ ἀποφύγῃς τὸ στάδιον τῆς ἡμε-
τέρας ὠφελείας· ἀπόδωκε ὑπόμεινον, καὶ ὅψει τοῦ
Θεοῦ τὰ μεγαλεῖα, τὴν ἀντιληψίν, τὴν κηδεμονίαν,
τὴν ἄλλην ἅπασαν ἐπὶ σωτηρίᾳ πληροφορίαν. « Προσ-
εδεχόμεν » γὰρ, φησὶν ὁ μακάριος ἀνὴρ, « τὸν σώ-
ζοντά με ἀπὸ ὀλιγοψυχίας καὶ ἀπὸ καταιγίδος. » Μή
σου νικήσῃ ῥέμβους ἐπιθυμία τὴν προαίρεσιν·
« Ῥεμβασμὸς » γὰρ « μετὰ ἐπιθυμίας, μεταλλεύει
νοῦν ἄκακον. » Πολλοὶ διὰ τοῦτο πειρασμοί. Φοβοῦ τὸ
πταίσμα, καὶ ἐν τῷ κελλίῳ σου ἑδραῖος ἔσο.

Ζ'. Ἐάν φίλους ἔχῃς, φεῦγε τούτων τὰς συνεχεῖς
συντυχίας· διὰ μακροῦ γὰρ αὐτοῖς συντυχάνων
εὐχρηστος ἔσῃ. Ἐάν δὲ καὶ κατανόησῃς διὰ τούτων
αὐτῶν βλάβην σοι γινομένην, μηδὲ ὅλως ἐγγίσης.
Φίλους γὰρ ἔχειν σε χρή τοὺς ὠφελίμους καὶ συμ-
βαλλομένους σου τῇ πολιτείᾳ. Φεῦγε καὶ τῶν πονη-
ρῶν ἀνδρῶν καὶ μαχίμων τὰς συντυχίας· μηδὲν
τούτων συνοικήσῃς· ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰς φαύλας αὐ-
τῶν προθέσεις παραιτοῦ· οὔτε γὰρ Θεῷ προσοι-

A teria carentibus, tibi que consentaneis. Nam qui
habitat cum hominibus materialibus ac impeditis,
et ipse prorsus eorum turbulenti status particeps
futurus est, servietque humanis mandatis, vanis
colloquiis, cæterisque omnibus vitis, iræ, tristitiæ,
insaniæ erga res materiales, timori, scandalo. Ne
corripiaris curis parentalibus, aut cognatorum
amicitiis : quinimo et assiduos cum iis congressus
vita, ne forte a cellæ quiete te auferant, et ad sua
traducant negotia. « Dimittite, » inquit Dominus,
« mortuos sepelire mortuos suos ; tu vero veni, se-
quere me ». Si vero cessa in qua resides impedi-
mento sit, fugito, neque illi parcas, nec in amo-
rem ejus resolvaris : omnia fac, omnia age, quo
tranquille vivere et vacare queas, nec non contende
B in Dei voluntatibus ac in pugna adversus invisibilia
consistere.

VI. Si in tua regione non potes facile vitam
quietam ducere, propositum tuum ad peregrinationem
tradito, atque ad illam ipsam incita animum
tuum. Esto velut optimus negotiator, cuncta ad
quietem probans, quæque ad eam constabiliendam
conducunt omnino retinens. Cæterum dico tibi,
peregrinationem dilige ; te enim ab incommodita-
tibus patriæ tuæ liberabit, efficietque ut solus silen-
tii emolumento fruaris. In urbe commorari fuge,
in solitudine perdura. « Ecce » enim, ait sanctius
vir, « elongavi fugiens, et mansi in solitudine ». Si
fieri potest, nullatenus ad urbem proficiscaris ;
nihil quippe commodum, nihil utile, nihil conduci-
bile professioni tuæ illic intueberis. Iterum ait
sanctus : « Vidi iniquitatem et contradictionem in
civitate ». Loca ergo secreta et quietia sectare,
neque formides illorum inopiam. Quod si illic dæ-
monum spectra apparuerint, noli terreri, neque a
stadio emolumenti nostri aufugias : interritus per-
mane, et « magnalia » Dei conspices, auxilium,
curam, reliquamque omnem de salute plenitudinem.
« Expectabam » enim, ait beatus ille vir, « eum qui
salvum me fecit a pusillanimitate spiritus et a
tempestate ». Vagationis desiderium animi tui
sententiam non vincat : « Inconstantia » enim « cum
concupiscentia, transvertit sensum sine mali-
tia ». Multæ ea de causa existunt contentio-
D nes. Time casum, et in cella tua stabilis firmus-
que sis.

VII. Si amicos habueris, continuos cum illis
congressus fuge : cum enim longa per intervalla
collocutus eis fueris, utilis eris. Sin vero senseris
tibi per eosdem damnum afferri, nullatenus appro-
pinques. Nam oportet habere te amicos utiles et
ad vitam tuam institutum aptos. Sed et fugito pravo-
rum virorum et pugnacium congressus ; cum horum
nullo ne habites ; quinimo pravos illorum intentio-
nes repudia ; non enim Deo adhaerent, neque in

⁵⁸ Matth. viii, 22. ⁵⁹ Psal. lrv, 8. ⁶⁰ ibid. 10.

⁶¹ Exod. xiv, 13. ⁶² Psal. lrv, 9. ⁶³ Sap. iv, 12.

(58) An παρών ex Theodor. ?

PATROL. GR. XL.

eo permanent. Pacifici homines amici tibi sint, fratres spirituales, Patres sancti : hos namque eo modo appellavit Dominus, dicens : « Mater mea et fratres mei et patres hi sunt qui faciunt voluntatem Patris mei qui in cœlis est⁵⁵. » Cum distractis seu negotiosis noli commorari, neque ad convivium cum ipsis pergas; ne te forsitan ad suās deceptiones trahant, et a silentii tranquillitatisque disciplina abducant : hic est namque in illis affectus. Ne declines aurem tuam ad eorum sermones, neque sensa cordis eorum admittas. Nam re vera noxii sunt. Ad fideles terræ sit tibi desiderium, et labor cordis tui in æmulationem luctus eorum. « Oculi » enim « mei ad fideles terræ, ut sedeant ipsi mecum⁵⁶. » Quodsi quispiam ex iis qui secundum charitatem Dei incedunt, ad te veniens, ad manducandum te invitaverit, ac volueris proficisci, proficiscere quidem, sed cito revertere ad cellam tuam. Si fieri potest, extra eam ne dormieris unquam; ut in te semper maneat quietis gratia; et hujus propositi cultum absque impedimento retinebis.

VIII. Non sis lautorum ciborum cupidus, nec illecebræ deliciarum. « Nam quæ in deliciis est, vivens mortua est, » quemadmodum ait Apostolus⁵⁷. Ne cibis extraneorum satiaveris ventrem tuum, ut ne tibi eorum cupiditas obveniat, atque desiderium externarum mensarum inferat. Dictum quippe fuit : « Ne seducaris saturitate ventris⁵⁸. » Quod si te videris assidue extra cellam tuam vocari, recusa. Noxia enim est continua extra cellam tuam commoratio; gratiam aufert, obnubilat prudentiam, ardorem restringit. Vide mihi dolium vini, quod multo tempore in eodem loco exstitit, manetque inconcussum, quo pacto vinum reddat splendidum, sedatum, odoriferum; contra si huc illucque circumferatur, turbidum, tetricum, omnem simul ex facis vitio contractam injucunditatem exhibens. Cum hoc ergo te ipsum conferens, quod usui est experire, absconde multorum affectus, ne mens tua distrahatur, et quietis modum conturbet. Operari manibus cura, idque pro viribus die ac nocte, ne quem graves, quin potius aliis tribuas, quemadmodum hortatur ac dicit sacer apostolus Paulus⁵⁹; ut in eo etiam tædii dæmonem vincas, cæterasque omnes hostis cupiditates avellas. Adjacet enim pigritiæ tædii dæmon, atque in desideriis est; sicut inquit⁶⁰. Traditionis et acceptionis peccatum effugas. Sive ergo vendis, sive emis, parum te de justo pretio fraudas, ne in mores nimium exactos aut erga pretium lucri cupidus inductus, ad noxias animæ causas decidas, contentionem, perjurium, per sermonis tui permutationem; atque in iis venerandam instituti nostri dignitatem contumelia et ignominia alicias. Eo modo ipse co-

A κεινώνται, οὔτε μὴν παραμένουσιν. Ἄνδρες εἰρηνικοὶ ἔστωσαν φίλοι σοι, ἀδελφοὶ πνευματικοί, Πατέρες ἅγιοι. Τούτους γὰρ οὕτως καὶ ὁ Κύριος ἀπεκάλει λέγων· « Μήτηρ μου καὶ ἀδελφοί μου καὶ πατέρες οὗτοί εἰσιν, οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Μετὰ περισπωμένων μὴ συναυλίζου, μηδὲ συμπορευθῆς εἰς συμπόσιον μετ' αὐτῶν· μήποτε σε περὶ τῆς ἑαυτῶν ἀπάτας ἐλκύσωσι, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἡσυχίαν ἐπιστήμης ἀπαγάγωσιν· ἔστι γὰρ τὸ πάθος τοῦτο ἐν αὐτοῖς· μὴ ἐκκλίνης τὸ οὖς σου εἰς τοὺς λόγους αὐτῶν, καὶ ἐννοίας καρδίας αὐτῶν μὴ παραδέξῃ. Εἰσὶ γὰρ ὄντως ἐπιζητῆμοι. Ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς ἔστω σοι ὁ πόθος, καὶ ὁ πόνος τῆς καρδίας σου εἰς ζῆλον πένθους αὐτῶν. « Οἱ ὀφθαλμοί μου » γὰρ « ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς, τοῦ συγκαθῆσθαι αὐτοὺς μετ' ἐμοῦ. » Ἐὰν δέ τις καὶ τῶν κατὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πορευομένων, ἐλθὼν πρὸς σέ ἐπὶ τὸ φαγεῖν προσκαλέσεται σε, καὶ θέλεις ὑπάγειν, ὑπάγε μὲν, τάχιον δὲ ἐν τῷ κελλίῳ σου ὑπόστρεφε. Εἰ δυνατόν, ἐκτὸς τούτου μὴ καθευδῆσθαι ποτέ· ἵνα διαπαντός σοι παραμείνῃ τῆς ἡσυχίας ἡ χάρις, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ προθέσεως ἀνεμ-πόδιτον ἔξεις τὴν λατρείαν.

H'. Μὴ γίνου ἐπιθυμητῆς βρωμάτων καλῶν, καὶ τῶν κατὰ τὴν σπατάλην ἀπατῶν. « Ἡ γὰρ σπαταλῶσα, ζῶσα τέθνηκεν, » ὥς καὶ ὁ Ἀπόστολός φησι. Μὴ χορτάσης τὴν κοιλίαν σου ἐν βρώμασιν ἁλλοτρίων, ἵνα μὴ πόθος σοι τούτων γένηται, καὶ περὶ τὰς ἔξω τραπέζας ἐμποίησθαι σοι τὸν πόθον. Εἴρηται γὰρ· « Μὴ ἀπατᾷσθαι χορτάσις κοιλίας. » Ἐὰν δὲ καὶ συνεῶς ἔξω τοῦ κελλίου σου θεάσθαι σεαυτὸν προσκαλούμενον, παραιτοῦ. Ἔστι γὰρ ἐπιζητῆμιος ἡ ἔξω τοῦ κελλίου σου συνεχῆς διατριβή· ἀφαιρεῖται τὴν χάριν, σκοτεῖ τὸ φρόνημα, μαραίνει τὸν πόθον. Ἴδε μοι κεράμιον οἴνου πλείστον ἐγχρονίσαν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ κείμενον ἀσάλευτον, πῶς παρσχευάζει τὸν οἶνον λαμπρὸν, καθιστάμενον, εὐώδη· ἐὰν δὲ ὧδε κάκεισε περιφέρηται, τεταραγμένον, συγγνὸν, πάσης ὁμοῦ τῆς ἐκ τῆς τρυγίας κακίας τὴν ἀηδίαν ἐπιδεικνύμενον. Τοιγαροῦν τούτῳ παραπλησιάσας σεαυτὸν, πειρῶ τῆς ὠφελείας, κόπτε τῶν πολλῶν τὰς σχέσεις, μὴ σου ὁ νοῦς περισπαστικός (59) γένηται, καὶ τὸν τῆς ἡσυχίας ταραξὴν τρόπον. Ἐργασίας χειρῶν φρόντιζε, καὶ τοῦτο αὐτὸ, εἰ δυνατόν, νυκτὸς καὶ ἡμέρας, πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τινα, μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τὸ μεταδιδόναι, καθάπερ καὶ παραινεῖ λέγων ὁ ἱερὸς ἀπόστολος Παῦλος· ἵνα δὴ καὶ ἐν τούτῳ τὸν τῆς ἀκηδίας καταπαλάσης δαίμονα, καὶ τὰς ἄλλας πάσας ἐπιθυμίας τοῦ ἐχθροῦ διάρρηξ. Ἐπίκειται γὰρ τῇ ἀργίᾳ ὁ τῆς ἀκηδίας δαίμων, καὶ ἐν ἐπιθυμίαις ἐστίν, ὥς φησιν. Ἀποδόσεως καὶ λήψεως οὐκ (60) ἐκφεύξῃ ἁμαρτίαν. Εἴτε οὖν πωλεῖς, εἴτε ἀγοράζεις, μικρὸν τι τοῦ ἔσου ζημίωσον σεαυτὸν· μὴ τοῖς κατ' ἀκρίθειαν ἢ τοῖς περὶ τὴν τιμὴν φιλοκορδεῖας ἐπενεχθεὶς τρόποις, ἐλὶ τὰ βλαβερά τῶν τῆς ψυχῆς αἰτιῶν καταπέσης, φιλο-

⁵⁵ Matth. xii, 50. ⁵⁶ Psal. c, 6. ⁵⁷ I Tim. v, 6. Ephes. iv, 28. ⁵⁸ Prov. xiii, 4.

(59) Αἱ περιστάσεις.

⁵⁹ Prov. xxiv, 15. ⁶⁰ I Thess. ii, 9, et II, iii, 8;

(60) Forte οὐ vacat.

νεικίας, ἐπιπορκίας, ταῖς τῶν λόγων σου ἐναλλαγαῖς, καὶ ἐν τοῖς τοιοῦτοις τὴν ἐντιμον τῆς ἡμετέρας προθέσεως ἀτιμάσης καὶ κατατρυχῆς ἀξίαν. Οὕτως καὶ αὐτὸς ἐννοῶν ἀποδόσεώς σου καὶ λήψεώς σου φυλάσσου. Εἰ δὲ τὸ κρεῖττον αἰρῇ, καὶ ἔστι σοι τοῦτο δυνατὸν, ἐπὶ ἑτερόν τινα πιστὸν ἄνδρα παρὰ ῥήψόν σου τὴν φροντίδα, ὅπως οὕτως εὐθυμος γενόμενος, χρηστὴς καὶ ἐπιχαρεὶς ἔξεις τὰς ἐλπίδας.

Θ. Ταῦτά σοι οὕτως παραινεῖν οἶδε τὰ χρήσιμα ὁ τῆς ἡσυχίας τρόπος. Φέρε δὴ καὶ τῶν ἐξῆς ἐπιφερομένων ἐν αὐτῇ πραγμάτων παραθήσομαι σοι τὸν νοῦν· σὺ δὲ μοι ἄκουε, καὶ ποιεῖς ἃ ἐντέλλομαι σοι. Καθεζόμενος ἐν τῷ κελλίῳ σου, συνάγαγέ σου τὸν νοῦν· μνήσθητι ἡμέρας θανάτου· ἴδε τότε τοῦ σώματος τὴν νέκρωσιν· ἐννόει τὴν συμφορὰν· λάβε τὸν πόνον· κατάνωθι τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ματαιότητος· ἐπιμέλῃσαι τῆς τε ἐπιεικειας καὶ τῆς σπουδῆς, ἵνα δυνήθῃς διαπαντὸς μένειν τῇ αὐτῇ προθέσει τῆς ἡσυχίας. καὶ μὴ ἀσθενήσας. Μνήσθητι δὲ καὶ τῆς ἐν τῷ ᾧδῃ νυνὶ καταστάσεως· λογιζοῦ τὸ πῶς ἄρα εἰσὶν ἐκεῖ αἱ ψυχαί, ἐν ποίῳ πικροτάτῃ σιωπῇ, ἢ ἐν ποίῳ δεινοτάτῳ στεναγμῷ, ἢ λίχῳ φόβῳ ἢ ἀγωνίῃ, ἢ τίνι προσδοκίᾳ· τὴν ἀπαστον ὁδύνην, τὸ ψυχικὸν καὶ ἀπέραντον δάκρυον. Ἀλλὰ καὶ ἡμέρας ἀναστάσεως καὶ παραστάσεως μνήσθητι τῆς πρὸς τὸν Θεόν· φαντάζου τὸ φοβερόν καὶ φρικτῶδες ἐκεῖνο κρίμα· ἄγε εἰς μέσον τὰ ἀποκείμενα τοῖς ἁμαρτάνουσιν, αἰσχύνῃ τὴν κατενώπιον Θεοῦ καὶ Χριστοῦ αὐτοῦ, ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, ἔξουσίων, καὶ πάντων ἀνθρώπων· τὰ τε κολαστήρια πάντα, τὸ πῦρ αἰώνιον, τὸν σκόληκα τὸν ἀτελεύτητον, τὸν τάρταρον, τὸ σκότος, τὸν ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις τῶν ὀδόντων βρυγμὸν, τοὺς φόβους καὶ τὰς βασάνους. Ἄγε δὴ καὶ τὰ τοῖς δικαίοις ἀποκείμενα ἀγαθὰ, παρῥησίαν τὴν μετὰ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Χριστοῦ αὐτοῦ, ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, ἔξουσίων, καὶ παντὸς τοῦ δήμου, βασιλείαν καὶ τὰ ταύτης δωρήματα, τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν· ἐκατέρων τούτων τὴν μνήμην ἄγε σεαυτῷ· καὶ ἐπὶ μὲν τῇ τῶν ἁμαρτωλῶν κρίσει στέναζε, δάκρυε, πένθους ἐνδύσαι τὴν ἰδέαν, φοβούμενος μὴ καὶ σὺ αὐτὸς ἐν τοῦτοις γένῃ· ἐπὶ δὲ τοῖς δικαίοις ἀποκειμένοις ἀγαθοῖς χαῖρε καὶ ἀγαλλία καὶ εὐφραίνου· καὶ τούτων μὲν σπουδάσον ἀπολαῦσαι, ἐκείνων δὲ ἄλλοτριουῖσθαι· ὅρα μὴ ἐπιλάβῃ τούτων ποτὲ, κἂν ἐνδὸν ἐν τῷ κελλίῳ σου τυγχάνῃς. κἂν ἔξω που, τῆς ἐκ τούτων μνήμης μὴ παρὰ ῥήψης σου τὸ φρόνημα· ὅπως κἂν διὰ τούτων τοὺς βυπαρούς καὶ βλαβερούς ἐκφύξῃ λογισμούς.

Ι. Νηστεία σοι ἔστω ὅση δύναμις κατενώπιον Κυρίου. Αὕτη σου τὰς ἀνομίαις καὶ τὰς ἁμαρτίας περικαθαρίζει, σεμνύνει τὴν ψυχὴν, ἀγιάζει τὸ φρόνημα, δαίμονας ἀπελαύνει, Θεὸν ἐγγύς εἶναι παρασκευάζει. Ἀπαξ δὲ τῆς ἡμέρας φαγών, εἰς δεῦτερον μὴ ἐπιποθέσης, ἵνα μὴ πολυδάπανος γένῃ, καὶ ἐκθορυβήσῃ σου τὸ φρόνημα. Ἐνθεν εὐπορήσῃς δυνήσῃ ἐπὶ τὰ τῆς εὐπορίας ἔργα, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ σώματος νεκρῶσαι τὰ πάθη. Ἐὰν δὲ ἀπάντησις ἀδελφῶν γένηται, καὶ ἔστι χρεία, ὥστε καὶ δεῦτερόν σε καὶ τρίτον φαγεῖν, μὴ στυγνᾶσης μηδὲ κατηφῆσης· χαῖρε δὲ μάλλον, ὁπῆκοις τῆς χρείας γινόμενος· καὶ τὸ δεῦτερον ἢ τρίτον φαγών, εὐχαρίσται τῷ Θεῷ, ὅτι νόμον ἀγάπης πε-

gigans, in traditione et acceptione tua cautionem serva. Sed si quod melius est elegeris, idane possis, in alium fidum hominem curam tuam rejice, quo ita factus alacer et tranquillus, spe bona jucundaque perfruaris.

IX. Hæc tibi eo pacto suadere novit commoda

modus quietis. Age vero, etiam rerum quæ deinde in ea continentur sensum tibi apponam; tu vero mihi ausculta, et quæ præcipio tibi exsequere. Cum sedes in cella tua, collige mentem tuam; memento diei mortis; vide tunc corporis mortificationem; cogita calamitatem; laborem doloremque assume; condemna vanitatem hujus mundi; curam gere modestiæ et sedulitatis, ut possis manere semper in eodem quietæ vitæ proposito, nec in infirmitatem incidas. Memor quoque esto status præsentis in inferno; reputa quemadmodum illic degant animæ, in quo amarissimo silentio, aut in quo acerbissimo gemitu, in quali timore, anxietate, expectatione quâvis: [reputa] nunquam desinentem dolorem, lacrymas animæ quæ sine carent. Sed et recordare diei resurrectionis ac exhibitionis coram Deo; imaginare tremendum et horribile illud iudicium; profer in medium quæ peccatoribus reposita sunt, ignominiam in conspectu Dei et Christi ejus, angelorum, archangelorum, potestatum, cunctorumque hominum; item supplicia omnia, ignem æternum, vermem immortalem, tartarum, tenebras, et super hæc universa stridorem dentium, terrores ac tormenta. Profer quoque ea quæ justis reposita sunt: bona, fiduciam cum Deo Patre et Christo ejus, angelis, archangelis, potestatibus, atque omni populo, regnum, ejusque dona, gaudium, voluptatem. Horum utrorumque memoriam adduc in mentem tuam; ac de peccatorum quidem iudicio ingemisce, fle, indue habitum luctus, veritus ne tu quoque in illis consistas; de bonis vero quæ justis reposita sunt, gande et exulta et lætare; atque tum his frui contende, tum ab illis esse alienus. Cave ne unquam horum obliviscaris, sive intra in cella tua sis, sive extra alicubi; mentem tuam noli ab horum recordatione avertere; quo vel per ea sordidas noxiasque cogitationes effugas.

X. Jejunium pro virili coram Deo excole. Illud delicta et peccata tua expiabit; animam ornat, mentem sanctam efficit, pellit dæmones, Deum prope nos adducit. Porro cum semel in die comederis, ne iterum manducare concupiscas, ut non fias sumptuosus, animumque tuum conturbes. Hinc poteris tum ad beneficentiæ opera abundare, tum ipsius corporis affectus exstinguere. Quando autem advenierint fratres, et necesse fuerit te bis terque comedere, ne ingemiscas aut mæstus sis; quin potius gaudeto, quod necessitati obtemperes; atque bis vel ter manducans, gratias age Deo, eo quod legem charitatis impleveris, quodque ipsum sane Deum nostræ

vitæ dispensatorem habiturus sis. Quandoque etiam corporis inavetudo contingit, adeo ut bis et ter sæpiusque edere oporteat; ad id mens tua parata sit. Non enim corporales professionis nostræ labores locum in morbis habere debent, sed quædam remittenda sunt, quo citius ad sanitatem quis reversus, iterum iisdem austeræ vitæ sese exerceat laboribus. Cæterum de abstinence a cibis, nihil divinus sermo, ne manducaremus, prohibuit, sed dixit: « Ecce dedi vobis omnia, quasi olera herbæ⁴¹. Manducate, nihil interrogantes⁴²; » et, « Non quæ intrant in os, coinquant hominem⁴³. » Quocirca a cibis abstinere, id nostræ voluntatis et animæ labor est.

XI. Humi cubationem et vigilias cæterasque austeritates libenter tolera, respiciens ad futuram gloriam quæ revelabitur tibi cum omnibus sanctis. « Non » enim, inquit, « sunt condignæ passionibus huius temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis⁴⁴. » Si animo dejecto es, ora, sicut scriptum est⁴⁵; ora autem cum timore, tremore, et labore, sobrie et vigilantiter. Ita oportet orare, maxime propter malignos malitiæque vacantes inaspectabiles inimicos nostros, qui in hoc nobis negotium facescere volunt. Ii quoties viderint nos ad orationem stare, toties sedulo adoriuntur, eaque menti suggerunt quæ precum tempore nequaquam cogitare et considerare debemus, quo animum nostrum captivum abducant, otiosamque, vanam et inutilem reddant precis postulationem et supplicationem. Inanis enim revera est ac inutilis oratio, petitio, supplicatio, quando non, sicut supra diximus, cum timore et tremore, sobrie ac vigilantiter peracta fuerit. Adhæc ad hominem quidem regem accedens quilibet, cum timore et tremore et cautione, deprecationem eo modo exsequitur. Nonne multo magis Deo cunctorum Domino, et Christo Regi regnantium, et Principi principum consimiliter assistendum est, atque offerenda observatio ac supplicatio? Quoniam Deo gloria in sæcula. Amen.

A πληρωθῶς, καὶ ὡς ὅτι δὴ περ αὐτὸν τὸν Θεὸν ἔξεις τῆς ἡμετέρας ζωῆς οἰκονόμον. Ἔστι δ' ὅτε καὶ ἀβρωστία σώματος συμβαίνει, καὶ δέη, ὥστε καὶ δευτέρον καὶ τρίτον καὶ πολλάκις φαγεῖν, οὕτως ἔστω σοι λελυμένος ὁ λογισμός. Οὐδὲ γὰρ τοὺς σωματικούς τῆς πολιτείας πόνοους, καὶ ἐν ταῖς ἀβρωστίαις ἐπικρατεῖν χρή· ἀλλ' ὑπενδιδόναι τισὶν, ἵνα τάχιον ἐπὶ τὴν εὐρωστίαν ἐπανελθῶν, πάλιν τοῖς αὐτοῖς τῆς πολιτείας ἐγγυμνάσῃται πόνοις. Περὶ δὲ ἀπογῆς βρωμάτων, οὐκ ἐκώλυσέ τι μὴ φαγεῖν ὁ θεὸς λόγος, ἀλλ' εἶπεν· « Ἴδού δέδωκα ὑμῖν πάντα ὡς λάχανα χόρτου. Ἔσθιετε μὴδὲν ἀνακρίνοντες; » καὶ, « Οὐ τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἀνθρώπον. » Τὸ οὖν ἀπέχεσθαι βρωμάτων, τοῦτο τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως ἀν εἶη καὶ ψυχῆς πόνος.

B **IA.** Τὴν χαμευνίαν καὶ τὴν ἀγρυπνίαν καὶ τὰς ἄλλας πάσας κακοπαθείας ἡδέως φέρε. ἀποβλέπων εἰς τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι σοι δόξαν σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις. « Οὐ· γὰρ « ἄξια τὰ παθήματα, » φησὶ, « τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. » Ἐὰν ἀθυμῆς, προσεύχου, καθὼ γέγραπται· προσεύχου δὲ ἐμψόβως, ἐν τρόμῳ, ἐμπένης, νηφαλῶς τε καὶ ἐγρηγορότως. Οὕτω προσεύχεσθαι δεῖ, μάλιστα διὰ τοὺς κακοτρόπους καὶ κακοσχόλους, ἐμπρεᾶζειν ἡμᾶς θέλοντας ἐν τούτῳ τοὺς ἀοράτους ἡμῶν ἐχθρούς. Ὅπνιξα οὗτοι ἰδῶσιν ἡμᾶς προσευχῇ παρισταμένους, τότε δὴ καὶ αὐτοὶ σπουδαίως ἐφίστανται ἡμῖν, ἐκεῖνα ἡμῖν τῷ κῶ ὑποβάλλοντες, ἃ μὴ δεῖ ἐν καιρῷ τοῦ προσεύχεσθαι ἐνθυμεῖσθαι ἢ ἐννοεῖν, ἵνα αἰχμάλωτον ἡμῶν τὸν νοῦν ἀπαγάγωσι, καὶ ἀργὴν καὶ μάταιον καὶ ἀνωφελῆ τὴν ἀπὸ τῆς προσευχῆς δέσιν τε καὶ ἱκετηρίαν ποιήσωσι. Μάταιος γὰρ ὅντως καὶ ἀνωφελὴς ἡ προσευχή καὶ ἡ δέσις καὶ ἡ ἱκετηρία τυγχάνει, ὅταν μὴ, ὡς προείρηται, ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ νηφαλῶς τε καὶ ἐγρηγορότως διατελῇται. Εἴτα ἀνθρώπῳ μὲν βασιλεῖ προσερχόμενός τις, μετὰ φόβου καὶ τρόμου καὶ νήψεως, οὕτως τὴν δέσιν ἀποτελεῖ· οὐ πολλῷ μᾶλλον Θεῷ τῷ Δεσπότη τῶν ὅλων, καὶ Χριστῷ Βασιλεῖ τῶν βασιλευόντων καὶ Ἀρχοντι τῶν ἀρχόντων ὁμοίως παρίστασθαι δεῖ, καὶ ὡσαύτως τὴν δέσιν καὶ ἱκετηρίαν ποιέσθαι; Ὅτι τῷ Θεῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

⁴¹ Gen. ix, 3. ⁴² I Cor. x, 25, 27. ⁴³ Matth. xv, 11. ⁴⁴ Rom. viii, 18. ⁴⁵ Jac. v, 13.

ΕΥΑΓΓΡΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΑΓ' ΚΑΤ' ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ.

EVAGRII MONACHI CAPITULA XXXIII,

Per gradus quosdam disposita consequentiæ.

I. Morbus arquatus seu regius, est habitus pessimus animæ rationalis, per quem tum Deum, tum rerum factarum contemplationem erronee intuetur.

D A'. Ἰκτερος, ἔστιν ἕξις χειρίστη ψυχῆς λογικῆς, καθ' ἣν ἐσφαλμένως Θεὸν τε καὶ τὴν τῶν γεγονότων θεωρίαν ὁρᾷ.

Β. Ὁ πισθότονος, ἐστὶ κακία φύσεως λογικῆς, καθ' ἣν δυσκαμπῆς γίνεται πρὸς ἀρετὴν καὶ γνῶσιν τὴν τοῦ Θεοῦ.

Γ. Σφακελλισμός, ἐστὶ ζέσις καὶ κίνησις θυμοῦ τὸ λογιστικὸν μέρος τῆς ψυχῆς ἐκταράττουσα.

Δ. Τυφλότης, ἐστὶν ἀγνοία τοῦ νοῦ, ταῖς πρακτικαῖς ἀρεταῖς καὶ τῇ τῶν γεγονότων θεωρίᾳ μὴ ἐπιβάλλουσα.

Ε. Παράλυσις, ἐστὶ δυσκίνησις λογιστικῆς ψυχῆς πρὸς τὰς πρακτικὰς ἀρετάς.

Ζ. Γονόρροια, ἐστὶ ῥαθυμία λογικῆς ψυχῆς, καθ' ἣν ἀποβάλλειν τοὺς τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας εἰώθε λόγους.

Ζ'. Ἀποκᾶθις, ἐστὶν ἀδυναμία λογικῆς ψυχῆς, καθ' ἣν τὰς συντελούσας ἀρετάς πρὸς τὴν μὀρφωσιν τοῦ Χριστοῦ εἰώθεν ἀποβάλλειν.

Η. Λέπρα ἀπιστία ἐστὶν λογικῆς ψυχῆς, καθ' ἣν οὐ πληροφορεῖται ψηλαφῶσα τοὺς λόγους.

Θ. Ἐκστασις, ἐστὶ νεῦσις πάλιν πρὸς κακίαν λογικῆς ψυχῆς μετὰ τὴν ἀρετὴν καὶ γνῶσιν τὴν τοῦ Θεοῦ.

Ι. Θάλασις, ἐστὶν ἔξις χειρίστη λογικῆς ψυχῆς, καθ' ἣν μετέρχεται τὰς ἀρετάς οὐ δι' αὐτὸ τὸ καλόν.

ΙΑ. Κολόθωσις ῥινός, ἐστὶ στέρησις ἀρετῆς ἀντιλαμβανομένης εὐωδίας τῆς τοῦ Χριστοῦ.

ΙΒ. Ἀτόπησις, ἐστὶ σκληρία λογικῆς ψυχῆς πρὸς τὴν πνευματικὴν διδασκαλίαν ἀνθέλκουσα.

ΙΓ. Ἐφηλῖς, ἐστὶ πνευματικῆς θεωρίας ἑκπτώσις, ἥ τῆς τῶν γεγονότων θεωρίας οὐκ ἀληθῆς κατανόησις.

ΙΔ. Μογυλαλία, ἐστὶ πάθος τοῦ λογιστικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, καθ' ὃ σκανδαλιζόμενος ἐπὶ τοῖς γινομένοις ἐν παντὶ εὐχαριστεῖν ἀδυνατεῖ τῷ Θεῷ.

ΙΕ. Χωλότης, ἐστὶν ἀδυναμία φύσεως λογικῆς πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν.

ΙΖ. Ὑδρωψ, ἐστὶν ἐκκλισίς λόγος ψυχῆς, καθ' ἣν σθεσθεισῶν τῶν ἀρετῶν ἐπικρατεῖ κακία καὶ ἀγνώστια.

ΙΖ'. Μύρμηξ, ἐστὶν ἄνθρωπος πρακτικὸς τὴν ἐαυτοῦ τροφήν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ παρασκευάζων.

ΙΗ. Χοιρογρύλλιοι, εἰσὶν ἔθνη ἀκάθαρτα τὰς ἐντολάς δεξάμενα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ.

ΙΘ. Ἀδασίλευτοι ἀκρίδες, ψυχὰι λογικαὶ μὴ σαλευόμεναι ὑπὸ τοῦ θανάτου καὶ ὑπὸ τῶν σπερμάτων διατρεφόμεναι.

Κ. Ἀσκαλαβότης, ἐστὶ νοῦς πρακτικὸς, ἐπερείδμενος ἀρεταῖς καὶ κατοικῶν ἐν ταῖς γνῶσεσι τῶν ὑπάντων δυνάμεων.

ΚΑ. Σκύμνος λέοντος, ἐστὶν ἄνθρωπος ἀπαθής ὢν ἐν αὐτῷ γενομένων βασιλεύσας θηρίων.

II. Convulsio in scapulas, est vitium naturæ rationalis, per quod fit inflexibilis ad virtutem Dei-que cognitionem.

III. Mortificatio partis inflammatae seu gangraenae initium, est fervor et motus iracundiae, perturbans partem animæ rationalem.

IV. Cæcitas, est ignorantia mentis, quæ ad activas virtutes rerumque creaturarum contemplationem quasi collimando non tendit.

V. Paralysis seu nervorum dissolutio, est difficultas motus animæ rationalis ad virtutes activas.

VI. Gonorrhœa seu fluxus seminis, est desidiosa animæ rationalis, per quam abjicere spiritualis doctrinæ sermones consuevit.

VII. Crebrius iterata sessio, est impotentia animæ rationalis, per quam virtutes assolet rejicere, quæ conferunt ad formationem Christi (in corde).

VIII. Lepra, est infidelitas animæ rationalis, per quam non plene persuasum habet, dum contrectat ac perscrutatur sermones.

IX. Mentis emotio, est animæ rationalis iterata proclivitas ad malitiam post virtutem Dei-que cognitionem.

X. Contusio, est pessimus habitus animæ rationalis, per quem virtutes sectatur non propter ipsam honestatem.

XI. Truncatio naris, est privatio virtutis, quæ Christi odorem percipiebat.

XII. Aurium mutilatio, est durities animæ rationalis, quæ spiritali doctrinæ quasi contra trahendo resistit.

XIII. Vitium faciei asperæ, est delapsus a contemplatione, aut speculationis rerum creaturarum intelligentia minime vera.

XIV. Linguae hæsitantia, est passio partis rationalis animæ, per quam eadem rationalitas, scandalum passa in his quæ facit, non potest pro omni re gratias agere Deo.

XV. Claudicatio, est impotentia naturæ rationalis ad operationem virtutis.

XVI. Hydrops sive aqua intercus, est irrationalis declinatio animæ, per quam, extinctis virtutibus, malitia et ignorantia dominantur.

XVII. Formica, est homo practicus, seu in agendo positus, in isto sæculo sibi alimentum præparans.

XVIII. Chærogyllii seu porci grunnientes, sunt gentes impuræ, quæ susceperunt præcepta Salvatoris nostri Christi.

XIX. Locustæ regem non habentes, sunt animæ rationales, quas mors non concutit quæque a seminibus aluntur.

XX. Stellio sive animalculum simile lacertæ domorum parietes perreptans, est mens activa innixa virtutibus, inque cœlestium potestatum cognitionibus inhabitans.

XXI. Catulus leonis, est homo absque passionibus, qui regnavit super feras in suam redactas potestatem.

XXII. Gallus, est homo spiritualis cognitione plenus atque aliis animabus annuntians eum qui ab intellectuali sole gignitur diem.

XXIII. Hircus, est vir activus qui recte regit inordinatas, quæ in se ipso sunt, cogitationes.

XXIV. Hirudo sive sanguisuga, est natura impura emungens justum sanguinem ab animabus rationalibus.

XXV. Infernus, est ignorantia naturæ rationalis per privationem contemplationis Dei superveniens.

XXVI. Mulier, est dementia rationales animas ad impuritatem provocans.

XXVII. Terra, est habitus pessimus ex impietate atque injustitia collectus.

XXVIII. Ignis, est malitia naturæ rationalis virtutum Dei corruptrix.

XXIX. Aqua, est falsa notitia exstinctiva veræ cognitionis.

XXX. Oculus deridens, est natura impura Dei cognitionem irridens nulloque habens honore seu aspernans sapientiam in his quæ facta sunt.

XXXI. Corvi, sunt potestates sanctæ, vitiorum peremptrices.

XXXII. Barathra, sunt animæ rationales excavatæ a malitia et ignorantia.

XXXIII. Aquilarum pulli, sunt potestates sanctæ quæ præsumunt ad depellendos impuros.

KB'. Ἀλεκτρυών, ἔστιν ἄνθρωπος πνευματικὸς πληρούμενος γνώσεως καὶ ἐτέραις εὐαγγελιζόμενος ψυχαῖς τὴν παρὰ τοῦ νοητοῦ ἡλίου γενομένην ἡμέραν.

ΚΓ'. Τράγος, ἔστιν ἀνὴρ πρακτικὸς τῶν ἐν αὐτῷ ἀτάκτων λογισμῶν ὀρθῶς καθηγούμενος.

ΚΔ'. Βδέλλα, ἔστι φύσις ἀκάθαρτος τὸ δίκαιον αἶμα ἐκ τῶν λογικῶν ψυχῶν ἐκμυζῶσα.

ΚΕ'. Ἄδης, ἔστιν ἀγνοία φύσεως λογικῆς κατὰ στέρησιν τοῦ Θεοῦ θεωρίας ἐπισυμβαίνουσα.

ΚΖ'. Γυνή, ἔστιν ἀφροσύνη λογικᾶς ψυχᾶς ἐπὶ ἀκαθαρσίαν προσκαλουμένη.

ΚΖ'. Γῆ, ἔστιν ἐξίς χειρίστη ἐξ ἀσεβείας καὶ παρανομίας συλλεγομένη.

ΚΗ'. Πῦρ, ἔστι κακία φύσεως λογικῆς φθαρτικὴ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀρετῶν.

ΚΘ'. Ὑδωρ, ἔστι γνώσις ψευδῆς σβεστικὴ γνώσεως ἀληθοῦς.

Λ'. Ὀφθαλμὸς καταγελῶν, ἔστι φύσις ἀκάθαρτος τῆς τοῦ Θεοῦ καταγελῶσα γνώσεως καὶ ἀτιμάζουσα τὴν ἐν τοῖς γεγονόσι σοφίαν.

ΛΑ'. Κόρακες, εἰσὶ δυνάμεις ἄνιαι, φθαρτικαὶ τῶν κακιῶν.

ΛΒ'. Φάραγες, εἰσὶ ψυχὰς λογικὰς κοιλανθεῖσαι ἀπὸ κακίας καὶ ἀγνοίας.

ΛΓ'. Νεοσσοὶ ἀετῶν, εἰσὶ δυνάμεις ἅγιαι τοὺς ἀκαθάρτους καταβάλλειν πεπιστευμένοι.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

ΚΑΤΑ ΑΛΦΑΒΗΤΟΝ.

EJUSDEM SPIRITUALES SENTENTIE PER ALPHABETUM DISPOSITÆ.

I. Absurdum est eum qui consecratur honores fugere labores, per quos iidem comparantur honores.

II. Vis Deum noscere? Anticipans nosce te ipsum.

III. Ex amicis germanus est is qui occasionum prosperam opportunitatem communicat.

IV. Durum est eum qui parva facit magna de se sapere.

V. Arroganter de se opinari unicuique impedit scientiam.

VI. Vitæ irrationalis ductor est dæmon.

VII. Animæ nobilitas ex validitate manifestatur.

VIII. Ille colit Deum religiose qui non loquitur contra se.

IX. Templum Dei homo irreprehensibilis.

X. Pessima possessio vita nimine proba.

XI. Loquere quæ oportet, et quando oportet, et non audies quæ non oportet.

Α'. Ἀτοπὸν ἔστι τὸν διώκοντα τὰς τιμὰς φεύγειν τοὺς πόνους, δι' ὧν αἱ τιμαί.

Β'. Βούλει γινῶναι Θεόν; Προλαβὼν γινῶθι σεαυτὸν.

Γ'. Γνήσιος φίλων ὁ τὰς περιστάσεις κοινούμενος.

Δ'. Δεινὸν ἔστι μέγα φρονεῖν μικρὰ πράττοντα.

Ε'. Ἐν παντὶ τὸ οἰεσθαι εἰς τὸ εἰδέναι ἐμποδίζει.

Ζ'. Ζωῆς ἀλόγου δαίμων ἡγεμὼν.

Ζ'. Ἡ τῆς ψυχῆς εὐγένεια ἐκ τῆς εὐτονίας ἀναφαίνεται.

Η'. Θεοσεβὴς ἐκεῖνος ὁ μὴ καθ' ἑαυτοῦ οὐθεγγόμενος.

Θ'. Ἰερὸν Θεοῦ, ἄνθρωπος ἀνεπιληπτος.

Ι'. Κάκιστον κτήμα, βίος ἀδόκιμος.

ΙΑ'. Λάλει ἂν δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ οὐκ ἀκούσεις ὅτι οὐ δεῖ.

ΙΒ'. Μέγιστον κτῆμα, φίλος ἀδιάπτωτος.

ΙΓ'. Νόσημα ψυχῆς, γνώμη φιλόδοξος.

ΙΔ'. Ξένος καὶ πένης, Θεοῦ καλλούριον.

ΙΕ'. Ὁ δεχόμενος αὐτοὺς, ταχέως ἀναβλέψει.

ΙΓ'. Πάντας μὲν εὐεργετεῖν καλὸν, μάλιστα δὲ τοὺς μὴ δυναμένους ἀμείβεσθαι.

ΙΖ'. Ῥήτωρ ἐν δικαιοῦτι, ποτήριον ψυχροῦ ὕδατος.

ΙΗ'. Σωφροσύνη καὶ πραότης ψυχῆς, χερουδίμ.

ΙΘ'. Τὸ ἐντιμον ἐν γῆρα εἶναι, ἀπόδειξις τοῦ φιλόπονου πρὸ γῆρου [1. γήρως] γεγονένου.

Κ'. Τὸ σπουδαῖον ἐν νέῳ, ἐχέγγυον τοῦ ἐντιμον ἐν γῆρει ἔσεσθαι.

ΚΑ'. Ὑπερῶν ψυχῆς, θεωρία ἀληθῆς.

ΚΒ'. Φιλῶν ἢ μὴ δεῖ, οὐ φιλήσεις ἂν δεῖ

ΚΓ'. Χρυσὸν κίβδηλον ἀμεινον ἢ φίλον κεκτημένοι.

ΚΔ'. Ψυχὴ καθαρὰ μετὰ Θεόν, Θεός.

ΚΕ'. Ὁ ἀπο τῆς φιλαυτίας τῆς πάντα μισούσης!

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΤΕΡΑΙ ΓΝΩΜΑΙ.

1. Ἀρχὴ ἀγάπης, ὑπόληψις δόξης. 2. Καλὸν πλουτεῖν πραότῃ καὶ ἀγάπῃ. 3. Λιχμητὴρ ἀρετῆς, λογισμὸς ὑπερήφανος. 4. Λεῖα ὁδὸς ὑπὸ ἐλεημοσύνης γίνεται. 5. Ἄδικος δικαστὴς, μεμολυσμένη συνείδησις. 6. Δεινὸν ἐστὶ πάθεσι δουλεύειν σαρκός. 7. Εἰ θέλεις, ἄλυτος εἶναι. 8. Θεὸς ἀρέσκειν σπούδαζε. 9. Ὁ καλῶς φροντίζων εἰς τὸν Θεὸν φροντίζεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. 10. Σώφρων καρδιὰ λιμὴν θεωρημάτων. 11. Ὅταν θέλῃς σαυτὸν γινώσκειν τίς εἶ, μὴ συγκρίνης τίς ἕς, ἀλλὰ τί γέγονας ἐξ ἀρχῆς. 12. Λάκκος ἀνδρός, φιλόδοξος ψυχὴ. 13. Ὑπερήφανος ψυχὴ, πανδοχεῖον ληστῶν, μισεῖ δὲ ἕχον γνώσεως. 14. Ἀληθοῦς ἀνδρὸς πλάνη κακὴ τὸ μὴ εἰδέναι τὰς Γραφάς. 15. Εἰ φοβῇ τὸν Θεόν, ἐκ τῶν δακρύων γινώθι. 16. Ἀρρήκτον ὄπλον ταπεινοφροσύνη ψυχῆς. 17. Δένδρον παραδείσου φιλάρετος ἀνὴρ. 18. Ἰησοῦς Χριστὸς εὖλον ἐστὶ ζωῆς. Χρῶ αὐτῷ ὡς δεῖ, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνῃς εἰς τὸν αἰῶνα. 19. Εὐεργετὴς τοὺς ὄντως πτωχοὺς, καὶ βρώσῃ Χριστόν. 20. Εἰ φιλεῖς τὸν Χριστόν, τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τηρεῖν οὐκ ἐπιλάβῃ. 21. Ἐκεῖθεν γὰρ ἀναφαίνεται εὐεργέτης μετὰ Θεόν. 22. Ὁ κατὰ Θεὸν φίλος βέει γάλα καὶ μέλι τοῖς ἀληθεσι λόγοις. 23. Ἡ ῥαθυμία δὲ ψυχῆ, τοιοῦτον οὐχ ἔξει φίλον. 24. Ὁ μὲν δεσπότης, φιλήδονος λογισμὸς. 25. Σιγᾶν τὴν ἀληθειαν, χρυσὸν ἐστὶ θάπτειν. 26. Ὁ φοβούμενος τὸν Θεόν, κατὰ Θεὸν πάντα ποιεῖ.

A XII Maxima possessio, amicus in quo nullus error admittitur.

XIII. Morbus animæ, mens gloriæ cupida.

XIV. Hospes et pauper sunt collyrium, seu medicamentum Dei (tanquam medici).

XV. Qui suscipit ipsos, cito recuperabit visum.

XVI. Omnibus quidem beneficia conferre præclarum est, maxime vero his qui non possunt rebedere.

XVII. Orator in justitia, poculum aquæ frigidæ.

XVIII. Temperantia et mansuetudo animæ sunt cherubim.

XIX. Honorabilem esse in senectute demonstratio est, quod is ante senectutem fuerit amans laboris.

XX. Studiosum esse in juventute, pignus est, eum fore senectute honore ornandum.

XXI. Animæ domicilii pars superior est vera contemplatio.

XXII. Amans quæ non oportet, minime adamabis quæ oportet.

XXIII. Melius est possidere aurum non purgatum, quam non sincerum, fucatumque amicum.

XXIV. Anima pura post Deum, Deus.

XXV. O quam cavendum a nimio sui ipsius amore omnia odio habente.

EJUSDEM ALIÆ SENTENTIÆ.

1. Principium charitatis, est alteri alterius gloriæ mutua responsio. 2. Bonum est ditescere in mansuetudine et charitate. 3. Ventilator virtutis est superba cogitatio. 4. Plana via sit ab eleemosyna. 5. Injustus judex est conscientia inquinata. 6. Durum est servire passionibus carnis. 7. Si volueris esse absque dolore, stude placere Deo. 8. Qui honeste sui curam gerit, ipsius a Deo cura geritur. 9. Temperans cor portus est contemplationum. 10. Quando voles te ipsum nosse quisnam sis, ne compares cum eo, quis eras, sed cum eo qui ab initio fuisti. 11. Cisterna sine aqua est anima gloriæ cupida. 12. Anima superba taberna est latronum, oditque sonitum scientiæ. 13. Veri viri malus est error nescire Scripturas. 14. An Deum timeas, agnoscito e lacrymis. 15. Armatura infracta est humilitas animæ. 16. Arbor paradisi est vir cupidus virtutis. 17. Jesus Christus est lignum vitæ, utere ipso ut oportet, et non morieris in æternum. 18. Benefac his qui sunt vere pauperes, et comedes Christum. 19. Robur verum est Christi corpus comedere. 20. Si amas Christum, ejus mandata servare ne obliviscaris. 21. Inde namque demonstratur qui post Deum est benefactor. 22. Qui secundum Deum amicus est, lae, et mel, veris fuit sermonibus. 23. Anima vero pigra talem non habebit amicum. 24. Crudelis herus, cogitatio cupida voluptatis. 25. Tacere veritatem est aurum sepelire. 26. Qui timet Deum, facit omnia secundum Deum.

ΕΥΑΓΓΡΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΚΤΩ ΛΟΓΙΣΜΩΝ

ΠΡΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΟΝ.

EVAGRII DE OCTO VITIIS COGITATIONIBUS

AD ANATOLIUM.

I. Octo summa vitiosarum cogitationum genera sunt, sub quibus omnis cogitatio continetur. Prima est gulæ, secunda libidinis, tertia avaritiæ, quarta tristitiæ, quinta iræ, sexta desidiæ, septima inanis gloriæ, octava superbiæ. Hæ autem omnes, ut animæ negotium facessant vel non facessant, in nobis haudquaquam situm est; ut autem in ea moram trahant, vel non trahant, aut perturbationes excitent, vel non excitent, id vero nostri arbitrii ac potestatis est.

II. Gulæ cogitatio monacho in mentem immittit, ut quam celerrime a colendæ pietatis instituto desciscat, stomachi nimirum, et hepatis et splenis dolores, et hydropisim et diuturnum morbum, et rerum necessariarum penuriam, ac medicorum inopiam ob ipsius oculos depingens. Quin persæpe quoque memoriam quorundam fratrum nobis refricat, qui in hæc incommoda inciderunt. Atque interdum etiam eos ipsos qui ejusmodi incommodis affecti fuerunt, inducit, ut continentiæ studiosos adeant, suasque calamitates ipsis exponant, asserant.

III. Libidinis, dæmon variorum corporum desiderio animas inflammat, acriusque eos qui continentiam student, urget: quo nimirum tanquam frustra laborantes, institutum suum abruptant; atque animam inficiens, ad ejusmodi opera deprimit, et dicere et rursus audire verba facit, non secus ac si res ipsa cerneretur, ac præsto esset.

IV. Avaritia longam senectutem, maquamque in conficiendis operibus imbecillitatem et famem futuram, et morbos eventuros, ac paupertatis molestias animo proponit; illudque præterea turpe ac probrosum esse, ea quæ necessaria sunt, ab aliis accipere.

V. Tristitia nonnunquam hinc oritur, quod quispiam cupiditatibus suis privetur; nonnunquam rursus iram comitatur. Ob privationem itaque cupiditatum ita oritur: cogitationes quædam primum et domum et parentes ac pristinam vitæ rationem animæ in memoriam revocant: cumque eam, non repugnantem, sed obsecundantem, atque in voluptatibus cogitatione conceptis sese diffundentem perspexerint, tum demum arreptam eam moerore obruunt, tanquam videlicet pristinæ res non jam

A'. Ὀκτώ εἰσι πάντες οἱ γενικώτατοι λογισμοί, ἐν οἷς περιέχεται πᾶς λογισμός. Πρῶτος ὁ τῆς γαστριμαργίας, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ τῆς πορνείας· τρίτος ὁ τῆς φιλαργυρίας· τέταρτος ὁ τῆς λύπης· πέμπτος ὁ τῆς ὀργῆς· ἕκτος ὁ τῆς ἀκηδίας· ἑβδόμος ὁ τῆς κενοδοξίας· ὀγδόος ὁ τῆς ὑπερηφανίας. Τούτους πάντας παρενοχλεῖν μὲν τῇ ψυχῇ, ἢ μὴ παρενοχλεῖν, τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστι· τὸ δὲ χρονίζειν αὐτούς, ἢ μὴ χρονίζειν, ἢ πάθῃ κινεῖν, ἢ μὴ κινεῖν, τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστίν.

B'. Ὁ μὲν τῆς γαστριμαργίας λογισμὸς ἐκπτωσιν ταχεῖαν τῷ μοναχῷ τῆς ἀσκήσεως ὑποβάλλει· στόμαχον, ἢ ἥπαρ, καὶ σπλῆνα, καὶ ὑδροπα διαγράφων, καὶ νόσον μακρὰν, καὶ σπάνιν τῶν ἐπιτηδεύων, καὶ λατρῶν ἀπορίαν. Φέρει δὲ αὐτοὺς πολλάκις καὶ εἰς μνήμην ἀδελφῶν τινων, τούτοις περιπεσόντων τοῖς πάθεσιν. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ αὐτοὺς ἐκεῖνους τοὺς πεπονθότας παραβάλλειν ἀναπειθεῖ τοῖς ἐγκρατευομένοις, καὶ τὰς ἑαυτῶν ἐκδηγεῖσθαι συμφορὰς, καὶ ὡς ἐκ τῆς ἀσκήσεως τοιοῦτο γεγόνασιν.

sequē eas monasticæ vitæ asperitate contraxisse

Γ'. Ὁ τῆς πορνείας δαίμων, σωμάτων καταναγκάζει διαφόρων ἐπιθυμεῖν, καὶ σφοδρότερος τοῖς ἐγκρατευομένοις ἐφίσταται, ἐν' ὧς μὴδὲν ἀνύοντες παύσονται· καὶ τὴν ψυχὴν μαινῶν, περὶ ἐκείνας κατακάμπτει τὰς ἐργασίας, λέγειν τε αὐτὴν τινα ῥήματα, καὶ πάλιν ἀκούειν ποιεῖ, ὡς ὀρωμένου δῆθεν καὶ παρόντος τοῦ πράγματος.

Δ'. Ἡ φιλαργυρία, γῆρας μακρὸν ὑποβάλλει, καὶ πρὸς ἐργασίαν ἀδυναμίαν χειρῶν, λιμοῦς τε ἐσομένους, καὶ νόσους συμῆτοσμένας, καὶ τὰ τῆς πενίας πικρὰ, καὶ ὡς ἐπνοεῖδιστον τὸ παρ' ἐτέρων λαμβάνειν τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν.

Ε'. Ἡ λύπη ποτὲ μὲν ἐπισυμβαίνει κατὰ στέρησιν τῶν ἐπιθυμιῶν, ποτὲ δὲ καὶ παρέπεται τῇ ὀργῇ. Κατὰ στέρησιν οὖν τῶν ἐπιθυμιῶν οὕτως ἐπισυμβαίνει· λογισμοὶ τινες προλαβόντες (61) εἰς μνήμην ἀγρουσι τὴν ψυχὴν οἴκου τε καὶ γονέων καὶ τῆς προτέρας διαγωγῆς. Καὶ ὅταν αὐτὴν μὴ ἀνθισταμένην, ἀλλ' ἐπακολουθεῖσαν (62) θεάσωνται καὶ διαχκομένην ἐν ταῖς κατὰ διάνοιαν ἡδοναῖς, τότε λαμβάνοντες αὐτὴν, ἐν τῇ λύπῃ βαπτίζουσιν, καὶ οὐχ ὑπαρχόντων τῶν προτέρων πραγμάτων, οὐδὲ δυναμένων λοιπὸν διὰ τὸν

(61) ΑΙ. προβαλόντες.

(62) Ε. ἐπακολουθοῦσαν.

παρόντα βίον ὑπάρξει· καὶ ἡ ταλαιπωρος ψυχῇ, ὅσον διεχύθη ἐπὶ τοῖς προτέροις λογισμοῖς, τοσοῦτον ἐπὶ τοῖς δευτέροις συνεστάλῃ ταπεινωθεῖσα.

Γ'. Ἡ ὀργὴ πάθος ἐστὶν δευτέρον. θυμοῦ γὰρ λέγεται ζήσις καὶ κίνησις κατὰ ἡδονικῆς ἢ δοκούντος ἡδονικῆς. Ἦτις πανημέριον ἐξαγριῶσιν τὴν ψυχὴν, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς προσευχαῖς συναρπάζει τὸν νοῦν, τὸ τοῦ λελυπηκότος πρόσωπον ἐπισείουσα. Ἔστι δὲ οὗτο καὶ χρονίζουσα, καὶ μεταβαλλομένη εἰς μῆνιν, ταραχὰς νύκτωρ παρέχει, τῇξιν τε τοῦ σώματος καὶ ὠχρίστητα, καὶ θηρίων ἰοδύλων ἐπιδρομάς. Ταῦτα δὲ τὰ τέσσαρα, τὰ μετὰ τὴν μῆνιν συμβαίνοντα, εὐροίῃ ἂν τις παρακολουθοῦντα πλείοσι λογισμοῖς.

Ζ'. Ὁ τῆς ἀκηδίας δαίμων, ὃς καὶ μεσημβρινὸς καλεῖται, πάντων τῶν δαιμόνων ἐστὶ βαρύτερος· καὶ ἐφίσταται μὲν τῷ μοναχῷ περὶ ὥραν τετάρτην, κυνολοῖ δὲ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ μέχρις ὥρας ὀγδόης. Καὶ πρῶτον μὲν τὸν ἥλιον καθορᾶσθαι ποιεῖ δυσκίνητον ἢ ἀκίνητον, πεντηκοντάωρον τὴν ἡμέραν δεικνύς. Ἐπειτα δὲ συνεχῶς ἀφορᾷ πρὸς τὰς θυρίδας, καὶ τῆς κέλῃς ἐκπηδᾷ ἐκδιάζεται, τῷ τε ἡλίῳ ἐνατενίζει, πόσον τῆς ἐννάτης ἀφέστηκε, καὶ περιδύπεσθαι τῇδε κάκεισε, μή τις τῶν ἀδελφῶν. . . Ἐτι δὲ μίσος πρὸς τὸν τόπον (63), ἐκβάλλει καὶ πρὸς τὸν βίον αὐτὸν (64), καὶ πρὸς τὸ ἔργον τὸ τῶν χειρῶν· καὶ οὕτως ἐκλέλοιπε παρὰ τοῖς ἀδελφοῖς ἡ ἀγάπη, καὶ οὐκ ἐστὶν ὁ παρακαλῶν. Εἰ δὲ καὶ τις κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἴῃ λυπήσας τὸν μοναχόν, καὶ τοῦτο εἰς αὐξήσιν τοῦ μίσους ὁ δαίμων προστίθῃσιν. Ἄγει δὲ αὐτὸν καὶ εἰς ἐπιθυμίαν τόπων ἐτέρων, ἐν οἷς βρῶδως τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν ἐστὶν εὐρεῖν, καὶ τέχνην μετελθεῖν εὐκοπωτέραν μᾶλλον καὶ προχωροῦσαν. Καὶ ὡς οὐκ ἐστὶν ἐν τόπῳ τὸ εὐαρεστεῖν (65) τῷ Κυρίῳ προστίθῃσιν. Πανταχῇ γὰρ, φησὶ, τὸ θεῖον προσκυνητόν. Συνάπτει δὲ τούτοις καὶ μνήμην τῶν οικειῶν καὶ τῆς προτέρας διαγωγῆς· χρόνον τῆς ζωῆς ὑπογράφει μακρόν, τοὺς τῆς ἀσκήσεως πόνους φέρων πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ πᾶσαν, τὸ δὴ λεγόμενον, κινεῖ μηχανήν, ἵνα καταλελοιπῶς ὁ μοναχὸς τὴν κέλλαν, φύγῃ τὸ στάθιον. Τοῦτο δὲ τῷ δαίμονι ἄλλος μὲν εὐθὺς δαίμων οὐχ ἔπεται· ἐρημική. (66) δὲ τις κατάστασις, καὶ χαρὰ ἀνεκλάλητος μετὰ τὸν ἀγῶνα τὴν ψυχὴν διαδέχεται.

tur; verum solitarius quidam status, atque omnem sermonis facultatem excedens lætitiā post certamen animam excipit.

Η'. Ὁ τῆς κενοδοξίας λογισμὸς, λεπτότατός τις ἐστὶ, καὶ παρυφίσταται τοῖς κατορθοῦσι βρῶδως, δημοσιεύειν αὐτῶν τοὺς ἀγῶνας βουλόμενος, καὶ τὰς παρὰ (67) τῶν ἀνθρώπων δόξας θηρώμενος, δαίμονας τε κράζοντας ἀναπλάττων, καὶ θεραπεύόμενα γύναια, καὶ ὄχλον τινὰ τῶν ἱματίων ἐφαπτόμενον· μαντεύεται δὲ αὐτῷ καὶ ἱεροσύνην λοιπὴν, καὶ τοὺς ζητοῦντας αὐτὸν ταῖς θύραις ἐφίστησι· καὶ ὃς εἰ μὴ (68) βούλοιο, δέσμιος ἀπαχθήσεται· καὶ οὕτως αὐτὸν

A existant, nec deinceps, ob præsentis vitæ institutum, exsistere queant. Sic misera anima, quo magis in priores cogitationes diffusa est, hoc etiam magis in secundia contrahitur ac deficitur.

VI. Iracundia acutissimus affectus est. Siquidem indignationis fervor et concitatio est adversus eum qui læsit, aut læsisse videtur. Hæc porro cum alias semper animam in rabiem agit, tum præsertim inter precandum mentem abripit, nimirum ejus qui læsit personam velut sub oculis collocans. Interdum etiam, eum inveteravit atque in iram mutata est, noctu tumultus ciet, corporisque tabem et pallorem ac ferarum incursiones. Hæc autem quatuor quæ post iram contingunt, quam plurimas cogitationes comitari quispiam reperiat.

B VII. Desidiæ dæmon qui etiam meridianus vocatur, dæmonum omnium gravissimus est, ac monachum sub horam quartam aggreditur; animam autem ipsam ad horam usque octavam obsidet. Ac primum quidem id facit, ut sol torpidus aut etiam omnis prorsus motus expers esse, ac dies ipse quinquaginta horis constare videatur. Deinde, ut perpetuo ad fenestras monachus prospectet: quin eum quoque ex cella exte cogit, atque oculos in solem desigere, ac perpendere quantum ab hora nona distet, ac denique huc atque illuc circumspicere, num quis fratrum adsit. Quin etiam loci, atque adeo ipsius quoque vitæ, operisque manuum odium ipsi inficit; ac præterea eum huc adducit, ut charitatem apud fratres defecisse credat, nec quemquam esse cuius consolatione sublevetur. Quod si quis etiam eum per hos dies molestia quadam affecerit, odii incrementum dæmon adjicit. Atque insuper eum ad aliorum locorum cupiditatem impellit, in quibus et quæ opus sunt facile nancisci, et faciliorem artem, quæque ipsi felicius succedat, consecrari queat. Illud etiam adjungit, ad hoc ut Deo quis placeat, nihil interesse quo loco degat; passim enim divinum numen adorari posse. Cum his autem propinquorum quoque ac prioris vitæ generis memoriam conjungit. Tempus item vitæ longam informat, Deo sacratæ vitæ labores ante oculos ipsi collocans. Ac denique omnem, ut dici solet, machinam movet, quo monachus, cella relicta, stadium fugiat. Hunc autem dæmonem alius statim dæmon minime sequi.

D VIII. Inanis gloriæ cogitatio subtilissima est, atque in eorum animis facile nascitur, qui recte et ex virtute vivunt: eorum certamina pervulgare studens, atque humanam gloriam aucupans, clamantesque dæmones, ac mulierculas morbis liberatas effingens, ac denique quemdam qui vestem contingat. Quin sacerdotium quoque deinceps auguratur, atque homines a quibus queratur, ad fores collocat: quodque nisi sponte cedat, vincetus abducetur.

(63) ΑΙ. τρόπον.

(64) ΑΙ. αὐτοῦ.

(65) ΑΙ. εὐαρεστον.

(66) ΑΙ. εἰρηνική.

(67) Πρὸς.

(68) Καὶ ὥστε μὴ.

Atque eo ad hunc modum inani spe in altum sublato, discēdit, vel superbix vel tristitiæ dæmoni tentandum jam eum relinquens; qui quidem ipsi cogitationes ipsius spei adversantes objicit: interdum etiam eum qui paulo ante venerandus ac sanctus sacerdos erat libidinis dæmoni exagitandum tradit.

IX. Superbiæ dæmon acerbissimum animæ lapsus accersit. Ipsam enim adducit, ut Deum adiutorem minime confiteatur; verum sibi ipsi, quæ recte ac clare gerit, scribat, atque adversus fratres ut vecordes ac stolidos intumescat: quod videlicet idem de se non omnes existiment. Hanc autem sequitur ira, mæror ac, quod postremum malum est, mentis alienatio, et furor, atque copiosa dæmonum multitudo, quæ in aere conspicitur.

Quinque sunt opera, quorum adjumento Dei benevolentia conciliatur. Primum, pura oratio; secundum, psalmorum decantatio; tertium, divinorum spiritus oraculorum lectio; quartum, peccatorum et mortis ac magni iudicii cum animi dolore recordatio; quintum, manuum labor.

Si in corpore tanquam corporis expers Deo inservire cupis, cura ut sine ulla intermissione precationem occulte in pectore tuo habeas. Sic enim anima tua ante mortem ad angelorum similitudinem accedit.

Quemadmodum corpus hoc nostrum anima remota mortuum ac fetidum est: sic etiam anima quæ ad precationem torpet mortua et misera ac fetida est. Quod autem quavis etiam morte acerbius existimandum sit oratione privari, præclare nos docet propheta Daniel: quippe qui prius duxerit mori, quam vel horæ momento precatione orbari. Dei crebrius recordari, quam spiritum ducere oportet.

Ad omnem anhelitum animi vigilantiam et nomen Jesu, et mortis meditationem atque humilitatem adjuuge. Ingentem enim ambæ utilitatem afferre consueverunt.

Fac sermonem de Deo frequentius quam cibos repetas. Da operam ut crebrius Deum in mente habeas, quam spiritum ducas.

Deus mente comprehendere non potest. Nam si in comprehensionem cadit, Deus certe non est.

Vis a Deo cognosci? Fac hominibus quam maxime sis ignotus. Si illud semper memineris, rerum earum omnium, quas vel animo vel corpore geris, inspectorem Deum esse, in nulla omnino actione peccabis Deumque contubernalem habebis.

Homo nulla re propius ad Dei similitudinem accedit, quam bene de aliis merendo. Illud tamen in beneficiis dandis cavendum est, ne ea veluti quæstui habeamus.

Deus nullius ope eget; sapiens autem Deo duntaxat opus habet.

Deo dignum te istud demum reddet, si nihil ipso indignum cominitas.

(68*) Corr. κατορθουμένην. EDIT. PATROL.

(69) Sic. Al. deest καί.

μετέωρον ταῖς κεναῖς ἐλπίσι ποιήσας, ἀφίσταται κα-
ταλιπὼν, ἢ τῷ τῆς ὑπερηφανίας δαίμονι πειράζειν
αὐτόν, ἢ τῷ τῆς λύπης· ὅστις ἐπάγει καὶ λογισμοὺς
αὐτῷ, ταῖς ἐλπίσιν ἐναντιούμενους. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ
τῷ τῆς πορνείας δαίμονι παραδίδωσι τὸν πρὸ ὀλίγου
αἰδέσιμον καὶ ἄγιον ἱερέα.

Θ'. Ὁ τῆς ὑπερηφανίας δαίμων, χαλεπωτάτης πτώ-
σεως τῇ ψυχῇ πρόξενος γίνεται. Ἀναπέθει γὰρ αὐτήν,
θεὸν μὲν μὴ ὁμολογεῖν βοηθὸν, ἑαυτὴν δὲ τὴν κατορ-
θούμενον (68*) εἶναι καὶ (69) νομίζειν, καὶ φυσιοῦσθαι
κατὰ τῶν ἀδελφῶν ὡς ἀνοήτων, διότι μὴ τοῦτο περὶ
αὐτῆς πάντες ἐπίστανται. Παρακολοθεῖ δὲ ταύτῃ
ὀργὴ καὶ λύπη, καὶ τὸ τελευταῖον κακὸν (70), ἑκστασις
φρενῶν, καὶ μανία, καὶ δαιμόνιον ἐν τῷ ἄερι πληθὺς
B ὁρμυμενον.

Deum tum denique præclarissime colueris, cum mentem per virtutem ad ipsius similitudinem expresseris. Sola enim eam animam ad id quod ipsi cognatum est trahit.

Homines tum demum meliores efficiuntur, cum ad Deum appropinquant.

Sapiens homo, Deo cultum ac venerationem adhibens, ab eo cognoscitur. Ac proinde nihil sua referre putat etiam si ab omnibus ignoretur. Prudentiæ munus in hoc consistit, ut eam animi partem in qua iracundia existit, ad internum prælium conserendum incitet. Sapientiæ autem, ut rationem ad exactam perpetuamque vigilantiam impellat. Justitiæ vero, ut partem eam in qua libido sita est, tum ad virtutem, tum ad Deum dirigat. Fortitudinis denique, ut quinque sensus gubernet atque cohibeat, ne per eos, vel internus noster homo, hoc est animus, vel externus, hoc est corpus, spurcitiem ullam contrahat.

Anima est viva, simplex, corpore vacans, atque ab oculorum sensu remota substantia, immortalis item, et ratione ac mente prædita. Quemadmodum enim oculus in corpore, sic mens in anima dominabitur.

Quæ sub cælo sunt ac ratione utuntur, partim pugnant, partim propugnant, partim oppugnant: pugnant enim homines, propugnant angeli Dei, oppugnant impuri homines. Quamobrem nec propugnantium penuria, nec oppugnantium viribus, sed pugnantium socordia fit, ut rerum divinarum atque ipsius Dei cognitio in nobis non remaneat.

Quod proprie malum est, substantia non est, sed boni privatio: quemadmodum etiam caligo nihil aliud est, quam lucis absentia.

Parum cauta ac provida est simplicitas; minimeque malum suspicatur, qui a malo liber et immunis est.

Sane ratiocinationis omnis expers est improbitas, neque ulla est ratio, qua flagitiosos homines ad meliorem mentem quisquam reducat.

(70) Al. κακῶν.

Deus malorum nullo modo est auctor, utpote natura bonus.

Animæ puræ ac divinæ ad deprehendendum diabolum mire perspicaces sunt, quantumvis alioqui callidus inprimis, atque ad impetendum versutus sit.

Nulla omnino re Deus perinde conciliatur, ut corporea afflictatione.

Sagax atque ingeniosus est, quisquis premitur.

Alit quidam sanctorum Patrum, quod qui duram et asperam monachorum vitam suscipere nequeunt, alia ratione salutem consequi possunt. Quandoquidem si Dei ope freti firmissimam erga monachos fidem habeant, eosque cohortentur atque consolentur, omniaque quæ opus sunt, ipsis subministrent, salutis suæ optime consuluerint.

Noctem insomnem in opere transige, ut mox in anima tua consolationem invenias.

In lectione tranquillo animo persta : quo mens

A tua ad mirifica Dei opera perpetuo tanquam portu recta manu ducatur.

Diurni somni, corporis molestiam, vel animæ anxietatem, vel inertiam, vel imperitiam indicant.

Quævis anima per spiritus gratiam ac propriam industriam et diligentiam hæc inter se copulare atque connectere potest : nimirum sermonem cum mente, actionem cum contemplatione, virtutem cum doctrina, et fidem cum cognitione ab omni oblivione libera : et quidem ita, ut nullum ex his altero vel minus vel majus sit, sed omnis tum excessus, tum defectus circumcidatur, atque ipsa, ut brevi perstringam, unitatem suam vere decuplet. Nam tum ipsa Deo vero et bono et duntaxat uni copulabitur.

B Octo sunt cogitationes, ex quibus vitium oritur : his nempe qui solitariam vitam consecrantur, cogitatio acedia, inanis gloriæ, superbix, avaritiæ, tristitiæ ; his autem qui sub aliorum imperio degunt, gulæ, iræ et fornicationis.

EVAGRII MONACHI

SENTENTIÆ

Ad eos qui in cœnobiis et xenodochiis habitant fratres.

Hæredes Dei, audite sermones Dei, cohæredes autem Christi, percipite eloquia Christi, ut detis ea cordibus filiorum vestrorum; verba autem sapientum doceatis eos. Pater bonus erudit filios suos; pater autem nequam disperdet eos. Fides, initium charitatis; finis autem dilectionis, scientia Dei. Timor Domini custodiet (71) animam; continentia autem bona confortat illam. Sufferentia viri generat spem; spes autem bona glorificabit eum. Qui servituti subjicit carnes suas, impassibilis erit; qui autem nutrit eas, dolebit super illas. Spiritus fornicationis in corporibus intemperantium; spiritus autem pudicitix in animis abstinentium. Secessio cum charitate purificat cor; separatio autem cum odio conturbat illud. Melior millesimus in charitate, quam solus cum odio in abditis et speluncis. Qui alligat memoriam malitiæ in animam suam, similis est ei qui abscondit ignem in paleis. Ne dederis escas multas corpori tuo, et non videbis in somnis phantasias malas; sicut enim exstinguit flammam aqua; sic phantasmata turpia exstinguit esuries. Vir iracundus terretur; mansuetus autem intrepidus erit. Ventus validus fugat nubes; memoria autem malitiæ sensum a scientia. Qui orat pro inimicis, hic immemor est malitiæ; qui autem parit linguæ, non contristabit proximum suum. Si exacerbaverit te frater tuus, induc eum in do-

C mum tuam, et ad ipsum ne pigeat te introire, sed manduca cum eo panem tuum; hoc enim faciens, eripies animam tuam, et non erit tibi offendiculum in tempore orationis. Sicut charitas gaudet paupertate, sic odium delectatur divitiis. Non potest dives scientia, et camelus non introibit in foramen acus; sed nihil horum impossibile est apud Dominum. Qui diligit pecuniam, non videbit scientiam; et qui congregat illam, contenebrabitur. In tabernaculis humilium commorabitur Dominus; in domibus autem superbiorum multiplicabitur maledictum. Inhonorat Deum qui transgreditur legem ejus; qui autem custodit eam, glorificat factorem suum. Si æmularis Christum, beatus efficeris; morte autem ejus morietur anima tua, et non contrahes a carne tua malitiam, sed erit processus tuus sicut ortus stellæ, et resurrectio tua, tanquam sol fulgebit. Væ iniquo in die mortis, et injustus peribit in tempore malo. Quemadmodum enim evolavit corvus e nido suo, sic immunda anima e corpore suo. Animas justorum deducunt angeli, animas autem malorum suscipient dæmones.

Quocunque ingressa fuerit malitia, ibi et ignorantia; corda autem justorum implebuntur scientia. Immisericors monachus inops erit; enutrens autem pauperes hæreditabit thesauros. Melior est paupertas cum scientia, quam divitiæ cum ignoran-

(71) Forte custodit.

tia. Ornamentum capitis corona; ornamentum autem cordis scientia Dei. Posside scientiam, et non argentum; et sapientiam super divitias multas. Iusti hæreditabunt Dominum; sancti autem nutriuntur ab eo. Qui miseretur pauperibus, exterminat iram; et qui nutrit eos, implebitur bonis. In corde mansueto requiescit sapientia; sedes autem impassibilitatis, anima bene operans. Fabricatores malorum percipiunt mercedem malam; fabricatoribus autem bonorum dabitur merces bona. Qui ponit laqueum, comprehenditur in eo; et qui occulat illum, desperiet ab eo. Melior est sæcularis mansuetus, quam monachus furiosus et iracundus. Scientiam disperdit iracundia; longanimis autem congregat eam. Sicut ventus auster vehemens est in pelagus, sic furor in corde viri. Qui orat frequenter effugiet tentationes; negligentis autem cor conturbabunt cogitationes. Non te delectet vinum et te non illiciat caro. Ne nutrias carnes corporis tui, et cogitationes turpes deficient a te. Ne dicas: Hodie festus dies, et bibamus vinum; et crastino Pentecoste, et manducabo carnem: eo quod non est festivitas apud monachos in terra ad replendum ventrem suum. Pascha Christi transitus a malitia est; Pentecoste autem ejus, resurrectio animæ. Pentecoste Domini, suscitatio charitatis; qui autem odit fratrem suum, cadit in ruina magna. Festivitas Dei oblivio malorum; retinentem autem malitiam apprehendit luctus. Festivitas Dei scientia vera; qui autem intendit falsæ scientiæ, morietur turpiter. Melius est jejuniū cum mundo corde, quam epulatio in immunditia animæ. Qui disperdit cogitationes malas de corde suo, similis est ei qui allidit parvulos ad petram.

Monachus somniculosus incidit in mala; qui autem vigilat, sicut passer volabit. Ne dederis te in vigiliis narrationibus supervacuis, et non abjicias sermones spirituales, quoniam Dominus inspicit cor tuum, et non te statuit innocentem ab omni malo. Somnus multus incrassat cor; vigiliæ autem bonæ acutunt mentem. Somnus multus superducit tentationes; qui autem vigilat, effugit eas. Sicut ignis liquefacit ceram, sic vigiliæ bonæ cogitationes malas. Melior est vir dormiens, quam monachus vigilans in sermonibus vanis. Somnium angelorum latificat cor; D somnium autem dæmonum conturbat illud. Pœnitentia et humilitas erexerunt animam; eleemosyna autem et mansuetudo confirmaverunt eam. Memento semper patris tui, nec obliviscaris iudicium æternum, et non erit delictum in anima tua. Si spiritus acediæ ascenderit super te, ne relinquant domum tuam, et non declines in tempore tristitiæ: sicut enim quis conficit argentum, sic splendidum fiet cor tuum, si perseveraveris. Spiritus tædii abigit lacrymas; spiritus autem tristitiæ contribulat orationem. Cupiens divitias sollicitus eris multum; et amplectens illas lugebis amarissime. Non remoretur scorpium in sinu tuo; sic nec cogitatio mala in corde tuo. Occidere genimina serpentum ne parcas, et

A non parturietur cogitationes eorum. Sicut enim aurum et argentum probat ignis, sic cor monachi tentatio. Aufer a te superbiam et vanam gloriam, et jactantiam longe facito a te. Qui enim expetita privatur gloria contristabitur; qui vero adeptus est, fiet superbus. Ne dederis superbiam cordi tuo, et ne dixeris in conspectu Domini: Potens sum; ut non Dominus derelinquat animam tuam, et maligni dæmones humilient illam. Tunc enim de aere conturbabunt te inimici, noctes autem terribiles suscipient te.

Conversationem monachi custodit scientia; qui autem ab ea discedit, incidit in latrones. De petra spiritali manat fluvius; anima autem bene agens bibit ex eo. Vas electionis anima munda; immunda autem replebitur amaritudine. Absque lacte non enutrietur infans; et sine impassibilitate non exaltabitur cor. Charitatem antecedit impassibilitas; scientiam autem præcedit dilectio. Scientiæ adjiçitur sapientia; impassibilitatem vero generat prudentia. Timor Domini generat sapientiam; fides autem Christi donat timorem Dei. Sagitta candens incendit animam; vir autem operator boni exstinguit eam. Clamorem et blasphemiam aversatur scientia, sermones autem dolosos fugit sapientia. Suave est mel, et dulcis favius; scientia autem Dei dulcior ambobus. Audi, monache, sermones patris tui, et ne irritas facias eruditiones ejus. Cum miserit te, obaudi ei, et quantum ad mentem comitere cum eo: hoc enim modo effugies cogitationes malas, et maligni dæmones non prævalebunt adversum te. Si crediderit tibi pecuniam, non dispergas illam; et si superoperatus fueris, non detineas apud te. Malus dispensator contribulabit animas fratrum; et memor malitiæ non miserebitur eorum. Qui disperdit substantiam monasterii, fraudat Deum; et qui negligit eam, non erit impunitus. Iniquus dispensator distribuit male; justus autem ut dignum est dispensabit. Qui male loquitur de fratre suo exterminabitur; negligens autem egenum non videbit lumen. Melior est sæcularis in infirmitate serviens fratri, quam anachoretæ qui non miseretur proximo suo. Insuper monachus negligit instrumenta artis suæ; sapiens autem curam habebit illorum. Ne dixeris: Hodie maneo, et cras exibo, quia non in sapientia cogitasti de hoc ipso. Circulator monachus meditabitur sermones falsos; proprium autem ludificabitur patrem. Qui exornat vestimenta sua, et implet ventrem suum, hic pascit cogitationes turpes, et cum sanctis concilium non habebit. Si introlveris in vicum, non proximaveris mulieribus, et non moratus fueris sermocinari cum eis: quemadmodum enim si quis glutiat hamum, sic abstrahetur anima tua. Longanimus monachus impassibilitate gaudebit; qui autem exacerbat fratres suos, odibilis erit. Mansuetum monachum diligit Dominus; turbulentum autem repellit a se. Piger monachus murmurabit; et somniculosus dolorem capitis fingit. Si contristatus fuerit frater tuus,

consoiare illum; et si dolet, condole illi: hoc enim faciens lætificabis cor ejus, et thesaurum magnum tibi cumulabis in cœlis. Monachus, qui dissimulat custodire sermones patris, maledicet canis patris sui, et derogabit vitæ filiorum ejus; Dominus autem annullabit eum. Qui occasionem quærit, separabit se a fratribus; patrem autem suum incusabit. Ne dederis auditum tuum sermonibus qui sunt contra patrem tuum, et non suscitent animam inhonorantis illum, ut non Dominus irascatur in operibus tuis, et deleat nomen tuum de libro vivorum.

Qui obedit patri monasterii, diligit semetipsum: qui autem contradicit ei, incidet in mala. Beatus monachus, qui custodit præcepta Domini; et sanctus, qui servat sermones patrum suorum. Piger monachus multa detrimenta patietur; si autem perstiterit in audacia, et habitum suum adjiciet perdere. Qui custodit linguam suam dirigit vias suas; et qui servat cor suum implebitur scientia. Monachus diliguis turbat fratres; fidelis autem agit quiete. Qui confidit in sua continentia, hic cadet; qui autem humiliat se ipsum, exaltabitur. Ne dederis te saturitati ventris, et non implearis somno nocturno: hoc enim modo efficieris mundus, et spiritus Domini superveniet in te. Psallentis viri conquiescet indignatio; et qui longanimitas est, interritus erit. Ex mansuetudine generatur scientia; ex ferocia autem inscitia. Sicut aqua dat incrementum plantationi, sic humilitatio iracundiæ exaltat cor. Qui investigat convivia, exstinguetur lumen ejus; anima autem ejus videbit tenebras. Pondera in statera panem tuum, et bibe ad mensuram aquam tuam; et spiritus fornicationis fugiet abs te. Da senibus vinum, et ægrotantibus offer escas, eo quod contriverunt carnes juventutis suæ. Non supplantas fratrem tuum, et in ruina ejus ne congratuleris; Dominus enim cognoscit cor tuum, et tradet te in die mortis. Monachus prudens impassibilis erit; imprudens autem exhauriet mala. Oculum nequam excæcabit Dominus; simplicem autem eripiet a tenebris. Sicut lucifer in cœlo, et sicut palma in paradiso; sic in anima mansueta sensus purus. Vir sapiens scrutabitur sermones Dei; insipiens autem irridebit eos. Qui odit scientiam Dei et rejicit considerationem, similis est ei qui lancea pungit cor suum. Melior est scientia Trinitatis super scientiam incorporalium, et consideratio ejus super rationes omnium sæculorum. Cani senum mansuetudo; vita autem illorum scientia vera. Juvenis mansuetudo multa suffert; pusillanimitas autem senem quis sustinebit? Vidi iracundum senem elatum ultra tempus suum: spem tamen non habuit junior, quam ille. Qui scandalizat sæculares, non erit impunitus; et qui exacerbat eos, inhonorabit nomen suum. Conturbantem Ecclesiam Domini exterminabit ignis; resistentem autem sacerdoti deglutiet

A terra. Qui amat pacem, manducabit fœvum ejus; et qui colligit eam, implebitur melle

Honora Dominum, et cognosces incorporalia, et servi illi, et ostendet tibi rationes sæculorum. Citra scientiam non exaltabitur cor, et arbor non florebit sine humore. Carnes Christi actuum virtutes; qui autem manducat eas, efficitur impassibilis. Sanguis Christi consideratio factorum; et qui bibit illum, illuminabitur ab eo. Pectus Domini scientia Dei; qui autem recubuerit super illud, prædicator erit divinorum. Plenus scientia, et actor bonorum obviaverunt sibi; medius autem inter utrumque stetit Dominus. Qui acquisivit dilectionem, acquisivit thesaurum; accepit autem a Domino gratiam magnam. Consilia dæmonum cognoscit sapientia; astutiam autem illorum investigavit prudentia. Non spernas decreta sancta, quæ posuerunt patres tui; fidem autem baptismi tui non derelinquas, et non repellas signaculum spiritale; ut adsit Dominus animæ tuæ, et protegat te in die malo. Sermones hæreticorum nuntii mortis; qui autem suscipit illos, perdet animam suam. Nunc ergo, fili, audi me, et non accedas ad ostia virorum iniquorum, neque ambules super laqueos eorum, ut non capiaris. Separa animam tuam a scientia falsa: etenim ego sæpe locutus sum ad eos; tenebrosos autem sermones eorum investigavi, et venenum aspidum inveni in eis. Non est prudentia, et non est sapientia in viis eorum. Omnes qui suscipiunt eos peribunt, et qui diligunt eos implebuntur malis. Vidi ego patres dogmatum illorum, et in desertis commisi cum illis. Inimici enim Domini obviaverunt mihi, et dæmones in verbis concertaverunt adversum me, et non vidi lumen verum in sermonibus eorum. Vir mendax excidet a Deo; seducens autem proximum, incidet in mala. Melior est paradiscus Dei super hortum olusculorum, et fluvius Domini super fluvium magnum contenebrantem terram. Fidelior aqua cœlestis super aquam Egyptiorum sapientium, haurientium de terra. Sicut enim qui rotas ascendunt, deorsum descendunt; sic qui exaltant verba sua, humiliantur. Sapientia Domini exaltat cor; intellectus autem ejus purificat illud. Rationes providentiæ obscuræ; et vix intelligibiles considerationes judicii; vir autem bene agens cognoscit eas. Qui purificat se, conspiciet naturas intelligibiles; rationes autem incorporalium cognoscet monachus ritus. Qui creaturam dicit Trinitatem, blasphematur Deum; et qui spernit Christum ejus, non cognoscit eum. Considerationes creaturarum dilatant cor; verba autem prudentiæ et judicii exaltant illud. Scientia incorporalium elevat sensum, et sanctæ Trinitati applicabit eum. Memento ejus, qui dedit vobis in Domino proverbia luculenta, et non obliviscamini animam ejus humilem in tempore orationis.

EJUSDEM EVAGRII MONACHI SENTENTIÆ AD VIRGINES.

Dilige Dominum, et amabit te; et servi illi, et illuminabit cor tuum. Honora matrem tuam sicut matrem Christi, et ne exasperes canitiem ejus quæ peperit te. Dilige sorores tuas sicut filias matris tuæ; et non derelinquas viam pacis. Exorians sol videat codicem in manibus tuis, et post secundam horam opus tuum. Ora sine intermissione, et memento Christi, qui genuit te. Conventus virorum devota, ut non fiat idolum in anima tua, et erit tibi offendiculum in tempore orationis. Christum habes dilectum, projice abs te viros omnes, et non vives exprobrabilem vitam. Animositatem et iram longe facito a te; et memoria malitiæ non demoretur apud te. Ne dicas: Hodie comedo, et crastino non comedam: quoniam non in sapientia facis hoc. Erit enim noxa corpori tuo, et dolor stomacho tuo. Edere carnem non bonum, et bibere vinum non optimum; offerre autem oportet te ista infirmantibus. Virgo turbulenta non salvabitur; et quæ in deliciis agit, non videbit sponsum suum. Ne dicas: Contristavit me famula, retribuam ei; propterea quod non est servitus in filiabus Dei. Non des auditum tuum verbis vanis, et narrationes vetularum fuge circumeuntium. Ferias ebriosarum ne videas, et in nuptias alieni non abieris; immunda enim apud Dominum omnis virgo faciens hæc. Aperi os tuum verbo Dei; et cohibe a multiloquio linguam tuam. Coram Deo humilia te ipsam; exaltabit te dextera ejus. Ne avertaris a paupere in tempore tribulationis, et non deficiet oleum lampadæ tuæ. Omnia fac propter Dominum, et noli querere ab hominibus gloriam, quoniam gloria hominis sicut flos feni, gloria autem Domini manet in æternum. Virginem mansuetam diligit Dominus; virgo autem iracunda odibilis est. Obaudiens virgo misericordiam subsequetur; contradicens autem, valde insipiens. Murmurosam virginem disperdit Dominus; gratam autem liberat a morte. Turpis risus, et exprobrabilis impudicitia; omnis autem insipiens talibus implicabitur. Quæ exornat vestes suas etiam pudicitia excidet. Non commoreris sæcularibus, ut non avertant tuum cor, et irrita faciant consilia justa. Lacrymis in nocte roga Dominum, et nemo sentiat orantem te, et invenies gratiam. Concupiscentia deambulationum, et desiderium alienarum domuum avertit statum animæ, et corrumpit promptam voluntatem ejus. Fidelis virgo non formidabit; quæ autem infidelis est, fugiet etiam umbram suam. Invidia consumit animam, et livor devorat eam. Quæ contemnit sororem infirmam, et a Christo longe erit. Ne dicas: Meum hoc, et tuum illud; in Christo enim Jesu omnia communia. Non inquiras vitam alterius, et ruinæ sororis tuæ non congaudeas. Subministra autem indigentibus vir-

ginibus; et in nobilitate tua ne extollaris. Non proferas verbum de ore tuo in Ecclesia Domini; et ne extollas oculos tuos: etenim Dominus cognoscit tuum cor, et omnes cogitationes tuas inspicit: Omnem malam concupiscentiam repelle a te; et non contristabunt te inimici tui. Psalle de corde tuo, et non moveas tantum linguam tuam. Fatua virgo diligit argentum; prudens autem apponet et panem suum. Sicut impetus ignis difficile compescitur; sic anima virginis vulnerata vix sanabilis.

Ne dederis animam tuam cogitationibus malis, ut non polluant tuum cor, et mundam orationem longe faciant a te. Gravis tristitia, et intolerabilis accidia; lacrymæ ad Dominum validiores utrorumque. Fames et sitis marcescere facit concupiscentias malas; vigilia autem bona purificat sensum. Iram et animositatem avertit dilectio; memoriam autem malitiæ confundunt munera. Qui detrahit sorori suæ occulte, deforis stabit a thalamo sponsi, et clamabit ad januas ejus, et non erit qui exaudiat eam. Virginis immisericordis exstinguetur lampada, et non videbit advenientem sponsum suum. Vitrum cadens a saxo comminuetur; et virgo adjuvata viro non erit innocens. Melior mulier mansueta virgine animosa et iracunda. Quæ attrahit in risu sermones viri, similis est circummittenti laqueum collo suo. Sicut margarita in fundibulo aureo; sic virginitas cooperta reverentia. Cantica dæmonum et tibiæ resolvunt animam, et disperdunt fortitudinem ejus: quam custodi per omnia, ut non exprobrabilis fias. Non delecteris in risu, et vituperantibus non læteris, quoniam Dominus derelinquet eas. Non exprobrabis sororem tuam edentem, et in abstinencia tua non exalteris; non enim scis quid cogitavit Dominus, aut quis stabit in conspectu ejus. Quæ misertur viventibus oculis suis, et tabescentibus carnibus suis, non lætabitur super impassibilitate animæ. Gravis abstinencia, et vix dirigibilis castitas; sed nihil dulcius cœlesti sponso. Animæ virginum illuminabuntur; animæ autem immundarum videbunt tenebras. Vidi viros corruptentes virgines in doctrinis suis, et vanam facientes virginitatem earum. Tu autem audi, filia, doctrinas Ecclesiæ Dei, et nemo alienus persuadeat tibi. Deus fundavit cælum et terram, et providit omnibus, et lætatur in eis; et non est angelus non capax malitiæ, et non est dæmon natura malus: utrumque enim liberi arbitrii fecit Deus. Sicut homo ex corpore corruptibili et anima subsistit rationabili; sic enim et Dominus noster natus est sine peccato, manducans manducavit, et crucifixus, crucifixus est; non erat visio ficta in oculis hominum. Erit mortuorum resurrectio, et mundus transibit iste: et nos spiritalia accipiemus corpora. Justi hæreditabunt lumen; impii autem

inhabitant tenebras. Virginis oculi Deum videbunt; aures autem virginis audient verba ejus. Virginis os osculabitur sponsum suum; odoratus autem virginum in odore unguentorum ejus curret. Manus virginis palpabunt Dominum; et castitas carnis acceptabilis illi erit. Virgo anima coronabitur, et cum sponso suo vivet semper. Vestimentum spiri-

A tale dabitur ei, et cum angelis in cœlis ferriabitur. Inextinguibilem accendit lampadem, et oleum non deficiet in vasis ejus. Accipiet divitias æternas, et hæreditabit regnum Dei. Mei sermones, filia, dicti sunt ad te; verba autem hæc servet cor tuum. Memento Christi custodientis te, nec obliviscaris adorandam et unius substantiæ Trinitatem.

ΕΥΑΓΓΡΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΙΠΙ.

EVAGRII IN ΠΙΠΙ.

Vide Patrologiæ Latinæ t. XXIII, Opp. Hieron. t. III, Append. col. 1271.

FRAGMENTUM EX EVAGRII LIBRO DEPERDITO

GNOSTICUS INSCRIPTO.

(Apud Socrat. Hist. Eccles. lib. iv, cap. 23, p. edit. Vales. 194.)

Τέσσαρες ἀρετὰς, καὶ τὰς θεωρίας αὐτῶν, παρὰ Β τοῦ δικαίου Γρηγορίου μεμαθήκαμεν εἶναι· φρόνησιν καὶ ἀνδρείαν, σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην· καὶ φρονήσεως μὲν ἔργον ἔλεγεν εἶναι, τὸ θεωρεῖν τὰς νοεράς καὶ ἀγίας δυνάμεις, διχα τῶν λόγων· τοὺς γὰρ ὑπὸ τῆς σοφίας δηλοῦσθαι παραδέδωκεν. Ἀνδρείας δὲ, τὸ ἐγκαρτερεῖν τοῖς ἀληθεῖσι καὶ πολέμου· καὶ μὴ ἐμβατεύειν εἰς τὰ μὴ ὄντα· τὸ δὲ παρὰ τοῦ πρώτου γεωργοῦ δέχεσθαι σπέρματα, καὶ ἀπωθεῖσθαι τὸν ἐπισπορέα, τῆς σωφροσύνης ἴδιον ἀπεκρίνατο εἶναι. Δικαιοσύνης δὲ πάλιν, τὸ κατ' ἡξίαν ἐκάστου λόγον ἀποδίδοναι, τὰ μὲν σκοτεινῶς ἀπαγγέλλουσιν, τὰ δὲ δι' αἰνιγμάτων σημαίνουσιν, τινὰ δὲ καὶ φανεροῦσαν πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀπλοστέρων.

Quatuor virtutes earumque contemplationes esse, a justo Gregorio didicimus: prudentiam et fortitudinem, temperantiam atque justitiam. Ac prudentiæ quidem proprium esse dicebat, sanctas illas et intellectuales potestates contemplari sine ullis rationibus. Has enim a sapientia manifestari docuit. Fortitudinis autem proprium esse affirmabat, perstare in veris, tametsi quis graviter oppugnetur, nec unquam ad ea quæ non sunt deflectere. Jam vero temperantiæ id proprium esse respondit, ut a primo summoque agricola sementem accipiamus, eum vero qui superserere vult, repellamus. Justitiæ denique opus illud assignabat, pro ejusque merito ac dignitate sermonem rebus attemperare; et alia quidem obscure enuntiare alia, per ænigmatum figuras significare, alia vero manifeste exponere ad utilitatem audientium.

FRAGMENTA EX EJUSDEM OPERE DEPERDITO

Cui titulus: *Gnostica problemata* 600

Exhibent S. Maximi confessoris scholia in Dionys. Areopagit. *De cœlesti hierarchia*, c. 7, et *De eccles. hierarchia*, c. 6

(Opp. Dionys. Areop. Antverp. 1634, t. I, p. 94 et 396, hujusce *Patrologiæ* tom. III).

MACARII UTRIUSQUE

ÆGYPTII ET ALEXANDRINI

EPISTOLAS, SERMONES, REGULAM, PRECES,

Vide hujusce *Patrologiæ* tom. XXXIV, ex editione Joannis Henrici Floss, Bonnensis.

S. MARCUS EREMITA.

Vide ad annum 450 in Diadocho Photicensi.

S. JOANNES LYCOPOLITANUS

SIVE

SHENUTIUS [al. SCJENUTHIUS] ABBAS.

Vide ad seriem hujusce Patrologiæ mere Orientalem.

PATRUM ÆGYPTIORUM ANALECTA.

Vide ibidem.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

PHILO CARPASIUS EPISCOPUS.

Præfatio.	3
ENARRATIO IN CANTICUM CANTICORUM.	27
S. ASTERIUS AMASEUS EPISCOPUS.	
Notitia historica et litteraria.	155
Præfatio Combefisii.	159
HOMILIAE.	163
Homilia I. — De divite et Lazaro	163
II. — De œconomio iniquitatis.	179
III. — Adversus avaritiam.	194
IV. — Adversus Kalendarum festum.	215
V. — In illud : <i>An liceat homini dimittere uxorem suam quicumque ex causa?</i>	226
VI. — In Danielelem et Susannam.	239
VII. — In cœcum a nativitate.	250
VIII. — In SS. Petrum et Paulum.	265
IX. — In S. Phocam martyrem.	299
X. — In SS. martyres.	314
XI. — In laudem S. Euphemie.	334
XII. — In laudem S. Stephani.	338
XIII. — Adhortatio ad pœnitentiam.	351
XIV. — In principium jejuniorum.	370
XV. — In psalmum V.	390
XVI. — In eundem psalmum.	405
XVII. — In eundem psalmum.	418
XVIII. — In eundem psalmum.	427
XIX. — In eundem psalmum.	434
XX. — In psalmum VI.	445
XXI. — In psalmum VII.	459
Appendix ad Asterium.	478

NEMESIUS EPISCOPUS EMESEUS

Notitia historica.	
Explicatio siglarum et notitia editionum, codicum, versionum ac reliquorum operum, quæ in hac editione adhibita sunt.	487
Præfatio editionis Antverpiensis.	491
Præfatio editoris Oxoniensis.	495
Fabricius de Nemesio.	501
De natura hominis.	505
CAPUT PRIMUM.	505
CAP. II. — De anima.	535
CAP. III. — De junctione corporis et animæ.	591
CAP. IV. — De corpore.	607
CAP. V. — De elementis.	611
CAP. VI. — De phantasia.	631
CAP. VII. — De visu.	638
CAP. VIII. — De tactu.	650
CAP. IX. — De gustu.	653
CAP. X. — De auditu.	658
CAP. XI. — De odoratu.	658
CAP. XII. — De cogitatione.	659
CAP. XIII. — De memoria.	659
CAP. XIV. — De ratione et oratione	666
CAP. XV. — Alia divisio animæ.	667
CAP. XVI. — De parte animæ ratione experte, quæ et rationalis et appetitio vocatur.	671
CAP. XVII. — De cupiditate.	675
CAP. XVIII. — De voluptatibus.	678
CAP. XIX. — De ægritudine.	687
CAP. XX. — De metu.	687
CAP. XXI. — De ira.	691
CAP. XXII. — De parte rationis experte, quæ rationi non obtemperat.	691
CAP. XXIII. — De nutriente animæ parte.	694
CAP. XXIV. — De pulsibus.	699
CAP. XXV. — De generandi aut seminandi facultate.	699
CAP. — XXVI. — Alia divisio facultatum, quæ animal administrant.	703
CAP. XXVII. — De motu, quem animalia per se aut per electionem suscipiunt, qui ad appetitum pertinet.	706

PATR. GR. XI.

CAP. XXVIII. — De respiratione.	707
CAP. XXIX. — De eo quod sponte et invite fit.	718
CAP. XXX. — De eo quod invite fit.	710
CAP. XXXI. — De eo quod invite per ignoracionem fit.	723
CAP. XXXII. — De eo quod sponte fit.	727
CAP. XXXIII. — De electione.	739
CAP. XXXIV. — De quibus rebus consultemur.	735
CAP. XXXV. — De fato.	742
CAP. XXXVI. — De fato, quod in astris ponitur.	746
CAP. XXXVII. — De his qui dicunt optionem rerum agendarum in nobis esse, exitum vero rerum optatarum in fati potestate.	750
CAP. XXXVIII. — Quomodo Plato fatum dicat.	754
CAP. XXXIX. — De libera voluntate, seu de iis, quæ in nostra sunt potestate.	762
CAP. XL. — Quæ sint illa, quæ in nostra sunt potestate.	766
CAP. XLI. — Quam ob causam libera voluntate procreati simus.	774
CAP. XLII. — De providentia.	779
CAP. XLIII. — Quid sit providentia.	791
CAP. XLIV. — Quarum rerum sit providentia.	794
Supplementa variarum lectionum.	818
Adnotationes editoris Oxoniensis.	820
Anonymi ad lectorem hendecasyllabe.	836
Index nominum propriorum et auctorum qui a Nemesio laudantur.	842

B. HIERONYMUS, THEOLOGUS GRÆCUS.

Notitia historica.	846
Dialogus de S. Trinitate, inter Judæum et Christianum.	847
De effectu baptismi.	859
De cruce.	866

PATRES ÆGYPTII SÆCULI IV.

S. ORSIESIUS, ABBAS TABENNENSIS.

Notitia.	867
Doctrina de institutione monachorum.	870

S. SERAPION, THMUITANUS EPISCOPUS.

Notitia.	895
Liber adversus Manichæos.	899
CAPUT PRIMUM. — Veritas errorem vincit.	899
CAP. II. — Varii gradus errorum.	902
CAP. III. — Manichæismus error deterrimus.	903
CAP. IV. — Quenam sit peccati natura.	905
CAP. V. — Substantia corporis et animæ non est mala.	905
CAP. VI. — Idque ex Scripturis probatur.	906
CAP. VII. — Manichæica sententia de corpore nugatoria et falsus.	906
CAP. VIII. — Idem argumentum persequitur auctor.	906
CAP. IX. — Corpus sequitur motus animæ.	907
CAP. X. — Manichæi male ratiocinantur de corpore.	907
CAP. XI. — Corpora sanctorum divinitus mirabilia operantur.	910
CAP. XII. — Manichæorum argumenta soluta.	910
CAP. XIII. — Ex filii prodigi pœnitentia.	910
CAP. XIV. — Ex Pauli apostoli conversione.	911
CAP. XV. — Apostoli primum peccatores.	911
CAP. XVI. — Substantia eadem ante et post conversionem.	914
CAP. XVII. — Modo dicta confirmantur.	914
CAP. XVIII. — Idem argumentum rursus astruitur.	914
CAP. XIX. — Mutatis moribus, anima non mutatur.	915
CAP. XX. — Confirmatur eadem doctrina.	915
CAP. XXI. — An duplex anima sit in homine.	918

CAP. XXII. — Demas, Giezi et Judas proditor, in exemplum propositi.	918
CAP. XXIII. — Petri lapsus et poenitentia.	918
CAP. XXIV. — Revelanda sanctorum peccata.	919
CAP. XXV. — Nemo perfectionem attingit.	922
CAP. XXVI. — De sanctorum excellentia.	922
CAP. XXVII. — Artes pseudo-prophetarum.	923
Monitum in epistolam ad Eudoxium.	923
Epistola S. Serapionis ad Eudoxium episcopum.	923
Monitum in epistolam ad monachos.	926
Epistola ad monachos Alexandrinos.	926

S. PACHOMIUS TABENNENSIS ABBAS.

Notitia.	912
Vita S. Pachomii, abbatis Tabennensis (memoratur tantum).	916
Regula et præcepta ejusdem (tantum memorantur).	946
Alia ejusdem præcepta.	947

S. ANTONIUS MAGNUS ABBAS

Notitia.	954
Vita S. Antonii abbatis.	958
Vita ejusdem quæ tantum memoratur.	962
Oratio ad monachos (memoratur tantum).	962
Sermo de vanitate mundi et de resurrectione mortuorum.	952
Sermones XX ad filios suos monachos.	962
Epistolæ VII, ex Græco Latine redditæ, interprete Valerio de Sarasio.	977
Epistola prima. — Ad fratres suos.	977
Epist. II. — Ad Arsinoitas.	981
Epist. III. — Ad fratres suos.	988
Epist. IV. — Ad eosdem.	992
Epist. V. — Ad fratres Israelitas.	994
Epist. VI. — Ad fratres suos.	996
Epist. VII. — Ad eosdem.	998
Epistolæ XX, nunc primum ex Arabico Latini juris factæ ab Abrahamo Eccheliensi, Maronita et Libano.	999
Epistola prima. — Quam dixit de exitu a sæculo ad monasticam vitam.	999
Epist. II. — Ad filios suos monachos de promulgatione legis, et de incarnatione Dei Verbi: eosque incitat ad implenda præcepta.	1004
Epist. III. — Ad filios suos monachos: quos incitat ad operandum auctoritatibus ex Evangelio et Apostolo.	1006
Epist. IV. — Qua docet servitutem in lege virtutis, minime esse servitutem, sed filiationem libertatis.	1008
Epist. V. — Filiis suis monachis, incitans eos ad sanctos imitandos, eorumque gesta æmulanda.	1009
Epist. VI. — Filiis suis monachis, nota eis faciens certamina dæmonum, et auxilia sanctorum virtutum: incitat eos præterea ad patientiam, et absolutionem illius ad quod egressi sunt.	1011
Epist. VII. Filiis suis monachis, in qua illis demonstrat, nostram salutem neque per angelum neque per hominem factam esse, sed per Deum Verbum incarnatum. Insuper eos incitat ad decertandum summo certamine, ut salutem consequantur.	1015
Epist. VIII. — Filiis suis monachis, incitans eos ad certandum, ut consequantur hic Spiritum sanctum igneum, et simul convenient hic. Necnon in eorum revocat memoriam sua certamina, significans eis quæ est consequuturus, ut his illos incitet. Oportet autem ut legatur die eius obitus.	1019
Epist. IX. — Filiis suis monachis: notam eis facit mensuram virtutis Dei in sanctis. Hortatur eos præterea ad illam consequendam, ut obtineant regnum sempiternum.	1021
Epist. X. — Filiis suis monachis: de vana gloria ejusque certaminibus. Præterea eos docet, qua ratione illis decertandum sit, ut ab illa eripiantur in pace Domini.	1023
Epist. XI. — De discretione, et ejus acquisitione.	1024
Epist. XII. — De charitate. Cupit præterea eos videre, ut simul omnes consolatione participant.	1026
Epist. XIII. — Incitat eos ad consequendum gaudium, quod consequuntur militantes.	1027

Epist. XIV. — De implenda obedientia, ut inhabitet in illis benedictio patrum suorum.	1029
Epist. XV.	1030
Epist. XVI.	1032
Epist. XVII.	1039
Epist. XVIII.	1047
Epist. XIX. — Filiis suis monachis.	1051
Epist. XX. — Filio suo Bebnudo.	1053
Ex epistola Ammonis episcopi.	1063
Regulæ ac præcepta ad filios suos monachos.	1066
Spiritualia documenta.	1074
Admonitiones et documenta varia.	1079
Expositio quarundam sententiarum.	1083
Interrogationes quædam et ad easdem responsiones.	1094
Dicta quædam ejusdem.	1097
Epistola S. Theodori abbatis ad monasteria de Pascha.	1102
Regula ad monachos (quæ tantum memoratur).	1102
Alia Patrum ad monachos regula (memoratur).	1102
Regula alia Patrum Orientalium (memoratur).	1102

S. ISAIAS ABRAS.

Notitia.	1105
ORATIONES.	1105
Oratio I. — Præcepta ad fratres qui cum ipso vivebant.	1105
II. — De mente secundum naturam.	1107
III. — Ad fratres juniores instituto.	1108
IV. — Quid in itinere observandum.	1112
V. — Quæ observanda sunt iis qui simul in pace habitare cupiunt.	1121
VI. — Qui honestam quietem amplecti volunt, eos esse curiosos non oportere, neque omnia peccatorum suorum consideratione, tempus in rebus inutilibus consumere.	1125
VII. — De virtutibus.	1126
VIII. — Beati Isaïæ abbatis apophthegmata.	1129
IX. — Ad eos qui mundo renuntiarunt.	1133
X. — Ejusdem argumenti.	1135
XI. — De grano sinapis.	1135
XII. — De vino.	1136
XIII. — Ad eos qui incitantur et tendunt ad perfectionem.	1137
XIV. — Beati Isaïæ abbatis luctus et lamentatio.	1139
XV. — De mundi renuntiatione.	1141
XVI. — Ejusdem argumenti.	1142
XVII. — De gaudio animæ Deo servientis.	1146
XVIII. — De injuriarum oblivione.	1153
XIX. — De morbis animi.	1155
XX. — De humilitate.	1158
XXI. — De poenitentia.	1158
XXII. — De operibus hominis novi.	1166
XXIII. — De perfectione.	1170
XXIV. — De tranquillitate.	1174
XXV. — Ejusdem ad Petrum abbatem discipulum suum.	1174
XXVI. — Beati Isaïæ abbatis dicta, quæ Petrus abbas Iberis commendavit.	1191
XXVII. — In dictum illud: <i>Attende tibi.</i>	1194
XXVIII. — De malitiæ ramis.	1197
XXIX. — Ejusdem lamentationes.	1199
Præcepta seu consilia LXVIII posita tironibus in monachatu.	1206
Capitula de religiosa exercitatione et quiete.	1206
Fragmenta.	1211
EVAGRIUS PONTICUS SCITENSIS MONACHUS.	
Notitia historica et litteraria.	1214
Capitula practica ad Anatolium.	1219
Rerum monachalium rationes.	1251
Capitula XXXIII, per gradus quosdam disposita consequentiæ.	1263
Sententiæ spirituales.	1267
De octo vitiosis cogitationibus.	1271
Sententiæ ad fratres.	1278
Evagrii in <i>scitis</i> .	1286
Fragmenta.	1286
Memorantur tantum: Macarii utriusque, Ægyptii et Alexandrini, Epistolæ, sermones, etc.; S. Marcus eremita; S. Joannes Lycopolitanus.	1286
Patrum Ægyptiorum Analecta.	1287

